This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

lav 7196.588.20 (8)

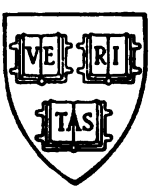

HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

AHV8V

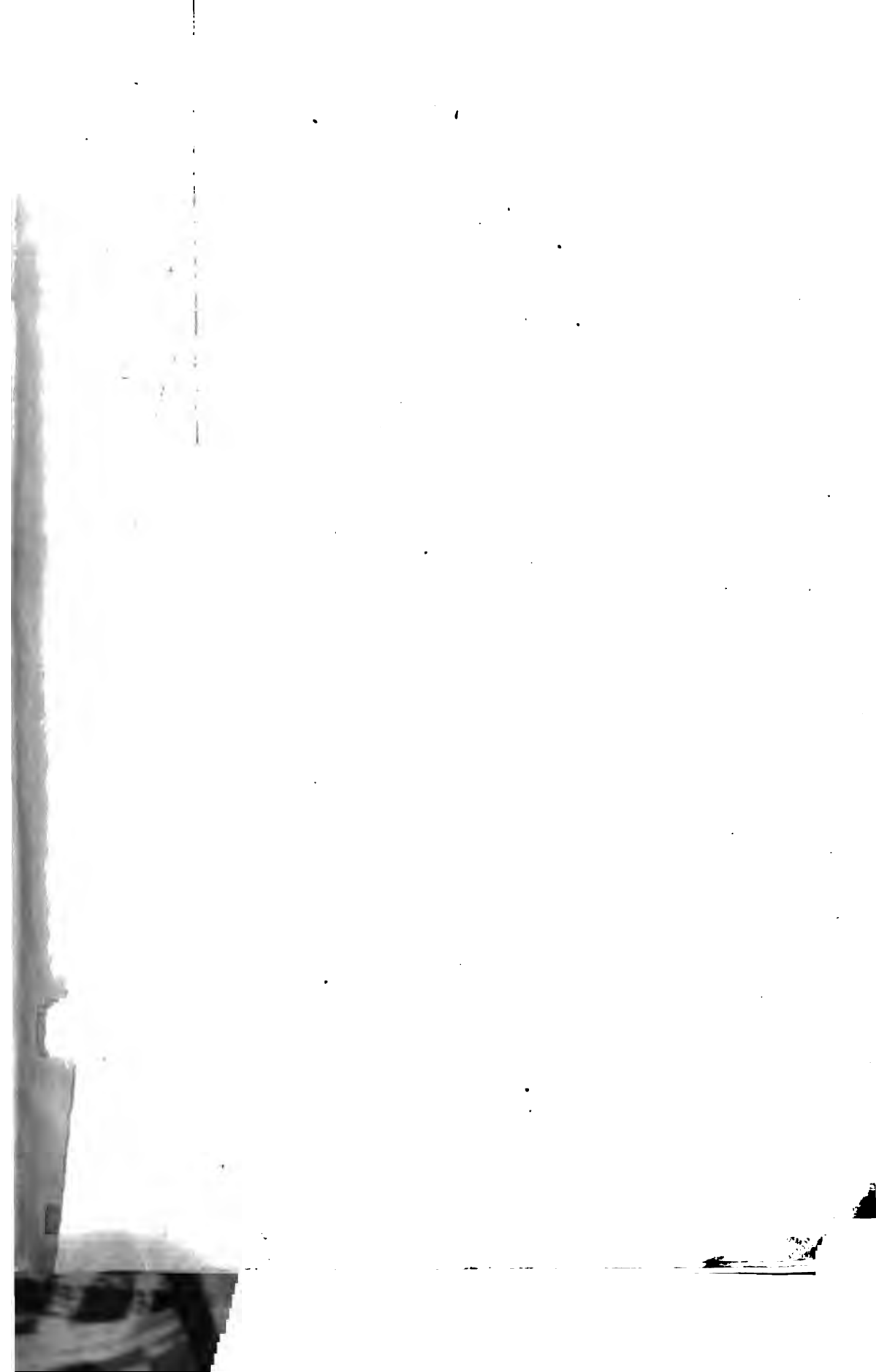

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, POLITICKÁ A SOCIÁLNÍ.

ROČNÍK VIII.

Redaktor vydavatel

JOSEF PELCL.

V PRAZE 1899.

Slav 7196.588.20 (8)

ROZHLEDY.

MAJITEL A NAKLADATEL: JOSEF PELCL,

PRAHA-KRÁL. VINOHRADY.

HARVARD UNIVERSITY
Y

APR 15 1986

OBSAH.

Články.

Arbes J. Ku charakteristice K. H. Máchy 7—13.
Bělinskij V. G. Z kritických článků o Puškinovi 733—740.
Blond Maurice. Emil Zola před mladými 668—672.
Boleška J Dramatická díla Richarda Wagnera 812—817, 873—876, 981—986.
Černý Jos. Literatura pro lid 520—523.
Franklin Benjamin. Národohospodařský projekt 824—826.
Garofala M. R. O pokroku v politických zřízeních 49—59.
Gnauck-Kühnová. Žena a politika 826—830.
Hoffman N. Ruský charakter 709—713.
Hordějek C. JUDr. Oprava akciového zákona 774—780.
Hořínek V. Tolstoj proti umění 337—338.
Hron J. V. Defraudace v našich peněžních ústavech 266—271.
Huxley Tomáš. Uvedení do biologie (Samostatně stránkovaná příloha k 20—24 čís. »Rozhledů«).
Chamberlain Hudston Stewart. Kristus a Budha 892—902.
j. v. Dramatická emoce 597—605.
Jankelevič S. Dr. Ruská mládež 933—941.
Jellinek H. Právo menšin 123—127.
Jeřábek Luboš Dr Státní právo či cislajtanism? 289—290, 356—363.
Bestia triumfans 641—644.
Jirsek J. Ev. MUDr. Import příjice do Čech 889—892.
Jiřík F. X. Dr. Puvis de Chavannes 259 až 266.
Kamper Jaroslav. Výstavní interieury 33—36.
Félicien Rops 79—82.
Frant. Lad. Rieger 241—243.
Luděk Marold 605—617.
Pražský salon 740—744, 792—797.
Klier Č. JUDr. O nové osnově stavebního řádu pro Prahu, Plzeň a Budějovice, pokud se dotýká otázek uměleckých 243—246, 293—302, 341—351, 448—454.
Klíma Al. Průmyslové ankety a dělnické úrazové pojišťování 59—61.
Krejčí F. V. Burne-Jones 13—19.
Cherchez la femme 104—109, 147—151.
Tolstoj proti umění 202—209.
Tolstoj proti umění (Odpověď) 308—340.
Ve jménu hudby 403—410.
Čelakovský 516—520.
Několik poznámek o kritice hudby 593 až 597.
Alexandr Puškin 729—733, 769—774.
Conrad Ferdinand Meyer 860—863.
Goethe 925—927.
Kroubauer B. J. Z útulny padlých 246—256.
Lavisse E. Přehled politických dějin Evropy. (Samostatně stránkovaná příloha 10—19 čís. »Rozhledů«).
Leda. Nová dráha české politiky 485—489.
Reforma volebního práva a uvolnění tisku 524—528.
Decentralisace umění 691—695, 744—751.
Lippert G. Dr. Obilní ceny a cla 953—961, 986—995.
Lukáš J. Dr. Zařízení ku blahu dělnictva 454—460.
—m— Úpadek svobody 410—412.
Neklan Alexandr. Nynější fáse politiky mladočeské 193—202.
Nur ganz sporadisch 473—485.
Nesprávnost německého názoru, že k upravení otázky jazykové příslušnou je rada říšská 553—564.
Dodatek k článku »Nesprávnost německého názoru, že k upravení otázky jazykové příslušnou je rada říšská 621 až 623.
Nesprávnost základních názorů ve spise Dra J. Slavíka »Nová dráha české politiky« 645—663. —
K situaci politické 681—690. —
Jak upravena byla Němci před 600lety

otázka jazyková při soudech v sev. Německu vůči polabským Slovanům 786 až 791.
Odpověď na kritiku spisu »Nová dráha české politiky 835—835. —
Svatodušní program německý 941—953.
Novák Arne. Nová fáse moderní že y 395 až 403.
Novák Th. Naše země 71—73, 127—130, 162—167.
O rostlinné assimilaci 831—835, 863—867.
Pelel Josef. Anarchie 1—2.
K politickému obratu 513—516, 572—575.
Duch Torquemadův 927—933.
Petřík K. John Ruskin 489—493.
Preininger Vlad. MUDr. Zdravotní poměry v království českém r. 1896. 215—219.
Assanace Prahy 818—823, 867—873.
Prozor M. hrab.: Gumar Heiberg 159—162.
—r— Učitelstvo sobě 145—147.
Učitelstvo se emancipuje 213—215.
Učitelstvo a veřejnost 340—341.
R. J.: Lev Nik. Tolstoj o hladu v Rusku 495—501.
Rohan Karel: Kardinální chyba. (Doslov) 36.
Konejte svou povinno t! Důtklivé slovo pp. poslancům a naš.m politickým listům. 97—104.
Rozhodnutí nejvyššího soudu v otázce jazykové ze dne 13. prosince 1898. 385 až 39 .
Ruskin John: Umění a mravnost 564—572.
Májová epištola 690—691.
Salaba J. E. JUDr.: Proti parlamentarismu 2—7.
Servaes Fr.: Gerhart Hauptmann 905—912.
Scheinpflug Karel: Recitace 414—418, 433 až 439.
Stuttgarský sjezd 291—293, 352—355.
Šubrt F. A.: Doslov ku čl.: Decentra isace umění 695—696.
Večeř A. O.: Rozhledy po vynálezech dvacátého století 167—172, 219—225.
Vlasák Erazím Dr.: O lékařích a lékařkách 528—538.
O souchotinách 809—812.
Zeiner Em. K.: Čeho jsem se o Komenském v »Labyrintu světa« dočetl? 849 až 855.

Beletrie:

Babánek Karel: Jdou černé stíny bílých křížů, Má pluje loď, Podzim 158.
Breska Alfons: V zahradě 831.
Březina Otokar: Doupata hadů, Svět rozkládá se, Svět rostlin 19—20.
Čechov Anton Pavlovič: Záchvat 302—314.
Egertonová George: Nocturno 151—157.
Esmann Gustav: Vdovci 21—28.
Hansson Ola: Hluchý květ 109—123.
Häfkr Herman: Připozdívá se 961—963.
Hofmeistr A.: Obrázky z Haliče 28—32, 74—79.
Huysmans J. K.: Chéret 855—860.
Jakobsen J. P.: Zde by měly kvést růže 209—242.
Jindra Václ.: Posledním článkem 61—70.
Kamper Jaroslav: Roráty 493—495.
Karmín Jiří: Marnost čekání, Sti ení 70—71.
Kielland Alexander L.: Fylax 664—668, 703 až 709.
Klein Rud.: Vrah 912—914.
Maeterlinck Maurice: Z knihy Moudrost a a Osud 271—273, 314—317, 365—367.
Martens Krut: Královna rozkazuje 576—581.
Verta Fr.: intimní aquarel 830.
Monfort Eugène: Čekání 363—365.
Opolský J.: Náměstí pomsty, Tisíc a jedna noc, Smrt, Bez zastávky 412—413, Potulné zprávy, Naše kuropění, Kankán, Po posledním aktu 903—905.
Otomar V.: Otilie 780—786.
Scheinpflug Karel: Zázrak 751.
Schlaf J.: Schůze lidu 256—259.
Zbo nost 364—365.
Schnitzler Arthur: Učencova žena 439—448.
Smital Ant.: O ion 618—621.
Villiers de L' Isle-Adam: Fantasmata pana R douxe 752—756.

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Altenberg Peter: Wie ich es sehe. (Leda) 328—329.
Babánek K.: Stíny v duši (Kj.) 463—464.
Bon Gustav: Psychologické zákony vývoje národů (Leda) 130—135.
Březina Otokar: Stavitelé chrámu (F. V. Krejčí) 837—842.
Bücher Karel Dr.: Hospodářské úkoly moderního města (Leda) 421—422.
Bystřina Otakar: Hanácké figurky (D) 916.
Coppel François: La Bonne Souffrance (Leda) 176—178.
Dostál Lutinov Karel: Království Boží na zemi. (Jiří Karásek) 964—965.
Dyk Viktor: Síla života (Kj) 173—174.
Eekhoud Georges: Kees Doorik (Kj) 757—758.
Flaubert Gustav: Výchova sentimentální (Kj) 174—175.
Fuchs Georg: Till Eulenspiegel (Arn. Novák) 624—625.
Garborg Arne: Mír (F. V. Krejčí) 673—675.
Gnauck Kühnová: Sociální postavení žen (Leda) 232—233.
Goncourtové Julius a Edmond: Germinie Lacerteusová (Leda) 324—326.
Hamon A.: Duševní povaha anarchisty (Leda) 370—373.
Hauptmann G.: Fuhrmann Henschel (***) 229—232.

Hebbel Friedrich: Judita (Jiří Karásek) 503 až 505.
Hejda Fr. K.: Karrikatury (jv) 420—421.
Herites Fr.: Na niti humoru (jv) 86.
Hermann Ignát: Otec Kondelík a ženich Vejvara (D) 419—420.
Holz Arno: Phantasus (D) 175—176.
Houdek Vladimír: Vykvetly blíny (Kj) 502 až 503.
Ibsen Henrik: Rosmersholm (Kj) 83—84.
Jacobowski Ludwig: Loki (Jiří Karásek) 373 až 375.
Leuchtende Tage (Jiří Karásek) 969—970.
Karásek Jiří: Ideje zítřku (jv) 318—324.
Klein Rudolf: Das Glück im Verbrechen (Jiří Karásek) 916—918.
Krásnohorská Eliška: Do proudů žití (jv) 85—86.
z Lešehradu Em. šl.: Smutné kraje. — Květy samoty 624.
Výbor z básní Stéphana Mallarméa (Jiří Karásek) 758—759.
Atlantis Jiří Karásek) 967.
Mašek Karel: Konec mládí (Jiří K.) 915.
Mockel Albert: Stéphane Mallarmé un héros 758.
Opolský J.: Svět smutných (Kj.) 582—583.
Patrný Jan: Písně mládí (Jiří K.) 915.
Pládan Joséphin: Finis Latinorum (Jiří Karásek) 627—629.
Przybyszewska Dagny: Hřích (Kj.) 675.
Rais K. V.: Západ (K.) 538—539
Satalický B. M. a Jarosl. Janovický: Na nové květy. Almanach nejmladší básnické generace české (Kj.) 798—802.
Schlaf J.: Leonore und Anderes (Jiří Karásek) 842 843.
Sienkiewicz Henryk: Quo vadis (Leda) 460 až 463.
Stehr Hermann: Auf Leben und Tod. (***) 326—328.
Stuckenberg Viggo: Slunce (Jiří Karásek) 714 až 715.
Sumín Jiří: Zapadlý kraj 86—87.
Věště. (jv.) 274—277.
Svobodová Růžena: Zamotaná vlákna (Jiří Karásek) 877—880.
Šimáček M. A.: V novém životě (D) 38—39.
Šubert Fr. Ad.: Patnáctý rok Národního divadla (Jiří Karásek) 282—283.
Turgeněv: Otcové a děti, Dým, Novina (jv.) 226—228.
Vaněk O Fr.: Animismus. (Kirilov) 37—38.
Vikov-Kunětická B.: Silhouetty mužů (—er) 967—969.
Vobornik Jan: O působení dějepisných prací Františka Palackého na novější belletrii českou (jv.) 368—370.
Wojkowicz Jan: Mysteria amorosa (Jiří Karásek) 966—967.
† Fontane Theodor (K.) 87—88.

Divadlo.

K: *Berton a Simon*: Zaza 505—506.
Finne Gabriel: Sýček 375—377.
Hauptmann G.: Forman Henčl 377.
Klicpera V. K.: Kytka, Každý něco pro vlast, Veselohra na mostě 40.
Ladecký J.: Bez lásky 277—279.
Maciejowski Sewer: Martin Luba 40.
Rostand Edmond: Cyrano de Bergerac 583—587, 630.
Rovetti G.: Bezectní 135.
Ryvín Mikuldš: Pohostinsku 629—630.
Sudermann H.: Skryté štěstí 803—804.
Vikovd-Kunětická V.: Neznámá pevnina 279—282.
Pohostinské hry ruských herců 716—717.
Adéla Volfová 506.

Hudba:

Borodin A.: Kníže Igor (K.) 843—844.
Fibich Zdenko: (J. B.) 587—589.
Hordk A. V.: Na večer Bílé soboty 178 až 179.
Kořaťovic K.: (J. B.) 587—589.
Lošťák Ludvík: Selská bouře (F. V. Krejčí) 717 721.
Maldt J.: Stáňa (K.) 880—881.
Rozkošný J. R.: Satanella 178—179.
Z koncertní síně (Jos. Boleška) 377—380, 464 až 465.

Výtvarné umění.

Výstava spolku »Manes« (Jaroslav Kamper) 179—181, 233—235.
Výstava jubilejní »Klubu fotografů amatérů« v Praze (—r) 881—882.
Výstava prací žáků anglických uměleckoprůmyslových škol v Rudolfině 546 až 547.
Výstava Václava Radimského (Jarosl. Kamper) 542—545.
Výstava Jana Styky (Jarosl. Kamper) 179 až 181.
Výstava Jana Špillara 422—423
† Marold Luděk 329.

Z ruchu literárního a uměleckého.

Kongres umělecko-historický 37. — Felicien Rops 37. — Akciová společnost pro povznesení italského umění 88. — Vereingte Werkstätten für Kunst und Handwerk 88. — Nové práce G. Hauptmanna 181. — Maurice Maeterlinck 181. — Samostatnost, Lidové universitní kursy v Praze, Bestia triumfans 235. — Z jednoty filosofické (J. F.) 423. — Lev N. Tolstoj o své knize »Co jest to umění« 506—507, Enthusiasté v umění, Společnost pro pěstování čes. dějin

stol. XIX. 545. — Akce na zachování starobylého rázu Prahy. F. A. Šubrt 589. — Hanuš Schwaiger 630—631. — Malířství a literatura v Německu 631—633. — Česká Akademie 633. — Ceny literního odboru Umělecké besedy, † Jan Antoš, Pensijní fond spolku Máj, Za starou Prahou, Bitva u Lipan 804. — Králický kostel 970.

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika 41—42, 89—92, 136 až 139, 182—185, 236—238, 284—287, 330—333, 381—383, 424—427, 466—468, 508—509, 548—550, 590—591, 634—636, 676—678, 722—725, 760—764, 805—806, 845—846, 883—886, 919—921, 971—974. Snahy a cíle Riegrovy politiky 287—288.
Hlídka hospodářská 238—240, 427—429, 550—552, 886—888.
Hlídka sociální 93—94, 185—188, 510, 636 až 637, 678—679, 764—765, 807—808.
Hlídka školská 42—44, 188—189, 383, 470 až 471, 637—638, 725—727, 846—847, 974—979.
Hlídka zdravotní 44—46, 139—142, 333 až 336, 468—470, 591—592, 921—923.

Z naší doby.

K čís. 74. »Radikál. Listů« 46—48, 94—95. Kursy 95—96. Prof. Jan Gebauer, Národ. Jednota Pošumavská, Statistika pařížských výstav, Rembrandtova výstava, Deficit úrazové pojišťovny v Praze, Stávka horníků, Duše všech vlasteneckých v Ml. Boleslavi 96. 143. Pan B. Grabowski 142. Radikální listy Stanislav Przybyszewski, Kongres »de l'Art Public«, Museum Matejkovo, Secesse mnichovská Nové domy umělců 144. Úpadek republikanismu a pokrok monarchismu 189—191. A. Mucha 191—192. Bestia triumfans ve Florencii, Německé medailleńství 192. Mark Tvain Z kalendáře ztřeštěného Wilsona 240. Nový český denník 336. Státoprávní zrádcování 384. Klepaví duchové v Osvětě 423. Abonentní politika Pozora 430. Intimní Volné Jeviště, Bestia triumfans, A. Fr. Rybička, Městská rada pražská, Husův pomník, Chudinská otázka, Poznejme se, Styl o Sylvestru, Obraz Panny Marie 431—432. Otroctví v Čechách, Skvrnitý tyf. Tyf z hladu, Em. Bozděch, P. Chocholoušek, Prohlášení p. Karáska 472. Nový advokátní zákon curyšský, † Bohuslav Čermák 511. Vyvolávání dramatických autorů, Felix Faure, Samospasitelnost politických stran, Ceny potravin 512, Sarcey Rad. listů, Česká spořitelna, Spolek proti přepychu, Královéhradečtí bohoslovci 552. Potíže Rád. listů s vlastním chefredaktorem (J. P.) 592. Universitní extense v Praze, Mor. Revue 639. Okres sobotecký, Vzrůst měst, Fideikomis 640. Lidové knihovny ve Vídni 679—680. Pod svícnem tma 680. O příčetnosti osob mladistvých a jich potrestání dle práva francouzského, německého a rakouského (Dr. J. E. S.) 727—728. 765 až 767. Spotřeba lihových nápojů v Německu, Statistika o produkci hlavních zemí evropských 728. Z psychologie herce 767 až 768. Skvrnitý tyfus, Dr. Šrom, Ústřední sdružení mírové mor. žen v Bosně, Ústřední Matice školská, Mezinárodní sjezd pro potírání tuberkulosy 768. Památka upálení M. Jana Husi, Český student, Poděbrady, Vlastivěda moravská, Pamětní deska Dr. K. S. Amerlinga, Dělnická akademie, Prohlášení p. J. Opolského 848. Dozvuky, Sanatoria pro tuberkulosní, Ženské spolky moravské 923. Trudy konfiskace, Pryč od Říma, Zasláno 924. Alexandr Petöfi, Rodný domek V. Hálka, Hranická občanská záložna, Hospodářské školy české, Vlachové na stavbách železnic v Čechách 980. Karolina Světlá. J. Schick 996.

Portréty.

Puvis de Chavannes 259.
Rops Félicien 79.

Vyobrazení.

Burne-Jones: Zvěstování 14.
Zlaté schody 15.
Ghéret: Palais de Glace 856.
Papier a Cigarettes 857.
Folies Bergère 859.
Marold Luděk: Pohled do dálky 606.
Romeo a Julie 608.
Na projížďce (Příloha).
Vzpomínky bloudí v dáli (Příloha).
Puvis de Chavannes: Země blažených 260.
Křesťanská inspirace 261.
Saona 262.
Inter artes et naturam 263.
Z dekorací v Amiensu 265.
Rops Félicien: Pokušení sv. Antonína 80.
Trest smrti 81.
Dva listy z Máchova deníku 8, Poslední Máchův list Lori 10—11.

ROZHLEDY.

REVUE

JMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník XVII. 1. Října 1898. Číslo 1.

Anarchie.

— *I.* — Čin Luccheniův, spáchaný 10. září v Ženevě, zasáhl Evropu dojmem nenadálé živelní katastrofy. Před zraky užaslých politiků, cele zaujatých zájmy svých stran a programů, rozevřela se náhle hluboká propast, v jejíž tajemných hlubinách to vře a kvasí jako v podzemní sopce. Pod dnešním společenským pořádkem a státem a pod celou dnešní kulturou slévají se nepostižné proudy záští a nesmiřitelného nepřátelství, proti nimž policie, vojsko a drakonické zákony nezmohou ničeho. Když se mysli poněkud vzpamatovaly po bezprostředním úžasu z události ženevské, nastalo volání po mezinárodních opatřeních proti anarchismu. Ale víme ze zkušenosti, že ohromná armáda ruská neochránila Alexandra II. a že nemilosrdné pronásledování anarchistů ve Španělsku a Italii anarchism neudusilo. Právě v těchto dvou zemích šíří se a bují nejvíce a Italie jest dnes hlavním semeništěm pomsty a záští, ta Italie, kde vzpoury z bídy a hladu jsou na denním pořádku. Jakým to zoufalstvím jest otráveno srdce italského lidu, v jaké bídě strádá a v jaké nevědomosti hyne, když schopen jest takových činů! Ale takový proletariát, hynoucí v bídě a zločinech, není jenom v Italii. Jest po celém civilisovaném světě. V zalehlých doupatech velkoměst, v jejich spustlých předměstích a v temných, nezdravých uličkách skřípe zuby a zatíná pěsti, patře horečnýma očima na okázalý přepych boháčů a na representační podniky státu a obcí, vyžadující miliony. Ohromné armády nezaměstknaných, hladovících a zimou se tetelících, jež posud neslyšely snad ani slova z anarchistického učení, jsou z instinktu »anarchisty činu«, neboť pro ně nemá dnešní civilisace nic než bídu, strasti a zoufalství.

Filosofický anarchism Fichteho, Stirnera a Nietzscheho nemá však ničeho činiti s tímto odbojem. Jako člověk nepotřebuje znáti fysických zákonů, aby se naučil choditi, tak oněm nešťastníkům není třeba theorie. Všechno bouření v novinách na bludné učení, všechno zaklínání a obviňování jest nemístné. Právě »theoretičtí anarchisté«, individualisté a přívrženci filosofického anarchismu, odmítli by spolek s Luccheniem, Caseriem, Vaillantem a ohradili by se proti tomu, aby tito byli nazýváni anarchisty. Matkou takových

atentátů, jako byl ženevský, není theorie, nýbrž bída, bída se vší trpkostí, již na celý život zanechává v srdcích. Proto mezinárodní opatření na potlačení bídy, bezzaměstknanosti a zpustlosti! Ale mezinárodní opatření na potlačení anarchismu selhou.

Dne 12. srpna byl světu ohlášen carův návrh na svolání mezinárodní konference k zabezpečení míru a zastavení dalšího zbrojení. V oběžníku rozeslaném hr. Muravěvem, zahranič. ministrem ruským, všem státům v Petrohradě zastoupeným, praví se: »Ustavičně rostoucí finanční břemena podlamují veřejný blahobyt u samých kořenů a poutají duševní a hmotné síly národů. Práce a kapitál byly z větší části svému přirozenému úkolu odcizeny a ztravují se v neplodném zápolení. Národní kultura, hospodářský pokrok a rozvoj blahobytu jsou ochromeny« Dojem, jejž oběžník Muravěvův v Evropě vyvolal, byl veliký. Překvapení a radost na všech stranách. Nebyl nic nového, tento návrh carův. Světová liga míru, socialisté všech odstínů, Tolstoj, Suttnerová, Egidy dávno již hlásají totéž a před více jak sto lety již Kant psal své pojednání Zum ewigen Frieden. Ale z panovníků, representantů a udržovatelů dnešního pořádku, neodsoudil posud nikdo militarism jakožto pravý zdroj vší anarchie a pandestrukce dnešní kultury, tak jako car. V tom jest význam a váha toho prohlášení, že vyšlo ne od zásadního odpůrce militarismu, nýbrž od representanta a vrchního pána veliké armády.

Návrh carův a čin nešťastného italského zločince nejsou časem ani měsíc od sebe. Prvý způsobil radostný úžas, druhý zděšení, ale vyklíčily z téhož kořene a vyrostly z téže půdy. Oba důtklivě volají k svědomí Evropy: Odzbrojte! Pro mezinárodní konferenci míru nebylo by snad dnes nepříznivé půdy.

Proti parlamentarismu.

Podává dr. J. E. Salaba.

V dnešní době, kdy rakouský parlamentarism skytá tak bizarní divadlo, zdá se mi časovým dotknouti se jistého pojednání, jež byl italský psycholog davu, prof. Scipio Sighele, s nímž již několikráte dovolil jsem si seznámiti čtenáře, napsal sice již asi před 3 lety, které však znovu připojil ku své letošní »Psychologii sekt«, o níž jsem referoval v minulém ročníku »Rozhledů« na str. 637 a násl. Pojednání to, nadepsané »Proti parlamentarismu«, jest sice zbudováno na pozorování poměrů, v nichž se nalézal a nalézá parlament italský, ale mnohého přece lze použiti i o parlamentech jiných, jelikož Sighele pracuje na základě objektivních dat všeobecné psychologie.

Až dosud, počíná Sighele, bylo dotíráno sice mnohdy a vášnivě na parlamentarism, ale byly napadány vždy jen osoby. Poukazováno, že poslanci, kteří by měli býti výkvětem národa, jsou často lidé více než prostřední. Jakmile se stali poslanci, veta po krásných slovech, pronášených před volbami, každý dbá již pouze a jedině zájmů svých vlastních, Kázeň strany je chabá neb úplně žádná, když by jí bylo opravdu třeba; za to jest velká tam, kde by zcela dobře mohly jíti nejprotivnější strany ruku v ruce.

Místní patriotism a šosácká politika, tyto dva zjevy malicherného a krátkozrakého kolektivního sobectví, vládnou neobmezeně spolu s individuelním sobectvím, vnášejíce nemravnost v parlament i mimo něj.

Avšak nechme osoby stranou a hleďme na parlament prostě jako na kolektivní organism i položme si otázku: dejme tomu, že by se parlament skládal, ač jest to velice pravdě nepodobno, skutečně z nejlepších mužů země, — jaké byly by jeho výsledky? Jinými slovy: nespočívá příčina všech nedostatků v tom faktu, že parlament jest shromážděním mnoha osob? A touto otázkou obírá se Sighele.

Jest rozšířeným míněním, jež by optimista mohl vysvětlovati lidskou skromností, pesimista naproti tomu snahou svrhnouti se sebe všechnu zodpovědnost, že více osob má větší způsobilost k rozřešení jakékoli otázky než jedna osoba. Tento princip stal se axiomem, a tak setkáváme se v soudnictví, ve správě, v otázkách uměleckých, vědeckých a zejména i v zákonodárství s kolegiem, s komisemi, s porotami atd. Chtělo se tím uniknouti nebezpečí, jež představuje jak po morální, tak po intelektuelní stránce systém, jenž dává o všem rozhodovati jedinému individuu. Spojí-li se více hlav, bude, jak se myslí, výsledek lepší, než jaký by vyplynul z jediné hlavy, a pak tyto spojené osoby budou se navzájem kontrolovati a vyhnou se tím snáze všelikým nespravedlivostem. Rozumování toto jest zajisté velmi prosté a zdánlivě velice logické. Ale je správné se stanoviska praktického? Sighele praví: Nikoli.

Aristide Gabelli (L'istruzione in Italia) napsal: Co si slibujeme ode všech shromáždění, rad a komisí, jest čin. Ale vnitřní intriky a neshody, vyvolané nárazem zájmů, ochromují čin; mimo to jeden nepřijde, druhý je churav, třetí odejel někam, a schůze se odloží. Osobní zodpovědnosti tu není, jeden svaluje vinu na druhého, a tak »síly shromážděných osob dlužno ne sečítati, nýbrž odčítati«. Guy de Maupassant (Sur l'eau) praví: »Kolikrát jsem konstatoval, že inteligence roste a stoupá, jakmile člověk žije sám, že se menší a klesá, jakmile se člověk znovu vmísí mezi ostatní lidi! Kontakty, vše, co člověk mluví, vše, co musí slyšeti, poslouchati a odpovídati, působí na myšlení. Příliv a odliv myšlenek jde od hlavy k hlavě, i vzniká úroveň, průměr inteligence pro celý četný shluk individuí. Vlastnosti intelektuelní iniciativy, moudrého uvažování, ano i pronikavosti každého isolovaného člověka mizí, jakmile se tento člověk vmísil ve velký počet jiných lidí.« Lidská duše není prostě číslicí, jež by byla podrobena jednoduchým a elementárním zákonům vědy mathematické, jest to spíše podivná jednotka, poslušná velice složitých zákonů chemie, a proto výsledkem shromáždění není součet, nýbrž neznámé něco, jež se vyvinuje jako neočekávaná psychologická jiskra z různých individuelních psychických elementů, setkávajících se a na sebe narážejících. A Max Nordau píše v »Paradoxech«: Shromážděte dvacet nebo třicet Goethů, Kantů, Helmholzů, Shakespearů, Newtonů atd. a dejte jim rozhodnouti nějakou otázku praktickou, — a konečný výrok jejich nebude o nic lepší než výrok jakéhokoli jiného shromáždění. Proč? Protože v každém z nich jest jisté x, všem společné, totožné, zděděné, jež jej činí podobným komukoli z ulice, a teprve vedle toho x je tu u jednoho a, u jiného b, u třetího c, jež jej činí osobou vynikající, dodává mu původnosti. Ale

ve shromáždění bude tu nyní 20 neb 30 x a pouze 1 a, 1 b, 1 c atd., i zvítězí nutně oněch 20 x nad osamocenými a, b, c. — Jen tak, praví Sighele, dá se vysvětliti, že deset výborných umělců, zasedajících v umělecké komisi neb porotě, může vynésti nález naskrze nelogický, falešný, odporující principům umění. A jako již u Římanů se říkalo: Senatores boni viri, senatus autem mala bestia (Senátoři dobří mužové, senát však zlé zvíře), tak r. 1751 píše lord Chesterfield v dopisech svému synovi: »Každé shromáždění jest dav. Ať je skládají jakékoli individuality, nikdy od něho nežádej rozumné mluvy; soubor jednotlivců nemá způsobilosti chápati . . .« A Enrico Ferri v »Sociologia criminale« prohlašuje: »Shromáždění způsobilých osob není bezpečnou zárukou souhrnné a konečné způsobilosti; spojení rozumných osob může dáti shromáždění beze všeho zdravého rozumu, jako v lučbě spojení dvou plynů může dáti těleso tekuté.« Jest to smutné, ale jest to pravda, proti vší mathematické logice.

»Chce tedy Sighele návrat k osobní tyranii despoty, k tyranii bez kontroly a záruky?« táže se asi čtenář. Nikoli; tento závěr by byl přehnaný a příliš absolutní. Sighele se obmezuje pouze na kritiku vad dnešního systému. Tento systém vyšel právě z reakce proti starému tyranskému a nebezpečnému systému svrchované moci jediného, který měl dvě hlavní vady: tyranie byla dědičná a individuelní. Proti první vadě nejlepším snad, ale téměř nemožným prostředkem bylo by uskutečnění myšlenky Carlyleovy, totiž přijetí lidí geniálních za tyrany, nikoli synů předešlého samovládce. Avšak šlo o to napraviti obě vady a hlavně druhou, i nahrazena tyranie jedince tyranií množství; předsudek božského práva králů, praví Spencer, nahrazen předsudkem božského práva parlamentů. Arithmetika svrhla s trůnu dědičnost.

Jde o to, kdy a pokud množství jest správným soudcem. A tu musíme rozeznávati moment dynamický a statický. Vše, co jest a co jest dílem člověka, od hmotných předmětů až k ideám, vše jest pouze napodobením neb více méně změněným opakováním idey, vynalezené již vyšší individualitou. Všechny myšlenky, jež jsou dnes úplně všední, byly kdysi nové a originální. Originalita jest pouze první z všedností, pravil kdosi duchaplně. Nemá-li takováto originalita v sobě podmínek k životu, nemá napodobitelů a zanikne jako propadlý kus. Má-li naopak v sobě jediný zárodek užitečnosti, ducha pravdy, množí se napodobitelé jako reprise oblíbeného dramatu. Jest tedy zcela správné, řekne-li se, že v čase, se stanoviska dynamického, jediným soudcem každé idey jest majorita. Ale to, co platí o myšlence, staré sta neb tisíce let, neplatí o myšlence současného myslitele. Se stanoviska statického, v daném přítomném okamžiku dějinném, tomu tak není. Dalo by se přímo říci, že, kdežto při staré myšlence sluší počítati hlasy potomstva, při myšlence nové sluší vážiti hlasy současníků. A sem patří i výrok Champfortův, že »cizinci tvoří současné potomstvo«, t. j. cizinci, nenáležejíce k národnímu souhrnu, mohou právě proto býti klidnější, svobodnější a spravedlivější ve svých úsudcích. Tvrditi ovšem, že největší počet má v daném dějinném okamžiku vždy pravdu a nejmenší počet vždy nepravdu, značí pouze konstatovati politicky nezlomné (a bohužel nezbytné), ale nespravedlivé faktum.

Parlamenty představují dnes dvě sloučené fáse kollektivní psychologie. Z hazardní hry její vychází totiž jednak utváření parlamentu, t. j. volby poslanců, jednak rozhodování jeho, t. j. hlasování poslanců. A kteří jsou nejdůležitější součinitelé volby poslanecké, necháme-li stranou kupování hlasů? Jsou to řeči volební a denní listy. Tyto dva prostředky mocné sugesce porušují dle zákona kollektivní psychologie krajním způsobem neodvislé a upřímné rozhodnutí voličovo. Volič, odevzdávající svůj hlasovací lístek, myslí si, že vykonal svobodný čin, a zatím je obětí sugesce, hypnotismu, vyvolaného dnes řečí, zítra žurnálem.

Konečně — kdyby sugesce byla způsobena myšlenkou neb osobou jisté hodnoty, vykonávala by dílo sociálně skutečně prospěšné; ale netřeba býti věru skeptikem ku prohlášení, že ty případy jsou řídké. V Italii (i jinde) setkáváme se před volbami tuze často s řečnickými ohňostroji, jež jsou povodní slov na poušti myšlenek. A sugestivní moc těchto řečí druhého a třetího řádu dokazuje nejlépe, praví Sighele, značný počet advokátů, zasedajících ve sněmovně. Co se pak týče denního tisku — kdo nezná ceny jeho chval? Chvály ty jsou zaplaceny buď penězi nebo přízní, diktovány autoritou některého redaktora neb napsány přímo těmi, kdož jsou chváleni. A vychvalování to vykoná svou úlohu, široké vrstvy uvěří v upřímnost reklamy. A tak se fabrikují poslanci. A vina svalí se pak na zemi, řekne se: Vždyť byla tázána a promluvila volbou! Ano, ale proč žádána na ní odpověď šálivým prostředkem kollektivní psychologie? Kdyby byl tázán jednotlivec za jednotlivcem, byl by výsledek jiný, jako by byl jiný výrok poroty, kdyby nebylo sugesce soudruhů, žalobce, obhájce a obecenstva.

A ustavený parlament jedná i na dále stále na základě zákonů kollektivní psychologie. Dosti již nízká úroveň intelektuelní klesá ještě více ve výborech a komisích, malých parlamentech ve velkém. Jde na př. o nějaký zákon, vypracovaný výborem a jaks taks jednolitý. Přijde do sněmovny, a tu se sesype celý déšť oprav a dodatků, z nichž některé jsou upřímně myšleny, většina však diktována nízkými politickými stanovisky, jež vidí tu příležitost svrhnouti ministerstvo. Pěkná fráse, nátlak žurnálu, vyhovění protivníkům způsobí přijetí oprav. Druhý den odhlasují zase jiní, kteří včera ani nebyli ve sněmovně, jinou opravu, úplně jsoucí v rozporu s předešlými. A na konec se sněmovna zhrozí té směsice a je ráda, když osnova se pochová. Sněmovna není zkrátka psychologicky nic jiného než žena, a to často žena hysterická. A k tomu se podívejte na ty poslance, kteří v zasedací síni div se navzájem nepobijí, ale venku na chodbě jdou s úsměvem na rtech jeden s druhým, zavěšeni spolu, ministra, kterého právě zasypali urážkami, zdvořile zdraví, gratulují mu ku skvělé řeči, doporučují mu v přízeň tu kterou žádost, a zároveň ostře kritisují řečníka, kterému před chvílí zuřivě tleskali, smějí se tomu, co bylo jim před tím axiomem. Pravil-li Bourget, že život jest svazek Labichea, proložený Shakespearem, lze říci podobně o životě parlamentárním: fraška v koridorech, tragédie v zasedací síni.

Takové jsou výsledky intelektuelní; a výsledky mravní nejsou lepší. Děkujíce za zvolení tomu a onomu, vlekou za sebou poslanci kouli nucené vděčnosti. K tomu přistupuje známý úkaz, že společnost zvyšuje náchylnost

ke zlu. Je to jako u dětí, z nichž jedno neb druhé o sobě nedovedlo by provésti nic špatného, ale jakmile se octne v kruhu kamarádů, dá se s nimi do vybírání hnízd, krádeží ovoce a pod. A společnost, jak známo, i jinak seslabuje mravní city. Stačí, aby byl ve shluku lidí jeden špatný člověk. Hned má žáky, napodobitele. Mikrob zla má nekonečně větší rozpínavost než mikrob dobra, ač-li tento vůbec existuje, jelikož nemoci sice jsou nakažlivy, ale, že by i zdraví bylo nakažlivé, není dosud dokázáno. Jest příliš snadné podlehnouti sociální korupci. Prostředí je pravý boa constrictor, který znenáhla dusí jemnocit, čest i výčitky svědomí.

A které jsou příčiny této degenerace? Je to celý ten život poslanců, hodiny, trávené ve sněmovně, uprostřed rozhovorů politických, které jsou často jen babskými tlachy, ve stálém styku s protivníky otře se vlastní přesvědčení, sarkasm prohnaných kolegů ponižuje naivní a poctivé politiky, okamžikové vzpoury stihány jsou skeptickým výsměchem, a tak to jde dál a dále, a klesající se těší: Vždyť ostatní to také dělají! Na mne nepadá žádná zodpovědnost! A těch několik opravdu poctivých jim nepřekáží. Poctivý člověk je obyčejně zbabělý, jde-li o to, odhaliti špatnost, protože si stále představuje hroznou situaci, v jaké by se odhalený octl, i nemá odvahy vrhnouti mu žalobu v tvář.

A tak tvoří se skryté sdružení, jež rozepne své sítě po celém politickém životě. Obecenstvo ví, chce-li něco, že se musí obrátiti na poslance. A poslanec přijímá od vlády, postupuje jí svůj hlas, od bank, prodávaje dým svého vlivu, od byrokracie, obstarávaje jim diplomy a medaile. A vláda nechá pak proti sobě láteřiti křiklouny pro galerie a pro hlupáčky, vědouc, že to vážně nemyslí, jsouce s ní spojeny tajnými pouty.

O mandát se ucházející ukazuje na poslance, jací jsou; kandidát ministerství útočí na ministry; a když se onen stal poslancem, tento ministrem, opositičník vládní stranou, radikál umoudřeným, jde to zas vesele starým krokem dále.

Šlo by nyní o to označiti na konec prostředky k odstranění zla. Ale příčiny jeho jsou tak hluboké, že se zdá tuze těžko je udolati. Kdo se odváží potírati svrchované právo majority, jak vyléčiti faktum, že každá skupina lidí stojí morálně i intelektuelně níže než skládající ji prvky? Spojiti se, značí se státi horším, toť ona nejpesimističtější hypothesa, jaká kdy byla formulována. G. Tarde (Les crimes des foules) došel k stejným výsledkům. A i Stuart Mill zavrhoval vládu množství a připouštěl jedinou výjimku: suverenní národ vedený geniálním mužem. Kdykoli skutečně nějaké shromáždění něčeho dosáhlo neb něco proklamovalo, co se vymykalo prostřednosti, vždy jednalo, jakoby hypnotisováno určitým člověkem. Je to iluse, řekne-li se, že tu jednalo množství. Nikoli, tento výsledek byl chtěn jediným, a tento jediný jej vnutil sugescí ostatním. A šťasten proto národ, který má genia, jenž procituje všechny jeho tužby a snahy, a jejž dav slepě následuje. Ale případy ty jsou vzácné, pravidlem jest prostřednost, v níž se dostavují smutné účinky parlamentů.

A tu jediným prostředkem jest zmenšení počtu poslanců. Zredukuje-li se na př. 500 poslanců na 100, budou tito nutně státi intelektuelně i morálně výše než oni. A proč? Protože při takovémto obmezení bylo by těžko vynechati lidi skutečné hodnoty,

a bylo by lze snáze vyloučiti lidi prostřední. Když je mnoho poslanců, pak se berou lidé, kde se kdo namane. A zároveň úkol poslance stane se těžším. Práce, rozpadající se dnes na 500 osob, bude rozdělena pouze mezi 100 lidí, kteří budou se musiti cele věnovati práci, začež ovšem budou musiti dostati plnou náhradu. Tito poslanci budou se pak starati o věci skutečně důležité a celku se týkající; věci místní buďtež ponechány místní autonomii, čímž odpadnou místní a soukromé zájmy. A tak jedině sestárlý dnes organism parlamentární ožije a bude moci ještě nějaký čas žíti, snad v slávě. Je to jako s jistými jedy: menší dávka oživuje, velká zabíjí.

Tím octli jsme se u konce pojednání Sigheleova. Vývody italského psychologa stojí za přemítání. Je skutečně velmi pěkné to heslo: Míň poslanců a více práce! A provedení jeho by prospělo nejen jižně, ale i severně od Alp.

Ku charakteristice K. H. Máchy.

Z Máchových zápisků podává J. Arbes.

Za našich dob, kdy není již dávno nižádného sporu, že v nešťastném pěvci »Máje« zahynul takřka v zárodku největší básnický genius český první poloviny našeho věku, dojista jest želeti, že ani po více nežli šedesáti letech po Máchově smrti nemáme životopisu jeho v té způsobě, jak toho tak vzácný talent básnický zasluhuje.

Vše, co bylo až dosud o Máchovi publikováno, není skoro nic jiného nežli buď prosté registrování životopisného materialu nebo pouhý pokus osvětliti ten neb onen moment Máchova života. Biografie, v které by bylo sneseno vše, co na Máchův život a tím i na jeho povahu, talent, básnickou činnost atd. vrhá světlo aspoň tak přibližně jasné, aby ve stopování Máchova duševního rozvoje nebylo nápadných mezer, jest doposud v pravém slova smyslu »v mlhách«.

Nám, kteří jsme se chtěli o podobnou biografii aspoň pokusiti, nebude to za nynějších poměrů literárních bezpochyby již možno. Z té příčiny nezbývá nežli usnadniti, pokud vůbec možno, práci epigonům a pokračovati v registrování pouhého materialu.

* * *

Uvážíme-li, že nesmrtelný Máchův »Máj« jest plodem mladíka, který byl teprve krátce po vydání básně té právnická studia svá dokončil, zdá se nám býti otázka: »Kdy báseň ta vznikla?« jednou z nejzajímavějších.

Připojujeme tudíž k dosavadním zprávám o tom následující:

Kdy šlehl duší Máchovou první myšlenkový zásvit k »Máji«, nelze nám udati přesně. Z Máchových zápisků z let 1833—1834 však vysvítá, že stalo se tak najisto buď roku 1834 nebo docela dříve.

První stopu nalezli jsme v připomenutých zápiskách (čítajících 127 stránek) na stránce 104., kde jest v rohu na levo na hoře drobným písmem napsáno:

Máj. Budoucí dny? — zejtřejší den?
Co přes něj dál, tajemnýť sen.

Po straně na pravo pak jest stručná poznámka: »Noc. Chorus, připravování kola. Větrem . . . a pád lebky; skřehotání žab.«

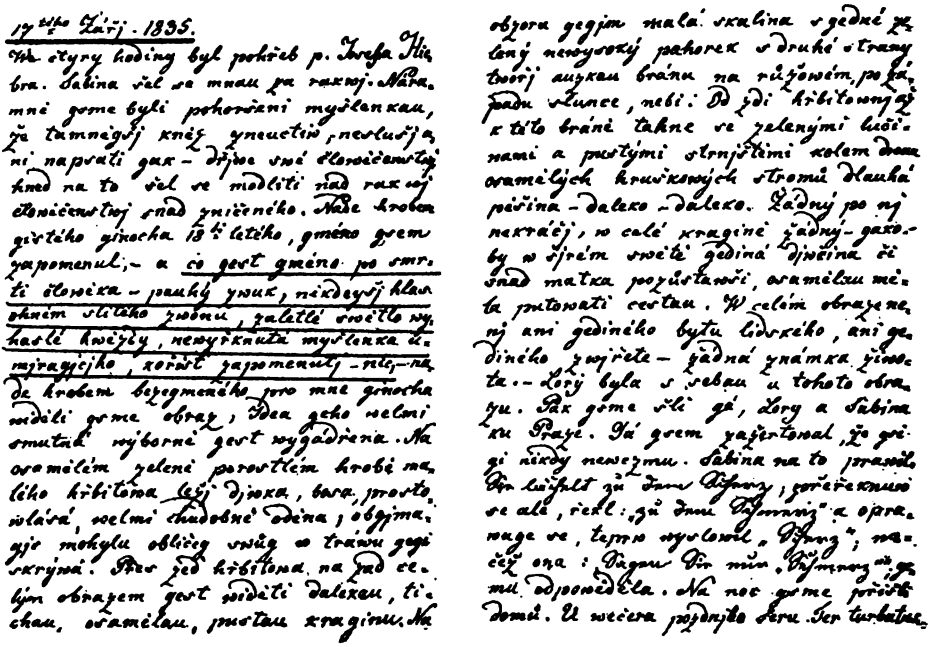

Z M-ova denníku.

Na téže stránce dole v rohu na levo jsou ještě drobnějším písmem zanešeny tyto verše:

»Klesla Hvězda z modra výše,
Matná hvězda, sinný svit;
Padá v neskončené říše,
Padá věčně v věčný byt.
Její pláč zní z hrobu všeho,
Strašný jekot, hrůzný kvíl;
Kdy dopadne konce svého?
Nikdy, nikdy, žádný cíl!«

Prvních veršů použil Mácha v »Máji« s pranepatrnou změnou. Místo zakončení »tajemnýť sen« — jsou v »Máji« slova »pouhý to sen«. Druhými verši beze změny začíná druhé oddělení »Máje«.

Jelikož na stránce 95. zápisků jest datum 16. dubna 1834, není žádné pochyby, že citované záznamy k »Máji« zaneseny byly do sešitu po tomto datum. Dle toho zabýval se Mácha svým »Májem« najisto již asi v polovici roku 1834, tedy jako mladík, který ještě nebyl dovršil 24. rok věku svého.

Zajímavo jest, že Máchův »Mnich«, o němž Sabina zaznamenal, že by v něm byl Mácha »blíže nežli v »Máji« . . . k pravému romanti-

ckému básnictví postoupil« — (z čehož by se mohlo souditi, že vznikla báseň ta p o z d ě j i nežli »Máj«) — vznikl v té formě, jak jest otištěn v Máchových spisech, najisto aspoň z části již r. 1832, tedy v dvaadvacátém roce básníkova věku — a vůbec p ř e d »Májem«.

Mezi Máchovými rukopisy chovanými v archivu »Umělecké Besedy« nalezá se také proužek drsného papíru, na němž jest pod titulem »M n i c h« drobným písmem na čisto opsána část básně té. A sice začátek zpěvu třetího počínající verši:

»Uplynula tichá noc, podletní vítr vál,
Velebný Vyšehrad v paprsku luny stál« atd.

— až po verše:

»Odcházel šedý mnich po skále v pustou noc,
co v hrobku s půlnocí bere se hrůzný stín.«

Jelikož nad verši těmi jest římská jednička, měl Mácha patrně původně v úmyslu zahájiti báseň svou touto částí; ale později pořad změnil. Začátek »Mnicha« vznikl tudíž později nežli naznačená část básně.

Mimo to je tento proužek papíru důležit také tím, že jest v rohu na levo na hoře připsáno datum »V Praze, dne 18. prosince 1832«, z čehož vysvítá, že vznik »Mnicha« spadá z části do konce roku 1832.

Z výše připomenutých Máchových zápisků z roku 1833—1834, v nichž jest celá báseň »Mnich« po částech na různých místech zanešena, vysvítá, že byla dokončena v první polovici r. 1833. Z nadpisu jedné této části, který zní: »U k o n č e n í M n i c h a«, jest zřejmo, že Mácha (aspoň v době, kdy toto zakončení psal), nepokládal báseň tu za pouhý f r a g m e n t, nýbrž za práci u k o n č e n o u. Zavírá ji verši, v tisku v y p u š t ě n ý m i:

»Kde jest Gora? kde jest Mnich? Kam zašli?
Kryje hrob je? — či svůj domov našli?
Či neměli v světě domov žádný?
Jen u víře dal je rozum — zrádný?

Krátce — Máchův »M n i c h« nevznikl p o »Máji«, nýbrž dříve a nutno jej tudíž nepoměrně spíše pokládati jaksi za průpravu k »Máji«, nežli věřiti slovům Sabinovým, že by v něm byl Mácha »blíže nežli v »Máji« . . . k pravému romantickému básnictví postoupil . . . «

»Máj« d o k o n č e n teprve po dokončení románu »Cikáni« a sice v prvních dnech nebo týdnech r. 1836, jak o tom svědčí jeden z dopisů Máchových příteli Eduardu Hindlovi. Dopis ten je sice bez datum; ale poněvadž se v něm činí zmínka o sesazení Fr. L. Čelakovského s profesury jazyka českého při universitě a s redaktorství »Pražských Novin« a s nimi vycházející »České Včely«, (což se stalo v prostřed prosince r. 1835) nemohl býti dopis psán p ř e d tím časem.

Mácha v něm píše: »Na požádání pana kněhkupce Neureitra dohotovil jsem román »C i k á n i«; censura však jej nepropustila — neví žádný proč. Já jsem šel k p. Zimmermannovi — censorovi — a jsme spolu tak za dobré, že mi slíbil, abych se nestaral, že tomu pomůžeme, a že projde — jen abych posečkal nějaký čas a zatím vydal svou báseň; hodlám tedy »Máj« co nejdříve dohotoviti — čísla 1., 2. a 3, jsou hotova, ještě číslo čtvrté.«

Dle všeho zaslal Mácha již hotovou část »Máje« příteli Hindlovi k posouzení; neboť list jeho končí slovy: »Budoucí týden očekávám od Vás list, obzvláště stranu »máje« úsudek, abych ho mohl dáti dříve p. Censorovi čísti a pak zaslati do Censury! Sapienti sat! Váš list nejpozději někdy v sobotu příští týden.«

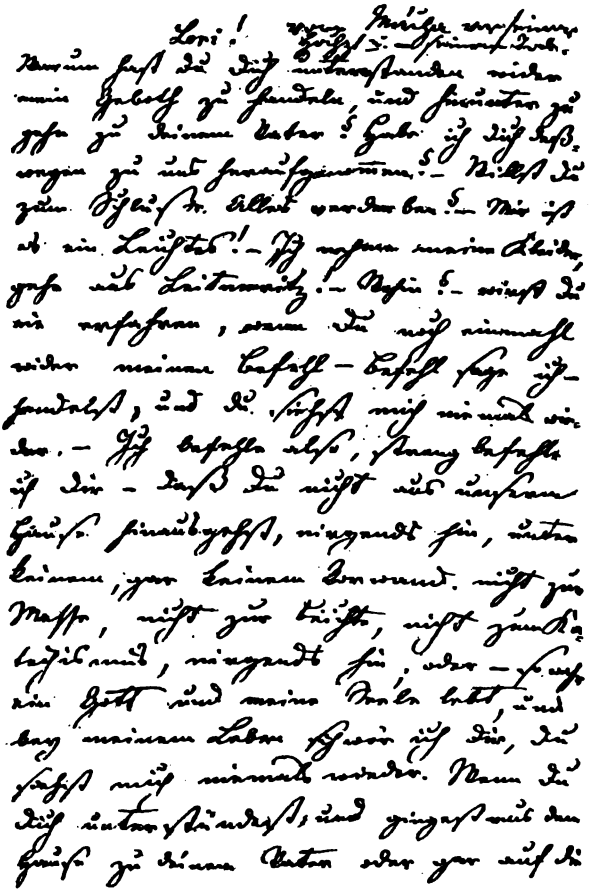

V dopise jinému příteli svému Petru Veselskému ze dne 8. dubna r. 1836 Mácha zvěstuje, že vydal »Máj« vlastním nákladem . . . Ještě důležitějším nežli doba, v které vznikly obě Máchovy hlavní romantické básně — »Mnich« a »Máj«, zdá se nám býti zkoumání, v jaké asi míře participuje na myšlenkovém obsahu po případě na vlastním jádru »Máje« Máchova individualita.

Máchův »Máj« byl, jak známo, souvěkou kritikou příkře odmítnut. V jedné z těchto pověstných kritik byl básnický talent Máchův sice uznán, ba praveno do slova, že »každý jeho verš jesti povzdech z nejtajnějších hlubin rozbolené, rozjitřené duše«; ale ku konci recense dodáno, že si Mácha »jen líčeně hraje se svou osobou« a že kvílí zúmyslně pro budoucnost jen domněle ztracenou. Nebo jinými slovy: Básník »Máje« prohlášen za samolibého zahrávače vylhaným citem t. j. za licoměrně affektovaného nohsleda Byronova, slovem za poetisujícího lháře.

Přibližně správná odpověď na tuto »líbeznou impertinenci«, která musila básníka více zaboleti a hlouběji raniti nežli nejsurovější útoky drzé ignorance, nebyla do nedávna možna, aby nebyla raněna bytost Máchovi druhdy nejbližší — Máchova Lori.

Nyní, když i přes její hrob »věje vítr, chladný vítr« ustupují všechny ohledy a možno se stanoviska nepředpojaté historické pravdy pokusiti se o přibližné zjištění: zakládá-li se základní ton »Máje« na pravdě čili nic, t. j. lhal-li Mácha, zejména když v »Máji« pravil: »Zklamanát láska má! . . . Kdo srdci takému útěchy jaké dá? . . . «

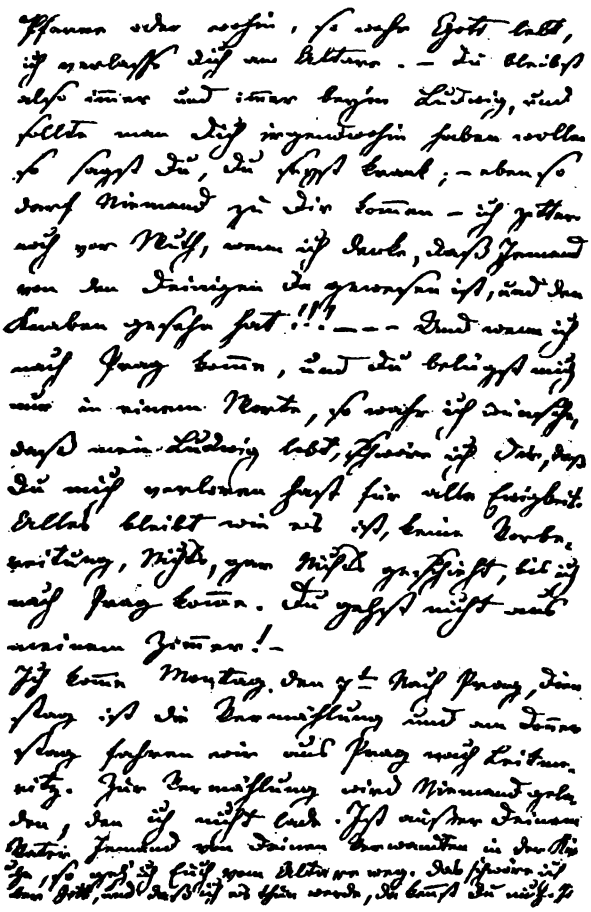

Netajíme sobě, jak nesnadno, zpravidla pak naprosto nemožno jest vniknouti v taje básnického tvoření a vystopovati myšlenková a citová praembrya, z nichž vypučela buď základní idea nebo kterákoli jiná podstatná neb i podřízená část básnického díla. Zejména jest svrchovaně nesnadným rozlišení: vznikla-li vlastní podstata básně jaksi jako výslednice vlastních osudů básníkových, tedy z nejvlastnějšího jeho »já«, nebo z popudu cizího, tedy nepoměrně méně intensivního, nežli jest diktat citu a vůbec osudu vlastního.

Vizme tudíž přede vším nejvlastnější jádro Máchova »Máje« — psychický konflikt básně.

»Strašný lesů pán« — Vilém — byl, jak známo, vlastním otcem vyvržen a octnuv se mezi loupežníky, stal se posléze jich vůdcem.

Na svých potulkách setká se s Jarmilou, o které Mácha pěje:

»Dívčina krásná, anděl padlý,
co Amaranth na jaro svadlý,
v ubledlých lících krásy spějí.
Hodina, jenž jí všecko vzala,
ta v ústa, zraky, čelo její
půvabný žal i smutek psala.«

»Strašný lesů pán« zamiluje si Jarmilu s veškerou nezdolnou vášní volného muže; ale když se dozví, že to dívka svedená, vzplane v duši jeho neukrotitelná touha po pomstě.

Ústředním bodem psychického konfliktu »Máje« tedy jest padlá dívka a psychický konflikt sám jen přirozenou důsledností v hlubinách duše uraženého muže, když se dozví, že horoucně milovaná bytost není bytostí čistou, nýbrž svůdcem zneuctěnou.

Přede vším naskytají se tudíž otázky: Vznikl-li psychický tento

konflikt ve vlastní duši Máchově, t. j. z impulsu vnitřního a naprosto individuelního, nebo z popudu zevního, tudíž cizího? Prožil Mácha buď zcela nebo z části a v jaké asi míře psychický tento konflikt sám nebo jest konflikt ten básnickou fikcí?

Pro pomstu, jak ji Mácha líčí v »Máji«, ovšem není v životě básníkově naprosto žádných dokladů. Avšak pro vznik psychického konfliktu »Máje«, pro rozvlnění nejtrpčích a nejbolestnějších citů zklamání, jež mohou rozvášniti srdce horoucně milujícího muže, myšlenkou nebo pouhým podezřením, že nade vše milovaná bytost není čistou — nalezli jsme jednak v chiffrovaných místech Máchova deníku, jednak pak v jednom z Máchových dopisů dosti zřetelné, myšlenkové a citové zásvity.

Jak vroucně a vášnivě Mácha svou Lori miloval, není dnes dojista třeba zvlášť dokládati. Známo také, že střežil ji s žárlivostí skoro až chorobnou. Měla býti a zůstati jen jeho a žíti jen jemu — a nikomu jinému více na světě . . . Nejvroucnějším jeho přáním bylo úplné a naprosté splynutí dvou čistých duší a rovněž tak čistých dvou bytostí — tudíž ideal lásky v nejvlastnějším slova smyslu.

Že láska Lorina k Máchovi nebyla ve všem takového druhu, jest sice z mnohých momentů Máchova života známo; ale až dosud nebylo nikým konstatováno zřídlo, z něhož zkalení milostného poměru hlavně vzniklo.

I Mácha totiž, jako »strašný lesů pán« v jeho »Máji« Jarmilu, miloval svou Lori vášnivě; ale i on — buď bezdůvodně nebo na základě různých podezřívavých momentů — snad jen momentanně — se domníval, že bezměrně milovaná jeho Lori jest taktéž »Amaranth na jaro svadlý« — »anděl padlý . . .«

V deníku svém pod datem 3. listopadu 1835 zaznamenal Mácha chiffrovaně nejen své podezření, ale i své konečné rozhodnutí.

Připomenuv, že — když se mu byla (v den ten v bytu Lořiných rodičů) milenka poznovu poddala jako manželi, mluvili opět o tom, že nebyla více pannou. »Přála si umřít!« pokračuje pak Mácha do slova. »Pravila: »O, Gott, wie unglücklich bin ich!«

Po dalších několika větách, jež vypouštíme, zaznamenal Mácha, že opustil Lořin byt. Lori vyšla za ním; později pak prý i »stará« šla se podívat, nestojí-li Mácha před domem.

»Odpusť jí, Bože, jestli mne klame!« píše Mácha dále. »Já ji neopustím, — jestliže mne jen miluje — a to se zdá . . .«

Posléze připomíná, že by si vzal i nevěstku, kdyby věděl, že jej má ráda a končí do slova: »Či je snad zvyklá snášet a chce jen, abych si ji vzal? Bůh mne posilň!«

Z prostých, ale nad jiné významných a nejen milostný poměr, ale i psychický konflikt »Máje« charakterisujících slov těch možno se domysliti, jaká duševní bouře burácela v nitru muže tak vznětlivé a vášnivé povahy, jakým byl Mácha.

Podezření Máchovo, jak se zdá, zůstalo však v jisté míře v permanenci i později, když už konal přípravy ku sňatku. V jednom ze svých nejposlednějších dopisů ze dne 9. října 1836 píše Mácha jednomu z nej-

důvěrnějších přátel, Edvardu Hindlovi z Litoměřic mimo jiné do slova: — — — »mám syna, zrodil se prvního Října a nepotřebuji hlavu srazit, neb kdybyste ho viděl, řeknete, to je mladý Mácha, třeba jste to nevěděl, že mám syna — — Již jsem Vám jednou psal, co to dítě již v matce zkusilo, a to ne všecko — to zkusilo opět při své porodu —; ale hledí mu to z obličeje. — Zsvraštěné čelo hluboko přes čelo naklenuté, vystupující žíla na čele, zamračené temnomodré oči, a ten hluboký smutek v tak malém obličeji, Eduarde — to je můj syn — a nebo Váš; tak hluboký smutek nenese žádné tak outlé srdce, leč našeho syna....

Závěrek listu, zvláště slova: »to je můj syn — a nebo Váš« a — »našeho syna« dojista přímo zaráží. Co slova ta znamenají a jak jim má býti vzhledem ku všem čtyřem osobám: k Máchovi, k jeho nevěstě, k příteli Hindlovi a k novorozenému dítku Lořinu — rozuměno a jsou-li snad v nějaké souvislosti s výše citovanou dechiffrovanou poznámkou z Máchova deníku — neodvažujeme se ani komentovati.

Upozorňujeme na obé jedině z té příčiny, abychom na základě závažných těchto vlastních poznámek Máchových usnadnili ponahlednouti do nejtajnějších vírů Máchovy duše aby bylo aspoň epigonům jasno: že podobný psychický konflikt jako v »Máji« rozvířil také duši Máchovu a že »Máj« v psychickém jádru svém není báseň vylhaná, nýbrž že právě v oněch momentech, jež zdály se býti mnohým pouhou básnickou fikcí, vytryskla z nejvlastnější podstaty Máchovy bytosti.

Máchova láska byla skutečně, jak o ní v »Máji« pěje:

»Kdo srdci takému útěchy dá?
Bez konce láska je! — Zklamaná láska má!

Burne-Jones.

Slavný malíř anglický, druhý veliký z praerafaelitů, křisitel mrtvých krás, nepřekonatelný tvůrce mythologických vidin, melancholický pěvec linií, umělecká duše s nejposvátnějšími inspiracemi, zahroužená do žárných, delikátních a truchlivých snů uprostřed kramářské Anglie, Burne-Jones, odešel dne 17. června z tohoto světa. Zemřel v témž domě v Západním Kensingtoně u Londýna, v němž před více než stoletím bydlil romanopisec Richardson. Úmrtí jeho je jedním z oněch viditelných aktů, jimiž se uzavírá ten důležitý, slavný, čtyři desetiletí uměleckého vývoje obepínající a pro celou Evropu XIX. století tak karakteristický zjev, jenž slove praerafaelism. Burne Jones jakožto jeden z předních jeho nositelů vymyká se proto užším hlediskům malířského cechovnictví; jeho dílo je veliký zjev kulturně-psychologický a chce být proto především z těchto hledisek vysvětleno, je malířem literárním, malířem-poetou jako snad žádný druhý — důvodů dosti, aby směl i ten, kdo se zabývá jinak jen umělci péra, promluviti o tomto velikém poetovi linie a barvy.

Burne-Jones byl nejtvořivější duch školy praerafaelitské; tím je určeno

jeho místo v umění, jeho význam, jeho sláva. Od prvé chvíle, kdy pocítil v sobě povolání umělce, náležel k tomuto hnutí, které v odporu k všednímu a plochému duchu století a školským šablonám spustilo kotvu svých ideálů až daleko do středověku, do italského malířství před Rafaelem, do toho nesmrtelného quatrocenta, jehož mistři jsou nedostižitelnými kouzelníky čistých linií, subtilních vznětů a božské naivnosti — aby, oplodnivši se na něm a skombinujíc jej v prvky antiky, dantovského platonismu, germánských mythů a raffinované moderní sensitivnosti, rozlilo požehnání krásy nad zemí Johna Bulla, která zdá se mít vůbec ve svých uměleckých geniích větší štěstí nežli zasluhuje Nepatří sice k prvým zakladatelům tohoto hnutí, nestál ještě roku 1850 u kolébky »Bratrstva praerafaelského« s Rossetim, Huntem a Millaisem. Přišel teprv o pět let později do Londýna, jako student oxfortský, přitažen kouzelnou září, již rozlévalo po uměleckém světě Anglie jméno Dante Gabriel Ros-

setti. Ale vyspěl tak vysoko, že se stal kongeniálním mistru svému, ba že jej i předčil bohatstvím své obraznosti. V letech sedmdesátých, kdy hvězda Rosettiho hasla už, strávená vlastním svým chorobně horečným žárem, svítila Burne-Jonesova teprv v nejohnivějším lesku a svítila tak až do konce, nejzářivější z celé té plejady, kterou rozžehl praerafaelism na obloze Anglie, když po parných bojích v letech šedesátých na celé čáře zvítězil. Jméno jeho bylo vyslovováno s posvátnou zbožností v uměleckých církvích »esthétů« a význam jeho stal se evropským, když všeobecný vývoj umění dal praeraťaelitům za pravdu a vyvolal po celé Evropě z odporu proti naturalismu a materialismu tytéž tendence idealistické a tytéž disposice raffinované obraznosti a subtilního cítění, s nimiž přišli první věštcové praerafaelismu dříve ještě nežli naturalism byl formulován a vysloven. Teprv dnešní generace dovede oceniti vznešenou krásu toho boje, jejž ohlásili už před více než čtyřiceti lety praerafaelité bezduchým konvencím a svému neuměleckému anglickému prostředí. Burne-Jones zůstával zde jako jediný veliký živoucí z oněch let slavných zápasů a na jeho hlavu sneslo se

proto nejvíce té aureoly, jimiž dnešní doba obetkává postavy oněch hrdin umění.

Jako všickni praerafaeliti je Burne-Jones dokonalým synem Anglie, ačkoliv, či lépe: právě proto, že se tak vymyká duchu jejího prostředí. O žádném jiném hnutí uměleckém neplatila takovou měrou slova Renanova: »Jsme dětmi své doby i když jsme proti své době.« Slova tato nemají v Anglii platnost pouhé výminky, nýbrž vyjadřují zjev téměř pravidelný. Moderní Anglie je země ve svém celku hrozně neumělecká a nekulturní a splodí-li velikého umělce, tedy jen tím, že ho vydráždí proti sobě k odporu. Jen tím se dá vysvětlit, že tato země úzkoprsé morálky a bigoterie mohla dát světu Byrona a Shelleye a že nikde nekvete takový kultus antiky a nikde není tolik lásky k Italii, zemi krásy, jako v této zemi fabričních komínů, uhlí a mlh. Tam stojí umělec ke svému prostředí v poměru nepřímém: čím ono je všednějším, hmotnějším a ohyzdnějším, tím on je ideálnějším a fantasknějším — a tento nepřímý poměr je také klíčem k bytosti Burne-Jonesa. Narodil se r. 1833 v Birminghamě, průmyslovém mraveništi a sídle nejpřísnějšího puritanismu, v městě, které nemá ani kathedrály ani musea. Krásu nemohl píti z věcí, ale jen z žízně a touhy; nemohl jí poznávati než v imaginaci, jako vzdálenou, zduchovělou, odtaženou ode všech okolností času a prostoru. Mimo to třeba mít na mysli, že byl vlastně původu keltského, z nejmystičtěji rozpoložené evropské rasy, té která stvořila mythus o svatém Gralu. Ve starobylém Oxfordě, kde studoval, ovanul jej dech středověku, zde poprve v životě dostal se do ovzduší poetických krás, zde setkal se s duší bratrskou, Williamem Morrisem, pozdějším malířem, básníkem a socialistou, zde naučil se milovati náruživou láskou antiku, staré legendy a mythy a zde také spatřil obrazy prvých praerafaelitů, jejichž dotyk probudil dřímající v něm umělecké síly a dal mu poznati pravé své životní určení. Šel r. 1855 do Londýna, stal se žákem Rossettiho a pod jeho vedením naučil se stavěti jemnou esthetickou kulturu, jíž nabyl v Oxfordě, do služeb malířských ideálů školy prarafaelské. Tato škola ho naučila mluvě barev a linií, jíž by vyzpíval své mythologické sny. V Italii, kam podnikl r. 1862 cestu s Ruskinem, spatřil díla quatrocentistů a nalezl v nich nedostižný vzor pro malířský výraz středověkého ducha, nevyčerpatelnou studnu inspirací, vzory umění, které svléklo se sebe všecko hmotné, které je čistou suggescí, snem, stělesněným ideálem jemné a serafinské krásy a přece v jádru je tak ryze pravdivé a poctivé, opřené až do detailů o přírodu, o krásu skutečných zjevů.

Od té doby pak až do smrti je život Burne-Jonesův nepřetržitou prací, nadšenou a všecek život jeho stravující, prováděnou s posvátnou horlivostí náboženského kultu. Sny stále žárnější a vzácnější ronily se z hlavy jeho tak žírně, že je sotva stačila zachycovati ruka. Dílo jeho je neobyčejně rozsáhlé. Obsahuje veliký počet olejomaleb, akvarelů, kreseb, i illustrací, okenních maleb, a dotýká se — tak jako u většiny praerafaelistů — i uměleckého průmyslu. První důležitější obrazy datují se z r. 1856, dobou jeho největší tvořivosti byla léta sedmdesátá. Po celý život stál mimo officielní školy. Teprv r. 1885 byl jmenován členem Royal Academy, ale už r. 1893 zase z ní vystoupil. Běh života to velice

prostý, bez velikých obratů a otřesů, vyplněný jediným nepřetržitým úsilím uměleckým; život, jehož hlavní pásmo uplývalo mimo skutečnost, utkáno jsouc z obraznosti a snů.

Byly to vesměs sny odletlé daleko z moderního života, sny přichýlené k starým světům krásy, k mrtvým esthetickým formám a stylům minulosti, živené poesií starých bájí a legend, antických i středověkých. Povahu jejich naznačují už poněkud i jména důležitějších obrazů: Milosrdný rytíř, Víla Rosamunda, Sen Chaucerův, Svatý Jiří a drak, Cupido a Psyche (66 kreseb, určených původně za illustrace k Morrisově »Pozemskému ráji«), Pygmalion a socha, Zvěstování, Víno Circino, Zahrada Hesperidek, Dni stvoření, Zrcadlo Venušino, Očarování Merlína, Laus Veneris, Píseň lásky, Zlaté schody, Kolo Fortuny, Víra, Naděje a Láska, Lesní nymfy, Siréna, Král Kofetua a žebračka, Zahrada Panova, Hvězda betlémská atd.

Tato díla nejsou však pouhými reprodukcemi starých stylů, věrnými duchu doby a látky. Staré báje a formy stylové jsou mu jenom prvky, z jejichž kombinací vyluzuje poetické suggesce čistě svoje vlastní, na moderní vkus a moderní emoce vypočtené. Nechce překvapovat původností sujetů. Počítá s tím kouzlem stáří, jakým působí náměty nejzpracovanější a každému od dětství už známé, ale hledá slávu své originality v tom, že je podává v osvětlení naprosto nezvyklém, v kombinaci s útvary docela jim cizími. Antické, středověké a exotické proniká a slévá se u něho v nerozlučné organické celky. Circe míchající jed družině Odysseově, se svou hadovitě pružnou a úskočnou vlnou skloněného trupu a pardaly u svých nohou, zdá se být daleko spíše spodobením nějaké orientální báje nežli episody z Homéra. Právě tak neřeckou jest Venuše s družinou svých dívek, které se zbožným vytržením hledí do vodní hladiny, zrcadlící nesmrtelné tvary bohyně. V zadu rozkládá se skalnatá pustá krajina, upomínající na římskou campagnu. Všecko tu je temné, stlumené a podmračné; jen mramorově bílá paže a šíje dívek protkávají světlejšími akkordy tuto scénu, při níž vzpomínáte spíše na klášterní uctívání cudné křesťanské Madony, než na nesmrtelnou, z pěny zrozenou bohyni smyslové krásy a výslunné rozkoše. Na obraze »Zlaté schody« nevyrovnatelném to koncertu skulpturálních linií a melodických ohybů šíjí a kolen, kráčí bytosti, v nichž přechází antická panna v bezpohlavního křesťanského anděla. Velebná táhlost linií jako na starých skulpturách, těla spiritualisovaná nepřirozenou ztepilostí jako u Botticelliho, tváře, v nichž sličnost naivity přechází v raffinement — to všecko je zde smíseno v prvcích tak jemně sdestilovaných, že sloučenina všech těchto hmotných tvarů činí dojem nejdelikátnější vzdušnosti, jako sen nejčistější esthetičnosti, jako šepotavé, sladce melancholické zvuky vzdálených harf.

Tajemství účinku u děl Burne-Jonesových spočívá z největší části právě v této ničím nespoutané synthetické síle jeho obraznosti. Antika jeho je zkřesťanštělá, středověk jeho je zmodernisován. Není zde hranice mezi dobami a styly; z nich všech užívá malíř-básník jen nejčistších esthetických elementů, aby z nich svařil opojnou essenci, která by diváka

zanesla daleko z ohyzdné přítomnosti. Ale ne do minulosti, neboť umění toto nechce býti historickým, reprodukujícím, ale nad historii i současnost, kamsi do prázdna a etheru, do oblastí čisté duchové krásy, kde z mrtvých stylů zbývají jen stíny, odpoutané od času a prostoru a splývající v truchlivě táhlých rhytmech na vlnách melancholie minulosti. Do oné říše truchlivých fantasií a nyvé touhy, jejímž nejkrásnějším vtělením jest ten »Král Kofetua a žebračka«, jenž inspiroval našeho Julia Zeyera, duchem Burne-Jonesovi v mnohém ohledu tak blízkého, k jednomu z nejrozkošnějších čísel »Obnovených obrazů«.

Jedné době a jednomu stylu zdá se být Burne-Jones ovšem nejvěrnější: středověku. Celé jeho bytosti byla přirozeně nejbližší tato perioda lidské kultury, kdy nejvíce byla nenáviděna všecka plná, kypící a hrubá hmotnost, kdy všecko vzpínalo se zbožně vzhůru a všecko se chtělo státi duchem a kdy vznikly mythy, které dědičnými ozvuky nejvíce rozechvívaly jeho keltickou krev. Zašel však do středověku po stopách svého mistra a přítele Rosettiho: to jest ne do anglického středověku, ale do italského. Germánský středověk dával mu jen náměty, ale italský byl mu vzorem uměleckého ducha středověkého a nejdokonalejšího jeho malířského výrazu. Od mistrů předrafaelských: Botticelliho, Fra Angelica, Ghirlandaje, Carpaccia, Mantegny, naučil se vyjadřovati ideje a emoce těmi vysoce suggestivními prostředky, které u oněch starých mistrů vyrostly přirozeně z jejich naivity a technické nevyspělosti, ale oživeny moderním malířem nabývají zvláštního dráždivého, kapriciósního kouzla: tou převahou linie, plochy a profilu nad perspektivou a plastikou, tou nemožnou protáhlostí postav a údů, která uvádí v rozčilení vyrabitele korektních aktů, effekty zlatých ploch, poetičností jistých emblemů, pikantní nepravidelností tváří, těmi tak význačnými pro něho pravoúhlými sklony trupu a ostrými vlnami kolen, jedním slovem vším tímto, co se příčí školským pravidlům, ale co přišlo tak na zavolanou modernímu vkusu, unavenému pohledem na kypící maso klasických obrazů a na neideová a nesuggestivná díla realistická. Ale toto těsné přichýlení se k technice středověku nebylo zpátečnictvím, nýbrž pokrokem; byla to jedna z těch spirál, v nichž krouží všechen lidský vývoj, byla to oklika nazpět proto, aby se mohlo jít v před: to jest, aby se povalily neživé suché šablony a aby se stvořilo umění pro cítění a nervy dnešního složitého člověka a především aby se realisoval základní princip všeho moderního uměleckého idealismu, princip slučující dnes všecka umění v jediném sesterském objetí, princip žádající od uměleckého díla, aby nebylo kusem studené formální virtuosity, nýbrž výrazem živoucí, hřejné ideje nebo emoce a aby ji vyjadřovalo suggestivními symboly, v jejichž volbě má umělec absolutní svobodu. Burne-Jones vyvolil si u většiny svých děl výrazové prostředky techniky středověké, ale duch a nálada, které jimi vyjadřoval, jsou veskrze moderní. Hlubší psychologická analysa by ukázala, kolik leží v těchto suggescích prvků i pro nejmodernější literaturu význačných; ukázala by, jak ony jsou výrazem čistého, pouhopouhého artismu či estheticismu, který opět jest poslední konsekvencí diletantismu pro umělecké povahy. Studium starých stylů, vžívání se do nich a kombinování jich nemůže vústit v nic jiného, než v takovouto jich destillaci, v chy-

tání jejich nejvzácnějších essencí — studených, ovšem bezkrvých a melancholicky zahořklých, jako jím je na konec každý diletantism. Ukázala by také dále, jak primitivism tohoto umění je vlastně raffinovaností, a kdybychom se chtěli dostati až k samým nejhlubším kořenům tohoto umění, viděli bychom, že netkví zcela dobře nejen ve všeobecně moderní půdě, ale v půdě specielně anglické, v úrodné prsti, již nanesl a zvláštním způsobem zabarvil vývoj anglického ducha a anglického prostředí. Není ani třeba zvlášť jemného oka, abychom na př. poznali, co anglického je v jeho typu dívčím, v těch ztepilých postavách, od jejichž cudných řiz, z pola antických, z pola empirových, odráží se hladký alabastr paží a šíjí, v těch hlavách s načechranými černými vlasy nad nízkým čelem, v těch sličných tvářích s černým snivým zrakem a pevně vyklenutou bradou, v nichž cherub, dítě, panna a žena-démon nerozlučně do sebe splývají.

Nikdo z ostatních praerafaelitů nedovedl s takovou silou a suverenitou ovládati tyto říše abstrahované krásy, tato království snů, z nichž je vyhostěna každá prudká pozemská vášeň a každý realný zájem. Nedovedl toho ani sám Rosetti, neboť ten namáčel štětec do vlastní své krve, aby jím maloval subjektivní historii svého srdce, hypnotisován démonicky-spiritualistní vidinou ženy, jak ji spatřoval v té Alžbětě Siddalové, své milence a ženě, která se stala osudem pro jeho život i umění. Dílo Burne-Jonesovo nemá nijakého takového subjektivního, životního vzruchu. Je čistým melancholickým snem, odpoutaným od reálného života svého původce, delikátně truchlivou vidinou člověka, odchýleného od přítomnosti. Na krásách jeho lpí kletba všeho kříseného a umělého. Puch hrobu z něho dýše a bezkrvé jeho postavy jakoby se procházely pod klenbami podsvětí; není nad nimi blankytu a slunce. Z krásných jejich linií a gest zejí propasti mrtvých věků, a jejich beznadějný smutek. Nemá erotického rázu jako dílo Rosettiho, mythy jeho nejsou také nijakými ideovými symboly jako u největšího moderního umělce mythů Richarda Wagnera; je to poesie pouhých stínů a dýše z ní jen umdlení a smrt.

F. V. Krejčí.

Otokar Březina:

Doupata hadů.

Skryté své zahrady viděl jsem v slavnostech července kvést,
v blankytů etherná loubí se sletlo tisíce tajemných ptáků;
na květech zrosených nechaly půlnoci nejsladší úsměvy hvězd,
a jako koberec pro sny, v plamenech záhony máku.

Dalekou cestu jsem konal, neznámý navštívil svět,
nesčetné duše jsem objal, z nesčetných zraků tvá tajemství čet,
a unaven milostí, vrátil se do svých ukrytých sadů:
klenbami hořící síry kouřil se blankyt, žíravě bled,
a všechny mé záhony květů se změnily v doupata hadů.

Před kroky mými se vztýčili, otravné prameny syčící tmou,
na stvolech, zmítaných vichřicí hlubin, nestvůrné hlavy jim kvetly;

v tělo mé vrůstali, vůli mi spoutali hadí svou suggescí zlou,
a v zraky mé z nehybných očí svých stříkali sinými světly.

Tu svaté tvé vzpomínky v duši mi prolétla zvěst,
nádhera moří tvých, tajemství nocí tvých, sláva tvých cest:
blankyt jak brána se otevřel, od jihu letělo tisíce ptáků;
tvé magické jméno jsem vyslovil — a v úsměvu hvězd,
koberec pro sny, přede mnou ležely záhony růží a máku.

Svět rozkládá se . . .

Svět rozkládá se za světem,
za hvězdou hvězda, když půlnoc se tmí,
a mezi nimi je jeden, krouží kolem bílého slunce,
a let jeho hudbou tajemné radosti hřmí,
a duše těch, kteří nejvíce trpěli
do něho vejíti smí.

Sta bratří řeklo: Známe tajemství jeho,
mrtví v něm vstávají ze sna, živí v něm zmírají snem;
milenci řekli: Přílišnou září oslepí zraky
a čas jako vůně neznámých květů každého usmrtí v něm;
a ti, kteří dovedli viděti tisíciletí
s úsměvem ptají se: Zem?

Svět rostlin.

Svět rostlin. Bez hnutí stromy sní o svých cestách
staletími tvarů. Šťávy země v rozkoši tekly jim ze tmy
a sladké bylo, ssajícím, jiskřící mléko slunce.
A nejvyšší rozkoš: dáti lahodné formě
rozkvést tajemstvím tíže a větrů a světla. V hlubinách sálá
vzpomínka ohně. O nadbytku číše přetékající a polibků slávě
hovoří vůně. Ať přijdou hmyzy všech tvarů,
i na ně čeká zde dílo a rozkoš a nejpřísernější
jak nejkrásnější uvítá stejně měsíčná bledost
i vášnivé zardění květů. — Má duše, daleko od nás
teče zde život, hučení řeky vzdálené nocí.
Pod hvězdami mlčenlivými slyším ho šumět
jak varem se kouřil v ohnivých letech třetihorních. V zrcadle jeho
nádheru barev svých uzřelo jitro i večer, tajemný odlesk
věčné krásy. Daleko za námi teče a valí své hloubky do moře,
jehož vlažné a jako krev sladké vlny nesly nás v ostrovy tyto.
Ale ticho u skalních pramenů vládne a u břehů budoucích zemí,
a němý je lidskému sluchu stejné pád světů
a první zavíření nového slunce ve tmách mystické noci,
jako skládání vůně a kořenů žízeň.

Červený Hrádek, 24. VIII. 1898.

Vdovci.

Dánsky napsal Gustav Esmann.

Hráno při zahajovacím představení volného jeviště studentského spolku 25. dubna 1891.

Foght — Služka
Heyde — Pán

U Foghta. — Zimní odpůldne.

Komnata u Foghtů. Při vytažení opony tma. Foght otevírá dvéře z osvětlené chodby v pozadí, za ním je vidět Heydeho, jak právě snímá kožich.

Foght: Anno, jsi tu? Tlumeně. Snad spí? Hlasitěji. Anno, už jsi ulehla — Nezdá se. K Heyde-ovi. Zavolám ji, vejdi a posaď se.

Heyde. Vážně řečeno, nemám skutečně času. Dovol, abych směl odejít. Zastavuje se, zavěsuje kožich, jakoby jej chtěl zase obléci.

F. vezme mu jej z ruky a zavěsí ho. Ne, rozhodně ne. Žádné řeči, že mi uklouzneš, dokud ona neuvidí, že se mi konečně podařilo tebe zachytit. Ona musí být v některém vedlejším pokoji. Najdi si židli. Odpusť, je zde temno, avšak ty se už v doupěti vyznáš. Zatím otevře dvéře na levo, volá: Anno!

Služka z pravé strany s lampou.

F. obrátí se. Nu, zde je . . . kde je paní, Johanno?

Služka. Paní vyšla z domu.

F. Kdy?

Služka. Je tomu již půl hodiny.

F. Kam as šla?

Služka. Mně se zdá, paní něco povídala, že chce jít k milostpaní matce. Odejde.

F. Je věru podivné, že vyšla z domu v takovém ošklivém počasí. Patrně myslila, že zůstanu ve spolku, ale nemohl jsem tam najít nižádnou partii . . . Nu, ano, ano, ty . . . Doutník?

H. Ne díky . . . a nyní, jak vidět, není tvoje manželka doma, proto mně nebudeš mít za zlé, když odejdu.

F. Ale můj bože, člověče, jaký to máš pořád spěch! Ona přijde domů k čaji, za hodinku . . Uklidni se.

H. Mnoho díků, avšak já nemohu.

F. A proč pak nemůžeš?

H. Řekl jsem ti již, čekám pacienta.

F. Hlouposti, kdy pak čekáš pacienta?

H. Slíbil jsem, že budu o sedmé hodině doma.

F. pohlíží na hodinky. Schází čtvrt hodiny. Odsud domů potřebuješ pět minut. Zůstaň zde ještě deset minut, pohovoříme si spolu.

H. usedne mlčky.

F. Stalo se něco mezi námi?

H. Drahý příteli, co by se mezi námi stalo? Vždyt vše je zcela přirozené.

F. No, mně se nezdá, že by to bylo přirozené.

H. Já nevím, co myslíš.

F. Poslechni, buďme k sobě upřímni. Musíš připustit, tvé počínání je trochu podivné. Tys můj nejlepší přítel, vlastně můj jediný. Tys při-

cházel sem, mohu skoro říci, denně po ty dva roky, co jsme svoji. Bydlíme bezmála dvéře vedle dveří. A najednou jsi pryč. Přes měsíc byl's pro nás takřka, jakobys byl zmizel. Nemůžeme pochopit, co s tebou je. Hledám tě v tvém bytě, tam se mi řekne, že nejsi doma. Píši ti, ty odpovídáš a omlouváš se. Několikrát se potkáme na ulici. Tys roztržit, zdrženliv, vyvoláváš u mně dojem, jakobys se snažil vyklouznout mi čím dřív tím líp. Slíbíš, že přijdeš, ale nesplníš. Co to všechno znamená?

H. To neznamená zhola nic. Byl jsem poněkud melancholický v poslední době a přes míru zaměstnán.

F. Nu, konečně dnes večer jdu náhodou za tebou zrovna dole venku. Na okamžik jsem se věru tomu zaradoval. Myslil jsem, že chceš nás navštívit. Dohonil jsem tě, ale tys kráčel rychle dále a nepohlédl do oken. To mne roztrpčilo. To dokázalo celý náš poměr mezi námi, jak se nyní utvořil. Nu a tu jsem na tebe zavolal a skoro násilím a mocí dostal tě sem. A nyní zde jen sedíš a přemýšlíš, jak bys se odtud dostal. Není to tedy podivné, ptám se, co se mezi námi stalo?

H. Nic se nestalo. Jen to, co ti povídám.

F. Udělal jsem ti něco?

H. Můj drahý, co by to mohlo být?

F. Urazil tě, aniž o tom vím?

H. Ne . . . ne. Naopak.

F. Ani žádné nedorozumění mezi tebou a Annou?

H. potřásá hlavou. Ani zdaleka ne.

F. Ne, vždyť by mně to jistě byla řekla; nu tak, co je to tedy, co nás od sebe odloučilo?

H. Drahý příteli, mohou nastat periody — — vždyť jsi to asi sám, poznal, kdy nemáme chuti do společnosti s jinými — ani s těmi, jichž si nejvíc vážíme. Můžeme být dojati tím neb oním, octnout se v poměrech a okamžicích — každý konečně žije vlastně svůj život.

F. Máš nějaké milostné pletky?

H. mlčí, pozoruje ho.

F. Odpusť, byl jsem indiskretní . . . nebylo to mé mínění. Ale trápilo mne to tak dlouho a trápí mne v tomto okamžiku, že ti už nerozumím. Postrádal jsem tě. Postrádala tě Anna i já. Toužíme po tobě. Tys byl pro nás víc, než jsi si vědom.

Musím ti říci, že je trochu obtížno být ženat, obzvláště v prvých letech, než na sebe navykneme. Snad bychom se neměli nikdy takto spoutat s tím, koho milujem. To unavuje a činí vzdorovitým. Jsme v pokušení nenespolehat na to, že co přijímáme, je věnováno v úplné svobodě, a stává se, že přestaneme mít ohled, protože víme, že jsme přece jen k sobě upoutáni. Dřeme se a zápasíme každý pro svou stranu a jsme žárlivi nedat víc než dostanem. Takové to bylo mezi Annou a mnou, nic vážnějšího, ale přece to tu bylo. Neštěstím je ovšem též, že nemáme dětí. Pomlčka.

Ale tys nám tak dobře pomáhal. My ostatně nemáme prostředků vidět přátele, ale tys bral vše tak kamarádsky za vděk. A když jsi sem večer přicházel a seděl a hovořil s námi, byli jsme oba spokojenější. To, že jsme pozorovali, že ty zcela a úplně nás považuješ za šťastné, že jsme se mohli domýšlet, že nám vlastně trošičku také závidíš . . . . to

nás posilovalo . . . to nás bezmála drželo pospolu. Nyní, od té doby, co nepřicházíš, není už nám tak dobře. Stali jsme se tak . . tak roztrpčeně nervósními na sebe obadva. Mívám někdy pocit, jakoby to mělo mezi námi prasknout pro samou nervositu . . Ty také ostatně pozoruješ, jak nervósním jsem aneb jsem byl, hned jak jsem se s tebou setkal, neníliž pravda?

H. přikyvuje. Ano, pozoroval jsem to dobře.

F. Nuže, to má právě v tom okamžiku svou zvláštní příčinu . . . . rád se z ní před tebou vyznám. Byla totiž mezi námi hádka zrovna dnes při obědě . . . k vůli maličkosti, ovšem nepříliš prudká . . . ale přec první scéna, několik odporných sekund, v nichž jsme si pohlíželi zle do očí a hledali zlomyslná slova. Na štěstí jsem se přemohl a odešel . . . odešel jsem do vojenského spolku . . . bylo mým úmyslem zůstat tam celý večer, ale ovšem nemohl jsem . . . a nyní, však vidíš, odešla i ona, na štěstí k matce. Ano, tak tomu je, nyní jsem se ti svěřil.

H. Drahý příteli, věř mi, chápu tě, lituji tě srdečně . . .

F. Ovšem neznamená to nic. Za hodinu vrátí se ona domů a smíříme se hned. Než přec . . . je to poprvé, co jsme se rozešli v trpké zlosti, a ty tedy nyní chápeš, proč jsem byl tak trochu popuzen. Odpusť mi tedy, že jsem ti snad poněkud prudčeji vytýkal proto, žes chtěl hned odejít.

H. Tak odpustíš nyní i mně, že se s tebou nyní rozloučím. Jak rád bych zůstal, avšak nemohu, musím domů. Vstane.

F. No, no, tak jdi . . . alespoň jsem si ulehčil, že jsem se vypověděl. Nebudu na tebe déle doléhat.

H. Tak s Bohem. Jde ke dveřím.

F. Ale nyní se budeme asi vidět s tebou častěji. Slib mně to docela vážně.

H. Přijdu co nejdříve . . . ne, raději nic neslíbím. Ty se nebudeš zlobit?

F. bere jeho ruku. Docela ne. Doufám pouze, že tě nic nemilého nezaměstnává, je to ovšem . . . no, jen abych už zas nebyl indiskretní. Adieu tedy.

H. Buď zdráv.

F. u dveří. Nechápu ostatně, jak jsi mohl tak zcela nás postrádat. Myslím, že jsme se my tři občas, ba mnohdy cítili pospolu velmi mile. Co, ty domácí lékaři! Ale tys nabyl snad jiné praxe, výnosnější?

H. Mám alespoň nyní pacienta, který čeká.

F. Tak rychle k tvému pacientu. A díky, žes byl tak hodný a mne vyslechl. Jsem nyní zase zcela vesel, za chvíli vrátí se ona domů a nebe bude zase jasné. Pozdravím ji od tebe, to se ví . . Dej však pozor v mlze . . Bylo před chvílí pořádně kluzko na ulici. S Bohem.

H. přes chodbu. S Bohem.

F. přivře dvéře, pohlédne na hodinky, prochází se trochu po pokoji. Zvoní.

Služka vejde.

F. Zmínila se paní něco o tom, kdy přijde?

Služka. Ne, ale milostpaní přijde asi k čaji.

F. Ano, to se rozumí, že přijde. Prostřete jen na stůl v obvyklou

dobu. Řekněte mi, pomáhala jste paní do pláště, když odcházela. Snad se dobře zabalila? Je tam důkladně sychravá mlha dnes večer.

Služka. Ano, milostpaní měla na sobě velký kožešinový plášť a hustý závoj.

F. To je dobře.

Služka odejde.

Foght prochází se zase sem a tam; po chvíli odejde na pravo a vrátí se s párem dámských střevíčků. Odstoupí ke kamnům, přihřívá je a mne mezi dlaněmi. Zvoní se prudce. To je ona! Jde otevřít, ale zastaví se a volá na služku; zvoní se znova

Služka vejde.

F. Otevřete, Johanno, ale je-li to někdo jiný než paní, řekněte, že nejsem doma.

Služka vyjde do chodby. Zvoní se znova.

F. Kdo to k čertu je. Naslouchá.

Služka vejde. Ach, milostpane!

F. Co je?

Služka. To je paní, milostpane. Milostpaní přišla na ulici k úrazu.

F. K úrazu — kde je?

Služka. Přicházejí s ní. Pláče.

F ke dvéřím.

Pán vejde.

F. Co se stalo?

Pán. Vaše paní byla přejeta.

F. Anna! Vyběhne.

II.

Za týden. Táž scéna. Přítmí v komnatě. Dvéře otevřené do chodby, kdež stojí Foght a Heyde a sundávají zimníky. Jsou zcela černě oděni, s černými rukavičkami, s florem kol klobouku.

F. vpouští Heydeho prvního a zavře za sebou. Posaď se.

H. poodstoupí do pokoje. Zde je roztomilé teplo.

F. Byla to chladná procházka venku. Necítíš dosud zimu?

H. Na nohou.

F. Mé jsou jak led. Posaď se do lenošky u kamen. Nepřál bys si snad něčeho?

H. Ach ano — třeba.

F. Sklenici vína?

H. Ano, díky.

F. Sklenici madeira! Ostatně budeme brzo jíst. Zvoní.

Služka černě oblečená. Zvonil jste milostpane?

F. Přines láhev madeiry a sklenice.

Služka vyjde.

F. Něco kouřit?

H. Ne, děkuji.

F. Také není dobře před jídlem.

Služka přináší víno, postaví je na stůl u lenošky, na níž Heyde sedí.

F. Budeme brzo jíst, Johanno?

Služka Za čtvrthodinky je jídlo hotovo. Mám přinést lampu?

H. Ne, zůstaneme zde sedět tak.

Služka odejde.

F. usedne do židle zrovna naproti Heydemu. Ach ano. . . znova se zase vzpřímí. No, zapomněl jsem nalít — Prosím.

H. Díky.

F. bere sklenici. Ano, díky tobě za všechnu tvou pomoc, a laskavost v těchto dnech.

H. No, nemluv přec o tom.

F. po chvíli. Byly to věru nepříjemné, ošklivé dny. Dobře, že už alespoň částečně jsou přežity. Cítím se teprv dnes trochu svým. Její ubohá matka, Bůh ví, jak to přežije. Viděl's ji v kostele, byla úplně bez sebe.

H. Ach, to nemusí znamenat nic zvláště vážného . . . Ženy mají už zvláštní způsob přijímat podobné věci.

F. Ach ovšem. — Jak se ti zdála řeč proboštova?

H. Ach, ani tak ani onak.

F. Mně se zase zdá, že byla hezká, něco měla z ní. Dojalo mne na příklad, jak řekl, že byla věrná. To byla ona skutečně. To byla její povaha.

H. Vždyť jí vůbec neznal.

F. Ne, to jí ovšem neznal. Totiž, on ji konfirmoval a on též nás sezdával. Potud ji znal.

H. K tomu je zapotřebí více.

F. Ano, to se ví. Máš zcela pravdu.

H. No, nemyslím to zrovna v tom případě Pomlčka.

F. nalévá. Ještě skleničku!

H. Děkuji, ještě kapku — a už dost.

F. vyprázdniv sklenici. Ne, máš zcela pravdu, jak jsi řekl. On jí neznal. Ale znal jsi ji ty, aneb já? Kdo zná v celku druhého?

H. Bývá toho věru velmi málo, co ví jeden o druhém?

F. Právě, to si také myslím, když už ona zde není. Když jsem se snažil utvořit si její obraz, který bych si mohl uchovat a říci si v duchu: taková byla, tvoje manželka — to se mi nikdy nechtělo řádně podařit. Mohu ji vidět takovou a takovou, s tou neb onou tváří. Mohu se upamatovat na mnohé věci, které řekla aneb udělala při všelikých různých příležitostech — ale obraz se pořád nějak nechce seskupit. . .

H. Nemyslíš, že snad proto, poněvadž je tomu ještě nedávno. Časem se už nějak utvoří.

F. Ty myslíš, že se příliš tím zabývám . . . že později zapomenu na zbytečné . . . a to podstatné, to vniterné že zbude . . . Snad, to jsem si také myslil, avšak přec, podržím si to hlavní, zvláštní? Jak mohu být tím jist . . . nad tím přec nejsem pánem! Bude to zrovna tak jako s fotografiemi, které od ní mám. Podobají se jí, ale výraz, je on její vlastní, anebo ten, který fotograf připojil? Nebudu já sám ten, jenž připojí výraz? Ale jaká ona byla jako člověk? Jaká byla ve svých myšlenkách! Toť právě nevím.

H. Nepamatuješ se již na žádné její zvyky?

F. Nu ano, měla své zvyky, zvláštní zvyky? Mně připadá, že byla jako jiní.

H. Pamatuji se na jeden její zvyk, aneb lépe na způsob chování.

F. Jaký byl?

H. Nu, když se k ní přišlo po nějaké nepřítomnosti . . . nemusila být dlouhá, jen z jednoho dne do druhého, tkvělo vždy hned v prvých okamžicích na ní něco cizího, něco, jakoby nepoznávala příšedšího, jakoby mrzla aneb byla probuzena . . . Obklopovalo ji to jako jinovatka, přímo viselo jí ve vlasech a na šatech. Dýchalo to z jejích upomínek . . . budila pocit, jakoby držela ruce před sebou bránic se. Teprve když se s ní trochu promluvilo . . . když vniklo teplo do vzduchu mezi ní a příchozím, ztratilo se to. Pamatuji se, řekl jsem jí to sám jednou. Usmála se a připouštěla to. Ano, vím dobře, řekla, vždy se čepejřím proti lidem.

F s poloviČným úsměvem. Tak, ona že to řekla?

H K tobě ovšem taková nebyla.

F. Ano právě to, co nyní povídáš, mne úplně poráží. Tys ji jistě v celku znal lépe než já.

H. Snad jsem si jí více povšimnul.

F. To, cos právě vypravoval, upomíná mne na jiný její zvyk. Jsem jím vlastně sklíčen, když naň vzpomenu. Ty víš, že jsem byl nucen nechávat ji mnoho o samotě. — Měl jsem službu a školy, kde učím, musil jsem pracovat, to není jinak. A ona neuměla se vůbec nějak zaměstnávat. Když jsem pak přišel domů za šera, byv od ní vzdálen celý den, spatřil jsem ji skoro vždy sedět tam u okna s dlaní pod hlavou, dumající a truchlivou. To mne často zabolelo. Vzpomněl jsem si na doupňáka, kterého jsem jednou jako hoch měl a uzavíral v podkrovní komůrce. Když jsem večer vylezl naň se podívat, seděl ustavičně na rámu okenním, a když jsem otevřel dvéře, škubl sebou přede mnou. Tak i ona sebou trhla, když jsem vešel. O čem přemýšlela celou tu dlouhou dobu, co seděla samotna? Zda-li snad často neplakala? Zda-li jsem ji zkrátka kdy učinil opravdově šťastnou, to snad se nedovím nikdy.

H. Měla tě přece tolik ráda.

F. Možná, první čas — dobrovolně — to věřím . . . Ale potom — nebylo to snad proto, poněvadž nahlížela, že musí . . . protože je mojí ženou? Žila blaženě u své matky, bez starosti. Byla svobodna, — mohla milovat, koho chtěla, oddat se mu, chtěla-li. Jaké právo jsem měl využít toho, že jsem se jí okamžitě zalíbil, abych ji oloupil o svobodu navždy . . . abych ji zde držel uzavřenu . . . v tomto prázdném domě, v této smutné ulici . . . já, který jsem ani nemohl vyzdobit její klec kvítím.

H. Nu a proč se tedy lidé žení?

F. Rozhodně ne proto, aby si brali navzájem světlo a vzduch, jak jsem to udělal já jí. Jaké právo bych měl si stěžovat, kdybych jednou, vrátiv se domů, nenašel jí tam u okna, nýbrž místo ní našel psaní, dvě slova na kousku papíru, jimiž mně sděluje, že odešla, protože zde déle vydržet nemohla. Nalévá si sklenici. Nechceš?

H. Ne, děkuji . . . Ty piješ mnoho.

F. Jsem nucen se posíliit . . . jsem nervosní . . . Zničen — vyprázdní sklenici, přejde jednou pokojem. Ale poslechni! Jestli ona snad nebyla věrna, jestli v některé z oněch chvil, v nichž byla zanechána sama sobě, vystoupila ze své nesnesitelné osamocenosti . . . z klece ven, vždyť byla klec otevřena . . . byl-li tu jiný, k němuž zašla ve své zkormoucené opuštěnosti . . a u něhož byla sama . . . jestli v tomto okamžiku v jiném pokoji v tomto městě sedí muž, který dnes skrytě byl přítomen v kostele a truchlí pro ni, s bohatější upomínkou než já, protože jí věnoval víc než já . . .

H. Ty fantasuješ.

F. vzpamatuje se. Ano, ovšem, já to vím, byla věrna. Ale přec, ten večer, kdy se to stalo, kdy se to neštěstí stalo . . . mně bude věčnou hádankou . . . Pamatuješ se, byl's tu . . . docela krátce před tím, než ji přinesli domů . . . vždyť to bylo týž večer, kdy jsem tě potkal zde dole a přiměl tě, abys šel se mnou nahoru; vypravoval jsem ti, že jsme měli hádku, že jsem od ní odešel ve vzteku . . . a že ona po chvíli také odešla a řekla služce, že chce navštívit matku . . . Vždyť se přec pamatuješ na vše.

H přikyvuje.

F. Nu dobře . . . dozvěděl jsem se, že ona nenavštívila matku. Ani tam nechtěla jít a vrátila se. Ulice, kdež byla přejeta, leží na zcela jiné straně . . . Kam tedy chtěla?

H. Nu a proč kladeš na to takovou váhu? Vždyť to mohlo být zcela nahodile. Neměla vůbec v úmyslu navštívit matku. Chtěla pouze se projít, aby nabyla zas rovnováhy, a vymluvila se jen služce tak.

F. Ale ona nebyla na procházce . . . ona byla stále jen v téže uliči docela na blízku. Posluha, jenž první k ní přiběhl a ji zdvihl, pozoroval, že se procházela sem a tam, v jedné a téže vzdálenosti, sem a tam v mlze skoro hodinu . . . tu najednou viděl ji se zastavit a pohlížet za mužem, který přicházel z hořejší strany na protějším chodníku. Vyběhla rychle do jízdní dráhy — zdálo se, jakoby si chtěla k němu pospíšit . . . v tom přijížděl kočár zatáčející o roh s vyplašenými koňmi . . . A ulice, kde se procházela, kde byla zabita, je ulice, kde bydlíš ty. Byl-lis to snad ty, kterého se ona domnívala zahlédnout v mlze na druhé straně . . byl-lis to ty, k němuž běžela a na něhož čekala . . . jsi-li ty ten druhý muž . . . o kterém jsem před chvílí mluvil . . . což se nikdy — což má to zůstat navždy tajemstvím?

H. rozhodně. Myslím, že to zůstane dále tajemstvím.

F. Co myslíš — proč tak odpovídáš?

H. Jak chceš, aby se odpovídalo člověku, jenž mluví v halucinacích.

F. Nevidím tvého výrazu ve tmě . . . ale cítím, že je jen slabá zeď mezi námi . . . Proraž ji . . . ať jsme si tváří v tvář . . .

Služka otevře dvéře z jídelny, silný pruh světelný padne dovnitř. Na stole prostřeno — přejou-li si páni . . . odejde.

Oba stojí okamžik a pohlížejí na sebe.

F. napřáhne ruku. Podej mi ruku, nedbej na to, co jsem řekl. Mám horečku, nespal jsem šest nocí, šílel jsem . . . Pojď, vejděm tam. Jdou ke dveřím.

F. zastaví se, tlumeně. Pamatuješ se na staré dny, když jsi jídával u nás, a když jsme měli jít ke stolu, tu ona přišla sem a vzala každého z nás pod páži. Velmi si tě vážila . . . ona byla věrná . . . Budeme o ní častěji mluvit, my oba — vdovci. — Vede ho do jídelny.

Opona padne.

Obrázky z Haliče.

Píše A. Hofmeister.

Komu se u nás nelíbí — a chodí prý tací lidé po Příkopech — tomu není lepší rady, než aby si sedl do vlaku (má-li na lístek) a zajel si na zotavenou někam za hranice, někam, kde jest ještě hůř, než u nás. Nechci se rozepisovati o prospěších takovéhoto léčení nespokojených duší, podotýkám pouze, že o takové kraje, jaké vám zde doporučuji, není nikterak nouze, ba že všecky cesty do nich vedou, jako do Říma.

Eldorádem pro takové výletníky, kteří nemají ani mnoho času, ani mnoho peněz, aby se podívali do klasických zemí darebáctví a bídy, za které doposud — zdá se mi, že již neprávem — platí Italie a Španěly; eldorádem pro ty je naše sousedská Halič, polská jako ruská, Halič s královstvím Vladimírským i velkovévodstvím Krakovským, Halič hornatá i podolská, zkrátka celá, jak daleko sahají prsty jejích hospodářů, pověstné a světoznámé oné třídy společnosti, která má v Haliči a měla do nedávna v celé rozdělené Polsce své klasické pole; která představovala tam od věků jediný živel, neřeknu inteligentní, ale »panský«; která representovala se od věků nejen jako nejdůležitější, nejlepší a nejpolštější část národa, nýbrž považovala se do nejposlednějších dob za národ sám, majíc vše ostatní jen za inferiorní, ale nutný výplněk, za svoji »službę.«

Chceme-li si učiniti jen poněkud obraz o poměrech v Haliči, nesmíme se ovšem dáti pozvati od nějakého »Kółka artystycznego« do Lvova nebo Krakova, kde je na programu banket v hotelu, prohlídka města, opět banket, zase prohlídka města, veliký banket, teatr, návštěva Wieliczky, a nevyhnutelné Zakopané, krásné místo, které by ale mohlo právě tak dobře ležeti v Kitzbühelských Alpách, jako na Himalaji, a kde nám naši milí hostitelé s hrdostí ukazují švarné postavy svých góralů, kteří nosí kroj slovácký a mluví — rusínsky! Kdo chce znáti Polsku, ať jde od vesnice k vesnici (v městech neuvidí ničeho než židy a špínu), ať podívá se do selských krčem, jede na poutě a jarmarky, a zejména ať neopomene počkati si na »wybory« (volby). Tu uvidí mnohé své bývalé hostitele a hosty ze slovanských sbratřovacích meetingů, přisahavší dáti vše za dobro slovanských svých bratrů a sester, vše, i život, i krev — v domácích nedbalkách, jak nikterak nehospodaří se životem a krví. Však o tom později.

Chci vám ukázati polskou vesnici, abychom uviděli, jak polský sedlák bydlí, a nabyli dosti spolehlivého měřítka pro jeho všeobecný blahobyt. Budu popisovati věrně, co jsem viděl; ať mi nikdo neřekne (jak se už stalo), že popis ten nepodává přesného obrazu skutečnosti, poněvadž stojí někde na Podolí statek, který by dělal i nejhrdějšímu sedlákovi českému čest; já takového statku v Haliči neviděl, ale »možnost jeho existence není vyloučena«. Průměrný polský chlop bydlí však takto:

Vjíždíme do vsi po bezedné erární, zemské nebo krajské silnici, minuvše nesčíslnou řadu bud, sbitých z prkenných okrajků a nabitých židy každého stáří a pohlaví — veřejná to mýta! — Na světě není nikde tolik mýt jako v Haliči. — Ves, toť dvojitá řada bídných, maličkých chaloupek, jichž doškové střechy sahají téměř až k zemi, porostlé různými bylinami prapodivných tvarů, vypínajících se vysoce z hustého koberce zelenavého mechu, který se jako žabinec po střeše rozlézá. Délka některých vsí dává nám dosti přibližný názor o pojmu nekonečnosti. Jsou zejména na východě vesnice, jimiž se jede několik hodin a ještě nemají konce, a na otázku, jak daleko ještě je tam nebo tam, dostáváme všude až k omrzení přesnou odpověď: »I, jeszcze duży kawałek!«, kdežto Rusíni měří své vzdálenosti podle »fajek«, kolikráte si kočí musí nacpati dýmku, než tam nebo tam dojede. Dá-li mu pak cestující Evropan doutník, aby se zbavil zápachu těchto hroznych fajek, je vozka se svou orientací hotov a nedá vám na otázku odpověď žádnou. Mnoho tím neztratíte.

Národním stromem, jímž obklopeny jsou všude domy, posázeny zahrádky, návsí, silnice a cesty, je vrba. Je prý nevyhnutelná, poněvadž všude roste a poněvadž sedlák potřebuje v domácnosti často proutí na koše, ošatky, vozy, které si může na vrbě všude uříznouti, kdežto na jabloni nemůže. Ovšem.

Je ráno. Potkáváme některé časné chodce, sedláky v dlouhých, bílých sukmanách s červeným límcem nebo ve starých pláštích rakouské kavalerie, které se stávají již pomalu stálou součástkou národního kroje. Pod rozepjatým pláštěm vidíme režnou košili spuštěnou přes režné spodky, jež se nosí do bot (má-li občan jaké). Na hlavě má vysoký konický klobouk ovinutý pestrými fábory nebo bílou pletenou vlněnou čepici nebo i slaměný klobouk vlastní výroby. Ženy v pestrých sukních s vkusně vázanými bílými nebo červenými šátky na hlavě, prostovlasá děvčata, více méně nahé děti, všichni schylují se při našem příjezdu až k zemi a dotýkají se pravicí silnice, jako by právě něco byli našli. Je to pozdrav sedláka »pánu« (a v Polsce je každý, kdo cestuje, pánem). Všímáme si obličejů; nejsou právě z nejhorších, typ tváře široký, slovanský, ale všude, u mladých i starých, zračí se umdlenost, bída hluboce vrývá své spáry do časných vrásek holého toho obličeje, a jakási tlustá tupost leží na těchto rtech, indolentně se usmívajících.

Takový je polský chlop: pokorný až odporno pro nás západníky, líbá a objímá nám nohy na potkání, dobrý a pohostinný, i když v celé domácnosti nemá než plecháček na vodu, jímž nám s hlubokou poklonou může úslužnost svou prokázati; a přec hrdý na svůj stav, který ho neživí, a na své jméno, jež jest u jeho pána nadávkou, a chudý až k výstřed-

nosti. Jak dovede býti polský chlop chudým, o tom není tu ponětí. Snad bude již známo i v Čechách, že v mnohých krajích všechna hospodářská a obydelná stavení selského statku mají jen po jediné místnosti, »izby«, kde jest v malebném neladu: dobytek, králíci, slepice, děti, sud se zelím, v koutě otevřený krb, bez pláště a komína, a sláma na zemi jakožto společné lože toho všeho. Vzpřímeně vstoupiti do takového doupěte není možno již pro nízkost celé té konstrukce a pak, zejména v zimě, pro čpavý dým z rašeliny, listí, nati bramborové nebo i sušeného hnoje, který nemaje naprosto žádného východiště z tohoto »obydlí«, tvoří neproniknutelná zrakům mračna v hořejších vrstvách izby, tak že ani sám chlop není s to vzpřímiti se ve svém bytě. V koutě za krbem vidíme, že se něco hýbe: je to klubko nahých dětí, které nemohouce hlady spáti — hlavní zaměstknání dětí v zimě je hladovět a spát — hřejí se na čadících plamenech neduživého ohníčka, kdežto na nízké dvéře bije mráz třicetistupňový a drze vdírá se tisícerými skulinami dovnitř.

Neboť technika stavební těchto bud jest ovšem přiměřena blahobytu hospodářovu. Živě si ještě vzpomínám, jak jsme jako školní děti z nenávisti k jednomu spolužáku, spojenými silami podtrhli kámem z jedné z oněch čtyř kamenných hromádek, na nichž »chalupa« jeho pana otce jako na základech spočívala, a jak celá chalupa hned se klonila na stranu. —

Jinde zase vidíme dobytek státi v nejkrutější zimě pod střechou na čtyřech tyčích spočívající, beze stěn; koně a krávy nabudou pak v takové »stáji« dosti komického vzezření dlouhosrstou chlupatostí, která jim přičiněním dobrotivé přírody — jediným to tamním orgánem pro ochranu zvířat — byla narostla.

A jaký je příbytek, takový je chlopův celý život. Nemá dosti prostředků ani intelektu, aby se postaral o poněkud jen racionelnější vedení hospodářství; výsledek jeho práce nemůže nijak při rozdrobenosti pozemků a špatném hospodaření uživiti rodinu jeho po celý rok, a nastává tedy od nového roku do žní onen hrozný polský »przednowek«, veliká to díra v existenčním minimu lidu selského. Když lonské zásoby vyšly, a práce není a peněz není a zbývá jen hlad a zima, tu upadá chlop ve svůj staletý cirkulus vitiosus: jde se půjčovati od žida nebo na folwarku, na velkostatku, a dává v zástavu židovi svou příští sklizeň a pánovi svou práci. Jak při tom pochodí, když platí vypůjčené obilí třikráte tak draze zač svoje po žních prodá, a když s druhé strany »odrabia« na velkostatku 15 kr. denně beze stravy, to si každý vypočte na prstech. Život chlopa o přednovku je nám naprosto nepochopitelný. Jakési nakvaslé těsto, jež stojí po celou dobu za krbem v hrnci, nabírá se po lžíci a hází do hrnce vařící vody, zamíchá a celodenní strava pro rodinu je hotova. Maso nepřichází téměř po celý rok na selský stůl, také ne máslo, za omastek funguje obyčejně lněný nebo slunečnicový olej, děsně zapáchající. Lidé se pořádně nenajedí celý rok, a mladí lidé, přicházející na vojnu, nemohou si dosti vynachváliti, jak je jim dobře. (Aby zcela nezpyšněli, je »menáž« u polských pluků horší než na př. u nás.) Jak při tom lid hladoví, budiž uveden tento případ. Na Sandecku se měla stavěti silnice, k níž podnikatel chtěl přibrati domácí síly. Byl normální przednowek,

měli tedy sedláci hladu dosti, ale přes to nehlásil se nikdo o práci, neboť, jak zkázali po svých wójtech, nemají »przy czem«: nemají, čím by se najedli, a o hladu nestačí jim síly k práci! A skutečně se po celou dobu tu sedlák válí za pecí a přitahuje třikrát denně svůj pás, aby žaludek tak necítil, nebo dojde si do krčmy na kořalku, ovšem již na účet příštích žní. Na přesrok je pak ovšem hotov ještě dřív a za pár let je jeho statek ten tam. Kolik sedláků přichází takto ročně o poslední prst vlastní země, vědí páni ve sněmu velmi dobře, avšak všechna statistika není s to udělati z polského szlachcica něco jiného než opět szlachcica a kroutí se tedy nad tím farizejsky hlavou; nanejvýš podotkne některý z pánů poslanců, že je to věc pro tyto chłopy smutná, a že jediná pro ně útěcha může být, že se pánům také nevede líp, že szlachta přichází také o všechno — —

Za takových okolností jeví se ovšem ožebračování sedláka přirozeným následkem hospodářské jeho bídy, veřejné nepéče o něj a naprostého nedostatku toho, čemu se říká svépomoc, neschopnost k jakékoliv organisaci mezi sebou. Chłopu jest třeba nabýti jistého stupně vzdělání a prostředků k racionelnímu vedení hospodářství a k odbytu jeho výrobků a konečně neukládati mu větších břemen než jaká jsou přiměřena jeho síle.

To žádají chłopi, to žádá jich mladá »lidová strana«, a to považují rozhodující, vedoucí kruhové polští za přepjatost, vzpouru proti autoritě, za chłopskou vypínavost, za revolucionářství atd. Chłop nemá práva sám přemýšleti o nápravě své bídy, tím méně přiložiti ruku k odpomoci. K tomu se mu nedostává inteligence, aby se mu jí pak nedostávalo, o to se postaráme. Ať čeká, až se proň něco stane. To je myšlenkový postup vládnoucí politiky.

A jak se chová zákonodárství k tomuto stavu věcí? Je, jakož i všechny úřady, státní i zeměpanské, doménou panstva, jemuž je podmínkou existenční, aby chłop co možno dlouho ještě zůstal v stavu skutečného nevolnictví. Nejsou tak dávné ty časy, kdy szlachcic kázal chłopu vylézti na strom, aby jej pro zábavu svých hostí sestřelil jako veverku, ale doposud zdají se časy ty i s těmi veverkami býti ideálem jistých lidí, kteří v Haliči hrají první housle. Od lidí, kteří nejen že nepovažují sedláka za čistého Poláka, nýbrž »pouze« za chłopa a jimž je chłop tolik co »bydle«, dobytek (dle slov pronesených ve Lvovském sněmu zemsk. poslancem Jordanem, zvaným ve své užší vlasti: dummer August), nelze očekávati ničeho. Z každé řádky autonomního zákonodárství zeje tato nepřeklenutelná propast mezi chłopem a »surdutowcem« (t. j. »inteligencí«, která nosí dlouhý plášť »surdut«, kdežto chłop, sukmanu), a promluvit slovo ve prospěch onoho je považováno za hanbu, za porušení solidarity surdutovců, za příznak nedostatku inteligence, zkrátka, abych užil fraseologie české, za čin nevlastenecký.

Vlastenec—surdutowiec: buď jím a vše ostatní ti bude dáno. Kněz, který řekl sedlákům z kazatelny, aby si nebrali příklad z těch pánův, již místo aby v neděli šli do kostela, opíjejí se v židovské krčmě, byl na žalobu těchto opíjejících se odsouzen pro rušení veřejného pořádku, neboť štval prý tím sedláky proti — surdutovcům. A český správce, jenž podporoval

sedláky při volbách, dostal od hejtmanství napomenutí, aby nedělal hanbu — surdutovcům.

Tito surdutowci, jedině povolaní spasitelé vlasti, jsou tedy i jejími zákonodárci. A nyní podívejme se na př. na zemský zákon o cestách: Platí zde zásada, že každá rodina platí aliquotní část (buď v penězích nebo v pracovních dnech), z obnosu vypadajícího na okres. Jsou však — zejména v horách — vsi o 100 číslech a více, v nichž není dohromady 10 párů koní; vedle pak leží velkostatek, na němž je 50 párů koní, ten přispívá pak ovšem také za — jednu rodinu.

Našlo se několik lidí, kteří se jali lidu vykládati, že je zkracován, šizen, a že musí poručenství surdutowců se sebe střásti. I jakýsi začátek organisace venkovské vidíme se hlásiti k světu, hlavně přičiněním »stronnictwa ludowego«, v podobě t. zv. »kółek rolnicznych«, ale málo to pomůže v beznadějnosti rolnického stavu, nenastane-li úplná změna v systému. Prozatím zůstane chłop tím, čím jest, bude mít nadále svůj przednowek a bude podléhati nadále hladovému tyfu a zpupnosti vlastenců.

Říká se, že žijí Poláci v Haliči přece pod těmitéž zákony jako my! Ano. A přece nepronikl polský venkov až do posledních voleb říšských ani jediným svým kandidátem do parlamentu, a Rusíni, jichž je v Haliči o půl milionu více než Poláků, všeho všudy sedmi. Dosud není ještě ani jediný okresní výbor v rukou selských a všude zasedá šlechta ve veliké většině. A jak vypadá takové zasedání! U dlouhého stolu sedí na hořejším konci u oken pan »marszałek« (tak říkají starostovi ze zdvořilosti, comparatione a minore ad majus), obyčejně kníže nebo nějaký »hrubší« hrabě, kolem něho jeho věrní, pan hrabě x, pan hrabě y atd. Uprostřed stolu je několik židlí prázdných, načež na dolejším konci u dveří sedí chłopi. Dva nejchytřejší, své vůdce, posadili na první místa vedle prázdných židlí a na těch dvou záleží všechno chování selské oposice. Ti jsou jejími řečníky, ti jim napíší na veliký kus papíru ona ohromná »tak« či »nie«, a drží to pak tak dlouho ve vzduchu, až to každý z »přísedících« má omalováno (neboť psáti neumí nikdo), a je velice zajímavo, jak tito agitatoři projevují někdy zrovna překvapující důvtip. Byl jsem při takovém zasedání v jisté západohaličské »radě powiatowé« (okresním výboru), kde mají »pánové« již jen jednohlasovou většinu. Jednalo se o obsazení sedmi míst cestařských novými silami, protekčními dětmi některého szlachcice tamnějšího. Chłop na kraji žádal za oddělené hlasování, prý z formálních důvodů a sice předně ohledně propuštění starých cestařů, pak ohledně přijetí nových. Výsledek byl, že staří byli jednohlasně propuštěni, načež někteří z pánů odešli dolů na oběd a nechali chłopy ve většině, kteří pak hlasovali proti přijetí nových. V okresu nebylo pak po několik let žádných cestařů . . .

(Příště dokončení.)

Výstavní interieury.

Umění žíti za našich dnů vůčihledě upadá. Stížené existenční podmínky, nivelisační vliv osvěty, sestoupivší se svých hrdých vrcholů i k slabým a poníženým a sta jiných s tím souvisejících okolností a vlivů způsobilo, že život není již takový »Gesammtkunstwerk«, jakým by ho chtěly míti duše umělecké a jemné a jakým skutečně býval. Teprve v posledních letech počíná reakce proti banálnosti a neuměleckosti dnešního života intensivněji se hlásiti. K nám ovšem ještě veliká vlna té reakce nedolehla. My si nejsme v celku ještě ani vědomi, jak řemeslný, uniformovaný, banální a umrtvující náš život jest — jak bychom tedy mohli vědomě proti němu reagovati? Nemluvím ani o životě vnitřním, duchovém. Stačí se podívati na náš vnější život, na jeho prázdnotu a jalovost, na nechutné a hrubé formy jeho projevů, aby bylo viděti, jak daleko ještě kulháme za jinými. A na jednom příkladu zvlášť dobře možno všechnu mizerii dneška demonstrovati: na tom, jak bydlíme.

V hnusných, bezduchých, spoustou sádrových cetek ověšených kasárnách jsou naše byty. V hrozných, odporných kasárnách jsme uvězněni, v budovách, z jejichž průčelí nedýše ani stín té důvěrné útulnosti, která nás tak okouzluje při starých, malebných domech, z jejichž rumů má se naroditi ta tolika dušemi vytoužená veliká Praha budoucnosti. A smutnější ještě, než zevnějšky těchto domů, jsou jejich vnitřky, s tím sprostým, vylhaným, jarmarečně vykřikovaným »moderním« komfortem. Pro samé dvéře a okna nevidíte bytů. K tomu ještě to strašné vnitřní zařízení těchto klecí! Ten »komfort,« ta »elegance«, s jakou se zařizují naše lepší rodiny! Kdykoliv přijdu do takového parádního salonu s plyšovými křesly, pokrytými krajkovými přikrývkami, s velikými zrcadly v nevkusných zlacených rámcích, s těmi příšernými barvotisky po stěnách — vždy musím mysliti na nedomácké odpuzující zařízení hôtelových pokojů a čekárny prvé třídy na železnicích. Hotovými exposicemi nevkusu a sprostoty jsou tyto »slohově« zařízené pokoje s nábytkem »renesančním« nebo »staroněmeckým«. Bydlíme špatně, nepohodlně a nevkusně, bydlíme v hotových tržnicích nevkusně nádherného, tuctového továrního nábytku. Snad proto, že naše domácnosti jsou tak ohavně zařízeny, není divu, že hospodský život u nás bují jako snad nikde jinde. Nám při zařizování bytů jde v pravdě jenom o to, vyplniti tolik a tolik pokojů, zastaviti spoustami nábytku takové a takové prostory. Vlastní smysl každého kusu takového nábytku, jeho poslání, abych tak řekl, nezdá se býti většině z těch, kdož by se mohli opravdu pěkně a pohodlně zaříditi, jasným, a málo kdo z nich asi tuší, že na příklad mezi konstrukcí židle, určené do pokoje, kde přijímáme oficielní návštěvy, a mezi židlí pro pokoj, kde s dobrými přáteli důvěrně mluvíme o všem možném, má býti rozdíl. Že ona má býti přispůsobena pro obřadnější, vzpřímenější držení těla, odpovídající návštěvnímu úboru a obřadnému hovoru, obvyklému při takových návštěvách, kdežto tato musí býti pohodlná, ležérnější, abych řekl. Na letošní výstavě stal se pokus, ovšem dosti nesmělý a v celku svém nepříliš zdařilý, na vše to, třeba indirektně upozorniti. Není pochyby, že pokus ten mohl míti veliký význam, že

mohl značně působiti na zlepšení obecného vkusu, kdyby právě byl býval zdařilý. Ale i tak musíme jej vítati, třebas velice často to, co vidíme, ani v nejmenším neodpovídalo našim představám a našemu vkusu.

Nejméně odpovídají představám našim oba »vzorné« příbytky: model domku dělnického a typ úřednického domku.

To jsou prostě projekty, s nimiž se nelze smířiti. Štěstí ještě, že zůstanou pouhými projekty a že nebudou nikdy ve skutečnosti provedeny. Nesou sami zárodky smrti v sobě. Ale také z vlastních interieurů, umístěných ve hlavním paláci jenom několik málo projektů realisuje myšlenky skutečně umělecké a znamená opravdovou samostatnou práci. Ostatní nejsou ničím jiným, než nahodile z nejrůznějších k sobě naprosto se nehodících věcí sestavené celky, připomínající kouty ze skladů obchodníků s nábytkem. Většina jich také skutečně sestavena a »komponována« jenom obchodníky, zakládajícími si patrně na tom, že na nejmenší prostoře stísnili co možná největší počet »parádních« kusů svého skladu. Ale i z těch interieurů, které komponovány umělci, ne všechny působí skutečně uměleckým a (jak zde možno plným právem žádati) jednotným dojmem. Vinu toho nese vedle vystavovatelů samotných, kteří ne vždy dovedli se vmysliti v danou situaci, také výstavní komité, které vystavovatelům objektů tak zajímavých vykázalo tak nepatrné, těsné kumbálky, kde předmět sebe krásnější nemůže přijíti k plné platnosti a kde právě tento povážlivý nedostatek místa ubíjí anebo alespoň ruší všechnu ilusi. —

I práce tak skvostné jako na př. oba vnitřky Kadrabovy jedině z toho důvodu nepřicházejí k plné platnosti.

A tím jsem se octl u nejkrásnějších dvou čísel této exposice, u obou oněch svrchovaně vkusných, distinguovaných a ryze uměleckých vnitřků, které svému projektantu, Ed. Kadrabovi, slouží stejně ku cti jako firmě Röhrsově, která je prováděla. Práce Kadrabovy jsou, o tom nemůže býti pochybnosti, nejzdařilejším rozřešením otázky, o níž tady šlo. Oba vnitřky, i ložnice i jídelna jsou také, a na to zde kladu hlavní důraz, jedinými, které tvoří celek svrchovaně harmonický a v sobě uzavřený. V nich jako v žádném jiném z vystavených interieurů místnost sama i nábytek v ní vystavený tvoří jediný, nerozlučný, vzájemně se doplňující a proto tak neobyčejně ladný celek. V jídelně, která trpí vytknutým již nedostatkem místa, snad ještě barva nábytkové látky je příliš těžkou a příliš určitě vyslovených tónů proti světlé, diskretní tlumenosti barvy materiálu, z něhož nábytek zhotoven.

Za to ložnice je dílem krásy svrchovaně úměrné a ladné, tu všechno sladěno na jediný tlumený, důvěrný, neobyčejně delikátní tón, vše dýše vzácnou gracií a půvabem. Není pochyby, že širší kruhy našeho obecenstva poprve zde uzřely zařízení elegantního pokoje, v němž panovala úplná, naprosto vyrovnaná harmonie barev. Charakteru a účelu toho pokoje úplně odpovídají tyto delikátní, jako nadýchané, splývavé a nanejvýš jemné barvy, ve kterých provedeno vše od nábytku až k stínítku vysoké lampy a rámům obrazů. Malba pokoje a stropu, nábytek i koberce, obrazy, porcelánové jardiniery, celé zařízení ložnice s tou elegantní pohovkou a rozkošnými drobnými taburety, s tím nevyrovnatelně vkusným

křeslem před rozkošným toiletním stolkem: to vše tvoří jediný celek vzácné ušlechtilosti a jemného vkusu. Sloh tohoto nábytku blíží se nejvíce onomu, který jsme si zvykli nazývati anglickým, poněvadž z Anglie vyšli oni první čarodějové formy, kteří vyvedli moderní umělecký průmysl z bludného čarokruhu zděděných, na dobro již vyčerpaných forem, v němž se potácel a kde tolik síly, fantasie a tvořivosti se rozbilo právě o tato úskalí zděděných forem, ze kterých se již nedovedlo dále tvořiti a jejichž vývoj lze považovati za ukončený. Z nekonečného renaissančního a barokního blouznění vysvobodil nás tento sloh, vykazující v prvých svých dílech tolik prvků praerafaelitských a japonisujících, ale uvolňující zase všechny tvořivé síly fantasie, tak dlouho upoutané prázdným napodobením mistrovských děl dávno uzavřených a ukončených kulturních epoch. Tomuto slohu tedy nejvíce blíží se nábytek Kadrabův, komponovaný nejen s raffinovaným vkusem, ale i s úplným ovládáním látky a znalostí jejích požadavků. Blíží se mu, ale nesplývá s ním. Najdeme tu celou řadu motivů, které bychom na originálech anglického nábytku, na těch rozkošných skříních a židlích s teňoučkými nožkami a hůlkovitými sloupečky marně hledali. Doklady toho najdeme nejen v ložnici, ale i v jídelně, kde na nábytku použito jedné z oněch velkokvětých, v zázračně sladěných barvách komponovaných látek anglických, které tak rychle rozšířily se po celém kontinentu. V jídelně jmenovitě upoutá pozornost důmyslné rozřešení použití prostoru po stranách dveří, jakož i roztomilá miniaturní dámská pracovna v pozadí se skvostným psacím stolkem. Jinak třeba vytknouti, že jídelna jest přeplněna, což ovšem nemůže u tak ubohého kumbálku nikterak překvapiti. Oba interieury Kadrabovy jsou skutečným činem českého umění dekorativního a projevem vybroušeného vkusu, jehož jest u nás, bohužel tak hanebně málo.

Co do umělecké ceny stojí, myslím, interieurům Kadrabovým práce profesora Kouly nejblíže. Interieur, provedený ve slohu lidovém, vykazuje některé kusy nanejvýš pozoruhodné, jako především roztomilou, opravdu krásnou a originelní kredenc, kde šťastné použití prostonárodních vzorů pojí se k samostatné tvůrčí práci. I jiné věci, jako ku př. pohovka a pult i hodiny se zamlouvají.

Ale ryze umělecká cena těchto prací trpí nedostatky spíše vnějšími, aby tak řekl, řemeslnými. Mám tu na mysli proporce těchto prací, které, myslím, praktickému užití jejich (a to přece jest rozhodujícím) jsou na závadu. Všechny ty židličky a stolky jsou nízké a myslím, že by nebylo zrovna nejpohodlnějším u nich nebo na nich seděti. To platí i o nábytku ve slohu národním i o skvostném černém renaissančním nábytku s překrásnými intarsiemi. O uměleckých kvalitách tohoto nábytku provedeného firmou Mlchovou a o jeho slohové kráse dojista nemůže býti sporu. Ale co mně se týče, nevydržel bych ani hodinu bydleti v pokoji, jím zařízeném.

Interieur J. Kastnerův jest roztomilým uměleckým nápadem. Myslím, že širší publikum si s tímto podivným a přece velice mile působícím nábytkem nevědělo rady. Vymyká se tak ze všech mezí konvence, je tak svým a originelním, že úžas obecenstva byl pochopitelný. Ale originelnost a zvláštní půvab těchto milých věcí nedal nikomu bez

povšimnutí jíti kolem. Celkovému dojmu byla by dojista volba jasnějších barev jen prospěla.

Všechny tyto interieury, o nichž jsem se zmínil, v neposlední řadě působí svojí jednotností. Té nedostává se oněm velice seriosně pracovaným vnitřkům, o nichž se tuto chci v krátkosti ještě zmíniti. U interieurů, vystavených firmou Navrátilovou i u hudebního salonu sl. Zahradnické, partie malířské mají rozhodnou převahu nad nábytkem. Nesrostly s ostatní výzdobou pokoje, netvoří s ní jediného celku. Vystupují přes příliš do popředí. To platí i o malířské výzdobě hudebního salonu (který však spíše skladišti pian se podobá a kde dva nebo tři kusy pravého, tuším, anglického nábytku nadobro se ztrácejí) i o interieurech firmy výše jmenované, která vystavuje pěkně pracovaný, solidní, jenže trochu těžký nábytek. Experiment výstavní postačí zajisté, aby byl v tomto směru dobrým a cenným naučením pro budoucnost.

Vnitřky dosud jmenované zasluhují skutečné pozornosti, neboť při řešení otázky, o kterou jde, vycházely z hledisek uměleckých. Toho nelze říci o ostatních, které nejsou ničím jiným, než tržnicemi i výstavami nábytku a kde se nestal ani nejmenší pokus, místnosti dané vtisknouti jakýsi ráz a vytvořiti z ní a z vystaveného nábytku umělecký celek. Stručný tento přehled není možno uzavříti a nezmíniti se o pěkných dekorativních pracích V. K. Maškových, které patří dojista k nejlepším věcem tohoto malíře, ale, jak již řečeno, na svém místě příliš do popředí vystupují. V celku svém je experiment výstavní velice poučný, třeba že bezprostředních positivních výsledků míti ani nemůže. Ale krok ku předu, alespoň jeden slabý útok na zakořeněný domácí nevkus se stal a to prozatím stačí!

Jaroslav Kamper.

Kardinální chyba.

(Doslov.)

V čísle 18. »Rozhledů« ze dne 15. června 1898 uveřejnil jsem pod titulem »Kardinální chyba ve spisu: Jazyková otázka při úřadech státních« úsudek svůj o tomto spisu Josefa Boubely. Na článek ten odpověděl B. v číslech 20. a 21. článkem »Kardinální chyba?« Pak následovala v čísle 22. má replika a na ni v čísle 24. B-ova duplika.

Jelikož vše na světě, tedy i diskuse a polemiky, musí míti konec*) a poněvadž v diskusích poslední slovo meritorní přísluší posuzovanému, jest na mně, diskusi tuto se své strany zakončiti. Činím to tímto formálním doslovem. —

Zároveň vzdávám redakci za ochotu, s kterou v »Rozhledech« rozvláčné diskusi té poskytla místa, srdečný dík jménem vlastním a — souhlas Boubelův jakožto samozřejmý předpokládaje — též jménem dobrého již z mládí přítele svého. —

Ve Vídni, dne 20. září 1898. *Karel Rohan.*

*) Diskuse tato zabrala 47½ stránek, z nichž každá více písmen čítá než dvě stránky jmenovaného spisu, jenž co do textu jest o 122 stránkách.

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Dr. O. Fr. Vaněk, Animismus. 1898. Kniha svým rázem skoro německá; úctu budí tato opravdová, těžká, lopotná práce, sbírání jednotlivých kamínků, snášení jich a rovnání. Ovšem plán není novum a není původní. Jde o výklad primitivních idejí, primitivního názoru na svět a spojeného s ním kultu. Starý — ale posud hlavně M. Müllerem hájený názor mythologů, dle něhož polytheism vznikl personifikací přírodních a životních sil, dnes již nevyhovuje, nesrovnávaje se s výsledky bádání psychologického a ethnologického. Neboť nejen že primitivní člověk není asi schopen onoho stupně abstrakce a generalisace, jejž vyžaduje symbolisace, je také nemožno, tuším, aby pouhé poetické fikce vzbudily víru, která není jen snahou uměleckou a kultem, nýbrž i pravdou a životní potřebou. Tak neděl se vývoj, že z vědomé lži stala se najednou pravda a z umělecké hry víra — nýbrž právě naopak. Úzký vztah každé primitivní víry s životem ukazuje, že ona původně z životních potřeb vyrostla a ergo byla pravdou a jen tak mohla opět do života se vracet. A vývoj v tom záležel, že takovéto pravdy, když životní podmínky vyvolavší je odpadly a změnivše se vyvolaly pravdy nové, staly se nepravdami a krásami — přešly do umění generací nových. Je to, myslím, týž proces, který každý z nás zajisté ze zkušenosti zná: to, co bylo kdysi hrubou, k životu přiléhající pravdou — později, kdy vnější život dávno se změnil, jeví se nám co krásná, od života odloučená, poetická vzpomínka, co předmět našeho snění — fantasie. Starší lidé říkají o dojmech svého mládí: to už ani není pravda, neboť dojmy ty abstrahovaly se již od skutečného, tvrdého jich života, zkrystalisovaly se. Fantasie, umění, romantika etc. jsou květy, rostoucí z půdy zkypřené ztrouchnivělými pravdami minulých věků: i nutno tedy tyto elementy vyloučiti při výkladu vzniku prvotních idejí, a pohlížeti na veškerý anthropomorfismus jako na zcela logický a nutný závěr přemýšlení primitivního člověka. Theorii novou, tomuto stanovisku odpovídající, dedukoval ze svých principů — opíraje se ovšem o ohromný materiál ethnografický i historický — Spencer. Historism stavší se evolucionismem, musil i zde nalézti logický řetěz vývoje a našel jej v tom, že víra v duchy zemřelých a kult jich je zdrojem náboženství. Tato hypothesa tvoří též myšlenkovou kostru spisu pana Vaňka, jenž doklady k ní shrnul a rozhojnil. Primitivní člověk není poetou, aby zosobňoval přírodu; ale není též tak nevědomým, aby ne-

činil rozdílu mezi živým a neživým, rozdílu, jejž i nejnižší živočichové činí (tedy fetišism, jak Comte za axioma prohlašoval, není prvé stadium). Naopak, život naučil ho přemýšlet o smrti a právě v oči bijící dualism živého a mrtvého těla vtiskl mu představu o čemsi mimo tělo jsoucím — o duši. Nejprve stotožňoval ji s krví, nebo s dechem; avšak jeho sny, stíny etc. zcela logicky přivedly ho k představě o posmrtném životě duše, — a tak duše stala se duchem, animismus změnil se v démonismus. Snaha vyplývající ze strachu před působením takovýchto duchů zemřelých, ujíti jich vlivu vede k prvním rudimentům kultu: na hroby dávají se jim jídla, nápoje, hrob mění se v oltář, konají se jim oběti; aby duch nepoznal jich a nečinil jim škody, hledí pozůstalí přeměnit svůj zevnějšek: malují se, přistřihují si vlasy etc. (str. 32.). Duchy dobrých zemřelých zase všelijak ctí, za přispění je prosí etc. Duchové pak význačných osobností, otců velkých kmenů, vůdců etc. zůstávají dlouho v mysli potomků a stávají se božstvy. Tak dostalo se tedy polytheismu výkladu; obtížnější je věc při fetišismu. Vykládá se tím způsobem, že i místo, kde sídlí duch, záhy stává se předmětem kultu, tak nejprve hrob, mohyla (str. 97.), kámen náhrobní, strom; otesáním neb natřením stává se z kamene, kůlu idol a vzniká idolatrie (120.); a konečně i zvířata nejprve u hrobů, v jeskyních, kde bylo pochováváno, se objevující a tichým, plíživým objevováním se překvapující, t. hadi, housenky, červi etc., téže pocty docházejí (144.); a posléze i na lvy, tygry etc. kult duchů se přenáší v domnění, že duchové do nich se skryli. Podobně i jeskyně, kde byla pohřebiště, řeky a potoky, kde lidé zahynuli a zůstavili své duchy, dále i chlumy, vrchy a hory za sídla duchů pokládány jsouce, náboženské úcty namnoze požívají. — Ač se zdá, že hypothesa tato až přespříliš četnými doklady je podepřena, přece jsou mnohé ještě obtíže a bude třeba ji aplikovati na jiná ještě náboženství; staroegyptské prostudoval Brugsch (na str. 96. tiskovou chybou Bengsch), na semitská náboženství aplikoval ji p. Vaněk v přítomném spise, v čemž tkví jeho význam (srv. str. 75, 94, 107, 144, 165 etc.). Kromě toho bude tuším třeba vzíti do počtu při výkladu též citové elementy náboženství, rozlišiti strach, pokoru, úctu, lásku, neboť není pochyby, že ony primitivní ideje sotva by byly bývaly s to, aby vyvolaly tak silné city, které pak stále je provázejí; spíše se zdá, že city byly tu dřív, že byly podkladem, v němž ideje primitivní zapustily své kořeny. *Kirilov.*

M. A. Šimáček: V novém životě. (Nákladem F. Šimáčka). Povídka tato objemná jako román, je mi zajímavým svědectvím toho, jak na jejího autora působily novější útvary naší prósy. Už v několika z posledních jeho prací, a v této přítomné nejvíce, pociťuji upjatou jeho snahu, nezůstati za později přišlými našimi prosaisty. Přichyluje se od zevního realismu k sujetům a dějům vnitřním, nadhazuje otázky svědomí a světového názoru, chce demonstrovat procesy a působiti široce rozvlněnou, kvetoucí a zpívající dikcí. Ale třebas tu snaha předháněla skutečnou mohoucnost, zasluhuje už sama uznání, neboť je poctivá a opravdová. Ukazuje aspoň, že p. Šimáček ani neztrnul na řemeslné výrobě knih, ani na jedné manýře v nazírání a formě; vývoj jeho není dosud zaražen a o každé z posledních jeho knih, třebas aspirace jejich nebyly veliké, lze říci, že je jiná, než

předešlá. A to se může říci jen o málokterém z našich prosaistů. — »V novém životě« snaží se státi už oběma nohama na půdě vniterných stavů a dojmů; zevní děj je tu co nejjednodušší a všednodenní realism má býti jen pouhou folií pro barvité tóny impressionistní, o něž tu autorovi v prvé řadě jde. Dívka z pražské domovnické rodiny vyrostlá v souterrainní kuchyňce sešlého domu v Opatovické ulici, proseká se s nasazením sil k tomu, že se stane učitelkou v jihočeském městysi. A to je ten nový život, o němž titul mluví: to veliké uvolnění, léčení duše a oddech v nepoznané dosud přírodě, to prudké vztýčení se bytosti až dosud sešlapané a živořící. Tento proces předvádí p. Šimáček tím, že staví svou hrdinku do zázračně osvěžující lázně dojmů přírodních. Ty mu podávají příležitost k rozvinutí bohatší a barvitější dikce, než jsme u něho zvykli, ale tato dikce přece jen zůstává více realisticky-deskriptivní, než náladově suggestivní. Trochu hlubšího vzruchu přináší do těchto lícní kritická situace morální, v níž se hrdinka povídky ocitne. Má vzíti k sobě bratra, umírajícího na souchotiny, a pokaziti sobě své sotva nalezené štěstí pohledem na umírání, na tyto stíny, které až sem vrhá bída jejího domova? Bratrovi nelze už pomoci; smí kdo od ní žádat, aby mu obětovala tyto nejkrásnější dny svého života? Jak viděti tedy, konflikt egoismu s altruismem, ale lehce jen nadhozený a klidně brzy vyrovnaný. Jako na zavolání slečně učitelce přišla bouřka; a ona mohla bez velkých výčitek svědomí psát matce, že je špatné počasí, které by bratru nesloužilo. Později sice zvítězí altruistní impulsy a píše druhý dopis, v němž bratra k sobě zve, ale je už pozdě, bratr umírá, a naše hrdinka nemůže mu ani do Prahy na pohřeb, poněvadž je churava. Jestliže stará domovnice v Opatovické ulici nad mrtvolou syna s hořkostí proklíná »Zatracený školy! Zatracený vzdělání!« není to mezi ní a dcerou žádný konflikt, nýbrž jen pouhé nedorozumění — nemluvila by tak, kdyby věděla, že dcera její právě ve zmíněných situacích si uvědomila, že ovzduší bídy a ponížení učinilo srdce její »chudým«, ale že nyní v novém životě rozkvetlo v soucit a lásku a že chce i ji, matku, povolati k sobě do svého »nového života.« — Základní notou této práce p. Šimáčkovy je poesie oddechu, uzdravování a opíjení se nejelementárnějšími radostmi života — a ta je dobrá, svěží a vroucí. Škoda jen, že po psychologické stránce je tu víc konstruováno, než s bezprostřední intuicí chyceno, a že impresionistní a deskriptivní pasáže jsou místy příliš úmyslny a strojeny. Jako bych viděl za jejich řádky usmívati se spokojeně spisovatele nad tím, že ukázal, »že to také umí.« D.

Divadlo.

Nevím opravdu jakou novou variaci bych našel na omleté thema, které dnes zvučí ze všech stran, i z listů, které nemohou být podezřívány z literárního revolučnictví (abych jmenoval na př. jen mladočeskou Českou Revui) a které vyznívají v jednohlasný refrain, že nelze si pomysliti horšího repertoiru, než jaký mělo Národní Divadlo v posledních měsících a že by bylo bláhovostí, čekati něco lepšího od nastávající se-

zony. S důsledností a vytrvalostí, lepší věci hodnou, posýlá se na jeviště jedna prostřední či dokonce špatná věc za druhou. Skoro každá z posledních premier byla zároveň popravou. Pokud se to týče původních premier, jsou ovšem vinni autoři sami a nebylo by radno, žádati od Národního divadla, aby bralo proto na domácí produkci přísnější loket, neboť co by se nám pak v ní dostalo na jeviště? Vydupávati zázračné domácí talenty neleží ovšem v moci Národního divadla a proto dlužno hledati těžiště jeho zodpovědnosti v tom, jak se chová k produkci cizí. A pokud se toho tkne, je dnes věcí na všech stranách už nespornou, že z Národního divadla vymizel smysl pro velké umění. Nemohu si přec myslit, že by se úmyslně vzdorovalo tak četným a svorným hlasům, volajícím po umělečtějším repertoiru, ať už starém či moderním, a nedovedu si tu tvrdošíjnou upjatost, s níž se Národní divadlo chová k cizím literaturám vysvětliti jinak, než že tam panuje vkus, vkusu většiny kritiky protichůdný; že se tam považuje za dobré, co my nazýváme prostředním nebo špatným a že to, co v našich očích je velkým a nám drahým, nechává dramaturgické vedení Nár. divadla lhostejným. Jinak si nedovedu vysvětliti tu nešťastnou ruku, jaká panuje ve volbě cizích her. V poslední době se to jmenovitě ukázalo na novinkách ze slovanských literatur. Byly to po většině hry, které nejen že nemohou být pro nás vzorem a direktivou, ale které leží hluboko pod úrovní naší domácí produkce — nu a ta přec není nijak zvlášť vysoká! Nevím, jak by pochodil u nás autor, který by přišel s takovým »Martinem Lubou«, který nám byl posledně předveden jako ukázka dramatické tvorby polské. Nemůže být na nás žádáno, abychom se obírali zde touto selskou hrou předpotopní faktury, s nekonečnými monology, larmoyantním, ale od základu falešným pathosem, plnou nemožností zevních i psychologických, nechutnou a nudnou až běda. Tato práce Sewera Maciejowského nedostihuje ani našich starších selských kusů, Štolbových a Jiráskových a vedle her G. Preissové, F. X. Svobody a Mrštíkovy »Maryše« vypadá přímo uboze. Proč jsme tedy odsouzeni na ni se dívat? Jaký v tom smysl?

P. ředitel Šubert uvedl v poslední době na jeviště Klicperu. Pro oživení jeho památky literární zjednal si zajisté trvalé zásluhy. Pokud jde o to, učiniti z Klicperových kusů trvalou a životnou část repertoiru, myslím, že pokus se neosvědčí. Bylo to vidět při slavnostním představení v předvečer zasazení desky Klicperovi. Tři aktovky, které se v onen večer hrály: »Kytka« »Každý něco pro vlast« a »Veselohra na mostě« ukazují opravdu na vyslovený veseloherní talent s bohatou invencí a šťastnými momenty v zápletce a kresbě figur, ale zevní jejich faktura a jmenovitě dikce činí je už dnes těžko stravitelnými. Dáme si je rádi líbit při slavnostním večeru jako literárně-historickou lekci, ale sotva bychom je snesli trvale. *K*

— V Amsterodamě byl od 29. září do 1. října 1898 **kongres umělecko-historický.**

— **Félicien Rops** zemřel na své ville u Paříže dne 22. srpna ve stáří 70 let. O R. máme uchystánu úvahu pro 2. číslo.

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Dne 26. září sešla se opět říšská rada. O její svolání má výhradní zásluhu — uherská vláda. Přinutila k tomu vládu hr. Thuna. Právě přede 2 měsíci byla, jak se čtenáři pamatují, říš. rada zavřena. Myslilo se, že zůstane při pouhém odročení, ale když byla ř. r. skutečně zavřena, měl každý za jisté, že se tak stalo na dlouhou dobu. Ihned rojily se zprávy a pověsti o chystaných pronikavých a dalekosáhlých změnách, mluvilo se o rozšíření kompetence zem. sněmů a pod. Vláda dala rozhlásiti, že uzavřením říš. rady si zjednala volnost jednání, čemu se rozumělo tak, že zbaviv̌si se němec. obstrukce provede vyrovnání provisorně na dobu jednoho roku pomocí čl. 14. a o kvotu že se dohodne s uher. vládou. Ale v tom se velice přepočítala. Vláda uherská odmítla vyjednávati o kvotu, odvolávajíc se na ustanovení zákona, dle něhož mohou vlády vyjednávati, když teprve kvotové deputace svá jednání skončily. Zavřením říš. rady byla však i existence kvotové deputace zrušena a v jednání pokračovati se nedalo. Také o jednoročním provisoriu pomocí čl. 14. nechtěli Uhři slyšeti, pravíce, nepřijme-li říš. rada celé vyrovnání, že budou Uhry v záležitosti té postupovati zcela samostatně a — poněvadž nelze posud za platnosti tržebních smluv zřizovati mezi oběma polovinami říše celní šrańky — že rozhodne uher. sněm o veškerém souboru vyrovnávacích předloh samostatně a totéž že přijato bude i u nás říšskou radou a teprve nepůjde-l i to, třebas na základě čl. 14. Toto stanovisko Maďarů došlo souhlasu i koruny a vláda rak. musila volky nevolky svolati říš. radu znovu.

Mělo se ovšem za to, že obstrukce znemožní jednání v říš. radě o rak.-uher. obchodním a celním spolku a že říš. rada bude brzy poslána zase domů; kvotová deputace však že bude zvolena a dá se do vyjednávání s uher. kvotovou deputací a tím že oběma podmínkám uher. vlády bude formálně vyhověno. Uzákonění Badenových vyrovnacích předloh byla by vláda již vzala na svá bedra. Ale při svolání říš. rady se naděje povážlivě kalí. Ještě před měsícem sice ohlásili čeští Němci (dr. Schücker v Postoloprtech 28. srpna), že němec. obstrukce zmaří volbu kvotové deputace a že nestačí již ani zrušení jazyk. nařízení k ukonejšení Němců, nýbrž že žádají nyní parlamentní většinu pod německým vedením, uzákonění státní němčiny, souhlas vnitřní politiky se zahraniční a zabezpečení své državy v Čechách národnostní kurií a právem veta. Ale s druhé strany obstrukce nahlíží, že se jí naskýtá možnosť změnou taktiky nejen poraziti vládu, nýbrž i rozbiti pravici. Svolí-li totiž k projednávání vyrovnacích předloh, přinutí český klub, aby se prohlásil buď pro ně, buď proti nim. V případě prvém otřese jeho postavením ve voličstvu, jemuž Badenovy vyrovnací předlohy byly stále vyličovány za nepřijatelné; v případě druhém otřese jeho postavením i v pravici i jeho poměrem k vládě. Jednání pak by protahovala obstrukce tak dlouho, až by uplynul letošní rok, do kdy rak. vláda jest povinna je skoncovati

a tím by připravila vládě pád. Není ovšem dnes ještě známo, na čem se německá oposice usnese; mimo to rozhlašuje se, že vlády jsou i pro tento případ připraveny a nedají se překvapiti, ale ať to dopadne tak či onak, jedno naučení mohou si z toho alespoň čeští poslanci vzíti, že od časů vlády Badenovy nestojí doma již tak pevně, jako před tím a že podobné nebezpečí, jaké jim hrozí od něm. obstrukce, přikvačí častěji, setrvají-li vůči voličstvu v onom tajemném zášeří, kterým se obklopili.

Dodati dlužno ještě, že poslanci mladočeští vždy až posud tvrdili, že Badenovy vyrovnací předlohy mohou ano musí býti zlepšeny a že země nemohou se spokojiti s pouhým zrušením mlecího řízení. Ústupek učiněný uherské vládě, týkající se budoucího účtování daně spotřební, jest uher. zemím k velikému prospěchu, tak že náhradou za to najisto očekávají zvýšení uherské kvoty (a tím snížení kvoty rakouské) jakož i jiná zlepšení, o nichž se obě vlády prý již dohodly.

Většině hrozí nebezpečí i s jiné strany. Poslanci slovinští, chorvatští a rusínští hrozí vystoupením, nebudou-li splněny jejich požadavky a nebudou-li změněny nesnesitelné poměry v jejich zemích. Postavení většiny a vlády není za těchto okolností zvlášť příjemné. Pozorujeme, že se tak děje vždy při sestoupení říš. rady, když poslanci přicházejí od nespokojených voličů, a že se ve Vídni časem zase uklidňují a s osudem svým smiřují. Snad bude tak i tentokrát, ač tím pravice ničeho nezíská ani na síle ani na významu. Ovšem, že pravice vlastně jen živoří, nemohouc ničeho podniknouti pro naprostou protichůdnost četných zájmů svých klubů Mimo to strana Ebenhochova i polský klub netají se svými sympatiemi k levici, jež má prý i mocného protektora v samém ministru zahraničném, hr. Goluchovském. Ale to jest právě o důvod více, aby poslanci čeští probrali se z prchavého snu o silné pravici.

Smiřovací akce na Moravě jest skončena. Na poslední schůzi dne 11. června bylo k návrhu českých poslanců usneseno, aby příští schůze smiřovacího výboru byla svolána v srpnu a to bez ohledu, budou-li referenti a korreferenti se svými pracemi hotovi. Ke schůzi v srpnu však nedošlo. Zaslalť předseda vyrovn. výboru hr. Zierotin všem členům výboru list, že nelze mu schůze svolati, ježto o žádném z předmětů poradních není vypracován referát ani od spolureferenta. Smiřování, jak viděti, nebrali vážně ani Češi, ani Němci. Ale Němci tím získali na čas pokoje, aby mohli upevňovati své posice, obsadili si zemědělskou radu, obchodní komory a j., kdežto Češi se »jen smiřovali.« Nespokojenost s politickým vedením na Moravě ohlásila se dne 18. září sjezdem mladých stran moravských v Kroměříži, na kterém usneseno, aby za vedení pokrokové strany moravské svolán byl co nejdříve pracovní sjezd mladých moravských směrů k stanovení společného postupu. Sjezd má býti v Přerově. Také výk. výbor lidové strany na Moravě usnesl se 16. září, svolati co nejdříve sjezd strany, aby vypracoval soustavný pracovní postup. K tomu jest si ovšem domysliti, že sjezd žádného podobného programu vypracovati nedovede a že konečně ho není ani třeba, poněvadž má strana svůj program. Jen hotová bezradnost, v posici ovšem velmi obtížné, se ohlašuje takovými návrhy na vytčení postupu do budoucna. A také snad i výčitky svědomí.

Hlídka školská.

Ze školství obecného. V jistých kruzích šíří se o učitelstvu špatný vtip, že prý nyní mezi sebou, ve svých spolcích a jednotách, ano i v časopisech svých o jiném nemluví a nejedná než o zvýšení svého služného. Zvýšení služného, to je prý heslo nynějšího učitelstva a význačná vlastnosť jeho — nespokojenost. Na podobné nepodařené vtipy nejlépe odpověděla pražská porota v posledním období,

jednomyslně osvobodivši prodluženého podučitele N., jehož pohnali před ni četní věřitelé jeho jako podvodníka. Při tomto přelíčení důkladně odhaleny byly poměry českého zatímního podučitele, jenž vystudovav s vyznamenáním a působě chvalitebně, přijímal za svědomitou práci svou ve škole plat menší mzdy nádennické, k nejskrovnějšímu zaopatření ve školní obci naprosto nedostatečný, tak že nechtěl-li umříti hlady, musil všecky své potřeby opatřovati na dluh, vytloukati klín klínem, až konečně ocitl se na lavici obžalovaných. Tento křiklavý případ učitelské nouze a bídy dostal se v pravý čas na veřejnost. Na sta učitelů v městech i vesničkách nalézá se v postavení podobném, ne-li horším. V ustavičných starostech o nejnutnější prostředky životní živoří a hynou, aniž mohou za takových poměrů dostáti svým těžkým povinnostem ve škole. Stav učitelský dávno není žádným lákadlem k zaopatření. Učitelských synků nevstupuje v stav tento ani 2%, což je zajisté nápadné. Učitelé otcové hledí syny své zaopatřiti jinde, neboť dobře zkusili a vědí, co to znamená býti učitelem. Příliv do stavu učitelského jest odjinud. Absolventi učit. ústavů jako zatímní podučitelé protloukají se jakž takž, jsouce podporováni buď rodiči, nebo dělajíce dluhy do budoucnosti. Stále živí je naděje, že bude lépe, až dostanou místo učitelské a pětileté přídavky, ale i potom je všeho přece jen málo; šťasten, kdo se bohatě oženil, má z čeho dosaditi, nebožák, kdo má četnější rodinu; z učitelského služného nelze dnes pětičlennou rodinu ani slušně obživiti, tím méně postarati se o slušné zaopatření dítek. Učitelské platy jsou nedostatečné, to je faktum, které se nedá oddisputovati, ani odbyti žertem, a jen opravdu trudné a tísnivé poměry hmotné nutí učitelstvo, aby volalo o pomoc. To ví každý, kdo má s učitelstvem co dělat. Ale zdá se, jako by se někde úmyslně nechtělo vědět. Když se loni na zemském sněmě jednalo a nepatrné zvýšení služného učitelstva škol měšťanských, nerozpakovali se mnozí čeští poslanci odejíti ze sněmovny, aby usnesení zmařili. A titíž pánové jsou vždycky ochotně hotovi odhlasovati miliony na vojsko. Není snad školství první věcí národa? Pravda, státní úřednictvo také dlouho čekalo na upravení svých platů, ale za to dostalo se mu nyní zvýšení znamenitého. Okrouhle asi 13 millionů bude činiti zvýšení této položky ve státním rozpočtu, a nikde neozvalo se ani hlásku odporu nebo závisti, protože úprava je spravedlivá, bylo dáno, co zasloužено. Kolik ze všech těch peněz vrátí se asi zpět do rukou našeho národa? Zajisté malý díl; neboť státní úřednictvo, alespoň na vyšších místech, nelze počítati zrovna k jádru našeho národa. Co se dostane učitelstvu, to zůstává na dále v našich rukou, je to část našeho jmění národního, neboť učitelstvo počítáme do nejlepších svých řad. Nedostává-li se financí zemských, ať přispívá stát z ohromných příjmů svých na obecné vzdělání lidu, k tomu účelu má svatou povinnost vrátit alespoň něco z dobytých na nás berní; také se ukazuje na zavedení cla na vývoz uhlí z Čech, jež by zemi vyneslo pěkný peníz na školství, aniž by se poplatnictvu přitížilo. Ostatně zvýšení břemen poplatnických nemůže rozhodovati o věci nanejvýše spravedlivé: kdo pracuje, ať má za svoji práci plat poctivý. Požadavky učitelstva nejsou rozhodně přemrštěné. Žádá-li si učitelstvo takových platů, jako mají stát. úředníci v posledních třech třídách, má na to plné právo, protože svým vzděláním, svojí prací, svými povinnostmi a svým postavením ve společnosti úplně se jim vyrovná, neřku-li je předčí, neboť je přece známo, že do těchto tříd zařaďováni bývají stát. úředníci bez zvláštního vzdělání, jen když jako poddůstojníci sloužili jistou řadu let u vojska nebo četnictva. V učitelstvu jsou v příčině upravení platů dvě strany: jedna žádá úpravu dle tříd úředních (XI., X. a IX.) nebo dle služného učitelů cvičných škol, druhá přeje si úpravu po nynějším způsobu s různými přídavky, čímž by vzniklo asi 24 druhů služného, a služné pro učitelstvo vesnické vyšší než pro městské. Očekává se, že v »Ústředním spolku«

sjednotí se učitelstvo na požadavku jednostejném. My souhlasíme rozhodně se stranou první, která žádá:

I. Základní služné

1. zat. učitelů a) po zk. dospěl. 500 zl.
   b) po zk. způsob. 600 zl.
2. definit. a) učit. ob. šk. 800 zl. (= XI. tř. st. ú.)
   b) říd. učit., spr. šk. a učit. měšť. šk. 1100 zl. (jako učitelů cvič. škol = X. tř. st. ú.)
   c) ředit. měšť. škol 1400 zl. (IX. tř. st. ú.)

II. Pět služeb. přídavků po 5 letech počínajíc od zk. způsob., jako učitelé cvič. škol: první tři po 150 zl., další dva po 100 zl.

III. Všechny osoby učitelské mají naturální byt, po případě příbytečné rovné nejnižšímu aktiv. přídavku st. úředníkův (učitel i zatímní) dle XI. tř. 120 zl., ř. uč. a uč. m. šk. dle X. tř. 160 zl., řed. dle IX. tř. 200 zl.)

IV. Definit. ustanovení učitelé mají nárok na pensi, která po zk. způsob. činí 30% služ. a vzrůstá každoročně o 2%. (Vdovy a sirotci do 24 let požívají pense jako u st. ú. ve tř. XI., X. a IX.)

Po 35leté službě od zk. způsob. má učitel právo, po 40 letech povinnost jíti do výslužby.

V. Při obsazování definit. míst učit. přihlíženo býti musí nejprvé k letům služebním, na druhém místě k veřejné kvalifikaci kteréhokoli žadatele z kr. Českého za volné konkurence učitelův a učitelek.

Nestane-li se zat. učitel po 10 letech od zkoušky způsob. definit., požívá služného dle XI. tř.

Nestane-li se učitel obec. nebo měšť. školy po 30leté službě správcem školy, dostává záslužní přídavek 200 zl. ročně.

Školy obec. i měšť., chlap. i dív. buďte správou odděleny. —

Jsme pro tyto požadavky proto, že jsou venkoncem spravedlivy, že mohou všecko učitelstvo uspokojiti na dlouhou dobu, odstraňujíce v odst. V. nejhlavnější příčinu učitelské nespokojenosti a že konečně přivedou učitelstvo k náležité vážnosti a platnosti jak ve škole tak v národě. Na poslancích zemského sněmu nyní bude, aby také k učitelstvu vykonali konečně jednou svou povinnost.

Zdravotní hlídka.

Rozhledy po vědách biologických. Lékařství vnitřní. Serotherapie a nemoci, při nichž se objevuje streptococcus. Dnes jest všeobecně známo, že příčinu rozšiřování se většiny nakažlivých chorob podmiňuje vždy určitý mikrob; tento mikroorganismus může však v různém svém útvaru a v různém prostředí býti příčinou různých nemocí. Jeden z těchto mikrobů, streptococcus, jevící se v podobě zrnek řetízkovitě shluklých, způsobuje na kůži růži (erysipelas); v podkožním vazivu hnisavý zánět tohoto vaziva (phlegmonu); v děloze horečku omladnic (infekce puerperální); v krku často společně s bacillem difterie, mnohdykráte i sám různé záněty mandlí, uzdičky, hrtanu a hltanu. Konečně objevuje se tentýž mikroorganismus u více méně vážných affekcí, které dostavují se při tyfu, spalničkách, spále, neštovicích atd. a jest příčinou infekce (nákazy) po chirurgických operacích, vzácné od těch dob, co užívá se antisepse a asepce. Váha tohoto bacillu je tedy velice pádná, poněvadž způsobuje mnoho smrtných nemocí

a v případech, kde není nebezpečí smrti, je vlastním původcem nesčetného počtu affekcí nákazových vzbuzených a podmíněných.

Právě podařilo se nalézti v ústavě Pasteurově očkovací látku (serum) naproti tomuto nebezpečnému mikrobu. Po víceletých studiích vynalezl Dr. Marmorek, rodem z Rakouska, serum antistreptococcové, vlastností skutečně vzácných. Dle immunisační theorie, prováděné pomocí zvířat, koňů, tak jako u methody Beringovy a Rouxovy (při difterii), podařilo se mu připraviti serum, jehož injekce u člověka potkala se s nejlepšími výsledky. Je známo, že immunisace ku př. koně pozůstává v tom, že pod kůži zvířete vstřikují se z počátku malé, slabé dávky kultury bacilla streptococcového a tyto injekce se opakují a postupně kvalitativně zvětšují pokaždé, když bylo pokusné zvíře přišlo opět k sobě; injekce zvětšují se tak, aby vždy byla patrná reakce na zvířeti. Operace opakuje se as 25kráte, vždy, jak praveno, se zvětšenými dávkami jedovaté (virulentní) kultury.

Po těchto 25ti operacích, které trvají přibližně jeden rok, jest kůň nejen očkován (immunisován, vaccinován), nýbrž serum z jeho krve stalo se schopným k očkování (vaccinálním) a může nabytou immunitu dále přenášeti, sdělovati, vzbuzovati. Jak se samo sebou rozumí, vykonal pan Dr. Marmorek četné pokusy na zvířatech, nežli se odhodlal provésti zkoušku na člověku. Výsledky jeho pozorování byly takové, že oprávňovaly učiniti tento pokus. Růže je nemoc vyvolávaná streptococcem, pokusy byly konány pod vedením profesora Chautemesse-a u této závažné choroby. Tyto zkoušky, jak se zdá, zdařily se, poněvadž léčením tímto (antistreptococcovým) úmrtnost na růži se zmenšila. Ale nejenom nemocní stížení růží mají co děkovati léčení novým serem, nýbrž i u nemocných na flegmonu (hnisavý zánět podkožního vaziva), hnisavý zánět průdušek, horečku omladnic nebo spálu dociluje se vstřikováním sera Dra. Marmorka velmi příznivých výsledků a jest proto tento nový léčebný prostředek povolán konati trpícímu lidstvu dobré služby.

Serotherapie tetanu (ztrnutí). Dík výzkumům slavných bakteriologů Behringa (Němce) a Kitasato (Japonce) poznalo se, že serum zvířat immunisovaných naproti ztrnutí (tetanu), tvoří nejúčinnější protijed naproti jedům (toxinům) které produkuje bacillus Nicolaïerův (bacillus tetanu). Ale přes všecku svou intensivní působnost jest cena tohoto sera, pokud se týče léčivosti, jen docela relativní. Serum to působí tak ostře, že jeden objem (volum) sera annuluje účinek tisíce objemů (voumů) toxinu, velice jedovatého. Jedna stotisícmilionmiliontina kubického centimetru. (0·00000000000000001 ccm) jakožto jednotka, u myši stačí zachovati toto zvíře proti jedné dávce toxinu, určitě smrtícího. Jakmile objeví se onemocnění ztrnutím, rozšiřuje se infekce v organismu s tak úžasnou rychlostí, že jest nemožným pochod ten injekcemi sera obmeziti; tyto injekce mají příznivý účinek jen u toho druhu tetanu, který má dlouhé inkubační stadium (líhnutí nemoci) a v celku dá se jimi jen rozšiřování nemoci předejíti, (nemoc místně omeziti, aby se nerozšiřovala na jiná individua). Praeventivní injekce sera způsobují immunitu zvířat na dobu více méně dlouhou od 2 až do 6 týdnů podle toho, jaké dávky bylo použito, tato doba může býti prodlužována následujícími dávkami a činí v tomto případu injekce serem nenahraditelné služby. Z toho je viděti, že serum protitetanové je velice cenným prostředkem profylaktickým (zabraňujícím) při tetanu. Aby se předešlo vývinu této strašné nemoci jak u člověka, tak u zvířete, stačí pokaždé, nastala-li obava vypuknutí choroby, vstříknouti něco sera po nastalém poranění (traumatu), z něhož a po němž obyčejně vyvinuje se ztrnutí následkem vstřebání se jedů vylučovaných bacillem tetanovým, který dostal se do rány.

Dle L. Vaillarda má se serum praeventivně vstřikovati:

1. U lidí a zvířat postižených nějakým poraněním, které dle místa, povahy a okolností, za jakých se stalo, bývá zvlášť příznivo pro vznik ztrnutí (rány povstavší škrábnutím, oděrky a rány zhmožděné, které byly znečistěny půdou, prachem ze země, částečkami výkalů, nečistou vodou; rány způsobené cizím tělesem původu zemitého nebo které bylo s půdou ve styku).

2. U operovaných lidí nebo zvířat, kdy po ranách operací způsobených vznikává ztrnutí a kdy se jedná o to, aby tetanus byl zamezen (vykleštění [castrace], amputace pije, operace vykonané na končetinách domácích zvířat).

Užívání praeventivních injekcí sera protitetanového zdá se býti povoláno vstoupiti v běžnou praxi zvěrolékařskou a i v denní praxi chirurgickou, zvláště v tropických krajinách Ameriky neb Afriky a především na Madagaskaru, kde ztrnutí objevuje se v několika způsobech i endemicky (místně) a může povstati následkem nejlehčího poranění ku př. po jednoduchém vstříknutí morfia injekční malou stříkačkou. (Příště dále.)

Z naší doby.

— **K číslu 74. Radikálních listů** (Výtvarné umění). Za článek o Panuškovi jsem zodpověden sám, nebyl objednán ani měněn. O výstavě a sbírkách Mánesa se přece zmiňuji, — dotyčných čísel Petrklíčů jsem tenkrát ani ještě neměl v rukou.

Šlo mně však jen o to, vyjádřit se ze subjektivního dojmu význačných prací Panuškových, jak jsem je v originálech viděl, s nejnutnějšími — na tu krátkou studii — daty vývojovými.

Tím přece neberu prioritu Mánesu, ani ji nedávám Rozhledům; jestli třeba, slavně ji tuto vyznávám. Nutno-li šíře promluviti o veškerých zásluhách o Panušku, napřed prosím p. tazatele, s kým mám tu čest. . .? *Franta Kaván.*

— ❸ — Tyto dny spadl zajisté všem, kdož se o mladé naše umění interesují, velikánský kámen se srdce. To, o čem tak dlouho se dalo pochybovati, nad slunce jasněji a nezvratně zjištěno k nemalému upokojení nás všech. Naše umění má své přátele. Nekupují ovšem prozatím obrazů. Slouží naší kultuře prozatím jenom tím, že se ptají. Pro začátek nesmíme jim zazlívati, že se ptají nejen naivně, ale i zbytečně. Jako skoro při všech velikých revolucích ducha a reformních hnutích i tu osoba prvního původce jest neznáma. Skromnost reformátorů je až příliš známa, než abychom se mohli nad tím pozastavovati, že přítel umění, který nedávno na prospěch české věci ozval se v »Radikálních Listech«, pod významný svůj projev se nepodepsal. Nestalo se to zajisté jen pouhým nahodilým nedopatřením. Dobrý muž ten dojista má příčiny, proč skromně jméno svoje zatajil. Nešlo mu rozhodně o vlastní osobu, šlo mu jen o to, aby dobré věci prospěl, a proto učinil památný svůj dotaz, proč pan Fr. Kaván, který se osmělil v jednom z posledních čísel »Rozhledů« rozepsati se o p. Panuškovi, ve svém článku zamlčel, že »obrazy a kresby tam popisované (!) byly vystaveny ve výstavě »Mánesa,« že jsou v archivech »Mánesa« přístupny členům a návštěvníkům spolkových schůzí že reprodukovány byly ve »Volných Směrech« a »Petrklících« a nikde jinde — vůbec proč je tam zamlčeno či ignorováno, že přátelé z »Mánesa« již dříve (aha!) a pouze oni skutečně pečovali o to, aby zjednali svému kolegovi uznání veřejnosti?« Dovedete se vmysliti v duševní stav muže, mučeného tolika pochybnostmi a netěšivšího se patrně od té doby, kdy se mu »při návratu z prázdnin« dostalo do rukou zmíněné číslo »Rozhledů« zdravému spánku? Chápete dosah tohoto projevu? Cítíte, jak tu z čista jasna vystupuje do popředí nejen skutečný, živoucí »přítel umění«, ale i moment uměleckohistorický důležitosti přímo nevýslovné? Jak asi bylo ubohému p. Kavánovi, který je přece také tak trochu malíř a přítel umění, když četl dotaz neznámého kolegy?

Nechtěl bych býti v jeho kůži. Ale ostatně, mezi námi řečeno, trest, který jej za jeho smělost stihl, byl více než zasloužený. Jaká to smělost, chtíti upozorňovati na nějakého mladého malíře, jehož práce přece jsou uloženy v archivech »Mánesu« a tudíž přístupny nejširší veřejnosti a jemuž nad to ještě k zaslouženému uznání této veřejnosti dopomáhají přátelé z »Mánesa«? Námitka, že veřejnost o této pomoci přátel ničeho neví, je úplně bezpodstatná. Vinu ať si přičte tato nevšímavá, indifferentní veřejnost sama, která není ani členem spolku ani návštěvníkem jeho schůzí ani nečte »Volných Směrů« ba dokonce ani — hrůzo! — »Petrklíčů.« Pan Kaván jako umělecký kritik-essayista jest nadobro hotov. O tom nemůže býti pochybností. Neboť člověku, který neprostudoval archivu »Mánesa«, musí býti další psaní o umění policejně zakázáno. Nezištný »přítel umění« může si přičítati za zásluhu, že svým projevem tomuto zlořádu učinil přítrž. Ale on učinil ještě víc, on eklatantním způsobem zjistil stěžejný význam zamlklých, ponurých jarmar, v nichž uloženy jsou archivy »Mánesa«, pro české umění. Tyto na pohled prostičké a skromné jarmary nemohou býti na dál velkopansky ignorovány. Jimi přibyl nám umělecko-historický element prvého řádu a není k tomu třeba mnoho fantasie, aby si člověk představil budoucí české Ruskiny a Muthery dlúhým tahem táhnouti k věkopamátným jarmarám a v mystickém opojení nořiti se v jejich tajemné hloubky. A v nejbližším čísle »Věstníka« naší akademie můžeme se dočísti, že »přátelé umění« X a Y žádají za subvenci tolika a tolika set zlatých na prozkoumání a vědecké ocenění obsahu jarmar »Mánesa«. Kdo zde ještě nechápe dosahu epochálního tohoto dotazu? A kdo by se divil »R. L.«, že otiskly tento dopis »karakterisující i tazatele, přítele výtvarného umění, i Rozhledy,« jak v klasickém redakčním dodatku poznamenávají? Dopis je skutečně charakteristický pro tazatele, o tom není pochybností. Ale pro »Rozhledy«? Ne, tady se stal omyl. Místo »Rozhledy« čti: »redakci Radikálních Listů.« Tímto malým omylem netratí ovšem onen projev ani v nejmenším na závažnosti.

* * *

Jeden z posledních svazků »Světové knihovny« přináší začátek překladu Dickensových »Pickwicků«. Kniha přichází právě tak a tempo. Neboť veliký náš pokrok ve všech oborech života národního, jemuž se cizina stále ještě nechce tak diviti, jako se mu divíme my, zračí se nejen v tom, že máme obětavé, nezištné »přátele umění«, jichž hlas, bohdá, nezůstane hlasem volajícího na poušti, ale že jsme si již sami vlastní silou vytvořili svůj český, národní typ »Pickwicků«, který bychom si zavčas měli dáti patentovati. Ano, není pochyby, již my máme svůj Pickwick-Klub, v němž neschází ani Snodgrasů ani Tupmanů, který však jinak vytvořil se na základech ryze našich a nemá mimo několik zevnějších podobností s proslaveným vzorem svým nic společného. Náš Pickwick-Klub skládá se — a to jest právě zajímavé — takřka naskrze z obětavých přátel umění, jenže tito nejsou tak úzkoprsí jako jich neznámý kolega z Radikálních listů a neomezují se jen na umění výtvarná. Jich neznalost a nevkus vztahuje se naopak rovnoměrně a spravedlivě, ba řekl bych skoro až příliš úzkostlivě-spravedlivě, na všechny obory umění. Naše Pickwicky dovedou stejně nadchnouti hudební embrya svými nemožnými harmoniemi jako malířská robátka svým neviditelným koloritem. Tato účast, jakou členového našeho Pickwick-Klubu věnují embryonálnímu umění a která jest klubovními stanovami předepsána, zdála by se neuvěřitelnou, kdyby občas korespondence v krajinských listech, o jichž ryzím původu a naprosté pravdomluvnosti nelze pochybovati, nás o zázračné přímo a nadlidské agilnosti našich Pickwicků nezištně a svědomitě nezpravovaly. Stačí, aby některý z českých Pickwicků zaslechl třeba ze spaní první výkřiky a první pláč budoucího genia. Nerozmýšleje se dlouho, vyhledá budoucího

Mesiáše, vyrve jej loktům zoufalé rodičky, zanese do klubovních místností a na nejbližším z »nevšedních večerů« (tak zní officielní titul klubovních produkcí, zákonně chráněný, klub pořádá totiž z á s a d n ě jenom nevšední večery) může se již obecenstvo kochati uměleckými pracemi nového světoobčana. Bylo by však mylno domnívati se, že činnost našich Pickwicků omezuje se jen a jen na umění nejmladší. Oni naopak, jak v krajinských listech se dočítáme, celým svým vlivem nedávno zasadili se o to, aby dopomohli k uznání Shakespearovi a několika jiným více méně známým básníkům, jichž neblahý osud ovšem nechtěl tomu, aby dožili se zlatého věku umění, nadešedšího pod aegidou našich Snodgrasů a Winkleů. Jeden z příštích »nevšedních« večerů, při němž »všichni přátelé klubu zajisté dají si dostaveníčko v útulných jeho místnostech«, bude dle doslechu věnován provedení zlomků některých řeckých tragiků, kteří stále ještě nejsou tak známi, jak by si bylo přáti. Jak viděti, činnost stejně záslužná jako důležitá a — nevděčná, jako všechny práce průkopníků a hlasatelů nových ideí. Pickwickové naši totiž vycházejí z toho důvodného a jedině pravého předpokladu, že co jest neznámo jim, i pro všechny ostatní současníky nepostrádá kouzla novinky. Nebylo by tedy opravdu divu, kdyby na »nevšední večery« jejich hrnuli se lidé z daleka široka a kdyby i venkovští přátelé sdružení »zajeli si do Prahy pro skutečný a levný požitek umělecký«, jak doufal jeden z dobromyslných korespondentů.

Při tom by nebylo nic nesprávnějšího, než představovati si naše Pickwicky jako fanatiky dávno překonané velkopanské zásady l'art pour l'art. Naši Pickwickové jsou nad podobné směšnosti vysoko povzneseni. Jim umění není cílem, nýbrž prostředkem a předvádějíce o »nevšedních večerech« svých budoucí hudebníky a neznámé staré básníky žasnoucímu obecenstvu nezapomínají při tom na sebe. Nepopiratelnou jejich zásluhou zůstane, že záhy rozpoznali, kterak diletantismus umělecký je ničím bez diletantismu v jiných oborech života. A jelikož u nich od poznání k provádění poznaného jest malilinký krůček, neváhali, aby zásady prováděné na poli umění uplatnili také v ostatních oborech života národního. Jim patří zásluha, že program Palackého prohloubili a doplnili v ten způsob, že vedle uskutečnění státního práva našeho povýšili za přední cíl české politiky »zájmy netušeně zkvétajících obcí kolem Prahy« To byl opravdu jediný směr, kterým se program Havlíčkův a Palackého mohl ještě vyvíjeti. Ačkoliv však »zájmům netušeně zkvétajících obcí v okolí Prahy« chtějí věnovati všechnu možnou lásku a péči, bije jejich srdce se stejným žárem pro zájmy hlavního města Čech a jmenovitě pro Starou Prahu. Jak lze jedním dechem horovati pro zájmy Prahy a zároveň pro zájmy jejích předměstí, jak vyhověti jedněm a nezkrátiti druhých, jest ovšem pro obyčejného člověka, kterému Sudičky hned při narození nedaly do kolébky členský lístek klubu Pickwicků, čirou záhadou. Pickwickové však věrni svým stanovám nelámou si řešením záhad přes příliš hlavy. Ano oni se netají jakousi nechutí ke všem problémům, jichž řešení rovněž nepokládají za cíl svého bytí. Jim všechno jest jenom prostředkem k jedinému velikému, vznešenému, žel že dnes ještě tak vzdálenému cíli: Uplatnění svého Já. Daleko přes Starou Prahu i přes netušeně zkvétající obce okolní se všemi jejich zájmy, přes Shakespearea a umělecká embrya jde jejich cesta. K Dunaji směřuje jejich pouť, k veliké budově, vystavěné v řeckém slohu, která jest sídlem korporace právě tak již antikvované jako tento sloh sám. Cíle Pickwickův jsou politické. Kdo by se tu divil, že listy jim blízké hledají politiku i ve věcech umění a u j i n ý c h listů.

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VIII. 15. října 1898. Číslo 2.

O pokroku v politických zřízeních.

Napsal M. R. Garofalo.

V předešlém čísle seznámili jsme čtenářstvo v článku Proti parlamentarismu s vadami tohoto zřízení. V tomto článku seznamujeme je s názorem učence Garofala o jedné příčině těchto vad.

Mluvíme-li o uměních nebo průmyslu, pochopí každý ihned, co chceme říci slovem »pokrok«. Oznamuje se, že nějaký stroj byl zdokonalen; pracuje přesněji nebo je lacinější — v tom je pokrok. Plachta byla pokrokem vzhledem k veslu; pára byla pokrokem vzhledem k plachtě; kdyby se nám konečně podařilo vynalézti říditelnou vzducholoď, byl by to také pokrok. Podobně zasluhuje jména pokroku vždycky objevení nějakého nového zákona přírodního, vysvětlení nějakého fysického nebo psychologického zjevu nikoli hypothesou, nýbrž nepopíratelnou demonstrací.

Jde-li však o politická zřízení, to jest už něco jiného. Tu jest netoliko vše vázáno na jistou dobu a místo, nýbrž závisí i na tom, jaký politický ideál jsme si utvořili, ano i na individuálních a často dědičných citech. A řekneme-li, že pokrok jest cestou k nějakému typickému zřízení, které by se nejvíce shodovalo s časovými ideami a potřebami lidu, tím jsme nic neurčili. Vysvětlujeme tím ignotum per ignotum. Které ideje jsou však opravdu časové? Některé z nich si velice odporují, a pomíjející zaujatost pro jednu z nich jest obyčejně toliko výsledkem suggesce. A co se týče potřeb lidu, je to slovo náramně rozběhlé; velmi často jde toliko o tužby jedné skupiny nebo třídy, někdy o záminku, kterou si politická strana vzala za raison d'être.

O pokroku v politických zřízeních budeme lépe souditi, obrátíme-li se do minulosti, majíce tak před očima celou historickou dobu. Vzdálenost podporuje celkový pohled, poněvadž detaily se ztrácejí. Vidíme tak často velice jasně příčiny a účinky revoluce nebo toliko nenásilné proměny. Jest na př. nepochybno, že mocné feudální zřízení bylo při anarchii, do níž svět upadl po vpádech barbarských národů a po shroucení se říše římské, politickým pokrokem. A naproti tomu bylo pokrokem,

když totéž feudální zřízení bylo na konci XVIII. století zrušeno (ačkoli způsob, jímž se ve Francii postupovalo, byl nespravedlivý a krutý), poněvadž aristokracie, nemajíc už politických funkcí, svými privilegiemi národu jen překážela. Ale nyní užíváme slova »pokrok« obyčejně ve významu příliš úzkém, totiž ve smyslu demokratických zřízení. Ku př. rozšíření hlasovacího práva politického v nějakém státu nazveme vždycky pokrokem. Nechápeme, jak bychom se mohli obejíti bez parlamentního zřízení. Slyšel jsem i lidi, kterým se zdálo, že Rusko je náramně pozadu a téměř politování hodno, že nemá poslanecké sněmovny! A takové předsudky má i vážnější tisk! Neustále se mate demokracie a svoboda a demokracie a pokrok.

Nuže, není pochyby, že lidové volby do zákonodárných sborů, porota, vzestupné daně, zřízení ve prospěch proletářů jsou rovněž demokratickými pokroky, avšak podle kterého měřítka budeme moci posouditi, jsou-li taková zřízení o p r a v d o v ý m politickým pokrokem, t. j. zdokonaluje-li se jimi organisace státu? Konservativci tvrdí plným právem, že všechna nebyla společnosti na prospěch; liberální škola jich několik nemilosrdně odsoudila. Vše, co se provádí dle zásady státního socialismu, jest snad pokrokem demokratům, ale liberálům je to právě opakem.

Abychom tedy mohli rozhodovat, jsou-li některá politická zřízení prospěšna celé společnosti, nesměli bychom býti ani konservativci, ani liberáli, ani demokraty, ani individualisty, ani socialisty. A to žádáme trochu mnoho! Abychom tedy přenesli otázku na neutrální a všem otevřenou půdu, musíme býti spokojeni, zapomeneme-li jen na několik okamžiků na své individuelní náklonnosti a politické předsudky, jimiž jsme všichni více méně prosákli.

Budeme se tázati, není-li nějaké měřítko nade všemi politickými stranami, nade všemi ekonomickými a sociálními theoriemi, není-li nějakého vyššího stanoviska, jež by každý musil přijati. Nenalezli bychom ho snad, kdybychom soudili zřízení společnosti podle morálních a intelektuelních vlastností těch lidí, jež volají k veslu?

Jest patrno, že společnost si přeje, aby její záležitosti byly vedeny rukama nejčistšíma a nejobratnějšíma; stane-li se opačně a zmocní-li se mandátů do sborů zákonodárných a správních lidé nevědomí nebo zkažení, theoreticky i nejlepší zřízení se stanou nástrojem k potlačování a nespravedlnosti. Zřízení nejsou stroje, které jdou samy sebou. Nutno se přesvědčiti, dříve než se jich užije, dovedou-li je strojníci pustiti a říditi?

Bylo by to rozhodným a nepopíratelným pokrokem v politických zřízeních, kdyby vybrala občany, kteří by byli hodni spravovati svou zemi, a vyloučila ony, kteří by svou prostřední inteligencí a morální nízkostí všechno jen zkazili.

K tomuto cíli by se měla každá volební reforma nejdříve obrátiti. Neboť lidská společnost bude pokračovati jen tehdy, pojistí-li vítězství lidem nejinteligentnějším a vyloučí-li nejméně inteligentní, poněvadž — praví p. Novikov (Les luttes entre sociétés humaines, str. 484, 497) — »stavíme-li lidi neschopné do nejvyšších úřadů a schopné do nižších, porušujeme tím základní pravidla spravedlnosti: inteligenti m u s í býti

na prvních místech; lidé obmezení na posledních«. Politická zřízení, která zabezpečují takovéto vybírání a vylučování, shodují se s velikým zákonem přírodním o vývoji lidské společnosti, který uznává za nejzpůsobilejší nikoliv lidi fysicky nejmocnější, nýbrž nejmocnější morálně a intelektuelně; a není pochyby, že by se měl požadovati vyšší stupeň vzdělání a charakteru od těch, kteří aspirují na nějakou vládní hodnost, poněvadž tyto jsou mezi úřady sociálními nejvyšší.

Staří národové znali potřebu výběru a usilovali o ni různými prostředky. Nebudu tu mluviti o kastách, poněvadž je způsobilo zotročení jedné rasy rasou druhou, ani o politické středověké aristokracii, z níž jsou v některých zemích, na př. v Anglii, ještě zbytky. K ocenění takových zřízení jest třeba míti zření k oněm dobám a místům, na nichž povstala, avšak jest jisto, že tento způsob výběru nepojišťuje třídě, určené k vládě, intelektuelní povýšenosti a že nanejvýše dědičnosti se podaří ustáliti mravní disposice a způsob cítění.

Když se Řím zdemokratisoval, mohl se každý občan ucházeti o nejvyšší úřady, avšak teprve když zastával už úřady méně důležité; ostatně bděli censoři neustále nad chováním všech, kdož měli nějaký veřejný úřad; nebyli by se mohli obohatiti, nedokázali-li, že svého jmění počestně nabyli. A dále zavazovalo ještě jedno zřízení v římských municipiích, odkudž potom přešlo do středověkých obcí italských, totiž syndikát, každého municipálního úředníka vydati počet ze své správy obecních záležitostí, když jeho úřad došel; nedovedl-li toho, byl na příště vyloučen ze všech municipálních úřadů.

Naproti tomu neučinili naši reformátoři ani nejmenšího opatření proti neschopnosti a úplatnosti. Viděli pokrok jenom v tom, aby uvedli do zákonodárných sborů nejpravdivější zastoupení země, skoro pravidelně většiny voličstva, někdy — výminečně — také menšiny. Myslili si, čím věrnější zrcadlo, tím dokonalejší i systém.

Aby dostali zastupitelstvo národa co možná hned z lidu, rozšiřovali volební právo čím dále tím více, až je konečně rozšířili na všeobecné. Nyní pak vidíme, že takto utvořené voličstvo jest jen nestejnorodou massou, jíž vládnou vždycky lidé nejodvážnější a nejlstivější. Zajistili vládu počtu, t. j. — dle slov p. Benoistových — »hloupé lehkověrnosti, dětinské nestálosti, závistivému bídáctví, divoké brutálnosti.«

Morální a intelektuelní úroveň zákonodárných shromáždění poklesla a klesá čím dále tím více; ale co na tom! — zásada zastoupení jest zachráněna. Konec konců země dostane tímto způsobem jen takovou vládu, jaké zasluhuje.

Hle, jaká tu útěcha! Špatnému lidu tedy špatné zástupce. Nevzdělanému lidu zástupce, kteří neznají ani alfabety! Podobným důvodem hájili druhdy porotu: co na tom, že není dokonalá, jen když jest orgánem obecného svědomí, neboť takto se dostane národu spravedlnosti, jaké zasluhuje; a porota jest opravdu věrným tlumočníkem všech politických a sociálních předsudků své doby. V zemi, kde se najdou romanopisci, již doporučují oklamanému manželu zabiti svou ženu, jest dosti případů, že vrah jest osvobozen. Totéž lze říci o stu jiných předsudcích ve věcech národních, náboženských anebo čestných.

Ano, porota jest ovšem ohlasem citů lidu; jenže, jsou-li ty city převráceny, je-li obecná mravnost na velmi nízké úrovni, podobný systém nebude zlu překážeti; tím se poměry naopak ještě zhorší, poněvadž se tak úředně přiznává právo páchati zločiny! Jste-li při tom, když porota osvobozuje nějakého zločince, odnesete si dojem, že byl souvěké civilisaci brutálně zasazen políček. Týž dojem, jako když r. 1793 revoluční soudy, (které byly složeny přece také z porotců) odsuzovaly na guillotinu ubožáky pro politické přesvědčení!

A společnosti přece na tom nezáleží, aby 12 občanů, pouhou náhodou zvolených, jaks taks lid zastupovalo; jde mu o to, a má právo žádati, aby se stalo po právu a spravedlnosti, děj se co děj, ať toho lid zaslouží či nezaslouží! Nebo spíše musí dbáti o to, aby jmenoval soudce z těch, kteří nemají citů a idejí jako lid, jsou-li ty city špatné, jsou-li ty ideje falešné. Ano, aby za žádnou cenu národ nerepresentovali, jen aby byli dobrými soudci. Není-li tomu tak, budou zřízení působiti právě proti svému účelu; místo aby lid ponenáhlu civilisovala, zatlačí jej znovu do barbarství.

Tyto myšlenky platí analogicky také o zákonodárných sborech, které se volí hlasováním lidu, ať všeobecným nebo velmi rozšířeným.

Národ jest z největšího dílu morálně i intelektuelně ještě velmi nízký. Nejnižší vrstvy společnosti jsou vždycky pozadu. Žijí ještě s týmiž city jako lidé primitivní anebo lidé věků barbarských a herojských, což — praví p. de Lilienfeld (v La Pathologie sociale) — není řečeno ve smyslu přeneseném, nýbrž ve smyslu skutečném. I v nejcivilisovanějších zemích jest intelektuelní život dokonale rozvinut toliko v nejvyšších vrstvách obyvatelstva.

Ovšem podařilo se již dostati voličstvu velmi podobné zákonodárné sbory, a bude-li se pokračovati, podaří se to ještě lépe, avšak veliká část živlů, z nichž se tyto sbory skládají, jest proto už buď prostřední nebo špatná.

Jest pravda, že kandidatura často nezbytně vyžaduje dosti dlouhé a vytrvalé práce, avšak přísná studia tu velmi málo pomohou; ba ztrácí se jimi i drahý čas k upředení svazků a intrik potřebný. Ano rozšířené a všeobecné hlasovací právo nutí kandidáty vstoupiti ve spojení s davem a mluviti tedy jeho jazykem. Bylo potřebí nalézti slov, která by dovedla strhnouti massy.

Nebude se tedy rozhodně užívati jazyka vědy ani jazyka dobře chápaných národních zájmů; bude to jazyk vášní lidu a toho, co massy pokládají za svůj okamžikový prospěch. Nejvznešenější duchové se takovéto hře nepropůjčí, avšak neodeprou si toho lidé úplně nezasloužilí, kteří chtějí vyniknouti stůj co stůj a není nepravděpodobno, že v několika létech budou tvořiti většinu zákonodárných shromáždění.

Hle, kam nás povede samozvaný pokrok politických zřízení. Až v politických kruzích ovládnou bezzásadoví ctižádostivci a ješitní hlupci docela, podají společnosti nejspíše nepořádek a rozklad.

Viděti, co nesmírného zla působí nevědomci, kteří mají moc, v malých událostech v životě národů. »Hlupci, — jak bylo velmi dobře řečeno — tvoří lehké zástupy vojska zlých, a působí více zla než vojsko samo«.

A opravdu jsou zlí nebezpečni toliko ve zvláštních okolnostech, v nichž jde o jejich osobní zájem, avšak omezení, kteří ukládají zákony a vládnou, hrozí společnosti do rukou se jim dostavší neustálou bídou, pohromami, zneuctěním. Neznajíce zkušeností již nabytých, domýšlejí se, že nalezli poprvé podmínky štěstí národů; neustále dělají tytéž chyby a působí táž neštěstí.

Lidské společnosti jsou řízeny přirozenými zákony, jichž nelze beztrestně nedbati. Poznáváme tyto zákony, pozorujíce, jak se táž socialní fakta za podobných okolností opakují. Faktům nás učí dějiny; ony tedy podávají základy vědy politické. Toliko historie dá politice experimentální podklad a vytrhne ji z metafysických pojmů a ze snů utopistů, toliko ona dovede vypleniti hloupé průpovědi, které slýcháme každou chvíli opakovati, jako že hlas lidu je hlasem božím, že všichni lidé jsou si rovni, že jeden je s druhým rovnocenný, že svoboda sama hojí rány, které byla způsobila.

Opravdu falešné, povrchní a zlomkovité dějepisné vzdělání vnuklo revolucionářům z r. 1789 víru, že možno ve Francii zavésti typ starých řeckých republik. Nevědomost některých došla až tak daleko, že žádali pařížskou Národní Knihovnu za exemplář zákonníka krále Minoa (baječného to heroa!), aby dali Francii XVIII. století podobné zákony, jako měla Kréta deset nebo dvanáct století před Kr.! A co bylo příčinou oné nenávisti, kterou konvent pojal proti království a která jej vedla až k tomu, že zničil hrobky v Saint-Denis a na smrt odsoudil členy královské rodiny, všechny její služebníky a přívržence, — odkud pocházela tato divoká nenávist, ne-li z nedostatečných dějepisných známostí? Kdyby byli členové konventu nebyli neznali minulosti své země, byli by museli býti království jen vděčni, že ponenáhlu odnímalo aristokracii všechnu nejdůležitější moc a nahradilo správu feudálních pánů správou civilní.

Zničiti minulost, obnoviti svět podle čistého rozumu, ty zakořeněné revoluční ideje, které se za našich dnů opakují pod různými formami, by se nebyly mohly ujmouti v hlavách, znajících důkladně dějiny.

Nyní by znalost dějin právě této revoluce mohla zameziti mnohou chybu. Na příklad hospodářský nepořádek, do něhož konvent uvedl Francii, ustanoviv maximální cenu hlavních potřeb, by mohl zabrániti mnohem lépe než všechno theoretické poučování, aby se tato chyba neopakovala.

Stejně se i zkušenost s národními pracovnami v r. 1849 nejlépe staví proti tomu, aby se v praxi užívalo učení o právu na práci.

A tak dále. Avšak ať si dějiny sebe lépe zaznamenávají události, z nichž možno čerpati velice užitečné poučení, kdo si na to vzpomene ve chvíli, když vláda nebo shromáždění se chystá k velice důležitému rozhodnutí?

Nezná-li nová generace činů generace předcházející, jest v podobném postavení jako dítě, kterému se nezdá nic nemožno a které věří všemu, co se mu řekne. Takové jest skutečné postavení lidových mas, hledíme-li k problémům socialním a politickým. Tyto massy nepamatují už nic, co přesahá přes jednu generaci; toliko jednotlivci mají socialní paměť, a proto mají oni právo říditi společnost; poněvadž toliko ten, kdo pamatuje, může říci, že něco zná.

Dějiny by tedy měly býti podkladem politického vzdělání a teprve když jsme nabyli známosti o faktech, roztřiďujíce je a srovnávajíce, můžeme se pozdvihnouti k vědě sociologické. Neboť jest vskutku věda o lidských společnostech, o jejich podmínkách fysiologických a pathologických a o původu, vývoji a smrti těchto společností, ať se již těchto slov užívá ve smyslu skutečném či přeneseném, věc to, kterou se tu obírati není mým úkolem.

Právě sociologie zničila ilusi, že pokrok spočívá v rozumové, politické a hospodářské rovnosti všech lidí, opírajíc se jednak o dějiny, jednak o všeobecné zákony přírodní. Ona naopak ukázala, že duševní i hospodářské rozrůzňování jest zákonem socialního vývoje. (Le Bon, Psychol. zákony vývoje národů, v Knihovně Rozhledů. — Lilienfeld, La Pathol. sociale.)

Neměly by se tedy ode všech lidí, kteří činí nároky na řízení národů, vyžadovati tyto vědomosti, které by byly nejjistější zárukou proti politickým ilusím lidí prostředního vzdělání? Musí se úkol státníků omezovati na to, aby — jak praví p. Novikov — uskutečnili tužby, které bouří společností, což ve skutečnosti značí jíti za těmi, kteří nejvíce křičí? Nemají, místo aby následovali, kráčeti sami napřed pro větší inteligenci a vzdělání než mají jejich spoluobčané?

Nuže, je zřejmo, že lidové volby nejsou zkouškou kandidátova vzdělání, a že tou měrou, kterou se rozšiřuje hlasovací právo, mají nejvzdělanější lidé stále menší naději na úspěch. Bylo také připomenuto, že všeobecné hlasovací právo stlačilo v Anglii úroveň schopnosti poslanců. V Italii dostali z téže příčiny rovněž jakési parlamentum indoctum. Proto, poněvadž davy tleskají toliko ošumělým frasím; nejsou s to poznati šarlatány vědy, berou za znalost a výmluvnost pouhou rhetoriku nejhoršího zrna; »demokracie — řekl kdosi — bude vždycky pod vlivem aristokracie plic.«

A nyní — to je druhá stránka — mohou býti tito šarlatáni, tito lidé silných plic, kteří se tlačí na meetingy, tito lidé, kteří si chtějí dělati jen reklamu, mohou býti počestnými osobami, které se oddávají své zemi beze všech vedlejších záměrů? Možno o tom pochybovati. Jest pravda ovšem, že jsme si uvykli rozlišovati čestnost politickou od osobní poctivosti; to jsou velmi shovívavé subtilnosti, ale připouštějí velmi pružnou a nejistou morálku. Je to veliké neštěstí, má-li národ v čele lidi, kteří činí podobný rozdíl a domnívají se, že nejsou podrobeni mravním zásadám, jakmile se jedná o veřejné záležitosti.

Když není mravní úroveň národa vysoká, budou jeho zástupci rovněž pochybné mravnosti. Proč hledati nejcitlivější lidi? Od nich nebude možno doufati nezasloužených odměn anebo že zájmy jedné obce nebo jednoho sdružení budou podporovány proti spravedlnosti a všeobecnému zájmu národa. Ti, kdož volby vedou, a i ti, kdo volí, nevědí, co s lidmi, kteří příliš respektují principy. Ocení jen to, co se srovnává s jejich povahou. Ani nejlepší mravní vlastnosti nebudou musit míti úspěch. Všeobecné hlasovací právo zabezpečí vítězství v mravnosti a v rozumnosti všedním lidem, zase všedním lidem.

Hleděli opraviti instituci všeobecného hlasovacího práva a neuchýliti

se při tom od stanoviska zastoupení národa. Navrhli nejprve zastoupení minority, avšak tyto minority jsou davem a mají stejné vady jako majority; — dále několikanásobné hlasovací právo, podle něhož by jediný volič jistých vzdělanějších tříd měl několik hlasů; avšak tento system by zůstal bez účinku pro nesmírný číselný nepoměr mezi takovými lidmi vyššího vzdělání a massou voličů, leda že by se dalo několik set hlasů jednomu člověku. Nikdo by se to neodvážil navrhnouti, a mimo to by tím někteří lidé nabyli nesmírné moci; to by bylo tak, jako by se zrušilo všeobecné hlasovací právo,

Více přívrženců nalezlo hlasování po třídách nebo po skupinách; také jest v některých státech již zavedeno; má své předchůdce v dějinách.

Vzhledem ke skupení minulých dob navrhovali zavésti zastoupení zájmové. P. Benoist by rád užil třídění, jakého se užívá ve statistikách, zařaďuje všechny voliče do sedmi nebo osmi skupin: zemědělství, průmysl, doprava, pošty a telegrafy, obchod, veřejná správa, svobodná zaměstnání, rentieři. Ukázal, jak to možno provésti, aby toto sociální rozdělení, podle zaměstnání, se shodovalo s rozdělením země podle okresů, stanovil voličský podíl neboli to číslo voličů, kteří by volili jednoho zástupce; navrhl konečně i pravidla k sestavení rozličných skupin.

Avšak v této reformě převládá stále myšlenka, kterou pozorujeme ve současné politické literatuře: skutečné zastoupení země. Všeobecným hlasovacím právem — praví pan Benoist — byla puštěna z řetězu »nesmírná síla, surová síla čísla, která může býti velkým bičem i velkým dobrodiním«. Nuže, aby bylo velkým dobrodiním, jest potřeba, jak se zdá, sestaviti věrnější zastupitelstvo a proto se jedná jenom o to, jak tuto sílu »regulovati«, jak ji »kanalisovati«.

Jaký by byl výsledek této reformy? Pan Benoist srovnává složení poslanecké sněmovny ve Francii se složením, které bychom dostali novým systémem hlasovacího práva. Zemědělci mají nyní ve Francii toliko 38 zástupců a měli by jich 225; průmysl jich má 49 a měl by 164; naproti tomu by klesla veřejná správa, která jich má 43, na 8 zástupců; svobodná zaměstnání, která mají nyní 269 poslanců, by jich měla toliko 13; a rentieři by sklesli z 97 na 25.

Jest nepochybno, že by se číselné poměry skupin podle zaměstnání v poslanecké sněmovně při tomto systému přiblížily poměrům týchž skupin v zemi; ale není jisto, že by se tím sebe méně pokročilo. Různé skupiny podle zaměstknání jsou již všechny zastoupeny; nový systém by tedy způsobil toliko změnu číselných poměrů a to by bylo na újmu nejvzdělanějších tříd, to jest skupin veřejné správy, svobodných zaměstknání a rentierů, neboť počet jejich zástupců by se značně zmenšil, jak jsme právě viděli.

Nevím, zdali by takové výsledky byly příznivy konservativcům či demokratům, tolik se mi však zdá zřejmo, že by se tím intelektuelní úroveň nezvýšila. Poměry skupin by se více srovnávaly se skupinami ve skutečnosti, země by byla věrněji zastoupena, to lze připustiti; avšak byla by lépe zastoupena? To jest dle mého mínění jiná otázka!

A ostatně, co pomůže organisace všeobecného hlasovacího práva

podle skupin či podle tříd, jsou-li zástupci spolku v témž shromáždění a mají-li naprosto stejné hlasovací právo? Voličstvo by bylo organisováno, avšak nikoli sněmovna. Setkali bychom se tu zase s nesouvislou a zmatenou massou, v níž by se změnily toliko poměry prvků k celému množství.

Aby také sněmovna byla organisována, musila by každá skupina platiti toliko jednu jednotku, takže by se nehlasovalo po jednotlivých poslancích, nýbrž po skupinách. Potom by však bylo lhostejno, je-li nějaká skupina četnější, nebo slabší. Zemědělství, obchod, svobodná zaměstknání, správa, rentieři by byli tehdy skutečnými skupinami v lůně shromáždění, hlasujíce nejprve odděleně a potom odevzdávajíce jediný svůj hlas.

Tak, až do těch konců bych chápal provedenou organisaci hlasovacího práva po skupinách podle zaměstknání. Tu bych se však ještě tázal, je-li naprostá rovnost všech skupin spravedliva a žádoucí, přispívá-li k pokroku civilisace. To by nikdo nedovedl říci; to však jest jisto, že by se podobný systém odchyloval příliš od nynějších našich idejí, než abychom mohli doufati, že se dočkáme jeho přijetí. Chtěl jsem toliko ukázati, že by byl nezbytným doplňkem organisace všeobecného hlasovacího práva podle zaměstknání, sice by tento systém přemístil číselnou sílu, zastupující různé zájmy socialní v zákonodárných sborech, a neprovedl by v nich nijaké nové organisace, nemaje jiného účinku, leda aby nejčetnější třídě poskytl největší počet zástupců.

Nu a zrovna tohoto výsledku by se pravý pokrok měl vystříhati; abychom naopak zajistili převahu inteligence nad počtem, musili bychom se postaviti právě proti absolutní vládě čísla.

Abychom toho cíle dostihli, málo na tom sejde, máme-li více nebo méně logické seskupení voličů; avšak zákonodárné a vládní funkce musí býti svěřovány toliko těm, kdož mají k vykonávání jich nutné vlastnosti, kteří se oddali politice ne jako řemeslu, nýbrž jako vědě a kteří se chtějí oddati správě veřejných záležitostí, aby se jim dostalo za odměnu té radosti, pomáhati k vítězství idejím, jež pokládají za nejlepší, a toho uspokojení ze samolibosti, jakou dává vždycky moc.

Máme bez odporu lidi, kteří si vytkli podobné poslání, avšak nemáme organisované politické třídy, anebo máme-li ji, netvoří ji politikové, nýbrž politikáři, t. j. lidé, kteří chtějí politikou dosíci dobrých míst anebo vysokých finančních postavení. Politika jim jest řemeslem, nikoli vědou nebo uměním. Ti, kdož se minuli s cílem, naprosto nijak nevynikající, mohou si tu raziti dráhu; je to území, do něhož není potřebí pasu. Nevyžaduje se ani záruky společenského postavení, ani schopností rozumových a členem zákonodárných sborů se může státi kterýkoli člověk, třeba by neměl ani nejmenšího pojmu o velké zodpovědnosti, kterou na sebe bere.

A přece musí ten, kdo chce býti obhájcem v nepatrném civilním nebo trestním procesu, býti promován na doktora práv t. j. býti nejprve na gymnasiu, potom na universitě a podrobiti se zkouškám, které mají dokazovati dostatečnou znalost z literatury, dějepisu, přírodních věd a politických, národohospodářství, římského práva, řízení civilního i trestního atd. a stejného studia se vyžaduje na tom, kdo se uchází o sebe skrovnější místo v ministerstvu.

Pro vyšší úřady státní se naopak vyžaduje toliko stav voličský, to jest v zemích se všeobecným hlasovacím právem toliko podmínka býti občanem, který neztratil občanských a politických práv; v ostatních zemích pravidelně ještě jedna podmínka: platiti aspoň nejmenší daň anebo několik franků nájemného.

A tak se přihází ta zvláštnost, že člověk, jehož vzdělání nebylo uznáno za dostatečné, aby mu byl udělen sebe menší diplom a který se nemohl následkem toho státi ani advokátem, ani profesorem, ani inženýrem, ani lékařem, ba ani zvěrolékařem anebo farmaceutem, může se chopiti politiky a státi se poslancem t. j. členem zákonodárné moci, snad i ministrem t. j. hlavou veřejné správy, kdež se na něm nevyžaduje víc než od obyčejného commis! Znám lidi, kteří se takto odškodnili.

Není-liž to systém absurdní? A nebylo by naopak logické, aby státní úřady, nejvyšší ze všech, byly svěřovány toliko lidem vyššího vzdělání?

Společenský organismus má své přirozené zákony; nutno je znáti. Poněvadž politika jest vědou i uměním, jak bude moci ten, kdo jí nestudoval, rozeznati, co jest mezi snahami stran v odporu s touto vědou? Jak bude moci poznati, které národohospodářské a politické snahy jsou uskutečnitelny?

Zákonodárné a správní úřady by měly k sobě táhnouti nejosvícenější duchy země, duchy znamenité, kteří strávili celý svůj život přemítáním o velkých problémech socialních a politických.

Avšak takoví lidé nejsou dosti čilí, nedovedou si činiti reklamu. Snad mají nadání ke všemu, jenom ne navazovati styky s voliči. »Způsob, jak se mandáty získávají,« — praví Max Nordau — »odstrašuje nejušlechtilejší povahy; chápají se ho toliko egoisté, kteří jsou ochotni ke všemu, aby se jim podařilo vyznamenati se a nabýti vlivu.«

Nedovedou-li se sebe zasloužilejší lidé dvořiti voličům a neznají-li umění získati si podpory vlivuplných komitétů, nebudou míti ani nejmenší naděje na úspěch. Jak by mohli voliči oceniti jejich vědu, a jak by se oni sami mohli odvážiti ohlásiti svou kandidaturu, když kterýkoli člověk, který si nenuceně vede a má silná prsa, jim zatarasí cestu, jsa si jist sympathií většího počtu lidí?

V representativních monarchiích omezili značně královu autoritu při jmenování senátu; vladař je musí vybírati z určité třídy lidí; a stalo se v Italii nejednou, že senát prohlásil jmenování senatorů králem za neplatné, poněvadž prý nevyhovují žádaným podmínkám. Proč by se mělo uděliti právo voliti nevědomce a šarlatány voličstvu, když se to nedovoluje ani hlavě státu?

Massy nejsou dosti osvícené — a nebudou nikdy, jak se zdá — aby dovedly poznati nejvzdělanější lidi, ba ani aby si přály, aby ti lidé byli zvoleni za zástupce národa. Co tu činiti? Nutno jejich voličské právo obmeziti, anebo spíše nutno zabrániti, aby volba jejich nebyla převrácena.

Bere-li si někdo advokáta nebo lékaře, musí si jej vzíti z doktorů práv nebo mediciny. Co by bylo na tom divného, kdybychom si musili brátí poslance z třídy lidí, kteří by byli dokázali přísnými zkouškami schopnost k politickým úřadům? Nechceme, aby soukromníci byli ve svých

různých obchodech klamáni podvodníky, ale národ klamati necháváme! Veřejný zájem jest tedy méně zabezpečen než zájem jednotlivců; — a není naprosto nijak zabezpečen, poněvadž se nenalezlo nic, aby se zabránilo znepokojování, zlehčování a ničení národa neschopnou vládou, která se opírá o hloupou nebo úplatnou většinu.

Musí se už tedy přestati s předsudky, z nichž byly učiněny zásady. Politická třída musí býti organisována a proto jest především popříti zásadu, dle níž každý volič jest volitelem. Naopak, jen velmi málo voličů musí býti volitelno. A tento malý počet má vynikati mravně i intelektuelně.

O mravnosti, charakteru a poctivosti osob může se souditi toliko z jejich minulého chování. Byla-li minulost čistá, možno doufati, že bude člověk ten poctivý, aspoň nevyjdeme-li z jistého prostředí, které dává souditi na málo šlechetné a citlivé city. K tomu nutno připojiti, že by měli aspiranti politického života býti v dosti dobrém majetkovém postavení, aby neměli starosti o materielní život.

Ostatně vysoký stupeň vzdělání jest již zárukou, poněvadž toliko nejušlechtilejší duchové naň aspirují. Mravní nízkost nalezneme častěji spojenu s prostřední vzdělaností než se znamenitým rozvojem rozumových vlastností. Ve Francii, v Italii a bezpochyby i jinde se stalo to neštěstí, že jsme měli mezi politiky i lidi úplatné. Nu a možno jmenovati jen jediného z těchto lidí, který přes svoji nepoctivost byl by genialním člověkem, pravým státníkem? Byly to samé prostřední hlavy; a jinak to být nemůže. Nervová střediska jsou táž, duševní schopnosti jsou mezi sebou všecky spojeny, takže zdokonalení jedné jest nepřímo zdokonalením ostatních.

Člověk zkažený, cynický, zbavený smyslu pro mravnost nebude nikdy duševně bohatě rozvinut; snad jest od přírody inteligentní, avšak nedá si práci, aby došel až k vědě. Člověk nízké mravnosti jest celkem málo dychtiv vzdělání: má-li dobrou paměť, bude snad pokládán za člověka vzdělaného, avšak nikdy nezasvětí celý svůj život studiu. Naopak ten, kdo dosáhl nejvyššího stupně duševního rozvoje, bude také vynikajícím charakterem. Nebude umíněný ve svých myšlenkách, poněvadž uzná snadno důvody, ustoupí ve věcech, které jsou svými výsledky indiferentní; neustoupí však, jedná-li se o věci, jež obyčejný člověk snad pokládá za malicherné, které však by byly důležity jakožto první krok na bludné dráze.

Důsledky toho uhodne každý snadno. Jde o to, utvořiti politickou třídu. Aby se kdo mohl státi jejím členem, nesmí především zápasiti s bídou a nesmí býti naprosto nucen míti výhodné zaměstnání. Druhou podmínkou jest, aby strávil největší část svého mládí doplňováním svého vzdělání důkladným studiem dějin, politické oekonomie a sociologie tak, aby se povznesl nad obyčejnou duševní úroveň.

A neměl by býti nějaký národní ústav pro sociální vzdělání a vyšší politiku, podobně jako universita pro svobodné umění? V takovém ústavu by se každý přijímal zprvu jako prostý posluchač; teprve když se vyznamenal a obeznámil se s některým odvětvím politických věd, mohl by se státi členem a dosíci tak způsobilosti k zákonodárnému mandátu.

To již není zastoupení zájmů — řekne se.

Jakých zájmů? Chápu zastoupení zájmů třídních za dob, kdy sociální poměry, řemesla, zaměstnání byly od sebe odděleny téměř nepřekročitelnými přehradami a tvořily tolik organisovaných sborů, které se spolu stále přely.. Tehdy šlo o to, zabrániti zasahování jedné třídy v druhou.

Za oněch dob se však svolávaly generální stavy anebo — jako v Anglii, Španělích, na Sicilii — zástupci obcí, nikoli aby dávali zákony, nýbrž toliko aby projevili souhlas s novými daněmi, jež musili oni odváděti. Dále měli tito poslanci ještě právo, podávati stížnosti a výstrahy — a to bylo vše.

Nyní jde o něco jiného; zákonodárná moc a následkem toho i moc výkonná jest v rukou zástupců národa, zástupců celého národa beze všeho rozdílu. Nyní se musí spravovati ne již zájmy soukromníků ani tříd, nýbrž zájmy národa. Nuže, národ může míti toliko jediný společný zájem, totiž aby byl veden lidmi nejosvícenějšími, tak aby se dopouštěli co možná nejméně chyb a způsobili co možná nejvíce socialního dobra, které může záviseti od vládní činnosti.

Nutno tedy odstraniti stanovisko zastoupení třídního nebo profesionelního, a hledět v zemi jakožto celku dostati nikoliv skutečné zastoupení, nýbrž zastoupení nejlepší části t. j. části mravně i intelektuelně nejpovznešenější.

Daly by se ovšem najíti prostředky, aby většina národa byla věrněji zastoupena, avšak myslím, že by nám bylo stále hůře. Proč by většina lidu volila nejvzdělanější lidi? Tato majorita má prostřední morálku; proč by volila nejcitlivější a nejnepředpojatější?

Poněvadž se již nemůžeme podrobiti vládě absolutní monarchie, která by snad způsobila ještě více zla než volené sněmovny, a poněvadž nemáme voličské prozíravosti, abychom volili nejhodnější občany, bude se musit vždycky zůstat při národním zastoupení. Jenže národ musí míti právo voliti toliko ty, kteří jsou již k politickým úřadům vzděláni. Toliko v obmezené míře možno připustiti volbu, určovanou sympatiemi lidu. A jen tak bude možno vyloučiti podvodníky a neschopné a svěřiti jistým rukám moc dávati zákony a je prováděti.

M. Křepinský.

Průmyslové ankety a dělnické úrazové pojišťování.

Píše Al. Klíma.

Bohatý material snesený průmyslovými anketami obchodních komor pražské a plzeňské, dává ve mnohém směru vážně nahlédnouti tam, kde jsme dosud se domnívali, že není žádných podstatných obav o existenci našeho průmyslu. Skutečnost však odkryla ve výkladech jednotlivých expertů obraz nad míru smutný, ukazující, že nejen náš malý živnostník a řemeslník s napjetím všech sil hájí už jen svou existenci, ale že i velkoprůmyslu vysýchají rychle prameny někdejších příjmů.

Na každé straně dvou objemných knih stenografických protokolů o jednání průmyslových anket čteme obžaloby na dnešní zbědované

poměry hospodářské a slyšíme výtky, jež nezní nijak příjemně pro ty, v jichž moci bylo dnešním tak smutným poměrům předejít. Poznáváme, že ta naše národohospodářská politika nepřekročila ještě ani poznatky hospodářské alfabety, kdežto nejen naši sousedé dávno nás předešli, ale že i šťastnější země v říši — Trans — opanovala světový trh, obmezujíc vývoz našich výrobků čím dále tím více. K tomu druží se i rozhárané politické poměry, jež nejsou posledním článkem v té naší hospodářské mizerii; ba mnohdy se zdá, jakoby celá zahraniční politika byla jenom k podlomení našich hospodářských zájmů. Z výkladů jednotlivých expertů, ať již jednáno bylo o vývozu nebo přívozu domácích výrobků, ať o tarifnictví neb dopravě zboží, ať o politice celní nebo o obchodních smlouvách, slyšány byly stesky na nedostatečné pochopení, nepatrné hájení a dokonce i ubíjení obchodních snah mnohdy jen proto, aby se učinilo zadost některým předpisům kancelářským. Co v tomto směru snesly obě ankety je cenným a bohatým materialem, a bude nutno, nemá-li náš průmysl a obchod v samých základech býti otřesen, aby bezprodleně odklizeny byly překážky, škodící každému zdárnému vývoji hospodářskému.

Co však neobyčejně nás překvapuje v jednání obou anket, jak pražské tak plzeňské, je stanovisko, jaké experti — až na dva, tři — zaujali v otázce zákonodárství sociálního vůbec, ochranného zákonodárství dělnického zvláště. Při čtení jejich stesků přišla nám na mysl slova jednoho velkoprůmyslníka, pronešená při nedávném sjezdě průmyslníků v Berlíně: »Bylo by s námi zle«, pravil, »kdybychom náklady dělnického pojišťování snésti nemohli.« Jak naproti tomu žalostně znějí stesky našich průmyslníků, jaká to řada žalob! A jsme teprve u počátku dělnického pojišťování, jež v souboru ostatních požadavků nemůže zůstati při prvním kroku, ale musí jíti dále i přes odpor těch, kdož mu nepřejí. Země a stát nemohou neviděti dosavadního neúspěchu a nemohou se uzavírati před dalším postupem, jenž jako preventivní prostředek chudinství vůbec za dnešní doby zmizeti nemůže. Aby při rostoucích nákladech výrobních a zvýšených břemenech našly se nové prameny příjmů, je úlohou obchodní politiky. Po této stránce byly výtky expertů dozajista oprávněny a odůvodněny. Proč však většina expertů zaujala proti dělnickému zákonodárství stanovisko tak příkré, že jeden expert v anketě plzeňské dokonce pravil, »že tento veřejný ústav (úrazová pojišťovna) je nejnenáviděnějším ústavem v království Českém«? Proč týmž expertem vyjádřeny byly požadavky uvedené na str. 150, aniž došly veřejného odmítnutí? Pánové jeden po druhém odsuzovali dnešní systém kapitálový, v němž vidí pravou a snad jedinou příčinu nepříznivého stavu, ve kterém i za všeobecného zvýšení pojistného příspěvku jeví se značný deficit, kdežto prý systém zavedený v sousedním Německu je lacinější, bez deficitu a k tomu se slušnými již fondy. Tento úsudek, v kruzích interesovaných tak se ustálil, že již skoro automaticky jest opakován. Systém kapitálový se svým hromaděním kapitálu odejímá prý peněz průmyslu a obchodu, systém kapitálový má stále vyšší příspěvky než systém úhradový v Německu, systém kapitálový znemožňuje prý další rozvoj průmyslu, takové a podobné výtky, stále opakované a veřejností za platné přijímané, jsou také příčinou, že celá veřejnost hledí s netajenou nedůvěrou na instituci úrazových pojišťoven.

Každý snad by očekával, že jednotlivci, přicházející s takovýmito výtkami, byli o spolehlivosti systému úhradového, kteréhož stále se dovolávali, přesvědčeni, že snesli vypracovaný material anebo alespoň jistá statistická čísla, jimiž by shromáždění přesvědčovali o nezbytném zavedení systému německého. Ale nikdo z nich neuznal za vhodné přesvědčiti přítomné, že jedině systém úhradový je zdravý a schopný, aby rakouské úrazové pojišťování povznesl. Pravíme, že nikdo z expertů ani se nepokusil podati důkaz pravdy svého tvrzení. Ale konečně nevytýkáme to těmto jednotlivcům, ani veřejnosti, která přijímá takové názory; nedostávát se jim primitivních poznatků pojišťovací techniky. Ale máme za to, že obchodní a živnostenské komory neměly nechati svolané pp. experty v nejistotě. Když vláda nebyla zastoupena referentem pro pojišťování dělnické, nebylo-li povinností komor, aby podaly jasný a přesvědčující obraz systému úhradového a předvedly důkazy o dalším nemožném trvání systému kapitalového? Obchodní komora pražská napsala již ve zprávě za r. 1896: »Vůči stále rostoucím schodkům pojišťoven zdá se, že finanční zkáza ústavů co nevidět nastane, nebude-li hned, ještě v poslední chvíli důkladná odpomoc zjednána.« V úvodní zprávě ke stenografickému protokolu, ještě s větším důrazem píše: »Naše úrazové pojišťování není více v krisi, ono je již falitním — finančně i morálně.« To je příliš těžká obžaloba, jež zůstane-li u veřejnosti neobjasněna, otřese do základů důvěrou veškerého členstva úrazových pojišťoven.

Ale na téže stránce (pag. XXXIV.) praví komora: »Úhrada kapitalová, která theoreticky bez odporu jest dobrá, ba dokonce nejlepší soustavou pojišťování úrazového«, kdežto několik řádků před tím vyslovila se s největším despetkem o výsledcích tohoto druhu pojištění.

Nejsme obhájci úrazových pojišťoven rakouských, my také vidíme dnešní časový neúspěch dělnických úrazových pojišťoven, ovšem z jiných příčin. Ale s odsuzováním rázu tak všeobecného se nemůžeme smířiti.

Posledním článkem.

Napsal Václav Jindra.

Mlha . . .

Olověně šedá mlha klene se nad zemí jako ohromné, neprohledné, tajemné sklepení. Jdu po jeho podlaze, jež omezena jest na třicet kroků přede mnou, za mnou, kolem mne; sám jediná živá bytost . . .

Vykračuji chvatně píďovým svým krokem. Vlhkými nozdrami dýchám syrový vzduch, plný dusivých mikroskopických bublinek mlhy. Tíha leží mi na prsou. Skla mého skřipce jsou zarosena . . .

Jdu . . . stále, neunavně, rovnoměrně . . .

Jako stroj měřím kroky svými mokrou, světlošedou silnici, jež je neustále stejna. Po mých bocích stojí pořád tytéž stromky, zpola ověšené požloutlým listím, a pořád rozbíhají se na dvě strany ode mne tatáž pole: strniště, zoraniště, záhony právě vzcházejícího osení, žlutozelený kus zelí . . . Zavřel jsem oči a otevřel, až po dlouhé chvíli. Kolem mne nezměnilo se zcela nic. Jako bych byl přešlapoval na jednom místě ustavičně!

V příkopě u silnice je na trávě plno bělavé rosy. Taktéž hromádky silniční mají hřebeny povlečeny rosnými pavučinami . . .

Jakési podivné, tajemné ticho vyplňuje obrovské to sklepení mlhy nad poroseným kruhem polí, rozpůleným silnicí, po níž kráčím. Čekám stále, že v závoji přede mnou zjeví se temné obrysy nějaké živé bytosti, jež půjde mi vstříc . . . Jsem jist, že to bude člověk zlý, tulák, s nímž se tu setkám tváří v tvář, pěst proti pěsti! Jediní živí dva tvorové v mlčícím, zazděném prostoru! Jaké setkání!

Kráčím dále vpřed . . .

Do hlavy vplížila se mi myšlenka: cesta ta nemá konce! Dívám se na hodinky. Půl sedmé . . . jdu již od šesté hodiny a nejsem dosud ani u lesa. Tam jsem býval jindy za dvacet minut! Zmeškám-li vlak! Musím přidati rychlosti.

Ale marně se snažím. Nohy mé jsou slábý, sotva jimi pohybuji. Ale není to mdloba, vzniklá chůzí — jdu teprve půl hodiny — nýbrž choroba, tížící mne i v klidu už po řadu dní. Nezbývá, než poddati se, jíti, jak ona dovolí. A vlak . . . Zmeškám-li, budu nucen počkat na druhý . . .

Kdybych již seděl zase raději doma ve svém pokojíčku! — vzdychl jsem si toužebně a na mysli zatanulo mi, jak jsem jej před nedávnem těžce opouštěl. Rozespalý jsem byl a venku taková těžká, hustá mlha . . Než vůle zvítězila! Dnes musím té nepříjemné věci učiniti konec! Vždyť jsem si to včera tak pevně umínil! — Vesel pak, pln nadějí začal jsem se oblékati, zpívaje si zamilovanou Boženinu píseň: »Vystavím si skrovnou chaloupku . . . « A tu náhle vzpomněl jsem si, že ona neví nic o tom, kam se chystám. Neřekl jsem jí ničeho, své snoubence! A nač? Bylo by to zbytečné. Darmo bych ji polekal. Spravím to s lékařem sám. Však to nestojí také ani za řeč. — »Nechutná mi jísti, pane doktore, a cítím slabost v nohou. Trvá to již asi čtrnáct dní . . . « Zavrtí hlavou, že to není nic vážného, napíše recept (oh, doktoři rádi píší recepty!), zajdu si pro to do lékárny a půjdu zpět k vlaku. Zbude-li času, posedím ještě v restauraci, abych se posilnil na cestu . . . Za nějaký den pomine ta pitomá slabost v mých nohou, dostaví se chuť k jídlu a budu zase zdráv jako prve, vesel a svěží, hýčkán vědomím své síly, šťasten v lásce své Boženy, očekávaje toužebně chvíli, kdy si ji k sobě přivedu pro vždy! — Zašel jsem ještě na snídani do hostince a pak — neřeknuv ničeho — místo domů, zaměřil jsem ven do této ranní zářijové mlhy . . .

Mechanicky sahám pro hodinky. Zase minulo čtvrt hodiny. Slabost nohou mých vzrostla. Sotva se vleku, těžko lapám vzduch. Bože, což půjdu tak věčně?

Hle, na konci mého obzoru, po samé stěně mlhy pohybuje se při zemi nějaký stín . . . Muž. Vesničan asi, jdoucí na ranní do Milína . . . Jde rychle, rukama klátí . . . Náhle mizí ho půl, jakoby kamsi se propadl — pak zanikl celý . . . »Cesta snížila se v dolík,« vysvětluji si, ale srdce chvěje se mi v prsou tesklivostí a temnou bázní.

A zase ozývají se tu jen kroky mé, a nade mnou jest nesmírné prázdno rozprostřeno až k nehybně vysícímu klenutí mlhy . . .

Nemyslím už na nic. Jdu tupě. Jenom že se nohy pohybují — —

— — — — — — — — — — — — — — — — Bum! ozval se kdesi výstřel. Buuum! následuje druhý . . . A v té straně slyším otřes a rachot, jakoby to byla obrovská paže palicí udeřila v nehybnou stěnu mého vězení. Potom zas mrtvé ticho . . .

Tápám dále bez naděje na vyváznutí . . .

Po chvíli vidím před sebou, že jakýsi temný, ohraničený pruh táhne se při zemi . . . Co to? Však v příští chvíli zmizel, neboť se cesta pode mnou snížila; ale vynořil se brzy znovu. Přicházím blíž, rozeznávám na okraji temné plochy špičky a výkrojky . . . les!

Opravdu les. Spí v mlze. Přibližuji se mu. Na jeho pokraji v dlouhé čáře stojí rozestavena obrovská stráž, přilbice špičaté, muž od muže v pravidelné vzdálenosti. Jsou to smrky . . .

Jdu nyní kolem. Houští táhne se mi po levé ruce. Ani zvuku. Mladé stromky pohříženy jsou v spánek, zahaleny pavučinovými závoji rosy. Klid smrti vane z lesní pouště. Klid věčný, nepomíjející. Hrůza svírá hrdlo, malátné nohy bojí se hlasitě vykročiti, oči úzkostně tkví na temné, rozlehlé té masse, šířící se obavou čehosi náhlého.

Konečně! Oddechl jsem si hluboce. Les je za mnou. Zbývá mi ještě jen asi deset minut k nádraží. Je mi tak, jako bych z temného, těžkého snu se probudil. Tak hrozna, přízračna zdá se mi ta cesta vykonaná. Dobře, že leží již za mnou.

Vytrvejte již jen, nohy mé! Ještě chvíli, chviličku! . . .

Clonou mlhy přede mnou prohlédají ostré obrysy budovy. Je to nádraží. Stojí tiché, přitisknuté ke stráni. Ani hlasu neozývá se z nitra jeho . . . Odjel snad již vlak? . . .

*

— — — — — — — — — — — — — Čtyři hodiny odpoledne. Sedím za stolem ve svém učitelském mládeneckém pokojíku . . . Jsem zdrcen. Pravá má ruka tiskne čelo bezvládně spočívající na ní hlavy, levá spuštěna jest nepohnutě podle těla. Ústa ztrnule otevřená pracně chytají vzduch. Obličej jeví ztuhlý projev hrozného úžasu a vypoulené zelenavé mé oči lpí zmámeny nedůvěřivě na proužku papíru, jenž leží přede mnou . . . Je to recept. Před chvílí přinesl jsem si jej z města od Dra. Kratochvíla.

»Ach, to je hrozné! to je hrozné!« štkám neustále, třesa se na celém těle . . . .

Vytřeštěně dívám se naň . . . Není to sen? On, recept, důkaz, jest tu — zde leží přede mnou. Vidím jej. Před očima tančí mi jeho klikyháky. Beru jej do ruky: není možno pochybovati více. Vše je faktum. Jak jen jsem mohl okamžik nevěřiti! Tento papír zde . . . a ty okolnosti, jež ho provázely, mám je tak jasně v mysli. Dlouhá nekonečná cesta mlhou; hodina ztrávená čekáním na druhý vlak, první jsem zmeškal; jízda půl hodiny; město; známí kolegové městští, s nimiž bylo mi seděti až do oběda v »Besedě«; potom cesta k doktorovi . . . Oh, tu mi srdce puká! Šel jsem s takovou radostnou náladou! — Jedna hodina. Čtu na tabulce: »M. U. Dr. Josef Kratochvíl. — Ordinuje od 10—11 h. ráno, od 1—2 h. odpoledne.« — Zazvonil jsem —

vešel . . . Doktor byl ještě u oběda. Přišel za dlouhou chvíli; nevrlý, že jsem ho vyrušil. Nedbale mne vyslechl, mlčky ukázal pak na pohovku. Proklepával mi prsa, naslouchal. Potom, proč tak jasně vidím právě tento následující okamžik? ten, jenž byl tak hrozný? »Neměl některý z vašich rodičů souchotiny?« ptá se doktor, divně na mne pohlíže. »Proč se mne po tom táže?!« chvěje se mi temně hlavou a náhlá úzkost zavalila mi prsa, sevřela hrdlo takřka hermeticky. Stěží vypravuji ze sebe: »Souchotiny? Ano, otec . . . i matka. Oba. Otec, toho jsem ani nepoznal. Matku jsem ztratil v devíti letech . . . .« — »Zůstal jste tedy sám?« zní nová otázka, nuceně klidná, nedočkavá. »S bratrem, prosím . . ano . . . Ale umřel taky . . . « » . . . na ně?« doplňuje rychle doktor. Kývám . . v tom vidím, kterak v očích se mu spokojeně zablesklo, jako tomu, jenž daný úkol správně rozřešil . . . Ihned pochopil jsem vše. »Mám je!« zaštkalo to mnou zoufale od hlavy do paty. Co je dál, nevím nic. Nevidím, neslyším. Bytost má zhroutila se v sebe. Něco jako těžká, neprohledná, neproslyšná mlha mne zahaluje, tiskne, přikrývá. Jsem jako zločinec, nad nímž právě vynesen ortel smrti. Zničen; tupý, propadlý v tmy, bez myšlenky, zdřevěnělý — oči ztuhlé v šíleném vytřeštění zděšené, užaslé duše. A potom tento recept! Tento papírek zde! (tisknu jej mezi prsty). Doktor něco mluví, kývám, ale nerozumím! Kroky chodbou, zvonek cililililink! Jsem na ulici. Chodník. Opuštěn. Je nedělní odpoledne, nedlouho po obědě. Tady před trafikou stojí nějací lidé. Nerozeznávám jich. Jdu dále. Stále pohřben v sobě — náhle vidím se v nádraží! Čekárna. Kolem mne tísní se po lavicích muži, ženy s dětmi, zavazadla. Sedím v rohu, zády opřen, hlavu svěšenou. Cítím, že všechny oči upírají se na mne a zmatek se mne zmocňuje. Stud! Hrozný stud! Jakoby veliká hanba na mně lpěla. Nevím, kam se skrýti. V tom: veliký ruch. Vše hrne se ven. »Lístky!« »Máte už lístek?« . . . Smýkají mnou před kasou semotamo. Jsem jako ovce. Ani nehlesám, ustupuju. Cítím bázeň před zuřivostí této zdravé, vlnící se massy lidí: zdá se mi to zcela na místě, že takto mne odstrkují. Vlak . . . vlak se přihnal s rachotem. Vyskakují kondukteři (jací jsou hbití!), otvírají kupé, křičí jméno stanice. Dav valí se sem i tam . . . Konečně krčím se v koutě, u okna vagonu. Kolem mne kouř, ševel všech možných hlasů. Vše splývá v chaos. Nevnímám ho. V mém mozku není místa pro jinou představu, nežli pro tu, jež jej zcela vyplňuje, ohromující, jediná . . . . »Já mám souchotiny!« Neuspává mne ten monotonní lomoz vlaku? rhytmické údery a otřásání?! Je-li možno, že bdím?! — Otvírám široce oči; snažím se zaplašiti z mysli černou tu myšlenku, tlukoucí tam ustavičně přízračnýma křídloma, klovající havran do mého mozku. Ale marně. Vše je skutečnost! Děsná, nezměnná! . . . Stanice. Vystupuju a jdu pěšinkou přes vršek na silnici. Slabost v nohou . . . oh, ta vzrostla! Poutá nohy mé neviditelnými, hroznými provazy. A slunce hřeje tolik! »Babí léto« poletuje — věší se mi na tvář, na klobouk i kabát . . . bílá, protivná, dotěrná vlákna! — Ráno přece byla mlha? — Oh, všecka, z celého kraje, z celé země všecka se zdvihla a vešla do mé duše, zhutněla v noc! . . . . . .

Cibulovitá báň — věž našeho kostela! — Jsem u vsi! »Božena!«

projela bleskem myšlenka tmou mojí duše. Božena! má drahá Božena! Kdyby věděla, že já . . . Bolest nesmírná stiskla mi srdce . . Já na ni dosud nepomyslil! . . . »Má zlatá, máš po všem, po všem.« Jdu a říkám stále totéž: »máš po všem, po všem!« Náhle zrychluji krok. Jsem ve vsi. Pohled na tichá stavení, s bílými štíty, s červenými nebo doškovými střechami, se šťastně hledícíma modrýma očima oken! Odevšad kývající radostné vzpomínky! — Domů, domů, — zavřít se! padnout! vyplakat se! zemříti! . . . Rybníček pod okny — chvatně přes dvorek . . . klíč! klíč! klíč! . . . . . .

Ano, vše bylo tak . . Hle, dosud zde sedím za stolem, stejně, jak jsem na židli dopadl. Recept přede mnou — je možno pochybovati?

»Ach, to je hrozné, to je hrozné! . . Mám tedy souchotiny. Zděděné . . Ale já nechci! nemohu tomu přece uvěřiti!

Ale což to vše?! — Nevím, co to vše — však nevěřím! nevěřím!! nevěřím!!!

Můj Bože, vždyť nemohu, nesmím! nesmím uvěřiti! Uvěřím-li, jsem ztracen. Zapadne za mnou vše, co bylo: tělo jásající růměnem života, duše smějící se štěstím, oddychující rozkoší sladkých očekávání . . a síňka, již jsme ve chvílích snění zbudovali s Boženou pro dlouhé, blažené společné žití, sesuje se! sesuje se! — A rozevře se země u mých nohou, rozšklebí se v černou, zející dutinu — v strašlivá ústa, nenávratně hluboká, stále se šířící lačně a nedočkavě ke mně zděšenému, prchajícímu v hrůze potácejícímu se mdlobou — až mne pohltí . .

Sténám . . . duše má svíjí se v zoufalé křeči. Neúprosně, brutálně v pravidelných přestávkách dopadají v šílící mou mysl prudké šlehy fakt . . .

Náhle mizí vše před mýma očima. Sedím ve tmě, jež mne obklopuje, rozlitá mezi stěnami, od podlahy až ku stropu. Sedím; nehybně, zemdlen, děsně sláb . . . nevím, jak dlouho . . . .

Jaký to obraz zatanul v mé mysli? Světnice . . . nevelká, bílá a čistá. V prostřed na židlích stojí otevřená rakev s mrtvolou. Bratr Vojta! . . . Ano, je to on! Zrovna ho tam položili, strýc Josef s tovaryšem Madlákem. Před nedávnem skonal. Dívám se naň, chvěje se bázní. Jaké hrozné vzezření! Hlava sedmdesátiletého starce. A jemu bylo přec právě osmnáct! Jdu blíže — hle, dívá se na mne! nezatlačili mu ještě oči! Široce otevřeny hledí na mne nedůvěřivě, zmateně, tážíce se: je možno, že jsem já mrtev? . . . . . .

Zlomen padám na lenoch židle . . .

Můj odpor je přemožen.

Světlo . . . bolestně jasné, ostré světlo . . . studené jako zář měsíce rozlitá po zasněžených ladech, mrazící jako závan severáku lednového, pohřebně slavné světlo vzplálo v mém chorobném, ubohém mozku. Věřím již všemu!

Půjdu za tebou, bratře!

Vždyť je to tak jednoduché, prosté, nezbytné! Chachacha — jak jsem mohl myslit jen, že mne to mine! Otec, matka, ty! . . . Ale já byl zdráv, tak zdráv dosud! Silen, růměnný, plný! Voják! Snášel jsem vše: dřel se neunavně v roce školním, užíval zábav, kouřil, tančil, o prá-

zdninách vojačil! Nemohl jsem si ani té myšlenky připustit, že bych . . . šel za tebou. A přišlo to, přišlo to . . přece . . ' Jak hrozný, bláhový klam je celý můj dosavadní život! Dnes, dnes přišla mi pravda! . . .

Pokořen! potřen jsem . . jako červ!

. . . Smutek . . . smutek . . . smutek . . .

Ležím, obličejem vnořen do peřin — pláču . . . . . .

*

. . . Stíny chvějí se v plížení po stropě, po zdech.

. . . Bledá okna ztrnule, mrtvě jasní se do šera. Ohník! krvavý ohník plane . . . co to?

Zvedám se na posteli nerozestlané, oblečen, tělo jako rozlámané. Točím oči kolem kol — na lůžko provalené; na stěny světlící se, se skvrnami obdélníkovými — obrazy; na skříň vystupující nehybně z polotemna; na prostřený stůl, kufr, prázdné čnící židle.

Co je to se mnou? . . .

Aj! . . .

Zvoní! . . .

Tvrdé, jasné, stříbrné zvuky jiskří se tichem. Oh, ty znám! Klekání! ranní klekání.

Jsem probuzen. Vzpamatoval jsem se. Vzpomínám s určitostí na vše . . .

Jako had tiše plazí se mozkem mým: mám souchotiny . . .

Ulehám opět na slzami promočenou peřinu.

Svítá. Potopa světla valí se z východních dálek. Hrozná tvář noci bledne před jeho příchodem; chví se před vlnami, jež všecko zaplaví. Blíží se Slunce, vítěz nade tmou!

Melancholie, tichá a hluboká jako bezedné tůně Velikého oceánu zmocňuje se náhle křečemi bolesti zemdlených mých nervů. Mdlý jako stařec dlouho nemocný přivírám oči . . .

— Dnes ještě vzbudilo mne Slunce! —

Však jednou, brzy snad! . . . . . .

Záplava světla přijde jako dnes, vnikne v mou skrýši otvory oken . . . a tam, na dně této nádržky, stojaté a nemocně hnilobné nádržky těžkého, dusícího vzduchu — zavrtán v spocené podušky jako pískora v bahno ležeti budu ztuhlý a studený.

A Slunce, Král králů, Světa Podmanitel dále stoupati bude vítězně po klenbě Nebes! Města, vsi porostou před ním jako houby po dešti! Povstanou lesy ze sna, majíce závoje rosy ve kšticích zelených, jež třásti se budou a kývati Vítězi v pozdravech! Prohlédnou mléčné oči jezer a rybníků v šelestících řasách rákosí, v temných údolích skal, věnčených obočím smrkův a radost Země jeviti budou blaženými růžovými pohledy! Vzedmou se hory modravé jako veliké hrby v dáli odpočívající karavany velbloudů! Obrovští bílí hadi řek, skrouceni v nesčetné vlny a záhyby, počnou se plaziti nekonečným zelenem rovin, niv a polí, z jejichž záhonů vzlétnou skřivani miliony šedých teček v modro blankytu a naplňovati budou neobsáhlé prostory hymnami jásavými!

. . . A já mrtev; zavrtán v spocené podušky jako pískora v bahno ležeti budu ztuhlý, nehybný, studený.

A Božena . . . ? . . .

*

Po celý den nemyslím leč na ni. Co se mne týče, sám s sebou jsem hotov.

Po dlouhém vzpírání, v němž vyčerpal jsem všecku sílu ducha i těla, podlehl jsem. A jako houževnatý, zoufale pevný byl můj odpor proti realnosti fakt, tak nezlomně je víra v neodvratnost mé smrti zakotvena v mém přesvědčení. Je to úžasné, jak po tak vypjaté, šílené, neumdlévající obranné akci, nastalo u mne toto pasivní odevzdávání se! Nedoufám v uzdravení. Jak jsem uvěřil, že nesu v sobě odkaz rodičů — vím, že jest po všem. Ortel smrti . . . tak jest. A žádné zastavení jeho vykonání není možné! Milosti boží marno bylo by očekávati.

Ano, ano . . . na sebe již nemyslím — ale na ni!

»Co mám činiti?« ptám se neustále, opakuje slova ta bezpočtukráte, v myšlenkách i tichým bezbarvým šepotem chvějících se rtů.

Jsem ve třídě.

Mám učiti, ale nemohu. Neslyším chvílemi odpovědí žákův. Mluvím nesmysly, protrhnuv se ze svého zamyšlení, z touhy po odpovědi.

Nezbývá než dáti tiché zaměstnání . . .

Tak. Žáci a žákyně kloní se nad lavicemi. Opisují článek. Světnicí zní šepot, stlumený, bzučivý. Jako v zahradě včely. Občas klepnutí kalamáře o lavici, šoupnutí nohou, zavrcení. Tento píše pozorně, pohřížen zcela ve svou práci. Hle, jeho soused se zdvihl nad sešitem, dívá se v neurčito, pohybuje při tom rty, jakoby vzpomínal kamsi . . .

A já, zapadlý za masivní, stářím počernalou kathedrou, luštím svůj bolestný problém. Však stále jsem na jednom místě. Jako vůz, zařízntý do bahna až po samé nápravy.

Co jen učiním?

Co jen učiním?

Přijde večer. Co jsme zasnoubeni, trávil jsem každý večer u ní, ve mlýně. Včera jsem nepřišel. A dnes? Dnes musím jít! . . .

Ale kterak tam vejdu?

Nedovedu si toho ani představiti. Zdá se mi to nemožným. A přece to musí být! Já musím tam dnes jíti! Jsem povinen!

Půjdu tedy. Rozumí se, že řeknu Boženě vše. Je dobrá. Miluje mne. Zapláče, zalká — ale neopustí mne. Naopak: přilne ještě více ke mně. Vezmeme se.

Však, což když (srdce mi přestalo tlouci) — když mne pak opustí? Rodiče jí nedovolí? Ona sama nebude chtít se obětovat? tak hrozně se obětovati? připojit se k bytosti, jež nese smrt ve svých prsou, smrt nezastavitelnou, plíživou a nakažlivou? — A opravdu: není možné, aby ona, zdravá, krásná dívka, veselá a snící o štěstí rodinného života, tichého a spokojeného, v jakém sama vyrostla, aby ona měla tolik síly k takové oběti! Žádná na jejím místě by jí neměla! To je zcela jisté. Jak jsem jen mohl v něco podobného doufati, co existuje jenom v legendách.

Co potom? Já ji nemohu přece přestat milovati, protože mám strašnou, smrtící tuto nemoc? Nikoliv! Vždyť cítím, že po ní toužím bolestněji, než kdy jindy! Tak bez míry, nesnesitelně dychtivě lačním po jejím objetí! A přece hynouti pak budu sám, bez ní; schnouti a žloutnouti, jako listí v podzimi, nemocí a touhou. Marně celá má bytost bude prositi, se šílenou vroucností prositi, tlouci sebou, svíjeti se, sténati o ukojení!

Ne, to by bylo příliš hrozné. Ztrácím vše — ještě se vzdáti jí? Krutý osud bere mi život (dlouho-li to se mnou bude trvati?) a já bych se odřekl lásky, která může hřáti mne, chladnoucího pro hrob, ulevovati mi v horečných nocích umírání?! Toho nemohu učiniti.

Ne, ne, ne — tak to nejde. Ale co, pro bůh, tedy učiním? Co mi jiného zbývá? Jíti a neříci nic Boženě? Přijdu, jako jsem dosud přicházel: vesel, bezstarostný, vypravuje, co slyšel jsem nového při obědě v hostinci, od kolegů ve škole. Zasednu za známý stůl v rohu kuchyně k večeři, jež uplyne v samém smíchu a žertech pana otce. Potom nadejde chvíle, kdy budeme s Boženou sami sobě ponecháni. V útulné kuchyni, kde ozývá se jen tikot hodin na stěně a kam zní zvenčí monotonní klapot kol, jako nekonečně dlouhé povídání starého mlýna, tiskneme se k sobě a hovoříme o životě, který nám nastává. Září končí a v listopadě máme býti svoji! Božena vypočítává bůh ví po kolikáté, co vše musí zdobiti naši malou domácnost. Sní o tom, kudy chodí. Zatím, co spolu toneme v štěstí, mihá se tiše kuchyní stín Boženiny matky, jež poklízí hned tu, hned zas je ve stáji, dohlédajíc na děvečku. Konečně přisedne k nám, také pan otec zaskočí sem z mlýnice, celý pomoučený. A dobří ti lidé dívají se na mne, jako na svého syna, zří ve mně štěstí své dcery . . .

Tak to bylo dosud. Ale dnes?!

Vše bude stejné. Jenom já seděti budu mezi nimi s temnem v duši. Jako zločinný nevděčník, jenž přijat byv pohostinně pod střechu, chce ji zapálit. Jako vrah, vedle něhož sedí nic netušící oběť!

A čas mine — ona bude mojí! Mojí duší i tělem, až do posledního mého vzdechu!

Proč se chvěji při tomto pomyšlení, jež naplňovalo mne vždy největším možným blahem?

Manželství souchotinářovo! Hu, jak hrozné!

Ošklivost, děs mne jímá. Božena ženou souchotinářovou! Nebohá, podvedená kořist sobeckého vraha!

Ne, to se nesmí stát!

To se naprosto nesmí stát!

Avšak co se tedy stane? Co učiním? Je možno nějak šťastně moje drama rozřešiti?

Bože, rozpukne se mi hlava. A marno všecko mé zoufalé hledání záchrany. Nelze mi učinit tak ani tak . . Co tedy zbývá? Nic jiného než . .! Oh ne, ne! Snad přece ne! Snad ještě najdu východ! Ano, najdu, najdu východ! Musím jej najíti!

A znovu probíhám slepými uličkami svého bludiště . . tak pozorně, šílenou úzkostí vytřeštěnýma zrakoma hledám, hledám. Snad jsem

prve dobře neviděl! Jít k Boženě, říci jí vše — to nejde. Zřeknout se jí — ne, ne, ne! . . Neříci ničeho, vzít si ji — nedovedu, nesmím být tak ohavným!

Tu se zastavuju.

»Proč bys nesměl?« napadá mi náhle a já chvěju se pocitem studu a zároveň radostné naděje. »Smíš, smíš! Jenom přemoz nemístnou svou sentimentálnost. Je tu předem o t e b e. Nesmíš se ohlížeti na nikoho druhého.

. . . A potom: což je to opravdu hanebné? Zavinil jsi svůj stav? Můžeš ty zaň? Ani tvoji rodičové nebyli vinni. Vina lpí na Někom jiném. A možná, že ani On není vinen. Že tu ani není žádné vinny! — Tys živý tvor a d o k u d ž i j e š, máš všecka práva na vše, co život dáti může. Především na lásku ženy, již miluješ! Co potom, je lhostejno. Nechť červánky rozkoše zdobí tvůj západ! Odsouzencům k smrti splňuje se každé jejich přání — měj je splněno i ty!«

Ano, ano — chci, budu je míti splněno! Mé přání — jediné, horoucí, nepřemožitelné a . . . p o s l e d n í přání mé!

Ale Božena . . .? vrací se mi stará otázka vyčítavě do mysli.

»Nač rmoutiti se k vůli ní?« pokračuje předešlý hlas. »Nebude-li to tak pro ni dobře? Podrobí se nutnosti, jako ty jsi podrobil se jí. Je to tak prosté, obyčejné, nevyhnutelné v žitotě . . . Co? Že ji zničíš? Že zemře také? Bláhový, což n e z e m ř e l a b y i j i n a k též? Nemusíme-li všichni zemříti? Není jedno: dnes či zítra? Ovšem. Ale jako ty ztrácíš život nemaje komu toho vyčítati, týmž přirozeným chodem věcí žíti bude ona o několik let méně. Snad zaplatí jimi pravou, velikou lásku tvoji! Ostatně, kdo ví, jak tomu je. Snad vůbec není jí ani dlouhý život souzen. Vidíš, není příčiny, abys nebyl kliden . . . «

Ano, není příčiny, abych nebyl kliden.

Ale což když budeme mít dítě? anebo — kdo ví, jak to se mnou bude dlouho trvati, i několik dětí?! A já je c h c i míti! Jsem přesvědčen, že i o n a je chce míti! Jsme příliš lidmi, není možno, abychom po nich netoužili. Děti patří do rámce námi sněného manželství. Ne, ty nedají se, nedají se z něho odmysliti!

Dítě, děti!

Marno všecko přemlouvání. Všecka filosofie mého ubohého mozku tu končí. Nemůže mne upokojiti. Nic na světě k tomu nestačí. Cítím to p ř í l i š j a s n ě!

Ach dítě! Děti!

Rodina souchotinářova! Příšerná vzpomínka dere se mi do mysli... Ustup! Ach, nedá se vypuditi . . .

V městě S., ve kterém jsem studoval, byla rodina Kučerova. Všichni měli souchotiny. Nejdříve zemřel syn, pak dcera. Potom mladší dcera a otec . . . Stonali nastejně. S jistotou čekali brzký svůj konec. A v té době, ve dnech pozvolného umírání, sedávala dcera Kučerova v zahradě a šila sobě i otci . . . rubáš do rakve. Zemřeli jednoho dne: otec ráno, dcera o polednách. Pohřbeni byli nastejně. Nad jejich rovem stála zoufalá žena. Neměla už slz. Šla za nimi za nedlouho . . .

Jaká hrůza!

Nemyslím na rodiče. Ale jejich děti'. . . !

Není nešťastnějšího tvora nad takové děti. Vím to dle sebe. Bože, co jsem v těchto dnech přetrpěl! A mé utrpení nezmizí ze světa. Zdědí je po mně mé dítě. Budu-li mít více dětí: vzroste, umocní se v nich! Budou se pro ně roditi. Snad prodlouží jeho trvání novými bytostmi. A tak to půjde stále, stále do nekonečna. Pořád nové články přibývati budou k tomu řetězu nejnešťastnějších . . .

Ó ne, ne! Mnou nebude prodloužen! Jsem jako posledním článkem! Budu jím! Budu jím!

A Božena?

Bez ní žít . . . nemohu!

Opravdu . . to je jediný východ. Východ k pokoji. Půjdu jím. A brzy, brzy, než sešílím, než ztratím k tomu sílu . . .

Vzchopil jsem se. Dívám se na hodinky — nerozeznávám ničeho. Vše jedno. Musím domů!

»Složte!«

»K modlitbě!«

Nastalo ticho, v němž slyšeti jen úsilný tlukot mého srdce! Třesoucí rukou dělám kříž a začínám:

»Otče náš, jenž jsi na nebesích! Posvěť se — Svatá Maria, Matko Boží, pros za nás hříšné i v hodinu smrti naši. Amen! — — — — — — — — — —«

Z básní Jiřího Karmína.

Marnost čekání.

Tehdy to bylo, když vypráhlé poledne dusilo nemocnou zemi.
Obzor byl zatažen černými mraky, jež strnule visely dolů,
a ačkoliv v údolí žebrali o dešť a k obloze vzpínali ruce
přece ani krůpěje nedala mračna, jež neplodná visela dolů.

Starci se báli i ženy se bály (neb muži kdes pokradmu brousili kosy),
chodily zmateně od Jihu k Severu, bály se vykříknout nahlas,
bylo tak úlisné, důvěrné ticho, jen chvílemi výsměšně hřímalo kdesi,
mračna však lhostejně táhla a nedala jediné krůpěje ani.

Ve dlouhém řetězu stáli a vztekle a s rouháním hleděli k nebi
nemocní starci i ženy i muži, již na ostro zbrousili kosy,
vychrtlou pěstí hrozili vzhůru, neb čekání v zuřivost změnilo bázeň,
již nechtěli bát se a žebrat, však rozdrtit oblohy pýchu.

A mračna lenivě přešla. — V dáli hrom chechtal se dutě.

Stišení.

Již úder zvonu poslední se ve tmách třese
a do mé samoty noc v zamyšlení kráčí.
Kdos ironickou balladu si zpívá v lese,
co zatím touhy moje usedavě pláčí.

Mé hranice již v dálce tiše shasínají,
co rudou vášní plálo v nich, teď tupě zmírá,
sny moje prořídlé se ob čas potkávají
a velký měsíc na ně v udivení zírá.

Tak mrtvo, pusto je, ni list se nezachvěje,
mdlá nálada ze všeho dýše a vše jímá.
Kdos zpívá balladu o žití bez naděje . . .
Můj orel, chudák, pelichá a omrzele dřímá . . .

Okolo všeho, co jsem kdysi tak rád míval,
již šedé pavučiny starý pavouk snuje.
A rybář vousatý, jenž vody moje hlídal,
teď mrtvoly mých nadějí z nich vytahuje.

Naše země.

Výsledky novějších geologických bádání podává Th. Novák.

I.

Vzhůru vzhlížel člověk k obloze, vbájeje v její nedozírno tajemné bytosti, nevídané kraje; ale vždy hledal jen jas za modrou klenbou nebeskou, za pláštěm vyšitým nesčetnými perlami hvězd. Ale jiná záhadná říše se rozkládala pod jeho nohama a o ní měl představy ještě neurčitější, leč tím děsivější. Ale má-li moderní věda, která s dalekohledem a spektroskopem v rukou trhá znenáhla roušky, halící nám vzdálené světy, říci, co se kryje pod půdou, na které svůj život trávíme, co existuje vskutku na místech antického Tartaru a křesťanského Inferna — nemá odpovědi neklamné. Tu utíká se geologie stále ku kombinacím, hypothesám, a dosud daleky jsou od sebe různé názory, sotva něco jistého podávajíce.

Zemězpyt vychází z fakt, pozorovaných na samém povrchu země, neb z výzkumů uvnitř vrstev kůry zemské. Jakkoli obrovské práce tu vykonány v poměru ku silám lidským a proniknuto do hloubky as dvou tisíc metrů, znamená to velmi málo proti vzdálenosti středu zemského, téměř 3200krát větší. Aby prozkoumáno bylo, z čeho se skládá vnitro zemské, sáhnuto nejdříve k methodám mathematickým. Dle zákonů gravitačních přitahuje každé těleso jinou hmotu poměrně ku své velikosti; proto na úpatí hor odchyluje se olovnice od směru svislého, kloníc se poněkud k vrchu. Velikost vrchu lze vypočísti, velikost země jest též známa, a skládá-li se hora z hornin zjištěné hutnosti, lze z poměrů přítažlivosti vypočísti hmotu země. Z method jiných jsou nejdůležitější ty, při nichž se používá kývadla; v době nejnovější sestrojil velmi jemný přístroj tomu účelu sloužící český učenec Láska, profesor ve Lvově. Z výsledků přečetných měření resultují tato určení: hmota země jest as 6 bilionů *kg* a průměrná její hutnost přibližně 5·6 větší než hutnost vody. Vypočítá-li se hutnost té části kůry zemské, jejíž složení jest známo, a uváží-li se při tom, že velikou část povrchu zeměkoule kryje vodstvo, shledáme, že tato tenká slupka zemská má hustotu as 2krát větší vody (nejtěžší

z důležitějších hornin, j. čedič, vykazují číslo ne větší než 3·4). Dle toho ve větších hloubkách jsou soustředěny hmoty větší hustoty; jedni z učenců kladou tam ryzí kovy, zejména železo, jehož rudy tak hojny jsou ve vrstvách povrchních; tím by se vysvětliti dal i magnetism zemský. Jiné jest mínění, k němuž příkladem se přiznává Mendělejev, že vrstvy ty obsahují hojně metallických karbidů, sloučenin uhlíka s kovy. Konečně však lze připustiti, že mohou v oněch hloubkách uloženy býti hmoty, jež za obyčejných poměrů velikou hutností nevynikají: byl‘ by náš vzduch ve hloubce 56 *km* hustotou rovný vodě, ve hloubce 83 *km* hustší platiny. Mylno by bylo uvažovati, že snad tíží se hmota soustředila ku středu, jako místu největší přítažlivosti, a že tam každá hmota nabývá největší tíže; ve středu zemském, vlastně těžišti, které ale u země dle všeho je centrální, jest síla přítažlivá rovna nulle, neboť síly ji skládající, přítažlivost jednotlivých částic zemských se vzájemně ruší. Kdyby byla země všude stejně hutná, bylo by maximum přítažlivosti právě na povrchu, jak nás jednoduché použití gravitačního zákona Newtonova poučí; vskutku jest přítažtivost největší ve hloubce asi $^2/_{11}$ zemského poloměru, což vysvětlíme právě tím, že ku středu zemskému seskupeny jsou nejtěžší hmoty. Dle velmi důmyslných výpočtů Helmertových a Stapffových vychází pro hutnost hmoty ve středu zemském číslo as 11·5 (větší než stříbro).

Jiná veledůležitá pozorování konána o teplotě zemské. Mimo všechnu pochybnost jest, že povrch zemský nabývá téměř vší své teploty od slunce a tedy jeví změny během dne i roku. Leč již v neveliké hloubce, u nás as 25 *m*, na rovníku ještě menší, u polu větší, přestává kolísání a vládne skoro průměrná teplota povrchu po celý rok. V krajinách arktických, kde průměrná roční teplota nedosahuje bodu tání, rozkládá se proto blízko pod prstí mohutná (až přes 120 *m*) vrstva zmrzlé půdy. Okršlek její zabírá jen nepatrné části Evropy; za to v Americe i Asii zaujímá ohromné plochy a jest z hlavních příčin, pro něž stromy ani keře tam se neudrží. Postupujeme-li do hloubek větších, znenáhla teplota stoupá, a to pro určitou hloubku skoro pravidelně; ale »geothermický stupeň hloubky« je v různých horninách velmi rozdílný: kdežto v pruských solných vrtaných jamách, z nichž u Parušovic (Pr. Slezsko) největší již zmíněné hloubky dosaženo, stoupá teplota o 1° C na 46 *m*, v dolech Comstock-Lode (v Nevade, Severoamerická Unie) v hlubině 900 *m* panuje již nesnesitelná člověku teplota 70° C.

Vysvětlována byla vnitřní teplota zemská chemicky, že vzniká prý při tvoření hydratů, uhličitanů, kysličníků, leč to se děje nejúsilovněji blíže povrchu; ani tlak vrstev by k vysvětlení nestačil, i zbývá pouze jako pravděnejpodobnější theorie o žhoucím vnitru země. Zvláště překvapující jest potvrzení názoru o stoupající teplotě do hloubi nálezem Petersenovým, dle něhož pod dnem mořským, jehož voda má teplotu 0·1 C, bahno v hloubi 1 *m* dosahuje již 7°. Dle Thomsona*) a Taita přibývá teploty stejnoměrně asi do hloubky 30 *km*, pak znenáhla méně; pokusně dotvrdil tyto výpočty Bischoff měřením teploty roztavených a pak chladnoucích koulí čedičových. Leč ze všeho vysvítá, že ve vnitru země panuje

*) William Thomson, nyní Lord Kelvin, jest z prvních autorit v theoretické fysice, zvláště zjevů tepelných, jsa hlavním budovatelem mechanické theorie tepla.

tak ohromný žár, jemuž podobného nedovedeme si ani představiti, ve kterém všechna známá tělesa obstojí jen ve skupenství plynném. Ovšem přibývá do hloubky i tlaku a poněvač ohromným tlakem možno téměř všechny plyny skapalniti i stužiti, zdá se, že se jím vyvažuje účinek temperatury na hmotné skupenství, že jest tedy vnitro země tuhé. Ač tato domněnka pronesena, pozbývá ceny, máme-li v paměti, co dle Andrewsova objevu všeobecně o plynech platí: při určité, t. zv. kritické teplotě nelze jich žádným tlakem přeměniti v jiné skupenství.

Na pásmu výzkumů a theorií, jichž hlavní myšlenky stručně podány, založil Ritter Güntherem nejnověji prohloubenou jednotnou hypothesu, jíž míní vysvětliti uspokojivě všechny zjevy geofysické. Vnitro zemské skytá všechny skupenské stavy známé, z nichž jeden přechází nenáhle ve druhý. Celkový obraz Güntherem podávaný jeví se asi takto: 1. Vrstva povrchová nám dokonale známá, pokrytá částečně vodstvem a obklopená obalem vzduchovým, skládá se z hornin, jichž tuhost a křehkost jest větší snad skla, ne však taková, by nenáhlým, neustálým působením sil nedaly se pošinouti. 2. Této křehkosti a tuhosti stále ubývá, takže následující vrstva jest sice pevná, ale skrytě plastická a pružná. (Ve stav takový dá se uvésti mocným tlakem velká řada nerostů, mezi kovy na př. i železo). Tloušťka pevné této kůry se čítá as na 70 *km*. 3. Na to následuje vrstva jakéhosi minerálního těsta — magmatu — čím dále tím řidčího, až konečně přejde v pás 4. tekutý. Hladina tohoto takřka ohnivého moře obrácena jest ku vnitru zemskému, kde ji pokrývá 5. vrstva žhavých par, které však, jestliže tlak okolí stoupne, mohou se změniti v tekutinu. Leč se stoupající teplotou stává se to (postupně u různých z nich) nemožno, i následuje pás 6. plynů v nadkritickém nestužitelném stavu. Všecky tyto oddíly obsahovaly hmoty od sebe rozeznatelné, jichž atomy aspoň v molekuly byly seskupeny; jinak jest tomu 7. v rozsáhlé kouli kolem středu zemského, kde nesmírná výše temperatury (dle Rittra 100.000°) nedopouští žádného slučování, kde v jednoatomovém plynu nelze o chemické různosti mluviti.

Hypothesou tou vyrovnán spor o viskositu a rigiditu země, z nichž prvá představuje zemi jako kouli tekutou, jen nepatrnou skořápkou pevné kůry obklopenou, druhá jako těleso od středu až na povrch veskrz stuhlé, a námitky proti oběma krajním předpokladům zbaveny své váhy. Tak upraven i soulad s Kant-Laplace-ovou theorií o vzniku sluneční soustavy: koule žhavých plynů odloučená od původního slunce se ochlazovala ponenáhlu od vnějška do vnitř, při tom neustále se smršťujíc, a stadia jejího vývoje vidíme v obrazech na obloze*): stav zcela plynný jako mlhoviny, stav částečného zhuštění a největší zářivosti jako jasné, bílé hvězdy, jež po bilionech let záření chladnou a nabývají žlutého světla i povahy našeho slunce, pak uhasínajíce ještě červeným svitem žhou, až se pokryjí slabou kůrou. Tu prorazí z počátku často vnitřní hmota ohnivá a hvězda na krátký čas ještě zahoří ku překvapení astronomů, až pak jen jako temná, neviditelná poutnice se bere nekonečnem. Takovou je naše země. A její druh a syn měsíc ukazuje své matce záhy sestárlou svou tvář, by věděla, jak bude jednou vyhlížeti, až i její srdce vychladne a s obličeje vráskami rozrytého zmizí vláha oceanů. (Dokončení.)

*) Typy hvězd vytknuty zde zhruba dle třídění Secchiho.

Obrázky z Haliče.

Píše A. Hofmeister. (Dokončení.)

Mnohé podobné zjevy ukazují k tomu, že chlopům schází jen vedení a výchova. Kdyby té se jim dostalo, zvrátila by brzy panství »dobrodziejů.« Tito vědí to také a aby se to nestalo, je hlavním tenorem dnešní »domácí« politiky v Haliči. Prostředky nejsou příliš vybrané, ale účinné. Především je to nedostatek škol. Ačkoliv za posledních deset let bylo učiněno ovšem jen naléháním lidových živlů sněmovních — poměrně velmi mnoho, nestojí haličské školství dosud jedním slovem řečeno, za nic. Obec se školou vedle kostelíčka a fary, typický ten obraz, jejž vidíme dnes již i na »divokém západu« americkém, nepatří dosud ještě k obvyklým zjevům v Haliči. A je-li někde škola, obyčejně bídná dřevěná bouda s okny jako dlaň a střechou na spadnutí, pak pravidelně se jí nedostává — učitele. Učitelé i učitelky jsou tak bídně placeny, že je na těchto málo školách přece průměrně několik tisíc prázdných míst, o něž nikdo nestojí. Jakou lásku jeví učitel k svému stavu, ukázalo se na př. při provádění nové soudní organisace lonského roku, když v některých okresích všichni učitelé bez výminky zažádali za místa kancelistů u soudů, nemohouce sobě dosti vynachváliti nesčetných výhod této změny.

Není-li učitele, zastává jeho úřad kostelník, »organista,« který umí právě trochu psáti, číst a počítat. Děti naučí se jakž takž podepsat a přečísti modlitbu v zpěvníku. Ale i ti jsou šťastni. Veliká většina veškerého venkovského obyvatelstva a sice daleko přes statisticky vykázaných 70%, ježto jsou tu vpočtena města a židé, kteří umí vesměs trochu číst a psát, počítat pak výborně, nemá nejmenšího vzdělání, a arci také po něm netouží. Ptal jsem se učitele, proč má ustavičně prázdnou školu, mající ve svém obvodu přes 500 dětí školou povinných. »Což je budu shánět jako ovce? Rodiče mi je posílat nechtí, potřebují jich na poli a doma, a já jsem rád, když žádné nepřijde; vezmu pušku a jdu na zajíce.« Poněvadž pak kněžstvo, naprosto ovládajíc tam duševně všechen lid, nepřeje si, aby se umělo mnoho čísti, zejména k vůli časopisům, které by mohly chlopa přivésti na hříšné myšlenky, plní školství svou, dojemnou jednomyslností svých patronů mu uloženou úlohu svědomitě a přesně. Poláci mají školy, vykazují se ve Vídni utěšeným jich vzrůstem, ale chlopům nikterak — neškodí . . .

Zmínil jsem se již několikráte o tak zv. »Stronnictvu ludowem,« straně lidové, selské, dnes snad největší všech politických organisací, jimiž byli sedláci v Haliči již dosti hojně obdařeni. Zajisté ne strana dle našeho českého vkusu; jakýsi revolverový ráz její neujde objektivnímu pozorovateli, a činí ji nenáviděnu i mnohým demokratickým živlům. Vysvětlitelný je téměř naprostý nedostatek inteligence, a neméně vysvětlitelna bezprogramovost, s jakou se postupuje. Ale co chlopu po programech? Jeho jediný, veliký program, diktovaný mu nesnesitelným stavem a poznáním jeho příčin, program, který v chlopské »rzeži« r. 1863 došel tak elementárního výrazu, program emancipace za každou cenu z děsného tlaku a program smrtelné nenávisti proti všem, na nichž lpí třeba jen

podezření, že by mohli držeti s pány: tento program bude pro chlopa jedině pravý, ať se octne v kterékoliv politické straně. Slyšeti, jak chlop, mluví o šlechtě a iteligenci vůbec, je hrozné. Jen známému a důvěrníku otevře své srdce docela, stal't se nesmírně nedůvěřivým vůči každému, jenž není mu naprosto rovným. Je plně přesvědčen a nedá si nikým vymluvit, že pán je jeho přirozeným nepřítelem, jehož zájem se se zájmem chlopa křižuje. »Kdyby se nám mělo vésti dobře, kdybychom byli vzdělaní, zámožní, nepili kořalky a nepracovali téměř zadarmo na panských polích, nemohl by velkostatek obstáti,« kalkuluje docela správně, a tím přesvědčením otrávená mysl hladových těch milionů pojala svůj hrozný program: »Pryč s pány!« Heslo nejděsnějšího třídního boje, jehož první vzplanutí mělo na Mazursku za následek ubíjení šlechty, žen a dětí a plenění a pálení statků. A bude dnešní chlop ve své zoufalé náladě, jiným, lepším? Také to se ví v Haliči, a přece se neděje nic, jen četníci, vojsko a huláni ověřují se úlohou provedení sociální nápravy, chlop se krotí, ale nepolepšuje.

Tak stojí věci dnes. Jako lapidární doklad této pravdy, bylo právě, co tyto řádky píši, zastavení porot u Mazurů; patrně přesvědčily se rozhodující kruhové, že výjimečný stav a zavedení stanného práva v celé zemi nestačí k úplnému jich zkrocení. A věru že nestačí!

Chlopi si ze žaláře mnoho nedělají. Není-li právě doba polní práce — jíž není beztoho mnoho — přijme zcela lhostejně sèbe krutší trest, a je při tom přesvědčen, že jej »pán« dal zavřít z pouhé nenávisti, ne snad pro zákonitý důvod. Někde stloukli sedláci mlynáře — szlachčice — že zůstal zpola mrtev ležet v trávě. Soud odsoudil tři, kteří se při výslechu plně přiznali; a po vynesení rozsudku pravil jeden z nich, tváře se jako justiční mučedlník: »Co robić, kiedy pan zawsze za panem a nie przy chlopu!«

Nejprudčeji srážejí se třídní protivy těchto dvou na smrt zápasicích živlů v politických válkách haličských voleb. Tam se provádí ještě »volební boj,« jak my našemu kroťoučkému volení rádi říkáváme, v doslovném smyslu. Nadšené tisícihlavé armády táhnou na bojiště, kde je nepřítel — několik surdutowců a spousta četníků nebo vojska — útok, seč, výstřely, mrtvoly, zajatci na obou stranách, jásot vítězů (obyčejně okresního hejtmanství), zkrátka pravý boj se vším konvencionelním příslušenstvím.

Není tomu dávno, co se opovažuje sedlák voliti proti panským kandidátům a neděje se to ještě všude. Podanská odvislost od velkostatku je ve skutečnosti taková, že nikdy nikoho ani nenapadlo, že by chlopi se pletli se svým rozumem do stanovení kandidátů, do věci, jíž nerozumějí. Kandidáta stanovili v Krakově nebo ve Lvově, oznámili ho panstvu a okresnímu hejtmanství, a to vyrozumí o tom chlopy obyčejně teprve při volbě tím způsobem, že se jim, ježto psát nikdo neumí, vyplňují volební lístky. Pak se voličové počastují v krčmě panskou kořalkou a pivem, a chlop se nedozví o svém zvoleném konstitučním poslanci až tento zemře anebo o nových volbách.

Nyní, když se chlopi organisovali v politické strany a sami dali se do přemýšlení, který kandidát by byl asi nejlepším poslancem, stala se

ovšem procedura ta mnohem komplikovanější. Sedláci scházejí se na jarmarcích, ujednají si na koho dáti hlasy, agitatoři vykládají jim význam volebního aktu, výtečnost kandidáta lidového a zvrhlost všech inteligentních lidí vůbec a vládního kandidáta zejména, a chlopi jsou ztraceni pro »dobrou věc«.

Avšak ani surdutowci nelení. Pozoruje-li se, že v jistém okresu je nálada vládnímu kandidátovi (t. j. šlechtici) nepříznivá, provede tamnější inteligence ruku v ruce s okresním hejtmanstvím důkladnou revisi. Velkostatkáři si zavolají »své lidi«, t. j. lidi, kteří jsou svými životními potřebami odkázáni na ně, a řeknou jim: »Chlape, vyplníš lístek tak a tak, a ne-li:

1) nedostaneš žádné půjčky na přednovek,

2) musíš dluhy všecky hned zaplatit nebo ti prodám statek,

3) neprodám ti příště v lese pastvu a vyženu nebo zajmu ti dobytek,

4) neprodám ti dříví a neprodá ti ho nikdo v okresu za žádnou cenu,

5) nedovolím ti jezditi lesem a vůbec nikudy po mých cestách, ani s nákladem, ani na prázdno,

6) vezmu si dělníky na žně odjinud.

Chlape, teď jdi a vol!«

Druhý interesent, okresní hejtman, pan »starosta«, zavolá si wójty (představené) obcí a dí:

»Chlopi! Nebudete-li volit »pořádně« následuje:

1) exekuční vymahání daňových nedoplatků a) prodejem dobytka a zásob, b) ubytováním hulánů;

2) přísná revise všech »živností«, které se po případě provádějí bez svolení, (na př. spraví-li jeden chlop druhému pluh),

3) přísná revise všech obecních úřadů a jich peněžních hotovostí (které nejsou nikdy v pořádku, poněvadž ani ten obecní písař neumí psát),

4) bude se vůbec zacházet s vámi docela jinak, než dotud.

Teď jděte a volte »pořádně«.

Na to preparuje si pan »starosta« židy-krčmáře; musí agitovat pro kandidáta vládního, sice by se jim odebrala propinace a zavřela krčma »z důvodů mravních«. (Znal jsem jednoho žida na Landecku, o němž se okr. hejtman domníval, ačkoliv neprávem, že drží s lidovci, a jemuž byla maličká jeho krčma před volbami zavřena pod tou záminkou, že naproti ní stojí dřevěný kříž, a že to působí prý pohoršení. Kříž ten tam stál už asi od dob Piastův a krčma také.) Nesmějí dále sedlákům poskytnouti místnosti pro agitační schůze, musejí udati, co slyšeli na vsi mluviti o plánech chlopských a jmenovati ty nejnepokojnější hlavy, které se pak zavřou a pustí teprve po volbách na svobodu — pro nedostatek důkazů. Židé jsou oddávna známi co spolehliví pomocníci úřadů. Mohou za to klidně a idylicky dřít kůži s pánů i chlopů.

Pak přijde svatá církev.

V neděli při kázání přečte se především bulla, jíž biskup zakazuje čtení všech lidových časopisů pod trestem exkomunikace lata sententia, pokud se týče uvádí se starý zákaz znovu na paměť. Poněvadž však chlopi nepřijdou tak často v podobné pokušení, aby něco četli, jedná se zde o náležitou interpretaci této klatby. »Nejen čtení těchto časopisů«, vykládal nám jegomość, »ale i poslouchání jich obsahu, a dále vůbec

poslouchání a naslouchání lidem, o nichž se lze důvodně domívati, že časopisy ty čtou, má za následek ztrátu všech výhod, spojených s příslušenstvím ke katolické církvi, ztrátu milosti boží a lásky svatých, následkem toho na tomto světě neštěstí, zármutek a bídu, a na onom muka pekelná. A ta muka bývají pak dopodrobna popsána. Na konec pak uvádějí se příklady ze svatého písma, jak první ctností křesťanskou je pokora a oddanost a poslušnost církevní a světské autoritě, jak obě tyto autority mají již svoje kandidáty atd. a jak všichni, kteří mají něco proti nim, jsou zbujníky a nevěřícími, horšími aneb nejméně právě tak špatnými, jako heretičtí Moskalé (»Moskal« je tolik co Rus a největší nadávkou u Poláků), a jak je právě tak jako tyto očekávají všechny nahoře řečené věci.

A teď jděte a volte.

S chlopa se strachy jen leje, pokřižuje se a jde do krčmy si postěžovat ostatním.

Polská krčma v den volby! Protlačili jsme se s nasazením vlastního života tlačenicí, o které nemá nikdo ponětí, nesmírnými zásobami lidského masa do veliké místnosti, v níž je vzduch naprosto jedovatý a tak hustý, že by ho mohl hmatat. Ohlušující ryk ozývá se ze všech stran, každý řve v nevýslovném rozčilení a omámení vypitou kořalkou, žid za pultem, pan »propinátor« ohlíží se uděšeně po svých kalíšcích, aby se mu nerozutekly prázdné, rve je opilým chlopům z ruky a nalévá a nalévá. Jeho žena tahá právě jednoho chlopa, jenž se drápe na stůl, patrně aby něco promluvil — za šosy dolů a dojista náramně křičí, neboť je všecka modrá v obličeji — ale slyšet ji není ani v nejmenším v bouři lomozu a vřavy. Tu se zvedne ruka s chumáčem »Przyjaciela Ludu«, který je za vteřinu rozebrán a roztrhán. V této spoustě vidím úřadníka okresního hejtmanství, jak několika lidem něco důležitého vykládá. Chci se protlačit co nejrychleji k nim. Ale zatím již pan okresní inženýr stojí u jiných skupin. Chytím jednoho z chlopů, již s ním rozmlouvali.

»Co ti povídal pan inženýr?« křičím naň a béřu jej za ruku, v níž něco rozpačitě žmolí. A už ji držím, teplou ještě pětku, skromnou upomínku na debatu o disposičním fondu. . .

»Co mám s tím dělat, pane, poraď mi, on mi ji vtiskl do ruky; já ji nechtěl.«

»Co ti při tom řekl?«

»Abych volil pořádně a že hrabě X potřebuje hajného.«

»Tak si ji jen klidně nech, nakup dětem housek a babě šátek a vol jak jsem ti řekl a jak ti svědomí káže, sic do tebe ‚piorun trzasnie'!«

A celá řada chlopů přišla se pak poradit, co s pětkou!

O řečnění není při volbě ani na volebních schůzích v krčmách řeči. Sedláci se podnapijí, a po prvním výkřiku četníci všechno rozeženou. Pomyslili jsme tedy na jinou místnost. Fara měla jednu pustou sice ale vhodnou síň, a odebrali jsme se tedy k panu faráři s peticí za postoupení jí k uspořádání voličské schůze.

Starý jegomość zbledl jako stěna. Octnul se patrně v nepříjemném skřipci. Nám »ludowcům« nechtěl odepříti již z té příčiny, poněvadž

jeden z nás, jinak upřímný Čech a veliký poctivec, jako majitel místního velkostatku, jest jeho patronem. Ale s druhé strany, jak by vypadal, kdyby se dověděla konsistoř, že na jeho faře se odbývají schůze podvratných živlů! Teprve hrůzyplné zapřísahání se pana patrona ve jménu vlastním a všech svých potomků do pátého kolena, že do smrti nedají kousek dříví ani hrst ovsa faráři, ani dobrovolně ani nuceně a že kostelní střechu nedá spravit, leda cestou exekuce, mělo svůj kýžený účinek.

»Dělejte si tedy co chcete, ale já pojedu na odpust (= posvícení) do N.« byla jeho odpověď, plná diplomatické moudrosti.

My jsme však dělati nemohli, co jsme chtěli, schůze byla v poslední okamžik zakázána četníky, poněvadž prý kandidát vládní uspořádá sám schůzi v krčmě. Šli jsme tedy do krčmy; s námi se hrnulo několik set sedláků, volajíce slávu svému kandidátovi a podávajíce mu ruce. Na louce za krčmou byla již shromážděna všechna elita z okresu, statkáři, úředníci, kaplani, ba jeden profesor až z Krakova. Mezi nimi budoucí náš tribun lidu s kandidátní řečí smačkanou v pěsti. Seřadili jsme se kolem stolu, na němž mělo býti řečněno, a obklopeni četníky naslouchali jsme věcem budoucím.

To byla řeč! Polský národ je — žel nešťastným národem a chudým národem, potřebuje klidu, aby se vzpamatoval z ran, jež mu byly zasazeny jeho vrahy, aby sebral sil k budoucí odvětě. To se může státi jedině pod záštitou Rakouska, a tedy s ním si to nesmíme zkazit! Musíme býti tichými a vzornými občany, abychom požívali důvěry a dobré pověsti, jaké požívá dosavadní delegace na nejvyšších místech. Takovým rozumným chováním pomůžeme si materielně i duševně a bude nám žehnáno nebem a nastanou časy atd. Jsou však mezi vámi vlci v beránčím rouně, kteří vám slibují hory doly, kteří však zamýšlejí obohatiti jedině svou kapsu vašimi krvavými groši, darebáci, lajdáci, usvědčení zlodějové, jichž duše jsou černé jako duše ďábla, moskala, antikrista, kteří otravují váš život a připravují vás o blaho těla i duše, buřiči, pobudové — ale nač opakovat všechna ta silná slova, jimiž se má působiti na ubohé tyto sedláky!

Je to všeobecný úkaz slovního boje na těchto schůzích, neboť i lidový kandidát nedělá to lépe. I u něho jsou všichni pánové, všechen surdutowiec jedna sprostá pakáž zlodějská, nejhroznější insinuace a osobní urážky, nad nimiž by se všude jinde svět bořil, padají se všech stran, nemajíce v zápětí většího účinku, než že stranníci nadávajícího se blaze usmívají a druzí se bouří. Při nabyté zkušenosti, že chlop, nemaje svého úsudku, vždy věří tomu, jejž slyšel naposled, a přes noc opět všechno zapomene, záleží oběma stranám na tom, aby ho měly co možná do nejposlednějšího okamžiku v rukou. Ustavičné rozčilování, namlouvání, hrození, slibování a kořalka účinkují však na tyto lidi zpříma děsně. Jaký pak div, že konce těchto »voleb« bývají tak smutné? Nedivme se polocivilisovaným ubožákům, že ve svém temném pudu pášou násilí a drancování na těch, proti nimž jejich vůdcové ať ti či oni kážou vyhlazovací boj. A nedivme se pak ani těm četníkům a vojákům, že se řídí dle svého »reglamá«, jemuž lépe rozumí než my, a střílí, jak to jejich předpisy kážou. A nedivme se konečně ani těm pánům u vesla, že vidí jedinou

spásu a pomoc ve výminečných stavech a stanném právu, aby měli celý ten problém prozatím s krku. Co se však mne dotýče, nedivil jsem se ani onomu sedláku, který si po nešťastných krvavých volbách se slzami v očích vzdychl: »Jak nekonečně lépe je chlopům v Království, oni nemají voleb a mají chleba.« —

»Hynem!« zní to zoufale po všech vlastech polských z úst národa zvaného privilegovaným v Rakousku. A hynou skutečně, jsouce ponecháni od vůdců národa na pospas bídě, židům a vlastnímu ubohému rozumu, a vydíráni — neuvěřitelno, ale i tyto lidi lze ještě vydírati — kde kým volně a beztrestně. U nás v Čechách se to ví, a přece se mlčí, k vůli »spojencům« ve Vídni, stančikóvským poslancům. Ve jménu slovanské vzájemnosti stali jsme se velebiteli krutovlády, která tlačí svobodu osmdesáti milionů Slovanů ke zdi, a ve jménu téže vzájemnosti stáváme se spoluvinnými na osudech Haliče, odcizujíce si tak srdce lidu, který nám původem i osudem svým stojí nejblíže.

Neboť může nešťastný lid ten zapomenout, že jsme v době nejhorší stáli po boku jeho utlačovatelů?

Ondyno mi vypravoval polský kněz-lidovec o povstání selském. a porubání šlechty r. 1863, a tázal se mne mezi řečí:

»A víte-li, čím se chlopi tenkráte nejvíce prohřešili?«

»Nevím věru —«

»Ze ich tyle jeszcze zostawili!« doložil velebníček vážným hlasem.

Félicien Rops.

Ďáblova tělesního a komorního malíře, jeho nejslavnějšího portretisty není více: Félicien Rops zemřel dne 24. srpna v Paříži. Byl teprvé třiapadesát roků stár. Za krátkou poměrně dobu vykonal dílo obrovských rozměrů: Zanechalť přes půldruhého tisíce leptaných rytin, měditisků atd., jakož i na sto litografií — úctyhodný to dojista počet prací, tím hodnější úcty a obdivu, uvážíme-li, že Rops začal pracovati teprve tehdy, když již nezbytně — musil. Narozen v Namuru v Belgii, studoval na universitě v Bruselu. Otec mu záhy zemřel, zanechav synu svému jmění velmi značné. Ale mladý Félicien byl i s velkým tím jměním neobyčejně brzo hotov. Na palubě vlastní yachty podnikal výlety do Norska a Anglie, hrál v Monte Carlu, s klidem Naboba vyhazoval přímo obrovské sumy

Pokušení sv. Antonína.

a bavil se královsky v kruhu roztomilých malých přítelkyň u samého zdroje vší rozkoše a všeho veselí v Paříži. Tak konečně s nadlidským namáháním v době neuvěřitelně krátké veliké svoje dědictví rozházel. S prázdnou kapsou a nemalou mravní kocovinou rozešel se mladý Vlám se svými malými přítelkyněmi. Byl v tom dosti bledě. Nechtěl-li zahynouti hlady, nezbylo mu opravdu nic jiného, než pracovati. A tak s chutí dal se do práce. Podnikavý mladý muž, který ještě nedávno vlastní yachtou brázdil vlny moře a těžkým zlatem plnil kapsy croupierů, nyní rychle rozhodnut, udělal pod dosavádní svůj život hodně tlustou čáru a začal nový život práce. Z té doby asi pochází jeho portrét, který jsem viděl v obrazárně Antwerpské. Ve společnosti současných belgických malířů portretován i Félicien Rops. Dívá se tam dosti nevinně do světa a nevypadá nikterak jako člověk, který umí pozměňovati veliké dědictví. Z počátku nevedlo se mu valně. Za několik franků plnil stránky humoristických časopisů kresbami ve stylu Gavarniho a menším knihkupcům pracoval illustrace k laciným románům. Dokonce i vlastní humoristický list »Uylenspegel« pokusil se vydávati, ale ten brzo velmi neslavně zanikl. Záhy však nastal v životě Ropsově obrat. Nekreslil již v manýře Gavarniho, neposýlal již geniálních kreseb svých zapadlým humoristickým lístkům. Ponenáhlu našel si svůj ton, svůj kruh látek i svůj způsob provedení a pojetí. Nezapomněl, čemu jej ve dnech blahobytu naučily roztomilé, malé přítelkyně. Otázka po příčině a původu zla nepřestala ho již zajímati. Každou novou svou prací dával na ni odpověď, každou svou kresbou se k ní vracel a odpověď byla stále táž: Žena a Satan. Satan jest prapůvodem zla a žena jeho nástrojem. Maluje ji, dárkyni rozkoše a zhouby, vyzbrojenu všemi vděky, stupňovanými raffinovaně volenými

detaily toilety, až ve zvláštní dráždivě perversní jakési kouzlo, personifikuje v čarovných symbolech rozkoš a zlo. Ale ta rozkoš a smyslnost jest velikou vášní, rovnocennou všem ostatním, nikoliv chorobným dráždidlem. Nikdo z výtvarníků tak jako on originelně a věru filosoficky nepojal dosud ženy, nezobrazil ji v tolika exemplářích jako kouzelnou masku hříchu a zla. Ať s bílou páskou na očích, vedena prasetem, ať v hříšném vzrušení svíjí se před křížem, ať jako kuplířka představuje mladičkou svoji dcerku vilníku, ať pohrává si mužem jako polichinellem, ať před zraky poustevníka — světce vznáší se jako nevěstka na kříži — vždy jest to táž žena, jejíž tělo jest číší rozkoše a jedu zároveň, žádoucí pro muže a nástroj v ruce Satanově. A on sám, »bůh much«, lhář od počátku! To není ďábel, který strašil ve hlavách středověkých theologů a rušil mystické vzrušení asketů. Není špinavý, smrdutý, šeredný chlapík s nosem buď rozplesklým, nebo zase nesmírně klenutým, očima zapadlýma a příšerně blýskavýma, se zježeným vlasem, černou kozí bradou, kohoutím perem za čapkou a ostruhami, není zkrátka onou podivnou, kozlu podobnou pitvorou, jakou jej chtěli míti učení daemonologové. Ropsův Satan je dokonalý světák z konce století, pán »z posledního korábu«, Pařížan každým coulem, dbalý detailů své toilety, který za živa večeříval s »myškami«, měl snad také svoji yachtu a pil rád šampaňské a teď, chudák, náhodou umřel. Ale nedá mu to. Vrací se mezi nás v rudém svém fraku, s bílou vázankou a klakem, monokl v bystrém oku, superiorní úsměv kolem rtů, mírně vyžilý, jak sluší viveurům jeho druhu. Má ovšem některé podivné zvyky, dovede se na př. nesmírně protáhnouti jako Dlouhý ve známé pohádce, takže pod jeho nohama leží celá Paříž, zatím co on, tentokrát oblečen jako rozsévač, rozhazuje pekelnou svoji setbu, nebo jindy zase vysekne Vám z čista jasna svoji poklonu, drže při tom vzácnou svoji hlavu pod paží jako derby nebo klak. Tento Satan není nikterak směšný jako ona dobrodružná individua, která nám jiní malíři jako »lháře od počátku« představovali. Každý rys jeho bytosti dává nám tušiti jeho hroznou moc. Žena a Satan — to jsou základní elementy umění Ropsova. Znal výtečně ženy (a jak by ne při tak bo-

Trest smrti.

hatých zkušenostech!), pronikal celou bytost jejich až k samým její kořenům, právě tak, jako znal každý detail »černé mše« a celou theologii Satanovu. Tak vznikaly jeho drobné i větší listy, plné hořké morálky a trpkého, ďábelského smíchu. Maloval však také jiné věci a některé z jeho nejlepších listů předvádějí nám tučné stařeny, zachumlané ve vysokých čepcích, vlámské rybářky, jejichž vrásčité obličeje ztrácejí se skoro ve spoustách škrobených pláten, do kterých jsou hlavy jejich zabaleny, besedující v dusných pobřežních chatách, nebo skloněné nad velikými mísami. Ale všechny ty věci jsou pracovány s nevyrovnatelným mistrovstvím. Ovládal všechny techniky reprodukční stejně souverenně. Ryl, leptal na měď, zinek, sklo, kreslil na kameně a vzkřísil a oživil zkrátka všechny staré methody, které tak dlouho byly zapomenuty a v nichž kdysi jeho vlámští krajané tak vynikli. Jestliže i sujety některých jeho prací nesměle upomínají na práce jeho některých krajanů — na př. »Pokušení sv. Antonína« na Tenierse a ostatní — ve svých rytinách stojí důstojně po boku Rembrandtově. Byl Vlám celou svojí uměleckou povahou, důstojný dědic velikých mistrů své otčiny a z největších výtvarníků století. Zatím, co se žehralo na nemorálnost jeho prací, klidně, s veselým a sebevědomým úsměvem pracoval na svých moralistních pracích dál. Záhada pohlaví nebyla v umění dosud nikým tak v samých základech svých postižena, jako jím. To jest dojem, který si odnáší i ten, kdo zná jenom několik málo z jeho listů. Byly ostatně tak drahé, že obavy ctnostných duší byly úplně zbytečny. Veliký umělec od nás odešel, umělec-myslitel, který dovedl hřích a zlo tak dokonale, s takovou raffinovaností líčiti, který kreslil svůdné a k hříchu svádějící Paříženky a při tom umíral touhou po jakési dálné, opuštěné vlámské vesnici rybářské, na břehu moře, kde vytaženy z vln ohnívají černé čluny a kde bílé pěny tříštících se vln obletají rackové. Ďáblova portretisty není více!

Jaroslav Kamper.

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Rosmersholm. Činohra o čtyřech dějstvích. Přeložil Karel Kučera. (Moderní dramata Henrika Ibsena, nákl. F. Šimáčka, cena 70 kr.) Je to podivné a zahanbující, že teprv nyní, když moderní hesla literární kolují už i v širokém obecenstvu jako otřelá mince a kdy se překládá s nejhorlivějším chvatem tolik věcí bezvýznamných a efemerních, takže už se ozývají hlasy, stavící překladatelské této horečce hráz — jest podivné a zahanbující, pravím, že teprv nyní dostává se nám do rukou první z moderních dramat Ibsenových v důstojném českém překladě. S těmi dvěma třemi překlady, z němčiny přeloženými a svévolně a s nepochopením upravenými, které vyšly v Knappově sbírce her pro ochotnická jeviště, nedalo se literárně počítati. »Nora« a »John Gabriel Borkmann« žily v českém rouše jen na jevišti, v těch několika málo večerech, které jim věnovalo Národní divadlo. Z děl Ibsenovy první periody máme přeloženy jen »Nápadníky trůnu« Jaroslavem Vrchlickým. Firmě Šimáčkově zůstane ta zásluha, že budeme mít alespoň moderní, nejčastěji jmenovaná a pro Ibsena nejkarakterističtější dramata (od Komedie lásky až k Borkmannovi) v dobrých překladech. Nakladatelství slibuje mimo to vydati v této serii i nová dramata, která by Ibsen ještě napsal. Chceme doufati, že dojde v brzku také na překlady starších prací Ibsenových, jmenovitě tří velikých básnických děl střední jeho periody: Branda, Peer Gynta a Císaře a Galilejského. Díla tato sahají vlastně do plánu »Sborníku poesie světové,« vydávaného Akademií a máme právo z této strany vydání jejich překladů co nejdříve žádati. — Že publikace firmy Šimáčkovy byla zahájena »Rosmersholmem« a ne dle pořadu, jakým Ibsen dramata svá psal, lze jen schvalovati. Překlad »Rosmersholma« byl literární nutností, která nemohla už strpěti nijakého odkladu. Myslím, že nepřeháním, řeknu-li, že drama toto jest nejvyšším, co stvořila evropská literatura od let sedmdesátých, jeden ze zázraků, před nímž nelze nic než skloniti hlavu v němém obdivu a vytržení, kniha která svým významem a pozadím je pro dnešek tím, čím byl Goethův Faust prvním letům našeho století, moderní kniha knih, modlitební kniha dnešního člověka, jejíž ideje a tendence měly by přejíti v krev vrstevníků a ožíti v jejich myšlenkách a činech. Ideová dialektika »Romersholmu« a jeho ethická výše a hloubka nemá příkladu. Nelze upříti, že moderní ideály umělecké, stavěné buďto na příliš výlučné esthetičnosti anebo zas příliš daleko hnaném individualismu, odcizily se z velké

části ethickým a sociálním ideálům doby, což vysvětluje prudké obžaloby, jakými je zahrnuje na příklad Tolstoj. Ale v »Rosmersholmu« dosáhl Ibsen toho vysokého stupně nazírání, kde ideály umění snoubí se s mravními ideály doby v nejkrásnějším objetí. Je to drama nejvyššího myslitelného genru: drama celých světových názorů, celých systémů morálního hodnocení a sociální organisace. Tři hlavní osoby: Jan Rosmer, Rebekka Westova a pastor Kroll představují tři veliké soustavy názorů a v tomto trojhranu vlní a dmou se rhytmy té nejjemnější ethické dialektiky, jakou moderní jeviště má. Tak jako pastor Kroll ve svém konservatismu představuje svět starých ustálených řádů společenských a náboženských, systém pořádku a kázně, právě tak stojí Rebekka proti němu jako zosobnění dravého nespoutaného moderního individualismu a positivismu, sil uvolňujících a rozkladných a v jejím pozadí žurnalista Mortensgord representuje špatné stránky radikálního demokratismu. Mezi nimi stojí Jan Rosmer jako zosobněná touha po synthesi toho, co dobrého bylo v minulosti, s tím dobrým, po čem zápasí a volá přítomnost. Aristokrat původem a cítěním, demokrat a svobodomyslník smýšlením a snahou touží po nejvyšším splynutí aristokratismu s demokratismem a staví přítomnosti za nejvyšší úlohu »stvořiti lidi-šlechtice.« Jest však synem doby přechodné, pozdním potomkem starých feudálů, bytostí příliš slabou, než aby mohl být takovýmto pracujícím gigantem, a proto hyne v půl cesty stráven svou vlastní mravní krásou, ktera »zabíjí štěstí« a v jejímž ovzduší rozplývá se i dravý egoism Rebeččin v nejvyšší sebeobětování. Bezpříkladná umělecká zázračnost Rosmersholmu spočívá však ve způsobu, jakým dovedl Ibsen tyto ohromné perspektivy ideové, tyto hloubky svědomí a tento celý rhytmus idejí, upomínající na známý dialektický princip hegelovský, vtěliti do krátkých čtyř aktů dramatu s realistickou dikcí, drženého v tlumených barvách, pouhých šepotavých narážkách a nápovědech a jak dovedl smířiti symbolický ideový význam jmenovaných postav s jejich pronikavou konkretností a divadelní živoucností. Možno směle říci, že co jeviště existuje, nebylo na něm méně slovy řečeno více. Jsou to pravé divy zhuštěnosti, suggestivnosti a nenucenosti. Končím však již, poněvadž nebylo mým úmyslem podávati zde výklad a ocenění »Rosmersholma« (jakkoliv pro naše obecenstvo, jemuž je vlastně novinkou, bylo by žádoucno tak učiniti), nýbrž jen napsati několik poznámek k tomu faktu, že je do češtiny přeložen. Tedy jen ještě několik slov ku překladu. Je dobrý, svědomitý, ale v jedné věci zdá se mi nevystihuje zámysly autora. Dikce p. Kučerova je totiž příliš jadrná, řekl bych až puristická, její slovosledy a některé tvary mají příliš slavnostní zvuk a nevyvolávají ten dojem, jaký na mne povždy činil Ibsen v německém rouše: ten dráždivý, řekl bych skoro pikantní dojem, jakým působí rozpor mezi vznešeným a hlubokým obsahem a mezi řečí, která je — jak se alespoň domnívám — u Ibsena úmyslně realistická, všednodenní, ba neleká se hledati účinek i pomocí jistých banálních akcentů. Snad to je jen můj subjektivní dojem, ale zdá se mi, že dikce p. Kučerova zní pathetičněji a nuceněji, než je zde žádoucno. Nemíním však touto poznámkou ubírati překladu na jeho ceně a doufám, že budu mít co nejdříve příležitost zmíniti se o překladech dalších. *Kj.*

Eliška Krásnohorská: Do proudů žití. Povídky pro dívky dospívající. — Jest otázka, je-li třeba nějaké zvláštní literatury pro dívky dospívající, nestačí-li bohatě to, co krásného a velkolepého se jim dá vybrati z literatury pro dospělé. At tomu jakkoli, každým způsobem, kdybych měl dceru, jako že nemám, a kdyby se měla učiti čísti jen proto. aby mohla jednou čerpati duševní stravu z povídek Krásnohorské, Bůh ví, že bych ji raději viděl i snesl analfabetkou. Je k tomu zapotřebí vysokého sebevědomí a ještě něčeho jiného, dáti knize, kterou mám před sebou, tak významný nadpis: Do proudu žití. Nezní-li tak, jako by spisovatelka chtěla dorůstající ženské generaci dáti vyzkoušené a bezpečné vodítko do temnot i bludů života? tak, jako by je chtěla pojistiti před rozpaky, nesnázemi pochybnostmi, zápasy a utrpeními, jež ji čekají? Ubohé. dospívající dívky! Ubohé, že mají takovou poučovatelku, jako je sl. Krásnohorská. Doporoučím jim někoho jiného, u něhož při stejném obsahu poučení najdou více zábavnosti, více vervy, více rozmarné přirozenosti a hlubší, pádnější přesvědčivosti, doporoučím jim — nu, ano: p. Ign. Hermanna. Nebude sl. Krásnohorská žárliti? Ale což neumí pan Hermann zásadu, že žena má (u sl. Krásnohorské za vydatné podpory služčiny!) mužovi odejmouti všechny drobné domácí starosti, že má bedlivě pečovati o jeho pohodlí, o úklid, vaření, topení, stlaní, prádlo a p., aby se mohl úplně a zabraně věnovati svým vážnějším pracím, neumí tuto zásadu vštěpovati mnohem výmluvnějšími příběhy a příklady, nežli celá sl. Krásnohorská? A neumí psáti mnohem žertovnější, rozpustilejší a zároveň opakuji mnohem svižnější i ohnivější komedie, nežli je Babiččina podobizna, jejíž hlavním zájmem je přestrojení bláznivého posluchače hospodářské školy za babičku a klamivé napodobení její řeči i posunků (!!)? Nebudu toho přirovnáni rozváděti, ublížil bych příliš panu Hermannovi. Při slečně Krásnohorské rozumí se samo sebou, že hledí své dospívající čtenářky všemožně a při každé, i za vlasy přitažené, příležitosti navésti k vlastenectví. Jakého rázu vlastenectví myslí, lze si vyvoditi třeba z povídky Za slávu otců, kde spisovatelka kadidelně horuje o profesoru dějepisci, který pražskému německému historikovi, hanopisci útočícímu na povahu a slávu Jiřího Poděbradského (našeho Jiříka), odpověděl »spisem tak nadšeným, tak skvěle výmluvným a úchvatně vyličujícím pravý průběh událostí, že, nechať byl Němec přesvědčen či nepřesvědčen, české čtenářstvo rozradovalo se nevylíčitelně, okouzleno horlivou, ze srdce mu vyčtenou obranou svého Jiříka.« Je to známé vlastenectví frasí a bombastu pod heslem: hrr na zlolajné Němce! Poslední povídka Dolů či vzhůru? velmi instruktivně ukazuje, z jakých zřídel takové vlastenectví prýští a jakou má hodnotu. Autorka je totiž chválí bohatým dívkám, které nemají co dělati ani v kuchyni, ani v krámě, ani v kontoaru, jako neomylný prostředek proti omrzelosti a dlouhé chvíli. Neznám horšího zneužívání pojmu povinnosti, nežli jaké provozuje sl. Krásnohorská v tom svém »kusu dívčího mládí«. Jaká vznešenost pravd! Jaký výborný úvod pro dívku do dnešní emancipační doby! Ale darmo se rozčilovati. Slečna Krásnohorská měla patrně v úmyslu složiti etiketní knihu (takovou, pod kterou se schovávají zapovězené romány) pro obmezené a nevzdělané mozečky líných a hlou-

pých slečinek z kruhů zbohatlé bourgeoisie — dost záživná nebude jistě pro svou dělanost a vyráběnost ani těm. *jv.*

Fr. Herites: Na niti humoru. (415 stran). — Humor, to jest: směj se kdo můžeš. Směj se tatíkům a matkám, kteří nešetříce peněz a nepohodlí vodí své dcery po plesích, aby chytili nějakého bravého ženicha a s ním bezpečné a slušné zaopatření. Směj se vdovcům, kteří musí zápasiti s nástrahami starých vdávavých panen a vnadných dotěrných kuchařek, i s pomluvami celého města. Směj se hloupým lidem, kteří se dají napáliti od zchytralých taškářů (motiv, jehož se p. Herites nemůže dosti nabažiti); ztřeštěncům, kteří promrhají peníze vyhrané v loterii; nesmělým hochům, kteří s děvčaty místo o lásce mluví o štrudli. Směj se starým maloměstským filistrům, kteří v ostrostřeleckém majorství hledají nejvyšší chloubu svého života; bláznům, kteří kupují bezcenné, nestydatou reklamou vykřičené masti a oleje šarlatánů (sujet lekárnický, dvakrát); vlastencům, kteří vychovávají své dcery po německu a vlastenčí jen, aby je výhodně odbyli; starým počestným mládencům, kteří se zapomenou a ulovivše si pořádnou opici tropí všelijaké nesmysly. Směj se, kdo můžeš, komu to vše ještě je nebo vůbec je k smíchu. P. Herites dal své knize motto: Pro chvilkovou náladu, a chtěl tím snad naznačiti, že ty jeho veselé kousky povstaly také, ani ne tak z humoru, jako z chvilkové nálady. Byla až příliš chvilková. Málo kde vystačila do konce. Povídavý, do široka rozhovořený rozmar, házející vtip za vtipem, jako by průběhem jednotlivých humoresek pozbýval dechu, svěžesti, ohně a unesení, takže čím blíže k pointě (jaká pointa, jež nepřekvapuje!), tím méně jiskří, tím rozpačitěji tryská, stávaje se nuceným a nudným. Snad jen v takových trapných okamžicích, kdy chvilková nálada dochází, rodí se vtipy jako: »škraloup tak tvrdý a pevný, že by snad jím boty mohl podrazit«, nebo »Selka uleknutím svalila se na zem i s kastrolem, který právě utírala«, nebo: »boty nejsou vždy nejhloupější částí lidského těla«, nebo: »seznámiti se i s čertem, oním v láhvi, aby nebylo nedorozumění, nikoli oním rohatým, s koňskými kopyty«, a p. v. Jediná skutečná přednost tlusté knihy p. Heritesovy jest, že v ní podal jakýsi repertoir všech našich konvenčních směšností; naši originální humoristé budou moci nyní ke svým »črtám a povídkám« připojovati informační odkaz: srvn. Herites, Na niti humoru. *jv.*

Zapadlý kraj. Napsal Jiří Sumín. (Modrá knihovna.) Setkal jsem se s jménem spisovatele v Roháčkově Nivě a zaujal mne Jiří Sumín hned, především velkou prací svojí »Věstě«.

Tísnivé ovzduší, malý, úzký život sražený k zemi, nikde vzletu, nikde překypující vášně, ale líčení tak přesvědčující, tak naturalisticky pravdivé, že musíte přisvědčit: »Znamenitá fotografie« anebo ještě lépe »výtečná produkce kinematografu.« Jistou rukou namalovány jsou postavy jaksi silným náhozem štětce a při tom není opomenuto podrobností bystrým zrakem vystižených.

To vše platí svrchovanou měrou o »Zapadlém kraji«. I z té knihy patrno, že Jiří Sumín chodil k nejlepším vzorům naturalismu do školy. Uvádí nás do moravského ovzduší, do všedního života nepatrného městečka Kravařova a jeho okolí, do kruhu panských úředníků, maloměš-

šťáků a venkovanů, kam zapadne mladý, velkoměstským životem nasycený inteligent Škorpík, aby se uvázal v hospodaření na močálovitém poplužním dvoře spolu se svým ustaraným strýčkem a společníkem, a octne se pojednou uprostřed těch venkovských figurek s malým jejich obzorem a všedními starostmi. Čekali byste střetnutí dvou světů, boj odporujících si dvou názorů, boj inteligenta velkoměstského proti venkovské ztrnulosti, rozvrat myšlenek a citů, ale ten mladík, kterého jste hned při vstupu na jeviště se živým zájmem uvítali; zapadne ve svém novém okolí jak v močálu, přispůsobuje se mu, až teprve hospodářskou katastrofou zasažen odchází odtud stejně bez většího vzrušení jak sem přišel.

Čtete, čtete, postavy románu kolem vám se mihají, vystupují a zanikají, všechny tak pravdivy, tak věrně ze života vystiženy — až pojednou plocha vaší fantasie jest opět prázdna, jste u konce — kinematograf dohrál. To je právě osud všech naturalistických prací, jimž schází prohloubení do nitra lidského, sestoupení do tajemné šachty lidské duše, ono víření skrytých vášní, myšlenek a citů, jemuž se obdivujeme, jenž nás unáší tak mocně v ruském realismu.

Nedostatkem těchto vlastností trpí i »Zapadlý kraj« Jiřího Sumína při vší mužské ráznosti, s kterou práce jest provedena a s jakou nadhozeny, ovšem nikoliv prohloubeny, jsou důležité otázky moravského života, boj národnostní, vlastně hlíza renegatství, otázka židovská a sociálně-hospodářská vůbec.

— **Theodor Fontane** †. Devětasedmdesát let stár, zemřel dne 20. září t. r. v Berlíně. Z řad německých spisovatelů odešel jeden z nejoriginelnějších a nejzajímavějších. Jako potomek francouzské emigrantské rodiny narodil se dne 30. prosince v 1819 Novém Ruppině v Braniborsku, vyučil se lékárnictví, byl nějaký čas provisorem v lekárnách v Drážďanech a Berlíně, vzdal se však záhy tohoto povolání, a věnoval se literatuře. Od r. 1844 bydlil v Berlíně. Několikrát navštívil Anglii, která jej neobyčejně zajímala a k jejíž literatuře, zvláště starší, přilnul hlubokými sympathiemi. Zvláště staré anglické a skotské ballady jej za ímaly tak, že sám se o ohlasy jejich pokusil. Psal z počátku výhradně básně, z nichž některé ballady, hlavně »Archibald Douglas«, staly se všeobecně známými tím, že L o e w e k nim složil hudbu. V létech 1860—70 byl Fontane redaktorem »Neue Preussische (Kreuz-) Zeitung,« v kteréžto působnosti procestoval Braniborsko křížem krážem. Výsledkem těchto potulek byla zajímavá kniha »Wanderungen durch die Mark Brandenburg.« Jako válečný zpravodaj navštívil bojiště šlesvicko-holštýnská a česká a ve válce francouzsko-německé dokonce upadl v zajetí. Vrátiv se po této válce do Berlína stal se divadelním kritikem Vossische Zeitung a vydal dvě knihy o válce r. 1870—71. V polovici let sedmdesátých podnikl dvě cesty do Italie a byl nějaký čas tajemníkem akademie krásných umění v Berlíně. Kromě knih již uvedených napsal řadu básní, z nichž některé se staly populárními. Téměř šedesát let stár, počal teprve psáti romány a novelly. Prvními jeho pracemi v tomto oboru byly novelly: »Grete Minde« (1880), »Ellerklipp (1881), »L'Adultera« (1882), a »Schach von Wuthenow.« První romány »Graf Petöfy« (1884), »Unterm Birnbaum« (1885) a »Cécile« (1887) nedošly valného povšimnutí. Novellou »Irrungen Wirrungen,« vydanou r. 1888. stal se devěta-

šedesátiletý básník na ráz nejen miláčkem širšího obecenstva, ale i literární mládeže, která právě té doby prodělávala velikou »revoluci v literatuře« a bez milosti kácela modly německého Parnasu. Od té doby úspěch Fontaneův každým dalším dílem vzrůstal (»Stine« 1890, »Quitt« a »Unwiederbringlich« 1891, »Frau Jenny Treibel« 1892, »Effi Briest« 1895, nejlepší jeho dílo a konečně »Die Poggenpuhls« 1896). Knihy Fontaneovy, kterých před tím žádný nakladatel nechtěl vydávati, šly pojednou na dračku a byly i do cizích jazyků překládány. Tento pozdní úspěch jest snad v celé novější literatuře světové ojedinělým, jako asi nebude druhého básníka, který by byl tak pozdě teprve vlastní obor svůj objevil. Začal vlastně teprve v šedesátém roce věku svého psáti a nyní, když zemřel, ohlašuje se vydání jeho šestnáctého, posmrtného románu »Der Stechlin.« Fontane nebyl z velikých revolucionářů ducha. Byl to dobromyslný, »gemüthvoll« starý pán, který přes všechnu korektnost a dobré svoje vychování neleká se látek, jež všechny »dobře smýšlející« musí nezbytně naplňovati hrůzou. Starý, dobrý pán, který miluje berlínský lid, poctivé ženy nižších vrstev a malé, hodné švadlenky, který vyzbrojen neobyčejně jemnými smysly jde životem, kterému při tom neujde ani jediný zajímavý a podstatný rys a který pozorování svoje ukládá v knihách plných humoru, svěžesti a roztomilosti. Člověk jasného názoru světového, zdravý stařec, který dovede čísti v duších lidí a umí s humorem o svých zkušenostech vypravovati — to byl Theodor Fontane. Kromě jmenovaných již spisů zasluhují ještě zmínky jeho autobiografické knihy »Meine Kinderjahre« (1895) a »Von Zwanzig bis Dreissig« (1898), jeho cestovní dojmy »Ein Sommer in London« (1854), »Aus England« (1860) a causerie »Von, vor und nach der Reise (1894). *K*

— **Vedením mnichovských umělců** utvořil se spolek »Vereinigte Werkstätten für Kunst und Handwerk«, jenž ve výstavní budově berlínské uspořádal zvláštní výstavku, v níž zastoupeny veškeré obory uměleckého průmyslu a dekorativního malířství, celkem dle zásad Bingovy »Art nouveau.« Vystaven nábytek, práce textilní, práce ve skle, bronzu, keramika, malby na skle a dekorace interieurů, vesměs v moderním slohu, s jeho přednostmi i nedostatky vzhledem k účelové aplikaci na předměty denní potřeby, zařízení bytu a pod. Poblouzením proti účelnosti jest zajisté ku př. vystavená lenoška, potažená látkou s vyšívaným vzorem vodních rostlin a ve vodě plovoucích ryb, neboť není asi nikoho, kdo by se při návštěvě posadil do vody. V celku však výstavka sama poskytovala hojnost poučení a rozhledu po moderních směrech v uměleckém průmyslu. Uměleckými řediteli podniku byli malíři Pavel Schultze-Naumburg a Riemerschmid.

— **Ve Florencii** ustavila se akciová společnost pro povznesení italského umění a zejména pro získání výhodných zahraničních trhů. Společnost nese jméno »Galleria italiana d'arte e di industrie artistiche« a má nyní základní kapitál 900.000 lir. Taková svépomoc doporučovala by se i jinde.

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Hned po zahájení říšské rady podal německý velkostatek návrh, aby první čtení vyrovnacích úmluv projednalo se přede všemi ostatními pilnými návrhy a vláda aby sdělila sněmovně své úmluvy s kabinetem uherským. Návrh byl podán první a měl se hned projednati. Rozumělo se mu tak, že oposice až na německou stranu lidovou, se rozhodla pro novou taktiku. Ovšem byla tímto návrhem proražena jednotnost oposice. Také sociální demokraté podali podobný návrh, a to proto, jak píše Rovnost, aby se mohlo občanstvu ukázati, jak předloha Badenova o rak.-uher. obchodním a celním spolků je „mizerna, že nás nadále vydává Maďarům v plen a uvaluje ještě na 50 mil. zl. nových daní na cukr, pivo, petrolej a jiné životní potřeby". Předseda sněmovny Fuchs rozhodl, že podle jednacího řádu má předloha vládní přednost. Hlasovalo se tedy o pilnosti návrhu velkostatkářů dle jmen, pro pilnost hlasovalo 172 proti 162, takže oposice zvítězila většinou 10 hlasů. Porážka pravice zavi něna nepřítomností 88 jejích členů, z nichž bylo 17 mladočeských. Národní Listy nepřítomné jmenovaly a pokáraly a tím politické mrtvo alespoň na několik dní u nás ustalo. Politické kluby a obec. zastupitelstva posílaly rozhořčené telegramy, odsuzujíce nepřítomost poslanců ve Vídni, zapomenuly však, že poslanci, zaviniví nepřítomností svojí v parlamentě přijetí pilnosti návrhu němec. velkostatkářův, jednali zcela dle ducha resolucí, ukládajících na voličských schůzích poslancům zásadní odpor proti obnovení dosavadního vyrovnání rak.-uherského.

Dne 3. října pravice porážku svoji odčinila tím, že návrh němec. velkostatkářů zamítla — ale i sami velkostatkáři, němečtí pokrokáři, a skupina Stojalovského hlasovali s ní.

I počalo dne 3. října povšechné rokování o předlohách a skončeno bylo 6. října tím, že předlohy přikázány byly 48 člennému výboru. Hlavní turnaj řečnický byl 3. října, kdy posl. dr. Verkauf a dr. Lecher skřížili zbraně s ministrem financí drem Kaizlem. Dr. Verkauf pravil, že vyrovnání uvaluje na lid 50 mil. zl. nových břemen. Vyrovnání děje se prý z příčin dynastických a k vůli společ. vojsku. Celní a obchod. smlouva neposkytuje nám žádných výhod, neboť Uhry dovedou své výrobky chrániti tarifní politikou před státy vázanými celními smlouvami. Uherské průmyslové výrobky dovedou již bezmála docela uhraditi tamní spotřebu a soutěží i u nás s našimi výrobci, kdežto my následkem agrární uherské politiky ztratili jsme již celou řadu trhů. Není pochyby, že nastane brzy již chvíle, kdy Uhři sami rozvážou dnešní obchodní a celní spolek a piece rakouská vláda chce stále nové oběti jemu přinášeti. Socialisté jsou pro společné celní území, již z toho důvodu, že jsou proti obilní lichvě, jež by po rozluce nastala. Bohužel, že jednání Uher nedovoluje dále zachovávati společ. celní území a proto každá povolnost k Uhrám jest chybou. Dnes

nemohou Maďaři ještě rozluku provésti, teprve až r. 1903. Také jest jejich militarismu výhodou pouze 30 procentní obtížení rozpočtu. My však platíme nyní 165·5 mil. na vojsko (proti 108·5 mil. r. 1868) nejen naše, nýbrž i uherské. Moloch militarismu pohlcuje tak ohromný díl budžetu, že ničeho nezbude na účely kulturní, na zmírnění nouze a na činnost sociálně-politickou. — Klíč kvotový vyjadřuje se obyčejně poměrem 70 : 30. Ale ani tento poměr nevyjadřuje správně výši našich obětí. Kvota se ve skutečnosti od vyrovnání k vyrovnání stává pro nás nepříznivější. Vyrovnání z r. 1867, po porážce vojenské a dvorské strany ve Vídni, bylo provedeno bez součinosti a bez souhlasu zástupců lidových. Říšská rada byla svolána, když všechno bylo již hotovo, i kvota. Hr. Beust výslovně pravil, že »vyrovnání s Uhry jest cenou za obnovení ústavy«. Ve skutečnosti byla tehdy kvota stanovena ne 70 : 30, nýbrž 75 : 25, jak Uhři původně chtěli. Pravili: všechny tyto válečné dluhy staly se bez našeho souhlasu — v tom měli pravdu, ale my také k nim souhlasu nevyslovili. Tak od r. 1867 platili Uhři místo 38 mil. na úrocích jen 29 mil. a místo podílu na umořování 7 mil. platili jen 1 mil. Druhé vyrovnání zhoršilo se zase o 8 mil. zl. A nynější jeví zase zhoršení. Hr. Thun nesmí projeviti ani naději, že bude poměrný plat spravedlivější, neboť v Uhrách to hned poprou. — Pokud jde o zamýšlené zvýšení potravních daní a o vztahu mezi nimi a kvotou, pravil řečník: Od r. 1868 do dnes stoupl výnos cel z 17½ mil. na 56 mil., potravních daní ze 40 na 128 mil. zl. Nyní zamýšlí vláda zvýšiti potravní daně o 50 mil. V předlohách není ani slova, nač vláda toto zvýšení chce. Důležité potřeby životní, pivo, cukr a petrolej se tím zdražují, ačkoliv pokladní hotovost jest dosti veliká, aby se jí zvýšení platů úřednických uhradilo. — Proti politické paritě s Uhry musíme žádati paritu kvotovou. Dalo by se také mysliti takové ujednání, aby na místo společného výnosu celního nastalo rozdělení podle spotřeby a kvotový klíč aby stanoven byl podle vydajů na vojsko poměrem 58 : 42. Ale pokrokem bylo by, kdyby dosaženo bylo poměru opravdu 70 : 30. Dále nutno požadovati, aby se budžetní právo parlamentu stalo skutkem a aby o nejdůležitější části rozpočtu nerozhodovalo několik osob. Mimo to jest nutno zrušiti nepřímé daně a cla na nejnutnější potřeby životní.

Po dru Verkaufovi ujal se slova ministr financí dr. Kaizl. Pravil, že vládě záleží na parlamentárním projednání vyrovnacích předloh. Vláda snaží se zachovati vědomí jisté stability ve všech výrobních kruzích, jež ve svých kalkulacích a v celé hospodářské existenci závisí od zachování dosavadního poměru k Uhrám. Vláda učinila i takové opatření, aby úřady při zakládání a zařizování průmyslových podniků chovaly se co nejochotněji, a zamýšlí učiniti ještě další opatření ve prospěch průmyslu a zemědělství. I pro dělnictvo se mnoho činí, jmenovitě v závodech státních, jen že se toho nechce uznati a takové činy vlády se dokonce umlčují. — Vyličovalo se, jakoby poměr k Uhrám byl do r. 1880 skutečně vzestupný a od té doby sestupný. Největší ústupky staly se však r. 1877/8. Tehdy bylo poznovu přijato rozdělení bonifikací, o kvotě však nebylo řeči. Teprve v r. 1894 počalo se započitáváním potravních daní, ale ne pro stát, kde se vyrábělo a vyváželo, nýbrž ve prospěch státu, kde se konsumuje. A vyrovnání r. 1887 bylo uzavřeno, aniž se otřáslo poměrem mezi Rakouskem a Uhrami. — Zdá se, že zvláště nové zdanění jest příčinou odporu proti vyrovnání. Panuje přesvědčení, že jest třeba jen rázně a energicky vystoupiti proti Uhrám a že Uhři povolí a uzavrou vyrovnání nám příznivé. Ale zapomíná se, že Uhry jsou samostatným státem, jenž od doby, kdy vyprostil se ze jha centralismu, se netušeně vyvinul nejen politicky, ale i hospodářsky. Vedle Uher, mladé to, rázně ku předu se berouci země, stojíme my jako starší průmyslový stát se starým fundo

vaným průmyslem. My jsme odkázáni na dlouho ještě s odbytem svých průmyslových výrobků na Uhry a oni s odbytem svých plodin na nás. Uhry mají zřetel na nás jako my na ně a ústupky činíme nejen my, ale i oni. Jest to jen zbytek někdejší centralistické světoborné domýšlivosti, jež považovala Uhry za zemi, dobrou jen pro spotřebu. — Kvota není nejdůležitější částí vyrovnání, důležitější jsou celní a tržební svazek. Nicméně pokládá vláda snížení kvoty za nezbytné doplnění vyrovnacích úmluv. Vzdáti se však jednotné banky a zříditi banku samostatnou to znamená vzdáti se i jednotné měny, jednoty obchod. území a jednotné obchod. politiky. Vzdáte li se hospodářské jednoty, bude naše domácí industrie nevídanou krisí postižena, celá produkce uvázne a prázdný směnečný portefeuille samostatné banky na naší straně vydrží i snad potom konkurenci s prázdným směnečným portefeuillem samostatné banky uherské. — V příčině zvýšení daní vidí ministr ve zvýšení cla na petrolej ochranu domácího průmyslu v Haliči, v předloze o zvýšení daně z piva a pálenky jsou výhody pro menší závody, venkovským lihovarům bude dovoleno pracovati po celý rok místo dosavadních osmi měsíců, budou míti výhodu ze zvýšení bonifikací při dani z piva budou poskytnuty vzhledem k podmínkám vývozu značné úlevy a p. — V předloze o obchodní a celní smlouvě jeví se snahy zjednati ony podmínky rozvoje našeho rolnictva a průmyslu mlynářského, které zavedením mlecího řízení doznávají újmy. — Ustanovení o záležitostech konsulárních, dle nichž ministerstvo orby má býti zastoupeno na celní a obchod. konferenci a že tato konference se má sestupovati každého měsíce, jsou ve prospěch obou částí říše. — Podle osnov zákonů o úpravě valuty, zbude nám, po výkupu 200 mil. státních bankovek, ještě k výkupu 112 mil. bankovek a 70 mil. hypoteč. poukázek a část salinek. Z těch 112 mil. připadá na naši polovinu říše 78·4 mil. a ty mají se vykoupiti tak, že vydá se za 56 mil. desetikorun papírův a něco přes 22 mil. stříbrných pětikorun. Tím způsobem vyvedou se z oběhu všecky státovky. Aby se prostřednictvím banky provedlo ražení pětikorun a vydání desetikorunových bankovek, jest třeba 78.4 mil. zlata. Tak se má státi naše valuta metalickou, skutečně normálně upravenou. Nyní třeba přizpůsobit bankovní statut poměrům valutním, jež se mají změniti a je třeba upraviti banku tak, aby mohla platy hotovými nejen začít, ale také vydržeti. Jedna část nových smluv s bankou týká se 80 de fakto 46 mil. dluhu. Platiti jest třeba, aby bankovní hotovost byla větší a poměr Rakouska a Uher při splátce se upravil tak, jak je navrženo ve vyrovnávacích předlohách. Je to důsledek zákona z r. 1878, kde je předepsán splátkový příspěvek uherský na 80 mil. dluh. Druhá část ustanovení týče se participace na čistém zisku bankovním, která bude značnější než dosud. Změna bankovního statutu týká se změn v organisaci rak.-uher. banky. Maďaři žádali za změnu proto, že banka provozuje své obchody v zemích svatoštěpánské koruny tak jako v Rakousku a třeba tudíž důsledně provésti dualistickou správu, jež počala r. 1878. — Pokud jde o úpravu valuty, třeba říci, že se naše valuta právě stabilisovala, neboť relační parita udržela se téměř konstantní. Můžeme býti s vývojem valuty spokojeni.

Proti ministru Kaizlovi uvedl poslanec dr. Lecher: Vzdáme-li se jednotné banky, nepřestává jednotná měna atd. V Německu je několik cedulových bank, v Italii také, v Americe jest jich mnoho a přece mají tyto státy jednotnou měnu a jednotu obchod. území. Řečník jest pro jednotu obchod. území, jež našemu průmyslu zabezpečuje 200 mil. zl. za průmyslové výrobky, ale také my zajišťujeme Uhrám 300 mil. zl. za plodiny. Celno-politické rozdělení bylo by bez odporu osudným po celou říši. Ale celní jednota s Uhry má ještě jinou stránku. Uhři společně s námi uzavírají

všecky obchodní smlouvy. Hlavní proud našeho průmyslu jde na Balkán, staleté obchodní svazky víží nás k němu. Spočívá-li tedy tržební politika na principu: »Do ut des«, musí každý v něčem povoliti a chceme-li Balkánu prodávati svá sukna, střevíce a šaty, nesmíme zavírati hranice rumunským volům, srbským vepřům a bulharské pšenici. Uhři však po několik desetiletí to provádějí a to ne na základě zákonů a smluv, nýbrž z pouhé libovůle. A této libovůli děkujeme na př. za celní válku s Rumunskem. Srovnáme-li náš vývoz na Balkán z doby před touto válkou (1885) s dnešním vývozem do Rumunska, Srbska, Bulharska z r. 1895, poznáme, že klesá ročně o 50 mil. zl. Vezměme tržební smlouvu s Bulharskem, jak byla loni v parlamentě projednána. Pro odpor Uher nebylo možno učiniti s Bulharskem dohodnutí veterinarní a proto jsme také nedostali úlevy pro vývoz hlavních průmyslových výrobků. Také klesl náš vývoz r. 1897 proti r. 1896 o $1^1/_2$ mil. franků. — Uhři nejsou vzhledem k dnešnímu vyrovnání tak sebedůvěřivi, jak se staví. Uherští agrárníci vědí dobře, co by je stihlo, kdyby byly zřízeny celní šraňky mezi Cis a Trans. Na čem však zakládá se moc a vážnost uherského státu jakožto národního státu maďarského? Jen na nezávislosti venkovské šlechty a selského lidu.

Co mimo to bylo z obstrukce proti vyrovnání uvedeno, jest slabé: hlavní důvody byly vyčerpány posl. Verkaufem a Lechrem. Nelze jim upříti věcnosti, ovšem útoky na ministra dra. Kaizla byly nespravedlivé: co po několik let němečtí liberálové páchali na Rakousku, nedá se, zvl. v tak mimořádných poměrech, jaké nyní jsou, napraviti.

V zasedání 5. října podal dr. Lecher návrh na zavedení fakultativního pojišťování pro stáří a invaliditu dělnictva a návrh, aby r. 1900 zavedena byla též statistika lidí bez zaměstnání a práce. Ke sčítání lidu učinil také posl. Doležal návrh 30. září, aby místo nebo vedle řeči obcovací byla zjištěna i řeč mateřská.

Ve čtvrtek 6. října jednáno o zvýšení platů stát. sluhům. Jde hlavně o to, odkud vziti peníze na to. Ministr nechce předložiti zákon o úpravě platů bez povolení provisorní daně z cukru. Poslanci polští a čeští podali návrh na zavedení rovného práva u soudů ve Slezsku.

V pátek 7. října odročeno ukončení prvního čtení předlohy o úpravě platů stát. sluhů na čtvrtek 13. října a zvoleni generalní řečníci.

Na to nastalo sněmovní prázdno až do čtvrtka 13. t. m. a v tu dobu nastoupily v činnost kvotové deputace v Pešti. —

Ministr obchodu Bärenreither odstoupil, na jeho místo povolán bar. Dipauli. V novinách se ohlašuje pro to, že jest vláda odhodlána státi se parlamentním kabinetem pravice, ale žádá za to, aby pravice byla většinou vládní a konala veškeré funkce takové většiny. Mnoho z toho pro pravici, jmenovitě pro Čechy nekouká — ale Němci, bojíce se, aby hr. Thun nebyl donucen splniti některé požadavky naše, chtějí raději novou obstrukcí zmařiti další jednání parlamentu. Za takové nálady se parlament rozešel. To potvrzuje i krise v německé obstrukci. Posl. Dr. Bareuther vystoupil z němec. strany lidové, poněvadž se rozhodla většina klubu pro taktiku mírnější, takovou, již provozují něm. velkostatkáři, skupina Mauthnerova a antisemité. Bareuther jest však pro bezpodmínečnou obstrukci. Za ním vystoupí prý z klubu ještě 7 jeho přátel.

Doplňovací volba na Jindřichohradecku, kde se Dr. Slavík vzdal mandátu, vykonána 6. října. Zvolen byl starosta města Jindř. Hradce, dr. Naxera, proti kandidátu živnostnictva panu Kratochvílovi, zámečníku ze Žižkova, 1000 hlasů proti 730.

Sociální hlídka.

Zprávy živnostenských inspektorů nepřijímají se již s takovým vzrušením, jako na počátku, a zprávy samy nejsou již tak svěží jako bývaly, podrobně popisujíce jistou krajinu a její průmysl, uvádějíce charakteristické znaky jejich a případně se zmiňujíce o poměrech obytních, o živnosti pekařské, o otázce učňů, domácké výrobě a pod. Ráz a kouzlo novoty vyprchaly, ale na solidním základě poctivé práce počíná se stavěti s rozmyslem a pevnou rukou. Práce přibývá na všech stranách. R. 1884 prohlédli ž. inspektoři 2564 závodů, r. 1890 5892, r. 1897 12977, v těchto závodech bylo dělníků 228 tisíc, 343 tisíc a 518 tisíc. Ke komisím pozváni byli ž. i. r. 1884 ke 104, r. 1890 k 2786, r. 1897 k 10487, stížností došlo postupně v uvedených letech 100, 5023, 7913 atd. Všude ve všech rubrikách stoupají cifry výkonu. Stoupl i počet výkonných sil. R. 1884 bylo ž. insp. 10, r. 1897 bylo jich 21 a 27 asistentů, dohromady 48, počet však příliš malý, aby stačil na všecky úkoly. To nejlépe viděti na malém počtu vykonaných inspekcí, jichž bylo za rok v místě úřadu 1841, mimo místo úřadu 3103, dohromady 4944 dní, průměrně tedy 110 dní na 1 orgán. A přece inspekce má býti hlavním oborem jejich činnosti!

Ze zprávy za r. 1897 vycházejí dvě potěšitelné okolnosti: 1. že smrtelných úrazů nepřibývá, ale naopak relativně ubývá a 2. že ubývá práce žen a mladistvých dělníků (pod 16 lety). Tak stouplo číslo pojištěných dělníků z 809 tisíc r. 1891 na 1035 tisíc r. 1896, oznámených úrazů na 100000 dělníků bylo 2420 r. 1891, 5108 r. 1896, zabito bylo však r. 1891 66, r. 1896 69 osob. Zpráva živnost. inspektorů v Anglii vykazuje smrtelných úrazů za r. 1894 446, za r. 1895 455, za r. 1896 596, poměr tedy daleko horší než u nás. 2. Na 1000 dělníků a 1 závod připadlo r. 1884 žen a mladistvých dělníků 89, r. 1893 42, r. 1897 44. Jmenovitě v továrnách jeví se v některých odborech bud zpříma klesání v počtu těchto zaměstnaných, buď mírné kolísání. (V textilním průmyslu bylo na 1000 dělníků roku 1884 žen 571, roku 1893 529, r. 1897 537, v oděvnictví 583, 510, 567, dělníků pod 16 r. v textilním průmyslu 112, 86, 74, v oděvnictví 104, 99, 73.) Za to odhaluje zpráva na 1000 případů, kdy bylo užito dětí do 12 a od 12 do 14 let. V závodech živnost. postiženi byli r. 1896 3 hoši pod 12, 89 h. a 4 dívky od 12 do 14, r. 1897 pod 12 let 23 hochů, 4 dívky, od 12 do 14 let 125 h. 2 d. V továrnách postiženo bylo r. 1897 pod 12 let 13 hochů, 11 děvčat, od 12 do 14 let r. 1896 78 h., 48 d., r. 1897 157 h. 167 d. Do jaké míry skutečně přibylo těchto socialněpolitických přestupků a do které míry jsou stoupající cifry výsledkem zostřeného dozoru, nelze říci, ale nezákonný tento zjev existuje. V noční práci zaměstknáno dětí pod 14 let v závodech živnost. r 1896 365, r. 1897 166, vesměs hochů, v továrnách r. 1896 4 hoši 151 žen, r. 1897 104 h. 182 žen.

Snahy pro zkrácení doby pracovní nezůstávají, dle zprávy, bezvýsledny. V 42% dozoru podrobených továrních závodů jest pracovní den 11 hodin, ale zajisté spíše pod nátlakem organisovaného dělnictva než na zakročení inspektorátu. Ve výkaze inspektorátu čteme celou stupnici pracov. doby, od $5^1/_2$ hod. denně až po 12 hodin. Nejvíce případů jest 10 a 11 hodin doby pracovní.

Prodloužení pracovní doby povoleno bylo r. 1892 638 závodům, r. 1897 640. Celkem bylo přes čas zaměstnáno r. 1897 109000 dělníků, přes čas bylo pracováno celkem 1960 tisíc hodin t. j. 178 tisíc dní o 11 hod pracov. doby 594 dělníků s 300 pracov. dny do roka. Bylo by tedy k vykonání této práce přes čas potřebí kol 600 dělníků t. j. 0·07% všeho počtu dělnictva (800.000) v továrních závodec

Je-li toto číslo úplně správné, není zjev práce přes čas hrozivý, ač není žádné pochyby, že by opatření existence pro 600 rodin bylo důležitosti veliké.

Ve zprávě ústř. inspektorátu se uvádí, že rozlišování továrních a netovárních závodů podle počtu zaměstknaných dělníků (20) ztěžuje provádění předpisů o normálním dni pracovním i o zaměstknání mladistvých dělníků a žen. Za dnešní dokonalé strojové techniky mají závody s méně než 20 dělníky ráz tovární, kdežto na druhé straně jsou závody jako cihelny, lomy, staveniště a pod., jež nelze pod továrny zařaditi, které však přece mají podléhati ustanovením o normál. dni pracovním. Z té příčiny mělo by rozlišování v tovární a netovární závody, v celém našem ochranném zákonodárství provedené býti zrušeno. V některých odvětvích výroby, jako v pekařství, v hostinství, smíšených obchodech, mlýnech a p. mělo by býti zkrácení pracovni doby nařízeno zákonem. Zpráva zpříma se dožaduje toho, aby platilo přepínání pracovni síly vzhledem k určitému výkonu za trestné.

Postavení učňů se celkem nezlepšilo.

Z naší doby.

— ❸ Kdo mluví jenom k malému kroužku nejbližších přátel, může si dovoliti tajemné narážky a nesouvislé výkřiky, protože ví, že mu bude porozuměno. Toho práva však „Rad. Listy" až příliš nadužívají. Na poslední noticku naši v záležitosti p. Kavánově odpověděly tak nesouvisle a tajemně, že i lidé, obeznámení s finessami jejich klasického slohu, nad odpovědí tou marně si lámali hlavy. Jak že, „R. L." že nemají nic proti tomu, budou-li míti „Rozhledy" (patrně po vzoru jejich) humoristickou rubriku pro věci umělecké? Nemožno! „R. L." že by mohly lhostejně přihlížeti, kdyby jim někdo na nejvlastnějším poli jejich činnosti počal dělati konkurenci? A přece jest tomu tak. „R. L." se nelekají. Vědí proč. Jak by také jednostranné, jen na věci umění obmezené pěstování humoru kteréhokoliv listu mohlo poškoditi orgán, zasvětivší všechny svoje rubriky českému humoru? Jaký by to byl nerovný boj, když přece „R. L." právě ve věcech uměleckých obsluhovány jsou humoristy prvého řádu? Tak domýšlivým není nikdo, aby na tomto poli chtěl konkurovati s listem, jenž při nedávné volbě do akademie francouzské zcela vážně vedle jiných nebožtíků kandidoval i Théodora de Bauville a Théophila Gautiera? Kdo chtěl by tady konkurovati s „R. L.", když ani vteřinu není jist, že orgán „přátel umění" v nejbližším čísle nevystoupí opět s nějakým podobným zabijáckým vtipem, na př. s kandidaturou Villona nebo Rabelaisa? List, jehož sloupce hemží se takovými vtipy, nemusí se báti nikoho.

A humor „R. L." jest onen pravý, neumělkovaný humor, při němž se člověk čtenář směje slzami. Jinak tomu bylo u „Petrklíčů", které teprve teď v podzimi uvadly na dobro. Při jejich četbě zmizel všechen smích a jenom slzy zůstaly. „Satyrická revue" tato byla skutečně hotovým neštěstím. Platí-li o „R. L.", že jediné jejich číslo zváží celou naši humoristickou literaturu od Rubeše, Hajniše a Filípka až nahoru k Fr. Zákrejsovi, o Petrklíčích nemožno to říci. O nich platí pravý opak. Ani nejlepší naši humoristé a autoři veseloher poctěných cenami v konkursech Nár. divadla, nedovedou tak trvale a hluboce smutně, až k pláči žalostně naladiti, jako jediný „vtip" zhaslé „revue". Jsou lidé, kteří při pouhém pohledu na českou „Jugend" a „Simplicissima" propukli v křečovitý pláč a nebylo lze je utišiti. Zde mohly „R. L.", které teď pojednou tak velikomyslně chtějí jiným listům trochu toho humoru dopřáti, vykonati

dobrý skutek, kdyby byly „Petrklíčům" ze svých bohatých zásob kollegialně vypomohly. Ale v tom je zase jednou viděti slabiny naší nedostatečné organisace. Na jednom místě všechno, na druhém nic! Tak ovšem „Petrklíče" vedle „R. L." nemohly se na dlouho udržeti. Jejich redakce asi se závistí pohlížela na bratrský orgán, útočící s takovým úspěchem na bránice čtenářů, zatím co její „revue" zela děsnou prázdnotou. Snažila se ovšem dost, napodobiti humoristy z »R. L.«, nešetřila žádné sprostoty, jen aby rozesmála svoje čtenáře, ale — marně. Čemu se lidé smáli na originálu, to se jim hnusilo na kopii. Konečně nebyl v celém listě než jediný krvavý vtip a tím bylo jejich označení „satyrická revue". Ale pardon — jeden vtip povedl se Petrklíčům přec. Je obsažen v posledním čísle. Redakce tam naříká, jak nejen umělci, ale i obecenstvo se od ní odvrátilo, ačkoliv doufala, že dojde podpory pro svůj list, pěstující prý „j e m n o u satyru". Konečně jednou nápad přímo k popukání: „Petrklíče" a jemná satyra! A teď, když se jí povedl vtip tak kapitální, redakce přestane svoji „revui" vydávati. K neuvěření!

Škoda, přeškoda, že se nebohé Petrklíče nedočkaly již posl. Heimricha a jeho památného prohlášení o vztazích mezi nakupováním bramborů a zákonodárnými pracemi. Ten dobrý tribun lidu mohl „satyrické revui" rázem pomoci na nohy. I jinak byla by právě teď pro ně doba příznivá. Mohly jen otisknouti historii volby na Jindřichohradecku a omluvy poslanců, chodících „za parlament" — a čtenáři by se byli potrhali smíchy. V této tak příznivé době, kdy i sám mladočeský klub svými bulletiny stará se o čtení, při němž člověk směje se a pláče zároveň, Petrklíče zašly. Snad zpráva o jich zaniknutí docílí, co se jim za jejich života ani jednou nepodařilo: Vykouzliti úsměv na tváři čtenáře!

— **Kursy** pořádané společností národohospodářskou ve dnech 3. až 8. října jako první pokus universit. extensí v Čechách, skončily ke vzájemné spokojenosti pp. přednášejících i účastníků. Bouřlivý potlesk, jímž se v poslední den kursů, v sobotu, loučili posluchači s každým z pp. přednášejících a dík, jejž prof. dr. A. Bráf jakož i ostatní pánové posluchačům vyslovili za pozornost a zájem na přednáškách, byly z obou stran míněny upřímně a nebyly jen pouhým aktem zdvořilosti. Účastníkův kursů bylo 171. Statistika vykazuje: samosprávných a závodových úředníků 51 (30%), ředitelů a učitelů 29 (17%), žurnalistů a redaktorů 23 (13%), živnostníků 13 (7·6%), dam 12 (7%), obchodníků 8 (5%), profesorů 6 (3·5%), kněží 4 (2·3%), žáků obchod. ústavů 4 (2·3%), právníků 4 (2·3%), dělníci 3, lékaři 3 (2%), architekti a stavitelé 2 (1%), advokáti 2 (1%), úředník stát. 1, statkář 1, majitel domu 1; 4 neoznačili svého stavu. Celkem ze tříd živnostenských a obchodních nebylo ani 15%, z dělnictva 2% a 83% připadá na úřednictvo, učitelstvo atd. Všech účastníků z Prahy a předměstí bylo 71, z venkova 99 (z nich 8 z Moravy). Vidíme z toho, že nejživějšího ohlasu došla myšlenka kursů u učitelstva a samosprávného úřednictva — vzhledem k působišti obou zjev potěšující. Účastenství dělnictva bylo slabé, vadil tu zajisté dosti značný na dělníka poplatek 5 zl. za kursy. Stav rolnický (selský) zastoupen nebyl, účastenství z obchodnictva a živnostnictva bylo však velmi nepatrné. Co jen v Praze jest českých obchodníků a živnostníků! Za to zvlášť překvapující byl počet i duševní zájem dam na přednáškách (z dam 2 učitelky Vesny v Brně). — Z živnostníků byli 4 tkalci (z Roketníka, Zbečníka, Upice, Červ. Kostelce), z Prahy pak 2 knihaři, 2 holiči, (1 z Ml. Boleslavi), zámečník, rukavičkář, strojník, pekař. Přednášeli: prof. dr. A. B r á f o základních pojmech národního hospodářství, Dr. Vl. F á č e k o politice živnostenské, Dr. J. G r u b e r o tržbě a dopravě, Dr. Fr. F i e d l e r o politice zemědělské, prof. J. K o l o u š e k o finanční politice a peněžnictví a Dr.

C. Horáček o sociální otázce. Zdar kursů jest dojista zárukou, že budou pořádány i na přes rok. Zkušenosti letos nabyté budou zužitkovány zajisté i co do uspořádání látky i co do nutné na kursy doby.

— **Prof. Jan Gebauer** dožil se 8. října 60. narozenin.

— **Národní Jednota Pošumavská** zřídila v Dol. Sekyřanech pletárnu a poslouží českému obecenstvu dobrým zbožím v cenách nejlevnějších.

— **Statistika pařížských výstav.** Při stupňované vystavovatelské horlivosti, jaká v posledních letech zavládla, jest zajímavo stopovati a srovnati postup výstav pařížských. První výstava v Paříži byla r. 1798 na poli Martově; účastníků bylo 110 a náklad obnášel 60.000 fr. Další výstava byla r. 1801 v Louvru (220 vystavovatelů). R. 1802 rovněž v Louvru (540 vystavovatelů). Z nařízení Napoleonova konala se r. 1806 čtvrtá výstava; vystavovatelů bylo tehdy již 1422. Další výstava byla r. 1819 v Louvru (1622 vystavovatelů). Za Karla X. byly výstavy v Louvru v letech 1822 a 1827. Za Ludvíka Filipa odbývána osmá výstava na Place de Caroussel s 2447 vystavovateli. Následovaly výstavy na Elysejských polích 1839 a 1844. R. 1855 uspořádána první světová výstava, která dala podnět ku stavbě průmyslového paláce; vystavovatelů bylo 23.954 a náklad obnášel již 11·5 milionu fr., navštěvníků bylo přes 5 milionů. Po té uspořádány světové výstavy v letech 1867, 1878 a 1889. Při obou posledních bylo návštěvníků 15 milionů. Výstava r. 1900 bude tudíž teprve šestnáctou výstavou pařížskou.

— **Rembrandtova výstava.** Při korunovačních slavnostech královny Vilemíny holandské uspořádána v Amsterodamě výstava Rembrandtových děl v městském museu, která byla z nejzajímavějších podniků, uspořádaných z podnětu korunovace. Byla tu mezi jinými zejména slavná Ponůcka (Noční výprava sboru střeleckého), jejíž působivost zvýšena náležitým osvětlením, v němž nebude tak brzo opět příležitosti ji spatřiti. Mimo to byla vystavena celá řada prací nalezajících se v soukromém majetku a jež jinak nesnadno, nebo vůbec přístupny nejsou (celkem asi 125 obrazů, 350 kreseb a asi 1000 otisků leptaných rytin).

— **Deficit úrazové pojišťovny** v Praze vzrostl za r. 1897 ze 3 na 4 mil. zl. Dle účetní zprávy jest prý tím vinno příliš liberální představenstvo ústavu. Omluva ta jest zajisté licha. Příčina leží hlouběji, v samých základech ústavu. (Viz Rozhledy, r. VII. str. 452. čl. A. Klímy: Dnešní stav úrazových pojišťoven dělnických).

— **Stávka horníků.** Poslední sjezd hornický v Praze usnesl se, aby hornictvo předložilo majitelům dolů své požadavky a bojovalo za ně i stávkou. Zaměstnatelé zamítli požadavky horníků a stávka je na obzoru. Ceny uhlí v Praze stouply o 8—10 kr. za metr. cent. Proti stávce vystoupilo však národní dělnictvo provoláním v Čes. Dělníku a přípisem k horní správě Janského dolu v Libušíně. Praví, že stávkovati nebude a žádá správu dolu, aby se mu postarala »o ochranu a bezpečnost před terorismem provokatérů a v pádu vypuknutí stávky před nesvědomitými živly.« Nepřátelství obou stran dělnických ohlásilo se tu způsobem až neočekávaným. A těží z něho jen bohatí majitelé dolů. Vyhnali ceny do výše v době, kdy stávky ještě ani není a budou prodávati uhlí dráže i když stávka nebude.

— **Duše všech vlasteneckých zábav v Ml. Boleslavi**, kontrolor spořitelny Lambert Wilt, zpronevěřil nad 100.000 zl. a prchl s manželkou do Ameriky. Četná je galerie takových národních místních výtečníků. Kdo poměry na venku zná, ví, že právě tito lidé dávají ton nejen ve společenských záležitostech, ale i v politice!

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VIII. 1. listopadu 1898. Číslo 3.

Konejte svou povinnost!

(Důtklivé slovo pp. poslancům a našim politickým listům).

Známé rozhodnutí nejvyššího soudu ze dne 3. listopadu 1897 č. 9682 pravící, že u soudu v Chebu čeština přípustna není, bylo uveřejněno ve večerníku »Neue Freie Presse« ze dne 7. ledna 1898 č. 11987. Již po pěti týdnech podal jsem ve spisku svém »Die Judicatur des Obersten Gerichtshofes in der Sprachenfrage und die Bestimmungen der §§ 13. a. G. O. und 14. w. G. O.«, vydaném (nákladem »Rozhledů«) v polovici února, důkaz, že toto rozhodnutí nejvyššího soudu jest nesprávné.

O důkazu tom — pokud mně známo — napsaly:

1. »Politik« ze dne 20. února 1898 č. 51 (ranní): » . . und erbringt mit unabweislicher Logik den Beweis, dass im vollen Gegensatze zu der Argumentation des Obersten Gerichtshofes der § 13. der allgemeinen Gerichtsordnung dahin zu verstehen ist, dass als die landesübliche Sprache jede anzusehen ist, die in dem betreffenden Lande üblich ist . . . «

2. »Mor. Orlice« ze dne 20. února 1898 a »Právník« na str. 209.: » . . . Nelze upříti důkazům těmto naprosté přesvědčivosti . . . «

3. »Hlas Národa« ze dne 17. února 1898: » . . . Výkladem svým dospívá spisovatel s logickou důsledností k výsledku, že slovy »landesübliche Sprache« v čl. 13. soudního řádu nelze rozuměti jazyk obvyklý u dotyčného soudu, nýbrž jazyk obvyklý v dotyčné zemi.« (K posudku tomuto připojeno tamtéž ještě následující: »O důkladnosti a pečlivosti spisovatele svědčí obsáhlý materiál ve spisu snesený a zpracovaný, a není pochybnosti, že práce tato obírající se nejčasovější spornou otázkou dojde vážného povšímnutí.«)

4. Dr. Aurel Onciul v pojednání svém »Zur oesterreichischen Sprachenfrage«, uveřejněném ve vídeňském týdenníku »Die Zeit« ze dne 9. července 1898 č. 197: » . . . An der Hand eines umfangreichen Apparates wurde nämlich . . . in einer meiner Anschauung nach unwiderlegbaren Weise bewiesen, dass das Wort »beim Gerichte« nicht local, sondern generell gemeint ist . . . «

K tomu dodávám, že k důkazu tomuto nebylo použito žádného zákona a žádného z nařízení vydaných po roce 1837 a tudíž ani článku XIX. základního zákona státního ze dne 21. prosince 1867, ř. z. č. 142, ani jakéhokoli nařízení jazykového.

Vizme, jak použily důkazu tohoto hlavní politické listy naše a poslancové naši v našem boji za rovnoprávnost jazykovou.

1. »Politik« ve večerním listě svém ze dne 4. května 1898 č. 123. pod záhlavím »Beide Sprachen in Böhmen landesüblich« oznamovala, že nejvyšší soud letos a sice rozhodnutím ze dne 15. března 1898 č. 3179 ve sporu vedeném před okresním soudem v Děčíně správně nalezl, že v Čechách u každého soudu obě řeči jsou přípustny.*)

2. V příloze ku »Politik« číslo 160 ze dne 12. června 1898 čteme: »Eine wichtige Entscheidung des Obersten Gerichtshofes«: »Ein gewisser F. W. in Palkovic hat, wie der »Op. Týd.« mittheilt, gegen J. N. in Frýdek bei dem k. k. Kreisgerichte in Teschen eine böhmische Klage eingereicht, über welche das genannte Gericht mittelst eines böhmischen Bescheides die erste Tagfahrt anordnete. Der Geklagte führte dagegen Beschwerde, der das Oberlandesgericht thatsächlich auch nachgab und dem k. k. Kreisgerichte in Teschen den Auftrag ertheilte, den Beschluss über die Klage den Parteien deutsch herauszugeben. Ueber Appellationsbeschwerde des Klägers hat der Oberste Gerichtshof diese Entscheidung des Oberlandesgerichtes bestätigt. In den Gründen wird angeführt, dass die neue Civil-Gerichtsordnung keine Bestimmung darüber enthalte, welche Sprache die Gerichte bei ihrer Amtirung zu gebrauchen haben und dass somit die älteren Vorschriften, insbesondere der § 13 der allg. Gerichtsordnung bis jetzt giltig seien. In Schlesien sei während der Giltigkeit der letzteren die deutsche Sprache die Gerichtssprache geblieben und sei daran durch die Ministerial-Verordnung vom 12. Oktober 1882 Z. 15847 nichts geändert worden, da dieselbe wohl verfüge, dass bei den Gerichten im Teschener Gebiete polnische und böhmische Eingaben anzunehmen seien, darüber aber, dass diese Eingaben in diesen Sprachen auch zu erledigen seien, gar nichts statuire! — Wir werden auf diese hochwichtige Entscheidung noch zurückkommen.«

3. V odpoledním vydání »Nár. Listů« z 26. srpna čteme na stránce

*) »Politik« psala: »Die letzte Nummer des »Právník« referirt zum § 13. der alten Gerichtsordnung über eine Entscheidung des k. k. Obersten Gerichtshofes vom 15. März 1898 Zahl 3179: ... Der k. k. Oberste Gerichtshof entsprach dieser Beschwerde« (německá strana rekurovala proti českému vyřízení žádosti podané v řeči české) »nicht, da im Königreiche Böhmen beide Sprachen als landesüblich angesehen werden müssen und im Sinne des § 13. der A. G. O. jede Partei berechtigt ist, eine der beiden landesüblichen Sprachen zu gebrauchen, was auch der Art 19. des Staatsgrundgesetzes vom 21. December 1867 Z. 142. R. G. B. anerkannt, überdies auch die deutsche Sprache in dem Tetschner Gerichts-Bezirke nicht die ausschliesslich landesübliche sei.« — K tomu dodala »Politik« — jako kdyby se nikdy nebylo chumelilo — ze svého: »Die in den Grunden dieser Entscheidung enthaltene Erklärung, im Königreiche Böhmen seien beide Sprachen als landesüblich zu betrachten, widerspricht offenbar der Entscheidung desselben k. k. Obersten Gerichtshofes in dem bekannten Egerer-Streite, in welchem das Princip der beiden im Königreiche Böhmen als landesüblich bezeichneten Landessprachen bestritten wurde.«

— soudím že třetí — pod záhlavím »Ministr a soudní adjunkt« následující: »Soud v Chebu odmítl, jak jsme sdělili, česká podání a nejvyšší soud ku stížnosti Čechů rozhodl, že dle platných zákonných předpisů, zejmena dle § 13. všeob. soudního řádu, není každá řeč v některé zemi snad obvyklá také již obvyklou u každého soudu v zemi této, nýbrž že soudní řečí jest jazyk, který obvyklým jest u příslušného soudu. — Nebylo pochyby, že tohoto, až příliš pozoruhodného rozhodnutí nejvyšší soudní instance, kterým činí se jazyková nařízení ilusorními, uchopí se i jiné soudy v německých městech, což se dle přísloví, že špatný příklad kazí dobré mravy, skutečně také stalo. Po Chebu ozvaly se Jaroslavice na Moravě, kde vrácena byla soudem česká podání s poukazem na ustanovení zákona — ovšem s vynecháním § 19. státních zákl. zákonů — která, jak soudní adjunkt Ferdinand Marchetti rozhodl, nemohou býti žádnými nařízeními, tedy ani jazykovými zrušena. Proti tomuto rozhodnutí jaroslavického energického strážce zákonů podána byla stížnost, o jejímž výsledku německé listy záležitostí touto se zabývající se nezmiňují, za to však sdělují, že adjunkt Marchetti byl z Jaroslavic přeložen, a že se stalo tak následkem odmítnutých jim českých podání . . . «

4. V odpoledním vydání »Politik« ze dne 26. srpna (příloha k číslu 325, ze dne 27. srpna) čteme na stránce první pod záhlavím »Die Sprachenverordnungen und ihre Folgen« (o téže věci) následující: »Unter diesem Titel bringen die deutschliberalen Blätter eine Notiz, in welcher darüber geklagt wird, dass ein Gerichtsadjunkt in Mähren wegen Nichtbeachtung der Sprachenverordnungen versetzt worden ist. Der Sachverhalt ist in Kurze folgender: Bekanntlich hat der Oberste Gerichtshof in einer seinerzeit veröffentlichten Entscheidung sich dahin ausgesprochen, dass nach § 13 der allgemeinen Gerichtsordnung nicht jede der in einem Lande üblichen mehreren Sprachen bei jedem Gerichte dieses Landes als landesüblich anzusehen sei, sondern dass die Gerichtssprache diejenige sei, welche bei dem betreffenden Gerichte üblich ist. Diese Entscheidung bezog sich auf einen speciellen Rechtsfall, der sich in Eger zugetragen hatte. Nach dieser Entscheidung, deren Richtigkeit vielfach in Zweifel gezogen worden ist, wurde nun auch in dem mährischen Gerichtsbezirke Joslowitz vorgegangen und böhmische Eingaben »unter Hinweis auf die bestehende Gesetzbestimmung, welche durch Verordnungen nicht derogirt werden kann« zurückgewiesen. Dadurch fühlten sich die böhmischen Parteien mit Recht verletzt und erhoben Beschwerde darüber, dass in einem Lande der böhmischen Krone die böhmische Sprache nicht als eine landesübliche angesehen werde. Diese Beschwerde hatte insoferne Erfolg, als — wie man aus Joslowitz meldet — der betreffende Einzelrichter, der Gerichtsadjunkt Ferdinand Machatti seines Postens enthoben und zu einem anderen Gerichtssprengel versetzt wurde. — So stellen die Sache die deutschliberalen Blätter dar . . . «

5. V ranním čísle »Nár. Listů« ze dne 8. září 1898 čteme pod záhlavím »Jednací řečí u obchodního soudu v Liberci je pořád výhradně němčina«: »Už sice dne 4. února t. r. došlo pro porušování jazykových nařízení ke konfliktu — předsedal tehdy rada

zem. soudu dr. Fischer a zástupcem české strany byl advokát dr. Hliňák — ale ačkoliv učiněny ihned veškeré kroky u vyšších instancí, přece případ ze dne 4. února opakoval se předevčírem znovu a opětně za předsednictví téhož rady zem. soudu dra. Fischera. Tentokráte dr. Hliňák zastupoval českého mlynáře pana Johna z Hubálova, jenž žaloval pro dodržení kupní smlouvy jakéhos Krause. Rozumí se, že dr. Hliňák žádal, aby líčení konáno bylo česky, zejména když česky rozumí i žalovaný. Ale občanský soudce Bablich tomu se opřel, prohlásiv, že českého líčení za žádnou podmínkou se nezúčastní a to ani, kdyby tlumočník opatřil mu překlad výroků, proto že tlumočník nahraditi prý mu nemůže bezprostřední dojem jednání. Ve stejném smyslu promluvil také obhájce obžalovaného dr. Schnürmacher. Na to soud odebral se k poradě, předseda rada zem. soudu dr. Fischer ohlásil pak následující rozhodnutí: »Žádosti dra. Hliňáka o připuštění české řeči, jakožto jednacího jazyka vyhověti nelze, neboť byť i před krajským soudem české strany, které německého jazyka mocny nejsou, vypovídati mohou česky a třeba i předseda, jako ve přítomném případě tomu je, česky rozuměl a mluvil, přece před krajským soudem libereckým jednání konáno býti může jen v jazyku německém, jelikož dle § 13. starého soudního řádu a dle dvorního dekretu ze dne 30 listopadu 1787 č. 750 sbírky soudního zák.*) pojem zemské obvyklosti docela přesně je vyznačen tím, že ona řeč považovati se má za řeč v zemi obvyklou, jež u dotyčného soudu, resp. v soudním okresu je obvyklou, kterážto jazyková nařízení ve smyslu čl. I. zákona ze dne 1. ledna 1895 čl. 112 ř. z. ještě dnes jsou platna a jazykovými nařízeními nijak nejsou dotčena, v Liberci pak a v jeho obvodu pouze německá řeč je obvyklou.« Dr. Hliňák ohlásil ovšem protest a zároveň žádal odročení jednání až do té doby, kdy sporná záležitost bude vyřízena. Tomu soud vyhověl. Líčení odročeno až do 8. listopadu. Německý protokol ovšem pan John odepřel podepsati. Liberecký tisk vyzývá německé poslance, aby energicky této věci se ujali a způsobili konečně to, by rozhodnutím nejvyšší instance řádění dra. Hliňáka učiněn byl konec.«

6. V ranním čísle »Politik« ze dne 7. září 1898 čteme pod záhlavím »Vom Reichenberger Kreisgerichte« vylíčení případu jako v Nár. Listech s poznámkou: »Spricht das nicht laut und eindringlich genug?«

7. V ranním čísle »Politik« ze dne 20. září 1898 čteme pod záhlavím »Vom Kreisgerichte in Reichenberg: »... Bekanntlich hat der Präsident des Handelssenates beim hiesigen Kreisgerichte, Herr Landesgerichtsrath Fischer im Frühling dieses Jahres entschieden, dass die böhmische Sprache im Bereiche des hiesigen Kreisgerichtes nicht landesüblich sei, und es dem Advokaten Dr. Hliňák nicht erlaubt, sich der böhmischen Sprache zu bedienen. Diese Entscheidung wurde in einer

*) Kladu zde doslovné znění dekretu tohoto: »Da vorgekommen, dass zu den Magistraten Vorsteher und Räthe gewählet worden, die der in ihrem Gerichtsbezirke üblichen Landessprache nicht kundig sind, so sollen die Apellazionsgerichte darob seyn, dass bei Ertheilung der Eligibilitätsdekreten auch auf die nöthige Sprachenkenntnis gehörige Rücksicht genommen werde.«

für die böhmische Nation tief beleidigenden Weise begründet. Das Oberlandesgericht hat jedoch diese Entscheidung kassirt. Trotzdem liegt wieder hier ein ähnlicher Fall vor. Der Müller Herr John aus der Umgebung von Münchengrätz klagte durch Dr. Hliňák die hiesige Firma Krause wegen Nichteinhaltung des Kaufvertrages. Bei Beginn der Schlussverhandlung stellte LGR. Fischer an Dr. Hliňák die Frage, ob er böhmisch sprechen wolle, worauf dieser erklärte, dass sich dies von selbst verstehe, nachdem der anwesende Klient ein Böhme sei, welcher deutsch gar nicht verstehe und es überdies der ganze Charakter des Verhandlungsgegenstandes erfordere, dass er böhmisch spreche. Der als Laienbeisitzer fungirende Kaufmann Bablich, ein geborener Böhme, stand nun auf und erklärte, er verstehe nicht böhmisch; er drohte, dass er den Gerichtssaal verlassen würde, wenn böhmisch verhandelt werden sollte. Hierauf entschied der Senat durch den Mund des LGR. Dr. Fischer, dass bei dem hiesigen Gerichte nur die deutsche Sprache landesüblich, also die Verhandlung und Plaidirung in böhmischer Sprache unzulässig sei. Dr. Hliňák reichte auch gegen diese Entscheidung die Berufung ein. Sehr auffallend erscheint uns auch Folgendes: Zu dieser Verhandlung entsendeten die »Reichenberger Ztg.« und die »Deutsche Volksztg.« Berichterstatter, was sie sonst nicht thun. Wer hat sie wohl veranlasst, gerade diesesmal von ihrer Gepflogenheit abzuweichen?«

8. V příloze k číslu 276 ze dne 7. října 1898 uveřejnila »Politik« bez věcné poznámky rozsudek vyššího soudu zemského, kterýmž tento soud předcházející tu rozhodnutí krajského soudu libereckého zrušil, dovolávaje se § 12. jazykového nařízení Gautschova ze dne 24. února 1898 z. z. č. 16 a §§ 20 a 26 jednacího řádu ze dne 5. května 1897.

9. V odpoledním vydání »Nár. Listů« ze dne 19. října čteme na stránce — soudím, že třetí — pod záhlavím »Čeština a krajský soud v Liberci«: »Zmínili jsme se o jednání krajského soudu v Liberci, že i po rozhodnutí vyšší instance odmítl projednávání sporu v české řeči. Tato jeho ráznost zalíbila se pánům na liberecké radnici tak, že usnesli se na tomto prohlášení: »Sbor obecních starších města Liberce prohlašuje, že opětovné pokusy, zavésti u krajského soudu v Liberci českou jednací řeč, jsou poškozením nároku Němců, aby v jejich uzavřeném (?) jazykovém území v Čechách připustila se u soudů toliko německá jednací řeč, což jedině odpovídá dosud ještě platným zákonům, zejména pak § 13. všeob. soud. řádu. Sbor prohlašuje, že jednání v české řeči nelze pro neznalost její u porotců a soudců provésti a vyslovuje svoje uspokojení nad tím, že c. k. krajský soud v Liberci v této jazykové otázce opětovně zaujal správné a zákoné stanovisko, naproti tomu však odmítá od stanoviska tohoto odchylné rozhodnutí vrchního zemského soudu jako... a vyzývá městskou radu, aby v motivovaném podání ministerstvu spravedlnosti položila důraz na německý ráz města Liberce a celého obvodu krajského soudu a rozhodně žádala, aby ryze německý charakter zachoval a uplatnil se také při projednávání u soudů v Liberci.« — V usnesení tomto není ovšem nic nového, čeho by byli Němci ve své nadutosti již dříve nežádali a netvrdili, za to však pozoruhodným jest, jak libe-

recký sbor obecních starších dovoluje si kantorovati i vrchní zemský soud a že označuje jeho rozhodnutí výrazem, který i německé listy, na př. »Bohemie«, obávají se vytisknouti.«

10. V ranním čísle »Politik« ze dne 20. října 1898 čteme na str. 3.: »Das Oberlandesgericht in Graz verharrt bei seinem Standpunkte, dass der § 19 des Staatsgrundgesetzes in seinem Bereiche keine Geltung habe. Wie der »Slov. Narod« meldet, fand vorigen Donnerstag den 13. d. M. abermals eine Verhandlung in einer rein slovenischen Sache statt und abermals erklärte der Senat den Gebrauch der slovenischen Sprache für »unzulässig«. Alle Schriftstücke, welche während des Verfahrens aufgenommen wurden, sind in diesem Falle ausschliesslich slovenisch, ebenso wie die ganze Verhandlung bis dahin ausschliesslich in slovenischer Sprache geführt worden war. Und in einem solchen Falle wird den slovenischen Parteien der Gebrauch ihrer Muttersprache verwehrt. Ist das nicht materiell dasselbe, was nach der Mittheilung des Herrn Justizministers in der gestrigen Sitzung des Abgeordnetenhauses im Falle Joslowitz, das mährisch-schlesische Oberlandesgericht ganz richtig als »eine eminente Gefahr für die Rechtspflege« bezeichnet hat und bezüglich dessen der Herr Justizminister korrekt konstatirt hat, dass, soferne eine solche Praxis Nachahmung finden sollte, dies einen »theilweisen Stillstand der Rechtspflege« herbeiführen könnte? Oder gilt hier nicht dieselbe Erwägung, welche den Herrn Justizminister nach seinen eigenen Worten veranlasste, im Falle Joslowitz einzugreifen, dass er, da er für einen ordnungsmässigen Rechtsgang verantwortlich sei, »verhindern müsse, dass die Justiz in den Dienst einseitiger politischer Parteiinteressen und nationaler Gehässigkeit gestellt werde«? Wenn der Justizminister für den ordnungsmässigen Rechtsgang verantwortlich ist, so muss er auch die Macht haben, diesen Rechtsgang gegen ein von »Parteiinteressen und nationaler Gehässigkeit« beeinflusstes Vorgehen zu vertheidigen. In der That hat der Herr Justizminister auch den § 91 des Gerichtsorganisationsgesetzes (das »Korrespondenz-Bureau hat allerdings diese Partie der ministeriellen Antwort unterdrückt!) citirt, vermöge dessen er dem Gerichtsadjunkten Machatti eine kleine Luftveränderung (übrigens mit Ersatz der Uebersiedlungskosten) verordnet hat. So viel uns bekannt, steht es im citirten Gesetze nirgends geschrieben, dass der § 19 nur bis zur IX. Gehaltsklasse zu gelten habe. Oder ist in Graz verstattet, was in Joslowitz rechtlicher Weise unstatthaft ist?«

11. V příloze ku »Politik«, číslo 289 ze dne 20. října 1898 čteme pod záhlavím »Die Sprachenfrage in Reichenberg« zprávu o shora uvedené resoluci sboru obec. starších v Liberci, k níž »Politik« připojuje: »Wir haben also jetzt eine neue oberstgerichtliche Instanz, die inappellabel ist: die Stadtvertretung von Reichenberg. Wenn sich ähnliches eine böhmische Korporation herausnehmen würde?« —

Z těchto ukázek vidno, jak důkladně při každé příležitosti použito bylo dotčeného důkazu.

»Nár. Listy«, »Česká Revue«, »Lidové Noviny«, »Čas«, »Naše Doba«, »Radikální Listy«, »Samostatnost« a jiné »vedoucí« listy naše

svému čtenářstvu dosud vůbec ani slovem se nezmínily o obsahu mého spisu, jednajícího prý o »nejčasovější sporné otázce«.

Nemáme o správnosti svých požadavků důkazů tak přesně provedených na zbyt, a na místo, aby listy naše při každé příležitosti poukazovaly na důkaz nesprávnosti chebského rozhodnutí tak dlouho, až by o důkazu tom, jejž německé listy umlčují, aby štváti mohly Němce pomocí toho rozhodnutí, zvěděli i Němci naši: umlčují jej vlastní naši novináři političtí sami, přes to, že všem lidem soudným jest nepochybno, že vzletnými články úvodními a p. ničeho nelze dokázati a ničeho dosíci.

Následek toho, že listy naše v tomto ohledu povinnosti své neplní, jest tento: S jedné strany tvrdí Němci, že dle zákona čeština u soudů v německých krajích přípustna není; my Čechové tvrdíme, že připuštěna býti musí u všech soudů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku; v této při rozhodnutím chebským dáno Němcům za pravdu a tím s jedné strany téměř všichni Němci utvrzeni jsou ve své víře, že jejich tvrzení jest správné (jen velmi málo Němců víru tuto nesdílí) a s druhé strany neněmečtí přátelé naši uvedeni jsou v pochybnost o tom, zdali tvrzení naše shoduje se se zákony.

A tu nepomáhá pouhé tvrzení, že rozhodnutí chebské bylo bráno v pochybnost, ani pouhé tvrzení, že rozhodnutí to není správné; zde může — pakli vůbec něco — pomoci jen to, když při každé příležitosti — a těch bude i na dále dost — listy naše a poslancové naši poukážou k tomu, že z naší strany zvláštním spisem německým proveden jest **důkaz** nesprávnosti rozhodnutí chebského. Neboť každý — kdož jako ostatní předpokládá, že v boji svém o rovnoprávnost jazykovou užíváme všech zbraní po ruce nám jsoucích, musí souditi, že důkazu takového není.

A z té příčiny vytýkám, že povinnosti své neplní, v první řadě hlavním našim listům politickým. »Politik« proto, že list ten, jelikož psán jest v řeči německé, jest téměř jediným z listů našich, jejž čtou i ostatní Slované (nenovináři) i Němci, a který proto, že psán jest vždy tónem slušným, i u Němců požívá vážnosti. »Nár. Listům« pak proto, že list tento jest nyní orgánem největší strany naší.

Kdyby byly »Politik« a »Nár. Listy« (a dle vzoru jejich i listy ostatní a poslancové naši) konali povinnost svou, nebyl by mohl na př. v sezení sněmovny poslanecké 14. října 1898 říšský poslanec baron d'Elvert, rada soudu zemského v Brně, mluvě o případě jaroslavickém, říci (stenogr. prot. str. 553): » . . . Aber, meine Herren, es ist hochinteressant, dass der gemassregelte richterliche Beamte sich auf eine Autorität berufen kann, welcher die gesammte Regierung und insbesondere der Herr Justizminister den verdienten Respect nicht vorenthalten kann.

Es ist bekannt, meine Herren, dass der Oberste Gerichtshof, also jene Instanz, welche gewöhnlich respectirt wird und nur hie und da von Politikern, welche in der Folge Minister werden, nicht respectirt wird (Sehr gut!) in einem vollständig congruenten Falle — ich glaube, es war das Kreisgericht in Eger — erklärt hat, dass die čechische Sprache dort nicht anwendbar ist. Nun, wie wollen Sie es dem beschränkten Unterthanenverstande plausibel machen, dass eine Entscheidung, welche der

Oberste Gerichtshof gefällt hat, der Gerichtsadjunct, der sich ihn zum Vorbild nehmen soll, nicht fällen darf?«*)

Kdyby byly »Politik« a »Nár. Listy« (a dle vzoru jejich i listy ostatní a poslancové naši) konaly povinnost svou, byl by ministr spravedlnosti, když v poslanecké sněmovně 18. října 1898 odpovídal na interpelaci o případě jaroslavickém, musel říci, že dle zákona čeština připuštěna býti musí u každého soudu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku tak jako němčina; takto se však určitému tomuto vyjádření vyhnul a kladl velkou váhu na to, aby Němci uvážili, že kdyby se praktikovalo dle vzoru jaroslavického i z české strany, ujma vzejíti by mohla i Němcům.**)

I tomuto odůvodnění tedy poslancové naši — kteří toho dne náhodou byli na radě říšské — tleskali. Sancta modestia!

Asi před měsícem mluvil jsem na Moravě ve městě, kde národnostní boj zuří, s jedním z oněch advokátů, kteří národ náš »vedou« (nikdo — ani oni — nevědí, kam); jest přívržencem »Nár. Listů«, a čte jen tyto a oba lokální listy; o důkazu nesprávnosti rozhodnutí chebského neměl.

Z těchto příčin žádám a v zájmu dobré věci prosím, aby listy naše a poslancové naši konali svou povinnost. Nežádám na nich nic nadlidského: přečísti pouze tenkou knihu.

Ve Vídni, dne 25. října 1898. *Karel Rohan.*

Cherchez la femme.

F. V. Krejčí.

Hledejte ženu a naleznete ji všude a za vším! známý to smysl francouzského rčení, které z literatury přešlo do všednodenních rozmluv a stalo se okřídleným, to jest banálním, takže jsem se skoro rozpakoval položit je v čelo těchto řádků. Ale budiž mi omluvou to, že ho užívám v jiném než onom světoběžném smyslu a ve věci, o niž sotva kdo dosud zavadil. Jde totiž o thema: žena v nejnovější české literatuře. A tu pravím: hledejte tam ženu a z pravidla nenajdete jí.

*) Slovům těmto nedostalo se žádné odezvy se strany poslanců českých a nedotknul se jich dne 18. října 1898 poslanec dr. Stránský ve své dlouhé, celých 11 stran stenografického protokolu (619—629) plnící řeči, jejíž veliká část věnována byla vývodům poslance d'Elverta. Němci si to vysvětlují tím, že rozhodnutí chebské jest de facto správné.

**) Stenogr. prot. 615: »... Diese Art und Weise der Geschäftsbehandlung musste aber eine um so gewichtigere Bedeutung beigelegt werden, als sie in directem Widerspruche zur Praxis aller Gerichte in Mähren nicht nur in der Vergangenheit, sondern auch der Gegenwart steht und als sie ganz unzweideutig eine Rechtsverweigerung involvirt, welche heute diesen Volksstamm, morgen aber auch die der anderen Nation angehörigen Parteien treffen kann (Unruhe links. — Bravo! Bravo! rechts.) ...

... und das bitte ich die Herren Interpellanten besonders zu erwägen, dass derselbe Nachtheil und vielleicht in einem noch weit grösseren Umfange auch den Angehörigen des anderen Volkstammes in Aussicht stehen könnte ...«

Naše nejmladší literatura je buďto zcela neerotická anebo přespříliš erotická, ale erotická bez ženy. Naší nejnovější tvorbě literární není žena jednou z hlavních os, jako jí byla většině starých i nových literatur od Kalidasy a Sofokla až po Turgeněva, Ibsena a Dumasa; jakožto věčná pružina nejprimérnějších instinktů a citů, jako nejkladnější motiv života, jako démonicky sladká hádanka, která rozpalovala povždy krev umělců k nejlepším činům. Není tu čeho litovati, pokud to znamená, že se naše literatura dostala z úzké oblasti sevšednělých erotických motivů k novým sférám látek a jiným zorným uhlům na život, než jaký poskytuje pohlavnost. Nejde tu však jen o pohlavnost, ale o ženu jako jednu polovici lidstva, jako o pohlaví nejen slabší a krásnější, jak zní běžný jeho epitheton, ale o pohlaví interesantnější a tajemným prasilám života bližší než my muži, jedním slovem: o ženu nejen jako o objekt sexuelnosti a erotiky, ale jako o bytost lidskou, ethickou, jako o individuum v dnešní společnosti, jako o hlavní zkušebný kámen sil básníků, neboť více než kdy jindy platí dnes: podle žen jejich poznáte je!

Naleznete ženu sice i v našich nejnovějších románech a dramatech — a jakou ženu, k tomu se ještě vrátím; naleznete ji tam proto, poněvadž v pracech těchto genrů, objektivisujících postavy a typy lidí, živel ženský dobře scházeti nemůže. Ale najdete ji stěží právě tam, kde naše nejmladší literatura hledá vrcholy své exklusivní umělecké snahy: v lyrice, v této od věků nejvlastnější doméně ženy. Čím více opouštíte objektivnější a realistnější druhy umění a přicházíte k útvarům čistě subjektivním, niterným, psychickým, tím více vidíte mizet ženu a tím více se cítíte být zakleti do pevně uzavřených a zabedněných hradů básnických duší, čnících osaměle na skále vlastního Já a oblévaných vodami melancholií a spleenů, které je oddělují od vzdálených pevnin života. Neznali-li starší lyrikové bezmála jiného motivu než básník-žena, hraje naše nejmladší lyrika v nejpestřejších variacích stále jen na jedno základní thema: Já — život, skutečnost. Tato lyrika postavila celou svou věc na vlastní Já básníkovo, všecko ostatní je cítěno jako cizí a nepřátelské. V ženě cítí básník nejklamivější nástroj klamivého života, od něhož chce stát odvrácen; nejsvůdnější a nejnebezpečnější zbraň hmoty k udolání ducha, jehož proto před ní s pýchou a žárlivostí střeží; anebo zachoulil se tak hluboko do skořápky své vlastní duše, že jako všecka skutečnost i žena proň neexistuje a dotyk její vzbudí leda jen chvilkové a slaboučké záchvěvy.

Hledejte ženu v tom podivuhodném, grandiósně féerickém divadle vniterného básníkova světa, jež sluje poesie O. Březiny, a naleznete v ní jen sotva zmírající stopu. Jakoby tudy byla někdy šla; postřehnete ještě poslední záchvěv stínu, jejž za sebou vrhá, ale pak vám mizí někde za oponou světového tajemství a vidíte odtud prosvítati jen její silhuetu v často apostrofovaných abstrakcích jakési Neznámé a Svaté. Je-li to ještě žena, pak to je jen taková, jaká může navštěvovati mladého asketického mnicha v jeho snech, které sní ve své celi a v nichž promítá dozvuky svých pozemských citů vysoko do nebeských slastí: svatá nějaká mučednice, sestra a spoluúčastnice posvátného mysteria. — Hledejte ženu v lyrice A. Sovy a najdete tam jen leda jizvy, které způsobila její ruka v pavučinově hebkém pletivu básníkovy duše. Kmitne se jen jako episoda

v truchlých procesech »Zlomené duše« jako nástroj bolesti, ale i sama oběť bolesti a zjevuje se pak ve »Vybouřených smutcích« Satanovi ve snu jako démon zhouby, udolávající silného muže, představitele ducha a dobra. Jinak vede cesta básníkova daleko od ní. — O nic více z ní nenaleznete v lyrice J. Karáska, nejmarkantnější ukázce toho, co jsem na počátku nazval erotikou bez ženy. Pohlaví jest sice osou této lyriky, ale — pokud tu není v tónech přímo homosexuelních — je to pohlaví ne ve svém živelném, positivním vzruchu, ale jen jako kořist analysujícího intelektu, rozložená ve svém ubohém hnusu na pitevním stole hořkého poznání. Tedy pohlaví jako klam a smrtící podvod, nikdy nevtělené v určité obrazy ženy, ale pohlaví abstraktní jako zhoubný princip v duši muže samotného. Ne žena smrtící, ale pohlaví smrtící, ne mulier necans, ale sexus necans.

Jmenoval jsem jen tři básníky, ale ti jsou po této stránce typičtí. Nespočetná až téměř řada ještě mladších jde formálně i obsahově v jejich stopách a až na prařídké výjimky je poměr nové české lyriky k ženě všeobecně takový, jak jsem jej naznačil. Ta poesie chce být buďto tak spiritualistní, že pro ni neexistuje žena, stimulans pohlaví — ale proto ještě není tato poesie mužná; je pouze bezpohlavní, ne-li dokonce kleštěnecká (opravdově mužné básníky třeba hledati, jak ještě dále ukážu, jinde — to jsou právě ti, kteří mají ženu). Anebo druhý případ: je to poesie silně sexuelní, ale zase jen co nejúžeji sexuelní, totiž jen tělově a nervově. Pomíjí ethickou a sociální stránku pohlavních vztahů a vidí v ženě jen kalich smyslové rozkoše, a ještě více tu trpkou usedlinu, která zůstane na dně. Žena jako člověk, jako bytost chápání, soucitu a lásky hodná, zmizela téměř nadobro z naší poesie.

Zmizelo s ní sice mnoho, čeho nebude nikdo želeti. Je to očividný pokrok od starého seladonského cukrování, které natropilo v poesii tolik zla, protože bylo největší její lží Je to úspěch pravdy — a zajisté souvisí s celým realistickým hnutím moderní literatury — úspěch životní pravdy proti neudržitelné poetické legendě o jediné, věčné a ideální lásce a o ženě poloanděli, kterážto legenda s příslušnými increduencemi slavíků, luny a růží vyplnila více než půltisíciletí evropské lyriky. Pokrok tu tedy je, ale znamená zatím jen, že něco bylo odklizeno, ale nebylo novým nahraženo. Byl z chrámů poesie vyhnán fantom dívky-panny, která si tam po tolik věků hrála na bohyni a sváděla básníky k blouznění o absolutním erotickém štěstí. Byla vyhnána, když se ukázalo, že její nevinnost a krása je pouhé opotřebované líčidlo a každé její slovo že je lživá, od pokolení k pokolení přemílaná fráse. Ale místo její zůstalo prázdno, nebyla naň — alespoň ne ještě v naší poesii — posazena žena a dívka moderní, bytost křehce lidská, složitá a proměnlivá jako muž, naše vrstevnice a spoluobčanka, bytost, která se už sice nepohybuje mezi labutěmi, loutnami a růžemi, která čte noviny, vyučuje, pracuje v pisárnách a řeční ve spolcích, ale která může být a je zdrojem ještě hlubších, protože pravdivějších citových vznětů než její poetičtější, ale lživá předchůdkyně: Nebude už státi samojediná na oltáři, moderní lyrik tam sotva strpí jiné božstvo než své pyšné Já, ale dokud nebude postavena vedle něho, bude v této poesii pusto a nevolno jako v puritánské modlitebnici. Není dobře

člověku býti samotnému — tato věta, s níž váže církev vespolek ruku muže a ženy, platí i pro umění. Duševní svět básnícího muže, třebas byl sebe bohatší a barvitější, nemůže dokonale upoutati zájem jiných mužů, schází-li mu protipól — žena. Je to vždy kusý a něco ochuzený život; není to celá duše, celý svět.

Toto mizení ženy z naší poesie má své dobře odůvodněné příčiny. Že by pocházelo jen z individuelních disposic příslušných autorů, nedá se mysliti. Jako jedinečný zjev u jednoho, dvou autorů dalo by se to ještě jimi vyložit, ale jestliže se tento zjev vyskytuje u celé jich řady, bezmála u celé jedné literární generace, to je přec víc než náhoda. Tedy příčiny — ale kde je hledat? Dala by se jich, myslím, uhodnout celá řada; mohly by se hledati a nalézati v povaze naší české společnosti; v postavení, které v ní zaujímá — vlastně nezaujímá — mladý literát; v našem nedostatku vyšší společenské kultury, která by mohla vypěstovati ženu pozornosti umělců hodnou; a vůbec v celé té těsnosti a hrubosti životních forem, do nichž je u nás mladý talent zaklet. Jeho erotické potřeby jsou daleko delikátnější a složitější než u jeho předků, nedovede už opěvat primitivní nějakou Bětulinku boubelatou jako naši staří Čelakovští a Chmelenští — a vyšší žena, s komplikovaným a kultivovaným duchem jako on sám, kde ji má hledat? či vlastně: kde se s ní má shledat? Ta žena zajisté existuje, typ její roste a zraje i u nás, ale básník je buď tak odchýlen od života, že se s ním nesetkává, anebo že proň nemá oči, anebo že mu, shlížejícímu se stále v hladině svého Já, chybí jakýkoliv zájem a schopnost, aby zachycoval ženu, která je přec jedním ze zjevů cízí a nenáviděné objektivné skutečnosti. Ale všecky tyto příčiny nechci dále rozebírati; chci zůstat jen při jedné, u té, kterou jsem z předu označil a která souvisí s celým psychologickým vývojem erotiky a spodobování ženy v moderní literatuře. Zena — opakuju — mizí v dnešní naší literatuře proto, že legenda o lásce ve starém běžném smyslu je překonána. Dnešní básník, s citlivým svědomím pro životní pravdivost, štítí se přemílat dále tuto legendu, která ustálila v literatuře jednu z nejodpornějších šablon, i to jej omrzelo, dokazovati stále její nepravdivost a proto se jí docela vyhýbá a vyhýbá se i hlavní herečce v ní, ženě.

Myslím totiž legendu o lásce jednoduché, absolutní, ideálně nezviklatelné a trvalé, vznášející se k nebesům jako plamen čistý, přímý, nekolísavý a srdcem věčně živený. O lásce »až za hrob«, takové, která mluví pathosem přísah, které jde stále o život nebo smrt, která vylučuje každé jiné hnutí srdce vedle sebe, poněvadž se považuje za cit naprosto jednoduchý, přímočarý, celou bytost lidskou vyplňující. O lásce, která si vytvořila přísný zákonník povinnosti a která — docela analogicky ku křesťanské dogmatice, která stála ostatně u její kolébky — nabízí za plnění svých příkazů ráj, ovšem už na tomto světě. Legendu tuto vypěstoval katolický středověk, jmenovitě u germánských národů, dal jí sankci ve svátosti manželství, sepjal ji s celou sociální organisací doby, uvedl ji v soulad s křesťanskou spiritualistickou morálkou a když se počala rozsypávat pod silnou, pohansky smyslnou pěstí renaissance, ujal se jí protetantism a setrvačnost literární tradice ji udržovala dlouho ještě do moderní doby, i kdy už ve skutečném životě dávno ztratila kredit. Hlavní

osobou v ní nebyla žena, ale dívka; tvor náramně příjemný, ale náramně také jednoduchý. Měla jen vydávati vůni a sladkost, jako květina, to měl být celý obsah a smysl její bytosti. Její zájmy intelektuelní a sociální — a těch obou měla ovšem v těch věcích poskrovnu — vůbec celý její duševní a morální život jakožto bytosti lidské unikal této literatuře docela. Byla jen předmětem zbožňování, galanterii, aventurou. Skončila-li milostná historie svatbou, spadla opona; neboť pak nastávalo štěstí a jen štěstí, a to jak známo nezajímá ani v životě, ani v poesii, snad proto, že jako všecko ukojení a vyrovnání je to holé nic, nula.

Pohanský starověk těchto předepsaných forem lásky neznal. Jeho erotika nehrála se štěstím celého života, byla rozkošnická, bez velkých morálních skrupulí a idealistní příchuti. A když začal antický člověk blouznit o ideální lásce, docházíval povážlivě často — k homosexualitě. Tím méně erotiky bylo v manželství starověkém; věrnost tu nebyla ani tak příkazem srdce jako spíše paragrafem státního pořádku. A právě tak neodpovídal oné legendě skutečný život středověku. Tehdejší lidé žili sexuelně docela jinak než jak by se zdálo dle toho, co pěli krásným paním při loutnách a za poeticky romantickou jich erotikou skrývalo se leccos, co by patřilo do kategorie nejsmělejšího naturalismu — kulturně-historické poznatky o vetchosti manželských svazků ve středověku, o tehdejší prostituci atd. dovedou mnoho povídat. Ostatně, u románských národů neudržela se tato legenda na dlouho ani v literatuře, když už ve skutečném jejich životě pozbyla naprosto platnosti. Hlavní zájem francouzské a italské literatury soustřeďuje se na to, jak jen vyklouznout z jejího poručnictví. Každý podařený skok přes její ohradu vítá se s jásotem. Obě tyto literatury žijí a tyjí po celá staletí už, jmenovitě na jevišti, z manželské nevěry. Být nevěrným nebo nevěrnou a nedat se při tom chytit — to co bylo dle ideální legendy největším proviněním, dodává tu největší interesantnosti literárním a divadelním rekům, nepřičítá-li se jim to dokonce za ctnost. Platonický milovník stává se žalostnou, zklamaný manžel směšnou figurou — dobyvatel žen, erotický dobrodruh, žena skrývající svého milence do almar a tropící si blázny z muže starocha soustřeďují na sebe sympathie. Takovým způsobem se obor erotiky rozšířil: místo dívky nastupuje vždy více vdaná žena, k milující dvojici přistupuje osoba třetí, milenec ženy a místo lyrických duet nastupuje dramatický trojhran, pojímaný zprvu jen veseloherně, ale čím dále tím víc tragicky, čím více vyzírají citové a mravní konflikty, v úhlech jeho se skrývající. Všecko moderní drama francouzské, od Augiera a Dumasa až k Maeterlinckově »Aglaveně a Selysettě«, nedostalo se posud z toho trojhranu ven. Shakespeare na něm sice ještě nestavěl (a kde stavěl, jako na př. v Othellu, tam jen na motivech nedorozumění), jeho erotika hraje ponejvíce ve dvou, ale překonala už také dávno starou jednoduchou legendu, je plna klikatin a finess a je zabarvena renaissančně, ne-li dokonce moderně. V jeho dramatě lásky par excellence zamiluje se Romeo do Julie právě v okamžiku, kdy přestal milovati jinou a Julie miluje jej způsobem, který v očích germánského idealismu musí zdáti se pohoršením. Poměr Hamleta k Ofelii je tak složitý a skrupulosní, že by mohl sloužit za sujet k modernímu bourgetovskému románu.

Italská renaissance a francouzské rokoko docela rozbily starou legendu; každé dogma z lásky vyloučeno a nastala vláda veselé, bezuzdné, lehkomyslné galanterie. Žena tím však v literatuře mnoho nezískala. Leda že v ní počal být ceněn duch, esprit; za to však byla pojímána s největší ležérností a frivolitou její mravní bytost. Ale pod krajkovými náprsenkami galantních dobrodruhů zatlouklo přec časem srdce prudkým tlukem velké, tragické vášně. Počestný chevalier Desgrieux dovede milovati nevěstku Manon Lescaut a jíti za ní do vyhnanství a vyhrabati jí hrob v písčinách novoorleánských, matce všech budoucích dám s kameliemi a Marií Delormových, kurtisán ozářených nimbem čisté lásky, Typ jednoduché, normální lásky k čisté dívce mizí z literatury stále více jakožto málo už zajímavý a příliš primitivní. Vývoj společnosti převalil se mu přes hlavu a stvořil nové životní formy, rozštěpil staré jednoduché city, dal vyrůsti novým jich větvím a zrůdám, objevoval stále nové a nové kombinace vztahů mezi lidmi a ze srdce lidského, které, jak chtěl romantický idealism, mělo být chrámem, osvěcovaným věčným světlem jediné velké lásky, učinil zápasiště nejnepřátelštějších si citů a vášní.

(Dokončení.)

Hluchý květ.

Ola Hansson.

I.

V říši květin jest skupina, označená jménem odrůdy. Přesadíme-li keř plané růže na zahradní záhon, do sklenníku, nebo květináče za oknem, a pěstíme-li jej řadu let, utrpí značnou a osudnou změnu tím, že všechny plodící ústroje květu promění se v lístky okvětí. Jednoduchá koruna prvotního druhu, obejímající prosté a veliké mysterium, zmnohonásobí se tím, že ústroje její, prášníky a pestíky, také v listy se promění. Když stojí tu pak květ nádherou svých barev zářící, oblit zároveň proudem vůně, zdá se, že s nepoměrně vábnějšími sliby, s nepoměrně vášnivější žádostivostí usiluje přilákati k sobě všechen vzduchem se rojící hmyz, aby vykonal zde své předurčené prostřednictví — a přec uprostřed celé té vonící nádhery bydlí pouhé, neplodné n i c.

Jako takový hluchý květ byla mladá žena, o které chci zde psáti.

V jednom svém listu praví o typu ženy, který nalezla v kterémsi moderním románu a jejž uznala za přesný obraz sebe samy: »Představte si římskou šlechtičnu z doby úpadku císařství, nebo jednu ze středověkých Theodor, uvedenou do naší moderní společnosti, — vzděláním a návyky generací společenským ohledům v takovém stupni otročící, že spíše všemu možnému se podřídí, než-li povolila by v boji s pokušením. Myslete si ženu s takovými vlohami bez pomocných rukou mužův, — bez jejich pracovitého života a mnohostranných zájmův — den ze dne bez zaměstnání doma sedící, vydanou všem svým rozmarům a fantasiím, nikdy k jiným zájmům nepřidržovanou, nežli k oněm společenského života, jenž přece ničím jiným není, než »un grand rendenz-vous, où tout cause amour,« — pomyslete si, jak zbědovaný a zničující musí býti život, který ona žije.«

Tato na smrt nepřátelská protiva a nevyléčitelné rozštěpení, oběma příklady objasněné, tvořily základ její osobnosti a vyvolaly tragický konflikt v osudu jejího života. Leží přede mnou celá sbírka jejích dopisů, ve kterých odhaluje se celá její přirozená povaha, a stačí mi jenom otevříti kterýkoli z nich, na zdařbůh z hromady vytažený, abych vypozoroval vždycky neklidný, kyvadlový pohyb, bolestné tření dvou stejně silných mocí, k nimž byla neodvolatelně odsouzena. Mohu vzbuditi každým okamžikem ve svojí paměti řadu obrazů z vlastního života, na nichž ona jest středem popředí; a ze všech — ve formách ovšem velmi rozdílných, ale v každé nevyhnutelná jako osud — vystupuje mi stejná duševní představa vstříc, působíc na mne dojmem dvou krásných, dobrých očí, vyhlédajících ze hlavy jemně formované, ale každé jiným směrem šilhající.

II.

Byla ze staré, patricijské rodiny, přistěhovavší se již před několika věky z Německa do kteréhosi města v jižním Švédsku, a od té doby hrála tam vynikající roli, zaopatřující obchodní a úřednické kruhy tamnější svými členy.

Otec, zůstávaje věren svým rodinným tradicím, věnoval se již v nejrannějším mládí hospodářství; skoupil v odlehlé krajině ohromné kusy kamenitých a křovinatých pastvisek, a vynaložil celé své značné jmění na to, aby ty houževnaté, nezastavěné lány učinil úrodnými a obydlenými. Prováděl svoje plány: svážel ornici, zakládal lesy a kraj posel domy a dvorci. Na největším z těchto usídlil se sám, co vladař okrsku. A zde se narodila, zde prožila svá dětská léta, zde počala se navazovati a propletati prvá vlákna její fysické a psychické individuality. Celý onen oddíl jejího života stál později před ní v jediném obraze: viděla velký bílý dům se zelenými rámy v oknech, na pahorku, obklíčený lesem, s mocným, okrouhlým schodištěm na nádvoří, a sebe samu, bledou, štíhlou titěrku ve dlouhé řadě velkých vysokých síní, plných světla, dámu velikosti a ústroje loutky, plnou instinktivní, sotva polovědomé koketerie ženy, předčasně zralou, téměř dříve již, než opustila plenky a kolébku.

Otec však mohl své podniky jen tehdy provésti, zobracel-li svůj měšec na všechny strany: když dílo jeho stálo ve květu, byl vyhnán se svou rodinou z ráje, který sám tu byl stvořil. Bylo mu rozprodávati les po lese, dvůr po dvorci a konečně nezbývalo mu nic, nežli malá usedlost k upravení jednoduchého hnízda pro rychle vzrůstající rodinu, kde mohla sice do smrti vésti život bez starostí, ale také bez nároků. Zde vyrůstala do věku biřmování. Taková změna v postavení rodiny musila hluboce a bolestně působiti na každou dětskou duši; na její obzvláště osudně, poněvadž jak její schopnost pojímání dojmů, tak i její přemítavost již od přírody daleko překračovaly obyčejnou míru.

Ponenáhlé zjednodušování zvyků a potřeb, přechod z bezstarostného přepychu ku vzrůstající stále šetrnosti, pokořující pohled nástupců na nedalekém domově dětství, styky s bohatými příbuznými, — to vše sevřelo její myšlenky a city u větší míře, nežli byla s to spracovati, tím byly uvedeny do přepínané činnosti a následek toho byla její přepjatost a chorobná zjemnělost.

Odloživši krátké sukénky, byla poslána z domu rodičův, aby nabyla vzdělání a vychování, jaké platilo za nezbytné pro dívku její společenské vrstvy, ku které, navzdor změněným hospodářským poměrům, rodiče její ještě se počítali. Vstoupila do domu vznešených příbuzných ve Štokholmu a do jedné z největších dívčích škol hlavního města. Prozrazovala dokonale rázovitou individualitu již v onom ranním mládí, kdy většina mladých dívek má ještě nanejvýš všeobecnou a nevyhraněnou předtuchu svého pohlaví. Její žíznivost vědění a také její vlohy k mechanickému a intelektuelnímu studiu byly téměř stejného druhu jako u muže; přestoupila tedy do vyššího vzdělavacího ústavu, složila později všem požadavkům odpovídající zkoušku studentskou a dala se immatrikulovati na jedné ze zemských universit. Její citový a představový život nabyl ještě horečnějšího vývinu, a prožila v tom ohledu sama na sobě a na svých přítelkyních stadia života, která ve skutečnosti pro ženu jejího věku mají býti terra incognita, a ve svém dvacátém roce vydala malý román ve formě knihy, který měl v její vlasti succés de scandale.

Kniha již sama sebou byla v očích obecenstva v ošklivosti — a dvojnásobnou měrou proto, že byla napsána od mladé dívky. Byla ve formě řady jednotlivých, ne zcela souvislých episod ze života mladé dámy; ale závoj, který v umění označuje se jménem objektivity, byl tak průzračný, že plným právem mohlo se hádati, že jest to spisovatelka sama, se kterou se tu seznamujeme; ona a hrdinka splynuly v jedinou postavu. Na popisované dámě sredukována byla veškera jevná rozmanitost životních zájmů, snah a idealů na jediné: poměr ke druhému pohlaví. Potom pojata byla v líčení z celé rozmanitosti úkazů, ve kterých lomívá se takový poměr jako slunečné světlo ve prismu, pouze jediná skupina, totiž ona, utkaná ze střídající se, rychle pomíjející hry osvětlení a zabarvení povrchního, — kdežto vlastní základní barvy a vlastní hloubky zůstaly nepovšimnuty; láska seslabena byla v erotiku, a tato zase ve fádní, zvodnatělou formu, jíž od Angličanů dostalo se jména flirt. Konečně byly smyty všechny psychické prvky, vyskytající se v tajeplném, vzájemném přitahování se pohlaví; pro tuto mladou dámu sestával poměr k muži výlučně z řady fysiologických postupův, pouze na povrchu se odehrávajících: z náhle vyrazivších a stejně rychle mizících pocitů kůže, hrdla, ze změny teploty krve, a t. d. Tato kniha mladé dívky přinesla druh fysiologie pohlavních vztahů v jejich hře na povrchu. Toto zjednodušení poměru mezi mužem a ženou bylo jedním z charakteristických rysů knihy a hlavní osoby; jiný spočíval v tom, že ona ženská povaha vylíčena byla jako tragická pro hrdinku. Mladistvá dáma postavena tu co mučennice, poněvač nebyla s to přivésti svůj poměr k muži, naveskrz v malé fysiologické procesy se tříštící, ku přirozenému, fysiologickému závěru, nebo prohloubiti jej ve vášeň, v lásku. Spalovala se svým vnitřním vedrem, žádost trávila ji vnitřní nemocí a skutečně roznemohla se na těle i duchu, dostala bledničku a na konec provdala se za obstarožného pána, který neměl jiných předností kromě té, že byl nad míru distinguován. Proč neuposlechla hlasu přírody, na to spisovatelka neodpověděla; to stálo nad celou knihou jako veliký otazník, a měl jsi tušení, jako by spisovatelka skrývala za ním svůj obličej — z nejistoty,

z bolestného zastydění, z bázlivé úzkosti, aby neprozradila něco, co chtěla zatajiti . . . nebylo patrno, ze kterých příčin.

Bylo jí osmnáct rokův a právě stala se studentkou, když psala tuto knihu. Oba následující roky trávila na venku, dokončujíc ve Vevey své salonní vzdělání a posilujíc své všemožně zakopávané zdraví lázněmi v Pyrmontu. Roku 1883 vrátila se do svého domova. Obnos, jednou pro vždycky následkem omezených příjmů rodiny na její vzdělání vyměřený, spotřeboval se, rodina nemohla nic více na ni vynakládati, a nezbylo jí, než vrátiti se do otcovského domu. V době úporného, dlouholetého pobytu v odlehlém kraji, kde den pohřbíval den s nervyrvoucí, ducha-mornou monotonií, kde všechny hodiny dne řadily se jako příhrady k sobě, každá s nadepsaným záhlavím, kde celý život rovnal se mělké, stojaté vodě, lidé byli sobě rovní a obyčeje sobě rovné byly, — v tomto nuceném, mnoholetém, nepřetržitém uzavření, ve vzduchoprázdné samotě, v níž nerušeně pracovala její fantasie s minulým životem a se stále přítomnou žádostivostí, aniž by jí život přinášel nového materialu, vzbujela její osobnost vzácně chorobným vzrůstem, podobným onomu, jakým vzrůstají byliny na půdě silně udupané, nebo podobným náhlému rozvinu květiny, přenesené ze studené temperatury krámu neb ulice do teplého obydlí. Při tom mezi jiným rostla přirozeným způsobem také trhlina, která ve dví půlila nejvlastnější základ její bytosti; co bylo z počátku sotva patrným rozštěpením, rozšířilo se v propast ničím nevyrovnatelnou; vše, co s tím úmyslem v ni vrhala, napjetí vůle, rozběhy vášní, víření myšlenek, — ztratilo se v bezedné hlubině. A trhlina se šířila a hloubila, co léta šla, a když dostala se konečně k bodu, který byl jádrem jejího života a její osobnosti, totiž ku sloučení pudů s druhým pohlavím, střítila se celá ta jemná, křehká stavba v trosky.

III.

Jednoho letního odpoledne seděl jsem s ní v její panenské jizbičce, kterou upravila si v malém, podkrovním pokojíku ve štítu otcovského domu. Zařízení bylo nezvyklou směsí nedostatku a raffinovanosti. Na příč pokoje napjata byla opona, která dělila jej ve dvě půle: jedna, za oponou, byla jí ložnicí, druhá boudoirem a pracovnou. Tato byla přecpána nábytkem, že nebylo lze dvěma osobám bez tísně tam se pohybovati. Vyčtený vkus, vkus ženy a umělkyně vykouzlil z méně než nic laduplné interieur. Nábytek byl banalní, nemotorný, staromodní, sestaven z kusů na zdařbůh vybraných, z nichž žádný nehodil se k druhému; ale všechny přikrýval jakýsi nádherný, vzácný povlak, ráz individuality, která byla dosti silna, aby spojila nesoulad a zakryla protivy. A právě jako mladá žena, která seděla proti mně, měla vůni ve vlasech, jaké nebyl jsem posud u jiného člověka pozoroval, — nebyla to vůně vpraša-vaného parfumu, nýbrž jakési vypachování půdy vlasův, neurčitelná, slovem žádného jazyka nepojatelná vůně, cosi, jako sladký, teplý zápach vanilky, opojivý a přece skorem fádní, — tak také bil mi podobný zápach vstříc pokaždé, když přecházel jsem její dívčí síňkou, zápach, který činil ji čímsi jediného druhu na světě, v němž jsem obcoval, čímsi, co podobalo se jen sobě a ničemu jinému, čímsi uzavřeným, uceleným, co svůj vlastní

ráz oproti všemu hájilo; pokaždé zpozoroval jsem v sobě pocit, jakého nedopátral jsem se nikdy, nikde, dříve ani později.

Seděla na stolici v rohu u psacího stolu, pièce de résistance pokoje. Psací stůl, vtisknutý zcela do kouta, byl miniaturního formátu a přeplněn drobnůstkami. Ze zadní jeho desky vystupovala příhrada, na níž postaveny byly zamilované její knihy: Bourget, Swinburne, Goncourtové, nad tím zvedaly se terasovitě zaokrouhlené příhrady, přikryté zcela památkami a portraity, — mužskými podobiznami, portraity mužův, kteří stáli s ní v intimních stycích a znamenali stanice na cestě jejího života.

Seděla zády ke stolu; denní světlo padalo plně a tvrdě oknem na její postavu a obličej, — vyzáblou postavu, křehkou jako porcelan, ohebnou jako prut vrby, a šedobledý obličej, malý, oválný, nervosní obličej. Za ní, venku, mezi rámy oken, bylo viděti kousek modrého nebe a kousek zeleného lesa. Modrý vzduch visel těžký a mrtvý, zelený les čněl těžký a spící, připadalo ti, jako by onen se potil a tento namáhavě dýchal vyschlým hrdlem; zmocnil se tě pocit, že leží příroda pod oknem jako zvíře, jemuž vyprahlý, třesoucí se jazyk z tlamy visí, a které obrací oči s tlumeným a úzkostlivým mžikáním po vyvírající bouři.

Seděla ochable a pololežíc na stolici, jednu paži nataženou na psacím stole, druhou mdle svěšenou přes opěradlo. Po té změnila svoji polohu; naklonila horní tělo do předu, hlavu nechala sklesnouti na prsa, jako byla by krku příliš těžkou, aby ji mohl udržeti zpříma, a složila obě ruce do klína. Přímila se se zjevnou námahou, ale sklesla v nejbližším okamžiku opět v ochabnutí; dlouhé, tenké, bílé prsty na dlouhých, tenkých, bílých rukou proplétaly se jako červi; přetírala si nervosním, trhaným pohybem obličej, dýchala s obtíží, a na šedé kůži krku značily se dvě hekticky zardělé skvrny, po jedné na každé straně pod uchem. Právě v tom okamžiku vyřkla slova, která zachovala celou tuto vzpomínku v mé paměti čerstvou až do nejpodrobnějších jednotlivostí, silou tajeplné moci, s jakou duch zachovává organismus, jenž bez něho propadl by osudu mrtvoly: rozložil a vykouřil by se.

Mluvili jsme o muži a ženě, o lásce, erotice a manželství, o vášni a snění, o skutečnosti a blouznění. Rozhovor zemdlel konečně v buďto-anebo, protiva, ku které zašpičaťuje se tato otázka v dobách zpřejemnělé kultury a mezi lidmi, kteří rychleji se rozlišili nežli příhody a možnosti života, ve kterých uskutečniti se mají jejich ideály a potřeby. Před námi zvedala se osudná Jánova hlava lásky mezi mužem a ženou se svým jedním, krevnatým a masitým obličejem a druhým, měsíčně ozářeným obličejem Antinoovým. Tu, při spatření prvého, vyrazil z nejniternější její bytosti výkřik neodolatelný a bezděčný, jako cuknutí při bolestném dotyku, provázený posuňkem, pádem hlasu, výrazem obličeje, pro něž nemohl jsem nalézti jiného přirovnání, kromě představy přesyceného dyspeptika před plnou tabulí: »To je protivné, mně je to protivné, protivné!«

Tato slova vrhla abnormě pronikavé, téměř pitvorné světlo na její obličej. Jeho šedost stala se ještě nezdravěji šedou, zasládlý, fádní úsměv, zpola neukojený chtíč, zpola nevůle přesycení, — který ukládal se stále ztrnule kolem jejích úst, vyvolal v mé fantasii chaotický obraz pocitův, a pozoroval jsem poprvé v prazákladu její bytosti neuzdravitelně hlubokou

trhlinu, která, místo aby se zacelovala, vždy silněji krvácela, až usadila se studená palčivost na rtech rány.

— Mezi koutem, v němž uložil jsem se na pohovku a psacím stolem, u něhož ona seděla, byla celá stěna pokryta květinovými upomínkami. Každý květ a každý lístek byl pečlivě nalepen na papír nebo cokoli, vedle pak rok, datum, initialy a ledacos ještě — vesměs věci, zůstávající každému kromě ní nečitelným tajnopisem, probouzející však v její duši a v jejích nervech nálady a obrazy plné sladkosti světlých, tajemných upomínek. Slova, která jí neopatrně vyklouzla, a pak ta neobyčejná dekorace nástěnná, postavily se v mé duši vedle sebe: kontrasty a přec intimně k sobě patřící; a když protiva, jimi vyznačená, byla ve mně na chvíli spočinula, vzrostla a určitosti nabyla, splynuly v jedno s částmi, v něž prazáklad její bytosti byl rozštěpen.

Mladá žena seděla zde mezi květnatými vzpomínkami svými jako Oriental v harému dobře opatřeném. Tyto vybledlé, svadlé květy byly ohnivějších a dráždivějších barev pro ni, nežli veškeren živoucí, šťavnatý, květnatý porost zahrad a luk; ačkoli suché a bez vůně, polévaly ji opojným proudem libého zápachu, v nějž stápěla se jako v moře nervy jitřících pocitův. Možná dokonce, že původní zažitky, na která upomínaly, vyjímaly se velmi uboze vedle rekonstruovaných zjevů její obraznosti a jejího vzrušení. Viděl jsem ji jednou v silně a chvatně vyzářivší hallucinaci v jejím pokoji uprostřed těchto upomínek — vytáhlou, polonahou ženu s očima zavřenýma, kolem úst úsměv s rozkoší v sebe se stápějící, obhalenou atmosferou vlhkého tepla, stoupajícího z její krve a kůže, — vehlodávající se v žádost, která pomalu se spalovala, nemohouc na jediný okamžik vyraziti plamenem.

IV.

»V zahradě mé sestry«, píše v jednom ze svých listův, »rozkvětla veliká slunečnice. Miluji tuto květinu — velkou a mohutnou, barvy čisté a zářící. Měla jsem vždycky žluť ráda; — pokud jsem byla malá, měli to doma za sprosté a styděla jsem se za svůj vkus. Ve škole posmívali se mi pro moji zálibu v silných, svítivých barvách — byla tenkráte špinavě žlutá a špinavě zelená v modě. Nyní smím se přiznati: — miluji modro zářící, žluť, která svítí, červeň, která plane, miluji černě a běl, které se navzájem lomí, zeleň, která celujíc, lichotí. Jsouť tyto barvy věčným protestem přírody proti chladně šedému, strojenému, nejasnému a nečistému. Miluji tyto barvy — a přece hoví si mé oko nejlépe v mlze a přitlumeném světle.«

Tato nápadná protiva mezi tím, co »milovala« a tím, v čem »si hověla«, tato neustálá dissonance mezi tím, co chtěla a tím, co mohla, táhla se celým jejím životem a naveskrz všemi stadiemi, každodennímí příhodami a nahodilými udalostmi, které ji potkaly.

»Miluji na lidech a v přírodě mládí, vřelost, sílu, krásnou smyslnost«, píše na jiném místě; »jako miluji jaro: mladistvou zeleň, lehký a čistý vzduch, slabý větřík, střídající se světlo a stíny, pupeny a všechno možné, — tak miluji také život. Víte, že zamilovala jsem se do dubna a máje, do prvních nesmělých poupat na vychřadlých větévkách, do bílých ane-

mon na polozmrzlé zemi, do něžných jabloňových květů na bezlisté větvi, hynoucích pod prvou sprchou deště nebo sněhu, do celé této »puberté souffrante«, která jest nejjemnějším, nejporušitelnějším, nejnebezpečnějším a nejslibnějším ze všeho, co jen mysleti lze, a proto miluji měsíce, kdy všechno vyráží, ten jásot a bol a starost, jež probouzejí, a které srdce tak velkým a teplým činí a ruku horkou a žádostivou.«

To jest jedna polovina její bytosti s ideály jasně vyznačenými, s pravými pudy, s hlubokým, sympathicky vyznačeným spolupožitkem rozkoše bolesti. Ale pod touto žije druhá polovina život ještě intensivnější a účinnější, a moc její jest tak silná a přesahující, že přetvořuje prvou dle svého vlastního obrazu. A tak poskytuje sama obraz sluncejasné jarní krajiny, přes niž na příč padá hluboký, chladný stín, táhnoucí a dmoucí se stále do šířky, až konečně vine se slunečné světlo kolem celého toho černa a prázdna a umrtvení co pouhý jiskřící se okraj:

»Není mi dnes dobře, proto tak špatně píši. Vůbec sotva mohu se upamatovati dne, kdy byla jsem opravdu zdráva. Jest to ta nešťastná neurasthenie nebo anaemie, proti níž není pomoci. Vím, že jedná se především o to, překonati lethargickou mdlobu, ale nemůžete Si pomysliti, jak vábné jest ležeti docela tiše na vonícím, žlutém listí pod břízami za měkkých, slunečných dnů j e s e n ě, které jsou mi nejmilejší z celého roku. Anebo proseděti celé hodiny bez myšlenky a dívati se na měsíc, jak stoupá pomalu výš a výše nad hnědé, vlnící se, vřesovištnaté pahorky. Dánové mají pro to slovo »měsíčná touha«. Domnívám se, že mohu pochopiti tento stav; »nostalgie de la lune«, řekl by Bourget. — Neslyším takořka jediného ptáka zpívati, nevidím jediné květiny vyrůstati, abych nevzpomínala uprostřed svého namáhání »à desennuyer ma tristesse« na to, jak draze zakupujeme čest býti civilisovaným člověkem.«

Tato nervosita zžírala stále a stále na základech jejího života, na nejhlubší a nejmassivnější vrstvě v soujemu navrstvení, z něhož sestává přirozený člověk, na onom fondu affektované bezprostřednosti, který jediný dodává živý materiál k utváření života. Byla si plně vědoma tohoto postupu, který je pozvolným odumíráním, cítila jeho příčinu, jeho povahu, jeho následky, a zasmušovalo ji to: »Ujišťuji Vás, že trpím svou vlastní malomocí, svou nemožností, abych si něco předsevzala a provedla to. Jest cosi ve mně tak přežalostně měkkého a mdlého; kde jiní lidé jednají, nebo přemýšlejí, nebo sní — já ztrácím se v planých monolozích samy s sebou.« — A na jiném místě: »Nevím, jak to přijde: d ř í v e než něco vykonám, vidím to pouze z jediného zorného bodu; j a k m i l e však jsem věc vykonala, jest mi náhle jasnou se mnohých stran. A pak nepřestává mne trýzniti; a výsledek toho jest, že n e o d h o d l á m se nikdy k ničemu úplně a docela, bez obav a bez brykulí.«

Jest dvojitým člověkem, který vyčerpává se neustálými šarvátkami s sebou samým a stálým sama sebe spionováním; její přirozenost byla soustavy siamských dvojčat. Až vnitřní nesouhlas dosáhne svého nejzašpičatělejšího tvaru a nabude zároveň nejvniternější podstaty, octne se tento dvojčlověk tváří v tvář smrti. Ona, jež miluje nade vše jaro, mládí, pupeny a všechno možné, teplou zeleň a rašení — ona k o c h á s e v divadle pomíjejícnosti v přírodě: »Náhle rozbřeskl podzim, když Vy Jste

odešel. Nad celou přírodou rozložiio se ono je ne sais quoi melancholie, ona předtucha smrti, která prozrazuje se v tónu světla, v pochmurném padání stínův, ve zvláštní vůni země, v setlívajícím životu, vzduch naplňujícím. Miluji tuto mírnou, chorobnou průzračnost, která přichází po nepokojném, nervosním, nádherou závodícím lesku barev pozdního léta«.

Tato mladá žena milovala tedy jaro a podzim, vzrůst a zanikání, mladistvou vůni života a zápach mrtvoly — obé milovala stejně silně, každé jiným kusem svojí bytosti. »Včera právě než jsem se rozstonala, vyšla jsem ven a procházela se«, píše v jiném dopise. »Přála jsem si, kdybyste býval se mnou — to byste byl viděl barev! Tyto barvy byly pouze břidlicově šedý a fialový a mlhavě modrý a tmavohnědý vřes a bílý sníh. Ale tento vřes a tento sníh kreslily své melancholicky klidné, jednotvárné linie tak obdivuhodně jasně na mlhovitém pozadí, že sotva jsem chápala, jak taková jasnost a taková mlha mohou se doplňovati a tak těsně splynouti.« — Na tomto obraze krajiny nakreslila nepřekonatelně svůj vlastní charakter; stojím proti ní právě tak, jako ona proti této krajině.

V.

Jednoho odpoledne v pozdním létě vystupoval jsem na malé železniční stanici, nedaleko níž bydlela její rodina. Přišla mi naproti ke vlaku; dobré půl hodiny šli jsme žlutou, zaprášenou cestou po rovině a lesem, nežli došli jsme domova. Vyhlížel téměř jako některý selský dvůr v Šonsku: staré, hospodářské stavení s doškovou střechou, a nově vystavěné obydlí; dvůr ležel zcela o samotě na otevřeném, plochém dně údolí s návršími a lesy ve všech horizontálních směrech. Přišlo se nejdříve do malého, skromného salonu, který činil poněkud prázdný dojem; otevřené dvojité dvéře vedly na verandu révou vroubenou, odkud, přes zahradu nedlouho založenou, otevíral se volný, daleký rozhled na krajinu. Otec byl širokoplecí rolník vysokého vzrůstu, starého slohu, s rudým obličejem a šedým vlasem i plnovousem; nebylo ho jindy viděti, kromě oběda, a zřídka kdy co prohodil; chodíval o půl osmé na lůžko a vstával se slepicemi.

Matka byla docela jiné povahy; kulatoučká a majetná na těle i duchu, pohyblivá, dobrosrdečná a prostá; spouštěla se s nejlepším úmyslem, široce a jednotvárně do proudu nepromyšlených všedních řečí o všech lidech, situacích a příhodách, v nichž obrazil se monotonní, pokojný, idylický život domácí. Již v první večer mého pobytu v cizím místě a mezi neznámými lidmi vyprávěla mi při procházce krajem, na niž k večeru jsme se vydali, o příhodách rodiny, o bývalém blahobytu a nynější chudobě.

Léto bylo plné slunce a modré oblohy, krajina byla přívětivým, klidným koutem s lesem a mořem, a dny míjely mne tiše jako pasoucí se ovce na louce. Hodinu strávil jsem ve klínu rodiny, druhou ve společnosti nejstarší dcery v jejím pokoji nebo ve volném vzduchu; když tato minula, vrátila se ona a byla pak zase touto vystřídána. Mohla to býti idyla, z jaké nabude se červených tváří a mysli rozjímavé, — mohla býti, kdyby nebylo nejstarší domácí dcery.

Od prvního okamžiku cítil jsem ji na své šíji jako elektrisující stroj. Byla jaksi centrem vzrušení, na všechny strany vyzařujícím a sílu svou sdílejícím. Nevěděl jsem, co to bylo; z počátku vlastně nic, co mělo by pro smysly nějakou konkretní skutečnost; byla to výlučně její erotická disposice, která, rovna polypu, napínala dlouhá ramena po každém muži, který se jí přiblížil, chytala se ho, ovinujíc jej měkkým, pevným chvatem. To cítil jsem šimrati na mé kůži, vábiti v mojí duši, chvíti se v mých pocitech a vříti v mých smyslech; vzduch naplněný žádostí jejího pohlaví sevřel mne jako temná vzpomínka rozkošného snu.

Netrvalo dlouho a její duševní ruch nabyl stělesněného rázu. Cítil jsem její myšlenky tak dlouho a tak svíravě jako chapadla kolem mé bytosti se zadrhovati, že nepozoroval jsem pak ani přechodu ke skutečnému styku. Měla svůj zvláštní způsob podání ruky; i nejlhostejnější cizinec, který ponejprv a naposledy přijal její stisknutí ruky, cítil je ještě dlouho po tom; jeho ruka držena byla pevně, jako teplou náplastí, jako ve měkkém svěradle, co krev probíhala chvatnými nárazy. Bylo jí milé odpočívati pololežíc na pohovce ve svém pokoji, majíc mne, sedícího na nízké podnožce, vedle sebe; když pak rozmluva vždy pomaleji se rozpřádající počínala usínati a se zastavovati, a odrážejíc na své tiše ustálené hladině obrazy snění, přecházela v důvěrnost — třely se její dlouhé, tenké, bílé prsty po mých rukou, hladily mé vlasy a můj obličej: tonul jsem v podivném zášeří, v němž jasně chápal jsem pouze dvojí: její bílé prsty, kroužící kolem mých očí, a jakýsi horký dech, proudící ze špiček jejích prstův a rozlévající se celou mou bytostí. Odpoledne slavívali jsme siestu na vřesovitém pahorku, asi na hon ode dvora vzdáleném; suchá, sladká vůně vřesu stála jako mrak kolem nás a slunce pražilo skrze oděv na kůži.

Jednou odpoledne vsunula pod moji hlavu podušku a sama uložila se také na ni; leželi jsme tak blízko vedle sebe, že kštice jedna, uvolnivši se na jejím čele, lechtala můj obličej; předstírala, že spí, ale věděl jsem, že bděla; později, když jsme se zvedali k návratu domů ke kávě, oněměl jsem podivením nad výrazem jejího obličeje, jakého jsem nikdy před tím neviděl, kromě na jedné podobizně z doby, kdy byla v pensionatu. Obličej její stejně se zakulatil a zmládnul, kolem úst rozložil se úsměv nasyceného požitku a v pohybech jejích byla ona mdlá lenivost, jaká jeví se u ženy po nejintimnějším uspokojení. Učinil jsem poznámku, že zdá se mi nápadně podobna svojí staré podobizně, ona však odpověděla krátce a vyhýbavě, s podivením, které bylo spíše mírnou formou urážky, složila rychle svoji podušku a slunečník a brala se spěšně dolů po svahu, vyhybajíc se mému pohledu, jako by se za něco styděla.

Po dvounedělním pobytu u jejích rodičů vrátil jsem se do svého působiště. Ale nevyprostil jsem se z čarovné vazby jejího vlivu a její tajemné přitažlivosti, ačkoli leželo mnoho mil a mnoho protivlivů mezi ní a mnou: bylo mi, jako by se vzpínaly myšlenky její dlouze po mně, přecházel jsem s vybízejícím pocitem jejího stisknutí ruky, a vídal jsem dlouhé, bílé její prsty kroužiti po mém obličeji; její žádostivost přissála se vzdor veliké vzdálenosti a jinému zaměstnání sterými přissadly pevně na moji duši. Ale prošel čas, aniž mohl jsem se k ní vrátiti, jak

bylo umluveno; překážka podávala ruku překážce, a nebyl jsem s to řetězu jich přetrhnouti. Čím déle jsem nepřijížděl, tím četnější, delší a plnější byly její dopisy. Bylo to jako by se bála, že ramena její mohou povoliti, a dobře rozuměla umění, obejíti obávané zlo. Teplá, vlhká atmosfera vanula na mne z těch plně poškrábaných archův a táhla za sebou konkretní vzhled její ruky, — kouřilo se z oschlého inkoustu. Užívala všech možných prostředkův, aby mne k sobě přitáhla a obpletla co největším počtem vláken: kupila uměle upravená líčení přírody, prohloubené nálady, dala prokmitávati své touze po mně polozastírajícími slovy, jako nahotě těla jemným gázem, hrála celou stupnici tonových kadencí: byla sentimentální, koketní, šelmovská, vyčítavá, lísavá, poraněná, prosící.

Konečně jsem se vrátil a dřívější život počal poznovu. Tentokrát zastihl jsem v domě jiné dva mladé muže, kteří byli tu — jako já — pod jménem »přátel« nejstarší dcery. V základě zdálo se, že stojíme všichni tři na témže niveau intimnosti s ní; nikdo z nás nemohl vlastně dokázati nároků na to, aby jí byl něčím jiným nežli »přítelem;« s oběma druhýma obcovala právě tím způsobem jako se mnou, když jsme byli sami. Útočila na jednoho bez ostychu u přítomnosti celé rodiny, co druzí dva měli zvláštní potěšení přihlížeti; za měsíčných, bolně jasných nocí, na jaké bývá počínající pozdní léto tak bohaté, dmula se žádostivost její, směřující ku všem a k žádnému, tak groteskním způsobem, že všichni tři měli jsme jisté, téměř konkretní jeho vidění: úpěnlivá žádost stála kolem ní podobna kroužícímu se okruží pijící hmoty.

Byla jako nádoba tak naplněná, že třesoucí se obsah překypuje přes okraje. Jednou večer při návratu s procházky lesem, za divukrásného letního večera, kdy bije nepokoj krví přírody a lidé horečností její jsou zaníceni, za horkého, oblačného večera, kdy obloha vypukla by ráda v déšť, ale zdá se, že nemůže, zpozoroval jsem, že sestoupivši s vozu, mezi tím, co ostatní v předsíni odkládali svrchní oděv, zmizela náhle za rohem dvora spolu s jedním z mých »spolupřátel.« A trvalo dobré půl hodiny, než bylo párek opět viděti: byla zamlklá, bledá, smutná. Co se stalo?

Léto šlo a náš kruh se rozešel. S nastavším podzimem stěhovala se celá rodina do města, kde jsem tehdy provisorně působil. Od prvého okamžiku, co jsme se opět spatřili, — přišla ke mně jednou za soumraku říjnového dne s mladší sestrou do mládeneckého bytu, ohlásivši se návštívenkou — navazovala tu znova náš poměr, který v létě byl se zastavil. Naše styky, dosud tak nejasné, zdály se nabývati pevnějších forem. Přijala z mých rukou malou příruční pokladnu ku zařízení mého pokoje s neobmezenou právomocí. Zdálo se, že se zvláštním požitkem vzdoruje dobrému tonu a morálce malého města; navštěvovala kavárny samotna se mnou a projížděla se okolím v mé společnosti. Přišed jednoho zimního večera velmi pozdě domů, nalezl jsem svůj byt osvětlený. Když vstoupil jsem na prah, seděla u psacího stolu a četla ve knize. Moje překvapení bylo patrně zřejmé; zdála se zmatena a hleděla zakrýti svoje rozpaky strojeným, lhostejným klidem. Seděli jsme oba proti sobě s trhanými slovy a s pohledy vyhýbavými. Měl jsem plné kapsy nákupův pro jinou přítelkyni, která měla přijíti a byla poslední, s níž chtěl jsem

ji ještě seznámiti; čas postupoval nepokojně, byl jsem nervosní a roztržitý. Vyhlížela jako by se styděla za polopřiznanou dychtivost, jež dohnala ji k této večerní návstěvě, a jako by tušila, že byla prohlédnuta. Situace stávala se nesnesitelnou; náhle odcházela a doprovodil jsem ji nezbytně nutný kus cesty. O několik dní později, také již na večer, navštívil jsem její rodinu. Byla sama doma; všichni ostatní byli odešli. Seděli jsme spolu dlouho v jejím pokoji, skoupě, přidušeně se bavíce, co tma v pokoji houstla; vřelo a proudilo v nás polovědomé vlnění, ale co v nás bouřilo, bylo příliš složité a příliš tísnivé, nežli by se dalo ve slova vtěsnati. Tma uzavřela nás celému zevnímu světu, jako by ležela za zamknutými dveřmi a skrývala nás před námi samými; jen tu a tam prozrazoval pohyb, povzdech, našeptnuté slovo jednomu, kde jest druhý. Leč tím vniterněji pociťovali jsme svoji vzájemnou blízkost, tma tiskla nás dohromady, stávali jsme se dvěma těly, která se pronikala; ležela natažena na chaiselongue a já seděl jsem vedle ní; bezděčně ovinul jsem ruku kolem jejího těla. Jediný okamžik, co ticho kolem nás nekonečně se prohlubovalo jako v propast beze dna, a nad nímž vteřiny visely a chvěly se — pak tiše, s posuňkem spíše laskání nežli výčitce podobným, sesunula moji ruku se svého těla, vstala a rozsvítila lampu.

V této situaci leží celý její poměr ke mně. Byla jako jedna z medusovitých hvězdic, které bez ustání se roztahují a stahují. Její smyslný citový život kolísal sem a tam jako kyvadlo, monotonně, bezvýsledně; jednou rozhoupal se silněji, podruhé slaběji, a vždy stejně monotonně a stejně bezvýsledně. Blížila se co jediná, chvějící se jednotnost těla a duše, smyslův a pocitův, leč pud její přestal vždy v posledním okamžiku před konečným vrcholkem působiti, a ona táhla se zpět — aby opět znova počínala, věčně plna touhy, věčně neuspokojena. Vzdaloval-li jsem se jí při našem setkání, vrhala po mně smyčky svých myšlenek a afektovaných pohybů tak makavě, že jsem je téměř fysicky cítil. Byl-li jsem okamžitě přesycen tohoto neplodného, nervy jitřícího pohrávání, a ztratil-li jsem se na nějakou dobu z jejího dohledu, počínala si, jako by měla ztratiti kus svého života: psala list za listem, zpřevracela v nich zevrubně všechny možnosti mého nedostavení se a o příčinách navzájem uvažovala. Ale stalo-li se jí konečně po vůli a měla-li mne dobře a jistě střeženého pod ochranou svých čtyř stěn, a já sám se ptal, mluvil a prosil s pohledy otevírajícími a odhalujícími můj nejlepší, nejmohutnější život, — tu odvracela se před příliš silným větrem svého zdání jako bázlivá plavkyně na moři života, kterou skutečně byla.

Přišlo jaro a oba opustili jsme město; ona odcestovala s rodinou na venkovský svůj statek, já stěhoval se jinam. Intimní osobní styk pokračoval ve formě pilného, důvěrného dopisování. Po tu dobu hrála tak vytrvale a tak silně stejnou řadu tónů na mé bytosti, že počínal nástroj pod jejími prsty selhávati. Ale čím kratší byly moje dopisy, tím delší byly její, a doba mezi jejími listy zkracovala se stejným poměrem, jakým mezi mými se prodlužovala; kdežto moje vlékly se nuceně a namáhavě ode stránky ku stránce jako obtížení voli rozmočenou hlínou v jeseni, používala ona ustavičně tónu, jímž ptačí samička vábí svého

chotě na večer. Hektický plamen vanul z toho, co psala, kdežto z mých odpovědí sám cítil jsem vystupovati studenou mlhu lhostejnosti.

Tak prošlo několik let, co jsme se téměř neviděli. Z jejích listů jsem vypozoroval, že stále více churavěla na těle a hořkla na duši. Čil jsem, že stále většího nabývá vědomí, jak pomalu, ale jistě rozšiřuje se osudné rozštěpení její prapřirozenosti mezi pudem a vůlí k životu, a že konečně zoufalá stanula před touto propastí a vytřeštěně v ni nazírá. Měla chvíle, jako by byla odhodlána všeho se vzdáti; jednoho dne slyšel jsem od kohosi, že jde pověst, že učinila pokus se utopiti. Osamělost obmykala ji vždy těsněji, a ona, skloněna v ni, dýchala těžce a nestejně jako ryba na zemi. Tímtéž poměrem, oč méně látky podával jí život k eroticky smyslným fantasiím, přibírala na perversní rafinovanosti, a tím byl vyvolán neblahý střídavý tlak, který normalní ženu v ní nadobro zničil. Vžívala se v horečnou, žádostivou touhu, když lehávala na teplém vřesu ve slunečné lázni nebo na pohovce mezi květinovými památkami na zdech. Zároveň upravila svůj individuelní, chorobný způsob obcování s mužem v systém, a pojímala lidi, bytí a život pod zorným úhlem jakéhosi druhu epidermní smyslnosti. A s polovědomou šalbou formulovala oprávnění svého vlastního špatného chování co žena k muži, kladouc na nejhlubší vrstvu přirozené ženské povahy, která v prvé řadě činila ženu neporušenou, touhu po zalíbení se a potřebu, aby krášlena byla dvořením mužů, která ji celou opanovala; - - odůvodnila zcela dogmaticky koketerii co »věčně ženské«, co způsob, jímž žena nevědomky reaguje na dojem druhého pohlaví, co přestrojnou a projevovací formu jejích nejpravdivějších a nejopravdovějších instinktův.

VI.

Minuly dva roky. Naše dopisování poznenáhla přestávalo, jako tratí se vodní žíla v zemi, když původní pramen vyhledá si nový směr. Několik měsíců neslyšel jsem o ní nic, kromě jediného, že léto strávila v některém lázeňském místě, hledajíc posily pro své napadené zdraví. Tu došel mne jednoho dne dlouhý list, kterým sdílela se mnou, že v nejbližší době oznámí se veřejnosti její zasnoubení s mladým mužem, mně dobře známým.

Tento mladý muž byl jedním ze »přátel«, kteří — jako já — po nějaký čas byli ve styku s rodinou. Vytrval déle nežli my druzí a zůstal věren, co my odcházeli jeden po druhém svou cestou; snad také měl nejhlubší city pro ni z nás všech; a shrneme-li všechno dohromady, možná, že byl také tím, který nabízel jí nejlepší vyhlídky ke šťastnému životu. Byl úředníkem, a dalo se takořka na rok vypočítati, kdy své nastávající bude moci poskytnouti pohodlný domov, bezstarostné živobytí a výborné společenské postavení. Měl vzácné držení, distinguovanou formu obcování, jak jen může si přáti mladá dáma jako ona od muže, s nímž má se po celý svůj život společně na ulici okazovati a jímž má býti uváděna do salonův. Měl jižní obličej s jistým, poněkud exotickým znakem, který byl způsobilý právě tak jako jeho pravidelný profil — tak přesně a čistě vzorný profil, že vymykal se všem individuelním nádechům, všemu čistě osobnímu výrazu — vyvolati v ní nepokoj uměl-

kyně, a způsobiti touto cestou dojem na hlubší vrstvy její přirozenosti. Konečně byl mužem silně stavěným, ne pouze mužsky, nýbrž le mâle; postačil vyvolati bouři ve smyslech ženy. Všechny tyto vlastnosti tak dobývané a obdivované každou ženou, byly jimi pro ni zvláště u vysokém stupni; každá z nich odpovídala některé základní potřebě její bytosti, a všechny soujmem uváděly všechny struny nitra jejího ve chvění a znění. A přece — ocitnuvši se před posledním důsledkem, děsila se, odvracela se, váhala, jak činívala po celé své mládí přede všemi muži.

Jednoho zimního večera, když seděli jsme — já a ona — společně v pokoji, a skučení a burácení bouře venku, a hluboce rudá zář visuté lampy uvnitř zvaly k důvěrnosti, počala mluviti sama o sobě. Se slzavým hlasem, s rozechvělými nervy a obličejem plným starosti žalovala na svůj osud, že ona, — která nesnese pohledu na trpící zvíře, a strázně jiných lidí hlouběji cítí než oni sami, — kamkoli přišla, jen bolest a pohromu, rozjitřené pocity a bezesné rozjímání přinesla těm, jež nejvíce milovala. »Jest to tak tvrdé, tak tvrdé vědomí, ale nemohu si pomoci, n e m o h u. Jest jeden, jehož bych ráda učinila šťastným, on pravil, že mohu jej učiniti šťastným, a já chci také, ale nemohu, ne, nemohu! —« A tato poslední slova provázel mrazivý záchvěv jejího těla a v obličeji výraz smíšený ze zasmušilosti, útrpnosti a nepřekonatelné ošklivosti; znal jsem, že před jejím pohledem stál konkretní obraz, odpovídající duševnímu vzrušení a jejím slovům, a že bylo to intimní spojení lásky muže a ženy, před čím se třásla a couvala. A tento muž — jméno jeho nebylo vysloveno a nebylo toho také třeba — byl týž, jemuž chtěla se nyní zasnoubiti.

Nějaký čas po tom, když dostal jsem její dopis, viděl jsem v listech oznámení sňatku a brzy po novém roce byla svatba.

Připraven přesnou znalostí její povahy, sestavil jsem si hned po zprávě o chystaném sňatku budoucí horoskop tohoto manželství. Mé porozumění její bytosti bylo hnětlivým voskem, v nějž změklo dlouho trvajícím vlivem vřelých pocitův; a zároveň mohl jsem klidně rozebírati celý tento psychologický poměr mezi ní a jiným mužem, aniž jsem tím vlastní své duši působil bolest. V následujících dnech postavil jsem se tedy do střediska její bytosti, odkud veškery chodby života paprskovitě se rozcházely. Vypočetl jsem, kterou z těchto cest za zavládnuvších vlivů musí zvoliti; vydal jsem se sám na putování touto cestou a viděl jsem všechny situace, jimiž by mohla procházeti; jevily se mi právě tak konkretní a pevné jako ony, jež byl jsem již znal ze skutečnosti, její minulý život tvořící. Neboť právě tak, jak málo pro mne existuje podstatná rozdílnost mezi neviditelným pohnutím duše a viditelným pohnutím v zevnějším světě, — reprodukuji prvnější právě tak jistě, právě konkretně ve svojí duši, jako poslednější ve svých smyslech — tak málo také mohu rozuměti, proč máme se méně spolehnouti na objevy, které anticipovali jsme z vlastního nebo cizího života a odměřili nejspolehlivějším všech přístrojův, ležli na ony, jež ve vzpomínkách našich leží nakupeny jako pestré obrazy. Že dostalo se mi několika zprávami a vlastním názorem materialu, terý mohu rukama chápati a jiným okázati co pravděpodobné sesílení

toho, co již dříve stálo v mém vlastním vědomí pevně a s jistotou, o nic méně ani více relativní, nežli všechny ostatní jistoty na světě, to zdálo se mi konečně docela přirozené a nepřekvapovalo mne. Z nahodivší se pohnutky musil jsem několikráte zavaditi o město, v němž novomanželé žili; při obojí příležitosti potkal jsem na cestě mladého manžela, aniž on mne byl spatřil; coural se samoten ulicemi, mdlý a lhostejný, s výrazem v obličeji a s držením těla, jež — pro mnohé snad bezvýznamné — pro moje vnímání byly právě tak posilující, jako by na němou moji otázku odpovídal slovem anebo kývnutím hlavy. Pak slyšel jsem našeho společného přítele, — který na počátku jejich manželství často do domu novomanželů docházel — setkav se s ním jednou en passant, tak mystickým a tisíceronásobně nejistým způsobem mluviti o této mladé domácnosti, že za děravou stěnou jeho řeči prohlédl jsem celé manželské interieur, vyjímající se co přesná kopie originalu, který po měsíce s sebou jsem nosil a jenž mým vlastním nazíráním byl vymalován — —

— —

Rozhodla se, že odevzdá se muži na celý život, — stav duše podobný onomu, v němž člověk, poháněn jsa nebezpečím za sebou, vrhá se střemhlav v menší zlo, které leží před ním. Zděšena tělesným upomínáním, štvána pudem, naplněna přesycením monotonního života, jehož mnohými stejnotvárnými dny bylo jí projíti, aby konečně zůstala starou pannou, odhodlala se k dobrodružství, jakým byl pro ni sňatek. Avšak v myšlenkovém stavu, v němž očekávala tuto důležitou a rozhodnou změnu svého života, tajil se ještě jiný prvek: bylo jí na mysli jako někomu, jenž dlouhá léta seděl samoten ve ztraceném zákoutí a nyní hledí vstříc daleké cestě do cizích zemí. Dokud tento důležitý den byl ještě daleko, vesnívala si sladkosti ve blížící se skutečnost. Ale stejně rychlým krokem, co tento den se blížil nezměnitelný, vše zadrhující a všechny perspektivy uzavírající, nabýval jiný element vrchu v její duši: studené, lehtavé zděšení, jež hrozilo vybuchnouti náhle v zuřivý požár, a jímž hleděla se ohlušiti jako zoufalec ohlušuje svou trýzeň opilstvím. Mohla náhle, docela bez přechodu probrati se ze své každodenní lhostejnosti, a sama s úžasem se tázati, jestli to skutečně ona, která to všechno má podstoupiti; pak mohla si jen přáti, aby to vše bylo jen snem, a uchvácena být trýzní a nevolí. Jediné, co činilo jí radost v nových poměrech, souviselo s její ukojenou ženskou ješitností: že stane se opět interesantní osobou a mnoho lidí bude se jí obírati, že bude moci veřejně se okazovati zavěšena v rámě muže co nevěsta a budoucí manželka a t. d.

Den svatby přišel. Zmnohonásobila samu sebe jako zřídka kdy před tím; obrazila se ve všem: ve slavnostní výzdobě pokoje, v úborech hostí i v jejich slovech a posuňcích. Považovala se jaksi za středisko, mocně vyzařující bod, a tento pocit moci byl tak silný, že byly přehlušeny jím všechny ostatní. Omámena a opojena vědomím svého vlastního významu a rozehřáta svatební hostinou naplnila se onou lehkovážnou myslí a bázlivou bezstarostlivostí, již mnozí lidé hledí si zaopatřiti silnými nápoji, aby se připravili k nevyhnutelnému a obávanému úkolu. Když pak zmizel náhle celý aparát, jenž byl jí zrcadlem, když hosté se rozejeli, dům se vyprázdnil, opojení pominulo a osamělost blikala ze všech úhlův

a koutů na ni, a skutečnost předstoupiti mohla každým okamžikem před ni v jeho osobě v celé tělesné pochopitelnosti, — tu viděla se pojednou seděti zde více obnažena a více bez pomoci, než kdykoli v celém svém životě, cítila stud, cítila hrůzu, cítila vzpouru, jako by chtěl někdo vykonati brutalnost na ní, zahořela záštím, ano téměř nenávistí k muži, který měl právo na její tělo. Pak přišlo vyčerpání a s ním reakce; opanovala se a stoupala ve svatební lůžko s chladným, zoufalým rozhodnutím všemu se podvoliti, jako nemocný podrobuje se bolestiplné, nepříjemné, avšak nutné operaci.

Ale pak vypadla v každém ohledu z role. Ve svojí fantasii obírala se tímto aktem tak dlouho, tak dopodrobna, tak rafinovaně, že když konečně nastal, zdál se jí sprostým jednáním, kterým byla pošpiněna, čistě zvířeckým procesem, jenž ztratil pro ni půvab. Muž, kterého skutečně chtěla, a jemuž raději chtěla náležeti, nežli kterému jinému, zdál se jí zvířetem; s neodolatelným hnusem, se zuřivou nenávistí vrhla se na stranu, bránila se rukama, obracela se v jeho objetí; neslyšela jeho slov, necítila jeho polibků, naříkala, plakala, žebronila, hrozila, prosila. Hnus zahryzl se tak do její duše, že ležela s vypoulenýma, široce otevřenýma očima po celou noc, a když šeřilo se ráno, a viděla jej ležeti podle sebe s nahýma, zarostlýma prsoma a s otevřenými ústy, schvátil ji tak prudký odpor, že skřípěla zuby a zavírala oči.

Přel. Hanuš Hackenschmied.

Právo menšin.

Zásadou konstitučního života, jíž jest se dnes chtěj nechtěj podrobiti, jest právo a moc většiny. Většina rozhoduje ve volbách, ve sborech zastupitelských, v zákonodárství. Ale každý, kdo jednou v minoritě podlehl přemoci, cítí živý odpor proti této zásadě jako kruté a nespravedlivé, zvláště když, jak často se přihází, vítězství většiny jest čistě nahodilé. Přirozeně, že takto vzniká snaha, proti právu většiny postaviti právo menšiny. O této otázce jedná spis prof. Jellinka: Das Recht der Minoritäten, zvláště časový v dnešních zápasech jazykových v Rakousku. Spis nese pečeť němectví, řeší otázku, kde jest mu dnešními poměry se zabývati, ve smyslu a dle přání Němců, ale v zásadě hlásá názory, čtenářům našim odjinud sice již známé, ale nových a nových zastanců si získávající. Poněvadž problém řeší se zde na podkladě současných poměrů a dnešních našich zápasů v Rakousku, považujeme za důležito, aby i u nás bylo o spise jakés vědomosti.

Zásada, že většina rozhoduje, vyvíjela se ponenáhlu a zatlačovala nezřízený vzájemný boj a zápas. Starověké demokracie zásadu tu znaly, ale uznávaly nezřídka i práva menšiny. Středověk jí nepřál. Dovedl-li srdnatý muž přemoci pět zápasníků, proč by se měl podrobovati hlasování většiny? Byly zastupitelské sbory, ve kterých až do novější doby se hlasy vůbec nečítaly, jako v uher. sněmu. U Germanů rozhodovalo se ve veřejném životě, jmenovitě ve volbách, jednohlasně, často aklamací a anglické poroty musí podnes rozhodovati o vině nebo nevině obžalova-

protahování anebo přerušování prací parlamentních obstrukcí minority není v anglic. parlamentně již dávno ničím novým. Pamětihodné jest sezení dol. sněmovny 12. března 1871, ve kterém menšina vybojovala 23 hlasování. Teprve r. 1881 byla v dol. sněmovně za obstrukce Irů zavedena closura debat.

Jiným legálním obranným prostředkem menšiny jest abstinence nebo secese. Důležita jest hlavně tehdy, stane-li se shromáždění pro nepřítomnost menšiny neschopno k usnášení. Prostředek ten jest vydatný jmenovitě, když se vyžaduje přítomnosti značného počtu členů.

Jednoho práva však menšina míti nemůže: totiž práva k positivní práci. Votum menšiny nemůže v žádném shromáždění platiti více než votum většiny. Za to může menšina chrániti sebe i jejím zájmům sloužící instituce, dá-li se jí moc opříti se usnesením většiny.

Důležitější jest otázka práva menšin v další budoucnosti a to ve všech směrech, nejen ve sborech zákonodárných. Společnost moderní se demokratisuje čím dále tím více. Ať se z toho radujeme nebo se toho lekáme, žádná moc na světě nedovede tento proces zastaviti. Tu rychleji, tam pozvolněji postupuje nivelisace kulturních národů. I o společnosti platí slova geologů, že hory časem se rozpadnou a sřítí do údolí. Mimo to čím dále, tím více nabývá ve společnosti moci jiná tendence: kolektivistické, státní mocí garantované uspořádání lidských záležitostí, založené na myšlence největší solidarity jedinců. Jedinec bude nucen stále více obětovati celku ze své samostatnosti. Čím dále totiž bude pokračovati demokratisace společnosti, tím větší moc bude míti princip majoritní a čím více bude solidarita zatlačovati jedince do pozadí, tím slabší budou hráze, uložené panující vůli vzhledem k jednotlivci. V tom však spočívá veliké nebezpečí pro civilisaci. Dnešní Francie jest toho příkladem, že nic nemůže býti bezohlednější, krutější, primitivním právům jedince nepříznivější než demokratická většina. Poznání to není snad výlučným názorem směrů, nepřejících reformě společenské, nýbrž hlásají to právě zápasníci za moderní politický rozvoj a sice hlasitě a bez ostychu. Jen člověk zcela slepý ke skutečnosti mohl by ještě dnes sníti o dobrotě a pravdymilovnosti mas. Bylo by také divnou věcí, aby šlechetné vlastnosti, jež tak zřídka se ohlašují u jednotlivce, byly zvlášť hojny v mase. Každá nová idea a každá veliká myšlenka, jež konečně dobyla světa, musila podstoupiti těžký a nebezpečný zápas s odporem panujících vrstev. Tento odpor jest stonásobně větší ve společnosti demokratické, ve které panuje neobmezeně vláda veřejného mínění, jež není ničím jiným než vůlí většiny, politicky i sociálně rozhodující. Veřejné mínění dovede odporující názor bez milosti potlačiti a mnohem větší odvahy jest třeba k tomu, postaviti se na odpor jemu než rozkazům vladaře, jak novější dějiny demokracie svědčí. Jest bez odporu přeháněním, praví-li se, že konečným vítězstvím demokracie a absolutní vlády veřejného mínění ztrne každý národ v čínské nehybnosti, poněvadž každý pokrok bude prý udušen nehybností mas. Nicméně nebezpečí hrozí, že bude spoután volný rozvoj jedince a menšin a právě jednotlivci a menšiny to byli, jež v dějinách lidstva se o všeliký pokrok zasazovali a k němu podnět dávali. Ale již ozývá se na mnohých stranách odpor proti panujícímu směru. V době, jež chystá se prohlásiti bezvý-

hradné právo většiny, slyšíme jednak o nadčlověctví, jednak o anarchismu. Jádrem těchto učení jest myšlenka, že jest sociální důležitosti prvního řádu, aby uznána byla sféra individuality, do které nemá zasahovati stát a společnost a ve které nemůže býti žádného podrobování se vůli většiny.

Budoucnosti naskytá se tím veliký a důležitý úkol. Věčný zápas mezi vládou a svobodou bude trvati i v příští demokratické společnosti. Hráze, jež dnes ještě vzdorují jedinovládě majority, budou snad strženy. Ale pak se dostaví hluboká krise. Jak bude řešena, o tom dnes není možno ničeho říci. Doufejme, že lidstvo v ochraně práv menšin najde záchranný prostředek před trvalým kulturním úpadkem.

Naše země.

Výsledky novějších geologických bádání podává Th. Novák.

II.

Vystoupíme-li za jesenního dne na některý vrch v Českém Středohoří, a rozhlížíme se po reliefu okolní i vzdálenější krajiny, záhy uznamenáme různý ráz našich útvarů půdy. Kdežto v nejbližší blízkosti zdá se, jako by řada kup sena zdvihala se mezi údolím Labe a Oharky, prostírá se směrem ku Praze mírně vysoká planina, nikterak značně zvlněná; na obzoru severozápadním však jeví Krušné Hory tvar znenáhla od úpatí se zdvihajícího hřbetu, jenž místy se pne ku značnější výši. Odkud tato rozmanitost horských forem?

Domněnka, že povrch zemský od počátku měl nynější svou podobu, netřeba ani vyvraceti: již od dob historických změnily se na příklad značně břehy moře Jaderského: zatím co úskalí Dalmatská stále v moře se ponořují, vzrůstá nános na protějším pobřeží Italie tak, že některá starověká přístavní místa jsou vzdálena nyní až dvě hodiny od moře.

Pozorování taková konána podél veliké části břehů mořských, ano i uvnitř pevnin zjištěno kolísání ve výšce nad mořem. I není příčiny, proč by takové změny nemohly trvati od dob pradávných. Pohlížíme-li na vývoj země se stanoviska hypothesy zhušťovací (v oddílu I. vyložené), jest možno vyložiti v souhlasu s pozorováním složení vrstev zeměkůry nynější podobu takto: Když utvořila se pevná kůra zemská, neměl povrch její značnějších vyvýšenin ani prohlubenin. Vytvořením této pokrývky nebylo zastaveno ochlazování dílem tekutého, dílem plynného vnitra. Ochlazováním zmenšuje se objem u největší části známých hmot, tudíž ubylo velikosti země, zkrátil se její poloměr a zmenšil i její povrch. Jelikož pevná kůra zemská čili lithosfera jest prostřednictvím latentně plastické vrstvy s vnitrem spojena, zasažena byla účinkem tohoto stahování; tloušťka její se patrně nezmenšuje, i nastává značné napjetí, jehož působením se jednotlivé části této kůry z původní polohy výšinou. Dřívější názory, že proměny lithosfery způsobeny byly silami ze středu země působícími, nesouhlasí s uložením pošinutých vrstev, jež naopak poukazují na působení tlaku celkem rovnoběžného s povrchem (t. ř. tangentialního), a tento se

dá vysvětliti nejlépe způsobem shora vyloženým. Pěknou analogii poskytuje nám vysychající ovoce, jehož šťavnatý vnitřek rovněž na objemu ztrácí: slupka, jež dříve jako hladká vrstva je pokrývala, schoulí se znenáhla v hojné vyvýšeniny a vrásky. Že chladnutí vnitra zemského stačí ku vyvození všech vypuklých a dutých tvarů povrchu, ukázal Deville svým výpočtem, dle něhož ochlazení země o 600° (což není změna poměrně ohromná proti teplotě Rittrem předpokládané 100.000 C°) by mohla na rovníku vytýčiti tři pohoří rozsáhlá jako Alpy.

Názory naše o poměrném stáři jednotlivých vrstev vypracovány byly teprve v posledních 60 letech. Na počátku bádání geologického třídily se útvary zemské dle hornin, z nichž jsou složeny: nynější třídění zakládá se na zbytcích živočišstva a rostlinstva, jež se v nich zachovaly; vápenec vyskytuje se ve všech útvarech, podobně i pískovec a břidlice. Názvy útvaru křídového, kameno-solného, kamenouhelného jsou jen dědictvím, jež se jen zvykem a pietou ku původcům jmen těch udržuje. Proč se nyní na povahu hornin tak malá váha klade, vysvitne ze způsobu, jímž vrstvy zemské dle naprosto jistých výzkumů povstaly. Některé z hornin, jež na povrchu země se vyskytují, jsou části původního tuhého obalu země, jenž z tekuté neb těstovité podoby se vytvořil; a dle způsobu škraloupů, jež na chladnoucích kapalinách vznikají, skládají se z desek, v nichž celkem rovnoběžně jednotlivé součásti jsou uloženy. Za takovou pokládá se rula, onen narůžovělý neb šedý kámen, jenž hlavní kostru pahorkatiny jihočeské tvoří, ve vysočině Česko-moravské na velikých plochách na světlo vystupuje, a tam, kde v osamělých skupinách do výše trčí, na rovnoběžné plotny snadno se rozpadá. Složení její z průhledných téměř zrnek křemene, matného živce a světlých neb tmavých, vždy lesklých lupénků slídy jest bedlivému pohledu snadno patrno. Složení toto jest z chemického zřetele nad míru důležito: jest to křemen čili kysličník křemičitý a sloučeniny jeho čili křemičitany kysličníka draselnatého, sodnatého, vápenatého, hořečnatého, hlinitého, železnatého a jiných méně důležitých.

Zkoumáme-li všechny horniny ostatní, shledáme, že se v nich opakují tytéž látky, jen kyselina křemičitá bývá nahrazena kyselinou uhličitou, vodou, chlorem, kyslíkem, látkami, jež jednak v ovzduší, jednak v tekutém obalu země jsou přehojny.

Nad zmíněnou prvotní korou vznášela se hustá atmosféra, plná vodních par, kysličníku uhličitého, ammoniaku, chloru a nejspíše rozmanitých jiných plynů, jež nyní jen v malých sledech v ní existují. Záhy se srazily vodní páry, a utvořily po celé zemi hladinu ohromného moře. Tento ocean se lišil asi značně od moře, jak si je nyní představujeme: voda jeho pod ohromným tlakem ovzduší, zahřívána ještě hojným teplem z vnitra země, měla teplotu vysoko nad normálním bodem varu, a zmítána byla neustálým neklidem, jejž působily stále ve vnitru se vyvinující páry a skoro nepřetržité bouře, které v atmosféře parami nasycené zuřily. I můžeme si snadno představiti, jak vlivy tohoto bouřného oceánu mocně dno jeho vyhlodávaly; nad to předpokládají mnozí badatelé (Gümbel, Credner), že chemické složení vody mořské tehdy bylo zcela jiné, ana pod vysokým tlakem nasycena byla z ovzduší zejména kyselinou uhličitou

a chlorem, čím chemické účinky její na pevné dno se ještě zvýšily. Látky, jež takto byly pevné zemi urvány, dílem v podobě úlomků, zrn pískových za silného vlnobití zurážených, klesaly záhy na dno, dílem jen mechanicky jako jemný kal se ve vodě praoceánu vznášely, za klidu znenáhla dolů klesajíce, částečně v ní byly rozpuštěny, a vzájemným působením sloučeniny se srážející poskytovaly. Tak vznikla na dně mořském první usazenina, jež součástmi valně se nelišila od původní kůry. Když se později vrstva ta z moře zdvihla, nebo novými sedimenty pokryla, změnami miliony let trvajícími přetvořila se v pevný kámen. Příkladem takových hornin jsou zejména prahorní břidlice či fyllity. Že ve vrstvách usazených horniny zcela různého složení se vyskytují, ačkoli pocházejí vesměs ať přímo, ať prostředně z roztříštěné původní kůry zemské, není nikterak absurdní. Křemenné žíly vznikly osamocením kyseliny křemičité z jejích sloučenin, křemičitanů. Na místo nich nastoupila často kyselina uhličitá, v ovzduší vždy hojná; mohutná ložiska uhličitanů, jimiž jsou zejména vápno, pak některé rudy železa, cínu a j. kovů, vysvětlují petrografové jako vzniklá přeměnou křemičitanů; jinde týž úkol měla kyselina sírová, jež povstala spálením síry a okysličením vzniklého kysličníku siřičitého. Mezi sírany, které větší ložiska tvoří, náleží sádrovec, síran vápenatý vodnatý, a týž bezvodý, slující anhydrit; oba jsou stálými průvodci ložisek kamenné soli, a patrně usazeniny chemické z vody mořské. Konečně část křemičitanů po vyloučení křemene zůstala beze změny, neb přijala nejvýše vodu: příkladem prvních jsou nejlepší rudy železné, magnetovec a haematit (krevel), od něhož limonit (hnědel) jen obsahem vody se liší. Co se však stalo s křemičitany sodnatými a draselnatými, any kysličníky, uhličitany i jiné soli těchto kovů hornin tvořiti nemohou, jsouce ve vodě rozpustné? Tu nastala změna hlavně působením chloru, jenž se sodnatými sloučeninami dává látku velice známou, sůl kuchyňskou. Ta byla a jest dosud důležitou součástí mořské vody, z níž se, když část moře od ostatní oblasti vodní byla oddělena a znenáhla vyschla, usadily vrstvy soli kamenné, provázené četnými látkami vedle ní v mořské vodě obsaženými, silvinem (chloridem sodnatým), solí hořkou (síranem hořečnatým), Glauberovou (síranem sodnatým), zmíněným již sádrovcem a anhydritem, což nejlépe lze pozorovati na známém solném souvrství Stassfurthském (v severu pohoří Harzského). Mimo horniny vzniklé mechanickou a chemickou cestou jsou takové, jež jsou výsledkem života organického, a nazývají se zoogenní a fytogenní. Hladina i hlubiny mořské jsou oživeny ohromným množstvím podivuhodného zvířectva. Z něho vynikají velikostí živočichové, kteří buď mají tělo pokryté pevným vápnitým krunýřem, jako mořští ježci, mořské hvězdy, rozmanití raci a krabi. Jiní opět vypocují jako náš hlemýžď ze slizkého, měkkého těla vápnitou skořápku, jež jest jim pak úkrytem před nepřáteli: sem náležejí přečetní plži, lasturnatci (příbuzní škeble a ústřice) nyní nehojní, kdysi však přečetní skořepatí hlavonožci, pak veliké množství korálotvorných polypů. Největší však hojností vynikají z živočichů vápenitou skořepinou opatřených tvorové drobnohlední, kořenonožci čili foraminifery. Zvířata ta přijímají vápno ve vodě mořské v nepatrném množství rozpuštěné ku stavbě svých příbytků a koster; když zvíře zhyne, klesá schránka jeho ke dnu a minerální látka

její stává se stavbou zeměkůry. Vrstvy tím povstalé bývají mnoho metrů mohutné a skládají se ze samých často ještě zachovalých skořepin a koster zvířecích; to můžeme pozorovati dobře na jedné plotně vápence z okolí Prahy. — Tak jako foraminifery vápenné, vytvořují křemité rasy Diatomaceae (rozsivky), rovněž mikroskopické, ze svých skořepin značné žíly i vrstvy křemenné; jsou-li ještě sypké podoby, poskytují »infusoriovou hlinku« z okolí Františkových Lázní i odjinud známou. Konečně těla vyšších stromovitých rostlin, uložená pod novými usazeninami, pozbyla ze svého složení chemického znenáhla skoro všeho kyslíku a vodíku a stala se základem ložisk uhlí kamenného a hnědého.

Dle podané genese útvarů jest dosti zřejmo, že táž hornina v dobách nejrůznějších se mohla usazovati, neboť stejné podmínky mechanického a chemického rázu se mohly častěji opakovati. Zároveň jest nepochybno, že vrstvy svrchu stručně vylíčené, z vod usazené, měly polohu původně vodorovnou. Vrstvy, jež vskutku pozorujeme, jsou skoro vždy z polohy té vyšinuty, a sice vrstvy nejstarší na témž místě vždy nejvíce. Uvedli jsme již jako příčinu toho zjevu stahování země, jež působí pak ve vrstvách pevných tlak s povrchem rovnoběžný. Pro vysvětlení vzájemné polohy vrstevní nutno přijmouti, že děj smršťovací trvá od pravěku zemského nepřetržitě, občas však místně značněji vystupuje. Jsou-li na některém místě nahromaděny horniny velice pevné, které mu vzdorují, soustředí se působení tlaku na partie podél nich ležící: tak směr pohoří Alpského byl dán massivními starými horninami střední Francie, menšími pevnými skupinami jižního Německa a mohutným massivem jihočeským, jak pozorováním hlavních pásem, místních ohybů a zúžení snadno shledáme. Všeobecný účinek smršťování jest vytvoření povrchu mohutně vlnitého; leč tam, kde soudržnost hornin nemohla vzdorovati tlaku, přelomily se na mnohých místech a podél trhliny posunuly, zpravidla ovšem do výše. Ale struktura ta se jeví i v menších rozměrech, i můžeme spatřiti v odhalených vrstvách na př. tmavého vápence mezi Hlubočepy a Chuchlí přečetné klikaté místy i ostře se sbíhající ohyby i pošinutí.

Následkem t. ř. dislokace vzniknou z vrstev původně vodorovných vyvýšeniny a prohlubiny, a dle toho můžeme horstva takto třídit: Jestliže převládalo zvlnění, úzké záhyby, vznikla pásmitá pohoří, takové podoby, jako Šumava, Rudohoří, Sudety, Alpy. K nim náležejí nejvyšší horstva země, a jich hlavní pás probíhá Starým světem od východu k západu, Novým Světem od severu k jihu. Podoba těchto horstev v jich nynější výši počíná dobou poměrně nedávnou. Horstva téhož způsobu, jež v dobách dávnějších se utvořila, podlehla na to mnohým změnám, vyhlodání vzduchem, vodou, novým pošinováním podél trhlin či vržením a následkem těchto porušení mají ráz středohoří: takovými jsou více skupinová horstva Harz a Smrčiny. Jinde opět neutvořily se téměř záhyby, nýbrž veliká hruda neb deska zemské kůry se posunula do výše podél trhlin: příklad takovéto vysočiny slabě vlnité, za to však hlubokými údolími řek rozryté, podává vysočina Českomoravská; ještě však bližší obraz vyvýšené desce poskytují vnitro Arabie, severní Číny, planiny v západních státech Unie. Dokončení.)

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Gustav Le Bon, Psychologické zákony vývoje národů. (Knihovna Rozhledů.) Nic nekarakterisuje snad spěch naší příliš rychle žijící doby tak významně, jako zdvihající se odpor nikoliv jen proti názorům již odumírajícím, nýbrž i proti takovým, které jsou teprve na postupu. To nejlépe patrno na myšlence socialismu, jehož největší rozmach dávno ještě nenastal, a proti němuž již zvedají se ze všech stran i z těch, kde nejsou ohájcové nynějších společenských řádů, hlasové plní hněvivého zamítání. Nietzscheova filosofie strachující se tyranie davu i škola dekadentní v literatuře kladou stejně houževnatě dogmatu socialismu o rovnosti lidí odpor, jako věda, jež počavši Darvinovou theorií o přemožení slabého silným, jakožto nezviklatelném zákonu přírodním, prohlubuje tento názor a podepírá jej svými výzkumy.

Mezi učenci naší doby náleží na kolbišti tomto jedno z prvních míst francouzskému vědci Bonovi, jehož dílo »Duše davu« nalézá se již delší dobu i v rukou českého čtenáře.

Knihovna Rozhledů předkládá v XXII. svazku svém obecenstvu našemu další práci téhož učence, patřícího do kruhu oněch francouzských vlastenců, pracovníků, kteří strachujíce se o budoucnost národa svého, ze všech oborů vědění snášejí stavivo k budově, v níž lidu svému chtějí připraviti trvalejší útulek pro doby příští.

Zmíněná kniha jest snad myšlenkově nejobsáhlejším dílem, jež v dobách posledních českému obecenstvu bylo do rukou dáno, proto ale také vyžaduje k pochopení svému pozorného čtení.

Jako v »Duši davu« i v knize Psychologických zákonů vývoje národů trne spisovatel přímo hrůzou nad heslem o rovnosti lidí a rovnosti národů a nad důsledky hesla toho, jež je mu chimerou, která se vychováním odkliditi nedá a již nyní zplodila tolik zla. Při tom mluvě o »národu«, zaměňuje to slovo často za výraz »rasa«, na rozdíl od jiných sociologů, ku př. Topinarda neb Leroi Beaulieu, kteří pojem »rasy« a »národa« přesně liší, pokládajíce »národ« za plod historického vývoje se společnými dějinami a společným vědomím příslušnosti k sobě, kdežto Le Bon, pokládá v práci své všechna tato karakteristika za zjevy pouze podružné, vyplývající jakožto účinek z těžce změnitelných psychologických a fysických (anatomických) znaků.

Dle něho má každá rasa tak pevné duševní složení, jako má pevné složení anatomické. Společné psychologické znaky každé rasy obdobní jak jeho fysické jsou mu důsledkem dědičnosti z dlouhé řady předků,

kteří mají na individuum rasy více vlivu než jeho bezprostřední rodiče. — Vliv prostředí na individuum jest dle Bona daleko slabší než jiní za to mají. Vyhaslé generace vnucují jednotlivcům a národům nejen fysické složení, nýbrž i své myšlenky.

Kde tímto dědičným hromaděním nastala jednota citů, idejí, názorů a zájmů, nabylo duševní složení národa velké stálosti a bylo příčinou velkosti národa, na příklad u starých Římanů, dnes pak u Angličanů, kdežto u starých Řeků a dnešních Italů k jednotnosti se nedospělo.

Prostředí, které v karakteru národa dalo vzniknouti pouze podružným znakům, mění jen zdánlivě i samotnou rasu. Francouz velké revoluce byl stejně nakloněn vládě autoritářské jako Francouz dnů dnešních.

Rasy jednotlivé nestojí na stejné výši. Na nejvyšším stupni stojí národy indoevropské, vyšší rasy se odlišují od nižších karakterem a inteligencí, mezi sebou pak se vyšší národové liší karakterem, jehož nejdůležitějšími prvky jsou vytrvalost, energie, schopnost sebevlády a morálka, t. j. dědičná úcta k pravidlům, na nichž společnost spočívá.

Inteligence (rozum) se dá vypěstiti, karakter nikoliv. Černocha i Žaponce možno vzdělati na roveň dobře vychovaného Angličana, Angličanem se proto nikdo z nich nestane.

Čím jest rasa vyšší, tím více roste nerovnost individuí, jen u nižších jsou si individua rovna. Postupem civilisace rozrůzňují se individua i rasy stále více, nevyhnutelný následek civilisace jest tedy rozrůznění jednotlivců a ras.

Národové směřují k stále větší nerovnosti; v jednotlivých rasách však při tom karakter vyšších a nižších jednotlivců zůstává celkem tentýž.

Rasy historické (národové civilisovaní) nejsou původní, čistokrevní, nýbrž povstaly křížením trvajícím století. Křížení to však rozrušuje karakter původní. Vyšší rasa křižujíc se s nižší upadává, jelikož ztrácí svůj karakter, jen křížení mezi příbuznými vyššími rasami může být prvkem pokroku.

Pokud proces tvoření nové rasy trvá, nabývá prostředí velkého vlivu na karakter rasy nové, jakého na starou rasu nemělo. Z dnešních národů jen Angličan představuje spisovateli téměř ustálenou rasu.

Psychologické znaky ras projevují se v rozličných prvcích jeho civilisace, v jazyku, zřízení společenském, v názorech, umění a literatuře, kteréžto prvky jsou vesměs jen vnějším projevem duše rasy.

Důležitost jednotlivých těchto prvků se od národa k národu mění. U jednoho národa (rasy) převládalo umění, u druhého vojenství atd. Rozličné tyto elementy civilisace mohou se nezávisle od celkového postupu civilisace rozvíjeti.

Tento svůj názor provádí le Bon širším rozborem o umění.

Egypt vytvořil velkolepou architekturu a sochařství. Arabové, ač byli bez opravdové civilisace, vytvořili stejně významnou architekturu, Mogulové, nižší to rasa, zbudovali díla monumentální. Ve středověku, za polobarbarský pokládaném, kvetlo zázračné umění gotické, v naší civilisované době, umění banální a úpadkové, není výrazem snah své doby.

Umění nerozhoduje proto o výši rasy a výši civilisace a nestojí jakožto element této samo výše než ostatní jiné její elementy. Prospěšnější

než superiorita v umění může býti národu superiorita vojenská, ač jest tato velmi zřídka provázena stejnou superioritou na jiném poli civilisace.

Vyšší i nižší rasy nemohou náhle prvky své civilisace přetvořiti, ač tak mnozí za to mají, odkazujíce na příklad na dnešní Žaponsko.

Jak umění, tak i náboženství, zřízení a jazyky se měnily dle ras, které je přijaly, poněvadž tyto rozličné prvky civilisace určitého národu jsou jen vnějšími znaky jeho duševního složení. Tento svůj názor provádí autor obšírněji na umění, které přeneseno na př. v hrubých formách z Egyptu k vyšší řecké rase, tam vyklíčilo v obdivuhodný květ nedostížné krásy, kdežto u ras nižších (Etiopů) vysoko nedospělo. Se stejným osudem potkalo se arabské umění u různých ras, které je zároveň s islamem přijaly. V Indii totéž umění, přenesené z Egypta, podlehlo tak velkým přeměnám, že ač z téhož pramene vyvřelo jako v Řecku, jest umění řeckému naprosto nepříbuzné. Rovněž tak má se to dle autora s historií národů (ras), jelikož i tato vyplývá vždy z jeho duševního složení.

To patrno na př. ve Francii, která za každé doby svého vývoje spěla vždy za stejnými politickými cíly, ku centralisaci a ku zničení iniciativy jednotlivcovy ve prospěch státu, kdežto ideál anglosaský jest samostatnost jednotlivce od státu neodvislá a tam býval vždy stělesněn.

V další kapitole provádí spisovatel tento názor svůj, porovnávaje zřízení Ameriky anglosaské, kde přes všechen příliv odpadků jiných národů vždy zvítězil silnější karakter anglické duše, s americkým jihem latinských ras, kde tatáž zřízení jako ve Spojených státech vedla k anarchii:

Vliv cizích prvků ovšem přetvořuje duši rasy a tím i její civilisaci. jak se to stalo s civilisací římskou, jež nebyla zničena vojenskými vpády barbarů, nýbrž pokojným jejich vnikáním. Nová rasa barbarů přijala ochotně starou civilisaci římskou a přetvořila ji. Tentýž osud hrozí v budoucnosti i Americe.

A rovněž tak se děje s ideami. Vůdčích idejí každé civilisace co do počtu málo jest. Pokud se zrodily v hlavách svých apoštolů a působí vědomě, nemění karakteru rasy. Teprve pak, až se proměnily v city neuvědomělé a přešly, ovšem pokažené, mezi davy, pak stávají se dogmaty, o kterých pochybovati a veřejně je diskutovati jest dovoleno jen v dobách kritických, když víra v ně jest otřesena ideami novými, do davů vnikajícími, jak se to děje v přechodní době za našich dnů. Jakmile národ vůdčí ideje své změnil, ihned musí se změniti i jeho civilisace.

Nejdůležitější z idejí těch jest idea náboženská, jež byla v životě národů vždy nejdůležitějším prvkem. Většina historických událostí politických i sociálních zřízení vyplývá z náboženských idejí. Nejmenší změna v náboženských názorech provedla celou řadu proměn v životě jeho. Tatáž idea náboženská n. př. přivodila v Anglii revoluci reformace, ve Španělsku (v rase latinské) inkvisici.

Velcí lidé jednotlivých národů, nečetná to elita duchů, provedla veliké pokroky každé civilisace, avšak práce těchto velkých lidí jest jen souborem a výslednicí všeho úsilí rasy, k níž tito duševní velikáni náleželi, stělesňujíce ideál své rasy.

Karakter rasy podlehá ovšem účinkům doby. Zvolna se sice tvoří, avšak úpadek jeho nastává dosti rychle. Jakmile karakter poklesne, na-

stává i úpadek civilisace rasy, jak to pozorovati lze na národech latinských. Iniciativa a vůle slábne, egoism se rozvíjí, morálka klesá. Národ spěje k cesarismu.

Cesarism pak, jenž civilisaci našich moderních národů hrozí, jest tím nebezpečnější, že se rodí pod jménem socialismu. Socialism jest nejvážnějším nebezpečím pro národy evropské, jelikož se davům stává novou náboženskou vírou. První obětí jeho bude asi nynější Německo, neboť žádný národ neztratil dnes více iniciativy, nezávislosti a sebevlády. Snad jedinému Rusku nebude souzeno propadnouti socialismu, jelikož teprve nedávno vyšlo ze socialistického primitivního zřízení »miru.«

Teprve až civilisace evropská bude socialismem úplně zničena, nastane reakce, jako v době římské. Příliš potlačující socialism přivodí věk Tiberiů a Caligulů, po nichž nastalo konečně rozdrcení pod nohami barbarů konec světa. »Dějiny se točí stále v témž kruhu!«

To je asi v hrubých obrysech obsah knihy. K tak smutným důsledkům se spisovatelem nepůjde ovšem každý čtenář, zvláště pokud jde o pesimistický názor o vládě socialismu. Třeba-li s autorem uznati nerovnost jednotlivců a ras, není proto ještě správno prohlašovati touhu socialismu po rovnosti za neodůvodněnou a nelogickou. Právě tyranie silných nad slabými vyvolala v citlivém srdci civilisovaných národů požadavek po dosažitelném vyrovnání křivd, které slabí od silných trpí.

Zamezeno-li bude silnému (a tu ovšem dlužno míti na zřeteli jen sílu duševní, povýšenou elitu národu), aby nezotročil slabšího převahou svého vzdělání a karakteru, nemusí ještě silný býti sám zotročen davem slabochů. Také může býti velmi sporno, zdali vůbec kdysi dojde k naprostému vítězství kollektivistického socialismu, jehož se autor strachuje.

Socialistické hnutí naší doby mění svou povahu tak vůčihledě, že nelze o budoucím jeho utváření pronésti dnes již definitivní soud. Snad stane se před dovršením vlády socialismu útok na evropské národy a jejich civilisace ze strany vnější, na př. vpádem žluté rasy, zkrátka závěr o zkázonosném vlivu socialismu na moderní naše civilisace leží mimo všechen pevný náš dohad.

Avšak nechať čtenář se spisovatelem souhlasí úplně nebo ne, na všechen případ měla by kniha putovati z ruky do ruky mezi inteligencí naší, měla by v první řadě státi se učivem paedagogů, kteří z ní čerpati mohou nejsilnější doklad, že vychování mládeže k energii a silné vůli nejlépe zajišťuje národu záchranu jeho osobitosti.

Bylo by také již na čase, aby i naši publicisté a politikové úsilovněji než posud obírali se studiem podobných děl, jakým jest kniha shora jmenovaná. Snad se namítne, že filosofické práce podobné neobsahují pro praktického politika nejmenšího poučení o tom, jak upravena býti má na př. valuta, anebo bankovní statut, přece zvláště studium sociologie jest s to všem, kdož se aktivní politikou obírají, opatřiti hlubší fond myšlenkový, povznésti je k širšímu rozhledu ano i zodpověděti dokonce leckteré aktuelní otázky naše.

Tvrzení to jest ovšem na první pohled paradoxní, leč přihlédněme jen na př. k národnostní otázce naší a k stále opakující se výtce z německé strany o té německé superioritě. Le Bon pokládaje Anglosasa za

nejvyspělejší vzor vyšší rasy, obdivuje se jeho energii a silné vůli, v Němci však spatřuje příslušníka rasy, která ze všech národů evropských ztratila nejvíce ze své nezávislosti a sebevlády, a cituje Němce profesora Zieglera na dotvrzení tohoto svého přesvědčení. Není-li ono Zieglerem Němcům vytýkané stálé utíkání se k vládě, také karakteristikon české povahy národní? *Jos. Leda.*

Divadlo.

Z původních novinek žádná, z cizích literatur jen drama »Bezectní« od G. Rovetty, chudá repertoirní bilance Národního divadla za prvého půldruhého měsíce nové sezony. Ale za těchto bezutěšných poměrů vzali jsme i »Bezectnými« dost rádi za vděk a ještě více vhod přišli asi zaměstnaným v nich hercům. To je zas jednou kus, který ukládá nějaké úkoly jejich silám, který burcuje jejich tvořivost z mdlé dřímoty, do níž musí upadnouti, nenabízí-li se jí jiná příležitost než »Servus«, »Martin Luba« a p. Literárně jsou »Bezectní« prací naskrze epigonskou, jednou z odnoží občanského francouzského dramatu nevěry, upomínající jmenovitě na Augiera: Žena bankovního úředníka udržuje poměr s bohatým starcem a jen s jeho podporou může udržeti domácnost na úrovni, jaké nic netušící její muž ku svému pohodlí potřebuje. Muž tento je pracovitý a poctivý a s velikou přísností mluví o jiném úředníku, který sáhl do pokladny svého ústavu a jehož záležitost je mu právě svěřena k prozkoumání. Bohatý stařec je však náhle zavražděn, ženě jeho nic neodkázal, ta se ocitá ve finančních nesnázích, muž přijde na dluhy, jež učinila v dobách, kdy je ještě vydržovatel její platil; odkryje vše a následuje veliká manželská scéna známé francouzské façony se škrcením, svíjením se na kolenou et cetera. Ale dluh musí být zaplacen a muži nezbude, než aby sáhl do peněz, které mu odevzdala žena »bezectného« úředníka k uhražení oné zpronevěry. Poctivec, jenž před nedávnem sám ještě zasedal s přísnou tváří k soudu nad »bezectnými«, stává se sám »bezectným« — to jest pointa hry. Všecko ostatní je jen další sklouzání po tomto srázu. Aby lidé neodkryli jeho manželskou hanbu, je třeba udržovati domácnost na té výši, na níž stála za podpor nebožtíka starce; poněvadž však k tomu příjmy muže nestačí, sahá do pokladny banky. Na konec vzniká vůči němu nedůvěra a on prchá kamsi do Řecka, kam prý za sebou povolá ženu s dítětem. Konec tedy trochu rozplizlý, ale konečně snad lepší než věčný tradicielní revolver. Na tomto závěru také nezáleží; šlo jen autorovi o to, ukázati, jak nikdo se nemá chlubiti svou poctivostí, pokud neví, co za jeho zády tropí — žena. Bez manželské nevěry to u italského dramatika, právě tak jako u jeho francouzských mistrů, už jednou nejde. Rovettův hrdina stává se bezectným ne snad proto, že by kolísalo ve věcech občanské cti jeho svědomí, anebo že by ho k tomu přinutil tlak zevních poměrů, ale prostě z ohledů na čest manželskou, nejcitlivější to puntík u muže latinského plemene. Raději bezectným úředníkem, zlodějem než bezectným a směšným manželem! Hra Rovettova je stavěna se zručnou scénickou snahou a vyznamenává se tou zvláštní křiklavostí situací, tím něčím lokalkářsky sensačním, co je společno většině dnešních italských divadelních autorů, ať už píšou veristická libretta či dramata. *K.*

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Strana mladočeská poslední čas na růžích ustláno nemá. Na venek tak tak ještě že hájí decorum, ale v podstatě nezdar ji stíhá za nezdarem. Jediná vymoženost, jazyková nařízení, byla oklestěna a hlavnímu a nejpřednějšímu snažení mladočeské strany, jazykové a národní rovnoprávnosti, dostalo se v druhé polovici tohoto měsíce na kontrolních shromážděních záložníků na Král. Vinohradech i jinde takového odbytí, že to trhlo kde kým. Takové na pohled nahodilé, nenadálé a nepatrné události osvětlí poměry mnohem lépe, než veliké p ř i p r a v o v a n é akce a zanechají v lidu také hlubší dojem než tyto. Náhlý pád Staročechů byl jen dílem takových „kapek", jež podemlely základy důvěry voličstva; zdá se, že i Mladočechům se povede podobně. Lid má ostrý čich a dobře vyciťuje, kdy poslanci mají pro záchranu své politické cti nasaditi všechno a obětovati všechno. Vidí-li u nich v takovou osudnou chvíli resignaci anebo pohodlí, počne nedůvěřovati a podezřívati, a toto seménko, jakmile jednou zapustilo v srdcích jeho kořínky, klíčí a roste — a není záchrany ani pomoci. Mladočeši mívali jemný cit pro psychologii davu — ale v poslední léta, zdá se, ho již nemají. Snad proto, že hlavní a důležitá místa ve straně zaujali lidé noví, snad že duše lidu není více kompasem jejich veškera snažení. — Jest jisto, že není ani sebevědomí ve straně, jíž hlavní publicistický orgán každé chvíle zasazuje ostré šlehy, jež ona zamlkle přijímá. Dne 26. října měly Nár. Listy příležitost poznamenati, že při kontrolních shromážděních českých záložníků „hlášení se českým jazykem trestá se i po z a k r o č e n í českých zástupců u ministra války, po zakročení, jež n e s t á l o n a s t a n o v i s k u z á s a d n í m, jakoby mělo na mysli, že dle jazykových nařízení záležitosti vojenské byly vyňaty z okruhu práv jazykových."

O smýšlení lidu na venkově poučila doplňovací volba do říš. rady na Písecku. Oficielní kandidát mladočes. strany, Varaus, dostal pouze 59 hl., protikandidáti Rataj 179, red. Klecanda 166. Při užší volbě zvolen byl posl. Rataj 228 hl., Klecanda dostal 175 hl. — Na schůzích polit. klubů a spolků zvedá se také odpor. Na schůzi novoměstského klubu prudce vystoupili proti Mladočechům řečníci z radikální a národ. sociální strany atd. Ovšem důrazu a skutečné síly oposice nemá. Jeť příliš roztříštěna ve strany a frakce, příliš nesjednocena programově a příliš úzkoprse stranicko-osobní. Kdyby nebylo vzájemného nepřátelství vůdců a příslušníků různých mladších táborů, dal by se pořídit jednotný postup, ale to brání větší akci, když již nepřihlížíme ani k tomu, v čem programy stran těchto se skutečně rozcházejí.

Říšská rada za 4 neděle svého zasedání odbyla první čtení vládní předlohy zákona o upravení platů stát. služebnictva, první čtení předloh vyrovnávacích a první čtení budžetního provisoria na rok 1898. K tomuto provisoriu mluvili z české strany (p r o) dr. Stránský a dr. Herold (generál. řečník). Situace se za 4 léta od základů změnila. Nejchoulostivější služby pro vládu podstupují Mladočeši (dr. Stránský), a také nejdůležitější referáty výborové obsazují Mladočeši. Bylo by to zajisté lépe, než zakoušeti med

oposice, kdyby ti čeští poslanci nebyli z toho podajného, poníženého a krotkého těsta, kdyby dovedli politicky využitkovati situace pro hlásané jimi ideje a v zájmu lidu, kdyby jejich podanskému já nestačilo opojné vědomí, že jsou vládní stranou, že mají styky s vládou (toto „sebevědomí" vystupuje až trapno nápadně z politických článků p. Penížka v Čes. Revui), že jsou informování a pod. A pak kdyby většina poslanců stála alespoň poněkud na vyšším niveau inteligence! Ale jak věci jsou, nebude sláva trvati dlouho. Postačí nějaké Hier, aby voličstvo v jednom z těch nikým neočekávaných afektů rázem smetlo celou delegaci s politické paluby a — pak počne to chočení radikálního a státoprávního českého lva od repetice!

Dne 10. října konala se v Přerově nová porada „nespokojených stran" na Moravě. Účelem porady bylo vypracovati vše potřebné k velkému pracovnímu sjezdu, který má být svolán do Přerova. Nespokojenci, jak jsme již oznámili, sešli se v září v Kroměříži, vydali provolání (zbytečně bombastické) k lidu a sešli se na to v Přerově. Jde na Moravě o oposici proti lidové straně. Pozor, orgán jedné části nespokojenců, musil však sám v čís. 117. o sjezdu v Přerově doznati: „Jak tomu bývá všade jinde, tak i zde přichytly se zdravého oposičního hnutí jisté živly, kterým nejde upřímně o věc, o vyléčení a obrození veřejných poměrů na Moravě, nýbrž jen o osobní prospěch a o osobní zájem. Pozorujeme zde několik osob, které nemají jiné snahy než uloviti mandát. V této honbě za mandátem ztrávily již celou řadu let a k tomu cíli průběhem krátké doby politickou barvu několikrát změnily. Vedle toho jsou zde osoby, které ve veřejném životě byly různým způsobem kompromitovány. Tyto všecky pochybné živly nemají s ostatními nespokojenými zcela nic společného. Kdežto původní snahou nespokojenců, kteří v Kroměříži a v Přerově přikročili ku své organisaci, bylo obroditi poměry moravské na základech novodobých a pokrokových, tkví ony pochybné živly na zásadách zpátečnických a během veřejného působení svého velmi zhusta prokazovaly, že jsou odpůrci jakýchkoliv snah novodobých. Živly ony přichytly se nespokojeného hnutí jen za tím účelem, aby jeho pomocí dostaly se na povrch a odtud snáze dosíci mohly svých sobeckých cílů. A co zvláštního: živly tyto chápou se v hnutí nespokojeném otěží a uvádí tím celý zdravý a obrozující směr ten na scestí."

Zde to máte černé na bílém. Spekulanti, líná elegantní gigrlata, toulající se po korsech a nábřežích, lidé kompromitovaní a jiná cháska má čest »vésti« národ. Kdo se k ničemu nehodí a práci se vyhýbá na sto honů, je bez odporu nejzpůsobilejším pro karieru politickou. Postačí jen běhat po tuctových schůzích, tisknout provolání, řečnit a ten »neporušený dobrý lid« poctí jej »svou důvěrou.« Naše politika je nejpoučnějším dokladem hlubokého a zkázonosného úpadku mravního u nás a nejvydatnějším zdrojem úžasně se šířící demoralisace. Jaké budou toho všeho konce, každý si na prstech vypočítá snadno.

Člověk se diví jen jednomu, že posud žádný filuta-advokát nepřipadl na originelní myšlenku, založiti velké sdružení proti politikům z řemesla, anebo alespoň proti politikům-advokátům, jako nejhorší species toho druhu.

Jest čas, aby se již jednou řeklo, že politika je v životě národa funkce celkem podřízená, docela závislá na ostatních jevech života národního, a že by se mělo to veliké úsilí, jež se u nás marnotratně obětuje politice, věnovati jiným důležitějším oborům života národního. České učitelstvo bylo by povoláno strhnouti nimbus s politiky a připomenouti lidu, že jsou mnohem důležitější zájmy osvětové, hospodářské a sociální, než politický karban, a dáti popud k obratu a ozdravění našeho národního života.

Že t. zv. »státoprávní boj« na říš. radě českými poslanci byl skutečně na dobro zastaven, počíná se, třebas ještě ostýchavě přiznávati orgány poslaneckými. Tak posl. Špindler v Podřipanu píše: „Vědouc dobře, že na poli státoprávním nekyne delegaci v radě říšské žádných úspěchů již proto, poněvadž říšská rada i kdyby chtěla, vůbec ani není oprávněna vkládati se do naší otázky státoprávní, jejíž řešení náleží jedině a výhradně do právomoci politického národa českého a krále našeho, vytkla sobě delegace česká ve Vídni za cíl jednak rozšíření samosprávy zemské za současného obmezení působnosti parlamentu ústředního a jednak rovnoprávnost všech národů a jazyků v radě říšské zastoupených.“ — Nebylo by lépe pro poslance i lid, aby jemu konečně již řekli plnou pravdu o tom „státoprávnictví?“

Proti rak.-uher. vyrovnání uspořádal Politický spolek radikálně-pokrokový pro král. české v Praze dne 13. t. m. v Konviktě schůzi, na které protestovalo se proti vyrovnání: 1. protože tímto vyrovnáním má býti znovu utvrzen dualismus, kterýž vznikl nejen na uspokojenou Maďarů a bez nás Čechův, nýbrž i proti nám, aby v této polovici říše byla pojištěna nadvláda Němců a naše zvláštní státoprávní postavení aby bylo setřeno v novém útvaru státním, z nedostatku jednotného jména pojmenovaném „království a země na říšské radě zastoupené“; 2. protože tím vyrovnáním schválí a utvrdí se zase cislajtanismus a tím i potvrzeny a schváleny budou všecky naše národní a osvětové újmy a křivdy, které nám připravuje; 3. protože tím vyrovnáním mají býti zasazeny českému zemědělství, českému průmyslu a obchodu nové velké rány; 4. protože tím vyrovnáním mají se na široké vrstvy lidové uvaliti nová břemena zvýšením spotřebních daní z cukru, piva a líhu, což stihne opětně nejvíce naše české země.

Proti vyrovnání ozvalo se i zemědělské sdružení, jež vyzývá poslance na říšské radě, aby nejen odhlasování tohoto vyrovnání odepřeli, nýbrž i o jeho nepřijetí se přičinili. „Když by však požadavek českého rolnictva, směřující ku vnitrozemské celní rozluce, přece splněn býti nemohl, klademe za nezbytné toto: Vyrovnání rakousko-uherskému předcházej aspoň základní vyrovnání s českým národem; zaveden budiž jednotný kilometrový tarif v celé říši; odstraněno budiž mlecí řízení; kvota budiž přiměřeně zvýšena uherské polovině říše; předlohy vyrovnávací buďtež odděleny od předloh zvýšení daní potravních se týkajících, pro které souhlasu svého nikdy dáti nemůžeme a před jichž přijetím co nejdůrazněji varujeme. Výbor Sdružení českých zemědělců pro království české předkládaje slavnému klubu poslanců na radě říšské tyto své požadavky, žádá, aby je za neodvolatelné a nezměnitelné požadavky všeho rolnictva, již tak těžce strádajícího, považoval a dle nich jednání své zařídil. Kdyby tak se nestalo a hlasu našeho opětně dbáno nebylo, pak ovšem by výbor Sdružení své konsekvence z toho učiniti musil.“

Vyrovnací výbor sešel se 13. října. Předsedal Dr. Bilinski. navrhl, aby zvoleny byly tři odbory po 12 členech: pro celní a obchodní smlouvu, pro bankovní a valutní zákony a pro potravní daně, dále aby jednání v odborech bylo tajné potud, že by je mohli navštěvovat jen členové výboru. Oposice přál si veřejnost výboru a generální debatu o zprávách odborů. Přijat byl návrh Dr. Bilinského. Zvoleni: referentem pro celní a obchod. smlouvu posl. Kaftan, pro záležitosti bankovní a valutové Dr. Mettal, pro daň z piva posl. Schwarz, pro daň petrolejovou posl. Kulp, pro předlohy cukerní Ruttowski, pro lihovarnické Sollinger, pro berní restituce Šuklje. Odbory, dle návrhu hr. Dziedusického po 14 členech, zvoleny byly 26. října, kteréhož dne také povšechné rokování o vyrovnacích předlohách bylo skončeno. Počátkem listopadu začnou pracovati odbory. Nyní jest již nepochybno, že vyrovnání nebude do

Nového roku parlamentem projednáno. Otázka, jak si vláda pomůže z nepříjemné situace, do níž se dostala, je asi jediným interesem, vížícím se k parlamentu vídeňskému, jenž koná svou práci za lhostejnosti a netečnosti všeho světa. Kdyby občas nepronikly některé nepolitické zajímavosti, jako na př. že prý hr. Thun jednou rukou se opřel o ministerský stolek dra Kaizla a druhou ovinul dr. Englovi kol krku (zpráva Nár. L.), ani by snad nestálo za to, čísti noviny. Takové zprávy přece však lid český potěší a posílí!

Kvotová komedie dopadla podle známé již písničky. Deputace se sešly, referent kvotové deputace uherské prohlásil, že se návrh kvotové deputace rakouské nedá přijat, obě deputace konstatovaly nemožnost shody a rozešly se. Uherská kvot. deputace trvá na klíči 30 : 70, rakouská na 38·5 : 61·5. Uher. vláda sama uznává sice již za přiměřený poměr 32 : 68, i dalo by se soudit, že nepatné zvýšení kvoty na uher. straně a snížení na naší za všech okolností se stane. Také ministr dr. Kaizl napověděl ve vyrov. výboru zvýšení kvoty, o kterouž nyní vlastně hlavně jde. Také ohlásil ministr, že upouští od zvýšení poplatků z piva a petroleje. Ovšem že slučování těchto předloh s předlohami vyrovnacími bylo nesprávné, proto upuštěním od nich nezískaly ještě ničeho předlohy vyrovnací.

O autonomistické pravici pronikly nové zvěsti tento měsíc. Slovinci domáhají se důrazně splnění některých požadavků jazykové rovnoprávnosti. Žádají samostatný vrchní zemský soud v Lublani a slovinskou universitu. Vláda nabízí prý jen slovinský senát při štýrskohradeckém vrchním soudě. Jednota chorvatsko-slovinská stále více zapouští kořeny u vědomí lidu. Propagování její obrala si nyní i výborně organisovaná a v lidu rozšířená strana klerikální. Němci již vidí, že k posavadním státoprávním »obtížím« českým přibudou i „slovinsko-chorvatské státoprávní aspirace". Vůbec jeví t. zv. klub jihoslovanský (Slovinci, Chorvati a Rusíni) větší živost. Dne 14. října měl klub ten bouřlivou schůzi, ve které byla všeobecně vyslovována nespokojenost s chováním se předsedy ministerského hr. Thuna k slovinské deputaci, která žádala za zřízení vrchního zemského soudu a university v Lublani. Bylo jednohlasně usneseno, že se bude žádati od vlády, aby v příčině požadavků Slovinců, Chorvatů a Rusínů jasně a otevřeně vytknula své stanovisko, jinak že by musili členové jihoslovanského klubu ve vyrovnacím výboru své chování úplně změniti Klub také vyslovil očekávání, že strany pravice budou činiti v té příčině nátlak na vládu, jinak že by byl klub jihoslovanský nucen v y s t o u p i t i z e s v a z k u p r a v i c e. Ryt. Jaworski jako předseda parlamentární komise pravice byl o usnesení klubu ihned zpraven a požádán, aby vyjednávání s vládou zahájil. Mnozí z řečníků činili t a k é m l a d o č e s k é m u k l u b u v ý č i t k y, že dosud v ž á d n é m ohledu nepodporoval požadavky jihoslovanského klubu. — Zdá se, že program slovanské pravice je stále ještě „mlhavý".

Za to Němci hudou pořád jednu. Německo-nacionální jednota, rokujíc 13. října o vystoupení Bareutherově z klubu, vyslovila se, že klub bude nadále působiti ke z r u š e n í j a z y k o v ý c h v ý n o s ů a k povalení nynějšího systému.

Zdravotní hlídka.

Pověstné objevy Pasteurovy o immunisaci pomocí zředěných jedů daly vznik všemožným snahám, které se hlavně soustřeďují na léčení nakažlivých (infekčních) chorob a jimiž dosaženo bylo výsledků prvního řádu. Jedním z nich jest ku př. očkování proti difterii, zavedené Rouxem. Ale vedle této choroby, kolik jest zde ještě jiných

nemocí, při nichž účinný protijed teprvé má býti nalezen! Nechť jest tomu jakkoliv, lze ode dneška přece právem doufati, že přijde snad den, kdy, díky pánům Karlu Richetovi a Juliovi Héricourtovi, věda bude míti bezpečný prostředek proti rakovině. Jmenovaní dva učenci dodělali se skutečně dosti povzbuzujících výsledků u nemocných stížených rakovinou používáním injekcí sera ze zvířat (osla a psa), kterým byl několik dnů před tím vstřikován produkt, povstalý vodní macerací osteosarcomu (sarcomu v kostech). Pozorování první nemocné, která léčena byla methodou Richeta a Héricourta, dlužno uvésti podrobně: 20. října 1894 dostala se do léčení pana Péraire-a paní R., stížená 8 měsíců nádorem na levé straně hrudní. Tento nádor, velikosti pomeranče, elipsovitého tvaru, s větším vertikálním průměrem, zasahoval krajinu 6., 7. a 8. žebra. Ztráty pokožky nebylo. Na kůži místa pruriginosní, velice svědivá, pro kteroužto příčinu vstoupila nemocná do nemocnice sv. Ludvíka. 23. října 1894 vyřízl pan Peraire nádor, který přiléhal k žebrům a špatně dal se ohraničiti. Zhojení nastalo „per primam intentionem". Koncem listopadu podařilo se vyléčení. Mikroskopické šetření provedl pan H. Gaudier. 7. února 1895 paní R. přišla opět. Nastala recidiva v linearní jizvě, vzniklé po operaci: nádorek zvící oříšku, částečně pohyblivý. 7. března 1895 vstoupila paní R. do nemocnice Bichatovy. Nádor se zvětšil do velikosti malého pomeranče, byl ovalní, oploštěný směrem dolů a přiléhající těsně k hrudníku. Kůže neporušena, volná. Nemocná necítila bolestí, žlázy podpažní a tříselní nebyly zduřeny. Všeobecný stav byl dosti uspokojivý, ač chudnutí těla bylo znatelné. 12. března vykonáno bylo první vstříknutí 3 kubických centimetrů sera. Celkem vstříknuto při 40 injekcích 120 cm sera. Vstřikování dělo se do podkožního vaziva v okolí nádoru. Injikováno jednou denně. 15. března celá krajina národu zatvrdla a stala se bolestivou. Kontury nádoru rozplývají se v oedematosní tkáni V tříslech četné žlázy a větší žláza v korespondující dutině podpažní. Následující dny stav nezměněn. Oedem se lokalisuje na části vystupující. Počínaje 25. březnem nádor se postupně zmenšuje. 29. dubna objem nádoru je menší o dvě třetiny původního. Celek činí dojem oploštělé hmoty, nepatrné výšky, v níž možno sem a tam nalézti zatvrdlá místa. Zduření tříselných žlaz zmizelo. Žláza podpažní se patrně zmenšila. Injekce nezpůsobily albuminurii (bílek v moči) a jedině k vůli prudkým bolestem hlavy bylo nutno 8. dubna na nějaký čas ustáti v léčení. Když počato potom znovu se vstřikováním, zmizela velice rychle zarudlost kůže. Celkový stav nemocné se vůčihledě zlepšuje a přibylo jí na váze.

Jiná nemocná N., čítající 44 roků, vstoupila do nemocnice (Pitié). 27. března 1895 stižena žaludeční rakovinou, byla léčena podobně injekcemi sera. V tomto případu byly výsledky ještě uspokojivější. 6. dubna byla dána nemocné první injekce; od 10. dubna bylo konstatováno ubývání objemu nádoru a toto zmenšování postupovalo tak, že za deset dní nebylo lze dobře ohraničiti nádor. 27. téhož měsíce sotva bylo možno určiti krajinu, kde se nádor nalézal; původní vejcovitý nádor zmizel úplně. Výsledky pana K. Richeta a J. Héricourta potvrdilo pozorování pana Dra Pavla Gibiera. Tento již r. 1893 sdělil s Akademií věd svou myšlenku, dle níž odporučoval použíti serotherapie k léčení rakoviny a sice tím způsobem, že by se vstřikovaly zvířeti tekuté části z nádoru, po té používalo krve neb sera tohoto zvířete k injekcím osob, stížených podobným novotvarem. Jak pp. Richet a Héricourt, tak i p. Gibier pozorovali, že vlivem injekcí sera stav nemocných se skutečně nápadně lepšil, takže bylo možno očekávati i úplné vyléčení. Kéž by budoucnost potvrdila tato očekávání, tuto naději! Ostatně od času těchto prvních pokusů použilo již četně lékařů svrchu dotčené methody při léčení nemocných, stížených nádory. Výsledky se

téměř vždycky shodovaly, takže možno určitě počítati s úspěchem tohoto nového způsobu léčení. Aby bylo možno sledovati všechny okolnosti při léčení rakoviny pomocí sera, budtež zde uvedeny s věrnou úplností záznamy učiněné pp. Richetem a Héricourtem a sdělené s Akademií věd: A) Umírnění bolestí, účinek, který nebyl očekáván od injekcí serem. Je známo, že při nemocech neoplasmatických jsou bolesti velice citelné, jež se hlavně v noci stupňují. Po injekcích nastává téměř bezprostřední zmírnění a často stává se tak ihned po prvním vstříknutí. Pozoruhodný tento úkaz trvá po celou dobu léčení, ba i tehdy se udržuje, přeruší-li se léčení. Jest hotovou událostí, že injekce sera v každém případě bolesti, neoplasmem vzbuzené, zmírňují. B) Polepšení ulcerace (zvředovatění). Vředy pokryté šedavým povlakem, sestávajícím z hnisu velice často smrdutého a krví promíseného, podléhají rychlé proměně. Učisťují se a tvoří na konec zatvrdlé pupence, ale zajizvění jich bývá nesnadné. Ve třech případech zvředovatění epithelialního v hrdle děložním, ve dvou případech rakovinných vředů na jazyku a rtech, ve dvou případech vředů v prsech, velice rozšířených bylo pozorováno zajizvění téměř úplné, takže zůstalo několik jen nepatrných rakovinných pupenců, které se nezajizvily. Zaznamenati dlužno, že krvácení nápadně se zmírňuje. C) Zmenšování objemu nádorů. Aby se vhodně mohla oceniti povaha tohoto ubývání objemu, což je někdy velice důležito, dlužno míti na zřeteli: 1. spuchlinu vaziva v okolí novotvaru, 2. zduření lymfatických žláz následkem nádoru, 3. novotvar vlastní. Ad 1. Velice zatvrdlá, kompaktní infiltrace okolního vaziva rychle se vstřebá. Ad 2. Zduřelé žlázy se zmenšují a as v polovici případů zůstávají nanejvýše ve velikosti hrášku. Ad 3. Novotvar sám mnohdy se značně zmenšuje. Ve třech případech recidivující rakoviny prsu dostoupila redukce až na třetinu původních rozměrů. V jednom případu sarkomu kosti stehenní bez zvředovatění bylo ubývání objemu taktéž velice pozoruhodným. Toto ubývání přestalo s vynecháním injekcí a objevilo se opět, když bylo se vstřikováním znovu započato. Nikdy však nepodařilo se zmenšiti objem nádoru o více než o polovinu. D) Vývin nemoci se zdržuje. V méně příznivých případech nepůsobily injekce mnoho na zmenšení objemu nádoru, ale zpozdily zřejmě jeho vývin Sluší to zde uvésti, byť bylo konstatování této věci velice nesnadné. Zpozdění vývinu bylo zvláště cenné ve stadiu redukce. E) Všeobecný stav se zlepšuje. Zlepšení celkového stavu nastává někdy v míře takové, že nemocní, jimž lékaři nedávali naději na život než několik dní, žili ještě dva, tři měsíce a i déle; někteří z těchto nemocných žijí ještě dnes. Jak lze snadno pochopiti, jsou úkazy zlepšení svou intensitou velice různé a jsou i případy, ovšem velice řídké, u kterých nebylo žádného polepšení ani celkového ani místního pozorováno. Ve čtyrech pětinách případů je hojení přesně takové, jak bylo uvedeno nahoře. Bohužel nedosahuje toto léčení hranic úplného vyléčení. Velmi často po uplynutí půldruhého až dvou měsíců zvyk ne si organismus na účinky sera. Celkový i místní stav nemocného, místo aby se zlepšoval, zůstává tentýž. Konečně byť i po delší době a zdlouhavěji, tvoří se nová střediska rakoviny v sousedství bývalých, částečně tu i tam zhojených. Vývin těchto recidiv je ovšem potom daleko volnější nežli u nemoci původní. Injekce sera jsou na dále bez účinku. Po třetí nebo čtvrté injekci, zřídka dříve, častěji také později, objevují se vyrážky kopřivkovité a erysthematosní, jaké způsobují všecka sera, což bylo konstatováno v pojednání o serotherapii r. 1890. (Bulletin de la Société de Biologie, 17. ledna 1891.) Ve čtyrech případech nastala po injekci mdloba (rychle mizící), čehož příčina je dosud neznáma. Snad injekce sera byly by s to zameziti neb nanejvýše zdržeti tvoření se recidiv. Dva případy opravňují nás předběžně v to doufati. Kdož ví, zdaž tato methoda, kombi-

novaná s nožem operatéra, nedá výsledků příznivých? Toť myšlenka značně důležitá, takže jest záslužno na ni chirurgy upozorniti. Zda serum, připravené dle uvedené methody, je specifickým, to jest nesnadno určitě rozhodnouti. Případ pozorovaný p. Perré a ještě jiný případ nutí nás věřiti, že není-li serum ze zvířete normalního úplně bez účinku, jest jistě daleko méně účinné nežli serum ze zvířete immunisovaného. To bylo vidno v r. 1880 u mikroba staphylokokka a r. 1890 u bacilla tuberkulosního. Celkem možno prohlásiti, že, není-li možno serem antineoplasmatickým vyléčiti neoplasma docela, přece léčení toto nejblíže postoupilo k vyléčení a předčilo všecka dosavádní nechirurgická léčení. vl. —

Z naší doby.

— ☽ — Životním úkolem p. prof. Bronislava Grabowského zdá se býti patrně ztroskotání legendy o polském kavalírství. Kde kdo u nás věří, že co Polák, to kavalír a snad bychom v tom přesvědčení byli zemřeli. A tu přijde pojednou p. Grabowski a kácí nemilosrdně legendu. Ne slovem, ale skutkem, ne reflexemi, ale názorným příkladem. Sám na sobě vyvrací legendu. Je už starý pán, ale činí tak s ohněm a bravurou, hodnou závidění. Přední vlastností pravého kavalíra je přece noblessa smýšlení a dokonalý společenský takt, že ano! Nuže, p. profesor neustává podávati důkazy, že ačkoliv již sešedivěl, přece se až dosud docela dobře obešel bez taktu. Vzácný nedostatek tohoto daru projevil již ve známé své aféře s Českou Stráží, kde docela zbytečně chtěl městi před cizími prahy. Rázné odbytí, kterého se mu za nadbytečnou ochotu dostalo, neodstrašilo mužného průkopníka nové pravdy. V poslední „České Revui" ve svých „Listech o polské literatuře" na novo zmužile harcuje proti legendě. Píše: „Przeglad uvedl do publicistiky polské ton vyzývavý, neslušný, někde zlostný a hluboce urážející — něco na spůsob toho, co se potom opakovalo ve všelijakých českých Časech, Rozhledech atd." Pan Grabowski, jak vidět, jest živoucím dokladem proti legendě o polském gentlemanství. Pan profesor musí přece věděti, že ve všech ročnících Rozhledů nenajde místa, kde by se o cizí poctivé práci mluvilo tónem tak nadutě — odmítavým a nechutným, jako mluví on o práci naší. Musí přece věděti, že třeba jsme prováděli nemilosrdnou, ale spravedlivou kritiku na všelijakých českých Grabowských, přece jsme o nich nemluvili tónem tak urážlivě velkopanským a bezdůvodně nadutým. To všechno p. Bronislav ví. Není ho také tajno, že mu k urovnávání našich domácích sporů schází jakýkoliv tak zv. mandát a že mu vlastně — ruku na srdce p. Bronislawe — po nich tak říkaje zhola nic není. Ale rekovný harcovník nedá se tím odstrašiti. Boří legendu dál, nemilosrdně a houževnatě. Pokládá za svou povinnost, odvděčiti se nám za naše pohostinství. Pan Grabowski jezdí k nám již léta. Studuje nás z blízka. Ale nenapsal o nás ještě slušné knihy, neprokázal nám služeb, jaké naši „polští konsulové" prokázali polské kultuře u nás. Za to dává nám rady, kárá, rozsuzuje, „dobré odměňuje a zlé trescc." A ještě něco. Dovolil nám hráti jakýsi dramatický svůj plod, neznesvěcený dosud provozováním na některém jevišti jeho ojczyzny, která je tak neprozíravá, že nedovede jeho genia oceniti. Co mu tedy zbývá, než oblažovati nás? A tak místo bratří Poláků nudíme se a zouřáme si při jeho aktovce my, místo krajanům, káže do duše nám. Kam půjde, až přese všechnu slovanskou vzájemnost naše trpělivost se vyčerpá a my ho budeme stejně vytrvale ignorovati jako jeho nevděčná ojzcyzna, jest prozatím záhadou. Nezbude mu konečně přece nic jiného, než neplésti

se do cizích záležitostí a městi pěkně před vlastním prahem. Práce bude míti dost, o to nic!

Nemohu za to, že od polského moralisty musím se vrátiti ke své staré lásce, „Rad. Listům," které rovněž tak nezištně a aniž byly o to požádány, obstarávají cizí záležitosti. Dokázaly to zase jednou v slavném volebním týdnu, kdy vytáhly s novými vlajícími prapory. Staré korouhve s heslem „Zájmy netušeně vzkvétajících obcí v okolí Prahy," které se v známé loňské kampani neosvědčily, sbaleny a uloženy mezi zvetšelé programy, obnošená přesvědčení a jiné haraburdí. Na nových praporech skvělo se tentokrát zářivé heslo „Stará Praha," heslo dobré a osvědčené. Vojevůdcové z „R. L." přijali je na svůj prapor teprve tehdy, když bylo již vyzkoušeno. Jiní se za ně bili, radikálové teď, když se již osvědčilo a mělo dobrý zvuk, s ním táhli do boje. Byl to krásný týden, a věru, že kampaň tato nezadá v ničem památnému zápasu v Eetanswillu. Naši Pickwikové však nebyli pouhými diváky. Zasáhli činně v boj. Nedůvěřujíce dost sami sobě, kandidovali lidi, kteří o tom neměli tušení a dávali je doporučovati lidmi, kteří dali svoje podpisy na radikální pronunciamento, netušíce, že doporučují kandidáty, o nichž nemají právě nejlepšího ponětí. Pan B. Schnirch doznal otevřeně, že podepsal kandidátní listinu, do které „pro krátkost času" nesměl nahlédnouti. A pan Schnirch nebyl sám. Jeden list mluvil o „volebních zmatcích," které prý páni z „R. L." způsobili svojí kandidátní listinou. „Zmatky!" Jak směšné! Vždyť pro ten pojem, který má býti názvem „zmatek" špatně maskován, máme krásné, dobré české slovo. Jak se takovým nepřiléhavým slovem „R. L." křivdí!

Ale málem bychom jim byli ukřivdili i my. Dokazují to v dlouhém, žel že trochu nejasném kázáníčku, které v záchvatu bujného rozmaru nadepsali — suď Bůh proč, „K psychologii polemik." — Pickwickové mívali odjakživa podivné nápady. Uznáváme loyalně, že jsme se mýlili. Nešlo o kandidaturu do francouzské akademie, nýbrž do akademie Goncourtů. Malý tento lapsus memoriae jest ostatně nejlepším vyvrácením tvrzení, jakobychom byli křečovitě teprve ve všech šedesáti nebo kolika číslech „R. L." materiál hledali. Nikoliv, tak lehkovážně nevydáme zdraví svoje v šanc. Bijeme se kajicně v prsa. V tom jsme se mýlili. Jinak ovšem celá věc prohlášením „R. L." na komice jen získala. „Mluvilo" prý se o volbě Gautiera, Banvilla a Vallésa, ale byly prý proti nim uváděny závažné námitky. Nejspíše asi ta, že v době, kdy akademie měla býti aktivována, byli již dávno — Gautier a Banville dokonce celá desetiletí — mrtvi, zač ovšem „R. L." nemohou býti činěny zodpovědnými. Z líčení „R. L." vysvítá, že neznalost francouzské literatury, kterou jsme připisovali jejich referentu, padá vlastně jedině na vrub Edm. de Goncourt, který zemřel teprve přede dvěma léty a patrně až do poslední chvíle si neuvědomil, že Gautier, Banville a Vallés jsou dávno nebožtíky, jak naši přátelé v „R. L." dodatečně zjistili. To jest ovšem neomluvitelná lehkovážnost a „R. L." učinily dobře, že občtavě zjistily dotyčná data. Páni z jejich redakce nezadali si tím jako humoristé pranic. Vážíme si jich i nadále a prosíme, aby si falešně nevykládali, když výňatek z jedné jejich kritiky otištěn byl pouze na obálce „Rozhledů." Nešlo to jinak. V listě samém se z nich nedá opravdu pranic citovati. Ale obálka — oh ta snese víc. Zůstane jim i na le přístupnou.

Naši přátelé snaží se blamáž svoji zakrýti výmluvou na stylistickou neobratst. Věříme jim v této příčině na slovo. Dokázali ji již tolikrát, že není příčiny porbovati. Proto jest jejich stesk, jakoby podle našeho názoru byla u nich „stylistická neobratnost něčím mimořádným" (!) úplně zbytečný. Tvrdili jsme to někdy? vě naopak!

— **Stanislav Przybyszewski** ujal se redakce krakovského literár. a uměleckého týdenníku Ž y c i e. Hned v prvém čísle své redakce brání se proti útokům, že jest dekadentem, Nietzscheovcem a p. Praví, že theorii Nietzscheovu o Uibermenschovi uvedl ad absurdum. Nietzsche je vynikající jako básník, jako tvůrce zcela nového německého jazyka, ale jako filosof je hotová nula. „Z Uibermensche stvořil si podušku, na niž by mohl složit svoji zmučenou, chorou hlavu. V »Satanskinder« již řekl jsem, že je plytký filosof davu a jeho filosofie je pláštíkem ošklivým instinktům davu. V každém ze svých děl se kořím ideálu lásky, objímající celý svět. Falk kleká a celuje ruce Czerskému, fanatikovi víry a lásky. Praví-li se: na štěstí není takých typů v naší Polsce, odpovídám já, jenž se neustále s takými typy stýkám: Plno, plno je v Polsce takých typů a daleko horších ještě, neboť Falka provází svědomí i v poblouzení, kdežto převážná část tohoto typu svědomí vůbec nezná. Jen pokrytectví, nebo zlá vůle anebo neslýchaná dobrota by to mohla říci, jež nedovede v člověku dopátrati se ničeho zlého. Neporozumělo se té smutné melancholii, té hluboké ironii, nazývám-li Falka: „Homo sapiens"!

— **Kongres „de l'Art Public"**. Od 24.—29. září konal se v Bruselu umělecký kongres mezinárodní. Kongres sám byl organisován novým uměleckým spolkem belgickým, L'Oeuvre, jehož hlavním bodem snažení jest odíti v uměleckou formu vše, co vztahuje se k veřejnému životu současnému a vrátiti umění bývalé jeho sociální poslání. Předsedal ministr belgický Beernaert a zakladatel spolku l'Oeuvre, Broermand. Officielně zastoupeny byly státy: Francie, Anglie, Spojené státy, Švédsko a Norvéžsko, Luxembursko, Hollandsko a Uhry. Z měst: Paříž, Řím, Budapešť, Praha, Amsterodam, Kolín, Strassburg, Stockholm, Florencie, Boston, Oděsa a j. Četné spolky umělecké a průmyslové rovněž vyslaly své delegáty. Jednání kongresu dělilo se na tři hlavní otázky: umění veřejné se stanoviska zákonodárného, se stanoviska sociálního a se stanoviska technického.

— **Museum Matejkovo**. Dům v Krakově v ulici Florianské, v němž bydlil slavný malíř J. Matejko, proměněn v poslední době v museum, věnované tomuto umělci. Jest to stará barokní stavba, která dle návrhu umělce samého byla restaurována.

— **Secesse mnichovská** uspořádá ve výstavní budově na Königsplatzu výstavu uměleckých fotografií, která potrvá od 19. listopadu do konce prosince. Současně uspořádána bude výstava plakátů a původních lithografií. K tomu družiti se bude výběr z děl Feliciena Ropse.

— **Nové domy umělců**. V Berlíně otevřen byl 15. října slavnostně nový dům umělců, jenž zřízen byl v ulici Bellevue z bývalé palácové stavby soukromé, z níž však při přestavbě pouze základní zdi zůstaly. V přízemí mimo výstavní místnosti pro plastiku a umělecký průmysl umístěna jest restaurace a šatny. Na restauraci nezapomenuto ani v novém domě umělců v Drážďanech, jenž má postaven býti proti Zwingru. V přízemí projektována velkolepá restaurace a v polopatře místnosti klubovní. Také stavba budovy Secesse ve Vídni na Obilním trhu (Getreidemarkt) bude asi tento měsíc dokončena a slavnostní výstavou otevřena. Výstava potrvá od poč. listopadu do vánoc.

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VIII. 15. listopadu 1898. Číslo 4.

Učitelstvo sobě.

První krok učinilo učitelstvo za cílem svým na valné hromadě delegátů Ústř. Spolku jednot učitelských 1. listopadu v Praze.

Schůze měla na programu stanoviti návrh na úpravu služného. Poslední úprava z r. 1894. již jest neudržitelnou, nejen pro nejednotnost platův učitelských, ale i pro nízké kvantum, jaké vyměřuje. Je to unikum, stanoví-li se na prahu učitelského povolání 360 zl., aby z toho učitel mohl býti živ. Unikum a zároveň ostuda těch, kteří tak »vysoko« oceňují práci učitelskou. Právě v čas, kdy upravily se platy státnímu úřednictvu a co nejdříve upraveny budou platy státních sluhů a důstojnictva, klepe učitelstvo na svědomí veřejnosti, aby se již konečně rozpomenula, že v jejím klínu, ve středu této žírné vlasti ve vlastenecké, umořující práci hladoví tu a všelijak hmotně strádá armáda jejího národního vojska, českého učitelstva.

Otázka platů, stále a stále jitřivá rána v učitelstvu, jež i mravně poškozuje stav, je tak citlivá, že by se byly i strany v učitelstvu na ní potíraly. Vznikly totiž dva návrhy odchylné, jež dosti dlouho čeřily mysli učitelstva až po valnou hromadu. Ale tu, ve chvíli obav nastalo smíření odpůrců a vyznělo v radostný a mohutný projev sjednocenosti na valné hromadě. Učitelstvo znamenitě pokročilo v sebekázni, dovede-li již potlačiti motivy podřízenější a semknouti se v jednostejně manifestující těleso ve vážném okamžiku. A takový kritický okamžik tu byl. Bohové již těšili se na pěknou podívanou, jak na sta učitelských hlav budou se řečnicky pobíjeti a jak se potom rozvadění bratří rozjedou s nepořízenou. A zatím pravý opak.

Váha učitelských požadavků, pokud se týče platů, je tak pádná a výmluvná, že nebylo lze dlouho se rozmýšleti. Odůvodňovati je — jest již až až zbytečno. Neuznati jich — mohl by jen ten, kdo nemá srdce. Zajisté ze všech inteligentních stavů nejhůře za práci placeno jest učitelstvo, a dnes po úpravě v jiných stavech je rozdíl ještě křiklavější. Jsou ovšem ještě leckde lidé, kteří řeknou, že toho, co se učitelům dává, jest až dost. To řeknou lidé, kteří nedovedou odhadnouti ani intensitu

práce učitelské ani její kapacitu. Ti domnívají se, že učitelé děti ve škole jen hlídají a kromě toho ničeho nedělají. Kdo však si dovede jen trochu představit, jaká je to duševní práce, děti s napjatou pozorností sledovati, je rozumně zaměstnávati, svou trpělivost namáhati a rozčilování stále potlačovati, kdo ví, že učitel se musí soukromým studiem na každé denní učení připravovati, práce žáků prohlížeti a je opravovati, jejich chybami doma se rozčilovati, kromě toho pak sám sebe dále vzdělávati a všelikou písařskou práci při byrokratickém aparátu školním vykonávati — kdo to všecko ví a posoudí, ten nejenom nebude tak o práci učitelské souditi, ale potvrdí spravedlivě, že za tu práci, kterou učitel koná, zaslouží jiný, spravedlivější, lidštější plat.

Ale když vidíme, že učitelstvo místo aby mělo vedle své práce také trochu poklidu k zotavení, musí se po vedlejším výdělku plahočiti, aby uhájilo živobytí; když vidíme, že vedlejším zaměstnáním učitelstvo se vysiluje a potom ovšem ve škole nemůže potřebných sil vyvinouti, tu musíme říci, že takový systém, který mizernými platy učitelstvo utiskuje, jest systém vražedný, který se musí pak vymstíti na samotném našem lidu, t. j. na jeho mládeži.

Každý rozumný člověk musí tedy uznati, že to je nejen lidskou povinností, ale i národní povinností, postarati se učitelstvu o řádné platy, aby mohlo se bezstarostně oddati své vlastní práci a aby bylo prosto všech těch pohnutek, jež svádějí je za různými ohledy, od poctivých zásad mravní povahy. Jest ve všeobecném prospěchu, aby učitelstvu pojistila se takto hmotná neodvislost, aby tak vzrostla v něm i neodvislost mravní. Žádáme-li od vychovatelstva své mládeže nadšení pro věc výchovy a lásku k těm ctnostem, jež přejeme si míti ve svém národním dorostu, pak jest přední povinností naší veřejnosti, postarati se o všecky podmínky u vychovatelstva samotného, aby toto nám vyrostlo a stálo zdravé, v povaze mravné a pevné.

Tedy otázka platův učitelských není prostě otázkou žaludkovou, jak se leckdo domnívá a jak je snad u stavů jiných. Zde stává se i otázkou mravní. Učitelstvo dobře ví, co by znamenal úspěch v této otázce pro veškeru socialní jeho existenci, a proto přikročilo k ní s celou vážností, a také si vážnost mezi sebou před ní zachovalo.

Návrhy, na kterých usnesla se valná hromada, jsou následující:

I. a) Základní služné zatímných učitelů po zkoušce dospělosti budiž 500 zlatých; po zkoušce způsobilosti staň se každý definitivním učitelem (ad personam) se služným 600 zl.

b) Definitivní učitelé obecných škol na systemisovaném místě buďte zařaděni do XI. třídy úřední (800 zlatých) a postupujtež do X. třídy.

c) Definitivní učitelé měšťanských škol zařaděni buďte do X. třídy úřední a postupujte dle norem státních úředníků do IX. třídy.

II. Všeckny osoby učitelské mají naturální byt, v městech po případě příbytečné (učitel 120 zl., řídící učitel a učitel měšť. škol 160, ředitel 200 zl.)

III. Doba služební trvejž od zkoušky způsobilosti 35 let. Definitivně ustanovení učitelé mají nárok na pensi, která po zkoušce spů-

sobilosti činí 30 proc. služného a vzrůstá každoročně o 2 proc. Vdovy a sirotci (do 24 let) požívají pense jako u státních úředníků dle XI., X. a IX. hodnostní třídy.

IV. Při obsazování definitivních míst učitelských přihlíženo býti musí nejprve k létům služebním počítaje od zkoušky dospělosti, při rovném stáří ke kvalifikaci a dále k poměrům rodinným za volné konkurence učitelův i učitelek.

V. Industriální učitelky budtež ustanoveny definitivně a požívejtež služného i výslužného.

Kromě toho přijat návrh: Každý člen učitelské organisace jest povinen platiti měsíčního příspěvku 10 kr. k účelům Ústředního spolku, počínaje 1. lednem 1899.

Návrh na opravu disciplinárního řádu odkázán důkladnému projednání Ústř. výboru.

* * *

Tím odbyta v úradě učitelstva nejnaléhavější otázka jeho širokého programu. Nyní jest na učitelstvu samotném, aby úpravy platů svých houževnatě se domáhalo, ničeho neslevujíc s požadavků, jež nestanovilo nemírně.

Bude však i povinností veškeré uznalé veřejnosti, aby učitelstvo v této věci podporovala. Nemůže se jí upříti spravedlivého nároku, a tedy musí býti pojata za společnou věc všech kruhů, jež jsou povolány řešiti prakticky otázky sociální a odstraňovati sociální nespravedlnost.

Učitelstvu přejeme v tom brzký plný zdar. —*r.*—

Cherchez la femme.

F. V. Krejčí. (Dokončení.)

Tento pochod na čas zastavili Němci. Proti francouzské nemravnosti postavili svou »deutsche Treue und Sittsamkeit«. Goetheova Lotta a Markétka, schillerovské »Ehret die Frauen«, romantická škola, křísící katolický středověk se vším jeho příslušenstvím, mimo to pak všecka staropočestná a ideální poesie »pro dcery pastorů« — to všecko pomáhalo rehabilitovat starou legendu, a místo francouzské, voltaireovskou duchaplností zkažené kurtisány pomáhalo ke cti zase dívce, něhyplné, naivní, křehoučké a jemné jako květina, ať už vystupovala jako po domácku vychovaná »deutsche Jungfrau« s rusými copánky, anebo jako uhlandovská princezna v září historie nebo pohádky. Jenže sám tvůrce Markétky trestal svým životem vzkřísenou romantickou legendu z nepravdy a svými Wahlverwandschaften a Wilhelmem Meistrem pomáhal otvírat brány erotice moderního srdce, nevystihlého a nevyčerpatelného v celé šíři svých znětů a sporů.

Německá romantika vyzpívala se až do posledních konců a vysmála e sama sobě v poesii Heineově. V této poesií se také přelomila stará omantická erotika v erotiku moderní. Předmětem jejím jsou sice stále ště variace na ženský typ romantický, ale subjekt básnický je naskrze

nový. Ještě tu bloudí ta německá nevinná dívka s plavými kadeřemi a dětsky nevinnýma očima, »mein armes banges Kind« sedící u okénka své komůrky, zatím co venku nocí bouří vichřice; anebo ať to je prostá dívka na Harcu či u moře nebo ta »mrtvá Marie«, která navštěvuje básníka v divokých snech, plných hrobového puchu a slz, vždycky to je dívčí typ, vyluzující v nás vzpomínky na naši první lásku, tu ze všech nejpoetičtější, která se v životě vícekrát nevrací. Ale nitro muže, básníka, je už roztrženo, osy zbaveno, těkavé, sporuplné, svůj vlastní cit analysující a ironisující. Po Heineovi převzaly tento druh erotiky celé legie lyriků ve všech literaturách a přemílají ho až dodnes.

U Francouzů byl zatím rozklad starých formulí lásky naprosto dokonán. Normální láska s manželstvím na konec vymřela téměř nadobro z literatury, alespoň z vyšších jeho druhů. Je jen dobrá pro šosáky, pro román feuilletonový nebo sentimentální melodrama na předměstských jevištích. Vlastní literatura, la haute littérature neuznávala za hodny zpracování než případy lásky abnormní, kombinované, neočekávané. Frivolnost rokokové galanterie byla pravda opuštěna a láska povýšena na grande affaire, na nejvážnější hru o život a smrt, ale tato rehabilitace velké vášně byla prováděna na ohyzdných netvorech a groteskních mrzácích hugovských a na kurtisánách, umírajících sentimentálně v mučednické slavozáři. — Drama augierovské, pozdější práce Dumasa syna a román naturalistický sladily sice tyto třeskuté fanfáry pathetických vášní do střízlivějších tónin, ale to jedno čistě francouzské, a chceme-li románské, tu stále zůstalo: motiv nevěry a plynoucí z něho situace a konflikty. A stále víc a více mizela z literatury dívka a vždy více a více byla ze všech možných stran osvětlována, studována a pronikána vdaná žena. Základní formule starší germánské erotiky byla: dívka, muž do ní zamilovaný, sladké ano a manželství jako závěrek. Francouze však nezajímá dívka světa neznalá, v klášteře vychovaná husička; u něho se stává předmětem interesu teprv od okamžiku, kdy se vdá, a tu ještě více než poměr k vlastnímu muži zajímá jej její poměr k jiným mužům. Tyto francouzské formy etotiky opanovaly téměř ve všech literaturách jmenovitě v románě a na jevišti. Stará erotika ideálně-romantická živoří jen ještě v starých šablonách lyrických a s nimi zajde. Rozklad staré legendy je dokonán.

Ale i francouzské motivy nevěry staly se bezduchou šablonou, prázdnou citové vřelosti myšlenkové hloubky, a harašící jen plechem a kalafunovými blesky naduřelých divadelních vášní. Tato šablona nemohla stačiti jmenovitě novým básníkům germánským a slovanským. Nemohla jim postačit obzvláště žena francouzské cizoložnické literatury, salonní loutka s konvenčními city v srdci a konvenčními frásemi v ústech, se žalostně chudým a vyprahlým vnitřním životem. Pomáhali sice odpravit starou romantickou legendu erotickou a s bohatými, novými prostředky moderního náladového a nervového slohu dovedli líčit hořkost nesplněné touhy a krutost zklamání, která po ní zůstává, ale s ní neodpravili zároveň i ženu; naopak ona byla vyzdvižena ještě výš, neboť z pouhého objektu staré, otřepané erotiky stala se nejen objektem ale i subjektem složité a odstíněné erotiky moderní, a co více ještě: předmětem psychologického zájmu jako člověk vůbec, jako bytost zápasící a trpící, jako

duše, hýbaná svými zvláštními, ryze ženskými zájmy, myšlenkami a city. Mohu jmenovati tři z těchto moderních umělců, kteří třebas opustili staré erotické šablony, ukazují tak jemné cítění pro ženu, jakého starší literatura neznala: Turgeněva, Jakobsena a Ibsena. Turgeněv, hořký analytik erotického citu, nevymkl se z moci ženy ani ve svém díle ani ve svém životě a uvedl první do literatury ženský moderní typ slovanský. Jacobsen, sám feministická povaha, napsal překrásnou knihu, nad niž však neznám snad ukrutnější a smutnější: »Paní Marii Grubbe«, martyrologii ženského srdce, nenasytného ve své touze a spokojujícího se na konec pacholkem od koňů, když nemůže více milovati hrdiny z krve královské. A co učinil pro ženu Ibsen, ten starý, za pedantického a nervósního, více rozumového než citového pokládaný Ibsen, to pro ni nebylo učiněno v umění po celá staletí. Ne snad jen proto, že v »Noře« a »Strašidlech« vystoupil přímo ve prospěch jejích práv, ale ještě více proto, že dal ženě v umění novou duši a předvedl poměr muže k ženě v celé řadě nových variací a kombinací netušené složitosti a jemnosti — ať jmenuji jen poměr Rosmera k Rebecce Westové a poměry ke třem ženám najednou u stavitele Solnessa — a že se na těchto poměrech pokoušel luštit ty nejzávažnější otázky života a svědomí. Kam se poděla dřívější dívka, jakožto hračka sladkých galanterií! Nic není Ibsenovi cizejšího než žena loutka, jak to také proklamoval v Noře. U něho je žena vždycky srdce v živoucí synthesi s intelektem a svědomím, bytost pronikavě poznávající a reflektující, energická ať už v činech či trpném sebeobětování. Vane z ní hluboký dech nejspodnějších, nejtajemnějších sil osudových; jako ona Hilda Wangelová před Solnessem vynořuje se typ ženy stále takto před básníkem odkudsi z mystických hlubin života a znepokojuje jej jako věčná otázka. Ale jedno jest karakteristické: Ibsen nezná starého typu dívky, sladké, poetické, nevědomě. Jeho dívky okusily už ovoce poznání, ale ještě častěji jsou to vdané ženy anebo dívky v plné výši zralosti. Zasluhuje to povšímnutí proto, že se to stalo pro moderní literaturu, jmenovitě její drama, typickým. Není to ostatně básnický rozmar, ale odpovídá to skutečnosti. V dnešní společnosti opravdu vystupuje vždy víc do popředí a bije do očí vdaná žena, kdežto poetická sedmnáctiletá žabka ztrácí na interesu, zjev zajisté související s vývojem buržoasie. Dříve hrávala úlohu ve společnosti jen vdaná žena krve aristokratické, vdanou měšťanku odkazovala společenská morálka její třídy do zdí domácnosti; dnešní velkoměstský život však činí ji účastnou všeho duševního i společenského ruchu.

Z rodu Ibsenova a Rusů pochází většina žen, které zalidňují moderní jeviště a román. A místo francouzských motivů nevěry nastupuje nový, daleko jemnější: tragika manželských svazků, v nichž se sráží zájem muže, jenž je jen tvůrčím duchem, se zájmem ženy, která je jen milujícím srdcem nebo dokonce jen pohlavím. Básník se postaví buď příkře proti ženě na stranu mužovu — případ Strindbergův — anebo jako v Hauptmannových »Osamělých duších« anebo Hamsunově »Na prahu říše« zůstává nestranným, anebo jako v »Noře« a »Heddě Gablerové« dává za pravdu ženě. Na osamělých duších lze mimo to pozorovati nový rodící se útvar erotiky: pohlavní svazek nestačí k nasycení celého srdce, sva-

tyni jeho vyplňuje láska k třetí osobě, nedosažitelné a vzdálené; láska tato však nejen nepotřebuje ukojení, ale snad ho ani nechce, poněvadž ví, že by jím slábla, láska, která je pouhým stvkem duší přes časy a prostory a která ponechává pohlavnosti vedlejší stezky pro její bouře a krise a která vlastně jest tím jediným, co zbylo modernímu člověku ze staré legendy o ideální lásce a zároveň moderní variací na erotiku platonickou a stínově vzdušnou jako v danteovské poesii.

Nesmí být také zapomenuto na jedno intermezzo, které slove Strindberg. Proti principu ženství u Ibsena pobouřil švédský naturalista svého času skandinavskou literaturu pod korouhví principu mužského. Proti ibsenovskému typu ženy obětavé a rozumné postavil pravý její protipól: ženu jako nepřítele, jako zlo a čirý protiduchový pud, ženu jako zlé zvíře, jíž užívá Čandala, aby pokořil aristokratického, inteligentního Arijce. Ale pyšný aristokrat se svým mužstvím nedostal se dále než do Inferna a tluče dnes na brány toho špitálu, do něhož uchylují se pochroumaní a vysílení moderní duchové, a jenž sluje novokatolicism a mystika; a mohl by děkovati osudu, kdyby mu poslal ženu, která by mu stírala pot se zmučeného čela a odháněla z něho netopýry šílenství.

Tato protiženská vlna byla v literatuře jen efemerní; dnes jak se zdá, se po většině už přelila. Dalo by se ukázati, jak aristokratism láme na konec své nejvypjatější, nejtenčí hroty a padá zpět do altruismu. Muž s příliš differencovanou a příliš jemnou duší cítí přirozeně odpor k ženě, kde v ní tuší nebezpečí a něco nižšího, ale právě zase jeho differencované a přejemnělé nervy jsou tím spíše vydávány také záchvatům soucitu až chorobného a šíleného. Příkladem pro toto setkávání protiv může být Przybyszewski. Maluje plamennými barvami nejkrutější krise pohlavnosti a muž nevyskytuje se u něho bezmála v jiných stavech, než v erotické manii, jako tokající tetřev — ale žena třebas byla zdrojem všeho toho řádění a spoust, které způsobí pohlaví v mozku muže, trpí sama neméně a vychází z těchto erotických bouří až do morku kostí vyčerpána s trnovou korunou mučednice, která prošla vším peklem a mystikou bolesti; a nevíme, všiml-li si už kdo někdy toho, jak tato žena z »Homo sapiens« a »Dětí Satanových« je ryze slovanskou, a — třebas to dost paradoxně znělo — blízkou příbuznou ženských postav Turgeněva a Dostojevského.

Pokusil jsem se tu stručně naskizzovat, jak v jiných literaturách hledají novou ženu v náhradu za ztracenou starou erotickou legendu. U nás, jak jsem hned z předu ukázal, se ještě tak neděje. V produkci tuctové, prostřední hodnoty přemílají se ještě staré formy erotického citu a nová, umělecká lyrika nenašla a nehledá také dosud za ně náhradu. Jedinou důležitější výjimku činí v naší nové poesii J. S. Machar. Jeho »Magdalena« a »Zde by měly kvést růže«, jsou vlastně knihy neerotické, ale zájem o ženu, jako bytost sociálně i individuelně trpící, je zde neobyčejně hluboký a delikátní a nazírání básníkovo na ženu vyslovuje už verš z epilogu druhé z jmenovaných knih: Ženou být, to znamená trpěti. Machar cítí s ženami přímo ženský, ačkoliv jest jinak nejmužnějším z našich lyriků — nové potvrzení staré pravdy, že kouzlo ženskosti pochop nejvíce ten, kdo je nejvíce sám mužem. A naopak: není mužností vy-

hýbati se ženě; to je vlažná, netečná bezpohlavnost. A mohu uvésti hned dále jiného z našich mladých autorů, kterému nikdo neupře silný mužský temperament a který právě děkuje za své nejlepší úspěchy thematům, při nichž se jedná o ženskou duši a ženský cit. Myslím totiž Jaroslava Hilberta, který v hrdinkách svých dramat »Vina« a »O boha« ukázal, jak s celou duší hledá novou naši ženu na jevišti. Ba jeho Mína není vlastně ničím jiným než dramatickým zosobněním celé té krise, která vzniká v normálním životě dnešního člověka po zániku staré erotické legendy. Pod mocí té legendy byla Mína vychována a jediný poklesek dávno minulý a vnitřní očistou vlastně zahlazený, leká její svědomí a ničí její štěstí. Je obětí dogmatu o absolutní čistotě a věrnosti, dogmatu o jediném muži; má smysly a nervy ženy nové, ale svědomí její vykrvácí na obětním oltáři staré erotické morálky.

To jsou osamělé a slibné pokusy a měly by být v naší mladé literatuře co nejvíce následovány. S ženou vproudilo by do ní více ohně a vzruchu, síly a plnosti života. Hledejte proto ženu, hledejte novou ženu! Pravdu má Kazatel, že »hořká je žena«, ale nezapomínejte, že pravdu má také, jenž řekl: »Das Ewig-Weibliche zieht uns hinan« a to byl největší básník moderní doby, jenž uznal slova ta za důstojná toho, aby korunovala veledílo jeho života, a jako závěrečný kámen vsadil je na nejvyšší vrchol své faustovské kathedrály.

Nocturno.

George Egertonová.

Mám dosti hezký byt. Najal jsem jej loni. Jest na nábřeží s vyhlídkou na Kleopatřinu jehlu Miluji velmi anachronism tohoto pomníku; pro mne má skutečně zvláštní kouzlo. Mohu jej viděti i v noci, vyložím-li se ze svého okna. Odráží se v řece, prorývané skvrnami světel a valící se tak zachmuřeně pod baldachýnem z mlhavého modra. Pro mne má toto nábřeží zvláštní půvab, ku kterému nemohu ani přirovnati dojmův z jiných měst v Evropě. V noci nemohu se ho nikdy nasytiti. Tmavé skvrny listoví platanů, třpytící se voda, lámající se linie zlatého světla, a velké skupiny budov vztyčující se k obloze jako stíny pomníků.

Díval jsem se z okna jedné listopadové noci naslouchaje ukolébavce deště. Právě bila jedna hodina, když jsem zpozoroval ženu, která se vzchopila ze sedadla dole na nábřeží. Seděla tam asi hodinu, neboť jsem viděl zářiti světlo na jejích vlasech, žlutých jako vlasy dítěte, když jsem šel o půl noci dolů k pilíři.

Měla chování dámy. To je podivuhodné, jak to chůze prozrazuje. Kráčela chvíli, zavrávorala, zastavila se, ruku tisknouc k srdci — opilá žena byla by opět vrávorala. Pak šla k zábradlí, nahnula se přes ně, hlížejíc se upřeně do vody.

Znám mnoho žen, které nemohou vytrvale s upřeným zrakem dívati do proudící vody aneb pohlížeti dolů s nějaké výše, aby necítily kéhosi impulsu vrhnouti se dolů — něco je k tomu pohání, tak alespoň

mě ujišťovaly. Neznám proto důvodů, právě tak jako nevím, proč muži zapínají se vždy od levé strany k pravé, ženy od pravé k levé. Nicméně je již tomu tak. Knoflíkové dírky na ženských šatech jsou vždy dělány na pravé straně, nikdy na levé; a právě tak je ženám obtížno zapínati se naším způsobem, jako nám, pokoušíme-li se tak učiniti způsobem jejich. — Ano, muži, já to znám. Dal jsem si jedné chudé ženě ušiti několik vest a ona umístila knoflíkové dírky na opáčné straně. — Nu, abych se vrátil ke svému vypravování, nelíbil se mi způsob, jakým ona paní pohlížela do řeky. Po celý den pršelo, ulice leskly se vodou, a severovýchodní vítr točil se kolem rohů. Sešel jsem dolů, abych se na ni podíval. Právě, když jsem k ní zamířil, kývla hlavou zvláštním způsobem, učinila krok ku předu, pak klesla zpět ke stěně. Odměřený zvuk kroků strážníka rozléhal se po dláždění jen o málo níže. Přistoupil jsem k ní a otázal jsem se:

»Jste churavá, paní? Mohu vám pomoci?

Pozdvihla ke mně nejpodivnější obličej, jaký jsem kdy spatřil. Byla to spíše prazvláštní maska, než obličej z masa a krve. Její oči plály zádumčivě a podobaly se živým očím dívajícím se otvory nějaké masky. Její žluté vlasy zdály se parukou na její čele a spáncích. Ulekla se a skrčila, když jsem se jí dotekl. Zuby jí cvakaly.

»Ano, jsem churava; cítím mdlobu, hroznou mdlobu ..«

Bylo zřejmé, že trpí nějakou duševní bolestí. Kolem její úst byl modravý nádech. Nohy se jí chvěly, klesala. Vložil jsem své rámě do jejího; kroky strážníkovy se blížily; vzpamatovala se a zakvílela žalostně:

»Odpočívala jsem si pouze. Za několik minut půjdu dále.«

»Pojďte se mnou,« pravil jsem; — »zde nemůžete zůstati. Pokuste se jíti.«

Šla zcela dobře, ač poněkud vrávoravě. Ve všech nižších patrech domu, ve kterém bydlím, jsou kanceláře, nepotkali jsme tudíž nikoho. Když vystupovala po schodech, dýchala poněkud těžce. Šel jsem těsně za ní, abych ji zachytil, kdyby klesla. Její botky nejspíše byly roztrhané, neboť na každém kroku zanechala malou vlhkou skvrnu. Dovedl jsem ji do pokoje Elektrické světlo ji vzpamatovalo; přišla do rozpaků a zbledla, — nikdy neviděl jsem nic zvláštnějšího nad způsob, jakým její obličej se měnil a oživoval. Rozbledla se kolem a podívala se pevně na mne; musil jsem se přemáhati, abych snesl jejího pohledu, jejích nešťastných, upřímných očí, jež probodávaly mě jako ocel. Byla by jistě odkryla nejmenší stopu špatného úmyslu.

Přistrčil jsem lenošku blíže k ohni; posadila se do ní, položila hlavu na podušku a dříve než mohla něco říci, pozbyla vědomí. Skutečně, působilo to na mne nepříjemným dojmem. Vpravil jsem jí trochu cognacu mezi zuby a snažil jsem se povzbuditi její oběh krve. Rád pomáhám ženám, téměř všech druhů ženám, — všecky zajímají mě neobyčejně.

Sňal jsem jí klobouk, prostou, malou věc z černé plsti, deštěm úplně prosáklý. Měla pěkné vlasy, leskle žluté, trochu zvlněné a linii uprostřed hlavy měla bílou jako sníh. Nenávidím onen druh blondýn, jež mají na hlavě růžovou kůži. Její nákrčník a šátek, jenž držela v ruce, byly čisty, soudil jsem tudíž z toho, že nebyla asi dlouho venku na ulici.

Měla vlněné rukavice; stáhl jsem jí je. Otevřela oči a opět je zavřela. Na pravé ruce měla staromodní snubní prsten, snad po své matce; ruce její byly dlouhé a pěkné, ale ruce mě tak nezajímají jako nohy anebo uši. Náležím k onomu druhu lidí, pro něž jeví se pokušení v podobě malé nožky. Pěkný nárt aneb kotník působí neodolatelně na mé smysly; přiznávám se upřímně; je to sice zpropadeně bláznovské, ale nemohu za to. Můj přítel Foote říká, že delikátně parfumované prádlo jest jeho slabou stránkou; nemůže odolati záchvěvu krajky aneb stužky. Aby byl ctnostným, musil by žíti v zemi, kde zákonem bylo by zapovězeno sušení ženských nedbalek venku na šňůrách. Její nohy nebyly hezké . . . Jaký měla zvláštní obličej, vidím, jak jeho bílý relief odrážel se na červené kůži lenošky. Trochu byla podobna Christině Nilssonové — hlavně okolím čela, měla velký, mohutný nos, silné čelisti, — buď byla ďábel anebo světice, nemohl jsem to rozsouditi. Konečně otevřela oči. Podal jsem jí sklenici; zachvěla se a odstrčila ji téměř drsně. Pravila:

»Ne, prosím vás, to ne, bojím se toho. Neodvažuji se dotknouti se sklenice s lihovinou, mohlo by se snadno státi, že by pak člověk nemohl bez ní býti — když je nešťasten.«

»Zcela správně; myslím, že vám bude trochu čaje milejší.«

Zarděla se a usmála; světice v ní měla nyní přednost.

»Jste velmi dobrý. Ano, mám raději čaj.«

Jsem dosti zručný v připravování čaje. Lloyd mi dodává nejlepší, jaký má jen na prodej. V ženských domácnostech nebývá nikdy dobrého čaje, — obávají se jeho drahoty anebo čeho?

»Bude dobře, svléknete-li ten mokrý žaket.«

Byla to zvláštní žena; vstala náhle — třásla se poněkud — a svlékla žaket. Pověsila jej přes dubovou židli. Byla to žena pěkného vzrůstu, úplně plochá, řídký anglický typ; v tom věku, který se zdá spisovatelům tak zajímavým — kolem třicítky asi. Tito páni mohou si říkati, co chtějí, ale nad květoucí mladost není. Ta má v sobě zvláštní kouzlo! Nejobyčejnější růžolící holka se svěží pletí a rosou života v očích — má desetkrát větší cenu, než nějaká pětatřicetiletá kráska. Oděv mé neznámé byl v pravém slova smyslu promočen a visel těžce kol jejích údů. Na zemi byly též dvě skvrny, které zanechaly její nohy. Rozhrábl jsem pohrabáčem oheň a bez obalu jsem pravil:

»Ponecháte-li na sobě tu sukni, budete nucena ráno ulehnouti; jděte do vedlejšího pokoje a svlékněte ji; na mne nedbejte, já viděl spodničky už dávno. Pověste ji k ohni, aby uschla a botky postavte před mřížku u krbu. Na stěně spatříte sbírku východní obuvi, vybeřte si nějaký vhodný pár a obujte se . . . «

Neviděl jsem její tváře, zaměstnávaje se připravováním čaje. Chvíli bylo ticho, pak jsem slyšel slabé zapadnutí dveří. Podivuhodná to žena! Když jsem o tom přemýšlel, byla to jediná žena, již jsem kdy v životě poznal, která mohla něco konati, aniž k tomu potřebovala důvodů. Nikdy jich nežádala a nikdy jich nevyslovovala. Jest pozoruhodné, ženy mají ve zvyku žvatlati o všem. Počasí se nezměnilo; byl jsem velmi rád, že jsem zůstal toho večera doma. Mé dobrodružství bylo zcela dle mého vkusu. Uctím svoji neznámou svým nejlepším čínským čajem. Vyňal jsem starý

worcesterský šálek a misku, cukr jsem urovnal do své nejhezčí vyzlacené cukřenky, připravil jsem několik obložených chlebů a biscuitů a přehlížel jsem své přípravy, když se dvéře za mnou otevřely. Bože, jak zvláštně se ta žena změnila, když se usmívala! připomněla mi první snítku mandloňového květu, kterou jsem spatřil na jaře v jedné hlučné, špinavé londýnské ulici. Ten úsměv učinil ji mladší. Vyhladil ostrou, hlubokou vrásku kol jejích rtů. Myslím si, že její spodničky byly příliš krátké, anebo něco podobného — ženy jsou tak ďábelsky nelogické. Viděl jsem polovinu ženských ňader a plecí a to ji ani v nejmenším neznepokojovalo, ačkoliv byla by omdlela při myšlence, že by měla ukázati lýtka svých nohou, cudně punčochami zcela zakrytých.

Sňala mé staré japonské kimono, věc kdysi nádhernou, ale časem vybledly květy vyšívání na švestkově modré půdě až do měkkých půltónů.

Pohled na její rozpaky byl tak příjemný! Jak úchvatná je žena, je-li zcela přirozená! Ukázal jsem jí na židli a odkryl samovar.

Posadila se a nalila si čaje dosti nemotorně. Pila jej hltavě, ale zbledla, když jsem jí nabídl obložený chléb. Znám to, měl jsem týž pocit za posledních dnů obležení Paříže; někdy jindy mi připomeňte, abych vám o tom vypravoval. — Ubohá žena omdlela hladem a nyní, když viděla množství jídla, bylo jí špatně, přitiskla si kapesník k ústům. Dal jsem stranou obložené chleby a nahradil jsem je suchými biscuity.

»Přejete si ještě trochu čaje?« pravil jsem, »a okuste tyto suché biscuity, je-li vám už lépe.«

Položila se nazpět ve své lenošce, měla nejkrásnější linii hrdla, jakou jsem kdy jen spatřil, úplně bílou a měkkou. Nalil jsem jí trochu čaje.

»Přespříliš dlouho jste se postila; kdy jste jedla naposledy? . . . «

»Včera ráno!«

Dobrý Bože!

Odstrčila čaj a pravila prostě.

»Mohu vás požádati o cigaretu? Myslím, že mi bude lépe, vykouřím-li nějakou. Nyní nemám pražádné chuti k jídlu.«

»Ovšem,« pravil jsem; »to je výtečné, že kouříte! Musíte okusiti některé z mých specialit.« Kouřila klidně, až náhle proud větru zavyl a prudce udeřil okenicemi a dešť tak hřmotil, jakoby někdo házel křemínky do tabulí. Trhla sebou a pohlédla na hodiny. Ručičky ukazovaly tři čtvrti na dvě. Krev vběhla jí do tváří. Uchopil jsem se věci energicky.

»Má drahá paní, nestarejte se o hodiny, čas je pouze umělé zařízení. Nemůžete vyjíti v tomto dešti, na to není ani pomyšlení. Nebyla byste seděla venku, kdybyste byla měla nějakého přístřeší. Nepřeji si věděti, čeho mi neřeknete dobrovolně. Poctila jste mne, přijavši mé pohostinství, takové jaké jest; skutečně, jste velmi laskava, já nerad chodím spat. Kdybyste byla měla dobrého útulku, byla byste myslila na nějaký východ ze své těžkomyslnosti, ať už je jakákoliv. Dobré speciality, že ano?«

Podala mi ruku a stiskla mou tak upřímně, jak jen něžná mladá bytost může. Ty její velké šedé oči ztemněly, zalivše se slzami.

Byl to zvláštní druh odporující si osobnosti; právě když jste se domnívali, že je skutečně ďábelsky ošklivá, rděla se a kvetla a zářila přímo

rozkošně, a než jste nabyli času vpíjeti tuto rozkoš, byla zase lhostejná. Její hlas byl dvojčetem jako její tváře. Byl hluboký a chvílemi drsný, ale náhle měkce znějící pružností a něžnými tony.

»Ve vás koluje irská krev?« prohodil jsem.

»Ano, po matce, jak to víte?«

»Ach, po hlase. A pak se domnívám, že každá rasa má už jakýsi příbuzenský cit.«

Mluvili jsme na to o všelijakých věcech. Zpozoroval jsem, že její oči pozorně utkvívají na mých knihách. Jsem dosti pyšný na některé z mých zvláštních vazeb — dvě malé poličky representují dlouholetý můj důchod.

»Milujete knihy?« otázal jsem se. Uhodla pojednou mé myšlenky a její obličej zazářil. Dal jsem jí jediné své dědictví, knihu, kterou jsem nekoupil, »Aldine classic«. Zacházela s ní skutečně něžně. Čím více přemýšlím o této ženě, tím více jsem přesvědčen, že byla zvláštní bytostí; člověk se skoro bojí, dáti některou ze svých zamilovaných knih do rukou většiny žen. Ocenila ji ihned — a neřekla nic banálního anebo přepjatého, pouze: »Miluji tuto zvláštní olivovou barvu kůže.«

»Viděla jste někdy práce Le Gastonovy? Pohleďte, jak pěkně vyjímají se linie zlatého tečkování na šarlatu tohoto safiánu. Jak to pěkně drží barvu. Mechanism a látka hrají tu duetto s uměním.«

»Kdybych byla bohatou, dávala bych si některé knihy schválně pro sebe vázati.«

Směšná situace! Skutečně, byla dosti směšna. Avšak, přemýšlíte-li o tom, nejpodivnější situace a nejnemožnější náhody v životě jsou právě ty, na které si člověk ve své fantasii nikdy nevzpomene a jichž spisovatelé neutvářejí. Většina ubohých spisovatelů píše, majíce upřeno jedno oko na intelektuelní obmezenost svých vydavatelů anebo knihkupců; musí tak činiti, chtějí-li zaplatiti daň z příjmu.

Usnula s knihou v ruce. Pokryl jsem její kolena houní a shasil světlo; žár ohně obklopil ji magickým kruhem. Šel jsem ulehnout; mohu spáti anebo bdíti podle chuti. Spal jsem do pěti hodin. Za tu dobu ani sebou nepohnula. Rozdělal jsem oheň; byla mi příjemnou myšlenka, že má neznámá je zde v teple, místo aby byla venku v té strašné noci, snad někde pod loďkou anebo narážejíc na oblouky mostů ve vlnách té špinavé vody.

Obrátil jsem se na druhou stranu a spal do sedmi hodin. Pak jsem se na ni úkosem podíval. Její obličej zdál se ve spánku dobrým, jako obličej dítěte, ale takového, se kterým se zle zacházelo; které trpělo a předčasně dospělo. Byla hrozně hubena; tato žena byla hladem k smrti pomalu umořena.

Nadešlo jedno z oněch hroznych jiter, se sluncem, jež jako by z něho dělalo noc. Nenávidím tato jitra, vyjma tehdy, jsem-li venku, v divoké přírodě. Právě jako u některých vynikajících žen, cítím i zde brutální nedostatek půltonů. — Zastrčil jsem závoru ve dveřích; můj sluha Bates nepřichází nikdy, nezazvoním-li, ale někdy přicházejí soudruzi, aby mne vzbudili.

Probudila se ulekána s bojácným, přidušeným výkřikem. Domnívám

se, že myslila, že usnula na onom sedadle. Jsem přesvědčen, že toto hrozné jitro bylo by ji pomátlo. Zarděla se hrozně, když si uvědomila místo a čas, a omlouvala se:

»Tak mne to mrzí, tak mne to mrzí! Byla jsem tak unavena, opravdu nevěděla jsem si rady. Nespala jsem již kolik nocí, víte, a člověk je tak hloupý —«

»Máte pravdu, je to správné. Usnul jsem a spal jsem jako dudek, vždy tak spím. Myslím, že se trochu občerstvíte v mé oblékárně; váš šat je už suchý. Máte tam teplou vodu a ostatní čeho třeba, rozhlédnete-li se trochu. Zavru vás tam, nepřekáží-li vám to: chci, aby mi to sluha tu trochu uspořádal . . . «

Zarděla se opět. Chtěl bych přísahati, že takovýto ruměnec ženě škodí.

Má obyčejná hodina jest jedenáct, ale Bates uklidil a připravil snídaní bez nejmenší stopy podivu v obličeji nebo hlase. Zvláštní člověk, ten Bates! Přinesl snídaní pro dva. Konečně byl hotov, nikdy jestě nezaměstknával se ranní prací tak dlouho. Pak pravil:

»Budete mě ještě potřebovati, pane?«

»Nikoli, dám příbory sám ven. Odejdu až později, nikoho nevpouštěj.«

»Dobře, pane!«

Zaklepal jsem na dvéře, když jsem je odemkl. Vyšla, opanovavši se, přímá a poněkud ztrnule štíhlá ve svém černém oděvu. Sázím se, že dovedla jezditi na koni.

»Vypadáte již lépe«, zvolal jsem; »přejete si raději čaje než kávy? Nu, pojďtež přece!«

Usedla na své místo, zdánlivě beze všech rozpaků. Otevřel jsem noviny a zavadil jsem okem o záhlaví. »Glob« ležel na židli; nevím, proč jsem jej dostal a jak. Otázala se mně, může-li se naň podívati. Pohlédla zběžně na první stránku, a co tam spatřila, potěšilo ji. Loudal jsem se se snídaní, neboť jsem nevěděl, co s ní počít. Nebyla taková, aby jí člověk mohl dáti polibek a trochu jídla a říci: »Nu, tak běž, děvče, a po druhé nedělej nic podobného.« Ale ona začala první, neboť když jsme posnídali, přistoupila ke mně, podala mi ruku a — ačkoli nepravila nic zvláštního, cítil jsem se při tom nemotorným hlupákem. Posadil jsem ji do lenošky beze všech ceremonií a zapálil jsem si cigaretu, řka:

»Nemohu mluviti bez kouření. Nu, má drahá paní, dovolte bych se vás otázal na vysvětlení, jež jste mi dlužna. Doufám, že tak učiníte s plnou důvěrou. Jak se stalo, že jste neměla lůžka předešlé noci?«

»Dosti prostě; abych vám to objasnila, musím jíti trochu nazpět. Před několika léty můj mladší bratr a já jsme osiřeli a zůstali jsme téměř bez krejcaru. Žadný z nás nebyl vychován k čemu jinému, než k rozhazování a utrácení peněz pokud možno, nejveselejším způsobem. Tu pak bylo těžko opatřiti si živobytí, když všude je plno lidí vycvičených a schopných. Činili jsme, seč jsme mohli. Hrála jsem piano na různých slavnostech po šesti dolarech za hodinu, činila jsem vše, co se dalo.« Měla v úmyslu tímto způsobem skončiti svoji zpověď. »Střádali jsme, šetřili jsme na vystěhování. Pak byl bratr po měsíce nemocen; na vánoce

umřel. To mě zničilo, měla jsem jej velmi ráda. Zůstala jsem bez groše. Šla jsem za opatrovnici k jedné křesťanské dámě, jež bydlela v Bathu a platila mi 12 liber ročně; právě tolik, kolik jsem dávala za praní svého prádla. Za šest měsíců mne to přemohlo. Do města přišla jsem nemocna, a musila jsem po třech dnech do nemocnice, kdež jsem zůstala šest neděl. Pak jsem šla na měsíc do domu pro rekonvalescenty. Bylo to velmi laciné, ale pohltilo to vše, co jsem měla. Nemohla jsem dostati práci. Ucházela jsem se o místo služky; řekli mi, že nevypadám podle toho. Mé poměry se horšily den ke dni. Pracovala jsem v Britském Museu. Předevčírem v noci seděla jsem v St. James parku a psala jsem článek pro noviny —« Byla na rozpacích. »Pokusila jsem se o žurnalistiku, o články«, a s omluvným tónem, »o verše, škváry, to víte, ale někdy je přece přijmou. Jenom, že člověk musí tak dlouho čekat, než o tom ví. Měla jsem článek v »Globu«; to jest jedna guinea, a minulé noci jsem o tom nevěděla.« »Teď už mi bude zase dobře; včera v noci bylo to dosti zlé, byla jsem příliš unavena, anebo . . .«

Přerušil jsem ji.

»Má drahá, s jednou guineou daleko nedojdete.«

Abych učinil krátký konec, nabídl jsem se, že jí dám dopis na jednu známou vydavatelku, veselou a dobrou osůbku, která se vynasnaží ze všech sil mi posloužiti. Dal jsem jí nejdelikátnější pokyn, jaký jsem jen dáti mohl, aby raději neprojevovala svých citů a neprozrazovala původ našeho seznámení; je to věc, která by se mohla špatně vykládati. Dala mi čestné slovo, že mně oznámí výsledek a navštíví mě příštího dne, nebude-li nic z její rozmluvy s onou vydavatelkou. Přijala moji zálepku. Odstranil jsem Batese, poslav jej k příteli Footeovi. Oblékala se zatím, co jsem psal. Pozoroval jsem ji, a díval jsem se, když si brala klobouk; bez něho slušelo jí to lépe.

»Mluvím za vás jako váš »přímluvčí«, pravil jsem. »Nebudu se nyní tázati po vašem jméně; rád je poznám, až sama mi je povíte — anebo ponechme to osudu, — Myslím si, že vám to bude milejší . . .«

Kývla rozpačitě; stiskli jsme si ruce — měla něžné oči, jak již jsem dříve pravil — a odešla, zanechávajíc mě chudšího o svoji přítomnost . . . Nemám jediné věci, jež jí náležela, kromě popelu z její cigarety. Nasypal jsem jej do škatulky od sirek; myslím si, že jsem odsouzení hodný blázen, jak Irčané většinou bývají, ať již způsobem jakýmkoliv.

Nikdy jsem ji před onou nocí nepotkal, a přece, téhož dne večer, když jsem vycházel z poštovní úřadovny, pocítil jsem dotek na svém rameni, obrátil jsem se a, můj Bože, byla to ona. Má malá známá zaopatřila ji zcela dobře, a vše šlo výtečně, jak pravila.

Někdy, když déšť hlučí, a ta hrozná stará řeka zeje jako hrob, stávám u okna a dívám se dolů. Nikdy před tím necítil jsem žádného přání ve svém starém srdci. Jak by to bylo pěkné míti ženu — ženu jejího druhu, víte už, — která by měla zájem na vydání mé první knihy . . .

Přel. *Žofie Šebkova.*

Z básní Karla Babánka.

Jdou černé stíny kolem bílých křížů.

Za měsíčních, jarních nocí mrtví vstávají z hrobů
na malých hřbitovech, snících v šumění vrb,
ze snů vstávají probuzeni, jež začali snít,
když klekání zvonili v setmělé vsi.
Jdou probuzeni dotekem velkého ticha
ve stínu křížů a smutečních vrb —
přes nízké se dívají hřbitovní zdi
omámeni příliš silným dechem rozkvetlých zahrad . . . ,
A sny tiše přicházejí k spícím za neosvětlenými okny
po cestě, kde za každé noci do trávy klade
se rosa slz těch, kdož tady jednou již šli,
a spící teskně vzdychají ze sna — — —
Jdou černé stíny kolem bílých křížů
a v otevřené lehají si hroby,
jež měkce vystlaly jim živých vzpomínky.

Má pluje loď

Má pluje loď dalekou vodní plání —
tam v modrých dálkách, štěstí prý si zpívá,
má duše bledá v tichém usmívání,
ztraceným břehům v slzách ještě kývá.

Dál pluje loď — nehybně dálky stojí,
nad vody z lodi vznesli bílí ptáci
se vzpomínek a ve sraženém roji
ku opuštěným břehům zpět se vrací.

A duše moje smutná v odříkání
na radostný jich let se k nebi dívá —
dál pluje loď, jen vln je slyšet lkání
a hloubka dálek ztrnulých vstříc zívá.

Podzim

Astry kvetou na záhonech,
o blízkých kdos mluvil skonech.

Žluté listí, svadlé růže,
sníh prý brzy přijít může.

Ještě možno venku sedět,
hřát se v slunci, v pole hledět.

Ještě zraky v dálky vnořit,
s někým ještě pohovořit.

Žluté listí, svadlé růže,
smrt prý rychle přijít může.

Gunnar Heiberg.

Napsal hrabě M. Prozor.

Ráz literárního hnutí norského, jehož hlavními představiteli jsou Henrik Ibsen a Bjoernstjerne Bjoernson, má politickou a sociálnou příčinu. R. 1814 osamostatnilo se Norsko, jež bylo až dosud dánskou provincií, a ustavilo se v absolutnou demokracii. Odtud ten vzmach svobody a hrdosti národní, jemuž se dostalo uměleckého výrazu v překypělosti velikého básníka Wergelanda. Tento vzmach neochabl, jak se pravidelně stává, jakmile bylo cíle dosaženo. Totiž tohoto cíle nebylo dosaženo než jen s polovice. Podle práva byly Norsko a Švédsko, spojené pod týmže žezlem, postaveny si na roveň. Fakticky však bylo aristokratické Švédsko bohatší, lidnatější, mocnější a vzhledem k světu byl Štokholm, Benátky severu, kde sídlil král, skutečným hlavním městem Unie. Kristiania tu nebyla než velkým městečkem. V tom tkvěl živel zarytého zápolení, stimulus, tím živější, že duch švédský, utvářený starými tradicemi, byl antipathický k primitivné prostosrdečnosti norské duše. Mysli neustále kvasily. Tento stav kvasení stvořil v umění téměř dětinskou krkolomnou odvahu Bjoernsonovu, chmurnou a koncentrovanou energii Ibsenovu.

Avšak mladý národ vyjadřoval svou sílu jenom myšlenkami, slovy, uměleckými díly. Sněná expanse všech národních sil, jež měla Norsku zabezpečiti přední místo na zemi a skutečnou rovnost v lůně Unie, tato expanse se neuskutečňovala, a neuskutečnila se doposud. Ráz věcí a možná i národní povaha zdají se tomu odporovati. Tak je mezi oběma bratrskými národy soupeřství Athen a Sparty, pravda, Sparty, jež myslí, jež pěje, jež dává světu veliké umělce, ale jež, uvnitř, jeví se vydána malým citům, malým lidem a malým věcem, jak to plodí dnes maloměstský duch a duch rutiny, pietistická obmezenost myšlenek a pokrytecký rigorism mravů.

Tak je národní duše, representovaná básníky, umělci a mládeží, schopná roznícení, uvězněna v sociálném těle, jehož nehybnost zadržuje její vzněty. A jestliže někdy vyvolá nadšení v davech, netrvají tato nadšení než jeden den a nemají žádného výsledku. Za takových okolností se bojovnost tvůrčích mozků rozjitřuje, nabývá nedočkavého, horečného, nenávistného rázu. A tato nenávist se vzpírá zoufale proti všemu, co dusí ctižádost, ničí odvahu, sterilisuje intelektuelné úsilí, t. j. proti společnosti, jejím autorisovaným představitelům, jejím zákonům a její morálce. Tak, jak postupně tato nenávist poznává svou bezmocnost, mění se v enervaci, v omrzelost, v sarkasmy na svou vlastní adresu a na adresu těch, kdož ji rozněcují, aniž jí mohou ukojiti.

Toť duševní stav nové generace, přišedší po básnickém apoštolátě Bjoernsonově a dramatických revoltách Ibsenových. Vidí, že se nic nevyplnilo, že se nic neděje, a k oběma duchům, ovládajícím imaginativný život jejich domoviny, dí bez zřetele k úctě: »Slova, slova! Jednejte, kráčejte ku předu, my budeme vás následovati. Vyšplhejte na věž, kterou ste vystavěli a korunujte stavbu.« Je to týž stav ducha, který nám Ibsen předvedl v Staviteli Solnessovi. Pověděl nám též, jak mládež, byť

i věděla dobře, že básník, oddá-li se akci, je zachvácen závratí a zlomí si neodvratně vaz, přese vše jej k ní nabádá, buďsi ze závisti, jako ten neschopný Ragnar, buďsi ze šílené exaltace, jako ta osvícená, sublimní, dětinská a satanická Hilda.

Budiž tomu však jakkoli, toto hnutí, o němž mluvím a jež se vědomě či nevědomě druží k slovanskému nihilismu a latinskému anarchismu, je zosobněno v Norsku oběma representativnými osobami: Knutem Hamsunem a Gunnarem Heibergem. První jest u nás již znám. Je na čase, představiti druhého.

Přední dílo Heibergovo, Balkon, dramatisuje triumf člověka akce nad ideologem. Ale — a v tom se odhaluje to, co se v duši básníkově skrývá pod jeho vnějšími theoriemi — tento triumf se obmezuje na svět koňů. Aby přinutil svého šťastného soka skloniti hlavu, stačí člověku myšlenky pouze nadzvednouti cípek závoje a ukázati mu pravdy, na něž druhý neměl ani kdy pomysliti. Stačí mu jen ukázati bídu života, jeho zápasů a jeho triumfů, a smrt, jež to vše ovládá. Pak obrátí záda k silnému člověku, k jeho ubohému vítězství a k té, jež jest jeho předmětem, a odchází, odhodiv revolver, jejž mu okamžikové vzkypění vtisklo do ruky. —

Avšak kdo má poslední slovo v tomto dobrodružství těla a myšlenky? Nemá-liž ho žena, jež ve svých náhlých popudech, něžných nebo krutých, velkomyslných nebo zrádných, poslouchá jen mocného pudu, žena, jejíž opojení sestává z krve a smyslů a ne z ctižádostí nebo ideí, a která — slavné a skvělé zvíře — má jen opovržení a soustrast se vším, co nepatří do její velké oblasti lásky, krásy a života? Nedbá myšlenky, leda, je-li myslitel krásný, nedbá činu, leda, je-li rek silný. Žádá po nich jen jedno: aby k ní vešli balkonem fantasie, aby se její obraznost rozpálila. Co se týče vilného, směšného a ohyzdného starce, jenž personifikuje buržoasii, nechť se neodváží na tento balkon! Sboří jej a zláme si vaz. A to bude dobře. Julie, takto zbavená svého manžela, klesne na kolena a propukne v díkučinění. Strindberg by ji vmetl anathemata v tvář. Heiberg se tváří, jakoby se jí podivoval, a zajisté ji miluje. Tak se proti Heibergovi rozpoutaly hněvy a exkomunikace norských moralistů, kdežto rozkolná mládež mu tleskala statně a Henrik Ibsen neskrýval svého podivu nad novým dílem mladého dramatika.

Hluk byl veliký. Byla přetřásána otázka zodpovědnosti. Od Julie se šlo k Heddě Gablerové, její sestře, a k Hildě Wangelové, její sestřeničce. Byly rovněž odsouzeny, jakož i básník, jenž je stvořil. Posléze se použilo této příležitosti, aby se opětně vystoupilo proti Brandesovi, jejž pokládají za prvního původce všeho toho rozkladu. Ibsen pokrčil rameny, Brandes odpověděl na útoky údery karabáčem. Gunnar Heiberg napsal Velký los, drama otevřeně anarchistické, kde je vedle výtečných scen a velké vervy mnoho zmatenosti, mnoho hrubých efektů a mnoho křiklavostí.

Možná, že by se hněvy moralistů nebyly rozpoutaly s tou prudkostí proti Balkonu, jehož závěr zasluhoval, až po jistý bod, jejich shovívavosti. Ale tři léta před tím debutoval Gunnar Heiberg na divadle Králem Midasem.

Král Midas svědčil o zvláštní zralosti mladého muže, jenž jej napsal. Je to velmi dobře stavěný kus podle formule Scribeovy, Barrièrovy a Augierovy. Byl, nemýlím-li se, nejprve hrán v Kodani, a německá divadla jej rychle přijala. Ibsen zahájil již před mnoha lety svůj nový způsob, prostý, intensivný a suggestivný. Ale nový autor postupoval spíše po Bjoernsonovsku, po Bjoernsonovsku z Úpadku. Byl to, jak se říká, obratný člověk. Ale tato obratnost byla namířena proti tomu právě, jenž podal její příklad. Bjoernson snil v té době o tom, že zužitkuje vlivu, jejž mu dodávalo jeho vysoké literární postavení, jeho nesmírná popularita a prestige jeho slova a jeho osoby na severu, aby tu konal sociálnou propagandu, osobní a přímou akci ve prospěch čistoty mravů. Chtěl, aby i soukromé vztahy i veškeren sociálný systém spočívaly na základě otevřenosti a pravdy. Tato agitace se nespojovala se žádnou náboženskou theorií. Naopak, i Bjoernson, jako vyslovený přívrženec anglického positivismu, snažil se vyprostiti svou nauku ode všeho klerikálního vlivu. Nenapsal sice ještě Nad lidské síly, ale vedl již válku s kněžími a hleděl nahraditi moc, kterou mají i v protestantské obci nad dušemi a svědomími, vlivem vychovatelů, jako byl on a jeho stoupenci.

Tento systém, uváděný ve skutečnost, byl potírán horlivě neodvislými, netrpělivými duchy, vzpírajícími se proti všemu nátlaku, proti všemu jhu a proti vší autoritě. Nevzbouřili se proti starým theokratům, pro to, aby svolili k tomu, aby byli nahraženi laickým kněžstvem a laickou církví. V Divoké kachně chtěl Ibsen ukázati, kam by mohla dospěti zásada Bjoernsonova, prováděná bez rozlišování. Učinil více, dokázal, že absolutní pravda nemůže vládnouti nad lidmi, aby nezničila jejich štěstí, vyložil nutnost životní lži. V Králi Midasovi ujal se Gunnar Heiberg téhož thematu, aniž je obklopil poesií nebo symboly. Stvořil velmi ostrou satiru, jež se zvrhla do škarohlídství, a místo aby vinil nové apoštoly z omylu, obviňoval je bezohledně z pokrytectví. Plochý a hrubý Tartuffe, jejž předvedl na jevišti, nepřipomíná ovšem nijakž hrdé a mohutné postavy básníka, k jehož theoriím se přidával. Ale jisté rysy zdály se nicméně namířeny proti Bjoernsonovi samému, jehož přátelé protestovali proti Králi Midasovi jako proti hanebnému pamfletu.

My, kteří jsme vzdáleni od jeviště boje, nemůžeme se přidati k vášním, které vzbuzuje, aniž protestujeme proti nim. Málo nám sejde na tom, kdo má pravdu či nepravdu. Jdeme z tábora do tábora, pozorujíce a sbírajíce, co se tu koná silného a krásného, zde Rukavici Bjoernsonovu nebo oba poslední romány Jonase Lia, Niobu a Když zapadlo slunce, tam opět Heddu Gablerovu, Stavitele Solnesse, Balkon.

Povšimněmež si, abychom doplnili obraz intelektuelného stavu, z něhož všechna tato díla vyšla, že, potírá-li Bjoernson pudový život a svobodnou vášeň, zoufá-li si Jonas Lie nad jejich dílem, obviňují-li je oba dva, že vedou ke lži a ke zkáze, norští básníci, romanopisci a dramatikové, kteří se spokojují s jejich předváděním a užívají jich jako umělecké látky, aniž se starají o ideje dobra a zla, proto ještě jich neoslavují! Představují naopak jejich tragické výsledky, přisuzujíce těmto

výsledkům hodnotu krásy. Toť jejich právo. Ale, jak jsem již řekl, nejsou Norové z měšťanské massy Atheňany. Jedni křičí o skandálu, druzí se radují ze skandálu a jen ze skandálu. Pak se vše utiší a vrátí k pořádku, k tomu starému pořádku, nenáviděnému, potíranému, vysmívanému — a všemocnému. Duchové jako Gunnar Heiberg a Knut Hamsun si to trpce uvědomují. Tak vysmívají se ubožáckým ješitnostem a stigmatisují bezskrupulné chtíče umělecké a literární plebi, domnívající se státi na výši, poněvadž se jí daří vykořisťovati několik počestných filistrů. Hamsun ji bičuje ve svém románě Nová Země, Heiberg ve své komedii Umělci. Z obou zdají se jim ještě filistři zajímavějšími. Aspoň potud, pokud si filistři sami nepočnou hráti na volnou lásku, jež se u nich stává hrubým a směšným hýřilstvím. Heiberg pouští jich celou smečku na jeviště v Zahradě Gertově, nesouvislém díle, kdež jest jednota děje nahrazena rozpoutaným zmítáním, výtryskem brutalné vervy a horečného temperamentu, prudkém díle, kde se jenom jedna věc jasně rozeznává: autorova nenávist k ústředí, jež líčí, aneb, spíše, jež se líčí samo, neboť Heiberg se tu nesnaží žádným úskokem vyjádřiti svou vlastní myšlenku. Anebo, spíše, není tu žádné myšlenky, je tu pouze neodolatelný hnus, jejž lze uhodnouti pod quasi-hysterickým žertováním.

Poznámka: Studie tato tvoří úvod k franc. překladu Balkonu. Některé drobnosti byly vychány a pozměněny. Přel. O.

Naše země.

Výsledky novějších geologických bádání podává Th. Novák.

VII.

Takovými neustálými převraty brzo ta, brzo ona část země vynořovala se nad hladinu Oceánu, až nabylo rozdělení souše a moře nynější podoby. Bylo dříve mezi geografy mínění, že pohoří lze považovati za jakousi kostru pevnin, ostatní části za výplň. Pečlivým měřením hloubek mořských se však shledalo, že lemují nejčastěji břehy, nad kterými vyčnívají mocná pohoří; kdyby byly oceany vody sproštěny, objevily by se kontinenty jako mocné kolosy do výše trčící, pohoří jen jako jich vyvýšené okraje. I má moderní geologie za to, že břehy kontinentů jsou provázeny velikými trhlinami, podle nichž jednak povrch pevnin, jednak dno oceanů protivnými směry daleko se posunuly.

Ale trhliny toho rozsahu přesahují již tloušťku zevní, pevné vrstvy zemské, i jsou ve spojení ne-li s vrstvou žhavého magmatu, tedy aspoň s jednotlivými dutinami v latentně plastické lithosfeře, jež jsou jím vyplněny. A trhlinami těmi může ono magma vystoupiti na povrch, i nastávají výjevy sopečné. Řídčeji se vyskytují trhliny tak hluboké i ve vnitru kontinentů. To jest jednoduchý výklad podivného zjevu, že sopky stojí v řadách blíže břehů mořských, zvláště obloukovitě lemujíce Tichý ocean. Podél trhlin takových děje se občas opětné posunování země, vznikají rozpukliny nové; v tom má své příčiny veliké množství úkazů seismických, z nichž nejmohutnější jest zemětřesení. Ovšem může zemětřesení nastati i prolomením velikých dutin podzemních, leč většina jich

zcela zřejmě má za osu některé známé vržení vrstev. Tím, že se staré průchody učiní volnými po případě nové otevrou, uvolní se tlak, jenž udržuje žhoucí magma, bublinami plynů proniknuté, v hlubinách mimo to vniká k němu často voda mořská neb i ve vnitro hornin prosakující.

Jako když kápneme na žhoucí desku kovovou kapku vody, mění se z počátku jen povrchová její vrstva v páru, na níž se ostatní voda dlouho vznáší, jakmile však deska poněkud ochladne a napjetí vzniklé již páry se zmenší, pojednou celá krůpěj se vypaří, děje se totéž ve vnitru sopek: po nějaké době klidného vnikání vody nastane prudká erupce. Mimo pravé sopky »oheň chrlící hory«, jsou výjevy sopečné činnosti země i mnohá zřídla horkých vod, výrony plynů, jako kyseliny uhličité a sířičité (solfatary). I takové úkazy provázejí z pravidla nějakou trhlinu zemskou. — Nynější činnost sopečná jest však jen usínajícím ohlasem dob minulých, kdy tenčí kůra možnými činila explose mnohem ohromnější. Kdežto sopky nynější vznikly z vrstev občas vyhazovaných jícnem, a na sobě spočívajících, vylila se z pravidla za dob geologicky vzdálenějších tak ohromná massa magmatu z hlubin zemských, že v jednom rázu utvořila vrch. Kopce takové mají obyčejně podobu okrouhlých kup, a netvoří pásmo, nýbrž stojí buď osaměle, neb v řadách podél starých lomů lithosfery. Na látce nejstarších z nich nelze téměř pozorovati původu sopečného: jest to žula a příbuzné jí horniny, které prorazily prastarý obal rulový, ale z malých hloubek přicházejíce a podlehše pak překrystalisování neliší se od ní než slohem, jenž není vrstevnatě spořádán. Ty tvoří zároveň nejmohutnější skupiny ze všech hornin vyvřelých i byly považovány dlouho za přeměněné sedimenty. Pozdější vrchy vyvřelé ukazují svůj původ jasně: ve složení jich tvoří značný podíl hmota sklovitá, jež jen za žáru z roztopené massy za menšího tlaku vzniká. Horniny toho druhu jsou porfyr (červený) melafyr, znělec či trachyt, čedič (obyčejně tmavé). Z posledních dvou sestávají vrchy našeho Středohoří i několik osamělých kopců, jako Řip; kdežto znělec se rozpadá na ploché desky, jeví čedič sloh pěti neb šestibokých sloupců.

Tím vystiženy zhruba všechny faktory, které zeměkůře celkových nynějších obrysů dodaly. Na tento již rozmanitý relief působí neustále bořic i stavic ovzduší, vodstvo tekoucí i stojaté, sníh i led, konečně rostlinstvo a živočišstvo, a tak vzniká nekonečná pestrost v krajinné tvárnosti jeho. Tato se neustále měnící podoba jest určujícím momentem ve vývoji živého tvorstva a tak řetěz příčinnosti poutá i člověka ku osudům tělesa nebeského, jež jest jeho sídlem.

Jako historikové, kteří se ocitli před hieroglyfickými nápisy egyptskými, z počátku je pokládali za hádanku nerozřešitelnou, až deska Rosettská poskytla jim přechod ku písmům známým a klíč ku konečnému rozřešení, tak geologové odkryvše ve vrstvách zemských vápenité skořepiny, podobné ulitám a lasturám nynějšího zvířectva nevěděli, jak zjev ten si vyložiti.

To, co odkrylo systematické probádání zbytků tvorstva bývalého, palaeontologie, jest ovšem ještě daleko velikolepější, než historie onoho starověkého národa, avšak též mnohokráte komplikovanější; listiny,

z nichž zprávy o tom čerpáme, totiž propátrané vrstvy, jsou nadmíru neúplné: předně jen malá poměrně jich část je zkoumána, po druhé ty, jež se zachovaly, tvoří jen část všech původních usazenin, neboť ostatek byl zrušen rušivou činností atmosfery i vodstva. Konečně jsou to jen některé oddíly živoucího tvorstva, jehož zbytky přetrvaly předlouhé periody země: převeliká část zvláště nižšího živočišstva sestává z hmot výhradně měkkých; jiné mají tělesné opory z látek rohovitých neb chrupavčitých; jen ti, kteří vytvořují vnější schránku aneb vnitřní kostru vápenitou nebo křemitou, zanechají zbytky jich pro pátravé oko zkoumatele. A tu opět jest případ přečastý, že hornina je obsahující podlehne velikým změnám, nejčastěji překrystalisování, a pak fossilia (doslovně vykopané předměty, značí zbytky předvěkých živočichů a rostlin) v nich obsažená buď částečně, neb úplně nezřetelnými se stanou. Vše to platí i o rostlinstvu: tak snadno si vysvětlíme, proč z ohromné skupiny rostlinstva buněčného nezachovalo se mimo křemité pancíře Diatomaceí téměř ničeho. Nad jiné důležito jest pamatovati, že fossilní fauna i flora jest ohromnou převahou mořská; z rostlinstva i zvířectva suchozemského se zachovaly jen ty nepatrné částky, jež při povodních byly uchváceny neb do vody náhodou klesly; ještě méně zůstalo nám ze zvířat, jež pomocí křídel neb létadel ve vzduchu se vznášela. Toliko mohutné lesy, jež v některých periodách břehy veletoků a jezer vroubily, hluboká bahna i rašeliny stínice, zanechaly v ložích uhelných nejen kmeny svých stromů, nýbrž i něco drobnějšího rostlinstva, jež pod nimi se dařilo. Jen o nejmladších útvarech můžeme si utvořiti obraz dosti úplný.

Přes tu všechnu neúplnost jsou již některé zjevy všeobecné důležitosti naprosto jisty. Pokud jest zachován nepřetržitý sled jednoho souvrství, mění se zvířena i květena jeho postupně: již máme stanovenou řadu útvarů od vrstev azoických (beze zbytků ústrojenců) až po usazeniny, které před zraky našimi se ukládají. Sled takový však dosud nikde nalezen nebyl, a protože jsou to vrstvy hlavně mořské, poukazují k tomu, že totéž místo povrchu zemského několikráte bylo dnem moře i souší. Zároveň toto nenáhlé se měnění zbytků ústrojného tvorstva jest jedním z nejcennějších důkazů pro pravdivost evoluční theorie: tvorstvo nynější je přímým potomstvem méně dokonalých tvorů minulých period geologických.

Proto v živočišstvu i rostlinstvu vymřelém vystupují nejdříve typy jednodušší, méně rozmanité, a stále podobou se blíží druhům nynějším; pro princip divergence, jenž dí, že z týchž předků povstati může různé potomstvo, mluví vyskytování se organismů celé skupiny spojujících: takovými jsou ryboještěři, ptákoještěři, ssavci vejcorodí a vačnatí, drobní předkové kopytníků.

Celkem rozeznávají se tři velké periody tvorstva; při tom není ovšem zcela analogický historický postup typů rostlinných s rozvojem zvířectva; přece však lišíme zpravidla dle zvířeny skupinu palaeozoickou, mesozoickou a neozoickou. Tyto veliké periody rozdělují se zase na útvary, z nichž každý se vyznačuje zvířenou a květenou zvláštní. Přehled usazených vrstev od nejmladších počínaje jest tento:

I. Neozoická skupina:

1. Čtvrtohory = Quarterní útvar { Alluvium (Mladší naplaveniny). / Diluvium (Starší »)
2. Třetihory = Tertierní útvar { Pliocen. / Miocen. / Oligocen. / Eocen.

II. Mesozoická skupina č. Druhohory:

3. Křídový útvar.
4. Jurský útvar.
5. Trias (býv. útvar kamenosolný).

III. Palaeozoická skupina č. Prvohory:

6. Permský útvar.
7. Kamenouhelný útvar č. Karbon.
8. Devonský útvar.
9. Silurský útvar.
10. Kambrický útvar.

K nim se pojí:

IV. Azoická č. archaická skupina (bez ústrojných zbytků):

11. Prahory.

Všechny tyto útvary proráženy bývají:

12. skupinou eruptivních (vyvřelých) hornin rozmanitého stáří.

V zemi České zastoupena jest značná část jmenovaných útvarů ve vrstvách mohutně vyvinutých; půda její byla prozkoumána již velmi bedlivě od přečetných pracovníků domácích i cizích. U nás vzniklo velikolepé, fundamentalní dílo o fauně doby palaeozoické, Barrandovo »Système silurien du centre de la Bohême.« Barrande však shrnul ve svůj system silurský, jejž rozdělil na 8 oddílů (étage A—H) vrstvy, jež nyní počítáme ku čtyřem útvarům: prahorám (A), útvaru kambrickému (B, C a část D), silurskému (D, E) a devonskému (F, G, H). Skupina ta tvoří velikou pánev, jejíž osou jest pohoří Brdské; sama Praha na vrstvách těch hlavně spočívá.

Ze zvířeny útvaru kambrického (fauna primordialní dle Barranda) soudíme najisto, že není to počátek života organického: máme v ní množství druhů vysoce organisovaných, dokonce i formy redukcí z dokonalejších vzniklé, (na př. slepé); vskutku nejnovější pátrání ve vrstvách předkambrických v Bretagni odkrylo v nich křemité zbytky mikroskopických organismů. Pro všechny tři nejstarší palaeozoické útvary význačnými zkamenělinami jsou trilobiti, řád korýšů již zcela vyhynulý, jenž má málo příbuznosti s našimi raky, více však s lupenožkami neb ostrorepy tropických moří. Objevují se v ohromném množství a veliké rozmanitosti forem, od druhů až půl metru zdélí, po trpaslíky, sotva 2 centimetry dlouhé. Pro vlastní silur charakterističtí jsou Graptoliti, jichž stopy se podobají nejčastěji pilkovitým neb hřebenatým ornamentům jako tužkou kresleným. Byli to tvorové, jíž tvořili přechod mezi polypy usedlými (korálotvornými) a volně v koloniích plovoucími. V dobách pokambrických »živeno bylo moře množstvím hlavonožců s ulitami t. zv. rovnými (Orthoceras), tu zahnutými (Cyrtoceras) neb i stočenými (Lituites, Gyroceras). plžů, lasturovců, jim podobných ramenonožců, mořských lilijic (Cri-

noidea) a jim příbuzných jablovců (Cystoidea) hvězdic i ježovek byla hojnost. Ve svrchních pásmech jest množství druhů korálových. Že moře tehdejší oplývalo jako nyní massami živočišstva drobnohledného, netřeba ani zvláště vytýkati. I obratlovci se již v siluru, více pak v devonu vyskytují; jsou to ryby podivných tvarů, příbuzné nynějším skelnošupinatým (ganoidním) jeseterům a žralokům. Flora z dob těch se téměř nezachovala. — Z obrazu zvířectva dob tak dávných, jemuž úmyslně větší pozornost jsme věnovali, viděti jest, že tvorstvo tehdejší nebylo chudší, než v periodách pozdějších; jen jiné typy než nyní se vyvinuly ku neobyčejné dokonalosti.

Podobný zjev poskytuje rostlinstvo útvarů následujících: cevnaté rostliny tajnosnubné, nyní jen menší a poměrně nečetnou vegetaci tvořící, zastoupeny jsou v nich vysokými kmeny Calamitů (příbuzných přesličkám), dvojklanně se větvících Lepidodender a Sigillarií, stromů to plavuňovitých, a přerozmanitými, ozdobnými vějíři bylinných i stromovitých kapradin. Vyskytovaly se již i přechodní tvary ku nahosemenným rostlinám, Cordaity. Flora ta uložena jest v usazeninách sladkovodních, jež v Čechách dílem pískovce, dílem i důležitá ložiska kamenného uhlí tvoří; mořských usazenin karbonu v Čechách není, jen něco permských vrstev je původu marinního. Ze zvířeny tehdejších pralesů a bažin se zachovalo nemnoho; přece však víme, že žili tehdy první dlouhocepí raci, pavouci, stonožky, ba i křídla hmyzu nalezena. Obratlovci zastoupeni byli tehdy rybami již dokonalejšími; zvláštní čeleď Stegocephalů (krytolebců) čili Labyrinthodontů byla intermediérní mezi plazy a obojživelníky, kdežto praví plazi zastoupeni Palaeohatterií, jíž příbuzná Hatteria dosud na Novém Zealandě žije.

I vidíme, že již v palaeozoiku vyvinuly se všechny hlavní typy zvířectva; při sledování útvarů následujících všimneme si jen nejcharakterističtějších zjevů a hlavně postupu obratlovců. Útvar triasový Čechám zcela schází; jurský zasahá k nám jen malým proužkem ze sousedního Saska. Jinak však útvar jurský jest výtečně prozkoumán, a člení se ve tři veliké oddíly: Lias (černý Jura), Dogger (hnědý Jura), Malm (bílý Jura). Neobyčejně bohaty jsou vrstvy těchto dvou, jakož i křídového útvaru na ammonity, hlavonožce s neobyčejně ozdobnou ulitou. Obratlovci jeví opět nové typy: jsou to krokodilové, ryboještěři Ichthyosaurus a Plesiosaurus s předlouhým, labutím krkem, ptakoještěři Pterodactylus a Rhamphorhynchus, s létadly na způsob netopýřích, želvy, ssavci vačnatí a první známý pták, Archaeopteryx se slabými, k létání neschopnými křídly, ještěřím ocasem a ozubeným zobákem. Na přechodu k útvaru křídovému a v něm samém objevují se zevně kopytnatým ssavcům podobní ještěři Dinosaurii a Ignanodonti, pak ptáci částečně již k letu schopní (Ichthyornis). Svrchní útvar křídový pokrývá vrstvami opukovými i vápencovými veliké prostory v severní polovici Čech; kdežto zvířenou se neliší podstatně od vrstev předchozích, má květenu již jinou, bohatou poměrně na rostlinstvo jevnosnubné. Zjištěno jest, že klima v době té bylo sice po celé zemi teplejší než nyní, ale nikoli již; jak asi dříve, po celé zemi stejné: lze zřetelně rozeznávati pásma fauny mořské, a též rozdíly ve zvířeně nynějších hlavních kontinentů se objevují.

Doba třetihorní měla již zvířectvo i rostlinstvo v hrubých rysech takové, jako věk nynější, jehož organismy z části přímo z tertierních se dají odvoditi. Flora střední Evropy hostila tehdy vžyy zelené stromy a keře, jichž zbytky v pánvích hnědouhelných (v Čechách hlavně v okolí Teplic) se udržely. Zvlášní geografické rozšíření vedlo některé geology ku domněnce, že pol zemský tehdy zcela jiné místo měl, že tedy osa země až o 20° od nynější polohy byla odchýlena (Nathorst, Schiaparelli). Význačnými pro periodu tertierní jsou vrstvy nummulitové, složené z penízkovitých skořepin velmi nízkých živočichů. Z vyšší zvířeny zvláštní zajímavost mají tehdejší ssavci. Vačnatí ustupují znenáhla ze Starého světa i Ameriky, za to vyšší ssavci se velmi rychle vyvíjejí, vykazujíce množství spojovacích typů. Ku nejpodivnějším náležejí američtí lenochodi, slonům velikostí se rovnající (Megatherium, Mylodon) a Dinoceros, jenž snad třemi páry rohů se honosil. Z téže země známe serii předků koně, již od pětiprstých, jako liška velkých druhů až ku nynějšímu postupují. Ve Starém světě bydlili v téže době slonům podobné Mastodonti a Dinotheria. Tím vystiženo jest ovšem jen několik zvláštností tehdejší zvířeny, v níž nescházeli zástupci žádného z recentních řádů. K otázce po po původu člověka a stáří jeho na zemi vyskytají se v rocích posledních tři odpovědi. Vedle kostí slonů, náležejících svrchnímu útvaru třetihornímu nalezeny ve Francii, výrobky ruky lidské; ale skutečně přechodný tvar mezi nejvyššími opicemi spatřují někteří badatelé v Sundajském ssavci Pithecanthropus erectus. Konečně i v jižní Americe nalezeny kostry velmi malého třetihorního plemene lidského.

Po době třetihorní nastala perioda velice studená. Příčiny zalidnění, jež sahalo hluboko do střední Evropy a pak v menších rozměrech se opakovalo, jsou velmi záhadné a mají as základ v poloze země ke slunci; tehdy přistěhovaly se k nám artické organismy a zatlačily bývalou floru a faunu na pobřeží Středozemního moře i dále. Tenkrát, za doby diluvialní, žil jistě již člověk a bil se v našich krajinách o existenci svou se lvem, medvědem, hyenou jeskyní, setkával se se srstnatým slonem mamutem a nosorožcem. Znenáhla nastaly poměry přítomné a vedle přírodopisce má v dobách těch hlas archaelog a historik. Že změny země trvají neustále, že i tvorstvo ústrojné se dále vyvíjí, není pochybnosti: ale kam vývojem svým spějeme, na to věda neodváží se posud odpovídati.*)

Rozhledy po vynálezech dvacátého století.

Sděluje inženýr A. O. Večeř.

Mnozí vidí v podivuhodném vývoji průmyslu, techniky a dopravy naší doby vrchol pokroku. Myslit, že novotiny a opravy v oborech techniky a průmyslu, jimiž se otevírají pracujícím třídám nová pole vděčné práce a hluboké zdroje blahobytu, nedodrží stejného kroku se vzrůstem

*) Spisy, z nichž hlavně ve práci této čerpáno, jsou: Günther, Geophysik, Kayser, Geologie, Vejdovský, Zoologie všeobecná, L'année scientifique 1895, Woldřichovo pojednání Rozhledy po názorech týkajících se vnitra zemského (Živa 1898).

obyvatelstva a s jejich potřebami. Bojí se, že doly, ze kterých vynálezci po staletí dobývali nespočetné, vzácné rudy, jsou vykutěny, a příštím pokolením že již bude se spokojiti pouze s paběrky bohatých kdysi, ale nyní vybraných nalezišť.

Bezpodstatnost těchto obav jest tak jasná, že bylo by nevděčno je podrobně vyvraceti.

Jako stále přibývající obyvatelstvo potřebuje vždy nových stavení, tak vyžaduje uhájení nově se vyskytujících a rostoucích kulturních potřeb, které jsou pevně spojeny s nezastavitelnými pokroky vědy, opět nových vynálezův. Nelze ovšem upříti, že za posledního desítiletí nastala v mezinárodní obci vynálezců jistá neplodnost.

Jednou z příčin toho jest, že převládá lehkomyslná domýšlivost nezkušenců, jež myslí, že povrchním kutáním naleznou již bohaté žíly vzácných ideí, jež by úředním povolením zpeněžili.

Přednosti výsad k výrobě a obchodování mohou dle okolností býti vždy velmi znamenité. Majetníci výsad mohou býti ve značné výhodě, byť byli i méně zámožní, mohou v řadách maloživnostníků po léta vzdorovati dusící síle kapitálu a pozvolna tak hospodářsky sesíliti, že se jim nebude báti zápasu o život i s mocnějšími protivníky. Poznání veliké ceny těchto ochranných známek pro řemeslo, nebo-li patentovaných vynálezů, proniklo v širší kruhy obecenstva, tak že bývá ve vzdělaných státech ročně zadáno as 100.000 žádostí o patenty. Že za takových okolností také cena patentů v obchodě klesla, jest známkou nadvýroby i na tomto poli.

Jiná příčina velmi mnohých ztrát a to právě lidí hospodářsky slabších, hledajících státní ochranu pro průmyslové vynálezy, jest, že mnozí z nich myslí, že mohou vynalézati, aniž znají základních pojmů tohoto zaměstknání, nejtěžšího ze všech. I praktikové skutečně nadaní a vědecky vzdělaní opomíjejí i nejzákladnějších opatrností, kterých mají dbáti, než počnou s nejzajímavější, ale také nejodvážlivější všech činností. Chvátajíce nalézti novotiny, ochrany schopné, zapomínají velmi často zjistiti skutečnou původnost oněch výtvorův, tak že veliké množství dávno známých přístrojů a způsobů výroby znova se vynalézá a k patentování předkládá. Tím vzniká ročně škoda na miliony zlatých, kteréž by se vyhnulo, kdyby vynálezci dobře prostudovali dříve výnosy o ohlášených již patentech, toho kterého odboru, nebo v kanceláři patentní se otázali.

Jiné ztráty vznikají i z rozšířeného mylného náhledu, že vynálezy, které ochranné známky patentní dosáhnou, tím již obchodně zužitkovati se dají. Neboť novotina nemusí býti také zároveň zdokonalením předmětu. V oborech průmyslu a dopravy nejde tak o modní novotiny, jako o všeobecnou upotřebitelnost a láci. Proto také není po mnohých patentech žádné poptávky, jelikož potřebě nevyhovují, aniž z ní vznikly.

I mohou se vynálezy a pokusy jen tehdáž těšiti odměně, když vynalezení přístroje skutečně také výrobu usnadní, zlevní nebo objeví. Proto mají vynálezci předně vyhledati mezery ve výrobě statků, úloha to jistě neméně důležitá, než utvořiti věci, které by mezery ty vyplnily. Tyto předběžné explorace v oboru vynálezů vyžadují ovšem velmi dokonalého smyslu pozorovacího a mnoho trpělivosti, neboť závodění v oboru výroby statků nechává jen málokdy nesplněná přání delší dobu a pobádá nejpro

zíravější a kapitálem nejvíce vládnoucí, v každé příčině dobře situované vynálezce, nejen veškerým přáním spotřebovatelů vyhověti a také každého pokroku vědy využitkovati k ukájení nově se vyskytlých potřeb, ale i k tomu, aby po nějaký čas bez soutěže mohli vyráběti. Není tedy divu, že dosud není pramenů, které by sloužily vynálezcům a továrníkům při hledání takových mezer. Kdo takové věci nalézá, utajuje jich, by jich nejlépe pro sebe vytěžil, jelikož předčasným prozrazením cenných ideí byl by ztracen žádoucí předstih, potřebný na pokusy, vedoucí ku zlepšení a k vymožení patentův.

Těžko nalézti nějaký znamenitější vynález, o nějž by se nebylo více osob pokoušelo a na jeho zdokonalování pracovalo. Každý vědecký objev, který by mohl posloužiti průmyslu nebo dopravě, bývá příčinou čilého závodění vynálezců všech zemí, i závodění s překážkami, jehož účastní se všichni výteční, nadaní i tvořiví praktikové. Zpomeňme jen, jak podivuhodně byly zužitkovány v posledních desítiletích vynálezy Faradayovy o elektrické a magnetické indukci, jakož i jak památný zápas vyvinul se mezi vynálezci všech národův o sestavení nejdokonalejších dynamických strojů a elektrických svítilen. Tisíce závodících prohrálo sázku v poplatcích za patenty a nesmírné sumy zaplatilo opět obecenstvo za rozmanité libůstky. Mnozí ze závodících, sotva že přešli start dostihů, musili se vzdáti, a z nich velmi mnozí upadli do takového neštěstí, že sportu vynálezců nuceni byli na vždy se zříci. Z podobných příkladů jest však patrno, jaké množství vynalézavé energie se v hlavách našich současníků uzásobilo, kteréž by se bylo mohlo jinak přeměniti v plodnou práci, kdyby úlohy ve společnosti byly příměřeně rozděleny.

Největšího hospodářského významu jsou ony vynálezy, jimiž zdokonalují se prostředky dopravní, jelikož zdaří-li se, velmi příznivě působí v obchod i průmysl a zaměstknávají nesčetné množství hledajících práci. Jde-li pak o zavedení zcela nových způsobů dopravy, jako se stalo na př. když koňské dráhy byly nahraženy železnicemi, jest třeba veliké množství budov a různých strojů vystavěti, zaříditi a doplniti, jichž chod vyžaduje opět služeb velikého počtu zřízencův, odborně vzdělaných, kteří by jinde sotva chleba nalezli. Všimněme si jen oněch tisícův odborných zřízencův, kteří obživují se službou železniční, pošt a telegrafův.

Z technických problémů naší doby jsou nejdůležitější ty, které zrychlují, zlevňují a zdokonalují dosavadní způsoby dopravy věcí i myšlenek, pak ony, kterými se zavádějí zcela nové způsoby dopravy. Mezi nimi nejdůležitějšími jsou vedle jiných významných prací dva veliké problémy — dynamické větroplavby a elektrického dalekohledu.

Z obou dvou jest těžko dáti některému přednost; volíme-li pojednati nejprve o elektrickém dalekohledu, činíme to jen proto, že i pokusy k řešení tohoto problemu vyžadují celé řady vedlejších vynálezův, které samy jsouce velmi cenné, zvýší poptávku po práci, pomohou hospodářsky slabším a tisícům fysicky zmrzačených výtečně poslouží.

Sotva objeven byl galvanism a poznáno bylo, že proudy elektrické lze voditi kovy, již hledělo se vynálezu toho využiti ku zpravodajství. Když elektrická telegrafie byla objevena a k nejvyšší dokonalosti přivedena, vznikla dobrodružná myšlenka, elektrickými proudy přenášeti drátem mluvu

lidskou a tak ji učiniti slyšitelnou na vzdálenosti tisíckráte větší. I uskutečnila se, kdysi nepochopitelná myšlenka a vznikla telefonie. Ale tento nejdokonalejší všech dopravních prostředků výměny myšlenek dlouho nevystačil neunavnému pudu hloubavých vynálezcův a stále důtklivěji ohlašovala se snaha také podobu lidskou telegraficky zasýlati. Není také důvodu, proč by mělo býti obtížnější prováděti dráty vlny světelné než zvukové, když by se dříve v proudy elektrické proměnily a ty se na příslušném místě zpět ve vlny světelné přeměnily.

Že řešení není nemožné, dávno již se nepochybovalo. Již před výstavou v Chicagu se ohlašovalo, že Edison pomýšlí na zvláštní výstavní atrakci. Slíbil prý členům výstavní komise zvláštní vynález, pomocí jehož bude prý ve zvláštní místnosti viděti na oponě osoby, na vzdáleném jevišti hrající a současně bude slyšeti jejich zpěv a hudbu orkestru. V poslední dobu pak rozlétly se světem zprávy, že rozřešení tohoto problému skutečně se podařilo haličskému učiteli, J. Szczepaníkovi. Máme mezi fysikálními prostředky mnohé, které slibují šťastné řešení úlohy telefotické. Popisovati je bylo by velmi zdlouhavé, proto spokojíme se obecným vylíčením kabinetu k elektrické dopravě zjevů světelných, neboli kanceláře pro elektrický dalekohled.

Jako na telefonových stanicích, bude na stanicích dalekohledných zařízen telefot vysílací a přijímací, ale tak, aby oba přístroje po dobu telefonování současně pracovati mohly. Nedostačí tedy jeden drát, jako u našich přístrojů telegrafických, nebo dvojnásobné i vícenásobné telegrafie, nýbrž bude třeba vésti na počátku dva dráty, z nichž jeden bude spojovati telefot vysílací na stanici jedné s telefotem přijímacím na stanici druhé a druhý naopak.

Ve tmavě vystrojeném kabinetu stanice dalekohledné bude nedaleko stěny, černou látkou ověšené, zábradlí, do jehož středu bude se postaviti osobě, která dorozuměvši se dříve již písemně, telegraficky nebo telefonicky, v určitou hodinu vejde v telefotické spojení s osobou druhou. Na stropě protilehlé stěny byla by ve skříni s pošinutelným otvorem upevněna elektrická, oblouková svítilna, jež by postavu telefotující jasně osvětlila a současně rourou propouštěla paprsek světelný na desky turmalinové nebo na zrcadlící blánu magnetující spirály. Trochu stranou před zábradlím byl by umístěn k přímému přijímání telefot, k nepřímému ve větší vzdálenosti temnice a za ní klínová skříň s posuvnou deskou a transmisí. Na druhé straně zábradlí, také v předu a stranou, byla by postavena mdle broušená skleněná deska zvýší postavy lidské a přiměřeně široká; za ní nalézal by se přijímací telefot v takové vzdálenosti, by obraz vzdálené osoby v přímém postavení a přirozené velikosti na ni mohl býti vržen.

Mezi zábradlím a zrcadlící deskou, trochu stranou a ve výši hlavy osoby telefotující, visel by na tyči se stropu posuvný mikrofon, kdežto ve stejné výši na druhé straně nalézala by se zvukovodná trubka, v jejíž naústku vložil by se telefon k naslouchání slov na vzdálené stanici mluvených.

Tot obraz telefotických zařízení, kterými by se telefotující osoby po dobu své rozmluvy viděly, když by byly všechny proudy uzavřeny.

Proud sloužící k telefotování mohl by také synchronisticky pohybovati všechny přístroje ku pohybu posuvných desk.

Nelze upříti, že upotřebením telefonů dospělo zpravodajství vysokého stupně dokonalosti, za které telegrafování rychlostí a lácí nelze s telefonováním soutěžiti. Také mělo se za to, že si nelze ani rychlejší dopravy mysliti, nežli přímou ústní rozmluvu telefonem, při níž doprava telefonická skládá se z diktování rozmluvy nebo řeči na stanici vysýlací, telefonického přenesení na stanici přijímací a zde stenografování. Oč však předstihla telefonie telegrafii, o to telefotie předstihne zpravodajství telefonické.

Snadno bude totiž spojiti telefon t. j. zpravodajství světelné, s fotografií, velmi zdokonaleným to uměním, jí velmi spřízněným.

Velikolepé pokroky fotografického umění, kterými lze fotografovati za každého i umělého osvětlení, fotografie momentní (mžikové), zlevnění i zjednodušení přístrojů fotografických a vynalezení přístrojů k automatickému fotografování atd. svědčí o tom, že by telefotické obrazy se mohly fotografovati. Bude lze libovolně sesíliti světlo na stanici přijímací a užívati k momentním fotografiím telefotogramů velmi citlivých desek bromidu stříbrnatého, a tím získati momentky telefotických depeší. Lze-li hvězdu okem sotva viditelnou vyfotografovati za zlomek sekundy, proč nemělo by se podařiti fotografovati obraz telefotické depeše, která bude osvětlena sílou několika tisíc svíček?

Předpokládáme-li tedy, že se fotografování a telefotování na vzájem budou doplňovati, lze po bližším prohlédnutí důsledků přijíti ku překvapujícímu výsledku, že telefotování zpráv, které se nyní telegraficky zasýlají, bude vyžadovati sotva tolik vteřin, kolik minut nyní vyžaduje telegrafování.

Že by užitím fotografování při zpravodajství vznikly všelijaké výhody nelze neznamenati; místo sazby slovní nastoupila by sazba za upotřebenou plochu, a takové formuláře byly by vždy v zásobě a prodávaly by se jako poukázky na telefotování, čím by výkon sám byl již zaplacen. Dosaženo by bylo úspory času, na počítání slov telegramu potřebného a psaní adres na stanici přijímací, neboť adresa byla by na telefotogramu již hotova a bylo by pouze třeba složiti telefotogram ve zvláštní obálku, přes niž by nápis přečníval. Nejmenší a nejlevnější formuláře pro depeše prodávaly by se na př. ve velikosti korespondenčních lístků, na něž by bylo lze napsati sdělení v kterékoli řeči a znaménky libovolnými i sebe menšími. K tomu daly by se připojiti současně různé kresby. Zavedením telefotické dopravy zpráv byli by zbaveni telefotující úředníci zodpovědnosti za správnost depeše, protože by sami žádné chyby zaviniti nemohli. Jako nyní poštovní úřady nejsou zodpovědny za obsah a správnost korespondenčních lístků, nebyly by také úřady telefotické zodpovědny za obsah, čitelnost, velikost písma, vůbec za upotřebení formulářů telefotických. Veškera práce úředníků telefotujících byla by pouze mechanickým úkonem, manipulací a udržováním přístrojů, obešla by se tedy nynější unavující a nervy rozrušující práce telegrafních úředníkův, ano i při náhlém návalu depeší nebylo by překážek, které dnes telegrafistům překonati jest. Zároveň by se zmnožila, zrychlila a zlevnila elektrická doprava

zpráv a tím by nastal takový obrat ve zpravodajství, jaký způsobilo kdysi zavedení poštovních známek a lístků korespondenčních. Doposud užívá telegrafů pouze asi jedna pětina obyvatelstva vzdělaných státův. Kdyby zlevněla doprava telegrafická, zajisté by se jí více užívalo.

Zvýšení příjmů z té příčiny, že nové třídy obyvatelstva budou účastny elektrické dopravy zpráv, bude předstiženo výtěžky, kterých dosaženo bude z toho, že obecenstvo bude hleděti značnou část dosavadní poštovní korespondenc vypraviti telefoticky. Úspora času bude tak značna, že většina vyjednávání diplomatických, vojenských, správních, obchodních i soukromých konati se bude elektrickou dopravou.

Mimo dopravu depeší bude lze telefoticky zasýlati také zrcadelný obraz postavy lidské; tento speciální odbor telefotie, nazvaný od Seulec d'Ardesa telektroskopií, slibuje hlubokou přeměnu veškerých společenských poměrů budoucího století.

Telektroskopie, spojená s telefonií, bude zajisté tak výnosná, že bude vřaděna mezi dopravní prostředky státní. Že potřeba spojení toho druhu s místem vzdáleným jest, nelze upříti, neboť každý z nás zajisté mnohokráte cítil, obdrže psaní od vzdálených příbuzných nebo známých, jak příjemné a vzácné by mu bylo, kdyby je mohl tváří v tvář spatřiti, mohl se vlastníma očima přesvědčiti, jak se jim vede, jak vypadají, mohl s nimi se takořka jako ve vlastní světnici baviti. Nebude tedy sloužiti pouhému obchodnímu spojení, nýbrž sloužiti všem vrstvám. Často jest důležito vyčísti účinek řeči, otázky atd., na tváři lidské, neboť nemá každý mramorovou tvář diplomata a neubrání se, by mocnější pohnutí mysli na jeho tváři se neobjevilo.

U zámožných stalo by se takové spojení takořka nezbytným, a zajisté že u mnohých zařízeny by byly dalekohledné pokojíky, aby v soukromí viditelně mohli obcovati se svými vzdálenými známými a přáteli.

(Dokončení.)

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Viktor Dyk: Síla života. 1897—1898. (Nákl. Moderní Revue). — Tato knížka veršů nese patrně proto tento titul, že v ní síla života chybí. Básník je toho také si vědom (volá na konci jedné básně: »Kde jsi, kde jsi, ó sílo života . . .«) a celá jeho knížka je poetickým — a někdy také dost prosaickým — denníkem mladé duše, která se nedovede se sílou života vyrovnat. Viktor Dyk je, jak už při svém loňském debutu, sbírce »A porta inferi« ukázal, rozený, živelný talent lyrický, který je celou svou přirozeností nutkán, aby to, co cítí a myslí, promítal v slovné obrazy a verše — i když si není ani dosti toho vědom, co cítí a co si myslí. A toto poslední přihází se u něho až přespříliš často. Je to lyrické, je to poetické, protože je to ryzí ohlas zpěvné, rozvlněné mladé duše. Ale málo kdy je to umělecké, neboť schází tomu živel organisující, skladný, tvořící. Není to uměním právě tak jako nejsou uměním i ty nejopojnější trylky skřivana. Je to pouhý hlas přírody, pouhé vlnění, stříkání a pěnění té psychické prahmoty, která neztuhla dosud v linie pevné a trvalé krásy. Až na malé výjimky, je to všecko ještě beztvárné, bez profilů, bez vypuklosti, bez určité myšlenky. Čtěme na př. tyto verše:

»Dláždění deštěm se lesklo.
My zřeli v kaluže.
Bůh ví, tak zmatené rysy
se v nich mi obrazí.

A v nás vše pojednou zmlklo.
Jdem všickni bez slova.
Bláto je na naší cestě.
A kdos vše vyčítá.

Poznámku kousavou řeknem',
kde smích však nabrati?
Nesmělým bojácným hlasem
kdos všecko vyčítá.

Starý dům uprostřed lesa.
Pes vyje do kraje.
Lekl jsem se. Pojednou zase
do dálky vzpomínat? atd.«

Nemluvme ani o tom, že dikce tato má vůbec málo práva, aby byla zařaděna pod pojem poesie a že je nesmírně pohodlná a snadná, jakožto pouhý suchý výčet vnitřních fakt — ale všimněme si, jak ani po stránce obsahové nedovede básník určiti a uvědomiti si svou látku. V nás vše pojednou zmlklo. Co zmlklo? Kdos vše vyčítá. Co vyčítá? Hádej hádači! A v takovýchto neurčitostech a abstrakcích, jako je toto pohodlné, na všecko se hodící »vše,« pohybuje se p. Dyk nejraději. Ironisuje něco, nevíte co; pohrdá něčím a nevíte čím; adresuje na někoho prudké invektivy a chcete-li, lamte si hlavu, na koho! Hřeší přespříliš na právo básníka, aby jen suggestivně naznačoval a mezi řádky napovídal. I toto

právo má své meze. Při nejmenším chceme, aby takovéto nápovědi, i když jsou sebe víc nejasny, byly organické, aby je spínal ne-li logický, tož alespoň citový kausální nexus. Pan Dyk je snad přesvědčen, že tento organický tmel jeho veršům nechybí, ale chyba je v tom, že se nedovede postavit na stanovisko čtenáře, že nedovede změřit nosnost svých poetických střel. Málo kdy dosahují prahu naší vnímavosti a když už myslíme, že doletí, pointa se náhle zlomí a účinek je ten tam. Sem tam jsou čísla zcelenější a formálně propracovanější, ale ta jsou právě nejméně originelní; to není pan Dyk, jak ho znám a jak ho zde líčím. To jsou na př. ta čísla, kdy po stopách Jiřího Karáska a zemřelého Karla Hlaváčka pracuje s všelijakými feudálními rekvisitami, markrabím, hrady, vojsky, vasaly atd. anebo kde — s patrnou reminiscencí na Villona a Vrchlického opěvá nikoho jiného než — Panu Marii. Toto číslo nechci považovat za nic víc než chvilkový hold módě. Kde je však p. Dyk čistě svůj, tam hledí vysloviti svou nesouvislou, těkavou a tápavou mluvou city a nálady ironické, kousavé, hořce skeptické, plné omrzelosti a spleenu. Mluví o »své ironie potměšilém chladu«, o »lstivém humbugu znavené své pýchy« a je nám při čtení těchto veršů, jako bychom byli zahaleni »mračny popelu« (cituji vlastní jeho obraz). Není tu vášnivých vzepjetí, vítězné sebedůvěry, velikých obzorů naděje, jaké rozhrnuje mládí a řekl bych, že této poesii schází mladistvost, kdybych nebyl přesvědčen, že všecka tato ironie, skepse a spleen je — ne pósa — ale maska, kterou se sám autor klame, kterou se klame — právě z mladistvé neznalosti života. Není třeba umět prozírat příliš hluboko, abychom za tím vším vycítili milou, vlahou, zpěvnou duši, která ani snad netuší, jak je se svými skrupulemi a ve své ironicky-skeptické atitudě roztomile naivní, když řekne s ohromnou vážností:

»A vše je mdlé a není naděje.
A na tom světě vše už příliš známé.«

To není, opakuju, pósa; to je známý sebeklam mladých duší, a právě těch nejhlubších a nejryzejších. Život se na ně hrne, nedovedou ho honem ztrávit a domnívají se, že ho takovýmito allurami překonají. V té věci by jim byla každá lekce marnou, zde nezbývá než čekat a dáti jim času, aby poznaly celý silný rhytmus, nádheru i sílu života. I p. Dykovi přijde doba, kdy sílu života pozná, kdy ji ucítí v sobě, až jeho mladé mízy promění se v plody a až ode dnešních řekl bych neartikulovaných zvuků své čistě živelné lyriky dojde k umění. Zde nezbývá než opakovati známé Goethovo: Der gute Mensch in seinem dunkeln Drange ist sich des rechten Weges stets bewusst. *Kj.*

Výchova sentimentální. Historie mladíka. Napsal Gustav Flaubert. Přeložil Stanislav Mašek. (Knihovna Zl. Prahy; nákl. J. Otty). — Máme tedy přeloženého už skoro celého Flauberta. Zbýval by ještě román »Bouvard a Pécuchet« a tuším několik novel. »Education sentimentale« jest ostatně dílo, které jsme mohli mít už dávno přeloženo, ještě dříve než bylo naše obecenstvo upozorněno na celou výši Flauberta jakožto ryzího umělce. Kniha tato jest totiž mimo svou velikou uměleckou hodnotu i brillantním kusem pařížské románové techniky a byla by našla vděč-

ného přijetí i u těch, kteří nehledají v románě víc než zábavnou lekturu. — »Výchova sentimentální« stojí v řadě děl Flaubertových vedle »Paní Bovaryové«. Naproti »Salambo« a Pokušení svatého Antonína«, kterážto obě díla znamenají útěk básníka do minulosti a mythů, jsou »Paní Bovaryová« s »Výchovou sentimentální« dva pilíře, o něž se opírá význam Flauberta jakožto jednoho z prvých velikých realistů moderního románu a jmenovitě jako velikého, hořkého neúprosného psychologického analytika romantického citu vášně. Román tento nese podtitul: »Historie mladíka« a jest jí opravdu právě tak jako paní Bovaryová je historií mladé ženy Tento Bedřich Moreau, jehož srdce zde provázíme po dvacet let na bludných jeho poutích, po pouštích marné touhy za zlatým rounem štěstí, je vlastním jejím bratrem, neboť i on je jako ona z rodu duší, odkojených romantickými sny a touhami a postavených pak do pustiny a bláta všednodenního života, který jako nudně cákající dešť ochlazuje rozpálenou jejich hlavu. Je to bolestná, krutá historie hladovícího srdce tato »Výchova sentimentální«, či jak by snad lépe bylo řečeno: »Výchova citová«, poněvadž slovo »sentimentální« má u nás zabarvení ironické, kdežto myšlenkou Flaubertovou bylo zde, myslím, ukázati, jak život, skutečnost vychovává cit, srdce mladého muže: to jest, jak mu staví slavné, zářné svatyně veliké lásky, ale jak mu brány její před nosem zavírá, jak si z něho tropí posměch, jak srdce jeho svádí na zcestí a štve zas znovu za starým ideálem, až uhnáno, umdleno a vyprázdněno tupě se vleče po nudné silnici apathie a resignace. Bedřich Moreau miluje v tomto románě ženu jiného, krásnou a čistou paní Amouxovou, ale láska jeho zůstává jen při nesplněné touze a nenasycené srdce odškodňuje se za to v blátě nízkých choutek a vášní, ale marně; vždycky znovu zas vstává veliká romantická vášeň a klene se na konec jako čistý slavný blankyt nad celým tímto životem, probíjeným ve všednodenních nudách a nicotnostech. A konečně přijde veliký okamžik; paní Amouxová by mohla býti jeho; ale to je teprve po dvaceti letech, když vlasy její už jsou bílé, a tu on už sám nechce, maje před tím hrůzu, jako před krvesmilstvím a boje se potřísniti svůj ideál. Takový je humor nerozumného a krutého paedagoga, jenž slove život! Tyto skvoucí intimní scény mají za pozadí politické pařížské události z r. 1848. a 1851. To dodává tomuto románu Flaubertovu zvláštního ještě významu: jest malbou mravů určité jedné doby. A právě tak jako v naznačených dějích intimních ukazují se ve Flaubertovi dvě zápasící duše, jedna romanticky citová a druhá analytická, právě tak v těchto líčeních doby a mravů vyráží jiný známý jeho rys: jeho pohrdání moderní společností a pyšná nenávist k lidské hlouposti. Všecky ty figury, které zde postavil na jevišti, jsou téměř do jednoho davem sobců, hlupáků a bláznů. Ale plastika líčení je jako všude u Flauberta nevyrovnatelná, celá léta života a vlnění celých mass jsou zde skizována s podivuhodným smyslem pro chytání základních linií a čím bezútěšnější je obsah svými suggescemi životní prázdnoty a marnosti, tím větší triumfy slaví forma, věta Flaubertova, slavně se vzdymající a melodicky klesající jako vlna tekutého křišťálu. *Ký.*

Arno Holz: **Phantasus**. (Berlín, Sassenbach). Známý revolucionář dramata zůstává věrným svému programu »konsekventního naturalismu«.

(Chce přítomnou knihou přispěti ku revolucionování lyriky. Ne již sice výslovně pod heslem naturalismu, nýbrž impresionismu — ale impresionism není přec nic jiného, než naturalism psychologický? Jako onen rozkládá jistý kus vnějšího života v jeho prvky a zobrazuje s úzkostlivou pravdivostí všecky malé jeho detaily, činí totéž impresionism s životem vnitřním. Je proto zcela přirozeným a důsledným, že autor, jenž před lety s Johannesem Schlafem v dramatě »Familie Selicke« líčil, vlastně fotografoval — kus všedního berlínského života do nejnepatrnějších podrobností, přichází dnes v lyrice s programem (vyložil ho sám v »Zukunft«), zavrhujícím všecky metrické, strofové a rýmované formy jakožto starý, nepotřebný »Leierkasten« a stavící místo nich takovou básnickou formu, »die auf jede Musik durch Worte als Selbstzweck verzichtet und die, rein formal, lediglich durch den Rhytmus getragen wird, der nur noch durch das lebt, was durch ihn zum Ausdruck, ringt«. Tedy zevní forma nic, duševní obsah všecko — jedním slovem: theorie volného verše, jak ji naši mladší lyrikové mají a praktikují po léta. Holzův pokus nevyznačuje se od těchto dřívějších ničím jiným, než svou důsledností. Vede svůj program až k nejzazším jeho koncům, kde totiž lyrika není už ničím jiným než skizzovní mapkou nálad a citů, ne snad hodin a chvil, ale pouhých minut a sekund. A pro každou takovou minutu a sekundu hledá Holz novou, co nepřiléhavější figuru rhytmickou, a dává jí i samostatnou typografickou úpravu. Takovým způsobem pak vznikají verše jako jsou na př. tyto:

»In einem Garten
unter dunklen Bäumen
erwarten wir die Frühlingsnacht.

Noch glänzt kein Stern.
Aus einem Fenster schwellen
die Töne einer Geige.

Der Goldregen blinkt,
der Flieder duftet,
in unsern Herzen geht der Mond auf!«

Jak vidět, hraničí tento telegrafický sloh na hotovou prósu. Co tu působí, nejsou slova, nýbrž jen jejich psychologický obsah — tedy jak jsem pravil čirý naturalism! Ovšem že tento duševní obsah Holzových veršů je složen z nálad a stavů velice jemných, třpytných a chvějících se jako stříbrné nitě; vlahých, vonných, opojných — ale to nic nemění na tom faktu, že i při největší své fantastice jsou podávány naturalisticky. Jako lyrická individualita přináší proto Arno Holz mnoho nového a svěžího; jako hlasatel programu přichází jen s naturalistickými dogmaty, které literární theorie i prakse dávno už vyvrátily a které právě v lyrice najisto jsou nuceny se stroskotat. A pokud se týče volného rhytmu, upozorňuje německý jeden kritik Holzův na hrdinu románu »Flegeljahre« od starého Jeana Paula; o tom se tam totiž praví: er machet Gedichte nach einem freien Metrum, so nur einen einzigen aber reimfreien Vers haben, den er nach Belieben verlängert, seiten und bogenlang; was er Streckverse nennt, ich einen Polymeter«. Jak viděti, i zde nic nového pod sluncem! *D.*

François Coppée »La Bonne Souffrance« (47té vydání. Alphonse Lemerre, Paříž). François Coppée, známý roztomilý vypravovatel, pravý Francouz uhlazeností svého slohu s nádechem německé sentimentality, oc

tisíců oblíbený a ctěný básník, člen akademie, dal se — na pokání. Coppée nepatří k těm, kteří pérem svým působí rozvrat názorů v literatuře. Velký jeho talent přece jen nestačil na to, dáti písemnictví francouzskému nový směr. Ale upřímná srdečnost, jemná citlivost, jež vyvážila i z nejvšednějších příběhů života básnickou žeň, průzračná lehkost jeho slohu a myšlenek získala mu hojnost čtenářů od salonů aristokracie až do podkrovní komůrky švadleny a do dílen továrních. Povždy byl týmž dobráckým, trochu skeptickým, lehce odpouštějícím buržoou. Pojednou na stará kolena zmítán jest záhadou náboženskou, vzrušen otázkou o posledních věcech člověka. Maně napadá člověku srovnání dnešního Coppéea s jinými spisovateli, také kdys bloudivšími křižovatkami nevěry aneb pochyby, a vzpomínáte na Huysmanse, otráveného vysilujícím pařížským ovzduším, básníka dekadence, subtilného požitkářství, jenž nalézá ultimum refugium své v »Katedrále« v omamujícím dýmu a vůni kadidla a v přítmí středověkých chrámů; na nešťastného Strindberga, toho zpurného vždy s normanskou divokostí se zpínajícího bludaře, jehož ztroskotaná duše utonula v náboženském mysticismu; hlavně pak na ony dva velikány ruské, Dostojevského a Tolstého, kteří s pravou trpělivostí slovanskou po celý svůj život hledali svého boha, oddaní, tichým blaženým nadšením naplnění následovníci Krista. Ba snad i na ubohého Verlaina vzpomenete, na onoho rouhače, jenž sotva že slovy překypujícími kynismem vrhl dnešní moralistní společnosti rukavici svou v tvář, v příštím již okamžiku svíjel se v křečích před obrazem bohorodičky. Ti všichni a jiní a jiní, každý dle povahy a duše své rasy jiným způsobem hledali svého boha, až ti jedni na konec smířeni s ním, jej našli, ti druzí rozešli se s nim ve větším ještě zášti, než v jak veliké lásce jej hledali. Co dlouhých hroznych bojů podstoupili, co krve jejich srdcí zkropilo jejich mučednickou, trny pochyb posetou cestu, kolik světem nepoznaných, v hluchu toužícího srdce se odehravších tragedií prodělali. Jak jinak François Coppée vypravuje v předmluvě k své knize, nejzajímavější to části celého díla, o svém obrácení a spasení. Stáří se dostav[illegible]s ním dva prudké záchvaty bolestné nemoci, jež by jej byla málem udolala. On šťastně vyvázl, ale jeho skálopevné zdraví je to tam. V dlouhých dobách své nemoci, mezi životem a smrtí, a později v dobách rekonvalescence dostavily se myšlenky na smrt a krutá otázka, co pak bude, až zavře oči pro tento svět. Jaká to hrozná myšlenka! Chvíle ta je tak blízká, okamžik ten nastane snad již zítra, pozejtří, za týden, za měsíc. Drobné práce, jež v době tohoto svého obratu duševního, od jara 1897 do jara 1898, napsal, seřadil básník, jak v předmluvě své sděluje, k radě přátel v knihu, kterouž pod názvem La bonne souffrance (Blahonosné utrpení) čtenářstvu předkládá, naděje se, že leckdo z pochybovačů a bloudících v řádcích knihy té také snad najde tolik osvícení, že i on, jako pisatel sám kajicně se vrátí do náručí své dětské víry, na niž ve víru světa zapomněl. Vždyť sám básník tolik zlého také neprovedl, ač na konec leccos, co se na křesťansky vychovanou duši nesluší, proti Bohu se vlastně neprohřešil, desertoval pouze od praporu jeho a zapomněl naň v rozošnictví života, leč díky bolestné nemoci, díky duchovnímu rádci, vzpamatoval se nyní ještě v čas, jaksi před samým odjezdem vlaku do říše nebeské blaženosti, chodí nyní pilně do kostela, ke zpovědi a k přijímání,

zkrátka přes možné lehké záchvaty staré nevěřeckosti je smířen přece jen pevně a nerozlučně se svým Bohem. Klobouk dolů před nelíčenou upřímností, se kterou se básník celému světu zpovídá z poblouzení svého. Těšíme se s ním, že se navrátil k svému Bohu, třeba teprve na stará kolena, když již bylo tuze zle, ale budiž, prodělal za měsíce, co jiní za celý svůj život, a to je pro něho výhodou, kterou mu rádi přejeme. Ale nejhlavnější věc mu nevěříme, že by jeho nové misionářství mohlo nábožensky obrodně působiti — na jiné. Zajisté přetrpěl, jako jiní, když jejich duše byla »zarmoucena k smrti«, zajisté podstoupil on boj s hydrou pochybnosti, my však, na které chce působiti, nevyciťujeme zápasu jeho, jejž bychom musili podstoupiti s básníkem, aby nás přesvědčil, neslyšíme všech oněch drásavých výkřiků raněné duše, svíjející se v bolu, nevidíme ho přestáti všechny pekelné útoky ďábla pochybovače a svůdce, abychom na konec s básníkem slavili vítězství pravdy, vyznívající v nadšené velebné aleluja spásy! Drobné práce, jež Coppée v knize té shrnul pod titulem s hora zmíněným, jsou pouhé náladové příběhy z jeho života, vzpomínky na jeho mládí a drahé mu osoby, mžiková pozorování, k nimž více méně násilně připíná nějakou náboženskou reflexi, hodně moralisující. Snad právě proto zalíbilo se mně ze všech prací těch nejvíce roztomilé »Adieux a une Maison«, poněvadž postrádá moralistního zakončení ostatních. Krásnou a nehledanou jest též paralela mezi planou mocí světskou a duševní mocí jezulátka, jež si podmanila celý svět v »Noël imperial«, a duchaplnou práce nadepsaná »Un dialogue des Morts«. My však nevěříme, že tato jinak roztomilá kniha mohla by dostáti úkolu, za jakým byla vydána. Jediná stránka z Dostojevského Raskolnikova, kde ubohá, životem utlučená Soňa čte evangelium, rozvíří, nutí k rozjímání o bohu a povznáší víc, než všechny práce z La Bonne Souffrance dohromady.

Leda.

Hudba.

Dvě původní díla operní spatřili jsme v poslední době v Národním divadle: »Na večer Bílé soboty« od A. V. Horáka (slova od Ad. Weniga) a »Satanellu« s hudbou od J. R. Rozkošného a textem od K. Kádnera. Žádné z obou nekyne však trvalý život; kdežto však prvá alespoň něco slibuje, neznamená druhá dokonce nic. — Aktová opera »Na večer Bílé soboty« je dílem dvou mladých, veřejnosti jinak zcela neznámých lidí. Byli šťastnější než tolik jiných před nimi a našli si cestu na jeviště Národního divadla. Tím však nechci říci, že by hudba p. Horáka nestačila ještě na divadelní provedení. Má, pravda, ještě slabá křídla a mnoho bohatých zárodků v ní právě neleží, ale jedno zdá se míti mladý komponista, jenž, mimochodem řečeno, je a ukazuje se také žákem Fibichovým: smysl pro dramatickou charakteristiku a obratnost v ovládání polyfonie. Snad by byl operu potkal horší osud na jevišti, kdyby jí nebylo pomohlo libretto, při vší romantice a nemožných motivech dosti originelní a běžným konvencím se vymykající pokus. Dokonce však zasluhovali dva tito mladí lidé lepšího přijetí se strany oficielní naší kritiky, zvláště srovnáme-li, do jaké benevolence se tato kritika nutila hned několik dní na to vůči dílu

tak nicotnému jako je Satanella. Ti dva mladí lidé přece alespoň něco slibují pro budoucnost, ale z díla Rozkošného zeje zoufalá, bezútěšná malomoc polotalentu, který pracně od opery k opeře zápasí o něco, čeho nikdy mu nebude přáno dosáhnouti. Je to poslední domílání zbytků staré operní romantiky, bez kusa osobitosti, vnitřní pravdy a síly a i ta prohlašovaná melodičnost Rozkošného hudby je naprostou nepravdou. Z »melodií« Rozkošného neodnesete si z divadla ani noty; odcházíte s hlavou unavenou a pustou. A nestačila-li hudba, aby zabila docela operu, tož text ji už zúplna dorazil. Není možno představit si šablonovitějšího.

S.

Výtvarné umění. (Souborná výstava prací Jana Styky. — Druhá výstava spolku »Manes«.)

Souborná výstava prací Jana Styky, pořádaná v salonu Topičově musila všechny, kdož si uvykli, říditi se jen svým vlastním míněním, přesvědčiti, jak nevýslovně naši domácí velebitelé přecenili tohoto polského malíře, a jak málo pravdy bylo ve známých oficielních buletinech, v nichž se o Stykovi mluvilo, jako o »o dědici slávy Matejkovy.« Viděli jsme celou řadu prací Stykových, ve dvou řadách předvedena nám díla jeho ruky, ale ve všem, co jsme viděli, nebylo jediné práce, která by dovedla vzbuditi hlubší zájem, nebylo jediného díla, které by pozorovatele dovedlo »chytiti«, jak se říká. Veliké plachty, působící ztrnulým, mrtvým dojmem voskových figurek z panoptika, ke všemu ještě velice povrchně a nedbale pracované, leckde přímo odbyté, vedle toho menší věci, slušnější, solidnější, ale nikterak nevynikající — to jest celkový dojem, který si odnášíme ze souborné výstavy p. Stykovy. I na nejlepších pracech jeho nenalézáme ničeho, co by zvláštními svými kvalitami uměleckými dovedlo upoutati. Podobných prací máme doma dost, těch netřeba k nám teprve importovati. V celku také výstava Stykova nezprostředkovala nám seznámení s uměleckou individualitou těžkého, plného zrna, s talentem podmaňující síly a oslňujícího lesku. Všechna slovanská vzájemnost nesmí nám v tomto poznání býti na závadu. Tím neubírá se nikterak na ceně těm několika opravdu dobrým věcem, které tam byly vystaveny.

Po výstavě Stykově zaujala stěny salonu Topičova druhá výstava spolku »Manes.« Je to v tomto roce podruhé, co spolek mladších výtvarníků našich zvláštní výstavou před veřejností dokumentuje uměleckou činnost svých členů. Není příčiny, neuznati, že se tak děje způsobem důstojným, pěkným a — což hlavně platí — přesvědčivým. Ani v této výstavě nenalézáme ničeho, co by stejným právem nemohlo najíti místa ve výroční výstavě v Rudolfinu, co by pro zvláštní smělost a výlučnost své látky, nebo způsobu jejího provedení již napřed bylo odsouzeno, nedojíti milosti u oné výborné jury, která rozhoduje o osudech obrazů, zaslaných do našeho nanejvýš skromného Salonu. Nevytýkám toho jako chyby, netoužím po výstavě »nemožných obrazů« a »neuvěřitelných plastik.« Ale když tak člověk se rozhlíží po všech těch pěkných, solidně pracovaných a velice korektních pracích, které jsou na druhé již výstavě spolku »Manes« soustředěny a vzpomene si, že to vše jsou díla umělců velice mladých, zasteskne se nám skoro po nějaké bizarerii, po nějakém

divokém překypění mladého temperamentu, po nějakém zbrklém rozmachu talentu, přestřelujícího v lehce omluvitelné bujnosti, třeba i přes všechny hranice, uznávané lidmi »dobrého vkusu.«

Tím vším nechci nijak významu a přednostem této výstavy ubrati na ceně. Naopak. Vítám ji jako potěšitelný projev zdraví a síly našeho mladého umění, jako projev pokroku k lepšímu a konečně jako zdařilý a slibný pokus svépomoci. Že v krátké poměrně době spolek »Manes« již podruhé může přikročiti k samostatné, početně velmi slušně obeslané a kvalitativně cenné výstavě, je, tuším, nejlepší zárukou pro uměleckou budoucnost všech těch mladých lidí, kteří se tu sešli pod jedním praporem. Uznání zasluhuje i vnější úprava výstavy, pořízená pány archit. Dryákem a malířem Županským. Co se v daných poměrech dalo dělati — a nebylo toho mnoho, poněvadž salonu Topičovu nedostává se potřebných místností, aby pojal výstavu poněkud jen bohatší — stalo se. Výstava presentuje se skromně a mile.

Jest-liže reprodukci dojmů, kterých jsem ve výstavě této nabyl, počínám zmínkami o jejích plastikách, neděje se to ze snahy, chtíti za každou cenu začíti něčím, čím pravidelně výstavní referáty naše končívají. Činím tak spíše proto, že právě plastiky, vystavené v exposici »Manesa« učinily na mne dojem v pravdě hluboký a veliký. Největší ovšem František Bílek oběma svými pracemi, z nichž jednou jest hlava Krista umírajícího — problém, jehož řešení již léta zaměstnává samotáře chýnovského — kdežto druhá je variantou známé jeho »Orby«. Mezi návštěvníky malé, ale pěkné této výstavy není snad nikoho, kdo by alespoň na okamžik nestanul před Bílkovým Kristem překonán hlubokými, vzrušujícími dojmy. Jmenovitě při prvním pohledu nelze se ubrániti mohutnému vzrušení. Jaká bolest, ani ne tak těla, jako bolest duše a přece zase jaký visionářský vzlet, jaké slavné tušení blízkého triumfu věčného mluví z té výrazné, smrtelnými křečemi zmítané hlavy, kterou jdou již poslední záchvěvy blízkého konce. V mystickém vzrušení hledí zmučená, trním korunovaná hlava Kristova před se, přes všechnu bídu a nízkost života a něco jako slastné tušení blízké již slávy věčné, povznesené nad nicotu všeho pozemského, zachvívá těmi rty i zpola zavřenými víčky očí, ztrnulými v bolesti a hrůze posledního zápasu. Jenom ještě několik okamžiků a je dokonáno. Prostá a neumělkovaná, ale uchvacující a podmaňující jest tragika, která dýše z té hlavy, bolest a sláva zároveň, která není z tohoto světa. První dojem skutečně — a je to zajímavo na výstavě samé pozorovati — každého překonává. Teprve pak možno podrobněji si všimnouti zvláštností tohoto neobyčejného díla, oceniti jeho formální kvality. Obě dřevořezby Bílkovy svědčí o plném ovládání této nesnadné a k dosažení životního dojmu svrchovaného mistrovství vyžadující techniky, tohoto umění, které kdysi kvetlo v Čechách a které je dnes tak opuštěno a vydáno v ruce břídilů. Jest-li kdo jest s to, aby navázal tradici po sto let přetrženou, jest to jedině František Bílek. U »orby« i sám tón celého díla živě upomíná na řezbářské výtvary našich starých mistrů, přes příliš dnes zapomínaných Stanislava Suchardy »Skizza dekorace domu hyperproducenta« znamená značný a energický krok ku předu u tohoto umělce, jehož delikátnost i technická dovednost od lét již nikoho nejsou tajny. Ale pro

všem dřívějším věcem svým, proti těm reliefům lehce jen a prostě nadechnutým, čistě plastickým, ale nikterak neuchvacujícím, práce ve výstavě »Manesa« jest překvapujícím pokrokem. Nové dílo jeho znamená prohloubení jeho umění a sepjetí jeho s palčivými krisemi, které prodělává život současníků. Tvrdím to, třeba pokus hned na poprve nevypadl zdařile. Nezdá se mi dost jasným, proč umělec v díle svém sloučil dva sobě na vzájem úplně cizí a nepřátelské světy: v popředí realitu, v pozadí allegorii. Napřed ty pěkně a svědomitě modellované postavičky dělníků (skupina, kde vlekou »hyperproducenta«, má rušný život, ačkoliv postavy jsou trochu přespříliš stísněny), v pozadí mlhavá, z par a kouře setkaná allegorie. Proč? Tento vnitřní rozpor díla jest jenom špatně maskován bránou nebo mostem, který dělí oba světy od sebe. Nejasnost jest největší vadou svědomité a pozoruhodné práce Suchardovy. Podřízenějšího významu jsou reminiscence na díla cizí plastiky, jmenovitě na Meuniera a Rodina (Tunel). Každým způsobem však jest to dílo seriosní, jedno z těch, které působí radost více tím, co slibují, než tím, co se jimi již splnilo. Pěkným mužským portretem zastoupen jest Lad. Šaloun.

Mezi obrazy i tentokráte krajinářství zastoupeno kvantitativně i kvalitativně nejlíp. Naši krajináři se činí. Je už jich hezká řada. Slečna Zdeňka Braunerova tentokrát poslala tři obrázky, z nichž každý plně vyslovuje její uměleckou individualitu. Ty věci mají nejen náladu, ale i svůj karakter. Jsou svoje. Každý z těch malých obrázků má svůj tón, svoji náladu, docela různou od ostatních a přece každý na první pohled poznáte jako známý rukopis. A poetické jsou. Taková alej, plná podzimního zlata a klouzavých tonů, vedoucí k bílému, zapadlému zámečku, jehož jméno se necituje v žádné historii, ale z kterého vane vůně nálady jako ze zakletého zámku v pohádce, takových několik domků, potápějících se pomalu do měkkých vln průsvitného šera — jak je to všechno při své prostotě přece poetické! Jsou to drobné věci, ale jsou, myslím, z nejlepších prací slečny Braunerovy. Tak svižně, s celým nesetřeným pelem poetické nálady jsou nahozeny. Je to víc než mrtvý konglomerát stromů z cest a domků a polí. Duše, temperament z nich mluví.

Jaroslav Kamper, (Dokonč.)

— **Nové práce Gerharta Hauptmanna.** V berlínském Deutsches Theater byla dne 5. t. m. premiéra nového dramatu Hauptmannova „Fuhrmann Henschel". — Mimo to pracuje Hauptmann na dvou jiných kusech, pohádce „Hirtenlied" a veselohře „Jurakel", jejíž děj odehrává se v Krkonoších.

— **Maurice Maeterlinck** vydal v těchto dnech novou knihu (současně v Paříži, Londýně a New-Yorku), která nese název „La Sagesse et la Destinée" a znamená prý u belgického mystika důležitý obrat od dřívějšího chmurného fatalismu a od novokatolicismu k jasnější filosofii a k affirmaci života. Budeme mít zajisté příležitost, zabývati se knihou Maeterlinckovou ještě blíže.

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Před Litavou i za Litavou panuje obstrukce. Cíle a zájmy jejich jsou na venek podobné: pochovati rak.-uher. vyrovnání a poraziti dočasnou vládu. V podstatě jsou však snahy obou obstrukcí velmi různé. Chce li obstrukce na říšské radě především poraziti dnešní vládu a dosaditi na vládní křesla svoje lidi, a za tu cenu pak vyrovnání velikých potíží nečiniti, právě tak, jako jich nebude činiti většina dnešní pravice, ale z té zase příčiny, aby vládu hr. Thuna udržela, chce obstrukce uherská, nemajíc k vládním křeslům ještě tak blízko jako rakouská, především těžiti z otázky vyrovnání a tlačí či tísní z té příčiny vládu domnívajíc se míti ve svých heslech vydatný a úspěšný agitační prostředek. Jak věci dnes stojí, poženou události daleko spíše vodu na mlýn rakouské obstrukce než uherské. Vyrovnání nebude již na říšské radě nijakým způsobem do konce roku projednáno. Předlohám vyrovnacím se daří totiž takto: Dne 26. září počalo nynější zasedání říšské rady, dne 6. října byla ve sněmovně skončena povšechná debata o předlohách a zvolen vyrovnací výbor. Tam všeobecná rozprava trvala do 26. října a od té doby trvá debata podrobná ve třech 14členných odborech. Až bude skončena rozprava v subkomitétech mohou se dostati vyrovnací zákony zpět do výboru a odtamtud teprve ke 2. a 3. čtení do plena sněmovny. A na to je celkem asi měsíc. Nastane tudíž asi nové jednoroční provisorium s dosavadní kvotou 70 : 30. Zároveň s tím jest samostatná úprava celního a obchodního území uherského za dveřmi, věci to, jež velmi posílí na venek posici uherského ministerstva, ale zároveň o tolik oslabí posici hr. Thuna. Hr. Thun hleděl opříti se o silnou majoritu. Sestoupil prý se své oblačné výše nad stranami a dohodl se s pravicí. Především prý k ohlášeným mu 26 požadavkům českým nepostavil se v zásadní odpor, smlouval se s Jihoslovany a katolicko-lidovou stranu si zabezpečil posadiv bar. Dipauliho na křeslo ministra obchodu. Jak dalece a vůbec míní-li hr. Thun vlásti s pravicí, zůstává pro širší svět zapečetěným tajemstvím — jisto však jest, že pravice není právě v růžové náladě. Trvalá nepřítomnost přemnoha poslanců v plenu i ve výborech není jinak možná, leč věcným odporem poslanců k provádění vládní politiky v otázce vyrovnání, na níž však prozatím vládě nejvíce záleží a pro niž hr. Thun majority potřebuje. Absence členů vyrovnacího výboru byla 26. října, kdy po skončení všeobecné diskuse mělo se hlasováním rozhodnouti, má-li se v oněch třech subkomitétech zahájiti podrobná debata či nic, tak značná, že ze 27 členů pravice chybělo jich polovice t. j. 13 a že by vláda byla v otázce vyrovnání jistě bývala poražena, kdyby jí nebyli na pomoc přiskočili dvěma hlasy Vlachové, dvěma pokrokoví Němci a třemi němečtí velkostatkáři. Že byly vyrovnací předlohy zachraňovány právě členy obstrukce, dá se vyložiti buď snahou Němců, aby hr. Thun nebyl zúplna závislý na pravici a tudíž aby nám, Čechům, nemusil povolovati, buď zákulisními proudy,

pracujícími k tomu, aby vládn po Thunovi převzala nová koalice německo-polsko-vlašská, jež zavčas na odiv staví své porozumění pro potřeby a nezbytnosti státní. Ale na zítří 27. října, popuzeni tímto hlasováním, vystoupili ze společné organisace obstrukčních stran němečtí nacionálové a antisemité, čím na venek přestala existovati jednotná organisace obstrukce, ale za to strany získaly na taktické volnosti při neotřesené jinak jednotě vnitřní. Podle potřeby budou provádět nacionálové obstrukci hlučnou a divokou pod komandem Schönererovým, anebo ostatní strany německé obstrukci tichou, věcnou pod vůdcovstvím němec. velkostatku. Nám z »rozkladu souručenství«, jak jásaly naše listy koncem října, nic dobrého nekyne. Jakmile jedna část Němců se rozpomenula »na potřeby státu« a nechce vládě zatarasovati cestu při jich obstarávání, budou české hlasy ztráceti u vlády na ceně a těch dnešních 26 požadavků zůstane zase na papíře. Jak by se pak věci vyvinuly, každý se domyslí. Pokud bude trvati národní nepřátelství Němců k nám a německo-centralistické tradice ve Vídni, bude českou politiku ve Vídni vždycky ohrožovati toto nebezpečí, nechť již tam jest strana kterákoliv. Viděli jsme, že Mladočeši pustili po příkladu Staročechů i státní právo, jen aby požadavky rovnoprávnosti a autonomie staly se přijatelnější, a že tím nic nezískala. Ve chvíli, kdy jde o každý jejich hlas, poučí nás »hier« na kontrolních shromážděních, jak na tom s rovnoprávností jazykovou jsme. A to právě ve chvíli, kdy došlo dle všeho k dohodnutí mezi kluby pravice a vládou Thunovou. Ministerstvo vidouc, že parlament nyní již nemůže, ani kdyby chtěl, do vánoc projednati všecky vyrovnací předlohy, přeje si, aby vyřízena byla alespoň předloha o celním a obchodním spolku s Uhrami. K tomu má pomoci pravice. V pátek 4. listopadu dohodla se prý parlamentní komise pravice o nastávajících úkolech parlamentní práce a smluvila se o společný postup. Na to dne 5. konal klub mladočeský dvě schůze, v nichž rokováno o zprávě parlamentární komise ve příčině jednání s vládou. Po zevrubné debatě přijaty z části jednohlasně, z části všemi hlasy proti 6—7 hlasům (Fořta, Grégra, Heimricha, Maštálky, Pospíšila, Sokola a Šíleného) následující návrhy: »1. Zprávu parlamentární komise o jednání s vládou béře klub na vědomí; 2. klub se usnáší, aby členové jeho ve výboru vyrovnacím a subkomitétech jednali a hlasovali dle rozhodnutí pravice; 3. před druhým čtením předloh rakousko-uherského vyrovnání se týkajících budiž svolán sbor důvěrníků národní strany svobodomyslné, jimž předloží se zprávy vyrovnacího výboru, jakož i zevrubná zpráva o jednání s vládou; budiž hleděno k tomu, aby v brzku projednaly se již předlohy o zrušení mýtních a poplatcích z převodu jmění.« Po tom usnesení složil posl. Fořt mandát ve vyrovnacím výboru. Události tyto praví, že vláda smluvila s pravicí a s čes. poslanci schválení vyrovnacích zákonů, po př. předlohy o celním a obchod. spolku. V jaké podobě mají předlohy státi se zákonem, do které míry má býti splněn slib, že poslanci neschválí předloh v nynějším znění, není známo. Sedmičlenná opposice v klubu mladočes. jest asi neklamným znamením, že budou moci stěží dodržeti slovo dané voličstvu. Ale zatím nebude tak zle. Že by alespoň předloha o cel. a obchod. spolku byla projednána parlamentně, jest naděje zcela malá, jak o tom také svědčí shora uvedené přípravy uher. vlády k samostatnému upravení cel. a obchod. poměru k Rakousku. Vyjdou snad poslanci z této tísně vůči voličstvu celkem zdrávi. Mimo to mohou se pochlubiti jednou vymožeností. Dne 9. listopadu vyšlo dávno již poslanci ohlašované císařské zmocnění, aby vláda vložila do rozpočtu na r. 1899 100.000 zl. na zřízení české techniky! Když byli poslanci v delegacích hájili a odhlasovali mimořádné vydání 30 mil. na vojsko, když odhlasovati miliony na úřednictvo a mají odhla-

sovat miliony na důstojnictvo, a když jsou ochotni odhlasovali miliony nových daní a další milionová břemena z uher. vyrovnání, dostane se na neodbytné kulturní potřeby českého národa asi polovici tolik, co hr. Badeni za rok zaplatil vydavateli Reichswehr, p. Dawidovi. A přece je to vymoženost, sice draze zaplacená, ale přece vymoženost! To praví více než celé folianty dovedou.

V pátek 4. listop. jednala říš. rada o návrhu posl. Kronawettra, aby byl dán hr. Badeni v obžalobu pro smlouvu s Reichswehr a neoprávněné vyhazování státních peněz (175.000 zl. za jediný rok.) Hr. Thun uvedl, že peníze ty vzaty byly z přebytků disposič. fondu. Návrh Kronawettrův padl 173 hl. proti 116. Druhého dne projednáván návrh na obžalobu hr. Thuna, poněvadž vydal řadu zákonů na základě § 14. Posl. Schönerer při té příležitosti promluvil svoji německonacionální řeč, zcela po vzoru »dohořívajícího františku« bývalého posl. Knotze. Žaloba na hr. Thuna většinou odmítnuta. Na to 8. listop. loyalní projevy : Jaworského za pravici a Stürgha za ústavácké velkostatkáře. Tři dny tak šťastně proobstruovány. Koncem týdne byl hrdinou dne zase Wolf.

Skoro celý druhý listopadový týden trvaly v Praze (na Václ. nám. a Příkopě) demostrace podobného rázu jako před rokem. Jak letos vznikly, jest hádankou. Bylo rozčilování při kontrol. shromážděních pro české hlášení, byla návštěva bělohorského bojiště, byly i cerevisky a přece je těžko si vyložiti původ demonstrací. Ale nechť vznikly jakkoli, trvaly jen proto, aby byla drážděna policie a aby byli biti buršové v kroji. Kdybychom četli, že v Paříži anebo v některém jiném městě zástupy chodily celé večery po chodnících, zpívajíce vlastenecké písně a dráždíce policii, usmáli bychom se tomu sportu. A kdybychom četli, že tam i dámy deštníky bily burše po cereviskách, právem bychom se pozastavili nad takovými kulturními prostředky většiny obyvatelstva. Tak budou souditi o nás za hranicemi lidé nepředpojatí. Zlomyslní vylíčí nás zcela jinak. Toho by měly býti pamětlivy i naše žurnály a měly by sportu s cereviskami učiniti konec vždy v zárodku. Žádáme-li, aby mohl Sokol v kroji choditi po Liberci, chovejme se podle toho v Praze.

V Čechách a na Moravě pracuje se za kulisami dosti horlivě mladšími stranami, aby převzaly otěže české politiky z rukou strany mladočeské. Nespokojené strany na Moravě přijaly hlavní zásady strany radikálně-pokrokové a přistupují k její organisaci na Moravě. Za stoupence strany pokládá se, kdo uznává politické, sociální a mravní zásady, prohlášené sjezdem přerovským a bude se snažiti o to, aby je ve veřejném životě na Moravě uplatňoval. Činnost stoupenců řídí místní, po případě krajinští důvěrníci, činnost strany výkonný výbor, volený na ročních sjezdech strany. Výkonný výbor moravský v záležitostech moravských a slezských určuje sám taktický postup, jinak postupuje společně s výkonným výborem strany radikálně-pokrokové v Čechách. — Místní, po případě krajinští důvěrníci podávají zprávy a návrhy výkon. výboru a ten sjezdu strany, jenž konati se má každý rok. Střediskem organisační činnosti bude politický spolek strany pokrokové na Moravě, jehož členem má se státi, pokud to bude lze, každý příslušník strany. Sjezd Přerovský určí, které časopisy mají se pokládat za orgány strany a jak upraviti poměr jich ku straně. Ku získání potřebných peněz zřídí se zvláštní fond strany, jejž spravovati přísluší výkonnému výboru. — Jak viděti, jest vnější organisace strany provedena podle organisace strany sociál. demokratické. Vytýká-li se však této straně přílišná centralisace, tím více platí výtka straně radik. pokrokové. Všimněme si na př. že časopisectvo bude docela podřízeno vedení strany. Tážeme se, jaký to má smysl? A jaký má smysl, bojovati pro tiskovou svobodu ve státě, ale ve vlastní straně pod-

řídit časopisy vlastní censuře? Jak bude možný další vývoj ve straně, když časopisectvo strany nesmí se ani na krok uchýliti od napsaného programu? Vůbec pak viděti, že strana béře na se takový balast formálnosti (stoupenci, místní důvěrníci, krajinští důvěrníci, výkonný výbor český, výk. výb. mor. slezský, sjezdy), že sotva bude moci vyhověti všem těmto formálním povinnostem. Dokonce se nám nelíbí kasárnický duch, jejž zavádí. Ti prostí vojáci, stoupenci, jsou hotoví pariové. Konat mají to, co výk. výbor poručí, a myslit, co jim časopis strany napoví a nařídí. Taková není ani církevní organisace, to je hotová kopie militarismu. Ale bojuje-li strana radik.-pokroková proti militarismu, bojuje zajisté i proti degradování každého jeho příslušníka na pouhý bezvolný mechanism!

Frakce Radik. Listů navazuje styky se sdružením zemědělců, věrna přijaté již jednou zásadě, napodobiti celý ten proces, jejž mladočeštství prodělalo od svých počátků až podnes. Mladočeši se za dob svého nadějného mládí potichu spolčovali se sedláky, až připravili konečně Staročechům volební porážku — radikálové vidouce, že to bylo dobré, činí po nich. Jaký bude výsledek?

Nejdůležitější událostí z tábora opositičních českých stran jest však veliká protestní schůze dělnictva proti rak.-uher. vyrovnání, jež 31. října uspořádána byla na Smíchově společně sociál. demokraty a národním dělnictvem. Na schůzi té stranou odloženy byly vášně a nepřátelství a na obou stranách pozorovati bylo dobrou vůli vyjíti v pokoji a míru. Mluvili posl. Hybeš, red. Klofáč, Němec a Soukup. Red. Klofáč odsuzoval taktiku mladočes. strany v otázce rak.-uher. vyrovnání a vyzýval k společnému boji pro všeobec. hlasovací právo do všech sborů zastupitelských v říši, zemi i obci. Prohlásil pak, že národní dělnictvo od sociál. demokracie dělí jedině centralistický ráz této, neboť nár. dělnictvo pokládá za nejdůležitější ppdmínku sociální reformy v Rakousku decentralisaci a aktivování čes. stát. práva. Mužné vystoupení red. Klofáče zasluhuje všeho uznání. Poznav, že kulturní a hospodářské zájmy obou stran jsou totožny, neváhal také veřejně to doznati a podle toho další postup strany zařídíti. Na dorozumění českého dělnictva záleží nesmírně a každý přítel pokroku musí jen vroucně si přáti, aby dorozumění se stalo a přineslo kýžené ovoce.

Sociální hlídka.

Sjezdy sociál. demokracie vždy těšily se všestranné pozornosti, ale letošní sjezd německé sociál. demokracie v Štutgartě od 3. do 8. října jest zvláště pozoruhodný pro spor, k němuž zavdal podnět dr. Bernstein dopisem svým z Londýna, jejž zaslal sjezdu, ježto sám do Německa nemůže. Dr. Bernstein jest protimarxista. Praví, že Marxovy názory o postupném zproletarisování nižších vrstev a o přechodu dnešní společnosti ve společnost socialistickou ochuzením mass a soustředěním bohatství v několika málo rukou jsou mylny, jakož i naděje v náhlé krise a převraty společenské jsou klamné. Před Bernsteinem vyslovil se o tom r. 1897 skoro týmiž slovy prof. Schmoller, známý kathedrový socialista. Pravil na evangel. sociál. kongresu v Erfurtě: »myslím, že jsem dokázal, že od r. 1700 do r. 1850 stav selský a řemeslnický v Německu se početně zmohl a že od r. 1850 do r. 1897 střed. zemědělského stavu neubylo a že v řemesle a obchodě podnikatelů nepřibylo anebo neubylo podle čísla obyvatelstva; lidí závislých sice přibylo, ale střední stav není slabší než před tím, uvážíme-li, co lidí je zaměstnáno v úřadech správních, v povoláních obodných, v řízení závodů, co je dobře placených dělníků a mnoho-li na venkově

přibylo samostatných mistrů; zdá se, že o klesání středního stavu nelze již více mluviti, ale dojista, jsou již patrny tendence utváření nového středního stavu.« A s prof. Schmollerem celý kathedrový socialism překonal svůj sociální pesimism, překonal obavy o úpadku naší společnosti a o hrozící katastrofě veškery současné kultury, a odvolal názory o stále rostoucím nepoměru majetkovém, jež před několika lety ještě hlásal. O tento obrat v názorech měl dojista velikou zásluhu i »Spolek pro sociální politiku« v Německu, jenž v cenných statistických publikacích vyvracel theoretický názor o upadání středních stavů řemeslnického a rolnického v Německu a dal podnět nejen k četným projevům názorů v této věci, nýbrž i k hlubší a soustavnější kritice samého marxismu, jíž se nemohli ani kathedroví socialisté neúčastniti. Neuvedl tedy Bernstein svým projevem na sjezdě stuttgartském nic ani neznámého, ani nepravděpodobného. Váha projevu jeho v tom záleží, že kritiku marxismu uvedl na oficielní sjezd strany. Sjezd sám nepustil se sice do debaty o theoretických základech marxismu, a dobře učinil, ale v časopisectvu za to trvá od sjezdu diskuse a Bernstein sám ohlašuje, že na všechny časopisecké a polemické články odpoví za nedlouho celou knihou. Po té stránce tedy jest stuttgartský sjezd daleko významnější než celá řada předešlých. V době, když se theoretické základy učení Marxova více než kdy jindy kriticky ohledávají, nemůže se ani sociál. demokracie vyhnouti věcné diskusi. Nemalou zásluhu má o to právě Bernstein. Hodlajíce čtenáře své seznámiti se slíbenou knihou Bernsteinovou, přestáváme zatím na tom, co pověděno. U nás kritiku marxismu podává prof. Masaryk ve své Otázce sociální. — Na sjezdu ve Stuttgartě srazily se mimo to směr radikálně-revoluční a směr evoluční a oportunní v otázce taktiky strany a politiky říš. poslanců německých. Některé poslední události v Německu, zvláště výroky císařovy o chystané předloze zákona proti stávkám, dávaly diskusi zvláštní ráz pochopitelného rozhořčení a hořkosti. Tím důležitější jest zjev, že směr mírnější na sjezdě zvítězil a své stanovisko obhájil. V jádře jest zde zřejmá souvislost s problémem, nadhozeným Bernsteinem a svědčí to, jakož i celý stuttgartský sjezd o tom, jak palčivými již staly se otázky, jichž ohlasy neustále pronikaly do shromáždění jedné z nejsilnějších stran světa.

»Hlas Národa« přinesl v čís. 305 a 309 delší zprávu o působení německého »Spolku pro zábavy lidu,« jenž 6 let již zdárně pracuje o tom, aby opatřil chudým vrstvám lidu povznášející a utěšující požitek umělecký a tím ulehčil břemeni lidského života. Divadlo, hudba, přednáška, umění výtvarná, básnictví, píseň národní, všechny tyto projevy umění sloužiti musí účelům spolkovým. Z vědy vybírá spolek taková themata, která všeobecně zajímají, vzdělání doplňují a budí ušlechtilou zvědavost. Ale tyto přednášky nesmí trvati déle než 20—30 minut. Na venkově zakládá lidové knihovny, pěvecké sbory, pořádá dramatické výstupy, učí venkovany pěstovati lepší druhy květin v zahradách a chovati některé odrůdy domácích zvířat. Půjčovati knihy začal mládeži, která ze školy vystoupila, a naváděl ji, aby večer svým rodičům předčítala. Mnohem více nežli všechny tresty osvědčila se školní zahrádka a zahrádky soukromníků před domky: skoro úplně přestalo v okolní krajině hubení a kazení stromků. V městech pořádá spolek přednášky, deklamace, hudební a pěvecká čísla umělců a uměleckých ochotníků. Některé písně zpívá celé shromáždění společně, ana píseň bývá tištěna na zadní straně programu. Nejvíce se podařily zábavy na počest slavných mužů v den jich narozenin nebo památečním jubileu. Výkonní umělci, cellisté a houslisté, vždycky si libovali, jak měli vnímavé, pozorné a tiché obecenstvo, ač skládalo se z tolika různých živlů.

Ženský spolek pro lidové zábavy trvá již šest let. Má ku svému účelu prona-

jatý veliký školní sál a připouští ku svým zábavám zadarmo děvčata z obchodu, služky, děvečky, manželky rolníků, dělníků a řemeslníků. Aby ostýchavost chudých žen byla dříve odstraněna, dámy komitétu sedají si mezi pozvané ženy a vlídně s nimi hovoří, vyptávají se, co se jim líbilo a vysvětlují. Jest s podivením, jak chudé ženy rychle chápají hudbu, jak sledují myšlenkový chod v přednáškách. Odcházejíce děkují a přicházejí k nové zábavě v počtu skoro témž jako poprvé. Každou zimu vždycky v přestávkách čtrnáctidenních konají se lidové zábavy, doba nejvhodnější bývá od pěti hodin do sedmi. Hraje se střídavě na klavír, na citeru, provozuje hudba instrumentální, následují jednotlivé zpěvné výstupy pánů a dam, kvarteta, deklamace. Přednášky týkaly se životopisů vynikajících osobností, místních dějin, populární vědy lékařské a přírodopisné. Někdy byla též předčítána vybraná místa z básníků a dramatiků. Svoji zprávu zavírá Hl. N. slovy: Bezděky vtírá se otázka, jak jest tomu s lidovou zábavou u nás? U nás v Čechách máme četné jednoty divadelních ochotníků, množství knihoven a spolků zábavních a vzdělavacích — ale schází jednotná organisace, propracování zásad a hlavně stanovisko, aby zábava, která se podává, byla laciná a ušlechtilá a pro nejnižší vrstvy. Kdo by v tomto směru po venkově a v městech chtěl uspořádati anketu o tom, jak obyvatelstvo tráví své neděle a své prázdné chvíle, nedověděl by se vždycky potěšujících věcí. U nás jsou styky inteligence a tříd majetných s třídou lidí chudých a pracovních dosti skrovné, naše nedělní tančírny, karban a planý tlachot po hospodách nedají vyniknouti ušlechtilejšímu snažení. Též studenti, učitelé i kněží mají pro zábavu lidovou málo smyslu A tak lid u nás bývá ponecháván v oběť dlouhé chvíli, svým vášním a nevědomosti. Nemohlo by býti lépe, když sousední Německo tak statně si počíná?

V březnu t. r. pořádány byly obchod. komorou pražskou a později i jinými komorami průmyslové ankety, na nichž jednalo se o příčinách úpadku našeho průmyslu a o prostředcích k nápravě. Jako přímý následek těchto anket uvádí se akce vlády, zahájená dotazníkem k obch. komorám v záležitosti opravy práva akciového. Ovšem již před anketami se o této opravě psalo a jednalo. Ale kdyby hned tato akce byla výsledkem anket, byla by posud jediným výsledkem a toho jest přece jen málo. Že naše podnikatelství, vedle německého na př.. jest nemilosrdně sešněrováno, o tom již dávno šel jeden hlas mezi průmyslníky a velkokapitalisty. A že akciová komise v ministerstvu vnitra, která má právo udělovat koncesi k podnikům akciovým, jest zastaralým byrokratickým aparátem, nebylo nikoho tajno. Jeden popruh tedy, jak praví Hlídka, tísnící až dosud podnikatelského ducha, má býti v brzku uvolněn, ale zda na prospěch velkokapitálu či všeho obyvatelstva, to ukáže způsob opravy práva akciového. »Jiné stížnosti, totiž na přílišné obmezování a týrání průmyslu se strany politických a zdravotních úřadů, vyšla vláda vstříc nedávno zvláštním nařízením, jímž poroučí úřadům politickým, aby poněkud vůči úřadům uvolnily. To neznačí nic jiného, leč aby litera zákona v ohledu zdravotním nebrala se při závodech tak přísně. Tak výslovně mezi jiným dává nařízení pokyn úřadům. Myslíme, že by se bylo průmyslovým kruhům vyhovělo líp, kdyby tíživé formalie úřední se byly obmezily a ulehčily. Uvolnění zdravotních předpisů, jež u nás beztoho nebyly tak přísně do slova brány a jež málo kde byly zachovávány, uškodí víc na vše strany než prospěje průmyslu.« Úlevou míněny širší předpisy zdravotní: znečisťování řek a vody vůbec, znečisťování ovzduší, nebezpečí ohně, výbuchu a pod. V tom bude již praxe nyní shovívavější. V ochranných zařízeních zdravotních uvnitř továren zůstane při starém. Tím vláda hledí vyhověti nejdůtklivějším žádostem průmyslníků, pronesených v pražské i plzeňské anketě. Ale vedle těchto stesků byl nejzávažnější a všeobecný i ten, že

odbyt a výroba průmyslu klesá, jmenovitě postupnou ztrátou zahraničných trhů. Nedá-li se však na tom poli rázem zjednati obrat k lepšímu, možno alespoň hledět posilovat domácí výrobu, když práce státu a obcí budou výhradně zadávány domácímu průmyslu. Ale to asi neleží velice na srdci rozhodujícím kruhům. Stále jsou stesky, že vláda kupuje v cizině i takové stroje, jež by rakouské strojírny také dodaly. Ale sensační případ jest zpříma ten, že obec vídeňská, v jíž čele stojí nyní »lidovec« Lueger, objednala pro svoji elektrickou dráhu 80 vagonů z říše německé. Starý duch jest mocnější než sebe zvučnější agitační fráse. Když se na tyto pozapomene, starý duch se přihlásí a objeví. Ale nemluvme o Vídni. To, co učinila Vídeň, dávno již s uznání hodnou virtuositou se provádí v naší matičce Praze také.

Hlídka školská.

Z Moravy. »Školství dnešní jest mezi mlýnskými kameny; ultramontanismem a sociální demokracií, jimiž má býti rozemleto.« (Umsturzbestrebungen und Volkserziehung. Berlin 98.)

U nás dosud nevykrystalovaly se protivy tak zřejmě, jak líčí autor zmíněné brožury v Německu, ale pozorovatel i jen povrchní dobře postřehne, že za nedlouho bude naše školství také tam, jak nahoře vylíčeno, nepřijde-li pomoc okamžitě. A sotva přijde. Aspoň z kruhů politiky vládnoucí jistě ne. Učitelstvo po tolikerém zklamání ztrácí naději. Kam na Moravě (i v Čechách) schylují se sympatie učitelstva, dobře objasnil v 83. čísle Rovnosti již z Práva Lidu známý moravský učitel — sociální demokrat. Učitelstvo moravské dělí se, dle něho, ve 3 hlavní proudy: 1. nacionální (mladočesko-lidový, konservativní), jímž ovládána jest většina »usedlých« a dobře situovaných. Tím proudem nesou se mnohé spolky, zvlášté »Ústřední sp.«, mluvčím jeho jest čas. »Komenský«. — 2. Největší a nejživější jest proud pokrokový, jenž jeví se hlavně v učitelstvu mladším. Učitelstvo této skupiny kloní se k několika politickým stranám (radikálně-pokrokové, realistické, sociálně demokratické, žádné). Nejvíce rozšířeno jest mínění, jež hlavně hlásají »Školský Obzor« a »Česká Škola«, aby totiž učitelstvo nepřiklánělo se »slepě« k žádné politické straně, nýbrž aby drželo se nad stranami, sympatisujíc s nimi pokud pokrokového stanoviska se drží a školství i učitelstvo hájí. Nejmenší dnes jest sice proud soc. dem. nakloněný, ale jsou tam právě ti nejmladší, praví »pariové učitelští« — »pod«-učitelé. — 3. Proud klerikální. — Rovněž tak krystalisují se poměry v učitelstvu německém.

Učitelstvo má dnes dle článku v Rovnosti místo jedině v sociální demokracii, neboť: 1. učitel zbaven všech politických práv, jest bezbranný proti vládnímu aparátu, 2. při větších povinnostech i studiích má mnohem menší plat než jiný úředník a skoro polovice všeho učitelstva má plat i menší nežli dělník tovární (1 zl. až 1 zl. 10 kr. denně). 3. na program školský soc. dem. každý učitel přistoupiti musí a na program ostatní přistoupiti bude donucen železnou nutností společenského vývoje.

Sociálně demokratické hnutí nešíří se mezi učitelstvem tak, jak by mu jedině prospělo, proto, že 1. učitel jest zbaven politických práv a za každé svobodné hnutí jest úřady trestán, 2. příčiny, vznik a snahy soc. demokracie jsou v učitelstvu dosud ještě málo známy a porozuměny, 3. vlastenecká inkvisice vede přísný soud nad sympatiemi ke hnutí proletářskému. A přece »proletariát učitelský, chce-li domoci se místa jaké mu náleží, musí pevně se sorganisovati a proniknut jsa třídním vědomím těsně k organisaci proletariátu státního se přimknouti.«

V témže čísle Rovnosti jest bolestné provolání k »pod«učitelům, aby súčastnili se manifestačního sjezdu česk. i něm. podučitelů v Brně. Současně mladší učitelé z Prostějovska vyzývají ku svolání předběžných okresních schůzí poduč. jako přípravu pro sjezd brněnský, jenž měl býti konán zároveň s německými poduč. ještě v listopadu. Akce konala se bez Ústředního spolku, který vida nezbytí na četná vyzvání z řad učitelstva konečně svolal 16. října do Brna schůzi, ve které ujednáno, že den před zahájením pracovního sněmu moravského pořádána bude v Brně manifestační schůze českého učitelstva. Promluví na ní 3 řečníci z různých kategorií učitelstva. Ke schůzi pozváni budou všichni poslanci. Po schůzi vyslány budou deputace k místodržiteli a zemskému hejtmanu. Zároveň týž den s týmž programem pořádá učitelstvo německé manifestační sjezd. Měl býti sice sjezd společný, ale brání tomu nedostatek vhodné místnosti. Před zasedáním sněmu vyšlou všechny jednoty deputaci ku svému poslanci; úkol těchto deputací sdělí se důvěrným přípisem. Všechny jednoty učit. pořádati budou jeden den schůze se stejným programem, a jednotné jejich resoluce telegraficky budou zaslány do Brna.

Z naší doby.

— **Upadek republikanismu a pokrok monarchismu.** Předpověď Napoleonova, že Evropa za padesát let bude buď všechna kozácká anebo všechna republikánská, se nesplnila. Kozák postupuje v Asii a republika dobyla Ameriky, ale nikdo z nich se nestal pánem Evropy. Až na několik výjimek jest Evropa posud tím, čím byla po celých tisíc let: skupinou větších a menších monarchií. A zdá se, že nic neohlašuje nějaké závažnější změny. Zajisté není tomu tak dávno a jsou toho posud pamětníci, že panovníci prchali ze země a republiky vyrůstaly na východě i na západě. R. 1848 mohlo se skutečně zdáti, že jest monarchie zviklána v samých základech, ale hned dva roky na to všechno vyhlíželo jinak: povstání byla potlačena a suveréni byli vítězi. Monarchie má tuhý život, přestála šťastně kritiku filosofů, vášnivé nepřátelství jakobínů, všechen hněv i nenávist, jež svatá aliance svými zločiny podpálila, a přestála šťastně i zápasy barikádové. A nejen to: od r. 1850 nastala nová doba v dějinách evropské monarchie. Na první pohled zdálo by se toto povznesení monarchie v druhé polovici našeho století něčím nevysvětlitelným. Zdá se vůbec odporovati všemu tomu, co mnozí považují za přirozenou logiku politického vývoje. A přece nemůže býti pochybnosti o tom, že jest monarchie posud dobře ještě zakořeněna v mysli lidu. Jestiť skoro všude zděděnou formou vládní, honosí se slavnými jmény a nesmazatelnými vzpomínkami a staví na odiv zevnější lesk, jenž nemíjí se účinkem na mysl zástupů lidových. Jest obklopena děly a bodáky, armádou úřadnictva a pevně semknutým šikem třídního zájmu. Ale všechny tyto okolnosti, ačkoliv jsou nemalé důležitosti, působily již také v minulých dobách. Již tehdy stály králům po boku tradice, ozbrojená moc a zištnost tříd privilegovaných. A přece trůny se tehdy viklaly, kdežto nyní stojí pevnější, než kdykoli dříve. Bude to asi následek nových okolností, jež monarchům dobře slouží. Ve skutečnosti jest tomu tak. S určitostí lze uvésti proto důvody dva, z nichž jest jeden negativní, druhý positivní: úpadek republikánských dní, přerod monarchie. Celkem se republice nedaří v politickém ovzduší našeho dílu světa. vobodné státy uherský a italský z r. 1848—9 byly zjevy rychle pomíjejícími. Španělská ta z r. 1873 byla nepovedeným pokusem. Francouzská republika z r. 1870 trvá sice dosud, ale sotva se as hodí k tomu, aby byla stavena za vzor republiky. Jako vznikla

za okolností, jež měly velmi málo činiti s republikánským nadšením, tak jest i za svého trvání republikou jen dle jména a ne v duchu a v pravdě. Trefně bylo řečeno, že jest monarchickou pozůstalostí s prozatímní republikánskou správou. Sluje republikou, poněvadž jest v čele vlády volený president místo dědičného suveréna; ale ve všem ostatním spočívají její správa a společenský pořádek na zásadách a tradicích monarchických: samospráva lidu jest zde dokonce méně vyspělá než v mnohém království, byrokracii a militarismu vede se tu tak dobře jako v monarchii. Že má republika jisté zásluhy, jmenovitě o zvelebení školství, nedá se ovšem zamlčeti; nicméně, uváží-li se všechno, nemá ani toho heroického rysu, jenž tak šlechtil první republiku, ani toho humanitního, jímž, alespoň z počátku, vynikala republika druhá. Znamenitější její osobnosti zemřely a málo významní muži, jež nastoupili jejich dědictví, nemají, čím by náš zájem dovedli upoutati. S mrazivou lhostejností pozoruje Evropa ony věčné, nezřídka zhola nepochopitelné krise, jež franc. profesionelní politikové vyvolávají, a má-li Francie sama, francouzský národ a francouzská kultura mnoho přátel, pro tuto republiku nebije srdce žádné. Pro každou ideu jest nejhorším osudem, uvede-li se v život zhudlařena. To se i tu osvědčilo. Republika franc. nejen že neučinila pro republikánství ani nejmenší propagandy, jak se původně myslilo, nýbrž naopak ochlazovala a dusila poslední jiskry republikánského enthusiasmu, jež kolkolem v ostatních evropských zemích ještě doutnaly. Rozbila mnohé iluse a značně zviklala starou víru v zázračnou a spasitelnou moc republiky.

Republika není již tím kouzelným slovem, kterým kdysi byla pro velmi mnohé a stává se jím postupně tím méně, čím více ubylo velikých mužů, jež uskutečňovali její myšlenku a podněcovali fantasii. Košut, Mazzini, Lamartine, Victor Hugo, Gambetta, všichni již odešli a nemají nástupců. A pak z bývalých republikánů jeden po druhém přecházeli k monarchii: revolucionář Andrássy, spiklenec Crispi, revolucionář Miqueli, ti všichni stali se ministry, byli pokryti řády a zahrnuti přízní panovníků. Liberální buržoasie a t. zv. inteligence, v něž byly v čtyřicátých letech skládány naděje jako v jádro budoucích republik, pozbyly veškery chuti stavěti zase barikády a jejich činnosti stačí úplně dnešní krotký parlamentarism. A širokým zástupům lidu jest celkem lhostejno, zda monarchie či republika? Tuto formální otázku zcela zatlačila jiná reelnější a podstatnější, otázka kapitálu a práce, svépomoci anebo státní pomoci. Nejsou to více králové, jež svírají a tísní ty, kdož volají po reformách, nýbrž kapitalisté a prácedárci a tito, to lid ví, jsou stejně mocni v Mac Kinleyově republice jako v císařství Viléma II. Cíle lidu jsou daleko více rázu sociálního a hospodářského než politického, a bude-li program jeho proveden za krále anebo za presidenta, nemá proň žádného zvláštního významu. Diskuse o ústavu se dnes již nevedou, ten čas již přešel, problémy akademické postoupily místo praktickým. To všechno dohromady způsobilo, že republikánské naděje v Evropě jsou nyní daleko menší než byly před několika desítiletími. Pro monarchy bylo ještě větším ziskem než pro národy, že byl absolutism vystřídán poměry konstitučními. Panovníci upevnili tím své trůny a břímě odpovědnosti svalili na bedra volených sborů, aniž se zřekli části skutečné své moci. Bylo řečeno ovšem, že monarchie pozbyla většiny svých někdejších znaků a že za regimu parlamentárního nevládne panovník, nýbrž lid a jeho důvěrníci. Bylo také řečeno, že v některých zemích, jako na př. v Italii, v Belgii a j. má král méně moci než president Spojených států a že není v podstatě ničím jiným než dekorativní figurou, která se pouze ze zvyku ještě obklopuje bezvýznamnými formami poddanosti. Ale všechno to jsou jenom krásné iluse. Ve skutečnosti nejsou dekorativní aparát a slavnostní formy nikdy bez významu naopak jsou jedním z nejosvědčenějších prostředků

hypnotisovati vůli a smysly lidu. Mimo to nedá se moc monarchova měřiti pouze paragrafy ústavy. Přehlíží se, že králové mohou svoje osobní přání a názory uplatniti přerozmanitými cestami v mezích ústavy i mimo ně. Nemluvím o Anglii, jež v té příčině má své, zcela zvláštní místo, nýbrž o monarchiích na evropské pevnině, ve kterých všude bez výminky jest panovník nejmocnější osobou ve své říši. Někteří ministři zdáli se všemohoucími a také za takové platili: Bismarck, Stambulov a j. Všemohoucí byli, ale jen do jisté míry, pokud jim to jejich panovníci dovolovali. Ale když jim panovník ukázal dvéře, nehnula se pro ně ani jediná ruka a nyní bylo patrno, kdo jest v monarchii nejmocnějším. Parlamenty zasahují ovšem v záležitosti zákonodárné a finanční, ve veškeru správu civilní a vnitřní; ale ve dvou nejdůležitějších odvětvích státního života jest vliv jejich jen nepatrný, totiž v diplomacii a vojenství. Tu panuje, můžeme říci, ještě plná autokracie. Nitky zahraniční politiky sbíhají se jen v kabinetě králově a správa a velitelství vojska a námořnictva jsou podřízeny jeho neobmezené autoritě. V záležitostech zahraničných nedovedou parlamenty nic jiného, než podati některé interpelace, na něž ministr vyhybavě odpoví a v záležitostech vojenských mohou pouze ustanoviti počet vojáků, děl a lodí a povoliti potřebné peníze.

Monarchové mají tedy všechnu příčinu ke spokojenosti! Konstituce je mnoho nestály a mnoho jimi získali. Ale polovičatost ústavních zákonů není tou jedinou mocí, jež tolik dovedla. Ještě jedna okolnost znamenitě prospěla monarchii: národní hnutí v našem století. Tyto proudy byly jak známo dlouho potírány jakožto revoluční, ale geniální Cavour a Bismarck svedli je konečně v koleje monarchické. Tito státníci prokázali monarchii jak doma tak i v cizích zemích službu znamenitou. Od sjednocení Německa a Italie za náčelnictví králů počíná obnovená sláva evropských monarchií. Panovníci, kteří platili až po tu dobu skoro za přirozené nepřátele národů, stali se rázem předními zastanci národní myšlenky. Svolují-li dnes národové, aby na ně bylo uvaleno břímě militarismu a přinášejí-li nesmírné oběti na penězích i práci, zůstavují-li parlamenty nezodpovědným vladařům dobrovolně, aby rozhodovali o osudu států, děje se tak v té pevné víře, že monarch i národ jsou solidární ve všech záležitostech, dotýkajících se cti národní. Veliké říše vidí ve svém panovníkovi jako by ztělesněnu vlastní moc a velikost, malé země vidí ve svém panovníkovi samozřejmého zastance svého práva a zájmů. Z této víry v národní charakter monarchie a nikoliv z formule »Z boží milosti« čerpá moderní království svoji sílu.

Vedle majestátu králů nabyl v našich dnech váhy i majestát národů a tento chce býti právě tak respektován jako první. Národové jsou jinak velmi skromní a trpělivi a evropští panovníci smějí si ledacos dovoliti; ale vědí, že v jedné věci není s národy radno žertovati, totiž s jejich národní citlivostí. Panovník může zcela klidně nedbati každého ze svých poddaných, ale nedbati národa jako celku nemůže. Cit národní jest posud stále ještě nejmocnějším činitelem v životě států, jest pojítkem privilegovaných s bezejmennými, tříd a davů a žádný král nesmí ho nedbati, ježto není ani monarchism tříd, ani socialism davů dosti silný, aby mohl přehlušiti hlas vlastenectví. Práva lidská možno šlapati, jako v ruské říši, kde lid vidí v carovi velikého representanta „svaté matičky Rusi". Neliberální monarchie mohla by se za některých okolností udržeti, ale protinárodní monarchie stala by se brzy nemožností. (*Dr. Sigurd Ibsen ve Wiener Rundschau čís. 24.*)

— **A. Mucha,** jenž uspořádal v poslední době výstavu svých prací v Hustopeči a jmenován byl čestným občanem svého rodného města Ivančic, dodělal se opět nových čestných úspěchů v Paříži. Za příčinou světové výstavy v Paříži zvolen byl za předsedu sdružení rakouských umělců žijících ve Francii a za předsedu podobného

spolku umělecko-průmyslového; mimo to ustanoven od ministerstva za člena jury pro přijímání uměleckých děl pro výstavu. Na bruselské světové výstavě dostalo se mu zlaté medaille. V posledních dnech vyjednává se s ním ze Záhřebu, kde chtějí novou výstavní budovu otevříti výstavou jeho prací. K tomu došlo by snad v lednu nebo únoru. Z nejnovějších prací jeho sluší se zmíniti o výbavě (pro divadlo la Renaissance a pro Saru Bernhardtovou) kusu »Medee« od Catula Mendés-a. Mimo to připravuje nové dílo, sedm komposic »Otče náš« s textem, které vyjde v lednu nebo únoru. Také pařížský komitét plesů v Opeře dožádal Muchu, aby pro první ples v této saisoně uspořádal průvod, pro kterýžto učel zhotovil již návrh vnitřní dekorace hlavního vchodu. Nyní meškâ Mucha posud na venku (Bréry) a hodlá ku konci měsíce vrátiti se do Paříže. Pro nás velmi zajímavo jest, že Mucha, jenž po 6 let meškâ již v cizině, těší se, že z jara zavítá na delší pobyt do Prahy a na Moravu. *Dr. J—k.*

— **Bestia triumfans ve Florencii.** La chronique des arts přináší v čísle ze dne 29. října 1898 dopis z Florencie tohoto znění: »Používajíc demise prince Corsiniho, za jehož správy podobný vandalism nebyl by možný, započala malá buržoasie prováděti skutečný systém bourání, stejně neužitečný jako politování hodný, aby srovnala dle pravítka partii města, ležící mezi novým náměstím Centrálním a Starým mostem. Celá strana u Via Porta Roma padla již pod ranami zedníků a podobá se, že také krásný Palazzo di Parte Guelfa jest odsouzen, aby učinil místo stavbám na způsob ulice de Rivoli. Jest pak jisto, že řádění tu se nezastaví a že dojde na věž Starého mostu a Borgo S. Jacopo. Nebezpečí to probudilo konečně pozornost Vlachů, a utvořil se zvláštní dozorčí výbor. Tento výbor postrádá však vlivu na buržoasie přes to že zastoupeni jsou v něm vynikající lidé, poněvadž buržoasie má za to, že Florencie touto modernisací značně se povnese a že cizinci hromadně budou přicházeti, aby se jí obdivovali! Odhodlali jsme se sebrati v Anglii asi sto podpisů, které budou vytištěny a vyvěšeny ve všech hotelích a velkých obchodech, aby se ukázalo, že cizinci nesouhlasí s tímto vandalismem. Žádáme každého, kdo miluje Florencii, aby přidružil se k tomuto našemu podniknutí.«

— **V Německu** snaží se ministerstvo kultu přivésti vší mocí na výši dokonalosti německé medailleurství. V loni vypsán byl konkurs na medailli svatební, jenž nesetkal se však se žádným uměleckým výsledkem; tím nedalo se však ministerstvo odstrašiti a vypisuje znovu konkurs na medailli nebo plakettu křestní. Neuspokojující výsledek prvního konkursu zaviněn tím, že směli se účastniti jen pruští umělci. Klausule ta ponechána i nyní v platnosti.

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VIII. 1. prosince 1898. Číslo 5.

Nynější fáse politiky mladočeské.

Známý již autor čtenářům Rozhledů zaslal nám článek, ve kterém jest v určitých konturách vylíčena dnešní politická situace a posice strany mladočeské. Pokud je třeba, aby redakce ještě své stanovisko vyznačovala k p. autorovým názorům i závěrům, najde je čtenář v Domácí politice v tomto čísle. —

V politice mladočeské — se rozednívá.

»Podvysocké Listy«, orgán poslance dra Bedřicha Pacáka, uveřejnily v čísle ze dne 12. listopadu pod záhlavím »K situaci« dopis »z kruhů poslaneckých«, datovaný ve Vídni, dne 9. listopadu, v němž autor uvádí známé usnešení klubu poslanců českých, učiněné po vyslechnutí zprávy parlamentární komise o výsledku jednání s vládou (aby totiž členové klubu ve výboru vyrovnacím a v subkomitétech solidárně hlasovali s členy pravice a aby ujednání s vládou i usnesení o rak.-uherském vyrovnání předložena byla před druhým čtením sboru důvěrníků strany) a praví:

»Tímto usnesením klubovním vystihnuta je nejlépe celá nynější politická situace. Nechceme však budit žádné naděje přemrštěné. V etapové politice, která nastoupena byla za souhlasu většiny národa, znamená dosažení jedné etapy — krok ku předu. A o takový krok ku předu dohodnutím stavším se jedná. Nezapíráme, že dohodnutí to znamená krok ku předu, ale zbývá velmi mnoho práce poselstvu českému i eventuelním jeho nástupcům v dobývání dalších našich požadavků v ohledu národním, politickém a kulturním, poněvadž je přirozeno, že v etapové politice nemohlo být dosaženo všeho a mnohé věci, jež přály bychom si míti splněny, musily být na ten čas odstaveny. Avšak co etapu můžeme každým pádem dohodnutí se stavší s uspokojením přijati. Pravíme: že nedohodnutí samo nám stačí, ale že úplné a správné splnění se strany vlády musí býti základní podmínkou změny ašeho politického postavení. Netajíme se tím, že uveřejnění císařského skriptu, jímž zřizuje se česká technika, máme za takovýto skutek: plnění dohodnutí s vládou! Doufáme pevně že následovati budou také skutky jiné, z dohodnutí vyplývající. Vždyť veškeré naše požadavky, jimž se dohodnutím dostalo uznání které representují jen nejnalehavější požadavky našeho národa, znamenají jen plnění

spravedlnosti vůči českému lidu. A naše požadavky nejsou na úkor nikomu, žádnému národu tohoto soustátí! Jest mnoho odpůrců nynějšího postupu české delegace, kteří přejí si jinou taktiku. Spoléháme však přece — a doufáme že ne marně — ve vlasteneckost těchto odpůrců, že až skutky budou mluvit, uznají práci této české delegace. Tu ovšem nestačí vždycky říci: toho a toho mělo se také dosíci! To česká delegace ví také! Ale když nejde vše najednou, chce dosíci nejnalehavějšího. Nutno naopak potom dle skutků nastavších souditi, zda tyto stačí co první etapa či nikoliv! Do té doby, t. j. do splnění skutků vyčkejme tedy s úsudkem konečným. — Avšak přehlédněme si jen krátce oba nyní panující názory! České poselstvo řeklo: My můžeme přijati jen hospodářsky zlepšené vyrovnání a sice jen proti tomu, když našemu národu v nejnalehavějších potřebách bude vyhověno. Druhá strana pravila: Žádné jednání s vládou, jen do oposice! Co by se bylo stalo, kdyby se bylo šlo podle rad této druhé strany? Narovnání rakousko-uherské stane se skutkem, co státní nezbytnost, ať parlamentárně, ať vedle čl. XIV. ústavy, buď pro nás nebo proti nám. Pak-li stane se narovnání s námi, doufáme nejen že bude zlepšené proti minulému, nýbrž spolu že bude vyhověno nejnaléhavějším potřebám našim; pak-li stane se proti nám, kdo by mohl říci, že bude zlepšené, ale tolik může říci každý, že je jisto, že stalo by se za různých akcí proti nám. — Což neslyšíte volat již německé nacionály: zrušte jazyková nařízení a povolíme vám rakousko-uherské vyrovnání hned? Což nevidíte kontury možné nové vlády a většiny proti nám, jež proti nám by povolila vyrovnání a vládla by ne jeden neb dva roky, ale řadu let a jež, kdyby nyní dostala se nahoru, by ani jiné cesty proti nám nenastupovala než Plenerovské řady? — Řekne zase mnohý: Co je do jazykových nařízení. My to nepravíme, poněvač jejich zásadní důležitost při zavedení vnitřní úřední češtiny známe. Dejme však tomu, že jazyková nařízení nejsou ničím; máme pro justament, že nedosáhneme najednou všecko, národ svůj na desetiletí zase uvrhnouti jen v boj, když rakousko-uherské vyrovnání se přece jen zlepší? — Přiznáváme milerádi, že oposice jest pro poslance osobně nejen snadnější, ale i příjemnější. Příjemnější proto, že činí jej populárnějším, snadnější proto, že může poslanec bezohledně na pravo i na levo jednat. Jest však oposice sama sebou účelem? Nikoliv. Ona jest prostředkem k dosažení účele. — Oposicí chceme dosáhnout uznání svých zásad a učiniti je vládnoucími. Dosahujeme-li pak pomocí určitých faktorů uznání svých zásad a jich uskutečnění a byť zatím jen částečně, blížíme se tím přece lépe cíli vytknutému. A blížíme-li se cíli tomu být i etapami, jež národu našemu prospívají, jsou tyto kroky prospěsnější národu než theoretické plané slibování sebe větších ideálů. O tom není žádné pochybnosti. Za normálních poměrů dostaneme se ke svým politickým ideálům jen cestou etapovou; jen za dob abnormálních lze dosíci všeho najednou, jak to bylo u Maďarů.«

V podstatě totéž píše v čísle ze dne 15. listopadu »Podřipan«, jehož vydavatelem jest poslanec E. Špindler, v rozsáhlém úvodním článku »Před rozhodnutím zemského sboru důvěrníků národní strany svobodomyslné«, z něhož následující uvádím:

»Vyčkávací politika poslaneckého klubu českého v radě říšské blíží se ku konci. Po dlouhém vyjednávání s vládou bylo klubu poslanců našich možno schváliti konečné dohodnutí, jež se stalo mezi zástupci národa našeho a presidentem ministerstva hr. Thunem, a jež zavazuje s jedné strany vládu, aby vyhověla ve dvaceti a šesti bodech požadavkům našich poslanců, které se týkají našich potřeb kulturních

a hospodářských, a jež by po svém provedení znamenaly značný krok ku předu na dráze politiky etapové, vnitřními i vnějšími poměry českým poslancům vnucené a již také zemským sborem důvěrníků celé strany schválené« (v odstavci třetím usnešení sboru ze dne 28. září 1897), »— kdežto s druhé strany naši zástupcové zavázali se dáti hlasy své pro vládní předlohy vyrovnávací, když nové vyrovnání rakousko-uherské bude ve své podstatě lepší než vyrovnání dosavádní. Konečné rozhodnutí o každé změně politiky české závisí na usneseních zemského sboru důvěrníků nár. strany svobodomyslné, jenž bude za tím účelem již v nejbližších dnech svolán. Poněvadž však mimo nadání ostrá obstrukce ve vídeňském parlamentě od levice již v subkomisích očekávaná se nedostavila a následkem toho parlamentární práce neobyčejně daleko pokročily, nezbývalo klubu našich poslanců nic jiného, než dáti svým zástupcům ve vyrovnávacím výboru a jeho subkomisích již nyní dovolení nejen účastniti se všech porad vyrovnávacích, nýbrž v subkomisích převzíti i referáty a hlasovati pro vládní předlohy, ovšem s výhradou, že tím není ještě poslanecký klub český vázán hlasovati pro rakousko-uherské vyrovnání — ve sněmovně. Závaznost takového hlasování nastala by teprve pak, kdyby také zemský sbor důvěrníků nár. strany svobodomyslné schválil dohodnutí mezi parlamentární komisí českého klubu a vládou ujednané a celým klubem poslanců českých v radě říšské zatímně schválené. Jde tedy nyní o to, aby mužové čeští, kteří v nejbližší době do Prahy budou svoláni k pronesení rozhodujícího slova o dosavadní a budoucí politice české, v zájmu národa našeho schválili dohodnutí, jež znamená v etapové politice naší značný krok ku předu, poněvadž schválení tohoto dohodnutí nejen nám Čechům přinese prospěch, ale posici celé namnoze slovanské pravice posilní a všechny naděje německé levice do budoucnosti dokonale zmaří. S mnohých stran po delší dobu již útočí se proti poslancům nár. strany svobodomyslné, jako by svou politikou poškozovali národní prospěch a jako by pro nic za nic uvedli se do jakýchsi služeb vládních; obojí jest ovšem pouhou pomluvou a naprosto neoprávněnou výčitkou, ale poněvadž není pomluvy, aby z ní něco nezůstalo viseti, nebude snad od místa, když vrátíme se dnes ku dvěma hlavním obžalobám, jež se strany radikálů vznášejí se proti straně svobodomyslné a když jednu po druhé důkladně vyvrátíme. První obžaloba jest staršího datum a sahá zpět k posledním poradám v delegacích. Našim delegátům kladlo se tehdáž za vinu, že hlasovali pro 30 milionů zlatých, vydaných bez vědomí delegací a bez povolení parlamentu na nová děla rak. dělostřelectva. Nuže promluvme si o této věci několik upřímných slov.“

Tu autor vykládá, proč zástupcové národa českého v delegacích tak učinili, a praví dále: „Druhá pak hlavní obžaloba, kterou vznesli radikálové na delegaci českou, týká se jejího postavení k rakousko-uherskému vyrovnání. Nejprve prý se provinili naši poslanci, že vůbec hlasovali pro přikázání vládních předloh vyrovnávacímu výboru; pak zase prohřešili se, že v tomto výboru přijali referáty a do třetice, že vůbec s vládou pustili se do jakýchkoliv vyjednávaní, dokud ona nepoložila základy k uspokojení našich nejdůležitějších požadavků. Nuže všimněme si těchto útoků a odpovězme na ně. Že poslancové čeští nebudou hlasovati pro žádné rakousko-uherské vyrovnání, které by neznamenalo rozhodné zlepšení oproti vyrovnání dosavádnímu, o tom usnesl se klub našich poslanců již 26. října t. r. a právě onen český poslanec, jenž převzal nejdůležitější referát (o celní a obchodní smlouvě) ve výboru vyrovnávacím, totiž poslanec Kaftan, prohlásil výslovně jménem klubu našich poslanců, že tento klub celou řadu změn požadovati bude v předlohách vyrovnávacích. Je to především spravedlivé zvýšení kvoty, zrušení mlecího zřízení, spravedlivé

upravení tarifu a s tím ovšem ruku v ruce jdoucí sestátnění drah, a to jednak společnosti státní dráhy a dráhy severo-západní, dále upuštění od zamýšleného zvýšení pivní a lihové daně, jež ostatně finančním ministrem bylo již slíbeno, zřízení význačnějšího zastoupení rakousko-uherské banky v Praze a splnění různých požadavků národnostních v tomto ohledu (rovnoprávnost na rakouské straně bankovek a rovnoprávnost v úřadování Pražského ředitelství rak.-uherské banky. Bylo by věru bývalo nerozumno, kdyby poslanci naši byli hlasovali p r o t i přikázání předloh vyrovnávacímu výboru, neboť jde-li komu opravdu o opravení předloh, musejí býti dříve někde někým prozkoumány a ohledány. Usnesení klubu poslaneckého tedy hned od počátku zavazovalo naše poslance, že jen tehdy budou hlasovati pro rak-uherské vyrovnání, bude-li toto rozhodně lepší než vyrovnání dosavadní. Vyrovnání stejně špatnému neřku-li horšímu ani sebe větší koncese politické neb národní nemohly získati souhlas české delegace. Dnes však jest klub poslanců našich již přesvědčen, že nastávající vyrovnání bude rozhodně l e p š í dosavadního. Proto mohla také právem parlamentní komise poslaneckého klubu vstoupiti s vládou v jednání o podmínkách, za kterých naši poslanci byli by ochotni hlasovati p r o toto hospodářsky zlepšené vyrovnání. Klub poslanců našich ustanovil celou řadu nutných požadavků národa našeho, jež na poli národním, kulturním a hospodářském mají býti zaručeny, než dojde k rozhodnutí o vládních předlohách. Parlamentární komise českého klubu sestavila seznam nejnaléhavějších požadavků našich, jež vládě předložila. Nejsou to požadavky veškeré, nýbrž jen nejnaléhavější, jichž se domáháme, ale jsou to požadavky, které v naší etapové politice, kterou jsme za souhlasu většiny národa nastoupili, mají tvořiti z a č n ý krok ku předu! Klub našich poslanců j e d n o h l a s n ě (?) tyto požadavky parlamentární komisí sestavené schválil, a usnesl se z taktických důvodů, že k těmto návrhům parlamentární komise nepřičiní žádných dalších požadavků, ač uznati neváhal, že zbývá splniti ještě celou řadu dalších požadavků našich, kterých se tím ještě klub nikterak nevzdal, když prozatím a to na Vídeňské půdě obmezil se na požadavky, jež může vláda provésti buď vlastní mocí cestou administrativní a nebo pomocí pravice cestou zákonodárnou. A poněvadž vláda k předneseným požadavkům zaujala stanovisko příznivé a mezi vyjednáváním práce v subkomisích vyrovnávacího výboru daleko pokročily, neváhal klub našich poslanců svoliti, aby jeho zástupcové v subkomisích vyrovnávacího výboru hlasovali p r o vládní předlohy. Klub poslanců našich c h c e setrvati ve většině, která valnou měrou jeho politickým a národním názorům hoví. A klub také s e t r v á v této většině, vyhoví-li vláda, jak již slíbila, nejpalčivějším potřebám našeho národa. Bez splnění této podmínky nemělo by trvání klubu našich poslanců ve svazku pravice žádného smyslu. O dalším trvání nového poměru, jaký nastal mezi klubem našich poslanců a vládou Thunovou v příčině rakousko-uherského vyrovnání, rozhodne v nejbližších dnech zemský sjezd důvěrníků národní strany svobodomyslné. Sbor důvěrníků zajisté schválí o b r a t v politice české, zásluhou výkonného výboru a klubu poslaneckého umožněný a připravený, jakmile vyslechne zprávu výkonného výboru, z níž vysvítati bude: 1. že budoucí vyrovnání rakousko-uherské znamená skutečné a vydatné zlepšení oproti vyrovnání dosavadnímu a 2. že úmluvou, jež mezi klubem poslaneckým a vládou se stala, skutečně položeny jsou základy ku splnění našich nejdůležitějších požadavků, pokud k řešení jejich forum rady říšské jest půdou způsobilou. Sbor zemských důvěrníků národní strany svobodomyslné uzná zajisté, že nadešla chvíle vhodná k upuštění od dosavadní politiky vyčkávací a k zahájení politiky n o v é, připravující federalismus pomocí všech autonomistů v rakouském soustátí a znamenající značnou etapu na dráze novověkého našeho života politického.«

Oběma článkům bylo praeludováno v ranním čísle »Nár. Listů«, ze dne 9. listopadu dopisem stálého jejich dopisovatele vídeňského ze dne 8. listopadu pod záhlavím »Se stanoviska opodál stojícího pozorovatele«.

»Pokládám za svou povinnost, seznámiti vás s názory vynikajícího státníka, jenž stojí sice opodál nynější politické vřavy, nicméně s živým účastenstvím sleduje zápasy národa našeho za práva národní. V názorech tohoto muže vyskytují se dle mého soudu mnohé věci, s nimiž bychom se svého stanoviska souhlasiti nemohli«, (zajímavo bylo by zvěděti, které to jsou!) »leč také mnohé, které zasluhují uvážení a ocenění a kterých by škoda bylo, kdyby zůstati měly planými slovy. Upozornil mne především na řeč poslance dra. Hochenburgra, kterou měl v páteční schůzi sněmovny poslanecké a jež v nejednom ohledu byla zajímavá. — »Co řekl mezi jiným v pátek vůdce štyrských nacionálů, tedy vůdce oněch, o kterýchž mělo se za to, že jsou zásadními odpůrci ne pouze předloh vyrovnacích, nýbrž rakousko-uherského vyrovnání vůbec? Pravil: Vymlouvá-li se hr. Thun na parlament, že za pomoci tohoto ústavního činitele vyrovnání provésti nemůže a že tedy nucen je jinou cestou dospěti k cíli, je to pouhá vytáčka. Znám prostředek a pan hr. Thun ho také zná, jak nejsnadnějším způsobem rakousko-uherské vyrovnání realisovati by se dalo. Nechť pan hr. Thun odvolá jazyková nařízení a vyrovnání bude provedeno hravě. Není-liž tím pověděno s lapidární určitostí, oč německé levici jde? I strana nejdivější, která v souhlasu se Schönererovci budoucnost národa svého v jiný klade stát, než jsou království a země v radě říšské zastoupené, dala by se smířiti, kdyby jayková nařízení byla odčiněna. Tak veliký jim přikládají Němci význam!« — Což ale všechno platno, když cena laxním prováděním nařízení těch, ba jejich úplným ignorováním u mnohých úřadů úplně mizí? — »Je pravda. Jest chyba, že mnozí a zejména výše postavení a ve starých tradicích vychovaní úřadníci pokládají jazyková nařízení za efemerní, za pomíjející. Nevěří, že myslí se to s nimi do opravdy a proto a konečně také z pohodlí staví se nařízením na odpor. Co byste ostatně řekl tomu, že vaši vlastní lidé, horliví navštěvovatelé zdejší besedy, před patnácti lety byli proti vnitřnímu úřadnímu jazyku českému při soudech a úřadech, dokazujíce, že to vše při jednotě správy a jurisdikce nemožné! Zeptejte se v Haliči, jak dlouho tam to trvalo, než přemožen odpor němčině uvyklé byrokracie a než dospěla tato ku přesvědčení, že nový řád v zemi té nezůstane pouhou episodou, nýbrž stane se trvalým. Ano i v Uhrách byla po vyrovnání tříletá dána lhůta k plnému provedení maďarisace v úřadech.« — Namítnul jsem, že odpor pochází z vyšších míst, hlavně z úřadů centrálních a tu že ovšem nelze diviti se instancím nižším, že nevěří v dlouhé trvání nynější éry. — »Pravda. Nezapomínejte, že na těchto vyšších místech nepoměrně málo máte lidí svých aneb aspoň objektivních. Tomu ovšem musí býti odpomoženo, leč i tento nedostatek nedá se odstraniti přes noc. Uvažte přece, jak dlouho tomu, kdy u vás každý, kdo do státní služby vstoupil, pokládán byl za polovičního zrádce národa. Však to jest věc menší důležitosti. Tomu však se divím, že jazyková nařízení tak málo byla dosud u vás oceněna. Bagatelisují-li se z ohledů taktických, potom bych to ovšem pochopil, však povrhovati do opravdy vymožeností tak velikou, byl by politický nerozum. Což nepochopili vaši páni, že vydání jazykových nařízení znamená zásadní obrat ve tradicionální politice rakouské? Jest pravda Až do jazykových nařízení byl směr, byla tendence Vídně vás germanisovati. Stalo se sice několik pokusů během minulých čtyřiceti let, upustiti od této snahy, jejíž konečný cíl byl mocný, centralisovaný

a centralistický stát, však mocným vlivem kruhů dvorních, byrokracie a vysokých pánů z armády, neméně pak působením politiky zahraniční, vždy zase od kroku toho upuštěno a nový podniknut pokus národně vás zlomit. Tentokráte ale, jsem o tom přesvědčen, rozhodující kruhy definitivně se zřekly dosavadní tradice. Jazyková nařízení znamenají principiální obrat v politice rakouské, to jejich velký význam, který Němci ihned pochopili a jimž v boji usnadňujete práci, že sami ona nařízení podceňujete.« — Připomenul jsem, že nelze přes noc zbaviti národ český oprávněné, smutnými zkušenostmi nedůvěry k Vídni, jako snad nelze za několik měsíců z byrokracie vypleniti tradicionálního ducha německého. Tím méně pak to možno, čím více případů, jež tomu nasvědčují, že namnoze schází dobrá vůle nařízení poctivě prováděti. To že také poslancům českým velice znesnadňuje posici zejména v otázce rakousko-uherského vyrovnání. — »Nemám ani tušení o tom, jak vláda se zachovala oproti vašim požadavkům. Však nehledě k tomu, domníváte se opravdu, že byste národu svému posloužili, kdybyste vládě pomoc ve vyrovnací akci odepřeli, vládu Thunovu svrhli a Němcům pomohli do sedla? Může-liž býti o tom dnes nejmenší pochybnosti — a proto předeslal jsem výrok Hochenburgrův z páteční schůze — že by Němci oběma rukama povolili vyrovnání tak, jak by si je vláda přála? A jaká by byla po tom vaše bilance? Vyrovnání stalo by se skutkem přes vaše hlavy a místo, jež zaujímáte dnes vy, zaujali by potom Němci. A věřte, pro vás že by potom strašně trpký byl chleb opposice. Je pravda, že silný cítí se býti nejmocnějším, když je sám, ale vy nejste, nesmíte býti sami a to právě znamenitý úspěch politiky vaší, že čeho nedocílili Staročeši, spojení s velkostatkáři, provedli jste vy, překonavše nedůvěru kruhů nejvyšších a pojistivše si důvěru mocných dosud kruhů maďarských. Což nechcete z nepopíratelného tohoto úspěchu mladočeské politiky kořistiti? Nedbejte frivolních hlasů, že německá krutovláda, která by nastoupila, kdybyste zpět uchýlili se do opposice, dlouho by netrvala, snad tři, čtyři neb pět let. Nehledě k tomu, jakých škod by i za tu dobu mohla taková vláda způsobiti národu vašemu, táži se, kde že máte garancii, že tak rychle by Němci opět dopracovali . . .? Nemylte se. Je tomu té doby již devatenáct let, co Němci odporem svým proti bosenským předlohám a některým daním konsumním pozbyli většiny v parlamentě a s tou i vlivu při vládě. A jakkoli jich o tři miliony více než vás, jakkoli německá je dynastie i dvůr, jakkoli správa německým prosáklá, jakkoli Německo této říše spojencem — devatenáct let nestačilo, aby se Němci domohli postavení, jakému se těšili před tím. A nedomohou se ho vůbec, vy-li jim k němu nedopomůžete.« — Připomenul jsem, že hrabě Thun za minulých osm měsíců, co je při vládě, měl dost příležitosti, osvědčiti oproti nám ne svou přízeň, ale spravedlnost, kterou se honosí; však co učinil průběhem doby té v zájmu našem? Pranic. Za to ale nejednu věc na náš neprospěch. — »Není mou věcí hájiti hraběte Thuna, však vaše zájmy nalézají se pod jinou ještě ochranou. Jaké pak garancie má se nám dostati? Hází se tu prázdným slovem, při němž nikdo na nic nemyslí. Dá se snad politický slib intabulovat na statek nebo zaručiti směnkou? Dostalo se vám jazykových nařízení, k vůli nimž, jak sami víte, zavládly poměry v tomto státě přímo neslýchané. Parlament stal se paskvilem sboru zákonodárného, zástupci lidu německého kážou v něm zjevnou vzpouru, všude, kde Němec, rozvrat, na místo citu práva řádění vzteklých vášní. A přece by se dalo všemu tomu rázem odpomoci několika řádky. Zrušením jazykových nařízení. Jazyková nařízení ale zrušena nebyl

a nebudou, nebudete-li vy tomu chtít. Jakých chcete ještě oproti tomu garancií? A což vyrovnání a jeho cena? Nemůže býti pochybnosti o tom, že lepší bude než dosavadní. Mlecí zřízení bude odstraněno, tarify opraveny, rovnoprávnost na bankovkách provedena, filiálka pražská rozšířenou právomocí nadána, menším závodům v průmyslu hospodářském poskytnuty úlevy a snad bude i kvota zvýšena. Chcete rozluku. Podivný to stát, v němž jsou strany, které se namáhají, aby průmysl jeho pozbyl trhu v nejbližším sousedství, za to ale správě státní výčitky činí, že nepečuje o nové trhy v zemích daleko za mořem.«

Na to pak v sobotu dne 19. listopadu rokováno ve schůzi pražského klubu národní strany svobodomyslné o otázce rakousko-uherského vyrovnání. V debatě té pravili poslanec dr. Engel správně a bez obalu, že k vyrovnání by došlo i bez našeho souhlasu; poslanec dr. Fořt, že ztrátu, kterou by Cislajtanie vyrovnáním, jak mezi oběma vládami jest ujednáno, utrpěla (oproti stavu dosavadnímu), páčí na pět milionů zlatých ročně; poslanec dr. Grégr, že (cituji z »Nár. Listů« ze dne 20. listopadu) ».... výsledky vyčkávací politiky jsou příliš malé, nežli aby se mohlo na ně poukázati, neboť jediné, co jsme získali jsou jazyková nařízení, která jsou ovšem značnou vymožeností ... Ale dejme tomu, že by se požadavky naše splnily, co žádá za to vláda? Chce, aby se jí pomohlo skoncovati uherské vyrovnání. Mám za to, že vyrovnání jest jediný a hlavní úkol ministerstva, a obávám se, že kdyby se ho docílilo, bude ministerstvo na konci svého života, a řekne: »Já jsem vyplnilo, co mně bylo uloženo a mohu jíti na odpočinek. Stojí uherské vyrovnání za to, co jsme dostali a co můžeme očekávati? Teď zodpověděti tuto otázku jest velmi těžké. Kardinální otázkou jest, zdali jest vyrovnání nynější lepší nežli byla dosavadní a podle ní se též musíme říditi. Poznati se to mohlo z řeči dra Fořta, která udělala na mne dojem, že navrhované vyrovnání jest nepopíratelně horší, nežli byla dřívější. Hospodářsky lepší není, naopak jest horší a bude nás státi mnohem více peněz, nežli platíme Uhrům za vyrovnání dosavadního. Pan předseda řekl, že není možno o něm mluviti, protože nevyšlo ještě z výboru, kde se může zlepšiti. Avšak uherský ministr řekl, že se nesmí na něm změnit ničeho a mám za to, že se bude musit přijati tak, jak bylo předloženo. A tu jsme v trapné situaci, v jaké se octlo české poselstvo. Řeklo se, že můžeme pro vyrovnaní hlasovati, jen když bude lepší a když dostaneme tak veliké koncese v ohledu politickém a národním, že by to za to stálo. Avšak nové vyrovnání jest horší a ve příčině politických a národních požadavků máme jenom sliby a dle telegramu časopisu »Information«, soudí prý hr. Thun, že neví, zdali bude moci požadavky naše splniti, poněvadž není jist, bude-li ministrem do nového roku a že jeho nástupce jeho sliby není vázán. Proto musíme býti velmi opatrni. Jest pravda, že jsme ještě ničeho nezadali, ale nesmíme se báti strašáků na příklad, že by přišlo nové ministerstvo, že se rozbije pravice a pod., proto že národ, který by se toho lekal, by byl stále ve vleku vlády. Spíše musíme býti rozhodní, stateční a nepovolní« atd. Konečně pravil poslanec dr. Herold, poslanec dr. Fořt nevypočetl všech milionů a neřekl, co obnáší zrušení mlecího řízení pro království české, které znamenalo pro ně úbytek sml milionů zlatých, a že kdyby se to počítalo dle milionů, vypočetl

by řečník zisk z nového vyrovnání šest milionů, a pravil dále (cituji z »Nár. Listů« ze dne 21. listopadu): » . . . Avšak kdyby vyrovnání bylo sebe krásnější, a kvota naše snížena,« (jedno procento kvotové obnáší přibližně něco přes jeden milion zlatých ročně) »poplatníci v Cislajtanii nebudou platiti menší daně a proto nesmí se to tak počítati, jak se to děje, nýbrž na vyrovnání musí se pohlížeti se stanoviska českého. Rakousko-uherské vyrovnání posuzuje klub českých poslanců tak, jako dosud, totiž se vší silou musí se působiti k tomu, aby bylo zlepšeno a že jen s podmínkou, že uzná je hospodářsky lepším, nežli byla vyrovnání dřívější, hlasoval by pro ně, o čem však rozhodne teprve sbor důvěrníků, jehož judikátu se poslanci podrobí . . Vytýká se nám, že nemáme od vlády jenom sliby, ale vláda řekne, že na hypotéku na hradě vídeňském si to pojistiti nemůžeme, a vláda naopak nemůže si pojistiti, že zůstaneme poslanci za půl nebo za dva roky. Věc tedy spočívá na vzájemné důvěře . . . . «.

Nemusím se snad nikomu dušovati, že se vším, co shora uvedeno bylo o programu etapovém, se svého stanoviska souhlasím naprosto. Ale nechápu, jak mohl klub vzhledem k situaci a k okolnostem uvedeným samým dr. Englem na schůzi 19. listopadu, zejména že by k vyrovnání došlo i bez našeho souhlasu, a vzhledem k té okolnosti, že politice české o to jíti musí, aby se vyrovnání neprovedlo paragrafem 14. (neboť pak vyrovnání bude, ale my ze 26 požadavků nedostaneme ani jediný) se usnésti na tom, že mají hlasovati naši poslanci pro vyrovnání rakousko-uherské jen tehdy, bude-li pro Cislajtanii lepší než byla vyrovnání dřívější.

Předně hmotný dosah předloženého vyrovnání, i kdyby tak škodným pro Cislajtanii bylo, jak poslanec dr. Fořt je vylíčil, ani z dáli porovnati nelze s dosahem, jejž by vymanění naše z područí Němců mělo pro samé nás Čechy, nehledě ani k tomu, že na vymanění naše — jako pravověrní Židé na příchod Mesiáše svého — čekají všichni ostatní národnostně utlačovaní národové v Cis a Trans. Za druhé jest jisto, že, vymaníme-li se během příštích devíti let alespoň z hruba z područí Němců, vyrovnání příští jiné bude než vyrovnání dnes ku schválení předložené, nehledě ani k tomu, že není vyloučeno, že vyrovnání toto bude svého druhu vůbec poslední. A za třetí, podmínka ta principielně odporuje principu etapovému; neboť tím se chce, aby nám rázem nejen dána byla (pomocí koruny přes odpor Němců) značná část toho, čeho nám Němci nechtějí dáti a oč se s námi sváří, nýbrž i — a sice přes to, že svár mezi Němci a námi trvá — aby Maďaři přestali ze sváru toho těžiti. Jasné jest — alespoň mně, že i zde platí: jedno po druhém. Jinak propaseme zase jednou příležitost, vymaniti se alespoň částečně z područí Němců, a bez počátku není konce.

Správně vystihla situaci »Politik« v úvodním článku ranního čísla ze dne 22. listopadu, pravíc:

». . . . Das Wichtigere ist aber, dass sich die Regierung als Regierung der Majorität betrachtet und ihre Massnahmen darnach einrichtet. Mit dem blossen Beharren in der Majorität ist nichts geschehen, das unverrückte Ziel muss es bleiben, durch die Majorität zu dem gebührenden

Einfluss und Macht zu gelangen, was aber nicht blos in einzelnen Personalfragen und Koncessionen en detail zum Ausdruck gelangen darf. Ist dies der Fall, so werden auch andere wirthschaftliche und kulturelle Forderungen zur Erfüllung gelangen. Diesem Ziele, das heute nicht als unerreichbar gelten muss, müssen gewisse Opfer gebracht werden. Was bedeuten dem gegenüber die fünf Millionen, die Herr Dr. Fořt als Schaden des bewilligten Ausgleiches für Böhmen herausrechnete, ein Opfer, das übrigens auch gebracht werden müsste, wenn der Ausgleich nicht mit den böhmischen, sondern mit den deutschen Stimmen durchgesetzt würde. Denn dass sich die Deutschen keinen Augenblick besinnen würden, den Ausgleich mit anderen Parlamentsparteien zu votiren, wenn ihn die Abgeordneten des böhmischen Volkes ablehnen sollten, darüber herrscht kein Zweifel. Wir hätten dann faule Fische und Schläge dazu.« —

Že jsme po vydání jazykových nařízení Badeniho, jimiž měl učiněn býti tak vydatný krok ku provedení rovnoprávnosti jazykové, zdráhali se dáti koruně ujištění, že na zavedení spravedlivých řádů volebních a na provedení státního práva českého chceme čekati, to zaplatili jsme ztrátou nařízení Badeniho, jichž na věky je škoda. A že jsme tuto moudrost svou neodpykali ještě hůře a že zase teď nadešla situace nám příznivá, to děkovati máme jen bloupostí našich Němců a jejich bezpříkladné zbabělosti před radikály německými.

Z uvedených příčin mám za to, že jedině rozumné jest, abychom upustili od vymáhání takových změn rakousko-uherského vyrovnání, se kterými by vláda nesouhlasila, a abychom předložené vyrovnání po případě přijali tak, jak si toho vláda jménem koruny přeje.

Že, jednajíce tak, správně bychom jednali, jde na jevo i z křiku, jejž již nad tím, že bychom snad chtěli tak jednati, tropí naši Němci, kteří teď od nás žádají, abychom vyrvali Maďarům to, co oni jim dali a dávali za tím účelem, aby Maďaři jim byli nápomocni udržeti nás Čechy a s námi i jiné v područí. Čím více naši Němci nám spílají, tím správněji a sobě prospěšněji jednáme. Toť každému, kdo viděl průběh věcí za posledních dvacet let, jasné.

Na správnosti názoru, že jednání, ku kterému radím, správným jest, ničeho nemění prozatímní vyřízení otázky »Zde« posledním rozkazem Krieghammerovým, a ani to, že hejtmanstvím pokutován byl v Čechách starosta proto, že německé ubytovací listině nerozuměl a úřadovati na základě nahodilého překladu se zdráhal a ubytování odepřel. Že nad obojím česká veřejnost se pobouřila a že trestání záložníků českých, hlásivších se při kontrolních shromážděních jazykem českým, »trhlo« — jak v Rozhledech bylo vytknuto — »kde kým«, jest samozřejmé tak, jako i to, že rozhořčení toto utišeno nebylo rozkazem Krieghammerovým.

Ten předpokládá, že kontrolní shromáždění jest s l u ž b o u vojenskou. Braneckou povinností uloženo jest pro dobu míru brancům: 1. nevystěhovati se po dosažení jistého věku před odbytím odvodu vůbec a před dosažením jistého věku, byl-li branec odveden; 2. vykonati službu řadovou; 3. vykonati službu cvičební; 4. dostaviti se ku kontrolním shromážděním. Nestává tedy pro ty, kdož nejsou vojáky z povolání, mimo dobu služby řadové a služby cvičební žádné jiné služby vojenské.

A proto ani asent (doplňování vojska), ani kontrolní shromáždění (evidence vojska) nemají ničeho činiti se služebním jazykem, tak jako s ním ničeho činiti nemají ubytovací listiny (ubytování vojska) aneb vyhlášky v novinách za účelem dodávání vojenských potřeb (zásobování vojska), nehledě ani k tomu, že nikde zákonem není ustanoveno, že rakouští starostové musí znalí býti němčiny a úřadovati a za ubytování platiti na základě nahodilého překladu listin německých. Obojí, rozkaz Krieghammerův i německé listiny ubytovací, spočívají na premisi, že jedná se tu o služebný jazyk armádní, jsou to dvě z přečetných ratolestí dosavadní preponderance jazyka německého, které se konečně chceme střásti. Pravdou jest, že se oběma případy náramně stěžuje situace, avšak teď nejedná se o jednotlivé ratolístky, nýbrž o to, aby konečně podťat neb alespoň důkladně natat byl kořen vší nadvlády německého jazyka. Až tak se stane, uschnou i tyto ratolesti. A proto za nesprávný pokládám názor (poslance Karla Adámka, »Nár. Listů«, »Politik« a j.), že z otázky zde mají poslancové naši učiniti po případě casus belli. Nesmíť v politice cit, t. j. pochopitelné rozhořčení v případě tomto, rušiti soudnost. —

Jest pravdou, že nemáme jistoty, že požadavky mezi poslanci našimi a hrabětem Thunem smluvené, budou splněny. Avšak nevidím cesty, kterou bychom jistoty té mohli nabýti, neboť ani další provozování politiky vyčkávací, ani oposice proti vládě k tomu nevedou a jiné cesty není.

Nezbývá než zkusiti to. Do oposice můžeme vždy; není a nebude nikdy nic snadnějšího na světě. —

Vše to píšu, aby velká rozhodná doba nenalezla nás malých a snad i lpících na groši!

V Praze, dne 25. listopadu 1898. *Alexander Neklan.*

Tolstoj proti umění.

F. V. Krejčí.

Starý Tolstoj zanevřel na umění. Nejen na jisté úkazy a směry umění, nejen na umění moderní a nejmodernější, ale na umění v pravé jeho podstatě a povaze vůbec. Vydal o té věci letos knihu,*) která zůstane smutným pomníkem nedorozumění, v jakém se ocitl vůči umění jeden z jeho největších mužů v tomto století a zároveň důkazem, jak veliký produktivní umělec může být špatným theoretikem umění. Je to kniha myšlenkově velice slabá, plna libovůle a předpojatostí, úzká v nazírání, nespravedlivá v úsudcích a co nejhorší: nedosti svědomitá, neboť odsuzuje se v ní s největší příkrostí všelicos, čeho autor její buď naprosto nezná anebo jen z dalekého doslechu. Mohlo by jen prospěti velikému

*) Opírám se zde o francouzský její překlad, jejž pořídil Teodor Wyzewa pod titulem »Qu'est ce que l'art«; mimo to pak o další studii, v níž Tolstoj tyto myšlenky rozvádí a již v autorisovaném překladě přinesla berlínská »Gegenwart« ze 17. září t. r.

tvůrci »Vojny a míru« kdyby prošla nepovšimnuta a byla brzy zapomenuta. Ale jasnopoljanský hrabě stal se jednou už předmětem evropské sensace; protivná reporterská reklama nadýmá každé jeho slovo daleko přes náležející mu význam a mnoho lidí, hluboce dotknutých v hlubinách svého svědomí mocným jeho varovným hlasem, považuje za povinnost úcty následovati ho i tam, kde veliký Lev Nikolajevič ve své stařecké umíněnosti rozhodně bloudí. Jeho názory o umění mohou způsobiti mnoho zmatku a rozmnožiti nepochopení, s nímž se beztoho tak už setkává dnes opravdová snaha umělecká. V takové chvíli musí být i skromnému obyčejnému smrtelníku dovoleno říci, že i poslání vzneseného proroka ruského má své meze a že na poli úvah o umění je prorokem falešným.

Tolstoj nevystupuje sice přímo proti umění, nýbrž proti tomu, co se dnes uměním zove a co jím prý není. Proti tomu staví svůj vlastní pojem umění — jaký, ukážu hned. Ale v tom vězí právě celé nedorozumění: Tolstoj vylučuje z pojmu umění právě to, co všeobecným a odvěkým dorozuměním všech umělecky cítících duchů bylo považováno za vlastní jeho podstatu a naopak opírá svůj vlastní pojem o umění o podmínky čistě libovolné, hodnoty pouze vedlejší, které s podstatou umění přímo nesouvisí. Chce strhnouti umění ze samostatné, vlastní jeho sféry do služeb morálních účelů, a to je každým způsobem tendence protiumělecká. Jenže vývody její jsou tak vratké, nesrovnatelné a kuriosní, že se dají téměř větu za větou vyvrátit.

Slyšme nejprv, jak si stanoví Tolstoj svůj základní pojem o umění a uvidíme hned, jak chatrně je nauka jeho stavěna. Ze všech definicí umění je tou, na níž by se poměrně asi nejvíce lidí shodlo, ona, která vidí v umění tvorbu krásna. Ale to je základní a největší blud, volá Tolstoj. Chyba není v tom, praví, že lidé milují umění, ale chyba je v tom, že lidé milují krásu a domnívají se, že člověk je povolán krásu tvořit. Jaká to prý směšná myšlenka domnívati se, že mezi uměním a krásou existuje nějaký vztah! Existuje prý, ale jen v této představě lidí, a ta je falešna. Krása však neslouží ničemu, dí dále Tolstoj, a proto ji zavrhuji. Namítnete, že pak také musím zamítnout umění. Ne. Připouštím umění, jenže mu dávám za jediný předmět a účel: dobro.

Takovýmto způsobem mohl sice mluviti Mojžíš, když sestupoval se Sinaje s deskami desatera, ale tak nemůže usuzovati o jedné z nejdůležitějších stránek lidské kultury na konci 19. století nikdo, kdo činí nárok na jméno logického myslitele. To není nijaký logický řetěz úsudků, to je prosté stanovení dogmat a žádání, aby se jim uvěřilo. Ale kdo nás přinutí, abychom uvěřili, že definice umění jakožto tvorby krásna je bludem? Tolstoj neuvedl pro to ani jediného důkazu. Právě tak neříká, proč je chybou milovati krásu — řekne jen: je to chybou a věřte! Naproti tomu však nepotřebuje být vztah mezi uměním a krásou proti Tolstému teprve obhajován a vysvětlován, za něj mluví tisícerá fakta kulturních dějin. Umění není nic jiného než všeobecně přijatá a po věky udržovaná abstrakce z krásných děl lidských rukou, ale ne z děl sloužících obru. Jakému »dobru« mají sloužiti řecké sochy Afrodity nebo Mozarty symfonie? Zajisté, že i sám Tolstoj by toho nedovedl říci. Ale pak musil tvrdit, že ani řecká skulptura ani Mozartova hudba není uměním. .e nejsou-li tyto zjevy uměním, co jím pak je?

Právě tak se to má s »milováním krásy«. Je-li bludem milovati krásu, pak vůbec je pojem krásy odpraven, neboť v podstatě krásy leží líbiti se a býti milováno. Krása, která nezasluhuje být milována, přestává být krásou, neexistuje. A to je také poslední důsledek této vzhůru nohama stavěné logiky: krása je Tolstému bludná fikce, pouhé nic a umělecká díla nerozlišují se dle stupně a rázu své krásy, nýbrž dle toho, jak slouží dobru. Právě taková logika, jako kdyby slepec chtěl tvrdit, že neexistuje barva, a hluchý, že neexistuje hudba. Jako jiní ztrácejí ve stáří zrak a sluch, tak ztratil Tolstoj v stáří šestý smysl člověka, cítiti a vnímati krásu. Za to ovšem zasluhuje jen soucitu, neboť je při vší své velikosti ochuzen o něco, co nám malým činí snad jediné život snesitelným. Anebo je to jen snad u něho blud theoretický, takže dovede vnímat docela dobře krásu, jenže se domnívá vnímat »dobro«?

Zvěděli jsme tedy, čím umění není; že není tvorbou krásna. Jsme tedy zvědavi na to, čím ono vlastně je. A tu nám odpovídá Tolstoj touto definicí: »Umění je ona forma lidské činnosti, která záleží v tom, že člověk přenáší na jiného své city, vědomě a úmyslně pomocí jistých zevních značek.« Dobře. Lokálkář nějakého žurnálu uvidí někde chudou rodinu umírat hlady. Cítí s ní soucit a umíní si, že tento soucit vzbudí i v jiných za tím účelem, aby se chudákům pomohlo. Jde a napíše lokálku s pointou, že lidumilné dárky přijímá administrace tohoto listu atd. Přenesl tedy svůj cit vědomě a úmyslně pomocí zevních značek (písma a tisku) na jiné. Je tedy dle Tolstého umělcem. Jiný příklad: ponocný zpozoruje v noci ve městě náhle oheň. Ulekne se (cit) a křičí a troubí, aby probudil obyvatelstvo a tak přispěl k záchraně jejich majetku a životů. Přenáší tedy zase své city vědomě atd. na jiné. Je tedy zase dle Tolstého umělcem. Praxiteles a Mozart, jak jsme viděli, nejsou umělci, neboť oni sloužili jen kráse, ale píšící lokálkář a troubící ponocný jsou umělci, neboť nejen že vyhovují do posledního puntíku jasnopoljanské definici, ale slouží mimo to i dobru, totiž prospěchu svých bližních. Není to veselé, když tohle přijímá Evropa se zatajeným dechem jako hlubokou moudrost?

Ale slyšme dále dogmata tolstojovské esthetiky: podmínky, za nichž jediné prý může člověk některý stvořit opravdové dílo umělecké. Podmínky ty jsou tři.

První: původce díla musí se nalezat na úrovni nejvyšších náboženských názorů své doby. A což nemá-li nijakých zvláštních náboženských názorů, je tedy z umění a priori vyloučen? A což nemá-li jich ani celá jeho doba? Kolik mistrů italské renaissance, kolik moderních spisovatelů jsme tu nuceni vyhnat z chrámů umění! Ale připusťme to už. Kdo nám však poví, který z náboženských názorů jisté doby je nejvyšší? Kde je měřítko? Ale i to připusťme; jsou případy, kde se lze v té věci jakž takž dohodnout. Tak na příklad přizná obrovská většina dnešních vzdělanců, že za nejvyšší náboženský názor v 16. století v Evropě lze považovat protestantskou reformaci v jejím odboji proti katolicismu. A tu žil v této době za kralování Alžběty v Anglii básník protestant, jehož divadelní kusy projevují až nápadnou vlažnost k tomuto náboženskému boji, ba tak nápadnou, že katolíci

z nich hledí vytloukat kapitál pro svou věc. Tento člověk napsal na př. drama »Romeo a Julie«, v němž pojímá lásku docela neprotestantsky a v níž líčí — v odporu ke všem tehdejším protestantům — katolického mnicha jako úctyhodný zjev. Tento člověk zajisté díla netvořil v pravdě umělecká, třebas se jmenoval Shakespeare — neboť nestál na »úrovni nejvyšších náboženských názorů své doby«!

Druhá podmínka: »původce díla musí dále cítiti určité city a míti to přání a schopnost, aby je tlumočil jiným.« Viz hořejší lokálkář a ponocný. Ale kdyby ani toho nebylo, už to neustálé stanovení »citů« jako jediného východiska a účele umělecké tvorby je naprosto nesprávné, třebas to bylo všeobecně přijímáno a papouškováno. Cit ve vlastním psychologickém slova smyslu (emoce) může býti podnětem inspirace někdy, ale ne vždycky. U malíře jím z pravidla není, nýbrž je jím vidina barevná a tvarová, u sochaře vidina plastická, u hudebníka představa určitého hudebního krásna, jistých figur melodických a harmonických. Ba ani u umělců, pracujících specielněji s city, totiž u básníků, předcházívá často inspiraci citové takováto smyslná vidina jako první náraz k tvorbě. Tak na př. přiznává se Otto Ludwig ve svých duchaplných poznámkách »Zum eignen Schaffen«, jednom to z nejhlubších pohledů, které kdy dovolil umělec do své duševní dílny, že prvý zárodek k novému dílu představuje se mu ve spůsobě jistých visí barevných a jisté neurčité, dráždivé vniterné hudby — a žádné emoce, jak Tolstoj předpisuje! Ostatně, jaké city chce tlumočit adagio z některé Beethovenovy sonaty? Jeden posluchač hádá na něhu, druhý na melancholii, třetí na zoufalství, čtvrtý na tichou radost, ale neuhodne žádný, poněvadž skladateli ani nenapadlo myslit na ztlumočení určitého nějakého citu. Přestává však proto Beethovenova sonata být dílem uměleckým?

A třetí podmínka: »původce díla musí konečně míti pro různé umělecké formy zvláštní schopnosti, které jmenujeme talentem.« A nic víc? Tolstoj, jinde tak přísný, je tu najednou náramně shovívavý. Bylo by zbytečno dokazovati, že někdo může mít talent a nemusí být pravým umělcem; vidíme to každý den.

Jak patrno, nesnesou abstraktní ty zásady, o něž Tolstoj opírá svůj pojem umění, ani té nejběžnější kritiky. Jeho definice o umění je na jedné straně nesmírně široká, (tak že, jak jsme viděli, se do ní vejde i onen lokálkář a ponocný), a při tom zas tak úzká (viz ono sloužení »dobru«), že jsou z ní vyloučeni právě největší umělci všech věků. Podmínky, které stanoví pravé umělecké činnosti, jsou vybírány zcela libovolně a nahodile. Místo těchto tří jmenovaných mohl by každému z nás napadnouti tucet jiných podobných. Ale všecky mají to společno, že s tvrdošijnou umíněností vyhýbají se tomu, v čem každý člověk s esthetickým smyslem musí cítit pravou podstatu umění (ať už se to dá definovati či ne) a že se tu libovolně buduje pojem »umění«, který s oním, jejž po věky lidstvo tomuto slovu přikládá, nemá nic společného než právě jen toto slovo.

Z tohoto nesprávného východiska vyplývají pak už zcela přirozeně další nespravedlivá a předpojatá stanoviska Tolstého vůči konkretním zjevům dnešního umění. Kdo nechce připustit, že umění má svůj vlastní

účel v sobě jakožto tvorba krásna, kdo chce mermomocí, aby sloužilo dobru, aby tedy mělo určitý morální smysl, morální tendenci a morální užitečnost — ten ovšem zůstane nedotknut i nejkrásnějším uměním, nenajde-li v něm toho smyslu a tendence, jíž od něho očekává. Právě tak jako Proudhon před obrazem Davidovým se docela vážně ptal: »Ale jaké politické smýšlení to dokazuje?« právě tak se ptá Tolstoj, co dokazují moderní zjevy umělecké pro jeho altruistickou nauku, jaký mravní prospěch chtějí lidem přinést? — a poněvadž odpovědi nedostává (protože ji dostat prostě n e m ů ž e) odvrací se hněvivě a žaluje na nesrozumitelnost, neužitečnost a nelidovost dnešního umění. V mnohém ohledu jsou výčitky jeho ovšem oprávněny, ale nijak originelní a nové. Abychom uslyšeli, že verše Verlaineovy a Mallarméovy jsou těžko srozumitelny anebo že mezi secessionistickými malbami je velké procento hloupých anebo bláznovských kousků, které s uměním nemají nic společno, k tomu nepotřebujeme právě autora »Anny Kareniny«, tolik ví také každý humoristický časopis, dělající laciné vtipy na dekadenci. Horší ještě však je, že Tolstoj ze své vzdálenosti od Evropy (kdež nebyl už asi 28 let!) nerozeznává jednotlivé umělecké zjevy od sebe, nezná jich blíže, soudí jen dle doslechu, generalisuje nespravedlivě a dochází k závěrům, které křičí zrovna svou nesprávností.

Tak na př. když praví o Baudelaireovi a Verlaineovi, že nalezli nové básnické formy a vyzdobili je pornografickými detaily, »více tedy není třeba, aby od kritiky a obecenstva v y š š í c h tříd byli velebeni jako velcí spisovatelé«. Ubohého Leliana, který živořil po celý život v bídných krčmách a špitálech, považuje tedy Tolstoj za miláčka vyšších tříd! Vůbec prokazuje stále těmto »vyšším třídám« tu nezaslouženou čest, jakoby ony byly nositeli dekadentního a raffinovaného umění. Vysvětluje si trvání tohoto umění tím, že »vyšší třídy žádají, aby spisovatelé vyjadřovali pocity, které se jim líbí a dobře jim za to platí.« Tedy ty třídy, které ve skutečnosti považují Verlainea, Mallarméa a Maeterlincka za osamocené blázny a které docela v souhlasu s Tolstým milují »jasnou a prostou« literaturu svých Sudermannů, Ohnetů a Sardouův! Představte si, že by někdo tvrdil, že u nás Otakar Březina nebo Jiří Karásek píšou své verše pro vyšší pražskou buržoasii a ta že jim za ně dobře platí! — nu a něco takového tvrdí docela paušálně Tolstoj o vší moderní poesii! Je vidět, že nezná ani psychy moderního umělce, ani dnešní vyšší společnosti, ba ani ne lidu, alespoň ne západoevropského. Jinak by nemohl napsat větu, že »city jako čest, vlastenectví, galanterie, smyslnost, které tvoří hlavní předmět dnešního umění, nemohou vyvolati u muže z lidu než úžas, pohrdání a nevoli.« Neví tedy předně, že moderní resp. dekadentní umění zabývá se vším možným jen právě ne ctí, vlastenectvím a galanterií. A neví za druhé, že muž z lidu nejen že se neodvrací od takovýchto citů s nevolí, nýbrž že právě naopak má zvláštní zálibu v těchto citech a dává jim přednost před idejemi a náladami aristokratického umění. Kdy viděl kdo, aby obecenstvo z lidu dávalo v divadle na jevo nevoli nad »Majitelem hutí« anebo Sardouovou »Vlastí«, kusech založených na citech vlastenectví, cti a galanterie?

Stejnou neznalost poměrů ukazuje tvrzení Tolstojovo, že knihy bás-

níkův jako je Henri de Régnier, Mallarmé, Jean Moréas a j. tisknou se v obrovských tisících a že se jimi zaplavuje Evropa. Tedy pořád to bludné stotožňování osamocených a málo chápaných aristokratických umělců s řemeslnými vyrabiteli literatury pro požitkářské vyšší třídy.

Jen tato neznalost poměrů může omluviti, že se Tolstoj snižuje k úloze nedůstojné jeho genia: zlehčovati vše, co má dnešní umění velkého a krásného, k radosti tupců a šosáků. Jak příjemné zadostučinění musí oni asi cítiti, když čtou tato slova Tolstého, velikého Tolstého! o Ibsenově Solnessovi: »Architekt, jemuž se z jakési tajemné příčiny (!) neuskutečnily vysoké jeho plány a úmysly a který následkem toho (!!) vyleze na věž, již vystavěl a vrhne se odtud střemhlav dolů«. Z míst, jež jsem označil vykřičníkem dlužno soudit, že Tolstoj dramatu Ibsenova vůbec nečetl. O Hauptmannově »Potopeném zvonu« nedovede říci nic více než: »Zvon, který spadne do jezera a tam začne zvonit«. Lev Nikolajevič nedovede si totiž srovnat v hlavě, jak může dramatik zabývati se takovýmito látkami. Sám kdysi veliký umělec a dnes nemá ani nejmenšího porozumění pro tyto dvě vnitřní tragedie moderního uměleckého ducha, psané osobní krví svých autorů.

Křivé stanovisko, z něhož Tolstoj hledí na umění, vede ho k tomu, že za hlavního a nejvyššího rozhodčího ve věcech umění považuje stále lid. A to pak ovšem vede k podivným závěrům. Řekne na př., že malý člověk nedovede chápat Mozarta nebo Rafaela. Vím sice ze zkušenosti, že to je pravda — ale co to dokazuje? Že proto Mozart a Rafael přestávají být velikými umělci? Anebo že malý člověk, žijící ve fysické práci, mající vkus nekultivovaný, bez jakýchkoliv znalostí kulturně-historických, nemůže zde být autoritou? Mezi vysokými ideály uměleckými a mezi bezprostřednými prospěchy lidu je spor — toho nelze popřít. Ale kdo tu má ustoupit? Má se umění zříci svých vlastních ideálů, snížit k lidu, či má být lid vychováván k výši umění? Tolstoj chce to první, ale tím činí ovšem kříž nad devadesáti procenty všeho umění. Pak mu ovšem nezůstane z celé literatury, jak se sám přiznává, nic než Hugovi Bídníci, romány Dickensovy, Eliotové »Adam Bede« a jako nejvyšší stělesnění jeho naznačeného zde pojmu o umění — »Chatrč strýce Toma«. Rozumí se, že odpadává pak i vlastní jeho literární činnost a skutečně také až na několik málo povídek z poslednější doby nešetří Tolstoj umělce ani v sobě samém. Na štěstí bude však míti onen dřívější umělecký Tolstoj vždycky Evropu na své straně proti dnešnímu Tolstému protiuměleckému.

Aby se nezdálo, že se opovažuji vůči velikánu ruské literatury k úsudkům příliš příkrým, uvádím jestě jeho stanovisko vůči moderní hudbě, či lépe řečeno vůči hudbě vůbec. Z toho je nejlépe vidět, že by bylo zbytečno nutit se do respektu vůči jeho tvrzení alespoň pro jejich originelnost, zajímavost a jak již takové eufemismy znějí — ne, většina jeho tvrzení plyne z prosté neznalosti a nepovolanosti, a nezasluhují být ani v nejmenším respektována. Tedy o té hudbě! Všecky téměř veliké hudebníky oslední doby, nejen Wagnera, Liszta, Chopina, Berlioza ale i v klassických stopách kráčejícího Brahmse hází Tolstoj do jednoho pytle s nejřeštěnějšími dekadenty. Dojem dnešních koncertů líčí takto: posadí se rý ke klavíru virtuos a počne vyluzovat »tajemné a hlučné tóny.« Pro-

vádí úžasný tělocvik prstů a nutká nás k domnění, že všemi těmito tóny mají být vyjádřeny jisté city (zase onen blud s city!), ale nevyvolá prý žádných (což je možno!) a na konec zmocní se prý posluchače úmorná nuda a únava. Svatá pravda! Jenže Lev Nikolajevič domníval se tu vysloviti bůh ví jak nové, svoje vlastní a kacířské stanovisko vůči moderní hudbě, ale zatím tlumočil jen dojem, jaký má z poslouchání větší dávky umělecké hudby každý, kdo jí prostě nerozumí! Věřím mu na slovo, že vstává od poslouchání Chopina nebo Liszta zmučen nudou. Vždyť to se děje devadesáti percentům navštěvovatelů koncertů, jenže nejsou tak upřímni, jako Tolstoj. Kult hudby u většiny t. zv. dobré společnosti, která navštěvuje koncerty, je čiré farisejství, oběť dobrému tónu. Umělecká veledíla hudební, jmenovitě orchestrální, provozují se jen pro malý hlouček zasvěcenců, z důvodů více méně jen representativních a gros obecenstva umírá při nich nudou. Všimněme si jen, s jak tupou vlažností přijme obecenstvo Beethovenovu symfonii, ale jak hned čtvrthodiny po tom dává si opakovati prabanální nějaké houslové nebo cellové solo, které mu lehtá v sluch anebo lahodí jeho sentimentálnosti! Kdyby se někdo z tohoto obecenstva přiznal, že nechápe, co je na Chopinovi nebo Wagnerovi krásného, byl by odbyt jako ignorant, a odpovědělo by se mu známou průpovědí o ševci a kopytu — řekne-li to však Tolstoj, zaměstnává se tím celá Evropa jako bůh ví jak originelní myšlenkou, »které nelze upřít pozoruhodnosti, třebas..« a jak už ty eufemistické fráse znějí! Ale kdyby si stokrát prohlásil Tolstoj, že mu je dnešní hudba složitou a nesrozumitelnou, co to dokazuje? Dalo se kdy které umění zastavit ve svém vývoji ohledem na ty, kteří nejsou schopni je vnímat? I kdyby našel umělec jediného člověka, jenž je toho schopen, už to stačí k existenční jeho oprávněnosti. Umění má své normy samo v sobě, ono nepotřebuje být ceněno dle počtu těch, kdož mu tleskají. To je vlastní jeho princip, princip esthetický a mimo něho nepotřebuje umění jiného podkladu a práva na jsoucnost. Ale když už chceme užít vůči němu jiných principů, utilitaristických a morálních — také dobře! ale pak nesmíme říci: »lid dosavadnímu umění nerozumí, a proto je toto umění bludem«, ale musíme říci: nerozumí-li lid umění, je to právě tím, že je »lidem«, to jest vrstvou, odsouzenou k sociální a duševní inferioritě, půdou, po níž se šlape, pozadím, od něhož se zná odrážet všecko veliké, vysoké a složité. Ve slově »lid« leží soubor jistých hodnocení negativních, ale Tolstoj jako pravý dědic Rousseauův a jako všickni křesťané dává mu hodnotu positivní. Lid mu je ideálem, normou, východiskem, lid má zůstat lidem a umění se mu má podřídit. Ale tvrditi to znamená přisvědčovati všemu malému, zakrslému, hrubému, dusenému proti všemu velkému, jemnému a svobodnému; znamená jedním slovem dělati ze záporu klad. Právě však naopak: v zájmu lidu leží, aby přestal být lidem a aby pojem »lid« se rozplyuul ve vyšším, jenž by znamenal společnost lidí, neoddělených od sebe propastmi sociálního útisku a podřízenosti. Socialism není ničím jiným než právě touto tendencí lidu, aby přestal býti lidem. V této tendenci leží také už snaha, učiniti člověka z lidu schopna vyšších uměleckých požitků. Umění nepotřebuje se ve svém vývoji zastavovat a ohlížet po lidu. Je třeba jen o to starat se, aby je lid v tomto vývoji dohonil.

Ostatně Tolstoj má na mysli stále jen ten lid, jejž zná: ruského mužíka, analfabetu. U nás není tak velké propasti mezi lidem a uměním, poněvadž pod slovem lid nemyslíme u nás vrstvy duševně, ale především hospodářsky inferiorní. Lid nejen že duševně nezůstává mnoho za ostatními třídami, ale právě vůči umění přináší více svěžího vnímání a lačné pozornosti než vrstvy zámožné. Mezi dělníky na př. najde se vždy větší procento těch, kteří s dychtivostí a hlubokým zájmem dovedou čísti romány — třeba Tolstého, nežli mezi zaměstnávajícími je fabrikanty. Netvrdím, že s vyrovnáním sociálních protiv by zmizely také rozdíly duševní a že každý člověk by byl schopen chápati díla nejsložitějšího a největšího umění. Ne, lidé bez uměleckého smyslu budou v každé společnosti. Ale stvoří-li se pro všecky lidi tak vysoká úroveň životní, aby jim umění nebylo více nedostupno ze sociálních příčin, bude pak jedinou příčinou v případech takové nedostupnosti nedostatek jejich individuelních k tomu disposic. A o to se jen při této otázce konec konců může jednat: buďto je kdo individuelně uspůsoben umění chápat a ten nepotřebuje argumentů, aby se kořil jeho krásám — anebo není k tomu uspůsoben a ten pak, aby učinil z nouze ctnost, chce mermomocí od umění něco, čeho ono může sice sem tam poskytnout, ale když nechce, nepotřebuje: morální užitek. A toto poslední činí i Tolstoj: klame sám sebe odvoláním se na potřeby lidu a obviňuje moderní umění; jen proto, aby si nemusil přiznati, že on, sám kdysi jeden z největších uměleckých tvůrců lidí a duší, smysl pro umění ztratil. Jeho blud zůstane jedním z nejtruchlivějších v dějinách umění a duchů, tím smutnějším, čím větší je propast mezi »Vojnou a mírem« a posledním jeho traktátem.

J. P. Jacobsen:

Zde by měly kvést růže.

Zde by měly kvést růže. Takové veliké, mdle žluté.

A v bujných trsech musily by viset přes zahradní zeď a nechat lhostejně ronit své něžné lístky do vozových kolejí cesty: vznešený odlesk všeho toho květinového bohatství tam uvnitř.

A musily by mít tu jemnou, prchavou vůni růží, která se nedá zachytit, takovou jako neznámých plodů, o nichž bájí smysly ve svých snech. Či měly by to být červené růže?

Třebas.

Mohly by to být malé kulaté, zatvrdlé růže, ale pak by musily viset v lehkých úponcích, s lesklým listovím, červené a čerstvé, a jako pozdrav nebo polibek ruky pro pocestného, jenž unaven a prachem pokryt přichází sem středem cesty, rád, že má teď jen ještě čtvrt míle do Říma. Nač asi myslí? Jaký je as jeho život?

Tak — teď ho zakryly domy, ty zakrývají tam uvnitř všecko; i cestu i město, ale na druhé straně je dost volné vyhlídky; tam se zatáčí cesta v líném, zdlouha vedeném oblouku k řece, dolů k pochmurnému mostu. A za ním jest pak zase obrovská campagna.

Šeď a zeleň takovýchto velikých rovin ... to je jakoby z nich vystupovala únava mnoha namahavých mil a těžce se na ně ukládala a způsobovala, že se cítíme samotnými a opuštěnými a podněcovala nás k hledání a toužení.

Tu je pak přece mnohem lépe, uvelebíme-li se pohodlně v koutku jako je tento, mezi vysokými zahradními zdmi, kde vzduch vlažně a měkce a zticha spočívá — na slunečné straně sedět, kde se lavice zahýbá do skuliny ve zdi — tam sedět a dívat se na lesklоucí se zelený akanthus v příkopě silnice, na bodláčí stříbrem kropené a na mdle žluté podzimní květiny.

Na dlouhé, šedé zdi naproti, zdi plné ještěrčích děr a trhlin s vyprahlou zední travou, tam by měly kvést růže a zrovna na tom místě by měly vyzírat, kde dlouhá jednotvárná plocha je přerušena vzedmutým velikým košem překrásné staré práce zámečnické, mřížovým košem, tvořícím prostranný a výše než nad prsa sahající balkon, kam bylo zajisté osvěžením vystoupiti, omrzela-li koho uzavřená zahrada. A to se jim často stávalo.

Nenáviděli tu nádhernou starou villu, která jest prý tam uvnitř, s mramorovými schody a tapetami z hrubých nití; a prastaré stromy s černými, pyšnými korunami, pinie a vavříny, ušlechtilé olše, cypřiše a duby byly po celou dobu svého vzrůstu nenáviděny onou nenávistí, kterou chovají nepokojná srdce proti tomu, co je každodenní, co je bez událostí, proti tomu, co netouží s nimi a co se zdá proto stavěti se na odpor.

Ale s balkonu bylo lze dostati se ven, alespoň pohledem a proto tam stávali, pokolení za pokolením, a všickni hleděli s upřenou ztrnulostí ven, každý se svým Pro, každý se svým Proti. Ruce zlatými kruhy zdobené spočívaly na okraji mřížového koše a mnohé koleno v hedváb zahalené opíralo se o ony černé arabesky, kdežto pestré stuhy vlály jakožto pozdravy lásky a sliby dostaveníček se všech jeho prutů. Těžkopádné, těhotné paní domu, i ony zde kdysi stávaly a vysýlaly ven do dálky nemožná poselství. Velké, kypící, opuštěné ženy, bledé jak zášť .. Kdyby tak mohla myšlenka přivoditi smrt, kdyby pouhé přání mohlo otevříti peklo!.. Ženy a muži! jsou to vždycky ženy i muži, i tyto hubené, bílé duše panen, které se jako hejno zbloudilých holubů tlačí k černé mříži a volají; vrhněte se na nás, vy šlechetní dravci!

Zde bychom si mohli představiti proverb.

Ta scenerie by se hodila velmi dobře k proverbu. Ta zeď tam s balkonem docela tak jak je; jen cesta musila by být širší, šířiti se v rondel a uprostřed je třeba starého, skromného vodotrysku ze žlutavé opuky a nádržky z puklého čediče. Jako fontánová figura delfin s ulomeným ocasem a zacpanou jednou nosní dirkou. Ze druhé vystupuje tenký vodní paprsek. — Na jedné straně vodotrysku polokruhové sedadlo z opuky a pálených kamenů. Kyprý, bělošedý prach, otesaná, žlutavá, porosní opuka, temný, hlazený, mokrem se lesknoucí čedič a palten živoucí, malý, stříbrně se chvějící paprsek: materiál i barvy hodí se výborně. Osoby: dvě pážata.

Ne z určité nějaké historické doby, neboť skutečná pážata neodpo

vídala nikterak ideálu pážat. Tato pážata, to jsou pážata, jak na obrazech a knihách milují a sní. Je to jen tedy kroj, který má na sobě něco historického.

Herečka, která má představovat mladšího z pážat, je oděna v lehké hedvábí, pevně přilehavé a světlemodré, s vetkanými heraldickými liliemi z nejsvětlejšího zlata. To, a pak tolik krajek, co se jich jen dá užit, jsou tím nejpřednějším na tomto kostýmu, který nesměřuje ani tak na určité některé století, jako na to, aby vyzdvihl mladistvě bujnou postavu, nádherný rusý vlas a čistou pleť. Je vdaná, ale trvalo to jen půl druhého roku, pak byla se svým mužem rozvedena a nechovala prý se k němu nijak dobře. A to může být, ale něco nevinnějšího nelze očima spatřiti. Totiž, není to ona hezoučká nevinnost z první ruky, která má ovšem své poutavé stránky, nýbrž ona dobře pěstovaná, dobře vyvinutá nevinnost, v níž se nikdo nemůže mýlit a která jde člověku přímo k srdci a okouzlí jej celou tou mocí, která je udělena jen tomu, co je samo v sobě dokonalé. Druhá herečka je v proverbu štíhlá, melancholická. Je neprovdána a nemá žádného příběhu za sebou, naprosto žádného; není nikoho, kdo by i to nejmenší věděl a přece spočívá tolik mluvícího v těchto jemně kreslených, téměř hubených údech, v jantarově bledém, pravidelném obličeji, jenž, havranními kadeřemi zastíněn a silnou mužskou šíjí nesen, svým výsměšným a přec zároveň touhou chorým úsměvem dráždí, a neproniknutelný jest pro ty své oči, jejichž temno je tak měkké a lesklé jako tmavé plátky v koruně macešky. Kostým je z mírné žluti, pancéři podobný, se širokými podélnými pruhy, vzhůru stojícím tuhým límcem a knoflíky z topasu. Tenký, zčechraný pruh vyzírá z okraje límce a podobně i z těsně přilehlých rukávů. Spodky jsou krátké, široké s rozporky, a mrtvé zelené barvy s mdlým purpurem v rozporcích. Trikot šedý. — Modré páže má rozumí se třpytně bílý. Oba mají barety. Tak vypadají.

A teď stojí žlutý nahoře na balkoně a naklání se přes okraj, kdežto modrý sedí dole na sedadle u vodotrysku pohodlně v zad rozložen, ruce prsteny zdobené sepjaty maje přes koleno. Sní a upřeně hledí ven do campagne. Teď mluví. »Ne, nic není na světě než ženy! — nepochopuji toho . . . musí ležeti kouzlo už v liniích, v nichž jsou stvořeny, když je jen vidím kolem kráčeti: Isauru, Rosamundu a Donnu Lisu a ostatní, když jen vidím, jak se šat k jejich tvarům tulí, jak se klade v záhyby při jejich chůzi, tu je mi, jako by mi srdce pilo krev ze všech žil a zanechávalo mi hlavu prázdnou a bez myšlenek a údy moje chvějící se a bez síly — sbírajíc mou veškeru bytost v jeden jediný dlouhý, třesoucí se a úzkostný dech touhy. Co je to? Co by to mohlo být? Je to, jako by štěstí neviditelně kráčelo kolem mých dveří a jakobych je musil uchopit a zadržet a jakoby musilo být moje, tak podivně — a nemohu ho přec uchopit, poněvadž ho nemohu spatřit.«

Na to odpovídá druhé páže z balkonu:

»A kdybys pak seděl u jejích nohou, Lorenzo, a ona, v myšlenkách svých ztracena, by zapomněla, proč si tě dala zavolati, a ty bys seděl mlčky a čekal bys, a její krásná tvář by byla skloněna nad tebe, v oblacích vých snů vzdálenější tebe než hvězda na svém nebi, a přec pohledu

tvému tak blízka, že každý její tah by byl vydán v šanc tvému obdivu, každá v kráse zrozená linie, každá barevná linie její pleti v bílém svém klidu právě tak jako ve svém měkkém růžovém zardění — nebylo ti pak, jakoby ona, jak zde sedí, náležela jinému světu než onomu, v němž tu s obdivem klečíš, jakoby jí náležel jiný svět, jakoby ji obklopoval jiný svět, v němž by její slavnostně přioděné myšlenky šly vstříc cíli, jehož ty neznáš; kde ona miluje, daleko ode všeho, co je tvoje, od tvého světa a všeho; kde do dálky sní a touží — tak jakoby se nedalo ani nejmenší místečko v jejích myšlenkách získat pro tebe, jakkoliv prahneš po tom, obětovat se pro ni, položiti pro ni svůj život a všecko, jen aby to mezi tebou a jí bylo, co by sotva bylo zábleskem společenství, tím méně nějakým vzájemným si přináležením«.

»Ano, ano, víš dobře, že to tak je. Ale . . .«

Teď běží žlutozelená ještěrka podél okraje balkonu. Zastavuje se a rozhlíží se. Ocas se pohybuje. . .

Teď tak mít kámen. . . Měj se na pozoru, čtyřnohá moje přítelkyně! Ne, ty se nedají trefit; ty zaslechnou kámen dávno ještě než přiletí. Ale ulekla se přec. Ale v témž okamžiku zmizela i pážata.

Seděla tam tam tak pěkně, ta modrá, a v pohledu jejím spočívala zrovna ta pravá nevědomá touha a tuchyplná nervosita ve všech jejích pohybech, právě tak jako v jemném bolestném rysu kol jejích úst, když mluvila a více ještě, když naslouchala měkkému, poněkud hlubokému hlasu žlutého pážete, jenž k ní promlouval dolů s balkonu dráždící a přec mazlivá slova s jistým přízvukem výsměchu a jistým přízvukem sympathie.

A není to nyní tak, jako by zde oba zase byli? Jsou tam a hráli proverb dále, zatím co byli pryč, a mluvili o neurčité oné lásce jinošské, která nenalézá nikdy klidu, nýbrž proletuje bez odpočinku všemi zeměmi tuch a všemi nebesy naděje, nemocna touhou po tom, aby se slila v silný, vroucí žár jediného velikého citu; o tom hovořili; mladší s hořkými žalobami, starší s klidným steskem, a nyní praví tento — žlutý k modrému — že nemá tak netrpělivě si žádati toho, aby byl uchopen a zadržen vzájemnou láskou ženy.

»Ne, věř mi« dí »ta láska, kterou nalezneš v objetí dvou bílých paží, s dvěma očima jakožto blízkým ti nebem a zajištěnou blažeností dvou rtů, ta leží zemi a prachu příliš blízko, ta zaměnila svobodnou věčnost snů se štěstím, které se dá měřit na hodiny a s hodinami stárne; neboť i jestliže se toto štěstí neustále omlazuje, ztrácí ono přece pokaždé jeden z oněch paprsků, které v nevadnoucí gloriole ozařují věčné mládí snů. Ne, tys šťasten«.

»Ne, ty jsi šťasten!« odpověděl modrý, »celý svět bych za to dal, kdybych byl jako ty.« A modrý se zdvihá a ubírá se cestou dolů ke campagne a žlutý hledí za ním se sladcebolným úsměvem a praví k sobě: ne, on jest šťasten!

Ale daleko dole na cestě ohlídne se modrý ještě jednou k balkonu a volá, zdvihaje baret: »Ne, ty jsi šťasten!«

Zde by měly kvést růže.

A pak by musil zavanouti náhle vítr a setřásti déšť různých plátků s větví květy obtížených a zakroužiti jimi za odcházejícím pážetem.

Učitelstvo se emancipuje.

V učitelstvu se jeví proti bývalým dobám významné hnutí. Po vnitřní i vnější stránce. A to hnutí jest osvobozovací, emancipační. Dosvědčuje to každý skutek, jejž máme příležitost pozorovati v poslední době.

Již po kolik roků mladší, sebevědomější generace usiluje obroditi život učitelský, aby konečně vstoupilo učitelstvo jako stav také na váhu našeho života společenského, aby tu získalo vyšší kompetence a mohlo spoluurčovati výslednici našeho života kulturního. Novými snahami kulturními, jež počala uplatňovati mladší generace literární a umělecká, nezůstalo ani učitelstvo bez užitečného dotyku. Kritičtější posuzování různých stránek, směrův i cílův národních, přísnější měřítko na úroveň vzdělanosti naší oproti jevící se vzdělanosti v blízkém i dálném sousedství, prozkoumávání přítomných i budoucích našich cílů, sháňka po nových, oživujících ideích následkem uvědoměné chudoby a prázdnoty zde — onde — ba skoro všude — to vše nemohlo býti beze vlivu i ve stavu učitelském. Vycítilo dost brzy několik — pravíme vědomě jen »několik« lidí, že v tomto stavu jest mnoho — ne-li doslovně již shnilého, tedy jistě nahnilého, chatrného, živořícího a chorobného. Pravda, nescházelo nikdy hlasů naříkavých, proklínajících kdesi v ústraní a fantasujících o chvíli ještě velice vzdálené, kdy zjeví se utýranému učitelstvu mesiáš, a ten vymaní je ze vší mizerie a uvede do touženého ráje. Snílkové jen snili a odříkávali s resignací staré přísloví: »koho bohové nenáviděli, učinili jej učitelem«. Smířili se s osudem svým, který považovali za trest boží snad kdysi v jiných světech zasloužený, a teď již jenom vzdychali a s tváří starostlivou, plnou kolegiálních obav jen pohlíželi na některé smělce, kteří odvážili se vzdychati a proklínati nahlas, ba dokonce i vypustiti z úst neoportunní heslo, že: »už to není v té kantořině k vydržení«.

Nepostačilo však pouze mizerii pocítiti. Šlo o něco daleko důležitějšího: ohledati její všecky příčiny a pátrati po prostředcích proti příčinám choroby. Náleželo to lidem, kteří jako z ironie »osudu« mají býti lékaři duchovními, ale sami sobě v ničem rady nevědí. A opravdu, veliká massa učitelstva dlouho nechtěla uznati, že samo učitelstvo je z valné části samo vinno vším tím, nač sobě stěžuje. Nejsmutnějším však bylo, že ani na vůdčích místech nechtělo proniknouti toto pochopení, a že kacíři, kteří na to poukazovali, musili podniknouti urputný boj za své důvody, jež připojili k obžalobě na bědný stav. Nebylo možno zdolati příboj nových, svěžích sil, neboť z nich se hlásily nové ideje, hesla ne pouhých frází, jak s počátku byla obviňována od nemyslivé massy, nýbrž hesla suggestivní pro obrat a tvořivost nových forem. Musíme přiznati, že úzký kruh kacířů nezůstal dlouho osamocen. Vždyť nebylo možno déle snášeti ten zahanbující stav nečinné, tupé zmalátnělosti a nesebevědomé trpnosti. Jiskra padla v pravý čas, kdy kolem již vířil život nový v našem světě kulturním, a brzy vznítil se z ní celý požár, jehož jsme právě svědky. Jenom ještě sem tam nějaký neuvědomělec, nebo jak se mu od nedávna říká v učitelském táboře: »trubec«, protírá sobě udiveně zrak a ptá se, oč že to vlastně jde? A smí-li si ještě zdřímnout?

V učitelstvu nastal překvapující obrat. To učitelstvo, jež nedávno ještě jen oddaně poslouchalo pokyny svých inspektorů a ve společnosti ohánělo se články z čítánky, jež skromně choulilo se v ústraní a s oddaností snášelo posudky každého a posudky jakékoliv, jež s vítězoslávou ohlašovalo v novinách obdržené pochvalné dekrety od školních rad a konsistoří, jež blaženě vzpomínalo blahosklonných úsměvů vyšších pánů, jež s trpělivým souhlasem přijímalo vše dobré, co přicházelo s hůry i se strany, — to učitelstvo dnes najednou pozvedá hlavu a volá do svých řad: Sebevědomí! Organisaci! Sebevzdělání, vyšší vzdělání! Svobodu! Důstojnou mzdu! Volnost v práci odborné i veřejné! Svobodu projevu na půdě sociální i politické! Kompetentní, vzdělaný dozor! Autonomii! Volnost ve spoluurčování práce národní!

Učitelstvo stanovíc sobě program a plán organisační, buduje jednou rukou na nich a druhou odráží útoky na školu a svůj stav. Chápe význam své posice v koncertu kulturním a s nadšením i obětí staví hruď svou proti reakci, jež dotírá již všemi skulinami do budovy národním a svobodným býti mající školství. Vizme dnes, jak to učitelstvo dosud tak hodné a klidné se na veřejnost projevuje: I přes tu hustou síť všelijakých zákazů a výhružných výnosů, hrozících poškozením existence, učitelstvo vstupuje přece do schůzí veřejných a s pozorností všímá si otázek, jež mají důležitost buď všeobecnou, buď odbornou. Sleduje politické, sociální, hospodářské, literární, umělecké, náboženské a j. otázky. Nenajdeme schůze, které neúčastnil by se učitel. Chápe každý svou povinnost informační a sebevzdělávací, a tedy používá každé vhodné příležitosti. Zeptejme se v obchodech knihkupeckých — všude největší procento podporovatelů literatury vykazuje učitelstvo. Ve spolkovém životě opět nejvíce činně se jeví učitelstvo. Učitelstvo jeví touhu po vyšším vzdělání, i snaží se ji odůvodniti ne pouhou marnivostí, nýbrž objektivným důvodem potřeby zvýšené schopnosti učitelské a potřeby lidové. Učitelstvo domáhá se plných svých práv občanských z téhož důvodu. Ví, že plnost práv jest půdou svobody. Stává se vědomým svých práv a začíná jich programově hájiti. Počíná hodnotiti svou existenci a práci, i vyslovuje oprávněné požadavky za svou práci. Cítí a přiznává svou zodpovědnost, ale za tu chce dříve míti splněny určité podmínky, jež jsou: řádná, důstojná mzda, náležité vzdělání a svoboda.

Řekne někdo: Ale vždyť není tu nic nového, to jsou již dávno známé litanie učitelů. Nepopíráme. Dávno je to vše již známo a uznáno rozumnými lidmi. Avšak učitelstvo se toho dosud organisovaně, uvědoměle nedomáhalo, ani neužívalo k tomu své celé energie a nedovedlo požadavkům svým získati všeobecného uznání. Dnešním učitelstvem však vře nejenom hluboká nespokojenost, ale všeobecná vědomost vlastních potřeb a odhodlání, činně se svého domoci. Dnes jsou schůze učitelské něčím zcela jiným, než bývaly. Dnes rokuje tu učitelstvo ne již o knihách methodických, ale o věcech, jež se živě dotýkají jeho vědeckého, politického i sociálního života. Dnes volá učitelstvo do svých schůzí i poslance a nutí je k zodpovědnosti za činnost jejich. Učitelstvo manifestuje nejenom svými požadavky, ale i všeobecně důležitými, pro život národní a jeho svébytnost i svobodu význačnými zásadami. Učitelstvo již veřejně vystu-

puje proti reakcionářům a kárá jejich špatné záměry. Přes možné nebezpečí přestává již býti klidným a trpělivým, a staví se čelem proti klerikalismu. A to vše činí uvědoměle, ne již pouze instinktivně. Vizme jen časopisy učitelské, z nichž některé usilují se zdarem pozvednouti úroveň duchovní produkce učitelské. Učitelstvo béře již literární podniky do vlastních rukou, aby uplatnilo svépomoc.

To vše jsou zjevy, jež nedají se již zakrývati a ignorovati. Jest potěšitelno, že se nám učitelstvo národní emancipuje ode všeho, co činilo je kdysi tak nepopulárním. Zdálo-li se chvíli, že ve svém organisačním plánu pomýšlelo na kastovnický vývoj a jako by chtělo vedle stavů jiných snad cizopasně se udržovati, vylučuje všechno, hnutí učitelské, jak je máme před očima, takovýto klam. Učitelstvo jde sice za svým stavovským cílem, protože on svým odborným rázem nekryje se úplně s cíli stavů jiných, ale tento svůj cíl přizpůsobuje cílům života všeobecného, a to dává záruku, že půjde za výslednicí všem nám společnou. Dovede-li pak učitelstvo udržeti potřebnou rovnováhu v chodu s ostatními inteligentními stavy ve společnosti národní a dovede-li platně přispívati ne pouze ve své učebně, ale všespolečenském životě ke snahám a cílům uznaným a společným, není pochyby, že dosáhne sympathií a s nimi uznání všeho, co právem prohlašuje za své hmotné i duchovní požadavky. Potom najde na své straně všecky poctivé přátele svobody a pokroku, a boj jeho proti nepřátelské frontě bude značně usnadněn. — r

Zdravotní poměry v království českém r. 1896.

Nejlepším důkazem, že se poměry zdravotní lepší, jest trvalý vzrůst obyvatelstva v naší zemi. Pro konec r. 1896 vypočítává se (dle úřední zprávy c. k. místodržitelství) na 5,976.000 ob. a nebéře-li se zřetele ku koëficientu vystěhovatelskému, dokonce na 6,149.967. Vzrůst ten podmíněn jest p ř e b y t k e m ž i v ě r o z e n ý c h n a d z e m ř e l ý m i: obnášel 11.49‰ obyv., kdežto v l. 1881—90 činil průměrný roční přebytek pouze 8·7‰. A na vzrůst přebytku toho má právě největší vliv zmenšená úmrtnost, jež je následek zlepšených poměrů, ač i porodů relativně ubývá; neboť úmrtnost klesla z průměru v onom desítiletí 29·5‰ na 24.01‰ r. 1896, kdežto počet porodů se 38.2 na 35·5‰.

Jakkoli relativní číslo sňatků zůstává stejným, ba se poněkud lepší (obnášelo 8·15‰ proti 7·77‰ v l. 1881—1890), přece p o č e t p o r o d ů klesl; kde toho vězí příčina, jest ovšem nesnadno říci. Či snad i u nás sociální bída působí na to zmenšení?

Potěšitelné faktum, že mortalita se menší, jest právě výsledkem zdravotních opatření, a to právě od té doby, kdy provedena řádná zdravotní organisace. Jest to tedy zásluhou našich obvodních a obecních lékařů, že menší se počet úmrtí a tím i počet nemocí vůbec; ale jakkoliv tím ubývá lékařům praxe, čím existenční podmínky jich se horší, zůstává jich snaha, by zlepšeny byly jich platy a odměny (nemajíť ani nároku na pensi) osud »voláním na poušti«. . .

Úmrtnost pak bude se jistě stále menšiti, zvláště zlepší-li se v lidu názory o výchově a výživě dětí nejmenších; vždyť ze všech zemřelých bylo 47·3% dětí ve stáří do 5 roků! Ze 100 živě narozených zemře do konce 1. roku téměř čtvrtina — 24·34%. Největší úmrtnost vůbec a dětí zvláště vykazují krajiny lidnaté, průmyslové, tedy lidem dělným obývané, mezi nímž jsou poměry pro děti nejhorší: špatné byty, nedostatečný dozor (oba rodiče jsou často v práci), nepřiměřená výživa a p. Jak veliké pole otevírá se tu dobročinné působnosti jeslí a školek mateřských (ovšem pokud poskytují dítěti po celý den ošetření a výživu)! Zde má zasáhnouti nejen soukromý činitel, nýbrž i země i stát.

Tak v okresu Duchcovském bylo dětí 63% všech zemřelých, v Mosteckém 59%, v Teplickém 53·3%, Libereckém 56%, Ústeckém 57%, Kladenském 53·9%, Karlínském 51·7%, Smíchovském 54·3%, Vinohradském 58·7% (kdežto v Praze samé pouze 26%!). Vidno, že poměry kol Prahy jsou neutěšené, totiž poměry třídy pracovní; bylo by na čase věnovati jim více pozornosti než různým malicherným hádkám. Zde by měly také obecní »sociální komise« dosti práce!

A ještě v některých okresích je veliká úmrtnost dětí, totiž v oněch, kde se nalézá nejvíce »Pražátek« (dětí z nalezince Pražského) na »vychování« (ovšem je jich též mnoho z Vídeňského ústavu v Čechách a to 41·3% všech nalezenců, domácí péči svěřených). Byloť nalezenců (počet absolutní a relativní na 10.000 obyvatelů) v okresích Táborském 1887 239·0 a úmrtnost dětí 55·6%, Ledečském 1820—362·0 a ú. d. 63·3%, Pelhřimovském 1469—165·5 a ú. d. 53·4%, Kutnohorském 1093—170·7 a ú. d. 53·9%, Benešovském 1045—149·9 a ú. d. 49·3%, Čes. Brodském 726—108·6 a ú. d. 50·5%, Sedlčanském 700—117·7 a ú. d. 43·5%, Něm. Brodském 638—84·6 a ú. d. 49·0%. Prostá ta čísla ilustrují nejlépe smutný osud dětí rodiči svými opuštěných. Vždyť ze 10439 nalezenců zemřelo r. 1896 celkem 1341 = 12·9% či **129 z 1000**, kdežto z 10.000 obyv. zemřelo jen 24! Úmrtnost nalezenců je tedy více jak **5kráte** tak veliká, jako úmrtnost ostatních lidí.

Abychom se k tomu vraceti nemusili, vytýkáme hned, že v severovýchodních i v severozápadních okresích (tedy v německých) jest nalezenců jen nepatrně po 1—10 v okresu, ba v některých žádný. »Výdělku« z nalezenců potřebují patrně pouze chudší, české kraje.

Vraťme se zase k příčinám úmrtí. Nejvíce nás ovšem zajímají nemoci nakažlivé, při nichž opatření zdravotní nejvíce na váhu padají. Jest pak potěšitelným opět zjevem, že jak počtu jich vůbec, tak i úmrtnosti ubývá. Kdežto roku 1892 zemřelo prudkými nakažlivými nemocemi 15.114 osob; r. 1896 pouze 7403. Z jednotlivých nemocí vytknouti dlužno neštovice pravé (r. 1892: 1642 úmrtí; r. 1896: 9!), difterii (6265; 2952), tyf břišný (1001; 787). Souhlasně s menší úmrtností byl i počet všech nemocí nakažlivých menší: r. 1894. hlášeno 120.447, r. 1896 jen 81.425 případů.

Vedle zlepšení poměrů zdravotních, jež podmiňuje zmenšení úmrtnosti vůbec, padá na váhu ještě u neštovic prováděné očkování a u difterie léčení serem, kterého r. 1896 počato více užívati.

Neštovic hlášeno vůbec 56 případů a z těch bylo v severních

německých okresích (Jablonec, Vrchlabí, Liberec, Rumburk, Frídland), kde vlivem »přírodně léčebných« spolků šíří se odpor proti očkování (dětí očkování povinných dostavuje se k očkování pouze 35—40%), celkem 43 příp., z nichž zemřelo 9 (= 20·9%); z ostatních 13 příp. mimo okresy ty nezemřel ani jeden!

Ze 8167 osob difterií stižených zemřelo 2952 (= 36·4%); serem neléčeno 6533, z nichž zemřelo 2644 (= 40·4%), serem léčeno 1634 a zemřelo 308 (= 18·8%). Jest vidno, že t. zv. seroterapie jest velice úspěšnou a proto lze doufati, že zprávy za r. 1897 a 1898, kdy sera se víc a více používalo, budou ještě příznivější.

Jedné ještě příčiny úmrtí nutno všimnouti si bedlivěji, totiž tuberkulosy, které se posud nevěnuje té pozornosti, jaké by v zájmu nemocných i zdravých bylo žádoucno. Neboť není pochyby, že jest tuberkulosa nemocí nakažlivou, přenosnou a že za špatných hygienických poměrů (nezdravé obydlí, nedostatečná výživa, namáhavá a dýchadlům škodlivá práce) může infekční agens tuberkulosní snadněji nemoc tu způsobovati. R. 1896 podlehlo celkem 21.592 lidí chorobě té, čili ze 100 úmrtí připadá na tuto jedinou nemoc 14·7, tedy téměř celá sedmina! A ze 10.0 obyvatelů zmírají ročně 3·49 osoby! Jest to tedy skutečně nejzhoubnější nemoc, zvláště uváží-li se, jak bezmocnými jsme posud proti vypuklé tuberkulose. Proto profylaxe, totiž zabranění jejímu šíření, má se prováděti energicky, aby aspoň tak se docílilo zmenšení úmrtnosti při ní.

Nejsou všechny krajiny stejně zatíženy. Okresy (a města) průmyslem a hutnictvím bohatá vykazují největší % obyv.: Most 4·9, Duchcov 40·4. Příbram 40·02, Jablonec 6·1 — hotovení skleněných perel, Vinohrady 5·3, Broumov 4·6 a t. d. — Nejmenší počet tuberkulosy mají okresy: Teplá 1·5, Blatná 1·6, Královice 1·78, Tábor 1·87, Domažlice 1·95, Benešov 1·85, Horš. Týn 1·85, Kraslice 1·89, Ledeč 2·04, Rokycany 2·04. Ježto právě krajiny »chudší« mají nejméně tuberkulosy, můžeme tvrditi, že není chudoba sama o sobě podmínkou šíření nemoci té, nýbrž právě příčiny shora vytknuté hrají tu důležitou úlohu. Tím pak je naznačeno, jak by se mělo proti tuberkulose bojovati. —

Důležitým činitelem v boji s nemocemi jest řádné ošetřování nemocných, což je pro pracovní lid nejlépe možno v nemocnicích. Těchto sice přibývá, ale posud není jich tolik, aby úplně potřebě stačily. Koncem r. 1896 bylo nemocnic veřejných 73 se 6974 postelemi, soukromých (po většině malých, pro léčení určitých nemocných a zvláštních nemocí sloužících) 91 se 2493 postelemi. Ve 38 polit. okresích nebylo veřejné a v 18 okresích vůbec žádné nemocnice. Na 1 nemocnici vůbec připadalo 35.418, na 1 veřejnou pak 79.571 obyv. Na 1 postel ve veřejné nemocnici připadalo 880 obyv., kdežto nejmírnější požadavek jest, aby na 500 obyv. připadala 1 postel. Aby se aspoň poměru toho dosáhlo, musilo by se ještě asi 67 veřejných nemocnic po 80 postelích zříditi.

Dalším článkem jsou humanitní ústavy, z nichž největšího rozšíření došly ústavy pro choromyslné: R. 1871 byl jediný pražský (dnes jest jich 5) a v něm 320 m. a 355 ž. = 675 osob, r. 1896 však 2175 m. a 1761 ž. = 3934 osob. Mimo to je 5330 choromyslných v do-

mácím ošetřování. Na zvětšeném a stále rostoucím čísle ošetřovaných v ústavech není vinno snad množení se psychos vůbec, nýbrž hlavně to, že obyvatelstvo vidouc v tom prospěch nemocného i — svůj, spíše nyní dává choromyslné osoby do ústavu.

Pro slepé jsou 3 ústavy (všechny v Praze) se 358 osobami, kdežto v domácím ošetřování je slepců 3420; hluchoněmých je ve 4 ústavech 391, ale mimo ně 5201. A kretinů je mimo ústavy 1948. Že i tu měla by se nějaká náprava státi, jest jisto. —

O zlepšení hygienických poměrů mají zajisté v prvé řadě zásluhu lékaři obvodní, obecní i okresní; proto uvedeme několik číslic, ilustrujících vývoj veřejného zdravotnictví v tomto směru.

Jak známo, upraveno bylo toto zákonem říšským ze dne 30. IV. 1870 č. ř. z. 68, resp. zemským ze 23. II. 1888. V Čechách bylo r. 1871. u c. k. polit. úřadů celkem 15 lékařů a 1 zvěrolékař, r. 1896. však 191 lékařů a 95 zvěrolékařů. V obcích a obvodech zdravotních bylo r. 1880 ustanoveno k různým funkcím pouze 530 lékařů, kdežto r. 1896. bylo 948 městských i obvodních lékařů.

Jak zdravotního personálu vůbec přibylo, ukáží nejlépe tyto číslice: P. 1873 bylo MUDrů 1019, ranlékařů 594, zvěrolékařů 97, porodních pomocnic 4932; r. 1896: MUDrů 1976, ranl. 155, zvěrol. 273, porod. pom. 5892. (Od r. 1876. lze dosíci jen stupně MUDra, proto ranlékařů stále ubývá.) Lékařů vůbec přibylo o 32%, kdežto obyvatelů přibylo pouze o 11%. Jest jisto, že lékařů jest přebytek (vždyť v Pražské nemocnici jest ještě přes 250 mladých lékařů) a tudíž jest zcela přirozeným zjevem, že posluchačů tak značně ubylo.

K tomu dodáváme, že veřejných lékáren bylo 349, tedy 1 připadla na 17.500 obyv. Dle platných nařízení pokládá se 4000 duší za dostatečný počet pro existenci veřejné lékárny; dle toho mělo by jich býti 1537 (!) a vezme-li se zřetel k větším městům (kde se počítá 10.000 ob. na 1 lék.) — tedy průměr asi 8000 ob. na 1 lékárnu, mohlo by jich býti 768 čili o 419 více! Volání dorostu lékárnického (z něhož mnohý čeká 30–40 let na koncesi) po rozmnožení lékáren je odůvodněno a toto samo je v zájmu veřejného zdravotnictví nutné. Nelze tedy pochopiti, že vzpouzejí se sama obecní zastupitelstva proti rozmnožení lékáren z důvodů často čistě osobních (na př. ve městě V . . ., kde na 46000 obyv. jsou posud pouze 2 lékárny!). —

Na konec několik statistických dat, sice se zdravotnictvím nesouvisejích, ale přece zajímavých. Tedy pro konec r. 1896. jest vyčísleno obyvatelstvo následujících měst takto:

Praha 198.017 (s vojskem), Karlín 22.017 (10. město po Praze), Smíchov 40.544 (5.), Vinohrady 45.764 (4.), Žižkov 58.290 (2.), úhrnem 364.632. Libeň 12.458 (25.), Nusle-Pankrác 18.432 (15.), Vršovice 8.868. Celý policejní rayon 587.574. — Dále: Plzeň (3.) 56.230, Liberec (6.) 32.461, Budějovice (7.) 31.070, Ústí n. L. (8.) 28.314, Teplice (9.) 22.193, Rumburk 19.737, Cheb 19.480, Kladno 18.937, Jablonec 18.744, Aš 17.635, Most 17.431, Trutnov 14.969, Kutná Hora 14.767, Kolín 13.617 (20.), Příbram 13.490. Žatec 13.271, Chomútov 13.151, Pardubice 12.704, Chrudim 12.191, Karl. Var 11.968, Duchcov 11.764, Ml. Boleslav 11.482, Litoměřice 11.340 (30.) Klat

vy 11.142, Písek 10.944, Č. Lípa 10.421, Osek 10.258, Kraslice 10.224 (35).

Obyvatelstvo vypočtěno na základě koëficientu vzrůstu let minulých; že tu mohou se značné diference při skutečném sčítání lidu vyskytnouti, je jisté, ale přes to jsou (myslím) hoření čísla zajímavá. Ukazují stálý vzrůst středisek průmyslových, hlavně v »uzavíraném« území; tu ovšem bude nutno při příštím sčítání zjistiti, kolik je tu Čechů — neboť že vzrůst je hlavně příslušníky naší národnosti podmíněn, je jisté.

MUDr. Vlad. Preininger.

Rozhledy po vynálezech dvacátého století.

Sděluje inženýr A. O. Večeř. (Dokončení části I.)

Stejně prospěšným bylo by zařízení zrcadlových obrazů veřejné bezpečnosti, zdravotnictví, obchodu i průmyslu. Úřady pečující o bezpečnost měly by mnohem menší práci, kdyby předvolání osob vzdálených, zjištění osob a věcí, konfrontování atd. byly možny v úředních síních dalekohledných, současně by tím stát mnoho ušetřil. Obchodníci mohli by na telefonickotelefotických stanicích se vzdálenými obchodníky neb zákazníky mluviti, si navzájem vzorky, kterých netřeba ohmatávati, předkládati, knihy a dopisy, podpisy a listiny prohlédnouti; tím by mnoho ušetřili, byť i sazby byly mnohem vyšší nežli nyní, neboť mnohá cesta a mnohá zásilka stala by se zbytečnou. Podobných výhod poskytovaly by ty stanice také průmyslníkům. Jak četné návštěvy, spojené se ztrátou času a výlohami, by se staly zbytečnými. Nehledíme-li ani k tomu, že by snad také někomu napadnouti mohlo, aby mu telefoticky vytržen byl zub, přece bylo by také v mnohých případech možno poraditi se s věhlasným lékařem pomocí zrcadelného obrazu, když by mohl býti nemocný na stanici dalekohlednou dopraven. Veliký obrat po dokonale šťastném rozřešení záhady telefotických obrazů slibovalo by nejrealnější umění, dramatické, kteréž by mohlo sloužiti ku zušlechtění a vychování nejširších vrstev lidu. Pak by v malých městech byla zařízena divadla s velikými, tmavými hledišti bez jeviště, ve kterých by obecenstvo mohlo viděti a slyšeti nejen všecky osoby hudebního a dramatického umění, ale také slyšeti a viděti řeči svých parlamentárních zástupců, přednášky a demonstrace vynikajících učenců, kázání proslulých kazatelův atd. Tak mohlo by býti účastno všelikých vzdálených dostihů na zemi i na vodě, slavnostních průvodů, života v lázních, ale bez koupele, viděti největší vzácnosti velikých měst atd. — Tím by telektroskopie působila vydatně: i proti centralisaci, proti nezdravému vzrůstu velikých měst.

Ale nejen nález elektrického dalekohledu, ale již i pokusy řešením této záhady se zabývající, budou působiti na všechna krásná umění, jakož i na rozmanitá odvětví empirických věd. Jako se stalo při četných jiných vynálezech, mohou i zde pokusy vésti vynálezce na scestí, na kterých objeveny býti mohou vynálezy zcela jiné, třeba většího dosahu než to, po čem bylo touženo. Tak stává se často, že příroda odepírajíc vnalézti určitý předmět, kterého objeviti nelze, ani dle vlastních jejích úkonův, poskytuje svým zbožňovatelům příležitosti objeviti zcela nové,

nehledané vynálezy, odměňujíc je tak za namáhavou práci. Z podobných pobočných vynálezů, jichž značně ještě přibude po šťastném řešení nálezu elektrického dalekohledu, buďtež vzpomenuty a zkoumány zatím tři, asi nejdůležitější.

Mysleme si v místní proud telefoticky zřízené temnice vysílací stanice vložený telefon k naslouchání, který jest upevněn buď na resonanční desku nějakého piana nebo harfy, nebo maje rozšířený otvor zvukový, nad strunami těch nástrojů přiměřeně upevněn visí, a rychlostí blesku osvětlí se dosud v temno zahalený otvor vědeckých výzkumův. Takovým spojením optických a akustických přístrojů bude asi lze obdržeti od každého osvětleného předmětu zvláštní obraz zvukový. Na rozdíl od Bellova fotofonu, u něhož slouží světlo pouze k tomu, aby vlny zvukové, vyvozené na jedné stanici, na vzdálené stanici opět zavzněly, ale ne, aby se optické úkazy v obrazy zvukové proměnily, mohl by přístroj ten pojmenován býti: optofon. Optofonem umožnilo by se znázorniti dosud nevyšetřené, vniterné vlastnosti hmoty, závisející na tvaru, pohybu a schopnosti odrazu světla, jako nové zjevy obměny energie, a užiti jich k vědeckým i dopravním účelům. Není pochyby, když se podařilo proměniti světelné vlny pružné, mluvením rozechvěné blány pomocí selénové buňky a telefonu, vložených v elektrický proudovod, ve vlny zvukové, že podaří se také jiné paprsky světelné, na př. odražené od různě osvětlených míst nějakého předmětu, a rychle vržené na takovou buňku, proměniti ve vlny zvukové, které pak budou slyšitelny jako zvláštní obrazy zvukové. Jaké vyhlídky se otevírají, bude-li možno podobné zjevy vyvolati; jaká překvapení očekávala by pak přírodozpytce, kdyby všechny viditelné věci tělesného světa staly se osvětlením slyšitelny a obměnou energie všechny slyšitelné zjevy viditelny. Snad bude lze optofonem dokázati, že vzájemnost, jaká jest mezi krásnem prostorovým, t. j. výtvarným, a slyšitelným, tedy časovým, vládne také v různých údobách, ve kterých uvedené přírodní síly jeví svou činnost. Již první pokusy optofonických přejímání nejjednodušších obrazců nebo pravidelných těles budou míti ten zajímavý výsledek, že na př. tvar trojúhelníku obměněný dá jiný obraz zvukový, než čtverec nebo kruh; že zvukový obraz kostky jinak vyzní než kůžele nebo válce. Také pozná se, že každý z uvedených a jiných obrazův a těles dá jiný obraz zvukový dle polohy, kterou při přejímání měl, a že bude lze poznati zřetelně rozeznatelné modulace, budou-li přejímány v klidu nebo v pohybu stejnoměrném, zrychleném, rovno- nebo křivočarém. Dalšími pokusy zjistí se, že se optofonické přejímání neobmezuje pouze a výhradně na tělesa, která lze hmatati, nýbrž také na zjevy ovzduší ano i nadzemské. Jelikož paprsky zrcadlící blány a tony ve chvění přivedené budou pomocí optických přístrojů objevovati se na stínidle temnice, bude umožněno, viděti hrom fonograficky jako řadu zjevů světelných a slyšeti blesk optofonicky třeskem. Obzvláště zajímavo bylo by ve zvuk obměniti a poprve uchu slyšitelnými učiniti věčně měnící se kontury a odstíny plujících na nebi mračen, duh, kruhů slunečních a měsíčných, severní záře a četných jiných zjevů na obloze. Rovněž jako zvláštní přírodní malbu zvukovou znázorniti jednotlivé čtvrti měsíce, jasné i zakryté, jakož i pomocí velikých refraktorů každou zji-

zvenou krajinu jeho! Také slunce, částečně nebo úplně zatmělé, jeho skvrny, podoba a pohyb jeho obrovských protuberancí budou lidskému uchu zvukovými obrazy poznatelny. Kdo by si nevzpoměl na doměnku pytagorejskou o souladu sfér!

Víme, že mechanická síla, elektřina, lučební spojivost a rozlučivost, světlo, teplo i zvuk jsou pouze různé vidy jednotné energie, vyplňující vesmír, a že každá z těchto sil může přijati vid jiné, nezpůsobujíc přírůstku nebo ztráty veškeré energie všehomíru. Proč neměla by také v oboru estetiky býti stejná vzájemnost? Obměna světelných úkazů v obrazy zvukové jest nezávislá od elektrického dalekohledu, optofonické obměny energií těch jsou již možny pomůckami, kterými vládneme, pouze ve spojení se snadno sestrojitelným přístrojem k telefotickému vysýlání. Proč by nemělo býti výtvarné krásno akusticky obměněno v krásno slyšitelné? Proč neměly by ideálné postavy krásných řeckých soch, jako Apollona nebo Afrodity, obměněny býti v slyšitelné obrazy, sluch dojímati harmonicky, a hrozné postavy Polyfema a Medusy disharmonicky? Uskuteční-li se to a budou-li jak zvukové obrazy krásné tak i šeredné znatelnými rozdíly se jeviti, nebude parodoxním tvrzení, že budoucně budeme zkoušeti zvukové zjevy hledíce seznati také estetickou jakost viditelně znázorněných vln zvukových.

S možností, přeměňovati optofonicky viditelné krásno ve slyšitelné, bylo by také umožněno dojmy ne tak snadno oklamatelného smyslu sluchového zkoumati některé nedostatky tvaru umění »viditelného« jako disonanci zvukového výtvoru, a tak domoci se kriteria při posuzování správnosti estetických dojmů smyslu zrakového. Jak by zajímavo bylo slyšeti starořecké fasády a zápas jejich krásna se slyšitelnými obrazy zvukovými pozdějších slohův architektonických. Poslouchati zápas melodií uměleckých děl Phidia a Praxitela s písničkami starších anglických skulptur, nebo přirovnávati zvukové obrazy děl Ticiana, Škréty nebo Rafaela Santi k melodiím moderních prací. A podaří-li se podobu mrtvých předmětů vyjádřiti optofonicky, nebude zajisté také nemožno fysiognomii živé lidské tváře věrně znázorniti obrazem vln zvukových. Jak poutavo by pak bylo, takořka optofonickou známku nějaké osoby zahráti na klavíru, harfě nebo varhanách, anebo notami předvésti hudebníkům. Takové věrné akustické popisy fysiognomií, fonismicky zpodobujících příjmění pro povahové označení dorostlých, byla by zadostiučiněním všem osobám, které musí se vléci životem se směšným nějakým zděděným jménem rodinným, jichž obličej však se vyznamenává vrozenou krásou, nebo oduševněn jsa výchovou, smýšlením, talentem a studiemi má výraz inteligence a noblesy. Neméně uchvacující jest myšlenka, jak bude lze optofonicky stopovati měnící se fysiognomii tváře lidské od jemné, skoro bezvýznamné ukolébavky, se kterou se ve tváři dítě zrodilo, k trvalému, výraznému motivu tváře let mladických, až k vážné, zvukové kresbě tváře stařečka s dozvuky vzpomínek na mladá léta lásky. A proč by hudební skladatelé budoucnosti neměli stejně pro svá díla těžiti z věrných optofonických obrazů, jako malíři a sochaři ze studií momentních fotografií?

Bellův fotofon není pouhý plod fantasie, nýbrž přístroj zcela praktický a dobře působící, jímž nepopíratelně lze provésti selénomagnetické

obměnění světla ve vlny zvukové. Leč zdá se, že vlastní význam a důležitost toho důmyslného přístroje dosavad pochopeny nebyly. — Vědecky cenný význam fotofonu pochopíme teprve tehdy, až upustivše od nepotřebného vedení proudu, uznáme, že k obměně vln světelných a zvukových není nutno, jak bylo podotknuto, obmeziti se na vlny odražené od blány zvukem se chvějící, nýbrž rozšířiti je lze na všechny paprsky, jichž proměněných sil lze upotřebiti ku střídavému osvětlení selénové buňky. Takovým přístrojem bylo by lze zvukové vlny, proměněné ve světelné vlny autostenograficky napsati a pak je učiniti slyšitelnými.

Tento přístroj zval by se, na rozdíl od fonografu, optografonem.

Mysleme si dále světelný paprsek, odražený od zrcadlící blány podobného přístroje a vedený malým otvorem jako jemný paprsek na pohyblivý proužek fotografického papíru. Pak vlny zvukové, způsobené chvěním blány, na niž dopadá zvuk, objeví se nám na něm fotograficky upevněné jako křivě lomená čára, jejíž rozchvěj bude záviseti od délky paprsku světelného a může býti široký od zlomku millimetru až do několika centimetrů. Tím bylo by lze mluvená slova automaticky fixovati na fotografický papír ve tvaru čitelných hieroglyfův. Přístroj ten nazvali bychom »fonoptograf« na rozdíl od předešlých.

Ovšem, že by fonoptografy musily býti tak adjustovány, aby grafické znázornění stejných hlásek, bez vedlejších vlivů, dalo shodné hieroglyfy; přiznati jest ovšem, že by se po případných pokusech musily ještě učiniti mnohé opravy; to bude úlohou, jejíž řešení lze s bezpečností očekávati od takých prozíravých odborníků, kteří nejen v přírodních vědách jsou dokonale obeznalí, ale také jejím jemným pokynům zcela dobře rozumějí, neboť bez pravého porozumění přírodě nelze těžší technické úlohy vůbec řešiti.

Vizme nyní aspoň některé z nesčíslných důsledkův, jaké bude míti zavedení obou těchto přístrojů v rozmanitých oborech lidské činnosti, a jak nový, dokonalejší život se vyvine. —

1. Na základě jednoduché mezinárodní shody, kterou byla by zavedena jednotka elektrická, jako byla zavedena jednotka metrická, sloužil by světové dopravě z fonoptografických přístrojů jakýs universální standardfonoptograf nezměnitelné konstrukce, kterým by se zavedlo jakési světové písmo, se kterým by souviselo do určité míry umění pasigrafické.

2. Jelikož řeči všech národů skládají se pouze ze spojení poměrně malého počtu hlásek, které lidská mluvidla samostatně vysloviti mohou, mohl by se jak pro potřeby školní, tak pro soukromé studium sestaviti fonoptografický slovník, pomocí jehož bylo by možno naučiti se četbě, t. j. vyslovování, byť i ne porozumění všech řečí.

3. Až se zdaří fotomechanicky získati čitelné písmo hláskové, bude tím také umožněno zasýlati fonoptogramy poštou.

4. Jelikož písmo hláskové bude tím čitelnější, čím bezvadněji bude mluveno do přístroje, bude míti studium správného, stomatického stělesňování myšlenek také vliv na bezvadné vyslovování vlastní řeči jako i cizích nářečí.

5. Jinou výhodu budou míti hluchonění. Fonoptograf znázorní nedostatky chybného fysiologického tvoření hlásek měřickými obrazci,

jelikož světový slovník umožní grafiku vlastní výřečnosti přirovnati ke krasopisu, ano i pravopisu světové řeči, budou obtíže, naučiti hluchoněmé správně artikulovati mnohem menší. (To obmýšlel již Gr. Bell a vynalezl náhodou telefon). Tím se jim usnadní, aby vedle pozorování a napodobení pohybů mluvidel svých učitelů, přirovnávali pohyby rtův k osobnímu studiu a zdokonalovali obrazce vlastních stomapisů s obrazci světového slovníku až k úplné dokonalosti.

6. Zjednodušením a zlevněním fonoptografův odstraní se dosti obtížná stenografie a zavede se všem řečem společné světové písmo.

7. Jako u psacích strojů, bude beze všech obtíží možno vésti také u fonoptografických přístrojů pomocí jistého mechanismu proužek papíru po ukončení řádku nazpět a tak nahraditi stomapisy na dlouhém proužku papíru stomapisem formátu stránkového.

8. Slepci budou moci dopisy své pouhým diktováním nahrazovati stomapisy, a to pro vidoucí mluvením do fonoptografu, a pro slepce do optografonů; obsah došlých dopisů bude jim lze zvěděti pomocí optografonů.

9. Hotovení číselných a slyšitelných stomapisů bude bez velikých obtíží prováděno a bude tiskem jistě levnější než výroba fonografických válcových kopií.

10. Fonografem budou moci všichni spisovatelé, učenci, zpravodajové, místo aby své práce psali a tím o drahý čas se okrádali, své myšlenky čitelnými učiniti jasným vyslovováním. Bude pak jen třeba stělesněné myšlenky pouze opraviti na fonogramech a ty bez dalšího opisování sazečem, písma světového znalým, dáti sázeti.

11. Pro slepce mohly by pak knihy stejně býti tisknuty ne reliefovým písmem, nýbrž diafanovým na jednotlivých listech, na kterých by jen stránky byly tlačenými číslicemi označeny.

12. Konečně mohlo by se zdařiti takovým způsobem vydávati časopisy pro slepce a čísti je pomocí optografonu.

Uvedené tři selénomagnetické přístroje: optofon, optografon, fonoptograf lze považovati za nejcennější z oněch vedlejších vynálezů, jež budou objeveny pokusy, spojenými s vynálezem elektrického dalekohledu. Lze je přirovnati ke korundům, které nalézají se v nesmírném množství štěrku, v němž hledaly se diamanty, a jimiž odměňuje se práce jinak třeba marná.

Ale ještě cennější než tyto bezprostředně očekávané vedlejší vynálezy, jeví se pozdější transmutace nově vynalézaných děl nebo nahodilých objevův a jejich původních upotřebení.

Další přístroje XX. století budou: diplohyaloskop nebo kratčeji hyaloskop t. j. vnímadlo světla a zvuku. Obdobně nazvali bychom přístroj, který by k obnovování vnímal pouze světelné zjevy beze zvuku »hyalofot«, kdežto podobný přístroj, jehož válec, jako válec fonografu, sloužil by ku vnímání a opakování pouze zvukových vln, nazval by se »hyalofon«. Tímto třem mohutným vnímadlům a obnovovadlům budoucnosti podkládáme za základ fotografické světelné přetržky a Chladniho zvukové obrazce, když užijeme evoluční theorie také pro znázornění vývinu umělých orgánů. Až bude vynalezen hyaloskop, bude jej lze pokládati za poslední

člen oné řady vnímadel a obnovovadel, ze které již fonograf praktického řešení nalezl, kdežto fonoptograf, optografon, hyalofot a hyalofon teprve žijí na papíře. Všechny tyto přístroje dávno by již sloužily lidstvu, kdyby v předešlých stoletích nebyly výzkumy fysikální zanedbávaly se na účet metafysiky. Vynálezem hyaloskopu slaviti bude umění, upoutati a rozpoutati prchavé světelné a zvukové zjevy, své největší triumfy a dohotovení tohoto přístroje bude lze přirovnati ku vztýčení kříže na věž mohutného dómu, na jehož budování staletí pracovala. Hyaloskopem bude takořka vyloučena možnost nějakého velkolepějšího vynálezu v tomto oboru. Neboť nad vynalezení fysikálního přístroje, který veškeren postup úkazů přírodních nebo událostí všeho druhu, se všemi podrobnostmi pojati a po libovolném čase opět v život uvésti dovede, nelze ani ničeho dokonalejšího si mysliti, neřku-li vynalézti! O účincích oněch mocných přístrojů nelze učiniti si skoro ani správné představy, zde i bystrý myslitel musí přiznati, že i sebe více rozpoutaná a namáhavá obrazotvornost nestačí.

Ku konci pokusíme se dolíčiti povšechně způsob hyaloskopického obnovování nějakého pamětihodného, historického děje, který byl by uchráněn před zapadnutím do vše pohlcujícího oceánu času a byl by potomstvu zpružinou věčně oživující, kdybychom my byli již dědici tohoto nejslavnějšího všech přístrojů všech časův. Zajisté že zpřítomnění takového děje, byť bylo i nedostatečně vylíčeno, přispěje k tomu a bude naše vynálezce pobádati, by přikročili k sestavení již sestrojitelných fonografických a optografonických přístrojů a tím položili základy, na kterých budoucí badatelé nepoměrně velikolepější díla hyaloskopie provedou. Mimochodem buď poznamenáno, že zdárné uskutečnění těchto vynálezů kteréž by jednou zaměstknaly armády pracovníků, jest částečně závislo na řešení socialních otázek naší doby.

Vizme památnou slavnost při kladení základního kamene Národního divadla. Na nábřeží proti nynější »Slavii« stály by na dosti vysokém lešení dva hyaloskopické přístroje, jichž válce, pohybované elektrickými motory, by byly s to, pojati celý, několik hodin trvající děj. Představme si, že děj onen bude předveden při dvou- nebo vícestoleté památce kladení základního kamene úplně věrně. Zcela zřetelně bylo by viděti všechna banderia, s hanáckým v čele, jak za sebou jela před sborem prvních buditelů politického života národa našeho. Za sborem pro zřízení divadla bylo by viděti kráčeti Sokoly první, za nimi statné postavy řezníků, sladovníků, bednářů, pak 3000 studentů částečně v malebných krojích a mezi nimi studující z Chorvatska a Srbska v národním kroji; za nimi opět druhou skupinu cechů, spolků zpěváckých s tím ohromným lesem spolkových korouhví a praporů, pak deputace zastupitelstev měst, poslance, zástupce universit, hanácké družičky; po té další průvod cechů, dělníků továrních, horníkův a na konci řady pěších i těch chudých 60 dráteníků; po pěších opět banderia. — Bylo by slyšeti zvuky je provázejících hudebních sborů, pozdravy a hesla průvodů a obecenstva na tribunách. Za hrobového ticha bylo by jasně slyšeti slavnostní řeč dra Sladkovského od: »Zaplesej dlouho svírané srdce české . . .« — Ejhle, co slavně započato, slavně také již dokonáno.« Pak slova Palackého: »Ve jménu národa v Čechách i na Moravě jednotného.« Na to hesla všech, kdož klepali na základní kámen atd.

Pro přehled pozorování o elektrickém dalekohledu, uvedených v tom pojednání, shrňme hlavní výsledky v následující věty:

1. Dosavadními přístroji optickými a elektrickými lze obraz prstenové desky, jež se skládá z temných a světlých, po straně radialními přímkami omezených čtverečků na vzdálené stanici obnoviti.

2. Na přijímací stanici objevující se obraz desky bude lze mžikově fotografovati.

3. Nelze dosud, před ukončením dotyčných pokusů rozhodnouti, podaří-li se mimo vyobrazení podobných desek získati zrcadelné obrazy libovolných jiných předmětův. Podaří-li se to, pak nahražen bude dosavadní způsob mechanického známkování telefotií, t. j. elektrickou dopravou zpráv selénomagnetickými přístroji od původních zpráv odražených paprskův a jich fotografováním na stanici přijímací.

4. Podaří-li se telefoticky obnoviti podobu lidskou, nebude těžko stanice pro dalekou rozmluvu zařídíti tak, aby osoby, které se do velikých vzdáleností smlouvati chtějí, také se vzájemně viděly.

5. Další důsledek bude optofonie, t. j. záměna světelných zjevů ve slyšitelné zvuky. Vložením telefonu naslouchajícího do proudovodu, ve kterém jsou vyvolávány změny proudů, způsobené selénovou buňkou, na kterou dopadají rychle po sobě paprsky ode všech bodů nějakého předmětu, po případě přiměřeným spojením takového telefonu nástrojem strunovým, zamění se viditelný zjev osvětleného předmětu akusticky.

. Pak přibude optografonie, t. j. umění slova na papírku vyznamenaná opět slyšitelnými učiniti. Přivedeme-li totiž paprsky odražené od zrcadlící blány, která mluvením byla ve chvění uvedena, na proužek velmi citlivého, pohybujícího se papíru, jejž lze učiniti průhledným, bude umožněno silným osvětlením a rychlým převedením jeho před selénovou buňkou mluvená slova opět slyšeti, za přispění telefonu vloženého do téhož proudovodu se selénovou buňkou.

7. K ní pojiti se bude fonoptografie, t. t. mluvená slova budou fotograficky zvěčněna, ne tedy psána. Rozložíme-li totiž paprsky odražené od blány mluvením se chvějící v několik oddělených paprskův, a vedeme tyto na pohybující se, proti světlu citlivý proužek papíru, zdaří se mluvená slova v podobě číselných hieroglyfů pojmouti a tak graficky znázorniti myšlenky diktováním, na místě zdlouhavého psaní.

8. Další pokrok se objeví, až nahradí se fonograf optografonem; tu se metamorfosované vlny zvukové ještě zřetelněji obnoví a tím zavede se hyalofonie, t. j. umění zvuk světelně na povrch připraveného válce pojatý obnoviti opět ve zvuk.

9. Pak přibudou hyalofotie, t. j. umění paprsky od předmětu odražené tak uchytiti na povrch citlivého válce, aby mohly býti obnovovány, a hyaloskopie, t. j. umění současně obnovovati úkazy světelné a zvukové.

10. Dle dosavadních zkušeností nelze dosud domýšleti se, že by se vzájemné vidění zdařilo bez dvou drátův. (Scezepanik má 3 dráty.)

---

*) Jak dalece tyto odstavce nálezem Scezepanika byly již uskutečněny, viz článek o telekroskopu: Z Říše vědy a práce ročník IV. čís. 17. Pojednání mé bylo napsáno již před 4 léty.

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Ruská knihovna (Sv. XXII., XXIV, XXVI). — Ze čtyř svazků Ruské knihovny, jež jsem posledně četl, jsou tři Turgeněvovy. Jsou tu hlavně jeho slavné romány Otcové a děti, Dým, Novina. Při Turgeněvovi nedovedeme být dost dobře kritiky, -- křísí příliš mnoho krásných dojmů, jež četby našeho studentského mládí zanechaly ve všech koutech a záhybech naší duše. Každá stránka je rozvíjeje, přivádějíc duši v slastné rozechvění, navzdor rozumovým poznatkům, jež jsme si zatím o spisovateli nastřádali. Bazarov Otců a dětí nebude pro nás nikdy ničím jiným nežli naším někdejším pyšným ideálem bezohledného krajního positivisty, s nímž jsme se povznášeli nad dětinské citové slabůstky zženštilé sentimentálnosti. Ztělesňovali jsme v něm svůj sen o moderním hrdinství, zničili všecky iluse, jež mají člověku osladiti bolestnou hořkost života, a přijímati nejkrutější a nejcyničtější pravdy s jasnou a klidnou tváří. S Bazarovem smáli jsme se lásce, která unyle vzdychá, píše verše, zbožňuje a se koří, chtějíce jako on uznávati jen surový přírodní pud, jenž se ukojí, povolí-li žena, nebo statečně potlačí, po případě uvolní jinou cestou. S Bazarovem hleděli jsme s vysoka na všechnu rodinnou i přátelskou něžnost, na všechno chlapecké mazlení, a hlásili se jen ke svazkům a stykům založeným na zájmových faktech. S ním jsme se kasali házeti si do očí nejpeprnější nahou skutečnost, potírati frase a pošklebovati se poesii. A ten sen positivistického heroismu (à la Strindbergův intendant Borg v Na břehu moře), tehdy tak imposantní a rozohňující, vstává nám při dnešní lectuře ve vzpomínkách tím skvělejší a opojnější, že se v něm před námi vztyčuje všechna bujná síla, všechna věřící, nebetyčně sebevědomá dychtivost činů, jež v něm kdysi námi hárala a jež je dnes pro nás něčím tak cizím a nedostižně žádoucím. Tehdy jsme docela jinak četli odstavec, který cituje Hennequin, aby dokázal v Bazarovu prvky hamletovského typu Turgeněvova, tam, kde se Bazarov za dřímotného letního odpoledne válí s Arkádijem ve stínu senné kupy: »A já si myslím: já ležím tuhle pod stohem . . . Uzounké místečko, které zaujímám, je takovým drobečkem proti ostatnímu prostranstvu, kde mne není a kde nikomu do mne nic není; a část času, který mi dopřáno bude prožiti, je tak nepatrná proti věčnosti, kdy mne nebylo a nebude . . . A v tomto atomě, v tomto matematickém bodě obíhá krev, pracuje mozek, je také touha po něčem . . . Jaká to škaredá věc!

Jaká to hloupost!« Byli jsme hrdi, že to všechno víme, cítili jsme se tak očištěni a povzneseni nad všední dav, nad ony, kteří »mají mnoho práce a nedělají si starostí o svou nepatrnost, tato jim nesmrdí«. My si toužili dělati takové starosti, cpáti si hlavu nejčernější filosofií, vždyť v nás bylo tolik mízy a jarosti! A pak: šustivá suchá voňavá tráva, slunce pálící za tenkou záclonou souvislých bělavých oblak, kohouti o závod kokrhající a budící pocit ospalosti a nudy, plačtivý neumlkavý pískot mladého jeřábka, — v té sladce mdlé náladě bylo nám nepopsatelnou rozkoší tak pesimisticky mudrovati. Nic nebylo nám závidění hodnějšího nad Bazarovovu smrt! Zaklíti, zamlátiti stolem a pak se zatatými zuby, ale bez výčitek, stesku a strachu podstoupiti poslední nutnost života! A to jen ze šlechetné obětavosti! A to po prvním i posledním polibku vnadné a zajímavé dámy, kterou miloval! Nikdy nebude smrt Bazarovova našemu srdci tím, čím je Hennequinovi: včasným podtětím červivé existence, nýbrž nezbytným dovršením ohromného positivistického rekovství. Nevím hned tak knihu, při níž bych prožíval tolik bývalého nadšení! Ale i Dým: nebyl-li Dým naší první omamnou závratí hrozné lásky? Snad bychom jej měli dnes studovati se stanoviska našich názorů o poměru muže k ženě. Snad bychom měli zkoumati v Irině Turgeněvovo pojetí ženy-démona, jež ve svých rozmařilých všeovládajících choutkách po raffinovaných požitcích bohatství, elegance a marnivosti trávi se věčně živou, závistnou a vášnivou žízní po vroucích, šílících a zoufajících srdcích ušlechtilých mužů, které vyssaje a ušlape. Snad bychom měli sondovati v Litvinovu slabost jemné mužské inteligence, neschopnou vzepříti se proti otroctví, v něž je strhává drzá, opovážlivě ďábelská hra ženského rozmaru. Citovali bychom na vysvětlenou Potuginovu sentenci: »Jistě se některé do rukou přece dostanete. Člověk jest sláb, žena jest silna, příležitost nejsilnější: jest těžko spokojiti se s bezbarvým životem, úplně na sebe zapomenouti nelze . . . a zde jest krása a účast, zde jest vřelost a světlo, jakž se protiviti? A člověk k ní běží jako děcko k chůvě. Nu a potom, ovšem, nastane chladno, temno a pusto . . . jak náleží. A skončí to tím, že člověk všemu odvykne, vše přestane chápati. Nejprve nebude chápati, jak možno milovati, a potom nebude chápati, jak možno žíti.« (Proto Bazarov: »Po mém rozumu lépe jest tlouci kamení na ulici než dáti ženské zmocniti se třebas jen špičky prstu.«) V analyse toho druhu nesměly by scházeti zmínky o psychologických vztazích mezi dílem a Turgeněvovou trpkou vlastní životní zkušeností (paní Viardotová). Ale co platno, když dnes jako před léty přemáhá nás Dým pocitem slasti, býti svedenu a zničenu tak zvláštní, ve své kráse a ukrutnosti tak silnou, neodolatelnou ženou jako je Irina. U ní: žádná budoucnost! jen teď těch několik závratných, prudce a naprosto schvacujících okamžiků! »Buďme svobodni! K čemu tyto vzájemné okovy: Jsme teď spolu sami, ty mne miluješ, já miluji tebe; což nemáme nic jiného na práci, než-li vyzkoumávati jeden na druhém naše mínění? . . . Buďme svobodni, pravím. Den jest náš — věk jest náš. To byla žena našeho ztřeštěného hlídí, žena výlučné, naprosté smyslnosti, u níž končilo vše po každé rozkojením chtíče: žádná morálka! žádné povinnosti! žádné odříkání! žena, jež poskytnutím svých vnad domnívala se vyhověti všem nejvyšším požadavkům lásky! Jak by bylo lze ji analysovati, ji, jejíž každé hnutí, každé

zachvění měkkých vonných vlasů nás kdysi elektrisovalo? Všecko kouzlo, jež může míti nedostatek mravního smyslu, nebezpečné, děsné kouzlo, je v ní, a to, co jsme z něho druhdy procítili, činí nám ji dosud příliš svůdnou, tajemně svůdnou, nežli abychom mohli se vytrhnouti ze svého očarování. Litvinov, Irinou zklamaný, ujíždí ve vlaku z místa podlosti a zkázy, před jeho očima nese se kouř, kotouče za kotouči, nepřetržitě se vinouce, vystupujíce a klesajíce, točíce se a lípnouce k trávě, a náhle mu napadá: »Dým, dým, opakoval si několikrát a vše se mu zdálo náhle býti dýmem, vše, jeho vlastní život, ruský život, — vše lidské, zvláště vše ruské. Všechno jest dým a pára, myslil si; vše jako by se bez ustání měnilo, všude nové obrazy, jev následuje za jevem, a v podstatě všecko je totéž a totéž: všecko kvapí, spěchá kamsi — a všecko mizí beze stopy, ničeho nedosahujíc; zadul jiný vítr — a vše se vrhlo na opačnou stranu, a tam opět tatáž, ustavičná, poplašná a zbytečná hra . . . Dým, dým, dým a pára.« Čekali jste, že bude lomiti rukama, bíti se do čela, rváti si vlasy, zoufati. Ale místo toho dumný melancholický klid, úsměvná resignace, smířlivá filosofie. Omamující vír, bouřlivé výbuchy, střemhlavé řícení, — a náhle ticho, takové jasné stojaté ticho odpočívající duše: kouř se vine, vystupuje a klesá, rozplývá se, celý váš život s ním, — nepřipadá-li vám to pominulé zavíření, zaburácení a řícení ve své zločinné bezohlednosti tím vábnější a žádoucnější? . . Nu, opakuji, — vidíte sami: nejsem s to psáti kritiku Turgeněva. Ani tedy jeho Noviny ne. Vždyť celá Novina je pro mne shovívavý blažený usměv. Vždyť nedovedu v ní nic jiného nežli dychtivě, s unesenou zabranností spěchati po stopách svého někdejšího neporozumění. Proč bych se nepřiznal — vždyť je tomu tak dávno —, že jsem Novinu na poprvé špatně pochopil. Totiž, jejího hrdinu, Neždanova. Jako ne v Bazarovu, nenašel jsem tenkráte ani v Neždanovu »skeptika a reflektéra,« jenž neustále se obíraje »vlastními nepatrnými myšlenkami a pocity« a neustále se hrabaje »v různých psychologických pochybnůstkách a jemnostech« pozbyl pohotovosti k činu, stal se rozpačitým, k sobě nedůvěřivým váhavcem, zhynul v chabé rozervanosti tápajícího volního nedužívce. Divím se sám sobě, leželo to přece tak na snadě: »O Hamlete, dánský princi, jak vyjíti z tvého stínu? Jak přestati napodobiti tě ve všem, i v ohavné rozkoši samobičování?« Ale zkrátka, — sympathisoval jsem s Neždanovem v něčem docela jiném, připadal mi tak příbuzně ubohý pro rozpor, který jsem celým románem sledoval mezi jeho aristokratickými náklonostmi, mezi jeho aristokratickým založením na jedné straně a mezi nízkostí, sprostotou a hrubostí, do níž ho osud zatáhl na druhé straně. Pocítil jsem to hned v úvodní scéně, když se on, třiadvacetiletý mladík s »krásným, bílým obličejem, zdajícím se ještě bělejším od tmavočervené barvy kadeřavých ryšavých vlasů« vstoupil mezi podivnou trojici svých nehezkých, v chování drsných a neomalených přátel. A ten dojem se pak od stránky ke stránce stupňoval, zvláště od chvíle, kdy se Neždanov octne na statku Sipjaginých v ovzduší společenské zjemnělosti, jež by byla tak souhlasila s jeho přirozeností. Ne zvolání o Hamletu bylo mi pro něho výstižným, ale jiné, mnohem bolestnější a zoufalejší: »Ó, jak proklínám svou nervósnost, vnímavost, přístupnost dojmům,

hnuslivost, všecko toto dědictví svého aristokratického otce! Jaké právo měl vystrčiti mě do života, opatřiv mne orgány, jež se nehodí k okolí, v němž se musím pohybovati? Stvořil ptáka — a vetkl jej do vody. Esthetika — a do bláta! demokrata, přítele lidu, v němž pouhý zápach této ohavné vodky — »zeleného vína« — budí dávení«. Problém Neždanovova neštěstí zdál se mi rázu více vnějšího: ne to, že mnoho o sobě hloubal, bylo mi jeho záhubou, ale to, že byl svírán a jako v kleštích držen tím spřežením zavilých, posupných a sprostě fanatických lidí, mezi nimiž uvízl a před nimiž se nechtěl zahoditi. Jak jsem tehdy na ně nevražil, na všechny, Ostrodumova, Mašurinu, Markelova, Paklina! Všechno jeho hrabání v sobě, v různých psychologických pochybnůstkách, zdálo se mi právě odtud míti svůj původ: hledal stále toho »nějakého vnitřního červa«, kterého v sobě cítil a jehož se bál pojmenovati pravým jménem jen z té slabosti, která nás udržuje v každém bludu co nejdéle. Jeho sebevražda připadala mi ne jako zoufání nad sebou samým, ale jako útěk z křivé nemožné situace, do níž ho jeho vůdcové přivedli: »seděti v žaláři pro věc, v kterou nevěříš, to se již nikam nehodí;« píše v doušce svého posledního listu Marianně, tak skoro jako hýřivý důstojník, který se střílí pro nezaplatitelné dluhy. Je příliš patrno, jak bylo to mé pojetí povrchní a neúplné, ale co chcete? cítil jsem s Neždanovem jen ta nejasná muka, která mu působil styk s těmi drsnými, příkrými a neotesanými lidmi tajné agitace, a jen to zapírané lísavé blaho, když byl jich sproštěn a když se mohl volně oddati příjemnostem životního komfortu, lahodám společenské vybroušenosti a požitkům své citové delikátnosti. »Nuže, příteli, — panický Vladimíre, blahopřej mi: dostal jsem se na pastvu a mohu si nyní odpočinout a sebrati své síly. Žiju na kondici u bohatého hodnostáře Sipjagina, učím jeho synáčka, jím podivuhodně (v životě jsem tak nejídal!), spím tvrdě, procházím se do libosti, po překrásném okolí — a co je hlavní: zbavil jsem se na čas opatrovnictví petrohradských přátel; a ačkoli zpočátku hryzla mne silně nuda, nyní přece jako by mi bylo snáze. Záhy bude mi třeba navléci na sebe známý ti chomout, t. j. vlézti do koše, poněvadž jsem se nazval hřibem (vlastně proto mne sem pustili); zatím však mohu žíti drahocenný zvířecí život, zakládati na břicho — a třebas i skládati verše, přijde-li chuť. Tak řečená pozorování odkládají se na jinou dobu.« Je to úryvek z vesele a svěže naladěného listu Neždanovova jeho nejdůvěrnějšímu příteli Silinovi, před nímž si troufá říci sám sobě pravdu. Nezdá se vám na tom místě, že problém Neždanovova neštěstí byl tak prahravě rozluštitelný? Vskutku, měl jsem za to, že by se byl dal vyříditi nuceným odloučením od těch chmurných zanícenců. A proto je mi Novina, jak jsem již napsal, jediný blažený úsměv nad mým někdejším rozhořčením, s nímž jsem sledoval to domnělé násilí jejich, páchané na ubohé slabé bytosti. *jv.*

Z nové literatury německé. I. (Nové drama Hauptmannovo.) O dvacet let později než »Tkalci« odehrává se rovněž na slezské půdě děj nového dramatu G. Hauptmannova »Fuhrmann Henschel«, které ne 5. listopadu t. r. poprve přešlo přes prkna Berlínského »Deutsches Theater.« Úspěch nové této práce Hauptmannovy nebyl tak skvělý, jak

se snad očekávalo, a daleko ne tak pronikavý a hlučný jako při premiéře »Potopeného zvonu«. Zdá se, že obecenstvo přišlo do divadla s nadějemi přes příliš napjatými a že bylo dramatem na dobro rozčarováno. Kdyby nové hře byla předcházela kterákoliv jiná z prací básníkových a ne právě pohádkové drama o zvonu, zpívajícím v hlubinách jezerních, snad by úspěch její byl daleko větší. Ale zde obecenstvo ještě mělo přes příliš na mysli čarovnou náladu pohádkové hry, bylo příliš ještě opojeno vůní její a tajemným její kouzlem, než aby »Fuhrmann Henschel« byl mohl strhnouti je k obdivu. A jak také jinak. Před oči diváků, v jejichž duších zněl ještě ohlas nádherných veršů »Potopeného zvonu«, před oči diváků, které ještě žili cele v pohádkovém jeho světě mezi vílami a skřítky, v zelených stínech lesa a na výšinách strmých štítů horských, předvedl básník řadu figurek hrubých a jakoby tíhou života k zemi sražených, hranatých a sukovitých jako známé ony pitvorné figurky, řezané z klečového dřeva, plazícího a choulícího se po hřbetech Krkonoš, které za smutných zimních večerů vyřezávají ti lidé tam ve svých drobných, sněhem zasypaných chatách. A jako rozsochaté, dechem ostrých horských větrů a divokými metelicemi sešlehané a k zemi sražené pně kleče připadají nám ti drsní, celou svou bytostí k chudé svojí hrudě připoutaní, do sebe obrácení lidé, jichž osudy splétají a křižují se v »Povozníku Henschelovi«. Ne vysoké, pyšně a královsky nad všednost se týčící postavy, ale drobní, všední, prostí lidé to jsou. A nic nepřipomíná nám ani zdaleka, že půda, ze které ty figurky vyrostly a po které se namáhavě a krušně šinou na svých trudných drahách, jest táž, na níž se odehrála pohádka o potopeném zvonu, že pod týmž pruhem nebe žily i zlatovlasá rusalka Rautendelein i kyprá Hanne Schälova, služka a později žena povozníka Henschela. Postavy obou básní i osudy jejich tak pronikavě se od sebe liší jako poetická, vílami a lesními mužíky oživená zákoutí »Potopeného zvonu« od ovzduší sklepního bytu Henschelova a horské krčmy, v níž se děj z části odehrává. Rozmar básníkův miluje takové náhlé přechody a odlehlé protivy. Po »Osamělých duších« rozvinul před námi uchvacující obraz tragedie vyhladovělých tkalců, po té v »Kollegovi Cramptonovi« dal nám nahlédnouti v osudy chátrajícího uměleckého talentu, aby pak v »Bobřím kožichu« udeřil ve struny jizlivého výsměchu nad obmezeností a slepotou strážců veřejného pokoje a řádu, načež v »Haničce« poprve opustil půdu skutečnosti, na níž dosud s takovou láskou lpěl, a vzlétl do oblasti fantasie, pak ve »Florianu Geyerovi« z ruchu přítomnosti utekl se v lákavé ovzduší dávné kulturní epochy a ve velikých liniích pokusil se nakresliti řadu výjevů z veliké selské bouře středověké, a konečně v »Potopeném zvonu« v čarovné říši pohádek nalezl symboly pro veliké krise umělecké duše. V nejnovější práci své jakoby se vracel ke snům a touhám svých prvých dramatických pokusů, kdy po dlouhém tápání a bloudění domníval se, že nalezl konečně vlastní dráhu svoji a rychle rozhodnut, spálil s rozhořčením mladické svoje pokusy jako plody politování hodného bludu. »Povozník Henschel« jest dramatem, které nechce víc, než býti věrným odleskem několika scén ze života malých všedních lidí, hrou, jejíž všechna síla spočívá v tom, že jest plna pravdivosti a že v ní předvádějí se postavy věrně dle skutečnosti modelované.

To arci samo o sobě nestačí, aby vzniklo dílo, přetrvávající svoji dobu. Děj hry, odmyslíme-li si všechno podřadné a pro vlastní její vývoj více méně nepodstatné, jest velmi prostý. Henschel žil léta šťastně se svou ženou, dováže je lázeňské hosty do malého, zapadlého léčebního místa kdesi v Prusku a živě se poctivě povoznictvím. Nalézal vždy u své ženy oporu a pomoc v zápasech o chléb, dobrou duši, která sdílela jeho radosti a brala účast ve všech jeho starostech. Vedlo se mu dobře, ba zahospodařil si i nějaký ten groš, tak že mohl dokonce sem tam vypomoci i svému domácímu, majiteli lázní. Když skřehlý zimou a sešlehán mrazivým vichrem z pojížděk svých se vracel domů, zapomněl vždy brzo v měkkém teple své útulné domácnosti na přestálé trampoty a svízele, když byl na pochybách, žena vždy mu dobře poradila, starajíc se sama o rozkvět živnosti. Ale ta dobrá žena, davši život dítěti, postonává, postonává, až konečně po dlouhém utrpení umírá. Poslední okamžiky ztrpčovaly jí obavy, že Henschel pojme po její smrti za ženu služku Hanne Schälovu, která po dobu její choroby jim hospodaří. Mučena obavami a pochybnostmi, vymůže si na Henschelovi slib, že se neožení se služkou, ve které umírající tuší sokyni. Henschel slíbil, ale slibu nedostál. Smrt milované ženy dotkla se ho těžce. Chodí jako ve snách, cítí drtivou tíži svého osamocení. Jest příliš nesamostatný, než aby mohl žíti bez někoho, kdo by mu mohl poraditi v jeho živnosti a s kým by se o vše sdílel. Ke všemu jest zde ještě děcko, které nemůže zůstati bez matky. Hanne Schälova dovede využitkovati své situace, dovede se mu učiniti nezbytnou a chytrým manévrem, kterého dobromyslný, poctivý Henschel neprohlédne, urychlí jeho rozhodnutí a způsobí, že rozhodnutí to zní v její prospěch. Henschel zapomene na svůj slib a ožení se s bývalou služkou. Ale Hanne není takovou, jako byla jeho první žena. Je hrubá, sobecká, smyslná povaha, která si dobráka Henschela úplně podrobí. Vše, co jí připomíná doby, kdy v domě, jehož nyní jest paní, byla ještě pouhou služkou, musí býti odstraněno. Vyhání z domu starého kočího Hauffeho, který dlouhá léta poctivě Henschelovi sloužil, štve svého muže proti jeho přátelům a znesvařuje ho s nimi a ke všemu ještě poctivého dobráka klame. I dítě, které po nebožce zůstalo, umírá jí právě vhod. Henschelovo štěstí ztroskotalo se na dobro. Všude v místě již lidé si povídají o nevěře ženy povozníkovy, jen Henschel ničeho ještě netuší. Cítí, že to s ním jde jaksi s kopce, ale že by mu žena byla nevěrnou, o tom nemá ani zdání. Až jednou v krčmě vlastní švakr, s nímž se střetl v hádce, vyčte mu to. Stane se tak ve scéně neobyčejně úchvatné, kde třaskavinami přesycené ovzduší tak mistrně vystiženo, že vás samé schvátí strach. Černé, elektřinou napité mraky se srazily. Blesk uhodil. »Chceš, aby tě obelhávali,« volá rozčilen Walter, bratr první ženy Henschelovy na svého švakra, »nech se tedy podváděti! Ale máš-li ještě oči v hlavě, pak je přece konečně již otevři a podívej se kolem sebe, prohlédni přece jednou pořádně toho chlapa: podvádějí tě za bílého dne!« Athlet Henschel, člověk pověstný svojí silou v celém okolí, vzkypí. Ale ještě přemůže svoji bolest a svůj vztek. Neví chvíli, co dělati. Ale pak popadne švakra, který chce odejíti, za ruku, sevře ji a drží ji jako v kleštích. »Tady zůstaneš! Rozumíš?« volá naň a posílá pro svoji ženu. Ta při-

chází. Několik těch vět, jež manželé Henschelovi před celou hospodou vymění, patří při své prostotě k nejsilnějším scénám v novém dramatě. Síla obrova jest zlomena. Všechen vztek se střítil a bezmezná bolest sevře ubožáku srdce. »Je dobře! Je dobře!«, chroptí, složiv hlavu na stůl, úplně zdrcen lítostí a žalem. Konec jest prostý. Neštěstí, jež ho stihlo, vstoupí mu do hlavy. Divné myšlenky honí se jeho lebkou. Svědomí činí mu výčitky, že zrušil slib, nebožce daný a dobrý, zbožný ten člověk vidí příčinu všeho neštěstí právě v tom, že nedostál slibu svému. Bolest a lítost hlodají na jeho srdci a nejsa už pánem svých smyslů, sebevraždou učiní konec svým mukám. — Hlavní předností nového dramatu Hauptmannova jest pěkná charakteristika povozníka Henschela. To je postava plasticky modelovaná, plná života, hlava ostře vykrojená. Jaké umění representuje jediná tato postava, tesaná na prvý pohled jen hrubými údery dláta a přece při bližším přihlédnutí tak jemně propracovaná! Plna životní pravdy jest také žena Henschelova, Hanne, klidně vypočítavá přes všechnu svoji prudkou smyslnost. Jistě a na nikoho se neohlížejíc, nepodléhajíc zdánlivě žádnému vzrušení citovému, jde svojí cestou. Krok za krokem pracuje k tomu, aby slabého muže svého odtrhla od okolí, s nímž srostl, aby ho tak zbavila veškeré opory, bez níž nesamostatný ten člověk nedovede žíti. Úsečné řeči její, plné hrotů, kterých Henschel nepozoruje, výborně odpovídají povaze této drsné ženy. Z vedlejších osob pěkně načrtány postavy potulného kramáře Fabiga, koňaře Walthera, kočího Hauffeho, sklepníka George, svůdce ženy Henschelovy, a sešuntělého herce Wermelskircha, který rozpustiv svoji »šmíru« otevřel si hospodu. Jeho dcera Františka, děvče lehké krve, chtivá »nóbl« života, toužící po nějakém bohatém lázeňském hostu, nejraději takhle »po nějakém Rusovi«, jak sama praví, jenž by ji vzal s sebou daleko, daleko do světa — má jakýsi záhadný diabolický rys, připomínající »čertoviny« Ibsenovy. Všechny ty postavy skizzovány jen zběžnými, arci šťavnatými rysy, tu nahozeno trochu světla, pak zase tam, ale stojí před vámi v celé plastice své, »jako živé«, jak se říkává. Nejasná jest jenom postava majitele lázní Siebenhaara, jehož poměr k Henschelovi jest dosti záhadný. Ta postava jediná kreslena v neurčitých, rozplizlých rysech. Krásně zachycena nálada sesouvání se a borcení celých existencí: Henschela, jeho ženy, Siebenhaara, Wermelskircha a Hauffeho. Všichni šinou se, jeden rychleji, druhý pomaleji nezbytné katastrofě vstříc. Toto tragické ovzduší visí od samého počátku nad celou hrou jako těžký mrak. »Fuhrmann Henschel« neznamená ve vývoji básníkově nějaké epochy. Jest jenom intermezzem. Schází mu síla stěžejní nějaké idee, která by z účinné, realistické této hry činila skutečné moderní drama. Ale zasloužila by si plné pozornosti i kdyby ji byl nenapsal právě Gerhart Hauptmann. A že se jí této pozornosti dostává, tomu nasvědčuje těch čtrnáct vydání, kterých se její knihové vydání za měsíc dožilo. Drama psáno jest slezským podřečím.

* * *

»Sociální postavení ženy«. E. Gnauck Kühnová. Přednáška na 6. evangelicko-sociálním kongresu v Erfurtě dne 6. června 1895 (Knihovna Rozhledů XXIII.) Gnauck Kühnová stejně jako Laura Marholmová patří k oněm pracovnicím na poli emancipace žen, které zahájily reakci proti oněm emancipovaným ženám, které jako pravé mužatky domáhají se

tysické naprosté rovnoprávnosti s muži. Tato zevní rovnoprávnost po názoru jejím panovala toliko v pravěku, musila však přestati, jakmile s vývojem kultury našla žena své působiště v domácnosti. Zde, pokud jde o dobu křesťanskou, panovala žena, nepostrádatelná družka mužova až do 11. století. Vývojem řemesel a dělbou práce, jím podmíněné, doznala žena v této pro ni klasické době domácího štěstí újmy, jež se stupňovala stále většími rozměry strojové práce, až došlo k dnešnímu pro ženu postavení. Názor Gnauck Kühnové tkví v přesvědčení, že již božské uspořádání přírody učí rozdělení práce mezi mužema ženou. Každý pokus tudíž, jenž směřuje k odstranění rozdílu mezi mužem a ženou, jest proti přírodě, a tedy marný. Ženě přikázán přírodou úkol býti matkou, býti středem domácnosti. Tomu úkolu nevyhovují však dnešní společenské řády, především proto, že je založení domácnosti obtížno, a že jest žen více na počet než mužů. Stav dnešní jest neuspokojivý, jak u žen proletářek, tak u žen inteligence hmotně zajištěných. První trpí přílišným břemenem práce a nemohou tedy dostáti svému přirozenému úkolu v rodině, čím pracující třída mravně a fysicky upadá. Ženy z inteligence pak trpí nedostatkem práce a tím nespokojeností, ba až odporem k životu. Tomu třeba odpomoci. Žena z tříd majetných nechť působnost svou, dnes tak obmezenou, prohloubí, nechť se inteligencí a věděním stane důstojnou družkou svého manžela. Když pak nelze jí najíti působiště ve vlastní rodině, nechť je najde v oborech souvisících s úkolem matky, v oboru výchovy, ošetřování nemocných, v lékařství atd. Ženě pak z lidu budiž na práci ulehčeno, zvlášť pokud jde o dělnici tovární. Nadbytek nabídky práce žen stlačuje mzdu netoliko její, nýbrž i mužovu. Rada některých, aby žena se odvrátila od továrny a hleděla si výdělku v rodinách, jest pochybena již proto, že práce tato nedostačí ani z daleka pro všechny, na práci odkázané ženy, a také valných výhod neposkytuje. Zákonodárství (německé) pak, na něž odkazují, ženu napořád dostatečně nechrání; zbude tedy jen třetí cesta, kterouž Gnauck Kühnova doporučuje, totiž svépomoc, která nevylučuje a nepodceňuje cenu státní reformy. Sdružují-li se hospodářsky silní v kartely, budiž i hospodářsky slabým dovoleno slučovati se na ochranu hospodářských svých zájmů. Ženy proletářky nechť se organisují společně s mužskými kolegy v odborných spolcích, aby mohly práci svou prodávati za stejnou cenu jako muži, pak mužové mohou se výlučněji věnovati živení rodiny, ženy budou moci více než dnes býti matkami a hospodyněmi. Jak patrno, přednáška nezabývá se příliš utopistickými plány, drží se v mezích oprav dnes dosažitelných a proto slibuje tím více výsledku její snažení. Poměry v německé říši, na něž odkazuje a z nichž své závěry činí, jsou dost obdobny našim. Snad jsou příznivější. Střízlivá, ale při tom důkladná práce svrchu jmenovaná, zasluhuje bedlivého přečtení i u nás. *Leda.*

Výtvarné umění. Druhá výstava spolku »Manes«. (Dokonč.) Z ostatních krajinářů Frant. Kaván svým rozkošným »Polním koutkem«, rovněž jako Jos. Holub, Boh. Dvořák a Otakar Lebeda podávají cenné ukázky svého umění. Na krásných, poetických a tak ryze malířských (tento moment bude nyní častěji třeba zvláště podtrhnouti) věcech Slavíčkových, který i tentokrát vrátil se k zamilovanému thematu

svému, truchlé nádheře podzimových barev, možno se přesvědčiti, jak správným a věrným byl umělecký profil tohoto malíře, který svého času p. Frant. Kaván v tomto listě načrtal. Jos. Jelínek, který již v prvé výstavě upozornil na svůj nepochybný talent, tentokrát na novo dokumentuje svůj smysl pro intimní krajinnou náladu. Značný pokrok, zdá se mi, učinil Ant. Hudeček, v němž zcela bezpečně uzrává pozoruhodný koloristický talent. Neplatí to o všech obrazech, kterými jest zastoupen. Ale jsou mezi nimi čísla velice jemná a delikátní, svědčící o tom, že u tohoto mladého umělce exprese odpovídá subtilnému a diferencovanému vidění. Dnes ještě nezhostíte se před jeho pracemi reminiscencí na známé jeho vzory, ale cesta, po níž jde, dovede ho zajisté k cíli. Mocnému kouzlu delikátních krajinných impresí Škotů podlehl úplně Lud. Kuba. Již ten moment sám, že dal na sebe působiti takovým vzorům, slouží mu ke cti. Skutečně také Lud. Kuba jest z nejzajímavějších našich uměleckých zjevů a každá z jeho prací jest novým důkazem, že úkol svůj nečiní si lehkým. Hledá svoji cestu, tápe ještě, ale víte již předem, že se neztratí. Pěknou večerní náladu vystavuje Ad. Wiesner, který kromě toho zastoupen návrhem na plakát. Slabé jsou ještě práce Al. Kalvody, který zde, tuším, poprve vystavuje.

Portrétů jest ve výstavě málo. Z nich nejvýše stojí práce Jos. Schussera a Kar. Špillara. Schusserův portrét prof. Hlavy jest trochu tvrdě malován, kdežto Špillarova podobizna dra Ed. Grégra zdá se mi přespříliš suchou a střízlivou. Schusser kromě toho vystavuje nedokončenou »Studii«, rozkošně malovaný akt, po jehož pleti hrají světelné skvrny. Jest to vše výborně malováno, jak se u Schussera již samo sebou rozumí. Schusser vidí a maluje světelné a barevné tony jako nikdo jiný u nás. Je těžko si představiti další stoupání této jeho virtuosity a přece nás každá nová jeho práce o něm poučuje. Zcela jinou individualitou jest Jóža Úprka, který rovněž libuje si v orgiích světla a barev. Vyvolati několika směle hozenými skvrnami celé třepetavé víření, splývání a plápolání živých, jásavých barev v bílém sálání žhoucího slunce — to dovede Úprka jako nikdo jiný. Ta virtuosita, s jakou dnes rozhazuje tyto barevné skvrny po svých obrazech a s jakou z nich kouzlí rázovité svoje figurky, podmíněna byla tuhou, dlouholetou prací, které se tento překypující umělecký temperament musil podrobiti. Bravuru jeho ukazují obrazy »Z Lanštorfských hodů«, a »Přástevnica«. Hlinitý dech rozpuklých hrud, z kterých brzy vytryskne mladá zeleň osení, ovane vás před poetickým obrázkem »Na jaře.« — V mnohém ohledu Úprkovi příbuzný Mikuláš Aleš zastoupen jenom jediným obrázkem »Slovanští Apoštolé«. Škoda že i této malé ukázce, kterou tento veliký umělec na výstavu mladých svých druhů poslal, nedostalo se příznivějšího místa. Je zavěšena nanejvýš nešťastně. — Arn. Hofbauer, autor obou výstavních plakátů »Manesa«, vystavuje dekorativní výplň s neobyčejně jemně malovaným ženským aktem. Ten je opravdu krásný a delikátní. Ale všechno ostatní mohlo z obrazu zmizeti a nebyl by tím pranic utrpěl. Zde chci také mimochodem podotknouti, že Hofbauerův výstavní plakát přes všechny dobré své kvality je mi málo plakátem, než aby mohl na sebe strhnouti pozornost, vynutiti si ji a tak dostáti vlastnímu úkolu svému.

Z prací Karla Šimůnka nejlíp se mi líbila elegantní, koketním švihem se vyznamenávající obálka na knihu. Za to »Sirková ulice«, tvořící nové číslo staropražských pohledů tohoto malíře, líbí se mi daleko méně, než dřívější pohledy. Je příliš těžká v barvě. Bizarním pitvorám a pohádkovým svým obludám zůstal Josef Panuška i tentokráte věren. Vystavuje suggestivní, jemně pracovanou kresbu »Černokněžník«, která při vší své hrůze nepostrádá jemné dávky jakéhosi v pravdě pohádkového humoru. Do ovzduší pohádek zašel si také Bedř. Wachsmann ml. pro svého »Vodníka«. Hned na poprvé se mu lov podařil. Bohatěji než se stalo, byl bych rád viděl zastoupena Jana Preislera, který tentokrát jenom několik drobotin vystavil. Totéž platí o rázovitém A. Němejcovi. Dvěma dosti slabými kresbami — pracemi, jak se zdá staršího data — obeslal tentokrát výstavu K. L. Klusáček.

Architektura zastoupena jednak pěknými společnými projekty pánů Bendelmayera a Němce, jednak skvostnými studiemi a návrhy Jana Kotěry. Smysl pro mluvu velikých monumentálních linií, ohromný dekorativní rozmach, fantasii a vkus — vše najdete na originelních projektech tohoto vzácně nadaného mladého umělce, jehož dalšímu vývoji možno hleděti s nejkrásnějšími nadějemi vstříc. Krásné jsou jeho studie z cest. Snad časem uvědomí si silný talent Kotěrův i ti, kdož až dosud věnovali svoji pozornost jenom originelním rámům jeho prací!

Dekorativní umění bylo pěkně zastoupeno pracemi Anny Boudové, které našly své kupce právě tak, jako malované nádoby Anny Krostové. Obě dámy byly v tom ohledu šťastnější než většina jejich kolegů. Prodalo se totiž letos zase po čertech málo. Ale jelikož toho bylo přece víc než loni, není třeba vzdávati se nadějí, že snad i v tomto ohledu se u nás poměry zlepší. Musíme se dožíti dlouhého věku, máme-li se toho dočkati, ale konečně — proč zoufati? *Jaroslav Kamper.*

— **Samostatnost** zazlívá nám slova, jež jsme o velikém formalismu mladé rad. pokrok. strany pronesli. Trváme na tom, co jsme řekli, že tento formalism je pro mladou stranu těžkým břemenem na mladém těle. Zpříma ohrožuje její život. Samostatnost míní, že veliká volnost »kozácká« v bývalé straně pokrokové byla příčinou rozpadnutí strany. Mýlí se. Může se poučit z brožury »Zápas o Radikální Listy« jmenovitě z řeči svého redaktora p. Hajna, že ne »kozáčtina«, ale absolutistické »staatsstreichy« pánů generálů stranu rozbily. Mluví tedy i historie pro názor náš, aby se v nové radik. pokrokové straně příliš necentralisovalo a nereglementovalo a potřebné na to úsilí raději věnovalo práci kulturní.

— **Lidové universitní kursy v Praze** počnou po Novém roce při fakultě lékařské a filosofické, hlavně z oboru věd demonstrativních. Také na venkově se přikročilo k provedení této práce, zásluhou tamní mladé inteligence. Tak pořádají se kursy ve Slaném, Humpolci, Hradci Král. O těch kursech ještě promluvíme.

— **Bestia triumfans** má o závažného odpůrce více. České studentstvo vypovědělo jí na schůzi dne 27. list. v Karolinu rozhodný boj. Zprávu odložiti musíme na příště. —

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Oslava 80. narozenin dra. F. L. Riegra, jež připadne na den 10. prosince, stane se nejen všeobecnou manifestací pro našeho starého politického vůdce, nýbrž i rehabilitací věci, již zastával, a do jisté míry vysloveným souhlasem se směrem politiky, již on řídil. Hluboká úcta k muži, jehož celý život věnován byl národu, k našemu patriarchovi, ozářenému slávou dějin světových, svítí i na cestu dnešní oficielní české politiky, beroucí se ve stopách Riegrových. Nemohlo se dostati větší rehabilitace Riegrovi, než když strana, která jej ve volbách porazila, nyní koná to, co on konal. Máme toho dosti nápadný příklad ve vnitřních politických událostech v mladočeské straně. — Zdálo se, že afery českých záložníků pro české hlášení slovem »zde« poznenáhlu zapadnou v zapomenutí. Ale ministr války Krieghammer učinil z toho rázem událost velikého politického významu. Setník Wiesner, jenž řídil kontrolní shromáždění v některých jižních okresích v Čechách, nařídil, aby předvolaní odevzdávali vojenské pasy mlčky. Nebylo také na kontrolních shromážděních setníka Wiesnera nižádných srážek a nepříjemností. Již se za to mělo, že tímto způsobem šťastně objevena cesta, jak by se za nynějších poměrů dala věc ta alespoň obejíti, když najednou vydán byl rozkaz ministra války Krieghammera, ve kterém prohlášeno jednání setníkovo za slabost a nedostatek energie a uloženo bylo sborovému velitelství, aby setníka náležitě potrestalo, jemu trest do kvalifikační listiny zapsalo a zároveň všem aktivním důstojníkům obsah tohoto rozkazu oznámilo. Tím stala se věc záležitostí vysoce politickou. Přišla právě ve chvíli, kdy vládě i Mladočechům způsobí největší nesnáze. Hlavně ovšem Mladočechům. Nyní již nemohou ji mlčením pominouti. To slůvko »zde« může se státi silným, neustále palčivým agitačním prostředkem proti politice etapové a vládní. Vláda asi nepomůže. Ministr financí, dr. Kaizl, pravil deputaci českých mediků, že vláda v té příčině nemůže ministra války k ničemu nutiti, správa vojenská nepovolí. Jíti pro to do oposice, nyní, v tu chvíli, když Mladočeši čekají splnění některých požadavků, k tomu se klub neodhodlá, vzdor prohlášení poslance Adámka a j., aby se nepovolnost vlády pokládala za casus belli. Jest to situace, jaké ztrpčovaly i Staročechům život v pravici a která, dle všech zkušeností, nebude zajisté posledním martyriem dnešní politiky mladočeské. Prozatím klub se vyhnul zásadnímu rozhodnutí ustanoviv se na tom, podati hr. Thunovi promemoria. V oficielním orgánu strany České Revui, volá se do Čech: »Přestati musí v české politice aktivní dualismus, pro ni osudný, který se vleče již celých dvacet let, dualismus jiné politiky doma, jiné ve Vídni. Tato dvojklannost zabila konservativní politiku českou — nic jiného.« Nuže, čekáme, že poslanci budou s oficielním orgánem za jedno a že půjdou mezi voličstvo a učiní dualismu konec. Promemoria a sjezd důvěrníků jest příliš málo. Nejíti mezi voliče a neříci celou pravdu, bylo by tolik jako v bezvládném fatalismu očekávati poslední ránu. Chceme míti jasno. Od upřímnosti poslanců závisí počátek zdravého vývoje politických stran

u nás. Aby jen jediná strana zastupovala celý národ se všemi protichůdnými názory a zájmy jeho jednotek, ten názor jest již dávno přežilý. Různé potřeby organismu vymáhají i svých vlastních orgánů. Potřebujeme vážných a silných pokrokových stran, jež by mohly jít mezi lid s novodobými ideami, reformními názory a programy. Dnešní »dvojklanná« politika je takovému vývoji vůbec na překážku. Dnes nespokojenci mohou agitovati proti etapní a vládní politice mladočechů ukazujíce na její odpory v činech a slovech, na její ústupnost, nestatečnost atd. O svůj program nemusí se prozatím mnoho starati. Pro strany jest vděčnějším agitačním prostředkem kritika a negace, než positivní reformní a osvětná práce. To se všechno změní, jakmile Mladočeši řeknou doma o své politice plnou pravdu. Pro s t r a n u je v tom daleko méně nebezpečí, než v jednání a počínání dnešním. Mladočeská politika dospěla k přesvědčení, že je u nás m o ž n á jedině p o l i t i k a v ý h o d. Dobře. Jest její povinností poznání to poctivě a zpříma hájiti. Ukáže se pak, že jest u nás také n u t n a p o l i t i k a z á s a d. Ta bude úkolem jiných stran a z těch bude míti největší úspěch ta, jejíž zásady a program budou pro další, již nutný u nás pokrok politického života nejvhodnější a nejzpůsobilejší. To rozdělení funkcí jest nutné. V situaci, v níž dnes politika mladočeská a vůbec politika rakouská jest, není snad pro stranu mladočeskou jiné volby, než ta politika, jakou dnes koná. Ale nelze zamlčeti, že jest na odpor přesvědčení a zásadám a také potřebám veliké části národa.

Říšská rada debatovala o návrhu posl. Daszynského na podání žaloby proti celému kabinetu pro vyhlášení výminečného stavu v Haliči. Čtenáři Rozhl. mají v 1. a 2. čísle pěkný obrázek o Haliči, nebudeme tedy reprodukovati obraz, jejž demokratičtí polští poslanci nakreslili. Návrhy na obžalobu byly většinou pravice uhlasovány. Stanovisko Mladočechů k návrhu na obžalobu vyložil posl. dr. Engel: »Jest pravda, že také u nás byl r. 1893 zaveden stav výminečný, avšak nikoliv ze sociálních a hospodářských příčin, nýbrž z politických. Roku 1897 měli jsme též stanné právo; jest známo z jakých důvodů. Bránili jsme se proti výminečnému stavu, ale návrh na obžalobu jsme nepodali, neboť platná ústava — ústava to, kterou jsme nedělali my, nýbrž páni, kteří dnes náleží k oposici — možnost takového opatření skutečně dopouští.«

V Přerově konal se 27. listop. druhý sjezd ujařmených měst. Sjezd svolal, jako sjezd první, prozatímní výbor Dr. A. Janda, Dr. H. Richter, Dr. Fr. Šromota, jenž v provolání praví: Chceme ujařmená města moravská, tedy ta, jež s přirozenou svou většinou obyvatelstva českého nalézají se v područí panství německého, vyrvati z objetí nepřítele. Ku práci chceme přinutiti ta sta a tisíce inteligentů českých, kteří z hříšné lhostejnosti stáli stranou našeho národního zápasu. Každé město má své zvláštnosti, své individuelní poměry. Dle toho bude nutno organisovati práci. Škola, hmotná existence středních vrstev naší společnosti národní a politická práva naše na radnici i mimo město — budou onou půdou, na níž chceme se organisovati. Sjezdy mají význam informace, na základě které bude nutno sjednotiti se na soustavném programu pracovním. Těžiště celé práce ležeti bude v organisaci, kterou dá nám sjezd, jejž svoláváme.

Jiskřička naděje, že by mohlo skutečně dojít ke zřízení české techniky na Moravě, přiměl šovinism moravských Němců, aby protestovali. Nejdříve se ozvali olomoučtí Němci, po nich obecní výbor v Brně. Všichni poslanci němečtí byli vyzváni, aby se opřeli zřízení čes. techniky a zasadili se o německou universitu na Moravě. Také němečtí studenti promluvili.

Posl. Daszynskému patří zásluha, že dne 16. listop. dal světu materiál ku zobrazení typu radikálního tygra a že vůbec nakreslil obraz jeho tak dokonalý, že by

měl býti pojat do učebnic o politice. Lomozná rvavost posl. Wolfa, jenž neopomene žádné příležitosti, aby z ní pro sebe nekořistil, již předem svědčila o tom, že tento člověk křičí a hází kolem sebe lesklými frásemi vlastenectví, odvahy, nepoušenosti atd. jen aby lidi zaslepil. Každý, kdo příliš hlučí, je velmi podezřelý prorok. Ethika se nedá rozšiřovati pathetickým pokřikováním na tržišti. Lidé, jež s n i č í m nejsou spokojeni a v š e c h n o haní, jsou jistě spekulanti. Wolf, jenž volán nevolán stále se vydává za obhajce a strážce německého lidu, spekuluje při tom na kapsy svých drahých sourodáků. Ve veřejných hostincích v německém území v Čechách visí pokladničky na sbírky pro posl. Wolfa, pokladničky s jeho podobiznou. Dává sbírati peníze, aby se mu dala prý částečná náhrada za finanční ztrátu, kterou má z vykonávání svého mandátu. V továrnách se při výplatě strhuje dělníkům a dělnicím pro Wolfa. V mnoha německých obcích, v Chomutově, v Žatci, Duchcově, Mostě, Teplicích, Chebu, Liberci, Lípě, Chabařovicích konány výnosné sbírky pro Wolfa; dle liberec. Volkszeitung sebralo se v Liberci 892 zl. 11 kr., v okolí 2153 zl., v Chebu 2600 marek a j. Obec Rochlice dala Wolfovi 50 zl., ale pro místní chudé peněz nemá. Tak sebrány byly již tisice. Pohlednice s p o d p i s e m Wolfovým prodávají se po 10 kr. atd. Uvádíme to zde ne z té příčiny, že je Wolf německý nacionál, nýbrž jako ukázku podařeného vzoru politického spekulanta, o jaký není nikde nouze. Jak se teď lidé diví středověkému obchodování s odpustky! Jak se budou jednou diviti kšeftům s vlastenectvím a politikou za naší doby! Z Wolfa bychom se mohli i u nás něčemu přiučit!

Hlídka hospodářská.

Zřizování rolnických skladišť na obilí patří k otázkám, jež stále důrazněji se hlásí o uskutečnění. Rolník uvědomuje si, že nynějším způsobem nuceného prodeje obilí za nejlevnější cenu obchodníku prostředkovateli jest v nehodném postavení bezprávného nevolníka a také dosti již dostalo se mu poučení, jakých výhod i povinností by se mu zřízením obilních skladišť dostalo. Český odbor rady zemědělské zabýval se již touto otázkou také a dle zprávy komitétu o vydání zemského zákona v příčině zřizování obilních skladišť a poskytování půjček na warranty okres. hospodář. záložnami, usnesl se na požadavcích, aby 1. zřizována byla obilní skladiště rolnická na principu soukromých skladišť, 2. aby zřizování těchto skladišť ponecháno bylo hospodář. spolkům, družstvům a autonomním korporacím, při čem by spolupůsobení okres. hospodář. záložen bylo žádoucno a 3. aby se zemský výbor král. českého dohodnul s vládou o udílení podpor ke stavbě jakož i o poskytování nezúročitelných záloh k opatřování provozovacího kapitálu hospod. spolkům, družstvům, nebo samosprávným korporacím, pokud se bude jejich působnost vztahovati na celý zastupitelský okres anebo na několik sousedních okresů a účast veškerého rolnictva dotyčných okresů připustí. Český odbor rady zemědělské, žádá tedy princip zařízení skladišť soukromých t. j. takových, jež mohou na zboží uložené poskytovati zápůjčky, zbožím takovým obchod vésti a jednoduché skladní listy na uložené zboží vydávati. Na rozdíl od těchto jsou veřejná skladiště takovými podniky, které se na základě zvláštní koncese zabývají po obchodnicku ukládáním zboží na cizí účet a jsou oprávněny vydávati indossovatelné listy skladní, t. j. list držební a list zástavní, jež možno, i každý o sobě zvláště převáděti na osoby jiné. Exekuce na zboží uložené ve skladišti veřejném díti se může na listiny o něm svědčící. Veřejná skladiště nesmějí pod ztrátou koncese vésti obchod se zbožím, které by se hodilo k uložení do skladiště, a to ani na vlastní účet, ani na účet cizí. Také nesmějí na zboží ve skladišti

svém uložené poskytovati půjčky na svůj nebo cizí účet. Naproti tomu skladní listy, jež vydávají soukromá skladiště, slouží sice za důkaz o uložení určitého druhu a množství zboží, ale nepostupují je, tak že zboží v soukromém skladišti uložené může býti dáno v zástavu (ve smyslu právním) jen tehdy, když bylo buď zároveň převzato anebo alespoň tak poznamenáno, aby každý mohl snadno seznati, že je zastaveno. Také exekuce na zboží ve skladišti soukromém uložené nemůže býti platně provedena zabavením listu skladního, nýbrž jen zabavením samého zboží.

Věcí tou zabývá se i Úvaha o zřizování rolnických skladišť na obilí, vydaná okresní záložnou hospodářskou v Čáslavi. Pisatel této úvahy, pan Čeněk Riedl, účetní jmenované záložny, podnikl cestu po Bavorsku, aby nasbíral zkušenosti a zpráv o zřízení a vedení tamních skladišť a praví ve své zprávě: Skladiště veřejné má před soukromým hlavně tu výhodu, že skladní listy jeho jsou převoditelné, čím zboží samo libovolně do jiných rukou přecházeti může, aniž se jím hnulo a že vedle listů skladních vydává i zvláštní listy zástavní (warranty), jimiž zboží ve skladišti uložené snadnou ruční zástavou se stává. To hodí se pro obchodníky velkých měst, ne však pro rolnictvo., neboť pro příliš malý počet skladišť se neujalo dosud půjčování na varranty ani mezi obchodníky, rolnictvu jest však věcí téměř neznámou a pro směnečnou přesnost řízení svého se jemu ani odporučovati nemůže. Proto se pro potřebu stavu rolnického skladiště veřejné zřízením svým nikterak nehodí. Potřebě té sloužiti mohou jedině skladiště rázu soukromého, které právě nedostatkem konkretních předpisů větší volnosti požívají a tím praktickým potřebám se lépe přizpůsobiti mohou. Úspěchy, jež vykazují rolnická skladiště na obilí v sousedních zemích německých, zakládají se v tom, že od svých účastníků obilí buď za pevnou cenu, neb ku prodeji komisionářskému přejímají, na strojích přečišťují, dle jakosti rozdružují a pak hromadně prodávají, čím poměrně daleko lepších cen za ně dosahují. Jmenovitě dodávky vojenské a uzávěrky ječmena do pivovarů jim činnost tu umožňují, což ku prospěchu obou stran, dodavatelů i spotřebovatelů se stává. Jsou to tedy zrovna ty obchody. které u nás soukromá skladiště konati mohou, veřejná však prováděti nnsmějí. Pokud známo, vyniká činností v oboru tom hlavně skladiště ve Windsfeldu v Bavorsku, náležející záložně kraje středofrankského, k níž r. 1896 již 183 záložen Raiffeisenových přináleželo a té doby zajisté již 200 záložen přináleží. Skladiště to jest jaksi centrálním, neboť vedle něho jest v kraji středofranckém ještě několik jiných menších skladišť rolnických, avšak potřeby a obchody jejich opatřuje výhradně správa krajského skladiště Vindsfeldského, sídlem v blízkém Dittenheimu, tak že jednotlivé záložny Raiffeisenovské ve svém obvodu sbírají přihlášky na dodávky obilí a objednávky potřeb svých a zasílají je záložně Dittenheimské, správa této pak podle přihlášek těch uzavírá smlouvy a nechá, dle znění dodávek, jednotlivé vagony obilí pro úsporu dovozného dle potřeby někdy též z jednotlivých stanic přímo odesílati. Jsou to tedy z pravidla sdružení záložen Raiffeisenovských, které při vydatných podporách vlády skladiště taková zřizují, poněvadž by jednotlivé záložny R. na úkoly takové nestačily. Tak i skladiště Landshutské blíže Mnichova náleží tamnímu okresnímu svazu záložen hospodářských, sestávajícímu ze 12 záložen R. v městě a okolí jeho sídlících.

Aby však zřizování skladišť na obilí ponecháno bylo hosp. spolkům, neb hosp. družstvům a po případě autonomním korporacím, tedy obcím aneb zastupitelstvům okresním, jak čes. odbor zeměděl. rady požaduje, doporučovati se nemůže, poněvadž jak hosp. spolky, tak i hosp. družstva jsou k úkolu tomu velmi slabá, nemajíce prostředků peněžních, a nemohouce se ani vykázati účastenstvím veškerých rolníků svého obvodu. Obvody jednotlivých obcí jsou též k úkolu tomu příliš malé a při

zastupitelstvech okresních bývají zástupcové venkovských obcí v menšině a jiní by se pro to získati nedali. K tomu by se byla lépe hodila povinná společenstva hospodářská když jich však dosud není, jest nejlépe použíti k tomu organisace, která se nejvíce podobá té, jež se jinde v úkolu tom tak osvědčila a sice okresních záložen hospodářských. Přihlédne-li se k obvodu jejich činnosti a účastenství rolníků, shledá se, že to, co na př. v Bavorsku podniknouti může okresní svaz záložen Raiffeisenovských, to v Čechách zastane jediná okresní záložna hospodářská, neboť obvod její jest asi stejný a účastenství rolnictva zde četnější a co hlavní jest, správa jednotnější. — Považujeme návrh p. Riedlův za zdravý a snadno proveditelný.

Z naší doby.

— **Z kalendáře ztřeštěného Wilsona.** Často nemívá člověk zlé návyky, ale něco horšího. — Těžší jest určovati pravidla životní než dobře jednati. — Člověk snáze vyslechne desetkrát po sobě hanu než jediné nepravdivé zalichocení. — Na hluku nezáleží: často snese-li slepice jen jedno vajíčko, kdáká tak hlučně, jako by byla snesla malou planetu. — Dějiny učí, že chce-li silný, osvícený národ připraviti o něco národ slabý a nevzdělaný, že se tento musí mírumilovně podrobiti. — S poctivostí nejdál dojdeš, praví přísloví; ale s líčenou poctivostí šestkrát dále. — Byl tak skromný, jako noviny, když mluví o svých přednostech. — Žíti jest tolik co trpěti. Ani humor není pramenem radost, nýbrž bol. V nebi není žádného humoru. — Zkušeností se máme státi moudřejšími, ale nepříliš moudrými. Kočka, jež se jednou spálila na horké peci, příště již nikdy více na to místo nesedne a dobře učiní. Ale také více již nevleze ani na studenou pec. — Jsou lidé, již mají školáčky za povrchní a lehkomyslné. A přece školáček to byl, jenž pravil: »Věřiti jest, když věřím a při tom vím, že tomu tak není.« — V každém povolání musí člověk projevovati zdravý rozum, má-li mít štěstí; jen v právnictví jest lépe zdravý rozum schovati. — Člověk má smysl pro právo a smysl pro nepravost. Dějiny učí, že pomocí prvého smyslu hleděl vždy právo obejíti a pomocí druhého z nepravosti těžiti. — U nás máme tři neocenitelné statky, za něž ani nemůžeme bohu dosti děkovati: volnost projevu, svobodu svědomí a chytrost, nikdy neužívati volnosti ani prvé ani druhé. — Nechť jest tvůj zevnějšek třebas zanedbaný, ale v srdci buď všechno čisté. — Jak je dobře, že jsou na světě blázni, již chytrým napomahají. — Ruský samovládce má více moci než kterýkoli člověk na světě; a přece kýchne. — Od pokušení jest ochrana rozmanitá, nejspolehlivější je zbabělost. — Odpusť a zapomeň! To není tak nesnadno, rozumí-li se tomu dobře: zapomenouti na nepohodlné povinnosti a zapomenutí si pak odpustiti. Jen trochu kázně a pevné vůle a půjde to! — Cvikem lehce se naučíš snášeti neštěstí — totiž neštěstí jiných. — Snášeti štěstí dovede jen málokdo — myslím štěstí jiných. — Staré zlaté přísloví praví: Blaze tobě, nepotkáš-li cestou vzhůru za štěstím žádného přítele. — Našemu srdci mohou ublížiti nepřítel a přítel jen společnou prací: když jeden roztrušuje pomluvy a druhý nám je za tepla donáší. — Dlouho byl v ošetřování lékařů a pravil: Jest jen jediný prostředek, zachovati zdraví, jíst, co člověku nechutná, pít, co nechce a konati, čeho by raději nechal. — Kdo se honosí mravopočestností, podobá se soše s fíkovým listem. — Kdo předepíše národu jeho pověry, má více moci, než kdo mu dává zákony a skládá písně. — Vrásky by měly býti jen zbylý stopami úsměvu. — Ve dvou obdobích života by neměl člověk spekulovati: nemá na to prostředků, a pak, má-li na to. — Umiň si, že každý den něco vykonáš, k čemu nemáš zvláštní chuti. Pak brzy nebudou ti povinnosti na obtíž. — V umění státnické hleď si hezky všech formalit a nedbej moralit. — Jako měsíc má každý svoji temnou stranu, již žádnému člověku neukáže. *Mark Twain*

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VIII. 15. prosince 1898. Číslo 6.

František Ladislav Rieger.

V den dovršeného osmdesátého roku jeho života zalehl zase ryk ulice v starosvětskou, útulnou domácnost Riegrovu. Ne jako naposledy — tenkráte, před málo léty — jako ryk demonstrujících, podrážděných davů, u nichž těžko říci, co spíše jim dalo se shluknouti, zda dráždivé heslo, skutečný hněv a hořká lítost, či jenom chtivost skandálu, ta touha všech, kteří teprve shluknuti dávají jednotku, dáti pocítiti svoji moc těm, kteří sami vydají za zástupy. Tentokráte radostný a oslavný šum a ryk zalehl v ticho jeho pracovny, odkud tak bystrým dosud a nezemdlelým zrakem sleduje vlnobití politického života našeho, na němž již od let nebere aktivního podílu.

Ukazovalo se v tyto dny na jeho velikou životní práci a na ovoce, které přinesla, skizzoval se v slavnostních článcích obraz jeho vývoje, budovala se ideová kostra celého jeho díla. Ale na jedno se, tuším, zapomnělo. Na jeho osobu, na něho jako člověka. A přece, myslím, nelze si jinak, než právě z tohoto hlediska vysvětliti jeho úspěchy, jeho bezpříkladnou popularitu, neobyčejnou váhu, kterou každé jeho slovo kdysi mívalo. Pro úspěch praktického politika mají, myslím, zásady a programy význam teprve v druhé řadě. Rozhodným jest asi spíše kouzlo osobnosti. Leží již v samé povaze lidské, že naše sympatie a antipatie tak často vítězí nad silou a váhou důvodů. Ty mohou nás přesvědčiti, nakloniti, získati. Ale strhnouti a rozplameniti pro něco, bezpodmínečně si nás podrobiti, to dovede jen kouzlo osobnosti, tajemné fluidum, vyzařující z toho, kdo dovede udeřiti na ty jisté skryté struny v duši, které když se rozechvějí, celá bytost zvučí ssebou.

Kouzlo Riegrovy osobnosti jest neobyčejné. Jak promluví, získá si Váš respekt. Je něco v jeho hlase, ve slovech jeho chvěje se něco, co Vás uchvátí. Již řeč sama má zcela zvláštní kouzlo. Ta čeština, kterou on mluví, jest plna lahodné měkkosti a ryzosti, tak zcela jiná, než jakou mluvíme k sobě my. Něco nevýslovně měkkého a srdečného dýchá z jeho řeči. Za každým slovem jakobyste slyšeli tep jeho ryzího, čistého srdce. A v tom, myslím, třeba hledati příčinu všech jeho úspěchů i nárok na

plnou bezpodmínečnou úctu: síla přesvědčení to jest, která ozařuje celou jeho bytost. Cítíte neklamně, že co říká, také cítí, že je tím až na dno duše prolnut a naplněn, že slova jeho jsou vskutku věrným odrazem jeho myšlenek a citů. Na první ráz poznáte, že se neučil mluviti, aby mohl ztajiti své myšlenky. Přímost, hloubku přesvědčení vycítíte při prvním setkání z jeho řečí a skutků. Jest povaha prostá a průhledná a nehalí se v tajemné závoje. Důvěřivý jako dítě, přesvědčen, že všichni lidé jsou povahami tak poctivými, jako on, na prvé setkání podává se bez škrabošky. A tím si vysvětlíte, proč se tak často mýlil v povahách lidí, a proč tak často bylo jeho důvěry zneužito. Nedovedl také a nechtěl nikdy těžiti pro sebe. V nejhorších dnech, kdy dešť kamenů dopadal na jeho hlavu, nikdo nemohl mu v té příčině učiniti sebe menší výtky. Snad jenom to čisté svědomí a přesvědčení, že vždy jednal jen z pohnutek nejryzejších, dalo mu sílu přetrpěti všechny ty katastrofy, na které byl i jeho veřejný i soukromý život tak bohat.

Soukromý život! Zní to paradoxně, řekne-li se to o politiku, třeba již neaktivním, ale myslím, že není mu lze porozuměti a není ho lze ani cele pochopiti tomu, kdo ho neviděl doma. Tam, v tom rozkošném domě v Palackého třídě, pod jehož klenbami po celá desítiletí sbíhaly se nitky všeho našeho života, tam, v těch útulných, starosvětsky milých a světlých pokojích, tam možno teprve plně pochopiti styl jeho osobnosti. Ano, styl. Neboť patří ještě době, jejíž synové nebyli tvory tak měkýšovitými a bezpáteřnými, jak jsme my, děti sešeřené, roztříštěné a smutné přítomnosti, kteří již ani stylu své osobnosti nemáme. A zde, v těch salonech, s jejichž stěn svítí v zlacených rámech portréty lidí dávno zemřelých, pánů, zahalených v modravé šviháckě pláště z počátku století, s krajkovým jabot, s límci, jakoby po bradách vzhůru se šplhajícími a podobizny dam, se staromodními účesy a milými kroji dávno odložených mod, portréty malované štětci Tkadlíků, Schödlů, Machků a Manesů, v tom saloně, plném starého nábytku, teplém, vlídném a útulném, kam třeba si přimysliti jenom klavír, se svícemi hluboce uhořelými, na němž mistr Tomášek hraje. kterousi ze svých eklog nebo dithyramb, v tom saloně, kde Palacký okouzlen naslouchal své nevěstě, hrající na harfu, v tom saloně, pod jehož stropem shromažďovalo se kdysi vše, co v Praze a v Čechách vynikalo duchem, rodem, nebo jměním kde z každého koutu vane Vám vstříc měkká, sladká a nyvá vůně dob dávno uplynulých, kouzelná vůně staropražského salonu: jen tady, myslím, možno Riegra plně pochopiti. Jeho řeč, jeho úsměv, jeho pohled, vše jest v plném souhlasu s tímto okolím a vše má onen okouzlující rys srdečnosti a opravdovosti, který k Vám mluví se stěn a koutů tohoto salonu. Zde portrét i rámec shodují se na dobro, jeden doplňuje druhý.

A jako tady nikde nenaleznete stopy po kramářské pozlátkové eleganci našich dnů, tak v povaze toho, jenž tu jako jediný svědek dnů slávy tohoto salonu zbyl, marně byste hledali talmových vlastností, které dnes zakládají slávu a úspěch. Starý pán rozhovoří se s Vámi tak od srdce, s ohněm a porozuměním překvapujícím horlí pro zachování starobylého rázu Prahy, shledává analogie z ciziny, hledá cesty, které by bylo

v té příčině nastoupiti a zase již ze svých vzpomínek vypráví o stycích s Máchou, o konferenci s Tiszou, rozmluvě s tím neb oním vynikajícím státníkem, umělcem, literatem. Je pln svěžesti, vzletu, humoru a ohně, ale ten oheň není slamnatým nadšením. Není fantast a ani na okamžik neopustí realní půdy, zvyklý střízlivě účtovati s fakty a nezapomíná ani v soukromém rozhovoru na to, nač se tak často i na veřejných řečništích zapomíná: na mravní zodpovědnost řečníkovu. Člověk těžkého zrna, veliká osobnost. Nepotřebuje si uměle dodávati vážnosti, cítíte ji i v tom srdečném, prostém, skoro sousedském hovoru proplétaném tak často oblíbenou průpovědí jeho: »Kam se děje! Kam se děje!« Léta již starý pán nemluví v zákonodárných sborech, léta již jen z dáli pozoruje vývoj událostí, ale to kouzlo jeho osobnosti mu zůstalo, jeho řeč dnes právě jako před lety dotýká se přímo Vašeho srdce. A chápete všechny jeho úspěchy, chápete vášnivý oheň jeho kroměřížských řečí i střízlivou rozvahu posledních jeho řečnických výkonů. Je to veliká povaha, ryzí duše i srdce. Nedávno omlouval ještě sám ty myši, které v čas opustily tonoucí koráb. Jak by večer života takového velikého člověka mohl býti jiný než krásný?

Jaroslav Kamper.

O nové osnově stavebního řádu

pro Prahu, Plzeň a Budějovice, pokud dotýká se otázek uměleckých.

Dr. Čeněk Klier.

V druhé polovici listopadu t. r. byla vydána zemským výborem království českého osnova nového stavebního řádu pro Prahu, Plzeň, Budějovice a okolí s obšírnou »důvodovou zprávou«. Zemský výbor hodlá prý tuto osnovu předložiti již v nejbližším zasedání sněmovním, v prosinci t. r.

Jakkoliv úmysl zemského výboru, postarati se o brzké vydání nového, moderního řádu stavebního jest hodným uznání, přece nelze souhlasiti s tímto přílišným kvapem, následkem něhož není popřáno dosti času kruhům účastněným, aby osnovu pečlivě prozkoumati, o ní uvažovati, po případě svá upozornění, své námitky a opravné návrhy učiniti mohly. Právě při stavebním řádě máme smutné zkušenosti, že sotva zákon z r. 1886 byl vydán, vyskytly se oprávněné stesky a námitky, a proto by měl zemský výbor jednati nyní obezřetněji a vyčkati, až se o nové osnově vysloví ti, již mají zájem na dokonalém upravení poměrů stavebních. S povšechného stanoviska dlužno uznati, že osnova i důvodová její zpráva jest dílo propracované s důkladností a odbornou znalostí, a že jeví proti dosavadnímu zákonodárství stavebnímu veliký pokrok.

Objem platnosti nového stavebního řádu jest v osnově oproti zákonu z 10. dubna 1886 č. 40 zem. zák. česk. (pražsk. stav. řádu) značně rozšířen, vztahuje se jednak na široký obvod míst, jež souvisí

s Prahou i předměstími anebo jež se nalezají v malé jen vzdálenosti, jednak též na dvě další města, totiž na Plzeň a Budějovice s okolím. Nový stavební řád bude tudíž platiti pro tři skupiny: 1. pro skupinu Pražskou, jež zahrnuje v sobě: a) Prahu, b) Karlín a místní obce: Bohnice*, Hloupětín*, Kobylisy*, Libeň, Prosík*, Střížkov*, Troju, Vysočany*; c) Smíchov a místní obce Břevňov[1], Bubeneč, Dejvice, Hlubočrpy*[1], Jinonice*, Košíře, Liboc*, Lysolaje*, Motoly*, Radlice*, Rusín*, Roztoky*, Třešovice, Veleslavín*, Vokovice*; d) Královské Vinohrady a místní obce Braník*, Hodkovičky*, Hostivař*, Krč*, Michli, Nusle, Podolí, Vršovice, Záběhlice*; f) Žižkov a místní obce Hrdlořezy, Malešice, Strašnice; g) Chuchli*.

2. pro skupinu Plzeňskou, jež zahrnuje v sobě Plzeň* a místní obce Bolevec*, Božkov*, Doubravku*, Doudlebec*, Lobez*, Skorňany*;

3. pro skupinu Budějovickou, jež zahrnuje v sobě Budějovice* a místní obce Čtyři Dvory*, Mladou*, Rožnov*, Rudolfov*.

Účelem tohoto článku není probrati celou osnovu, nýbrž pojednati jen o částech, jež dotýkají se otázek uměleckých, anebo souvisí s těmito otázkami, totiž: 1. o plánech přehledných, 2. o plánech upravovacích, 3. o starých památkách, rázu a vzhledu obcí, 4. o šetření ohledů esthetických, 5. o umělecké komisi.

I. O plánech přehledných.

Důležitou novotu zavádějí již první paragrafy osnovy, předpisy o plánech přehledných a plánech upravovacích. § 1. ukládá obcím, pro které má platiti nový stavební řád za povinnost, »zříditi sobě přehledné a upravovací plány, které mají býti základem ku příští úpravě uvnitř dosavadní obce i ku rozšíření její.« Osnova tedy rozeznává dvojí druh plánů a sice: plány všeobecné, neb jak je nazývá, přehledné, a plány upravovací, jež mají řešiti podrobné upravení všech stavebních poměrů.

Plány přehledné zřídí se v měřítku 1: 10.000 a sice nejdéle ve 2 letech od platnosti nového řádu stavebního a sice pro každou ze tří skupin v úvodě uvedených zvláště. (§ 2.) Tyto plány, do nichž má býti pojato celé území obcí, mají stanoviti »hlavní zásady pro budoucí upravení a rozšíření obcí, a mají obsahovati: 1. označení ploch, které určeny jsou k tomu, aby byly zastavěny, jakož i ploch, které nesmí býti zastavěny; 2. označení pásem stavebních (§ 9.[2]), způsob a účel zastavení jich: 3. určení hlavních komunikací a vzájemného vhodného spojení jednotlivých obcí, dále označení vodních cest; 4. přesné výšky důležitých pevných bodů s vyznačením obvodu inundačního. (§ 3.)

* Takto označená místa jsou nově pojata v obvod platnosti tohoto nového stavebního řádu. Místa proloženým písmem označená jsou zahrnuta již v Pražs. stav. řádu z r. 1886.

[1]) Osnova uvádí zde správnější názvy místo obvyklých názvů Břevnov, Hlubočepy, Bráník.

[2]) Osnova rozeznává trojí pásma: první, jež obsahuje pozemky, které mají býti zastavěny souvislými řadami domů, druhé, jež obsahuje pozemky, které mají býti zastavěny bud souvislými řadami domů neb domy rodinnými a villami, a třetí, jež obsahuje pozemky, které mají býti zastavěny pouze domy rodinnými a villami

Plány přehledné mají dle úmyslu osnovy býti získány veřejnou soutěží (§ 4.). Soutěž tuto vypsati a vůbec všechny práce, jichž jest třeba ku sdělání těchto plánů, náleží t. zv. stavebnímu sboru, totiž úřadu stavebnímu druhé stolice. Pro pražskou skupinu sestává tento stavební sbor ze starosty města Prahy jako předsedy, ze 6 zástupců Prahy, volených sborem obecních starších, dále po jednom zástupci města Karlína, Smíchova, Král. Vinohradů a Žižkova, voleném ze zastupitelstva každého z těchto měst a konečně ze společných dvou zástupců všech ostatních měst, kteří volí se zvláštním sborem, do něhož vyšle každý obecní výbor po jednom členu ze svého středu. (§ 204.).

Stavební sbor po uplynutí lhůty konkursní má došlé návrhy předložiti zvláštní umělecké komisi, kterou sám zvolí a po jejím výroku rozhodne o návrzích těch a předloží své rozhodnutí zemskému výboru ke schválení. (§ 4.)

Nad jednáním sboru bdí zemský výbor, jenž vydá též potřebná pravidla, určuje sboru lhůty k jednotlivým pracím, a zajisté má právo, pakli by sbor otálel se získáním si plánů přehledných, sám konkurs vypsati a plány na ty náklad zúčastněných obcí opatřiti. Jakmile sbor stavební plán přehledný předloží, vyžádá si zemský výbor mínění místodržitelství a stanoví s konečnou platností přehledný plán, totiž buďto schválí plán ten tak, jak mu stavebním sborem byl předložen, anebo provede sám změny, jež uzná za vhodné. (§ 4. odst. 2.) Změna plánu přehledného, jenž tímto způsobem byl schválen, má býti přípustnou jen ze zvláště důležitých důvodů, a jest ke každé takové změně třeba svolení zemského výboru, jenž dříve musí si vyžádati mínění místodržitelství.

Při sdělání plánů upravovacích, osnova v § 10. odst. 2. ukládá povinnost, aby plán upravovací po čtyři týdny byl veřejně vyložen, aby každý obyvatel mohl v něj nahlédnouti a v době této podati své připomínky.

Při plánech přehledných tato povinnost předepsána není.

A v tom právě shledávám závažný nedostatek. Neboť mám za to, že i při plánech přehledných jest nezbytně třeba, jednati s takovou důkladností a obezřetností, jako při plánech upravovacích. Vždyť plány přehledné jsou základem pro plány upravovací, dílem uměleckým, jež veřejnou soutěží získáno býti má, tedy jaksi skizzou pro plány opravovací. Ony závazně určují zejména tři nesmírně důležité momenty, totiž označení ploch stavebních i míst vyhrazených pro veřejné prostranství a označení pásem stavebních, určení hlavních komunikací, a právě na jejich podkladě vypracují se pak podrobné plány upravovací.

Proto doporučovalo by se, aby ustanovení o plánech přehledných byla doplněna tím způsobem, že by bylo rovněž nařízeno, aby plány tyto, jakmile byly schváleny stavebním sborem, byly ve všech obcích, jichž se týkají, veřejně po dobu čtyř týdnů vyloženy, aby každý obyvatel vně mohl nahlédnouti a podati své připomínky.

Za to sluší velice oceniti právě předpis o společném jednotném sdělání plánů přehledných pro celou skupinu míst. V tomto předpisu osnovy jest velký pokrok proti dosavadnímu řádu. Dle dosavadního zá-

kona upravovala si každá z obcí, pro něž platil stejný zákon, zcela samostatně svůj plán polohy. Předpis stavebního řádu pražského, že při stanovení plánu toho má býti přihlíženo k vzájemnému spojení Prahy a předměstí, naprosto nepostačoval, jak nás poučuje skutečnost, a i kdyby předpisu toho bylo bývalo více šetřeno, jeví se přece nedostatečným, ježto se vztahuje pouze na spojení, tedy jaksi na nejzazší rozhraní stavebního obvodu, a nedotýká se otázek, jež rovněž nezbytně vyžadují společného, vzájemného rozřešení, jako určení míst stavebních a ploch pro veřejná prostranství, vymezení pásem stavebních a vytčení výšek důležitých bodů.

Osnova předpisuje tedy společné jednání ve všech těchto směrech v celém obvodu každé z jednotlivých tří skupin městských, pražské, plzeňské a budějovické. Všechna místa, jež osnovou v jediný společný obvod jsou sloučena, budou míti tudíž zjevné a trvalé pojítko, budou tvořiti jeden celek aspoň na plánu přehledném. Takovéto sloučení bude zajisté mimo praktický význam pro stavební poměry míti i další ještě snad důležitější význam zejména pro skupinu pražskou, totiž že vyvine se cit sdružovací, jenž otázku spojení předměstí s Prahou posune značnou měrou vpřed, ježto obce, seznávajíce, jak skutečně tvoří jediný celek, dojdou k přesvědčení, že mají společné zájmy, jež lze nejlépe splniti vzájemnou podporou, společnou prací, že právě z této společné práce kyne největší prospěch jich obyvatelstvu a že ve společné činnosti jsou nejmocnější podmínky pro další utěšený vzrůst a rozkvět jich všech.

(*P. d.*)

Z útulny padlých.

Napsal R. J. Kronbauer.

I.

Ke stolu přisedl mladý, asi třicetiletý muž vyžilého těla, vyhaslých očí, omšelé, zvadlé, lehce napudrované tváře. Ze společnosti ho kdosi představil. Jméno jsem přeslechl, ale docela dobře jsem slyšel s jistým důrazem posílená slova: »velkostatkář a majitel domů«. To bylo skobou, na které visel ve společnosti, pro kterou znamená činžák ještě pořád daleko víc než několik korců dobře zoraných a osetých — na statcích lidské duše. »Pánové, hodlám vypravovati něco velice zajímavého, pikantního,« řekl huhňavým, zúmyslně protahovaným hlasem, usmál se stranou ke svým nejdůvěrnějším přátelům, jakoby chtěl naznačiti, že oni budou míti pro slíbenou pochoutku největší porozumění, pak se dal do jídla, labužničil asi hodinu, zapálil si doutník a se znatelným rozjařením zvolal: »Pánové, prožil jsem román. Prosím, neračte se usmívati — zaručuji znamenitou zábavu. Prožil jsem dobrodružství, k němuž jsem si pracně proklestil cestičku. Našel jsem ctnost, kterou jsem utrhl — a to je pánové to kouzlo, jehož teplo mně ještě do této chvíle proudí žilami. Tuhle přišel ke mně domovník — počkat, pánové, napřed nutno povědět, co je to za člověka. Je to takový poloviční apoštol, jehož jedinou starostí

je vyhledávat padlé lidi, domlouvat jim, aby se vzpamatovali a začali nový život. Tak na příklad je jeho koníčkem působiti k tomu, aby lidé, žijící v konkubinátě, dali se oddat. Je tu tuším také nějaký takový spolek — člověk by ani nevěřil, že je něco takového možné — který takovým párkům všemožným způsobem pomáhá, aby svou děravou kocábku společného žití zaměnili solidní pramicí, po které by se jim to prý mnohem lépe plavilo na rozbouřené hladině tohoto světa. Tak to nějak říkává můj domovník, když přijde s nějakou prosbou. Ono to totiž není zadarmo, taková starost o záměnu divokého manželství na pořádný štěp — panně nevěstě se musí dát nějaká výbava, ženichovi šaty, zaplatit knězi, udělat malou hostinu a děti pořádně obléknout. Jsem-li v dobré náladě, hodím na tu švandu nějakou zlatku a domovník za to na schůzích mne velebí jako lidumila. Ale hlavní je při tom ta báječná legrace, když můj apoštol začne vypravovat, jak je lidé napalují. Tuhle prý si podal ke spolku žádost nějaký »lepší« člověk. Psal, že již dvě léta žije s konkubinou, že má s ní rodinu, ale že nemá na svatbu peněz. Byl to člověk známý a dost populární a spolek ovšem přivítal kajicníka s otevřenou náručí. »Právě takový člověk,« vysvětloval mně domovník, »působí špatným příkladem velice nakažlivě. Lidé si řeknou, »když ten, proč pak ne já« a rakovině se dostává tím morální podpory. Věc se vyšetřila, panáčkovi, byly peníze vyplaceny — ale ze svatby nebylo nic. Hostina prý byla, ale svatebního na ní nebylo sousta. Tuhle přišel Kokoška s prosbou abych dal něco na spolek »Domovina«. »Co pak je to zas za společek — jak živ jsem o něm neslyšel,« povídám v pevné důvěře, že se zase pobavím. »To je velice důležitý a humánní spolek,« zahájil Kokoška svůj výklad s nadšením, »má prosím za účel vydržovati ústav pro mravně spustlé ženy a dívky.« Tohle mnou projelo jako elektrická jiskra. »Vysvětlete mně to trochu podrobněji,« povídám, abych Kokošku dostal do proudu, »dost možná, že bych pak něčím přispěl.« »Tak to je takhle, milostpane — spolek má velice málo prostředků, ale ústav už přece založil. Nedaleko »Rajské zahrady« má svou útulnu ve vile »Slavětínce«, kam utíkají se z pelechů prostituce »padlí andělé«. Sem může každá taková nešťastnice přijíti kdykoli a ústav ji přijme jako matka svou zbloudilou dceru. Je tam nyní několik takových kajících Magdalen a zdá se, že se už nikdy nevrátí do pelechu, z něhož tak z těžka byly vyrvány. To je přece krásný a vznešený účel. Pravda, mnoho jich zase propadne v osidla démonického kouzla, ale už přece jenom hezká řada byla jich zachráněna a mnohá ze svěřenek ústavu vede nyní vzorný život. Nikdo je tam nezdržuje, nikdo jim nic nevyčítá, jsou volny a svobodny jako ve svém domově a která odolá pokušení po několik dnů a nocí, bývá z pravidla spasena a zachráněna.« Poslouchal jsem čím dále s větším napjetím. Najednou mně šlehla hlavou myšlenka. Pánové — to věřím rád, že ústav převzal těžký úkol. Podle mého soudu je taková polepšená holčice ve svém umravnění slabounká jako stavbička z karet — strč do ní prstem a všechno je na hromadě. Domovníkovi jsem dal pětku, ale v duchu jsem si umínil, že ji nedávám zadarmo. Kokoška byl radostí celý bez sebe. »Zase jednu duši jsme zachránili,« zajásal a div že mně za to ruce nezlíbal. Za půl hodiny vydal jsem se za výpravou — šel

jsem dobývat hradby cudné »Domoviny«. Sedl jsem do fiakru a dal jsem se dovézti k »Rajské zahradě«. Vystoupil jsem, nařídil kočímu, aby čekal a hledal jsem »Slavětínku«, jejíž jméno samo mne lákalo a dráždilo. Trvalo hezky dlouho, než jsem vilu našel, vlastně, než jsem se na ni doptal. Živá duše se tam neobjeví — člověk by ani nevěřil, že je takřka v srdci velkoměsta. Chodil jsem kolem vrátek a trpělivě čekal. Asi za půl hodiny vyšlo ze vrátek štíhlé, mladinké děvče s košíčkem, bělounkým jako beránek. Děvuška měla na sobě čisťounké, vyžehlené modré kartounové šaty a vypadala jako kytička. Pánové, to bylo tílko — oh — až mne závrať pojala. Už jsem tak leccos viděl a hodně zevrubně prozkoumal, ale něco tak appartního jsem ještě nepotkal. Teď mně zrovna nenapadá ten veršíček Armanda Sylvestra — ano, v tom to bylo, co bych rád řekl, ale k čemu se mně nedostává slov. Květ se dá sice utrhnout jenom jednou — ale přivonět možno k němu několikrát . . . to je asi obsah pikantního tohoto aforismu, který jsem si sice napsal na manžetu, ale zapomněl si ho doma opsat. Přišel do necek a utopil se ve špíně — škoda. Holka šla jako panna — poznal jsem na ní, že už v tom byla až po krk, ale že už hezky dlouho se koupá v morální lázni ve vile »Slavětínce«. Byla brunetka, na tvářích pročervenalá jako broskvička a nad rtem měla slabounké chmýříčko. Šel jsem na ni po Napoleonsku.

»Tady je »Slavětínka«?

»Ano pane, zde,« řekla jasným, altově zabarveným hlasem.

»Vy jste odtud?«

Sklopila oči a zašeptala »ano«.

»A líbí se vám to zde?«

Obrátila hlavu ke zdi, ale neušlo mně, že šlehla stranou pohledem, z něhož lítaly jiskry. Povšiml jsem si, že mívala vlasy upravené do čela a že je nyní hladce přičesává. Několik pramínků se uvolnilo, vyběhlo ven starou cestičkou, rozložilo se po sněděm čele a to jí tak znamenitě slušelo, že jsem jí to hned řekl. Podívala se na mne, usmála se, ale pak, jakoby se upamatovala na svou klausuru kajicnosti, zachmuřila se a popošla několik kroků ku předu. »Aha, semínko polepšení zapustilo už kořínky,« pomyslil jsem si, ale tím líp. To je přece něco jiného, dobývat rozkoš, než beze vší námahy choditi si pro ni jako do krámu pro cukroví.« Dohonil jsem ji, zastavil a poprosil, aby mně pověděla, není-li ve »Slavětínce« nějaká »Helena«.

»Není pane, není — ale snad přece — my v ústavě těch jmen už neužíváme.«

»A proč?«

»Protože nás připomínají na to, co jsme bývaly.«

»A jak říkaly vám — tenkráte?«

»Irma.«

»Jak jste tu už dlouho?«

»Tři měsíce.«

Tak to šlo dál, jako když klubíčko rozvinuje. Šel jsem s ní, vy ptával se, ona pěkně odpovídala, já pořád zatáčel do její minulosti, ab byla od »Slavětínky« dále a konec konců byl, že jsem dal kočímu zna mení, aby zastavil, kartounová kajicnice vklouzla do vnitř, já za ní, on

se dala do pláče, já jí to vymlouval, utěšoval jsem ji, že má na polepšení času vždycky ještě habaděj, holka se zvolna utišovala, dala se do smíchu — a ve »Slavětínce« měli jednu čistounkou klícku prázdnou. Pánové, myslím, že tohle z vás ještě nikdo nedokázal. V průjezdu domu potkali jsme Kokošku — aby tak mohl tušiti, že jde se mnou chovanka ze »Slavětínky«.

Moderní krkavec!

Ani vás ve snu nenapadnilž, že mu někdo řekl, že je padouch. S vybranou smyslností vyličoval své dojmy, pánům svítily oči a hořely tváře a mnohý si v duchu myslel a předsevzal, že se půjde hned zítra procházet před vrátka vily »Slavětínky«.

»A kam šlo to děvčátko — potom?«

»Kam jinam, než tam, odkud přišlo do ústavu.«

*

Když jsem se toto dověděl, slyšel jsem zároveň poprvé, že máme u nás ústav, jichž je jinde celý růženec. V Anglii, v Německu i v Americe instituce tyto dávno a dávno vykonávají své veliké sociální poslání. Na první pohled se ani nezdá, že by potřeba takového ústavu byla tak nevyhnutelná a nepostrádatelná. Kde spočívá jeho těžiště, kde a jaké jsou výhody jeho? V Rakousku je přes 100.000 prostitutek — co na tom, vyrve-li jich jedno procento z těchto brlohů a vrátí je počestnému životu? Vždyť hrozné toto řemeslo má jako moře svůj nevyčerpatelný příliv. Nehodlám pustiti se do válečného tažení proti této neumořitelné kokotici a myslím, že ani největší fanatikové v nejušlechtilejším toho slova smyslu nebudou se pokoušeti o odvalení této strašlivé laviny. Ale není možno se vyhnouti zmínce o morové ráně, kterou lavina kolem sebe šíří. Z malé, neznámé brožurky vybéřu několik řádeček. Reprodukuju je v originále, aby nebyl setřen pel mravního rozhořčení těch, kdo ještě nepřestali doufati, že když ne úplné vyhlazení moru, aspoň náprava je možná. Roku 1892 léčeno bylo dle úředních dát ve všeobecné nemocnici pražské 3412 mužů a 2228 žen, úhrnem 5640 nešťastníků, kteří byli nakaženi následky hříchu smilstva. Prospěl tu nějak dohled policejní na tato doupata! Prospěly tu »ochranné« prostředky? O, v jakém hrozném omylu tonou mnozí a jak hrozně se jed tento šíří! Roku následujícího léčeno bylo ve všeobecné nemocnici o 232 více lidí nakažených. Kam to spějeme? Hrozný mor otravuje všechny poměry života. Na 30.000 případů sifilitických onemocnění lze odhadnouti v Praze do roka. Příšerná statistika, jež omračuje. Spolek, jenž s obdivuhodnou obětavostí založil v Praze ústav, v němž by nalezly útulku a domova ty, jež touha po morální i tělesné čistotě pudí z brlohů prostituce, snesl materiál, jehož podrobnosti vyvolávají otřes a hrůzu. Každý musí těm šlechetným mužům stisknouti ruku, ale je neuvěřitelno, že spolek nemůže se nikde dovolati a doprositi podpory a pomoci. Kdyby už ani neběželo o to, vyhledávat a pátrat po těch, jež rády by se vymanily z děsného tohoto řemesla — ale je možné, je uvěřitelné, že zůstávají hlasem volajícího na poušti prosby ústavu, jenž podává pomocnou ruku a ochranu těm, kdož samy dobrovolně prchají z těchto propastí, jež planou touhou po očistění, po vysvobození z pout neřesti, kam dostaly se z valné části

bez vlastní viny, přičiněním hrozné a velemocné kuplířky, jejíž jméno je chudoba a bída? Kam se má takový zavrženec vrhnouti, kdo ho přijme pod svůj krov, kdo mu dá čistou postel ve své domácnosti a svěří mu v ní nějaký úkol? Jen se otažte spolku pro blaho propuštěných kárancŭ, co to stojí práce a namáhání, co proseb a výkladů, než se jim podaří nalézti nadprůměrného člověka, jenž se jejich svěřence ujme a jenž mu dá nějaké zaměstnání. A považte, jak hrozné okamžiky zaskočí někdy život takové prostitutky, jež nemá místečka, na němž by spočinula a si oddechla. Je odsouzena ke strašlivému zapadání, jde se stupně k stupni, z porodnice do nalezince, odtud do vykřičeného domu a pak rovnou do žaláře. Na všech těchto stanicích má storuká kuplířka největší podíl a největší počet svých obětí. Ale je jeden závažný moment, jenž důrazně dovolává se nejrozsáhlejší sympatie k ústavu, o němž nemá nikdo potuchy, že vůbec existuje, neřku-li, aby kdo věděl a znal vznešené a ušlechtilé jeho poslání. Občas kmitne se v novinách, zejména ve zprávách ze soudních síní zprávička o hyenách z vykřičených domů. Co dělají tito ohavní podílníci, o kterých je všeobecně známo, že jsou to největší hýřilové, karbanící a marnotratníci, kteří říkávají s brutálním cynismem, že za ně vydělávají »živé stroje«. První jejich starostí je, aby svou novou oběť k sobě připoutali tak pevně, aby bez jejich vůle a souhlasu nemohla se hnouti. — Oni s nejsladším úsměvem nabídnou nezkušené holčici, že jí všechno opatří, dodají jí prádlo a strakaté cáry, dohromady ve skutečné ceně pěti až deseti zlatých — ale zároveň si nešťastnici zavážou k sobě, k svému pelechu sumou až desateronásobnou. A teď je v jejich moci, je jejich otrokem, jenž se prodává pro jejich kasu, hrdlo a žaludek. To je otroctví moderní, horší a hroznější, než lidokupectví, jež devatenácté století vymýtilo z povrchu zemského. A teď považte, že ten nebohý tvor z jakýchkoli čistých a opravdových pohnutek by se rád vymanil z otroctví svého těla, že zatouží pryč a ven z toho bahna, jež ho začíná dusit a jež se mu zhnusilo. Vzpomeňte si na všechny ty Magdaleny, jimž svatozáře kolem hlavy jejich předchůdkyně a vykupitelky dala když ne vždycky nárok a právo, aspoň naději na rehabilitaci, která již sama tajívá v sobě záruku obratu. Ale okovy svoje nemohou zpřerážet, jsou skutečně zaprodány a nikde na světě není instance, která by jim podala na postupu k velikému odhodlání a obratu pomocnou ruku. Buďme upřímní — nepřihodilo se tobě nebo onomu, že v naparfumovaném ovzduší, po němž zůstane vždy v duši tolik odporu a hnusu, v němž svítila lahoda těla tak snadno a lehce dosažitelného, na místo smíchu na uvítanou a k rozplamenění slyšeli jste bolestný, rvavý pláč, jenž zalomcoval tělem, prosáklým rozkoší a vášní. Morální vyděděnka si zahořekovala, postěžovala — čtyřicet, padesát zlatých by ji vykoupilo . . . inu, člověk nepřišel do doupěte, aby na místo zvířete — vyšel nadčlověk.

A tu zavírám malou ukázkou z kroniky ústavní. Do ústavu vrazí děvče s vytřeštěnýma očima. Pod pláštěm vykukuje triko tělové barvy a nad koleny bělají se na decimetr dlouhé krajky. Sepjalo ruce a úpěnlivě prosí: »smilujte se . . . nevydávejte mne už v plen těm lidským dravcům«. Vlídná paní odvede ji do jednoduchého, čistého pokojíka, kde nalezne prádlo, šaty i koupel, na hodinku ji nechají samotnou, pak ji

laskavě a soucitně vyslechnou, ubezpečí ji, že sem se hyeny ještě nikdy neodvážily — a na duši dívky, jež byla až dosud ženštinou, objeví se první červánky na znamení, že nastávají jiné, lepší, slunné dny. Zde najednou podařilo se utnouti sani dvě hlavy, zastaviti krev, řinoucí z ran sociální a morální. Tyto dvě veliké přednosti jsou příchozímu známy . . . jsou takřka napsány nad těmi malinkými vrátky ústavu, jež jsou tak uzounké, že tak tak stačí pro jednoho přírostka. Ale úžas omráčí toho, kdo podívá se na několik stránek ústavní kroniky o chovancích. Kolem sebe uvidíte květy, jež dovede každý utrhnout, ale jděte hloub, podívejte se na dno, do toho bahna, jež jim dalo život — listy kroniky třesou se vám v ruce a pot zalévá čelo a duše tuhne mrazivými dojmy. Když jsem se chystal do ústavu a pročítal ústavní brožurku, leckde nedůvěra zaskočila si mezi řádky. »Měli jsme tu děti a máme tu dítě čtrnáctileté. O jaká to tůň příšerných stínů! Ale dítě to čtrnáctileté má na svědomí člověk — umělec, akademický malíř, a společnost ho ctí a u sebe vítá. Bude to jednou hrozné divadlo, až zjeveno bude všechno to pokrytectví a zjevena bude hniloba, která vše otravujíc s líčenou tváří prochází se světem. Nejstarší chovanka byla 22letá! Tedy všechno v mládí otráveno. O mládeži o mládeži, jak jsi zničena! Všechen ten vzlet, všechny ty city, všechna ta mladistvá láska, vše otráveno.«

V těch stescích je mnoho dojímavého a v té jejich prosbě: »povšímněte si ústavu — podejte mu pomocnou ruku« zvučelo něco ze zoufalství posledních pokusů. To, co mne vždy pudívalo nevyslovitelnou silou ke zdem takových budov, ozvalo se v duši, která, poctivě to doznávám, zaručovala klid a jistotu v těch končinách duše, kde jako na starých mapách každý četl výstražný nápis »hic sunt leones«. A tam v té zastrčené »Slavětínce« v malém pokojíku zabořil jsem se do hustě popsaných stránek ústavní kroniky, jež na každém listě má krvavým písmem napsáno několik těžkých obžalob lidských řádů a lidské společnosti. — —

II.

Jako v záloze, kam nedoléhá bouře a jek, skryta vila Slavětínka, ve které nalezla »Domovina« po dlouhých dnech starostí bezpečného útulku. Asi před deseti lety řeklo si několik šlechetných, dobrých duší, že založí ústav, jenž by podával pomocnou ruku prostitutkám, poskytl jim prostředků, aby se mohly z otroctví vykoupiti, učil je v tichém a čistém ústraní zapomínat a odvykat hříchu, vzdělával, vyučoval a navykal spořádanému životu. Nikdo o spolku nevěděl před deseti lety, málokdo ví o něm ještě dnes. Spolek zřídil nejprve útulnu v Bráníku, kterou přeložil teprve nedávno do »Slavětínky«, již koupil, uvaliv na sebe ohromný a tíživý dluh. V minulém roce bylo v ústavě sedmnáct chovanek, z nichž několik navráceno čistému životu. Ústav marně tluče na brány dobročinnosti, jež je k němu hluchá. Ze zprávy jeho se dovídáme, že nejvydatnější položkou ústavu byl výtěžek za čistění prádla — za deset měsíců vydělaly chovanky na sebe a pro svou existenci v ústavě 309 zlatých. Na ústav nepřispívají jednotlivci, nepřispívají korporace. Čestnou výminku tvoří obec pražská, jež ústavu darovala celých 100 zlatých.

Ani noviny nejdou ústavu vstříc — sám se pamatuji na jedinou zprávu o ústavu. I v tom je ústav plně odkázán na sebe sama, na svépomoc v době, kdy švandám, sportům a bůh ví čemu ještě věnují se celé sloupce.

Verva, s jakou ústav bije prostituci, musí každému imponovat. Důtky v podobě citátů z Ribbinga jen jen sviští po těle znemravnělé společnosti.

Marnivost, smyslnost, opojení mysli, láska k pěkným oblekům, neštěstí a hlad činí ženy prostitutkami. Říká se, že je prostituce nutnou a nepostrádatelnou ochranou počestných žen. Svět je prý na omylu — není a nemůže to býti pravda. Pravíte, že nevěstka zadržuje pohlavní náruživosti mužovy, že je hradbou počestných žen — ale ona otravuje a ničí tisíckrát tisíc mužů, olupuje a hanobí ženská stvoření, svádí děti, olupuje a pokaluje manželství a tvoří zvlášť velké nebezpečí pro společnost. A Ribbing resumuje: průměrná žena ví, že prostituce je pro ni nebezpečím, že dostane za muže člověka, jehož mravní čistota je pokálena, zdraví podkopáno, mravy jeho sesurověly, věrnost jeho nespolehlivá, smysl pro krásu zkažen, manželská láska oloupena o mladistvý pel . . . je to prázdná lež, že prostituce je ochranou proti útokům na počestné ženy . . .« Volá se všeobecně po čistotě ulic a příbytků — ale pro mravní očistu se neděje pranic. Četl jsem kdesi hroznou větu: »Ve stokách velkoměst bude hnedle více čistoty než nahoře v ulicích a domech.« Některé statistické podrobnosti skutečně zrovna omračují. Roku 1895 ošetřováno bylo na oddělení C 271 nevěstek. Dnů léčených bylo 4964. To vyžadovalo nákladu 4169 zl. 76 kr. A to musely hraditi obce, které měly výlohy již postrkem. R. 1896 byly ošetřováno v č. 6. všeobecné nemocnice 242 nevěstky a 196 služek, číšnic, dělnic a pod. Počet léčebných dnů u nevěstek (policii známých a zaznamenaných) byl 5824 a náklad obnášel 4890 zlatých. »Už z toho vysvítá,« volá ústav na výstrahu, »že tato hrozná hlíza nesmírně pustoší národ i na poli národohospodářském. Zde mlčet, znamená hřešit. Vždyť věci dospěly tam, že mohlo býti napsáno: »smilná spekulace stala se téměř uznaným, veřejně provozovaným stavem.« Curyšská kantonální rada se usnesla: Kdo jakýmkoli způsobem nadržuje smilstvu, budiž trestán káznicí; ano i ten, kdo pohoršuje jakýmkoli způsobem děti (5 let káznice nebo 15.000 franků). Pro osoby prostitutky buďtež zřízeny polepšovny. V německém říšském sněmu přijat byl Kanitzův návrh: Kdo svádí k prostituci, budiž odsouzen na 10 let do káznice.« Pro břitkost umísťujeme v sousedství těchto ukázek ze zákonodárství cizích zemí v tomto směru tuto větu: »Často se nyní v Praze bojuje proti nápisům ulic, ale kolik jich zde pro tu pravdu bojuje, aby nad mnohým hampejsem anebo třeba místem zábavným byla vyvěšena tabulka s nápisem: »Zde se mladí lidé s dovolením policie o vlastní peníze, čest, o své zdraví a svou věčnost olupují«?

Čisto a útulno je v tom zastrčeném domečku, v němž připravuje se a chystá na čistší budoucnost asi šest chovanek. Nade dveřmi vítá vá prostý nápis, hluboká pravda slov ze žalmu: »Ačkoliv otec můj a matka má mne opustili, Hospodin mne však k sobě přivine.« Děvčata mají pře

sebou kupy prádla a pracují s chutí a s úsměvem, jenž pomalu se očišťuje a stává se ušlechtilým. Kdybys někomu ukázal podobiznu jednoho z děvčat z těch dob, kdy v lehounkých sukénkách a s líčidlem na tváři býřilo a skotačilo a řekl mu, že to děvče, jež stojí před tebou, je jedna a táž bytost, neuvěřil by. Pak věru člověk docela jinak by přečetl citáty, jež jsem právě uvedl a jež jasně a nezvratně dokazují, že snaha ústavu je velká, šlechetná, třeba boj jeho proti epidemii prostituce byl malomocný. Tak mnohý si dozajista vzpomene při tom na to pacholátko u břehu mořského, jež gigantickou náplň chtělo přelíti skořápkou do malounkého důlku. Ale docela jinak věc vypadá, popatříte-li na jednu takovou zachráněnou bytost. Tady je znáti dílo, tady je viděti úspěch, jenž musí býti ústavu směrodatným, aby neutápěl a netříštil vzácné svoje snahy v zápase s armádou, na jejíž potlačení a oslabení, když ne vyhubení, rostou zbraně kdesi v daleké, dnes ještě nedozírné budoucnosti. Těch několik měsíců vykonalo na bývalých prostitutkách změnu přímo zázračnou. Na podobizně viděl jsem bujarou, kyprou krasavici, jejíž tělo svítilo vnadami a dráždilo posicí; v bohaté a nádherné záplavě vlasů, mistrovsky upravených, bělala se kamelie, v usměvavých rtech civěla papiroska a oči jen jen hrály smyslností a zrovna křičely vyzývavostí. Vedle u hromady prádla seděla prostitutka z podobizny a člověk poznal, že má už před sebou zase — dívku. Ve skromných kartounových šatičkách vypadala jako venkovská děvuška, vlasy měla sčesané, přepásané černou sametkou . . . vzpomněl jsem si na podobiznu a napadlo mně, že tu obrázkovou ropuchu měli zničit, spálit, jakobych se byl v tu chvíli zhrozil pouhé myšlenky na recidivu, na návrat té morálně obrozené, vykoupané bytosti do kalu a špíny, z něhož ji vytáhli. Zvedla oči a mírně, klidně se podívala — a pohled ten zůstal čistý a nezakalil se. V zahradě šeptal mně správce ústavu, že je zachráněna a že štítí se pouhé myšlenky na svou minulost. Teď hledají pro ni zaměstnavatelku. Velice nesnadný a perný to úkol. Paní té bude zároveň svěřena, paní ta musí znát její minulost, ona musí pochopit svou zodpovědnost — a paní ta musí býti vzácného ducha a takových se našlo až dosud velice pořídku. »Pro boha vás prosím,« zhrozí se ta neb ona . . »co vás to jenom napadlo. Kdo pak si takovou ženskou posadí do své domácnosti.« Vidíte úskalí? Ústav vykonal svou povinnost a pak nenalezá lidí, žen, jež by pokračovaly ve zdárně započatém a dobře založeném díle. Nutno však zaznamenati, že poslední doba svou vypjatou snahou po zušlechťování ve všech směrech vykonala tu veliké dílo a že i v koutech naší vlasti, kde by se toho kdo nejméně nadál, najdou se ženy, jež filantropické skutky považují za přední svou ozdobu a povinnost. Viděti z toho, že obrozující kruhy mají velikou sílu extensivnosti, ze které poroste podpora a porozumění. Ve knize ústavní, která je vedena s velikou pečlivostí, našel jsem několik vzácných jmen. Jedna z chovanek ústavu e opatrovnicí nemocných — byla až po krk ve blátě prostituce. Jednou, když něla dlouhou chvíli, začala čísti knihu, kterou zapomněl v lokále mladý muž. Byla to kniha, kterou napsala Žofie Podlipská. Děvče zabralo se lo knihy tak, že se nemohlo od ní odtrhnouti. Zavřelo se do svého »okoje, hartusilo na ni, bouchali a tříškali na dvéře — ale dvéře neote-

vřela. Čtla do bílého rána, odpůldne šla si vypůjčit knihy do veřejné knihovny a čtla zase. Paní závodu, užaslá nad těmito výstřednostmi, domlouvala jí, vyhrožovala, nic na plat — děvče nepovolilo a neleklo se nejhorších vyhrůžek. Panička poslala pro lékaře — byla svatosvatě přesvědčena, že »slečinka se — zbláznila«. A za tím holka seděla na kufru ve svém pokojíku, usedavě si zaplakala, strhala ze sebe pestré cáry a utekla — oknem na ulici, v nejtužší mráz v lehounkých šatičkách. Šla vyhledat tu, která ji obrodila a spasila, šla hledat českou spisovatelku. Ptala se chodců a nikdo z nich jí nedovedl dáti odpověď. Bylo to ve čtvrti, kde v každém domě byly červené záclony, ale ani v jediném nebyla kniha. Potkala žačku asi čtrnáctiletou. »Žofie Podlipská?« . . oh . . od té jsem již mnoho čtla — víte co, jděte se optat do obecní kuchyně, tam budou jistě věděti, kde bydlí.« Našla ji konečně, šlechetná paní se jí ujala jako matka zbloudilé dcery, dovedla ji do ústavu . . a z bývalé prostitutky je dnes řádná, čistá a co bych se bál napsati — poctivá žena. Kladu na hrob Žofie Podlipské tuto pomněnku, kterou jsem utrhl čirou náhodou a kterou zasadit do drnu na její hrobě považoval jsem za akt piety. Nebyla to však jediná bytost, kterou zachránila. U chovanky jménem Leopoldina je napsáno: »Uvedena do ústavu od paní Žofie Podlipské.« »Polda« osiřela ve 12 letech, toulala se po Praze a prodávala ořechy a řetkvičky. Ve třináctém roce byla zhanobena, ve čtrnáctém byla již ve vykřičeném domě. Než padla, prožila strašné dny. Neměla domova, neměla nikoho, o koho by se opřela. Do půlnoci bloudila po hospůdkách a když ji už spánek přepadal, vklouzla do domu, v němž byla kavárna nebo restaurace a spávala buď nahoře u půdy nebo dole u sklepních dveří. Když ji neznámý padouch zhanobil, zohavil ji strašnou nemocí — když vyšla z nemocnice, uchvátila ji kuplířka, číhající na děvčata, vracející se z oddělení a zatáhla ji ve svůj pelech.

Toto děvče vede ústav v seznamu polepšených. To ale není ta nejstrašlivější kronika. Obracím stránky a oči utkví na jméně: »Marie Červinková-Riegrová.« I zde tedy jsou světlé stopy šlechetné působnosti vzácné této ženy české, jejíž humánní setba ponese velikou žeň. Vedle ní čtu jméno paní Lauermannové, věrné přítelkyně a oddané pomáhatelky zesnulé paní Červinkové-Riegrové. I v tak ztracených knihách, i v takovém zákoutí nalezne člověk záslužné činy těch, kdož pohrdají uznáním a díky davů a jimž stačí vědomí vykonaných skutků.

Kde kdo utrhuje se na žebravé děti, jimiž se to v zimě jen jen hemží. Na ty ubohé »vrabčíky lidské společnosti« hřímá se z novin a mravokárci na ně upozorňují policejní strážníky a prozrazují jim jejich úkryt. Pravda. Žebrota prý stala se v Praze řemeslem — nutno proti němu tedy vytáhnout s nejbezohlednější zbraní. Ale zůstane vždy právem každého, aby tu drobotinu obdaroval už proto, že se třese zimou a že hlad jí svítí z očí. Ale zahřímejme také jednou na ty darebáky, na raffinované gourmandy smyslných požitků, kdož s nabitou tobolkou potulují se po ulicích a vyhledávají právě tyto vykřehlé, vymrzlé a hladové děti, aby je nasytili, zahřáli, umyli a pak — zhanobili. Kdybych napsal tuto kapitolu tak, jak ji společnost stvořila, třásla by se každému kniha v ruce hrůzou a rozhořčením, jako mně třese a chvěje se péro v ruce.

Do ústavu dostalo se děvče, jež nedovedlo říci, kdo je zneuctil. Pudem opuštěných a po stopách jiných přišlo až do Košířských cihelen, kde zahrabalo studené tělo do vlažného popele. Ráno vstala, zablácená na těle i na duši. Loni přijal ústav děvčátko, jménem Magdalena. Prodávala písničky o poutích a musela svému otci den co den přinésti korunu. Když ji nepřinesla, byla uvázána k trnoži a bita, až bylo její tělo učiněná modřina. Jednou jí vítr písničky rozvanul z mostu do řeky a děvče by bylo málem skočilo za nimi do vln. Člověk, jenž šel náhodou kolem, ji zachránil, vzal k sobě, okradl ji o nevinnost, dal jí korunu a poradil jí, aby nebyla hloupá a pomáhala si takhle každý den od bití. Pak to šlo s kopce — byla v cirku, kde stáčela svoje tělo do klubka, byla u komediantů, až se dostala na poslední stanici, do vykřičeného domu. Do ústavu přiběhla jednou na večer a sepjatýma rukama prosila, aby ji přijali. Dnes žije kdesi v jižních Čechách a živí se výrobou umělých květin. — Strašlivou historii života má za sebou jiná svěřenka. Čteme do slova v ústavní kronice: »Spala v zimě u pivovaru v Krči, nebo ve stáji, v létě v polích a škarpách. Jednou přepadla ji průtrž mračen, voda ji uchvátila a odnesla až pod most.« Jiná prodána za prostitutku vlastní sestrou za dvacet zlatých, ba v annálech ústavu je zaznamenáno, že příšerný tento obchod provádějí i vlastní otcové. Pozoruhodnou je tato ukázka. V ústavě bylo děvče, jež bylo četbou krvavých románů tak pomateno, že propadlo konečně šílenství. Ráda vypravovala, jaký prožila román. Mladý muž se do ní zamiloval a vyplatil si ji z bordelu. Byl prý to hezký, blouznivý, mladý hoch . . vzal si mne k sobě, matka jeho o mne pečovala jako o svou vlastní dceru . . a přece jsem mu utekla. To se neptejte, jak mně to moje kamarádky záviděly. Na večer, když soumrak zašeřil jizbu, sedávala u okna a hořce plakávala. — O jiné, jménem Marie, je zapsáno: Dcera baletky a barona. Umí dobře francouzsky, anglicky, německy a česky. Měla býti poslána do Německa postrkem, ale když slíbila, že se odebéře do »Domoviny«, bylo od toho upuštěno. Uvádím tento případ jenom proto, že se tu objevuje stopa čehosi, co zákon nazývá »podmínečným odsouzením«. Cosi hrozného číší z této ústavní noticky: »J. O. Děvče svedeno bylo pod slibem manželství. Svůdce ji opustil a bída se jí ujala. R. 1890 oznamovaly denní listy, že veřejná nevěstka ztrávila noc v jistém zájezdním hostinci ve společnosti dvou pánů. Pro nějaké nedorozumění povstala prý hádka a J. O. vrhla se oknem na dlažbu. Tato událost je smutná, velice smutná také proto, že sebevražedný úmysl nade vši pochybnost zjištěn nebyl . .« Záhadou, nad kterou se každý zamyslí, je děvčátko, teprve třináctileté. Přiběhla na policii a vypravovala úžasné věci: »Šla jsem pod večer ulicí a potkal mne starý, ošklivý žid. Měl zlatý skřipec a šaty měl napuštěné resedkovou voňavkou. Zastavil mne, hladil mne po tváři, dával mně peníze a vybízel, abych šla k němu, že si mohu vybrati ze zlata, co se mně jen bude líbiti. Šla jsem, žid mne zavedl do tmavé komory a svedl mne.« Děvče bylo prohlédnuto lékařem a k velikému překvapení shledáno, že je pannou. Pátráním bylo zjištěno, že na celé věci není ani slova pravdy. Policie poslala podivné děvče do »Domoviny«.

To vše jsou jen zběžné, povrchní náčrtky. Veliké pozadí je za

každou touto ponurou episodkou. Ale ze všech vyzírá jedno . . všechny ty ubohé bytosti hledaly spásu v tom skromninkém, čistém zákoutí ve vile »Slavětínky« ve chvíli, kdy byly na kraji zoufalství. Celá řada z nich už nevrátila se tam, kam byly uvrženy nesvědomitostí lidskou nebo bezohledností sociálních poměrů. Pro ně a pro všechny ty, kdož jednou octnou se v tak strašlivé a nesnesitelné situaci, svítí nad tím nepatrným ústavním zátišším hvězda. Ústav s malými prostředky vykonává ohromné dílo — vrhá záchranný pás do moře prostituce, kde se topí také mnoho takových žen, protože nemají nikoho, kdo by se nad nimi smiloval a kdo by jim pomohl na břeh. A takový ústav živoří — ústav s tak šlechetnými cíly nemá ani těch nejnutnějších prostředků. »Kdo by z Prahy prádlo nebo obnošené šatstvo a pod. ústavu věnovati chtěl, rač dopsati lístek matce ústavu pí. Joh. Laštovičkové, která si pro darované přijde. Kdo z venkova by chtěl něčím »Domovině« přispěti, ať od šatstva nebo vařiva, rač poslati na p. Laštovičku, Žižkov, vila »Slavětínka« č. 467.«

A to že se nenajdou lidé, kterým tato důtklivost nezatřese srdcem? Většina těch, kdož vyhledali »Domovinu«, byla odhodlána běžeti k řece. »Slavětínka« je tou vlídnou náručí, která je zastavuje a přivinuje k sobě.«

Což je možné, aby nadarmo prosil a dovolával se ústav, jenž zaceluje a vyrovnává křivdy a jizvy tak nazaviněně zasazené? —

Johannes Schlaf:

Schůze lidu.

Z knihy »Sommertod« přeložil Karel Sezima.

Jdu úzkým dvorem mezi ohromnými zdmi domů a přicházím před širokou, rozevřená vrata. U kasy složím svůj obol a vcházím.

Jest ještě skorem prázdno. Jsem v tanečním sálu. Mohutný pravoúhelník s šerými, temně rudými stěnami, které se vyjímají, jakoby byly potřeny krví. Hnědé, nemotorné galerie táhnou se nahoře pod stropem. Ale se stropu s křížícím se trámovím, se zakončenou stukaturou a květnatou malbou visí dva mohutné lustry. Jejich plynové plameny pokrývají nesčetné množství žlutých stolů matným světlem a kladou hluboké stíny do pozadí galerií a do sloupoví pod nimi.

Dole před podiem sedí as půl sta lidí kouřících při pivě. Smích, slova rozprávky ztrácejí se v zaprášené, kalné prázdni velikého prostoru.

Váhavě beru se do pozadí na schody galerie mezi stoly. Jsou nečisté, nohy dole odstávají a tmějí se ssedlou špínou. Představa špinavých zábav, prachu a puchu a dusivého, kalně rudého parna, řevu, vřesku, smíchu a řinčení sklenic, dupotu a smýkání, šoupání a hluku tančícího množství, které vyplňuje prostor do nejmenšího koutu, opilosti a hrubosti, rozladěného hřmotu taneční hudby, do ruda zpocených, hrubých obličejů, drsných vtipů a oplzlostí: je mi jakoby se to všecko v husté, parné špíně na mne kladlo a dech mi dusilo . . .

*

Nahoře, na jedné galerii nalezl jsem si příhodné místo.

Pomalu, podle toho, jak tito lidé, kteří ještě nedávno opustili továrny a dílny, doma si odpočinuli, plní se sál. Nejprve přicházejí jednotlivě, pak v tlupách, a nyní valí se nepřetržitý proud široce rozevřenýma dveřma dovnitř. Mladí lidé, kteří měli ještě dost času, umýt se a přistrojit, jiní, kteří natáhli toliko kabát přes modrou dělnickou kytli; širokostřeché, černé plstěné klobouky, pomačkané čepice, obličeje černé od sazí, ušpiněné dělnické šaty. Ženy s klobouky a plášti, nebo s holou hlavou, jen dlouhý vlněný šátek přehozený kolem beder. Hrubé, hranaté postavy s mohutnými rameny, pochmurně zatmělé, vzdorně tvrdé obličeje. Jiné roztěkané, skorem rozpustilé, jiné mužné, jistou veselost na odiv stavící. Kostnaté, drsné, zdravé obličeje, zvadlé, bledé, ztrávené, ustarané. Všichni přicházejí s touže potřebou téhož opojení: ztratit se paži k paži, bokem k boku v jediné mocné jednotě, státi se účastni týchž visí a téhož sebevědomí; s fanatickou, tichou, pevně zakotvenou nadějí, takovou zpola odříkající, která však přes to ještě chce žíti a se rozjařovat.

*

A teď se to šíří od sedadel na podiu černě přes řady stolů a roste a rozvětvuje se to, a hluk stává se hlasitějším a vždy hlasitějším. Rachot stolů a seslí, cinkot sklenic a nepřetržitý šumot a hřmotění, smích a volání. Hluk stoupá a stoupá, masa roste a roste, černě a hemživě až do pozadí: do všech koutů, vzhůru po schodech, na galerie, do loží, vůkol mne. A nyní je celý veliký sál až do posledního koutu naplněn.

Hustá, parná atmosféra tíhne zdola vzhůru ke stropu a válí se v přeplněných ložích a galeriích. Dým z tabáku provlňuje se do výše ve všemožných tvarech, v tenkých oblačných pruzích a sloupech, v prstenech, v hustých, šedých chuchvalech a tvoří těžkou, šedou vrstvu, do níž plynové světlo vrhá shora a se stran žluté, špinavé svity: přes obličeje, pokrývky hlav, těla, šaty. A nyní srostlo to tedy opět v tu jedinou, tisícihlavou bytost tam dole v páře, dýmu a čmoudu a v tomto kalném světle.

*

Schůze jest zahájena.

Všecky druhy řečníků.

Ve slovu zběhlí, zasvěcení ve všecky úskoky parlamentárního řečnického umění, kteří umějí počítat s každým škubnutím, s každým zavlněním té mnohohlavé bytosti před sebou. Neobratní, kteří těžkopádně, nesouvisle, s klopýtavou logikou a mluvou, která rve za vlasy, přednášejí svá mínění. Mladí, holobradí, kteří mluví zčerstva do větru. Staří, rozvážní muži, kteří ve zlých dobách trpěli pro »stranu« a na to taky dovedou položit důraz ve svém širokánském rozkládání.

S trpělivostí, horlivostí a napjatou pozorností naslouchá se všem.

I zde přijde každý prostředek vhod: chytrost, lstivost, sofistika, svádění a každý appel na všecky ty dobré i zlé vlastnosti a pudy masy před podiem. A více nebo méně skrytě projevují si motivy jednotlivých řečníků: nadšené přesvědčení, fanatism, osobní ctižádost získati vliv a hráti nějakou roli, naivní úcta nebo skryté opovržení vůči tomu »hlasujícímu dobytku«. Věcné, klidné výklady, které hledí vše nějak zprostředkovat: slovem celá mechanika strannického života zde jako jinde.

Ale teď vystoupil nový řečník: mladý, plavý člověk, prostředně vysoký a štíhlý, s ostrými, inteligentními tahy. Mluví o cílech, v nichž jsou všichni za jedno, mladí i staří. Mluví věcně a prostě, bez citového překypění a květnatých metafor. Slovo řadí se k slovu, věta k větě v čistém, logickém spojení, a přece jest jeho řeč vřelá vnitřním jakýmsi pathosem. Člověk neví dobře, kde to vlastně jest, jak se to jeví, a přec je to tu, všude žije to v každé větě, v každém slově, a činí z jeho řeči báseň, žhavou, pestrou vidinu jiného světa.

*

A víc a více znamenám zvláštní dojem, jemuž se okamžik skorem divím. V mojí mysli jest, jakobych stál pod magnetickým nějakým vlivem. Jakoby se na mne připínalo se všech stran sta a tisíce nitek a jakoby mne to vtahovalo v tajemnou pavučinu, z níž žádné uniknutí není možno — ani žádoucno. Spolu stávám se účasten jiného jakéhos světa, ve kterém nyní všecko kolem mne žije a který skutečně existuje, skutečně, a vše ostatní skutečnem zvané jest jen pošetilé zdání, vše, co denně sem a tam se potácí a skutečností sluje. Onen jiný život, pro nějž neexistuje žádná minulost a přítomnost a žádná budoucnost, a v němž všichni sjednoceni žijí a jedno a totéž jsou se všemi, kteří v dávné a nejdávnější minulosti žili, v daleké a v nejvzdálenější budoucnosti budou žíti. Jest to život v idei sjednocovací, ve které jediné štěstí prostě bylo, jest a bude, štěstí, za nímž se člověk bez klidu honí, které nezdá se být dosažitelno nikde, leč zde; jediné štěstí, v němž nic, co přešlo a nic, co přijde, nesmí mít výsad před námi, čeho bychom my stejnou měrou nebyli účastni. Nejjednodušší i nejinteligentnější, nejjemnější i nejhrubší, nejzvrhlejší i nejlepší ze všech těch mnohých, mnohých v tomto velikém, parném prostoru jest nyní účasten tohoto štěstí.

A ještě něco!

V tlaku téže záhadné moci cítíme se, jako v zázraku přírody, jímž rodící se jaro v nekonečnost radostných forem a barev se rozvíjí, téže síly, která Newtonovo jablko k zemi táhla a která zářící světy nad námi žene kolem jejich os. Všude, v tisícerých tvarech skýtá to potěchu krásy a osvobození každému; a jestliže bída a stony jeden zhubily, nesmrtelný pud, který hledá štěstí, rodí ze smrti a stonů nový; a přece jest to v tisíci formách a rozvojích vždy totéž! . . .

*

Řečník skončil a teď promrskávány jsou ještě různé vnitřní záležitosti. Nějaký lokál, nějaký závod, který se boykotuje, denunciace, špehounství, pokladní zprávy a podobné. Vše projednává se s trpělivostí a napjatým interesem. Nikde nelze postřehnout únavu mezi těmito lidmi, kteří po celý den od časného rána až do pozdního večera byli zaměstnáni ve svých dílnách.

Ještě několik závěrečných slov k množství. Provolání zdaru »straně«, a nyní prázdní se pomalu sál a zvolna klade se opět tupé, parné pust do prostory.

*

Jsem opět venku na ulici a deru se studenou sněhovou vánicí.

Okna jsou pohaslá; všude jen tmavé zdi nad zářícími řadami l

ceren. Tu a tam osamělý chodec, noční strážník, ženská postava, která tiskne se k domům a s napjatě vyčkávavým chodem mizí v metelici do postranní uličky.

Z dálky ruch pouličního shluku s hukotem a svištěním vichřice nebo drkotání noční drožky: to je vše.

Vše rozešlo se opět ke svým všedním trampotám s jiskrou naděje, hřát se tím a protloukat se lhostejností pustých dnů . . .

Puvis de Chavannes.

Dne 24. října 1898 zemřel v Paříži nejpoetičtější umělec, jakým se vykázati může škola francouzská, malíř-poeta, mystik a visionář Puvis de Chavannes, tvůrce moderních idejí umění dekorativního. O definici jeho umění, o slovné vymezení onoho zvláštního momentu v jeho umění, který je podstatou jeho velikého slohu, nebudu se pokoušeti, poněvadž posud nikdo, kdo s otevřenou duší přistoupil k jeho dílu, nežádal analysy, výkladu a komentáře; samo dílo mluví jasně a srozumitelně. Spontannost koncepce a bohatost citových elementů uvede vám na paměť toskánské mistry quattrocenta, primitivy florencké, pisánské a orvietské s Ghirlandajem v čele, jejž miloval Puvis stejnou láskou, jakou zahořel ku Fra Angelicovi. Jindy vzpomínáte, díváte-li se na jeho dílo, starých gobelinů, jejich tajuplných obrazů a vybledlých barev. Vše to znal Puvis a studoval, ale nikde nenajdete, že by jeho touha po novém spokojila se opakováním dávného zapomenutého.

Naivní jednoduchost mistrovských děl starých inspirovala ho k novým dílům, ale jednoduchost ta jest zároveň také celou záležitostí, která oběma jest společnou: Puvis přejal princip, ale do starých forem vlil nový život, svůj vlastní, který splynul s dekorativním ideálem konce 19. století s dekorací velikého slohu, z níž hluboce zní základní tón tklivé melancholie, a mystického uklidnění.

Jeho umění jest mysteriosní. Nebylo snad ani třeba tuto okolnost novu připomínati, poněvadž zná ji každý stejně dobře, jako onen druhý akt, jenž neslouží ke cti francouzské kritice, že Puvise po čtvrt století mlčovala frivolnými poznámkami, jimiž odvažovala se na velké umění, nazývajíc reformatora vkusu potupným jménem fou tranquille. Puvis ne-

ochábl v přesvědčení o pravdě svého ideálu a neztratil odvahy. Budiž příkladem jiným, kteří jako on jdou za uměním novým a vzácným; jest totiž třeba věděti, že umění jeho bylo vskutku nové, že nemělo

Země blažených.

předchůdce a že Puvis nepřísahal na žádné thema esthetických klasifikací; ale vedle toho jest také třeba věděti, že umění jeho bylo cele jeho a on postavil je na pevných základech, poněvadž nemiloval charla-

Křesťanská inspirace.

tanismu a bledého úspěchu prostředních mistrů, kteří více mluví, politisují a raisonují než malují. Puvis byl mužem práce a studia, jenž přemyšlel a vážně bral své úkoly.

Prohlédněme jen jeho skizzy a kartony, chceme-li poznati, jak úsilovně pracoval, nežli dospěl k definitivnímu vyjádření své ideje, které zdá se nám tak jednoduché, prosté a přirozené. Nelze si jen snadno představiti ohromnou práci a myšlení, které ho stály jeho nejprostší díla. Obdivujete-li jeho Antické vidění nebo Křesťanskou inspiraci a kteroukoliv věc, shledáte, že každou linii a každý tvar a každý tón těchto transcendentálních výjevů hledal v přírodě, která byla pevným východiskem jeho práce a kterou studoval s trpělivostí, o níž průměrný umělec nemá ponětí. Proto byl veliký. Kdo hledá nové, nemůže hledati v dějinách, ale za to kolem sebe, za každé chvíle a na každém místě, má-li ducha, jenž cítí, přemýšlí a uvažuje. To nové našel Puvis ve svém nitru a prostředky výrazu nalézal v přírodě jako největší umělci všech dob. Základ jeho tvorby spočíval v nitru, pomůcky k vyjádření našel v realitě, která dodala konkretní tvary jeho transcendentním snům. V tom byl moderním umělcem, jenž pomáhal opraviti zděděné chyby esthetických theorií, které vypracovali filosofové poctivou a úmornou prací, majíce za to, že odkryli zákony uměleckého tvoření. A přece byl Puvis tomu učenému aparátu hádankou; byl idealistou, či realistou?

Poznáváte zajisté nedokonalost klasifikací vyplynulých z chladného mozku, jenž postavil oposici mezi věci, které v umělcově duši jdou svorně ruku v ruce.

Najdete u Puvise fantastické vise, ale poněvadž byl moderním člověkem, najdete i lidské umění, které jest vázáno na studium hmoty. Co jej činí umělcem, jest ona vzácná míra, jakou dovedl danou realitu svou myšlenkou produševniti.

Tím spůsobem daroval Francouzům nové umění, jehož přátele najdete ve všech zemích, přátele a ctitele, kteří budou vždy putovati do jeho vlasti, aby učili se lekcím a výkladům o umění, které napsal Puvis na zdích v Amiensu, Lyonu, Rouenu, v Pantheonu a aby studovali jeho grandiosní hemicykl v Sorbonně, jeho diskrétní čisté harmonie a bledými závoji zastřené světlo lomených barev, tajuplné suggesce citové, jeho tklivost a melancholickou zádumčivost.

Byl tedy Puvis především umělcem a chceme-li, byl idealistou a realistou. Bude marno, aby moderní školy, které se tolik roztříštily, chtěly přivlastniti si jeho velkolepou práci, aby byla lákavou affichí jejich tendencí — neboť nepatří k žádné škole, poněvadž byl svůj a vlastní.

Ovšem se staly pokusy, kterým starý mistr sám vskutku se divil, že co den se rodící sekce uměleckých eskamoterů považují ho za svého tvůrce a patrona, aby kryli se jeho autoritou; k tomu jednu odpověď míval, že učil doktrinu zdravou, čistou a bez tajemství. Nemají tedy pravdu školy spiritualistní a mystické, ani symbolické a etherické. Všedních formulí, za nimiž se kryjí prázdné duše, neznal a stál vysoko nad nimi; proto povznesl umění, že zaujalo zase ono místo, které ode dávna mu patřilo vedle vědy, sledujíc myšlenku za transcendentální hranice lidského rozumu, ale nespouštějíc reality se zřetele, aby nerozteklo se v planých a nicotných frásích. Jeho umění podává velikou synthesu domyslných věcí, jest filosofií moderního člověka, podaná v grandiosních liniích a velikou kresbou. Filosofie Kantova byla v Německu podobným činem, k němuž francouzský duch podal folii uměleckou, síla obou jest v ethické stránce: obě filosofie jsou bez interesu a rafinovanosti, soběstačné, jsou par excellence morální.

Saona.

Puvis de Chavannes narodil s 14. pros. 1824 v Lyoně, ve stargalské zemi, bohaté na tajemné báj

Inter artes et naturam.

podmračné a zádumčivé nálady. Umění věnoval se dosti pozdě a ideál, jejž sledoval, odvedl ho záhy stranou od zvyklých škol a jejich stilisačních a koloristických tradic; proslulého Coutura, svého učitele, brzo opustil, neboť nenašel u něho, co hledal; bylo zajisté nadání jeho jiné, neboť kde škola viděla vyslovené barvy a ostré linie, viděl on mlhy a šedivé stříbrné tony. Odešel proto k Ary Schefferovi, blouznivému romantiku, pod jehož vlivem maloval obrazy, které sám později ukryl jakoby poklesky a hříchy. (Pieta, Herodias, Judita). Odhodlal se pak sám se dívati na věci a učiti se v přírodě, ale přivodil tím své odsouzení v oficielních kruzích; dvéře Salonu byly mu uzavřeny. Teprve po dlouhé řadě let přijato opětně jeho dekorativní panneau Návrat z honby, které původně pro svého bratra na jeho venkovské ville provedl (obraz tento získalo museum v Marseillu). Puvisova snaha po monumentálním účinu velikých obrysů a zjednodušené liniii barvě zvítězila tu již úplně nad formou a hmotou, zatlačila realitu, aby docílila velkolepé dekorace, u níž se neptáme po obsahu ani ději ani po čase a místu; jest to dekorace v nejlepším smyslu, která působí splynutím linií a účelně harmonisovanou barvou. Zdánlivá bezobsažnost vyplynula však Puvisovi teprve na základě úsilovné práce myšlenkové, kterou třeba předpokládati a o níž podávají svědectví díla další, především pak Bellona a Concordia, vystavené v saloně r. 1861 (mus. v Amiensu). Spatříte tu veliký rozdíl od starého způsobu allegorisování pomocí ateliérních aktů, oděných v brnění a helmy, s meči, dýkami, praporci a děly. Šlo mu zajisté jen o myšlenku a její symbol, nikoliv o lomozící malbu starého stilu. Proto stačila mu jedno-

duchá krajina rovná, z níž vystupují dva sloupy kouře k zachmuřené obloze — již tím podal tragický dojem zkázy, který doplnil skupinou hořekujících žen a padlých mužů a zástupem jezdců. Na druhém obraze poetický obsah slova Concordia vyjádřen stejně mistrně; vidíme dívky na zelené louce trhající kytky; za nimi jinoši v zábavě s ušlechtilými oři.

Další stupně tohoto niterného vývoje a symbolického pojímání tvoří Podzim (1864, v Lyonském museu) a Ave Picardia nutrix (mus. v Amiensu). Přes to nenašel Puvis až po tu dobu přátel, neboť jeho cíl: podříditi hmotu duchu, linii a barvu myšlence, byl nový; akademikové i realisti ho nenáviděli. Puvis neochábl a pracoval dále: Bdění a fantasie (panneau v soukr. domě), Spánek (1867, mus. Lille), Marseille jakožto řecká kolonie, Marseille jakožto brána Východu (1869, Palais de Longchamps), vesměs díla tajemného legendárního nádechu a naivní poesie.

Po dlouhém tomto boji uznán konečně Puvisův osobitý talent pro monumentální dekoraci a i dvéře salonu opětně se mu otevřely. Od roku 1870 vystavoval dosti často; stačí, uvedeme-li Magdalenu na Poušti, Naději, Ztraceného syna a Chudého rybáře, jenž byl symbolem beznadějné síly člověka. Uznání v saloně však ani teď nedošel, naopak francouzská kritika chopila se příležitosti, aby znovu obnovila boj a aby dokázala, že Puvis špatně kreslí a že jeho paleta jest chuda na barvy. Ovšem že ani to neotřáslo pevným přesvědčením Puvisovým a neodvedlo ho od cesty nastoupené. Také během pařížského obležení provedl díla (Holub, Ballon, Naděje), která byla kritikou vysmívána a výstavní porotou soustavně odmítána. Následovaly opět nástěnné dekorace: Žně (1873, mus. v Chartresu), Karel Martell jakožto vítěz nad Saraceny a Sv. Radegunda v Klášteře St. Croix (1874, na radnici v Poitiersu). Čím konečně i své odpůrce přiměl k údivu, byly jeho velkolepé dekorace v Pantheonu pařížském, jimiž zjednáno konečné uznání oné doktrině, kterou velcí umělci vždy více méně jasně tušili a jíž se řídili, že totiž veškera dekorace podléhá jednomu zákonu, jenž plyne z požadavků architektonické konstrukce: dekorace nesmí rušiti dojem plochy, stěny, architektonického celku, jenž podmíněn jest zákony fysickými a mechanickými. Dekorace Puvisovy neprolamují stěny, ale plošnou svou stilisací pojí se k dílu architektovu a zvyšují jeho dojem. Tato součinnost uměn k docílení jednotného esthetického dojmu vyplynula teprve v naší době k jasnému uvědomění a Puvisovi přísluší neposlední zásluha, že přičiňoval se o její realisování v dobách, kdy bylo málo duchů, kterým by zásada tato, jinak samozřejmá dnes, byla se ujasnila. Proto zůstal Puvis dlouho nepochopen a teprve velikým dílem v Pantheonu podařilo se mu přesvědčiti protivníky; zde provedl důkaz pravdy o své doktrině. Ve studiu, v liniích a detailech zůstal i tu žákem přírody, ale v ostatních zřetelech podrobil se intencím architektury a docílil dojmu slavnostní nálady, jenž souhlasí s účelem síně. Za tím účelem vyhnul se sytým barvám a hlubokým perspektivám; volil lomené tony a přidělil svému obrazu úlohu gobelinu; v tom jest jádro jeho dekorativní esthetiky a jen žalostné neporozumění mohlo přivoditi pro něho název postního malíře (peintre de carême).

Spočívá snad umění v hromadění prostředků? Právě v omezení jeví se umělec a jeho hloubka. Proto připustíme, že jeho Mládí sv. Genovefy

v Pantheonu jest vedle prací klasicistů, romantiků, koloristů a historiků, kteří po sobě kladli účty ze svěřeného talentu na zdích této velkolepé stavby, skutečnou moderní dekorací velikého monumentálního slohu. Legendu zmíněnou vyložil tu Puvis v jarní krajině, jejíž detailní studium a náladu překonává jen naivnost bohaté fantasie a originálnost koncepce. Biskup klade ruku na čelo pasačky, jíž věští budoucnost; diváci, stojící kolem, hledí s údivem a zbožně na toto neobyčejné počínání. Scena malována jest s takovou přirozeností, jakoby zachytil ji malíř dnes někde na kraji louky u vody a přece vane v ní duch legendy, staré a důstojné.

Činnost Puvisova rozvíjela se dále. R. 1880—82 provedl Ludus pro patria (na schodišti musea v Amiensu) a Le doux pays (1882 pro hotel Bonnat). Le bois sacré cher aux arts et aux muses, svatý háj umění a musám zasvěcený (1884, mus. v Lyoně) bylo další dílo, v němž jeho kontemplativní a melancholický duch došel uměleckého malířského výrazu a které zároveň s ostatními díly v témže museu jako jest Antické vidění a Křesťanská inspirace, obsahuje biografii ducha mistrova ve velikých rysech.

Ale dekorativní schopnost jeho rostla ještě a vidíme tudíž, jak v letech 1887—1889 vkládá všechnu svou duševní potenci v grandiosní Hemicycl v Sorboně. Z téže doby jsou jeho dekorace v Rouenu Inter artes et naturam a Keramika a Leto v radnici pařížské. V Sorboně docílil jednoduchými prostředky nejslavnostnějšího dojmu; uprostřed v háji trůní Sorbona, kolem níž seskupeny symbolické postavy svobodných umění, poesie, filosofie a dějin; ze skály na němž stojí, prýští pramen vědění.

Z dekorací v Amiensu.

S uznáním, jakého se mu dostalo, získal Puvis také napodobitelů, kteří doktrinu jeho zhusta přiváděli ad absurdum; nemajíce jeho ducha, napodobili jen jeho sentimentálnost a stali se banálními, vypůjčili si jeho řeč, ale neměli jeho myšlenek; zjednodušovali linii a barvu, ale resultát této zjednodušenosti byla prázdnota — nic. Ovšem že sám Puvis, hlavně ve svých krajinách, podal dosti zhusta tak dekonkretisované tvary, jež tak jemně na plátno nanesl, že blíží se pouhému nic — ale toto nic podává tak exkvisitní suggesci, že nejlepší realista nepodá vám tak přiléhavý dojem jako práce jeho, způsob to, jemuž dnes teprve od Japanů počínáme se učiti a jenž po dlouhém studiu bude moci snad teprve doložiti příkladem verš Verlainův: Car nous voulons la nuance encor pas la couleur... neboť vše, co posud přinesly dekadentní školy, které napsaly si heslo toto na svůj prapor, byla bledost a slabost, nikoliv nuance; připustí každý, že v zelenavém a fialovém zbar-

vení není podstaty monumentálnosti. Takovýchto šarlatanských experimentů Puvis byl vždy dalek.

Každému, kdo zajímá se o bližší poznání Puvise, poslouží: Marius Vachon, P. de Ch., Paris, Braun-Clement et Lahure,8196.

Dr. F. X. Jiřík.

Defraudace v našich peněžních ústavech.

Napsal J. V. Hron.

Peněžní naše ústavy jsou jedním z oněch předmětů národní úcty, na něž nepohlížeti s naprostou a přímo zbožnou oddaností počítalo a počítá se nám za národní kacířství se všemi známými toho důsledky. A to již samo o sobě zaráží: zaráží to, že máme takové modly, a to, že nechceme o nich slyšeti pravdy, zaráží i to, že jsou to právě peníze, jež staly se nám tak nedotknutelnými.

Zatím však naprostá skutečnost, zpronevěření stále častější, jež staví nám pravý stav věcí ve vší odporné nahotě před oči, celou svou váhou doléhá na nás a nutí nás ku pozorování a přemýšlení, avšak také volá k činům.

Je jisto, že politika, rozuměj: politické ohledy, se svou snahou zakryti aspoň naši malost, zejména zoufalou malost v době t. zv. probuzení (když nešlo to přemoci ji najednou) vypěstovala u nás zvláštní furiantské poměry veřejné, jejichž známý smysl je ten, že a jací jsme chlapíci, jež však bohužel nejsou ničím jiným než strkáním hlav do písku. Nic není marnějšího nežli snaha zakrýti vady naše politickým našim nepřátelům a odpůrcům, kteří vládli a vládnou velikou mocí duševní i hmotnou a vůči nimž každá líčená velikost selhati musí neomylně, doma však způsobí zmatek a sebepřeceňování, jež tím neochotnějším je vůči poznání pravdy, čím bolestněji postižena jím bývá naše lidská pýcha, bez níž žádné sebepřecenění se neodbude. Je sice možno podrobnosti různých našich nedostatků zakryti, ale vady naše v celku, v hlavních rysech jsou a nemohou nebýti patrny každému střízlivému pozorovateli, zejména tak vypočítavému pozorovateli jako jsou naši političtí protivníci.

Jak měli věřiti v národní naše síly, když s projevy jejich mimo pole čistě politické, tak málo se setkávali?

Za to u nás samých, jak již to bývá s každým, kdo se chlubí, došlo tak daleko, že své chloubě sami jsme uvěřili a každého, kdo měl nějaké pochybnosti ihned umlčovali. Odtud ty naše modly a odpor proti každému poznání té pravdy, že je to snad jen holé dřevo, jež sami jsme zbožnili.

Za takových okolností věci, jež v žádné spořádané domácnosti nesměly by zůstati nevyprány, přikrývány bývají mlčenlivým pláštíkem národní cti a národních prospěchů, aby zmizely tak co nejdříve s očí — ovšem jenom našich.

Když věci tak se mají, je zřejmo, že musí přijíti důkladné otřesy, rány takové, že zalomcují nakupenou lží a sebeklamem v s

kladech, musí přijíti události takové váhy, aby naprosto nebylo lze jim a jejich následkům uniknouti, aby prostou svou jsoucností porážely a zdolávaly všechnu možnost vyváznutí jinak než tím, že chtíc nechtíc musí se do věci kousnouti a provésti náprava z gruntu. Snad právě zmíněná zpronevěření jsou oněmi ranami egyptskými, jež mají nás vyburcovati z přeludné důvěřivosti ve smyšlenou znamenitost našich peněžních ústavů. Případy poslední, jdoucí tak rychle za sebou, rozvířily aspoň skutečně veřejné naše mínění a bylo by to zvláště smutným znamením pro nás, kdyby nebyly rozvířily, zdá se však, že způsobí trvalejší následky jen v těch kruzích, jejichž kapsy přímo jsou postiženy, neujme-li se věci vytrvale a soustavně veřejný tisk a neustane-li volati na poplach, dokud nebude všude řádně vymeteno. Stav náš národní, bohudík, sám o sobě i ve srovnání s našimi sousedy není v ohledu peněžním takový, abychom nemohli si dovoliti přehlídku co nejbezohlednější. Ostatně: kdyby byl horší než je, nemohla by ani tehdy řádná očista býti na újmu, spíše naopak byla by tím naléhavější, neboť peníze mají pro chudáka větší význam než pro bohatce a řádné hospodaření s nimi je tudíž tím neodbytnější povinností svědomí.

Toto poslední však není, bohužel, u nás běžným míněním a nezadatelnou zásadou. U nás peníze sice jsou také svého druhu modlou, ale ne takovou, aby zrovna u nás také platilo bezpodmínečně slovo evangelia: nikdo nemůže dvěma pánům sloužiti, Bohu a m a m o n ě. Lakomec na smrtelném loži stříhající třesoucí se rukou několik hodin před smrtí kupony, není u nás typickou národní figurou. Máme sice také dost lidí, shánějících peníze jen pro peníze — a tací najdou se asi vždy a u všech národů — ale v celku, ve velkém bude, troufám, správno říci, že u nás hon po penězích má převážně ráz shonu po prostředcích požitkových, jinými slovy: u nás cenu peněz určuje vědomí neb očekávání požitků, jež si za ně opatřiti lze, pro požitek podstupují se i nejhorší oběti osobní, prostředky požitkářské opatřeny musí býti stůj co stůj, vždyť jsme jen jednou na světě, vezmi kde vezmi, jen dej sem. Kdo pozoruje pronikavě všechen život náš současný, soukromý a veřejný, nemůže neviděti tento jeho rys základní. Právem nedávno veřejně si na to bylo stěžováno, že tak si vedeme, jakoby peníze byly ztratily svou cenu a lidské mozoly svou bolest (»Hlas Národa« 18. X.). Ne nadarmo pivovary ba i lihovary jsou našim »národním« průmyslem: ječmen, z něhož dříve po našem venkově idylické mlýnky nezbytnou pro domácnosti venkovské krupici tloukly, vozí se nyní do kouřících továren předmětu alkoholové modloslužby (»blahoslavený sládek, který první pivo vařil«) a brambor, prý strava chudáka, mizí v tlamách lihovarů, jež chrlí pro nás za to jinou »stravu chudáka« — kdo nevěří, ať běží se podívat na př. na český jih, kde drobívá se černý chléb do kořalky za stejným účelem jako spíš nebo dosud jinde do mléka neb do polívek a kde za sklenku kořalky dostane se všechno. A kdo nevidí to nesmyslné prolévání potoků piva, banketování, tancování do úpadu a všecko ostatní požitkářství, jež tak horlivě při všem našem slavnostování se pěstuje s tak obdivuhodnou dovedností? Což na př., ptá se člověk mani, místo všech těch matičních slavností uspořádá se raději tichá sbírka, při níž by, kdyby dal každý jen tolik,

mnoho-li dá vstupného na slavnostní místo, tento vynikající ústav náš národní lépe musil pochoditi, než takto, kdy nezkřišené obnosy pohltí bengály, muzika, mašličky a t. p. titěry? Což opravdu poměry u nás jsou tak spátralé, že bez poskytování příležitosti k hýření a »požitků« často velmi pochybných, není možno sebrati ani pár těch grošů, jež z leckteré takové slavnosti jako »čistý« užitek (!) zbydou? A co ty díry v rozpočtech snad všech, jistě však veliké většiny domácností, jež súčastnily se vlastenecké kocoviny?

Nechme však slavností a podívejme se do »všedního« života. Člověku je často až úzko, dívá-li se na mizerné probíjení jmění i sil duševních i mravních, zejména na našem venkově. Znám sám osobně více sedláků bankrotářů, kteří jen proto zbankrotili, že vedli nezřízený život: pitka za pitkou, velká domácnost, slovem »blahobyt« všeho druhu — ale na dluh!

Kde při takovém způsobě života má se vzíti chuť ku práci a láska k povolání, zejména takovému, jež s větší námahou tělesnou jest spojeno?

Kde požitkářství povýšeno je na ideál života, tam přirozeně nemůže býti žádné soustavné práce, tam pracuje se jen proto, aby se ulovilo kus kořisti, za nějž toužebně želané požitky jen aby se již opatřily, tam nemůže býti zejména žádné práce opravné (ty naše »opravy« zemědělské, živnostenské atd., jež bohužel velkohubým boucharonstvím po sjezdech a sjezdových banketech se neprovedou), tam také nejhanebnější korupce a šidba všeho druhu neomylně rozkvete. Což je víc na snadě nežli to, opatřiti si prostředky lehkého života lehkým způsobem, zpronevěrou, napálením kde koho, ať je mu to třebas ranou smrtelnou — což na tom: vždyť jsme jen jednou na světě, tož užít co se dá a co nejvíc se dá a pak ať přijde třebas potopa! — —

Takový je as nejpřirozenější výklad toho zjevu, že tak často nyní zpronevěření při našich peněžních ústavech se vyskytují: požitkářství je kořen všeho zla. Kdyby tu byl jiný ideál života, nedělo by se to, co se děje, a tak, jak se děje. Co slyšíme o všech těch defraudantech? Žili skrovně, nuzovali se snad? O nikoli, ani toho tu nebylo, aby snad k odvrácení pozornosti na čas se byli uskrovnili, naopak, oni drze, ba snad přímo neurvale vystupovali ve společenském životě a žili jako kavalíři.

Sám osobně poznal a znal jsem dva defraudanty. Způsob jejich života byl a zůstane pro mne nezapomenutelným — jeden z nich skonal poměrně záhy marasmem z »dobrého« života! Ale nemůže býti jinak tam, kde vše je tak prosáklé požitky a vše tak vytrvale se za nimi žene. Čtěme jen tak mnohé literární a umělecké posudky a rozbory: brzy kniha je »vzácným požitkem duševním«, brzy »krásy nějakého hudebního díla jsou nevyčerpatelným zdrojem nejušlechtilejších požitků«, slovem všecka umělecká tvorba jakoby jen a jen sloužila požitkové stránce života, radost, bolest, pláč, slzy, smích atd. — vše jen po stránce požitkové vzato, i zármutek a zoufalství pěstuje se s rozkoší — tak aspoň myslím — v některých výtvorech literárních i v životě. A veřejný život všechen: vše se odbývá v hospodách, mimo některé sokolské tělocvičny nemáme hrubě veřejných místností pro vzdělavací schůze, umělecké produkce atp. bez

pivních výčepů, s každým ždibcem vzdělání svádí se vlastně lid ku hospodnímu životu. A život ten se žije zvlášť po našem venkově. Ke všemu pak ještě nelze ušetřiti právě ty, zpronevěřeními postihované peněžní ústavy výtkou, že ony samy valně k tomu přispívaly a přispívají ještě dnes. — Každý, kdo zná naše poměry, zejména venkovské, ví, jak veliké usnadnění úvěru značily a značí ústavy, o něž běží, a jak nestřídmě úvěru toho bývá užíváno i jak nemírně se poskytuje; ba mnohé venkovské záložny dopracovaly to tak daleko, že jejich náhončí přímo svádějí k dělání dluhů, jen aby záloženský kšeft nestál, zalepují oči lidu často prahloupým, ale prohnaně sosnovaným balamucením, odvádějí od úvěrování laciného a solidního a lichotí samolibosti svých obětí, jen aby sváděli ku probíjení jmění a novému dlužení. Strýčkování a kmotrování způsobuje povolování nejpovážlivějších úvěrů, o nichž předem se ví, že prohnány budou krkem, jen když kyne naděje na nějaký doušek a něco dobrého k snědku! Dívejme se jenom neohroženě do očí té skutečnosti, že veselí bratříčkové hospodní, za něž ubohá oběť platívala řád, jako hrobaři účinkovávají při následujících exekučních dražbách nebo pokoutních parcelacích, buď jako zástupci neb i jako cessionáři těchto ústavů. Tak tedy mstí se na naší úvěrní organisaci-neorganisaci jen to, co sama podporovala a přivedla do květu: modloslužba požitků.

A to třeba postaviti do popředí, ne jen modloslužbu peněz, ta je jen z venčí v popředí, ne peníze samy o sobě, ale to, co se za ně koupí, je konec konců předmětem modloslužby. —

*

Poznání však, že bezměrná požívačnost, způsobující bezohlednou touhu po hojných prostředcích hmotných, je pravou a typickou pohnutkou zpronevěření, jimiž se obíráme, poznání, doufám, spolehlivé, nedostačuje ještě samo o sobě k plnému vysvětlení zjevu. — Jsou tu ještě jiné příčiny. Především je to bezpříkladná neznalost věci, jíž skoro všecky správy našich peněžních ústavů přímo vynikávají. Předpokládá se z pravidla, že dostačí umět přijímat vklady, zapsat je do knih účetních a pokladničních — i to leckdy všelijak — a půjčovat peníze, jež se sejdou, uchazečům o úvěr, půjčovat nejraději »do knih« a do posledního šindelu. Vedle toho se pěstovává se vzornou nedbalostí úvěr směneční (i blanco směnky atd.). Poněvadž to však na prohnanější dlužníky neb dlužitele bývá málo rozumu, hledává se pravidelně někdo, »kdo se v tom víc vyzná« — venkovští parceláři a jiní filutáři, kteří pak jsou vlastně duchem svatým ústavu, za to však ústav jejich dojnou krávou. — Kdo má také vést dozor, kdo má dávati na každé hnutí ústavu pozor, když není tu jiných lidí, kteří by věci aspoň tolik rozuměli, aby dovedli pochopiti, které machle, jež takovíto partykáři jim navrhují, jsou počestné a které nikoliv?*)

Možno se diviti, že taková příležitost dělá zloděje?

---

*) A tak daleko to již leckde dospělo o pletichaření pokoutním nemluvě. — Přec však o něm malý obrázek z čerstvých zkušeností: Zástupce jisté záložny nedostavil se k exek. dražbě nemovitostí záložně zastavených — dohodnuv se se zaplacenými přednějšími hypothekárními věřiteli, že nechá je žádati — placení znova, dají-li mu polovic. Ti zaplacení vskutku došli. — Záložna hojila se na rukojmí hypothékárního dlužníka.

Že malé platy úředníků a zřízenců tak mnohého našeho peněžního ústavu na straně jedné a lákadlo peněz mu svěřených na straně druhé také hrají zde svou úlohu, rozumí se.

Naskytá se nyní otázka po odpomoci. — Odpověď pokud se týká spořitelen a záložen, na základě starého spolkového zákona založených, v přední řadě bude se dovolávati zostřeného dozoru polit. úřadů. Také se tak již stalo. — Není vyloučen dobrý účinek takového opatření, zejména ne tam, kde při dozírajících polit. úřednících byl by osobní zájem o věc a pronikavá znalost odborná, jíž však bývá málo. — Nemůže však ani v nejlepším případě na tom býti dosti. Dozor sice mnohému zlu může zabrániti, avšak nemůže je znemožniti, jinak musil by se proměniti ve výkon sám. —

Stejně je nutno při záložnách, založených na základě zákona z roku 1873, pomýšleti na mnohé a důležité opravy a doplňky, zejména na důkladné přepracování tohoto až hrůza povrchního, ba přímo nedbalého zákona samého a další vybudování útvarů právních, v něm vypracovaných ve směru a duchu dnešním, jich vývojem přikazovaném, (jako: závazné předpisy o bankovním jich vedení, [jak v tom ohledu je statutem ušněrována na př. hypoteční banka král. českého, s takovou inteligencí vedená a jakou volnost tu má poslední venkovská záložna, vydaná úplně na milost a nemilost náhodě!], »průkaz způsobilosti výboru«, závazné revise, aspoň roční, závazné dozorčí rady a t. p.), což blíže vylíčiti patří do odborného listu.

Avšak opatření toho druhu sama o sobě nestačí. Z toho, co svrchu řečeno, plyne přec — a bylo ostatně i to řečeno — že běží tu o celý názor na život. — Odvěčné otázky: k čemu ten život a jak tedy žíti, neodbytně žádají na každém odpovědi a každý na ně též odpovídá, třebas ne slovy, ale skutky, celým svým životem, jednotlivci i národy. Odpovědi se různí a o správnosti jich může býti a je spor. Pravda však může býti a jest jen jedna a o té již dávno bylo řečeno: »pravda vás vysvobodí!«

Je tedy konec konců otázka ta: mají pravdu ti, kdo životu dávají smysl a obsah — užívat, či ti, kdo hledají obé jinde? Mají-li pravdu ti, kdož chtí užívat, pak »všechno je dovoleno« a my nesmíme se ničemu vzpírat, sami však můžeme si též všecko dovolit. — Není-li tomu tak, pak nutně musí se najíti pravda jiná, vedoucí z tohoto života, uznávající život jiný, se všemi toho důsledky a ve jméno této pravdy je možný i jiný život vezdejší, ve jméno té pravdy teprve mají všecky opravy života rozumový smysl a ve jméno jejím možno usilovat o obrat myslí, jenž jediný dovede pevně založiti jiné poměry, nový život. —

Vyznávám, že u mně je rozhodnuto pro toto druhé a myslím, že ze všeho, co právě jsem napsal, je jasno proč. S toho stanoviska pak je unum necessarium: pracovat všemi silami k tomu, aby na místo požívačnosti dosazen byl jiný ideál života, ideál pracovitosti a děln lásky k bližnímu. Na tom, zda-li vůbec a do jaké míry se to pc daří, záleží vývoj celé budoucnosti. Všecky známky současného našeh života, nejen tedy ty defraudace, o něž hlavně nám běželo: kolem ná i v nás se děje všecko to, co nasvědčuje tomu, že ve všeobecné kri

nynější právě o to běží, čemu věřit, ve jméno čeho tedy nést i břímě života. Jen taková vodítka a síla, jež v nich spočívá, způsobiti mohou trvalé převraty a vyléčiti povážlivé choroby společenského života.

Z knihy „Moudrost a Osud“

od Maurice Maeterlincka.

Přijměmež s resignací, že jest příroda lhostejnou vůči moudrému. Její lhostejnost zdá se nám zvláštní jedině z toho důvodu, že nejsme s dostatek moudří; neboť jednou z povinností moudrosti jest vydati si počet, tak přesný a tak pokorný, jak možno, o místě, jež lidský tvor zaujímá ve vesmíru.

Lidský tvor zdá se velikým ve své oblasti, jako se zdá včela velikou na buňce svého medového okruhu! Ale bylo by absurdním doufati, že o jeden květ více se rozevře na lukách, poněvadž byla královna včel rekovskou ve svém úlu. Nedomnívejme se, že se zmenšujeme, zvětšujíce vesmír. Nechť se zdáme sobě my sami velkými, nebo nechť se nám zdá celý svět velkým, pocit nekonečna, jenž jest krví vší ctnosti, bude stejným způsobem kroužiti v naší duši.

Jaký je to čin ctnosti, očekávají-li se takhle mimořádné odměny? Tyto odměny třeba nalézti ne v gravitačních zákonech, ale v nás. Jenom ti, kdož nevědí, co je dobro, žádají mzdu za dobro. Především nezapomeňme, že akt ctnosti jest vždy aktem štěstí. Jest vždy květem dlouhého vnitřního života, šťastného a uspokojeného. Předpokládá vždy hodiny a dlouhé dny odpočinku na nejpokojnějších horách naší duše. Žádná dodatečná odměna nevyrovnala by se klidné odměně, jež mu předcházela. Spravedlivý, jenž zahynul při katastrofě (dobročinného bazaru v Paříži), byl tam, protože jeho duše nalezla v dobru jistotu a mír, jichž by mu nebylo mohlo poskytnouti žádné štěstí, žádná sláva, žádná láska. Kdyby se plameny rozevřely, kdyby vody ustoupily, kdyby smrt váhala někdy před takovými bytostmi, čím by pak byli rekové a spravedliví? V čem by bylo štěstí nějaké ctnosti, jež jest úplně šťastnou jedině z té příčiny, že je ušlechtilá a čistá, a jež jest ušlechtilá a čistá jedině z té příčiny, že nečeká žádné odměny? Lidská radost tkví v konání dobra, sleduje-li se při tom nějaký účel; božská radost tkví v konání dobra, nedoufá-li se v nic. Obyčejně člověk ví, proč koná zlo; ale tím méně přesně ví, proč koná dobro, čím čistší je dobro, jež koná. Abychom se dověděli, jakou hodnotu má spravedlivý, otažme se ho, proč je spravedlivý: je pravděpodobno, že ten, jenž bude míti nejméně co odpověděti, bude nejdokonaleji spravedlivý. Je možno, že v té míře, v jaké se inteligence vzmáhá, zdá se ubývati důvodů, pobádajících duši k rekovství, ale současně postřehuje inteligence, že nemá jiného ideálu, než stále skrytější a skrytější rekovství, prosté všech zájmů.

Budiž tomu jakkoliv, ten, kdo pociťuje potřebu zvětšovati ctnost, připojuje k ní schválení osudu a světa, nemá ještě pocitu ctnosti. Člověk koná jenom tehdy skutečně dobro, koná-li je pro ně samo, aniž čeká co

jiného mimo stále lepší a lepší poznání, co je dobro. »Aniž má jiného svědka mimo své srdce«, praví Saint-Just. Soudím, že jest v očích Božích patrný rozdíl mezi duší člověka, jenž je přesvědčen, že paprsky nějakého aktu ctnosti nemají mezí, a duší toho, jenž si dí, že tyto paprsky nejsou pravděpodobně uspůsobeny, aby vystoupily z ohrady jeho srdce. Pravda, příliš ctižádostivá, aby nebyla pochybnou, může poskytnouti na okamžik větší sílu, ale pokornější a lidštější pravda skýtá vždy trpělivější a vážnější sílu. Třeba-li býti vojákem, přesvědčeným, že každý jeho úder rozhoduje o vítězství, nebo vojákem, jenž ví, jak je nepatrným v bitevním víru, a přece bojuje se stejně pevnou statečností? Člověk dobra by se rozpakoval oklamati svého bližního, ale jest až příliš nakloněn přijati myšlenku, že oklamati trochu sebe sama jest ideálným aktem.

Ale vraťme se ke zklamáním spravedlivého. Myslím, že nejlepší z nás by hledali jiného štěstí, kdyby byla ctnost užitečnou, a Bůh by jim odňal jejich veliký důvod bytí, kdyby je často odměňoval. Je pravděpodobno, že nic není nutným, že nic není nevyhnutelným, a že by si duše, kdyby neměla již té radosti konati dobro, poněvadž je dobrem, nalezla jinou radost, ještě čistší; ale zatím je to nejkrásnější radost, již má — nedotýkejme se jí bez důvodu. Nedotýkejme se příliš neštěstí ctnosti, abychom se zároveň nedotkli nejjasnější tresti jejího štěstí. Duše, chutnající skutečně toto štěstí, byly by stejně udiveny, kdyby se pomýšlelo odměniti je, jakoby ty druhé byly udiveny, kdyby se pomýšlelo trestati neštěstí. Jedině ti, kdož nežijí ve spravedlnosti, stěžují si neustále do ní.

*

Indická moudrost má pravdu, dí-li: »Pracuj, jako pracují ti, kdož jsou ctižádostiví. Měj úctu k životu, jako ti, kdož po něm touží. Buď šťastným, jako jsou ti, kdož žijí pro štěstí žíti.

A to je také ústředním bodem lidské moudrosti. Jednati, jakoby každý čin vydal neobyčejný a věčný plod, a nicméně věděti, jakou maličkostí je spravedlivý čin vzhledem k všemumíru. Míti pocit ohromné nepoměrnosti a nicméně tak kráčeti, jakoby poměry byly lidskými. Neztratiti se zřetele velké oblasti a pohybovati se v malé oblasti s takovou sebedůvěrou, s takovou vážností, s takovým přesvědčením a uspokojením, jakoby obsahovala velkou oblast.

Je nám třeba ilusí, abychom si uchovali touhu po dobru? Kdyby tomu tak bylo, musili bychom si doznati, že tato touha se nesnáší s lidskou přirozeností. Není rozšafno, domníváme-li se, že srdce věří dlouho u věci, v něž rozum již nevěří. Ale rozum může věřiti ve věci, jež jsou v srdci. Uchyluje se tam posléze pokaždé vždy prostěji a prostěji, kdy noc se snáší na jeho oblast. Neboť rozum jest vzhledem k srdci jako prozíravá, ale příliš mladá dcera, jež potřebuje často rady své usmívavé a slepé matky. V životě nadchází okamžik, kdy se morálná krása zdá nutnější než intelektuelná krása. Nadchází okamžik, kdy se všechny dary ducha musí vylíti u velikost duše, aby nezemřely bídně na písčině, jako řeka, jež nenalézá moře.

*

Ale nepřepínejme ničeho, jedná-li se o moudrost, i kdyby to byla moudrost sama. I když vnější síly nestanou vždy před člověkem dobra,

přece většina vnitřních mohutností je mu podrobena; a téměř všecko štěstí a neštěstí lidí pochází od vnitřních mohutností. Moudrý přeruší na své dráze tisíce dramat. Přeruší skutečně pouhou svojí přítomností většinu dramat, rodících se z omylu nebo ze zla. Přerušuje je v sobě samém a nedá jim zroditi se ve svém okolí. Lidé, kteří by učinili tisíce ztřeštěných nebo zlých věcí, nečiní jich, poněvadž se setkali s bytostí, nadanou prostou a živoucí moudrostí, neboť v životě jest většina karakterů karaktery náhodnými, a, podle náhody, přidržují se rýhy utrpení nebo míru. Kolem Jeana Jacqua Rousseaua, na příklad, vše kvílí, vše zrazuje, vše je plno útoků a zámyslů, vše zdá se býti v deliriu; kolem Jeana Paula je vše loyalné, vše zdá se ušlechtilým a jasným, vše se uklidňuje a vše miluje. To, co ovládáme v sobě, ovládáme současně ve všech těch, kdož se nám přibližují. Kolem spravedlivého utváří se velký klidný okruh, kam šípy zla ponenáhlu přestanou vnikati. Moralná utrpení, jež jej zasáhnou, nezávisí již od lidí. Je pravda, doslovně vzato, že jejich zlovolnost nemůže nás přiměti k pláči než v oněch krajích, kde jsme dosud neztratili touhy přiměti svoje nepřátele k pláči. Raní-li nás střely nenávisti ještě do krve, tož z toho důvodu, že bychom byli mohli vyslati tyto střely, a jestliže nám nějaká zrada vynutí slzy, tož z toho důvodu, že máme v sobě stále schopnost zrazovati. Duši lze zraniti jenom těmi ofensivnými slzami, jichž dosud nevrhla na velkou hranici lásky.

*

Co se týče dramat dobra, odehrávají se na scéně, jež zůstane tajemnou pro moudrého jako pro ostatní lidi. Postřehneme pouze jejich rozuzlení, ale neznáme, v jakém stínu aneb v jakém světle bylo toto rozuzlení připraveno. Spravedlivý může si slibovati pouze jednu věc, totiž, že jeho osud jej dostihne, kdy koná milosrdí anebo spravedlnost. Nebude nikdy zasažen než ve stavu milosti, podle slova křesťanů, to jest, ve stavu vnitřního štěstí. To již znamená uzavříti všechny dvéře zlým vnitřním sudbám a většinu dveří vnějším náhodám.

V té míře, jak se povznáší naše idea o povinnosti a štěstí, očisťuje se vláda morálního utrpení; a není-liž to nejtyranštější vláda osudu? Naše štěstí závisí, v celku od naší vnitřní svobody. Tato svoboda roste, konáme-li dobro, a umenšuje se, konáme-li zlo. Ne metaforicky, ale velmi realně osvobozuje se Marcus Aurelius pokaždé, kdy nalezne novou pravdu ve shovívavosti, pokaždé, kdy odpustí anebo kdy přemýšlí. Ještě méně metaforicky se připoutává Macbeth ku každé své vině. A vše, co je pravdivé z velkého zločinu na královské scéně a z velké ctnosti v rekovském životě, je podobně pravdivé z nejprostších chyb a ze všech neznámých ctností obyčejného života. Všady kolem nás jsou Marc-Aureliovské děti a Macbethové, nevycházející ze své komnaty. Jakmile opustíme na okamžik svoji ideu o dobru, byť i byla sebe nedokonalejší, vydáváme se na pospas zlovolným vnějším silám. Prostá lež vůči mně samému, pohřbená v tichu mého srdce, může zasáhnouti moji vnitřní svobodu stejně zhoubnou úhonou jako zrada na veřejném náměstí. A jakile je má vnitřní svoboda zasažena, přiblíží se osud k mé vnější svodě, jako se dravec blíží pomalými kroky ku kořisti, na niž dlouho ‹ ›al.

(Pokračování.)

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Jiří Sumín: **Věště**. Povídka (Matice lidu.) Je to mrtvá a suchá kniha. Beze všeho zájmu, napjetí a vzrušení. Čtete ji tupě, někdy leda netrpělivě a s údivem, nač to všechno. O nikom nevíte nic celého a souvislého. Nikdo nebudí vaší účasti. Je tu jakési čtyřleté děvčátko, Vilečka. Říkají mu Věště, poněvadž prý bylo podvrženo výměnou od divé ženy. Měl se tím jeho osud státi přísernější nebo tklivější? Nenašel jsem v něm nic, co by potřebovalo toho báchorkového označení. Narodilo se choré, slabé, předurčené k časnému zahynutí. Odborný lékař se pronesl, že naprosto nevydrží. Brzy po něm přišly dvě zdravější děti a zabraly všechnu péči pro sebe. Ubohost Vilečky má býti v tom, že je zanedbávána. Spisovatel množí doklady. Brzo dostala se Vilečka do stodoly a vylezla na žebřík až k samému patru: již, již se potácela, když ji zachytil kočí Jan. Brzo se ztratila, nikdo nevěděl kam, až ji po dlouhém hledání objevil otec ve svém pokoji. Jindy uvízla hlavou ve mřížích okenních a zůstala několik hodin vystavena slunečnímu žáru. Nuže, co z toho? Takové příklady, a horší, stanou se i s dětmi, které jsou hlídány? Vždyť se Vilečce při tom vede dobře. Nemá hladu. Tatínek se s ní mazlí. Nikdo jí křivě neubližuje. Kdyby byla s to pronésti takový úsudek, řekla by, že je spokojena. Je chorobná, je zjevno a prokázáno, že nevyroste: co tedy? Jednou ji matka nespravedlivě ztýrala, vylila si na ní svůj vztek proti manželovi. Ale to jen jednou, docela náhodně, že jí přišla do rány. Snad každý z nás si vzpomene na nějakou takovou promíjitelnou křivdu svých rodičů. Ještě nejkrutěji, zdá se, že bylo naloženo s Vilečkou ke konci. Otec si při svém rozvodu vymínil, že bude dána do klášterního ústavu. Šlo mu o její vychování. Vilečka se tam utrápila steskem. Není i to nahodilou výjimkou? Děti si přivyknou, zvláště mezi dětmi, a zvláště tam, kde se jim nevede zle. Vilečka byla od přírody chatrného organismu, a to ji sklátilo. Její konec byl od počátku zpečetěn. Spisovatel jej dělá násilně a přehnaně pohnutlivějším nežli je. Srovnává kdesi Vilečku s kuřetem nehezkým, chorým, jež kvočna od sebe odhání. Žije stranou ostatních, opuštěné a nenáviděné. Posléze je v jeho temném koutku lasice zadáví. Ta paralela vybaví nezbytně Šlejharovo Kuře melancholika. Snad p. Sumín přímo na ně naráží Rozdíl je křiklavý. Bezpráví páchané na Slejharově děcku je zřejmé, surové a zločinné. Ve Věšti zůstává pochybné a sporné. Dá se dokázat leda subtilní dialektikou. Autor to sám cítil a hleděl Vilečinu nebohos

sesíliti zmínkou o vychování. Vileččin duševní vývoj je prý úplně přenechán sám sobě. Dítě jeví špatné vlastnosti a nikdo ho neopravuje. Co by čtyřleté dítě musilo dělati, abychom se hrozili jeho zpustlosti? Služka sice kdesi zděšeně šeptá, že se Vilečka učí krást Co tím myslí, čteme: »Vleze slečince někdy (!!) pod lůžko, po břiše se plazí, aby něco sebrala.« Kde co najde, odtahá ke své dřevěné koze na zahradu. Absurdnost terminu krádež pro takové dětinské nerozumy je patrna. Na druhé straně dělá autor Vilečku milou její přítulností, něžností a jemností. Odkazuji p. Sumína na Ibsenova Malého Eyolfa. Tam skutečně moc a dojatě cítíme, že je s Eyolfem zle. A přece Ibsen je v dokladech mnohem skoupější nežli p. Sumín. Celá hloubka hrůzy a nebezpečí je u něho vyslovena matčinou smyslnou vášní, jíž je dítě překážkou a podnětem nevraživé žárlivosti. Několik jejích slov stačí, abychom se o ně chvěli. Je neodvratně ztraceno, protože má proti sobě tak silného nepřítele, jemuž nemůžeme upříti práva. Toho ve Věšti není. Citlivější a přísnější člověk shledá Vilečku hodnou politování, nic více. Místo shledá, řekl bych ještě raději, uzná. O významnější ethické nebo esthetické účasti nemůže při všedním příběhu toho dítěte býti řeči. Stejně má se věc s oběma manžely. Snad byl jejich poměr, rozřešený posléze rozvodem, hlavním předmětem povídky. Nevím. Nemohu o tom nic určitého říci. Zdá se, že Sutovcovým velkým proviněním má býti jeho tajné přání, aby jeho nevlastní dcera Adelka zemřela. Statek je jí připsán v dědictví. Sutovec je na něm takřka jen nádeníkem. Až Adelka dospěje, bude on i jeho žena i jeho děti v krušném postavení. Kdyby zemřela, bylo by pro něho vše, práce a budoucnost, utěšenější. Sutovec však je hodný člověk. Namáhá se, stará se, šetří poctivě. Nikdo by nemohl Adelce její hospodářství lépe, přičinlivěji vésti. Občas, pravda, vynoří se mu v duši hořká myšlenka, nač se tak dře v cizí prospěch. Zakmitne se mu při tom svůdná možnost, že by se Adelčinou smrtí vše změnilo. Na tom však přestává. Ani nejslabší stín nějakého pokušení, aby Adelku odklidil. Je jí laskavým, ochotným, vskutku hodným otcem. Když spisovatel po prvé a po druhé činí narážku na Sutovcovy skryté těšivé myšlenky (jen narážku), nepřikládáme tomu pražádné váhy. Skoro si toho nevšimneme. Ba po prvé ani dobře nerozumíme, oč běží. Teprve, když propuknou Adelčiny souchotiny, nabude Sutovcovo spoléhání na její smrt pevnějšího tvaru. Ale ani pak nečiní nic, co by uspíšilo přízeň náhody. Sama matka neudělá pro uzdravení a ulehčení dceřino tolik, co on. Nebýti jeho, bylo by se s lékařskou poradou odkládalo ještě déle. A bez něho by byla Adelka užila málo veselých chvil. Vždyť k němu také ne nadarmo mnohem více lne nežli k matce. Jenom prchlivá žárlivost Sutovcové postřehuje a zvětšuje manželovu přetvářku. Není jeho starostlivost a vlídnost k Adelce tím záslužnější, že vzniká přemáháním nadějí, jichž si neschvaluje? Upřímná lítost, z níž se ještě před zhasnutím Adelčiným vyznává své ženě, dokazuje ušlechtilost jeho svědomí. Zjednává mu úplnou absoluci, ač bylo-li jaké třeba. Všechna jeho vina, pouze vnitřní, byla tak lidská! Potlačoval ji v sobě tak statečně! Podléhal jí tak nepatrně! Je k sobě až puritánsky přísný, že si z tak mírné slabosti dělá výčitky. Mluví se o jeho cizoložných záletech. Jen se mluví. Žádný fakt. Jediný

ten, že Julka přijde večer k němu do pokoje a že její oblé plné rámě spočívá na jeho rameni. Nikde ho nepřistihnem ve vilném chtění, v žádosti ženy. Zůstane nám v té příčině uzavřen a neznám. Snad je to pravda, co se o něm povídá a čím se Sutovcová popuzuje, ale snad také ne. Nevíme. Že by si dal záležeti na zvelebení statku, několikráte se naznačuje; ale že by se poddával smyslným chtíčům, nikde. Sutovcová, stížena jsouc jakousi nemocí mateřníku (také se nepraví, jakou), sama prý mu všude pohledem nabízela jiné ženy. Měla prý stále na mysli slova svého zpovědníka: »Provdaná žena je jako vojín v poli. Musí plniti své povinnosti s nasazením vlastního života.« Poslouchal jejích pokynů? Nic o tom nečteme. A poslouchal-li, kdo mu to smí klásti za hřích? Sutovec bral si svou ženu, starší nežli on, nemohoucí mu zajistiti existenci, z lásky. Jeho láska podstoupila nebo podstupuje změny. Nese nelibě, že je žena tak netečna a nechápava k jeho hospodárným snahám. Zlobí ho, že nemá mateřského smyslu pro děti. Nedivíme se mu. Co se při tom děje s jeho city vůči ní? Je k ní zdrželivý, povolný, mírný. Ublíží jí nejprve jen ve chvatu, aby zachránil ohrožené dítě. Dopustí se na ní skutečné surovosti, až když mu rozhodně odepře připsati polovinu statku. Považme, že jen jeho zásluhou se statek slušně udržel, že by bez něho byl nastal nepořádek, nesmyslné utrácení a dluhy. Sutovcová je si toho vědoma. Nikdo mu tedy nemůže míti za zlé. A což, miluje-li dosud svou ženu a dráždí-li ho, že ona jeho lásku tak špatně odplácí? Všechno je tu tak vratké, tak polovičatě napověděno, s tak násilnou a nepřirozenou příkrostí vyostřeno, že ani takový předpoklad není pravdě nepodoben. Sutovcovou jsme od začátku povídky nuceni si mysliti jako malátnou a ničemnou osobu. O nic se nestará. Dovoluje si bezohledné výlohy. Potřebovala by dvakrát tolik služebných nežli má. Chce se jí zbytečného a drahého luxusu. Strojí nákladné hostiny. Nesdílí s mužem jeho obětavé a zdárné úsilí. A vůbec si ho nehledí. Děti jsou jí břemenem, »jest jich syta až k znechucení.« »Chtěla by trochu žíti sobě, svým radostem a těm drobným malicherným zájmům společenským, které život tak zpříjemňují.« Nedovede se s nimi obírati, získati si jejich lásky. A ničí. I nejmilejší její dceři, Adelce, poslední službu prokazuje Sutovec. Když na čas odejme svému manželovi správu statku, přivede jej na kraj rozvratu. Musí sama uznati, jak je hloupá. Slovem: netečná, nechutná osoba. Najednou však, na sklonku povídky, proti všemu nadání a pomyšlení obrátí p. spisovatel celou věc na hlavu tak, že ze Sutovcové udělá oběť hanebného vychování a nešťastného manželství. Jestliže se kdo málo hodil za uraženou a zklamanou manželku, byla to jistě ona. Řekl bych, že p. Sumínovi jeho emancipační tendence napadla teprve v poslední chvíli. Vrazil ji tam na zdařbůh, beze všeho ohledu na předcházející, jen aby měl nějakou effektní a časovou dohru. Čím se Sutovcové její muž tak zprotivil? A jak? Vzala si ho z lásky. Přechod a převrat té lásky v nenávist — kde je? Takový, abychom řekli: ne, není možno, aby s ním byla dále živa. S jeho strany spíš. Ona nečiní žádných pokusů, aby se mu přiblížila, přizpůsobila, aby se vnutila jeho srdci. Jak chtíti, abychom pathetickou posu jejího rozhořčení přijali! Je falešná, dutá, směšná. A tak nikde není žádná uvě

domělá tvůrčí práce. Příběhu zůstala všechna náhodnost, povrchní nesouvislost, překvapující skoky, netušené a nevysvětlené obraty, pochybnost a bezvýraznost smyslu, všechny známky zvídané všední skutečnosti. Najdeme místa, kde spisovatel uhodil na tytéž tóny příšernosti a hrůzy, jimiž tak mocně působil ve své povídce Z doby našich dědů. Zní zde nemístně, nepřirozeně a strojeně. Nevyplývají z celku, z celkové koncepce, jako tam. Nejsou připraveny a podloženy. Tak ku př. na místě, kde Adelka po ošklivém výbuchu matčině proti Vilečce osamotní ve svém pokojíčku. Čteme: »Z hluboka vydechla, na prsou jí zachrčelo a nenadálá úzkost ji sevřela. Cosi nad pomyšlení děsného usazovalo se bolavě v jejím nitru. Tato samota v malém pokoji, kde špinavé, nízké nebe padá na modré střechy a zahnědlé stromy s oškubanými korunami, kde ve vypoulených očích její poslední panny nití se strašidelný záblesk mrtvého zraku a blízké štkání připomíná jí cosi nad pomyšlení hrozného, co ji ode všech odpudilo, život lekal ji svými propastmi temných hrůz a nepoznaného utrpení. Jako by v duši její padl vzdálený reflex zaprodaného, zotročilého ducha ženy . . .« Odkud se to vše v ní vzalo? Byla nám do té chvíle bezvýznamným nemocným děvčátkem. Její nitro bylo pro nás prázdné. Nezavadili jsme o ně, natož abychom v něm tušili i jen bezděčný záchvěv reflektivní nedůvěřivosti k životu. A tak ten nábčh ke zděšenému pesimismu u ní vypadá jako za vlasy přitažený a dělá dojem bombastu. Docela již ten »vzdálený reflex zaprodaného, zotročilého ducha ženy.« Aspoň kdybychom jedinkou větou byli bývali navedeni, že si všímá, pozoruje a soudí! Nebo jiný příklad. Adelka a Vilečka se škádlí. »Otec opřen jedním loktem o stůl, druhým o lenoch sedadla, pohlížel na ně netečně, zamyšleně a zdlouha pokyvoval hlavou. Ony černé myšlenky, ukryté na dně jeho duše, nikdy nezaspaly, prohánělv se jako krtkové pod povrchem svými tajnými chodbami, někdy i na okamžik objevil se celý jejich bídácký zjev.« Srovnejme ta pádná, silná, strašící slova s tím, co jsem nahoře vyložil o stanovisku Sutovcově k Adelce. Anebo jen s tím, jak autor sleduje Sutovcovy myšlenky hned v příštím odstavci. A uvidíme, jak na plano pouští svou hrůzu. Tak působí také zejména všechny záchvaty ženského sebevědomí u Sutovcové. Kdybych byl p. Sumínem, vzal bych Věště ještě jednou do ruky a četl bych znovu a znovu, až bych si byl ve všem všudy jasný, až bych viděl zřetelně a hluboce do nejmenších podrobností všech vztahů a vnitřních událostí i konfliktů, a až by se mi vše na ráz objevilo v jediné úžasné, hrozné, rozsáhlé a úchvatné souvislosti. Pak bych Věště přepsal. Při p. Sumínově schopnosti dávati věcem a osobám zvláštní effektní zabarvení a zkreslení musilo by z toho vzejíti dílo vzácné síly. *jv.*

Divadlo.

Nová sézona přinesla nám až dosud dvě původní novinky J. Ladeckého drama »Bez lásky« a »Neznámou pevninu« od pí. B. Vikové-Kunětické. Oba kusy jsou si látkou a duchem sice nesmírně vzdáleny, tak vzdáleny, jak jen může být autorka »Medřické« autorovi »Dvou světů«, ale oba mají to společno, že chtějí být zařaděny

mezi moderní hry psychologické, dále to, že v obou případech síla a povaha jejich autorův nestačila na uplatnění těchto pretensí, a následkem toho i konečně to, že je potkal stejný as osud: oba neměly úspěchu ani u kritiky ani u obecenstva. Neměl-li p. Ladecký úspěchu a kritiky, jest to jen přirozené, ale neměl-li nijak valného ani u obecenstva, jest to pro něho povážlivé. Neboť p. Ladecký nepíše pro literaturu, píše jen pro obecenstvo — a nedovedl-li se ani tomu zachovat, i při vší úsilovné a vypočítavé snaze vyhovět jeho inferiorním potřebám a požadavkům, pak selhala ovšem jeho hra na dobro. A jak to, že nedovedl letos upokojiti ten umělecky necítící dav, který přece loni tak hlučně aplaudoval jeho »Dvěma světům«, té pohnutlivé, mravoučné historii, ověšené lacinými šperky banálních scenických effektů? Stalo se to jen tím, že se p. Ladecký v nejnovější své práci zpronevěřil právě tomuto obecenstvu a — samu sobě. Pan Ladecký není muž literatury, není básník, je pouhý divadelník. Tím má být sice každý dramatický autor, neboť divadlo bez divadelních prostředků a divadelních účinků není divadlem. Prkna jeviště mají své zákony, jimž se musí podrobit každý, kdo z nich chce působit. Jenže toto specielně divadelní jest pro skutečného dramatického umělce pouhým předpokladem, conditio sine qua non, pouhou půdou, z níž vychází a na niž staví své vyšší poetické a ideové záměry. Ale p. Ladecký patří k těm, kteří zůstávají dole na této půdě; jejichž cíle končí právě tam, kde intence opravdových umělců počínají. Téměř všichni noví naši dramatičtí autoři, v posledních letech vystoupivší, vnášejí na jeviště záměry především literární, často více literární než jeviště snese. Není mezi nimi nikoho, kdo by tak lpěl na starých divadelních konvencích a pojímal úkol dramatika tak málo umělecky jako je p. Ladecký. Ještě snad více nežli z jeho »Dvou světů« čerpám toto přesvědčení z kritik v jeho listě České Thalii, v nichž se manifestuje všecka jeho nechápavost vůči vyšším cílům jeviště. Pamatuji se na př., jak nemilostivě odbýval Ibsenova »Borgmanna« a Maeterlinckovu »Vetřelkyni«, poněvadž nedovedl vtěstnati hlavy těchto dvou velikých poetů moderní scény pod svou nízkou míru. Vzpomínám při p. Ladeckém vždycky na slova, jimiž vyjadřuje Nietzsche svůj despekt k tomuto pouhopouhému divadelnictví: »immer nur ein Unterhalb der Kunst, immer nur etwas Zweites, etwas Vergröbertes, etwas für die Massen Zurechtgebogenes, Zurechtgelogenes.« Takový je tedy p. Ladecký. Nemluvil bych o tom tolik, kdyby se nestával důležitou veličinou u našeho divadla a kdybych nebyl dokonce nedávno četl docela vážné pronášené mínění, že p. Ladecký je nejbližším kandidátem na dramatický stolec Národního divadla. A bylo také třeba všecko toto předeslati, aby bylo zjevno, jak marné ilusi to p. Ladecký podlehl, když zatoužil po vavřínech moderního dramatika.

Plodem této iluse, tohoto zpronevěření se samu sobě i svému obecenstvu, je drama »Bez lásky«. Je to produkt venkoncem bastardní, dvěma diametrálními směry rozběhlý, marný pokus o vštěpování nového psychologického umění na hrubý kmen příliš lokálkářsky křiklavého děje. Mladá paní doktorová na venkově trýzní se pochybnostmi o lásce a věrnosti svého manžela. Tento udržuje poměr s její sestřenicí, v domě s nimi žijící, a ta sama jeho ženě se přizná ku své hanbě — je s ním

totiž těhotna. Oklamaná žena se na konec otráví. Kdyby byl p. Ladecký zůstal v mezích, které jsou silám jeho vyměřeny, mohl z této látky udělati dobrý a působivý divadelní kus, když už i ne více. Kdyby byl totiž nad těmito sensačními ději rozestřel dráždící a dusné ovzduší katastrof, kdyby byl vynaložil svou scénickou zručnost na pozvolné, ale fatalisticky jisté odkrývání zločinu, kdyby byl zavěsil životy těchto tří lidí na to, aby pravda o něm nevyšla na jevo, kdyby byl dal oběma vinníkům zatvrzele mlčet, až by se přes jejich zoufalý odpor pravda vyvalila nad povrch a sila záhubu a smrt. Kdyby byl tedy tyto vnější dějové struny, na něž dovede hrát, napjal až k prasknutí a jedním slovem: kdyby byl celou hru založil na tragice osudové. Na místě toho však vidíme, že je do polovice hry s pravdou ven co se týče poměru manžela k sestřenici, a skoro celá druhá polovice je jen pseudopsychologické přemítání toho, co dějově je ukončeno a nemůže více napínat náš zájem. Sestřenice se zklamané ženě totiž sama přizná. Nechávám stranou otázku, bylo-li to nezbytně nutno a je-li to dramaticky dost odůvodněno — ale teď čekáte, že se přivalí katastrofa. Ale ne, paní doktorová celou věc jakž takž snese. Za to však počne nalehati v příštím aktě na svého muže otázkou, miloval-li ji kdy do opravdy, a teprve, když z jeho odpovědí sezná, že ne (zase psychologický kotrmelec: prohnaný a prolhaný muž, jenž dovedl skrývat celý dlouhý poměr se sestřenicí, nedovede najednou přes rty přenést trochu nepravdy!) —a pak teprve se otráví. Tedy proč vlastně? Ne proto, že její muž bude míti dítě s jinou, (což by stačilo i ženu méně citlivou, než je tato Božena, dohnat k sebevraždě) ale proto, že z poslední rozmluvy s ním nabyla přesvědčení, že ji neměl nikdy rád. Tedy pro poznatek, který naproti prvnějšímu je rázu více méně fiktivního, theoretického. Žena, která dovedla přežíti odhalení, že manžel nenáleží svými smysly jí, nýbrž jiné, dovede tím snáze přežít poznání, že jí nenáleží srdcem. Již to stačí k ukázce, jak falešně si konstruuje p. Ladecký duši ženy. To, co mělo představovat psychologický a moderní element v jeho dramatě, jest pouhá voda, zbytečné povídání bez suggestivnosti a pravdy. Nebýt několika zábavných, charakteristických figur, nevyšli bychom z nudy. Ale je to smutné, nedovede-li autor vzbudit zájem hlavními postavami a musí-li jej zachraňovati tím, že do dramatu, které chce vypadat psychologicky, nastrkává násilně pitvorné postavičky, jakoby uteklé z nějaké veselohry. Doufejme však, že neúspěch této hry přivede zase p. Ladeckého k tomu, aby poznal sama sebe a nehledal vavříny tam, kde pro něho nerostou.

Je-li drama p. Ladeckého divadlem, které se marně pokouší býti literaturou, jest »Neznámá pevnina« pí. Kunětické naopak literaturou, která se marně pokouší býti divadlem. Šel jsem na tuto hru s očekáváním, jaké jsem vůči většině našich domácích premier dávno ztratil. Připomínal jsem si pokroky, které učinila pí. Kunětická od románu »Minulost« k »Medřické«, připomínal jsem si její zápal pro věc ženské emancipace, zaujatou tendenční programovost, která vyznačuje novější její práce a vtiskuje jim, když by už nic jiného, alespoň rys silného určitého chtění a bojovné odvahy. Nemohl jsem si její novou dramatickou práci jinak představit, než jako delší rozvinutí zárodků, které

vložila přede dvěma lety do aktovky »V jařmu«; jako drama thésové, programové, demonstrující oblíbené myšlenky autorčiny s tou agitační vervou, průhlednou, břitkou a jednostrannou logikou prací, které chtějí především něco dokazovati a získávati proselyty. Ale člověk nemá si tvořiti příliš hotových představ o tom, čeho ještě neviděl. Snad proto jsem byl »Neznámou pevninou« tak zklamán, že jsem příliš mnoho od ní čekal, což konečně není vinou autorčinou. Kus je programový a tendenční, ale hodně nepřímo. Jde tu, jak se u pí. Kunětické vždycky rozumí, o ženu a její poměr k muži, ale nevolá se tu po zvětšení jejích práv, nezní tu třeskuté polnice amazonských hesel — tichými, intimními ději a demonstrací vztahů, při nichž súčastněné duše vystupují více pasivně než aktivně, hledí autorka nás získati pro thesi, že moudrá, něžná, miljící žena je nejzázračnějším arkanem pro vzpružení a galvanisování otupělého, blaseovaného muže, jeho nejlepší vychovatelkou a křisitelkou k novému životu. Tento zázrak se podaří — tak tomu chce autorka — Otylce, dceři hodného, rozšafného a vlasteneckého obecního starosty a neméně hodné maminky. Má ženicha z Prahy, úředníka Peterku, zakysalého, zatvrzelého blaseovance, kterého nic nezajímá (ani vlastenecká politika prý ne!), který kromě kanceláře nedělá nic než kouří, který neví, jak to vypadá večer doma, který s Otylkou, když se s ní ocitl poprve o samotě, nedovede mluviti než o květinách a květináčích, a sotva se v domácnosti našich lidiček poohlédl, chce utíkat zpátky na nádraží. Ne, ne, nebude se prý ženit, to všecko zde je mu cizí, ocitl se prý na neznámé pevnině. Sotva že se dá zdržet do večera. Ale teď začne ten zázrak. Až dosud jste nevěděli, máte-li se veseloherně smát anebo moderně náladově tvářit — ale až na několik floskulí o děravé lodi a neznámé pevnině a na Otylčinu introdukci, jíž odhaluje už v exposici své paedagogické plány, jste nakloněni soudit spíše na veselohru. Ale další jednání vás na dobro zmatou. Autorka chce demonstrovat kouzlo, jímž Otylka a její okolí působí na Peterku. Což se děje takto: Otylka s Peterkou stojí na zahradě a povídají si při loučení hrůzu »náladových« věcí, on jako že se nehodí pro manželství, ale že ho to tuze bolí, a ona že je připravena o své dívčí sny; k tomu zní za jevištěm maloměstská výletní muzika, cinká klekáníček, voní mateřídouška, hodná maminka snáší nastávajícímu zeťovi kde co k večeři (netušíc ovšem změnu jeho úmyslů), švitořivý dědeček slibuje, že bude posýlat zajíce a kachny do kuchyně, kdož by tu chtěl zůstat hrdinou? Peterka podlehne. Když už má zapřaženo k odjezdu, padá si s Otylkou do náručí, a nad klesající oponou vznáší se kouzlo věčné ženskosti, odnášející vítězně zbloudilého kavárenského a kouřícího tvora do rájů manželských. Tedy začátek veseloherní a konec veseloherní, ale dějová stezka mezi oběma je zasypána těžkými hromadami štěrku — sterilního, nedramatického, neživotného filosofování a náladového hračkářství. Pro stromy neuzříte tu lesa — pro spoustu »náladových« slov nedostanete se k náladě, a co hlavní — k divadelnímu účinku. A všecko tak strašlivě vážně míněno, těm oběma loučícím lidičkám jako by pukalo srdce — až do nejposlednějšího okamžiku vám dovoleno doufati, že Peterka zůstane, ale právě týmž právem i kati, že odjede. Jen ten nejposlednější jeho pohyb před samým spadnu-

opony rozhodne o rázu celé hry: Peterka obejme Otylku — je to tedy veselohra. Ale mohl právě tak dobře vsednouti na vůz, jenž stojí už zapřažen — a bylo by to »moderní drama«. Tak málo rozumí pí. Kunětická potřebě jednotné stavby, jednotného ducha a stylu hry! tak málo respektovala požadavek, aby závěr hry byl přirozenou, dramaticky zdůvodněnou a naprosto nezbytně se představující výslednicí všeho, co se dálo před tím! Hra její nemá proto jednotného dramatického svahu, kymácí se mezi psychologickým dramatem a veselohrou, ale není při tom nijakým šťastným novým útvarem, nýbrž dítětem pouhé malomoci. Namítne se snad, že pí. Kunětickou omlouvají velké její úmysly, že cítí příliš jemně a že si položila příliš vysoký úkol, než aby se dal na jevišti snadno realisovat atd. Ale kolik už nešťastných divadelních proher jsme musili tímto způsobem vymlouvat? Velké chtění je pro autora poslední polehčující okolností, když už jiné nezbývá — ale činiti z něho přednost, která omlouvá i ty největší nedovednosti, bylo by nebezpečno. Měřítkem umění nemůže být výše chtění, ale výše dovednosti. Postaviti si úkol jako babylonská věž a nesplniti ho, to dovede každý diletant. Ale ozářiti i nejnepatrnější a nejvšednější sujet silou krásy, učiniti malé velkým — to je znakem pravého umělce. Kdyby byla pí. Kunětická místo toho nemožného produktu napsala kloudnou veselohru, třebas docela obvyklého střihu, byla by to větší zásluha. »Modernost« a »náladovost« bychom už jí rádi odpustili. Nevidím v psychologicky založených scénách mezi Peterkou a Otylkou (na něž patrně autorka klade největší váhu) nijakého zvláštního umění. Jsou to v poetické tónině držené rozmluvy, jaké tekou z péra každému průměrnému novellistovi a nejsou také ničím více než novellistickým dialogem, odříkávaným na jevišti ve dvou. Kdyby si byla raději pí. Kunětická dala záležet na tom, aby se její figury alespoň poněkud odkrojovaly od svého pozadí a nemluvily všechny jedinou, stejnou, a zase to musím říci: novellistickou řečí. Venkovská panímáma, dědeček, pražský blasé, všichni mluví tu stejnou, neodlišenou, ne divadelní, ale čistě literární češtinou. Nedospíváte proto zde nikdy k plné illusi daného kusu života, nýbrž stále vidíte jen za jevištěm pí. Kunětickou, jak vám tu předvádí něco, co ona sama považuje za lidi a život. Ale schopnost vystihovati pravdivě život bývá jen nejřidším údělem píšících dam. Ženská duše je prazvláštní prisma, která láme a křiví až k nepoznání paprsky reality. Na př. ten Peterka. Jsou blaseovaní muži, kteří utíkají před ženitbou — ale takto jako zde si je může představovat jen dáma. Pan Bittner je jistě herec velice inteligentní, jeden z těch málo u nás, který dovede tvořit nové postavy — ale v kůži Peterkově, bylo vidět, nevěděl jak chodit. Postava Otylky není v tom ohledu mnohem lepší. Je to známou věcí, že žena není nejlepší spodobitelkou ženy v literatuře, a na divadle už dokonce ne. Otylka pí. Kunětické je pravým výlupkem dívčí dokonalosti a ideálního smýšlení. Co slovo z jejích úst, to zlato poesie a moudrosti. Patří do rodiny těch duchaplně unylých, v náladové kudrlinky a espritové arabesky rozběhlých ženských figur, těch — abych řekl — sentimentálních preciós, kterými vlna ženského hnutí zaplavuje v poslední době naši novellu a drama, a které už volají po zdravé reakci. Jsou to především ty úlohy, které jsou autory už předem střihány pro

pí. Kvapilovou, jednotvárné to variace na themata, na něž tato umělkyně svého času tak šťastně uhodila. Jako při celé řadě minulých domácích premiér, litoval jsem i při »Neznámé pevnině« pí. Kvapilové, vzpomínaje, kolik její umělecké síly a práce je pohřbeno v takovýchto mrtvě narozených kusech, které povstaly jen z nedorozumění autorů o tom, co je literatura a co je divadlo. *Kj.*

Fr. Ad. Šubrt: **Patnáctý rok Národního divadla.** V Praze, 1898. K zajímavostem našeho literárního ovzduší sluší zajisté připočísti faktum, že nikdy nebyl odmítán p. ředitel se všech stran důsledněji a vytrvaleji, než letos, kdy tenor jeho brožury jest více než radikální a kdy již nezastřeně mluví o těch jistých »spodních« proudech v Národním divadle rozhodujících, které nesou vinu, že na jevišti Narodního divadla proniká nízký, neumělecký repertoar ciziny. Ten plaidoyer p. Šubrtův pro věc umělecké reformy má tak upřímné akcenty, a výklady jeho okolností, jež mu bránily v realisaci závažnějšího, pro umělecký a ideový vývoj moderního dramatu význačnějšího repertoaru, jsou tak přesvědčivy, že se divím, proč invektivy nenamířeny v místa, kde je vlastní kořen zla. Již na př. v otázce druhého divadla jeví se plno pověstné české konfusnosti. Poněvadž jeviště Národního divadla není vlastně jevištěm činoherním, ale operním, a poněvadž z toho důvodu je za nynějších poměrů téměř nemožno hráti tam některou intimnější, v stlumenějších a důvěrnějších šedích myšlenkových ztopenou moderní hru (viděli jsme to na Osamělých dušíchHauptmannových vyzněvších úplně do prázdna) — agituje se pro divadlo ryze činoherní, s vyloučením výpravných her, baletů a oper, jimž by se přenechalo Národní divadlo. A tu se stane žertovná věc, že spolek Máj representující většinu českého spisovatelstva — najednou začne sice agitovati také pro druhé ryze činoherní divadlo, ale — s velikým hledištěm, a ještě žertovnější při tom jest fakt, že invektivy našich pokrokových, moderních, opravářských listů nesypají se na záda literárních usedlíků z Máje, volajících po nějakém Novém Variété, ale — na p. řed. Šubrta, jenž v této otázce tak důsledně hájí stanovisko uměleckého pokroku, jenž chce volný rozvoj a malým činoherním jevištěm chce modernímu dramatu dáti konečně půdu, kde mu nebude již podléhati v konkurenci s »uměleckými« produkty, o nichž dobře bylo pověděno, že je lze spíše odeřváti a odpósovati do hlediště, než je odehráti. To jest jedna konfusnost. A hned druhá. Úplná emancipace od nynějšího Národního divadla. Tak zní heslo.*) Ani jediný »spravedlivý« nesmí vyjíti z této divadelní Sodomy, až do základů musí býti vyhlazeno místo, kde se proti Umění spáchaly tak těžké nepravosti. Takový oheň a takovou síru spravedlivého hněvu a opovržení deští některé kruhy na Národní divadlo a sice zrovna ty žertovnou náhodou, jež jindy proti kritice mladých časopisů vyslovovaly své anathema, že negují všechen literární rozvoj, a že zapírají všechnu literární tradici . . . Za branami vyrostla zázračná divadla. Za branami zrodily se zázračné divadelní talenty. Nebagatelisuji dobré snahy herců Výstavního divadla, nebagatelisuji píle některých herců Smíchovského divadla — ale že by výkony jich byly lepšími výkonů herců

*) Rozhledy hájí úplnou samostatnost nového druhého divadla z důvodů emancipace od všeho vlivu družstva N. D. a z důvodů zdravé konkurence. *(Pozn. red.)*

Národního divadla, jest iluse. Zlatá iluse. Herci předměstských divadel jsou pouhými epigony herců Národního divadla, hrají tam zrovna tak miniaturní Bittnerové a Seifertové, jako miniaturní Kvapilové a Benoniové. Strindbergův Otec byl by býval v téže kvalitě výkonů, na Národním divadle »hroznym« a »hanebným« jako byl na Výstavním divadle »zajímavým« a »výborným« — a Náš dům v asanaci a Kontrolor spacích vagonů svědčil při Výstavním divadle o značně zvýšených liniích repertoarních a o moderních aspiracích, daleko více, než když Národní divadlo se odvážilo třebas sehráti Maeterlinckovu Vetřelkyni. Rozumějte: nehájím repertoaru Národního divadla. Také mně na př. z francouzské činohry jména Bissona a Leclercqua, Labiche-a a Delacoura a dokonce i Scribea a Sardoua zdají se málo repraesentativními, paroduji pouze přílišnou horlivost těch, již málem by byli udělali z Výstavního divadla nějaký Betlém moderního dramatického umění. Kontrolor spacích vagonů bylo zrovna takové literární smetí, jako Náš dům v asanaci, ale podivno, jediná námitka proti hrám těm se nezvedla, kdežto na Národním divadle odmítána a bita hra za hrou z domácí produkce a to i tam, kde se jevila nejvážnější umělecká snaha, jako při Odpoutaném zlu F. X. Svobodově, na něž uspořádána pravá štvanice dle osvědčených českých vzorů a to jen z toho důvodu, že hra neměla úspěchu u obecenstva. Lze se pak diviti těm, kdo rozhodují o repertoaru, že podruhé si rozmyslí zařaditi v pořad her některou riskantnější hru, když vědí, že nejen obecenstvo, ale i kritika si na nich za to schladí pak docela počestně žáhu? To se podruhé raději sáhne po »osvědčených« kusech odbytého genru, kritika bude sice stejně sypat na hlavu dramaturgovu a ředitelovu své invektivy, ale aspoň obecenstvo bude uspokojeno. Tak pracuje »radikální« kritika nevědomky na zvýšení úrovně repertoaru, jenž jest jí bídným a jejž dělá sama — ještě bídnějším. Prozatím jí stačí, může-li blesky svého hněvu stíhati ředitele Národního divadla a jeho ubohého dramaturga. Proč nehrají Ibsena, abychom mohli konstatovati, jak bídně byl na Národním divadle sehrán? A přece by mohli pánové věděti, že repertoar nesestavuje výlučně ředitel ve spolku s dramaturgem. Že tu spoluúčinkují různé kommisse, že tu rozhodují i jednotliví členové výboru družstva, kteří mají úplné právo přeškrtnouti Ibsena, kdyby jej pp. Šubrt a Lier do repertoaru zařadili, a napsati tam Gaudillota a to s tím větším oprávněním, poněvadž za toho Gaudillota všechno rozhořčení odnesou pak zase — pp. Šubrt a Lier. Sympatickou částí brožury jest její závěr, kde p. Šubrt vykládá historii dělnického představení 1. máje letošního roku a kde charakterisuje všechny štvanice, jež proti němu podniknuty za ten krok od vlastenčících našich kruhů. Je to historie bezmezné surovosti, již svého času po právu odmítl každý inteligent český. Radikálním listům, jež trochu všetečně zkoumaly mé sympathie ke spisu páně Šubrtovu Klicpera dramatik, připomínám, že to dělnické představení v Národním divadle pořádané byl se strany p. Šubrtovy tak radikální a světlý a krásný čin, jakým by nebyl ani celý cyklus Ibsenových her, kdyby se k němu Národní divadlo jednou odhodlalo.

V Praze, 11. prosince 1898.

Jiří Karásek.

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Parlamentní činnost zastavila se i v Pešti. Oposice dokázala, že Banffymu nepovolí vyrovnání v čas, vláda tudíž pomýšlela na to, zavésti provisorium zvláštním zákonem a vypomoci si z nouze něčím, našemu § 14. podobným. Tomu se však opřeli i mnozí členové liberální strany vládní, vystoupili ze strany, odstoupil i předseda parlamentu a Banffy parlament odročil. Nový rok nenajde ani v Cis ani v Trans parlamentní vyřízení vyrovnání. Vůbec v parlamentě nelze se hnout. Obstrukce, jak viděti, nepatří ani k nemožnostem ani k neobyčejným výminkám. Nespokojená strana zastaví si parlament — dnes ta, zítra ona. V Rakousku, kde nestojí proti sobě jen strany, ale i národy, kde spory stranické křižují se s národními, jest pro obstrukci daleko více zápalné látky než kde jinde. Ani nejdůležitější akt parlamentu, zkoumání a povolování rozpočtu, nestačí přiměti oposici, aby zanechala obstrukce a ujala se »positivní« práce. Dne 6. pros. měl ministr financí dr. Kaizl na říšské radě svůj výklad k rozpočtu na r. 1899, ale k projednání rozpočtu nedojde již letos, jako vůbec ještě nedošlo k projednání rozpočtu na r. 1898. Parlament rozpočet nepovolí — ale daně se vybírají dál, úřaduje se ve všech státních úřadech dále, nikde se ani nepocítí, že rozpočet není povolen — a tak říšská rada vídeňská sama provádí důkaz, že by to šlo i — bez parlamentu. Alespoň bez takového, jaký jest dnes.

Dle výkazů, jež ministr říšské radě předložil, vykazuje rozpočet úhrnnou potřebu v obnosu 760,286.793 zl., úhrn příjmu 760,286.834 zl., tudíž přebytek 468.041 zl.; proti přebytku na r. 1898 větší o 119.113 zl.

Dle jednotlivých kapitol vykazuje rozpočet

		výdaní		příjmy	
		Obnosem zl. r. m.	St. rozp. na r. 1898	Obnosem zl. r. m.	St. rozp. na r. 1898.
1.	Nejvyšší dvůr	4,650.000	4,650.000	—	—
2.	Kabin. kancelář Jeho Veličenstva	78.307	76.864	—	—
3.	Říšská rada	1,309.088	1,308.262	—	—
4.	Říšský soud	23.300	23.300	—	—
5.	Ministerská rada	1,329.143	1,319,321	767.610	791.300
6.	Společné záležitosti	126,162.876	111,464.529	—	—
7.	Ministerstvo vnitra	28,142.972	27,432.488	1,412.109	1,379.996
8.	— zeměbrany	25,196.170	24,072.681	398.362	408.679
9.	— kultu a vyučování	31,473.776	30,997.160	7,136.242	6,971.733
10.	— financí	131,681.228	113,764.360	549,664.788	518,699.8[illegible]
11.	— obchodu	49,783.310	49,586.799	52,721.270	52,452.1
12.	— železnic	107,526.190	98,637.200	129,828.620	120,923.4
13.	— orby	19,357.914	19,764.628	15,293.050	15,422.4
14.	— spravedlnosti	29,210.791	29,066.254	1,135.111	1,117.[illegible]

	vydání		příjmy	
	Obnosem zl. r. m.	St. rozp. na r. 1898	Obnosem zl. r. m.	St. rozp. na r. 1898.
15. Nejv. účetní dvůr	175.500	176.600	—	—
16. Pensijní etát	24,308.510	22,898.800	373.102	1,311.297
17. Subvence a dotace	7,384.955	6,829.505	116.500	164.300
18. Státní dluh	171,929.683	170,153.910	1,046.232	1,048.286
19. Správa státního dluhu	633.080	650.190	10.850	10.850
20. Z prodeje nemovitého stát. majetku			329.000	170.000
21. Z rozdělení zaplacené kupní ceny společ. jižní dráhy .			522.000	2,350.000
Úhrnná suma	760,286.793	722,872.831	760,754.834	723,221.759

České kulturní potřeby opatřeny rozpočtem takto: Střední školy. Na koupi pozemku pro české gymnasium v Budějovicích 37 tisíc zlatých. Na zařízení pro smíchovské vyšší gymnasium 80.000 zl. Na rozšíření čáslavského gymnasia 3.100 zl. Podpora obecnímu gymnasiu v Benešově 1.500 zl. Na zřízení nového gymnasia v Prostějově 2.100 zl. Na rozšíření nižšího gymnasia v Brně 2.000 zl. Na matiční gymnasium v Opavě celý náklad 18.000 zlatých. Na novou reálku v Ml. Boleslavi 3.200 zl. Na zařízení reálky na Novém městě pražském 5.040 zl. Na zařízení malostranské reálky v Praze 4.000 zl. Na zařízení vinohradské reálky 6.600 zl, žižkovské reálky 5.900 zl. Pro českou reálku v Brně 28.300 zl., subvence reálce v Telči 1.800 zl., Novému Městu 10.000 zl. Na nové paedagogium v Poličce 2.151 zlatých. Vesnině škole v Brně dány 2.000 zl. — Průmyslné odborné školy. Pro státní průmyslovou školu v Praze zvýšení příspěvku 2.900 zl., na novou prům. školu v Pardubicích 16.000 zl., na novou prům. školu na Smíchově 33.000 zl. Na tři nová místa učitelská při prům. škole v Praze od 1. října 1.500 zl. Žákům této na exkurse 400 zl. Pro prům. školu v Plzni: na místo učitele mathematiky a fysiky 1.200 zl., na dvě nová místa učitelů stavitelství 3.000 zl. Pro průmyslovou školu v Brně na místo uč. stavitelství 1.700 zl. Na státní průmysl. školu na Smíchově 2. lhůta 100.000 zl. Tkalc. škole v Lomnici 2.500 zl. Řem. škole na Kladně 1.300 zl. Ženskému výrobnímu spolku v Praze subvence 1.000 zl. Na novou stavbu umělecko-průmyslového musea v Praze 1. lhůta 15.000 zlatých. Obchodní škole v Plzni zvyšuje se subvence o 1.500 zl., vyšší obch. škole v Brně o 500 zl., obch. škole v Prostějově o 500 zl., obch. škole v Kolíně uděluje se nová subvence 1.500 zl. — O moravské universitě praví se ve vysvětlivkách k položce: Náklad na vzdělání professorů vys. škol: »Příslušný výdaj byl dosud v mimoř. rozpočtu a to na rok 1898 31.600 zl. Na rok 1899 se dává položka o 5.000 zl. větší, ale do řádného rozpočtu, jelikož ukázala se potřeba kandidátů akademického stavu potřebou stálou. Plus jest odůvodněno zvýšením výdaje, který byl loni povolen ku vzdělání českých profesorů pro vysoké školy ze 7.000 zl. na 12.000 zl., ze které sumy jest ustanovena část ku vzdělání universitních profesorů, zejména se zřetelem na projektované zřízení university, která vyhovuje potřebám obou národů v markrabství moravském. část pak ke vzdělání profesorů na projektovanou českou techniku v Brně.« — Pro prům. akademii v Praze povoluje se 20.000 zl. jako 3. lhůta na zakoupení pozemků. Na stavby a reality hoto ústavu povoluje se celkem 100.000 zl.

Výklad, jejž ministr Kaizl k rozpočtu podal, uznán byl všeobecně za pozoruhodný. Ale několik trefných slov připojuje k němu Zeitschr. f. St. u. Volkswirtschaft, z tu uvedeme. List praví, že finance státu, jež byly ministrem Bilinským vymalo-

vány tak hrozně do černa, jeví se nyní v růžovějším zabarvení. O zvýšení všech nepřímých daní a zavedení nové transportní daně není již ani slechu. Ale fin. min. Kaizl žádá přece ještě zvýšení cukerní daně a na něm činí dokonce závislým zrušení novinového kolku a podobných »týravých« daní. Najednou jsou peníze pro různé staré zákony jako na zvýšení služného úřednictva, alespoň pro dobu nejbližší, a dokonce vydaje investiční jsou uhrazeny kasovními přebytky, nepočítaje ani miliony, věnované na umoření státního dluhu a to bez vydání jakékoli umořovací renty. Připočteme-li k tomu, že finanč. ministr upotřebil dalších 20 mil. na zakoupení salinek, neubráníme se dojmu, že náš budget jest dobrý a že ani nejzapřisáhlejší oposice mu nemůže upříti uznání. Proč není najednou třeba těch nových ohromných daní, jež p. Bilinski tak často a tak slavně žádal? Kdo mu tehdy namítal, že všechny ty hrozby deficitem jsou holými strašáky, tomu se sestavily tak šikovné číslice, že musil umlknouti. Ale sotva že finanční portefeuille přešel z rukou fyskálního Poláka do rukou českého profesora, utichl nářek a náš budžet jeví se nejen bez deficitu, ale i velmi příznivý. Jaké si tedy vezmeme z toho poučení? Především to, že nejdůležitějším úkolem zastupitelstva má býti, hledět dobře pp. finanč. ministrům na prsty, aby nemohli zcela bez potřeby několik milionů na poplatnících vybrati a do státních kas schovati, až konečně jednoho dne jim samým anebo jich nástupcům zželí se usoužených poplatníků a těchto »zahospodařených« milionů alespoň část vynaloží na úkoly národohospodářské a státní. Roční přebytky více jak 30 mil. nejsou nevyhnutelnou potřebou. To by měli věděti a vědí i pp. Bilinski a Kaizl. Ale zdá se, že každý finan. ministr je zachvácen fiskalismem, že nikdy nemá dosti, jakoby státu bylo seděti jako lakomci na svých pokladech, místo aby produktivní hospodářské síly pěstili a vzpružovali. Na každém z těchto sebraných milionů lpí pot přemnoha ubožáků, daň je zvýšena o exekuční výlohy a tím jest kupní síla obyvatelstva snížena. Každý z těchto milionů byl mohl nahraditi novinový kolek, výnos loterie a p. Ministr, který by se energicky ujal této nápravy, zjednal by si slávy. Ale nikdo z nich na to nemyslí. I dr. Kaizl, ač moderní muž a zajisté nejlepších úmyslů, zastavuje se na poloviční cestě. Nechce se vzdáti cukerní daně — a proč? Poněvadž prý potřebuje peníze na služné úřednictva. To však není pravda. Pro nejbližší dobu uhradí se zvýšení úřed. platů z přebytků minulých let. Mají se tedy pravidelná, každý rok nutná vydání opatřovati ze státního kapitálu? To by bylo vskutku špatné hospodářství, kdyby takové bylo. Ale nic nenasvědčuje tomu, že by příjmy a přebytky byly menší než předešlá leta. Naši finanč. ministři vědí dobře, že výnos nepřímých daní bude i budoucně stoupati. Na základě skutečného stavu příjmů státních v l. 1893/8 mohl by finanční ministr dojista vyplatiti služné úřednictvu i alespoň novinový kolek zrušiti, bez nějaké nové daně vůbec a mohl by býti zcela klidný, že ještě kasovní přebytky stále budou větší. Podle Bilinského bylo nezbytně třeba 40 mil. nových daní, podle Kaizla jen 10 mil. Ve skutečnosti však může stát všechny vydaje hraditi bez jakéhokoli zvýšení tak již dosti vyšroubovaných daní. Odepříti zvýšení cukerní daně bylo by nejlepší poklonou výborné budžetní řeči ministrově. Vnaditi zrušením novinového kolku je zbytečno. Ten milionový capart by ministr snadno sehnal, kdyby mu do opravdy o reformu šlo. Ale zdá se, že se kabinet daleko více bojí politických následků zrušení novinového kolku než zmenšení st. příjmů a tak reforma tato bude sotva uskutečněna z pouhé přízně ministerské. —

Od 1. ledna do konce října 1898 jest hrubý příjem přímých daní 103,402.721 zl po srážce vydajů čistý výnos 99,089.779 zl., o $3^1/_2$ mil. zl. více než loni. Nepřím daně: příjem 268,679.328 zl., čistý výnos 230,400.215 zl., proti loňsku o 840.177

méně. Úhrnná suma přímých a nepřímých daní obnáší v příjmu 392,082.049 zl., čistý výnos 329,489.999 zl.

Poslanecký materiál mladočes. strany jeví občas povážlivé slabiny. Tak v poslední době prošla novinami zpráva, že interpelaci posl. Treuinfelse, již tento pro zcela nevinný vtip v učitel. časopise Freie Lehrerstimme für junge Lehrer na ministra podal a v níž tento učitelský časopis denuncoval jako by byl bůh ví co strašného spáchal, podepsali posl. Dyk, Hájek, Hořica, Kulp, Lebloch, Naxera, Pražák, Rataj, Rozkošný, Seichert, Skála, Svoboda, Šílený, Šrámek, Udržal, Žáček. Ten starý český policajtský duch. Pro svobodu horujeme, bez svobody si nelze Čecha myslit — ale učit by se mohli od nás policajti i turečtí. Tak dne 11. t. m. veřejnou schůzi v Chotuticích rozpustil vládní zástupce, rolník V. Balátě. Stalo se takto: dva dělníci, jež seděli vedle p. Balátě, tázali se navzájem šeptem, dostanou-li také medaili, která se nyní rozdává vojínům. Vládní zástupce, rolník Balátě, jenž seděl vedle obou šeptajících dělníků, ihned vstal, přerušil řečníka »aby byl nyní ztícha,« nařizoval předsedovi, aby oba dělníky napomenul, poněvadž »já jako c. k. komisař nemohu připustit, aby se tu šeptalo o medailích« Předseda schůze však ničeho neslyšel, také nikdo z těch, kdo na blízku seděli. I rozpustil Balátě schůzi, vyšel ven a vrátil se se dvěma četníky s nasazenými bodáky a dal místnost vyklidit.

Snahy a cíle Riegrovy politiky byly obsahem pěkné a poutavé řeči, již Dr. Šolc pronesl o slavnostní schůzi v zasedací síni staroměstské radnice dne 10. t. m. Některá místa této řeči máme za vhodno otisknouti. Nejen to, co praví, jest zajímavo, ale zvláštní důležitosti nabyla okolnostmi, za jakých byla proslovena. Dr. Šolc pravil: Program Riegrův jest programem Palackého: zakládá se na právu přirozeném, které novější generace a věda sice neuznává, ale na němž dříve bylo budováno. Jako jednotlivec má právo vyvíjeti všecky své síly, jako má právo hájiti osobnost svou, mluviti svým jazykem, pěstovati jím vědu a pracovati o své kultuře, tak i národ, jako přirozený celek má toto právo a vlastnosti tyto liší ho od jiných národností. Uznává se v programu tomto, jenž zakládal se na humanismu, že všichni národové mají právo svobodného vývoje, právo domáhati se nejvyšších a nejušlechtilejších cílů, domáhati se obecné svobody všech národů. To byl politický význam Palackého. A když Palacký v roce 1849 vydal článek o »Federaci a národní rovnoprávnosti v Rakousku«, tu Rieger byl předním hlasatelem tohoto programu, který jeho přítel Palacký byl vypracoval. Není to nedůslednost, když r. 1865 vlivem událostí proměnil se program tento a byl přispůsoben historickému vývoji království a zemí, jak Palacký objasňuje ve spise svém »Idea státu rakouského«. Tu dovozuje, že království a země jako celky v historii odůvodněné jsou povolány k tomu, aby stvořily novodobé Rakousko. Dr. Rieger zůstal důsledným v tomto svém programu. O otázce rakouské vyslovil se dr. Rieger ve své řeči konané 12. prosince 1865 na sněmu při rokování o adrese. Pravil: »Jest zde dvojí nutnost, především nutnost pro říši a vládu, aby se srozuměly s národy svými, nutnost pro národy, aby zachovali říši rakouskou. Rakousko jest nevyhnutelnou potřebou národů svých. Dr. Rieger usiloval o spojení všech stran a stavů národa. V tomto svém úsilí konal s hrabětem Martinicem schůze a výsledek byl, že tak mnoho plodného vzešlo ze spojení strany národní s naší historickou šlechtou. Toto sblížení přispělo k tomu, že společně byl hájen program historické individuality a samostatnosti království českého. Rieger to byl, který r. 1848 vymohl patent o zodpovědné zemské vládě v Čechách. Přišel s patentem, jehož obsah dosud znám není, ale neblahá svatodušní bouře veškero ovoce jeho úsilí zničila. Národ byl sláb a neuvědomělý. Bylo nutno, aby snahy jeho vůdců dostaly se do veřejnosti, aby mu byly hlásány. Poslanci

čeští, majíce potřebu volného slova, nastoupili politiku ne již zásadní a vstoupili do říšského sněmu v Kroměříži. Když později rozmnožená říšská rada sešla se ve Vídni, tu byli v ní i naši poslanci. Následoval diplom říjnový. Říšská rada byla tenkráte prohlášena za širší a tu ji poselstvo české musilo opustiti. Tehdy opět kázaly poměry, abychom se vrátili k starému právu historickému. V roce 1867 vehnáni poslanci naši do nejkrajnější oposice a do pasivity. Následovala deklarace z r. 1868, k níž později přistoupila i historická šlechta, pokusy Potockého, fundamentální články roku 1871, o něž velikou zásluhu měl Rieger ve spolku se svým přítelem Jindřichem Clamem-Martinicem. — Rieger byl ideálním hlasatelem vzájemnosti slovanské. Co jest vzájemnost slovanská? Kollár vydal o ní spis. Jemu nebyla ideou politickou, nýbrž on hlásal vzájemnost literární. Prohlásil za národní povinnost členů toho onoho slovanského národa, aby se seznámil s jazykem aspoň tří slovanských národů. Rieger byl proniknut myšlenkou slovanské vzájemnosti tak, že jako mladý muž vykonal cestu ke Kollárovi do Pešti, navštívil Záhřeb, Bělehrad. On ovládá tři jazyky slovanské; on učinil, co Kollár chtěl, aby pěstována byla vzájemnost v jazyku, ve sdělování duševních a literárních statků. Později přilnul Rieger k programu Palackého, který byl odchylný od programu našich prvních buditelů. Jungmann na př. chtěl utvořiti zvláštní všeslovanský jazyk. Odchylkou od toho Palacký byl přívržencem austroslavismu, slavismu užšího, ne toho širšího ve smyslu slovanské myšlenky, jak se jí boji naši nepřátelé, kteří nás pořád očerňují z panslavismu. Věren těmto ideálům podnikl r. 1867 pouť do Moskvy. Byla to především myšlenka politická, která jej tam vedla. Tam chtěl prohlásiti, že rakouští státníci tlačí Slovany ke zdi, chtěl jim vyraziti meč z ruky, tam šel, aby dokázal, že žijeme vlastním životem, že nejsme samotni, že za námi stojí četní národové. A výsledek byl, že kdežto r. 1848 znělo heslo v Čechách »Rakousko *proti* Rusku«, a po pouti do Moskvy znělo »Rakousko *vedle* Ruska«. Palacký uznal Rakousko za potřebu Evropy. Od r. 1867 hlásal Rieger stále a stále, co jest úkolem Rakouska doma, jaké jsou jeho úkoly na Balkáně. Když se roku 1877 jednalo o okupaci Bosny a Hercegoviny, tu Rieger dával co nejrozhodněji výraz názoru, že spása Rakouska leží na Balkáně. Rakousko vedlo ovšem svou politiku v souhlase s koncertem evropských mocností, ale rady české staly se přece skutkem. Když nastal trojspolek, byla naše delegace příliš slabá, aby měla vliv na utváření se poměrů. Ale i tu prohlašoval Rieger vždy, že cesta naše může býti jen vedle Ruska.

Program dra. Riegra doznal nepatrných úchylek, ale přece jen podstatně se změnil. Z hospodářského programu liberalistického stal se program sociálně-politický. To dal dr. Rieger na jevo v různých řečech. Tak, maje za to, že jednotlivec jest nejen občanem státu, nýbrž také organickým členem společnosti, ve které ukojuje veškery své myšlenky a hmotné potřeby, proměnil svůj program a súčastnil se činnosti v tom směru. Z jeho činnosti z doby Taafovy jmenuji pojišťování dělníků, pojišťování proti nemoci, reforma živnostenského řádu atd. Co se týče programu našeho uvnitř, tu nabyl náš oslavenec životem přesvědčení, že národ náš nespasí pouhá politika a politikaření. V tom úplně souhlasil s Palackým. Palacký zaklínal často národ náš, aby hleděl co do vzdělání a mravní povahy nejen vyrovnati se sousedům svým, ale snažil se předčiti je. V tom jedině že jest naše spása. Tuto myšlenku opět a opět Rieger proslovil a povzbuzoval radou, skutkem, pérem, aby se nejen na denní potřeby hledělo, ale aby národ se vzdělával a takto silným se stal. Po svém 60letém požehnaném působení opět a opět prohlásil, že jest to zázrak, aby národ po takových bojích a útrapách opět vstal k životu a že jen silou ducha při něm se udrží.

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VIII. 1. ledna 1899. Číslo 7.

Státní právo či cislajtanismus?

Napsal Dr. Luboš Jeřábek.

V 5. čísle »Pondělních listů«, týdenníku to v našich kruzích dosud méně známého, avšak bez odporu svižně psaného a jinak i velice seriosně redigovaného, objevil se v každém směru pozoruhodný článek nadepsaný »Konec pohádky« jehož obsah není ničím jiným než naprostou negací hlavnímu bodu programu dosaváde všemi nacionálně českými stranami, mladočeskou a staročeskou, katolickou, pokrokovou, národně socialní ba v jisté obmezené formě i stranou realistickou tu s větší tu menší horoucností a okázalostí vyznávanému, totiž státnímu právu českému.

Článek ten velikými denními listy českými buď ve známé jich pohodlnosti aneb ještě známější jich suffisanci proti literárním zjevům, jež na celé čáře dosud nepronikly, nevzat na vědomí. Musil to býti opět realistický »Čas«, který, což budiž tu konstatováno, nadán vzácnou bystrostí ba přímo čichem postřehovati vše, z čehož dá se vytlouci politický kapitál proti stranám nyní vedoucím, s neobyčejnou taktickou dovedností uchopil se několika myšlenek v článku obsažených, aby pro věčnou památku je přibil a jich svého času proti politickým stranám, s jichž programem dosavádním jsou alespoň v patrném vnějším odporu, jak náleží využitkoval. Při tom přikládá článku výše zmíněnému patrně proto zvláštní váhy, že dán k němu jednak podnět článkem jednoho z předních žurnalistických faiseurů strany mladočeské, redaktorem Penížkem v »České Revui«, což »Pondělní listy« samy konstatují, na druhé straně pak proto, že domníval se, že článek onen jest projevem listu, který zdá se mu na první pohled býti orgánem mladší staročeské inteligence. Poslední domněnce nelze se diviti, neboť jméno vydavatele listu, mladšího nadaného literáta českého, který jest synem vynikajícího předáka strany staročeské, může lehce svésti nezasvěceného k podobné domněnce a následkem toho také ku nesprávné premissi, na níž budováno dále. Vůči tomu budiž zde zcela loyalně beze všeho nepřátelství vůči onomu listu, avšak výslovně konstatováno, že list, v němž vyšel zmíněný článek dle bezpečných informací jest listem skutečně volným, do něhož při-

spívají přívrženci také jiných politických stran českých a že pisatelem článku onoho byl mladý a nadaný literát český, jenž sice bez pevného příslušenství k některé ze stávajících českých stran přece mnohým rysem smýšlení svého, nejvíce samým článkem oním nejbližším jest právě straně realistické a že tudíž jen pouhým omylem článek onen přičítán jest celé mladší vrstvě strany staročeské, jež nikoho ku projevu takovému nezmocnila, aniž s ním souhlasí, čehož ostatně i v nejbližší době řada přednášek o »státním právu«, kteréž »Pražský klub« pořádati hodlá, bude nejlepším dokladem.

Vzdor tomu článek onen jest pro rozháranost nynějších politických poměrů zjevem skutečně symptomatickým a pro nepokrytou ba přímo smělou upřímnost projevu svého skutečně i pozornost vzbuzujícím.

Avšak to vše nebylo pohnutkou, aby i v tomto listu na oba projevy bylo reagováno, nýbrž přímé vysvětlení redaktora »Pondělních listů« ku pisateli, že článek »Slovanský sjezd, jeho průběh a výsledky« 15. září 1898 v Rozhledech uveřejněný, byly bezprostřední inspirací článku tohoto.

A jedině vzhledem k tomu projevu nutno i z tohoto místa ku skutečně interesantní a palčivé a dle symptomů na všech stranách se množících dosti aktuelní otázce určité stanovisko zaujati.

Článek onen vykazuje některé pozoruhodné myšlenky. Státní právo jest mu programem, a to programem národa politicky slabého, programem pro náš nynější rozmach příliš úzkým, »neboť jen slabý se opevňuje« a praví se tu dále »dokud jsme byli politicky slabými, chtěli jsme se uzavírati šraňky království. Dnes jsou politicky slabšími Němci a proto chtějí uzavírat se do svého území.«

Tvrzení to má něco do sebe, jest něco na něm správného a nelze popříti, že i článek o Slovanském sjezdu dochází podobného závěru, neboť praví se tam: »V době úplného osamocení všech národů Slovanských nastal pro náš národ tak nepříznivý obrat, že musil se na dobro vzdáti ideí většího rozmachu a větších nadějí a působnosti, jakou jest právě idea federativního upravení státu rakouského s rázem většiny slovanské; a hleděti si sesílení vlastní posice — krátce vrátiti se k užšímu svému ideově i teritorialně-historickému a státoprávnímu programu, zajišťujícímu toliko zemím koruny České právo její sebeurčení a hospodářského rozkvětu, programu to původně Braunerově, později Riegrově a Clam-Martinicově — a lze tudíž za to míti, že program státoprávní národem českým nyní domahaný jest jakousi redukcí na velikých základech zbudovaného programu federativního, který byl ve stylu svém a v koncepci daleko mohutnější a v následcích svých dalekosáhlejší, neboť vedl v budoucnosti nutně ku nenáhlému přetvoření rázem svým německého státu Rakouského v stát rázem svým naprosto Slovanský — vždy pod žezlem téže dynastie.«

Jest zde tudíž jakási analogie myšlenek vyslovených, avšak jest jedině rozhodným pro celou otázku především to, zda program t. zv. cislajtanismu jest snad totožným s ideou Palackého o federativním vytvoření státu Rakouského a kdyby i tomu tak bylo, zda nastal právě ku rozvinutí onoho širšího programu vhodný čas, zda můžeme se vzdáti státního práva jako takového čili nic. (P. d.)

Po stuttgartském sjezdu.

I.

(Vzrůst německé sociální demokracie od prvých voleb do říšského sněmu.)

Řeči, jež jsme slyšeli na sjezdu německé sociální demokracie ve Stuttgartě, i dosud neukončená diskusse, která se o nich rozpředla v listech strany, nasvědčují tomu, že v německé sociální demokracii bude asi již definitivně dojednán spor o taktiku strany, spor o evoluci a revoluci, a že vítězem v boji nebude tato poslední. Revoluce — toť heslo umírajícího století, heslo zrazené a odmítnuté již i těmi, kteří opojeni jeho zvukem bojovali před léty v prvých řadách na evropských barikádách. Revoluce dohrála již svou úlohu. A dokoná-li se to, co bylo formálně započato na stuttgartském sjezdu, pak sjezd tento není již jen dokončením určitého, řekněme revolučního období v dějinách německé strany sociálně-demokratické, nýbrž jím počíná se období nové, období, které již náleží století dvacátému. Ale i nesplní-li se tato naše naděje, jest stuttgartský sjezd tak důležitým mezníkem v dějinách dělnického hnutí, že zasluhuje plné naší pozornosti. Dříve si však dáme odpověď na otázku, jaká jest vnější síla strany, jejíž sílu vnitřní dokázal sjezd svým bezohledným veřejným projednáváním otázek, pod jichž tíhou by snad jiná politická strana již dávno padla. Tuto odpověď podá nám řada číslic, které znázorňují vzrůst strany od prvých voleb do říšského sněmu německého r. 1871 až do neočekávaného vítězství při červnových volbách r. 1898. Čísla vzata jsou z knížky: Die Entwicklung der Sozialdemokratie bei den Wahlen zum Deutschen Reichstage. Statistisch dargestellt von Dr. Adolf Neumann-Hofer. Zweite Ausgabe. Berlin 1898.

Před 27 lety dobyla strana pouze dvou mandátů: Bebel a Schraps byli její prvními zástupci v říšském parlamentu; jich zvolením počíná vítězný pochod, který seznáme nejlépe z následujících čísel: zvoleno bylo sociálně-demokratických poslanců r. 1871 2, r. 1874 10, r. 1877 13, r. 1878 9, r. 1881 13, r. 1884 24, r. 1887 11, r. 1890 35, r. 1893 44, r. 1898 56. Ale síla sociální demokracie jest mnohem větší, než jak ukazují tato čísla, neboť dle výsledku voleb r. 1898 má strana ve 327 volebních okresech nezastoupené minority. Pouze ve 14 volebních okresech nedostal sociální demokrat ani jediného hlasu, číslo to zajisté velice malé, považíme-li, že r. 1871 bylo těchto okresů 291. Kdyby se volilo dle proporcionálního systému, měla by strana ze 397 křesel v říšském sněmu 106 ve své moci, tedy bezmála dvakrát tolik co dnes. Nejpe však sílu strany poznáme, vezmeme-li za základ počet oprávněvých voličů, počet všech odevzdaných hlasů a počet hlasů odevzdaných o kandidáty sociálně demokratické. Poučení nám poskytne následující bulka:

Rok volby	Počet oprávněných voličů	Na 100 obyvatel přišlo oprávněných voličů	Odevzdáno bylo platných hlasů	Na 100 oprávněných voličů přišlo platně odevzdaných hlasů	Počet hlasů sociálně-demokratických	Na 100 odevzdaných hlasů připadlo na soc.-dem.	Na 100 oprávněných voličů připadlo hlasů soc.-dem.
1871	7,656.273	19·4	3,884.803	50·8	113.048	2·91	1·48
1874	8,523.446	20·8	5,190.254	61·1	350.861	6·76	4·12
1877	8,943.028	20·9	5,401.021	6 ·4	493·258	9·13	5·52
1878	9,124.311	28·4	5,760.947	63·3	437.158	7·59	4·79
1881	9,0 0,381	20·1	5,097.760	56·1	311.961	6·12	2·73
1884	9,383.074	20·7	5,662.957	60·5	549.990	9·71	5·86
1887	9,769.802	20·9	7,540.938	77·4	764.128	10·12	7·81
1890	10,145.877	28·7	7,228.542	71·4	1,427.298	19.75	14·07
1893	10.628 292	28·3	7,673.973	72·2	1,780.989	23·21	16·76
1898	11,332.543	28·9	7,758.745	67·9	2,113.073	27·23	18·48

K této tabulce třeba pouze připojiti, že volby r. 1878 dály se již ve znamení zákona proti socialistům, který zrušen byl r. 1890. Odtud i ono náhlé stoupnutí sociálně-demokratických hlasů na 1,427.298. Volby roku 1898 překvapily vesměs, neboť již r. 1893 považován byl za vrchol a myslilo se, že od té doby, nebude-li, hlasů soc.-dem. ubývat, tož aspoň zůstanou na stejné výši. Zpráva předsednictva strany předložená stuttgartskému sjezdu konstatuje tři zajímavé a pro stranu potěšitelné okolnosti: Předně že hlasů přibylo s výminkou jediného agitačního okresu v celém Německu, že tedy hnutí postupuje všude stejnoměrně; podruhé že bylo odevzdáno neobyčejně mnoho hlasů v průmyslových okresech Východního Pruska a Horního Slezska, kde ještě r. 1893 nebylo vůbec řeči o nějakém sociálně-demokratickém hnutí, a potřetí, že zemědělský proletariát přidal se tentokráte ku straně sociálně-demokratické v počtu dosud nebývalém. Pozoruhodno také jest, že v katolických krajích Würtemberska a v katolickém Porýní neučinila strana žádný pokrok.

Nejznamenitější výzbroj strany tvoří její tisk. Ústředního orgánu »Vorwärts« tiskne se přes 52.(00 exemplářů, pak ovšem není divu, že vynáší straně ročně přes 50.000 marek čistého zisku. (Veškeré příjmy ústřední pokladny obnášely r. 1897—1898 315.866 marek.) Vedle »Vorwärtsu« vycházelo politických listů roku:

	1891	1892	1893	1898
týdně 6 ×	27	32	32	37
» 3 ×	23	20	25	16
» 2 ×	7	6	7	8
» 1 ×	10	12	11	6
čtrnáctidenně 1 ×	1	—	—	—
měsíčně 1 ×	—	—	—	1
Celkem	68	70	75	68

Vedle toho vychází vědecká revue Neue Zeit, dva listy humoristické, dva zábavné a asi 50 listů odborných. Knihkupectví »Vorwärts« rozšířilo v roce 1897—1898 půldruhého milionu socialistických agitačních knih, brožur, letáků a p. Zajisté úctyhodná to čísla!

Denníky měly celkem 290.000 odběratelů, o 34.000 více než v předešlém roce, a příjmy jejich činily 2,905.852 marek. Všechny politické listy strany měly dohromady 378.880 (+ 46.000) odběratel a vykazovaly příjem 3,227.968 marek, z čehož připadlo 2,161.255 marek na předplatné a zbytek na inserty. Vedle toho vychází vědecká revue Neue Zeit, dva listy humoristické a asi 50 listů odborných. Knihkupectví »Vorwärts« rozšířilo v roce 1897—1898 půldruhého milionu socialistických knih, brožur, letáků a p. Vzdor tomu vytýkal Bebel na sjezdu, že tisk a literatura strany není rozšířena tak, jak by rozšířena být měla, i požadoval i v tomto směru ještě lepší organisaci.

Tak mocné straně ovšem netřeba se báti žádné revoluce s hora, spíše naopak. Vždyť to bylo právě reakční, k násilným repressivním prostředkům se utíkající politika německých vlád, která unifikační proces v německé sociální demokracii urychlila nejvíce, která se svými »osvědčenými« prostředky přišla vždycky právě v čas, aby zabránila již již propukající roztržce. A nejen to. Této politice sluší dokonce přičísti zásluhu, že se sloučily obě socialistické strany, na něž se německé dělnictvo dělilo po vzniku samostatného dělnického hnutí. Ještě roku 1874 utkali se spolu Lassalovci a Marxisté ve volebním boji, a příměří uzavřené po volbách mezi oběma stranami v parlamentě nebylo by jistě trvalé, kdyby nebyla zakročila — policie. Následek pronásledování se strany vlády byl ten, že se obě strany sjednotily na Gótském sjezdu, v květnu roku 1875. Tři léta později byl vydán zákon proti socialistům, který sjednocení dovršil a upevnil. Sražené řady dělnické zachovávaly za jeho třináctiletého trvání tak vzornou disciplinu, že ani největší odpůrci nemohli jí odepříti svého uznání a vidouce, že za takových poměrů jest každý výminečný zákon úplně bezvýsledný, odepřeli sankci jeho dalšímu trvání. Roku 1890 pozbyl zákon proti socialistům platnosti a řady dělnictva se poněkud uvolnily: již čtyři léta na to hrozila na Frankfurtském sjezdu nová roztržka mezi Vollmarem a Bebelem o agrární program, ale před t. zv. Umsturzvorlage zmizely opět všechny spory a strana stála tu opět jednolitá — aspoň na venek. Až letos propukl opět celou silou starý spor, tentokráte ve formě boje o taktiku a o konečný cíl, ale jako na zavolání přišel i nyní císař Vilém se svou Oeynhausenskou řečí, v níž sliboval předlohu zákona trestající káznicí každé svádění ke stávce. A tak i tento nejnovější boj »stran ve straně« nepovede asi k žádné vnější roztržce a bude dobojován zatím na poli čistě theoretickém. Oč se při něm jedná, vysvitne z článku následujícího. (P. d.)

O nové osnově stavebního řádu

pro

Prahu, Plzeň a Budějovice, pokud dotýká se otázek uměleckých.

Dr. Čeněk Klier.

II. Plány upravovací.

Dle úsudku znalců skoro všeobecného vyžaduje moderní zákonodárství stavební, aby plány upravovací měly význam mnohem dalekosáh-

lejší, než dosud, totiž, jak praví důvodová zpráva osnovy (str. 12) »aby byly sdělány tak, by poskytly pravý obraz, jak utvářiti se mají obce do budoucnosti, i aby ustanovení jich byla naprosto závazná«.

Plán upravovací má dvojí velký význam:

1. pro přítomnost, tím, že má poskytnouti jasný a přehledný obraz celé obce, a proto má byti stále doplňován (význam evidenční);

2. pro budoucnost tím, že přesně určuje úpravu celé dosavadní části zastavěné i všech částí budoucímu rozšíření vyhrazených. (Význam upravovací).

Účel plánu upravovacího jest: 1. aby bylo zajištěno řádné spojení mezi všemi dosavadními částmi obce, mezi budoucími částmi téže obce, jakož i mezi sousedními obcemi, 2. aby bylo zamezeno libovolnému rozšiřování, jež děje se na újmu vhodné komunikaci, ohledům zdravotním i esthetickým; 3. aby bylo vyvarováno překážkám příhodné úpravy měst, jež by bez takového plánu vznikaly a později se vůbec odstraniti nedaly, anebo vyžadovaly značného nákladu; 4. aby i pro budoucí časy byla obci zabezpečena místa pro veřejné budovy, sady a náměstí; 5. aby byly uchovány cenné památky a ohledům esthetickým bylo vyhověno.

Plány upravovací zřídí každá obec pro svůj obvod na základě plánu přehledného, a sice v měřítku mnohem větším, totiž 1 : 720*) (Měřítko plánu přehled. jest 1 : 10.000). Shora dotčeného účelu plánů upravovacích bylo by lze nejdokonaleji dosíci, kdyby všechny obce, které tvoří jednu skupinu platnosti stav. řádu, vypracovaly si jednotný plán upravovací, a v něm na základě společného dohodnutí rozřešily úpravu celého širokého souboru ploch v místním obvodu svém dle určitého jednotného programu. Správně podotýká osnova ve zprávě důvodové (str. 13) že »při sdělání upravovacích plánů jest výhoda společné činnosti tak patrna, jako v málokterém jiném směru«.

Při úpravě měst třeba hleděti do daleké budoucnosti, proto jest nutna veliká rozvaha, potřeba promysliti důkladně celek tak, aby byl jednotným, by každá část, i nejvzdálenější doplňovala ostatní části v souladu. Čím větší pak jest plocha pro úpravu, tím snáze a dokonaleji lze vyhověti všem požadavkům, jež moderní doba klade. Poněvadž však skutečnost pohříchu nás učí, že takového jednotného postupu při podrobné

*) Při přednášce v Umělecké Besedě v Praze dne 15. prosince 1898 konané, prohlásil předseda výtvarného odboru Josef Martin, architekt na Kr. Vinohradech, že toto měřítko není vhodným, a odporučil měřítko 1 : 1000. Měřítko 1 : 720 jest prostě převzato z dosavadního Pražského stavebního řádu, kde jest ustaveno pro plán polohy, a jest 4 násobným měřítkem dosavadní mapy katastralní, zakládající se na staré míře sáhové. Bylo by záhodno by všechny poslední zbytky starých měr konečně zmizely, a zavedla se ve všech směrech moderní míra metrová. Referent zemského výboru rada JUDr. Boh. Franta uznal výhody měřítka 1 : 1000 a podotkl, že bylo setrváno při starém měřítku jen proto, že nové měřítko by dle úsudku znalců bylo vyžadovalo nové měření celého území, což by bylo trvalo asi 10 let, a bylo spojeno s velikými náklady. Arch. Martin upozornil, že by nebylo třeba nového měření, vždyť při plánech přehledných jest ustanoveno měřítko desetinné (1 : 10.000), a ani při plánech upravov. není třeba, aby byly tak přesné, jejichž rozměry nemají tak význam autentický, nýbrž jen orientační. Výhody měřítka 1 : 1000 jsou veliké, jednak že bude lze lépe porovnat plány přehledné s plány upravov., jednak že rozměry z plánů přehledných bude lze v praksi při orientování snadně zvětšovati a počítati. Považuji též návrh arch. Martina za velice vhodný.

úpravě měst nebylo by možno docíliti, spokojuje se osnova, aby aspoň nejnutnější okolnosti, hlavní rysy úpravy děly se na základě společném, totiž podle plánu přehledného, jenž vztahuje se na všechny obce téže skupiny řádu stavebního.

Plány upravovací obsahují (dle § 5) 1. celé území, jež jest zastaveno, i území jehož zastavení dá se očekávati; 2. všecky dosavadní stavebnosti, všecka veřejná prostranství (náměstí, sady, ulice, nábřeží, pobřeží) i všecky parcely stavební a pozemkové, řeky, potoky i rybníky; 3. čísla domů, všech parcel pozemkových i stavebních a jména veřejných prostranství; 4. upravení dosavadních i budoucích částí obce, zejména zřízením nových komunikací,*) prodloužením a rozšířením dosavadních komunikací neb změnou směru jejich i označením míst, kde se mají zříditi náměstí a sady; 5. označení pásem stavebních, způsob zastavění jednotlivých částí obce, ustanovení, kde mají býti stavěny budovy veřejné, a kde domy obytné, při čemž budiž vytčeno, ve kterých prostranstvích jest dovoleno stavěti jen domy se zahrádkami do ulice, domy rodinné a villy, kde domy s podloubími, jakož i kde lze stavěti domy jen po jedné straně**), a kde lze stavěti domy jen do určité výše, dále budiž přesně vytčeno území, ve kterém zapovězeno jest stavěti domy obytné v souvislé řadě, továrny a budovy k účelům živnostenským, jež by značně obtěžovaly okolí hlukem, kouřem a zápachem; 6. označení drah vodních, parních, elektrických a tramwayí se stanicemi; 7. polohu stok a potrubí, číslice výšek***) všech důležitých míst, při čemž budiž území inundační znameními***) znázorněno; svahovitá půda***) nezastavených částí budiž označena vrstevnicemi; a buďtež poznamenány výšky normálních i nejvyšších vod; 8. čáry uliční i stavební a číslicemi***) označenou dosavadní i budoucí šířku prostranství, spád a délku jejich; 9. způsob zásobování vodou, dále kanalisaci a osvětlení.

Plán upravovací nemůže vystihnouti všechny podrobnosti úpravy zejména nemůže býti proveden až do nejmenších jednotlivostí tam, kde jedná se o území, jež teprve v daleké snad budoucnosti zastaveno bude, a kde nelze již napřed ustanoviti, jaká komunikace bude výhodnou. Nebylo by to ani záhodno, poněvadž nelze předvídati, jak se utvoří poměry průmyslové i obchodní a zalidnění, a snadno by se mohlo státi, že napřed ustanovená komunikace objevila by se vzhledem ku změněným poměrům nevýhodnou.

Proto jest třeba při sdělání plánu upravovacího rozeznávati dvojí území:

1. v území jež jest již zastavěno nebo v němž jeví se podmínky pro brzký stavební ruch, jest možno, ano nezbytno, aby plán upravovací byl podrobný, propracovaný až do nejmenších jednotlivostí, neboť zde lze

*) Osnova má zde ještě zbytečný dodatek „jež mají se provésti“ patrně překladem německ. znění »durch Anlage neuer zu schaffenden Communicationen«. Jedná-li se o zřízení kommunikace nové, rozumí se samo sebou, že se musí teprve „provésti.“ —

**) I na tomto místě není sloh osnovy ani jasný ani správný: »jakož i kde lze řipustiti zastavení jen po jedné straně domy« patrně opět doslovný překlad něm. znění: wo die Verbauung mit Häusern bloss auf einer Seite zulässig ist«.

***) Osnova užívá všude cizích výrazů jako niveau, graficky, terrain, kota.

přihlížeti k poměrům právě jsoucím i k těm, jež v dozírné době se utvářiti mohou.

2. pro území však, jež leží mimo stavební ruch, a jež teprve v daleké době snad zastaveno bude, stačí stanoví-li se pouze to, čeho je nezbytno šetřiti při úpravě příští, aby bylo vyhověno zasadám, na nichž spočívá celý plán upravovací.

Tomu vyhovuje též § 8. osnovy, jenž předpisuje, aby již při prvním stanovení plánu upravovacího byly na základě plánu přehledného určeny pokud možno všecky důležité nové komunikace, jakož i všechna pokračování a změny dosavadních komunikací; z vedlejších nových však aby určeny byly pouze ty, jichž provedení dle nynější potřeby z veřejných ohledů jest nutno, anebo hlavními směry a místními poměry odůvodněno.

Osnova přesně stanoví, k jakým okolnostem při sdělání plánu upravovacího přihlíženo býti má. Ustanovuje § 6, že má býti hleděno, aby bylo dokonale vyhověno všem zájmům veřejným, zejména: 1. potřebám komunikace, 2. ohledům zdravotním, 3. účelnému zastavení, to jest včasnému opatření míst pro nová náměstí, sady i budovy veřejné, 4. požadavkům esthetickým, zejména zachování starobylých památek a starého rázu jednotlivých částí obce, jakož i zachování starých a zjednání nových prospektů. (O tomto požadavku bude jednáno ve III. odstavci tohoto článku)

K tomu dodává týž § další důležité ustanovení, rovněž rázu esthetického: »Také budiž co nejvíce omezena jednotvárnost při každé úpravě obce, zejména vhodným střídáním ulic přímých, lomených a křivých.«

Plán upravovací bude jen tenkráte zdařilý, bude-li přihlíženo ke všem těmto čtyřem zájmům, bude-li všem stejně vyhověno. Při úpravě mnohých měst bylo však hleděno jen k potřebám komunikace a tu, jak praví důvodová zpráva osnovy (str. 14.) »ve velkém počtu jich převládala mínění, že nejlépe může se tak státi jen tehdy, zavede-li se pro příští úpravu systém obdélníkových neb čtvercových skupin domů. Systém ten opanoval pole v úžasném počtu evropských i amerických měst, a ačkoliv později bylo seznáno, jak mylná byla domněnka, že prospívá řádné komunikaci, ačkoliv zjištěno a na něm samém ukázáno, že ničí individualitu, ráz starších měst nejvíce ze všech systémů, (ku kterýmž oběma momentům výrazně a přesvědčivě poukazují C. Sitte ve Staedtebau, Baumeister ve Stadterweiterungen, Stübben ve Staedtebau, Mayreder v motivech ku regulaci vnitřního města vídeňského, Bulss v Esthétique des villes, a jiní), přece systém tento mnohde ještě, ba i u nás při všech nových úpravách domáhá se platnosti.«

Mám za to, že takovou úpravu lze nejlépe nazvati úpravou »pravítkovou«, a vzorem jejím, nám všem dostatečně známým, jest Pražský plán assanační, na němž zcela jednoduše podle pravítka byly červeným inkoustem taženy čáry projektovaných ulic tak zcela jednoduše, rovně, bez ohledu na nynější ulice a náměstí, a utvořeny skoro pravidelné rovné čtvercové »bloky assanační.« Pořídit takový plán upravovací jest arci velice snadno, není k tomu třeba ani znáti ani studovati historii a ráz

města ani míti smysl pro krasochuť. Kdežto vhodná úprava jest skutečným dílem uměleckým, jež se dá vytvořiti pouze na základě hlubokých studií a jen od toho, jenž nadán jest duchem uměleckým. Proto lze plně souhlasiti se slovy důvodové zprávy (str. 15 odst. 2). »Zkušenosti v této příčině (totiž při sdělání plánů upravovacích) nabyté buďtež výstrahou!«

Pokud se týče potřeb komunikace, poukazuje důvodová zpráva (str. 16 odst. 5) na nesnadnost, vhodným způsobem upraviti budoucí síť komunikační byť i poměry půdy, dosavadní spojení jakož i plán přehledný v mnohém ohledu práci tu usnadňovaly. Neboť je tu třeba: 1. nalézti hlavnější směry ruchu, 2. vystihnouti správně důležitost prostranství, jež se mají založiti, a upraviti dle toho polohu a směr jejich, 3. uvolniti v zastavených částech komunikaci, 4. a kde nestačí, zříditi nové spojení.

A při uskutečnění všech těchto požadavků jest třeba hleděti k tomu 1. aby bylo šetřeno finančního stavu obcí, 2. by úpravy byly praktické.

Pokud se týče ohledů zdravotních, žádá se hlavně, aby poloha a směr veřejných prostranství tak byly navrženy, by pokud možno největší počet obytných místností měl sluneční osvětlení. Důvodová zpráva osnovy odvolává se hlavně na spis Grubrův »Anhaltspunkte für die Verfassung neuer Bauordnungen« a na spis Ch. Terriera »Encyclopédie d'architecture« z r. 1881, kde zvláště poukazuje se na značný rozdíl úmrtnosti v Bernu, porovnávají-li se byty slunečným světlem ozářené a byty, jimž se nedostává tohoto světla. Arci bude velice obtížno, tomuto požadavku vyhověti, neboť poloha i směr komunikace řídí se dle skutečné potřeby života i obchodu, avšak dobrou vůlí i snahou, a zralou promyšleností lze i v tomto směru mnoho dosíci. Velký vliv na zlepšení poměrů zdravotních má zajisté i další požadavek, aby totiž aspoň v některých částech obcí obmezeny byly stavby velkých činžovních domů, což souvisí s třetím požadavkem, totiž s účelným zastavením.

Pokud se týče účelného zastavení ploch stavebních, nařizuje § 9 osnovy, aby celé území upravovacího plánu bylo rozděleno ve tři stavební pásma: 1. v prvním pásmu buďtež pozemky zastavěny z pravidla souvislými řadami domů, a není dovoleno zde továrny rozšiřovati a zakládati; 2. v druhém pásmu zastaví se pozemky buď souvislými řadami domů anebo domy rodinnými a vilami, 3. ve třetím pásmu buďtež z pravidla stavěny domy od sebe oddělené v zahrádkách a jest dovoleno zde stavěti souvislé řady domů v uliční čáře jen na prostranstvích, jež určena jsou k tomu plánem upravovacím.

Při souvislém zastavení může býti nařízeno ve všech pásmech zříditi zahrádky před domy.

Toto ustanovení pásem stavebních jest velice důležitou novinkou osnovy a má dalekosáhlý význam praktický, poněvadž dle těchto pásem řídí se výška domů a místností, poměr výšky této k veřejným prostranstvím, počet pater i mansard a rozsah dvorů, a platí pro některá pásma značnější úlevy stavební.

Dosavadní naše stavební řády takovéhoto rozdělení neznají. Avšak výhodnost jeho uznána byla u nás anketou, která se radila o nynějším

Pražském stavebním řádu, na základě jejíž návrhů pak zemský výbor vypracoval osnovu nového stavebního řádu, kterou předložil sněmu zemskému zprávou ze dne 20. října 1882 č. 32870. Leč ani tato osnova, ani osnova r. 1883 podaná, (ve které platnost nového stavebního řádu byl na menší obvod obcí s Prahou sousedících obmezena) nebyla ve sněmu projednána, ježto se proti ní r. 1895 zásadně vyslovila vláda z toho důvodu, že rozdělením území v závazná pásma omezuje se značným způsobem soukromé vlastnictví. Jak důvodová zpráva osnovy (str. 20) praví »bylo toto stanovisko vlády, kterého dnes zajisté nelze hájiti, příčinou, že již před lety nebyl učiněn pokus s rozdělením hlavního města a okolí na pásma, kteréžto zařízení jinde již tehdy osvědčovalo se výborně.«

Z tabulky první připojené ku zprávě této jest zřejmo, že ve všech skoro stavebních řádech anebo v dodatcích k nim bylo již provedeno rozdělení území obcí na pásma stavební. Dle ní lze jednotlivé stavební řády zařaditi do těchto VII. tříd:

I. Tři pásma jsou zavedena ve stavebních řádech v Altoně (z r. 1895) v Berlíně pro předměstí (z r. 1892), v Erfurtu (z r. 1896), v Hanovru (z r. 1894), v Magdeburku (z r. 1896) a ve Vratislavi (z r. 1892). — II. Čtyři pásma jsou zavedena stavebními řády v Kolíně n. R. (z r. 1896) v Miláně (z r. 1889!) a v Pešti (z r. 1894). — III. Pět pásem navrhuje osnova nového stavebního řádu pro Vídeň (z r. 1895). — IV. Souvislou a volnou soustavu při způsobu zastavení uznávají tyto stavební řády: pro Blasevice (z r. 1880), Brno (z r. 1894), Inšpruk (z r. 1896), Kamenice (z r. 1885), Linec (z r. 1887), Lublaň (z r. 1896), Mnichov (z r. 1895), Norimberk (z r. 1890), Solnohrad (z r. 1886), Wiesbaden (z r. 1895). — V. Souvislou, volnou a villovou soustavu stavební má stavební řád pro Erfurt (z r. 1896). — VI. Stavební řád pro Frankfurt n. M. (z r. 1894 a 1896) rozeznává pro vnitřní město souvislou a volnou soustavu, a dělí zevnější město na obytnou, tovární a villovou čtvrt. — VII. Rozdělení v pásma není zavedeno v těchto stavebních řádech: pro vnitřní město Berlínské (z r. 1897), pro Bremy (z r. 1883), Brussel (z r. 1883), Celovec (z r. 1872), Černovice (z r. 1869), Drážďany (z r. 1869), Florencie (z r. 1887), Halle n. Salou (z r. 1889), Krakov (z r. 1883), Lvov (z r. 1883). Paříž (z r. 1884), Praha (z r. 1886), Řím (z r. 1887), Terst (z r. 1888,) Trident (z r. 1896), Vídeň (z r. 1883), Worms (z r. 1891). Mimo nepatrné výjimky v Tridentu a Wormsu jsou vesměs stavební řády, jež neznají rozdělení v pásma, z let osmdesátých. Stavební řád pro vnitřní město berlínské v této otázce nemá významu, ježto se vztahuje pouze na obvod dosavadního města, tedy vlastně na jediné pásmo, kdežto stavební řád pro předměstí berlínská rozeznává 3 pásma.

Důvody pro rozdělení pásem jsou trojího rázu:

1. Ohledy zdravotnické, ježto jest pro zlepšení poměrů zdravotnických třeba, aby aspoň v některých částech města, stavba velkých, vysokých činžovních domů byla obmezena. Správně podotýká důvodová zpráva, že »není radno, aby pro všecky části města platila ve směru tom stejná ustanovení, a že jest nezbytno, aby ve starších částech brán byl ohled na dosavadní poměry, na cenu pozemků, a tedy bylo dovoleno využitkování je více než tam, kde počíná se zastavovati.«

2. Ohledy sociální, ježto jest důležitým úkolem otázky sociální, aby značnější část obyvatelstva, než dosud, mohla si zříditi vlastní rodinný dům, neboť tím zajisté působí se měrou vynikající na morální výchovu obyvatelstva. Kdežto jinde právě otázka rodinných domů nabyla již praktických výsledků a ku př. ve větších městech anglických i amerických jest stavba rodinných domů přímo zvyklostí, staví se u nás z pravidla »činžovní« domy, aby poskytly majiteli hodně velký výnos činžovní. Důvodová zpráva na str. 21. a 22 udává velice zajímavá dáta statistická o počtu domácností, jež u nás a jinde připadají na jeden dům, a z nichž jest zřejmo, jak nepříznivé jsou v tom směru poměry v Rakousku i v Německu oproti Anglii. Tak připadlo v Anglii na 1 dům r. **1831** v Londýně 7·9, v městech přes 100.000 obyv. 6·3, v ostatních městech 5·4 obyvatelů; r. **1891** v Londýně 7·6, v městech přes 100.000 obyv. 6·1, v ostatních městech 5·2 obyvatelů. Na 1 dům připadlo v r. 1891 domácností: v Londýně 1·7, v ostatních městech 1·08, průměrně v celé Anglii 1·31. V Německu připadlo na 1 dům r. **1831** v Berlíně 44·9 obyv. 10·3 domácností, v ostatních městech: 19·5 obyv. 4·2 dom., průměrně v celém Německu 22·8 obyv. 5 dom.; r. **1891** v Berlíně 52·6 obyv., 12·3 dom., v ostatních městech 19·9 obyv. 4·4 dom., průměrně v celém Německu 23·6 obyv., 5·3 dom. V zemích rakouských připadlo r. **1890** na 1 dům: ve Vídni průměrem 47·4 obyv. 10·1 domácností (v I.—X. okresu 58·6 obyv. 12·2 dom.; v XI.—XIX. okr. 36·2 obyv. 8 dom.), v Pražských předměstích: 44·3 obyv. 10·9 dom., v Praze samé: 42·6 ob. 8·7 dom. (v Praze i s předměstími průměrem: 43·4 ob., 9·8 dom.), ve Lvově 36·4 ob., 7 dom., v Štýrském Hradci 23·8 ob., 5·6 dom., v Brně 22·1 ob., 4·5 dom., v Terstu 21·7 ob., 4·5 dom. — Průměrně v zemích rakouských připadá v městech s více než 100.000 obyv. na jeden dům 32·5 obyv. a 6·9 dom. Zajímavo jest, že v Plzni připadá na 1 dům 10·9 obyv. a 2·4 dom. Pozoruhodno jest, že jsou poměry tyto v Praze příznivější, než v předměstích pražských, kde arci Žižkov má veliký vliv na přelidnění. V Praze stanou se ostatně tyto poměry ještě příznivějšími po assanaci Josefova, pověstného svým přelidněním. Data tato sestavená dle statistiky, již uveřejnil dr. Bleicher, ředitel statistické kanceláře města Frankfurtu n. M. v díle »Nothwendigkeit weiträumiger Bebauung bei Stadterweiterungen« jsou čerpána pro Anglii z »Census of England and Wales 1891« pro Německo ze »Statistisches Jahrbuch deutscher Städte« 1891., pro Rakousko z »Oesterreichisches Städtebuch« V. ročn. 1890.

3. Ohledy etické, aby zamezeno bylo možnosti využitkovati stavenišť na úkor veřejných ohledů nepřístojnou spekulací. V tom směru arci bylo již mnoho zameškáno. Odvolávám se tu pouze na stesk, jejž pronáší architekt Bedřich Münzberger ve svém návrhu staveb. řádu, jejž v únoru r. 1898 zemskému sněmu podal. »Tím, že bez rozlišení povahy parcel pozemkových a stavebních pouze ohledem na jich polohu, pro veškeré takové parcely jak pro vnitřní město, tak pro oblast celého policejního rayonu jednotné šablonovité předpisy vydány byly, které nemajíce veřejných ohledů, správného a účelného přirozeného rozvoje stavebního, jakož i ohledů zdravotních vybízely ku nezdravé stavební spekulaci, jichž neblahé následky nyní zříme, nastaly poměry stavební, kterých

v zájmu veřejnosti a zdravotnictví nejvýše litovati dlužno. Předměstí i části města, které při zdravých poměrech stavebních a při správném řádu stavebním zdravý pobyt a utěšený pohled poskytovati mohly, staly se odstrašujícími příklady, jak města zakládati a rozvíjeti se nemají, a uzákonily ve prospěch několika spekulantů obrovskou ažiotáži pozemků. A touto, zákonem skoro neobmezenou fruktifikací pozemků nebylo vyhověno ani důležitým zájmům zdravotním, ani zájmům sousedů, a můžeme směle tvrditi, že naše Praha, která až do nedávna a v některých částech až dosůd poskytovala přívětivý a světlý pohled, stala by se za krátkou dobu zasmušilým a nezdravým městem.«

Arci nutno přiznati, že závazné ono rozdělení pozemků na místa, jež zastaveny býti mohou a na místa, jež zastaveny býti nesmějí, a dále na parcely, jež pouze určitým způsobem, do určité jen výšky zastaveny býti mohou, má dalekosáhlý vliv na práva vlastnická, obmezujíc je měrou velice značnou, a bude míti v mnohém směru za následek i snad majetkovou újmu jednotlivců. Ale moderní zákonodárství obmezuje i v jiných četných případech práva soukromá tam, kde toho žádá zájem veřejný, a klade prospěch celku nad zájem jednotlivce, a proto je třeba i zde, aby jednotlivec podrobil se takovému obmezení, jež žádá prospěch celku.

Podkladem pro rozdělení pásem považuje osnova celkovou situaci, vyslovujíc zásadu, že rozdělení toto musí se říditi dle povahy půdy i dle polohy pozemku. Městská rada pražská navrhovala, aby podkladem pro rozdělení toto byla okolnost nynějšího stavu, tak aby první pásmo zahrnovalo dosavadní město s pozemky dosud zastavěnými, druhé pásmo pozemky, které dosud nebyly zastavěny, které však nabyly vlastnosti staveništ, a třetí pásmo pak území s pozemky, které dosud nejsou staveništěmi.

Jak důvodová zpráva (str. 22.) praví, nebylo rozdělení toto přijato proto, »že pásma stavební musí se říditi dle povahy terrénu, dle polohy pozemků, ať jsou prohlášena za stavební místa čili nic, a že by dle nabytých zkušeností mnohé pochybené založení částí města a způsob zastavění jich nemohlo býti v budoucnosti ani odstraněno, ani napraveno. Bude tedy zajisté lépe, ponechá-li se projektantu úplná volnost, neboť jen tak lze zajistiti správné, účelné rozdělení obcí na jednotlivá stavební pásma, tím spíše, poněvadž návrh jeho bude důkladně zkoumán uměleckou porotou, stavebním sborem i zemským výborem.« V tomto směru lze s osnovou plně souhlasiti.

Pokud však se týče rozdělení území na pásma, nezdá se mi rozdělení to tak zcela vhodným, již z toho důvodu, že při něm osnova jest nucena připouštěti výjimky. Proto zdá se mi vskutku vhodnějším způsob, jaký navrhuje tu arch. Bed. Münzberger, jenž rozdělení na pásma shledává poněkud šablonovitým a navrhuje rozdělení pozemků ve tři třídy, »poněvadž se zde v Praze i v starých částech města nacházíme až posud k našemu štěstí v situaci, že i tu ještě vedle hustě obydlených ulic nalézáme velké zahrady a nezastavené plochy«, které i nadále svému nynějšímu účelu lze vyhraditi. Způsob rozdělení stavebních ploch ve třídy shledávám výhodnějším též proto, že lze jím vyvarovati se výjimkám které při rozdělení v pásma jsou nutny, a které praktické provádění

zákona velice stěžují. Rozdělení území v různé třídy dá se též jasněji a přehledněji v plánu upravovacím znázorniti různým odstiňováním, nežli rozdělení v pásma čárami, neboť v mnohých místech budou se pásma protínati, křižovati tak, že se stane plán nepřehledným.

Všechna ustanovení plánu upravovacího jsou závazná. Nové stavby, přestavby a přístavby, které by odporovaly některému z těchto ustanovení, se nedovolují. (§ 7. odst. 1.) Na pozemcích, jež se nalézají mimo obvod plánu upravovacího, mohou býti dovoleny stavby pouze s podmínkou, že budou ihned bez náhrady odstraněny, jakmile pro onu část doplní se plán upravovací, a je-li k jeho provedení třeba, aby stavba ona byla odstraněna. Z té příčiny může obec od stavebníka požadovati přiměřenou náhradu. Stavby ty nemají však býti povolovány, jsou-li vzdáleny pozemků zastavených nebo parcelovaných a je-li již napřed zjevno, že budou odporovati rozšíření plánu upravovacího. (§ 7. odst. 2. a 3.)

Budovy obytné smějí se stavěti jen tam, kde plánem upravovacím jest určeno, a v místech, která nejsou zdraví škodliva, po případě, která se dají odvodniti. Zejména blízké okolí hřbitovů nebudiž zastavováno obytnými budovami. (§ 7. od. 4. a 5.)

Pokud se týče pořízení plánů upravovacích, předpisuje osnova v § 10., že plány ty mají býti vypracovány nejdéle za šest roků ode dne pravoplatného schválení přehledného plánu, jinak dá je sdělati zemský výbor na útraty obcí. Důvodová zpráva (str. 18. odst. 4.) správně uznává, že plány upravovací jsou dílem uměleckým, odborným, a že jest k jich pořízení třeba umělce, odborníka, a odporučuji proto vřele vypsání volné soutěže. »Jest také v zájmu každé obce samé,« praví se tam, »aby pořídila si co nejdokonalejší plány upravovací. S čím větší znalostí věcí a pílí byly plány sdělány, tím více také bude se obec zdárně rozvíjeti, tím méně bude třeba plán měniti v budoucnosti.«

Po vypracování má plán upravovací čtyři týdny veřejně býti vyložen, aby každý obyvatel mohl v něj nahlédnouti a v době této připomínky své podati. Tyto připomínky uváží a o návrhu plánu upravovacího se usnáší v Praze sbor obecních starších, v ostatních obcích obecní zastupitelstvo. Potom předloží se návrhy i s podanými připomínkami stavebnímu sboru, který předloží plány v originálu i v kopii a se svým zdáním zemskému výboru, jenž o plánech upravovacích konečně rozhodne, vyslechnuv místodržitelství, při čemž má právo, potřebné a vhodné změny v mezích § 5. stanoviti. (§ 10.) Plány upravovací právě tak jako plány přehledné jest třeba opatřiti vysvětlivkami a zprávou odůvodňovací. Bližší ustanovení o tom, jakož i o sdělání těchto plánů vydá zemský výbor (§ 14.).

Právo zemsk. výboru, schvalovati plány upravovací, jest zajisté plně odůvodněno velikou jich důležitostí. Neboť plány upravovacími může býti těžce dotčeno soukromé, majetkové právo jednotlivců, může býti vyvolán spor mezi sousedními obcemi, a proto jest záhodno, ba nutno, aby rozhodování o věci tak nesmírně důležité bylo vyhrazeno nejvyššímu úřadu samosprávnému. Ostatně i dle nynějšího zákonodárství jest právo stížnosti k zemsk. výboru dáno i v nepatrných věcech stavebních každému, kdo se považuje za poškozeného, a proto není místným odpor, jejž některé obce pozvedly proti tomuto schvalovacímu právu zemsk. výboru.

Změny a doplňky schváleného plánu upravovacího musí býti provedeny řízením týmž, jaké předepsáno jest při získání původních plánů upravovacích. (§ 11. odst. 1.) Změna taková jest přípustna jen za těchto podmínek: 1. je-li nutna z důležitých zájmů veřejných nebo tehdy, nedá-li se docíliti schváleného upravení vůbec aneb jen s velkými obtížemi; 2. a dá-li se úprava nově navržená provésti bez poškození zájmů zdravotních, zájmů komunikace a ohledů esthetických; 3. učiní-li návrh na změnu tu obecní zastupitelstvo.

Důvodová zpráva podotýká (str. 18 odst. 4.), že obec má tohoto práva ku změně plánu upravovacího užívati jen v nejnutnějších případech. »Neboť nehledíc ani k tomu, že pozdější změny často rušivě zasahují do utváření se obce dle původního návrhu upravovacího, třeba důkladně míti na mysli, že sděláním tohoto byly vytvořeny dalekosáhlé poměry majetkové, s nimiž se počítá, a jichž stabilisace znamená prospěch pro obyvatelstvo i pro zdravý rozvoj obce.«

Jednotlivec anebo jiný sbor soukromý nebude moci sám o sobě vymoci změnu plánu upravovacího. Arci může takovouto změnu navrhnouti obecnímu zastupitelstvu. Nepřistoupí-li toto na návrh ten, nelze pak změnu uskutečniti.

Plány upravovací musí býti udržovány v patrnosti od obcí, a každá pozdější změna dosavadních poměrů v ně zakreslena. Ku konci každého roku mají obce tyto změny ohlásiti zemskému výboru, jenž je dá zakresliti do kopie plánu upravovacího. Zemský výbor jest povolán konati dozor v této příčině svými orgány, a dozírá též k tomu, zachovává-li se přesně schválený plán upravovací (§ 12.).

K provádění plánu upravovacího vyhražuje se ve všech případech obci právo vyvlastňovací dle platných zákonů, pokud nový řád stavební neposkytuje k tomu jiných prostředků. Povinnost obce, koupiti neb vyvlastniti pozemek nebo budovu, nastává však teprve tenkráte, když při provádění plánu upravovacího chce zabrati pozemek ten nebo budovu k účelům regulace. (§ 14.)

Z ustanovení těchto vysvítá, že pořízení plánů upravovacích má nesmírnou důležitost pro obec a její obyvatelstvo. Kdežto plány přehledné jsou pouze jakousi skizzou, jsou plány upravovací provedení této skizzy v podrobnostech.

I provedení toto jest, jak též důvodová zpráva uznává, dílo umělecké, při němž lze celému městu zajistiti ráz umělecký, a proto bude třeba, aby jim se strany umělců byla věnována pozornost jak možno největší.

Záchvat.

Napsal Anton Pavlovič Čechov. Z ruštiny přel. Jiří Ščerbinský.

Medik Meyer a žák umělecko-průmyslové školy, Rybnikov, zašl jednou na večer k svému příteli, právníku Vasiljevu, a vybídli ho, aby s nimi šel do S—ského pereulku. Vasiljev zprvu nechtěl o tom ani slyšeti, ale potom se oblékl a šel s nimi. Padlé ženy znal dosud jen z doslechu a z knih a ve veřejných domech, kde žijí, nebyl ještě ani jednou

Věděl, že jsou takové nestoudné ženy, které tlakem osudných okolností — špatným vychováním a hlavně z bídy jsou nuceny prodávati svou čest. Ty neznají čisté lásky a nemají dětí; matky a sestry oplakávají je jako mrtvé, věda nakládá s nimi jako s nutným zlem a muži jim tykají. Ale vzdor tomu ony neztrácejí obraz boží. Uznávají svůj hřích a doufají ve své spasení. Když Vasiljev podle šatu nebo způsobu jednání poznal na ulici padlou ženu, nebo v humoristických listech viděl její vyobrazení, vždycky mu na mysl přišel příběh, který kdysi kdesi četl: nějaký mladý muž, čistý a obětavý, zamiloval se do nevěstky a nabídl jí poctivě svou ruku. A ona, cítíc se nehodnou takového štěstí, se otrávila.

Vasiljev žil v jednom z pereulků, které ústily do Tverského boulevardu. Když s přátely vyšel z domu, bylo kolem 11 hodin. Před chvílí padal první sníh a všechno v přírodě bylo teď pod mocí tohoto čerstvého sněhu. Vzduch voněl sněhem, pod nohama měkce chrupal sníh, země, střechy, stromy, lavičky na boulevardech, všechno bylo měkké, bílé, mladé, domy měly jiné vzezření, svítilny hořely jasněji, vzduch byl průzračný, kočáry drnčely hlučněji a v duši se svěžím, lehce mrazivým vzduchem, probudil se pocit podobný bílému, mladému a kyprému sněhu. —

— Bezděky k těm smutným břehům mě vleče nevědomá moc . . . — zapěl medik příjemným tenorem.

— Tu mlýn je . . . stojí v ssutinách, pomáhal mu umělec.

— Tu mlýn je . . . stojí v ssutinách, opakoval medik, zvédaje obočí a smutně kývaje hlavou.

Pak se odmlčel, přejel si rukou čelo a vzpomínal na další slova. Na to zapěl znovu a tak hlasitě a pěkně, že se za ním chodci ohlíželi. — Tu kdys mi volnému šla volná láska vstříc . . .

Všichni tři vešli do hostince a nesvléknuvše se ani, vypili u buffetu dvě sklínky vodky. Než vypil druhou sklínku, Vasiljev zpozoroval v ní kousek zátky; podnesl ji tedy k očím, dlouho do ní hleděl a jsa krátkozraký, mžoural očima; medik nerozuměl tomu jednání a proto mu řekl: — No, co se díváš? Prosím tě, jen nech té své filosofie. Vodka je na světě proto, aby se pila, jesetřina, aby se jedla, ženské, abychom u nich byli a sníh, abychom po něm chodili. Pro boha tě prosím, jen jeden den buď živ jako člověk:

— Ale vždyť já . . . vymlouval se Vasiljev, zasmáv se — Což pak říkám, že ne?

Vodka ho zahřála na prsou. Díval se přátelsky na kolegy, líbili se mu a obdivoval se jim. Jaká rovnováha v těch zdravých, silných, veselých lidech, jak v jejich duších a rozumech všechno zakončené a hladké. Oni zpívají, milují divadlo, kreslí i mnoho mluví, pijí a hlava jim druhý den z toho nebolí; jsou poetičtí i zpustlí, něžní i drzí. Znají pracovat, trápit se, smát se bez příčiny a mluvit hlouposti. Jsou vřelí, čestní, obětaví a jako lidé nejsou o nic horší, než on, Vasiljev, který hlídá svůj krok i každé své slovo, opatrně, s rozvahou jsa hotov z každého svého slova učiniti principielní otázku. I jemu zachtělo se být jeden večer prožíti tak, jako žijí přátelé, rozvinouti se a osvoboditi se od vlastní kontroly. Zachce-

se jim píti vodku? Bude ji píti, a kdyby mu zítra měla hlava bolestí se rozskočit. Vedou ho k ženám? On půjde. Bude se smát, dělat hlouposti, vesele odpovídat na oslovení mimojdoucích . . .

Z hostince vyšel se smíchem. Líbili se mu jeho přátelé. Jeden ve smačkaném klobouku se širokou střechou a s pretensemi na umělecký nelad a druhý v čapce s kožíškem, člověk ne chudý, ale s pretensemi býti počítán k studující bohémě; líbil se mu sníh, bledé plameny svítilen, ostré, černé stopy, které na prvním sněhu zanechávaly podešve chodců; líbil se mu vzduch a hlavně ten průzračný, něžný, naivní, skoro panenský ton, jaký možno v přírodě pozorovati jen dvakrát do roka: když je všechno pokryto prvním sněhem, a na jaře, v jasné dni, nebo za měsíčních večerů, kdy se na řece láme led. — Bezděky k těm smutným břehům, zapěl polohlasně, mě vleče nevědomá moc. A po celou cestu bůh ví proč jemu a jeho přátelům nescházel s jazyka ten motiv a všichni tři zpívali ho mechanicky a ne do taktu.

Fantasie Vasiljevova kreslila, že za deset minut zaklepou na domovní dvéře, a že po temných chodbách a temnými pokoji budou se krásti k ženám, a že on, použiv temnoty, škrtne sirku a náhle spatří trpící tvář a omluvný úsměv. Neznámá blondinka nebo brunetka bude mít rozpuštěné vlasy a bílý, noční kabátec; ona zleká se světla, přijde do strašných rozpaků a řekne: — Pro boha co to děláte? Shaste to!

To všechno je strašné, ale budí to pozornost a je to nové.

*

Přátelé zahnuli z Trubného náměstí na Gračevku a hnedle vešli do pereulku, o kterém Vasiljev věděl jenom z doslechu. Viděv dvě řady domů s jasně osvětlenými okny a s dveřmi dokořán otevřenými, a uslyšev veselé zvuky klavírů a houslí, Vasiljev se udivil a řekl: — Tolik domů?

— Co pak to! odtušil medik, v Londýně jich mají desetkrát tolik. Tam je těch ženských na sto tisíc.

Izvozčíci seděli na kozlíkách stejně klidně a lhostejně jako v druhých pereulkách, po chodnících šli stejní chodci, jako v druhých ulicích. Nikdo nespěchal, nikdo neskrýval obličeje do límce, nikdo nekýval vyčítavě hlavou . . I v té lhostejnosti, v té zvukové směsici pian a houslí, v jasných oknech, ve dveřích dokořán otevřených bylo cítiti něco velice upřímného, odvážlivého, chrabrého a rozmáchnutého. — Začněm od začátku, řekl malíř.

Přátelé vešli do nízkého průjezdu, osvětleného lampou s reflektorem. Když otevřeli dvéře, zvedl se s divanu z žlutavé látky lenivě člověk v černém kabátě, s neholenou lokajskou tváří a s ospalým obličejem. Páchlo tu po octu a jako v prádelně. Z předsíně vedly dvéře do pokoje jasně osvětleného. Medik i malíř zastavili se u dveří a natáhnuvše krk, současně pohlédli do pokoje.

— Bona-sera signori rigoletto hugenotti traviatta! — začal malíř, klaněje se teatralně.

— Havanna — taracano — pistoleto — řekl medik, tiskna k hrudi svou čapku a hluboce se klaně.

Vasiljev stál za nimi. I on chtěl se teatralně klanět a říci něco hloupého, ale zatím jen se usmíval, cítil nevolnost podobnou studu a netrpělivě čekal, co bude dál. Ve dveřích se objevila malá blondinka 17 až 18 letá, s krátkými vlasy a v krátkém a modravém šatě s bílým pasem.

— Co stojíte ve dveřích? řekla. Svlečte se pojďte k nám.

Medik a malíř mluvili dál svou vlaštinou a vešli do salonu.

Vasiljev nerozhodně šel za nimi.

— Pánové, sundejte přece své zimníky. Tak dovnitř nemůžete! řekl přísně lokaj.

Vedle blondinky byla v saloně ještě jedna žena, velice tlustá a vysoká s neruskou tváří a obnaženýma rukama. Seděla u piana a rozkládala si na kolenou »patience«. Hostí si ani nevšimla.

— Kde jsou ty druhé?

— Pijí čaj, řekla blondinka, Štěpáne! křikla, jdi říci slečnám že přišli páni studenti.

Za chvilku vešla do salonu třetí žena. Ta měla jasněčervené šaty s modravými pruhy. Tvář měla hustě a hrubě naličenou, čelo schovávalo se jí za vlasy a oči dívaly se do světa ztrnule a ustrašeně. Jak vešla, začla si prozpěvovat silným hrubým altem nějakou písničku. Za tou objevila se čtvrtá, a za tou pátá . . .

V tom všem Vasiljev neviděl ani nic nového, ani zajímavého. Zdálo se mu, že ten salon, piano, zrcadlo v laciném zlatém rámu, pás, šaty s modrými pruhy i tupé, lhostejné tváře viděl už někde a nejednou. Temno, ticho, tajemno, omluvný úsměv, to všechno, co čekal, že tu uvidí a co ho lekalo, to všechno tu ani zdaleka neviděl. Všechno bylo obyčejné, prosaické a nezábavné. Jenom jedno z lehka dráždilo jeho zvědavost, — ten strašný, zrovna schválný nevkus, jaký se zračil v ošklivých obrazech, v římsách, v šatech, v pase. V tom nevkuse bylo cosi charakteristického, specifického. — Jak je to všecko ubohé a hloupé! myslil si Vasiljev. Co v té celé hlouposti, jakou kolkolem vidím, může pokoušet normálního člověka, aby se dopustil strašného hříchu, aby koupil si za rubl živého člověka. Nedivil bych se, kdyby hřešili lidé, pro nádheru, krásu, gracii, vkus ale tu? Proč tu hřeší? Ostatně . . . co na to myslit.

— Vousatej, zaplať mi porter! obrátila se k němu blondinka.

Vasiljev náhle přišel do rozpaků. — S radostí, řekl a poklonil se zdvořile. Ale jen to odpusťte . . . slečno . . já . . s vámi nebudu pít. Já nepiju . .

A za pět minut šli přátelé už zas do jiného domu. Prosím tě, proč jsi jí dával ten porter? zlobil se na Vasiljeva medik. Jsi milionář, co? Vyhodils šest rublů a co z toho máš? Do větru's to hodil.

— Když chtěla, proč bych jí neudělal radost? omlouval se Vasiljev.

— Radost! Ona neměla tu radost, ale jejich madam. Ta je nutí, aby na hostech něco chtěly, co ona pak draho ti prodá.

— »Tu mlýn je . . . stojí v ssutinách« zpíval malíř.

V druhém domě přátelé zůstali jen v předsíni, do salonu ani ne-

vešli. Jako v prvém domě, tak i tu vstal při jich příchodu s divanu člověk v černém kabátě s vypasenou lokajskou tváří. Dívaje se na tohoto lokaje, na jeho tvář a obnošený kabát, Vasiljev si myslil: »Co asi prožije obyčejný, prostý ruský člověk, než ho osud zavane sem za lokaje? Kde byl dřív a co dělal? Co ho čeká? Zda je ženat? Kde je as jeho matka a ví-li, že on tu slouží za sluhu?« A Vasiljev už mimoděk v každém domě všímal si nejdřív sluhy u dveří. V jednom z domů, zdá se, že ve čtvrtém, byl lokaj malý, slabounký a hubený s řetízkem u vesty. Četl »Petěrburgskij Listok« a nevšímal si ani přítomných. Dívaje se na jeho tvář, Vasiljev bůh ví proč si pomyslil, že takový člověk je schopen i krádeže i vraždy i křivé přísahy. A tvář ta opravdu byla zajímava: velké čelo, modré oči, připláclý nos, tenké, stisknuté rty, a tupý i současně odvážný výraz jako u mladého, honícího psa, když dohání zajíce. Vasiljevu napadlo, že by bylo znamenité zatahat toho člověka za vlasy, zda jsou tvrdé nebo měkké. Patrně byly tvrdé jako psí srst . . .

*

Malíř vypiv dvě slenice porteru, jaksi se pojednou opil a nepřirozeně oživl. — Pojďme jinam! poroučel, máchaje rukama. Já vás povedu do nejlepšího. A když přivedl přátele do toho domu, který dle jeho mínění byl nejlepší, projevil pojednou neodolatelnou chuť zatančit si čtverylku. Medik sice bručel na to, že bude muset dát pianistovi rubl, ale neměl nic proti tomu býti malíři protějškem. Čtverylka začala.

V nejlepším domě bylo stejně ošklivo, jako v nejhorším. Byla tu stejná zrcadla a obrazy, stejné učesy a kostumy. A poněvadž za dnešní večer už viděl osm domů, proto nedivil se ani barvě šatů, ani dlouhým vlečkám, ani křiklavým stuhám, ani námořnickým kostumům, ani husté, fialové barvě nalíčených tváří; on chápal, že to všechno tu musí tak být, že kdyby jen jedna z nich se oblékla po lidsku, nebo kdyby na zeď pověsili nějakou pořádnou rytinu, že by tím utrpěl všeobecný ráz celého pereulka. — Jak neuměle se tu prodávají, pomyslil si. Což nemohou pochopiti, že hřích jen tehdy je lákavý, když je krásný a když se skrývá, když má na sobě zástěru ctnosti. Skromné černé šaty, bledé tváře, smutné úsměvy a temno silněji působí, než to neohrabané pozlátko. Hloupé! a když to samy nevědí, měli by jim to hosté říci.

Děvče v polském kostumu s bílou kožešinkou popošlo k němu a sedlo si vedle něho: — Milánku, proč netancujete? ptala se ho. Proč je tak smutný? — Protože je smutno. — Tak dejte šampus a bude hned veselo.

Vasiljev neodpověděl. Po krátké pauze se ptal: — V kolik hodin chodíváte spat? — V šest. — A kdy vstáváte?

— Někdy ve dvě, někdy ve tři. — A co děláte? — Pijeme kávu a v sedm obědváme. — A co obědváte? — No obyčejně . . . polívku nebo šči, bíštek a dessér. Naše madam si nás hledí. Ale proč se na to ptáte? — Tak, abych si pohovořil.

Vasiljevu chtělo se s děvčetem mluviti o mnohém. On cítil silnou touhu dozvěděti se, odkud je, má-li ještě rodiče, a vědí-li, že je tu i ja se dostala do tohoto postavení . . Ale nevěděl kde začít a jakou formu

se ptát, aby nebyl neskromným. On dlouho myslil a zeptal se pak: »Kolik je vám let?«

— Vosumdesát, zasmálo se děvče a dívalo se se zalíbením na malíře, který dělal při tanci rukama i nohama různé komedie. A najednou se něčemu dala do smíchu a řekla nahlas, aby to všichni slyšeli, dlouhou, vyzývavou cynickou frási. Vasiljev ztrnuv a nevěda, jak se tvářiti, nuceně se usmál. Ale usmál se jenom on, všichni ostatni ani nepohlédli na jeho sousedku, jakoby ani neslyšeli cynického vyznání.

— Tak dej aspoň šampus! naléhala sousedka.

Vasiljev pocítil náhlý odpor k jejímu bílému kožíšku i k jejímu hlasu a odešel od ní. Zdálo se mu už dusno a horko a srdce mu počalo tlouci zvolna sic, ale hlučně jako kladivo: ráz, dva, tři! — Pojďme odsud — řekl, zatahav malíře za rukáv. — Počkej, až bude po tanci.

Zatím co malíř a medik dotancovali čtverylku, pozoroval Vasiljev hudebníky, aby se nemusel dívat na ženské. Na piano hrál slušně oděný stařec v brejlích, podobný velice maršálovi Bazainovi; na housle hrál mladý muž s rusým vousem, oděný dle poslední mody. Jeho tvář nebyla hloupá, ani opilecká, naopak: rozumná a mladistvě svěží, inteligentní. Jak ten člověk a ten slušný stařec se sem dostali? Jak to, že se nestydí tu seděti? Co as si myslí, když se dívají na ty ženské? Kdyby na piano a na housle tu hráli lidé rozedraní, hladoví, zamračení, opilí, se strhanýma očima, pak by jejich přítomnost tu byla zcela na místě. A Vasiljev už docela nic nechápal. Jemu se připomněla ta známá a vyčtená historie o padlé ženě a zdálo se mu teď, že nevidí padlé ženy, ale jakýsi jiný svět, zcela svůj, jemu cizí a nepochopitelný. Kdyby ten svět byl viděl někde na divadle nebo o něm četl v knize, nebyl by tomu věřil.

Žena s bílým kožíškem znovu se rozesmála a znovu pronesla své sprosté vyzvání. Pocit hnusu ovládl jím, začervenal se a vyšel ven.

— Počkej, už jdeme taky! křikl za ním malíř.

*

— Měl jsem vám s tou holkou při tanci zábavu, začal medik, když všichni tři vyšli na ulici, mluvili jsme o její první lásce. Byl to nějaký knihvedoucí v Smolensku, k tomu byl ženatý a měl pět dětí. Jí bylo sedmnáct let a žila u rodičů, kteří prodávali mýdlo a svíčky. — A čím ji dostal? ptal se Vasiljev. — Tím, že jí koupil prádla as za padesát rublů. To čert ví.. — Tak vida, on se jí dovedl na všechno vyptat, a já to nesvedl — myslil si Vasiljev o medikovi. Pánové já jdu domů. — Nedělej hlouposti! Proč to zas? — Protože se tu nedovedu chovat. A pak mě to nudí a protiví se mi to. Co je v tom veselého? Kdyby to byli lidé, ale to je zvěř a divoši. Já jdu domů, dělejte si co chcete. — No Grišo, Grišo, miláčku, mluvil plačtivě malíř, tiskna se k Vasiljevovi. Pojďme. Půjdeme ještě do jednoho a pak ať jsou prokleté. No.. Grigorianci.

Vasiljeva přemluvili a vedli ho po schodech nahoru. V koberci, v pozlacených veřejích, v sluhovi u dveří, i v paneau ozdobujícím předsíň bylo cítiti týž sloh S—ského pereulku, ale trochu zdokonalený, imponující.

— Na mou věru, měl bych jít domů, řekl Vasiljev, sundavaje zimník. — No, no zlatoušku, konejšil ho malíř a políbil ho na krk. Nedělej hlouposti, Gri-Gri, drž s námi. Spolu jsme přišli, spolu odejdeme .. Jsi to dobytek, na moutě! — Ale já bych na vás počkal na ulici. Mně se to tu protiví. — No, no Grišo. Studuj tady .. slyšíš .. studuj typy. — Musíš se na všecko dívat objektivně, řekl vážně medik.

Vasiljev vešel do salonu a sedl si. Kromě něho a kollegů bylo v saloně ještě mnoho hostí. Dva důstojníci od pěchoty, nějaký šedivý pán s lysinou a v brejlích se zlatou obrubou, dva bezvousí studenti technikové a náramně opilý člověk s hereckou tváří. Všechna děvčata byla zeměstnána těmito hosty a proto si nikdo Vasiljeva nevšímal. Jen jedna z nich oděná za Aidu, pohlédla kose na něho, čemusi se usmála a řekla zívajíc: »Je tu brunet.« Vasiljevovi tlouklo srdce a hořela tvář. Styděl se před hosty za to, že je tu, hnusilo se mu to. Mučila ho myšlenka, že on pořádný člověk a milující všecky — za takového se až dosud měl — nenávidí ty ženské a necítí k nim nic než odpor. Nebylo mu líto ani těch žen, ani hudebníků ani sluhů. — To je proto, že se nestarám jim rozuměti, myslil si. Ony všechny se více podobají zvířatům, než lidem, a vždyť přece i ony jsou lidi a mají duši. I jim je třeba napřed rozumět a pak teprve je soudit ..

— Grišo neodejdi, počkej na nás, křikl na něho malíř a zmizel někam. Brzo na to zmizel i medik.

— Ano, musím se snažit jim rozumět, myslil Vasiljev dál. A začal pak upjatě dívati se do tváře každé z těch žen a hledat u ní omluvný úsměv. Ale buďto byl špatným fysiognomem, nebo žádná z žen se necítila vinnou: on na každé tváři četl jen tupou nudu a spokojenost. Hloupé oči, hloupé úsměvy, ostré hlasy, smělé pohyby a nic víc. Bylo zřejmo, že každá z nich měla v minulosti poměr s knihvedoucím za prádlo za padesát rublů a v přítomnosti nezná nic lepšího nad kávu, oběd, víno, čtverylku a spaní do dvou hodin. A když nemohl najíti ani jeden omluvný úsměv, Vasiljev počal hledati nejrozumnější tvář. A jeho pozornost zastavila se na jednom bledém, trochu ospalém a znaveném obličeji, který se mu zdál rozumnější, než ty ostatní. Byla to brunetka ne už mladá a dívala se zamyšleně na podlahu. Vasiljev prošel se z rohu do rohu a jako náhodou usedl vedle ní. — »Musím začít s minulostí« — myslil si — »a potom přejít na přítomnost.«

— To je hezký kostum, řekl nahlas a dotekl se pozlátka na jejím šatě. — Jaký mi dá madam, odpověděla mdle brunetka. — Z které jste gubernie? — Já? Zdaleka .. Z Černigovské. — To je pěkná gubernie. Tam je hezky! — Tam je hezky, kde my nejsme. — Škoda, že neumím líčit úchvatně přírodu. Snad bych ji dojal líčením černigovské přírody. Musí ji mít přece ráda, když se tam narodila. Jaký jsem to nešika, pane bože! — Nenudíte se tu? ptal se jí. — To se ví, že se nudím. — A proč tedy nejdete pryč? — Kam? Žebrat, ne? — I žebrat bylo by líp, než žít tady. — A jak vy to víte? Žebral jste už? — To je přec všeobecně známo. Žebrák je přece jen svobodný, a vy tu jste v otroctví.

Brunetka se protáhla a ospale provázela očima sklepníká, který nesl kolem na táce sklenice a sodovku.

— Zaplatte mi porter, ozvala se a zase zívla.

— »Porter«, myslil si Vasiljev. »A co kdyby teď vešli náhle tvůj bratr, nebo tvá matka. Co bys jim řekla? A co by oni řekli tobě? To by as byl jiný porter . . .

Bylo najednou slyšet pláč. Z vedlejšího pokoje, kam zanesl sklepník sodovku, vyšel jakýsi blondin s červenou tváří a zlostnýma očima. Za ním šla vysoká, tlustá madam a křičela pištivě: »Kdo vám dovolil dávat slečnám facky. U nás bývají lepší hosti než vy, a netlukou slečny. Vy sprostáku.« Zvedl se rámus. Vasiljev se lekl a zbledl. Vedle v pokoji někdo usedavě plakal, tím pláčem, jakým pláčí jen ti, komu se stalo nějaké příkoří. A teď pochopil, že přece jen tu žijí živí lidé, kteří, jako všude jinde urážejí, trpí, pláčou a prosí o pomoc . . Těžká nenávist a pocit hnusu ustoupily ostrému soucitu a zlobě proti surovci. On vrhl se do pokoje, odkud ozýval se pláč; skrze řadu lahví, stojících na mramorové desce stolu, rozeznal trpící tvář, mokrou od slz. Vasiljev podal jí ruku, postoupil k stolu, ale hned s hrůzou uskočil zpět. Plačící byla opilá . . .

Prodíraje se křičícím davem, který shlukl se kolem blondina, zmalomyslněl a dostal strach, jako malý chlapec a zdálo se mu, že v tomto cizím, nepochopitelném mu světě, chtějí se za ním hnát, bít ho, obsypat cynickými frasemi. I strhl s věšáku zimník a střemhlav běžel po schodech dolů . .

*

Přitisknuv se k domu, čekal až vyjdou jeho přátelé. Zvuky pian a houslí, veselé, smělé i smutné mísily se ve vzduchu v chaos. Padal hustě sníh. Izvozčíci, koně, mimojdoucí byli celí bílí. Vasiljev cítil v celém těle únavu a měl silnou touhu dostati se už z toho prokletého pereulka a jít domů, ale zas chtěl dočkati se příchodu svých kolegů, aby si na nich mohl vylíti zlost. Mnohému v těch domech nerozuměl, duše hynoucích žen zůstaly pro něho jako před tím tajemstvím, ale bylo mu jasno, že je to daleko horší, než vůbec mohl myslit. Když ta, která se otrávila, nazývala se padlou, pak pro ty, které teď tancovaly a mluvily s cynickou vyzývavostí nebylo vůbec výrazu. — »Je tu neřest,« myslil si Vasiljev, »ale není tu ani vědomí viny, ani naděje na spásu. Je prodávají, kupují, topí ve víně a v neřesti a ony jako ovce tupé, lhostejné ani tomu nerozumějí. Můj bože, můj bože!«

Tlupa studentů bílých od sněhu s veselým smíchem šla kolem. Jeden z nich, vysoký a hubený se zastavil, zahleděl se Vasiljevu do tváře a řekl opilým hlasem. — To je náš! Triste animal? Hahaha kollego . . nic si z toho nedělej . . A se smíchem běžel za svou tlupou. A zvukovým chaosem pronikl hlas malíře: Já vám nedovolím bít ženy. Slyšíte, nedovolím! Ničemové!

Ve dveřích objevil se medik. Spatřiv Vasiljeva, pokročil k němu a řekl s postrašenou tváří: »S Jegorem už vícekrát nikam nepůjdu. Dělá tam škandál . . Ještě ho vyhodí.« Sekundu na to se proroctví splnilo. Malíř vyletěl z domu a proud nadávek chrlil se mu z úst. Bylo třeba silného konejšení, aby se trochu utišil. Chvíli šli přátelé mlčky. Po chvíli zapěl medik: — »Bezděky k těm smutným břehům mě vleče nevědomá

moc« — »Tu mlýn je . . stojí v ssutinách,« odpovídal po chvíli malíř. Vasiljev šel za nimi a přemýšlel. »Jedno z dvojího: buďto se to lidstvu jenom zdá, že prostituce je zlem, anebo je to vskutku zlo a pak moji milí přátelé jsou zrovna takoví otrokáři, násilníci a vrahové, jako ti ze Syrie a Kaïra, které malují v »Nivě«. Oni se teď smějí, tancují a zdravě usuzují, ale co dělají jiného, než že vykořisťují hlad, nevzdělanost a tupost? Byl jsem toho svědkem. Kde je ta jejich humannost, medicina, malířství? Tak mi napadá, co jsem kdysi četl; dva lupiči zabili v lese žebráka a při prohledávání našli u něho chléb a vepřové sádlo. Jeden z nich s chutí chtěl se do toho pustit, ale druhý mu bránil, že by to byl hřích jíst vepřové sádlo v den postní. A tak zabivše člověka, vyšli z lesa a těšili se z toho, že zachovali půst. A tito tu, koupivše si ženu, jdou a těší se z toho, že jsou umělci a učení.« — Poslechněte, vy! ozval se Vasiljev ostře a hněvivě. Proč sem chodíte? Co pak . . co pak nevidíte, jak je to hrozné? Buďte přece, pro pána, rozumní, rozvažujte! Vaše lékařská věda praví, že každá z těchto žen umírá předčasně souchotinami nebo něčím jiným; umění vám praví, že mravně umírají ještě dříve. Každá z nich umírá tak brzo proto, že se ve svém životě poddala, no, řekněme pěti stům mužů. A mezi těmi pěti sty, jste vy! A jestli vy do takových domů ve svém životě každý přijdete dvěstěpadesátkrát, pak jste oba dohromady zabili jednu ženu. Není to strašné . . zabít dva, tři dohromady jednu hloupou, hladovou ženu! Není to strašné?

— Je to strašné, souhlasil medik. Nejednáme dobře, víme to. Ale ty brachu zapomínáš na sociální podmínky. Ženit se nemůžeme, tak co máme dělat?

— Nemluv o ženitbě. Vy se jí vyhýbáte i když můžete, a to proto, že neprodajná láska klade povinnosti. To je hnusné. Styďte se!

— To jsem věděl, že to takhle skončí, zlobil se malíř, neměli jsme tam toho hlupáka vodit. Ty si teď myslíš, že máš v hlavě velké ideje, viď, a zatím tam nemáš nic. Ty mě v tu chvíli nenávidíš, a zatím bys lépe udělal, kdybys vystavěl ještě dvacet takových domů. Pojď, Voloďo, ať si jde k čertu.

—My lidé zabíjíme jeden druhého. řekl medik. To ovšem je nemravné, ale filosofie tu nepomůže. S bohem! — A přátelé se rozešli. Zůstav sám Vasiljev rychle se dal boulevardem. Bylo mu strašně ve tmách, a strašně ve sněhu, který se zdál, že zasype celý svět; Vasiljev bál se plamenů ze svítilen, které matně mrkaly sněhovými oblakami. Duši mu zachvátil nevýslovný, malomyslný strach. Zřídka koho potkal, a i tu se bázlivě vyhýbal. Zdálo se mu, že odevšad přicházejí a odevšad hledí na něho ženy . . jen ženy. — Už to u mě začíná . . myslil si . . začíná se záchvat.

*

Doma ležel na posteli a mluvil chvěje se na celém těle: „Živé, živé! Bože můj, sny jsou živé!« On všelijak napínal svou fantasii, a brzo si představoval, že je bratrem padlé ženy, brzo zas otcem jejím, brzo padlou ženou samotnou s namazaným obličejem, a to budilo v něm hrůzu. Zdálo se mu, bůh ví proč, že musí rozhodnouti tu otázku hned, za každou cenu, a že to není cizí otázka, ale jeho vlastní. Napínal síly, bojoval s

zoufalstvím, a usednuv na posteli, objal rukama hlavu a počal rozhodovati, jak spasiti všechny ty ženy, které dnes viděl? Při řešení této otázky držel se osvědčeného pořádku, jakého užívali v semináři při řešení různých právnických otázek. Probral nejprve historii otázky, pak její literaturu a ke čtvrté hodině ranní chodil z kouta do kouta a snažil se připomenouti si všechny prostředky, jakých se používá k spasení žen. »Ty všechny prostředky spasiti ženu« myslil si Vasiljev, »můžeme rozeznati ve tři skupiny. Jedni vykoupivše z bahna ženu, najali jí byt, koupili jí šicí stroj a ona stala se švadlenou. A ten, kdo ji vykoupil, volky nevolky udělal si z ní svou milenku a když dostudoval, odjel a předal ji jinému pořádnému člověku, jako nějakou věc. A padlá žena zůstala padlou. Druzí, vykoupivše ženu, také jí najali pokoj a nezbytný šicí stroj a pak ji dali učit a sytili ji mravným naučením a knihami. A žena žila a šila, pokud jí to bylo nové a pokud ji to bavilo, a potom nudíc se, počala tajně přijímat mužské anebo utekla nazpátek tam, kde může spát do tří hodin, pít kávu a dosyta se naobědvat. Třetí nejsilnější a nejobětavější udělali smělý a rozhodný krok. Oženili se s padlou ženou. A když cynické, vyhýčkané nebo tupé, zakrsalé zvíře stalo se ženou a pak matkou, pak teprve její život a názor světový se zcela zvrátil, a v ženě a matce nezbylo pak nic z padlé ženy. Ano, ženitba je nejlepší a jediný prostředek.

— Ale nemožný, řekl Vasiljev nahlas a vrhl se na postel. Já první nemohl bych se tak oženiti. K tomu třeba být svatým, neznat nenávisti a ošklivosti. Ale dejme tomu, že bych se přemohl a vzal bych si jednu z nich, dejme tomu, že by se všecky vdaly, co z toho plyne? Plyne z toho to, že mezitím co tady v Moskvě se budou padlé ženy vdávat, někde v Smolensku nějaký obchodvedoucí zatím svede novou partii a ta partie přihrne se sem na uprázdněná místa . . A co si počneme se sto tisíci londýnských? A co s hamburskými?

Lampa, v níž dohořel petrolej počala čaditi. Vasiljev toho nepozoroval. Zas začal choditi po pokoji. Teď už postavil si jinak tu otázku: co dělat, aby padlé ženy přestaly být nutností?

K tomu je třeba, aby muži, kteří kupují si ženy a zabíjejí je, pocítili celou tu nemravnost své otrokářské role a aby se jí zhrozili. Třeba zachraňovat muže!

»Vědou a uměním se nic nesvede . . « myslil si Vasiljev. »A kdyby se věda a umění zdály bůh ví jak vysokými, přece jen nejsou nic než dílo našich rukou, krev naší krve. Věda i umění stůně tímtéž, čím stůněme my, na nich především obráží se naše zkaženost. Či literatura a malířství nevykořisťuje nahé tělo a prodejnou lásku? Či věda neučí nás dívati se na padlé ženy, jako na pouhé zboží? Pro mravní otázky je jen jediný východ — to jest apoštolství.

A on myslil na to, jak zítra na večer postaví se na roh toho prokletého pereulku a bude říkat každému mimojdoucímu: »Kam a proč jdete? Bojte se boha!« A obrátí se k lhostejným izvozčikům a řekne jim: »Proč tu stojíte? Proč se nezlobíte? Vy přece věříte v boha a víte, e t o je hřích a že za t o lidé musí do pekla! Proč mlčíte? Pravda, oni sou vám cizí, ale oni přece mají otce, bratry zrovna takové jako vy . . .

Kdosi ze soudruhů řekl jednou o Vasiljevovi, že je nadaný člověk.

Jest talent spisovatelský, scenický, umělecký; Vasiljev měl zvláštní talent — lidský! On vládne tenkým, nad míru citlivým vnímáním bolesti vůbec. Jako dobrý herec obráží v sobě cizí pohyby a cizí hlas, tak Vasiljev zná ve své duši obrážeti cizí bolest. Vida slzy, pláče; u nemocného, sám ochuraví a vzdychá; vidí-li násilí, tu se mu zdá, že se to násilí páše na něm. Dostává strach, jako chlapec a v tomto strachu běží na pomoc. Cizí bolest ho dráždí, popouzí, uvádí do extase . . . Měl-li soudruh jeho pravdu, nevím. Ale to, co prožil Vasiljev, když se mu zdálo, že už rozřešil tu otázku, podobalo se velice extasi. On plakal, smál se, mluvil nahlas to, co zítra bude mluvit, cítil vroucí lásku k těm, kdo ho poslechnou a postaví se mu po bok na rohu pereulku, aby hlásali novou víru; usedl, psal listy a přísahal si . . .

To všechno podobalo se extasi už i tím, že to netrvalo dlouho. Vasiljev brzo se unavil a když začal znova obírati se tou otázkou a stavěti ji do jiného světla. Tu zmalomyslněl. Londýnské, hamburské, varšavské dusily ho svou massou, jako hory dusí zemi; on slábl proti té masse, tratil se v ní: vzpomněl si, že nemá dar jazyka, že je bázlivý a málomyslný, že lhostejní lidé sotva as budou ochotni ho vyslechnouti, že skutečné apoštolství nezáleží jen ve zvěstování nové víry, ale i v činech . .

Když bylo světlo a na ulici už hrčely kočáry, ležel Vasiljev bez hnutí na divanu a hleděl v jeden bod. On už nemyslil ani na ženy, ani na muže, ani na apoštolství. Celé jeho vnímavé já bylo obráceno k pozorování duševní bolesti, která ho mučila. Byla to tupá bolest, bezpředmětná, neohraničená, podobná i strachu i stesku i nejvyššímu zoufalství. Ukázati na místo, kde byla ta bolest, to mohl: v prsou, pod srdcem; ale srovnati ji nebylo lze s ničím. Dříve míval silné bolesti zubů, míval i pleuritis i neuralgii, ale to všechno u porovnání s duševní bolestí nebylo ničím. Při té bolesti, zdál se život odporným. Dissertace, dobrá práce, kterou už napsal, milí lidé, spása hynoucích žen, všechno to, co včera měl ještě rád, nebo k čemu byl lhostejným, to ho teď při vzpomínce dráždilo, zrovna jako hrčení kočárů, běhání sluhů po chodbě, denní světlo. Kdyby teď před ním někdo byl učinil skutek nejvyššího milosrdenství nebo nejsurovějšího násilí, bylo by mu to stejně odporné. Ze všech myšlenek, které líně mu ploužily hlavou, jenom dvě ho nedráždily: jedna — že každou chvíli má moc zabíti se, druhá — že bolest nebude trvati déle, než tři dny. To druhé znal ze zkušenosti.

Poležev, vstal a lomě rukama prošel se ne z kouta do kouta, jako obyčejně, ale ve čtverci podél stěn. Mimochodem podíval se na sebe do zrcadla. Tvář jeho byla bledá a zhublá, licousy mu vpadly, oči byly velké, temnější a nehybnější, jakoby cizí a zračilo se v nich nevýslovné duševní utrpení.

V poledne zaklepal na dvéře malíř. Ale nedostav odpovědi, postál as pět minut a odešel. Vasiljev lehl si do postele a skryv hlavu do podušek začal bolestí plakati. Plakal tak až do večera a čím víc se mu lily z očí slzy, tím strašnější byla jeho duševní bolest. Když se ztemnělo, vzpomněl si na mučivou noc, která ho čeká a hrozné zoufalství se ho zmocnilo. Oblékl se rychle, vyběhl z pokoje, nechav za sebou dvéře do

kořán otevřeny; a beze vší potřeby a bez cíle vyšel na ulici . . Neptaje se, kam jíti, dal se rychle k Sadové ulici. Sníh padal jako včera, ale bylo obleva. Zastrčiv si ruce do rukávů, třesa se a lekaje před každým zvukem, před zvoněním tramwayí, prošel se po Sadové ulici k věži Sucharevově, pak až k Červené bráně a zahnul na Basmannou ulici. Tam zašel do kořalny, vypil velkou sklenici vodky, ale proto mu přece nebylo lépe. Došed do Razguljaje, zahnul na pravo, a šel po pereulkách, kterými jakživ v životě nešel. Aby zahnal pocit duševní bolesti nějakým novým pocitem, nebo jinou bolestí, rozepjal si plášť a vystavil prsa vlhkému větru a sněhu.

Ale i to nezmenšilo jeho bolesti. Proto opřel se o most a zadíval se do černé řeky, maje sto chutí vrhnouti se dolů, ne z odporu k životu, ani ze samovražedné choutky, ale aby se aspoň uhodil a tak novou bolestí zapudil starou. Ale tmavá řeka, tma kolem, pusté břehy, pokryté sněhem byly strašné. On se zachvěl a šel dál . . . Domů . . . domů . . , myslil si. Doma zdá se, je lehčeji. A šel zpět. Vrátiv se domů strhl se sebe plášť a čapku, a chodil podél stěn . .

*

Když druhý den ráno medik a malíř přišli k němu, našli ho zmítajícího se v bolestech po pokoji, v rozedrané košili a s pokousanýma rukama. — Pro boha! zavzlykal, spatřiv přátele. Veďte mne, kam chcete, dělejte, co chcete, jenom mě pro boha spaste! Nebo se zabiju!

Malíř zbledl a přišel do rozpaků. Medikovi bylo stejně do pláče, ale mysle si, že medik v každém případě musí zůstati chladnokrevným a vážným, řekl chladně: — Máš záchvat. To nic není. Pojďme k doktoru.

— Michal Sergějevič, silný, plavovlasý doktor uvítal přátele uctivě, solidně, chladně a usmál se jen jednou tváří. — Meyer mi už vypravoval o vaší chorobě, řekl zadívav se pátravě Vasiljevu do tváře. Jsem rád, že vám mohu posloužit. Nu, sedněte si, prosím.

Posadil si Vasiljeva do velkého křesla u stolu a přitáhl k němu krabici s cigaretami. — Nu, řekl, hladě si koleno. Kolik je vám let?

Na jeho otázky odpovídal medik. On se ptal, nebyl-li Vasiljevův otec nějak zvlášť nemocen, nepil-li přes míru, nebyl-li surový, nebo jinak podivný. Na totéž se ptal o jebo dědovi, matce, sestrách a bratřích. Dověděv se, že jeho matka měla překrásný hlas a hrála kdysi divadlo, pojednou oživl a zeptal se: »Pardon, a nevíte bylo-li divadlo vášní vaší matky?«

Prošlo dvacet minut. Vasiljevu se zprotivilo, že doktor si hladí kolena a mluví pořád o téže věci. — Pokud vidím, pane doktore, řekl konečně, vy byste rád poznal, je-li moje nemoc dědičná. Tou není.

Na to se ptal doktor, neměl-li Vasiljev v mládí nějaké tajné hříchy, neuhodil-li se do hlavy, neměl-li nějaké vášně. Odpovědi zapisoval si na papír. Dověděv se, že Vasiljev už absolvoval filosofii, když přešel na práva, zamyslil se.

— V minulém roce už napsal do zásoby výbornou dissertaci, podotkl medik.

— Pardon, nerušte mě z myšlenek, kolego, řekl doktor a usmál se

jednou tváří. Ovšem, i to je důležito. Přílišná duševní práce, přepjetí. Ano, ano. A pijete vodku? obrátil se k Vasiljevu.

— Velmi zřídka.

Zas prošlo dvacet minut. Medik tiše sděloval doktoru svůj náhled o příčinách záchvatu; vyprávěl o tom, jak předevčírem šli všichni tři do S-ského pereulku.

— Oni zapomněli, proč mě sem přivedli,« myslil si Vasiljev. »Doma je mi lehčeji. Půjdu pryč.

Lhostejný, hravý ton, s jakým jeho přátelé a doktor mluvili o ženách a o nešťastném pereulku, zdál se mu nanejvýš odporným. — Pane doktore, řekněte mi jenom jedno — ozval se, dusě v sobě násilím hrubý ton, je prostituce zlo, nebo ne?

— Ale můj milý, kdo o tom pochybuje? řekl doktor s takovým výrazem, jakoby pro něho všechny otázky už byly rozřešeny. Kdo se o to pře?

— Jste psychiatr?, ptal se Vasiljev hrubě.

— Ano, psychiatr.

— Možná, že máte všichni pravdu, řekl Vasiljev, vstav a rozchodiv se rychle z kouta do kouta. Možná. Ale mně to všechno zdá se podivným. Že jsem byl na dvou fakultách, nad tím se pozastaví; za to, že jsem napsal dissertaci, která za tři roky bude zapomenuta, mě chválí, a za to, že mě duše bolí, za to, že nemohu o padlých ženách mluvit tak chladně, jako o těchhle židlích, mě léčí a nazývají bláznem . . . litují mě.

Vasiljevu pojednou bylo líto sama sebe, dal se do pláče a upadl do křesla. Lidé, které viděl předevčírem, bleskem mihly se mu hlavou. »Jsou živé, živé!« zvolal zoufale se chopiv za hlavu. »Rozbiju-li tuhle lampu, bude vám jí líto, ale tam přece to nejsou lampy, ale lidé, živí lidé!«

Přátelé pohlédli tázavě na doktora. Ten jakoby to všechno chápal, popošel mlčky k Vasiljevovi a dal mu napíti se jakýchsi kapek, a když se trochu upokojil, svlékl ho a jakýmsi nástrojem měřil citlivost jeho kůže.

Zlost na doktora, lítost nad sebou samým a slzy Vasiljevu ulehčily. Když vycházel od doktora, styděl se za své jednání. Hluk kočárů už ho nedráždil a tíha pod srdcem stávala se lehčí a lehčí, znova jakoby tála. V rukou měl dva recepty: na jednom bylo napsáno bromové kali a na druhém morfium . . . Totéž, co mu dávali lékaři už dřív. Na ulici chvilku postál, zamyslil se a pak rozloučiv se s přáteli, vlekl se k universitě.

Z knihy „Moudrost a Osud".

od Maurice Maeterlincka. (Pokrač.)

Existuje drama, kde by dokonale krásná a dokonale moudrá bytost trpěla stejně hluboce jako zlý člověk? Zdá se exaktním, že jde na tomto světě trest v zápětí zlu jistěji, než se shledává ctnost se svou odměnou. Je pravda, že zločin se obyčejně sám trestá za velkých výkřiků, zatím co se ctnost odměňuje v tichu, jež jest uzavřenou zahradou

jejího štěstí. Zlo posléze přivozuje hlučné katastrofy, ale skutek ctnosti je pouze němou obětí nejhlubším zákonům lidské existence. A pro to se nám bezpochyby zdá, že se váhy velké spravedlnosti kloní snáze na stranu stínu než na stranu světla. Ale ač je málo pravděpodobno, že existuje skutečně »štěstí v zločinu«, existuje-liž častěji »neštěstí v ctnosti«? Vymiťme nejprve fysická utrpení, aspoň ta, jichž pramen je skryt v nejtemnějších lesích náhody. Rozumí se samo sebou, že by byl mohl dav katanů natáhnouti Spinozu na mučidla a že nic nebrání nejbolestnějším nemocem zachvátiti Antonína Zbožného stejně jako Regana nebo Gonerila. To není lidská část bolesti, nýbrž zvířecí. Povšimněme si však, že moudrost vysílá vědu, nejmladší ze svých sester, aby každého dne omezovala v oblastech osudu i okrsek fysické bolesti. Ale přese vše bude vždy v těchto oblastech nepřístupný kout, kde nehoda bude vládnouti. Bude vždy několik obětí neodstranitelné nespravedlnosti, a zarmucuje-li nás tato, aspoň nás učí, abychom připojili ke skutečnější, lidštější a hrdější moudrosti to, co ubíráme příliš mystické moudrosti.

Stáváme se opravdově spravedlivými teprve tím dnem, kdy jsme nuceni v sobě samotných hledati vzor spravedlnosti. Ostatně nespravedlnost osudu vrací člověka na jeho místo v přírodě. Není zdrávo, aby se díval bez ustání kolem sebe jako dítě, hledající ještě svou matku. Nedomnívejme se, že se musí z těchto sklamání zroditi moralná malátnost. Pravda, byť se zdála sebe více zmalátňující, přeměňuje odvahu těch, kdož ji dovedou přijati. V každém případě však pravda, jež člověka činí malátným, jest tím jediným, že je pravdou, vždy lepší než nejkrásnější lež, jež člověku dodává odvahy. Ale není zmalátňující pravdy, naopak jsou statečnosti, které nejsou opravdové. Co otřásá slabými, to posiluje silné: »Vzpomínám na den naší lásky, napsala jistá žena, kdy jsme se širokým oknem, vedoucím na moře, dívali, jak se na obzoře blíží množství bílých barek, jež se všechny daly pokojně připjati u přístaviště, jež jsme viděli před sebou . . Ah! jak vidím opět onen den! . . Pamatuješ se, že pouze jedna barka měla téměř černou plachtu a že byla poslední, jež se vrátila do přístavu? Pamatuješ se také, že byl čas k odchodu a nám to bylo trapno, a že jsme si vyvolili příjezd poslední barky za znamení k odchodu? V té náhodě, jež učinila poslední barku chmurnou, byli bychom mohli nalézti příčinu k melancholii. Ale jako milenci, kteří »připustili« život, konstatovali jsme to s úsměvem a o jednou více jsme se poznali.«

Ano, tak by bylo třeba činiti. Není vždy snadno usmívati se u příjezdu chmurných barek, ale je možno nalézti v životě něco, co nás ovládá, aniž nás zasmušuje, jako láska ovládala, aniž ji zasmušovala, onu ženu, jež mluvila tím způsobem. V té míře, jak se myšlenka a srdce šíří, mluví méně často o nespravedlnosti. Je dobře si říci, že je na tomto světě vše co nejlepší vztahem k nám, když tě jsme plody tohoto světa. Nějaký zákon všehomíru, jenž se nám zdá krutým, je zajisté přiměřenější naší bytosti než všecky lepší zákony, jež bychom si mohli vymysliti. Patrně nadešly časy, kdy se člověk musí naučiti umístiti jinam než do sebe sama střed své pýchy a svých radostí. Zatím co se naše oči otvírají, cítíme se ovládáni stále ohromnější a ohromnější silou, ale sou-

časně nabýváme vždy důvěrnější a důvěrnější jistoty, že jsme částí této síly; i když nás zasáhne, můžeme se jí podivovati jako se dítě Telemach podivovalo síle otecké paže.

Přivykněme si poznenáhlu pozorovati bezvědomí přírody se stejným zájmem a se stejným udivením, uspokojeným a dojatým, jaké máme někdy, když pozorujeme neodolatelná hnutí svého vlastního bezvědomí. Co na tom, vnášíme-li malou pochodeň svého rozumu tam, co zoveme bezvědomím všehomíru nebo svým bezvědomím? Obě nám náležejí stejně intimně. »Po vědomí naší moci, praví Guyau, jest jedním z nejvyšších privilegií člověka nabýti vědomí své bezmocnosti, aspoň jako individua. Z nepoměrnosti samé mezi nekonečnem, jež nás zabíjí, a tím ničím, jímž jsme my, rodí se pocit jisté velikosti v nás: je nám milejší, jsme-li rozdrceni horou než oblázkem: ve válce je nám milejší podlehnouti v boji proti tisíci než proti jednomu. Inteligence, ukazujíc nám, abych tak řekl, nesmírnost naší bezmocnosti, sprošťuje nás lítosti nad naší porážkou.«

Kdož ví? jsou již okamžiky, kdy to, co nás poráží, zdá se nás blíže dotýkati, než ona část nás samých, jež podléhá. Nic nemění s větší lehkostí svého krbu než sebeláska, neboť jistý pud nás upozorňuje, že nic nám nenáleží méně. Sebeláska dvořenínů, obklopujících trůn přemocného krále, neopomene hledati nádhernějšího útočiště ve všemocnosti tohoto krále, a ponížení, jež sestoupí na jejich hlavu s výše obávaného trůnu, láme v nich tím méně pýchu, čím větší je výše, s níž padá. Příroda, kdyby se stala méně lhostejnou, nezdála by se nám již dosti širou. Náš pocit nekonečna potřebuje všeho jejího nekonečna, vší její lhostejnosti, aby se volně pohyboval, a cosi v naší duši bude vždy raději někdy plakati ve světě bez mezí, než aby bylo neustále šťastno v obmezeném světě.

Kdyby byl osud nezměrně spravedlivý k moudrému, bylo by to bez pochyby dokonalé, již tím faktem samým, že by to bylo; ale když tě je lhostejný, je to ještě lepší a může býti větší: a v každém případě to restituuje vesmíru závažnost, již to ubírá aktům naší duše. Ničeho tím neztrácíme, když tě se pro moudrého nijaká velikost, nechť si je v přírodě nebo v hloubi jeho srdce, neztrácí. Proč se tak znepokojovati situací nekonečna? Vše, co z něho může náležeti nějakému tvoru, bude vždy náležeti jen tomu, který se mu dovedl podivovati.

Pamatujete se na Balzacův román, nazvaný Pierrette v serii pojmenované Les Célibataires? Není to veledílo Balzacovo, záleží-li na tom; také o něm nemluvím s tohoto hlediště. Jedná se tu o něžnou a nevinnou osiřelou dívku bretonskou, kterou její zlá hvězda vyrve dědečkovi a babičce, aby ji zahrabala v zapadlém venkovském městečku v smutném domě strýce a tety, p. Rogrona a jeho sestry slč. Sylvie, bývalých obchodníků, mrzoutských a drsných, hloupě ješitných a lakotných, nepokojných svobodných lidí, zasmušilých a instinktivně nenávistivých.

Hned po příchodu Pierretty počíná martyrium pasivní a láskyplné dívky. Mísí se v to hrozné peněžní záležitosti: jedná se o uskutečnění úspor, o vyhnutí se sňatkům, o ukojení ctižádosti, úskočné získání dědictví atd. Sousedé, přátelé Rogronových dívají se klidně na dlouhé a po-

malé utrpení oběti, a jejich pud usmívá se přirozeně k úsměvu silnějších. Vše skončí žalostnou smrtí Pierrettinou, triumfem Rogronů, hanebného advokáta Vineta a všech, kdož jim napomáhali. Nic již nevyrušuje štěstí katanů. Náhoda sama zdá se jim žehnati, a Balzac, rozhořčen proti své vůli skutečností udalostí, končí, jakoby nerad, své vypravování touto větou: »Uznejme, že zákonnost by byla pro sociálné lotroviny krásnou věcí, kdyby neexistoval Bůh.«

Není nutno hledati v románech dramat tohoto druhu. Dějí se každého dne ve velkém počtu příbytků, Proto vypůjčil jsem si tento příklad od Balzaca jedině z té příčiny, že každodenní historie je zde úplně předvedena. Nic není moralnějšího nad podobné příklady, a možná, že většina moralistů chybuje, seslabujíc jejich velké ponaučení pokusem, omluviti, jak zrovna dovedou, nespravedlnosti osudu. Jedni přenechávají Bohu péči o odměnu nevinnosti. Druzí nám řeknou, že v této příhodě není třeba nejvíce litovati oběti. Mají zajisté pravdu z více než jednoho hlediště. Mladá pronásledovaná a nešťastná Pierretta požívá štěstí, jehož neznají její katané. Je láskyplná, něžná a sladká ve svých slzách; a to činí člověka šťastnějším, než když je tvrdým, sobeckým a nenávistivým ve svých úsměvech. Je smutným milovati, aniž je člověk sám milován; ale ještě smutnějším jest vůbec nemilovati. A jakž přirovnati netvárná uspokojení, nízké a omezené malé naděje Rogronových k velké naději dítěte, očekávajícího ve své duši konec nespravedlnosti? Nikdo nám nepraví, že je bledá Pierretta inteligentnější, než její okolí, ale ten kdo trpí nespravedlivě, tvoří si v utrpení obzor, rozšiřující se, že se některými body dotýká rozkoší vyššího ducha, jako obzor zemský, i když se nenalézáme na vrcholku hory, zdá se někdy dotýkati okraje nebes. Nespravedlnost, kterou spácháme, okamžitě nás sníží k malým hmotným požitkům, a v té míře, v jaké jich užíváme, závidíme své oběti schopnost, užívati stále živěji všeho toho, čeho jí nemůžem vzíti, všeho toho, čeho nemůžeme dosíci a všeho toho, co se nedotýká přímo hmoty. Skutek nespravedlnosti otvírá oběti do kořán tyže dvéře, jež katan zavírá své vlastní duši; a trpící člověk tu vdechuje čistší vzduch, než člověk působící utrpení. Je stokráte jasněji v hloubi srdce těch, kdož jsou pronásledováni, než v hloubi srdce těch, kdož pronásledují. A není-liž všecko zdraví, štěstí závislo od jistého jasu, jejž máme v sobě? Tvor, přinášející bolest, zháší v sobě více štěstí, než může zhasiti v tom, jejž zasahuje.

Kdo z nás — kdybychom musili voliti — nebyl by raději na místě Pierretty než na místě Rogronových? Našemu pudu po štěstí není neznámo, že jest nemožno, aby ten, kdo má morálně pravdu, nebyl šťastnější než ten, kdo je v neprávu i tehdy, kdyby byl v neprávu a seděl při tom na výši trůnu, Je pravda, že Rogronovi nevědí snad o své nespravedlnosti. Málo sejde na tom, člověk nedýše volněji v nevědomosti, než u vědomí zla. Naopak: ten, kdo ví, že koná zlo, zatouží někdy uniknouti ze svého vězení; druhý v něm zemře, aniž dokonce užil v myšlenkách všeho toho, co obklopuje zdi, skrývající mu smutně opravdivý osud člověka.

(Pokračování.)

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Jiří Karásek: Ideje zítřku. (Henrik Ibsen — Walt Whitman. 1894—1898. Symposion IV.) Na první pohled padá do očí umělá methodičnost prvé z obou studií, o Ibsenovi, proti druhé, o Waltu Whitmanovi. P. Karásek v úvodní poznámce připomíná, že prvá byla napsána již více než před čtyřmi lety. Patrně v době, kdy mnoho theoretisoval o kritických methodách. Studie o Ibsenovi měla býti spíše demonstrací jedné z nich, nežli zevrubnou analysou celého předmětu. Chtěl sloučiti methodu Hennequinovu s Tainovou. Anebo řeknu lépe: chtěl z té i oné ve svém případě provést vše, co se provésti na něm dalo. Dle Hennequina hledá Stendhalův brevet de ressemblance mezi dílem a jeho obdivovateli. K Tainovi přichyluje se vyšetřováním a přijímáním vlivů, jež na Ibsena měly plemenná dědičnost, bydliště a prostředí společenské. Polemický exkurs o Hennequinových důkazech proti Tainovi mohl dnes odpadnouti. Vědecká kritika byla zatím přeložena, její systém důkladně a světle probrán, a toho, co p. Karásek proti ní na podporu Taina uvádí, je při té povšechnosti a úhrnnosti příliš málo, nežli aby přesvědčovalo. Ve věci s ním musí ovšem každý předem souhlasiti. Dala by se mnohem pádněji dovoditi vratkost sociologické analyse Hennequinovy, nežli on prokazuje nespolehlivost badacího způsobu Tainova. Ale obě methody musí vésti ke správným výsledkům, umí-li se jich dobře a na pravém místě užiti. Hennequin sám překonává daleko více applikací své theorie nežli jejím výkladem a podepřením. O p. Karáskovi jsem již řekl, že chtěl na Ibsenovi vlastně jen v hlavních rysech podati ukázku postupu, v němž si zkoumání básníkova díla myslí. Na širším propracování a přesné podstatnosti jednotlivých částí mu hrubě ani nezáleželo. Vidíme hned tam, kde karakterisuje Ibsenovu obec, jeho publikum. Píše: »A jeho církev? Všichni, které schvacuje »nové hnutí«, »nové směry«. Všichni, kteří čekají s trpělivostí Simeona »světlo k zjevení národům«. Kteří »řeší« a »objasňují«, »opravují« a »vyvracejí«, kteří připravují půdu Messiáši. Kterým to, co jest, nestačí ani jako pouhý materiál k zbudování projektovaných staveb, kteří jej zamítají již proto, že nové, které oni chtějí, je lepší, daleko lepší. Slova, slova, slova — a sice veliká, zvučná, vášnivá slova, zvonivá hesla, energické výkřiky, energické povely. Ale všechno v šedivém soumraku nejistoty, v mlžném rozplývání kontur, čar a rysů připozdvající se doby; schází vědomí, jasné, pevné a určité, toho, co se chce, k čemu se směřuje, kladou se každou chvíli jiné a jiné a problematičtěj i

a problematičtější mety, a volá se vždy s různějších a různějších stran, že jest »vidět už zem«, že koráb lidstva může již přistáti u své Ameriky. Zmatek a tříšť... Nejednota a konfuse... Mnoho prázdného povyku, prázdných gest. Mnoho snad přemýšlení a bádání, ale ještě více, dle ironických slov ze Stavitele Solnessa, hloubání nad »uzly na kapesnících«, kde nelze si uvědomiti, proč byly udělány.« Později ještě jednou sumárně označuje p. Karásek Ibsenovu církev jako »vrstvu kvasu, nehotových mozků, jako sektu novotářů bez jasného uvědomování si cílů, bez jasného uvědomování si met, k nimž se směřuje,« jako skupinu prodělávající nejnespořádanější a nejkvapnější evoluce, v útočném sehnání zvířených prvků navzájem se rušících a potírajících, neslévajících se a nespojujících v jediný celek«, jako »skupinu plnou zmatků a bojů, horeček a krisí, bludů a výstředností, rozteklou a roztříštěnou v chaotickou spleť neschůdných a nepřístupných stezek a dráh.« P. Karásek měl tu příliš na paměti jen sebe a sféru duší jemu příbuzných. Kult Ibsenův má přede všemi svou historii, k níž bych byl bral zřetel. První úspěchy, jichž si Ibsen mimo svou vlast dobýval, slavily ho pod heslem naturalismu. Stavěl příkře a naze na odiv všechnu surovou a hnusnou pravdu života. Přiváděl na jeviště lidi vzaté zdánlivě přímo ze skutečnosti a zachycené ve všech detailech denní existence. První rozhodně silný dojem, který si Brandes z Ibsena, z jeho Nory, odnesl, vyjadřuje právě v tom smyslu: »Připadalo mi, jako bych byl tu Noru znal, ji zcela tak byl viděl. Člověku se zdálo, že to všechno prožil.« Berlínská Freie Bühne zahájila kdysi pod vedením Brahmovým svou činnost Ibsenovými Strašidly jen jako kusem naturalistickým. Našli v nich nejen věrné napodobení reality co do koncepce osob a dějů, nýbrž i konvenční naturalistické faktum: dědičnost. Tvrdí-li dnes p. Karásek právem, že »Ibsenova díla nejsou objektivní a studená malba všedního, plochého, denního, průměrného, přesná, exaktní reprodukce reálního, všech jeho stran a ploch, barev a stínů, zvuků a vůní«, mluví dosud ještě jen za menší část jeho nadšeného obecenstva. Fakt je, že většina herců, a to herců-umělců, zbožňuje a pojímá skoro celého Ibsena až do naší doby pořád naturalisticky. S herci i elita divadelních amatérů. Mořskou ženou přibyli Ibsenovi noví ctitelé: symbolisté. Zase ne proto, že Ibsen vpadl nějak souhlasně ve zmatek a tříšť, nejednotu a konfusi jejich duší, kde toho všeho nebylo. Nýbrž pouze, že objevoval ve vztazích osob a věcí vlivy tajemna, jež se vymýká našemu chápání dodávajíc zjevům, za které se skrývá, zvláštního úžasného smyslu. Všimněme si knihy Ibsen als Idealist od dra. von Hansteina. Kniha enthusiasty v nejvyšší míře toho slova. Kniha (sbírka přednášek v Humboldtské akademii berlínské) representující jistě také velikou skupinu Ibsenových přívrženců. Ale zde již docela není ani stopy po lidech plných zmatků a bojů, horeček a krisí, bludů a výstředností. Zde platí Ibsen hlavně a jedině jako protivník materialistického pojímání života, jako nejryzejší a počestně přesvědčený idealista, který staví Hakonskou morálku bezohlednosti ve službě velkých myšlenek v její pravé světlo; který ukazuje neudržitelnost manželství z vypočítavosti; který se děsí vychování bez

radosti ze života; který vystavuje zhoubné následky otcovských hříchů na synech; který staví na pranýř lež a velebí pravdu i počestnost jako jediné základy štěstí. Za největší zásluhu se mu tu přičítá, že mu není nic světějšího a čistšího nežli manželství, že jeho snahou je postaviti je na basi lásky a že chce, aby muž za celý svůj život pro jedinou ženu zahořel. Hle, to zní filistrovštěji nežli páně Karáskovo »poplašné a nervosně znepokojené hmatání v temnotách, pouť za chimérou a stínem,« — určitě, jasně, v plném a světlém vědomí cíle. Ale což je proto možno vyloučiti dra. Hansteina a jeho podobence z Ibsenovy církve? Neukazuje také způsob jejich kultu povahu Ibsenova díla s jistého stanoviska? Hellen Lindgren drží ve svém náčrtku Ocenění Ibsena ve Švédsku hledisko mnohem bližší p. Karáskovi. Nicméně chutnali dle něho Ibsena ve Švédsku jako »zástupce idealismu quandmême, jakožto ono všechno nebo nic Brandovské povahy:« budil tam obdiv svou pevnou vírou kněze, svou idealistickou genialností visionáře. Nebo vraťme se ještě jednou k Brandesovi. Vyšetřuje ve svém článku k sedmdesátým narozeninám Ibsenovým své ryze osobní stanovisko k Ibsenově osobnosti a jeho životnímu dílu. Shrnuje: »Celkem vzato myslím, že nejvíce jsem mu díkem zavázán za příklad, který dal, za příklad, jak sebe sama sebrati, jak sebe sama soustřediti a prohloubiti. Čím více se během života necháme proniknouti ironií pozemského bytí, čím důkladněji se vyhojíme z přeceňování svých schopností, čím hlouběji nahlížíme neužitečnost a neplodnost všech skoro snah, tím více cítíme se ponoukáni dívati se na svůj život a na svou životní činnost lhostejně ... Ibsenova síla záležela v tom, že při stálém prohlubování sebe sama dovedl svou bytost pokládati za jedinou (s jeho stanoviska) důležitost na světě, a svým příkladem dal každému, který se k něčemu velikému chtěl vyšinouti, nezapomenutelný pokyn pro směr cesty, který jeho sama přivedl nahoru k výši bezvýjimečného mistrovství.« Odkazuji k tomu na str. 39.—41. Idejí zítřku. »Autorovo já povýšené za dogma« budí v p. Karáskovi pocit nejistoty a zmatení vůči jeho dílu: nedůvěřivé ale, vzpírání se vývodům autorovým, odpor z obavy, aby nebyl přelstěn. Tuší chvění rukou, jež se domnívají klásti pevně, nejistotu zraku, jenž se domnívá hleděti ostře a chladně, nejasné vyznívání hlasu. Ibsen je mu provazolezec, o jehož vaz se každou chvíli strachoval. Zdánlivá »neshoda projevovaného a zamýšleného« může patrně dělati i dojem síly i dojem slabosti. Dojem síly je tím větší, víme-li, jak naivně a pevně věří tvůrce ve svůj výtvor. Mnohem pestřeji a tím i výstižněji představuje Ibsenovu obec Valdemar Vedel v článku Poměr Dánska k Ibsenovi a jeho vliv na dánskou literaturu: »S druhé strany však milují na něm všichni umělci stránku uměleckou: role, repliky, dramatickou stavbu. Nervésní letory vábí jeho »rozechvívající a trhavé effekty.« Unáší je »kanoucí hrůza,« kterou budí vznešeno, a pocit dušení v krku, jejž působí úzkost. Kritické a ironické povahy těší jeho bystrozrak a složitost i mnohostrannost jeho děl, s nimiž člověk nemůže přijíti ke konci. Své nejlepší a nejvěrnější přívržence má mezi psychologickými interesenty. Neméně upoutala jeho básnická tvorba většinu těch, které vyplňuje silný

a samostatný náboženský nebo mravní život.« Doklady by se daly množiti do nekonečna. Často by se pod ceněním docela jiného rázu objevil při hlubším pátrání týž podklad záliby a obdivu, který tak patheticky hypothesuje p. Karásek. Ale to by nic neměnilo na věci, že Ibsenovu církev pojal příliš úzce a příliš — sobecky . . Není pochyby: kdyby byl měl respektovati všechny druhy Ibsenových vyznavačů a zkoumati na nich jednotlivé znaky jeho díla, byla by jeho demonstrace žádané kritické methody narostla do ohromných rozměrů. P. Karásek dobře akcentuje také význam odpůrců pro kritiku autora. Hledí vysvětliti zejména »záhadu, proč Ibsen, národní básník katexochén, tak málo byl populární právě u svých krajanů, kde měl býti přece nejvíce chutnán a čten.« Za příčinu jeho nepopulárnosti doma má, že »přestoupil meze, pod nimiž byli by ho krajané ctili jako své pastory, protrhl pevně a určitě taženou čáru dovoleného a přípustného, individualisoval se, slovem: Nechtěl mizeti uprostřed celku, jedna jeho jednotka, zatoužil býti nad ním, v tom aristokratismu svého smýšlení, jehož jádro podal později v řeči Stockmannově v Nepříteli lidu.« Velmi případně provází své pozorování parallelou s Björnsonem, jenž je »smíšen a rozlit v ostatních, jejich spiritus agens, trochu kolportér, trochu kočující kazatel, teplá krev oživující a rozehřívající studené údy.« Nechci stejně obšírně argumentovati jako prve. Takové všeobecné, dogmaticky nahozené výroky neobstojí. Byli geniové, kteří jako Ibsen protrhli taženou čáru dovoleného, nechtějíce zmizeti v celku, kteří se individualisovali v té míře, jako on, a přece nepoštvali na sebe nenávist celého okolí, — naopak. Příčiny je třeba specialisovati, vytknouti všechny zvláštní faktory přítomného případu. Nenávist k Ibsenovi ve vlasti nebyla povšechná a nebyla trvalá. Kdož ví: snad právě ti, kdož byli jejími initiatory, měli nejméně práva ozvati se jménem národa. A snad právě jim byla Ibsenova individualisace nejmenší závadou. Slyšme jeden takový nepříznivý hlas. Je sice z cizího péra, ale Ibsenův krajan, jeden z jeho protivníků, by nemusil mluviti jinak. V essayi Marie Herzfeldové Die skandinavische Litteratur und ihre Tendenzen zabývá se IV. kapitola Ibsenem (byl bych rád, aby si ji p. Karásek připomněl celou) a končí: »Mimo požitek na genialní dramatické technice máme požitek stále nových, překvapujících themat, mnohých podivuhodně sestrojených aktů a episod, jednotlivých opravdu viděných, hlubokých nebo také okouzlujících postav a dialogu, jenž s nevyrovnatelnou duchaplností charakterisuje. Ale žíti nechceme s ním a jeho díly. Ledový vzduch jeho mužské práce zaráží tepnu a dech, — jemu samému se tak dálo. Jeho ideály jsou příliš abstraktní, — jsou sestrojeny, jako většina jeho postav, zpředeniny mozku. A jeho třpytná, ostře ražená slova, okřídlená slova klesají rychle na pamětní penízky pro velké děti: při důkladném prohlédnutí je to většinou sprostý kov. Ibsenovy kusy jsou revolucionářský jedovatý kvas, který má zlínělou krev naší doby a našeho umění přivésti v kvašení; ale nejsou nikdy zdravým, živným chlebem života; neboť jen ničí; netvoří.« Proč nevzíti za pravé mluvčí Norska zrovna ony Nory (a nebylo jich nikdy málo), kteří Ibsena přijali? Proč neviděti v jeho dřívější neoblíbenosti doma nezbytný ústrk všeho nového a prudkého? P. Karásek (tak i p. Krejčí ve své přednášce) s velikým důrazem

vyzdvihuje a podtrhuje, že »Ibsen v tom všem svém meditování, v tom hroužení se do vlastního nitra, v tom puritanismu zásad, v tom svém ryze kazatelském a prorockém poslání je nejčistší inkarnací norského ducha, tvrdého, přísného, biblického, protestantského, slovem: ducha, jenž vážně, opravdově a pronikavě se dívá na své úkoly životní, stísněn tvrdostí a nepřátelstvím přírody s jedné strany, s druhé strany málo promíšen cizími vlivy, málo proniknut nečistými, leptavými jedy cizích prostředí atd.« Předkové Ibsenovi byli Dánové, Němci a Skotové (p. Karásek ví jen dvě raçy, z nichž byla krev rodičů Ibsenových smíšena, slita a spojena), nikoli Norové. »Domnívá-li se jeho biograf Jindř. Jäger odkrývati německé stopy v Ibsenově hloubavém duchu, tedy se asi mýlí. Ibsenova rozjímavost je veskrze různá od německé, jest časovější a praktičtější. Ovšem jest v něm asi skotské puritánství; a z dánského zdroje pochází snad onen ton v Ibsenově tvorbě, jenž upomíná na dánské malířství, na vše to ztajené, šeptavé, mlčící, na stydlavost a idylličnost, na familiární vážnost . . . «*) Zjevno: všechny takové úsudky, nejsou-li provedeny a rozbádány do nejtenčích odstínů, musí se pronášeti opatrně a podmíněně. Proč puritanism norský, když může býti stejně dobře také skotský? A když již jeden nebo druhý, proč by nemohl býti nuançován příměsky toho nebo onoho? Na mluvě Ibsenových dramat postřehl p. Karásek jedno, nejfrappantnější: Ibsen nemá naprosto smyslu pro hudbu slova, pro malbu slovnou. P. Karásek se nepamatuje, že by mu byl z Ibsena utkvěl v paměti nějaký výraznější a živější básnický obraz. Později příležitostně vytýká Ibsenovu zálibu »v pronášení slov, k jichž porozumění nestačí zvyklý význam jejich, k jichž porozumění třeba v ně vkládati zvláštní, ztajený, vyšší smysl: nadhodí, ale nevysvětlil, podráždí, ale neuspokojí.« Heimann si všiml ještě jiných rysů Ibsenova dialogu. Leží tak na snadě, že se člověk diví, proč na ně nepřišel sám. Míním onu representativní slavnostnost a officielnost, již si Ibsenův dialog časem osvojil, a ony důtklivé formule, jež se skoro v každém díle Ibsenově vyskytují, k nimž se řeč jako k nějakému leitmotivu Wagnerovu vždy zase vrací a z nich se znovu rozvíjí: »jsou jenom z počátku něco jako klíč k šifrovému písmu: pak se opakují a opakují, stávají se vždy prázdnějšími a maskovitějšími.« Kdyby byl p. Karásek s této strany nasadil svou sondu zevrubněji, byl by mnohem bezpečněji vyanalisoval onen rozčilující a popuzující pocit nejistoty a zmatení, jehož pro své závěry potřeboval. Dvou věcí u něho dost dobře nechápu. P. Karásek věnuje mnoho místa výkladu, že Ibsen ve svých kusech »vždy mluví sám, pro domo sua, za své zájmy, nastrojuje námitky tak, aby důkazy, jež vede, v nejpříznivějším, v nejostřejším světle se jevily, aby na vratkých a nespolehlivých premissách, jež položil, co nejpevnější, nejsolidnější závěry mohl pak zbudovati«: »předpojatý, strannický již předem, vybírá detaily a spojuje takové, jež se mu hodí, v překvapující na prvý pohled resultáty.« Odtud dedukuje p. Karásek subjektivnost uměleckého díla Ibsenova, ono »autorovo já povýšené z

*) Tak Moric Heimann ve svém pěkném článku o Ibsenovi v Neue d Rundschau, sešit březnový 1898. Z květnového sešitu téže revue jsou mé citáty výroků Brandesových, Vedelových a Lindgrenových.

dogma.« Nevím, proč mi zde napadl zrovna Lessingův Moudrý Nathan. Ale p. Karásek uhodne: mohlo mi napadnouti kterékoli drama nebo kterýkoli román à thèse. A nejen thesové, — každé tendenční dílo vůbec. Vypusťte v mém citátě jméno Ibsen, dosaďte Björnson nebo Dumas nebo Hauptmann nebo Sudermann, — a nebudete musiti jinak změniti ani slova. P. Karásek vytýká vlastnosti genru místo znaků individuelních. To přece daleko není nic výhradně ibsenovského, že dává jednotlivým osobám vystupovati místo sebe, ano že »mluví i těmi osobami, jež zdánlivě potírají jeho ideje.« Vždyť konečně četné ty francouzské hlasy, jež celou Ibsenovu dramatickou methodu prohlašují za napodobení francouzských vzorů, nedají se tak zhola odbýti výmluvou, že se Ibsen sám k nim nehlásí, že jich nezná a pod. P. Karásek se šíří o vratkosti a nespolehlivosti dramatických vývodů Ibsenových. Nejsou o nic méně přesvědčivé nežli všechny jiné toho druhu. Hlavně se nesmí zapomínati, že jsou psány pro jeviště. Tam při rychlém spádu hry, jenž nedovoluje uvažovati, působí mocně silný citový dojem, o jehož intensitě při pouhé četbě nemáme ani přibližně potuchy. Mějme na paměti, že týž citový dojem je hlavním argumentačním prostředkem tendenčního romanopisce, nejpádnějším a nejspolehlivějším. Skladba dramatická je objektivnější a rozumovější. Prvek citový vniká do ní a oplozuje ji teprve na scéně. A autor s ním počítal, lépe: autor v něm tvořil. Proti p. Karáskovi je množství jiných kritiků a essayistů, kteří se naopak obdivují geniální stavbě Ibsenových dramat. Jeden z nich, jenž jistě nehřeší přílišným enthusiasmem, Edgar Steiger, přiznává se ve svých důkladných dramaturgických studiích, že ještě teď — ještě teď, kdy zná jejich umělou sypkou konstruovanost — drží jej postavy Ibsenovy s jeviště úplně ve své moci, takže je bezděčně uchvácen za autorovým cílem. Opakuji však, že p. Karásek chtěl psáti ukázku své kritické methody. Pustil se zřetele vše, čím by byla nabyla rozsáhlejších rozměrů a spletitější komplikovanosti. Vybral fakty, jež k sobě pevně přiléhaly, dávajíce vzezření ucelené, sřetězené a bezvadné soustavy. Jeho výmluvnost je s to, aby nám ji vnutila. Za to při studii o Waltu Whitmanovi měl p. Karásek bez theoretického ohledu na methodu, do níž se zatím vžil, praktičtější účel: instruktivnost. Podal prostě význačné rysy Whitmanovy básnické formy a jeho myšlenkových vznětů. V prvé příčině byl bych si, pro svou osobu, přál více. P. Karásek rozbírá zdánlivou rozpoutanost a anarchii veršového výrazu Whitmanova. Ukazuje v ní, v její zevní chaotičnosti a roztříštěnosti, »zcela krásný a výrazný typ rhytmický, rhytmus ne slov, ale rhytmus myšlenek.« Demonstruje na markantním případě. Charakterisuje effekt: »Žádný orthodoxní rhytmus nedocílil by takových účinků, jako tato volná, ale přece zcela přesně vypočtěná forma, svými vznětovými nárazy, jež jdou parallelně s obsahem: ten náhle rozpoutaný vír slov strhuje vás s sebou a stejně vás opět náhle a kategoricky pronesený jednoslabičný erš zaráží, jako vaši duši prorývá násilný úder v poplašný zvon o půlnoci . . .« Podtrhl jsem slova: přece zcela přesně vypočtěná forma. Šechna Whitmanova básnická expresse dala by obšírnou a důležitou kapitolu o poetické rhétorice, tím důležitější, čím Whitmanova rhéto-

rika je primitivnější (v pěkném smyslu toho slova). Ta rhétorika má svou formuli, ba svou manýru. Najde se ku př. u Whitmana jisté pravidelné přidávání k základnímu thématu stupňovaným způsobem. Tu formuli, ať prostou, ať složitější, Whitmanovy rhétoriky bych byl na místě p. Karáskově hledal. Nebylo by jí těžko přijíti na kloub. Také v druhé části p. Karáskovy vzletné studie mám svou jednu pochybnost. Vytýká dva základní myšlenkové akkordy Whitmanovy poesie: jeho pantheism a vášeň demokratickou. Definuje podrobně první z nich, cituje a parafrasuje. V přechodu k druhému vykládá: »Z pantheismu Whitmanova zcela logicky, spontanně, bez příchuti úmyslné konstruovanosti, beze vší hypothetické a imaginární »účelnosti,« jako u obvyklých patriotických básníků, vyprýštil jeho pojem demokracie . . . Kdo se cítí v takovém spojení se všemi, že je všechny pokládá za část své vlastní bytosti, ten zpívá sice o svém Já, ale tím vyjadřuje, jak zdůvodnil Whitman, také všechny ostatní, tím praví své demokratické slovo . . .« Neznám sice Whitmana tolik, abych se mohl platně pronésti. Těch několik básní v Strodtmanově Amerikanische Anthologie (p. Karásek jí, trvám, též aspoň příručně použil) a sem tam po časopisech k tomu nestačí. Ale soudím, jednak z biografie Whitmanovy a jednak tedy z té trošky, jež je mi přístupna, že psychologický postup byl tu obrácený: ne od pantheismu k demokracii, ale od demokracie k pantheismu. Jeho zápal pro idee demokratismu vznikl přirozeně v poměrech a okolí, v němž vyrostl. Nadšení, s nímž se mu oddal, způsobilo, že se jeho pojem postupně rozšířil až ke splynutí nejen s celým lidstvem, ale s veškerenstvem vůbec. Byl bych čekal nějaký příklad, kde by byl ten poměr mezi Whitmanovým pantheismem a demokratismem zřejmě vystoupil. Obě p. Karáskovy studie liší se od sebe ještě jedním momentem: stylem. Není bez významu, že p. Karásek je tak velikým obdivovatelem Whitmanovým. Také on vším svým stylovým habitem tíhne k význačné rhétorice, ale ovšem mnohem raffinovanější, umělejší a strojenější. Obrací rád pojmy v několika (nejobyčejněji třech) souznačných výrazech nebo přívlastcích. Parafrasuje rád touž myšlenku několika (zase nejobyčejněji třemi) různými větami stejného smyslu, jež myšlenku stupňují a zdůrazňují, přibíjejí takřka. Nuže, rozdíl mezi oběma studiemi je zde ten, že Whitman je psán mnohem věcněji, positivněji a přesněji, nežli Ibsen. Ve Whitmanovi cítíte, že se na každé slovo a na každou větu můžete mnohem více spolehnouti, že je můžete mnohem více přijímati za bernou a platnou minci, nežli v Ibsenovi. Proto také Whitman svou výmluvností mnohem bezpečněji podmaňuje, nežli Ibsen. *jv.*

Germinie Lacerteusova. Román služky napsali Edmond a Jules Goncourtové, přel. P. Moudrá, nákladem Rozhledů. Zdá se na první pohled neuvěřitelno, že známé souhvězdí moderního francouzského románu, bratří Goncourtové dovedli vytvořit díla, k nimž dlužno přiřadit Germinii Lacerteusovou. Původem a výchovou příslušníci elity společnosti francouzské umělci nejvybroušenějšího vkusu, obdivovatelé rozkošnického slohu století 18., boháči, kteří ze své domácnosti utvořili museum, oplývající vybranými výtvory této doby, jejíž historiky po stránce mravní a umělecké

oni se stali, milovníci a sběratelé jemných, bizarně delikátních žaponerií, jimž byli průkopníky po celé Evropě; aristokrati i životem — tito dva básníci sestoupili na ulici a do přítmí nejnižší vrstvy lidské, aby z jejího posud nepoznaného zákoutí vyvážili poklady své básnické tvorby. Co Flaubert počal, oni dovršili, moderní román francouzský a sám velký romancier Zola nedovedl po nich pozvednouti jej na umělecky vyšší stanovisko. On, radikálnější jich ve svém nazírání životním, snad i důslednější v programovosti svých uměleckých snah, přidal francouzskému románu více dramatického spádu, více živelní, přímo brutální síly, ale svým radikalismem překročil někdy také meze umění vytčené, chtěje jím řešiti problémy, jež zůstaveny jsou úplně vědě buď přírodní anebo filosofii. V takové slepé uličce se bratří Goncourtové nikdy neoctnuli, ovšem měli také snazší práci, že neusilovali o to, jako Zola, vystihnout záhady sociální, náboženské a vědecké a obmezili se na užší okruh, na líčení nitra člověka-jednotlivce i v tomto obmezení svém věčné nevyčerpatelný. Podobni však Zolovi, a učitelé jeho na poli tomto, i oni, jako on, neváhali sestoupit do propasti nejnižších lidských vášní ve vrstvách společensky nejnižších, při tom vždy však zůstali umělci jemných nervů, kteří se nedotýkají přímo hnusných vnějších dějů, jak to Zola štětcem ovšem bravurním činí, nýbrž neřesti společnosti líčí jen v jejich psychických účincích. Toto porovnání jich se Zolou maně se vnucuje látkou četných Zolových děl s onou v románu služky Germinie Lacerteusové. Román *ten*, vydaný roku 1864, připomíná živě román obdobného obsahu »La fille Elisa«, líčení života a pádu pařížské nevěstky, který v roku 1878, osm let po smrti Julesa Goncourta vydal starší obou bratří, Edmond Goncourt, sám. Kdežto ale právě jmenovaná práce provedením svým saháí již až k nejzazším hranicím umělecky dovoleného, přecházejíc místy až v patologii, jakoby byl Emil Zola, tehdáž již vyhlášený spisovatel, navzájem působil na st. Goncourta, Germinie Lacerteusova zůstává vždy přes hrozné théma dějové prací umírněnější, měkčí, asi vlivem mladšího měkčího bratra Julesa. Ale i takto není to líčení veselé, toto vypravování o vášnivé, po lásce toužící, smyslné, milencem zavržené a pak do náručí tělesného ukájení pohlavního pudu upadající ženy, jež následkem spustlosti svého života a ještě více silných otřesů psychických v nemocnici umírá, aby prozatímní jen útulek našla ve hřbitovní šachtě chudiny. Je to práce z doby, která na západě evropském čekala ještě všechno od úspěchů vědy, doby, kdy lékařství, fysiologie a psychologie věřily skalopevně ve svou divotvornost, kdy posud byl Büchner evangelistou a v hlavách a srdcích převalné části samých umělců nebyly ještě známy tajemné sluje náboženského pochybování a bloudění, onoho strastiplného hledání boha, jež nemajíc nic společného s dogmaty a vyznáními, teprvé vlivem ruského románu zmocnilo se společnosti soudobé. Ovšem záhady víry dotkla se i kniha tato zběžně, a to hned v počátku, kde Germinie Lacerteusová vystupuje co hlavní osoba do popředí a mučená neukojenou žádostivostí těla hledá v náboženské extasi své uklidnění. Avšak téma to jest v románu jen episodou jaksi jen kulisou, za kterou rekyně románu se obléká do jiného kroje. Chvilková její pobožnost nevyznívá z její duše, nýbrž naopak z vášnivosti rozvášněného těla, jež jest střediskem celého díla, k němu připjat jest

veškeren zájem autorů a z něhož vychází síla, jež děj sune ku předu. Spisovatelé věnují ovšem psychologickému procesu v nitru své rekyně románové veškeren důmysl své myšlenkové hloubky a všechnu intuici svého básnického nadání, ale veškeren tento vývoj jest jen reakcí anebo účinkem muk stravujících tělo, strádající nedostatkem blaživé lásky. Tento stěžejní bod celého díla přiznali sami autoři jasně a stručně v předmluvě k prvnímu dílu, k překladu českému rovněž připojené, v níž dílo své označují jako studii a tuto nazývají klinikou lásky. Čtenář této práce musí autorům v tom směru úplně přisvědčit. Roztouženost mladého těla rozplameněného nedostačujícím ukájením, otráveným pohrdáním a výsměšky roste v rozkošnictví, v němž klesající a zároveň stárnoucí děvče hledá zapomění svých zklamání, která jí připravil její milenec domýšlivý, povrchní a necitelný Jupillon a toto rozkošnictví šíří se v halucinace bezmála až k šílenství dostupující, až podtatá síla těla podléhá smrtící nemoci. Jen soucit, jímž nadzvedají autoři svůj vyvolený demonstrační objekt do vyšších, čistších sfér pochopení a spravedlivého odpouštění, činí tuto ponurou četbu záhřevnější. Také vylíčení jiné osoby této knihy, po titulní hlavní osobě nejdůležitější, originelní mužsky hranaté a přece ženský měkké sympatické slečny de Varandeuilové, jejíž prostodušnou srdečnost spisovatelé se zálibou zjevnou vykreslili, přispívá k zmírnění temného jinak ovzduší této práce. Ještě pak po stránce jiné má kniha tato význam pro literaturu světovou. Dílem tím vlastně byla na západě evropském zahájena ona literatura přídomčí, literatura malého muže, jenž teprve v letech sedmdesátých uznán byl taktéž hodným pozorování a uměleckého spracování. Směr tento stojící v těsném spojení se šířícím se tehdáž hnutím sociálním a demokratickým zavedl sice později beletrii do krajnosti, ovšem jenom beletrii, jež pod heslem naturalismu důsledného, v pravdě však přemrštěného nesbírala více lidské dokumenty, nýbrž ze smetiště lidstva vyvážela hnis a puch a proti níž důvodně nastala v posledních letech spravedlivá reakce. V Germinii Lacerteusové však stopujete vždy jen člověka trpícího, člověka klesajícího až v bahno spustlosti, přece ale jen člověka lidsky cítícího a strádajícího. Takovou knihu dovedli jen napsati básníci, kteří viděli lidi umírat se soucitným srdcem a hledíce smrti vážně v obličej, v její tuhnoucích, křečovitě stažených rysech teprvé plně poznali, co znamená život. *Leda.*

Z nové literatury německé II. (Hermann Stehr: »Auf Leben und Tod.«) Osobní přátelé Gerharta Hauptmanna, kteří v historii vzniku jednotlivých děl jeho daleko lépe jsou zasvěceni než jest to možno nám, z dáli pozorujícím vývoj básníkův, vypravují, že nejnovější jeho drama »Fuhrmann Henschel« nebylo by snad vůbec povstalo, kdyby pozornost Hauptmannovu nebyla upoutala povídka mladého, před tím úplně neznámého krajana jeho, Hermanna Stehra. Hauptmann četl ji v rukopise a na první ráz poznal, jaký neobyčejný talent hlásí se tu ke slovu a jaký sok mu — pokud jde o práce, hrající na půdě pruského Slezska — vyrůstá v mladém básníku, kterého až do nedávna znal snad jen nejužší kroužek přátel. A obdiv Hauptmannův vzrostl ještě více, když v »Neue Deutsche Rundschau« četl Stehrovu povídku »Der Graveur«, první to tištěnou jeho práci. Dnes, sotva několik měsíců potom, kdy H. Stehr prvně debutov

v literatuře, leží před námi první kniha jeho, obsahující pod společným titulem »Auf Leben und Tod« obě povídky autorovy, které tak mocně účinkovaly na Hauptmanna, že pro látku nového svého dramatu sáhl tam, odkud také Stehr čerpal motivy ku svým pracím, totiž do života svých krajanů. Dojem, kterým první kniha Stehrova působí, jest vskutku velmi hluboký. Zdá se opravdu, že tu po delší době v literatuře německé hlásí se ke slovu zase talent ryzího, plného zrna. »Na život a na smrt«, těmi málo slovy v nejhrubších obrysech vyčerpává již všechen obsah knihy. Boj na život a na smrt bojují postavy jeho povídek, zoufalý, urputný, nemilosrdný boj. Rytec Schramm v povídce »Der Graveur« i tulák Marx v »Meicke der Teufel« bijí se na život a na smrt. Zuby nehty snaží se udržeti svoji posici, všechny síly jejich vystřebává krutý ten boj, ale na konec podléhají oba. Jinak ovšem povahy jejich a tím i povahy boje, který bojují, se různí jako den a noc. Rytec Schramm podporoval ze svých úspor bratra řezníka, aby ho zachránil. Ale ten, piják a ničema, klesá se stupně k stupni a konec konců v opilosti obviňuje ještě rytce, že jej okradl a zbije nebožáka do krve. Schramm z leknutí onemí. Zotavuje se ponenáhlu, ale neštěstí, které jej stihlo, těžce mu leží na duši. Jeho klid, jeho spokojenost jsou ty tam. V jeho duši počíná již klíčiti nedůvěra k těm, jimž kdysi úplně důvěřoval. A že se na ně nyní dívá jinýma očima, počínají se mu hnusiti. Rád by jim řekl, co zmítá jeho duší, ale nemůže. Jen nesouvislé skřeky derou se mu přes rty a ty vedou k různým nedorozuměním. Nad to ještě, když se vrátí do továrny, soudruzi jej škádlí a zlobí a podezřívají jej, jakoby ani nebyl býval bratrem svým zbit. Byl prý opilý a spadl do úvozu. To vše jako ohnivými jehlami bodá nešťastníka neschopného, aby se bránil. V němém svém vzteku vrhá se na jednoho ze svých trýznitelů a ztluče jej. Za to jej z továrny vyženou. Tím okamžikem řítí se již celá jeho bytost v prach. Vyštván i ze svého bytu, toulá se vesnicemi, hledaje všude svého zlotřilého bratra, který jest vlastní příčinou všeho a který po oné hrozné noci, kdy nešťastného rytce skoro ubil, jest nezvěstným. Všechna bída, která se naň sesypala, všechen žal a vztek a všechna bolest, které trpí, vyčerpají jeho síly. Sešílí a v záchvatu šílenství se oběsí. Toť asi v největší stručnosti děj povídky, který ostatně jest věcí podřízenou. Autoru šlo tu spíše o zajímavou studii takové zmučené, nešťastné a až k šílenství a zoufalství zjitřené duše. Nazývá sám povídku tuto »psychologickou monografií«. Cíle svého také plně dosáhl. Práce jeho jest psychologickou studií, která mistrovstvím své kresby a subtilností svojí vynucuje si obdiv čtenářův. Sem tam ovšem, jak při práci autora, debutujícího teprve první knihou ani jinak býti nemůže, psychologické tyto partie nepostrádají jakési rušivé střízlivosti a suchosti, jsou snad až přes příliš schematické. Ale to jsou jenom výjimky. V celku zachycena míhavá a měnivá vlnění duše v celé své měkké, přiléhavé plynulosti velice šťastně. Stejně i ve druhé povídce, kde líčeny osudy tuláka, terorisujícího svojí brutálností smyslnou stárnoucí ženu a těžícího z její vášně. Při tom však tulák Marx sžírá se chtivostí po mladé dceři oné ženy a vědomí, že mladé to tělo, po kterém s celou zvířeckostí své sprosté duše práhne, nebude nikdy jeho, dráždí ej až k zuřivě slepé mstě, které však nepodlehne mladé děvče, nýbrž

jeho matka a — Marx sám. Povídka nazvána dle potulného, ošklivého, zbídačelého psa, který tuláka na všech cestách jeho sledoval a kterého se nijak nemohl zbaviti. Kdykoliv jej zahnal, pes přiběhl třeba po delší době zase zpět, takže konečně tulák, jenž sem tam měl lepší hnutí a chtěl počíti nový život, viděl v něm ztělesnění samého ďábla, jehož úkladům by se marně bránil a všech dobrých úmyslů se zase vzdal. Stehrova síla leží v kresbě povah a v mistrném vystižení duševních pochodů. Jistou rukou zachycuje drsné, hranaté figurky a dovede je předvésti před oči čtenáře v plné plastice životní. Jeho umění hraje na těžkých, drsně zvučících strunách bolesti a smutku. V těch dvou základních tónech drženy jsou obě jeho povídky. A nanesl-li kde jasnější světla, stalo se tak jen proto, aby tím více vyniklo kalně zachmuřené pozadí, které jest oběma jeho povídkám společné. V jeho umění jest něco, co upomíná na stejně svérázného, ale ještě daleko zachmuřenějšího Šlejhara. Stehr jest hlubší, ryzejší a myslivější, než většina mladých autorů německých, kteří v poslední době debutovali. Uslyšíme o něm asi ještě častěji.

* * *

Peter Altenberg »Wie ich es sehe.« Berlin S. Fischer 1898.

Herrmann Bahr »Königmacher« vídeňské mladé literatury odkryl i jej a posadil na prestol básnický. Možná dost, že by byl Petr Altenberg prorazil i bez protekce Bahrovy, zajisté nikoliv tak záhy. Dnes jest jednou z hvězd na nebi německé moderny. Kniha jmenovaná není první jeho sbírkou. Předcházející kniha »Die Aschantis« byla kritikou německou stejně vřele přijata jako jeho práce poslední, objemný to svazek, jemuž spisovatel jako předmluvu předesílá výňatek z románu Huysmansova »A rebours« i u nás z překladu v Moderní Revue známého. Tento výňatek jest programem Altenbergovým zvláště slova v něm proloženým písmem vytištěná: »ecrire un roman concentré en quelques phrases, qui contiendraient le suc de centaines de pages.« Tedy i Altenberg chce tvořit díla koncentrované vůně, podati trest básnické tvořivosti, ač nenapsal román velkého rozměru, nýbrž spojil v knize své sbírku drobných prací seřaděných do několika cyklů, v nichž opět jednotlivé práce jsou mezi sebou jen páskou velmi slabou a i to jen částečně spojeny. Některé, ty nejkratší, nejsou dokonce ničím jiným, než pouhá aperçu a paradoxa. Všechny vyznamenávají se skutečnými přednostmi pera básníkova, jemným odstinováním, suggestivní silou a zvláštním bizarním úsečným tonem, místy až do extrému vybroušenou hyperdekadentní subtilností, z níž spisovatel někdy, patrně pro zamyšlený efekt upadává do drastických naturalistických výrazů, kde je nejméně očekáváme. Obsahově jsou práce ty oslavováním přecitlivělých, nepochopených podrážděných žen bohaté buržoasie, jichž jedinou starostí zdá se býti, odati se neklidným snům a nejasným touhám svého dolce far niente. Sladká dřímota leží na každé skoro stránce a přítmí duševní od těla odepjaté a přece zpola smyslné roztoužení rozlévá se jimi. Jen kdyby nebylo té osudné nejasnosti, v níž čtenář i nejpozornější bloudí jak v mlze, té až vtíravé snahy býti za každou cenu původním a do té míry, že mnohdy nevíte, pronesl-li básník nějakou svou myšlenku upřímně, anebo je-li to výsměch básníkův, zahrávající si potměšile se čtenářem. Také témata filosofická, zdá se mi, nejdou básníkovi k duhu. Rozvažování na příklad o bohu, kterého se

mu také zachtělo, podané vtipně duchaplným tónem, jakým dovedou postavy jeho uvažovati o dámské dekadentní toaletě nebo Wagnerovské hudbě, budí pocit naprosté nelibosti. Jsou právě témata, o kterých prostě sebe duchaplnější causerie není na místě. Celkový dojem z knihy jest velmi smíšený. Hledáme vysvětlení této záhady a snad bychom je z díla samého nenašli, kdyby nám nebyl spisovatel sám přispěl na pomoc svojí podobiznou připojenou na první stránku knihy a pak ještě svojí karikaturou přidanou na konci. Tato podobizna jeho a pak karikatura postavy básníkovy v podobě známého typu gigrlete vyobrazené mluví za četné stránky potištěné. Je to podobizna sympatického mladého muže ve sportovním kabátci s měkkou vlněnou čepicí naraženou na tmavou kštici sčesanou v »šístky« ku skráním pěkné hlavy s bystrým okem a zároveň jakousi měkkostí ženskou v rysech. Krátký knír je až úmyslně ledabyle pěstován, plná měkká tvář pečlivě oholená. Dostat tak tuto podobiznu samotnou do rukou, musíte za to míti, že tento podnikavě do světa zírající mladý muž jest nějakým bicyklistou, na jehož kabátci postrádáte známé odznaky a medaile odbytých jeho rekordů, anebo aspoň elegán »lepší společnosti« v pobřežním kostýmu, nikoliv ale básník vídeňské dekadence. Co z podobizny té a pojednou z knihy samé čiší, jest flirt, labužnicky umělecky stylisovaný flirt, jenž se spokojuje s chvilkovými náladovými požitky jen na první zdání nevášnivými, jenž působí, že si neodnášíte po přečtění celé knihy pravý hluboký požitek a nutí k přiznání, že Altenbergovo dílo snad jím samým jest určeno jen pro literární gourmandy. *Leda.*

Luděk Márold †. Příliš brzy a z nenadání zemřel dne 1. prosince o 2. hodině s půlnoci Luděk Márold, maje teprve 33 let. Zvěst o jeho smrti dotkla se nejen u nás, ale i v cizině bolestně každého, kdo sledoval vývoj moderního směru ilustračního a znal tohoto svrchovaného mistra brilantní techniky. K jeho uměleckému významu se ještě vrátíme. Zde několik životopisných dat. Marold narodil se 7. srpna 1865 v Praze. Odbyv školu měšťanskou a nemaje chuti ke studiím, chtěl se věnovati stavu vojenskému. Nebyv však přijat do kadetky, vstoupil na malířskou akademii, kde prof. František Čermák se stal jeho učitelem. S tímto starým pánem, který o moderním malířství neměl ani potuchy, se Marold nepohodl a odešel do *Mnich*ova, kde byli Gysis a Löftr jeho učiteli. Již tam upozornil na svůj talent řadou kreseb, které nakreslil ke dvěma novelám Hackländerovým (vyšly u K. Krabbeho ve Stuttgartě) a ilustracemi pro »Fliegende Blätter.« Vrátiv se do Prahy, pracoval u Maxe Pirnera a vystavil r. 1888 v Rudolfínské výstavě prvý svůj olejový obraz »Vaječný trh v Praze,« kterým vedle neobyčejného švihu, vlastního všem jeho pracem, projevil i vzácné nadání koloristické. Po dvou létech, když přičiněním řed. Fr. Schmoranze obdržel státní stipendium, odešel do Paříže, studovat u Gallanda dekorativní malbu. Ale tam se mu příliš nelíbilo, takže brzo od Gallanda odešel, stipendium vrátil a cele se věnoval ilustracím. Nejpřednější pařížské obrázkové listy a revue přinášely jeho kresby. Ilustroval díla Daudetova, E. de Goncourtova, Theurietova, Margueritova, Bourgetova a j. Přede dvěma léty vrátil se k trvalému pobytu do Prahy. První a bohužel, zároveň také poslední zde provedenou větší prací bylo známé panorama »Bitva u Lipan« na letošní výstavě architektů a inženýrů. Trpěl častými záchvaty srdeční choroby. K té připojil se tyf, kterému podlehl.

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Pro mladočeskou stranu přibývá doma nesnází. Ohlašovaných 26 požadavků, jež slíbila prý vláda splniti, nestačí zadržeti stále rostoucí proud proti dnešnímu poselstvu. Vidí se, že těch 26 požadavků jest několik škol, několik vyšších míst v úřadech, nějaké dráhy, což považuje se v Čechách ne za vymoženosti, nýbrž za pouhé vyřízení neodbytných správních opatření, jež nemohou býti úhradou za to, že česká delegace je dnes stranou vídeňské vlády. Opoziční, protivídeňská minulost Mladočechů staví se nyní proti nim. Zmatek jest stále horší. Na jedné straně vidí se, že každý krůček na poli spravedlnosti k Čechům děje se až po velikém nutkání a značných obětech a počíná se chápati, že s »obratem systému« to ve Vídni tak nepůjde, jak se myslívalo. Slova o statečnosti a neochvějnosti poslanců, jež povali centralism a cislajtanism, pozbyla svého lesku i vší víry. Na druhé straně však nelibě a těžce nesou se skutky, jež česká delegace ve Vídni jako vládní strana koná, zvláště pozoruje-li se již stálý odpor mezi tím, co poslanci o svém poměru k vládě mluví a co činí. Tak ke stínům, jež vrhá minulost na dnešní politiku mladočeskou, připojuje se i nejistota, až kam poslanci zajdou anebo kam až jíti chtějí a hotová nedůvěra v jejich upřímnost k voličstvu. Poslanci to vidouce hledí na veřejných schůzích, jako dr. Herold v Chrudimi a v Kutné Hoře, několika upřímnějšími tóny naladiti posluchačstvo k vytrvalosti a důvěře, ale to děje se celkem slovy tak opatrnými a státnickými, u vědomí nejistoty a vratkosti poměrů na říšské radě i vlády, že nejen voličstvo jimi neukonejší, nýbrž naopak jen podezření jejich posilují. Dnes všechny listy mladočeské, až na několik orgánů samých poslanců (Hlasy od Blanika, Podřipan, Podvysoc. Listy) píší oposičně a oficielní česká politika nemá žádného svého oficielního orgánu, na který by se mohla zcela spoléhati. Ani jazyková nařízení, ani některé ústupky v rozpočtu nedovedly krisi zažehnati. Ta jest příliš hluboká, mnohem hlubší, než krise strany. Jest to **krise české politiky vůbec a státoprávní zvláště,** na niž obyčejné náplasti a léky jsou bez účinku. Tak diametralně protichůdné a se potírající názory o samých základech politické existence a cílech politické činnosti, jako dnes u nás, najdeme stěží u jiného národa. A přece, myslím, vyjasnění není tak nemožné, jakmile nebude stěžováno protiproudy strannickými. Strana mladočeská jako oficielní zástupce české politiky by měla nejen v zájmu vlastním, ale především v zájmu samého rozvoje české politiky zanechati pěstrosí politiky a u vědomí krise, na ní samé nejvíce patrné, dáti podnět k veřejné diskusi, na níž by vedle ní, strany lidové a Staročechů, měly podíl všecky ostatní strany a směry politické v Čechách a na Moravě, realisté, čes. sociál. demokraté, národní dělnictvo, radik. pokrokoví z Čech i Moravy, nespokojenci na Moravě, radikálové atd. Nejde o sharmonisované libé unisono, o nemožnou jednotu a smutně proslulou svornost, nýbr o to, aby touto veřejnou diskusí se lidu ozřejmily principy a tím aby zápasy str staly se zásadovější. Jeden positivní výsledek by veřejná diskuse ta měla, že by to mnohá agitační hesla pozbyla kursu. Byl by to výtěžek značný.

Nezapomínejme přece, že všechna politika není jen na říš. radě a na sněmu. Tam obracejí se neustále zraky všeho světa a listy politické zabývají se jen tím, co v oněch zastupitelských sborech se děje. Tak uniká veřejné pozornosti všechno to, co vlastně určuje a podmiňuje ráz české politiky a kde třeba reformovati a pracovati, má-li vysoká politika býti dobrá.

Věru, že dnes nikdo nemusí záviděti tomu, jehož ctižádost dá se oblouditi vnadidlem poslaneckého mandátu. Dnes všechna kritika v politice má jen poslance na mušce. Den jako den jsou biti, po všech krajích českých hlaholí to nespokojeností, projevy nedůvěry i nepřátelství, ano i výčitkami těch desítkových diét. Na Boží hod vánoční četls ve všech skoro politických listech našich, že poslanci připravili českému národu smutné a trudné politické vánoce, že mu nepřinesli na vánočním stromku nic než 26 cetek pozlátkových slibů, proto že také jeli neradi a ve strachu domů a pod. Ve skutečnosti bylo to snad přece jiné a vánoční náladu si nedal asi nikdo pokaziti politikou, ale je příznačné, že i v úvahách vánočních dostává se poslancům politických štulců dost a dost. Malý respekt k poslancům souvisí z části s úpadkem parlamentarismu vůbec. Slávozář, jež v prvních dobách konstitucionalismu planula kol posvátných hlav poslaneckých, vyhasla. Celkem vzato, veliká většina poslanců despektu zasluhuje. Až na 3 či 4 v každé straně jsou to jen političtí trubci, v každém parlamentě. Za mandáty se hrnou jako za bludičkou zástupy nepovolaných, i neškodí, ztrpčovati jim pohodlný život a vypuzovati je z ráje sladké nečinnosti. Tím veřejný život může jen získati. Ale výhradní a trvalá pozornost, jež pode jménem politiky se soustřeďuje na činnost a úkony parlamentu a poslanců, má ještě jinou povahu. Jest to přežitek z dob absolutismu, kdy vlády byly všemohoucí a jen ony dělaly politiku. To neustálé očekávání velikého obratu, jejž má způsobiti hrstka průměrných lidí, nazvaných poslanci, ty věčné žaloby, že nevymohli toho a onoho, to nepřetržité, den jako den a týden jako týden velebení, tupení a hanění, jest v naší t. zv. demokratické době čirým anachronismem. Ohlédneme-li se pak pozorněji kolem sebe, neubráníme se dojmu, že tato jednostrannost úsudku ve věcech politických jest i vědomá a schvální. Bystrozraká kritika, která sleduje každý krok poslanců ve sborech zastupitelských, jest nápadně zamlklá a nevidomá vůči všemu, co se děje v nejbližším jejím sousedství. Máme města po Čechách, ve kterých mladočeský list velmi řízně tepe každou liknavost poslance, ale mlčí ke všemu pašovství a násilnictví místních vladařů v obci i okrese. V obcích vládnou koterie rodinných svazků a příbuzenství a vymačkávají z místních průmyslových (cukrovarů a p.) a peněžních závodů a obecních dodávek ne pouhé desítky poslaneckých diet, ale desetitisíce ročních důchodů, terorem umlčujíce každou kritiku a bez okolků ubíjejíce každý odpor zničením hospodářské i sociální existence opovážlivého oposičníka. O volnosti slova a projevu v našich obcích není řeči, jakmile jde o hmotné zájmy panující kliky, a o tyto hmotné zájmy se všechna politika v obcích točí a ona většinou má rozhodující vliv na to, komu připadne mandát. Vždyť vidíme, že v poslední době Mladočeši při doplňovacích volbách vybírají většinou za kandidáty osoby, požívající moci a vlivu v obcích a okresích, zajisté jen proto, poněvadž tito kandidáti nejspíše zaručují většinu hlasů při volbách. A o těchto okolnostech není v politickém tisku, velkém i malém, ani slova, ač právě ony jsou tím základem, na kterém vysoká politika se staví. Poslanec, jenž vyšel z ústředí, podmíněného a zkříženého tolika zájmy osobními, má najednou všeho zapomenouti, co mu k mandátu pomohlo, má rázem přetrhati své svazky s těmito zájmy a přes noc, pouhým aktem jaby státi se zářivým příkladem občanských ctností a výlupkem politické mou-

drosti! Jak by to bylo možno? V theorii zastupuje poslance celý národ, ale v praxi zastupuje jen tu vrstvu, která rozhoduje o mandátu. A ta rozhodující vrstva v našich obcích a okresích má zcela jiné starosti, než o státní právo, rovnoprávnost, občanské svobody a t. d. Proto novinářská kritika české politiky jest jednostranna a neplodna. Ona nejvýše způsobí, že vystřídají se poslanecké osoby, ale hlubšího obratu v politice nepřivede a noví poslanci jsou jako ti staří, jen že méně zkušení. Bývá mi líto našich poslanců, jež za trochu nestálé slávy a jednu desítku denně hořkými slzami skrápějí svůj vezdejší chléb. Je to skutečně hořký chléb, za který slouží, a kdyby jim ho neoslazovala ješácká Vídeň, snad by ani na něm nezůstali. Chcete-li, aby těch několik viditelných praporečků na stěžních lodi plulo k určitému cíli, postarejte se, aby i loď sama k němu zamířila.

Proslýchá se, že vláda Thunova nestojí již tak pevně jako dříve. Hr. Thun. zodpověděv dotaz posl. Engla pro vypovídání rakouských příslušníků a sice výhradně slovanských z Prus. Slezska a jiných provincií pruských, pohrozil Německu, v nejmírnější ovšem formě, odvetnými opatřeními a tu prý podrývá se mu z Německa půda pod nohama. Hlavní však příčina vrátkosti existence ministerstva jest asi ta, že vláda nevěří pravici a pravice nevěří vládě. Slovinci jsou v poměru dosti napjatém k ministerstvu a delegace česká prý také. Jedině rychlejší provádění smluvených 26 požadavků mezi vládou a jí, a odpověď vlády při zahájení sněmu českého na státoprávní adresu sněmovní, by mohly prý rozptýliti obavy její. Vláda nařídila před vánoč. svátky šetření rovnoprávnosti u soudů slezských, prozatím více ne. Na adresu asi neodpoví. Vždyť sami Poláci se jasně vyslovili proti státoprávním snahám, dovolávajíce se autonomního programu pravice. Aby vláda pak o své újmě, majíc před sebou rozlícenou německou obstrukci, něco v té věci podnikla, není pomyšlení. Nový rok počíná tedy málo slibně.

Zákon o lokálních drahách projednán na říšské radě 14. pros. v noční schůzi, jež trvala až k 3. hod. ráno. Dle zákona postaví se 25 odboč. drah, 11 v Čechách, 1 na Moravě, 4. v Dol. a 2 v Hor. Rakousích, 1 v Krajinsku, 1 v Istrii, 1 v Tyrolích, 1 v Haliči, 1 ve Slezsku a 2 v Dalmacii. Dráhy tyto dohromady mají 821 kilom. a náklad obnáší 51½ mil. zl. Posl. Verkauf podal k předloze dva dodatečné, dobré návrhy, jež byly také přijaty a odkázány železnič. výboru parlamentár., aby do 6 neděl podal o nich zprávu. Návrhy ty jsou, aby jednak ministerstvo železnic koncesionářům do povolení předepsalo: a) že dělnictvo při stavbě těchto drah musí býti vypláceno hotovými penězi, b) kdy musí býti vypláceno, c) že složená jistina ručí za nevyplacenou mzdu dělníkům, d) délku doby pracovní a nedělní klid, e) jaká opatření pro bezpečnost životů a zdraví dělnictva zavedena býti musí; za druhé, aby ministr železnic ve srozumění s ministrem obchodu jmenoval potřebný počet inspektorů, kteří by dohlíželi, zdaliž se uvedené podmínky dodržují, jakož i aby zdravotní předpisy: a) jak při práci v zemi, tak i na stavbách, b) v příbytcích dělnictvu poskytovaných, zanedbávati se nesměly; konečně, aby dělnictvo bylo dle předpisů zákonitých pro případy nemoci a úrazu správně pojištěno.

V úterý a ve středu dne 20. a 21. pros. měla říšská rada schůze, na nichž jednalo se o vlád. předlohách zákonů o úpravě platů státních sluhů a zřízenců a o zrušení aerárních mýt. K prvé předloze navrhli social. demokraté, aby úprava platů vztahovala se i na diurnisty i na prozatímné a výpomocné sluhy. Návrh byl většinou 42 hl. zamítnut. Také zamítnut návrh levice, aby provisor. sluhové měli nejmenšího platu 1 zl. 50 kr. denně, jakož i další návrh, aby nejmenší služné definitiv. sluhů bylo 500 zl. místo 400 zl. O době, kdy má zákon vstoupiti v platnost rozvinul

se tuhý zápas mezi oposicí a pravicí. Vláda trvala na tom, aby zákon vstoupil v platnost, až jej ministerstvo vyhlásí. Oposice navrhovala, aby platil již od 1. října 1898 anebo od 1. prosince 1898, jiný návrh pak žádal, aby zákon platil od 1. ledna 1899. Při jmenovitém hlasování o posledním návrhu zvítězila oposice. Vstoupí-li zákon skutečně od 1. ledna v platnost, jest ovšem pochybno.

Posl. dr. Kramář podaným na říšské radě dotazem uvedl na politické forum aféru Praž. železář. společnosti, jež potají skoupivši vlastní akcie, soustředila je v rukou několika boháčů a pak usnesla se rozdělit mezi akcionáře mimořádný reservní fond 4·4 mil. zl. Ministr Kaizl pletichy železn. společ. odsoudil. Na věci se však nic nezmění. Všemohoucí společnosti daří se dobře pod ochranou celního šraňku, pomocí jehož zvyšuje cenu železa v Rakousku tak, že je proti německému skoro jednou tak drahé. Řádná odveta na opovážlivý kousek p. Wittgensteina byla by jen ve snížení cla na železo.

V Prachaticích dobyli Čechové většiny v okres. zastupitelstvu i ve výboru okres. zastupitelstva. Až posud vždy bylo zastupitelstvo okres. německé; teprve při volbě poslední zvoleno proti 10 Němců 14 Čechů. Dobudou-li Čechové většiny i v obec. zastupitelstvu, stanou se Prachatice i na venek městem českým. V okres. zastupitelstvu Krumlovském zvítězili Čechové v kurii venkov. obcí. Tím stávají se okres Prachatický českým a Krumlovský smíšeným.

Na konci roku sešel se český sněm za abstinence němec. poslanců strany pokrokové, lidové a Schönererovy k zatímnému vyřízení rozpočtu pro první měsíce letošního roku. Kdo očekávali státoprávní reskript, jímž by sněm byl zahájen, dočkali se — sklamání. V první schůzi sněmu 28. pros. podal dr. Herold interpelaci v záležitosti zem. financí. Již r. 1898 byl sněm království českého nucen k částečnému uhražení schodku zvýšiti posavadní zemskou přirážku z 39 proc. na 51 proc. a uhraditi ostatní deficit zemský výpůjčkou ve výši 4 milionů zlatých. Také dle výsledku rozpočtu zemského na r. 1899 jeví se potřeba vedle dalšího vybírání 51 proc. zemské přirážky opatřiti finanční operací ještě další schodek v obnosu 3·8 mil. zl. Tento spůsob krytí zemského schodku pomocí výpůjček zajisté nedá se dále opakovati, poněvadž by tím amortisování vypůjčených kapitálů stalo se stálým a značným obtížením zemského řádného rozpočtu. Jest tudíž nezbytně nutno, aby ihned bez průtahu se strany vlády učiněny byly kroky, které konečné upravení financí zemských by umožnily, a aby stát, pokud se tak nestane, zjednal zemi finanční pomoci, jíž nezbytně k řádnému hospodářství zemskému má zapotřebí.

Zdravotní hlídka.

Množství ser užívaných v therapii, různících se svým účinkem, vyžaduje toho, aby byly příprava, prodej a roztřiďování jich uzákoněny. Návrh takového zákona by byl: 1. Všecky substance jako jsou zředěné jedy zvířecí, léčivá sera, modifikované toxiny a analogické produkty, jichž užívá se v profylaxi a léčení nakažlivých nemocí mohou býti volně prodávány jen tehda, vysloví-li se příznivě o nich poradní sbor pro veřejné zdravotnictví a bude-li potom zákonně chráněn jich původ a fabrikace. Tyto výrobky podlehají zvláštnímu dohledu, který vykonávati bude zvláštní komise jmenovaná příslušným ministerstvem. 2. Výrobky prodávati budou jenom lékárníci. Každá láhev nebo uzavírka ponese označení místa, původu a datum výroby. Výrobky určené k bezplatnému vydávání budou míti láhve označeny slovy: Assistance publique. Gratuit. Vedle toho mohou býti výrobky tyto na skladě v závodech, zvláště

k tomu zřízených, které oprávnění k prodeji nabudou jen pod tou podmínkou, že vydávání zboží díti se bude lékárníkem nebo že výrobky ty budou pod dozorem lékaře. Všechny tyto předpisy nevztahují se na očkovací látku ať humanisovanou, ať zvířecí. 3. Prodej látek, uvedených v prvním odstavci, ať se děje pod jakýmkoliv titulem, podléhá trestnímu zákonu a podvody v prodeji, vzhledem k povaze látek a jakosti, trestány budou žalářem. 4. Ostatní všecky přestupky dle rozsahu svého budou trestány dle dnešních zákonů pokutou od 5 do 500 zl. r. č.

Jsou tomu přibližně tři leta, co za poslední cholerové epidemie stal se Dr. Haffkine, jeden z bývalých spolupracovníků ústavu Pasteurova, po španělském doktoru Jaime Ferranovi zastancem preventivního léčení cholery pomocí injekcí z kultur cholerových pochodících a z kterézto příčiny odebral se do Indie, aby zde na místě studoval skutečnou cenu methody, kterou zastával. V Indii panuje tato nemoc neustále. Po dvouleté zkušenosti, během které Dr. Haffkine očkoval přesně 42.179 osob a sice 10.129 vojáků a 32.050 civilistů, vrátil se do Francie a nedávno uveřejnil snůšku svých velice zajímavých pozorování. Z celého počtu očkovaných bylo 294 anglických důstojníků, 3206 anglických vojínů, 6629 domorodých vojínů, 869 Evropanů civilních a 31.056 Indů civilních vedle 125 osob, které dlužno zařaditi původem mezi míšence. Dvě třetiny těchto všech osob přestálo léčení úplné, pozůstávající z dvou injekcí. První injekce byla ze zředěné očkovací látky, druhá z látky sesílené; ostatní z očkovaných snesli toliko injekci první. Očkované osoby náležely lokálně k 98 různým třídám obyvatelstva provincií severovýchodních: Pendžab, jižní Bengalsko, Behar, údolí Brahmaputry a okresy jižního Assannu, Sylhet a Cachar. Oficielně nebyl na obyvatelstvo činěn žádný nátlak a byly očkovány jen osoby, které přišly na základě ponaučení a z přesvědčení. Očkovanci byli rozděleni na jednotlivé oddíly dle totožných životních poměrů a stáli pod dozorem zdravotních úřadů indických. Tím způsobem bylo možno dobře pozorovati při objevení se epidemie, jaký odpor kladli nemoci lidé očkovaní a neočkovaní, žijící jinak v těchže poměrech. Toto srovnávací pozorování bylo provedeno u 64 britských i domorodých pluků, v 9 občanských žalářích, v 40 čajových plantážích, u obyvatelstva vesnice ležící na silnici, která vede k poutnickému místu Hardwar a v obcích kol Kalkuty. Vypočítávání všech snesených porovnání vzhledem na účinek očkování proti choleře, zaujalo by velice mnoho místa. Stačí uvésti, že cholera ukázala se u očkovaných obyvatelů od 1 až do 459 dnů po vaccinaci. Dr. Haffkine rozděluje pozorované výsledky ve tři druhy: případy bezvýsledné, nebo kde výsledek konstatovati nebylo možno, případy méně příznivé a konečně případy příznivé. Případy bezvýsledné nebo ty, u nichž výsledek zjištěn nebyl, vztahují se na obyvatelstvo as 12 plantáží čajových, které po oddílech bylo očkováno toliko zředěnou očkovací látkou a nedovedlo vzdorovati útokům cholery, jinak mírným a málo vážným. Podobně bylo tomu v plantáži Adama Fily, kdež bylo očkovaných 318 a neočkovaných 657. Cholera objevila se v plantáži po půl třetím měsíci po operaci. Konstatovány dva případy cholery u očkovaných, z nichž jeden končil smrtí, kdežto 657 neočkovaných zůstalo netknuto cholerou. Právě tak v plantáži Kalacherra připadl na 211 očkovaných jeden případ cholery, končící smrtí; naproti tomu v plantáži Chargola, Pallarband, Langla, Burnie Braes, Lubacherra, Kalaincherra a Sandhura zaznamenáno bylo 17 případů cholery, z nich jedenáct končilo smrtí, všechny tyto případy vztahují se k neočkovaným, kdežto očkovaní, počtem as 2000 zůstali epidemií ušetřeni. Výsledky dosti příznivé počítán na plantáži Degubber, jejíž dělnictvo bylo po částech očkováno zředěnou látkou sice ve veliké dávce, půl čtvrta měsíce před vypuknutím cholery: u 228 neočk

vaných objevily se dva případy cholery, jeden smrtný; ze 387 očkovaných nebyl nikdo nemocí postižen. V druhém praporu pluku z Manchestru v Dinandjporte a v cholerovém táboru v Behta (cholera přikvapila za 2—6 dnů po operaci), zjištěno šest případů, z nichž 3 smrtelné u 729 neočkovaných, kdežto ze 193 očkovaných nebyl nikdo zachvácen. Britské vojsko ležící v Cawnpowru, očkované slabými dávkami jednak zředěné látky a jednak mírně sesílené 13 měsíců před epidemií, mělo 19 případů, z nichž 13 smrtelných u 797 neočkovaných a žádných případů u 75 očkovaných. Konečně první prapor East-Lancashirského pluku, umístěný v Lucknowě, kdež bylo očkováno slabou látkou a lehce sesílenou, zastihla cholera čtrnáctý až patnáctý měsíc po operaci. Ze 640 neočkovaných vojínů stíženo bylo 120 (18·75 pct.) vražednou nemocí, z nichž 79 (12·54 pct.) zemřelo; ze 133 očkovaných vojínů roznemohlo se 18 (13·53 pct.), z nichž 13 (9·77 pct.) zemřelo. Přicházíme nyní k výsledkům, které Haffkine označil jako příznivé. V čajové plantáži Karkurie bylo dělnictvo očkováno pouze zředěnou látkou v silné dávce 2 až 3 měsíce před cholerou: u 203 neočkovaných nastalo 5 případů (2·46 pct.) onemocnění, z nichž 2 smrtelné (0·98 pct.); u čtyr set devíti objevil se jeden případ pochybný (0·24 procent) a jeden smrtelný (0.24 pct.). Na plantáži Kalain bylo obyvatelstvo očkováno jedině zředěnou látkou v silné dosi 1 až 5 měsíců před cholerou: mezi 1375 neočkovanými bylo 23 případů (1·67 pct.), 11 mrtvých (0·87 pct.); mezi 681 očkovanými 2 případy (0·29 pct.), 1 mrtvý (0·15 pct.). V žaláři Gaya byli lidé očkováni slabými dávkami zředěné látky a potom látkou slabě sesílenou. Epidemie zuřila prudce po 10 dnů, po čas období, kterého měla zapotřebí obě očkování k vývinu svého účinku. Polovice obyvatelstva, zdravých to mužů, žen, dětí a starců, potom z nemocných v nemocnici a osob stížených střevním zánětem a běhavkou svolila se dáti očkovati; druhá polovina, žijící v těchže poměrech a jsouc téhož složení, zůstala neočkovanou. Tyto dvě skupiny nalézaly se pohromadě, za stejných životních podmínek, jako jsou: voda, způsob bydlení, práce, hodiny odpočinku a jiné zvyky i obyčeje. Během prvního období, 5 dnů, bezprostředně po první injekci byl výsledek: u 210 neočkovaných 7 případů (3·35 pct., 5 úmrtí 2·38 pct.), u 212 očkovaných: 5 případů (2·36 pct.), 4 úmrtí (1·89 pct.). Během druhých 5 dnů, bezprostředně po druhé injekci: u 197 neočkovaných 9 případů (4·57 pct.), 4 úmrtí (2·03 pct.), u 206 očkovaných: 3 případy (1·46 pct.), 1 úmrtí (0·48 pct.). Během posledních 4 dnů epidemie: u 192 neočkovaných: 3 případy (1·56 pct.), 1 mrtvý (0·52 pct.), u 201 očkovaných: 0 případ (0 pct.), žádné úmrtí (0 pct.). U obyvatel osad kol Kalkuty, kde cholera řádila svým vlastním hrozným způsobem, očkováno bylo zředěnou látkou a sesílenou ve prostředních dávkách. Pozorování konána po 459 dní. Očkováno bylo 4452 lidí, cholera zastihla toliko 36 chatrčí, ve kterých byla vždy jedna část rodiny očkována a druhá neočkována, očkovaných bylo 181, neočkovaných 335. Během prvních pěti dnů bezprostředně po prvním očkování objevila se cholera v 8 chatrčích, a zastihla z 75 neočkovaných, 5 (6·66 pct.) a způsobila 3 úmrtí (4 pct.), 52 očkovaných 3 (5.77 pct.) a způsobila 3 úmrtí (5·77 pct.). Během druhých pěti dnů po druhém očkování objevilo se u 8 neočkovaných 2 případy (25 pct.), 2 úmrtí (25 pct.), u 7 očkovaných žádný případ nákazy. Po uplynutí 10 dnů bylo zastiženo epidemií 26 chýží a objevilo se: u 263 neočkovaných 38 případů (14·45 pct.), 34 úmrtí (12·93 pct.), u 134 očkovaných 1 případ (0·75 pct.), 1 úmrtí (0·75 pct.), kteréžto úmrtí týkalo se dítěte očkovaného jedině zředěnou látkou. Pan Haffkine, když byl uvedl ve svém výkazu výsledky, posuzuje krátce jich cenu. Výsledky příznivé byly všude, kde cholera nejvíce řádila, zvláště tam, kde síla epidemie byla takovou, že zachvacovala veškeré obyvatelstvo

bez rozdílu na to, bylo-li očkováno nebo ne. V žaláři Gaya, kde byly konány pokusy za tak výtečných podmínek, že upomínaly svou přesností na výzkumy v laboratoři, charakter a objevování se cholery bylo skutečně překvapující; po uplynutí oněch 10 dnů, jichž bylo třeba, aby preventivní očkování plně působiti mohlo, bylo lze znamenati postupné zmenšování schopností nákazy u lidí očkovaných, takže ku konci epidemie počítáno celkem dvakrát méně mrtvých a 2½krát méně zastižených u očkovaných, než u osob neočkovaných. V čajových plantážích Karkurie a Kalain, kdež byli lidé očkováni 1—3 měsíce před vznikem epidemie, onemocnělo průměrně z neočkovaných 4 až 5krát více, než z očkovaných. V krajinách, kde je cholera endemickou, stálým hostem, jako ku př. kol Kalkuty, po uplynutí 10 dnů, v nichž konáno bylo očkování, byl počet onemocnění u očkovaných 19·27kráte menší a počet úmrtí taktéž 17·24kráte menší, nežli u neočkovaných. Poměr tento byl stálým po celou dobu pozorování, které trvalo 459 dní. Konečně v Lucknowě ukázaly nabyté zkušenosti se slabou látkou v malých dosích, že nákaznost po očkování se 14 až 15krát zmenšila v epidemii výminečně silné virulence, takže lze doufati, že požíváním látky sesílené a ve větších dávkách dalo by se docíliti úspěšných účinků i pro delší dobu. Haffkine uzavírá svá pozorování tím, že poukazuje na uvedené výsledky své methody, dokazuje její reelní schopnost čeliti choleře, uznávaje potřebu všestranného potvrzení dosavadních výsledků hojnými zkouškami a častým používáním a pozorováním účinků své methody. Reserva, se kterou badatel končí, je zajisté odůvodněna. Ostatně statistická jeho data nejsou tak příznivá, jako španělského doktora Jaima Ferrana, který činil první pokusy s preventivním očkováním. Ferran, který očkoval as 50.000 osob, prováděl vaccinaci v době aktivní, prudké epidemie. Poznatky dosud nabyté nestačí nijak ještě k rozluštění otázky léčby cholery. Otázka tato bude ještě vyžadovati dalších hojných a pečlivých studií.

— **Nový český denník.** Od Nového roku bude v Plzni vycházeti denník »Plzeňské Listy«. Rozhledy r. 1894 již jednou o plzeňském denníku mluvily. Kronikář p. T. dostal se do sporu s tehdejším redaktorem Plz. L. p. Jonášem a napsal tehdy v Rozhledech: »Plzeňský denník by se četl a kupoval mimo Plzeň a musil by býti přímo podnikem výnosným, kdyby měl důkladné zprávy bursovní a obratně vedeného národního hospodáře! Právě po 5 letech skutečnost dává p. T. za pravdu Redakce nového denníku praví ve vydaném oznámení, že »zeměpisná poloha Plzně, jeho komunikační a telegrafní spojení jsou tak výhodny, že bude-li vycházeti (list) jako večerník, bude moci přinášeti zprávy, které dostati se mohou do jiných denních listů teprve následujícího dne a že bude přinášeti »nejnovější zprávy o všech případech veřejného života a že vedle toho obchodník, průmyslník i rolník bude se poučovati (z listu) o potřebách svého povolání, o posledních cenách na bursách a jiných tržištích.« — Z programu listu zajímá nás zvláštní důraz, jejž klade na samosprávu, na její význam a důležitost. »Klademe za ideální cíl samosprávě obecný blahobyt jejich (obcí, okresů) obyvatelstva. K této práci nepřestaneme podněcovati naše samosprávné sbory a poněvadž jsme přesvědčeni, že činnost těchto sborů jenom tehdáž bude sledovati kýžený tento cíl, když všecky vrstvy obyvatelstva se jí zúčastní, budeme se zároveň také zasazovati o to, aby se vrstvám v dotčených sborech ještě nezastoupeným dostalo ve přiměřené způsobě takového zastoupení.« Kdo si všímá veřejného života a poznal, jak vypadá ta naše samospráva, t. j. lidé, již v samosprávných sborech zasedají, vidí, na čem pokrok samosprávy se zakládá a jakého významu samospráva po stránce politické i mravní má nejen pro národ, ale i a to především pro jednotlivce. Samospráva národa toť samospráva a sebekázeň jeho příslušníků. Nový denník je za dosavadní svědomité redakce list slibný.

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VIII. 15. ledna 1899. Číslo 8.

Tolstoj proti umění.

K této stati pana F. V. Krejčího v č. 5. tohoto listu ze dne 1. prosince 1898 dovolil bych si jakožto laik přičiniti tento pokus filosoficko-esthetický.

Mezi uměním a krásou dle Tolstého není tedy žádného vztahu, krása neslouží ničemu a proto Tolstoj ji zavrhuje, ale nikoliv spolu umění, kteréž připouští, jenže dává mu za jediný předmět a účel: dobro. Tím konstruuje Tolstoj rozpor mezi krásnem a dobrem a právě tomuto rozporu, jeho rozřešení a odstranění, určen jest následovní pokus.

Dobro, má-li vůbec pro člověka míti smyslu, musí se projevovati; jakmile takto se octne ve světě jevů, již spolu nevyhnutelně propadlo všech obecné jevů vlastnosti, totiž formě, neboť bez formy není zjevu, a tak, jako vše ostatní, má i dobro, aspoň pokud se projevuje, svoji stránku formálnou. Dokonalé dobro musí tedy, právě aby oprávněně slulo dokonalým, býti po všech svých vztazích, tudíž i po vztahu formálném, dokonalé. A formálná dokonalost, toť právě krása. Tím spojitost krásna s dobrem zdá se mně býti dovozena; než jdu ještě dále, totiž k dovození totožnosti krásy a dobra.

Několik definicí tu chci beze všeho dalšího se meškání s jich odůvodňováním postavit. Absolutné krásno za jedno jest s absolutnou dokonalostí formálnou, absolutné dobro za jedno jest s absolutnou dokonalostí subjektivnou, absolutná pravda za jedno jest s absolutnou dokonalostí objektivnou: vše troje pospolu a souhrnem tvoří absolutnou dokonalost vůbec, t. j. ideál.

V ideálu tedy všichni oni tři činitelé se pronikají, a to absolutně, tím se logicky i stotožňují, neboť tvoří jedno jediné Celé. A tak krásno, dobro a pravda nejsou než třemi stránkami, třemi průměty jednoho a téhož, a proto umění, mravouka a věda vůbec, pokud jsou tím, čím býti mají, nemohou dostati se u vzájemný spor, nýbrž jen vzájemně se mohou podporovat, doplňovat, zdokonalovat.

Umění, mravouka a věda společné, totožné mají určení, sloužit ideálu, a člověk sám má také totéž určení, ideálu se přibližovat a připo-

dobovat, a to službou krásnu, dobru a pravdě, jakožto třem extensivně sice různým, intensivně však totožným stránkám ideálu samého.

Z tohoto stanoviska zdá se mi, že mohou býti nesprávné námitky Tolstého vyvráceny zcela elementárným způsobem. Krása že neslouží ničemu! Což ta formálná stránka života duševního a její ukojení není právě tak nutnou jako na př. úkoj fysického hladu? Zdali v tom smyslu nezove se s plnou případností ideálný stav duše lidské krásnou duší? Krásná duše musí býti formálně ušlechtilou, subjektivně dobrou a objektivně pravdivou a že souhrn toho všeho označuje se přívlastkem »krásný« — toť přece lapidárně prokazuje onu totožnost, onu shodnost krásy, dobra a pravdy. S postavením pak krásy v popředí, s označením takovéto duše jakožto krásné, což jiného říká se, než že dobro a pravda se mají v duši té, řekl bych, potencovati i formálně, aby vzbuzovaly touto stránkou svojí libost a teprve tímto posvěcením formálnou dokonalostí, krásou, dosahuje se ideálu.

Vojtěch Hořínek.

Závěry dobře míněného pokusu páně Hořínkova nemohu přijati leč s největší skepsí. Aby jich dosáhl — neboť chtěl jich a priori dosáhnout! — volil p. Hořínek cestu končinami, do nichž ho nechci za žádnou cenu následovat: končinami abstraktních fikcí, které si nasazují klamivou masku skutečné jsoucnosti a za sladké hudby sfér podávají si harmonicky ruce v tanci všemohoucí a vševyrovnávající dialektiky. Oh, poznávám dobře tu starou opuštěnou zemi snů, ten ostrov blažených, jehož jméno je Metafysika! Kolikráte si tam už takto nepodávaly obě rozvaděné sestry Krása a Dobro, ruce pod trůnem trojhlavého mystického božstva — páně Hořínkova Ideálu! Od starých platoniků až k Schellingově nauce identity, k theorii Herbartovské, že dobro je jen krásnou formou chtění, a až k deklamacím Victora Cousina o Le Vrai, Le Bien et le Beau, v kolika větrných zámcích nebyl už smiřován odvěký protiklad mezi stoupenci ctnosti a milenci krásy, mezi moralisty a umělci! Ne — pan Hořínek odpustí — ale nemohu jeho exkursi do metafysiky považovat za víc, než ne sice neobratný ale pohodlný a hravý dialektický kousek. Takovým způsobem, myslím, dalo by se všecko na světě uvést v harmonii anebo zase všecko rozloučit. V těchto sférách není nic nemožným, neboť užívá se tu pojmů tak pružných a širokých, že není propasti dost široké, aby se nedala překlenouti. Jenže lehce tancují v hlavě myšlenky, ale tvrdě narážejí na sebe v prostoru v ě c i. Přeložme abstrakce p. Hořínka na konkretní psychologická fakta a ucítíme hned, že jsme spadli s říše metafysických harmonií dolů do ubohého našeho reálného světa, jehož život je jediný boj a tření protiv.

Ne, krása a dobro n e n í totéž. Obě mají, pravda, své stránky, jimiž se navzájem dotýkají, ale to jsou pouhé jich výseky, ne celé jejich jádro. Trefně uvádí p. Hořínek za příklad slovo »krásná duše«. Epitheton »krásný« má zde opravdu význam mravní. A také mi při tomto slově hned napadá básník, jenž ho zvláště rád užívá — Maeterlinck. To je příklad umělce, který stojí se svou lyrou na místě spojujícím oba dotčené světy. Snad proto, že je mystikem, jenž vidí souvislosti tam, kde jich většina pozemských očí nevidí. Však je obor jeho umění proto také

tak úzký; spojitost mezi dobrem a krásou je páska velice tenká. A mohl bych zase posloužit p. Hořínkovi výrazem přímo opačným: o uměleckém díle říkává se totiž, že je »dobré«, t. j. ve smyslu ne morálním, ale technicky esthetickém. Dobrý divadelní kus, dobrá malba, dobrý román — dobrý, třebas rozčiloval moralistu k odporu. Vidět z toho, že nás nesmí záměna slov, jichž smysl není v běžném užívání dost vymezen, svésti k tomu, abychom zaměňovali i podstatu pojmů tak se různících, jako jsou Krása a Dobro. — Dobro, praví p. Hořínek, se chce projevovat a má svou stránku formálnou. Dobrá. Ale jak se projevuje dobro? Těmi fakty duše, která patří do oboru ethiky a která se naprosto různí od fakt esthetických. A formální stránka dobra. Má-li mít tento neurčitý pojem nějaký smysl, co by to mohlo být jiného než vzájemný soulad ethických příkazů, než soustava morálky a harmonie mezi ní a vůlí jednotlivce? Ale to nemá nic činit s tou formální dokonalostí, po níž touží umělec. Básník může vlíti v krásné formy i ty nejohyzdnější dissonance morální. Jen proto může být zločin jedním z nejvděčnějších motivů uměleckých. Bylo by to možno, kdyby se formy esthetické kryly vždycky s formami dobra? Spojitost mezi oběma, jak myslí p. Hořínek, existuje někdy, jen v některých případech (na př. sympathičtí rekové, ideální dívky atd.), ale ještě více snad je případů, kdy umění lije zář krásy na to, co je ethicky zavržení hodné. Prostě proto, že říše krásy je říše čistých forem, která má docela jiný zorný úhel, docela jiný aspekt světa, než jaký podává morální svědomí. — Mezi definice absolutní krásy a absolutního dobra nechci už dokonce p. Hořínka následovat. Už samo slovo »absolutní«, tolikrát zkompromitované, nahání mi hrůzu. Nevím, co je to »absolutní krása«, leda pouhý stylistický obrat, všeobecná direktiva, ale nic vymezeného, s čím by se mohlo počítat. A dokonce mi už padá péro z ruky před slovem »ideál« — vůči tomu mám už hotovou idiosynkrasii. Vytýčiti si je jako nejvyššího boha, jako takovou indickou modlu s třemi hlavami, které slují: pravda, krása a dobro; tím už se dokonce nic nevysvětlí, to je jen nebetyčná, opojná, ale venkoncem vágní představa, která nám přichází jako na zavolání všude tam, kde nemůžeme domysliti přesnějších konců.

Opakuji proto: co život rozloučil, člověk neslučuj. Život je mnohotvárný a nevyčerpatelný a nedá se zahrnouti sub specie jediné myšlenky. Včera nám snad uložil, abychom naň namířili zorný úhel poznání, dnes je nám esthetickým divadlem a zejtra snad zaměstná naši ethickou citlivost. Netrapme se proto; to není převlékání kožíšků, to je jen uplatňování přirozených, různých sil, které všecky spočívají v nás a nemohou být vybavovány než střídavě, ale které všecky na dně srůstají svými kořeny v jednotě osobnosti. Jsme bytosti pohyblivé, dle slov Saint-Beuveových a máme proto odporovati, chce-li někdo spoutat život do krunýře jediného absolutního zorného úhlu. Dnes přichází Tolstoj se svou jednostranně moralistní a utilitaristickou naukou, v níž není místa pro krásu — a komu je ona nejdražší hodnotou života, nebude k tomu mlčet. Právě tak mají strážcové morálky právo protestovat proti umělci, jenž by se jim zdál státu a ctnosti nebezpečným. Ale zdroje umění tím neupou. Spor tento je tak starý jako lidstvo a nedá se odkliditi ze světa

ani sebe reálnějším zakročením, na př. policejními opatřeními proti umění, a tím méně se dá oddialektisovati a překlenouti metafysickými větrnými mosty. *F. V. Krejčí.*

Učitelstvo a veřejnost.

V učitelstvu od schůze pražské zjistil se duch, který tu dříve nebýval. Dnes to překvapuje a rozčiluje. Koho? Lidičky zaslepené a nestarající se o to, co se děje v národě. Lidé, zapředení jen a jen v pletichy politické, nemají smyslu ani pozornosti pro nic, co se děje vedle té jejich politiky. Domnívají se, že tou jejich jednostrannou, pohodlnou politikou diplomatickou dá se nahraditi vše, co jiní střízlivější lidé nazývají prací. A když najednou počíná dozrávati ovoce jejich chování, protírají si udiveně oči — a počnou zaklínati, kaceřovati a pranýřovati. A to doslovně přihodilo se mladočeskému štábu nejdříve s dělnictvem, potom s učitelstvem a nejnověji i s rolnictvem.

Co tedy spáchalo učitelstvo? Nic horšího, než toto: Odhalilo před poslanci svou svrchovanou nespokojenost, že má ještě dále strádat nedostatkem nejnutnějších hmotných potřeb, že má ještě déle snášeti nedostatek své občanské svobody a ochrany, že má trpěti nelidským disciplinárním řádem, dáti si v odpíraných kvinkvenálkách zkracovati již tak subexistenční minimum a snášeti libovůli neobmezeného tu byrokratismu, tu klerikalismu a nezřídka i toho velebeného autonomismu. Šlapané a utištěné učitelstvo ozvalo se neobvykle sebevědomě a ostře pointovalo situaci svou přirovnáním platův učitelských k výlohám na trestance na Pankráci a na poštovního erárního koně. Přirovnání v tomto případě ani dost málo nekulhající, dokázalo, že hmotná situace trestance a pošt. erár. koně proti situaci českého podučitele je závidění hodná. Cynismus této komparace zarazil naše diplomaty a — urazil je. (Velcí páni obyčejně se rozčilí a uráží, střetnou-li se náhodou s chudobou. Žebrota dotěrná!) Ale to nebylo dost. Učitelé byli tak neprozřetelní, že připomněli poslancům zanedbanou povinnost poukazem na návrh, jejž ve prospěch učitelstva podal sociálně-demokratický poslanec Berner.

Aj?! Tak vy tak? No, počkejte! Na místě boje opadla jim sice zmužilost. Zakryli ji líčeným mravním rozhořčením a pohrdáním. Ale za to vystoupili anonymně v Nár. Listech a osvědčeným vlasteneckým kropáčem začali vymítati z učitelstva belzebuba »socialismu.« Je to prostředek osvědčený a vypočítaný na dva účely: vzbuditi odpor v národní veřejnosti proti požadavkům učitelstva, a denuncovati učitelstvo u vyšších kruhů. Pokud se to zdařilo, nedá se ještě dnes odhadnouti. Dá se však očekávati, že mentorská autorita N. L. pozbyla a pozbude již té váhy, aby mohla suggerovati veřejné mínění svým vlasteneckým policajtstvím. Přímá, poctivá mluva jest jim — socialistickou.

Jak se zachová veřejnost — ta spravedlivá, soudná veřejnost k učitelstvu? Bude posuzovat učitelstvo dle fakt a nikoli dle pomluv, jež v N. L. byly na učitelstvo vychrleny z uražené ješitnosti. Učitelstvo nemá příčiny z ničeho se omlouvat ani slevov

nejmenšího z toho, co vytklo za svůj požadavek. Učitelstvo nemá příčiny couvati před kýmkoli, neboť celá, až nejnovější minulost jeho dokazuje, že věrně stojí ku právům národa a k jeho svobodě i tenkráte, když je vyvolení obhájci zapomínají chrániti a dobývati. Výtka lhostejnosti nebo nevěrnosti ku programu národnímu je nespravedlivá a těžce urážlivá. Původcům ponese špatné ovoce

Učitelstvo byť mělo i persekuci podstoupiti, a dost možná, že jí co nejdříve zakusí, musí vytrvati věrno sobě a svým zásadám. Kdyby podlehlo, podlehlo by jen vlastní vinou. Nadchází doba, kdy zkoušeti bude sílu své organisace. Lehkomyslný projev protiorganisační, který vyšel z okresu Roudnického, nesmí býti opakován. To by svědčilo, že učitelstvo není proniknuto dosud jednostejným porozuměním svým věcem a dává se vésti chytrými manipulacemi cizích tendencí. Učitelstvo věrné sobě a silné uvnitř může se státi intelektuální mocí prospěšnou nejen sobě, ale i národu. Dokud však určovacím motivem jednání budou anonymové N. L. a jejich přisluhovači, dotud učitelstvo nesmí doufati ve šťastný obrat svých věcí. Ani nemůže doufati v lepší budoucnost, svěří-li osud lidem, kteří nedovedou pochopiti, co je to svobodný učitel ve svobodné škole národní. —*r.*—

O nové osnově stavebního řádu

pro

Prahu, Plzeň a Budějovice, pokud dotýká se otázek uměleckých.

Dr. Čeněk Klier.

III. O starých památkách rázu a vzhledu obcí.

Nejpodstatnější novotou osnovy staveb. řádu jest její část IV. nadepsaná »Staré památky, ráz a vzhled obcí«, obsahující sice pouze šest paragrafů (§ 65—70), ale tak závažných, že právě jimi staví se osnova na pole nejmodernějšího zákonodárství stavebního, že jimi plně vyhovuje požadavkům, které nyní se hlásají jako dogma neporušitelné: totiž hájení starých památek. V tom směru je dosavadní zákonodárství naše ještě značně pozadu za jinými zákonodárstvy, a právě nedostatek nynějších stav. řádu pražského umožnil již zničení tak mnohé památky historické a umělecké, jež padla za oběť pověstné »bestiae triumphantis.« Jest vskutku smutným úkazem pro nynější vzdělanost, že jest třeba zvláštního zákona k tomu, aby památky historické, pomníky kulturního života našich předků, byly šetřeny, a snad přijde doba, kde lidstvo bude se této nutnosti diviti. Ale objeví-li se ve skutečnosti takovýto úkaz, jejž nazvati lze přímo pathologickým, jest povinností zákonodárstva, čeliti jemu, a zameziti zhoubným snad jeho následkům. Heslo »zachování starých památek« ozvalo se nyní tak mocně též po celé vlasti naší, ve všech jeho vrstvách, že umlkli ti, kdož z osobních, zištných důvodů dosud neslyšeli varovné a prosebné hlasy, volající po šetření našich památek.

Pomíjím bližší odůvodnění tohoto požadavku, o němž již tolik

psáno a mluveno bylo, a spokojuji se s odkazováním na slova důvodové zprávy osnovy, jež na str. 71 praví: »Lze říci, že poznalo se, že udržení starých památek jest rovněž tak zájmem veřejným, jako jest zájmem veřejným neponechávati stavebníku plnou volnost v jiném směru, určovati meze právomoci úřadů stavebních, zajistiti řádem stav. bezpečnost proti ohni atd. Zejména pro kulturní dějiny má zachování starých památek veliký, důležitý význam; věky pozdější nemusí vědomosti v oboru stavitelství čerpati jen ze spisů, když památky dob minulých samy připomínají výši vzdělanosti dávných předků. A lze správně tvrditi, že stanovisko, jaké v příčině uchování jich časům pozdějším zaujímají ti, kdož o tom rozhodují, jest měřítkem vyspělosti a výrazem péče jich i celé generace o snahy ideální, ducha povznášející. Péče, jež směřuje k udržení starých památek jest tedy v pravdě kulturní snahou, která nesmí býti zákonodárcem přehlédnuta; naopak musí býti vydatně podporována, neboť ničením pomníků minulých dob ničí se také každému zřejmé svědectví o kulturním vývoji města, které nedá se nikdy nahraditi. Města, která se zápalem ujala se úkolu, chrániti vše, co se chrániti má a chrániti dá, porozuměla, že by také i jinak ztrácela na významu historickém, že ztratila by to, co vábí každého, že zmizel by onen silný, skoro posvátný dojem, kterým působí na každého, a že ztrátou památek ztrácí též celý dosavadní krásný cenný ráz svůj.«

Důvodová zpráva obsahuje též na str. 81—85 velice zajímavé stati z dějin zákonodárství o zachování starých památek. Uvádím z nich: Jest přirozeno, že prvé stopy tohoto zákonodárství nalézáme v Italii. Za původce dlužno považovati papeže Pia VII., který vydal dne 1. října 1802 pro stát Římský reskript, jímž se zapovídá vyvážeti díla umělecká, bourati starobylé stavby ať veřejné nebo soukromé a bráti material z nich. Nařízení tato byla v podstatě brzy přijata i od jiných tehdejších států italských. Ale ani v Římě samém nebylo asi ustanovení oněch přísně šetřeno, neboť již ediktem z 7 dubna 1820 musil kardinál Peccy nařízení Pia VII znova na paměť uváděti, zároveň však dal pořídíti seznam veřejných budov, důležitých z důvodů uměleckých neb historických. Obtíže, které později objevily se v provádění různých starších ustanovení vzhledem k předpisům nového italského občanského zákona, činily nutnou přípravu nového zákona stav., který byl vládou předložen sněmovně dne 28. ledna 1892, ale dosud není projednán. Dle této osnovy, podobné francouzskému zákonu z r. 1887 smí budovy, mající význam umělecký neb historický, býti restaurovány pouze se svolením ministerským. — Vedle Italie stala se hlavně Francie obhajitelkou starých památek. Ačkoliv rozvoj snah k tomu směřujících byl velice stížen hluboce v celé zemi zakořeněným míněním o naprosté nedotknutelnosti soukromého vlastnictví, přece dělo se i zde již koncem minulého století mnoho k zachování starých památek, jichž ujímali se velice vřele spisovatelé zejména na počátku tohoto století a bývaly již o r. 1830 do rozpočtu státního zařaďovány značnější sumy na tyto účely. R. 1837 byla pak zřízena stálá komise, která sestavila seznam víc než 2000 budov a památek, jež měly býti zachovány a mezi nimiž n

lézají se veřejné i soukromé budovy, kostely, kaple, zvonice, hřbitovy, zámky, zříceniny, mosty, brány, staré vodovody, ano i věže u domů, jednotlivé fagady, portály, sochy, obelisky, malby a pod. Již r. 1840 žádala komise, aby byl vydán zákon vyvlastňovací pro účely umělecké, a byť i uskutečnění tohoto zákona nebyla dosáhla, přece prokázala komise i v obmezeném oboru své působnosti velké služby myšlence, která si dobývala stále širší půdy. Konečně počátkem let sedmdesátých byla uznána nutnost, aby co nejdříve byl vydán zákon k ochraně starých památek, který však po mnoholetém projednávání teprve 30. března 1887 byl vydán. V Paříži arci hledí se pečlivě k esthetickému utváření města a k příznivému postavení monumentálních staveb, a dbá se při úpravě uměleckých tradic dřívějších dob, tak že vynikají oproti svému okolí, a že Paříž honosí se velikou bohatostí skvělých efektů, jež vzbuzují nadšený obdiv u každého cizince. — V Prusku bylo zapovězeno již královským nařízením z 4. října 1815, činiti změny na veřejných budovách bez souhlasu zvláštní komise, a četnými pozdějšími nařízeními bylo pečováno o to, aby staré hrady, zámky, kostely a kláštery byly zachovány. — V Rakousku byl sice taktéž v tehdejší době a sice 28. prosince 1818 vydán dekret dvorní kanceláře, týkající se zachování historických a uměleckých předmětů, jenž se však obmezoval pouze na zápověď vývozu jich do ciziny. Teprve 31. prosince 1850 zřízena ústřední komise pro zachování starých památek, avšak ani její statut z 21. července 1873 neposkytuje jí možnost účinněji působiti v tomto směru! Proto byl v dubnu 1898 v panské sněmovně baronem Helfertem podán návrh na vydání zákona o ochraně starých památek. — V Dánsku zřízena již počátkem tohoto století královská komise pro zachování starých památek stavebních, která sdělala jich seznam, avšak ani věnování příspěvku státního na zakoupení a restauraci jich, ani pozdější zákon z 19. února 1861, jímž hleděno hlavně k zachování kostelů, neměly značnějšího významu. Zmínky zasluhuje též, že v Řecku byl vydán zákon o zachování památek již 10. května 1834, že ve Švédsku již zákonem z 29. listopadu 1867 bylo vlastníkům starých památek zakázáno je ničiti nebo měniti, a že ve Španělsku již ministerským nařízením z 16. prosince 1873 bylo guvernerům jednotlivých provincií uloženo, aby se opřeli ničení starých památek, kdežto královským dekretem z 30. září 1887 zachování starých památek přímo bylo přikázáno. — Pronikavá jsou též ustanovení zákona uherského ze dne 28. května 1881, kterým chrání se před zkázou i změnou všecky staré a umělecké památky, stanoví se na nešetření jich tresty, které, což jest zvlášť zajímavo, ukládají se i členům sborů veřejných, jež by hlasováním svým způsobili nějakou škodu na památkách! Zákon ten stanoví také vyvlastnění soukromého majetku za účelem zachování budov. — I v Egyptě byla již v r. 1881 dekretem z 18. prosince zřízena komise ku zachování arabských památek. — Také Anglie má zákon o zachování starých památek ze dne 18. srpna 1882, jenž však naprosto nestačí, aby zabráněno bylo jich zkáze, ježto ustanovení jeho omezují se na to, že dovolují vlastníkům, aby staré památky, jež jim náležejí, svěřili péči zvláštní komise anebo je jí postoupili. — Též švýcarský zákon z 2. dubna 1883 zakazuje ničení neb změnu starých pa-

mátek a dává zvláštní komisi pro jich ochranu právo, aby je sama dala opraviti, a stanoví tresty na nešetření jich. — I v Tunisu byl již vydán přísný zákon ze dne 7. března 1886 na udržení památek, jemuž v mnohém směru jest podobný zákon francouzský z r. 1887. — Konečně zajímavý jest též rumunský zákon ze dne 29. listopadu 1892, jenž má důležitá ustanovení o udržení památek a předpisuje, že všeliké opravy na nich smí se státi jen se svolením ministra kultu, jenž po slyšení zvláštní komise určí, jak opravy mají býti provedeny. Tato komise má v patrnosti seznam památek, jichž poškozování jest trestáno. Nemístné opravy musí býti odstraněny a vlastníci po případě jsou nuceni, uvésti budovu v předešlý stav. Nechce-li se však vlastník podrobiti přísným ustanovením zákona, může žádati o vyvlastnění.

Z dokladů těchto jest zřejmo, že nynější zákonodárství stavební jest dosud velice různé, a že skoro ve všech zemích právě v poslední době ocitlo se v novém údobí vývoje, jejž v otázce, o níž pojednávám, lze jaksi renaisancí nazvati, opětným probuzením smyslu pro minulost a její památky. Z té příčiny lze jednotlivé stavební řády, jež v důvodové zprávě osnovy (str. 76—80) pečlivě jsou sebrány, zařaditi do čtyř skupin.

1. Do první skupiny počítány stavební řády, jež ponechávají stavebníku úplnou volnost slohu a spokojují se s tím, že stavebnímu úřadu dávají právo vytknouti hrubé architektonické chyby a zakázati jich provedení. Sem náležejí stavební řády: pro Štýrský Hradec ze 7. září 1881 (§ 56), pro Bolzano z 19. června 1886 (§ 42), pro Linec a Wels z 1. srpna 1887 (§ 57), pro Inšpruk z 30. března 1896 (§ 61.) a pro Lublaň z 25. května 1896 (§ 70).

2. Do druhé skupiny zařaďuji stavební řády, jež šetří celkové úhlednosti ulic a nedovolují stavbu, jež by tento vzhled ulic rušila. Sem náležejí stavební řády pro Černovice ze 7. prosince 1869 (§ 59) a pro Celovec z 9. února 1872 (§ 59), jež nedovolují stavbu, která by ulici patrně hyzdila, dosavadní stav. řád pro Vídeň ze 17. ledna 1883, jehož § 22 má podobné ustanovení, pro Slezsko z 2. června 1886, jehož § 23 jest podobný § 34 Praž. stav. ř., pro Solnohrad z 2. dubna 1886, jehož § 54 obsahuje obdobná ustanovení v § 78. brněnský stav. ř., pro Prahu a předm. z 10. dubna 1886, jehož § 34 přikazuje, že má býti přihlíženo k tomu, čeho vyhledává krasocht*) a že může stavební úřad odepříti také povolení ku stavbě, kterou by náměstí, třída neb ulice patrně se zohyzdila; pro Brno, Olomouc, Jihlavu a Znojmo z 16. června 1894, jehož § 78 nařizuje, že, činí-li více budov společně zevnějškem svým architektonický celek, nesmí při opravách neb obnovách jejich býti porušena jednota ve façadách.

3. Do třetí skupiny počítám stavební řády, jež hledí k tomu, aby

*) Z tohoto slova bylo by lze souditi, že pražský stav. řád náleží do skupiny třetí. Avšak pro neúplnost, nedostatečnost a částečnou nejasnost tohoto ustanovení, jež zavinilo nynější volnou praxi pražského stavebního úřadu, počítám jej do skupiny druhé. Vždyť po té stránce jest zajisté přísnější i brněnský st. ř., ježto ustanovení § 78 dá se užíti pro veřejná prostranství, kde skupina budov jest postavena ve stejném slohu, neboť tu musí každá oprava i obnova pouze v témže slohu býti vykonána.

každá stavba vyhověla požadavkům esthetickým. Sem náležejí stav. řád pro Stuttgart z 15. července 1874 dle jehož § 65 smí se na náměstích a ve hlavních ulicích zřizovati jen takové budovy, které odpovídají významu jich a mají přiměřenou architekturu, dále stav. řád. pro Krakov z 10. září 1883, dle jehož § 21 musí façada odpovídati zásadám esthetickým a architektonickým, pro Terst z 18. srpna 1888, kde v § 8 jest nařízeno, že při stavební komisi má se zkoušeti, vyhovuje-li plán požadavkům esthetickým, pro Milán z 22. února 1889, jenž v čl. 42, 43, 51, 54, 55 a ve zvláštním vysvětlení ku čl. 102 obsahuje velmi mnohá ustanovení, která přísně šetří esthetických ohledů při úpravě nových budov, a jenž v čl. 52 zakazuje bez zvláštního svolení znovuzřizování dosavadní façady, pro celé Bavory mimo Mnichov*) z 31. července 1890, dle jehož § 67 má při stavbách a značných opravách vůbec hleděno býti k požadavkům krasochuti, a pro Trident z 24. května 1896, jenž v § 10 připouští, aby se povolení ke stavbě odepřelo i z toho důvodu, uzná-li se, že zevnějšek budovy má nehezký ráz nebo že hyzdí prostranství, a jenž v § 53 nařizuje, aby znaky, nápisy, výkladní skříně atd. přispůsobovaly se architektonickému rázu a byly vhodně umístěny.

4. Konečně do čtvrté skupiny počítám stavební řády, jež vedle esthetického vzhledu nových částí chrání i historický ráz starobylých památek umění stavitelského, a jež zpravidla dohled nad šetřením požadavků krasochuti svěřují zvláštnímu odbornému sboru (umělecké komisi). K těmto stav. řádům, o nichž třeba podrobněji pojednati, náležejí:

a) Stavební řád pro Lvov z 21. dubna 1885 dle jehož § 23 façady domů nesmí odporovati dobrému vkusu a na façadách starožitných budov, které mají uměleckou neb archeologickou cenu, aneb které jako památné by měly býti ušetřeny, nesmějí býti bez povolení stavebního úřadu vůbec činěny změny;

b) stav. ř. pro Dalmacii z 15. února 1886, jehož §§ 62—64 stanoví, že v každém městě může býti dle ustanovení zastupitelstva obecního zřízena umělecká komise, jež musí býti dotazována vždy, jedná-li se o nové stavby neb opravy zevnějšku budov veřejných i soukromých, o vnitřky kostelů, divadel, o úpravy zahrad, hřbitovů i o úpravu dosavadních a nových náměstí i ulic, a jež má i další důležitá práva (viz stať V. o umělecké komisi).

c) Stav řád pro Francii z 30. března 1887 týče se jak zachování budov, tak i předmětů movitých a nálezů. Dle tohoto zákona musí býti zachovány všechny nemovitosti, které k návrhu zvláštní komise, zřízené při ministerstvu veřejných prací a krásných umění dekretem ministerským zařaděny byly do seznamu budov, jež mají býti udrženy. Do seznamu toho mohou býti bez výjimky zařaděny historicky důležité a umělecké nemovitosti patřící státu a departementům, obcím, veřejným korporacím, avšak nemovitosti náležející soukromníku buď s jeho souhlasem anebo jsou-li k tomu účeli vyvlastněny. Stát však značně přispívá k udržení takových památek, soukromníkům náležejících, tak že mnohdy ani není třeba vyvlastnění. Nemovitost v seznamu tomto

*) Pro Mnichov samý platí zvláštní stav. řád. Viz skupinu čtvrtou.

zařaděná může pouze za souhlasu ministerstva veřejných prací a krásných umění býti zbořena, upravována neb přestavěna. Dle provádějícího nařízení k tomuto zákonu náleží mezi práce, ku kterým je třeba svolení ministerstva, též malby na zdích, obnovení starých maleb, oken, dále práce, jež předmět zvětšují, uvolňují a ochraňují i jiné práce, které by mohly změniti část památky nebo stížiti její zachování, zřizování, jakož i přestavba budov souvisících.

d) Stav. řád pro Řím z 14. února 1887, jenž v čl. 19. nařizuje, aby budovy, jež mají zvláštní ráz umělecký a historický, a jichž udržení nezbytně jest nutno, byly v zájmu veřejném sestaveny ve zvláštní seznam jenž péčí obce ve shodě s komisí stavební, s komisí archeologickou a s ministrem veřejných prací ve třech měsících od vydání stav. řádu zhotoven býti musil, a jenž dále v čl. 20. naprosto zakazuje v těchto budovách prováděti jakékoliv práce, jimiž se mění účel jich neb části jejich, neb ohroziti jakýmkoliv způsobem jejich stálost, a zákaz ten rozšiřuje též na zvyšování jich, na změny fasad, ba i na vnitřky budov, dvory jejich a jiné příslušenství, jsou-li tu ozdoby, jež mají cenu uměleckou a historickou, a konečně v čl. 21. v případě výjimečného povolení některých takovýchto prací žádá, aby toto povolení stavebního úřadu bylo schváleno ministerstvem.

e) Stav. řád pro Florencii z 20. prosince 1887, jenž v čl. 2. zakazuje, aby při budovách, které jsou významné pro svou architekturu neb pro historické památky, byly na fasadách činěny jakékoliv změny bez povolení stavebního úřadu, který se dříve musí poraditi s komisí pro zachování památek, a v čl. 4. přikazuje, že při provádění, zvýšení a opravách nových staveb musí býti zjištěno, že práce ty budou ku ozdobě města.

f) Dle nařízení, vydaného magistrátem města Norimberku z 8. srpna 1892, jež byvši schváleno vládou pro kraj Středních Franků, má všeobecnou závaznost, musí při nových stavbách neb přestavbách blíže starých opevnění města a hradu*), žádá-li tak stavební úřad, býti vzat zřetel ke slohu, rázu a potřebě těchto starých památek, a jest ustanovena stálá komise umělecká (»Kunstausschuss«), která bdí nad tím, by starobylý ráz města nebyl porušen a která v každém případě podává své zdání stavebnímu úřadu, jenž též jejího hlasu vždy pečlivě dbal a jak skutečnost dokazuje, mělo zařízení to účinný vliv na zachování starých památek.

g) Stav. řád pro Mnichov z 29. července 1895, dle něhož v § 83. k novým stavbám a změnám fasad na starých budovách v některých ulicích, jež jsou vyjmenovány, jakož i k pracím těmto v okolí budov, náležejících králi, neb budov určených k účelům vědeckým neb uměleckým, jakož i staveb monumentálních jest třeba královského schválení**)

*) Dle ustálené praxe vztahuje se toto ustanovení na celé vnitřní město.

**) Dle poznámky, kterou původce tohoto stav. ř. vrchní purkmistr z Borschtů svém vydání stav. ř. mnichovského uvádí, bylo ustanovení toto přijato z důvodů estetických a má za účel zameziti stavby, které sice jinak vyhovují předpisům, které však nehodí se k rázu ulice. Zajisté jest však účelem toho ustanovení hájiti i staroby vzhled ulic a historické památky.

a jenž v § 67. nařizuje, aby při nových stavbách a opravách vůbec bylo hleděno k požadavkům krasochuti.

h) Osnova vídeňského stav. řádu z r. 1895, která v § 17. ustanovuje, že při vytčení průčelných čar třeba uvážiti též esthetické utváření, že veřejná prostranství mají se projektovati tak, aby k dosavadním poměrům vzat byl jak možno nejbedlivější zřetel, i aby šetřeny a uplatněny byly umělecké a historické památky, a že i tehdy, zřizuje-li se dvůr směrem k prostranstvím, musí v první řadě býti hleděno k požadavkům vkusu, a v § 70. uděluje obci právo, vydati na základě upravovacího plánu nařízení pro konstrukci a zevnějšek budov, aby veřejným prostranstvím byl dán a zachován jednotný ráz, a zakazuje, aby na veřejných prostranstvích byly zřizovány budovy, které by prostranství ta hyzdily, aneb které odporují jejich rázu.

Porovnáme-li tyto stavební řády ve třetí a čtvrté skupině s dosavadním pražským stav. řádem, seznáme, jak daleko pokročila jiná zákonodárství ve směru tom, a jak nedostatečná jsou ustanovení našeho stavebního řádu.

Proto byly již několikráte podány návrhy na zdokonalení pražského stav. řádu. Důvodová zpráva (str. 74—76) zmiňuje se o těchto návrzích:

1) o původním návrhu, jejž podala komise zvolená pražskou radou městskou ku opravě stav. řádu, a jenž v příčině starobylého a uměleckého rázu obsahoval změny § 2., 24., 34. a 73. nynějšího zákona. Změny ty byly: a) aby k § 2. o plánech polohy byl připojen odstavec, dle něhož má býti při každém regulování hleděno také k tomu, aby památky historicky neb umělecky důležité nebyly ničeny, jakož i k tomu, aby zvláštní historický, umělecký a malebný ráz jednotlivých skupin budov neb ulic byl zachován; b) aby v § 24., jednajícím o povolení ke stavbě, bylo výslovně prohlášeno, že povolení toho jest třeba ke zbourání dosavadních staveb neb jich částí, jakož i k tomu, aby mohly býti z budov odstraněny předměty umělecké, jako sochy, kašny, studny a pod.; c) aby v § 34. shora uvedeném bylo nařízeno, že úřad stavební může odepříti povolení ke stavbě, která nevyhovuje krasochuti, že může nařídíti opravu průčelí, je-li na odpor ohledům esthetickým a že může býti povolení ku přestavbě neb změně façady učiněno závislým na tom, aby stavebník zachoval za náhradu jemu poskytnutou ráz façad historicky neb architektonicky důležitých, při čemž stavební úřad má býti povinen vyžádati si zdání konservatora; d) aby ku § 73. jednajícímu o výškách budov a patrech, byl připojen dodatek, že pro některé části města může býti stanovena maximální výška budov a určitý počet pater, by budovy nové nebyly na újmu rozhledu na památná stavení neb na malebné části města.

2) O návrhu podaném r. 1895 spolkem architektů a inženýrů v království Českém společně s Uměleckou Besedou radě městské ve příčině úpravy Staroměstského náměstí a šetření starobylého rázu Prahy.

3) O pamětním spise Pražského klubu, jehož návrhy z velké části byly přijaty v pozdější návrh obce Pražské, a jimiž bylo žádáno: a) k § 2., aby byl zachován byl též ráz okolí jednotlivých skupin domů a byly zákonem vytčeny části města, kde zvláště jest třeba zachovati ráz jich a

památky jejich; b) k § 3. aby byl připojen dodatek, dle něhož při zhotovení polohopisných plánů má byti vzat zřetel na budovy v § 2. jmenované, na jich průčelí i siluetu i k tomu, aby docíleno bylo nových projektů; c) k § 24. stejné změny, jaké navrhuje obec Pražská; d) k § 25., aby každá změna façady byla považována za podstatnou opravu; e) k § 34., aby stavební komisse při přestavbách hleděla k tomu, aby pokud možno byly zachovány façady památné, aby v částech pak, jež v návrhu k § 2. výslovně jsou vytčeny, byly původní jich tvary přesně zachovány, jakož aby bylo pamatováno na to, aby štíty, znaky a pod. jednotlivé domy zvláště označující byly dle možnosti do průčelí znovu pojaty; f) k § 73. stejné změny, jako obec Pražská; g) k § 126. (jenž jedná o stížnostech) aby byl připojen dodatek, dle něhož má se při zemském výboru zříditi poradní sbor pro zachování uměleckých a historických památek, jehož zdání má sobě vyžádati stavební úřad, jedná-li se o zachování budov, předmětů a částí města historicky neb umělecky důležitých aneb malebných.

4) O dalším návrhu obce Pražské, podaném dne 23. února 1897 na základě usnesení umělecké komise, v němž se domáhá obec Pražská těchto změn: a) k § 2. navrhuje týž dodatek, jako Pražský klub; b) k § 24. žádá, aby mezi předměty umělecky neb historicky cenné, k jichž odstranění jest třeba povolení stavebního, byly vřaděny též mříže; c) k § 29. žádá, aby plán stavební obsahoval též všechny pro vzhled ulic důležité části budov, jako štíty sousední budovy převyšující, průčelí křídel domů, věží atd.; d) při § 30. žádá totéž pro plány polohopisné a navrhuje, aby façady byly naznačeny v měřítku 1 : 50 skutečné velikosti; e) při komisionálním řízení dle § 34. má býti přihlíženo k tomu, čeho vyhledává krasochut a ladný vzhled města; stavební úřad má míti výslovné právo, nařídíti opravu plánu průčelí neb jiných pro vzhled ulice důležitých částí budov, když tyto jsou na odpor ladnému vzhledu prostranství; f) k původnímu svému návrhu na změnu § 73. připomíná, že obmezení nebo upravení výšek stavby má se týkati též střech jejích.

5) Konečně zabýval se s touto otázkou ještě okresní výbor na Smíchově, který žádá, aby upravovacím plánem bylo přihlíženo též ku zachování důležitých památek a starého rázu města.

Jak důvodová zpráva (str. 85.) uznává, byl podanými návrhy a ustanoveními různých řádů stavebních dán zemskému výboru široký základ k úvahám, jaké předpisy pro zachování starých památek, rázu i esthetického utváření města měl by v osnově navrhnouti.

Co do obsahu a rozsahu budoucích ustanovení směřuje stanovisko zemského výboru k tomu, »zachrániti dle možnosti od zkázy vše, co jest vynikající ceny historické a umělecké, uchovati vzácný ráz některých částí měst a vytvořiti v nových částech jejich to, co vyhovuje požadavkům dobrého vkusu«.

Osnova proto považuje za nutné zjistiti především vše, co má tuto »vynikající cenu historickou a uměleckou.« K tomu účelu nařizuje v § 65 aby pořízen byl zvláštní seznam, do něhož mají býti pojaty »budov a jiné památky, jako sochy, pomníky, kašny a pod., které jsou umělecky významny aneb umělecky vynikají.« Seznam ten má sdělati staveb

úřad, vyslechnuv uměleckou komisi, neb, kde jí není, odborníky, a má jej předložiti zemskému výboru, jenž dříve než jej schválí, má vyslechnouti mínění c. k. místodržitelství. Seznam tento má býti sdělán i schválen v době jednoho roku po vydání tohoto zákona a vyhlášen v zemském zákonníku.

Toto ustanovení jest tedy podobné ustanovením římského řádu stavebního z r. 1887 a francouz. stav. řádu z téhož roku, kde velice se osvědčilo. A ježto ke zhotovení takového seznamu pro nesmírný počet historických památek římských byla vykázána pouze doba tří měsíců, lze zajisté právem očekávati, že podobný seznam pro Prahu ve lhůtě jednoho roku může býti pořízen. Osnova stanoví tuto lhůtu pro sepsání a schválení, a proto mám za to, že asi zemský výbor po vydání stav. řádu sám určí obcím přiměřenou lhůtu, do které musí seznam ten předložiti tak, aby zemský výbor si mohl mínění místodržitelství opatřiti a seznam v čas schváliti.

Zhotovení tohoto seznamu má dalekosáhlý význam. Neboť dle § 66. osnovy, jest ke každé změně budov nebo k odstranění památek v seznamu uvedených třeba svolení stavebního úřadu, jenž dříve musí »vyslechnouti« uměleckou komisi, nebo kde jí není, odborníky, a dále jest třeba, »aby zemský výbor s dotyčným rozhodnutím stavebního úřadu souhlasil«. Takovéhoto svolení stavebního úřadu a souhlasu zemského výboru jest dle osnovy třeba: 1. činí-li se na budovách v seznamu uvedených nebo na příslušenství jich změny, k jichž provedení třeba jest povolení stavebního úřadu, 2. provádějí-li se na těchto nemovitostech pouze opravy, a změny nepatrnějšího druhu, které jinak dle § 63. mají se toliko oznámiti před prováděním.*) 3. mají-li z předních fasad neb jiných průčelí jich, ze dvorů a chodeb jich malby, sochy, mříže a podobné předměty býti odstraněny.

I k opravám, jež jinak dle § 64 vůbec ani ohlášeny býti nemusí,**) jest v tomto případě třeba vymoci si aspoň povolení stavebního úřadu. (Schválení zemsk. výboru tu třeba není.)

Přeměny na těchto předmětech mohou býti povoleny jen z důležitých příčin, hlavně z příčin jich zachování. A tu má dle § 67 býti hleděno k tomu, aby co možná zachovány byly ve své podobě façady historicky neb umělecky památné, jakož i k tomu, aby štíty, znaky, znamení a pod., jednotlivé domy zvlášť označující byly pojaty znova v původním tvaru do průčelí, aneb, není-li to možno z esthetických příčin, aby části tyto byly pojaty do nové úpravy aspoň v rázu přibližně stejném.

Ustanoveními těmito vyhovuje osnova v podstatě požadavkům moderní doby, hlásající zachování starých památek.

Podkladem pro veškeru tuto činnost bude arci seznam oněch památek, jehož pořízení bude třeba věnovati zvláštní péči a píli. V Praze byly již v tom směru vykonány tak mnohé práce soupisné, jež nyní budou konati výborné služby.

*) Jsou to stavební změny neb opravy nepatrnějšího druhu, které nemají vliv na zájmy veřejné ani na práva sousedů.

**) Jsou to opravy, jimiž stavební předměty toliko v dobrém stavu mají býti zachovány a jimiž na stavbách nepovstane vůbec žádná změna.

Ačkoli shledávám stanovisko osnovy v tomto směru za správné, přece považuji za nutné dotčená ustanovení § 66 a 67 ve trojím ohledu doplniti.

1. Není totiž v § 66 zcela jasno, jakým způsobem jest třeba opatřiti si schválení zemského výboru k změnám na budovách, a předmětech, jichž uchování jest chráněno. Není zřejmo, mají-li strany napřed žádati u městského stavebního úřadu za svolení k těmto změnám a musí-li pak samy toto svolení předložiti zemskému výboru ke schválení, anebo je-li povinností stavebního úřadu, aby dříve než straně vydá povolení, sám předložil své rozhodnutí zemskému výboru ke schválení a teprve až toto schválení dojde, straně vydal povolení. Považuji tento druhý způsob za vhodnější, ježto jest rychlejší, a ježto se jím ušetří stranám výlohy podání k zemskému výboru, a mám za to, že jest nutno, aby zněním § 66 byl tento druhý způsob jasně vymezen.

2. Dále odporučuji, aby ve zvláštní ochranu byly pojaty též pamětní desky, ať pocházejí z kterékoliv doby. Neboť každý skoro vlastník vzpírá se tomu, aby dal do knih pozemkových vložiti povinnost trpěti desky na domě, obávaje se, že by takovéto v knihách vyznačené »břemeno« mohlo míti vliv snad na cenu domu. A pak jest vždy možno, že osoba, na kterou později vlastnictví přejde, dá zejména při opravě nebo přestavbě domu desku odstraniti a vzpírá se jejímu opětnému osazení. Toto nebezpečí právě nutno zcela předejíti, a sice zřejmým ustanovením zákona, neboť i pamětní desky jsou zajisté památky, jichž zákonná ochrana jest zcela odůvodněna. Nemyslím, že by takovéto ustanovení zákona, chránící desky pamětní stěžovalo jich osazení, ježto by se vlastníci zdráhali dáti k tomu svolení, neboť ustanovení to směřuje hlavně oproti pozdějším vlastníkům, ježto osobu, jíž dům náleží v době přítomné, lze snadno pohnouti, aby dala svolení k umístění desky.

3. Ochrana, kterou poskytuje osnova památkám uměleckým, jest potud kusá, že není ustanoveno, jak bude zakročeno proti tomu, kdo památku historickou v seznamu chráněných předmětů pojatou, ku př. nějakou sochu, zúmyslně poškodí. Arci obsahuje § 200 osnovy*) předpis o trestech, avšak znění toto není úplné a lze § toho ve spojení s § 66 použíti leda v případě poškození při stavbě se sběhnuvšího, a proto bylo by záhodno, přísné tresty ustanoviti na každé zúmyslné porušení chráněných oněch památek.

Osnova nového stavebního řádu chrání tedy plnou měrou ustanoveními pronikavými historický ráz obce, a nedovoluje porušení starých památek.

Avšak i při budovách, jež nejsou pojaty do seznamu historických památek, ukládá osnova v § 68 stavebnímu úřadu za povinnost, bdíti nad tím, aby přestavbami, přístavbami a podstatnými opravami »nebyly ničeny historicky aneb umělecky důležité fasády a všeliké jiné památky.

*) § 200 praví totiž: Pro přestupky ostatních ustanovení (§ 199 jedná o trestech na hrubé porušení určitých předpisů stav. řádu) staveb. řádu i rozkazů na základě a v mezích jeho vydaných budiž potrestán, ten kdo provádí stavbu, dále stavební a dělníci, pokud mají vinu . . . pokutou od 20 do 400 korun, aneb, nemohou-li platiti vězením od 2 do 40 dnů.

aby nebyl rušen výhled na malebné části města, jakož i nad tím, aby byl zachován zvláštní historický, umělecký a také malebný ráz veřejného prostranství a jich okolí.«

Stavební úřad jest dle § 69 oprávněn, »vyslechnuv uměleckou komisi, aneb kde jí není, odborníky, vydati bližší všeobecná ustanovení pro budoucí úpravy všech dosavadních i nových veřejných prostranství za tím účelem, aby byl udržen anebo zjednán jim ladný architektonický ráz«.

Ustanovení tato, k jichž platnosti třeba schválení zemského výboru, musí býti veřejně vyhlášena.

Konečně obsahuje § 70 zajímavé ustanovení, jež vlastně náleží do další IV. stati tohoto článku, jež však k vůli úplnosti též zde uvádím. Předpisuje totiž: »Uzná-li stavební úřad z ohledů esthetických, že façada nějaké budovy, zřízené před prohlášením tohoto stavebního řádu, odporuje starobylému anebo ladnému vzhledu okolí, může, vyslechnuv dříve uměleckou komisi, anebo, kde jí není, odborníky, nařídit přeměnu její.« K tomu dodává týž § dodatek vyhovující plně požadavku spravedlnosti: »V tomto případě jest však obec povinna provésti přeměnu na své útraty«.

Toť jsou ona důležitá ustanovení, jimiž osnova chce zajistiti krásný utěšený vzhled obce, a lze zajisté je s uspokojením vítati jako veliký pokrok proti dosavadnímu řádu stavebnímu. Zejména lze plně schvalovati, že chrání osnova též »výhled na malebné části města«, neboť i on *náleží* k celkovému dojmu uměleckému. A proto nutno si jen přáti, aby osnova byla brzy uzákoněna, a dlužno želeti, že se tak nestalo aspoň *několik* let dříve, aby se zamezily ony velké hříchy spáchané za platnosti nynějšího řádu stavebního. Vzpomínám zde jen protestů z poslední doby, kdy Umělecká Beseda marně protestovala proti porušení krásné vyhlídky na Mikulášský kostel na Malé straně stavbou Malostranské záložny, proti porušení velkolepého rozhledu na panoráma Hradčanské stavbou věžovitého domu Rožánkova. Však nynější stanovisko zemsk. výboru jest nám zárukou, že nezůstanou marny další kroky, jež Umělecká beseda učinila na ochranu zachování Pražských Benátek a na ochranu skály Vyšehradské, která dle projektu, o němž vážně již bylo jednáno, má býti znešvařena ochozem.

Proto lze zajisté s vřelým souhlasem vítati slova důvodové zprávy (*na str.* 15). »Nesmí se zapomenouti, že také ve všech dřívějších dobách činnost veřejnosti i soukromníků směřovala k tomu, aby zajištěn byl *městům* ráz díla uměleckého, že v tomto ohledu vytvořeno bylo mnoho, co působí obdiv nynějších generací. Nebylo by ovšem rozumno, prostě *nápodobiti* vše to, co činěno bylo v dobách starších, avšak zásada, která platila tu dříve, říditi se při úpravě měst i snahou vytvořiti úpravu po stránce estetické, jest zajisté správnou. Nehledí-li se k ní, vznikne město nové, jež nemá nic společného se starým, město, které podobá se úplně jiným novějším, město, které ztratilo své zvláštní kouzlo, svůj ráz po staletí zachovaný, město, jehož obyvatelstvo ztrácí cit pro domovinu, poněvadž mizí památky, na něž bylo uvyklo, mizí, co jest nerozlučitelnou součástí jeho pojmu o rodné obci.« (Příště dále.)

Po stuttgartském sjezdu.

II.

(Boj o taktiku a krise marxismu.)

Protivy, které se již léta vlekou vzhledem k taktickým otázkám, srazily se tentokráte neobyčejně prudce a ostře. Nebudeme unavovat čtenáře četnými jmény a podrobnými zprávami o jednání sjezdu, které bylo po této stránce, pokud nedošlo ku čtení Bernsteinova listu, velice nevěcné a velice osobní. Abychom označili rázem situaci, uvedeme dva výroky, z nichž nejlépe lze poznati ohromnou propast, která se rozvírá mezi názory radikálův a oportunistů. Prvý pochází od Dr. Rosy Luxemburkové, která hrála na sjezdu vedle druhé ženy, Kláry Zetkinové, úlohu nejostřejšího revolucionáře, takže se o ní Vollmar právem pronesl, že si myslí, jakoby každý násilný převrat musel mít socialistický charakter. Výrok ten zní: »Krátce a jasně musíme prohlásiti jako starý Cato: Jsem ostatně toho mínění, že tento stát musí být zničen.« A teď postavme vedle toho prohlášení, které učinil vůdce oportunistů poslanec Vollmar, když r. 1894 hájil své hlasování pro bavorský rozpočet: »Nechceme stát nechat rozpadnout, nýbrž chceme jej ve smyslu našich zásad organicky přetvořiti a dále o jeho rozvoji pracovati, nechceme stát zničit, nýbrž dobýt pro nás a pro lid.«

Celková nálada byla pro Vollmara. A právem. Vždyť nesouhlas mezi revolučními principy a oportunistickou taktikou jest již dávno rozhodován ve prospěch této i těmi, kdož snad ve Stuttgartě tleskali Dr. Luxemburkové. Kompromisní a oportunní taktika byla a musila být zahájena již tím okamžikem, kdy sociálně-demokratičtí poslanci vstoupili na půdu říšského sněmu. Proto jest velmi podivno, když t. zv. radikálové odmítají před massami za každou cenu nynější třídní stát, ale při tom se ani na okamžik nerozmýšlí jít do jeho nejtřídnějšího orgánu — do sněmu, a pracovat tam ve prospěch svých voličů. Tu je přece možno pouze jediné rozhodnutí: buď to či ono, nikdy však obojí zároveň. Proto oportunní většina již dávno správně rozhodla, že jest lépe získat pro dělnictvo oportunismem výhody, než ponechat je jeho osudu a mluvit mu hlučně o revolučních principech — a šla do parlamentu i jinam, vstupujíc tak na půdu dnešního řádu. Proto se také oportunism v německé sociální demokracii stále vzmáhá, ač není ani se strannického stanoviska příčiny k obavám, jež lze vycítit ze slov Fr. Modráčka, jimiž shrnuje v Akademii (III. 107.) své úvahy o stuttgartském sjezdu: »Oportunistický směr ve straně nabývá čím dále tím větší převahy nad principielním stanoviskem; některé lapidární zásady nauky marxistické počínají se opouštěti; strana odmítá své staré negativní opoziční stanovisko a akcentování »konečného cíle« vyvinujíc se ve stranu praktické práce v dnešním státě a za dnešní nacionální výroby; počíná přecházeti ze strany mezinárodní ve stranu nacionální; stává se přístupnější vyšším lidovým třídám a tím jest na cestě pozvolného opouštění rozhodného třídního stanoviska.« Tolik jest však jisto, že výslední tón, kterým vyzněl stuttgartský sjezd, jest protirevoluční, zjev, který nemůže nikoho překvapit, kdo pozoruje vývin německé sociální demokracie v několika posledních létech.

Německá sociální demokracie byla s počátku stranou výlučně revoluční. Její revolucionism měl základy ve skutečných poměrech i v theorii. Materiál straně dodávaly neuvědomělé a neorganisované massy, které jsou již samy sebou prvkem revolučním; revolučnost jejich sesiluje se ještě okamžikem, kdy prvá vlna emancipační narazí na jich řady, kdy se začnou sčítat a kdy se v nich začne probouzet vědomí síly a moci. Moc je vždycky lákava pro instinkty množství a revoluce zdá se býti massám nejjistější cestou k moci. Kalkulují velmi prostě: vidí, že jsou utlačeny a že jsou v bídě udržovány mocí, že každý jejich pokus zlepšit si své postavení potlačí se násilím — a tak vidí v moci a v násilí také zbraň pro sebe. Stát organisovaný na principu násilí dává jim k tomu příklad, který působí tím spíše, když se jim násilí odporučuje i jich vůdci intelektuálnými.

Takovým vůdcem byl Marx. Byl politický revolucionář a terorista. V »Neue Rheinische Zeitung napsal roku 1848: »Krvavé porodní bolesti nové společnosti lze zkrátiti, zjednodušiti a zkoncentrovati pouze jediným prostředkem — a tím jest revolucionářský terorism.« A v komunistickém manifestu stojí věta: »Komunisté opovrhují tím, aby své názory a záměry zatajovali. Prohlašují odkrytě, že jich cílů lze dosíci pouze násilným převratem všeho dosavadního řádu společenského. Ať se panující třídy třesou před komunistickou revolucí. Proletáři v ní nemají co ztratit, leda své okovy. Mohou však získat světa.«

Ale pomalu nadcházel obrat, který byl formálně dokončen r. 1895, kdy Engels vydal svůj úvod k Marxově spisu »Třídní boje ve Francii.« *Tam* se Engels revoluce zřekl — mluvím, jak patrno, dosud stále jen o násilné revoluci politické — a postavil proti revoluci parlamentarism. *Tím* ovšem není řečeno, že by politická revoluce nebyla vůbec možnou, ale jde o to neorganisovat revoluce úmyslně a neprovokovat brannou moc. Tomu se má dělnictvo vyhnout, poněvadž má novou, mnohem mocnější a hroznější zbraň — všeobecné hlasovací právo.

Tedy názor, který byl pokud se týče parlamentu prováděn v praxi již dávno před rokem 1895. Ale pouze pokud se týče parlamentu. Vůči massám se zachovává stále ten starý revoluční tón, bůh ví z jakých příčin. Nemám tu na mysli nějaký ten »sociálně-revoluční pozdrav«, který se časem tu a tam vyskytne, ale je v tom jistá neupřímnost, když se v tisku stále akcentuje »revoluční« strana sociálně-demokratická a p. Tím se vnáší do mass pouze zmatek a zbytečné a škodné rozčilení. *Zajímavé* po této stránce je na př. rozšiřování známé Dorée-ovy Marseillaisy. Stanovisko proti vojsku a militarismu — a tento obraz!

Ale dosti. Stačí nám, že kombinace s násilnou politickou revolucí byly zásadně zamítnuty. Tento krok však nemohl a nesměl zůstati osamocen. Strana tak hospodářská a sociální musila zrevidovat svou taktiku nejen vůči poměrům politickým, nýbrž hlavně vůči poměrům hospodářským a sociálním. Počátek k tomu byl učiněn na stuttgartském sjezdě Bernsteinem, který v dopise zaslaném na sjezd z Londýna formuloval krátce své názory hájené již před tím serií článků uveřejňovaných v Neue Zeit. Co Engels učinil s revolucí politickou, učinil tři roky po něm Bernstein s revolucí sociální. Jeho dopis jest pro vývoj so-

ciální demokracie tak důležitý, že z něho nejdůležitější část uvedeme, již proto, že se k němu a k brožuře, kterou Bernstein slíbil vydat, připojí asi velmi živá diskuse. Bernsteinovy vývody jsou v hlavních rysech následující:

»Vystoupil jsem proti názoru, že se nalézáme před brzkým shroucením měšťácké společnosti, že taktika sociální demokracie musí být určována resp. činěna závislou na očekávání, že nadchází velká sociální katastrofa. Přívrženci této theorie o katastrofách opírají se v podstatě o vývody »Komunistického manifestu«, ale neprávem. Neboť komunistický manifest se mýlil předně co do času, kdy se dokoná vývoj společnosti směrem od kapitalismu k socialismu, a po druhé i co do způsobu, jakým bude tento vývoj pokračovat. »Přiostření společenských poměrů neudálo se tím způsobem, jak to líčí Manifest. Zatajovati to jest nejen beze všeho užitku, ale i nejvýš pošetilo. Počet majitelů se nezmenšil, nýbrž zvětšil. Ohromné zvětšení společenského bohatství není provázeno ubýváním kapitalistických magnátů, nýbrž přibýváním kapitalistů všech stupňů. Střední vrstvy mění sice svou povahu, ale ze společenské stupnice nemizí.«

»Koncentrování průmyslové výroby neděje se ještě ani dnes vesměs se stejnou silou a rychlostí. Ve veliké části výrobních odvětví se sice potvrzují všechny předpovědi sociálně-politické kritiky, ale v jiných odvětvích se tato kritika dosud neosvědčila. Ještě volněji postupuje koncentrační proces v zemědělství. Statistika ukazuje neobyčejné rozčlenění živností a žádná jich skupina nevykazuje tendence k zahynutí. Skutečnost tuto nelze odčiniti významnými změnami ve vnitřní struktuře jednotlivých živností a v jich vzájemných vztazích.«

»Co se týče poměrů politických, vidíme, jak privilegia kapitalistického měšťáctva ustupují ve všech pokročilých zemích krok za krokem zřízením demokratickým. Pod vlivem těchto a puzena stále mocněji ožívajícím hnutím dělnickým vznikla společenská protiakce proti vyssavatelským tendencím kapitálu, která postupuje dnes ještě sice váhavě a nejistě, ale přece jest již zde a rozšiřuje svůj vliv stále na více oborů hospodářského života. Dělnické zákonodárství, demokratisace obecních správ a rozšíření jich pracovního oboru, zbavení odborových organisací a družstev všeho zákonného omezování, zřetel na dělnické organisace při všech pracích, které jsou zadávány veřejnými úřady — to vše jsou známky tohoto stupně vývoje.«

»Čím více se však politická zřízení moderních národů demokratisují, tím více se zmenšuje nutnost a příležitost velikých politických katastrof.« Bernstein uvádí výše uvedený názor Engelsův a pokračuje: »Kdo jeho vývody podepíše, nesmí být překvapen prohlášením, že sociální demokracie, místo aby spekulovala na veliké shroucení společnosti, má dělnictvo politicky organisovati a vychovávati k demokracii, že má ve státě bojovati za všechny reformy, které jsou způsobily, aby jimi bylo dělnictvo povzneseno a stát přetvořen ve smyslu demokracie. K dobytí politické moci jest však zapotřebí politických práv a nejdůležitější taktická otázka, kterou má německá sociální demokracie zatím řešiti, jest ta, jak nalézt nejlepší cestu k rozšíření politických a živnostenských práv německého dělnictva.«

Jak vidět z prvé části těchto úvah, nejedná se již jen o taktiku, nýbrž o principy. Bernstein v tomto dopise a ve dřívějších svých článcích kritisuje základní zásady učení Marxova a kritika jeho dopadá pro Marxe nepříznivě. A Bernstein není osamocen, celá řada jmen jde s ním, a kritika neomezuje se již jen na učení hospodářské. Bernstein mluví ovšem nejrozhodněji, tak rozhodně, že odpůrce jeho Plechanov v Sächsische Arbeiterzeitung napsal: »Jest nám svým čtenářům veřejně prohlásiti, že jedná se nyní o to: Kdo má kým býti zahrabán, zdali sociální demokracie Bernsteinem, nebo Bernstein sociální demokracií.« Čili jinak řečeno, Bernstein se vyhazuje ze strany. I Kautský, jemuž připadl ve Stuttgartě úkol názory Bernsteinovy vyvrátiti, byl nucen doznati v Neue Zeit, XVII. I. 220: »O tom není již pochyby, že hospodářský a politický život počal v posledních dvou desítiletích vyvíjeti rysy, jež v době sepsání našich základních spisů, především »Komunistického manifestu« a »Kapitálu,« ještě byly ukryty. Nové prozkoumání a revise našich představ stala se následkem těchto událostí nutnou a nebude se při tom jednat o nic menšího než o správnost našeho programu a nejen naší taktiky.«

Tedy krise marxismu. Zatím se jedná většinou jen o poměrech hospodářských, ale krise sahá mnohem hloub, dotýká se přímo filosofických a sociologických základů celé budovy. To poznal a dokazuje prof. Masaryk ve svém nejnovějším spise »Sociální otázka«, jehož největší význam vidím v tom, že přesvědčivě a důrazně ukazuje, že socialism neznamená jen hospodářskou organisaci společnosti, nýbrž že jest úplným názorem na život. »Socialism otázkou jen hospodářskou není a nikdy nebyl . . Vynikající socialisté sami socialism po stránce theoretické vždy prohlašovali za úplný a nový názor na svět, po stránce praktické za úsilí o nový řád společenský . . Problemy socialismu jsou po výtce otázkou filosofickou: dnešní socialism svou praxí a svou theorií každého nutí k revisi své filosofie a svého života. Socialism je dnes crux našeho vědění, vědomí a svědomí.« (Sociální otázka p. 2.)

Jaká jest to filosofie a jaký názor na život, dovídáme se z této knihy, v níž autor vykládá velice zevrubně učení socialistických theoretiků, hlavně Marxa a Engelsa, dospívaje na konec k závěru, že v marxismu nadešla krise vědecká a filosofická: »mladší marxisté přeměňují a opouštějí učení Marxovo a Engelsovo: vzdávají se materialismu metafysického; vzdávají se materialismu historického; opouštějí Marxovu theorii hodnotní; uznávají, že kapitalistický vývoj nevede k té proletarisaci, jakou dovozoval a očekával Marx; o kommunismu počíná se mezi mladšími soudit velmi střízlivě; opravuje se theorie o původním zřízení rodovém, opouští se učení o národnosti; také v otázce náboženské a ethické projevují se názory nové; na konec opouští se taktika revoluční. To, tuším, je značná řada problemů a nikoli problemů vedlejších.« (Sociální otázka, 695.)

Část těchto problemů formuluje ve své nejnovější knize také Bernstein.

Státní právo či cislajtanismus?

Napsal Dr. Luboš Jeřábek.

(Dokončení.)

Třeba tudíž předem oba programy, navzájem porovnati, dříve než promluvíme o poměru ohou k českému státnímu právu. Účelem obou jest rozsahem, vlivem i následky svými obsáhnouti veliká teritoria tohoto tohoto státu a to u prvejšího celé teritorium nynější říše rakousko-uherské, tedy i země zalitavské, u poslednějšího pak rozlohu veškerých království a zemí na radě říšské zastoupených.

Jsou to tedy oba programy dosahem svým daleko expansivnější, nežli jest dosahem svým t. zv. státní právo české, jehož konečným cílem jest restituce práv a větší či menší samostatnost teritoria zeměpisně daleko obmezenějšího, totiž pouze zemí koruny sv. Václava. Však i celou tendenci svou ba i úkolem který si vytkli oba tyto výše zmíněné programy mají mnoho nepopíratelných podobností.

Neboť úkolem i konečným cílem obou jest zabezpečení vlivu na osudy této říše i těm národům, jichž práva byla dosud neváženа a šlapaná, a jimž po právu a spravedlnosti náleží.

Tedy slovanským národům této říše, zejména politicky nejvyspělejším jeho skupinám, nyní české a polské, a těm národům neslovanským, s nimiž spojovaly je až dosaváde podobné interesy politické. Naproti tomu ale musíme konstatovati, že v zásadním podkladu svém, tedy v skutečné podstatě své jest mezi oběma programy značný rozpor.

Velikolepá v koncepci své idea Palackého nesla se také za velikým cílem. Chtěli přetvořiti totiž celé tehdejší absolutistické Rakousko, tedy i země nyní zalitavské bez ohledu na historická práva*) a zvláštní postavení některých jeho království a zemí v nový ve všem moderní, čistě federativní stát, v němž mělo dostati se jeho rovnocenným národům stejného práva, stejné spravedlnosti a rovnoměrných podmínek, ku rozvoji jich individuelní národní bytosti a utěšenější budoucnosti. Žádný z národů jeho neměl býti inferiornějším, žádný superiornějším, žádný politickým podruhem a podnožem druhého. Toliko přirozené majoritě národů slovanských mohlo postupem času a nenáhlým vývojem dostati se při úplné integritě práv ostatních narodů minority poměrně většího vlivu na záležitosti státní.

Byla to idea stejně velikolepá, jako naskrze ethická a ve všem umravněná a v době, kdy byla hlásána — blízka svému uskutečnění**)

Provedení veliké idey své očekával Palacký od nové říšské ústavy, jež měla býti vyhlášena vzdor zvláštnímu jich postavení i pro země koruny

*) Jež státníky doby absolutistické byla proto respektována, že úzce souvisela jednak s rodnými tradicemi samého císařského domu, na druhé straně pak tvořila podstatnou část jeho výsostních praerogativ.

**) Ku konci prvé polovice roku 1848 kdy schylovalo se ku slavnému sjezdu Slovanskému, v této době, kdy v Uhrách vše již vřelo a hlavní sídelní město ukázalo se býti tak nespolehlivým a dynastii, jež pro ně byla tolik učinila, tak nevděčným — tou dobou stály věci Slovanské neobyčejně příznivě a splnění spravedlivých přání národů těch zdálo se okamžikem krátké doby a veškery symptomy nasvědčovaly tomu, že je pevná naděje, že rozhodující přikloní se nejspíše myšlence federativního upravení říše rakouské. Viz ostatně článek »Slovanský sjezd« č. 24 ročník VII.

české a uherské. Zejména v zemích poslednějších měla se státi vykoupením ohromné majority národů slovanských z odvislého postavení a úplné politické a národnostní poroby, jíž národové tito více než ostatní strádali. Než ústavy takto vytvářené národové rakouští v době té se nedočkali, místo ní udělena státníky rakouskými národům této říše t. zv. ústava oktroyovaná, jíž v zápětí přikvapil absolutismus, pod jehož olověnou tíhou pohasly na dlouhou dobu veškeré naděje, všechny ty krásné sny v lepší budoucnost.

Avšak program Palackého nebyl tím ztracen docela, neboť dalo se vším právem očekávati, že alespoň v budoucnosti dojde svého splnění, totiž v době, kdy Rakousko vrátí národům svým opět volnost svého sebeurčení.

Avšak ani říjnový diplom nesplnil více tyto naděje, a prohlášením ústavy prosincové ze dne 21/12. 1867, jakož i vyrovnáním uherským, jež mělo v zápětí definitivní rozdělení této říše, naděje tyto pohasly docela. Neboť idea Palackého byla koncipována na celý rozsah říše, měla posloužiti všem její národům, na nově vytvářené poměry novotvaru, jakým byla Cislajtanie, se naprosto nehodila. Přívrženci idey této stáli před novými těžkými poměry, před zcela novými, nevžitými ještě politickými útvary, jež vytvořila nová ústava, jež znamenala nový útisk majoritě národů rakouských! Nezbývalo skutečně než hleděti si sesílení a upevnění těžce ohrožené vlastní posice. Snahy po tomto upevnění nutně musily vésti a vedly k účinnějšímu akcentování státního práva koruny české, tedy programu, jehož ústava právě prohlášená byla naprostou a zásadnou negací, zároveň i programem, jenž stejně vylučoval i ideu federativního znovuvytvoření státu Rakouského, kteráž předpokládá, jak již bylo řečeno, spravedlivou sice ústavu, avšak ústavu všerakouskou, s níž státní právo české stejně jako uherské pro exklusivnost svoji nepochybně nedalo by se v soulad uvésti!

A také i kdyby dnes idea Palackého, tak, jak původně byla koncipována, pojata býti měla v program národů Rakouska, musilo by při eventuelním možném její realisování býti pomýšlenou předem nejen na změnu platné nyní ústavy, vyhlášené pro země a království v říšské radě zastoupené a to od samého základu — nýbrž i na radikální změnu v nynějším poměru k zemím zalitavským.

Šlo by tedy o proměny dalekosáhlé a pro soudného politika, který počítá se skutečnými poměry, na nemožnost téměř hraničící, akce jejíž dosahu nepředpokládalo by ani eventuelní realisování t. zv. státního právačeského. Neboť při zásadním a úplném provedení tohoto postulátu politického národa českého, tedy obyvatelstva koruny sv. Václavské, bez rozdílu jeho národnosti, byla by další existence či neexistence platné nyní či nějaké jiné ústavy pro ostatní země rakouské, její forma a principy věcí podstatně vedlejší.

Avšak i kdyby program tento vůči značným překážkám výše vylíčeným, obmezen býti měl toliko na území nynější Cislajtanie, i pak ještě nebylo by v dohledné době naděje i na pouhou možnost jeho uskutečnění — jednoduše proto, že program federace nemá dnes ve většině národů cislajtanských svých přívrženců.

Ani ti národové slovanští v této polovici říše rakouské bydlící, jichž zástupcové ještě na památném slovanském sjezdu v r. 1848 pro ideu federace tak nadšeně se zasazovali a ji za program svůj prohlásili, nejsou více stoupenci idey této!

Nejsou jimi ani volení zástupcové národa českého, neboť přijetí programu tohoto, — nehledě ani ku stanovisku jich státoprávnímu, jež přímo vylučuje historickým rázem svým myšlenku federativní — v důsledcích svých nutně vésti by musilo ku uznání oprávněnosti požadavků minority německé v t. zv. uzavřeném území, jež však jest zase v zásadním odporu s historickými právy a názory o nedílnosti království Českého.

Mezi přívržence programu toho nelze z příčin, jež níže budou vyloženy, považovati ani v Rakousku bydlící Poláky, tím méně pak dalmatské Chorváty, kteří rovněž jako Češi jsou státoprávníky, t. j. zastanci myšlenky znovuzřízení t. z. trojjediného království. Ba ani nikdo mezi katolickými Němci, jednoho z nejpodstatnějších činitelů nynější majority na radě říšské pro program ten se nenadchne. Neboť jen z těží mohli by se tyrolští stoupenci strany této nadále opírati požadavkům Italů tyrolských, pokud tyto týkají se vytvoření zvláštního správního území pro vlašsky hovořící obyvatelstvo oné země.

Zbývají jediní Slovinci, jež dnešního dne lze pokládati za přirozené přívržence programu federativního, na jehož základě žádají zřízení zvláštního správního území, skládajícího se z části jižního Štýrska, jižní části Korutan, pokud území tato jsou Slovinci obývaná, jakož i Gorice a zemí přímořských. Z rakouských Němců pak lze v posledním čase a to jen do jisté míry Němce v království Českém obývající, za federalisty pokládati.

Vzhledem k uvedeným skutečnostem překvapuje argumentace polemického článku 14. čísla »Pondělních listů« nadepsaná: »Ještě konec pohádky« v níž slovy: »Státoprávním jest dnes ovšem národ. Politikové však bez rozdílu, jakmile se jen poněkud ve Vídni obhlédnou, jsou šmahem dobrými federalisty, ale státoprávníky nejsou.« — Nynější i dřívější zástupcové národa českého vylíčeni jsou, jako zásadní stoupenci programu federalistického.*)

Zcela nesprávný, skutečnosti neodpovídající náhled tento lze vysvětliti pouze tím, že pisatel — jak ostatně u nás i mnohých »vynikajících« řečníků a poslanců dosti zhusta se přihází — stotožňuje a navzájem si zaměňuje federalism s t. zv. programem autonomistickým, pročež nemáme ani za vhodné náhledem tím tuto dále se obírati.

Nelze tudíž tento program, jakkoliv nám byl kdysi velice blízkým**) — pokládati za aktuelní a uskutečnitelný, neboť nemá jednak stoupenců,

*) Ve skutečnosti jsou tito však nikoliv federalisty, nýbrž přívrženci rozšíření autonomie království a zemí, kteréž stanovisko není v zásadním rozporu ani se státoprávními požadavky Čechů ani s jinými historickými právy ostatních zemí, jich nedělitelností a nedělitelností.

**) Není ovšem vyloučena možnost, že by politikové čeští snad opět vrátili k této idei Palackého, jakmile by definitivně odmrštěno bylo uskutečnění historické programu státoprávního. Viz ostatně článek »Slovanský sjezd«.

na druhé straně pak, jak již řečeno, předpokládá i těžko dosažitelnou změnu ústavy ve smyslu federativním.

Naproti tomu t. zv cislajtanismus čili ona politická činnost — jejíž nejvýznačnějším vzorem, ba přímo prototypem jest politika, kterou po desítiletí již, s neobyčejnou taktickou dovedností a také s nevšedním úspěchem pro národ svůj provádí nynější poselstvo polské na radě říšské*) — pohybuje se výhradně a nepokrytě na půdě nyní platné ústavy, kterouž výslovně uznává a z níž také hledí pro vlast svou vytěžiti, co vůbec vytěžiti se dá.

Nedá se popříti, že pro realního politika cenné úspěchy, jichž dobyla právě tato cislajtanská politika polská, jsou vážnou pobídkou k úvaze, zda taktika, jež korunována tak značnými politickými vymoženostmi, není i při zvláštních, specielně rakouských poměrech parlamentárních, jedině správnou aktuelní politikou a zdaž netřeba ji následovati.

Jedno jest nepochybným: Ze stanoviska oné větve polského národa, která tuto říši obývá a z jeho zvláštního postavení v této říši, jež nelze s postavením ani národa českého ani politického národa uherského nikterak srovnávati, jest politika tato jedině správnou a jest vrcholem zdatného politického umění, neboť jest těsně přizpůsobena jak početné síle a významu jeho poselstva tak i zvláštním poměrům místa dějiště této politiky, totiž říšské rady, o kterýchž poměrech na př. naši čeští lidé, zejména ale voličstvo české nemá správné představy, ba někdy ani ponětí.

Přihlédněme blíže ke zvláštním poměrům těm. Země polské, jak království vladiměřské a Haličské rovněž i bývalá republika krakovská připojeny ku této říši, bez jich vůle, anexí, na základě smluv s ostatními interessovanými mocnostmi; tedy nepopíratelně fysickou mocí. Rovněž i název království, který obě prvější země nesou, jest do dnes částí titulu bývalých králů polských, kterýž titul jehož žádný z panovníků dynastie habsburské si ani nepřikládal ani právo naň pro sebe nevindikoval. Nemohou tudíž země ty na nějaká historická práva, ani vůč říši naší, ani vůči dynastii panující její se odvolávati.

Zaujímají tedy v ohledu tomto stanovisko podstatně jiné než země koruny české a uherské, jež tvoří s t. zv. zeměmi dědičnými základ říše rakouské.

Již tímto faktem dán jest politice polské zcela jiný reálný podklad nežli politice representantů takových království, zemí, jež odvolávati se mohou na zvláštní svá ničím nezadaná práva historická. —

Avšak i nahá skutečnost, před kterou Poláci nikdy nezavírali oči, faktické poměry zemí polských jsou to, jež vykonávají ne nepodstatný vliv na nynější směr politiky poselstva polského.

Neboť veliká část území obou království vladiměřského i haličského nikoliv teprve snad v posledním století, nýbrž právě již v dobách minulých byla zemí nebohatou, vždy na účinnou podporu onoho celku, jemuž dočasně náležela, odkázanou.

*) Tuto politiku měly patrně více méně na mysli oba výše citované články.

Bylo tak tomu již v dobách bývalé »Rzeczy pospolité«, kdy větší část území těch byla od duševního i administrativního centra vysoce probudilé Polsky velice vzdálenou a zapomenutou, ba i zanedbávanou oblastí. A také i v době novější vzdor nejúsilovnější námaze nejpřednějších mužů svých, země tyto byvše po léta kulturně i administrativně zanedbány, nemohly více spoléhati na vlastní prostředky své, na hospodářskou zdatnost, vzdělání a vyspělost svého lidu, nýbrž naopak byly nuceny očekávati a vyžadovati si účinnou pomoc od státu, jenž je byl anektoval.

A jakkoliv stát tento v dobře pochopeném vlastním a to i eminentně politickém interessu, vše možné pro země ty učinil a nesmírné sumy v nich investoval, přece ještě až na dnešní den země ony odkázány jsou v mnohém, ne-li ve všem, na pomoc říšskou, tak že by nějakou, do poslední konsekvence provedenou autonomii zemskou, v níž by pouze na své síly byly odkázány, zajisté ani přijati nechtěly, neboť znamenala by pro ně pouze zhoršení nynějšího jich postavení. A jest ještě jeden moment, který rovněž nemálo přispěl k tomu, že právě centralistickému systému platné nyní ústavy (dle kteréhož vždy znamenitě dá se vládnouti tomu, kdo má v ruce skutečnou moc) dostalo se tak nepokrytého uznání vedoucích politiků polských.

Jest to onen zvláštní dosud neurovnaný a napjatý poměr vládnoucí v Haliči národnosti polské ku druhé větší polovině obyvatelstva národnosti ruské, jehož změnu na dlouhou dobu politikové polští si nepřejí.*) Takto ve skutečnosti všem výše vylíčeným důležitým momentům a poměrům s neobyčejným důvtipem, rozvahou a přímo státnickým přehledem, jak již výše zmíněno, aktuelní politika poselstva polského doma i na radě říšské přizpůsoběna a se vzácnou důsledností prováděna.

Naskytá se nyní ovšem otázka zcela případná, zda tato politika nynějšímu postavení rakouské části národa polského tak znamenitě přizpůsobená, odpovídá v zásadě i našim zvláštním osobitým poměrům českým a zdaž by pro národ český tato cislajtanská politika byla stejně jako v případě předešlém tím, čím má býti — totiž přirozenou výslednicí zděděných tradic i skutečných poměrů národa, jehož politickým, hospodářským a ethickým potřebám sloužiti má.

A tu třeba, dříve než bude lze otázku tuto v jakémkoli směru zodpověděti, uvědomiti si jasně, jaké důsledky mělo by přijetí právě tohoto programu na další osudy národa českého. —

První nezbytnou podmínkou, ba nevyhnutelnou konsekvencí této proměny v dosavadním politickém pogramu našeho národa, bylo by uznání platné nyní ústavy, proti níž národ český po celá desítiletí tak houževnatě a neohroženě bojoval. —

Krok to nesmírného významu, snad jeden z rozhodných okamžiků v dějinách národa našeho na dlouhou dobu, snad na staletí!

Neboť v dějinném momentu tom nešlo by pouze o uznání této

*) Neutěšený a ze stanoviska slovanského politování hodný poměr obou těchto nám blízkých a stejně drahých národností, jest ovšem sice jen reflexem útrap národa polského v říši ruské a odvetou za ně, avšak má za následek, že až dodnes mezi Slovany polskými vždy sice najdeme — a to opět jen do jisté míry — přívržence autonomie zemí — nikdy však zastance idey federativní.

ústavy — nýbrž šlo by o akt daleko větší, zásadnější důležitosti — totiž o současnou abdikaci veškerých státoprávních postulátů národa českého!

Čin ten znamenal by nejen odřeknutí se slavné minulosti a zvláštního privilegovaného postavení koruny české, všech dosavadních bojů za kontinuitu staletých, králi českými slavně potvrzených práv, nýbrž i znevážení veškeré dosavadní politiky zástupců národa českého a dlouholetých tradicí, jež dědily se z generace na generaci!

Šlo by tedy o následky dalekosáhlé a snad i nevypočitatelné. Vzdor tomu není pochyby, že by reální politik, — jemuž jde o skutečný prospěch národa, jemuž slouží, jest rozhodujícím, nechť dosáhne jej již v té či oné formě — nesměl se lekati ani těchto důsledků, kdyby na druhé straně měl positivní záruku, že změna programu tak dalekosáhlá, a prospěchy z ní kynoucí, skutečně vyváží vše to, co na druhé straně ztraceno a obětováno.

Jest nyní na snadě otázka, jaká by mohla býti ona míra prospěchů a vymožeností v takovém případě.

I tato otázka dá se snadno zodpovědíti.

Za minimum vymožeností těch sluší označiti řadu výhod, jichž dosáhl nyní již národ polský, maximem pak jest ona budoucnost, již způsobem neobyčejně optimistickým věští národu našemu, pro případ změny v nynějším programu, „Pondělní listy« ze dne 21. listopadu m. r. a ze dne 9. ledna t. r.

V obou případech slibují »Pondělní listy« národu českému nic více a nic méně než dědictví po dosavadních nepřirozených hegemonech této říše — liberálních Němcích, jichž vláda byla sto vyvrátiti samé základy této říše. »Nezapomínejme, že jsme v státu přirozenými dědici Němců — tvrdí list ten — kteří nejsou schopni déle mu vládnouti.« »Čechové jsou k tomu povoláni, aby kormidlo státní vzali do svých rukou.«*)

Nepřáli bychom si věru ničeho více, než aby v dohledné budoucnosti národu českému, jeho přirozené inteligenci, pracovitosti a početné síle podařilo se domoci tak znamenitého vlivu na osudy této říše. Než politikovi, který počítá s nahou skutečností a reelní potencí svého národu s poměry a vztahy jeho ku ostatním národům této říše, nelze bohužel počítati s takovými téměř pravděnepodobnými prospěchovými maximy, nýbrž pouze s takovými výhodami, jež i za méně příznivých

*) Tvrzení toto jest věru více než optimistickým. Pan pisatel sotva vzal v úvahu daleko menší početnost národu našeho, obývajícího toliko čtyři nejsevernější země této polovice říše, sotva asi uvědomil si význam rakouské větve národa německého, jehož potenci politickou valně sesiluje hrozivé velmocenské postavení říše německé, z níž čerpá novou sílu k politickým bojům a proti němuž Slované rakouští nemají protiváhy. Nevzpomněl asi na vše podmaňující sílu idey ve svých cílech tak obrovité, tak mohutné a životné, jakou jest idea pangermanismu, jež blíží se teprve svému zenithu a zapomněl počítati s nezbytné očekávatelnou rivalitou ostatních národů slovanských, která vznikne v tom momentu, kdy by národ český na půdě společné ústavy, společného parlamentu učinil i sebe nepatrnější pokus zmocniti se vůdčí role v této říši.

okolností vnějších lze dosáhnouti. Tedy s podobnými vymoženostmi, jinak skutečně cennými jakých politikou svou dobyla rakouská větev národu polského.

Jsou jimi značná míra samosprávy, do poslední konsekvence provedená zásada úřední řeči polské, důležitý vliv na personalie v centrálních úřadech říše a co hlavního, stálá značná podpora říšská na nejrůznější potřeby chudé a pasivní země té . .

A tu kladu nyní otázku. Jest za cenu dosáhnutí značnější míry samosprávy, nejzazšího důsledného provedení české úřední řeči ve všech i centrálních úřadech, za vliv na důležité personalie v centrálních úřadech říše, ba za vyplnění i dalších desiderií národa českého, jako jsou spravedlivé volební řády, vysoké školy a rovnoprávnost na Moravě a ve Slezsku skutečně zapotřebí uznávati ústavu, jejíž neudržitelnost sami vůdčí státníkové rakouští uznávají, a vzdávati se zároveň tak cenných práv, jež označujeme souborným jménem »státní právo koruny České?« Zajisté nikoliv! Což nejsou všechny vymoženosti ty věcí času a přirozeného vývoje u národa, který se může vykázati tak mohutným vnitřním rozvojem jako národ český?

A proto byť se i nedalo ve skutečnosti očekávati realisování ani atómu státního práva v době dohledné, přece nevíme, zda bylo by opportunním, zda prozřetelným, vzdávati se historických práv těch! A to vzdor tomu, že práva ta v různých dobách dějin našeho národa brala na sebe nejrůznější tvářnost.

Vždyť práva ta vzdor tomuto faktu nikdy nepostrádala dvou pro aktuelní politiku státoprávní vysoce cenných momentů. Především to, že práva ta i v nejnepříznivější fási své, znači vždy ještě větší samostatnost zemí koruny sv. Václavské, než poskytnouti nám může i nejlépe provedená zásada autonomie království a zemí, a za druhé, že osudy tohoto království právě těmito svými historickými právy svými úzce jsou spojeny s výsostními právy, rodinnými tradicemi a výsadami nejjasnější naší dynastie.

Již vzhledem k tomuto poslednímu momentu v němžvidím hlavní záruku možného uskutečnění historických práv národa českého, bylo by při nejmenším nepolitickým, zároveň ale i neloyalním, vzdávati se takových práv, jichž slavné obnovení a potvrzení může se státi v některém okamžiku naprostou nutností a nezbytnou podporou samých základů říše, v níž ochranu a útočiště své hledáme, a ku jejímuž utvrzení v daném momentu nemalou měrou přispěti může.

V každém případu bude uskutečnění tohoto dávného postulatu národa českého především věcí důvěry a přízně koruny, na druhé straně pak výsledkem politické situace, jakož i skutečného vlivu a energie zástupců našeho národa.

Vlivu takového zapotřebí ku dosažení každé politické vym ženosti, každého politického programu, nechť jest program ten jakýkol

Avšak program takový musí býti jasný, ve všem důsledný a m býti skutečně prováděn.

Veškery tyto vlastnosti u nejhlavnějšího tohoto bodu nynějšího programu národa českého dosud naprosto postrádáme! Státoprávní program náš není věru jasný. Neboť každý z našich politiků a každá z českých stran — jakkoliv všechny téměř k němu se hlásí — něco jiného pod ním si představuje. Dnes věru neví se, co se chce! — Zda personální či reální unie, či snad ono státní právo, jak jeví se nám po t. zv. »obnoveném zřízení zemském,« či ono ve fási po prohlášení pragmatické sankce, nebo po redukci jeho za císaře Leopolda II., či snad konečně onu formu jeho, jak jeví se nám v době posledního jeho konkretního řešení t. zv. fundamentálkami, jež jsou společnou prací nejlepších našich státoprávníků Clam-Martinice a Riegra, jakož i poctivého státníka německého Schäffle-a.

A není-li v programu tom jasnosti, jest ještě méně důslednosti v skutečném jeho provádění. V tom musí státi se náprava a to bezodkladně. O tu se pokusiti jest věcí cti a také existence strany nyní v národě našem vedoucí — nikdy ne však bez součinnosti veškerých těch politických stran, jež se k programu tomu hlásí.

Eugène Monfort:

Čekání.

Přeložil Bedřich Hrozný.

Dnes je počasí tak krásné, étherový azur na obloze tak božský, že rozechvělá bolest stává se pronikavější a nutí duši k vzdechům.

Prsa moje se otvírají, aby vdechla, k smrti žízním po míjících váncích, píti je! píti je! Jsou to rajské elixiry . . . Jak je nebe modré! Oči, krásou zpité se zvedají, a zraky dychtivě se koupají v rozkošné barvě.

O, kéž by bylo možno, býti šťastným uprostřed této zářivé radosti, mezi těmito libými řinoucími se jasy a mezi těmito povznešenými hlasy! Jak bychom pak omdlévali vzrušivým nadšením, prudkým štěstím!

Než, vidím-li takovou silnou vnější radost, vdírá se cosi ve mne, tříští se tam; je to nával bezútěšnosti, a já zoufám. Neznaje své touhy, žil jsem v lhostejnosti, ale dnes se ona zjasňuje a zjevuje, a já vidím tu její hloubku, tu její nezměrnost, až naděje slábne a klesá hrozně, a já oddávám se bolesti. Moje touha se probudila, moje touha se probudila, protože barva oblohy je půvabem a světlo divem.

Radost polí se rozjasňuje, listí září jako kapky. Drny se chvějí a země se zvedá; vůně květů stoupají k houpajícím se ptákům a plní je nadšením. Než všechna ta nádhera je na obloze, tam nahoře jsou ony hlasy, tam jsou ty hlasy, jež volají, tam jsou ty zpěvy, jež lákají, tam jsou ta ústa, jež se nabízejí. Ale já jsem slabý a nemohu . . . Ach, já mohu jen svíjeti se pláčem nad svou slabostí! Nemohu stoupati k oněm hlasům, k oněm zpěvům, k oněm božským ústům . . .

Lesk nebes, zářivá krása, celá ta nádhera země, ach, jest jen odrazem jiného lesku, jiné krásy, jiné nádhery. Celá příroda volá ve-

selím, a já nejsem vesel. Moje duše krvácí a pláče. Lesk nebes, zářivá krása, bolestná tušení božství! O Božství, zřídlo jasné, Radosti, Štěstí, k Tobě se nese moje duše. Tys to, jež chci políbiti! Ach, Tys to, jež chci políbiti!

Ah, duše je mnohem opuštěnější, když je počasí tak krásné, a étherový azur na obloze tak božský, protože se Ty, Zbožňovaný, jasněji zjevuješ, a protože se duše cítí ještě dále od Tebe.

Tak se často stává, že si uvědomíme svou touhu, a poznáme, po čem tolik toužíváme.

Ale po celý skoro život zůstávají naše oči zavřeny, jsme tu se svojí touhou, neznajíce jí.

Čekám. Žiji každou plynoucí minutu v očekávání té, jež ji sleduje, neboť doufám stále, že přijde chvíle, jež přinese uskutečnění. Jsem na číhané, naslouchám. Čekám. Neslyším-liž právě blížiti se kroky? Neklepá někdo na dvéře?

Vstávám ráno s nadějí, jsem svěží, směji se, myslím, že snad dnes, ale se soumrakem padá noc i ve mne, a bolest tlačí mne k zemi. Dnešek nepřinesl nic; touha moje zůstává stále bez vyplnění. Ach! Den ten nepřijde nikdy. A já pláči.

Čekám. Jsem bez moci. Váhám. S úzkostí se dívám na zavřená okna; ach ano, tam jsem očekáván, tam měl bych žíti. Protější dům zdá se mi místem štěstí a klidu. Můj Bože, ta, již bych miloval, a jež by milovala mne, dlí jistě za touto zdí, a já jí nikdy neuzřím!

Vrhám se ve vášně; o, jak toužím po ukojení! Nořím se ve svou bolest nebo radost, obracím se a navracím se. Kéž by tyto hodiny dlouho trvaly! Zapomínám, zdá se, na čekání, moje touha předstírá ukojení . . . Ach! Mlha se rozplývá. Něco stoupá ve mně na povrch. Hle, něco se budí k životu. Čekání znova naplňuje moji duši . . . Jsem vyčerpán a pláču . . .

Čekáme tak všichni, a významné události, skutky a city nás nechávají stále neukojenými. A každý dává pozemské jméno předmětu svého čekání, jeden nazývá jej ženou a láskou, druhý vládou. Snažíme se oklamati se. Chtěli bychom ohlušiti svou touhu.

Johannes Schlaf:

Zbožnost.

Letní večer!

Vystupuji přede dvéře, abych před ulehnutím nalokal ještě trochu vzduchu.

Unaveně spouštím se na sedadlo, spokojen. Dobře jest odpočinouti po vykonané práci.

Rovná krajina šíří se daleko v polokruhu s chmurně hnědými, rozlehlými polemi. Mléčně bílé mlhy strou se po lukách, s obilných polí zahání sem chlad nádhernou vůni žita, a z dálky frčí koroptve.

Ale daleko nad hnědým klidem šířek tmí se nebe se všemi hvězdami. Mléčná dráha prosvitá široce mezi nimi.

Nořím hlavu do pletiva révy na zdi a má duše hříží se v to nekonečné světélkování.

»Svatá Noci, zářící co Cherub!« . . .

*

Být pohřížen.

Kdo změří tyto hloubky?

Uvnitř a zevnitř: sotva lze je rozlišovati.

Jsem světlem sklenutá dálka zde nahoře s jejími bezpočetnými světy. Jsem hlubokým, sladkým šerem šířek, prachem, žitišť a hluboce hnědou hrudou. Jsem voláním koroptví, tichým ševelem listí a stem jiných šumění; jsem vyštěknutím hlídače-psa tam kdesi ze dvorce; na zdivu jeho stodoly jsem něžným mžikáním hvězd; jsem hlubokým, černým stínem

A ve mně ještě nějaká touha?

Oči! Oči! — Vzdálené, daleko vzdálené, veliké oči, hluboce tmavé! Vždycky, vždy s toutéž prastarou hádankou! . . .

Přel. *H. Hackenschmied.*

Z knihy „Moudrost a Osud“.

od Maurice Maeterlincka. (Dokonč.)

Proč hledati spravedlnost tam, kde býti nemůže? Existuje jinde než v naší duši? Reč, jíž mluví, zdá se přirozenou řečí lidského ducha; ale od okamžiku, kdy on může cestovati vesmírem, musí se přiučiti jiným slovům. Není idey, na niž by vesmír méně pomýšlel, než na ideu spravedlnosti. Zabývá se pouze rovnováhou, a to, čemu říkáme spravedlnost, je pouhá lidská přeměna zákonů o rovnováze, stejně jako je med pouhou přeměnou miz, jež jsou v květech. Vně člověka není spravedlnosti; ale uvnitř člověka nespáchá se nikdy nespravedlnost. Tělo může se radovati z požitků, špatně nabytých, ale duše nezná jiných uspokojení, než ty, jichž zasloužila její ctnost. Naše vnitřní štěstí je váženo soudcem, jehož nemůže nic porušiti; neboť pokusiti se porušiti ho znamená ještě něco ubrati z posledního opravdového štěstí, jež vložil do jasné misky váhy. Je zřejmě žalostno, že je možno utlačovati, jak to činili Rogronovi, bezbrannou bytost, a že je možno zachmuřiti tak těch několik roků existence, jež jí náhoda světů udělila na této zemi. Ale o nespravedlnosti bylo by lze mluviti jenom tehdy, kdyby Rogronovým jejich skutek způsobil vnitřní štěstí, klid a povýšení myšlenky a obyčeje, analogické s těmi, jež poskytly ctnost, uvažování a láska Spinozovi nebo Marku Aureliovi. Je možno pocítiti — toť pravda — jistého intelektuelného uspokojení při konání zla. Ale zlo, jež člověk koná, zúžuje nutně myšlenku a omezuje ji na osobní a chvilkové věci. Páchajíce nespravedlivý skutek, ukazujeme, že jsme dosud nedosáhli štěstí, jehož může člověk dosíci. Ve zlu samém je — analysujeme-li až do nejzazších podrobností — jistý klid a jisté rozpučení naší bytosti, jehož zlovolný vyhledává. Může se pokládati za šťastného v rozpučení, jež tu nalézá;

ale byl by tu Markus Aurelius, jenž poznal ono druhé rozpučení a onen druhý poklid, šťastným? Dítě, jež nevidělo moře, přivedou na břeh velikého jezera; domnívá se, že vidí moře, tleská ručkama a nežádá více; ale existuje pro to méně opravdové moře? Jest v očích těch, kdož viděli cosi jiného, nějaké štěstí, jehož nezasluhuje ten, jehož štěstí závisí od nesčíslných malých vítězství, jichž závist, ješitnost a lhostejnost denně dobývají? Toužíte po jeho vědomí života, po náboženství, jež stačí jeho duši, idee o všemíru, již předpokládají tyto starosti. Ale netvoří-li to vše více či méně široké a více či méně hluboké řečiště, kde plyne štěstí? Věří možná v tyže věci, jako moudrý: že jest Bůh anebo že není žádný, že vše končí tímto životem, anebo, že vše trvá v onom, že není než hmota, že není než duch; ale myslíte, že v to věří tímže způsobem? Štěstí, jehož čerpáme z toho, v co věříme, to jest, jistota života, poklid a důvěra vnitřní existence, ne resignovaný ale aktivný souhlas, tázající se a dětenský vzhledem k zákonům přírody, nezávisí-liž více od způsobu, jak se věří, než od tóho, co se věří? Mohu věřiti náboženským a nekonečným způsobem, že neexistuje Bůh, že můj zjev nemá cíle vně sebe, že existence mé duše není nutnější pro řád tohoto světa bez mezí než efemerní odstíny nějakého květu: můžete věřiti maličce, že jediný a všemohoucí Bůh vás miluje a ochraňuje; budu šťastnější a klidnější, než vy, je-li má nejistota větší, važnější a ušlechtilejší, než vaše víra, dotazovala-li se důvěrněji mé duše, prošla-li rozsáhlejším obzorem a milovala-li více věcí. Bůh, v něhož nevěřím, stane se mocnějš m a útěšnějším, než onen, v nějž vy věříte, zasloužil-li jsem, aby má pochybnost spočívala na myšlenkách a na citech širších a čistších než ony, které oživují vaši jistotu. Ještě jednou, věřiti, nevěřiti, na tom nijakž nesejde; záleží na loyalnosti, rozsahu, nezištnosti a hloubce důvodů, pro něž se věří nebo pro něž se nevěří.

*

Člověk si nevybírá těchto důvodů, nýbrž zaslouží si jich jako odměny. Ty, jež bychom najali, jsou pouze otrocky, náhodou zakoupenými, zdají se sotva žíti, nepoutají se k ničemu a čekají pouze na příležitost, aby prchly. Ale ty, jichž jsme si zasloužili, posilňují naše kroky, jako zamyšlené a věrné Antigony. Těchto důvodů nelze vštípiti do nějaké duše; je třeba, aby v ní velmi dlouho byly žily, je třeba, aby v ní prožily své dětství, aby se v ní živily všemi našimi myšlenkami a všemi našimi skutky, je třeba, aby v ní našly ony nesčíslné vzpomínky na upřímný a láskyplný život. V té míře, v jaké vzrůstají tyto důvody, v té míře, v jaké se šíří obzor naší duše, šíří se podobně obzor štěstí; neboť prostor, který zajímají naše city a naše myšlenky, je ten jediný, v němž se může naše štěstí pohybovati. Naše štěstí nepotřebuje nijakž hmotného prostoru, ale prostoru morálného, a ten, rozvírá-li se mu, není nikdy dosti velkým. Je třeba stále snažiti se o jeho rozšíření, až nadejde okamžik, kdy naše štěstí nežádá již jiné prostory, mimo prostor sám, jejž odkrývá povznášejíc se. Tu počíná býti člověk šťastným v oprá dově lidské a nezničitelné části své bytosti, a všechno ostatní štěstí n v podstatě již dosud nevědomým zlomkem tóho štěstí, jež uvažuje, zí nespatřujíc již mezí v sobě samém, ani v tom, co je obklopuje.

*

Tento prostor se každého dne zúžuje ve zlu, poněvadž nutně se v něm zúžují myšlenky a city. Ale člověk, jenž se trochu povznesl, nekoná již zla, poněvadž neexistuje žádné zlo, jež by se nerodilo — analysujeme-li už do nejzazších podrobností — z obmezené myšlenky nebo z prostředního citu. Nekoná již zla, poněvadž se jeho myšlenky staly vyššími a čistšími, a jeho myšlenky stávají se ještě čistšími tím, že nemůže již konati zla. Tak jsou naše skutky a naše myšlenky, když získaly klidné nebe, kde se může život naší duše šířiti bez zmatků, stejně nerozlučny, jako obě křídla ptáka; a to, co je pro ptáka jenom zákonem rovnováhy, stává se zde zákonem spravedlnosti.

*

Kdo nám poví, stává-li se druh bídného uspokojení, jež zlý se zdá chvílemi nalézati ve zlu, uvědomělým duši dříve, než se v ně vmísí slabá a neurčitá touha, slib nebo daleká možnost dobroty nebo milosrdenství? Snad postřehuje zlý, jenž svou oběť dohnal do krajnosti, méně temné a méně neužitečné stránky ve své radosti, až v okamžiku, kdy pomýšlí na to, že by ji mohl pardonovati. Člověk by řekl, že zlovolnost si musí někdy od dobroty vypůjčiti paprsek světla, aby ozářila svůj triumf. Jest možno, aby se člověk usmíval v nenávisti, aniž hledal svůj úsměv v lásce? Ale úsměv ten bude jen chvilkový. Zde, jako nikde jinde, není vnitřní nespravedlnosti. Je možno říci, že není duše, kde by žebřík štěstí neměl těchže známek, které má spravedlnost nebo milosrdenství. Směsuji zde tato dvě slova, neboť milosrdenství či láska je spravedlnost, jež počítá již pouze jenom drahocenné kamy. Člověk, jenž hledá své štěstí ve zlu, dokazuje tím, že není tak šťastným, jako ten, jenž vidí konati zlo a jenž ho neschvaluje. Nicméně má týž cíl jako spravedlivý. Hledá štěstí, jakýsi klid, nebo jakousi jistotu. K čemu jej trestati? Nehoříme se na chudého, jenž neobývá paláců; je dosti nešťastným, že má chýši za obydlí. V očích bytosti, která by viděla neviditelné, měla by duše nejnespravedlivějšího člověka vždy přívlastky, nepotřísněný oděv a svatou činnost Spravedlnosti. Viděl by ji vážiti poklid, lásku, vědomí života a úsměvy země nebo nebes, a to co je ničí, snižuje nebo otravuje, s touže péčí, s jakou to koná duše světce, řeka nebo myslitele. Možno, že nechybujeme, zabývajíce se spravedlností v lůně všehomíra, jenž se jí ani dost málo nezabývá, jako nechybuje včela, tvoříc med v lůně světa, jenž neprodukuje sám sebou. Ale chybujeme, chtějíce vnější spravedlnost, která však vůbec neexistuje. Ta, jež je v nás, musí nám dostačiti. Vše je váženo a souzeno bez ustání v naší bytosti. Soudíme sami sebe; aneb spíše naše štěstí nás soudí.

O.

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Jan Vobornik: O působení dějepisných prací Františka Palackého na novější belletrii českou. Otištěno z Časopisu Musea král. Českého. Ročn. LXXII., sv. IV.). Studie p. Voborníka je příliš krátká, nežli aby dovolovala určitější úhrnný úsudek o jeho kritické methodě. Nejcennější její částí jest asi soustavný, dle časového postupu látek seřazený výčet novellistických a dramatických děl českých, jež ve zpracování historických sujetů z dějin domácích čerpala z Palackého. Musíme již ovšem veskrze spoléhati na p. Voborníkovo slovo, neboť rozměry vytčené jeho časopiseckému článku nesrovnávaly se s podrobnějším průkazným stanovením vztahů mezi jednotlivými díly a jejich pramenem nebo popudem. Při drobnějších a méně cenných pracech konečně ani té detailnější analyse nepostrádáme. Ale při jménech jako Havlasa, Kolár, Vlček, Jirásek, Třebízský, Vrchlický a p. bychom si byli přáli, aby byl poměr jejich děl k Palackému docela přesně a úplně definován: zač mu děkují v látce, v jejím skladu a pojetí, v koncepci svých osob, v celkové idei, v zachycení dějinného ovzduší i ve výrazu a naopak, co mají proti němu i vedle něho. Jen tak bylo by »působení dějepisných prací Fr. Palackého na novější belletrii českou« náležitě, positivně a ve všem rozsahu vysvitlo. P. Vobornik načrtává leckde stručnou charakteristiku způsobu, jak ten onen spisovatel traktuje své různé historické látky nebo jak dovedl vystihnouti daný předmět. Píše na př. o Třebízském: »Tento velice šlechetný povídkář vládl darem výborné a rychlé chápavosti charakteristických znaků doby; on pravdu dříve vytušil a vycítil, než vybádal, a řídil své studie dle poukazů citových. Všude při líčení obrazů jest on sám napřed divákem jejich nejdojatějším. Zaujat jimi nehledí na ostatní obecenstvo a neřídí své prostředky než dle vnuknutí. Vypravuje nenuceně, do vidin dávných časů celc ponořen, jako očitý pamětník a osobně účastný svědek těch starých dějů, jako stařec shromážděné kol něho mladší osadě, jenž vše umí zpaměti a jen svým samorostlým způsobem i na mluvě a stylu patrným improvisuje po krátkých scénách a odstavcích.« Nebo o Vlčkových Lipanech: »Drama Vlčkovo Lipany, ač trpí romantičností posledních dvou jednání velmi osudně, představuje beletristicky Prokopa Velikého dosud nejlépe.« Nebo o téhož Elišce Přemyslovně: »Život Elišky Přemyslovny při její povaze musil býti žalostný, ale její katastrofa se vleče způsobem, který nemůže býti znázorněn náhlým otrávením na ulici. Drama Vlčkovo vzniklo z vlastenecké piety k poslednímu členu starých Přemyslovců, vyniká dramatickou kompoziční správností a charakterem

pana Jindřicha z Lipé.« V tom všem — a tak i jinde — zůstává Palacký stranou, vznáší se jako mlžný, ani ne znatelný stín někde vzadu. Je-li pravda, že Vlček představuje beletristicky Prokopa Velikého dosud nejlépe, rádi bychom věděli, až kam jde zásluha Palackého o to a jak se z jeho podkladu vztyčuje Vlčkův tvůrčí genius. Totéž musil bych jen opakovati při vynikajícím charakteru pana Jindřicha z Lipé a při nevýstižné katastrofě Elišky Přemyslovny. Z citátů o dramatech Vlčkových mluví benevolence, s jakou p. Voborník přehlíží nebo aspoň přijímá umělecké nedostatky prací, jež spadají v rámec jeho studie. Vlastenecký úmysl stačí. Vyslovuje se o tom zřetelně: »Naše beletrie měla vždy dosti spisovatelů, kteří znali nedostatečnost svých přípravných studií i krátkost své tvůrčí síly imaginační a přece nemohli odolati touze .. Věděli, že na velké umění hned nedochází, ale i to, že se nemůže čekati na nějakého genia, prospěch národní že žádá, aby se duší uplynulých věků v čas a brzo prohloubila a povznesla duše národa přítomného .. Vznikla nám beletrie v pravém slova smyslu vlastenecká, pro užitečnost věčné paměti hodná, úctyplná pro ryzost svých pohnutek i cílů.« Zde klade p. Voborník zásady a výroky, o nichž by bylo lze se široce příti. Táž beletrie, jež je mu pro svou užitečnost hodna věčné paměti, opojovala nás po celá desítiletí slávou a výtečností našich předků tak silně, že jsme se stali málem neschopni uznati svou nynější bídu, chatrnost a úpadek. Táž beletrie, jež je mu úctyplna pro ryzost svých pohnutek a cílů, vychovávala nás často v křivých, těžko vyplenitelných ponětích o významu jednotlivých epoch a osob naší historie a přispěla nemálo vyostřiti falešný nacionalismus v takovou úpornost, že se stal až překážkou v našich pokrocích kulturních. A táž beletrie, zkazila vkus a esthetickou soudnost našeho obecenstva tak dokonale, že si umělecká a moderní literatura musí každého skrovného potřebného kousku půdy vydobývati s největší námahou a s nepatrným úspěchem. K těm méně úctyplným stránkám jest třeba také míti zření a zkoumati, byly-li účinky toho druhu v intenci a v duchu Palackého. Ke konci své studie touží, že Palackého »dějiny samy si dnes nedobývají tolik čtenářstva, jako druhdy, kdy byly kroniky a bible skoro samy v rukou lidu. Kdyby bylo možno číselně zjistiti počet Čechoslovanů, kteří si pořádně odbyli vlasteneckou povinnost poznati dějiny vlasti, úžasně malý by to byl počet.« Za to »veliký odbyt historické beletrie praví, že není dosud tak zle.« Nechť p. Voborník hledá hlubší příčinu obou zjevů! nechť jeden fakt soudí druhým! nechť je prohlédne s obráceného, pesimičtějšího stanoviska! Snad připadne na kausálný nexus mezi nimi, třeba na ten, že přemrštěný na mnoze, sentimentální, dutě frasovitý, chauvinistický tón naší historické beletrie právě ztenčil tak nápadně zálibu na klidnějším, střízlivějším, nepředpojatém, věcném a realistickém líčení Dějin. Ale totéž vlastenectví, ve jménu jehož je p. Voborník tak shovívav k umělecké platnosti české historické beletrie, pudí ho jinde k přísnosti, jež stejně není na svém místě. Béře pod svou ochranu Drahomíry, Přemysly II., Václavy IV., Husy, Žižky a Prokopy, jakožto »osoby, které Palacký ze tmy kronikářských lží a předsudků povznesl na výsluní slávy dějinné.« Tvrdí, že »spisovatelstvo, souborný celek, má povinnost k těmto osobám, aby

se k ideám, jimi zastupovaným, k jich podstatě, která při nich dává zároveň uměleckou formu pravdy, mělo tak, jako ten dějezpytec, který je na základě věrohodných pramenů vylíčil nejlépe, nejdůstojněji a nejšlechetněji. Jako (prý) nikdo nemá práva Carlosa, dokud se prameny Schillerovy vědecky nevyvrátí, líčiti bídákem, tak nemá nikdo práva Otakara, Záviše atd. líčiti mravně níž než Palacký, vzkřísitel a obhájce jejich.« Není těžko uhodnouti, kam tím mířeno. P. Voborník má za to, že český spisovatel má k jmenovaným osobám postavení trojí: umělecké, ethické a vlastenecké, a představuje si věc tak, že »postavení« vlastenecké má ho přiměti zříci se těch látek, kdyby svým »citem kritickým« chápal je jinak, méně šlechetně nežli Palacký. Připouští pak sice, že »básník si může napsati, co chce o nich,« ale dokládá, že »o to běží víc, zdali to učiní v prospěch svůj a díla svého, zdali se měl vážně k umění svému.« Myslím, že by to bylo obmezování a tísnění umělecké individuality. Něco jiného by bylo, kdyby se do tendence díla vloudily pohnutky vedlejší, zištné nebo sprostě nepřátelské. Ale pokud je umělec umělcem, tvůrčím duchem, potud mu nelze upříti práva (ani jako vlastenci ne), pojmouti na základě týchž věrohodných pramenů Otakara neb Záviše jinak a třeba mravně níž nežli Palacký. Že to neučiní ve svůj prospěch, budiž, — ale že by se při tom nemohl míti vážně ke svému umění, toho nelze nijak přiznati. Napoleon je osoba přítomnosti bližší a ve Francii jistě populární: bude někdo brániti umělci představiti ho jako ničemu podporovaného náhodou? *jv.*

A Hamon. »Duševní povaha anarchisty« Knihovna Rozhledů. Ačkoliv vydání této knihy padá následkem zločinu ženevského do doby, kdy se záhada anarchismu co nejživěji přetřásá a zastrašené vlády hartusí starými, tak málo osvědčenými prostředky Metternichova státnického umění, přece kniha sama přes časovost svou nechce býti a také není leč čistě vědeckou prací, psychologickou studií anarchisty. »Hledám pravdu a toto bádání konám nestranně a necitelně!« praví autor v předmluvě a dospívá k určení průměrného typu anarchisty také skutečně nestrannou methodou positivní, doplněnou methodou racionelní. Rozeslal, aby si opatřil material, především dotazníky na osoby anarchistického smýšlení s prostými otázkami: 1. Proč jste anarchistou? 2. jak jste se stal anarchistou? 3. žádal i udání o stáří, zaměstnání a národnosti. Z četných odpovědí, doplněných znalostí anarchistické literatury, vybudoval Hamon své dílo, vyhradiv si propagandisty činu, Ravachola, Pallase, Vaillanta Henryho, Caseria atd. vylíčiti v studii jiné, jež má býti příspěvkem k politické kriminologii. Kdo tedy v této knize Hamonově hledá napínavou rozrušující kriminalistickou beletrii ve formě vědecké, bude zklamán. A přec je kniha četbou napínavou od začátku do konce, jelikož na jejích stránkách mluví četní živoucí lidé o témže tématu, každý ze svého zorného úhlu nazírání na život, každý s přibarvením své individuelnosti životní. Přece však odpovídají různí, spisovatelem k zajímavé anketě o anarchismu svolaní účastníci způsobem překvapujícím skoro až do všech podrobností souhlasně. Odkud tento souhlas? Autor jej vysvětluje tím způsobem, že vycházeje z podobného názoru jako G. Le Bon při pojmu o duši národů, přepokládá též u určitých zaměstnání zvláštní jen tomu kterému zaměstnání vý-

hradně neb převahou náležející a karakteristické vlastnosti. Podporován dědičnými vlastnostmi vyvíjí se zvláštní duch odborného zaměstnání, který osoby jednoho zaměstnání různí od osob zaměstnání druhého, vedle ducha národního působí dle Hamona tedy i duch zaměstnání a konečně co třetí činitel, duch filosofický. Kdo dle Hamona přilnul k jistému názoru filosofickému, musí míti asi stejně ustrojený mozek, stejné disposice duševní a tudíž i podobné duševní vlastnosti jako ostatní stoupenci téhož názoru a právě tento filosofický duch jest dle něho nejsilnějším poznatkem lidí kolem určité nauky seskupených. Také anarchisté, ovšem ti skuteční, nikoliv ti, kteří se z pouhého protestu proti nynější organisaci tak nazývají, anebo oni psanci společnosti, kteří volají: »Ať žije anarchie!« aniž vědí co anarchie jest, mají svoji nauku zvláštní; existuje filosofický duch vlastní stoupencům anarchie. Nauka anarchistická jest mezinárodní, anarchisté se rekrutují z nejrůznějších národů a z nejrozmanitějších vyznání a stavů, ze tříd vyšších i nejnižších. A lze-li při takové rozdílnosti nejrůznějších individuí shledati jistý souhrn stejných vlastností duševních, dlužno za to míti, že tento souhrn je právě hledaný filosofický duch anarchismu. Autor sice přiznává, že na vývoj tohoto ducha filosofického působí národní karakter, zaměstnání, dědičnost, stáří, zažitky životní atd., ale jakou mírou a silou četné faktory tyto spolupůsobí při vzniku anarchistického ducha, na otázku takovou pro dnešní společnost snad nejzajímavější a i nanejvýše palčivou, neodpovídá. Jemu se prostě jedná o konstruování průměrného typu anarchisty, jako entomolog sestavuje průměrný typ různých druhů motýlů neb brouků a s touto až mrazivou objektivností přistupuje k vlastnímu jádru své práce. Z došlých odpovědí anarchistů a jak bylo shora taktéž již praveno, z literatury anarchistické a z osobního vypozorování života známých mu anarchistů, dovozuje Hamon základní znaky anarchistického ducha: 1. buřičství, 2. lásku ku svobodě, 3. lásku k sobě čili individualism, 4. lásku k bližnímu neboli altruism, 5. citlivost, 6. cit pro spravedlnost, 7. smysl pro logiku, 8. dychtivost po vědění, 9. proselytism.

Buřičství jest celkem negace stávajících řádů společenských, jest touhou po novém, opositčnost, která kritisuje vše, co má ráz autority, dogmata církví, manželství, parlamentarism, zkrátka vše, co pokládáme za základy dnešní společnosti. Tato opositčnost cítí se stísněnou těmi autoritami, chce býti prosta jejich pout, touží tedy po svobodě vůbec dosažitelné, a tím přechází v lásku k svobodě. S touto láskou k svobodě budí se v duši anarchistově souběžně touha po rovnosti. Anarchista, nechtěje býti nikým obmezován, chce k platnosti přivésti své »Já«, ale uznávaje, že uplatňování jeho »Já« jest možno jen tehdy, nebude-li vůbec panujících a opanovaných, musí logicky uznati i osobnost ostatních lidí, proto musí mu býti cílem jeho bratrství a láska čili altruism. Ze stálého uvažování a porovnávání svého Já se sdružením ostatních lidí plyne pak cit pro spravedlnost, jenž vyžaduje však již vyššího vzdělání a větší subnosti duševního života a proto dle autora celkem u anarchisty jest éně vyvinut než ostatní vlastnosti jemu specifické. Stejně s citem pro ravedlnost vyvíjí se u anarchisty ze stálé kritiky řádů společenských iticism a přesná logičnost posudků Byť anarchista vycházel při usu-

zování svém z falešných předpokladů, stavba jeho sylogismů jest povždy skoro přesná. S logikou pak roste v duši jeho zároveň touha přesvědčovati i jiné o správnosti toho, co jednou sám uznal za pravdu a tak anarchista zvyklý neustále zkoušeti, poznávati, porovnávati, vyniká i dychtivostí po vědění a sebevzdělání stejně jak proselytismem až do vášnivosti dostupujícím. Tyto veškery vlastnosti stopovati lze ovšem i u jiných lidí neanarchistů; tak prostý občan n. př. může býti vášnivým milovníkem svobody, stejně umělec, ovšem obyčejně jen pro sebe, altruistou jest i autoritářský socialista, proselytismem vynikají obyčejně všichni horliví katolíci tak dobře jako protestanti a vyznavači jiné víry, touha po vědění jest vlastní skoro všem učencům, ale souhrn těchto vlastností v jakési rovnováze k sobě jest dle Hamona teprve duchem anarchisty. Ovšem, přiznává spisovatel, že převaha té neb oné vlastnosti vlivem národnosti, věku, zaměstnání a tak dále u jednotlivého anarchisty u porovnání s jiným vždy jest patrna. Z těchto specifických duševních vlastností anarchisty dovozuje autor pak vlastnosti jeho karakteru. Dle něho jest anarchista karakterem uceleným, jelikož typické tyto jeho vlastnosti shora uvedené přece jen převládají nad osobními náklonnostmi jeho, jest rozmyslným vděk jeho logičnosti a touze po poznání, jest jako proselyt a buřič hašteřivým; jelikož nevěří jen svému citu, nýbrž hledá důvody rozumové pro svůj názor, jest v ideách svých, jakmile je jednou uznal za správné, stálým, jest povahy obsáhlé, miluje lidstvo, nikoliv užší jeho okruh, rodinu, vlast atd., jest proto protinárodním a antimilitaristickým, jelikož intensivně cítí, jest vášnivým až do krajnosti, proto snadno dochází až k zločinu, ale zároveň jest při vší vášnivosti své pevným, sebeovládajícím a chladnokrevným stejně jak smělým. Má jistou hrdost na sebe sama. A poněvadž opovrhuje obyčeji a pravidly všeho druhu, jest i cynikem, ale při sledování cíle svého obětavým a nezištným. Jeho bohem jest idea, jeho náboženstvím bezobřadným — anarchie. Až potud autor. Nepřipojil žádné morálky k své práci, neudává žádných léčebních prostředků proti anarchismu, jest vůči učení tomu spravedlivým do té míry, že jak v úvodě praví, byl sám z různých stran z anarchismu podezříván, ale ze silné jeho knihy přece hlasitě mluví pro politiky naše jedno velké naučení — že anarchism jest ideou. Z tohoto poznatku plynou potřebné praktické dedukce samy sebou. Proti idei bojovati policejními prostředky se nedá. Vystoupit proti ní sebe vtipnějšími protivýklady, důkazy o neuskutečnitelnosti anarchického ideálu jest počínání rovněž marné. Správně tvrdí Gustav Le Bon, že idey vnikající do davu mohou býti sebe nesmyslnější. Neuskutečnitelnost idey nebrání jejímu vzrůstu v mozcích lidí vzdělaných, tím méně nevzdělanců. Zajisté chladná rozvaha dospěje snadno k závěru, že ideál anarchismu o všeobecném bratrství lidstva nikým neovládaného než samým sebou v jeho jedincích, jest fatou morganou a i kdybychom si představovali lidstvo na výši vzdělání, jakým vynikají největší učenci naší doby, pouhá vzpomínka na Momsenism tříš.í nejsmělejší budovu všebratrské budoucnosti. Pokrok ve vzdělání a etice bude v lidstvu vždy jen relativní, proto budou vždy silnější a slabší, více vzdělaní, chytřejší, hloupější, lepší a horší, tudíž více méně vládnoucí a ovládaní. Pravý státník a reální politik, chce-li potírati anarchism, musí jíti ke zdroji

z něhož prýští. V tom směru jest kniha Hamonova nanejvýše poučna, neboť všemi odpověďmi slyšených anarchistů, celou citovanou literaturou anarchistickou táhne se jak červená nit vášnivý odboj proti nespravedlnosti, proti útisku slabého silným a krutá žaloba na lidskou hmotnou bídu, nejen vlastní uprostřed přepychu spoluobčanů. Pravda, nejsou ani hmotná bída ani utiskování slabého silnějším jedinými prameny idey anchistické, ale přece jen jejími hlavními zdroji. Nejlepším k tomu dokladem jest dnešní Italie se svým močálem společenské hniloby, z něhož dlouhou řadou táhnou oni zločincové, nad jejichž zběsilostí trne dnešní společnost. Máť proto také Italie nejméně příčiny svolávati na anarchisty policii. Nejen Malatesta, Krapotkin, Elisé Reclus a jiní anarchisté theoretikové jsou učitelé hnutí toho, které se v ztřeštěných hlavách zvrací v zločin, nýbrž dle výroků jednotlivých anarchistů Hamonem slyšených i Leibnitz, Aristoteles, Darvin, Tolstoj, Byron, dějiny atd. atd. Zkrátka celá vzdělanost soudobá jest, pokud bída a křivda se stávají nesnesitelnými, učitelkou anarchismu, poněvač anarchista poštvaný touto bídou a nespravedlivostí odraz své ideje hledá a najde třebas i — v bibli. *Leda.*

Ludwig Jacobowski: **Loki**. Roman eines Gottes. Jedna z nejzajímavějších pros mladého literárního Německa. Široce rozepjatou, ale při tom přece zhuštěnou a kompaktní formou, zcelenou a dusně vleklou náladou vykreslil tu Jacobowski jako šedí do šedi, v grandiosních, slavnostních rysech do mrazivého, chmurného, ledového vzduchu románovou architekturu, z mrtvých a v nicotu skleslých stínů, myšlenek, postav a mátoh nordické mythologie, vystavěl tu, ne chabou a mrtvou budovu archaeologického kouzla, jako je v mnohém ohledu na př. Flaubertova Salammbô, jež oživila sice, na základě líčení Appianova, v podivuhodně smíchaných, barbarských a těžkých barvách, suggestivní obraz starého Karthaga, ale pro samý zájem o povrch, o vnějšek, neoživila nitra, nepodala jádra a smyslu života žitého v jeho citadellách, zdech, věžích, přístavech, lodech, skladištích — Jacobowski nezapomněl na Grabbeovo: »Básník je zvláště povinen vyřešiti pravého ducha dějin,« a ve svém Lokim podal ideový smysl, ideový podklad, jádro a symbol staré nordické mythologie, vyřešil jejího ducha, její podstatu a essenci, její nitro z vnějších, mrtvých značek. Tento moment akcentuji jako největší uměleckou přednost nové práce Jacobowského. Ten zápas, který podniká Loki (jiná jména tohoto boha v nordické mythologii znějí Loke, Loge) jako bůh zničení a zla, jako stělesněný princip odboje a vzpoury proti Odinovi, praotci všech bohů, vládci nad nebem a zemí, proti celé Walhalle, a zvláště proti Baldrovi, synu Odinovu a Friggině, jsoucímu starým Skandinavcům bohem míru, jenž přivádí bojem a vítězstvím k pokoji, — to jest historie lidské duše, jejího zápasu, jejího vzdoru proti svému osudu, nemilosrdně tisknoucímu její bílé, slabé hrdlo svými rameny polypovými. Již při svém zrození je mladý bůh Loki zavržen ostatními bohy. Na staré, špinavé, vlčí kůži chvěje se zimou jeho tělo, zatím co ledový vítr opírá se o veřeje, a bohyně za bohyní přichází den co den, by na rozkaz šedovlasé Urdy, byť proti své vůli, v srdci s hlubokým hněvem proti zrozenému vetřelci, pečovaly o děcko. Ale jejich péče mění se ve mstu. Mladého boha napojují a krmí vodou ledovou a horkým mlékem kančím a va-

řeným masem výra, a když se děcko vztyčuje ze svého lože, by se dalo polaskati, nemilosrdné bohyně vrhají je zpět do vlčí kůže a bijí jeho hlavou o roh krbu . . Při této výchově vyrůstá Loki, aniž by se úsměv kdy zjevoval v jeho tváři. Jeho rysy jsou zachmuřené, přísné, ledové. Když dospěl jinošských let, chystá se vyhledat Walhallu, aby se setkal tváří v tvář se svými protivníky, s těmi hrdými a při tom tak obmezenými bohy a jich ženami a jich dětinskou vládcovskou ješitností, kteří nic jiného nečinili, než že poslouchajíce rozkazů Urdiných, rozbíjeli lebky obrů, pidimužíky přidržovali k robotním pracem a lidské pokolení ujařmovali. Pohrdá jimi a nenávidí jich, neboť vidí, že ovládají svět neprávem, a on tuší, že v něm zrodila se ta síla, ta jediná, veliká síla, jež je má násilím uchvátiti a jako zuřivá, šílená vichřice smésti s povrchu, jich údy o skály roztříštiti a do všech konců světa rozmetati. Starý svět má zhynouti, — ale stačí-li Loki k tomu, aby vytvořil sám nový svět a oživil novou Walhallu? Zde basuje tragika celé té historie. Loki má sílu zničiti vše, čemu se opře, ale nemá síly obroditi, rozehřáti, stvořiti. Vyšel z temných, hlubokých zdrojů života, ztělesněný odboj, síla, vzdor, pomsta, ale jeho noha nestačí k tomu, aby jej vedla na květinové koberce života, ve vzduch dýchající vůněmi, rozkoší a výskotem, jiskřící se a perlící jiskrami veliké touhy a neskonalé krásy, v plné slunnosti a opojnosti pocitů . . Led má v srdci, jak o něm praví bohyně Frigg. Hledá lásku, ale nachází nenávist. Hledá pocel, ale nachází všude odmítavost. A jeho rysy tvrdnou ještě více, a jeho srdce zatvrzuje se k neusmíření. Jeden dar, jednu přednost před ostatními bohy dala mu bohyně Urd. Loki zná předem osud svůj a osud každého boha a každého stvoření. Proto se ho obávají bohové, že jim zvěstuje jich osud. Ale to vědění činí jej úzkostným a ponurým. Neboť jak jej má okolnost, že zná všechnu svou budoucnost, činiti radostným a nadějeplným? Ptá-li se ho kořen dubu: »Porostu vysoko do nebes a do výšin, nebo se budu plaziti po zamrzlé zemi?« odpovídá mu: Rosť a mlč a porosteš do vzduchu. Neboť vědění činí těžkým a úzkostným. Odmítá lásku Freyjinu, neboť ví, že je souzeno, aby v plamenech pro něho hořela, ale on aby zůstával studeným a němým, aby její ruka hledala jej, ale on aby jí neviděl, aby před ním ležela, ale on aby si jí nevšímal a přes ni šel dále. »Lokiho nenáviděti jest zlé, ale horší jest jej milovati«, těmi slovy odmítá její lásku. Loki triumfuje. Vítězí nade všemi boby. Balder klesá mrtev k zemi. Bůh světla, bůh radosti, pokoje, princip spokojené požívačnosti, syté a ryzí nasycenosti jest mrtev. Loki vítězí, bůh msty, bůh požáru a spálenišť, bojišť a vražd, princip nenávistného odboje, mocně vzepjaté revolty, Baldrův protivník. Ale vítězství jeho jest dočasné. Slunečná záře dále oblévá zemi, jakoby Balder byl dosud na živu. A syn Baldrův zaujímá místo otcovo. Balder není mrtev, Balder žije ve svém synu. Balder jest nesmrtelný a je silnější než Loki . . neboť nestojí ve světě sám, sám pro sebe, ale může se obrozovati vždy v nových a nových tělech. Loki, toť smrt a zničení. Balder, toť život a plodnost. Balder, t vzpruha, toť osten, toť bodec života, Loki, toť vysilující a zmrtvující jeh element, to jsou zoufalosti, bídy, zla života, to jsou vražedné jeho n stroje. V tyto linie sevřena jest ideová struktura knihy. Těmito sva

souvisí dílo Jacobowského s duší moderního čtenáře, jenž poznává, že v knize nečte nějakou mrtvou a pavučinami opředlou, v šedích a popraščích představ a poznatků utkvělou básnickou archaeologii ale historii vlastní duše a vlastního srdce, svůj vlastní život, pravdy a zkušenosti své vlastní existence, naděje a sklamání svého vlastního citu vystylisované a prodloužené v tyto daleké, mlhami dávných věků obestřené perspektivy nordické mythologie, kde jednotlivé postavy bohů a hrdin nejsou než pouhými maskami, pouhými personifikacemi . . za ideje, city vždy stejně roztoužené, stejně bodnuté a stejně trpící duše lidské . . .

Forma nové knihy Jacobowského jest, jak jsem se již v úvodě k těmto glossám zmínil, vzácně zcelená a kompaktní. Konformně mythologickému ovzduší volil autor místo lyričné náladovosti tvrdou v nehybně tuhé barvy třenou epičnost; to jsou samé hautreliéfy stylistické, samá přesně vypracovaná vypuklina, samá hrana, linie, samý hrot, samá plastika slov a představ a pocitů. Na četných stránkách utkvělo sevřené a archaické kouzlo dikce Eddy, jež v několika komparacích produkoval Jacobowski zvláště nezkaleně, přímě a ryze. Románem Loki talent Jacobowského dospěl k velice zajímavé stanici svého rozvoje. *Jiří Karásek.*

Divadlo.

Málokterý plakát Národního divadla vzbudil kdy ve mně takový údiv, jako onen, jenž ohlašoval premiéru Sýčka, jednoaktového dramatu Nora Gabriela Finneho. A jak se nedivit? Národní divadlo hraje kus, uvedený na scénu (ovšem náramně nešťastně) už Intimním Volným Jevištěm a vydaný (pod názvem »Sova«) ve Vzdělavací Bibliothéce! Zapudil jsem však ihned bohaprázdnou myšlenku, že by Národní divadlo chtělo kráčet od nynějška ruku v ruce s »novými směry,« když jsem si náležitě uvědomil, co »Sýček« má asi na sceně Národního divadla znamenat: daň modernímu cizímu dramatu pro tuto sezonu, jen tak proto, aby ve statistice repertoiru nezela v této rubrice docela nula. Ale všimněte si, jak splátky na tento veliký a vzrůstající dluh jsou od sézony k sézoně stále menší: dříve to býval alespoň celovečerní kus na sézonu, »Hanička,« »Osamělé duše,« »John Gabriel Borkmann,« ale nyní se už platí jen aktovkami. V loňské sézoně Maeterlinckovou »Vetřelkyní« a letos tedy »Sýčkem,« prací ostatně, která nemá zvláštního literárního významu a počítá se k moderním jen některými svými vnějšnostmi. Tak na příklad už hlavní osoba, inženýr Arthur, jehož každé slovo a hnutí vyzařuje vnitřní trýzeň a nepokoj mučených nervů, je svými allurami až do toho koňaku, jehož si statečně po celý kus přihýbá, figurou upomínající na ony, které zalidňují nejmodernější útvary románové, od »Umdlených duší« Garborgových až k Przybyszewského »Homo sapiens.« — Ale to a pak trochu toho nenuceného, přirozeného, od staré divadelní mluvy výhodně se odlišujícího tónu a sem tam nějaký naturalistický zevní detail — to je tak asi všecko, co zařaďuje »Sýčka« mezi hry, zvané moderními. Řekne se snad ještě: jeho niternost. Pravda, vlastním dějištěm hry : Arthurova duše a thematem muka jeho svědomí za to, že se dopustil manželské nevěry se ženou svého přítele. Ale je to něco, čeho by

starší divadlo nebylo znalo? Kolik reků svíjelo se od dob, co jeviště existuje, na jeho prknech u vědomí spáchané viny a tváří v tvář přízrakům, které na ně posílalo vlastní svědomí? Orestes měl své furie, Richard III. zjevy svých obětí, Macbeth ducha Banquova, lady Macbethová krev na svých rukou — a Finneův inženýr má svůj přízrak tuláka, z něhož se pak vyklube strašidelná hallucinace mstícího manžela! Tedy tam, kde chtěl dosíci moderní autor nejsilnějšího účinu, byl nucen opustiti půdu niternosti (s níž se na jevišti nikdy daleko nevystačí) a promítnouti muka Arthurova do zevních divadelních přízraků. Ale k tomu není třeba být norským dramatikem fin de siècle, to dovedli právě tak autoři i za starých dobrých časů strašidelné romantiky. Proto bych se ohradil proti tomu, aby v »Sýčkovi« — který je celkem jinak dobrou, silně náladovou a působivou hrou — se vidělo nějaké nové dramatické evangelium. Současně s premiérou »Sýčka« předvedlo Národní divadlo Molièrova »Lakomce« v novém obsazení a nastudování. Krok to, jejž možno jen vítati. »Lakomec« je jednou z nejvyšších representačních prací světové literatury, jednou z těch, u nichž slovo »nesmrtelný« není ještě bláhovým eufemismem. Dvě stě třicet právě tomu let, co byl poprve přešel přes prkna pařížského divadla Théâtre petit Bourbon, z něhož vyrostlo pozdější Théâtre Français, klassická scéna Francie. Zůstat dvě stě třicet let hranou, nesestárlou, působivou — představme si, co to je pro veselohru, tento nejcitlivější, nejefemernější a nejchoulostivější ze všech literárních genrů, jehož vývoj je jediným prudkým spalovacím procesem, neustálým střídáním mezi rychlou slávou a stejně rychlým zapomenutím. Toto zvláštní postavení komedie v literárním vývoji a její těsná přirostlost k době a milieu nepřipouštějí vlastně, aby měla klassiky ve smyslu jiným uměním běžném. Ale má-li moderní komedie klassika, pak jím je Molière. Není jím ani Shakespeare, neboť komedie Shakespearova toť groteskност, sen, lyrika, osud, toť jedním slovem vše v jediné směsici, toť humor neomezený a vševládný, nedající se vázati na určitou typickou formu. Ale komedie Molièrova, toť nejčistší, nejtypičtější útvar toho, co je komedii vlastním, či určitěji omezeno: co je vlastním komedii společenské, mravoličné a mravokárné. Všecky inferiorné živly veselohry, všecko pouze dějové, situační a fraškovité, ustupuje tu před živlem povahovým, který určuje atmosféru a architekturu hry a pozdvihuje začasté komedii na samu hranici dramatu. Tak právě v »Lakomci«, v poslední scéně druhého jednání, kdy lakota Harpagonova přestává být komickou a zahřmí do prostřed veselohry jako tragická, démonická síla, činící ze své oběti předmět soucitu a hrůzy, docela podle předpisu aristotelovské tragiky. O tom, co znamenají komedie Molièrovy pro psychologii a kulturní malbu doby, z níž vyrostly, není místa, zde se šířiti; stačí jen poznamenati, že o té věci existuje ve Francii celá literatura. Molière je pro Francouze jakousi literární biblí, tak jako Goethe pro Němce a Shakespeare pro Angličany. Ale při vší své velikosti nesnese přece přirovnání s těmito dvěma největšími, ba nestojí jako humorista ani tak vysoko jako tvůrce Dona Quixota. Jeho komediím chybí vysoká poesie hravosti a bezúmyslnosti, ta jistá plnost a šíř, ta božská libovůle, ten universální tanec idejí, citů, fantasie a symbolických perspektiv,

který je příznakem největších geniů humoru. Molière nedovede přemoci v sobě Francouze z okolí Ludvíka XIV. Je příliš střízlivý, rozumový, přímočárý, měšťácký, na skutečnosti ulpělý. Pojímá člověka schematicky, jeho psychologie je více statická než dynamická a osoby, jimž vkládá do úst filosofii hry, nedovedou se zhostiti jisté morální pedanterie. To jsou vesměs rysy, jimiž naší slovansko-germánské povaze jeví se bytost jeho v posledním svém jádru vždycky cizí a které brání tomu, aby se stal mimo hranice své vlasti tím, čím se celé Evropě stal Shakespeare, Cervantes, Goethe. Ale jako mistr komedie zasluhuje, aby i na našem jevišti byl oživován, tím více, čím žalostněji se genre veseloherní dnes zvrhl a čím více upadá tvorba komická v nevážnost. »Lakomec« je ze všech her Molièrových snad nejméně vázán na dobu, v níž vznikl, a má v sobě nejvíce živlu všelidského. To vysvětluje, proč působil v Nár. divadle s neztenčenou svěžestí. V úloze Harpagona podal pan Mošna výkon, který znovu je s to, aby mne potvrdil v přesvědčení, je tento neúmorný, nestárnoucí a nejpopulárnější herec je nejúctyhodnějším zjevem dnešní české scény.

P. S. To, co jsem napsal shora u příležitosti »Sýčka« o nedostatečném zřeteli k moderní produkci, spěchám poněkud opravit. V posledních dnech uvedlo totiž Nár. divadlo s neobvyklou rychlostí na scénu novou hru Hauptmannovou, »Formana Henčla«, sotva několik neděl starou. Tedy přece zas něco! Pokud se díla samého týče, nemám co bych o »Formanu Henčlovi« dodal k literárnímu referátu, jejž o něm Rozhledy v jednom z minulých čísel přinesly. Provedení bylo uspokojivé; v takovýchto hrách s realistickou fakturou a ostře řezanými konturami figur cítí se naši herci ještě nejlépe doma. Za to však se vyznamenalo naše obecenstvo, jak to je u moderních novinek jeho zvykem, tupou lhostejností. Soudě dle potlesku, nelíbil se mu Henčl o mnoho víc než poslední novinky p. Ladeckého a pí. Kunětické. Hrejte jim věci dobré či špatné, geniální či prostřední, na všecko budou civět se svým nevyrušitelným, vlažným klidem tlustokožců. Pro takovýto inferiorní, nevzdělaný dav je uměleckých prací opravdu škoda a od té doby, co nám p. ředitel Šubrt ve své brožurce na cifrách dokázal, že naše obecenstvo nesnese ani Rovetty, bylo by myslím nespravedlivo žádat, aby Národní divadlo vystavovalo se zvláštní nějakou horlivostí Ibsena a Hauptmanna takovémuto trapnému přijetí, za něž se musí lidé umělecky cítící stydět. Vždy více se ukazuje (a jmenovaná brožurka páně Šubrtova mne o tom už dokonale přesvědčila), že vina za stav našeho divadla, který je opravdovou ostudou pro národ, nesmí být hledána ani v kanceláři ředitelské ani dramaturgické, ale v té pověstné už české nevzdělanosti, která má hlavní slovo při rozhodování o osudu her, jak při zákulisním hlasování tak i v hledišti. *K.*

Z koncertní síně.

Koncertní saisona letošní, vyznačující se neuvěřitelnou, od let již nepamětnou neplodností, dává prozatím látku jen k registraci větších či menších úspěchů osobních, ne vždy nabytých ve srovnalosti se skutečnou zásluhou, namnoze právě v obráceném poměru k této.

František Ondříček mohl u nás ještě nyní dovoliti si luxus dvou samostatných koncertů — mimochodem řečeno utrakvistických — pro které dnes, kdy hudební život náš organisován jest z ústředí spolkového, tak málo lze nalézti vděčné půdy, alespoň po hmotné stránce. Můžeme se diviti, že pokaždé sešla se mu hojnost obecenstva, střízlivého sice v nadšení, ale platícího? Ondříčkovi přihodilo se r. 1883, čemu neušli v Praze větší umělci (na př. Rubinstein): že hrál při prázdném sále se značnou hmotnou škodou. Od dob těch velice opatrně, ne bez pochopitelného vnitřního rozhořčení, vyhýbal se zde veřejnému koncertování, ač mezi námi žil. Teprve po čtyřech letech, když Národní divadlo pojistilo mu skvělý honorář, jako prvnímu a dosud jedinému c. a k. virtuosu komornímu z řad českých, vystupoval i v celých cyklech koncertů. Po 5 koncertech roku 1887 za bezmezného enthusiasmu absolvovaných, následovalo jich v saisonč 1890—91 neméně než 10 (!), r. 1892, 1895 a 1898 celkem dalších 5; v nich vyhrál Ondříček celý svůj program, že nucen jest nyní vždy z části znovu jej opakovati. Statný zajisté počet ten byl by ještě stoupl, kdyby Ondříček byl horším obchodníkem, než jím skutečně jest. Mám v rukou dopis Ondříčkův, adressovaný z Brandýsa nad O. (27. května 1894) na † dra Karla Teigeho, v němž pisatel slibuje na vyzvání »Umělecké besedy«, bůh ví po kolikáté, že »bude milerád hráti ve prospěch populárních koncertů bez honoráře«. Na splnění toho slibu marně bylo čekáno. Ondříček pořádal sice populární koncert, ale ve prospěch své tobolky . . .

Ondříček je bez odporu veliký technikář, jenž svému titulu nikde v celém světě nezpůsobí necti. Ale popříti nelze, že v jeho tonu marně bychom hledali onu zvonivou lahodu, kterou činí se nezapomenutelným nejen Cesar Thomson, Pablo de Sarasate, Emil Sauret, ale i výtečný krajan náš Florian Zajíc. Že konečně Karel Hoffmann v nižádném ohledu Ondříčkovi nezadá, že naopak, vzorným přednesem muzikálním virtuosa v sobě přemahaje, v řadu prvních současných mistrů svého nástroje zaslouží být stavěn, máme nyní dotvrzeno i úsudky ciziny, která dotud znala jej jen jako primaria znamenitého »Českého kvarteta«. Poněvadž celé naše kvartetní sdružení prodchnuto jest od hlavy k patě, totiž od primaria k violoncellistovi týmž posvěceným nadšením k své úloze, každé jeho vystoupení povznáší se k pravé umělecké slavnosti. »České kvarteto« je jediným výkonným podmětem naším, jenž vzorným trasováním, t. j. pevným spojením co nejdokonalejší vnitřní artikulace se zřetelem k živlu rhytmickému a dynamickému, dovede reprodukci povznésti na výši organické spolutvorby. Schází nám posud základ pro přirovnání, abychom dovedli uvědomiti si, čím hudebnictví tohoto druhu liší se od nevzletného řemeslnictví v jiných odvětvích reprodukční činnosti, tak u nás zakořeněného . . . Jako neobyčejný čin umělecký z letošního repertoiru »Č. kvarteta« podtrhnouti sluší provedení kvarteta Beethovenova Razumovskému věnovaného (op. 59. č. 3. z C-dur), jehož konečná fuga sotva kdy vyzněla tak grandiosně, jako pod m[illegible] prstů, mysli a srdce naší kvartetní kapely. Krásný, květnatou melodik[illegible] svou na zlatou dobu komorní hudby upomínající kvartet Dvořák[illegible] z As-dur (op. 105.), Mozartův z D-moll (č. 421. seznamu Köchelc[illegible]

jenž je jediným vědecky oprávněným pramenem citace, a ne, jak v programech »Č. spolku pro komorní hudbu« se děje, bezvýznamné vydání Petersovo), Volkmannův z G-moll, Borodinův (velmi slabý!) z A-dur, Tanějevův v práci neobyčejně závažný, ač formálně poněkud vyvleklý z C-dur (op. 5.), Beethovenův z E-moll, Schumannův z A-dur, Dvořákův t. zv. americký z F-dur byly vedle Schubertova kvinteta z C-dur (partii druhého violoncella sehrál nadějný virtuos p. B. Váška) a Mozartova dvojkoncertu pro housle a violu — čtenář poznává ze jmen i skladeb uvedených, že větší pestrost ve volbě autorů i druhu děl nebyla by komorním koncertům našim na škodu — byly dalšími dary čtyř komorních večerů, z nichž druhý seznámil naše obecenstvo se sympathickou koloraturní pěvkyní sl. Irenou Abendrothovou od vídeňské opery. Dobrá pěvecká síla z ciziny bude nám v koncertech vítána i tehdy, nebude-li přednášeti národní písně lámanou češtinou, jakou jsme krom sl. Abendrothovy slyšeli i z úst pí. Žofie Röhrové Brajninové, dobrou italskou školou vycvičené pěvkyně, jež byla hostem 48. koncertu populárního. V 47. představila se nám pianistka sl. Marie Panthésova, rodem Ruska, zjevem Indičanka s japonským účesem, vychováním Francouzka a uměním svým dostatečně kvalifikovaná absolutoriem z pařížské konservatoře. Že i pražská konservatoř vysílá z klavírního oddělení svého do světa zdárné žactvo, přesvědčil nás p. B. Křídlo, vyučenec prof. J. Jiránka, přednesem Rubinsteinova koncertu z Es-dur, jenž pianistovi ukládá těžkou, ale vděčnou úlohu, jinak však dosti stejně nevytěžuje vskutku nevšedních myšlenek při ledabylém jich propracování. Po konservatoři, která ne bez závady provedla Dvořákovu ouverturu »Othello« a Beethovenovu heroickou symfonii, přišla k slovu »Česká filharmonie«. Letošní program její alespoň z části napravil výtky, činěné jí pisatelem těchto řádků v milulém ročníku »Rozhledů«. Shledáváme konečně zastoupena Mendelssohna, Schumanna, Webera, Berlioze, posléz uvedeného ovšem prací, jejíž volbu omluviti bylo lze jen nadějí na výtečné ztlumočení. Protestovati musíme, aby zneužíváním symfonických básní Smetanových na konci programů v obvyklém ošumělém provedení činilo se předem nemožným žádoucí cyklické jich opakování pod nějakým vynikajícím dirigentem. Dále, aby zařaďovaly se bezcenné skladby jako Lalóova rhapsodie a Ernstův houslový koncert z Fis-moll. Kusy virtuosní vůbec nemají míti ve filharmonických koncertech místa z koncese k solistovi, jenž má býti vybírán po výtce z umělců vynikajících a naopak sám donucován ke koncesím. Na to nezdá se nám p. Jan Kubelík na ten čas ještě dosti kvalifikován. Místo, věnované domácí produkci, jest letos odůvodněno počtem novinek, z nichž jediným Fibichem poskytnuto jich tolik, že vyplňují cele pořad posledního z večerů slíbených. Za to jednota dirigenta pro celou saisonu zůstává opět mezi přáními nesplněnými. Letošní německé filharmonické koncerty, z dočasného nedostatku vhodného kapelníka, také nuceny jsou u ici se k změně dirigentů. Jména jich jsou zajímava: Richard S rauss, Edouard Colonnne, Felix Weingartner, Carl Muck. Ji éna našich: Moric Anger, Adolf Čech, Zdeněk Fibich, Oskar Nedbal. P ní filharmonický koncert (s Mendelssohnovou »Skotskou symfonií«,

Gluckovou ouverturou k »Alcestě«, Ernstovým koncertem, Lalóovou rhapsodií a Smetanovou »Šárkou«) trpěl nejen docela všedním provedením, jemuž na nemalou závadu bylo skoupé obsazení smyčcových nástrojů, zaviněné patrně abstinencí několika členů z řad houslových, i za normálních poměrů dosti řídkých, ale též nevhodnou sestavou programu. Kdo nevěří, že charakteristika moderních tónin není jen prázdnou smyšlenkou, mohl se přesvědčiti, jaká monotonie čišela z podia, když všechna čísla téměř nevyšla z téže tóniny (A-dur neb A-moll). V sdělávání programů má u nás šťastnou ruku toliko Karel Knittl, který za jedinou saisonu dovedl »Hlahol« k pokroku vskutku utěšenému, jak co do techniky, tak co do přednesu. Pod temperamentním řízením jeho slyšeli jsme v adventním koncertě řadu drobnějších skladeb sborových provenience románské i slovanské, z nichž nejvíce líbil se madrigal »Hudba jest láskou naší« od Jakuba Handla († 1591 v Praze). Pěkného úspěchu dopracoval se též sbor »Bouře« od Bohumila Wendlera a jednohlasné »Písničky moravské« od Vítězslava Nováka, k nimž se vrátím ještě, jakmile firmou Ottovou vydány budou tiskem. Velice nás zajímaly Verdiovy »Chvalozpěvy na Marii Pannu« (z Danteova »Ráje«). Na pokraji hrobu obrací stařec Verdi oči k nebi a vydává jako officialní zakončení své činnosti »Quattro pezzi sacri« (v nichž krom zmíněné skladby nalézáme ještě »Ave Maria«, »Stabat Mater« a »Te Deum«) současně, co zatím Lorenzo Perosi, mladý Ital, jenž v Německu vyučil se hudbě a pak přijal tonsuru a kněžské posvěcení, uvádí řadou svých oratorií celý Vatikán u vytržení a uvazuje se jako authentický (po rozumu papežské stolice) církevní hudebník v kapelnictví sixtinské kaple. Leží přede mnou hubený klavírní výtah jeho oratoria »La passione di Cristo«, v němž chorál gregorianský, Palestrina a chromatika i enharmonika Wagnerova »Parsifala« položeny jsou za sebou, ne jako v Lisztově »Kristu« vedle sebe, aby prostupovaly se v umělecké jednotě. Před tribunálem hudební kritiky obstojí duchovní dílo, cechy klerikálními třeba za necírkevní prohlašované, které slovo pojímá a hudebně illustruje směrem romantickým, na př. Dvořákovo »Stabat mater«. Verdi daleko méně má kvalifikace pro církevní texty než Dvořák. Ale jeho díla, jako Dvořákova jsou zbožným projevem muzikální duše, oratoria Perosiho však muzikálním projevem zbožné duše. Tím je různý směr jich, trvám, nejlépe vystižen. Nejanimovanějším dosud večerem saisony byl druhý filharmonický koncert. Pan Čech provedl v něm zcela pěkně Saint-Saënsovu symfonickou báseň »Mládí Herkulovo« a Berliozovu symfonii »Harold v Italii«, na jejíž úspěch měl nemalý vliv nevyrovnatelný interpret solové violy Oskar Nedbal. S volbou Glazunovova mělkého valčíku dirigent pohořel a ve Weberově ouverturе narazil na odpor pochybeným řízením na čtyry rázy. Za to Smetanovou geniální, úchvatnou »Vltavou« slavil taký triumf, že nucen byl ji opakovati na bouřlivou žádost do hloubi duše pohnutého obecenstva, které výhodným exponováním epochální skladby této pohnulo se k ovaci památce nešťastného velmistra české hudby. *J. Boleška.*

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Dne 28. pros. minulého roku byl sněm král. Čes. zahájen a dne 29. prosince byl odročen. Tak krátce nezasedal žádný ze svolaných sněmů, že ani navržená komise zvolena býti nemohla. Sněm přijal zatímný rozpočet hned ve 2. čtení po velmi krátké debatě, vyslechl královské poselství a šel. Že v tomto poselství Mladočeši skutečně čekali jakousi odpověď na státoprávní adresu sněmu českého, potvrzuje Podřipan, orgán posl. Špindlera. Praví: »Že obsah královského poselství nemůže delegace naše pojati mezi úspěchy lonského roku, tím zajisté dle našeho nejhlubšího přesvědčení sama je vinna, poněvadž delegaci naší musilo býti známo, že v lednu má býti učiněn neodvolatelně poslední pokus, zdali Němce přivésti lze k rozumu a že tudíž nebylo takticky správné vynucovati na vládě odpověď k státoprávní adrese již nyní před lednovým zasedáním říš. rady a k zahájení dvoudenního (!) oddílu zasedání sněmovního, když leželo na snadě, že příznivá a uspokojivá odpověď může teprve po lednovém zasedání říšské rady a tudíž při zahájení velkého oddílu zasedání sněmovního býti dána. Trvala-li delegace česká přes všechny tyto námitky přece jen na požadavku koncem prosince min. r. nesplnitelném, pak musí ovšem zbytečný tento neúspěch zapsati pouze na vlastní vrub.« Radik. Listy pak odhalují tyto zákulisní tajnosti: »Před odjezdem z Vídně byli prý mladočeští poslanci jisti, že na adresu sněmu českého dá vláda odpověď, kteroužto si mladočeský klub vymínil na jednom z předních míst ve svých 26 postulatech. S touto zaručenou jistotou očekávali mladočeští vůdcové klidněji otevření sněmu, než by jinak byli mohli. Prvá klubovní schůze svolaná těsně před zasedáním sněmu, byla důkazem nahromaděné nespokojenosti. Trpce prý vytýkáno, že poslanci přijali vyznamenání, aniž se podrobili nové volbě. Ale mysl všech obrácena byla již k nastávající vážné chvíli, kdy oznámí se císařské poselství. — Ostře srazily se proudy opoziční a oportunistický druhého dne v klubovní schůzi. Oportunisté na svou záchranu chápali se všech možných výmluv a t. d.« — Samy Nár. Listy napsaly: »Mezi postuláty, jichž splnění hr. Thun přislíbil, nalézal se též požadavek, že státoprávní adresa sněmu z měsíce března 1898 zodpovědčna bude královským reskriptem a právě tento postulát vyhlášen za nejdůležitější mezi všemi ostatními a sice jako kriterium poměrů delegace české ke vládě a jako měřítko blahovůle její oproti národu našemu.« Ze všeho jest ten dojem, že vláda připovědčvši odpověď na státoprávní adresu, v poslední chvíli se rozhodla jinak. Praví se také, že text poselství, svěřený Mladočechům ve Vídni, byl jiný, než jaký byl místodržitelem na sněmu přečten. Stalo se zajisté to, co se již několikrát v české politice stalo, že znenadání jisté vlivy, zasáhnuvše vší tradiční i skutečnou váhou i mocí svojí, rázem daly vývoji věcí jiný směr. Trudné chvíle měly pro Mladočechy poslední dny minulého roku. Před celým světem dostalo se jim mravní porážky a posl. Dr. Baxa hned ji také dne 29. veřejně kvitoval. Ale rozhořčení proti poslancům jest dnes poněkud pozdní. Rozhořčení mělo se ozvati loni v únoru, když podávali státoprávní adresu. A to z té příčiny, že politika mlado-

české strany není politikou státoprávní. Na říšské radě, kde je těžiště i ústředí české politiky, jest vázána autonomistickým programem pravice, a to přece bylo již loni v únoru známo. A také bylo již tehdy známo, že poslanec Dr. Kaizl přijme úřad ministra financí. Výsledek adresní akce byl, že byly jí posíleny živly krajně nacionální mezi českými Němci a Mladočeši že stali se na sněmu závislejší od šlechty, tedy zjevy státoprávním snahám nepříznivé, ale positivních následků za těch poměrů adresa míti ani nemohla. I kdyby byla vláda letos na adresu několika slovy odpověděla, byla by to pouhá slova. Ke skutku bylo by právě tak daleko, jako když neodpověděla: »Čas« praví: »Královské poselství ze dne 28. pros. odpovídá úplně politické pravdě. Nemohlo dopadnout jinak, než dopadlo. Vláda Thunova, (jako každá rakouská vláda) a celá pravice jsou proti našemu státoprávnímu programu. To vědí Mladočeši zrovna tak jako my. Oni vědí, že není vlády a žádné parlamentní většiny, jež by schvalovala náš program A jestliže přece praví, že jsou zklamáni, pak zklamání je pouze v tom, že vláda jedná čestněji, nechtějíc mluviti něco, čeho necítí.« Nemyslíme, že by vláda byla jednala upřímněji než Mladočeši. Vždyť přijala 26 postulátů. Spíše bychom řekli, že se k státnímu právu chová všechno, vláda i strany, vyhýbavě a neupřímně. Státoprávnictví je na papíře, ale ducha v něm není. Ale na vládě žádá se nejen upřímnost, nýbrž i, aby nám uskutečnění státoprávního postavení zemí českých proti ohromné majoritě všech faktorů, na nichž je závisla, vymohla. Ačkoliv úkolem cislajtánské vlády, jež nastupujíc v úřad přísahá zachovávati dnešní ústavu, není vymahati pro nás provedení stát. práva, ačkoliv účelem říš. rady není zabývati se jím, ačkoliv není v zájmu Poláků, Jihoslovanů a katol. Němců, aby nám v tom pomáhali, přece stále čekáme, že tito všichni i vlastního prospěchu, vlastních povinností a úkolů se zřeknou a »zradí své voličstvo i své přísahy,« aby nám v tom proti sobě pomohli. Ten smysl má státoprávní politika na říšské radě. Časem sice pozná delegace, že státopr. politika na říš. radě je nemožností, ale pak již jest pozdě. Je to ve volebních provoláních, je to v programu, nelze se veřejně přiznati k chybě. Co by tomu řekli voliči a jak by toho využitkovaly jiné strany? Na venek se tedy předstírá státoprávnictví, a koná se opak. Tak bylo za Staročechů, tak je za Mladočechů, tak bude i příště, nepochopí-li se, že národ musí míti jak pro neodkladné úkoly a snahy, tak pro vzdálenější cíle zvláštní orgány a ne jeden jediný ochromený a neschopný konati ani to, ani ono. Proces, jenž dozrává na př. ve straně sociál. demokratické, musí vykonati se u nás také. A komu jde o pokrok, musí pomáhati, aby proces se uspíšil. Stane-li se to, neucítí nikdy celý národ takového pokoření, jakého zažil na posledním sněmu. Ale daleko jsme od toho. Zdá se, že se to má dosavadním způsobem zkusiti po třetí.

Při doplňovacích volbách dne 4. ledna zvolen byl na uprázdněný mandát po dru. Vašatém ve skupině Sušice-Horaždovice opoziční kandidát agrárník p. K. Prášek 64 hlasy. Druhý opoziční kandidát p. Mayer dostal 32 hl., kandidát mladočeský pan Novák 20, p. Slabý 5. Ve venkovských obcích rakov.-lounských zvolen byl mladočeský kandidát p. F. Udržal 245 hl., oposič. kandidát p. říd. učitel Schneider dostal 63 hl. Posl. K. Prášek, kandidát Sdružení zemědělců, podporovaný radikální frakcí, prohlásil, že do klubu mladočeského nevstoupí. O volbě lounské praví Radik. Listy: »Kdyby bylo Sdružení zemědělců postavilo kandidáta, nebyl by p. Udržal jist zvolen. My jsme se tentokráte při této volbě řídili jejich přáním. Čekali jsme d poslední chvíle. A pravíme upřímně, že jsme byli ústupem tím velice zklamáni. Bu však z této volby to mravné naučení, že do boje mladých stran nepatří váhavci a že t co se stalo na Lounsku, se více opakovati nesmí.« Dostalo se tu Sdružení zeměděl

t. j. podřízenému, od Radik. Listů t. j. velitele, veřejného pokárání. Všechno na poslední valné schůzi Sdružení zemědělců dne 6. t. m. nasvědčovalo tomu, že ve Sdružení není nám činiti s agrární stavovou organisací, nýbrž s organisací politickou. Zemědělci předstírají jen stavovou organisaci, aby mohli přejít od jedné strany politické k druhé. Agrárního není na Sdružení nic. Jaký má program? Co chce? Jaké požadavky přijímá za své? Chce státní právo, jak jsme na schůzi slyšeli. Historie se opakuje.

Jest řeč o novém pokusu smiřovati Čechy s Němci. Nálada by k němu snad mezi Němci již byla. Alespoň by ji mohlo učiniti rozhodnutí nejvyššího soudu, dle zprávy Politik z 11. t. m., v rozepři vedené u kraj. soudu v Liberci v ten smysl, že v celém král. českém u všech soudů stejnou měrou přípustny jsou čeština jako němčina a že nařízení jazyková (Gautschova) nejsou nezákonitá. Důkaz o přípustnosti češtiny u všech soudů v Čechách na zákl. § 13. všeob. ř. s. provedl náš spolupracovník p. K. Rohan ve spise: Die Judicatur des oberst. Gerichtshofes in der Sprachenfrage, vydaném již loni. K rozhodnutí nejvyš. soudu se ještě vrátíme.

Zrušení novinářského kolku jest dnes heslem na schůzích i v novinách. Na podnět rad.-pokrokové strany (p. Al. Hajn) otiskly listy všech odstínů, až na pražské denníky, veřejný list ministru financí dru. Kaizlovi, ve kterém se žádá zrušení novin. kolku. Strana sociál. demokratická uspořádala pak dne 8. ledna ve všech zemích předlitav. množství schůzí s tímto thematem.

Hlídka školská.

Tři kardinální požadavky své (občanská svoboda, akademické vzdělání, úprava platů) pokusilo se učitelstvo české koncem minulého roku manifestovati na schůzích v Albrechticích, Něm. Brodě a v Praze. Schůzí těch súčastnilo se netoliko učitelstvo ze všech končin Čech, ale též mnoho občanstva a někteří poslanci strany svobodomyslné. Nejintensivněji jednáno bylo na schůzi pražské, kde jako řečníci vystoupili nejčilejší mužové z organisace učitelské. Rozvinuli tu obraz sociálního postavení učitelstva českého v křiklavých, nicméně pravdivých barvách. Schůze tato osvětlila poměr učitelstva, totiž nejsilnější jeho organisace kestraně svobodomyslné. Přítomní poslanci této strany, ačkoli na ně bylo apelováno, zůstali v podstatných bodech tichými posluchači, nepokusivše se ani strany své obhájiti nebo ospravedlniti ve věcech, jež jí tu byly vytýkány. Teprve po schůzi zahájili v Nár. L. palbu do řad učitelských, zvláště pak svolavatelstvo prohlásili jednoduše za nezralé a nezdravé výstřelky socialistické, které se musí v národě rozhodně potlačit. Co v těch dnech přinesly z péra »přítomného poslance svobodomyslného,« nasvědčovalo již neomylně tomu, že roztržka strany svobodomyslné s největší a vedoucí stranou v učitelstvu je snad nedaleká a neodvratna. Názory, jaké v otázce hmotného postavení učitelstva projevil na př. posl. Udržal v Rakovníku, řka, »má-li učitel 500 zl. málo, ať jde na tesařinu, národ v něm nic neztratí,« musí každému otevříti oči. Již se mluví o tom, že v rukou svobodomyslné strany kyne školství vůbec velice nejistá budoucnost; strana ta nemá doposud ani řádný program školský. Má sice autonomní rámeček, ale co do něho dá, doposud nefekla a snad ani neví. Všechy ostatní strany pronesly se v otázce školské určitěji než ona. Sociální demokracie dokonce již připravuje politický program školství, jsouc k tomu nutkána jinými otázkami se školstvím úzce souvisícími. V táboře socialistů nalézají učitelské stesky také nejsilnějšího ohlasu. O manifestační schůzi pražské přineslo soc. »Právo Lidu« ze všech denních listů nejdůkladnější zprávu. Také německé učitelstvo v Čechách pořádá manifestační schůze s požadavky obligatorními požadavkům českým. Na schůzi v Teplicích slíbili mu poslanci Pfersche a Wolf požadavků těch hájiti.

Z naší doby.

— ☽ —. Opozděný vánoční a předčasný novoroční dar, kterým vláda obmyslila mladočeské poselstvo, známý reskript na loňskou adresu, vyvolal po Čechách náladu tak neutěšenou, že sám pražský primator musil si přispíšiti, aby rozveselil mysli rozladěné a sklíčené. Docílil toho svým památným návrhem, aby korunovační klenoty české jednou v roce byly veřejně vystaveny, aby alespoň ony připomínaly veřejnosti státoprávní stati v programu, na který bylo celé mladočeské poselstvo zvoleno, který se však později ztratil. Pan Dr. Podlipný návrhem svým dokázal, že kromě obsazení místa vrchního ředitele chudinského ústavu jsou ještě i jiné otázky, které jej zajímají. Uskutečnění jeho návrhu znamenalo by, že by náš národní kalendář měl o svátek víc: o svátek českých klenotů korunovačních, o kterém by se — to lze při známé liberálnosti primatorově k obecním úředníkům přece právem očekávati — na radnici neúřadovalo. Návrh p. Dra. Podlipného oživí zcela bezpečně ruch státoprávní v našem lidu a vyvolá jistě mocné hnutí, které v samých zárodcích udusí vlastizrádné »volání po cislajtanismu«, pro něž se olomoucký »Pozor« tak velice na »Rozhledy« zlobí. Ujímají prý se tohoto »nového Schauerismu«, vysloveného skoro současně v »Alethei« a »Pondělních Novinách«. Ano, to prý činí tento bezbožný list. »Tedy tytéž »Rozhledy«, jež před léty snažení státoprávní s úspěchem rozdmychovaly (!) a jež — byvše kdysi v otázce státoprávní orgánem radikální mládeže, chtějí snad nyní vplouti do proudu rakousko-staročeského dorostu — nevíme odkud inspirovaného.« Tedy »rakousko-staročeský dorost, nevíme, odkud inspirovaný«. Je to jenom sedm slov, ale je v nich obsažena celá psychologie jedné části našeho radikalismu. Všude jinde na světě i u nejzuřivějších radikálů rozumí se samo sebou, že nestačí jen hlásati svoje evangelium, že je třeba ve věcné diskusi alespoň se pokusiti o vyvrácení názorů, proti nimž se bojuje a o důkaz, co v nich jest nepodstatného a nesprávného. Jinak u nás. Náš radikál věří, že jen on má pravdu, a že není vůbec pravdy mimo jeho radikální pravdu. Věří, že jest jen jedna správná cesta, totiž jeho cesta. A jest přesvědčen, že všichni, kdož nevěří v jeho evangelium a hledají jiné cesty, jsou prostě darebáci a zrádcové. Ale nepokusí se jim to dokázati v diskusi, při níž se bojuje vážnými důvody za stálé možnosti kontroly celé veřejnosti. On volí cestu kratší a — pohodlnější. Volá tuto veřejnost k publikaci rozsudku. A ten zní: Rakousko-staročeský dorost, nevíme, odkud inspirovaný. Však ty, lide český, k němuž mluvíme, si již asi domyslíš, odkud jsou inspirováni: Vídeň, šlechta, klerikálové — rozumíš? Což jsi nepozoroval, že »Rozhledy« jsou úředním orgánem těchto kruhů? Ušlo tvé pozornosti, že při posledním lijáku vyznamenání na hrdlech a prsou jejich spolupracovníků jen proto se nezaskvěly komturské a rytířské kříže, jen aby ta celá historie nebyla tak nápadnou? Ale ty, lide český, nedopustíš, aby tento cizácký, otravný cislajtanismus — ostatek najdi si v kterékoliv táborové řeči. Nedopustíš toho, nebudeš přemýšleti o tom, co v tvém snažení politickém jest aktuelným a co ne, nebudeš uvažovati o důvodech a názorech, ty prostě poputuješ jednou do roka do Prahy, abys se poklonil svým korunovačním klenotům a tam při pohledu na ně nabudeš nové síly, abys zašlápl tu zmiji, která svým sykotem — ostatek si zase laskavě najdi v nějakém táborovém sermonu. Můj Bože, jak je to pohodlné a pěkné býti v Čechách radikálem! Tak božsky pohodlné a je k tomu tak málo potřebí, že se člověk opravdu musí ptáti, proč celý národ už dávno není v táboře — radikála z »Pozor«

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VIII. 1. února 1899. Číslo 9.

Rozhodnutí nejvyššího soudu v otázce jazykové ze dne 13. prosince 1898.

V ranním čísle ze dne 11. ledna 1899 uveřejnila »Politik« pod záhlavím »Eine wichtige Entscheidung des Obersten Gerichtshofes in der Sprachenfrage« následující stať:

Aus Reichenberg, 10. Jäner, wird uns telegraphisch berichtet: Heute ist die nachfolgende Entscheidung hieher gelangt:

Der k. k. Oberste Gerichtshof hat gemäss Dekretes vom 13. Dezember 1898, Zahl 14.934, in der Processsache des . . . . , Klägers, vertreten durch . . . . wider . . . . , Beklagten, vertreten durch . . . . wegen Einhaltung eines Kaufvertrages und Zahlung von 1175 fl. s. Zg., infolge Revisionsrekurses des Beklagten gegen den Beschluss des k. k. Oberlandesgerichtes in Prag als Rekursgerichtes vom 23. September 1898, G.-Z. R. I. 227/98—1, womit der bei der mündlichen Verhandlung am 6. September 1898 verkündete Beschluss des Handelssenates des k. k. Kreisgerichtes in Reichenberg, inhaltlich dessen dem Ansuchen des klägerischen Vertreters . . . . um Zulassung der böhmischen Sprache als Verhandlungssprache nicht stattgegeben wurde, über Rekurs des Klägers behoben und dem k. k. Kreisgerichte als Handelssenate verordnet wurde, bei der neuerlich angeordneten Verhandlung die Vorträge der Parteien und ihrer Vertreter und die von ihnen abgegebenen Erklärungen in jeder der beiden Landessprachen zuzulassen, deren sich dieselben bedienen werden, selbst aber bei der Verhandlung diejenige Sprache, in welcher die Verhandlung von den Parteien geführt worden ist, falls sich dieselben jedoch verschiedener Landessprachen bedienen, nöthigenfalls beide Landessprachen zu gebrauchen, folgenden Beschluss gefasst:

Es wird dem Revisionsrekurse des Beklagten . . . . keine Folge gegeben, der angefochtene oberlandesgerichtliche Beschluss vom 23. September 1898, G.-Z. R. I. 227/98—1 bestätigt, und hat der Beklagte die Kosten des Revisionsrekurses selbst zu tragen, dies aus folgenden

Gründen:

Das Oberlandesgericht stützt seinen Beschluss auf § 12, Absatz 3 bis 5 der Verordnung der Ministerien des Innern, der Justiz, der Finanzen, des Handels und des Ackerbaues vom 24. Feber 1898, Nr. 16 des L.-G.-Bl. für Böhmen, wonach bei sämmtlichen Gerichten daselbst in bürgerlichen Rechtsstreitigkeiten die Vorträge der Parteien und die von ihnen bei einer mündlichen Verhandlung abgegebenen Erklärungen stets in der von ihnen gebrauchten Landessprache im Protokolle zu beurkunden sind, soweit nicht das Protokoll lediglich eine zusammenfassende Darstellung des Inhaltes des mündlichen Parteienanbringens ist, und wornach das Gericht selbst bei der mündlichen Verhandlung diejenige Sprache zu gebrauchen hat, in welcher die Verhandlung geführt wird, und bei Betheiligung von Parteien, die sich bei der Verhandlung verschiedener Landessprachen bedienen, nöthigenfalls beide Landessprachen zu gebrauchen sind; ferner beruft sich das Oberlandesgericht zur Begründung seines Beschlusses auf die §§ 20 und 26 der Geschäftsordnung vom 5. Mai 1897 Nr. 112 R.-G.-Bl., welche die Uibertragung einzelner Rechtssachen aus sprachlichen Rücksichten an einen anderen Richter oder Senat regeln.

Dem gegenüber macht der Revisionsrekurs des Beklagten geltend:

1. Dass die bezogene Sprachenverordnung vom 24. Feber 1898, Nr. 16 L.-G.-Bl., ungiltig sei, weil die Regelung der Gerichtssprachen zur Organisation der Gerichte gehört, diese aber nur durch Gesetze festgestellt werden kann und weil weder das Gerichtsorganisationsgesetz vom 27. November 1896, Nr. 217 R.-G.-Bl., noch die neue Civilprocessordnung eine Regelung der Verhandlungssprache vor Gericht enthalten, weshalb in Bezug auf den Gebrauch der Sprachen vor Gericht noch dermal der § 13 der allgemeinen Gerichtsordnung aufrecht besteht, wornach als landesübliche Sprache die bei dem betreffenden Gerichte übliche Sprache zu gelten hat.

2. Dass die böhmische Bevölkerung in der Stadt Reichenberg kaum 5 Procent der Gesammtbevölkerung betrage und dass auch im Reichenberger Kreisgerichtssprengel nur ein ganz unbedeutender Theil ständiger böhmischer Bevölkerung existire.

3. Dass zum Artikel XIX. des Staatsgrundgesetzes vom 21. Dezember 1867, Nr. 142 R.-G.-Bl., bisher kein Ausführungsgesetz erlassen wurde und dass weder aus seinem Wortlaute, noch aus seinem Sinne eine andere Bedeutung abgeleitet werden könne, als jene, welche sich aus § 13 A. G.-O. für das gerichtliche Verfahren ergibt.

4. Dass die §§ 20 und 26 der Geschäftsordnung auf den gegenwärtigen Fall nicht angewendet werden können, und wird sohin in dem Revisionsrekurse beantragt, die Sprachenverordnung für Böhmen vom 24. Feber 1898 Nr. 16 R.-G.-Bl. für ungiltig zu erklären, auszusprechen, dass in Reichenberg und im Kreisgerichtssprengel von Reichenberg ausschliesslich die deutsche Sprache landesüblich sei und unter Aufhebung der oberlandesgerichtlichen Entscheidung den Beschluss der ersten Instanz wieder herzustellen.

Allein der Revisionsrekurs kann als begründet nicht angesehe werden.

Ad 1. Es unterliegt allerdings keinem Zweifel, dass der § 13 d

A. G.-O. durch den Artikel I. des Einführungsgesetzes zur C.-P.-O., wie die hiezu gehörigen Motive ausdrücklich erklären, nicht aufgehoben wurde, also nach wie vor gilt. Wenn aber nach § 13 A. G.-P. die Parteien und ihre Rechtsfreunde in ihren Reden »sich der landesüblichen Sprache zu gebrauchen haben,« so ist unter einer »landesüblichen Sprache« offenbar eine jede Sprache, deren sich ein grösserer Theil der Bevölkerung eines bestimmten Landes im gewöhnlichen Verkehre bedient, im Königreiche Böhmen also die deutsche und böhmische Sprache zu verstehen; auch der Umstand, dass der § 13 A. G.-O. von der landesüblichen Sprache und nicht im Plural von den üblichen Landessprachen spricht, erklärt sich ganz ungezwungen daraus, dass die einzelnen Reden der Parteien doch nur in einer und nicht etwa in mehreren landesüblichen Sprachen gehalten zu werden pflegen, und was das vom Kreisgerichte berufene Hofdekret vom 30. Mai 1787 Nr. 750 A. G.-O. betrifft, durch welches verordnet wurde, dass die Ertheilung des Wahlfähigkeitsdekretes für das Richteramt auf die »im Gerichtsbezirke übliche Landessprache« Rücksicht genommen werden müsse, so gab dasselbe damit klar zu erkennen, dass es in den einzelnen Ländern Sprachen geben könne, welche zwar Landessprachen, in einem bestimmten Gerichtsbezirke aber nicht üblich sind, dass sich also die Begriffe »gerichtsüblich« und »landesüblich« keineswegs decken, weshalb nicht der mindeste Grund vorlag, erst noch in das Gerichtsorganisirungsgesetz eine auf die Sprache bezügliche Bestimmung aufzunehmen.

Ad 2. Es muss aber ferner darauf verwiesen werden, dass mit dem Allerhöchsten Kabinetsschreiben vom 8. April 1848 bei Erledigung der Petitionen der Bewohner der Hauptstadt Prag ausgesprochen wurde, dass »die vollkommene Gleichstellung der böhmischen Sprache mit der deutschen in allen Zweigen der Staatsverwaltung und des öffentlichen Unterrichtes als Grundsatz zu gelten hat«, dass gemäss dieser Allerhöchsten Erledigung in Folge Auftrages des k. k. Justizministeriums mit der Cirkular-Verordnung des böhmischen Appelationsgerichtes vom 30. Mai 1848 A.-Z. 9535 (böhm. Provin.-Ges.-Sammlung vom Jahre 1848 Band XXX. Nr. 119) sämmtliche Gerichtsbehörden in Böhmen verpflichtet wurden, »mündliche Verhandlungen jeder Art in jener Landessprache aufzunehmen, welcher die Partei mächtig ist«, ... »daher der böhmischen Partei böhmisch und der deutschen deutsch«.

Da die gedachte Allerhöchste Anordnung im Sinne des damaligen Staatsrechtes sich als ein Gesetz darstellt und durch kein späteres Gesetz aufgehoben wurde, alle seither für das Königreich Böhmen erlassenen Sprachenverordnungen und daher auch die Verordnung vom 24. Feber 1898 Nr. 16 L.-G.-Bl. auf dieser gesetzlichen Grundlage beruhen, nach dieser letzteren Verordnung aber der Procentsatz der Bevölkerung in einem bestimmten Bezirke jederzeit nur für die Amts- und Dienstsprache der betreffenden Behörden massgebend ist (§ 7 dieser Verordnung), während der § 12 dieser Verordnung ohne Rücksicht darauf, ob es sich um sprachlich gemischte Bezirke handelt oder nicht, ganz unterschiedslos verordnet, dass das Gericht bei mündlichen Verhandlungen in Civilsachen die Sprache, in welcher die Verhandlung geführt wurde, da aber, wo sich die Parteien verschiedener

Landessprachen bedienten, beide Landessprachen gebrauchen müsse, so kann es im gegebenen Falle auf den Procentsatz der böhmischen Bevölkerung überhaupt nicht ankommen, vielmehr muss daran festgehalten werden, dass sich die Parteien bei allen Gerichten im Kronlande Böhmen ebensowohl der deutschen, als der böhmischen Sprache als einer »üblichen Landessprache« zu bedienen berechtigt sind.

Ad 3 und 4. Zur Durchführung der staatsgrundgesetzlich anerkannten Gleichberechtigung in einem mündlichen Verfahren ist lediglich die Besetzung der Senate mit Richtern, welche der Landessprachen mächtig sind, erforderlich, keineswegs bedarf es aber wie im schriftlichen Verfahren vorher ergangener Ausführungsgesetze oder Vollzugsverordnungen, und da die §§ 20 und 26 der Geschäftsordnung dem Bedürfnisse nach einer solchen Zusammensetzung der Senate vollkommen Rechnung tragen, so müssen sie vorliegenden Falles auch zur Anwendung kommen.

Nicht unerwähnt kann schliesslich bleiben, dass auch das durch die neuen Civilprocessgesetze zur Geltung gebrachte Princip der Unmittelbarkeit und Mündlichkeit des Verfahrens die volle Gleichwerthigkeit der beiden Landessprachen bei sämmtlichen Gerichten Böhmens erheischt.

Dem Gesagten zufolge war daher der angefochtene Beschluss der II. Instanz zu bestätigen und konnte den weiteren Anträgen des Revisions-Recurses umsoweniger stattgegeben werden, als die Verordnung vom 24. Feber 1898, Nr. 16 L.-G.-Bl. wie oben gezeigt, den Gebrauch der beiden Landessprachen vor Gericht durchaus innerhalb jener Grenzen regelt, welche diesfalls schon in der allerhöchsten Entschliessung vom 8. April 1848, also in einem noch heute geltenden Gesetze, gezogen wurden, und ein Erkenntniss darüber, ob bei einem bestimmten Gerichte grundsätzlich nur in einer oder noch einer anderen Sprache verhandelt werden dürfe, überhaupt gar nicht zum Wirkungskreise der Gerichte gehört.

Die Erfolglosigkeit des Rechtsmittels rechtfertigt nach §§ 41 und 50 C.-P.-O. den Ausspruch über die Kosten desselben.

K. k. Oberlandesgericht im Königreiche Böhmen:
Abtheilung I.

Prag am 2. Jäner 1899.

Již vzhledem k okolnosti té, že dosud — pokud mně známo — listy německé nižádného dementi nepřinesly, a vzhledem k tomu, že »Neue Freie Presse« v ranním čísle ze dne 18. ledna na str. 3. napsala: »Wien, 17. Januar. (Das Sprachenjudicat des Obersten Gerichtshofes). Das Iustizministerium übermittelte den Praesidien der Gerichtsbehörden in Böhmen einen Erlass, in welchem ihnen die letzte oberstgerichtliche Entscheidung in der Sprachenfrage mit der Motivirung mitgetheilt wurde, dass die im politischen Kampfe entstandene Frage über die Giltigkeit der Sprachenverordnungen durch diese Entscheidung beantwortet worden sei!,« lze míti za to, že uveřejněný v »Politik« text rozhodnutí toho st authentickým a že rozhodnutí to jest judikátem.

Důležitost rozhodnutí tohoto — (k němuž podnět dal advokát m dr. Josef Hliňák tím, že přes všechny slasti, kterýchž v Liberci st

zakoušeti každému Čechu vůbec a zvlášť domáhajícím se rovnoprávnosti jazykové, s houževnatostí tak příkladnou hájil ve svém povolání práva národa českého) — nejen pro nás Čechy, nýbrž i pro všechny národnosti, které v Rakousku domáhají se rovnoprávnosti jazykové, jest zřejmá, a proto jest zapotřebí, rozhodnutí to střízlivě probrati jak se stránky meritorní tak i se stránky formální.

Po stránce formální patří rozhodnutí to k oněm, k jichžto označení užívá se terminu technického: »judikát;« a tu třeba vyložiti, jaké jsou vlastnosti judikátů. Dle § 12. obecného zákonníka občanského (platného pro Čechy, Moravu, Slezsko, Dolní a Horní Rakousy, Štýrsko a některé ještě země rakouské ode dne 1. ledna 1812) nemají nálezy soudní nikdy moci zákona a není žádný nález soudní platným pro žádný jiný právní případ než pro onen jednotlivý, k jehož rozřešení byl učiněn. Jelikož však pořekadlo: »Kolik hlav tolik smyslů,« platí zvláště v oboru práv a sice následkem neodstranitelné neurčitosti pojmů a následkem neúplnosti zákonů, taktéž neodstranitelné, (jsou prý věci, o kterých prý snad každý právník sám pro sebe má názory dva, navzájem se vylučující, a není prý nemožné ani to, že dva právníci o téže věci mají dohromady názory čtyry), učiněna za účelem dosažení jakés takés jednotnosti nálezů nejvyššího soudu (a indirektně i soudů první a druhé stolice) následující opatření (o nichž předem podotýkám, že čtením zábavným nejsou).

Dle ustanovení císařského patentu ze dne 7. srpna 1850 ř. z. č. 325, jímž zřízen byl nejvyšší soud (čítající teď snad 55 členů), rozhoduje soud tento 1. zpravidla v senátech o 7 členech (o jistých důležitých věcech v senátech o 11 členech) a 2. o právních záležitostech soudy různě aneb nesprávně rozhodnutých v senátech o 15 členech, když to navrhne z rozkazu ministra spravedlnosti jenerální prokurátor, jenž má, pakli že zví buďto o nestejném zákona užívání v různých zemích korunních aneb o nesprávném zákona výkladu, na rozkaz ministra spravedlnosti navrhnouti, aby za účelem rozhodnutí dotyčné právní otázky odbýváno bylo zvláštní sezení plenární (plenární senát o 15 členech); rozhodnutí takto učiněná mají podřízeným soudům sloužiti jakožto vysvětlivky (als Erläuterungen).

Na základě nejvyšších ustanovení ze dne 3. října 1854 a ze dne 7. srpna 1872 zapisují se, když se na tom usnese ten který senát, nálezy učiněné dotyčným senátem v otázkách právních, které sporny byly mezi stranami aneb při poradě v dotyčném senátě zevrubněji byly probrány, do repertoria nálezů. Usnese-li se ten který senát, aby upuštěno bylo od toho kterého nálezu do repertoria zapsaného, aneb pakli že dva senáty v téže právní otázce učiní nálezy sobě na vzájem odporující a usnesou-li se na tom, aby nálezy ty zapsány byly do repertoria, tu odročí se provedení usnesení a nálezů těchto a otázka, o niž vzešla pochybnost, předloží se sesílenému senátu (o 15 členech); tento senát pak r[illegible]chodne o dotyčné právní otázce po přednesu dvou referentů a rozhodn[illegible]tí jeho jest závazným pro rozřešení oné záležitosti, která — nalézajíc s[illegible]u nejvyššího soudu jakožto poslední stolice za účelem konečného r[illegible]zřešení — k rozhodnutí tomu dala podnět. Rozhodnutí taková zapisují s[illegible] do knihy judikátů a jest každé do knihy této zapsané rozhodnu

(judikát) závazným pro všechny senáty nejvyššího soudu ohledně příštích jednotlivých právních záležitostí tak dlouho, až nejvyšší soud odstraní rozhodnutí to (jako každý jiný judikát) usnešením senátu o 21 členech.

K tomu ještě podotknouti dlužno, že ku každému rozhodnutí o věcech civilních stačí nadpoloviční většina hlasů a že valná hromada všech členů nejvyššího soudu zasedá jen tehdy, když to první president aneb náměstek jeho uzná za potřebné, a že na místě valné hromady z pravidla zasedá dotčený plenární senát o nejméně 15 členech, jejž sestavuje první president aneb jeho náměstek. —

Jsou tedy judikáty nejvyššího soudu závaznými 1. vůbec jen tak dlouho, pokud je nejvyšší soud uvedeným způsobem neodstranil a 2. i po dobu platnosti své jen pro senáty nejvyššího soudu a nikoliv — jak v denních listech bylo řečeno — též pro soudy první a druhé stolice; těm mají sloužiti jen jako vysvětlivky (als Erläuterungen). A proto není nemožné ani to, že i teď některé soudy první a druhé stolice rozhodnou v otázce jazykové proti judikátu ze dne 13. prosince 1898, a ani to, že nejvyšší soud judikát ten zruší.

Po stránce meritální obsahuje judikát ze dne 13. prosince 1898 v podstatě nálezy tři: 1. že rčení (dosud platného) paragrafu 13. všeobecného řádu soudního, uveřejněného patentem ze dne 1. května 1781 rozuměti jest tak, že u každého soudu té které země jest přípustným každý jazyk v dotyčné zemi obvyklý; 2. že nejvyšší kabinetní list ze dne 18. dubna 1848, uveřejněný ve svazku 30. (rok 1848) sbírky; Provinzial-Gesetzsammlung des Königreichs Böhmen« jakožto příloha k číslu 74 (dekret guberniálního presidia ze dne 12. dubna 1848, č. pr. 2786 všem podřízeným a přípis všem koordinovaným úřadům), jenž v odstavci prvním dekretuje uvedení jazyka českého v úplnou rovnost s jazykem německým ve všech odvětvích státní správy a veřejného vyučování, dle tehdejšího práva státního jeví se býti zákonem (pro království české) a že dosud žádným jiným zákonem zrušen nebyl; a 3) že jazykové nařízení (tak zvané Gautschovo) pro království české ze dne 24. února 1898 z. z. č. 26 jest zákonité.

Že neobsahuje judikát ze dne 13. prosince 1898 jen nález o smyslu § 13. všeobecného řádu soudního, to děkujeme vzhledem k tomu, že soudy rozhodují jen o věcech sporných mezi stranami, jen příkladné důkladnosti dotyčného německého advokáta, jenž v revisním rekursu žádal nejen to, aby nejvyšší soud rozhodnul, že u soudu v Liberci přípustným jest pouze jazyk německý, nýbrž i to, aby nejvyšší soud — jemuž, jako každému soudu (dle č. 7. státního zákona základního o moci soudcovské ze dne 21. prosince 1867 ř. z. č. 144) jest rozhodovati o platnosti t. j. zákonitosti vydaných nařízení v pořadu instančním — Gautschovo nařízení jazykové prohlásil za neplatné. Žádal toho najednou mnoho; chtěl patrně míti jedním rázem vše vyřízeno až do posledních konců.

Nálezy o smyslu § 13. vš. ř. s. a o kabinetním listě jsou v celém rozsahu svém správné a nevadí správnosti nálezu o § 13. vš. ř. s. to, že odůvodnění jeho na dvou místech postrádá linguistické přesnosti. Správným jest též nález o zákonitosti Gautschova nařízení i jeho od-

vodnění, avšak obé jen jakožto zamítavé rozhodnutí o dotčené žádosti rekurenta Němce, který přes to, že Gautschovo nařízení k vůli Němcům dělí království české ve tři díly a nestanoví obojazyčnost úředníků — (kterou pro Čechy dekretoval kabinetní list v článku devátém: »Od nynějška mají v Čechách všichni úřadové veřejní a všecky soudy obsazeny býti jedině osobami obojí řeči zemské mocnými«, a kterou pro všechny země různojazyčné vyžaduje správné provedení známého článku XIX. státního zákona základního ze dne 27. prosince 1867 ř. z. č. 142) — tvrdil, že vláda nebyla oprávněna vydati **ani toto** nařízení, které dává nám Čechům méně, než polovici toho, co nám patří ze zákona. Oproti tomu jest zákonitost dotčených tu ustanovení Gautschova nařízení (týkajících se rozdělení země a jazykové kvalifikace úředníků) při nejmenším velmi pochybnou, neboť vláda jest oprávněna pouze k tomu, vydávati nařízení na základě zákonů (to jest: ve smyslu zákonů za účelem provedení jich), a všichni služebníci státní jsou v oboru své úřadní činnosti zodpovědni ze šetření státních zákonů základních a ze shodného se zákony říšskými a zemskými úřadování (čl. 11. a 12. státního zákona základního o vykonávání moci vládní a výkonné ze dne 27. prosince 1867 ř. z. č. 145). (Zřejmé jest, že zákonitým bylo ustanovení jazykových nařízeni Badeniho, stanovící oboujazyčnost všech úředníků státních v Čechách a na Moravě, a taktéž jest zřejmé, že nařízení Schönbornovo ze dne 3. února 1890 č. 1874 — jímž k vůli Němcům zřízeno bylo při vrchním soudě pro království České v Praze německé oddělení, čítající 15 radů, u nichž se znalosti jazyka českého nevyžaduje — judikátem ze dne 13. prosince 1898 přes to, že v něm o nařízení tom není a nesmělo býti žádné řeči, de facto prohlášeno za nezákonité, jelikož platným jest i zmíněný již odstavec devátý kabinetního listu.)

Nález o § 13. vš. ř. s. vztahuje se na všechny korunní země, pro které před zavedením nynějšího civilního soudního řádu (platného ode dne 1. ledna 1898) platným byl všeobecný řád soudní. Země tyto jsou: Čechy, Morava, Slezsko, Dolní Rakousy, Horní Rakousy, Štýrsko, Korutany, Krajinsko, Gorice a Terst; na soudy zemí těchto bude míti nález ten, arci že jen jakožto vysvětlivka, vliv direktní. Na soudy v ostatních zemích korunních (v Haliči, Bukovině, Solnohradech, Tyrolsku, Vorarlberku, Istrii a Dalmacii) bude míti vliv indirektní, jelikož pro země tyto platným jest § 14. západohaličského řádu soudního, kterýžto paragraf od § 13. vš. ř. s. jen tím se liší, že u každého soudu země A přípustným jest každý v zemi té obvyklý jazyk, pak-li že zároveň obvyklým jest při některém soudu země té vůbec, tak že od soudů země A jsou vyloučeny z obvyklých v zemi té jazyků pouze jazyky, postrádající dosti vyvinuté řeči spisovné, jako na př. v Tyrolsku obvyklý v zemi jazyk devíti tisíců Ladinů a od r. 1814 v Haliči obvyklá v zemi odruda jazyka hebrejského.

Nálezy o kabinetním listě a o Gautschovu nařízení vztahují se pouze na království České. (Nálezem o kabinetním listě dáno za pravdu všem, kdož byli toho názoru a názor ten hlásali. Z těchto na prvním místě jmenovati dlužno bývalého poslance dra. Jana Vašatého, jenž v řečech svých na říšské radě ve příčině rovnoprávnosti jazykové vždy

dovolával se kabinetního listu tohoto, jakožto platného dosud zákona; byl list ten jedním ze základních kamenů, na kterých stavěl správné učení své, že totiž ku provedení rovnoprávnosti jazykové netřeba vydávati žádných nových nařízení jazykových, nýbrž pouze opatřiti, aby bylo šetřeno platných dosud předpisů. Žel, že judikátu se nedožil.)

Ku konci uvedu k objasnění judikátu zde ještě dotyčná ustanovení dotčených v judikátě §§ 20. a 26. jednacího řádu, zavedeného při soudech nařízením ministra spravedlnosti ze dne 5. května 1897 ř. z. č. 112, a pak se dotknu alespoň některých námitek proti správnosti judikátu, jimiž německé listy jak ze svého, tak za pomocí »vynikajících« právníků německých sobě a čtenářům svým věšejí — nelze to jinak označiti — bulíky na nos, patrně za tím účelem, aby mezi Čechy a Němci konečně došlo k vyrovnání »od lidu k lidu.«

Zmíněná ustanovení zní: § 20.: »Sofern es wegen der im Anbringen der Parteien gebrauchten Sprache oder wegen der Sprache der an der Rechtssache betheiligten Personen notwendig erscheint, kann der Vorsteher des Bezirksgerichtes aus sprachlichen Rücksichten einzelne Rechtssachen von Fall zu Fall abweichend von der Geschäftsordnung einem anderen zur Erledigung von Sachen dieser Art berechtigten Richter übertragen . . . « a § 26: »Die Vorschrift des § 20. gilt auch für die Gerichtshöfe erster Instanz und für die Oberlandesgerichte. Die Zuweisung der Sache an einen anderen als den nach der Geschäftsordnung dazu berufenen Senat oder Richter kommt dem Vorsteher des Gerichtshofes zu.« — Dovolávaje se ustanovení těchto čelí nejvyšší soud, a sice způsobem pro předložený jemu případ dostatečným, rekurentově tvrzení, že známý čl. XIX. státního zákona základního (o všeobecných právích státních občanů) ze dne 21. prosince 1867 ř. z. č. 142 zapotřebí má provozovacího z á k o n a. Avšak tvrzení toto jest vůbec nesprávné, neboť zákony provádějí se nařízeními a jen tehdy zákonem, když dotyčný zákon to výslovně stanoví; krásně viděti to v článku XII. jmenovaného právě státního zákona základního, takto znějícím: »Die oesterreichischen Staatsbürger haben das Recht, sich zu versammeln und Vereine zu bilden. Die Ausübung dieser Rechte wird durch besondere Gesetze geregelt.« Klausuly takové aneb podobné ze všech dvaceti článků téhož zákona nemá žádný jiný.

Co se pak týče tvrzení rekursu, že upravení řečí soudů patří k organisaci soudů, jest liché; neboť není to ani samozřejmé ani zákonem ustanoveno.

Námitek, které Němci činí proti nálezu o smyslu § 13. vš. ř. s., netřeba více vyvraceti; neboť vše to bylo a jest již — abych tak řekl: do foroty — vyvráceno důkazem provedeným ve spisku o této otázce, vydaném německým jazykem nákladem Rozhledů v únoru 1898. Okolnost tato, o níž Němci nevědí, činí námitky přímo komickými. Uvedu zde jednu z nich na ukázku: »Neue Freie Presse« napsala v ranním čísle ze dne 15. ledna na str. 3: Wien, 14. Januar. (Zum Sprachen-Judicat des Obersten Gerichtshofes.) Von einem Rechtslehrer erhalten wir folgen Zuschrift: »Nach der neuesten Interpretation des noch geltenden § der allgemeinen Gerichtsordnung vom Jahre 1781 seitens des Oberst

Gerichtshofes ist in Böhmen bei jedem Gerichte der Gebrauch beider Landessprachen gesetzlich zulässig. Auch der Umstand, dass der Paragraph nur von der Landessprache und nicht im Plural spreche, erkläre sich ganz ungezwungen daraus, dass die einzelnen Reden der Parteien nur in Einer und nicht in mehreren landesüblichen Sprachen gehalten zu werden pflegen. Es ist aber eine ganz selbstverständliche und darum feststehende Grundregel der Interpretation der Worte und Ausdrücke eines geltenden Gesetzes, dass sie nur in jenem Sinne zu verstehen sind, den sie zur Zeit der Elassung des Gesetzes hatten. Wie konnte der Oberste Gerichtshof diese Grundregel der Interpretation der Gesetze ignoriren?« (Tento »Rechtslehrer« patří patrně k té ohromné spoustě oněch lidí, jimž 1. jest samozřejmé, že není ve světě, čeho oni nevědí, a kteří z této příčiny 2. příčinu toho, že ta neb ona věc jim se jeví býti nesprávnou, hledají vždy jinde než v sobě.) —

Námitky proti správnosti nálezu o kabinetním listě uvedu čtyry:

1. »Neue Freie Presse« napsala v ranním čísle ze dne 12. ledna na str. 3: »... Hierauf erging das unten folgende Rescript, dass sich selbst in der Einleitung lediglich« — (!) — »als Antwort auf die Petition der Prager bezeichnet und das man nur zu lesen braucht, um keinen Moment darüber im Zweifel zu sein, dass hier blos, gleich wie in einer Thronrede oder in dem unter Hohenwart erlassenen Rescript an den böhmischen Landtag vom Jahre 1871 Versprechungen, wie künftig die sprachlichen und politischen Verhältnisse in Böhmen geregelt werden sollen, gegeben werden. Das Rescript lautet: Lieber Herr v. Pillersdorff! Um meinen getreuen Pragern einen neuerlichen Beweis Meiner aufrichtigen und väterlichen Gesinnung für das Land und Meiner Sorge um das Volk des Königreiches Böhmen zu geben, trage ich Ihnen auf, den Abgesandten in geeignetem Wege auf die Mir unterbreitete Petition folgendes bekannt zu geben:« Následuje 14 odstavců, z nichž uvádím zde ustanovení dvě (jedno z nich též k vůli jeho formě): »2. In dem ersten, nächstens einzuberufenden böhmischen Landtage sind alle Stände des Landtages zu versammeln ...« pak následuje generelní označení účastníků sněmu toho, na př. kolik poslanců voliti mají města (dle počtu obyvatelů) a kolik vikariátní okresy. a »5.... Die freie Religionsübung des christlichen und des israelitischen Cultus neben der katolischen als Staatskirche aufrechterhaltenen Religion wird zugestanden...«

S dovoláváním se toho kabinetního listu vydány byly pak presidiem zemským tři vyhlášky vesměs datované ze dne 18. května 1848 a týkající se voleb do sněmu, a appellačním soudem českým (dotčené v judikátě) nařízení ze dne 30. května 1848 — patrně pouze následkem okolnosti té, že president zemský i president appellačního soudu toho času byli Pražany. —

2. Na téže stránce praví »Neue Freie Presse« dále: »Nur zwei Fragen wollen wir berühren. Kann das ein Gesetz sein, das sich ausdrücklich nur« — (!) — »als eine Antwort auf eine Petition von Prager Bürgern bezeichnet und ausdrücklich nur« — (!) — »ihnen als Antwort auf ihre Petition »im geeigneten Wege« bekanntgegeben werden soll?« Jest dlužno připomenouti, že v dobách dřívějších, najmě absolutistických,

nebylo předpisů o znění úvodních statí zákonů, jako tomu jest teď (čl. 10. státního zákona základního ze dne 21. prosince 1867 ř. z. č. 145).

3. Na téže stránce píše »Neue Freie Presse« dále: »Dann ein Zweites. Die Entscheidung des Obersten Gerichtshofes beruft sich insbesondere auf Punkt 1 der Rescriptes, der von der Gleichstellung der czechischen Sprache mit der deutschen handelt,- und behauptet, dass dieser Punkt durch kein nachfolgendes Gesetz aufgehoben worden ist. Das ist unrichtig. Jeder Jurist« — (?) — »weiss, dass ein früheres Gesetz durch ein nachfolgendes, das denselben Gegenstand behandelt, aufgehoben wird, ohne dass das neue Gesetz diese Authebung ausdrücklich statuirt. Nun haben wir ein solches neues Gesetz, das denselben Gegenstand, wie der obige Punkt 1 regelt, und das ist der vielberufene § 19 des Staatsgrundgesetzes, welcher lautet: ..... und kein Mensch kann sich mehr auf die durch den Punkt 1 des Rescriptes vom Jahre 1848 erfolgte Regelung berufen, selbst wenn er die unglaubliche Idee hat, jenes Rescript sei ein Gesetz gewesen. Wie neben vielem Anderen der Oberste Gerichtshof gerade dies übersehen konnte, ist so unbegreiflich, dass man den Gedanken, dieser Theil der Motivirung sei am Ende apokryph, nicht loswerden kann.«

Ano, výrok »Das ist unrichtig« jest správný, užijeme-li jeho o tom, co tu »Neue Freie Presse« praví, neboť věc má se takto: Zákon pozdější ničí, když o tom ničeho nestanoví výslovně, všechna vlastním jeho ustanovením odporující ustanovení všech dřívějších o čemkoliv jednajících zákonů a všech dřívějších o čemkoliv jednajících nařízení a ponechává všechna ostatní ustanovení zákonů těchto a nařízení těchto v platnosti; a jen tehdy zákon pozdější, věci A se týkající, ničí všechna ustanovení všech dřívějších, téže věci se týkajících zákonů a všech dřívějších, téže věci se týkajících nařízení, když sám to výslovně stanoví.

Příkladem přímo klassickým jest tu zákon ze dne 1. srpna 1895 ř. z. č. 112, jímž se zavádí (s platností od 1. ledna 1898) nynější civilní řád soudní; zní totiž odstavec 2. článku I.: »Mit demselben Tage verlieren, soweit dieses Gesetz oder die Civilprocessordnung nicht eine Ausnahme enthält, alle in anderen gesetzlichen Vorschriften enthaltenen Bestimmungen über Gegenstände, welche in der Civilprocessordnung geregelt sind, ihre Wirksamkeit.«

4. »Neue Freie Presse« v ranním čísle ze dne 19. ledna — tudíž po zralém věci uvážení — píše na str. 3.: »... Es ist bemerkenswerth, wie sich eine bei den Czechen gewiss unverdächtige Autorität des czechischen Staatsrechtes, Dr. Kalousek, Professor der böhmischen Geschichte an der czechischen Universität in Prag, über das Cabinetsschreiben ausspricht. In seinem (czechisch geschriebenen) Buche »Das böhmische Staatsrecht« sagt er: »Man kann nicht leugnen, dass dieses Cabinetsschreiben bedeutende Mängel sowol betreffs seines Inhaltes als auch seiner Form besitzt. Da es nie dem böhmischen Landtage vorgelegt, noch von dem selben angenommen wurde, zeigt es blos das Mass dessen, was der gütige König den Czechen versprochen hat und was ihnen von Niemandem mehr hätte genommen werden sollen, keineswegs aber all das was diesem Königreich von rechtswegen gebührt. Erst die Landtags

verhandlung, welche dasselbe von den darin enthaltenen Unbestimmtheiten und den Sünden gegen das böhmische Staatsrecht befreit haben würde, hätte es zu einem endgiltigen, in Allem und Jedem auch für das Land selbst verbindlichen Gesetze erheben können.« Und bei dieser Sachlage behauptet der Oberste Gerichtshof schlankweg ohne« —(?)— »ein Wort der Begründung, das Cabinetsschreiben sei ein Gesetz!«

Z toho, co zde »Neue Freie Presse« uvádí z knihy dra Kalouska, plyne jen, že kabinetní ten list nebyl zákonem rite dle státního práva českého; takovým že byl by zákonem, nález nejvyššího soudu netvrdí, tvrdí jen, že dle tehdejšího práva státního jeví se býti zákonem. Obecný zákonník občanský (z roku 1811) aneb císařský patent ze dne 7. srpna 1850 ř. z. č. 325, jímž zřízen byl nejvyšší soud, taktéž nikdy — pokud vím — nebyly předloženy sněmu království českého a nebyly jím přijaty, přes to však — pokud vím — jsou zákony dosud platnými i pro království české jako všechna jiná ustanovení všeho druhu z dob absolutistických a bez ohledu na to, zda-li je kdo uznává aneb neuznává, a bez ohledu na to, v jaké podobě byla vydána.

Konečně uvádím — a sice též z loyalnosti, která káže, abych zde zmínil se též alespoň o některých správných výrocích německých juristů — výroky takové dva:

1. »Neue Freie Presse« praví v ranním čísle ze dne 13. ledna na str. 3.: ». . . zweifellos ist, dass das Cabinetsschreiben vom 8. April 1848 nur für Böhmen erlassen und nur in Böhmen publicirt wurde . . .« a

2. tentýž denník praví v ranním čísle ze dne 19. ledna — tudíž po zralém věci uvážení — na str. 3.: ». . . aufgehoben, da dieser« (článek XIX. státního zákona základního o všeobecných právích státních občanů) »über jenes »»Gesetz««« (kabinetní list) »noch hinausgeht, indem er alle Volksstämme des Staates für gleichberechtigt erklärt und die Gleichberechtigung aller landesüblichen Sprachen in Schule, Amt und öffentlichen Leben anerkennt . . .« —

Jest tedy judikátem ze dne 13. prosince 1898 dán průchod kousku prastarého práva jazyka českého.

Že judikát ten bude zrušen, není sice nemožné, jak z organisace nejvyššího soudu, shora vylíčené, zřejmo, avšak není to, již vzhledem k dotyčným podmínkám, příliš pravdě podobno.

Ve Vídni, dne 24. ledna 1898. *Karel Rohan.*

Nové fáse moderní ženy.

V Slavii dne 14. ledna 1899. přednesl Arne Novák.

Žena dlouho nebyla pokládána za individuum samostatné, a i ti, kteří řešili otázky všeobecné rovnosti, řešili je jako otázky rovnosti všech mužů. Teprve později zásluhou nepředpojatých a konsekventních myslitelů proklamována byla úplná rovnost všech lidí, a ženě byla přisuzována tatáž práva, jichž požívá muž. Jest všeobecně známo, že škole utilitaristské a socialismu máme děkovati za nejpřednější díla o právu žen, za

Millovo Poddanství žen a Bebelovu Ženu. Na podkladě těchto myslitelů budovali zastánci a zastankyně ženské emancipace dále. Vedle knihy Wolstonovy-Craft-Godwinovy stěží lze najíti díla, jež by tak vytrvale sloužila za půdu, na níž bojovnice za ženskou otázku budují, jako práce Millovy a Bebelovy. Na základě těch směrodatných prací děl se vývoj ženské otázky a postup jejích průkopnic v celé Evropě. Anglie, jež vytvořila v románech svých ženských autorek typ dívky a ženy emancipované s podivuhodnou přesností od Jane Eyry až k hrdinkám Wardové, zmocnila se ženské otázky po stránce hospodářské a právní, a může se dnes vykázati hojnými praktickými úspěchy. Francie bez dlouhých theoretických úvah s vehemencí románského plemene, jež kypí i v celé tvorbě přední apoštolky emancipace v době romantismu, George Sandové, pustila se v boj, a tak v zemi, kde po stránce myšlenkové jest ženské hnutí daleko za Německem, dosáhlo cestou právní značných výsledků. Rychle vyvíjela se emancipace žen ve Švédsku a Norsku: bojovalo se po příkladě Anglie tiskem, agitací, cestou politickou i thesovými pracemi beletristickými, výsledek byl dvojí, na jedné straně přesně a určitě vyhráněné požadavky žen, jimž více a více splnění se dostávalo, na druhé straně vzniknutí krajních utopistických myšlenek feministických, střetujících se každý okamžik se skutečností, vzrůst moderních položen, nepřítelkyň mužů, ženoucích se po moci, vážnosti, diplomech a vyznamenáních, jak se záštiplným pesimismem líčí je A. Strindberg, jenž však nerozeznává výstřelků od zdravé obrozující emancipace. Ony zkostnatělé, muže nenávidějící, mateřství a lásku negující emancipistky, proti nimž mnohdy jen jako proti větrným mlýnům se dnes bojuje, vytvořily se ve Skandinavii, což nelze arciť nepřičítati jednostrannému, puritánsky přísnému charakteru země. Do Ruska přišly nové názory v tajně dopravované a s nadšením a vytrvalostí čtené literatuře západnické, a byvše realisovány připuštěním žen k studiu universitnímu, obmezily se záhy na ty sympathicky obětavé Varvary Afanasěvny, jež podobny nešťastným bratřím svým Rudinům a Oblomovům zmíraly nad knihou Schopenhaurovou, nemohouce smířiti nové učení kvasícího západu s měkkou duší svou slovanskou. V Americe bez dlouhých bojů, bez mravních a myšlenkových zápasů dostaly ženy svá práva, všecky úřady se jim otevřely, do ruky dána jim právě tak volební střepinka, jako chirurgický nůž, a přece to vše není více, nežli totéž, co mají mužové američtí, s těmi svobodami kryje se myšlenková mělkost, mravní povrchnost a kulturní rozháranost. Tím lze vysvětliti, že právě Amerika, jejíž svoboda žen zdá se býti tak úrodnou půdou pro klíčení ženy budoucnosti, učinila nejméně pro vytvoření nové ženy. Sorganisované hnutí německých žen, o němž my, kde o emancipaci jsou náhledy nejpřevrácenější a nejfantastičtější, pro nedostatek odborné literatury, příliš malý interes našich žen a jednostranný postup některých vůdkyň, nemáme ani tušení, propracovalo otázku ženskou na základě jmenovaných myslitelů do nejmenších záhybů. Bohatá díla o právní rovnosti žen, jaká podala známá vůdkyně levice El. Ichenhäuserová, bohatá detaily i historickým materialem, mají v té příčině jistě nemenší význam, než by mělo to neb ono prohlášení vlád, připouštějící ženu k volebnímu osudí, neboť otvírala mysli a du

ženám samým, nejsou žádnou vzácností, právě jako vysoce cenné práce o připuštění žen k studiu universitnímu, kde osvětluje věc se stanovisek nejrůznějších (vzpomínám jen dokonalé publikace Kirchhofovy Akademická žena, přinášející úsudky předních vědeckých celebrit o studiu žen.) Knih o dívčí výchově na základě nového názoru jest řada nepřehledná, právě jako publikací mluvících z národohospodářského stanoviska o práci ženině. Německý feminism, stal se brzo přes veškery překážky, které tupá veřejnost a zpátečnické vlády kladly, sorganisovaným hnutím, postupujícím za pevně vytknutým cílem. Bylo by pouhou nadsázkou, kdybychom chtěli mluviti o vymoženostech tohoto hnutí v Německu, vnějších efektů takměř není, za to jsou mysli zrevolucionovány a půda připravena. Vedle hnutí žen měšťáckých postupuje s nemenší vehemencí hnutí pracujících tříd s nesmířlivým záštím proti emancipující se ženské inteligenci. Lomozný hlas Kláry Zetkinové proklamoval mezi proletářkami a emancipovanými inteligentkami boj na nůž; ale to celkem nepadá na váhu, ježto není než vnesením názoru strany do hnutí, jež přesně řečeno, mohlo by státi nad stranami. (Pozoruhodný jest v té příčině spisek Gnauck Kühnové »O socialním postavení žen« i do češtiny přeložený.) A přece setkávají se socialistky německé v mnohých kardinálních věcech s bojovnicemi měšťanskými, ba myšlenkový podklad hnutí žen obou stavů jest si nesmírně podobný. Rovnost obou pohlaví zakládají obě strany na rovnosti rozumu, jen tím dle jejich názorů podmíněna jest rovnost pohlaví. Jasně vyjadřují to slova redaktorky berlínského časopisů »Die Frau« Heleny Lange. »Oba t. j. muž i žena obdařeni jsou stejnými silami duševními, oběma náleží nejvyšší schopnost, jíž jako centrální silou ostatní schopnosti řízeny jsou: rozum.« Názor ten byl formulován metaforicky rčením: Duch nemá pohlaví. Proto úplně logicky usilují průkopnice tohoto názoru, aby činnost rozumová, jež jest nejvzácnějším majetkem ženiným, byla vždy stavena do popředí, aby ostatní sekunderní schopnosti ustupovaly, a aby tam, kde vzpouzejí se poslouchati nadvlády rozumu, byly tlumeny a umlčovány. Má-li býti rozumová činnost vrcholem celé bytosti ženiny, pak arcit nezbývá, než aby pohlavní činnost, která rozumové činnosti brání se úplně rozvíti, byla postavena do pozadí, a aby ženy se snažily od toho, co není rozumové, zvolna emancipovati a tak rovnosti s muži více a více se blížiti. Mnohé z bojovnic za ženská práva toužily po té době, kdy pro ženu výkony sexuelního života budou právě tak funkcemi druhotnými, jako jsou pro muže dnešních dnů, a litovaly v duchu, že nespravedlivá příroda sloučila s nimi tak veliké fysické bolesti a tolik s nimi spojila péčí a starostí. Jestli však mateřství považovaly průkopnice ženských práv za jakési nutné zlo, jež brání ženě, aby dosáhla ideální výše mužské volnosti a svobody, byla jim láska zbytečnou přítěží existence samou přírodou dosti stížené. Odtud ten souhlas s perversně asketickou morálkou »Kreutzerovy sonaty«, jenž ozval se z řad emancipovaných. Nechci snad tvrditi, že t. zv. »Frauenrechtlerinen«, jak s příhanou emancipistkám v Německu říkají, vesměs staly se třetím pohlavím, pohlavím »hors sexe«, naopak extrém nalezl jen tu a tam vyznavačky, jež tvrdily, že nová žena přece má jiné úkoly životní než lásku, jak v úzkostlivé bázni před volnou

láskou prohlásila německá, dnes antikvovaná feministka Kapff Essenther. Ale kdyby byly všecky emancipistky domyslily až k samým koncům svůj racionalistický systém, nebylo by jim zbylo než dojíti k těmto důsledkům. Uvidíme, že naopak odpůrkyně feminismu, jak jej starší racionalistický šik žen podával, chopily se ne pravého stavu věci, ne skutečných manifestů průkopnic ženského hnutí, nýbrž těchto pouze fiktivních logických konsekvencí.

Ale doba nadvlády racionalismu minula a chladná ideologie, tratící se v metafysických mlhovinách, stala se majetkem minulosti. Schopenhauerova Vůle prorazila železné mříže, kde ji jako spoutaného otroka ukrutně přísný Rozum byl jímal a prohlašujíc sebe za primerní, kosmický prakořen všeho bytí toužila, aby v těch okovech, do nichž její tyran ji byl vrhl, svíjel se nyní on. Nedlouho potom Hartmannovo Nevědomé jako vyvřelá hornina protrhlo žulový útvar Rozumu, a když později na vysoký hřbet hor nadlidského myšlení vystoupil Nietzschův Zarathustra, proklínal hymnickým tonem plebejský Rozum a hlásal, že všecko jest pouze projevem Vůle k Moci. Vliv filosofie jevil se záhy v literatuře a umění. Odtud vnesen byl některými ženami i do ženského hnutí. Zajímavo však jest, že v ženském hnutí instinktivnost, antiracionalism jeví se zprvu ve formě úplné reakce. Po velikém vypjetí reformních myšlenek následuje vždy reakce, pokud jest zdravá, doplňující, korigující jest pokrokem, jak dí Brandes. Hnutí žen ve svých ideích a snahách — skutečně dosažená práva žen dosud nemohou nikoho probuditi k reakci, neboť dosud jsou malá a nepatrná — bylo vysokým, dalekosáhlým proudem duševním, jež mohlo by celý mravní i myšlenkový život lidstva změniti. Ano, jeho ideje jsou dnes dosti prohloubeny, dosti všestranny, takže úplně opustily již půdu utopie. To vše zdůvodňuje vyskytnutí se reakce. V našem století má tato reakce analogii v reakci francouzského národa po veliké revoluci. Místo racionalismu nastolen byl sentimentalism; náboženství, jež v revoluci a v celém myšlenkovém hnutí revoluci vynutivším, bylo předmětem vědecké kritiky a sarkastického výsměchu, stalo se předmětem něměnadšeného uctívání a lyricky vzletného obdivu. Díla Chateaubriandova, Bonaldova, de Maistrova jsou úplnou negací duševní práce encyklopaedistů, úplnou antithesí zásad revoluce. Shledáme, že s těmito reakcionáři francouzskými z vlády Napoleonovy a restaurace Bourbonů mají reakcionářky ženského hnutí mnoho rysů společných.

Reakce proti ženskému hnutí spjata jest těsně s jménem Laury Marholmové, autorky causeristických prací »My ženy a naši básníci«, »Kniha žen« a »Ku psychologii ženy« a méně zdařilého dramatu »Karla Bühringová« a několika prací novelistických. První práce L. Marholmové vydal známý list »Wiener Mode«, což jest důležitější, než se na první pohled zdá. Proti vážnému, klidnému zjevu feministek, jež u jednoduchého psacího stolu v prostě zařízeném pokoji hloubají o otázce žen a mluví o hnutí svém v střízlivě nudných sálech vzdělávacích besed, jest Laura Marholmová koketní, nervosní dáma, jež ve vonném budoirku, vystlaném měkkými koberci a stíněném těžce tmavými záslonami, na lenivém plyšovém divaně odpočívá a prohlížejíc bizarní květy orientálského koberce, na němž drobný její střevíček spočívá, plna spleenu a raffinova-

nosti, sní o lásce a odmítá to, co by ji snad z útulné nádhery její libovonné vzdorovny, kde na oknech kvete tuberosa omamná s bělavě rezovitými květy, mohlo vyplašiti. Uvádí-li Rod eleganci Bourgetovu za příčinu, proč autor Cosmopole nemůže se zcela obrátiti k novokřesťanství, lze podobně hledati důvod, proč Laura Marholmová ani snahy feministek nebéře vážně. Marholmová mluví na každé druhé stránce svých causerií o nejhlubších problémech psychologie a fysiologie, ale vždy s půvabně schvalným semknutím rtíků a vzdorně nedbalým gestem kulaté ručky. Laura Marholmová byla nejdříve hlasatelkou lásky, kterou v Knize žen nazývá jedním z nejhlubších a nejprvnějších instinktů, ne však přísně vážné lásky, před kterou i ty »Frauenrechtlerinen«, jež pro Marholmovou nejsou než protivnými, slaměnými pannami, musily kapitulovati, ne, to by nedovedlo vyplniti dle Marholmové prázdnou skořápku duše ženiny, chce pikantní lásku fin de siècle, kterou vidí Marholmová nejlépe pochopenou erotickými spisovateli Paříže, s níž se seznámila, když nad Sekvanou sledovala brzo seance spiritistické a brzo dlouhé promenady po rozkošně lehkomyslných boulevardech. Láska ta jest podložena vždy věčnou divokostí, neskroceným, přirozeně divým temperamentem, jenž číhá v nejmírnější, nejlepší ženě. Ta láska, jak ji pojímá Marholmová, jest táž, kterou zobrazila vynikající beletristka mladé generace německé M. Janitschek ve své knize O ženě (Vom Weibe). Jestliže v novele »Stud« vrhá se mladá svěží nevěsta, vroucně svého ženicha milující, do náručí starému vyžilci, aby ji využil, jestliže v črtě »Bahenní řasa« mravně ničí stará malířka naivního gymnasistu vyzývavými ženskými akty, jest tu ta nepočítatelná divokost, kterou tak vytrvale akcentuje Marholmová. Kdežto v prvních pracích svých obklopuje M. gloriolou štěstí lásky, zaměňuje je v Psychologii ženy štěstím mateřství. V mateřství vidí M. jedinou cennou produktivní práci ženy, ač výchova dětí už ženě dle Marholmové nepřísluší. Jestliže Marholmová takto pojímá ženu, není divu, že ten, bez něhož by se ženě ani štěstí lásky, ani štěstí mateřství nedostalo, stává se suverením vládcem celého bytí ženina. V »Knize žen« praví: »V muži počíná život ženy a v muži končí. On jest nejen štěstím a neštěstím, nýbrž i vždy jediným smyslem jejího života,« a v Psychologii ženy dovozuje, že žena vůbec vlastních myšlenek nemá, nýbrž její činnost jest pouze reprodukující, takže žena jest »das Tragende«, muž »das Schaffende.« Vzpomeňte si, co v knize »Du divorce« napsal bývalý mušketýr krále Ludvíka XV., reakcionář Bonald, »žena jest le devoir, muž jest le pouvoir.« »Žena jest podobna muži, jako muž podoben jest Bohu. Muž jest stvořen dle obrazu božího, ale není proto jemu roven. Žena jest z krve a masa mužova stvořena, ale jest mu podřízena.« Kdybychom jak výroky Marholmové, tak Bonaldovy chtěli v duchu realisovati, spozorovali bychom, že vznikne opětně tyranie mužů nad ženami, jak též ve spise »Stranou od dobrého a zlého« Nietzsche si přál. Marholmová vidí ve svých snahách spásu pro ženu: uvolnění všech instinktů, ale uvolnila-li by instinkty pohlavní, zda tím vyčerpala celou ženu? Právě jako krajní průkopnice ženského hnutí zapomněly na ženu milující, právě jako daly ve svém působení rozvinouti se jenom mozku a odvrhnuvše ideal doby staré »une grande amoureuse«, nastolily na jeho místo typ

nový »une cerebrale — ženu mozku«, tak Marholmová zapomněla na ženu myslící, a akcentovala ji pouze jako ženu milující.

Marholmová sama se jistě nepovažuje za spasitelku žen devatenáctého století, jistě nevidí definitivní útvar nové ženy v ženě, jak sama ji kreslí; naznačujíc v nejrozsáhlejší své práci »Psychologii ženy« chorobnost doby své, kdy muž jest buď barbarem buď dekadentem, naznačuje, že chtěla podati proti snahám emancipistek protijed. A za to ten její odvážný hlas: »Nezapomeňte na ženu milenku, ženu matku!« zasluhuje největšího uznání. Její paradoxní, fragmentární práce, jež přehlížejí zcela národohospodářskou stránku ženské otázky, jsou dílem dnešních reakčních, dekadentních dnů. Proto ten žhavý obdiv katolicismu a ta prudká nechuť k rozumáckému lutheranismu, odtud nechuť k Beblovi a Millovi, odtud onen zájem o všecko barevné, vonné, nádherné. Marholmová jest reakcionářka, ale její reakce ponese ovoce, bořila staré modly a týčila nové, v jejích knihách lze nalézti akkordy, jež plně zvučeti budou v symfonii nové ženy, ženy 20. století. —

Dále ještě než Marholmová šla v reakčních snahách Elsa Asenijefová, zajímavě perversní zjev posledních dnů. Elsa Asenijefová, rodem Bulharka, píšící německy, jest autorkou dvou brožur, křičících nejen typograficky rafinovanou úpravou, nýbrž i obsahem a formou stylu. »Zda to jest láska« a »Pozdvižení ženštin a třetí pohlaví.« Na Asenijefovu měl veliký vliv Nietzsche a jeho myšlenkami, jeho formou hypnotisována nemůže se mladá Bulharka, zmítající se konvulsivně mezi problémy náboženskými a sexuelními, dostati k individualitě vlastní. Základním tónem rhapsodií Asenijefové — jinak její konfusní práce nazvati nelze, jest krutá nenávist obou pohlaví. Jako Nietzsche (srovnej v té příčině vedle díla »Stranou od dobrého a zlého« hlavně instruktivní článek H. Dohmové »Fr. Nietzsche a ženy« v loňské »Zukunft«), představuje si ženu jako ďáblici s tygřími pazoury a vražednou dýkou mezi nimi, tak Asenijefová zase v muži vidí odvěkého, nízkého nepřítele žen, jenž čeká dychtivě na ten okamžik, kdy žena bude mu pokořena. K tomu vítězství mužovu pracují dle mínění Asenijefové hlasatelky emancipace, které tím, že si přejí, aby žena stala se muži rovnou, usilují o to, aby žena sestoupila. Asenijefová si svůj názor velmi pohodlně sestavila, zaměnila nadčlověka ženou, již nazývá »son altesse la femme« a jako nadčlověk vznáší svou hlavu nad mrtvolami padlých slabých, tak žena Asenijefové obklopována jest hrozným vzlykotem plným bolestných agonií a bědně pomalého chřadnutí, hrůzný ropot smrtelný kol ní mísí se s děsivou hymnou »Požehnána budiž žena.« Ty nesmírné oběti proto brotí krví svou zemi, aby nad nimi v plné záři vznésti se mohla žena matka, žena roditelka! Ale kdežto matky minulých dob byly též hospodyněmi, též pracovnicemi, nesmí nikdy ideal Asenijefové pošpiniti svého půvabu pomoučeným šatem hospodyně, nesmí nikdy státi se zapřaženým soumarem, musí zůstati ženou dolce far niente. A třeba ta žena má vychovávati své děti až do 14. roku, přece nic není dle Asenijefové ženě tak škodlivého jako vniknouti do posluchárny, kde se vědy prostitují. Tato nechuť ke vše vzdělání a vší kultuře není arcit nic zvláštního; není-li vůbec ozvěn Nietzscheho, jest krajním důsledkem do výšky vyhnaného instinktivism

který s rozhorleným a pyšným pohrdáním nemohl se neobrátiti proti emancipaci žen. Snad jest také výsledkem toho instinktivismu úplná nelogičnost tvrzení autorky, jež se hrdě prohlašuje za nezkaženou, šlechtickou, slovanskou krev barbarskou. Na mystickém instruktivismu nelze budovati arciť plány budoucnosti, jež jistě se vyvine jinak než v stupňovanou nenávist obou pohlaví, již hlásá Asenijefová. Jako Hilda Wangelová láká stavitele Solnesza stále v závratnou výši strmé věže, odkud jistě, jistě Solnesz se sřítí, aby nad jeho mrtvolou rozevřela své záhadně kouzelné oči, tak láká Asenijefová ženu na strminy, v nichž jistě žena zachvácena závratí sřítila by tragickým pádem.

Případ Asenijefové ukázal, že výhradný instinktivism právě tak nevede k cíli jako krajní emancipační racionalismus, nezbývá než synthese obou směrů. Vyslovil jsem slovo synthese; slovo, v němž složeny jsou všecky úkoly budoucího věku. Filosofie volá po synthesi, umění chvěje se touhou po ní, každý myslící člověk prahne po ní. Množství staviva navezlo naše století, tvrdých kvádrů i sypkého písku, čekáme umělého zedníka, jenž budovu z nich vystaví. S naivní nadějí doufáme v příští stotetí a v ty, kteří přijdou po nás. Tím vzácnější, vyskytnou-li se již mezi námi. I nová ta toužená žena má býti synthesí, synthesí instinktivního a racionalistického směru. V názorech Ellen Keyové, jejíž jméno u nás není než prázdným zvukem, vidím první pokus o synthesi. Spisek Keyové »Zneužitá síla ženy«, jenž v rodné vlasti autorčině Švédsku přijat byl jednak s neporozuměním, jednak s příkrým odsouzením a jehož překlad v Německu vzbudil živou pozornost a obsažnou diskusi, lze chápati arciť jako umírněný manifest pravice feministické, přikazující ženě místo jen v rodině, a skutečně mnozí jej tak pojímali s netajenou radostí, že žena klidně a vážně pozbuzuje své družky obrátiti tam, kde by je muži nejraději viděli. Ostří spisku Keyové jest ovšem namířeno proti snahám emancipistek, ale kniha přece sympathisuje s mnohými jich požadavky a směřuje mnohdy k cílům, s nimiž klidné zastánkyně ženských snah jistě by se snášely. Dle mého úsudku nespočívá význam knihy v tom, co její řádky povídají, nýbrž v tom, co mezi nimi čísti se dá, v obraze, jejž kreslí trochu nesměle a bázlivě pro budoucnost.

Pro Ellen Keyovou jsou právě tak dvě bytosti duševní v lidstvu jako dvě bytosti tělesné: duše muže a duše ženy; bytosti jsou korespondující, supplementerní a rovnocenné. Duše muže má svou moc ve spekulaci, tvorbě, duše ženy v citu, reprodukci a lásce. Žena jako bytost milující, žena matka skrze lásku stojí právě tak vysoko jako muž myslící, zakladatel nových světských i duchovních království. Žena jako choť a matka to byla, jež zvedla člověka od zvířete a jež vede jej výše a výše. Bez jejího citového díla, jež se proti hmotnému dílu mužovu tak nespravedlivě podceňuje, nebylo by pokroku. Nová doba podmíněna jest zjemněním citové stránky, a zjemnění to spočívá v ruce ženině. Avšak, aby zjemnění to nastati mohlo, aby žena této své vzácné individuelní stránky duševní dostatečně užíti mohla, aby jako žena, jako matka byla osvěžujícím vánkem, aby doplňovala dílo geniů, k tomu jest jednak třeba dostatečných vnějších podmínek t. j. veřejných práv a skutečné vzdělanosti, jednak přiklonění se k vlastnímu povolání

a opuštění rolí, na nichž žena nepracuje než jako napodobitelka mužů. K tomu pochybenému snažení přivedla ženu dle Keyové emancipace ukazujíc ne k oborům, kde žena jest suverenní vládkyní, nýbrž k oborům, kde ženská duše málo může dokázati aneb pouze takové věci, jež i mužům leží v moci. Ten směr emancipační pokládá Keyová za zhoubný a kritisuje jej velmi přísně; ale tím zřejmě se liší od Marholmové, že nevolá do boje proti emancipaci, nýbrž přeje si její prohloubení, že nepokládá ji za poblouzení, nýbrž za přechodné stadium vývojové. Záslužný krok emancipace k individualitě od pouhého pohlaví jest velký krok ku předu, zbývá učiniti krok další od rovnosti s mužem k nerovnosti t. j. k úplnému uznání rozličnosti povahy mužské a ženské.

Sem na malé námitky lze Keyovou s úplným souhlasem provázeti, avšak jakmile poněkud nekonsekventně prohlásí, že duševní činnost ženy jen potud může býti zdárná, pokud jest reprodukující, v konkretních případech činnost filanthropky a divadelní umělkyně, nelze nezdvihnouti svých námitek. Všecky vývody Keyové nesou se k tomu, že žena svým mateřstvím, svou láskou, svou citovou kulturou a vůbec duševní svou organisací stojí ne pod mužem, nýbrž vedle něho doplňujíc jej. Je-li tedy duševní mohutnost ženina rovnocenna mohutnosti duše mužské, proč by nemohla produkovati díla rovnocenná dílům mužským, arcit od nich odlišná, proč by byla nucena k pouhopouhé reprodukci? Jediný důvod dal by se analogií uvésti z života fysického, ale analogie není zde zrovna věrna a přesna. Nechci upírati jisté pravdivosti tvrzení Keyové, že ženy jako sprostředkovatelky kultury, mají větší význam než tvůrkyně kultury; ale uvažme, že vše, co ženě by mohlo dáti vláhu pro kořeny její produktivní tvorby, bylo jí odpíráno. Neostýchám se tvrditi, že produktivní díla duše ženské, tehdy až všechny ženy myšlenkou na rovnocennost své tvorby a své povahy emancipují se od vzorů mužských, budou jiná než díla mužů; ale od kdy ženina duše jest učiněna samostatným svérázným fenomenem; od které doby mohly nahlédnouti ženy, že mají tvořiti, jak jim bytost hluboko ukrytá káže a ne tak, jak psali vzorové jich mužští? Proto myslím, že nepadá na váhu, jestliže dosud ženy produkovaly pouhé odlitky děl mužských. Dalším protidůvodem, že práce ženy může býti produktivní, zdá se mě býti téměř úplné odmítání ženy od vědy. S jakou velkopanskou milostí pohlížejí vědcové na práce žen ve svém oboru a proto s jakou nesmělou ostýchavostí ženy ve vědě pracují! Měly-li by ženy produkovati něco, co jest ryzím ohlasem věčně ženského, musilo by vzdělání nejdříve býti zúrodněno jarním váním duchovní bytosti ženské! Vzdělanost by se měla nejprve státi nejintimnějším majetkem žen, tak aby ženy mohly v ní nalézati sebe a aby vzdělanost naopak v ženách se odrážela. K tomu arcit daleko, velmi daleko! Sama Keyová tvrdí, že nutno vymáhati usilovně práva, jež zajišťují ženě plné uplatnění její citově erotické podstaty, práva, jež by chránily matku a manželku; zmiňuje se letmo jen o právu aktivního i pasivního práva volebního, o právu zasahování do otázek všeobecného míru o právu na zlepšenou výchovu.

Srovnáme-li Keyovou s Marholmovou, jež se vzájemně znají a hl boce oceňují, seznáme, že jsou skutečně mezi nimi znaky podobné, p něž jak jedna tak druhá těší se malé přízni feministek: hlavní zása

dřívějšího feminismu jest u obou zvrácena; ani pro jednu ani pro druhou muž a žena nejsou rovni, u Marholmové jsou na sobě závisli t. j. žena bez muže jest prázdnou skořápkou, u Keyové stojí rovnocenně vedle sebe. Avšak Keyová přece docela jiná jest než Marholmová. Nehledíce ku koketní pikantnosti spisů Marholmové, jež libuje si v barvitém koloritu a nervosní dikci a tak kontrastuje s klidným trochu přísným zjevem Keyové, spatřujeme v autorce »Knihy žen« pouze zjev reakční, prosycený mdlou vůní své doby a bořící vše, co dříve bylo za evangelium hlásáno, v zamlklé však Švédce synthesi nového a starého, první pozdrav třetí říše. Marholmová obmezila se na ženu jako bytost pudů, Keyová zří v ní spíše representantku života citového, a proto u té jest cílem klidný soulad, u oné vítězství sexualismu.

Avšak Keyová nevyslovila v zneužité síle žen své poslední slovo, naopak thema této brošurky žádalo mnohdy přiostřený ton tam, kde ani autorce jinak by o ostré slovo neběželo. V drobné skizze »Žena dvacátého století« (Zeit sv. XV., překlad též v Rozhledech r. 1898 na str. 888) nastínila svůj sen, krásnými slovy, jichž prorocká vážnost vyniká vší poesií synthesy. Zdá se nám, jakoby Nora našedši v souladu instinktů i rozumu div divoucí vracela se domů, Rebeka Westová očištěná a zjemnělá šla s Rosmerem vstříc třetí říši . . Touha po lásce a pochopení vážné vědecké práce, svoboda jednání založená ne na konvencích, nýbrž v zákonech vlastní bytosti a všestranné vyvinutí osobnosti — to vše splyne v bytosti její v ladný celek. Krásný sen, ale daleko k jeho uskutečnění! Dosud není ani společenským zřízením ženě přána plná neobmezená láska, láska, při níž žena by nezaprodávala své svobody, dosud nejsou do kořán otevřeny brány, jimiž mohla by přistoupiti k pochopení práce vědecké, a civilní zákonník staví se v cestu, chtěla-li by žena jednati svobodně. Ze starého feminismu nevezme jistě nová žena zásadu rovnosti s mužem, ani racionalistickou odmítavost k instinktům, nikoliv — vědoma si jsouc své originelní bytosti naprosto různé od mužovy duše, vědoma jsouc, že není pouze bytostí myslící, nýbrž i milující a cítící, půjde v před, nejdřív arciť za těmi cíly, jež starý feminism vytkl, bez nichž všestranné vyvinutí osobnosti jest naprosto nemožné. V každém slově jejím, v každém záchvěvu jejích rtů, a v každém pohledu jejích hlubokých očí bude psáno: »Jsem žena!«

Ve jménu hudby.

F. V. Krejčí.

Třetí z oper, konkurujících o cenu družstva Národního divadla přešla v těchto týdnech přes jeviště; po Fibichově »Šárce« a Kovařovicových »Psohlavcích« Foersterova »Eva«. Okolnosti to, které vybízejí k úvahám, kde se ocitla česká opera čtrnáct let po smrti Smetanově. A tu nemohu odolat, abych pod dojmem »Evy« nevyslovil, co se několikerým sledováním naší operní produkce po dlouhých pochybách a skrupulích stalo pevným mým přesvědčením. Bude to ovšem kacířská disso-

nance, vmetená do harmonií všeobecného jásotu nad skvělými prý úspěchy jmenovaných oper. Aby hudebnický cech se nad tím nehoršil jako nad opovážlivostí nepovolaného laika, spěchám hned předem podotknout, že nejsem v hudbě laikem a že nejdu ve stopách tolika jiných literátů, o hudbě píšících, kteří nanesli do moderní hudby tolik zmatku tím, že přicházeli s intencemi a hledisky nehudebními, jmenovitě literárními. Mluvím zde se stanoviska právě jen a jen hudebního. Ba dokonce, abych zkrátka řekl: chci hájit hudbu proti většině našich hudebníků.

Úloha, kterou tu na sebe beru, je onoho dítěte ze známé a často citované pohádky Andersenovy o neviditelných šatech královych. Chci vyslovit nahlas něco, co všichni asi kolem mne cítí, ale netroufají si vyslovit z nepravého laického studu a pod tlakem umělých suggescí z divadla i žurnálů. Ale nebojte se to vyznat, milí lidé! a věřte jen svým očím (vlastně uším) — král opravdu nemá šatů: to, co se vám vydává za krásnou, vysoce uměleckou, moderní, pokrokovou a bůh ví ještě jakou hudbu, to na vás nepůsobilo opravdu dojmem krásné hudby a přiznejte se jen, že jste při tom umírali nudou, třeba jste pod tlakem zmíněných suggescí tomu tleskali. Přiznejte se jen, že to, co se vám vydává za vrcholy operního našeho stylu, působilo na vás právě naopak dojmem nejpustší bezstylovosti, beztvárného chaosu, unavujících Sahar zvukových, v nichž marně se ohlížíte po vonných melodických květech a plných, mysl sytících tvarech a liniích. Nebojte se to jen vykřiknout a neviditelné šaty královy mžikem se ukážou být pouhou prázdnou fikcí, umělou konvencí, která jen pro to mohla tak dlouho vésti svůj klamivý život, poněvadž sta a sta lidí věřilo všemu jinému jen ne svému vlastnímu dojmu.

Kolem celé řady operních našich novinek z posledních let byl stvořen uměle nimbus, jejž třeba vystaviti střízlivému výslunní pravdy, bylo utkáno předivo legend a bludných názorů estheticko-hudebních, jež třeba jednou už roztrhat. První náraz do něho byl učiněn už u příležitosti koncertů mladé hudební generace. Reakce proti Fibichově hudbě, proti jejímu pseudomodernismu, proti její hypertechnice a eklektické bezrázovitosti, to bylo nejkarakterističtější umělecké heslo, jímž se označoval smysl oněch mladých snah. To všecko však, co se dalo namítati proti »Bouři« nebo »Hedy« neplatí — chceme-li být spravedlivi — v celém dosahu o poslední práci Fibichově »Šárce«. Tato opera jeví dosti stop toho, že se v jejím skladateli hnulo svědomí a že alespoň v okamžicích zatoužil po opuštěných končinách opravdové hudební krásy. Také o Kovařovicových »Psohlavcích« neplatí všecko, co zde chci říci, neboť slabosti tohoto díla neplynou z theoretického omylu (pokud se týče t. zv. pokrokovosti slohu, jsou prací venkoncem kompromisní), ale ze skutečné praktické nemohoucnosti a nedostatku jemnějšího uměleckého cítění, z toho jedním slovem, že je hudba jejich praprostřední a místy i banální. Nechci zde však mluviti o menší či větší tvůrčí malomoci u našich oficielně uznávaných a privilegovaných skladatelů, ale mám na zřeteli jejich bludné pojmy o úkolech dramatické hudby, ne-li docela hotové scestí hudebních instinktů a zvrhnutí smyslu pro ryzí umění hudební. A za produkt těchto theoretických omylů, za jejich praktickou demonstraci katexochen pova-

žuju právě Foersterovu »Evu«. Přešroubovaná představa o tom, co je pokrokový, moderní operní styl na jedné a technický raffinement na druhé straně splodily spolu toto dítko svadlých rysů, bez krve a fysionomie, jehož přezjemnělý a sensitivní organism nese mnohou stopu toho, co u analogických případů v literatuře zoveme dekadencí. Skladatel její je hudebník neobyčejně vzdělaný a myslivý, je nejliterárnějším z našich komponistů, netvoří tedy asi jen instinktivně a spontanně, všecko je naopak u něho chtěné, vědomě a umíněně dle určitých pojmů pracované. Chce státi na výši moderního tvoření hudebně-dramatického, a »Eva« je vtělením jeho rozhodně pokrokářských intencí. Tím více příčin, aby se právě u příležitosti jeho opery řeklo, co platí u větším či menším stupni o celé dnešní vládnoucí škole operní — zvláště když to neřekl nikdo z odborných hudebních kritiků. Aby se totiž řeklo, že co se zde považuje za pokrok hudby, není pokrokem, nýbrž zvrtnutím její nejvlastnější umělecké podstaty, hříchem proti svatému duchu hudby, proti potřebám zdravého ucha a proti psychologickým zákonům lidské vnímavosti. Neboť »Eva« toť hotová experimentální stanice pro zmíněné theoretické bludy, hotová klinika pro pathologii nejmodernější hudby.

Budiž mi prominuto, že počnu svými osobními dojmy, ale ty bývají v takovýchto případech nejjistější oporou. Šel-li jsem na »Evu« nějak předpojat, pak jen ve smyslu skladateli jejímu příznivém; svatosvatě jsem si umiňoval, že s veškerým napjetím ucha budu hledět vniknout v krásy páně Foersterovy hudby, třebas byly sebe více skryty a v případě nezdaru byl jsem hotov svésti vinu toho na sebe, ne na skladatele. V těchto úmyslech jsem vytrvával, i když už první vlny orchestrálního předíva »Evy« oblévaly mi sluch. Opravdu jemně cítěná, delikátně pracovaná hudba. Nikde ani stopy banality; ukazuje na skladatele s jemnocitným uměleckým vkusem. Řekl jsem: předivo — a to je také myslím nejvhodnější výraz pro tuto hudbu. Co bije u ní především v sluch, není stavba, nejsou linie, ale je to to množství polyfonních nitek, províjejících se v složitě kroucených arabeskách na plochách co nejmenších. Vzpomínáte při tom na klassické umělce malých ploch, napadá vám Chopin a Schumann a jako analogické příklady z literatury Goncourtové, Jakobsen a konečně trochu i starý Jean Paul. Takoví šediví, ale delikátní spřádači myšlenkových a náladových pavučin. Pokocháte se ve hře instrumentálních barev, vidíte už jako před sebou, co řekne pozejtří kritika na pochvalu páně Foerstrovy dovednosti polyfonnické, jemnosti jeho karakteristiky a orchestromalby, ale něco tu vaše ucho stále marně hledá: slitou, pevně skovanou myšlenku hudební, plastickou, mysl sytící větu, či prostěji řečeno: melodii. Ano, nestydím se vyznat z tohoto šosáctví. Ale co naplat! snad to ještě přijde, utěšoval jsem se. Ale nepřišlo nic. Čím dále se ono předivo přede mnou rozvíjelo, tím jasněji jsem se přesvědčoval, že mu chybí jakýkoliv podložený vzorek, jakákoliv architektonická idea, jakýkoliv živel skladu, úměru a reliefu a že toto předivo je tkáno jako na zdař bůh ke všem čtyřem stranám světa, s tou improvisační libovůlí, která nedovede nás přesvědčit, že toto dílo právě jen tak jak je, je jedině možné, a nutné. S takovýmto vědomím své nezbytnosti vnucují se našemu sluchu hudební myšlenky

opravdových mistrů. Dovedete si představit, že by první věta Eroiky nebo předehra k Smetanově »Libuši« mohla znít jinak? Ale u »Evy« pronásleduje vás hned od počátku pocit, že by mohla, ba že by měla znít jinak. To je hudba, která nepodmaňuje, která naopak prosí vaše ucho, aby ji trpělo, ale ucho sebe milosrdnější nesnese na dlouho tuto oběť. Než se nadějete, přistihnete svou mysl, že těká jinde. Celé partie jí ušly, ale něco vás uvnitř těší, že jste tím o nic nepřišli. Jedním slovem: propadli jste nudě, nudě bez hranic a dohledného konce, neboť čím dál opera pokračuje, tím více se přesvědčujete, že byste v těchto tónových pouštích marně očekávali svěží melodickou oasu. Rozlišíte však zcela dobře tyto dojmy od oněch, které máte při prvém poslouchání každé těžší polyfonní hudby. Tam bývá pozornost naše také unavena, ale jen proto, že obsah hudby je příliš hutný a složitý, než abychom stačili jej hned na poprve sledovat. Zde však vycítujete brzy, že nemáte čeho sledovat, leda snad orchestrální finessy a kaleidoskop instrumentálních barev. Ale takovéto technické labužnictví nemá nic činit s duchem ryzí hudby. Od té chceme, aby sytila náš sluch půvabnými vlnami čistých melodických linií a bohatostí harmonických architektur, které však musí míti ostrý a kyprý relief. To všecko zde chybí. Tu zazněl motiv, který se vám zdá dosti úrodný, abyste jej sledovali v dalším průběhu, ale marně, dávno je už zase zasypán spoustami bezvýrazného polyfonního štěrku, který plní největší část opery. Tam se vyšvihla nad mnohohlasý proud slibná melodická linie, ale sotva jste ji sluchem chytili a už se zase rozstříkla a splynula s ostatním šedým, beztvárným pletivem. Co chvíli vzbouří vás z nudy zahřmění orchestru, vášnivější vzepjetí hlasů na jevišti, anebo vás překvapují etherická pianissima, (v nichž zvláště pan Foerster si libuje) ale přijde zase nová vlna a zalije vše. Toto neustálé burcování a klamání pozornosti je na konec holou trýzní pro nervy. A tak to jde téměř bez výjimek až do konce. Z jeviště se ozývá něco, co nemá hudebního smyslu a profilu a čemu se říká dramatický, deklamatorní styl, a dole orchestr tká k tomu své jiskřící, ale chaotické a stejně bezsmyslné polyfonické pletivo s čirou libovůlí a marným, malomocným úsilím. Z té »mystické propasti« — jak nazval Wagner moderní divadelní orchestr — jakoby se vzpínalo cosi stále v marné zoufalé touze a zase klesalo, tak jako z plamenů ruce zatracenců na starých vyobrazeních očistce. Marnost, nicota, únava, toť výslední dojem. Pozornost vaši opustí na konec poslední zbytky sil, pustíte se břehu a s tupou resignací dáte se nésti tímto oceánem zvučících nicot.

Takový byl můj subjektivní dojem z »Evy«. A to že je krásná hudba? Tak že má vypadati moderní hudba ve svém nejpokročilejším stadiu? To že je další vývoj principů Smetanových, toho Smetany, jehož hudba překvapuje svět svou ohromnou svěžestí, sytostí a plností, toho Smetany, který je pravým plastikem hudby, mistrem výrazných profilů a čistých, rozepělých linií? Ne, nemohu si představit věc jinak, než že u našich hudebních »modernistů«, jako je pan Foerster, je potlačen přirozený hudební instinkt studeným, spekulujícím mozkem a že díla jako »Eva« vznikají ani ne tak z malomoci či nedostatku invence jako z theoretického nedorozumění. Celé toto nedorozumění dá se demonstrovat

»Evě« velmi snadno, právě tak jako na Fibichově »Bouři« a »Hedy«. Spočívá především v tom, že se tu přejímají zevní principy wagnerovského stylu v celé své krajnosti, v tom stupni, až kde zvracejí vnitřní zákony hudebního krásna a psychologie požitku a applikují se na látky a na subjekty komponistů, které na ně nejsou rostlé. Smetana je také přejal, ale dovedl je srovnati se svou individualitou, dovedl svým geniálním instinktem vycítiti hranici, přes niž se nesmí (nejlepším příkladem jeho »Libuše«) a co hlavní: dovedl je vyplniti velikou vlastní tvůrčí potencí. Jeho hudba není proto krásná, že je jak se říká »wagnerovská«, ona by jí zůstala, i kdyby byla stavěna na jiných principech. Skladatelé jako Fibich a Foerster obětují však těmto principům všecko. Jim je tato zevní kostra tak zvaného moderního stylu vším, krev a maso skutečné hudební krásy něčím vedlejším. Ale kdyby alespoň principy tohoto stylu byly správny, ale ony jimi nejsou! Kromě nejzatvrzelejších sektářů wagnerovských, je dnes, myslím, už celý svět v tom za jedno, že nejkonsekventnější applikace oněch principů, Wagnerova tetralogie »Ring des Nibelungen« je nejvelikolepějším snad poblouznění, jaké vykazuje historie velikých duchů. Za svůj dosavadní život děkuje ne těmto principům, ale stránkám docela jiným: především omamné, hypnotisující, překonávající tónomalbě. Takový umělecký tvůrce jako byl Wagner, směl se už theoreticky mýlit. Něco takového patří už k jednostrannostem a síle velikých individualit, ale z toho nenásleduje, že tyto omyly mají sloužit za evangelium celých dalších hudebních generací a škol. Pravda, hlavní podstata reformy Wagnerovy, jmenovitě vzájemná samostatnost deklamovaného slova a dramaticky karakterisujícího a malujícího orchestru, jakož i rozlití starých uzavřených forem zpěvních v širém, synthetickém proudu polyfonnie, užívání příznačných motivů atd., to jsou cenné vymoženosti moderní hudby, od nichž nesmí se jít nazpět. Jako v každém případě nerozhoduje však jen pouhé užití těchto principů, ale rozhoduje tu stupeň, v němž jich bylo užito a způsob hudebního obsahu, jimž byly ony vyplněny dle individuelní povahy komponistů.

U »Evy« na př. možno říci, že pokud se týče i stupně i obsahu, byly uvedeny ony principy přímo ad absurdum. Falešná jsou psychologická východiska této hudby a proto ona nutně v účincích svých selhává. Za kardinální pochybení považuju u této hudby její výlučnou a zatvrzelou snahu jen karakterisovat a jen malovat. Ona nechce být více než — ne doprovodem k textu, tím by nebylo ještě vše řečeno — ona chce být hudebním jeho překladem, minutiósním a otrockým, myšlenka za myšlenkou, slovo za slovem. A to zase proto, že se tu vychází z názoru, jako by hudba byla povinna a byla s to, aby vyjadřovala duševní hnutí na jevišti. To ovšem bylo snahou operní hudby vždycky, ale opakuji: jde tu o stupeň, do něhož se zásada tato žene. Mistři starší opery spokojovali se tím, že těžili ze vzdálených, ale velice suggestivních analogií, jaké trvají mezi charakterem hudby a jistými povšechnými duševními stavy, na př. emocemi lásky, touhy, bolu, hrůzy atd. Při tom jim však zbylo dosti času a místa na rozvití samostatných hudebních krás. Ale v operách jako »Eva« vidíme výlučnou a dychtivou snahu vyjádřiti každý zákmit citu a nálady a najíti hudební analogie

pro všecko, co se na jevišti děje, mluví a cítí. Je to tentýž zatvrzelý, exklusivní a přímo chorobný psychologism (abych to tak nazval), který má společné zdroje s jistými úkazy v moderní literatuře a vychází s nimi ze společného bludného východiska, toho totiž, že nejvyšším cílem umění je malovat, pronikat a poznávat nitro »až do nejjemnějších jeho záchvěvů a nuancí«, jak dí běžná už fráse. Což nemá umění opravdu lepších úkolů, než aby sloužilo psychologii za zvětšovací lupu? Ale máme-li toto na mysli a připomínáme-li si dále, že v povaze pana Foerstera zdá se ležeti mnoho disposic, sbližujících jej se sensitivními a nervovými moderními umělci literárními, vysvětlíme si, proč hudba »Evy« má ráz jemného hedvábného předíva. To předivo chce být totiž analogií k tekoucí spleti vnitřních dějů a každá jeho nitka chce být analogií k příslušným záchvěvům nitra. Celý orchestr činí pak dojem pletiva obnažených a chvějících se nervů. Opakuji: může být něco takového úkolem hudby? Může být úkolem hudby, aby malovala v tónech anatomické nervové preparáty?

Obecenstvo vycítilo tyto nesprávné pretence skladatelů a podřizuje se jim, na úkor svých přirozených hudebních instinktů. Znám lidi, kteří sedají k takovýmto operám s librettem v ruce a nutí se do obdivu nad tím, jak dovede skladatel sledovat tam větu za větou. Teď je řeč o touze — v orchestru zazněly roztoužené zvuky violy, teď o kolébce a dítěti — v orchestru zaklokotaly slaďoučké tercie, teď o vášni — v orchestru sjíždějí blesky smyčců za rachotu pozounů a bubnů, teď láska — nad polyfonnii vyšvihl se sladký, brillantní zvuk houslí atd. A v tom se vidí vynalezavost a tvořivost komponisty. Tak málo se už od něho žádá!

Protože tu chce hudba vyjadřovat něco, co se tóny vyjádřit nedá, činí takový dojem marného úsilí. Ten orchestr hlučí, bouří, šeptá, ale sám jakoby pořád cítil, že nenalezá pravých slov. A dále: poněvadž tok představ a duševních stavů v textu a na jevišti je daleko rychlejší, než může být proud karakterisující hudby, je hudba nucena, nechce-li zůstat pozadu, udychtěna a štvána pospíchat za ním. To vysvětluje, proč vše je v ní tak nedokončené a útržkovité, proč přes hlavy načatých vět převalují se hned zase nové a proč celá opera činí dojem marného a pustého shonu. Tato hudba nepřivede nás k dokonalé a syté náladě, poněvadž nemá času nad něčím se zastavit a tak konec konců pro samou karakteristiku nic nekarakterisuje. Možná, že byste při flašinetářských nějakých starých melodiích měli silnější suggesci tragické Eviny historie, než při všem tomto poctivém, ale zbytečném a selhávajícím úsilí p. Foerstrově.

Jedním z úskalí tohoto operního stylu bývá zhusta i nesouvislost mezi jeho povahou a mezi povahou textu. U »Evy« je to přímo příkrý zarážející odpor. Tato hypersensitivní, nervosní hudba nemůže být nijak adaequatní prostým citům a elementárním vášním slovácího lidu. Takoví Mánkové a takové Evy nemohou přec mít nervy, o jakých nám chce mluvit orchestr? Na jevišti mluví Gabriela Preissová, dole v orchestru něco à la Barrès nebo Ola Hansson — jak se to pak může krýt, jak je tu pak možna jednotná dojmová výslednice? Většina dnešních kom-

ponistů zapomíná, že Wagner si stvořil pro své grandiósní a komplikované tónomalby také důstojné látky, že byl eminentně hudebním malířem obrovitých mythů a erotické mystiky, že hudba jeho je z »onoho světa« a ne všednodenního realistického! Fibichovy opery vyhýbají se tomuto úskalí tím, že se pohybují v oboru mythické a symbolické romantiky, ale p. Foerster se v »Evě« o ně zúplna ztroskotal. Že na celé této opeře není nic slováckého, k tomu ukázaly ostatně téměř všecky kritiky. I v tom je analogická tato hudba k dekadentním zjevům v jiných uměních, že je naprosto odepjata od instinktu, karakteru a silné krve raçy — což platí ovšem právě tak o operách Fibichových.

Ale to hlavní, čím hudba tato stůně, to ceterum censeo, které by se mělo zdvihnout po takovéto premiéře ze všech stran, je chudoba melodická a nedostatek čistých a výrazných linií. Hudba bez melodie je člověk bez tváře. Melodie toť profil hudby. A hudba »Evy« je odstrašující zrovna příklad zvukových mass, jimž schází každý takový profil. Je to pouhé, beztvárné těsto, pouhý chaos, který jakoby teprv čekal na ruku tvůrce. Nejde tu o takovou banální melodičnost, která pomáhá operám k tomu, aby se z nich mohly vyrábět potpourri pro dvě a čtyři ruce a flašinety, ale jde tu o výrazné, osobité a plasticky se zdvihající hudební ideje a motivy, jaké máme právo žádat i na nejpokrokovějším díle. A tu myslím, že posluchači Evy byli asi překvapeni, když četli druhého dne v referátech, že je stavěna na příznačných motivech — neboť ten, kdo slyšel »Evu« ponejprv, i kdyby měl velmi dobrou hudební paměť, těchto motivů tam sotva postřehl. Ale jaký smysl má »příznačný motiv«, který není příznačným, který se nevnutí uchu hned při prvém svém opakování a který potřebuje být pracně hledán jako smysl rebusu nebo skrývačky v Kurýru? Reliefnost a individuelnost melodických vět a rhytmických útvarů, toť hlavní měřítko distance mezi velikými hudebními tvůrci a epigonskými talenty. Kde ona chybí, tam nepomůže ani sebe virtuosnější ovládání orchestru ani sebe důvtipnější finessy instrumentační. Tomuto obojímu lze se naučit, to je pouhá technika, macha, ale nejvlastnější krásy hudební, melodické a rhytmické krásy pevně litých a ostře vyhraněných hudebních idejí, chtějí být zrozeny ze zdrojů nejhlubší umělecké inspirace, z té šťastné intuice, s níž je třeba se narodit. Věty velkých mistrů jsou mince ražené pro věčnost, tvrdé a nesmazatelné. Mají — abych citoval Hanslicka — »jistotu citátu a názornost obrazu, jsou individuelní, personelní a věčné«.

To jsou pravdy staré a prosté, ale je na čase, aby byly u nás hlasitě vyslovovány. Směr, v naší operní tvorbě vládnoucí a jehož nejkonsekventnějším výběžkem je »Eva«, volá po reakci. Jeho nositelé nemají práva zvát se dědici Smetanovými, neboť zapírají nejskvostnější stránky jeho díla a přervali tradici o české hudbě jakožto hudbě plemenné, svěží, vonné a omlazující. Reakce proti jejich senilní a pedantické hudbě bude znamenat naopak návrat k Smetanovi, který už mimochodem řečeno počíná být u nás přezírán dříve než byl zúplna doceněn. Přijdou-li talenty, kteří by reakci tuto umělecky provedli, těžko říci, ale zatím je na čase pracovat k ní způsobem theoretickým. Z bludů se zrodily poslední naše operní útvary a jako bludy musí být především považeny. Je třeba roz-

trhnouti to pásmo falešných konvencí, které se kolem nich utvořilo a zjednati především platnost názoru, že pravý požitek hudby nemá nic činiti s odborníckým gourmandstvím na polyfonnických a instrumentálních umělůstkách a že krása hudby není nějaká tajná egyptská moudrost, přístupná jen hloučku důležitě se tvářících magů. Je třeba ukazovati k tomu, že tytéž kruhy a instance, které odmítají na jiné straně nejnovější útvary literární pro jejich raffinovanou subtilnost a aristokratickou nepřístupnost, udržují a podporují na druhé straně toto hudební mandarinství. A je proto konečně třeba protestovati při každé podobné příležitosti proti této pahudbě ve jménu hudby, ve jménu majestátu jejích vlastních, na ostatních uměních nezávislých, na neměnitelných odvěkých zákonech založených krás.

Úpadek svobody.

Přirozená touha po svobodě měla vždycky své utlačovatele právě v těch, kteří své vlastní svobody používali pro zájmy své a na úkor zájmů svých konkurentů a zájmů všeobecných. Ušlechtilá snaha po volném rozvoji a pokroku jest utlumována sobectvím oněch, kteří okusili rozkoše moci a vlády. Svobodný soud, neodvislý, volný projev a skutek protiví se držitelům moci a vlády, jejich názorům a zvykům, jejich pohodli a jejich způsobům života. Jim nemůže se srovnati v hlavách, že pokrokem dostavuje se zároveň nutnost, popouštěti centrální moc, aby se differencovala a přecházela v autonomii, v sebesprávu určitých kruhů, až i osobností. Nemohou snésti, aby jejich opatření, jejich skutky, jimi vydané a ochraňované zákony a pravidla podléhaly posudku, kritice, odsouzení anebo docela reformě. Despotismus svého druhu, odpůrce odpovědný každé svobodomyslné snahy vyzírá z toho konservatismu nedůtklivého, domýšlivého a zpupného a despotism vždy má svou »aristokratickou« morálku v zásadě, že n ě k d o tu musí býti, kdo by pečoval o veřejné blaho proti neuvědomělým, slepým, nevychovaným, a nevím ještě jakým massám. Nejsou příliš úzkostlivými v rozlišování materialu v úhrnu lidských bytostí, jimiž vládnou. Z téže zásady přívrženci despotismu odvozují pro všecky ostatní i křesťanskou povinnost, smířiti se s životem a jeho strastmi, býti trpělivými a nikdy nereptati, pohrdati vším světským a považovati tento pozemský život za výkup lepšího, blaženějšího života záhrobního — ovšem s podmínkou, že nikdo zde neprohřešil se nijak proti vrchnostem »z milosti boží« ustanoveným. To není názor středověku, nikoliv, to je dosud konservovaný názor pro konec našeho a počátek příštího století. Ba zdá se, že reakce proti snahám osvobozovacím ještě na prahu nového století uvidí sobě postavené slavobrány. Neboť i dnes ještě slyšíme ve svém slzavém údolí zaznívati hlas s výše: Každá duše mocnostem vyšším budiž poddána! A všichni, kteří berou meč, od meče zahynou. Mocnosti chápou se tohoto pokynu a tahají se o meč, o s v o b o d u se vše , kteří dle mínění jejich nejsou k ní povoláni. A poměr je dosud tako , že opravdu: chápají-li se utlačení svobody, hynou od svobody (lépe čeno od zvůle) těch, kteří pro sebe ji uchvátili . . .

Takové reflexe zmítají duší při pomyšlení na skutky, jaké se dostavují nyní hojněji a hojněji následkem vzrůstajícího byrokratismu. Máme před sebou opět jeden příklad upadajícího práva a citu pro právo u nás ve výnosu zemského výboru království českého, jímž zakazuje se všemu zemskému úřednictvu kritisovati (leč s povolením presidia!) zemské zákony, předlohy sněmovní a usnesení zemského výboru. Vidíme v tom jenom důsledek výnosu bývalého ministra Kielmansegga, namířeného proti občanské svobodě státního úřednictva a výnosů bývalého místodržitele českého hr. Thuna, jimiž vzata byla občanská práva učitelstvu. Připomínáme si, co stálo ve výnosu ministerském ze dne 10. srpna r. 1895.: ». . . nesrovnávalo by se se základními ponětími o nutné autoritě a kázni v organismu úředním, kdyby se opatření úřadů od podřízených jejich zřízenců posuzovala nepříznivě, a úvaha ta do veřejnosti se dostala, nebo kdyby ve případech, když se úředníci opatřeními představených úřadů cítí zkrácenými, nebo se pokládají za oprávněné k vedení stížnosti, tyto jejich služební stížnosti vynesly se na veřejnost ku posuzování, čímž by se až příliš jasně prozrazoval úmysl, odníti tyto záležitosti úvaze faktorů nejblíže k tomu povolaných, úvaze úřadu představeného. Takové počínání nesrovnává se s udržením pořádku ve službě, a nemůže od vlády býti trpěno«.

Ptejme se nyní, komu ještě ponecháno u nás právo volného úsudku? Pouze několika mocným, klerikální a byrokratické hierarchii, nebo několika zvolencům, a ostatním je právo to odňato. Nad tiskem bdí censura, a co dovoleno tisknouti, nemá všude přístupu anebo nemá rozhodujícího vlivu. Úřednictvu je zapovězeno svobodně se projevovati nad tím, co ze své inteligence a zkušenosti dovedlo by posouditi. Učitelstvo nesmí svobodně mluviti o ničem, co by dle jeho názoru zasloužilo posudku a změny. Nižší kněžstvo také nemá dovoleno říci, co cítí. A stavy jiné buď jsou hmotně závislé nebo nedosti citlivé pro věci svobody, nebo i neorganisované a neschopné, svobodu hájiti. I máme tu přesmutnou bilanci toho drahocenného statku, který vyžádal sobě již tolik obětí. Jsme přece jen tak slabí, tak nevychovaní k jeho udržení, že bez nejmenšího odporu nám jej mohou bráti a ruce znova poutati. Divíme se, že jsme tak poklesli. Krok za krokem jsme sráženi s cesty k samostatnosti, a bohužel, i p o m o c í n a š i c h v l a s t n í c h l i d í, které jsme přece vyvolili za dobyvatele a obhájce svých práv. Či jest občanská svoboda — a to každého, i nejposlednějšího občana — něčím lhostejným nebo malicherným pro celkovou samostatnost národa? Či lze mluviti o samostatnosti a svobodě národní, když tolik jedinců v inteligentních stavů připraveno jest o jedno z nejdrahocennějších práv, o podmínku čestné a mohutné existence, o svobodu volného projevu v mezích zákona?

A hleďme, tomu připustí, pro to snad hlasují i lidé, kteří nejhlučněji rovolávali před nedávnou ještě dobou heslo o státním českém právu. 'o mají býti představitelé veliké myšlenky o státním právu! Lidé, kteří · ústech lidu zdomácněli, kteří v podobiznách jsou zarámováni v místostech veřejných jako živoucí vzory našich ideí . . . Až se nám perověje roztrpčením. To jsou bojovníci za naši autonomii! My se hrozíme,

kdyby takovíto lidé měli jednou říditi zemskou samosprávu, jak rychle by ji uvedli k absurdnosti. Již dnes máme toho příklad, jak si despoticky počínají lidé, dostavší se k moci, kteří nedávno v čele sokolských organisací poukazovali na hesla volnosti, rovnosti a bratrství.

V zemském výboru máme čtyři své předáky, poslance: Grégra, Herolda, Adámka, Škardu. Za jejich assistence došlo ku skutku, jenž vhání krev do tváře všem, kdo mají cit pro svobodu občanskou. Nedivili jsme se, když oktrojovány byly Kielmanseggovým ministerstvem známé výnosy státnímu úřednictvu a učitelstvu. Zde diktovala to sama povaha a složení ministerstva byrokratického. Ale zde, v zemském výboru svobodomyslného, historicky demokratického národa, když se přispěchává i se strany jeho zástupců k ucpávání skuliny zapomenuté, to již je skutkem, který charakterisuje úpadek mravní našich vůdců.

Dnes tedy největší část národní inteligence má zacpaná ústa a vyssáta všecka téměř práva občanská: právo volného projevu politického smýšlení, právo veřejné stížnosti, volné právo petiční, spolkové a shromažďovací, projevu přesvědčení při volbách . . . a to vše odůvodňuje se podstatou služebního poměru, autoritou a disciplinou v úředním poměru a organisaci . . . Trpké to sousto chleba, když je takto posypáno! Za cenu svobody — kolik lidí bude s to vyzouti se z ponižujícího poměru? Nezbude nic, než: nic nemyslit, mlčet. Jenom ještě schází zápověď: stýkati se s občanstvem neuniformovaným a nesubordinovaným.

—m—

Z básní J. Opolského:

Náměstí pomsty.

Náměstí pomsty . . . Plápol revoluce
se dusí, dýmá v slavné jarní noci
a zahrad sousoší své mramorové ruce
před soldateskou lomí ku pomoci . . .

Vyzábla pýcha . . . Pranýře a špalky
jsou dříví lhostejné, jež utápí se v šeru
a z ulic klikatých sem v rythmu nesou dálky
pokojný chrapot pozdních Robespierrů . . .

. . . . Kojencům znovu prsy budou dány,
zas soptit počnou rudé strojírny . . .
Noc jarní všecky zanícené rány
zahalí ve svůj balsám nesmírný.

Tisíc a jedna noc.

Vrátil se koráb dávno oplakaný
dnes ze zajetí nahých netvorů,
ve městě přístavním táh' hlahol na vše strany
a nocí ploulo množství praporů.

Procesí díků vyšla z kathedrály
ku Tedeum u věčných, černých soch
a glorietty všemi zvony hrály,
šly matky s rozenci a každý dal, co moh'.

Noc indychová opustila lůže,
vzbuzené záře okna zalily
a s balkonů se sklonily rty, ruce, loutny, růže
a smyslné a vroucné profily.

A zachráněnci, ovinuti dýmy,
laurové snítky vzali na čelo,
pod stromy rozkvetlé šli s milenkami svými
a moře shovívavě hučelo . . . . .

Smrt.

Tušení hrozné zmocnilo se duše,
jako když v lesích průvan náhle vstane,
jako když někdo s poselstvími kluše
ze smutných panství v tmáně ulekané.

Jako když všecko závory se zbaví,
zradí se všecky temné podkopy,
jako když nohsled valem rozestaví
kolem mne svoje zmlklé pochopy.

Jako když věštba kosmická se blíží,
zarazí dechem všecka kyvadla,
jako když v noci ze všech vzplane chýží
hořící víska hordám propadlá.

Jako když hlídku v zámku osamělém
ťukání tenké na zeď poleká:
»Otevři brány! Slovo již je tělem!
Jsem Odměna a Sfinga bezvěká!!«

Bez zastávky.

Když přece klesli trpěliví soumaři,
jsou zanecháni vševládnému žehu
a jezdci zmizeli, prach žlutý ve tváři,
s vyzáblou touhou po zeleném břehu.

Dva dravci-milenci jak siré plachty lodní
sem kolmě padli, černým masem hnuli,
sup krmil samici i dal se krmit od ní,
pak — pirát — sytě hýkaje, byl vilný po tabuli.

. . . Plál zenith v hrůze roztavené skliny,
pár supů ukryl cynický a vzpurný,
klam Faty nalhal obraz Palestiny
a zbyly lebky — tajných sněmů urny . . .

Recitace.

Studie Karla Scheinpfluga.

Jedno z nejstarších umění, starší než memfidské pyramidy. Po celá tisíciletí zastávalo dnešní úkol knihy. S prvním básníkem vznikl první recitator. Buď byl jím básník sám, nebo někdo jiný, jenž měl výraznější tvář, mohutnější hlas, ohebnější jazyk. Onen »někdo jiný« byl starému básníkovi tím, čím je dnešnímu tisk, čím byl Aron Mojžíšovi. Vidím v duchu pitoreskní ulicí starého, východního města kráčeti světlý stín, stín vypravěče fantastických pohádek, barvitých dějů, mlhavých zvěstí; světlý stín rozsévače, rozhazujícího zrní poesie, zrní, z něhož vyrostla pozdější literatura a divadlo.

Tak staré umění, tak velikých zásluh v minulosti, a tolik dnes povržené a opuštěné. Není na světě umění druhého, jež by za dobu tak ohromnou svého trvání bylo uvízlo v tak nízkém stadiu vývinu, jež by vykazovalo tak nepatrný pokrok. Historie jeho podává toho ovšem dosti jasné vysvětlení. Jest plna ústrků, plna těžkých bojů s Novým a Silnějším, s protivníky, již mu vyrůstali ponejvíce z vlastních jeho dětí.

První těžkou ránu zasadilo mu drama.

To bylo složitější i hlučnější, připoutalo tedy snáze pozornost davů. Mluvilo více hlasy, zjevovalo se četnějšími postavami, ukládalo větší úkol gestům, vyvíjelo více pohybu, větší ruch. Vystupovalo okázale; jako kníže nějaké svou družinou, dávalo se provázeti chorem. Měnilo tvářnost svých osob oblekem a maskou. Postavilo si své oltáře, vydupalo ze země své pevné chrámy. Spolčilo se s architekturou, počítalo s optikou i akustikou. Podřídilo si mechaniku, vymyslilo kulisy, prospekty, opony, dekorace. Zastínilo hlavu svou skvostným baldachýnem, vyšňořilo chrámy své zlatem; vystlalo povoz svůj pohodlím, zapřáhlo do něho Nádheru a Přepych. A čím výše stoupal slavný syn, tím více hynula stará matka ve stínu chudoby a zapomnění.

Pak přišel tisk, kniha. Jednotlivec nemusil více vyhledávati vypravěče, který někde na prahu domu, pod kvetoucími stromy, nebo u plápolajícího krbu mával kouzelným proutkem své výmluvnosti, dávaje zjeviti se svým princům i popelkám, rytířům i honzům, černokněžníkům, ďáblům, duchům, drakům, vynášeje dobro, bičuje zlo, oslňuje třpytem drahokamů, dojímaje hadry. Mohl kdykoli uchopiti se knihy, uchýliti se s ní kamkoli, a před zrakem jeho rozvíjely se tytéž obrazy a snad v barvách ještě dokonalejších. Nemusil jeden a týž příběh vyslechnouti několikráte či dokonce mnohokráte; tisk byl nevyčerpatelným.

Také hudba od pradávna soutěžila s recitací podávajíc básně zpěvem. Útvar takto vzniklý, píseň, razila si vítězně cestu národy. Podmanila si nadobro lidovou lyriku. I po epice vztáhla své paže s větším, menším úspěchem. Konečně dobyla i jeviště a vztýčila tu hrdě vítězný svůj prapor, spojivši se s dramatem, vlastně stlačivši je za podnož svého tronu.

A recitace?

Vypuzena odevšad, z ticha soukromí i z ruchu veřejnosti, poleká válečným rykem vítězných soupeřů, pozbyvši veškeré důvěry ve vlastní s

skrčila se ve tmavém koutku před branou pyšného hradu Umění a očekávala tu s resignací smrt. Když pak smrt nepřicházela, ale přišel hlad a pud sebezachování, sestoupila po kamenných schodech do šírých krajů Všednosti, a živoří tu od té doby provozujíc dnes tu a zítra onde netečným davům své sevšednělé kousky — bezcenná polámaná loutka v rukou diletantův!

*

U nás hrála recitace jistou roli v dobách našeho druhého národního dětství, v dobách naší organisace spolkové. Vůči nadšení, které tehdy v obecenstvu nahražovalo, nebo lépe potlačovalo kritický vkus, měla ona přes slabé své prostředky, přes chudobný material básnický, jímž mohla disponovati, dosti snadné postavení.

Recitator, oděný v čamaru neb ve světlý ženský šat, vystupoval třímaje v bílých rukavicích červené desky na podium zábav besedních, aby tu vystřídal pěvce nebo hudebníka.

»Znáš onen kraj . . .?«

volala první slova jeho básně rozjařujíce posluchače hned blahým tušením, že onen kraj,

»kde modré hory v nerozborném stojí věnci, kde . . . atd.«

jest kraj český.

A vždycky, ať byla sebe slabší, ať byla sebe hůře přednesena, vyvolávala silné vzrušení. Umění bylo při tom vedlejším; slova »vlast«, »národ« zabezpečovala sama rozhodný úspěch.

Byly to tenkráte příznivé doby pro recitaci, kdy si mohla založiti pevnou a šťastnou budoucnost. Ale ona jako vždycky také tentokráte propásla vhodný okamžik, nesnažila se zapustiti kořeny hlouběji a vztýčiti korunu výše, síliti a růsti s dobou; spokojivši se okamžitými snadnými úspěchy zůstala pohodlně na témž místě a v témž stadiu, bez vývoje, bez proměn. A čím více vyrůstalo její okolí, tím více a více zanikala ona. Přátel ubývalo, nepřátel přibývalo. Na konec dostavilo se zase zapomnění a recitace vymizela skoro z programů zábavních, dávajíc nejvýše příležitostnými proslovy znaménko života.

V posledních létech, zdá se, životní síla její zaplála zase silněji. Tu tam na pozvánce k nějaké akademii k přátelskému večeru postřehli jste zase také recitaci; tu tam nějaký herec odhodlal se vyplniti recitací celý program; tu tam nějaký básník předčítal svou netištěnou báseň. Dále však to nešlo, zůstalo při onom »tu tam«. Kdežto nová soupeřka recitace, sestra její, přednáška vědecká, která před nedávnem opustila hrad svůj, školu, a vydala se na missionářskou pouť světem, nabyla v brzku takové populárnosti, že dnes již bojuje pod vítěznou vlajkou Mody — celý nový náběh recitace vyvřel řadou náhodných a nesoustavných pokusů, provedených ponejvíce rukama neobratnýma před nevšímavými zraky. Nikdo jim nepřikládal váhy a výsledek nebyl skoro žádný.

A zase již se jeví úpadek i toho mála. Zase již slýcháte z obecenstva, ubírajícího se k nějaké zábavě, vzdechy »jen kdyby toho fádního deklamování nebylo!« Zase vídáte bodré otce rodin, kterak před recitací chvatně opouštějí sál a uchylují se do vedlejších místností, kde

pojídají z dlouhé chvíle raději tučnou vepřovou, než by vystavili bubínky své rythmům přednášené básně.

A půjde to dále s kopce, zase od bídného živoření až k úplné agonii, nevyskytne-li se v čas Herakles, jenž by ubohého Promethea umění zbavil okovů, které jej vížou ke skále ztrnulosti.

Okovů — . . .?

*

Dovolte mi odbočku.

Šel jsem onehdy se svým známým. Povídal mi o zábavě, kterou připravují ve spolku X, kdež on jest funkcionářem. Program byl již sestaven: zpěvy sborové i solové, smyčcové kvartetto, piano, housle. I k přežilému koncertnímu kreslení měli vyhlédnutou oběť.

— Co bychom tak ještě měli přidati, aby nebyla samá hudba? žádal mne o radu.

— Nějakou recitaci, proverb, aktovku . . navrhuji.

— Recitaci? opáčil zdlouha. Ale kdo pak, prosím vás . .? To by mohla jedině Božička Novotných . . .

— Což umí ona dobře recitovati? A to je mi novinkou!

— Nu, dobře . . dobře . . zdali umí . . Prosím vás jaké pak umění? Něco přečísti dovede každý. Ale ona je přece rozhodně nejhezčí děvče v městě, taková milá jest a má takovou čilou povahu.

Podíval jsem se na soudruha s úžasem a oněměl jsem. Na vysvětlenou podotýkám, že známý můj je člověk vzdělaný, spoustu beletrie za rok spolyká, několik revuí odebírá, divadla, koncerty, výstavy pilně navštěvuje a bývá o dnešní politické situaci právě tak dobře zpraven, jako o Muchovském stylu včerejšího účesu herečky N. Divně by se na vás podíval, kdybyste se prozradili, že jste nečetli ještě novely autora P., jež vyšla před měsícem, nebo že jste si dosud nezajeli do Prahy na představení nejnovější opery, ačkoli se dávala již po třikráte.

A najednou takový náhled!

Božička bude přednášet! Má-li k tomu špetku talentu, má-li alespoň minimum potřebné přípravy — kdož by se po tom ptal? Vždyť ona má tak sličný, oválný obličej, takové třpytné, dětinsky tázavé oči, takové dvě řady hustých, bílých zoubků, Božička!

Ona bude přednášet. Proč by nepřednášela? Je to konečně docela příjemný pocit, státi sám, s knihou v ruce, na červenobílém podiu, ve světle bronzovaných lustrů a cítiti k sobě upjatu pozornost toho klubka hlav tam dole! A dovede-li přednášeti? Proč by nedovedla! Mařka Doležalových také přednášela a co dovede Mařka, musí dovést také ona, Božička. Nějakou báseň opatří jí pan jednatel sám, nebo bratr student, v nejhorším případu knihkupec.

Bude přednášet! Potlesk obecenstva a garnituru komplimentů od pánů z výboru jí to přece vynese, matka jí dá ušit novou blusu a přítelkyně budou bledy žárlivostí. Na konec budou spokojeni všichni: ona, pořadatelé i obecenstvo. Toto zvláště proto, že »už to má s krku«.

Ne, neuváděl bych tu příkladu, byť byl sebe zajímavějším, kdyť měl dost slabý nádech výminečnosti. Ale on je typickým, a stanovisk mého známého je stanoviskem celé dnešní veřejnosti. Ani tisku nevy

maje. Vzpomeňte jen referátů novinářských o zábavách, akademiích, představeních, kde se přednášela nějaká báseň: zda se nepřednášelo vždy vzletně, krásně, nadšeně, s vervou? Zdali pak jste již někdy četli, že zvolená báseň se k recitaci nehodila, že recitator nemá hlasu, nemá zjevu, neumí mluviti veršů, že neumí vyslovovati, neumí akcentovati, že necítí, nedojímá, že přednáší hluše, že nemá talentu, nemá vzdělání, nemá žilky umělecké? Nečetli. Noviny zkrátka recitace nekritisují. Odbudou ji nějakým slovem, nějakou frází, která přechází s pokolení na pokolení, s člověka na člověka, z listu do listu. Co by také kritisovali? Není čeho kritisovati! Recitace nemá žádných zákonů, žádného účelu, žádného cíle, žádných podmínek ni příčin rozvoje. Recitace není uměním, ani vědou, ani živností, ani sportem. Neboť i sport provádí jeden lépe, druhý hůře. Ale recitovati dovede každý, jako každý dovede vykouřit cigaretu. Pan profesor Vychodil jako pan učitel Dostrašil, Božička jako Mařka.

Ejhle, stanovisko naší veřejnosti! A končím předešlou kapitolu: . . . okovů dilettantismu!

*

Kdo tedy má vlastně recitovati?

Odpověď snadná: recitator.

Tedy ani dceruška pana protektora slavnosti, ani místní lev salonů a arangeur čtverylek, ani nejmladší pan profesor městského gymnasia. Ani básník, ani herec, ani řečník; ale někdo, kdo stojí samostatně mezi oběma posledními, nebo vedle nich. Recitator.

Tím ovšem nechci říci, že by herec nebo básník nemohl býti výborným recitatorem; může jím býti třeba uzenář. Ale musí chápati recitaci jako samostatný obor umělecký, a musí v oboru tom pracovati jako umělec.

Tedy milý recitator musí, jako kterýkoli umělec jiný míti především to, čemu se říká obyčejně »talent«. Onen oheň, osvětlující a zahřívající vlastní nitro a vyzařující i na venek. Onu strunu, zachvívající se pod neslyšnými doteky citův a obraznosti vnímavým hlasem. Musí míti ono posvěcení, které člověka činí umělcem. Musí míti uměleckou duši.

Pak přistupují podmínky zevnější: hlas, zjev, výraznost tváře, pružnost svalů, vytrvalost dechu. Zase vyzdvihuji: podmínky zevnější, protože u laiků často bývají pokládány za vnitřní, za talent sám. A přece, ku příkladu, krásný hlas nečiní ještě nikoho umělcem recitatorem, jako nečiní nikoho umělcem hercem, nebo umělcem zpěvákem.

Ale oba tito činitelé, všecky ty dary přírody nestačí samy o sobě, aby dovedly umělce k vyšším metám umění. Musí se k nim připojiti ještě činitel třetí, který umělec dodá ze svého: práce. Bez ní i největší nadání zůstává kapitálem, jenž nenese úroků. I nejúrodnější pole nutno zorati, vláčeti, oseti, zkrátka vzdělávati, má-li rodit osení. Jinak rodí jen kopřivy — třeba mohutné a hojné, přece však pouhé kopřivy. Je-li jasno umělcům všech oborů, že křídla ani nejmohutnější nejsou s to vznésti je do nejvyšších sfér umění, nevycvičila-li se dříve v letu, je-li jasno umělcům všech oborů, že jest jim třeba odborné přípravy, musí to býti jasno i recitatoru, chce-li se státi umělcem.

Hlasu jeho třeba jest cviku, aby zjemněl i zmohutněl, aby nabyl

lesku i hloubky, rozsahu i odstínův, aby se naučil táti v slzách, hřímati hněvem, zvoniti smíchem, syčeti výsměchem, tuhnouti úžasem, aby se stal silou obratnou i poslušnou, schopnou i ochotnou býti nástrojem každého záchvěvu citu a každého výronu nálady.

Tvář recitatorova musí si osvojiti umění, vyzařovati odleskem duševních jeho stavů, postavu jeho ovládati musí pevnost v klidu, výraznost a půvab v pohybu. Plíce jeho nesmějí přerývati klidný tok jeho slov, ani přehlušovati tlumené jejich bouře sykotem svých měchů.

Tato disciplina zevnějších prostředků recitatorových tvoří jeho techniku, jeho virtuositu.

A výcvik jeho schopností vnitřních, jeho talentu, jeho síly umělecké? Pilné studium poesie, soustavné i odvážné, vnikající v její hloubky, vzlétající k jejím vrcholům, vyrůstající s jejím vývojem; rozhled i studium kritické; dostatečné vzdělání všeobecné: to jest tak nejhlavnější, ale i nezbytná výzbroj, kterou nutno cestou stále doplňovati.

A cesta sama? Ony chvíle naprostého odtržení ode všeho kolem nás a vhroužení se do vlastní duše, naslouchání jejím hlasům, snění ve sklepeních jejího ticha, procházení se zahradami jejích nálad, vdechování ozonu jejích bouří a lovení v mořích jejich obrazů . . . ona nepojmenovatelná a nevylíčitelná práce, která jest podstatou tvoření uměleckého. Práce tato u umělce reprodukujícího není ovšem iniciativní, potřebujíc impulsu umělce druhého, tvůrčího; ona jest tu jen pěstěním květiny vyrostlé a přesazené z cizí půdy duševní; a je jistě méně intensivní a vypjatou než u umělce výtvarného. Leč, nechať v té či oné míře, ona jest také u umělce reprodukujícího nezbytnou a bez ní nedovedu si umělce žádného představiti. Bez ní slovo »umělec« nemá u mne jiného zvuku, než bylo-li proneseno o onom Číňanu copatém, který právě vystupuje po drátě šikmo napjatém nad užaslým obecenstvem cirku, otáčeje v pravici klidně pestrobarvým slunečníkem.

*

Řekl jsem tedy, k d o má recitovati. Zbývají další dvě otázky, životní otázky umění recitačního, tak jako všech umění jiných: co? a jak? Co se má recitovati? A jak se má recitovati? Kdo je zodpoví?

Právě ona práce umělecká, opřená o onu přípravu odbornou a doplněná oním cvikem zevnějších prostředků recitatorových, o níž jsem právě mluvil. Zodpoví je umělecká prakse.

Studium poesie odhalí recitatoru obrovský material, vzdělání všeobecné učiní mu jej přístupným, srozumitelným, a rozhled kritický naučí jej material ten tříditi, ceniti, vybírati z něho ku svým účelům. Z děl naučí se recitator poznávati tvůrce. Sezná, kteří jsou řemeslníky a kteří genii. Oněm vyhne se z daleka, za těmito bude říditi své kroky. Z prací jejich věnuje svou pozornost těm, které mistra charakterisují nejlépe, tvoříce nejkrásnější, nejplastičtější relief jeho duše. A ze všech těch perel vybéře opět ty, jejichž lesk nehasne v zlatě mluveného slova. Ty učiní předmětem svých snah. Neboť ne každá dobrá báseň hodí se stejně k recitaci.

(Příště dále.)

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Ignát Hermann: Otec Kondelík a ženich Vejvara. Drobné příběhy ze života spořádané pražské rodiny. (Nákl. F. Topiče.) — Tak, to je tedy největší literární úspěch sézony! Kniha, která jde na dračku, která se v brzku dočkala druhého vydání. Jsou tedy přece ještě takové české knihy? Sem pojďte, kdo dychtíte po tom být čtenými a oblíbenými, a učte se, jakými klíči se vniká do srdce obecenstva! Zanechá se předně všech těch pošetilých úmyslů, kterým hlouček přepjatců říká umělecké aspirace, takové literatury snědeného krámu, z níž zeje jen nuzota a obskurnost; všeho toho, co žádá na obecenstvu tu nemožnost, aby dovedlo na chvíli se dát prochvět obrazy drtivé tíhy a úskoků osudu, slavných bolestí a velikých zápasů. Oh ne, nač vytahovat takto našeho dobrého pana Broučka za límec vysoko vzhůru — sejděme raději k němu dolů, kde se to tak pěkně hoví za pecí a v pohodlných bačkorách, v útulném kruhu malých, spokojených, přede všemi vichřicemi myšlenek a citů dobře ucpaných mozečků! Hle, tu je pan Kondelík, hotový typický výkvět tohoto světa! Takto malíř pokojů a domácí pán, osoba tedy venkoncem ctihodná. Má kvetoucí závod, hodnou paní a hezkou dceru a může si tedy už dovolit, aby se spokojil s tím okruhem zájmů a potřeb, které dostačují i jistým štětinatým zvířátkům v krmníku k vedení života v pravdě filosofického. Pan Kondelík nedělá nic než jí, kouří, spí a v neděli se mimo to holí — v tomto kruhu funkcí otáčí se celá jeho životní existence. Nedivte se pak svůdnosti této postavy pro čtenářstvo. Čísti pořád jen, jak paní Kondelíková upekla svému staroušovi husičku, jak mu chutnalo pivo v Měšťanské besedě, pořád jen to a téměř nic jiného, to jsou přece suggesce, při nichž se sbíhají sliny v ústech! Jako dokonalý filistr nenávidí pan Kondelík přírodu. Ona mu je zlou jakousi silou, která odvádí počestného měšťana od nedělního odpoledního pospání a od posezení u piva. Nástroj tohoto zla vidí v nastávajícím svém zeti, nešťastném Vejvarovi, který aranžuje co chvíli s rodinou Kondelíkovou výlety a zábavy, končící pravidelně maléry jako jsou: déšť, marné honění se po nádražích, padání do Vltavy atd. Pan Kondelík nad tím zuří a český »humor« má o perlu více. A s jakou rozkoší spočinou as teprv oči spanilých čtenářek a jejich maminek na panu Vejvarovi, ženichu a zeti k pohledání, hotovém ideálu spořádaného magistrátního úředníka. Co na tom, že je tak trochu blbeček a komický Pechvogel, ale jaký to je na druhé straně rodinný tvor, stvořený přímo pro régime pantofle

a tchýně — muž, který neviděl jakživ chansonetek a trne hrůzou, když si vzpomene, že mezi zpovědí a přijímáním se nasnídal! A kolik hezkých očí se zalije, když tato epopej šosácké erotiky dospěje od prvního seznámení při tanci všemi předepsanými stanicemi až k tklivým akkordům svatební noci a šťastné perspektivě, že dobře zabezpečený a nic více k své pozemské blaženosti nepotřebující párek může plodit nové Kondelíky a nové Vejvary ad infinitum! Ale mluveno bez ironie: nelze zazlívati autorovi, že tento svět si vyvolil, ale to je neodpustitelno, že ho nepředvádí ve světle pravého humoru, že totiž nemaluje toto malé, toto nicotné štěstí, toto štěstí v bačkorách, za tím účelem, aby od něho tím slavněji se odrážely velké a bolestné věci života, ale s tou patrnou snahou, aby naše skutečné Kondelíky a Vejvary utvrdil v mínění, že jejich svět, tak jak je, je dobrý a postačitelný. Byli pravda i velcí humoristé, kteří malovali takovéto malé, omezené štěstí, na př. Dickens. Ano, malovali, ale jen na pozadí velikého soucitu s lidskou bídou a lásky ke všemu slabému a trpícímu a především jako kus teplé atmosféry citové a ethické. Z atmosféry Kondelíka a Vejvary je však jen cítit vůni dobré kuchyně a dobře vytopené manželské ložnice, jedním slovem blahobyt lidí, kteří o svém štěstí nevědí, poněvadž si ho ničím nevykoupili a jsou příliš tupí a povrchní, než aby ho dovedli změřit a intensivně prožít, a při vší své laciné dobrotě v jádru hodně sobečtí. Toto ovzduší pouhého krmníku je to, co mne při této knize přímo rozhořčuje. Na konci při scénách svatební noci uhodil sice autor na několik hlubších a ryzejších tónů, ne však tak silně, aby to paralysovalo špatný dojem, jejž činí předchozí vypravování, které v jádru není ničím lepším, než řadou tuctových humoresek navleklých na šňůru jednotného děje. A taková je tedy kniha, která znamená největší úspěch letošní literární sézony! D.

Fr. K. Hejda: Karrikatury. V první ze svých karrikatur, Tenoru bez gáže, vzpomněl si p. Hejda na podobence svého bezejmenného hrdiny: Daudetova Delobella z Fromonta ml. a Rislera st. Mohl stejně dobře postaviti ještě vedle něho Daudetova zpěváka Labassindra z Jacka. Přirovnáním k Daudetovi vyniká právě vážný nedostatek páně Hejdova humoru. Schází mu přede vším všechna ta ohnivá bezprostřední verva, jež čtenáře i proti jeho vůli s sebou strhuje. Při karrikaturách p. Hejdových nevycházíme z dojmu studené a střízlivé skládanosti. Cítíte ho takřka, jak si vybírá sujet, jak shání a snáší k němu poznámky a jak z nich pracně sestavuje své mosaikové studie a kresby. Nejpatrnější je to na takových kouscích jako Lidé operní nebo Ze zadních stran nebo Svět záhad. Učiněné sešívání předchozích výpisků a zaznamenaných jednotlivostí. Také jiní humorističtí feuilletonisté psali na základě sebraného materiálu. Hned náš Neruda na příklad. A ani on nedovedl zastříti dobře všude tu dělanost, která je v tom případě i při skutečné t. zv. inspiraci nezbytna. Pan Hejda nemá však daleko té svižnosti a čipernosti slohové, jež maskuje umělé úsilí. Nedovede se svou látkou rozehřáti. Proto také nerozehřívá. A když již jsem začal s Daudetem, ještě jedno přirovnání. P. Hejdovi se povedlo (vedle takových otřepaných a dávno lépe zpracovaných postaviček, jako je tenor bez gáže, champion karnevalu, vzorný číšník Ferdinad) najíti

pražských veřejných místnostech, kavárnách, čítárnách a různých čekárnách, několik zcela originálních komických figurek-typů, jež dávno stály za to, aby se jich pravý humor zmocnil. Takové jsou třeba: nenasytný ctižádostivý luštitel hádanek (Člověk-hádanka), horlivý čtenář prvního dílu Ottova Naučného Slovníku (Pramen moudrosti), k nečinnosti odsouzený a blaženě čas ubíjející sluha bibliothéky (Lenoch z povinnosti), hltavec časopisů odkázaný na lekturu bezplatně přístupnou (Čítárny pana Pekelendra) a snad i ti marginální a interlineární kavárenští kritikové pokřtění Grafitovými rytíři. Ale p. Hejda zůstal při jejich vnější komičnosti. Všiml si jich jen pro situace, posy a akty, jež je činí divákovi a posluchači všednímu směšnými. Také Daudet (jeden místo mnohých) ovšem vystavuje svého Delobella nebo svého Labassindra v té vnější směšnosti; jenže u Daudeta jsou místa, kdy veškera směšnost ustupuje stranou před hlubokým objevným pohledem do duše ubohého chlapíka. Tak na př. u Delobella hlavně při nemoci a smrti jeho dcery. V takových chvílích dostává komika děsné tragické pozadí, jež ji očisťuje, povznáší a takřka odůvodňuje. K té výši humor p. Hejdův dosud nedospěl. V Čítárnách pana Pekelendra a v Pramenu moudrosti je sice zabarven mírným soucitem, ale ten nesáhá až k intelligentnímu proniknutí vztahů psychických. Značnou vadou karrikatur pě. Hejdových je také pochybná a chatrná typičnost jednotlivých případů, jež zachycují. Vždyť jejich účinnost má většinou záležeti v tom, že se v nich najde běžný nebo častý a známý zjev, jen že v osvětlení a spojení, souvislosti, na něž jsme sami nepřipadli, aspoň ne tou měrou a tak vtipně. Měl jsem a mívám v rukou mnoho rodinných alb, ale snad na žádné se nehodí p. Hejdův popis, jenž chce býti tak duchaplně povšechný. Rovněž nevím hned tak neděli v solidní domácnosti, aby byla začínala »kravalem« a pokračovala tím způsobem, který autor vydává za pravidelný. Mimo karrikatury obsahuje kniha p. Hejdova tři vzpomínky na léta studentská spojené pod společným titulem: Z dob mladých ideálů. Schází jim i vtip i novost i přirozená svěžest i sladká vůně vyvolávané minulosti. Jsou tak nuceně, strojeně a škrobeně vysoukány, jako by je byl autor psal z mrzutého a nudného musu. Docela již nechutně za vlasy přitaženo je to nezralé a hloupé kvintánské vlastenectví v Jen jednom roku. Závěrečná kapitola (parádní) o světě za oponou hraje jednotvárně skoro veskrze na jedinou strunu a jediným tonem: kontrastem mezi řemeslnou prosou zákulisí a poesií jeviště. Na malou ukázku, jakého druhu je spisovatelova divadelní komika, cituji úryveček: »Na prahu objevil se zamračený dělník. ‚Jaký to tam byl povyk?' ‚E . . . to vědí: pan strojmistr. Zahrál nám zas jednou po čertech!' ‚A proč?' ‚Inu, má se dávat zejtra Tannhäuser . . . a my zapomněli vyprášit vodopád.'« Tu bombu vtipu dal p. Hejda vytisknouti proloženým písmem. *jv.*

Hospodářské úkoly moderního města. Napsal Dr. Karel Bücher, profesor na universitě v Lipsku, přeložil Jan Náhlovsky. Knihovna Rozhledů XXV. Objemem svým malá, obsahem bohatá knížečka tato přichází právě vhod před blížícím se projednáním osnovy nového stavebního řádu zemským výborem vypracované. Kdyby na titulu nestálo, že po-

jednání to přeloženo jest z němčiny, skoro každý musel by z dedukcí jeho souditi, že je to břitká kritika hospodářství naší, prosou a veršem oslavované matičky Prahy. Krátký úvod knížečky poukazuje k vývoji měst ve starém věku, měst ovšem německých, avšak historický vývoj Prahy a venkovských měst českých poukazuje k stejnému utváření. Původně město tvořilo se svým okolím venkovským jeden celek hospodářský. Řemesla provozovaná jen v městech, zásobovala jejich okolí výrobky řemeslnými. Město bylo tržištěm venkova svého a v něm panovala rovnost všech výrobců. V 15. století rodící se stát obmezil práva města a sama francouzská revoluce nezměnila toto snížení města na pouhý správní obvod. Staré cechy se rozpadly, liberalism přivodil svobodnou soutěž, a velký vzrůst měst, nikým dříve netušený, přiváděl do měst zástupy venkovanů jak větrem sváté hromady písku. Tyto zástupy mají nejrůznější sobě odporující zájmy, není společných snah pro ně, není vědomí vzájemnosti mezi nimi. Jest na čase obyvatelstvo moderních měst spojiti opět v celek vyšší. Jest to sice úkol těžký již pro rozdíl vzdělanosti mezi obyvatelstvem původem svým městským a přistěhovalci venkovskými. Také kapitalism boháčů počtem nečetných a chudoba nepoměrně četného obyvatelstva ostatního protivy stávající ještě rozšiřuje. Tím trpí smysl pro obecní blaho. Dlužno tedy v první řadě zmírniti protivy hospodářské. To se státi může předně tím, že se spekulaci dle možnosti učiní přítrž řádnými řády stavebními. Ulice buďtež tříděny na ulice s domy obydelními a ulice sloužící účelům obchodním. Otázce bytů třeba věnovati péči nejúzkostlivější. Třeba-li, jest i vyvlastňování veškeré plochy stavební na místě, z které by bylo postupovati do vlastnictví stavebníků místa s obmezeními, zdravotnickými požadavky odůvodněnými. Za druhé odporučuje spisovatel zřizování hospodářských podniků v režii města, na př. vodovodů, tržnic, plynáren, elektráren, jatek, pouličních drah, ba i podniků anončních. Dále třeba úsilovnou péči věnovati zájmu pracujícího lidu, obecní podniky mají ve směru tom býti vzorem podniků soukromých. K těmto úkolům samosprávy městské náleží též zprostředkování práce, péče o nezaměstnané dělníky, pojišťování jejich, ba i pohřbívání. Konečně odporučuje autor ku zvýšení důvěry všeho obyvatelstva městského ku správě obecní nejširší volební právo. Zbývá dle něho buď reorganisace samosprávy na nejširších základech, aby zamezena byla vláda různých klik nyní v městech vládnoucích, anebo úplné zrušení samosprávy a přenesení působnosti její na bedra státu. U nás posledněji eventualita potkala by se přirozeně s největším odporem, avšak mimo zřetel pustiti nelze, že i u nás samospráva nebezpečně onemocněla. Netoliko v Praze, ale i ve všech skoro venkovských městech našich ozývá se oprávněný stesk na hospodářství samozvaných pašů, spravujících město, jehož vláda se jim do rukou dostala, dle svých úzkoprsých, malých zájmů na úkor většiny obyvatelstva od nich přečasto nepovšimnuté. Výklady profesora Büchera potkají se proto zajisté i u nás se zaslouženým povděkem a s patřičnou pozorností. *Leda.*

— **Topičův Salon.** (Soukromá výstava prací Jaroslava Špillara.) Kollekce prací Špillarových, vystavená právě v Salonu Topičově je z těch, které dovolují nám stopovati velmi podrobně vývoj talentu, jeho zápasy a nejisté tápání při hledání vlastních

prostředků, které by plně vyjadřovaly vlastní ideje. Taková výstava jest vždy zajímavou, i když v ní nenajdeme díla, které by nás silou svojí uchvátilo. Výstava prací Jaroslava Špillara ukazuje pěkné náběhy a slibné pokusy. Nestačí ovšem ještě k tomu, aby před naším zrakem vystoupil vypuklý, markantní profil hotového, sebevědomě a jistě tvořícího umělce. Zanechává dojem ještě ne zcela vyslovený a určitý. Zdá se, jakoby malíř chtěl touto souhrnou výstavkou podati bilanci svých »Lehrjahre«. Vidíme jej, jak po dlouhém tápání a hledání nachází svoji vlastní cestu, jak nalézaje si svoje vlastní úkoly, hledá i prostředky k jich samostatnému řešení, jak hledá svůj kruh látek a jak pokouší se i o přilehavý k nim kolorit. A stopovati tento vývoj, jest stejně poučným, jako zajímavým. V motivech z Domažlicka stojí ovšem výše než v starších některých více méně šablonovitých pokusech. Semtam nehledanou svojí prostotou dosahuje i hlubších účinků.

— **Z »Jednoty Filosofické.«** (Opětné vypsání odměn za přednášky. — Zpráva o činnosti spolku za r. 1898. Rok 1899). J. F., zahajujíc opětně své přednášky, vyzývá přátele věd filosofických, jmenovitě studující, aby horlivě súčastnili se tohoto přednášení. Výbor byl valnou hromadou dne 10. prosince 1898 splnomocněn, honbrovati i letos nejlepší přednášky, které studující v Jednotě přednesou. Dosud honorovány všechny odměnami od 50—30 korun. Přihlášky přijímá nejdéle do konce dubna 1899 doc. Dr. Frant. Drtina, Smíchov, Hořejší Nábřeží 785. — K orientaci poslouží tento nákres činnosti spolku za rok 1898: »Hlavní činnost J. F., spolku u nás svého druhu jediného, záležela i v tomto roce v pořádání přednášek každému přístupných z oboru disciplin »filosofických« a věd s těmito blízkých. Konáno v r. 1898 celkem 13 schůzí (pro různé slavnosti jubilejní a jiné překážky nebylo více možno), na nichž předneseny mimo jiné dva důležité cykly přednášek: pokračování cyklu zesnulého doc. Dra. Em. Kováře, započatého 1897, »O národnosti« (v cyklu tom podán † panem přednášečem vědecký rozbor literatury o otázce jednající, rozbor otázky samé, pojednáno o poměru národnosti a socialního vývoje a o znacích národnosti); po ochuravění Dra. Kováře zahájen pak důležitý cyklus doc. Dra. Frant. Krejčího »O nynější psychologii« (dvě schůze věnoval p. přednášející všeob. karakteristice psychologie německé, jednu psychologii Wundtově a jednu pojednání o nejnovějších systemat. dílech. O cyklu viz referáty v »Rozhledech« 1898). J. F. však nezůstala v uplynulém roce pozadu, ani pokud se tkne účastenství na ruchu národním, všem Čechům společném: v jubilejním roce Palackého věnovala i ona dvě schůze ocenění »Otce národa.« Na jedné pojednal aesthetik p. prof. Hostinský o Palackého aesthetice; na druhé p. redaktor »Paedag. Rozhledů« Klika o Palackého paedagogice. — Z dalších slovut. pp. přednášečů dlužno s uznáním jmenovati dlouholetého pracovníka p. MUDra. Jindř. Matiegku, doc. filos. fakulty, který pojednal v Jednotě na základě pečlivě sebraných dat u nás »o vztazích mezi tělesnou povahou a duševními činnosti školní mládeže,« a doc. Dra. Frant. Čádu, starostu Jednoty, s thematem vzatým rovněž z oboru paedagogiky (Herbartova paedagogika a novokantismus«). Schůze ostatní vyplněny následkem vypsání odměn za přednášky akademiků v Jednotě konkurenčními před. akademiků a to pp.: Em. Rádla, Vil. Applta a Th. Nováka, vesměs stud. fil. Všechny tyto přednášky byly honorovány a všechny přednášky vůbec, což dlužno s velikým zadostiučiněním a s radostí konstatovati, velice četně od dam i pánů navštěvovány. R. 1899. Jednota zve všechny interesenty k účastenství na schůzích a pokud možná i za členy (1 koruna — 1 zl. ročně). Výbor má postaráno zase o hojnost přednášek ze řad odborníků, které Jednota kolem sebe seskupila. Přednášky konány budou i letos hlavně v době zimní, pravidelně zase v sobotu a to pokud možná nepřetržitě. *J. F.*

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Po známé odpovědi vlády na státoprávní adressu usnesl se klub mladočeských poslanců ve Vídni jednohlasně (byl přítomen i dr. E. Grégr) na resoluci, publikované dne 19. ledna předsednictvem, tohoto znění: Klub pokládá za nutné, aby poselstvo české toho času setrvalo při svém dosavadním směru. Klub vidí toho nalehavou potřebu zachovati přesně solidaritu s ostatními stranami parlamentární většiny předpokládajíc, že také ona věrně státi bude při stěžejních zásadách svého návrhu adresního. Klub zároveň očekává, že i vláda tyto zásady opravdově a účinně bude prováděti. — Výkonný výbor schválil vyčkávací taktiku. Naproti tomu v Nár. Listech z 26. ledna v dopise z Vídně (Ve příštích dnech) praví se, že pravice žádá, aby vláda poměr svůj k ní nejen objasnila, nýbrž určitě precisovala. »Zejména v této době, kdy se vláda chystá vkročiti do stadia, v němž jakákoli parlamentní kontrola odpadá a kdy je povinností její, aby prohlásila se dříve, než spadne parlamentní opona, v jakém směru chce pokračovati.« To by znamenalo, že pravice důtklivěji dokračuje na vládu, než sám mladočeský klub, ač tu vlastně pod jménem pravice jest čísti zase jen mladočes. Klub. Jest ovšem za dnešních poměrů marno očekávati jakéhos objasnění od vlády, chystá-li se zavřít parlament a vlásti absolutisticky. A zdá se, že vládě záleží nejvíce na usmíření oposice. Za Litavou předcházejí ji dobrým příkladem. V Uhrách jedná se již s oposicí o příměří. Vyjednávání vede Koloman Szell. Oposice žádá odstoupení Banffyho a přijme pak na sněmu osnovu zákona vyrovnacího, tak jak byla smluvena kdys mezi Badenim a Banffym, s výslovným ustanovením, že Uhry stojí na právním základě samostatného celního území. V Rakousku by pak bylo vyrovnání uzákoněno pomocí § 14. Celní a obchodní svazek trval by takto do r. 1903. Byla by to pomoc z nouze, ale s trvalou nesnází všech nerozřešených sporů. A jako tam, i rakouská oposice se tváří, jako by chtěla vyjednávati. Delegáti němec. oposičních stran odbývali 26. ledna schůzi, na níž se usnesli na tom, aby zvoleni byli referenti pro různé země, kteří vytknou národní požadavky Němců v příčině příslušných zemí. K tomu účelu dohodnou se referenti s důvěrníky těchto zemí. Jednotlivé referáty budou pak ve valné schůzi důvěrníků prozkoumány a sloučeny s programem, jejž budou pak všichni Němci společně hájiti. V této práci bude prý se pokračovati, i kdyby říšská rada byla odročena. Požadavky Němců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, pro něž byla vydána jazyková nařízení, budou prý stěžejním bodem celé akce. Ale německé požadavky nevztahují prý se jen na jazykové poměry těchto zemí, nýbrž budou prý se týkati celého souboru národně politických otázek, o nichž bylo jednáno již při punktacích r. 1890, které však b[illegible] vyřízeny jen z části. Tento týden sejdou prý se důvěrníci německé oposice zn[illegible] a v té schůzi budou prý jim již předloženy jednotlivé zprávy. — Kdysi měli Něm[illegible] jedinou formuli pro celý soubor národně politických otázek. Tou byla »staatsspract

Dnes, jak viděti, sami přestali věřiti v možnost její. A v tom je pokrok. Ale od národního dorozumění jsme dnes dále než kdy před tím, třebas o něm se nyní dosti mluvilo v novinách německých. Ale právě z článků těchto novin viděti, že nejde tak o dorozumění a spravedlivou rovnoprávnost, jako spíše pod záminkou toho o něco jiného. Nehledě k tomu, že Němci mluví o zajištění své národně politické državy a o německém území, ve kterém by Čechové byli pouze hosty, především jim ani o to dnes tak velice nejde. Nejzřetelněji to napověděl Pester Lloyd 23. ledna: »Řešení otázky vyrovnací není snadné, neboť v Čechách budou musit Čechové, majíce většinu, učiniti Němcům mnohem více ústupků, než na př. štyrští Němci tamním Slovincům. Rozumí se, že při vyjednávání musí všem zúčastněným tanouti na mysli vědomí, že se Němcům vzhledem k jejich velikému číselnému, osvětovému a hmotnému významu musí poskytnouti možnost, účastniti se opět aktivně státního života, vstoupiti do služeb rakouské státní ideje a státi se opět stranou státní . . .« O to jde, pomoci Němcům, aby mohli vstoupiti do služeb rakouské státní ideje a státi se opět stranou státní, t. j. zbaviti se »radikalismu« Wolfova a Schönererova. Dorozumění nesmí však býti pouhou jen zástěrou anebo jen prostředkem, nýbrž samo sobě cílem. A k tomu politikové, ohlížející se neustále na svůj lid a své voličstvo a pokládající je za nacionálně nesmířitelné, ač lid takým není, se neodhodlají ze strachu o mandáty. A proto na řečništi a veřejné tribuně neustále vyzývají lid do boje za ideální statky národa. A lid zase důvěřuje věhlasu poslanců a přesvědčen o nutnosti, je ve svatém boji za tyto ideální statky podporovati, činí koncese jim, tleská a vyslovuje jim důvěru. Poslanci k vůli lidu, lid k vůli poslancům. Jak vyváznouti z toho začarovaného kruhu? Dělnictvo strany sociálně-demokratické našlo již cestu. Také učitelstvo na obou stranách stává se náchylnější národní snášenlivosti a spravedlivosti. Jest na řadě rolnictvo a živnostnictvo. Až budou stavově organisovány, dostaví se k tomu nálada. Jiné otázky je zaujmou a jiné spory a boje zaměstknají. Otázka národní přestane býti otázkou výlučně politickou a příští generace bude snad způsobilejší zjednati národní mír. Základem k tomu bude ovšem něco jiného, než starost, aby němečtí pokrokoví a nacionální poslanci mohli se státi zase stranou státní. O tom zajisté i vláda jest přesvědčena, a prozatím bude mít jiné starosti, než stavěti obstrukci zlaté mosty. Není ostatek tak lehko ze strany, již opustily všechny talenty a významné hlavy a ve které poroučejí nevědomci a skutečné nuly, učiniti stranu, k níž třeba míti respekt. — V rak. parlamentě, jenž se zatím na několik zasedání sešel, vypadá to bez mála jako v idyle. Obstrukce sepisuje dotazy, návrhy a podává petice a dává je pod kontrolou podavatelů předčítati. Při každé příležitosti žádá jmenovité hlasování a odchází do restaurace. Pravice, předsednictvo i vláda oddaly se tiché resignaci. Zprávy z říš. rady scvrkly se v denních listech na kratičký sloupec a nikdo již ani ten nečte. »Politický svět« málem neusíná. Odnikud žádného dráždidla a žádné sensace. Idylický klid. Ale vášní je nahromaděno jak elektřiny za dusného letního dne a vybijí se, když se toho kdo nejméně nadá. Lidé se přepadají, usmrcují (aféra Linhart-Bieberle) a v samém parlamentě pp. poslanci se bijí (aféra Penížek-Wolf-Vychodil-Holanský). Tyto případy krajní vášnivosti jsou svědectvím nesmírného napjetí, ve kterém se dnes žije a neukazují na možnost dohody. Nacionální zášť, až teprve sama se ztráví, jako rafinovaná technika válečná znemožňuje válku, objeví se četu v celé své nízkosti a pak teprve přijde k slovu rozum. My se však můžeme mnohému přiučiti ze současných událostí. Přímé i nepřímé účinky německé obstrukce mají býti pro nás stálým předmětem uvažování, vždyť i v arsenale svých obranných prostředků spoléháme na podobnou krajní obstrukci jako na ultima ratio.

Na popud sociál. demokratických poslanců v zasedání dne 19. ledna sešel se ve středu 25. ledna tiskový výbor. Oposice naléhala na to, aby se rokovalo zvlášť a nejprve o návrhu sociál. demokrat. poslance Riegra na zrušení kolku novinového. Většina však navrhla a odhlasovala, aby se rokování týkalo všech tiskových zákonů. Dr. Pacák prohlásil, že mu jde o to, aby současně se zrušením kolku novinového uvolněna byla kolportáž, delikty proti bezpečnosti cti osob soukromých aby byly odňaty porotám a přiděleny soudcům, opravné řízení aby bylo zreformováno, k čemu by pak prý tak snadno nedošlo, kdyby nejpalčivější dnes otázka, zrušení novinového kolku, byla vyřízena. I zahájeno bylo povšechné rokování o veškerých návrzích odkázaných tiskovému výboru. Jak a kdy se bude pokračovati v jednání, není známo. Parlament je na cestě domů a tím i usne činnost výboru. Proti jednání mladočeských členů tisk. výboru zvedl se všeobecně odpor. Vytýká se jim, že z ohledu na vládu zmařili rychlé projednání návrhu na zrušení novin. kolku. Proti návrhu sociál. demokratů byli ve sněmovně i nacionálové i němeč. lidovci; Schönererovi a Kaiserovi je nalehavější obžaloba ministerská než novinový kolek. Němci podali totiž vedle starších návrhů na obžalobu ministerstva pro jazyk. nařízení dne 19. ledna i návrh na obžalobu ministra vyučování pro postátnění matičního gymnasia v Opavě a návrh na obžalobu celého ministerstva pro císař. nařízení z 28. a 30. pros. vydaná na zákl. č. 14.

Osnova zákona, kterým zvyšují se platy státním sluhům a zřízencům, měla dle usnesení poslanec. sněmovny nabýti platnosti zákonné již od 1. ledna. Sněmovna tak odhlasovala za četné absence poslanců z pravice proti vůli vlády. Panská sněmovna dne 25. ledna usnesení to zmařila, přijavši, že zákon nabude platnosti v den prohlášení. Předloha vrácena sněmovně poslanecké. Tím snad na dlouho ubožáci, jimž především existenční podpory se dostati mělo, odstrčeni. Uvidíme, co učiní sněmovna poslanecká a co vláda. Především v l á d a.

O mladších stranách na Moravě, t. j. o nespokojencích dočtli jsme se v Čes. Stráži dne 18. ledna: »Jinak je na Moravě dost mrtvo. Ani nespokojenci, ač své návrhy pro chystaný sjezd již předložili, nekují žhavé železo. Dohodují se znova (!) »Pozor« obvinil totiž některé ze žádosti mandátů, což pozlobilo nejen ty, kdo byli míněni, ale i ty, kdo míněni nebyli —.« To je jako ve veselohře. Osobní nedůtklivost jako princip politický. Je-li tomu tak, učiní ti nespokojení nejlépe (nespokojení patrně jen se sebou samými), poslechnou-li »Pozoru«, jenž je v č. 7. zaklíná: »varujeme důvodně a důtklivě před nějakým revolučním nastolením strany nové. Tvrdíme směle, že by se proces opakoval, jako při mladočeštví.« Maličkou zkušenost, ale k nezaplacení, máme i my s jedním z nespokojených.« V 7. čís. »Rozhledů« Dr. Jeřábek otiskl počátek svého článku Státní právo či cislajtanism? Jeden z »nespokojenců« obvinil hned na to Rozhledy, že hájí cislajtanism. Zatím vyšlo čís. 8. Rozhledů s dokončením článku Dra. Jeřábka, jenž mluví tu p r o t i cislajtanismu a p r o čes. státní právo. Anonymní »nespokojenec« nebyl tak p o c t i v ý, aby to konstatoval. Samy »Pondělní Listy,« Dr. Jeřábkem kritisované, jej k tomu nepřiměly, napsavše v čís. 16.: »Nejpřísnějšímu zkoumání podrobil státoprávní skepci (Pond. Listů) Dr. L. Jeřábek v »Rozhledech« článkem »Státní právo a cislajtanismus.« Vývody jeho vrcholí asi v tom, že státní právo je velikým politickým kapitálem, který třeba ne hned, ale jednou může nám býti vyplacen a kterého se proto nesmíme zříkati.« Přestřelení »nespokojence« v Pozoru bylo ovšem nepříjemná proň věc. Svědčila o nesoudnosti, ne-li o tom, že ani nerozumí tomu, co čte. Ale aby dokázal, že bez poctivosti a pravdy troufá si v politice obejíti i dále, opakoval v Pozoru i po čís. 8. Rozhledů, že »Rozhledy marně omývá

nejnovější rakušáctví ve staročeském dorostu, a aby se ještě lépe zaskvěl ve své ušlechtilé noblese, praví, že »jen politika nakladatelská vede k takovému hledání pravdy.« Havlíček ještě nečetl Pozora, ale již sám doporučoval, aby si lidé dobře všímali, je-li zástupce lidu i v obyčejném životě člověk poctivý. Snad o tom na Moravě vědí. Pro posouzení tábora nespokojených malý detail, ale pozoruhodný.

Zemský sněm dolnorakouský usnesl se dne 28. prosince 1898 podruhé na pilný návrh posl. dra. Koliska a soudruhů jednohlasně na tomto návrhu zákona: § 1. Vyučovací řečí na všech veřejných obecných a měšťanských školách v arciknížectví dolnorakouském jest němčina. 2. Ministrům vnitra a vyučování ukládá se, aby zákon ten provedli. Proti tomu ozvali se vídeňští Čechové dne 15. ledna na manifestační schůzi a dovolávajíce se rozhodnutí nejvyššího soudního dvoru ze dne 13. prosince 1898, dle něhož jest třeba pod názvem »řeči v zemi obvyklé« rozuměti každou řeč, jíž užívá větší část obyvatelstva v obyčejném životě a dle něhož mohou v jednotlivých zemích býti jazyky zemskými řeči, které nejsou v určitém okresu soudním obvyklými a dále rozhodnutí říšského soudu ze dne 25. dubna 1877 a 20. října 1882 dle něhož jest čeština obvyklou v obvodu okres. hejtmanství mistlbašského, žádají od vlády, aby se nedostalo návrhu dra. Koliska nejvyššího schválení. 2. Aby škole »Komenského« ve Favoritech, vydržované už šestnáctý rok ze soukromých prostředků, dostalo se konečně práva veřejnosti. (Školu navstěvuje ročně na 800 českých dítek). 3. Aby vůči Čechům v Dolních Rakousích plněn byl už konečně čl. 19. zákona ze dne 21. prosince 1867 ř. z. č. 142.« Spolek »Komenský« podal současné k obci vídeňské žádost, aby ponechána byla v 3., 5. a 9. okresu škola v prázdných dnech k vyučování českých dětí v mateřském jazyku. Městská rada žádost zamítla.

Hlídka hospodářská.

Pražské železářské společnosti přísluší zásluha, že působení kartelu železářského a účinek vysokých cel na cizozemské železo dostalo se z tajuplného svého zákulisí na denní světlo veřejnosti. Dnes není listu, aby o této záležitosti nepsal. Všeobecný hlas, aby kartel i clo na železo byly zrušeny, přiměly vládu, aby svolala do Vídně anketu průmyslníků železářského oboru, a tu experti mnohé zajímavé okolnosti objasnili. Veřejnost zvěděla, že výroba železa je kartelována, průmysl však, jenž železo zpracuje, organisován není a tudíž každý závod je zcela závislý na kartelu. Zřízení nového závodu železářského mimo kartel je nemožno. Materiál k vyrobení stroje 100 metr. centů těžkého stojí v Rakousku 1500 zl. v Německu 800 zl. Kovář, který pracuje se 4 pomocníky a vydělá 1000 zl., zaplatí z materiálu kartelu 120 zl. daní. Ceny železa rakouského jsou vyšší než ceny železa cizozemského i se clem a dopravou. Ale cizozemské závody, vázány ujednáním s kartelem rakouským, nedodávají rakouským závodům materiálu. Týž materiál dodává kartel rakouským průmyslníkům po 10 zl. za metr. cent, do Ruska však za 8 zl. Rakouské továrny na stroje vyvážejí své výrobky do Norvéžska, Ruska, Sibiře a j. a tam čelí konkurenci němec. průmyslu následkem restituce cla, ale v Rakousku samém nevydrží konkurence strojů německých. Prostřední továrna na stroje platí za surový materiál o 35.000 zl. a nemá-li slévárny, o 100.000 zl. více než každá konkurující továrna německá atd. Jako musí rakouské poplatnictvo přispívati miliony na export našeho cukru, jejž konsumují v Londýně mnohem laciněji, než my zde, tak musí přímo i nepřímo podporovati export rakouských strojů, aby jimi byly zásobeny cizí země laciněji než závody tuzemské.

Vláda zamýšlí zreformovati právo akciové a rozeslala dotazníky na obchodní a průmyslové komory, bursy a pod., aby své mínění o chystané reformě vyslovily a přijímá memoranda, ankety atd. Nevídaná čilost a horlivost vychází z ministerstev, jako by chtěly brzy dohoniti, co posud zameškaly a živý zájem o věci příští jest, jak se rozumí samo sebou, v kruzích obchodních a průmyslových. Stará, déle jak 50 let trvající instituce, jež osvědčila se jak jen nejhůře, má jíti, t. j. koncesní systém, vedle něhož ke zřízení každé akciové společnosti jest třeba zvláštního státního svolení, a na místo jeho má nastoupiti zakladatelská svoboda.

U veřejnosti se všeobecně žádá odstranění koncesního systému. Není pochyby, že má již jen šibeniční lhůtu. Vždyť málokterý obor činnosti státní uvedl státní správu v takovou nevážnost, jako právě tento systém. Komise, jež smí povolovati a zakazovati zřizování akciových společností, vyznamenávala se zvláštním nadáním, v zárodku potlačovali podniky zdravé a solidní a k životu pomáhati podnikům švindlířským, na oklamání a okrádání obecenstva založeným. Nelze ovšem přehlédnouti, že tu byla státu přidělena úloha nesnadná, ano nepřirozená. Bez vševědoucnosti, všudypřítomnosti a jiných vlastností, přičítaných bohu, nemohl stát úkolu svému dostáti. V jiných státech dali chrániti jednotlivce místo prozřetelnosti státní řádným civilním a trestním právem a na místo kontroly státní dali kontrolu všech zúčastněných interesentů. Patrně průmyslový rozvoj v cizině přesvědčil i rakouské kruhy o tom, že tak jest lépe a jde nyní o to, dáti se na mnohoslibnou tuto cestu za ostatními státy. Na podnět, ministerstvem daný, jen se chumelí návrhů, dobrozdání, schůzí, přednášek, porad a článků. Podkladem všech těch diskusí jest vládou rozeslaný dotazník, ve kterém zpříma se odkazuje k novému německému akciovému zákonu. Celkem zdá se, nejsou interesenti rakouští příliš pro kopii tohoto práva. Na pronikavý a neustálý dozor úřadů nejsou naše průmyslové a obchodní kruhy zvyklé a daly by raději přednost anglic. systému placených vlastních revisorů. K tak zásadnímu obratu jest ovšem třeba pronikavé reformy obchod. zákona, která by i za normálních dob trvala dosti dlouho. Za nynější nedělnosti zákonodárných sborů jest tím více posunuta do vzdálené a nejisté budoucnosti. Nápravu chce finanční ministr zjednati vydáním zvláštního nařízení ve formě regulativu, jež by až do zákonodárného uskutečnění nového akciového práva platilo a přechod k němu usnadňovalo. V regulativu budou prý vysloveny závazné normy pro udělení anebo změnu koncesí a stanov, aby každý podnikatel hned předem věděl, které zásady rozhodují o povolení akciové společnosti a dle něhož by komise při ministerstvu se řídila, jež by prostě nesměla již zapověděti zřízení akciové společnosti, jejíž stanovy by normám regulativu vyhovovaly. Regulativ přesně vymezí povinnosti orgánů akciov. společ. a práva členů, určí soukromoprávní závazky zakladatelů, představenstva a dozorčí rady, způsob zakládání společnosti, obligatorní její orgány, bilancování, dotace reserv. fondu, práva menšin, individuelní práva akcionářů atd. vůbec normy, jež mají a snad i příště budou vtěleny v zákon. Není pochyby, že by se mnohá ustanovení němec. zákona u nás těžko vžila. Mimo to poukazuje se i k tomu, že máme velmi dobré návrhy zákona z r. 1874 a 1883, obsahující nejdůležitější reformy akciového práva ve smyslu moderním.

Rakousko-uherský zahraničný obchod r. 1898 jeví pasivní saldo, první to případ od r. 1874, ode kdy naše saldo až po rok právě uplynulý bylo vždy aktivní. Pasivum obnáší 22·1 mil. zl. Vzhledem k předloňskému aktivnímu saldu 10·9 mil. máme pasivum 33 mil. zl. Hlavní toho příčina jest předloňská neúroda, neboť v l jsme dovezli obilí více o 41·3 a vyvezli méně o 8·3 mil zl. než předloni, takže i obilní obchod sám vykazuje zhoršení 49·7 mit. zl. Nejvíce dovezeno bylo kuku

(+ 22·4 mil. zl.), pšenice (+ 13·6 mil. zl.), žita jen o 4·5 mil. zl. více. Příznivým jest znamením, že dovoz průmyslových výrobků (9·2 mil. zl.) byl menší než vývoz (16·7 m. zl.). Také vývoz polotovarů stoupl o 5 mil. zl., kdežto dovoz se nezměnil. Dovoz surovin stoupl značně nad vývoz, což třeba přičísti hlavně na účet svrchu zmíněné neúrody. — V letech 1891—1897 měli jsme aktivní salda: 173, 100·2, 134·8, 95·5, 19·3, 68·2, 10·9 mil. zl. R. 1898 bylo dovozu za 830·9 mil. zl. proti r. 1897 + 75·6), vývozu 808·8 (proti r. 1897 + 42·6), pasivní saldo — 22·1 (proti r. 1897 + 10·9). Co do váhy bylo dovozu 107 mil. q., vývozu 166·2 mil q., více vyvezeno bylo o 59·2 mil. q. Nejhlavnějších druhů bylo v mil. zl. přivezeno: koloniál. zboží 26·0 (— 3·4 proti r. 1897), obilí 81·6 (+ 41·5), rýže 9·2 (+ 1·3), ovoce 3·5 (— 1·4), dobytka 14·5 (+ 3·3), říčních ryb 2·8 (+ 1·2), vajec 15·5 (+ 2·1), koží · 19 (— 3·1), tuků 16 (+ 2·2), olejů 9·9 (+ 1·2), vína 19·1 (+ 1·1), uhlí a koksu 40·9 (+ 3·7), bavlny 53·7 (+ 3), lnu, konopí, juty 21·6 (+ 2·5), vlny 45·3 (+ 6·8), hedbávi 37·3 (+ 4·2), mědi 11·8 (+ 1·8); vyvezeno: cukru 67·1 (+ 5·7), obilí 31·7 (— 8·3), bobů 7 (+ 2·7), ovoce 8·8 (+ 3·2), dobytka 24·6 (+ 4·3), koní 20·6 (— 4·6), dříví 96 (+ 12), uhlí a koksu 39·1 (+ 4·9), bavlny a příze 10·1 (· 1·8), vlněného zboží 20·7 (+ 2·2) železa 17·1 (+ 2·3).

Z naší doby.

— € — »Jen Petrklíčů je škoda; socialistické Šlehy jich nenahradí. Za to rozdvojil se starý Život; dříve výhradný orgán duchů, klepajících i neklepajících, skutečných členů čtvrté dimense, dostal nyní nového druha, starajícího se o vychování nedospělého českého národa; škoda jen, že duch nového Života není tak původně český, jako byli a jsou duchové »Života« starého.« Těmito duchaplnými a laškovnými obraty, které živě připomínají nejgraciosnější přemety espritu páně Zákrejsova, »doporučuje« svým čtenářům nový časopis »Život« vřelá přítelkyně všeho pokroku — ctihodná »Osvěta«. Není věru dobře možno říci nějakou »laskavost« způsobem roztomilejším, než jak to činí »Osvěta«. Stará dáma, ale dovede býti ještě po čertech čtveračivou. Jen tak mane prohodí nějaký zdánlivě zcela nevinný obrat o »vychování nedospělého českého národa« a o duchu »Života«, který prý není »původně český« a již zase tváří se co nejdůstojněji ve svém ztuha naškrobeném, staromodním krejzlíku. S úsměvem podává ostře broušené dýky, skryté v kyticích růží. Hle, co tíží naši dobrou »Osvětu«, která taková léta bývala orgánem »klepajících duchů!« Tytéž oči, které ještě neoschly od pláče nad truchlým skonem »Petrklíčů«, prolévají již zase hořké slzy nad duchem nového »Života«, který, prý, není »původně český«. Nenapravitelná čtveračka! Chce zlomyslným žertíkem svým vzbuditi pochybnosti o jakosti a »původnosti« ducha, jakým má býti veden »Život«. Může si takový šprýmek dovoliti, aniž by se tím vydávala nebezpečí, že někdo počne uvažovati o vlastnostech ducha, který se zrací v ní samé. K úvahám takovým, jež by nezbytně musily dojíti ke stejným výsledkům jako tisícileté pokusy o kvadraturu kruhu, se žádný rozumný smrtelník neodhodlá. Ale co záleží na rozumných smrtelnících »Osvětě«, která sama se již opravdu zdá býti jenom orgánem »skutečných členů čtvrté dimense?«

Stejně dobrou vůli, ale daleko míň rutiny v zrádcování má radikál z olomouckého Pozoru, který nás onehdy v nejjemnější formě označil jako vlastizrádce a cisajtáníky. Dobrým mužem tím nehnulo ani v nejmenším, že p. dr. Jeřábek v prvé části svého článku prostě konstatoval hlasy dvou jiných listů. Nic víc, nic míň. To již samo sebou stačilo radikalnímu státoprávníku v »Pozoru«, aby nad námi

vynesl svůj soud. Nevyčkav ani vyjití druhé části onoho článku, zbudoval pro nás, mrzké vlastizrádce, prostou, ale útulnou šibeničku. Když jsme se osmělili zcela skromně proti náhlému tomu soudu se brániti, radikál se zarazil. Zarazil se ještě víc, když vyšlo dokončení článku p. Jeřábkova, které bylo v dokonalém odporu s tím, co radikál o nás tvrdil. Plný týden trvalo, než se náš radikál vzpamatoval a ještě po týdnu je viděti, že není jaksi ve své kůži. On, prý, nás nezrádcoval a nechtěl nás vyhlašovati za odpadlíky a darebáky. Ale jedním dechem hned zase tvrdí, že si spolu s Mladočechy zvykáme na cislajtanismus, což prý jsou konce naší »politiky abonentní a nakladatelské«. Tato jakoby mimoděk pronesená poznámka o politice abonentní a nakladatelské ovšem není ani z daleka podezříváním a zrádcováním. Bůh uchovej! To náš radikál jen tak mimochodem poznamenává. Sami bychom byli neřekli, jak se rychle měníme. Nedávno prý jsme ještě rozdmychovali hnutí státoprávní, před čtrnácti dny jsme provozovali politiku cislajtánskou, dnes již dokonce jen zvláštní jakousi politiku abonentní a nakladatelskou. A my sami o tom nemáme ani potuchy. Ale náš radikál to řekl a ten ví dojista, co to abonentní politika je. Doufáme, že odloživ zbytečnou a nemístnou skromnost, nám alespoň nejhlavnější principy této politiky vyloží a příklady ze své patrně bohaté zkušenosti v tomto oboru doloží.

»Radikální Listy« nebudou se, doufám, pokládati za zanedbávány, když po »Osvětě« a »Pozoru« se teprve na konec obrátím k nim. Stýskalo se mi již po nich a nevím, jak děkovati p. J. Karáskovi, že svým referátem o brožurce p. řed. Šuberta vyburcoval duchaplníka »R. L.« z dlouhého zimního spánku, do něhož s prvními podzimními mlhami upadl. Mluví prozatím ještě jako ze spaní, ale je i tak roztomilý. Jenom rozespalostí dá se vysvětliti klasický výrok, že »jiný politický názor opravňuje k jinému nazírání na historii dělnického představení« v Nár. divadle. A jenom v rozespalosti uklouzlo mu také pravdivé a pro list jím obsluhovaný karakteristické vyznání, že netvoří si o autoru nějakém úsudku dle děl jeho, nýbrž dle toho, co kdo jiný o dílech těchto napsal. Praví doslova, že »každý normální čtenář«, který si přečetl kritiku o knize p. Karáskově a z ní se »přesvědčil o tom, jak povrchním spisovatelem jest«, nic prý nedá na — referát p. Karáskův o brožurce p. Šubertově. Že železná, neúprosná logika není předností »R. L.« vědělo se již dávno. Teď i pro hodnotu jejich kritik vyskytl se svědek dojista věrohodný a přímo klasický. Jen tím, že »R. L.« o vlastnostech uměleckých děl informují se jenom z kritik o těchto dílech, možno si vysvětliti všechny ty přímo ďábelsky obveselující referáty, kterými tak vytrvale útočí na bránice svých čtenářů. Ale my, kteří nedržíme se methody »R. L.« a o »R. L.« informujeme se z nich samých, nejsme tak zatvrzelí, abychom neuznali, že s listem tím v poslední době stala se pronikavá změna. Jdou do sebe. Přiznávají samy ve feuilletonu (»Pro domo«), že není možno vždy proti všem nespravedlivým útokům se ubrániti. Za toto doznání — třeba prozatím ještě nepřímé a jakoby jím nemyslily své útoky vlastní — jim srdečně děkujeme. Zbavuje nás povinnosti, odpovídati na roztomilosti, kterými nás občas obmýšlejí. »Kam bychom došli, kdybychom chtěli reagovati na všechny ty lži a ničemnosti«, citujeme si z nich s chutí a povděkem. Obrat v »R. L.« nás upřímně těší. Kdo by byl hned na poprvé tolik upřímnosti očekával! Snad jdou »R. L.« ve svém flagelanství pro začátek až příliš daleko. Ale co škodí. Vidíme v tom důkaz, že i ony počínají již poznávati svoje vady, které nás dávno již nebyly tajny. Teď jen zmužile vytrvati na dráze nastoupené. Pak snad přijde také doba, kdy jim k novým kobercům a novým kalamářům, jež od nového roku zdobí jejich redakci, přibude také něco nových myšlenek a plné sebepoznání. Přáli bychom jim to ze srdce.

— **Intimní Volné Jeviště** v Praze pořádá dne 1. února t. r. divadelní představení ve Švandově divadle na Smíchově. Hráti se bude pana Jiřího Karáska »Hořící duše,« drama o třech dějstvích. Hlavní role hráti bude sl. Táborská, pí. Marková, pánové Jiřikovský, Edl a Marek. Členové spolku mají vstup volný. Lístky v předprodeji lze dostati v knihkupectví firmy Topič, Grosman a Svoboda a Bursík-Kohout.

— **Bestia triumfans.** Komise složená z universitního studentstva, jež má na zřeteli otázku zachování starobylého rázu a krásného vzhledu města Prahy, zahájila svou činnost. Ustavila se jako korporace čistě studentská, sama o sobě. Bude-li jí potřebí pomoci rad odborníků, členů bývalé umělecké komise nebo jiných interessovaných v této aktualitě, u kulturního národa vlastně nemyslitelné, může se vždy nadíti jejich benevolence. — Brožura s přednáškou p. Chytilovou, dána již do tisku. Pro její láci bude možno užiti jí jako velice dobrého agitačního prostředku. — Započato se soustavnou agitací po venkově. Krajinské spolky akademické ujaly se práce již o vánočních prázdninách. Morava má své ohnisko ve zdejší Moravskoslezské besedě. — V lednu l. r. uspořádána bude veliká schůze lidová. Na ní promluveno bude o této otázce se všech hledisk: se stránky aesthetické, socialní atd. Průběh bude důležitý.

— Nejstarší z českých spisovatelů **A. Fr. Rybička** zemřel ve Vídni dne 24. ledna ve věku 87 let.

— **Městská rada pražská** usnesla se 27. ledna, aby sbořeny byly tři starožitné domy č. 931, 932, 935 na Velkém náměstí.

— V pondělí 16. ledna ve schůzi obecních starších města Prahy bylo odhlasováno, aby **Husův pomník** byl postaven na staroměstském náměstí. Němečtí poslanci z alpských zemí činili proto prý výtky mladočes. poslancům i byl zavolán starosta dr. Podlipný k telefonu a ujistil tazatele, že se marianskou sochou na staroměstském náměstí nehne. Zajděte si prosím na toto náměstí a hledejte místo, kam postavit Husův pomník a jaký by měl býti, aby se proti mariánské soše zpříma neztrácel. K takovému bylo by třeba alespoň půl milionu zl. — Zmatek zvýšen ještě prohlášením, že usnesení sboru obec. starších z 22. července 1896 zůstává v platnosti. Podle toho usnesení má státi pomník na náměstí betlémském.

— **Chudinská otázka.** »Rok již vypracován na vrchním ředitelství chudinského pražského ústavu příslušný elaborát, ale komise, jež má o jeho osudu rokovati, se nescházía nescházíAle co se stalo, stalo se; nový vrchní ředitel chudinského pražského ústavu musí se však postarati, aby dílo jeho předchůdce konečně komisí bylo projednáno a skutkem se stalo.« (Nár. L. 9./12. 1898.)

— **Poznejme se.** Náhled, že u nás namnoze až přes míru vzplane nadšení v pravdě chvilkové a že právě těch, kteří na venek vystupují s nejzvučnějšími hesly a programy, dokud o nic nežli právě o slova se nejedná, skutky zůstanou daleko za slovem, osvědčil se bohužel při »Národním podniku« býti pravdou. Ze 200.000 zl. které na podílech pro »Národní podnik« před čtyřmi léty téměř v prvních chvílích samého vzniku projektu byly ve veřejných listech s uvedením plných jmen účastníků upsány, složeno bylo nejvýše jedna třetina, a až do konce roku 1897. obnášela cifra podílů skutečně složených pouze 142.270 zl., mezi kterýmiž však jest nejméně polovice podílů oněch účastníků, kteří neoznamovali účastenství své ve veřejných listech, nýbrž prostě kapitál svůj bez všeho předchozího vynášení své obětavosti podniku svěřili. (Ze zprávy národ. obchod. a průmyslov.

— **Styl o Sylvestru.** O novém roce četli jsme v jednom českém denníku tuto stylistickou perlu: »Dále uveřejňuje (úřední list) nařízení stran odročení provedení ustanovení dohodnutí v příčině 80 mil. dluhu.« — V Bernardicích odbýval valnou hromadu »První český spolek pěstitelů králíků«. Ve zprávě o této valné hromadě praví se: »Pakli se snahy naše pro povznesení dnešního bezcenného králíkářství uskuteční, bude králík jedním z klíčů ku řešení otázky hospodářské.« —

— Ve Slezsku na silnici od Opavy do Těšína rozkládá se městečko Hrabyň, poutní místo se zázračným obrazem Panny Marie. O původu tohoto obrazu čteme v jisté knize následující vypravování: »Ve válkách, do nichž Slezsko bylo zapleteno, poutník neznámý nesl těžký obraz Panny Marie na dřevěné tabuli namalovaný a obávaje se nejistoty v té krajině zavládnuvší, ukryl jej v hustém a rozsáhlém trní na konci dědiny, tam kde nyní kostel stojí. Nikdo neví, odkud a kam poutník obraz nesl, a jelikož se již pro něj nevrátil, neví se posud, jakého původu obraz jest. Obraz v křoví dlouho ležel. Žádný o něm nevěděl. Lidé sice pozorovali nad trním občas světla, ale domnívajíce se, že by to bludičky byly, blíže si toho zjevu nevšímali. Až kdysi obecní pastýř Hrabyňský spozorovav, že mu brávci (rozuměj vepři), když je vyhání nebo domů žene, pokaždé do křoví běhají a odtud se nechtějí hnouti, do trní vlezl; — zpozoroval k nemalému svému úžasu, že tam vepři před obrazem Panny Marie na předních nohách klečí. Když to oznámil v dědině, Hrabynští hned vystavěli kapli a později dřevěný kostelíček, v němž nalezený obraz ctili. Kostelíček byl zasvěcen Nanebevzetí Panny Marie« atd. Událost s těmi bravci jest namalována na klenbě Hrabyňského chrámu Páně, jen že, jak se dovídáme, s tou odchylkou, že tu jedno, s dovolením, prase vyrývá obraz ze země a ostatní před obrazem klekají; pastýř pak, jsa patrně povzbuzen příkladem štětináčů, činí totéž. — Čtenář ať si nemyslí, že toto je snad smyšlenka naší zlomyslné nějak obrazotvornosti. Není. Vypravování o onom výjevu skutečně čteme a to v knize »vlastenecké,« kde se nalézají i články na př. od poslanců Ign. Hořice a dra. Fr. Slámy a která je vydána pod protektorátem »Matice Opavské.« Čteme to zkrátka v »Kalendáři slezském« na rok 1898 na str. 98. P. Jan Vyhlídal, kooperátor v Jaktaři u Opavy ono vypravování, z jeho péra pocházející, končí povzbuzením: »Lide slezský, putuj v zástupech do Hrabyně pro požehnání k Matičce Hrabyňské a pros ji úpěnlivě, ať chrání tvých nejdrahocennějších perel — víry Cyrilo-Methodějské a jazyka mateřského! Rodička Boží, jež ochránila předků našich od divých Tatarů, jistě nedá zahynouti nám, jejich potomkům!« *Hus, č. 1.* 1899.

— **Josef Mocker**, stavitel chrámu svatovítského, zemřel 16. ledna. Narozen 22. listop. 1835.

— Český básník **Otakar Mokrý** zemřel 1. ledna t. r. ve Vodňanech. Nar. r. 1853 v Čes. Budějovicích.

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VIII. 15. února 1899. Číslo 10.

Recitace.

Studie Karla Scheinpfluga.

(Dokončení.)

Kteréže básně hodí se k recitaci?

Kdybychom přijali staré rozdělení básní v lyrické, epické a dramatické, musili bychom odpověděti povšechně, že všechny tyto tři druhy mohou býti vděčnými skladbami recitatoru, vyjma vlastní drama, které vyžaduje stlumočení vyššího, složitějšího, totiž hry. Leč seskupení toto nemá pro nás významu. Naše třídění musí býti předsevzato s jiného hlediska a musí býti jemnějším, přesnějším, pronikavějším. Musí přihlédati k formě i k obsahu i k tomu, co jest mezi nimi, je-li tu ještě něco třetího. A i pak platiti budou úsudky naše jen všeobecně a dočasně, poněvadž individualita jednotlivých děl vymyká se z objetí typičnosti, a protože dobový vkus nepoddává se ve jho zděděných tradic.

Tak na příklad: báseň dějová, byla snad recitací pěstována nejvíce. Ale nebylo by správným souditi z toho, že jest pro umění recitační nejvděčnějším předmětem. Alespoň báseň čistě dějová, jenom a pouze dějová zlákala by dnes sotva recitatora-umělce svými pestrými, dužnatými, nevonnými květy. Předně proto, že literárně je ten druh poesie hotov, odkázán jsa pouze na čtenáře naivnější. A pak, že ani recitatoru neskytá příležitosti valné k rozvinutí jeho umění.

Jak také odhaliti jeho hloubku, jak rozestříti jeho šíř, jak rozžehnouti světla na jeho vrcholcích pouhým vyprávěním dějů nějakých? Toto předpokládá hlavně souvislost, přehlednost a srozumitelnost. A postaral-li se v našem případě o tyto tři postuláty již básník, recitatoru mnoho nezbývá. Ani své virtuositě nemůže dáti se zatřpytěti, natož zazáříti svému umění.

Všimli jste si, jak pozorné mívají mnohdy posluchače a jak veliký pěch dojmový ty naše »babičky« při svých vypravováních? Vidíte, vyprávění pouhých udalostí není třeba umělce, k tomu stačí taková abička« a stačí tím lépe, oč bližší jest prostotou svého způsobu svým sluchačům.

Ještě tíže ji odhodlá se recitator k volbě básně reflexivné. Mám na mysli ony studené plody poesie, vyrostlé pouze na světle mozku bez spolupůsobení tepla srdce a elektřiny nervové. Stává-li se mnohá báseň toho druhu již čtenáři únavnou, může vůči posluchači nabyti účinku neomylného prostředku uspávacího.

Hraje tu velkou roli srozumitelnost. Jakže to bylo? zarazíte se při čtení. A čtete záhadné místo ještě jednou, tak dlouho, až porozumíte. Při recitaci nemáte však tohoto prostředku. Recitator neopakuje, nemůže opakovati. A vyklouzl-li vám článek řetězu jednou z ruky, celý řetěz smýká se rychle před vámi a ztěžka jej zas zachytíte.

Za nejvděčnější objekty recitace mohl bych označiti básně citové a náladové. První z nich při značné působivosti nebudou klásti na recitatora velkých požadavků. Jsouce dítkami přírody spokojí se přirozenými prostředky umělcovými. Jeho citový fond bude mu spolehlivým vůdcem.

Za to básně náladové činí požadavky daleko větší. Tlumočíce náladu, výplod umění, vyžadují všech prostředků umělcových, jeho umění i virtuosity, jeho instinktu i zkušenosti, prostoty i rafinnovanosti. On musí choditi po špičkách, aby nepřehlušil jemného šumotu nálady, musí utajiti dech, aby nerozehnal její hebké, stříbrné mlhy, musí se přitisknouti k zemi, aby nevrhal černý stín na plochu její usměvavé modři, a hned zase musí poletovati jako racek nad bijícími jejími vlnami a pod hřmícím jejím nebem.

Takových tvrzení mohl bych uvésti a zdůvodniti řadu. Ale všecka, jak jsem řekl, platí jen podmínečně a dočasně. Vždyť umění nepodřizuje se trvale a bezvýminečně žádnému pravidlu, žádné formě, naopak, podřizuje pravidla i formy sobě, boří staré, tvoří a vydává nové. Víme-li, jakého rozvoje netušeného dopracuje se během roku? Víme-li, k jakému obratu překvapujícímu vyhoupne se v nejbližší chvíli? Kterou skálu podemele trvalým ruchem svých vln? Které stavidlo vyrazí náhlým vzepjetím svých vod? A půjde-li vůbec zítra, za rok, za sto let tím řečištěm, na jehož regulaci stále pracujeme, a nenechá-li nám naše břehy, naše stavidla, naši práci regulační v suchu a nevyhledá si cesty jiné?

Spíše snad některá pravidla rázu povšechnějšího a zevnějšího budou míti platnost nezviklatelnou? Tak na příklad: délka recitované básně nesmí přesahovati jistých mezí. Těch mezí nelze ovšem určiti jednou pro vždy ciferníkem. Vzdálenost jejich bude státi v jistém poměru s poutavostí díla, jeho myšlenkovou zhuštěností, těžkostí jeho stylu; ale jisté meze tu jsou a poměr jest právě také hodnotou číselnou.

Nebo: srozumitelnost. Sledování básně recitované jest namáhavějším, než její čtení. Předně staví se tu mezi autora a čtenáře (vlastně posluchače) osoba třetí, lišící se svou individualitou od obou. Dojmy, názory, nálady básníkovy procházejí do duše posluchačovy sklem, které je povléká nádechem své barvy. Posluchači vzniká úkol odmysliti si toto zabarvení, propracovati se k původnímu dojmu. Potom, jak jsem se zmínil, posluchači nelze zastaviti se u toho kterého místa, opakovati si zamysliti se nad ním. Malá, chvilková roztržitost přerve mu docela s vislost minulého s příštím.

Proto, z důvodů srozumitelnosti, budou asi vždycky tvrdým ořechem pro recitatora básně symbolické, takové totiž, kde celá forma básně jest jedinou šňůrou symbolů. Pochopení takových básní a jejich účin podmíněny jsou silnou duševní součinností čtenářovou a tato součinnost stává se velice nesnadnou, jakmile zaměníme čtenáře posluchačem. Jeden obraz symbolický vyžaduje té duševní činnosti posluchačovy více, jiný méně. Posluchač zastaví se u jednoho a zahledí se do jeho mlhy, aby v ní vybádal linie, barvy a tvary. A hle! již tu jest obraz jiný, který jej odvábí, odvrací a polohotovou práci jeho rozbíjí zase v tříšť, rozptyluje zase v mlhy. Námaha zůstává bezvýslednou, následkem jest zmalátnělost, únava. A únava ničí všeliký aesthetický dojem.

Ale — pozoruji, že proti své vůli dostal jsem se zase od povšechného k zvláštnímu a od zevnějšího k vnitřnímu. A na všech stranách zdvihají hlavu námitky a pronášejí ta svá »což kdyby,« »což jestliže.« Ano: což objeví-li se básník-symbolik, jenž bude mluviti rovněž v obrazech nových, nezvyklých, zamžených, vzdálených, ale při tom tak mocných, tak vnukavých, že mocí své suggestivní síly rázem uchvátí duši čtenářovu a zaplaví ji svými světly a barvami? Anebo naopak: což vyspěje-li časem čtenářstvo, a zvětší-li se obrazivost, chápavost, tvůrčí síla jeho tou měrou, že nejhustší mlhoviny symbolické stanou se mu krajinami otevřenými, jasnými, určitých rysů a daleké perspektivy? . . .

Také individualita recitatorova má tu nějaké slovo. Jako jeden herec hraje lépe role komické a druhý tragické, jeden prosté, průhledné typy a druhý psychologické problémy, jako jeden hudec houslemi svými *lépe* výská a jiný pláče, tak i některý recitátor bude se pohybovati volněji v tom a druhý v jiném oboru. A co jednomu zdáti se bude nemožným, druhý rozřeší s plným zdarem.

Přes to vše, soudím, zbude vždy skupina básní literárně cenných, které recitací i nejdokonalejší ztratí na svém účinku. Právě jako jsou dramata literárně cenná, jimž nesvědčí jeviště. Jest však těžko označiti je vzorcem. Zůstane úkolem recitatorovým vycítiti, vyzkoušeti, určiti vhodnost té které básně k recitaci v každém jednotlivém případě; vůbec volba předmětu bude částí jeho umělecké práce.

*

Jak se má recitovati?

»Recitator, oděný v čamaru nebo světlý ženský šat vystupoval na podium, třímaje v bílých rukavicích červené desky . . .«

Činil tak před padesáti léty, činí tak podnes a, dá-li bůh zdraví, bude tak činiti po padesáti létech ještě.

Proč?

Proč stojí váš recitator v takové nepohodlné, ztrnulé, jednotvárné a únavné pose, a proč drží v ruce knihu? Proč vám nevypráví svůj příběh sedě za stolem neb volně na židli, upíraje oči do vašeho pozorného množství, nebo sleduje obrazy své v dýmu vlastní cigarety? Proč zpívá své jarní písně rozložen na drnovém sedátku v pohyblivém stínu stromu? Proč nestihá své hašišové vise váleje se na tygří kůži v rohu orientální komnaty? Proč nevzdychá své touhy v tmavé ulici, pod oknem,

na jehož bílé roletě mihá se odlesk noční lampičky? Proč jest oděn vždycky v černý šat, váš recitator? Proč ne v halenu pastýře, v splývavé roucho proroka, v krunýř bojovníka, v hadry žebráka?

A proč jest ho vůbec vždycky viděti? Proč nešeptá své mystické tuchy schoulen v koutku tmavé jizby, do polotmavého sálu, v němž zkomíravé, modré plaménky plynu třesou se nad hlavami diváků? Proč neslyšíte sešeřený, vzdálený kvil jeho zaznívati za černou, slabě prosvětavou oponou, která dává tušiti spící město, zamyšlené moře, nehybný, tmavý, hrozný les?

Proč, proč, proč?

Protože váš recitator není umělcem, ba ani řemeslníkem, jenž by aspoň z touhy po hmotném zisku poháněl svůj mozek trochu k vynalézavosti, nýbrž lhostejným, líným, tupým, zcela neschopným dilettantem, který dovede nejvýše napodobiti hotové a vžité, ztrávené již výsledky umění, jenž se však zastavuje s nechutí i hrůzou před neznámými, nezbádanými kraji Pokroku. Teprve, když Ono urazilo novou míli, činí on svůj první klidný, nemotorný krok.

Oh! ne — musíme tu začíti hezky od nejmenších začátků. . .

*

Tedy — první podmínka: recitator musí uměti svou báseň dokonale nazpaměť. Zajisté nepatrná, všední, zrovna hloupá podmínka, která se vám přece rozumí sama sebou? Ale průměrnému recitatoru dnešnímu bude zjevením — témuž recitatoru, jenž vám po svém přednesu a po obligátním potlesku praví s lehkým, domýšlivým úsměvem: »Já jsem si to doma jen jednou přečetl.« Jakoby chtěl říci: Vidíte mou geniálnost? Kdybych to byl vůbec nečetl, byl bych to přednesl stejně dokonale! Byl jsem jednou svědkem, jak v jisté elitní zábavě odevzdával pořadatel recitatoru před samým jeho vystoupením báseň, kterou mu byl vybral doma k recitaci. A milý muž šel a s božským klidem předčítal verše, které mu byly až do té chvíle španělskou vesnicí. A jedním z těch dvou lidí, kteří tohle spáchali byl — spisovatel, belletrista!

Recitace musí býti z ř e t e l n a a s r o z u m i t e l n a. Prvé není jen otázkou mohutného hlasu, ale také umění výslovnosti a odstiňování. I nejjemnější pianissimo i nejsilnější forte nesmějí překročiti hranic stupnice, ve které může lidský sluch pracovati bez námahy, úzkosti a bez bolesti. Aby byl srozumitelným, jest recitatoru vžíti se v stanovisko posluchačovo, jenž báseň slyší poprvé. Uvolňování toku řeči, vkládání přestávek, silnější zabarvování slov obzvláště vnukavých jsou prostředky, jimiž může jistá vzdálená, tíživá pochopitelná místa posluchači přiblížiti. Ovšem musí prostředků těch užívati delikátně, s uměleckým rozmyslem, aby nebyly na újmu struktuře, přirozenosti, souvislosti a úměrnosti celku. Zejména ono silnější zabarvování jednotlivých slov neb jejich skupin nesmí býti pedantským podškrtáváním, hrubým vyrážením, házením jich obecenstvu na hlavu.

Je-li báseň psána veršem . . . Ach! Jsou dva způsoby, jakými s verše zpravidla přednášejí.

První je ten, že se parcelují v stopy, slova se roztrhávají v slabiky

které se opatřují ležatými čárkami a obloučky; rýmy se vyrážejí a oddělují se od následující řádky přestávkou, i když se tím ruší souvislost věty. Verše se skandují.

Druhý způsob přednášeti verše, jest nepřednášeti jich vůbec. Vlny rytmu se násilně zahlazují, vyrovnávají; akkordy rýmů zúmyslně rozbíjejí, zatemňují, přestávky mezi jednotlivými verši se úzkostlivě ruší i tam, kde jsou podmíněny členitostí věty. Verše se mění v znetvořenou prosu.

Je-li první způsob naivním, primitivním, jest tento druhý přímo barbarským. Lze-li prvý přirovnati k umělému rozfukování květů, aby se rychleji rozvily (a ony pak opadávají!), jest druhý přímo šlapáním květin hrubými dřeváky všednosti. Těm živlům rytmickým, melodickým a harmonickým básně, obětoval básník mnohdy i část bezprostřední vůně své myšlenky. Přinesl-li těžkou tuto oběť jen proto, aby výsledek, jemuž ji přinesl, obracen byl v niveč? Pravda, živly tyto nesmějí býti na úkor přirozené rytmice a dynamice mluvy a její organickému sečlenění. Ale docílení souladu mezi oběma těmito činiteli, přirozeným a umělým, nespadá těžce na bedra recitatorova, poněvadž se o ně postaral již básník sám. (Předpokládám ovšem, že jest báseň psána veršem přízvučným; s časomírou v poesii české vůbec nepočítám.)

Podává-li báseň dialog několika osob, smí recitator rozlišovati mluvu jednotlivých osob toliko slabými nádechy svého hlasu, lehkými odstíny tempa a dynamiky své mluvy. Nikdy však nesmí pokoušeti se o to naprostou změnou svého hlasu, vháněním neb stlačováním jeho do poloh nepřirozených, vytvářením hlasu krčního nebo dokonce břišního; ani znetvořováním své výslovnosti. Tyto prostředky budou upomínati vždycky na loutkové divadlo a recitator mohl by jich použití nejvýše v plodech drastické komiky.

Má-li býti recitace provázena gesty? O tom rozhoduje povaha básně a jednotlivých jejích míst. Jsou partie v poesii, jejichž hebká příze náladová potrhala by se silnějším vydechnutím recitatorovým; a jsou jiné, jež impulsivně vynucují vzmach ruky, pohyb těla, obrat hlavy. Tvář recitatorova má býti ovšem zrcadlem jeho hnutí duševních. Ale mimika jeho musí býti jemnější, diskretnější než mimika hercova. Recitace není určena pro rozsáhlé prostory a veliké davy. Plného účinku může docíliti jen v menší místnosti, v koutku přírody, v intimním kruhu posluchačstva. Nemusí počítati s výškou páté galerie a se vzdáleností dvacáté řady. Jest obrázkem, na který se díváme z blízka, i nesmí býti proveden příliš hrubými rysy. Z téže příčiny bude recitator používati líčidla jen s reservou.

O jiné úpravě zjevu recitatorova, o jeho kostumování jsem se již zmínil. Doufám, že si nikdo nevykládal slova má tak, jakobych považoval recitatora již za umělce, když si oblékne místo fraku koženky a beranici. Ty koženky byly by mnohdy pouhou maškarou, zrovna tak, jako jindy byl by zase maškarou frak. Rozhodovati tu musí v každém jednotlivém případě úvaha a vkus recitatorův.

Také úprava okolí recitatorova má svůj význam. Někdy stačí prostý výstupek, jindy obejde se recitator i bez něho; a jindy opět bude třeba úpravného jeviště. Účelem takovéto úpravy musí však býti spíše sesilování nálady vyvolané básní, než suché illustrování jejího obsahu.

To, o čem jsem jednal v této kapitole, není než několik poznámek k technice umění recitačního. Měly hlavně ukázati, že recitace nemá dosud skoro ani nejprimitivnější techniky a že i po této stránce bude jí začíti od začátku, experimenty, pozorováním a těžením z prakse.

Abych otázku, jak se má recitovati, zodpověděl podrobně a detailně také po stránce vnitřní, duchové, čistě a absolutně umělecké, nebude snad nikdo ode mne žádati? Není předpisů, vzorců, receptů, dle nichž bylo by lze přiučiti se tomu kterému umění. Jet Umění říší vývoje, nenáhlého i převratného, evoluce i revoluce jako sám Život. Přesvědčení dneška jsou jen zkušenostmi včerejška a předpoklady zítřka. Nový objev, nový paprsek, několik pádných ran kladivem Práce — a rozpadnou se v prach. Má ovšem i umění své zákony. Ale těch nelze napsati, očíslovati, oparagrafovati. Jsou tajemny a proměnlivy jako Síla. Jen umělec tuší velebná jejich slova, když vztahuje své ruce k tmavému, zmatenému, jiskřícímu a vířícímu chaosu, aby z něho stvořil své dílo. A umělec-kritik slyší vážný jejich hlas, když se noří do vln díla umělcova. Umění jako života nelze vyměřiti, vyvážiti, vypočítati. Umění musí se žíti a žíti může je pouze umělec.

Proto také recitator musí býti umělcem. A rozřešení onoho »jak« bude právě nejpodstatnější částí jeho umělecké práce.

*

Čeho si slibuji od povýšení recitace na umění? Dosti mnoho. Předně stvoření nového umění. Není-li to svůdný cíl? Potom, myslím, přineslo by jistý prospěch i poesii, zvláště veršované. Kolik pak lidí čte u nás verše? Cech básníků, hlouček studentův a tu a tam nějaká šestnáctiletá slečinka, která je čerstvě zamilována a vzdychá nad milostnými písněmi. Mužové starší generace jeví přímo nechuť, odpor, ošklivost k veršům. Mají konečně i své důvody. Milý občan také čítal kdysi v mládí nějaké verše. Byly srovnány v čtyřřádkových slokách a končily s dojemnou pravidelností rýmy: láska — páska, ptáče — skáče, slasti — strasti — vlasti. Krom toho svítil v nich měsíček, zářily hvězdičky, zpíval slavíček, bublal potůček a všelijaké jiné —ičky a —ačky provozovaly samé hezké věci. Snad se mu líbily tenkrát, mladému hochu. Pochopíte však, že jich nemůže čísti již teď, kdy má prokvetlý vous, pět dětí odchoval a v masopustě vdává poslední dceru! Bylo by marno vykládati mu, to že byly tenkrát pouhé začátky a že jsme zatím v tom oboru pokročili, značně pokročili; ubezpečovati jej teď, že máme již také verše, ve kterých je síla, vzlet, myšlenka, pravda, práce, které nesou na svém těle těžké jizvy života a kolem hlavy aureolu ducha. Bylo by marno přinésti mu knihu a odevzdati mu ji s mnohými snažnými prosbami, aby nahlédl, aby se přesvědčil. Usměje se, poděkuje vám, ale neuvěří; knihu vám vrátí nečtenu.

Což však, kdyby se podařilo recitatoru při nějaké příležitosti zaujati jeho pozornost, zaplaviti jej svými dojmy, strhnouti ho v jejich proud unésti jej do čarovných neznámých krajů poesie, překvapiti, přemoci přesvědčiti jej silou svého umění?! Kdož ví, zda by se pak milý obč sám nepídil po knize a autoru, jejichž jména byla mu až do toho ok

mžiku prázdnými zvuky. V tom ohledu mohla by snad umělecká recitace vykonati kus dobré práce nejen u starých, ale i u oněch mladých pánů, kteří se sice zastavují s interesem před výkladem manšet a kravat, ale kolem nádherných palácŭ poesie — pardon! kolem výkladů knihkupeckých chodí se sklopenýma očima.

Konečně i obohacením našich zábav společenských přinesla by recitace zisk. Programy nynější vykazují takměř výhradně a pouze hudbu; poesie nemá přístupu do našich salonů. Uvede-li ji přece někdy nějaký recitator, bývá oděna takovým chudobným nebo nevkusným rouchem, že strží jen posměch, politování, opovržení.

*

»A půjde to tak dále s kopce, od bídného živoření až k úplné agonii, nevyskytne-li se v čas Herakles, jenž by ubohého Promethea umění zbavil okovů, které jej vížou ke skále všednosti.«

Nuže, tato má úvaha chce býti protestem proti těm okovům! A hlasitým, toužebným výkřikem po onom osvoboditeli!

Jím nemůže býti ovšem nikdo jiný než recitator-umělec, odhodlaný, nadšený, podnikavý, jenž kdesi v ústraní vypracuje své plány, ukuje své nástroje a začne se prokopávati do útrob poesie, od povrchu sypkého až k tvrdým prahorám, nahoru, dolů, všemi směry, bez umdlení, rozumem i silou, dlátem i kladivem, motykou, dynamitem . . . aby pak jednoho dne objevil se překvapenému světu a zardělý vítězstvím otevřel mu své dlaně: ejhle zlato!

Kde je ten vzácný muž? Šlape již prach malé naší planety? Nosí ještě dětské kalhotky a prohání se po strništích za otcovou chalupou? Či se prochází ulicemi města a dívá se zamračeně do šumícího davu?

Jemu platí mé nadšené Evoe!

Učencova žena.

Povídka od Arthura Schnitzlera. Přeložil Robert Boža.

Zde zůstanu dlouho. Nad tímto místem vznáší se těžkomyslná nuda, jež mi činí dobře. Vše je tiché, nehýbe se. Jenom bílá mračna táhnou zvolna; avšak vítr plíží se nad vlnami a vršky tak vysoko, že moře a stromy nešumí. Je zde hluboká samota, již údy pocituji, i když jsem mezi lidmi, v hotelu, na promenádě. Lázeňská hudba hraje ponejvíce melancholické švédské a dánské písně, avšak i její veselé kousky zní unaveně, duseně. Jsou-li hudebníci hotovi, sestupují z kiosku po stupních mlčky a mizí se svými nástroji v alejích zvolna a smutně.

Píši toto na lístek pluje na loďce podél pobřeží.

Pobřeží je něžné a milé. Jednoduché venkovské domky se zahrádkami; v zahrádkách hned u vody lavičky; za domky úzká, bílá silnice, z silnicí les. Ten prostírá se v kraj, daleko, lehce stoupaje, a tam, kde p estává, stojí slunce. Naproti na dlouhém, úzce protaženém žlutém o trově spočívá svit večerní. Veslař dí, že mohli bychom tam býti ve

dvou hodinách. Rád bych se tam jednou podíval. Zde však málo kdy se zdržím; jsem vždy v nejbližším okolí malé osady; nejraději hned na břehu nebo na své terasse.

Ležím pod bukem. Těžké odpoledne tlačí snítky; chvílemi slyším blízké kroky lesní cestou; nemohu však procházejících viděti, neboť se nehýbám a pohřižuji zraky do výše. Slyším i jasný dětský smích, ale velké ticho pohlcuje rychle všechen šelest, a sotva že před vteřinou byl zazněl, již zdá se býti tomu dávno. Uzavru-li oči a ihned opět otevru, probouzím se jako po dlouhé noci. Tak unikám sám sobě a pohřižuji se jako částka přírody ve velký ten klid kol sebe.

S krásným tím klidem je konec. Nevrátí se již ani ve veslařském člunĕ, ani pod buky. Všecko jakoby bylo změněné. Melodie hudby zaznívají velmi vesele a vřele; okolojdoucí mnoho mluví; děti se smějí a křičí. Ba i milé moře, vypadající tak mlčenlivě, naráží v noci hřmotně v břeh. Život pro mne znovu zazvučel. Nikdy jsem tak lehce z domu neodcestoval; nezanechal jsem nic nedokončeného. Udělal jsem doktorát; umělecké iluse, jež mne celým mládím provázely, jsem pohřbil, slečna Jenny stala se chotí jednoho hodináře. Měl jsem tedy to řídké štěstí, odcestovati, aniž jsem zanechával doma milenku, a aniž jsem si odnášel iluse. Objeviv, že část mého života jest uzavřena, cítil jsem se bezpečným, bylo mi dobře. A nyní jest opět všemu konec, neboť paní Friederiková jest zde.

Je pozdě večer na mé terasse; postavil jsem na stůl světlo a píši. Jest na čase všechno urovnati. Kreslím si rozmluvu s ní, první po sedmi letech, první po oné hodině . . .

Bylo to na břehu, k polednímu. Seděl jsem na lavičce. Pozvolna kráčeli vedle mne lidé. Na pobřežním můstku stála paní s chlapečkem, příliš daleko, abych tahy obličeje rozeznati mohl. Nebyla mi ostatně nijak nápadnou, věděl jsem jen, že tam již dlouho stála, než konečně most opustila a ke mně přicházela. Chlapce vedla za ruku. Nyní jsem viděl, že je mladá a štíhlá. Obličej mi byl povědomý. Byla již deset kroků ode mne; tu zvedl jsem se rychle a šel jí vstříc. Usmívala se, a věděl jsem, kdo je to. »Ano, já jsem to,« pravila, podávajíc mi ruku. »Poznal jsem vás ihned,« pravil jsem. — »Doufám, že jsem mnoho nestloustla,« odvětila. »A vy jste se vlastně také pranic nezměnil.« — »Sedm let . . . « pravil jsem. Přikývla. »Sedm let . . . « Mlčeli jsme oba. Byla velmi hezká. Nyní přelétl jí úsměv po tváři, otočila se k hochovi, jehož ještě stále za ruku držela, pravíc mu: »Podej ruku pánovi.« Malý podal mi ji, ale nepodíval se při tom na mne. — »To je můj syn,« pravila.

Je to hezký, snědý hoch s jasnýma očima.

»Je to hezké, že jsme se v životě zase setkali,« začala, »nikdy nebyla bych myslila . . . « »Je to také podivné,« pravil jsem. »Proč?« tázala se, pohlížejíc mi s úsměvem poprvé zcela do očí. »Je léto . . všichni cestují, není-li pravda?«

Nyní visela mi na rtech otázka po jejím mužovi, avšak nemohl jsem ji vysloviti.

»Jak dlouho se zde zdržíte?« ptal jsem se. — »Čtrnáct dnů. Pak se setkáme s mužem v Kodani.«

Pohlédl jsem na ni rychle; její pohled odpovídal bez ostychu: »Diviš se tomu snad?«

Cítil jsem se nejistým, skoro nepokojným. Něčím jaksi nepochopitelným připadalo mi pojednou, jak možno na něco tak zcela zapomenout. Teprve nyní jsem zpozoroval: na onu hodinu před sedmi lety jsem tak málo vzpomínal, jako bych ji nikdy ani nezažil.

»Vy mi budete však musit mnoho vyprávět,« začala znovu, »mnoho, velmi mnoho. Zajisté jste již dlouho doktorem?« — »Nedlouho — teprve měsíc.« — »Vy máte stále ještě svůj dětský obličej,« pravila. »Vaše vousy vypadají jako nalepené «

Od hotelu zaznínal sem hlasitě zvonek, volající k obědu. »Adieu,« pravila nyní, jakoby bývala na to čekala. »Nemohli bychom se sejít?« tázal jsem se. — »Obědvám s chlapcem ve svém pokoji, nejsem ráda mezi tolika lidmi.« — »Kdy se tedy opět spatříme?«

Ukázala s úsměvem očima na malou pobřežní promenádu. »Zde přece musíme se vždy potkat,« pravila — a když zpozorovala, že její odpověď se mne nepříjemně dotekla, dodala. »Obzvlášť, je-li k tomu chuti. — Na shledanou.«

Podala mi ruku, a aniž se více ohlédla, vzdalovala se. Hošík se ale ještě jednou za mnou poohlédl. Chodil jsem celé odpoledne a celý večer promenádou sem a tam, a ona nepřišla. Dokonce snad je opět pryč? Nemohl bych se tomu vlastně diviti.

Minul den, aniž jsem ji spatřil. Celé dopoledne pršelo, a mimo mne nebylo skoro nikoho na promenádě. Šel jsem několikrát vedle domu, v němž bydlí; nevím však, která jsou její okna. Odpoledne ustál déšť, a vyšel jsem si na dlouhou procházku podél moře až do nejbližší osady.

Bylo temno, horko, až dusno.

Po cestě nemohl jsem mysliti než na ony daleké časy. Viděl jsem vše opět před sebou. Přívětivý domek, v němž zůstávám, a zahrádku se zeleně nalakovanými židlemi a stoly. A to městečko s těmi tichými, bílými ulicemi. A ty daleké, v mlze mizící vršky. A nad tím vším spočívala bleděmodrá obloha, kteráž tak k tomu patřila, jako kdyby na celém světě jen zde byla tak bledá a modrá. Také viděl jsem zase všechny lidi z těch dob, své spolužáky, své učitele, také muže Bedřiščina. Viděl jsem ho jinak, než jak se mi objevil v onom posledním okamžiku; viděl jsem ho s něžným, trochu znaveným výrazem v tváři, kterak obyčejně po škole kráčíval vedle nás, hochů, přívětivě zdravě, a jak u stolu mezi Bedřiškou a mnou skoro mlčky sedával; viděl jsem ho, jak jsem ho často oknem spatřil: v zahradě u zeleně lakovaného stolu, opravujícího práce nás, žáků. Vzpomněl jsem si, jak Bedřiška přišla do zahrady, odpolední kávu mu přinášejíc, a při tom do mého okna nahoru se dívala, usměvavě, s pohledem, jemuž jsem tehdy nerozuměl . . . až v oné poslední hodině.

Nyní vím také, že jsem si často na vše to vzpomenul. Ale ne jako na něco živého, ale jako na obraz tichý, spokojený, který doma na zdi visí.

Seděli jsme dnes na břehu vedle sebe a hovořili spolu jako cizinci.

Chlapec hrál si u našich nohou s pískem a kamením. Ne snad, jakoby nás něco tížilo: hovořili jsme spolu jako lidé, které život lázeňský svede dohromady, o počasí, o krajině, o lidech, také o hudbě a o několika nových knihách. Nebylo to nepříjemné tak vedle ní seděti; avšak když vstala a odešla, bylo mi to pojednou nesnesitelné. Byl bych volal za ní: Nech mi tu něco; ale nebyla by mi ani rozuměla. A když se to vlastně uváží, co jiného mohl jsem očekávati? Že mi při prvním setkání tak přívětivě vstříc vyšla, mělo podklad dozajista jen v překvapení; snad v milém pocitu, když setkáme se v cizině se starým známým. Nyní však měla dost času, by si vzpomněla, jako já, na vše to; a to, o čem se domnívala, že dávno již zapomenuto, znovu mocně se vynořilo. Nemohu ani vystihnouti, co vše pro mne vytrpěla, a co vše ještě dnes trpí. Že u něho zůstala, to vidím sice, a že se zase smířili, toho též důkazem živým je čtyřletý hoch; ale možno se usmířiti, aniž člověk odpustil, a možno se usmířiti, aniž zapomněl? Měl bych odejet; to by nám oběma prospělo. Ve vzácné, bolné kráse zvedá se přede mnou celý ten rok, a žiji ho znovu. Znovu připomínám si podrobnosti. Vzpomínám si na to podzimní jitro, kdy doprovázen svým otcem, přijel jsem do toho městečka, bych tu poslední gymnasiální léta prodlel. Vidím znovu zřetelně před sebou školní budovu, uprostřed parku s jeho vysokými stromy. Vzpomínám si na své spokojené práce v tom hezkém prostorném pokoji; na přívětivé rozmluvy u stolu s profesorem o mé budoucnosti, jemuž Bedřiška usměvavě naslouchala; na procházky s kolegy po silnici až do nejbližší vsi; a všechny maličkosti dojímají mne hluboce, jakoby celé mé mládí znamenaly. Všechny ty dny byly by asi spočívaly v hlubokém stínu zapomenutí, kdyby na ně nebyl padal od poslední hodiny tajůplný lesk. A to nejzajímavější je: od oné chvíle, kdy Bedřiška dlí mi na blízku, zdají se mi tyto dny mnohem bližší, nežli dny letošního máje, kdy jsem miloval tu slečnu, kteráž v červnu se mi vdala za hodináře.

Když jsem dnes časně ráno přistoupil k oknu a dolů na velkou terassu pohlížel, viděl jsem ji, ana seděla s chlapcem dole u jednoho stolu; byli prvními hosty u snídaně. Její stůl byl zrovna pod mými okny a já přál jí dobrého jitra. Vzhlédla nahoru. »Tak časně vzhůru? pravila. Nechtěl byste přijíti k nám dolů?« Za minutu seděl jsem u jejího stolu. Bylo čarokrásné jitro, studené a slunné. Žvatlali jsme opět o lhostejných věcech jako posledně, a přece bylo vše jiné. Za našimi slovy zářila vzpomínka. Šli jsme do lesa. Začala mluviti o sobě a o svém domově.

»U nás zůstalo vše, jak bývalo,« pravila, »jen naše zahrada stala se krásnější; od té doby, co máme hocha, věnuje jí můj muž velmi mnoho pozornosti. V příštím roce dostaneme i sklenník!« — Žvatlala dále. »Ode dvou let je u nás divadlo, po celou zimu, až do květné neděle se hraje. Jdu tam dvakrát, třikrát v týdnu, ponejvíce s matkou, té dělá to velké potěšení.« — »Já také divadlo!« zvolal hoch, jehož Bedřiška za ruku vedla. — »Ovšem, ty také. V neděli odpoledne,« vysvětluje mi obracejíc se ke mně, »hrají totiž většinou kousky pro děti; chodím ta s chlapcem. Ale bavím se při tom také dobře.«

O sobě musil jsem ji všelicos vyprávěti. Na moje povolání a i vážnější věci tázala se méně; spíše chtěla vědět, jak svůj volný č

utloukám, a ráda dala si vyprávět o společenských zábavách velkého města. Naše zábava plynula vesele; ani jedním slovem nebylo poukázáno na ony společné vzpomínky a přece měla je dozajista nepřetržitě na mysli, jako já. Celé hodiny procházeli jsme se semo tamo, a cítil jsem se skoro šťastným. Mnohdy jde maličký mezi námi a naše ruce potkávají se na jeho kadeřích. Ale tváříme se, jako bychom toho nepozorovali a mluvíme bez ostychu dál.

Když jsem byl opět sám, rozprchla se mi brzy dobrá nálada. Neboť cítil jsem, že o Bedřišce ničeho jsem nevěděl. Bylo mi nepochopitelno, že mne tato nejistota za naší rozmluvy netrápila, a divil jsem se, že Bedřiška sama o tom řeč nezavedla. A kdybych i s tím počítal, že ona s mužem na ony hodiny po léta již nemyslili — ona samotna, ona přec nemohla zapomenout. Něco vážného musilo se přec státi po mém němém rozloučení. Jak to učinila, že se o tom nemluvilo? Očekávala snad, že já sám o tom začnu? Co mi v tom zabraňovalo? Tatáž ostýchavost snad, jež jí otázku zakazovala? Bojíme se oba toho se dotknouti? — To je zcela možné. A přece musí se to jednou stát; neboť do té doby zůstane mezi námi něco, co nás dělí. A že nás něco dělí, trápí mne více nežli co jiného.

Odpoledne potloukal jsem se v lese těmitéž cestami jako ráno s ní. Byla ve mně touha jako po nekonečně zbožňované. Pozdě večer šel jsem mimo její dům, marně ji všude hledav. Seděla u okna. Zvolal jsem na ni nahoru, jako ona na mne dnes ráno: »Nesešla byste dolů?« — Ona řekla, studeně, tak se mi aspoň zdálo: »Jsem unavena. Dobrou noc,« a zavřela okno.

Ve vzpomínce zjevuje se mi Bedřiška ve dvou podobách. Ponejvíce vidím ji jako bledou, tichou paní, která v bílém ranním obleku sedí v zahradě, chová se ke mně mateřsky a hladí mne po tvářích. Kdybych se byl s touto zde setkal, nebyl by býval dozajista můj klid porušen, a byl bych se kladl odpoledne pod stinný buk jako za prvních dnů svého pobytu zde.

Ale také zcela jinou se mi zjevuje, jak jsem ji přece jen jednou viděl; a to bylo v poslední hodině, již jsem v městečku ztrávil. Bylo to v den, kdy jsem dostal své maturitní vysvědčení. Jako všechny dny obědval jsem v poledne s profesorem a jeho paní a, jelikož jsem nechtěl být doprovázen k nádraží, dali jsme si hned, když jsme vstávali od stolu, s bohem. Nebyl jsem docela nic pohnut. Teprve když jsem v pokoji zcela vyprázdněném na postel usedl, zavřený kufr u nohou, a pohlížel široce otevřeným oknem ven přes něžné listí zahrádky k bílým oblakům, jež nepohnutě nad vršky stály, vloudila se ke mne tiše, skorem lichotně bolestná touha. Pojednou otevřely se dvéře. Bedřiška vstoupila. Rychle jsem se zvedl. Stanula blíže, opřela se o stůl, opírala ruce vzadu o jeho hranu a zřela vážně na mne. Zcela tiše pravila: »Tedy dnes?« Přikývl jsem jen, a poprvé cítil, kterak smutné vlastně to je, že musím pryč dtud. Dívala se chvíli do země a mlčela. Pak zvedla hlavu a přistoupila líže ke mně. Položila zcela lehce ruce na moje vlasy, jako často dříve inila, ale věděl jsem v tom okamžiku, že to zcela něco jiného znamená, ež jindy. Pak sjela rukama zvolna po mých tvářích, a její pohled spo-

čival s nekonečnou vroucností na mně. Potřásla hlavou s bolestným výrazem, jakoby nemohla něco kdes pochopit. »Musíš dnes jít pryč?« ptala se tiše. — »Ano,« pravil jsem. — »Na vždy?« zvolala. — »Ne,« odvětil jsem. — »Och, ano,« zvolala s bolestným záchvěvem rtů, »je to navždy. I když nás jednou navštívíš . . ve dvou nebo třech letech — přece odcházíš dnes navždy od nás.« Pravila to s něžností, v níž už nebylo nic mateřského. Otřásl jsem se. A pojednou mne políbila. Napřed jsem se domníval: to ani neučinila. Když však její rty se nemohly od mých odloučiti, porozuměl jsem, co toto políbení značilo. Byl jsem zmaten a šťasten; byl bych se dal do pláče. Obejmula mne okolo krku, klesal jsem, jakoby mne do kouta divanu zatlačiti chtěla; Bedřiška klečela u mých nohou a stahovala má ústa k svým dolů. Pak uchopila mé ruce a pohřbila v nich svůj obličej. Šeptal jsem její jméno, a žasl nad tím, kterak je krásné. Vůně jejího vlasu stoupala ke mně; vdechoval jsem ji ve vytržení . . V tom okamžiku, myslil jsem, že hrůzou zkamením, otevrou se tiše dvéře, jež byly jen přivřeny, a Bedřiščin muž tu stojí. Chci vykřiknout, ale nevydávám zvuku ze sebe. Obličej mi kamení, nemohu vidět, zda se v jeho výrazu něco mění, neboť v témž okamžiku opět zmizel a dvéře zavřel. Chci se zvednout, vyprostit ruce, na nichž ještě Bedřiščin obličej spočívá, chci mluvit, vyrazím namáhavě opět její jméno — tu vyskočí pojednou bledá jako smrť a šepce skoro pánovitě: »Mlč!« a stojí vteřinu nepohnutě, obrácena obličejem ke dveřím, jakoby chtěla naslouchat. Pak tiše otevírá dvéře a dívá se štěrbinou ven. Nemohu vydechnout. Nyní otevřela docela, béře mne za ruku, a šeptá: »Jdi, jdi, rychle.« Vystrčila mne ven. Kradu se rychle tmavou chodbou až ke schodům, ještě jednou se pak otáčím a vidím ji stát ve dveřích s nekonečnou úzkostí ve tváři, a s prudkým pohybem ruky, kterýž mi značí: pryč! pryč! A řítím se odtud.

Na to, co právě se událo, vzpomínám jak na šílený sen. Spěchal jsem k nádraží trýzněn smrtelnou úzkostí. Noc jsem projel převalovav se beze spánku v coupé. Přijel jsem domů, očekávaje, že rodičové jsou již o všem zpraveni a skoro jsem ustrnul, když vlídně a radostně mne přijali. Pak strávil jsem ještě celé dny v prudkém pohnutí, na něco strašného připraven; a při každém cinknutí u dveří, při každém psaní jsem se třásl. Konečně přišla zpráva, kteráž mne upokojila: byl to lístek od spolužáka, bydlícího v městečku, kterýž mi bezbarvé novinky a veselý pozdrav zasílal. Tak nestalo se nic strašného, aspoň nedošlo to k veřejnému skandálu. Mohl jsem doufati, že odehrálo se vše tiše mezi mužem a paní, že jí odpustil, že litovala.

Přes to žilo toto první dobrodružství v mých vzpomínkách jako něco smutného, skoro temného, a bylo mi jako člověku, kterýž bez viny mír domu zničil. Poznenáhlu mizel tento pocit a teprvé později, když po nových zkušenostech jsem oné krátké hodině lépe a hlouběji porozuměl, zmocňovala se mne chvílemi podivná touha po Bedřišce, jakoby bolest, že přepodivná předpověď se nevyplnila. Ale i tato touha pominula, a tak se stalo, že byl bych na mladou paní málem zcela zapomněl. Nyní však pojednou je všechno tu, co onen příběh tenkrát oživilo; a vše je mocnější, než tehdy, neboť miluji Bedřišku.

Co mi ještě v posledních dnech bylo hádankou, dnes připadá mi tak jasné. Seděli jsme pozdě večer na břehu, my dva sami; hoch byl již uložen v posteli. Pravil jsem jí dopoledne, aby přišla; zcela nenápadně; jen o nejbližší kráse moře jsem hovořil, a jak by to bylo překrásné, býti tak na břehu a do velké temnoty vyhlížeti. Neřekla nic, ale já věděl, že přijde. A tak jsme seděli na břehu, skoro mlčky, ruce sepjaté, a cítil jsem, že by mi musela Bedřiška náležet, chtěl-li bych. K čemu hovořiti o minulém, myslil jsem si — a věděl jsem, že myslí na to od našeho prvého shledání. Zdali pak jsme titíž jako jsme byli tehdy? Jsme tak lehcí, volni; vzpomínky poletují vysoko nad námi, jako vzdálení letní ptáci. Snad prožila mnoho jiného za těch sedm let, jako já; — co je mi po tom? Včera snad byla nešťastna, snad lehkomyslna; dnes sedí mlčky vedle mne u moře a drží mne za ruce, toužíc po mém náručí.

Zvolna provázím ji těch několik kroků až k jejímu domku. Dlouhé černé stíny vrhají stromy podél silnice. »Mohli bychom brzy ráno projeti se v plachetním člunĕ.« — »Ano,« odvětila. — »Budu čekat u mostu v sedm hodin . .« — »Kam?« ptala se. — »Tam k ostrovu . . kde stojí maják, vidíte ho?« — »O ano, to červené světlo. Je to daleko?« — »Hodinu; můžeme se velmi brzy vrátit.« — »Dobrou noc,« pravila a vstoupila do předsíně.

Šel jsem. — V několika dnech zapomeneš, myslil jsem si, avšak zítra bude as hezký den.

Byl jsem na mostě dříve, než ona. Malý člunek nás očekával; starý Jansen napjal již plachty a kouřil ze své dýmky sedě u kormidla. Vskočil jsem k němu a dal se kolébati vlnami. Srkal jsem minuty očekávání jako ranní nápoj. Ulice, do níž jsem zraky své upíral byla ještě liduprázdna. Po čtvrt hodině se objevila Bedřiška. Viděl jsem ji již z daleka, zdálo se mi jakoby kráčela rychleji, než jindy: Když vkročila na most, zvedl jsem se; teprve nyní mne mohla viděti a zdravila mne úsměvem. Konečně byla na konci mostu, podal jsem jí ruku a pomohl jí do člunu. Jansen pustil lano a naše loď již uháněla. Seděli jsme těsně u sebe; zavěsila se v mé rámě. Byla bíle oděna a vypadala jako osmnáctileté děvče.

»Co pak je zvláštního na tom ostrově?« ptala se. — Musil jsem se smát. Začervenala se a pravila: »Maják? Dozajista.« — »Snad i kostel,« dodal jsem. — »Optejte se toho člověka . .« ukázala na Jansena. — Ptal jsem se ho »Jak starý je ten kostel na ostrově?« — Ale nerozuměl ani slova německy; a mohli jsme se tak po tomto pokuse cítiti osamělejší, nežli dříve.

»Tam naproti,« pravila, ukázavši tam očima — »je také ostrov?« — »Ne,« odpověděl jsem, »to je samo Švédsko, pevnina.« — »To by bylo ještě hezčí,« pravila. — »Ano,« odvětil jsem, »ale musili bychom tam směť zůstat . . dlouho . . navždy« —

Kdyby mi nyní byla řekla: Pojď, půjdeme spolu do jiné země a nikdy již se nevrátíme, byl bych s tím souhlasil. Když jsme tak tiše s člunem pluli, nejčistší vzduch kol hlav našich si zahrávající, jasnou oblohu nad sebou, a kol sebe třpytící se vodu, tu připadalo mi to jako slav-

nostní průvod, my dva jako královská dvojice, a všechny dřívější podmínky našeho bytí, jakoby odpadly.

Brzy bylo lze rozeznati malé domky na ostrově; bílý kostel stojící na vršku, kterýž, pozvolna stoupaje, podél celého ostrova se táhl, jevil se tu v ostrých obrysech. Člun plul přímo proti ostrovu. Poblíž nás objevily se malé rybářské čluny; z nich některé, na nichž vesla navlečena byla, táhnou se znenáhla po vodě. Bedřiška měla zrak skoro stále upřený na ostrov, ale nedívala se. Dříve než za hodinu vepluli jsme do přístavu, kterýž kol do kola obklopen byl dřevěným mostem, jakobychom byli v malém rybníce. Několik dětí stálo na mostě. Vystoupili jsme a šli zvolna na břeh; děti za námi; avšak ty se ztratily brzy. Vesnice leží před námi, nanejvýš asi dvacet dřevěných domků, do kola roztroušených. Noříme se tiše do hustého, hnědého písku, kterýž sem nanesla voda. Na výslunném volném místě, až k moři se rozprostírajícím, visí sítě, k usušení rozpjaté; několik žen sedí před domovními dveřmi a záplatují sítě. Po stu krocích byli jsme zcela samotni. Dostali jsme se na úzkou cestu, vedoucí od domků ke konci ostrova až tam, kde stál maják. Po levici, odděleno od nás chudičkými polnostmi, jež se stále více úžily, leželo moře; po pravici zvedal se vrch, na jehož hřebenu běžela cesta ke kostelu, nalézajícímu se za našimi zády. Na tom všem spočívalo těžce slunce a zamlklost. — Po všecku tu dobu jsem s Bedřiškou nepromluvil. Ani jsem po tom netoužil; bylo mi nekonečně blaze, když jsem s ní v tom velkém tichu tak putoval. Avšak sama začala mluvit. »Dnes týden« pravila . . . »Nuže —?« »Nevěděla jsem ještě o ničem . . . ani ještě o tom, kam pocestuji.« — Neodpověděl jsem ničeho. — »Ah, jak je zde krásně!« zvolala a uchopila mne za ruku. — Cítil jsem se puzen k ní; nejraději byl bych ji vzal do náručí a na oči políbil. »Ano?« ptal jsem se tiše. — Mlčela a stala se spíše vážnou. Přišli jsme až k domečku přístavnímu, k majáku; zde končila cesta; musili jsme se obrátit. Úzká polní cesta vedla dosti strmě vzhůru do vršku. Zlobil jsem se. »Pojďte« pravila.

Jak jsme nyní šli, měli jsme na očích kostel, k němuž jsme se blížili. Bylo velmi teplo. Vzal jsem Bedřišku okolo krku; musila zcela blízko u mne zůstati, nechtěla-li uklouznouti. Dotekl jsem se rukou jejích rozpálených tváří.

»Proč vlastně jsme po celý ten čas ničeho o vás neslyšeli,« optala se pojednou, »aspoň já,« dodala na mne pohlížejíc. — »Proč,« opakoval jsem cize. — »Nu ano!« — »Což mohl jsem?« — »O proto,« pravila. »Byl jste uražen?« »Byl jsem příliš udiven, než bych mohl něco odvětit. — »Nuže, co jste si vlastně myslil?« — »Co jsem si —« »Ano — anebo si již ani nevzpomínáte?« — »Zajisté, vzpomínám si. Proč nyní o tom mluvíte?« — »Chtěla jsem se vás již dávno otázat,« pravila. — »Nuže mluvte,« odvětil jsem hluboce pohnut. — »Vy jste to považoval za rozmar« — »o zajisté!« dodala živě, zpozorovavši, že něco chci namítat — »ale jak vám pravím, nebylo tomu tak. Trpěla jsem onoho roku víc než snad tušíte. — »Kterého to?«

»Nu . . když jste u nás . . Proč se na to ptáte? — Z počátk jsem se . . Ale proč vám to vypravuji?« — Uchopil jsem pevně je rámě. »Vypravujte, . . prosím vás . . vždyť já vás mám rád.« — »A j

tebe,« zvolala pojednou; vzala mne za obě ruce a líbala je »vždy — neustále«. — »Prosím tě, vypravuj mi dále,« pravil jsem; »a všechno, všechno . .«

— Mluvila, kráčejíc se mnou polní cestou v sluneční záři. »Z počátku jsem si řekla: je to dítě . . mám jej ráda jako matka. Ale čím více se blížila hodina, kdy jsi měl odejet . .« — Přerušila se na chvíli, pak mluvila dále: »A konečně tu byla hodina ta. Nechtěla jsem k tobě, nevím ani, co mne nahoru vypudilo. A když jsem byla již u tebe, nechtěla jsem tě políbit, avšak . .« — »Dál, dál,« pravil jsem. — »A pak jsem pojednou řekla, abys šel — zajisté jsi se domníval, že to vše je komedie, není-li pravda?« — »Nerozumím ti.« — »To jsem si pořád myslila. Ba chtěla jsem ti psát . . Ale k čemu? . . Tedy . . tedy proto, že jsem tě poslala pryč, proto . . Pojala mne pojednou taková úzkost.« — »To vše vím.« — »Víš-li to — proč nedal's nikdy o sobě vědět?« vykřikla živě. — »Proč tě pojala úzkost?« ptal jsem se, nabývaje znenáhla vysvětlení. — »Poněvadž jsem se domnívala, že je někdo na blízku«. — »Domnívala jsi se? Jak to?« — »Myslila jsem, že slyším kroky na chodbě. To bylo to. Kroky! Myslila jsem, že to je . . Pojal mne strach, neboť bylo by to bývalo strašné, kdyby on, oh, nechci na to ani myslit. Ah nikdo tam nebyl — nikdo. Teprve pozdě večer přišel domů, ty's byl již dávno, dávno pryč.«

Jak to vyprávěla, cítil jsem, jakoby něco v mém nitru ztuhlo. A když skončila, pohlédl jsem na ni, jako bych se musil otázat: kdo jsi? — Obrátil jsem se nevědomky k přístavu, kdež jsem viděl lesknoucí se plachty našeho člunu, a myslil jsem: Jak dlouho, jak nekonečně dlouho tomu je, co jsme na tento ostrov přišli? Přistálť jsem tu s jakousi paní, již jsem miloval, a nyní jest někdo cizí po mém boku. Nemohl jsem slova ze sebe vypravit. Ona sotva as to zpozorovala; zavěsila se v mé rámě, považujíc to za něžné mlčení. Já myslil na něho. On jí to tedy ani neřekl! Ona to tedy neví, ona to nikdy nevěděla, že ji viděl u mých nohou ležící. Odplížil se tehdy ode dveří, a teprve později . . po několika hodinách se vrátil, a nic jí neřekl! A žil s ní léta, aniž jediným slovem se prozradil: Odpustil jí, — a ona o tom ani nevěděla!

Dospěli jsme až poblíž kostela; stál od nás sotva deset kroků. Zde zahýbala se strmě cesta, po níž jsme musili v malé chvíli do vsi dospěti. Dal jsem se po ní. Ona za mnou. »Podej mi ruku,« pravila; »sklouzla bych.« — Podal jsem jí ji, neotočiv se ani. »Co pak ti je?« ptala se. Nemohl jsem odpovědít a stiskl jí jen prudce ruku, což ji zdánlivě upokojilo. Pak řekl jsem, jen abych tak něco mluvil: »Škoda, mohli jsme si prohlédnout kostel.« Smála se: »Ten jsme už přešli, ani jsme si ho nepovšímli!« — »Chcete zpět?« ptal jsem se.

»O ne, těším se na to, až budu opět sedět v čluně. Někdy bych se ráda s vámi projela sama, bez toho člověka.« — »Nevyznám se v plavbě.« — »Ó,« pravila a zatajila něco, jakoby jí to pojednou r padlo, co nechtěla říci. — Netázal jsem se. Brzy jsme byli na mostě. (un byl pohotově. Opět tu stály děti, zdravíce nás při našem příchodu. F ohlížely na nás svýma velkýma, modrýma očima. Odpluli jsme. Moře t: k se utišilo, že zavřel-li's oči, sotva's pozoroval, že se pohybuješ.

»U mých nohou měl byste ležet,« pravila Bedřiška a já natáhl se na dně člunu, položil hlavu v klín Bedřiščin. Bylo mi to vhod, že nemusil jsem jí patřit v obličej. Mluvila, a mně bylo, jakoby to znělo z dalekých dálek. Rozuměl jsem jí, a přece mohl jsem dále přemýšlet. Zhrozil jsem se jí. »Dnes večer projedeme se spolu na moři« pravila. Jakoby něco strašidelného kol ní se míhalo. »Dnes večer vyjedeme si na moře,« opakovala zvolna, »ve veslařském člunu. Veslovat umíš přec?« »Ano« pravil jsem. Hrozil jsem se toho hlubokého odpuštění, jež ji mlčky obklopovalo, aniž o tom tušení měla.

Hovořila dál. »Vyjedeme si na moře — a budeme sami. — Proč nemluvíš? pravila. »Jsem šťasten,« pravil jsem. Hrozil jsem se němého osudu, že tak po celá léta žila, aniž co tušila. Ujížděli jsme.

V okamžiku projelo mi hlavou: Řekni jí to. Sejmi s ní to tajemství; pak bude pro tebe opět ženou jako jiné, a budeš jí moci postrádat. Ale nemohl jsem. Přistáli jsme. Vyskočil jsem z člunu; pomohl jí při vystupování. »Chlapec bude již po mně toužit. Musím spěchat. Nechte mne nyní samotnu.« Na břehu bylo živo; pozoroval jsem, že jsme od několika lidí pozorováni. »A dnes večer,« pravila, »o deváté jsem . . ah, co je ti? — »Jsem velice šťasten«, pravil jsem. — »Dnes večer« pravila, »o 9. hodině jsem na břehu, jsem u tebe. Na shledanou!« A spěchal jsem odtud.

»Na shledanou!« pravil jsem rovněž, a zastavil se. Avšak již jí nespatřím. Zatím, co píši tyto řádky, jsem již daleko odtud, vzdaluji se každou vteřinou; píši je v coupé vlaku, kterýž před hodinou z Kodaně vyjel. Je devět právě. Ona stojí nyní na břehu a čeká na mne. Uzavru-li oči, vidím před sebou její postavu. Ale není to paní, chodící v šeru semo tamo — stín mihá se.

O nové osnově stavebního řádu
pro
Prahu, Plzeň a Budějovice, pokud dotýká se otázek uměleckých.

Dr. Čeněk Klier.

IV. O šetření ohledů esthetických.

Dosavadní stavební řád pražský obsahuje sice v části III. jednající o povolení stavby, též ustanovení, jehož účelem má býti: šetření ohledů esthetických aspoň pokud se týče zevního vzhledu ulic a náměstí. Ustanovuje totiž § 34.: »Rovněž budiž (při komisionálním řízení) přihlíženo k tomu, čeho vyhledává krasochuť, i může tedy stavební úřad odepříti také povolení ku stavbě, kterou by náměstí, třída nebo ulice patrně se zohyzdila.«

Pojem krasochuti jest arci velice neurčitý a osobní. Co někomu zdá se esthetickým, to se snad jinému nelíbí. Proto též architekt Bedřich Münzberger praví ve svém návrhu nového stav. řádu, že nesouhlasí s methodou, která velkou váhu klade na upravení zevnějšku esthetického a zmiňuje se o případě, kdy táž façada od jistého umělce

za pěknou prohlášena byla, kdežto jiní ji velice drastickým způsobem odsuzovali. I toho dovozuje, že by vždy při předpisu, aby stavba vyhovovala krasochuti, měl býti dodatek »jaká právě nyní panuje,« a sice u toho, kdo plány bude posuzovati, a dovolává se usnesení sjezdu veškerých architektů a inženýrů německých, na kterém byla přijata zásada: »Úkol stavební policie jest, aby šetřeny byly nutné zájmy obyvatelů, sousedů a všeobecnosti oproti stavebníkovi. Takovéto zájmy jsou: bezpečnost požární, volnost komunikace, zdravotnictví (zahrnující v sobě též spolehlivost konstrukce před sesutím). Naproti tomu jsou zavržitelnými všechny předpisy esthetické.« (Podobně vyslovuje se též J. Stübben v díle »Der Städtebau« str. 314.)

Přece však zdá se mi nutno, aby stavební řád hájil stanovisko esthetické, zejména však dbal ladné úpravy ulic a chránil starobylý ráz v částech, jež původnost historickou zachovaly, šetřil krásných prospektů a tvořil nové prospekty malebné. Těmto požadavkům též osnova mnohem více vyhovuje, než dosavadní řád stavební a sice rozmanitými předpisy: 1. Při sdělání plánu upravovacího a při každé další jeho úpravě má býti vyhověno též požadavkům esthetickým, zejména zachování starobylých památek a starého rázu jednotlivých částí obce, jakož i zachování starých a zjednání nových prospektů. Taktéž má co nejvíce býti obmezena jednotvárnost při každé úpravě obce, zejména vhodným střídáním ulic přímých, lomených a křivých. (§ 6. odst. 1. a 2.) — 2. Změna schváleného plánu upravovacího jest přípustna jen, dá-li se provésti bez poškození ohledů esthetických. (§ 11. odst. 2.) — 3. Stavební úřad může z ohledů esthetických stanoviti v každém jednotlivém případě pro obytné domy výšku menší, než jaká přípustna jest zpravidla,*) jakož i menší počet pater, a jest povinen učiniti tak zejména tenkráte, kdyby výška staveb v některých částech města byla na újmu rozhledu na památné budovy aneb na malebné části města a okolí, byť i v plánu upravovacím nebylo v této příčině nějakého ustanovení. (§ 52.) — 4. Při výkladních skříních, jež vůbec jen se zvláštním povolením stavebního úřadu zřízeny býti mohou, nutno vždy hleděti k tomu, aby byly v souladu s celkovou façadou domu. (§ 53 č. 8.) — 5.. Stavební úřad může pro jednotlivé případy, zvláště v širokých prostranstvích, za účelem uměleckého provedení façady povoliti větší vystoupení ze stavební čáry, jedná-li se o zřízení soklů, risalitů, domovních portálů, výstupků na sloupech neb pilířích a zevnějších schodů.**) § 53 č. 9.) — 6. Dovolení, aby se ustoupilo s budovou za stavební čáru, může býti dáno pouze, nevadí-li tomu ohledy esthetické. Při tom však musí v souvislé řadě domů ustanovená stavební čára po obou stranách budovy při domech sousedních býti zachována. — 7. Ve volné soustavě musí façady sdružených budov činiti souladný

*) Dle § 48. nesmí výška domů obytných činiti v I. pásmu stav. více než $^6/_4$, ve II. a III. více než $^4/_4$ šířky veřejného prostranství. Obytné domy nesmějí však v Praze, Karlíně, Smíchově, Kr. Vinohradech, Žižkově, Plzni a Budějovicích býti v I. pásmu vyšší 25 m., ve II. pásmu 20 m. a ve III. pásmu 15 m. V ostatních obcích nesmějí obytné domy býti v I. pásmu vyšší 20 m., ve II. a III. pásmu vyšší 15 m.

**) Sokly i s okrasami mohou zpravidla přesahovati jádro zdi nejvýše o 20 cm. (§ 53 č. 6), domovní portály mohou zpravidla vystupovati nejvýše na 30 cm. od jádra zdi. (§ 53 č. 7.)

celek*) a povolí-li se výjimkou postavení vedlejší budovy po straně budovy hlavní, musí býti přiměřeně architektonicky provedeny.**) (§ 56 odst. 2. a 5.) — 8. Chrání se staré památky a historický ráz obce. (Viz stať III. tohoto článku, zejména str. 349—350 tohoto ročníku Rozhledů). — 9. Průčelí a všecky části budov z veřejných prostranství viditelné nesmí se nevkusně natírati neb malovati. I postranní neb zadní stěny budov, jež lze viděti z veřejných prostranství, a jež mají zůstati nekryty vůbec, anebo na delší čas, nutno přiměřeně architektonicky okrášliti. (§ 75 odst. 3.) — 10. Aby stavební úřad mohl posouditi, vyhovuje-li projektovaná stavba ohledům esthetickým, jest předepsáno, že k žádostem za povolení stavební nutno přiložiti též nákresy přední façady a façady sousedních i protějších budov, pokud jich jest třeba k posouzení souladu v architektuře; hraničí-li budova se dvěma nebo více veřejnými prostranstvími, třeba naznačiti všechny façady, k nim obrácené. Pro budovy ve volné soustavě třeba přiložiti všecky façady, které jsou z veřejných prostranství viditelny. (§ 176 č. 5.) — 11. Při komisionelním jednání má návrh stavební bedlivě býti zkoušen, vyhovuje-li též ohledům esthetickým a nesmí býti schválen, odporuje-li těmto podmínkám. (§ 185 odst. 1.)

I v těchto směrech znamená tudíž osnova velký pokrok proti dosavadnímu řádu stavebnímu.

V. O umělecké komisi.

Nové řády stavební dotýkají se četných otázek uměleckých, jichž správné rozřešení lze jen tenkráte bezpečně očekávati, děje-li se za spolupůsobení odborníků z kruhů uměleckých. Proto nalézáme v některých moderních zákonech stavebních mezi úřady stavebními též zvláštní sbor znalecký, jehož úkolem jest bdíti nad zachováním starých památek a hájiti zájmy umělecké.

Římský stavební řád z 14. února 1887 předpisuje spolupůsobení takovéto zvláštní odborné komise pouze při sdělání seznamu budov, které mají ráz umělecký a historický a jichž udržení jest nezbytně nutno (viz Rozhledy str. 346). Při sestavení tohoto seznamu spolupůsobí totiž vedle komise stavební ještě komise archeologická a jest třeba souhlasu ministerstva veřejných prací. Též ve Francii dle stav. řádu z 30. března 1887 (viz Rozhledy str. 345) rozhoduje o tom, které nemovitosti mají býti zařaděny do seznamu budov chráněných, zvláštní komise z odborníků, zřízená při ministerstvu veřejných prací a krásných umění. Ve Florencii (dle stav. řádu z 20. února 1887 viz Rozhledy 346) musí se stavební úřad, dříve než dá povolení k jakékoliv změně façady na budovách, které jsou významny pro svou architekturu anebo pro historické památky, dříve poraditi s komisí pro zachování památek; a chce-li obec při některých stavbách dispensovati od předpisů ohledně míry výstupků a výšky budov, může tak činiti pouze,

*) Zpravidla musí totiž ve volné soustavě (viz str. 297 tohoto roč.) obytné budovy býti se všech stran volny a jest vůbec jen výjimkou dovoleno, stavěti d budovy k sobě přiléhající, nepřesahuje-li délka průčelí obou dohromady 40 (§ 56 odst. 1.)

**) Vedlejší budovy musí zpravidla za hlavními budovami býti zřizován (§ 56 odst. 4.)

vyjádří-li se o tom dříve tato komise. Dle stav. řádu pro Norimberk z 8. srpna 1892 (viz Rozhledy str. 346) musí stavební úřad v každém případě, kde jedná se o novou stavbu nebo přestavbu ve vnitřním městě, vyslechnouti dříve, než vydá povolení, zvláštní umělecký výbor.

Nejúplnější v tom směru jsou ustanovení stav. řádu pro Dalmacii z 15. února 1886 (viz Rozhledy str. 345), jež patrně byla též naší osnově vzorem. V každém městě totiž může dle ustanovení zastupitelstva obecního býti zřízena umělecká komise, jež musí býti dotazována vždy, jedná-li se o nové stavby neb opravy, o zevnějšek budov veřejných i soukromých, o vnitřky kostelů, divadel, o úpravu zahrad, hřbitovů i o úpravu dosavadních a nových náměstí a ulic. Komise tato má právo činiti návrhy podnětní. Rozhodnutí v záležitostech, o kterých komise byla tázána, musí jí stavební úřad oznámiti, a nebylo-li jejímu návrhu vyhověno, může si na rozhodnutí stěžovati.

I osnova našeho stav. řádu jedná na několika různých místech o umělecké komisi. Působnost, kterou osnova této umělecké komisi vyhražuje, záleží v tom, že stavební úřad jest povinen před svým rozhodováním »vyslechnouti« uměleckou komisi v těchto případech:

1) při rozhodování o návrzích došlých k veřejnému konkursu, jenž má býti vypsán na vypracování plánů přehledných, (§ 4 a 198 — viz Rozhledy str. 245). 2) při vypracování plánu upravovacího i doplnění jeho (§ 198* — 3) Při sdělání seznamu budov a jiných památek, jež jsou historicky významny, aneb umělecky vynikají, (§ 65 a 198. Viz Rozhledy str. 348). 4) při rozhodování o povolení ke změnám a opravám budov a jiných památek pojatých v seznam chráněných věcí. (§ 66 a 198 — Viz Rozhledy str. 349); 5) při vydání bližších všeobecných ustanovení pro budoucí úpravy všech dosavadních i nových veřejných prostranství za účelem tím, aby byl udržen aneb zjednán jim ladný architektonický ráz. (§ 69 a 198 — Viz Rozhledy str. 351.); 6) při nařizování, aby façadu některé budovy vystavěné před prohlášením nového řádu stav. a odporující starobylému neb ladnému vzhledu okolí, byla přeměněna. (§ 70 a 198 — Viz Rozhledy str. 351); 7) při povolování nových staveb a při změně zevnějšku budov. (§ 198**) — 8) při rozhodování o způsobu úpravy dosavadních a zřizování nových prostranství (§ 198.)

Komisi uměleckou volí si samosprávné sbory samy a sice: 1) v Praze, v Plzni a Budějovicích jsou obecní zastupitelstva po-

*) Osnova v části jednající o plánech upravovacích (§ 5 až 14) nikde nedovolává se umělecké komise, pouze § 198 zcela všeobecně praví, že komise tato má býti vyslechnuta též při vypracování plánu upravovacího i doplnění jeho. Není tudíž jasně vymezeno, kdy toto »vyslechnutí« díti se má. Osnova při shotovení plánů přehledných nepředpisuje konkurs veřejný, nýbrž ustanovuje, že návrhy těchto plánů mají býti »obcemi vypracovány« (viz Rozhledy str. 301). Mám tudíž za to, že dle osnovy má umělecká komise býti vyslechnuta o tom, jakým způsobem plány ty získány býti mají, totiž veřejnou soutěží, nebo přímou objednávkou, dále má býti slyšena dříve než plány předloží se sboru obecních ku schválení a při každé pozdější změně plánů těchto. Odporučovalo by se arci, aby tato působnost umělecké komise v § 10 a 11. přesně byla vymezena.

**) Též o působnosti uměl. komise v těchto dvou směrech jedná osnova pouze všeobecně v § 198, kdežto v dotyčných statích toto »vyslechnutí« komise není výslovně předepsáno.

vinna do tří měsíců po vyhlášení stav. řádu voliti uměleckou komisi pro svůj obvod. 2. v ostatních městech, pro která má platiti nový řád stav., jsou rovněž povinna zastupitelstva buď zvoliti si podobnou uměleckou komisi anebo aspoň jmenovati uměleckého odborníka, jemuž přísluší tytéž úkony jako umělecké komisi. 3) v ostatních obcích, pro které má platiti nový řád stav., mohou zastupitelstva učiniti podobně.

Způsob, jakým má komise umělecká býti sestavena, ponechává se zastupitelstvům obcí.

Důležité jest ustanovení, že stavební úřad jest povinen, oznámiti umělecké komisi rozhodnutí své v záležitostech, o kterých komise byla tázána, a že komisi přísluší právo stížnosti na rozhodnutí stavebního úřadu (§ 198 odst. 4).

Tato ustanovení osnovy o umělecké komisi shledávám nedostatečnými, a vůbec nejméně zdařilými z celé osnovy.

Nejzávažnější nedostatek spočívá v tom, že umělecká komise má býti volena zastupitelstvy obecními. Má-li komise vykonávati úkol svůj úspěšně, jest třeba, aby sestávala z mužů od obce zcela nezávislých, kteří by vždy a všude hájili zájmy umělecké zejména proti zastupitelstvu obecnímu, kde jakožto ve sboru laiků často nabývají převahu zájmy osobní nad zájmy všeobecnými. Jsou-li však členové uměl. komise voleni zastupitelstvem, nemohou si zachovati nestrannost potřebnou, a podléhají i při vší poctivé snaze vlivu zastupitelstva obecního.

Osnova považuje rovněž uměl. komisi za sbor samostatný, jemuž přísluší i právo stížnosti na rozhodnutí stav. úřadu, a proto jest nevyhnutelně třeba, aby celé jeho zřízení dělo se způsobem samostatným, tak, aby obec neměla zcela žádný vliv na jeho složení, aby nemohla snad voliti si jen takové členy, o nichž by mohla předpokládati, že budou ochotně vyhovovati její přáním, jakož i aby nemohla snad při volbách příštích vyloučiti ty členy, již se jí stali nepohodlnými svým samostatným jednáním a rázným hájením zásad uměleckých.

Přijalo-li by se toto ustanovení osnovy, že obce samy volí si členy umělecké komise, pak stala by se tato komise pouhým orgánem obecním, jehož význam, v zásadě arci veledůležitý, klesl by ve skutečnosti na pouhou formálnost.

Proto mám za nutné, voliti jiný způsob složení uměl. komise a považuji za nejvýhodnější jakýsi způsob umělecké samosprávy, totiž aby volba členů umělecké komise byla ponechána v první řadě odborným kruhům uměleckým, totiž sborům a spolkům, jichž úkolem jest, pěstovati umění a od nichž nejlépe lze očekávati, že budou ze svého středu vysýlati muže, kteří mají potřebné znalosti, ráznosti a nutné poctivé snahy. Tam však, kde není takových sborů a spolků, jako v Plzni a Budějovicích, aby členové umělecké komise byli voleni pro tato města přímo zemským výborem, tak aby aspoň tímto způsobem jich neodvislost od zastupitelstev obecních byla zaručena.

Dle mého návrhu byla by umělecká komise takto volena.

1. Pro obvod Pražský volily by po jednom členu a po jednom náhradníku: a) sbory pěstující umění (jako IV. třída České akademie pro vědy, umění a slovesnost a archeologický sbor českého musea) a sbor

technické (inženýrská komora), b) vyšší školy umělecké a uměleckoprůmyslové a vyšší školy technické (akademie umělecká, vyšší průmyslová škola, česká technika, německá technika), c) spolky, jichž úkolem stanovami vytknutým jest pěstování umění výtvarného anebo ochrana historických památek (Umělecká Beseda, Manes, spolek výtvarných umělců, spolek architektů a inženýrů, jednota stavitelů v král. českém, spolek přátel starožitností českých, Krasoumná jednota a spolek německých umělců Concordia.

2. Pro skupinu Plzeňskou a Budějovickou volil by členy i náhradníky umělecké komise zemský výbor.

Náhradníci by zastupovali členy, kteří by úřad z jakékoliv příčiny vykonávati nemohli. Každý člen i náhradník by byl volen na tři léta, po uplynutí této doby vykonal by sbor či spolek, po případě zemský výbor novou volbu, při které by arci dřívější člen anebo náhradník uměl. komise opět zvolen býti mohl. Členové umělecké komise by sami mezi sebou rozdělili funkce své pro taková místa, kde uznají působnost této komise za nutnou, a vypracovali by též řád, jenž by arci zemskému výboru ke schválení předložen býti musil. Pokud se týče otázky, má-li úřad člena (neb náhradníka) komise umělecké býti spojen s určitým platem, anebo má-li býti pouhým úřadem čestným, odporučuji, aby zůstal úřadem čestným. Bylo-li by totiž působení v umělecké komisi odměňováno platem, pak snadno mohli by se vyskytnouti jednotlivci, kteří by právě jedině z materielního důvodu bažili po tomto úřadě, jímž by jedině okolnost honorování byla pohnutkou, aby úřadu toho dosáhli. Úkol umělecké komise jest příliš důležitý, příliš vznešený, vyžadující muže, již s opravdovou čistou láskou věnují se povolání tomuto, a nesmí nikdy poklesnouti na sbor, do kteréhc by se snažili dostati jednotlivci pouze z osobních důvodů zištných.

Arci by členům umělecké komise příslušela odměna výloh skutečných, zejména diety za účastenství při komisích mimo obvod jich bydliště.

Další nedostatek osnovy shledávám v tom, že pro druhou a třetí stolici stavební (totiž pro stavební sbor a pro zemský výbor) není žádná umělecká komise ustanovena. A přece i zde jest takovýto sbor znalců nutným, ano ještě nutnějším, neboť druhá stolice má rozhodovati též o odvolání umělecké komise, a lze očekávati správné rozhodování pouze tenkráte, bude-li též zde postaráno přiměřeným způsobem o hájení zájmů uměleckých. A ježto pak zajisté umělecké komisi přísluší právo odvolati se ke stolici třetí, totiž k zemskému výboru, jest i tu třeba jakéhosi, byť i úzkého sboru znaleckého.

Proto doporučuji, aby ustanovení § 204, jež jednají o složení stavebního sboru (viz Rozhledy str. 245.)*) byla doplněna v ten smysl, že

*) Též jiné ustanovení § 204 osnovy shledávám nevhodným — totiž že předsedou stavebního sboru podle zákona má býti vždy starosta dotyčného předního města skupiny, totiž: Prahy, Plzně a Budějovic. Nehledí-li se ani k tomu, že není správno, aby úřad tak důležitý byl spojen s jistým úřadem, nebylo by prospěšno, obmezovati právo stavebního sboru, zvoliti si ze svého středu osobu, jež mi nejvíce schopností, úřad tento úspěšně zastávati. Vždyť přece jest možný případ, že ve stavebním sboru jest

umělecká komise vysílá doň dva zástupce, a sice tím způsobem, že volí dva členy, a dva náhradníky. Náhradníci by arci zastupovali členy, kteří úřad z jakéhokoliv důvodu vykonávati nemohou. Při zemském výboru pak budiž jeden zástupce a jeden náhradník, rovněž volený uměleckými komisemi všech tří skupin měst, pro něž platí nový stavební řád.

* * *

Přes tyto námitky proti některým ustanovením osnovy nutno uznati, že osnova i důvodová její zpráva jest sepsána s velikou pílí, se skutečným zanícením a opravdovou pietou zejména pokud se týče otázek uměleckých, že znamená veliký pokrok oproti dosavadnímu řádu stavebnímu, že její uzákonění bude míti dalekosáhlý úspěšný vliv na umělecký ráz a vzhled obcí i na zachování starých památek. A proto lze všem, kdož o dílo to získali si zásluhy, vysloviti plné uznání.

Zařízení ku blahu dělnictva.

Docent p. Dr. Jos. Lukáš prohlédl v některých čelnějších závodech Švýcarska a Porýnska ústavy a zařízení ku blahu dělnictva samými závody podniknuté a stvořené. Jsou to zařízení na ochranu a podporu žen, dětí (hochů i dívek), účenníků, mladistvých dělníků a dělnic, dále tovární jídelny, spolky konsumní, spořitelny tovární, byty dělnické, lázně, pokladny nemocenské a jiné ústavy podporovací, jež vesměs z iniciativy a péčí závodu, bez nucení a závaznosti zákonité, povstaly. Studii svoji otiskl ve Věstníku čes. akademie (vyšla i ve zvláštním otisku), odkud tato zajímavá data vyjímáme.

Jde o opatření na ochranu dětí. Autor vytýká ochraně zákonné vůbec nedostatečnost i nezpůsobilost, u dětí pak zvláště. Jak často zákonná ochrana jest nedostatečná nebo nerozvážným a bezhlavým způsobem poskytována, o tom svědčí ustanovení řádů živnostenských o zaměstnání dětí. § 135 posléze upraveného živn. řádu něm. ustanovuje, že děti mladší 13 let nesmějí býti v továrnách zaměstnány, kdežto zaměstnání dětí starších 13 let dovoleno jest jen potud, pokud děti ty nejsou školou povinny, a tu do 14 let nesmí zaměstnání toto trvati déle nežli 6 hodin denně. Co mají nyní dělati děti takto zaměstnané, vlastně nezaměstnané? Otec na mnoze i matka jsou mimo dům; mají snad lenošiti a loudati se ulicemi, při čemž zejména děvčata vydána jsou sterým nebezpečím? Mají snad běhati po ulicích bez dozoru školy, již odrostly, bez dozoru rodičů zaměstnaných po celý den v továrnách a propadnouti snad prostituci? Tuto mezeru zákona dobře postřehla vždy bdělá a v ohledu sociálním tolik zasloužilá společnost mulhousská a užila této příležitosti, aby novým zařízením rozmnožila bohatou řadu zařízení

---

jiný člen mnohem způsobilejší k tomuto úřadu než dočasný starosta, a proto by se mělo v zájmu věci zamezovati povolání takového znalce k úřadu onomu. Zasluhuj starosta důvěry, je-li k tomu způsobilý, pak zajisté zvolí jej členové stavebního sboru svého předsedu, ale shledají li jiného člena ze svého středu za způsobilejšího, má býti poskytnuta možnost, by jej mohli zvoliti.

k dobru dělnictva. Ona opět ukázala, jak nedostatečná je ochrana zákonnou cestou poskytovaná, a jak nutně třeba doplniti ji cestou ochrany dobrovolné, ušlechtilou myslí a v pravdě otcovskou péčí podnikatele. Nejlepším prostředkem k zaměstnání mimo dobu pracovní zdál se býti ten, zaměstnati děvčata v době této prací, jíž budou potřebovati, až se jednou stanou samostatnými. K cíli tomu zřízeny v Mulhousích pro takováto děvčata kuchařské školy, kde zdarma se naučí vařiti a rozuměti a vésti hospodářství menších rodin. Ke kuchařským těmto školám připojeny pak obecní kuchyně a dělnické stravovny, čímž dosaženo dalšího účelu, laciné stravy pro ty dělníky, kterým není možno pojísti v kruhu rodinném neb v jídelně k tomu cíli v závodě zařízené. Vedle vaření učí se děvčata též různým ručním prácem, dále praní, žehlení atd.

Jaký zájem i v širších kruzích obyvatelstva vzbuzují osudy dětí škole odrostlých, svědčí tento případ: Téhož účelu, jehož dosaženo býti má právě zmíněnými školami kuchařskými a pod., dosíci hodlá slečna E. Kannengiesserova v Dornachu u Mulhous. Ve svém domku spojeném s malým hospodářstvím založila dáma tato v roce 1890 ouvroir, v němž dává zaměstnávati děvčata rodin dělnických bez rozdílu náboženství a národnosti a sice ve stáří, kdy školu již opustily, vystoupivše neb byvše dispensovány, ale do továrny ještě choditi nesmějí. Vedle toho zaměstnána jsou zde děvčata, která věnovati se chtějí šití. Vyučování děje se pod dozorem sestry (jeptišky) úplně zdarma. Děvčata přinesou si z domova vlastní látky a z těch pracují za vedení a dozoru sestry pouze pro sebe, šijíce, pletouce, látajíce a pod. Ústav tento těší se velké přízni místních průmyslových firem, které ke zdárnému působení jeho značně přispívají, zejména látkami, tak že některá děvčata mohou jimi býti podělena, čímž se jim umožní opatřiti některé kusy oděvu i pro členy své rodiny. Zaměstnání děje se dle určitého plánu, při čemž se hledí, aby všecka děvčata ve všem stejně a důkladně se vycvičila. Žehliti a práti učí se na prádle svých bratrů a rodičů, pomáhajíce tak vhodným způsobem matce při správě domácnosti. Poslední dobou (1897) navštěvovalo soukromý ústav tento 36 děvčat.

Ústavy tyto mají více méně povahu škol hospodyňských snažíce se vychovati z chovanek svých řádné hospodyně tím způsobem, že hledí prázdný čas dětí neúplně zaměstnaných vyplniti užitečným zaměstnáním. Vzorem pravé školy hospodyňské a zařízením pro dobro dělníka takřka neocenitelným jest hospodyňská škola v továrně Kruppově v Essenu.

Škola tato otevřena byla 16. listopadu 1889. Účelem její jest vzdělati dcery zřízenců a dělníků továrních, které překročily 14. rok svého věku, praktickým návodem ve vedení jednoduché domácnosti. Vyučování vztahuje se na přípravu jídel, zadělávání zeleniny a ovoce, uschovávání zásob, nakupování potravin, pěstování zeleniny pro domácí potřebu, praní, mandlování a žehlení prádla v domácnosti, spravování prádla, jakož i na ruční práce všeho druhu. Každý druhý měsíc přijme se 12 žaček; školní kurs trvá 4 měsíce, tak že se současně účastní vždy 24 žačky vyučování. Vyučování jest zdarma; za úplné stravování, jehož se žačkám dostane, zaplatí každá předem měsíčně 6 marků. Nemajetným

se poplatek tento k žádosti jich buď zcela neb z části promine. Ke konci kursu obdrží žačky za své výkony vysvědčení; mimo to dostanou žačky, jež se pílí, pokrokem a vzorným chováním vyznamenávaly, zvláštní premie (spořitelní knížky s určitým vkladem). Vyučování řídí představená zvláště k tomu vycvičená s dvěma učitelkami. Veškeré výlohy s tím spojené nese firma Fried. Krupp.

Jak blahodárně škola tato působí, vysvitá ze sdělení představenou její nám učiněných. K nepoznání vyměněna opouštějí děvčata školu, v níž pobyla dobu ne právě příliš dlouhou. Na mnoze nezvyklá pořádku a čistotě hned první den zaučují se vésti malou spořádanou domácnost, každá majíc přikázaný svůj úkol, jejž musí sama za stálého návodu a dozoru učitelky vykonávati. Návštěva školy té není nucená; která žačka se však přihlásí, musí se podrobiti ve všem domácímu řádu, zanedbávati vyučování se netrpí, každé zameškání musí se náležitě omluviti. Pomůcky k ručním prácem musejí sobě děvčata přinésti z domova, prádlo ke praní a žehlení mohou si přinésti, opatřujíce tak potřeby vlastní rodiny. Je-li třeba, prádlo se vyspraví, ale tak spořádaně, že radost se podívati na jednoduchou a pro rodinu dělníkovu přec tak důležitou práci. Oděv chovanek čistotou jen se leskne.

Pravé dobrodiní školy této pozná se však teprve tehdá, když děvče takové vrátí se do své rodiny a buď matce pomáhá neb i samostatně vede otci domácnost. Okusivši jednou výhod, jakých poskytuje čistota a pořádek, nedopustí nikdy, aby jizba, v níž tráví svůj život, byla jinou, nežli jakou uvykla si míti ve škole hospodyňské, a naučivši se hospodařiti každým špetkem soli, utvoří základ blahobytu třeba i ze skrovných příjmů dělníkových. Není prý zjevem ojedinělým, že přijdou k představené školy rodiče bývalých žaček se slovy upřímných díků za to, že nyní s menším nákladem najedí se chutné stravy, jež jim tím více chutná, ani vidí kolem sebe vše tak čistě a vzorně spořádáno. A není-li to pro dělníka pravým dobrodiním, může-li pojati za družku života dívku s těmito zkušenostmi, zda nezachrání jej spořádaná domácnost od mnohých neřestí, jimž se oddá mnohý jen proto, že ani po unavující práci doma ho nic netěší. Jak spořádaný tento život jde k duhu chovankám samým, svědčí nejlépe ta okolnost, že každé z nich v době navštěvování školy přibude na váze 6—14%, jak zvláštní výkazy o každé chovance vedené dosvědčují.*)

Kdyby chovanky vařily jen pro sebe, za tak krátký čas mnoho by se nevycvičily. K cíli důkladnějšího výcviku připravuje se tedy ve škole hospodyňské oběd, jehož se mohou zúčastniti tito příslušníci továrny: 1. vdovci a jich děti, pokud tu není dorostlých dcer neb členů rodiny vůbec k vedení domácnosti; 2. ženatí dělníci, jichž ženy jsouce nemocny leží nebo k nařízení lékařovu meškati musejí mimo dům, a kteří nemají doma dorostlé dcery k vedení domácnosti; 3. invalidové bez vlastní do-

*) A přece se nemůže říci, že by snad ve škole hospodyňské chovanky byly na hodech; jídelní lístek ze soboty dne 28. února 1891 vykazuje: 1. snídaně: káva a chléb s máslem v ceně 9·8 pf., 2. snídaně: káva a chléb za 4·6 pf., oběd: polévka z bobů a uzenice za 20·7 pf., svačina: káva a chléb s máslem za 9·8 pf. a večeře: rýžová kaše a chléb s máslem za 7·3 pf.; denně tedy 52·2 pf.

mácnosti; 4. vdovy, které pro nemoc neb pracujíce mimo dům doma nemohou vařiti, a jich děti.

Cena za jeden oběd obnáší 35 pf.; oběd pojísti lze buďto ve zvláštní jídelně ve škole zařízené neb lze si jej vzíti též domů. Nastane-li onemocněním ženy některého příslušníka továrny skutečná nouze v zaopatření rodiny, jsou tovární lékaři pokud se týče nemocenská pokladna tovární zmocněni, nařídíti bezplatné dodání stravy pro nemocné nebo oběda ze školy kuchyňské. Tak zařízení jedno slouží několika dobročinným účelům najednou.

Dle školního řádu zvláště vydaného vyučuje se ve dnech všedních od 7. hodiny ranní do 8. hodiny večerní. Povinností žaček jest, aby v určenou dobu čistě a spořádaně oblečeny dostavily se do školy hospodyňské. Nařízení představené a osob učitelských mají se bez odporu a rády podrobiti, spolu zdvořile zacházeti a všeho se vystříhati, co by vyučování mohlo rušiti. Špatné chování, lenost a opětné neomluvené zameškávání má v zápětí propuštění a ztrátu nároku na vrácení zaplaceného školného. Žačky jsou dále zodpovědny za učebné pomůcky a nářadí jim svěřené a mohou v případě ztráty neb škody býti přidržány k náhradě.

V továrně akciové společnosti »Farbwerke vorm. Meister, Lucius & Brüning« v Höchstu n. Moh. zařízena jest škola hospodyňská tím způsobem, že vždy 20 děvčat vychodivších obecnou školu po jeden rok vyučuje se zkoušenou učitelkou a pod dozorem jedné dámy z představenstva ve všech znalostech a zručnostech (ručních prácech), jichž žena ze stavu dělnického neb maloobčanského má nutně zapotřebí. Vyučování a opatření po celý rok jest úplně zdarma; mimo to bydlí půl roku děvče zcela v ústavě. Dle učebního plánu vyučuje se: vaření (s teoretickým vyučováním), praní a žehlení, spravování a látání, kreslení střihů, přistřihování a hotovení bílého prádla i šatů, šití na stroji, prácem domácím a prácem zahradním.

Dcery dělníků nemohou ovšem vždy zůstati doma a býti snad po ruce matce v řízení domácnosti, nýbrž na větším díle musejí hledati zaměstnání mimo domov, dle okolností výhradně v místnostech továrních. Rozumí se, že zde nenaučí se toho příliš mnoho pro život domácí, rodinný, tak že provdá-li se po čase za muže, stěží připraví mu rodinný kout, v němž by nalezl záliby a nehledal by vyražení v místnostech hospod a krčem. S nemalým prospěchem jsou proto zařízení, v nichž dělnicím továrním poskytuje se příležitost přiučiti se domácím pracem a vedení malé domácnosti. Takovým zařízením jest útulna (Herberge) mladistvých dělnic v přádelně lnu firmy Schoeller, Mevissen, Bücklers & Co. v Düren u na trati z Kolína n. R. do staroslavných Cách. Při zařízení těchto útulen upuštěno bylo od velikých společných místností, nýbrž jednotlivá pokud možno z téže rodiny neb aspoň z téže vesnice pocházející děvčata ubytována jsou v hořejším patře sousedních bytů dělnických, v jichž přízemí bydlí ženatí spolehliví mistři se svými rodinami, vedouce dozor nad svými sousedy z vyššího poschodí. Ubytování v menších místnostech jest výhodnější již vzhledem k pořádku a čistotnosti propůjčujíc zároveň spolubydlení takovému spíše povahu útulné

domácnosti. V zimních měsících od října do dubna vyučuje se každý týden od pondělka do pátku od 8. do 9. hodiny večerní zběhlými v tom osobami šití, čímž sobě mohou vedle užitečného cviku vydělati děvčata ještě nějaký groš. Dvakráte v témdni vyučuje se též předmětům elementárním. Stravovány dělnice v útulně nejsou, nýbrž i tu hledí se působiti na jich samostatnost.

Neméně vhodným způsobem snaží se podobných účinků dosíci Cášský spolek pro blaho lidu (Aachener Verein für Volkswohlfahrt) s tím pouze rozdílem, že činnost jeho neobmezuje se pouze na dělnice, nýbrž i na dcery dělníků v továrnách zaměstnané. Péčí tohoto spolku uděluje se totiž zdarma a pravidelně každé neděle od 10—12 hodin dopoledne — mimo velké svátky — neprovdaným dělnicím a školou nepovinným dcerám rodin dělnických ve zvláštní škole vyučování ručním pracím.

Kdo se přihlásí, jest povinen pravidelně navštěvovati školu; každé zameškání musí býti řádně omluveno, jinak ten, kdo třikrát po sobě bez omluvy vyučování zameška, může býti vyloučen. Totéž nastati může tehdá, když by žačky nedocházely do školy v čas nebo nedbaly nařízení učitelek neb jiných osob při řízení školy spolupůsobících ve příčině vyučování a chování se v místnostech školních. Dávají-li děvčata na jevo zvláštní píli a dobré chování, jsou zvláště odměněna. Škola je tak zařízena, aby se dostalo vyučování ručním pracem i těm, kdož posud jemu přiučiti se vůbec neměly příležitosti nebo příležitosti takové zanedbaly. Těm však, kdož v ručních prácech jsou pokročilejší, vřele se doporučuje, aby s sebou vzaly z domova čistě vyprané chatrné kusy prádla a šatu, jež pak pod dozorem učitelky spravují. Zařízení toto prospívá tedy nejen žačkám samým pro příští jich život, nýbrž mají z něho prospěch i ostatní členové rodiny, zejména matka rodiny platné zastání, navykajíce sobě takto čistotě a pořádku svého zevnějšku. Nemohou-li sobě žačky takovéto práce z domova přinésti, dodá jim potřebné látky škola sama, a správa její vyhradí sobě s vyrobenými kusy další disposici tím způsobem, že je příležitostně (o svátcích vánočních a p.) rozdělí mezi pilné a mravné žačky. Vyučování rozpočteno jest na 2 léta, a vřele doporučuje se navštěvovatelkám, aby v něm tak dlouho pobyly, dokud by sobě neosvojily důkladných a pro životní štěstí velmi důležitých znalostí. Vystoupiti totiž dříve jest každému volno, má se však státi po předchozí rozmluvě s představenou, jež zajisté dívce rozmluví úmysl, školu opustiti, je-li přesvědčena, že dívka posud nenabyla náležitých znalostí v ručních pracích.

Co ve škole hospodyňské skýtá se děvčatům příležitost nabyti zkušeností, jakých jest třeba každé řádné samostatné hospodyni k vedení domácnosti, zejména tedy příštím ženám dělníků, postaráno jest firmou Fried. Krupp též o to, aby část ženského dorostu vzdělala se náležitě ve všech oborech ženských ručních prací, aby tak zjednala sobě nový pramen výživy, když by toho bylo třeba. K účelu tomuto zřízeny jsou v závodě zvláštní školy industriální, a to pro dorostlé a pro dítky školou povinné.

V roce 1875 otevřená škola industriální má úkol, děvčata pře 14 let stará jakož i ženy důkladně vzdělati ve všech pracech ženských.

a to nejen pro účely domácnosti, nýbrž i ku zveličení schopnosti k výdělku. Vyučování v šití ručním i na stroji, v pletení, šití šatů a žehlení určeno jest v první řadě pro dcery a ženy příslušníků závodu Kruppova, pokud však stačí místnosti a síly učitelské, připouštějí se i ti, kdož do svazku závodu nenáležejí.

Za vyučování platí se zvláštní školné různé dle toho, čemu se vyučuje a komu se vyučování uděluje. Různé ruční práce potřebují různé doby k dokonalému jich naučení se. Obé vysvítá z přiložené tabulky:

Vyučuje se

šití ručnímu	3	hod.	denně	v	1	měs.	kursu,	zač	platí	příslušníci	2	m.,	cizí	4 m.
a	6	»	»	»	1	»	»	»	»	»	3	»	»	6 »
pletení	6	»	»	»	1	»	»	»	»	»	3	»	»	6 »
a	6	»	»	»	1	»	»	»	»	»	5	»	»	10 »
šití na stroji	3	»	»	»	3	»	»	»	»	»	9	»	»	18 »
a	6	»	»	»	3	»	»	»	»	»	15	»	»	30 »
šití šatů	3	»	»	»	3	»	»	»	»	»	10	»	»	20 »
žehlení	dvakráte		týdně	»	1	»	»	»	»	»	4	»	»	8 »

V měsíci září se nevyučuje. Do různých kursů lze vstoupiti vždy 1. každého měsíce, jen kursy v šití šatů trvají od 1. ledna do 31. března, od 1. května do 31. července a od 1. října do 31. prosince. V měsících únoru, březnu, dubnu, červnu, červenci, srpnu, listopadu a prosinci odbývají se kursy dodatečné (Zusatzkurse) v šití šatů, avšak jen pro navštěvovatelky kursů dřívějších. Nemajetným a pozůstalým po zemřelých dělnících a úřednících závodu může býti školné zúplna nebo z části prominuto. Pomůcky učebné, zejména látky pracovní lze sobě vzíti ve škole.

Pro děti školou povinné jest takovýchto škol zřízeno tré za účelem vycvičení školních dětí v pletení, šití a háčkování. K vyučování připouštějí se jen děti příslušníků závodu. Pracovní látky k vyučováni potřebné musejí sobě žačky přinésti s sebou z domova, a zhotovené práce ruční obmezené na jednoduché potřeby domácnosti a oděvu mohou býti odneseny domů teprve, když jsou úplně hotovy.

Školné obnáší 20 pf. měsíčně, platí se napřed a po 15 měsíční pravidelné návštěvě školní a při dobrém chování vrátí se žačkám ve způsobě spořitelního vkladu 3 M. O vánocích bývají všecky žačky poděleny pečivem a pod., zvláštní odměnou pak nad to obdařeny ty, jež zvláštní pílí a vzorným chováním se vyznamenávaly.

Mezi učitelskými silami této školy jsou hlavně vdovy a dcery pozůstalé po příslušnících závodu, zvláště zkoušené pro svůj odbor představenou industriální školy pro odrostlé, jíž jest nad to svěřen též dozor nad školou tou.

Ačkoli vychování dítěte tělesné i duševní až do roku, kdy opustí školu obecnou a vstupuje na dráhu praktického života, činí základ jeho budoucnosti, přece není to ještě vše. Další péče žádoucí jest zvláště u dětí, jichž vychování dálo se na větším díle bez součinnosti rodičů, buď že těchto nebylo, neb že se o děti nestarali neb starati nemohli, a kterézto děti ponechány jsouce po případě samy sobě, snadno uváznouti by mohly v síti různých nástrah a léček, jež se jim zúmyslně i nahodile v cestu kladou.

To dobře uvažovala švýcarská všeužitečná společnost zakládajíc průmyslové ústavy pro mládež. V Brüttiselen pro hochy, ve Wangenu, Tagelschwangenu a Richterswylu pro děvčata starší 14 let a mladší 16 let založila útulek, jenž mládež tuto měl zachrániti před zkázou, jež by jí z opuštění snadně mohla vzejíti. Nejstarší z ústavů těchto, Wangenský, trvá již od roku 1857. Ústav Tagelswangenský od roku 1869. Účelem jich jest přijímati děvčata 14—16letá, jež by snadně mohla býti zanedbána, a vychovávati je prací a křesťanským životem rodinným. Děvčata úplně zanedbaná a spustlá se nepřijímají. Aby děvče prací mohlo býti vychováno, třeba jest, aby při přijetí bylo k práci schopno. Zaměstnání děvčat záleží v předení hedvábných nití v dílně (továrně) s ústavem tím spojené. Zaměstnání děje se buď na účet majitele ústavu nebo na účet podnikatele, jenž k tomu cíli v sousedních dílnách děvčata zaměstnává (Richtersweil). Doba zaměstnání v ústavě trvá 4 léta, před jejíž uplynutím bez dovolení správy ústavní vystoupiti nelze, aniž chovanci pozbudou nároku na jakési odbytné. Po uplynutí této doby obdrží totiž každá chovanka 300 fr., z čehož se však srazí vše, co po čas pobytu vynaloženo bylo na doplnění a správku šatů a obuvi chovanek. K placení této částky zavázán jest majitel ústavu jeho stanovami. Vedle toho mohou dostávati chovanci z výdělkové sumy určité procento, což však řídí se uznáním podnikatele a pilností a přičinlivostí chovanců. V Richtersweilu, kde zaměstnání děvčat děje se v továrně cizího podnikatele, platí mzdy tento podnikatel ústavu, jenž z nich hradí výlohy s udržováním jeho spojené, a jenž též vyplácí dle zásluhy zvláštní odměny a sice 20% z toho, co vydělá prvním rokem za čtrnáct dní přes 12 fr., druhým rokem přes 15 fr., třetím rokem přes 20 fr. a čtvrtým rokem přes 24 fr.; právního nároku na to však chovanci nemají. Chovanky podrobeny jsou domácímu a pracovnímu řádu. Aby však zaměstnání toto zajisté jednostranné nebylo na ujmu trvalému povolání děvčat, jsou vyučovány na sklonku 4. roku též různým prácem ručním a vedení domácnosti a hospodářství, takže vystupujíce z ústavu mohou se dle libosti obrátiti buď do služby jako čeleď neb se mohou i dáti do různého učení: šití, vyšívání a pod. Aby se vyučení toto umožnilo, platí ústav za své chovanky za vyučení ze zvláštního fondu, do kterého děvče, když se vyučí, určitou část nahradí. Jeví-li děvče při přijetí nedostatky elementárního vyučování, hledí se dodatečným vyučováním zameškané dohoniti.

Podobně zařízen jest »pracovní ústav pro hochy« v Brüttisellen, založený roku 1874 na nepatrných základech. Značný počet zpola opuštěných, hlavně v Curychu se toulajících hochů přivedl člena zmíněné všeužitečné společnosti švýcarské Kašpara Appenzellera (zakladatele a majitele ústavů dívčích ve Wangen a Tagelschwangen) na myšlenku, hochům těmto opatřiti přístřeší a zároveň přiměřeného a užitečného zaměstnání. Velká a stále vzrůstající spotřeba obuvi přiměla ho k založení dílny obuvnické v Brüttiselen nedaleko Curychu. Počátek učiněn s 5 hochy, dnes nalézá se v pracovním ústavu na 70 takových učňů pod dohledem mistra a celé řady chasníků, kteří dohromady vyrábějí denně 15—1600 párů různé obuvi. Co řečeno o odbytném, zvláštních odměnách, řádu domácím atd. při ústavech dívčích, platí i zde.

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

„**Quo vadis**“ napsal Henryk Sienkiewicz, přeložil Jan J. Langner. (»Přítel domoviny« 1898.)

Dle časopiseckých zpráv koná tento román pouť světem a zvláště v Americe těší se stále rostoucí oblibě. Není to samo o sobě ještě důkazem, že by román byl arcidílem literatury našich dnů, neboť i Ohnetovy romány mají svoji nesčetnou obec. Zajímavo jest nečekané přijetí díla toho jak čtenářstvem, tak i kritikou ze stránky zcela jiné. Neboť po stránce formální a konstruktivní znamená román tento reakční krok nazpět do tvorby let šedesátých, kdy podobné kostýmní romány stály v květu, kdy Flaubertova Salambô byla velebena jako první arcidílo historického románu, Bulverovy »Poslední dnové Pompeji« byly stále ještě vášnivě čteny, a zvláště v Německu Dahnův »Boj o Řím«, Hamerlingův »Ahasver« a Ebersovy četné romány z dob starého Egypta a řeckého a římského života pokládány byly za největší básnické výtvory tehdejší německé krásné literatury. Realism a po něm naturalism učinily oblibě v popisování a opěvování staré klasické doby dosti záhy neslavný konec, sestárnul Wildbrant, upadal v zapomenutí pozvolné Ebers i sám velký Hamerling ustoupiti musel moderně. Nikoliv zevný děj, velké kontury a ohromná kulisa, ale psychologické prohloubení stalo se kriteriem velkosti básnického díla, moderní, třebas i prostý všední život, tragika denního boje individua stala se předmětem vystižení, a co ještě předcházející generaci dovedlo nadchnouti, zůstavilo generaci naši chladnou. A přece vkus netolika širokého obecenstva čtenářů, ale i názor kritický nečiní přes všechen spěch naší doby a přes všechnu nebývalou rychlou změnu v názorech uměleckých přílišný skok, umění zaznamenává sice revoluce jednotlivců, avšak obecenstvo i kritika podléhá přece jen evoluci. Po drobnomalbě realismu, po subtilnostech moderny, po horečné, neklidné, úryvkovité, neobjemné tvorbě dekadence vychází pojednou dílo velkých rozměrů, dílo s velkým prospektem, s ohromující scénou a dobývá si nejen nekritické široké masy čtoucího obecenstva, nýbrž i potlesk vrchních deseti tisíc soudných čtenářů a nejpřísnější kritiky umělecké. Odkud takový úspěch? Vždyť zevně není román Sienkiewiczův nic jiného, než podobná obsahem práce básníků zhora jmenovaných. Táž objemnost, táž napínavost dějová, totéž hromadění efektů, nahodilostí až nemožných, totéž zauzlení příběhů, z nichž k velké radosti nervosních dam na konec hlavní dvě milující se osoby přistanou do pří-

stavu zaslouženého štěstí, totéž líčení stíhané nevinnosti a hýřivé špatnosti, totéž nanášení nejsilnějších barev, pompy prostředí, superlativů ctnosti a nemravnosti, silné výrazy vášní, hněvu i lásky. Ideální, zrovna éterická Lygie, dcera krále Lygů, křesťanka, a hrdý požívačný potomek Kviritů, Cajus Vinitius, pohan, vystupují na jeviště, sotva se spatřili, již planou vzájemnou láskou, jež u milence Vinitia není zprvu ničeho jiného, nežli pouhou žádostivostí, která teprve ohromným utrpením obou, andělskou oddaností věřící křesťansky a vlivem čisté evangelické víry Kristovy, pozvolně v hrudi milencově se obrozuje v pravou nadšenou lásku, jež jej vykoupí a hodným učiní jeho družky, v posledním okamžiku nejvyššího nebezpečí jako by divem vyrvané ze spárů tyrana Nerona a potupné smrti v areně římské. Tedy jak praveno, macha zastaralých již románů, jež více obnošeným svým kouzlem na nás nepůsobí. Nemohu jinak, než skutečný a zasloužený úspěch tohoto románu vysvětliti si dvěma momenty. Předně se mně zdá, že přílišná subtilnost a pouhý l'art pour l'artism nejnovější literatury, jež samému Sinkiewiczovi není věcí neznámou, vždyť on v drobných pracích svých na př. v Janku muzikantu, dovedl sám jímati těmito vlastnostmi našich moderních — počíná do jisté míry již unavovati. Duch náš nabažil se již oněch sice rozrušujících, avšak neurčitých mlhavých líčení pouhého vnitra lidského, šedavých tlumených vášní, nemocných těl a nemocných duší, hrdin jakými jsou Des Esseintové a Falkové a reakci proti aristokratické dekadenci, spatřuji již i v dílech básníků počítaných ještě mezi dekadenty, v pracích Pierre Louyse, jehož bacchantická smyslnost jest protestem proti choré psychické a tělesné enervovanosti. Toužíme zas ven ze začarovaného kruhu únavy a pohrdlivé bezčinné resignace, jsme přesyceni špitály rozervanců, toužíme znova po vděku krásných kypících těl, po proudění mladé krve, blaženosti činorodé práce, po silných karakterech, po ocelové vůli a železné vytrvalosti. Je to jak by předzvěst silného budoucího člověka dvacátého století, před nímž ustupuje a zapadává podlomený člověk fin de siècle. A pak vystupuje v románu Sienkiewiczově ještě jiný moment, jímž se podstatně liší od starších románů stejné látky z dob klasických a jenž přichází touze naší doby vstříc. Je to moment náboženský. Pravda, boj o dogmata církevní jest již dobojován ať pantheism, ať obrození novokřesťanství, anebo naprostý Tolstojův návrat k evangeliu, všechny směry tyto přece jen hledají cestu k budoucímu náboženství a jest jen přirozeno, že toto náboženství budoucnosti se vrací vždy zpět ku zdroji evangelia. Naše doba počíná opět toužiti po víře, hledá Boha, a Bůh nemůže mu zjeviti krásnější nauky než je obsažena v evangeliu. Zbývá ovšem podstatný rozdíl mezi křesťanstvím prvních dvou století a náboženským hnutím našich dnů. Nauka Kristova svým prvním vyznavačům slibovala nebe, království Kristovo nebylo z této země, naše pak doba nevěří již v nebe, a v nebe blaženého jedince již sotva kdy uvěří. Ona prohlubuje se v taj evangelií, aby jejich krásu a jejich lásk uskutečnila již na této zemi, ve zdejším již životě. Ale při rozdíl ten nese již každému dílu své sympatie vstříc, jež jí v pravuje o červáncích a o ránu rodícího se křesťanství, v něm hledá lék pro svůj sžíravý skepticism, jak pohanský, řecký a římský sv

v úpadku hledal jej ve věštbách a zaslíbení apoštolů. Sienkieviczův román činí této touze našich věřících či vlastně po víře toužících zadost. Postavy jeho, křesťané Lygie a Vinitius na straně jedné, docházející po všech útrapách konečného štěstí životního, duchaplný zpola stoický, zpola kynický Petronius, obdivovatel a znatel krásy antických těl a antického umění, a jeho milenka Ennika, odcházející spolu uprostřed hostiny, za průvodu hudby a ověnčeni, dobrovolnou smrtí do neznáma záhrobního, šílený vyvrhel lidstva na trůně císařském Nero a jeho vášnivá mravně pokleslá manželka Poppea, veškera ta smečka prodejných senatorů, augustiánů, praetoriánů, zvířecí luza římská, a veškeren přepych světovládného Říma, nejsou vlastně ničím jiným než pouhým pozadím pro vlastního reka románu, Apoštola Petra a jeho milenku, — víru Kristovu z moře krve a z nevýslovného mučení vyznávačů její vítězně postupující k oltářům starých v prach a zapomenutí se hroutících bohů. Ovšem i tak nedal by se úspěch práce této ještě dostatečně vysvětliti, kdyby k myšlenkové hloubce té nedružilo se úchvatné dramatické vystižení situací, popis dějový a krajinový v pravdě mistrný a k tomu ještě při velké znalosti antického zevního a myšlenkového světa živé, nikde scholasticky suché, šťavnaté a napínavé vypravování. Zdali se vzorný překlad velké práce polského romanciera dočká i u nás aspoň brzkého druhého vydání, nyní, kdy tolik opět u nás počínají chvástati o slovanské vzájemnosti a zvláště o českopolském sbratření? *Leda.*

Karel Babánek: Stíny v duši. (Nákl. Moderní Revue.) Po knize veršů »Vytržené listy«, jíž přede dvěma lety debutoval, přichází pan Babánek se sbírkou prósy, lyrických improvisací, rhapsodií, psychických črt či jak bych to už nazval — krátce těch zvláštních beztvarých kusů rozpoutané dekadentní rhetoriky, které zůstanou tak smutně příznačnými pro tato leta naší literatury. Kniha p. Babánkova je málo jen odlišnou variací na tento podivný, od kořenů nepravdivý a proto k sterilnosti odsouzený literární typ. Dodám-li ještě, že dikce její je o znaménko méně nabubřelá, ve slovném výrazu hospodárnější a proto o nějaké poznání plastičtější než minulé pokusy, vyšlé z příbuzných per, řekl jsem o ní bezmála vše, čeho třeba. Psychický její obsah? — kdož by ho neuhodl? Tatáž themata úzkostných, děsivých nálad, tytéž šeré, kalné, puchem hrobu nasáklé a zsinalým třpytem světélkující tóny, jak je známe u našich nejmladších už od let. Stíny v duši! Opravdu zdá se, jakoby v duši autorově nebylo nic než stíny, lkavé, hořekující, vyzáblé, šeré, kalné, mroucí, a jedinou mluvou této duše jakoby byla věčná, monotonní, vleklá jeremiáda nad něčím, co je čtenáři svrchovaně lhostejno. Neostýchám se přiznat, že jsem při četbě těchto lamentací u konce se svou vnímavostí. Schází mi hlavní podmínka dojmu a suggesce: při nejlepší vůli nenalézám v sobě nic, co by bylo tomuto způsobu cítění příbuzného, nic co by se vztýčilo, aby od této knihy přijalo zúrodňující dotyk. Naopak jen k odporu dráždí mne tento způsob dívati se na věci. K veselému, radostnému, výskajícímu odporu a nanejvýš ještě k soucitu nad tímto ubohým, žalostným, maličkým pojímáním života. Jak jen jej může cítiti někdo tak chudě, tak mrtvě a zpáravě a tak nestatečně! Tak beze vší slávy vzdoru a zápasu, tak bez páteře a bez víry. To je něco, čeho jsem u našich dnešních mladých lidí nikdy

nepochopil a nikdy nepochopím. Krása bolesti, krása smutku, krása smrti, oh to jsou opravdu nevyvážené a nezměřitelné hodnoty umělecko-ethické. Ale dle čeho měříme stupeň této krásy jiného, než dle velebného a vroucího napjetí, jímž se duch nad tyto propasti vztyčuje? Čím jsou ony bezednější a černější, tím slavněji se nad nimi vznášet v krásném heroickém tanci — to je veliká, nejvyšší úloha, již vyměřuje umění duchům utkvělým na temné polokouli života. Tato heroická struna chybí p. Babánkovi naprosto, tak jako téměř celé oné skupině, z níž vzešel; jejich pesimism je nemužný a při všem rhetorickém trhání kulis beze vší vnitřní tragiky; schází jim důstojnost němých smutků; každý rozbolavělý nerv vynášejí na trh a o svých bolestech mluví po způsobu hypochondrických a povídavých pacientů, kteří jsou více protivni nežli soucitu hodni. »Kdy jen již bude konec těmto dnům smutků a umírání?« Touto otázkou končí p. Babánek svou knihu. Kéž by jim chtěl být konec, aby byl už jednou také konec těmto knihám smutků a umírání. *Ký.*

Z koncertní síně.

V třetím svém koncertu svěřili se filharmonikové naši řízení člena »Českého kvarteta« Oskara Nedbala a jednak značným sufficitem uměleckým, jejž proti předchozím večerům vykazoval jich výkon, jednak programem, stejně zajímavě zvoleným jako rozumně sestaveným, podali nám důkaz, na jakou znamenitou výši mohl by koncertní život náš povznésti se pod stálým dirigentem, který by talentem, nadšením k věci a veškerou jinou kvalifikací zaslouženě byl vyvolen k důstojnosti tak důležité.

Nedbalovi nebylo především lze vyhnouti se dvěma novinkám domácím. Dvořákově »Písni bohatýrské« a Novákově ouvertuře k Mrštíkově »Maryši«. Je přirozeno, ucházejí-li se naši skladatelé o to, aby práce jejich dostaly se k poslechu obecenstva v podání co nejlepším, nemohla Nedbalovi býti projevena adresa důvěry ve formě výmluvnější, než tím, že Dvořák a Novák jemu právě svěřili svoje manuskripty. Ale kus osobního, za jiných okolností zcela bezpečného úspěchu obětoval Nedbal již předem, přijav do ochrany své tato dvě díla a vykázav jim v programu místo nejpříznivější, totiž jeho střed; neboť při každé premiéře veškeru žeň potlesku sklízí autor, proti němuž interpretu sebe znamenitějšímu jest ustoupiti do druhé řady. Cena sebezapření Nedbalova stoupá ještě, uvážíme-li, že při volbě symfonie veden byl úmyslem nejčistším, totiž chvalitebnou snahou, aby ze světové literatury vybral číslo ne nejvděčnější, ale v posledních letech nejméně slýchané a tudíž většině mladého koncertního obecenstva téměř neznámé: Schumannovu čtvrtou symfonii z D-moll, hranou v Praze posledně v adventním koncertu konservatoře r. 1885.

Tato má v dějinách rozvoje formy symfonické vskutku vynikající místo. Jest jednotnou zevně i vnitřně, neboť plynný proud jednotlivýel, bez přetržky na sebe navázaných vět spjat jest i souvislostí thematičnou. Není to symfonie obrovských základů v duchu Beethovenově, ale snivá, romantická, melodicky neobyčejně vzletná, o jejímž obsahu nejlepšího obrazu nabýváme — z klavírního výtahu. Schumann jest pravým opakem mo-

derních koloristů. Tito dovedou hotové nic vyzlatiti co nejlákavěji aparátem orchestrovým, Schumann skutečnému drahokovu přiměšuje olova, kdykoli opouští dráhu klavírního poety a pouští se do znešťastnělých kombinac nástrojových. Přímo neomalenou ruku jeví v místech, kde passáže smyčcového sboru, procházející celými diatonickými stupnicemi, podporuje — či, lépe řečeno ubíjí — drženými akordy žesťové harmonie.

V každé nauce o instrumentaci proloženými písmeny měl by konstatován býti kolosální omyl, jemuž podlehl Beethoven v pomalém úvodu třetí ouvertury k Leonoře (největší fortissimo v As-dur), kde rozdíl mezi tištěnou partiturou a realním zvukem vyhladiti nepovedlo se dosud ani nejlepšímu, nejsilněji obsazenému orchestru s nejpřednějším dirigentem. Taková nepřemořitelná místa jsou u Schumanna v osudné většině a máme-li k nim spravedlivý zřetel, musíme přiznati, že vytáhla z nich, co jen bylo možno, Nedbalova znamenitá znalost techniky strunných nástrojů.

Kdo posud byl na pochybách, že Nedbal skrývá v sobě vlastnosti, jež jsou s to učiniti z něj jednou dirigenta světové pověsti, měl nejlepší důkaz v jeho skvělém tlumočení předehry k Wagnerovým »Mistrům pěvcům Norimberským.« Vyskytly se sice námitky proti příliš prý širokému základnímu tempu, Nedbalem volenému. Wagner je nemetronomisuje a údajem »sehr mässig bewegt« klade důraz na moment veliké mírnosti v pohybu. (Pohyb je tu míněn v širším smyslu ruchu vůbec, ne ve smyslu pohyblivosti). Netoliko charakter thematu prvního vyžaduje, aby řízeno bylo »durchwegs breit und gewichtig«, ale i motiv Evy, vyskytující se poprvé v 27. taktu, kde není vůbec změna tempa předepsána a každý přechod tudíž ze zásady jest zavržitelným, rozhodným jest pro šířku jednotného základního tempa. Nepřímo o oprávněnosti jeho svědčí též, že pověstné, v celé literatuře ojedinělé sloučení tří themat se základním thematem v nezměněném rhytmu do basu položeným, nesnese jiného než tempa širokého. Pouze partie foukacích nástrojů (Es-dur), má-li míti parodistický ráz, jaký dle spojení se situací posledního aktu zpěvohry samy jest jí přikázán, musí býti nepozorovatelnou modifikací připravena k ruchu čilejšímu. Podivno, že p. Chvála právě tuto jedinou povážlivou konklusi Nedbalova pojetí schvaluje, ostatním zcela správným stavě se na odpor! Pisatel těchto řádků má idealní obraz »Mistrů pěvců« na mysli, ježto neslyšel je říditi toliko v Praze od celé řady vynikajících kapelníků německých, ale i od nejlepšího dirigenta Hansa Richtera v Bayreuthu a ve Vídni, může však s nejlepším svědomím říci, že snad nikdo se dosud tak jako Nedbal nepřiblížil co do celkového vypracování této skladby onomu velikému rysu, který vídeňským filharmonikům z Wagnerova ducha vtištěn byl rukou Richterovou!

Pokud novinek zmíněných se týče, skladba Novákova zamlouvala se ušlechtilým výrazem a plynnou formou, též přilehlostí k sujetu, jehož lokální ton šťastně zachycen jest několika hudebními moravismy. Dvořákova »Píseň bohatýrská« okouzlila bohatým rouchem orchestrálním, v nějž mistr zahalil řadu národním popěvkům blízkých myšlenek. O titulu dalo by se mnoho mluviti. Strauss nazval jednu ze svých básní tónových »Tak mluvil Zarathustra« . . . Dvořák může na každé básni symfonické připsati motto: »Tak mluví hudba«. *J. B.*

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Ve Vídni nezasedá říšská rada: v Čechách jsou politické prázdniny. Kdyby nebylo časopisectva a jeho drobných šarvátek, ani bychom o politice nezvěděli. »Poslance mezi lid dostati nelze,« naříkají Jihl. Listy a poněvadž, nemá-li někdo alespoň poslanecké portepé, není autoritou anebo alespoň dosti silnou atrakcí pro schůzi, je ticho. Laissez faire, laissez passer, nechte to běžet, jak běží! A vskutku, zdá se, že jak poslanci tak i voličstvo a ostatní publikum politických schůzí má těch dosavadních schůzí, resolucí a manifestací až dost. O situaci anebo o vládě dá se pět let řečnit, ale pak je těžko říci něco nového. A ty oficielní schůze o jiném nebyly. Ještě když vůdci jedné strany dotírají na vůdce jiné strany, ale i konečně to pozbude zajímavosti. Posluchači vypozorují, že to, co vůdci jedné strany jmenují bílým, nazvou vůdci jiné strany černým a zase naopak, a přestane je to bavit. Pokusy osvěžiti politický zájem fackami na způsob římských gladiatorských zápasů, nejsou nyní již jaksi v modě. Tak politické vzdělávání lidu vázne a je třeba ohlédnouti se po nových cestách. Jak, kdyby se to zkusilo? Lidové kursy se po venkově dobře ujímají. Trpí však neprogramovostí a nesoustředěností. Což to vydá, vyslechnou-li posluchači jednu neděli přednášku o elektřině, druhou o novém exekučním řádu, třetí o ženě v historii? Na venkově jest ovšem těžko pořídit universitní extensi, ale v jednom oboru myslím, dala by se pořídit. To:iž o politice a státě. Politického poučení jest potřeba. Takového theoretického poučení nepodají obyčejné schůze politické, pořádané poslanci a agitačními řečníky různých stran. Máme již u nás literární pomůcky, jež by kursy značně usnadnily, na př. důkladnou knihu Laveleyovu Vláda v demokracii, Spencerovo Uvedení do studia sociologie a j. Lidové kursy jen na základě těchto dvou knih daly by se pořádati všude po Čechách i po Moravě a jen dva roky všeobecného soustavnějšího poučování o politice vydalo by bez odporu mnoho. Alespoň za pokus to stojí. Česká inteligence po venkově zjednala by si o veřejný a politický náš život zásluhy veliké, kdyby se věci té ujala. Thema je časové, může se alespoň vábivým a časovým učiniti. Na posluchače byl by účinek bez odporu velký již tím, že by se mu jedna látka v celé serii přednášek soustavně podala. Nynější neplodný a neudržitelný způsob, podávati mnoho a nejrozličnějších themat, vypadá skoro jako pouhé zahrávání s věcí. A myslím, opakovati se ani nedá. Pravda, měli bychom o jeden povzdech v novinách méně, že totiž poslanci nechodí do schůzí, ale šlo by to dobře a za krátko by, myslím, i poslanci přišli, poznavše, že lid má uši i pro něco jiného než pro to posavadní ale vymrskané théma »o situaci«.

Za to daří se lépe tiché, nehlučné drobné práci. Mladší politikové, již před nedávnem debutovali na poli vysoké politiky, pochopili, že se dá i jinde »něco dělat«. A poněvadž jsme v éře národohospodářské, zkusili to na tom poli a s zdarem. Zásluhou Katol. Listů dověděli jsme se, že p. dr. Černohorský s jiným

tichými pracovníky zakoupili pozemky, na nichž nyní náhodou stojí pražský pivovar v Holešovicích, založili pak akciovou společnost, své pozemky jí dobře prodali a postavili na nich pivovar. Akcie jen letěly do výše, díky obětavé podpoře nezištné žurnalistiky a díky zdravému heslu »Svůj k svému«, jež prý pp. správní radové dobře pochopili, určivše si za tantiemu 20 procent čistého výtěžku. Dnes sice akcionáři, jimž byly prodány akcie po 420 zl., t. j. s rebachem 150 až 170 zl., nebeřou žádné dividendy a dlouho žádné bráti nebudou, ale za to slyšíme, že p. dr. Černohorský založil již novou společnost na cihlářské výrobky, jichž odběratelkou bude prý obec pražská (t. j. pp. Černohorský a spol.). Hle zdravou, praktickou politiku! Kdyby byl p. Černohorský se do dnes přidržoval státního práva, co by z toho byl měl? A co my? Nic. Za to na poli takové zdravé hospodářské práce kynou jiné úspěchy a sláva českého národa letí světem. »Vždyť tímto skutečným chabrusem byl demoralisován celý pražský akcijní trh, tímto humbugem utrpěl finanční trh škody, že se z nich nevzpamatuje tak hned,« praví Katol. Listy. Není to úspěch? Vyrovnati se gründerstvím samé Vídni? Kéž by p. Černohorský odložil nemístnou skromnost a šel hlásat své učení po Čechách. Že by měl na schůzích jak natřískáno! A jakého ohlasu došla by slova: Hledme ať jen nejprve jsme samostatni a pány ve své vlasti, pak si již sociální poměry upravíme! —

Říšská rada byla 1. února odročena. Po všechnu dobu, kterou zasedala, nepřipustila ji obstrukce k věcnému jednání o daných předlohách, až teprve 31. ledna přišla ve večerní schůzi na denní pořádek předloha zákona o úpravě platův státním sluhům, která panskou sněmovnou byla vrácena, jak čtenáři naši z předešlého čísla vědí. V sezení večerním zvítězila opposice prorazivši svým návrhem, aby zákon vešel v platnost se zpětnou působností od 1. ledna t. r. Vítězství menšiny bylo možno jen nepřítomností mnohých členů pravice. Po této porážce vláda říš. r. odročila.

Po odročení říš. rady prohlásil se výkonný výbor pravice permanentním a za dozorčí výbor proti vládě. Hrabě Thun ve výk. výboru prohlásil, že vládě záleží na tom, aby strany pravice zůstaly v pevné pospolitosti. Vláda slibuje, že v době mimoparlamentní neučiní žádného kroku bez souhlasu výk. výb. pravice, zejména že nevydá žádného výnosu na základě § 14. st. zákl. zák. nevzavši dříve na potaz výk. výbor pravice a nenabyvši jeho souhlasu. — Vláda prý bude se v době parlament. prázdnin s vůdčími politiky vedle toho snažiti ještě rozřešit otázku, jak se dostati z provisoria na pevný břeh definitivního upravení poměrů. — Zemské sněmy sejdou se v únoru a březnu. Český v březnu, moravský v únoru. Zatím vyjednává vláda se stranami, hlavně s Němci, jež by ráda získala pro smiřovací jednání na moravském i českém sněmě. Ale půjde to z tuha. Na Moravě není ochoty smířiti se na sněmu ani u Čechů ani u Němců a podobně v Čechách. V poslední čas Němci žádají národní útvary krajské a počínají vážně pomýšleti na oslabení vlivu velkostatkářstva. Praví, že hájení národních práv lze prý si mysliti jen při ohraničení národních a správních okresů jak v Čechách tak i ve všech ostatních korunních zemích, zejména ve Štyrsku a Tyrolsku. Jakožto minimální jednota takového ohraničení měl by považován býti soudní okrsek. Nad ním stála by okresní hejtmanství a mezi těmito a zemským ústředním úřadem, zejména v Čechách, kde správní okresy jsou příliš veliké, měly by býti vsunuty národní útvary krajské. Zemské ústřední úřady měly by se důsledně dle tohoto plánu rozděliti dle národností, jako to bylo r. 1890 pro český vrchní zemský soud ustanoveno. Pro sněmy musily by býti utvořeny národní kurie. Velkostatkáři pak by musili podle své volby připojiti se k některé z národních kurií a nesměli by více dle svého občas-

ného složení některé z národních stran dopomáhati k většině. V zemských výborech rovněž by musilo býti provedeno národní rozdělení, aby přestalo majorisování referentských návrhů v plenu.

Podobně A. Offermann ve své knize: Die verfassungsrechtliche Vervollkommnung Oesterreichs (Ústavní zdokonalení Rakouska), žádá, dovolávaje se anglického selfgovernmentu zřízení zvláštního organismu mezi obcí a sněmem, jenž by byl přechodním tvarem mezi zřízením vládním a samosprávným a nové organisování samosprávy jakožto základu zástupitelské ústavy. Že se o národních kuriích na ohraničení jednati bude mezi vládou, Němci a Čechy, jest nepochybno. Sám nejmírnější Lippert, jenž v časopise Nation soudí objektivně o nás, žádá uzavřené území, ústavně samostatné, ve kterém by jazyk český nepožíval rovnoprávnosti. Němci neupouští od požadavku uzavřeného území, ať v souvislosti, ať jakožto krajů a okresů dle národnosti sestavených, ve kterých by se pro budoucnost mohli národně zabezpečiti a ohraditi. Jsou v defensivě, my jsme v ofensivě; my útočíme na jejich posice a dobýváme jich, oni se brání. Proto prohlášení Slavie, ve kterém po zavraždění Linharta, německým studentem Biberlem žádáno bylo od němec. studujících, aby se zasazovali o národní snášelivost, pro kterou i Slavie mezi českým studentstvem působiti bude, nelze odsuzovati z té příčiny, že se tu nabízí k smíru slabší silnějšímu, utlačený potlačujícímu. Prohlášení tomu dá se ovšem vytýkati něco jiného. Ti, jež je vydali v zájmu národní snášelivosti, ihned na to osvědčili nesnášelivost, vystoupivše ze Slavie, když s jedním svým požadavkem se ocitli v menšině. Vidíme tu, co ve veřejném životě napořád pozorujeme, že skutky neodpovídají slovům, prohlášením a slibům, že se veřejně činí prohlášení, jehož dosahu a mravní závaznosti si nikdo plně ani neuvědomil.

Zdravotní hlídka.

Nový způsob léčení dušechorých. Profesor Wagner z Jaureggů učinil před nedávnem vídeňské lékařské společnosti sdělení, že možno léčiti choromyslnost pomocí očkování jedy mikrobů. Dojde-li potvrzení sdělení toto, stane se v léčbě choromyslných velký obrat. Ať již nové léčení se osvědčilo nebo neosvědčilo, bude jistě zajímavo uvésti zde okolnosti, které tohoto učence na nový způsob léčby přivedly. Popis nové methody podáváme dle článku Dra. Raichlina v »Science française.« Dávno již je známo, že nakažlivé nemoci, místo aby organism seslabovaly, často jej sesilují, působíce tak jaksi tonicky. Po vyhojení tyfu, spály, neštovic atd. často nemocnému sil přibývá a toto přibývání děje se dosti rychle. Organism nabývá takové síly a životnosti i čilosti, jaké před tím nikdy neměl. To pozorujeme hlavně u dětí a lidí ne příliš starých. Mimo to bylo pozorováno, že jedna horečnatá affekce mívá vliv na druhou chorobu, ba, že i tuto může vyléčiti a třeba to byla affekce bolestivá a chronická. Tak omezuje růže (erysipel) vývin rakoviny a působí léčivě na difterické záněty krční. Jest zvláště pozoruhodno, že tento hojivý účinek infekčních chorob bývá hlavně mocným u chronických chorob nervového systému, které, jak známo, velice vzdorují všemu úsilí obyčejné therapie. Tak zaznamenáno bylo zmizení padoucnice následkem střídavky, kterou epileptik získal v nezdravé krajině. Chřipka zapudila vícekráte i tetanus, velice nebezpečnou to nemoc, která rychle a téměř vždy postiženého usmrcuje, způsobujíc záchvaty docela podobné otravě strychninem. Profesor Mautner z Vídně viděl zajíti a úplně se vyhojiti progresivní atrofii nervů optických následkem nahodilého onemocnění neštovicemi, kdy jinak by byl nemocný určitě a docela oslepl. Profesor Wagner líčí neméně zajímavý

případ mladíka, onemocnělého progresivní atrofií svalovou, který přišed do nemocnice byl již velice vychrtlý a u něhož obrna paží byla téměř již dokonána. V nemocnici dostal mladík tyfus. Tato nemoc zaujala nyní daleko více mysl všech léčících lékařů nežli nemoc původní: postupující úbyt svalstva. Jaké však bylo jejich podivení, když po tyfu nebylo u nemocného více ani památky po atrofii svalové. Paže nabyly původního svého objemu a síly. Tyfová horečka vyhojila takovým způsobem nervovou chorobu, pokládanou za nevyléčitelnou.

Věc je daleko ještě nápadnější, pozorujeme-li v této příčině choroby duševní. Prof. Wagner uvedl již r. 1886. ve své práci dvě stě případů různých psychos vyléčených následkem nahodile získaných infekčních chorob. Z práce jeho seznáváme především, že účinek invase mikrobické působil především na lidi mladé a u psychos ne příliš starých (od 6 měsíců do 2—3 let). Od času těchto prvních objevů učeného Vídeňana, konstatoval dr. Rosenblum, ruský lékař v Oděse, u 10 nemocných tamního ústavu pro choromyslné příznivé následky přestálé epidemie zvratného tyfu. Nemoc tato je dosti častá v ruských krajinách a způsobena bývá mikroorganismem z rodu spirochetes. Dr. Rosenblum očkoval nemoc 12 nemocným, kteří byli ušetřeni od nákazy. Ačkoliv pokus dr. Rosenbluma dopadl příznivě, přece nemožno raditi v praxi k podobnému počínání, aby totiž očkovalo se choroboplodnými, živými jedovatými mikroby a sice proto, poněvadž nedá se nikdy dříve určiti stupeň jejich virulence (jedovatosti) ani výše odporu (resistence) pacientova organismu. Nemocný by mohl býti vyléčen ze své psychosy, ale může také lehko podlehnouti invasi mikrobické. Nesmí se především zapomenouti, že choroboplodné mikroorganismy produkují jedovaté látky (toxiny), které vešedše do oběhu krevního, organism přímo otravují a nejdříve působí na ústřední system nervový. Stupeň jedovatosti těchto toxinů, chemické složení a elektivní jich působivost na ten neb onen organ, na tu neb onu část nervového systemu, různí se ve velmi velké míře, podle okolností a podle druhu choroboplodné účinosti. Tím se dá ovšem vysvětliti, že způsobené modifikace mohou býti přechodné, mizící nastalou konvalescencí, nebo více méně stálé, způsobující rozmanité sklerosy, rozmanité vleklé nemoci postinfekční, nebo konečně smrtící choroby (obrny středů dýchacích a cévohybných). Látky tyto mají schopnost navzájem se neutralisovati, kterážto vlastnost jest právě klíčem k jejich léčebné působnosti. Z toho plyne, že přímé používání toxinů bylo by přirozené cestě nejbližší. K tomuto názoru dospěl prof. Wagner již před delší dobou. Učenec tento však není bakteriologem a proto je mu nutno čekati, až se některému specialistovi v této vědě podaří připraviti látky, vznikající působením mikrobů a z nich pochodící v čistých roztocích a stálých (oddělené od mikrobů vlastních). Podobná příležitost se mu naskytla po objevení tuberkulinu prof. Kochem r. 1890. Wagner použil tuberkulinu ihned k léčení duše chorých. Za tím účelem vybral nemocné, stížené bolestnými psychosami (různé manie, halucinatosní deliria a melancholie), trvající od 1—2 let a vyznačující se dosti smutnou prognosou. Výsledek léčení, pozorovaný po 4 léta, je zajímavý. Většina nemocných v několika měsících se vyléčila aneb stav jejich valně se zlepšil. Injekce byly opakovány v mezidobích více méně dlouhých a dávky byly bedlivě měřeny, aby nenastala větší horečka nežli 39°. Byla pozorována věc naprosto nepředvídaná: nemocným i při protrahované horečce na váze přibývalo. Mnohým přibylo za 6—8 neděl 12— 15 kg. Přibývání váhy tělesné objevilo se i u nemocných, u kterých injekce neměly velkého vlivu na léčení jich duševní choroby. Celkem ale lepšil se stav duševní v poměru s přibýváním váhy tělesné a tato se zvětšovala i když již s léčením (injekcemi) se přestalo. Profesor Wagner v posledním čase porovnával působnost tuberkulinu s působností toxinů bacila pyo-

cyanea a docílil výsledků dosti uspokojivých. Jeho pokusy se poznalo, že na některé nemoci, vzdorující působnosti tuberkulinu, měl vliv bacillus pyocyaneus. Toť lehko pochopitelné, neboť tuberkulín nepůsobí jako specificum, nýbrž jako produkt bakterií. Jest vždycky možno, že naleznou se jiné mikrobické produkty, které budou daleko účinnějšími v tomto ohledu nebo u různých jiných podobných chorob. V každém případu je potřebí dalších výzkumů k vysvětlení a poznání therapeutických vlastností toxinů streptococcu, bacillu Eberthova atd. Nikdo nepochybuje, že třeba nejbližší budoucnost osvětlí nám tuto důležitou, dnes ještě nedostatečné známou otázku léčení duševních nemocí pomocí mikrobických toxinů.

Hlídka školská.

Ze školství obecného. Čemu by z prvních zpráv novinářských nikdo byl neuvěřil, potvrzuje se nade vši pochybnost. S některými učiteli, kteří řečnili na manifestačních schůzích českého učitelstva, zavedeno jest na vyzvání zemské školní rady disciplinární vyšetřování. Právem podotýkají k tomu učitelské listy, že vyšetřování jest ovocem denunciací tak zvaného národního tisku. A čím provinili se dotyční učitelé. Jedině tím, že před veřejností konečně bez ohledu odhalili hroznou bídu stavu svého, která nedala se snad již déle ani zakrývat, že bez bázně a strachu pronesli své mínění v příčině zachování a povznesení stavu pro národ náš i vývoj jeho tak důležitého. Tolik musili uznati i autonomní členové zemské školní rady, bez jichž svolení vyzvání k disciplinárnímu vyšetřování učitelských řečníků přece není možno. Nevěříme ani, že by kterýkoli z nich mohl býti jakýmkoli způsobem trestán, dosti bude snad na nepříjemnostech s vyšetřováním spojených, ale případ ten zajisté nad slunce jasněji ukazuje občanskou porobu, v niž stav učitelský v posledních letech byl zavlečen. Tedy učiteli nemá býti ani dovoleno, aby ve věcech stavu svého užil občanských práv základními zákony každému zaručených! Proto nedivíme se učitelstvu, že nevidouc nikde pomoci ni spásy organisuje se samo k boji za vydobytí svých ztracených práv občanských a za odstranění nespravedlivého řádu disciplinárního, který dopouští pokutovati učitele na příjmech takovými pokutami, že netoliko nejsou v žádném poměru s poklesky, ale svojí výší jsou mezi všemi pokutami unikem. Ústřední organisace učitelská jest právě odhodlána ve skutek uvésti organisační příspěvek veškerého učitelstva, z něhož mají býti opatřeny nevyhnutelné fondy její; kdo příspěvek tento odepře, má býti dle poslední vyhlášky proskribován jako trubec v tělese učitelském. Prostředek tento zdá se nám býti zoufalý, nicméně uznáváme, že dokud organisace učitelská nebude míti svých fondů, nebude také schopna řešiti úkoly, jež sobě vyměřila.

Po manifestačních schůzích učitelstva na české i německá straně chystá se učitelstvo proklamovati své požadavky zvláště v příčině žádoucí úpravy platů na společném sjezdu českého i německého učitelstva, který svolávají důvěrníci obou stran po poradě v Lovosicích na den 25. března t. r. opět do Lovosic. Na programu jest rokování o služném učitelstva obecných a měšťanských škol království Českého, V provolání k tomu konci vydaném praví se, že čeští i němečtí učitelé, ti nejpřednější harcovníci svých národů na chvíli mír uzavírají, aby alespoň okamžik též sobě samým, svému stavu, svým rodinám věnovali a o svém postavení přemýšleli. Učitelstvo obou národností jsouc sobě vědomo vykonané školní i mimoškolní práce přehlíží své šiky a shledává, že nevykazuje žádný jiný stav v obou národnostech v Čechách tolik jednotlivců k vůli národní práci pronásledovaných, jako právě stav učitelský. A jaké úctě a jakému vděku těší se u svého lidu? Nejen že ani český ar

německý národ neměli tolik uznání, tolik citu pro právo a spravedlnost, aby svoje učitelstvo postavili na roveň zemskému a státnímu úřednictvu, v jehož řadách působí značný počet jednotlivců s daleko nižším vzděláním, nežli z pravidla učitel má — ale dopouštějí nad to zcela lhostejně, aby již po několik desetiletí stav učitelský byl pariou mezi občany, nad níž se vládne drakonickým řádem disciplinarním a protekčním systémem obsazování učitelských míst úřady autonomními, jak obecními, tak okresními, kteréž mimo to i postup učitelstva zhoršily tím, že přivedly školní okresy do kolejí bývalých školních patronátů, z nichž vysvobození není, leda pod záštitou všemocné paní protekce. — Provolání vyzývá ke sjezdu učitelstvo severozápadních Čech, ale dá se očekávati, že sjezd obešle učitelstvo z celého království. Bude to mohutný hlas, jehož oprávněnost jsme již uznali. Ať jej slyší zemský výbor, který prý chystá k nejbližšímu sněmu naléhavý návrh na úpravu postavení učitelstva.

(Z Moravy.) Také v učitelstvu moravském je živo. Kvasí to na všech stranách. Divná znamení se ukazují na obzoru. Politické listy přinášejí úvodníky o učitelských otázkách, odbývána již jedna společná schůze učitelů českých i německých a jak zde již oznámeno, připravují se velké manifestační schůze učitelstva obou národností, které současně odbývány býti měly těsně před zasedáním zemského sněmu. Ale v Brně přišli na §, jenž zakazuje v Brně a okolí schůze po čas zasedání zem. sněmu. Ze schůze všech podučitelů moravských sešlo, za to odbývána v Brně přípravná schůze menší, kdež pevně stanoveny požadavky podučitelů.

Poslanci všichni blahovolně ujišťovali delegace učitelských spolků a ujišťují dosud na schůzích i v dopisech učitelstvo svou přízní. Píše, mluví, dokazuje se a uznává, jak požadavky učitelské nejsou na odpor přáním rolnictva, jak zvelebení stavu učitelského jest nejlepší zárukou povznesení rolnictva, ale poslanci lidoví staví se v řady velkostatkářů, tedy svých odpůrců, proti vlastním dětem (neboť učitelstvo skoro všechno pochází ze stavu rolnického). Neuvěřitelno, ale poslyšme zprávy, jež dostaly se do veřejnosti z jednání zem. výboru. Dle »Lidových Novin« zabývá se zemský výbor předlohou o úpravě platův učitelských na Moravě. Návrh, který jednání tomu slouží za podklad, zvyšuje celkový obnos platův učitelských asi o 800.000 zl. Předloha narazila však na tuhý odpor velkostatkářských zástupců, kteří se všemožně zasazují, aby zvýšení učitelských platů přivedeno bylo na míru nejnepatrnější. Zdá se, že ze zemského výboru vyjde předloha značně seškrtána, snad na polovici (450.000 zl.) uvedeného obnosu. Tím drobtem se stolu panského spadlým učitelstvo uspokojeno býti nemůže. A přece, kdyby »naši« lidovci šli svorně s německými učitelstvu nakloněnými poslanci, dal by se dobře provésti návrh sestavený anketou. Tak aspoň tvrdili posl. Fux i velkostatkář Schrötter. Jeden list učitelský vhodně radí, aby »naši« odpověděli návrhem zákona daně přepychové, která i při největší mírnosti jistě by vynesla aspoň tolik, oč se velkostatkáři bojí ochuditi zemskou pokladnu. Mluví se o sympathiích učitelstva a rolnictva, ale jen mluví a píše. Jest již nejvyšší čas, aby pořádány byly společné sjezdy učitelstva a rolnictva jako se děje v Čechách. Něco se šeptá o sjezdu podobném v Přerově.

Kdo z dálky pozoruje, domníval by se, že dobře jest moravské učit. zorganisováno a musel by Ústř. spolek jen chváliti, ale nahlédne-li hlouběji, pozná, jak tu vlastně pracují »spodní proudy,« že iniciativa nikdy nevychází z Ústř. spolku, ale naopak spolek ten jest přímo donucován ku práci. Tak lonský podučitelský sjezd pořádán byl přes hlavu Ústř. sp., mělo se tak i letos státi, ale protože v Ústř. sp. se »rozkývali,« dána jim práce do rukou, podobně jest i se společnou schůzí učitelstva českého a německého, po níž se volá již několik let.

Z naší doby.

— **Otroctví v Čechách.** V 1. č. »Českého časopisu historického« podává Jos. Šusta zajímavé zprávy, jež mohou mnohou ilusi pocuchati: »Doba kvetoucího otroctví tvoří zcela pravidelnou fasi společenského vývoje jednotlivých národů, a není proto nikterak třeba její existenci v národních dějinách zapírati nebo seslabovati. Neprávem dálo se tak častěji u nás v Čechách. Ježto nebylo možno vyskytování se otroctví v starých památkách našich docela zapříti, seslabována aspoň svědectví ta tvrzením, že otroctví v Čechách se vyskytující nikdy zde nebývalo ustáleným stavem celých tříd. Ale ani toto tvrzení není správné.« Dále píše: »Pojem úplné nesvobody nebyl západním Slovanům neznám. Jako všudy, tak i zde bylo zajetí ve válce prvým pramenem poroby. Ve svých prvých stycích se západními sousedy jeví se Slované čeští jako národ eminentně bojovný ... Nemožno pochybovati, že již v devátém století v Čechách byli otroci považováni za statek hospodářsky cenný. Otroci byli v první době českých dějin důležitým vývozním zbožím ... Nalézáme tedy na počátku desátého století v zemích českých nepopíratelné otroctví, nikoliv však v obvyklé, dospělé formě. Otrok je tu ještě hlavně objektem vývozu, a země Česká v otrokářském obchodu veskrze aktivní.« (Totiž otroci a koně byli pravidelně z Čech vyváženi, při čemž cena otrokyně byla čtyřikráte větší ceny otroka mužského. Otrokyně nalézala mnohem snadněji místo trvalé v haremech velmožů, a její znalost prací textilních byla právě u primitivního národa velice ceněna.) — »Perioda od konce desátého do sklonku dvanáctého století jest u nás dobou rozkvětu otroctví.«

— **Skvrnitý tyf** byl zjištěn v Litoměřicích, v Libni, v Chabrech, v Dolánkách, v Roudnici.

— **Tyf z hladu.** V Dlouhé Loučce, v okresu Morav. Třebové, panuje od září minulého roku tyf. Osada má asi 1600 obyvatelů, z nichž většina se živí ruční tkalcovinou. Majitel tkacího stavu, jenž za pomocí své ženy pilně pracuje od rána do večera, vydělá si nyní t ý d n ě 1 zl. 10 kr. až 1 zl. 20 kr. Přivezení a odvezení zboží do Svitav, asi 12 kilometrů vzdálených, musí obstarati tkadlec.

— **Pro carův návrh** na odzbrojení bude v březnu manifestovati Selská jednota morav.

— Dne 10. února bylo tomu 10 let, co z Prahy zmizel **Em. Bozděch.** — Dne 18. t. m. připadá 80. památka narozenin **Prok. Chocholouška.**

Prohlášení.

Vůči některým kritikám o mé divadelní hře H o ř í c í d u š e v smíchovském divadle 1. února t. r. provozované, pokládám za nutné toto prohlásiti:

Divadelní mé práci n e b y l o kritikou porozuměno. Vina není ovšem na hercích, ale na hře samé, jež není d i v a d e l n í, ale l i t e r á r n í. Vyložil jsem si to z té okolnosti, že na př. nikdo z kritiků nepoznal, že Jiřina jest h y s t e r i c k o u a bral její p s y c h i c k é z v r a t y a k ř e č e d o s l o v a! Mimo to policejní censura upravila mi na dvou nejdůležitějších místech text tak, že ideová struktura dramatu se zřítila. Nikdo nepoznal, že Josef přichází do rodiny »n e p o d p í r a t, a l e b o ř i t«, že jeho fraseologie životní moudrosti, jeho chování vůči Jiřině jest i r o n i c k é, že s ní e x p e r i m e n t u j e, že v ní k o n s t r u u j e v á š e ň, jíž n e c h c e u k o j i t i. Z toho si vysvětluji, jak mi mohlo být vytýkáno moralisování ve hře, jejíž thematem je totéž, co vyjádřila kniha mé lyriky S e x u s n e c a n s.

Ještě tento týden vyjdou H o ř í c í d u š e tiskem. Odkazuji na ně své přátele — jako na svou summární odpověď na vše, co o nich bylo napsáno.

V Praze, 13. února 1899. *Jiří Karásek.*

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VIII. 1. března 1899. Číslo 11.

„Nur ganz sporadisch!"

Ke článku posl. dr. K. Kramáře v Zukunft č. 21.

Ve známém berlínském týdenníku Zukunft uveřejnil posl. Dr. K. Kramář v čís. 21 obšírnou úvahu o jazykovém sporu mezi námi a Němci. Můžeme mu být povděčni za tento článek, pokud jím velmi pěkně, po mém názoru, poučil Němce v říši, i zároveň připomenul Němcům našim, jak nesmyslné jest dnešní jejich řádění proti rovnému právu národa českého s německým. V článku posl. Dra K. Kramáře jest však vedle tohoto, bez odporu včasného a správného poučení, ještě něco jiného: návrh totiž, jak vyhověti dnešnímu volání německé oposice po zrušení jazykových nařízení. Tomuto návrhu, jak jej posl Dr. Kramář formuluje, klademe však tímto článkem odpor a to odpor nejkrajnější. Aby čtenáři Rozhledů věděli, oč jde a zároveň s obsahem článku, ve mnohé příčině cenným a úvahy hodným, se seznámili, uvádíme jej nejprve ve věrném překladě, pokud možno nejobšírněji.

Dr. Kramář v úvodu článku svého poukazuje na následky dnešní parlamentární krise. Rakousko již tak hospodářsky opozdilé, prožívá tuto krisi v době, když jiné státy se předstihují v nabývání nových trhů světových pro svůj průmysl a obchod. V politice pak mají zde hlavní slovo nejradikálnější radikálové a v klatbu jsou dány humanita a snášenlivost. Tímto divým zápolením jest ohroženo samo trvání Rakouska a jest na čase staviti tomu hráze, ať z dola, ať s hora. Národní spor v Čechách jest tak starý jako ústavní život v Rakousku. První pokus, učiniti sporu konec dorozuměním, stal se r. 1890 vídeňskými punktacemi, ale selhal. Nehledě na to, že stala se chyba, když nebyli k vyjednávání pozváni Mladočeši, i sám základ možného dorozumění, otázka jazyková, ponechána byla in suspenso. Kdyby byla tehdy dobrá vůle bývala vyříditi otázku jazykovou tak, jak by to byli dnes snad umírnění na obou stranách schválili, byly by nejnovější dějiny Rakouska braly se jiným směrem. Čechové nevzpírali se rozdělení zem. školní rady, zem. zemědělské rady a vůbec národní autonomii, ale do posledních sil musili klásti odpor takovému postupu, pokud nestalo se spravedlivé vyřízení otázky jazykové.

Jinak byla by národ. autonomie, jmenovitě s kuriemi a právem veta, pro všechnu budoucnost překážkou takovému vyřízení. Čechové nemohou svoliti, aby jejich krajané v němec. částech Čech nuceni byli domahati se práva v řeči cizí a aby v některé části Čech se vzdali práv zákl. zák. státními zaručených vzhledem k úřadům a školám. I když se popírá státoprávní účinnost historic. práva zemí koruny české, existenci králov. českého, jakožto základu ústavy a všech z toho důsledků pro rovnoprávnost řečí v zemi obvyklých, nedají si Čechové upříti. Zvláště proto ne, poněvadž se zakládají dle jejich názoru na právu platném dle zákona, kterémuž názoru nejvyšší soudní dvůr v posledním svém plenárním rozhodnutí, jak známo, dal za pravdu. Němci popírají toto právo na rovnoprávnost v celé zemi. Slovo »landesüblich« čl. XIX. ústavy vykládají jako »ortsüblich« (že proti znění zákona, dokázal K. Rohan ve spise: Die Judicatur des oberst. Gerichtshofes in der Sprachenfrage. P. red.) a potírají všecka jazyk. nařízení, vydaná ve smyslu rovnoprávnosti, od Stremayra, až k Badenimu a Gautschovi. Chtějí, aby v němec. okresích byla, jako v Solnohradech, Hor. Rakousích a j., jen němčina jazykem úřadu a za tím účelem, aby měli co nejvíce jen němec. okresů, žádají rozdělení území, teritoriální ohraničení. Někteří žádají dokonce zvláštní správu pro němec. území a činí nároky z titulu stát. řeči (Staatsprache) na přednost němčiny i v okresích českých.

Budiž mi dovoleno, praví dále dr. K., zkoumati podrobněji obě stanoviska. Ti, kdož žádají výhradně němec. jazykové území, nevšímají si po mém názoru důležité okolnosti: vzájemné závislosti sociálního a hospodářského rozvoje obou území. Německé pohraničí drsnější, hornatější, neplodnější, bylo od pradávna odkázáno na průmysl, a jednou z hlavních příčin jeho rozkvětu a bohatství jest hospodářská pospolitost s bohatším, agrárním vnitrozemím království, obývaným Čechy. Tu byl nejpřirozenější, nejbližší okruh odbytu němec. průmyslu, ale byla tu zároveň i nádržka sil pracovních, jichž němec. továrny potřebují. České tržiště nepozbylo svého významu pro němec. průmysl ani tehdy, když se stal vývozním; mimo to jest přebytek českého agrár. obyvatelstva pro němec. továrny a doly posud nepostrádatelný. Z druhé strany mělo i polní hospodářství české veliký užitek z hojné spotřeby průmysl. obyvatelstva němec. To jsou přirozené obapolné styky, podmíněné polohou zeměpisnou a staletým přizpůsobením, a bylo by šílenstvím, je přetrhati, poněvadž by z toho měly jen obě strany škodu. Jen povrchní pozorovatel zapomíná na tyto hospodářské podmínky obapolných styků obou národností v král. Českém, jež ani nedovoluje přirovnání Čech k Solnohradům, Hor. Rakousku, Korutanům. Chtějí Němci v Čechách býti po stránce hospodářské na roveň postaveni obyvatelům alpských zemí? Či může býti o tom sporu, že hospodářská jejich síla byla a ještě dlouho bude výsledkem jejich příslušnosti k hospodářské oblasti s velmi pokročilým zemědělstvím? Konečně, mohl by někdo popírati, že by se tato hospodářská pospolitost a tat závislost obou národů i v poměrech jazykových neměla jeviti a že zpřín nepřikazuje oboustranné snášenlivosti jazykové?

Němci vědí ovšem, že by se bez českého přílivu dělného lidu n obešli, ale bojí se, jak praví, počeštění. Ale snad nebojí se přece p

češtění Němců? To by nemělo smyslu, vždyť Němci jsou hospodářsky silnější a tudíž i do národního zápasu lépe vyzbrojení než čeští dělníci a malí živnostníci. Mohou se tedy obávati pouze toho, že Čechové tak brzy s Němci nesplynou, budou-li v jednání s úřady míti svoje jazyková práva, a obávají se dále toho, že úředníci čeští stali by se elementy propagandy národní a že by tak snad okresy německé časem svého výhradně německého rázu pozbyly. Pokud jde o úřednictvo, není snad nebezpečí tak veliké, poněvadž by se přece snad jistá část úředníků německých naučila česky a Čechové nebudou se dojista dráti o úřady v německých okresích. Aby se však příchozí Čechové zcela poněmčili, toho Němci nedokážou. Dělníci a malí živnostníci nedají se dnes tak snadno odnárodnit. Organisátora nějakého snadno mezi sebou najdou a hrozí-li Němcům skutečně nebezpečí, neodvrátí toho jen zevnější prostředek jako jest výhradní německá řeč úřední.

Čechové s druhé strany nemohou se zříci toho, aby mohli v celých Čechách domáhati se svého práva u všech státních úřadů v jazyku svém vlastním. Jednoty země v tomto smyslu nemůže se vzdáti žádná česká strana a nižádný český politik. Nevyhovovalo by to ani zákonu, ani požadavku účelnosti. A kdyby i k tomu byla vůle, nedopustily by to příčiny sociální a hospodářské. Zcela jinak má se to s Němci. I když přicházejí do českých okresů za svým povoláním, jsou tu hospodářsky silnější. V českých krajinách jsou Němci většinou průmyslníky, kupci, úředníky továrními, Češi naopak v německých krajinách jsou většinou dělníky a maloživnostníky. Mohou si tedy Němci zjednati zástupce placenými advokáty, a vždy najdou i u českých úřadů úředníky znalé němčiny. Čechové však nemohou pustiti se zřetele statisíce svých krajanů, jež pracují v okresích německých. A ani stát toho nesmí opomenouti. V době, jež si ráda dává jméno sociálně politická, mělo by se rozuměti samo sebou, že dělník má požívati ve státě těchže práv, jako ostatní občané, vždyť také má tytéž povinnosti. Ovšem namítají zastanci rozdělení v Čechách, že se má český dělník učiti německy. To se však snadno řekne, ale za posledního sporu jazykového slyšeli jsme až do omrzení Němce opakovati, že jest to neslýchané, aby Němec, jenž se chce státi úředníkem, naučil se česky. Český dělník však nepřichází žebrat, nýbrž pracovat, a v potu tváři musí svůj chléb si zasloužiti. Německý podnikatel má z jeho práce zisk a neobstál by vůbec bez českého dělníka. Ostatek má stát, ježto nejde zde o případy ojedinělé, nýbrž o hromadné jevy cizojazyčných menšin, přizpůsobiti se těmto okolnostem a úřady svoje tak zaříditi, aby se úřady řídily obyvatelstvem a ne naopak. Či mají býti čeští dělníci skutečně bezprávnými, protože většinou neznají němčiny?

Tak stojí oba názory nesmířitelně proti sobě. A přece snad dalo by se najíti dorozumění, jen když nezůstane se lpěti na krajnostech. Jazyková nařízení Badenova, jež předepisovala všem, jež budoucně chtějí býti úředníky v Čechách, znalost obou zemských jazyků, a přikazovala provedení každého úředního jednání v jazyku podacím, vycházela z předpokladu, že by tím nejlépe zajištěno bylo věcně správné úřadování. Rozhodovati na základě překladu, jest vždy vydáno nebezpečí neuvědomělých omylů. Agitace, která byla proti těmto nařízením podnícena, opero-

vala s heslem, že mají býti Němci donuceni učiti se češtině, ačkoliv ve skutečnosti nikdo jiný nucen nebyl, než ti, kdož se chtěli státi úředníky, a bohužel, podařilo se, tento jediný rozumný a pro státní službu jedině vhodný projekt zmařiti, pokud se při úpravě otázky jazykové nemá postupovati bez souhlasu Němců. Baron Gautsch zrušil Badenova jazyková nařízení a rozdělil Čechy ve tři jazykové oblasti: jednu čistě českou, jednu čistě německou a jednu smíšenou. Podle Gautschových nařízení může každý domáhati se u státních úřadů v celé zemi práva ve své řeči, ale vnitřní úřední řeč neřídí se více podle řeči podání, nýbrž podle řeči úřadů a jenom ve smíšených okresích podle řeči podání. Jak viděti, bylo provedení principu absolutní rovnoprávnosti, hájené Čechy, velmi obmezeno ve prospěch jednojazyčnosti národních území. Čechové nesouhlasili sice s těmito jazykovými nařízeními, poněvadž neměli příčiny opouštěti stanovisko zásadní, když za to nedostali souhlasu Němců k jazykovému smíru, ale proto nepostavili se nepřátelsky proti vládě a nešli také do oposice.«

Na to přichází politicky nejdůležitější odstavec článku pana dra. Kramáře, jejž doporučuji bedlivé pozornosti svých čtenářů. Praví dr. Kramář: »Záměry hrab. Thuna nebyly dosud oficielně prohlášeny, ale sotva se mineme s pravdou, budeme-li za to míti, že směřují k dalšímu zmírnění mechanického provedení (starr) principu absolutní rovnoprávnosti, jmenovitě pro okresy, ve kterých jsou národní menšiny velmi nepatrné; a Čechové nevypověděli přátelství ani hr. Thunovi pro tyto záměry. Posuzovala-li mladočeská strana politiku hr. Thuna s takovou chladnokrevností, dá se přece z toho souditi, že Čechové nejsou k vůli smíru neochotni vyjednávati o nejpřijatelnější důsledky principu absolutní rovnoprávnosti, a hledati takové rozřešení, jež dříve mnohým Němcům platilo za přijatelné a ještě dnes platí těm, jež si vůbec smíru přejí. I když nelze vzdáti se rovnoprávnosti jakožto zásady, jest přece možno zvláštní zřetel míti k místním poměrům, jmenovitě tam, kde jest slabší národnost zastoupena jen sporadicky (nur ganz sporadisch). Jen by nesmělo tu jíti pouze o trvale usedlé obyvatelstvo, neboť tak by byli čeští dělníci zkráceni sociálně a národně. Ovšem že lze nabýti podle nového domovského zákona v Rakousku příslušnosti mnohem dříve a mnohem snáze než před tím. Ale při těchto koncesích učiněných výlučnosti německých a českých okresů, musila by provedena býti rovnost úplná, jmenovitě co do vnitřní řeči úřední a jazykového rázu úřadu. Toho připustiti nelze, aby byla vyvozována jakási přednost němčiny v českých okresích, z titulu řeči státní anebo vůbec dorozumovací.«

»Všechny tyto výklady nechtějí býti ničím jiným, než logickými důsledky postavení mladočeské strany; proto také budou sotva brány v pochybnost. Nikdo nebude moci býti tak nespravedlivý, aby neuznal, že, když Čechové jsou ochotni k takovým koncesím, konají v zájmu pokoje a společné vlasti více, než k čemu by za dnešních okolností povinni byli; jsouť oni většinou obyvatelstva země, kulturně a hospodářsky nestojí níže Němců a mají právo a zákon na své straně v záležitosti bez podmínečné rovnoprávnosti.«

»Bylo by si přáti, aby i Němci upustili od požadavku teritorialního

rozdělení, jež bez toho jest data novějšího a z počátku mělo velmi vážné hlasy proti sobě, a spokojili se s národní autonomií. Pravým rozřešením otázky jest národní autonomie obou kmenů v Čechách a nikoliv autonomie teritoriální. Rozdělení teritoriální jest již geograficky absurdní a zpřímo administrativním monstrem byla by administrativní správa německých okresů a pohraničních okresů z některého místa německých Čech. Ze stanoviska státního bylo by pak takové rozdělení bez odporu nebezpečné, a podle smutných zkušeností, nabytých v pohraničných okresích vlašských, sotva bude u státu k němu chuti, jmenovitě máme-li na mysli veřejně hlásaný program extremních německých radikálů. Hospodářsky by rozpoutalo takové rozdělení spory, které by pro harmonii německé průmyslové hornatiny a české roviny s jejím zemědělstvím a zemědělským průmyslem mohly býti osudny. Čechy jsou takovým vynikajícím hospodářským celkem, že by stačila svorná součinnost obou národností, aby se převaha Čech v Rakousku skutkem stala. Mimo to nedá se národní rozdělení ani proto důsledně provésti, poněvadž jisté smíšené okresy nedají se jednotně vykrojiti následkem závislosti německého průmyslu na českých dělnících. Také by Čechové hájili jednotu království až do posledních sil; a podceňovati sílu jejich odporu bylo by právě tak osudnou chybou jako věřiti, že by se dali Němci utlačovati a počešťovati. Konečně jak již bylo řečeno, rozdělení země nemělo by pro Němce toho užitku, jehož očekávají. Germanisace českých dělníků v rozsáhlejší míře není dnes již možna. Tak silni nebudou Němci nikdy v mnohojazyčném Rakousku, kde jsou jenom menšinou obyvatelstva, byť i kulturně a hospodářsky velmi značnou, aby mohli zkracovati Čechy v užívání práva shromažďovacího a spolčovacího; také nebudou moci na dlouho vzpírati se zřizování českých škol, poněvadž nemohou platné školní zákony zrušiti, a dočkali by se místo míru ještě důraznější agitace Čechů. Ano národní hnutí mezi dělnictvem stalo by se konečně tak silným, že by i socialisté byli nuceni, zastati se jazykových práv českého dělnictva.«

»Má-li nastati v Čechách pokoj, jest k tomu jediný prostředek v národní autonomii obou kmenů. Počátek již se stal a konec konců nedopadl tak zle: míním rozdělení zemské školní rady a zemědělské rady v sekce českou a německou. Jest-li že mladočeši se vzpírali s takovou houževnatostí jich zřízení, až i v dalším provádění vídeňských punktací bylo třeba ustati, bylo toho příčinou jen to, že tyto nové instituce byly součástí punktací, jež, jak bylo již řečeno, nejen nechaly otázku jazykovou nerozřešenu nýbrž i posunuly v nedohlednou dáli splnění legitimních nároků Čechů na rovnoprávnost. Žádoucí by ovšem bylo, mimochodem řečeno, aby v zemědělské radě co nejvíce péče věnováno bylo nejen tomu, co národy dělí, nýbrž především tomu, co je k sobě hospodářsky pojí a aby v oboustranné shodě jednalo se ve všech otázkách, ve kterých jde o veliké a důležité reformy, o zřízení institucí, jichž stejně potřebuje zemědělství české jako německé, a o obranu proti cizí soutěži.«

»Idea národní autonomie takto v život ve svých počátcích uvedena, mohla by býti provedena dále. Kdyby otázka jazyková v Čechách byla na základě nezvratného zákona upravena, ať po oboustranném dohodnutí,

ať když by k takovému nedošlo, nějakým jiným způsobem (!), s patřičným zřetelem k poměrům místním, kdyby zákon upravil zřizování a udržování škol menšin takovým způsobem, aby nutný náklad podniknut byl celou zemí anebo na účet národně rozdělené poplatní síly a tak, aby pominul jeden z hlavních důvodů nelibosti ve smíšených městech, jež podle nynějších zákonů nucena jsou školy menšin přece jenom udržovati i po dlouhých procesech, bylo by již dosaženo mnoho. Nespravedlivosti nynějšího volebního řádu bylo by tak napraviti, aby německá menšina velkostatku nabyla určitého zastoupení na sněmu, a aby české většině obyvatelstva, dnešním umělým volebním řádem tak nespravedlivě zkrácené, se dostalo spravedlivějšího zastoupení, snad i přidáním kurie všeobecného hlasovacího práva; pak by teprve nastala chvíle, kdy by možno bylo pokojné soužití obou národů pro všechny časy založiti a všecken další boj o nadvládu pro všechnu budoucnost zameziti zřízením národních kurií s právem veta, voleb. kuriemi ve sněmu do zem. výboru, do sněmov. výborů atd. Ovšem že by nezbytno bylo obmeziti působnost nár. kurií jen na záležitosti národní a jejich kompetenci přesně vymeziti. Mimo otázku jazykovou, záležitosti školství a národní úkoly kulturní, dále mimo otázku zastupitelství v národ. kuriích, by o ničem jiném jednati neměly. Jinak by se vyvinula z kurií národních separastická legislativa pro stále rostoucí obor úkolů státních, jež nemají ničeho činiti s otázkou národní, anebo jen velmi málo. Pak by bylo tím větší nebezpečí, že by národní kurie poznenáhlu uvolnily hospodářskou a sociální pospolitost obou národů, kdyby byl přijat nedávno učiněný návrh, aby mohly kurie o každé záležitosti jednati, jakmile by pro to byla kvalifikovaná většina v kurii. Sporům dalo by se vyhnouti pouze tehdy, když by jednotlivé, podrobně, ač ne příliš úzkoprse vymezené záležitosti přikázány byly v kompetenci každé z obou národních kurií. Jestiť stále míti na paměti, že v Čechách jsou spory pouze národní, že však za to zájmy hospodářské a sociální jsou na obou stranách stejné. Německé i české zemědělství ohrožují stejná nebezpečí. České i německé živnostnictvo zápasí stejně těžce, a německý i český velkoprůmysl spojují se již dnes na obhájení svých zájmů, právě tak jako dělnictvo. Bylo by osudnou zaslepeností trhati toto společné vědomí společných zájmů zavedením kurií. Snad by bylo radno, rozděliti přímé zdanění dle národnosti vzhledem k úkolům národní kultury, aby mohl každý národ bez překážky je pořizovati po svém uznání. To je pouhou otázkou účelnosti a nebylo by těžko ji rozřešiti. Kdyby takto hlavní překážka byla odklizena s cesty, snadno daly by se vyříditi podřízenější otázky n. p. teritoriální ohraničení národně smíšených okresů, pokud jest možno bez hospodářského poškození obyvatelstva, vždyť nejde přece o zřízení národních klecí, nýbrž o zavedení zastupitelských sborů, jež by schopny byly života. Také by zřízení autonomních sborů krajských nenarážela na takovou nedůvěru jako dnes. Krajské zřízení jest stará česká instituce, jež by jako střední instance mezi okres. hejtmanstvími a místodržitelstvím velmi prospělo důkladnému, svědomitému a rychlému vyřizování stále přibývající agendy státní správy.«

»Ovšem smír v Čechách nelze si mysliti bez smíru na Moravě a v Slezsku. Na Moravě se nedá vůbec mluviti o uzavřeném němec. území

Stav dnešní, kdy dvoutřetinová většina českého obyvatelstva jest na sněmu a v zem. výboru v menšině, nedá se již udržeti. To sami Němci uznávají a proto bylo na Moravě zahájeno smiřování. I na Moravě jest podmínkou smíření spravedlivý jazykový zákon, jenž by nespravedlivosti jaz. nařízení bar. Gautsche zrušil a oběma národům poskytl rovnoprávnost. Podobnou národní autonomii, jakou navrhuji pro Čechy, dala by se i na Moravě pro všechnu budoucnost zabezpečiti práva obou národů. Ve Slezsku konečně jsou požadavky českého a polského obyvatelstva prozatím tak skromné, že by se jim dalo snadno vyhověti.« —

Nechci líčiti city, jež jaly mne, (jejž snad nikdo nebude viniti z politického radikalismu), když v ranním čísle »Politik« ze dne 18. února četl jsem v obšírném výtahu tento nový program vylíčený posl. dr. Kramářem asi deset dní po uveřejnění jeho francouzského článku v »Revue de Paris«; chci zde o tomto novém programu pouze uvažovati. Článek v Zukunft činí na mne dojem smluveného balon d'essai, puštěného na zkoušku, co tomu v Čechách asi řeknou a pochopí-li vůbec dosahu věci.

Stěžejní částí programu toho jest věta, kterou zde pro uvarování všelikých pochybností uvádím v původním znění (str. 285): »Kann auch von der Gleichberechtigung als Grundlage nicht abgegangen werden, so ist es doch möglich, lokale Verhältnisse dort zu berücksichtigen, besonders da, wo die schwächere Nationalität nur ganz sporadisch vertreten ist.« Kdo můžeš, uveď to sobě v soulad s výrokem na str. 283: »Auf der anderen Seite können die Czechen ihre Forderung nicht aufgeben, in ganz Böhmen in ihrer Sprache bei allen staatlichen Behörden ihr Recht zu finden. Die Einheit des Landes in dieser Beziehung kann keine czechische Partei, und kein czechischer Politiker aufgeben. In dem einigen Königreich und in der Gleichberechtigung beider Völker wurzelt alles czechische Staatsbewusstsein und das Aufgeben dieser Forderung würde weder den Gesetzen noch der Zweckmässigkeit entsprechen. Wäre man selbst zu einem solchen Opfer bereit, so würden es aber auch soziale und wirthschaftliche Gründe verhindern.«

Avšak nevšímejme si dále odporu tohoto a přihleďme k věci samé. Jak jest rozuměti citovanému rčení »nur ganz sporadisch« ciferně, dr. Kramář nepraví. Nejmenšími jednotkami správními jsou — nehledě ku stráži finanční a poštovnictví — soudní okresy. Dejme tomu, že »nur ganz sporadisch« značí na př. půl procenta, půl Čecha na sto Němců v jednom okrese. Při sčítání lidu 31. prosince 1890 dle »Umgangssprache« napočetli Němci v Čechách Čechů v jednotlivých okresích jak (dle tabulky v Boubelově spisu »Jazyková otázka při úřadech státních«) následuje v procentech: 0·00 : Bastianperk, Blatno, Doupov, Neydek; 0·03 : Bečov, Aš, Přísečnice; 0·04 : Teplá; 0·05 Bor; 0·06 : Jablonné, Kynžwart; 0·07 : Vyšší Brod; 0·08 : Hora sv. Kateřiny, Hanšpach; 0·10 : Bezdružice; 0·11 : Warnsdorf, Rumburg; 0·12 : Wildštein; 0·14 : Přimda; 0·16 : Tachov, Volary; 0·17 : Kraslice; 0·18 : Bochov; 0·20 : Planá; 0·22 : Loket; 0·23 : Jáchymov; 0·29 : Šluknov; 0·30 : Ronšperk; 0·31 : Marianské Lázně; 0·32 : Karlovy Vary, Úštek; 0·36 : Friedland, Cheb; 0·41 : Benešov nad Ploučnicí; 0·47 : Hostouň; 0·50 Chabařovice; 0·56 : Maršov; 0·82 : Jablonec; 0·97 : Česká Kamenice; 1·06 : Chrástava;

1·09 : Dubá; 1·10 : Jirkov; 1·12 : Cvikov; 1·24 : Falknov; 1·33 : Česká Lípa; 1·34 : Broumov; 1·39 : Podbořany; 1·48 : Kadaň; 1·51 : Nýrsko; 1·60 : Žacléř; 1·65 : Chomutov; 1·90 : Horní Plané; 1·93 : Hartmanice; 2·00 : Králíky, Ústí nad Labem; 2·05 : Vrchlabí; 2·06 : Liberec (okolí); 2·12 : Rokytnice; atd. Jelikož není času na sestavení šrafované mapky, žádám čtenáře, aby sobě na mapě alespoň prvních 36 okresů (až do toho půl procenta) označili tužkovými kruhy kolem jmen sídelních míst okresů anebo pomocí špendlíků. Již tyto okresy tvoří asi polovici tak zvaného uzavřeného území západního a severozápadního, pak asi desátý díl severního a asi dvacátý díl jižního. Všech těchto 36 okresů bylo by — značí-li slova »nur ganz sporadisch« půl procenta, t. j. ne více než půl Čecha na sto Němců — Čechům uzavřeno s e s v o l e n í m n a š í m, jakmile by provedeno bylo národnostní vyrovnání na základě návrhu dra Kramáře. To by se dle přání dra Kramáře mělo státi co nejdříve. Vzpomeňme však, že koncem příštího roku nadejde nové sčítání lidu. Jak sčítání rozumějí Němci v theorii a v praxi, vylíčil jsem ve svém spise »Die böhmische Frage« na str. 156—176 otisknutými tam projevy n ě m e c k ý c h novin, najmě libereckého listu »Deutsche Volkszeitung«; jak budou se chovati, pakliže vyrovnáním, jež dr. Kramář navrhuje, vyhlášen bude »Schussgeld« na Čechy, při všech příštích sčítáních lidu za tím účelem, aby i v ostatních jmenovaných okresích odstraněny byly závadné decimalie procentní, snadno lze si představiti. Při všech příštích sčítáních lidu a po všechna léta každému příštímu sčítání předcházející, budou Němci Čechy hmotně na nich závislé (a dr. Kramář praví, že Němci všude, kde stýkají se s Čechy, jsou hmotně silnější) všemožnými prostředky nutiti k tomu, aby se hlásili při sčítání jakožto Němci (buďto co do »Umgangssprache« aneb, bude-li rubrika tato snad zrušena, co do národnosti). Budou tak činiti Němci ve všech zemích koruny české a sice předně v okresích tak zvaného uzavřeného území za tím účelem, aby se tam napočetlo co nejméně Čechů a aby další okresy staly se zavřenými a sloučily okolní již zavřené okresy ve větší zavřený celek, a za druhé v okresích ostatních za tím účelem, aby se všude napočetlo více než půl procenta Němců a dotyčné okresy vyloučeny byly z území českého. Těm pak rodákům našim, hmotně z nás nejslabším, na nichž se na základě návrhu dra Kramáře s naším svolením ta procenta budou urovnávat, těm budiž bůh milostiv!

Nechci-li však dru Kramářovi křivditi, musím zde uvésti, že při svém »nur ganz sporadisch« dodává (str. 285): »Nur dürfte da nicht einzig die sesshafte Bevölkerung in Betracht gezogen werden, denn dabei würden national und sozial die czechischen Arbeiter zu kurz kommen,« z čeho vidno, že dr. Kramář již teď chce chrániti české dělníky. Ano, i pro případ ten, že by Němci nechtěli, aby brán byl ohled i na dělníky, a měřítkem »nur ganz sporadisch« chtěli měřiti jen Čechy v dotyčných okresích usedlé, má dr. Kramář po ruce pro dělníky české útěchu, neboť praví dále: »Freilich muss berücksichtigt werden, dass nach dem neuen österreichischen Heimatgesetz Sesshaftigkeit viel früher und viel leichter erworben wird als vorher.« Dosud totiž (dle zákona ze dne 3. prosince 1863 ř. z. č. 105) může ten, kdož o udělení práva domovského v té které obci

žádá, práva toho nabýti pouze tehdy, když dotyčná obec jemu právo to udělí z dobré vůle své; oproti tomu, dle nového zákona ze dne 5. prosince 1896 ř. z. č. 222 nesmí obec nikomu, kdož deset let v obci té dobrovolně bydlil a zažádal o udělení práva domovského, právo to odepříti, a, pakli-že odepře, rozhodne o tom politický úřad. První tyto desítileté lhůty počaly již prvním lednem roku 1891. Bude tudíž stav věci, počínaje rokem 1901, pro obce méně příznivý a pro české dělníky příznivější než stav nynější. Tak totiž tvrdí dr. Kramář a sice správně, pokud jedná se o obce, a nesprávně, pokud jedná se o české dělníky. Neboť dosud v okresích německých český dělník, pak-li že se nedomáhal národnostních práv ani pro sebe ani pro své děti, nebyl obci německé nikde na závadu, mohl tam, bylo-li mu to vůbec možno — bydliti, jak dlouho mu bylo libo, ale práva domovského nenabyl, leč z dobré vůle dotyčné obce; nyní však bude každý z nich, za tím účelem, aby nevydržel předepsaných let, na pokyn obce v čas z práce vypovězen a bude postaráno o to, aby v téže obci anebo poblíž obce té práce žádné nedostal, tak že nucen bude, »dobrovolně« odebrati se bydlit do obce jiné, aby tam vystřídal z tamnějších dělníků českých ty, kteří z těchže příčin donuceni budou, taktéž »dobrovolně« bydlit v jiné obci. Tak budou pak v okresích německých dělníci čeští honěni jako zvěř z jednoho okresu do druhého za tím účelem, aby nenabyli domovského práva, a to bez ohledu na národnost — již vzhledem k tomu, že by po nabytí práva toho celá četná a nemajetná jejich rodina dotyčné obci mohla padnouti na obtíž. Tak bude přeháněn i ten dělník český, který se ani nedomáhá národnostních práv a jest zároveň majetnější, neboť čert věř, zda-li po nabytí práva domovského nestane se žebrákem i s rodinou anebo nevystrčí-li národní rohy. O těch, kdož domáhají se práv národních, ani nemluvím. Aby z takového přehánění českých dělníků německým závodům nepovstala škoda, zařídí si Němci ústřední kancelář pro clearing. Každá obec z úřadní činnosti své ví, jak dlouho každý cizí dělník tam bydlí; každý rok v pravý čas sestaví seznam dozrávajících (v Mostě již seznam ten od lonska sestavují), a zašle jej ústřední kanceláři s podotknutím, že se reflektuje na tolik a tolik náhradníků; kancelář učiní patřičný rozvrh a šest kovářů v obci A obdrží výpověď z práce s dodatkem, že z nich najdou práci tři v obci B, dva v obci C a jeden v obci D; a jak rádi se tam chudáci budou stěhovati »dobrovolně« a na vlastní útraty, aby tam »dobrovolně« bydlili, opět bez naděje, že tam nabudou práva domovského; a večer po práci zpívati budou -- pianissimo sice a do moll — »Kde domov můj, kde domov můj?« — Takovou jest ve skutečnosti úleva, již dle dra Kramáře nový zákon o právu domovském skytá českým dělníkům; stanou se totiž psanci se svolením naším na základě tohoto návrhu, a kdybychom před vydáním zákona tohoto byli srozuměni bývali se stanovením i jen nějakých zárodků uzavřeného území německého, po vydání zákona toho musili bychom se ex post proti tomu opříti. Dr. Kramář myslí, že jeho návrh povede k smíru mezi Čechy a Němci. Ve skutečnosti radí dr. Kramář --- ať rčením »nur ganz sporadisch« vyrozumívá desitinu, půl, jedno aneb x procent — českému národu, aby dal svolení své k tomu, aby zřízeno bylo Němci kýžené uzavřené území,

arcit že nikoli jedním rázem celé, nýbrž (jaká to ironie) po etapách a za ukrutného pronásledování Čechů hmotně nejslabších, které přirovnati lze k pronásledování křesťanů za dob Dioklecianových. Návrh dra Kramáře nejen že nepovede k smíru, nýbrž k přímé protivě smíru, t. j. k boji a sice k boji alespoň na půl století, a k boji na straně Němců — již následkem daných již teď poměrů — úspěšnému a k tomu ještě i premiovanému pro Němce vyrovnáním dle návrhu dra Kramáře. (Vše to pod záštitou slova »reciprocita«, již mylně mnozí zaměňují s rovnoprávností. Z neznámých mně teď příčin usnesli se Vašek s Honzou, že živiti bude Vašek na své útraty Honzu a Honza na své útraty Vaška; nelze mysliti si krásnějšího příkladu reciprocity. Výživa Vaška, mírného jedlíka, stojí denně 60 krejcarů, jež platiti musí Honza, a výživa Honzy, silného to jedlíka, stojí denně 90 krejcarů, jež platiti musí Vašek; jaká to rovnoprávnost! Aby tu nenamítal někdo, že básním, uvedu konkretní příklad. Mezi italským a rakousko-uherským ministerstvem zahraničných záležitostí ujednána smlouva, týkající se vzájemného bezplatného podporování nemajetných nemocných. Smlouva má teď býti schválena parlamenty. Mám před sebou číslo 9. příloh k stenografickým protokolům panské sněmovny XV. zasedání. Titul smlouvy té zní v původním (francouzském) textě takto: »Convention . . sur l'assistance gratuite réciproque de malades indigents.« Každý z obou států zavazuje se pečovati bezplatně o to, aby v jeho oblasti s nemajetnými příslušníky druhého státu, kteří následkem tělesného aneb duševního onemocnění potřebí mají pomoci a lékařského ošetřování, nakládáno bylo právě tak, jako s příslušníky vlastními. Je to reciprocita, ale žádná rovnoprávnost, neboť ani břemena, ani užitky, z této reciprocity plynoucí, nejsou ani co do množství ani co do jakosti stejné.) Kdo nám Čechům za účelem národnostního smíru s Němci navrhuje, abychom svolili ke zřízení uzavřených okresů a územíček německých, za nepříčetné nás prohlašuje.

O uzavřeném území českém, jež Svatoplukům našim tane na mysli patrně z dob knížecího jejich praotce, nelze mluviti. Předně jest, jak z tabulek Boubelových vidno, v každém soudním okrese v Čechách a na Moravě — vyjma okresy s většinou českou, v Čechách 12 a na Moravě 6 — Židů více než sto, v četných okresích na sta a v několika více než tisíc; a výrok dra Kramáře (na str. 285): »Ein Vorrecht der deutschen Sprache in den böhmischen Bezirken kann aus dem Titel der Staatssprache oder einer allgemeinen Verständigungssprache nicht gefolgert werden« přinutí i vážného čtenáře k úsměvu. (Krádež na př. jest zákonem zakázaná a ustanoveny jsou na ni ostré tresty, a přes to se přece krade). Jisté jest, že po provedení vyrovnání na základě návrhu dr. Kramáře nebude v zemích koruny české okresů jiných, než uzavřených německých a pak okresů smíšených.

Druhá stránka návrhu dra Kramáře jest následující. Když jednalo se svého času o to, zda-li — nemohouce vydupati splnění všech tří požadavků národa českého (uskutečnění rovnoprávnosti jazykové, zavedení spravedlivých řádů volebních a provedení státního práva českého) najednou — máme přistoupiti na splátky, k čemu jsem v dotčeném již spise svém již r. 1895 důtklivě radil, když tudíž jednalo se o pouhou změnu taktiky

(nikoli cílů), o změnu, jejíž nutnost tak byla jasná, svolalo vedení mladočeské strany schůzi sboru zemských důvěrníků na den 28. září 1897. do Prahy za tím účelem, aby důvěrníci hlasovali o této otázce: Nepříčí-li se rozumu, aby hladovící přijal nabídnutí, aby na místě oběda, jejž mu při nejlepší vůli z mnoha příčin nebylo lze dáti celý, přijal prozatím jen polévku a hodný kus chleba za tím účelem, aby pak dal chvilku pokoj, a pomahal vařiti. (Vzhledem k okolnosti té, že národ český povždy ve všem veliké měl a má štěstí, rozumí se samo sebou, že ku všemu tomu spletitá otázka ta důvěrníkům předložena byla i pozdě, neboť jazyková nařízení Badeniho byla vyhlášena již 6. dubna. Velkopansky nechali jsme si nařízení ta líbit, ale řekli jsme, že pomůžeme vařit, až bude po obědě). Když jednalo se o jinou podobnou otázku, jíž co do dosahu ani z daleka porovnati nelze s důležitostí našeho boje za rovnoprávnost jazykovou, zda-li totiž hlasovati mají poslanci naši pro uhersko-rakouské vyrovnání, předložené vládou, když tedy šlo pouze o groše, tu se vedení strany usneslo, že i o tom rozhodnouti mají důvěrníci zemští, jako by to pak bylo lacinější!

Avšak bez všelikých okolků, bez důvěrníků zemských a — trvám — že i bez usnešení klubu poslaneckého, upouští dr. Kramář od fundamentálního požadavku našeho, týkajícího se jazykové rovnoprávnosti (nikoli reciprocity) v celém království. Kdyby to navrhoval nějaký Nikdo, bylo by to snad nazvati jen pouhým nerozumem a lehkomyslností; navrhuje-li to však dr. Kramář, jeden z předních nyní vůdců národa českého, tu nemám, kam bych to vřadil. Mimoděk připadá mě tu na mysl pověstná státoprávní fajfka dra. Edvarda Grégra; byl to podobně šikovný kousek, který však, porovnávám-li jej s návrhem dra. Kramáře na etapové zřizování uzavřeného území německého, mně jeví se býti výronem sokratické moudrosti.

Jelikož jsme my Čechové v požadavcích svých nikdy nenadsazovali, nežádavše a nežádajíce nikdy ničeho jiného než to, čehož nevyhnutelně potřebujeme, nežádavše a nežádajíce najmě žádného nadpráví, nemáme, z čeho bychom mohli slevovati ve věci samé; jediné co vůči Němcům učiniti můžeme a dle názoru mého učiniti máme a musíme, jest to, že máme jednati tak, aby provedení požadavků našich spojeno bylo pro Němce s obtížemi co možno nejmenšími, aby si Němci poznenáhla přivykli. Bude nám tak jednati bez shody s Němci, neboť všeliké úsilí, sjednati dnes smír s Němci, jest marné jako nabírání vody řešetem. Dnes téměř všichni chtějí udržeti svá nadpráví nad námi, odvolávajíce se na to, že prý veliká rozhořčenost panuje mezi lidem německým, když je tam, kde skutečně jest, vyvolali svými řečmi, politickými listy a skutky. Němci nezakusivše nikdy žádných ústrků, nemohou se ani vmysliti v postavení naše, a ta hrstka Němců, kteří nahlížejí, že jest rozumnější pustiti ve shodě neudržitelnou věc, než marně za ni bojovati, stojí opodál v bezpříkladné zbabělosti před německými radikály přes to, že prý Němci nebojí se ničeho na světě kromě boha; a že s radikály nikde a nikdy nebylo, není a nebude řeči, víme všichni.

Ze všech ostatních oněch výroků dra Kramáře, jež pokládám za nesprávné, dotknu se — abych již skončil — pouze následujících:

Podav trest nařízení Badeniho, praví dr. Kramář o nařízeních Gautschových (na str. 284): »Und die Czechen haben zwar diese Sprachenverordnungen nicht gebilligt, weil sie keine Ursache hatten, den rein principiellen Standpunkt aufzugeben, ohne dafür die Zustimmung der Deutschen zum sprachlichen Frieden einzutauschen, aber sie haben desshalb die Regierung nicht angegriffen und sind auch nicht in die Opposition gegangen.« Výrok tento jest nesprávný proto, že není úplný; není zde totiž uvedena příčina, která bránila Čechům, vstoupiti do oposice. Bránila jim v tom jistota, že by pak byli Poláci nezbytně padli Němcům do otevřené vždy náruči.

Dále praví dr. Kramář: »Die Absichten des Grafen Thun sind offiziell nicht kundgegeben worden« (avšak ve známost uvádějí se, jak myslím, zde), »aber man wird kaum fehlgehen, wenn man annimmt, dass sie auf eine weitere Milderung des starren Prinzips der absoluten Gleichberechtigung gerichtet sind, namentlich für Bezirke, in denen die nationalen Minoritäten sehr klein sind; und auch wegen dieser Absicht haben die Czechen dem Grafen Thun die Freundschaft nicht gekündigt.« (Brání jim v tom totiž příčina, mnou v předešlém odstavci uvedená.) »Aus der Ruhe, mit der die jungczechische Partei die Politik des Grafen Thun beurtheilt hat, lässt sich doch schliessen, dass die Czechen um des Friedens willen nicht abgeneigt wären, über eine Milderung der Schlussfolgerungen aus dem Prinzip der absoluten Gleichberechtigung zu verhandeln und eine Lösung zu suchen, die früher vielen Deutschen für annehmbar galt und noch heute Denjenigen, die überhaupt den Frieden wollen, dafür gilt.« Z jednání strany mladočeské lze — dle úsudku mého — uzavírati pouze na to, že poslanci čeští jsou si vědomi toho, že z uvedené mnou příčiny není v jejich moci, takovému zmírnění platných dosud zákonů (na př. známého článku XIX a § 13. všeobecného řádu soudního) zabrániti oposicí. Není to, jak dr. Kramář tvrdí: tolerari posse, nýbrž: non posse prohiberi.

A z těchže příčin není správným výrok dra Kramáře (str. 285): »Alle diese Ausführungen beanspruchen nichts anderes zu sein, als« (— die genaue Wiedergabe der gegenwärtigen Ansichten des Grafen Thun, tak se mně totiž při prvním čtení zdálo, že čtu —) die logischen Konsequenzen der Haltung der jungczechischen Partei«; neboť vývody dra Kramáře nejsou logickými důsledky toho, jak nyní jednají poslanci čeští, nýbrž důsledky toho, jak jednali, když vydána byla jazyková nařízení hr. Badeniho, a pak důsledky toho, jak jednali a jednají jiní, jimiž nemíním pouze Němce.

Co se konečně týče výroku dra Kramáře (na str. 288): »Man befreie sie« (Čechy) »von der Furcht einer Zweitheilung des Königreiches, die das grösste Unglück für Böhmen und Oesterreich bedeuten würde, und sie werden . . .«, tu podotýkám, že jsem já této obavy nikdy neměl, a to ani tehdy, když smlouvány byly punktace. Ale i, kdybych té obavy kdy býval byl měl, nutně bych jí byl býval sproštěn v tom okamžiku, když authentickým způsobem (»Hamburger Nachrichten«) na jisto bylo postaveno, že Německo za zády spojence svého uzavřelo s Ruskem, proti němuž my s Německem jsme se spojili, proti spojenci svému pověstn

nyní »Rückversicherungsvertrag«. Tak jako Rusko a Francie nikdy nedopustí, aby se Německo na příč Evropy rozšířilo od Baltu k Adrii jakožto závora, která by pak po případě mohla přerušiti hlavní tepnu moderního života, železniční dopravu mezi západní a východní Evropou, tak nesvolí žádný mocnář rakouský — vyjímaje případ nešťastné války — k tomu, aby rozděleno bylo království české, a sice již proto, že tak skvěle osvědčenou věrnost sousedovu lze sice pochopiti, lze ji po případě i odpustiti, avšak nelze na ni zapomenouti. A tu divně účinkuje na Čecha, že dr. Kramář slibuje Němcům, že něco dostanou, když přestanou žádati věc bez nešťastné pro Rakousko války nemožnou; a divná to politika vůbec. —

Končím úvahu svou přáním, aby návrh dra Kramáře (a soudruhů) na zřízení uzavřeného území německého cestou etapní souhlasu našel v národě českém »nur ganz, ganz sporadisch«, a aby od záměru toho upustil i hrabě Thun, jemuž v této věci dím: etsi vis pacem, bellum paras, neboť provedení návrhu a záměru tohoto nevede k smíru, nýbrž k boji se strany Němců ještě zuřivějšímu a nad jiné krutému.

V Praze, dne 24. února 1899. *Alexander Neklan.*

Nová dráha české politiky.

Časová úvaha o dvou větách z ústavy. Napsal JUDr. Jan Slavík.

V únorovém čísle České revue pokouší se p. JUDr. Václav Škarda v článku svém o »etapové politice a základním názoru strany svobodomyslné na českou politiku,« provésti důkaz, že etapová politika byla od založení strany její úhelným kamenem, kdežto politický radikalism byl karakteristikou strany staročeské. Ponechávám stranou úvahu, zdali se p. Dru. Škardovi důkaz ten zdařil. Ale v článku tom také s výslovným poukazem na »Rozhledy,« jimž dělá svou reverenci, stěžuje si Dr. Škarda do povrchnosti mnohých našich kritiků zvláště v politice, »které u nás každý troufá si rozuměti.« Tento jeho stesk jest v leckterém směru oprávněný, chybí-li však kritika, není zlo jí způsobené tak značné, hůře jest tomu, béřeme-li na mušku povrchnost mnohých našich aktivních politiků a uvážíme-li, že zvláště v politice, »které u nás každý si troufá rozuměti,« setkáváme se s působností aktivních politiků, již, abychom užili slov páně Škardových, »vzbuzují úžas.« Bezmyšlenkovitost, frázovitost, terorism, neupřímnost a na konec a při tom v první řadě nevzdělanost mnohých našich aktivních politiků dotáhla káru vnitřní české politiky do bahna, z něhož na ten čas na vyváznutí jest malá naděje. Na politiku českém se dnes 'nežádá pražádného vzdělání, tím méně vzdělání politického, k němuž nejméně patří znalost platné ústavy. Jemu stačí dobré plíce. Úsudek tento v živých konturách vystupuje každému čtenáři na mysl, jenž pozorně přečetl novou brožuru Dra. Jana Slavíka. Neboť ona neohlašuje jen novou dráhu české politiky, jak zní její titul, nýbrž odhaluje neslýchanou přímo neznalost ústavního zákonodárství u většiny našich aktivních politiků. — Dr. Slavík vede důkaz, že diplom· říjnový je pokračováním

centralismu rakouského, kdežto ta nenáviděná u nás denně odsuzovaná prosincová ústava, vyhlašovaná za největší neštěstí českých snah jest v pravdě tak autonomistická, že ústupky, činěnými sněmům zemským, rovná se skoro samým fundamentálkám, a dovozuje ovšem velmi šetrně a zakrytě, že to vše českým politikům není posud proto známo, že prostě ústavu prosincovou neprostudovali, ba snad ani nečtli. Brožura jest tedy v pravdě políček v tvář posavadní politice české, a je-li u nás již více soudnosti a vážné myšlenkové práce, pak přivodí skutečnou revoluci v našich názorech. První příznak tohoto připravujícího se obratu spatřuji v úvodu Národních listů ze dne 17. února t. r., v němž pisatel s nejnevinnějším úsměvem podává z brožury té několik výňatků, velebí obvyklým způsobem »našeho« poslance Dra. Slavíka, jako by se nechumelilo, a jako by jak »Národní listy« tak i celá mladočeská delegace nebyly až po dnes provozovaly politiku, vývodům Dra. Slavíka úplně protichůdnou. Leč místo dalších úvah nechť následuje trest výkladů pisatelových, aby si čtenář již i z té učinil svůj vlastní úsudek.

V úvodu, jejž Dr. Slavík karakteristicky nazývá »omluvou«, přiznává se autor býti státoprávníkem, jenž uznávaje nynější b e z n a d ě j n o s t státního práva odkazuje na cestu k němu vedoucí domáháním se stále rostoucí autonomie, kterou vymoci lze plným vyčerpáním stávající ústavy. V první pak větě, nadepsané »o zákonodárné příslušnosti zemských sněmů a říšské rady« přistupuje k jádru věci. Dovozuje především, že říjnový diplom svědčící stilisací sice zdánlivě federalismu, v podstatě své jest nástrojem nejtužší centralisace, jelikož zákonodárnou moc užší tehdáž říšské rady učinil pravidlem, zákonodárnou působnost sněmů pak výjimkou, při čemž si ke všemu ještě v čl. III. nechal otevřena zadní dvířka ba dokonce vrata ustanovením následujícím: »Poněvadž ale v našich zemích, kteréž nenáležejí ke koruně uherské o d d á v n ý c h l e t i t a k o v é v ě c i, zákonodárství se týkající, o nichž jednati nepřísluší výhradně radě říšské, společně se vyjednávaly a rozhodovaly, tedy sobě zůstavujeme, že dáme také věci takové vyjednávati dle ústavy pomocí rady říšské, do níž se radové říšští z těchto zemí přivezmou.« Únorové patenty, proti nimž pak u nás bylo tak vášnivě vystupováno, jakožto zjevnému porušení říjnového patentu, shledává pisatel proto býti jen organickým vybudováním říjnového patentu, jelikož říšské radě ve smyslu čl. III. říjnového patentu byla řada věcí přikázána, jež náležela patrně jen k příslušnosti sněmův zemských. Česká lehkověrnost bouřící proti únorovým patentům, přijavší však s jásotem říjnový diplom, klamala se tedy jen sama. R. 1867 nastal však základní obrat ve prospěch autonomie, zvláště vlivem a působením německých autonomistů štýrských, Rechbauera a Kaiserfelda a jejich stoupenců. Obrat ten dlužno přirovnat významem svým fundamentálkám. Dokladem tohoto tvrzení jest pisateli znění známých §§ 11. a 12. zák. prosincovky, které s jeho poznámkami slovně cituji, aby názor autorův již i zde vynikl: Důležité toto místo brožury zní: »§ 11. K působnosti rady říšské náleží všecky věci, vztahující se k právům, povinnostem a zájmům, které jsou všem královstvím a zemím v říšské radě zastoupeným společné, pokud se dle úmluvy se zeměmi koruny Uherské učiněné nebudou mezi těmito zeměmi a ostatními zeměmi mocnářství vyřizovati

společně. — Přísluší tedy (»daher«) k působnosti říšské rady. Na to jsou jednotlivě vyjmenovány věci v odst. a—o. — § 12. pak dokládá: »Ostatní věci zákonodárství se týkající, kteréž v tomto zákoně nejsou výslovně říšské radě vyhrazeny, příslušejí k působnosti sněmů království a zemí v říšské radě zastoupených a budou na těchto sněmech a s nimi způsobem ústavním vyřizovány.« V prosincovce jsou tedy věci přikázané radě říšské taxativně uvedeny v opaku k říjnovému diplomu.

Avšak i tyto taxativně uvedené záležitosti v § 11. a—o, nenáleží již prostě bezvýjimečně k působnosti rady říšské, nýbrž jen potud, pokud se vztahují k právům, povinnostem a zájmům, které jsou všem královstvím a zemím v říšské radě zastoupeným společné. Důraz, který autor na tuto větu § 11. prosincovky klade, dotvrzuje též motivy osnovy, uvedenými zvláště drem Mühlfeldem. Z těchto dvou stežejních principů citovaného § 11. dovozuje pak Dr. Slavík, že náleží dle této platné ústavy k působnosti sněmů celá řada záležitostí, které neporozuměním neb úmyslným porušením ústavy směr centralistický odňal příslušnému foru sněmů a vtáhl proti intenci zákona na radu říšskou neb dokonce přenechal pouhé administrativě, pověstným to nařízením ministerským. Tak abych z četných předmětů jím uvedených zvláště důležité vyňal, náleží k působnosti zemské v oboru zemědělství, sněmům přikázaného, veškeré zákonodárství trestní, policejní a soukromoprávní vztahující se k zemědělství, tedy vnitřní zařízení pozemkových knih, trestní skutky v §§ 83, 85., 174 e, f, g a p. § 175—II. a, b, c. tr. zákona vytčené, pak převalná většina přečinů a přestupků téhož zákona v oboru soukromého práva držení, vlastnictví a služebnosti, týkající se půdy a stavení hospodářských, právo dědické k selským usedlostem, dědictví obligac vztahujících se k zemědělství neb půdě, nesporné řízení zemědělství se týkající, zařízení fideikomisů zemědělských. Zřízení vysokých škol zemědělských, zákonodárství peněžní, týkající se podpory zemědělství, banky pro úvěr zemědělský, pojištění proti krupobití a ohni hospodářských stavení, pojištění dobytka, zřízení hospodářských společenstev nákupu a prodeje plodin a skladišť. — V oboru berní náleží k příslušnosti sněmů daň pozemková a výdělková ze zemědělského průmyslu a konsumní daň z průmyslu toho, dále veškeré školství hospodářské nižší, střední i vysoké, četné záležitosti vojenské; v oboru železnic, plavby a jiných říšských komunikačních prostředků všechny záležitosti, které nejsou královstvím a zemím společné, tedy plavba po řekách a stojatých vodách, a záležitosti železnic druhého a třetího řádu, v oboru obchodního, kreditního a bankovního zákonodárství, cukrovarnictví, lihovarnictví a pivovarnictví, malý průmysl a malý obchod, dále celá řada zákonodárství zdravotního a policejního (trestního). V důležitém, u nás tak palčivém oboru školství přísluší sněmům vše, co není vyučováním v technickém slova smyslu, jelikož § 11. ad i zákona přikazuje radě říšské jen uspořádání základních pravidel užšího pojmu vyučování, nikoliv širšího pojmu školství. V oboru soudnictví dle téhož předem uvedeného výkladu spisovatelova náleží do kompetence sněmů zákony o řízení sporném, jurisdikční normy, provedení soudní organisace v rámci základních ustanovení, řízení ve věcech nesporných, tedy k. př. řády advokátní a no-

tářské, řády disciplinární, řízení konkursní, zákonodárství o knihách pozemkových, veškeré zákony týkající se soudních úředníků, mimo uvedené již obory soukromého práva, vztahujícího se k zeměd ělství. Neméně vážné ústupky činí ústava prosincová autonomii v oboru správním, a konečně v zákonodárství finančním, v němž nejen přímé daně k zemědělství se vztahující náleží k příslušnosti zemských sněmův, nýbrž i daně jiné (daň domovní) poněvadž zákon v § 11. c. opakuje při finančnictví výslovně ustanovení, že jen ony veškeré finanční záležitosti náleží říšské radě, které jsou všem královstvím a zemím společné i po stránce práv i povinností i zájmů. Z důvodu téhož patří k příslušnosti sněmů daně potravní a jiné. Po podrobném výpočtu záležitostí, jež prosincová ústava odkazuje na sněmy, přechází spisovatel k druhé větě své brožury o moci výkonné.

Porovnávaje ústavu říšskou se zemským zřízením českým dospívá k závěru, že co jest pro říšskou radu vláda, či ministerstvo, jest pro sněm zemský výbor (§ 11. a 26. zem. zřízení), to jest netoliko orgánem spravujícím nýbrž i výkonným. Jestli sám sněm někdy, jak to učinil k. př. při zákonu o chudinství z 3. prosince 1868, přikázal výkon zákona toho ministerstvu vnitra, učinil tak sice v mezích své právomoci avšak proti zřízení zemskému, kvalifikovanému to zákonu, jenž jediný svůj orgán výkonný spatřuje ve výboru žemském. Kdyby pak všechny věci, dle ústavy prosincové přikázané sněmům, těmito byly také skutečně vyřizovány, pak by zemský výbor vzrostl v pravou zemskou vládu, cislajtanskému ministerstvu úplně rovnocennou. Právem klade autor váhu na to, že výkonná moc má význam stejně veliký jako moc zákonodárná, a proto dospívá k závěru, že o vládě autonomistické bude lze mluviti již tehdy, když uvidíme 1. že z rozpočtu říšské rady vymítá vše, co i ve vydáních i příjmech se vztahuje k věcem, které do zákonodárné působnosti říšské rady nenáleží. 2. když nebude se nic k zákonodárnému působení říšské rady předkládat, co náleží ku zákonodárné moci zemského sněmu, 3. když moc výkonnou v záležitostech zemských buď přenechá výboru zemskému, neb po změně zemského zřízení utvořené zemské vládě. 4. když rovněž daně, jež vedle nynější ústavy náleží k zákonodárství zemskému, ponechá zemi. 5. když dobu činnosti říšské rady obmezí a zemského sněmu rozšíří tak, aby mohl na moci zákonodárné jemu náležející také plného podílu bráti — a jen onu většinu říšské rady sluší jmenovati autonomistickou, která by vládu v jednání autonomistickém chtěla podporovati. Práce Dra Slavíka vrcholí pak v úsudku, že k provedení plné autonomie není třeba změny ústavy. Dostačí provedení nynější v základech svých autonomistické ústavy, po němž uskutečnění státního práva jest jen věcí času.

Po přečtení brožury té chytáme se skoro hlavy. Zdali je možno, že to vše, co autor uvedl, jest pravdou, anebo pouhým sofismatem! Jak možno, že takový zarážející výklad té kaceřované prosincové ústavy mohl ujít politikům českým, a že teprve po plných skoro 32 letech musil Dr. Slavík odkrýti v ní poklad autonomních snah, o nichž napořád jen snímal! Uvažujeme, váháme, vtírá se nám nedůvěra k těmto krásným těšínským jablíčkům, jež třeba jen utrhnout, a tato nedůvěra v nás nabývá míry

i oprávněné odůvodněnosti, uvážíme-li, že Dr. Slavík přikazuje sněmům mnohý obor zákonodárný v § 11. prosincovky výslovně říšské radě přikázaný, stoje na náhledu, že obor ten náleží i tehdáž k příslušnosti sněmů, když mu schází společnost práv, povinností a zájmů pro všechna království a země na říšské radě zastoupené. Neboť co jest tato společnost, v čem tkví, kdo rozhodne na př. o tom, zdali plavba po Vltavě neb zřízení průplavu Vltavsko-Dunajského jest společným zájmem celé Cislajtanie, neb jen zemí, řekami těch protékaných? — Na takové a jiné námitky jest však autor připraven. Kdo v takových sporných věcech rozhoduje? Většina na říšské radě. Je-li autonomistická, je patrno, jak rozhodne. A také přiznává, že povstanou z výkladů ústavy prosincové ve smyslu jeho názoru přemnohé obtíže — ale konec konců obtíže ty lze odstraniti od případu k případu.

Leč posuzujme názor, k němuž Dr. Slavík dospívá, s hlediska jakéhokoliv, se skepsí, sebe sžíravější, na konec v hlavní věci musíme mu dáti za pravdu. Tak pevně učlánkován jest řetěz jeho důvodů. A vracíme se zpět k své otázce první. Proč výklad ústavy dnes platné tak výhodný snahám našim, čekal 32 let na šťastného Kolumba, proč nevyvážili před ním z prosincovky poklady autonomie jiní kovkopové političtí? Jelikož, prostě, abychom zakončili slovy Dra Václava Škardy, vhodně pozměněnými, v politice, které si u nás troufá rozuměti každý, setkáváme se s působností, jež vzbuzuje úžas, jelikož sbor našich poslanců říšských a zemských, jest sdružením osob, z nichž většina svůj mandát děkuje zásluhám p. t. otců, kmotrovství aneb velkohubého vlastenčení, a naše žurnalistika politická, až na výjimky, jest těchto svých zákonodárců hodna povrchností svou, jelikož heslování jde nad práci, a oněch málo pracovníků skutečných mezi aktivními politiky jest tolikerou prací drobnou a malichernou zasypáno, že nenalézá času věnovati se výhradně a důkladně každý oboru, v němž mu vyniknouti jest dáno. Významu plná brožura Dra Slavíka otevírá skutečně novou dráhu české politice, dráhu v mezích zákona, dráhu beze všech státních převratů dosažitelnou, má-li však býti učiněna schůdnou, třeba především, aby velké koště, jež ji vymete, smetlo všechnu chamradinu politickou, která působením svým »vzbuzuje úžas«. *Leda.*

John Ruskin.

Napsal K. Petřík.

Dne šestého února t. r. bylo Ruskinovi osmdesát let. Vděční Angličané velikolepým způsobem oslavili osmdesáté narozeniny největšího anglického prosaika tohoto věku a spolu muže, který na mravní vědomí svého národa a na oživení a prohloubení jeho uměleckého smyslu měl vliv tak pronikavý, jako nikdo před ním. John Ruskin oslavil dovršení osmé desítky svého požehnaného života tiše a prostě. Poustevník z Conistonu již od let žije v úplném ústraní a s klidem očekává chvíli, kdy bude konec všem pochybnostem a zápasům. Je na dobro zlomen a vy-

čerpán mnohaletou úmornou prací. Spolu s tělesnými schřadly i jeho duševní síly. V době, kdy símě jím rozsévané a tolik let zlobou nepřátel udupávané v milionech duší vypučelo a kdy jeho sláva dávno již prošla celým světem, starý mistr nemá již, co by podal nesčetným zástupům, jichž zraky v obdivu a úctě visí na rtech, se kterých po více než padesát let splývala slova moudrosti a lásky, slova, hlásající evangelium krásy. Ústa jeho oněměla, ale nauky, které hlásal, zvítězily na celé čáře a jménu jeho pojistily nesmrtelnost.

John Ruskin jest největším prosaistou anglickým tohoto století, nejsuverennějším vládcem nejrozšířenější řeči světa. To znamená, že jest z největších stylistů naší doby. V jeho slohu vyhránily se jeho myšlenky v nepřekonatelné ryzosti a čistotě, vtělily se naprosto v hudbu jeho vět. Vyjádřiti nějakou ideu spůsobem nejjednodušším, nejmenším počtem slov, jimiž ji ještě vůbec vyjádřiti lze, i vtěliti ji ve věty plné apokalyptického vzletu, kde každému slovu rostou perutě a kde slova zdánlivě všední nabývají jiného, kouzelného zvuku a vyzařují tajemný lesk a hrají v nových barvách: nikdo toho nedovedl tak, jako Ruskin. A mistrovství jeho slohu, kouzelná jeho vláda nad slovem strhly čtenáře jeho spisů k obdivu mnohem dříve, než se poznala krása, hloubka a nadpozemský vzlet jeho myšlenek. Ruskin toto částečné jen porozumění těžce nesl. Není divu, že ho bolelo, když viděl, jaký obdiv vyvolává jako spisovatel tam, kde v prvé řadě chtěl platiti jako myslitel.

A věru, že všechno kouzlo jeho formy daleko ustupuje před ryzí krásou jeho myšlenek. Všechno mistrovství formy v jeho spisech nebylo by spůsobilo účinky tak dalekosáhlé, jaké jeho práce fakticky měly. Největší stylista nebyl by dokázal zabezpečiti národu, nemajícímu zdánlivě smyslu pro umění, rozhodující hlas ve věcech uměleckých mezi národy Evropy. Že umění anglické čím dál většího vlivu nabývá na umělecké snažení naši doby, že vše to nové, co zvykli jsme zahrnovati pod společným názvem slohu anglického tak rychle a tak vítězně postupuje v před, toť zásluhou Ruskinovou. On prací svojí uvolnil utajené síly svého národa, on vykázal jeho uměleckému cítění nové dráhy, on jej, možno říci, mravně a umělecky obrodil. Ruskin celou životní svou prací cílil dále k tomu, aby umělecký smysl probudil i v nejnižších vrstvách, aby umění přestalo býti přepychovým zbožím »hořeních deseti tisíc«, nýbrž aby proniklo celou naši společnost a všechen náš život aby založen byl na zákonech krásy, aby láska k přírodě a umění stala se základní zásadou všeho našeho počínání a přivodila mravní naše obrození. Po celý život svůj Ruskin zůstal neúnavným hlasatelem náboženství krásy a poctivě se snažil, aby skutkem se stala krásná slova, která v jednom z četných spisů svých napsal: »Pokusme se kterýkoliv koutek naší anglické země učiniti krásným, pokojným a úrodným. Nebudeme tam míti ani parních strojů ani železnic, nebudeme tam míti bytostí bez vůle nebo bez myšlenek; nebude tam trpících kromě nemocných a nečinných kromě mrtvých.«

John Ruskin narodil se 6. února 1819 jako syn bohatého obchodníka s vínem. V mládí, jinak střízlivém a nepříliš bujném, nejevil zvláštního, neobyčejného nadání nějakého. Dostalo se mu znamenitého vych-

vání vědeckého i uměleckého. Pohled na hory v okolí Schaffhúz okouzlil jej, když mu bylo čtrnáct let, tak, že dojem přírodních krás, které se tu užaslému zraku jeho zjevily, stal se rozhodným pro celý jeho život. V touž dobu, kdy Ruskin studoval v Oxfordě, počaly obrazy J. M. W. Turnera vzbuzovati všeobecnou pozornost. Také Ruskin byl jimi okouzlen. Anonymní kritika v »Blackwood's Magazine«, kde díla Turnerova zle trhali, spůsobila, že Ruskin nestal se ani »poeta laureatus«, jak o tom snil jeho otec, ani biskupem anglikánské církve, jakým by jej byla jeho matka ráda měla. Umínil si totiž, že zastane se svého miláčka a zvláštním spisem vyvrátí nespravedlivé výtky neznámým kritikem Turnerovi činěné. Jelikož však bez předběžné přípravy tak učiniti nemohl, vydal se dříve na studijní cesty po Italii a prostudoval i galerie jiných zemí evropských. Dojmy a zkušenosti na cestách nabyté vyslovil v prvém dílu památné své knihy »Modern Painters«, jejíž prvý díl vyšel r. 1843. Tím byla také otázka jeho dalšího životního povolání definitivně rozřešena. Hned prvá kniha jeho i další díla »Kameny benátské« (»The Stones of Venice«), v nichž líčí dojmy z Benátek, »Sedm lamp architektury« (»The Seven Lamps of Architecture«), »Ráno ve Florenci« (»Morning in Florence«), botanické studie jeho o flóře švýcarské a anglické, uložené v knize »Proserpina« atd. vzbudily velikou pozornost, zjednaly mu však také mnoho nepřátel.

Ruskin jako umělecký kritik vychoval nejen řadu umělců, ale celému národu otevřel oči a ukázal mu, jak dosud ve věcech uměleckých, veden jen a jen svým instinktem, tápal v temnotách. Naučil Angličany dívati se na přírodu a na umělecká díla, naučil je milovati obojí. Enthusiasmus jeho kritik — naivní a radostný unášel čtenáře, tak že skorem nevědomky ssáli do sebe jeho myšlenky a podléhali jim. Dovedl se každý den nadchnouti pro jiného umělce, nikoliv ze snobismu nebo koketerie ale prostě proto, že mu tato opojná radost byla potřebou. Nevyrážel nikomu štětce nebo dláta z ruky.

Životopisec jeho Collingwood praví, že jest-li Ruskin dopustil se nějaké chyby jako kritik, že to byla ta, že spíše příliš dlouho povzbuzoval než příliš brzo zrazoval. Avšak Ruskin dovedl také velice přísně odsuzovati. Týkal-li se takový nepříznivý posudek umělce, jehož si slavný kritik jinak velmi vážil, neopomenul omluviti se mu listem, v němž vyslovil naději, že tato příkrá kritika nevnese zajisté žádné dissonance v jejich přátelství. Na podobný list dostalo se mu jednou od kteréhosi »strhaného« umělce této vtipné odpovědi: »Milý Ruskine, při prvém setkání vás zabiju, doufám však, že tato okolnost nevnese zlozvuku v naše přátelství.«

Ruskin není jen uměleckým kritikem. Jest i socialním reformatorem a hnutí, jím vyvolané není z těch četných novodobých proudů sociálních, jež vytrysknou s velikou intensitou, aby co nejdříve zase zanikly v písku. Prostudoval díla velikých politických ekonomů, ale nenašel v nich odpovědi na otázky svého nitra. Nepřítel všeho, co nivelluje, aristokratický umělec každým coulem povstal proti strojům a proti páře, proti všem těm důmyslným vynálezům, které čím dál více nahražují sílu lidskou a byvše vynalezeny ku blahu lidstva, čím dál více šíří bídu a neštěstí.

Ztroskotav se svými reformními plány na poli zemědělském, obrátil se Ruskin k oboru průmyslovému. Vytlačiti všechno čistě mechanické, strojové, bezmyšlenkové a nahraditi to důmyslem a ruční prací lidskou bylo cílem Ruskinovým. Jeho zásluhou jest, že zachránil celá veliká odvětví malého průmyslu anglického, kterému již již hrozila zkáza tím, že odstraniv parní stroje, zavedl zase ruční práce v domácnostech kdysi konané jako na př. předení a tkaní. Jeho nenávist ke strojům šla tak daleko, že nedal se nikdy přemluviti, aby použil železnic. I knihy své, jež si sám vydával, dal, pokud jen trochu to bylo možno, rozváželi ve vozech a nikoliv pomocí železnic. Jemu šlo v prvé řadě o probuzení smyslu a citu pro krásu i v nižších vrstvách, o mravní a esthetické jejich vychování, aby tak postupem času život náš znovu byl postaven na základy přirozenější, než jest tomu dnes. Smysl všeho sociálního snažení Ruskinova dal by se dobře shrnouti v jedinou větu, tu totiž, že jest nejúčinnější polemikou a nejsoustavnějším pokusem o vyvrácení základní theorie národohospodářské vědy (po Ad. Smithovi), dle níž základem všeho chtění a konání lidského jest chtivost zisku. Ruskin se vším ohněm svého temperamentu postavil se proti naukám těmto a snažil se, aby ve skutek uvedl theorie vyšší, ryzejší a krásnější. Cena a význam práce, těžké, namahavé, ale zdravé práce fysické našly v Ruskinovi nejhorlivějšího hlasatele. Když bylo třeba, sám dobrým příkladem předcházel, tu stavě se žáky svými silnici nějakou, tu třeba meta ulice londýnské.

Sociálním pokusům svým věnoval Ruskin všechno svoje jmění. Zdědil po otci několik milionů, ale nebýti hojného výtěžku z jeho spisů, byl by snad k stáru zakusil bídy. Když došly i poslední hotové peníze, neváhal obětovati i vzácné a drahé obrazy svoje prospěchu trpících bližních. Díla jeho miláčka Turnera i světoznámý Meissonierův »Napoleon« prodány, aby za ně se nakoupilo chleba pro hladovící. Neměl dříve pokoje, dokud nezřekl se i posledního přepychu. »Chci reformovati svět«, řekl kdysi s výčitkou sám o sobě, »a měl bych vlastně začíti sám ssebou.« Teprve když poslední perský koberec a poslední mistrovský obraz zmizel z jeho příbytku, byl upokojen. Sociální theorie své vykládá obšírně ve svém díle »Fors Clavigera«, řadě to dopisů, psaných každý měsíc k anglickému dělnictvu, které si nejen těmito listy, ale i řadou přednášek, radou i skutkem získal nesmrtelných zásluh. Nelitoval ani peněz, ani času, ani námahy, kde šlo o to prospěti lidu, poučiti a povznésti jej. Dovedl tím, že umělecké nazírání šířil do nejširších kruhů, vyvolati celá nová hnutí a celá nová odvětví umělecká. Znamenitý rozkvět moderního uměleckého průmyslu anglického jest zásluhou jeho a Williama Morrise. Přispůsobiti umění životu a navzájem zase život požadavkům uměleckým — toť jedna ze základních jeho zásad, které neustal hlásati. Chtěl míti věci nejen krásné, ale i užitečné, vyhovující skutečným potřebám. »Neorej zlatým pluhem a nevaž obchodních knih do smaltu«, praví. »Nemlať obilí vyřezávanými cepy a nezdob mlýnských kamenů basreliefy.«

Vliv Johna Ruskina byl ohromný a není možno ani z daleka doličiti jej v prosté příležitostné črtě, zrovna jako není možno v ní vytknouti ani hlavních bodů jeho mnohostranné činnosti a vybrati alespoň nejcen-

nější zrnka myšlenková z těch duševních pokladů, jež jsou uloženy v jeho četných spisech. Jeho spisy! Jaká řada jich je a jak těžko jest vystihnouti obsah jejich, jehož bohatství a pestrost dobře označují již samy rozplývané, tajemné, záhadné titule Ruskinových kněh: »Coeli enarrant,« »Sedm lamp architektury«, »Kameny benátské«, »Munera pulveris«, »Fors Clavigera«, »Sesam a lilie« atd. Ruskin dovedl celý národ svůj umělecky obnoviti. Z jeho vlasti šíří se hnutí, k němuž on dal impuls, dál a dál. Nová epocha umění nadchází a my již dnes vidíme, jak mohutní strom, vyrostlý ze semene jím kdysi zasetého. Právem řekl o něm kdosi, že vykonal více než by dovedla vykonati vládní moc nějakého státu. Jeho moc nemá hranic a jeho vliv podrobí si celý svět. Dojde také na nás a také u nás mohou díla jeho dáti vykvésti četným keřům růží, těch růží, které znamenají radost, krásu a lásku a které tak vysoce symbolicky zdobí jeho knihy!

Roráty.

Pro Otokara Votočka.

Zase týž mrazivý, řezavý vzduch, zase týž lehký sněhový poprašek po střechách paláců a věžích kostelů, zase týž obrovitý dóm, rozlitý v pitvorných obrysech, zase tytéž zvony, zavěšené někde nahoře ve tmách, rozpuklé v píseň záhadnou a sladkou zároveň. A zase ta kaple se stěnami svítících hlatí drahokamů, se stříbrnými lampami a tytéž malé varhany, zpívající hlasem jakoby v slzách se třesoucím, jako kdyby i je roztřásal ten známý chlad, visící tady v té prastaré kapli dnes, včera, loni, před sto léty. A zase tíž lidé v lavicích, na nichž tetelí se lesky svíčiček, zase táž malá obec věřících, zpívající v ranním chladu a tajemném šeru ze staletých ohmataných zpěvníků staleté písně monotonních a záhadných melodií, plných předtuchy a naděje. A v levo u vchodu zase ten klečící rytíř v plné zbroji s rukama ovinutýma růžencem, vytesaný v rudý mramor náhrobku. A tam v lavici zase ta neznámá s tmavýma, sladkýma očima v rudém plášti, lemovaném šedou kožešinou a čechraným peřím. Zase všechno tak, jako loni a předloni a Bůh ví, jak dlouho už. Jeden z těch dnů, kdy máme svou důvěrnou chvíli s Bohem. Zítra, pozítří, tu ty dny přijde k nám, vejde pod naši střechu a naše jizby na ten jediný den v roce promění se v chrámy. Čekáme návštěvu Nejvyššího.

A mrazem a šerem jdeme nejdražšímu z hostí vstříc. Hleďte, jak pohádkové je všechno kolem! Sníh leží na střechách, zježených jakoby zimou. Jsou měkčeji zvlněny dnes, než jindy, všechny ostré hroty a hrany ten jiskřivý poprašek uhladil v měkké linie. A šero dodělává, nač sníh nestačil. Rozpoutává a taví všechny ostré obrysy a tvrdé hřebeny a modeluje všecko tak měkce do oblých a rozlitých, nevyslovených, jenom tušených ploch. Šerem, kterým zpívají zvony, blýská tisíc světel, vysoko u štítů domů i dole v ulicích, kde zpod vozů zvonících rolničkami vlekou se po dlažbě světlé kruhy záře z luceren. Moře střech. A ta světla kmitají se jako tečky zlata na hřebenech vln, když moře z hlubin světélkuje. Domy krčí se v mrazu a šeru, nehnutě a mlčelivě hledí vzhůru

k černé obloze. Někde nad střechami třesou se již popelavé kotoučky kouře jako praporečky. Všechno je splývavé, tlumené, všechno jakoby tušilo a čekalo něco sladkého a záhadného — pohádka.

Sedí tam ve svém rudém plášti a zpívá. Vidím, jak dech její přechází plamenem svíčky, blýskající před ní na lavici. Na témž místě zpívá, jako loni a předloni a touž píseň zpívá. A já stojím na témž místě jako loni a předloni a my všichni stojíme a sedíme na týchž místech. Naše jsou ta místa, nikdo je nesmí zaujmout kromě nás. A tak tu stojím a duše se mi chvěje a vlní touhou — po čem? Nevím sám. A mám radost, tichou, tlumenou radost. Věděl jsem, že přijde. Jenom jedna pochybnost mne mátla: Nevdala se za tu dobu mezi dvěma adventy? Teď jsem klidný. Zpívá tam a má rudý plášť — jako minulá léta. Kde je? Nevím. Neznám jí vůbec. Vidíme se jednou do roka, ráno o rorátech. Je něco dráždivě záhadného v tomto setkání. Jednou do roka v prastaré kapli, při zvucích staletých písní, v záři světel, za hučení varhan. Zahlédla mne. A poznala. Vzpoměla si patrně: »Ten zde byl loni, předloni — Bože, kdy pak již? Chodí jednou jen za celý advent. Snad vrací se z pitky nebo odkud a má pobožné záchvaty po prohýřené noci. Ale patří již také tak trochu k naší obci.«

Tak a teď ji uvidím zase až za rok. Ostatně, kdož ví? Bude tu zase celá ta obec pohromadě, tak jako dnes, loni a minulá léta? Jenom ten kamenný rytíř bude tu zcela jistě. My ostatní — snad. A snad také do té doby bude po všem. Černé, těžké koráby odrazí od břehu a poplují po smutném, nekonečném, mlčícím moři — nekonečná, věčná, neznámá plavba k tajemným, nezbádaným cílům. Také my snad. Také my. A ani stopy nezůstane. Tak docela bez památky, beze všeho. A budeme ležeti nehybní, mlčící, hluboko pod sněžným popraškem a pod zpěvem zvonů, zavěšených ve tmách, v černé, studené, umrzlé zemi. Ale varhany zpívají radost a naději. Což ony, přečkají nás všechny, jako ty staleté písně tu zpívané ze staletých, ohmataných zpěvníků. Ovšem, že. Byly tu před námi a budou po nás. Kolkolem králové dřímají v hlubinách dómu, hluboko pod ruchem našich kročejů, pod plápolem svic, pod hlaholy zvonů, hluboko pod slavnými rytmy varhan. Musili sejíti se svých zlatých trůnů, kde seděli pod purpurovými baldachýny, hluboko dolů musili sejíti do studených a tmavých komůrek, ale ty písně zůstaly! A velekněží v zetlelých mitrách, z nichž kdysi blýskaly drahé kameny, dřímají tiše pod kameny, na nichž klečíme, zpívajíce radost a naději. A rytíři dole spí v ocelových plátech své zbroje, v hedvábí a aksamitu, potomci starých, vymřelých rodů, a královny a šlechtičny v ztrouchnivělém zlatohlavu — ale ty písně zůstaly. Ti mrtví tam dole je zpívali kdysi, jako my dnes. Zpívali radost a naději, jako my dnes, loni, předloni, minulá léta. Ano zpívali a ze všech je mrtvý prach a troud. Ale snad přece zachvívají ty známé zvuky jich srdcem, snad poznali ty zvuky, tak dobře známé. A snad klečí teď ve svých hrobkách a modlí se s námi a zpívají s námi radost a naději. Nezpívejte tak hlasitě, ať jich nevyrušíme z jejich pobožnosti! Ano. Mají právo na tu pozornost. Oni stvořili ty zpěvy, do kterých my vkládáme tolik radosti a naděje. Tlumte trochu hlasy! Avšak není to vlastně omyl? Ovšem že, vždyť

mrtví králové a velekněži a rytíři a královny a šlechtičny jsme my, pravda. Teď se rozpomínám. Ovšem že. Spali jsme dole, hluboko pod zemí a ty zpěvy nás probudily. Teplý van nového života zavlál naším zpráchnivělým srdcem a my jsme zvedli ty těžké kameny, které nás tak dusily. A paměť se vrací. Ano, už vím, co jsem. Umřel jsem, je to už tak dávno. Snad tisíc let. Setlel jsem v prach. Ale ty zvuky mne vždycky křísí k novému životu. Na okamžik jenom se vracím. Přicházím zase na místa, kde jsem žil. Un revenant. A Vy? Oh Váš rudý plášť se šedou kožešinou a načechraným peřím mne nezmýlí. Znám vás. Neviděli jsme se loni ani předloni, je to omyl. Sto let nebo dvě stě uplynulo již od té doby. Měli jsme tehda oba bílé paruky a Vaše oči, temné a sladké, hleděly na mne bělavým oparem prášku, schvívajícího se s Vaší paruky. A — pamatujete se — tam u varhan seděl maëstro. Váš učitel zpěvu. Jak jsem mu záviděl, že Vám může býti tak často na blízku, kdežto já Vás mohl viděti jen zde, v kapli, na místě posvátném, já, jenž pranic nevěřil a jízlivě se posmíval všem pověrám, jak jsem tehdy říkal. Rozpomínáte se? A před tím — kdy to asi bylo? Nevíte? Marně mučím svoji paměť. Vím jenom, že jsme pak oba zemřeli. A dnes jsme tu oba, na okamžik vráceni životu a zpíváme radost a naději v chladné kapli při svitu sloupků a svíčiček nad hrobkami svými a svých předků. Jsou roráty — víte to? Také Vás schvátilo kouzlo jejich, setkané z mrazu a sněhu a šera a světel a hukotu varhan? Také Vaše srdce slaví dnes svátek? Ale za chvíli je již zase po všem, má drahá a naše bláznivá srdce budou zase jen několika zrnky prachu, schoulenými v rohu zpuchřelé rakve pod těžkým mramorem. Ale teď je nám radostně a slavně, má drahá. A v té chvíli štěstí se neznáme, hledíme cize na sebe, my, kteří jsme oba přišli z říše míru a mlčení! Jak je to divné a k neuvěření. I zvony nad tím povážlivě kroutí hlavami. Slyšíte jejich zpěv, hučící vítězně do mlh a šera nad námi, kteří jsme jenom ubohý, bezmocný prach a troud, zpívající radost a naději?

J. Kamper.

L. N. Tolstoj o hladu v Rusku.

L. N. Lolstoj v brožuře »Golod ili ně golod 1898 goda« podává zprávu o své osobní účasti v pomocné akci ve prospěch lidu trpícího hladem. Činnosti jeho postavila se v cestu ruská administrace »tak, že nejen dílo rozšířiti, ale i pokračovati v něm možno nebylo. Pokračovati nebylo možno z té příčiny, že orlovský gubernator nedovoloval zřizovati »stolovyja« (t. j. veřejné jídelny pro hladovící lid) 1. bez souhlasu místní správy, 2. bez rozvažování o zřízení každé jednotlivé jídelny a 3. bez včasného oznamování o tom gubernatoru kolik v tom neb onom místě jest zapotřebí zříditi jídelen. Z tulské gubernie již přijížděl tanovoj a vymáhal, aby se nezřizovaly jídelny bez povolení gubernatorova. Mimo to bylo zakázáno všemu místnímu obyvatelstvu, aby se neúčastnilo zřizování jídelen bez povolení gubernatorova, a bez účasti a ponoci těchto, jmenovitě při složitém a obtížném vedení jídelen, stalo se zřizování jich nemožným. A tak přes nepopíratelnou bídu lidu, přes to,

že byly prostředky dobrovolně darované na pomoc lidu, dílo naše nejen nemůže se rozšiřovati, ba jest nebezpečenství, že bude úplně přerušeno.«

Proto musel Tolstoj oznámiti dárcům, aby rozhodli, co s penězi, jež mu byly poslány ve prospěch lidu strádajícího hladem, má učiniti.

Dále praví Tolstoj: »Taková byla má osobní účast v tom díle, nyní budu hleděti dáti odpověď na všeobecné otázky, jež ve mně má činnost vzbudila — otázky to, jež, soudíme-li dle hlasů listů, zajímaly v poslední době také veřejnost. Jsou to tyto otázky: Jest letos hlad nebo není hladu? Proč tak často opakuje se v lidu bída? Jak možno by bylo působiti k tomu, aby bída ta se neopakovala, a aby nebylo potřebí vyjimečných prostředků k jejímu zažehnání?

Na prvou otázku odpovím takto: Máme statistické zprávy, z nichž jest zřejmo, že lid ruský vůbec nesní ani 30 procent stravy, nutné ku výživě normálního člověka; mimo to máme zprávy o tom, že mladí lidé černozemního pásu v posledních 20 letech čím dál méně a méně vyhovovali požadavkům co do tělesního stavu pro vojenskou službu; všeobecné sčítání lidu dokázalo, že číselný přírůstek obyvatelstva, který v rolnickém pásu před 20 lety byl velmi značný, klesl v těchže guberniích v dnešní době na nulu. I nepozorujíce statistická dáta, porovnávajíce toliko průměrného venkovana rolníka ze středního pásu, vychudlého na kost a kůži, s nezdravou pletí, s takovýmže venkovanem, který stal se čeledínem ve dvoře, vozkou, a má dobrou stravu, porovnávajíce pohyby tohoto čeledína, vozky a práci, jaké jest schopen, s pohyby a prací rolníka, žijícího doma, vidíme dostatečně, jak síly toho rolníka jsou oslabeny nedostatečnou výživou. Když — jak činili dříve nerozumní hospodáři a dosud činí — chová se dobytek toliko pro návoz a krmí se na chladném dvoře ledačím, vydrží bez poškození organismu jen ta část jeho, jež má plnou sílu, ale staré a slabé kusy a nevyspělý mladý dobytek buď zhyne, nebo jestli se i udrží, stane se to na škodu chovu a jeho zdraví, a u mladých kusů na újmu vzrůstu a tělesného vývinu. V témže stavu jest ruský lid rolnický v černozemním vnitru. Rozumí-li se slovem »hlad« taký nedostatek výživy, jehož bezprostředním následkem jsou nemoci a smrt lidí, jak tomu bylo dle líčení nedávno v Indii, tedy takového hladu nebylo ani r. 1891 a není ani letos. Rozumí-li se však »hladem« nedostatek výživy, jehož následkem není smrt okamžitá, nýbrž život sice, ale bídný život a předčasná smrt, mrzáctví, neplodnost a hynutí, takový hlad trvá již po 20 let a trpí jím většina obyvatelstva černozemního vnitra, a hlad ten jest zejmena letos veliký.

Taková jest moje odpověď na prvou otázku. Na druhou otázku: co jest toho příčinou, odpovídám, že příčina toho jest duševní a nikoliv hmotná. Lidé vojenského zaměstnání dobře vědí, co značí duch vojska: vědí, že tento živel jest první a hlavní podmínkou úspěchu, že nedostává-li se ho, vše jiné nemá významu. Byť byli vojáci sebe lépe oděni, živeni, ozbrojeni, byť stáli na silnější posici, bitva bude prohrána, nebude-li tu toho živlu, který se nazývá duchem vojska. Totéž se děje v zápase s přírodou. Jakmile není v lidu duch bodrosti, sebevědomí, naděje na stále rostoucí zlepšení majetkového stavu, a naproti tomu oslabuje-li lid vědomí marného úsilí a ochablost, takový lid nezvítězí

v zápase s přírodou, ale bude v něm překonán. A takový jest dnešní stav našeho rolnictva a jmenovitě v černozemním vnitru. Cítí, že stav jeho, stav, v němž jest jako rolník, jest hanebný, skoro beznadějný, nezápasí již s ním, nýbrž živoří a činí se jen potud, pokud ho k tomu nutí pud sebezachování. A kromě toho ještě právě ten bídný stav, ve který upadl, má za následek ještě větší úpadek mysli. Čím více upadá hospodářský blahobyt obyvatelstva jako břímě na zdvihadle, tím tíže jest mu se zvednouti, a lid to pociťuje a máchaje beznadějně rukou říkává: »Kde pak my bychom mohli mysliti na tloustnutí, jena bychom se uživili!«

Příznaků tohoto úpadku ducha jest velmi mnoho. Jeden z prvních a hlavních jest úplná lhostejnost k duševním potřebám. Otázky náboženské vůbec ani není v zemědělském nitru: ale nikterak snad proto, že by lid držel se pevně pravoslaví (naopak veškerá správa a všechno pátrání duchovenstva nasvědčuje tomu, že lid čím dál více stává se k církvi lhostejným), nýbrž proto, že ho nezajímají duševní otázky. — Druhým příznakem jest trvání při starém a odpor ke změnám zvyků a poměrů. Za všechna ta leta, co v druhých guberniích vešly v užívání pluhy a železné brány, a začalo se síti trávu a různé drahé byliny, zakládati sady, ba i užívati umělého hnojiva, po ta leta všechna zůstalo ve vnitru vše při starém: při jednoduché soše (primitivní to pluh), třípolním hospodářství, s rozkouskovanými díly ze šíři bran a při všech rurykovských zvycích a obyčejích. Ba i případů stěhování jest v černozemním vnitru méně. Třetí příznak — odpor k práci rolnické — nikoliv lenost, nýbrž chabost, neveselost a nucenost při práci; znakem té práce mohla by býti studna, z níž nečerpá se voda pomocí klády, nebo kola, jak se dříve dělo, nýbrž vytahuje se přímo rukama na provaze vědro, jež teče, tak že z něho třetina vody vyteče dříve, nežli se donese na místo. Takovou je skoro veškera práce mužíka z černozemí, který s koněm sotva vlekouclm nohy oře 16 hodin úhor, který by zoral s dobrým koněm, kdyby byl dobře živen a měl dobrý pluh, za půl dne. Při tom projevuje se silná touha po zapomenutí, jehož hledají ve vodce a tabáku, jichž užívání se velice šíří tak, že v poslední době pijí již a kouří chlapci, děti přímo. — Čtvrtým příznakem úpadku ducha jest neposlušnost vůči rodičům, menších bratří vůči starším, neodevzdávání peněz z vedlejšího výdělku a snaha mladšího pokolení vybaviti se z těžkého beznadějného selského života a najíti si zaměstnání jinde, ve městě.

Podivem nás naplňovalo, když v posledních sedmi letech úpadku hlásili se v mnohých vsích, jak zdá se, majetní rolníci o přijetí do jídelen, a stalo-li se dle jich přání, chodili do nich. Toho r. 1891 nebylo. Uvedu případ odhalující ten stupeň bídy a nedůvěry ve vlastní síly, k němuž došli rolníci. Ve vsi Šušminu v černském újezdě, prodává velkostatkářka rolníkům zemi prostřednictvím banky. Žádá od nich 10 rub. za desjatinu a to ve dvou splátkách po 5 rub., dává jim zem s osením a po 2 čtvrtcích ovsa na jarní setbu. A za těchto úžasně výhodných podmínek zdráhají se rolníci a nečiní ničeho. A tak má odpověd na druhou otázku, jaké jsou příčiny toho stavu našeho rolnictva jest: že ztratili bodrost, důvěru ve vlastní síly, naději v možnost pozvednutí svého stavu, upadli na duchu.

Odpověď na třetí otázku: jak lze by bylo pomoci lidu v jeho bídě? plyne z této druhé odpovědi. K tomu, aby se lidu pomohlo, jest jednoho třeba: povznésti jeho ducha a odstraniti vše, co ho dusí. A dusí ducha lidu to, že ti, kteří jím vládnou, neuznávají jeho lidského důstojenství, nevidí v rolníku člověka rovného jiným lidem, nýbrž považují ho za hrubého, nerozumného tvora, o kterého třeba pečovati a kterého jest nevyhnutelno při všech záležitostech voditi. Následek toho jest, že pod záminkou péče oň, utlačují úplně jeho svobodu a ponižují ho. Tak v náboženských věcech — jež jsou velice důležity — necítí se rolník býti svobodným členem církve, zvolivším svobodně, nebo aspoň svobodně uznavším víru, k níž náleží, naopak, on cítí se otrokem církve, jehož povinností jest plniti to, co mu nařizují a předpisují jeho náboženští představení, kteří byli mu posláni a ustanoveni bez jeho přání a volby. Že toto jest důležitou příčinou úpadku lidu, potvrzuje ta okolnost, že lid osvobodiv se od despotismu církevního vždy a všude, upadá, jak se říká, v sektářství a ihned zvedá se duch toho lidu a okamžitě, bez výjimky, zvedá se také jeho hospodářský blahobyt. — Jiným zhoubným zjevem péče o lid jsou výjimečné zákony pro rolnictvo, jež ve skutečnosti vedou k tomu, že neplatí pro ně zákony a ono vydáno je úplně zvůli úředníků ustanovených k vedení jeho záležitostí. Pro rolnictvo existují nominálně nějaké zvláštní zákony i o držení půdy i o jejím dělení, i o posloupnosti dědické, i o všech jeho povinnostech, ale ve skutečnosti existuje pouze jakás míchanina různých nařízení, vysvětlení, zvykového práva, kasačních nálezů a t. d. Následek toho jest, že rolník zcela správně cítí svou úplnou závislost od libovůle svých četných představených. A za představené své považuje rolník mimo sotského, starostu, staršinu i písaře, i urjadníka i agenta pojišťoven, i geometra i prostředníka při určování mezí, i zvěrolékaře, i jeho pomocníka, i lékaře, i duchovního, i soudce, i vyšetřujícího a vůbec každého úředníka, ba i statkáře, každého pána, jelikož ví ze zkušenosti, že každý ten pán může s ním dělati, co mu libo. Nejvíce však ze všeho dusí ducha lidu, ač to není přímo viděti potupné — ovšem, že ne pro obětí, ale pro vykonavatele a velitele — tělesné tresty, bití, jež jako Damoklův meč visí nad každým rolníkem.

A tak na tři svrchu dané otázky: je-li hlad, nebo není-li hladu? co jest příčinou hladu? a co třeba učiniti, aby ta bída byla zažehnána? mám tyto odpovědi: Hladu není, ale jest chronický nedostatek výživy všeho obyvatelstva, který trvá již 20 let a neustále se zvětšuje a který zejména letos po loňské neúrodě byl citelný a který bude ještě horší než minulého roku. Jest to právě tak, jako kdyby lékař, kterého se ptají, má-li nemocný tyfus, odpověděl: tyfus nemá, ale horečka rychle stoupá.

Na druhou otázku odpovídám, že příčina bídy lidu není hmotná, nýbrž duševní, že hlavní příčinou jest pokleslost ducha, a že dokud duch národa se nepovznese, dotud nepomohou žádné vnější prostředky, ani ministerstvo zemědělství a veškeré jeho výmysly, ani výstavy, ani hospodářské školy, ani změna tarifů, ani osvobození od vykupných platů (mělo by býti dávno provedeno, jelikož rolníci dávno zaplatili více, dostali, počítá-li se dle obvyklého dnes úrokování), ani zrušení daní

železa a strojů, ani ty dnes tak oblíbené a za lék na veškeré nemoci prohlašované farní školy, nic z toho nepomůže lidu, zůstane-li stav jeho ducha takovým, jakým jest. Netvrdím, že by tyto všechny prostředky nebyly užitečny, ale staly by se užitečnými jen tehdy, kdyby se probudil duch lidu a kdyby lid chtěl vědomě a svobodně z nich těžiti.

Odpověď na třetí otázku, co činiti, aby se bída ta neopakovala jest, že k tomu jest třeba, nepravím ctíti, ale aspoň déle již lehce nevážiti a neurážeti lid, nechovati se k němu jako k zvířatům; že je nevyhnutelno dáti mu svobodu vyznání, podříditi ho všeobecným a nikoliv vyjímečným zákonům, nikoliv zvůli zemských náčelníků; nevyhnutelno jest dáti mu svobodu učení, volnost stěhování a především, nutno jest sníti s něho to znamení hanby, jež tkví na minulém i nynějším cárování, třeba zastaviti surové trýznění, bití dorostlých lidí jen proto, že jsou ze stavu rolnického. Kdyby mi snad někdo řekl: ty přeješ lidu dobro, vol tedy má-li se dáti každému, jehož hospodářství jest v úpadku, na každou usedlost po 3 koních, po 2 kravách a po 3 hnojených desjatinách, po kamenném domu nebo jen svoboda vyznání, učení, stěhování a zrušení všech zvláštních zákonův pro rolnictvo, neváhal bych a volil bych to druhé, jelikož jsem přesvědčen, že nechť by dala se rolnictvu jakákoliv hmotná pomoc, zůstane-li totéž duchovenstvo, tytéž farní školy, tytéž erární kořalny, táž armáda úředníkův zdánlivě pečujících o jeho blaho, utratilo by za 20 let vše, a stalo by se tak nuzným jakým bylo dříve. Kdyby však bylo osvobozeno ode všech těch pout a ponižování, jež dnes ho tísní, za 20 let by nabylo veškerého toho bohatství, jímž bychom ho chtěli obdařiti, ba ještě většího.

A věřím, že by tak tomu bylo předně proto, že jsem vždy vídával více rozumu a pravého vědomí potřebného lidem u lidu samého nežli u úřednictva, a proto myslím, že lid sám dříve a lépe rozváží to, čeho mu jest třeba; podruhé proto, že lid sám, týž, o jehož blaho se jedná, lépe ví o co se jedná, nežli úředníci, jichž starostí jest především, aby dostali plat; po třetí proto, že zkušenost životní neustále a neklamně dokazuje, že čím větší jest vliv úřednictva, jako ve vnitrozemí, tím více lid chudne a naopak čím nezávislejší jest lid od úředníkův, jako ku př. na Sibíři, v samarské, orenburské, vjatské, vologodské a oloněcké gubernii tím lépe bez výjimky se mu daří.

Takové myšlenky a city vyvolalo ve mně nové seznámení se s bídou lidu a považoval jsem za svou povinnost vysloviti se proto, aby lidé, kteří upřímně a opravdově přejí si oplatiti lidu za vše, co jsme od něho dostali a co od něho dostáváme, neutráceli daremně své síly na činnost menšího významu a často i činnost chybnou, nýbrž, aby veškerých svých sil užili k tomu, bez čeho žádná pomoc nebude míti výsledku, t. j. k odstranění všeho, co tlumí ducha lidu, a k zavedení všeho toho, co jest s to, aby jej povzneslo.«

K tomu dodává Tolstoj ještě výsledky svého pozorování o bídě na různých místech Ruska a vyslovuje obavu, že budoucí rok bude ještě horší. A proto pomoc jak státní tak soukromá bude napřesrok nutna a nevyhnutelna. »A zatím zrovna teď i v naší tulské gubernii i v orlovské, rjazanské i v ostatních guberniích činí se energické kroky proti soukromé

pomoci jakéhokoliv způsobu. A jak jest zřejmo, způsobů všeobecných, neustálých. Tak v onom efremovském újezdě, kam jsem si dojel, nedovolují soukromým osobám, aby poskytovaly pomoc strádajícím. Pekárna zřízená tam od člověka, který tam přišel s penězi darovanými od Volnoho Ekonomičeskoho Obščestva, byla zamknuta, a člověk sám poslán odtamtud pryč jako byli dříve přijevší sem lidé pryč posláni. Říká se, že v tom újezdě není bídy a není žádné pomoci třeba. V černském újezdě pak v době mé nepřítomnosti, stalo se, dle vypravování mého syna, který odtamtud přijel, toto: policejní úřady přijevše do vsi, kde byly jídelny, zakázaly lidu, aby do nich nechodil obědvati a večeřeti; aby zajistily vykonání zákazu, rozbily stoly, na nichž se jídalo, a klidně odjely, nedavše ničeho hladovícím za kus chleba, který jim odňali, kromě vymahání poslušenství bez reptání. Těžko si představiti, co dělo se v hlavách a srdcích lidí, jimž dostalo se toho zákazu a vůbec všech lidí, kteří se o tom dověděli. Ještě tíže jest — alespoň mně — představiti si, co dělo se v hlavách a srdcích těch druhých — těch totiž lidí, kteří mají za nutné dávati taková nařízení a plniti je, nevědouce co činí — odnímati od úst almužny hladovícím nemocným starcům a dětem . . . Znám ty námitky, jimiž hledí se hájiti taková nařízení: po prvé jest třeba dokázati, že stav obyvatelstva svěřeného naší vládě není tak zlý, jak ho snaží se vylíčiti lidé protivné strany; po druhé, každý ústav (jídelny a pekárny jsou ústavy!) má býti podroben kontrole vlády, ač r. 1891 a 1892 takového podrobení nebylo; po třetí přímé a důvěrné styky lidí, přinášejících pomoc obyvatelstvu, mohou v něm vzbuditi nevítané myšlenky a city.

Ale, vždyť všechny tyto námitky, kdyby i byly správny — jsou však vesměs lživy — jsou tak nepatrny a malicherny, že nemohou míti významu srovnáme-li, co dělají jídelny a pekárny rozdávající chléb strádajícím. Celá věc má se takto: jsou lidé — neřekneme umírající, ale trpící bídu: jsou jiní lidé, žijící v dostatku a dávající z dobrého srdce oněm lidem ze svého přebytku; jsou ještě jiní lidé, kteří přejí si býti prostředníky mezi prvními a druhými a nabízejí k tomu svou práci. Může-liž taková činnost býti komu škodlivou, může-liž býti povinností vlády, stavěti se tomu v cestu?

Pochopuji, jestli voják-strážník na Vorovických vratech, kdy jsem chtěl žebráku dáti almužnu, zakázal mi, abych toho nečinil a, nedbaje nikterak mého dovolávání se evangelia, tázal se mne, četl-li jsem vojenské předpisy — avšak zřízení státní nemůže ignorovati evangelium a zakazovati to, co jest tou prvopočáteční mravností t. j. aby lidé lidem pomáhali. Naopak vláda jen proto existuje, aby odstraňovala vše, co by tomuto vzájemnému pomáhání si překáželo.

A tak vláda nemá žádného důvodu, aby stavěla se proti takové činnosti, a byť orgány vlády, dle nesprávných předpisů vymáhaly, aby člověk soukromý podrobil se těm zákazům, není on povinen vyhověti tomu jejich vymáhání. Když »stanovoj pristav« přijel ke mně a řekl, co že mi na tom záleží, vždyť mohu přec obrátiti se ke gubernatoru, aby povolil zřízení jídelen, odpověděl jsem mu, že toho učiniti nemohu, jelikož nevím o žádném zákonném nařízení, jímž by se zakazovalo zřizování jídelen; a kdyby i takový zákon byl, nemohl by se mu podrobiti, jelikož

podrobuje se mu, mohl bych se zítra ocitnouti v nevyhnutelnosti, podrobovati se zákazu, aby nebyla vydávána mouka a dávána almužna bez vládního k tomu povolení. Právo dávati almužny jest ustanoveno tou nejvyšší vládou a není vlády, jež by je mohla změniti. Jest možno zrušiti jídelny, pekárny, vyháněti z újezdu do újezdu lidi, kteří přišli pomoci obyvatelstvu, nelze však překážeti těm z újezdu vyhnaným lidem, aby na kterémkoli jiném místě nežili u svých známých anebo i v selské jizbě, aby nesloužili lidu, způsobem jakým jim libo, a aby nedali ve službu lidu své prostředky hmotné i svou práci. Není možno rozděliti jednu třídu národa od druhé. Každý pokus takového rozdělování má právě ty následky, jichž uniknouti jest vlastně snahou toho rozdělování. Zameziti styky lidí nelze; jest toliko možno pokaziti pravidelný jich rozvoj a dáti jim tam, kde by měly dobré účinky, směr škodlivý. V nastávající, jako i v každé bídě lidské, může pomoci toliko duševní povznesení národa, (já rozumím národem nejen lid, ale veškeren národ, jak pracující tak i bohaté třídy) a povznesení národů děje se toliko v jednom směru: větším a větším bratrským sjednocováním se lidí a proto v zájmu pomoci lidu nutno jest sjednocování to podporovati a nikoliv mu překážeti. Pouze takovým větším, než posud bylo, bratrským sjednocováním lidí nejen že zažehná se nynější bída a bída očekávaná napřesrok, jím se povznese blahobyt lidu neustále klesající a klesající a odvrátí se v čas, aby se neopakovala bída z r. 1891 a 1893 a roku letošního.«

Brožura Tolstého »Golod ili ně golod 1898 goda« vydána byla Vladimírem Čertkovem, vydavatelem »Svobodného slova« v Anglii. Není to první ruská kniha, jež se tiskne mimo Rusko a v Anglii. Naši rusofilové prohlašují vše, co tam se vytisklo, šmahem za lži, očerňování Ruska a za anglickou intriku. Při tom mluví rádi o své veliké úctě k Tolstému: zdaliž pak i nyní dovedou srovnati ve své hlavě velebení tohoto myslitele se svým přátelstvím k ruské vládě? Obžaloba, kterou tuto podal Tolstoj na vládu ruskou, je těžká. Člověk mající cit pro právo, nedající se snésti sofistikou k ospravedlňování zlého, nemůže váhati, koho tu má odsuzovati a kam snad se kloniti svými sympathiemi. K despotismu a zvůli nebo k těm, kteří s nimi vedou šlechetný boj v Rusku.

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Vladimír Houdek: **Vykvetly bliny**. (Nákladem J. Pelcla, cena 60 kr.) — První knížka mladého poety, jenž před více už než dvěma lety v Rozhledech poprve vystoupil na veřejnost. Myslím, že smí býti pokládána za nejlepší básnický debut této sézony. Suďte si o tónech, které z ní zvučí, jakkoliv, ale popříti nemůžete, že to jsou tóny smělé, silné a autorovi vlastní. I to, co přijal, dovedl strávit a dát tomu svou barvu. A co zvlášť mile překvapuje: není to taková nedomřivá, papírem chrastící, taková literární poesie jako u většiny jiných debutantů. Ty bliny, o nichž titul mluví, vyrostly z prsti života a přetékají šťávami — třebas jedovatými. Najde se však, doufám, dosti těch, jimž jejich sílivá čpavost přijde vhod a kteří jim dají přednost před povadlými a vyčichlými tuberosami. Pan Vladimír Houdek je voják, připoutaný povinnostmi služby k venkovskému městu. To vysvětluje na jeho poesii velice mnoho Ta duše, která z ní mluví, nemá asi mnoho času, inspirovat se na nejnovějších číslech moderních listů a hrát si s náladami a subtilnostmi; život sám jí stačí, jeho krutá síla a drsné tření jeho koles. Páteř její je pevná a opravdu po vojensku vztýčená; nic tu není mdlého a měkkýšovitého, všecko je určité, pádné, se silným sklonem k provokaci, se zálibou v silných, šosácké civilisty rozčilujících slovech a choulostivých látkách. Jedna z knih »kterou bychom nedali mladé dívce do rukou.« Kus takové samorostlé Herrennatur se v ní tají; síla, která se chce zkoušet jen na tom nejkrutějším, a která si hraje na cynickou a svým nejhlubším soucitům nasazuje masku sarkasmu. Jsme-li nuceni vzpomínati při této knize na jiného básníka-důstojníka (alespoň bývalého) totiž Machara, postřehneme také hned rozdíl. První knihy Macharovy světélkovaly po heineovsku, sklamaným, ironickými jehlami rozbodaným citem — na verše p. Houdkovy padá však spíše odlesk baudelairovského žáru prokletých vášní. Jeho bliny jsou také »květy zla,« ovšem že bez nádhery barev a exotických, mystických vůní. Nevyrostly pod sklenníky čistého artismu; svou jedovatou mízu ssály z kamenité a písčité půdy drsného realismu, ale nesou s oněmi všecky hlavní společné příznaky rodu. Je to poesie černé, otrávené krve; erotika jejich má jen tělesnost a ethickou její resonanci: pocity pádu, hříchu, poskvrnění a otravy. Pod jejím cynismem a sarkasmy slyšíme znatelně úpění duše, rozhořčené nečistými dotyky smyslových vášní — v tom je mravní rehabilitace těchto veršů, pro toho alespoň, kdo by ji mermomocí hledal. Ve formě je pan Houdek nenucený, nepachtí se příliš s nanášením ba-

spokojuje se spíše šedí a kde hledá efekty slovné, jsou to efekty síly a nezvyklostí a ne koloritu. Plastický je až do špičatosti a v rhytmech místy neobyčejně originelní. Každým spůsobem je kniha jeho plna zárodků tak úrodných, že znamená opravdové obohacení naší mladé lyriky o novou strunu, o nový zajímavý, vývoje schopný a opravdu silný talent. *Kj.*

Friedrich Hebbel: **Judita**. Tragedie o pěti dějstvích. Přeložil Karel Kamínek. (Světové knihovny č. 75. Nákladem J. Otty v Praze.) Ve výboru z německé literatury osvědčila redakce Světové knihovny až dosud šťastnou ruku. Vedle Otty Ludwiga Mezi nebem a zemí seznamuje českého čtenáře s jinou aktualitou: s Hebbelovou Juditou, ve výstižném překladě p. Kamínkově. Hebbel byl u nás až do nedávna znám pouze jako autor nějakého hanlivého výroku o Češích. O jeho dramatech nevědělo se mnoho, skoro nic. Snad nebyl tímto ignorováním tak vinen ani onen famosní výrok o kariatidách, jímž ještě nedávno činěn pokus zviklati Hebbelovu posici u našeho čtenářstva. Dlužno uznati, že ani u samých Němců není dosud Hebbel oceněn tak, jak by zasluhoval. Jeť Hebbel z rodu těch básníků, kteří sklízejí za živa urážky, poněvadž nehoví panujícímu vkusu, a kteří po své smrti nejsou již tak aktuelními, aby se provedla jejich rehabilitace. Dokud žijí, jsou příliš »přepjatými, bizzarními«, a když zemrou, jsou zase »zastaralými, plnými staromodních kudrlinek a allur«. A přece: bez Hebbelových dramat nelze si mysliti vývoje dramatické poesie německé. Oproti Kleistovi a Grabbeovi znamená dílo Hebbelovo zcela nové stanovisko. Hebbel vyslovuje první, podporován genialním, ale stroskotaným dílem Otty Ludwiga zásadu, že ne vnější dějový proces, ale vnitřní, psychologický příběh tvoří podstatu, duši dramatu. A první také klade požadavek synthesy dramatické, symbolického pojetí dramatu. V Marii Magdaleně, jak praví sám, nekreslí příběhu ubohého, poměry stisknutého, za určitých podmínek smrti v šanc dávaného děvčete, v jeho historii skondensoval celou jednostrannost a stísněnost sociálního života, podal symbol a typ života. Stačí srovnati na př. Tieckovu Genovefu s Genovefou Hebbelovou. Tieck v příběhu Genovefy neviděl než romanesknost, výstřednost situace, bizzarní affekty vášní, dobrodružnost situací, bral celou historii úplně povrchně, kdežto Hebbel v příběhu cudné Genovefy a divoce smyslného Gola vidí psychologický problém, osudovou hloubku, závažnou tragiku nitra a duše. V Juditě nezaujala Hebbelovy pozornosti Judith starého zákona, která zdařenou lest oslavuje s lidem svým křepčením při zvuku cymbálů a bubnů. V příběhu o Juditě viděl Hebbel smyslisační zápas dvou pohlaví, sílu muže, intelekt jeho zničovaný smyslnou vášní k ženě, neboť fakt, že před časy žena nějakému hrdinovi srazila hlavu, jak praví sám, zůstavil jej lhostejným, on na příběhu viděl veliký proces, jenž trvá mezi pohlavími. Nechtěl osvětlovati ani nějaké děje, ani nějaké charaktery, jichž historie nechala temnými. Neboť to jest mu rovno se snahou, časové činiti věčným, galvanisovati to, co pro nás úplně vymřelo, mediem formy zpět v strašidelný život. »Ne pro jejich vzdechy a jejich nářky má nám básník předváděti Neronovy lidské pochodně dřívějších století, jež vznítil hrozný blesk osudu; jenom pro jejich temně

červené světlo, jímž osvětlují labyrint, do něhož by i naše noha mohla zblouditi.« V Prstenu Gygově není to stará řecká fabule lydského pastýře, jenž dobyl si přízně krále Kandaula jako vlastník prstenu, činícího ho neviditelným, a jenž si touto cestou získal také přízně královniny, aby po zavraždění Kandaula trůnu se zmocnil. Problém povahy, jež sama sebou se zničuje, problém takové Ibsenovy Heddy Gablerovy, jež každý požitek života tak dlouho ohmatává, až jest radost jeho zažívání úplně zničena, dráždil tu Hebbela. Kandaules vlastníkem jest nejkrásnější ženy, ale to mu nepostačuje. Chce štěstí své stupňovati tím, že je dává problematicky v sázku, svému příteli Gygovi hazardně dává příležitost ochutnati část svého štěstí a tím ztrácí království, ženu a život.. V Nibelungech na mythickém podkladě zbudoval Hebbel, abych užil jeho vlastních slov, »čistě lidskou, ve všech svých motivech přirozenou tragoedii,« ze starých run vyčetl věčně živou, věčně rozdrásanou, bolestnou historii lidské duše, pod tou dobrodružnou směsí bohů a lidí, obrů a trpaslíků, noren a valkyr, pod spletitým a záhadným zmatkem jich činů, jich vůlí a tužeb, nalezl podložený psychologický problém, nalezl »das ewig Menschliche« každého lidského jednání. Nic nebylo tak vzdáleno Hebbela, jako kresliti pouhý povrch života. On kreslil nitro, kreslil ne svět, ale člověka, nepopisoval života, ale hleděl najíti a vyřešiti jeho smysl, jeho ideu. Sám praví v té příčině: »Světa neznám, neboť ač já sám představuji kus jeho, jest to přece jen tak mizivě malý díl, že z toho nemůže býti žádný závěr o jeho pravém bytí odvozen. Člověka ale znám, neboť jsem sám člověkem, a byť jsem i nevěděl, jak člověk ze světa vychází, vím přece velmi dobře, jak na něj, když byl jednou vzešel, zpět působí.«

Judita není sice nejlepší prací Hebbelovou, (ani není za nejlepší pokládána, jak se praví v úvodě naší publikace), ale kondensuje v sobě všechny přednosti i vady německého dramatika. Vypjatá velikášská posa Holofernova kreslena velmi účinně v okolí shrbených hřbetů a malých duší jeho tábora. Ovzduší obklíčené Bethulie vystiženo v celé ochablosti, v celé skleslosti jako kontrast k zapálené, heroické duši Juditině. Největší interes čtenáře visí přirozeně na čtvrtém a pátém dějství. Tam padají všechny vedlejší detaily, zde se ocitují oba zápasící živly v celé nahosti svých těl vůči sobě, smyslný muž, rozpálené pohlaví, a žena-ničitelka, »hrozící se sama síly lži ve svých ústech.« Technické vady dramatu jsou velmi značné. Na př. dlouhá rozmluva Juditina s Mirzou před vraždou Holoferna jest sice plna myšlenkových krás, ale je v této formě divadelní nemožností. Stejně jako trochu pedantičnou komikou páchnou »přednášky« Holofernovy o umění »nenechat se proniknout,« o »účelu člověčenstva« atd. Celý ideový rozdíl dramatu nejlépe vynikne, přečteme-li si modlitbu Juditinu před rozhodným činem v třetím dějství Hebbelova dramatu, a modlitbu Judithinu v starém zákoně v kapitole 9. knihy Judith. Zde prosí Juditha Boha, aby ji učinil nástrojem své pomsty, aby pozdvihl ramene svého jako od počátku a potřel sílu nepřátel mocí svou. V Hebbelově dramatě Judita naslouchá do sama sebe, neboť věří, že blesk zničení musí vylétnouti z její duše. V bibli jest Judita pasivní nástrojem Boha, u Hebbela jest aktivnou, jest sama ničivý n

živlem, rozpoutaným, uvolněným démonickým zlem. V bibli vidí Judita v činu svém nejvyšší ctnost, domnívá se, že to bude památka jména Božího, když ruka ženy svrže Holoferna. U Hebbela ví Judita, že »cesta k jejímu činu jde hříchem« a prosí jen Boha, aby »nečisté učinil čistým«. . . To jako doklad k tomu, jak samostatně pojal charakter Juditin Hebbel, jak málo se vázal na bibli. Jak mu více o to šlo, vyřešiti psychologický problém příběhu, než jej reprodukovati konformně biblickému ovzduší.

23. února 1899. *Jiří Karásek.*

Divadlo.

Repertoar Národ. divadla stojí už po týdny ve znamení »Zazy«, sensaci vzbuzujícího výrobku dvou pařížských divadelních machrů, jejichž jména nezasluhují být ani uváděna. Dvakrát týdně se hraje a radostné bulletiny z divadelní kanceláře oznamují téměř pokaždé, že dům byl už dopoledne vyprodán. To je tedy nejnovější etappa v tak zvaném rozvoji Národního divadla. Nicotný, falší zrovna křičící, ve svých intencích naskrze protiumělecký a ani se stanoviska scenického řemesla nijak zvlášť nevynikající tento produkt vrazí se do repertoaru právě uprostřed sezóny a utlačí se jím na celou řadu týdnů všecko ostatní. A proč? Proto, jen, že »Zaza« vykonala svou cestu po Evropě a že reklama, spekulující na snobism obecenstva a jeho extasi vůči všemu, co páchne Paříží, nadula ji na kus sensační. I naše divadelní správa neštítila se užívati tohoto epitheta ve svých officielních notických. Pro člověka umělecky cítícího má už samo toto slovo trapný zvuk — »sensační«, to znamená jinak: nízké, banální, počítající s nejnižšími druhy choutek a zvědavosti. Autorům »Zazy« nedá se upřít dobrý čich pro psychologii sensačnosti. Užili zrovna dvou hlavních kategorií účinků najednou, s nimiž ona počítá. Buď totiž polehtá diváka v jeho nejnižších pudech a to je prvý akt »Zazy«, ten slavný akt zasvěcený mysteriím korsetů a všemu tomu dráždivému, co chová v sobě zákulisí Variété pro každého příručího z obchodu. Anebo polehtá jej v jeho »lepších« citech (neboť nezapomeňme, že v divadle jsou také dámy z nejlepších rodin, zbožňovatelky Carlénové a Ohneta) — a to jsou ostatní jednání »Zazy« se svou melodramatickou sentimentalitou, se svou lživou a banální idealisací Zaziny vášně, s pseudopoetickými floskulemi poslední scény, při níž se v uměleckých duších musí bouřit každý nerv. »Zaza« je bastardem, oplozeným dvěma duchy stejně nečistými: duchem smyslných pikanterií a duchem banálního sentimentalismu — shnilá padavka se stromu, který dal druhdy francouzské literatuře Manon Lescaut a Dámu s kameliemi, toho známého typu, jejž lze vyjádřiti nejlépe slovy: poetická rehabilitace povržené ženy. Pojďte a pohleďte, jak i zpěvačka z chantanu dovede opravdově milovat a z lásky se odříkat! to je asi tendence »Zazy« (ovšem teprve pak, když hlavní věc nahoty v 1. aktě vykonala plně svůj úkol) — tendence, která chytře apeluje na humanitní a demokratické instinkty obecenstva a dává hře nátěr čehosi moderně — emancipačního. Povedený věru kousek divadelního filutářství!

(Pokud se týče scénického spracování, zdá se, že fraška je pravou doménou autorův »Zazy«, neboť co se dá na ní poslouchati — a je toho věru pramálo — patří alespoň do oboru frašky. Tam, kde naladí do vážné tóniny, jsou naproti tomu nesnesitelni. Závěrečnou scénu, loučení Zazy, počítám k tomu nejpříšernějšímu, co jsem kdy v oboru banality a nudy zažil. A to že má být sensační? Co zbývá tedy na konec z celé té sensačnosti? Vlastně nic než garderobní pikanterie Zazy — pí. Benoniové v 1. aktě. Od těch dob však, co tato sféra vkusu a zájmů má své zvláštni orgány, jako je ono známé, rozpalování chlípnosti věnované »Panorama«, které najdeme vyloženo v každé kavárně, je tuším zbytečno zapřahat do podobných služeb dramatickou Musu. — Bylo mi smutno a hořko při této premiéře, tak jako při málokteré kdy, ale jeden světlejší a uvolňujici pocit jsem si přece z ní odnášel: ten, že by se z našich dramatiků sotva který snížil k takovéto práci. S naší dramatickou produkcí to stojí nevalně, málo máme talentů, ale nevím nikoho z nich, který by se nerděl studem, kdyby měl přijít před obecenstvo s něčím takovým, jako jsou ne nahoty v 1. aktě, ale banality v druhé polovici »Zazy«. I nejméně umělecký z našich dramatiků, p. Ladecký, ukázal v poslední své hře »Bez lásky« nepoměrně více aspirací seriósně literárních, než jich najdeme v celé této hře, která od Paříže až do Petrohradu plní divadelní domy a kasy. Ani pokud se týče scénické působivosti, nemůže se »Zaza« honositi ničím, co by u nás nikdo nedovedl — vedle toho sensačního jejího prvého aktu obstojí na př. poslední jednání Kvapilovy »Bludičky« docela čestně. A proč tedy jen ta sensace, ten pokřik, ty domy dopoledne už vyprodané? Neznám na to odpovědi; komu je libo, ať si ji hledá v psychologii nevzdělanosti a hlupství. *K.*

— Dramatická umělkyně, sl. Adéla Volfová, rozloučila se s Národ. divadlem, u něhož byla angažována od r. 1873. Poprve vystoupila dne 2. března 1865 u Čížkovy společnosti v Třeboni v úloze Diany v »Mladém Richelieu«. Oborem jejím byly komické matrony a veselé milovnice a v tom oboru není za ni náhrady. Příčiny odchodu jejího jsou zákulisního rázu. V ní ztrácí české jeviště herečku vynikající a svědomitou. Zvláště domácí dramatická produkce bude těžko postrádati jejího tvůrčího talentu.

— **Lev N. Tolstoj** o své knize »Co jest to umění.« V 1. čís. Svobod. Slova vytiskl L. Tolstoj toto prohlášení: Má kniha »Co jest to umění« vychází nyní poprvé ve své pravé tvářnosti. Ona vyšla v Rusku v několika vydáních, avšak v tvářnosti censurou tak zpotvořené, že obracím se na ty, koho zajímají mé názory o umění, s prosbou, aby o nich soudili toliko dle knihy v její nynější pravé tvářnosti. K tisku mé knihy v tvářnosti zpotvořené, s mým podpisem, přišlo tímto způsobem. Dle svého dávného již rozhodnutí, že nebudu své spisy podrobovati censuře, kterou považuji za nemravné a nerozumné zřízení a že budu vydávati pouze tak, jak jsem je napsal, měl jsem úmysl dáti tuto knihu tisknouti mimo Rusko, avšak můj dobrý přítel, prof. Grot, redaktor moskevského časopisu pro duševědu, dověděv se o obsahu mého díla, prosil mne, abych vydal svou knihu v jeho časopise. Grot mi sliboval, že nejednání prorazí u censury v celku, svolím-li jen k nepatrným změnám, zmírňujíc některé výrazy. Byl jsem tak sláb, že jsem s tím souhlasil a konec konců vyšla kniha s mým podpisem, byly však z ní nejen vyloučeny některé podstatné myšlenky, ale byly do ní vtěsnány i myšlenky cizí, ba zcela mým názorům protivné. Stalo se

takto. Z počátku zmírňoval Grot mé výrazy, dával místo »vždy« slovo »někdy«; m. »všichni« »někteří«; m. »církevní« »katolický«; m. »Bohorodice« »Madonna«; m. »vlastenectví« »lži-vlastenectví«; m. »dvorce« »paláce«; atd. Tehdy nepovažoval jsem za nutné, abych odporoval. Když však kniha byla již zcela vytištěna, vyžadovala censura, aby změněny a vypuštěny byly celé odstavce, a tak místo, kde jsem mluvil o škodlivosti vlastnictví půdy, musil jsem nahraditi místem o škodlivosti proletariatu. Dal jsem i k tomu souhlas a ještě k některým změnám. Myslili jsme, že to nestojí za to, k vůli jednotlivým slovům učiniti nemožným celé dílo. A kdy dán byl souhlas k jedné změně, nestálo za to, odporovati druhé a třetí. A tak ponenáhlu vloudily se do knihy slova měnící smysl a připisující mi něco, co jsem si říci nepřál. Když tisk knihy se skončil, značná část jejího směru a její upřímnosti byla z ní vymítěna. Bylo však ještě možno se těšiti, že kniha i v této tvářnosti, obsahuje-li aspoň něco dobrého, prospěje ruskému čtenářstvu, jemuž by jinak byla nepřístupna. Bylo však jinak. Po čtyřdenní lhůtě ustanovené zákonem byla kniha zabavena a dle nařízení daného v Petrohradě byla podrobena duchovní censuře. Tehdy zřekl se Grot veškeré účasti při té věci a duchovní censura hospodařila v knize dle libosti. A duchovní censura jest nejnevzdělanější, nejprodajnější, nejhloupější a nejdespotičtější zřízení v Rusku. Knihy nesouhlasné v něčem s náboženstvím uznaným v Rusku za státní, padnou-li sem, skoro vždy jsou zakazovány a páleny, jako se stalo se všemi mými knihami náboženského obsahu, tištěnými v Rusku. Tuto knihu byl by stihl asi týž osud, kdyby byli redaktoři časopisu neužili všech prostředků, aby ji zachránili. Výsledkem jich úsilí bylo, že duchovní censor, kněz, zajímající se o umění asi právě tolik, kolik já o bohoslužbu, a rozumějící mi asi zrovna tak, který však dostává dobré služné za to, aby ničil vše, co se jeho představenstvu může nelíbiti — vyškrtal vše, co se mu pro jeho položení zdálo nebezpečným, a nahradil, kde považoval za potřebné, mé myšlenky svými. Na př. tam, kde mluvím o Kristu ubírajícím se na smrt na kříži za pravdu, již hlásal, vyškrtl censor to místo a vložil »za rod lidský«, t. j. připsal mi tímto způsobem souhlas s dogmatem o vykoupení, které já považuji za jeden z nejnepravdivějších a nejškodlivějších z církevních dogmatů. A když duchovní censor takto vše opravil, dal povolení k tisku knihy. V Rusku nelze protestovati; ani jediný časopis by protest nevytiskl: odníti časopisu svůj spis jsem nemohl, abych nezpůsobil redaktoru nepříjemné postavení vůči veřejnosti. Zůstalo tedy při tom. Vyšla kniha s mým podpisem, obsahující myšlenky vydávané za mé, ale nepatřící mi. Dal jsem svůj spis ruskému časopisu, aby, jak mne ujišťovali, mé myšlenky, jež mohou býti prospěšny, staly se majetkem ruského čtenářstva — a skončilo to tím, že mé jméno ocitlo se na spise, z něhož lze souditi, že já dle své libovůle tvrdím věci, jež jsou v odporu s všeobecně rozšířenými názory, že k tomu neuvádím důvodů, že toliko lživlastenectví považuji za špatné a vlastenectví vůbec mám za cit dobrý, že zavrhuji pouze chyby katolické církve a nevěřím pouze v Madonnu, ale věřím v pravoslaví a Bohorodici, že považuji veškeré spisy Židův, shrnuté v bibli, za svaté knihy a hlavní význam Kristův vidím v tom, že smrtí svou vykoupil lidstvo. Vypravuji tuto historii proto tak podrobně, že neobyčejně dobře potvrzuje nepochybnou pravdu, že každý kompromis se zřízením, které není v souhlasu s vaším svědomím, kompromis, který dělá se obyčejně v naději na všeobecný prospěch, nevyhnutelně Vás zavléká, místo k dobru, nejen k uznání zákonnosti zřízení, jež zavrhujete, ale i k účasti v tom škodlivém působení, jež to zřízení má. Jsem rád, že alespoň tímto vysvětlením mohu napraviti chybu, k níž mne zavlékl můj kompromis.

17. března. *Lev Tolstoj.*

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Dne 14. února poděsily Národní Listy své čtenářstvo zprávou, že nastávají nepředvídadé události a nemilá pro nás překvapení, jež osvětlí všechnu nejistotu a povážlivost situace. O něco později ohlásily N. L., že Poláci a katolická lidová strana mají již dnešního stavu dost a že naléhají na český klub, aby učinil ústupky Němcům. Zároveň dověděli se čtenáři, že pracuje se o novou většinu, jejíž jádrem byli by Poláci a katol. lidovci a ve které by nebyli Mladočeši. Jisto jest, že spojenectví s Poláky není ničím pevným. Polákům nikdy se nevedlo zle ve spolku s Němci a jak »autonomii« rozumí, jest až příliš dobře známo. Pro Poláky je spojenectví s Němci mnohem přirozenější než s Čechy, již vzhledem k jejich poměru k Rusínům. A katolickou stranu lidovou nevíže k Mladočechům nic jiného, než odpor k němec. liberálům. Jakmile se liberálové němečtí stanou v některých otázkách katolickým lidovcům povolnější, a dnes jimi až na agitaci Schönererovců jsou, přestane odpor těchto k oněm. Jest tedy pravděpodobno, že nějaké »překvapení« může nastati. Ale o politice v Rakousku nerozhodne se v Cislajtanii, ale rozhodnou v Uhrách.

Uherské ministerstvo Banffyho ohlásilo 12. února posl. sněmovně uher., že podalo žádost za propuštěnou. Vyrovnání rak. uher. mu připravilo hrob. Oposice dovedla obstrukcí zmařiti parlamentární jeho projednání a způsobem mimoparlamentárním, jako v Rakousku pohodlným § 14., to v Uhersku nejde. Stal se sice o to pokus návrhem Tiszovým, aby se vyrovnání provedlo písemnou smlouvou s vládou rakouskou, jež by je provedla zde pomocí § 14., ale oposice se tomu opřela a mimo to vytasila se ještě s jinými požadavky, žádajíc na př. zákon o kuriatním soudnictví, revisi voleb. zákona, jednotné upravení voleb. censu a snížení censu, obmezení práva kandidát. na místa nadžupanů a županů a j. Nástupcem Banffyho jmenován Koloman Szell. Jest nyní otázka: co stane se s vyrovnáním? Bude i Szell vázán ujednáním v Išlu? Slíbil již oposici, že mnohým z jejích tuto uvedených požadavků vyhoví, hlavní však věcí jest a zůstává vyrovnání a není pochyby, že se o něm rozhodne v Uhrách. A tím i o vnitřní politice v Rakousku.

Doba činnosti sněmů zemských již nastala. Český sněm bude prý svolán k 12. březnu. Bude však bez Němců. Německá oposice se usnesla jej neobeslati. Trvají Němci na odvolání jazyk. nařízení a na rozdělení země. Mohou se domnívati, že se jim v tom konečně přece vyhoví, vidouce, jak vláda i pravice uchází se o dohodnutí a jim krůček po krůčku přichází v ústrety. Na toto zasedání sněmu můžeme býti právem zvědavi.

Moravský sněm zasedá od 20. února. Ve schůzi 21. února prohlásil zem. hejtman, že se zřetelem na usnesení sněmu ze dne 11. února 1898 ve příčině zřízení obilních skladišť a podporování rolnických družstev sdělilo místodržitelství, že mi-

sterstvo orby, předpokládajíc ústavní schválení potřebných prostředkův, zamýšlí r. 1899 obrátiti pozornost svou k povznesení rolnických družstev vůbec, zvláště však k odbytu družstevního obilí. Zvláště co se týče zřizování obilních skladišť, která však nebudou zřízena jako skladiště státní, pracuje se v ministerstvu orby o programu, dle něhož za spolupůsobení státního soustavné zřizování skladišť upraveno býti má. Program tento bude nejdříve předložen hospodářské radě při ministerstvě orby k dobrému zdání. — Jinak zabity byly první schůze formálnosti a návrhy. Mnoho se mluví o tom, že bude se jednati o provedení požadavků Němců, o zřízení národních kurií. Že by však k tomu došlo, nevěříme.

O činnosti stálého vyrovnacího výboru na Moravě podali členové čes. subkomitétu zprávu poslanec. sboru v Brně dne 20. února a vyslovují přesvědčení, že se Němcům o vyrovnání nejedná, nýbrž že jen na oko jakousi mírumilovnost ukazují. Klub vyslovuje se v resoluci, přijaté všemi proti 4 hlasům, že nemaje příčiny činnost vyrovnacího výboru přerušovati, nepokládá své členy za vázány v jich vystupování na sněmu. Jelikož se ve veřejnosti vyskytly mnohé omyly v příčině dosahu a rázu celé akce, má klub za svoji povinnost prohlásiti, že činnost tohoto vyrovnávacího výboru nestojí nijak v odporu s národním, politickým a hospodářským programem českého národa, ale také ne v odporu s jeho dosavádní taktikou k vydobytí toho postavení, jež mu po právu a po jeho mravní i hmotné síle v říši přísluší. Neboť akcí tohoto výboru nemá se lid český vzdáti žádného ze svých nezadatelných práv, nýbrž mají akcí tou jen některé v popředí stojící požadavky národa českého cestou shody s Němci rozřešeny býti.« Jedním z těchto »v popředí stojících požadavků« jest zajisté spravedlivý volební řád na Moravě. Mají poslanci za to, že se ho vyjednáváním s Němci domohou? Když ano, za jakou cenu? A jaké naděje kladou moravští poslanci v toto smiřování, když Němci již několikrát výslovně prohlásili, že může o smiřování býti řeči teprve tehdy, až »říšská politika utvoří pro ně podmínky«?

Okres. výbor vinohradský vydal dne 13. ledna t. r. obec. úřadům instrukci o užívání čes. jazyka při úřadování v obvodu okres. zastupitelstva na Král. Vinohradech, ale c. k. okres. hejtmanství zastavilo toto usnesení výměrem ze dne 14. února. Podobně bylo zastaveno stejné usnesení okres. zastupitelstev v jiných okresích. Proti zastavení podalo okres. zastupitelstvo vinohradské k místodržitelství ostrý protest, že ustanovení jazyka úředního obec. orgány samosprávnými jest věcí dotčeného zastupitelstva obecního a že tudíž obecní zastupitelstvo má právo zvoliti svůj jednací jazyk úřední samostatně v oboru vlastní své působnosti. Okresní výbor jest pak oprávněn vedle §§ 28. a 30. ob. zřízení vydávati podobná poučení, pokud se týkají úřadování podřízených orgánů samosprávných v oboru samostatné působnosti obce. — Podobně zakročilo okres. hejtmanství roudnické proti starostům okresu libochovického, již se dne 10. pros. 1898 jednomyslně usnesli na prohlášení, že budou jednati česky při kontrolních shromážděních a ve styku s vojskem a četnictvem. Okres. hejtmanství stíhá je ze zločinu § 65. tr. zák. (zločin rušení veřejného pokoje). — Uvedené případy ukazují, že v otázce jazykové nezáleží pouze na parlamentu.

Po odročení říšské rady vydala mladočes. strana manifest k národu. O významu podobných proklamací není zajisté žádného sporu. Proto manifest pouze zaznamenáváme. Hlavní zřetel dnes se upírá na zasedání českého sněmu.

Sociální hlídka.

Lékařské komory, které se na základě zákona ze 22. XII. 1891 č. ř. z. ustavily a teprvé 6—7 let trvají, podaly právě společný pamětní spis ministerskému presidentu — spis, jehož obsah jest i pro širší obecenstvo ne bez zajímavosti. Lékařské komory stěžují si spisem tím do naprosté nevšímavosti vlády ku podáním, žádostem a dobrým zdáním jimi podávaným, ač komory ty byly přece samou vládou zřízeny, by hájily nejen zájmy stavu lékařského, nýbrž i byly poradními sbory v otázkách medicinalních v nejširším slova toho smyslu. Výčet podání je takovýto: vůbec žádného vyřízení (ani odpovědi) nedostalo se 87 podáním ve 20 záležitostech, jako na př. žádosti o zlevnění séra antidifteritického, o reformě nemocnic, o opravě zákona nemocenského a úrazového pojišťování, o reformě studia lékařského a p.; nepříznivě vyřízeno 34 podání ve 20 záležitostech (většinou vnitřních); nedostatečného vyřízení dostalo se 23 podáním v 6 záležitostech; příznivě vyřízena 54 podání ve 22 záležitostech většinou nepatrných (stížnosti proti volbě, proti fušerům a p.). — Zajímavý je obsah vlastního spisu. Tu prohlašují komory, že po šestiletém trvání nabyly přesvědčení, že naděje do jich zřízení kladené nemohou naprosto splniti, poněvadž moc jich proti vlastním příslušníkům jest nepatrna a poněvadž vláda a její orgány nejen komory ignorují, nýbrž i proti nim pracují. Ve spise líčí se zcela opravdově a drasticky hmotný úpadek stavu lékařského a vypisují se toho příčiny, jako: vzmáhání se mastičkářství, jež není dostatečným způsobem se strany vlády potíráno, nedostatečný výcvik mladého lékaře pro praktický život (tu je reforma studia nutná), nesvědomité vykořisťování lékařů se strany pokladen a jiných korporací, nedostatečný plat obvodních a obecních lékařů, kterým vedle toho ani právo na výslužné nepřísluší, nepatrná odměna za výkony v prospěchu veřejném vykonané a j. To všechno zavinilo, že úcta a vážnost stavu lékařského klesla a důvěra k lékařům mizí, ač věda lékařská tak utěšeně pokračuje. — Vedle toho ještě jedna okolnost zavinila hmotný úpadek stavu lékařského, totiž hyperprodukce lékařů, kterou zavinila též částečně žurnalistika denní (jsouc též doporučováním různých tajných léků anebo nepravdivým referováním o úspěchu neb neúspěchu mediciny vinna na nedůvěře k lékaři): neboť když se od let 80tých zaváděla instituce obvodních a obecních lékařů, psalo se, co tu bude míst — a zapomnělo se, že všude již nějaký lékař na to místo čeká. Tedy hyperprodukce tu byla, o čemž zmíněný spis podává tato data: na rakouských universitách bylo posluchačů lékařských ve studijním roce (zimního semestru) 1881—82 celkem 2388; r. 1884—85 již 4292, r. 1887—88 6365, r. 1890—91 nejvyšší počet 6539 (tedy o 4151 více než před 9 lety!); od doby té počet pomalu klesá a bylo r. 1896—97 mediků 4728. Uváží-li se, že v celém Rakousku je nyní asi 10.000 lékařů, že tedy 1 lékař připadá na 2500 obyvatelů a že lékařů ještě bude přibývati (na roční ztrátu 300 lékařů připadá asi 800—900 lékařů nově promovaných), vidíme, že je a bude lékařů takový důstatek, že ani za 10 let nenastane patřičný poměr jich k obecenstvu. Je sice mnoho lékařů v městech velikých, kdežto na venkově je jich tu a tam zapotřebí; ale nepříznivé poměry služby obecní a okresní zastrašují lékaře, aby se na venkově usadil. — Bylo by si přáti, aby spis pamětní učiněn byl přístupným i širšímu obecenstvu, jež by se tak o snahách a cílech stavu lékařského poučilo.

V. P.

Z naší doby.

— Dr. J. E. S. **Nový advokátní zákon curyšský**.. — Berlínský »Zeitschrift für Socialwissenschaft« podává v prosincovém čísle přehled nejdůležitějších paragrafů nového advokátního zákona, jenž nabyl v curyšském kantoně platnosti dnem 1. ledna 1899. Zákon tento jest zajímavý především paragrafem pátým, jenž ustanovuje, že co do vykonávání advokacie jsou švýcarské občanky postaveny na roveň švýcarským občanům. Manželky potřebují ovšem k vykonávání tohoto povolání svolení manželova. Ustanovení toto bylo již tím ospravedlněno, že v Curychu jsou ženy připuštěny k doktorátu i k habilitaci. Provolání curyšských ženských spolků poukazovalo dále mezi jiným i na to, že roku 1895 15% všech sporů před curyšským okresním soudem jednalo o rozvod, 5% o paternitu, i jest prý prospěšno, aby v těchto případech žalující neb žalovanou ženu zastupoval ženský advokát. Přes to obávala se kantonální rada, že by tento § 5. mohl býti kamenem úrazu pro celý nový zákon, i ustanovila, že se má hlasovati o něm odděleně, tak aby i ten, kdo nesouhlasí s § 5., mohl se vysloviti aspoň pro ostatní ustanovení zákona. Dne 23. července 1898 došlo k hlasování lidem, a tu byl přes všecky obavy § 5. přijat 21.700 hlasy proti 20.000 hlasů. Přijetí to má ovšem význam dalekosáhlejší, než by se zdálo, proto, že čl. 5. přechodních ustanovení švýcarské spolkové ústavy praví, že ty osoby, které nabyly v některém kantoně práva k výkonu vědeckého povolání, mají právo vykonávati povolání své v celém spolkovém území, i mohou proto dnes ženy, jež byly v kantoně curyšském připuštěny k advokacii, vykonávati ji volně v celém Švýcarsku. — Ostatní zákon přijat byl 24.300 hlasy proti 17.600; tato značná minorita vysvětluje se tím, že strana socialistická a část strany demokratické postavily se proti novému zákonu, prohlásivše, že nebudou hlasovati pro zákon, který obmezuje občany a privileguje jednotlivce. Ale onoho obmezování bylo, jak se zdá, v Curychu už nanejvýš třeba. Když totiž od 1. ledna 1875 zavládla v kantoně tomto co do vykonávání advokacie téměř neobmezená volnost, ano se žádalo k procesnímu zastupování pouze aktivní právo občanské a nic více, vrhli se na advokacii různí lidé, z nichž někteří byli firmami poněkud příliš pochybnými. Tak konstatoval na schůzi demokratického spolku advokát Wolf, že jsou v Curychu i advokáti, kteří již několikrát byli trestáni, jeden dokonce již desetkrát, mezi tím i káznicí. Zkrátka, kdo se nemohl ničeho uchytiti, chytal se advokacie. A proti tomu směřuje právě nový zákon, dle něhož může býti advokátem pouze švýcarský občan, způsobilý k právním jednáním, který zvláštní zkouškou u vrchního soudu podal průkaz své způsobilosti. Ku zkoušce připouští se ten, kdo, jsa zachovalé pověsti, byl po 1 rok činným u okresního neb vrchního soudu jako soudce, soudní písař, substitut neb auditor nebo kdo byl po 1 rok činným u curyšského advokáta neb jiné, tomuto na roveň postavené osoby. Zkouška je písemná a ústní, předmětem jest platné spolkové a curyšské právo, dále nutno provésti civilní proces před 1. a před 2. instancí. Advokáti jsou pod dozorem vrchního soudu, který nad nimi vykonává moc disciplinární a vydává advokátní tarif. Za zastupování osob, jimž přiznáno právo chudých, dostane advokát slušnou náhradu ze soudní pokladny. Kdo by vykonával advokacii bez průkazu způsobilosti nebo si osoboval v curyšských neb cizích listech neb jinak veřejně titul advokáta, právního zástupce a pod., propadá policejnímu trestu 20—100, v případě opakování až 200 franků. Toť přehled nejdůležitějších ustanovení tohoto zákona.

— **Bohuslav Čermák**, skriptor univ. knihovny a spisovatel zemřel dne 16. února u věku 54 let.

— **Vyvolávání dramatic. autorů na jevišti.** H. Bahr, redaktor Zeitu, pořádá v tomto časopise anketu dramat. spisovatelů, kritiků a ředitelů divadla o otázce, má-li se autor dát obecenstvem »vyvolati.« V anketě jsou dramatičtí autoři skoro vesměs pro nevyvolávání t. j., aby autoři tleskajícímu publiku nešli na jeviště děkovat. Bezprostředním podnětem k této anketě byla premiera veselohry Th. Herzla, »Unser Käthchen,« při které přívrženci a přátelé autorovi jej vyvolali a odpůrci při tom syčeli a pískali. Bahr píše v Zeitu, že nebude již možno chodit na premiery. »Nemá to žádného smyslu více, neboť nikomu nejde o kus, nýbrž o to, je-li pro autora anebo proti. Jaký jest kus, je-li účinný, jest lhostejno. O jeho dramatické síle zvíme teprve o druhém nebo třetím představení, když se dostaví publikum, to skutečné publikum, jež žádá kus a ne hlasování o autorovi. O premiérách se dovídáme, jak silný je autor, má-li přátele a jaké nepřátele a jaké kouzlo má jeho jméno. A myslím, že to bude čím dál, tím horší, až my autoři jednoho dne resolutně prohlásíme, že nebudeme o premiérách na jevišti děkovati. Nejlépe by ovšem bylo vrátiti se hned k starému francouzskému zvyku: dávati kusy anonymné a teprve na konci jmenovati básníka. Ředitelé divadel neradi o tom slyší, že by autoři o premiérách se nedali vidět. Říkávají, že je zcela jiná nálada v divadle, je-li autor přítomen. To je pravda, totiž nálada k pračkám, skandálu, vášnivým výpadům.

— Zesnulý franc. president **Felix Faure** (zemřel 16. února) byl stále terčem vtipu a posměchu pro své choutky panovnické. Když přijížděl z honu, uzavíralo vojsko v Paříži ulice, kterými jel. Byl nepřístupný, obklopen dvořany, etiketou a ceremonielem. »Občan« president snil jistě o trůně a monarchickém žezle. Staletá monarchie francouzská, sesazená republikou, žije dále v občanech-presidentech, v jich neukojené ctižádosti a žhavých touhách po moci a slávě. V tom jest veliký rozdíl mezi presidenty francouzskými a severoamerickými, odpovídající rozdílu v tradicích a citech obou národů. Národ s dlouholetou vládou monarchickou bude dlouho ještě monarchický, i když založil republiku.

— **V samospasitelnost politických stran** přestává se věřit. Učitelstvo se postavilo na vlastní nohy a nemíní sloužit žádné politické straně. Také studentstvo již emancipovalo se od politického vedení. Živnostnictvo a řemeslnictvo ohlásilo totéž v 1. čís. »Věstníku zem. jednoty řemesl. a živnost. společenstev.« Rolnictvo sice vystupuje proti mladočeské straně, ale zdá se, že jistá část to chce zkusit ještě jednou, než politické vedení opustí definitivně. Považujeme tyto zjevy za přirozenou, nutnou a zdravou reakci proti rabulistice politických stran a jejich vůdců. Politické strany se zatím ještě pochovati nedají, ale stanou se skromnější. A navyklé točiti plášť po větru, budou musit chtěj nechtěj méně házeti frásemi a více se spoléhat na činy. Ovšem ty, které to dovedou.

— **Ceny potravin.**

	r. 1800.	r. 1848.	r. 1875	r. 1899.
masa za stejný obnos	7 kg.	3 kg.	2 kg.	1 kg.
chleba	6	2 kg.	1½ kg.	1 kg.
nápojů		2 l.		1 l.

Čes. Učitel.

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VIII. 15. března 1899. Číslo 12.

K politickému obratu.

—l.— Roku 1899. bude, jak se zdá, významným mezníkem v dějinách mladočeské strany a zároveň v dějinách české politiky vůbec. České rolnictvo, mohutná a spolehlivá až dosud opora mladočeské strany, jest zvykláno a ohrožuje bezpečné trvání mladočeské organisace. Volba agrárních, protimladočeských kandidátů, K. Práška dne 4. ledna na Sušicku a Horažďovicku a Fr. Novotného dne 28. února na Blatensku, spolu s odpadnutím Sdružení zemědělců od mladočeské strany na valné hromadě dne 6. ledna, jsou události již samy o sobě markantní dost, i když se nebeřou v souvislosti s ostatními politickými proudy v Čechách. Byloť až posud právě rolnictvo povždy nejbezpečnější baštou té české politiky, jež kladla ve svém programu hlavní a největší důraz na práva a požadavky národní po stránce jazykové. Ono také v hesle státoprávním především vidělo jazykovou representaci národa a teprvé v druhé řadě usamostatnění duchovní a hospodářské. Rolnictvo také to bylo, jež před deseti léty potřelo stranu staročeskou, protože v punktacích opustila zásadu jazykové rovnoprávnosti, a ono také učinilo v Čechách panující mladočeskou stranu, jakožto zastance a obhájce této národní rovnoprávnosti. A toto rolnictvo zvedá se dnes a nebezpečně ohrožuje mladočeskou stranu, vynakládající právě v této době všechno a veliké úsilí na řešení otázky jazykové ve smyslu rovnoprávnosti a vykazující se i nepopíratelnými úspěchy v tomto oboru, a hrozí ji svrhnouti pro její povolnost v otázce rakousko-uherského vyrovnání, otázce převážně rázu hospodářského, pro povolnost, diktovanou snahami udržeti a zabezpečiti dosavadní vymoženosti jazykové a v nich pokračovati směrem k úplné rovnoprávnosti. V tom vnějším obratu rolnictva vysloven jest i dokonaný vnitřní obrat jeho, který za těchto deset let uzrál. Napsali jsme v »Rozhledech« v lednu r. 1893: »Všechny programy českých stran byly podstatně v tom shodny, že byly založeny na myšlence národnosti, vyjádřené snahami po obnovení českého státního práva. Nechceme tvrditi, že myšlenka ta jest snad chuda a málo plodna pro všestrannou a úspěšnou činnost politickou; nikoliv, máme jen za to, že chyba spočívala a spočívá dosud

v tom, že se tato stěžejná idea naší politiky pěstuje a lidu podává dle staré neměnitelné šablony tak abstraktně, že nedotýká se celé jeho bytosti ve všech směrech, že jej musí uměle rozehřívati, neboť by jinak nutně narazila na odpor jeho životních zájmů. Od prostého muže chceme příliš mnoho, chceme, aby vždy a stále byl nadšen pro abstrakci, chceme, aby kladl vše v oběť ideálním statkům národa a zapomínáme, že muž ten obklíčen jest množstvím bližších pro něho a palčivějších potřeb a že tak zeje ustavičná propast mezi tím, co politikové od něho chtějí a co on pokládá za otázky nejrychlejšího rozřešení vyžadující. Pochod měl by býti opačný: nemělo by se žádati od lidu, aby dle abstraktního programu, jímž se na něj působí, upravil své jednání a potřeby, nýbrž naopak z vědomí jeho potřeb a to všech potřeb, nejen tedy oněch do jisté míry platonických, jež se týkají práv a moci celého národa, nýbrž i z veškerého souhrnu potřeb i nejindividualnějších, měl by instinktivně a přirozeně vyrůsti program, v němž by idea státoprávní též byla vrcholem, avšak spočívala by na základě reálnějším.« Že naše diagnosa tehdy byla správná, potvrzují události dnešní. Mladočeská strana příliš spoléhajíc na kouzlo národní myšlenky, nespravedlivě zanedbávala a nemoudře opouštěla všechny ostatní své zásady v domnění, že touto redukcí celého programu na jediný, ovšem svého času zpříma zázračný postulát, svoji popularitu v lidu trvale upevní. A zklamala se. Za posledních let událo se cosi, o čem neměla patrně tušení, o čem ani vědomosti opatřiti si nemohla, uzavírajíc se přede vším, co nemělo strannickou livrej, přesívajíc své důvěrníky zemské a propouštějíc na své sjezdy i schůze jen ty, kdož znají pouze kývati. Přese všechen odpor politických vůdců docházejí k nám tiskem a na schůzích zvěsti o zcela jiných věcech, než jsou ty, jež výhradně zaměstnávají naše politiky. Lidé si časem dodají mysli a počnou uvažovati, co až posud v nejtajnějším koutku svého ducha tutlali: je-li otázka jazyková všecko a není-li vedle ní také něco, co nutká k úvaze i jednání. Docela neviditelná trhlina v poměru k politickému vedení stává se větší uvědomělým již nesouhlasem v některých otázkách a rozevře se konečně v hotovou propast, jakmile se vůdčí strana dopustila nedůsledností anebo utrpěla v něčem porážku. Velmi případně napsaly Jihočes. Listy: »Nespokojenost dává lid na jevo tím, že hlasuje pro každého kandidáta, jenž není z Prahy navržen a jenž stojí proti ústřednímu vedení. Kdyby nebyl býval (na Blatensku) postaven i kandidát zemědělského sdružení, nýbrž jiný kandidát, ale opoziční, byl by býval také zvolen. Podobné smýšlení jeví se v rolnictvu i v jiných krajích českých. Nejde jen o lokální příčiny. Jest to ovšem, abychom tak řekli, zoufalé volební hnutí, ale jest tu a dlužno s ním počítati. A obáváme se, že nebude v městech živnostnictvo a dělnictvo, i národní, počínati si jinak. Jediná spása, zachrániti národ před apatií a rozkladem jest ta, aby se jednak s hůry projevilo určitě a jasně, co se chce a pak aby se konsekventně a bez odchylky spělo k cíli tomu. Musí přestat dovolávání se státního práva, po druhé pouze národní autonomie, jednou doporučování toho systému k řešení jazykové otázky (Badenova nařízení, jednotný řád prostředkem dvojjazyčnosti v celé zemi), po druhé zase rychlé smiřování se s principem zcela jiným (Gautschova nařízení s dvojím řádem na základě

různých území a jednojazyčnosti), jednou slavnostní slib, že nenajde se strana česká, jež by se odvážila pro »takové« uherské vyrovnání hlasovati, po druhé vyhlašování za škůdce národa všech těch, kdo dle onoho hesla, z ústředního vedení daného, skutkem řídit se chtějí. Více upřímnosti a více důslednosti chce náš lid. Jinak opustí vás!

Není ovšem již ani pochyby, že opoziční proud se zastaviti nedá těmi prostředky, jež navrhují v Jihočes. Listech i kdyby byly možny. Jest ovšem pravda, že hnutí opoziční jest mlhavé a chaotické, nemá určitého programu a cíle, není si vůbec ještě ani vědomo zásadních rozdílů mezi sebou a mladočes. stranou, ale ta neurčitost, ten nejasný chaos nejen že není na překážku vzrůstu oposice, nýbrž právě jest její nejpříhodnější půdou. Různé živly a prvky oposice jsou svorny v jediném a časovém hesle: odporu k Mladočechům. Obraznost jejich jest zaujata a živena představami mladočeské neplodnosti a bezradnosti, jež se tak snadno konkretními fakty ani vyvrátiti nedají. Stalo se již skoro modou býti proti Mladočechům a moda — je nakažliva. Vyrovnání rak.-uherské a stanovisko, jež Mladočeši k němu zaujímají, jest pouhým vnějším a nahodilým podnětem, jakým bylo by mohlo býti ledacos jiného, kdyby náhodou nebylo vyrovnání. Že ono právě ani dostatečným důvodem pro pokusy o velký politický obrat na celé čáře býti nemůže, viděti nejen z toho, že samo rolnictvo o podstatě vyrovnání má dosti mlhavé názory, nýbrž z obsahu vyrovnání samého, jak později poznáme. Ono jest, jak již bylo řečeno, jednou z těch nesčetných možných náhod, z nichž každá by na vnější ten popud stačila. Ani v něm, ani v jiných politických momentech a vůbec *ani* výhradně v politických, netkví důvody a příčiny dnešního proudu: ty jsou hlubší. Že toho právě mladoč. strana nevidí a nepoznává, že domnívá se hnutí zastaviti několika politickými schůzemi, řečmi a články, voláním po rovnosti, vlastenectví atd. a snad i nějakým politickým úspěchem, není pro bystrozrak její právě nejlepším svědectvím. Ovšem nesmíme zapomenouti, že v mladočes. straně pronikl a uplatnil se názor, že jest ona stranou jen politickou, jíž do ostatních záležitostí národa, jmenovitě kulturních nic není. To že jest pole činnosti pro jiné ruce, politikové že jen o politiku se starají. Tohoto názoru zpříma porážkou jsou události dnešní spolu s onou nemohoucností Mladočechů pochopiti základ a jádro odbojného hnutí, i s neobratností, jak mu čeliti, vůbec to osudné neporozumění celé nynější situace, neznalost citových a myšlenkových proudů, podmiňujících a zabarvujících politickou náladu, o níž se rozbíjejí sebe lépe formulované programy a sebe nepochybnější ethické příkazy.

Že při rak.-uher. vyrovnání hlavní úlohu nehraje ani kvota, ani mlecí řízení, nejhlavnější to zdroje nespokojenosti našeho rolnictva v této otázce, jest každému jasno. Dosavadní kvota znamená v penězích nespravedlivé obtížení každého Čecha asi 35 kr. ročně, mlecí řízení pak poškozuje daleko více země obývané Němci než kraje české. Kdyby nespokojenost rolnictva zakládala se jen na těchto požadavcích, dala by se číslicemi alespoň uchlácholiti. Populárním stalo se i volání po celní rozluce. Avšak ani okolností, že Mladočeši nehnali věci k rozluce, nedá se nespokojenost vyložiti. I tu by postačilo uvésti ironické pousmání

Maďarů k pohrůžce celní rozlukou. Stanovisko maďarské je dosti jasné a mám za dobré je tu uvésti. Praví: Obyčejně se míní, že hlavní výhody společného celního území zakládají se pro Uhry v tom, že zabezpečují uherským zemědělským a ostatním výrobkům surovinným spotřební trh rakouský. Avšak tento trh zůstane Uhrům, i když by zřízeno bylo samostatné celní území. Rakousku bude i pak nejbližším jeho sousedem a bude zeměpisným položením, samou povahou věci i svým vlastním zájmem nutkáno, opatřovati pro své obyvatelstvo nezbytné potraviny, jakož i pro silný svůj průmysl nutné suroviny, ne zdaleka a draze, nýbrž v blízkém sousedství a lacino. I když by došlo ke zrušení společného celního území, ano tehdy právě tím spíše,nesmělo by Rakousko vysokými cly zdražovati životní prostředky a průmyslové suroviny, ježto by tím, jakož i nutným zvýšením dělnické mzdy zvýšilo výrobní náklady svého průmyslu, jeho soutěživost ohromilo a tak průmyslu připravilo krisi. Mimo to nesmí poškozovati konsumující obecenstvo a svoji četnou třídu dělnickou. Rakousko by tedy zůstalo, i když by zřízeny byly celní šraňky, hlavním trhem pro uherské produkty, neboť pokud si je kde mohlo opatřiti jinde laciněji, zajisté již tak učinilo. Dále nezapomínejme, že Rakousko není jediným a výhradným konsumentem Uher. Uhry mají i jinde důležité trhy na své výrobky a ty by se rozšířily a přibylo by jich, kdyby Uhry učinily některé celní ústupky pro výrobky průmyslové. Jako Rakousko jest hlavním konsumentem uherských surovin, tak jsou Uhry hlavním konsumentem rakouského průmyslu. Ano, dle neúprosných číslic tržební statistiky jsou Uhry jediným významnějším konsumentem průmyslu rakouského. Není pochyby, že by za přechodu od společného celního území k samostatnému t. j. k celní rozluce, nastaly mnohé nesnáze, snad i hospodářské krise v Uhrách, ale v míře daleko větší by strhly Rakousko; neboť země odkázaná na vývoz surovin, přestojí mnohem snáze podobné krise, než země průmyslová. Jestiť známo, že produkty, jež spadají v kategorii nepostrádatelných prostředků životních, mnohem snáze opatří si odbyt, než výrobky průmyslové.

Myslím tedy, že jest jasno, jak by rozhodnutí rolnictva dopadlo, kdyby bylo šlo o to, zvážiti důvody pro a proti v otázce vyrovnání a se rozhodnouti. To bude ještě patrnější z dalších odstavců, jednajících o vyrovnání s hlediska českého rolníka. (Dokončení).

Čelakovský.

(Narozen 7. března 1799.)

Básník, při jehož jméně vzpomínáte na školní čítanky, z nichž jste před lety čerpali své prvé znalosti literární a na obrejlené, přísné tváře profesorů češtiny. Něco z tohoto nenáviděného školského prachu zůstalo vám dlouho tkvět na tomto jméně: František Ladislav Čelakovský, které samo už svým zvukem zdá se být sloučeno s představami jakési star usedlosti a primitivnosti našich prvých let buditelských. Je jistě z naše pokolení málo těch, kteří by se po odbytých školních letech k jeho veršů často byli vraceli a učinili si z něho básníka svého srdce. Naučili jste

důvěrně obcovat s básnickými duchy i nejvzdálenějších zemí, ale tento náš strakonický poeta byl vám stále cizejším, zvláště ještě když jste viděli, že musí sloužit za patrona k různým pokusům o umělé galvanisování všelijakých národních a prostonárodních směrů v poesii, které se vkusu vašemu příčily svými nizoučkými cíli a chudosti svého obzoru. Všecky tyto různé associace představ zatemňovaly váš zájem pro pěvce »Ohlasů« a »Růže stolisté.«

Ale tu vás najednou překvapí stá ročnice jeho narození a s ní jisté povinnosti. Sto let tedy tomu, co se narodil prvý český básník nové doby (Kollár nebyl Čech a ostatní buditelští veršovci nebyli básníky) — ba co dím: nové doby — což jsme měli vůbec kdy před tím opravdového básníka? Tedy prvá česká umělecko-básnická duše, pokud literární paměť sahá, zrodila se 7. března 1799 ve Strakonicích. To je přec fakt epochální důležitosti pro naší literaturu! A každý, kdo pracuje na literárních lánech české půdy, musí si v těchto dnech položiti otázku, jakého druhu byla ta prvá umělecky hodnotná poesie, která rozkvetla na kmenu probuzenského hnutí?

Je to radostná a vděčná práce, hledati k této otázce odpověď. Probíráte se znovu zase ve starých, dávno snad až neotevřených svazcích veršů Čelakovského, abstrahujete rozumí se co nejvíce od školských a novinářsko-vlasteneckých formulek a vydáte veškeren tvůj vnímací a kritický apparát vstříc jako citlivou desku paprskům těchto tak starých a přece tak nových dojmů.

Jak jinak dovedete se dnes na ně dívat a co všecko dovedete v nich vidět, co vám nedovedli ukázat ti obrejlení profesoři češtiny! Herbářové, školským prachem sešedivělé byliny vypučely vám v rukou v poetické květy půvabných a stepilých tvarů, znovu zahrály jejich ne sice právě plápolavé ale milé a teplé barvy a rozproudila se z nich sladká a kořenná vůně.

V tomto jubilejním, historicky-objektivním osvětlení, do něhož padá svit živých subjektivních vzpomínek, působí poesie Čelakovského dojmem, pro nějž se mi zdá být nejvhodnějším výrazem vlastní jeho distichon z »Kvítí«:

»Libě z blízka voníš, ale zápach z dálky milejší,
jak připomínky mladých dnů mi zefýři vanou.«

Tento »zápach z dálky« působí jmenovitě u »Růže stolisté« — on jest to jediné kouzlo, jež má pro nás těch několik plátků v její koruně, které čas ušetřil před uvadnutím. Vůně jejich je taková elegická, zalehající k nám přes veliký prostor časový. Z její graciésní a klidné erotiky, z pikantních jejích veršových harmonií, z její přírodní dekorace a průzorů do věčnosti a metafysiky cítíte ještě i na tuto dálku tiché oddychování klassicky vytříbeného ducha. — Daleko silnější životní míza proudí ovšem jeho »Ohlasy«. To je poesie, která nevznikla z určitých let a s lety také nezajde. Ona znamená dokonalé, objektivní vžití se básníka do forem písně lidové, tedy do útvarů obepínajících svým vývojem dlouhé věky a nezávislých na změnách vkusu literárního. Jsou v nich literárně stylisovány tva různé světy lidové poesie slovanské. V »Ohlasu písní ruských« široké, bohaté národní básnictví ruské, s homérickou svou šíří vypravova-

telskou, naivní hyperboličností bohatýrského tónu, štěbetavou laškovností mladých dívek, humorem životní moudrosti lidové a překrásným svým sbratřením s přírodou — velkolepý básnický výraz mladého polokulturního kmene, jásavě vyžvatlávajícího bohatství své fantasie a citů do nekonečných obzorů stepí, veletoků a moře. A v »Ohlase písní českých« stručné, sestředěné, v silných přilehlých konturách kreslené, ostře pointované, ale při tom tak velice melodické útvary, jaké vyrostly pod střízlivým českým nebem, v přírodě více malebné než velikolepé, v srdci lidu zpěvného, ale též i zamlkle nedůvěřivého, spíše ironicky než patheticky rozpoloženého — řada písniček jak šňůra granátů, tvrdých, temných a bez brillantního lesku, ale vyšlehujících při jistém dopadu světla v hluboké, syté tóny nejvzácnější životní šťávy, krve.

V tomto stylisačním — »imitačním« bylo by málo řečeno — umění leží těžiště slávy Čelakovského. Byly doby, kdy se u nás mnoho diskutovalo o umělecké oprávněnosti těchto snah, ovšem u příležitosti těch, kteří to dělali po Čelakovském a kteří — což zde zvlášť padalo na váhu — udělali si z této snahy celý program na utloukání »kosmopolismu« v literatuře. Vůči Čelakovskému těchto pochyb být nemůže. Kdyby neměly jeho »Ohlasy« místa v umění, pak bychom byli nuceni z něho vyškrtnout i celou řadu perel lyriky Goethovy a Heineovy, celého Burnse a to nejlepší, co stvořili básníci provençalští. Pravda, není to tím nejvyšším, co od poesie můžeme očekávat, toto vžívání se do forem a ducha lyriky lidové. Není to tvorba nových hodnot ideových a stylových, oslepujících svou slávou a zázračností svého vzniku jako slunce v prvý den stvoření.

Ono nemůže být nikdy dokonalou affirmací a štědrým uplatněním se básníkova subjektu. Hodnotnost těchto útvarů leží právě naopak v tom, jak dalece dovedl tu básník zapřít sebe, člověka vyšší kultury. Distance, která leží mezi jeho a čtenářovým subjektem a mezi těmito formami lidové kultury jest tu jednou z předních podmínek zájmu a požitku. Působí to kouzlem věcí překonaných a vzdálených, ale milých a schopných ožiti ještě chvílemi na nejprimérnějších strunách srdce, těch, v jejichž hlubokých tónech se zachvívají pocity plemenného společenství. Je to, vezměme to jak chceme, přece jen reprodukce, intellektuelní přežívání a přecitování hodnot jednou daných, z lidových instiktů vyrostlých. Ale i při tom všem je to přece zas jen sféra, vyžadující dokonalého umělce, snad více umělce než básníka! ducha, majícího jemný smysl pro formu a objektivnost stylu a třebas u epigonů stalo se to brzy snadnou hračkou, je v tom veliký triumf, přijíti s tou věcí — první. A to u nás učinil Čelakovský.

Byli básníci, jako Heine, kteří užívali forem naivní písně prostonárodní k vyzpívání svého moderně složitého a moderně rozvráceného subjektu. Nic takového však u Čelakovského. Je mi dost těžko si představiti, že zemřel teprv r. 1852 a že tvořil v letech, kdy jinde v Evropě slavil romantický individualism své největší triumfy — on, který patřil tak celým duchem do doby Goetheovy, Wielandovy a Mozartovy! Goethe byl, jak známo, jeho miláčkem, a cosi z křišťálově tvrdého jasu, jímž svítí toto slunce výmarské, zůstalo opravdu tkvět na pracech Čelakov-

ského, to něco, čemu se podivujeme u Goethea jakožto »klasické objektivitě.« Subjektivních tónů u Čelakovského téměř nenajdeme. O individualitě v moderním smyslu je těžko při této poesii mluvit. Ale v jednom společném rysu vidím přec její pečeť: v tom rysu lahody, leposti, půvabu, jenž vyznačuje téměř všecko, co vyšlo z ruky Čelakovského. On byl prvý český člověk tohoto věku, nad jehož kolébkou stály gracie. Jak hranatě a nemotorně pohybují se ostatní jeho vrstevníci na parketách poesie! Jak těžkopádný je Kollár ve své propagatorské vášni a v monumentálních záhybech svého prorockého pláště proti tomuto charmantnímu pěvci, za nímž je těžko si představiti profesora filologie! Lepost a půvab vyklíčí všude, kam ruka jeho sáhne. Tóny hrůzné, kruté, tragické jsou mu za to neznámy. Darmo byste na př. hledali v »Tomanu a lesní panně« ty pravé balladické suggesce; já alespoň odnáším si z ní pokaždé dojem čehosi sladce tančícího a ztepilého. Ještě nápadněji zdají se mi vyráženi tyto graciésní rysy, Čelakovskému vlastní, v »Ohlasu písní ruských.« Říká se, že zachytil nejen jejich formu, ale i ducha. Nevím, neznám tak dalece národních zpěvů ruských, abych mohl srovnávat, ale zdá se mi, že zachytil z ruského ducha nanejvýš jen ty tóny, které jeho vlastnímu cítění byly příbuzny. Je mi alespoň v »Ohlasu« nápadným to veliké procento motivů dívčích, dětinně a sladce laškovných, hravých a rozmarných. (Celá sbírka má sotva dvě, tři čísla na truchlivé motivy). Nevidím tu těch těžkokrevných dum, které platí na západě za hlavní příznak slovanského ducha a látky bohatýrské (jako na př. Čurila Plenkovič a j.), zdají se mi drženy jen v měkké dur-tonině pohádkové, bez tragiky a té barbarské krvavosti, jaká vyznačuje Lermontovovu »Píseň o caru Ivanu Vasiljevičovi, jeho mladém, tělesném strážci Kiribejeviči a smělém kupci Kalašnikovu,« nejklassičtější ruské ukázce téhož genru, o nějž se pokusil v Čechách básník »Ohlasu.« Jak docela mu protichůdné jsou tóny, jimiž starý ruský zpěv vyvolal ohlas v duši moderního ruského byronovce! A dokonce byste už marně hledali u Čelakovského ohlasy oněch stajených ethických sil v ruském lidu, které vybavila novější ruská literatura, Dostojevský a Tolstoj. Neříkám, že to nejsou ruské tóny, které zní u Čelakovského, ale jsou to jen sotva dvě, tři tóniny, a ne právě nejkarakterističtější. Při veškerém objektivním rázu svého tvoření nezapřel Čelakovský při výběru těchto tónů — svou subjektivitu.

Ale to je téměř všecko, co bych o ní dovedl říci. Duch na klasických formách vytříbený, při tom však žádný »klasik« v copatém, odstrašujícím slova toho smyslu, graciésní, jehož poesii »v lehkonohém se vidíš zatáčeti tanci«, s jistou příměsí espritu, v Čechách povždy tak vzácného, místy satyrik a jinde zas plný metafysického a zbožného vzletu, ale jak vezme péro do ruky realista od kosti — to by byly as ty hlavní prvky, z nichž byl skombinován tento básnický zjev.

To je as všecko, co se dá o jeho osobnosti vyabstrahovat z jeho veršů. Ale darmo ptám se: jaký to byl člověk? Přiznávám se, že o žádné snad z vynikajících našich hlav buditelských nemám představy tak chudé a nepostačitelné po její lidské stránce jako u Čelakovského. To, co z jeho dopisů a sporých pamětí současníků je o něm jako člověku známo, více

jen psychologický interes dráždí než ukojuje. Širší nějaké, vyčerpávající a psychologicky výstižné biografie jeho nemáme. Ovšem, Čelakovský patří ke kategorii těch básníků, kteří zajímají především tím, co stvořili a ne tím, čím byli. Nebyl interesantní osobností, moderním subjektem básnickým. Nic z toho nezdá se mít: vezdejšími útrapami štvaný filolog, spořádaný občan s nepopíratelným jistým filistrovským rysem, v názorech politických a společenských dost naivní, starosvětsky pobožný, bez moderní rozervanosti — a přece ten půvab, ta štíhlost forem, ten sladce klokotavý slavičí hlas: jak to vše srovnat a vysvětlit?

Takto si to vysvětluju: Čelakovský byl duch eminentně umělecko-formální, schopný zapírat se a vžívat se do útvarů cizích, reprodukovat styly cizí, »chutnat« je a křísit. Hle, jak to moderně zní! Ano, a odvážím se říci ještě dále: byl to první český duch umělecký ve vlastním slova smyslu, první artista, první, který lil češtinu do bezvadných forem uměleckých. Ba řekl bych skorem, že v něm byly zárodky moderního diletanta, kdyby to vůči jeho starosvětské, v ideje své věřící a neskeptické osobnosti neznělo přece jen paradoxně.

A básník? Prvým básníkem v nejvlastnějším slova smyslu nebyl Čelakovský. A nebyl jím ani Kollár, neboť pro tohoto nebyla poesie životním osudem. Tím byl někdo jiný a uhodnete snadno jméno, které mi tane na mysli, nejdražší jméno poesie české: Karel Hynek Mácha.

F. V. Krejčí.

Literatura pro lid.

Jos. Černý.

Není dosti, abychom leda plodili knihy a nedali národu svému zahynouti hladem duchovním. Vážnějšíť jest úloha naše: nepovzneseme-li ducha svého a ducha národa našeho k vyšší a ušlechtilejší činnosti, nežli jest u sousedův, nejen nedobudeme si čestného místa v řadě národův, ale neuhájíme konečně ani přirozeného bytu svého. Proto jest povinností spisovatele českého, starati se, aby plody ducha jeho vnitřní hodnotou a cenou svou nejen rovnaly se plodům cizojazyčným, ale aby je převýšily. Povinnost je zvláště mladších, aby záhy cvičili a připravovali se opravdově k jízdě o závod se všemi výtečníky domácími i cizokrajnými na poli jak naučném, tak i krasoumném.

Fr. Palacký.

Musíme si přiznati, že význam literatury v tom smyslu, aby byla živným duchovním chlebem národa, t. j. lidu, není dosti doceňován lidem ani samým spisovatelstvem. Stále se poukazuje na neobyčejnou produkci literární u nás. Ale že by to mělo nějaký patrný účinek v lidu samém, nelze potvrditi. K veliké většině knih zůstává lid a jeho duch lhostejným. Ba lid ani nepřichází ku zvláštnímu přesvědčení, že kniha jest užitečnou, že literatura jest něco velice pro národ důležitého. I pátrejme po příčinách. Proč lid většinou považuje spisovatele a básníky za lidi zbytečné? Proč netouží po skutečném vědění? Proč jeho četba platí výhradně knihám zábavným, povídkám a zvláště příhodám romantickým, smyšleným, nežitovným i nejnesmyslnějším? Proč četba má tak nepatrný vliv na mra smýšlení a názor čtenářstva? Jsou to otázky, jež mnohému již čas napadly. A byťby snad již byly sem tam zodpovídány, musíme se st k nim obracetí a znova je uvažovati. Nestačí jednou za onoho čas

povzdechnouti. Často se musí o tak veliké věci mysliti a klásti na veřejné svědomí její tíhu.

Teprve v novější době počíná se pracovati soustavněji k tomu, aby literatura vnikala do lidu a zde pokud možno ve všech vrstvách stávala se cítěnou potřebou. Avšak je poměrně málo míst, kde možno pravidelně a pohodlně literatury užívati. Veřejné knihovny zakládají se v městech, ve vesnicích však dosti zřídka. Jednotlivé spolky mají knihovny pouze pro své členy, a ještě nejsou příliš bohaté. Co pak se čte z knihoven soukromých, není také mnoho. Většinou ještě četba v lidu jest nahodilou, příležitostnou, nepravidelnou a také ne vždy prospěšnou. Vyděračností jistých nakladatelů dostaly se mezi lid spousty sprosté četby, t. zv. krvavých, loupežnických a indiánských románů. Na těch zkazil se vkus lidu. Potom jsou tu ty rozmanité kalendáře také chatrné ceny. A školní žákovské knihovny? Také se z nich čte, ale největší díl literatury pro mládež byl již odsouzen. Tím méně hodí se tedy pro lid dospělý. A co kromě toho? Je tu četba žurnalistická, ale jakou ta má cenu? Soudní síň, sensační události, vraždy, sebevraždy, milostné romány a tragédie . . . vše to baví neobyčejně náš lid, to hltá, to výhradně jej zajímá. Jiného si ani nepovšimne, leda pikantních, dráždivých insertů. — Ba ani modlitební knihu ani kalendář nevybírá si lid náš s jistou uvědomělostí a vkusem, s jistou cítěnou potřebou. Opět náhoda — a láce rozhoduje. Na knihu náš lid lituje krejcaru. Peníz vydaný za knihu považuje za hloupou marnost. Co půtek zažil tak mnohý student se svými rodiči pro koupené knihy! T. j. ony knihy, jichž »nebylo potřeba«! Knihu mnohý rád si časem přečte, ale koupiti ji — ponechává jiným. Jaký to rozdíl proti dobám, kdy i drahé knihy bývaly chovány v domácnostech jako skvosty, o něž se majetníci báli! Podivně to dnes dopadá. Knihy dnes — podle běžného názoru lidu — kupují jen lidé marnotratní. Jsou lidé, kteří vám dosti patrně dávají na jevo, že dělají milost, přečtou-li si knihu nabídnutou. Lidé nemívají knihy ve zvláštní uctivosti. Někdy ani nepoznáváte knihu, jak vám ji čtenáři odvádějí zplundrovanou. A napomínání marno. Kniha je věc, jež jakoby neměla nároků na úctu a šetrnost. To je faktum, s nímž v lidu se hojně setkáváme.

Abychom nebyli nespravedlivi, musíme naproti tomu dotvrditi, že v jistých kruzích občanských knihy se kupují, řadí v knihovny soukromé a — také čtou. Ano kupují se i knihy, dávají krásně vázati pro chloubu v knihovně a v pokojích, které však se nečtou.

Kde jsou založeny knihovny veřejné, je četba pravidelnější, hojnější, stává se jakousi potřebou. Jenom že i tu nejeví se pravé uvědomění potřeby, které mělo by se četbou vyhovovati. Četba měla by totiž býti nejenom zábavou, ale i pokračujícím sebevzděláním. A tohoto zřetele právě citelně postrádáme u velikého procenta čtenářů. Přihlédneme-li ke statistikám a zkušenostem knihovníků veřejných knihoven, seznáváme, že nejvíce půjčuje se a čte zábavná prosa, romány a povídky. A to ještě ne s touhou po umění, jako ze záliby po fantastických, romantických, smyšlených, pravdě nepodobných, nemožných příhodách. Pramálo čtenářů vypůjčuje si knihy s určitějším rozumným úmyslem, aby z knih čerpali jisté ideje, aby v nich hledali jakousi podporu svého přemýšlení o jistých

věcech. Vypůjčují si a čtou s úmyslem, zabíti dlouhou chvíli a zabaviti svou fantasii beze zvláštního účelu. Nejvíce čtou mladé dívky a jinoši. Doba erotiky a romantismu vyvolává tuto potřebu. Tu řadí se ku prose četba básnická, ovšem u jednotlivců vzdělání pokročilejšího. Po spisech zábavných nejvíce se čtou díla cestopisná, zeměpisná a národopisná, potom přírodovědecká, populární. Ostatní obory poučné velmi málo čtenáře zajímají. Vůbec pozorujeme, že pravá, vědecká, vzdělanostní snaha schází veliké části čtenářstva, jakož i vyšší, umělecký zájem na četbě nedostává se skoro napořád čtenářstvu krásné prosy. Seznáváme to z rozhovorů o spisech přečtených, že čtenářům ani nenapadlo pátrati po idei, úmyslu autora, po jeho životním názoru. Takové věci jsou jim obyčejně lhostejny a skryty. Tím méně pozorují a požívají formy a uměleckých prostředků, jimiž autor operoval. Na čem si autor zakládá jako na uměleckých partiích, obyčejně bývá od většiny čtenářů přeskakováno. Děj a dějové kombinace, zápletky a konflikty osob vnímají se mechanicky ano i nekriticky, a to je to nejzajímavější. Povahy, jich projevy a logika životní — to jest opět pro obyčejné čtenáře věcí neznámou, ba nudnou.

A tedy, co bychom očekávali, co bychom rádi viděli knihou vykonáno, to právě nepřichází, a kdyby i sebe více knihy se hltaly: zušlechtění, povznešení, nadšení a osvícení našeho lidu. Není radno oddávati se tu illusím, neboť výsledky literárního působení v lidu jsou velice neuspokojivé. Tady přechází všecko sebeklamání. Tady musí se odkrývati pravda.

Mnohý asi bude nám zazlívati, že máme o četném čtenářstvu tak — nízké mínění. Nemůžeme si pomoci. Proč skrývati své mínění? To není prozatím na úkor a obžalobu toho čtenářstva, jež v této věci konečně jest bez viny. Příčina neuvědomělosti málokdy leží v osobnostech postižených, ale spíše v okolnostech a těch činitelích, kteří mají poskytnouti pomoci. Proč tedy někteří čtenáři vědí, co, k vůli čemu čtou, co mají ve knize hledat a proč se knihou zušlechťují a poučují? Jest jednoduchá odpověď: Byli k tomu navedeni a předpraveni. A toho se právě nedostává valné části čtenářstva. Tvrdíme, že velikou chybou jest, že naše obecenstvo nenabývá informací, poučení o spisovatelích, o jejich úmyslech, jejich studiu, životě a práci, nežli knihu napíšou. Neví se o účelu literatury, o jejím významu pro národ, jeho ducha, vedení národa, neví se o působení literatury na ostatní činnosti životní v národě, neví se, že je podmínkou duševné bytosti národa, zárukou jeho vlivu a vážnosti. Nenaznačuje se lidu, že se v literatuře ukládá celá zkušenost vývoje národního, že v ní uložena i naznačena zkrácená cesta k dalšímu pokroku. Chybou jest, že veřejně ve školách, spolcích i schůzích přednáškami a rozhovory nepěstuje se poučení o významu knihy a četby, o způsobu, jak ze knih čerpati i krásu i poučení. Ba o kráse slovesné, o umění, o dovednosti a schopnosti, umění hledati a uviděti, nemluví se u nás skoro nikdy. Na cenných, uznaných spisech názorně mělo by se ukázati vše, čeho třeba čtenáři věděti, má-li čísti s prospěchem. Napořád každému bylo by to dobré, kdyby naučil se kritičtěji čísti a posuzovati, co čte. Pak by nebylo také možno, všecko možné tisknouti a lidu vnucovati. Literárních pravidelných kroužků potřebujeme jako soli, aby pořádaly ve veřejný

čítárnách a na schůzích všeobecně přístupné a pochopitelné přednášky o směrech, oborech i jednotlivých spisech literárních. Potom by lid měl přece nějaký pokyn, věděl by, co má chtíti, jak se na věc dívati. Jenom jiskru uvědomění kritického kdybychom probudili, mnoho bychom vykonali. Pro vytříbení vkusu a uvědomění potřeb vzdělanostních v rozmanitých oborech je to nutno. Takto neví dosud ani leckterý inteligent, co ten onen spis opravdu representuje.

Dosavadní odloučenost inteligentních kruhů — duchů paedagogických od lidu zaviňuje mnoho, co shledáváme v lidu jako zlo. Hubujeme-li již téměř ze zvyku na netečnost lidu ku vzdělání, hledejme příčiny nejdříve u sebe. Či ví lid, v čem, které vzdělání mu schází? A má tu vskutku lid dosti přístupných prostředků ke vzdělání? Píše se lidu opravdu tak přístupně a vhodně, aby se v něm touha po vzdělání probudila? Smíme zazlívat lidu, že v četbě sahá ku spisům, jež poměrně nejméně jeho ducha povznesou? Je lid sám vinen, že má vkus pokažený a touhy po vědomostech necítí? Nám se zdá, že lid jest jako dítě; musí být probuzen, veden, získán, vychován ku vědomí i cítění toho, co mu je prospěšno.

Nedivme se lidu, že jeho názor na život a svět jest málo pokročilý, době dnešní nepřiměřený, dětinský, naivní a romantický, spíše vybájený než přítomností vytvořený. Vždyť lidu schází celý svět pokročilého, positivního vědění, zcela nového vědění, jež by zvrátilo již svět bývalý. Lid pořád ještě žije jako v pohádkách a tradicích. Lidu neposkytlo se dosti lacinych prostředků, aby mohl držeti rovný krok se dnešní kulturou. O to je právě velmi chudě postaráno v našem veřejném životě. Jenom momenty neobyčejně pohnutlivé, revoluční, působí intensivněji i na duši širokých mass a budí jistou zvědavost, touhu po poučení. Avšak v těžkém sociálním zápase dnešním o každé sousto jakoby ubývalo v lidu energie pro tuto potřebu. Tu musí se lidu podati ruka pomocná.

Naše spisovatelstvo má však také svou povinnost, poněkud více pěstovati styků s kruhy lidovými. Nejenom pro jich vlastní zájem, pro dokonalejší poznání života po všech jeho stránkách, pro seznání názorův i zájmů lidových, hlavně duchovních, nýbrž i k získání zájmu pro věc, kterou konají, pro věc literatury. Olympický způsob odloučenosti literární obce od obyčejných smrtelníků — konsumentů není zrovna šťastným způsobem literátů. Svět spisovatelů většinou jest lidu cizím světem. A také život jimi zachycený nebývá vždy ten pravý svět, původní náš svět z bezprostředního názoru. To se jeví patrně z chabého interessu čtenářstva na dílech mnohých literátů.

Říkáme bez obalu a váhání: Naše literatura většinou lidu není dávána ani brána tak, aby mu prospívala, protože se vrhá lidu na hlavu bez porozumění duchovní jeho bytosti, nepsychologicky, prostě mechanicky, a nad to není dosti ochotníků, kteří by literátům do duše lidu byli průkopníky a literaturu definitivně uplatňovali. Lid za to nemůže. Vina leží jinde, mimo vlastní lid. Aby se literatura stala lidu živným chlebem, třeba nejen přihlédnouti k zájmům a potřebám lidu se strany spisovatelů, ale i jich splnění všemožně podporovati se strany ostatních inteligentů.

Reforma volebního práva a uvolnění tisku.

Stojíme ve znamení strachu o vládu Thunovu a famosní paragraf 14. Strach lomcuje našimi vedoucími politiky, aby ministerstvo Thunovo nepadlo vlivem obstrukce a vysoké byrokracie, pomocí maďarskou a snad i vnějšími vlivy odněkud z Berlína. Co dříve bylo »Národním Listům«, »Šípům« a jiným humoristickým časopisům k posměchu, obchází jako strašidlo za bílého dne, heslo velkoněmeckého souručenství, heslo »pryč od Říma«; každý článeček nějakého »Slova Polského« neb »Ruchu Katolického«. Era německo-polského sbratření, požehnaného maďarským »placet«, jest na obzoru.

Myslím, že mimo plané radikály, nikdo mladočeské straně nebude míti za zlé politiku oportunistickou, jež byla důsledkem nutným, jakmile česká delegace vstoupila na půdu platné dnes ústavy a na ní do kruhu majority. Oportunism, to nebylo nic jiného, než etapová politika, kterou cidevant radikálové, kteří mluviti chtěli jen s králem, zaměnili za státoprávní převrat. Nyní sice světu chtějí namluviti, že etapová politika byla zásadou mladočeství od vzniku jeho, ale to jest jen pláštíkem, jímž lidu vychovanému ve slibech nejfantastičtějších, chtěli příliš náhlý obrat jen maskovati. Na konec politika se dělá dle daných poměrů a nikoliv dle pravítka a proto zastírání skutečného obratu českým vrstvám voličů, jest pouze diplomacií strany, která se bála o svůj »Besitzstand«, jejž by ji mohli pomocí těchže hesel, jimiž ona před několika léty zvítězila, vyrvati ti »řvaví«, jdoucí ve šlépějích jejich. Co však skutečně vytýkati dlužno mladočeské politice, jest zapření jejích zásad. Rozumná politická strana dovede své konečné cíle odstavit, nikdy však jich nezapírá. To vidětí nejlépe na spojencích mladočeských. Především je tu naše t. zv. česká šlechta. Ta i v nejpříznivějších dobách svých s mladočeskými Husity nezapřela nikdy své vlastní snahy, svůj, mírně řečeno, konservatism a své stavovské zájmy. Ona k vůli mladočeské delegaci nezapřela ani svou milou němčinu, kterou na př. paraduje v paláci Coloredo-Mansfeldově při výstavě parohů, v níž, bohužel, nevystavuje ad oculos parohy, jež nastrčila od dob fundamentálek až podnes svým spojencům českým, ona nezavdala dvorním kruhům od dne pověstného »až do těch hrdel a statků« důvodu k nespokojenosti, ona nepřerušila pro věc českou styků s revoltujícími bratranci, německými velkostatkáři, ba ona nešla ani tak daleko, aby si byla v nejmenším všímala na poli nepolitickém českého umění a české vědy. Zůstala v kuloárech sněmovních tak dobře jako ve svých salonech historickou, uzavřenou proti všemu, co je v pravdě české. Stejně tak jednali bratři Poláci. Vítali Sokoly české se stejnou elegancí, jako krátce potom na své výstavě Plenera. A v dobách nedávných, ještě v čas slavností Palackého, jedna část jich přicházela do Prahy oslavovat českopolskou shodu, co druhá jejich část svou lásku k Němcům ukládala do své politické spořitelny na vysoký úrok, jen že opatrněji, než pe[illegible] chlopů ve lvovské spořitelně. Všeho do třetice, konservativní Ně[illegible] z alpských zemí nejednali jinak. Ebenhoch jako Dipauli dovedli vždy [illegible] ohledu na své české spojence, bez ohledu, praskne-li železná prý [illegible]

majority neb nikoliv, zakřikovati české poslance tak důkladně, až i ten pomník Husův couval před Marianskou sochou na staroměstském náměstí. A ti byli ze všech spojenců mladočeské delegace ti nejupřímnější. Dnes tedy zas jednou počítati musíme s obratem v politice vnitřní, tím spíše, jelikož uspokojení maďarské opposice pravděpodobně v zápětí míti bude také uspokojení obstrukce německé. I hlásí se palčivá otázka: Bude-li skutečně tak zle, přijde-li Chlumecký nebo někdo jiný z jeho strany? Podaří se dnes to, co se nepodařilo Kollerům, Herbstům a Giskrům?

Persekuce českého národa jest dnes zajisté směšným fantomem již se zřetelem na nejistotu zahraničné politiky. Připusťme však, že by nějaký ten Chlumecký zasedl na prestol ministrpresidenta a s majoritou německo-polskou smetl náš největší úspěch, ta velebená jazyková nařízení. Po známém rozhodnutí nejvyššího soudu patří nám rovnoprávnost jazyková i bez ministerských nařízení a cennější nad plenissimum nejvyššího tribunálu spravedlnosti jest uznání platnosti patentu z 8. dubna 1848 o rovnoprávnosti obou jazyků zemských a o povinnosti úředníků znáti oba jazyky zemské.

Netřeba se nám tedy báti opposice parlamentární, ale absolutismu třeba nám předejíti. Absolutism rakouský byl vždy, jak liberecký poslanec Prade řekl, německým. Proto podporovati jej, nemá smyslu. Rakouský absolutism neprovede, jak to p. dr. Kramář čekal, státního převratu na prospěch Čechů. Držeti jej, znamená jednati, byť i nevědomky, na úkor českého jména, znamená, k tomu pracovati, aby české jméno i na dále bylo ostouzeno před celým světem, aby Čech vyhlášen byl dnes opět za reakcionáře proti »ideálnímu spravedlivému, utiskovanému« Němci pouze proto, že i v nynější reakci bylo pár Čechů zúčastněno. Přijde-li ten obávaný Chlumecký toho neb onoho jména, kde vezme svou majoritu proti Čechům za nynějšího systému parlamentárního? Připusťme návrat koalice Němců liberálů, snad i částí nacionálů, Poláků, »našeho« velkostatkářstva, Vlachů a několik divokých. Co taková majorita zmůže proti opposici českých poslanců, soc. demokratů, Jihoslovanů, Rusinů — a antisemitů německých. Či možno věřit, že by ti šli do pracovní majority německo-polské, a Wolfové a Schönererové vedle nich? Možno věřit, že taková majorita provede uzákonění státní řeči, anebo že vůbec se nějaká vláda odhodlá takovou osnovu jen předložiti radě říšské, když sám Lippert odzvonil státní řeči německé? Jaký by však kynul neocenitelný prospěch české věci z rázné a věcné opposice! Je-li která strana v Rakousku, jež spekuluje na reakci, je-li nějaká strana protilidová, stavovsky sobecká, je to strana německo-liberální, jež napořád své zájmy přesycené buržoasie dovede v čas dekorovati pláštíkem státních zájmů. Jaká by to pak byla podívaná, strhnouti ji škrabošku z obličeje! A jak snadná by to byla práce pro opposici, vědomou si cílů svých.

Ovšem musila by ta míti na starosti především dva body z papírového programu mladočeské strany, reformu hlasovacího práva a zrušení novinářského kolku. Beze splnění těchto dvou potřeb nelze si mysliti umírnění bojů zmítajících naší říšskou polovicí, nelze si mysliti zúrodňující práce parlamentární.

První požadavek byl, jak známo, v programu mladočeském po-

staven na čelné místo, a neuplynulo ještě ani půl tuctu let, co po Čechách hlaholilo heslo »Všeobecné právo hlasovací«, pronášené na četných schůzích svobodomyslných občanů. Heslo to vyznělo na prázdno, a přištipkářskou prací páté kurie, k níž přispěla krátce po té vládní mladočeská delegace několika cvočky, pokládala své poslání za skončené. Ba po volbě p. Březnovského v pátém sboru pražského okresu voličského, nastal v myslích našich mladočeských politiků důkladný obrat v lásce k všeobecnému právu hlasovacímu, byla-li tato láska vůbec kdy upřímnou. Volba ta způsobila onen strach před záplavou socialismu, onen dětský strach obmezených, kteří v každém sociálním demokratu viděli »zrádce národa.« Nastalo známé vylučování českých dělníků z národa prostě proto, že český dělník zanotoval si »Píseň práce« a nikoliv více »Hej Slovane.« Ač neuvěřitelno vzdálenému pozorovateli, dopřála si naše národní společnost vyhostění statisíců z národa, jako by ten byl četný jako národ čínský, jako by český dělník, jsa přívržencem sociální demokracie, přestal býti Čechem. Na potěšení odpůrců české věci rostl tento rozkol až dospěl k dnešním zmatkům.

Pro »proradném« dělníku, jenž hmotné zájmy své snažil se obhájiti ve spolku s dělníkem německým, šlo kdysi »vzdělané a statné« nyní rovněž proradné učitelstvo, jde »bodré« kdys nyní proradou nakažené rolnictvo, jde »uvědomělé« kdys nyní proradou páchnoucí maloživnostnictvo. Že veškeré tyto vrstvy ať právem neb neprávem, ať v čas nebo v nečas, činily totéž, co činí vlastenečtí advokáti nebo mlynáři, kdykoliv jde o jejich zájmy třídní, to bylo pominuto mlčením. Ale důsledek těchto štvanic je zde: nechuť k všeobecnému právu hlasovacímu.

Podnět k němu zavdalo vedení mladočeské strany a žurnalistika její, nesvědomité štvaní proti sociální demokracii a vůbec proti dělnictvu, a s této strany zase známé odmítnutí státního práva českého, posud ideálu národně smýšlejícího lidu. Nebude tedy nevčasno opět stručně poukázati ku křivdám stávajícího řádu volebního.

Tyto křivdy nynějšího řádu volebního probral svého času Dr. Slavík, bývalý poslanec na říšské radě důkladně v řeči své dne 23. října 1893 na radě říšské. Není zde místa křivdy tyto vypočítati dopodrobna. Jen ukázky z řeči té uvésti si na paměť stačí.

Volební řád nynější spočívá na povinnosti placení přímých daní. Kdo těchto platí více, má míti větší právo volební, než ten, kdo platí menší daň. A přece r. 1893 placeno bylo na přímých daních 107 milionů, na nepřímých 286 milionů. Netřeba doložiti, že nepřímé tyto daně stihají boháče i chuďase, poslednějšího tím krutěji, že zdaněny jsou mírou vrchovatou právě nejnutnější potřeby životní, že tedy chuďas odvádí státu daň nepřímou tak dobře jako boháč. A netoliko daň na penězích, ale daň daleko krutější, daň vojenské služby! — Proto však, že neplatí určitý obnos přímé daně, vyloučeno jest z práva volebního přes 5 milionů dospělých mužů v této polovici říšské. Kdyby alespoň to zájmové volební právo bylo ve spravedlivém poměru k dani přímé rozvrženo. Třeba však jen povšimnouti si volebního práva na říšskou radu v království českém. Zde 452 vlastníků deskových statků volí 23 poslanců na říšskou radu, 186 členů obchodních komor 7 poslanců, 9284 voličů městských 32 a

263460 voličů venkovských 30 poslanců. 1200000 svéprávných občanů vůbec práva volebního v Čechách nemá.

Číslice tyto vztahovaly se sice na rok 1893, od té doby však poměr voličstva se valně nepozměnil. A nyní porovnejme z téhož roku poměr voličů a poslanců z jednotlivých kurií k přímým daním, jež voličové kurií těch odváděly. Velkostatek 45 milionů, města 10·5, venkov 12·5. Vzpomeňme na př. dále, že Král. Vinohrady, Žižkov a Karlín volí v kurii venkovské a města Schönfeld a Parchen nečítající plných 1000 obyvatelů, v kurii městské, že venkovský obvod Karlínský s 11759 voliči a 263930 obyvateli volí jednoho poslance, vnitřní město vídeňské s 65750 obyvateli (r. 1893) čtyři poslance, vzpomeňme, oč jsou Čechy zkráceny u porovnání s Haličí, berouce poměr daní přímých za základ, vzpomeňme na volební známou geometrii a netřeba teprve uvésti dalších sta a sta křivd nynějšího volebního systému. A pokud jde o zemské sněmy, uvažme jen, že oněch 452 velkostatkářů v Čechách volí na český sněm stejný skoro počet poslanců jako celý venkov. — A sestupme k zastupitelstvům obecním a okresním a facit jest tentýž. Volební řád do obcí z r. 1864 čeká taktéž již důkladné revise, vždyť i na brány obecních radnic tlukou *statisíce*. V některých městech n. př. v Hradci Králové jest celý druhý sbor v rukou úředníků, v Plzni jsou v prvém sboru dva voličové, v druhém *sboru* je na 70 zlatých límců — a lid bezprávný čeká před radnicí.

Tyto hříchy znala mladočeská strana po léta a ani prstem nehnula k opravě. Známý návrh dra Slavíka na všeobecné právo hlasovací na říšskou radu byl podporován stranou pour l'honneur du drapeau, stejný jeho lonský návrh na sněmě českém, přímo byl umlčen. To byla ta lidovost »vedoucí« strany strachující se sociální demokracie a ztráty svých drahých šlechtických spojenců.

Jistou vinu na posavadním trvání těchto křivd volebních řádů nese i strana soc. demokratická. Před zřízením páté kurie na radu říšskou imponovala svými velkolepými a důstojnými agitacemi, jí jedině jest děkovati, že nepatrná splátka na právo vyděděných z práva volebního vrstev *občanských* vůbec byla dána. Od doby té však jako by pružnost a agilnost její ochabla. Horuje na dále pro opravu volebních řádů, pořádá stále *schůze* za tímže účelem, ale není tu oné vytrvalé, imponující činnosti, jíž se vyznamenávala před třemi, čtyřmi lety.

A tak přicházím k jádru této své stati, že jest třeba se vrátiti k nejdůležitějšímu bodu veškeré reformy vnitřní politiky, k programu, jenž jediný může položiti základ k uzdravení zbědovaných našich poměrů národních a socialních, k opravě volebních řádů do zákonodárných a samosprávných sborů. Pokud rozhodovati budou stavy privilegované a z nich nejprivilegovanější, velkostatkářstvo, rozuměj šlechta, jest veškeren pokus o sanaci politickou marný.

K tomu druží se pak jiný požadavek, snad stejně závažný: zrušení kolku novinářského a zrušení zákazu volné kolportáže. Národně český tisk starost o tuto opravu přenechal po většině tisku a delegaci sociálně-politické, ač jde netoliko o nejživější zájem *česko-národní*, nýbrž i žurnalistiky české zvlášť. Němcům liberálním a nacionálním může na konec novinářský kolek a zákaz volné kolportáže

býti věcí dosti lhostejnou. Oni veřejné své mínění dovedou již dělati co nejdůkladněji, jelikož mají dostatečných prostředků hmotných k zakládání potřebných denníků, bez nichž si dnes seskupení a utváření politických stran mysliti nelze. Ve společnosti české však není ani těch peněz, ani té podnikavosti, aby vzniknouti mohly denníky směrů mladých. Což platno, že měsíčníky, čtrnáctidenníky, týdenníky i časopisy několikrát za týden vycházející činí svému směru propagandu, když není denníku, působícího jedině vydatně v širokých vrstvách obecenstva.

Pan fin. ministr Kaizl ještě nedávno sice na zkrocení zlé obstrukce vystrčil cukrlátko zrušení novinářského kolku, ale když zlá obstrukce po cukrlátku nesáhla, zastrčil je opět a nyní zůstávají nám jen laskominy po všem. Ale otázku tu s očí pouštěti nelze. Zájem národně-český je zde stejně angažován jak zájem sociální demokracie. Kdyby ještě bylo naděje, že mladočeská delegace bude schopna oposice, jakou ji snad v krátce bude dělati třeba! Ale v to nedoufáme a nedoufá již nikdo.

K úkolům tuto uvedeným se spojiti a pracovati, jest povinností všech mladších českých pokrokových stran. Volati po svornosti některých těchto směrů, jichž program jest v podstatných věcech totožný, bylo by při osudné osobní řevnivosti a zákulisních rozmíškách pro věci vedlejší, bezvýsledné a také zbytečné. Nic není absurdnějšího jako heslo: jeden ovčinec a jeden pastýř. Nikoliv mrtvá svornost, ale živá součinnost. Nic zdravějšího jako čilá a hybná soutěž několika stran. Ale součinnost ve věcech společných tak vysoké důležitosti, jako jest oprava volebního práva na říš. radu, na sněmy, do obecních a okresních zastupitelstev, a uvolnění tisku, jest neodkladně naléhava. Nechť alespoň svými důvěrníky zahájí společné porady o společném postupu v otázkách právě vytknutých, a nechť je propagují v brožurách, v časopisectvu, na schůzích a t. d. Jde tu bezprostředně o to, aby pro všecky případy byla pohotově početná a jednotně vedená oposice, kterou, jak již bylo řečeno, Mladočeši sotva dovedou organisovati. Vzešlo-li by z této součinnosti ještě něco hlubšího a positivního, o tom dnes nelze jinak mluviti než pokrčením ramen. Nicméně alespoň doufati lze, že by se o mnohých nerozřešených otázkách české politiky, a to otázkách prvého řádu, alespoň čileji uvažovalo a o nich jednalo, než dnes, když každý odchylný názor se cejchuje zrádou. Mám totiž za to, že by strany v součinnost vstupující, hned předem alespoň k tomu se čestně zavázaly, neloviti nekalými prostředky, jako překrucováním, umlčováním, zrádcováním atd. Ovšem veliké naděje do stran v té příčině klásti nechtějme. *Leda.*

O lékařích a lékařkách.

Z knihy »Mezi lékaři a nemocnými« professora G. B. Ughettiho podává dr. Erazím Vlasák.

(O jednom polském králi. — Horečka. — Charcot a Napoleon I. — Venkovský lékař. — Lékařka. — Co nalezla žena »při« mikroskopu. — Oltář v Aeskulapově chrámu. — Léčba Kneippova. — Pouštění žilou v klášteřích.)

Před několika stoletími zamiloval se jeden polský král do dcery bradýřovy, nebo lépe řečeno ranlékařovy, poněvadž bradýři a ranlékařové

tehda byli jedni a tiže lidé. Celý bradýřský cech cítil se tím nejvýše poctěn a vystoupil v úctě ctěného publika hned o několik stupňů společenského žebříku. Od těch dob ranlékařství učinilo ohromný pokrok i dostalo se na nejvyšší vrchole vědy a kolegové bradýře z tehdejších dob jmenují se nyní: Durante, Billroth, Péan, Lister, Spencer-Wells, Albert a Bergmann. Dnes lékařství, které bylo druhdy pokládáno za něco lepšího a vyššího nežli ranlékařství, nemusilo uraziti tak dalekou cestu, poněvadž jeho vyznavači byli i tehda výše ceněni, ale i zde bylo nutno mnohé poopraviti a skutečně mnoho poopraveno, polepšeno bylo, takže by dnes Mollièrovy pošklebky byly zrovna tak málo přípustny, jako by bylo směšným, kdyby někdo chtěl ještě dnes přisuzovati vnitřnímu lékařství superioritu nad chirurgií, se kterou toto tvoří harmonický, nerozlučný celek. Dnes jsou lékařské vědy zbaveny onoho hudlaření, kterým byly obklopeny ještě na konci minulého století, onoho otřeného vědeckého pláštíku, jímž probleskovaly stále ještě známky jich původu a jich příbuzenství s náboženstvím, magií a jiným tajuplným i temným uměním; ony jsou dnes positivními vědami, které se stále přibližují exaktnosti a proto dnes jsou ve větší úctě nežli v minulých dobách. Lékařství ztratilo ono quid divinum, které je zahalovalo v mystický závoj a nikdo nemá *více* před lékařem posvátné hrůzy, která příslušela druhdy »zázračnému muži«; ale za to vzdává se lékaři větší úcta a neupírá se mu ta vážnost, která se přikládá každému, kdo se věnuje vznešené vědě, jíž každý obdivuje a přináší jí vstříc vše vysoké a šlechetné.

Však i dnešní lékařství vykazuje ještě stopy starověku, zbytky přeměny, kterou kdysi prodělalo, upomínky na věk praotců. I dnešnímu lékaři přisuzuje lid něco z »divotvůrce«, kterého zbožňuje, dostaví-li se prorokovaný div, ale také kamenuje, jestliže se byl zmýlil. Otevřenější duchové cítí ovšem dnes, že lékařství stalo se vědou. Pokrok jeho nebyl stejnoměrný, v některých obdobích převeliký, v některých nastala opět stagnace, ba zdálo se to býti krokem do zadu, což bylo způsobeno tím, že v ješitné spokojenosti se věřilo, že už toho ví medicina dost a na základech beztoho slabých, které byly až do té doby vybudovány, počaly se stavěti zákony a pravidla. Když nastalo kolísání stavby se špatnými základy, byla opuštěna budova dřív, nežli se sesula a práce analytická počala znovu. Zde příklad! V prvních desítiletích tohoto století věřilo se, že víme všecko, co věděti máme o horečce a Boisseau pravil, že známe její povahu i zákony docela určitě i zevrubně. A dnes nenalezne nikdo lékaře, rozumného lékaře, který by řekl, že zná dopodrobna všecko o horečce. Od dob Boisseauových pracovalo se stále a neurazili jsme dnes na dráze analyse ani polovičku cesty a na synthesi bude pracovati snad příští století. Věda bádá v pathologických laboratořích pomalu a vytrvale, probírá molekul za molekulem a poněvadž »vynálezy« pravých služebníků vědy uveřejňují se jen tu a tam v odborných kruzích a poněvadž přednášky dnes nekonají se s onou ciceronskou výmluvností jako v dobách předešlých, říká se, že nemá lékař dnes toho širokého rozhledu, oné lehkosti sevšeobecňovati, oné katedrové moudrosti, kteréžto vlastnosti tvořily slávu a pověst lékařů předešlých, zašlých časů.

Jest skutečností, že zanechán byl všechen planý akademismus, všecko

konvencionálné z dřívějška a je skutečně pravdou, že učenec dnes je podoben více mravenci nežli nafouklé žábě z bájky, ale to nevadí, aby i dnes lékař dostoupil nejvyšších výšin, kterých lidský duch vůbec dostoupiti může.

Četl jsem jednoho dne — kde, nepamatuji — srovnání Charcota s Napoleonem I.; autor pokládal svou parallelu za tak odvážnou, že se proto omlouval svým čtenářům. Srovnání bylo založeno netoliko na určité tvsické podobnosti, nýbrž hlavně na silném duchu obou a na tom, že jako Napoleon mezi svými důstojníky vyhledával a tvořil jenerály a krále, tak i Charcot mnoho svých žáků učinil slavnými učenci. Co učinilo na mne největší dojem při čtení těchto řádků, bylo to, že spisovatel, abych tak řekl, se jaksi omlouval z neuctivosti, kterou spáchal na památce Bonapartově, jakoby mírou pro velkost genia byla jeho daleko široko rozhlášena pověst. Kdyby toto bylo správným, potom by mu stál blíže tenorista nebo prostřední spisovatel nežli velký učenec, neboť každý člověk ví, kdo je ku př. Mascagni nebo Tamagno, ale málo lidí zná jména Biizozzera a Golgiho a předce se může duch italský více chlubit posledními nežli melodiemi prvních. Každý zná jistě autora »Fysiologie ženy«, ale kolik z mých čtenářů zná geniální pathologické práce Mantegazzovy? Pro mne, pravím to otevřeně, stojí Mantegazza, učenec, výše nežli Mantegazza, básník; jakož pokládám i Charcota za většího nežli Napoleona. Ale, bude-li se mě někdo ze čtenářů nelékařů ptáti: Kdo byl Charcot? prohlásim, že jsem poražen, neboť schází mi odvaha ku pokračování v boji.

Lékař jak se v dnešní literatuře presentuje, je stále plný šablon jako japanské figury zelené, červené a žluté. Na jevišti funguje buď jako vedlejší osoba nebo jako člověk, kterému byl dán titul doktora, aby mohly býti vyvolány různé intimní scény, nebo jako klidný, sladký stařec, jenž dává dětem pokroutky a mladým lidem, kteří toho potřebují, otcovské rady. Především ale a kdyby byl i nejhledanější znamenitostí, jest lékař mužem, který má mnoho času na zbyt a celé dny může ztráviti u jednoho jediného svěřence a který mimo to těší se výtečnému zdraví. V románech ustupuje konvencionalismus něco do pozadí, ale předce i zde nalezneme tento skorem vždycky. To neplatí v té míře, jak jsem uvedl, v nejlepších pracech Ruffiniho, Balzaca, Daudeta a Zoly, kteří líčí poněkud pravdivější typus. Velice zajímavou by byla jistě kniha, ve které by byli sestaveni všickni tilo lékařští románoví hrdinové a která by obsahovala rozbor jich charakterů, ideí spisovatelů, jakož i rozbor originalů, které těmto tanuly na mysli. Tři typy ku př., které jsem dle svých vzpomínek nalezl u Balzaca, zasloužily by zvláštního pojednání, typus Dra. Despleinse, lékaře velkého světa, skepticky zabarveného a diplomaticky jemného, typus Dra. Bianchona se vznešeným duchem a typus, Dra.... Dra.... (o ty starobná paměti!) krátce onoho lékaře filosofa a dobrodince, neznámého světu, který se svými logickými výklady vyplňuje nejzdařilejší stránky všech Balzacových děl: Médecin de campa ne. (Venkovský lékař).

Myslím-li na knihy, které jsem čítával v posledních létech v dlouhých zimních večerech u krbu nebo v krásných, tichých letních dnech

pod stromy své zahrady, objevuje se před mým duševním zrakem Dr. Boucherau, jedna z nejpodařenějších postav v různých Daudetových románech, objevující se v »Numa Roumestanovi,« v »Sappho« a mně se zdá i v jiných dílech básníkových; Ruffiniův Dr. Antonio, sentimentální a idealní pro obdivovatele spisu »Rougon-Macquart«, Dr. Ficicchia a Dr. Lambertini z Capuanových novel, Dr. Follini z jeho »Quiacinta«, Bourgetův Dr. Louvet, jenž s báječnou rychlostí koná své návštěvy, činí diagnosy a udílí rady, Dr. Deberle z »Page d'amour«, který prodělá všecky svízele, jež mohou potkati lékaře, jenž se zamiloval do své pacientky, a konečně Dr. Pascal, jehož jméno tvoří titul knihy. I tento lékař jest postaven autorem do pěkného světla a bez odporu jest osobou nejúctyhodnější, nejzdravější a nejmravnější, kterou z různých rodin Zola ve svých naturalistických románech čtenářstvu předvádí.

Ale Dr. Pascal, jak ho Zola líčí, mohl býti docela dobře také ku př. notářem nebo lékárníkem, pro román bylo by to stejné, jakož i pro osobnost Pascalovu; že je lékařem, víme z toho, poněvadž nám autor vypravuje, že tráví mnoho hodin ve své pracovně, aby připravil šťávy po způsobu Brown-Sequardově. Toto zaměstnání, které by mu, per parenthesim řečeno, připravilo v Italii za hygienické diktatury Paglianovy pokutu pěti set lir, nepadá však na váhu vedle sbírání dokumentův, jímž vyplňuje všechen ostatní svůj volný čas a kteroužto práci by ovšem i zastal každý ignorant ve věcech lékařských.

Kdybychom chtěli rozebírati líčení, která jsou dvě stě let stará, bylo by nutno vzpomenouti těch lékařů, které uvedl Molière na jeviště, ale jest zbytečno po tak dlouhém čase diskutovati o tom, měl-li pan Poquelin pravdu nebo ne, když svého času činil si úšklebky z doktorů s dlouhými parukami a to tím více, poněvadž nalezli se ihned lidé, kteří pokládali za potřebné hájiti lékaře jako Boulanger ze Chalussay se svým »Clomire hypocondre ou les medécins vengés« (Hypochondr Clomir nebo pomstění lékařů?), s kterýmžto spisem učinil r. 1670 zrovna tak slavné fiasko jako by je byl učinil u svých potomků, a ptám se, kolik mých čtenářů ví dnes, že nějaký pan ze Chalussay existoval?

Ať se jmenuje Pascal nebo Bianchon, ať ho líčí Daudet nebo Dossi, zaujímá dnes lékař u svých vzdělaných spoluobčanů takové místo, že by líčení po způsobu Mollièrově nenalezlo as žádného souhlasu. V městech omezuje se socialní důležitost lékařova na dobré léčení nemocných. Jeho příjmy jsou dle zásluhy a štěstí buď větší nebo menší, ale on nemá vlivu na svět a okolí, ve kterém žije. Na venkově jest tento poměr docela jiný, socialní vliv venkovského lékaře bývá zrovna tak veliký a důležitý jako vliv kněze. Zde poskytuje lékař radu, příklad a povzbuzení, bývá nebo aspoň býti má bojovníkem, stojícím v prvních řadách, v boji světla se tmou, pravdy s pověrou, on musí dávati mlčky a stále příklad sebeobětování. Křehkou a drsnou je půda, kterou vzdělává, tvrdou a kamenitou je cesta, po které kráčí, enormními jsou obtíže, které se mu staví v cestu, ale on nesmí zanedbávati svých povinností, nesmí odložiti boj, z boje utíkati bez nebezpečí pro lidskou společnost. Mladý venkovan, který viděl prchati lékaře své vísky před epidemií, utíkal by jistě také před nepřítelem, kdyby jej zavolala vlast ku své obraně.

Ubozí, velkodušní lékaři venkovští, neznámí filosofové, dobrodinci, jimž nestaví nikdo pomníků! Jak daleko méně nevděčným by byl svět, kdyby poznal Vaše sebezapření a Vaši obětavost!

Měl jsem, vlastně ještě mám přítele, nejlepšího z mých nejlepších přátel, který mi velkomyslně ve škole opravoval mé latinské úlohy a mě trpělivě držel za cíp kabátu, když jsem se chtěl státi lyrikem. Na universitě nebylo ho ani znáti, neboť neměl žádné z oněch skvělých vlastností, ničeho ze šplhačství a ješitnosti, kterézto hrají tam hlavní roli. Jen při zkouškách, které jednu po druhé se skvělým prospěchem vykonával, strkali soudruzi jeho lokty jeden druhého a ptali se, kdo je ten chlapík? Měl schopnosti na prvního klinika velké university, neřkuli na prvního lékaře v městě, ač obojí zdá se mi býti velice rozdílným. Ku konci universitních studií rozloučili jsme se, já odešel do ciziny a neslyšel o něm ničeho, až konečně jednoho dne obdržel jsem dopis, ve kterém mi psal, že už má dosti služby vojenského lékaře, že se mu protiví městský život, že si vyžádal propuštění a že jde do Tarantasie. Tarantasie?? Kde je, k čertu, Tarantasie? ptal jsem se sám sebe a myslil při tom na nějaký bod černého dílu světa. Teprve po dlouhém, namáhavém zeměpisném studiu odkryl jsem, že Tarantasie nalezá se v Savojsku. Bude to jistě koutek země, kde by člověk mohl dobře ztráviti léto, myslil jsem, a uzavřel u sebe, že přítele budoucí léto navštivím. Toto rozhodnutí jsem také provedl a nalezl svého přítele starším a větším filosofem nežli býval dříve. Byl lékařem v kantonu 1500 metrů nad hladinou mořskou, ale předce v údolí, ze kterého bylo možno viděti nebe jako z nějaké studně a do něhož vnikalo slunce jen po tři měsíce v roce. Isaura hlučela pod jeho oknem, jehož existenci ohrožoval stálý prudký vítr, ačkoliv můj přítel z praktického důmyslu, kterým se vyznamenával od jakživa, pomocí porodnických kleští držel je sevřeno. Byl jediným lékařem v šesti nebo sedmi vesnicích, které byly položeny podél toku řeky na 30 kilometrů a rozdílně vysoko, až o 1000 metrů. Daleké cesty by byly jeho silné konstituci nevadily, kdyby nebylo bývalo zimy, která trvala déle nežli léto, kdy musil si cestu prošlapávati sněhem. A jakým sněhem! Neviděl jsem ho, ale jeho následky. Dlouhé cesty byly vroubeny malými, černými kříži, na nichž byl upevněn malý nápis: Zde zemřel N. N., zabit sněhovou lavinou, dne x. dubna nebo května. »A ty chodíš po nemocných i v dubnu a květnu?« ptal jsem se přítele, doprovázeje ho na jeho návštěvách. »Ano, ale jenom tehdy, když vůbec je možno po našich cestách chodit, neboť někdy je to naprosto nemožno.« — »Ubozí nemocní, politování hodný lékař!« Rozumí se samo sebou, že jsem sdílel krátký čas s ním jeho námahy, ale, kdyby to nebylo bývalo v nejlepším ročním období, nebyl bych toho vydržel. Ke všemu byly i zde obce, které neplatily a lidé, kteří utrhali lékaři na cti a kolegové, kteří mu vypověděli válku. Zvláště syn jednoho z tamnějších statkářů, jenž studoval v Paříži, namáhal se velice o málo záviděníhodné místo mého přítele. Za několik let měl ten dost všeho toho sněhu a myslím i onoho Pařížana, napil se sklenky jalovcové, zapálil svou dýmku, vzal hůl a šel podél údolí přes malý svatý Bernhard zpět do své vlasti.

Snášeti morální a fysické útrapy venkovského lékaře, k tomu se

potřebí zvláště pevné a vytrvalé povahy, která není každému dána. Synové měst nehodí se k tomuto povolání; zkusí-li to někdy na krátký čas, prchají brzo opět do svého obvyklého života v městech. Šťastnou náhodou chodí k našemu povolání nejvíce lidí z venkova, a malých měst a jen nepatrná část rodáků velkých měst. Městští synkové volí si raději jiné stavy, hlavně advokaturu.

Dle posledních výkazů z university turinské bylo 25% právníků z Turina a 40% z měst s více nežli 20.000 obyvateli, mezi mediky bylo však toliko 10% z Turina, 15% z jiných měst a zbytek z venkovských vsí a samot. Týž poměr jest i na ostatních universitách. Venkovský lid jako veliký pramen života a zdravé krve proudí takovým způsobem do měst, sídel neřesti a chudokrevnosti; robustní, střídmí synové jeho dávají nejen svým vískám lékaře, kteří dovedou přemáhati strážeň a svízele s povoláním venkovského medika spojené, ale vnikají i do měst a stávají se tam nejlepšími často odborníky se svou pevnou jednoduchostí. Hledejte mezi velkými lékaři velkých měst a shledáte, že mnozí z nich pocházejí z docela neznámých vesnic. Kolik ohromných svízelů a překážek musili přemoci, kolik titanských bojů vybojovali tito houževnatí synové venkovských strání, aby proklestili si cestu bez prostředků, bez protekce, bez dovedností společenských v divokém bezohledném zápasu městském! Jak silné vůle, kolik energie, nahromaděné v několika generacích, spotřeboval ku př. neznámý syn mlynáře z Chateaudunu nežli se stal výtečným Péanem, prvním chirurgem Francie, operatérem, jenž si ročně vydělá celý milion!

Kdo nemůže býti nikdy venkovským lékařem, kdo ani ve městech jako lékař nedospěje žádné závratné výše, jest žena jako lékař. Jest známo, že bolognská universita proslavila se několika ženami, nebo, což je snad správnějším, třeba by to nebylo příliš galantní, tyto ženy staly se universitou znamenitějšími a pověstnými. Dne 26. února 1676. měla slečna Laura Bassi v aule této university u přítomnosti pana purkmistra, pana nuntia, pana arcibiskupa a jiných pánů hodnostářů ve svém dvaatřicátém roce »květného« mládí disertaci o anatomii a potom rozhovor s profesory anatomie. Parátní její vystoupení mělo všeobecný úspěch. Nemám bohužel po ruce dokladů z oné doby, abych mohl rozhodnouti, kolik z tohoto úspěchu připadlo na účet učence a kolik na účet ženy, ale dojista ženě připadl lví podíl, neboť nalezalo se tehdá lidstvo v zlatém věku galanterie a potom vypravují také kronikáři, že Laura Bassi byla nejenom učená, ale i velice krásná. Ačkoliv vzbudila svého času mnoho obdivu, jako učenec nezanechala po sobě žádných stop; jisto jest, že její jméno nesnese porovnání s jménem Bichatovým, který ve věku dvaatřiceti let již zemřel a jehož jméno v lékařství svítí leskem hvězdy první velikosti. Ničeho nezbylo ani po Anně Morandi, která r. 1760 byla profesorkou anatomie v Bologni, a ničeho nezbylo ani po Marii Dalle Donne, která byla ředitelkou babské školy. Od těch dob nic nebránilo ženám studovati lékařství, některé z nich také studovaly tento obor lidského vědění, ale do okamžiku, kdy toto píšu, nedodaly ženy stavbě vědy ani kaménku, třeba jen jako ořech velikého. Od 20 let dává se zapsati na italských universitách vždy několik žen, které stávají se lékařkami. A co

více? Co se stává potom s nimi? Jedna nebo dvě stávají se planetami některého slunce na nebi vědy a žádná nedospěje ad astra ani ve vědě ani v praxi, a poněvadž neslyším ničeho ani o těchto, přeji si a doufám, že se opět vrátily k povolání ženy. V cizině jsou poměry téměř totožné. Učené Německo zavřelo jim ovšem ne bez velkého ceremonielu brány svých universit ale i jiné státy, které byly galantnější, mnoho by na ženách neztratily. V Anglii mohou ženy od r. 1888. studovati lékařství, ale jen nepatrný jich počet použije této roztomilé příležitosti, ačkoliv bychom mohli za to míti, že právě v této zemi jsou ženy více lákány na tuto životní dráhu pro daleko větší svobodu, které tam dívky požívají, pro úctu a respekt, se kterým se jim tam všude vychází vstříc a jistě ne pro vyhlídku, na výnosná místa v Indii. Řekl předce kancléř irské university ve své zahajovací řeči r. 1896. »Uvážíme-li, že v orientálních zemích, náležejících Velké Britanii, miliony žen raději zmírá za velkých bolestí, nežli aby některému lékaři dovolily pohleděti do svého obličeje, nebo se daly vyšetřiti, pochopujeme rozsáhlé pole činnosti, jež v oněch oblastích otevírá se anglickým ženám, které studují lékařství.« V Paříži dává se každého roku dosti žen zapsati na lékařskou fakultu, r. 1885. bylo jich na př. 78. A co se stává z nich? Doposud vyznamenala se mezi nimi toliko jedna Američanka, slečna Plumpke, která v pracovně Vulpianově studovala a tam učinila znamenité objevy na struktuře nervů při tak zvané paralysis radicularis. To všecko nalezla ve hlubinách drobnohledu a vedle toho nalezla i výtečného muže, Dra. Dejerina, který s ní společně studoval a který jest nyní znamenitým vědcem. Mantegazza, vždycky galantní k ženám, dokazuje sice v některé své úvaze, že má žena zvláštní způsobilost k povolání praktického lékaře, ale na konec dovozuje předce jenom, že je žena dobrou ošetřovatelkou nemocných, plna citu, ohledů a delikatesy a to jsme věděli již dříve. Mantegazza cituje na důkaz svého tvrzení i pojednání Celliho »žena a sociální hygiena«, ale i já jsem četl tuto práci a z ní seznal, že 1.) v Anglii ve mnohých společnostech, jichž účel jest všeobecné dobro a které mají za členy výhradně nebo z větší části ženy, jest také sem tam některá dáma, která věnuje se socialní hygieně a že 2.) by si bylo přáti, aby i v Italii dámy, na místě, aby nechávaly služky spáti v temném koutu pod schody a kočí po dlouhé hodiny mrznouti před divadlem, se polepšily a zakládaly zdravovědné, pomocné společnosti a věnovaly svůj prázdný čas veřejnému blahu. Ale že by ženy měly býti lékaři neb jimi mohly býti, o tom jsem ničeho se nedočetl a autor — to dlužno mu přiznati — neměl ani úmyslu něco takového napsati. Nechci tvrditi opak, ačkoliv jsem o tom skoro přesvědčen a myslím, že většina žen se mnou. Otázka lékařek zasluhuje obsáhlejší, důkladnější úvahy, nežli mohu já zde podati, a bylo by k tomu třeba obhájce méně předpojatého nežli jsem já, jehož mínění a ideje o ženách jsou více nežli lombrosovské a jenž skoro jako Baudelaire se domnívá, že ženy jsou v ohledu vědeckém »nepromokavými.« Nechme tedy ženy s pokojem a poněvadž myšlenka na ně ve mně vyvolala vzpomínku na proměnlivost mody, mluvme o této.

I v chrámu Aeskulapově jest zbudován této vrtkavé bohyni oltář. V každé době převládal určitý způsob léčení nemocí a variace těch

způsobů v delším nebo kratším období tvoří — modu. Lékaři, kteří vždy toho dbají, aby zachována byla vážnost jich umění, jistě nedoznají rádi, že i lékařství holduje bohyni mody, ale předce zůstane pravdou, že tato vládne žezlem svým jako nad barvami šatů a tvary klobouků tak i nad recepty lékařovými a léky lékárníkovými.

Ovšem, kdo má stále před očima ideál mediciny a vžívá se do iluse, že pravidla léčení jsou něčím absolutním jako pravidla Euklidova, neuzná snadno nestálost jejich zásad, ani že prostředek, který dnes jest dobrý, zítra může býti škodlivý, ale kdo je pamětliv slabých základů, na nichž všecky zákony jsou zbudovány, kdo uváží dychtivost a touhu nemocného po životě a zdraví, kdo vzpomene si na pud napodobování a sílu obrazotvornosti, kteréžto vlastnosti tisíce nemocných ku př. ženou do Lourd a jsou příčinou celé epidemie sebevražd a hysterie, dá se lehce přesvědčiti i o možnosti mody v lékařství. O dru Bosquillonovi vypravuje se anekdota, která vznikla před padesáti lety. Tento velice zaměstnaný muž vkročil jednoho dne rychle do své síně nemocných a poněvadž neměl času každého nemocného jednotlivě prohlédnouti, dal si jen od ošetřovatelů nejdůležitější hlásiti a řekl potom, obrácen ku svým asistentům: »Dejte dnes nemocným na pravé straně ležícím projímadlo a těm na levé straně pusťte žílou!«

Kdyby byl tuto anekdotu někdo jen vymyslil, předce podává obraz o rozšíření a vážnosti, jaké se těšily v mnohých dobách určité léčebné methody. Před několika lety byl by snad mnohý lékař řekl: dejte těm na pravé straně lázeň, a těm na levé chinin a dnes by mnozí prohlásili, nechte je všecky s pokojem, příroda si již nějak pomůže. Jak povstane moda v lékařství? Kdo ji vytvoří? Odpoví se, že to nikdo neví a předce se to ví velice dobře. Ví se, že zákony mody dnes přicházejí od břehů Sprevy, jako před několika lety přicházely od břehů Seiny, ačkoliv některé země, na př. Anglie, zachovávají si oproti oficielním vzorkům, předce jenom stopy samostatnosti a původnosti, jakož je i známo, že některé vynikající osobnosti, byť se i podřídily v zásadě celé věci, předce vybudují si zvláštní odchylné typy a tak tvoří modu v modě. Charcot zavěšoval na zvláštní kladkostroj své nemocné, kteří trpěli na tabes dorsalis a všichni ostatní klinikové zavěšovali také své nemocné, s jakým výsledkem, nevíme! Liebermeister dával svým horečnatým nemocným lázeň a všickni lékaři civilisovaného světa potápěli také své nemocné pod vodu. Jest zvláštní divadlo, pozorovati, jak se dnes moda daleko rychleji obnovuje a šíří, nežli v dřívějších dobách a sice tím rychleji, čím snadnější je kommunikace a čím více se kulturní centra zveličují. Smáčknou-li dnes v Berlíně elektrický knoflík, zvoní to zároveň ve všech universitách celého světa a každá z nich vyzařuje ihned obdržené světlo na svůj vědecký okrslek. Léčebný prostředek, který byl dnes v Mnichově pověřen, nepotřebuje delší doby nežli poštovní balíček ke své dopravě, aby se stal obvyklým i v Madridě a za několik dní možno ho obdržeti v nejchudším hnízdě daleké Kastilie. Jediný pohled na dějiny lékařství dostačí k sebrání nesčetných příkladů stranictví mody, enthusiasmu, se kterým často některá methoda, novota, bývá uvítána. Uvádím zde jen takové věci, které mi náhodou napadají Před nějakým časem objevil se na všech jevištích

Evropy Danotův hypnotismus. Charcot prozkoumal ho a používal vědecky v Paříži a po několik let hypnotisovali se a suggesci podrobovali všickni nemocní, ba obírali se někteří myšlenkou hypnotismu užívati i v ranlékařství. Byla epidemie umělého spánku, suggesce v suggescích.

Ale co povídá starý Ben Akiba?

Jedno století před tím vidíme docela podobnou věc. Tehda vyvolal Mesmer v Paříži zpříma epidemii a mesmerism nebyl o nic náhlejší a slavnější nežli za našich dnů hypnotism. A jako moderní hypnotiseři, dával i Mesmer přednost ženám. Krásný muž, oděný v modrý atlas a nejjemnější krajky, obratný, elegantní řečník, měl všecky vlastnosti, aby mohl učiniti každé chvíle neodolatelný dojem na ženy; ke všemu měl i tu přednost, že byl cizincem. Celá Paříž spěchala k němu, dámy ho zbožňovaly, rvaly se téměř o něho a za krátko neměl ani času své klienty jednotlivě léčiti. Seskupil tedy své klienty a klientky, skutečně i zdánlivě nemocné ve skupiny, po desíti nebo po patnácti. Tyto skupiny byly postaveny kolem vany vody, naplněné železnými pilinami a skleněnými střepy s dvěma řadami symetricky uspořádaných láhví i zakryté prknem, ve kterém byly otvory, v nichž trčely skleněné tyče. Nemocní drželi tyto tyče a byli tak spojeni s obsahem vany i mimo to byli ve spolek spojeni provazy, obtočenými kol jich těl. Mesmer dotýkal se jednoho po druhém skleněným prutem nebo svýma rukama a působením harmonia, jeho pohledů a pohybů upadali hypnotisovaní pacienti jeden po druhém do křečí.

Mesmerovými následovníky byli Puysegur a Cagliostro a od těch dob jmenoval se medicínský mysticismus magnetismem, hypnotismem nebo spiritismem a zmizel vždy v kratších nebo delších obdobích, buď se zdáním novoty i nový enthusiasm.

A co voda? Neshledáváme se v dějinách vodoléčitelství s něčím podobným? Ovšem, že základ této léčby jest hmotný, citelný a viditelný, ale i tento léčebný prostředek prodělal výšiny i nížiny své slávy, měl své proroky i zrádce, doby, kdy vyzdobili ho všemi ctnostmi, i takovými, jakých neměl, a doby, kdy byl ode všech opuštěn. Velice zajímavými v tomto směru jsou dějiny svatých otců vodoléčby. Měl bych říci správně svatých otců vodoléčby.

Priesznitz byl chudým hostinským v Gräfenbergu, který použil určitých léčebných praktik, získaných od starého pastýře, na svém vlastním těle, když jednou spadl s koně. Povzbuzen dobrým výsledkem u sebe, radil svým spoluobčanům, kteří často v rodných horách utrpěli úraz a léčil je. Pověst o něm se šířila po celém rakouském Slezsku a klientela jeho rostla zrovna tak jako za našich časů klientela Kneippova. Jako obyčejně vložili se do věci lékaři a pronásledovali nepovolaného lékaře. Pronásledování bylo nejlepší a nejvydatnější reklamou.

Priesznitzovi reklama svědčila a konečně zvítězil nad lékaři. Rakouská vláda dovolila mu zřizovati vodoléčitelské ústavy. Ze sedláka stal se ředitel a majitel lázní, do kterých spěchali nejznamenitější osoby politického i učeného světa. R. 1830. »věnovalo se« 50 nemocných pravidlů nejpřísnější hygieny a nejrozmanitějším způsobům aplikace vodní a v n kolika letech bylo jich několik tisíc ročně. Když zbohatl Gräfenbersk

hospodský, nenáviděl lékaře tím více, čím více jeho pověst rostla. A nebyl to, jak píše Schedel r. 1845., člověk přesvědčený o své léčebné methodě, nýbrž člověk, jenž hnal se za mamonem a jehož oči nevěstily nikdy nic upřímného. Lékaře nenáviděl ve svých lázních, bál se konkurence.

Podobný enthusiasmus obnovil se za naší přítomnosti v Německu. Zase to nebyl žádný lékař, který hlásal spásu ve vodě, nýbrž jednoduchý venkovský kněz. Pomocí obyčejné zahradní kropící konve léčil farář Kneipp své nemocné a tato kropící konev shromáždila tisíce a tisíce osob ve Wörishofenu. O svém kropení měl mnoho přednášek v Berlíně a jiných hlavních městech. Tisíce a tisíce posluchačů naslouchalo evangeliu vodního proroka, třeba v jeho řečech kupily se zrovna fysiologické omyly. Vznikly spolky Kneippianské a po celém světě chumelilo se zrovna brožurami, knihami a časopisy o zázračné kuře. Poslouchal jsem sám v Berlíně podobnou přednášku a divil jsem se, kdyby člověk žil jako žába, že by to tak bylo léčivé.

A moda pouštění žílou? Ta panuje ještě v některých krajinách, kde těhotné ženy aspoň jednou si dají pustiti žílou. Nejvíce se tento léčebný prostředek udržel ještě dnes ve zvěrolékařství. Brissaud vypravuje, že v klášteřích pouštělo se pravidelně v určitých obdobích, u kartuzianů na př. pětkrát, u praemonstrátů čtyřikrát do roka. Svátky sv. Valentina a sv. Matěje světily se a oslavovaly hojným prolévánim krve. Znamenité jest pozorovati případy v přechodním období. Každý pamatuje se zajisté na nepěknou diskusi u příležitosti smrti Viktora Emanuele, který zemřel těžkým zánětem plic. Znám dvě brožury, jež tehdá vyšly od dra. Giordana z Neapole a dra. Venanzia Santanera z Turina. První byl žákem moderních již Cantaniho a Tommasiho, druhý starý, dobrý praktik ze staré, krvelačné školy Riberiho. Oba autoři byli sjednoceni v jednom: ošetřující lékaři králové byli královrahy. Odůvodnění tohoto kolegialního obvinění bylo různé a charakteristické. Dr. Venanzio nalezl, že nepochopitelným způsobem zanedbáváno bylo pustiti králi žílou, což by bylo tohoto docela určitě zachránilo a dle dra. Giordana zabili královští lékaři Bacceli, Bruno a Saglione svého vznešeného pacienta, poněvadž mu několikráte pustili žílou!

Byla doba, kdy bylo v modě pouštění žílou, »vampyrism«, jak řekl Moleschott, ale brzy přišla opět doba, kdy se mluvilo, že svět má málo krve, že se mu nesmí »pouštěti« a mluvilo se jen o chudokrevnosti, anaemii.

Krev a její nemoce jsou do dnes málo známy. My známe dopodrobna velikost, počet a chemické vlastnosti tří krevních tělísek, ale jsme jen nepatrně obeznámeni, odkud tato tělíska přicházejí, kam jdou a jaký jest vztah mezi nimi. Pathologové dali se do studia krve pomocí mikroskopu a všecky nemoci pocházely od nedostatečného počtu červených krvenek, od anaemie. Také chudokrevnost stala se modní nemocí, svět laiků denně o ní mluvil. Dnes o ní mluví jen lékaři a sice tenkráte, když skutečně tu jest. Za to na denním pořádku jsou nové modní nemoce: rozšíření žaludku, přepracování a last not least neurastenie.

Jednáme-li o modě; činím ještě několik poznámek o nejnovější modní vymoženosti ve vědeckém názvosloví nemocí. Dnes chtějí jméno někte-

rého vynikajícího klinika zvěčniti tím, že podle něho jmenují nemoc, o které on něco vybádal neb napsal. Je to »mrtvolná« methoda, která bezděky upomíná na to, co učinilo jméno dra. Guillotina pověstným. Půjde-li to takhle dále, bude míti každá nemoc jméno buď už zemřelého nebo ještě žijícího lékařského výtečníka a některá bude míti dvě i tři taková jména, neboť v každé zemi vlastenečtí lékaři budou oslavovati tím svého krajana, svého vlasteneckého klinika a lékaře. V Italii jmenují Flajaniho nemocí to, co v cizině nazývají Basedowovou chorobou. Máme dnes nemoc Brightovou, Weilovou, a nemoc Thomsen-Marie-Parkinson-Morvan-Fridreich-Stokes-Adams-Hogdkin-Raynaud-Laudry-Dubini-Bergeron-Corrigan-Huntingtonovu.

Vedle toho je dnes také modou, nevyslovovati některé nemoci jich vlastním jménem. Na Sicilii nevyřkne nikdo slovo růže, vždy mluví o »nemoci, kterou nemožno pojmenovati.« Nevím, odkud a proč je tam ten obyčej. Náš nemocný také nikdy neřekne, že má podagra, že má dnu, nýbrž vypravuje per longum et latum, že trpí rheumatismem; řekněte některé paní, že je lymfatická a do smrti vám toho neodpustí, řeknete-li jí však, že je nervosní, bude to pokládati za poklonu a vychválí vás do nebe, poněvadž býti nervosním znamená dnes tolik, co býti duchaplným. Lymfatickým nechce býti nikdo a jsem přesvědčen, že by to byl i Rousseau, kdyby jím byl býval, skryl do špinavého prádla svých »Confessiones«. A měl toho prádla hodnou kupu!

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Západ. Pohorský obraz. Napsal K. V. Rais. (Nákl. F. Šimáčka). Není to práce právě nová (vycházela už před třemi lety v časopise), ale jedna z největších Raisových a také z nejkarakterističtějších. Látkou je nejbližší »Zapadlým vlastencům«, ale hlouběji pojata, přísnější v nazírání a pravdivější. Je tu chycen život vesničky v tom smutném a chudém koutě Čech, jenž na jihovýchod od Čáslavě táhne se k moravským hranicím. V této »české Sibiři« uprostřed lidu, klopotou a bídou ztýraného, zapadá slunce života stařičkému, devadesátiletému faráři Kalousovi, idealisované postavě pastýře lidu v nejlepším slova toho smyslu. Zahrabal se na celý život do tohoto neutěšeného kouta, prožil tu dlouhá léta v plnění povinností, chudobě a odříkání, a nyní před sklonkem života nahání mu hrůzu ta jediná myšlenka, že by mohl zemřít ne na faře, nýbrž jako pensista v chalupě. Kniha maluje široce a detailně stařecký tento život, vně i uvnitř, tento zápas posledních illusí člověkových s neodvratným propadáním se do slabosti a smrti. V zápase tom farář Kalous na konec podlehne: uzná, že nemůže od jiných žádati, aby za něho konali jeho povinnosti a pohřbívali v této krajině své mládí a zdraví; jde do pense, ale při opouštění fary vydechne duši. Zemřel přece na faře a ne v chalupě. Kolem něho seskupil autor celý kroužek starých lidí, duší otužilých v odříkání, strádání a obětech pro jiné. A ti všichni tulí se k sobě v dobrotě a lásce, s úzkostí ohlížejí se za každou drahou hlavou, kterou smrt vzala z jejich středu, čekají, až dojde na ně, a tak ve svém těsném tisknutí se k sobě, tvoří tu teplou, útulnou atmosféru, v níž je kniha ztopena. Je to kniha stáří, smutná, vážná a tklivá, prosycená náladami pozdních podzimních podvečerů, kde se sychravými mlhami prodírají poslední laskavé paprsky zapadajícího slunce. Nechť se jakkoliv líčívá pan Rais jako pouhý realista vnějšku, jemuž chybí »psychičnost«, tuto náladu dovedl jistě dobře a suggestivně vyjádřit. Ne ovšem prostředky lyrickými anebo analytickými, ale prostým podáním věcí, jejich seřadění a spádu. Jako všude, podává i zde své lidi z vnějška, kreslí je v ostrém reliefu, nezapomene opatřiti každého příznačným motivem ve formě jistých karakteristických detailů, a místo duševních procesů předvádí zrovna jejich vnější projekci: řeč, dialog, posuněk. Je to methoda jiná, než jaké užívá moderní román psychologicko-analytický, ale musilo by se teprv dokázat, je-li to methoda špatnější. Myslím právě naopak, že ona právě dobře odpovídá tomu milieu a postavám, které zde autor líčí. Ne-

jsou to přec lidé s moderními náladami a nervy, jsou to lidé starosvětští a průměrní, a má-li četba vyvolati v nás ilusi, že jsme skutečně mezi těmito lidmi (a ne jen že slyšíme o nich vypravovat reflektujícího literáta), pak neznám pojetí, které by bylo těmto záměrům konformnější, než jaké se jeví u p. Raisa. Ani jeho suchost a stručná věcnost v kresbě přírody mne nezaráží a myslím dokonce, že každý skvělejší deskriptivní passus à la Mrštík by náladu knihy jen rušil, neboť by nasazoval čtenáři brejle s daleko ostřejšími skly než jakých k účinku dané zde látky jest třeba. Právě naopak, co bych p. Raisovi vytýkal, je to, že se snaží až zbytečně vnikati místy do duší svých lidiček a na úkor naprosté životní pravdy okresluje je pod vlivem svých objektivních sympathií. V této knize jsou na př. všichni lidé ideálně dobří a poctiví. Duševní život jejich je skonstruován jen z nejčistších sil a motivů, křehkosti lidské jsou uvedeny na pranepatrné minimum. Toto poetisování bije tím více do očí, čím nápadněji se odráží od snahy po věrném podání vnějšího života. Autor není tedy tak objektivní, jak by faktura knihy vyžadovala i zapomíná se co chvíli a podléhá vlastnímu citu a ze samé sympathie jakoby se i stotožňoval s celým nazíráním lidí, jež líčí. To jest sice moment, kterému děkují knihy jeho za veliké své úspěchy v obecenstvu (neboť nekritický čtenář je povždy ochoten viděti v sympathičnosti postav zvláštní zásluhu autorovu), ale on to jest na druhé straně, který nejvíce vadí vzniku dojmu opravdu uměleckého. Místy útočí se tu příliš široce a úmyslně na nejslabší místa čtenářovy sentimentality — ku kterýmžto místům nechci ovšem počítati taková, jako je návštěva staříčkého faráře u umírající »mastné Ančky«, episoda upomínající vroucí svou mravní krásou na Dostojevského. Přese všecko to, co se dá s hledisek přísně uměleckých proti p. Raisovi namítati, neváhám vyznat, že mám knihy jeho rád, velice rád a že mi jsou zdravou, kořennou lázní po únavě, již způsobuje delší obírání se psychicko-analytickými genry moderními. Mám je rád jmenovitě pro ten elementární jejich dech venkova a přírody, pro jejich sytou vůni země, pro všecky ty osobní snad, ale silné příbuzné spodní tóny, které ve mně vyvolávají. Jsou to tóny snad příliš subjektivní, ale kritikovi musí být dovoleno, aby i ty nechal znít v akkordě plného svého dojmu. *K.*

»**Slovanský přehled**, sborník statí, dopisův a zpráv ze života slovanského.« Red. Adolf Černý, nakl. F. Šimáček. — Malé úhledné sešitky s poučnými články, dopisy ze všech koutů slovanských. rozhledy, zprávami, přehledy literarními, referáty, podobiznami slovanských, mužů a facs. rukopisů. Nikoliv jen okno, ale široký a daleký obzor jest před tebou otevřen a prostírá se v před i v zad. Vidíš a pociťuješ mnoho, pociťuješ silně tlukot srdce, oko nejednou se zamží a pěstě se sevrou. Zde máš labyrint národních zápasů slovanských, kde marně hledáš čistě lidskou příčinu, proč rve se, kope a zašlapává život slabších a menších. Zde máš jasné zrcadlo kultury evropské a tohoto století: národ jeden sahá na život druhému, jedna vrstva společenská tiskne k zemi druhou, socialní instituce z moci, kterou dává zákon, sahají drze a za bílého dne na sam kořeny, z nichž pučí život. Tam, kde má domov nevědomost, nevzděla nost, kde honí se i bída hmotná, tam demoralisační útisk nejvýsledně řádí. Proto nevědomost je hledaným a pěstovaným prostředkem utisk

vatelů. Nikoli v Asii nebo temné Africe, ale v Evropě, oblasti civilisace a kultury ničí se nejvíce a překáží kultuře lidské. To rve mozky, to křičí ano řve, co činí Rusové Polákům, Němci Polákům, Němci Slovincům, Maďaři Slovákům atd. Pan Baudouin de Courtenay (»Slováci a koruna sv. Štěpána«) hned v prvním sešitu volá před spravedlivý soud Maďary. Rozvírá před námi tu říši, jež »činí dojem neustálých lidských jatek«, kde »mučí a zabíjejí duši lidskou, zabíjejí nejušlechtilejší city, zabíjejí víru v ideály, zabíjejí národnost, jazyk, poctivost a svědomí«. Ale zde potlačuje jeden národ silně různorodé národy jiné; jděte dále a čtěte ty těžké dopisy z Varšavy a z Vilna a kdo nemá ještě jasného ponětí, má zde konkretní obraz násilí, jež páše Slovan na Slovanu. Na sto žáků středních škol varšavských bylo vyloučeno na jeden rok ze všech ústavů říše ruské a tím »ztratilo rok svého života a zvikláno ve své karieře,« jedině proto, že dalo se na památku ve skupinách fotografovati a na těchto fotografiích užilo pohledů na pomník Mickiewiczův a censurovaných veršů Mickiewiczových a Asnykových. A pokutou 300 a 500 rublů ztrestáni majitelé fotografických závodů. Varšavská citadela plní se zase (viz seš. II. 89) po kraj polskou mládeží i muži, kteří dopustili se toho trestného skutku, že rozšiřovali mezi lidem — knihy vydané ve Varšavě s dovolením censury. V bezplatných čítárnách, nově potvrzených carem 22. února 1891, hospodaří na žádost knížete Imeretinského zvláštní komise, jež »zkoumá čtenáře, přicházející pro knížky, studuje katalogy, censuruje knihy již censurované a vylučuje díla, která se do knihoven lidových po jeho soudě nehodí«. Mezi těmi nemravnými a lidu nebezpečnými, jsou i české: Karol. Světlé »Obrazki z gór,« Ed. Jelínka »Polské paní a dívky.« Všeliké projevy lásky a úcty národnímu věštci Mieckiewiczovi jsou neustále tlumeny a pronásledovány. V jubilejním roce nesmí se v novinách vycházejících v Kongresovce nic psáti o Miczkiewiczovi. Slavnost položení základního kamene směla se odbýti úplně potajmu o 8. hod. ranní, pouze u přítomnosti členů komitétu. Odhalení pomníku bylo mrazivě smutné. Do 18. prosince nepropouštěla censura nejmenší zmínky o slavnosti ani o Mickiewiczovi. Úzkostlivost šla až do směšností; tak na př. censor, jenž propustil v ceníku vyobrazení předmětů s podobiznou Mickiewiczovou, byl cestou disciplinární potrestán. Jedinou zmínkou mimo stručný článeček v Kuryru Varšavském o slavnosti ve varšavských listech byla — vyhláška »Oberpolicmeistera« varšavského o pořádku před slavností, při ní a po ní. Týdenníky, které by byly vyšly den před slavností, zadržány a směly být odběratelům rozeslány až po slavnosti. Sienkiewiczovi povolení k slavnostní řeči nedáno a v den slavnosti všecky ulice ústící do prostranství pomníku uzavřeny vojskem a policií. »Udeřením desáté počala slavnost jediná svého druhu: beze slova, bez jediného radostného výkřiku. Při prvních ztlumených zvucích zádumčivého pochodu Moniuszkova obnažily se jako na povel hlavy celého množství. Za hrobového ticha odbyl se pak vlastní obřad slavnosti; řeč měl toliko kněz — latinskou modlitbu, při níž vykropil pomník. Pak zahrála hudba modlitbu z Halky a bylo po slavnosti. Celá slavnost netrvala déle než čtvrt hodiny . . . « Z pozdravných telegramů nedovolila censura žádný uveřejniti. Jak naproti tomu zachoval se ruský úřední svět

k odhalení pomníku generála Michala Muravěva ve Vilně. O slavnosti, »proti které bouřil se cit kde jakého spravedlivého člověka,« byly varšavské lisy přinuceny podati úřední zprávu. Ukrutnému pokořiteli Litvy, člověku, jejž sami Rusové nazvali «věšatelem,« na jehož dobu vlády připadá poprava na každý třetí den, člověku atheistovi posvětí se za asistence četného duchovenstva, za přítomnosti ministrů a jiných t. zv. vysokých hodnostářů pomník, založí se »Museum Muravěvovo«, nazve se jménem drsného kata předměstí a jedna ulice vilenská. A car zasílá telegram . . . Do těchto výkřiků mísí se žaloby na útisky Poláků v Prusku (viz seš. III.) »země, z níž tento dopis posílám, trpí snad nyní nejvíce mezi všemi zeměmi slovanskými«, tak počíná dopisovatel z Poznaně svůj list. Nejnověji pobouřeny mysli polské reskriptem, jenž přikazuje učitelům 1. aby mluvili v rodině se ženou i dětmi po německu, 2. aby jejich děti byly ke zpovědi a k prvnímu přijímání připraveny německy a 3. aby při volbách hlasovali pro Němce. S jedné strany rusifikace, s druhé germanisace. Odpírání kulturních potřeb, jedině proto, že jsi porobený a že jsi jiného jazyka a kmene. — Trpí-li v Rusku a v Prusku celý polský národ, úpí v Haliči polský lid pod útlaky polské šlechty (viz dopis ze Lvova, v I. seš.) Na 33 okresů vržen výjimečný stav, tekla krev mazurských »chlopů«, sta lidí pozavíráno v čas žní, ve dvou měsících odsouzeno 240 ubožáků celkem na 52 léta těžkého nebo lehkého vězení a z těch jen 50 odsouzeno méně než na měsíc — to jsou údery šlechty na hlavu nebohého lidu . . . A dále a dále dočítáte se, jak Maďaři utlačují Chorvaty, jak Němci germanisují Slovince v Korutanech a zapoměli jste již, že pojmy o »kulturních« národech evropských a osvíceném století existují. Ten pojem kultury musí míti nízkou ještě cenu, může-li se toto všecko díti, kdy »osvícené« století vstupuje do stadia minulosti. Té t. zv. kultuře schází ona náplň životní spravedlnosti a hodnoty, kterou měřiti se bude jednou vzdělanostní úroveň jednotivých národů. Nikoli spotřeba mýdla a hřebenů, ale poměry národnostní pospolu žijících národů budou ukazatelem osvícenosti a pravého kulturního jejich vývoje.

F. P.

Z Topičova salonu.

Souborná výstava Václava Radimského. Zvláštní rozmar nálady chtěl tomu, že týž den, kdy zemřel poslední representant nejstarší školy českého krajinářství, Bedřich Hawránek, v salonu Topičově otevřena byla výstava prací předního zástupce nejpokrokovějších zásad mezi českými krajináři, Václava Radimského. Týž den, kdy ztuhla v led ruka, vytvořivší díla mikroskopické přímo podrobnosti a přesnosti, na stěnách jediného uměleckého salonu našeho poprve zasvítily obrazy, vytvořené rukou, jež uvykla velikému, širokému a volnému rozmachu štětce. Týž den, kdy odešel od nás poslední věrný přívrženec staré krajinářské školy, neznající v krajině světla, vzduchu, barvy a nálady, hledající jen a jen formy, linie a detaily, představil se našemu obecenst mladý malíř, pohrdající vším tím, k čemu stará škola jen a jen upír svůj zřetel a jdoucí jen za tím, čeho ona nadobro pomíjela.

Václav Radimský není obecenstvu našemu docela neznám. A leckterý z pravidelných navštěvovatelů výstav v salonu Topičově právě proto, že jméno mladého umělce mu nebylo cizím, prázdným zvukem, nešel asi na výstavu jeho bez předsudků. Rozpomínal se, kde že asi setkal se již s tímto jménem, a vzpomněl zajisté dosti četných ukázek, jimiž Václav Radimský ve výročních našich výstavách dokumentoval svoje nadání a svoje pokroky. Zasílal nám pravidelně z Francie, kde již asi deset let žije, krajiny, které nechtěly ujíti pozornosti divákově, ale přes všechnu snahu, upozorniti na sebe, nedovedly trvale upoutati. Byly drženy vesměs v barvách, málo odpovídajících přírodě, ale za to tím více tradici. Ale nebyl to jen kolorit jejich, který dovedl klamati o vlastních kvalitách umělcových, nýbrž i nedostatek hloubky, nedostatek vzduchu, jenž působil, že ty krajiny na diváka zrovna padaly, jak se říká.

Zdá se, že mladý umělec sám dnes již neklade zvláštního důrazu na tyto starší práce svoje, neboť z devadesáti obrazů, kterými podává nám účet ze své dosavadní umělecké práce, jen dva, tři vznikem svým padají do doby dřívější než posledních dvou lét, a ty, které přece do své exposice pojal, jsou zde spíše proto, abychom poznali pronikavý rozdíl mezi stanoviskem, z něhož vyšel a k němuž po létech poctivé a nadšené práce dnes dospěl. To znamená, že Radimský mlčky škrtl celou řadu svých prací, ba celou řadu let, v nichž hledal svoji vlastní cestu. Slouží to ke cti stejně jeho autokritice, jako jeho odvaze. Dnes, kdy již došel tam, kam cítil, předstupuje před naši veřejnost jen s věcmi hotovými a celými, s pracemi, které nejen před veřejností, ale i před svým vlastním uměleckým svědomím dovede obhájiti.

Všechny tyto práce, svědčící o úžasné píli (uvážíme-li, že vznikly v posledních dvou, tří letech), nesou jeden společný znak, a tím jest jejich objektivnost. Radimský nehledá v přírodě nálad a nevnáší jich do svého kraje. Zbystřenými svými smysly chytá všechny kmity vzduchu a světla, všechna vlnění barev a tónů, ale sám ze svého nitra nepromítá do přírody nic. Je jeden z těch dnes tak vzácných krajinářů, kteří se dovedou na krajinu dívati jen a jen malířsky. Všechen subjektivism jeho umění spočívá v tom, jak on krajinu vidí. Ale co vidí, chce objektivně, co možná nezkráceně přenésti na svoje plátno, Tedy vlnění vzduchu a světla, přeměny a rozklad barev pod zátopou slunečního světla, hry stínů. Všechen karakter krajiny, pokud se ve hře svých barevných skvrn zrcadlí v oku umělcově. Jest v tom důstojným žákem Claude Moneta (pracoval přímo pod jeho dohledem), Pissara a všech, za jichž názory a díla Zola kdysi s tolika ohněm a nadšením kopí lámal.

Slovo impressionism, kterým se tolik různých temperamentů shrnuje pod jedinou formulku, jest sice o sobě prázdným slovem, jako všechna ostatní, ale přece poslouží nám nejlíp, pokusíme-li se příznačný ráz umění Radimského vystihnouti jediným, rozšlehujícím (jak se říkává) slovem. Srovnáme-li však dílo jeho s pracemi jiných impressionistů, vynikne rozdíl mezi nimi ihned jasně a neklamně. Dílo jeho není tak beztvárné, tak rozteklé v mlhavé a neurčité obrysy, není jen závratným, splývavým třepotáním barevných skvrn, jakým jsme uvykli u jejich obrazů. I v tom, jak přírodu vidí, i jak ji na obrazech svých vystihuje, má Radimský mnoho svého, rázovitého, individuelního.

Desetiletý pobyt ve Francii a styk s předními a nejpřednějšími krajináři naší doby, zjemnil a zbystřil smysl Radimského pro barvy měrou tak značnou, že v tomto ohledu nebude u nás asi nikoho, kdo by se mu vyrovnal. I nejodvážnější z našich koloristů před smělostí a svérázností jeho barev ustupují do pozadí. Není pochyby, že v tom ohledu leckde přestřelil. Nedovedu se alespoň zbaviti tohoto dojmu před jedním z nejrozměrnějších obrazů jeho »Příchodem jara« (čís. 3.), který i jinak působí na mně plašeji, než jiné práce tohoto umělce, a ještě před několika málo čísly. Na druhé straně zdá se zase, že někdy nevystihl dosti šťastně případného tónu barevného, že nedocílil měkkosti toho neb onoho zákmitu světelného.

Jinak třeba uznati, že nikdo z mladších krajinářů našich studiu světla, měnícího co chvíli vzezření a barvu předmětů a oblévajícího je svým zářivým dechem, nevěnoval tolik péče a lásky jako právě Radimský. V dílech, z nichž poznáváme vyspělé jeho umění v celé jeho plnosti a ryzosti, nenajdete stupnice světelných a barevných tonů, nenajdete mírnících přechodů, jako jich není ve přírodě. V tomto ohledu Václav Radimský dospěl již tam, kam celá řada našich mladých umělců teprve spěje. Ale právě zde, na jeho vzácné vyspělosti mohou se poučiti, jak všechen pokrok podmíněn jest úsilnou, mozolnou prací, kolikrát třeba se s neumdlévající pílí k témuž předmětu vraceti, než se umělci podaří nadobro jej zmoci. Na těch stozích slámy a posečených polích, na těch polních cestách a pastvinách, k nimž stále se vrací a jež maluje brzo stopeny v měkká vlákna mlh, brzo ozlacena plápolem slunce, jejichž změny barev studuje v svítivém vzduchu ranního zábřesku i v těžkých žárech hasnoucího slunce, jest zase jednou viděti, »co to krve stojí.«

Radimského poutají přede vším jenom dvě doby roční: jaro a podzim. A stejně libuje si v ranním, stříbřitém světle, v lehkých kotoučích jitřních mlh, dávajících v dáli tušiti obrysy stromů a budov, jakož i v šarlatových, kovově třpytných lescích zhasínajícího slunce, rozlévajícího klidnou a truchlou svoji záři po lánech polí a střechách domů. Tyto nálady nejlépe odpovídají jeho cítění. Proto jeho starý ořech, vzpínající černé, křivé svoje větve v oranžové žluti podzimního západu (čís. 2.), normandský statek, politý mroucími svity slunečními hořícími na taškách střech (čís. 22.), topolové stromořadí (40) a »V topolí na podzim«, plné truchlé nádhery podzimu (čís. 52.), »Začátek soumraku« (čís. 83.), »Cesta houštinami« (čís. 27.), plna podivného jakéhosi taje, »Podzimní slunce« (čís. 32.) upoutají vás právě tak jako skvostné, zamlklou chmurou šedého dne v podjaří prosycené »Jarní vody« (čís. 11.), »Časné jitro na říčce l'Epte« (čís. 10.) a řada jiných jarních a jitřních motivů. Méně daří se Radimskému zimní krajiny (čís. 25. a 57.). Velikým »Východem měsíce po červáncích« (čís. 1.), kde snaha docíliti effektů vystupuje nejzřejměji, není problém, který umělce zaměstnával, ještě na dobro rozřešen a ani smělé traktování večerní oblohy nedovedlo dodati obrazu oné splývavé měkkosti a oněch teplých tónů, kterých tato nálada vyžaduje.

Výstava Radimského, abychom zběžné svoje poznámky shrnuly v závěrečný soud, předvádí nám nového umělce, vzácné vyspělosti, umělce, jasně si vědomého svých cílů a volícího — ve většině případů — správné

prostředky, jimiž cílů těch lze dosáhnouti. Po této výstavě i když se odečtou všechna slabá čísla, není již pochybnosti, že naší umělecké obci přibyl talent silný a rázovitý, který prošel těžkou a svízelnou, ale velmi zdravou dressurou uměleckou. Ode dneška musí se s ním počítati jakožto s činitelem vážným a pozoruhodným. Na dlouhý čas nesetkali jsme se již s mladým talentem, který by nejen tolik pro budoucnost splňoval, ale i tolik již v přítomnosti plnil. Dojista, že se s ním nyní setkáme častěji a že budeme svědky dalšího rozvoje jeho pěkného a svérázného talentu. *Jaroslav Kamper.*

— **Enthusiastům** v umění adresuje několik řádek 1. seš. Ver sacrum. Jsou to milí, politováníhodní lidé tito enthusiasté, jež chodí mezi malíře a básníky, kupují obrazy a knihy, chodí pilně do galerií, opakují slyšené kritiky, staví se blaseovaným a nechybí nikde. Ale tápají v nejistotě a staví na odiv blaseovanost, aniž měli požitek. Nevědí si rady s uměním. Chtějí je rychle znáti, aniž sami se podjali námahy hledati. Myslí, že si všecko lze opatřit věděním a čtou kde co, papouškují kde po kom, pošilhávají po druhých, ve stálém však strachu, aby se neblamovali. Ale vkus a cítění umělecké se nedá naučit a odposlouchat. Jedinou cestou k němu jest vlastní cit. Uvědomíme-li si, že nejvyšší a vlastní hodnota umění leží v tom, působiti rozkoš, (rozkoš v nejširším slova smyslu), máme již udán směr cesty, po níž sami konečně umění najdeme. Kde se náš cit radostně ozve na některý umělecký výkon, tam jsme našli své umění. Spolehneme-li se na svůj cit, nevšímajíce si dobrých rad ostatních lidí, sami dovedeme si vyhledati požitek a činiti vlastní výběr v umění. — Za druhé třeba se zhostiti toho nešťastného názoru, že hodnota citu závisí na jeho objektu a že je na př. každého čestnou povinností míti požitek z Böcklina a naopak hanbou, obdivovati Schirmera. Za to záleží na kvantitě, síle citu. Kdo má největší požitek, jest pro umění nejcennějším. Jaké epochy umělecké by nastaly, kdyby každý dbal jen vlastního citu a v něm se kochal nejvíce. Tehdy měli by lidé z umění čistý požitek a posvěcení, kdežto dnes mají námahu a únavu. Teprve až si každý uvědomí nezviklatelnou pravdu svého citu, sblíží se národ a umění. — Každý cit má svého miláčka a roznítí-li se na tom jediném až k enthusiasmu, bude tím dosaženo ideálu jak pro tvůrčího umělce, tak pro požívající obecenstvo. Obdivovatel jednoho umění mnohem lépe zbystří svého ducha pro tajemství světa než když se tuctem různých hlasů dá plésti. Umělec dovede vzbuditi zájem v kruzích velmi širokých, ale milován bude jenom bytostmi jemu příbuznými. Kdo dovede ssáti rozkoš z hlubin jediné umělecké duše, pronikne v hluboké tajemství umění i světa.

— **Společnost pro pěstování českých dějin stol. XIX.** doporučuje zříditi redaktor Samostatnosti p. A. Hajn. Je řada otázek, se kterými se takřka co den setkáváme v našem národním, politickém, kulturním i hosp. životě, které jsou zde již třebas deset, dvacet, třicet i více let, aniž jsou dnes ještě ve svém vzniku a vývoji známy. Tak postrádáme monografie o vývoji našeho národ. programu, c státopráv. programu, o sporu česko-německém, o voleb. řádech zemských, histor. monografie o stavu rolnickém, živnostenském, dělnickém, o politic. stranách atd. Ale nejen o specielních otázkách není literatury, cítíme vůbec všeobecný nedostatek dějepisné literatury věnované českým dějinám tohoto století. Odčiniti tento nedostatek dalo by se nejlépe zřízením uvedené společnosti, kteráž by s navrhovanou Dr. Jakubcem v Naší době Společností pro novočeskou literaturu se vhodně doplňovala. P. Hajn slibuje příště nastíniti obor působnosti společnosti i prostředky k tomu. Jest si přáti, aby dobrý tento návrh nezanikl bez ohlasu.

— **Výstava prací žáků anglických umělecko-průmyslových a řemeslnických škol v Rudolfině.** Byla nám zaslána oficiální zpráva o této výstavě, z níž uvedeme nejdůležitější: Dne 15. ledna t. r. uspořádána byla v c. k. rakouském museu ve Vídni výstava prací žáků britských umělecko-průmyslových a odborných škol, které v minulém roce vládou anglickou cenami byly poctěny. Kolekce tato zaslána byla nyní umělecko-průmyslovému museu obchodní a živnostenské komory v Praze, aby také zde práce tyto veřejně byly vystaveny. Výstava, která nalézá se ve dvoraně Rudolfina, potrvá do 20. března. Uplynulo sotva několik desítiletí od té doby, kdy nedovedlo se o anglickém uměleckém průmyslu ještě nic pochvalného říci, leda snad že má dobrý materiál a dokonalé provedení. Celý svět a zejména Francie snažila se postaviti vkus anglický v nepříznivé světlo a podařilo se to i v samotné Anglii. Vskutku byli pro mnohé závody průmyslové, jako pro Sheffield, Nottingham a j. povoláváni kreslíři z ciziny, ponejvíce z Francie. Dnes má se věc jinak. Anglický umělecký průmysl stojí dnes na stejné výši jako francouzský. Francouzské umělecké řemeslo pozoruje, že mu povstal na druhé straně kanálu soupeř, který ovládá již domácí a cizí obvód spotřeby. Zatím co v Anglii samé dnes vlastní výtvory moderní vysoce se cení a také dobrým výrobkům z minulých dob uznání se neodpírá, vidíme kterak nejen velké anglické akciové společnosti pro umělecký průmysl jako Maple, Liberty a j. imposantním způsobem v Paříži vystupují, ale kterak také četné menší ústavy, jako závody pro výrobu tištěného hedvábí a kretonu, gobelinových tkanin, nádob, předmětů kovových a jiných umělecko-průmyslových objektů s velikým úspěchem účastní se trhu francouzského. Každý, kdo dovede pozorovati malířský účin a přihlíží k účelnosti a pohodlnosti předmětů umělecko-průmyslových, zajisté dá anglickým průměrným obytelným místnostem pro střední třídy obyvatelstva přednost před interieury jiných zemí. A obytelná místnost jest právě, abychom tak řekli, rámem, v němž jednotlivé umělecko-průmyslové výrobky v harmonický celek mají býti sloučeny. Útulné rodinné domy s malebnými façadami a s interieury, které aspoň v celkovém účinu prokazují dobrý vkus a které s ohledem na výši nákladu, jehož vyžadují, dávají poznati potřeby středních tříd, kterým se tu vyhovuje — domácnosti toho druhu nikde ve větším počtu nenajdeme než právě v Anglii — v zemi, kde slovům »home« a »home life« zcela jinak se rozumí než kdekoliv jinde na pevnině. — A kdo by popíral, že tento nový rozkvět uměleckého průmyslu ve spojeném království nebyl z velké části podmíněn také školou? Pravíme školou a myslíme tím především školu elementární, v níž se každoročně přes 2,000.000 mladistvých bytostí v kreslení vyučuje, školu, která tak daleko dospěla a že snad jen málo stavů se najde, aby z jejich příslušníků alespoň jeden člen rodiny se poněkud v kreslení nevyznal; nemenší zásluha přísluší ovšem také škole umělecko-průmyslové, škole odborné a kreslířské škole řemeslnické. Všeobecné vyučování kreslení, jakož i účastenství diletantů na odborném vyučování, učinily z diletantismu v Anglii důležitého činitele, s nímž umělecký průmysl počítati musí, ale na nějž také vždy spoléhati může. Jestliže na tento způsob široké vrstvy středního konsumujícího obecenstva jsou připravovány a vzdělávány, přičiňují se zase umělecko-průmyslové školy odborné (Scools of art) a kreslířské školy řemeslnické (art classes), aby vychovaly průmyslu a uměleckému řemeslu značné a pro praktické účely vzdělané kreslíře a pracovníky, kdežto zase ústřední ústav Royal College of art při museu Kensing-tonském vede péči o potřebné síly učitelské. Kamkoliv v Anglii pohlédneme, všude stojí škola umělecko-průmyslová, škola odborná a kreslířská škola řemeslnická ve středu praktického hnutí. Ze Scool of art v Nottinghamu vycházejí všichni ti kreslíři, jimž tamnější prů

mysl krajkářský z veliké části za svůj velký rozkvět a úspěch jest zavázán. Továrníci tohoto města, v němž přes 1500 kreslířů jest zaměstnáno, nutí učeníky, právě tak jako děje se to skoro ve všech ostatních městech průmyslových v Anglii, aby nejméně třikráte v týdnu navštěvovali odbornou školu umělecko-průmyslovou. V Macelesfieldu, kde průmysl hedvábnický jen dle francouzských vzorů pracoval, hotoví dnes kresby a vzorky pouze kreslíři domácí, vesměs žáci tamnější školy. Škola v Belfastu slouží především průmyslu plátenickému, ale vycházejí z tohoto ústavu také kreslíři pro umělecké zámečnictví, pro tisk látek bavlněných a pro lithografii; škola v Birminghamu, jedna z nejznamenitějších odborných škol v Anglii, působila ve spojení s tamnějším museem měrou velmi značnou na umělecko-průmyslové tvoření tohoto velikého střediska průmyslového a vychovala zemi celou řadu znamenitých kreslířů; totéž říci lze o škole v Manchesteru, na níž Walter Crane do nedávna působil. Průmysl keramický ve Stoke on Trent získal otevřením tamnější školy nesmírně na uměleckém rázu svém. Také z Halifaxu vytlačila škola četné cizince, kteří dříve jako kreslíři byli tam zaměstnáni. Firma Doulton zaměstnává několik set žen, které své kreslířské vzdělání nabyly na škole v Lambethu; Scool of art ve Stourbridge projevuje značný vliv na tamnější průmysl sklářský atd. Výstava jasně ukazuje, jak pevně tkví anglická odborná škola v půdě praxe a uměleckého řemesla a jak vyslovenému velikému talentu cestu do chrámu vysokého umění urovnává, nezapomínajíc při tom nikdy na svůj první a zvláštní účel, jakožto mohutného činitele v rozvoji uměleckého řemesla a uměleckého průmyslu. Spojené království čítá dnes 278 odborných škol a 438 kreslířských škol řemeslnických. Mimo to působí Royal College of Art při Kensingtonském museu, která až do r. 1896 National Art Training Scool slula. Royal College of Art má dle stanov tento účel: »Vzdělávati učitele a učitelky pro anglické školy umělecko-průmyslové, dále pak sloužiti k vyučování jiných studujících v kreslení, malování, modelování pro architekturu, průmysl a dekorativní umění.« Roku 1893/4 bylo škol těchto 20.206 a bylo na nich 2,155.311 žáků v kreslení vyučováno a dle pravidel Science and Art Departmentu zkoušeno. Velkolepá síť umělecko-průmyslových a odborných škol v Anglii, Walesu a Skotsku zjednala si r. 1890 pomocí zákona Local Taxation Act přírůstek a peněžních fondů k účelům technické a umělecké výchovy, jejíž velký význam vysvítá z prostředků peněžních, které nyní jí jsou k disposici. Zmíněný Act ponechává všem 61 County Councilům na vůli, aby obnosu okrouhlých 800.000 liber sterlinků ročně, větší to části příjmů ze cla a potravní daně, použily k účelům školským a vzdělavacím ve směru technickém a uměleckém. — O účastenství ženských studujících při vyučování vyjímáme z výroční zprávy Seniora Inspectora F. B. Barwella o uměleckých školách odborných následující: »Pozoruhodným zjevem na našich školách jest velký počet ženských studujících, zejména pak ve větších městech. Jsou pilnější než jejich mužští kolegové a následkem svého pravidelného života stálejší v návštěvě školní. Účastní se živě na National Composition. Jakkoliv pak ve vyšších oborech umění překonávány bývají od několika málo svých mužských kolegů, stojí přece dle mého náhledu jejich průměrné práce výše než práce studentů mužských.« — Royal Exhibitions, Local Scholarships, National Scholarships, Free Studentships a jak nazývají se všechny tyto instituce, které nemajetným a hodným toho žákům studium na umělecko-průmyslových školách umožňují, mají v Anglii dvojí význam: netoliko žák, nýbrž i ústav sám má přímý prospěch z těchto stipendií. Tak vypláceny jsou škole za každého žáka, jenž obdrží bud Royal Exhibition nebo National Scholarship 5 liber sterl., za každou Free Studentship 3 libry sterl., jako vůbec Payment on results-dotace školy dle míry jejích výkonů, jest charakteristikon anglické školy.

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Časopisy ohlásily v neděli dne 10. března tuto novinu: Vláda Thunova hodlá přijati zásady, které Němci po řadu let hlásají, aby se totiž zjednal pořádek v Čechách dle jazykových území a dle požadavků skutečné potřeby. Vláda chce zříditi ryze německé správní území s veškerými důsledky v jazykové otázce — a vedle toho rovněž ryze české území, s úplně stejným jazykovým zřízením. Zbývající mezi tím smíšené jazykové území má býti národním zaokrouhlením okresů omezeno na prostor co možná nejmenší; za smíšené mají býti považovány pouze ty okresy, v nichž jest jinonárodního obyvatelstva aspoň 25 procent! Pouze v tomto mezipásmu má při úřadech státních panovati dvojjazyčnost. Zároveň s národním ohraničením úřadů má se zavésti opět bývalé zřízení c. k. krajských úřadů, jichž má být devět, aby místodržitelstvu, které zůstane nerozděleno, bylo ulehčeno. To vše hodlá vláda provésti mocí § 14. jako zákon z nouze, za současného zrušení jazykových nařízení, takže by se vzhledem na obě smíšené území zašlo ještě až za Stremayrovo nařízení z r. 1880. Po tom, co v poslední čas na veřejnost proskakovalo, jest zcela pravděpodobno, že vláda takým anebo podobným způsobem bude řešiti českou otázku. Čechy by podle toho byly rozděleny v území české se 122 okresy, v území německé s 82 okresy a v území smíšené s 16 okresy (Lovosice, Stody, Lanškroun, Vimperk, Dvůr Král., Hory Kašperské, Krumlov, Police, Horšův Týn, Prachatice, Manětín, Budějovice, Litomyšl, Polička, Jindř. Hradec, Nové Město nad M., z těch prvých 9 s českými menšinami, ostatních 7 s německými). Kritice jest vyčkati až potvrdí-li se zmíněná zpráva. Jistý poslanec již 5. března kladl v »Národních Listech« odpor chystané změně velmi případnými slovy: Prostému občanu nejde do hlavy, jak zásada tak jednoduchá a jasná, jakou jest rovnoprávnost obou zemských jazyků v království českém, může působiti při svém provádění obtíže tak obrovské, jako s ní v Rakousku mají státníci a vlády. Jeden státník za druhým hledá novou formuli pro řešení jazykové rovnoprávnosti a veřejnost, seznávajíc objevované formule, žasne, proč tolik a tolik paragrafů pro samozřejmý, jednoduchý princip! O tom, že v Čechách a sice v celé jich oblasti oba jazyky zemské jsou rovnoprávné, nemůže býti sporu. To uznává obnovené zřízení zemské, manifest Ferdinanda V. z r. 1848, ba sama prosincovka. Ani příčetní politikové němečtí toho nepopírají v příčině zásady o rovnoprávnosti jazyků zemských, ovšem nevyvozují ze zásady té správné závěry, chtějíce na jedné straně konstruovati z okresů s většinou již skutečnou nebo zdánlivou obyvatelstva německého »uzavřené území«, kde by čeština nepožívala vůbec žádného neb aspoň nikoli plného práva, a na druhé straně opět usilujíce, aby němčina jako státní nebo dorozumívací jazyk v českých okresích postavení své nynější podržela. — V tom bludném kruhu pohybují se i vývody jinak střízlivého politika pana Julia Lippert

Naproti tomu stanovisko české jest úplně jasné a spravedlivé: My na základě historického vývoje a praktické potřeby tvrdíme, že oba jazyky zemské jsou rovnoprávné v tom způsobu, že každý obyvatel — Čech i Němec — v celém obvodu vlasti české jest oprávněn před úřady státními užívati svého jazyka a že úřady ty jsou povinny s českým obyvatelstvem jednati, vyřízení a rozsudky vydávati v jazyku strany. Na důkaz, že stanovisko naše jest legální, že odpovídá platnému, psanému právu, nemusíme uváděti celou spoustu zákonných ustanovení, s nimiž naši politikové operují, nýbrž stačí poukázati, že sám nejvyšší soud nálezem svým ze dne 18 prosince 1898 čís. 14934 nad veškeru pochybnost uznal, že jazyky český i německý v celém obvodu království českého jsou rovnoprávné a že tudíž u kteréhokoli c. k. úřadu v Čechách strana užiti může češtiny nebo němčiny. O tom, že jest také praktická potřeba zařízení takového, jest přesvědčen každý, kdo zná skutečné poměry v Čechách, neboť obě národnosti jsou po celém obvodu Čech tak smíseny, že tvrzení o uzavřeném území německém anebo českém jest holou tendenční smyšlenkou. Hospodářské odůvodnění pro stejnou platnost obou jazyků zemských v celých Čechách podal dr. Kramář ve své úvaze, již přinesla berlínská »Zukunft.« — Skutečně kdyby mohli se Mladočeši smířiti s takovým projektem vlády, nechť si každý Čech položí otázku, k čemu bylo vlastně to všechno politické rozčilování a bouření od punktací až podnes, nehledě k tomu, že bychom byli tehdy přece jen lépe pochodili než dnes. Mladočeská strana bude mít v sobě přece ještě tolik smyslu pro život, že si nepodepíše náhlý ortel smrti. Zvláště dnes po výsledku posledních voleb. bude se asi mladoč. strana báti každého neprozřetelného slova. Po volbě na Blatensku napsal sám Hlas Národa, tedy list, jenž se má přátelsky ke straně panující: »Na manifest poslanců mladočeských, jenž proti stavovskému hnutí důrazně vystoupil na soustavnou agitaci v tisku mladočeském, na řeči celé řady poslanců, kteří na schůzích voličských a politických spolků strany hlásali svornost a jednotu jménem svrchovaných zájmů národních, na slovo dr. Fořta, jenž do Blatné pospíšil, aby se zápalem proroka výstrahami a varováním zapřísahal voličstvo — dochází z Blatné takováto odpověď! Marné jest úsilí zříditi jednotnou organisaci národní. Dělnictvo stojí tu zorganisované v sociálně-demokratickém táboru a dosavadní pokusy o rozbití organisace této silou jednotné myšlenky národní neměly příznivého výsledku. Každému také zjevno, že stále mohutnějším jest stavovské hnutí živnostenské a poslední volby na Jindřichohradecku i živnostenský sjezd táborský mimo četné jiné zjevy veřejného našeho života ukazují, že i v tomto stavu pracuje proud, jenž ocituje se ve sporu s jednotnou národně-politickou organisací, kterýž ve stavu rolnickém pronikl silou tak sebevědomou. Výsledky zápasů, kteréž vedou se dnes hesly národními a stavovskými mezi stranou mladočeskou a sdružením zemědělců a obzvláště obě poslední volby poslance na sněm zemský dokazují, že zájem politické jednoty národní již nemá té síly a moci, aby stavil hnutí stavovské a že počítati musíme s dalším rozvojem tohoto hnutí.

Císař. patentem z 6. t. m. svolány na 14. t. m. sněmy český, slezský, štýrský, korutanský, kraňský a vorarlberský. Od února zasedají ostatní sněmy až na tyrolský, terstský, istrijský a gorický, jež posud svolány nebyly. Sněm český bude bez Němců, čím je řečeno, že se nejen nebude moci jednati o ničem, k čemu je třeba přítomnosti 3/4 všech poslanců, tedy ani ne o voleb. opravě, nýbrž že i ve všem ostatním bude vláda sněm omezovati, aby neučinil žádného usnesení, proti kterému by byli Němci. Slovem: sněm bude asi neplodný. Na sněmě dolnorakouském jedná se alespoň o rozšíření práva volebního, u nás ani mluvit se o tom nebude. Také Vídeň zcela jinak se chová k tomuto požadavku než Praha.

Morav. sněm v prvních dnech zcela bezvýznamných schůzí utloukal čas formálnostmi a drobnými návrhy. Ve schůzi II. dne 2. března rozdána zpráva morzem. výboru o úpravě právních poměrů učitelských na Moravě. Ve zprávě jest zahrnut návrh zákona na úpravu platů učitelských. Ve schůzi sněmovního odboru školního zamítla německá většina odboru návrh dra. Pražáka ve příčině zřizování měšťanských škol, z důvodu toho, že prý návrh patří do smiřovacího výboru! K tomu praví Pozor (č. 28): »Zde to máte páni poslanci! Dělejte si na sněmu, co chcete, podávejte si tam návrhy, jaké chcete — dokud budete ve stálém smiřovacím výboru, dotud Němci všecky návrhy vaše budou zamítati, odvolávajíce se na stálý smiřovací výbor.« — Dne 4. srpna Dr. Stránský odůvodňoval návrh, aby brněnská policie byla — postátněna! Návrh z české strany přímo nepochopitelný.

Okresní výbory, ve kterých mají slovo přívrženci dnešního vedení mladočeského, dávají si odhlasovat patrně z Prahy jim zaslanou resoluci, jíž vyslovují se proti každému drobení sil národních a politických a proti dělení na různé frakce, ať politické, ať zájmové, jakožto nebezpečnému pro celkové úspěchy národa našeho.« To asi pomůže!

Hlídka hospodářská.

Podle zprávy obchodnické a živnostenské komory v Praze upuštěno bylo letos od pořádání čtyřnedělního obuvnického kursu pro mistry a pomocníky z oněch menších měst venkovských, v nichž na konání kočovných kursů v místě samém pomýšleti nelze, jelikož, přes opětovné vyzvání v časopisech a přes zaručení subsistenčních příspěvků přihlásilo se vůbec málo účastníků, že konati kursy s nimi bylo nemožno. Příčinou toho zjevu jest vedle okolnosti, že technologické museum vídeňské právě letošního roku pořádalo řadu českých kočovných kursů obuvnických, hlavně ta, že následky předloňské neúrody a vůbec stísněných hospodářských poměrů teprve letos v plné míře jsou pociťovány a tudíž interesentům bylo nesnadno na 4 neděle z domu odejíti. O nepříznivých poměrech, mezi řemeslnictvem v poslední době zavládnuvších, svědčí i to, že se obchodní komora pražská co nejrozhodněji ohradila u správy trestnice na Pankráci proti používání trestnických sil pracovních při kterémkoli odvětví živnostenském, poněvadž by dotyčným řemeslům způsobena byla značná újma vzbuzením nerovné soutěže. Komora praví, že nezbývá než používati sil trestnických k upravování řek, bystřin, cest, k pracím v lomech a pod. — Z dobrého zdání téže komory, podaného zemskému výboru o hospodářském významu místní dráhy Světlá-Ledeč-Kácov, budou pro čtenářstvo zajímavá některá data o hospodář. poměrech okresu ledečského. Sestávaje z berních okresů ledečského a dolnokrálovického, čítá 656·31 km² a 50.267 obyv., z nichž 68·03 pct. (18634 osob) zabývá se výdělkovou činností, převážně v polním a lesním hospodářství, a 18·06 pct. (4946 osob) připadá na průmysl, hornictví, obchod a dopravu. Okres má v průmyslovém směru ráz především maloživnostenský, většinu průmyslových výrobců tvoří pekaři, řezníci a krupaři (339). obuvníci a krejčí (274), kováři, zámečníci, truhláři a koláři (150), mlynáři, kupci a hokynáři (625), hostinští (320). Velkých závodů (s více než 20 dělníky) bylo jen 10: 3 továrny, resp. brusírny na sklo v Josefodole, Tasicích a Kochanově, papírna v Podole, továrna na škrob a umělou klovatinu ve Světlé, 2 kamenické d[illegible] ve Světlé a 3 stavitelé. Jako výrobní specialita jednotlivých malozávodů provo[illegible] se v okolí Světlé broušení granátů (8 podniků se 146 zaměstnanými) a v rozličn[illegible] místech okresu stoupající výroba bramborového škrobu. V poslední době b[illegible]

v Ledči a okolí zřízeny filiálky obuvnických továren vídeňských a počíná se po celém okrese provozovati obuvnictví jakožto výroba domácí. — Rozsáhlé území pořící Sázavského, zbaveného dosud železničního spojení, jest ve vývoji hospodářském zadrženo. Zemědělství živoří a výroba průmyslová jest až na malé výminky stěsnána v úzké formy provozování řemeslnického s odbytem pouze lokálním, následkem čehonemůže ani vzniknouti rozsáhlejší činnost obchodní. Výsledek pak jest chudoba obyvatelstva a depopulace okresu. A přece není pochyby, že území drahou protínané vykazuje v hojném nadbytku celou řadu podmínek pro rozvoj ruchu průmyslového a obchodního. Je tu v první řadě značná, dosud skoro úplně ladem ležící síla vodní, bohatství mineralií (výborná žula, ruda železná, hlína porculánová atd.), nadbytek poměrně levných sil pracovních, je tu konečně i hojnost neobyčejných krás přírodních, které při dobrém spojení železničním zabezpečí uzavřenému dosud údolí sázavskému silný proud cestovatelský.

Jest to smutný bez odporu obraz okresu, ležícího mezi Čáslaví, Němec. Brodem a Vlašími, v sousedství chudého Humpolecka a těch pahrbkovitých pláních, na nichž žije chudý český lid jako zapomenut. Hle i v tom »zapadlém« kraji usazuje se nyní již vídeňský německý kapitál. Jak bude, až nová dráha mu otevře pohodlnou cestu? Příliš pozdě přicházíme na hospodářské bojiště a se silami příliš nepatrnými. Náš lid, mravně i duševně zanedbaný, nedovede přirozenou a vlastní silou zmocniti se výrobních zdrojů a jest odkázán stále na podružství a námezdnictví. V době, kdy veliký kapitál cizí provádí v sousedních státech světovou hospodářskou politiku, podporován ohromnou mocí válečnou, jest to vyhlídka do budoucnosti a do jejích zápasů ne příliš utěšená.

Na podzim r. 1898 uspořádána byla v prozatímných místnostech technologického průmysl. musea výstava učednických prací. Výstavy se súčastnilo 418 učňův většinou z Prahy (172). Dle oboru byli nejčetněji zastoupeni krejčí (178), obuvníci (60), truhláři (54), zámečníci, mědikovci, soustružníci a kovotlačitelé. Výstava se dobře osvědčila, vzbudivši živý zájem v živnostnictvu i širším obecenstvu. Úhrnná číslice návštěvníků 25—30.000. Přiznáno bylo 273 cen.

Od 1. srpna 1898 zahájeno bylo úřadování v technolog. průmysl. museu, jehož ředitelem jmenován byl p. Fr. Rössler, ředitel řemesl. školy v Kladně a správa chemického oddělení svěřena p. J. Schneidrovi, docentu na čes. vys. škole technické v Praze. Rozpočet musea na r. 1899 obnáší 44.000 zl. Zemský výbor povolil zařizovací subvenci v obnosu 10.000 zl., zem. sněm pak na základě podrobných rozpočtů nákladů zařizovacích i ročních vydržovacích nákladů nového musea povoluje řádné subvence vydržovací i dodatečné zařizovací. Za to technolog. průmyslové museum v Praze béře na sebe všechny k provádění zemské pomocné akce živnostenské potřebné technické práce, zejména při zapůjčování maloživnostenských strojů výrobním, strojovým a pod. společenstvům maloživnostenským ze zemské dotace živnostenské, opatřuje stroje nákladem zemské dotace, instaluje, kontroluje jich užívání atd. Při poskytování půjček ze zem. jubilej. fondu úvěrního, koná šetření a podává dobré zdání o stavu závodu a úvěrohodnosti žádajících společenstev, pořádá po případě odborné výstavy, odborné a mistrovské kursy, organisuje kočovné vyučování živnostenské a pod. V rozpočtu jest zařaděno na odborné přednášky v museu 900 zl., na sbírky a výstavky (vzorky, suroviny, polotovary, moderní způsoby výroby, strojní pomůcky a nástroje) 2560 zl. na laboratoř 1000 zl., na odborné kursy v museu: krejčovské, obuvnické, kožešnické, truhlářské a elektrotechnické 4000 zl., na odborné kursy na venkově (obuvnické a krejčovské) 3100 zl., na odborné přednášky na ven-

kově 1250 zl., na odborné výstavky v Praze 1710 zl., na venkově 2190 zl. atd. Jest si přáti, aby tato nová instituce splnila naděje, jež se v ní kladou a aby došla k porozumění v našich kruzích výrobních.

Z naší doby.

—3— Sarcey Rad. Listů tedy již opravdu procitl ze svého zimního spánku. Již jsme se vzdávali naděje, že zaslechneme jeho hlas, který má pro nás více melodie, než hudba všech »Rad. L.« protěžovaných mladých skladatelů, dohromady. Sláva Bohu! okřál, ožil, omládl. Ano, je to zase starý, dobrý přítel náš, který nikdy neodpovídá, když by měl muviti a naopak zase, když se ho nikdo po ničem neptá, hovoří až milo. A nemůžete se naň ani zlobiti, když vidíte, jaký to čertový chlapík a jak se umí přetvařovati. Nečetl, pravda, v celém životě asi mnoho, ale že by byl nikdy nečetl o téže knize různé posudky dvou referentů a třeba v témže listě, tomu přece nemůžete věřit. Či snad jej mate, že o Altenbergrovi psali dva různí referenti různě, kdežto on snad jest zvyklý čísti o téže věci různé posudky jednoho kritika? Čtverák k zulíbání! Jak učeně dovede se tvářit a s jakou líčenou ráznosti opisuje bez chyby a přesně celé odstavce z kritik »Rozhledů« on, který ještě nedávno nedovedl správně opsati z divadelní cedule záhadné a jemu naprosto nové jméno autora hry, o níž referoval! Inu, činí se, činí! Ale neměl by se o effekt svých vtipů připravovat neopatrností, že upozorňuje na neshody literárních kritik v tom listě, který se přece proslavil tím, že takřka násilím chtěl do akademie Goncourtů vpašovati několik nebožtíků. Tento »omyl« byl ovšem daleko povážlivější a přímo nevysvětlitelný, když se uváží, jak důvěrné styky právě »R. L.« udržují s Francií. Nový doklad důvěrného tohoto přátelství spatřujeme ve zprávě o valné hromadě klubu »Neodvislosti«, v níž na konec čteme: »Dříve, než přikročil k uzavření schůze, vyžádal si předseda Dr. Baxa pozornost ku vážnému projevu. Sotva že promluvil prvá slova o sympathiích pojících nás ku Francii, shromáždění rázem povstalo a vyslechlo s vážnou procítěnou účastí čestnou vzpomínku, věnovanou Felixi Faurovi, presidentu státu, k jehož osudům víží nás nerozlučně srdečné, opravdové sympathie. Tento upřímný projev účasti bude sdělen na příslušných místech.« Šťastná Francie! Jest-li co ve dnech smutku mohlo rozveseliti zarmoucenou republiku, byl to zajisté tento projev. A na »příslušných místech« také asi s veselými pocity přijali ruku, podanou v tak těžké chvíli. Mohou teď přes všechny Dreyfussy a Déroulèdy hleděti klidně do budoucnosti!

— **Česká spořitelna** darovala počátkem února budovu Grandhotelu buršáckým spolkům. Z toho v Čechách značné rozhořčení. Mám za to, že rozhořčení to mělo maskovati stud, že se z českých bohatých peněž. ústavů žádný posud o české studenty tak nepostaral jako Česká spořitelna o německé. Na konec z toho rozčilení vyšla hrozba: česká spořitelna do správy zemské. Při otevření sněmu jest dobře si to připomenouti.

— **Spolek proti přepychu** ustavil se v Jistebnici u Tábora. Chce nabádat ku šetrnosti a střídmosti.

— **Královéhradečtí bohoslovci** zařídili prý už 58 knihoven a zaslali do obcí.

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VIII. 1. dubna 1899. Číslo 13.

Nesprávnost německého názoru,

že k upravení otázky jazykové příslušnou jest rada říšská.

Jediné, co ohledně ustanovení týkajících se rovnoprávnosti jazykové naši Němci nepopírají, jest existence článku 19. základního zákona státního ze dne 21. prosince 1867 ř. z. č. 142. (o všeobecných právích občanů státních pro království a země v radě říšské zastoupené), takto znějícího (v authentickém textě): »Artikel 19. Alle Volksstämme des Staates sind gleichberechtigt, und jeder Volksstamm hat ein unverletzliches Recht auf Wahrung und Pflege seiner Nationalität und Sprache. — Die Gleichberechtigung aller landesüblichen Sprachen in Schule, Amt und öffentlichem Leben wird vom Staate anerkannt. — In den Ländern, in welchen mehrere Volksstämme wohnen, sollen die öffentlichen Unterrichtsanstalten derart eingerichtet sein, dass ohne Anwendung eines Zwanges zur Erlernung einer zweiten Landessprache jeder dieser Volksstämme die erforderlichen Mittel zur Ausbildung in seiner Sprache erhält.« (Uvádím zde všechny zákony v jejich authentickém německém znění proto, že k interpretaci zákonů nelze použíti překladů vůbec a zvláště ne českých překladů starších našich zákonů; jsouť, co do přesnosti, až k pláči bídné.) Vše ostatní, t. j. smysl, dosah a praktickou platnost článku tohoto a všech ostatních ustanovení týkajících se rovnoprávnosti jazykové Němci naši popírají, proto že se jim právě dnes nehodí. Co do smyslu a dosahu článku 19. tvrdí Němci naši (a s úspěchem namlouvají to sobě a vládám), že článek ten nestanoví jazykovou rovnoprávnost, nýbrž pouze reciprocitu jazykovou, a tvrdí tak přes to, že marně bys v článku tom slova tohoto hledal a přes to, že reciprocita a rovnoprávnost jsou věci zcela různé, jak v čísle 11. příkladem jsem ukázal. Mylný tento názor Němců našich sdílí s nimi i někteří z našich politických vůdců, na př. dr. Josef Kaizl (viž jeho článek v čísle 5. »České revue« ze dne 10. února 1898) a dr. Karel Kramář (viz jeho článek v čísle 21. berlínského týdenníku »Die Zukunft« ze dne 18. února 1898). Co do praktické platnosti článku 19. tvrdí Němci naší (a s úspěchem namlou-

vají to sobě i vládám): 1. že článek ten obsahuje pouze jakési zásadní, platonické uznání, 2. že prakticky účinným státi se může — má-li šetřeno býti zákonů — platonické uznání toto jen pomocí provozovacího zákona a nikoli pomocí pouhých nařízení vládních a 3. že prováděcí zákon ten vydati příslušnou jest pouze říšská rada vůbec a ohledně soudů a úřadů správních i proto, že prý ustanovení řeči, v které soudy a úřady správní úřadovati mají, patří k základům organisace soudů a úřadů správních.

Vizme, jak tomu jest ve skutečnosti: Osnova zákona o všeobecných právích občanů státních předložena byla vládou sněmovně poslanecké a bylo o článku 19. jednáno: v sněmovně poslanecké 8. 9. a 16. října a 7. prosince 1867 a ve sněmovně panské 22. a 28. listopadu a 13. prosince 1867. V poslanecké sněmovně pravili (8. října) v povšechné debatě mezi jinými: 1. zpravodaj dr. Sturm (sten. prot. str. 780.): »Im Art. 18« (recte: 19) »wurde der Grundsatz der Gleichberechtigung der Volksstämme und landesüblichen Sprachen in Schule, Amt und öffentlichem Leben ausgesprochen, in eine Feststellung der Bestimmungen wegen Ausführung dieses Grundsatzes jedoch nicht eingegangen, weil die Ausführungsgesetze und Verordnungen theils zum legislativen Wirkungskreise der Reichsvertretung und der Landtage, theils zu den administrativen Befugnissen der Regierung gehören und aus den einzelnen Königreichen und Ländern in der Sprachenfrage sehr verschiedene Wünsche und Forderungen vernommen — werden.« — pak 2. haličský poslanec dr. Zyblikiewicz: (str. 785.) »... hat man allerdings ein sehr grossartiges Princip aufgestellt, nämlich »die Gleichberechtigung aller landesüblichen Sprachen in Schule, Amt und öffentlichem Leben wird vom Staate gewährleistet« — (poslední slovo změněno pak panskou sněmovnou v slovo »anerkannt«) — »als ich aber im Ausschusse den Antrag auf Ausführung dieses Gesetzes stellte, ward derselbe abgelehnt und es wurde gesagt: Diess ist theils nicht Sache der Gesetzgebung, sondern der Administrative, theils nicht Sache des Reichsrathes, sondern der Landtage . .« — pak 3. dolnorakouský posl. dr. Brestel (str. 790.): »Was die Sprache anbelangt, so habe ich ausdrücklich erwähnt, dass ich glaube, dass in dem Reichsgrundgesetze über die allgemeinen Staatsbürgerrechte allen Ansprüchen des Einzelnen vollständig genügt sei, und es wird den Herren von der Gegenseite möglich sein, wenn sie gegen die Fassung irgend einen Anstand haben, in dieser Beziehung auch die Sache zu bessern. Ich glaube aber, es dürfte allen Ansprüchen genügt werden, und es ist eben,« (podtrhuji následující slova) »was ich wesentlich betone, eine Norm für die Administration und die Regierung in den Dingen, wo die Entscheidung in der Verwaltung und nicht in der Gesetzgebung liegt.« — a pak (9. října) v podrobné debatě zpravodaj dr. Sturm (str. 817.): »Was aber den, obwohl nicht hinreichend unterstützten Antrag des Dr. Leonardi betrifft, so glaube ich, dass derselbe n auf einem Missverständniss beruhen dürfte; denn wenn es hier heiss »in Ländern, in welchen sich öffentliche Unterichtsanstalten befinden,« s ist damit durchaus nicht gemeint, dass das nur Landesanstalten sei

können; wenn man aber den Ausdruck »in den Ländern« hinweglassen wollte, so würde sich daraus die Nothwendigkeit ergeben, im ganzen Staate die Unterrichtsanstalten derart einzurichten, also auch in denjenigen Ländern, wo ein Volksstamm nicht zu Hause ist; und das würde wohl eine unausführbare Sache sein.«

V panské sněmovně (28. listopadu) pravil zpravodaj dr. rytíř Hasner (sten. prot. str. 288.) »(liest aus dem Berichte:) Gegen das 2. Alinea des Artikels 19 ist das Bedenken erhoben worden, dass die in demselben zugesagte Gewährleistung des Staates für die Gleichberechtigung in Schule, Amt und öffentlichem Leben unter mancherlei Umständen« (skvostné dictum!) »voraussichtlich nicht eingehalten werden könnte. Es schien nicht angemessen, ein Versprechen zu leisten, dessen Erfüllung nach Thunlichkeit zu fordern man wohl als ein Recht anerkennen, von dem man sich aber im Vorhinein sagen muss, dass man seine Erfüllung nicht unbedingt verbürgen könne, desshalb wird beantragt, statt des Wortes »gewährleistet« zu setzen »anerkannt« . .« . .! A v poslanecké sněmovně pravil (7. prosince) v této příčině zpravodaj dr. Sturm (str. 1616.): »In Artikel 19. hat ein Beschluss des hohen Herrenhauses blos an Stelle des Wortes »gewährleistet« das Wort »annerkannt« substituirt, mit der Motivirung, dass das Wort »gewährleistet« zu weit geht. Der Verfassungsausschuss hat zwischen diesen beiden Ausdrücken einen viel zu unwesentlichen Unterschied gefunden, um nicht der Motivirung und dem Beschlusse des Herrenhauses beizutreten, und stellt daher den Antrag (liest): Das hohe Haus wolle beschliessen: es sei Alinea 2. des Artikels 19. in der vom Herrenhause beschlossenen Fassung anzunehmen.«

(Vedle thematu, jímž článek můj se obírá, uvádím zde a sice vzhledem na nynější politickou situaci — z povšechné debaty (8. října) výrok dolnorakouského posl. Schindlera (str. 783.): » . . Das Eine wollte ich noch beisetzen, weil uns zu Gemüthe geführt werden wollte, wie wir bisher in diesem Hause gehandelt haben. Nun wir haben so gehandelt,« — (následující slova jsou v stenografickém protokolu tak, jak zde, proložena) — »dass wir die Entscheidung in die Hand der Majorität gelegt haben. Das ist das einzige constitutionelle und verfassungsmässige Vorgehen, das keinen Vorwurf verdient, und bei dem wir auch in Zukunft — ungefährdet wie wir hoffen — bleiben werden. (Beifall links.)« Jak se časy mění i zásady! — Avšak vraťme se k thematu.)

K tomu, co již uvedeno, zapotřebí ještě uvésti: 1. jak zní odstavec *k*, *l* a *m* paragrafu 11. a paragraf 12. základního zákona státního ze dne 21. prosince 1867 ř. z. č. 141. (o zastupitelstvu říšském, prosincovka), 2. kdy rokováno bylo o dotyčných ustanoveních zákona tohoto (prosincovky) v poslanecké sněmovně, 3. jak tenkráte bukovinskému poslanci svob. pánu Petrinóvi poslanec dr. Eduard Herbst (známý přítel národa českého, jinak však člověk ducha velmi bystrého, komentator zákona trestního) správně objasnil ustanovení dotčeného odstavce *m*, týkající se oněch provozovacích zákonů, které spadají v příslušnost říšské rady a pak 4. poukázati k tomu, že v celé prosincovce o řečích (jazycích) nikde není žádné řeči.

Dotčená ustanovení prosincovky zní: »§ 11. Der Wirkungskreis des Reichsrathes umfasst alle Angelegenheiten, welche sich auf Rechte, Pflichten und Interessen beziehen, die allen im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern gemeinschaftlich sind, insoferne dieselben nicht in Folge der Vereinbarung mit den Ländern der ungarischen Krone zwischen diesen und den übrigen Ländern der Monarchie gemeinsam zu behandeln sein werden. — Es gehören daher zum Wirkungskreise des Reichsrathes: . . . *k*) die Strafjustiz — und Polizeistraf-, sowie die Civilrechtsgesetzgebung, mit Ausschluss der Gesetzgebung über die innere Einrichtung der öffentlichen Bücher und über solche Gegenstände, welche auf Grund der Landesordnungen und dieses Grundgesetzes in den Wirkungskreis der Landtage gehören, ferner die Gesetzgebung über Handels- und Wechselrecht, See-, Berg- und Lehenrecht; — *l*) die Gesetzgebung über die Grundzüge der Organisirung der Gerichts- und Verwaltungsbehörden; — *m*) die zur Durchführung der Staatsgrundgesetze über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger, über das Reichsgericht, über die richterliche, Regierungs- und Vollzugsgewalt zu erlassenden und dort berufenen Gesetze; —. § 12. Alle übrigen Gegenstände der Gesetzgebung, welche in diesem Gesetze dem Reichsrathe nicht ausdrücklich vorbehalten sind, gehören in den Wirkungskreis der im Reichsrathe vertretenen Königsreiche und Länder, und werden in und mit diesen Landtagen verfassungsmässig erledigt. — Sollte jedoch irgend ein Landtag beschliessen, dass ein oder der andere ihm überlassene Gegenstand der Gesetzgebung im Reichsrathe behandelt und erledigt werde, so übergeht ein solcher Gegenstand für diesen Fall und rücksichtlich des betreffenden Lantages in den Wirkungskreis des Reichsrathes.«

O prosincovce samé bylo jednáno ve sněmovně poslanecké 14., 15., 16. a 17. října, pak 4., 7. a 14. prosince 1867 (a v panské sněmovně 22. října, 29. a 30. listopadu, pak 2., 12. a 13. prosince), t. j. po 8. říjnu, kteréhožto dne — jak již uvedeno — v poslanecké sněmovně dr. Sturm, jakožto zpravodaj o základním zákoně o všeobecných právech občanů státních, mluvě o článku 19. pravil: » . . . weil die Ausführungsgesetze und Verordnungen theils zum legislativen Wirkungskreise der Reichsvertretung und der Landtage, theils zu den administrativen Befugnissen der Regierung gehören . .« V debatě o odstavci *m* paragrafu 11. prosincovky v poslanecké sněmovně (16. října pravili 1.) bukovinský poslanec svob. pán Petrino (str. 970): » . . . Das Bindewort »und« kann aber auch bei Aufzählungen gebraucht werden, und ich kann mir ganz gut auch die Auffassung denken, dass man sagt, in diesem Paragrafe« (slovy: »die zur Durchführung der Staatsgrundgesetze . . . zu erlassenden und dort berufenen Gesetze«) »werden dem Wirkungskreise des Reichsrathes die zur Durchführung der Staatsgrundgesetze im Allgemeinen zu erlassenden, — und auch die in diesen Staatsgrundgesetzen« (t. j. které jsou jmenovány v odstavci *m*) berufenen Gesetze zugesprochen, so dass dieses mithin eine Aufzählung wäre« . . a z. poslanec dr. Herbst: » . . Ich glaube in der That, dass die Besorgnisse des Herrn Baron Petrinó ga nicht begründet sind und in dem Wortlaute der *lit. m*) gar keine Unterstützung finden. Wenn nähmlich die Ansicht, die er für möglich hält, die abe

auch nach meiner Uiberzeugung schlechterdings verwerflich wäre, dass nähmlich alle zur Durchführung dieser Grundrechte dienlichen Gesetze nothwendig der Reichsgesetzgebung anheimfallen würden, wenn diese Ansicht richtig wäre, dann müsste es ja heissen: »die zur Durchführung dieser Gesetze zu erlassenden und die dort berufenen Gesetze;« so heisst es aber: »die zu erlassenden und dort berufenen Gesetze.« Es muss also, damit ein (Durchführungs-) Gesetz zur Competenz des Reichsrathes gehöre, zweierlei zusammen treffen: das Gesetz muss einerseits in diesem Causalnexus stehen und andererseits ausdrücklich darin berufen sein.«

A teď přihlédněme k zákonu o všeobecných právech občanů státních, v kterých totiž článcích zákon ten dovolává se zákonů jiných, dle nichž jest se říditi při provádění ustanovení dotyčných článků. Vidíme, že dovolávají se články 1., 5., 6., 8., 9., 10.. a 20. zákonů vydaných již před rokováním o článcích těchto, a článek 12. (o shromažďování a o spolcích) zákonů, které tehdy, když rokováno bylo o článku 12., byly sice již v poslanecké sněmovně meritorně projednány, ale nebyly tehdy ještě vydány. (Jsou to totiž: zákon o právu shromažďovacím ze dne 15. listopadu 1867 ř. z. č. 134 a zákon o právu spolkovém téhož datum ř. z. č. 135, jež oba uveřejněny byly 24. listopadu; jednáno bylo o nich ve sněmovně poslanecké 16., 23. a 24. července a 21. října 1867 a ve sněmovně panské 10., 18., 19. a 22. října 1867.)

Avšak článek 19. (o rovnoprávnosti národnostní) nedovolává se žádného zákona a proto, — jak věci nyní stojí — k vydávání prováděcích ustanovení není příslušnou říšská rada, nýbrž — a sice vždy — vláda (cestou jednoduchého nařízení) na základě základního zákona státního o moci vládní a výkonné ze dne 21. prosince 1867 ř. z. č. 145 (jehožto § 11 takto zní: »Die Staatsbehörden sind innerhalb ihrer amtlichen Wirkungskreises befugt, auf Grund der Gesetze Verordnungen zu erlassen und Befehle zu ertheilen, und sowohl die Beobachtung dieser letzteren als der gesetzlichen Anordnungen selbst gegenüber den hiezu verpflichteten zu erzwingen.«) a po případě, shodne-li se totiž vláda s tím kterým sněmem zemským na tom, aby prováděcí ustanovení pro dotyčnou zemi vydána byla ve formě zákona, dotýčný sněm zemský. [Správnosti názoru, že — jak věci nyní stojí — k vydávání prováděcích ustanovení k článku 19. není příslušnou říšská rada, nevadí okolnost ta, že — jak již bylo uvedeno — zpravodaj dr. Sturm, mluvě o článku 19., pravil (a sice 8. října): » . . weil die Ausführungsgesetze . . theils zum legislativen Wirkungskreise der Reichsvertretung . . gehören.« Mohlť 8. října míti i tento názor o věci, neboť o prosincovce — jejíž § 11. v odstavci *m*) jedná o příslušnosti k vydávání provozovacích zákonů — jednáno bylo v poslanecké sněmovně, jak již uvedeno, teprve 14., 15., 16. a 17. října, že však i dr Sturm od názoru toho upustil, lze souditi z následujícího. Dne 16. prosince rokováno v podrobné debatě o prosincovce a sice o odstavcích paragrafu 11.: *k*) (sten. prot. str. 960), *l*) (str. 969), *m*) (str. 969), *n*) (str. 971) a *o*) (str. 972), pak o všech dalších paragrafech (str. 973—984) a bezprostředně na to (v témže sezení) následovala třetí čtení základních zákonů státních o moci soudcovské, o moci vládní a výkonné, o zřízení soudu říšského a (str. 985) o všeobecných právích

občanů státních; a tu čteme na stránce této (985): »Berichterstatter dr. Sturm von der Tribune — liest das Staatsgrundgesetz über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger).« a vidíme na str. 970, že tehdejší znění odstavce *m*) jest identické se zněním jeho nynějším a na str. 994, že tehdejší znění článku 19. jest identické se zněním jeho nynějším.]

Zřejmé jest tedy, ze k vydávání prováděcích ustanovení k článku 19. rada říšská příslušnou není. Avšak může se státi, příslušnou a sice 1.) ohledně všech království a zemí na říšské radě zastoupených tehdy, když za souhlasu vlády vhodně změní ustanovení odstavce *m*) paragrafu 11. prosincovky aneb tehdy, když za souhlasu vlády vhodně doplní článek 19., což obé však vyžaduje (dle § 15. prosincovky, jak upraven byl pozdějším základním zákonem státním ze dne 2. dubna 1873 ř. z. č. 40.) většiny dvou třetin hlasů za přítomnosti alespoň poloviček všech členů ve sněmovně poslanecké a za přítomnosti alespoň čtyřiceti členů ve sněmovně panské; a 2.) ohledně té které země tehdy, když (ve smyslu odstavce 2. uvedeného již § 12. prosincovky) dotyčný sněm zemský se usnese na tom, aby pro tuto zemi vydán byl provaděcí zákon k článku 19. říšskou radou, k čemuž však podotknouti dlužno, že osnova zákona, na které se usnesla říšská rada, jen tehdy se stane zákonem, když ji vláda předloží císaři ku schválení, a že vláda, pak-li že nesouhlasí s osnovou, nemusí ji ku schválení předložiti.

Jiným způsobem nemůže se — jak věci nyní stojí — říšská rada státi příslušnou k usnášení se o prováděcích ustanoveních k článku 19. a tudíž ani pomocí pověstného již § 14. prosincovky. Paragraf tento — (jemuž rozsáhlou praxi zjednala německá obstrukce, zní takto: »§ 14. Wenn sich die dringende Nothwendigkeit solcher Anordnungen, zu welchen verfassungsmässig die Zustimmung des Reichsrathes erforderlich ist, zu einer Zeit herausstellt, wo dieser nicht versammelt ist, so können dieselben unter Verantwortung des Gesammtministeriums durch kaiserliche Verordnung erlassen werden, insoferne solche keine Abänderung des Staatsgrundgesetzes« (na místě: der Staatsgrundgesetze — následkem nedopatření, jak se zdá, panské sněmovny, viz: Neisser, Zur Geschichte des § 14. . . Wien 1898) »bezwecken keine dauernde Belastung des Staatsschatzes und keine Veräusserung von Staatsgut betreffen. Solche Verordnungen haben provisorische Gesetzeskraft, wenn sie von sämmtlichen Ministern unterfertigt sind und mit ausdrücklicher Beziehung auf diese Bestimmung des Staatsgrundgesetzes kundgemacht werden. — Die Gesetzeskraft dieser Verordnungen erlischt, wenn die Regierung unterlassen hat, dieselben dem nächsten nach deren Kundmachung zusammentretenden Reichsrathe, und zwar zuvorderst dem Hause der Abgeordneten binnen vier Wochen nach diesem Zusammentritte zur Genehmigung vorzulegen, oder wenn dieselben die Genehmigung eines der beiden Häuser des Reichsrathes nicht erhalten. — Das Gesammtministerium ist dafür verantwortlich, dass solche Verordnungen, sobald sie ihre provisorische Gesetzeskraft verloren haben, sofort ausser Wirksamkeit gesetzt werden.«

Zřejmé jest, že takováto nařízení císařská přes to, že mají (provi-

sorní) moc zákona, nejsou zákony, dokud nebyla říšskou radou schválena; neboť odstavec 2. paragrafu 13. prosincovky praví: »Zu jedem Gesetze ist die Uibereinstimmung beider Häuser und die Sanction des Kaisers erforderlich.« A proto podléhají nařízení ta co do platnosti (správnosti) své prozkoumání se strany soudů v cestě instanční na př. v tom směru, zdaž nejsou vydána ve věcech ve kterých, dle ustanovení § 14. prosincovky, vydána býti nesmí; praví totiž základní zákon státní o moci soudcovské ze dne 21. prosince 1867 ř. z. č. 144 v § 7: »Die Prüfung der Giltigkeit gehörig kundgemachter Gesetze steht den Gerichten nicht zu. Dagegen haben die Gerichte über die Giltigkeit von Verordnungen im gesetzlichen Instanzenzuge zu entscheiden.« Zákony stanou se takováto nařízení císařská tak, jako jiné vládní návrhy zákonů, teprve tehdy, když říšská rada je schválí, a liší se od obyčejných vládních návrhů zákonů jen tím, že ihned, jakmile vláda je uveřejní, mají platnost zákona a že říšská rada nemůže učiniti ničeho jiného, než buďto je schváliti anebo schválení jim odepříti, ale nemůže ničeho na nich měniti.

Platnost nařízení takových pomine, když opomenula vláda předložiti je před uplynutím určité lhůty říšské radě ku schválení aneb »wenn dieselben die Genehmigung eines der beiden Häuser des Reichsrathes nicht erhalten.« Tato druhá podmínka, stanovící, že platnost nařízení pomine, když jistá věc — která státi se nemusí, nýbrž pouze může a to bez určitého terminu, kdykoliv — se nestane, jest vzhledem k tomu, že v ní není uvedeno žádného terminu, ze stanoviska logického téměř bez smyslu, neboť to, že splněna jest podmínka ta (že totiž dotyčnému nařízení nedostane se schválení), jest jisté teprve tehdy, když ta která sněmovna odepřela schválení. Fakticky může vláda říšské radě předložiti k usnesení cokoliv; avšak kdyby učinila vláda říšské radě předlohu o něčem, k čemu rada říšská dle ústavy příslušnou není, porušila by dotyčná ustanovení ústavní, a sice buďto zúmyslně aneb následkem hrubé nedbanlivosti, a tu praví zákon o zodpovědnosti ministerské ze dne 25. července 1867 ř. z. č. v § 2.: »Die Mitglieder des Ministerrathes können vom Reichsrathe zur Verantwortung gezogen werden für alle innerhalb ihres amtlichen Wirkungskreises denselben zur Last fallenden Handlungen und Unterlassungen, wodurch sie vorsätzlich oder aus grober Fahrlässigkeit die Verfassung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder, die Landesordnung eines derselben oder ein anderes Gesetz verletzen.« A co se pak týče jednání říšské rady o věci, ku které není dle ústavy příslušnou, byla by všeliká usnesení o věci té, vyjma usnesení naprosto zamítavé, protizákonitá i tehdy, kdyby se stala jednohlasně za přítomností všech členů sněmovny poslanecké a všech členů sněmovny panské, a hřešil by tu proti ústavě sám strážce její, jemuž jest chrániti ústavu proti přehmatům vlád. Avšak, jak všichni víme, taktéž jisté jest, že vše to ani vládě, ani říšské radě, pokud Němci měli tam většinu, nikdy nevadilo takto jednati, pak-li že příslušnost k dotyčným věcem jen drobet byla pochybnou aneb když mohlo se jakž takž tvrditi, že dotyčná věc týká se zájmů všechněm zemím společných, v kterýchžto případech pak vláda spolu s říšskou radou věc tu (přes to že dle § 11. prosincovky nespadá do příslušnosti říšské rady) zemím oktrojovala zákonem říšským.

Avšak v případě, jejž politické listy nyní přetřásají pro futuro (a nihilo), t. j. kdyby vydána byla pro království České na místě nařízení Gautschových prováděcí ustanovení k článku 19. (o rovnoprávnosti národnostní) císařským nařízením na základě § 14. prosincovky, nadešlo by kvalifikované porušení ústavy. Předně jest — jak již řečeno — zřejmé, že říšská rada, které by nařízení to muselo ku schválení býti předloženo, k usnášení se o prováděcích ustanoveních k článku 19. příslušnou není. Za druhé obmezuje § 14. slovy: ». . Anordnungen, zu welchen verfassungsmässig die Zustimmung des Reichsrathes erforderlich ist« císařská nařízení výslovně na ona ustanovení, která 1) týkají se věcí spadajících dle § 11. prosincovky v příslušnost rady říšské a mimo to zároveň 2) bez schválení říšské rady, t. j. v jiné formě než ve formě (říšského) z á k o n a, vydána býti nemohou, kdežto v přetřásaném případě skutkem jest pravý opak obého; neboť 1) příslušnost rady říšské k usnášení se o prováděcích ustanoveních k článku 19. jest ústavou (odstavec *m* paragrafu 11. prosincovky) výslovně vyloučena a 2) prováděcí ustanovení k článku 19. vydána býti mohou nařízením vládním (základem uvedeného již § 11. zákona o moci vládní a výkonné). A — abych, pouze k vůli úplnosti, i toho se dotknul — i to jest zřejmé, že prováděcí ustanovení k článku 19. pro království České aneb pro země koruny České netýkají se zájmů všechněm zemím společných; opakuji, že to pravím pouze k vůli úplnosti vývodů, neboť i v případě tom, že by někdo tvrdil, že vydání prováděcích ustanovení k článku 19. na př. pro všechny země týká se zájmů všechněm zemím společných a že tudíž patří k oněm záležitostem, o kterých jedná úvodní odstavec § 11. prosincovky a že zákonodárce pouze opomenul, uvésti v dalších odstavcích paragrafu 11. též prováděcí ustanovení k článku 19. — i v tomto případě mohla by příslušnou k této věci státi se říšská rada jen tehdy, kdyby dříve opravena byla v tomto smyslu ona část paragrafu 11., ve které zákonodárce vypočetl (taxativně, t. j. toto a nic více) záležitosti v příslušnost rady říšské patřící.

Z uvedených důvodů mám za to, že vzhledem k ustanovením platných zákonů žádný ministr nemůže raditi k tomu, aby platná nyní prováděcí ustanovení k článku 19. (ministerská nařízení Gautschova a předpisy jiných úřadů, vydané na základě nařízení Gautschových) byla měněna aneb na místo nich nová vydána nařízením císařským na základě § 14. prosincovky. (Nařízení takové lišilo by se od ostatních nařízení císařských, vydaných na základě § 14. prosincovky i tím, že by ku zkoumání správnosti a platnosti jeho se strany soudů cestou instanční jistotně došlo.)

Avšak u nás, jako jinde vše jest možné. Pak bude na říšské radě, aby nařízení tomu schválení odepřela již za tím účelem, aby nebylo porušeno zákonů pouze z té příčiny, že Němci ustanovením základních zákonů státních, zdělaných jimi samými, nyní po třiceti letech odpírají smysl a platnost proto, že ustanovení ta — jak již řečeno — nyní nehodí se jim do krámu.

Zbývá ještě přihlédnouti k dotčenému shora a očividně nesprávnému tvrzení Němců našich, že příslušnou jest k upravení otázky jazykové při soudech a úřadech správních říšská rada na základě uvedeného

již odsstavce *l*) paragrafu 11. prosincovky proto, že ustanovení řeči, v které soudy a úřady správní mají úřadovati, patří k základům organisace soudů a úřadů správních. Pokud mně jest známo, dotýká se ze všech zákonů, týkajících se organisace soudů, pouze jeden řeči. Jest to císařský patent ze dne 3. srpna 1853 ř. z. č. 325., jímž zřízen byl nejvyšší soudní dvůr (singulární to soud) a jenž obsahuje podrobná ustanovení o tom, v jaké řeči nejvyšší soud má jednati a nálezy vydávati, a pak ustanoveni to, že řeč pečeti jest latinská. Všechna ostatní ustanovení, týkající se řečí, jsou obsažena v jiných zákonech, na př. § 13. všeobecného řádu soudního aneb v nařízeních. Tak praví na př. § 5. císařského patentu ze dne 3. května 1853 ř. z. č. 81. (soudní instrukce) o úřednících konceptních: »Bewerber um eine Anstellung im Conceptfache bei Gerichtsbehörden haben jene Eigenschaften auszuweisen, welche durch besondere Vorschriften bestimmt sind, sowie auch den durch dieselben gestellten Anforderungen bezüglich der Sprachkenntnisse genüge zu leisten . .« a § 5. nařízení ministra spravedlnosti ze dne 18. července 1897 ř. z. č. 170, týkající se personálu kancelářského: ». . Jeder Beamte muss . . und ausserdem . . 3. die für den Dienst in der Gerichtskanzlei erforderlichen Sprachkenntnisse besitzen.« Již z toho je zřejmo, že ustanovení řečí, v kterých soudy mají úřadovati, není věcí zákonů o organisaci soudů, neřku-li, že ustanovení to patří k základům (»Grundzüge«) organisace soudů. —

A co se pak týče úřadů správních (v odstavci *l*, § 11. prosincovky taktéž dotčených), tu čteme v záhlaví sten. protokolu o sezení panské sněmovny ze dne 15. května 1868 (str. 881): ». . Zuschriften des Abgeordnetenhauses: . . b) über die uveränderte Annahme des Gesetzes, betreffend die Organisation der Verwaltungsbehörden,« kteryžto zákon i s dodatkem otisknut jest tamtéž na str. 889. Zákon tento, jehožto titul zní: »Gesetz über die Einrichtung der politischen Verwaltungsbehörden in den Königreichen Böhmen, Dalmatien . . Wirksam für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder,« byl císařem schválen dne 19. května 1868; jest to (dosud platný) zákon ze dne 19. května 1868 ř. z. č. 44. V tomto zákoně — jejž v půlroce po vydání základních zákonů státních debatovali a vydali titéž lidé, kteří debatovali a vydali základní zákony státní — není o řeči nikde žádné zmínky. — Toto jest důkaz nikoli přímo klassický, nýbrž — klassický toho, že řeč nepatří k organisaci úřadů, což i všem soudným jest samozřejmé.

Zřejmé jest tedy, že k usnášení o prováděcích ustanoveních k článku 19. říšská rada příslušnou není a že za šetření základních zákonů státních příslušnou státi se nemůže císařským nařízením, a že oproti tomu příslušnou k tomu vždy jest a po vydání prosincovky a ostatních zákonů státních (uveřejněných vesměs dne 22. prosince 1867 a nabyvších tímto dnem platnosti na základě zákona ze dne 21. prosince 1867 ř. z. č. 147, uveřejněného taktéž 22. prosince, jenž dle vlastního ustanovení svého nabyl platnosti dnem svého uveřejnění) vždy byla každá vláda. Z té příčiny jsou všechna nařízení jazyková, vydaná po 21. prosinci 1867 vládou aneb jinými úřady státními in formali, t. j. co do kompetence, zákonitá. Kdo, jako naši

Němci, to popírá, ten buďto lže aneb nezná zákonů aneb jim nerozumí (v čemž obojím Němci naši nad nás Čechy vynikají, přes to, že nesnadné jest nás v tomto směru předčiti). In merito však byla a po případě jsou ona jazyková nařízení (nařízení jazyková sestavil Kaserer, Handbuch der österreichischen Justizverwaltung,« sv. II. str. 325—359), která odporují ustanovením § 13. všeobecného řádu soudního a § 14. západohaličského řádu soudního o řečech v zemi obvyklých protizákonitá a všechna nařízení jazyková byla a jsou neúplná. Nařízení, která žádnému zákonu neodporovala, která nejméně neúplnými byla, která tudíž poměrně nejvíce vyhovovala platným zákonům a která proto byla poměrně nejsprávnějšími, to byla nařízení Badeniho pro království České ze dne 5. dubna 1897 z. z. č. 12 a 13, uveřejněná napřed ve »Wiener Zeitung« ze dne 6. dubna 1897. (Že právě pro tuto svou vlastnost, kterou nařízení ta rušila »práva« Němců našich — jež baron Chlumecký v sezení panské sněmovny ze dne 20. května 1897 správně označil, pravě (sten. prot. str. 33): ». . gaben . . einem Volksstamme Rechte oder, wenn Sie lieber wollen, Vorrechte . .« — nařízení Badeniho byla zrušena, to lze vysvětliti jen tím, že stabat pro ratione voluntas »utiskovaných« Němců našich. — Onehdy tázal se mne Němec z říše, jemuž již bylo známo, že pravda a obsah i německých listů politických není vždy totéž, je-li prý to pravda, že naši Němci námi a vládou tak jsou utiskováni, jak to německé listy naše i jejich každodenně líčí. Jakožto člověk pravdymilovný musil jsem doznati, že Němci naši skutečně jsou utlačováni; a v jaké míře, to naznačil jsem mu — trvám, že dosti přesně — jak následuje. Kdyby na příklad — tak jsem jemu pravil — mělo nadejíti úplné, dlouho trvající zatmění měsíce o deváté hodině večerní 2. září a kdyby Liberečtí prohlásili, že oni chtějí slaviti sedanské vítězství Němců říšských a sice pod širým nebem a za světla plného měsíce, jinak že se stanou luterány, tu by vídeňská hvězdárna zatmění odročila z vlastní moci úřední a vídeňský ústav meteorologický taktéž z vlastní moci úřední by opatřil, aby alespoň mezi uzavřeným územím a měsícem žádných nebylo mraků.)

Avšak vzhledem ku kardinální zásadě našich Němců, že totiž vše, co jim není vhod, jest nezákonité a vše, co jim jest vhod, jest zákonité (na př. jazykové nařízení pro Halič ze dne 5. června 1869 z. z. č. 24 »betreffend die Amtssprache der k. k. Behörden, Aemter und Gerichte . . im inneren Dienste und im Verkehre mit anderen Behörden,« jež vydali ministři Giskra, Hasner, Herbst, Brestel, Plener, Potocki za tím účelem, aby Poláci Němcům pomohli udržeti nás Čechy v područí) — a vzhledem k cílům Němců našich, i to lze si vysvětliti; jest to pouze opět jedna z oněch pyramidálních lží německých politiků našich, jimiž vždy balamutili a balamutí ostatní Michly. A nejen Michly, nýbrž téměř celý ostatní svět. A není divu, že tímto rykem dali se mimo jiné svésti k názoru tomuto i socialisté, když v obstrukčních debatách koncem listopadu 1897 spolu s Němci žádali, aby nařízení Badeniho, jakožto nezákonitá, byla zrušena. Avšak již po osmi měsících soudili jinak. Čteme totiž v »Arbeiter-Zeitung« ze dne 12. července 1898 ve zprávě o sedmi schůzích dělnických, odbývaných den před tím ve Vídni, že na schůzi

v Simmeringu dr. Viktor Adler, vůdce socialistů, pravil: ». . Es wird behauptet, dass wir an einem Wendepunkte der österreichischen Geschichte angelangt sind. Aber seit Jahren schon hören wir fortwährend dasselbe, wir wenden uns in Oesterreich aber so, dass wir immer auf demselben *Fleck* im Kreise herumtanzen. Das ist seit der Zeit, wo die bornirten bürgerlichen Parteien die Wahlreform Taaffes zu Fall brachten. Die nationale Frage ist es, die uns heute so sehr bedrückt. Aber mit den kleinlichen Mitteln, wie die österreichischen Regierungen die Nationalitätenfrage behandelt haben, werden wir damit nicht fertig werden. Wenn die nationale Frage jetzt so brennend ist, so hat das seinen Grund darin, dass das tschechische Volk in den letzten Jahren sich kolossal entwickelt hat und sein Recht auf Gleichberechtigung in Anspruch nimmt. Nur der Uebermuth und die Frivolität eines Wolf konnte das Wort von der minderwertigen Nation aussprechen. So schlimm es in Oesterreich war, heute stinkt die Schande zum Himmel, und wir sind nicht im Stande, die dringendsten Geschäfte des Staates zu besorgen. Das ist die Schuld des Feudaladels, der ein Volk gegen das andere hetzt, um mit Hilfe des *einen* das andere zu unterjochen und so über beide zu herrschen.« A dále: Redner bespricht nun die Volksfeindlichkeit der bürgerlichen Oppositionsparteien und die Vorwürfe, die sie den Sozialdemokraten machen. Sie jammern, dass wir gar im Stande wären, wenn die Taaffe'sche Wahlreform auf Grund des § 14 oktroyirt würde« (což dle znění § 14. prosincovky jest — co do logiky — vyloučeno), das ruhig hinzunehmen. Ja wir wären wirklich im Stande, wenn die Regierung etwas vernünftiges thut, zu sagen, das war gescheit. Und (následující podtrhuji já) »wir würden uns den Teufel darum scheren, dass die uns erzählen, das deutsche Volk könnte darunter leiden, und das sei nicht verfassungsmässig. Gegen eine solche § 14. — Verordnung hätten wir nichts, da würden wir schweigen und wählen . .«

Co nás v mocnářství vždy tížilo a tíží a co nyní říši otřásá, to není, jak dr. Adler mylně pravil, otázka národnostní, nýbrž panovačnost našich Němců. A kdyby se v této, zájmů všech zemí se týkající otázce, něco rozumného chtělo státi, mohlo by to býti dost jednoduché. Bylo by pouze třeba, císařským patentem (nikoli § 14, neboť ten se k tomu nijak nehodí) rozpustiti sněmovnu poslaneckou a sněmy zemské a zároveň vypsati nové volby s podotknutím, že voliti se bude dle ustanovení k patentu tomu připojených a sdělaných mutatis mutandis na základě zásad zákona ze dne 31. května 1869, vydaného pro říši německou a stanovícího: »§ 1.: Wähler für den Deutschen Reichstag ist jeder Deutsche, welcher das fünfundzwanzigste Lebensjahr zurückgelegt hat, in dem *Bundesstaate*, wo er seinen Wohnsitz hat. — § 5: In jedem Bundesstaate und auf durchschnittlich 100.000 Seelen . . Ein Abgeordneter gewählt. — *§ 6: Jeder* Abgeordnete wird in einem besonderen Wahlkreise gewählt . . — müssen die Wahlkreise, sowie die Wahlbezirke räumlich abgegrenzt *und thunlichst* abgerundet sein.« (Protiva Schmerlingovy geometrie!) — »§ 7: Wer das Wahlrecht in einem Wahlbezirke ausüben will, muss in *demselben* . . zur Zeit der Wahl seinen Wohnsitz haben. Jeder darf nur

an einem Orte wählen.« Proti tomu by Němci naši a právě ti nejradikálnější z nich, vzhledem na původce zákona tohoto, modlu jejich, ničeho nemohli namítati; socialisté naši by taková ustanovení volební, jak dr. Adler pravil, přijali přes to, že by byla oktrojována, a zastávali by ustanovení ta i proti Němcům, kdyby tito přes vše očekávání proti ustanovením těmto brojili, a velkostatek, nadprávími i jinak oplývající, by si na ustanovení ta zvyknul jako v Německu. A jinak se tato říšská otázka — jak věci dosud se vyvíjí — teď již sotva kdy dá upraviti.

V Praze, dne 25. března 1899.

Alexander Neklan.

Umění a mravnost.

John Ruskin.

Zkoumejme dnes, kterak uměním zdokonaluje se mravní stav člověka. Pravím zdokonaluje se — nikoliv zakládá. Nemůže býti dříve umění, dokud není patřičné mravnosti. Jakmile však vzniká umění, vliv jeho zvyšuje a posiluje mravní stav, ze kterého vypučelo, a jeho podněty zasahují i v jiné mysli, jež staly se již jeho dojmům přístupny. Vzpomeňte na př. na zpěv a na nejprostšího a v mezích své přirozenosti nejdokonalejšího pěvce skřivana. Na tom se můžeme naučiti, co jest to zpívati radostí. Nejprve jest vám čistou radost pociťovati a pak ji budete moci dokonale vyjádřiti a s jinými lidmi sděliti, jež takové radosti jsou schopni. Nemůžete však této radosti sdíleti s lidmi, jež nejsou ještě připraveni ji pojati.

A v tom smyslu jest všeliký lidský zpěv dokonalým uměleckým výrazem radosti a žalu ušlechtilých lidí pro nějakou spravedlivou věc. Krásné umění jest tím možnější, čím jest věc spravedlivější a cit čistší. Dívka se může dáti do zpěvu pro ztracenou lásku, nikoliv však lakomec pro ztrátu peněz. Tak jest krása všelikého umění vnějším ciferníkem vyjádřené jím mravní čistoty a vznešenosti citu. O tom možno se každý okamžik přesvědčiti. Tažte se, když je vaše nitro nějakým citem úplně zaujato, mohl-li by nějaký mistr výraznou melodií tento cit důstojně vysloviti? Jestli ano, jest to pravý cit. Nedá-li se však vůbec, anebo jen žertovně opěvati, jest to jen nízký cit. A tak jest tomu ve všem umění. Možno proto říci s matematickou jistotou, že umění, pokud jest skutečně uměním, projevuje bez výminky a bez obmezení mravní stav národa. Mluvil jsem o vnějším ciferníku mravního stavu a o povznášejícím vlivu, nikoli však o kořenu aneb příčině. Nižádným malováním a zpíváním nestanete se dobrými lidmi; ale jste-li již dobrými lidmi, dříve než se dáte do malování anebo zpěvu, zušlechtí pak barva a ton všechno, co jest lepšího ve vás. Nižádná umělecká škola a umělecký výcvik vám neprospěje, nýbrž spíše uškodí, nevštěpuje-li svoje učení na cosi hlubšího než jest umění. Nejen ve výtvarném umění, nýbrž i v umění, všem lidem společném, v umění řeči byly hlavní nedostatky vychovatelství zaviněny tím velikým bludem, že by se ušlechtilá řeč dala nacvičiti podle mluvnice anebo vnějším napodobením, na místě že jest prostým výrazem

správného myšlení. Všechny ctnosti řeči jsou v podstatě mravné; řeč bude přesna, dovede-li řečník býti pravdivý a bude-li veden touhou po srozumitelnosti; řeč bude mohutná, bude-li řečník hluboce vážný; příjemná, bude-li taktuplný a pořádný. Jiné ctnosti než tyto nedají se žádným uměním vykouzliti. Ale zabývejme se ještě okamžik významem jedné z nich. Pravil jsem, že řeč jest jen tehdy jasna, pryští-li z citu. Můžete skutečně rozuměti slovu nějakého člověka, rozumíte-li jeho povaze, a rovněž zůstává vaše slovo nesrozumitelným tomu, kdo nerozumí vaší povaze. Tím právě se stává umění řeči nejvhodnějším prostředkem vychovatelským. Důkladně objasniti nejvnitrnější význam slova, znamená tolik, jako objasniti podstatu ducha, jenž to slovo razil; tajemství řeči jest tajemstvím soucítění, a pouze jemnocitnému jest dáno poznati plné její kouzlo. A proto byla pravidla krásné řeči odvozena z upřímného a laskavého hovoření. Podle zákonů poznaných na upřímném hovoru možno pak složiti nepravdivou, na pohled krásnou řeč; ale všechny takové projevy, ať již v řečnictví anebo básnictví, nejen že nemají trvalé síly, nýbrž samy ty zásady podkopávají, jichž pro sebe zneužily. Pokud slova plynou v pravdě a poctivosti, potud se řeč stále více ušlechťuje; ale v ten okamžik, kdy se řeč skládá a piluje dle vnějších pravidel, pozbývá ceny a zvrhá se. Tato pravda byla by již dávno vešla v obecnou známost, kdyby doby pokročilého akademického vzdělání nenesly s sebou snahu popírati upřímnost někdejších prvních mistrů řečnictví. Jakmile jsme si nacvičili ruku, uhlazeně psáti stylem některého klasického spisovatele, velmi ochotně se domníváme, že i on psal, podle vzoru některého předchůdce. A přece nikdy žádný ušlechtilý anebo skutečný sloh neměl jiného základu, nežli upřímné srdce. Žádný spisovatel nestojí za to, aby k vůli svému slohu byl čten, když to, co praví, upřímně nemyslí, a také nikdo nedovedl stvořiti ušlechtilý sloh, jestliže sám nevěřil to, co pravil. Pročež objevíte-li člověka, jenž stvořil nový styl, objevili jste zároveň hlasatele skutečných věcí a upřímných vášní, a otevírá svému duchu nové obzory. A jste-li pak jisti, že věřil skutečně váš autor to, co pravil, vynasnažíte se daleko pečlivěji pochopiti, co míní.

Ještě důležitější jest poznati, že všeliká krása řeči vyjadřuje nejvnitřnější zákony národního života. Udržte národ v přísné opravdovosti a mužnosti; jeho vzájemné vztahy při důstojnosti a obětavosti, směřující k ušlechtilým cílům, naučte jej spravedlivě jednati, a jeho řeč dojista bude důstojna. Nižádná řeč nemůže býti ušlechtila, jejíž slova nejsou jedno jako druhé jásavou výzvou k mravnému jednání. Všechny proslavené řeči bez výminky hlásají veliké věci a také je žádají; jejich dech vás uvádí v nadšení, poněvadž nejsou jen pouhým zvukem, nýbrž živým dechem. Chcete-li mluviti tak, jako tito mužové, budete to moci jen tehdy, budete-li takovými, jako byli oni.

Dílo umělce, ducha to všeobsáhlého, není knihou snadno čitelnou. Můžeme umělecké dílo pochopiti jen tehdy, máme-li duševní vlastnosti podobné duševním vlastnostem umělcovým. Nikdo nedovede oceniti práci jistého výkonu, není-li sám pracovitý, ani nedovede vyčísti z ní rysy pravé vášně, není-li sám vášnivý, ani jemnocitu, není-li jemnocitný. Jen ten dovede postřehnouti polozastřené chyby a nedostatky charakteru,

komu jest zápasiti se stejnými nedostatky. Já na př. na některé práci lépe nežli většina kritiků poznám spěch a únavu, poněvadž jsem sám vždy spěšný a často unaven. Rovněž zdá se mi trpělivá a neúnavná ruka velikého mistra něčím podivuhodnějším než lidem jiným. Nemálo se asi podivíte řeknu-li, že denní zaměstnání Mantegnovo anebo Paul Veronesovo skládalo se z nepřetržitých pohybů ruky, přesnějších nežli pohyby nejdovednějšího šermíře. Jejich křída běží od počátku linie až na konec nejen s neomylnou jistotou, nýbrž, ačkoliv při tom přerozmanitě mění směr a nezřídka probíhá plochy několik stop dlouhé, vždy s takovou přesností, že oba tito mužové, jmenovitě Paul Veronese, dovedli jedním tahem vykresliti dokonalý profil anebo jinou část lidského obličeje aniž jim bylo třeba něco na kresbě opravovati. Uvažte jaké přesnosti svalů a jakého duševního napjetí taková duševní činnost vyžaduje. Pohyby šermíře zdokonalují se nacvičenou jednotvárností seku, ale ruka velikého malíře jest každého okamžiku vedena bezprostředním a novým vnuknutím. Uvažte dále, jaká to jest jistota a pružnost svalů a jaká činnost mozku, který každý okamžik znovu rozhoduje a pořádá, který celý den nejen bez únavy pracuje, nýbrž i s patrnou radostí výkon provází, s radostí, jíž i orel asi pociťuje, když svými perutěmi mává. A to se děje po celý dlouhý život v síle nejen neumdlévající, nýbrž zřejmě rostoucí, až se dostaví organické proměny stařeckého věku. Uvažte nyní, pokud jest vám možno na základě vlastních fysiologických vědomostí, jaký to mravní stav těla i ducha! Jaká to mravnost, jež byla rostla po staletí! Jaké výborné rasy, jak podivuhodné rovnováhy a jak neobyčejné harmonie jest k tomu třeba, aby se takové dokonalosti dospělo!

Dokonalá technika jest průkazem všeliké jiné zdatnosti. Trvalo dlouho, nežli jsem poznal, proč jsou největší mužové tak hrdi na svou technickou vyspělost. O tom mluví pro naše poučení zprávy, jež ať jsou již pravdivy či ne, zcela věrně vyjadřují všeobecné přesvědčení velikých umělců: zpráva o tom, jak Apelles a Protagenos předstihovali se v kresbě linie, zpráva o kroužku Giottově a zvláště, čeho jste si snad ani nepovšimli, slova, jež napsal Dürrer na kresby zaslané mu Rafaelem: »Tyto postavy kreslil Rafael a poslal Albrechtovi Dürrerovi v Norimberku« a — ne, aby svoji vynalezavost anebo krásu výrazných prostředků, nýbrž — »aby svoji ruku ukázal«. — Zkoumáme-li věc tu pečlivěji, poznáme, že umělci podřízeného významu neustále hledí vyhnouti se nutnosti krušné práce, jednak u vytržení blouzníce o nějakém předmětě anebo se honosíce svými ušlechtilými motivy, při čem podnikají něco, čeho nemohou dovésti. Mimochodem řečeno většina toho, co se považuje za motiv hluboce cítěný, jest umělci jen na zkázu, jsouc pouze jakousi utajovanou ješitností, kdežto velcí mužové od prvu začátku vědí, že prvním základem mravnosti malíře jako každého jiného člověka jest znáti své řemeslo. A technické stránce svého umění oddávají se s takovou opravdovostí, že mnozí, jichž život, soudě podle jejich práce, měl by zmítán býti silnými vášněmi, ve skutečnosti i přes nejvýše vášnivou svoji povahu osvojili si sebekrotný takový klid, jenž podobá se klidu horského, se všech stran chráněného jezera, zrcadlícího každé hnutí obláčků na nebi a každý záchvěv s nů na stráni, ano samo leží bez hnutí.

Konečně jest vám míti na paměti, že postřehnutí této pravdy jest velice znesnadněno nedostatkem čistoty a prostoty v moderním našem životě. Všechno jest v rozkladu a zmatku, jak naše mravy, tak naše myšlenky a mimo to jsme většinou jen napodobitelé, tak že nejen nemůžeme říci, co na tom onom muži jest, nýbrž často ani to, je-li vůbec, je-li tu skutečně duch anebo jen pouhý cizí ohlas.

Dovolte, abych vás jednou pro vždy ujistil, že až v pokročilejším věku budete moci zkušeností vlastního života poznati, co jest v životě jiných lidí pravdivé, ponenáhlu dospějete k přesvědčení, že všechno dobré má původ v dobrém a nikdy ve zlém, že vše, co jest opravdu dokonalé, ať v literatuře anebo v malířství, svědčí, že z ušlechtilého vyšlo zřídla, nechť již cíl byl pochybený anebo jen z části bludný, a že má-li hotové dílo skutečně trvalou cenu, má ji z opravdové hodnoty duše, jež je stvořila, byť byla jakkoliv zhyzděna aneb zkažena mravními nedostatky, jež nezřídka mohou býti hroznější a neobvyklejší, než jsou ony, o nichž ví naše srdce, poněvadž jsou částí osobnosti daleko nad nás vynikající. My nedovedeme právě tak pochopiti její nedostatky, jako její přednosti.

Přistupují ke druhé a pro nás prakticky důležitější otázce: jaký vliv má pravé umění na ostatní lidi? co umění v minulosti vykonalo pro národní mravnost? jaký jest účinek toho, že se význam umění za dnešní doby všeobecně uznává a že všeobecně je přístupno? Tu jsme se z nenadání octli tváří v tvář skutečnosti, jež jest právě tak smutna jako nepopíratelna. Kdežto nezřídka národ sedláků, u něhož nepostřehneme ani hrubé stopy umělecké snahy, žije poměrně v nevinnosti a nezkaženosti, druží se k uměleckému smyslu, jehož oborem jest krása života, přečasto nejstrašnější ukrutnosti a krutosti divokých kmenů. Žádný národ nedospěl vyššího stupně v umění, leč jen tehdy, když byla jeho civilisace zhanobena množstvím zběsilých a příšerných zločinův. A konečně byl až posud vrchol uměleckého rozvoje každého národa zároveň počátkem jeho úpadku.

Pokud se tohoto zjevu týče, uvažte tedy, předně že ačkoliv dobro nikdy nepřyští ze zla, přece se obyčejně vyvíjí z reakce ke zlu. V zalehlých vzdálených koutech křesťanských zemí jsou rolnické kmeny, žijící skoro v nezkažené nevinnosti jako beránci, avšak mravnost, z níž umění sílu čerpá, jest mravnost lidí a ne zvířat. Za druhé jsou ctnosti lidí, žijících na venkově, jen zdánlivé a nikoliv skutečné; jejich život jest ovšem neumělecký, ale proto není ještě nevinný. Jenom nejprostší poměry životní, jako nemožnost pokušení, brání vzplanutí zlých vášní, jež v lidech přece jsou, byť jen pod povrchem dřímaly, a jež jsou také hnusné, byť se jen projevovaly nepatrnými poklesky a pouhým šibalstvím.

Avšak přesvědčíte se také, že lidé jen poněkud mravně zdraví nikdy nežijí zcela bez umění; vždy znají alespoň umění, jímž se živí, rolnictví anebo plavbu, a v těchto zaměstnáních, provozují-li je se zdarem, nacházejí zákon své mravní kázně. Celkem pak, byť okolnosti byly jakkoliv nepříznivy, vidíme, že se u každého duševně zdravého rolnického lidu jako na př. v Bavořích, Švédsku, Dánsku, Švýcarsku, druží k nezbytnému průmyslu i důvtipné umění vkusného kroje, nezřídka i zpěvu

a prosté domácí architektury. Slovem, takové umění jest plodem duševní činnosti, jíž nebylo přáno se rozvinouti a již tyranie přírody anebo člověka v rozvoji zadržela a tím zmrzačila. A kterému kmenu neposkytne mravní podpory ani křesťanství ani jiné náboženství, tam prodere se na venek živočišná síla přirozeně v nejstrašlivějších neřestech, a groteskní anebo pitvorné výtvory jejich umění jsou zpříma ukazatelem mravně zmrzačené povahy. Velicí národové pocházejí však vždycky z rasy nadané velikou obrazotvorností a po nějaký čas kráčejí jen zvolna ku předu. Život jejich není stav nevinnosti, nýbrž hořečně rozčilené silné vůle, náchylné ke zvířecím výstřednostem. Pozvolna teprve dává se tato vůle poutati a vésti k něčemu vyššímu. S ostatní povahou ušlechtuje se i pud umělecký, až se dosáhne skoro sociální dokonalosti. Tu nastává okamžik, kdy svědomí i duch dospěly onoho stupně vývoje, kdy se otevírají nové cesty bloudění, buď pro nemožnost splniti požadavky prvého anebo pro nemožnost utišiti pochybnosti druhého. Jednota národního ducha trhá se ve dví; vznikají všechny druhy pokrytectví a protiproudů ve vědě; s jedné strany viděti, že jest víra otřesena, s druhé strany spokojují se lidé přece s ní; v tuže dobu bohatství obyčejně zhoubně přibývá, přepych se vyvíjí a úpadek národa jest neodvratný. Umění, jak jsem prve byl řekl, není v tuto dobu ničím více nežli ukazovatelem střídajících se mravních stavů národa a rozhoduje o jeho politickém vývoji právě asi tak, jako světélko světlušky svatojanské rozhoduje o směru její cesty. Jest pravda, že nejkrásnější úspěchy v umění bývaly dosaženy bouřlivým rozmachem sil, vedoucím do propasti; ale klásti umění, rozněcujícímu kol této doby skvělou záři, takový smutný obrat za vinu, jest tolik jako příčinu vodopádu viděti v barvách nad ním se klenoucí duhy. Jest pravda, že veliké neřesti, tísnící periody velikého národního bohatství, mohou na scestí zavésti vše, co příroda skytá, i každou lidskou schopnost, neboť bohatství jest kořenem všeho zla. Kdo dovede v takových dobách zneužiti krásných maleb, proč by ještě spíše nezneužili krásné skutečnosti? A zdá-li se Miranda Calibanovi nemravnou, jest to její vina?

Snadno bych mohl ukázati, co v dnešní době praví o naší národní povaze umělecké naše výtvory a bohužel často i pitvory. Ale daleko důležitější otázkou jest, co praví o budoucnosti: jaké to síly a ctnosti v nás posud dřímají, jež budou za nového, částečně nahodilého tvůrčího podnětu uměleckého jednou vyjádřeny a utvrzeny? Nebylo by dobře to věděti? Nehledě vůbec na budoucí činnost tvůrčí, neměli bychom především přáti si poznat, z jaké látky jsme, a jsme-li dobří či špatní? To můžeme my všichni, to může každý z nás snadno vypátrati, zodpoví-li si vážně jednu důležitou otázku. Mysleme si, že by lékař, jemuž plně můžeme důvěřovati, řekl jednomu z nás, že bude žíti jenom ještě sedm dní. Mysleme si dále, že by ten, jemuž by to řekl, byl tak vychován, jak nezřídka bývá, že nikdy o onom světě neslyšel, anebo ani tomu nevěřil a že by nyní očekával smrt s tou bezpečnou jistotou, že mu není báti se trestu za hříchy, jichž se dopustil, anebo jichž se snad ještě dopustí, a že rovněž ho nečeká žádná odplata za dobré skutky, které vykonal anebo ještě vykoná; ani konečně, že bude si po těchto sedmi dnech ještě vědom následků toho, co pro své milé vykonal, ani co pozůstalí

pro něho budou cíliti. Spolehlivým měřítkem jeho povahy bylo by pak to, jak by těchto sedm dní prožil. Vím, že mnozí, snad většina lidí v takových okolnostech by prožila poslední lhůtu života způsobem náležitým. Neprodlévali by při svých minulých chybách a neoplakávali by zašlých radostí, také by nesháněli se po nízkých požitcích, ani marně nenaříkali nad rozevírající se tmou budoucnosti, nýbrž, aby v dané lhůtě vše vykonali, co jest možno, jali by se bez odkladu a vážně uváděti své záležitosti do pořádku, aby pokud by jejich slovo anebo poslední vůle dovedly, postarali se o blaho a bezpečí svých nejbližších příbuzných, v jichž paměti by dále žíti si přáli. Jak dalece by tento úmysl dovedla zvrátiti slabost, žel nad minulostí, hoře, že v tak krátké době lze jen tak málo vykonati, anebo hořká bolest z rozloučení milujících se duší, závisí jen od toho, jak je minulý život k tomu učinil slabými anebo silnými. Myslím však, že by jen málokdo prožil poslední dny lépe než-li všechny předcházející.

Zkoumáme-li život těch lidí, jež lidstvu nejvíce prospěli, poznáme, že všechno dobré bylo vykonáno jen tak, že nejhlubším myslitelům a nejušlechtilejším duchům, pravým to dětem nebeského otce, před nímž jest tisíc let jako jeden den, bylo sedmdesát let jako sedm dní. Smrt posunuta v nejistou, ač nedalekou budoucnost, nikdy neoslabila jich vědomí, že jest na blízku; několik hodin života více anebo méně neubralo na síle dojmu, že jest nutno o nekonečnu nad jejich vědění bádati a nad jejich síly pracovati. Jejich neodměněné okamžité výkony konají se v jakési vznešené zoufalosti a vše, čeho se jim dostane, i svoji slávu zanechají jiným pro radost a sami odcházejí na věčnost, nedbajíce soudu světa. Nejvelikolepější činy, opakuji, byly takto vykonány a tudíž v bolestech. Ale většina toho dobrého, co se ve světě koná, prýští buď z čistého, nezkaženého citu, anebo ještě z lepšího, jenž vše »co se naskytne, koná s radostí a ochotně, v slastné důvěře, že na večer dá Pán, co jest spravedlivo.« Aby něco řádného bylo vykonáno, závisí docela od vnitřní ceny, již každý může určiti podle měřítka svrchu naznačeného. Ono přesně ukazuje sílu i našeho ducha i naší vůle, spravedlivě všechny věci spravovati a laskavě jednati s lidmi. Každá sobecká neb nízká pohnutka jest z těchto dvou popudů vyloučena a co zůstává, jest energie pořádku a lásky. Kde tyto dvě zapustily kořeny, mají všechny ostatní vlohy a snahy člověkovy patřičnou potravu, podpírají ostatní, pokud jen mohou, a jsou nám samým k radosti. Není-li však v nás těchto dvou pohnutek, všechny ostatní vloby zakrní anebo odumřou, i sama pravdymilovnost, je-li od nich odtržena, zatvrzuje se v domýšlivou, chladnou zvědavost, jež jsouc mrtva jest marnější než ladem ležící zlato.

Oba základní kořeny člověčenstva jsou: pořádnost a lidumilnost. Pořádností má panovati na zemi mravní vůle a ve tvorech nižších jakož i u nás samých mají býti kroceny všechny nezřízené a nepokojné pudy. Lidumností má mravní vůle život říditi a po pravé cestě vésti. Štěpíme-li na tyto dva základní kořeny všelikou jinou vášeň, můžeme a musíme ji zušlechtiti tak, že bude každá plna síly a předce držána na uzdě. Každá musí býti silna, každá dokonalá a každá poslušná jako válečný oř. Jedním z nejkrásnějších mystických, na věčné pravdě založených učení jest to, ve kterém Plato v podobenství mluví o vozovém zápase jako mravní

vládě. Skutečně není jiné dovednosti, jež by lépe dovedla nežli vozové dostihy (předmět to nejlepších řeckých básní a výtvarného umění) znázorniti vládu mravní. Nicméně tohoto obrazu Plato neužívá zcela správně. U vozu duše není černého koně. Největším proviněním vozotaje jest, nechá-li své koně zajíti, jiné provinění, když je v čas nezkrotí; ale všechny koně jsou dobré. Myslete si na př. toho, jejž obyčejně považujeme venkoncem za špatného: hněv nabádající k pomstě. Co mne se týče, považuji za jednu z nejhorších zvrhlostí naší doby, že jsme dali výrazu rozhořčení zakrněti a schladnouti a že se nesnažíme a ani neodvažujeme nepravosti trestati tak, jak toho zaslouží. Myslíme dobromyslně, že spravedlnosti jest předejíti zločin, ne však zaň trestati. Domníváme se, že máme trestati ne z hněvu, nýbrž proto, že to prospěje; ne proto, aby ten, kdo zaslouží, odpykal si za svoji nepravost, nýbrž abychom jiné odstrašili od podobných přestupků. Krásná theorie této nemstivé spravedlnosti jest ta, že když jsme zatratili člověka pro čin hodný smrti, my zločinci všechno odpustíme, k němu máme zase sympathii a úctu a na šibenici v něm věšíme ne zlosyna, nýbrž odstrašující příklad. Ale všeliká opravdová spravedlnost stíhá právě tak zločin, jako odměňuje ctnost. Tím liší se od msty osobní, že mstí se za to, co se stalo, ne však za bezpráví nám učiněné. Ona jest národním projevem rozmyslného hněvu i rozmyslné vděčnosti. Jí nejde o to, aby varovala anebo polepšovala, nýbrž především, aby odplácela; jest dokonalým uměním rozdávajícím odplatu po zralé úvaze; čest, potupu, radost a žalost dává těm, jimž patří. Není výchovným prostředkem, neboť lidé se dají vychovati blahodárným návykem, a ne odměnou anebo trestem; také není opatřením zabraňovacím, neboť třeba ji konati bez ohledu na následky a jenom k vůli spravedlnosti; neboť spravedlivý národ zasedá na soud a zjednává právo. Ale zde jako všude jinde záleží pravá cena podřízené vášně na tom, aby byla štěpena jen na oba hlavní instinkty člověka, pořádnost a lidumilnost, tak že rozhořčení samo obrací se proti prohřešení na lásce.

Držme se této niti, stopujíce rozvoj umění velikých národů a spatříme, že všechno krásné a zdařilé vychází z pořádnosti provázené skutečnou spravedlností, z pořádnosti v materielních věcech a z touhy, míti je krásnými; a k ní že druží se i pravá láska (charitas), a nesčetné odstíny jemnocitu, jejž vyjadřují slova χάρις a gratia. Pochopíme, že milování krásy jest podstatou každé zdravé povahy a je-li možno, aby delší dobu žilo ve spolku s neřestmi, že jest přece samo v sobě dobré a z přímá nepřítelem zášti, lakoty, nízkého světáctví a jmenovitě krutosti. Nabudou-li tyto vlastnosti převahy, milování krásy vadne a odumírá. Ale lidé jím nejvíce oduševnění byli vždy plni soucitu a citu pro právo a byli vždy mezi prvními, kdož postřehli a zvěstovali to, co zvyšuje lidské štěstí.

Řekové mythicky vyslovili ve svých bájích o původu a povinnostech gracií skoro všechno to, co o milování krásy a jejích vztazích k lidskému životu se říci dá. Jedno však, a právě to nejdůležitější, nedovedli pochopiti totiž že síla našich krásných dojmů jest v přímém poměru k našemu ideálnímu ponětí nejvroucnější lásky a neochabující věrnosti. Nechápali, v jaké souvislosti jsou krásné dojmy s citem pro rodinou čest a proto nemohl se o tom vysloviti ani mythicky, ani filosoficky, ačkoliv nezákonné po

tísnění rodiné cti bývá nejvážnějším obsahem jejich tragedií a hlavním předmětem jejich epiky jest únos Heleny. Podřízené místo jejich žen i nejzbožňovanějších, a z části nepřirozenost citů následkem jisté nízké vášně, o níž jest trapno mluviti, opozdil na neštěstí jak ethický, tak umělecký pokrok řeckého ducha. Teprve po mnohém bloudění a utrpení, skoro po dvou tisících let dosaženo bylo nejvyšší a nejsvětější milostné vroucnosti na zemi, jednak odměnou za křesťanské bojování, jemuž se několik století holdovalo, jednak jako nejvyšší věštecký odlesk víry, jenž v čistotě pany viděl pásku mezi Bohem a jejím národem. V ní básně Danteovy a malby Bernarda da Luino a současníků pojaly a zobrazily vše, co jest čisté, milostné a neposkvrněného jména, aby se lidé mohli tím kochati, pokud potrvá ctnost a sláva.

Nemluvil jsem posud o mravní síle obrazivosti. Porovnejte pohlavní vztahy na nejnižším stupni mezi moly a měkkýši a odtud výše mezi dokonalejšími druhy zvířat, kdež jsou zdrojem domácí kázně a domácích pravidel, až v plné čistotě projeví se v lásce mezi čistými muži a čistými ženami, v takové, jaká byla duševním jádrem rytířství. Všude na celé této ohromné stupnici jest to ponenáhlu rostoucí moc obrazivosti, která sílu vášně očišťuje a stupňuje, až ona dospěje takové výše, že stává se týnem vytrvalosti, školou počestnosti a nedostižitelné slávy. Pozorujte, že počátek účelného ovládání a očisťování lásky jest možný, jako při všech vášních, jenom ovládáním a očisťováním velitelky všech vášní, obrazivosti. Potlačovati vášně, a to se celkem považuje za největší povinnost, zdá se býti dosti lehké, avšak vykazovati jim patřičný směr a stupňovati jich sílu k zápasu pro dobro jest možno jenom nezištnou obrazností. Stále se říkává, že přirozená povaha člověka jest bez citu. Nevěřte tomu! lidská přirozenost jest dobrá a velikomyslná, jest však předpojata a slepa a dovede si jen těžko představiti, čeho bezprostředně nevidí a necítí. Lidé by měli jiné ihned tak rádi jako sebe, jen kdyby si je tak dovedli představiti jako sebe. Vidí-li třeba surový člověk, že dítě spadlo do vody, vydá i vlastní život v nebezpečenství, jen aby je zachránil, a celé město raduje se ze záchrany mladého života. Objasněte témuž člověku, že sto dětí umírá jen následkem nepostačitelných zařízení zdravotních, a nehne ani prstem a kdyby to i učinil, měl by celé město proti sobě. Tak promarní mnohé, celkem dobré paní svůj život malichernými starostmi o sebe a zanikají v nicotných zájmech a prázdných požitcích svého kroužku, poněvadž je posud nikdo nepoučil, aby se pokusily dále viděti a něco zvěděti o ohromném světě, ve kterém uvadá jejich život jako trpké trávy na neplodných lánech. Byl bych rád zevrubněji o tom pojednal, t. j. o tom království, jež každému člověku jest dáno jeho obrazností a které možno zalidniti buď činorodými myšlenkami a krásnými představami anebo nechat ležeti úhorem a nechat rozlézti se po něm těm temným pudům a snům, o nichž jest psáno: vše po čem jejich srdce touží a hoří, jest jen nepravost. Tisíckrát se dá tu potvrdit, že ten jest větší, kdo má vládu nad sebou, nežli ten, kdo dobývá měst. Vše, co dovedete stvořiti cenného, anebo čím se počestně státi můžete, závisí od toho, kterak oba pudy: pořádnost a lidumilnost, jsou spravovány a řízeny obrazností. Ona to jest, která nás činí dědici minulosti, pány přítomnosti a vladaři budoucnosti. Vyznačte si

obor, ve kterém váš život, nesen obrazností, co nejlépe se bude moci rozvinouti, vyměřte si obvod své možné činnosti. Na zdích a věžích tohoto krásného města není žádné okrasy, jež by svým původem nekotvila v myšlení těch, jež před dvěma tisíci lety zemřeli. Na koho budou za dva tisíce let vaše myslenky svítiti? Přemýšlejte o tom a uvidíte, že umění nejen není nemravné, nýbrž že jest málo tak mravného, jako jest ono; že život bez práce jest zločinem, práce bez umění zhovaděním. Na místo dnes užívaných slov »dobrý« a »zlý« dalo by se lépe říci »tvůrce« a »zhoubce«. Veliká většina toho, co se nám zdá býti pozemským štěstím, jest, jak dalece vidíme, marnost a dokonce ničeho neznamená pro konání dobra, neboť na něm lpí jako nevyhnutelný následek cosi rozkladného a bolestného. Ve své prudkosti podobá se bouřnému vichru. Jeho krása jest červeň horečky. Co se jmenuje dějinami lidstva, není přečasto ničím jiným nežli seznamem zkázonosných vírů a mapou smyslnosti. Ale pod tímto povrchem anebo na něm žije a roste v tichém soukromí dílo každého člověka, jenž nedal svojí duši zaniknouti v malichernosti, žije něco nepatrného, malý zelený pupen, vzdorující nákaze. A skuteční pracovníci, ač cítí chorobu ve svém srdci a jsou kolem obklopeni troskami zničení, přece píď za pídí bojují za kus zahradní prsti na této poušti a jejich ruce ve spolek sepjaty dovedou udržeti a zmnožiti pořádek věcí.

K politickému obratu.

(Dokonč.)

—*l.*— Jest nám ještě vedle optimismu maďarského v otázce rozluky postaviti i optimism rakouský k vůli nestrannosti. Praví-li Maďaři, že rozluku odstonáme my, praví se totéž zase u nás o Maďařích. Připouští se sice, že by rakouský průmysl a obchod utrpěl těžkou ránu, ale za to prý zemědělství uherské utrpělo by smrtelnou. My můžeme svoji potřebu zemědělských plodin hraditi jinde kdykoli beze vší námahy a bez zvláštního zvýšení cel, ale Uhry by sotva našly jinde odbytu pro své výrobky. Hospodářský blahobyt Uher závisí od jejich vývozu obilního a ten by zrušením jednoty byl zničen.

Nechť již by věc dopadla tak, jak předpovídají Maďaři, anebo nechť by dopadla tak, jak se předpovídá u nás (třeba míti ovšem na mysli, že prohlášení s obou stran dějí se takřka před válečnými šiky, aby odpůrce neměl příčiny se domnívati, že se druhá strana vzdá bez boje), na tom v našem článku záleží, co by rozlukou získalo naše rolnictvo. Všimněme si tedy těch nejdůležitějších jeho námitek proti vyrovnání.

Všimněme si nejprve mlecího řízení. Zakládá se na cel. zákoně z r. 1882, bylo upraveno minist. naříz. z 29. května 1882, pak poněkud zúženo na nátlak rakouských i uherských zemědělců a rakouských mlynářů minist. nařízením ze 6. ledna 1896 a má býti nyní podle vlád předlohy o spolku celním a obchodním zrušeno. Theoreticky znamen mlecí řízení věc beze všeho přípustnou. Zahraniční surovina smí býti pi vezena, nepodléhá clu a byvši domácím kapitálem a domácí prací ušlechtěn vyváží se jakožto produkt průmyslový. Ale zvláštností mlecího řízení jes

že nebylo nutno vyvézti právě takové množství produktu, v jakém bylo přivezeno suroviny, nýbrž z pšenice pouze 70% a ze žita 65%. Zbytek 30 až 35% zůstal jako látky odpadkové (otruby) v zemi, ovšem nestižen clem. Rozumí se, že tím již stlačuje se cena domácích otrub a také domácího obilí. Dobře zařízený mlýn, jako jsou budapešťské parní mlýny, zpracuje z obilí více než 70%, tak že z něho nejen otruby, nýbrž i mouka v zemi zůstanou a to nezaclené. Mimo to, poněvadž není možno již při samé povaze produktu dokázati, že to, co se vyváží, jest z téže substance, která byla bezcelně přivezena, ani takového důkazu se nežádá. Uherská pšenice jest však jakosti zvláštní a za hranicemi se právě pro jemné pečivo pekaři, cukráři a p. bez ní ani obejíti nemohou. Nebýti mlecího řízení, byli by zahraniční odběratelé dokonce nuceni platiti mouku tu dráže, t. j. kdyby nebylo možno jí uvedeným způsobem vyvážeti a doma ji nahrazovati moukou ze špatnější pšenice srbské a rumunské. Konečně povoluje se podle uvedeného ministerského nařízení jednoroční lhůta na zaplacení cla, takže při vývoze nevrací se vlastně clo zaplacené při přívoze, nýbrž prostě odepíše se mlýnům neúročitelná pohledávka státu. A poněvadž jednoroční lhůta se často mlýnům prodlužuje na období delší jednoho roku, pracují veliké mlýny budapešťské neustále s nezúročitelnou a velmi značnou zálohou státu. Škodí tedy mlecí řízení v prvé řadě uherským zemědělcům, v druhé řadě těm uherským a všem rakouským mlýnům, jež z mlecího řízení buď nemohou tak těžiti jako několik velikých mlýnů, jimž se tím velmi dobře v soutěži a ostatními mlýny slouží, anebo jím zpříma poškozováni bývají jako mlýny rakouské. A tyto právě jsouce již tak dosti poškozovány dopravními a jinými výhodami, jež poskytuje stát uherským mlýnům, byly mlecím řízením zvlášť utiskovány a to za přímé pomoci státu. V zájmu rolníka jest ovšem také, aby se udržely malé mlýny, kam by neměl daleko a odkud by si opatřoval otruby a p., ale český rolník sám trpěl přece jen mlecím řízením až v druhé řadě a nepřímo.

Tarifní politika uherského státu stala se již dosti pověstnou. Nejen svojí sítí státních dráh, sbíhajících se jako u zřídla v Budapešti, nýbrž i rozdělením dráh v hlavní a lokální, na kterýchžto posledních může uherská vláda ustanovovati tarify zcela jak jí libo a může uher. stát ve ve svých lokálních dráhách zříditi si na hranicích ochranné náspy proti cizině a také si je zřídil, aby co nejvíce usnadnil vývoz ze země a co nejvíce ztížil přívoz. Pro uherský vývoz, směřující k západu, jest otázkou veliké důležitosti, aby i na rakouských státních dráhách platily pro zemědělské produkty uherské tak laciné tarify jako v samých Uhrách. Nový celní a obchodní spolek vyhovuje jim v tom, že až po dnes platné nízké tarify transitní pro vývoz uherský platiti mají i na dalších 9 let jakožto sazby maximální. Ovšem, že s druhé strany nesmějí ani Maďaři zvyšovati své transitní tarify. Jsou tedy zemědělci maďarští ve výhodě oproti rakouským v tom, že jejich soutěž s našimi jest mnohem snažší přispěním a pomocí vlády. Rovněž i uherský zemědělský průmysl: mlýny, pivovary, lihovary, cukrovary a pod. Rakouský zemědělský průmysl trpí stejně jako zemědělstvo a jmenovitě v tom, že jest mu značně ztížen vývoz na východ a jmenovitě na trh uherský. V nové předloze vládní nepodává se bohužel žádná záruka, že by nastala změna k lepšímu.

V některých směrech vyhovuje vládní předloha přáním zemědělců. Tak na př. dobytčí sůl bude prodávána v dostatečném množství ve snížené ceně. Porušování důležitějších požívatin bude úřady stíháno. Co se týče dobytkářství, jeví se v dnešním návrhu alespoň ten pokrok, že naše rolnictvo bude lépe chráněno. Až posud nezachováváním veterinárních předpisů přicházela k nám nákaza z Uher a Německo za to uzavíralo hranice vývozu rak. dobytka, bez ohledu, je-li to uherský či zdravý dobytek náš Tak r. 1896 klesl náš vývoz dobytka z 80 mil. zl. na 15 mil. zl. To nejvíce poškodilo alpské země, na vývoz dobytka především odkázané, ale ovšem také hospodáře naše, ač při skrovném rozsahu, v jakém naše malorolnictvo dobytkářství dosud pěstuje, v míře celkem daleko menší.

Z ostatních částí rak.-uher. vyrovnání, klade rolnictvo české menší váhu ba skoro ve veřejných diskusích opomíjí otázku bankovního statutu, úpravy valuty, reformy obilních burs a, což jest v souvislosti s celým souborem těchto otázek, otázku vydatné ochrany proti konkurenci zámořského obilí, ač právě tato otázka není o nic menší důležitosti než otázka konkurence obilí maďarského. Zbývalo by tedy podle vyrovnacích předloh zamýšlené vyšší zdanění zemědělského průmyslu, proti čemuž se však odporu neklade. Za to ovšem ohlášené zvýšení nepřímých daní z piva, lihu a cukru velmi pobouřilo. Celkem však nelze upříti, že jest nové vyrovnání pro rolnictvo bez odporu příznivější než bylo minulé. Žádá-li rolnictvo rozluku a postavení celních šranků na hranicích rak.-uher., jest uvážiti, zdali by výhody na jedné straně nebyly vyváženy nevýhodami na jiné straně. Alespoň tak jisto není, jak by věci dopadaly, když by ztrátou uherského trhu rakouský průmysl byl ochromen, množství průmyslového dělnictva pozbylo práce a vrátilo se do rodných obcí, a když by podražením potravin stouply nároky i zemědělského dělnictva.

Celkem jest patrno, že v mohých oborech nastalo zpříma zlepšení pro rolnictvo v poměru Rakouska k Uhrám a v ostatních že se alespoň nic nezhoršilo. Ostatek je dosti zajímavo všimnouti si celkem nepatrné až posud účasti našeho rolnictva právě na hospodářské stránce této otázky. Vždyť se pamatujeme na př. že agitace proti uherské mouce vznikla ne z důvodu hospodářského, nýbrž z příčiny politické, a že právě rolnictvo jevilo tu nejméně porozumění, ježto nejen že organisaci proti uherské mouce samo do ruky nevzalo a většinou ji ponechávalo potitickým listům, nýbrž i zpříma proti tomu heslu jednalo, prodávajíc vlastní obilí na trhu většinou židovským překupníkům a pro svoji domácí potřebu kupujíc většinou uherskou mouku, jíž dávalo zřejmě přednost před českou, jak samy hospodářské a krajinské listy české vytýkaly. Vůbec stavovské a hospodářské zájmy rolnictvu našemu mnoho starostí posud nenadělaly, poněvadž právě výlučně p o l i t i c k ý ráz státoprávní české politiky otázky sociální a hospodářské stále nejen do pozadí tlačil nýbrž i zpříma výtkou stihal, že těmito otázkami se ruší jednota a podlamuje síla vedoucích a odpovědných politických stran a poněvadž právě v rolnickém lidu vždy nejživějšího ohlasu a podpory docházely apely na jeho národní ci a smýšlení.

A nyní si připomeňme, že v tutéž dobu, kdy tyto starosti a tato

nejistota doléhaly na všechny, ať již se politikou zabývají či ne, že v tutéž dobu podařilo se mladočechům proraziti s požadavkem vnitřní české řeči úřední a že bez odporu tento úspěch ve věci státoprávní ani hlubšího dojmu v Čechách nezůstavil a do konce nijak nezadržel rozchodu rolnictva s vedoucí stranou: a vidíme rázem, jak veliká změna v názorech byla již nastala. Ještě snad před 10 lety byla by Badenova nařízení vyvolala všeobecný jásot a na dlouho tak posílila posici vedoucí strany v Čechách, že by vedle síly její všechny opoziční proudy se ztrácely. A dnes přijata byla ledově. Ačkoliv pak každý vidí, že vzhledem k jednotnější a jednotnější organisaci německého odporu jest nutno všeho se varovati, co by morálně oslabovalo ve Vídni posici vedoucí strany české, ač každý přizná, že agitace Němců za hranicemi ve velikých rozměrech a s důslednou bezohledností proti samé říši rakouské vedená, dočká se a snad již brzy, alespoň toho, aby třebas jen k dočasnému uklidnění rozvášněné bouře vrženy byly do moře ty jazykové vymoženosti, které jsou skoro jediným výsledkem celého desítiletí české politiky, přece tyto celkem všeobecně známé okolnosti nemají hlubšího dojmu na českou veřejnost, vždy tak žárlivou na jazykovou stránku otázky národní. Další osudy jazykových nařízení jsou českému lidu — lhostejny. České rolnictvo za doby punktační by zajisté bylo prohlásilo, že za daných okolností byla by agitace stavovská nevčasná, že by poškozovala společný zájem národní a že jest nutno posečkati a prozatím neoslabovati vedoucí strany. Dnešní rolnictvo, co do osob asi totéž jako za doby punktací, soudí již zcela jinak. Třebas posud neuvědoměle, ale přes to již určitě vycituje, že jazyková stránka otázky národní není nade všemi ostatními, nýbrž že jest jen jednou z mnohých v souboru otázek hospodářských, a sice nikterak ani hlavní. Jazyková representace, dlouholetá tužba a meta veškery české politiky, přestala býti vrcholem tužeb českého rolnictva ovšem i živnostnictva a dělnictva. Na místo její posunují se jiné otázky a to širokým hnutím z dola, hnutím podporovaným a posilovaným tísní hospodářskou a vědomím sociální nespravedlnosti. A právě proto, že jde tu o hnutí z dola, o hnutí všech výrobních tříd, dělnictva, živnostnictva a rolnictva, stojíme skutečně na prahu obratu v české politice. Jest možno, ano jest velice pravděpodobno, že obrat nestane se ani brzy, ani snadno. Bez pochyby, že mnoho let projde v domácí válce pro agitační hesla a prázdný zvuk slov, že v kalných vodách loviti budou lidé, jež z politiky činí si živnost, že utratí se mnoho času a sil v bezúčelném a slepém zápolení, ale konec konců přece jen dané poměry vynutí si uznání nutnosti, opustiti dosavadní cesty a hledati jiné, opustiti pohodlnější a známé a hledati posud nejisté, ale přece jenom směřující k cíli. Politický program stran budoucích nebude možno v základních jeho postulátech dedukovati z abstrakce státního práva, nýbrž bude nutno vyjádřiti jej synthesou v š e c h potřeb i nejindividuálnějších českého lidu. V tom leží ovšem všechna obtíž budoucích věcí, ale zároveň také i možnost vývoje a dalšího pokroku.

Královna rozkazuje.

Napsal Kurt Martens. Přeložil Hanuš Hackenschmied.

Vysoká mříže táhla se kolem vily, ve které mladá královna trávila jaro. Hrozivě, jako vztýčená kopí stály železné tyče s pozlacenými hroty; podél ohrady vysázeny byly polovzrostlé sosny, mezi nimi jiné mlází a křoviny, aby nedaly vniknouti nepovolaným pohledům.

Lid věděl málo o královně. Ovšem, krásu její chválila kde jaká ústa; a přece jel-li bystrým klusem královský povoz silnicí k lesu, těm, kteří ho míjeli hluboko se kloníce, zůstaly nerozeznatelny ty jemné, splývající tahy, které před množstvím nikdy svůj závoj nesňaly. Ani dvorní slavnosti, na kterých občas v zimě — k vůli etiketě — se objevila, s nikým ji nesblížily. Ten onen vyslanec směl ji požádati o čtverylku. Rozmlouvala s ním o mravech jeho země, neztrácejíc ani na okamžik mramorové chladnosti svého výrazu. Pážata plazila se před ní se zbožňováním a komorní šlechtici velebili ji tajně básněmi. Veškeří dvorní hodnostáři, ministři, generálové hrbili šíje před velkýma, mlčelivýma jejíma očima, které dívaly se příliš lhostejně, než aby mluvilo z nich pohrdání. Sám král, choť její, stával se rozpačitým, když předstoupil před ni. Přání svá přednášel jí jako nesmělé prosby, a vše, cokoli bylo na ní žádáno, vyslechla s polovičním úsměvem, skoro se škubnutím ramen. —

U zahradní mříže stály děti a tiskly obličeje mezi černé železné tyče, kdyby snad přece mohly něco spatřiti. Opojná vůně vanula k nim ze zahrady. Domnívaly se, že přichází z královniných komnat. A přece nebylo to nic jiného, než pryskyřice sosen proniknuta výpachem mnoha set šeříkových keřův; neboť vnitro zahrady bylo jediným šeříkovým lesem; villa a cesty sypané drobným štěrkem, se všech stran byly zastíněny bílým šeříkem. Děti naslouchaly. Jemné zvonění a šumění přicházelo z dálky k jejich uším. Myslily, že slyší to hlas královnin, a přece byla to jenom hra májového vzduchu anebo vzdálené hvízdání kosa.

Královna byla v zahradě. Plnou hodinu chodila pletitými, drobně štěrkovanými cestami pod větvemi šeříku sem a tam; posud však nepromluvila slova. Podle ní šla slečna z Rotenhanu a držela nad ní slunečník z čistého hedvábí s vykrajovanými krajkami, takže královna pod oslnivým, dopoledním sluncem procházela se zcela ve stínu. Kolkolem skláněly se keře pod tíží rozvitých květenství a vylévaly před ní své vůně. A oni duchové Syring, kteří lehtají a dráždí, stavíce se tichými, kteří svou sladkostí zbavují nervův a omamujícím našeptáváním rozvazují pouta duší, obklopili mladou královnu. K poledni usnul také ševel slabého větříku. Hladké, srdcovité listy visely bez hnutí, jakoby zatíženy těmi miliony bílých kvítkův. Staré, romantické sny probouzely se zdlouhavě a po špičkách plížily se parkem. Křik pávů ve dvoře prorazil občas vzduch, jako beznadějné žaloby z onoho světa, který žije proti své vůli.

Tu obrátila se královna k své dvorní dámě: »Řekněte mi, Lonny, jste zasnoubena?« — »Ano, Veličenstvo; doposud však nemůžeme to veřejnosti oznámiti; k vůli kauci musíme ještě čekati.« — »Nuž, to je

snad obejíti,« mínila královna milostivě; »ale vypravujte jen.« — »Co mám vypravovati, Veličenstvo?« — »Nu, jste-li šťastna, máte-li jej také ráda, svého snoubence.« — »Ó, Veličenstvo . . !« — »Scházíváte se často, že ano?« — »Ne, to ještě nesmíme.« — »Avšak přece to činíte?« Lonny se zarděla nevědouc, smí-li se svěřiti. — »My bychom rádi, Veličenstvo.« — Královna dotkla se dobrotivě její ruky.

»Nejmilejší, nechci vás vyslýchati; ráda bych jenom něco slyšela o vašich nejkrásnějších chvílích. Míváte příležitost býti s ním o samotě, že míváte?« — »Ano; sice zřídka, ale na okamžiky přece.« — »A pak? Pak vezme váš obličej do svých dlaní —?« — »On . . ach ne, já ani nevím . .« — »A líbá vás? Tolik mu přece dovolíte?« — »Nikoli, Veličenstvo, oh, jistě ne.« — »Tedy líbá vás násilím? Tak to asi bude. Neodporujte! Je-li mužem, činí to.«

Užasle pohlédla slečna z Rotenhanu na královnu. Nucená pevnost těchto otázek byla jí nesrozumitelna. Královna ulomila snítku šeříku a pozdvihla ji ke rtům. Lokala vůni dlouhými dechy; zároveň hrajíc si, svábila na svůj jazyk klubíčko sotva viditelných květných tyčinek z kalíšků v. »Hněvali jste se již také?« tázala se po té opět se usmívajíc. — »Malé neshody v názorech; ó ano, ovšem.« — »A rozhněval se při tom velmi?« — »Ne mnoho.« — »Ale přece zvýšil svůj hlas, mluvil důrazněji a rozhořčeně? Vidíte, Lonny, ptám se na to, poněvadž nikdy v mém životě nepromluvil na mne nikdo nahlas. Nikdy ještě neslyšela jsem hněvivého hlasu! Chápete, co to jest? Ovšem, na jevišti; ale tam jest to líčené. Takový divadelní hněv zdá se mi spíše znesvěcením. Avšak jest pravda, nikdo neodváží se osloviti mne jinak nežli po tichu a vypočítavě, s city obezřele skrývanými, a jak často také s potlačovanou zlostí.« — Královna zahodila větvičku šeříku daleko od sebe, a znovu pohřížena v mlčení, brala se dále nekonečnou cestou zahrady.

Slečna z Rotenhanu se zamyslila: Jak možno si jen přáti rozhněvaných hlasův! Darmo rozčilí a přivodí pláč a křeč. Oh, kdož pak může stále jen rozkazovati, jako královna! Všecko se před ní třese; i nejpevnější, nejsrdnatější muži před ní pozbývají hlasu.

»Kolik jest asi hodin?« zeptala se po chvíli královna.

Slečna z Rotenhanu podívala se na hodinky, které nosila v kožením náramku a odpověděla: »Bez mála dvanáct, Veličenstvo.« — »Co jest na dvanáctou?« — »Přijde komorní lékař, doktor Holm. Ve středu a v sobotu v poledne komorní lékař.« — »Ano, ani jednou ještě neměl odvahy odložiti svou přesnost. Všichni jsou stejni, do jednoho, i doktor Holm!« — »Veličenstvo nesmí také nic jiného od nich očekávati.« — »Přece! Alespoň od něho. Není z těch, kdož svádějí pošetilé hádky? Nevíte, proč právě jej zvolila jsem za svého komorního lékaře? Protože doneslo se mi docela náhodou, že jistý lékař z města bodl se svévolně otrávenou dýkou do nohy. Nikdo neuměl mi vysvětliti proč. Chtěl prý jen zkusiti účinek toho jedu na člověka; a když nemohl jinak, obětoval svou vlastní nohu. Ale řekněte, Lonny, jest to důvod?« — »Nevím, Veličenstvo. Jsou ovšem muži, kteří umíní-li si něco . .« — »Buď jak buď; po té příhodě rozhodla jsem se povolati jej. A nyní se dívám, dvakráte v týdnu, jak tento muž, který s chladnou krví amputoval si

nohu, dělá své poklonky před každou písmenou etikety. Jak tomu rozuměti?« — »Veličenstvo může jej sprostiti obřadnosti.« — »Zajisté! Avšak čeho tím bude dosaženo? Používati dovolení — to není žádné umění. Proč neporuší etiketu, násilím, proti mé vůli? Proč neosmělí se přijíti častěji, neb o něco dříve, nebo — pro mne třeba jednou vynechati? Co vůbec vím o člověku? Krále znám; to ovšem není tuze těžké. Z nouze znám také vás, své dvorní dámy a pobočníky. Avšak lidé, kteří zvou se mými poddanými, ti jsou plni trapných hádanek. Slýchám, že ustavičně jednají, sváří se a usnášejí, vidím také jich díla, která vykonali. Ale jak — toho nechápu. Tu jest každý jako malý, komplikovaný stroj, kde tisíce koleček a pístů svorně se pohybuje . . . Vyslovím-li přání prohlédnouti si některou továrnu, okamžitě plazí se kolem mne hejno způsobných pánů ve fracích, aby mi všechno vysvětlili. Ale před takovým nepatrným člověkem-strojem zavře mi každý své dvéře.«

Slečna z Rotenhanu divila se dnes královně, která jindy spořila slovy a poznámkami. Nerozuměla dobře, na co Její Veličenstvo vlastně si stěžuje. Stále ještě působila na ni ta prostá rozmluva, jako osvěžení při té službě, která, ačkoli zdála se lehká, přece nevýslovně ji unavovala. Tento den, mínila, neměl po celé jaro sobě rovna. Byl letní bez úpalu a dusný s lehkým, průzračným vzduchem. Ptáka nebylo viděti, ani jediného broučka. Jenom dva či tři bledožlutí motýli houpali se na květech jako ospalí a opilí příliš těžkými šťávami. Bylo třeba citům královny tak očarované zahrady, aby odvážily se na světlo?

»Ach, tohle čekání! Takto přestupuje se v čekárně lékaře. — Hle, jak jsem vázána hodinami, které sama jsem ustanovila!« — »Pošleme, aby si pospíšil! Veličenstvo cítí mdlobu?« — »Ani z daleka! Vůbec, k čemu jest takový komorní lékař? Zeptá se mne, slouží-li mi studené lázně, nebo ještě netrpím-li snad občas migrenou. To jest mu lhostejná procházka vyjíti si ke mně. A pohodlná doba, o dvanácté. Před tím obslouží své pacienty, nebo loudá se jenom ulicemi, nebo — co myslíte, Lonny, co tam dělá?« — »Sedí nejspíše ve vinárně,« odpověděla slečna z Rotenhanu s nesmělým pokusem zažertovati; »ve vinárně se svými ‚spolčenci'.« — »Jak? jeho spolčenci? ve vinárně? Co to znamená?« — »Nuž, scházívá se tam pravidelně se svými přáteli. Ze žertu nazývají se vždycky ‚spolčenci'. Tu popíjejí a tlachají.« — »Tak! — Odkud víte . .?« — »Povídalo se o tom nedávno při dostihách. Kterýsi komorní šlechtic viděl doktora Holma seděti ve vinárně mezi těmi lidmi, a rád by byl vyslechl jejich rozmluvu, ale nerozuměl jim.« — »Mluvili cizí řečí?« — »To sice ne. Ale smyslu ten pán nerozuměl. Bez pochyby byla to učená rozmluva nebo snad příliš plna cizích výrazův. Buďsi jakkoli; potvrdili i jiní pánové, že tento kroužek byl jim již nápadný. A náš dvorní maršálek dokonce tvrdí, že to jsou nebezpeční lidé.« — »Ach tedy tak! V tom jsem jej dobře vystihla, doktora Holma!« Královna byla vzrušena. Její kroky bezděky se zrychlovaly. Ale nebyla to mdloba, jíž slečna z Rotenhanu se obávala. Nikoli; královna se smála tichým, veselým smíchem, přerušovaným sotva slyšitelnými vzdechy. »Ten dobrý komorní pán nerozuměl jich řeči. To si lze mysleti. Ale vím, o čem mluvili. O nás na příklad, o králi a královně. Znají nás lépe nežli my sami. Vzpomí-

neme si něco, a oni určí, k t e r a k připadli jsme na tu myšlenku. Ustrojíme to či ono, ať jest to již státní obrat anebo dvorní h(n. Oni se k tomu usmívají, poněvač jejich rozum se nad tím pozastaví.«

V tom okamžiku přišel od vily lokaj, ohlašuje dvorního lékaře.

»Chci jej přijmouti zde,« pravila královna. »Lonny, dopolední služba vaše beztoho jest již u konce. Děkuji vám; na shledanou.«

Slečna z Rotenhanu se poklonila. Lokaj ji následoval. Královna však posadila se na jedno z bíle natřených zahradních sedátek, které obklopeno se všech stran kvetoucími šeříkovými keři ukrylo ji jako v besídce. Zdála se roztržita. Upírala oči na těkavou hru stínu a slunečného světla, které míhaly se po trávníku, a nepozvedla zraků, až teprve když stanul před ní komorní lékař. Pak vzhlédla na něho.

Zchromenou nohu maje poněkud skrčenu, opíral zavalitou postavu o ebenovou hůl se zlatou berličkou, kterou mu královna dala darem. Na krátké býčí šíji, seděla široká lebka, těžká jako ohromné závaží, obestřená temnou hřivou, s bezvousým obličejem, s očima, které svítily jako z hlubin tmy, s plochým nosem a tenkými rty, podobna hlavě malého Beethovena.

»Pohleďte na mne, doktore Holme,« pravila královna. »Myslíte, že jest mi dobře dnes ráno?« — »Marně snažím se uhodnouti, jak Veličenstvo se cítí,« odpověděl. V jeho chování byl patrný chladný, skoro nudný respekt. — »Tož mám za to, že jsem zdráva. Přece však nemohu vzdor tomu býti churava?« — »Dle mého zdání jest stav Vašeho Veličenstva zcela normální.« — »Jsou však — jak jsem slyšela — choroby celých stavův: choroby ubožákův, úředníkův, světáctva. Proč ne také královen?« — »Tělesné bolesti sotva,« odvětil doktor Holm. Sbíral svou pozornost a počínal studovati linie úst, na kterých z pravidla prozrazuje se hysterie. Ale nevypátral ničeho. — »To zvláštní místo, jaké my zaujímáme mezi lidmi, náš původ, naše styky, celý způsob našeho života, to skutečně nemělo by míti žádného vlivu na tělo?« — »Jaké to myšlenky, Veličenstvo!« zvolal překvapen komorní lékař. »Závisíme všichni na vlivech naší rasy a podmínkách našeho okolí. A žádný vliv není škodlivý, který . .« — »Nu?« naléhala královna, když se zarazil. »Co mi chcete zamlčeti?« — »Veličenstvo, není mi dovoleno mluviti o věcech, pod jichž vlivy stojíte.« — »Není dovoleno? Komornímu lékaři není dovoleno? Ale před svými přáteli, ve svých knihách? Tu se vyjádříte! Jenom já, já nemám zvěděti, co děje se kolem mne, kolem mne a kolem těch lidí, kterým prý vládnu. — Mluvte!« — »Co rozkazuje Vaše Veličenstvo —?« »Oh, nic o rozkazování! Prosím vás, prosím vás jako ubohá, opuštěná žena, vypravujte mi o tom, co víte, mluvte řečí vašich přátel, vašich ‚spolčenců', tou řečí, které mé dvorské panstvo nerozumí!« — Pochopil narážku a potlačoval úsměv. »Naše mluva dotkne se drsně sluchu Vašeho Veličenstva.« — »Tím lépe.« — »Obávám se, že Veličenstvo sotva ráčí mi lépe rozuměti, nežli někdo ze dvorského panstva.« — Jakoby ji zkrotil, zarděla se a uhýbala se jeho smělému pohledu. »Vynasnažím se stopovati vaše myšlenky a snesu všecko, třeba urážky . .« »Naše mluva jest povznesena nad urážky stejně jako nade všechny takové činy, které vypisuje a zapovídá státní zákoník. Zločiny, kterých

my se dopouštíme, stojí příliš vysoko nad státnickým rozumem, jsouce mu naprosto nesrozumitelny a nepochopitelny. Teprve později stanou se zjevny ve svých účincích.« — »Nedovedete si představiti, doktore Holme, že královna, i když nerozumí smyslu slov, již v tom nalezne svoji radost, že někdo otevřeně vyloží před ní své myšlenky? Aby alespoň po zvuku tápala dále s tušením, že věci, před kterými má hlubokou úctu, jsou jí docela na blízku?« — »Ano, Veličenstvo; protože ti, kdo odtrženi jsou od života a jeho poznání, pociťují záhy ošklivost přede lžemi, jimiž den co den jsou syceni. Jenom že schopnosti jejich ducha od samé mladosti tak jsou znásilněny, utlačeny a kaší oficielních náhledů pozvolna otravovány, že jejich vůle pro pravdu bývá obyčejně již dříve ochromena, nežli smějí samostatně se dotazovati. Kdo takové ošklivosti přece jen podlehne, ten nabude zároveň úcty před věděním a poznáním, o něž vychovatelé a lichotníci jeho jej oklamali. Vždy ještě zbude mu jiných životních statků, se kterými může obstáti; tak aspoň moc.«

Bez dechu naslouchala královna jeho slovům, která jako roztavená ocel s odměřenou váhou blyštivě kapala s jeho rtův. Seděla před ním, rozpačité děcko, jako přibita na svoji lavičku. Zapomněla zúplna na královské chování, a pósy vypěstované panovnické důstojnosti opadávaly s ní jako cetky. Tak asi ženy nevědoucí si rady vzhlížejí k muži, v jehož jistotě hledají svoje útočiště.

Se silnice zavřískla v tom okamžiku pronikavá hudba trubky mimojdoucího pluku. Bez pochyby ku poctě královny velen byl jeden z pochodů, jichž divoké zvuky roznítiti mají mužstvo k útoku anebo k parádě. Také kotly a bubny vířily, země a stromy se třásly, vyplašení ptáci se skřekem slétali se do vnitra parku.

»Má moc!« pravila královna, když hlomoz se ztrácel. »To byla ona, tento marcialní povyk, tyto kolony, které slepě jdou proti každému nepříteli, rozkážeme-li jim; nástroje, jako obušky v pěstech nemotorného obra: To jest má moc!«

Pozoroval ji bez ustání, odvažuje a sleduje každý záchvěv její rostoucí vášně. Při těchto posledních slovech však otěže téměř mu vypadly z ruky. Ta žena, která vyrostla před ním z královny, podmaňovala jej jako nádhera Anadyomeny. Příboj krve bil mu do tváří; jeho silná lebka chvěla se jako pod vzmachy nejprudší bouře; zároveň skřípějící chrup projevoval touhu rozemlíti ty odbojné instinkty. A královna, ačkoli nepozorovala změny na jeho bytosti, cítila přece, že dosáhla více než jeho trpělivosti a čehos vyššího nežli jeho respektu. Její řeč přitlumila se k tak křečovitému, skoro vzdychavému šepotu, že se zdálo, jako by chtěla ukrýti za ním zoufalý výkřik.

»Zajisté dobře víte, doktore Holme, že taková moc nemůže mi býti útěchou; neboť ona jest bezvládím, a proto lží skrz na skrz. Avšak dostačila by mi, uspokojila by mne úplně, ano, mám tušení, že mohla bych býti i blažena, jenom ten lesk kdyby sejmouti chtěli se mne. Kdybych mohla se jeviti tak, jaká v pravdě jsem: jako nepatrná, [illegible] mocná žena, tisíckrát slabší a omezenější nežli ženy z lidu, které [illegible] hlédnou alespoň svoji sféru. Oh, jakou radost by mi působilo slou[illegible] protloukati se, být přetížena prací, plaše naslouchati hovorům mu[illegible]

anebo lísati se, když mne peskují. Jen blízka býti velikosti a vtipu, při tom strádati a smět obdivovati, vždycky menší být a vždycky oddanější a věrna jako pes, který prosí svého pána o kus chleba, a třeba hladoví — z vděčnosti!«

»Veličenstvo ráčí hráti se mnou,« pravil doktor Holm; »ale jest otázka, kdo touto hrou ztrácí.« Nabyl zase svého klidu. Všechna hýbla stroje držel ve své ruce jako strojník. Každá myšlenka, každá nejjemnější nálada, zvuk, výraz každé slabiky poslušny byly jeho vůle lehce a jistě, bez počítání.

Jeho odpovědí byla královna jako v síti zapletena. Koktajíc nesrozumitelné omluvy, pozvedla ruce do výše a rozepjala je naproti němu jako k přísaze anebo jako k prosbám. Prudce odhodil svoji berličku, jal ji za obě ruce a stiskl ty něžné údy tak pevně svými těžkými pěstmi, že cítil žilobití její zpěněné krve. A královna, zajatá, kajicnice a blahoslavená zároveň, padla před ním na zemi, před pomníkem té nohy, kterou on obětoval, před holí se zlatou berličkou. Držela při tom ruce ve výši, aby ji nepustil. Její obličej, vyjasněný extasí ponížení, obracel se po jeho obličeji, který s pohledem vytřeštěným, se vzdutými chřípěmi a sytým úsměvem podobal se masce Triumfa.

Pomalu povznášel ji vzhůru. Vzpírala se proti tomu, a z bázně, že mohl by její maso zbaviti pout, prosila, žebronila s očima zavřenýma: »Bijte mne přece! Smýkejte mnou!« — Pustil její ruce, objal ji kolem boků v a zvedl ji. Jako dítě, anebo jako loutku, ze které se radujeme, držel ji před sebou, vysoko nad čistým pískem cesty. Úzkostlivě, se šíleným smíchem zachytila se jeho ramen. A když posadil ji opět na její dřívější místo, stáhla jej s sebou na sedátko. —

Uplynulo několik vteřin, nežli probral se ze svého opojení vítěze ku staré rozvaze. Jakmile té opět nabyl, vzchopil se: »Rozkazuje Vaše Veličenstvo, abych odešel?« ptal se. »Má služba je u konce. Nastala, tuším, hodina komorního panstva.«

A přece, když viděl, kterak se svíjela a trpěla, pojal jej soucit... »Ubohá, malá královna!« To byla jeho poslední slova nežli odešel.

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

J. Opolský: Svět smutných. (Nákladem J. Pelcla.) — Mezi veršovými příspěvky tohoto listu náležely ony, které byly nadepsány jménem Opolského, po více už než dva roky k nejčastějším. Čtenáři naši utvořili si na základě jich zajisté už silhouetu tohoto nového silného talentu. Přítomná první sbírka pomahá oživiti tyto kontury a temnou silhouetu rozžehne v barevný, životnou věrností dýchající portrét. Nový muž české lyriky stojí před námi! Co chce a co nám má říci? Pokud z knížky mohu usouditi, jest to lyrika, z níž nezpívá srdce, nýbrž fantasie. Anebo alespoň nezpívá v ní srdce přímo, nepodává, nepromítá své stavy a touhy otevřeně a bezprostředně, nýbrž dává je tlumočiti bohatou řeči originelních vidin a fantastických deskripcí. To jest force p. Opolského, tato schopnost vidět, vidět nejen věci reelní, ale vidět právě tak silně věci vysněné, jako by byly reelní, a dovést o nich mluvit. Pan Opolský je talent výmluvný, tak výmluvný, že neznám mezi nejmladší naši vrstvou lyrickou nikoho mu v tomto ohledu rovného (vyjímaje p. Jiřího Karáska), a v tomto hlavním rysu své síly pravý protipól na př. pana Viktora Dyka, který je talent veskrze jen cítivý, tak cítivý, že pro samou duši nenalezá slova. Naproti tomu jest zase u p. Opolského přirozeno, že silnému, výstižnému slovu a suggestivní metafoře obětuje co chvíli duši a dává jí mluviti nejčastěji jen mezi řádky anebo oklikou široce rozvinutých obrazů. Sbírka jeho je prostoupena třemi živly, různými i svým rázem i silou a hodnotou. Předně jsou to verše, kde dává úzdu své výmluvnosti a chce vyjadřovat prostě a bezprostředně své nálady. A to jsou čísla nejmenší působivosti — proč, plyne ze shora řečeného — šeré, bledé pastely, spleeny, úzkosti a smutky; vzdechy srdce, do nejhlubších svých kořenů neodhaleného, ve svém tlukotu ještě neurčitého. Nitro jakoby zamlžené, nepropracované, ve svých sklonech a ideových liniích ještě nevyhraněné. A za druhé: verše, v nichž reprodukuje básník viděné věci reelní (abych užil zase hořejšího svého výrazu). Čísla upomínající na ony naše genristy, kteří se před nějakými deseti lety pokoušeli slučovat realism s lyrickou náladou, na Klášterského a na starší knihy Sovovy. Abych na př. uvedl příklad, báseň »V mrtvinách«: ostrá malba krajinného kouta, mrtvého, vypráhlého s přivěšenou pointou: »Proč nežehnáš těm, Pane, místům chudým?« Formou ani náladou nic nového, leda že z výběru sujetů postřehneme, jaké věci p. Opolský nejraději vidí: věci, budící spleeny a smutky. Svět smutných. A za třetí — a tu se dotýkám vlastní, samostatné, nejsilnější básnické žíly p. Opolského — čísla, v nichž vidí věci vysněné. To jsou ony mohutné, for-

málně dokonalé, plným triumfem mladé básnické síly působící pieçy, které nesou názvy »Duše«, »Hadí král«, »Konec ballady«, »Ordre de bataille«, »Komuna«, »Ďábelská sonata« a j. Vidiny, mající plastiku a ostré linie věcí skutečných, podivuhodná capriccia obraznosti, držená v tónině pompésní; smělý fantastický tanec moderního lyrika ve feudálním symbolickém zakuklení. Svým slavným zvukem upomínají poněkud na školu Leconta de Lisle (jmenovitě na př. »Konec ballady), jinde zase výběrem obrazů a směrem své fantasie na kresby Sattlerovy (na př. Komuna a Ďábelská sonata). Fantastika Opolského má svou určitou, vymezenou sféru: temná doupata, v nichž vše hnije a pokrývá se plísní, v nichž se líhnou hadi, brouci, upíři a muchomůrky, vypráhlá lada, mrchoviště a rumiště, takové zapomenuté, prokleté kouty, to je její svět. Každý takovýto daný motiv dovede rozvinouti p. Opolský s velikou důsledností a jednotou koloritou a překvapovat novými, silně suggestivními obrazy. A pak jsou to jednou zase verše, které jsou hodny toho, aby byly mluveny a nejen čteny — u našich nejnovějších poesií to řídká věc! Pokud se metrické stránky týče, přimykají se ku starším útvarům rhytmu a rýmů, ale ukazují, jak i tyto staré formy se dají oživiti, má-li básník svou vlastní paletu a svůj vlastní slovník. Nechci hádat, kterým směrem tento nový slibný talent poroste, ale pokládám mu za zásluhu, že za vlády malátné, chudokrevné šedi dovedl si vypěstovat tak značný smysl pro sílu slova a barvu a plastiku originelní metafory. Za celých posledních několik let vykazuje naše lyrika málo debutů, které by tolik jako tento znamenaly a slibovaly. *Ký.*

Divadlo.

Pařížská divadla nedávají světu jen Zazy, ale i díla ryzí poesie. Ještě žije stará Gallie básníků! A jak nevyzpytatelné jsou cesty jejích literárních osudů! Paříž je rozkřičena jako pařeniště moderní mdloby, jako hnízdo dekadence, rozvratu a chorobné subtilnosti; ta tam je prý stará veselost francouzská a průhlednost latinská — neboť kritičtí formulkáři oddekretovali, že klassikové splodili romantiky, romantikové že splodili parnassisty, parnassisté že splodili dekadenty, a po těch že může přijít jen potopa nebo barbaři — tercium non datur, neboť k čemu by pak byly literárně-historické škatulky? Ale zatím co pařížské skupiny dekadentní se scvrkají a marně zápasí se svou impotencí o splození jediné knihy, která by je přežila, a dávají se přerůstati Modernou jiných zemí evropských, v téže době zaznamenává Paříž epochální, od dob Hugova Hernaniho prý neznámý divadelní úspěch díla, které má právo býti počítáno k nejtypičtějším tohoto konce století, neboť faenomenální jeho úspěch ukazuje, že ono vyšlo vstříc jistým silným touhám doby své a svého okolí, čili že — s Hennequinem mluveno — utvořilo kolem sebe obrovský kruh duší, které v něm nalezly výraz svých vlastních tendencí, citů a zálib. A toto dílo není moderní drama náladové nebo ideově-dialektické, nýbrž historická komedie s pečlivým nánosem vnějších detailů malby kulturní; toto dílo není subtilní, ale je průhledné a prosté; není aristokraticky uzavřené, ale širokým davům ochotně otevřené; není

kosmopolitické fin de siècle a odervané od kořenů raçy, ale je venkoncem plemenné; neapeluje na člověka budoucnosti, ale na atavismy a prastaré instinkty polobarbarské a francouzsky nacionální. Netřeba podotýkat, že mluvím o bohatýrské komedii »Cyrano de Bergerac« od Edmonda Rostanda, o proslaveném, i nečisté pudy sensace i nejvážnější literární zájem po celé Evropě bouřícím dlouhonosém dobrodruhu, básníku, chvastounu a mysliteli, rváči a ideálním milovníku, jehož fanfaronády, bonmoty a zářivé lyrické výlevy proudí v kaskadách bravurních veršů od několika dnů v překladě Jarosl. Vrchlického i z jeviště Národního divadla. Není příjemno psát o něčem, tolika a lecjakýma rukama už ohmataném, a nebude snad ode mne žádáno, abych opakoval zde to všecko, co znají čtenáři dávno už z miscell a noticek novin, všecku tu spoustu pikantního a legendárního, čím obepíná sensacelačný dav každý veliký fait accompli, všecko to, co mu imponuje jen proto, že to mělo veliký úspěch: od milionů franků, které stržilo divadlo Porte Saint-Martin za každodenní téměř provozování Cyrana po celý rok až k historkám o vzniku hry, gumové masce Coquelinově a interessantní pleši jedenatřicetiletého autora. Také by tuším bylo zbytečno plýtvati zde slovy o těch všech přednostech a skvělých stránkách Rostandovy hry, kterě stvořily fenomenální její úspěch a jejichž chvála zní ve všech ústech: O její dokonalé stavbě, o nevyčerpatelné vynalezavosti v situacích, obratech a effektech, o tom všem jedním slovem, co zoveme brillantní technikou. O skvělém ovládání a podivuhodné kresbě toho půl sta osob, v ní vystupujících. O pečlivém, až raffinovaně vypočítavém užívání kulturně-historických detailů a příznačných motivů; o umění, s nímž tu je vzkřísen polozapomenutý její bizarně-genialní titulní rek a jeho doba a okolí. O tom ohňostroji espritu, jenž tu září a srší od první až do poslední scény, provázen sladcebolným klokotáním lyrického potoka, jehož stříbrné, ryze poetické vlny provlékají se vší touto vřavou gaskoňád, až konečně se slijí v tom tichém, elegickém pátém jednání v klidnou jezerní hladinu, v jejímž zasmušilém zrcadle odráží se minulých čtrnáct let se svým hlukem, touhami i bolestmi. A o verši! mám opakovati, co všecko bylo napsáno o tomto velkém triumfu slova? o jeho bravurní pružnosti, lesku, divuplné propracovanosti a šíři jeho slovníka? O bohatosti jeho tónin a tempa, od rychlých staccat espritu až k lyrickým adagiím, tohoto verše, který skáče po různých lidských ústech jako ruka po klávesách a za dobu jednoho alexandrinu až pět šest jich vystřídá? verše, který ukazuje, že Gautierové a Banvillové mají ve Francii ještě důstojné dědice — ale pravil jsem, že nechci plýtvat chválou, odjinud již dávno vyslovenou. Zde je snadno chválit, neboť že je Cyrano dílem brillantní divadelní a jazykové dovednosti, jemuž při tom nechybí čistý, ryzí poetický zvuk, o tom tuším nebylo a nebude sporu. Ale dílo, které se nám podává s tak neobyčejnými nároky, které je stavěno už dnes do pantheonu současného divadla, je povinno snésti i přísnější, ba nejpřísnější hlediska. Jakého je rodu? jaké má právo existence? jak vysoko dosahuje, postaveno vedle toho, co v literatuře uznáváme za opravdu veliké? — To jsou otázky, k nimž třeba dáti si odpověď. — Z jakého rodu? Cyrano je z rodu děl, která nechtějí na jevišti působit zvlášť

nějakou svou dramatickou ideou, ale více jen svou poetickou fakturou, tím jistým ozvukem věcí a slov, jimž jsme zvykli říkati poesie. Rostand není žádný dramatický výbojce, vrhající v dobrodružnou sázku nové ideje a útvary, takový jako byl Hugo neb Dumas — on je prostě básník. Předvádí útvary konvenční, počítá s účinky dávno vyzkoušenými a osvědčenými. Všecko, co může nejsilněji působit na srdce francouzské, zde obratně nahromadil: gaskoňské fanfaronády, koncerty espritu, appely na staré tradice chevalerestnosti a galanterie, upomínky na dobu Molièrovu, a to všecko obepjato rámcem románu krásné, šlechetně odříkavé lásky Cyranovy k Roxaně, neseno vlnami skvoucího verše, ladně sloučeno, vzájemně prostoupeno a sceleno, nemohlo se minouti velikého účinku. Tak jako v předchozích svých pracech, jmenovitě však jako v »Romanesques« (provozovaných už r. 1894) operuje tu Rostand starým aparátem dekorativní romantiky; na oko zdá se státi vůči němu objektivně a kriticky, ale ve skutečnosti opíjí touto romantickou poesií zrak i sluch diváka. Bylo by ovšem Cyranovi křivděno, kdyby se neřeklo, že mimo tu svou poesii dekorativní, jak jsem to nazval, má i svou hlubší poetickou ideu, svůj rys humoru v nejvážnějším a nejumělečtějším toho slova smyslu. Humor tento tancuje po špičce dlouhého Cyranova nosu. Tento ohyzdný nos v odporu s výší a krásou Cyranova ducha, tento nos jako věčná překážka erotického štěstí, které Cyrano si duchem svým až na dosah ruky vybojoval, tento nos, který svého nositele činí nešťastným a směšným, ale vychovává jej k nejvyšší kráse duševní, k neuvěřitelným gaskoňádám resignace a šlechetné obětavosti — není-liž tento nos v protivě k vnitřní bytosti Cyranově hotovým stělesněním známých esthetických definicí, dle nichž humor v nejvyšším svém pojetí je idea měřená na trpasličí směšnosti svého vnějšího zjevu a čnící tím pyšněji a vítězněji do oblak? Pokud se týče samostatné postavy Cyranovy, je on po své gaskoňské stránce vlastním synem Dumasova d'Artagnana ze »Tří mušketýrů«, právě tak jako po stránce svého bohémství zdědil leccos z Villona, známého pobudy-básníka, a z Banvillova Gringoira. Ale jako nositel zmíněné hlubší humoristicko-poetické ideje má ve světové literatuře znamenitějšího ještě předka, toho, jemuž v scéně 2. jednání z De Guichem neopomene vzdáti čest — nikoho menšího než slavného rytíře de la Mancha. Cyrano de Bergerac je Don Quixotem erotiky. Jeho nos znamená pro tragiku idealismu v lásce totéž, co směšný zjev Cervantesova reka pro tragiku rytířského idealismu. A vidíme-li na konec umírati Cyrana, zabitého polenem lokaje, a máchajícího v posledním delirium ještě kordem po všem zlu a hlouposti, jsme nuceni vzpomínat na onoho nebohého rytíře, který sražen k zemi zakukleným lazebníkem, umírá s ujištěním, že Dulcinea je přece jen nejkrásnější ženou světa. — Tolik o vnitřní stavbě hry. Pokud se týče vnější faktury, jest Cyrano de Bergerac historickou veselohrou. To odůvodňuje svrchu položenou otázku po její existenční oprávněnosti. Z některých stran u nás byl uvítán Cyrano de Bergerac jako skvělé vzkříšení historické veselohry, při čemž jste mezi řádky mohli vyčísti pocit zadostučinění vůči všemu tomu, co se proti historismu na dnešní scéně namítalo a namítá. Nikoliv Cyranem není vyvrácena ani jediná z těchto námitek. Historičnost komedie Rostandovy nemá

co činiti s historičností kothurnových tragedií. Ba ani ne s tím, co v oboru historické komedie bylo vytvořeno školou Scribeovou. I v těchto tragediích i komediích byl historický živel pouhým kostýmem pro děj a postavy, které mohly vystupovat v každé době a v každé zemi. O tragediích už dokonce nemluvím, ale postavme jen vedle sebe dvě nejčastěji jmenované komedie Scribeovy »Sklenici vody« a »Povídky královny navarské«, a ptejme se, co je na jedné z nich specificky francouzského z XVI. stol. a na druhé specificky anglického z XVIII. století? Nic než letopočty a několik známých dějinných fakt, ale postavy, dějová kostra a celkový ráz jejich je u všech prací tohoto autora tentýž. Teprv od Sardoua se datuje na francouzské scéně smysl pro lokální barvu a časový detail, ale to je přehozeno jen lehce, jako pestrý plášť přes vlastní tělo hry, které je tvořeno zase jen podle stereotypní jedné šablony. U Rostanda lze znamenati v této věci však veliký pokrok. Zde není historické už jen pouhým kostýmem, zde je ono atmosférou, která formuje jak vnějšek, tak i duše hrajících postav. Od Cyrana a precieusky Roxany až k paštičkáři Ragueneauovy a divadelnímu obecenstvu v hotelu burgundském jsou to opravdu vesměs Francouzové z doby kardinála Richelieua, vymalovaní tak věrně a s užitím tolika příznačných motivů, kolik to jen básníkovi při této spoustě osob a v úzkých rozměrech několika aktů bylo možno. Ale v čem vidím především důvod pro uměleckou oprávněnost takovéto historické komedie, jest to, že ona nevyznívá — tak jako stará pathetická jambová truchlohra — u dnešního diváka na hlucho, že neapeluje na přežilé city, že nepojímá člověka tak, jak my ho už nemůžeme pojímat, ale že naopak vychází vstříc duševním choutkám veskrze živým a moderním, totiž oné rozkoši, kterou má dnešní vzdělanec z pozorování starých odlehlých dob a stylů kulturních, jeho širokému a všechápajícímu historickému nazírání ve smyslu moderního dilettantismu. Této potřebě, které žádné minulé století neznalo, dovedl autor Cyrana se znamenitě přizpůsobit, a to činí dílo jeho, přese všecko to konvenční a přejaté, čím oplývá, prací veskrze moderní; historickou veselohrou, jakou mohla zroditi jen poslední léta devatenáctého věku. Kdežto v románě prorazilo si toto historicko-moderní nazírání dávno už cestu, zůstávalo jeviště při svém známém konservatismu stále pozadu ve svém pojímání historičnosti, ale Cyranem de Bergerac bylo učiněno pro historickou komedii to, co v historickém románě vykonal Hugo svým »Notre Dame de Paris« a Flaubert svou »Salambo« — tím je dostatečně zodpovědělna otázka po její oprávněnosti k životu. Zde by se namanula další otázka: kdy najde i historické drama takovéhoto svého obroditele v moderním smyslu a může-li ho vůbec najít? Otázka, k jejímuž zodpovídání není zde ovšem místa. — Jak vysoko dosahuje komedie Rostandova, plyne ze všeho zde řečeného. Znamená vzkříšení zastaralého a skompromitovaného genru, vzkříšení skvělé a vítězné, ale přece jen vzkříšení. Křísiti není tvořiti. A od díla v pravdě vysokého a velikého žádáme, aby činilo dojem tvůrčího zázraku, aby postavilo oslňující nové hodnoty tam, kde nebylo nic. Hra Rostandova působí však poetickými hodnotami dávno už osvědčenými, a její titulní rek nejen že má své předky v literatuře, ale je konec konců přece jen pouhou stylisací dané

skutečné historické osoby. A pak, historická komedie při všech svých životaschopných kvalitách nemůže být nikdy polem pro získání nejvyšších uměleckých laurů, už proto ne, že apeluje jen na passivnou stránku moderního ducha, na gourmandství jeho historického smyslu. Vésti však v pole aktivní jeho síly, ideje a touhy, jimiž žijeme a dýcháme, stvořiti veliký dramatický výraz pro to, co jsme my dnešní lidé a co je smyslem našeho života — to musí být zůstaveno umělcům a genrům jiným. Cyrano de Bergerac znamená skvělé obrození komedie historické — ale komedie dnešního člověka bude dále čekati na svého Molièra.*) *K.*

Hudba.

Z několika pro sebe příjemných i nemilých příčin dostal se Zdeněk Fibich posledním časem v hudebním světě našem do popředí situace. Národní divadlo pověřilo jej 1. březnem t. r. počínajíc úřadem hudebního dramaturga a spousta soukromých i několik veřejných hlasů vyrojilo se nepřátelsky na jeho osobu dříve ještě, nežli v neobvyklém působišti svém mohl vztáhnouti ruku k prvnímu činu. Nelze-li tvrditi, že by v našich poměrech Fibich odbornou schopností svou nebyl nejzpůsobilejším udíleti rady divadelní správě, aby vypleněna byla zlotřilá disciplina, jejíž duchem opera poklesla v minulých letech tak hluboko pod normál; tím méně osobní vlastnosti jeho připouštějí obavy, že by moci své využitkoval k strannictví proti jednotlivcům sobě nepohodlným. Jet Fibich vyzbrojen nad všechny hudebníky naše velikou inteligencí povšechnou a tudíž také prozíravostí, která mu dovede napovídati, že nic by nebylo pošetilejším, než kdyby potírati chtěl nesčetné nepřátele své, jimž nevyhne se nikdo, komu jest působiti v jakémkoli oboru života veřejného. Po té stránce troufali bychom si spíše jistiti, že Fibich nejednoho protivníka odzbrojí, vynasnaže se ochotou vyjíti mu vstříc na půl cesty.

Jiná jest však otázka, může-li dramaturg operní přes svou věcnou a osobní kvalifikaci docela odčiniti nedostatky, které v opeře naší věru necítíme ode dneška neb včerejška. V letech osmdesátých zpěvoherní ensemble Národního divadla překypoval zrovna zdravým materiálem, ale nebylo zde ruky, která by jej byla dovedla umělecky vychovati. Spirituálně klesal rok od roku a na plano vyzněly varovné hlasy, které nemohly netušiti, že katastrofa se konečně dostaviti musí neodvratitelně. A dostavila se vskutku. I ta část kritiky, která po dlouhá léta mlčela, kdy měla trestati, mluví nyní o »zbloudilé káře operní«, kterou prý nový dramaturg musí dovésti opět na pravou cestu. Jakými prostředky, bude ovšem jeho věcí. Jeho autoritě snad bude věřeno, poví-li divadelní správě upřímně, s čím netají se dnes žádný, poněkud neodvislý hlas kritický: že za dosavádního kapelnického hospodářství česká opera nyní a nikdy nedopracuje se závažných uměleckých skutkův. Pevný repertoire může míti opera jen tehdy, uspokojují-li jednotlivá představení svou dobrou kvalitou. V opáčném případě však musí se zvrátiti každý sebe dovedněji

*) Referát o provedení Cyrana de Bergerac v Národ. divadle jakož i o původní aktovce »Pohostinsku« od Mikuláše Ryvína odkládáme pro nedostatek místa do příštího čísla.

osnovaný plán, neboť kde není obecenstva nadějí na dobré provedení díla k jeho poslechu nutkaného, není a nemůže přirozeně také býti řádného repertoiru. To všechno Fibich zajisté sám dobře cítí, ale jeho úspěch neb neúspěch v úřadě naň vzneseném podmíněn bude ne vědomím, nýbrž větší neb menší energií, s jakou provozovati bude kult dobré věci, nerozpakuje se po případě k jeho prospěchu radikálně zasáhnouti třeba do nejchoulostivějších otázek osobních . . .

Nemilou — sit venia verbo — porážku utrpěl Fibich hned v den nastoupení svého úřadu V konkursu vypsaném Družstvem Národního divadla podlehla jeho »Šárka« zároveň s Foersterovou »Evou« Kovařovicovým »Psohlavcům«, jimž pětičlennou porotou přisouzena cena 1500 zl. celkem čtyřmi hlasy proti jednomu. Charakteristickým způsobem osvědčili se v případě tomto Fibichovi bojovníci. Jeden z nich vykličkoval se již dříve z poroty, jakmile seznal, že vítězství přiklonilo se na stranu Kovařovicovu zabezpečenou většinou tří hlasů — o tomto resultátu pisatel těchto řádků měl vědomost již v květnu roku minulého — a jiní dva členové, za vyslovené jeho partisány pokládaní, odvrátili se od něho polovinou svého vota, nechtějíce dostati se do úplného rozporu s míněním celé veřejnosti. Tato exponovala se pro »Psohlavce« přímo demonstrativně při konkurenčním jich provedení a více snad, než ona sama, potěšiti mohlo Kovařovice neobyčejné vzrušení všeho obecenstva, z pravidla tak vlažného k záležitostem uměleckým. Radost nad triumfem Kovařovicovým nebyla by šlechetnou, kdyby pásla se na trpkosti, způsobené tím jeho spolusoutěžníkům. Ale veliký význam výsledku tohoto konkursu nelze popříti: jím zlomena byla zásada, dle které ceny vypisují se u nás ne vzhledem k uměleckému výkonu, ale vzhledem k osobám, majícím je v pachtu per turnum. Těm všem bude asi Kovařovic trnem v oku.

Náhoda tomu chtěla, že do dnů, kdy o Fibicha lámaly se oštěpy, spadl jemu vyhražený koncert »České Filharmonie«. Dokumentoval opět co nejvýmluvněji, jak nepraktickou je zvláštní záliba našich filharmoniků vážit celý program jednoho večera z téhož autorského zřídla. Především mařÍ se tím vychovávací intence koncertů filharmonických, v nichž každým kouskem místa má býti hospodařeno co nejrozumněji, aby nezůstávaly stále otevřeny nesčetné položky, které veřejnost vepsala filharmonii na její účet. Ale též pro skladatele sama z podobného výstředního kultu vzchází nemalý neprospěch, a to i tehdy, kdy nelze mu vytýkati nedostatek vyslovené osobitosti. Fibich ovšem nemá také průrazné síly výrazové, aby jej dovedla stigmatisovati na talent řádu prvního a není divu, že časem vzbudilo reakci příliš rozhodné vystupování jeho strany, jež snažila se rozpnouti význam a velikost jeho do stejné čáry se Smetanou, nebo dokonce i nad ni. Smutná budoucnost čekala by českou hudbu, kdyby na věky spojena měla býti se jménem Smetanovým a Dvořákovým její alfa a omega, kdyby nikdo nikdy nad ně neměl dojíti třeba větší ještě přízně Musy. Ale s druhé strany naprosto nedostačí k definitivnímu odsouzení Fibichovy tvorby vědomí, že přirozenými schopnostmi nesti se vznésti se do výše, do níž vysazen byl paroxismem své strany k vla ni škodě, totiž k odporu, vznícenému u jinak smýšlejících. Po našem so lě zbude Fibichovi ještě dost, zaujmeme-li proti němu nestranné stanovi o zlaté střední cesty mezi stranami nad zásluhu i pod ní jej odhadujíc i.

Novou, třetí symfonii z E-moll (op. 53.) postavil Fibich na první místo, což více prospělo dílu samému než celkovému programu, jenž takto vyhodil hned na počátku nejsilnější trumf. Těžisko, které ukládají novější symfonikové do provedení vět sonatové formy, má Fibichova symfonie naopak ve středních oddílech. Adagio (C-dur) i scherzo (A-dur) plynou nerušeně, ono v širokém melodickém rozpjetí houslí, toto v rhytmicky interesantních záměnách hlavního motivu dřevěných nástrojů, opentleného později zpěvným kontrapunktem violoncella. Krajním větám — neklame-li první poslech a snad i nedosti zřetelně vypracovaná reprodukce — schází jasná disposice; themata drobí se tu v motivy a práce s nimi nedovede všude zachovati si plastiku, aby místy nepůsobila dojmem jakési smazanosti. Snad bližší studium, snad lepší dirigent, než jakým se ukazuje skladatel sám, při němž sotva lze odhaliti pronikavější kapelnické schopnosti, budou s to na jinou míru uvésti náš názor. Ale i bez takých pomůcek troufáme si tvrditi, že suita »Dojmy z venkova« (op. 54.) jest prací spíše chtěnou než z inspirace vzešlou. Na lehký taneční rhytmus, na invenci melodií spontánní přízeň si získávajících, dále na pikantní kombinace nástrojové, čímž vyznamenávají se hlavně suity moderních Francouzů (na př. Saint-Saënsa, Masseneta, Bizeta a j.), je povaha Fibichova tuze těžkopádnou. Vůbec se nedaří z pravidla Fibichovi takové kusy, které ušlechtilou třeba intencí určeny jsou na zevní efekt. K nim patří též předehra k opeře »Pád Arkuna,« jež formálně jest nám úplně srozumitelnou, ale ve spojení s dramatem teprve bude moci zjeviti své ideové jádro. Jednou z nejlepších skladeb Fibichových jest bez odporu melodram »Štědrý den«; je tu skryto mnoho poetického výrazu a což u Fibicha je velikou vzácností, značná dávka koloristické potence. Zde, v básni lyricko-epické melodramatická forma uplatňuje se jako jedině správná, ježto vyvádí obezřele z rozpaků, které v případě tom by kantáta způsobovala skladateli, symfonická báseň posluchači . . . *J. B.*

— **Akce na zachování starobylého rázu Prahy.** Studentstvo, jež zdařilou svojí schůzí universitní přihlásilo se k práci a boji, ohlašuje novou propagační schůzi pro tuto krásnou myšlenku. Komise zvolená podjala se s chutí svojí práce a vydavši v lacině vydání brožuru »Za starou Prahu« obsahující cennou přednášku p. Dra. Chytila, již měl na universitní schůzi, chystá k polovici dubna spolu s vynikajícími korporacemi uměleckými a kulturními velikou schůzi lidovou, na níž má býti uspořádána manifestace pro myšlenku Staré Prahy, mohutný protest proti vandalismu, jímž ochuzováni jsme o tolik uměleckých památek, o svérázný vzhled, o rázovitou tvářnost hlavního našeho města; a sice má tu protestovati ne již pouze student, ale všechny vrstvy, všechen český lid. Program schůze je pečlivě připraven. Jako hlavní řečník promluví p. arch. Štěrba »O stavebním vývoji, programu a úkolech veleobce pražské«, dále slova se ujme známý našim čtenářům zastance Prahy pan Dr. Jeřábek, by rozhovořil se »o významu nového stavebního řádu« a konečně na pořad přijde básník V. Mrštík, a promluví o významu, jaký má boj za šerou nádheru Prahy v ohledu kulturním pro celý náš život národní. Mimo tuto oficielní část programu přihlášeno již teď několik řečníků k debatě. O schůzi podány budou veřejnosti ještě další zprávy.

— Pan **F. A. Šubrt**, ředitel Národního divadla, rodák dobrušský, dožil se 28. března 50 let.

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

V dnešním politickém přehledu jest nám se uskrovniti co nejvíce, ježto politika nám v článcích již zabrala třetinu obsahu čísla. O nejdůležitější té doby akci politické, totiž o chystaném vládou řešení české otázky článkem 14., píše v tomto čísle obšírně p. Neklan a zbývá nám tu jen doložiti, že Němci se sice z politické důslednosti proti Thunově projektu veřejně vyslovují, ale že by jej jistě asi přijali, neboť tím by, jak sám Lippert v berlínském časopise Nation píše, uznáno bylo přece německé území. To by ovšem hnulo námi zase na české straně a českým právníkům naskytla by se příležitost provésti proti nařízení odpor na právnických základech, projednaných p. Neklanem.

Jiná z událostí poslední doby, jest volební reforma do obecního zastupitelstva pražského, již navrhuje Dr. Černohorský. Oprava jeho zakládá se na tom, že k dosavádním třem sborům přidává čtvrtý, jenž by byl tím sborem, o kterém by se mělo říkati, že se jím zavádí všeobecné hlasovací právo. Ale v I. sboru zvyšuje Dr. Černohorský census ze 100 zl. na 150 zl. daní a to bez osobní daně z příjmu, která se dosud do obnosu 100 zl. počítala. V II. sboru zvyšuje census ze 20 zl. na 50 a až 150 zl. Tyto první dva sbory, vyhrazené jen nejbohatším lidem, budou voliti po 30 členech, dohromady právě polovici členů obecního zastupitelstva. Do III. sboru přijdou ti, jež zvýšením censu v II. sboru odtud musí ustoupiti a do IV. sboru budou vřaděni všichni ostatní k volbám oprávnění občané svéprávní, v Praze nepřetržitě po 3 léta před vypsáním voleb bydlící a do některé obce král. českého příslušní. Podle Hlasu Nár. jest nynějších voličů pražských okrouhle 10.000, v I. sb. 2000, v II. 5000, v III. 3000. Zvýšením censu zbylo by v I. sb. voličů 1000, v II. 2000, v III. sboru bylo by však 13.000 a ve IV. 20—25.000, mezi nimiž 3 až 4000 poplatníků osobní daně z příjmu z II. sboru vyloučených. Mimo to, podle návrhu Dra Černohorského, trvaly by mandáty obecní místo 3 let 6. V bohaté Anglii podávají členové šlechty, vynikající jménem i bohatstvím, návrhy na skutečně demokratickou úpravu všeho veřejného života, v chudých poměrně Čechách podává advokát, jenž si šťastně nasekal trochu peněz, návrh »volební opravy« zarážející zastaralými předsudky doby Metternichovy. — Na zem. sněmě v Praze podal dr. Škarda návrh, aby zvolena byla 21členná komise, jež by podala návrh, které články zemského zřízení i volebního řádu na sněmu a jak by se měly změnit. Uvádíme zde pro úplnost.

Sněmy v Praze, v Brně a v Opavě vyznamenávají se zpříma králičí plodností všelijakých bez odporu dobře míněných návrhů, jež však zůstanou popsaným papírem. Kdybychom měli je citovati, nestačilo by nám půl čísla. Sněm v Praze za nepřítomnosti Němců chová se jak viděti velmi zdrženlivě, patrně na žádost vlády, aby nebyli dráždění Němci. Na morav. sněmě projednána byla 10. března úprava učitelských platů. Biskup brněnský v resoluci navržené projevil intence konfesionelní školy, ale jeho resoluce byla Němci z levice odmítnuta zásadně a českými lidovými poslanci po některých určitému vyjádření se o požadavku konfesionelní školy vyhybajících

se důvodech. I na morav. sněmě vidíme na české straně snahu zachovati co největší zdrženlivost a umírněnost, z čeho lze soudit, že jsme stále ještě na prahu nejistoty, vížící ruce české delegaci.

Zdravotní hlídka.

Léčení zlomenin, massaží a pohybem dotyčných údů. Při dosavádním léčení zlomenin bylo hlavním pravidlem: zachovati úplnou nehybnost zachvácených údů a byla-li zlomenina jednou srovnána, udržeti tento stav až do úplného vyléčení úrazu. Tím mělo se docíliti: 1. omezení bolesti na nejmenší míru; 2. uvedení údu do původního stavu; 3. usnadnění napravení zlomeniny a srůstu zlomené kosti; 4. zamezení zánětu a vznikl-li, vyléčení jeho; 5. umožnění toho, aby úd co nejdříve a nejlépe nabyl své bývalé pravidelné funkce. Nehybnost údu poměrně s časem nečinosti se zvětšuje, což hlavně podporuje položení zlomené části do sádrového obvazu, čímž vzniká také úbyt svalstva a ankylosa (neohebnost) kloubů. Dle věrohodných zkušeností pana Dra. Lucas-Champonnièrových je tato stará methoda až na několik řídkých případů, které autor udává, vždycky nebezpečnou a nevhodnou. Dle něho nenapomáhá rychlému a úplnému vyhojení zlomenin nic účinněji jako rozumně řízený, přirozený pohyb zachváceného organu. Pomocí pohybu a obezřetné massaže dodělal se Champonnière skutečně výsledků, jakých jen docíliti možno a jakých nelze dosíci nikdy léčením zlomenin v klidu a v nehybnosti. Vysvětliti se to dá tím, že pohyb je nevyhnutelným k úplnému srůstu kostí jakož i k zahojení měkkých částí, kdežto léčbou pomocí nehybnosti ztrácejí klouby svých funkčních schopností, vazivo pak a svalstvo více méně rychle stává se úbytným. Co se týče massaže, jíž se tu používá ve dvou, úplně různých způsobech, nemá ničeho společného s onou, kterou provádějí v různých lázních různí mačkalové a trýznitelé lidského těla, i dociluje se jí výsledků na nejvýše pozoruhodných. Vlivem massaže bolestivost rychle mizí, vazivo brzo ztrácí svou abnormální citlivost, opuch, povstalý následkem poranění, se ztrácí jakož i krevní podlitiny, byly-li jaké; kůže zachovává svou pružnost, porušené svalstvo nabývá původní činnosti a nervy zachovávají svou životnost. Nové této methodě massaží a pohybem má nemocný děkovati, že mu není třeba na dlouhou dobu nebo, jak často se stávalo, na vždycky postrádati svého poraněného údu a naopak, že ho bude moci co nejdříve používati zcela pravidelně. Jinou předností této methody je, že se zkracuje doba bolesti a úzkosti pacienta; léčení zlomenin redukuje se skutečně as na polovinu dříve nutné doby. Staré methody nehybnosti a úplného klidu činily nemocného na dlouhou dobu ku vší činnosti, ku které dotyčného údu bylo potřebí, neschopným, kterážto aspoň částečná neschopnost mnohdykráte potrvala po celý další život zraněného, kdežto nyní tento se obyčejně vždycky úplně vyléčí. Léčení, zavedené Drem. Champonnièrem je tedy pro svou úspěšnost pokrokem prvního řádu. Léčení zlomenin massaží a pohybem jest skutečně jedním z nejpozoruhodnějších a nejšťastnějších obratů v běžné chirurgické praxi. Smíme-li zde dotknouti se poměrů v naší vlasti, dodáváme k novému tomuto způsobu léčení ještě následující. Po Čechách i v jiných zemích rakouského soustátí zabývá se léčením zlomenin celá řada lékařsky nevzdělaných lidí: pastuchů, kovářů a zázračných žen. Obdivuhodné jich umění záleží v tom, co si může bez dlouhých zkušeností osvojiti každý, že učiní zlomenou končetinu nějakým způsobem vůbec nehybnou. Přiloží prkénko »desky« a obvážou končetinu nějakým šatem. Přikládání zázračných mastí je vedlejší. Novou methodu

léčebnou nemůže si osvojiti nikdo bez řádného lékařského vzdělání. Na ní nebude si moci troufati každý rasík a každý pastucha. Lékař, používající methody Championnièrovy vyléčí zlomeninu daleko dříve nežli lékařský fušer, to obecenstvo brzy pozná a půjde raději k řádnému, oprávněnému lékaři nežli ku svým zázračným lékařům-laikům. Jest si jen přáti, aby lékaři osvojili si co nejdříve novou tuto léčbu chirurgickou. Získají tím na vážnosti i na hmotných statcích. Fušerství ranlékařské vzniklo ponejvíce z toho důvodu, že dřívější, staří lékaři pokládali za nedůstojné léčiti nemoci chirurgické. Věřili jen svým lektvarům a štítili se manuelní práce, nutné ku každé, sebe menší operaci ranlékařské. Valná většina pokročilých lékařů českých léčí již dle nové methody, což v zájmu zubožených dnes stavu lékařského dlužno jen schvalovati. V pokroku leží zdar a síla každého lidského konání.

Vl.—

Z naší doby.

— **Radikální Listy** mají se svým chefredaktorem Karlem Stanislavem kříž. Stále jej cepují pod čarou i nad čarou, ale on jim vždy něco vyvede. Dne 11. března zaklínaly jej ve feuilletoně, aby měl alespoň »dosti noblessy obchodní, když již nemá té duševní« a že každého »musí podésit obsah a tón, se kterým se tu (v Rad. L.) setkává«, marně jej peskovali, »co tu prostě surové špatnosti, která nikterak se nedá omluviti nenávistí, k boji za dobrou věc volající«. »Jsou přece známy u nás společenské zjevy, »napovídají mu« které dovedou se vyhnouti každému čestnému vyrovnání krátkým dohodnutím, rozmluvou. Jsou už činností celého svého života připraveni na to, znemožniti vám všecky cesty ke skončení boje, do kterého vás strhli« a t. d., ale milý Karel Stanislav nechá je hlásat noblesu a objektivnost a nadává, že si samy Rad. L. nad tím 25. března povzdechly: »něco tak nekonečně sprostého a neslýchaného bylo bychom pokládali do nedávna za nemožno«. Ujišťujeme Rad. Listy upřímnou účastí. Ti pánové učinili co mohli, aby z Karla Stanislava něco udělali, ale marně. Založili mu Vzděl. bibl., aby se aspoň trochu okukoval v cizích literaturách. Ale on spokojil se slabikováním románů Aus fremden Zungen a dost. Dali mu překládat Beblovu Ženu a již před 8 roky to veřejně ohlásili, aby jej k práci přinutili, ale Karel Stanislav přeložil několik stránek a utek od práce. Udělali ho redaktorem Neodvislosti, ale on jen se ukazoval na ulici, ale k psaní jevil nepřemožitelný odpor. Konečně jej kandidovali, ale on před voliči udělal ze sebe tak směšného mandátolovce, že jim schválně s velikým eklatem propadl. Vidím, že již víc dělat nemohou. Ať ho tedy nechají nadávat. Přátelské styky, jež Rozhledy pojí s Radik. Listy, i to přetrvají. Záslužnou činnost našich přátel Rozhledy umlčovat nebudou. Vše, co pánové »s vážně procítěnou účastí učiní« a co »se potká s všeobecnou pozorností«, bude v Rozhledech ohlášeno tak svědomitě, že jim samým ani nebude třeba uchylovati se k svému ne sice již neobvyklému, ale přece jen povážlivému bubnu reklamy a o sobě hlásati, že »rozvíjejí zdárnou činnost a zasluhují sympatií a podpory veřejnosti«. — Tak anebo podobně nějak mohl bych odpověděti Rad. L. na poslední projev noblesy jejich duše. Vím ovšem, že tyto tahačky jsou dětinské a našemu čtenářstvu že jsou celkem fádní. Ale což mohu já za to? Vždyť já Rad. L. neprovokuji, jen odrážím jejich úkladný kord, a pak, což mi budiž připočteno k zásluze, o nich nevymýšlím nic ho a docela již ne o jejich K a r l u S t a n i s l a v o v i, nýbrž jen s láskou a nestran sti historika uvádím f a k t a, z bohatého, bohužel veřejnosti dosud nedostupného arc iva Radikálních Listů.

J. F

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VIII. 15. dubna 1899. Číslo 14.

Několik poznámek o kritice hudby.

F. V. Krejčí.

Hudba je specifickým uměním posledních stopadesáti let. V žádném jiném neprovedla moderní doba takových epochálních tvůrčích skutků, jako v oboru tónů. Literatura, divadlo, malířství jsou zalehnuty velikými stíny z minulosti, duseny tíhou pokladů, jež nahromadily vědy předešlé, ochromovány trapným vědomím pozdního epigonství. Denní náš život pak už dokonce nemá své vlastní kultury, svého osobitého stylu, a pokud je prosáknut esthetickými prvky, v architektuře, předmětech denní potřeby, formách praktického života atd. je holou maškarádou ve vypůjčených kostýmech starých stylů. Největší část umělecké tvorby našeho věku spočívá v přešívání starých garderob. Ale hudba je celé jedno umění, jediné umění, v němž moderní perioda nenašla téměř nic daného, kde rázem stvořila z holého téměř nic ty celé umělecko-psychické světy, které slovou Bach, Mozart, Beethoven, Wagner. Třeba míti na mysli, že v dobách, kdy evropská poesie měla už Dantea a kdy v gothických kathedrálách stělesňovala tak velkolepě své výtvarné sny, neznala ještě ani dnešních tónin dur a mol, a ani nejlepší hudebníci neznali ještě toho, co dnes dovede každý školák: zpívat v tercích! Od primitivních počátků v XVI. století dospěla v necelých dvou stoletích k prvým preludiím Bachovým a prvým oratoriím Händelovým a odtud za necelé století k Chopinovi a Wagnerovi — můžc se některé jiné umění v moderní době vykázat tak úžasnými pokroky, tak bouřlivým plozením, takovou záplavou tvůrčích zázraků, jako hudba v posledních desetiletích minulého a prvých desetiletích našeho století? K tomu pak připojme její veliké úspěchy v obecenstvu pomocí opery, její ohromnou popularisaci prostřednictvím klavíru, všecko to, co ji činí nejoblíbenějším a nejzhýčkanějším uměním v době, v níž poesie a malířství mají stále menší obecenstvo, a dáme za pravdu těm, kdož označují naše století na poli uměleckém za věk hudby, tak jako na př. století šestnácté bylo věkem malby.

V žádném poměru s touto uměleckou výší a sociálním významem

hudby v dnešní době nestojí hudební kritika. Hudba jest uměním specielně moderním, nejosobitějším a nejnovějším uměleckým výrazem moderního ducha, nejčistší emanací jeho niterného života, elementem podivuhodně sbratřeným s nervy dnešního člověka, ale theoretická a kritická její interpretace zůstává v tomto ohledu daleko za ní pozadu. U hudby až do nejnovější doby nalézáme nejméně ze všech umění splněn požadavek, aby dílo tvůrčího umělce nalezlo odpověď ve slovech umělce kritického, takového »bezrukého Rafaele«, který je produktivní individualitě rovnocenným v záměrech a chápání. Kde měli Mozart a Beethoven své Lessingy a Winckelmanny, kde má moderní hudba svého Ruskina, jako ho má anglické malířství? Styky hudby s literaturou a vyšším intelektuelním životem bývaly povždy sporé; Diderot, Rousseau, Schumann byly případy ojedinělé. Jak málo všímala si na př. německá filosofie a esthetika na počátku našeho století svých velikých hudebních vrstevníků u srovnání se styky, které na př. měla s různými efemérami romantické literární školy! Teprv od Wagnera datují se bližší styky hudby s literaturou, od těch dob stala se ona také jednou z nejvážnějších záležitostí vší umělecké a nejen hudebně odborníckě Evropy, a v affeře Wagner-Nietzsche docela polem pro srážku dvou velikých uměleckých světových názorů. Církev wagnerovská dala také vznik celé jedné kategorii hudební literatury, oněm mysticko-esthetickým fantasiím, které s vlastní hudbou mají často pramálo společného, a které odkazuje Hanslick do říše opiových snů, ale které přece jen mají tu zásluhu, že rozbily čínskou zeď cechovního odbornictví a ukázaly, jak hudba souvisí s nejhlubšími zájmy kultury a života.

Přece však až po dnes nevymanila se hudební kritika z těchto užších hledisek odborníckých, nemá pod sebou stále ještě jiné pevné půdy než jakou poskytuje nauka o hudební technice a jako vyšší genre kritický, totiž jako filosofie hudebního požitku, jako výstižné pronikání hudebních individualit, jako důležitá část kulturní psychologie leží dosud v plenkách. Ovšem přichází-li všecka kritika umění čím dále tím více k poznání, že práce její vratká a naskrze subjektivná, že není tu oč se opřít, že »ví jen že nic neví,« či s Lemaîtrem mluveno, že není konec konců než pouhým osobním a vetchým dílem bídného tvora lidského »que l'oeuvre personelle et caduque d'un misérable homme,« platí všecko toto vědomí nejistoty a nespolehlivosti pro kritiku hudby daleko ještě více než kteréhokoliv jiného umění. Žádné jiné umění neklade snaze po objektivní a přesné kritice tolik překážek jako tónové, v jehož povaze sbíhají se nejpodivnější paradoxa a všemožné protivy. Hudba je uměním laikovi svou smyslovou stránkou nejpřístupnějším, ale zároveň ve svých esthetických hodnotách nejnedostupnějším; uměním nejobjektivnějším v zákonnosti svého zvukového materialu, ale nejlibovolnějším a nejsubjektivnějším v účincích; umění nejsmyslnější a zároveň nejmystičtější; umění nejčistěji formové, ale při tom nejvíce ze všech přeplněné suggestivním obsahem; umění nejnervovější a při tom nejduchovější.

Tento podivný, sporuplný její karakter otvírá stále řadu zejících nerozřešených otázek o samých kardinálních podmínkách jejího požitku a chápání. Má hudba obsah či je pouhou formou? Může vyjadřovat

duševní stavy či dokonce ideje? Chce být posuzována jen uchem a esthetico-formálním vkusem, či smí-li být i věřeno těm ozvukům, jež probouzí v nejspodnějších tajemných hlubinách duše? Co má diktovat soud o ní: poznání jejích objektivně-esthetických živlů či pouhá síla subjektivního dojmu? To jsou otázky, s nimiž tak hned nebude hotova esthetika hudby, tím méně pak běžná recensující kritika.

K tomu přistupují pak ještě obtíže, které klade kritice hudba jakožto umění nejvzdušnější a nejprchavější. Při psaní literární kritiky můžete otevřít knihu, kdy vám libo a oživovat si dle potřeby své dojmy z ní; i obraz a socha tkví pořád na témž místě a působí v každé chvíli plným svým účinkem. Ale jak zachytiti dnes věrně a plně pérem to, co jste cítili a si myslili včera při poslouchání symfonie, kterou neuslyšíte snad zase po léta? Partitura a klavírní výtah je surogátem naprosto nedostatečným, pouhá kostra na místě kvetoucího těla, pouhá fotografie místo zářící olejomalby. Jen herectví je ještě unikavější a nespolehlivější při evokaci svých účinků. Všecky tyto obtíže, s nimiž se setkává každá přesnější představa a každý pevnější úsudek o hudbě, rozšířily kolem ní zvláštní nedůvěřivost a posvátný respekt a obklopily ji nimbem mysteria, jehož kouzlo podmaní si sice každé lidské srdce, ale jehož vlastní smysl je otevřen jen kritickému bystrozraku zvláštních zasvěcenců. Tito zasvěcenci byli stotožněni se znalci, t. j. se znalci hudební theorie, která konec konců není nic jiného, než nauka o technice pouhého tónového materiálu. Takovým způsobem vložena většina hudební kritiky do rukou technických odborníků, bez ohledu na to, jsou-li také esthetiky a psychology svého umění. Je to zase zvláštní povaha hudby a jejího materiálu, která dala přílišně přerůst tomuto technickému znalectví nad jinými požadavky, které na kritika umění klademe. Kdo chce být kritikem literárním, nepotřebuje než knihy číst; jak se dělají, to je věc každému jasná, kdo se naučil na obecné škole vládnout pérem. Kdo chce psát o malířství, nepotřebuje podobně mnoho vědět, jak se obraz dělá a několik návštěv v atelieru ho o tom dovede poučit. Něco jiného je však hudba. Struktura jejího materiálu a zákony její komposice jsou rázu takového, že pro neodborníka, jenž se jim nenaučil, zůstávají uzavřenou knihou. I kdyby poslouchal po léta s nejhlubším dojmem a nejjemnějším smyslem všecky klasiky, nenabude z pouhého tohoto naslouchání snad ani představy o tom, co je C-dur tónina. Vztahy hudebního materiálu jsou tak zvláštního druhu, tak zákonné, dané, positivní, že jsou v mnohém ohledu analogií fakt mathematických a že musí pomocí učení být vpravovány do našich hlav, jakožto zvláštní soustava poznatků. Pro naprostého laika je hudba kouzelným nápojem srdce a duše, ve svém vnitřním složení je mu však nesrozumitelným chiffrovaným písmem. Rozuměti těmto jejím vztahům a sledovati proud tekoucí její architektoniky, to je ono plus požitku, které odlišuje zasvěcence od laika. Ba jest až příliš mnoho »znalců« hudby, u nichž toto plus požitku je celým požitkem; u nichž při poslouchání hudby pracuje jen mozek, ale nijaký elementární dojem srdce; takoví, o nichž možno říci, že hudby vlastně neslyší, nýbrž ji jen svým vnitřním zrakem vidí jakožto soustavu harmonisačních a melodických schemat a formulek. Toto odborné theoretické vzdělání, s ním

spojená jistota v posuzování technických výkonů instrumentálních i zpěvních, a trochu žurnalistické zručnosti péra — to bývá až příliš často celá summa požadavků, která se klade na kritika hudby. A tak má hudba ten zvláštní osud, že ačkoliv jest uměním, nejvášnivěji velkým obecenstvem milovaným, jest kritika její neodbornému čtenáři ze všech druhů kritiky nejodlehlejší, neboť inklinuje k naukovému suchoparu a zřídka jen snaží se poetickými prostředky vystihnouti tónové suggesce skladby, a že, ačkoliv jest hudba uměním srdce a duše par excellence, bývá v její kritice duše nejméně.

Nedostatky tyto pocházejí po většině z toho, že se hudba považuje za umění příliš jen formové a že se posuzuje s hledisek pouze esthetickoformálních a technických. Je to asi tak, jako kdyby literární kritik o básníkovi nedovedl nic jiného říci než jak dobře jsou spracovány jeho verše a dle jakého metra, jaký je jeho slovník a kolorit, jakých užívá tropů a figur atd. To jsou sice důležité části kritikovy práce, ale jen části, a jako dovedla literární kritika vymaniti se z těchto úzkých hledisek a jako i kritika výtvarného umění překročuje vždy více meze technického odborného úsudku a pokouší se o psychologicky-náladové vystižení daných uměleckých individualit, tak musí i hudební kritika směřovati k tomu, aby se stala něčím více než je dnes, aby se stala důstojným intelektuelním ohlasem toho vysokého kulturního zjevu, jímž je hudba posledního půldruhého století. Nechť se neukazuje na rozdíly mezi hudbou a literaturou. Nejhlubší kořeny všech umění srůstají vespolek v té společné matce zemi, jíž je lidská duše, a byl to právě hudebník, Wagner, jenž nejdůrazněji naši době připomněl tuto sesterskou souvislost všech uměn. Pravda, nemůže být dosti důrazně vůči různým nedorozuměním akcentováno, že hudba působí svými vlastními, na ostatních uměních nezávislými esthetickými hodnotami, ale to nám nesmí brániti, abychom neviděli, že podlehá všeobecným zákonům uměleckého tvoření a že jest s životem a duší tvůrčích individualit a kulturní atmosférou, v níž ony vyrostly a již dýchaly, spjata těmiž svazky působení a odvislosti jako všecky ostatní druhy umělecké a že její vynikající díla mohou mít nemenší psychologicky-representativní a kulturně-historický význam jako karakteristické útvary literatury nebo malby. Gluckovy opery jsou právě tak typickými pro kulturní epochu, v níž vznikly, jako Racineovy tragedie; v symfoniích Beethovenových není složeno o nic méně ideové dramatiky a ethické výše a hloubky než v Goetheově »Faustu« a v Chopinovi jsou praeformovány celé světy cítivosti, pro něž nalezla literatura slova teprv v posledních letech. Pochopil by ten Beethovena, kdo by neznal souvislosti jeho s těmi kulturními zjevy, jakými je na př. francouzská revoluce, Napoleon, Goethův »Faust« a Carlyleova filosofie heroismu? Anebo Schuberta a Webera, kdo by neznal jich souvislosti s literární romantikou; anebo u Meyerbeera analogické souvislosti se zjevy jako je Makart a Sardou; u Berlioza rodové příbuznosti s Victorem Hugem atd.?

Tento význam hudby a tyto její vztahy budou volati vždy více zvláštních nových útvarech kritiky. Obor technicko-odborné kritiky z stane neztenčený, ale vedle ní bude učiněno místo pro jinou, která jejich ramenou bude stavěti dále a výše, tak jako na př. nejvyšší útva

literární kritiky pracují na ramenou filologie a literární historie. Tato nejušlechtilejší větev hudební kritiky bude psychologickou a filosofickou interpretací hudby jakožto projevu tvůrčího uměleckého individua a jakožto zjevu všeobecně kulturního, nesoucího snahy svého původu a prostředí právě tady jako kniha nebo obraz. Kritika tato dá hudbě všecko, co jí náleží, ale za jejími pouze esthetickými qualitami pokusí se hledati její prvky ideové a psychologické a reprodukovati výstižným stylem ten způsob cítění a nazírání, ten odstín nervového života, to individuelní zabarvení emocí, jedním slovem: celý ten individuelní obraz světa, jejž komponista vyslovuje v tónech. Neprokáže ovšem té cti každému skladateli — neboť kolik jich má svůj vlastní obraz světa? — ale jen umělcům opravdu individuelním a typickým. To pak předpokládá, že bude mít přísný smysl pro rozeznávání individualit od běžných talentů a jmenovitě že bude rozechvěna tím, co bych nazval pocitem velikého. Už tím bude nekonečně vzdálena od běžné recensující kritiky, kterou její paedagogické úkoly vůči běžné produkci nutí, aby plýtvala interesem a zájmem nad každým tuctovým talentem a v níž při neustálých stycích s prostředností se utlumuje každé veliké nadšení a každý veliký hněv. Tento nový druh kritiky, jejž mám na mysli, překročí tu čínskou zeď, která dnes dělí hudební obec od ostatního duševního a uměleckého světa a setře z děl hudebních prach scholastického suchoparu, jímž jsou dnes po většině pokryty, a ukáže je v jejich celém pelu a svěžesti jako zlaté plody téhož stromu života, na jehož jiných větvích kvetou a zrají umělecké ideje poetické a výtvarné. Půjde ještě dále, až ke kořenům, jimiž tkví tento strom v půdě života národního a raçového, nalezne podzemní proudy, jimiž koresponduje každý veliký zjev hudební s jinými obory života a myšlenky, obetká jej sítí nově odkrytých k nim vztahů a utvoří tak z dané budovy tónů celý svět suggestivních značek citových a ideových, vniterné dramatiky a lyriky, celou určitou soustavu cítiti, viděti či vlastně: slyšeti svět. Neboť každá vynikající a individuelní hudba je světový názor, tóny vyjádřený, a za nejvyšší úkol hudební kritiky považuji hledati k němu klíč.

Dramatická emoce.

Trochu citátů a trochu dialektiky. Podává *jv.*

> V esthetice, to jest v oblacích, dá se argumentovati více a lépe než kdekoli jinde . . . Esthetika nespočívá na ničem pevném, je to větrný hrad . . . Do té doby, nežli bude možno sestrojiti vědu esthetickou na pevných basích, naše planeta sestará a ocitne se na hranicích svého určení.
>
> *Anat. France, Zahrada Epikurova.*

V úvodu své knihy Drame ancien, drame moderne uvádí Emile Faguet na přetřes otázku o povaze dramatické emoce. Cituje vývody groningenského profesora Herckenratha (Záhady esthetické a mravní), dle nichž požitek, kterého nám poskytuje provozování tragédie, je téhož barbarského rázu jako požitek, jejž jistým lidem působí, vidí-li porážeti dobytče nebo dívají-li se krvavému zápasu. Vy-

plývá prý z oné náchylnosti k ukrutenství, jež v nás zůstala z dob, kdy válka byla člověku nutností, jeho obyčejným stavem. Během staletí se surový a divoký ten pud zušlechtil a seslabil, aspoň u většiny civilisovaného lidstva. V nejpůvodnější podobě vystupuje ještě zálibou na krvavých divadlech, na zápasech býčích, psích, kohoutích, na honbě a líčení hrozných výjevů. Pro něj jsou určeny denní zprávy žurnálů. A tragédie je tedy jen zjemněná, zduševněná potrava našeho umírněného, ale nevyhladitelného barbarství.

Faguet souhlasí s Herckenrathem, nejen vzhledem ke tragédii, ale i vzhledem k veselohře. U veselohry má vlastně ještě lehčí práci, podepříti své tvrzení. Tu na první pohled bije do očí krutá zlomyslnost, s jakou se posmíváme nehodám a svízelům, do nichž bytosti nám podobné upadají svými slabostmi, vadami a svou hloupostí. »Utrhač, pomluvač, škádlil, škůdník a člověk, jenž se kochá ve veselohře, mají býti zařazeni v touž ethickou kategorii. Jsou to v podstatě zlé šelmy, každý z nich sice různou měrou, ale zlé šelmy.« Poněvadž pak, dovozuje Faguet, mezi sujety tragickými a komickými není jiného rozdílu, nežli že u jedněch jeví se následky viny nepatrné, malicherné, málo významné, kdežto u druhých nabývají strašlivého dosahu, vysvítá zřejmě, že divák tragedie není o nic lepší ani šlechetnější nežli divák veselohry. Oba přicházejí do divadla baviti se utrpením lidským. Nic neplatí námitka, že toto utrpení budí přede vším soucit, a to soucit mocný, propukající často až v slzy. Jakmile je nám ten soucit slastí, jakmile popud a příležitost k němu vyhledáváme, znamená to právě jen tolik, že chceme, aby někdo trpěl pro naši zábavu. Mínil-li Taine, že v člověku je dosud kus divé a oplzlé gorilly, mohl se odvolati na vrchol básnické tvorby, na drama.

Ani Herckenrath ani Faguet nejsou jediní, kdož dramatickou emoci takto posuzují. Také moderní lyrik německý Dehmel postavil esthetický požitek z utrpení a muk tragických reků na roveň kanibalské radosti a rozkošnickému trnutí obecenstva španělského, navštěvujícího býčí zápasy. A Edgar Steiger ve svém initiativním spise Das Werden des neuen Dramas nalézá, že za morálními city, jimiž se utěšujeme při pohledu na utrpení a smrt, odehrávající se v tragédii, »krčí se v nejtmavějším koutku naší duše, od nikoho z nás nepozorován, jiný příšerný tovaryš, jehož zvětralý obličej pamatuje nás na dávno zapomenuté časy, kdy jsme ještě se zálibou poráželi své blížní a pásli se na trýzni svých válečných obětí. Kdo by prý chtěl popírati, že v naší duši chví se dosud slabá ozvěna oněch minulých zvířecích vášní? Jenže Steiger vidí již v našem dnešním kanibalství silně přimíšený, na mnoze převažující prvek kollektivního egoismu: uspokojení, s nímž sledujeme utrpení a pád tragického reka, jde z hromadného vědomí, že hynoucí individuum bylo svou nesmírně vypjatou, odbojnou osobností nebezpečenstvím pro společnost, a tedy nebezpečenstvím pro mne, tebe, každého jejího jednotlivého příslušníka.

Vzpomeneme-li si na významnou Aristotelovu definici tragédie, dá se nám samo sebou, že ona jeho pověstná »katharse od takovýchto affektů«*)

*) Řecké slovo πάθημα nemá v naší mateřštině, myslím shodného výrazu, podobného jako německé Leidenschaft a francouzské passion.

t. j. od soucitu a strachu, s jejímž smyslem pachtilo se již tolik esthetických a kritických hlav, spadá právě na vrub té barbarské škodolibosti a ukrutnosti, jež v nás zbyla z naší prvotné krvežíznivosti: soucit, jímž se maskuje, je takřka jen omluvou před sebou samým, aby se jí tím volněji mohlo hověti.

Faguet hned ve druhé kapitole svého úvodu obmezuje předchozí vývody. Člověk kochá se prý v utrpení svých podobenců jen až k jistému bodu, k jisté hranici. Uvádí hlavně dva doklady. Jeden z nich je nezdar, s jakým se zaniklé Théâtre libre pokusilo kdysi uvésti na scénu nemoci, rány, operace, porody a těžké smrtelné zápasy. Obecenstvo se vzepřelo. Prý proto, že nesneseme, aby dojem, jejž v nás budí neštěstí jiných, šel až ke strhání a zkroucení nervů (crispation nerveuse). Uvidíme, jak falešné je to stanovisko. Za druhý doklad vypravuje Faguet z rozpravy Herckenrathovy divadelní historku, která se udála v městečku holandském: při představení kusu, jenž hromadil vraždu na vraždu, vpadli pokojní občánkové při třetím krveprolití rozhorleně na jeviště a učinili rázným zakročením konec dalším násilnostem. Takových historek by se mohlo snésti mnoho. Ve Vazově bulharském románě Pod jařmem čte se něco podobného: ochotníci v Bílé Cerekvi hrají »Strastiplnou Genovefu«, a prosté obecenstvo je ničemnostmi Golovými tak popuzeno, že ho při každém novém jeho výstupu vítají hrozebnými pohledy a hněvivým bručením, ba některé dobré dušičky mají přítomné matce hercově za zlé, že má tak hanebného syna, kterého každý poctivec musí proklíti. Faguet vysvětluje svrávně, že všechny případy toho druhu souvisí s neschopností k úplné illusi. Nejsme již daleko tak diví, abychom připustili víc, nežli přízrak utrpení. Faguet tím nepřímo přiznává o dramatické emoci to, co Hennequin na prvních stránkách Vědecké kritiky (v kapitole o analyse esthetické) v souhlase s theorií Spencerovou tak přesvědčivě a definitivně vystavuje jako podstatu esthetické emoce vůbec: je esthetická právě naším vědomím, že její zdroj je pouhý klam, pouhá hra, — přístin bolesti nebo libosti je v ní stlačen na nejmenší míru, popud k činnosti obsažený v emoci, již působí skutečnost, je z ní vůbec vyloučen, a tak zůstává jen mocné neplodné roznícení, neutrálné vzrušení, jímž se utváří v našem nitru mohutný, co nejvýš stupňovaný život.

Na psychologických pokusech, jako je Herckenrathův nebo Faguetův, lze pozorovati, jak naturalismus, jenž v literatuře dávno vykonal svůj obrodný úkol, dostává se konečně též do bádání esthetického. Hle první práce jeho v novém oboru: hledá v požitcích člověka dnešního stopy člověka původního, přírodního, jenž se, oděn kožích, s kyjem v ruce prohánět pralesy. Nebude nám stydno přiznati se k unesení, jímž nás uchvátí tragický pathos? Civilisovaná bytost se tak nerada hlásí ke svým barbarským předkům!

Věc je ta, že Faguet má na zřeteli jenom část toho, co nazývá dramatickou emocí. Soucitem a tedy (dle něho) požitkem, jehož nám poskytuje tragické utrpení, není ještě ani zdaleka vyčerpán emotivní effekt dramatu. Řecký divák ku př. cítil při Aischilově Ukovaném Prometheovi něco mnohem vyššího a mocnějšího nežli živou soustrast s jeho osudem, cítil nad jiné ten hrdý rozmach vzdorné síly, jímž se

neudolný titan staví proti mrzké pomstě Diově, — ne té surové, barbarské síly, která hýří v krvelačném ničení, nýbrž té resistenční síly, kterou srdnatě rozvíjí slabší proti silnějšímu, nedbaje jisté záhuby, která ho čeká. Nebo při Sofokleově Antigoně. Nebyla by se byla tragédie naprosto minula svým účelem, kdyby bylo obecenstvo neprožívalo hlavně ve svrchované míře statečnou odvahu, v níž se sesterská pieta dívčina vzepne proti královu zákazu? Snad nikdo nebude pochybovati, že Oidipus král působil na prvním místě prudkou energií, s níž Laiův vrah i pak, když po výstraze Theiresiově začíná tušiti hroznou pravdu, pátrá po původci zločinu a s níž sám na sobě vykonává strašný trest. Celá řecká tragédie skoro je ve svém význačném charakteru vzpoura, odboj, vzdor proti určení osudu, a dojem, jenž jejího diváka ovládal, musil býti dojem pyšné a nepoddajné síly, jež se vzepne i za cenu zkázy.

Poohlédněme se blíže k nám. Je to ovšem choulostivé zkoumati emoce, které se víží k takové tragédii jako je Shakespearův Richard III., neboť zde by tak na první pohled Faguetovo pojetí nejvíce přiléhalo, ač poněkud v jiném smyslu. Na Richarda zdálo by se hoditi, co Anatole France v Epikurově zahradě tak inteligentně píše o kráse zločinu: »Zločinec vypadá jako člověk přišlý z daleka. Přináší nám strašný obraz lidstva lesů a jeskyň. Duch primitivních raç v něm ožil. Má v sobě pudy, jež považovány za ztracené; zná lsti, jichž naše chytrost nezná. Jest hnán choutkami, které v nás ostatních jen dřímají. Odtud ten rozhorlený obdiv, který v nás vzbuzuje.« Budiž! Avšak to není vše a rozhodující. Když Schiller (v listě dne 28. list. 1797) psal Goethovi, že Richard III. je »jedna z nejvznešenějších tragédií, jež zná,« nebyla to jistě v převaze kanibalská radost z Richardova vražedného řádění (v podobě slastného soucitu se zasaženými), která mu vynutila tak vysoké uznání. Co na Richardovi imponuje a strhuje, jest nadprůměrná energie, s níž se přese všechny překážky velikými kroky žene ke svému cíli, jest síla, s níž se povznáší proti kruté nepřízni přírody, jest veliká duševní výše, na niž stojí nad celým svým okolím, jest svůdné kouzlo smělé, nebezpečné hry, do níž se pouští v plném vědomí možného zvrtnutí. Jeho vraždy (Richard odklizuje skoro vesměs lidi chatrné, ničemné, špatné a podlé) nemají při tom o nic většího ani jiného smyslu, nežli hazardní skoky závodícího jezdce přes široké příkopy a považlivé bariéry. V Romeu a Julii leží věc na snadě: živelná síla, s jakou se vášeň obou milenců přenáší přes rodové předsudky, je všechen raison d'être té opojně vonné tragédie lásky. A v Othelu: jaký by to byl požitek, kdybychom si měli po celé čtyři akty pochutnávati jen na mukách lehkověrného mouřenína! ale my s ním rozčileně prociťujeme všechny výbuchy, jimiž se bouří proti myšlence, že by jediný kouteček milované bytosti náležel jinému, celou vichřici pozdviženého nitra, jež jím zmítá v nezdržitelném víru. Otto Ludwig v jedné ze svých posledních Shakespeareských studií (v Heydrychově vydání »Richard III. Die Natur der Leidenschaft«) analysuje tuto stránku dramatické emoce na tragické vášni. Tragičtí hrdinové, uzavírá, tím získávají na pádnosti, že se, poslouchajíce své vášně, bezohledně řítí do něčeho, o čem vědí, že to bude jejich strastí a jejich pádem. Odtud dojem, že jsou schopni nekonečných projevů síly (uner-

cher Kraftäusserungen); divákova duše kypí radostí a blaženým pocitem, jak se jeho bytost šíří, jak roste svobodným uvolněním a autonomií.

Ještě lépe poznáme dramatickou emoci v tom vzhledě tam, kde povaha sujetu nezahrnuje v sobě nutnost hrubé, hmotné násilnosti, myslím tam, kde individuum se vzpírá proti křivdám jistých společenských pravidel, zásad a požadavků, proti nějakému nátlaku mravnímu, — tedy v dramatech jako jsou Schillerovy Pletichy a láska, Ludwigův Dědičný lesník, Dumasova Dáma s kaméliemi, Ibsenův Nepřítel lidu, Echegarayův Světec či blázen a p., — jmenuji namátkou. Takový Kristián Ulrich znamená pro diváka mnohem více tou posupnou revoltující silou, s kterou čelí bezpráví přemoci a porážce, nežli vší příkrostí situace, do níž se svou tvrdošíjností přivede.

Chceme-li mermomocí vyložiti Aristotelovo pojetí tragédie, nebudeme na rozpacích, jak rozuměti onomu strachu či spíše bázni, která je v ní neodlučně položena jako součást dramatické emoce. Aristotelův φόβος není pak strach o hrdinu, jak tomu chtěl M. Mendelssohn, ani strach o nás samy (že bychom totiž mohli přijíti k týmž hrozným koncům), jak proti němu dovozoval Lessing; nýbrž úzkost, že ten prudký, mohutný vznět vzdorné energie a síly, jímž jsme se tak rádi dali uchvátiti, musí co chvíli vzíti za své v nezbytném, vždy více a více se blížícím zřícení vztýčené osobnosti. A kdyby mi nepřipadalo tak pošetilé pouštěti se do vzdušných konjektur, dodal bych, že také ἔλεος řecké definice žádalo by s našeho hlediska vedle soucitu (na němž basuje theorie Faguetova) ještě druhý význam: lítost, — lítost spoutání, lítost obmezení, lítost nemožnosti, lítost našeho lidství.*)

Budeme-li však vyšetřovati základní emoci moderního dramatu, shledáme brzy, že často ani s prvním ani s druhým jejím způsobem nevystačíme. Jaký je úhrnný nebo hlavní dojem divákův při Hamletovi, Macbethovi (v druhé polovici?) jaký při většině dramat Ibsenových, při Nápadnících trůnu, Strašidlech, Rosmersholmu? jaký při Hauptmannových Osamělých duších? při Hilbertově Vině? a jiných a jiných? Nelze přece říci, že esthetický požitek z Rosmersholmu nebo z kteréhokoli z nich je vystižen soucitem, jímž se kryje radost škodolibosti a ukrutnosti. Vždyť nejde tam jen o trpící lidi, nýbrž také o idee, o názory, jimiž trpí, a o celý zvláštní ráz jejich utrpení. Nositelé těchto dramat bojují docela jiný boj nežli tragičtí rekové starší fase: v oněch zápasila jistá prudká útočná síla, smělá a pevná, proti přesile různého druhu; ale v řečích těch moderních dramat zápasí vůle k moci, touha po síle s vlastní nepřekonatelnou slabostí. Tragika paní Alvingové, Rebeky Westové, Jana Vockeratha, jako již tragika Hamletova, spočívá v tom, že se dovedou vyšinouti k tomu kvantu energie, jehož potřebu cítí a jehož právo rozumově uznávají. Odtud onen dojem tesknė tísně a sklíčenosti, jenž nás při moderních dramatech neopouští, dojem docela opáčný onomu, jejž jsem se snažil vystihnouti v předešlých odstavcích.

*) Sem patří vysvětlení, proč zmíněné pokusy Théâtre-libre uvésti na scénu fysické utrpení, nemoci, operace a p. neměly úspěchu. Jsou to utrpení passivní, ne utrpení vzepjaté mohutné síly.

Z toho všeho jde zatím, že dramatická emoce nedá se tak zjednodušiti, jak tomu chce formule Faguetova-Herckenrathova. Ale kdybychom probírali drama za dramatem, a v každém z nich scénu za scénou, vyanalysovali bychom snadno bohatou pestrost dojmů, z nichž snad jen menšina dala by se svésti na vytčené tři základní útvary. Považme jenom, jak důležitou úlohu v emoci dramat, jichž thématem je láska, musí hráti smyslnost; jak složitý je dojem dramat, v nichž jsou zpracovány látky vlastenecké (to již u Řeků: Aischylovi Peršané); jaký podíl na emoci může míti v dramatě cit náboženský; jak jinak působí scény pompésních obřadů nežli scény intimní tiché domácnosti, scény politických akcí nežli scény milostných výlevů atd. Faguet sám dobře ví, že tím barbarstvím není dramatická emoce ještě odbyta, a snaží se dokázati v ní ještě prvky podružné, ušlechtilejší a vznešenější, — dva: zálibu v pravdě (jen neštěstí, jen bolest a utrpení jsou reelní, jsou pravdivé v životě, přijímá se Schopenhauerem) a náklonnost k vážným úvahám. Jen že v obou je více požitku intelektuelního nežli skutečně dojmového.

Ale cokoli by se mohlo ještě o podstatě dramatické emoce říci, nic nebude takové, aby se nedalo stejným právem applikovati na emoci románu nebo eposu. Je-li neštěstí, bolest a vůbec utrpení bytostí nám podobných hlavním zdrojem esthetické rozkoše, pak nutno uznati, že nám jí rovněž jako Macbeth poskytne Dostojevského Vina a smír, rovněž jako Othelo E. Délardův román Le désir, rovněž jako Moliérův Lakomec, Saltykov-Ščedrinovi Páni Golovlevi, jako Tolstého Vlasttmy, Zolova Tereza Raquinova. Známý román Göthův má přímo i v názvu Utrpení mladého Wertera, a je věru těžko najíti drama, jež by nás dojímala utrpením toho druhu. A dokázal-li jsem, že rozvíjení odbojné, vzdorné síly je druhou nebo jinou podmínkou dramatické emoce, musím také doložiti, že jí neméně vyhovují romány jako Ludwigův Mezi nebem a zemí nebo Kleistův Michal Kohlhaas nebo Stendhalův Rouge et Noir nebo Tolstého Anna Karenina — — nač je vyčítati! Ba jděme až k lyrické básni a najdeme tytéž elementy dojmové. Čtěme třeba jen jednotlivé básně Heinova Lazara nebo na druhé straně takové jako je Byronův Prometheus nebo Shelleyova Oda na západní vítr nebo Longfellowovo Světlo hvězd — a srovnávejme!

Polemisuji zbytečně. Ti, kdož předpokládají zvláštní emoci dramatickou, jsou si jasněji nebo temněji toho vědomi, že nepřísluší výhradně dramatu. Faguet, ukázav, že divadlo je jen zobrazováním lidského neštěstí, ať malého (veselohra), ať velkého (tragedie)*), neopomněl přiznati, že »román není nic jiného, nežli to, s týmž rozvržením«, a zavírá první kapitolu svého úvodu konklusí: »Divadlo, literatura, poesie, konversace citlivých žen a mužů, všechno to je prostě líčení útrap lidských.« Ale pak se musíme tázati, proč se té emoci, která je všeobecná, dává specialisující a ojediňující přívlastek dramatická? Ale netoliko

*) Nepotřebuji poznamenávati, že Faguetovo třídění dramatu podle míry utrpení, podle těžkosti následků, jež povaha nebo jednání protagonistovo mají v zápl je falešné. Již Aristoteles ve 4. kapitole Poetiky dělí zcela psychologicky »dle povahy básníkovy«.

to, my se musíme dále lessingovsky tázati: k čemu tedy divadlo, když téže emoce, téhož dojmu mohu zažiti pohodlně, volně, nenuceně doma, natažen na měkkou pohovku, v tichu a samotě útulného pokojíku, nechávaje svobodný proud svým citům? Proč? K čemu?

Je ku podivu, jak nevšímavě se obcházejí tyto otázky, ačkoli jsou tak na ráně. Lessing jim dává v osmdesátém kusu Hamburské dramaturgie klassický výraz: »K čemu ta krušná práce dramatické formy? K čemu stavěti divadlo, převlékati muže a ženy, trýzniti paměti, sezvávati celé město do jediné místnosti, nechci-li svým dílem a jeho provozováním způsobiti nic jiného, nežli některá z těch hnutí, která by dobré vypravování, čtené doma ve svém koutku, skoro také vzbudilo?« Nevím, věnoval-li kdo dosud náležitou a plnou pozornost Lessingově odpovědi. Ani Lessing sám si ji dostatečně nerozvážil.

Odpovídá totiž v následujícím odstavci: »Dramatická forma jest jediná, v níž lze vzbuditi soucit a strach (to jsou Lessingovy tragické emoce), aspoň v žádné jiné formě nemohou ty dojmy*) býti zbuzeny tak vysokou měrou.« Šířeji se o tom vyslovil v sedmasedmdesátém kusu: »Krátce, věc je ta. Aristoteles pozoroval, že soucit vyžaduje zlo přítomné, že se zlem dávno minulým nebo daleko v budoucnosti ležícím buď vůbec nic, anebo daleko ne tak silně cítiti můžeme jako se zlem nynějším, že proto nutno jest nezobrazovati jednání, jímž chceme zbuditi soucit, jakožto minulé, totiž ve formě vypravovací, nýbrž jakožto přítomné, totiž ve formě dramatické. A jen to, že vypravováním budí se náš soucit málo nebo nic, nýbrž jen a jen přítomným názorem, přimělo Aristotela . . .« I z pouhých mých dvou citátů vypozoruje každý, že Lessing proložená místa vsouvá pouze z opatrnosti a že hledí jejich pravou důležitost seslabiti, aby mohl potom v dálejšku vésti si tak, jakoby dotyčné emoce byly naprosto jen odkázány na formu dramatickou. Že se Lessing mýlil, když považoval zpřítomnění zla za specielní přednost dramatu (kolikrát se to po Lessingovi opakovalo!), doložil mnoha příklady Jindř. Gartelmann ve své Dramatice (str. 22.), ačkoli je beze všeho jasno, že čtenáři románu je ve chvíli, kdy čte, příběh stejně přítomný jako divákovi dramatu.**)

Nicméně věty, jež jsem Lessingovi podtrhl, narážejí na pravé, na vlastní rozřešení celé otázky, k němuž jsem chtěl svým článkem navésti. To jest: dramatické emoce neliší se odesthetických emocí jiného původu kvalitativně, nýbrž toliko větší silou a, dokládám, větší určitostí.

To výtečně vytušil Anatol France svým jemným psychologickým smyslem na jedné z podivuhodných stránek své Epikurovy zahrady:

---

*) Lessing užívá terminu »Leidenschaften« v souhlase se svým výkladem Aristotelova výměru.

**) Gartelman upadá ostatně v podobnou chybu. Jako Lessing a s ním Goethe i Schiller vyhrazují dramatu zpřítomnění děje, tak zase on definuje drama jako básnický druh, jehož úkolem je zobrazovati charaktery. Který z románů před chvílí ode mne citovaných nečiní totéž? Ani toho rozdílu není, že román charakter analysuje, kdežto by jej drama synthetisovalo.

»Mnoho lidí, kteří si nedovedou udělati pojem o tom, co čtli, jsou s to porozuměti dosti správně tomu, co viděli hrát. Čteme-li knihu, čteme ji jak chceme, čteme z ní či spíše v ní, co chceme. Kniha nechává volné pole obraznosti. Proto také duše drsné a všední mají z ní většinou jen bledý a studený požitek. Naproti tomu divadlo dává viděti vše a dovoluje ničeho se nedomýšleti. Z té příčiny uspokojuje největší počet lidí. Z téže příčiny líbí se ztěžka duším snivým a meditativním . . . Co jest kniha? Řada malých znamének. Čtenář sám musí si vyvoditi formy, barvy a city, jimž tato znaménka odpovídají. Na něm závisí, má-li býti kniha matná či zářivá, ohnivá či ledová. . . . Ale nic podobného není na divadle. Místo malých černých znamének jsou tam živé obrazy. Jemné tiskařské typy, které nechávají tolik se domýšleti, jsou nahrazeny muži a ženami, jež nemají nic mlhavého ani tajemného. Vše jest přesně vymezeno. Z toho následuje, že dojmy diváků co možná nejméně od sebe se liší, hledě ovšem k fatální různosti lidských citů. Proto vidíme, že při všech představeních vyvíjí se mezi všemi posluchači opravdová sympathie. Uvážíme-li ostatně, že divadlo je umění, které se vzdaluje od života nejméně, uznáme, že se dá nejsnáze chápati a prociťovati, a vyplývá z toho důsledek, že se v něm publikum shoduje nejlépe a klame nejméně.«

Totéž, ale ovšem přesněji a vědečtěji, formuluje Rich. Wagner ve svých, bohužel málo známých a nedosti vykořistěných rozpravách Opera a drama (Sebrané spisy, IV. 70.): »Jen v nejdokonalejším uměleckém díle, v dramatě, může se tudíž vise zažitého s úplným úspěchem sděliti, a to právě proto, že v něm užitím všech výrazových prostředků, jichž člověk je mocen, úmysl básníkův nejúplněji se sděluje citu, totiž nejpříměji přístupným orgánům citu, smyslům.«

Ještě jinou příčinu větší působivosti dramatu oproti jiným druhům básnickým vytýká Vischer (Aesthetik III, 1455). Kdo četl Le Bonovu Duši davu, zná ji. Jest to sesílení emoce hromadností, v níž působí. »Ryze esthetické působení dramatu zanechává v člověku nekonečné účinky jako žádné jiné umělecké dílo, účinky, jež mocí společného otřesu, který v jediném okamžiku celé massy prochvívá, tak se v každém jednotlivém diváku sesilují, jako by se jeho srdce rozšiřovalo a znásobovalo o tolik srdcí, kolik jich zde zároveň bije a tluče.«

Tedy scénické a mimické provedení před poslouchajícími diváky společně a stejně cítícími je, co má dramatická emoce, kvalitativně táž, na víc proti románu. Vezměte dramatu to, a není to dramatem. Novellisté a lyrikové, kteří volají po recitaci, chápou dobře, jaká újma je to pro ně svěřiti účinnost svých výtvorů inteligenci, chvilkové náladě a volné roztržitosti čtenářů.

Tím není řečeno, že recitací bude emoční mezera mezi dramatem a románem úplně překlenuta. Daleko ne. Nebyla by ani, kdyby se román zdialogisoval a popisy nahradily divadelním apparátem. Neboť účel, který od samého zárodku dramatu v jeho vývoji působil, snaha vystupňovati esthetickou emoci na nejvyšší možnou míru, měl za následek postupné koncentrování a zhušťování emotivní síly, jíž

se vytvořila ta zvláštní forma dramatu se všemi svými konvencemi. Ale to zatím již přesahuje meze mého článku. Zde křižuje se celá spousta theorií, kterou by se bylo třeba prodrati. Nejhlouběji nahlédli v jádro problému, jenž je vlastně problémem celého umění, oba stejně velcí znepřátelení duchové: Wagner a Nietzsche ve svém Zrození tragedie. Ale již ti dva se ve svém pojetí rozcházejí. Neměl jsem pro svůj článek osobivějšího úmyslu, nežli naznačiti některé novější výklady a některé stránky otázky, — a tomu jsem, doufám, jakž takž dostál.

Luděk Marold.

Ve dvou sálech nové budovy městského musea pražského soustředěna jest teď na krátký čas veliká část bohatého a pestrého díla, jež vyšlo z pilné a šťastné ruky onoho vzácného umělce, kterého jsme v první prosincové noci minulého roku ztratili. Není to všechno, co Luděk Marold vytvořil; celá veliká řada jeho prací — mezi nimi některé z nejlepších, za něž mu děkujeme — tam schází. A zase na druhé straně třeba jen několik nejlepších čísel z té spousty obrazů, kreseb, návrhů a črt, které se teď pestří v sálech městského musea, by stačilo, aby tomu, jenž tak příliš brzo byl nám vyrván, na všecky časy zajistilo přední místo mezi malíři z konce tohoto století. To, čeho přehledným, souvislým obrazem chce býti výstava v městském museu, jest, přesně vzato, bilancí jenom prvé polovice života. Ta stačila zrovna tak, aby přivedla k rozvoji a rozkvětu vše, co dřímalo v této slunné, jasné duši umělecké, aby ruka malířova překonala vítězně všechny vnější obtíže a stala se spolehlivým, poslušným vykonavatelem rozkazů nitra.

Prvá polovice života byla právě dožita. Krásnější, bohatší, plodnější ještě polovice čekala mladého mistra, jenž rychlým, strmým a vítězným letem spěl již k samým vrcholům svého umění. Nedočkal se jí. Padl před samým cílem. Je mnoho děsné tragiky v tomto náhlém jeho konci, jenž se dostavil zrovna tehdy, kdy vítězství jeho bylo již rozhodnuto a budoucnost slibovala býti řadou triumfů. Nebylo nikoho u nás i v cizině mezi těmi, kdož ho měli rádi — a to byli všichni, kdo znali jeho díla —, kdo by se byl nezachvěl při zprávě, že Luďka Marolda již není mezi živými. Tolik tu chodí mezi námi lidí zlomených, vyčerpaných, tolik lidí, kteří kdysi něco chtěli, pro něco horovali a se bili, ale dnes již mají všechnu budoucnost dávno za sebou a smrt vybrala si zrovna toho, jehož teprve čekala krásná a veliká budoucnost.

Teprve teď, kdy veliká část jeho úžasně bohatého díla snesena jest na kratký čas v sálech městského musea, vidíme, jak plodný, neúnavný a na vítězství bohatý život to byl, jenž v první prosincové noci minulého roku zhasl k nenahraditelné škodě našeho umění a v kolika pestrých, jiskřivých hlatích svítil fenomenalní talent Maroldův. A — na to se nesmí zapomínati — většina toho, co nás zde uvádí v nadšení a zároveň dává nám dvojnásob želeti nenahraditelné ztráty, jež nás stihla, jsou věci, pracované jen k vůli uhájení kousku chleba, věci, na něž

Marold snad ani nekladl veliké váhy, studie a průpravy k většímu dílu, takové drobné náčrty a návrhy, které se sbalují a odklízejí, když se přistupuje konečně k »velikému plátnu«. Věci, v šťastné chvíli hravě vytrysklé a pro chvíli určené, práce celého umělce, jenž si snad na nich nijak zvláště nezakládal, ale krásné, ryzí a svěží, že se neubráníte radostnému podivu. Kam by byl tento úžasně nadaný, jemně organisovaný a vzorně pilný umělec dospěl, kdyby nebylo bývalo pout, podlamujících jeho rozlet, kdyby nebylo všedních, tísnivých a mořících starostí dne?

*

Luděk Marold byl malířem skrz na skrz. Jevy světa, jímž byl obklopen, měly proň zájem a cenu jen jako vhodné předměty, na nichž lze demonstrovati svoje umění. Nechtěl svými obrazy, črtami a kresbami nic dokazovati, nic hájiti ani potírati, ani jimi nechtěl pohnouti někoho, aby se nad výjevem, jejž on zobrazil, nad jeho příčinami i vztahy k jiným výjevům lidského života, zamyslil. Toho všeho byl Marold dalek. Maloval scény, vykrojené přímo ze života, postavy lidí, se kterými se setkával v dusnu kaváren, v salonech, na promenádách, kdekoliv v hlomozném a tísnivém víru života, vymýšlel a koncipoval výjevy fantastické, oblékaje postavy svých visí hned v šustící hedváb drahocenných rob, hned v pompésní kostumy dávno uplynulých epoch, v krajkách a brokátu i v cárech nouze. Zachycoval je svojí tužkou nebo štětcem prostě proto, že se mu líbily, že poutaly jeho zájem jako výtvarníka. Jeho názor na svět byl ryze výtvarnický. Tím je již řečeno, že viděl v životě nejen všechno krásné, ale i (a to snad v prvé řadě) všechno charakteristické. Prohlédněte si řadu jeho prací a uvidíte, že měl smysl pro krásnou tvář, krásnou posu, krásnou, zpěvnou a ženský měkkou linii. Ale přihlédněte blíže a uvidíte, že vše, i krásné tváře i krásné posy i krásné linie jsou zároveň příznačnými pro postavu, na níž je spatřujete. V tom zachycení všeho příznačného na zjevech líčených i vystižení všeho krásného na nich spočívá kouzlo jeho prací. A zároveň jím si vysvětlíte,

proč všechny ty věci působí takovou překvapující, sytou, teplou životností.

Pósa, gesto! Co vše v nich dovedl Marold nalézti! Jak jediným posuňkem, jedinou vráskou v tváři, jediným rysem kol úst, kol očí dovedl charakterisovati celého člověka! Projděte celou výstavou, proberte k tomu ještě všechny knižné ilustrace jeho, které máte po ruce a uvidíte, že každý z těch lidí má jiná gesta, jiné pósy. Zcela jako v životě. Snad jsou si v mnohém podobni, ale nejsou totožni. Neopakují se. Tomu nenaučil se Marold teprve v Paříži. Vzpomeňte, jak již v prvních věcech jeho, v prvních kresbách, otištěných v českých listech, s těmi dvěma spodními tóny všeho jeho umění se setkáte. Přirozeně nalézal příznačné rysy dříve na drsných figurkách z lidu, na postavách sešlých existencí, sražených k zemi tíhou života, na postavičkách řezaných z tvrdého, sukovitého dřeva. Je to jako s lidskými obličeji. Rysy, které je hyzdí, zjevy abnormní padnou Vám nejdříve do oka. Tak chodil Marold po ulicích pražských a svižnou, úžasně dovednou svojí rukou maloval a kreslil podařené figurky, které mu padly do rukou. Je jich celá řada. Připomenu Vám jen jednu, se kterou se setkáte také ve výstavě: Je to tušová malba »Kukačka« (čís. 149). Takový podařený pražský flamendr, který již Bůh ví kolik nocí nespal, stojí líně a nedbale zároveň opřen mezi dveřmi, klobouk na hlavě, cigaretu mezi semknutými rty v ovzduší, prosyceném výpary likérů a tabákovým dýmem, jenž v plochých, hustých pásmech krouží těžkým vzduchem. Representant celého cechu, prototyp pražského flamendra. Ta kresba jediná jest přírodopisem a psychologií takového kavárenského povaleče zároveň. A vedle toho všimněte si třeba skizzy »Knihař« (čís. 125.) s tou skvostnou, tak plně životnou hlavou hranatého, otylého chlapíka, nebo sešuntělého starce s vypelichaným cylindrem na obraze »Vaječný trh v Praze«, vzpomeňte na ty rozkošné truhláře (čís. 54.), na rázovité hlavy cikánů (č. 302.) na ilustracích ku »Kmotru Frickovi«. Co života, co výrazu, co duše je v těch hlavách! Jeho lidé se opravdu smějí, mluví, pláčí, dumají a netváří se jen, jakoby to všechno činili. V tom jest bez odporu mistrem. Stačí se podívati na jeho »Loučení« (čís. 299.) a na jiné dvě ilustrace k »L'ami Fritz« (čís. 115. a 116.), aby bylo zřejmo, s jakým mistrovstvím, s jakou ohromující přesností Marold ve tvářích svých lidí studoval a zachycoval každý rys.

Čím dál ovšem zrak jeho se zbystřuje. Hledá teď svoje látky jen v elegantních salónech, atelierech, na závodištích, všude tam, kde scházejí se lidé velikého světa. Teď nalézá příznačné již i na zjevech krásných a elegantních, plných jemnosti a uhlazenosti, nejen na pitvorných, jakoby v jednu hranu seříznutých figurkách. Vrozený smysl pro lehkost, pro krásnou, plynnou, ženský měkkou linii, pro půvab, jenž dýše ze zpěvných, vlnivých linií krásného ženského těla, ze záhybů jemných rob, splývajících ve vlnách hedvábí a sněžných pěnách krajek po postavách pružných a graciesních, z harmonie gest malebných a ušlechtilých, stupňuje se ještě úžasnou pílí, houževnatou prací a svědomitým, slídivým pátráním po všem, čím tito lidé velikého světa přivádějí zvláštnosti svého rodu, postavení, výchovy, názorů a cítění k platnosti. A výsledek

dostavuje se neočekávaně brzo. Jemnému cítění, raffinovaně zjemnělému jeho chtění odpovídá úžasně delikátní umění. Jeho vidiny docházejí na jeho kresbách, skizzách a obrazech čirého ztělesnění. Nic nezůstává nevysloveno. I pro nejjemnější záchvěv má po ruce přiměřené, na dobro

ROMEO A JULIE.

mu odpovídající prostředky. Ovšem cesta k těmto výšinám vede trnitými stezkami, přes nesčetné překážky, na nichž z prvu tříští se jeho snažení. Ale konečně dostavuje se, po čem se tolik natoužili: Čaroděj formy překonává vítězně všechny obtíže techniky a stává se její ne-

Fotografie J. Krinka.

L. Marold: VZPOMÍNKY BLOUDÍ V DÁLI.

Maj. p. F. Topiče.

L. Marold: NA PROJÍŽDCE.

Maj. sl. Jos. Maroldové.

omezeným vládcem. Jeho technická virtuosnost stupňuje se až k samým mezím toho, co vůbec ještě oku lidskému a ruce jest dosažitelným. Jemné, jedním rozmachem ruky nahozené, kouzelně zladěné linie, lehké, jako dech průsvitné a svítivé tóny.

Tak Marold, portrétista lidových postav, jejich malíř a psycholog zároveň na ráz přehoupne se na hladké parkety salonů, s těžkými vlnami

POHLED DO DÁLKY.

hedvábných záslon, s nábytkem látek mdlých a delikátních, s koberci, v nichž dusí se ruch kročejů, s rozkošnými bibeloty po římsách krbů a výstupcích skříní, stává se malířem nádherných interieurů, vypravených s raffinovaným vkusem lidí prosáklých bohatými kulturami až do konečků prstů, interieurů, kde všechno, od těžkého, pohodlného nábytku až ku drahým bronzům, svítícím v odlesku krbů, od filigranských žaponerií až k exotickým květům orchideí, vonících ze starých vás i splývajících záplavami svých barev po moderních drahých keramikách, vše až do poslední drobnosti zladěno jest na jeden tón distinguovaným, vybroušeným

vkusem. A tyto salony oživil Marold pány v bezvadných úborech, muži podnikavými, zvyklými vítěziti stejně v budoirech svých dám jako na závodištích, elegantními, svrchovaně korektními, pány, kteří si snad přespříliš nelámali hlavy záhadami bytí, ale prosluli klidem a chladnokrevností při hrách, jistotou, s jakou sedí v sedle, bravurou, s jakou střílejí, a lehkostí, s jakou šermují, lidi, kteří se dovedou nanejvýš případně chovati, ať již jde o večírek v klubu, souper s dámou v elegantním restaurantu, o otevření salonu nebo velikou cenu v Longchamps, pány, kteří nescházejí při žádné premieře, poněvadž to jest povinností lidí jejich stavu, kteří jsou roztomilými společníky, diskretními milovníky a spolehlivými svědky v mrzutých aférách. A tyto dokonalé gentlemany svedl na parketách a kobercích salonů s dámami více elegantními a půvabnými, než krásnými, snícími v pohodlných lenoškách a bez hlubšího interesu se probírajícími modním románem, bledé, štíhlé, s útlou taillí a pružnými postavami, s měkce se vlnícími, jemně zarudlými vlasy, dámy velikého světa i z těch sfér, jež jako očistec mezi nebem a peklem, jsou někde uprostřed mezi hořeními deseti tisíci a nesčetnými massami, které netvoří »společnost«, s dámami, z jichž každého gesta dýše elegance, krása a něha jako ze záhybů a řas jejich nádherných toilet (o nichž snad se rozepisují kronikáři boulevardních listů) dýší dráždivé, exotické dechy modních parfumů. Pány a dámy z »posledního korábu« maloval a kreslil Marold, zachycoval jejich podoby v salonech a na vyjížďkách, na honech a na pobřeží mořském a sem tam uznal za dobré přidati jim krásné bledé děti s kadeřemi v prstýnčích splývajícími podél jemných tvářiček, děti se svrchovaným chicem oblečené, dobře vychované a určené — jednou utloukati čas, mládí, sílu a vzlet zrovna tak, jako jejich rodiče.

Dosti často setkáme se na těchto skvostných listech, kde dvěma třemi barevnými skvrnami zachyceny jsou výjevy nevystihlého půvabu, i s humorem, který jako všechno u Marolda, byl svrchovaně jemný a prchavý jako parfum, jehož jediná kapka rozstříkne se ovzduším, kde třese se v tisíci vláskových míhavých vláknech. Nezdržel se někdy a s plným svým humorem namaloval výjev, který vám vykouzlí na rtech bezděčný, lehýnký úsměv. Jeho umění vůbec bylo usměvavé, slunné, kypící rozmarem a šumící jako perlivý sekt. Ale sem tam uhodil jakoby výjimkou i na tóny tragické a ony ozvaly se z hluboka a slavně a chytily Vás přímo u srdce.

*

Síla charakteristiky, lehkost a elegance byly dávno uznanými příznačnými rysy umění Maroldova. Posmrtná výstava jeho děl ukázala nám, že dílo jeho kromě toho vyniká svojí všestranností. Najdete zde kromě známých obrazů, předvádějících scény z velikého světa a illustrací k moderním románům, i práce historické, portrety, náčrty titulních listů a návrhy plakátů a motivy krajinářské v pestré směsi. Jsou to práce ceny velmi nestejné, a přece nenajdete díla, které by ukazovalo, že by Marold v oboru jím representovaném býval začátečníkem. Má tu několik málo obrázků, na nichž zachycuje zapomenutá, opuštěná zákoutí pražská nebo

vesnické chalupy. Tedy věci umění jeho v podstatě cizí. Ale jak výborně jsou tyto prosté motivy krajinářské zachyceny, s jakou vervou podány! Také jeho historické obrazy jsou zajímavy. Nejen tím, že jest v nich více života a ruchu než na velikých plátnech officielních historických malířů, nýbrž i proto, že Marold, který k vůli nim dojista nekonal podrobných a obsáhlých studií historických, na nich šťastně vystihl leckterý podstatný, pro dobu a její lidi velmi důležitý moment.

Posmrtná výstava jeho děl přivádí k platnosti jednu stránku umění Maroldova, která svého času získala mu nejvíce uznání a na níž se později, když nám z Paříže v brillantních francouzských dřevorytech posýlal svoje románové illustrace, úplně zapomnělo: Na této výstavě teprve vidíme, jakého skvělého, virtuosního koloristu jsme v Maroldovi ztratili. Kdyby hned tenkrát před jedenácti léty, když Marold s takovou oslňující virtuositou na prvém plátně svém zachytil výjev z Pražského tržiště, byla se mu poskytla možnost, pracovati bez ohledu na kruté diktáty denních potřeb, sláva Maroldova byla by se ještě jistěji a ještě vítězněji rozlétla celým světem. Marold sám, příliš pozdě ovšem, rozhodl se od illustrací vrátiti se k vlastní malbě. Krátce před svou smrtí vytvořil ještě několik děl, která nám teprve ukazují, jakého vzácného koloristu, jakého svrchovaného čaroděje barvy jsme ztratili, ne teprve v noci na prvního prosince minulého roku, ale již mnohem, mnohem dřív.

Obraz »Vaječný trh«, umístěný v Rudolfinu, a dva skvělé vývěsní štíty z trafiky na samém rozhraní předměstí, udržovaly u nás jenom slabě a mdle pověst Marolda koloristy. Proto když přišly »Lipany«, byl úžas všeobecný. Ale teď v této výstavě, kde můžeme nadšený svůj hold vzdáti již jenom jeho památce, vidíme, jak toto souverénní ovládání barvy bylo Maroldovi vrozeno a jak jenom nepřízeň poměrů zavinila, že mu nebylo dopřáno získati si jméno mezi nejpřednějšími koloristy naší doby. Portrét synáčka Maroldova je v té příčině dokladem nejvýmluvnějším. Jaké mistrovské dílo, nejen s oslnivou bravurou nahozené, ale i z nejryzejšího a nejhlubšího citu vytrysklé vytvořil zde Marold podobiznou tohoto bledého, zlatovlasého hošíka, s krásnýma, sladkýma očima, tímto nezapomenutelným portrétem, který nám ukazuje co hlubokého, vroucího citu bylo v umělci na první pohled roztomile povrchním a šviháckém, jaké to dílo prvního řádu zanechal v tomto obraze, před nímž maně si vzpomenete na vlny kadeří a krajkové límce královských dětí na obraze A. van Dyckových! Zdá se, že reminiscenci tuto malíř úmyslně chtěl vyvolati ani ne tak šatem dítěte, jako spíše tlumeným, svrchovaně distinguovaným koloritem svého díla. A jak zase, když bylo potřebí, dovedl na svém plátně několika barevnými skvrnami zachytiti smutnou, pestrou nádheru podzimka, jako na svém »Pařížském náčrtu« nebo vykouzliti přívaly mladého, měkkého světla, jako na rozkošné olejové skizze »Mezi řádky«. A co chicu, co švihu, jemnosti a vybrouseného vkusu je v tlumených barvách jeho »Čtenářky«! Jsou, pravda, v díle jeho čísla, která, pokud jde jen o kolorit, jsou modernější a pokrokovější, než některá z těch, o nichž jsem se zmínil. Ale kolorit Maroldův není ničím nahodilým a není to snad nedostatek vlastního rázu, nenese-li na všech dílech stejných znaků. Barevná expresse Maroldova jest totiž velmi přiléhavá

a jako taková podmíněná vždy ne tak účinkem, kterého chce dosíci, jako látkou, kterou zvolil a jejímuž charakteru se těsně přimyká.

Olejové malby, s nimiž se v posmrtné výstavě jeho děl setkáváme, dávají nám teprve plně chápati velikost a bolestnou tíhu tragické ztráty, která naše umění v prvé prosincové noci minulého roku stihla. Jaká krásná a ryzí díla byl by tento vzácný umělec ještě vytvořil, kdyby mu k ohromnému jeho talentu a úžasné píli byla bývala popřána ještě řada let klidného, bezstarostného tvoření! Ale Marold nebyl jen svrchovaným vládcem jedné techniky. Pestrosti a mnohostrannosti jeho látek dobře odpovídá různost a bohatství technik, které ovládal. Olej, křída, tuš, uhel a vodové barvy byly stejně povolnými a poslušnými jeho nástroji, když vtěloval elegantní, krásné vidiny svoje v pevné linie a v harmonické shluky barev. Není techniky, které by byl neovládal s naprostým mistrovstvím a podrobnou znalostí účinků, kterých lze pomocí její docíliti. A začasté kombinoval několik method, na malém třeba obrázku spojil několik technik dohromady, jen aby dosáhl effektů, které mu tanuly na mysli. Jako celé jeho umění, i jeho barvy jsou lehké, vzdušné, plynulé a svítivé. Stačilo, aby nahodil několik libovolných skvrn barevných na papír, abyste mohli oceniti velikost jeho umění. Co lehkosti a svítivosti bylo v tom všem, jakými potopami světla dovedl prostoupiti svoje barvy!

Lehkost, s jakou Marold nanáší svoje plynné, jiskřivé skvrny barevné, jest přímo úžasná. Jsou to skvrny, ale je v nich plno pohybu a života. Maně si při tom vzpomenete na Hokusaie, s nímž vedle průsvitnosti a jasu svých barev má i sílu charakteristiky, živý pohyb gest společny.

Na podobnost charakteru některých jeho děl s delikátním Watteauem upozornil již p. Jean Lorrain, na příbuznost s Goyou pan William Ritter. Ale jsou jiné a snad význačnější stránky jeho díla, jimiž připomíná jiná veliká jména. A přece tento umělec, před jehož pracemi si můžete vzpomenouti jenom na několik největších jmen novějšího umění, byl do posledního splývavého záchvěvu svých barevných kouzel, do poslední vláskové čárky svůj. Poznáte každý jeho list, každou črtu na prvý pohled a přece nikdy nezašel v manýru. Volil prostě s taktem a jemnocitem dokonalého umělce vždy jen ty prostředky, které odpovídaly účinkům, jichž dotyčným dílem chtěl dosíci.

Ano, tento mistr linie hravé, zpěvné a elegantní, dovedl stejně jediným rozmachem šťastné svoji ruky v několika nejnutnějších čarách vykouzliti scénu plnou života, jako zase, když toho bylo potřebí, pracně a trpělivě propracovávati každý sebe menší detail, každou charakteristickou vrásku, každý sotva znatelný rys v tváři svých lidí. Ve výstavě jeho děl viděli jsme ukázky obou stránek jeho umění. Byly tam dámy, pohřížené v četbu, pohodlně rozložené na své ottomaně, kde okouzlila nás měkkost a dekorativní švih jejich linií, vržených na papír s jistotou a bravurou, které mohou býti jenom výsledkem pilného studia a úžasné práce, dámy, snící ve svých lenoškách lehce na zad nakloněné, s vlasy v měkkých vlnách splývajících kol jejich skrání, dámy roztouženě hledící do dáli i pohřížené v důvěrné hovory, sklánějící se nad kolébkami svých dětí, dámy pružných, aristokraticky štíhlých postav, oděné s vybraným vkusem a hravou koketerií, tváří snad ne vždy krásných, ale dojista jemně mo-

delovaných, výrazných a zduševnělých, jež nebyly ztrnulými loutkami, ale živými bytostmi, které opravdu snily, hovořily, plakaly a smály se. A u všech vedle jejich životnosti okouzlily Vás dojista nejvíce jejich linie, ve kterých bylo tolik měkkého půvabu, tolik harmonie a tolik něhy.

A vedle těchto s jiskřivou, virtuosní bravurou nahozených, ba spíše — to platí o plynné svítivosti barev — jenom nadechnutých postav, byly tu jiné, propracované s překvapující přesností postavy, kde každý sval se chvěl a všechny nervy hrály, kde z výrazů tváří, pohybu očí, vlnění rtů, míhavé spleti vrásek a rýh mluvil vnitřní život těch lidí, kde bylo viděti, jak snaha umělcova nesla se k tomu, každý pohyb, každé hnutí, každý chvějný stín v plném jejich vlnění, bez nejmenší újmy přenésti ze skutečnosti na obraz a nedati ani nejmenšímu atómu životního ruchu vyvanouti z nich. Vzpomeňte jen na překrásné, životem překypující illustrace ke »Kmotru Frickovi«, na tato neocenitelná díla, která sama by stačila založiti slávu umělcovu, pod nimiž byste bez úžasu četli podpis Meissonierův, jako by zase síla jejich výstižné charakteristiky sloužila ke cti Menzelovi. A to nezapomenutelné »Loučení« (299), nesevřela-li Vám srdce jeho bolestná resignace, jeho smutek, všechna ta opojná, dráždivá, rozrývající nálada shrnutá v jediné slovo »loučení«, kterou zde Marold s takovou pronikavou vystižností zachytil? A nerozehrála-li teplou svou životností intimním svým půvabem, jemností svého parfumu všechny nervy Vaše čarokrásná »Scéna salonní« (235)? A přece jak jednoduché, skoro všední sujet to jest, na němž Luděk Marold tak krásně demonstroval, že ještě dnes jsou možny zázraky, alespoň v oboru umění! Dvě dámy, z nich jedna sedí, lehký úsměv na rtech, kdežto druhá, stělesnění elegance a chicu, bledé vlasy lehce majíc rozhozeny stojí a konečně jakýsi švihák, jenž k oběma dámám mluví, toť všecko. Ale co výrazu a života je v těch postavách a tvářích, jak nezapomenutelně vrývána v paměť oduševnělá tvář sedící dámy, jaké světelné a kolористické effekty tu docíleny způsobem na pohled samozřejmým a hravým! A takových obrázků, u nichž by se měli lidé modliti jako před divotvornými ikonami, jest tu celá řada. Kolik by jich bylo ještě vyšlo z té pilné, radostně tvořící ruky?

Ale dílo Maroldovo jest již ukončeno. Ten, jemuž třicet tři léta jeho života stačila, aby propracoval se k výšinám, kam jiní za celý dlouhý život nedospějí, nikdy již nevyjde v pestrou, vířivou vřavu ulic velikých měst, aby tam zachycoval postavy plné svéráznosti, ani ze života velikého světa nevyváží již scén, okouzlujících stejně svojí elegancí jako svým švihem. Byl. A i poslední útěchy, která nám zbyla, že alespoň na čas jsme se mohli radovati z jeho díla, sneseného s láskou a pietou, pozbudeme. Do všech koutů světa rozletí se tyto bohaté a zářivé plody života plného klopotné práce a nám zbudou jenom mrtvé, šedé otisky těchto prací prolnutých jasem delikátních barev a plápoly slunce. A jenom vzpomínky nám zbudou na ten krásný, bohatý a plodný život, jehož poslední léta ztopena byla v jas slávy světové. Jenom několik málo let a bude nám jako pohádka připadati zvěst o mladém umělci, jehož jméno vítězně proniklo za úzké hranice jeho domoviny a kterého si vzala smrť právě v okamžiku, když jeho umění rozvíjelo se v plný, hrdý, opojný květ . . .

Jaroslav Kamper.

Orion.

Zimní epištola z venkova. Z chystaného výboru prací † Ant. Smitala.

Zázračná, zářící hvězdo na zimní obloze, k níž venkovan vzhlíží s jinými pocity než měšťák kráčející večerním ruchem ulic, propůjč této epištole svého jména! —

Vystoupíme z teplého domu na tmavé návsí. Zmrzlý sníh kovovým zvukem praská pod podešvemi, z nízkých střech šustí občerstvující obláčky jemňoučkého prachu sněhového, a jedlový les na blízkém svahu hory hučí pod nárazy vichřice. Mohutná horská rozsocha dělí nás od světa.

Orione, vznešená hvězdo — tebe hledá oko mé mezi myriadami létajících světů a naleznuvši tě nemůže se do syta podiviti tvé úchvatné kráse! Hvězdo domova, plna sladkého kouzla! Do mých nejlíbeznějších vzpomínek z mládí se dívajíc, stojíš pokaždé, kdykoliv tě z otcovské půdy pozdravuji, tak blízko na čisté nebes báni! Mnohokráte toulal jsem se cizinou za tiché noci, Orion vždy přezářil vítězně třpyt hvězd vojů, ale ach! — nikdy nemohl jsem se zbaviti myšlenky, že opuštěného v cizině nevidí, ježto jest mu nad domovem pouze se vznášeti . . . Nyní jsem doma. Život na venkově v zimě podobá se vyhnanství. Ale nepíši žádných epištol ex Ponto, ani Tristia, jaké nebožtík Ovid, stará bědující žena, od břehů Černého moře rozesílal, baže ve vyhnanství po hostinách římských.

Orionova nádhera, zjevujíc se nám venkovanům každého jasného večera, povznáší nás nad osamělost, zmírňujíc taktéž i touhu po živém styku společenském.

*

Chcete-li, abych vypravoval, jak den ode dne žijeme, povím s největší radostí.

První pohled, jejž po hlubokém spánku z pohodlné postele vyšleme, platí oknům na vyzkoumání povětrnosti. Špičatě vyčnívající štít protějšího domku a před ním stojící vysoké topoly padnou rázem do očí. Dědinou vede okresní silnice podél potoka; slyšíme pod teplou přikrývkou, očekávajíce jasného světla denního, skřípot saní, cinkot rolniček, praskot bičů. Pociťujeme velikou radost, žejest opět den! Ó jistě, velikou radost! Četli jsme včera večer výtečné věci; knihy a časopisy leží tam na stole. Budeme dnes v četbě pokračovati, prochvěni tichým štěstím.

Čteme hodně, ale výhradně literaturu, v městě málo pěstovanou. Místo a nálada tomu odpovídá. Macaulaye, Bucklea, Voltaira, Montesquieua přebíráme; všechny krásy z jejich knih zrovna vyssáváme, na jazyk klademe, obracíme, smačkneme a k ponebí na prodloužení příchuti pak přitlačujeme. Zatím rojí se venku vrány a strnadi sem a tam, v kamnech praská oheň. Cikáni hromadí se u oken volajíce, že zima. Ale to nás nikterak nedovede rozrušiti v našich stylisovaných citech, vznešenou literární četbou vzbuzených. S pěkným vydáním Voltaira — ssací papír velký tisk — v ruce vidí se nám život jakž takž snesitelným, ostrá chuť melice nervy vzpružující, cikáni k náladě jako zavolaní. Čas neletí d

vokým chvatem, my jej srkáme pěkně po minutách. Časem nás schvátí důkladná únava. Odložíme knihu. Pak je sladké povalování, jak Tolstoj pro všecky požaduje. Brodění v zrnitém sněhu, bílém a oslepujícím, v nejbližším okolí domu Svěží vzduch venkova štípe do tváří, podporuje zdraví nebráníc nikterak myšlenkám, aby ve způsobném, umírněném letu bloudily od předmětu k předmětu. Vzpomínajíce tak mnohého člověka na světě odpouštíme mu všecko, přejíce mu nejlepší.

Již se hlásí mírná chuť k jídlu, ale bylo by věčná škoda ji hned ukojiti. Ještě se zostří a zjemní jako jehla. Prostý oběd uzavírá předpoledne

A již usedá tam, kde přestávají účinky předpolední četby, rozrušení napínající srdce. O druhé hodině jistě dorazí z města poštovní posel, donese časopisy a možná i nějaké překvapení. Čekáme je vždycky, ačkoliv nás už zkušenost mohla poučiti, že z překvapení na venkově mnoho nekouká

Ano, co jsme objednali a zač jsme peníze poslali, dojde nás za několik dnů; ale jinak nevidí se nikomu, nás překvapiti příjemnými zásilkami. Nechť! Přes to však jakmile před domem zaduní těžký a temný krok posla s koženou torbou, zmocní se nás slabá horečka. Odkopává na návratí opatrně a pomalu sníh s botů; neosmělíme se mu jíti v ústrety, naopak čekáme, až se mu uráčí vstoupiti a jistým, nám tak známým hmatem do kabele sáhnouti.

Noviny se objeví.

»Víc nic?« — »Ó ano! Dnes mám toho plnou hromadu.« Radostné leknutí proběhne nám všemi údy. Pohlížíme s utajeným dechem na ruku, jež se v hlubinách kabele hrabe. Co se vynoří? »Jedna, dvě, tři, čtyři, pět . . . šest věcí.

Samé cenníky. Mnohdy je tomu, jakoby se šest hlupáků venku ve světě umluvilo, že nám současně dopíšou.

Zbudou tedy jen noviny. Ty nás vždy najdou. Slovo od slova, věta od věty přejde z jejich sloupců v náš duševní majetek. Jsme poučeni o Evropě. Že jsme nemusili býti při žádné z těch událostí, o nichž podávají zprávu, naplňuje nás silným pocitem neodvislosti . . .

Čelo na okno přitlačivše očekáváme blízký soumrak. Chvatným krokem pospíchají vesničané mimo. Jsme snad smutni? O nikoliv, proč bychom byli smutni? Jedlový les na kopci se stmívá, Orion zaleskne se nad návsí, okénka v chaloupkách zaplanou mdlým leskem petrolejové lampičky.

Jednou přec musí býti večer, že ano? Kolik je asi hodin. Za několik minut šest. Ale brzy bude půl sedmé a za nedlouho sedm.

Z orchestrů v divadlech vyrážejí první zvuky ouvertury lesklým, rozčilující směsí hlasů se vlnícím sálem . . Naslouchámé . . V hukotu vichřice víří sníh k tabulím v oknech, oheň v kamnech bzučí, a tichý, tichounký vzdech vznáší se prostorou . . Dobrou noc!

Někdy dojíždíme do městečka. Nejsme barbary, posud jest nám potřebou usednouti občas v některé restauraci. Při odjezdu domníváme se pokaždé, že snad přece něco zažijeme; než má se to zrovna jako s překvapením, jež čekáme z pošty. Vždy marně. Ničeho, docela ničeho

významného nezažijeme. Ač to víme skoro již s mathematickou jistotou přece usedáme do saní, jež nás za půl hodiny před hostincem »U pošty« složí s všelijakými nejasnými tužbami. Již okolnost, že jedouce vedle nádraží do jisté míry nabýváme možnosti, vstoupiti do kupé a odpáliti, rozčiluje nás velmi příjemně. S větrem o závod šustí saně přes hladkou dráhu, chodci, aby se vyhnuli, odstupují až po boky do závějů sněhových; houfec mužů, na nějž letíme, jen se rozstříkne. Sedlákovi, jenž nás veze, není jako nám; ten jistě dnes cosi zažije. Má stání u okresního soudu; bude svědčiti o »opavských penězích.«

»Ukradl je někdo?« tážeme se opatrně. — »Bať, ukradl,« zní určitá odpověď. »Ale, ale . . Kdo krade dnes peníze?« — »Zloději kradou peníze.« — »Opravdu. A kdo ukradl opavské peníze?« vyzvídáme ještě opatrněji.

Tomu bylo tak. Sedlákovi zaslali z opavské banky hypotekární půjčku šesti set zlatých. Téhož dne byla »na mýtě« taneční zábava. Stavil se tam, tančil a pil. Potom se kolem něho ošívali hostinský a jeho svak. »Řehulo,« pravili oba, »hoříš jako růže v zahrádce, ale té ostudy nám nedělej, aby tě tu mrtvice ranila. Sem pojď do komory, lehni si chvilku na toto pěkné lužátko, ať se ti hlavička trochu vypaří.« Řehula uposlechl a usnul. Když se po dlouhém čase probudil, byly opavské peníze pryč.

»Co jste potom udělal?« — »Co jsem udělal? . . To jsem udělal, co byste byl také udělal. Vyskočil jsem a rozdával facky na všecky strany. Pak jsem si stoupl ke dveřím a žádného nevypustil, dokud mu kapsy neprohlédl. Boty nikdo nechtěl vyzouti a v botech byl bych peníze našel. A zase lítaly facky. Udali tuším u soudu, že jsem rozdal za třistapětasedmdesát zlatých facek. Že prý musím peníze složit anebo je odsedět. Tak, pane, tak to stojí. Kde je spravedlnost?« — »Nadával jste těm lidem do zlodějů?« — »Každému zvlášť do zlodějů a darebů.« — »A bil jste je?« — »A bil jsem je.« — »A peníze jste nenašel?« — »A peníze jsem nenašel.« — »Proklnou Vás!« — » . . . !«

Též dobře. Mlčky vjíždíme do městečka. Dlouhá ulice nádražní je prázdna, dopoledne bývá tu velmi pusto.

»Výmluvu mám, snad mne vytrhne,« promluví náhle sedlák zamyšleně. »Dobrou výmluvu . . Jak bude řeč o fackách, řeknu: »Když ti lidé popírají, že peníze neukradli, proč si tedy nechali ode mne tak nařezat? Aha?« — »Nebránil se opravdu nikdo?« — »Nikdo!«

Saně se zastaví před hostincem »u pošty.« Sedlák slíbiv, že se vrátí ihned po stání, odejde si pro rozsudek. Vstoupíme do hostince.

Skoro pořád týž obraz. U psacího pultu před oknem stojí jakýsi cestující a vyřizuje svou korespondenci. U stolů sedí několik domácích hostů ranních, vedle kamen tarokují dva cestující, na něž již omnibus před vraty čeká. — »Ještě partii,« praví jeden. — »Nemožno,« odvětí druhý vstávaje. »Přijdu teď ještě zcela pěkně k rychlíku.« — »Kde jste odpoledne?« — »V Podštátě nebo v Suchdole.« — »A večer?« — »Bez pochyby v Novém Jičíně.« — »Kde nocujete?« — »V Hrušce.« — »Pak se ještě dnes uvidíme. Já vezmu Kelč a Valašské Meziříčí a odtud při ležitost do Nového Jičína.« — »Nemýlím-li se, připadáte mi moc známým.

— »Známým? Nevěděl bych odkud.« — »Nezastupujete Bradyho zetě?« — »Ne.« — »Koho tedy?« — »Abyste nedostal bolestí, firmu Kokora a syn.« — »Těší mne velice. Binko a spolek. Račte odpustiti, nejste s jistou Mražanskou ženat?« — »Jak to víte?« — »Tak mi právě napadlo.« — »Skutečně podivné! Jaký jste to prozíravý, že Vám jen tak napadne, že jsem s jistou Mražanskou ženat?« — »Pardon, spěchám, omnibus mi ujede.« — »Tak na kvap najednou? Rád bych přec věděl, odkud to víte.« — »Milý pane, ví se všecko. S Bohem!« — »Odpusťte, jste snad onen pán, co slyší trávu růsti?« — »Ano, jsem. S Bohem! Na shledanou v Novém Jičíně!« — »Raději ne, krásný pane s baňatým nosem!« — »Ale ano, starý pane s krásnou pleší!« — Na obou stranách ostrý smích, blýskající očka.

Zatím co jeden se v průjezdě dává truc malého dítěte zabaliti od podomka do těžkého kožichu ovčího, usedá si druhý honem k beefsteaku s vejcem. Beefsteak je tak masný, že zblednuvše, oči odvracíme. Nebude jísti, nemůže to za nic jísti. Ale ústa se otvírají, jako železná brána, a jazyk mlaská strašlivě. Hej, sklepníku! Ruku líbám slečně kuchařince! Byl výtečný! Brrrrrr!

Toť tentokráte jediný dojem celé vyjížďky. Apropos, abychom sedláčka nezapomněli: odsedí si tři neděle. Milujíce lid, pokocháme se rádi na svěžích svérázných výlevech jeho povahy.

*

Vzpomeňte na nás jednou okolo třetí hodiny odpolední, kráčejíce mlhavými ulicemi anebo rozžíhajíce v kanceláři elektrické světlo. Tu sedíme na vysokém svahu horském u ohně a nad námi prastí poražené klády. Nejčistší vzduch prohání se hvozdem, s modra oblohy dívá se slunce na tu mrtvou spoustu sněhu. Toť rozkoš a blaženost, již péro nevypíše.

Vzpomeňte na nás jednou o sedmé hodině večerní, procházejíce se na korsu, když náhodou uzříte na hvězdnatém nebi Oriona. Tu stojíme před domem, naslouchajíce signalům, jež ze vzdáleného nádraží zaznívají; dlouho pozorujeme červené kolo na trati uprostřed tichých polí. Lákajíc jako bludička, září mnohdy svůdněji než Orion, ta vznešená hvězda, a to nás naplňuje hořem, jak jest nám na konci této epištoly doznati.

Kdyby nám nebylo nutno jen tolik spáti? Není žádných léků od spaní?

Dodatek k článku

»Nesprávnost německého názoru, že k upravení otázky jazykové příslušnou jest rada říšská«.

K uvedenému právě článku čísla 13. dodávám z protokolů stenografických říšské rady z r. 1867 ještě následující. V sezení poslanecké sněmovny ze dne 15. října 1867 rokováno bylo o osnově prosincovky a sice o §§ 7—11. Zpravodaj ústavního výboru dr. v. Kaiserfeld

přečetl (str. 928) navrhovaný výborem text § 11., určujícího, co patří v příslušnost říšské rady, a stanovícího v odstavci *m*): »Es gehören daher zum Wirkungskreise des Reichsrathes: . . . *m*) die zur Durchführung der Staatsgrundgesetze über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger über das Reichsgericht, über die richterliche Regierungs- und Vollzugsgewalt zu erlassenden und dort berufenen Gesetze.« Do slova tak zní též nynější ustanovení odstavce *m*) paragrafu 11. základního zákona státního ze dne 21. prosince 1867 ř. z. č. 141 (prosincovky). Po přečtení návrhu výborového zahájil předseda povšechnou debatu o celém § 11., a tu ujal se (str. 928) slova dolnorakouský poslanec dr. v. Mühlfeld a pravil mezi jiným (str. 929): » . . . Aber einen ganz besonderen Gegenstand der Aufmerksamkeit scheint mir die lit. *m*) insoferne zu bilden, als darin von den zur Durchführung der Staatsgrundgesetze über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger, über die richterliche und vollziehende Gewalt und über das Reichsgericht zu erlassenden und in denselben berufenen Gesetzen erwähnt ist. Der Art. 19. des Staatsgrundgesetzes über die Allgemeinen Rechte der Staatsbürger spricht die Garantie der Gleichberechtigung der Volksstämme aus.« (Bylo totiž šest dní před tím, t. j. 9. října, v podrobné debatě rokováno o článku 19. a byl tu odhlasován — str. 817 — článek ten doslova tak, jak nyní zní, vyjma to, že v druhém jeho odstavci na místě shora »anerkannt« stálo slovo »gewährleistet.«) »Nun, ich meine, was der Artikel 19 enthält, werde im Einzelnen gewiss dessen bedürfen, dass entweder ein specielles Gesetz zum Schutze der Nationalitäten, namentlich ihrer Sprache, oder aber wenigstens einzelne Gesetze werden erlassen werden müssen, welche in Ansehung der Zweifel und Bedenken, die in der Anwendung der Grundsätze des Artikels 19 entstehen könnten, massgebend zu sein haben. Diese Gesetze zu erlassen, ist, so wie die lit. *m*) besteht,« — (odstavec *m* podržel, jak již bylo řečeno, do dnes své tehdejší znění!) — »dem Reichsrathe abgesprochen. Denn die lit. *m*) spricht von den »zur Durchführung des Staatsgrundgesetzes über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger (und somit auch des im Artikel 19 desselben erwähnten Rechtes in Bezug auf die Nationalitäten) zu erlassenden und dort berufenen Gesetzen; Sie suchen aber vergebens in diesem Staatsgrundgesetze nach einer Stelle, welche ein darüber zu erlassendes Gesetz berufen würde. Nach dieser Textirung lit. *m*) würde also das hohe Haus sich des Rechtes begeben, Gesetze zum Schutze der Nationalitäten zu erlassen. Man wird mir aber einräumen — und ich werde nicht bedürfen, es näher auseinander zu setzen — dass gerade der Schutz der Nationalitäten mit Rücksicht auf den Umstand, dass sie in einem Königreiche oder Lande in der Minderheit sind, gewiss nicht dem Reichsrathe entzogen werden dürfe, und ich glaube in diesem einen Punkte gezeigt zu haben, wie nothwendig es wäre, den § 11. einer genauen Durchsicht zu unterziehen. Ich habe aber heute keinen Antrag zu stellen, sondern ich wollte nur dasjenige, was ich gestern« (14. ří podal řečník návrh, aby §§ 11. a 12. byly výboru vráceny k op úradě; avšak návrh ten propadl — str. 896.) »und heute ausgef habe, als Begründung meines negativen Votums gegen den § 11. daher auch gegen § 12. vor der Welt darlegen.«

Z toho, co uvedl jsem v článku svém v čísle 13. jde, že — jak věci nyní stojí — k upravení otázky jazykové říšská rada příslušnou není a příslušnou státi se nemůže císařským nařízením; a tím, co dnes zde uvádím ze stenografických zpráv o jednání říšské rady, jest dokázáno *i to*, že Němci naši, když před třiceti lety dělali prosincovku a základní zákon státní o všeobecných právích občanů státních, věděli, že zákony těmito sami stanoví nepříslušnost tu. Že se jim to teď nehodí, kdo za to? Ipsi et soli fecerunt.

*

Nelze mně nedotknouti se toho, jak vykládají poslanci a (nyní) i nejvyšší maršálek zemský kníže Jiří Lobkovic ustanovení jednoho z oněch dodatečných článků k zemskému řádu království Českého, jež byly dle návrhu sněmu zemského nejvyšším usnešením ze dne 11. června 1863 jakožto ustanovení zákonná schváleny a vyhlášením c. k. místodržitelství ze dne 1. prosince 1863 z. z. č. 56 uveřejněny. Jest to dodatečný článek IV., jenž stanoví (uvádím jej zde — vzhledem k tomu, že texty český a německý od sebe se liší — ve znění německém), jak následuje: »Wenn ein Abgeordneter seinen Eintritt in den Landtag über acht Tage verzögert, oder so lange ohne Urlaub die Sitzungen nicht besucht, oder über die Dauer des Urlaubes oder der Krankheit von denselben ausbleibt, so hat der Oberstlandmarschall denselben unter Festsetzung einer Frist von vierzehn Tagen aufzufordern, zu erscheinen oder seine Abwesenheit zu rechtfertigen. Bleibt diese Aufforderung fruchtlos, so hat der Oberstlandmarschall die Anzeige hievon an den Landtag zu machen, welcher den Säumigen für ausgetreten zu erklären und eine *Neuwahl* zu veranlassen hat.« (Český text — poetický to překlad textu německého — zní: »Jestliže který poslanec do osmi dní nevstoupí do *sněmu*, nebo bez dovolení tak dlouho nepřijde do sezení, nebo přes čas dovolení neb nemoci zůstane mimo, má jej nejvyšší maršálek s ustanovením lhůty čtrnácti dní vyzvati, aby přišel nebo z nepřítomnosti své se ospravedlnil. Neprospěje-li toto vyzvání, má to nejvyšší maršálek oznámiti sněmu, kterýžto promeškalého vyhlásí za vystouplého a způsobí novou volbu.« Slova »acht Tage« (»osmi dní«) a »vierzehn Tagen« (»čtrnácti dní«) neznamenají — prý — osm a čtrnácte dní po sobě jdoucích (kalendářních), nýbrž osm a čtrnácte takových dnů, ve kterých odbývají se fysická sezení sněmovní. Tvrzení toto lze — dle úsudku *mého* — nazvati jakkoliv, jen ne výkladem dotčených ustanovení, a shovívavost lze osvědčiti i v tomto případě způsobem co do logiky *méně bolestným*.

V Praze, dne 10. dubna 1899. *Alexander Neklan.*

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Em. šl. z Lešehradu: Smutné kraje. — Květy samoty. (Obě nákl. vlastním). — Ještě než jsem se dostal k referátu o prvé sbírce, tenounkému dvouarchovému sešitku, vydal p. z Lešehradu už druhou. To je trochu zbytečný spěch, dvě sbírky v jediném půl roce, zvláště když si jsou obsahem úplně podobny. V obou setkáváme se s lyrikou tenkého, nasládlého zvuku, jako nejvyšší oktávy houslí, ale s dechem ještě příliš krátkým, než aby v čtenáři mohla vzbuditi dojem něčeho plného a hotového. Pouhé bublinky lyrické pěny, na okamžik zrozené a v okamžiku zase roztouknuté. Lehké kmitání snů a nálad, ba z velké části ani nálad ne, nýbrž jen hravé, kaleidoskopické přehazovaní barevných, poetických obrazů a slov, často i v pouhých čtyrverších. Základním tónem jejich je hravá snivost; zevní jejich faktura inklinuje k feeričnosti: svit měsíčný v nejrůznějších variacích, hvězdy, blankyt, andělé a zlatovlasé princezny, s rouchy hvězdami posetými a závoji z etherického hedvábí, to jsou její hlavní ingredience. Upomíná mně to v mnohém ohledu na příbuznou strunu ve verších i próse Svatopluka Čecha, jenže co je pro poesii tohoto jen jednou ze složek, tvoří u p. z Lešehradu bezmála celý jeho básnický karakter. Tedy fond ještě povážlivě chudý. Je tu mnoho barevných kostýmů, ale srdce a duše málo; ideový a ethický obsah těchto veršů je už dokonce hotová nulla. Že bilance debutu p. z Lešehradu není přece venkoncem nepříznivá, je zásluhou několika čísel, jimž neupřete sladkou zpěvnost a čistý poetický zvuk. D.

Georg Fuchs-Till Eulenspiegel. Comoedie in fuenf Aufzuegen. 1899. V spoustě vášnivých letáků, kousavých dialogů, prudkých theologických disputací, posměšných písní, jízlivých polemik náboženských objevila se v 18. věku drobná kniha s hrubou dřevorytinou v čele představující silného chlapíka na koni držícího v jedné ruce sovu a v druhé zrcadlo a potutelně se smějícího. Po této knížce, jež nesla nápis »Ein kurtzweilig Lesen von Dil Ulenspiegel«, dychtivě sáhlo čtenářsto přesycené jemnými distinkcemi katolických a protestantských theologů, jedovatými nájezdy obou stran a vracelo se k ní znovu a znovu, jako by si chtělo odpočnouti od bouřlivých bojů své doby, od prudkého ryku zoufale statečných vzbouřených sedláků, od divého odboje pyšných novokřtěnců a neustávajících vojen a bitek, šrůtek a půtek nevázaných rytířů. Klidnější, spokojenější minulost zářila z ní příjemným teplem. Ten veselý chasn

rozený z Kneitlingen, jenž prochodil celé dolní Německo a svými kousky potutelnými i zlomyslnými dráždil rytíře, kněze, ale hlavně řemeslníky, jenž pekl z těsta sovy a mořské kočky, koně králi dával okovati zlatými podkovami, dohromady spájel kovářům kladiva, kleště, jenž krejčí napomínal, aby na konci niti nezapoměli udělati uzlů, jenž z kožešin našil těla vlčí, zadarmo obědvával a za oběd ještě chtěl plat, jenž k papeži obrátil se zády a posléze skonal jako řádný katolík třebas se šibalským úsměvem na potměšilých rtech — ten se zalíbil čtenářstvu jako posel lepších, ztracených dob. Obrátil se k němu K. Scheidt, rozpustilý skladatel Grobiana, a plán svůj odevzdal svému žáku a vyučenci velkému německému Rabelaisovi-Fischartovi, zarýmoval si o něm několikráte dobromyslný Hans Sachs, v říkadlech i komediích i jeho nástupce Jakob Tyrer v kusech anglického střihu, použil ho zarputilý protestant pastor Erasmus Alber k nechutnému paskvilu života sv. Františka, přeložili si jej Angličané, Francouzi, Vlámové, Poláci, Čechové i učení milovníci latiny. A veselý chasník, který v životě tolik zemí prochodil a nikomu se nikde nezavděčil, byl svěží stále a stále a procházel zase mnohé země a zavděčoval se mnohým čtenářům. A když přišla doba nová, jež v Eulenspiegelově druhu dru. Faustovi nalezla moderního titana a v pěvci Eulenspiegelově Hans Sachsovi národní poesii německou, nezůstal ani Eulenspiegel, jejž Gervinus tak trefně pojmenoval ztělesněným vtipem a fraškou, nepovšimnut. Věnoval mu symfonickou báseň R. Strausz, jenž snaží se vysloviti tony, čemu propůjčují sloky své moderní poetové a co bouří knihami posledních filosofů, chtěje v Eulenspiegelovi oslaviti humor stojící nad všemi lidskými strastmi a bolestmi, a v posledních dnech zasvětil mu pětiaktovou komedii mladý symbolický básník Georg Fuchs. Drama Fuchsovo zasluhuje pozornost i u nás, kde se všeobecně myslí, že sloučení živlů národní poesie a moderních nových útvarů uměleckých jest absurdní. Drama, v kterém za žerty a grimassami potulného šaška chvěje se celý lidský osud, kde za úsměvy svůdné a záhadné milující ženy hoří veškerý plamen milostné vášně a její beznadějnosti, drama, jež při vší své jemně tkané symboličnosti poutá prudkým životem, a jež zakrývá pečlivým koloritem doby své všelidské tajemství, drama, nad nímž nezamyslí se jen differencovaný čtenář, ale jemuž zatleskají i drobné ručky v slzách se usmívajících posluchaček, mohlo by právě u nás zůstaviti dojem význačný. Kritičtější čtenář arcit nepřehlédne, že Till Eulenspiegel jest jedním z četných dramat, jimiž s Faustem Goethovým zápasí v nerovném boji jeho epigoni, a skeptický pozorovatel snad namítne, že Fuchs byl zlákán úspěchem komedie Rostandovy mezi básníky veseloher, esthetický pedant možná tu najde nedostatek jednotného pásma dramatického, ba moralistní pozorovatel dokonce povážlivě bude potřásati hlavou nad knihou, jež snaží se oslaviti reka neslušného a milující ženy málo ctnostné, ale při díle umělecky tak ryzím možno přijmouti ty všecky výtky tak, jak rek komedie Till Eulenspiegel přijímal výčitky a mravná naučení šosatých měšťáčků. — Fuchsův Eulenspiegel právě na svých cestách zapadl do krajiny, do níž též král s dcerou svou a jejím sladce měkkým milencem Sigmundem, synem zpronevěřilého vévody Otty Rakouského, přišel potrestat odbojného Rothera, jenž stál na straně proticísařově.

Rother jest ukryt a moc nad jeho hradem má Neidhardt v. Reuenthal, známý skladatel. venkovských rozpustilých písní, jimiž škádlil kypré venkovanky v zimě i v letě. Neidhardt uchází se o přízeň sličné svůdné Maleiny, dcery to pyšného Rothera a jeho milostnice, polo ženy polo víly, jež modlila se k bohům pohanským. Po ní zdědila Maleina svůdnou krásu, jíž nechce obětovati záletnému rytíři, stydícímu se opět přiznati se k lásce k prokleté dceři prokletého odbojce. U Neidharta bytuje ještě veselý magister Kaspar Scheidt, milující dobré víno a hezké ženy více než latinská adagia a kořící se Kateřině, resolutní a statné ženě krejčího Bopía; pak tu dělá svá kouzla a kejkle doktor Faust, lstivý penězokaz a podvodník. Avšak ze všeho toho davu veselých a bujných lidí, největší pozornost poutá Titanietta, luzná žena okouzlující krásy a záhadné moci, již kdysi Rother pro sebe odvedl od komediantů, kde tančila na provaze. Mezi tuto veselou chásku zapadne Eulenspiegel a dav se najati za hlasatele hradního způsobí nejprve bouři proti císaři. Za to mu hrozí již šibenice a kat Petr Luft již vztahuje po něm ruku, když napřed Eulenspiegel šeredné jeptišce Uršule se vyzpovídal ze svých největších hříchů, totiž že nepřitiskl v žhavé rozkoši k svým prsům každou sličnou ženu, že nevzbudil všech, kteří život zaspávali, že neosvobodil všech, kteří tvořiti chtěli, že neudusil všech, kteří tvůrčího ducha týrali a mučili, kteří hrdinům stavěli šibenice a že všem starým ženám, které ze závisti mládež očerňují, huby nezašil. Ale tu přichází císař a kyne katu, aby pustil Eulenspiegela, pohnut jsa přímluvou své dcerky Magelony. Eulenspiegel stane se z buřiče přítelem císařovým, bez závazku, svoboden, ničemu nepodán. Císař učiní jeho úlohou ukázati, že vskutku ničím není poután. A Eulenspiegel ukáže: tropí své žertovné kousky, jimiž lidem škodí i pomahá dále, způsobí malé povstání zaslepeného, bláhového lidu proti císaři, aby obratem ruky prohlásil vše za žert, pomůže rozbouřenému Scheidtovi v náručí Kateřinino, muži této vyvedl několik šibalství, nejprve házeje v pravém smyslu rukávy na kabát, pak ze sukna nastřihav sovy a mořské kočky, posléze pomůže dobrosrdečnému krejčímu k vítězství v sázce, v níž se jedná o to, vládne-li v domě on či Kateřina, slíbí pomoc svou Emmě, dceři Kateřiny a Rothera, jež mnoho dobrého v domě otčímově nezakouší, vyprosí pro Maleinu u císaře milost a zproštění klatby a odevzdá ji v náruč Neidhardtovi. Ba dokonce sblíží i svůdnou Titaniettu, jíž dosud nikdo nemohl odolati, se samým císařem, jenž dá se opojiti vábným půvabem luzné ženy a sype jí v klín plno drahokamů. Císař, jenž vidí, jak sám jest ve všem sláb a bezmocen, uloží Eulenspiegelovi, aby Titaniettu pokořil. To však nestojí Eulenspiegela mnoho práce. Titanietta vzhlíží k němu s větší touhou a oddaností než k císaři, tomu slabochu, proti němuž Eulenspiegel se svým smíchem a vtipem jest celý muž, a když Eulenspiegel nakloní svou hlavu do klína Titaniettina, propukne všecka vášeň žhavé ženy tak dlouho tutlaná a neukojením touhy dráždděná a s týmž ohněm, jímž druhdy byla milována, miluje Eulenspiegla. Eulenspiegel zatím vyprosil u císaře, že malou Emmu, dceru Kateřinu a Rotherovu vzal si k svému dvoru, pohřbil za tím s úctou, jaká sluší hrdým odbojníkům, Rothera, sepial srdce osvobozené a volné Maleiny a milostně roztouženého Neidhardta těsněji a spěchá k císaři, aby mu

ukázal, že úkol svůj provedl. Císař pozná, že šašek Eulenspiegel přemohl tu, jíž sám tak se pokořil, pozná, že vítězství Eulenspiegelovo jest větší, než všecka vítězství nad zpupnými many a knížaty. Eulenspiegel odevzdav Emmu do rukou císaři jako záruku svého návratu odchází pryč daleko od Titanietty, jež hořce slzí . . . Nikdo neví, kam odchází, a rty všech nevědomky třesou se touhou po jeho návratu. A to slovo (Wiederkehr), jímž též učinil veliký otazník na konci své nekonečně mohutné symfonie myšlenkové Fr. Nietzsche, když již smělá křivka jeho myšlenek dostoupla vrcholu, poučuje nejlépe, že nejedná se v dramatu jen o Eulenspiegla, jen o Titaniettu. Není-li Eulenspiegel věčně bloudící a věčně nestálý duch lidský, jehož symbolem jest též Ahasver, duch, jenž nad vším umí se zasmáti, nad vším zazvoniti rolničkami smíchu a vtipu, nad sebou však v duchu jen teskniti? A Titanietta ta záhadná bytost kouzelných vnad není než žena, věčně poutající k sobě myšlenku, jež ničemu se nepokoří, žena, jež vztahuje hedvábnou svou náruč po objetí ducha, jímž se dá omámiti, aby vzájemně oslnila jej. A když v tom měkkém vysněném objetí duch v rozkoši se chvěje a jásá, pojednou vzpomene své bludné určené pouti a spěje zase dále. Komedie Eulenspiegelova jest tragedií lidského srdce. A dí-li Eulenspiegel pěkně o sobě:

> Ich bin ein Falke, der im Aether rüttelt,
> und dann unfehlbar stöszt. Man will zu Nutz ihn dingen
> mit Schellenkappen, hinter Schlosz und Riegel:
> fürchtet euch: den Blitz führt er zu Schwingen.

nemluví jistě jen za sebe. Ale všecka ta symboličnost není do dramatu vnucena, drama má svůj vlastní nesymbolický šat a kdo by četl jen v řádcích a ne v meziřádky komedie Fuchsovy, byl by jistě spokojen zajímavou, účinnou novinkou německého dramatu. Vím, až prokřestí si Till Eulenspiegel cestu na jeviště, že málo diváků ucítí, že za tím, co poslouchali, jest ještě něco jiného. To jest umělecký čin Fuchsův, že stvořil i účinné, umělecké drama, dýšící plným životem 14. věku, i jemné dílo symbolické. Pro dnešní dny, kdy mnohdy symboličnost kryje se s mátohovitou neživoucností, kdy mnozí moderní negují schválně život, aby vynikly symboly a tak opouštějí vlastní půdu poesie, jež od Aischyla do Shakespeara, od Goetha do Ibsena vždy byla nejen symbolicka, ale i životna: čin Fuchsův jest skutečný umělecký čin. Arcit čin ten byl by ještě mnohem větší, kdyby nebyl Fuchs utekl se k mrtvým, dalekým časům, ale byl hledal pro svou idei symboly v době přítomné, mezi lidmi moderními, kdyby byl s přítomností podnikl zápas a zvítězil nad ní. Bylo by skutečným svátkem kritiky, kdyby mohla vítati Fuchsova Tilla Eulenspiegela XIV. věku jako předchůdce Eulenspiegela naší doby, jejích úsměvů i slz. *Arne Novák.*

Z francouzské prosy. (Joséphin Péladan: Finis Latinorum.) Velikou utopii podal ve svém Finis Latinorum p. Péladan. Autor Latinské dekadence sní o grandiosní renaissanci katolicismu, o regeneraci papežství, o vrácení jemu opětné vševládné moci, a tím o znovuvzkřísení latinského plemene z mdloby passivnosti, z resignovanosti nezvratného úpadku. Pravím utopii: neboť p. Péladan stavěl svou ideovou strukturu na

nejsypší, nejkolísavější půdě, ne na realitě daného, ale na fantasii byť grandiosně sněného, ale přece jen sněného — a odpor, s nímž román jeho bude přijat, bude myslím, prudší u fanatiků katolicismu, než u jeho odpůrců, neboť v některých bodech přímo neguje p. Péladan i snahy nynějších přívrženců obrody církevní. V hlavním bodu se s nimi rozchází: autor Dekadence latinské sní o Vatikáně jako o hlavě duchového světa — a ne jako o politickém činiteli významu, jaký tento měl ve středověku. Jeho malost, jeho úpadek zdá se mu prameniti právě z jeho snahy stůj co stůj disponovati určitým a kategorickým vlivem ve světě diplomacie, — Vatikán jako středisko politických intrik, jako politický činitel, Vatikán klerikální (s určitým přízvukem toho výrazu ve smyslu politické koterie) je malicherný, nullný, k nezvratnému skonu odsouzený. Ale Vatikán duchovní, Vatikán jako hlava všeho intelektuelného a morálného světa, to jest mu veliká vise obrody, suggestivní fantom rekreace. Zmocniti se duše a neumrtvovati jí studeným dogmatem, působiti v ni určitou silou duchovou a nepoutati jí scholastickým formalismem, přitáhnouti ji k sobě zapálenou láskou a nebýti její vládcem na základě pouhých příkazů a předpisů, to jest mu cestou, po níž možno církvi dojíti znovuvzkříšení. Velikou toleranci hlásá p. Péladan proti nízké klerikální vášni. Proto nenávidí tolik jesuitů, tohoto diplomatického živlu katolicismu, jenž ničí všechny snahy přívrženců obrody katolicismu v tom směru, aby Vatikán se stal hlavou států duchovních, církví všech církví, a jenž se snaží povznésti Řím znovu v čelo všech světských států a učiniti jej nejmocnějším ne náboženským, ale politickým faktorem. Ty dva živly svedou v románě prudký boj o stolici Petrovu. Věštba ohlásí blízkou smrt Lva XIII. Mérodack, »sommet de volonté consciente,« jak ho charakterisuje p. Péladan, podniká velikou akci: oktroyovati Římu papeže svých snah. Ale pokus ztroskotá o intriku jesuitů, kardinál-pretendent hyne jesuitským jedem. Ale jen pokus ztroskotá, idea žije dále. Pouze čas její realisace nenadešel. Idea sama zůstala bez pohromy. To jest asi obsahová kostra dramatu. Ale tu provinul a prolnul p. Péladan druhým živlem, jímž dodal své utopii horké životnosti, živlem vášnivé smyslnosti — chladná, suchá žebra ideové struktury prolévají rudé, dusné, rozplamenění vlny vyssávajícího požitku, opojného fluida tělové erotiky, raffinovaných vibrací pleti, vlasů, rtů, ňader, boků, nahého masa. Nejen chladný Intelekt, »impersonelní mohutnost analytické vůle« je v románě p. Péladanově, Intelekt jako přemýšlivý konstruktér hypothés a fikcí. Je tamtéž Sexus, stravovaný vlastní touhou, Tělo, jehož obraznost předbíhá realisaci a samo sobě tvoří rozkoše, z něhož vychází Vilnost, aby vlastní paže, vlastní boky a vlastní stehna laskala, Vilnost, taková líná, dlouhým spánkem enervovaná kočka, která pojednou shrbí a zase natáhne ve velikém, táhlém záchvěvu svůj měkký hřbet a rozevře zvětšené, dusně žluté oko v zrak čtenáře, by pak odcházela zvolna po hebkých, všechen dotyk tlumících kobercích, s delikátní pozorností, aby nezhrubila jemnosti svých linií . . To jest Láska, jež neznečišťuje, ale očišťuje. Láska, jež činí nahost cudnou, jako šat přikrývá tělo. Žena, jež schladla v životě, žena ztracená pro život a proto jím zhrdající, žena pyšná, dotekem úst milencových, s očima plnýma slz, propuká v němou

modlitbu díků, je pokornou, zbožnou, dětinskou, neboť polibkem milence vešel v její srdce Bůh, pomocí smyslnosti našla svou zbožnost, pomocí pohlavní křeče cenu své duše, a proto jest její smyslnost cudnou a čistou, neboť posvětila její život, dala jí cit oddanosti a absolutné víry v sebe, dala jí »ilusi všemohoucnosti«. To jest logický pochod, jímž došel p. Péladan k svému pojetí Lásky. Forma nového románu p. Péladanova rozvolnila všechna pouta. Jsou tam určité a ostré fresky žhavých slovních maleb stejně, jako měkké a laskající passáže passivního lyrismu. Episoda přerůstá neustále hlavní konturu dějovou, lze li o této vůbec kde mluviti. Ale je to všechno prosyceno takovou silou umění, blýská to a svítí takovou horkou a pyšnou drahokamovou nádherou, je to všechno tak subtilní a aristokratické, má to tolik krásy rozkladu, tolik tajemné fosforescence, že chápete, že Slunce, jehož žárům toto umění po tak dlouhou dobu musilo býti vystaveno, aby teď mohlo svítiti tak zářivým odleskem, musilo býti zvlášť intensivní, zvlášť prudké a zvlášť útočně silné — před svým Západem. Finis Latinorum!

11. dubna 1899. *Jiří Karásek.*

Divadlo.

Poslední původní novinka Národního divadla, aktovka »Pohostinsku« od Mikuláše Ryvína není nic více nežli řada novellistických dialogů, beze vší divadelní krve a dechu životní pravdivosti. To co z ní dýše, je jen stuchlý parfum salonu. Všecko tu je umělé, nepřirozené, se zvláštní těsností názorů o světě a člověku konstruované. Salonní psychologie, salonní gesta, salonní city a vášně! Tak jak cítí a mluví tito lidé: herečka Dora Lenská a bývalý její milenec, nyní ženatý doktor, do jehož domu ji sběh okolností po létech zavál, tak necítí skutečná srdce lidská, tak nemluví jazyky lidí, kteří si mají opravdu něco tak vážného říci, jako tito zde. Tak cítí a mluví lidé nanejvýše ve fantasii čtenářek Věnceslavy Lužické a nebylo také mnoho bystrozraku třeba k poznání, že záhadný pseudonym, pod nímž novinka byla hrána, skrývá dámu. Opravdu jen žena — ne, opravuji se: jen dáma vychovaná prostředím naší tak zv. lepší společnosti může si takto představovat muže, jen dáma může v tak podivném zabarvení vidět srdce a vášeň a vkládati lidem, projednávajícím s klopotnou, krvavou námahou a těžkými rozpaky nejzávažnější záležitosti svých srdcí takové sladké, jakoby naučené, plynně odříkávané přívaly sentimentální rhetoriky. Námět aktovky je dost vděčný a kdyby byl pojat životněji, kdyby byl zpracován v ostřejších konturách jiskřivě a pointovaně, a stlumočen slohem v pravdě divadelním, a ne jako zde lyricko-novellistickým, mohl by dát pěknou dramaticko-psychologickou hříčku. Ale tak jak jsme ji poznali z jeviště, práce tato při všech některých svých přednostech — ponejvíce ovšem rázu negativního (že není na př. banální, že není docela nešikovná, místy že jí problýskne duch a vkus atd.) — stůně od základů svou neživotností, chudostí svého obzoru a prázdnotou své psychologie. Účinek její byl velice mdlý, a přijetí studené a jestliže správa divadelní, jak z některých okolností možno

soudit, projevuje k ní zvláštní pozornosti, je to naprosto nesrovnatelno s tím, jak se chovala k jiným, daleko významnějším hrám.

Výkony hereckými nemám z pravidla ve zvyku se zde zabývat, nechtěje zbytečně rozmnožovat spousty toho, co o nich napíše denní a týdenní kritika. O provedení »Cyrana de Bergerac« cítím se však nucena napsati několik slov. Nevím, že by mne některá premiéra byla více zklamala, že bych byl tak deprimován nedostatečností interpretace vůči úmyslům autorovým jako v tomto případě. Hra Rostandova, alespoň ve svých prvých čtyřech aktech, chce fascinovat svým kypícím, opojným ruchem — v Národním divadle však zarážela, ba přímo rozhořčovala svou těžkopádnou vleklostí a šedivostí. Nedával bych všecku vinu hercům; špatná výslovnost verše, pro nedostatek tradice a pěstování, zanikání ho v rozlehlých prostorách našeho divadla, necvičenost našich uší v jeho chytání, k tomu pak některé opravdu těžko překonatelné obtíže technické, které klade Rostand hercům i režii — to jsou věci, s nimiž nutno počítat. Ale dobrý, či alespoň obstojný interpret titulní úlohy byl by nám na ně mohl dát zapomenouti. Pan Seifert však roli Cyrana přímo ubil. To byla jen pouhá ruina, pouhý vrak geniálně-bizarního gaskonce, těžkopádná, nehybná figura bez pohyblivosti a ohně, která místo aby elektrisovala, umrtvovala posluchače záplavami střízlivě, někdy až nervósně odříkávaných, z dobré polovice pod lavice padajících veršů. Nevím, mám-li to přičísti nezaviněným nedostatkům temperamentu a hlasu či úmyslné manýře, která činí většinu výkonů p. Seifertových v poslední době tak mdlými a jakoby zamrzlými. Paní Laudové chybí hlavní podmínka herecké vlohy: schopnost tvořiti nové a nové postavy — proto i její Roxana nebyla více než starou známou její šablonou, oděnou jen v nové kostýmy. Nejlepší výkony podali pp. Mošna a Vojan. I ostatní herci vedli si celkem dobře, ale největší ensemblové efekty, jmenovitě na konci I. a IV. jednání vinou režie úplně selhaly. Scházelo jim to, co titulní úloze: ten bujný, střeštěný vzruch, to opíjení se bláznovským hrdinstvím, které tvoří přec základní tón Rostandovy práce a stvořilo její úspěch. Vypravení bitvy na konci IV. jednání ukazuje na úplné nepochopení toho, co básník tu předpisuje. Jak jinak dovede Národní divadlo vypravit bitvu v Sedmi havranech! Nelze se pak diviti — a poctivá kritika to musí říci — že úspěch nerovnal se nijak očekávání a reklamě, jež kusu předcházela. Jedním slovem: »Cyrano de Bergerac« může si Národní divadlo zapsat do kroniky svých největších nezdarů. *K.*

— **Hanuš Schwaiger**. Vídeňská kritika pěje zpříma hymny na Schwaigrovy práce vystavené ve Vídni. Táže se, jak je to možno, aby tak svérázný a nepodajný talent strádal a trpěl? Zvláště okouzluje kritiku, že tento umělec prvního řádu žije takřka v úkrytu a na zapřenou neznámo kde v horských lesích. Wr. Rundschau otiskuje od Schw. list, z něhož uvádíme několik dat biografických doplňkem k článku o Schwaigrovi v 19. a 20. čís. Rozhl. r. VI. Sch. narodil se r. 1854 v Jindř. Hradci. Od dětství viděl kolem sebe filostrovské honorace venkovského města a cítil k nim nepřekonatelný odpor. Vychodiv nižší gymnasium a vyšší reálku dostal se do ob[illegible] školy, ale opustil ji a proti vůli svých rodičů stal se malířem. Rodina jej za to [illegible] trestala vyděděním. Upadl do dluhů a nenašed na akademii toho, co hledal, šel [illegible] venek a dal se do vážné práce. Z nejhoršího mu pomohli **Makart**, Klaus, Pirne[illegible]

Miethke. Pracoval zcela po svém, nakreslil mnoho studií a Novokřtěnce. Makart jej doporučil hrab. Wilczkovi a když tam byl pronásledován, vzal jej hrabě na panství u Korneuburgu, kdež Sch. 3 léta pobyl. Tam vznikly Rybrcoul, Hauffovy pohádky, Krysař, Canterburské povídky, Ahasver atd. Odtamtud přišel do Prahy zařídit svému nakladateli veřejnou galerii. Došlo na jeho soubornou výstavu. Sch. dostalo se hojně chvály, ale také mu přibylo dluhů. Tehdy vyskytl se přítel, jenž sám nabídl Sch-ovi peníze na cestu do Belgie a Holandska. Tak poštěstilo se Sch-ovi viděti staré nizozemské malíře, miláčky své od dětství, a poznati svoji druhou vlast. Vrátiv se do Prahy byl zase v úzkých; umínil si, aby se konečně přece k nějaké práci dostal, odstěhovati se někam do hor a nejraději mezi chudáky a nuzáky. Na Slovácku poznal svoji ženu, »jedinou ‚trefu' v celém svém hloupém živobytí«. Odstěhovali se do Karpat a našli dřevěný domek, v horách zapadlý, jak si přáli a zároveň muže, jenž naučil Sch-a zase věřiti ve skutečnou noblesu a jemuž Sch. děkuje, že již 10 let má přístřeší a klid k práci stále šťastnější. Je to baron A. Loudon, jenž nejen Sch-ovi, ale i mnohým jiným umělcům byl pomocen. Na konec listu žádá Sch. redakci, aby neoznamovala jeho adresy. — Samota, již si zvolil, a odříkání »velkého světa«, po němž všichni paumělci tak touží, jest zajisté pro Vídeňáky něčím zajímavým, okouzlujícím, hotovou idylou! Kdyby věděli, jak přes to vše jest Sch-ovi žíti! — Při té příležitosti upozorňujeme na umělecké reprodukce Schwaigrovy Madonny Hostýnské a Sv. Cyrila a Methoděje, vydané knihkupectvím R. Promberga v Olomouci. Sv. Cyril a Methoděj jest komposice dle kreseb z 8. stol., roku 1897 v klášteře St. Zeno ve Veroně objevených. Ráz doby jakož i technika tehdejšího malířství jsou výborně vystiženy. Originelní tón a svěží, přímo orientální barvy jsou dnešnímu vkusu něčím novým a nezvyklým, ale obecenstvo naše má již dosti vkusu, aby mohlo oceniti dílo tak svérázné. Hostýnská Madonna jest věrně reprodukována podle starobylého památného obrazu Bystřického, postava plná něhy a vznešenosti na zlatém a stříbrném pozadí, s Jezulátkem na ruce, vrhajícím blesky do poraženého tábora Tatarův. Oba obrazy vydány jsou také v origin. rámech, Sv. Cyril a Methoděj v rámci Schwaigrově a Hostýnská Madonna v rámci k návrhu prof. Táborského dle vzoru Lenbachova pořízeném. Obrazy má na skladě každé knihkupectví. —

— **Malířství a literatura v Německu.** Je-li správné přirovnati umění k mohutnému kmeni, jenž se do výše giganticky pne, jest i dobu samu přirovnati k živné půdě, v níž tkví kořeny umění. Podmíněnost umění dobou nebyla ostatně popírána, a v umění vždy spatřován byl odlesk současné doby. R. 1867 na světové výstavě v Paříži, poprvé stal se předmětem malířského tvoření dříve nepovšímnutý, všední proletariat proti starému, vyšnořenému, esthetický obroušenému světu. Není divu, že nová škola slavena sice velikou menšinou jako nové zjevení, znamenala většině pád umění v barbarství. Vedle Courbeta byli to Bastien-Lepage, Manet, Millet a j., již hlásili se k novému směru. Zola odkojen sice proudy materialistickými, podléhal přece jen značnému vlivu socialně-politickému. Jako mladý spisovatel byl přítelem jmenovaného Maneta a román »L'Oeuvre« ukazuje, jak důkladně byl zasvěcen ve směr nové školy malířské. Když Zolovy spisy přišly poprve do Německa, v odpověď znělo jim veliké moralní rozhořčení, a trvalo dosti dlouho, než vystihnuta v nich také umělecká cena. Tehdy ovšem nikdo nepomýšlel, že budou míti někdy vliv na německou literaturu. Po Weltenu a Kretzerovi, kteří první s nevelikým úspěchem šli ve šlépějích Zolových, vystoupila náhle na veřejnost celá řada mladých, neznámých lidí, kteří třímajíce vysoko prapor Zolův, stali se prvními průkopníky němě-

ckého naturalismu. Většina však této obce literární, »Nejmladším Německem« nazvané, upadla v zapomenutí. Nedospěliť k umělecky vyspělým formám, majíce se Zolou společnu jen nahou upřímnost. Jinou však, důležitější zásluhu dlužno přičítati »Nejmladšímu Německu«. Čelíc s mladistvou vnímavostí zmáhajícímu se Berlínu, nenalézajíc v beletrii ničeho, co by odpovídalo vzrušujícím dojmům velkého města, vyciťovali dobře zanedbané pole v literatuře, které mělo vykonati jakési poslání na rozšíření sociálního soucitu. Vzbuzení soucitu, vyznačující ještě dosud literaturu, a to soucitu nejen sociálního, nýbrž soucitu se vší útrapou, se vším bolem života, jest znakem »Nejmladšího Německa.« Proč nepociťovali »staří« onoho soucitu, proč ignorovali nové útvary Berlína a celého sociálního i mravního hnutí, jest zcela pochopitelno na vyspělém básníku, umělci, který více v minulost hledí než v přítomnost. To jasně viděti na Spielhagenovi, který sám po stycích s novou dobou toužil (»Der neue Pharao«, »Was soll das werden«). Podobně Fontane a Tovote pochopili již tehdy význam moderního realismu. Především však byli to Sudermann a Hauptmann, kteří se postavili novému hnutí v čelo. Úspěch Sudermannova dramatu »Ehre« jest prvním průlomem, prvním vítězstvím moderních proudův. Hauptmann stal se pod vlivem sociálně-politickým nejrozhodnějším dědicem a nositelem onoho soucitu, který byl základním motivem »Nejmladšího Německa« (Hannele). — Ohlédněme se poněkud na malířství nové doby. Uhde vycházel od myšlenky, že sociální soucit dochází jedině v křesťanství plného výrazu a sociální otázku že řešiti lze pouze posílením křesťanské myšlenky v lidu. Chtěl zobraziti křesťanské nauky, jich smysl pro přítomnost. Poněvadž pak nauky samy zobraziti nelze, představoval vlastního jich hlasatele Krista. Život Kristův stal se dějem přítomnosti. Současně vzniklo v Německu pod vlivem francouzským zobrazování chudinstva (Armeleutsmalerei). Sotva lze pochybovati, že mezi vlivy francouzskými právě Zolův hrál hlavní roli; známost knih Zolových v Německu rostla vůčihledě. Malíři myslili, že na nich je vykonati ono poslání soucitu a zapomněli, že mezi dělnictvem a rolnictvem jsou vedle vyhladovělých, starých žen a starců, také silní hoši, kypré, zpívající dívky. Také náboženský motiv Uhdeho se udržel, snad jen s formální obměnou. Jevilať se brzy záliba pro Madonnu. Z toho vznikl však obrat nanejvýš charakteristický. Jakmile se kult Madonnin v malířství ujal, v zápětí za ním přihlásil se požadavek krásy. Zobrazování chudinstva zaniklo, a místo jeho zaujala mystika, jsouc přímo odvozena z naturalismu. Tehdy patrny byly na výstavě v Mnichově nové vlivy. Jméno Böcklin stalo se heslem. Jest to postup zcela zvláštní. Vztyčení praporu Böcklinova bylo vlastně jen výsledkem oposice mladých. »Staří« vyčítali jim bezbožnost, která nedopřává staršímu umělci žíti. Mladí poukazovali zase na jména Menzel, Böcklin a Thoma. Největšího souhlasu doznal Böcklin, v jehož stylu tkvěla jakási oposice proti školáckému pojímání antiky. Po Böcklinovi také Klinger a Stuck vstoupili do popředí. V ten čas také Angličané kteří poprvé se objevili na mnichovských výstavách, přinášejí nový, sentimentálně prodchnutý, ale života plný půvab antiky, který se lišil od německé šablony a vládl především ve tvoření jakousi něžností a lehkostí, která nevystupujíc z rámce působí jako snivá vise, jako vonný zjev. Brzy zbudován byl na celé čáře individualism s nymfami v blažených luzích, s ozářenými madonnami, středověkými rytíři i panami. Moderní žena v portretu nehonosí se více nejkrásnější toaletou, nýbrž zamyšlenou, snivou, emancipovanou nebo koketní bytostí v každém hnutí. Tento moderní portret ženy uvádí nás nazpět do literatury. Skandinavci, ne pouze Ibsen, obrátili zájem v obecný na duševní život ženy, čímž v románu i dramatu ustoupila sociální otázka do pozadí, a ohlásila se jemnější erotika mravního zápasu, mravního postavení ženy.

Sestup z tohoto ovzduší do nové morálky, plné krásné volnosti a volné krásy, byl pak na snadě. Morálka tato styká se s malířským individualismem a jeho antickými i středověkými idyllami, zaznívá z Hauptmannovy báje »Versunkene Glocke«, upomínající na Böcklina. Jako v malířství vrchu nabývalo tavení všeho tělesného v náladách barevně se rozplývajících, v dekorativních snech, ornamentálně-fantastické symbolice, tak i literatuře vtisknut byl ráz sentimentalně-smyslný; vytváření člověka skutečnosti a jeho skutečných osudů úplně odstaveno. Pokud nyní souditi lze, nezdá se, že by se novému umění nedostávalo životní mízy. Jsouc dosud majetkem úzkých kroužků literárně uměleckých, snaží se přece nabýti půdy v obecenstvu, které zklamáno materialistickým směrem bez uměleckých aspirací, touží po něčem zvláštním, co osvěží jeho duši, co zahalí třeba na chvíli střízlivou všednost. — Z přednášky prof. Perfalla v Kolíně n. R.

— **Česká Akademie** vydá do roka mnoho tisíc peněz, mnoho tisíc i zemských peněz, ale v literatuře není účinky toho viděti. Několik pánů v Akademii a několik knihtiskáren se ročně podělí o ty peníze a tím je věc spravena. To je konečně každému dosti známo. Ale záhadou jest, kdo vlastně čte anebo alespoň kdo odebírá či snad dostává spisy vydané Akademií? O tom, co Akad. vydává, nikdo neví, a zví-li, nikde toho neuvidí. V kolika exemplářích tiskne A. svá učená pojednání a komu je zasýlá? Kde jsou vyložena, kde se prodávají? Smí je každý číst? — — Jde pověst po Praze, že prý Akademie vydala Listy Komenského. Nebýti neprozřetelnosti vydavatele oněch listů, jenž zaslal jeden exemplář Času a nebýti vychloubavosti Času, jenž to ihned pověděl, bylo by zůstalo až do soudného dne tajemstvím, že tato kniha vyšla. S všetečným vydavatelem bylo prý zavedeno vyšetřování pro porušení stanov. Mimo to bude prý Akademie tisknouti nyní za hranicemi a snad v cizím idiomu!

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Ze všech proměn, jež mladočeská strana za nedlouhých posledních 3 let podstoupila, nejnápadnější jest změna jejího stanoviska ke šlechtě. V jiných otázkách n. p. v otázce poměru k vládním kruhům, v otázce všeob. hlasovacího práva, školství a p. mladočeská strana neučinila ještě posledního kroku, který byl by projevem zásadní změny názorů a byl by pro budoucnost závazným. K všeob. hlasovacímu právu chová se zdrženlivě a trpně, ale veřejným prohlášením se ho posud nezřekla. Dnešní ráz školy slibuje hájiti a držeti i přes jistou povolnost ke snahám, postaviti školství v zemích alpských pod vliv hierarchie. A v poměru k vládě má přece jen pro budoucnost volnou ruku a může třebas okolnostmi zpříma d o n u c e n a, přetrhati svazky, jež s vládou zapředla. Ničím posud není tak vázána, že by nemohla o všeob. hlasovací právo se zasaditi, anebo vystoupiti proti snahám o konfesionelní přerod školy anebo proti vládě zaujati oposici. Ale své demokratické stanovisko, nepřejné šlechtě jako politicky privilegovanému stavu, opustila nadobro a před celým světem a tu nemůže již nazpět. To také veřejně potvrdil dr. Škarda na čes. sněmu dne 8. dubna, žádaje při reformě zemského zřízení a voleb. řádu na sněm, aby velkostatek měl zvláštní zastoupení »vzhledem k historické kontinuitě a vzhledem k jeho poplatnosti«. »Při systému dvoukomorovém«, pravil dr. Škarda, »lze provésti myšlenku všeobec. práva hlasovacího bez omezení v komoře jedné, když jest bezpečná záruka v komoře druhé, panské, kde rychlý pohyb výrob. vrstev nalezne korektivu.« A proto, nemajíce v Praze panské sněmovny, zřídíme si ji uvnitř sněmu jako opevněný a ohrazený ostrov, o který by se rozbíjely všechny snahy opravné a národní. Žádati pro šlechtu zvláštní privilegované postavení jest absurdní. Nikde v žádné zemi evropské nemá již šlechta práva na privilegovanost a v žádné tolik privilegia skutečně nepožívá jako v Rakousku. Šlechta není duchovním vůdcem národa a není činitelem kulturním. Nevyniká ve vědě ani v umění. Šlechta není již, jako kdysi bývala, ochrancem podaného lidu proti nájezdům cizím a není zastankyní autonomie zemské proti rozpínavosti absolutní moci panovnické. Ani ve správě státu, ač šlechta drží nejvyšší místa úřední obsazena, není nepostradatelna. Víme, že když náhodou zasedne na taková místa nešlechtic, jakého třeba úsilí, aby mrtvá šablonovitost přestala a dosazeny byly nové orgány přizpůsobené potřebám a požadavkům doby. Konečně nevyniká šlechta ani jako majitel a obdělavatel půdy, jako vzorný hospodář. Vždyť ta půda neustále přechází z rukou šlechtických do rukou občanských kapitalistů. Nemá-li tedy dnešní šlechta žádných zvláštních zásluh, nekoná-li nic neobyčejného, není-li v národě nenahraditelným a nepostrádatelným činitelem (jako bývalo před stoletími), nemá žádného nároku r

privilegie. Každé privilegium musí býti vyváženo rovnocenným konáním, jinak jest rovnováha porušena. A porušení společenské rovnováhy jest vždy příčinou bolestných krisí a převratů. Francouzská revoluce, jak dokázal Taine, nebyla ničím jiným než takovým prudkým a násilným vyrovnáním na požívatelích nezasloužených a nezasluhovaných privilegií. Což nemá šlechta již tak zvlášť výhodné postavení ve státě a společnosti svou staletou kulturou? Neplynou do jejích kapes miliony státních důchodů za nejvyšší a nejlépe placené úřady světské, církevní i vojenské? Proč k tomu ještě přidávati privilegium zákonodárné? Dr. Škarda snad by na to odpověděl, že to všechno je pravda, ale my že si musíme šlechtu nadcházet z důvodů národních a státoprávních. My pro sebe rádi činíváme výjimky z všeobecného pravidla, z principiálního stanoviska. Uznáváme jisté zásady, ale zároveň »v tomto zvláštním případě« (a to je pokaždé) závaznost jejich suspendujeme. Po tom zvyku bude se snad dr. Škarda dovolávati výminky pro naši šlechtu? Vždyť ta šlechta hlasuje s Mladočechy proti Němcům, jde s nimi ruku v ruce, jest státoprávní atd. Ovšem, poněvadž potírá pomocí mladočeskou radikální Němce, jako před nedávnem ještě pomocí staročeskou a německou potírala radikální Mladočechy, a dále poněvadž pomáhá dočasné vládě potírat oposici, právě jako tak činila za všech předešlých vlád. Vždyť právě v dubnu dne 25. r. 1893 utrpěli Mlado- i Staročeši porážku na sněmě, ježto naše šlechta spojila se s Plenerovými Němci, jen aby tehdejší vláda uplatnila svoji punktační vůli. Jaké to tehdy bylo rozhořčení v národě! Jak se dávala slova naše šlechta a historická šlechta do uvozovek! Jak se vyčítalo šlechtě její kastovní egoism a její němectví! A přece neprávem, poněvadž tato šlechta jako stav nikdy česky necítila a českou nebyla a vždy důsledně k vůli udržení své kastovní výlučnosti podporovala a bude ovšem podporovati každou vídeňskou vládu a každou stranu, jež není ani proti vládě ani proti šlechtě. Tu tedy naše záliba ve výminkách není na místě. Šlechta nepodporuje českých národních a státoprávních aspirací, nýbrž občas, jak se jí hodí, užívá jich na zabezpečení svého postavení. České politické strany nemají tudíž nižádného důvodu opouštěti principielní sociologické stanovisko vzhledem k privilegiu a nadpráví, nevyváženému úměrnými nadzásluhami a nenahraditelnými orgány a funkcemi, a všeliké jednání proti tomuto principu jest překážkou národnímu našemu rozvoji. Ale jestliže kdy bylo nejméně na místě porušení těchto zásad, bylo to právě při odůvodnění návrhu na volební opravu. Vždyť jest to právě nespravedlivý volební řád, jenž udržuje v Rakousku nadvládu menšiny nad většinou a jenž jest příčinou všech bývalých a nynějších zmatků a nesnází v této říši. Vždyť jest to právě neodůvodněná privilegovanost německého kmene a šlechty, jež nedopouští zavedení zdravého konstitucionalismu a dává každé vládě do ruky absolutní moc a činí exekutivu tak mocnou a zákonodárnou moc tak slabou! A konečně, jestliže se kdy která strana v nevčas za stavovskou výlučnost a nadřaděnost přimlouvala, jest to strana mladočeská, která proti stavovské organisaci rolnické, živnostnické a dělnické tak rozhodně vystupuje a ji potírá, která v rámci národního celku nechce přiznati žádnému z těchto stavů výminečného postavení, která vždy staví celek proti částem a která ve svých poslancích vždy se prohlašuje za zástupce celého národa.

Pozor sestavil českou bilanci mor. sněmování. Mezi aktiva počítá: dvě reálky, několik subvencí, podporu pro divadlo, pro stavbu reálky v Nov. Městě, schválení rozpočtu zeměděl. rady (77.000 zl.). Strana národní (staročeská) vyšla při jednání o resoluci Bauerově ze sněmovny, opustila věc učitelstva a svobodné školy. Strana lidová vytrvala a přivedla resoluci k pádu. — Za to zůstala passiva: volební řád,

nepřímé volby na venkově, privilej obchod. komor; česká technika a universita; zřízení okresních zastupitelstev, volební zlořády (ve Vyškově jmenovali 40 čestných občanů), upravení řek a zlevnění tarifů za uhlí, zřízení obilních skladišť, opravení stanov hypoteční a zeměděl. banky za účelem zlevnění reálného úvěru, zem. pojišťovna proti ohni, krupobití a pádu dobytka. — »Kdyby lid prohlásil, že jest v celku spokojen, že se mu tato politika líbí, že je to jedině možná a správná cesta k osvobození a k restituci jeho práv — pak věru nezaslouží lepší osud, než-li dnes požívá, kdy ani jediný z nejvyšších representantů vlády a autonomie neumí česky, kdy každou tisícovku na své školství vyžebrati musí na čtvrtině německé.«

Dne 9. dubna sešli se důvěrníci všech německých stran ve Vídni, aby formulovali své požadavky. Rozhlašovalo se sice již v dubnu, že svoje porady skončili, ale podle všeho neskončili. Hr. Thun stále odkládal a čekal, až co Němci smluví a jaké podmínky budou klásti. Snad tedy již nyní nadejde chvíle rozhodnutí? Kdož ví. Neboť Němci svého programu prý nevyhlásí a dokonce ne vládě Thunově. Toto tajemnůstkářství mělo by smysl, kdyby buď Němci o žádném programu se usjednotiti nedovedli anebo kdyby se za svůj elaborat styděli. Zdá se, že bude z obého něco, nehledě ani k tomu, že si důvěrníci nedůvěřují, neboť zpravodaj z Korutan přišel prý na porady jen dávat pozor, aby se falešně nehrálo.

Sociální hlídka.

Stávky a bouře v Náchodě. Náchod jest město průmyslové as s 9000 obyv. a jest také střediskem průmyslového kraje. Jak v Náchodě, tak i v okolí (v Červeném Kostelci, Hronově, Novém Městě n. M., Velkém Poříčí, Malém Poříčí) isou mnohé tkalcovny, přádelny bavlny, barevny, tiskárny, bělidla, úpravny zboží atd., v nichž jsou investovány ohromné kapitály. Pokud se týče Náchoda, bylo ve většině továren počato vlastní silou a podnikavostí, čím v dřívějších výhodných dobách byly kapitály nahromaděny. Jen z části byly kapitály přineseny. Celý kraj jest propleten ručními tkalci, kteří za nízkou mzdu do Náchoda kusy na prodej odvádějí. Proto jest v Náchodě a okolí vysoké procento dělnictva, kteréž snahy po zvýšení mzdy podporuje. Dne 5. dubna 1899 bylo jednáno o narovnání stávky v továrně Pickově. Byl to spor as mezi 100 tkalci a as 50 jinými dělníky s továrníkem o zvýšení mzdy. Tkalci stěžovali si, že jim bylo na mzdě utrženo, a že, ačkoli mají poněkud větší platy než v ostatních stávkujících tkalcovnách Náchodských, přece mzda jest nízká, poněvadž jsou tkalci zručnější a práce jest obtížnější. Továrník tvrdil, že není mzda snížena, protože nynější kusy jsou řidčí a kratší (což tkalci nepřipouštěli), a že by nemohl konkurovati v Americe s cizinou, kdyby mzdu zvýšil. Chtěl z počátku přidati na mzdě jen na několik stavů, pak přidával 5%, ale tkalci nepřijali. Dělnictvo obmýšlelo patrně téhož dne po 6. hod. učiniti demonstraci před domem Pickovým a jeho továrnou, ale demonstrace přimísením se živlů cizích se pak zvrhla ve drancování několika židovských krámů. Škoda, kteráž tímto drancováním způsobena byla, cení znalci poměrů na 30 až 35 tisíc, kdežto poškození ji uvádějí na 108 tisíc zlatých.

Příčinou náchodských stávek jsou tkalců nízké mzdy. Mimo to tvrdili tkalci, že jim na některém zboží v některé továrně byla mzda snížena. Stávka vypukla ve tkalcovně Doctorově před 8 nedělmi. Továrník sám dal si konstatovati notářsky průměrnou výši mzdy. To stalo se tím způsobem, že vzato do počtu 14 oddělení

i se mzdou mistrů továrních a bylo vypočítáno, že průměrná mzda týdenní v době od 1. ledna do 15. února 1899 obnáší 4 zl 18½ kr. za 6 dní, čili 69¾ kr. za den, ale poněvadž tkadlec také neděli čítati musí, dlužno těchto 4 zl. 18½ kr. rozděliti na 7 dní, a pak by obnášela průměrná mzda 59¾ kr. — Při tom nesmí se počítati a pomýšleti na svátky a na dny, kdy se nepracuje. Tento výpočet není však správný, protože včítány jsou do toho platy mistrů, kteréž jsou vyšší a tedy procento zvýšují, a protože celé oddělení tkalců s nižšími platy, o nichž v továrně tvrzeno, že to jsou začátečníci, do počtu pojato nebylo. Mzdy tkalců jednotlivých jsou ovšem rozdílny. Neboť každý tkadlec má různou zručnost, výhodnější plat od některého zboží, lepší neb horší materiál. Stávky vznikly toliko ve tkalcovnách, a stávek ušetřeny byly tkalcovny firem: Josef Bartoň & Synové a Kočvar & Vintera, tedy tkalcovny české, a byly pouze ve tkalcovnách firem, jichž majitelé jsou židé: Herman Kitschman, H. S. Doctor, Isaac Mautner & Syn a Jakub Pick. Ku prospěchu stávkářů zahájeny byly sbírky, nejen ve městě, kdež zejména živnostníci přispívali, nýbrž i mimo město, kdež řídil sbírky podpůrný fond strany sociálně demokratické. Sbírky ty k výživě dostačovati nemohly. Ve městě byly sympatie obráceny k dělnictvu, a živnostníci podali petici k zastupitelstvu, aby se pracovalo k brzkému skončení stávky. To se stalo. Zvolena byla komise, jež nazvána sociální, kteráž svědomitě pracovala k ukončení stávek. Stávky byly ukončeny tím, že tkalci obdrželi zvýšení mzdy, a to v továrně Hitschmanově o 7%, v továrně Doctorově při vpočtení zisku na upravení délky kusu 17%, v továrně Mautnerově po odečtení zrušených prémií as 20% a v továrně Pickově po bouřích o 5%.

Hlídka školská.

Dne 9. t. m. byly v Praze manifestační sjezdy českého i německého učitelstva, jež takto ovšem jen nepřímo totožností místa i doby projevu, společně hlásilo se o upravení svých hmotných poměrů, o zrušení disciplinárního řádu a tajné kvalifikace a o stejná občanská práva s ostatními vrstvami národními. Sjezdy byly morálním nátlakem na zasedající právě sněm, jenž se v komisi o požadavcích učitelstva radí. Z obou stran byli do schůzí pozváni poslanci a na oba sjezdy se jich četně dostavilo. Český sjezd byl důstojným a klidným reklamováním práv učitelstva, tlumočených sympatickými řečníky, učiteli pp. J. Černým z N. Bydžova a Rašína z Brandýsa. Požadavky učitelstva jsou bez odporu spravedlivé. Hlásí-li se učitelstvo o vyšší akademické vzdělání, jest to jen chvalitebné a potěšující. O důležitosti a významu úřadu učitelského není třeba ani mluviti. Moderní státy nebudou tak dlouho vskutku moderními, pokud nepostaví učitele na to místo, které mu náleží. Posl. Dr. Engel, jenž na sjezdě promluvil za mladočeskou stranu, sliboval za stranu veškeru ochotu vyhověti učitelstvu, ale významně pokrčoval rameny, že moc poměrů je silnější než dobrá vůle. Moc poměrů pak jest jednak v mizerii zem. financí, ale také v nepřízni velkostatkářů a rolnických poslanců k požadavkům učitelstva. Na sjezdu promluvil i prof. Masaryk. Demonstrativní potlesk, jakým byl uvítán, svědčí výmluvně, ve kterém táboře dnes učitelstvo jest.

Z Moravy. Konečně upraveny platy mor. učitelstva. Jak skvělá úprava tato jest, o tom jsou všechny časopisy učitelské stejného smýšlení. Dle dlouhých příprav, rozpočtů, návrhů, anket atd. dalo se očekávati, že konečně upraví se definitivně hmotné příjmy učitelské alespoň tak, aby nejpalčivější nesrovnalosti dneš-

ního zákona byly odstraněny, ale právě těch otázek zákon zemským sněmem dne 21. března přijatý zcela pominul. Kdo měl příležitost čísti zprávu školského odboru, byl jistě benevolencí její velmi mile překvapen, ale za to tím většího sklamání dočetl se ku konci. Rozdělení učitelstva ve tři kategorie zůstalo z předešlého zákona (r. 1894); jen některé změny přijaty: I. kategorie (uč. a řed. šk. měšťanských): 30% 1000 — 30% 900 — 40% 850 zl.; II. kategorie (učitelé a nadučitelé škol obecných): 30% 800 — 30% 700 — 40% 600 zl.; III. kategorie (definitivní podučitelé) 500 zl.; mimo status (provis. podučitelé) 450 zl. Pětileté přídavky počítají se od definitivního ustanovení a jsou pro I. kateg. čtyři po 100 zl., 2 poslední po 150 zl.; pro II. a III. kat. 4 po 80, 2 po 100 zl. Připočteme-li k tomu úpravu pense: po 10 letech definitiva 40% a každým rokem pak o 2% více až do 80%, jsme s celou úpravou hotovi. Všechno učitelstvo rakouské důsledně žádá úpravy takové, jež shodovala by se s posledními třemi dietními třídami státních úředníků. Přijatá úprava daleko zůstává za skromnými požadavky učitelstva. Co bylo přidáno, jest almužna, jíž odbývají se žebráci a ne (ze zprávy škol. odboru) »tento v e l e důležitý stav, jejž třeba zbaviti stálých ochromujících starostí života, aby mu tím zachována byla nezměněná a neseslabená síla, jíž mu ku provedení jemu přikázaných těžkých a zodpovědných prací jest potřebí«. Nejnesnesitelnějším však jest princip postupu do jednotlivých kategorií a v nich přestupování do vyšších pořadí. Jest to system vymírací, v kterém učitelstvo odměňuje smrt, neboť jenom ta umožňuje jim postup. Dle zákona z r. 1894 děl se postup po šestinách, a tu ukázáno bylo loni v tomto časopise, že ani po 80leté službě nedosáhl by učitel nejvyššího možného platu. Vadu tuto dobře uznal zemský výbor a nahradil šestiny procenty (30%, 30%, 40%), ač s největší pravděpodobností domnívati se mohl, že zlo šestinové tím o mnoho se nezmenší. Jedině spravedlivým by bylo, aby postup se děl v určitých, pro každého stejných dobách služebních let. Požadavku, aby podučitel po určité době jmenován byl učitelem, rovněž nevyhověno, čímž i nadále umožněno křiklavé nespravedlnosti, že mladý »šplhavec« po několika letech stane se »nad«učitelem, co zatím starší jeho kolega, třebas s nejkrásnějšími vysvědčeními, ale bez protekce a ohebného hřbetu zůstává po desítiletí »pod«učitelem. Žádáno, aby i toto »pod« bylo zrušeno, ale zemský výbor se prý bojí tuto změnu povoliti se zřetelem na ustanovení říšského zákona o školách národních, ač v zákoně název tento nikde předepsán není a v Krajině bez závady byl zrušen. Velikou vadou v postupu učitelstva jsou také »čínské zdi« kol jednotlivých okresů: je totiž bezvýsledno, když »cizinec« (z jiného okresu) se hlásí o místo. Ani tyto zdi zbořiti se neodvažuje nový zákon. — Jedním z nejpalčivějších požadavků učitelských jest oprava disciplinárního řádu. Ale o té zemský výbor ani se nezmiňuje (ač zde finančního efektu báti se nemusí) proto, že zemská školní rada chová se k jeho opravě zamítavě. A tak trpěti bude učitelstvo dále tajným inkvisičním soudem. — Ku konci zaznamenáváme, že zemskému výboru se ukládá alespoň »v úvahu vzíti« a) změnu zákona, aby odstraněno bylo dosavádní uzavření okresů, b) zrušení názvu »pod«učitel, c) změnu disciplinárního řádu, d) úpravu platů prozat. uč. náboženství.

Z naší doby.

— **Universitní extense v Praze.** Konečně došlo i v Praze na lidové universitní kursy. Trvalo dlouho, než vláda povolila několik tisíc na ně a trvalo zase dlouho, než kursy počaly. A když konečně počaly, bylo tak málo postaráno o upozornění v novinách, že na př. Právu Lidu ani oznámení o zahájení kursů zasláno nebylo a že přemnozí, jež by byli na kursy šli, dozvěděli se teprve z týdenníkův, že před 3—4 dny kursy počaly. Přirozeně, že účastenství není tak veliké a že zejména hlavní kádr těchto kursů v cizině, dělnictvo je v Praze zastoupeno velmi slabě. Můžeme ostatek u nás vůbec pozorovati při přemnohých příležitostech, když jde o to širší veřejnost upozorniti a povzbuditi, že obyčejně se tak děje v míře nedostatečné, jako by v domnění, že publikum má všechno samo v evidenci. Kursy počaly dne 5. dubna výkladem rektora dra Reinsberga o významu a účelu extensí. Přednášejí: Prof. Masaryk (fil. fak.) o vývoji evropské společnosti XIX. stol.; prof. Strouhal (fil.) o světle a teple v elektřině; prof. Sýkora (theol.) o biblické a křesťanské apologii; prof. Kadeřávek (theol.) o starých a nových nálezech na Východě a o dnešním životě venkovského obyvatelstva v Palestině; prof. Hlava (medic.) o příčinách některých infekčních nemocí; doc. Pekař o Palackém a našem národním vývoji v tomto století; prof. Raymann (fil.) o vzduchu, vodě a uhlí a doc. Formánek (med.) o složení a výživě těla. Všecky přednášky (až na theologické) započnou vždy o půl 8. hod. večer. Poplatek za jeden kurs o 6 hodinách 50 kr. — Fakulta právnická zastoupena není. Popularisování věd právních a socialních jest u nás třeba jako soli. Přáli bychom si, aby v příštích kursech i k tomuto oboru vědění se přihlédlo. — Není-li hned v prvu začátku vše, jak jsme si přáli a jak se těšili, přece radujeme se z toho, co jest, vždyť i to jest ukazatelem hlubokého přerodu naší společnosti národní.

— **V Morav. Revui** čís. 7. píše o shodě česko-německé brněnský Němec: »Říše rakouská i německá jsou následkem dějinného vývoje, zeměpisnou svou polohou a ethnografickým seskupením svého obyvatelstva spjaty navzájem ještě podnes v nejužší styky a podrobeny pronikavým vzájemným vlivům, z nichž se do dozírné doby nevymaní neněmecké národnosti Rakouska, třebas by si toho velice přály. — Rakousko nemá za úkol býti na přední stráži slovanskému východu (!), nýbrž spíše býti pojítkem mezi Slovanstvem a Němectvem. A právě Čechové byli by nejpovolanějšími prostředníky a nositeli tohoto německo-slovanského sbližování. — Česká otázka je opravdu jen součástí veliké otázky slovanské, součástí sice malou, ovšem dosti významnou. Rovněž i Němci rakouští, třebas státoprávně od německé říše oddělení, vždy ještě jsou větví německého dubu —« Pisatel je pro shodu a smír národní, ale nám připadá, jako by základy pro tuto shodu kladl do dravého proudu řeky. Považovati českou otázku za část slovanské otázky, jest jednou z těch frází, jež nevyjadřujíce ničeho konkretného, vládnou pošetilosti lidské. Česká otázka je pouze českou otázkou a ničím jiným, jest otázkou, má-li 6 mil. lidí žíti na kousku naší planety, jak nejlépe odpovídá jejich přirozenosti, tradici a dalšímu vývoji. Co tu má na práci »slovanská otázka?« Nic. Poněvadž jí ve skutečnosti není. Článek brněnského Němce založen jest na předpokladu vzájemně se potírajících dvou světů, slovanského a německého, na předpokladu, že dějinným »úkolem« jich jest, aby jeden zvítězil a druhý podlehl, a na takových premisách mluví o možnosti smíru. Ovšem premisy ty jsou na štěsti pouze vybájené fikce. —*l.*

— **Okres sobotecký** místo aby finančně se rozvíjel, finančně klesá a upadá ná-

sledkem nepříznivé polohy své, an je stěsnán mezi 2 krajská města a mimo průmyslový sever český. Nejdrastičtějším důkazem toho jest, že od r. 1880 do 1890 ubylo obyvatelstva téměř o 9 proc. a že dle statistických výkazů chudých a nezaměstnaných jest přes 3 proc. Finanční síla okresu jest malá a tudíž okresní přirážky jsou značně veliké. Okres mladoboleslavský na př. platí 271.103, okres libánský 99.750 zl. okr. sobotecký pouze 58.600 zl. daní . . »Poznamenal jsem již, že okres sobotecký leží mezi dvěma krajskými městy, která rozvíjejí se průmyslově a jsouce střediskem duchovního života již od dávných let jeví přitažlivost na osady na periferii okresu se nalezající. Přitažlivost ta jeví se i z té příčiny, že sousední okresy jsou finančně silnější a tudíž maji percentuální výši přirážek okresních menší.« — Posl. Pabstmann na sněmě českém 10. dubna 1899 v debatě proti osnově zákona o vyloučení obce Lhoty Zelenské z okr. soboteckého a připojení jejím k obvodu okr. soudu libáňského.

— **Vzrůst měst.** Ve své monografii »O vzrůstu obyvatelstva ve velkých městech v XIX. stol. a jeho příčinách« vypočítává dr. Sedláček, že za posledních 90 let přibylo obyvatelstva dvojnásobně: v Amsterodámě, Birminghamu, Bruselu, Manchestru a Římu; trojnásobně: v Kodani a Marsilii; čtvernásobně v Londýně, Lyonu, Paříži, Petrohradu a v Praze; pateronásobně v Liverpoolu, Leedsu a Varšavě; sedmeronásobně v Mnichově; devateronásobně: v Berlíně, Pešti a Lipsku; 16teronásobně v Baltimore; 25násobně v Novém Yorku a Filadelfii, 245násobně v Chicagu a konečně 339násobně v Brooklynu. — Za posledních 6 let přibylo v Praze ve vnitř. městě 19.000 obyvatel. V Plzni přibylo 10.120; mát nyní 60.350, na Žižkově přibylo 16.969, (58.205), na Vinohradech 13.717, (48.250), na Smíchově 13.727, (46.560), v Budějovicích 2769, (31.250), v Karlíně 3590, (21.130), na Kladně 2935, (20.100). Libeň u Prahy vzrostla o 5574, čítá 18.110, Nusle o 4740, (16.480), Kolín o 1614, (15.180), Příbram o 1428, (14.840), Vršovice o 2906, (11.530), Nymburk o 1701, (8320), Náchod o 1726, (8090), Jaroměř o 1115, (8040).

— **Fideikomis.** Podle nejnovějších statistických dat (z konce r. 1897) přibylo v Rakousku za 15 posledních let fideikomisů 5 (v Prusku od r. 1881 do r. 1895 136). Hlavní příčinou tohoto překvapujícího nepoměru jest § 627. rak. obč. zák., podle něhož v Rakousku »bez zvláštního svolení moci zákonodárné nesmí býti žádný fideikomis zřízen«, kteréhožto ustanovení v Prusku není. V Rakousku koncem r. 1895 bylo fideikomisů 297 s 1·2 mil. hektarů (= 4% veškery půdy), v Prusku koncem r. 1895 bylo 1045 fideikomisů s 2.12 mil. ha. (= 6·09% veškery půdy).

Země	Na počet fideik.	Rozloha fideikom. v ha.	Rozloha fideikom. % vší půdy	z toho lesa v ha.	z toho lesa % všech lesů	z toho lesa % fideik.
Čechy . .	58	583.869	11·24	362.571	24·07	62·11
Morava . .	19	181.231	8·15	130.515	22·48	72·03
Slezsko . .	5	17.671	3·43	12.523	7·58	71·17
Dol. Rak. .	72	126.097	6·32	76.218	11·97	64·42
Hor. Rak. .	20	60.334	5·04	50.800	12·66	84·24
Štýrsko . .	30	23.769	1·06	16.153	1·59	67·57
Korutany .	15	70.492	6·83	51.831	12·35	73·62
Krajina . .	10	48.921	4·87	44.608	9·20	91·23
Přímoří . .	19	1.272	0.16	481	0·26	40·10
Tyroly . .	1	87	0·003	50	0·004	57·00
Halič . . .	11	53.614	0·68	24.351	1·25	45·42
Bukovina .	1	27.827	2.66	22.433	4·97	80·69
Dalmacie .	36	4.910	0·38	731	0·27	14·92
r. 1897 . .	297	1,200.104	4	793.265	8·17	66.10

Z toho viděti: nejvíce plochy zaujímá fideikomis v Čechách a na Moravě. Nejlépe jest na tom Tyrolsko. Za srovnání stojí 1 fideikomis v této zemi a 1 v Bukovině, jenž jest rozlohou 320krát větší onoho. Průměrně ve všech zemích zaujímají lesy více než polovici veškery rozlohy fidekomisu. V Čechách skoro čtvrtina všech lesů patří fidekomisu.

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VIII. 1. května 1899. Číslo 15.

Bestia triumfans.

Z řeči Dra. L. Jeřábka o významu nov. staveb. řádu.

Jest tomu již hezká řada let, několik desítiletí od doby, kdy ve veřejnosti české ozvaly se první hlasy, které protestovaly proti ničení krásných našich památek. Již v létech padesátých a šedesátých můžeme registrovati hlasy tyto, které tehdy vinily německou správu obce pražské volajíce: »Bořite nám naše památky«.

Byl to zvláště jeden z nejznamenitějších českých esthetiků Mikovec, který několikráte pozvedl hlasu svého pro zachování krás Prahy. Léta uplynula. Zatím zásluhou Dra Frant. Lad. Riegra lidu českému dobyta radnice pražská a český živel tvořící závratnou majoritu obyvatelstva tohoto města, ovládnul zde úplně. Ale již jen několik málo let potom památky pražské bořeny stejně svědomitě a důrazně za éry české, jako za dob vlády německé.

S menšími, nepatrnějšími započato. První vyhlazovací boj platil pražským kašnám, jichž ze středověkých měst a to ku prospěchu svému dochoval si již jediný jen Norimberk! Pod záminkou, že překážejí komunikaci byly odstraňovány i na náměstích, kde je dodnes taková frekvence, že na nich tráva roste. A ke všemu divným řízením se stalo, že na veškerých téměř prostranstvích, — kde stávaly druhdy tyto více méně starožitné kašny, formou velice úhledné, zvláštního typického rázu městu dodávající — stojí dnes na jich místě záchodky. které dle všeho už nepřekážejí komunikaci. Tím způsobem zmizela mnohá typická pražská památka, mnohý architektonický skvost, jako na př. památná kašna Krocínova, jež stávala na náměstí Staroměstském. —

Po té došlo také na větší objekty. Průběhem let osmdesátých dopuštěno neomluvitelné zbourání kostela sv. Kříže menšího, vynikající to památky z doby Přemysla Otakara II., jehož jediná parcela obcí pražskou, asi za dvě léta po jeho zboření pro budovu školní koupena za tutéž téměř cenu, zač stál původně celý kostelní pozemek.

V témže čase dopuštěno i zboření památného Zbraslavského domu v ulici Poštovské. Krátký čas před tím, téměř jen zázrakem poštěstilo

se »Umělecké besedě« zachrániti věž vodárny u mlýnů Šítkovských před zbořením, které bylo již odhlasováno . . Průběhem dalších let pak připuštěno zbourání neméně než tří nejzajímavějších pražských podloubí a sice succesivně na Zeleném trhu u kostela sv. Havla, na Uhelném trhu a konečně na Vaječném trhu. Zde pro nechutný činžák tržnice. Nemusím zvlášť podotýkati, že v stavebním úřadě pražském těmto podloubím naprosto nepřejí a bourání jich přímo podporují, neboť na všech situačních a regulačních plánech bez výminky vede přes ně známá červená čára, kterými se »regulují«, vzdor tomu, že je to stavební památka pro země České a Severní Italii stejně příznačná, se kterou se nikde jinde v celé Evropě neshledáme.

Tehdy znovu počínaly se ozývati některé varovné hlasy z obecenstva však sporadicky, ojediněle, jichž zhruba si ani nepovšimnuto.

A zatím ztrácela Praha památku za památkou. Na místě »Kotců« chatrné to sice budovy, jež ale dobře se pojila ku prospektu kostela sv. Havla, postavena budova městské spořitelny, při čemž nenapravitelnou vinou obce pražské, proti všem dosavadním zvyklostem, dle něhož pravidelně majitelé domů pražských za nepatrnou náhradu až příliš mnoho ze svých pozemků obci na ulici ustupovati musí — zabrána značná část veřejného prostranství a zastaven vědomě a to hned z celé polovice, jeden z nejpěknějších pražských prospektů. Tou samou dobou, dle téhož systému, obec pražská, patrně aby poněkud nahradila si ztrátu za pozemky trestnice, v nichž ohromné sumy svou vinou proúrokovala, zrušila hned celé prostranné, starými stromy ozdobené náměstí před trestnicí sv. Václavskou, již anektovala a parcelovala, poněvadž zde byla ona podnikatelkou. Aby pak v náhradu za toto tak zbytečně zrušené náměstí domohla se alespoň dostatečné šíře ulice, jediným škrtem prostě uříznuta protější část České techniky, bývalého to kláštera Eremitů, a kostel sv. Karla Boromejského, obojí práce mistra Dienzenhoffra, jedny z nejlepších památek specificky pražského baroku. Taková jest historie zbytečného zrušení tohoto krásného kostelíka, jejž by byla každá jiná obec vážila si jako zřítelnice svého oka a byla by pečlivě toho dbala, aby byl umístěn frontální částí svou do prospektu ulice od Nábřeží vedoucí K naší hanbě musím konstatovati, že o zachování tohoto kostelíka, o jehož osudu dodnes není ještě definitivně rozhodnuto, nejvíce zasloužila se přičiněním nyní již zemřelého prof. Ilga německá Vídeň. Toutéž dobou také i další znamenitá pražská památka kostel sv. Václava, s pozdně gotickou klenbou, a to zase obcí pražskou vydána na zboření. A také osud této památky ani dnes ještě není definitivně rozhodnut.

Kulminačního bodu, pak tato destruktivní činnost dosáhla v momentu, kdy vzdor výmluvnému protestu nadšeného zastance památek pražských, profesora Emanuela Tonnera, přes usnesení sněmu království Českého, zbořen dům pana Melantricha z Aventina. Obec pražská pro záchranu tohoto domu neučinila ničeho, ač má výkonnou moc ve věcech stavebních ve své ruce.

Taková řada obětovaných pražských památek musila vyvolati mocné protihnutí v inteligenci české a také je vyvolala!

A sice u všech těch, kteří měli úctu k dějinám svého národa a vážnost ku kamenným oněm zápisům slavných dob minulých.

Spravedlivý hněv těch inteligentních vrstev národa přirozeně obrátil se proti těm, kteří tuto úctu k dějinám svého národa proto neměli, že tyto slavné dějiny buď vůbec neznali anebo je ve vážnosti nechovali, kladouce nad ně všechny možné jiné interesy.

Hnutí toto více neutuchlo a ani utuchnouti nemohlo, vždyť vzdor varovným hlasům, protestům a stále množícím se hlasům časopiseckým všech politických odstínů, ničena památka za památkou a téměř systematicky stírán uchovalý starožitný ráz Prahy, tohoto nejkrásnějšího z měst střední Evropy.

Stavbou záložny Malostranské, nechutného to prototypu »moderního« činžáku, kterým zničena nejen kontinuita podloubí na náměstí Radeckého — nýbrž zastaven i výhled na značnou část věže a kopule kostela sv Mikuláše, zbořením dvou domů »u Hamouzů« a »u Klíčů« zničeno nejen další typické podloubí pražské, počtem čtvrté, nýbrž povstalým průlomem, pravým to monstrem svého druhu, ohrožen trvale malebný ráz po Staroměstském rynku nejkrásnějšího náměstí Pražského. Za projekty domů s podjezdy sem Uměleckou komisí projektovaných vyhozeny tisíce, statisíce, pak za nevyužitkování již tak drahé parcely obou domů. Majitelům sousedních domů darován pak present nikdy nečekaných uličních front, neboť projekt zastavení průlomu jedním neb dvěma domy s podjezdy, »mocnějšími« vlivy, na neurčitou dobu, snad na věky potlačen.

Do doby této padá také známá odpověď na Mrštíkův článek »Bestia triumphans« v Rozhledech, nezapomenutelný to návrh dra. Černohorského, na definitivní zboření kostela sv. Václava a další boj za jeho zachování.

V tomtéž čase dopustila obec Pražská zboření památného gotického domu v jižní frontě náměstí Staroměstského, budovy to, jež byla svědkem nejslavnějšídoby husitské, neboť v zachovaných klenbách jejích sídlíval sám Zikmund Korybut. Povoleno dále i zboření románské kaple sv. Jana na Zábradlí a to ku nesmírné škodě nepatrného jen počtu našich románských památek, jichž ani u nás není právě přebytek. Vzdor tomu boj o památky pražské po celou tu dobu veden s neobyčejnou mírností. Neboť na mnoze se za to mělo, že benevolentním upozorňováním, poučováním a nanejvýše jen umírněnou kritikou, nejlépe se dojde učinné nápravy a lepšího porozumění i v těch kruzích, proti kterým právě bojováno. Sám připomínám si ještě, s jakými nadějemi v lepší budoucnost památek pražských, s jakou radostnou myslí vstupovali četní umělci a architekti čeští v létě roku 1896 do nově utvořené »Umělecké komise« při obci Pražské. Poznal jsem smýšlení to na schůzích výtvarného odboru Umělecké besedy, při nichž tehdy jednalo se o akci souběžnou s ostatními odbornými korporacemi v otázce památek pražských.

Byli tehdy vyzváni zástupci těchto spolků, aby informovali výtvarný odbor o činnosti dotyčných korporací v důležité otázce té.

Pokud se vím pamatovati, referoval tehdy pan architekt Štěrba za spolek stavitelů v království Českém, já pak tehdy o pamětním spisu »Pražského klubu.« Již tehdy varoval jsem důtklivými slovy před všemi illusemi, které chovala tehdy většina pánů ohledně obce pražské a upo-

zorňoval jsem již tenkráte, že jedinou možnou nápravu v otázce památek, lze očekávati pouze a jen ve změně zemského zákona stavebního, který sám bude musiti ochraňovati památky naše proti pražské obci. Čehož se tehdy již »Pražský klub« v pamětním spisu svém a petici zcela otevřeně domáhal. Než se svým náhledem jsem tenkráte ještě neprorazil. Teprve události doby nejposlednější: Naprosto zbytečné, zúmyslně urychlené zboření »Abattoria« kláštera sv. Mikuláše, budovy to pyšné, krásné to práce Dienzenhoffrovy, jež výborně hodila se pro nejrůznější účely obecní, a jehož kopii za drahé peníze poplatníků uvidíme — a tu třeba ještě říci bohudíky — v projektovaném přístavku protější části radnice; esthetický neomluvitelné obnažení kostela sv. Mikuláše se strany západní, které je v odporu s intencemi jeho tvůrce, který chrám představoval si jako přičleněnou část většího celku; — zničení celé řady malebných zákoutí na severní frontě bloku radnice, ohrožení rázu Malého náměstí zamýšleným demolováním celého podloubí na Malém rynečku pro projektovanou sem přístavbu radnice — hlavně ale nezapomenutelná historie tří domů na severní frontě náměstí Staroměstského, — vše to poučilo konečně a trvale i největší optimisty, čeho lze se i do budoucnosti nadíti od obce pražské v otázce starobylého rázu Prahy. Neboť nerespektováno ani seriosního dobrozdání nejlepších a všestranně vážených českých odborníků, ani hlasu žurnalistiky, ani přání veškeré české inteligence, která si přála zachránění domů těch, nikoli pro ně samé, nýbrž pro dosavadní, malebný vzhled tohoto nejkrásnějšího z náměstí Střední Evropy. Ba ani dobře míněný pokyn nejvyšší samosprávné instance tohoto království, kteráž jest nade vši strannickost osobní vysoce povznesena a pouze v dobře pochopeném interessu tohoto krásného města a celého království, poslala obci pražské, věhlasnými odborníky sepsané promemorium, které vrcholilo v tom, aby alespoň střední z domů, pro eminentní jeho cenu architektonickou a pro udržení rázu náměstí byl zachován.

Avšak s tvrdošijností lepší věci hodnou, v zaryté umíněnosti, všem na vzdory, odhlasováno rozbourání oněch tří domů, proti němuž marně protestovala řada nejlepších a nejinteligentnějších mužů našeho zastupitelstva, přívrženců to různých politických stran a odstínů, avšak svorných v úctě k našim památkám.

Jména jich všichni známe.

Buďtež jim z tohoto místa vysloveny nejvroucnější díky za jich statečnost!

Skutkem tímto obec pražská vzala už i zbytky naděje těm, kteří do posleda doufali v nějaký obrat k lepšímu.

Dnes není už nikoho, kdo by z této strany za tohoto složení zastupitelstva, očekával nějaký návrat k lepšímu. Nyní zbývá nám pouze jediná naděje. A tou jest chystaná změna stavebního řádu zemského, jež jest již pouhou otázkou času, neboť tyto dny podána sněmu království Českého osnova tohoto nového zákona.

Nesprávnost základních názorů ve spise „Nová dráha české politiky".*)

Ve spise jmenovaném, k jehož sepsání zapotřebí bylo nesnadné, mně již svým velikým množstvím imponující práce myšlenkové, zabývající se téměř napořád tříděním pojmů a ohraničováním jejich obsahu — uvádí autor na str. 14. a 15., které záležitosti přiděleny byly patenty únorovými sněmům zemským a praví (str. 16.): »Tak byla rozdělena příslušnost zákonodárná mezi radu říšskou a sněmy zemské, že pro tyto sněmy ze spolupůsobení při zákonodárství téměř ničeho nezbylo. V tomto stal se veliký obrat prosincovou ústavou. — V r. 1867. nabyla totiž mezi rakouskými politiky německými, kteří byli povoláni do rady říšské, velikého vlivu strana štýrských autonomistů, v jichž čele stáli Rechbauer a Kaiserfeld, a tito autonomistické své smýšlení přivedli v prosincové ústavě plně k platnosti. V Čechách ovšem snad z důvodů politické taktiky, či snad z příčin jiných proti této ústavě co nejostřeji vystoupeno, ostřeji než z prvu proti patentům únorovým, hlásáno, že ústava ta jest stvůrou centralismu v Cislaitanii atd. Toto mínění, že ústava ta jest centralistická, dochovalo se až do nynější doby a slyšeli jsme z úst politiků, již velice slavné pověsti v národě našem požívají, že z příčin autonomistických sluší ji zaměniti za diplom říjnový, a že snahou naší musí *býti*, aby se stal návrat k říjnovému diplomu. Toto čteme také častěji i v českých novinách rozličného směru. — Že toto tvrzení jest zcela nesprávné, vidíme po přečtení prosincové ústavy na první pohled, nebo toho, co vedle ústavy prosincové přikazuje se ku zákonodárnému spolupůsobení sněmův zemských, jest takové množství, že nejen není možno ani to srovnávat při jakémkoli výkladu s říjnovým diplomem na prospěch tohoto, ale že možno to porovnávat i s tím, co vedle článků fundamentálních mělo býti přikázáno zákonodárství zemskému, aniž bychom v tomto směru tak velikých rozdílů mezi ústavou prosincovou a fundamentálními články našli. — Přistupme jen ku rozboru toho, co v čl. 11. a 12. základního zákona ze dne 21. prosince 1867 č. 141 ř. zák. (prosincovky) »uvedeno«.

Tu rozebírá autor ustanovení nynější ústavy (prosincovky a jiných základních zákonů státních), která jednají 1. o zákonodárné příslušnosti zemských sněmů a říšské rady (první věta) a 2. o moci výkonné (druhá věta) a dovozuje z ustanovení těch, že v zákonodárnou příslušnost a ve výkonnou moc sněmů zemských náleží veliké množství věcí, které nyní — v odporu s dotyčnými ustanoveními — vyřizuje říšská rada a vláda. Množství a dosah věcí těchto — obé správně charakterisuje autor (na str. 52) slovy: »že ústava prosincová až na několik málo věcí ve skutečnosti jen to za společné« (všem královstvím a zemím na říšské radě zastoupeným) »uvádí, co i články fundamentalními za společné bylo uznáváno« — vzbudily v politickém světě českém veliký úžas, úžas spo-

*) Časová úvaha o dvou větách z ústavy. Napsal JUDr. Jan Slavík. V Praze, tiskem a nákladem dr. Edv. Grégra 1899. Cena 40 kr.

jený u mnohých s trpkým pocitem lítosti nad tím, že politikové naši o věcech těch po třicet let nevěděli. Již vzhledem k úžasu tomuto jest zapotřebí, aby věc blíže byla ohledána.

Dle úsudku mého jsou dotyčné vývody autorovy v podstatě své naprosto nesprávné.

Základem, o nějž autor vývody své opírá, jest následující jeho tvrzení (str. 19.): »Říšské radě jsou přikázány 1. jen ony záležitosti, které v odst. *a*)—*o*) cit. zák.« (základního zákona státního ze dne 21. prosince 1867 ř. z. č. 141, prosincovky) »jsou uvedeny, a 2) to jen tu, když se záležitosti ty dotýkají práv, povinností a zájmů veškerých království a zemí na říšské radě zastoupených. Vše ostatní náleží ku zákonodárnému projednávání zemských sněmů.« (K tomu dodává autor: »Jak obsáhlá by to byla zákonodárná příslušnost zemských sněmů, kdyby těchto svrchuuvedených zákonných ustanovení bylo dbáno, chci v následujícím aspoň v hlavních rysech vylíčiti.«)

Hlavní tento základní názor svůj doplňuje autor dodatečným základním názorem svým (str. 43): »Společnou jest vedle úvodního ustanovení § 11. cit. zák. jen ona záležitost, kde práva, povinnosti a zájmy všech království a zemí na říšské radě zastoupených jsou totožné; kde toho není, kde buď jenom práva neb povinnosti neb zájmy jsou stejné: tam o společné záležitosti nelze dle znění zákona mluviti. Vyhledává se tudíž společnost i práv i povinností i zájmů, má-li být která záležitost prohlášena za společnou; kde těch trojích společných vlastností není, není věc společná.« (Příklad podává autor, když, mluvě o zákoně o vodách, praví na str. 36. a 37.: »Jedině nač by při zákoně o vodě poukazováno býti mohlo, jest, že zákonodárství o plavbě (§ 11 ad *d*) bylo vyhraženo říšské radě; však i toho není, nebo i toto bylo vyhraženo říšské radě jen tehdy, kdy se jednalo o říšskou komunikaci, a té při žádné z cislajtanských řek není. Při žádné není společných práv, povinností a zájmů všech království a zemí na říšské radě zastoupených. Nejlepším toho důkazem jest jednání o labsko-dunajském a o odersko-dunajském průplavu, kde právě každá země má jiný zájem a zájmy ty na vzájem si odporují.«)

Konečně praví autor ve příčině sporů o příslušnost (str. 24.): ». . . Než mohou také nastati spory o příslušnost. V této příčině ovšem teprv v každém jednotlivém případu lze ustanoviti, ku kterému zákonodárství jest ta která věc příslušna. Co se mne týká, tož při spornosti řídím se vždy tou zásadou, že sluší vždy dát přednost pravidlu před výjimkou a že sluší, nastane-li spor o kompetenci, přikázat věc tomu zákonodárnému sboru, ku kterému vedle pravidla náleží a nikdy tam, kam jen výjimečně se přikazuje. Výjimku sluší vždy omezit na věci vyjaté a nesluší k ní přibírati více, než co bylo vyjato. Tolik chtěl jsem uvésti ku objasnění mého rozdělování věcí mezi zákonodárstvím zemského sněmu a říšské rady«. Tento třetí základní názor autorův jest známá správná regule právnická, týkající se výjimek.

Toto jsou — na kolik já spisu autorovu rozumím — základné t[illegible] názory, o něž autor opírá vývody své. S názory těmito souvisí vývod[illegible] jeho co do správnosti své takto: 1. pak-li že správným jest názor hlav[illegible]

a správným-li zároveň též názor dodatečný a správně-li zároveň užito právnické regule o výjimkách, pak správným jest též velmi mnoho vývodů autorových; 2. pak-li že správným jest názor hlavní, avšak nesprávným názor dodatečný aneb nesprávně-li užito regule o výjimkách, pak nesprávnou jest jen dotyčná část vývodů autorových; 3. pak-li že však hlavní názor jest nesprávným, pak jest lhostejné, zda-li dodatečný názor správným jest čili nesprávným, a všechny ty vývody autorovy, které logicky zbudovány jsou na základě názorů těchto, jsou nesprávné, a na tom, správně-li, či nesprávně užito regule o výjimkách, závisí pak správnost a nesprávnost pouze oněch vývodů autorových, které založeny jsou na jiných základech.

I. Vizme tedy předně, zdaž správným jest hlavní základní názor autorův. Názor ten vyvozuje autor z úvodní stati a z odstavců *a*)—*o*) paragrafu 11. a z paragrafu 12. prosincovky. A tu jemu — arciť jen in formali — vytýkám: 1. to, že v úvaze své ustanovení odstavců *a*)—*o*) neuvádí tak, aby čtenář věděl, jak doslovně znějí ustanovení ta v zákoně samém, a že ani v dodatku k úvaze, v němž uvádí znění zákonů, nepodal znění celého § 11, pravě: »(Věci v odstavci *a*)—*o*) jsou výše vyjmenovány)«, a 2. to, že ona diskutovaná ustanovení zákonů, která uvádí tak, že čtenář ví, jak zní v zákoně samém, podává pouze v překladu a nikoli v authentickém znění německém přes to, že k diskusi zákonů nelze použíti překladů.

Aby thema spisu autorova přesně bylo uvedeno alespoň v úvaze o spise tom, uvádím zde německé znění §§ 11. a 12.:

„Gesetz vom 21. December 1867 R. G. B. 141, wodurch das Grundgesetz über die Reichsvertretung vom 26. Februar 1861." — „abgeändert wird:

§ 11. Der Wirkungskreis des Reichsrathes umfasst alle Angelegenheiten, welche sich auf Rechte, Pflichten und Interessen beziehen, die allen im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern gemeinschaftlich sind, insoferne dieselben nicht infolge der Vereinbarung mit den Ländern der ungarischen Krone zwischen diesen und den übrigen Ländern der Monarchie gemeinsam zu behandeln sein werden. — Es gehören daher zum Wirkungskreise des Reichsrathes:

a) die Prüfung und Genehmigung der Handelsverträge und jener Staatsverträge, die das Reich oder Theile desselben belasten, oder einzelne Bürger verpflichten, oder eine Gebietsänderung der im Reichsrathe

„Zákon, daný dne 21. prosince 1867, jímžto se změňuje základní zákon o zastupitelstvu říšském, daný dne 26. února 1861.

§ 11. K působnosti rady říšské náležejí věci všeliké, vztahující se k právům, povinnostem a potřebám, které jsou všem královstvím a zemím v radě říšské zastoupeným společné, pokud se dle úmluvy se zeměmi koruny Uherské učiněné nebudou mezi těmito zeměmi a mezi jinými zeměmi mocnářství vyřizovati společně. — Přísluší tedy k působnosti rady říšské:

a) zkoušeti a schvalovati smlouvy obchodní a takové smlouvy státní, jimiž by se říši nebo některé části její uložilo nějaké břemeno aneb některým občanům nějaký závazek, nebo jimiž by se stala nějaká změna

vertretenen Königreiche und Länder zur Folge haben;

b) alle Angelegenheiten, welche sich auf die Art und Weise, sowie auf die Ordnung und Dauer der Militärpflicht beziehen, und insbesondere die jährliche Bewilligung der Anzahl der auszuhebenden Mannschaft und die allgemeinen Bestimmungen in Bezug auf Vorspannsleistung, Verpflegung und Einquartierung des Heeres;

c) die Feststellung der Voranschläge des Staatshaushaltes, und insbesondere die jährliche Bewilligung der einzuhebenden Steuern, Abgaben und Gefälle; die Prüfung der Staatsrechnungsabschlüsse und Resultate der Finanzgebarung, die Ertheilung des Absolutoriums; die Aufnahme neuer Anlehen, Convertirung der bestehenden Staatsschulden, die Veräusserung, Umwandlung und Belastung des unbeweglichen Staatsvermögens, die Gesetzgebung über Monopole und Regalien und überhaupt alle Finanzangelegenheiten, welche den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern gemeinsam sind;

d) die Regelung des Geld-, Münz- und Zettelbankwesens, der Zoll- und Handelsangelegenheiten, sowie des Telegraphen-, Post-, Eisenbahn-, Schifffahrts- und sonstigen Reichscommunicationswesens;

e) die Credit-, Bank-, Privilegien- und Gewerbegesetzgebung, mit Ausschluss der Gesetzgebung über die Propinationsrechte, dann die Gesetzgebung über Mass und Gewicht, über Marken- und Musterschutz;

f) die Medicinalgesetzgebung, sowie die Gesetzgebung zum Schutze gegen Epidemien und Viehseuchen;

g) die Gesetzgebung über Staatsbürger- und Heimatsrecht, über

v obvodu království a zemí v radě říšské zastoupených;

b) přísluší k ní všeliké záležitosti, jež se vztahují ke způsobu povinnosti vojenské, též k tomu, jak se má tato povinnost spořádati a jak dlouho má trvati, mimo to a zvláště přísluší k ní výroční povolování vojska, jež se má postaviti, a obecná ustanovení, týkající se dávání přípřeže, a stravování i ubytování vojska;

c) náleží k ní ustanovovati na jisto předchozí rozpočty státního hospodářství, a zvláště dávati výroční povolení k vybírání daní, dávek a důchodků; zkoušeti závěry počtů státních a resultátů hospodaření s financemi, dávati absolutorium; zaváděti nové výpůjčky, konvertovati nynější dluhy státní, prodávati, zjinačovati neb zavazovati nemovité jmění státní; kromě toho k ní náleží zákonodárství v příčině monopolů a regalií a vůbec všeliké záležitosti finanční, jež jsou královstvím a zemím v říšské radě zastoupeným společné;

d) přísluší k radě říšské pořádati peněžnictví, mince a bankovnictví cedulní, též věci celní a obchodní, telegrafství, poštovnictví, železnice, plavbu a jiné komunikace říšské;

e) náleží k ní zákonodárství kreditní, bankovní, privilejní a živnostenské, vylučujíc zákonodárství, týkající se práv propinačních; též zákonodárství v příčině míry a váhy a ochrany známek a vzorů;

f) přísluší k ní zákonodárství medicinální, též zákonodárství v příčině ochrany od epidemií a nemocí dobytčích;

g) zákonodárství v příčině práva občanství státního, práva do ov-

Fremdenpolizei und Passwesen, sowie über Volkszählung;

h) über die confessionellen Verhältnisse, über Vereins- und Versammlungsrecht, über die Presse und den Schutz des geistigen Eigenthumes;

i) die Feststellung der Grundsätze des Unterrichtswesens bezüglich der Volksschulen und Gymnasien, dann die Gesetzgebung über die Universitäten;

k) die Strafjustiz- und Polizeistraf-, sowie die Civilrechtsgesetzgebung, mit Ausschluss der Gesetzgebung über die innere Einrichtung öffentlicher Bücher und über solche Gegenstände, welche auf Grund der Landesordnungen und dieses Grundgesetzes in den Wirkungskreis der Landtage gehören, ferner die Gesetzgebung über Handels- und Wechselrecht, über See-, Berg- und Lehenrecht;

l) die Gesetzgebung über die Grundzüge der Organisirung der Gerichts- und Verwaltungsbehörden;

m) die zur Durchführung der Staatsgrundgesetze über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger, über das Reichsgericht, über die richterliche Regierungs- und Vollzugsgewalt zu erlassenden und dort berufenen Gesetze;

n) die Gesetzgebung über jene Gegenstände, welche sich auf Pflichten und Verhältnisse der einzelnen Länder untereinander beziehen;

o) die Gesetzgebung, betreffend die Form der Behandlung der durch die Vereinbarung mit den zur ungarischen Krone gehörigen Ländern als gemeinsam festgestellten Angelegenheiten.

§ 12. Alle übrigen Gegenstände der Gesetzgebung, welche in diesem Gesetze dem Reichsrathe nicht ausdrücklich vorbehalten sind, gehören

ského, policie nad cizinci a pasovnictví, jakož i sečtení lidu;

h) zákonodárství v příčině poměrů konfesionálních, v příčině práva spolčování a shromažďování se, v příčině tisku a ochrany duchovního majetku;

i) náleží radě říšské, ustanovovati základní pravidla vyučování na školách obecných a na gymnasiích, a dávati zákony v příčině universit;

k) přísluší k ní zákonodárství v příčině sudství trestního, trestání policejního a práva občanského, vyjímajíc zákonodárství, týkající se vnitřního zřízení knih veřejných a věcí takových, ježto dle zřízení zemských a dle tohoto zákona základního náležejí k působnosti sněmů; mimo to přísluší k radě říšské zákonodárství v příčině práva obchodního a směnečního, námořského, horního a lenního;

l) přísluší k ní zákonodárství v příčině základů organisace úřadů soudních a správních;

m) náležejí k radě říšské zákony, ježto vydány budou za příčinou ve skutek uvedení státních zákonů základních o obecných právích občanů státních, o soudu říšském, o moci soudcovské, vládní a vykonávací, a ježto se tam přivádějí;

n) náleží k ní zákonodárství v příčině věcí, kteréž se vztahují k povinnostem a poměrům jednotlivých zemí mezi sebou, a

o) zákonodárství, týkající se toho, jak se vyřizovati mají záležitosti, které dle úmluvy se zeměmi ke koruně uherské náležejícími učiněné, prohlášeny jsou za společné.

§ 12. Všeliké jiné věci zákonodárské, kteréž v tomto zákoně nejsou výslovně radě říšské vyhraženy, příslušejí k působnosti sněmů království

in den Wirkungskreis der Landtage der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder und werden in und mit diesen Landtagen verfassungsmässig erledigt.

Sollte jedoch irgend ein Landtag beschliessen, dass ein oder der andere ihm überlassene Gegenstand der Gesetzgebung im Reichsrathe behandelt und erledigt werde, so übergeht ein solcher Gegenstand für diesen Fall und rücksichtlich des betreffenden Landtages in den Wirkungskreis des Reichsrathes.«

a zemí v radě říšské zastoupených a budou v těchto sněmích a s nimi způsobem ústavním vyřizovány.

Pakli by se však některý sněm usnesl na tom, aby ta neb ona věc zakonodárská jemu zůstavená byla vyjednávána a vyřizována v radě říšské, přenešena bude věc taková v případnosti této a pokud se týče tohoto sněmu, v působnost rady říšské.

Jakou argumentací autor z úvodní stati paragrafu 11. a ze slov pak následujících: »Náleží tedy k působnosti rady říšské:« vyvozuje to, co ve druhém odstavci hlavního základního názoru svého tvrdí, vidíme na str. 18, kde praví to, co zde v hranatých závorkách uvádím do slova, písmeny a znaménka:

[Co znamená to slůvko *tedy* (demnach, ergo, igitur)? »Když co vynášíme, co z předcházející věty jako z pramene svého vychází.« (Kottův slovník). Slůvkem tedy jest vyznačeno, že záležitosti v odstavci *a*)—*o*) cit. zák. uvedené náležejí jen tenkráte k působnosti říšské rady, když jsou všem královstvím a zemím na říšské radě zastoupeným společné. Kde toho není, náležejí i tyto v odst. *a*)—*o*) § 11. cit. zák. uvedené věci ku kompetenci zemských sněmů. Toto uvedl již výslovně dr. Mühlfeld (str. 964 sten. prot. z r. 1867) při projednávání tohoto zákona na říšské radě, pravě, že záležitosti v odst. *a*)—*o*) § 11. uvedené jen tehdy náleží k působnosti říšské rady, pokud jsou výsledkem hlavní věty,« t. j. pokud se všech království a zemí na říšské radě zastoupených týkají.]

Přihlédněme tu napřed k poslednímu odstavci, v němž autor dovolává se toho, co pravil dolnorakouský poslanec dr. v. Mühlfeld dle str. 964 stenografického protokolu, t. j. v sezení poslanecké sněmovny dne 16. října 1867. Není zřejmé, kde v uvedeném tu v hranatých závorkách výroku autorově uvozovka, nacházející se tam za slovem: věty, má svého blížence, a není tedy zřejmé, co do slova řekl dr. Mühlfeld. Avšak — abych na důkaz neveliké přesnosti autorovy i této maličkosti se dotknul — jisté jest, že dr. Mühlfeld neužil slov: »v odst. *a*)—*o*)«, neboť tehdy (za podrobné debaty o odstavci *k*) předložená říšské radě osnova paragrafu 11. (předčítaná zpravodajem v sezení ze dne 15. října, str. 928) měla jen odstavce *a*)—*n*), a odstavec *o*) navržen byl (str. 973) z plena v sezení ze dne 16. října teprve po skončení podrobné debaty o odstavcích *k*), *l*), *m*) a *n*). Taktéž jest jisté, že v řeči, uvedené na str. 963 a 964 sten. prot., dr. Mühlfeld výroku autorem jemu připisovaného nepronesl a ničeho výroku tomu podobného neřekl. Autor mýlí se tu v čísle stránky, neboť patrně míní to, co pravil dr. Mühlfeld v sezení ze dne 14. října za povšechné debaty o celém zákoně. Debatu tu zahájil zpravodaj dr. šl. Kaiserfeld řečí, ve které mezi jiným pravil (str. 882)

» . . . Eine und die wichtigste Aenderung, welche der Verfassungsausschuss an der Regierungsvorlage machen zu müssen geglaubt hat, besteht in der taxativen Aufzählung« (t. j.: vypočtené a nic více) »der Competenz, des Wirkungskreises des Reichsrathes, in dem er im Gegensatze zur früheren Verfassung, welche von dem Grundsatze ausgeht, dass alles, was nicht ausdrücklich in den Landesordnungen den Landtagen zugewiesen wurde, ein Gegenstand des Wirkungskreises des Reichsrathes sei, zu dem anderen Grundsatz übergieng, dass alles, was nicht ausdrücklich in dem Grundgesetze über die Reichsvertretung aufgezählt werde, als zum Wirkungskreise des Reichsrathes gehörig, in die Competenz der Landtage fallen solle.«

». . . Jedna a ta nejdůležitější změna, kterouž na vládní předloze předsevzíti ústavnímu výboru vidělo se věcí nutnou, pozůstává v taxativním vyčtení kompetence, působnosti říšské rady, což výbor provedl tím způsobem, že v odporu ku dřívější ústavě vycházející ze zásady, že vše, co není výslovně v zemských řádech přiděleno zemským sněmům, jest předmětem působnosti říšské rady, přešel ku druhé zásadě, že vše, co není výslovně v základním zákoně o zastupitelstvu říšském vyčteno jako záležitost, patřící v působnost říšské rady, náležeti má v působnost sněmů zemských.«

Na to ujal se slova též dr. Mühlfeld a pravil mezi jiným (str. 894):

» . . . Ich habe heute allerdings gehört, es sei taxativ bestimmt, was zum Wirkungskreise des Reichrathes gehört. Allein nach der juristischen Methode, in der man die Taxation zu bezeichnen pflegt, muss ich dies bestreiten. — Es heisst dort, wo die Litterae angeführt werden: »Es gehören daher zum Wirkungskreise des Reichsrathes.« Was daher von *a*) bis *n*) inclusive gesagt wird, ist als Folgerung hingestellt aus dem Grundsatze, den der Eingang des § 11 enthält. Was sagt aber der Grundsatz? Dass alle Angelegenheiten, welche Rechte, Pflichten und Interessen, die allen Königreichen und Ländern gemeinschaftlich sind, betreffen, in den Wirkungskreis des Reichsrathes gehören. Aus diesem allgemeinen Grundsatze sind die Litterae als Folgerungen abgeleitet. Das ist nicht die Sprache der Taxation. — Wer im Ernste die Taxation wollte, müsste den allgemeinen

». . . Já dnes sice slyšel, že prý je určeno taxativně, co patří v působnost říšské rady. Avšak podle právnické methody, kterou označována bývá taxace, jest mi to popříti. Tam kde se uvádějí litery, jest řečeno: »Náleží tudíž v působnost říšské rady.« Co tedy od *a*) až včetně *n*) se praví, postaveno tam jako důsledek zásady, již obsahuje úvod paragrafu 11. Avšak co praví zásada ta? Že všechny záležitosti, týkající se práv, povinností a zájmů všem královstvím a zemím společných, náleží v působnost říšské rady. Z všeobecné této zásady jsou litery odvozeny jakožto důsledky. To není taxace. Kdo v pravdě by chtěl taxaci, musel by všeobecnou zásadu zcela vynechati; pak by podal pravou taxaci. Zdá se mně

Grundsatz ganz weglassen; dann hat er die wahre Taxation gegeben. — Es scheint mir also nach dieser Richtung hin die Harmonie zu fehlen. — Ich gehe aber auf die einzelnen Rechte über, und . . .«

tedy, že v tomto směru není souladu.«

Mám za to, že jiného výroku Mühlfeldova autor nemínil, neboť v ostatních řečech, které dr. Mühlfeld měl k zákonu tomuto, ničeho podobného neřekl.

(Ani 15. října, str. 928 – 930, v povšechné debatě o § 11., kterou zakončil zpravodaj dr. Kaiserfeld (str. 930) krátkým proslovem:

»Zur General-Debatte habe ich nichts zu bemerken und behalte mir nur vor, wenn die einzelnen Puncte, die vom Herrn Dr. v. Mühlfeld berührt worden sind, zur Verhandlung kommen, darüber meine Bemerkungen zu machen. Gegen die taxative Aufzählung ist von ihm keine Einwendung vorgebracht worden«;

»Nemám čeho bych k povšechné debatě poznamenal a vyhražuji si jen, učiniti své poznámky, až nadejde projednávání jednotlivých věcí, jichž dr. v. Mühlfeld se dotknul.«

ani 16. října, str. 963—964; při třetím čtení, 17. října, hlasoval dr. Mühlfeld proti zákonu tomuto, str. 997, a debaty konané 7. prosince, str. 1616—1626 o změnách, jež učinila panská sněmovna na osnově zákona, přijaté 17. října poslaneckou sněmovnou, se nesúčastnil, a více o zákoně tom nebylo v poslanecké sněmovně jednáno.)

Jak již uvedeno, praví autor (str. 18): » . . . Toto uvedl již výslovně dr. Mühlfeld (str. 964 sten. prot. z r. 1867) při projednávání tohoto zákona na říšské radě, pravě, že záležitosti v odst. *a*)—*o*) § 11. uvedené jen tehdy náleží k působnosti říšské rady, pokud jsou výsledkem hlavní věty,« t. j. pokud se všech království a zemí na říšské radě zastoupených týkají.« Ve skutečnosti však pravil dr. Mühlfeld, že v § 11. to, co v odstavcích *a*)—*n*) jest uvedeno, postaveno tam jakožto důsledek ze zásady v úvodní stati obsažené a pravící, že záležitosti, týkající se práv, povinností a zájmů všem královstvím a zemím společných, náleží v působnost říšské rady; že z této všeobecné zásady, odstavce jakožto důsledky jsou odvozeny; že to není mluva taxace; že, kdo by v pravdě chtěl taxaci, všeobecnou zásadu zcela by musel vynechati, pak že by podal pravou taxaci; že se mu zdá, že v tomto směru schází soulad. A to jest něco naprosto jiného, než to, co autor uvádí jakožto výrok Mühlfeldův. Mühlfeld — jinými slovy řeceno — pravil: Vzhledem ku znění všeobecné zásady v úvodní stati § 11. a ku znění odstavců *a*)—*n*) vyžaduje logika: buďto všeobecná zásada a pak žádná taxace, aneb, jestliže taxace, pak žádná všeobecná zásada. Zřejmé jest, že tento názor Mühlfeldův jest správný, neboť nesprávným by byl i teď jen tehdy, kdyby v odstavcích *a*)—*o*) nebyly uvedeny všechny záležitosti, o nichž úvodní stať § 11. jedná, aneb kdyby v odstavcích těch uvedeny byly kromě těchto záležitostí ještě i jiné. A jelikož autor, pravě na str. 17: »Není ovšem

a nemůže být pochybnosti o tom, že věci v odst. *a*)—*o*) uvedené jsou uvedeny taxativně . . .«, správně tvrdí, že je tam taxace, mohl již z výroku Mühlfeldova: že, kdož by v pravdě chtěl taxaci, všeobecnou zásadu zcela by musel vynechati, snadně vyvoditi, že vzhledem k faktu taxace — (a obsahu odstavců *a*)—*o*) — při diskutování kteréhokoli z oněch ustanovení, která obsažena jsou v kterémkoli z odstavců § 11. literami označených, nutno jest všeobecnou zásadu úvodní stati paragrafu 11. (a slůvko »tudíž«) považovati za neexistentní. Na místě toho praví autor, že dr. Mühlfeld řekl, že záležitosti v odstavcích uvedené jen tehdy náleží v působnost říšské rady, pokud jsou výsledkem hlavní věty. A tudíž zřejmé — trvám — jest to, že Mühlfeldův výrok, jehož autor se dovolává za tím účelem, aby potvrzena byla výrokem tím správnost argumentace autorovy, potvrzení toho autorovi neskytá. Z toho však neplyne, že argumentace jest nesprávná; může býti správnou, jen že správnost svou dokázati musí sama ze sebe.

Argumentaci autorovu jsem již uvedl. Rozebírajíce ji, vidíme toto. Autor uvádí slova zákona: »Náleží tedy k příslušnosti říšské rady:«, *pak* táže se: »Co znamená tu slůvko *tedy* (demnach, ergo, igitur)?«, a pak — na základě nesprávné odpovědi: »Když co vynášíme, co z předcházející věty jako z pramene svého vychází. (Kottův slovník.)« — uzavírá: »Slůvkem tedy jest vyznačeno, že záležitosti v odst. *a*)—*o*) cit. zák. uvedené náležejí jen tenkráte k působnosti říšské rady, když jsou všem královstvím a zemím na říšské radě zastoupeným společné. Kde toho není, náležejí i tyto v odst. *a*)—*o*) § 11. cit. zák. uvedené věci ku kompetenci zemských sněmů.« Slova Kottova slovníka: »Když co vynášíme, co z předcházející věty jako z pramene svého plyne« jsou totiž správnou odpovědí na otázku: co znamená slůvko *tedy* tam, kde slova toho správně jest užito. (Že slova toho v § 11. správně užito není, velmi *dobře* cítil, věděl a pravil, jak jsme viděli, dr. Mühlfeld.) Vzhledem ku znění všeobecné zásady v úvodní stati § 11. a ku znění odstavců *a*)—*o*), lze otázku, co ve slovích zákona: »Náleží tedy k příslušnosti říšské rady«: znamená slůvko *tedy*, správně zodpověděti jen takto: slůvko *tedy* znamená tu to, co znamenají slova: dle názoru, který já, zákonodárce, mám o tom, které že to jsou ony záležitosti, jež týkají se práv, povinností a zájmů všem královstvím a zemím společných, a kterýžto názor svůj já zde jakožto zákonodárce slovy odstavců *a*)—*o*) vykládám právoplatně a sice právoplatně bez ohledu na to, zda-li názor můj správným jest čili nesprávným, neboť jen já zákonodárce vykládám ustanovení zákonů a tudíž i ustanovení všeobecné zásady v úvodní stati paragrafu tohoto — authenticky a sice na základě občanského zákoníka, stanovícího v § 8.: »Nur dem Gesetzgeber steht die Macht zu, *ein* Gesetz auf eine allgemein verbindliche Art zu erklären.« (Jen zákonodárci přísluší moc k výkladu zákona všeobecně závaznému.)

Zřejmé jest tudíž, že dle ustanovení paragrafu 11., jak nyní zní, všechny záležitosti, které v odstavcích *a*)—*o*) jsou uvedeny (vyjímaje z nich pouze ty, jež ustanoveními odstavců samých — *c*), *d*) a *k*) — přímo nebo nepřímo přiděleny jsou sněmům zemským) náležejí v působnost říšské rady v celém svém dosahu a rozsahu bez ohledu na to,

zda-li záležitosti tyto týkají se všech zemí neb jen některých z nich, aneb jen jedné, aneb jen části jedné země aneb jen i jediného člověka.

Že četná ustanovení odstavců *a*)—*o*) v logickém jsou odporu s obsahem úvodní stati, snadno lze si vysvětliti a pochopiti, jaká toho příčina. Při zdělávání prosincovky chtěli totiž tehdejší Němci centralisté i »autonomisté« docíliti, aby se s j e d n é s t r a n y celému světu (i jim) z d á l o, že oni — jak v adresse své (str. 885) slíbili — vyhovují císařově úmyslu citovanému ve zprávě výborové (str. 885) z trůnní řeči ze dne 22. května 1867: »... den einzelnen Königreichen und Ländern im Wege der Vereinbarung mit dem Reichsrathe jede Erweiterung der Autonomie zu gewähren, die ihrem Wunsche entspricht, und ohne Gefährdung der Gesammtmonarchie zugestanden werden kann,« (... jednotlivým královstvím a zemím povoliti vedle ujednání s říšskou radou všeliké rozšíření autonomie které vyhovuje jejich přáním a bez ohrožení veškerého mocnářství povolitelno jest ....) aniž by však s e s t r a n y d r u h é v e s k u t e č n o s t i nějak ublíženo bylo centralisaci. Tohoto cíle svého dosáhli tím, že v paragrafu 11. všeobecnou zásadu přímo federalistickou, přesných však ustanovení postrádající, a přesná ustanovení centralistická odstavců *a*)—*o*) v jednolitý z d á n l i v ě celek spojili slovem t e d y za genialního přímo užití slova tohoto a že ustanovení § 11. doplnili oslňujícím ustanovením paragrafu 12., že totiž »v š e l i k é j i n é v ě c i z á k o n o d á r n é ... přísluší v působnost sněmů zemských ...« V tomto díle marně jim — jak již jsme viděli — logičností svou překážel centralista Mühlfeld, jenž následkem logičnosti své upozorňoval (14. října v povšechné debatě) »autonomisty« na př. i na to, že ustanoveními odstavců *a*) — *n*) přiděleny jsou říšské radě četné věci nepotřebně a sice nepotřebně i dle názoru jeho — zásadného to centralisty Mühlfelda. Pravil totiž (str. 894):

»... Es ist mir merkwürdig vorgekommen, dass von der Feststellung von Grundsätzen nur in einem Punkte, nämlich i), in Ansehung des Unterrichtswesens gesprochen wird; überall sonst fehlt eine derartige Beschränkung.« (Tehdy 14. října, bylo tomu skutečně tak.) »Ich habe mir allerding vorgestellt, was die Folge dessen sei, und mir scheint, est ist ein ganzrichtiger Schluss; überall, wo nicht eine solche Beschränkung bestimmt wird, sind die bezüglichen Angelegenheiten und Gegenstände vollständig im Allgemeinen sowohl als im Besonderen, im Principe sowohl als in der Ausführung Reichssache. Das, scheint mir, ist nun eigentlich ein Vorgang, bei dem sogar die gerade im Auge behaltene Autono-

»... S podivením mně bylo, že o ustanovení zásad jest řeč pouze v jednom bodě, totiž *i*), týkajícím se vyučování; jinde omezení takového nikde není. Ovšem, že jsem uvažoval, jaký jest toho následek, a zdá se mně, že úplně správným jest závěr, že všude, kde omezení takového není, jsou dotyčné záležitosti zcela se stránky obecné i zvláštní, i co do zásady, i co do provádění věcí říše. To, zdá se mi, jest vlastně počínáním, jímž by právě sama autonomie podstatnou utrpěla újmu, a jisté jest, že u tak mnohých předmětů a záležitostí, je bez omezení jsou vyhraženy říšské radě, následkem čehož právě všelik a každé jednotlivé provádění dá se říši, přemnohé by mohlo přen

mie sehr wesentlich litte, und es ist sicher, dass bei so manchen Gegenständen und Angelegenheiten, die ohne jenen beschränkenden Beisatz dem Reichsrathe vorbehalten sind, wodurch eben alle und jede Ausführung im Einzelnen dem Reiche vindicirt ist, den einzelnen Ländern gar vieles überlassen sein könnte, so dass ein solcher beschänkender Beisatz in Ansehung der Grundsätze oder richtiger die Bezeichnung »im Allgemeinen« allerdings bei mehreren Punkten sich finden sollte.«

cháno býti jednotlivým zemím, tak že by ovšem takový omezující dodatek ohledně zásad anebo správněji řečeno, označení »co se všeobecné stránky týče« mělo státi »při mnohých odstavcích.«

Z toho výroku Mühlfeldova jest očividné, jak dalek byl Mühlfeld názoru autorem jemu na str. 18. připisovanému, že totiž záležitosti v odst. *a*)—*o*) § 11. uvedené jen tehdy náleží k působnosti říšské rady, pokud se všech království a zemí týkají. Tomuto názoru autorovu odporuje — abych i to uvedl — jeden z odstavců paragrafu 11. i výslovně. Jest to odstavec *c*), jenž jedná o financích a končí slovy: »... a vůbec všeliké záležitosti finanční, ježto jsou královstvím a zemím v říšské radě zastoupeným společné«. Jisté jest, že kdyby správným byl názor autorův, že záležitosti v odstavcích *a*)—*o*) uvedené jen tehdy náleží v působnost říšské rady, pokud týkají se všech zemí, závěrečná stať odstavec *c*) byla by naprosto zbytečnou a nebylo by pak snadným způsobem si vysvětliti, proč zákonodárce stať tu, působnost rady říšské omezující, do tohoto odstavce bezprostředně pojal. Že by to byla pouhá náhoda, předpokládati nelze již proto, poněvadž i v odstavcích *d* a *k* nalezáme podobné omezení působnosti říšské rady, avšak více v žádaném z odstavců ostatních. Zřejmé jest, že zákonodárce, jenž v některé z odstavců pojal ustanovení *působnost* říšské rady omezující, tím praví, že záležitosti uvedené v odstavcích ostatních náleží k působnosti říšské rady **bez všelikého omezení**. Autor snaží se úskalí toto obeplouti, a za tím účelem praví, rozebíraje ustanovení odstavce *c*) na str. 42: 1. »Nejdůležitější ustanovení jest však obsaženo ve slovech: »veškeré finanční záležitosti, které jsou všem královstvím a zemím na radě říšské zastoupeným společné,« opakuje se vlastně úvodní věta § 11., že k působnosti říšské rady ...« Výrok autorův ad 1) jest se stanoviska objektivného správný a se stanoviska autorova nesprávný, neboť zřejmé-li to, že jisté omezení vztahuje se **na všechny** záležitosti uvedené v odstavcích *a*)—*o*), pak nelze za **důležitá** považovati slova pravící, že záležitosti uvedené v odstavci *c*) **podléhají** dotčenému omezení. A výrok autorův ad 2), že totiž v dotčených slovech »opakuje se vlastně úvodní věta § 11.,« jest, jak ze slova **»vlastně«** jde, nesprávným vůbec z každého stanoviska. Jest totiž jisté: **1. že** posuzujíce na př. jednání něčí užíváme slov: »on jest vlastně nemocen« **jen** tehdy, když posuzovaný nevlastně — t. j. fakticky, skutečně — **není** nemocen, a 2. že tudíž dle úsudku našeho ten, o němž slov těch ***jsme* užili**, skutečně **není** nemocen, a 3. že o tom, kdo skutečně **jest**

nemocen, neužíváme oněch slov, nýbrž prostě pravíme: on je nemocen, tak jako říkáme: dvakrát tři je šest, a nikoli: dvakrát tři jest vlastně šest; z toho v přetřásané věci jde, že i dle úsudku autorova závěrečná působnost říšské rady omezující stať odstavce *c*) není opakováním úvodní věty, nýbrž že jest to něco zcela jiného. Jest to samostatné, samorostlé, odstavci *c*) — abych tak řekl — autochthonní, působnost říšské rady omezující ustanovení, jež svou samostatností a samorostlostí a pak právě svou totožností s obsahem úvodní stati paragrafu 11. nasvědčuje správnosti uvedeného již názoru, že vzhledem ku faktu taxace v § 11. a vzhledem k odporu mezi obsahem přesných ustanovení odstavců *a*)—*o*) a obsahem nepřesného ustanovení všeobecné zásady v úvodní stati paragrafu 11. logickou jest nutností, všeobecnou tuto zásadu (a slůvko »tudíž«) při interpelaci paragrafu tohoto považovati za neexistentní. — (Psychologicky velmi interesantní okolností jest tu, že autor dříve (na str. 23) o závěrečních slovech odstavce *d*) »a jiných říšských komunikačních prostředků pravil: »V posledních slovech tohoto odstavce . . . opakuje zákon úvodní větu § 11. cit. zák., že . . .« Tehdy ještě neužil slov »opakuje vlastně«, jichž užil pak na str. 42. — Zvítězila mezi tím logika.)

Mám za to, že tím, co dosud bylo tu uvedeno, nesprávnost hlavního základního názoru autorova jest dokázána nade vši pochybnost.

II. A proto vzhledem k uvedenému již souvisu správnosti vývodů autorových se správností základních názorů jeho nebylo by zapotřebí, ohledávati správnost základního názoru autorova dodatečného. Avšak dotknu se krátce i tohoto názoru za tím účelem, abych ukázal, že i tu autor nepřesně si vede. Z té příčiny uvedu zde z názoru toho, shora již sděleného, hlavní jeho část znova; zní (str. 43) takto: »Společnou jest vedle úvodního ustanovení § 11. cit. zák. jen ona záležitost, kde práva, povinnosti a zájmy všech království a zemí na říšské radě zastoupených jsou totožné; . . . « Zřejmé jest, že úvodní stať § 11. jedná o záležitostech, týkajících se práv, povinností a zájmů všem královstvím a zemím společných; autor však praví, že úvodní stať § 11. jedná o záležitostech, týkajících se totožných práv, povinností a zájmů všech království a zemí. Trvám, že z různosti smyslu proložených tu dvou skupin slov zřejmou jest nadobyčejná někdy nepřesnost autorova; zaměňuje smysl slova »společný« se smyslem slova »totožný«. (Vlastníky domu, zatíženého dluhem zúročitelným sedmi procenty, jsou: A o dvou třetinách a B o jedné třetině; společnými jsou jim: právo vlastnické, povinnost placení úroků a zájem na zmenšení procenta na př. cestou konverse; avšak totožnými nejsou ani práva jejich, ani povinnosti jejich, ani zájmy jejich.)

Mám za to, že již tím, co tu uvedeno, nesprávnost i dodatečného základního názoru autorova dokázána jest nade vši pochybnost a že není třeba o věci dále se šířiti a na př. dokazovati, že průplavy mezi Labem a Dunají a mezi Odrou a Dunají, o nichž autor na str. 37 pra[v]í: » . . . kde právě každá země má jiný zájem a zájmy ty navzájem si [k]porují« přes tuto různost a přes tento odpor zájmů těch spadají v [p]sobnost říšské rady.

III. A nyní jest ještě přihlednouti k tomu, zdaž autor správně u[č]

regule o výjimkách, kterouž správně formuloval (str. 24.) takto: » . . . při spornosti řídím se vždy tou zásadou, že sluší vždy dát přednost pravidlu před výjimkou a že sluší, nastane-li spor o kompetenci, přikázat věc tomu zákonodárnému sboru, ku kterému vedle pravidla náleží, a nikdy tam, kam jen výjimečně se přikazuje. Výjimku sluší vždy omezit na věci vyjaté a nesluší k ní přibírati více než co bylo vyjato«. Jelikož autor ve spise svém vše to, co dle názoru jeho jest výjimkou, skutečně omezuje, přechází otázka, správně-li autor užil regule o výjimkách, v otázku, zda-li to, co autor pokládá za výjimku, skutečně jest výjimkou a to, co autor pokládá za pravidlo, skutečně jest pravidlem.

Co autor považuje za výjimku, praví na str. 23.: »Prosincovou ústavou bylo přikázáno veškeré zákonodárství sněmům zemským a jen některé věci zákonodárné byly z toho vyjaty pro říšskou radu.« Jest tedy dle názoru autorova výjimkou to, co prosincovkou přiděleno bylo říšské radě. Co autor pokládá za pravidlo, není z výroku toho zřejmé, a sice ani tehdy, kdyby jasné bylo, co znamenají slova »byly z toho vyjaty« ve stati »a jen některé věci zákonodárné byly z toho vyjaty.« Mohou totiž slova ta znamenati dvojí: 1. byly vyjaty z přikázaného sněmům zemským zákonodárství, neb 2. byly vyjaty z přikazování věcí zákonodárných sněmům zemským. Přikládá-li autor slovům svým smysl ad 1. tu jest výrok jeho nesprávným proto, že záležitosti, jež prosincovka přiděluje radě říšské, prosincovkou nikde přikázány nejsou sněmům zemským; a přikládá-li slovům těm autor smysl ad 2., tu jest výrok jeho nesprávným proto, že o výjimkách mluviti lze vůbec jen tehdy, když věci tvořící výjimku a věci tvořící pravidlo jsou stejnorodé, t. j. výjimkou mohou býti na př. stromy ze stromů, děje z dějů, tělesa z těles, činnosti z činností, přikázané záležitosti z přikázaných záležitostí, zákonná přikazování záležitostí ze zákonných přikazování záležitostí, ale nikdy nemohou býti na př. přikázané záležitosti výjimkou z přikazování záležitostí. Jisté jest, že veškeré zákonodárství, t. j. veškeré záležitosti, jež vyžadují nějaké zákonodárné činnosti, prosincovkou rozděleny byly ve dvě části, z nichž jedna přidělena říšské radě, druhá sněmům zemským, a z tohoto hlediště nelze vůbec mluviti o výjimkách. Zdá se však z celého spisu autorova, že autor — maje dle svých, již uvedených názorů za to, že skupina záležitostí prosincovkou přidělených sněmům zemským valně předčí co do množství, dosahu a důležitosti skupinu záležitostí přidělených prosincovkou říšské radě — užívá slov »výjimka« a »pravidlo« ve smyslu následujícím: ustanovení prosincovky jsou taková, že, má-li v tom kterém případě nadejíti činnost zákonodárná, příslušnými jsou z pravidla sněmy zemské a jen výjimečně říšská rada; tedy asi tak, jako v krajích, kde počet černookých valně převládá nad počtem modrookých, lze říci: když narodí se dítě, tak je z pravidla černooké a jen výjimečně modrooček.

Avšak tento smysl slov »výjimka« a »pravidlo«, zakládající se na poměrech číselných, smysl to — abych tak řekl — pravděpodobnostní, není oním smyslem, jejž mají slova »výjimka« a »pravidlo«, když mluvíme o oněch výjimkách a pravidlech, na které vztahuje se dotčená regule o výjimkách. Takovouto výjimkou jest to, co skutečně vyjato bylo z něčeho, a takovýmto pravidlem to, z čeho vyjato bylo ono.

V přetřásaném případě jedná se o působnost říšské rady a o působnost sněmů zemských. Kterou z působností těchto pokládati jest za výjimku, kterou za pravidlo? Jest tedy zjistiti, co z čeho, čím a kdy bylo vyjato. A tu praví autor na str. 16.: »Tak byla (únorovkou) rozdělena příslušnost zákonodárná mezi radu říšskou a sněmy zemské, že pro tyto sněmy ze spolupůsobení při zákonodárství téměř ničeho nezbylo. V tomto stal se veliký obrat prosincovou ústavou.« Tento výrok autorův odpovídá na otázky: čím a kdy bylo vyjímáno, a na otázku: z čeho n e b y l o vyjímáno, a sice takto: vyjímáno bylo prosincovkou v roce 1867 a n e b y l o vyjímáno z působností sněmů zemských, neboť před prosincovkou věc upravena byla tak, že pro sněmy »téměř ničeho« nezbývalo. Z toho jde, že prosincovkou vyjímáno bylo z působnosti říšské rady, a že vyjato bylo to, co dle prosincovky náleží v působnost sněmů zemských; že k tomu užito bylo slov § 12.: »V š e c h n y o s t a t n í věci . . . náleží v působnost sněmů zemských«, nevadí, neboť forma věci nemění podstatu věci. A tudíž správným jest opak názoru autorova, totiž názor ten, že má-li v tom kterém případě nadejíti činnost zákonodárná, příslušnou jest z pravidla říšská rada, a jen výjimečně sněmy zemské; příslušnost říšské rady jest pravidlem, příslušnost sněmů zemských výjimkou, a bylo by tomu tak i tehdy, kdyby skupina záležitostí přidělených prosincovkou sněmům zemským skutečně jakkoliv valně předčila co do množství, dosahu a důležitosti skupinu přidělenou říšské radě. — Že bylo i úmyslem zákonodárcovým, prosincovkou vyjímati z působnosti rady říšské a přenášeti v působnost sněmů zemských, a nikoliv naopak, bylo již shora uvedeno ze zprávy ústavního výboru (str. 885.). Jest tedy působnost sněmů zemských považovati za výjimku a »sluší, nastane-li spor o kompetenci, přikázat věc tomu zákonodárnému sboru, ku kterému vedle pravidla náleží a nikdy tam, kam jen výjimečně se přikazuje. Výjimku sluší vždy omezit na věci vyjaté a nesluší k ní přibírati více, než co bylo vyjato.« (Jen tak mimochodem jest tu též poukázati k analogii mezi prosincovkou a smlouvou jen jednu stranu vížící. Činím tak, dobře věda, že jest to jen pouhá analogie, a že ustanovení zákonníka občanského o smlouvách nemají žádné platnosti vzhledem k záležitostem práva veřejného. Vzhledem k tomu, že v prosincovce císař spolu s říšskou radou některé ze svých práv odstupují sněmům zemským — abych tak řekl bezplatně, bez odškodnění, podobá se prosincovka smlouvě jen jednu stranu vížící — druhá strana jen bere, aniž se za to k něčemu zavazuje — a o smlouvách takových stanoví občanský zákoník v § 915: »vzejde-li při smlouvách jen jednu stranu vížících nějaká pochybnost, pokládá se za to, že zavázaný chtěl spíše menší, než větší břímě na se vložiti,« t. j. v našem případě: spíše méně, než více práv odstoupiti.)

Mám za to, že tím, co tu uvedeno, dokázáno jest nade vši pochybnost, že autor správné regule o výjimkách užil nesprávně, a sice proto, že dle regule té nakládá jakožto s výjimkou, co ve skutečnosti jest pravidlem, a jakožto s pravidlem, co ve skutečnosti jest výjimkou.

IV. Konečně ještě nutno ohledati, zdali autor správně vykládá obsah oněch odstavců paragrafu 11., v nichž nalézají se ustanovení působnost říšské rady omezující. Jsou to odstavce *c*), *d*) a *k*). Dotknu se

zde jen odstavce *k*). Ustanovení odstavce tohoto, jak autor je vykládá, jsou autorovi nevyčerpatelným přímo zdrojem argumentů, jimiž opírá názor svůj, že dle prosinc vky veliké množství věcí, které nyní v odporu s ustanoveními prosincovky vyřizuje říšská rada, náleží v působnost sněmů zemských.

Začátek odstavce toho zní: »Es gehören daher zum Wirkungskreise des Reichsrathes: . . . *k*) die Strafjustiz- und Polizeistraf-, sowie die Civilrechtsgesetzgebung, mit Ausschluss der Gesetzgebung über die innere Einrichtung der öffentlichen Bücher und über solche Gegenstände, welche . . .« O slovu »Civilrechtsgesetzgebung« praví autor (str. 38.): »Zákon praví tu, že náleží říšské radě zákonodárství o právu občanském. Slovo »právo občanské« sluší vykládati jen tak, jak zákon je vykládá, a tento zákonný výklad nalézáme v § 1. ob. obč. zák., kde se výslovně uvádí: že občanským právem se nazývá souhrn zákonů, jimiž soukromá práva a povinnosti občanů státních mezi nimi« (!) »navzájem se ustanovují. Občanské právo v § 11. ad *k*) jest tudíž jen právo materielní. Tomu nasvědčuje, že toto občanské právo řadí se v § 11. ad *k*) vedle práva obchodního, směnečného, námořního, horního a lenního, tudíž veskrze jen vedle práv materielních. Při tom sluší ještě k tomu poukázati, že zákon jasně naznačuje tento rozdíl, jaký ve příčině zákonodárství trestního a civilního činí, pravě, že říšské radě náleží zákonodárství ve příčině soudnictví trestního (Strafjustiz-Gesetzgebung), tudíž nejen ve příčině práva trestního, ale i příslušného řádu, co v druhém případu nemluví již o soudnictví ve věcech soukromého práva, nýbrž přikazuje z tohoto soudnictví jen občanské právo (Civilrecht-Gesetzgebung) ku zákonodárství říšské rady. Také to sluší uvážiti, že kdyby bylo veškeré zákonodárství ve věcech soudnictví civilního v odstavci *k*) § 11. říšské radě přikázáno bývalo, že by pak ustanovení § 11. ad *l*), kterým se přikazuje říšské radě zákonodárství o základních ustanoveních soudní organisace« (über die Grundzüge der Organisirung der Gerichts- und Verwaltungsbehörden), »bylo zbytečným, nebo i toto bylo by bývalo již v odstavci *k*) obsaženo.« Na základě tohoto výkladu tvrdí autor (39 a 40), že prosincovkou přiděleno jest sněmům zemským zákonodárství o řízení sporném (= formelní právo civilní), o normě jurisdikční, o advokacii, o řízení nesporném, o notářství, o řízení konkursním, o knihách pozemkových a o knihách železničních.

Jisté jest, že obec. zákoník občanský v § 1. neužívá slova »Civilrecht«, nýbrž slov »das bürgerliche Recht«, a že odstavec *k*) neužívá slov těchto, nýbrž slova onoho. Jisté jest dále, že slovo »Civilrecht« bez dodatku zahrnuje — jakožto pojem širší — v sobě obsah obou pojmů užších, t. j. nejen civilní právo materielní, nýbrž i civilní právo formelní, tak jako na př.: slovo ssavec bez dodatku znamená i ssavce dvounohé i ssavce čtyrnohé. Jisté jest dále, že autor — jenž na str. 55 mluví o tom, že usnešení sněmů zemských jsou dvojího druhu, a pak tvrdí, že jistá slova § 26. zemského řádu (o provedení vykonatelných usnešení sněmu) vztahují se na usnešení obojího druhu — dovolává se též pravidla: »ubi lex non distinguit, nec nostrum est distinguere (kde zákon rozdílu nečiní, ani my rozdílu činiti nemáme).« Jisté jest konečně, že zákon v odstavci *k*) užívá slova »Civilrecht« bez dodatku.

Jak vykládati jest zákony, stanoví zákonník občanský v § 6.: »Einem Gesetze darf in der Anwendung kein anderer Verstand beigelegt werden, als welcher aus der eigenthümlichen Bedeutung der Worte in ihrem Zusammenhange und aus der klaren Absicht des Gesetzgebers hervorleuchtet.« (Zákonu nesmí býti přikládáno jiný rozum, než-li ten, který jde na jevo z významu slov v jejich souvisu a ze zřejmého úmyslu zákonodárcova.) Že zákonodárce slovem »Civilrechtsgesetzgebung« v odstavci *k*) chtěl ze zákonodárství civilního přiděliti říšské radě více než zákonodárství o materielním právu občanském, jest zřejmé i ze slov, jichž za debaty prosincové užíváno bylo k označení komplexu, jenž slovem »Civilrechtsgesetzgebung« odstavce *k*) jest označen. Osnova odstavce *k*) výborem navržená (str. 882), otisknutá na str. 928, zněla: »Die Civil- und Strafrechtsgesetzgebung, in soferne sie nicht die« (Nikoli: innere) »Einrichtung der Grundbücher und solche Gegenstände betrifft, welche auf Grund der Landesordnungen und dieses Grundgesetzes in den Wirkungskreis der Landtage gehören, ferner die Gesetzgebung über Handels- und Wechselrecht, See-, Berg- und Lehenrecht.«

V poslanecké sněmovně pravili na př.: 1. dr. Mühlfeld (str. 894):

» . . . Ich habe heute nicht darüber zu sprechen, ob und inwieferne die Hinwegweisung der Einrichtung der Grundbücher als etwas, was nicht dem Reiche, der Allgemeinen Justizgesetzgebung zugehöre, sondern den Ländern zugewiesen sein solle, für erspriesslich zu halten sei oder nicht. Ich will aufmerksam machen auf dasjenige, was die weitere Ausnahme und Beschränkung der Civil- und der Strafjustiz, soferne sie dem Reiche zugehören soll, betrifft, und diese Beschränkung ist damit gegeben, dass es heisst: »in soferne sie nicht auf Gegenstände sich bezieht, welche . . .«;

»Nebudu dnes o tom mluviti, je-li prospěšno, že se zařízení knih pozemkových, jakožto věc nepříslušící říši, všeobecnému zákonodárství justičnímu, přisuzuje zemím. Chci upozorniti na to, co jest další výjimkou a omezením civilní a trestní justice, pokud jest záležitostí říše, a obmezení to jest ve slovech: »pokud nevztahuje se na věci, které . . .«

2. dr. Hanisch (str. 961):

» . . . Ich möchte nämlich die Justizgesetzgebung in ihrem vollen Umfange als einen Gegenstand der Reichsgesetzgebung anerkannt wissen und deshalb . . . Meine Begründung wendet sich in erster Linie gegen den Ausschluss der reichsräthlichen Gesetzgebung über die Einrichtung der Grundbücher . . .«;

»Chtěl bych totiž, aby zákonodárství justiční v celém svém objemu uznáno bylo za předmět zákonodárství říšského a za tím účelem . . . Důvody mé čelí v první řadě proti vyloučení říšského zákonodárství o zařízení knih pozemkových.«

3. dr. Banhans (str. 962);

»Ich wollte mir einen Antrag auf eine stilistische Aenderung erlauben. Es scheint mir nämlich der Eingang des Alinea nicht ganz klar, wo es heisst: »die Civil- und Strafgesetzgebung« (neužil slova: rechts) »in soferne sie nicht die Einrichtung der Grundbücher betrifft.« Es sind hier die Ausdrücke »Civil- und Strafgesetzgebung« zusammengezogen und ich glaube, um Missverständnissen vorzubeugen, dürfte es richtiger sein zu sagen: »in soferne die erstere nicht die Einrichtung der Grundbücher und die Justizgesetzgebung überhaupt nicht solche Gegenstände betrifft.« Dann weiter . . .«;

»Chtěl bych navrhnouti stylistickou změnu. Nezdá se mně totiž zcela jasným úvod odstavce, kde se praví: »civilní a trestní zákonodárství, pokud netýká se knih pozemkových.« Jsou zde výrazy civilní a trestní zákonodárství spojeny a já myslím, aby se předešlo nedorozuměním, že by bylo správnějším říci: »pokud první netýká se zařízení knih pozemkových a zákonodárství justiční vůbec takových předmětů.« Pak dále . . .«

4. dr. Brestel (str. 967):

» . . . Im gegenwärtigen Falle sind wir einig in der Uiberlassung der Art und Weise der Einrichtung der Grundbücher an die Landtage . .« a dále: § 12. sagt einfach: »Alle übrigen Gegenstände . . . gehören in den Wirkungskreis der Landtage etc.« Vielen erschien nun diese Fassung als eine derartige, dass man daraus ableiten könnte, dass die ganze »Civil- und Strafgesetzgebung Sache der Landtage sei,« und es hat schon in der vorigen Sitzung ein Redner darauf aufmerksam gemacht. Es handelt sich also darum, dass eine solche, allerdings nur künstliche Interpretation unmöglich gemacht werde; in gar keiner Weise soll an dem, was materiell der Verfassungsausschuss gewollt hat, irgend etwas geändert werden.«

» . . V tomto případě jsme za jedno v tom, že sněmům zemským přenecháno býti má, jak zařídíti knihy pozemkové« a dále »že § 12. praví jednoduše: »Všechny ostatní věci . . . přísluší v působnost sněmů zemských.« Mnohým zdálo se znění toto býti takovým, že by lze bylo z něho vyvoditi, že veškeré zákonodárství civilní a trestní jest věcí sněmů zemských, a již v předešlém sezení upozornil jeden z řečníků na nejasnost tuto. Jedná se tedy o to, aby nemožným učiněn byl takový, arciť jen umělý výklad; nijakým způsobem však nemá ničeho býti měněno na tom, co materielně chtěl ústavní výbor.«

Většina výboru panské sněmovny na místě osnovy odstavce *k*) — přijaté v třetím čtení sněmovnou poslaneckou dle předloženého jejím výborem návrhu — předložila sněmovně panské osnovu následující (str. 331): *k*) die Civil- und Strafrechtsgesetzgebung, sowie die Gesetzgebung über Handels- und Wechselrecht, See-, Berg- und Lehenrecht.« Návrh

výborové menšiny (str. 331) byl totožný s osnovou, na které usnesla se sněmovna poslanecká.

V debatě učinil hrabě Wickenburg (str. 339) návrh:

»Unter die zum Wirkungskreise des Reichsrathes gehörigen Gegenstände sei auch die Festlegung der Grundzüge über das Wasserrecht als weiterer Zusatz zu lit. *k*) aufzunehmen.«

»Navrhuji tedy, vysoká sněmovno, račiž se usnésti na tom, aby návrh: »Mezi věci, příslušné v působnost říšské rady, jest pojmouti též, jakožto další dodatek k liteře *k*) ustanovení zásad zákonodárství o právu vodním.«

Na to odpověděl ministr spravedlnosti rytíř Hye takto (str. 339):

»... Ich glaube jedoch beifügen zu dürfen, dass in dem Falle, wenn das hohe Haus den Antrag der Majorität des Ausschusses annehmen wird, wie nämlich die lit. *k*) von Seite desselben vorliegt, in dem Worte »Civilrechtsgesetzgebung« das Wasserrecht ebenfalls mit eingeschlossen ist.«

»... Avšak mám za to, že mohu dodati, pakli vysoká sněmovna přijme návrh výborové většiny, jak totiž litera *k*) jí byla předložena, že ve slovech »zákonodárství o právu civilním« jest spolu obsaženo též právo vodní.«

A dodal, že vláda snad již v několika dnech předloží říšské radě osnovu říšského zákona o vodách. (Návrh většiny výborové byl vrácen výboru a výbor předložil pak návrh nový, totožný s nynějším zněním odstavce *k*). Avšak netřeba mi dokazovati, jaký tu byl úmysl zákonodárcův, po etapách. Mohu to dokázati jedním rázem, když uvedu, co v té příčině pravil dr. Rechbauer, jehož — vzhledem na výrok autorův na str. 16: »V r. 1867 nabyla totiž mezi rakouskými politiky německými, kteří byli povoláni do rady říšské, velikého vlivu strana štýrských autonomistů, v jichž čele stáli Rechbauer a Kaiserfeld, a tito autonomisté své smýšlení přivedli v prosincové ústavě plně k platnosti« — považovati jest za svědka klasického. Pravil v povšechné debatě (str. 890):

»... Ich weise in dieser Beziehung hin auf den § 11., wo die« (následující podtrhuji já) »Justizgesetzgebung dem Reichsrathe zugewiesen ist, mit Ausnahme des Grundbuchswesens und jener Angelegenheiten, welche die Landescultur begreifen, wodurch die Autonomie der Landestage bedeutend erweitert erscheint.«

»... Poukazuji v této příčině k § 11., kde (následující podtrhuji já,) justiční zákonodárství přiděleno jest radě říšské vyjímaje knihy pozemkové a záležitosti týkající se zemědělství, čímž autonomie sněmů zemských značně rozšiřována jest.«

Z tohoto výroku tohoto náčelníka »autonomistů« jde, jak dalek byl těchto »autonomistův« úmysl, prosincovkou přiděliti sněmům zemským na př. zákonodárství o řízení sporném, o normě jurisdikční, o advokacii, o řízení nesporném, o notářství, o řízení konkursním a o knihách že-

ničních; zákonodárství o knihách pozemkových chtěli přiděliti sněmům zemským celé, avšak dosáhli toho jen ohledně vnitřního zařízení knih těchto. (Uvedený tu výrok Rechbauerův autor přehlédl, neboť ignorování výroku tohoto při diskutování odstavce *k*) bylo by nepřesností do nebe volající.) Dlužno tu ještě poukázati k tomu, že titéž lidé, kteří koncem r. 1867 usnesli se na ustanoveních prosincovky, bezprostředně na to zdělali zákony v záležitostech, přidělených prosincovkou — dle názoru autorova sněmům zemským. K zjištění toho stačí prohlédnouti si v zákonníku říšském seznam zákonů vydaných v roce 1868. Ze zákonů těch vytknu jen jeden a sice zákon ze dne 6. července 1868 ř. z. č. 96 (řád advokátní) proto, že autor (str. 40) výslovně tvrdí, že zákonodárství o této záležitosti prosincovkou přiděleno jest sněmům zemským. (Povšechná debata odbývána byla v poslanecké sněmovně 7. května 1868, a o nějaké pochybnosti o příslušnosti záležitosti této v působnost říšské rady ani potuchy.)

Mám za to, že tím, co tu bylo uvedeno, dokázána jest nade vši pochybnost nesprávnost názoru autorova o smyslu slova »Civilrechtsgesetzgebung« v odstavci *k*) a tudíž i nesprávnost názoru jeho o tom, co vzhledem na smysl slova toho a na ustanovení § 12. přiděleno jest prosincovkou sněmům zemským.

Vzhledem ku všemu tomu, co zde bylo řečeno, lze — dle úsudku mého — právem tvrditi, že základní názory autorovy naprosto jsou nesprávné. Jisté jest, alespoň mně, že »nová dráha české politiky« jest pouhý přelud, vidina a — vznášející se nad pouští autonomistickou — fata morgana. Jisté jest též, že po dráze této politikové čeští ubírati se nebudou; neboť nelze bráti se cestou, které není.

Trvám, že alespoň čtenářové »Rozhledů« zbaveni jsou onoho úžasu a trpkého pocitu lítosti nad třicetiletou nevědomostí politiků našich; nemohlť nikdo nikdy věděti o něčem, čeho vůbec není.

K zakončení úvahy své používám výroku autorova na str. 14, podotýkaje, že se všeobecnou poučnou částí výroku toho souhlasím (co do obsahu) naprosto. Výrok ten zní: »Že se politikové čeští dříve diplomu říjnového dovolávali, lze vysvětliti českou lehkověrností, kterou přívětivé často dost mlhavě vyslovené slovo, které síce nic nepovídá, z něhož ale důvěřivost česká dovede pro sebe něco vyčísti, uvede v nadšení a jásot: a pak když se ukáže, že slovo to bylo jen slovo, kteréž ostatně i jinak bylo míněno a snad jinak se vykládati mělo; nastává roztrpčení a boj pro nedodržení slova. Vždy bylo by rozumnější nejprv uvážit, jaký význam slova mají a jak je vykládati možno a pak nebude tu roztrpčení pro oklamání tam, kde oklamání není, ale kde jsme se sami klamali. Více soudnosti, méně vznětlivého nadšení.«

V Praze, dne 23. dubna 1899. *Alexander Neklan.*

Fylax.

Novelletta Alexandra L. Kiellanda.

I.

Slečna Tyra volala telefonem do kuchyně: »Jsou-li pak již žeberka pro Fylaxe hotova?«

A slečinka Hansenová odpověděla: »Postavili je k vychladnutí na okno; jakmile budou schlazena, přinese je Stina nahoru.«

Fylax to slyšel; vstal klidně a položil se před krb na koberec. Mělť více rozumu, nežli člověk — říkával velkoobchodník.

U snídaně sedával mimo členy rodiny, starý Fylaxův nepřítel, a to ten jediný, kterého na světě měl. Kandidát práv, Viggo Hansen byl však s mnohými autory na světě znepřátelen a jeho, jak břitva ostrý jazyk, byl v celé Kodani dobře znám. Zde v rodině, jako starý domácí přítel, vystupoval zvlášť bezohledně, a byl-li ve špatné náladě — stav, ve kterém byl zpravidla — zasáhly jedovaté jeho střely vše a každého. Zvlášť na Fylaxe měl vždy spadeno.

»Tohle velké, žluté dobytče,« říkával, »se tady přecpává pečenými a karbonátkami, kdežto mnohý člověk se nemůže najísti ani chleba.«

To však bylo bolavé místo, kterého se pan kandidát beztrestně nesměl dotknouti. Jakmile někdo o Fylaxovi promluvil, a nebyla-li to právě chvála, stíhl jej hned trestající pohled celé rodiny, a velkoobchodník říkával kandidátu Hansenovi bez okolků, že se na něho bude opravdu hněvati, bude-li o Fylaxu tak opovržlivě mluviti.

Proto také slečna Tyra kandidáta přímo nenáviděla a Waldemar, ačkoliv již dospělý a studující, s velkou zálibou vytahoval kandidátu rukavice z kapsy a házel je Fylaxovi na roztrhání. A sama milostpaní, která byla přece tak lahodná a příjemná jak sladká kaše, vypůjčila si mnohdy kandidáta a plísnila jej, že tak špatně a bezcitně o tak milém a dobrém zvířátku mluvívá.

Fylax tomuhle všemu velice dobře rozuměl, avšak on opovrhoval kandidátem Hansenem, a úplně jej ignoroval. Propůjčoval se sice k tomu, trhati jeho rukavice, protože si to Waldemar přál: ale ostatně dělal jakoby kandidát vůbec pro něho na světě neexistoval.

Když žebérka byla přinesena, požil je tiše a diskretně, kosti nerozdrcoval, ale pěkně ohlodal a talíř čistě olízal. Pak šel k velkoobchodníku a položil mu pravou tlapu na koleno.

»Dobré zažití, starý hochu!« zvolal velkoobchodník pohnut, »dobré jitro;« kdykoliv se tohle opakovalo, vždy zmocnilo se ho velké pohnutí.

»Ty nesmíš otče Fylaxe zváti starým«, pravil studující hlasem, v kterém se jevila jakás převaha. — »A proč ne? Vždyť má přece osm roků již na zádech?« — »Ale milý muži«, odvětila lahodně milostpaní, »osmiletý pes není přece ještě starým psem.« — »Ano, není-li pravda matko!« zvolal Waldemar horlivě, »že osmiletý pes není přece ještě starý.« A v témže okamžiku byla celá rodina rozdělena ve dva tábory, ve dva velmi horlivé tábory, ve kterých se velice živě o tom rokovalo, může-li se osmiletý pes nazývati starým. Obě strany se velice roze-

hřály, a vzdor tomu, že každý své mínění opakoval nedbaje druhých, zdálo se, že se shody nedocílí; a marné bylo namáhání staré babičky, která vstala se židle a počala vyprávěti něco o tělesném mopslíku v pánu zesnulé královny-vdovy, s kterýmž měla čest na ulici se seznámiti.

Náhle však ustál hluk, neboť jeden z mluvících, podívav se na hodinky, zvolal »Paroloď!« Všichni vstali; páni, jichž cílem bylo město, vyřítili se ven, celá společnost se rozprášila, a otázka, zda-li osmiletý pes, je starý pes, zůstala nerozluštěna.

Jen Fylax nehnul se z místa. Byl‘ rodinnému tomuto rámusu uvyklý a nerozluštěná otázka ho nezajímala. Moudré jeho oči těkaly okamžik po zbytcích sníďaně, pak položiv černou tlamu mezi mocné tlapy, zamhouřil oči a jal se spáti. Vždyť se zde na venkově nenechalo nic jiného dělati, nežli spáti.

Fylax, pes pravé dánské rasy, pocházel ze zoologické zahrady; jednoho jeho bratra koupil sám král, což se každému, kdo se s rodinou velkoobchodníkovou stýkal, vyprávělo jako zvláštnost. A vzdor tomu nebyl mu z počátku osud příznivý, neboť byl původně určen za hlídacího psa ve velkých velkoobchodníkových skladištích uhelných v přístavě Kristianově.

Tam choval se Fylax vzorně. V noci byl divoký a zuřivý jako tygr, ve dne však tichý a pokojný, ano téměř ponížený, a tím byl velkoobchodník na něho upozorněn. Vzal jej ze skladu domů, a tak povýšen byl jaksi za psa domácího.

A od onoho okamžiku vyvinuly se vlastně dobré vlastnosti tohoto ušlechtilého zvířete. Fylax jevil hned původně zvláštní druh skromnosti; zůstával u dveří státi a pohlížel tak poníženě na vcházející, že nikdo mu toho nedovedl odepříti, aby ho nevpustil do pokoje; a tam brzy zdomácněl, zprvu pod pohovkou, později na měkkém koberci před krbem. A tak, čím více si vážili členové rodiny vzácných jeho vlastností, tím více stoupal v jejich přízni, až kandidát Hansen si dovolil tvrditi, že vlastně jest pánem v domě Fylax. Nenechalo se však popříti, že Fylax si byl vědom, jaké postavení v domácnosti zaujímá. Nezůstával více poníženě u dveří stát, když někdo je otevřel, ale vešel sám nejdříve. A když se mu hned neotevřelo, škrábal-li na dveře, postavilo se silné to zvíře na zadní nohy a otevřelo si je samo. Když ponejprv tento kousek provedl, zvolala milostpaní u vytržení: »Není-li pak rozkošný? Zcela jak člověk, jenže mnohem lepší a věrnější.«

Také ostatní členové rodiny mínili, že je Fylax lepší nežli člověk. Zdálo se, jakoby jednotlivci obdivováním tohoto šlechetného zvířete chtěli se zbaviti jedné části svých vlastních hříchů a slabostí, a kdykoliv někdo sám se sebou, anebo s jinými spokojen nebyl, dostalo se Fylaxovi těch nejdůležitějších a nejdůvěrnějších sdělení a nejvzácnějšího ujištění, že on jest ten jediný, na kterého se lze spolehnouti. Přišla-li slečna Tyra plna zklamání z některého plesu domů, anebo vyzradila-li nejvěrnější její přítelkyně velké tajemství, vrhla se plačíc k nohoum Fylaxovým. »Nyní nám jen tebe Fylaxi! Není na světě nikoho, nikoho, nikoho, kdo by mě miloval, nežli jen ty! Jsme na širém světě úplně opuštěni, ale ty s ‘oji malou, ubohou Tyru nezradíš — slib mně to Fylaxi!« A při tom plakala, až slze kanuly na černou tlamu psovu.

Nelze se tedy diviti, že Fylax vystupoval v domě s jakousi důstojností. Ale též na ulici si mohl každý všimnouti, s jakou jistotou si počíná a jak jest hrdým, že jest psem v tom městě, kde jest psům vše dovoleno.

V létě, kdy rodina žila na venkově, chodil Fylax s ostatními jen jednou týdně do města, aby všechny známé očuchal. Na venkově pečoval výhradně jen o své zdraví, koupal se, válel se v záhonech květinových, a přicházeje na to do pokoje, sušil mokrou srst o nábytek, otíral se o dámy, a konečně o koberec před krbem. Ostatní dobu v roce byla mu celá Kodaň dána v moc, a on také velice nestydatě s dobrým tím městem nakládal. Jaká pochoutka to byla, časně z jara, když ve veřejných sadech růsti začala kyprá tráva, do níž lidská noha vkročit nesměla, s několika dobrými přáteli do kola se honiti, až chumáče trávy vysoko do vzduchu lítaly. A nebylo-li to žertovné, když zahradníci, kteří celé dopoledne krásné květiny a keře sázeli a k obědu odešli, dělati tak, jakoby hledal krtka. Tlamu strčil uprostřed květinového záhonu do země, supěl a prskal chvíli, a pak začal předními nohama zem vyhrabovati. Nyní drobet ustál v práci — pak zase supěl na novo, tlamu vstrčil do rozryté země, opět začal ze všech sil všema čtyřma zem hrabati, až byla díra tak veliká, že jediné silné trhnutí zadníma nohama stačilo, vymrštiti celý keř růží i s kořeny vysoko do vzduchu. Když Fylax po takovémto činu ležel na trávníku v teplém slunku jarním tiše roztažený a lidé jen skromně v prachu a blátě kolem kráčeli, sám sobě v tichosti máváním ocasu vzdával pochvalu.

Pak byly velké pračky v sadech aneb kolem jízdné sochy na královském novém trhu. Odtud hnávala se obyčejně celá smečka v divokém letu ulicí, otírajíc mokrou a umazanou srst o spodničky dam a kalhoty pánů, a porážejíc děti a staré dámy. Brzy hnala se za kočkou do dvora některého domu, brzy šířila strach a zmatek v ulici, když starému nepříteli, kterého z nenadání potkala, s hrozným řvaním skočila do týla. Často v tom Fylax nalézal zalíbení, že před malým děvčátkem zůstal státi, černou tlamu na tvář mu položil a z plna hrdla štěkati začal. Ubohé dítě! Zmodralo v obličeji, ruce křečovitě natáhlo, a dupajíc nožkama, nebylo s to hlásku ze sebe vypravit. Vznešené dámy plísnily je řkouce: »Ty malý blázinku! Jak se jen můžeš tak hezkého, dobrého psa báti? Vždyť si chtělo jen s tebou pohráti, to zvíře velké, hodné; nechceš je pohladiti? — Toho by se bylo děvče ani za živý svět neodvážilo. Když později přišlo domů, byl krk jeho jako oprátkou zadrhnutý. Za čas pak ani matka, ani lékař nechápali, proč tak čiperné dítě při nejmenším leknutí zmodralo a ani hlásku ze sebe vypraviti nemohlo.

Ale všechny tyto zábavy lze nazvati velice nepatrnými u porovnání s těmi, které se odbývaly při sháňkách po milostných dobrodružstvích. Tu býval Fylax vždy z nejprvnějších. S tuctem nebo půltuctem velkých, žlutých a černých psů, následovaných smečkou malých a nejmenších mrch, strašně zbědovaných, hnával se v zuřivém trysku ulicemi, po náměstích, zahradách, kousaje a štěkaje; zkrvácený a zablácený, s vyplazeným jazykem, lidí a dětské kočárky strkaje z cesty — místo pro boj a milostné potyčky psů — řítil se jako divoká honba nešťastným městem

Lidé na ulici byli Fylaxovi úplně lhostejni, vyjímaje policejní strážníky. Vždyť bystrým svým rozumem dávno již poznal, že je policie tady proto, aby jej proti přehmatům lidským chránila. Proto se vždy zastavil, potkal-li některého strážníka, a nechal se od něho blahosklonně za ušima poškrábati. Zvláště jeden byl mu dobrým přítelem, a s tím seznámil se v zelené ulici, kam často jej zaváděla milostná dostaveníčka.

Kdykoliv strážník Frode Hansen z některé hospody vyšel — což často činíval, neboť jsa dobré chlapisko s radostí přijímal pozvání na sklenku piva — míval jeho obličej velikou podobnost s vycházejícím sluncem, neboť obličej jeho byl kulatý a zardělý, sálající teplem. Když pak v plné slávě uprostřed ulice se postavil a přísným pohledem ji změřil, není-li někde osoba jemu nepříznivá, která by byla pozorovala, odkud vyšel, vzpomenuli jsme si mimoděk na koeficienta rozpínavosti, o kterém se nám v mládí ve fysice přednášelo. Neboť pozoroval-li's hluboký zářez jeho opasku, jak v předu, tak v zadu a též po stranách, neubránil jsi se dojmu, že v žaludku Frode Hansena jest takový koeficient, který se ohromnou silou rozšířiti hledí.

I lidé, potkávajíce jej, zvláště když vyrážel hluboké pivní škyty, úzkostlivě se mu vyhýbali. Neboť kdyby se náhodou stalo, že by koeficient uvnitř zvítězil nad opaskem, dojista by se trosky opasku a zvlášť sponka na žaludku rozlétly takovou silou, že by skla ve výkladních skříních roztříštily. Jinak nebyl Frode Hansen nebezpečný; naopak platil za jednoho z nejmírnějších strážníků, který jen velice zřídka někoho udal. A vzdor tomu si ho vážili jeho představení. Proto se mu také dobře na světě dařilo, a obyvatelé v jeho čtvrti jej téměř milovali. Ano paní Hansenová hleděla, aby jej tu a tam sklenkou piva vyčastovala.

A přece neměla mnoho na rozdání. Jsouc chudá a pití odaná, měla dosti starosti, aby s oběma dítkama jakž takž živobytí vytloukla. Ne snad, že by paní Hansenová byla hleděla dodělati se jakéhos blahobytu, tolik ctižádosti neměla; jen když výdělek stačil na zaplacení nájmu a na zakoupení kávy a kořalky, pak byla spokojena. Ostatně byla paní Hansenová jak v zelené ulici, tak i jinde, vyhlášena za osobu schátralou, která na otázku, je-li vdovou, vždy odpovídala: »Hm, kdož pak tohle může tak lehko vědět.“

Dceři její bylo patnáct let, syn byl o několik let mladší. Též o těch panoval v celém okolí všeobecný úsudek, že dosud takových nezbedů tu nebylo. Waldemar byl bledý, tmavooký klučina, hladký jak úhoř a plný zlomyslnosti a lsti; maje obličej jak z kaučuku, dovedl za vteřinu změnit výraz chytrácké drzosti v beránčí nevinnost. Též o Tyře nedalo se mnoho dobrého říci. Slibovala jedině státi se hezkým děvčetem. Avšak vyprávělo se již nyní o ní mnohá nepěkná historie, že po městě provozovala rozličná řemesla. Paní Hansenová nechtěla nikdy o těch záležitostech ani slyšeti, a brávala vše na lehkou váhu. Též nedbala rad sousedek a přítelkyň, aby o dítky, beztoho úplně zkažené, dále se nestarala a raději několik podnájemníků si zaopatřila, z kterých by nějaký užitek měla.

»Ne, ne,« říkávala obyčejně paní Hansenová, »dokud mohou u mě býti, jest to pro ně lepší, neboť nepadnou alespoň policii do drápů a nezdivočí úplně.«

Že děti nemají zdivočet, to byla poslední špetka rozumu, která ji po dobrodružném životě, jaký kdysi vedla, zbyla, a která v ní ještě mateřský cit probouzela. A proto plahočila se dále, plísnila a bila dítky přišly-li pozdě domů, dala jim trochu jídla a žila takhle s nima, jak se to dalo právě dělat.

Paní Hansenová za svého života podnikla mnohé, ale vše vedlo jen od stupně k stupni. Stala se nejdříve služkou, pak posluhovačkou, potom pradlenou a konečně tím, čím byla nyní. Časně ráno, ještě než-li se počalo šeřiti, kráčívala přes most Amaliin do města s dvěma těžkýma košíkama na rukou. Z košíků vyčnívalo obyčejně listí kapustové a řepové, což dalo podnět k myšlence, že u sedláků skoupí lacině zeleninu, kterou potom v městě draze prodává. Paní Hansenová ale neprodávala kapusty, ani řepy; prodávala uhlí chudým lidem svého druhu. V zelené ulici nepozorovali tuto zdánlivou hádanku, ano samému strážníku Froden Hansenovi nebyl obchod paní Hansenové nápadným. Vida ji za jitra s těžkými koši přicházeti, říkával přátelsky: »Nuže, milá paničko, byla řepa laciná?« Byl-li pozdrav jeho někdy méně laskavý, poskytla se mu během dne sklenice piva. To bývalo stálé vydání paní Hansenové; ale byla-li večer v dobré náladě, koupila si obyčejně pocukrovaný preclík. Nejedla ho sama, ani děti ho nedostaly. Nikdo nevěděl, co s ním dělá, a nikdo se o to také nestaral.

Nekynula-li naděje na častování pivem, vodíval strážník Frode Hansen svého koeficienta ulicemi na procházku. Když pak potkal Fylaxe, aneb jiného ze svých čtyrnohých přátel, zůstal obyčejně státi a poškrabal ho laskavě za ušima. A viděl-li, s jakou drzostí si psi na ulici počínali, bylo to pro něho zvláštní pochoutkou, nešťastného člověka, který si dovolil jen obálku na psaní do stružky hoditi, zle vyplísniti a plnou jeho adresu si poznamenati. Přel. *G. Nováková.* (Dokončení.)

Emil Zola před mladými.

Napsal Maurice Le Blond. Přel. V. Ertl.*)

Bylo by omylem domnívati se, že příchod genia jest uvítán ihned obecným jásotem a uznáním národů. Dosáhla-li některá vynikající díla již při svém objevení se zázračných úspěchů, stalo se tak proto, že byla stkvělým a čistým odrazem své doby. Díla taková však nepředstihovala své doby a nedávala nikterak tušiti příští metamorfosy třesoucího se lidství. Spisovatelé jako Corneille nebo jako Cervantes, kteří oslavují rytířské vášně celého věku, dobyli si uznání svých současníků; mohou býti velikými básníky, ale nejsou to žádní hrdinové.

Vysloviti ideu, to jest odkrýti neznámý vztah, pronésti dobré slovo, nadati lidstvo novou sensibilitou, toť úkol svatý a obdivuhodný. Jest

*) Přítomný článek, jenž osvětluje poměr nejmladší a dle některých fra kritiků (Ad. Retté) nejnadějnější školy franc. naturismu, má zajímavost i pro (nářstvo naše, jemuž vnucuje se názor, že Zola jako umělec i jako člověk jest null Nechceme však smlčeti, že autor článku vůči mnohým autorům (na p. Huysmans Maupassantovi, Barbeyovi, d'Aurevilly) jest nespravedlivý.

známo naše pojetí básníka. Básník obrozuje vše, čeho se dotkne; jeho dotek očisťuje. Utkví-li z nenadání jeho temný pohled plný andělského zanícení na jemně modelovaných tvarech růže nebo na zářícím obličeji mladé ženy, postřehuje pod tímto rozkošným zevnějškem vyšší smysl; interpretuje jej způsobem novým, a odkrývá mezi ním a ostatním světem tajemnou analogii a souvislost až dosud neznámou. Tak obsahuje náš poklad morální, tak zúrodňuje naši duši vznešeným semenem, tak precisuje a fixuje ať v mramoru či slovem aspirace až dosud nevyslovené a nejasné. Jím stává se naše pojetí světa vyšším a pevnějším; cítíme ve své zmatené duši rozjasnění milostných emocí; mlha mezi námi a zemí se rozptyluje.

Nahlédnete ovšem, že idea takto z nenadání se vynořivší, že neobvyklý druh sensibility urazí, pobouří a zvrátí staré mravy, podle nichž předem upravili jsme svůj život, že vyvolá intelektuelní revoluci směřující k modifikaci našeho starého způsobu myšlení, našeho smyslu pro přírodu, našeho chvění a strachu. Boj mezi davem a geniem, mezi přívrženci rutiny a velikým činitelem lidského vývoje, sublimním architektem příštího ideálu, tento boj musí neodvratně vzplanouti v celé své prudkosti, tragičnosti a rozvášněnosti. Sotva jsme se ocitli před jeho dílem, sotva tušíme smysl jeho myšlenky a již cit odporu a nenávisti nás rozněcuje a štve proti tomuto člověku. Jest to vzepření celé naší bytosti, odpor téměř fysický: temné a hořké pudy probouzejí se v nás a bychom byli sebe učenější a sebe klidnější, přece vysíláme proti němu útočnou střelu svých urážek, svých výsměšků, svých sarkasmů. Neboť lidstvo strachuje se vždy nových snah, jakási touha po klidu, jakýsi cit pokoje koření hluboko v lidském vědomí. A tak z obavy před porušením míru svých srdcí lidé neradi vzdávají se svých bludů. »Eh',« myslí si, »dědičnost, vychování a zvyk zakořenily do hloubi naší duše názory uznané pevnosti, víru, kterou jsme měli za nezměnitelnou, pravdy považované námi za absolutní. Jakým právem přichází tento člověk pleniti útroby naší duše, otřásati těmito niternými chrámy, jež nosí v sobě každý z nás? Zbudovali jsme pro svůj klid morální stavbu a spoléhajíce v moudrost minulých věků dřímali jsme pod těmito starými klenbami. A nyní je máme opustiti, blouditi, choditi, ano i bořiti a přestavovati!«

Tak soudí většina lidí, stojíc před neznámou ideou. Neboť cítí svou tajnou intuicí, že člověk není nikdy pánem myšlenky, nýbrž že myšlenka jest naším vůdcem, že chová v sobě vnitřní sílu, že sleduje ve světě vymezenou cestu, že podlehne transformacím a proměnám nepředvídaným a na tu dobu nepředpověditelným, že musíme jíti za ní bez odporu, neznajíce země, k níž vede, ani v které nebeské město, v který nový svět, v kterou končinu pekel nás zavede v budoucnosti.

Každé v před směřující hnutí ve světě myšlenek a fakt táhne za sebou neodvratnou reakci přiměřenou síle předchozí snahy a mohutnosti člověka, který ji vyvolal. Taková jest konsekvence v historických a filosofických jevech obou velikých principů života organického: principu vývojového a principu konservativního. Ostatně zkušenost podává nám toho bezpečné důkazy. Po epopeji napoleonské následovala bezprostředně Restaurace, zpátečnické výnosy, svatá aliance národů. Po romantismu,

který byl v podstatě uměním emoce, lyrismu a volnosti, zrodila se škola parnassistní s principy restriktivními, která podřizujíc kult emoce kultu formy a zavrhujíc lyrický nelad, dávala přednost pravidlu před geniem.

Týž fakt, totéž kolísání provázelo vystoupení Emila Zoly. Jeho dílo rozpoutalo nejprvé bouři. Bylo uvítáno hromobitím. A boj, který bylo podstoupiti naturalismu, jeví tu zvláštnost, odlišující ho od předchozích sporů literárních, že jeho bezprostřední ozvuk byl silný a že za této okolnosti ve vzrušení literatů vmísilo se mručení lidu. Neboť pokud mne se týče, jsem jist, že spor starých a modernistů v 17. století nemá zajímavosti leč pro několik lidí literárně vzdělaných, akademiků, učených dam, rhetorů a filologů. Manifesty romantiků byly komentovány jen v několika salonech a diskuse parnasistů vyvolaly nanejvýš jen ohlas passáži Choiseulových. Neboť všechny tyto theorie nepřinášely s sebou konsekvencí sociálních. Jinak bylo tomu u naturalismu. Jakmile díla velikého romanopisce vnikla v publikum, nastal obecný zmatek. Rozčilení rovnalo se vzrušení z afér politických neb z událostí národních. Celá demokracie vmísila se do polemiky. Všechny třídy společnosti pocítily náraz a otřesení. Spousta sarkasmů, spílání a výpadů, strašlivá vřava uvítala autora Rougon-Macquartů. To nebyly již školské diskuse o formě, o stylu neb o otázkách technických, nýbrž problémy morální, všechny vášně lidské byly pobouřeny a rozpoutány jedna po druhé.

Již toto permanentní při každém cíle obnovované a rozjitřované vzrušení bylo by dostatečným svědectvím o reelní přítomnosti tvůrčího ducha, důkazem jeho síly a potvrzením, že veliký autor Díla a Germinalu zůstává v pravdě nejživotnější inkarnací této druhé polovice 19. století, zpřevrácené objevy vědeckými, rostoucím přílivem rozjitřených davů, tragickým roztříštěním industrií; a nenávist, kterou vyvolal, stačila by dokázati věčnost tohoto člověka vzrušujícího a zářícího jako ztělesněná doba.

V době, kdy opovržení mass stává se lidem intelektuelním citem přímo vyhledávaným, bude se snad zdáti pošetilým mluviti v této kritice o popularitě. Vím, že se dává na oko přednost slávě a obdivu malého hloučku zasvěcenců před uznáním lidu. Rozkoš zůstati nepochopen, radost nad neproniknutelností své myšlenky, jedním slovem záliba v hermetismu pobláznily silně několik lehkovážnějších mozků naší doby. Jsou to dětinské a nekonsekventní posy několika spisovatelů, kteří chtí najíti gloriolu ve své nejasnosti. Nicméně odvoláme-li se na svědectví historie, nenalezneme jediného příkladu, aby v umění zůstal člověk geniální na vždy neuznán. Zajděte do literatur starověkých! Nebylo-li to vznešené divadlo, když Eschyl po představení svého Persea v triumfálním průvodu byl nesen na Akropol? Uvažte, jaký ohlas vzbudila ve středověku Božská komedie! A konečně popularita Jean-Jacquesa, sláva Goethova, apotheosa Hugova netvoří-li dostatečné kriterium o universálnosti genia?

Z toho ovšem nelze odvozovati, že ozvuk díla, sláva z úspěchu knihy jsou známkou velkého ducha a že po nich můžeme poznati d mistrovské. Bylo by hloupostí se tak domnívati, vždyť vidíme, že sl usmívá se na tolik prostředních autorů a bídných spisovatelů. Ale c mého mínění již v samém pojmu slova jest obsaženo, že člověk geniá

nemůže zůstati nepovšimnut, protože jeho duše koresponduje všem duším jako sluneční žár těm nejmenším vláknům živoucí látky a že i když proslulost není důkazem mohutnosti intelektuelní, jest lhostejnost publika jistě důkazem inferiority a bezcennosti.

*

Emil Zola jako tak mnoho velikých mužů zakusil toho šťastného osudu býti zároveň předmětem obliby, sporů a han. Může se zdáti překvapujícím, že při každé obnově ať umělecké, ať náboženské elita národa staví se v cestu, a že jen prostí, sešlí, povahy panenské a třesoucí se jsou nejdříve probuzeni dobrým slovem k nadšení pro nové dílo. V davu potkali messiášové dávných věků své mučedníky a své apoštoly a v davu nalézají posud naši velcí muži své první obdivovatele. Jen několik jinochů a pariů jest s to míti ty krásné schopnosti neofyty. Ale jak marno by bylo hledati jich u tříd vládnoucích a mezi inteligencemi, z nichž sestává intelektuelní aristokracie. Neboť neuvidíte nikdy člověka z této elity, který osvojiv si za své mládí plné práce a studia vědu minulosti, vzdělav se na universitách a ustáliv kolem dvacátého pátého roku svoje názory, by zavrhl své vědomosti, zapřel svou starou víru pro novou a zničil sebe dostatečně, aby mohl nechati spáliti svou duši na lyrických plamenech apoštolátu.

K takovým lidem, u nichž vládne kultura a uhlazenost, nechoďte hledati velkých vášní a hlubokých enthusiasmů. Kriticismus se v nich rozmohl. Najdete je zaměstnány srovnáváním, zabaveny hříčkami rhetorickými, zastírající svůj pedantismus domýšlivým úsměvem a pokoušející se zachrániti nějakým kotrmelcem svou těžkou argumentaci. Tito lidé překvapující svou jemností zdají se míti obdivuhodnou schopnost k postřehování nuancí citových, subtilností psychologických neb esthetických. Vykládají ze široka o detailních otázkách, tlachají o frivolitách. A když z prsou lidských vydere se výkřik věčnosti, neslyší ho; uhnětše ze svého těla a ze své krve živoucí fresku, nepochopí toho hlasu, netuší jeho heriosmu. Při svém obdivuhodném nadání k posuzovaní talentu a obratnosti toho kterého spisovatele nemají sebe menší schopnosti poznati po jeho neobvyklých rysech přítomnost genia.

Vezměte Veuillota, vezměte Barbey d' Aurevillyho, vezměte Saint René Taillandiera, vezměte Brunetiera, vezměte všechny ty kritiky, kteří jeden za druhým hanobili Huga, Nietzsche, Emersona, Zolu. Nebyli to lidé všední. Měli všickni svůj karakter a vzdělání, mnozí z nich měli vervu, někteří i ducha. Ale vychování, celá ta hromada starého vědění nakupená v jejich paměti, zatemňovalo jejich bystrozrak, překáželo jejich úplnému rozpjetí. Jejich úkolem jest hájiti ty stavy duševní, které jsou právě v modě; oni jsou zastánci současného režimu a staví ustavičně včerejšek proti zítřku. Tací duchové nejsou nikdy vznětliví, jejich sensibilita zůstává otupena, jejich nervy nejsou panenské. Jejich funkcí jest zdržovati postup myšlenek.

Dnes ačkoli pp. Ferdinand Brunetière a Gaston Deschamps nesložili ještě svých zbraní, jest odboj proti Emilu Zolovi šťastně skončen. Nevěříme právem argumentacím, jimiž měl býti udolán o nic více než

chvalozpěvům jeho starých přátel. Symbolismus, jehož jediným raison d' être bylo opponovati esthetice Zolově, ten symbolismus (jak prohlásil před nedávnem jeden z jeho posledních Benjaminů p. Mauclair) jest dnes se svou karierou v koncích. Jako každé hnutí reakcionářské a negativní odsouzené již v principu k neplodnosti, nezrodil ani symbolismus žádného velkého díla. Nedovedl probouzeti v duši leč stavy horečné, vysilující, chorobné. Nedovedl vyvíjeti leč atmosféru nezdravou a nedýchatelnou, v níž se dodusí ještě ti, kteří v ní žili. Nová mládež, která usmívá se nyní životu vstříc, unesená a omdlévající při prvních objetích přírody, odhodila mračný spiritualismus, tuto mystičnost jiného věku, která zatemnila inteligenci celé generace básnické. Znechutilo se jim žíti v zneuctěných věžích ze slonové kosti, v kaplích novokřesťanských, v dílnách dekadentních. Žízní po vzduchu a otevřeli svá okna dokořán.

U bran dvacátého století volají po kráse a po geniu. Touží žíti prostě s harmonií a podle práva. Jejich náboženstvím jest práce, jejich láskou zdraví. Pohanská víra plní jejich prsa. A plni úcty pro velký věk, jenž odchází, pro Věk Vědy, jehož jsou syny, vidí v Zolovi jeho nejživotnější vtělení a v epojeji Rougon-Macquartů jeho grandiosní rozvoj. Hodina posvěcení, slavného posvěcení genia ústy mládeže odbila pro tohoto muže. Kvetoucí a nádherné lány jeho knih vlní se nyní ve fantasii básníků. Sergius a Albína v lianovitém objetí procházejí se po vlnících se lukách omdlévajíce v symfonii vegetálních vůní, zatím co v habrovi Paradon kypí planoucí růže jako prsy milenčiny. A velká zvířata venkova páří se nevinně na svatební zemi. Starý otec Pascal odpravuje mlčky své sny ve vědu. A nad krajem plným uhlí a temnot vidíme zářiti na věky rudou a tragickou postavu Suvarinovu v nesčíslném a bouřlivém choru prokletých dělníků.

Přiblížila se hodina pro Emila Zolu, aby jako Voltaire, jako Goethe a jako Hugo vstoupil za živa v Slávu.

Uvědomiti si sebe sama, svůj úkol jako jednotlivce a pak úkol své doby jest dnes pro mladého člověka nejobtížnějším problémem. Sotva jsme opustili školu, kde se nám dostalo vychování nedostatečného a zcela anachronického, a již pociťujeme potřebu utvořiti si nějaký názor a zjednati své duši, svým náhledům jisté stabilnosti. Cítíme svou sílu, ale jak zužitkovati svého nadání? Jakým směrem zařídíti svoji činnost? Neznám v životě intelektuelním nic strašnějšího nad tento zmatek, v němž toneme.

Ovšem návodů nám nechybí. Jest jich dosti a pro každé gusto. Řada energických profesorů s lehkým mozkem a úskočným slovem, nervosních a degenerovaných potomků Stendhalových, různých žáků Loyolových, schopnějších vyjadřovati cizí myšlenky frasemi zasmradlými a archaismem prohnilými než vysloviti myšlenku původní s trochou logičnosti, všichni tito roztomilí lidé zkoušeli na nás své přestárlé methody. Ale elegantní didakticism těchto ředitelů duší získal si tak málo přízně a jejich sofistická gracie stala se nám tak očividnou, že duch odvrátil se na okamžik od tradice národní. (Dokonč.)

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Arne Garborg: Mír. Přel. Fr. Peták. Nákl. J. Pelcla. — Jedna z nejsilnějších, nejpronikavějších, nejpalčivějších knih, jaké byly napsány tam nahoře v Norsku. Ten kraj duše, do něhož se zde rozjel Arne Garborg je nekonečnější ještě a nespolehlivější než jakýkoliv oceán. Zde není kompasu, zde klame i svit hvězd; jen vlna za vlnou se řítí a zase rozpadá a ptáci myšlenek vyšvihují se úzkostně k černému, němému nebi, aby se zděšeným tlukotem křídel unaveně klesali. Náboženská víra jako síla rozkladu a zhouby, jako kvas šílenství a ferment smrti, jako mocnost životu nepřátelská, život převracející, matoucí a ničící — představiti tuto sílu, tuto mocnost v jejím působení, v složitých a klikatých dějích duše jí podlehlé, vylíčiti celé toto pozvolné, ale neodvratné propadání se do zkázy, to bylo úkolem, jejž si autor postavil. Nejosudnější a nejcitlivější sféru duše, s v ě d o m í, burcuje a jitří, tahá je po škřipcích a pálí žhavými železy pochyb a muk, a rozum nejen že neuspává, ale mrská jej k zběsilému tanci a horečnému převalování sysifovských balvanů, ten nepokojný, hnidopišský hloubavý rozum p r o t e s t a n t s k ý, který ubohého Enocha Haavea, dobrou, poctivou duši selskou vžene až do šílenství a sebevraždy. Při návratu jednou z města za chmurného večera, kdy ponurost pusté pobřežní krajiny norské mluvila k němu děsivěji než kdy jindy, přepadla Enocha myšlenka, že není člověkem božím, a ohromná úzkost před ďáblem a trestem. Zárodky položené výchovou, četbou bible, poslouchánim pastora a vlivy krajinovými vyhnaly toho večera život jeho v kritický bod. Bez Boha není žádného míru. Zítra, hned zítra počne nový život — do zítřka snad Pán ještě počká! A nový život počal, přísné plnění biblických příkazů, každodenní boj se satanem těla, nezastavitelné a vášnivé hledání »míru«. Vlastně nic více a nic méně, než co žádá křesťanství, opravdově a důsledně pojímané. Víra zakazuje brát jméno boží nadarmo, zakazuje obžerství, žádá, aby věřící byl každého dne a každé hodiny připraven se postavit před boží soud — a jak by neměl Enoch utíkati s hnusem a hrůzou ze svatebního veselí, kde spoluobčané jeho se opíjejí, klejí a vedou bezbožné řeči? Víra zakazuje připoutati své srdce k věcem pozemským a činiti si z nich modly, co bližšího tedy pro Enocha než že potlačuje v sobě lásku k svému hospodářství, k penězům, k dítěti, jen aby ji mohl všecku věnovati Bohu? Zvláště když ještě Bůh sám neopomene mu dávati výstražné pokyny — což nepadl soused jeho Napolon, pijan a rouhač, brzy po oné svatbě mrtev k zemi a nehoří-liž nyní, byv nepřipraven k soudu, v pekle? To všecko jsou předpoklady a východiska psychologicky naprosto správná a pravdivá — tak mohou, ba v daných okolnostech m u s í působiti slova

Kristova na naivní a hloubavé svědomí germánského sedláka v truchlivé a odlehlé severní krajině, po celých dlouhých staletích přísné protestantské výchovy. Všecko další je jen přirozený postup na dráze jednou započaté. Sněhová koule dala se v běh a ve svém řícení vzrůstá na lavinu, která na konec všecko rozdrtí. Život postavený až do posledních důsledků na nauky biblické musí vždy více obracet hrot proti sobě samému — neboť život a křesťanství snesou se sice v tom laxním pojímání víry, jaké dovoluje katolická církev svým ovečkám, ale nesnesou se v tom citlivém, protestantském, každé věci na kloub mířícím svědomí, jaké má Enoch Haave ke svému neštěstí. Kdo se tak ponoří v ideu Boha jako on, může žít a nalézt mír, jen odejde-li na poušť, ale zůstane-li v rodině a obci, připraví si peklo. Tatáž víra, která jej učí lásce k jiným, činí Enocha k nim tvrdým; ze samé starosti o věčné blaho stává se krutým tyranem své rodiny. Z atmosféry jej obklopující mizí vždy více soucit a láska a je rozjitřena hněvem a nevraživostmi. A při tom všem neví, zdali se Bohu zalíbil. Což není-li jeho evangelický život jen projevem hříšné pýchy starého Adama? Není si nikdy jist, zdali skutek, jejž vykonal ve jménu Boha, nebyl mu našeptán ďáblem. Neustálé toto kasuistické hloubání rozryje a splete na konec jeho ubohý mozek, lekaný mimo to neustálými nehodami, v nichž domnívá se viděti hrozící prst svého Boha, nelítostného a nikdy neuspokojeného. Tento Bůh děsí jej ranami hromu, neúrodou, neštěstími v domácnosti a vším tím, co činí Enocha jako vyhnancem uprostřed obce a rodiny. Je to zvláštní kruté, tragické nedorozumění, jemuž tu podlehá: čím více se totiž domnívá žít dle vůle Boží, tím více se rozchází se skutečným životem a přirozenými lidskými povinnostmi a tím horší rány se na hlavu jeho sypou se všech stran. Ale nechce a ve své zaslepenosti nemůže viděti příčinu toho v protiživotní povaze nauk, dle nichž žije. Neobviňuje svého Boha, ale obviňuje zase jen sebe. Považuje se za stále ještě nedokonalého křesťana a rány ony za prst a trest Boží. Jde ve své úporné snaze po dokonalém životě ještě o krok dál, pak zase ještě o krok a tak dále, ale každý tento nový krok rozšiřuje propast mezi ním a životem, každý krok činí toto nedorozumění raffinovanějším a ďábelštějším, a konec nemůže být jinaký než šílenství: v tom, že syn, jehož krutou výchovou si odcizil, má nemanželské dítě se služkou, vidí hanbu rodiny, znehodnocení svého celého minulého křesťanského života, strašlivou výhrůžku svého nadzemského trýznitele a uštván šílenými přízraky, tone v močálu. Tam jej teprve čeká mír, opravdový a nekonečný! — Tyto procesy vede Garborg celou knihou jako jediné dlouhé pásmo vnitřních dějů, psychické analysy a malby, pásmo s neodolatelnou logikou sečleněné, hustě a složitě tkané, ne však na tolik, aby působilo šedivě a úmorně, nýbrž s liniemi ostře vystouplými a silně bušícími tepnami pravé životní krve. Jedno z nejkarakterističtějších děl moderního románového stylu dynamického, rozvojového, kde vše je v toku a hybu, vše vespolek souvisí a na sebe vzájemně působí, jediná podivuhodná organicky dohromady spjatá tkáň příčin a následků, fakt vnějších i vn ních, popudů a reakcí, tak jak den po dni, rok po roce prolínají s domí daného člověka. »Mír« je román svědomí par excellence, ron jeho skrupulí a muk. A kolem této trýzněné a od života ku svým r

přirozeným fantomům odvrácené duše valí se kolesa života svým klidným nezastavitelným chodem: norskou vesnici tu vidíme s celou řadou figur, dýšících rázovitostí a životní věrností, a jako protipól Enochova přísného křesťanského svědomí vidíme tu postaveny podivné bizarní zjevy norvéžských cikánů, lidí bez svědomí, s úlisným jedovatým jazykem; a kolem všeho toho a nade vším tím nebe, moře, pobřežní pláně, oživené křikem mořského ptactva, bouře a deště, koloběh ročních dob — přírodu v nevyrušitelné pravidelnosti jejích zjevů, v klidném majestátu její zákonnosti, v úchvatném kontrastu k ubohé duši lidské, která se ubíjí v zápase se svým Bohem. Veliké, podivuhodné dílo umělecké! A zároveň veliké dílo ironie, nad nímž by prach Voltairův mohl zaplesati ve své hrobce.

F. V. Krejčí.

Dagny Przybyszewska: **Hřích.** Drama o třech aktech. (Nákl. Moder. Revue. Hadasa, krásná mladá choť Miriamova, podlehne omamující vášni k příteli jeho Leonovi. Miluje však svého muže a nenalezá proto ze situace jiného východu, než otráviti jedem z jakéhosi indického prstenu (o němž, aby se ho mohlo užít na konci hry, vtrousila autorka dost za vlasy přitaženou zmínku hned v 1. jednání, užívajíc tu známého a příliš již průhledného scénického triku), otráviti, pravím, ne sebe — jak dle všeho byste očekávali — nýbrž jeho, svého muže Miriama. Tento nepřirozený, nijak nezmotivovaný obrat zamotává na konec celé psychologické pásmo hry a uzavírá ji otazníkem. Po celý kus je Hadasa povaha nesmírně sensitivní, drcená přímo soucitem k svému manželu, nic netušícímu, zoufá nad svým pokleskem a svého svůdce posýlá pryč — a ta že by najednou sprovodila muže ze světa, aby se mohla oddat volně své vášni? Proč i sobě nenakape do vína jedu, když dříve přec (na str. 43) sama pravila, že by to bylo pro ni spásou? Darmo jsem si kladl tyto otázky, darmo jsem hledal, neužila-li tu autorka nějaké finessy, jíž snad nechápu, ale vždycky jsem se zas ocitnul před oním otazníkem! Ale tyto kardinální dramatické nedostatky práce pí Przybyszewské neruší mi valně silného poetického dojmu, jejž na mne ona učinila svými jinými kvalitami. Čím neobyčejně poutá, je ten zvláštní dusný, těžce parfumovaný, nervy dráždící opar, do něhož je trojice hrajících zde postav stopena. Nejsou to jen jména Hadasa a Miriam, ale celá atmosféra hry to je, která těmto scénám z moderního salonu dává zvláštní exotický, orientální kolorit, blízký tónům hebrejských poesií. Jsme tu stále jako uprostřed tropických květů omamných jedovatých vůní a žhoucích barev, zpod nichž sálají fosforečným leskem hypnotisující oči hadů. I kdybyste ani neznali jména autorčina, poznáte na ní snadno pečeť ducha, z něhož vzešly »Homo sapiens« a »Děti Satanovy«. Tyto erotické vášně, přivalující se s hrůzou démonických katastrof, to, jak jim duše podlehá a jak se při tom rozbijí o chorobnou citlivost svého ethického svědomí, z toho všeho poznáváte tu známou, jednostranně do sfér nervových a fysiologických vyhnanou, v základech svých dost chudou a nepravdivou psychologii, dle níž žijí a umírají lidé v pracech Stanislava Przybyszewského. Ale podlehlo-li jí tolik jiných, nedivme se, že svůdnosti její neodolala i osoba mu nejbližší.

Kj.

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Ministr vojenství ohlásil velitelstvím a plukům, aby každý voják, jenž neuposlechne a nebude se hlásit slovem Hier byl trestán pro zločin porušení subordinace žalářem od 6—12 měsíců. Kdyby však vyšlo na jevo, že jde o čin smluvený aneb o vzepření se služeb. zákonům, aby byl trestán pro zločin vzpoury. Výnos ten přivedl na sněmu k řeči dr. Baxa způsobem důrazným. Jeho pěkná řeč byla krutou obtěžkací zkouškou pro mladočeskou stranu. Ta jest opravdu ve zlé situaci. Postaví-li se proti rozhodujícím kruhům, půjde z většiny a její místo zaujmou Němci. Na druhé straně jest jí počítati s voličstvem. Ani dr. Engel nedovedl svým osvědčeným diplomatickým uměním udržeti kázeň v mladočeských řadách a jeho řeč, jíž hájil stranu proti pádným vývodům Baxovým, byla přijata s hlasitou nevolí i samých poslanců mladočeských. Dr. Šíl mu odtušil, že Mladočeši zašli již za poslední mez umírněnosti. Mnohé jsou ostatně toho známky, že se vítr nahoře obrací. Jazykový zákon bude prý vydán na zákl. § 14.; místodržitel odpovídal dru Baxovi německy háje Armeesprache jakožto Staatssprache. Návrh dra Pacáka v příčině vydání zákona o užívání obou zemských jazyků při samosprávných úřadech a orgánech v král. českém a návrh K. Adámka (sněmem jednomyslně přijatý), aby přebytky společných sirotčích pokladen v král. českém byly věnovány k účelům humanitním, na opatrování a vychování chudých sirotků a opuštěné zanedbané mládeže, daly místodržiteli jakožto zástupci vlády podnět k prohlášení rázu centralistického, načež i s mladočeských lavic odpovědělo bylo podrážděně a nebývale rozhodně posl. Adámkem, což svědčí o napjatém poměru mezi poslanci a vládou. Vzpomenouti je tu i řeči posl. dra Pippicha o daru České spořitelny spolkům buršáckým, ve formě uhlazené, ale ve věci ostré a t. d. Mladočeští poslanci provedli vůči těmto úkazům malou politickou demonstraci výletem do Kutné Hory 20. dubna, kdež se šlechtou si slibovali spojenectví až do těch hrdel a statků, ale sliby a přísahy sotva budou dodržány. Šlechta na důrazný pokyn opustí Mladočechy v rozhodné chvíli, ani krásné řeči dra Škardy ji neudrží. Situace je slovem pro Mladočechy krutá.

Ministr spravedlnosti oznámil zemskému výboru, že hodlá utvořiti 5 nových krajských soudů: v Slaném, Klatovech, Litomyšli, v Karlových Varech a Trutnově. Sněm podati má vládě dobré zdání. Za tím účelem předložil zemský výbor sněmu zprávu o návrhu vládním. Poněvadž věc sama stává se palčivou otázkou politickou, uvádíme stručně, že dle návrhu má býti zřízen 1. krajský soud ve Slaném pro soudní okresy novostrašecký, křivoklátský, rakovnický, slanský, unhoštský, velvarský, pro roudnický a libochovický (nyní v obvodu kraj. soudu litoměřického) a lounský (nyní v obv. kr. s. mosteckého). — 2. Krajský soud v Trutnově pro

soudní okresy hostinský, vrchlabský, marešovský, roketnický, trutnovský, žacléřský (nyní v obv. kr. s. jičínského), pro soudní okr. broumovský, polický, teplický a úpický (nyní v obv. kraj. s. králové-hradeckého). — 3. Krajský soud v Litomyšli pro s. okr. lanškrounský, litomyšlský, poličský, ústecký a vysokomýtský (nyní v obv. kr. s. chrudimského). — 4. Kraj. soud v Klatovech pro soudní okr. domažlický, kdyňský, klatovský, nýrský, plánický (nyní v obv. kraj. s. plzeňského), hartmanický, kašpersko-horský a sušický (nyní v obv. kr. s. píseckého). — 5. Kraj. soud v Karlových Varech pro s. okr. bečovský, blatenský, bochovský, jáchymovský, karlovarský, loketský, neudecký, žlutický (nyní v obv. kr. s. chebského) a pro s. o. doupovský (nyní v obv. kraj. s. mosteckého). — Ministerstvo odůvodňuje potřebu nových těchto krajských soudů změnou nastalou zavedením nového civilního soudního řádu, ze kteréž příčiny hodlá uvažovati o zřízení nových okres. soudů ve Vršovicích, Hostomicích, H. Litvínově, Radnicích, Vejprtech, Rožmitále, Dobřanech a v Zbraslavicích. Mimo to i o zřízení okresních soudů v Heřm. Městci a Bohdanči. (Petice za zřízení okr. soudů podaly ještě mimo Heřm. Městec a Bohdanec: Neustadtl, Staňkov, Lysá n. L., Černovice, Jindřichovice, Leškov, Terezín a Choceň.) — Proti zřízení krajského soudu ve Slaném činí se námitky komunikační a národně-politické. Jisto jest, že by vyloučením okr. libochovického a roudnického z obv. kraj. soudu litoměřického a přičleněním jich ke kraj. soudu ve Slaném zhoršilo se komunikační spojení míst v obvodu soudů těch se sídlem krajského soudu. I navrhuje se, aby kraj. soud byl zřízen v Roudnici. Po národně-politické stránce zvedají agitaci radikálové tvrdíce, že vyloučením okr. libochovického a roudnického z obvodu kraj. soudu litoměřického a okresu lounského z obvodu kraj. s. mosteckého tyto krajské soudy přestanou býti smíšenými. Pořádány schůze, posílány do sněmu deputace a p. Mladočeši nechtějíce patrně svoji choulostivou posici v lidu zhoršiti, návrh v letošním zasedání asi již neprojednají, jak napověděl také dr. Engel. Ježto však v rozhodujících kruzích chtějí vyhověti Němcům a zříditi jednojazyčnou oblast německou v Čechách, bude strana nucena třebas příště přece jen k věci té se vrátiti. Radikálové by měli pak snadnou práci dovoláváním se nedávné minulosti punktační.

Dne 6. dubna navrhli posl. dr. Baxa a Prášek, aby zvolena byla komise, jež by zkoumala § 19. jednacího řádu vzhledem k nepřítomnosti Němců na sněmu. Znění dodat. čl. IV. k zem. řádu kr. Českého z 1. pros. 1863 četli čtenáři Rozhl. v minulém čísle str. 623. Nejv. maršálek k návrhu Baxově prohlásil, že upomínka týká se jeho a je zákonem oprávněna a že učiní, co mu zem. řádem a jednacím řádem jest předepsáno. Mladočeši schválili mínění maršálkovo, ale hlasovali proti dr. Baxovi. Již 9. dubna byli němečtí poslanci zvláštními přípisy vyzváni, aby se dostavili do sněmu. Kyne tedy volební boj mezi němec. stranami. Vláda snad se rozmyslila a sama touží po »vyjasnění«, mají-li Wolfovci již všecky Němce na své straně či ne. Heslem Los von Rom toho nedokázali. Na protestantism přestoupilo jen hrstka lidí.

Pohromou pro mladoč. stranu jsou její volební opravy. Dr. Škarda a dr. Černohorský dali straně větší ránu, než by jí jakákoli úsilovná agitace dáti mohla. Opravovati volební řád s tím nezatajovaným úmyslem, aby se majetným zabezpečil privilej! — Dr. Černohorský svoji opravu přepracoval. Rozmnožil IV. sbor a dal na místo 30 mandátů jen 20. Ale komise opravenou reformu nepřijala a sbor přijal šalamounský návrh městské rady, aby byl sněm peticí požádán, aby tuto opravu vypracoval zemský výbor v dohodnutí se zastupitelstvem obecním a po vyslechnutí vlády a ji předložil sněmu v nejbližším příštím zasedání. To je klasická autonomie.

Ve schůzi sněmu čes. 11. dubna odůvodňoval posl. König již po desáté svůj návrh na zrušení školného a posl. Macháček návrh, aby řiditelkám, učitelkám a podučitelkám dostalo se stejného volebního práva v obcích, jako mají učitelé. S návrhem Königovým jest to jako s návrhem posl. Březnovského, aby uveřejňována byla jména chovanců strakovské akademie. Nedají se prostě na denní pořádek a tak mohou býti záslužně opakovány třeba stokrát. Naší šlechtě takové návrhy nejsou po chuti i nedá je p. zem. maršálek na denní pořádek.

Návrh staveb. řádu, o němž v Rozhl. pojednal p. dr. Klier, byl ve sněmu dne 18. dubna přikázán 15členné komisi.

Sociální hlídka.

Zemská komise živnostenská. Návrh zem. výboru na zřízení z. k. ž. přijat byl dne 21. dubna sněmem ve třetím čtení a stane se zákonem. Z. k. ž. má býti jako zeměděl. rada poradním sborem při zem. výboru, může však činiti z vlastního popudu samostatné návrhy o záležitostech týkajících se povznesení živností a výroby průmyslové. Snahy živnostnictva, aby tento sbor byl orgánem výkonným s právem samostatného usnášení o věcech v jeho působnost spadajících, splnění nedošla. Komise skládá se z 25 členů, z polovice jmenovaných obchod. komorami, z polovice zem. výborem. Dr. Baxa navrhoval, aby členové byli voleni organisovanými společenstvy, ale jeho návrh přijat nebyl z důvodu, že organisace ta jest ještě neúplná a nejednotná.

Předlohu na zavedení zemské daně ze služného podal sněmu v letoš. zasedání zem. výbor, aby zemi zjednal náhradu za ztracené přirážky k osobní dani příjmové. Ale od daně osvobozuje úředníky státní, zemské, fondové, duchovní správce a učitele, tak že ji platiti mají úředníci samosprávní a soukromí, t. j. ti, jež jsou na tom nejhůře. Finanční efekt nové daně nebude beztoho valný, i bylo by dobře, kdyby zemský výbor tuto předlohu si zase vzal a svůj finanční um zkusil na něčem jiném znovu. Proč právě ti nejubožejší to mají odskákat, proč ti právě by měli zemi pomáhat na nohy, nejde nám na rozum. Což vskutku již se nedá nic v Čechách zdanit, než denní zlatky diurnistů? Pro psy se div na radnici do sebe nedali, snad by se to alespoň s jiným přepychovým artyklem mohlo v zem. výboru zkusit. Piana, kočáry, lázně, letní vilegiatury, bycikly, divadelní a koncertní lože a sedadla, drahá vína, druhé a první třídy železniční — na nic se nedá uvalit daň?

Posl. Hájek vyzval vládu 15. dubna resolucí na sněmě jednomyslně přijatou, aby nařízením upravila pracovní dobu pro obchod. pomocnictvo, aby práce netrvala déle 12 hodin a končila 8. hod. večerní. —

Péče o dělníky. Některá německá města upravila v poslední době pracovní a mzdové poměry obecních dělníků. Nelitují vysokých nákladů a jistě činnost jejich je chvályhodnou. Povinností jednotlivých správních institucí ve státu jest, starati se o ty, jichž práce slouží celé veřejnosti. Dělník je také člověk a i o něho má býti postaráno, aby v čas nemoci jeho, nebo v případu úmrtí neupadla jeho rodina do bídy a nouze. Stuttgart a Karlsruhe postaraly se nejdříve o své dělnictvo. Nověji učinil tak Mannheim. Roční náklad, který vyžadovati bude úpravu po služebních i mzdových, činí v tomto městě ročně 47.779 marek a hledíme-li ku šení mzdy, provedené v posledních třech letech, obnáší toto plus dokonce 126.64 Hlavní zlepšení v služebním řádu pro obecní dělníky mannheimské jsou: 1. Sv

i neděle počítají se do mzdy; 2. každá práce přes čas honoruje se 12·5% normální denní mzdy za hodinu; při nutné noční a nedělní práci 15%; 3. nejmenší denní mzda úplně práce schopného obecního dělníka ustanovuje se na 2,70 M.; 4. při vojenských cvičeních a v případu nemoci doplňují se u dělníků, zaměstnaných nejméně 5 let u obce, zákonné požitky (nemocenské podpory a t. d.) takovým způsobem, že dělník má od 8 dnův až do 3 měsíců zrovna takovou týdenní mzdu, jakoby měl, kdyby u obce mohl pracovati; 5. pozůstalým po dělnících, kteří nejméně 2 léta zaměstnáni byli v obecní práci, vyplácí se pohřebné v obnosu plné denní mzdy za dva měsíce; 6. představení dělníků v jednotlivých odborech pracovních mají právo uděliti dělníku jednou za rok osmidenní dovolenou. Co nejdříve zařízena bude také obecní pensijní pokladna. Nově zavedenými poměry odstraněna bude pozvolna praktika, že do obecních služeb bráni byli jen lidé, kterým by se jinak musila vypláceti chudinská podpora, poněvadž nebyli již úplně schopni a v plné síle potřebné k řádné a trvalé práci. Dle statistických tabulek bylo doposud zaměstnáno u obce mannheimské průměrně 15% dělníků starších nežli 60 let, přes 50 let bylo 32·3%. Ze 203 dělníků, zaměstnaných čistěním města, nebylo 119 v plné síle pracovní. R. 1897 bylo u obce této 2477 dělníkův nebo 2·3% všeho obyvatelstva v městě. Kdy se u nás komuna vzchopí k podobným prospěšným a užitečným zařízením, to nedovedeme pověděti. U nás dosud práce dělníkova, která přispívá k všeobecnému dobru v určitém poměru zrovna tolik co práce dělníka duchem, není v té vážnosti a úctě, jak by býti měla, a přece národ náš dle výpočtů Masarykových skládá se ze dvou třetin dělníkův a je tedy národem dělnickým. *vl.*

Z naší doby.

— **Lidové knihovny ve Vídni.** Velikolepé úspěchy, jakých dosáhla Amerika a Anglie ve vzdělání širších vrstev lidu veřejnými kursy, universitní extensí, lidovými knihovnami a podobnými institucemi, byly ve Vídni první vzpruhou nepatrnému hloučku energických mužů, kteří postřehnuvše nedostatky vzdělání v obyvatelstvu hleděli tomuto odpomoci prostředky rozmanitými. Středem celého snažení tohoto byl »Volksbildungsverein«, jakkoli vznikly i menší lokální organisace. Po dvou letech přidružil se k nim spolek »Bibliothek«, který veden jsa prof. Reyerem, založil pět knihoven filiálních a jednu vědeckou centrálu; přednášky pak pěstovány na kursích universitních. Nynější statistika »Volksbildungsvereinu« objímá 12 roků, a tabely ty rozvinují nám zajímavý obraz vývoje. R. 1887. zřízena byla první knihovna v Simmeringu, a vypůjčeno bylo do konce roku 4099 knih. Příštím rokem vznikly 2 nové knihovny, vypůjčeno 59.807 a 1890. přes 100.000 knih. R. 1894. bylo 10 knihoven lidových, jedna garnisonní, čtyři učednické, tři nemocniční, které měly 404.787 svazků a r. 1898. bylo vypůjčeno ve 12 lidových, 10 speciálních knihovnách přes million svazků proti 812.809 v roce minulém. — Knihovna Ottakringská poskytuje nejlepší důkaz, jak v obyvatelstvu hluboko tkví potřeba dobrých spisů. Základní počet svazků obnášel 2500; po dvou měsících byl zdvojnásoben, poněvadž knihovna bývala většinou rozebrána. Zájem rostl a dosáhl vrchole v listopadu minulého roku, kdy vypůjčeno průměrně 1000 svazků denně. Zajímavý jest směr, kterým se četba brala, a obrat, který nastal ve výběru spisů. V prvních měsících připadá z vypůjčených knih: 40% na klasiky, 4% na dějepis, podobně na zeměpis a přírodopis a 1% na literární historii; ostatní procenta připadají na beletrii, časopisy a pod. R. 1898. však vypůj-

čeno v této knihovně 299.951 svazků, z nichž klasické a vědecké spisy činí více než 100.000 sv. Týž proces pozorovati lze i při jiných knihovnách. Ještě r. 1892. bylo ve všech knihovnách dohromady jen 6412 klasických a 12.461 vědeckých spisů; r. 1897. stoupla číslice na 26.629 klas. a 98.000 vědeckých, r. 1898. na 36.500 klas. a 169.000 vědeckých; z těch připadá na přírodopis 52.000 a téměř 18.000 na průmysl, obchod, nár. hospodářství. — Jest pak zcela zajímavý úkaz, že čtenáři dostoupivše v beletrii číslice relativně vysoké, náhle se obracejí k lektuře vážné. Také různé okresy vídeňské jeví zcela různý zájem pro jednotlivé kategorie četby. Různost tato založena jest asi ve druhu obyvatelstva, v jeho vztahu ku knihovně. Také stáří její má nepochybný vliv na výběr. Čtenáři berouce zpočátku knihy bez určitého plánu sebevzdělání, přicházejí teprve časem v určitější koleje. Rovněž počet svazků v jednotlivých kategoriích lze teprve časem přivésti k náležité výši. — Instituce tato, jakkoli úspěch její již pro přítomnost lze konstatovati, otvírá výhled v budoucnost mnohoslibnou. Založením ústřední biblioteky, čítající 20.000 svazků, stal se mocný krok ku předu. — Dánsko může sloužiti v tom směru za příklad. Když země po válce r. 1864. byla ve stavu téměř beznadějném, zasadili se někteří patrioti, později mnohé obce, podporovány jsouce vládou, všemi silami o založení pokračovacích škol, veřejných kursů a především knihoven. Výsledek byl překvapující. Městské i venkovské obyvatelstvo přijalo tyto instituce s nadšením, a dnes duševní úroveň dánského obyvatelstva jest hodně vysoko. — Co se veřejných kursův týče, jest začátek učiněn universitní extensí; zakládání knihoven však odkázáno pořád jen na zájem, prostředky a práci soukromých osob. Jelikož tu důkaz dán o potřebě vzdělání širších vrstev lidových, měl by v první řadě stát věnovati více pozornosti tak zanedbávanému úkolu a podporovati aspoň stávající již knihovny náležitými subvencemi. — Vzorem jest Anglie, kde vláda, uznavši velikou důležitost veřejných knihoven, provedla zákon, dle něhož část daní z lihovin určena pro veřejné knihovny.

— **Pod svícnem tma.** Od zemského výboru byl poslán německý přípis do Klatov c. k. okresnímu hejtmanství o vymožení od obce Švihovské vysvědčení chudoby jedné tamní příslušnici. Okresní hejtmanství nepokračujíc v němčení výboru zemského zaslalo německý přípis zemského výboru obci Švihovské s vyzváním českým. —

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VIII. 15. května 1899. Číslo 16.

K situaci politické.

Z četných, množících se znamení lze pokládati za pravdě podobné, že po Letnicích spojenými silami vlády, Slovanů, vyjma poslance české, Němců konservativních, Němců křesťansko-socialních, a po případě i ostatních Němců zplozena býti má na říšské radě logická nestvůra státoprávní, jaké dosud ani u nás v Rakousku nebylo ačkoli zákonodárné museum naše pěknými oplývá exempláry. Má totiž za účelem ukonejšení našich Němců — uražených ve svém citu pro spravedlnost hluboce tím, že v zemích koruny České existuje minderwertig národ, domáhající se rovnoprávnosti jazykové, členům jeho nejen jakožto státním občanům příslušící, nýbrž i zákony zaručené — vydáno býti na základě § 14. základního zákona státního ze dne 21. prosince 1867 ř. z. č. 141 (prosincovky) císařské nařízení s provisorní mocí zákona, upravující za současného zrušení Gautschových nařízení jazykových otázku jazykovou v Čechách a na Moravě. Má nařízením tím vyhověno býti Němcům našim, žádajícím: 1) aby Gautschova nařízení, jako dříve nařízení Badeniho, byla zrušena již proto, že byla vydána bez předchozích dorozumění s Němci, a 2) aby otázka jazyková upravena byla jen s dorozuměním jejich.

O tom, že vzhledem k nynějším ustanovením zákonů (a ne Caesar quidem supra grammaticam) a vzhledem k nynějšímu stavu věcí říšská rada k upravení otázky jazykové v zemích koruny České příslušnou není, nebudu zde se šířiti; důkaz tento proveden jest v číslech 13. a 14. Rozhledů. (Provésti důkaz ten, bylo velmi snadné, neboť k tomu, co kromě základů logiky, mathematiky a fysiky jest na světě naprosto jasného, patří též zákonná ustanovení, nepříslušnost tuto výslovně stanovící.) Chci zde vzhledem k tomu, že po případě nejen nelogičnost, nýbrž i lež (což více ještě jest než protiva logičnosti) může, jak ze zkušenosti všichni víme, míti velikých úspěchů, přihlédnouti k tomu, jaké by asi mohly býti následky obmýšleného vládou nařízení císařského.

Bude-li nařízení takové vydáno, bude první z uvedených požadavků Němců našich, aby totiž jazyková nařízení Gautschova byla zrušena, splněn in formali v každém případě, t. j. bez ohledu na to, jaká budou meri-

torní ustanovení nařízení toho. Tím má odstraněna býti ona překážka, která dle tvrzení našich Němců již sama o sobě jim činí nemožným jakékoli vyjednávání o upravení otázky jazykové a to nejen vyjednávání s vládou, nýbrž i — jak známá, zde tak bezedně hloupá fráse zní — »von Volk zu Volk«, od lidu k lidu. Skutečně bude odstraněna překážka tato tehdy, když dostojí Němci naši slovu svému a když zároveň ustanovení dotyčného nařízení budou taková, že neřeknou Němci naši, že o takovýchto ustanoveních jim nelze ani mluviti, neřku-li jednati, pak-li že jim nedá vláda — byť i jen tak pod rukou — záruky, že nařízení to, až během jednání o něm v říšské radě vláda sezná, dotyčné »Herzenswünsche« jejich novým nařízením císařským patřičně opraví. Že by Němci bez takovéto záruky chtěli v říšské radě o císařském nařízení, jehož ustanovení v základních svých momentech jim by nevyhovovala, jednati za tím účelem, aby nařízení tomu nebylo odepřeno schválení říšské rady, pokládám za věc nemožnou. Stejně tak jisté jest i to, že ustanovení nařízení císařského, jež by vláda vydala za souhlasu pravice, mohla by vyhovovati Němcům našim jen tehdy, kdyby lidoví poslancové čeští v pravici ostatními členy pravice byli přehlasováni. Plyne to z okolnosti té, že my Čechové domáháme se rovného práva a Němci naši toho, aby udrženo bylo jejich nadpráví; a proto jest — alespoň mně — jisté, že jest věcí principialně nemožnou, upraviti otázku jazykovou v zemích koruny České tak, aby dotyčná ustanovení v základních svých momentech vyhovovala nám Čechům a Němcům našim tak, abychom my i oni k nim svolili, aneb alespoň tak, abychom my i oni alespoň řekli: tolerari posse a abychom ani my ani oni nedomáhali se změny ustanovení těch. (Rozumí se samo sebou, že slovy »Němci naši« vyrozumívám jen inteligenty a quasi- i polointeligenty Němců našich, neboť německému »lidu« jest správnost požadavku našeho samozřejmou, jelikož »die Böhmischen« platí daně tak jak oni.)

Že Němci naši domáhají se jen udržení svého nadpráví a my Čechové jen rovnoprávnosti, netřeba dokazovati. Avšak in rei memoriam uvedu zde z posledních dob fakta vydávající o obém svědectví klasické:

1. V ranním čísle »Neue freie Presse« ze dne 24. dubna 1899 čteme na stránce 3:

»Deutsch-radikaler Parteitag in Tirol . . . Innsbruck, 24. April. Gestern hat in Gossensass der erste deutsch-nationale Tiroler Parteitag stattgefunden. Zu demselben hatten sich 70 Theilnehmer aus Nord- und Südtirol eingefunden. Einberufer waren der Innsbrucker Vice-Bürgermeister Wenin und der Bozener Gemeinderath Lun. Die Versammlung nahm einstimmig eine Resolution gegen die Trennung Tirols in ein deutsches und italie-

»Sjezd německo-radikální strany v Tyrolsku . . . Inšpruk, 24. dubna. Včera odbýván v Gossensasse první sjezd německých nacionálů tyrolských. Dostavilo se 70 účastníků ze severního a z jižního Tyrolska. Svolavatelé byli náměstek starosty inšpruckého Wenin a bozenský obecní rada Lun. Shromáždění přijalo jednohlasně resoluci pr rozdělení Tyrolska ve spr obvody německý a italský, jež poruje nejen všeobecnému zá

nisches Verwaltungsgebiet an, welche nicht nur dem allgemeinen deutschen Interesse, sondern auch der geschichtlichen Uiberlieferung Tirols und der Stellung dieses Landes als Vormauer gegen das Romanenthum widerspricht.«

německému, nýbrž i historické tradici Tyrolska a polohy země této jakožto hradby proti živlu románskému.«

V Tyrolsku tedy argumentují Němci zrovna tak, jako my Čechové ohledně království Českého, ale přímo naopak v Čechách žádají Němci pro sebe právě to, co v Tyrolsku odpírají Vlachům.

2. V jednom a témže ranním čísle »Neue freie Presse« ze dne 29. prosince 1898 čteme: a) na stránce 2. ve zprávě o sezení dolnorakouského sněmu ze dne 28. prosince 1898:

» . . . Abg. Hofer und Genossen stellen folgenden Antrag: »Mit Rücksicht darauf, dass durch die ungesetzlichen Sprachenzwangs-Verordnungen die Slavisirung rein deutscher Gebiete und die Verdrängung deutscher Beamter in immer grösserem Umfange zu Tage tritt und es somit auch den Deutschen Niederösterreichs, welche sich dem Beamtenstande zuwenden, immer mehr erschwert wird, bei den Behörden in Böhmen und Mähren Anstellung zu finden; ferner mit Rücksicht darauf, dass es Pflicht ist, die Demüthigung, welche den Deutschen durch die Sprachenverordnungen, angethan wurde, gutzumachen und Oesterreich auf deutscher Grundlage zu regieren, wird der Antrag gestellt: Die Regierung wird aufgefordert, die ungesetzlichen Sprachenzwangs-Verordnungen unverzüglich aufzuheben.«

» . . . Poslanec Hofer a soudruhové podávají následující návrh: »Vzhledem k tomu, že následkem nezákonitých jazykových nařízení donucovacích nadchází v rozměrech vždy větších poslovanšťování ryze německých obvodů a vytlačování německých úředníků a že tudíž i Němcům dolnorakouským, kteří věnují se stavu úřednickému vždy více se stěžuje, aby mohli býti ustanoveni při úřadech v Čechách a na Moravě; dále vzhledem k tomu, že povinností jest, odkliditi ponížení způsobené Němcům nařízeními jazykovými a spravovati Rakousko na základě německém, navrhuje se: Vláda se vyzývá, aby nezákonitá jazyková nařízení donucovací bez odkladu zrušila.«

a pak *b*) na stránce 3. ve zprávě o sezení slezského sněmu ze dne téhož 28. prosince 1898:

. . . Hiebei gab Abg. Dr. Rochowanski im Namen der Majorität folgende Erklärung ab: . . Solche Massnahmen seien: die Verstaatlichung des czechischen Gymnasium in Troppau, die fortschreitende Ertheilung des Oeffentlichkeitsrechtes an Clas-

» . . . Při tom pronesl poslanec dr. Rochowanski jménem většiny následující prohlášení: . . Takováto opatření jsou: sestátnění českého gymnasia v Opavě, pokračující udílení práva veřejnosti třídám polského gymnasia v Těšíně, poslova-

sen des polnischen Gymnasiums in Teschen, die Slavisirung ganzer Zweige der Verwaltung, die Verdrängung deutscher Beamten und Arbeiter aus staatlichen Aemtern und Diensten in rein deutschen Bezirken Schlesiens, Beeinflussung öffentlicher Functionäre durch Erlässe und Verfügungen hinsichtlich der Beamtsprache . . Zu der hier zum Ausdrucke kommenden Übergehung der Landesvertretung liege ein Eingriff in die Autonomie des Landes, da jene Verfügungen zum grossen Theile auf Verlangen von Parteien anderer Länder, des Polen-Clubs und des Český klub, getroffen worden seien. Eine solche Einmischung Fremder in die Angelegenheiten des Landes müsse entschieden zurückgewiesen werden.«

ňování celých odvětví správních, vytlačování německých úředníků a dělníků ze státních úřadů a služeb v ryze německých okresích slezských, působení na veřejné funkcionáře pomocí výnosů a nařízení, týkajících se řeči úřední . . Jevící se tu pominutí zastupitelstva zemského, jest zasahováním v autonomii země, jelikož ona opatření se stala na žádost stran jiných zemí, klubu polského a klubu českého. Takové vměšování se cizích v záležitosti země musí býti rozhodně odmítnuto.«

Téhož tedy dne a snad i v téže hodině odmítají Němci slezští vměšování se cizích stran a jiných zemí v záležitosti zemské, jakožto nepřípustné zasahování v autonomii zemskou a Němci dolnorakouští žádají, aby v Čechách a na Moravě otázka jazyková upravena byla tak, aby oni, neznajíce než své samospasitelné řeči, v Čechách a na Moravě státi se mohli veřejnými úředníky.

3. V čísle »Bohemie« ze dne 28. dubna 1899 čteme ve zprávě o přelíčení, které konalo se u okresního soudu v Chebu následkem žaloby, kterou podal dr. Tieftrunk na dva Němce, chebského auskultanta Karla Scholze a místodržitelského koncipistu Viléma Siegricha pro urážku na cti, na str. 4.:

» . . . Einige Minuten nach halb 10 Uhr erschien der Privatkläger dr. Tieftrunk selbst. Dr. Mířička wollte auf eine Frage čechisch antworten, wurde aber vom Richter sofort unterbrochen mit dem Bemerken, er (následující podtrhuji já) müsse, da nun der Kläger selbst anwesend sei, als dessen Vertreter deutsch sprechen. Dr. Mířička versuchte es noch wiederholt, čechisch zu sprechen, aber immer wurde er vom Richter (»byl to soudní sekretář Göhl«) und schliesslich sogar in schärfster Form abgewiesen . . .

» . . . Několik minut po půl 10. dostavil se soukromý žalobce sám. Dr. Mířička chtěl na otázku odpovídati česky, byl však soudcem přerušen s podotknutím, že (následující podtrhuji já) jelikož žalobce sám jest přítomen, jakožto jeho zástupce musí mluviti německy. Dr. Mířička pokoušel se ještě vícekráte mluviti česky, avšak byl soudcem (byl to soudní sekretář Göhl) vždy a konečně v nejostřejší formě odmítnut. Mezi jednáním chtěl žalobce několikráte odejíti, a příležitosti té chtěl dr. Mířička použiti, aby mluvil

Während der Verhandlung wollte sich der Kläger einigemale entfernen, und diese Gelegenheit wollte dr. Mířička benützen, um čechisch zu sprechen, aber immer fiel ihm der Richter in's Wort und gestattete es nicht, dass čechisch verhandelt werde. Da Dr. Mířička den wiederholten Ermahnungen nich Gehör gab und einige Male dem Richter čechisch in's Wort fiel, erhielt er schliesslich eine scharfe Rüge mit dem Bemerken, er habe es nur der Langmuth des Richters zu verdanken, wenn er nicht schon längst in die Reihe der Zuhörer verwiesen worden sei. . . . Unter den Zuhörern befand sich auch Kreisgerichtspraesident Müller und viele richterliche Beamte . . . «

česky, ale vždy vpadl mu soudce do řeči a nedopustil, aby česky bylo jednáno. Jelikož dr. Mířička neuposlechl opětných napomínání a několikráte soudci česky vpadl do slova, obdržel konečně ostrou důtku s podotknutím, že děkovati má jen shovívavosti soudcově, že nebyl již dávno odkázán v řady posluchačů. Mezi posluchači byl též předseda krajského soudu Müller a četní úředníci soudní . . . «

Proloženým písmem otisknuté tvrzení jest právnickým nesmyslem tak děsným, že úžasem naplňuje právníka okolnost ta, že přítomný přelíčení tomu předseda krajského soudu Müller nepadl do mdlob. (Co se tenkráte vůbec v Chebu dělo, o tom skytá krásné oficielní čtení odpověď, kterou dal v sezení sněmu českého ze dne 2. května místodržitel na dotyčnou interpelaci.)

4. Ve večerním čísle »Neue freie Presse« ze dne 6. května 1899 čteme na stránce 3:

»Eger, 3. Mai. In der vom hiesigen Gemeinde-Ausschusse beschlossenen und an die Statthalterei zu richtenden Denkschrift anlässlich des vom Landtage angenommenen Sprachenzwangsgesetzes für autonome Behörden wird ausgeführt: .. So hat schon Kaiser Maximilian II. auf eine Beschwerde der Egerer, dass ihnen, entgegen der früheren Uebung, von der böhmischen Statthalterei Quittungen in czechischer Sprache zukommen, in dem Rescripte vom 2. März 1571 verfügt, dass der Stadt Eger »in deutscher sprach vorigem Brauch nach zu quittieren sei«. Und wenn nun die Stadt Eger nach dieser kaiserlichen Entschliessung das Recht hat, selbst

»Cheb, 3. května. V pamětním spise, na němž usnesl se zdejší výbor obecní a jenž podán býti má místodržitelství ve příčině přijatého sněmem donucovacího zákona jazykového pro úřady autonomní, praví se: . . Tak již císař Maximilian II. k stížnosti Chebských, že jim, oproti dřívějšímu obyčeji dodávány bývají místodržitelstvím českým kvitance v řeči české, reskriptem ze dne 2. března 1571 nařídil, aby městu Chebu »v německé řeči dle dřívějšího obyčeje bylo kvitováno«. A když tedy město Cheb dle tohoto usnešení císařského má právo i od císařských úřadů jen německá sepsání« (anebo jen kvitance?) »přijímati, tím spíše« (následující podtrhuji já) »může tohoto

von kaiserlichen Aemtern nur deutsche Ausfertigungen« (anebo jen kvitance?) »entgegen zu nehmen, umsomehr« (následující podtrhuji já) »kann sie von diesem Rechte czechischen Gemeinden und Privaten gegenüber Gebrauch machen . . . Es hat ferner Kaiser Josef I. auf eine Beschwerde der Egerer, dass ihnen kaiserliche Entschliessungen entgegen verbriefter Bestimmungen nicht mehr in Urschrift, sondern nur in Abschrift des Elbogener Kreisamtes zukamen, in einem an die königliche Statthalterei zu Prag unter dem 12. Juli 1706 gerichteten Schreiben diesen widerrechtlichen Vorgang abzustellen verordnet, und in diesem Erlasse ausdrücklich erklärt, dass, wie er selbst »keineswegs gesinnt sei, die Stadt Eger ihrer alten Gerechtigkeiten und Observanzen zu berauben oder davon abkommen zu lassen, mithin umsoweniger gestatten wolle, dass etwas solches von niemandem Anderen geschehen soll.« Zu diesen alten Gerechtigkeiten und Observanzen gehört (následující podtrhuji já) »doch zweifelsohne auch das Recht des Gebrauches der Sprache in den Aemtern. Diese Sprache ist in nahezu tausendjähriger Zeit die deutsche gewesen.« práva užívati oproti českým obcím a osobám soukromým. Dále císař Josef I. k stížnosti Chebských, že jim císařská usnešení proti ustanovením listinami daným nebyla více dodávána v prvopisech nýbrž v opisech loketského úřadu krajského, listem ze dne 12. července 1706, svědčícím královskému místodržitelství v Praze, nařídil, aby toto jednání proti právu přestalo, a prohlásil ve výnosu tomto výslovně, že tak jak sám »nikterak nezamýšlí oloupiti město Cheb o jeho stará práva a observance aneb dopustiti, aby sešlo z nich, tím méně chce připustiti, aby tak činil kdo jiný«. K těmto starým právům a observancím náleží« (následující podtrhuji já) »přece beze vší pochybnosti právo užívání řeči v úřadech. Touto řečí byla po dobu téměř tisíciletou řeč německá . . .«

Pravými skvosty logickými jsou zde slovo »umsomehr« a slova »doch zweifelsohne!« (Předčít logickou přesností i slůvko »daher« v § 11. prosincovky.)

Avšak všechny tyto nesrovnalosti logické jedním rázem v jediný souladný a logický seřadí se nám celek jako perly na šňůře, když hledíme na ně jakožto na výrony snahy, udržeti Němcům jejich nadpráví.

Oproti tomu stalo se — a sice za ukrutného pronásledování menšin českých v krajích německých, v době obstrukce německé a za nepřítomnosti poslanců německých na sněmu českém — se strany české sledující. Zákonití zástupcové národa českého v Čechách, čeští posl cové zemští, jednajíce přes odpor české strany radikální politicky napro moudře a správně, přijali 1. v sezení sněmu ze dne 22. dubna 1899

zykový zákon pro úřady autonomní, na němž nenašel by žádné hany ani Aristides; 2. zvolili v sezení ze dne 4. května přísedícím výboru zemského stávkujícího poslance německého dra Werunského; 3. podali v sezení ze dne 5. května dobrozdání na zřízení krajského soudu v Trutnově (jest to jeden z četných punktačních »Herzenswünschů« našich Němců, proti němuž brojili v r. 1893 Mladočeši; 15. května zahájili na sněmě obstrukci proto, že nejvyšší maršálek zemský v odporu s dotyčným ustanovením jednacího řádu pojal předlohu tu v denní pořádek, pravě, že se — [tak pod rukou] — informoval o tom, že většina sněmu zemského si toho přeje). a 4. usnesli se v sezení ze dne 9. května 1899 na tom, že jednání o návrhu maršálka zemského, aby zrušeny byly poslanecké mandáty stávkujících poslanců německých, se odročuje. To jsou skvělé, oficielně zjištěné, nepopíratelné důkazy toho, že nám Čechům nejde o nadpráví nýbrž jen o pouhou rovnoprávnost. (A když to tak člověk všecko porovnává a vidí, jak měří a nadržuje se u nás ve všem a všudy Němcům a jak měří se nám Čechům, tu nevýslovná hořkost jímá srdce a přímo jako blasfemie účinkují tu ta krásná slova »Justitia regnorum fundamentum«; neboť v krajích civilisovaných každá moc veřejná spojena jest s povinnostmi.)

Avšak vraťme se k tomu, že jest věcí principielně nemožnou, upraviti otázku jazykovou za souhlasu Čechů a Němců. Kdo principielní nemožnosti této dosud nepostřehl, aneb kdo, nepostřehnuv jí, — přece podoben tomu, kdo žádného nemaje losu, přece doufá vyhráti — myslí, že to přes principielní nemožnost snad přece nějak půjde, a kdo takto informuje císaře a snaží se sestaviti dotyčná, nemožná ustanovení, ten při svojí bona fides špatně radí císaři. Jisté jest totiž, že obmýšlené vládou nařízení císařské obsahovati musí ustanovení materielně jinačí než jsou ustanovení platných nyní — ač nedodržovaných — nařízení Gautschových; jisté jest dále, že rozdíl ten může zakládati se pouze ve zkrácení i oněch práv jazyka českého, která chtěl uplatniti — alespoň na papíře — i sám baron Gautsch, jehož nikdo, ani největší nepřítel jeho, nemůže asi podezřívati z přízně k národu českému. A proto jest bulikováním, a sice bezúčelným bulikováním veřejnosti, když se tvrdí, že prý nařízením chystaným budou práva ta jen přesněji určena, neboť ani novorozeňata politická nemohou míti za to, že jde našim Němcům jen o to, aby Gautschova nařízení zrušena byla pouze formálně. Praví se, že jedna z obmýšlených změn záležeti bude v tom, že ustanovení § 17. nařízení Gautschova pro království české:

»Hinsichtlich der sprachlichen Qualification der Beamten sind die Behörden unter genauer Beachtung der grundsätzlichen Bestimmungen dieser Verordnung gehalten, die Besetzung der einzelnen Dienstesstellen lediglich nach Massgabe des thatsächlichen Bedürfnisses vorzunehmen. Jeder Beamte wird somit das an Sprachkenntnissen besitzen

»Co se týče jazykové způsobilosti úřadníků, jsou úřadové, šetříce přesně základních předpisů tohoto nařízení, zavázáni, obsazovati jednotlivá služební místa toliko dle potřeby skutečné. Každý úřadník bude proto povinen míti tolik jazykových vědomostí, kolik jich skutečně vyžaduje služba při úřadě, u kterého jest zaměstnán.«

müssen, was der Dienst bei der Behörde seiner Verwendung wirklich erfordert.«

bude zrušeno a nahraženo ustanovením, jež pro nás Čechy ještě horším jest než dotyčné ustanovení vídeňských punktací, obsažené tam v článku VIII., jednajícím o obsazování soudů první stolice, a takto znějící:

»Der Justizverwaltung bleibt vorbehalten, bei Ernennung der richterlichen und staatsanwaltschaftlichen Beamten, des Kanzlei- und Dienerpersonales von Fall zu Fall mit sorgfältiger Würdigung und nach Massgabe des jeweiligen Dienstbedarfes und mit Rücksicht auf die berechtigten Ansprüche der Bewerber vorzugehen.«

»Správě justiční se pozůstavuje, při jmenování úředníků soudcovských a úředníků státního zastupitelstva, personálu kancelářského a sluhů jednati v každém případě zvlášť za pečlivého uvážení počasné potřeby služební a dle míry potřeby této a s ohledem na oprávněné nároky uchazečů.«

Má prý totiž za účelem, aby vyřizovány mohly býti české věci u všech úřadů v jazyku českém, ustanoven býti u každého úřadu v německé oblasti (a oblastí bude prý jako pásem na zeměkouli, pět) úředník konceptní, znalý obou jazyků zemských (a nikoli — jak tomu chtějí naši Němci — pouhý manipulant-tlumočník). Zřejmé jest, že takovýto chudák konceptní bude na př. v Chebu muset bydleti buďto v úřadní budově, nebude-li totiž úřadní sluha třeba z rozkazu presidentova stramm deutsch-nationalem, aneb v dikasteriální nějaké budově spojené s budovou úřadní zděnou aneb podzemní chodbou o zamřížovaných otvorech, jimiž mu dodávati budou muset pokrmy krkavci jako proroku Eliášovi na poušti. Jisté jest, že každá důkladnější rýma a — s odpuštěním — i každé porušení jiných tělesných funkcí takového chudáka, ihned zarazí veškeré úřadování české v celém úřadním obvodě. Jisté jest, že psancem bude každý z chudáků těch v německé společnosti a že každý z nich co nejdříve hlásiti se bude jinam na místa materielně i méně výhodná. Pak nadejde doba, kde na místa ta nikdo nepůjde leč z rozkazu a každý úřadník Čech předstírati bude neznalost němčiny jen proto, aby tam nemusel jíti. Konečně na dotyčná místa posíláni budou, co soudů se týče, jen úřadníci přesaditelní, po výtce auskultanti se zkouškou soudcovskou a budou úřadovati jak pán bůh dá, neboť nebude nikoho, kdo by úřadování jejich mohl kontrolovati. Když k úřadu takovému přijde z obecenstva nějaký Čech, osopí se naň napřed sluha, pak vynadá mu protokolista a sice veřejně, neboť pak z ostatních Němců v úřadě nikdo žádných nadávek neslyšel, a po druhé tam s českou žádostí nikdo nepůjde. Za dva roky pak podá přednosta úřadu toho nadřízenému úřadu relaci, že tam již po celý rok nebylo českých podání, a že oprávněnou jest naděje, že i nadále tak bude, zvláště po příštím sčítání lidu, neboť mezi tím mimoúřadní osoby postarají se o to, aby hmotně utloukli kde co českého. Důsledky všeho toho jsou — trvám — na snadě.

Dejme tomu, že by tato změna byla jedinou obmyšlenou změnou nařízení Gautschových. A tu mám za to, že poslanci naši ku změně této svoliti nemohou. Není sice jisté, že ten, kdo domáhá se uplatnění prá

svého, uplatnění toho též dosáhne (vidíme to dosud velmi jasně na sobě), avšak jisté jest, že nedosáhne toto ten, kdo práva svého se zřekne. —

Z té příčiny jest, alespoň mně, zřejmé, že v tom okamžiku, kdy vláda — na místo, aby mocí svou přinutila orgány své k šetření zákonů aneb, pro dobu přechodní, alespoň nařízení Gautschových, — skutečně by vydala císařské nařízení, rušící nařízení Gautschova, jest nám neprodleně jíti do opposice, dík nikoli obstrukci německé, nýbrž okolnosti té, že zástupcové naši (poslanci a listy naše) neměli tolik rozumu, aby byli uposlechli rady mé, ani když půl druha roku před vydáním jazykových nařízení Badeniho (6. a 25. dubna 1897.) jsem radil, abychom nechtěli vše najednou, a ani tehdy, když po vydání nařízení těch až do zrušení jejich, zaklínaje se nebem a zemí, prosil jsem za hrobového, zbabělého mlčení všech našich patentovaných rozumů a věhlasů úpěnlivě o to, abychom v tak vážné chvíli nelpěli na groši a ustali žádati spravedlivého vyrovnání s Uhry, vstoupili do majority vládou kýžené a pomohli koruně upraviti trnitou tuto záležitost.

A v opposici bude nám pykati nezměrné hlouposti své, tak skvěle osvědčené již po třetí — snad jen k vůli tomu, že všeho dobrého jest do třetice, — a káti se z nerozumu svého za umořující opět práce a neustávajícího boje a za barbarského pronásledování našich menšin. Avšak marné všechno lkání, marné naříkání. Co se stalo, stalo se! — Jen že ve věci tak velice důležité, znamenající první vydatný krok k vymanění národa českého z helotství národnostního a politického, nezdar takto přivoděný, když byla možnost plného zdaru, tak bez míry bolí přes všechno rozumování. —

Avšak zanechme, na kolik vůbec možno, hořkých citů. — Jak si vláda představuje další vývoj věcí, jest neznámo, snad i vládě. Že upravení otázky jazykové jiným způsobem než oktrojováním nových ustanovení politických teď již možné není, jest — alespoň mně — zřejmé, neboť Němci naši rozumu nenabudou ani tehdy, když by neviděli, že k tomu, aby jazyková nařízení se střídala jako časy roční, potřebují jen lomoziti. Byli by v očích soudných lidí mudrci a v očích svých blázny, kdyby teď upustili od vřavy své, když vidí, čeho si mohou dovoliti proti nám Čechům, proti vládě, proti císaři a proti říši, a že vláda snaží se jen k vůli nim nalézti kvadraturu kruhu, na místě, aby oktrojovala všeobecné právo volební. Tomu neodporuje ustanovení § 25. uherského zákona XII. z r. 1867, stanovící jakožto druhou základní podmínku pro vyřizování společných záležitostí to, aby záležitosti tyto vyřizovány byly cestou konstituční. Všeobecným právem volebním byla by jedním rázem odstraněna zpupnost Němců našich, týrající národy slovanské v Rakousku již po třicet let cestou tak zvanou ústavní. Zavedením všeobecného práva volebního byla by též socialistům našim poskytnuta příležitost, aby jako soudruhové jejich v Německu nabyli přesvědčení o tom, že i přes vzdálenější cíle svých programů mohou býti stranou v politickém životě našem potřebnou a sobě i celku velmi prospěšnou.

Arcit k tomu jest nezbytně třeba uváženého klidného jednání a plánu, alespoň jakéhosi. My však protloukáme se již po dvacet téměř let ode dne ke dni, a věci každým dnem se horší. Tu Austria felix!

V Praze, dne 10. května 1899. *Alexander Neklan.*

Májová epištola z Ruskina.

Úkolem obchodníka anebo továrníka (neboť toho slova užívám a jemu rozumím ve smyslu obojím) jest starati se o životní potřeby národa. Úkolem jeho života není zištně těžiti z této činnosti, jako není úkolem duchovního, bráti služné. Služné jest patřičný jemu a nutný přídavek, ale pravému duchovnímu není účelem jeho života, právě tak jako není pravému lékaři honorář učelem jeho života. Tak není také zisk účelem života pravého obchodníka. Všichni tři, jsou-li ryzími lidmi, konají svůj úkol vždy bez ohledu na odměnu, ano i tehdy, kyne-li místo odměny pravý opak. Duchovní má vyučovati, lékař léčiti, obchodník životní potřeby opatřovati t. j. obchodník má znáti důkladně vlastnosti předmětu, jejž prodává, jakož i prostředky, jimiž se vyrábí a dopravuje; a má napjati všechen svůj um a energii, aby jej opatřil v jakosti co nejlepší anebo dopravil ve stavu co nejdokonalejším a v ceně co nejlevnější tam, kde je ho nejvíce třeba. Poněvadž výroba a doprava životních prostředků nutně vyžaduje mnoho životů a rukou lidských, stává se svým závodem obchodník pánem a velitelem velikého množství lidí, a to bezprostředně, byť i ne tak patrným a viditelným způsobem jako důstojník anebo duchovní, a má u veliké míře zodpovědnost za to, jak tito lidé žijí, jakož i povinnost, nejen uvažovati jak by se dalo zboží, jež prodává, vyrobiti co nejlépe a nejlacineji, nýbrž i jak by četná zaměstnání, výrobou a obchodem podmiňovaná, zaříditi se dala k největšímu prospěchu zaměstknaných lidí. A ježto obchodník s největší energií těmto dvěma úkolům dostáti má, jichž svědomité opatření vyžaduje nejvyšší inteligence jakož i vytrvalosti, laskavosti a taktu, musí i on jako voják nebo lékař, vyžaduje-li toho povinnost, nasaditi i život ve svém povolání. Opatřuje prostředky životní má míti neustále na zřeteli dvojí: předně svoje závazky (svědomité jich dodržování jest základní podmínkou všech obchodních úspěchů, jež by jinak byly nemožny), za druhé naprostou poctivost při prodeji zboží. Jest mu podstoupiti chudobu, práci i snésti jakýkoliv nezdar, jen aby svým povinnostem dostál, aniž smí zboží, jež nabízí, kaziti, falšovati anebo nedovoleně zdražovati.

Ještě jednou pravím: kupec i továrník má jakožto pán nad lidmi, jež zaměstnává, jistou otcovskou autoritu i odpovědnost. Většinou každý mladý člověk, jakmile do závodu vstoupil, vystoupil z obvodu vlivu rodinného; chef má býti jeho otcem, nemá-li mladý muž od nynějška postrádati vytrvalé a bezprostřední péče otcovské. Bez odporu má autorita chefa, jakož i všechno vedení závodu a povaha lidí, s nimiž se mladý muž stýká, bezprostřednější a závažnější vliv na něho, než otcovský dům, jejž ať v dobrém či špatném vliv ten zatlačuje do pozadí. Jediný způsob, aby chef byl ke svým zaměstknaným práv, jest ten, aby si opravdově zodpovídal otázku, jedná-li se svými podřízenými tak, jak by jednal se svým synem, kdyby se během okolností octl v témž poměru k němu, v jakém jest k svým zaměstknaným. Dejme tomu, že by kapitán nějaké lodi buď uznal za dob anebo sběhem okolností byl nucen vlastního syna učiniti na lodi pouh plavcem. Jak by tenkrát zacházel se svým synem, tak má zacházeti s každ z lodního mužstva. Rovněž kdyby továrník buď uznal za dobré an

sběhem okolností byl donucen, aby svého vlastního syna zaměstknal jako obyčejného dělníka: jest povinen, tak jak by zacházel se svým synem, jednati s každým ze svých podřízených. To jest jediné účinné a skutečně praktické pravidlo, jež vzhledem k tomuto bodu národního hospodářství dáti lze. A jako kapitán smí opustiti trosky své lodi až poslední, a není-li na palubě potravy, o poslední kurku s mužstvem se rozděliti má, tak jest povinen i továrník, nastanou-li obchodní krise a katastrofy, snášeti nedostatek společně se svými lidmi, ano má ještě daleko více na se vzíti, tak jako by se otec za syna obětoval za času nouze, při ztroskotání lodi anebo v bitvě.

To všechno zní velmi podivně: ale podivného jest na tom ve skutečnosti jen to, že to právě tak zní; neboť všechno to jest pravda a nejen z části anebo theoreticky, nýbrž ve smyslu praktickém a pro vždy: každé jiné národohospodářské učení zakládá se na falešných předpokladech, vede k pošetilým závěrům a jest vzhledem k rozumnému způsobu života prakticky neproveditelné. Všechen dnešní národní náš život spočívá v tom, že několik silných a odhodlaných duchů rozhodně a pohrdlivě odmítá ekonomické zásady, hlásané širokým vrstvám lidu, zásady, jež čím by více v život přecházely, tím rychleji by vedly národ v záhubu.

Decentralisace umění.

Podivný titul. Není-liž pravda a zapáchá politikou, jež s uměním nemá přece nic činiti. Ale z politiky vzal jsem jen titul, jelikož se mně zdá nejlépe odpovídat tomu, co chci říci, jen heslo, jakých máme na sta, aniž se snažíme, obsah jich uskutečnit. A jedno z hesel takových jest heslo decentralisace, s nímž snad ze všech nejvíce prováděno bylo u nás tolik hluku.

Nazýváme se federalisty, v nynější době etapové politiky aspoň autonomisty, horujeme pro svéprávnost národů, samosprávu obcí atd. a jsme ve skutečnosti největšími centralisty tam, kde máme již dnes právo rozhodovati sami, v oboru duševní své práce. Matička Praha nám udělala, blouzníme jen o ní, snesli jsme tam poklady minulosti své, zbudovali jsme tam po dvakráte Národní divadlo, pořádali jsme tam nesčetné vlaky, vydupali jsme přes den ze země znamenité etnografické museum, kam stejně každý z nás snášel, co měl vhodného a cenného, kongresujeme v Praze, banketujeme v Praze, bijeme se pro Prahu, kterou nám mezi tím krumpáč věhlasných jejích otců roznáší na rumiště, vynášíme do nebes, co má Pražský cejch i kdyby to byla nejhloupější odrhovačka, těšíme se z rozkvětu Prahy nové s jejími činžáky a elektrickou tramwají, a zatím na venkově upadáváme. Upadáváme nikoliv snad hospodářsky, po stránce té nám Praha pomoci nedovede, ale duševně přes všechny školy střední, měšťanské a odborné, jelikož se nám nedostává škol pro obecenstvo dospělé, jelikož Praha k nám nevysílá dle účinné soustavy vychovatelské učitele — umělce, kteří by nás povznesli a povzbudili k závodění duševnímu s českou Prahou. Praha, které venkov tolik dal, a to-

lik obětoval, nečiní proň nic, leč že občas v době voleb vyšle nějakého politického advokáta nebo reportera, jenž těm zabedněným venkovským tvrdohlavcům má pro politické machinace otevírat mozek, a kdyby občas nezavítal na venkov k nějakému slavnostnímu představení ochotníků některý »star« národního divadla, neměla by největší část mimopražského obecenstva českého ani potuchy, jak slavní herci po prknech zlaté kapličky chodí. O výtvarném umění, jež by po venkově důstojně pohostinsku vystoupilo, není skoro potuchy, leč že tu a tam studentstvo pořádá nějakou, ovšem pro nedostatek prostředků velmi kusou výstavku. Snad jen výstavky moravské v době příprav k národopisné výstavě pražské stály poněkud na výši moderních nároků, ale i tam výstavkové nadšení valně pokleslo.

Nezbývá tedy českému venkovu, a tím míním všechna města česká mimo Prahu, než kniha česká, prosa i poesie, čtení zábavné a vzdělavací, jež se zasloužené úctě tuším spíše na venkově těší než v Praze. Aspoň v některých venkovských městech působí dosti činně literární spolky, zakládání knihoven se slušně rozvíjí a kniha nebývá jen čtena, aby byla přečtena, nýbrž venkovské čtenářstvo ji také duševně spíše zažívá než nervosní, stále spěchající, nikdy neuklidněný velkoměšťák.

Leč kniha sama více nestačí, třeba modernímu člověku více ruchu, přímého styku s uměním, vzájemné sdílnosti o dojmech uměleckých, než toho všeho docíliti lze mezi dvěma třemi čtenáři jedné a téže knihy. Třeba venkovana učiniti účastným uměleckých požitků co možná nejvybranějších, jaké poskytuje dnes jen velké město, účelným zařízením usnadniti, aby i on pookřál na slunci českého umění, povzbuditi zájem jeho pro snahy umělecké, touhu po nevšední, nehmotné zábavě a po ušlechtění ducha.

Nejvážnějším, nejstálejším zdrojem takových požitků bylo by umělecky řízené divadlo kočujících společností. Ale jaká to smutná kapitola, to divadlo těchto společností. Nebývalo zajisté ani za časů Tylových lépe, spíše hůř, tehdáž ale bylo, byť i v kroužku menším, více nadšení. Tehdejší divadelní kára těšila se v nevelké obci starých vlastenců laskavému přijetí, jelikož slovo pronášené z prken divadelních bylo české, nikoliv umění, ale českost divadla byla významna, buditelskou úlohu hrál hlahol českého jazyka, nikoliv provedení divadelní hry. Od té doby jsme ovšem hezky dále, čím nemá býti řečeno, dass wir's so herrlich weitgebracht. Ale přece jsme pokročili o hezkých pár honů. Netoliko velkoměšťák nýbrž i venkovan vyspěl v nárocích svých. Vždyť venkovská inteligence trávila léta svého učení ve velkém městě, častý styk s Prahou a s Vídní aspoň občas umožňuje jisté ač malé části venkovského obecenstva seznámiti se s hereckými výkony velkého města. Oč velkoměšťák je vyškolenější znatel divadelního světa, osobivější v nárocích na umělecký výkon, rafinovanější v uměleckých požitcích, o to zas venkovan jest vnímavější, jelikož méně zaujat klepy z divadelního světa a méně zhýčkán zevnějšími efekty divadelními. Cit pro umělecký výkon není u něho mé ně vyvinut než u Pražana, ba možno říci, že je snad vkus jeho méně pokaž n. Při tom touha po požitku uměleckém jest u něho živější, jelikož mé ně ukojená, mysl jeho přístupnější divadelním dojmům, jelikož jest mé ně zaujata všemi rozptylujícími nervosními zábavami velkého města.

A tuto jeho velkou touhu po divadle, jež v mnohých venkovských městech jest událostí, mají ukájeti divadelní společnosti, které se po tuctech potulují po českém venkově. Jsem dalek toho, abych byl urážlivým, členové našich kočujících společností nemají věru na růžích ustláno, býti hercem kočujícím jest mnohdy věcí mučednictví, ale což platno, když plevel v společnostech těch převládá nad zrnem a ony jsou útočištěm mnohých ztroskotaných existencí. Pouhým politováním se přece nedá odčiniti trpká pravda, že dnešní společnosti divadelní jsou po většině zkázou divadla, nikoliv jeho šiřiteli.

Příčina toho jest na snadě. Přibylo jich v nepoměrné míře. Kdežto éra německoliberální byla skoupá s českými divadelními koncesemi, dnes již po léta obdrží koncesi na zřízení divadelní společnosti kde kdo. Ústřední jednota českého herectva bude snadno moci udati počet těchto stále přibývajících, stále se rozpadávajících a znova se klížících kroužků. Bude jich hezkých pár tuctů. Nejpřednější z nich rekrutují se z ensemblů předměstských pražských divadel, mají po většině aspoň průměrně rutinované herce, leckterou skutečnou dobrou, ba i znamenitou sílu a plnily by své umělecké poslání velmi dobře a čestně, kdyby zas neměly snahu zdáti se více nežli jsou, kdyby nechtěly pěstovati s těmiže silami, dnes frašku, zítra tragedii, dnes drama klasické, zítra hypermoderní, ba dokonce operetu a horribile dictu i operu. Snadno si domysliti, jak taková opera na malých venkovských jevištích s malou scenou, s chudičkou výpravou, se sborem domácích neb k společnosti náležejících šumařů, s nedostatkem solistů, zkrátka s celým nedostatkem velkého aparátu operního vypadne. Na konec opereta a fraška ještě obstojí, nepoučí-li, nepovznáší-li, aspoň pobaví a udržuje aspoň zájem pro divadlo.

Jestli mezi těmito jen zábavními večery prokmitne občas představení vážného kusu, jest obecenstvo i pro takové získáno, a co se nepodaří vynikajícím výkonům hereckým, doplní o takových sporých vážných večerech divadelních bližší kontakt diváků se scenou, jakási ovšem z nouze vzniknuvší intimnost jeviště, která nedá zaniknouti žádné podrobnosti hry jako scena velká. Takové vážné hry známějších kočujících společností jsou ovšem velmi řídké, ale venkovské obecenstvo odnáší si z nich aspoň zábavu a vzpomínku na leckterý vážný výkon umělecký.

Běda však obecenstvu, vpadne-li do zdí jeho nějaká hotová divadelní »šmíra« a to jest bohužel dnes skoro pravidlem. Je-li herectvo takových společností mučedníkem, obecenstvo poctěné jich návštěvou je jím ještě více. Již verbování na předplacení jest hotový paškvil na čest mimického umění, obcházení pak jednotlivých herců zvoucích na svůj »čestný večer«, jest z pravidla hotové žebrání. Zůstane-li společnost, jak to je pravidlem, přes obvyklou dobu, počtu a blahobytu obyvatelstva přiměřenou, končí činnost společnosti prostě vydíráním. Obecenstvo nikoliv z touhy po divadle, nýbrž z donucení chodí si své karty do divadla odsedět a konečně nastane-li nejkrajnější rozmrzelost, posílá t. zv. společnost na lístky svoje své kuchařky a posluhovačky, aby peníze za vnucené lístky nebyly tak zhola vyhozeny.

Následek takových poměrů leží na snadě. Nechuť k divadlu, roztrpčenost k herectvu, odmítání společnosti následující, i kdyby si pro výkony své zasloužila vlídnějšího přijetí.

Ale co s tím vším má činiti matička Praha? Má ona se starati o obmezení koncesí divadelních, zadává ona venkovské divadelní budovy neb divadelní sály?

Prostá pomoc! bude mně namítáno, ať slavné městské rady, ctěné sbory ostrostřelecké a jiné korporace, které mají právo zadávati venkovská jeviště společnostem nižšího druhu, prostě místnosti své nezadají. Rada taková byla by velmi dobrá, kdyby byla adresována na korporace, které divadlu rozumí. Ale slavné rady měst venkovských ani výbory spolkových domů ostrostřeleckých sborů neslynou zrovna věhlasem uměleckého vkusu, také při věčném vznikání, tříštění a znovuzřizování četných kočujících společností nemají ani dost rozhledu stopovati uměleckou úroveň společnosti ucházející se o jejich scénu a na konec všechny tyto korporace mají svůj všední zájem, aby něco ze svých divadel neb divadelních sálů vytloukly, zvláště pokud jde o divadla, jež nejsou obecní, nýbrž soukromá. Zde tedy odpomoci lze jen obmezením divadelních koncesí se současným stanovením podmínek, že každá koncese vázána býti musí na jisté minimum znalosti herecké a režijní, ba snad i dokonce na výkaz jistých hmotných podnikatelských prostředků. To jest ovšem především zájmem herců samých, bdíti nad tím, aby přílišným obmezením koncesí nebyli závislými učiněni na vůli několika málo privilegovaných ředitelů, z druhé však strany aby přílišným počtem koncesí nebyla úroveň hereckého umění stlačena na řemeslo, ba více než to, na pouhé figurantství.

O uzdravení poměrů po této stránce se starati jest zajisté věcí ústřední jednoty českého herectva. Avšak, ještě »jednoho jest zapotřebí«. Aby i Národní divadlo k venkovu plnilo svou povinnost, opakuji s rozvahou, n á r o d n í d i v a d l o. Venkov je z největší části zbudoval, zemský příspěvek jde opět z největší částí z peněz venkova, ale co učinilo Národní divadlo, co jeho družstvo, aby venkovu velký dluh splatily? Nežádat jistě venkov, aby Praha navzájem přispívala na zbudování divadel provinciálních měst, nežádá jistě zapůjčování kulis, ani kostýmů divadelních, těchto zajisté nikoliv bezplatně, ale jest oprávněn žádati, aby hercům a pěvcům Národního divadla bylo od správy a družstva všemožně usnadňováno vystupovati pohostinsku po českém venkově, jenž jednotlivé síly Národního divadla, nejen ty v pravdě skutečné umělce, nýbrž i ty jeho hvězdy druhořádné vždy přijímá s otevřenou náručí.

Neboť každý herec velkého našeho jeviště přináší ssebou nejen klamný někdy nimbus vlastní své slávy, ale jakoby dech ovzduší z drahého všem zlatého domu nad Vltavou, tradici velkého jeviště, umělecký výkon, velkou rutinu, když nikoliv již původní aspoň odpozorovanou jinde na velkých hercích. A s hercem tím roste i vyspělost spoluúčinkujících, ať již herců z povolání v kočující společnosti, jež pražskou hvězdu na své risiko pozvala, ať již ve spolku ochotnickém, jehož členové spoluúčinkující všemi silami svými se vynasnažují býti dle možnosti hodni cti, hráti s členem velkého národního divadla. Zisk z takových posud řídkých slavnostních představení bývá patrně mnohonásobný. Získává především obecenst , jež se stalo účastným animovaného svěžího divadelního večera, získá spoluúčinkující, kteří se od vyškoleného herce umělce leccčemu při získá leckterý vlastenecký podnik, pro který bývá slavnostní večer p

dán, a odchází uspokojen i herec host, sklidivší nelíčené obyčejně jásavé přijetí a zajisté bývá přiměřeně honorován. Národní divadlo mělo by tedy všechnu příčinu a povinnost takové divadelní večery, jaké vystoupení pražského hosta na venkově proměňuje ve významné slavnosti umělecké, dle možnosti podporovati, a uvážíme-li, že opera, opereta pod stydlavým závojem »komické opery«, a výpravné hry zabírají slušnou část večerů Národního divadla, že tedy činohra jest tam více než třeba odstavena a herci jsou příliš málo zaměstnáni, mohla by správa divadla snadno celé řadě jich uděliti povolení k vystoupení na scéně českého venkova. Ale tyto pohostinské hry ztěžují se značně poplatkem, jejž za povolení takové požadují od té které kočující společnosti neb toho kterého ochotnického spolku herce pražské scény požadujícího. Příspěvek ten plyne ovšem do podpůrného fondu herectva, ale nikoliv zájem toho fondu, nýbrž pouhé pohodlí a autoritářství družstva stanovilo příspěvek ten, což nejlépe patrno z toho, že po odchodu slečny Wolfovy příspěvek zvýšen býti má, nebo již byl za každé pohostinské vystoupení člena divadla Národního požívajícího právo na pensi, na obnos 50 zl.! Příspěvek takové výše jest při značné režii kočujících společností neb ochotnických spolků přímo nedosažitelný. V samé bohaté Plzni budou se rozpakovati pozvati si pražského hosta, mají-li mimo takový obnos zaplatiti herci umělci samotnému cestovné a přiměřenou odměnu za výkon jeho. Fond pensijní z takového zvýšeného poplatku musí logicky míti jen škodu, škodu mají z něho sami herci, jimž se vystoupení pohostinské po venkově činí přímo nemožným, a škodu největší má společnost venkovských měst, zbavená každého cennějšího opravdovějšího požitku uměleckého.

A jaký má Divadlo národní dále zájem na tom, aby překazilo neb aspoň ztížilo pohostinské vystoupení členů pensijního fondu svého, kteří již na jevišti Národního divadla činnými býti přestati? Co by na př. vadilo Národnímu divadlu, kdyby slečna Wolfova t. č. na pensi chtěla uspořádati nějakou tournée anebo třeba jen ojediněle vystoupla nikoliv ve prospěch svůj, nýbrž ve prospěch nějakého národního neb humanitního podniku na českém venkově? Škodilo by to snad českému umění?

Leda.

Ke článku vyžádala si redakce informaci v příčině zvýšení poplatku za pohostinské hry členů N. D. od p. ředitele F. A. Šuberta, jíž tuto připojuje. Pokud jde o to, aby herci N. D. hojně vystupovali na venkovských jevištích, neklade v to redakce veliké naděje. P. ředitel Šubert píše:

Jest naprosto nesprávné tvrzení, jakoby správa Národního Divadla, totiž buď družstvo, nebo ředitelství nebo intendance Nár. Div. zamýšlely zvýšiti poplatek za pohostinské hry členův Národního Divadla na 50 zl. za vystoupení. Není mně vůbec povědomo, že by kdo něco takového učiniti zamýšlel. Kdyby ale takový záměr přece byl, mohli by jej míti pouze 4 členové Národního Divadla, kteří zasedají ve výboru Pensijního fondu solistův a připravují pro tento fond nové stanovy. Tento pensijný fond solistův jest instituce zcela autonomní, jejíž vedení správě Národního Divadla (družstvu, ředitelstvu) není nijak podřízeno. Správa N. D. vysýlá do výboru fondu pouze 1 zástupce. Návrh nových stanov nebyl ještě od komise (v níž zasedají

jen členové N. D.) ani ve výboru Pens. fondu předložen, nemám tedy ani já, kterýž ve fondu zastupuji správu Národního Divadla, vědomost, že by se chystalo ono zvýšení poplatku na pohostinské hry na 50 zl. (s dosavadních 10 zl., jež připadají Pensijnímu fondu, a 10 zl. jež připadají Výpomocnému fondu, tedy s dosavadních úhrnných 20 zl) Tendence článku »Decentralisace umění« postrádá tedy — pokud se týče útoku na správu Národního Divadla — všeho věcného podkladu.

V Praze 12./5. 1899. *F. A. Šubert.*

Emil Zola před mladými.

Napsal Maurice Le Blond. Přel. V. Ertl. (Dokonč.)

Bylo nám hledati geniů cizích. Pokusili jsme se jen tak náhodou, nadchnouti se pro Tolstého. Pak sklonili jsme svou sensibilitu pod divoké a genialní jho Richarda Wagnera. Jako krásné patricijky římské dekadence, které pro ukojení svého jemného těla, této živoucí bílé hlíny, navyklé těm nejdelikátnějším polibkům, vyhledávaly zuřivě brutální objetí Barbarů, vrhli jsme se my v náruč Obra; dali jsme se srážeti a drtiti drsnými sonoritami »Rýnského zlata« až do té chvíle, kdy jsme pochopili, že je to naše vlastní zkáza, nad níž jásají tyto zvuky a hromy, že z nich mluví rostoucí triumf jiné rasy. Konečně jednou večer svedli nás světlí hrdinové Henrika Ibsena. Bylo to na divadle Bonffes du Nord, v předměstském a smutném sále zapadlém uprostřed dělnické čtvrti, kam se nahromadila elita celého národa. Bouřlivý potlesk přivítal přísné tirady nepřítele lidu. Na prudký a tvrdý individualism doktora Stockmanna hledělo se jako na novou víru, jako na jediné možné náboženství všech myslitelů a básníků. Tenkrát cítili jsme v sobě sílu a zralost k revoluci. Mnozí tvrdili později, že Emil Henry byl přítomen tomuto představení. A znám lidi, kteří po představení zapomenuvše na spánek a roznícení neznámým žárem zpívali celou noc nadějí pod širým nebem.

Ale znenáhla opustili jsme tyto učitele, jejichž doktrina tak málo odpovídala našim aspiracím. Upadli jsme znovu do své horečky, do svých pochyb. Konečně jsme se vzpamatovali. Nová mládež, jak známo, navázala na vznešené tradice. Zrodivši se po r. 1871 a obrodivši se jaksi pohromami poslední války, netouží již po tom otupovati své nervy dilettantismem a sterilisovati se v dětinských hříčkách ideologických. Vybavivši se konečně z mysticismu považuje romantismus, umění křesťanské za nejhorší nemoc, jakou kdy trpěl duch francouzský. S tím přesvědčením šla si vyhledati mezi filosofy 18. století potravu pro svou duši. Ta silná myšlenka formulovaná v jazyce čistém a zářícím, která zrodila kdysi obdivuhodné hrdiny a vyvolala francouzskou revoluci, měla ještě dosti života k obrození dnešní rasy a k posílení naší mladé krve. Melancholická a žhavá sensibilita Rousseauova, logika a zápal Diderotův, ně[co] a prosté kouzlo Bernardinovo, robustní a prudký půvab Restifův, to [se] odpovídalo znamenitě našemu duchu rozladěnému poněkud samými nuan[cemi]

a subtilnostmi. Těm mužům děkujeme za svou spásu. Oni hlásali první úctu k člověku, oni vzbudili v nás víru ve všeobecný vývoj a v pokrok myšlenky. Proto chováme úctu a obdiv k nim a k jejich pokračovatelům, ke Comtům a k Tainům jako k intelektuelním otcům a zúrodnitelům vlasti. —

Mladí básníci dnes mají do sebe to rozkošné, že jsouce adepty utilitářské morálky a plni úcty k hnutí vědeckému, neudusili právě v sobě svůj přirozený zápal. Mohou býti přívrženci myšlenky positivistické, aniž jich imaginace a jejich lyričnost tím utrpěla. A tak jsouce prodchnuti podobnými názory, musili jsme se ponenáhlu roznítiti a nadchnouti pro Emila Zolu, prvního autora, který vyprostiv se z tradice romantické stal se horlivým a geniálním apoštolem této myšlenky positivistické, této morálky utilitářské a který založil podstatné zákony své esthetiky na samých principech vědeckých.

*

Jest s podivem, že dílo Emila Zoly, které jest ve Francii tak rozšířeno a které na cizích universitách jest oblíbenou četbou myslící mládeže, potřebovalo tak dlouhé doby, než si získalo naši národní elitu. Proč nebyly pochopeny dříve jeho intence? Proč byla tak často a tak špatně pojímána jeho myšlenka? Podle mého mínění jest to svrchovaně zajímavý fenomen sociální psychologie, jehož příčinu snažili se mnozí odhaliti. —

Jistý psycholog portugalský usazený v Nancy pokoušel se před nedávnem vyložiti tento bez odporu zvláštní případ autora, jehož dílo u nás je tak známé, kdežto smysl jeho myšlenky zůstává nám takřka neznám. Osměluji se tvrditi, že jej vyložil způsobem velice povrchním, uživ bez jakéhokoli zdaru methody Tainovy. »Příčina toho,« praví, »že Zola po celý svůj život byl v zápase s veřejným míněním, leží v benátském původu autora Rougon-Macquartů.« Tato argumentace byť byla sebe kratší, měla by jen tenkrát do sebe trochu exaktnosti, kdyby byla založena na bedlivějším pozorování. Otec velikého spisovatele, František Zola, zasloužilý inženýr a dobrodinec Provence, byl ovšem původu italského, ale matka romanopiscova rodilá z Dourdanu v samé Ile-de-France a pocházející ze staré rodiny beauceronské, byla dobrá Francouzka, tak že můžeme konstatovati u Zoly smíšení krve ne nezajímavé. Jeho osobní dědičnost reprodukuje v malém samu dědičnost rasy francouzské, jejíž prvotní podstata původu keltického byla ustavičně obrozována silou a *gracií* ducha latinského. A uvážíme-li konečně, že Zolovi rozenému v Paříži a vychovanému v Provenci dostalo se téhož vychování jako nám, že jeho myšlenka oplodňovala se vždycky duchem našich spisovatelů, nemůžeme přidati víry tomuto bezpodstatnému výkladu.

Otázka je ve skutečnosti mnohem složitější. Souvisí spíše s dnešním stavem našich mravů, s neblahými methodami našeho vychování filosofického s nekonečným množstvím podružných a nepatrných okolností, které ovšem nejsou bezvýznamné.

To sáhá dosti daleko. Již při svém debutu v literatuře vyvolal Zola svým revolucionářským uměním řadu nejprudších sporů. Uraziv citlivost universitních veličin bezohledností svých kritik a nadělav si z druhé strany

pohanskou povahou svého genia zuřivých nepřátel mezi katolíky, stal se hned s počátku terčem největšího nepřátelství, jaké kdy přivítalo nového spisovatele. Vznikl proti němu hrozný komplot, jehož výpady podněcovali sami přátelé Zolovi žárliví na jeho rodící se slávu. K tomu všemu hluku přimísily se záhy satiry chansonnierův a posměšky novinářských kronikářů. Nikdy snad nevyskytlo se kolem některého spisovatele tolik nepoctivosti. Ve veřejnosti zahájila se výprava pomluv a urážek. Smysl jeho díla byl překrucován. Jeho literární personalita nespravedlivě vyličována. A co bylo nejhoršího, tato výprava musila se dodělati zázračných úspěchů. Známe to až příliš dobře. A Goethe hned v minulém století konstatoval: »Pro francouzského čtenáře jest obdiv nesnesitelným jhem. Jest vždycky hotov postaviti se na stranu závisti a veliký spisovatel musí viděti vždy v něm spojence svých nepřátel.«

Takovým způsobem bylo naše veřejné mínění o Zolovi dokonale překrouceno. Dostalo se mu slávy autora obscenního a sprostého, jemu, jehož dílo jest cudné a jemné a jehož některé stránky prosté a drsné dostihují veliké prostoty biblické. Dostalo se mu slávy autora nemorálního, jemu, šiřiteli nové morálky, té morálky, kterou by bylo možno nazvati »morálkou plain-airu« a jejímž jediným pravidlem, vznešeným přikázáním jest úcta k zákonům přírodním. Byla to výprava hanebná a odporná, nad niž neznám jistě horší. Neboť znetvořiti dílo pamflety plnými žluče a zpřekroutiti jeho význam, nad to, pokud vím, není pro kritika úlohy hloupější a sprostší, marnější a bídnější zároveň.

Ano, když Zola před nedávnem si stěžoval, že není čten, veřejnosti zdálo se to paradoxem, nekonečným vrtochem. A přece nic není pravdivějšího. Čte-li se Zola, čte se vždycky s jakousi předpojatostí a spíše jako autor do vlaku, jako Richepin nebo jako Hektor Malot na příklad, okem roztržitým, ledabyle bez úcty, bez soustředění. Čtenář nestará se obyčejně o jeho theorie, o hluboké důvody, které ho vedou, nezná jeho komentářů, jeho kritických knih, které jsou mistrovskými výtvory jasnosti, dialektiky a jemnosti, neví o neobyčejném postavení, které zaujímá v annálech nejen naší, nýbrž i světové literatury.

A pomyslím-li, že v cizině pohlíží se naň s tím mysteriosním vzrušením, které karakterisuje blízkost genia, pomyslím-li, že v cizině povahy zdravé, duše urozené a delikátní vzhlížejí k němu s tímtéž nadšením, jaké pociťujeme jen před Hesiodem neb Eschylem, před Rousseauem neb Goethem, cítím v sobě hluboký zármutek a nejhorší obavy o stav našeho ducha. Byli jsme ovšem špatně připraveni k jeho pochopení. Jinde aspoň uvažuje se na universitách o Spinozovi, o Darwinovi, o Comtovi, o Emersonovi. Jsou v ustavičném styku s moderní myšlenkou, mozky jsou proniknuty filosofií pantheistickou. Většina duchů věří v učení evolucionistické, v božský výběr druhů, ve vznešený a obdivuhodný transformism ras. Vychování vyhovující spíše potřebám soudobým umožňuje spisovatelům býti au courant hnutí vědeckého. Svými názory jsou lidmi své doby a nežijí jako my v ovzduší anachronickém, ve světě jiného v odloučeni od ostatního národa, tvoříce čím dál tím více zvláštní k odsouzeni k archaismu, donuceni převáděti isolované záchvěvy, vyjad místo mysterií živoucího světa peripetie svého vniterního snění.

Ah! toho filosofického vychování, jehož se dostává mladým lidem na našich fakultách francouzských! Jak jsme jím trpěli, kolik mozků bylo jím otráveno. Neznám vychování zpátečničtějšího. Stěží dozvíme se o snahách 18. století. Socialistické a hospodářské theorie škol německých, anglických a francouzských pomíjejí se mlčením. Růžový spiritualismus Viktora Cousina zůstává vždycky v oblibě u našich Sorbon a toto učení vzniklé v reakcionářských dobách Restaurace nepřestává býti podstatou našeho vyššího vzdělání. Lze očekávati, že tato filosofie starého režimu přinese obrození francouzskému myšlení? Jest v tom veliké nebezpečenství sociální. Nemá dosti moci, aby nás zachránilo od hrozícího návratu náboženskosti a křesťanského mysticismu. A podobné vychování uvádí nás vůči ostatním národům v žalostný stav inferiority. Znemožňuje nám pochopení současného života a nelze si ani představiti ten neblahý vliv, jaký mělo na novou literaturu.

Pobouřilo-li se veřejné mínění popletené prohlášeními katolíkův a pamflety universitní kritiky nad slovem Zolovým, třeba viděti příčinu jen v tom, že bylo zbezkrevněno tímto nedokonalým vychováním, že nebylo ještě dosti zralé, aby ho pochopilo. Ubohá Francie, jež zapomíná, že zrodila velikého Rabelaise. V jakou degenerovanost jsme upadli! Nejsme již schopni píti staré, pěnivé víno našich francouzských rév a parfum pravého života jest nám nesnesitelný.

*

Ano, to je dnes faktem. Shledá se jednou, že autor Rougon-Macquartů mohl psáti plných třicet let a že jeho myšlenka zůstala neznáma jeho současníkům. A bude to hanbou naší doby. Neboť tvrdím zde, ačkoliv talent Zolův jest uznáván každým, podařilo se jen několika hlubokým a myslícím duchům proniknouti smysl jeho díla a nikdo, ba ani ti, kdož se vydávají za jeho žáky, nepochopili ho v celé jeho čistotě.

Ah! ti žáci! Jak jen mohla kritika zaměňovati umění těchto naturalistů, kteří se skupily kolem Zoly, s uměním mistrovým. Nemluvíme o Léonu Henniquovi a Henri Céardovi, kteří jsou ducha distinguovaného a jejichž snahy byly bližší spíše snahám Goncourtů. Obracím se spíše proti Maupassantovi, proti Paulu Alexisovi a Huysmansovi, všem těm soustolovníkům, které Zola přijímal v Médanu a kteří nebyli hodni přestoupiti jeho práh. Jen tito spisovatelé jsou toho příčinou, že mínění utvořilo si o naturalismu názor tak úzký, tak nuzný.

Jak bylo možno se tak klamati? Huysmans naturalista! tento spisovatel neobratný, drsný a triviální, který vám vypravuje se suchostí protokolisty své manie neurasthenika? Naturalista, Paul Alexis, který si tak naivně mate Durantyho s autorem Germinalu? Stačí jen pročísti jeho poznámky o Zolovi, abychom se přesvědčili, že v něm ničeho nepochopil. Jaké to nahromadění drobných fakt, bezcenných tlachů, z nichž nedovedl vyvoditi žádný závěrek, žádnou velkou myšlenku, žádný jen poněkud mnější a důmyslnější odhad. Neznám horšího panegyrika; kritiky Bruetierovy neuškodily Zolovi tolik, jako tato nešťastná apologie jeho přítele; když p. Alexis napsal jednou, že naturalismus není mrtev . . nebyla jistě jeho chyba. Ale více mne dráždí a překvapuje, že někteří lidé

odvažují se jestě srovnávati anekdotickou vervu Maupassantovu s lyrickou fugou a širokým talentem Zolovým, autora žertovných historek s velikým epickým básníkem soudobého života.

Opravdu neděláme si o Zolovi představy tak úzké a nízké. Jest to jakýsi zázračný Pan, řekl Saint-Georges de Bouhélier. Tak se na něho díváme. Co jsou historky Maupassantovy proti velikým scenám Země, proti tolika nádherným a živoucím stranám, jakou jest smrt doktora Paskala umírajícího jako moderní Sokrat a řešícího se svým žákem veliké problémy lidské, jakou jest půvabná a tragická idylla Klaudia a Kristiny v Díle. Emil Zola dal románu jeho definitivní formu, dal mu zákony přesné a harmonické. Dovršil v umění obdivuhodný vývoj a jeho dílo zůstane podstatnou součástkou společenských dějin francouzských a samého postupu lidstva.

Joachim Gasquet, mladý básník nové generace, našel mluvě o Zolovi, k jeho charakterisování tuto větu výraznou a stkvělou: »On jest v našich očích nejdokonalejším typem novodobého filosofa, representuje pro nás hotového moderního člověka, jehož svědomí rozvažuje o obecné příčině věcí a jehož srdce bije k sloučení mízy světa s Bohem.«

Emil Zola jest vskutku mudrcem. A myslím, že jeho život mohl by býti stavěn za vzor lidem naší doby. Není jedním z oněch antických mudrců, kteří žili v ústraní vedouce život egoistický, zasvěcený úvahám metafysickým, opovrhujíce životem, usmívajíce se nad lidskými boji a těšíce se ze svého vědění uprostřed svých přátel. Tento naopak nevzdaluje se života pozemského, věří jen veň a přijímá jej se všemi jeho povinnostmi, se všemi jeho strastmi. Stotožňuje se se svou dobou, čerpá z ní všecky radosti svého mozku a svých smyslů, dobývá z něho podstatu svého díla.

Kdo vylíčí historii tohoto sublimního života Zolova, kdo se odhodlá k této pamětihodné monografii? Bude to poučná historie věnovaná výhradně apologii práce a vůle. Naši vnukové budou z ní moci nekonečně těžiti. Ovšem jest možno, že duše chimerické a romaneskní nenajdou v ní záliby a že podobné vypravování nevyhoví nikterak jejich romantické imaginaci. Bylo by to pochopitelné, neboť tato legenda nezahaluje svého hrdinu onou lehkou a dalekou mlhou, která tolika proslulým dodává půvabu a báječného kouzla. On nikdy nebyl přítelem pečlivě nastudovaných pós, nikdy se nenutil v určité chování. Chtěl, aby jeho život plynul v plném světle harmonicky a prostě, jako život kteréhokoli dřvoštěpa nebo řemeslníka.

Vzpomenete si jistě na pitoreskní a pathetický způsob, jakým pojímal Marat diktaturu. Přál si diktatora věčně uvězněného a zotročeného, který jsa zazděn ve skleněném domě nemohl by činiti jediného gesta, míti jediné myšlenky, aby nebyla ihned známa celému světu. Nuže Zola žil vždycky a ustavičně jako tento Maratův diktator. Neskrýval nám ani svých skutků, ani svých myšlenek. Odhalil nám všecky své bědy až do svých method, až do svých tvůrčích muk. Nejhorší nebezpečenství i odstrašila ho, aby nehlásal zjevně své mínění. Jeho upřímnost nemá p dobné. Jest známo, s jakou ochotou se podrobil fysiologickému prozk mání doktora Toulouze a jeho pokusům, jimž tolik lidí by se bylo opře

Přijde den, kdy bude uznána rekovnost tohoto moderního hrdiny, který dovedl vésti »Život z křišťálu« a který nepřestav na pouhém výkřiku »Světlo« hledal je po celý svůj život.

*

Chtěl bych vylíčiti nejprve dětství Zolovo; umožní nám pochopiti lépe člověka a tím učiniti si správnější názor o jeho celém díle. V tom klidném a rozkošném městečku Aix, které si zachovalo celou svou pohanskou prostotu, vyrostl jako mladý faun. Mládí, které tam strávil, bylo opravdovým hýřením v přírodě, stkvělou orgií volného vzduchu. Spřátelil se záhy s Cezannem, který se stal později žákem Monetovým ve velkém úsilí školy impressionistické. A oba dychtivi azuru a ztřeštění po žití, vedli poběhlický život uprchlých hříbat. Zdá se mi, že Zola vzpomněl si v Díle na tyto radostné hodiny svého dětského života, když vypravuje: Zcela malí, již ve svém šestém roce zamilovali se vášnivě do dlouhých procházek. Těžili ze sebe menší prázdně, vzdalovali se na míle cesty a jejich odvaha rostla s jejich stářím. Konečně podnikali celým krajem cesty, které trvaly často několik dní. A spávali s rozkoší na dně skalních děr, na dlážděném mlatě ještě horkém, kde sláma z vymláceného obilí byla jim měkkým ložem, v některé opuštěné chýžce, jejíž kamennou podlahu postýlali mateřidouškou a levandulí. Byly to chvíle útěku ze světa, instinktivní absorpce na prsou dobré přírody, bláznivá láska tuláků k stromům, k vodám, k horám, k té bezmezné radosti ze samoty a volnosti. Ještě jim nebylo dvanáct let a již uměli plavati a s jakou zuřivostí brouzdávali se na dně tůní, v nichž se shromažďovala voda, trávíce tam celé dni zcela nazí a sušíce se na žhoucím písku, aby se ponořili znovu. Žili v řece na zádech, na břiše, válejíce se v trávě po březích, potápějíce se až po uši a hledajíce po celé hodiny díry úhořů. Toto crčení vody, která je smáčela na plném slunci, prodlužovalo jejich dětství, dávalo jim svěží smích rozpustilců, když jako jinoši vraceli se do města v úpalu červencového slunce.

Obdivuhodné to vychování, tak pohanské a bohužel tak výminečné v naší době, lázně plamenů, zeleni, slunce, kde duše se osvěžuje na prsou země, obdivuhodné vychování, které vytvořuje bohaté temperamenty a robustní duchy. Jsem jist, že velcí básníci starověku neměli jiného. A myslím, že malý Sofokles dováděje s drobnými uličníky athenskými nebavil se jinak na veselých předměstích než po třech tisících letech mladý Zola, který skáče po příkrých březích Arcu a slézá zarudlé svahy Tholonetu, zatím co daleké hory září při západu vlníce se ve fialových parách.

Na prahu života nepoznal tedy Zola, jako tolik moderních jinochů, onu krutou a pekelnou melancholii, která naplňuje horečkou a rozruchem celý jejich život. Neotevřel kritiku čistého rozumu dřív, než poznal chuť zralých jablek a ostrou vůni vrbin. Nostalgické rybníky zářící v měsíci a zkadeřené pěnou byly mu místem, kde četl Lamartina. A na úpatí prorockých hor to bylo, kde uslyšel poprvé duněti lyrickou bouři slova Hugova. Červ pochyb nehlodal v jeho srdci za jara jeho mládí, nýbrž on se válel po prsou Panových. Zmladil svou krev v této absorpci celé své

bytosti mezi prvky přírody. Jako růžový keř svým růžím dal rozkvésti svým pudům. Odtud pochází to oslňující bohatství sensorielní, jež jest jeho výhradním majetkem, odtud pochází ta ušlechtilá míza, kterou nic nedovedlo vyrušiti. Ano později mohl směle se zabývati filosofy ve vážných a pochmurných sálech mejanských bez obavy o svou svěžest a šťávu.

A jeho prudká láska k neodvislosti, jeho revolucionářský karakter jsou rovněž ovocem tohoto bujného tuláckého a bezuzdného mládí. Za žadné okolnosti neuznal tento zářivý pracovník, určený k provedení velikých úkolů ve velkých dobách, těsné principy, jež hyzdí do dnes současnou společnost. Tato měkce vášnivá bytost plná nadšeného obdivu pro prosté mravy a přirozenost děsila se vždycky společenských předsudků, apriorních přikázání umělé morálky, všech těch dnešních motanin, které překážejí harmonickému a logickému chodu věčného lidství.

Již na počátku své literární činnosti dokázal ve své ohnivé, umělecké polemice, kdo jest povolán dopomoci k platnosti jménu Edvarda Maneta. A od té doby stal se bohatým a slavným svou prací, předsedou Spolku literátů, representantem našeho národního ducha v Londýně a v Římě; později ocitl se dokonce na lavici porotního soudu, ale nikdy nevzdal se svých snů, stávaje se čím dál, tím větší, zatím co jeho sláva roste a mohutní každou hodinou.

*

Ale bylo takovéto vychování mezi smavými luhy, uprostřed stromů a stád dostatečným k vytvoření člověka jako Emil Zola, schopným, aby učinilo z něho to, čím jest? Nelze se jistě tak domnívati. Mělo ovšem výtečný účinek na uklidnění jeho nervů, na zmlazení a sesílení jeho sensací. Obdařilo jeho genia svěžím a silným půvabem a přece s takovouto průpravou byl by zůstal nepochybně rozkošným básníkem eklog, jakým se objevil hned z počátku ve svých roztomilých »Povídkách pro Ninon«. Snad by se byl stal také bujným a lyrickým pěvcem masa prováděje v naší francouzské prose dílo analogické dílu slavného Rubense. Snad by se byl roznítil v gigantskou sensuelní symfonii, ale nebyl by se stal nikdy velikým autorem sociálním, humanitářským a pantheistickým zároveň, jakým zůstane pro historii.

Ale láska k vědě to byla, jíž se podařilo dáti tento směr geniu Zolově. Již záhy — a jeho historiografové neopomenuli nám to připamatovati — obrátil svou pozornost k vědám fysickým, přírodním a chemickým, neboť jeho záliba pro jevy konkretní a jeho náklonnosti pozorovatelské vábily ho mocně k těmto studiím. Jeho láska k živoucí látce musila jen růsti a síliti při takovémto duševním zaměstnání a jsem přesvědčen, že jeho positivistické názory datují se z této doby. V této době urovnaly se jeho sensace, tak že si mohl utvořiti celkový obraz žijícího světa. Poznal, že umění jsouc jedním z výtvorů přírody nemůže míti jiných pravidel než ta, jež vládnou v celém ostatním vesmíru. Věda mu umožnila dosíci jeho konečné rovnováhy. Věda dala mu nejen jeho i thodu ale i tu mocnou víru v život, v níž jeho aspirace mladého poh měly najíti své uspokojení.

Tato methoda, které tolik potřebujeme a po které všichni vol-

abychom neupadli znovu v romantickou chorobu, abychom nenastoupili znovu bludné cesty symbolistů, tato vědecká methoda jest majetkem Zoly, jenž jí užil po prvé při budování uměleckého díla. Nebudu se šířiti o tomto umění experimentálním, které bylo tolikrát diskutováno. Nebudu zde rozbírati slavnou formuli Baconovu a Diderotovu. »Umělecké dílo jest kousek přírody viděný temperamentem«. Ale chci se zmíniti o jeho víře v jednotnost podstaty a původu, která mu přinesla dar Harmonie. Zola nevěří, že svět duchovní stojí proti světu fysickému. Ale ví, že živlové i duše poslouchají týchž záchvěvů věčných, že psychologie není oddělena od fysiologie, nýbrž že tyto dvě řady se doplňují a vysvětlují jedna druhou. V této duševní situaci započal své studium člověka.

Myšlenka na ohromné práce neopouštěla ho nikdy. A dlužno zde konstatovati, že veliké myšlenky Zolova otce, autora gigantských plánů, který projektoval pro Marseille zbudování nového přístavu, se obrozují a reprodukují ve snech velikého spisovatele. Ve dvaceti letech snil o ohromné básnické trilogii, Genesi, která měla oslavovati zrození světů a objevení se lidstva z útrob látky. Bylo by to bývalo jakési romaneskní vylíčení vzniku druhů, dílo nemožné a titanské. A zmiňuji-li se o tomto plánu, činím tak pro jeho význačnost, neboť dokazuje, jaké byly v tomto věku duševní snahy Emila Zoly. Vyživen moderní vědou chtěl opěvovati život ras na zemi v jejich vývoji a metamorfosách uprostřed bouře živlů. Chtěl opěvovati život vesmíru, který jest pochodem chaosu k pořádku a k Harmonii.

Ale to by bylo znamenalo začíti novou Legendu věků vyžadující přílišného rozpjetí imaginace, snu a hypothésy. Zola mohl voliti mezi dvojí tradicí stejně mocnou, mezi tradicí romantickou, jíž se dostalo v Hugovi nejvyšší apotheose, a tradicí realistickou, jejíž geniální žvatlání podal nám Balzac. Zola přilnul přirozeně k této. Lákán bez ustání problémy výběru a dědičnosti ras, obrátil se k životu modernímu. A věda, že z malého rodí se velké a ze zvláštního obecné, že fenomen obsahuje v sobě zákon, utrhl z velikého stromu ras jeden lidský hrozen, bohatý, kypící životem a sluncem. Rozhodl se studovati jako naturalista: myšlenka na: »Přírodní a sociální historii rodiny« stala se skutkem.

Fylax.

Novelletta Alexandra L. Kiellanda.

II.

Na podzim byla u velkoobchodníka pozvána k obědu velká společnost. Celá rodina přistěhovala se již dávno z lázní do města. Rozmluva vázla a jen po malých přestávkách se v ní pokračovalo. Náhle však se rozproudila jako divoký potok horský, neboť na konci stolu, kde milostpaní seděla, vyskytla se otázka, zdali se může říci o dámě, o které se vypravuje, že na parolodi položila na taburet své nohy v malých střevíkách a stávkových punčochách, že jest něžná dáma. A jakoby každý ve společnosti přemýšlením o této otázce půl svého života byl strávil, tak se všichni o ní rozhovořili.

U druhého konce stolu si této rozmluvy nevšímali. Poblíž hostitele sedělo po většině několik starých pánů a jakkoliv vřele si manželky jejich přály, rozluštiti onu otázku nezvratnými svými důkazy, musili se myšlenky té vzdáti, jelikož hlavní slovo vedlo několik mladých pánů sedících u milostivé hostitelky.

»Mně se zdá, že jsem dnes ještě to velké, žluté dobytče neviděl,« pravil kandidat Viggo Hansen mrzutě. — »Ach ne, bohužel ne! Fylax zde dnes není, ubohé chlapisko! Byl jsem nucen prositi jej, by mě jakousi nepříjemnou službu prokázal.« Velkoobchodník mluvil vždy o Fylaxovi jako o nějakém vážném společníku obchodním. — »Činíte mě nesmírně zvědavým! Kde pak jest to milé zvíře?« — »Ach milostivá paní, jest to opravdu mrzutá záležitost! Hleďte, tam venku v našich uhelných skladištích, v Kristianově přístavu, se stala velká krádež.« — »Dobrotivé nebe, krádež že se stala; a to darebáctví se nepochybně již delší dobu provozovalo?« — »Pozoroval jste, že se vám zásoby tratí?« — Tomuhle se obchodník mimoděk zasmál, a to se u něho málokdy stalo. »Nikoliv, nejmilejší pane doktore, odpusťte, že se směji, ale jste opravdu naivní. Leží tam nyní asi 100.000 tun uhlí, a snadno pochopíte, že je třeba, aby —« — »To aby se od rána do večera kradlo párem koní,« pravil mladý obchodník, který se chtěl ukázati vtipným. — Velkoobchodník přestal se smáti a pokračoval: »Hleďte, krádež jen tím byla prozrazena, že včera napadlo trochu sněhu.« — »Jak? Sníh? Včera? O tom nevím?« — »Vždyť se to také nestalo v dobu, kdy vy milostivá paní bdíte; sníh padal časně z rána. A moji zřízenci přišedše ráno do skladu, našli stopy po zlodějích. Několik prken ohražení bylo uvolněno, a opět tak uměle zasazeno, že by to byl nikdo nikdy nepozoroval. A tím otvorem se každé noci kradlo; není-li to darebáctví.« — »Což nemáte ve skladě hlídacího psa, pane velkoobchodníku?« — »Ach ano, to se rozumí, jest to ale ještě mladé zvíře, jinak znamenitého plemene, poloviční pes na barvu a Bůh ví jakých úskoků ti zákeřníci užívali; avšak zdá se, že se pes s nimi spřátelil, neboť šlapoty psa se mísí mezi šlépěje zlodějů.« — Toť ku podivu, a nyní to má tedy Fylax zkusit?« — »Ano, zcela správně; poslal jsem tam dnes Fylaxe, ten ty taškáře jistě lapí.« — »Snad by se nechala uvolněná prkna pro budoucnost přibýti? — »To by se arci mohlo státi, pane kandidáte Hansene; přeji si však, aby lotři byli lapeni; nemají ujíti zaslouženého trestu, můj právní cit jest velice uražen.« — »Jest to přece jen něco znamenitého, takové věrné zvíře.« — »Ano, svatá pravda, milostivá paní; a není-li nám lidem k vlastní hanbě se přiznati, že v tak mnohých věcech daleko za nerozumným zvířetem stojíme?« — »Ano! Fylax však jest pravým pokladem. Jest dojista nejpěknějším psem v —« — »Cařihradě,« přerušil kandidát Hansen milostpaní. — »Toť stálý vtip pana Hansena,« vysvětloval velkobchodník, »překřtil naše severní Atheny v Cařihrad severu, poněvadž prý, jak on míní, je zde příliš mnoho psů.« — »Jest tu tedy výnosná daň ze psů,« poznamenal jeden z hostí. — »Ano kdyby daň ta nebyla tak nespravedlivě rozdělena,« zvolal Hansen nevrle, »není to přece správné, a stará svobodná dáma, která svého psa nosí v pytlíku, právě tolik da platila, jako lidumil, který své spoluobčany, polodivokým zvířetem, v

kosti lva, znepokojuje.« — »A jak byste si, pane kandidáte, smím-li se tázati, přál, aby se daň ze psů vyměřovala?« — »Toť se rozumí, že dle váhy,« odvětil bez velkého rozmýšlení Viggo Hansen. — Staří velkoobchodníci a městští úředníci se tak srdečně smáli myšlence, že by se měli psi vážiti, že smíchem tím vzbudili pozornost společnosti na dolejším konci stolu, která v hádce ustála, a rozmluvě o psech naslouchati počala. A proto zůstala otázka, může-li se dáma, o které se povídá, že na parníku své nožky v malých střevíčkách a stávkových punčochách na taburet položila, nazývati něžnou dámou, nerozluštěna.

»Vy, pane kandidáte, zdáte se býti velkým nepřítelem psů,« pravila paní Hansenová ještě se smějíc. — »Toho je příčinou milostivá paní,« volal doktor přes stůl, »že má z nich báječný strach.« — »To ale přece uznáte, pane kandidáte,« pokračovala paní Hansenová, »že psi byli odjakživa nejvěrnějšími soudruhy člověka.« — »Ano, to milerád uznávám, milostivá paní, a mohl bych vám také vyprávět, co pes od člověka, a člověk od psa se naučil.« — »Ach vypravujte, vypravujte přece,« ozývaly se hlasy z více stran. — »S radostí! Člověk naučil nejdříve vrtěti psa ohonem.« — »Tohle jest nanejvýš podivné,« volala babička. — »Pak osvojil si pes všechny ty vlastnosti, které lidstvo učinily nízkým a nespolehlivým: plazivé pochlebování oproti vyšším, surovost a opovrhování oproti nižším, nejmalichernějšího přidržování se svého vlastního »já«, a nedůvěra a nepřátelství ke všemu jinému. Ano, tak učelivé bylo šlechetné to zvíře, že čistě lidskému umění rozumí: člověka dle šatu posuzovati; slušně oděných si nevšímati, za to však ošumělým zuby ukazovati.

Ale tu byl kandidát přerušen výbuchy nevole, a slečna Tyra rozhořčeně zatínala nožík na ovoce v malé své pěsti. Někteří hosté však chtěli přec ještě slyšeti, co člověk od psa se naučil, a žádali kandidáta, aby pokračoval. Tento pravil s rostoucím roztrpčením: »Člověk naučil se od psa klásti váhu na nezaslouženou, prachem se plazící přítulnost. Když ani nespravedlnost, ani zlé nakládání nikdy na nic jiného nenarazí, nežli na vrtění ohonem, plazení se a podlé skuhrání, jest toho ten následek, že si pán myslí, že je roztomilý chlapík a že mu všechna tahle odanost právem náleží. A tím, že nabyté u psů zkušenosti převádí na lidi s kterými jedná, myslí, že se všude musí setkati s vrtícími ohony a lízajícími jazyky. A když se pak sklame, lidí nenávidí a veškeru svou lásku věnuje psům.«

Opět byl kandidát přerušen; někteří se sice smáli, jiní však se horšili nad tím, co mluvil, a hostitel pravil: »Slyšte, pane kandidáte Hansene, nemohu opomenouti vás upozorniti, že v mém domě jsou některé věci, které« — — Velkoobchodník se rozhorlil, ale některý z jeho příbuzných spěchal, aby jej přerušil: »Jsem rolník a uznáte pane kandidáte zajisté, že dobrého domácího psa nevyhnutelně potřebuji, není-li pravda?« — »O, ano, malý nádvorní pes, který umí pořádně štěkat, aby se čeledín probudil?« — »Ne, drahý pane, to musíme míti řádného psa, který dovede popadnouti taškáře za límec. Já alespoň mám výborného psa na hlídání«. — »A když k vám úslužný člověk přiběhne do dvora, aby vám zvěstoval, že u vás v zadní části domu hoří, a váš výtečný

pes na hlídání jej chytne za chřtán — co potom?« — »Hm, to by arcif byla nešťastná náhoda«, smál se rolník a ostatní smáli se sebou. Pan Viggo Hansen se čím dále tím víc rozčiloval, odpovídal však s nevšední duchapřítomností na veškery otázky a činil, na pohled, tak nesmyslná tvrzení, že mládež výtečně se bavila, aniž si jeho rozhořčení všímala.

»Ale hlídací psi! hlídací psi! Těch přece smíme podržeti, pane kandidáte?« volal se smíchem jistý velkoobchodník uhlím. — »Pod žádnou podmínkou! Není nic nesmyslnějšího, jako když chuďas, který dohnán nouzí přichází nabrat si pytel uhlí, má býti za to divokým zvířetem roztrhán; tak malicherné provinění a tak hrozný trest nejsou v pražádném rozumném poměru«. — »Neráčil byste nám sděliti, jak byste svoje haldy uhlí, kdybyste jakých měl, ochraňoval?« — »Nechal bych je řádným plotem ohraditi, a kdybych o ně měl příliš velký strach, najal bych si hlídače, který by zdvořile, ale určitě těm řekl, kteří by s pytlem přišli: »Odpusťte, laskavý pane, můj velitel jest v tomhle ohledu velmi přísný. Zde není dovoleno brátí uhlí; odejděte okamžitě.«

Všeobecným smíchem, který se na ten poslední paradoxon ozval, zavzněl náhle vážný hlas kněze sedícího na dolením konci stolu. Zdá se mi jakoby v této diskusi něco scházelo, něco, co bych tak nazvati chtěl ethickým momentem. Nemáme všichni, jak tu sedíme, jasný, určitý dojem, jak hrozný jest to zločin, krádež?« —

Všeobecný, vřelý souhlas.

»A nemusí-li nás to tím více rozhořčovati, slyšíme-li, jak zločin, který jak božským tak lidským zákonem jest za jeden z nejhorších uznán, se nazývá jen nepatrným proviněním? Nepřispívá-li to v největší míře ku porušování a podkopání veřejného pořádku?« — »Dovolte také mně«, odtušil ihned neúnavný kandidát Hansen«, uvésti ethický moment. Zdali pak nesčíslní lidé, zde nepřítomní nechovají v srdci svém ten určitý a jasný dojem, že právě jest to nejhroznějším zločinem, co vy zovete bohatstvím? A nemusí-li to těch ještě více rozhořčiti, kteří místo uhlí mají jen prázdný pytel, a kteří vědí, jak majetník 2—300.000 tun uhlí nechává toto množství hlídati divokým psem, a když si byl na dvéře napsal: hlídací psi se z večera pouštějí«, uléhá do měkkých peřin. Nemusí-li pak tohle působit v největší míře rozhořčení a rušiti veřejný pokoj?« — »Všemohoucí Bože a otče? toť pravý sanskulot!« zvolala babička.

Většina hostí reptala, že zabíhá příliš daleko, a že tohle již není žádný žert. Jen několik se jich ještě smálo: »vždyť tím nic nemyslí — to jest již tak jeho zvykem — ať žije Hansen!« Hostitel však bral záležitost tu vážněji. Myslil na sebe a myslil na Fylaxe. S příšernou zdvořilostí počal: »Smím si dovoliti otázku, pane kandidáte, jak si představujete rozumný poměr mezi zločincem a trestem?« — »Ku příkladu«, odvětil Hansen, který se stal již úplně divokým, »kdybych o velkoobchodníku, který jest majitelem 2—300.000 tun uhlí slyšel, že ubohému chuďasu bránil, aby si naplnil pytel uhlím, a že tento velkoobchodník za tohle byl z trestu roztrhán od divokých psů, to bylo by něco, čemu se výborně rozumělo; neboť mezi tak velkou bezcitností, a takovým ukrutným trestem, byl by přece rozumný poměr.« — »Dámy a pá... Moje choť a též já přejeme vám: dobrého zažití!«

S myslí stísněnou rozešli se hosté po komnatách. Hostitel, nuceně se usmívaje, obcházel hosty a přál jim dobrého zažíti; ale jakmile to odbyl, pospíšil si, aby vyhledal kandidáta Hansena a rozhodnými slovy mu navždy přístup do své domácnosti zakázal.

Toho však nebylo třeba; pan Viggo Hansen byl by to beztoho z vlastního popudu učinil, a nebyl by se přístupu toho více domáhal.

III.

Se sněhem se to mělo opravdu tak, jak velkoobchodník pravil. Ačkoliv bylo teprve počátek zimy, padalo přece časně z rána trochu vlhkého sněhu, který jakmile vysvítilo slunce, měnil se v jemný déšť. To však bylo také tím jediným znamením, že slunce vyšlo, neboť jasněji nebylo přes celý den, a také ne tepleji. Vzduch houstl mlhou, ne však tou bílošedou mořskou mlhou, ale tou hustou, těžkou, nahnědlou mlhou ruskou, která na cestě Švédskem nestala se právě lehčí; a východní vichr přikvačil a zanášel tu mlhu mezi domy kadaňské. Pod stromy v příkopě kolem tvrze, a v sadech bylo až černo neustálou prškou z větví, jen středem ulice a na střechách ležela jemná vrstva sněhu.

V loděnicích, naproti v průlivu, panovalo ještě úplné ticho; černý, ranní dým loudil se v kotoučích z komínů, a východní vítr metal ho na bílé střechy, že se zdál ještě černějším, a potom zase rozháněl ho do přístavu, mezi stožáry lodí, které smutné a černé, s bílým pruhem sněhu po stranách, klidně tam odpočívaly. V celnici chystali se psy zavříti, a železné brány otevříti. Vichr východní hnal moře proti přístavní hrázi, a rozprašoval je jako šedězelenou pěnu o oslizlé kameny. A na to zase válely se velké vlny přístavem, proti vodní závoře celnice se pěnily, a velká jména, jakož i důležité upomínky přes klády lodní nádržky házely, kde velké dřevěné fregaty pod střechou odstrojeny odpočívaly v celé své imponující nepotřebnosti.

Přístav byl ještě plný lodí, na mostech i ve skladištích leželo zboží vysoko nahromaděno. Nikdo nemohl vědět, jak se zima utváří; bude-li Kodaň několik měsíců od ostatního světa odloučena, anebo odbude-li to jen mlhou a sněhovou plískanicí. Ležely tu dlouhé řady petrolejových sudů, které s ohromným množstvím uhlí čekaly na silnou zimu, a ležely tu složeny vědra a sudy plny vína a koňaku, čekající trpělivě na nové falšování, rybí tuk a lůj, a korek a železo — všechno tu leželo a čekalo, každé na to, co mu bylo souzeno. Práce všude odpočívala a čekala — těžká práce, hrubá práce, a jemná práce, od nejspodnějších místnosti velkého, anglického parníku, až tam nahoru k těm pozlaceným řetkvičkám na novém chrámu ruského cara. Posud se však nikde nepracovalo. Město spalo ještě pevně, vzduch byl těžký, zima hrozila svojí vládou a v ulicích panovalo takové ticho, že bylo slyšeti, jak voda tajícího sněhu stékala s hlubokým sténáním do žlabu, jakoby ty kamenné domy ze spaní vzlykaly.

Malý, ospalý ranní zvonek zazněl na ostrově; tu a tam otevřely se domovní dvéře a vyběh štěkající pes. Záclony se vytahovaly, okna otevírala; pokojská uklízela při plápolající svíčce, a z okna paláce vyhlížel slouřící a větral nos na ranním vzduchu.

Hustá mlha rozprostřena v přístavu, vězela mezi lodními stožáry

jako v lese; déšť a vlhký sníh činily ji ještě hustší a východní vítr vehnal ji mezi domy a plnil celé náměstí Amalinino, tak že Bedřich VII. tu seděl, jak v oblacích.

Nyní začalo několik ospalých zvonů vyzváněti a parní píšťala vyrazila ze sebe strašně pronikající hvízd. V hospodách, otevírajících se právě před vyzváněním, odbývala se při kořalce a teplé kávě jitřní.

Děvčata rozcuchaná a nevyspalá po probdělé noci vybíhala v novém přístavu z námořnických domů, a jala se ještě polo ve spaní okna čistiti. Byla krutá zima a lidé, kteří museli přes nový královský trh, spěchali kolem Oehlenschlaegra, kterého před divadlem posadili na mráz, a kterému za límcem nahromaděný a nyní tající sníh zatékal za košili.

Nyní počal dlouhotrvající, pronikavý hvízdot parních píšťal v továrnách v městě. A v přístavu jezdily malé párničky bezúčelně sem tam, a hvízdaly též. Práce, která odpočívala a čekala, počala veškeré ty malé postavy pohlcovati, které ospalé a promrzlé se objevovaly, a po celém městě do ulic a přístavu se ztrácely. A tak povstávalo takměř tiché hemžení v ulicích, jedni běželi rychle, druzí se pomalu vlekli, jak ti, kteří musili dolů do parníku s uhlím, tak ti, kteří musili nahoru pozlacovati řetkvičky ruského cara — tisíce jiných, jenž práci všeho druhu měli konati. — Vozy hrčely, vyvolávači křičeli, stroje nadzdvihovaly své olejem lesknoucí se páže a točily kola, a poznenáhla chvěl se hustý, těžký vzduch dušeným hukotem spojené práce těchto tisíce lidí; den nastal; veselá Kodaň se probudila.

Strážník Frode Hansen promrznul až do nejvnitřnějšího svého koeficientu; byla to nadobyčejně studená noční služba, a on chodil netrpělivě, a rychle ulicí, aby se drobet zahřál, čekaje paní Hansenovou. Chodívala obyčejně v tuto dobu, někdy i dříve, a dnes byl pevně odhodlán vymoci si sklenici piva, anebo alespoň koflík teplé kávy. Ale paní Hansenová nepřicházela a rameno spravedlnosti počalo o tom přemýšlet, nebylo-li by to přece jeho povinností ji udati, vždyť to bylo již přes příliš. Ten klam a mam s listím řepovým a kapustovým, a obchodem uhelným nesměl býti déle trpěn.

Též Tyra a Valdemar nahlédli několikrát do malé kuchyně, nepřišla-li již matka a nepostavila-li kávu k ohni. Ale pod kotlíkem byla ještě tma, a také venku tma a zima ve světnici. I zahrabali se tedy opět v posteli do slámy, a krátili si tím dlouhou chvíli, že se na vzájem kopali.

Když se velká vrata uhelného skladu velkoobchodníka v přístavu Kristianově ořevřela, seděl Fylax u nich a hleděl stydlivě stranou; byla to však také protivná práce, která mu byla svěřena.

V koutě mezi oběma košíky byl svazek hadrů, ze kterých se ozývalo slabé sténání; na sněhu bylo znáti stopy čerstvé krve a těsně vedle ležel netknutý pocukrovaný preclík. Hlídač vida, oč se jedná, obrátil se k Fylaxu a chtěl ho pochváliti, ten však již odešel domů; záležitost, o kterou se jednalo, byla velice nepříjemna. Ženu zdvihly, mokrou a zablácenou jak byla a hlídač nařídil, aby první vůz, jedoucí s uhlím do města, ji naložil a dovezl do nemocnice, kde již se pan professor postará, jak by se dalo vše zase napravit.

Kolem desáté hodiny ranní sešla se rodina velkoobchodníkova u

daně. Tyra byla první. Spěchala k Fylaxovi, hladila a líbala jej, a zasypala ho přímo něžnými slovy. Fylax však nepohnul ani ohonem; lízal si neustále tlapy, uhlím drobet začerněné.

»Ah, maminko!« zvolala slečna Tyra, »Fylax jest churav, nepochybně se této noci zachladil; bylo to také barbarské od tatínka.« Když přišel Valdemar, pravil pln zármutku, že se Fylax cítí uraženým. Všechny prosby, veškera laskavá slova, kterými jej všichni tři zasypali, byla marna, neboť Fylax chladně pohlížel z jednoho na druhého; bylo tedy zřejmé, že Valdemar měl pravdu: Tyra spěchala nyní ven k otci, a za malou chvíli vstoupil velkoobchodník vážně, téměř slavnostně, do jídelny. Bylo mu v pisárně telefonicky právě oznámeno, jak bedlivě Fylax hlídal. Kleknuv před psem na koberec, děkoval mu pohnutě za velkou službu, kterou mu prokázal. To Fylaxe poněkud obměkčilo.

Velkoobchodník vyprávěl nyní rodině, zůstávaje klečeti a drže tlapu psovu ve své ruce, o případu poslední noci; jak zvrhlá žena páchala krádež, žena nejhoršího druhu, která, ať to někdo rozváží, vedla dosti značný obchod s kradeným uhlím. Byla tak špatná, že mladého hlídacího psa preclíkama si naklonila, což arciť u Fylaxe se nepodařilo. »A to přivádí mě na myšlenku, jak často jistá osoba, kterou nechci jmenovati, libovala si ve frásích na př., že jest to hanebné, když zvíře opovrhuje chlebem, který by mnohý člověk přijal s díky tisícerými. Není-li nyní zřejmo, jak prospěšné to bylo? Právě touto, hm! právě tato dobrá vlastnost Fylaxova k tomu přispěla, že hnusný zločin vyšel na jevo, a že Fylax přispěl k spravedlivému potrestání pachatelky. Tím pak se nejen *nám*, ale celé společnosti lidské stal užitečným.« — »Ale, milý otče,« volala slečna Tyra, »slib mě něco?« — »A co to má býti, drahé dítě?« — »Že něco podobného nikdy od Fylaxe nebudeš žádati; nech je raději trochu krást.« — »To ti slibuji, Tyro,« pravil velkoobchodník, a vstal vážně a slavnostně ze země. — »Fylax má hlad,« pravil Valdemar starostlivě. — »Ale Tyro! dojdi mu přece pro jeho snídaní.«

Tyra chtěla běžeti do kuchyně, v tom okamžiku však přinesla kuchařka Stina Fylaxovi snídaní. Profesor v nemocnici nepochybně paní Hansenové více nepomohl, neboť se nikdy již neukázala, a děti její úplně zdivočely. Co se z nich stalo, neví nikdo. Přel. *G. Nováková.*

Ruský charakter.

Ze studie N. Hoffmanna o Th. M. Dostojevském.

Čteme-li spisy francouzských, anglických, vlašských, slovem evropských spisovatelů, máme pro jich milieu tolik porozumění a vlastní přispůsobivosti, že můžeme velmi snadno říci, kterak ten onen spisovatel své lidi líčí. Čteme-li však spisy ruské, jsme se svým úsudkem jako bez vesla. Vidíme cizí, velmi nepohodlné nám milieu a v něm Rusa, jejž abychom si teprve překládali ve své člověčenství, což je často prací dosti krušnou. To má svůj hlubší význam. Jest nám ovšem jednati s polobarbary, ale s mladými, neotřelými silami, s národem, jejž se učíme teprve poznávati a vzhledem k němuž jest se nám mnohému přiučovati. Ovšem že ne-Rus,

jmenovitě nepobyl-li v zemi delší čas, nijak nemůže podati živý a správný obraz Ruska a jeho lidu. Avšak cizinec, jenž si osvojil tolik znalosti řeči, že vycituje její intimní nuance, domáckou přímost jejích zvuků, takový cizinec může s nezakaleným zrakem a zcela nepředpojatě vystihnouti jisté základní znaky národního ducha, jež jazyk vyjadřuje. A to tím snáze, ježto má všecko ruské tak neevropský ráz.

Co především do očí bije jakožto rys patrný ve všech vrstvách národa, jest rodinná příchylnost a vespolné bratrství. To již vyjadřují slova jako: batuško, matuško, bratříčku, sestřičko, kterými se obyčejně oslovují. Tento cit rodinné příslušnosti vychází z dola a ne naopak, a to právě zaručuje věčné jeho trvání. Tím, že se v řeči při oslovení přímém neužívá titulu a rodového jména, nýbrž jen jména křestního, se zdvořilým přídavkem jména oteckého, proniká celý národ intimnost, a třebas jen formální, o které se žádnému modernímu »demokratickému« národu ani nezdá. Nejen sedlák, ale ani dvorní lokaj neosloví císaře nebo velkoknížete jinak, než asi takto: »Nikolaji Alexandroviči, Helena Pavlovna prosí« nebo pod. Pro lid jest tato forma intimní záležitostí srdce, pro »společnost« má pouze cenu patriarchální reminiscence, vždyť společnosti vrchních 10.000 podnes ještě ani nenapadlo pokládati lid za »bratry«, vůbec učiniti si ať jakékoliv měřítko jeho bolů a slastí. To zdá se právě že od sebe dělí ruské kruhy konservativní od novějších liberálních. Ovšem že na tomto poli bují nedorozumění jako kopřiv. Neboť jestliže mnozí energičtí liberálové nechtějí přestati pouze na tom, lidskostí prozářiti své vztahy k lidu a předcházeti dobrým vzděláním, jež podávají tomuto vysoce inteligentnímu, ale hluboce v pověrečnou nábožnost zabořenému dítěti, přiskakují jiní, rovněž dobře smýšlející a drží jim ruce, obávajíce se, aby vymítivše nevědomost a pověrečnost nevymítili i víru a úctu; tak přechází vztah inteligence k lidu na pole, jež se pozvolna a nepozorovaně původním záměrům čím dále tím více odcizuje.

Jiný rys patrný ve všech vrstvách lidu (vyjímaje společnost v užším smyslu) jest schopnost snášeti strasti a cítiti soustrast s každým vinníkem a zločincem. I tu nám ruský jazyk dává cenné pokyny; lid nazývá každého zločince »nešťastným« a jazyk sám, jenž má pro »lidské« tři velmi přesně vymezené výrazy, nemá pro naše nuance viny: přestupek, přečin, zločin, vyjma slova vina než jediné slovo přestupek (prestupljenie). Vidíme, že jest nám tu činiti s něčím zcela jiným, než-li jest náš evropský soucit, jejž Francouzové nazývají také »une fonction purement cérébrale,« čistě věc mozku v protivě k všemocné a ke všemu oprávněné »passion«. Tu jest propast mezi východisky ethických názorů na východě a na západě, o nichž ani nelze dosti hluboce uvažovati.

Jiný nápadný rys povahy ruské jest pokora spolu s hlubokou zbožností udržující se i v kruzích, v nichž, jako v inteligenci, klonící se k západu, každá stopa víry vybledla. Rus velmi rád uzná svoji chybu a také ji přizná, jakož i se pro ni před přítelem a nepřítelem pokoří a sebe obviní. Poněvadž pak taková změna v náhledech dosti často se vysl[illegible] při nervósní, hloubavé a stále »pravdu« hledající povaze ruské, [illegible] se nám západníkům, dekadentům t. j. lidem s vlastními nedostatky ke-tujícím, Rus jako zbabělý sebeponižovatel. Západ rozumí tot[illegible] nes

slovům »míti charakter« tak, že se nemá nic odpouštěti a v ničem povolovati, a jde mu také o statky mnohem reálnější, než-li jest starost o otázky, jež Rusa ve všech okolnostech zaměstnávají: »Jaký má býti můj život?«

Třetí do očí bijící rys povahy ruské jest to, co bychom nazvali nespolehlivostí, nepřesností, nesprávností. Kdo se jednou přesvědčil, jaká jest to nemožnost pravé dítě ruské země dostati v ustanovenou dobu na určité místo, anebo najíti či zavésti v jeho domě, v jeho časovém rozvrhu sebe menší systém anebo sebe menší pořádek, nic nebude namítati, aby se známé pořekadlo poopravilo. »Nejen lidé v štěstí, ale i na Rusi ztrácejí paměť«. Rusové dovedou, nejsou-li v dobré náladě, dát se do spaní v kteroukoliv hodinu denní, píti čaj a navštěvovati přátele každou hodinu noční (veliký vliv budou tu asi míti ony jasné, spánek zapuzující noci). Ale nejen to. Své přátele uvedou k jiným přátelům bez ptaní, bez okolků, k snídaní, obědu, či večeři, o půl noci či k ránu. Stane se, že na př. tito uvedení přátelé onemocní tam v cizím domě, anebo dostanou smutnou zprávu, a všechen ten cizí dům, jenž není již více cizím, trpí společně s nimi. Všichni zůstanou pospolu, uvedený přítel se všemi ostatními usadí se v domě jako v bivuaku, do kterého právě přitáhli, slovem jest to jakási sama sebou se rozumějící pospolitost. Jeden Rus, jemuž byla vytýkána jeho nenapravitelná nedochvilnost, odpověděl velmi vážně: »Ano život jest těžké umění! Jsou okamžiky, jež třeba rádně prožíti a na nichž více záleží než na nejpřísnějším do držení slova.«

A ruské ženy! Ty žijí z nitra, mají vysoké cíle, vážné snahy, otevřený zrak pro vnější svět, pro to, co je obklopuje a čeho je třeba. V ruské ženě snoubí se čistota a enthusiasmus mladé dívky s jasností a nepředpojatostí muže; něco jinošského jest v ní. Ovšem, že to není až do nejmenších maličkostí přesná zevrubnost německé paní, ani do nejjemnějších odstínů delikátně vybraný vkus Francouzky. Pravá Ruska mívá ve své domácnosti někdy takový chaos, že by naše krajanky jmenovitě ze severu, trnuly. Ale kdybychom se divili její nepřesnosti a jejímu nepořádku, odpověděla by nám: »Ach, každý okamžik třeba dobře prožíti, malé nemá překážeti velikému, ani část celku«. Slyšeli jsme jednu Rusku, že petrohradské paní a dívky pospíchají po ulici se zrakem v dáli upřeným, že jest viděti, jak se ubírají za jistým cílem, kdežto v evropských velkoměstech kráčejí paní tak, jakoby ulice sama byla cílem. Jest to právě »širokaja, ruskaja natura« jež vždy a všude k platnosti přichází a právě vzhledem k tomuto na pohled tak neharmonickému sloučení přisvědčili bychom Dostojevskému, že nejbližší budoucnost lidstva leží v rukou Rusky. Spěcháme však ihned doložiti, že nemá se tu mysliti na převrat pomocí ženského hnutí. Ruská žena již dávno provedla svoje ethické a sociální obrození a sice vyjímaje zvláštní species, nihilistky, zcela organicky, ze stanoviska zcela přirozeného, ze stanoviska mateřství. Ona chce a také jest družkou ano vůdkyní mužských členů r(liny, chce s nimi sdíleti jejich zájmy a míti v jejich radě rovnocenný h] s. Mimo to ruská, předsudků prostá žena chová především přání ně- k(mu prospěti, svému národu sloužiti. A tak dokázala Ruska dnes již s\ oji schopnost k svobodě a kultuře svým životem, kdežto evropská že ı chtějíc nabýti svobody a kultury dokazuje, že jest schopna žíti i imo kruh rodinný. To jest velmi zásadní rozdíl.

Vedle uvedených charakteristických rysů má Rus i nevyhladitelnou nedůvěru při všem, co se týká bližního, avšak nedůvěru, jež spíše pramení z neustále bdělého citu vlastní nedostatečnosti a »hříšnosti« nežli z nedoceňování jiného. Jest to nedůvěra pokory, pravý to opak nedůvěry rutiny.

Všimněme si ještě zeměpisného a historického pozadí, z něhož tato individualita národní se vyvíjí, oné nesmírné kompaktní říše s bezmeznými stepmi a s neobsáhlým obzorem, kde snivé oko upírá se v bezmeznou samotu, oné říše řídce obydlené, bez členitého pobřeží, bez většího světového přístavu — »obra ve veliké nízké světnici« jak praví Dostojevský.

Tato ohromná jednotka má jeden jazyk, jednu víru, jest svá bez cizích prvků a jazykových vlivů, v žilách tohoto obrovského tělesa není součástek cizí krve vyjma finskou. »Bílý car« jest otcem, velekněžem, pánem, k němuž jako ku spáse ve všech potřebách se vzhlíží se slepou důvěrou. Proces rozvoje tohoto národa děje se zvolna, dnes ještě jest Rusko ve věku dětském, v přechodní fási u věk jinošský. Hlavními zdroji života jsou tu dnes ještě rolnictví a chov dobytka, města jsou řídce rozseta, drobný obchod jest v rukou malého měšťana moskevského, velkoobchod a průmysl v rukou moskevských velkokupců, jakož i cizinců a židů. Není tedy vlastně žádná t. zv. buržoasie a to, co my jí rozumíme jest jen venkovská menší šlechta a úřednictvo. Tento pozvolný, ale přece organický rozvoj národa přetrhl Petr Veliký svými reformami. Počátkem a zároveň symbolem jeho civilisačního poslání jest město po nesmírných námahách a obětech moři urvané. Petrohrad, »prorážené okénko« do Evropy, propustil do Ruska evropský vzduch a evropský ráz, evropské mravy a nemravy, evropskou filosofii, vzdělání a dekadenci, zkrátka »europeismus«, jak Dostojevský praví. Široké vrstvy lidu nevědí však o těchto novotách a jestliže tu a tam v městech staroruská brada padla za oběť evropským nůžkám a staroruský kroj evropskému šatu, přece sedlák nemá až po dnes žádného zdání o právech občanských ve smyslu evropském. Za to však požívá jistých obecných práv a jistých svobod (obščina a mir), jež zdají se býti mnohým současným agrárníkům jediným možným rozluštěním všech nesnazí pozemkového majetku a jedinou záchranou od proletarisace rolnictva. Je-li to názor správný, nemůžeme zde uvažovati. Také o nejdůležitějším sporu, jenž zaměstnává vůdčí duchy ruské od samých časů Petra Velikého, byť nyní jaksi ochaboval, nemůžeme tu než jen stručně se zmíniti, nicméně musíme přece o něm promluviti, poněvadž odtud vycházejí oba hlavní proudy ruského života, a Evropan může pochopiti Rusko a jeho příští osud jen na základě znalosti této otázky. Jest to otázka, již Reinholdt ve svých »Dějinách ruské literatury« takto klade: »V jakém poměru jest orthodoxní církev k církvi římské a protestantské? jest ona původní pospolitostí někdejšího jednotného celku, ze kterého pozdějším vývojem a pokrokem vyvinuly se jiné vyšší formy náboženského názoru anebo jest na věky trvalou a nezkrácenou dokonalostí zjevení, jež v padním světě podlehla římsko-germánským názorům a proto se v p tivné poly rozštěpila? Konečně: »V čem zakládá se protiva ruské a

pado-evropské civilisace? Zda pouze ve stupni rozvoje anebo ve zvláštním rázu kulturních prvků? Jest určeno ruské civilisaci, aby přijala nejen vnější výsledky, nýbrž i proniknuta byla základy evropského vzdělání — či stane se, až svůj orthodoxně-ruský duchovní život prohloubí, základem vzdělanosti? Přívrženci západnictví přisvědčují k první části této otázky, slavofilové k druhé. Někteří z nich, jmenovitě J. Kirejevský, očekávají od synthese obou, vzájemně si tak odporujících útvarů, zdárný rozvoj lidstva a sice tak, aby západní kultura stala se kvasem rozvoje východního světa myšlenkového, kdežto hluboká duševní jednotnost východu aby oplodnila citovost a ethiku západu svojí »všelidskostí«. A vskutku, kdo staví své naděje a názory o budoucnosti tohoto velikého národa s jeho »úžasnou sílou vůle« nejen na jeho dějiny, nýbrž i na onu latentní a zvláštní sílu a schopnost každého Rusa pro zájmy všelidské, ten soudí-li nepředpojatě, přisvědčí nám, že naše civilisace nepřetvoří Rusko, nýbrž spíše naopak, my jím budeme nazpět přivedeni k přírodě a k novému člověčenství.

Slavianofilství bylo poprvé theoreticky formulováno koncem 18 stol. historikem z doby Kateřiny II., kníž. M. Sčerbatovem; přední zástupci slavianofilství jsou Kirejevský (viz studii prof. Masaryka), Chomjakov, bratři Aksakovi a j. Západníci jsou: Bělinský, Hercen, Granovský a j. Nejhlouběji pojal otázku tuto Dostojovský, jak dokazují jeho život i jeho spisy. Celou ruskou literaturou ozývá se však vedle otázky po hodnotě západní a východní kultury, ano jako jádro a kořen této otázky starost ruského člověka: »Jaký má býti můj život?« Dostojevský vyložil r. 1880 ve své slavné řeči na počest Puškina význam Puškinův v ten smysl, že když bylo 100 let uplynulo od reforem Petrových, než se byla ruská literatura ujala, Puškin byl, nejen jak Gogol praví, největším a jediným projevem ruského ducha, nýbrž i jeho prorockým zjevením. Dostojevský praví dále, že Puškin již ve své první periodě, když ještě napodobil André Cheniera a Byrona, náhle našel nový, zcela ruský tón, pravou ruskou odpověď na otázku, na onu »zlořečenou otázku«, jak jí nazývá »po víře a pravdě národa«. Tato odpověď praví: »Pokoř se, hrdý člověče a především zlom svoji zpupnost, pokoř se, ješitný člověče a především pracuj na rodné půdě« — a dále: »není pravdy mimo tebe, nýbrž jen v tobě; najdi sebe v sobě samém a poznáš pravdu«.

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Viggo Stuckenberg: Slunce. Autorisovaný překlad z dánštiny od H. Kosterky. (Symposion V. Nákladem překladatelovým.) Z vlasti Hamletovy, z říše mlh, melancholie, deště a spleenu přichází rek p. Stuckenbergova Slunce Hans Haven. Takový nešťastný, sebou samou nespokojený, vlastním svým nitrem rozervaný a otrávený snivec: být či nebýt. Je z těch povah, které nemohou držeti v ruce nože, aby se jím neranily. Proč jsi se ranil? ptáme se jich. Což nevidíš, že mám v ruce nůž, — to jest celý jich důvod. Dívá se na západ slunce, je dojat jeho dohasínajícími paprsky vlekoucími za sebou celou slávu dne, — a najednou mu napadá, že je to zcela hloupé civěti do slunce, že by bylo lépe ležet v posteli a nechat přírodu přírodou . . . Taková malá, pasivní, snivá, melancholická duše pláče v jeho bytosti, — a hned tam zase ožívuje jiná malá, zlomyslná, všemu se posmívající a na vše plvající dušička, která mu přesvědčivě dokazuje, jak je všechno na světě buď převrácené, nebo zbytečné. Veliký fantom umění vznáší se před jeho zraky. Bude velikým umělcem, jeho obrazy roznesou slávu jeho jména do všech končin světa. Ale tato iluse trvá jen vteřinu. Ah, jak je to hloupé mysliti na zvěčnění svého jména! Jeho talent? Ten stačí tak na to, aby lakoval kočáry nebo natíral bezvadně ploty . . Ale konečně, je to všechno bezvýznamnost: umění nebo plot, výživa nebo pozemské štěstí, co znamenají tyto bezvýznamnosti? Hans Haven chce žít. Ať cokoliv, ať slávu, nebo ponížení, ať velikost, nebo malost, jen žít — žít! To jest jeho slunce, za kterým chce jíti, pro něž odstrkává jemný, mlčenlivý stín sestry svého přítele-kupce i vášnivou horoucí realitu smyslné Margrethy — aby šel vždy dál a dále, zanechávaje za sebou malé město, kde dosud musil živořit, aby ssál do sebe dech širokých polí a dech volného, hořícího, mladého slunce . . . Neprotivit se tomu, co velikého se v duši naší zrodí, i když třebas zdá se nám to býti záhubou, — to chce míti životním heslem. Naší chybou, základním omylem naší povahy jest, že jakmile něco v nás vyvstane a hrozí strhnout hráz, jíž jsme bytost svou obehnali, hned odvodňujeme a rozdělujeme proudy, bojíce se přívalu. Odvodňovat — to jest naše domnělé umění dovésti žíti. Ale abychom nechali jednou proud vystoupit, abychom nechali strhati umělé hráze, jimiž jsme bytost svou učinili nepřístupnou, toho neuděláme, neboť my — milujeme klidné poměry, a štěstím nám je to, co nazýváme »pokojností« a co r vlastně ničím jiným, než duševní shnilostí. Abychom nerušili svého hodlí, zabíjíme v sobě všechno, co je vzpruhou k pokroku, čili »co i sedmimílové boty na nohou,« jak se vyjadřuje Hans Haven, — a to—

pohodlí, této shnilosti chce utéci Hans Haven, děj se co děj — a při tom přechází ve svém vězení s místa na místo, jako v očarovaném kruhu, od přítele-kupce k Margrethě Mamsenové, od sestry kupcovy do svého »atelieru«, semo tamo, v absolutní pocitové a duševní chudobě a pustotě, bezmocný a vysílený, s plány a úmysly, k jichž realisaci nepřikročuje, jen vzdychající nad tvorovou podivností člověka, jenž chce stvořit celý svět, ale netvoří ani mouchy, jenž chodí jen s místa na místo a zmenšuje a ničí v sobě vše, co znamená možnost . . . Závěr práce, odchod Havenův za »sluncem«, beru ironicky. Haven mění jen místo, ale v tom novém prostředí jistě zůstane tou starou hamletovskou povahou, jež bude dále hloubat a raisonovat — být či nebýt — a místo života, místo drsného jeho dechu, bude se spíjet dále vlastními nestvůrnými fantasiemi a falešnými halucinacemi perversního nitra — neboť pro povahu, jakou jest on, zůstává nedosažitelným sen o stromě zasazeném uprostřed živé plodnosti země, s větvemi napřaženými k obloze, s listím rozptýleným, aby ssálo slunce a pilo déšť a s životem stoupajícím od kořene, zdlouhavě, ale jistě, ze životatvorné moci prsti. On podoben jest větvi od stromu odseknuté, bez života, poněvadž žádná míza v ní více neproudí, a proto hynoucí a vadnoucí, bez pomoci, neodvratně, jistě . . Život, který ukazuje ku předu do štěstí, žáru a slunce — — to jest jen přelud, život není než starý vetešník, který pokřikuje za těmi, kteří chtějí napřed, a nabízí jim dotěrně starý požitek, starou radost — starý život . .

Studie nitra — to jest práce páně Stuckenbergova. Zájem je tu čistě vnitřní, psychologický, dějový, vnější apparát, jímž autor pracuje, je skoro nullný. A přece, jaká tragika, jaká bolestná osudnost leží nad celou tou prací! Je to tragika každé lidské duše, u níž touha a vůle zabila moc a dovednost, u níž cit zabil čin, nadbytek reflexivnosti tvůrčí spontannost . . . Vzpomínáte Turgeněva, Gončarova — vzpomínáte obdobných jich prací. Ale co u těchto umělců rozepjato do velikých rozměrů, co u nich je ohromnou zápasnou freskou, zde zmalicherněno a zfiligránštěno, řekl bych, do střízličí perspektivy, kde vládne jen trpná lethargie, dusná spilost, jako v hašišovém snu, kde rek práce chodí jako v somnambulickém spánku, bezvládná loutka, s vleklými gesty marných a pustých rukou . . Samá mdloba, rozvrat, samý spleen, mlha, chaos . . samá degenerace, samá psychická amorfnost a beztvarost . . samá duševní sliznatost, rosolovitost, rozplývavost . . jako u těl medus vytažených z mořské vody . . Práci páně Stuckenbergově jakoby scházela všechna páteř, všechny kosti. Všechno v ní vystupuje jako z nesmírné vzdálenosti, všechno je tak neurčité, jako rhytmy v daleku utonulé hudby . . Mnoho se tu medituje o životě, ale je tu málo obsahového, realného poznání životního: kletba každého umění oddálivšího se života, zavinuvšího se do svých snů, nevešedšího do života, ale zkameněvšího daleko od něho, jako žena Lotova daleko od hořící Sodomy muk, vášní, slz a kleteb . . Práce protkána je malými lícněmi přírodními plnými rosy, vůní, ticha a bílých mlh, kde lze obdivovati slovní bravuru autorovu, vituosní jeho pohrávání drobnými deskriptivními detaily, hned plnými ojí ojivého střiku, hned plnými passivního zemdlení . . Překlad — až na několik passáží, kde zápasil p. překladatel s českým slovem — čte se velmi plynně. 22. dubna 1899. *Jiří Karásek.*

Divadlo.

Konečně tedy jednou zas opravdová umělecká událost! Mluvím o čtyřech pohostinských hrách společnosti ruských herců carského divadla petrohradského s pí. Marií Gavrilovnou Savinou v čele. Nejen že nám umělkyně tato poskytla vzácný u nás pohled na znamenité, překonávající výkony v oboru velikých ženských rolí, ale viděli jsme, a jmenovitě naši herci mohli viděti, jak vypadá dobře sehraný, organicky do sebe srostlý, jako jediný celek žijící ensembl herecký. Tisíce verst dělí nás už zase od ruských hostí, a doba čtrnácti dnů stačí, aby dala pobledlnouti dojmům tak efemerním jako jsou divadelní, k tomu pak bylo na všech stranách o ruských hrách tolik napsáno, že nám tu už nezbývá, než uvésti jen stručnou jich bilanci. Tedy nejprv o Savině samé! V jednom myslím neodpovídaly její výkony předběžné představě: dle bulletinů z Berlína, z nichž sensace přímo kapala a které vykřikovaly cosi o »omrácení« tamnějšího obecenstva, mohli jsme být připraveni na faenomen velké herečky běžného typu, s ohromující silou a bohatstvím prostředků a oslepující silou a ohněm barev. Ale jaké překvapení, když v exposici Tařany Rěpiny vkročí na jeviště starší, hubená, zjevem nikterak svůdná dáma s hlasem nevelkým, vzlykavě zajíkavým, s delikátně tlumenými posuny a nervósně jemnou, ale podobně umírněnou mimikou. Všecko takové všednodenní, držené v tónech hebké, vznešené šedi. Žádná banálnost, žádný laciný efekt; umělecké sebezapírání až do krajnosti. To nebyla ovšem pastva pro velký dav, který za své peníze a za to, že trpělivě musí po celý večer poslouchat nesrozumitelnou mu řeč, chce příslušné otřesy nervů a ohromující efekty. Našel je konečně také, jmenovitě ve dvou umíráních Saviny, v Tařaně a Dámě s Kameliemi, kteryžto protivný, stuchlými, nečistými parfumy demimondského sentimentalismu prosycený kus patrně jen k tomu cíli paradoval v repertoiru ruských hostí. Vzdělanější část obecenstva nepotřebovala však čekat na tato umírání, aby měla z hry Savininy nezkalenou uměleckou radost. Bylo jí příjemným sklamáním viděti místo nějaké »božské« divadelní hvězdy, které při návratu domů vypřahují enthusiasté koně z kočáru, distingovanou, na jemnější vkus počítající umělkyni moderní ve smyslu psychického realismu. Pochopili jsme pak velmi snadno, proč se pustila právě do Berlína a proč tam slavila takové úspěchy! Podivuhodné a vysoce umělecké bylo jmenovitě u Saviny, jak dovedla na obou jmenovaných úlohách pohrdnouti vnější jich slupkou, ignorovati všecko to pikantní a banální, co tkví na roli herečky Tařany a demimondky Marguerity Gauthierové a jak v nich nhodila na nejhlubší lidské zrno, jak v nich vyzdvihla měkkou, trpící ženskost. Ale podotýkám ženskost, jak ji může cítiti a podati jen žena raçy slovanské; ze země, kde žijí modely, dle nichž tvořil Turgeněv své nezapomenutelné zjevy ženství v »Šlechtickém hnízdě«, »První lásce«, »Novině« a j. Tento ryze ruský charakter její hry byl ovšem nejčistěji uplatněn v jediném ruském dramatě, v němž u nás vystoupila, v Spažinského »Paní majorce«. Nesmí být ovšem zapomenuto, že v ka[illegible] měla své velké momenty mimiky a gestikulace, koncerty rukou a [illegible] ssávajících se lepkavých objetí, bleskorychlých změn fysionomie, brav[illegible] ního sjíždění k zemi, svíjení, omdlévání, atd. — ale nad to všecko cer[illegible]

to tiché, lyrické oduševnění, které všecky její výkony proniká a diváka si podmaňuje, aniž by proto musil třeštit při odchodu z divadla banálním enthusiasmem. — Druhé příjemné překvapení připravila nám její družina. To nebyl hlouček bezvýznamných sil, impressariem na rychlo sehnaný, aby pomáhal dělat šedivé, nijaké pozadí k plápolajícím výkonům divy, ne to byl — jak jsem již shora řekl — organický celek herecký, ne stafáž ale prostředí, do něhož postavy Savininy přirozeně byly zapjaty a z něhož vystupovaly v silném sice reliefu, ale bez nějakých zvlášť velikých distancí. Staré konvenční rozdíly úloh hlavních, episodních a komparsních byly tu téměř nadobro setřeny, celé skupiny hrajících držely se v nejvzrušnějších scénách na jisté společné výši. V detailech kypěla hra jejich životem a dovedla vlíti novou krev i do svadlého, scvrklého těla vyvětralého dramatu Dumasova. Mluviti o jednotlivých výkonech a uváděti jména bylo by zbytečno po tom všem, co se o nich už napsalo. Výborní tito herci ukázali nám, jak hluboce a instinktivně tkví strom uměleckého realismu ve všem ruském duchu a životě a jak vyhání své větve do všech oborů umění. Přirozeně, nenuceně bez okatých pretensí a veristických nehorázností jest tato herecká větev ruského realismu pendantem k jeho výkvětům literárním. A nic nesvědčí lépe o úspěchu tohoto znamenitého ensemblu než už ta okolnost, že kdežto hry jejich byly oznamovány zprvu jako pohostinská vystoupení Saviny, psalo a mluvilo se pak už všeobecně jen o ruských hercích.*)

Hudba.

»Selská bouře« opera Ludvíka Lošťáka (na slova Jaroslava Kvapila dle Šubrtova »Výravy«) uvedená 26. dubna na Národní divadlo, vyvolala silné rozčílení v našem světě hudebním. Zbytečno by bylo zde vykládati proč — byly to právě Rozhledy, které u příležitosti koncertů mladé hudební generace r. 1896. a 1897., vyvolaných, jak známo, iniciativou p. Lošťákovou, posvítily na způsob, jakým vládnoucí naši hudební mandarini zavírali smělému a sebevědomému tomuto muži po léta cestu na veřejnost. A nyní se tam přece dostal — a co více: dostal na jeviště prvé své operní dílo pouhou morální váhou svého vystoupení v oněch koncertech, tedy bez obligátní strýčkovské protekce, nezavěšen na osoby některé ze zákulisních mocností, jak osvědčený národní mrav káže! A co hřích ještě větší: tento smělec troufá si stát neodvisle nejen svou osobou, ale i svými názory a dílem — on neuznává posvěcených dogmat církve fibichovské, on nepovažuje polyfonii za nejvyšší božstvo, on nevěří, že by scholastické, řádní a bláhové pohrávání si jalovými motivky mohlo se zváti hudebnědramatickým stylem; ale on vyznává slovy i skutky, že opera má býti dílem opravdové hudby a působiti tedy především krásami, specielně hudebními, že má poutati výraznými a přehlednými liniemi, koncisností stavby, podmaňovati si čaromocí melodie a neklásti ubohému uchu lidskému požadavky nadlidské a nelidské. Je to tedy nespokojenec a kacíř, hlasatel zdravé reakce, která chce být pokrokem, muž programu, který myslí o umění a ví, co chce a hleděl to ve své opeře ztělesnit —

*) Opozděno z minulého čísla. Pozn. red.

důvodů zajisté dost pro paušální zakřiknutí a odbytí, jemuž se mu od většiny kritiky dostalo, i od té části kritiky, která dovede do nejnedokrevnějších oper velhat ty největší krásy, pocházejí-li jen od komponistů do cechu přijatých a která dovede pomocí nejšetrnějších eufemismů zachraňovat i každý šmejd à la Satanela. To je už dávno známá věc u naší kritiky, že má statečné čelo jen vůči skladatelům neodvislým anebo — zahraničným. Pravda, operní prvotina Lošťákova má nedostatků dost a dost, ale neviděti pro ně opravdových předností díla, nevycítiti ze »Selské bouře« pronikavý a vehementní talent melodický i dramatický, může jen strannická zaujatost anebo kritická nedohlédavost. Mám tím více práva to říci, že se nechystám psát úmyslnou apologii p. Lošťákovy opery, nýbrž kritiku bezohledně upřímnou, s vynesením světel i stínů, s vědomím, že bezohlednou pravdou skladateli jejímu více prospěju než nekritickým vynášením.

Už proto považuji za svou povinnost, nezanechati v té věci nejmenšího stínu nejistoty anebo neupřímnosti, že se cítím na věci p. Lošťákově sám býti účastným. Tentýž odpor, k němuž mne vydráždila Foersterova »Eva« a jenž mi diktoval článek »Ve jménu hudby« v 9. čísle Rozhledů, tentýž odpor proti hyperpolytonickému, beztvárnému, chudokrevně schematickému pseudostylu opernímu to byl, jenž vrhl p. Lošťáka na hledání nových cest hudebně-dramatického výrazu a dal mu zde najíti »Selskou bouři«, tak jako už dříve na poli instrumentálním »Píseň vítěznou«. Shoda byla tu tak patrna, že nescházelo ani všetečných dušiček, které přímo prstem ukazovaly na p. Lošťáka, jak stojí za mým článkem v póse konspiratora a pomahá si jím dělat náladu k premiéře. Prostředí vychovává si své lidi a tomu, kdo dýchá po leta páry z toho bahna klepů, škorpení a intrikánství, jemuž se říká umělecký svět pražský, nemůžeme se konečně divit, nepochopí-li, jak může čistý zájem o umění hnáti někoho k zásadové roztržce s jiným, jenž nám je osobně sympatickým, čichá-li za každým nápadnějším vystoupením smluvený komplot a odpovídá-li i na nejpoctivější, naprosto bezosobní kritiku svým babsky slídivým »cui prodest?« Nemusím snad široce dokazovati, že pokud s p. Lošťákem souhlasím, je to prostě souhlas dvou lidí, kteří si z dnešního stavu české hudby odnášejí stejný dojem a způsobem v základech shodným formulují si potřebu reakce a obratu. O víc nejde, lidí v těchto věcech souhlasících jsou už dnes celé legie a bude jich stále víc. O způsobu však, jakým p. Lošťák hudebně se pokusil v »Selské bouři« realisovat zásady, které s ním vyznávám, mohu ještě při tom všem soudit docela střízlivě, a že to také činím, chci dále ukázat,

Skladatel »Selské bouře« pochopil výborně, na které cestě dlužno hledati ozdravění a obrození dnešního senilního a degenerovaného operního stylu. Proti jeho rosolovité vzteklosti staví pevné a svalnaté kontury, proti jeho kudrlinkovitosti a mudrování jednoduché ale silné linie dramatického srázu, proti tyranii polytonie přirozenou a sladkou vládu melodie. Všecko tu má silný a určitý obrys, všecko je stavěno průhledn[illegible] a vždycky tu je uhozeno na jádro dramatické situace. Nikde zbytečn[illegible] last, ani na jevišti ani v orchestru. Délku ouvertury, intermezza v 1. [illegible]nání a předeher ke 2. a 3. jednání, vysvětluju si úmyslem skladat[illegible]

prodloužiti schválně operu — libretto je totiž tak krátké, že i s oněmi předehrami trvá celá »Selská bouře« sotva dvě hodiny. Jinak však vyhýbá se p. Lošťák vší rozvláčnosti, této hlavní slabině moderní opery od dob Wagnerových a ukazuje se jako pravý muž divadla, jenž ví, co divák snese a co ne, kdy je třeba přestat a obrátit. Tento zřetel o jadrnou karakteristiku a ostré zaokrouhlení každé dané situace jej vedl k tomu, že se vrátil k starému rozdělení opery na »čísla«: balet, sbor, arii, duetto, finale atd. (spojených ovšem červenými nitmi několika hlavních příznačných motivů, táhnoucích se celou operou) a že je odkrokuje a střídá místy způsobem až tak nápadným, že místo pokroku znamená to silný krok nazpět, až přes Smetanu. K širší a výstižné nějaké karakteristice postav a psychologickému jich podmalování poskytlo mu libretto při svém spěchu a snaze, aby co nejstručněji chytilo všecky hlavní momenty Šubrtova dramatu, ovšem málo příležitosti. Nebylo tu času, přiblížiti jednotlivé postavy naší lidské účasti, tím spíše, že p. Lošťák nečiní značnějšího rozdílu mezi party hlavními a episodními a rozdělil svou hudbu mezi ně tak spravedlivě, že se dostalo všem málo. Připočteme-li k tomu sporost modulace, malou stupnici orchestrálních barev, malý zřetel ke koloritním odstínům a k složitější thematické práci, vysvětlíme si, proč živel karakteristiky a malby ustupuje zde docela do pozadí a proč celá opera spočívá především na střídání živlů lyrického s dramatickým. Prvý představuje statický, druhý dynamický element p. Lošťákovy hudby. Který z nich je pro talent jeho vděčnější, nechtěl bych rozsuzovat — oba jsou stejně silně vypjaty a rozkvetlé. Pokud se týče lyriky, poukazuji jen k prvé arii Jeronyma a dvojzpěvu s Bětuškou — to jsou pravé perly zpěvné sladkosti a ohnivého citu; rudé, vonné, nejčistší rosou poetického primitivismu skropené melodické růže, proti nimž tak zvané melodie z »Psohlavců« nebo »Evy« působí dojmem umělých, papírem chrastících květin. Něco z opojné vůně oranžových hájů hudby italské jakoby bylo zavanuto do tohoto mélického lyrismu Lošťákova, jmenovitě do zpěvů komtessy Sylvie, za to však u Bětušky proniká karakter českého národního popěvku (až na její píseň za scénou, která při všem myšleném národním rázu činí na mne právě naopak dojem exotický). K rozvinutí dramatické síly měl p. Lošťák vděčnou příležitost ve scénách vlastní selské bouře a projevil ji tam v akcentech pozoruhodné síly (jmenuji jen zabití bláznivého Martínka, pohanění Výravy Karminem, boj za scénou v posledním jednání a j.) Drastičnost některých effektů je ovšem ještě trochu hledaná — tak na př. zakončení 2. jednání zvětšeným trojzvukem by se dalo hájit, kdyby se ozval hned po výstřelu, jímž Výrava usmrtí svého syna, ale dlouhý předběžný náběh k němu činí dojem vypočítavosti. Abych dále pravdu řekl, nezdá se mi přece jen dramaticky revoluční živel v »Selské bouře« stát tak v popředí, jak žádá duch a tendence libretta (a jak zůstane vzorem toho povždy »Němá z Portici«). Nejdramatičtější jednání, totiž poslední, působí slaběji než obě předešlá, nichž převládá karakter eroticko-lyrický. Ale dosti na tom, dovedl-li Lošťák hned v prvé své opeře vyhnat do takové alespoň výše obě části operního stylu, i lyrickou i dramatickou. Kdo dovede takto obsáhnouti celou šíř hudebního výrazu ve dvou hlavních jeho protipólech,

tomu nemůže spravedlivá kritika upříti slibnou kvalifikaci pro další operní tvorbu.

A nyní některé výhrady a pochybnosti. Jednu jsem už shora vyslovil: je nutno, aby se z odporu k výstřelkům nemelodické polyfoničnosti trhalo jednolité pásmo orchestrální karakteristiky a motivace a abychom se vraceli k staré formě uzavřených čísel? Mám za to, že rozhodně ne, a v té věci myslím že není p. Lošťák reakčním v dobrém, pokrokovém slova smyslu. Takto bych si reakci proti fibichovské škole nepředstavoval — zde netřeba než vrátiti se ke Smetanovi, který v »Libuši« podal nehynoucí příklad, jak nepřetržitý polyfonní proud moderního hudebního dramatu dá se srovnat s požadavkem melodičnosti, plastiky a reliefnosti. Též i v thematické architektuře nestojí p. Lošťák na ramenou svých předchůdců, jak žádáme od každého reformatora a novotáře. Místo totiž, aby dal jednotlivým větám rozvětvovati se v košaté a kvetoucí koruny, opakuje je prostě po sobě ve věrných otiscích, což zvláště se jeví v ouvertuře a uvádí zhusta posluchače v netrpělivost. I ve svém odporu k mnohohlasému slohu a vůbec ve veškeré orchestrální technice zašel příliš daleko do primitivismu a podal tak zbytečně svým odpůrcům laciné proti sobě zbraně. Opera dnes komponovaná nesmí jednou stát pod úrovní vymožeností moderní techniky hudební. Jistý stupeň modulačního bohatství a thematických finess, ta jistá rozšumělost, nádhera a lesk ochestru, hra instrumentálních barev, světel a odstínů — toho všeho žádají si nutně od hudby nervy moderního člověka a s těmito předpoklady musí i každá reakční snaha, každý i programový, úmyslný primitivism počítat. Nespravedlivo je však, ubíjí-li většina kritiky »Selskou bouři« jen proto, že tam tyto věci chybí. Tomu všemu dá se naučit a p. Lošťák se tomu při bližších stycích s operním jevištěm jistě naučí. Hlavní věcí je jiskra opravdové hudební inspirace a tu může v »Selské bouři« neviděti jen slepec nebo stranník. Věc mi je zcela jasná: p. Lošťák je opravdový hudební talent, ale talent samorostlý — Naturtalent by řekli Němci — který rostl a vzdělával se sám a jeví dnes všecky výhody i nevýhody takovéto umělecké isolované sebevýchovy. Výhody: má záviděníhodnou neodvislost a ryzost v názorech a tvoření, nepokaženou našeptáváním a suggescemi učitelů a mistrů. A nevýhody: neovládá do té doby ještě dokonale technický výraz, nezná všech fint a triků školy. Ale co je vlastně větší škoda: to? anebo kdyby byl prodělal normálním a předepsaným spůsobem své Lehrjahre pod vedením profesorů a mistrů, kdyby tito z něho byli setřeli každý novotářský a odbojnější vznět a česká opera kdyby pak neměla ani tohoto jediného člověka, jenž do její degenerace hledí vnést živly síly, přirozenosti a zdraví? Těm, kdož nedovedou pochopiti, jak podřadnou je otázka technické dovednosti či nedovednosti, mohu jen odpovědět příkladem z literatury: chtěl by dnes ještě někdo pochybovati o tom, že Walt Whitman byl básníkem ryzí a ohromné inspirace, třebas psal v konfusních a koktavých verších, výrazem bermála školáckým?

Na konec jsem si ponechal, co p. Lošťákovi do opravdy zazlívám. Myslím totiž některé reminiscence, kterým on při svém melodickém dar přece snadno se mohl vyhnout. Není jich sice mnoho, ale jsou nápadn

Když při vyhrnutí opony nad 2. jednáním ozval se známý motiv z Dalibora »Slyšíš to příteli«, projelo veškerým hledištěm nepříjemné překvapení. Právě tak upomíná motiv Výravova krvavého činu, ozývající se po celou první půli posledního aktu, přespříliš na základní thema smutečního pochodu z Beethovenovy Eroiky. Též časté opírání se o mascagniovskou melodiku, instrumentaci, a stavbu intermezz a předeher zaráží u skladatele, jenž proti světoběžným šablonám staví ideál hudby české, tkvící v rodné půdě a plemeni. Přiznávám se, že mi tyto věci notně zakalily dojem z prvého poslechnutí »Selské bouře« a že teprv při reprisi nabyly v něm vrchu přednosti, o nichž jsem shora mluvil.

Na rozdíl od kritiky připravilo obecenstvo p. Lošťákovi úspěch neobyčejně hlučný, při druhém večeru přímo demonstrativní. Kdo měl oči, mohl vidět, že tato demonstrace směřuje proti ortelům, které denní kritika nad p. Lošťákem vynesla. To všecko jsou symptony, které v zájmu věci, již zde hájím, dlužno vítati. Ne snad že bych v tak těžkém a složitém esthetickém sporu, který počíná rozštěpovat náš hudební svět na dva tábory, chtěl považovat široký dav za autoritativního rozhodčího. Nezapomeňme však, že vkus a instinkty publika mají do opery mnohem více co mluvit, než do kteréhokoli jiného uměleckého útvaru — opera je konec konců přec jen ta nejpopulárnější, nejméně distingovaná forma hudební, střižená pro divadlo a nucená ke kompromissům se všemi jeho inferioritami. Je dělána, aby se líbila především obecenstvu a obecenstvo jevilo v oceňování oper z pravidla podivuhodně správný, nechci říci úsudek, alespoň však instinkt. Všickni komponisté oper opravdu životaschopných a znamenitých bývali hned za živa jeho miláčky. Arie z »Figarovy svadby« a »Dona Juana« zpívala před sto lety celá Praha hned po premiérách. Naši skladatelé scholastických těžkopádných hudebních dramat oddávají se bláhové illusi, těší-li se na pochopení budoucí — opera, která neprorazí hned na ponejprv, nechytí se v obecenstvu obyčejně nikdy. Pan Lošťák může proto úspěch, jehož u něho docílil považovat za nejslibnější omen pro svou další tvorbu. Obecenstvo utrýzněné a unavené řádními produkty zuřivých polyfoniků, oddychlo si tu zase jednou a zamanifestovalo si, ať už uvědoměle či jen instinktivně, pro navrát k melodii, přirozenosti a čisté linii. První průlom je učiněn! Nepochopí-li toho ostatní naši skladatelé, bude to jejich škoda. Nechť jakýkoliv bude osud »Selské bouře«, nepochybuju o tom, že v rozvoji české opery bude mít význam první vlaštovky, která chtěla hlásat příchod nového jara melodií a ryzí, přirozené hudební krásy. Přijde to jaro?

F. V. Krejčí.

— **Dobrodruzi**, činohra o 3 jedn. od E. Bozděcha, vyšli nákladem J. Pospíšila v Praze jako VI. sv. Dramatických spisů Bozděchových.

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Chebská aféra je poučná. Nemíním v tom smyslu, že z ní poznáváme malomoc a pochybenost české politiky a nynějších českých poslanců neschopnost a pod., jak se již v podobných případech buď z poctivého rozhorlení anebo z holé agitační vypočítavosti bije na poplach. Vidím poučnost její jinde. Rozhořčení bylo po aféře té u nás všeobecné. Stalo se něco, co jsme si teprve jako možnost vyličovali, jako poslední věci myslili. Aféra ta byla skutečnou ranou z čista jasna a rozezlení bylo tak veliké, že ve sněmu bylo slyšeti z úst dra Herolda tak příkrá a vášnivá slova, takové výpady na státní správu, jakých nebylo slyšeti z českých lavic již leta. Aféra sběhla se takto: Dr. Tieftrunk z Prahy byl vloni obviněn dvěma německými úředníky v uzavřeném území, že v restaurační jakés místnosti pronesl slova, jimiž se prohřešil proti jistému trestnímu §. Vyšetřování bylo zavedeno a dr. Tieftrunk prokázal svoji nevinu. Stihal pak oba udavače žalobou a líčení konalo se dne 27. dubna v Chebu. Soudce nedovolil zástupci dra T. advokátu dru Mifičkovi, aby vypovídal česky. Obžalovaní byli osvobozeni. Dr. Mifička byl po líčení zástupem lidí pronásledován a ohrožován, zatčen a byl nucen přespat na policejní strážnici. Dr. Tieftrunk vypuzen z hotelu v čas ještě ujel. Opatření státních úřadů v Chebu byla nedostatečna zjednat na ulici pořádek a výkonné organy vůbec se chovaly celkem pasivně.

Vidíme z toho, že ani rozhodnutí nejv. soudu ze dne 13. pros. 1898, ani kabinetní list ze dne 18. dubna 1848 a ovšem že ani jazyková nařízení nezjednala českému jazyku rovnoprávnost u všech úřadů a soudů v Čechách a za druhé, že naopak právě tato nařízení a poslední výnosy nalily jen oleje do ohně národnostního záští k nám Čechům, šířícího se dík nacionální agitaci stále prudčeji ve vrstvách německého obyvatelstva v sever. Čechách. Zákony, jasné zákony jsou na naší straně, vláda Thunova jest nám celkem příznivá, vystupování našich poslanců jest smířlivé vzhledem k Němcům, do němec. území nepodnikají se již dávno sokolské výpravy a přece aféra, asiatský skandál, jak pravil dr. Herold na sněmu.

Zajděme si oklikou pro poučení. V dubnu měla Voss. Zeitung článek o úspěšném soupeření německého obchodu s anglickým. Stále citelněji, píše »Voss. Ztg.«, dolehá na Angličana německé závodění na světovém trhu. Ne snad strach před nebezpečným sokem v dohledné době; ale čilý ruch německého průmyslu a obchodu počíná mu býti nepohodlný, dobývaje úspěchů na nejdůležitějších trzích. Angličan pře[illegible] všechny ostatní obchodní národy; za to děkuje staletému, mocnému loďstvu obc[illegible] nímu i válečnému a energické podpoře se strany vlády. Převaha Anglie ve svě[illegible] obchodě stala se před dávnou dobou již nedobytným monopolem. Ale jak [illegible] všemi monopoly, ona osobivost živila sebedůvěru do té míry, že Angličan [illegible]

jaksi liknavým ve stycích zahraničních. Prvního nárazu doznal tento monopol zákonem známkovým, který přijat byl, aby při dovozu zboží do Anglie a jejich osad vědělo se zároveň o jeho původě. Tím měl se ztížiti dovoz cizozemských výrobků, dosáhlo se však jen toho, že odběratelé, kteří kupovali zboží v domnění, že jest anglické, poznali německý jeho původ. Nic pak nebylo tak na snadě, jako že si objednávali zboží přímo. Tak navázány přímé styky mezi zámořským vývozem surovin, čím značná část anglického sprostředkovacího obchodu stala se zbytečnou. Na tom však nebylo dosti. Podnikavý duch německý postupoval dále. Přímými styky a exportem vznikly přímé dráhy námořské, nové plavební linie německé a také tu závoděno s Angličany šťastně. Německé obchodní domy vysílají agenty a cestující do cizích dílů světa a navazují nové a nové styky. Znenáhla poznal britický monopol, že existuje vedle něho soupeř. Ale nedovedl pochopiti, že toto závodění vyžaduje k uhájení posice větší energie a práce; hledalť jen, koho by zodpovědným učinil za vznikající škodu. A hle, byli tu konsulové, jim se činily výčitky, že pracují méně než zahraniční jejich kolegové, ba že nečiní zhola nic na podporu brit. obchodu v dotyčných zemích. Britský obchodní úřad ujal se konsulů, shrnuv v tlustém svazku výroky angl. konsulatů, v nichž tito v čas upozorňovali svoje krajany na hrozící nebezpečí. Ze 33 různých zemí, z Číny až do Peru, z Ruska až k ostrovům Tichého oceanu, ze Skandinavie až do Argentiny a Paraguaye, ze Spojených států až do Zanzibaru, mluvili a varovali britští zástupcové, a obchodní úřad uvádí ne méně, než 171 výtahů z jejich zpráv, které zjišťují příčiny klesání obchodu anglického. Anglie stojí sice posud v čele světového obchodu; ale vývoz její klesl z 309,000.000 Lstr. r. 1891 na 291,000.000 Lstr. r. 1897, kdežto obchod německý stoupnul ze 176,000.000 Lstr. na 197,000.000 Lstr. a Spojených států ze 184,000.000 Lstr. na 218,000.000 Lstr. Důvody toho neúspěchu jsou mnohé. Na př. Anglický kupec rozesílá množství cenníků krásně tištěných a s nejnádhernějšími obrazy, avšak pouze ve svém jazyku, kterému cizinec zhusta nerozumí; váhy i míry udává prý anglické. Od způsobu balení neustoupí prý jen pro své pohodlí a nemá se k poskytování úvěru. Zahraničný, jmenovitě pak německý obchod ví již, kam uhoditi, a činí tak s největší obratností, kdežto angl. monopol ponechává na vůli zákazníku: »Vezmi zboží, anebo je nech ležeti.« »Times« píše: Kupecký Barbarossa se probudil. Exportuje více rozumu než jeho sok. Abychom použili okřídleného slova prof. Marshalla, Barbarossa se nejen probudil, ale i na stráži bdí, kdežto britický kupec teprve v polospánku a neklidně se povaluje na své monopolistické podušce. Snad se držíme ještě, avšak ku předu nekráčíme a sokové jsou nám v patách.«

V tom rozhorlení Angličanů na nevinné konsuláty je něco, řekl bych, českého. Takový praktický, takový mazaný Angličan a zaspal. Spolehl se na svůj monopol, na svá práva, na tradici, na obecně uznávanou svoji prioritu a Němec jej předehnal. My máme základní zákony, reskripty, výnosy, právo přirozené i historické, postulaty civilisace a kultury na své straně, nechceme než jen rovnoprávnost, neurážíme, neutiskujeme, neprovokujeme, ale Němec jest ještě dále, daleko před námi, zvrátí to vše, všechny paragrafy, litery, zákony, kulturní příkazy a zásady a vyžene Čecha z Chebu.

Onehdy, bylo to v dubnu, krátce před aférou v Chebu, přišla do Berlína ministru kultu, Bosseovi, polská deputace vyžádat si svolení ku zřizování soukromých škol s vyučov. jazykem polským. Ale byla bez pardonu odbyta. Ministr velikomyslně pravil, že nechce polský jazyk vyhladit, ale němec. vláda není prý povinna ve školách pěstovati polštinu. Nemá prý nic proti tomu, mluví-li se v ro-

dinném kruhu polsky a rovněž prý je dovoleno, aby příbuzní a rodiče učili děti polštině. Ani proti tomu by nebylo prý námitky, kdyby polské dámy jedno nebo dvě děti vyučovaly polsky, ovšem, kdyby nebylo to pláštěm pro politické rejdy. Ale vláda bude prý bezohledně potírati agitaci polských listů, nedovolí, aby Němci byli utlačováni Poláky a aby zakládány byly soukromé polské školy. Na toto jasné prohlášení přestalo se v polských kruzích o něco ještě se pokoušeti. Poláci v Německu jsou a budou beze škol, jako v Rusku V Poznani několik dam prý bude zdarma polštině vyučovati několik škole odrostlých dívek.

Uvedené udalosti svědčí, že jest nám činiti s odpůrcem sebevědomým, výbojným a mocným, že náš zápas, máli být veden vítězně, což někdy skoro se zdá holou nemožností, musí býti veden s napjetím všech sil, s příkladnou obětavostí, ale i s velikou rozvahou a vypočítavotí, bez zbytečného drážděni odpůrce a bez nesmyslného plýtvání sil na věci podružného řádu. To jest: náš postup má-li odpovídati těmto zásadám, má býti pravým opakem postupu dosavadního. Zápasíme s obrem — nařízeními. Ovšem, že jsou i nařízení dobrá, ale vítězství rozhodne něco jiného. A právě o to jiné je u nás starostí málo. S takovým odpůrcem nespravíme se řečmi a předlohami. A k tomu ještě řečmi, předlohami a skutky, ve kterých je toho zájmu o to jiné tak k pláči málo. »Oko za oko, zub za zub« pravil na sněmu dr. Herold. Nuže dobře, jen mít ty — zuby! Těch nemáme. Ne pesimism, ne beznaděj a ruce chabě v klíně, nic z toho tu nemíním. Ale když se takové heslo, jako je »oko za oko« u nás vždycky stane dík radikální náladě tak populárním, je třeba i o tom si promluvit. Hmotná přesila je v rukou Němců. O tom nemůže býti klamu. Jest u nás vystříci se toho, abychom této přesile musili podlehnout. Neskládejme alespoň důvéru ani v zákony, ani ve vládu anebo spojence. Chebská aféra právě nám dala o tom lekci. Organisujme se a sesilujme hospodářsky a rozumově se vzdělávejme, abychom kulturně stáli na výši doby (máme do toho hodně daleko!), to jsou prozatím nejdůležitější příkazy naší národní taktiky. S dnešními svými prostředky vždy proti Němcům prohrajeme — i v Rakousku. Z té příčiny není proč želeti, že k aféře chebské došlo, bude-li jen pro nás dosti poučná.

Český sněm pracuje teď jako o žních. «To je dření« vzdychají poslanci. »Vedle zasedání v plenu, jsou před ním a po něm a během zasedání ještě 4 výborové schůze —.« Všechno směřuje k mechaničnosti, i velkovýroba zákonodárná. Rádi bychom jednou četli, kolik nových zákonů se vyrobí na zeměkouli za rok a kolik za den. A přece je to pro blaho lidstva všechno málo. Nové zákony, nové zákony — volá se na všech stranách a pod parlamentárními stroji se topí, pára syčí a poslanecké šroubky a kolečka létají z komise do plena, z plena do komise do nové komise a ještě do nové komise se závratnou rychlostí, bez dechu, a s napjetím všech sil. A co nových koleček čeká, aby vystřídala ta dnešní! Na všech stranách je jich jako hub! A všude, nejen u nás. Hyperprodukce úžasná! Hyperprodukce zákonů i zákonodárců. Je jich jako kobylek, jež kdysi zatemnily slunce a spustivše se na Egypt zpustošily zemi k nepoznání. Půjde-li to tak dále, ještě několik desetiletí, bude tolik zákonů, že ani ten nejspravedlivější, nebude moci 99 krát za den nezhřešit. Na zemi budou lidé, všichni bez rozdílu, od narození do smrti sedět v kriminále pro tisíce přestupků, jichž se dopustili z neznalosti nespočetných platných zákonů a nařízení.

My v Čechách máme na př. jazykových nařízení jen asi patero a již se v ni nedovede vyznat ani úřadnictvo ani vláda, jak ukazují události 27. dubna v Chet

Pravil jsem, že český sněm pracuje jako o žních. O drobných a drobnějšíc

pracech ani nemluvě vyřídil sněm zákon ve příčině uznání obou zemských jazyků při samosprávných úřadech a orgánech v král. českém, návrhy komise na zřízení celé řady odborných škol (za debaty mluvilo se o nutnosti odbor. škol koželužské, mlynářské, barvířské, pekařské, za zřízení druhé školy průmyslové, stát. prům. školy v Budějovicích.) Řada řečníků prudkými slovy stěžovala si na neochotu vlády proti odbor. školství vůbec a českému zvlášť. Přijat návrh, aby vláda zřídila pro spory vziklé z poměru výměnkového zvláštní úřad narovnávací, přijaty návrhy komise na zřízení kraj. soudů v Klatovech, Trutnově a Litomyšli, na upravení služného industr. učitelek, na změnu zákona o okr. hosp. záložnách, jímž rozšiřuje se působnost záložen, jež mají nabýti práva přijímati vklady do patnáctero- a ne do devateronásobné výše jmění kmenového a učiněna jistá opatření, aby vedení záložen těch poskytovalo větší bezpečnosti než posud a návrh na upravení veř. školství národního v obcích nár. smíšených.

Velikou energii rozvinula komise živnostenská: učinila sněmu celou řadu návrhů, zejména, aby vláda byla vyzvána, bez průtahu provésti organisace živnostenské za tím účelem, aby byla zřizována p o u z e o d b o r o v á s p o l e č e n s t v a, aby ujala se iniciativy k zákonnému upravení s v a z ů s p o l e č e n s t e v, aby zřídila o d b o r n é r e f e r e n t y p r o a g e n d y ž i v n o s t e n s k é při živnostenských úřadech, aby podporovala zřizování s p o l e č e n s t e v k n a k u p o v á n í s u r o v i n, k u s p o l e č n é v ý r o b ě a t r ž b ě, by podporovala ze všech sil o d b y t ř e m e s l n ý c h v ý r o b k ů, zejména pořádání k r a j i n s k ý c h v ý s t a v, z a k l á d á n í m a l o ž i v n o s t e n s k ý c h tržnic, z a k l á d á n í v z o r k o v ý c h m u s e í z b o ž í v ý v o z n é h o, aby obmezila práce trestnické atd. Mimo to aby sdělovala informační zprávy obchodních konsulátů, aby zjednala zákonné ochrany solidnímu živnostnictvu proti nesolidní konkurenci atd. — To je vzor zákonodárné práce, jaká být nemá. Vysypat pytel návrhů dovede k a ž d ý. Co si tak sl. vláda o sl. komisi myslí? Pak se páni poslanci rozčilují, že si jich vláda neváží.

Hlídka školská.

Š k o l s t v í o b e c n é. Manifestační schůze a sjezdy učitelstva českého, o nichž v této rubrice stručně bylo referováno, vyzněly v mohutný výkřik: Dejte národnímu učitelstvu akademické vzdělání, přiměřené právní a hmotné postavení, spravedlivé obsazování míst a spravedlivý disciplinární řád! Na sjezdech otevřeně přihlásili se k učitelstvu mnozí upřímní přátelé školství a tisíce petic podaných z kruhů občanských za požadavky učitelské k právě zasedajícímu sněmu království Českého nasvědčují tomu, že stesky učitelské byly v národě slyšeny a za spravedlivé uznány Při té příležitosti ukázalo se také, které a jaké má nynější školství nepřátele Klerikálové a velkostatkáři nevystoupili sice dosud rozhodně, ale nepokrytě dávají na sobě znáti radost, že mezi rolnictvem vyskytl se proud reakční, jsouce hotovi všemi silami ho podporovati. Hlasovali ve školské komisi s posl. Šťastným, jenž rozvinul tu program, v němž žádá se snížení docházky školní, zavedení polodenního vyučování na nižších stupních školy obecné, zrušení škol měšťanských a tím i úspory ve školství prý do milionů. Jediným hlasem prošel zde návrh na zrušení IV. tř. platů při školách měšťanských. Na sněmu bude pak návrhu tomu podstoupiti nový boj, v němž snadno může býti udolán smutným stavem zemských financí, s kterým se zemský výbor dávno netají. Učitelstvo jako celek považuje ostatně tento návrh

za tak nepatrnou pomoc ve své hmotné bídě, že by jí i oželelo, kdyby byla naděje že brzy provedena bude pronikavější úprava platů, na základě jednotného služného dle tříd osobních. Zdá se, že letošní sněmování vyplní toliko jedinké přání učitelské, že mu totiž přinese prospěšnou změnu §§ 26., 39. a 41. zákona ze dne 13. května 1894., týkající se jeho právních svazků, zvláště disciplinárního řádu. Školská komise totiž již vypracovala a sněmu podala návrh zmíněných předloh i není pochyby, že budou také přijaty a schváleny. Vrcholí v tom, že ustanovuje, že učiteli může se zadržeti zvýšení služného, když nekoná ve škole svých povinností a to jenom na čas takového nedostatečného působení. Zemská školní rada může v té příčině učiniti opatření vždy jenom rok od roku na základě provedeného šetření, ve kterémž budiž učiteli podána možnost, aby se ospravedlnil, a má o něm spraviti postiženého. Nikdy nemůže se zadržeti učiteli pětiletý přídavek pro přestupek, za který byl učitel již disciplinárním trestem postižen, Tím by konečně pominulo nynější trestání učitelstva na celý život pokutami do tisíců, z pouhé libovůle, pro přestupky nedokázané, několika tresty najednou. — Za disciplinární tresty se ustanovují: a) důtka; b) peněžité pokuty až do 100 zl.; c) přeložení na jiné místo, týmiž příjmy nadané, při čemž učitel nesmí býti degradován na podučitele; d) odnětí správy školy; e) propuštění ze služebního místa; f) propuštění ze školní služby vůbec. Tresty disciplinární mají se zaznamenávati do výkazu o osobách učitelských, pokuty plynouti do pensijního fondu učitelského. K disciplinárnímu řádu přiloženy jsou resoluce k zem. výboru a zem. školní radě ohledně nařízení prováděcích, jež obsahují následující požadavky: 1. aby překládání učitelů na jiná místa „ze služebních ohledů" bylo co možná nejvíce obmezeno, a aby se stalo jenom tam, kde bude prokázáno, že toho nutně vyžaduje prospěch školy, na níž učitel působí; v takových případech pak budte učiteli výlohy s přestěhováním nahraženy; 2. aby při jednotlivých trestech disciplinárních ustanoveny byly jich následky a lhůta, v níž tyto následky pominou, při čemž budiž vysloveno, že první důtka nemá míti pro postiženého žádných následků a konečně, 3. aby celé disciplinární řízení bylo tak upraveno, aby postiženému učiteli byla zabezpečena možnost zvěděti, kým a z čeho jest obviněn a aby mu byly přístupny učiněny všechny právní prostředky, kterými vládne obžaloba, aby stejně vyzbrojen mohl se brániti. — Vláda se vyzývá, aby učinila opatření, dle něhož nemá se chování učitelů na veřejných obecných školách národních a školách měšťanských ve věcech politických více přijímati do osobních jejich výkazů a nemá se tudíž také disciplinárně stíhati. Zákon tento byl by zajisté krokem ku polepšení na ten čas nesnesitelných právních poměrů učitelstva.

Z Vídně docházejí a potvrzují se zprávy, že vláda chystá reorganisaci ústavů učitelských. Mýlil by se však, kdo by se domníval, že na základě požadavků učitelstva samého v té příčině určitě již vyslovených. Nynější ústavy učitelské, o jichž nedostatečnosti a zbytečnosti není žádného sporu, mají býti rozšířeny o třídu přípravnou, věnovanou hlavně paedagogice, mathematice a náboženství, v němž bude kandidatům učitelství konati také praktické pokusy. Tedy o rok delší studia, aniž zvýší se vzdělání učitelského dorostu! Taková reorganisace líbiti se může toliko klerikálům, jinde musí působiti jen odpudivě. V ministerstvu jsou patrně na [illegible] věci malí lidé.

O učitel. bytech na venkově přináší Škol. Obzor delší dobu zprávy [illegible] mické. N. př.: Uč. F. V. v Č. J. zůstává s rodinou (žena a dvě děti) ve vlhké

nici z dělí 4 m a 2½ m zšíří. Aby měli děti místo pro poskočení, dal na postel pořídíti tabuli, jež jim nahrazuje podlahu. Na předešlém místě v B. neměl kam by hlavy sklonil. Zůstával v domku chudého přištipkáře s žebračkou. Trouba od kamen z jejich komory vedla přes jeho a zatopili-li, tu z jeho vlhké komory, (pod níž byl sklep plný smrdúté vody), valil se kouř z oken i ze dveří, jako by uvnitř hořelo. Při tom obával se stále výpovědi, neboť majitelem domku byl hostinský, jenž zle se rozkatil, že tam neutratil svůj poslední groš. Jiného bytu v obci nebylo a za ten platil 36 zl. činže. Učitel J. N. v Š. u Ml. V. měl první byt, když se oženil, v hostinci. Platil 30 zl. nájmu. Měl světnici, kteráž sousedila na jedné straně s chlévem pro prasata, na druhé se záchodem. Příčné zdi byly na půl cihly. Měla-li prasata hlad, poslouchali ve dne v noci jejich koncert. O muzice chodili lidé na stranu hned vedle dveří a v nocí močili mnozí i jim na dvéře. Pod podlahou byla lednice a strop nad světnicí byl na rychlo udělaný. Ať v zimě topili, jak topili, přece jim jinovatka na stěnách na některých místech neroztála. Slepice sedaly v síni přede dveřmi. Třetí zimu bál se tam bydleti. Obdržel byt za 36 zl., v němž podlaha je kamenem dlážděna, skrze stěny foukal vítr, na neorákosovaném stropě kouká skrze mezery seno. Nezbývalo nic jiného, než stěny vydekorovat slamou, aby větru zamezen byl vstup. Polepšil si, že nesousedí s prasaty, ale za to nemá žádného záchodu vůbec. — Nechť se učitelé těší tím, že ve velkých městech jsou byty ještě horší, byť nebyly v sousedství nevinných prasat.

Z naší doby.

— Dr. J. E. S. — „**O příčetnosti osob mladistvých a jich potrestání dle práva francouzského, německého a rakouského.**“ Napsal JUDr. Josef Prušák. (V Praze; Otto, 1899). — Vědecká literatura naše má vůbec mnoho co dohánětí: ale z nejchudších jest rozhodně literatura práva trestního. Pouze dvě jména lze tu hlavně uváděti: prof. Dr. Zuckera a prof. Dr. Storcha; pak z mladších Dr. Sládečka a řadu autorů menších článků z »Právníka« — a jsme hotovi. Proto ovšem vítáme s radostí každou práci na poli trestního práva, ale zvláště musíme se těšiti z toho, objeví-li se práce tak neobyčejně pěkná jako svrchu uvedená kniha Dr. Prušáka, o níž chceme dnes referovati. — Otázka příčetnosti trestní přetřásá se v posledních letech v cizích literaturách den co den. Učení klasické školy, dle níž příčina zločinu spočívá ve svobodné vůli člověka, jenž svobodně může se rozhodnouti, ustavičně podlamováno, střítilo se konečně, a vítězství připadlo směru positivistickému, jenž s celou silou reakce prohlásil: Nejednáme tak, jak chceme, ale tak, jak musíme. Tento směr brzy se rozštěpil: jedni kladli důraz na to, že příčinou zločinu jest anthropologická individualita zločincova (italská škola anthropologická s předním representantem Lombrosem): zločinec jest zvláštním typem, tělesně i duševně abnormálním, jednotlivý zločin poskytuje společnosti toliko možnost zmocniti se zločince, vyléčiti jej, je-li vyléčitelný, není-li, vyloučiti jej ze společnosti. Učení Lombrosovo záhy zvráceno tím, že se dokázalo, že jsou mnozí zločinci, na nichž nelze najíti znaků Lombrosem stanovených, a naopak, že jsou mnozí zcela řádní lidé pravými typy rodilého zločince. Ovšem n co na věci jest. Při delší praxi trestní poznáme typ světového podvodníka a zlod je, typ násilníka, typ častokráte trestaného zločince, jako poznáme typ úředníka v jína, rolníka, holiče. Rozdíl mezi těmito typy není však anthropologický, nýbrž s ciální, neboť každý přizpůsobuje se svému okolí; čím více se mu přizpůsobí, tím

snáze v něm žije. A tím jsme u druhého směru positivistického, u německé školy sociologické, jež vidí příčinu zločinu v okolí společenském, v obklopujících nás poměrech sociálních, zejména hospodářských. Většinu zločinů lze vysvětliti poměry. »Jsem přesvědčen,« praví Dr. Prušák, »že kdyby každému člověku bylo dopřáno dobrého vychování, kdyby každému bylo zabezpečeno jeho existenční minimum, že přes to by zločin nevymizel z lidské společnosti, že však by se v ní stal zvláštnějším. (Str. 19).« Člověk společensky slabý mnohem více jest vysazen pádu, než člověk společensky silný, postavení sociální jest důležitou okolností, na ni při výměře trestu vždy náležitý zřetel vzat býti by měl. U člověka, jenž od nejútlejšího mládí svého ničeho jiného nepoznal, než bídu fysickou a mravní, jenž zbaven byl téměř všeho, co nazýváme výchovou, dobrým příkladem, láskou a čistotou, nemáme práva požadovati tutéž míru zodpovědnosti, jako od člověka, jenž všemi těmito dary byl zahrnut, a přes to porušuje zákony své společnosti, jež všeho mu poskytla. Poznání toto je důležitou zásluhou školy sociologické, jíž nemůžeme nikdy dosti doceniti. — Každá společnost státní má právo trestati, jež spočívá v dosud nikým nepopřené její nutnosti, ale zájem společenský vyžaduje, abychom každého trestali dle skutečné jeho viny. (Str. 26.)« Tím podán stručně obsah úvodné stati, jednající o příčetnosti vůbec. Stať tu přednášel Dr. Prušák v Halle n. S. u prof. šl. Liszta. Zvláště upozorňujeme tu ještě na výborný svou jasností výklad o sporu o svobodu vůle lidské. Autor přechází nyní k základním zásadám o příčetnosti osob mladistvých. Trestní zákonodárství evropské vytýká tu tři různá období: 1.) období naprosté nezodpovědnosti, kdy příčetnost jest úplně vyloučena (v Belgii, Černé Hoře, Francii, Luxemburku a Švédsku není tohoto období, v ostatních státech evropských sahá období to k 7. až 15. roku u nás do 10 roku); 2.) období pochybné příčetnosti, kde jest pochybno, zda pachatel jest tak duševně vyvinut, aby mohl za své činy býti zodpovědným, i rozhoduje soudce od případu k případu zcela samostatně (toto období sahá po 14.—18. rok); 3.) období mírnějšího trestu, kdy pachatel se pokládá vždy za příčetného, ale při volbě a výměře trestu přihlíží se k jeho mládí (u nás doba 14.—20. r.) Úplná zodpovědnost pachatelova počíná pak 14. (v Anglii a Řecku) až 21. rokem (v Italii, Portugalsku, Rusku. Srbsku). (Příště dále).

— **Spotřeba lihových nápojů v Německu** od vydání nového kořalečního zákona r. 1887 relativně klesla. R. 1888/89 konsumovalo se celkem 2.2 mil. hektolitrů t. j. jedna osoba 4·5 litru. R. 1895/96 konsumovalo se celkem 2·29 mil. hektol., t. j. jedna osoba 4·4 litru. V tutéž dobu spotřeba ostatních předmětů značně ovšem stoupla.

— **Statistika o produkci hlavních zemí evropských.** Ministerstvo práce ve Washingtoně uveřejňuje statistiku o produkci hlavních zemí evropských. Čísla jsou sestavena ze zpráv, které evropští konsulové Spojených států poslali do Washingtonu. Čísla shodují se v podstatě s oněmi, která byla uveřejněna mnohými národními oekonomy. Hodnota produkce r. 1897 v markách:

Velká Britanie	16.400,000.000	Rakousko-Uhersko	6.500,000.000
Spojené státy americké . .	16.000,000.000	Italie	2.420,000.000
Německo	11.660,000.000	Belgie	1.800,000.000
Francie	8.980,000.000	Španělsko	1.700,000.000
Rusko	7.260,000.000	Švýcarsko	640,000.000

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VIII. 1. června 1899. Číslo 17.

Alexandr Puškin.

Několik myšlenek k stoletým narozeninám dne 26. května t. r.

Napsal F. V. Krejčí.

Když rek nejgeniálnějšího moderního eposu, kyklopického toho feuilletonu jenž sluje »Don Juan«, proplaví se mořem stancí k šestému onomu zpěvu, v němž z náručí krásné Haidie ocitá se náhle uprostřed ruské armády Suvarovovy před Ismailem, užívá básník jeho této příležitosti k intermezzu, v němž se vysmívá nelibozvučnosti a nevyslovitelnosti ruských jmen, z nichž jako nejbizarnější uvádí:

»Šerematov a Chrematov, Klokluftij,
Koklopský, Kurakin, Muškin, Puškin.«

Když tyto verše někdy kolem r. 1820 v Benátkách psal, nemohl tušiti, že poslednímu z těchto jmen, jemu tak náramně komických, dostane se té cti, že bude příští literární Evropou vyslovováno všude tam, kde se vysloví jméno Byron, tak jako se vyslovují jména nejtřpytnějších oběžnic všude tam, kde se mluví o slunci a jeho soustavě.

Nemohl tušiti, že v nositeli tohoto jména vyrůstá daleko na Rusi duše, která měla pod semenem jeho poesie tak zúrodněti a vyhnati v takové květy, jakých ono nezanechalo za sebou ani ve své vlasti, ani jinde v Evropě, vyjímaje v Polsce. Nemohl vůbec tušiti anglický lord genius, že on je tím princem z pohádky, jehož polibkem má být probuzena poesie rassy slovanské; té, jejíž osud mu asi ze všech národů evropských nejméně asi ležel na srdci a o níž poesie jeho na svých childharoldovských poutích nezavadila leč v oněch pro Rusy ještě k tomu nevalně lichotivých episodách největší jeho básně. Podzemní tento proud, jenž po staletích dokonalé vzájemné si cizoty spojil tuto rassu s nejžárnější básnickou emanací ducha anglosaského, a jenž spůsobil, že to co z ducha anglického aristokrata vyvřelo jako protest proti anglickému prostředí a jako odezva na dojmy středozemní přírody, nebylo nikde tak příbuzně znovacítěno a lačně stravováno jako pod oblohou Litvy, Rusi, Krimu a Kavkazu, bude povždy patřit k nejpodivuhodnějším krokům osudu, řídícího styky plemen a národů, k nejnezbadatelnějším, nejtajemnějším aktům básnických početí.

Byronovství nevyčerpává pravda veškeru básnickou bytost Puškinovu — vývoj její směřoval vždy více od romantického subjektivismu k objektivně-realistickému spodobení ruského typu — ale ono přec zůstávalo vždy hřejivým plamenem jeho inspirací, a základní tóny, na něž v poesii jeho uhodilo, nezmizely z ní dokonale nikdy. Že mu nepodlehl z mody, ale v hluboké vnitřní nutnosti, viděti už z toho, že téměř nic, co naň působilo před Byronem, nezanechalo u něho žádných zvláštních stop. Byla to především francouzská klassická literatura, která mu prostřednictvím francouzských vychovatelů, v moskevské šlechtické rodině té doby nezbytných, poskytovala první literární dojmy a to do té míry, že dle výpovědi jeho bratra — hyperbolicky ovšem míněné — znal ji v jedenácti letech téměř celou nazpaměť. A přece, hledejme, co z ní v poesii Puškinově zůstalo! Prvá jeho větší práce »Ruslan a Ludmila« je veskrze romantická, štěpující ariostovskou fabulační a fantaskní manýru na kmen národní ruské báchorky. Tento sklon k domácí ruské půdě (vypěstěný už od mládí prý vypravováními chůvy) jest jediným živlem, jenž se táhne nepřetržitě celou jeho činností a jenž jej zachránil od dokonalého podlehnutí démonickým hypnosám Byronovy Musy. Už před tím, po vystoupení z lycea a při vstupu do petrohradského společenského světa ohlásil se v Puškinovi ohnivý lyrik, napojený byronovským dechem vzpoury a svobody, duše rozjitřená a křečovitě sebou cukající pod tlakem okovů, nucena vyzpívávati svou žhoucí revoluční vášnivost jen zakrytě a obrazně. Je to poesie temné krve, plna bouří a divokých vášní a vzteku, utápěného v ryčných orgiích, jedním slovem: ruské variace na byronovská themata.

Kdož ví, co by se z Puškina bylo ve světácké společnosti petrohradské stalo — je přec až příliš dobře známo, co z něho udělala tato společnost v posledních letech jeho života — kdyby tu nebyla zakročila ta prozřetelnost, která lidi, vyvolené k velikým věcem, dovede vždy zavést na jeviště jim přiměřená. Carská vláda, nespokojena s mladým prostořekým liberálem, jehož verše kolovaly v tajných opisech v kruzích nespokojenců, poslala jej z trestu do jižních gubernií (stalo se to r. 1820) a prokázala tím ruské poesii velikou službu. Tato čtyři léta střídavého pobytu v různých končinách jižní Rusi učinila z Puškina to, čím jest. Tato léta poskytla mu bohatou lázeň dojmovou, odpoutala jeho pozornost od kvasů nitra k nádheře přírody, dala mu poznat z vlastního názoru ruský život na jeho nejmalebnějších, orientálními prvky prostouplých jevištích a popřála mu toho, čeho vyspívající básník nejvíce potřebuje ku svému zrání: dob samoty a klidu. I kdyby nebylo ani té silné, pro celý život už nesmazatelné inspirace byronovské, s níž opouštěl Petrohrad, již tyto zevní okolnosti života a osudu byly s to, aby mu vnukly vědomí, že hraje úlohu ruského Childe-Harolda.

Třebas nebyl peerem anglickým, byl přece jen šlechticem, vedoucím hmotně bezstarostný život a mohoucím dle subjektivních rozmarů rozhodovat o svém čase a pobytu, a tak jako jeho vzor nalézal nebem řeckým a albánským, v ovzduší krvavých vášní a divokých aventur uvolňující reakci proti kulturnímu farisejství a cantu své vlasti, tak oddychovalo si volně ohnivé, carskou tyrannií šlapané srdce mla-

Rusa ve stejně polobarbarských a poloorientálních končinách Kavkazu a Krimu, které velkolepostí, malebností a ohnivými barvami svých přírodních krás nijak nezadaly sceneriím »Ďaura« a »Korsara«. Hlavní struny Byronovy lyry zněly tedy i v hrudi Puškinově: odpor proti régimu ve vlasti vládnoucímu a s ním související rozervanost, útěk do prostředí nekulturních, horoucí přilnutí k přírodě, apotheosa všeho přirozeného a elementárního v protivě k umělému a konvenčnímu a z toho všeho pochodící kultus nespoutané vášně, citu, subjektivitity.

Pokud se této poslední týče, nemůže se ovšem ani zdaleka měřit se svým anglickým mistrem. Lyrika jeho má fond nehluboký a působí více mohutnou výmluvností a silou kolloritu než vlastní psychickou intuicí. Ani tak neproráží osobnost Puškinovu a není tak interessantní jako u jeho blížence v byronismu, Lermontova. A je to přirozeno: Puškin nebyl totiž v rodu těch subjektivně-lyrických básníků, kteří po celý život mají co zápasiti s démony svého vnitra, a byl-li po nějaký čas pro Rusko »hrdinou své doby«, té smutné doby ponapoleonské, jejíž děti zdály se přicházeti již s vnitřní trhlinou a otrávenou krví na svět, byl jím jen v těchto prvých svých letech a nikde ne v tom stupni, jakým jimi byli pro soudobé generace v Anglii Byron, v Německu Heine a později ve Francii Musset.

Nikoliv, Puškinovi bylo dáno něco jiného — a nemenšího! — než zajímati svět rozmarnou hrou svých nálad a lyrickými výlevy subjektivních krisí. Bylo mu dáno, aby tyto nálady a krise objektivisoval, aby je zachytil a spodobil v konkretních zjevech, jedním slovem, aby je vtělil do postav a do věcí. Měl vzácný, ten nejvzácnější pro básníka dar, nerozplýval se v honu za ideou v její nekonečnosti a nedostižitelnosti, ale chytit a stělesnit ji v konečném útvaru, v lidech z masa a krve. S nitrem, překypujícím byronovskými náladami, ocitl se tváří v tvář nádherným panoramatům Kavkazu a byl z toho hned »Kavkazskij plennik«, románek ruského zajatce s mladou Čerkeskou, plný vlahého lyrického kouzla a přec v podání scenerie a prostředí názornost a věcnost sama. Slyšel pláč vodotrysku na opuštěném dvoře dřívějšího sídla tatarských panovníků na Krimu a vrhl na papír »Bachčisarajskij fontán«, tuto sladkou, půvabnou epopej nyvé touhy, v níž své vlastní nostalgie promítl do postavy Marie, bledé lilie ze severu, hynoucí na cizí půdě uprostřed opojně exotických květů harému. Ocitl se na stepích Bessarabie a ihned byl hnán vtělit typy z Korsara a Lary do postav »Cikánů«, krvavého dramatu manželské nevěry, své nejkoncisněji stavěné, při vší byronovské inspiraci dechem pravého ruského realismu prodchnuté práci, jíž v tomto ohledu nejblíže stojí »Brata razbojniki«, pracovaní na příbuzné motivy ze stepí zavolžských. Předzpěvy a epilogy k některým z těchto básní proniká tak silně subjekt básníkův a jeho poměr k těmto látkám, že ony samy stačí už za komentář k naznačenému zde tvůrčímu pochodu. Vždycky se tu přiznává básník, že dílo vzešlo z inspirace lyrické, z nějaké nejasné, vlnivé emoce, jíž jej zaujala krajina nebo lidé, ale dílo samo nepotřebuje těchto subjektivních komentářů, ono žije svou samostatnou silou epickou, svou věcností a názorností. V tomto umění neztráceti se nikdy v abstrakcích a niterných mlhách a oblékati ideu v maso a krev

a v nejohnivější barvy tohoto světa, spočívá právě hlavní rys Byronovy velikosti a jeho převaha nad somnambulickým Shelleyem, jenž sám se jednou přiznal, že nedovede myšlenku vtělit v člověka. A byl to snad onen tah ke konkretnímu a reálnému, přisuzovaný zhusta slovanskému plemeni, jemuž děkuje Puškin, že vedle Mickiewicze a Lermontova stojí snad ze všech byronovců, co jich Evropa měla, mistru svému nejblíže v tomto umění viděti svou látku a myšlenku a vyzdvihnouti ji s celou silou této pronikavé názravosti nanejvýš plasticky, ale zároveň i melodicky a rhytmicky. Nalézáme tu dokonalé prolnutí lyrické inspirace s epickým spodobením, subjektivity s objektivitou, věcí a nálad, ostrých kontur a citového rozplývání. Ovšem, že různá povaha látek spůsobuje, že obyčejně některý z těchto prvků nabývá převahy a dává jednotlivým dílům zvláštní barvu. Tak na př. drží ve dvou nejruštějších z těchto povídek »Cikánech« a »Bratřích loupežnících« vrch plastika, v »Bachčisarajském fontáně«, sladce kolébavá melodická lyričnost, kdežto »Mazeppa« psaný na vrcholu básníkovy zralosti ukazuje Puškina v celé jeho síle epické. I jeho vláda nad slovem jeví mistra. Již prvotina jeho, »Ruslan a Ludmila« překvapovala hravou lahodou řeči, na tehdejší ruštinu naprosto neobyčejnou. V pozdějších dílech pak povznesl Puškin mluvu ruskou, sotva nějakých dvě stě let literárně kultivovanou, na stupeň bohatého, všemi barvami a akcenty vládnoucího básnického výrazu. Naučil ji plát koloritem při líčeních přírody, právě tak jako přilehati k dějům a věcem, hřmít vášněmi, lyricky ševelit, sladce zpívat i slavně zvučet jako zvon. Kdyby ani jiného nebylo, už toto jedno činí jej znamenitým uměleckým tvůrcem. Jemu především děkuje ruština za své vynikající místo v koncertě světové poesie: že jest totiž jednou nejen z neposledních ale nejkrásnějších básnických mluv vzdělaného světa.

Ale zde už mám na mysli Puškina v oné výši básnické síly, jíž dosáhl, když přestal být pouhým byronovským romantikem a stal se velikým básníkem Rusi, minulé i současné. Minulé v dramatě »Boris Godunov«, současné v »Oněginu«. Díla tato jsou plody hluboké vnitřní změny, které podlehl Puškin v polovině svých dvacátých let, jmenovitě když r. 1824. byla mu vládou vykázána za bydliště ves Michajlovskoje v psovské gubernii, majetek jeho rodiny. Prožil zde více než dvě leta v samotě téměř naprosté, v hlubokém soustředění svých sil.

Hlavními jeho společníky tu byli — praví biograf — stará jeho chůva a lektura Shakespeara. Chůva, pravá ruská ňaňa, dýšící kouzlem starých lidových pověstí a bájí, upevňující kořeny ducha básníkova v rodné ruské zemi a napajející je mízou prastarého života jeho rassy — Shakespeare, nejvyšší vrchol básnického nazírání, široký a bohatý jako svět sám, klidný a slavný jako příroda, vysoko do blankytu trčící nad bouře a rokliny romantické rozervanosti. Těmito dvěma směry bral se vzrůst ducha Puškinova: jedním dolů k domácí půdě, k jejím osudům a jejímu lidu, druhým k pochopení nových úkolů velikého básníka, k širšímu širokého obzoru, klidné vyrovnanosti a hlubokých typů. Prvým plodem této nové periody byl »Boris Godunov« napsaný ve jmenované ve věci, dramatická báseň velkolepé koncepce, plná inspirace Královských dramat Shakespearových, třebas postava falešného Dimitrije nezapírala svůj pů-

buzenství s byronovskými reky. Ale jinak zanechává zde básník daleko pod sebou všecku subjektivně-romantickou rozpoltěnost a povznáší se do výšin vyrovnaného, majestátního historického nazírání. Literatura nemá mnoho takových scén jako je ona, kde mnich v celi svého monastýru píše do letopisů ruské země: suggesce dějinného je zde tak mohutná, tak je tu všecko těhotno budoucností, že se nám zdá jakobychom v noční tišině slyšeli růst události a viděli, jak nad hlavami malých křehkých lidí valí se veliký, neviditelný historicky osud. (Dokonč.)

Z kritických článků Bělinského o A. S. Puškinovi.

O Puškinovi bylo již mnoho napsáno. Všechna díla jeho dohromady nejsou ani setinou toho, co se o nich napsalo. Hádky klasiků s romantiky o »Ruslana a Ludmilu« samy o sobě daly by řádnou knihu, kdybychom je vyňali z tehdejších žurnálů a o sobě vydali. Ale zajímaly by nas jen jako historický doklad tehdejší literární vzdělanosti a tehdejších mravů literarních. A téhož rázu jsou všechny úsudky aristarchů našich o Puškinovi, pochvalné i odsuzující; ničeho si z nich nevybereš, ničeho nezískáš. Jedinou výjimkou z pravidla jest Gogolova stať »O Puškinovi« v »Arabeskách« vydaných roku 1835. O ní se ještě zmíníme — —

Puškin byl povolán k tomu, by se stal prvním, ruským básníkem-umělcem, by dal Rusku poesii, co umění, nikoliv jen co úchvatnou mluvu citu. Podotkli jsme již, že v prvním dílu »Básní Alexandra Puškina« (1829.) zračí se vliv staré školy více než ve druhém, a třetí že prost je všeho cizího vlivu, že však i první díl z polovice aspoň obsahuje básně samostatné. V tomto prvním dílu jsou básně psané v letech 1815-1824; jsou seřaděný chronologicky, lze tedy pozorovati, jak rok od roku zřejměji ze žáka a napodobitele, vynikajícího ovšem nad své učitele a vzory, stával se básník samostatný. Druhý díl obsahuje básně psané v letech 1825-1829, a zde lze toliko v pracích pocházejících z roku 1825 pozorovati ještě jakýsi vliv staré školy, v básních z let následujících zmizel však vliv tento úplně. Čteme-li basně Puškinovy, prozrazující jistý vliv staré školy, cítíme a vidíme, jakou poesii měla Rus před Puškinem; čteme-li však jenom samostatné jeho básně, zapomínáme docela a nevěříme ani, že byla na Rusi před Puškinem nějaká poesie: tak původní, nový a svěží je svět jeho poesie! Tu přestaneme porovnávati a bezděky zvoláme: to je něco jiného, zcela jiného!! Před lety mělo se za to, že v básních Žukovského a Batuškova ruský verš dosáhl krajního a posledního stupně dokonalosti, a dnes má se tento verš k Puškinovu verši jako verš Dmitrijeva a Ozerova k verši Žukovského a Batuškova. Podotýkáme znovu, že jen lidé postrádající naprosto aesthetického smyslu a vkusu, nepozorují ohromného rozdílu mezi veršem Žukovského a veršem Puškina . . Nepřikládáme tu bez příčiny takovou důležitost verši: neboť veršem rozumíme prvotní, bezprostřední formu básnické myšlenky, formu, jež sama o sobě především prozrazuje skutečný a silný básnický talent—. Pravý verš má původ v nadání a vnuknutí, a studiem se toliko zdoko-

naluje; jako je tělo zjevením, uskutečněním duše, jest verš zjevením, uskutečněním ideje; Puškinovu verši nelze se naučiti, nelze jej napodobiti; napodobení jeho sebe obratnější a dovednější postrádalo by života a mělo by se k originálu jako se má uměle zhotovená vosková socha neb automat k živému člověku. A proto Puškinův verš, jenž náhle vzbudil ostrý obrat a příkrý převrat v dějinách ruské poesie, jenž porušil literární tradice, jenž neměl předchůdce, neměl vzoru, tento verš stal se představitelem nové, dosud nebývalé poesie. A jaký je to verš! Antická plastika, a přísná prostota spojila se v něm s čarovnou hrou romantického rýmu; bohatá akustika, síla ruského jazyka projevila se v něm sytostí překvapující; jeho verš je něžný, rozkošný, měkký jako šepot vlny, táhlý a hustý jako smola, bystrý jako blesk, průhledný a čistý jako křišťál, vonný jako vesna, pevný a rázný jako rána mečem bohatýra . . Vyniká úchvatným, nevýslovným půvabem a gracií, oslňující září i něžnou vlahou, vyniká bohatou melodií a harmonií jazyka i rythmu; vyniká něhou, opojnou vůní tvůrčích snů i básnického výrazu . . Máme-li krátce charakterisovati Puškinův verš, řekneme, že to je verš opravdu básnický, umělecký, artistický, — a tím jsme vysvětlili, v čem se tají pathos Puškinovy poesie . . .

Čteme-li Homéra, vidíme, čeho je schopno dokonalé umění; avšak toto umění cele nezaujme naší pozornosti; nedivíme se výhradně tomuto umění; z poesie Homerovy nás především překvapují a zajímají starobylé řecké názory, starobylý řecký svět. Jsme mezi Olympskými bohy, jsme v bitvách mezi reky; jsme okouzleni tou ušlechtilou prostotou, úchvatnou patriarchálností heroického věku národa, jenž byl kdysi představitelem lidstva; ale básník zůstane tu jaksi stranou; zdá se nám, jakoby jeho umění bylo nutnou náležitostí básně a proto nás ani nenapadne blíže si všimnouti jeho osoby a jemu se podiviti. Také v Shakespearovi nás překvapí spíše hluboký znatel lidských srdcí, obrovský pozorovatel, nežli umělec; umění se tu jaksi samo sebou rozumí. Podobně také pozorujeme-li velikého mathematika, vypočítáváme jeho zásluhy o vědu, při tom však nemluvíme o jeho podivuhodné schopnosti myslit a kombinovat až do nekonečna. V poesii Byronově především duši naši úžasem schvátí kolossalní osobnost básníkova, titanská smělost a hrdost jeho ducha a srdce . . V poesii Göthe-ho vidíme filosofa básnicky myslícího, mocného krále a vládce nad vnitřním světem lidské duše . . V poesii Schillerově s úctou a láskou klaníme se tribunovi lidstva, hlasateli humanity, vášnivému zbožňovateli vznešených a mravně krásných ideji . . Ale v Puškinovi především vidíme umělce, vyzbrojeného všemi kouzly poesie, umělce povolaného k umění, jakožto umění, člověka plného lásky a zájmu ke všemu aestheticky krásnému, člověka milujícího všecky a proto ke všemu shovívavého . . A odtud plynou všecky přednosti i všecky nedostatky jeho poesie, a budeme-li se na Puškina s tohoto stanoviska dívati, budeme teprve opravdově těšiti se z jeho předností a omlouvati jeho nedostatky, které budeme pokládati za nutný následek, za rub jeho předností . . .

Povolání Puškinovy Musy vysvětluje se dějinami naší literatury. Ruská poesie není plodem domácím, nýbrž z ciziny přesazeným. V této

poesie má býti výrazem života v širším slova smyslu: míníme tu svět fysický i duševní. K tomu dospěje ovšem jedině poesií. Aby však poesie byla výrazem života, musí býti poesie především poesií . . Dílo, o němž lze říci »důvtipné, pravdivé, hluboké, avšak prosaické«, umění neprospívá. Takové dílo podobá se ženě s hlubokou duší, ale s ohyzdnou tváří: divíme se jí, milovati jí však nemůžeme; a přece by trocha lásky spíše než spousta obdivu oblažila nejen ji, nýbrž i muže, v němž obdiv ten vzbudila. Dílo nepoetické jest daremné v každém ohledu; díla z části prosaická prospívají veřejnosti i jednotlivcům: avšak i v tom ohledu působí jen částečně. V zemi, jež dosud pamatuje počátky své poesie, v zemi, kde poesie není plodem života národního, nýbrž plodem civilisace, k úplnému rozvoji poesie třeba především vypracovati básnickou formu; neboť, podotýkám znovu, poesie musí býti především poesií a pak teprve může něco vyjádřiti. Hle! teď je patrno, proč se v Puškinovi zjevil takový básník a proč se v něm nemohl zjeviti básník jiný! Až do Puškina neměla Rus ani potuchy o tom, co je umění, jež tvoří jednu z absolutních stránek lidského ducha. Až do Puškina vykládala poesie výmluvnými slovy překrásné city a vznešené myšlenky: tyto nebyly však její podstatou, její duší, nýbrž poesie byla jim toliko vhodným prostředkem k dosažení dobrého cíle, byla jim líčidlem na bledou tvář stařeny — pravdy. Tento neživotný názor o prospěšném vyjadřování moralních a jiných idejí ve formě básnické stal se základem tak zvané poesie didaktické . . .

Ruská naše poesie byla až do Puškina opravdu pozlacenou pilulkou, oslazeným lékem. A proto v ní opravdová, nadšená, tvůrčí poesie toliko v jednotlivostech tu a tam prokmitávala, tyto zákmity se však ztrácely ve spoustách rhetoriky. Mnoho péče bylo věnováno jazyku, verši, trochu péče také poesii; avšak poesie, jakožto poesie t. j. takové poesie, jež by, vyjadřujíc nějakou ideu, rozvíjejíc nějaký světový názor, především byla poesií — takové poesie do Puškina nebylo! Teprve Puškin měl býti živým zjevením jejích tajů! A poněvadž bylo jeho úkolem dobyti a získati ruské zemi poesii, jakožto umění, aby potom ruská poesie mohla se státi výrazem všelikých směrů, všelikých názorů, bez obavy, že přestane býti poesií a přejde v rýmovanou prosu, přirozeno, že musil býti Puškin výhradně umělcem . . .

Připomínám znovu: před Puškinem byli na Rusi básníci, nebylo však básníka-umělce. Puškin byl prvním básníkem-umělcem. Proto hned první, nezralá, jinošská jeho díla, jako na př. »Ruslan a Ludmila«, »Bratří loupežníci«, »Kavkazský jatec« a »Bachčisarajský fontán« označily novou epochu v dějinách ruské poesie. Nejen všichni vzdělanci, nýbrž i mnozí prostí čtenáři poznali v nich nejen nová básnická díla, nýbrž docela novou poesii, jaké v ruské literatuře dosud nebylo, na jakou dosud ještě ani narážka se nestala. A na Rusi všichni, kdož znali písmo, četli tyto básně; kolovaly v sešitkách, opisovaly je dívky milovné veršů, psali je žáci po lavicích za učitelovými zády, prodávači ve skladištích a krámech. A to se dělo nejen ve hlavních městech, nýbrž i po venkovských zátiších. Tehdy pochopili, že se verše od prósy neliší jen rýmem a rozměrem, nýbrž že i verše mohou býti — básnické nebo prosaické. Z toho

viděti, že tehdy pochopili nejen vnější stránku poesie, nýbrž také vnitřní její podstatu. Kdyby povstal dnes na Rusi básník, jenž by Puškina třeba daleko předčil — jeho vystoupení nezpůsobilo by tolik hluku, nevzbudilo by tak všeobecné, tak hrozné nadšení, poněvadž od doby Puškinovy není poesie u nás věcí dotud nevídanou a neslýchanou. A proto by dnes nemohl míti tuze veliký úspěch básník, jenž by se nadáním Puškinovi rovnal, nebo v tom ohledu nad něj i vynikal a při tom byl, jako on, v podstatě umělcem . . .

Báseň »Všední dav« obsahuje profession de foi Puškina umělce. Pohrdá davem, a na žádost, aby jej řídil zvuky své lyry, odpovídá slovy, jež jsou plna šlechetné hrdosti a energického hněvu:

»Pryč! Co mi po vás? Pěvec vřelý
svých dum vám nedá na pospas;

Opravdu, jak směšní a ubozí jsou hlupci, kteří pokládají poesii za umění vtěsnati v rozměrné řádky s rýmy různé mravoučné myšlenky, a kteří ustavičně na básníkovi žádají, aby jim opěval lásku, přátelství a pod., a kteří nepozorují poesii v nadšeném díle, postrádá-li obecně mravoučných míst. Ku pravdě nedospějeme, ani přisvědčíme-li těm hlupcům, ani budeme-li jim odporovati, nýbrž jedině pustíme-li je docela z mysli a rozumně k věci přihlédneme. Nejen básníci »se svým nadšením a sladkými zvuky a modlitbami«, nýbrž ani obětní kněži, s nimiž Puškin básníky srovnává, neměli by významu, kdyby oltářním jejich obětem zbožný lid nebyl přítomen. Dav, jakožto širší vrstva národa, jest přímým ochrancem národního ducha, bezprostředním zdrojem tajemného, vnitřního života národního. Národ (ve smyslu massy), jehož vnitřní životní podstata není s to vydati velké básníky, nezasluhuje názvu národa, tu by prostě stačil název plemena. Básník, jehož poesie nevyrostla z podstaty národního života, nemůže se zváti básníkem lidovým nebo národním.*) Jenom lidé omezení a duševně nezralí nutí ustavičně básníka, aby jim pěl hymny na cnost a satirou stihal neřest; ale rozumný člověk může právem žádati jen, aby mu buďto odpovídala poesie básníkova na časové otázky nebo aspoň vyznačovala tyto neštastné, těžké a nerozřešitelné otázky. Básník, jenž pěje sobě a pro sebe, davem pohrdaje, upadá v nebezpečí, že bude jediným čtenářem svých spisů. A skutečně! Puškin, co básník vyniká právě tam, kde v živé, rozkošné zjevy vtěluje básnické své obrazy, nikoli tam, kde chce býti hlubokým myslitelem a řešitelem časových otázek. Ve znamenité své práci: »Básník« rozvádí Puškin myšlenku, že básník, dokud si ho Apollo nevyžádá k posvátné oběti, daremnějším jest všech ostatních daremných lidiček, jakmile však zaletí k jeho sluchu božský hlas, duše setřese rychle se sebe nečistý spánek života, jako orel k životu se vzbudivší; avšak dnes jest tato myšlenka docela klamna. Nynější naše doba oplývá básníky, kteří žijí hanebně, dokud nepíší, a jakmile se nadchnou, náhle se stanou šlechetnými a čistými; všichni víme dnes, že tito pánové brzy se vypíší, a že pro peníze zvučnými frásemi jiné lidi přesvědčují o tom, čemu kdysi věřili, ale nyní sami již nevěří. Naše

*) »Lid« (v orig. národ) představuje tu nižší vrstvy národa, „národ" (v. nacija) představuje tu národ co celek. Z dalšího průběhu této stati rozdíl ten vynikne.

klaní se jen umělci, jehož život je nejlepším komentářem jeho spisů, a spisy nejlepším odůvodněním života. Göthe jistě bídně nekramařil svými ideami, city a poesií; avšak dnešní praktický a historický indiferentismus bránil by mu státi se vládcem duševního světa nynějšího, ač vynikal jeho genius tak širokým, všesvětovým rozhledem. Puškinova osobnost jest vznešená a šlechetná; avšak jeho názory o povolání umělce, jakož i nedostatek soudobé evropské vzdělanosti byly příčinou, že ponenáhlu chladlo nadšení, jež vzbudila první jeho díla. Ovšem nejdivější nadšení vzbudila jeho díla v uměleckém ohledu nejslabší; ale v nich zračila se silná, subjektivním dychtěním oduševněná osobnost. A čím vyšší umělecké dokonalosti Puškin nabýval, tím více se tajila a mizela jeho osobnost za čarovným, rozkošným světem básnických jeho obrazů. Obecenstvo jednak nebylo s to oceniti uměleckou dokonalost posledních jeho prací (a za to přece nemohl Puškin); jednak právem hledalo v Puškinově poesii více mravních a filosofických otázek, nežli jich tam mohlo nalézti (a za to konečně zase obecenstvo nemohlo). Dráha, již si zvolil Puškin, odůvodněna jest jeho povahou a povoláním; v básních svých nalezl Puškin sebe sama, ale na neštěstí stalo se to v době, nepřející směru, jenž prospíval umění, avšak málo užitku přinášel veřejnosti. Nikterak ale nelze vytýkati Puškinovi, že nemohl vyváznouti ze začarovaného kruhu své osobnosti, — a že zcela svědomitě, co člověk i umělec napsal překrásnou práci: »Básníkovi«:

»Kéž láska zástupů tě, pěvče, neopojí!
Jich potlesk nadšený — toť přeletavý šum!
Soud lidstva, úsměšek až v líc ti vmetne tlum,
hrd klidem, nedotknut ať básník vstříc mu stojí.

Jsi carem — zůstaň sám. Jdi v pyšné ducha zbroji,
svou dráhou svobodnou, kam svobodný chce um;
svět krásou, posvět plod svých přemilených dum,
však zhrdej slávy mzdou za vroucí tvorbu svoji.

Ta mzda jest v Tobě. Tamť i nejvyšší tvůj soud;
všech přísněji ty znáš své dílo odhadnout;
s ním sám-lis spokojen, ty tvůrce umělecký:
pak nechť mu spílá dav, nechť na oltář, kde plá
tvůj plamen, plije snad, nechť zaviklá
tvou svatou třínožkou pych láje bujně dětský«. (př. El. K.)

Poesie Puškinova ku podivu věrně líčí ruský život, zobrazuje-li ruskou přírodu nebo ruské charaktery: z toho důvodu nazvalo veřejné mínění Puškina básníkem národním, básníkem lidovým . . Toto tvrzení jest z části jen správné. Lidovým básníkem určitého národa jest ten, jejž zná všechen lid, jako na př. ve Francii Béranger; národním básníkem jest ten, jejž znají vzdělanější třídy národa, jako na př. v Německu Göthe a Schiller. Náš lid nezná ani jediného svého básníka: povuje si, a netuší ani, že zpívá verše, nikoli prosu. Bylo by tedy s tohoto stanoviska směšno mluviti v tomto smyslu o »lidovosti« Puškina, ba jiného ruského básníka . . Slovo »národní« má vlastně ještě širší

význam než »lidový«. »Lidem« rozumíme vždycky jen massu obyvatelstva, nejnižší, základní vrstvu národa . . »Národem« míníme však všechen národ, všechny třídy národa, tvořící státní celek. Národní básník vyjadřuje ve svých dílech základní, stejnorodý, nevyslovitelný podstatný živel, jehož představitelem jsou lidové massy i určitý význam podstatného toho živlu, jak se vyvinul ve vzdělanějších vrstvách národa. Národní básník vážnou má úlohu! Mluvíme-li však o Puškinovi nelze nám říci, že by se byl mohl v jeho osobnosti obraziti v ohledu geografickém a fysiologickém ruský život národní; neboť Puškin byl netoliko členem ruského národa, nýbrž spolu Rusem, obdařeným od přírody schopnostmi genialními; v tom, čemu se obyčejně říká lidovost nebo národnost jeho poesie, vidím spíše neobyčejně vyvinutý smysl umělecký . . Vynikal vyšší měrou tímto smyslem pro skutečný život, jenž jest jednou z hlavních předností uměleckého ducha. Čtěte čarovnou jeho báseň; »Rusalka«: cele je proniknuta opravdovým životem ruským; čtěte rovněž čarovnou dramatickou báseň »Kamenný host«: z přírody, země i z mravů jejích reků vane tu Španělský vzduch; čtěte jeho »Egyptské noci«: ocitnete se uprostřed života zmírající dávnověkosti. Podivuhodná schopnost Puškinova zdomácněti v různých sférách, často vespolek sobě přímo odporujících, mnohými doklady dala by se dokázati; ale ony tři uvedené snad postačí. A kdo bu tu chtěl ještě pochybovati o Puškinově umělecké mnohostrannosti? A dovedl-li tak pravdivě líčiti přírodu a mravy zemí, jichž nikdy neviděl, kterak by nevynikaly přesností obrazy zjevů ruských? Bych mohl důkladněji přihlédnouti k této otázce, podám zde několik úryvků z Gogolova článku: »Několik slov o Puškinovi«:

»V Puškinovi jako ve slovníku se soustředila bohatost, síla i ohebnost ruského jazyka. V Puškinovi zrcadlí se ruská příroda, ruská duše, ruský jazyk, ruský charakter v takové ryzosti a v kráse tak čisté jako krajinka na vypuklé ploše optické čočky . . .«

»Osud jakoby schválně ho zavál v místa, kde se ruské pomezí vyznačuje ostrou, nádhernou svérázností, kde vane vzduch jihu a kde širá rovina ruská přerušena je nebetyčnými horami. — Obrovský, věčným sněhem pokrytý Kavkaz sousedící s teplými dolinami překvapil Puškina: Kavkaz vzbudil takořka sílu v jeho duši. A přerval poslední pouta vížící volného ducha. Mysl jeho okouzlil volný, poetický život smělých horalů, jejich rvačky, jejich čilé, nepřekonatelné výpady; a té doby nabylo jeho péro toho širokého rozmachu, oné svěžesti a smělosti, jež překvapila a v obdiv uvedla tehdejší ruské čtenáře . . Líčí-li potyčku Čečence s Kozákem — jako blesk tu kmitá jeho sloh; blýská se jako lesklá šavle a střely rychleji letí . . Toť jediný pěvec Kavkazu; celou duší svou i srdcem se do Kavkazu zamiloval; jest cele proniknut, ano prosycen čarovnými těmi kraji, jižním nebem, dolinami překrásné Gruzie a úchvatnými krimskými večery a zahradami . . A proto snad se v jeho dílech větší žár a plamen jeví všude tam, kde jih zavanul v jeho duši . . V takových dílech bezděky ukázal všechnu svou schopnost a proto je básně prosycené Kavkazem, svobodou čerkeského života, a večery krymskými působily čarovnou, magickou silou; jim divili se i ti, kdož postrádali vkusu i schopností duševních, jakých třeba ku pochopení Puškina

Hrdosti snadno rozumíme: hrdost sílí a povznáší, zvláště mladou duši, po nevšedních zjevech toužící . . Žádný z ruských básníků netěšil se tak záviděníhodné slávě jako Puškin. Sláva žádného z nich nešířila se tak rychle. Vhod i nevhod jako z povinnosti citovali a často kazili skvělé úryvky z jeho básní . . Prosté jeho jméno již elektrisovalo takořka čtenáře; a chtěl-li některý chatrný škrabal odbýti své dílo, potřeboval jen zmíniti se o Puškinovi . . .

Hned při svém vystoupení na pole literární byl Puškin básníkem národním, poněvadž pravá národnost nezáleží v přesném popsání sarafanu*), nýbrž ve vystižení národního ducha . . Básník může býti národním i tehdy, když líčí zcela jiný svět, jen když na něj hledí očima své národnosti, zrakem celého národa, když cítí a mluví tak, že se jeho krajanům zdá, jakoby to sami cítili, a sami mluvili . . Co se týče předností, jimiž se Puškin liší od ostatních básníků, sluší uvésti především podivuhodnou svěžest jeho líčení a neobyčejné umění několika rysy přesně vyznačit celý předmět. . . Epitheta jeho tak jsou výrazná a smělá, že někdy jediné slůvko dovede nahraditi celé líčení . . Krátká jeho básnička dlouhé poemě se vyrovná . . .

Avšak poslední jeho básně, jež napsal v době, kdy velkolepý, hrozný a nádherný Kavkaz s vrcholy velebně v oblaka se týčícími zmizel jeho zrakům a kdy se v ruské nitro, ve všední ruské roviny ponořil, život a mravy svých krajanů hlouběji zkoumati začal a v pravdě národním básníkem býti zatoužil — básně tyto nepřekvapovaly svěžestí a oslňující smělostí, jež vanula z básní, ve kterých líčil Elbrus, horaly, Krym a Gruzii . . .

Tento zjev snadno lze vysvětliti: všichni jeho čtenáři, vzdělaní i nevzdělaní, byvše překvapeni smělostí jeho pera a úchvatnými jeho obrazy, žádali o překot, by básník dějinné události otčiny své opěval, zapomínajíce, že nelze týmiž barvami, jimiž se líčí Kavkaz a svobodní obyvatelé, zobraziti klidnější, méně bouřlivý život ruský . . . Obecenstvo, představující národ, mívá divná přání; volá na básníka: »zobraz nás tak, jak jsme, zcela pravdivě; vylič nám minulost našich předků, jak byla ve skutečnosti«. Ale když básník, poslušen jeho rozkazu všecko zcela pravdivě, dle skutečnosti vylíčí, řekne obecenstvo: »Jak je to zvadlé, chabé, nehezké, zcela jiné, než ve skutečnosti« . . Veřejnost podobá se tu ženě, jež umělci káže, by zcela přesně zobrazil její podobu, běda mu však, nedovede-li zakrýti všecky její nedostatky . . Ruské dějiny teprve za posledních carů nabyly živé svěžesti; až dotud nebylo v nich svéráznosti; postrádaly pestrosti a rozmanitosti. Básníka viniti nelze; ale také národu prominouti sluší onu snahu povznésti minulost předků. Básníkovi zbývala dvojí možnost: buďsi psáti vznešeným slohem, slabému dodati síly, se zápalem mluviti tam, kde není příčiny k nadšení, — takto by si byl získal ctitele, národ i peníze; anebo líčiti jedině pravdu, býti vznešeným, kde je vznešený předmět, býti ostrým a smělým, kde je ostrá a smělá skutečnost, býti klidným a mírným, kde nevře žádná událost, v tom případě se však básník může rozloučiti s přízní národa, leda že snad

*) Dlouhý splývající ženský šat (bez rukávů).

předmět jím líčený sám o sobě jest tak velkolepý a svérázný, že musí vzbuditi všeobecné nadšení . .

Puškin nedal se první cestou, poněvadž chtěl zůstati básníkem a poněvadž každý, kdo v sobě cítí jiskru posvátného povolání básnického, vyniká jemným, zdravým úsudkem, jenž mu nedovolí takovým způsobem zneužiti básnického nadání«.

»Vzpomínám si na jistou událost z dětských let. Rád jsem se zabýval trochu malířstvím. Zvláště uspokojen byl jsem obrázkem krajiny, z níž vynikal hlavně suchý strom stojící v popředí. Žil jsem tehdy na venkově; sousedé okolní byli znalci a posuzovateli mých obrázků. — Jeden z nich, vzhlédnuv na obraz, pokýval hlavou a prohodil: řadný malíř volí pěkně vztostlý, přímý strom se svěžím listím, a nikoli strom suchý. — Tehdy v dětství mne mrzel takový úsudek, později však čerpal jsem z něho pravidlo moudrosti: poznej, co se davu líbí a co se mu nelíbí! —

Díla Puškinova, z nichž vane ruská příroda, jsou tak tichá a klidná jako ruská příroda . . Tyto spisy pochopí jedině ten, jehož duše ryze ruským rázem se honosí, ten, jemuž Rusko je otčinou, jehož duše v té míře vyniká jemností a vytříbeností citů, že dovede pochopiti prosté na pohled ruské zpěvy a prostého ruského ducha, poněvadž básník, jenž volí předmět prostý, vyšší měrou musí v umění svém vynikati, chce-li vypracovati z něho dílo neobyčejné, a chce-li, aby neobyčejné toto dílo přece bylo docela pravdivé . . . Zda byly spravedlivě oceněny Puškinovy poslední básně? Zda vysvětlil a pochopil někdo »Borisa Godunova«, ono vznešené, hluboké dílo, vynikající vnitřní, utajenou poesií a odvrhnvší všeliké hrubé a pestré cetky, na nichž dav nejraději zrakem spočine? — — Dosud aspoň díla tato řádně oceněna nebyla«. . .

To vše je velice správné, zvláště ono vymezení pojmu »básníka národního« —: »Básník může býti národním i tehdy, když líčí zcela jiný svět, jen když na něj hledí očima své národnosti, zrakem celého národa, když cítí a mluví tak, že se jeho krajanům zdá, jakoby to sami cítili a mluvili« . . .

Chcete-li, řekněme, že je Puškin v tomto ohledu národním básníkem spíše, než kterýkoli z jeho předchůdců; avšak nedá se při něm určiti, v čem záleží tato národnost . . Či snad v tom, že Puškin cítil a psal tak, že se krajanům jeho zdálo, jakoby to sami cítili a mluvili? . .

Znamenitě!! . . . Ale jak cítí a mluví ruský národ? . . . A čím se liší způsob jeho cítění a mluvení od cítění a mluvení ostatních národů? . . . Na takové otázky nemůže nám odpověděti přítomnost, neboť Rusko je v podstatě své — zemí budoucnosti . . . . .

Pražský Salon.

I.

Po šedesáté již »Krasoumná jednota pro Čechy« zve k návšv výroční své výstavy umělecké. Instituce našich jarních výstav jest t již dosti stará, třeba ne ještě senilní, jak by se z letošního »Salonu«

šeho dalo snad souditi. Význam jarních výstav »Krasoumné jednoty« zdaleka již není takový, jakým ještě před nemnoha lety — býti mohl. Nezapomínejme, že výstavy tyto po půl století byly a namnoze ještě dnes jsou takřka jedinou příležitostí, poskytující pražskému obecenstvu možnost seznámiti se s výtvory cizího umění. Kdyby výstavy tyto byly vskutku vždycky naše obecenstvo seznamovaly jen a jen s pracemi celých, skutečných umělců, mohly se státi nejvýznačnějším faktorem při umělecké výchově naší veřejnosti. Ale kdo chtěl by tvrditi, že všechna ta sladká plátýnka německých genristů a uhlazená zátiší citlivých malířek, veliké historické plachty a na effekt vypočítané mariny plnící rok co rok stěny těchto výstav, že všechny tyto nesčetné práce nejrůznějšího druhu byly také vždy výtvory skutečného umění? Kdo chtěl by tvrditi, že v této účasti cizích umělců a v jejich zvaní byl jakýsi byť i jen v nejširších rysech načrtnutý systém, že dostávalo se nám vždy pečlivého výboru ne snad nejlepšího, ale alespoň dobrého cizího umění dotyčné doby? Kdo by neviděl, že to byla pouhá náhoda, jež svála sem k nám třišť nejrůznějších děl výtvarných umění, že umělci opravdu vynikající jenom zřídka u nás vystavovali a to ještě jenom tehdy, když pro svoje díla, putující uměleckými salony kontinentu neměli právě náhodou jiného útulku? Ale kdo, jsa jen poněkud seznámen s poměry pražského trhu uměleckého, mohl by se tomu podiviti, že účast ciziny byla vždy tak nahodilá a nejčastěji ubohá?

Výstavy »Krasoumné jednoty« nestaly se tedy cenným zdrojem poznání současného cizího umění. Ale ony nedovedly si ani uhájiti významu, který pro domácí umění jeden čas skutečně měly. Rychlý vývoj našeho umění musí přirozeně vésti k tomu, že dříve či později nebude lze díla jednoho období vystaviti v místnostech tak málo prostorných a i jinak ne příliš vhodných, jaké při těchto výstavách domácímu umění vykazovali pořadatelé jarních výstav pražských. Vedle toho nemohly na umělce naše povzbudivě působiti ohledy a okolnosti, jimiž při výběru obrazů pro slosování »Krasoumné jednoty« a pro gallerii rudolfinskou dali se vésti patroni těchto výstav, projevující při této příležitosti velmi často vkus přímo zarážející. A nyní připomeňte si ještě všechny ostatní okolnosti, jež v tomto ohledu jsou důležity, připomeňte si novou, slibnou instituci výstav »Manesa«, řadu souborných exposicí domácích umělců našich, jež setkaly se s takovým živým zájmem a dosti často i s pozoruhodným úspěchem hmotným, připomeňte si, že úpadek takových hromadných výstav uměleckých není jen zjevem specificky naším a nepodivíte se, že exposice »Krasoumné jednoty« čím dál více pozbývají zajímavosti, že ztrácejí na významu svém i tam, kde opravdu mnoho mohly znamenati, totiž pokud jde o umění domácí.

Letošní náš »Salon« působí dojmem ještě mdlejším, než lonský. Snad jest to pouhý osobní dojem, ale zdá se mi, že již na leta neměli sme výstavy tak slabé. Odpočítáme-li dvě souborné kollekce — výstavu ana Schwaigera a sbírku prací anglických a škotských akvarelistů — ak několik opravdu krásných a cenných děl, z nichž slušné procento řipadá domácím umělcům, letošní »Salon« náš jest opravdu chudý a málo ajímavý. Zdá se mi, že jiná leta bývá pestřejší a poutavější. Ale přese šecko najdeme tu i letos dosti čísel, hodných bedlivé pozornosti.

Plastika bývá již od let nejslabší částí výstavy. Jest jí také letos a to v míře ještě zvýšené. Velikého, již svým významem imponujícího díla tu vůbec není. Účast ciziny jest nepatrná. Ovšem, že ani letos nescházejí nezbytní vlaští plastikové, bez jejichž vypiplaných, uhlazených hlaviček si rudolfinské výstavy vůbec již představiti nedovedeme. Mezi domácími plastikami převládá portrét. Nejvýše kladu delikátní, třeba že podobu portretované ne zcela vystihující poprsí paní M. K. (čís. 787), modelované Ladislavem Šalounem, dílo velmi jemné a distinguované. Z portretů Viléma Amorta nejzdařilejší jest poprsí Dra F. L. Riegra (č. 764), Také pilný Bohumil Vlček vystavuje několik portretních poprsí různé ceny. Nejlepší jest bez odporu klidný portrét W. W. Tomka (čís. 755), dýšící teplou životností. Za to naprosto se nezdařilo poprsí Mikuláše Alše (čís. 788). Zmíním-li se ještě o V. E. Šaffově pěkném portretu zvěčnělého poslance Kratochvíla (čís. 791), které působí mnohem plněji, než málo charakteristická busta Macharova, (čís. 792.), a o dětských podobiznách F. Rousových (čís. 770), jenž tu ostatně vystavuje ještě slabý portrét Purkyňův (čís. 758), myslím, že jsem se dotkl všeho, co v tomto směru zasluhuje zmínky.

Také ostatní plastiky nepodávají nic zvláštního. Realistické genry L. Wurzelovy (čís. 789. a 790.) prostotou a nevtíravostí svých motivů i výbornou technikou svojí (to platí zvláště o znamenitě modelovaném cibuláři) vzbuzují pozornost jako zajímavé projevy silného uměleckého talentu. Že přes výborné jednotlivosti své nevzbuzují hlubšího dojmu, toho příčinou jest jednak pochybené měřítko jejich (což zvláště bije do očí při ušlechtile pojatém genru »Dokonáno jest!«), jednak laciný materiál, z něhož jsou zhotoveny. V bronzu na př. by byly všechny úžasně pečlivě propracované, svižně modelované detaily, která v sádře úplně se ztrácejí, dojista přišly k plné platnosti. Rozhodný eminentně plastický talent Wurzelův, který poprvé na sebe upozornil dílem tak širokého dechu a takové uchvacující tragiky, jakým byl překrásný »Contemptor deorum« a který pak naděje v rozvoj jeho skládané potvrdil takovou řadou slibných prací, z nichž »Chod na stráži« došel zasloužené pozornosti i širších kruhů, talent ten v poslední době — třeba snad jen přechodně — obrátil se k drobnému genru, pro nějž pilný umělec přináší si neobyčejně zdravý smysl pro charakteristickou, přesvědčivou linii, nepopíratelnou dosi zdravého, nenuceného humoru a zálibu v drobném, příznačném detailu, který podává vždy v plné životnosti. Takových drobných genrů vyšla z ruky Wurzelovy již celá řada a jsou mezi nimi čísla přímo kabinetní. Přes to nelze potlačiti poznámky, že bychom Wurzela raději viděli při řešení větších, vyšších úkolů, k nimž vlastní bohatá vloha jeho zcela bezpečně tíhne. Bohužel splnění tohoto přání nezávisí jen od umělce samého, ale v prvé řadě od naší veřejnosti, která by tomuto rozhodnému talentu, jednomu z neslibnějších v celé mladší generaci plastické, měla poskytnouti příležitosti, aby se plně mohl rozvinouti.

Také Josef V. Maťatka jest talent dojista bohatý, třeba že v dosavadních pracech svých i v sousoší »V úzkostech« (čís. 780.) prozrazoval, že stojí ještě úplně pod mocným vlivem umění svého mistra Myslbeka. Jeho matka, skloněná v úzkostech nad kolébkou svého dítěte

které jak se domýšlíme, snad těžce churaví, (tvář dítěte nepraví nám nic bližšího v té příčině), nejeví ve tváři valné úzkosti a jest-li z něčeho můžeme souditi, že duše její opravdu jest, svírána úzkostmi, jest to mnohem spíše zpola ležící, jakoby v úděsu zhroucená její postava, než výraz tváře. Zdá se, jakoby mladý umělec, podléhaje i v tom svému vzoru, byl položil důraz spíše na dokonalé, co možná virtuosní vystižení neobyčejné polohy těla ženina, na pečlivé propracování její až příliš bohatě a úhledně řasnatého šatu, než na zachycení její výrazu. Ale i tak dílo jeho uhájí si čestné místo své mezi pracemi našeho sochařského dorostu, svědčíc nejen o vážné snaze, ale již i o vyspělém umění svého původce a o pěkném ovládání bohaté a členité mluvy formální.

*

Nejen nepoměrně četněji, ale i daleko zajímavěji než plastika zastoupeno jest malířství. Ovšem přes všechnu svoji bohatost ani tato část výstavy nevyniká přílišnou pestrostí a velikým myšlenkovým fondem. Že v moderním malířství našem portrety a krajiny i kvalitativně i kvantitativně převládají, není již dávno žádným tajemstvím a letošní výstava rudolfinská to na novo potvrzuje. Při tom třeba ovšem vyjmouti bohatou a krásnou kolekci Jana Schwaigera, nejcennější a nejzajímavější část letošního našeho Salonu. Naprostých novinek, prací, které by nám alespoň z reprodukcí nebyly známy, není arci v bohaté kolekci této mnoho. Ale z toho, co z výstavy Schwaigerovy, pořádané nedávno Miethkem ve Vídni, bylo převezeno do Prahy, lze si učiniti velmi pěkný a dosti úplný obraz o bohatém a pestrém díle svérázného tohoto umělce. Pokusil jsem se přede dvěma lety v »Rozhledech« nastíniti zběžný náčrtek povahy tvorby Schwaigerovy. Chtěje se vyhnouti zbytečnému opakování, odkazuji prostě na zmíněnou studii svoji a myslím, že tak mohu tím spíše učiniti, ježto díla, ze kterých se alespoň na krátký čas můžeme zde v Praze těšiti, nepřinášejí žádného nového rysu, který by podstatně měnil profil genialního tohoto umělce, o jehož načrtnutí jsem se tehdy pokusil.

Odečte-li se sbírka prací Schwaigerových, tvořící bez tak zvláštní »výstavu ve výstavě«, vynikne převaha portretů v oboru malby figurální nad veškeru pochybnost. Jest tu několik opravdu krásných, s citem a jemným pochopením malovaných portretů, á většina našich umělců, kteří výstavu obeslali podobiznami, projevila živý smysl pro tu vlastnost, bez níž si moderního portretu nedovedeme již mysliti, totiž pro jeho stránku, abych tak řekl, psychologickou. Pro zachycení všech podstatných rysů, tvořících podobu člověku, máme dnes k disposici fotografii. Od uměleckého portretu žádáme víc. Žádáme, aby oko malířovo neutkvělo jen na pleti obličeje, barvě očí, účesu vlasů a na záhybech obleku, ale aby proniklo až tam, kde nemůže nám již posloužiti fotografický aparát, aby nám umělec nepředváděl jen vnější podoby člověka, ale dovedl nám říci také něco o jeho duši a jeho povaze, o všem tom, co jej teprve činí bytostí svéráznou a osobitou.

Vojtěch Hynais ukázal již řadou výborných podobizen, s jakým zdarem a jakou jistotou dovede na svých podobiznách charakterisovati. Dovede vždy podati celého člověka. Také letos vystavuje dvě podobizny,

které dýší plným životem a mohou sloužiti jako doklad toho, co právě bylo řečeno. Při podobizně Dra. Podlipného (čís. 135.) leckdo pozastavil se nad nezvyklostí a strojeností pósy. Zdá se mi, že neprávem. Neboť právě v tom, jak starosta pražský na obraze Hynaisově stojí, jest právě tak mnoho příznačného jako v držení hlavy a pohledu jeho. I úprava pozadí není nahodilou a má rovněž přispívati ke charakteristice toho, jehož podobu obraz tak výstižně podává. Plná životnost dýše také z druhé portretní práce Hynaisovy, z podobizny starce (čís. 132.), vyznačující se zvláštním, důvěrným jakýmsi půvabem a tvořící tak ve své prosté nehledanosti bezděčný kontrast k slavnostní, pro representační účely určené podobizně Dra. Podlipného. Že oba tyto vzácné portréty i po stránce technické jsou brillantní, rozumí se u Hynaise samo sebou. (Dokonč.)

Decentralisace umění.*)

II.

Utěšenější než poměry divadelní jsou na venkově poměry hudební. Příčiny toho leží na snadě.

Především výkonní hudebníci nepotřebujíce k produkcím svým ničeho více než sálu a nástrojů hudebních, bez značných nákladů nepotřebných jim kulis a divadelních rekvisit, vystoupiti mohou snadno v každém místě, kde je dostatek hudby milovného obecenstva a tak tedy venkov náš účasten jest měrou dostatečnou požitků na hře našich hojných výtečných hudebníků, našeho českého kvarteta, Ondříčka, Hlaváče a jiných více méně známých sil. Také pěstování hudby těší se všude na venkově velké péči, jakž jinak u národa za hudebný po širém světě vyhlášeného býti nemůže.

Nejsem hudebníkem, abych dovedl posoudit, pokud by hudba jak světská tak i církevní po stránce programové a technické se dala přes všechnu píli jí věnovanou ještě důkladněji pěstovati, jen tolik dovoluji si podotknouti, že by se při vhodném užití stávající organisace hudebních spolků i venkovské spolky zpěvácké odvážiti mohly produkcí velkých, na které jednotlivé jednoty samy nestačí. Jest přece ústřední jednota československých spolků zpěváckých a sdružení župních, součinností těchto mohly by se jednoty spolčené odhodlati k produkcím velkých symfonií, oratorií, oper a pod. Samy o sobě vládnou zřídka takovými fondy hlasů vyškolených solistů, aby se o velké hudební práce směly se zdarem pokusiti. Tomu nedostatku dalo by se však snadno odpomoci, kdyby se sdružení několika blízkých jednot odhodlalo nastudovati společně nějakou velkou práci hudební, při níž by nejlepší síly jejich uvázaly se v partie solové. Odpadlo by nákladné stěhování se velkých sborů, neboť stačilo

*) Proti prvnímu článku mému ohradil se p. ředitel Šubert, vida v něm na správu Nár. divadla. Výtka moje pokud jde o zvýšení poplatku za vystou členа nár. divadla na venkovské scéně byla však namířena proti družstvu Nár. div Zamýšlí-li zvýšení takové výbor pensijního fondu — a zvýšení takové, není-li jiz tovou věcí, zamýšleno jest — padá výtka má na výbor ten. Že p. ředitel Šubert toho dalek, těší mne tím více, an pro něho již pro jeho autorství národopisn stavy a vítězné výpravy českého umění do Vídně mám obzvláštní úctu.

by, aby okrškovou hudební tournée po sousedních městech vykonali jen solisté sami, kdežto by ve sborech v tom kterém místě účinkovala jediná jednota zpěvácká, neb pouze jednoty sobě nejbližší, kterýmžto způsobem požitku velké hudební produkce účastnou státi by se mohla celá řada měst a městysů.

Že by při takových slavnostnějších výkonech hudebních dojem zvýšilo spoluúčinkování některého člena pražské opery Národního Divadla, neb některého mladšího hosta pražských pěveckých škol, jest patrno. Vystupování výtečného pražského Hlaholu o výletech jeho na český venkov, jest nejlepším dokladem mého tvrzení, že spoluúčinkování anebo samostatné vystoupení pražských umělců zvyšuje na dlouhou dobu úroveň hudební činnosti onoho města, jež jest tak šťastno zpěváky pražské uvítati ve svých zdech.

Vím ovšem, že podobné rady a návrhy byly již přede mnou osvědčenějšími rádci proneseny a důkladně odůvodněny, nejde mně tedy o originalitu návrhu, nýbrž o to, abych i já svým hlasem přispěl k utužení činnosti hudební a především o soustavné provádění aspoň některého ze známých již našim zpěváckým spolkům dobrých návrhů povolanějších osob.

Přecházím k umění výtvarnému, jež vyjímajíc několik pouze velkých českých měst na venkově našem jest polem bezmála ladem ležícím.

O výtvarné umělce samy se mně zde jednati nemůže. Kdo v sobě cítí povolání k umění, ten již k vůli sobě samému musí vyhledati velká střediska uměleckého života, naší mladí výtvarníci musí se tedy především aspoň pro první leta obrátiti do Prahy nebo do Vídně, později pak do ciziny, nechtějí-li jen zpola vyškolení na venkově postrádajícím veškeré pobídky, veškerých vzorů a velkých sbírek uměleckých zakrněti na konec v polovičatém diletantismu. Uchýlit se s tvorbou uměleckou na venek jednou pro vždy a netoliko na čas, dovoleno jest jen hotovému již umělci, nikoliv umělci dospívajícímu. Mám zde pouze na zřeteli vliv umění výtvarného jakožto prostředku výchovního na obecenstvo samo a pokud jde o umělce jen upravení venkovského trhu uměleckého, tedy hmotnou stránku umění.

O prvnějším bodu netřeba teprve šířiti slov. Heslo umění pro lid, zušlechťování lidu uměním již dávno bylo prováděno velkými umělci anglickými, ruskými a umělci národů jiných. Také u nás již před lety propagoval Miroslav Tyrš výstavky umělecké.

Pokud pak jde o t. zv. podporu umění, o zakupování děl uměleckých, nemáme žádných Tretjakovů a milionářských mecenášů amerických, kteří by nám zakládali národní galerie. I zde musíme si pomoci sami spojenými silami, jak jsme si pomohli zbudováním Národního divadla. Smysl pro umění třeba však teprve ve společnosti naší budit, neboť tato zvláště naše bohatá buržoasie nemá dnes ještě pravého porozumění pro ně. Vydati nějakou stovku na toalety jest dámám zámožných našich rodin samozřejmo, vydati ji pro zevní representaci, pro politickou agitaci a zbytečné fangličkářství (netřeba zde aspoň jíti daleko pro příklady, nedávné plané studentské slavnosti pražské přímo křičí) jest pro muže naší buržoasie t. zv. patentované vlastence věcí nutnou. Věnovati však nějakou

desítku na zakoupení obrazu neb sošky jest jim hotovým marnotratnictvím.

A ta naše »česká« šlechta, o níž napořád slyšíme chválu a o její mecenášství, své zakázky umělecké obstarává obyčejně ve Vídni neb v cizině. Obdaří-li nějakého českého umělce objednávkou nějaké podobizny, neznamená to jistě v umění českém pranic.

Ostatně to slovo »mecenáš« má podivnou příchuť. Mecenášem se stává u nás ihned člověk, jenž zakoupí nějaký obraz, jakoby sobě za nějaký obnos nezajistil cenný předmět trvalé, často stoupající ceny. Zde třeba kupující naše obecenstvo vychovat k poznání, že věnováním nějaké částky peněžné na zakoupení uměleckého díla nekoná žádnou oběť, nýbrž že jen sobě prokazuje službu, zabezpečujíc si trvalý požitek umělecký. Teprve až by toto poznání proniklo do širokých mas, stane se smutná kapitola o pozemské pouti umělců, u nás zvláště velká, kratší a méně bodavou.

Býti výtvarným umělcem českým znamená věru přečasto býti mučedníkem! Odpomoci aspoň částečně křiklavému nedostatku našeho života společenského hledíc k umění jest tedy účelem těchto řádků, které chtějí odkázati na nový umělecký trh dosud neupravený.

Cestu k organisaci takové vidím ve dvou prostředcích, v pořádání výstavek uměleckých po městech českých a v zakládání městských obrazáren a sbírek skulpturních. Pokud jde o umělecké výstavky, byly u nás již s dostatečným zdarem zvláště v čas národopisných výstavek především na Moravě pořádány, a také ještě vloni Umělecká beseda pořádala několik výstavek čistě uměleckých opětně na Moravě. Ale to vše dělo se nahodile beze vší soustavy a s nepoměrně velkým nákladem, jelikož Umělecká beseda odkázaná obyčejně na sebe samotnu musila podstoupiti oběti hmotné a oběti práce, k nimž aspoň výsledek hmotný nestál v žádném poměru. Žádati však od našich výtvarníků samých a od jejich sdružení »Umělecké besedy«, »Manesa« a »Jednoty výtvar. umělců«, aby na sebe vzaly instalační práce venkovských výstavek a dokonce pak ještě nebezpečí možného deficitu, bylo by příliš mnoho žádáno.

Představuji si provedení věci této tak, že by v každém větším městě sestoupilo se několik osob zajímajících se o výstavky venkovské, které by se postaraly o místnosti výstavní, o náklady dopravní, pojistné a potřebnou reklamu místní, a že by krajinské spolky naší akademické mládeži v práci té pomáhaly, pokud se týče samy se v uspořádání místní výstavky uvázaly.

Nejvhodnější dobou pro výstavky venkovské jest doba prázdnin, kdy školy jsou prázdny. V několika síních školních dala by se tedy velmi snadno výstavka umístiti, kdyby se jiné místnosti na př. besední atd. lépe neodporučovaly. O material výstavkový požádal by pak takto utvořený místní komité umělecké spolky pražské, které by obrazy po případě i skulptury hromadně na komité místní nebo krajinský spolek akademický odeslaly. Starostí výstavkového místního sdružení bylo by dále opatřiti dostatečný fond peněžitý soukromými sbírkami, uspořádá[ní] zábav, třebas i tanečních, kde se vlastenecká horlivost bez tance ob[ejíti] nemůže, a pak příspěvky vyžádanými od zastupitelstev obecních a ok[resních]

ních a od peněžitých ústavů domácích, založen a spořitelen. Pro pozdější dobu odporučovalo by se pomýšleti na stálý výstavkový fond.

Po odbyté výstavce v městě jednom přestěhovala by se celková výstavka do města sousedního, tak že by v každé krajině výstavka putovala aspoň do dvou neb tří měst. Tím by se značně zmenšily dopravní prostředky, jakož i celá přípravná práce výstavková. Snad by pak, kdyby se výstavkový ruch ukázal býti účinným, našel i vnuknutím božím nějaký poslanec, jenž by požádal sl. c. k. vládu o bezplatnou dopravu výstavkového materiálu, anebo aspoň o slevení dopravních nákladů po drahách státních a snad by se nějak sl. c. k. vláda dala pokynem takovým pohnouti k poskytnutí výhody té, pro kterouž by drahé naší říši nemusel ještě hroziti neodvratný deficit. To ovšem jest jen hudba budoucnosti, na její čarozvuky příliš dychtivě čekati nesmíme.

Snahou místních pořadatelů výstavkových muselo by býti na všechen případ šetřiti každým krejcarem tedy i na dovozu a obalu a daly by se zajisté později, kdyby sevšeobecněly tyto výstavky, opatřiti bedny takové, kterých by bylo lze upotřebiti stále.

Velká plátna a skulptury musily by aspoň pro menší města býti předem vyloučeny již také vzhledem na jejich neprodejnost. Práce menší by účelům výstavkovým úplně vyhověly.

Z výtěžku ze vstupného musela by pak po krytí výloh zakoupena býti aspoň jedna práce pro město, jemuž by byla věnována. Pokud jde o kupce jiné nemám příliš velkých ilusí, ale trvám přece, že by se našly i jednotlivé korporace a především jednotlivci, kteří by leckterou práci uměleckou pro sebe získali. Vhodné upozornění a odporučení by mnohdy účinně působilo. Má-li však hmotný výtěžek býti takovým, aby v celku svém byl vydatný, musel by ovšem ruch výstavkový státi se všeobecným a rok co rok se opakujícím. Výstavka místní musela by se státi trvalou institucí, bez níž by se venkovská města pak následkem zvyklosti tak málo obejíti mohla jako bez své sezony divadelní.

Ruch tento podporoval by vydatně a účinně i krajinský tisk vhodnými články povšechně o umění jakož i o umělcích vystavujících jednajícími. Články takové, vyhovující venkovské společnosti širší, nikoliv pouze inteligenci samé, snadno by opatřili akademikové naši anebo i jiné osoby o umění se zajímající způsobem snadným. Vždyť nešlo by zde o nějaké práce původní, dobré, prostým slohem psané kompilace, někde i otisky odborných studií stačily by úplně.

A nyní přecházím k druhému bodu stati této k zřizování městských obrazáren.

Při slově tom zajisté se leckterý skeptik zasměje. Před duševním zrakem takového smíška vyrůstají hned zdi nádherné budovy s monumentálním schodištěm, uměleckým dvorem a velkými síněmi s vrchním světlem.

Já ovšem pojem obrazárny venkovské tak přepychově nepojímám. Po náhledu mém stačilo by prozatím opatření místnosti jediné, ať již v nějaké obecní školní budově neb jiné budově obecní. Nejlépe by bylo, aby taková z počátku jen skromná obrazárna spojena byla se stávajícími městskými musey, již proto, že by se do ní snésti daly staré památky vý-

tvarné, staré obrazy z obecních budov, z chrámů, úřadů atd., čímž by hned v zárodku přibylo materiálu povzbuzujícího k další práci sběratelské.

Městská musea již starým Vocelem tak horlivě odporučovaná vykonala zajisté také velký kus kulturní práce české, již jako sběrny pro místní historické památky, o sobě méně cenné, ale pro určitou krajinu důležité, které později jednotlivci obohatili příspěvky svými, jež by jinak byly zajisté přišly na zmar. Starožitnický material jest ale bohužel celkem vyčerpán. Tomu napomahala nejen založená místní musea, nýbrž i hrabivost cizích překupníků, kteří do ciziny zavlékli, co se zavléci dalo.

Později pak před velkou národopisnou výstavou pražskou provedena byla zvláště místními přípravnými výstavkami národopisnými jaksi poslední přehlídka starožitností a pomocí jich bylo ještě jaksi v nejposlednějším okamžiku zachováno, co se ještě zachovati dalo. To, co nyní ještě získati lze, jsou po českém území již jen skoro paběrky.

Bylo by tedy na čase pomysliti nejen na minulost nýbrž i na přítomnost a budoucnost, abychom potomstvu zachovali, co dnes mnohému z nás zdá se býti nevalně cenným, ale prodlením let bude hledanou studnicí kulturní práce naší doby, jako ku př. studie mladých našich výtvarníků, architektonické a jiné návrhy atd., které by vedle hotových uměleckých prací v obrazárničkách venkovských místa nalézti musely. Uvažme jen, kolik cenných prací našich výtvarníků z doby jejich vývoje uměleckého dalo by se dnes získat za mírný peníz, pro které ve velkoměstské sbírce místa býti nemůže, které však úplně propadají zkáze, hnijíce někde na půdách domácností našich umělců, anebo někde jinde v koutě se povalujíce, až vezmou úplně za své. Tak na př. z četných náčrtů, kreseb a drobných prací Schwaigrových z jeho pobytu Jindř. Hradeckého, přišlo až na nepatrné zlomky vše v niveč, a stejný osud jest údělem mladších prací ostatních dnes uznaných umělců.

Lokálnímu patriotismu a místní historii mohl by býti učiněn ústupek, že by hleděno bylo k tomu, aby v místní obrazárně zastoupeni byli v přední řadě rodáci města neb okolí a zakupovány byly práce vztahující se krajinově neb dějepisně k tomu kterému městu. Bude-li jednou základ položen k takovým sbírkám místním, pak najdou se zajisté později jednotlivci, kteří by při vhodných příležitostech pamatovali na takovou sbírku svého rodiště neb bydliště.

Je-li konečně v každém rozpočtu obecním a okresním a v rozvahách domácích peněžitých ústavů jistá položka vyhražena účelům národním a humanitním, nepochybuju ani dost málo, že by se tato položka dala zvětšiti o nějaký obnos výhradně věnovaný na roční pravidelné zakupování nějakého výtvarného díla. Stonásobně vhodněji byl by přece obnos takový uložen, než příspěvky na četné zbytečné spolky.

Až jednou, a doba ta bohdá nastane brzo, pronikne všeobecný názor o bezúčelnosti fangličkářství národního, musí míti přesvědčení to v zápětí poznání, že samosprávné korporace naše jsou k tomu povolány učiniti něco také pro české umění a české umělce. A exempla tr[illegible]. Za korporacemi půjdou jednotlivci, jako i činnost těchto působiti [illegible] navzájem na zástupce našich samosprávných sborů a výbory naši [illegible] peněžních ústavů.

Jsem si toho dobře vědom, že i pak, prorazí-li tato instituce místních uměleckých sbírek všeobecně, pro výtvarníky naše nebudou pršeti velké tisíce, avšak nepusťme se zřetele, že by takové sbírky byly především značnou podporou pro mladé umělce naše, kteří přes vyspělost svou ještě svým jménem nepronikli a tedy trhu uměleckého aspoň poněkud rozšířeného mají nejvíce zapotřebí, pro které tedy obnos za práce jejich zaplacený měl by mnohonásobnou cenu.

Půjde-li pak venkov dobrým příkladem napřed, rozpomene se na konec i naše královská Praha, že je povinna vedle elektrických tramvají a národních pivovarů míti poněkud na starosti také u.ění a ta dávno vytoužená národní galerie česká stane se přec skutkem. Také ostatní větší města česká, i ona, kde posud vládnou v zastupitelstvu obecním Němci, ale kde žije velká společnost, ne-li majorita česká, tedy vedle Plzně, Hradce Králové, Prostějova atd. i Budějovice, Brno, Olomúc atd. nemusily by své místní sbírky založiti v rozměrech chudších, přes které by sbírky menších měst ovšem vyrůsti nemohly, nýbrž našly by prostředků dost, aby se sbírky jejich representovaly rostoucím svým bohatstvím, v poměru k významu, bohatství a počtu obyvatelstva toho kterého města.

Zakončuji tuto stať příkladem praktickým z vlastní zkušenosti s malou uměleckou sbírkou založenou před pěti lety v Jindř. Hradci. Město to nevyniká ani svými rozměry ani přílišnou zámožností svého obyvatelstva. Jest průměrným vzorem velkých okresních měst.

Roku 1894 byla jako v mnohých jiných městech i v Jindřichově Hradci uspořádána výstavka národopisná, o niž si přední zásluhu získal ředitel měšťanské dívčí školy p. Lego, horlivý pořadatel městského musea. Vedle něho vzal na sebe současné uspořádání umělecké výstavky gym. profesor p. Phil. dr. Novák, jenž s mravenčí pílí vyhledal a snesl všechny dosažitelné cenné staré a nové originály obrazů z města a z blízkého okolí. Z našich umělců pražských jen nahodile obeslali tuto výstavku uměleckou Karel Liebscher a Jansa. A přece byl snesen material překvapující počtem a hodnotou svou.

Ale více než touto překvapilo navštěvovatele provedení jiné myšlenky profesora Nováka, sbírka reprodukcí českých prací uměleckých, kde bylo lze doplněná reprodukcemi obdobních děl cizích. Prof. Novák tuto sbírku opatřil z fotografií, z vystřižených vyobrazení, z obrázkových časopisů českých a cizích, z kopií, z premií Umělecké besedy a Společnosti přátel umění, z premií obrázkových časopisů, alb uměleckých atd. Tyto reprodukce, a kde byly po ruce originály výstavky roztřídil dle směrů a škol uměleckých a rovněž i dle časového vývoje českého umění, a ku své sbírce sestavil pracně z pramenů jemu po ruce jsoucích stručný sice při bohatosti materialu, však nic méně objemný přehled českých umělců od dob starých až do doby poslední s krátkými životopisnými daty u čelnějších umělců a s udáním významnějších jejich děl.

Práce tato vyšla v »Průvodci po národopisné výstavce Jindřicho-Hradecké r. 1894« a byla, což na její ocenění uvádím, jistým delegatem ústředního výboru národopisné výstavy pražské, jehož jméno v kruzích uměleckých těší se velké známosti, nazvána základní prací pro dějiny českého umění.*)

*) Zmíněný průvodce jest v několika exemplářích ještě na skladě a lze jej získati od kuratoria městského musea v J. Hradci.

Po ukončení místní této výstavky nepřišel takto sebraný material na zmar. Prof. Novák zachoval totiž převalnou část sebraných reprodukcí pro městské museum, dal je kartonovati, roztřídil je vhodně a vřadil co základ do městské obrazárničky, která výborem výstavkovým byla jakožto součástka městského musea založena. Z čistého výtěžku výstavky zakoupeny byly vedle četných figurin a starožitnických a národopisných předmětů pro museum samo i pro nově založenou městskou obrazárnu některé obrazy, z vystavených tehdáž moderních prací především Karla Liebschera Zámek friedlandský. Mimo to do této nově založené obrazárničky byly sneseny z musea staré obrazy i nějaké skulptury, a vyzváním na obecenstvo získány darem i některé práce jiné.

Z lonské umělecké výstavky spolkem Jindřicho-Hradeckých akademiků na rychlo uspořádané v nevelkých jen rozměrech, zakoupeno bylo několik plakátů Muchových a jedna práce Panuškova. Mimo to pečuje prof. Novák horlivě i na dále o stálé rozmnožování reprodukcí, jichž obrazárna čítá nyní již přes tři tisíce kusů, a pořádá nyní v museu místní výstavky reprodukcí prací Maroldových, jichž sebral na 300 kusů.

Tím není však jeho činnost ještě vyčerpána, neboť i řadou přednášek jak v literárním spolku, tak i častými výklady v museu šíří všemi silami poznání o významu umění. Především jeho péči děkovati jest, že městská obrazárna Jindř.-Hradecká jest nyní vlastnicí bohaté cenné sbírky reprodukcí českého umění výtvarného, a že dovedla i získati vedle prací starších i několik původních prací novějších. Jmenuji ze starších na př. obrazy jezuitských svatých z 1. pol. 17. stol., epitaf z kostela sv. Trojice, epitaf od Řeh. Pirchana, obraz stařenky snad od Kupeckého, několik podobizen Zumsandových, Hellichova Dalibora, několik obrazů z kaple sv. Mikuláše a z kostela sv. Trojice v Jindř. Hradci, několik miniatur, reliefy z kostela sv. Maří Majdaleny atd. Z nových prací mimo shora vzpomenutý obraz Liebscherův uvádím studie od Kupky, Jul. Krále, Bilka, velký Neumannův obraz »Anděl smrti« a »Pohádku« od Panušky.

Při tom dlužno uvážiti, že požívá městské museum Jindř.-Hradecké pouze ročního příspěvku 200 zl., z něhož hrazeny býti musely částečně instalační práce v místnostech nově jemu vykázaných, náklad zakupování vhodných předmětů musealních, a že na obrazárnu samu vypadává tedy posud velmi skrovná část, dostačující sotva na kartonování vyobrazení z obrázkových časopisů a na zakoupení nějakého uměleckého alba.

Zmínil jsem se poněkud obšírněji v těchto všeobecnosti našich poměrů venkovských, hledě k výtvarnému umění, věnovaných řádcích jen proto o příkladu Jindř.-Hradeckém a o činnosti prof. Nováka, abych na jednom příkladu dotvrdil náhled svůj, že již skromnými prostředky dá se docíliti dosti značného úspěchu tím více, budou-li větší prostředky na snadě k účeli tak velkému, jakým jest propaganda českého umění, a nebude-li tato spočívati pouze na jednotlivcích. Jsem přesvědčen, že naši výtvarníci sami také chutě přiloží ruku k dílu a všemožně snahu venkova po povznesení znalosti umění českého a po jeho požitcích podporo budou. Zkušenosti pak nabyté z prvních pokusů zavdávají zajisté poc k zdokonalení naznačených zde obou prostředků, směřujících k ú tomu, a také i k jiným cestám, vedoucím k témuž cíli. Jen mimocho

chci se zde i zmíniti o tom, že by snad nebylo od místa, kdyby v Praze samé ve středu našich uměleckých spolků ustavil se rovněž zvláštní odbor pro venkovské výstavky, kde by pořadatelé z venkova nalezli potřebné rady a podpory. Archiv pak, jejž by jeden z pražských spolků založil, aby v něm uloženy byly všechny zprávy o venkovských výstavkách, o jejich úspěších a seznam děl pro venkov získaných, pravidelné zprávy obrazáren venkovských a pod., mohl by při soustavném zařízení svém býti jednou bohatou studnicí pro dějiny nového českého umění. Naději se, že tyto řádky mé nezůstanou přece leckde bez ohlasu.

Leda.

Karel Scheinpflug:

Zázrak.

Když Veliký Prorok vznesl se v ohnivém voze
za hřmění a vichřice rozmachu,
tu klečeli všichni, zrak upjat ku obloze,
tu na zemi v bázni, ve strachu.

A klečeli, když už nebe se zavřelo za ním
a kraj se zas ocitl v soumraku.
Kněz první se vzchopil: »Nerad Vám druha haním —
však mníte, že svědky jste zázraku?

Já také bych mohl jako on vzletět k nebi
ve průvodu andělských pochodní.
Leč zůstanu s vámi, máte mne zapotřebí,
vždyť já jsem váš věštec národní.«

Pak zdvihl se mudřec, přejel si dlouhou bradu,
zas úsměšek ožil mu na líci.
»Jak dlouho se chcete vzdušnému kořit hradu?
Jak naivními jste vy laici!

Co zdá se vám divem, zrakový klam je pouhý,
jejž odjinud byste již měli znát:
kýs indický fakir, čas tomu ovšem již dlouhý —
ch, podvod a ke všemu plagiát!«

Tak vstávali všichni: lékaři, zákonníci
a všecka ta družina školená,
lid naposled prostý, se zbytkem úžasu v líci,
si v rozpacích otíral kolena,

»Já hned jsem si myslil . . .« jeden děl rovnaje vestu.
»Já tušil to také!« hned druhý prál.
A za řeči, smíchu, zvolna se vraceli k městu
a každý se domů ubíral . . .

Však v noci, když potom každý z nich sám se ocit,
cos divného stále jej trudilo,
a pojednou cosi, tajemný jakýs pocit,
jej úsilně k oknu pudilo:

Dvě koleje zlaté trčet zřel s povrchu země,
tak jasně mu zářily ve zracích!
a na konci jich, kde mizely v dáli, v temně
vůz prorokův slyšel hřmět v oblacích . . .

Fantasmata pana Redouxe.

Napsal hrabě Villiers de L'Isle-Adam. Z knihy »Histoires insolites«.

Kdo je dobrým, nemusí být ještě spokojeným.
Xavier Aubryet.

Jednoho dubnového večera v těchto posledních letech jeden z nejváženějších měšťanů pařížských, pan Antoine Redoux — bývalý maire jednoho z okresů pařížských — ocitl se v Londýně, na Bakerstreetu. Živoviální padesátník, obdařený embonpointem, povaha »otevřená« — ale s praktickým smyslem obchodním — důstojná tato hlava rodiny, pravý vzor společenský, neunikal přece jen právě tak jako jiní, když byl o samotě a zabrán do sebe, podmaňující moci jistých přízraků, které zhusta bují v mozcích i nejrozšafnějších průmyslníků. Tyto mozky, dle úsudku psychiatrů, jakmile se jednou ocitnou mimo obor svých praktických zájmů, stávají se tajemnými, často i dosti strašlivými světy. Přihodilo-li se tedy panu Redouxovi, uzavřenému ve svém kabinetě, že se duchem pozdržel při některém ze svých zmatených snů — o nichž ani slovem se nikomu nezmiňoval — tu podivné takové »bláznovství«, jímž se obíral, stalo se brzy despotickým a ovládlo jím tak, že jej nutilo, aby je realisoval. Jsa však pánem sama sebe, dovedl je pokaždé zapuditi (s hlubokým povzdechem!), jen když jej nejnepatrnější věc ze světa skutečnosti svým nárazem probudila — tak že tyto chorobné záchvaty zůstávaly bez důsledků — nicméně však jakožto člověk obezřetný, nedůvěřuje takovéto své »slabosti«, nutil se k způsobu života co nejstřízlivějšímu, vystříhaje se všech citů, které by mohly dát v jeho mozku vyskočiti nějakému takovému »koníčku«. Pil málo, především! ze strachu, aby v opilství nebyl dohnán až k realisaci některého takového ztřeštěného nápadu, nad nímž se nazejtří v tajnosti rděl.

Onoho večera tedy pan Redoux byl, aniž dal na sebe náležitý pozor, velmi dobře pojedl u obchodníka, (s nímž byl při dessertu uzavřel výnosný obchod, účel to jeho cesty za Manche) a nespozoroval, že zákeřné páry z porta, sherry, ale, i šampaňského, porušily nyní poněkud vnímavou jasnost jeho mysli. Ačkoliv bylo ještě dosti brzy, vracel se do hotelu z instinktivní své opatrnosti, když tu náhle byl přepaden lijákem. A náhoda tomu chtěla, že střecha, pod niž běžel se uchýlit, náležela k průčelí pověstného musea Tussaudova — na mou věru, co přirozenějšího, než že aby se vyhnul nachlazení a našel pohodlný útulek, jakož i ze zvědavosti, aby zabil čas, náš bývalý maire jednoho z okresu pařížských, odhodiv doutník, stoupal po schodech do salonu výstavy voskových figur.

Hned na prahu dlouhého sálu, v němž bylo rozestaveno nehybné podivné toto shromáždění umělých postav, v nejrůznějších a třpytných kostýmech, většina s korunami na hlavách, Redoux se zachvěl. Spatřil zvláštní věc v pozadí sálu, na estradě této Síně Hrůz, věc, která ho bila dojmem ovládajícím. Byl to starý nástroj, který dle dokumentů věrohodných sloužil kdysi ve Francii k popravě krále Ludvíka X ale tohoto večera jej dalo ředitelství musea vytáhnouti z pozadí

stál, poněvadž potřeboval různých oprav a správek: podstavce jeho byly na příklad červotočivé.

Při tomto pohledu a poučiv se z programu o původu tohoto předmětu, náš výborný liberál, zvyklý všecko si zpřítomňovati, cítil se naladěn k jakési morální velkomyslnosti vůči králi-mučedníku — díky příjemnému způsobu, jímž den byl ztrávil. Ano, všecky své názory zanechav stranou, hotov zavrhovati každou výstřednost, cítil se být v srdci svém pohnut ve prospěch vznešené oběti, již pohled na vážný předmět historický před ním vzkřísilo A poněvadž v této povaze inteligentní, hranaté, ale velice dojmové se každý cit rychle prohloubil, věnoval sotva běžný a těkavý pohled pestré strakatině zlata, hedvábí, purpuru a perel na voskových postavách. Podlehnuv mohutnému dojmu této guillotiny, vzpomínaje na velké drama minulé, zahlédl podstavec, na němž se tyčila v pobočné chodbě přibližná reprodukce postavy Shakespearovy a usadil se vedle na lavici.

Každé pohnutí činí překypující povahy rozpínavými: bývalý náš maire, spozorovav, že jeden z jeho sousedů (Francouz dle jeho mínění a dle všech příznaků) zdá se býti také pohnut, obrátil se k domnělému svému krajanovi a bolestným tónem prohodil — aby, jak si řekl, ohledal terrain — několik chmurných myšlének o »dojmu t é m ě ř bolestném, jejž vzbuzuje tento příšerný stroj, a ť s e h l á s í m e k j a k é m u k o l i v p o l i t i c k é m u p ř e s v ě d č e n í«. Ale, popatřiv pozorně na svého souseda, náš výborný muž náhle ustal v řeči, všecek jsa zaražen: seznal totiž, že mluvil po celé dvě minuty k jedné z těch klamivých postav, těžko od opravdových lidí rozeznatelných, které páni ředitelé podobných musejí si dovolují ze čtveráctví usazovati na lavičky, pro živé lidi určené.

V témž okamžiku bylo vyvoláváno, že se výstava uzavírá. Lustry byly rychle shasínány a poslední zvědavci, jakoby odcházeli s lítostí, vrhali ještě celkové pohledy na své fantasmorické okolí, hledíce zachytiti výslední všeobecný jeho dojem.

A tu, když se byl zase vrátil do sebe, proměnilo chorobné jeho roznícení dojem, už sám dost nezdravý, v »bláznovský nápad« neobyčejné intensity — v jistý druh příšerného rozmaru, který mu zacinkal svými rolničkami náhle pod lebkou a jemuž mu ani nenapadlo vzdorovat.

»Oh! pomyslil si, vyvolati si tak pro zahrání (a rozumí se, bez nebezpečí!) ty strašlivé pocity — strašlivé! které asi měl před tímto osudným prknem dobrý král Ludvík XVI.! . . Představil si to tak! Slyšeti ve své obraznosti rachot bubnů a slova abbého Egdewortha z Firmontu! A pak, ukojiti svou potřebu mravní velkomyslnosti tím, že bychom si dovolili luxus politovati — (ale zcela upřímně! . . všecko politické smýšlení stranou!) — tohoto důstojného otce rodiny, člověka předobrého srdce a vznešené mysli, vůbec člověka se všemi přednostmi, na něž se Redoux upamatoval! Jak vznešené by to byly chvíle! Jak sladké slzy t se tu daly prolévat! . . .

Ano, ale k tomu by bylo především třeba, aby byl sám před t uto guillotinou! . . . A pak, v tajnosti, nikým neviděn by se oddal ú lně volně této samomluvě, tak l i c h o t i v ě tklivé! Jak to jen udělat? . . .
j : to udělat?

Takovéto bylo to bláznovství, které si osedlalo horečnou, výpary vín francouzských i španělských zakalenou mysl pana Redouxe. Hleděl vzhůru na vrcholy trámců, pokryté toho večera malou houní, která zakrývala pohled na nůž — patrně proto, aby neurážel osob příliš citlivých, které by nesnesly se naň dívat. A ježto jmenované bláznovství chtělo být tentokráte za každou cenu uskutečněno, zasvitla v mysli páně Redouxově skvělá lesť. — Výborně! tak to udělám! . . zamumlal. Později pak zaklepu na dveře a zavolám lidi, aby mi otevřeli. Sirky při sobě mám; jeden plynový plamen, s tragickým svým svitem! mi postačí . . Řeknu pak, že jsem usnul. Sluhovi dám půl guineje: a všecko bude v pořádku.

V sále panoval již soumrak. Kovové ozdoby, křišťály, hedvábí rozlévaly tu jen svůj třpyt . . nebyl zde už nikdo než sluha, jenž měl zavírati a jenž kráčel chodbou, v níž stál onen Shakespeare. Obrátiv se tedy k svému »sousedovi« vzal na sebe p. Redoux rychle co nejnepohnutější pósu; rukou jakoby nabízel šňupec; klobouk jeho s širokou střechou, červené jeho ruce, jeho silně zardělá tvář, polopřivřené a strnule hledící oči, záhyby dlouhého jeho svrchníku, veškerá jeho postava, jakoby ztuhlá a nedýchající, podobala se nyní k nerozeznání oné figuře falešného návštěvníka výstavy. A to tak, že sluha musejní ubíraje se ve tmě téměř úplné kolem pana Redouxe, buď že si ho vůbec nevšimnul, či snad že jej považoval za nějakou novou akvisici, o níž jej ředitelství dosud nezpravilo, klepl jej zlehka svým pérovým smetákem a pak se vzdálil. V okamžiku na to byly dveře zavřeny.

Pan Redoux, triumfuje, jsa nyní s to, aby uskutečnil jedno ze svých fantasmat, nalézal se nyní sám v blankytné, jiskřením poseté tmě salonu s voskovými figurami.

Tápaje špičkou nohy našel si řadami nerozeznatelných nyní králů a královen cestu až k estrádě a vystupoval zvolna po stupních vedoucích k neblahému stroji: dřevěný tento pranýř vévodil celému sálu. Redoux zavřel oči aby si lépe připamatoval scénu z minulosti — a velké slzy počaly ihned kanouti po jeho lících! Vzpomněl si na ony slzy, které tvořily celou obhajovací řeč starého Malesherbesa, který, maje uloženo hájiti krále, nedovedl naprosto nic jiného než vypuknouti před národním konventem v pláč.

»Nešťastný panovníče«, zvolal Redoux vzlykaje, »oh, jak tě chápu! jak jsi asi trpěl! — Ale vedli tě od dětství po bludných cestách! Stal jsi se obětí časové nutnosti. Jak tě lituji z hloubi srdce svého! Jsem otcem rodiny . . a dovedu pochopit jiného, jenž jím také je! . . Tvé celé provinění bylo, že jsi byl králem . . Ale, konečně, já, já byl mairem! (A soucitný náš měšťák dodal u vytržení hlasem štkavým a tak jakoby někomu dodával útěchy): »Ku předu, sire, jen statečnost! . . Jsme všichni smrtelni . . Nechť Vaše Veličenstvo ráčí . .

Pak, pohlednuv na prkno a rozhoupávaje je, pravil:

»A pomyslím-li, že sem byl položen! . . mumlal si náš dobrý mu — Ano, byli bychom tak celkem stejné postavy, zdá se mi — m můj embonpoint«.

»Je ještě pevné to prkno, je dobře upevněno. Oh! jaké byly, jak

musily být, chtěl jsem říci, ty vznešené jeho myšlenky, když ležel zde jednou na tomto prkně! . . V oněch třech vteřinách jistě že promyslil celá století!«

»Hleďme! Monsieur Sanson zde není: což kdybych se položil — nic více než na okamžik — jen abych věděl — jen abych se pokusil zažít morálně« —

To řka, náš ctihodný pan Redoux vzal na sebe resignované quasi velebné vzezření, naklonil se, zlehka jen z počátku, ale pak znenáhla se docela položil na lákavé prkno; až tak, že mohl dobře pozorovati zející kruh, složený ze dvou široce rozevřených dutých polokruhů, určených k tomu, aby sevřely krk odsouzenců.

»Tak! Zde zůstaňme!« pravil si, »a uvažujme. Jaké úzkosti tu asi pocítil!«

A utíral si šátkem oči.

Prkno tvořilo nakloněnou plochu, směřující k trámcům nesoucím nůž. Redoux, aby se pohodlněji uvelebil, pohnul několikráte tělem, což mělo za následek, že sjel povlovně až k samému zmíněnému náhrdelníku. A to tak, že podporován šťastnou náhodou, shledal najednou náš bývalý maire, že hrdlo jeho se docela zlehka opírá o spodní polokruh.

»Oh, ubohý králi! chápu tě a lkám pro tebe!« mumlal si dobrý pan Redoux. A je mi útěchou jen to, že když jsi byl jednou zde, netrpěl jsi už dlouho!

Při těchto slovech a když pohnul tělem, aby se zdvihl, zaslechl najednou u svého pravého ucha úsečný a lehký zvuk. Krrrik!

Byl to hořejší polokruh, který, otřesen pohyby našeho občana, sklouzl dolů do svého ložiska a obemknul takto hlavu bývalého maira.

Ctihodný pan Redoux pocítiv to, počal sebou zmítat na všechny strany; ale marně: ta věc byla sestrojena jako pasť na myši! Ohmatával trámce — ale kde jen nalézt tajemný prostředek k osvobození?

Podivná věc! tento nepatrný případ dal mu rázem vystřízlivěti. Pak, beze všeho přechodu, nabyla tvář jeho olověné barvy a krev počínala mu probíhati žilami se strašlivou rychlostí; očima vytřeštěnýma a strnulýma koulel jakoby zachvácen závratí a šílenou hrůzou; zledovatělé tělo jeho se svíjelo a třáslo; zuby mu cvakaly.

Ztrativ všecku rozvahu pod záchvatem své fantasmomanie, byl se domníval, že není se třeba obávati nijakého nebezpečí, neboť »monsieur Sanson není zde«. Ale teď si vzpomněl, že sedm stop nad jeho nákrčníkem a obtížen stoliberním závažím visí nůž; že dřevo je červy prožráno, že ložiska jsou zrezavělá a že tluka takto sebou, vydává se v nebezpečí zavaditi o knoflík, při jehož dotknutí sjíždí ostří dolů!

Před očima se mu počaly točiti všecky voskové fantomy a zdálo se mu jakoby na něho hleděly a kývaly na souhlas hlavami; neboť záře svítilny zmítající se po všech těchto figurách, oživovala jejich nehybnost. Byl pozorován! Tento dav s nehybnými zraky zdál se čekati. »Na mne!« zachroptěl a netroufal si pokračovat, neboť mu napadlo, v nejvyšším záchvatu hrůzy, že samotné chvění jeho hlasu by mohlo stačit, aby . . .

A tato fixní myšlenka brázdila jeho zsinalé čelo a znetvořovala dobrácké tahy jeho lící; pod lebkou jakoby mu běhali mravenci a před

ohyzdnou absurdností takovéto smrti vlasy jeho a vousy počaly běleti (odsouzenci poskytli za agonie poslední toiletty mnoho případů tohoto zjevu). Stárl po minutách tak, jako jindy po dnech. Při náhlém jednom zapraskání dřeva ztratil vědomí.

Když pak po dvou hodinách přišel zase k sobě, zamrazilo jím znovu vědomí situace, v níž se nalezal a dalo mu pociťovati nový druh vniterných muk až do té chvíle, kdy náhlé zachrastění myši uvrhlo jej v konečnou mdlobu.

Když otevřel oči nalezl se polonahého v křesle musea, obklíčena sluhy a dělníky, kteří jej třely horkými plátny, dávali mu vdechovati čpavek a ocet a plácali mu na ruce.

»Oh!« . . . zakoktal vyděšeně, spatřiv guillotinu na estrádě. A když byl poněkud nabyl síly, mumlal: »Jaký to sen! oh, jaká noc — pod.. tím hrozným nožem.« Na to několika slovy udal vymyšlenou historku: »Jat zvědavostí, chtěl se prý jen podívat: ale prkno sklouzlo, dostal se do obojku — a . . přišlo mu na nic «

»Ale, pane« odpověděl mu sluha musea — (tentýž, co jej večer před tím byl oprašoval) — poděsil jste se bez příčiny.«

»Bez příčiny!!..« pracně ze sebe vykoktal Redoux, hrdlo maje ještě sevřeno.

»Ano, obojek nemá per a byly to jen jeho konce půlkruhů, které dotýkajíce se praskaly; kdybyste se byl o to pokusil, mohl jste hoření snadno pozvednout — a co se týče nože . .

Tu sluha, vystoupiv na estrádu, pozvedl na konci tyče houni, pod níž nic nebylo: »Jsou tomu už dva dni, co byl zanesen ku správě.«

Při těchto slovech vyskočil pan Redoux rovnýma nohama z lenošky, a hleděl s otevřenými ústy. Pak, spatřiv se v zrcadle, sestárlého o deset let — dal v tichosti, s upřímnými tentokrát slzami v očích, tři guineje svým osvoboditelům. To učiniv, vzal klobouk a opustil museum.

Když se ocitl na ulici, zamířil do svého hotelu pro vak. Téhož ještě večera v Paříži běžel si dát přebarvit vlas, vrátil do svého bytu — a nikdy nešpetl ani slovem o dobrodružství. Dnes, při vynikajícím postavení, jež zaujímá v jedné ze sněmoven, nedovoluje si ani té nejmenší odchylky od přísného régimu, jež zavedl proti své náklonnosti k fantasmatům.

Ale ctihodný leader nezapomněl nikdy na onu žalostnou noc.

Před čtyřmi asi roky, když byl v jistém neutrálním saloně, uprostřed skupiny, v níž byla komentována lítost jistých žurnálů nad úmrtím jednoho krále ve vyhnanství, pronesl jistý člen krajní pravice náhle tato slova — neboť nic nezůstane skryto! — hledě při tom upřeně do očí bývalého maira jednoho z okresů pařížských: »Věřte mi, pánové; králové, i mrtví, mají svůj způsob . . často až příliž opovržlivý . . trestati komedianty, kteří se opovažují nutiti se do pokrytecky hraného k nim soucitu!«

Při těchto slovech ctihodný pan Redoux, jako muž v pravdě osvíc se usmál — a zabočil v rozmluvě jinam. Přeložil *R.*

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Georges Eekhoud: Kees Doorik. Přeložil Arnošt Procházka. (Nákladem J. Pelcla. Cena 80 kr.) — Georges Eekhoud (narozen r. 1854 v Antwerpách) jest vedle Camilla Lemonniera nejvýznačnějším romanopiscem a novellistou mladé Belgie a zároveň i jedním z vůdců tamnějšího moderně-uměleckého ruchu. Debutoval na konci let sedmdesátých třemi sbírkami lyriky, založil v letech osmdesátých časopis »La jeune Belgique«, obrátil se pak k románu a novelle a nalezl jmenovitě v naturalistických, karakteristickými rysy plemene flámského proniklých lícních selského života svůj vlastní obor a svou slávu. S krví Fláma v žilách, který rozumí duši oněch plochých pobřežních tučných krajů, ponoukajících k orgiím překypujících životních šťáv, spojuje naturalistickou odvahu, pronikavost, plastiku a technickou svižnost moderního francouzského péra. »Kees Doorik« jest skvělým svědectvím jeho umění a klassickou přímo ukázkou moderní selské novelly v naturalistickém stylu. V tom, jak pojímá zde život selský, v tom bezohledně smělém vyzdvižení všeho, co je v něm drsného, hrubě masitého, pudového, jde ovšem ve stopách Emila Zoly (ačkoliv byl tuším Kees Doorik napsán před »La Terre«), ale vystihuje jej výrazem daleko bohatším, odstíněnějším, dikcí nevýslovně plastickou a do líčených věcí ostře se zakrojující, tak výstižnou, že přímo fysicky z ní cítíte čpět výdechy zorané země, zápachy chlévů, selských jizeb a vesnických krčem, ale také tak neurvale smělou, že známá »spanilá čtenářka« nebude stačit volat nad ní své shocking! nevypadne-li jí vůbec na některých místech kniha strnulým úžasem z ruky. Fabule povídky upomíná poněkud na Jiráskovu »Vojnarku«: čeledín Kees Doorik miluje ovdovělou svou hospodyni, kyprou selskou krasavici a aspiruje na to, stát se pánem na statku, ona jím však povrhne, propustí jej a Doorik v zuřivé žárlivosti vraždí svého šťastnějšího soka. Na pozadí plynou široké, barvami hořící obrazy z krajiny antwerpské a ze života jejích venkovanů: práce na polích, život ve statku a posvícení — ano posvícení! takové pravé nizozemské Kermess starých malířů flamských a hollandských s groteskními figurkami tančících a spousty jídla do sebe cpoucích sedláčkův a boubelatých babek! Tento specificky nizozemský karakter prostředí jest tu vystižen znamenitě; cítíte stále, že tu jste ve vlasti rusých obryň Rubensových, masných a rybářských krámů Snyderových — tak všecko tu kypí a přetéká jako zralé nadmuté bobule. Jediná mohutná orgie masa, smyslův, žaludkového blahobytu, zalitá na konec krví vraždy — pravá flámská Cavalleria rusticana! — Pan Arnošt

Procházka vystihl a reprodukoval českým slovem výborně tyto kvality Eekhoudovy práce a jda důsledně za zásadou naprosté slovní věrnosti (místy až tak daleko, že jí obětoval českého ducha dikce) nelekal se ani novotvarů, ani technických terminů, ani nejneurvalejších výrazů. V této naprosté přilehlosti k originálu má překlad jeho u nás málo sobě rovných.

Kj.

Albert Mockel: Stéphane Mallarmé, un héros. (Mercure de France). Ze všech studií napsaných po úmrtí básníka Mallarméa zaujala mne nejvíce kniha p. Mockela, jemného vykladače poetického díla Francise Vielé-Griffina, Henriho de Régnier a Emila Verhaerena. Mallarmé, dle něho, představuje »dokonalý obraz básníka«. Jest »temný« — ale stín, jejž hodil jako neproniknutelný závoj na svou poesii, není totožným s nedostatečností slovních prostředků, se zápasem o výraz. Ztajenost, hádankovitost Mallarméovy poesie jest úmyslná. Chytiti umění věčné, umění absolutní v díle obmezeném časem a prostorem, nekonečnost chytiti v konečnosti . . . toť úmysl předpokládající heroism, to znamená chtíti viděti neviditelné a chtíti slyšeti neslyšitelné, z roztříštěných skel všedního stavěti Paláce Absolutna a uprostřed kolísavosti všeho státi jako ponurá krása ohromné, mlčící, nepohnuté sochy, spící pod prachem necitného, němého, nekonečného Věčna . . sám mlčící, sám nepohnutý . . »un héros«, jak to stylisuje Mockel . . un héros, příliš vysoko nad davem, příliš vysoko kladoucí tajemné krásno své bytosti, aby nebylo potřísněno profanností . . Cit, jenž zbližuje s prachem země, cit, jenž svádí hledati požitek a nízkost vášně, vychládal u tohoto básníka, čím více stoupal na vrcholy, na nedostupné končiny sněhu a ledu Intelektu. Vydestiloval svou poesii v nejsublimnější šťávy Myšlenky a Logiky, rozhodil, gestem royalním, jako v nejjemnějších vláknech po prostřených strófách ztajené, jako ve snách kreslené silhouetty lilií, labutí a nymf, tušených ve své neprůhlednosti a zkalených ve svých delikátních čistotách . . . Takové grandiosní ticho rozprostřelo se v celé Mallarméově poesii — ale to ticho jest silou jeho genia, jest heroičnosti jeho myšlenky, jeho ducha . . Un héros . . Veliký stratég, pevný operateur v šerosti rozteklými a mihotavými stíny své Říše, sny, předtuchami a mátohami podvědomí, polovlnami, polohudbami, polocity, poloessencemi nitra, jimiž motivuje to nejvyšší, k čemu možno v umění směřovati: Myšlenku, která na vše, co k ní vedlo, klade posléze pečeť nezlomného mlčení, klade věčnost . . to jest Stéphane Mallarmé, podle Mockela jeden z největších knížat zharmonisované a hudební básnické krásy . . .

Em. šl. z Lešehradu: Výbor z básní Stéphana Mallarméa. Prosou přeložil. — S portrétem básníkovým od Félixe Vallottona. (Nákladem vlastním). Čta překlad Mallarméových básnických pièç z péra p. z Lešehradu, vzpomínal jsem slova Baudelaireova o básních hlubokých a mihotavých jako sen, tajemných a bezvadných jako křišťal, jichž překlad — básní tak zúmyslných a tak koncentrovaných — může býti sladký snem, ale také jedině snem. Překládat básníky, jako jest Mallarmé znamená neodvratně za fikci klásti fikci. V tom jest sice skr[y]tá lákavost takového úkolu — obraznosti, představivé síle překladatele j[e]

necháno tu velmi volné pole, je v takovém případě ne již pouhým tlumočitelem, ale sám tvůrcem, ale úskalí vycítí každá jemná, básnická duše . . Jsou tajemné, mimozemské krásy, s nichž chtít se pokoušeti sňati závoj mlčenlivé sfingy, znamená porušovati jich posvátnost. Kolikrát jsem si říkal triumfální, imperativně černým křídlům Blasfemie opponující sloky náhrobku Edgara Pola, z nichž mně dlouho utkvívaly vždy v mysli tyto dva verše:

Du sol et de la nue hostiles, ô grief!
Si notre idée avec ne sculpte un bas-relief . . . — —

dnes čta v převodu p. z Lešehradu tuto stylisaci:

Z prsti a oblaku nepřátelského, ó křivda!
jestli naše myšlenka též nevydlabe bas-relief . . .

měl jsem jen jediný dojem: šedivé, jednotvárné transkripce. Nebo vezměte báseň Les fenêtres. Nemocný, blízek smrti, znaven jednotvárností smutného hospitalu, jeho bělí prázdných zdí a nudných záclon, vleče se k oknu, aby viděl slunce obrážející se na kamenech a šlehající skla oken krásným, jasným paprskem. Veliké touhy rozechvívají jeho srdce, před obzorem přeplněným světlem, kde jako zlatá loď na řece purpuru ve vůních zdušeno houpe se slunce. A teď najednou čtete u pana z Lešehradu:

Avšak běda! Pozemství jest pávem: obcházení jeho
pronásleduje mne hnusem svým až v v úkryt tento bezpečný,
a nečisté chrlení Hlupství
mne nutí před azurem zadržovati čich.
Zda nějak možno jest, ó Já jenž hořkost znám.
vylomiti křišťál . . .

??? — — U těchto veršů český čtenář neznalý originalu se jistě zarazí a zastaví. A zatím je jisto, že zde p. překladatel učinil Mallarméa nesrozumitelnějším, než je sám original.

Est-il moyen, ô Moi qui connais l'amertume,
D'enfoncer le cristal par le monstre insulté,

stojí v originale a to znamená jednoduše: prolomiti sklo křišťalové, totiž sklo okna, což je v situaci básní líčené zcela srozumitelným. Nebo nechápu, proč v básni Les fleurs překládá pán z Lešehradu všechno v ženském rodě: rozvinula jsi kalichy, stvořila jsi běl lilií atd., proč z Notre Père udělal Paní naši, místo O Père proč píše Ó matko! — báseň je pak nesrozumitelná, neboť schází jí podmět. Báseň je evokací Boha jako tvůrce velikých květů s balsamickou smrtí pro básníka mdlého, jejž život zhořčuje (p. z Lešehradu překládá nepraegnantně vysiluje). Některé partie překladu jsou zdařilé. Hlavně u parnassistnějších veršů Mallarméových, kde jest viděti, že p. z Lešehradu, jako překladatel, mohl podati více, kdyby se nebyl právě pokoušel o Mallarméa, kde konečně musí stroskotati každý překladatel (nevyjímám z toho ani Odpoledne Faunovo z péra autora, jehož převod Huysmansova Na ruby jest brillantní ukázkou překonaných i největších technických obtíží, jaké může klásti original plný raffinovaného slovníku, úmyslně shledané bizzarní odborné nebo z živého jazyka dávno zmizelé dikce.) Výsledek této úvahy nemůže býti jiný, než negativní. Básníci, jako Mallarmé, se prostě nepřekládají. To jest po převodu p. z Lešehradu více než jasné. *Jiří Karásek.*

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Německá oposice t. j. strany němec. lidová, něm. pokroková, němec. velkostatkářská, křesťansko-sociální a volné německé sdružení vydaly konečně na svatodušní neděli 21. t. m. společný svůj program. Po stránce národní dá se tento program charakterisovati tak, že Němci žádají všude, kde jsou ve většině, výhradné právo němčiny, kde jsou v menšině platnost němčiny v celém obvodu a vedle toho platnost druhého jazyka ještě jen v obvodu druhé národnosti a kde jsou v nepatrné menšině teprve — rovnoprávnost. Vyhlášený program byl českými, polskými, slovinskými i mnohými německými listy přijat s odporem a výsměchem. Čte se jako ironie, praví-li se v programu, že na jeho základě lze dospěti míru. Boj na celé čáře a boj v každé formě. Co Němci žádají, je prosté revoluční, požadavky jejich neznačí konsolidování ale převrat. Nesplnitelné utopie — takové byly odpovědi v těchto listech. Dr. Ebenhoch pak připomenul jim, že proti 8·5 milionů Němců je v Rakousku 23·5 millonů Slovanů a Neněmců a za těch okolností, že to s těmito požadavky německými nepůjde. Chtějíť uznání onoho postavení Němců, které měli po několik století, odmítají všechny státoprávní a federativní snahy a směry, žádajíce jednotný stát se jménem »Rakousko«, lepší a účelnější pěstění němec. armádní řeči, odstranění § 14. stát. zákl. zákonů v říš. zastupitelstvu. Za autonomní postavení Haliče v příčině národní žádají zásadou vzájemnosti ochranu rak. Němců od neoprávněného vlivu na jejich národní život. Zabezpečení spolku s Německem a pěstování všeliké duševní souvislosti s ním ve všech oborech kulturního a hospodářského pokroku, zejména pokud jde o vysoké školy. Pro úpravu jazykovou žádají: zrušení všech dosavadních výnosů, nařízení a instrukcí ve věcech jazykových a prohlášení němčiny za všeobec. zprostředkovací jazyk. Podání německá mají se přijímati u všech státních úřadů a znalost němčiny ode všech notářů a advokátů. Němčina má býti jazykem říš. rady, všech státních aktů, jazykem ministerstev, nejvyšších soudův a všech ústředních míst. Ústní přelíčení u nejv. správního dvora, u říš. soudu, rozsudky a nálezy mají býti jen německé. Veškery úřady politické a dopravní, pošta, telegraf, železnice mají míti úřadní jazyk jen německý. Vnitřním úřadním jazykem má býti jen němčina, vyjma nynější obvod vlaštiny a polštiny; čeština má býti přípustna jen v českých okresích. Vnějším jazykem úřadním má býti němčina v Dol. a Hor. Rakousích, Solnohradu, sever. Tyrolích, Vorarlberku, v území štýrsko-hradeckém a lubenském, v německých krajích Čech, Korutan, Slezska. Dvojjazyčnost budiž zavedena na Moravě, v Krajině a ve smíšených obvodech Čech. Zkoušky pro službu justiční a spr pro advokacii a notářství buďtež aspoň složeny německy. — V Čechách má provedeno národní ohraničení počínaje od obce, tak aby ke každému soudním vodu přiděleny byly jenom místní obce téže národnosti. Na základě národn

vených obvodů soudních buďtež vybudována národně ohraničená území správní, jakož i volební okresy do zem. sněmů, říš. rady a jiných sborů zastupitelských, národně ohraničené kraje s kraj. úřady a kraj. zastupitelstvy, jimž se přikáže část agendy zem. výboru a místodržitelství a konečně státní úřady soudní a správní buďtež rozděleny v německé a české se samostatnými sbory úřadnickými (v německých jen s úředníky německé národnosti) a s rozdělenými nejvyššími stát. úřady soudními a správními v německé a české. Poslanci měst, obchod. komor a venkovských obcí rozděli se dle národních kurií, jimž dáno bude právo veta při změně zemského, volebního a obecního řádu, jakož i v záležitostech důležitého národního zájmu. — Každá národnost vydržuje si své školství sama. — Jednání stát. úřadů navzájem děje se z pravidla německy. V samosprávných úřadech upraví se jazyková stránka tím, že si každý samosprávný úřad v Čechách, vyjma Prahu, ustanoví svůj úřadní jazyk vnitřní a vnější a podání v jiném jazyku obstará si překladem. — Na Moravě se žádá rovněž co největší ohraničení národnostní. Ale státní úřady, do jejichž oboru působnosti náleží celá země, zůstaňtež tu jednotnými! Jen rozdělení školní správy buď ve všech instancích provedeno. Národní kurie ha sněmu s právem veta. — Úřední jazyk stát. úřadů: vyjma při úřadech v německých enklavách slezských, buďtež písemní a ústní podání přijímána v obou zem. jazycích a vyřizována jazykem, v jakém se stala; jednání stát. úřadů navzájem, jakož i vnitřní služba děje se jazykem německým. V čistě němec. obvodech budiž úřednictvo jen německé národnosti. — Ve Slezsku jest vniterní jazyk při všech stát. úřadech jen německý, veřejné knihy (pozemkové, obchodní) jen německé. Vnější úřední jazyk zpravidla němčina, jen na Těšínsku smí strana notoricky němčiny neznající podání činiti polsky, na Opavsku česky a to ještě ne všude. Při stát. úřadech ve Slezsku musí nejen úřadníci, ale také sluhové a denní písaři býti mocni němčiny slovem a písmem. Při veškerých vnitřních úřadech, které jsou Moravě a Slezsku společny, budiž vyhrazen určitý počet míst pro ony úřadníky, kteří jsou mocni toliko němčiny. Samosprávné úřady nemohou býti donucovány, aby vydávaly vyřízení jinak než německy. — V Krajině, kde je několik tisíc Němců vedle několika set tisíc Slovinců, žádá se rovnoprávnost, ale ve Štýrsku a Korutanech má výhradní panství němčina, až na několik smíšených okresů v Korutanech, kde smí být jeden úřadník slovinského jazyku znalý. 400.000 štýrských Slovinců nesmí svým jazykem ani hlesnout u porot, u vrch. soudu a na zem. sněmu. — Slované v Rakousku mohli by autorům tohoto programu upřímně poděkovati. Nacionální horečka se tímto elaboratem snad vybouří, narazí-li na jednomyslný, silný odpor ostatních Slovanů. Ovšem záleží na — Polácích. A to je Achilova pata všeho boje za rovnoprávnost v Rakousku. Polákům se ve spolku s Němci vždy dobře vedlo a bude-li toho »státní nutnost« vyžadovati, nedají se k němu dlouho nutiti. Němci, jak viděti z toho, že Halič nechávají na pokoji, také s tím — počítají. —

V Olomouci chystají se k důraznému boji s německou vládou na radnici. Bezprostředním podnětem k boji bylo zahájení jízdy na městské elektrické dráze, jež měla všude nápisy jen německé i tam, kde bezpečnostní opatření vyžadovala nápisů českých. Hned vydáno heslo nejezdit na dráze té, pokud nestane se v té příčině spravedlivá náprava. Tvrdohlavostí městské správy rozdmýchán spor konečně tak daleko, že jedná se nyní o důrazné provádění hesla svůj k svému po hospodářské stránce. Boj vede Národní rada s místními českými časopisy v čele (až na klerikální Mír). Svolána schůze starostů okresu olomouckého, jež provádění zásady »Svůj k svému« prohlásila za závazné pro každého Čecha. V pondělí svatodušní

konala se na to ve velké dvoraně Národního domu veřejná schůze lidu, na které pojednáno bylo o národnostních poměrech v Olomouci. Schůze byla velmi četně navštívena. Zvláště rolnictvo z okolí olomouckého dostavilo se v hojném počtu. Debata o hospodářské organisaci českého lidu v městě i na venkově vedena byla s nejživějším zájmem. Zástupci českého venkova za nadšeného souhlasu ujistili, že rolnictvo bude přísně a poctivě dbáti hesla »Svůj k svému.« Ze strany českých obchodníků v Olomouci pak bylo slíbeno, že dbáti se bude svědomitě o nutné rozšíření a rozmnožení obchodů a poctivou obsluhu. — Také na jihu a západě Moravy zavádí se tužší organisace národní. Národní jednota pro jihozápadní Moravu konala v neděli 28. května valnou hromadu v Brně s předcházející poradou důvěrníků o reorganisaci Jednoty. Okruh jednoty jest veliký: Hodonínsko, Znojemsko, Jihlavsko, Svitavsko a Brněnsko. Jde o to, rozděliti tento kraj v župy a zříditi místo tajemnické pro ústřední vedení. Zástupci Jednoty severočeské a pošumavské byli vyzváni, aby na valné hromadě podali pokyny a zkušenosti o drobné práci národní v království českém.

Zemský sněm král. českého byl dne 20. května uzavřen. V závěrečné řeči pravil, trochu optimisticky, nejv. maršálek, že toto zasedání bylo z nejplodnějších, třeba že nevynikalo činností v oboru veliké politiky. Sněm bez odporu mnoho dobrého vykona na poli zemědělství, živnostenské politiky, školství a samosprávy, ale většinou jen jako přípravu k budoucím pracem zákonodárným a reformám správním. Za několik dní se také mnoho vykonati nemůže. Kdyby byla vláda ponechala sněmu alespoň tolik času, kolik ho přeje sněmu dolnorakouskému, kdyby byla alespoň o těch 6 neděl nechala sněm zasedati dále, byla by se snad slova maršálkova dala přijati. — Poslední schůze sněmu byly tak přetíženy, že předlohy jen promrskávaly. — Dle návrhu komise školské k upravení učitel. platů byl vyzván zemský výbor, aby v příštím zasedání předložil sněmu osnovu zákona, trvale upravujícího právní a hmotné poměry učitelstva na základě jednotného služného a ve smyslu tříd osobních na místě dosud platné soustavy tříd místních. — Generální debata rozpočtová zahájena 15. května. Zpráva rozpočtové komise stanoví zemské výdaje na rok 1899 obnosem 22·4 mil. zl., vlastní příjmy 1·8 mil. zl., schodek 20·6 mil. zl., na jehož uhrazení povoluje se 55 kr. přirážka na každý zlatý daní. Neuhražený zbytek 2·9 mil. zl. opatří se úvěrní operací. Dále sub 6 praví rozp komise: Zemskému výboru se ukládá, aby pojednávaje o dotyčných návrzích komise zřízené k projednání návrhu poslance Niklfelda na sanaci financí zemských zřetel svůj obrátil též k následující soustavě dávek, jež by po případě k sesílení příjmů zemských mohly býti zavedeny: I. Skupina: Daně spotřební (víno, lih, pivo, jateční dobytek, po případě minerální vody, při čemž se předpokládá, že by vláda spolupůsobila k tomu, aby zvlášť daň pivní nevybírala se jako dávka samostatná, nýbrž přičleněna byla k dani státní). II. Skupina: Daně přepychové (z velocipedův a z pachtu honiteb). III. Skupina: Daně osobní a majetkové (daň z čistého výnosu spořitelen, poplatek z výher malé loterie, zemská přirážka k poplatku z některých převodů práv k nemovitostem mezi živými, vracení výnosu kolkovních poplatků za výkony samosprávné, zvýšení a upravení dosavadní daně pozůstalostní, zemská daň z nemovitého majetku, mírná daň ze služného, rozšířená na veškery úřadníky, po případě kombinování obou posledních dávek do formy přirážkového ekvivalentu, o němž se rozpočtová komise ve zvláštní zprávě stran osnovy zemské daně ze služného výborem zemským předložené zmiňuje. 7. Zření maje k odstavci předchozímu vyslovuje sněm i k tomu se nesoucí, aby zemský výbor o všech sub 6 uvedených proposicích

s vládou o případném provedení jejích se dorozuměl a povedou-li tyto jeho kroky k cíli, učinil zároveň opatření, by zemský sněm ještě před koncem 1899 byl ad hoc svolán k projednání dotyčných osnov zemským výborem vypracovaných, tak aby otevření nových zdrojův finančních již počátkem roku 1900 mohlo vstoupiti do života.

Ministerstvo Thunovo má najednou dvě krise: otázku česko-něm. a rak.-uher. vyrovnání. Vyjednávání mezi ministry rakouskými a uherskými o rakousko-uherské vyrovnání počalo dne 23. května. Celý týden od tohoto dne patřil ke dnům politicky nejnapínavějším.

Ministerstvu Thunovu jest na velikou obtíž, že vyjednávání se Szellem nevede na základě dohodnutí s většinou sněmovní. V boji o kvotu jest zpříma předem poráženo možností, ano skoro jistotou, že by Němci povolili Maďarům, jak již dříve činili, kdyby se dostali k vládě. Vůdce německých nacionálů dr. Steinwender to veřejně pravil, že by Němci za obnovení svého panství v Cislajtanii povolili sebe horší vyrovnání. Ale pravý uzel, který zadrhl a zmodrchal celý postup, stal se tehdy, když Szellovi svěřena byla vláda na základě smíru jeho s oposicí, kterým dosavadní ujednání byla zrušena. Metamorfosy vyrovnací akce jsou tyto: vyrovnání Badenovo bylo smluveno s platností do konce r. 1907 s podmínkou spojitosti mezi koncesemi s obou stran učiněnými, z nichž pro nás hlavní byla kvota. Na to došlo k išelské formuli, dle níž měl celní a obchodní spolek platit do r. 1903 a měl býti automaticky obnovován na neurčitou dobu, dokud nebude zákonem vyslovena hospodářská rozluka obou polovin říše. Když však Banffy padl, uzavřel Szell s oposicí smír na základě formule, pro níž si vymohl souhlas koruny: Celní a obchodní smlouva trvá do r. 1903, ovšem předpokládaje, že bude v Uhrách aktivována postupem samostatného zákonodárství, v Rakousku pak § 14. Takto zjednaná celní a obchodní smlouva zůstává automaticky v platnosti do konce r. 1904, nenastane-li do tohoto terminu žádná obnova. Mine-li však rok 1904 bez nové úpravy hospodářského poměru obou polovin říše, nastane hospodářská rozluka Uherska a Rakouska sama sebou, aniž by třeba bylo vysloviti tuto rozluku platným usnesením uherského parlamentu. Vzhledem k tomu žádá ministerstvo Thunovo, aby se Uhry vzdaly nové organisace rak.-uher. banky na základě parity, dokud nebude smluvena nová celní a obch. smlouva mezi oběma polovinami říše.

Členové výkonného výboru pravice, jenž representuje všecky strany a frakce, jež vespolek tvoří většinu říšské rady, sešli se ve Vídni dne 25. května. Měli, jak známo, vysloviti se o záměru vlády vydati jazykový zákon na základě § 14. Po všem, co o plánu vlády i o osobním jednání ministra dra Kaizla v Praze se vědělo, očekávala se tato schůze s velikým napjetím. Než zatím vyjednávání vlády rakouské s uherskou o vyrovnání do té míry se znesnadnilo, že na první této schůzi dr. Engel učinil návrh, aby se rokování o jazykové otázce zatím odložilo, poněvadž nelze jednati o příštích podnicích vlády, neví-li se, bude-li zítra nynější kabinet ještě existovati. Jednalo se tedy o rak.-uherské vyrovnání. Výkonný výbor pravice vyslovil se jednohlasně resolucí pro vyrovnání rak.-uherské pro obě části mocnářství stejně spravedlivé a slušné. Vysloviv politování, že předlohy nemohly býti vyřízeny parlamentně, schvaluje stanovisko rak. vlády a slibuje ji při této akci podporovati. Jde pravici jak o spravedlivější vyrovnání, tak i o udržení ministerstva nynějšího a resoluce tato pokládala se také za posílení posice vlády naproti uherské.

Vratislavský kardinál dr. Kopp vede na Těšínsku boj proti češtině. Již za jarové debaty na slezském sněmě podepsal resoluci, německou většinou dne 22. dubna přijatou, že »postavení němčiny jako vnitřní úřední řeči, jíž se úřady do-

rozumívají, zůstává nezměněno a sněm že žádá přesné provádění této zásady ve všech oborech justice a státní správy. Hned na to nařídil duchovním své diecese, aby úřadovali německy. — Dr. Kopp zařídil ve Vidnavě, na samých hranicích, německý seminář, ve které čeští i polští bohoslovci budou odnárodňováni; na Těšínsku by prý semináře bylo třeba, ovšem českého.

Při doplňovací volbě říš. poslance na Hranicku zvolen byl proti dru Plachkymu něm. nacionál Fochler. Češi volili Fochlera proto, že je prý kandidátem méně schopným a méně škodným než dr. Plachky. (?)

Sociální hlídka.

Významným zjevem pro náš kulturní život je nebývalá účast, již v poslední době berou dělnické vrstvy na divadle. Začátek byl učiněn loni sociálně-demokratickými spolky pražskými, které si vymohly v předvečer 1. května dělnické představení v Nár. divadle. Moudrá ochota, s níž jim vyšel tehdy p ředitel Šubrt vstříc, nese to nejlepší ovoce. V době největšího politického odcizení byl tím učiněn pokus o přiblížení sociální demokracie společné půdě národní práce kulturní. Příklad Nár. divadla vedl smíchovského p. Švandu k tomu, že loni v létě uspořádal pro dělnictvo několik představení Langmannova »Bartoše Tuřanského« a později pak celý dlouhý cyklus pravidelných dělnických představení, pro každou z obou stran dělnických zvlášť. Ve hrách těchto se stále ještě pokračuje a návštěva je co nejlepší. Mimo to však pokusilo se dělnictvo samo zříditi si moderní lidovou scénu v Praze, ovšem že se silami prozatím ochotnickými. Myslím totiž t. zv. Dělnické divadlo v Typogr. besedě, cyklus dvanácti večerů, pořádaný kroužkem nejosvědčenějších hereckých sil mezi inteligentnější vrstvou pražského dělnictva, typografy. Z repertoiru sluší uvésti mimo známé některé hry domácí i Sudermannovu »Čest«, Tolstého »Vládu tmy« a Ibsenovu »Noru«. Zajímavo je, že vedle Hilbertovy »Viny« byly to právě tyto tři moderní hry, které se u dělnického obecenstva těšily největšímu úspěchu. »Vláda tmy« ocitla se tu vůbec poprve na českém jevišti a vzbuzovala zájem i v obecenstvu nedělnickém. Vstupné na tyto hry bylo jen 20 kr., významnějším z nich předcházely úvodní přednášky p. F. V. Krejčího. Hrálo se na ochotníky velice dobře (na př. daleko lépe než při představeních zaniklého Volného jeviště) a návštěva byla vždycky co nejhojnější. Podnik celkem velice slibný, jemuž prozatím jen vadí nedostatečná místnost. Nalezá i na venkově četného následování. Vedle starých vlasteneckých spolků ochotnických vznikají na četných místech dělnické. Vzrůst tohoto interesu pro divadlo ukázal nejlépe letošní prvý máj. Ve všech téměř větších městech, Plzni, Kolíně, Prostějově a j. oslavovalo dělnictvo předvečer jeho divadlem. V Mostě na př. odvážili se i na Šubrtova »Výravu« — výmluvný to doklad, co znamenají dělnické spolky pro osvětovou práci mezi českým lidem v uzavřeném území. V Národním divadle měli jsme letos dokonce tři dělnická představení, dvě pro sociální demokraty (»Prodanou nevěstu« a »Výravu«) a jedno pro národní dělnictvo (Šimáčkův »Svět malých lidí«). Představení prvá, ačkoli nesla výlučně marku sociálně-demokratickou (živý obraz na př. byl silně tendenční v duchu mezinárodního proletářského hnutí) byla vlasteneckou veřejností letos přijata zcela klidně — proč tedy loni tolik hluku? Tato představení zdá se že se stanou specialitou májových svátků české dělnictva — alespoň odnikud za hranicemi neoznamovalo se nic podobného. Jen v Vídni dalo si dělnictvo v Jantschově divadle sehrát „Podpory společnosti« — patrně po příkladě Prahy.

Stávky textilního dělnictva v severních Čechách (v Hronově) a v Brně trvají. Stávka brněnská trvá od 2. května. Ze 60 textilních továren brněnských stojí všechny, dělnictva stávkuje 12.000. Nezaměstnaného dělnictva v Brně stále přibývá následkem dlouhé doby pracovní a práce noční. V dubnu letošního roku žádalo dělnictvo na táboru v Dělnickém domě zavedení 10hod. doby pracovní na místo 11hod., upravení řádu továrního a odstranění noční práce ze soboty na neděli v přádelnách. Dosud obnášela pracovní doba týdně 63 hodin, dělnictvo z okolí Brna musilo denně až o 3. hod. ranní vstávat, aby přišlo v čas do práce, vracelo se v noci z továren, tak že se ani řádně nevyspalo. Vyjednávání se zaměstnavateli nevedlo k dorozumění i zahájena stávka. Jest zajímavé, že asi ve dvou továrnách brněnských zavedena 10hodinná doba pracovní již dávno a že se osvědčila; A. Pisko, jeden z továrníkův těchto, uveřejnil důvody pro zavedení 10hod. doby pracovní, ve kterých na př. praví: »Jediná methoda, přivésti naše dělnictvo na výši dělnictva anglického, leží v tom, poznenáhla je zvykat k úplnému využití krátké pracovní doby. Zavedení moderních rychloběžných strojů přičítá dělnictvu dříve zcela neznámou míru pozornosti a pružnosti, a sice tak, že za dosavadního systému úplné využitkování nových strojů přímo jest vyloučeno. A k vůli udržení starých, již dávno přežilých strojů nechati dělnictvo déle pracovati, bylo by to nejnesmyslnější jednání, jehož bychom se dopustili i se stanoviska obchodnického. V tkalcovství je desetihodinná doba pracovní zvláště velmi výhodná. Odpadne totiž v zimě tkalcovskými mistry tak obávaná hodina umělého osvětlení, ve které často tkací chyby přehlédnuty, oči dělníků přepínány, méně a ne tak zevrubné zboží vyráběno bývá. Neméně osvědčila se desítihodinná doba pracovní při přípravných pracích tkalcovských, navinování a také ponejvíce při apretuře. Nehledě ani na to, že výrobnost mé továrny se nezmenšila, získal jsem od doby, co jsem první ranní hodinu zrušil, téměř 10procentovou úsporu na uhlí a mazání a přes 20 procent při osvětlení.« — To jest dosti jasné. Staví-li se ostatní továrníci proti 10hod. době pracovní, činí tak buď proto, aby dělnictvu nepovolili, buď proto, že jim stávka právě nyní velmi vhod. Podle toho, co o Brně slyšeti, zdá se, že tomu tak bude. Brněnský textilní průmysl je v krisi a čeká se krach každé chvíle. — Stávku zahájilo textilní dělnictvo ve Svitávce, počtem 800. Největší mzda obnáší 4 zl. týdně; ale také se vyplácí mzda 3—2—1 zl. a z této mzdy se ještě strhují pokuty. Podobně nízká mzda jest i v obvodu stávky v severo-východních Čechách. Stávkující až na malou podporu, již jim poskytuje komitét stávkový, stojí opuštěni jako kůl v plotě. Do místa stávky vtrhne vojsko a přijde četnictvo. To je k udržení pořádku, k ochraně majetku továrníků. Dobrá. Ale druhá polovice úkolu, chrániti také dělnictvo od libovůle továrníkův, zůstává nesplněna. Dělníkovy ruce pracovní jsou jeho majetkem a tento majetek je právě tak cenný jako fabrikantovy reality a stroje.

Z naší doby.

Dr. J. E. S. — **Dr. Jos. Prušáka: »O příčetnosti osob mladistvých a jich potrestání.«** (Dokončení). — 1. Období naprosté nezodpovědnosti dáno jest samo sebou, nedostatkem oněch duševních schopností, jimiž jest podmíněna příčetnost v právu trestním. Jde však o to: kdy končí toto období? Dle čeho poznáme, že duševní život dítěte tak pokročil, že chápe společenský i mravní význam skutků trestných? Na to jest jediná odpověď: »Přesné, skutečnosti v každém případě odpo-

vídající určení okamžiku, v němž duševní vyspělost pachatelova dosáhla toho stupně, aby skutek trestný jemu mohl býti přičítán, je nemožné, poněvadž prostředků k takovému určení potřebných naprosto se nám nedostává. (Str. 30). Poněvadž však přes to v praxi jest třeba, by zákon ustanovil určitou dobu věkovou, po kterou pachatel nesmí býti stíhán, jest nejlépe sáhnouti k roku 12. neb 14. (u protestantů dokončení náboženské výchovy konfirmaci, jinak dokončení výchovy odchodem z obecní školy). Kde stanoven rok 14., nutno učiniti opatření, by osoby, které již v nejútlejším věku nastoupily dráhu zločinnou, mohly býti dány do polepšoven a vychovatelen, kde stanoven rok 12., musí se řízení trestní, nemá-li trestní stíhání způsobiti ještě větší zlo, při osobách mladistvých zvlášť upraviti, a musejí se i zvláštní tresty stanoviti. Vůbec pak doporučuje autor tyto prostředky nápravy za dnešní soustavy trestní: »Vyloučení veřejnosti trestních líčení s osobami mladistvými, ustanovení zvláštních soudců odborníků, zřízení samostatných trestnic neb alespoň samostatných oddělení pro mladistvé trestance a vyloučení dlouhých trestů na svobodě. (Str. 36). Podotýkám k tomu jen to, že zejména ustanovení zvláštních soudců pro mladistvé zločince pokládám za nejnalehavější. Třeba tu specialistů jako v lékařství. Průměrný a mimo to ještě přílišným návalem práce, který u nás je pravidlem, nháněný soudce nemá smyslu pro psychologii davu. — 2. Období pochybné příčetnosti charakterisuje ta okolnost, že otázka příčetnosti musí býti v každém případu zvlášť rozhodnuta. Rozhodne-li se záporně, rovná se pachatel dítěti naprosto nezodpovědnému, rozhodne-li se kladně, jest pachatel stíhán trestem, který se ovšem se zřetelem k mládí pachatelovu přiměřeně upraví. Důvod pro toto období spočívá v tom, že dospělosti, trestním právem požadované, nenabýváme najednou, nýbrž pozvolna i nelze tu příčetnost spojiti s naprostou všeobecností s určitým datem. Věda ovšem ocituje se tu před spornou otázkou: Stačí k příčetnosti mladistvého pachatele již pouhá zralost intelektuální, nebo je potřebí zjistiti i mravní jeho dospělost? Dr. Prušák právem staví se na druhé stanovisko; »nenít pochybnosti, že zralost rozumová a mravní jsou pojmy zcela rozdílné, že u individua, po stránce mravní zcela zanedbaného, rozvoj intelektuelní nemusil utrpěti újmy.« Ovšem nějaké absolutně platné, psychologicko-právnické známky příčetnosti není vůbec. I nezbývá tu, než pro budoucnost stanoviti: »V období pochybné příčetnosti rozhoduje soudce dle svého volného uvážení, zda pachatel v rozvoji duševním tak pokročí, aby mu mohl býti čin trestný přičítán.« Pokud pak dojde k potrestání mladistvého pachatele, žádá autor úplné vyloučení trestů na cti, by trest nezničil veškeru budoucnost jeho, a zavedení oné tak důležité, ale u nás v Rakousku stále neuznané instituce podmínečného prominutí trestu a prozatimného propuštění. Zvláště při podmínečném prominutí trestu může soudce místo dnešního krátkého trestu, jenž přes to může zhoubně působiti, nalézti na přísnější, větší trest, neboť tím více střeží se pak pachatel, podmínečně propuštěný, by nedopustil se trestného skutku. — 3. Období mírnějšího trestu (průměrem do 21 roku) vylučuje použití příliš těžkých trestů, jako je trest smrti neb doživotního žaláře, a i úprava trestů má čeliti především k polepšení. Uznávát se, že charakter jednotlivcův není tu dosud pevně ustálen, že pachatel jest snadno přístupný pokušení, že není dosud rozvahy a zkušenosti dospělého člověka. Co do výkonu trestu žádá autor přesné oddělení od dospělých, vyškolených zločinců, pravidelné vyučování a přikázání vhodné práce. — Tím podali jsme čtenáři tresť základních zásad o příčetnosti a potrestání osob mladistvých, které Dr. Pr[illegible] ve svém spise podal způsobem tak přehledným, že četba jeho upoutá i nepráv[illegible]
V dalším podává autor předem obraz historického vývoje v právu římském. r

ckém a církevním, na to pak obírá se podrobně dnešním stavem práva francouzského německého a rakouského. Omezujeme referát svůj pouze na onu tresť základních zásad, z níž čtenář může si snadno učiniti úsudek, co ještě zbývá u nás k nápravě.

— **Z psychologie herce.** Nelze upříti, že jakékoli povolání má význačný vliv na soukromý život člověka. Vliv tento bude patrnější na herci, který tak často je nucen oblékati se v osobnost jinou; neboť nedá se mysliti, že by prvky ze všech oněch ovšem analogických charakterů, jež představuje, zůstaly bez určitějšího výrazu, že by neměly onoho významu, který určuje právě dosti odlišné postavení herce ve společnosti. Obor, v němž hraje, většinou nemívá hlubšího vlivu na utváření jeho charakteru. Komik může býti jinak osobou nejnudnější, a naopak lidé velmi komičtí v životě zůstávají obyčejně bez jakéhokoli interesu na jevišti. Zevnější manýry přenáší herec často v život soukromý; tak na př. slavný Otto Lehfeld, představitel Leara, nepřišel nikdy domů neb do hostince po představení, prost dojmů nešťastného krále a dokonce prý jednou večeři shodil se stolu volaje: »Jest to jídlo pro krále?« — Kterak poznáváme herce ve společnosti, byť i nebyl nijak nápadný v jednání? Okolnost, že nenosí vousu, že odívá se poněkud odlišně, není jedinou vnější známkou jeho povolání; spíše svaly v obličeji nabývají silnějšího výrazu, chod jakési jistoty a celé jeho vzezření jeví silnou dávku sebevědomí. — Pozoruhodný jest proces, který se odehrává v herci od toho okamžiku, kdy úlohu přijal, až k onomu, kdy vystihuje celistvou její ideu. Nová role, kterou do rukou dostane, jest kostra, do které má vdechnouti život. K tomu cíli jest ovšem třeba častých zkoušek. Každá nálada na jevišti může býti vytvořena jen velikou jistotou — mnoha zkouškami. Francouzové děkují za veliké úspěchy své jen velkému počtu zkoušek, kterých bývá až 60; u nás bývá jich obyčejně 5, na prvních scenách 8 až 10. A co vše třeba vykonati za ten krátký čas? Herec pročítaje kus, čte ihned roli svoji, vidí se v ní, vidí také ostatní osoby ne jako lidi, nýbrž jako kolegy svého divadla. Obecenstvo čtouc drama, vidí uzavřenou světnici, básník jeviště. Herec vidí pořád jen tu scénu, na níž působí; nemá celkových obrazův, nemůže slyšeti, viděti sebe sama. I jest se mu spokojiti posudkem těch, kteří ho vidí a slyší hráti; jest to především režiser. V souhře učí se teprve rozuměti člověku, kterého představuje, nabývá svých vlastních tahů, své postavy, slyší ho nejen mluviti, nýbrž i choditi, pohybovati se, zkrátka emancipuje se vždy více ze své vlastní osoby, od té chvíle počíná umění. — Konstelace není vždy tak šťastna, aby se dramatická postava úplně kryla s postavou vytvořenou hercem. Herec může býti velikým umělcem, a nevystihne přece vždy tu neb onu roli. Vada záleží v subjektivnosti vůbec, nedovedeť se právě svléknouti ze své kůže, a jeho nehodí se pro všechny postavy. V té okolnosti tkví právě něco velmi významného. Jest to jakási závislost na vlastní osobnosti, ješitnost při dramatickém umělci zcela vysvětlitelná. Osoba, tělo jeho jest mu částí jeho uměleckosti, bez níž nebyl by tím, čím právě jest. — Hraje-li dnes Hamleta sebe lépe, zítra nehodou zbaven tělesné volnosti, pohybu, byl by se svým uměním u konce. Činnost jeho počítá výlučně na smysly diváků; pracuje více smysly než intelektem, instinkt hraje na scéně velikou roli, budí zájem a unáší, duchaplné theorie na masy nepůsobí. Vše musí jíti od srdce k srdci, nic nesmí býti vymudrováno, nic vyumělkováno. Toť právě talent. — Hlavní roli hraje cit. Není divu, že dramatičtí umělci jsou lidé právě nejcitlivější; bez jistého rozčilení nelze hráti. Za představení mizí z jeviště vše, co by ukazovati mohlo r osobní styky. Hrající nemyslí na to, v jakém poměru jest jako člověk k spolu- h áčům. Herci pohlížejí na sebe, tisknou si ruce, milují se a líbají, nenávidí se a r ou, ničeho z toho v pravdě si neuvědomujíce. Nejprudší bolesti hlavy, zubů mizí

při vstupu na scénu. Nicméně, jakmile spadne opona, vrací se totéž prostředí, které obklopuje herce v životě skutečném. — Technický personál trpí ze všech nejvíce. Lomozí se, křičí, nadává a běhá; laik, vstupující do garderoby před premiérou, myslil by, že jest mezi blázny a ne mezi umělci. Nejhůře vede se napovědovi. Zarazí-li se herec v textu, a hodí-li mu napověda záchranné lano ve formě hlasitého slova, je to štěstí pro něho; nechá-li jej však plavati, pak milostiv mu buď bůh. Po představení jest zase v myslích klid. Nikdo neví, co se dálo, vše dýchá tichem, ano jeví se i lítost, že vše již minulo. — V poměru zcela jiném stojí herec k divákovi. Mnohým jest zcela lhostejno, před kým hrají. Ovšem plný dům rozruší více než zející prázdno. Jsou ale mnozí, jež přítomností dobrých známých upadají v ostýchavost. Někteří hrají pro určitou osobu v obecenstvu. Jisto jest, že herec, má-li před sebou ředitele lepšího divadla, intendanta nebo znamenitého kritika, napíná všechny síly, aby se zalíbil. Vkládá ve slova zvláštního ducha, bytost jeho hárá zvláštním teplem a dociluje intimnějšího úspěchu. Jak mocný vliv má obecenstvo na představení, sotva kdo může posouditi, nebyl-li přítomen zkouškám bez diváků; rovněž nikdo nemůže předvídati, s jakým výsledkem potká se hra. Halbeovo drama »Mládí« putovalo v Berlíně od divadla k divadlu, až konečně v jakémsi Matinée dobylo půdy pro celé Německo. Sudrmannově »Cti« prorokovali nejvíce tři představení; dává se však již po celých 8 let. — Od chvíle, kdy herec vystoupí před obecenstvem, nejen vidí a slyší sám, nýbrž i cítí s ostatním diváctvem; byv dříve jednotlivcem, stává se publikem. Jest to úkaz zcela zvláštní, ale potvrdí jej každý básník, který poprve zadal svůj kus. — Charakteristickými jsou pro herce také sny. Jsou u všech téměř analogické. Má již vystoupiti na př. a stojí v garderobě neustrojen, anebo vystupuje na scenu, nevěda co má říci. — Že u tohoto nárůdku pověra, autosuggesce hrá velikou roli, rozumí se samo sebou: jest jistě málo dramatických umělců, kteří nekladou svoje úlohy pod podušku. Rozbije-li herec zrcadlo, jest to neštěstí. Slavné Gallmeyerové házeli železné hřebíky na cestu, kterou šla do divadla. Přicházela pak zcela šťastna ku zkoušce říkajíc: »Děti, dnes mám štěstí, našla jsem hřebík.« Proslulý Sonntag jest neštasten, postaví-li mu někdo pár bot na stolek v garderobě. Většina herců béře úlohu s sebou na scénu. Pozorují-li, že ji zapomněli, jsou neklidni, rozrušeni, myslí stále jen na to, vyjdou z konceptu a zkazí si hru. Spadne-li herci úloha na zem, předpovídá to štěstí.

— **Skrvnitý tyfus** vyskytl se mezi dělnictvem na stavbě silnice v Kolbachu u Krnovan. V Alexandrii zjištěny dva případy moru.

— V Brně zemřel Dr. ryt. **Šrom**, bývalý vůdce moravský, u věku 74 r. Byl členem panské sněmovny od r. 1895.

— Učitel Mirvald v Číhaní u Klatov odsouzen byl vojen. soudem v Čes. Budějovicích na 3 měsíce do žaláře, za to že se při nastoupení k vojsku hlásil českým »z d e«.

— **Ústřední sdružení mírové mor. žen v Bosně** (Vesna) vydá pamětní spis s úvodem Svat. Čecha a s projevy Moravanek pro obecné odzbrojení.

— **Ústřední matice školská** zřídila dosud 400 odborů. Schulverein 700, z nichž 600 v zemích koruny České.

— V Berlíně zasedal 24.—27. května **Mezinárodní sjezd pro potírání tuberkulosy** Z českých lékařů byl na sjezdu Dr. E. Vlasák.

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VIII. 15. června 1899. Číslo 18.

Alexandr Puškin.

Několik myšlenek k stoletým narozeninám dne 26 května t. r.

Napsal F. V. Krejčí.

(Dokončení.)

Ale stěžejným jeho dílem zůstane »Evgenij Oněgin«. Jím dal modernímu Rusku jeho poetickou bibli, v něm stvořil první vysoce umělecké a s dokonalým básnickým výrazem podané ruské typy, dýšící čerstvou vůní časovosti, a přec v duševních kořenech svých nehynoucí, v něm vyrostl jedním slovem na básníka své země, na básníka ruské skutečnosti. A tím legitimoval se na velikého básníka, neboť jen takový dovede vidět poesii ve svém nejbližším okolí, tam kde obyčejní smrtelníci vidí jen střízlivost a všednost, jen takový dovede dotykem své ruky vyčarovat z hrubé, přítomné reality zlato umělecké ideality. Inspirovat se na velkolepých zjevech přírody, na dějích výjimečných, na pathosu historie a na nadprůměrných vášních dovede naproti tomu každý i malý talent. A právě tak jako není nejgeniálnějším činem Byronovým — abych zase s ním srovnával — ani romantický exaltovaný Child Harold, ani krvavě vášnivý Korsar nebo Lara, ba ani ne nebetyčně do ideové symboliky trčící Manfred a Kain, nýbrž Don Juan se svými efemerními aktualitami, exkursemi do časové politiky atd. jedním slovem tím, že dovedl nalezt nejvyšší poesii na půdě nejnižší prosaičnosti, právě tak není největší básnickou zásluhou Puškinovou, že dovedl obestřít nádherným nimbem své dojmy na Kavkaze a Krimu a že předváděl pittoreskní scenerie a děje, ale to jí je, že dovedl takovým jemným stříbrným svitem oblíti ta skromná, nijak zvlášť malebná šlechtická hnízda, v nichž žili Oněgin, Lenský a Tatana a že pod povrchem jejich příběhu, více novelly než epopeje, dal nahlédati do věčné pravdy a krásy lidského srdce daleko hlouběji než ve všech svých předchozích, bohatě a vzrušeně fabulovaných básních.

Po celou skoro svou předchozí dráhu podlehal Puškin suggescím kosmopolitického romantismu, jejž rusky pouze zabarvoval. V Oněginu však podlehl síle ruské skutečnosti. V tom ohledu zdá se být Rus zvláštní zemí. Tato síla skutečnosti zdá se tam působiti na básníky jako

nikde jinde, vyjímaje nanejvýš v poslední době Norsko. Nikde jako v Rusku nehloubá básník tolik o svém prostředí, nikde nesleduje jeho rozvoj s tak palčivým zájmem, nikde nevyvažuje z něho své typy s takovou vášnivostí, nikde nehraje v něm tak důležitou úlohu moralisty, duchovního vůdce proroka, nikde také básník prostředím svým tolik netrpí. Trpí jím — ale přece mu neprchne, přece se nevymkne tomuto železnému objetí ruské skutečnosti. Po celá desetiletí žije Turgeněv na Západě, akklimatisuje se uprostřed nejlepších francouzských duchů, ale tuto ruskou skutečnost nosí v hlavě stále s sebou, ona jedině dovede inspirovat tvůrčí jeho sílu a vždycky to jsou poměry a zjevy vzdálené vlasti, které tvoří jeho životní zájem a vyluzují mu známý výkřik resignujícího úžasu: Ó Rus! I v pravlasti realismu, v Anglii, dovedli idealisticky rozpoložení umělci, zhnuseni skutečností, utéci se před ní do poetického esthétství, dilettantismu a fantastiky, takže možno říci, že tam nejčistšími umělci bývali ti, kteří byli nejméně anglickými. Na Rusi je však tento typ naprosto neznám, tam stojí a padá básník s realitou, v níž žije, ona je jeho Musou a krví jeho děl. Umělec je tam tím větším, čím je ruštějším. Na nikom se neprojevila tato magnetická síla ruské půdy lépe než na jejím největším básníkovi. Od samých východisek Puškinova rozvoje vidíme ji zápasiti s vlivy cizími, odtrhovati jej od nich, až na konec přissaje se k ní celou svou bytostí a v nejkrásnějším objetí svého uměleckého idealismu s její realitou splodí »Oněgina«.

»Oněgin« je vzor velikého typického národního díla, takový, že ho i větší literatury mohou Rusům závidět. Všecko, co od takovéhoto díla chceme, je tu znamenitě splněno: současný život země a národa je tu zobrazen na tolik široce, aby bylo vyhověno představě o jeho obsáhlosti a plnosti; ale na tolik zase koncentrován a zkrácen v typy, aby vynikly jeho hlavní linie, síly a ideje. Stejně výstižně a věrně je tu podán zevní jeho detail, jako nitro representačních typických postav, Oněgina, Tatjany a Lenského; se stejnou péčí je zachycován ruský život v celé stupnici svých jevů: od nejprostších a nejryzejších na vesnici a v přírodě až k oněm složitým a míšeneckým útvarům, jaký poskytuje šlechtický tamnější život svým vzájemným pronikáním se ruského s cizozemským. »Oněgin« vyhovuje také jednomu z nejtěžších požadavků, jež klademe na velké dílo básnické: má akutnost a čerstvost denních zjevů, za tepla chycených a dočasný zájem dráždících, ale typy jeho jsou při tom ve svém lidském jádru klasicky trvalé a nehynoucí. Je tu chycen jeden daný moment ruského života, ve své všednodennosti a konečnosti, ale je chycen tak, že jím vidíme stále prosvítat věčné hvězdy veliké a hluboké poesie.

Ačkoliv byl započat až r. 1822 a v prvých svých částech psán současně s jmenovanými byronovskými básněmi, znamená přece »Oněgin« v dalším svém průběhu a ve svém závěru účtování Puškinovo s byronismem a jeho překonání. Účtování s ním, pokud byl maskou a pó[illegible], a překonání ho ruskou pravdou. Proto je u Oněgina byronovský svět[illegible] jen maskou a pósou, protože není nesen mohutnými perutěmi v[illegible] ryzí vášně a zdůvodněného misanthropismu, nýbrž že má sloužit je[illegible] poetickou, elegantní masku pro světáckou blaseovanost a za z[illegible]

pro docela dobře ruskou nečinnost a beziniciativnost. Pozdější jiné módní masky, které bral tento stálý ruský typ oněginský na sebe, dovedl s takovou hořkostí v něho strhovat Turgeněv a docela bez masky, v celé ubohé nahotě ukázal se u Gončarova jakožto Oblomov. Vlastní byronism byl po celé Evropě elementem vzpoury a rozkladu, ale také elementem zdravého kvasu, mocných aktivních vzpruh a více nežli zárodků choroby a smrti, zasil semen nového života. U Oněgina je z něho však jen vypůjčena jeho misanthropická a apathická maska, tam má sloužit jen za poetické líčidlo k okrášlení staré vleklé ruské nemoci. A nad touto nemocí zasedá zde Puškin k soudu, nejen nad Oněginem, ale i nade všemi těmi budoucími Pečoriny, Oblomovy, Rudiny a Hamlety, jaké měl každý ruský újezd a nejen ščigorovský. Že tím soudil zároveň z velké části i sebe, svou minulost, svůj život ve společnosti, který se mu jevil vždy prázdnějším a hnusnějším, a že udělal z Oněgina ctitele Byronovy Musy jen proto, aby ostentativně naznačil svůj vlastní přechod od ní k ruské skutečnosti, o tom nemůže býti sporu.

Proti Oněginově masce a póse, proti jeho životu bez účelu a povinnosti je postavena Tatjana jako vtělená pravda srdce, prostá a ryzí krása duše. Zlomená ve své mladistvé lásce, zdrcená a zahanbená pyšnými allurami Oněginovými, vyrůstá pak nad něho a marně se pak tříští vlny jeho pozdní vášně o čistý, krásný mramor jejího vysokého svědomí. Romantická sobecká vášeň je tu souzena a odsouzena tím, že je měřena na něčem vyšším, na mravní kráse velikého odříkání. Vedle ní postaven scvrká se falešný módní heros Oněgin na křehkého slabocha. Dá-li se měřit hodnota každého muže dle toho, jak v sobě cítí a si představuje »Das Ewig-Weibliche« a dá-li se jmenovitě u básníků jejich tvůrčí a ethická potence měřit dle ženských jejich postav, pak jest Tatjana nejvyšším uměleckým činem Puškinovým. Mějme na mysli, že vznikla už v dvacátých letech tohoto století, kdy Puškin nenalezal nikde v literatuře pro ni příkladu, leda že bychom chtěli v ní, pokud je venkovskou slečnou, hledat příbuznou oněch známých plavovlasých snivých pastorských dcerek, které byly musami německým romantikům. Podobnost ovšem téměř veskrze vnější; v jádru své bytosti je Tatjana dívka a žena venkoncem ruská. A v tom je její hlavní význam: jí byla poprve uvedena pozoruhodnějším způsobem uvedena do literatury ruská žena, či vlastně dívka, tento čarovný typ, pro literaturu našeho věku tak důležitý a příznačný, tento typ tak podivuhodně ryzích ženských bytostí, v nichž poesie a pravda, instinkt a intelligence, nevypočítatelný rozmar i vysoká mravní síla skládají akkordy pro západní Evropu tak nové a nezapomenutelné. Jest třeba míti na mysli, co znamená tento typ pro dnešní evropskou literaturu, abychom docenili plně historický význam Puškinovy Tatjany. Musili bychom sledovati jej v celé jeho evoluci, jmenovitě jak byl k nejkrásnějšímu rozvití přiveden v románech a novellách Turgeněvových, zvláště v »První lásce« a »Šlechtickém hnízdu«, jak v několika zrovna jemných odstínech zachytil jej Tolstoj v dívčích postavách »Vojny a míru«, jaké hluboké a jímavé variace proň nalezl Dostojevský, a jak žije až dodnes v ruské novellistice, u Čechova na př., i na ruském jevišti — a co hlavní: jak přešel přes hranice a zůstavil účinky všude tam, kde

ruský román plnil svou obrodnou missi, méně sice ve Francii (neboť pařížskému názoru na ženu jsou tyto typy nejvzdálenější), ale silně za to v Německu a ve Skandinavii. Hauptmannova Anna Mahrová, jakož i některé ženské duše u Hamsuna a Przybyszewského, dají se genealogicky odvoditi z tohoto typu, ba troufal bych si tvrdit, že ani rekyně moderních dramat Ibsenových by nebyly bez něho takovými, jakými jsou — třebas bych nechtěl rozhodovati o cestách a direktnosti těchto vlivů. Ale faktum je, že tyto dívky a ženy z rodu Tatjanina to především byly, které tvořily hlavní půvab ruského realismu a učinily jej v Evropě předmětem sympathií a módy. A to zase proto, že tento ruský typ ženský jest nejdokonalejším dosud uměleckým vtělením nové ženy, jakého Evropa potřebovala a na nějž čekala od těch dob, co bylo jasno, že ani stará idealisticko-romantická legenda o ženě, ani ten frivolní, uboze povrchní spůsob, jímž se ona pojímá dle běžných pařížských šablon, nemohou více vyhověti nárokům, jaké činí žena devatenáctého století jakožto bytost ethická a sociální. V dílech téměř všech romantiků před George Sandovou jest žena pojímána dle starého spůsobu jako předmět a zdroj rozkoše, vášně, citové hry, poetického opěvání; Puškinova Tatjana je však jedním z velice tehdy řídkých zjevů, přinášejících zárodky ženy nové a to proto, že vzešla ne už z romantiky, jako dřívější postavy Puškinovy, ale z jeho realismu, chceme-li totiž realismem nazývat snahu po pravdě nejen vnější, ale i po vnitřní pravdě srdce a duše.

Puškin je jedním z předchůdců ruského realismu v obou těchto směrech. Tak jako Oněgin, Tatjana a Lenský podávají si ruce s nynějšími typy ruského života u Turgeněva a Gončarova, jest malba společenského milieu v »Oněginu« se svou satyrickou tendencí přímým náběhem ke Gogolovi, tak jako vůbec autor »Mrtvých duší« počal budovati realistický románový sloh ruský na základech, které k němu položil Puškin ve své próse, jmenovitě v »Pověstech Bělkina«. Třebas veliká část jeho povídek svou fabulací a postavami patřila ještě do sféry romantické, jsou přece ony prvými ukázkami umělecké výpravné prósy ruské, nenucené, jednoduché, čisté a při tom tak nesmírně výstižné, která pak v Gogolovi a Turgeněvovi měla nalézti své klassiky.

Na povahu této druhé periody jeho tvorby nemohla též zůstat bez vlivu ta okolnost, že se smířil s panujícím regimem. Roku 1826 odehrála se památná ta rozmluva v Moskvě mezi ním a carem Mikulášem, která mu otevřela cestu k návratu do Petrohradu a spůsobila, že jeho osobě i jeho poesii bylo vyhraženo znamenité místo v soustavě vládnoucích ruských řádů. Od těch dob přestává být Puškin mluvčím Rusi nespokojené a stává se nejen básníkem neutrálním, ale neváhá dokonce i propůjčiti svůj verš do služeb carského régimu, jak se ukazuje jmenovitě v básni na cara Mikuláše a ve známé »Klevetnikam Rossiji«. Nebylo to odpadlictví, byl to více kompromis s nutností, vysvětlitelný z velké části shora naznačeným směrem jeho vývoje od byronismu k národně-ruskému. Puškin byl vždycky více Rusem než liberálem nebo revolučníkem a ja tolik jiných vynikajících jeho krajanů podlehl na konec osudnému to závěru, že Rusko a carství jsou synonyma. A konečně nezapomeňme, byl aristokrat, jehož habešský praděd z mateřské strany byl »Arabem Pe

Velikého«, a že veškeré jeho šlechtické vychování i zájem jeho kasty přirozeně mu daly tíhnouti k dvorskému milieu. Jeho zjev tím sice ztrácí na heroismu, ale konečně — snad jen za tu cenu mohla dostati Rus jednoho básníka, který nebyl otráven a rozjitřen hněvem a zoufalstvím, jako téměř všichni vynikající ruští duchové po něm a který nezlomen apathií a neudolán útiskem mohl klidně zrát a tvořit. Z jeho děl zmizela tím ovšem mocná pathetická vzpruha, vyhasl v nich plamen bolestné touhy po volnosti, který v tak rudých blescích šlehá poesií Lermontovovou. Jeho lyrika zachovala si až do konce sice svůj žár, vzlet a sílu, stále ještě byl na Puškinovi znát dotyk onoho šestikřídlého serafína, jenž dal mu oči orlice a na místo jazyka »žalo mudryja změji« a místo srdce »ugl, pylajuščij agněm« — tak jak o tom pěje ve svém geniálním »Proroku«. A nikde nebyla pro takovéhoto věštce-básníka jeho poslání »obcházet moře i zemi a hlaholem rozžíhat srdce lidí« vděčnější a posvátnější než právě na Rusi, v zemi srdcí nejsešlapanějších, nejzotročilejších a nejmalátnějších. Ale jak je měl plnit, nesměl-li k nim hlaholit o svobodě a lidské důstojnosti z neustálého ohledu na svého censora cara? To je vidět uži na »Oněginu«. Satyra jeho není tak krvavě vážná, jak by k ní ruské poměry vyzývaly. Jen hravě šermuje a zasahuje pouze povrch společenského života ruského, nikde však ne pravý kořen všeho zla — vládnoucí system.

Ruský Child-Harold se vrátil tedy ze svých bludných cest, resignoval a sklonil se pod přemocí poměrů. Ale nezlomil se. I s podvázanými perutěmi nepřestával spět k výšinám dokonalé samostatnosti a vysokého, zralého umělecko-básnického nazírání. Ale tam až, kam síla mu vrozená mohla jej donésti, přece nedospěl. Jako všickni ti básníci, u nichž byronism byl více než módní posou, nesl v sobě od mládí jisté símě zkázy, které otravovalo jeho krev, jistý temný stín, který vždy více zalehal jeho duši melancholickými tuchami smrti. Jeho osudem měla být ta aristokratická společnost petrohradská, kterou tak nenáviděl a do níž se přece vrátil. Tato společnost malých, bezduchých, ale nadutých, škorpivých a zlých lidí zapředla jej do sítě svých intrik a titěrných zájmů a za to, že básník v ní čněl jako věž vysoko nad úroveň své kasty, mstila se mu v té instinktivní zášti, jakou vyvolává velký básník vždy u většiny lidí, tím, že v něm bodala člověka a manžela po léta jehlami zlobných pomluv a vehnala jej konečně, jakožto oběť své chronique scandaleuse ve smrtelný souboj s duchaprázdným hejskem. Koule Dantesova, která 27. ledna 1836. ukončila jeho život, připravila Rusko o básníka, který byl schopen velikých ještě věcí a mohl dobře ovládati duševní život své vlasti do poloviny našeho věku. Ale zdá se, jakoby ne beztrestně byl v mládí vstoupil ve šlépěje toho, jejž zve Lamartine »esprit mystérieux, mortel, ange ou démon«. Neboť jako Byronovi samotnému, tak i žádnému z vynikajících jeho stoupenců nebylo přáno dokonalého uzrání, slavného a pokojného západu po dlouhém životním dni; všickni i Lermontov i Mickievicz i Slowacki, i Musset i náš Mácha umírali předčasně či dobrodružně anebo zapadli v mlhy a bahna. Ani Puškina, ducha z nich poměrně nejúměrnějšího a nejrobustnějšího, neušetřilo toto tragické fatum.

Ale zář posmrtné slávy obklopila jméno jeho nimbem tak skvělým,

jakým se může honositi málo jen poetů tohoto století. Ať už jakákoliv byla jeho odvislost od Byrona, dnes je uznán všeobecně za největšího básníka největší říše světové. Není básníka moderního, jehož jméno a jehož dílo by jako jeho žilo na prostorách tak nesmírných. Ani Byrona nevyjímaje, toho slunce jeho, z jehož sféry přitažlivosti se jen tak pozvolna vymaňoval — neboť kdežto pěvci »Dona Juana« odepírá »svobodná« Anglie až dosud hrobku slávy ve Westminsteru, dává carské Rusko svou oficielní sankci k letošní všeobecné národní oslavě pěvce »Oněgina«.

Oprava akciového zákona.

Podnět k chystané opravě akciového zákona nepostrádá jistého rázu zevního. Po roce 1873, známém období národohospodářského rozkvětu i veřejnomravního úpadku, byl podnikací duch v Rakousku na dlouhá léta ochromen. Číselně nejpatrněji pronikla stagnace tato zejména v nepatrném přírůstku nově založených akciových společností. Naproti tomu za hranicemi, zejména v Německu i v Uhrách zakládání nových akciových společností v posledních letech neobyčejně čilým krokem vzrůstalo. V tom spatřovaly kruhy velkoprůmyslnické a bursovní značné nebezpečí pro vývoj rakouského průmyslu vůbec, jenž rostoucí soutěži cizozemské vždy nesnadněji může čeliti. Vznikla tudíž snaha, aby ruch zakládací i v Rakousku byl osvěžen a prostředkem k tomu měla býti oprava dosavadního akciového zákona.

Hlavní příčina nehybnosti v zakládání akciových společností hledána totiž byla v tak zvaném systému koncesním, to jest v ustanovení zákonném, že ku zřízení akciové společnosti třeba jest výslovného svolení vládního. Odstranění této koncesní závaznosti po příkladu francouzském i německém stalo se tedy obecným voláním všech kruhů nejblíže súčastněných. Poněvadž ale pouhé odstranění koncesního systému bez jakékoliv jiné náhrady a garancie reelnosti při zakládání a hospodaření akciových společností jest nemyslitelné a naše akciové právo jakožto část obchodního zákona z r. 1862 vskutku zastaralé a dnešnímu hospodářskému i právnímu vývoji neodpovídající, bylo nutno povšechné revisi a doplnění je podrobiti. Vzorem sloužilo vládě při tom německé akciové právo z r. 1884, jež s nepodstatnými změnami přejde i v nový zákoník obchodní německý, jehož platnost nastane r. 1900, v duchu tohoto práva sestaven jest aspoň dotazník, jejž vláda na podzim rozeslala jednotlivým obchodním komorám, fakultám právnickým a jiným odborným a súčastněným korporacím za účelem získání informace i materiálu pro chystanou zákonodárnou reformu, jíž předcházeti má jakýsi prozatimný regulativ.

Reforma našeho akciového práva nalezá se tedy na blízkém obzoru a naskytuje se přirozeně otázka, jak pohlížeti na reformu tuto s hlediska socialněpolitického. Zdali vůbec s hlediska tohoto jest se jí zabývati a [illegible] ano, v jakém směru.

Na otázku první nutno dáti odpověď kladnou, jakmile si uvědo[illegible] podstatu podnikání akciového a význam jeho pro hospodářství n[illegible]

Podstata podnikání akciového spočívá v soustředění drobných částí kapitálu při obmezeném ručení majitelů na jednotlivý podíl, za účelem provozování podniků vyžadujících velkého množství kapitálu a podrobených značnému risiku. Podstata akciového podniku spočívá tedy v kapitále a tím vysvětluje se důležitost jeho v dnešním hospodářství. Ne nadarmo nazývá se dnešní fase ve vývoji národohospodářském hospodářstvím kapitalistickým. V uzavřeně domácnostním hospodářství antickém i v městském hospodářství středověkém kapitál hrál velmi podřízenou úlohu. Teprve individualistické právní řády a technický i hospodářský rozvoj velkovýroby přičinil k dřívějším dvěma činitelům výrobním, práci a silám přírodním, kapitál jakožto činitele nejdůležitějšího. Proto také teprve tento stupeň hospodářského vývoje vycítil potřebu pro spolučinnost kapitálu ve výrobě nalézti pevné formy právní. Jednou z hlavních jest právě forma společnosti akciové. Nalezáme ji též nejprve tam, kde hospodářství městské přetvořovalo se v hospodářství národní a světové: tedy ve středověku v obchodních republikách severoitalských a v století sedmnáctém ve státech s rozkvétajícími koloniemi: Francii, Nizozemsku, Anglii. Akciové podnikání, jsouc takto plodem a zároveň prostředkem hospodářství kapitalistického, jeví ve zvětšeném měřítku všechny jeho přednosti i vady. Tedy ve směru prvém: jest mocnou, v jistých směrech nenahraditelnou vzpruhou podnikavosti. Způsobem poměrně snadným dovede nahraditi množství kapitálu, jež soukromému podnikateli jen zřídka jest po ruce, obmezeností ručení dovede čeliti risiku, před kterým podnikavost soukromá, ač nejedná-li se o čirou spekulaci, z pravidla couvne. Proto jest forma akciového podnikání podporou i podmínkou smělých podniků i vynálezů technických. Mnohé obrovské podniky: nákladné železnice, velikolepé mosty, ohromné průplavy děkují vznik svůj jedině této formě asociace kapitálu. Podnikavý duch nalezá zde nejpříznivější půdu k svému rozpjetí, nejsa tísněn ani skrovností prostředků, ani starostmi o zaručený hmotný výsledek. Forma akciového podnikání dovede dále sloučiti kapitál drobný v mocný celek. Hospodářská moc kapitálu roste postupem geometrickým s jeho množstvím. Malý kapitalista sám o sobě v boji soutěžném nesnadno obstojí, jakožto akcionář stává se i nejmenším podílem svého kapitálu účastným všech výhod velkokapitálu, aniž potřebuje rozhledu, zkušenosti, odborné znalosti a sit venia verbo i práce soukromého podnikatele.

Leč těmto přednostem čelí naopak i vady. Hospodářská převaha kapitálu v dnešním vývoji hospodářském na úkor ostatních činitelů výrobních, zejména práce, ve formě podnikání akciového jest ještě stupňována. Ale nejen práce, i kapitál sám, zejmena kapitál neorganisovaný, isolovaný a rozptýlený velkokapitálem akciovým těžce jest ohrožován. Veliké akciové společnosti ve všech oborech výrobních a obchodních, vznik soutěže soukromé znemožňují a existující podniky ubíjejí. Připomenouti lze jen akciové společnosti železnic, dolů, velkých bank. Tato hospodářská moc stupňuje se pak ještě vzájemnými koalicemi ve formě kartelů, ringů a trustů, jež všemocně ovládají celou výrobu i odbyt a tím i utvoření cen statků pro život druhdy nejpotřebnějších. Ježto funkce jejich leží v samé povaze kapitálu, jest zásada zištnosti též životním

úkolem asociace akciové. Zásada ta ve formě akciové dochází svého vyvrcholení. Neosobnostní ráz celého podnikání zabraňuje intervenci jakýchkoli motivů jiných, etičtějších, jež při soukromém podnikání zásadu zištnosti, pokud vybíhá v bezohledné vykořisťování, zmírňují. Vysoká dividenda jest při akciové společnosti nejvyšším úkolem a cílem, jí podřaďují se všechny účely ostatní. Ale honba po nejvyšším zisku není jen pramenem hospodářských ctností, nýbrž i neloyální soutěže a snahy vykořisťovací. A v této temné stránce dnešního hospodářství má akciová forma svou nepopíratelnou účast. Ona svými akciemi, v nichž živel podnikání se živlem úvěrním úzce jsou spjaty, vytvořila hodnotný papír svrchované mobilnosti, jenž jest eminentní podporou nezdravé spekulace bursovní.

Avšak akciová forma nejeví jistý nebezpečný ráz jen naproti soutěžným činitelům výrobním, zejména práci a cizímu kapitálu, nýbrž i naproti článkům svého vlastního organismu. Ve vlastním lůně akciové společnosti chová soustředěný kapitál z pravidla dvojí ráz: jest to jednak velkokapitál, representovaný vlastnictvím většího množství akcií v jedněch rukou a zastoupený v představenstvu společnosti, a kapitál drobný, sestávající z akcií malých akcionářů. Velkokapitál má z pravidla zištnou účast v založení společnosti, dominuje ve správní radě, ovládá celé hospodářství společnosti, malý kapitál v rukou prostých akcionářů odsouzen jest k pasivní nečinnosti a k majorisaci ve valných hromadách. Poněvadž pak i v lůně téže akciové společnosti zájmy kapitálu velkého a malého nejsou totožny, nýbrž protichůdny, nastává konflikt, při němž malý kapitál, jakožto slabší, vždy přijde zkrátka. Časté příklady vidíme zejména při zakládání akciových společností, kdy zakladatelé přínos majetkových předmětů nepoměrně draze od budoucích akcionářů si dají zaplatiti při emissích nových akcií, při disposicích čistým ziskem, při umělém tvoření kursů a j. v.

Tím samým dána jest již odpověď nejen k otázce nové, která na počátku byla položena, zdali totiž akciové podnikání vůbec má se státi předmětem sociální politiky, nýbrž i k otázce druhé, jakým směrem úprava jeho se má brátí. Náprava tato jest úkolem státu. Při akciovém právu bude se tedy jednati především o intervenci státní ve směru ochrany kapitálu drobného před převahou kapitálu velkého. Toho docíliti lze cestou správní i zákonodárnou.

Hlavním prostředkem zásahu státního v cestě správní byl dosavadní system koncesní. Ovšem původ jeho nespočívá v uvědomělém názoru o socialně politickém úkolu státu, nýbrž ve vývoji historickém. Vznik prvních privilegovaných společností akciových spadá do doby absolutního státu, kdy celý život společenský i hospodářský posuzován byl se stanoviska policejního a fiskálního. Byl to odkaz merkantilismu, jenž podporou výroby a obchodu hleděl nepřímo dosíci stoupání berní síly obyvatelstva, promísený protiinduvidualistickým absolutismem politickým. Přirozeno, že systém koncesní s tohoto přežilého stanoviska tradova[ná] a dle byrokratické šablony praktikovaný v dnešním vývoji hospodářsk[ém] stal se anachronismem. A přece zásada sama zdravého jádra nepostrá[dá]. S hlediska sociálněpolitického nelze zajisté upříti státu práva i povinno[sti]

aby na vznik hospodářských organismů vykonával svůj vliv, závisí-li od vzniku toho důležité zájmy společenské. Jinak by i veřejnými, zdravotními, mravními a j. zájmy odůvodněný systém koncesní ve směru živnostním, stavebním a j. těžko se dal hájiti. Ale chyba akciového koncesního systému vězela ve dvojím. Jednak v tom, že stát resp. výkonný jeho orgán spokojil se z pravidla jen jistými formálními záležitostmi při udílení koncesí akciových. Věcnou reelnost podniku aneb aspoň pochodu jeho založení nezkoumal. Tím formálně přijímal morální záruku za jednání a okolnosti naprosto neznámé. Následkem toho skutečné reelnosti nejen nezabránil, nýbrž zdánlivou svou autoritou ještě ji podporoval.

Druhá chyba vězela však v tom, že stát povoliv jednou zřízení akciové společnosti, o její další hospodářství více se nestaral. Měl ovšem právo k dozoru v osobě zeměpanského komisaře, ale právě to vykonával v případech jen nejřidších, a kde se to stalo, bylo to naprosto ilusorním. Vždyť zeměpanští komisaři stali se typickými representanty neodbornosti, nezkušenosti a naivnosti a před jich očima děly se beztrestně nejpatrnější nesprávnosti.

Kdyby tedy při systému koncesním mělo býti setrváno — a zásadní námitky ze stanoviska sociálně politického proti tomu není — pak bylo by ovšem třeba postarati se o to, aby rozhodování o povolení akciové společnosti svěřeno bylo orgánu odborně znalému, a aby týž orgán měl právo i povinnosti i nad dalším hospodařením společnosti trvalý dozor vésti. Odborná znalost vztahovati by se měla nejen na stránku právní, nýbrž zejména i finančně hospodářskou a účetně technickou. Poněvadž by se při tom nejednalo o výkon spravedlnosti, nýbrž o funkci správní, neodporučovaly by se k tomu soudy, jež odborné znalosti postrádají a teprvé těžkopádným a nákladným aparátem znalců mohou operovati, nýbrž úřady správní, ovšem zvláště kvalifikované. Odporučovalo by se zejména zřízení zvláštního odborného úřadu podřízeného ministerstvu obchodu, asi po vzoru instituce živnostenských dozorců, jenž by měl za úkol nejen při zakládání akciových společností rozhodovati, nýbrž i stálý dozor prováděti. Dozor ten mohl by pak právem rozšířen býti i na některé jiné podniky k veřejným účelům povinné, zejména společenstva hospodářská i spořitelny.

Jinak ovšem bude se věc míti, má-li býti od systému koncesního po vzoru jiných států evropských vůbec upuštěno. Tu intervence státní prostřednictvím strany nahrazena býti musí intervencí státní prostřednictvím zákonodárství. Stát utvořiti musí tedy rámec zákonný a samočinnost zákonných norem nahražovati musí zásah státu, jejž by jinak vykonával orgány svými cestou správní. Tato cesta zákonodárného upravení práva akciového tak, aby zákon sám poskytoval záruky proti všem stinným účinkům podnikání akciového, jest zajisté bezpečnější, než státní dozor cestou správní, neboť odstraňuje různé vady s byrokratismem exekutivy těsně související, jako úřední těžkopádnost, zdlouhavost, neodbornost, a snad i strannictví atd. Ale ona jest též mnohem nesnadnější, ježto stvořiti má zákonodárné dílo vyhovující všem směrům a požadavkům, a to právě v oboru instituce právně i hospodářsky tak složité, jako jest forma podnikání akciového. Úkol ten valně usnadněn jest ovšem vzorem

německým a dotazník, vládou sestavený, z něhož hlavní rysy zamyšlené reformy dosti průhledně již prosvítají, nasvědčuje, že německý zákon ve směru tom byl skutečně směrodatný.

Hlavní zásady zákonného upravení akciového práva při současném zrušení systému koncesního dle tohoto dotazníku by se nesly především k ochraně drobného kapitálu před kapitálem velkým aneb konkretně řečeno k ochraně prostých akcionářů aneb obecenstva, jež akcie upsati hodlá, před zakladateli a správní radou. O ochranu tu starati se chce zákon jednak již při zakládání společnosti akciové, jednak při dalším jejím hospodaření. Jakožto prostředek ochrany té při zakládání společnosti navrhuje se v dotazníku jistý minimální počet zakladatelů, pokud možná publicita celého zakládacího pochodu, zkoumání jeho reelnosti, zejména při převzetí určitých majetkových objektů ve vlastnictví nové společnosti, nejen správní radou, nýbrž i dozorčí radou, kterážto instituce při každé akciové společnosti má býti obligatorní, a konečně i soudem po případě revisory, jmenovanými obchodní komorou. Definitivní usnesení o zřízení akciové společnosti státi se má ve valné hromadě řízené soudem, k němuž třeba kvalifikované většiny.

Co do poměrů akcionářů žádá se plné sdělení stanov upisovatelům akcií před jich úpisem, zákonné upravení vydávání akcií plně nesplacených, zákaz vydávání akcií pod pari, určení minimální hodnoty akcií, zákonná úprava právních poměrů akcií prioritních a listů požitkových, nárok starších akcionářů na odebrání akcií nově vydaných, povinnost k úmoru akciového kapitálu.

Co do hospodaření akciových společností dotazník jedná o obligatorním tvoření reservního fondu z čistého zisku, o vyloučení určitých reserv z použití k placení dividendy, o samostatném spravování zvláštních reservních fondů, o pravidelné amortisaci předmětů opotřebování podléhajících, o určování ceny předmětů majících cenu tržní neb bursovní, o povinnosti k odepsání nákladů zřizovacích v určité lhůtě, o stanovení vzorců bilančních, o zákazu kupování vlastních akcií.

Váhu klade zákon též na práva menšin, v nichž právem vidí důležitou zbraň proti majorisování. Tak zejména dotýká se dotazník práv různých druhů akcií a kuriátního hlasování, práva menšiny k ustanovení revisorů za příčinou zkoumání bilance, postupu zakládacího a hospodaření společnosti a práva k provádění návrhů proti zakladatelům, členům představenstva nebo dozorčí rady. Ventiluje se otázka, má-li podobné právo býti přiznáno též jednotlivým akcionářům, a má-li býti přiznáno právo odporu právní cestou proti usnesením valné hromady, jakož i žaloba na rozpuštění společnosti pro nemožnost dosažení účelu.

Co do organisace akciových společností jedná dotazník o volbě představenstva, mohou-li míti passivní právo volební také neakcionáři, má-li představenstvo býti vždy občasně znova voleno, má-li býti zakázáno členům představenstva, prováděti na vlastní neb cizí účet obchody téhož druhu, jaké provozuje společnost, a smějí-li býti společníky neb [illegible] představenstva jiné podobné společnosti, je-li třeba zvláštních opatření pro uzavírání obchodů mezi členy představenstva a společností, z jakého zisku lze udělovati odměny členům představenstva, má-li býti p[illegible]

zřízení dozorčí rady, má-li s každou akcií býti spojeno právo hlasovací, jak dalece má být přípustno hromadění hlasů v osobě jednoho akcionáře, má-li býti právo hlasovací závislým na určité době držení akcií, má-li pro určitá usnesení valných hromad stanovena býti přítomnost jisté kvoty akciového kapitálu a kvalifikovaná majorita, mají-li společnosti, jichž působení týká se veřejného zájmu, míti povinnost k upravení poměru služebního svých zřízenců.

Neméně důležita jsou konečně ustanovení trestní, jimiž prohlášeno býti má trestným nejen zúmyslné jednání členů představenstva, dozorčí rady, likvidatorů a jiných funkcionářů ku škodě společnosti, nýbrž i nepravdivé vylíčení a vědomé zastírání pravých poměrů společnosti, ba dokonce i nedostatkem povinné péče zaviněné nesprávnosti v předlohách, zejména i pokud se týče založení společnosti. Konečně, má-li býti trestáno i úplatné neb bezplatné vypůjčování akcií za účelem hlasování neb výkonu jiných práv, jakož i prodávání hlasů.

To jsou ve stručnosti kautely, kterými návrh nového zákona, pokud tendence jeho z dotazníku jest viditelna, chce zajistiti reelnost podnikání akciového. Přiznati dlužno, že rozřešení to, až na některé podrobnosti, jest dosti šťastné a jest si jen přáti, aby tato tendence zákona vlivem různých zájmů politických a hospodářských v průběhu parlamentárního projednávání nebyla oslabena. Neboť již ozývají se opět z kruhů tak zvaných praktických, to jest z kruhů bursovní spekulaci blízkých, hlasy projevující obavu před přísnými prý normami nového zákona, zejména zostřenou odpovědností zakladatelů a členů představenstva, jež prý před zakládáním nových akciových společností odstraší a ruch akciový spíše poškodí než pozvednou. Při tom však se zapomíná, že přes to, aneb řečeno právě proto, že dnešní laxní zákonodárství akciové u nás otevíralo nepoctivosti a nesolidnosti dvéře dokořán, opatrný kapitál střežil se co možno této formy podnikání a že naopak právě zostřené zákonodárství v Německu akciový ruch znamenitě podporovalo.

Ovšem nutno míti na mysli, že pouhou úpravou akciového zákona, obmezenou jen na právní poměry akciové společnosti, celá reforma akciového podnikání, s hlediska sociálně-politického daleko ještě není vyřízena. Zde zbývají zákonodárství i správě ještě dalekosáhlé úkoly v oněch poměrech, kde forma akciového podnikání hospodářskou svou převahou důležité zájmy celé společnosti tanguje a ohrožuje. Zde souvisí úzce reforma práva akciového zejména s reformou zákonodárství bursovního, kartelového a j.

Nesmí na konec puštěno býti z očí, že i celá forma podnikání akciového, třeba oprávnění i prospěch její pro dnešní vývoj národohospodářský byly plně chápány, jest přece jen produktem a prostředkem určité fase tohoto vývoje. Byly doby, kdy vývoj hospodářský formy této neznal, přijde snad doba, kdy forma ta opět se přežije. Již nyní zříme, že mnohé důležité druhy podniků, jež kdysi pouze ve formě akciové se zdály býti možnými, jako na př. prostředky dopravní, banky cedulové a j., dnes touto soukromohospodářskou formu, jakožto vyššímu účelu svému nepřiměřenou, odhazují a na podkladě veřejnohospodářském, soukromý zisk vylučujícím, jakožto podniky orgánů veřejných, státu, zemí,

obcí, v život vstupují. A této formě podnikání, jíž náleží budoucnost, budou asi akciové společnosti nuceny ještě v mnohých oborech, kde dnes soukromohospodářský princip vévodí, ustoupiti.

Dr. C. Horáček.

Otilie.

Napsal V. Otomar.

»Zdá se mi, že tě dnes ani kulečník nebaví,« pravil jsem k Arnoldovi, když tak bídně hrál jako nikdy jindy, v jedné kavárně za pozdní hodiny. Arnold, který vždy byl veselý, vzpřímil se ve matném osvětlení plynovém opuštěných místností a připadal mi trochu smutným.

»Máš pravdu,« řekl, opíraje se znaveně o svoje tago a pozoruje lhostejně mou hru. Dohrál jsem a tázavě jsem se na něj zadíval. »Víš co, nechme toho,« prohodil a posadil se ke stolu.

Přisedl jsem k němu a vzal jsem do ruky noviny. On rozevřel jakýs obrázkový časopis a zadíval se na jednu stránku.

»Máme dnes třináctého prosince,« řekl jsem datum listu, který jsem chtěl čísti. »Za chvíli jsou vánoce.« Arnold, který byl asi zlákán obrázkem ve snivou dálku, vytrhl se, zadíval se mi do očí a řekl: »Ano, dnes máme Otilie.«

»Ah,« vyklouzlo mi z úst, jakoby náhodou, »neštěstí ve hře a štěstí — — Arnold vzpomíná.« — »O, žádné štěstí;« pravil odmítavě, »proč myslíš si, že vzpomínám?« Pokrčil jsem rameny a usmál jsem se. Zmlkli jsme.

Tu však z venčí dolehla náhlá vichřice do oken kavárny a bylo nám, jakoby vítr se protáhl dveřmi a zavanul místností. Oblaky kouře se rozkolébaly a smutný plynový plamen se zachvěl. Podíval jsem se na hodiny.

»Což, abychom šli domů,« řekl jsem, cítě dotek neviditelné ruky. »Ne, nechoďme,« odpíral Arnold. »Otilie má svátek a chci jej oslavit.« — »To je hloupé,« řekl jsem, »co mám tu dělat? Vždyť ani neznám tu tvou Otilii a jak živ jsem o ní neslyšel a dnes mám oslavovat její svátek. Kdybych aspoň věděl, jak vypadá.« — »Jak vypadá Otilie?« pronesl Arnold se slabým úsměvem a zadumal se s pohledem do světla. »Představ si děvče v osmnácti letech, ne velké, s bledýma tvářema; ne hubenou, s hnědýma, přítulnýma očima; čisté bílé zoubky, vlasy kaštanové. A šaty — počkej: objevuje se mi v různých barvách. Ale víš co, budu ti vypravovat o ní.«

Byl jsem opravdu zvědav. Ačkoli pozdní hodina zvala mne k cestě domů, bylo rázem po spánku a ta neznámá Otilie počala mne věru zajímat.

»Tak povídej, řekl jsem odevzdaně a zapálil jsem si doutník.

Arnold se na mne chvíli zadíval, jakoby pátral v mém obli zdali opravdu stojím o jeho sdílnost; potom si poručil novou kávu s se vyprávět. »Bylo to loni o prázdninách. Přijel jsem ke svým příbuzn kteří mne pozvali k sobě; hodilo se mi to, neboť jsem byl už znav

drobet životem v Praze. Víš, pořád a pořád zde — a tam venkov, odpočinek, to mne zlákalo. — Zalíbilo se mi u nich. V tiché ulici bydlil jsem ve druhém patře a někdy jen slyšel jsem hlasy dětské, nebo povoz, nebo zpěv děvčat z prvního poschodí; okna byla vždy otevřena a právě pode mnou byl pokoj, kde děvčata šila. — Tak jsem uvykl za několik dní v novém bytu, že jsem byl jako doma. Nic mne nerušilo, až tu najednou mi řekli, že večer k nám přijde slečna Otilie. A večer přišel. Snad ani neznáš takové letní večery (obrátil se na mne důrazněji); náš byt byl vysoko, tak že okna tonula v nebi a všechna krása západu se nám dívala do oken. Po horkém, klopotném dni přijde večer a klid a osvěžení. Stmívalo se již, když Otilie vešla. — Tenkráte nebyla tak bleda, jak v mysli se mi zachovala z pozdější doby. V posledních paprscích světla jsem viděl, jak se rozčervenala. Má teta šla jí vstříc a smála se jí, že tak hoří. »To jsou červánky,« řekla jí. — »Nikoliv,« odpověděla Otilie. »Ale ta cesta po schodech — až do druhého patra« — A s těží dýchala.

Byl jsem jí představen a seděli jsme proti sobě. O čem se mluvilo ten večer, nebudu ti povídat. Prostě — o ničem. Ale dozvěděl jsem se, když odešla a částečně z rozmluvy s ní, že je tu jakousi účetní v jednom závodu, že se nemá sice dobře, že však se jí tu líbí a tak dále a tak dále. Musím se přiznat, že učinila na mne dobrý dojem; byl jsem uvyklý na ženy, které si podmaňují nás okamžikem, na krásky bez srdce i ženy vášnivé. A tu najednou sedím vstříc děvčeti, o kterém nemohu říci ani to, ani ono; jsem pouze zvědav, dívám se jí do očí, zkoumám sílu svých pohledů a jsem šťasten, že jí nenáležím. Přináším sklenici k její ústům, abych viděl její rty a zuby, velice jemné a čisté; je mi při tom, jako bych pil vodu, nic mne nerozehřívá: v duchu si myslím, jak by se mi přátelé smáli a já tak venkovsky líně trávím večer. Jsem úplně bez citů, říkám si, když ukládám se spat a usnu hned spánkem spravedlivých, jako každý jiný usedlý občan.

Ale situace se pomalu mění. Byl jsem obrněn lhostejností, které jsem vzal si do zásoby hned cestou, ale tato mi vrozená a nejbližší vlastnost mne sama počala již mrzet. — Doma si smluvili výlet na blízký vrch se zříceninou jakéhosi hradu a to na neděli; a zrovna toho dne bylo ukrutné parno. Rozmýšlel jsem se právě, nemám-li dopraviti snad svou osobu k cíli výletnímu na kole (chuti jsem však valné neměl) — a zabýval jsem se se svým »ořem« právě v tu chvíli, kdy jsem očekával Otilii. Byl jsem ustrojen dle své doměnky nejen svátečně, ale i vkusně. Čítal jsem na slušný effekt — proč? ani jsem neuvažoval. — Otilie přišla, a já si pohrával s bicyklem a sotva jsem s ní promluvil. Zabrala se do hovoru s tetou a já hladil řidítko a točil šlapátky, jakobych veškeru něhu svou chtěl obětovat těmto věcem. — Přese vše to kolo jsem opustil a nechal doma; a volným, unaveným krokem šel jsem s ostatními. Za městem vykročili jsme trochu rychleji s Otilií a brzy jsme měli strýce a tetu kus cesty za sebou. — Bylo horko mé družce; není zvyklá na slunce, řekla, když jsem jí radil, aby se nechala sluncem opálit. V kanceláři je chládek i v nejparnějším létě, sluníčko tam nikdy nezasvítí. Je jí smutno tam a dlouhá chvíle. Téměř ustavičně sama. Jedním slovem: stesky.

Nesmíš si však myslet, hochu (obrátil se ke mně živěji), že mi to takhle deklamovala sama. To jsem ji musil v pravém slova toho smyslu vyslýchat; a to mi říkala jen půlí slova; a celou cestu až k té hoře to trvalo, než jsem se něčeho dozvěděl. Aby si však nemyslila, že jde s vyšetřujícím soudcem, mluvil jsem vlastně o něčem jiném, co se ani jí, ani mne nedotýkalo. Hlouposti, které mne napadly pohledem na kámen v cestě, keř podle pěšiny rostoucí, záblesk oblohy na řece, květiny v poli. — Šli jsme tak rychle, že jsme musili na náš doprovod čekat, i sedli jsme si u cesty, kol do kola majíce roztroušené vrboví. Jakýs topol stál nad námi, mladý to stromek, plný svěžesti a chladu. Mlčky seděli jsme spolu, rozehřáti horkem a napájeni stínem. Tu jsem se zadíval v obrázek, jaký tvořila má sousedka v rámci okolí. Všiml jsem si, že má docela pěknou pleť a barvu v obličeji, žlutý letní kabátec, hnědý pás, černou sukni a malé, světlé botky. »Jak by vám svědčilo, chodit venku,« řekl jsem já.

Usmála se na mne víc očima, než rtoma. Měla jasný, děcký a při tom rozumný pohled. Cítil jsem v ní soudruha; ano, teď ti to řeknu: to byl nejslastnější dojem, který na mne učinila. Nebyla to žena, zvyklá v kanceláři na mužskou společnost a tím otřelá; byla to žena s myslí muže, jelikož její zaměstnání bylo mužské. Ale srdce? — — Zatím o srdci pomlčme, neboť v ten okamžik, o kterém ti vyprávím, bylo nesmírné horko a já necítil nejmenší vášně. Byl jsem opravdu líný.

Když »naši« přicházeli, povstali jsme a šli dále až k lesu, který se rozkládá na úpatí hory a stoupá až do polovice její výše. Rozběhla se do lesa s jakousi dětskou radostí. Spěchal jsem za ní a dohoniv ji, ujal ji za ruku. A tak šli jsme, ruku v ruce, jako Pavel a Virginia. Když vystoupili jsme z lesa, uvolnila se a spěchala v před strmou cestou, vedoucí ku hradu. Po několika krocích však umdlena se zastavila a dívala se na mne. Nabídl jsem jí paže a zvolna jsme stoupali ku bráně; pozoroval jsem, že stěží se vleče.

Tu cestou jsem cítil tluk jejího slabého srdce a záchvěv jejího ramene. Viděl jsem, jak utýral ten tichý a surový život toto ubohé děcko. Bylo mi jí líto, opravdu líto a v tu krátkou dost chvíli, jak jsme šli do kopce, vloudil se mi do srdce první paprsek soucitu k Otilii. To bylo tenkráte odpoledne, v onu letní, žhavou neděli, když nebe bylo tak modré, jako v Italii a vzduch tak tichý, jako stojatá voda.

Já jsem s ní cítil a to postačí, abys pochopil, že ti nevypravuji hloupost. A přece to byla hloupost — každý cit je hloupý a zbytečný — — — Sám jsem si to řekl, když jsme byli nahoře.

Sotva jsem pustil Otilii z ruky, byli jsme si zase jen společníky; ale kus přátelství leželo za námi těch několik metrů na kopci a ještě svítilo totéž slunce, které ji přemohlo, slabounkou v mé náručí a obměkčilo mé srdce. Ještě lítali tam dole pod námi ti pestří motýli, voněla mateřídouška teplým dechem — — —

Dívali jsme se s vysoka na širý kraj, na město, kde jsme by na cestu, kterou jsme šli, na celou přírodu, kterou jsme tak různě vnír Já jsem si hrál před Otilií na pravého venkovana, nemluvil jsem o ni vyšším, jakobych nežil než sportu a nic nevěděl. Snad ona viděl

mně prvního muže — víš toho barbara — který nezneužívá své síly vůči ní — Ale kdo ví, co myslila, stojíc mi po boku a dívajíc se dolů. Pak volala na mou tetu a smála se, že je již nahoře.

A stará, posupná ruina tvořila kontrast živoucí přírody. Cíl naší cesty — vymřelé trosky — to nejvyšší, co jsme dosáhli, a zač jsme zaměnili ten krásný les dole. A touha a minulý svět a podivná přání, být v jiném okolí — — leč kdo by symbolisoval!

Na nádvoří pod stinnými kaštany byla známá nám společnost a s ní jsme splynuli. Otilie byla svobodna a vesela: jediné odpoledne v týdnu! Zítra zas půjde v sedm ráno do služby — ale kdo by na to myslil?

Bavil jsem se velice mírně a zdrželivě, jako rozumný člověk; a když se slunce schylovalo k obzoru, řekl jsem, dívaje se na hodinky: »Pojďme již domů, abychom v čas přišli k večeři.« — »Pojďme, dokud ještě je světlo,« bylo slyšeti hlasy. Přece však se setmělo, než jsme se dostali do města.

Byli jsme opětně kus cesty napřed a tu jsem ji ujal za ruku s otázkou, měla-li koho ráda a má-li? Pravil jsem to bez valné zvědavosti, tonem starého přítele. O mužích jsme pak mluvili a výsledek byl ten, že všichni jsou falešni.

To mne bavilo: mluvila ze zkušenosti, nebo jen tak z doslechu? Smál jsem se tomu velice, nevím proč a říkal jsem jí: máte pravdu, muži jsou falešni.

— — — Po tomto výletu jsem s ní nemluvil celý týden, ačkoli jsem ji viděl každodenně odcházeti z protějšího domu, kde v přízemí bydlila, naší ulicí do služby. Nevím ani jak, uplynul týden, a zas byla neděle.

Opět výlet a zase parno, jako bývá v srpnu. Tentokráte šli jsme jen za město do lesa. Ale »naši« byli tak unaveni, nebo co jim bylo, snad neuměli chodit: sotva se dovlekli do lesa, uvelebili se na pokraji a nechtěli živou mocí dál. Představoval jsem si cestou, jak půjdeme s Otilií lesem; povedu ji nejkrásnějšími místy, po měkkých pěšinách zeleným panoramem stromoví. A zatím jsme měli uvíznout na samém počátku. Byl jsem rozmrzen a řekl jsem, že půjdu dál. Když strýc a teta nemohou, snad aspoň Otilie?

Když si na to vzpomenu, vidím živě, jak ráda by byla zůstala. Zvyklá však poslouchat, zvedla se z mechu, kde odpočívala a řekla, že půjde se mnou. Byl jsem opravdu rád, a šli jsme.

Tvářnost lesa se naší cestou stále měnila. Hned z počátku na levo bylo viděti řídké kmeny a za nimi paseku. Až k cestě šlo roztroušené ostruží a pod jedním keřem seděl párek milenců. »Podívejte se, jak ti venkované se mají dobře,« pravil jsem k Otilii. Nevím, co si myslila v té chvíli. Usmála se, a šli jsme dále.

Obešli jsme velkým obloukem lesy a dostali se opětně na pokraj. »Počkejme, až naši vyjdou,« řekl jsem, »a připojíme se k nim.« Posadil jsem se na kraj lesa s Otilií a dívali jsme se na silnici.

Brzy však opanovala můj pohled hora se zříceninou, kde jsme ztrávili odpoledne předešlé neděle a všechny vzpomínky mé při tom ožívly. »Vidíte tu horu,« řekl jsem, »jakoby se na nás dívala.« Povzne-

šena nad všechno okolí, rostla přímo do nebe, vládla celé krajině a z dálky působila i na nás.

Otilie se mi podívala do očí a pak tam daleko, k vrchu hory zaletěl její pohled. »Naši ještě nejdou?« pravil jsem potom. »Víte co, já zatím usnu a vy mne budete hlídat; až půjdou, zbudíte mne, ano?« Řka to, položil jsem hlavu na zem a zavřel jsem oči.

Byl bych snad usnul, když ona mne probudila slovy, že naši jdou už domů. Vyskočil jsem ze svého místa, podal jí ruku, zvedl ji jako pírko a šli jsme za našima lidma; šli jsme však tak pomalu, abychom je nedohonili a cestou jsme hovořili o všelikých věcech. Hovořil jsem vlastně já; ku svému podivu jsem shledal, že Otilie je velice mlčeliva. Myslil jsem si z počátku, že schvalně, že mě zpovídá a tak dále. Také jsem o sobě vypravoval spoustu nemožností; kde jsem co slyšel od soudruhů, všechno jsem přenesl na sebe a tak jsem se vymaloval, ani nevím jak podivně. — — — Po této neděli stali jsme se soudruhy. Vídali jsme se každého dne ráno i večer. Ráno jsem čekal na ni s kolem v kaštanovém stromořadí vždy po šesté hodině, vdechuje do sebe s rozkoší jitřní vůně. Díval jsem se vždy, až objeví se mi na počátku aleje její klobouk a nachový kabát; zapínala si ve chvatu vždy rukavičky a pak jsme si podali ruce. Šli jsme potom spolu do města, do ulice, kam vázala ji povinnost; okolo zahrad jsme šli, plných květů a barev za ranního slunce. Prošli jsme krátkým průchodem a pak jsme se rozdělili: Otilie šla na levo, já vsedl na kolo a jel opačným směrem za město. Za několik minut octl jsem se v lese a tu teprvé pochopil jsem, jak zvláštní je život: ona, slabé, bledé stvoření bude zavřena do večera; a já chodím tímto krásným lesem a ssaju rozkoš plnými doušky.

Byly to opravdu pro mne nejkrásnější chvíle! Vedl jsem své kolo, opíraje oň ruku, jako o hřbet bezpečného soumara, po jehličí, napadaném pod stromy, mezi kmeny, kam ono mne vedlo. Tiše jsem se ubíral po hnědé a kluzké půdě v tom tichu, rušeném toliko hlasem ptactva. Příroda, i svoboda, i mládí mě doprovázely touto cestou a srdce mé bilo ve sladkém vzrušení. K obědu přijel jsem z lesa a večer jsem šel na korso, kde jsem dočkal se Otilie a pak jsme šli domů. Tak jsem žil jako v pohádce.

Ve skutečnosti toho bylo snad málo a ty cynicky se usmíváš. Arci, nevyprávím ti idyllu o nějakém princi, princezně a čarovném zámku. Nejsem ani Feuillet, ani jiný romantik, abych unesl tě v říši vysokého světa. Ale já žil tak skutečně a to je dost velká vzácnost. Arci, pohádky mají svůj konec. A tak i moje. Poslyš tedy, jak to skončilo: Musil jsem odejet, i dal jsem Otilii na památku svou podobiznu; vložil jsem ji do knihy, která se jmenuje Krotkaja a kterou sepsal Dostojevský. Krotkaja je kniha nesmírně hluboká a delikátní, ale to je vedlejší — —

Bude lepší, řeknu-li, jak jsme se rozloučili. To bylo tak: V předvečer mého odjezdu čekal jsem opětně na Otilii. Vyšla o něco d[illegible] a tu jsem jí nabídl procházku do parku. Souhlasila. Cestou jsem si ko[illegible] doutník a vysýlaje do večerního vzduchu jeho modravý dým, pravil j[illegible] k Otilii s úsměvem: »A povídejte zas jednou vy mně; jak jste měla j[illegible] nou někoho ráda a jak si vzal jinou. Já rád slyším o nešťastných lásk[illegible]

Bránila se, že nikoho neměla ráda, »No, nedělejte si z toho nic, takový jest osud,« konejšil jsem ji. »Já jsem také měl kdys někoho rád a vidíte — dnes už je po všem.« Byl jsem tentokráte velice dobře naladěn a sám nevím jak a proč; žertoval jsem ustavičně a tak jsme přišli do parku. To bylo již na počátku září, kdy večery jsou dosti chladny. Tentokráte však bylo opravdu teplo, tak že se mohlo i sedět.

Zvolna zabral se soumrak do stromoví a keřů; slunce již zapadlo. Usedl jsem na lavici po boku Otilie a vzal jsem ji za ruku. »A nikoho jste neměla ráda? A nevíte o nikom, koho byste mohla milovat?«

Přivinul jsem ji k sobě.

»Pamatuješ se, jak jsme šli z výletu — ten první večer? Muži jsou falešni, viď?« A zasypal jsem ji polibky. »A jak jsou nevěrni, viď?« A znovu. Nu, konečně — — takového něco se nám v živobytí často přihodí. Ale začal jsem jí mluviti o žhavém květu, o tmavé orchideji; a pak o ní, bledé severní růži. Líbí se jí orchidej? Má ráda divoké kvítí? Mně se nelíbí sever, brr, ten studený sever; a sníh, a bílý sníh a bílá sněhová severní růže — —

Vyvinula se mi z objetí na několik kroků. Setmělo se již tak, že jsem jí neviděl do očí.

»Pojďme,« pravil jsem tiše a šli jsme domů. Cesta žlutala se nám pod nohami a park dýchal těžkou vůni, jako by bylo léto. Teplý vítr nás ovíval a rozkoš popoháněla mé srdce. Ale při tom bylo mi, jako by keře a stromy a květy nám dávaly s Bohem a podivný smutek loudil se mi do srdce.

Doma jsem ještě chvíli prodlel s Otilií. Plakala, nevím ani proč a jak to přišlo. Plakala tak, jak jsem nikdy ještě nikoho neviděl plakat; snad dítě pro matku tak zatruchlí. Ale pro mne, pro takového člověka?

Myslím, že neplakala pro mě; ale že to její ubohé srdíčko zalila najednou bolest; po léta, den po dni, hodinu za hodinou hromadí se taková bolest v srdci člověka, kapka za kapkou; a když je přeplněno, vyřine se v horkých slzách. Je to zoufání, protest, jediná odpověď na všechny křivdy? Jdou opravdu ty slzy až k Nejvyššímu, aby jej pohnuly? Nevím; srdce lidské je tvrdé a moje, tuším, také. Ale snad spíše jsem lehkomyslný člověk a proto jsem odešel, snad i dojat, aby se vyplakala.

Tak pláče se v životě jen jednou; i já tak jedenkrát — — ale to je již dávno tomu, a snad ani to není pravda. Krátce, abych již skončil: odejel jsem a Otilie mi psala. Odpověděl jsem jí dopisem, ve kterém jsem jí líčil svůj život. Přál jsem jí, aby se bavila, tak jako já se bavím. Člověk se musí někdy do toho nutit, ale je to nutné, aby si nezoufal; a tak dále.

Potom jsem čekal druhý list a nepřišel. Čekal jsem a za týden jsem již nečekal. Pak jsem si vzpoměl časem na Otilii a více již jsem nečekal. Co se s ní děje, jsem nevěděl, a tak uplynul čas až do Vánoc.

O Vánocích jsem navštívil opětně své příbuzné a tu jsem se dozvěděl, že Otilie již odjela, právě na začátku prosince. Majitel závodu jí nemohl platit a mimo to nehodila se mu; měl milenku, její předchůdkyni a bude mít zas jinou.

Věci, které jsem jí daroval, obdržel jsem zpět. Vrátila mi je, když se přišla k nám rozloučit. Teta mi to výborně popsala, jak přišla k nám, bledá a sotva stála na nohou. »Sedněte si slečinko«, řekla jí, »a neplačte«, konejšila ji.

Otilie se vyplakala a pak odešla. A to je konec.

Arnold umlkl po těchto slovech a já jsem též mlčel.

»A proč jste se tak divně rozešli?« napadlo mi po chvíli.

»Ano, to je právě to, nač jsem také myslil«, odpověděl Arnold. »Ptal jsem se tety; řekla, že kdosi psal Otilii, že miluješ jinou. Ale to není tak zvláštní. Podivné je to: že půjde zas do služby, zas bude den co den sloužit nenáviděnému člověku, který se k ní na konec Bůh ví jak zachová. Ale nějaký stesk cítím sám vůči sobě: že se mi nikdy neověří. Vždyť jsem to s ní myslel tak dobře a byl bych i všechno pro ni vykonal. Ona však mnou opovrhla — —«

Tu Arnold zabořil obličej do dlaní a chvíli tak setrval. »A není lásky«, povídal, »neboť každý myslí jen na sebe. Položím nepřátelství mezi muže a ženu — —«

»Hm«, pravil jsem na tato slova, »z toho si nic nedělej, to jednou se vše změní«. Arnold však neodpověděl.

Skleslý seděl na židli a tak se díval ve plynový plamen, kmitající nad námi. »Kde jest asi Otilie?« napadlo mně v té chvíli, v této toužící noci, která venku hučela a narážela do oken. Plynový plamen se při tom zachvíval, jak motýl ve větru.

A strašlivější vichřice, než ona, která letěla nocí, ta bouře, která se jmenuje život, kde uchvátila a kam až zavlekla to ubohé děcko, jehož svátek mi v duchu slavili? — — — Takový slabý, třesavý plamének. Otilii.

Jak upravena byla Němci před 600 lety otázka jazyková

při soudech v sev. Německu vůči polabským Slovanům.

Známo jest, že po stěhování se národů kraje severního Německa, jižně ležící od moře východního, zalidněny byly až asi za padesátý stupeň severní šířky polabskými Slovany, kteří pak po staletých krutých bojích s Němci přemoženi a v porobu uvedeni byli německými Sasy. Právo, jež u Sasů po mnohá staletí platilo, sepsáno bylo v třináctém století (asi 1215—1276) v řeči latinské pod názvem Speculum Saxonum (Zrcadlo Sasů) o třech knihách. Spisovatelem byl šlechtic Eike von Repkow, jenž latinsky text též přeložil v nářečí saské. Latinský prvopis pokládá se za ztracený a existují tři různé překlady latinské, pak holandské a jeden polský. Zrcadlo to obsahuje právo občanské, právo lenní, právo státní, právo trestní a řízení soudní. V článku 71. knihy třetí obsaženo jest dotčené shora ustanovení jazykové, zajímavé zvláště teď, když od Letnic z programu zástupci německého lidu po zralém základném uvážení všech věcí minulých, přítomných a budoucích sděla[ho], víme, jak si naši milí krajané představují národnostní vyrovnání »o[d] lidu k lidu«.

Uvedu zde: 1. ze spisu »Sachsenspiegel oder Sächsisches Landrecht, zusammengestellt mit dem Schwäbischen nach dem Cod. Pal. 167 unter Vergleichung des Cod. pict. 164 mit Übersetzung und reichhaltigem Repertorium von Dr. Carl Robert Sachsse, Prof. d. R. in Heidelberg. Heidelberg, Akademische Verlagshandlung v. C. F. Winter 1848« starý text německý článku 71. a jeho překlad v novodobou němčinu a připojený překlad český, a 2.) ze spisu »Juris provincialis, quod Speculum Saxonum vulgo nuncupatur, libri tres. Samosci Anno Domini MDCII . . . Prius sub. D. Sigismundo I. editi, nunc vero denuo mandante Serenissimo Sigismundo III. Poloniae Rege, propter exemplarium inopiam iterum recusi . . . Nikolaus Jaskierius Senatus Cracoviensis a secretis« latinský text článku 71. a glossy ku článku tomu připojené a připojím český překlad textu i výkladu.

Starý text německý:

»Men mot den man scüldigen mit der sprake de ene angeboren is . .

LXXI.

Jowelk a) man den men süldeget mach b) weigeren to antwordene . men sculdege ene an der sprake de ene angeboren is . [of he dûdesch nicht en kan . unde sin recht dar to deit . scüldeget men ene c) in der d) sprake hie mot antworden . oder sin uorspreke uon sinent haluen alse dat de clegere unde de richtere uorneme.

Heft auer he indüdescheme geclaget . oder geantwordet . oder ordel gewnden uor gerichte . unde mach men ene des uortügen he antwordet in düdescheme ane uor deme rike . wente dar heft manlik recht na siner bord.]«[1])

Nový text německý:

Art. 71. Man muss den Mann in der Sprache beschuldigen, die ihm angeboren ist.

§ 1. Jeglicher Mann, den man beschuldiget, mag verweigern zu antworten; man beschuldige ihn denn in der Sprache, die ihm angeboren ist, [wenn er nicht deutsch kann, und sein Recht dazu thut. Beschuldiget man ihn in dieser Sprache; er muss antworten, oder sein Vorsprecher von seinethalben, so dass der Kläger und der Richter es vernehme.

§ 2. Hat er aber im Deutschen geklagt, oder geantwortet, oder Urtheil gefunden vor Gericht, und mag man ihn dessen durch Zeugen überführen: er antwortet in Deutschem; ausser vor dem Reich. Denn dort hat jedweder Recht nach einer Geburt.]«[1])

»Schwabenspiegel: vacat.«

»a) Jclich b) fh. wol c) fh. denne d) siner.«

Překlad český: Čl. 71. Žalovati jest každého v řeči, jež jemu jest vrozená. § 1. Jedenkaždý, žalován jsa, může odepříti odpověď, leč že by žalován byl v řeči, jež jemu jest vrozená, [nezná-li německy a dodá-li *k tomu* své právo (svou přísahu). Zalován-li v této řeči, musí odpovídati aneb jeho přímluvčí tak, aby žalobce a soudce tomu rozuměli. — § 2. Pak-li že však (dříve někdy) v řeči německé žaloval, aneb odpovídal aneb rozsudek učinil při soudě, a možno-li jej z toho usvědčiti svědky:

[1]) Zajímavou jest okolnost, že v rukopise Quedlinburgském není té části textu, jež tu uvedena jest v hranatých závorkách.

odpovídá v řeči německé kromě před říši (soudem říšským). Neboť tam jedenkaždý právo má dle svého rodu.][1])

Text latinský.

»Articulus LXXI.

Quilibet reus respondere ad actionem non tenetur, si actio non innato sibi idiomate proponatur. Unde si in Theutonico contra unum agatur, iste vero juramento affirmet Theutonicum se ignorare, respondere ut sic non cogitur. Si vero conqueratur contra eum in sermone suo sibi intelligibili, ipse etiam aut eius ferendarius respondere tenetur, sermone, quem etiam actor et judex intelligat. Si autem in Theutonico antehac questus est vel respondebat, vel sententiam in judicio promulgavit, et hoc contra eum comprobetur, eundem in Theutonico respondere oportebit, excepto in pallatio imperatoriae majestatis; quia ibi quilibet jura suae genealogie noscitur obtinere.«

»Glossa.

Quilibet reus ad actionem respondere non tenetur, etc. Ratio, quia nemo cogitur in judicio respondere, nisi prius veraciter intelligat ea, quae sibi objiciuntur. Item, quia nemo ex sua responsione obligatur, nisi intellexerit ea, quae ex adverso proponebantur.

Exquoquidem sententia fit ex querela et responsione judicialiter factis: actorque aliquando agere vellet sermone illo, quem respondens non intelligit, quare in articulo praesente datur doctrina, quo pacto in eo casu procedendum sit.

Unde nota, quod respondere unus non tenetur alteri in quatuor casibus. Primo, si accusatur in idiomate, quod ignorat: ut textus habet . . . Potest tamen actor una lingua querulari, et respondens iti-

Překlad český.

Článek 71.

Kdokoli žalován jest, není povinen odpovídati na žalobu, pak-li že není vedena jazykem jemu vrozeným. Proto, vedena-li žaloba na někoho v řeči německé, týž však přísežně stvrdí, že německy neumí, není nucen takto odpovídati. Pak-li že se však naň žaluje v řeči jeho jemu srozumitelné, i sám aneb jeho přímluvčí musí odpovídati v řeči, které i žalobce a soudce rozumí. Jest-li že však před tím v řeči německé žaloval aneb odpovídal aneb vynesl rozsudek při soudě a toto jemu se dokáže, musí odpovídati německy, vyjma v paláci císařského majestátu; neboť tam, jak známo, jeden každý práva má dle svého rodokmenu.

Výklad.

Kdokoli žalován jest, není povinen odpovídati na žalobu, atd. Příčinou jest, že nikdo není nucen odpovídati před soudem, leč že by dříve byl v pravdě seznal, co se mu vytýká. Pak proto, že nikomu nevzchází žádných závazků z odpovědi jeho, leč že by byl rozuměl tomu, co stranou protivnou bylo přednešeno.

Jelikož rozsudek vyrůstá ze žaloby a z odpovědi před soudem přednešených a žalobce mnohdy by chtěl žalovati v řeči, které žalovaný nerozumí, proto v článku tomto dáno naučení, jak v případě takovém jednáno býti má.

Proto věz, že není povinen odpovídati jeden druhému ve čtyrech případech. Předně, když žalo jest v jazyku, jehož nezná: praví text. Nicméně žalovati m žalobce v řeči jedné a taktéž o

dem alia respondere, dummodo uterque se intelligat.

Si juramento affirmet, quod Theutonicum ignoraverit etc. Allegare forsan quidam posset, Theutonicum se ignorare, cum tamen illud calleat. Quare tria in textu ponuntur super eo documenta. Primum, si testificari contra eum potest, quod antehac in Theutonico respondebat vel agebat etc. respondere ut sic cogitur: ut textus habet.

Circa id quaeritur, quid si in Theutonico alia disposuit negotia, an testimonio vinci potest? Respondeo, quod non; quidquid enim extra judicium aliquid Saxo fecerit, juramento absolvi potest. Sed si coram judicio actum quid sit, testimonio convincitur. Secundum, quod jurare eum oportet est, quod videlicet non intelligat proposita actoris; si vero jurare noluerit, respondere cogitur. Tertium, si recognoscat linguam illam, et in ea accusatur, postmodum vero eam negare vellet, illud auxiliari sibi minime potest; quia nullus immutare verbum poterit in damnum alterius.

Quem actor et judex intelligat etc. Iste paragraphus contrariari priori videtur, ubi dictum est, quod innato sermone querela proponi debet, quomodo id fieri potest, si respondens Italus vel Sclavus sit, et actor Theutonicus, ut sibi responderet sermone sibi intelligibili; videtur enim id esse impossibile, sed ad impossibilia nemo obligatur. Jus autem et lex possibilis esse debet. Respondeo, prout in antiquis originalibus scriptum habetur: articulus iste respondentem cogere non vult, t respondeat sermone sibi inconito, sed quod ferendarium habeat, ui verba et responsionem eius noificet: quid enim statuitur contra torem, hoc etiam reus facere cotur.«

vídati odpovídající v řeči jiné, když jen jeden druhému rozumí.

Pak-li že přísežně stvrdí, že německy nezná atd. Mohl by snad někdo dovolávati se toho, že němčiny nezná, když jí přece rozumí. Proto v textě tři důkazy jsou stanoveny. Předně, když dosvědčeno proti němu býti může, že před tím německy odpovídal aneb žaloval atd. odpovídati takto nucen jest: jak praví text.

Tážeme se, zdaž přemožen býti může svědectvím, pak-li že v jiných věcech jednal řečí německou? Pravím, že nikoli; neboť cožkoliv by Sas učinil mimo soud, přísežně popřeno býti může. Stalo-li se však něco před soudem, přemožen bude svědectvím. Druhá věc, kterou odpřisáhnouti musí, jest to, že patrně nerozumí výkladům žalobcovým; nechce li však přísahati, nucen jest odpovídati. Za třetí, jest-li že přiznal se k řeči té, a jest v ní žalován, po tom však by chtěl ji zapříti, to jemu nejméně může pomoci; neboť nikdo nebude moci měniti slova svá na újmu druhému.

Které žalobce a soudce rozumí atd. Zdá se, že paragraf tento odporuje paragrafu dřívějšímu, v němž řečeno, že žaloba přednešena býti musí řečí vrozenou, jak že to jest možné, pak-li odpovídajícím jest Ital aneb Slovan a žalobcem Němec, aby sobě odpovídali řečí jim srozumitelnou; neboť zdá se to býti věcí nemožnou, avšak nikdo není povinen, konati věci nemožné. Co však právo káže a zákon, možným býti musí. Odpovídám, jak ve starých prvopisech psáno jest: článek ten nechce nutiti žalovaného, aby odpovídal v řeči jemu neznámé, nýbrž aby měl přímluvčího, jenž by slova a odpověď jeho učinil zřejmými: neboť co stanoveno vůči žalobci, to též žalovaný nucen jest činiti.

A teď s tím, jak dle Zrcadla Sasů a jeho výkladů opravena byla vítěznými Němci otázka jazyková při soudech v jedenáctém, dvanáctém a třináctém století, tedy již před více než 600 lety, vůči přemoženým brannou mocí Slovanům polabským, porovnejme na okamžik a jen tak zhruba to, co milí naši krajané žádají ve vídeňském programu svém svatodušním.

Zrcadlo Saské stanoví: Žalovati jest každého Slovana, pakliže nemůže usvědčen býti z toho, že dříve někdy německy žaloval, aneb odpovídal aneb soudil, v jeho rodné řeči slovanské. Avšak odpovídati musí i takovýto Slovan pomocí přímluvčího svého žalobci Němci německy a i žalobci Slovanu německy, pak-li že totiž soudcem jest Němec, a může Slovan odpovídati žalobci Slovanu v řeči své rodné jen před soudcem Slovanem. U nejvyššího soudu říšského jeden každý nalézá právo v jazyku svém rodném.

Svatodušní zrcadlo Němců našich moderních praví: Němec každého Neněmce při všech soudech (a všech jiných úřadech zeměpanských) v celém Rakousku potahovati smí v jazyku německém (a u všech úřadů zeměpanských musí slyšán býti v jazyku svém). Služby potřebného v rozepřích mezi různojazyčnými tlumočníka musí Němci vždy a všude konati sám soudce (v jiných oborech úředník, před nímž věc se projednává). V oněch okresích království Českého, jež za souhlasu Němců našich patřičně jest vymeziti, a v oněch okresích vévodství Slezského, jež v programu již označeny jsou, musí Čech a v oněch okresích Štyrska, jež v programu taktéž již jsou jmenovány, musí Slovinec žalobci Němci odpovídati v řeči německé a musí v řeči té odpovídati tam i žalobci rodákovi, aby tomu soudce rozuměl, neboť tam soudcem a úředníkem zeměpanským vůbec smí býti pouze Němec; a proto v okresích těch nesmí Slovan před úřady ani ve věcech nesporných — a těch jest množství ukrutné — hlesnouti ve své rodné řeči. To smí činiti Slovinec jen v Krajině, pak — když k tomu v dotyčném jednotlivém případě účastník Němec svolí — i v Korutanech a dále pak v jistých okresích Štyrských a Čech smí tak si vésti na Moravě, pak v jistých okresích království Českého a vévodství Slezského; avšak v dotyčných okresích Slezských jen tehdy, když není zastoupen advokátem nebo notářem a notoricky není mocen jazyka německého ve slově a písmě. (Dle zrcadla Saského jen tehdy, když nebylo možno usvědčiti jej z toho, že dříve někdy sám německy žaloval aneb odpovídal aneb soudil, bez ohledu na to, jak mimo soud ve věcech svých si co do řeči vedl. Jaký to tedy pokrok Zrcadla Sasů v porovnání se Zrcadlem našich Němců moderních).

U nejvyšších soudů a jiných úřadů ústředních, zřízených pro celé Rakousko, smí jednati se pouze v řeči německé a jest tam vyslýchati strany, samospasitelné řeči této neznalé, prostřednictvím tlumočníků. Jaký to tu v závěrečních slovích článku 71:

»wente dar« (wor deme rike) »heft manlik recht na sine bord«
(neboť tam [před říší] »má každý právo dle svého rodu«)

ohromný pokrok Zrcadla Sasů a ustanovení jeho, platného na z čátku toho tisíciletí pro přemožené ve válce Slovany polabské, v po

vnání se Zrcadlem Němců našich, uveřejněným v neděli svatodušní 21. května 1899 a sdělaného — jak tomu i obsah svědčí — za nepřítomnosti Ducha svatého na konci devatenáctého století proti mohutnícím Slovanům, žádajícím aby v říši, kde z pravidla skutkem se stává, co není pravdě podobné, dovoleno bylo slunci svítiti i na nás Slovany.

Nové toto zrcadlo německé odsoudily z listů německých — pokud mně známo — vídeňský orgán socialistů »Arbeiterzeitung«, pravící na str. 2. čísla ze dne 21. května: ». . .Wir wissen nicht, ob die Deutschbürgerlichen wirklich glauben, dem deutschen Volke zu nützen, indem sie die Slaven als Heloten behandeln; aber dass das nicht mehr möglich ist, das liegt doch überdeutlich zu Tage«. (Nevíme, zda-li měšťanské živly německé skutečně věří, že ve prospěch národa německého jednají, když se Slovany nakládají jako s heloty) a pak nový vídeňský časopis »Die Fackel«, jenž v čísle 6. svatodušní program Němců našich nazývá: »dumm« — »feige« — »verlogen«. Z listů německých, jež program ten chválily, nutno uvésti zde »dobrovolně vládní« »Fremdenblatt« a sice proto, že v čísle ze dne 21. května na str. 2. praví: ». . . Es ist kein geringes Opfer, welches die Deutschen bringen, wenn sie in czechischen Bezirken selbst deutsche Eingaben ausschliessen, falls czechische Eingaben in deutschen ebenso behandelt werden. Das ist in der That eine strenge Gleichstellung beider Sprachen . . .« (Není malou obětí, kterou přinášejí Němci, když v českých okresích vylučují i — aneb snad: sami? — česká podání, pak-li že tak nakládati se bude též s českými v okresích německých. To jest vskutku přísné na roveň postavení obou řečí). Že však poslední odstavec druhého bodu části II. programu nadepsané: »Allgemeine Grundsätze für die Regelung der Sprachenfrage« (Všeobecné zásady pro upravení otázky jazykové) stanoví — cituji, i co do proloženého písma, ze str. 2. téhož čísla »Fremdenblattu — : »Es ist festzusetzen, dass in der deutschen als der Vermittlungssprache überall, wo dies heute stattfindet, Eingaben überreicht werden können« (Jest ustanoviti, že v řeči německé jakožto řeči sprostředkovací všude, kde dnes tak se děje, podání mohou býti podávána), to »Fremdenblatt« — nu, řekněme — — nu — přehlédl!

Požadavky nového Zrcadla německého — které snad učiní konec pitomé frási »od lidu k lidu« — jsou, jak vidno a známo, takové, že o programu tom mezi Slovany a Němci nemůže býti diskusse. Kdo i dnes ještě pokládá za možné, že se svolením Němců našich provedena bude v době dozírné rovnoprávnost jazyková, nad tím žádné nemá moci snad ani smrt. Rovněž nesmyslné jest, chtíti programu tomu čeliti programem slovanským: jestiť hors concours. A ani kritisovati programu toho nelze; odzbrojujeť vlastnostmi svými každou kritiku, neboť nelze kritisovati to, co není ani alespoň tu a tam a ani alespoň zdánlivě logické. Pouze charakterisovati lze program ten; a k tomu velmi dobře hodí se slova, jimiž charakterisoval Faust Mefista, pak-li že vzhledem na četnější vlastnosti programu toho slova ta patřičně doplníme takto: Du Spottgeburt von Dreck und Feuer — von Angst und Dummheit, Wahn und Herrschsucht, Lüge und Frechheit!

V Praze, dne 4. června 1899. *Alexander Neklan.*

Pražský Salon.

(Dokončení.)

Noblesa a verva v podání jsou příznačnými také pro portrety F. B. Doubka, jenž vedle vlastní podobizny (čís. 163.), seznamující nás se sympatickou, oduševnělou hlavou uměleckou, vystavuje i dámský portrét (čís. 83.), pěkný v kresbě a velmi jemný v tlumené harmonii svých barev. Zvláště obličej dámy, výrazný a oduševnělý, podán jest velmi pěkně. Se zahnědlým tónem Doubkovým příkře kontrastuje svítivý portrét sl. B. (čís. 95.) od Ferd. Herčíka. Opravdová elegance dýše se zdařilého tohoto obrazu, jenž jest daleko měkčí a hladší, než jiné portréty tohoto sympatického, seriosního umělce. Plastikou svojí i šťastným vystižením charakteru portretovaných vyznačují se podobizny Aug. Vlčka. Také podobizna dámy s dvěma dětma jest prací velice šťastnou a plnou života. Výborně vystiženy charakteristické zvláštnosti těchto tří hlav, tak plasticky a bravurně malovaných. F. Šimonova podobizna J. V. Sládka, předvádějící nám básníka v útulném koutě jeho pracovny, malována jest poněkud příliš úzkostlivě. Ale jinak jest to práce krásná a šťastná, i pokud jde o podobu i charakteristiku portretovaného, obraz dýšící jednotnou náladou a pěkně zladěný v barvě.

Na řešení zajímavého malířského problemu, spíše na vnější stránku technickou položil důraz Adolf Wiesner ve svém portrétu »dámy v modři« (čís. 201.). Méně se zdařil výraz obličeje a i samo držení těla této lehce se uklánějící a usmívající dámy. Koloristické kvality tohoto obrazu hodny jsou všeho pozoru. Ale jinak dáme přednost nehledanému, zdařilému portrétu starého pána, který tu Wiesner kromě své modré dámy ještě vystavuje (čís. 156.). Znamenitý v charakteristice jest portrét Rich. Pollaka (čís. 175.), jemuž, neznámo proč, malíř dal název »V zamyšlení.« Jak životná jest podobizna této elegantní, trochu ležérně ve svém křeste rozložené židovky s očima, v nichž chví se její neklidná duše! A co zvláštností ryze plemenných zachycených jest v tomto, místy ještě trochu těžce a tvrdě malovaném, portrétu!

Výborné v kresbě, ale tvrdé v barvě jsou portréty Karla Záhorského (čís. 117. a 121.). Není pochyby, že obrazy skutečně věrně reprodukují podobu svých originálů. Ale hlubší charakteristika schází tu nadobro.

*

Není tomu dávno, co za nejvyšší vrcholy všeho malířství pokládány byly historické a náboženské obrazy. Portrét, krajina, genre neplatily nic vedle historických a náboženských pláten. Jim již sama látka jejich zajišťovala zájem pozorovatelův a jeho zálibu. Bylo to ovšem poměrně dosti snadné malovati »historické« obrazy, podobně jako v literatuře až do posledních velikých převratů napsati »historický« román nebylo věcí tak nesnadnou. Dnes ovšem je tomu jinak. Dnes historický obraz stejně jako román s látkou z dějin vzatou předpokládá takové úžasné množství práce, takové úsilné a namahavé studium, že touhy umělců přirozeně nesou jinam. Dříve historické obrazy tvořily nejbohatší a nejdůležitější část každé výstavy. Dnes tvoří pouhé výjimky.

Z nejstarší generace »historických« malířů českých, zbývá již jen

Karel Javůrek. Tento úžasně svěží stařec rok co rok dostavuje se se svými »historickými balladami«, jak jednou kdosi jeho obrazy nazval. Ani letos nezůstal čtyřiaosmdesátiletý umělec nezastoupen. Dostavil se se dvěma obrazy (čís. 119. a 191.) svědčícími na novo o jeho hluboké lásce k české minulosti i o vzácné svěžesti a tvořivosti jeho. Z dějin českých čerpal i Emil Holárek motiv k rozměrnému plátnu svému, představujícímu »Spálení knih Wicleffových (čís. 748). Visionářskou scénu tuto, vynikající originelním a hlubokým pojetím, zpracoval Holárek již dříve jednou. Pastel »Spálení knih Wicleffových«, vystavený v prvé výstavě »Manesa« vynikal daleko nad zpracování téhož motivu v oleji, který, jak se zdá, povaze tohoto svérázného a velice sympatického umělce nesvědčí. Kdo by ještě nevěděl, jaký vzácný a svérázný talent Holárek je, může se o tom nejlépe přesvědčiti jediným pohledem na pět jeho brilantních, výborných pérokreseb z cyklu »Katechismus«, vystavených v přízemí. Jaká síla, verva, vzlet a oheň, jaký divoce-ponurý a ironicky zabarvený půvab dýše z těchto listů, které svými dvěma tóny působí daleko suggestivněji a životněji než celá řada nejpestřejších obrazů. V těchto kresbách jest, co velikému plátnu Holárkovu schází: vzdušnost a lehkost.

Podobně, jako s historickými, má se dnes věc s náboženskými obrazy. Ne snad, že by náboženské motivy nikoho nelákaly. Právě naopak. I k nejvyčerpanějším a tisíckrát zpracovaným látkám náboženským neustávají umělci se vraceti. Ale kolik mezi všemi těmi pracemi jest děl opravdu uměleckých? Umělcům dneska nedostává se již onoho bezprostředního a hlubokého náboženského myšlení a cítění, oné bezmezné víry, která hory přenáší. A pouhá chvilková nálada nestačí, aby vzniklo dílo ryzí, podmaňující krásy. Jsou ovšem výjimky, čestné a slavné, ale — kolik je jich? A tak většina z toho, co se dnes za náboženské obrazy vydává, buď zbožnost jenom předstírá nebo zase prázdnotou svojí uráží. Náboženské obrazy na moderních výstavách čím dále více mizí.

Krásnými pracemi na motivech náboženských zbudovanými obeslal výstavu František Urban. Jeho Madonna s děťátkem a skupinou andělů na kvetoucím luhu (čís. 145.) má, čeho se většině moderních náboženských obrazů nedostává: přirozenou, neumělkovanou naivnost a jemný poetický půvab. Je to krásný sen naivní poetické duše, sen hrající v mihotavých barvách a duhových třpytech, plný vůně a netknutého pelu, co nám malíř v díle svém předvádí. Jemný soulad barev i vysloveně dekorativní ráz tohoto díla, získají »Madonně« Urbanově dojista mnoho upřímných obdivovatelů. Ještě cennější ukázku svého rozhodného a plodného talentu podal Urban v kartonu pro okno chrámu sv. Barbory v Hoře Kutné (čís. 753.), drženém v ušlechtilých, mírně stylisovaných liniích a zajímavém i po stránce kompoziční. Jest to práce umělce velmi seriosního a sympatického a svědčí o plném porozumění pro zvláštnosti materiálu, na němž obraz sám bude proveden.

Na náboženské obrazy náladou svojí upomíná trochu Františka Ondrúška hluboce procítěný »Otče náš!« (čís. 102). Delikátní umělec, jehož výstavy naše obesílá pravidelně jen svými distinguovanými portréty, vystavuje letos kromě toho ještě dvě práce, z nichž se mi zvláště líbí

effektní japonský mák a pivoňky (čís. 732.) Nejen mezi figuralisty našimi, ale vůbec mezi všemi, kdož letošní výstavu obeslali, přední místo zaujímá Jakub Šikaneder. Jako jiné malíře hedvábné lesky měsíčních nocí, tak zlákalo Schikanedra měkké sametově hebké šero. Kouzelná nálada takových chvil, kdy nade vším rozlito jest modravé šero, tavící všechny obrysy věcí a vpíjející v sebe jejich barvy, neustává ho zajímati. Vrací se k němu stále, aby s čím dál větším zdarem jemným štětcem svým vystihoval všechnu lehkost a měkkost takového šera, aby čím dál věrněji a pravdivěji podával všechny světelné effekty, které mu motivy jeho přinášejí. Před jeho »Soumrakem v zimě« (čís. 186.) leckdo se zamyslí nad jednoduchostí látky, se kterou umělec dovedl docíliti tak velikých účinků i nad mistrovstvím, s jakým látku tu zpracoval. Postačil mu kout odlehlé ulice, kterou za zimního soumraku drkotá jakýsi vůz a žena, která podle vozu jde. Je zimní večer a lehounké vločky sněhové víří vzduchem. I žlutavý plamen svítilny, hořící nad omšenou zdí, jakoby se třásl zimou. Šero prvních hodin večerních, rozplývavé kontury věcí, tratící se v něm, rej sněžných vloček, schvívajících se tiše k zemi i žluté klouzavé svity lucerny jsou výborně malovány. Tichý, hluboký smutek dýše z tohoto obrazu, plného jímavé nálady. Jakoby jemná ruka v neslyšném téměř dotyku sáhla v hluboké a temně zvučící struny.

Jako Schikanedra tak i Jaroslava Špillara zajímají v první řadě jen ryze malířské kvality jeho motivů. Se zálibou pokouší se o vystižení večerního světla. I »Chodské majestáty« (čís. 115) i »Jedenadvacet« (čís. 136.) dokazují, že je v tom dosti šťasten a že vůbec dociluje daleko lepších účinků, když volí si nehlučné, nepříliš četnými postavami oživené výjevy ze života zamilovaného svého kraje, než když chce býti malířem fantastických věcí a vidění. V této zálibě pro visionářské motivy blíží se mu poněkud Josef Mandl, jehož »Duše« (čís. 157.) stejně jako »Příchod jara« (čís. 89.) jsou slibnými ukázkami rozvíjejícího se talentu.

Poprve s jinými, než slovenskými motivy dostavil se Jaroslav Věšín, jehož barvy pod jasnějším nebem východu nabyly nového žáru a jasu. Připomínají ovšem obrazy ty — jmenovitě »Koňský trh« (čís. 192.) — trochu díla známých polských malířů, ale jsou přece svěžejší a šťavnatější, než do nekonečna se opakující motivy ze slovenských svateb a honeb, v nichž si tento umělec dříve liboval. Nejlepší ze tří bulharských obrazů Věšínových »Večerní napájení« (čís. 193.), látkou svou z daleka upomíná na výborný obraz Viktora šl. Eckhardta »Parný den« (čís. 141.), svědčící o neobyčejné bystrosti zraku a jemném differencování, práce bravurně malovaná, svěží a účinná v barvě — slovem z nejlepších čísel letošní výstavy. Neuvěřitelně slabé věci vystavuje Václav šl. Brožík. Jeho »Černé jahody« (čís. 86.) ničím se neliší od četných vesměs tak i podobných selských a dětských genrů, kterých jsme od něho tolik již viděli, kdežto druhý obraz »Jaro« (čís. 87.) působící již téměř jako barvotisk, připuštěn je na výstavu asi jen proto, že nese jméno Brožíkovo.

Sympatičtější, než genry Brožíkovy, je mi Vojtěcha Bartoň pražský motiv »Z ulice« (čís. 144.) zachycující výjev z tiché, zapadlé »Zlaté uličky« hradčanské, milé a zajímavé i přes to, že pověst, jako

v nizoučkých domcích její byli kdysi obývali alchymisté, se ukázala býti právě jenom pověstí. Motiv Bartoňkova obrazu jinak pečlivého a dobře malovaného, je všední, ale přece ne tak banální jako tomu jest u »Šatny ochotníků« (čís. 176.) od Jos. Douby, kde člověku musí býti upřímně líto tolik poctivé práce, která byla vynaložena nadarmo. Za to Viléma Trska »Orání« (čís. 118.) jest právě přese všechnu prostotu svého sujetu z nejlepších a nejcennějších čísel výstavy. Klidná krajina česká s homolí Řipu v pozadí, hluboko a široko rozložená, zachycena tu stejně výborně, jako postavy oráčů, jdoucích za spřežením volů. Zachytiti kus života v plné jeho pravdivosti, objektivně a výstižně, to dovede Trsek výborně. Na obrazech jeho každá i sebe nepatrnější podrobnost svědčí o pečlivém a pronikavém studiu přírody, ku které lne opravdovou láskou. Všimněte si jen pravdivosti a případnosti pohybu u obou postav na jeho obraze, nebo kteréhokoliv jiného detailu a poznáte, s jakou pílí a láskou je to všechno pracováno.

Jos. Slabý jest nerozlučným druhem Trskovým v životě i umění. Také on věnuje bedlivému, vytrvalému studiu přírody všechnu svou pozornost a jeho umění má s Trskovým mnohý rys společný. Ale Slabý jest živější v barvě. Zní to dosti paradoxně, tvrdí-li se to před jeho »Předtuchou jara« (čís. 91.), kde vše drženo v jediném tonu, ale jest to přece pravda. »Předtucha jara« jest z těch nečetných v dnešních výstavách čím dál vzácnějších obrazů, kde umělci malými prostředky dosahují velikých účinků. Je vám, jakoby z obrazů Slabého vanul vám vstříc sladký a jako víno vonný a nervy rozehrávající vzduch prvního jarního rozjihu. Je to jenom prostý koutek přírody, kde mezi stromy, v nichž kypí svěží šťávy, hrčí tmavé jarní vody jakéhosi potoka — ale k obrázku vrátíte se několikrát. Naproti tomu Václav Jansa svým »Rybníkem Němcem u Pólu« (čís. 752.) přes všechnu svoji námahu dociluje jenom negativních účinků. Prázdná, mrtvá krajina, kde vás nic nechytí a nedojme, kde se neubráníte dojmu, že máte před sebou jen pomalované mrtvé plátno. Mnohem lepší jest »Rybník Starý« (čís. 78.), malovaný ve známé divoké manýře Jansově. Do galerie jihočeských rybníků, jichž široko rozlité plochy Jansa tak rád maluje, přibylo jím nové zajímavé číslo.

Z mladších krajinářů ani Fr. Kaván, ani Ot. Lebeda (až na »Pobřeží francouzské« čís. 196.), ani Jos. Holub nepřinášejí nic, co by podstatně měnilo jich uměleckou fysiognomii. Za to Alois Kalvoda od letošní výstavy »Manesa« zdá se mi, učinil veliký pokrok. Jeho »Pohádka« (čís. 75.) jest rozhodně spíše zajímavým než šťastným pokusem a také »Podzim« (čís. 79.) není ještě žádným arcidílem. Ale oba obrazy jsou svoje, mají svoji barvu a to neznamená málo u tak mladého umělce. Ant. Slavíček i tentokráte zůstal věren jeseni. I na jeho letošním obraze (čís. 94.) můžete obdivovati třepetavé míhání barev, všechnu tu virtuositu v ovládání barev a světel, která je pro Slavíčka tak charakteristickou. Bohatství a pestrá nádhera jeseně upoutaly také ještě jiné umělce naše. Tak Václava Březinu (čís. 167.), jenž maluje starou aleji, svítící pestrými barvami podzimními a dýšící tklivou náladou chvil, »Kdy listí padá« a Theod. Hilšera (čís. 168.), jenž zachytil lesní kout v podzimní náladě. Zde ovšem položen důraz spíše na figurální, než na krajinářskou

Část obrazů. Karel Rašek poškodil, tuším, účinek večerní své nálady (čís. 154.), tím, že jí dal název, jenž jest citátem počátku správné písně, ale k volenému sujetu se naprosto nehodí. Slabšími věcmi, než jindy, zastoupen jest letos jemný a poetický Beneš Knüpfer. A ještě zdá se mi tentokrát »Pozdě« (čís. 126.) s neobvyklým u mistra motivem účinnějším, než jeho »Moře« (čís 104.), které nemá svítivosti prvých jeho marin. Přehled zajímavějších krajin nebyl by úplný, kdybych se nezmínil o pracích Antonína Hudečka, v němž dorůstá nám slibný a rázovitý talent.

Ani v doleních místnostech, kde umístěny jsou aquarely, pastely a díla grafických umění a kam jiná leta chodíváme se potěšit a osvěžit, není letošního roku mnoho děl zvláště vynikajících a pozoruhodných. S novým nějakým jménem se vůbec nesetkáváme, vyjmeme-li egyptské motivy Bohumíra Jaroňka, jenž až dosud vystavoval, tuším, jen ve vánoční výstavě Umělecké besedy. Přední místo mezi českými pracemi, umístěnými v přízemí, zaujímají obrazy, k nimž použito motivů pražských. Mám tu na mysli slečnu Zdeňku Braunerovu, která svým »Zeleným trhem« (čís. 393.) šťastně zachytila jeden z nejzajímavějších a srdci nás všech, kdož starou mizící Prahu milujeme, nejbližších koutků (od téže umělkyně jsou tu kromě toho ještě dva velice delikátní a svižně nahozené krajinářské motivy) a Jindřicha Tomce, jenž svými oběma lehce zamlženými a jakoby pohádkově nadechnutými pohledy na Prahu podal daleko cennější a umělečtější díla, než dřívějšími pracemi svými. Dvěma jihočeskými motivy, nepřinášejícími nic nového pro charakteristiku umělcovu, zastoupen sympatický L. Kuba, jedním ze svých známých španělských a jedním českým motivem Jiří Stibral. Pěknou večerní náladu vystavuje Ant. Hudeček. Z akvarelů Otakara Fialy nejvíce poetického pelu má »Cesta březovým hájem« (čís. 444.), držená v měkkých, jemných tonech. Za to akvarelová podobizna Karla Šimůnka (čís. 384.), je přespříliš těžká a tvrdá v barvě, což snad zaviněno hlavně temně rudým, příkře s černým oděvem dámy kontrastujícím pozadím. Jako vzor nejvyšší svižné lehkosti a bravury, které lze v akvarelu docíliti, možno pokládati práce Luďka Marolda, z jehož pozůstalosti několik, v Praze dosud nevystavených, čísel tu spatřujeme. Světlý a lehký jako všechny akvarely Ed. Sochora jest i jeho pohled na věž kostela milevského. O kresbách Holárkových stala se již zmínka. Zbývá tedy ještě zmíniti se o obou kresbách Hynaisových, o náladovém účinném »Mementu« Antonína Vrtátka, o grafických pracech Emila Orlika, jenž letos zastoupen vůbec slabšími pracemi, než jiná leta, Viktora Strettiho a Alexandra Jakesche. Z dam jmenuji paní M. Urbanovou-Zahradnickou, vystavující velice něžné a jemné dekorativní panneau (olejová malba), dále paní Boudovou-Suchardovou, slečny Olg. Hovorkovu, Lud. Kleinmondovu, Hel. Emingerovu a Herm. Laukotovu. Zajímava jest také účast dam na výstavě předmětů uměleckého průmyslu a jest jen litovati, že až na jedinou výjimku — paní Boudovou-Sr[illegible]dovou — žádná z našich umělkyň nevystavuje prací v obor tent[illegible]dajících.

*

O cizím umění, pokud na výstavě naší jest zastoupeno, není možno zde podrobněji promluviti. Není toho také zapotřebí, jelikož letošní výstava také v této příčině nijak dřívějších výstav nepředčí, ba spíše ještě za nimi zůstává. Je to táž nahodilá spousta nejrůznějších děl, jak ji i jiná léta v Rudolfinu vídáváme, zcela bez výběru a bez systému pouhou náhodou do sálů rudolfinských zavátá. Jsou to většinou opět němečtí a vídeňští malíři, kteří nás co rok výtvory svých štětců obšťastňují, namnoze prostřední ano i docela malé veličiny. Z Francouzů nepřišel opět skoro nikdo, sem tam nějaký Holland'an a Škot, (kteří vůbec od několika let pravidelně se dostavují). Jinak jsou to táž jména, s nimiž se v katalozích našeho Salonu setkáváme. Lze s bezpečností již napřed vždy tvrditi, že dostaví se Frant. Lenbach s některým ze svých zahnědlých portrétů, právě tak jako Enr. Serra se svými motivy z pontinských bažin a Luigi Montewerde se svými virtuosně malovanými hrozny. A jed možno vždy na to vzíti, že nebudou scházeti ani pečlivé německé malířky květin a zátiší, ani rybářské genry a mariny tisíckrát malované a do omrzení opakované.

Jsou mezi cizími umělci, kteří vystavují v Rudolfině, některá zvučná jména. Takového Maxe Hönowa, Ludvíka Dettmanna, Waltera Leistikowa, Fried. Monoriaana, A. K. Browna, Macaulaye Stewensona a několik málo jiných bychom rádi viděli četněji zastoupeny. Ale opravdovým překvapením jsou snad jen »Dvě matky« od Giov. Segantiniho, díla překvapující stejně svojí pravdivostí jako virtuosností techniky mistrovy a práce Waltera Crane-a, jehož návrhy k tapetám stojí ovšem neskonale výše, než bizarní a našemu cítění cizí »Vidění Britanie«. A snad nejkrásnější, čím cizí umělci obeslali naši výstavu, jest kolekce prací anglických akvarelistů. Jsou i v této sbírce čísla nepopíratelně slabá, přehnaná, na efekt vypočítaná, i taková, jichž látce nesvědčí technika vodových barev, ale jsou tam i čísla, která sama o sobě by stála za návštěvu výstavy. V bohaté a zajímavé sbírce najdete práce, kde dosaženo snad největších účinků, jakých vodovou barvou lze docíliti. Před pracemi, jaké sem poslali G. Sheridan Knowles, Dudley Hardy, Tomáš Pyne, R. Meyerheim, G. Straton Ferrier, Bern. Evans, W. W. Collins, Austen-Brown zrovna jako před obrazy Johna Terrise neubráníte se radostnému, upřímnému podivu. Jak daleko máme ještě k těmto svrchovaným mistrům, překonávajícím vítězně všechny obtíže techniky! A tito mistři a ještě několik málo jiných, odškodní nás skvěle za to, že jsme díla jejich musili pracně hledati v té spoustě bezvýznamných prací, jimiž je letošní náš Salon tak bohat. Z jejich prací ovšem činitelé rozhodující nezakoupí pro galerii rudolfinskou nic. Pánové mají své passe a ty musí býti daleko spíše respektovány než potřeby umění. Jak dlouho potrvá ještě tento stav, kde o zájmech umění a umělců budou rozhodovati pánové, nemající s uměním nic, ale pranic společného? Nebylo by konečně na čase, aby naši umělci sami vzchopili se k činu a učinili tak konec poměrům přímo tureckým? *Jaroslav Kamper.*

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Na nové květy. Básnický almanach nejmladší básnické generace české (1898). Za vedení B. M. Satalického a Jarosl. Janovického. (Nákladem sdružení k vydání almanachu.) — Tedy zase noví a zase jiní! Ještě jsme si my, kteří jsme přišli před šesti, sedmi lety nepřestali říkat mladá generace, ještě pořád obléháme tvrze starých — třebas už v šicích hodně rozptýlených a sesláblých — a za našimi zády duní už kroky nových nedočkavých legií. Cize nám znějí jejich polnice a s nedůvěrou hledíme na vlajky, vesele třepotajících v jarním slunci v barvách nám neznámých. Čí jsou to korouhve a co chtějí ti noví lidé? Přišli posilnit naši věc či jí škodit? Nedivte se, že si kladu vůči nákladně vypravené publikaci velikého formátu, přede mnou ležící, tyto otázky. Je zaranžována s velikými pretensemi; nová, pevně spojená skupina mladých, dosud naprosto neznámých lidí vystupuje tu na veřejnost, ku kterémužto účelu si dle osvědčených a chvalitebných zvyků zrobila zvláštní program, jehož theoretické zásady pokouší se applikovat na svou veršovou produkci — jedním slovem tedy: něco silně chtěného, houževnatě a úmyslně proklamovaného, zárodek nového »směru«, mlhovina, která chce zrodit nová světla na naší literární obloze. Ale pravím hned předem: pokus od základů pochybený, zárodky smrti v sobě nesoucí, pro věc umění i ve svých theoretických zásadách i v jich praktikování nebezpečný. Chci dále ukázati proč. Celá věc dala by se snadno odironisovati, ale je s ní přece jen třeba počítat jako s věcí vážnou, ne vzhledem k ní samé, ale k účinkům jejím na nejmladší vrstvy literárních aspirantů. Evangelium, které se jim káže v publikaci pp. Satalického a Janovického, je podle toho, aby v hlavách jejich zplodilo nejpustější zmatek, aby v nich zahladilo smysl pro těžké povinnosti umělce a svedlo je k největší laxnosti a pohodlnosti. Několik let práce umělecké a kritické nestačí pak často, aby znovu postavilo, co takovýmito proroky mladých generací za jediný den bylo pobořeno. Mám všechen respekt k jejich mládí a nemusím snad ubezpečovati, že jen s největším odporem se nutím vůči nim do úlohy přísného mentora. Ale jsme-li přísnými k starým, musíme být tím přísnějšími k nejmladším, poněvadž oni budou našimi dědici a nemůže nám být lhostejno, jak budou hospodařit s našimi hřivnami. A tu musím s bolestí říci, že almanach »Na nové květy« znamená hříšné přímo nevážení si a promrhání té hřivny uměleckých činů a myšlenek, jež v posledních le ch

v úporném boji se starým literárním régimem a poměry byla těžce a krvavě nahromaděna. Posuďte sami: co to dalo zápasů a práce, než jsme vnukli lidem v Čechách představy, že literaturou není jen psát a číst a opěvat vlast a národ dle toho, jak komu zobák narost, že literatura je u m ě n í a umění že je něco nesmírně těžkého, tak těžkého, že si o uskutečnění toho marně rozbíjeli jinde hlavy nejhlubší a nejpoctivější duchové; a řekneme-li umění, že je jakobychom řekli s t y l, to jest krásný a personelní výraz umělecké ideje, k němuž možno dojíti jen trnitou cestou klopotného úsilí a veliké sebekázně. A nyní přijde pan Satalický a Janovický (či kdo je vlastně intelektuelním pachatelem almanachu) a prohlásí v pompésně stylisovaném úvodě: »Máme umění jako je v nás, dáváme jej(!) protože je v nás a ať se zve jak chce, a t n e n í t o u m ě n í, je to přece umění.« A tak dále. Není to umění a je to přece umění — rozuměj, kdo chceš této esthetice! Pánové cítí dobře, že to, co podávají, uměním dle ustálených o něm pojmů není, ale vyeskamotují z toho přece umění, a sice tím, že za umění prohlašují každý spontanní, elementární projev toho, co kdo cítí. Známou frási, že není člověka, který by v jistých chvílích nebyl poetou, povýšili tedy za hlavní svůj princip. Co ti hýbe nitrem, co cítíš, co si myslíš, ať to je takové nebo makové, jen to napiš — ať to není umění, je to přece umění! Kolik sextánských srdcí musí zabušit při slovech této blahozvěsti radostným sebevědomím a nadějí a zároveň rozhořčením nad redakčními koši, v nichž tolik, tolik jejich »umění« bylo už pochováno! Kde nemá umění hranic, nemůže být ovšem také poutáno pravidly a zákony. A proto »nemáme zákonů a pravidel, je největší volnost u nás ve všem — anarchistická zrovna . . . »Jak v nás co divým vírem hýří, tak to i vysoko tryská, ovšem aby se to vrátilo a darmo ztratilo, jako je marnost všecko«. Jen dětinský jich tón může omluviti tyto tirády, které znamenají pravé rouhání se proti majestátu umění. Jaký to absolutní nedostatek smyslu pro styl a uměleckou disciplinu; jak ubožácký názor, že když je ve světě všecko marnost, nezáleží i v umění na ničem, že je tu všecko vosk! Pánové nemají patrně ani potuchy o tom, jak největší umělci, jako jím byl na př. Flaubert, p r á v ě p r o t o, že cítili marnost všeho, zachycovali se s křečovitým enthusiasmem o umění, cítíce, že krásná forma stylová, krásná věta, krásné slovo jest to jediné, co se vznáší jako duha nad dravým vodopádem unikajících věcí. Znají tu krásnou báseň Théofila Gautiera, v níž praví, že všecko hyne a nejstarší říše obracejí se v prach, ale co zůstává na věky, že jsou »verše královské«? Co se pak týče té jejich volnosti »anarchistické zrovna«, nemůže mi imponovat, když vidím, jak verše hlavních účastníků na almanachu, pp. Hedrlína, Janovického, Satalického a Vřesnického jsou dělány tak na jedno brdo, že tak hned nenajdeme v literatuře podobného příkladu. Činí to dojem, jakoby za celou publikací stála jistá osoba, která s diktatorskou pravomocí dává celému hloučku směr a učí jej ušlechtilému řemeslu veršovnickému — a patrně zplodila také předmluvu, jíž se zde obírám. Taková je tedy jejich anarchistská volnost! Freiheit, die ich meine! Ostatně, neostýchám se při této příležitosti říci, že tento kultus anarchistické volnosti v umění považuji za smutné nedorozumění v moderní generaci.

V literárních revolucích má heslo volnosti pravda svůj negativní význam v boji proti dogmatismu a šablonám starých stylů. ale positivní jeho význam pro podstatu umění je skrovný. Naopak ve své podstatě tíhne umění daleko spíše k zákonnosti, účelnosti, kázni, sebezapírani. To, co praví Carbyle o všech revolucích, platí i o literárních: ony nemají za účel otvírati brány anarchii, ale dělati pořádek. A co pořádek ve společnosti, to je v umění styl. Přicházejí rušit starý zákon, jenž nemá více životného smyslu, ale jen proto jej ruší, aby se naplnil zákon nový, aby se život a umění vlily do lepších typů a stylů. A typičnost a stylovost jsou dva pojmy, které se s anarchií navzájem vylučují, jenže oba tyto pojmy zdá se že pro inspiratora tohoto almanachu neexistují. Jako v každém pořádném literárně-revolučním programu jest i zde proti šablonám postaven život — »my máme jen život a jen život a to co je v něm a co z něho« — ale za názor, jaký mají o životě, mám s těmito nejmladšími upřímnou soustrast. Tak chudě a prázdně ho cítit! Pro ně nemá život účelu, jsou jím zmámeni a zmateni, je jim pouhou hrou bublin, pěny a snů, beze vší hutnosti, skladnosti a váhy. Kážou jakýsi druh opojeného, ale při tom melancholického a nihilistického pantheismu, z jehož tirád domnívám se vyciťovat stopy četby Nietzscheho (»die ewige Wiederkehr«), Walta Whitmana a nemýlím-li se, i Elemira Bourgesa, nového, ale hodně problematického světla francouzské literatury, o němž loňské »Literární Listy« přinesly studii, nehorázně a proti vší pravdě jej vynášející. Tyto motivy se ozývají stále ve verších jmenované čtveřice, Hedrlína, Janovického, Satalického a Vřesnického, ale nejotevřenějším kredem celé školy zdá se být Vřesnického báseň (chcete-li básní nazvat tu beztvárnou rhapsodii jako mořský had dlouhou) »My jsme to největší a nejslavnější . . . «, z níž cituji na ukázku:

»Všecko je v nás a ve všem my, ve všem utonulí —
věčné šílenství v nás z věčnosti,
věčná hra a jevy a sny a klamy i nicoty jen
my stoupající jsme a v nicotu něčeho padající sen . .«

A tak to jde celým almanachem: my jdeme, my kvetemе a zpíváme, jsme bozi a jsme jepice, modlíme se a rouháme, jsme hrozní a jsme smaví — jedním slovem: elementární citová opilost, polehtávání se hrou antithes, neustálé vyrovnávání kladů a protikladů, takže se na konec vše ruší, všecky ideje se stírají, a nezbývá nic než duté, zející veliké Nic. Život je tu pojímán docela tedy bez jádra, bez příčin a účelů, bez těch strašlivých a krásných závazností, jež lidské duši ukládá a jež tvoří její tragiku a slávu. Měřím výši básníkův dle toho, jak plně, těžce a hutně mi dají cítiti život a jak dovedou pronikati v souvislost věcí a za nicotou zjevů odhalovati věčnost a účelnost idejí. Poesie, která hmatá prázdno, kam jen sáhne a pod jejímž dotykem se těžké zlato životních hodnot mění v páru a dým, podepisuje sama sobě tím už ortel smrti — a to platí plnou měrou o »směru«, jenž má být inaugurován tímto almanachem. Ukázalo se to také hned na něm: z tohoto programu, na skutečnou produ applikovaného, nemohlo se zrodit opravdu nic jiného než tyto věčné fi mentární, hymnické, bombastické improvisace, neboť v tomto progr není místa pro určitý tvar, pro konkretnost životních zjevů, pro myš

a styl. A proto jsem jej nazval hned zpředu nebezpečným pro věc umění v naší mládeži. Neboť kdyby se tu opravdu jednalo o nový směr (a vydavatelé almanachu ohlašují, že budou vydávat i svůj orgán »Nový máj«) pak bychom mohli býti připraveni, že celé řady nejmladších našich literárních aspirantů — při známé chytlavosti a nedostatcích uměleckého vzdělání u našich lidí — se dají strhnouti tímto pohodlným programem, dělajícím z nouzí ctnosti a povyšujícím za princip absolutnou beztvárnost a laxnost. Kdo by nevěřil nechť čte tato slova předmuvy: Není pravidel, činění (!) jejich je marnost a je řemeslné stavět rým k rýmu, tak je to směšné a malicherné neb jednat se musí jen o duše projev, ne o myšlénku řaděnou do sloupců, k níž se řemeslnický rým počítá. Všecko je fragment vlastně, nic nemá jako všecko počátku ni konce a na chvíli jen padlý, ztracený hned světla pruh, je báseň . . .« Nemluvím o hanebné češtině tohoto orakula — znát mluvnici své mateřštiny zůstavují pánové patrně také jen literárním řemeslníkům — ale jaká spletenost pojmů, jaká nevzdělanost v otázkách esthetických, ale zároveň jaké chytráctví, proklamovat takto fragmentárnost a efemérnost za princip, poněvadž cítím, že zcelený a trvalý útvar zůstává mi kyselým hroznem . . Z téhož potměšilého důvodu nezapomněli pánové i assekurovat se zpředu proti každé kritice a sice těmito důkladnými kopanci: »Nemůže být pojmu, co je slabé a silné, jen citu, že to je a nemůže býti nějaké kriiky něčeho, nemůže kritika básníka ani ceniti ani určovati . . Jedním z největších bědností ona (ta čeština!) a nejbědnější člověk, jenž souditi básníka chce. Pobloudilci, jacísi parasiti na rouchu básníka jsou jeho posuzovatelé, již z něho tyjí a cizopásně ssají . .« Na vás by si toho kdo popad, pánové! Opravdu, když čtu znovu tuto větu, lituji, že jsem se celou věcí obíral vážně a věnoval jí tolik místa. A dokonce, když si vzpomenu, že této filosofii umění posadil korunu v doslovu k almanachu jakýsi František Ptáček, v školáckém pensu příšerné češtiny a kvartánské výše myšlenkové. Dovedli-li propustit pp. Satalický a Janovický tuto strašlivou věc i se všemi gramatickými a pravopisnými chybami do svého almanachu, jak chtějí teprv redigovat »Nový máj«? Ale nechávám už toto programové stranou a chci říci ještě jen několik slov k almanachu samotnému. Je v něm zastoupeno šest a dvacet jmen, mezi nimi jen několik málo známých z časopisů: K. Egor, Jan Patrný, Fr. Soldán, Bedř. Zavadil a — Jan Opolský. Patrně nevinné, nic netušící oběti annoncí, jimiž vydavatelé almanachu po různých listech svolávali spolupracovníky. Ti zajisté nemají nic společného se zásadami v úvodě vyslovenými a pan Opolský na př. by asi důrazně protestoval proti tomu, aby byl počítán do té mladé generace, za niž v pyšném »my« mluví — pan František Ptáček. Ponechávám k rozhodnutí otázku, je-li to korektním a taktním, sezvati talenty různých povah a směrů pod svou střechu a paradovati jejich jmény za programem, jehož by oni jistě nikdy nepodepsali. Takový program musí být přec výsledkem dohody všech účastníků. Vedle uveených nalezám v almanachu řadu jmen neznámých a indifferentních, ad studentskými verši všeho rázu, staršího i nejmodernějšího, celkem šak bezvýznamných. Jádro publikace tvoří však verše čtyř shora jmenoaných, Hedrlína. Janovického, Satalického a Vřesnického, tak navzájem

od sebe neroznatelné, že bych byl bezmála nakloněn považovati je za dílo jednoho člověka vystupujícího pod čtyřmi různými pseudonymy. Naprosto totožné jsou ve své fragmentární beztvárnosti a ve svém žvatlavě rozníceném, jakoby opilém tónu, v němž pomocí kolosálních pyramid slov a metafor deklamují až do omrzení pořád totéž théma: my jdeme, my kráčíme, my tu stojíme básníci čistí, my sníme nové umění, my rozkveteme, my jsme ti nejkrásnější a nejslavnější, my jsme bozi, my jsme geniové, pořád my, my, my — opravdu znamenitě vyvinutý esprit du corps! Všecko, co anonym v úvodě a pan František Ptáček v doslovu theoreticky proklamují, je zde zrealisováno přímo brillantně, nejskvěleji ovšem zásada té nejpustější formové anarchie. I látkově žijí a tyjí tyto básně z myšlenkových pokladů v oněch dvou proklamacích nahromaděných. V některých jest přímo odstavec programu za odstavcem »vsazen do veršů«, řekl bych — kdyby to byly verše. Jediný tón tu zvučí pořád a je až do únavy a monotonnosti promrskáván a načechráván: tón dětinského rozkochání, elementárního kypění mladé krve, vlnění a vypínání neurčité, bezpředmětné a bezcitné touhy. Což je sice místy sympatické, jako vše, co voní a bouří mládím — ale poesie, ale umění? Pánové jsou od něho tak daleko v produkci jako ve svém programu. Nechci ani formulovati konečnou bilanci jejich pokusu; vyzněla by příliš žalostně. A teď ještě slovíčko. Uvědomili si pánové Satalický a Janovický, jakou zodpovědnost na sebe berou, dávají-li publikaci svého kamarádského kroužku jméno almanachu »nejmladší básnické generace české«? Stálo by to skutečně pražalostně s nejmladší generací, kdyby mělo být o ní souzeno dle niveau této publikace. Nikdo rozumný však toho neučiní, neboť jakým právem by smělo několik veršujících studentů mluvit za sta a sta jiných mladých hlav? Takovou »nejmladší generaci«, jako je tato, hostí každá druha kavárna, jenže každá z nich nemá tolik troufalosti a snad i peněz, aby se odvážila na takovéto pretenciosní vystoupení. Je třeba proto hodně důrazně se ohraditi proti tomu, aby publikace pp. Satalického a Janovického nebyla považována za novou vlnu našeho literárního vývoje. Dost smutno už, vidíme-li, že jsou vůbec kruhy mezi naší mládeží, kde se může soudit o umění tak povrchně, jalově a troufale. Před několika lety, myslím, by tento almanach nebyl možný. Duševní a umělecký kvas u nás značně poutuchl, toho si nesmíme zapírat. Ve vrstvě, dnes do literatury nastupující, nevidíme už toho myšlenkového jiskření, té okovanosti, toho rozhledu a pronikavosti, které zůstanou příznaky generace, přišlé po r. 1890. Vypadá to, jakoby po prolomení pověstné čínské zdi bylo vhozeno do Čech až příliš mnoho nových vznětů, více nežli český žaludek dovede ztrávit. Po generaci žíznivé a lačné zdá se, že přichází generace množstvím delikatess vyhýčkaná a znechucená. Ale co mluvím o generacích? Je to vlastně jednou z illusí moderního člověka, tato víra v mladé generace. Co je mladá generace? Pojem kollektivní, zárodky dobrého i špatného, vysoké i nízké, všecko na jedné hromadě, takový vágní pojem, jímž si v útěchu za miserii přítomnou symbolisujeme lepší budoucnost. Neskládejme víru v generace a ušetříme si sklamání. Věřme jen v silné a zdatné jednotlivce, neboť ti dovedou vydat za celé generace a takoví se najdou a vyrostou v každé generaci, třebas se ohlašovala ještě horším almanachem nežli je tento. *Kj*

Divadlo.

Uvedení Sudermannova »Skrytého štěstí« na scénu svědčí znamenitě o nesoustavnosti a bezplánovosti, s nimiž si Národní divadlo počíná, když jednou za dlouhý čas pocítí potřebu hoditi nějakou kůstku z moderní literatury hladovým kritickým vlkům. Jednou se sáhne z neobvyklým chvatem po nejposlednější, vší čerstvostí premiérové sensace ještě dýšící novince autorů, ve svém předchozím vývoji a nejlepších svých pracech u nás neznámých — John Gabriel Borkmann, Forman Henčl — jindy zas k práci vyvěralé, za hranicemi už obehrané, novějšími kusy téhož autora předstižené. Poslední případ se týče »Skrytého štěstí«. Usuzovati z něho na dnešního Sudermanna, nebylo by dosti spravedlivo. Suďte si o něm jakkoliv, tolik mu však neupřete, že to je autor schopný vývoje, že se také skutečně dosud vyvíjí, a co hlavní, že se vyvíjí směrem k opravdové, vážné uměleckosti. Není zde místa k odhadu, jak jí je už blízek a zdali jí dosáhne; ale snaha tato a směr tento u něho je nepopíratelný. Sudermann ž »Jana« není už starý Sudermann se »Cti« a »Domova«. Nelze tak naprosto dáti na úsudky berlínské moderny, která by jednou pro vždy ráda oddekretovala, že pro jméno Sudermann není místa v umění. Tak zlé to není. Je pochopitelna sice tato nenávist školy Hauptmannovy k autorovi, který přišel zavčas a shrábl pěkně smetánku u obecenstva za svou »modernost,« která byla, pravda u něho z počátku naprosto kompromisní, více jen vnější, banalitami a machou zprzněná, zatím co jiným opravdu moderním, vážně a bolestně o nové umění se snažícím nedostávaly se kusy na jeviště anebo tam propadaly. Zájem pevně sražené moderně-umělecké falangy proto vyžadoval, aby byl odstřelen tento polovičník, který tak obratně dovedl ve svých kusech slučovat neslučitelné, nová literární hesla s banálním vkusem velikého divadelního publika, a z obojího vydatně těžil. Ale odstřelen přece nebyl, naopak, kdo s ním stále více a více dnes počítá nejsou jen divadelní ředitelé a jejich pokladníci, ale je to německá literatura. Uvádím za příklad Hermanna Bahra (jehož kritické stanovisko je ovšem široké a laxní), který jeho »Jana« stavěl za jeden z nejlepších básnických činů nejnovějšího německého divadla. To všecko považoval jsem za nutno uvésti jen proto, že se u nás jeví na všech stranách, které chtějí platit za umělecky-seriosní, zatvrzelá, aprioristická zaujatost proti Sudermannovi. Žebrákům, jakými jsme my ve své divadelní produkci, špatně sluší taková katonská neuprositelnost! Myslím, že by si naše divadlo mohlo gratulovat, kdyby mělo několik takových »machrů«, jakým je autor »Skrytého štěstí«. Konec konců, v čem spočívá jeho vina? V tom, že věří, že divadlo musí zůstat divadlem a že se na starý jeho kmen dají štěpovat moderně psychologické a socialní náměty, a že nezahodí působivý efekt, kde se mu namane. Ani nemyslím, že by je násilně a raffinovaně hledal, při jeho brillantní vyškolenosti technické přicházejí mu zajisté samy, a spíše lze z novějších prací jeho vidět (a konečně i už ze »Skrytého štěstí«), že se v nich mírní a trýzněn výčitkami svého probouzejícího se uměleckého svědomí se jich i zhusta odříká. Mnoho z toho, co se mu vytýká, připadá proto na vrub kyselých hroznů. Ostatně cestu, jíž šel Sudermann, a která znamená smiřování literatury se scénou,

básníka s obecenstvem, tuto cestu nastoupí ještě mnoho a mnoho dramatiků, třebas s úmysly čistšími, než byly z počátku jeho a s přísnější uměleckou hrdostí. Ale nastoupiti ji musí dříve či později, nemá-li se divadlo s poesií rozejíti navždy. Moderní dramatická literatura nejvyššího genru se vlastně už s divadlem a jeho obecenstvem rozešla — ale mělo by být tak docela zavržení hodno, věří-li ještě někdo v jejich smír a pracuje-li k němu? Třebas z absolutně uměleckého hlediska se to jeví jako kompromisní poloviČatost, není-liž to alespoň sociální zásluhou, vnášet pomocí starých, vyzkoušených, u obecenstva osvědčených prostředků do tohoto velikého obecenstva myšlenky a emoce — suďte si o nich jak chcete, ale přece jen lepší a novější, než jaké po dlouhá desetiletí byly přežvykovány francouzskými dramaty a komediemi manželské nevěry z aristokratických kruhů, tímto jalovým a nicotným typem, který by se měl už jednou důkladně vyklidit z našich jevišť? A co se týče té kompromisnosti, není-liž kompromisem všecko, co zavadí o divadelní prkna? Co by na příklad zůstalo z opery, kdyby se z ní mělo neúprosně vyklestit všecko, co čpí banálností a hrubým effektem? Těchto několik otázek nadhodit považoval jsem za důležitější, než psát vlastní referát o kuse Sudermannově, který ostatně našemu obecenstvu se zdál ještě až příliš moderním a intimním, a co toto píšu, z repertoaru už zase mizí. K.

— Literární odbor Umělecké besedy v Praze vypisuje tři ceny po 60 korunách na práce z oboru krásné literatury, drobnou prosu, dramatické scény a p., jež by před širší společností v dýchánčích Umělecké besedy přednésti se mohly a nepřesahovaly rozměru tiskového archu. Zásilky do konce srpna literárnímu odboru Umělecké besedy.

— Dne 6. června zemřel spisovatel a úřadník kanceláře Ústř. Mat. Školské **Jan Antoš** ve věku 39 let.

— Spolek českých spisovatelů beletristů »**Máj**« položil základ pensijnímu fondu, věnovav na jeho účely téměř veškeré své jmění a závázav se statutárně jej i na dále podporovati. Úkolem pensijního fondu jest napomáhati členům, aby si mohli pojistiti doživotní důchod ve stáří u Zemského pojišť. fondu cís. Františka Jos. I. »**Máj**« obrací se na veřejnost o příspěvky, dary, odkazy atd., jež přijímá pokladník fondu p. J. Konrád (banka Slavie, Praha).

— **Za starou Prahu!** Jednání manifestační a protestní schůze pražského lidu, konané dne 16. dubna 1899 na Žofíně. Sešit obsahuje: architekta Štěrby »O stavebním vývoji a programu veleobce Pražské«, dra Luboše Jeřábka »O novém stavebním řádu« a spisovatele Vil. Mrštíka: »O významu boje za Prahu pro náš kulturní život«. Nákladem F. Kocourka v Praze 1899. Stran 30. Cena 15 kr. Pan Dr. L. Jeřábek vydal také před tím již instruktivní spisek: Pět let činnosti pro myšlenku zachování starobylého rázu Prahy. (Fr. Řivnáč). —

— **Bitva u Lipan** dne 30. května 1434. Napsal Hanuš Kuffner za přispění Josefa Miškovského. Se situačním plánem bitvy a vyobrazeními. Vydal »Sokol« českobrodský ve prospěch jistiny mohyly Lipanské a na jehlanec v Dole za [illegible]. Stran 80. —

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

V poslední době ozvalo se zase přání zříditi »národní radu«, ve které by zastoupeny byly všecky politické směry a strany. U národů politicky samostatných má péči o zájmy všenárodní vláda. Ta jest strážcem prospěchů národních, odpovědným orgánem za rovnováhu národního vývoje. U nás ve starší době jediné strany politické a společných institucí národních v literatuře a vědě bylo jakés takés jednotné vedení možno, dnes však za pokročilejší differenciace snah a za pronikavější dělby práce cítí se důtklivě potřeba organu, očištěného ode všech křehkostí a nedostatků jedinečných a strannických, jenž by harmonii celku měl na zřeteli. I přichází se s »národní radou«. Již po několikáté. »Pondělní Noviny« vyslovují se v č. 36. o této národní radě v podstatě tak, jak si u nás »národní radu« vůbec představují: »K tomu aby se národní rada zříditi — neřku-li udržeti — mohla, bylo by nezbytně potřeba dvojího: co nejužšího účele instituce a co nejširšího účastenství stran. Účel, poslání, program »národní rady« musil by býti co nejužší, omezený prostě na to, co je nejspolečnějšího všem. Musila by se omeziti čistě na pole národní a hospodářské s naprostým vyloučením otázek politických. Nemohla by na př. nikdy býti státoprávní, protože jsou v národě směry, které ať výslovně, ať dle skutků státoprávními nejsou. S tím souvisí druhá nutná podmínka: naprostý respekt k strannickému přesvědčení; všechny směry musily by býti zastoupeny. Víme, že jsou strany, které skutečně zájmům celku nejsou na prospěch. Leč i všechny takové a jiné strany a odstíny musily by býti dle možnosti zastoupeny. Především též strana sociálně-demokratická, která ještě dosud jest a na dlouho zůstane hlavní zástupkyní dělnictva. My již jednou v Rozhledech vyslovili pochybnost o možnosti existence takovéto rady. Součet snah a záměrů všech stran v národě i kdyby byl možný a odpovídal skutečnosti (bude na př. opomenuta nová některá strana, klíčící teprve v samém zárodku ideovém a pod.), přece nebude se rovnati součtu životní energie národa. Proporcionelní zastoupení stran nebude odpovídati důležitosti jich programů pro život národní. A mimo to všechny nedostatky každé vlády — a kdo jest dnes ve světě s některou vládou spokojen? — budou zároveň nedostatky »národní rady«, nehledě ani k tomu, že stranníci nepřestanou býti stranníky ani v radě. Ale přes to vše již ta okolnost, že se potřeba »národní rady« znovu a znovu ozývá a že jest patrno, že se nutnost takové instituce živě cítí u nás, stálo by za pokus »národní radu« ustaviti. Po našem mínění však měla by tato rada jakožto nejvyšší instance politická složena býti z mužů nepolitiků, z mužů neúčastných v aktivní politice, v horkých zápasech dne a vášních stran. Nechť si politické strany a směry takové muže jmenují a volí, ovšem muže úřadu tomu karakterem, věhlasem a prací svojí kvalifikované, ale ať nejsou z ecclesiae militantis, členy soupeřících stran. A byť jen proto, že — jak všeobecně víti — nesoustřeďuje se v zástupcích politických stran nejvyšší duševní potence národův.

Jest ostatek osudné, že návrhy na zřízení národní rady ozývají se právě v tu

chvíli, kdy jiná národní instituce, n á r o d n í f o n d, tiše a bez účasti národa doklepal. Národní fond byl založen r. 1896 z podnětu mladočeských poslanců na ochranu menšin. Nár. fond má dnes 17.000 zl. jmění a přestává existovati, rozděliv jmění mezi Ústř. matici a obě národní jednoty, severočeskou a pošumavskou, českou obec sokolskou a československou jednotu. V poradách fondu bylo jednáno, jak se ve zprávě praví, o návrhu na střežení pohybu nemovitostí na území národním, o návrhu na zavedení daně národní na prospěch menšin a o návrhu, aby české obce převzaly patronát nad jednotlivými menšinami. »Když byly důkladně všecky důvody, jež pro podobné návrhy byly učiněny, probírány, shledalo se, že přáním těm dalo by se vyhověti buď utvořením velkého národního spolku (!), buď přikázáním úkolů těch stávajícím jednotám . .« Zůstalo na tom, odkázati úkoly stávajícím jednotám. Ze zprávy fondu makavě jde na jevo nesnáz omluviti fiasko podniku. České menšiny jsou krátce českou Hekubou. Na říšské radě a na schůzích se o menšinách horuje, ale do opravdy nikomu na nich nezáleží pranic. Kdyby na nich záleželo, věděli bychom alespoň něco o nich. Ale nejde-li o kriminální nějakou udalost, která se hodí za tučnou lokálku do novin, nic o menšinách, o jejich stavu, vnitřním životě nevíme. Interesy panujících u nás stran a osob nejsou závisly na menšinách, mají jiné bližší a důtklivější starosti. A tak národní fond v nestřeženém návalu rozjaření zplozený, stal se hned po zrození pramenem trapných nesnází. Konečně se správa zmužila a řekla, že je po něm.

Zmínili jsme se v minulém čísle o boji za práva češtiny v Olomouci. Také Lipník sbírá pole proti německé nadvládě v městě. Poněvadž nastává v Lipníku období obec. voleb, prohlásil výbor Obč. jednoty rozšířený důvěrníky místními, jakožto místní autorita ve věcech národních a veřejných, že zachování národní kázně v přítomných dobách národního boje jest n á r o d n í m z á k o n e m. — Pány Lipníka jsou němečtí Židé. Obecní lékař, přehlížitel mrtvol, lázeňský lékař, primář nemocnice, právní zástupce obce, jsou vesměs němečtí Židé. Obecní stavby se zadávají bez oferty něm. Židovi, krámy v obecním domě mají němečtí Židé atd. V časopisech přinášejících zprávy z Lipníka možno se každé chvíle dočísti, že tito němečtí Židé obořují se na české obyvatele slovy: česká spřež, český lump atd. Hlavně jest to mladší generace, odchovaná německými školami lipnickými, jež vystupuje provokativně a urážlivě. Podobný osud má i sousední město Hranice. Většina v obecním výboru jest z odrodilců. Protokoly o schůzích obec. výboru sepisovány a čteny jsou německy. Hranice mají ještě utrakvistické školy. Proti povolení veřejných škol měšťanských podán Plachkým rekurs. V Hranicích mají naši »národní radu«. Ta má se každý týden scházeti a se radit o každém kroku v boji proti německé nadvládě. Ale tato rada od doplňovacích říšských voleb spí! Jak známo učiněn byl o těchto volbách mezi Plachkým a českou stranou kompromis. Plachký sice propadl, ale zůstává v Hranicích pánem a hlavním sloupem germanisace. V Lipníku a Hranicích vypadá to jako v některých českých městech před r. 1848. V tom opozdění o půl století proti Čechům zračí se mravní malátnost a uhnětenost českého lidu až bolestně. Připomeňme si k tomu ty bezvýsledné pokusy o »národní radu« a likvidaci »národního fondu«, o nichž jsme jednali zpředu a sevře se nám bolem srdce nad nedostatky energie a solidarity, jež tak do očí bijí v české povaze. Je to rys, jejž pozorovati vždy u národů, jež se neemancipovaly ještě z podruží a nadvlády kmene cizího.

Sociální hlídka.

Brněnská stávka je nejdůležitější z vnitropolitických rakouských udalostí. Nehledě k tomu, že podle všeho skončí tento zápas mezi kapitálem a práci již asi vítězstvím dělnictva, řídký to úkaz u nás, je brněnská stávka nejúčinnější propagandou pro 10hodinovou dobu pracovní, jak viděti z toho, že dělnictvo příkladem brněnským povzbuzeno již na všech stranách se hýbe. Veliké mravní posily dostává se tomuto požadavku anketou, již brněnský list »Volksfreund« uspořádal, a ve které dr. Verkauf, prof. Masaryk, prof. Philippowich, dr. Quark z Frankfurtu, Liebknecht a Greulich věc dělnictva hájí. Názory theoretiků výborně jsou podporovány slovy praktika, továrníka Piska, z nichž jsme již v předešlém čísle nejpodstatnější uvedli. Rovněž listy všech směrů zabývají se Brnem, některé velmi zdařilými úvahami. Uvádím z nich úvahu ze 6. čísla časopisu »Fackel«: Plný měsíc stávkuje 12.000 brněnských tkalců. Není to zvýšení mzdy, o něž usiluje jejich socialistické snažení.

Obchodní situace textilní industrie stala se sice skvělou, ale dělníci nechtějí nikterak brátí podílu na stoupajícím profitu podnikatelů. Chtějí se spokojiti i na dále se dvěma až sedmi zlatými, které se jim týdně vyplácejí, což neznamená otřásati ani kapitalistickým řádem vůbec, ani výtěžky pánů Strakosche, Löw-Beera, Soellera a j., ale žádají 10hod. dobu pracovní. Poněvadž nepočítaji na pausu při snídani, obsahuje ztráta pracovní doby pro továrníky jen $3^3/_4$ hodiny týdně. Dělníci tvrdí také, že tato ztráta pracovní doby neznamená nikterak ztrátu celkové produkce, že stále stoupající intensita a solidnost práce, úspory na topivu i svítivu nahražují snížení doby pracovní, a zkušenosti tří brněnských firem, které již zavedly 10hod. práci, potvrzují tento náhled. Ostatně ani nežádali dělníci definitivního zavedení 10hodinné práce, spíše stanovili požadavek, aby povolena byla na zkoušku pro jeden rok, poněvadž by se mohly ukázati výhody pro podnikatele. — Ve skutečnosti teprve nyní lze pochopiti ze zvláštních poměrů brněnské industrie onen důraz, který dělníci kladou na tento požadavek. Neboť tak daleko nejsou ještě naši vyssávaní otroci industrie, aby mohli vybojovati jako angličtí proletáři principielní zápas. Je to nahé a zoufalé zápolení o lidskou existenci, co se v tu dobu v Brně odehrává. Leták stávkujících apelující na obyvatelstvo, mluví ve svých skutečných nepochybných údajích strašlivou mluvou. Dovídáme se, že většina dělníků nebydlí v Brně. Z vesnic vzdálených šest hodin od města jezdí denně do dílen; tři hodiny chodí pěšky. Šestihodinný »marš« vedle 11hod. práce, to jest ono štěstí, které společnost naše, květ naší industrie, přiřknul svým výkonným silám. Pozdě večer vrátí se tito ubožáci domů a ráno musí vstávati v 5, ano ve 4 i 3 hod. v zimě v létě, aby nezanedbali práce. Jsou to většinou ženy, a mnohé z nich vidí dítky svoje bdící jen v neděli. Celý týden nechť je chrání náhoda, neboť hájí přece stát Palladium rodiny, této opravdové vychovatelky . . . Jiní, kteří jsou z míst vzdálenějších, žijí celý týden v Brně, ve rmutných, špinavých kvartýrech. Muži, ženy i děti pohromadě, pět až deset osob stísněných v jedné sednici, jen výjimkou dva na jednom lůžku, a často ve zvláštním systému střídání, tak že noční dělník uléhá do teplého ještě lůžka, které denní dělník právě opustil. Statistika nemocí svými úžasnými číslicemi, úžasný počet zmírajících tuberkulosou osvětlují bídný stav, ke kterému stejně přispěly mzda, byt, nedostatek spánku i klidu, chůze zimním mrazem a mlhou. — Desítihodinná práce má poskytnouti dělníku o hodinu klidu a spánku více, má jej osvoboditi na jednu hodinu od pobytu v ničivé atmosféře dílny. Má umožniti také matkám, aby všímaly si dítek také ve všední den a čistily byt.

Továrníci jmenují tento cíl »podlamováním podnikatelstva«. Netřeba býti an

socialistou, aby byla zjevna tato nespravedlivá a směšná výčitka. Byla by i tehdy, kdyby i pravdu měli podnikatelé, že zavedení 10hod. práce je dnes hospodářskou nemožností. Tutéž námitku však kladli, když zavedena byla v Rakousku normální doba pracovní a s ní postavili se na odpor každému sociálně-politickému pokroku, ať již měl k cíli dospěti cestou parlamentární nebo svobodnou úmluvou. Poukaz na nutné internacionální urovnání doby pracovní stejně se nechce uchytiti. Neboť jestliže schopnosti dělníků zkrácením doby pracovní stoupnou, jak vedle dělníků tvrdí vynikající theoretikové i četní praktikové, jestliže jim způsobeny budou úspory ve výrobním procesu, jestliže dále východiskem to bude ku zavedení oprav technického aparátu odpovídajícího době, jakým způsobem pak mohlo by se uškoditi soutěživé schopnosti našeho průmyslu? Právě dovolávání se ciziny mluví velmi málo ve prospěch podnikatelů, činíc trpké stesky dělníků tím pravděpodobnějšími, že rakouští továrníci dali právě dělníky shánětí úhradu své hospodářské neschopnosti a své politické zbabělosti a krátkozrakosti. Nepoměrně lepší poměry a kratší doba pracovní anglických dělníků nepřekážely rozkvětu textilního průmyslu, naopak tím více jej podporovaly. — Přece však nechceme tu rozhodovati, jak veliký podíl na jednání podnikatelů mají hospodářské úvahy neb úmíněnost a velkomyslná zpupnost. Také tato otázka zůstává nezjasněna, zda by nebylo třeba dáti přednost 10hodinové práci na jeden rok před konfliktem, který vrhá brněnskou industrii do nebezpečných obchodních i finančních zmatků. Avšak sama prognosa stávky zdá se býti poměrně méně důležitou oproti tomu, že poprve pronikají síly, o kterých politikové tohoto státu nechtěli věděti. Chce-li kdo seznati vlastní význam brněnské stávky, třeba mu nahlédnouti do sběracích listin, které dělnické listy denně uveřejňují. Je tu zaznamenáno přes 20.000 zl. ne od vážených firem, nýbrž od chudých dělníkův a ještě chudších dělnic. A poněvadž jest počet stávkujících tak veliký a tkalci hladu vzdorující potřebují k týdenní výživě několik liber hrachu a chleba, založilo dělnictvo vlastní fond. Každý dělník platí týdně 5 kr. na stávkový fond brněnský. Jest tato ochota v našem státě nejpustějšího strannictví a chauvinistické zášti něco tak obyčejného, co by nevzbuzovalo pozornosti povolaného soudce veřejných záležitostí? Slyšíme tak časté stesky nad kulturním svým zpátečnictvím, nad nedostatkem smyslu pro vzájemnost, který nás činí neschopnými k velkým civilisačním úkolům. V brněnské stávce vidíme oživeny tyto mravní síly, kterým jedině lze zmlaziti půdu naší kultury. Avšak kritikové společnosti mají pro ně pouze ono jedovaté mlčení, které na štěstí již nezabíjí. Nežádáme žurnalistů, aby se postavili na stranu dělníků, ale každý národní hospodář měl by věnovati pozornost tomu významnému faktu, že ochromena jest po týdny produktivnost 12.000 lidí, že naše industrielní výroba ztráci 80.000 až 100.000 zl., a město upadá do strašné průmyslové a obchodní krise. Smí se pak pominouti, že je v rakouském proletariatu čilý soucit a solidarita, které dovedou po celý měsíc brániti hladu 50.000 lidí? — Porovnejme jednou zprávy o třídních bojích ve velkých anglických listech od konservativních »Times« až k radikálnímu »Daily Chronicle« s veškerým naším občanským tiskem. Tam obšírné, hospodářskému významu přiměřené zprávy a úplná volnost slova, zde kusé zprávičky, jež vydalo podnikatelské komité. Stávka, byť odhalovala sebe více heroismu a plodného smyslu pro společné blaho, nezdá se přece našemu tisku býti hodnou zaznamenání, které se neodepírá ani schůzi »schulvereinu«. Ano, dělník je mu osobou zajímavou p[okud] pokud drancuje židovské kořalny. Tato brutální lhostejnost znamená pro so[ciální] mír mnohem větší nebezpečí, než se snad v žurnalistice myslí, šíříc nutně poče[tí] kopníků sociální katastrofy a ničíc naděje idealistů, které skládají do spoje[ní] pracovních sil národa.

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VIII. 1. července 1899. Číslo 19.

O souchotinách.

Píše Dr. Erazím Vlasák.

Časové thema — všude ve světě mluví se o něm. I naše noviny a revue probírají se tuberkulosou. Pěkná práce. A není divu, že dostala se tato nemoc na denní pořádek všeobecného jednání. Zaslouží povšímnutí. Je ukrutným, zákeřným, neuprosným nepřítelem všeho lidského. Zde jsou čísla. Berlínský profesor dr. G. Cornet vydal v těchto dnech obsáhlou knihu o tuberkulose. Hned na počátku sedmistostránkové knihy uvádí: »V německé říši umřelo r. 1894: na difterii a croup 65.701 osob, na zádušní kašel 21.521 osob, na spálu 8937 osob, na spalničky 16.173 osob, na tyfus 6373 osob. Dohromady 116.705 osob. Tuberkulosou 123.904 osob.

Dle sčítání úředního měla v ten čas německá říše 49,445.719 obyvatel a z těch tedy zemřelo 123.904 tuberkulosou, a z těchto opět tuberkulosou plicní 115.034 osob. Rakousko mělo asi v tu dobu 22,844.000 obyvatel, z nichž plicní tuberkulosou zemřelo 88.640, Italie 30 milionů obyv. a z těch zemřelo tuberkulosou 57.789. Na svrchu vyjmenované nakažlivé choroby umírají po většině děti, na tuberkulosu umírá tři čtvrti lidí celého počtu ve věku ku práci schopného (od 15—70 let). V tom jest v národohospodářském ohledu důležito uvažovati o souchotinách. V Prusku zemřelo průměrně v letech 1876—1891 lidí od 15—70 let na tuberkulosu ročně 71.895, což činilo plnou třetinu všech úmrtí. Souchotiny trvají obyčejně několik let nežli končí smrtí, ale počítejme jenom roční ztrátu tuberkulosou učiněnou dle úmrtí, která způsobila. Odhadneme-li pro den pracovní sílu na 2 marky pro osobu, vyjde nám na rok (čítaje toliko 300 dní pracovních) při 71.895 osobách zemřelých ve věku ku práci nejschopnějším, veliké číslo ztráty: **43,137.000** marek. Počítáme-li v to výdaje na lékaře, lék, výživu, ošetřovné a pohřebné, můžeme celá dobře číslici tuto zdvojnásobiti, a tu vyjde nám roční ztráta v penězích vyjádřena na **86** milionů marek. Souchotiny představují ročně v pruském státu zvláštní daň, obnášející 3,09 marek na hlavu obyvatelstva, 15 marek na rodinu s pěti hlavami.

U nás v Čechách trpí tuberkulosou 40% všech nemocných, ročně umírají čtyry osoby z 1000 lidí, což činí téměř šestinu všech zemřelých. Ročně umírá u nás průměrně 24.000 lidí. Počítáme-li dle Corneta ztrátu denní 1 zl., dostaneme ztrátu za rok v penězích vyjádřenou **8,640.000** zlatých r. č., a počítáme-li lékaře, léčebné, pohřebné, ošetřovné atd. vyjde nám číslo: **15 milionů** zl. r. č.

Obrovské číslice. Zaslouží tedy tuberkulosa povšímnutí všech vrstev každého národa. Je to mor ze všech lidských morů nejhroznější. Krade se v lidských řadách stále a rdousí neustále své oběti. V sousední německé říši věnují péči této nemoci všichni činitelové, zabývající se veřejností. Letos ku konci května svolali Němci do Berlína mezinárodní sjezd, který jednal o tuberkulose jako lidském moru. Sjezd konal se od 24.—27. května. Protektorem jeho byla sama císařovna. Účastníků bylo půl třetího tisíce a mezi nimi jména světového zvuku. Sezení sjezdová konala se v zasedací síni říšské rady. O podstatě nemoci neřeklo se celkem ničeho nového ze stanoviska přísně lékařského, sjezd byl spíše rázu socialního. Hledaly se cesty a prostředky pro odvrácení metly celého pokolení lidského. Výsledky kongresového sněmování v několika větách shrnuty, byly by asi následující: Tuberkulosa jest nemoc nakažlivá, zbuzena tuberkulosním bacillem, nalezeným r. 1882 německým učencem Robertem Kochem. Nemoc tato přenáší se z jedince na jedince; nebyla dosud s naprostou jistotou konstatována u nezrozeného nebo porozeného lidského plodu. U dítěte může se státi infekce tuberkulosním bacillem třeba několik hodin po narození. Nákazu šíří tuberkulosou nemocný člověk svými výměty a výměšky, hlavně svými chrchly, které v stavu tekutém i suchém jsou nejnebezpečnějšími rozšiřovateli nemoci. Mimo tělo lidské bacillus tuberkulosní ztrácí svou životnost i jedovatost, zachází; hnití ruší ho v 6—7 nedělích, direktní světlo sluneční v několika minutách. V životě bacilla tuberkulosního leží celý běh tuberkulosy. V temných, vlhkých, neslunečních místnostech daří se bacillu tuberkulosnímu nejlépe, ve vlhkých, temných, bezslunečních místnostech bydlící člověk nejčastěji stížen bývá tuberkulosou. Tuberkulosa jest nemoc strádání, nemoc chudých. Chudý, nešťastný, nemocný dělník, neschopen k práci, šíří zhoubu uprostřed své rodiny v nepříhodném obydlí a za nejhroznějších, nejmizernějších poměrů životních.

Ze zvířat může býti přenesena tuberkulosa na člověka masem, mlékem, máslem a nejdůležitějším nositelem tuberkulosy je hovězí a vepřový dobytek; maso ze zvířat tuberkulosních má se ničiti. Ne všecko maso z celého zvířete třeba zničiti, nýbrž jen zachvácenou část, což platí hlavně o vepřovém dobytku, který stížen bývá obyčejně jen tuberkulosou žláz, a to hlavně krčních. Je-li dobytek tuberkulosním, o tom se dnes lehce možno přesvědčiti. Kochův tuberkulin, dříve vyhlašovaný prostředek léčivý proti tuberkulose, vstřikne se dobytčeti, a je-li toto tuberkulosním, dostane horečku, reaguje na tuberkulín.

Mléko zvířat tuberkulosních je také nositelem tuberkulosy, podobně i máslo.

Drůbeží nepřenáší se tuberkulosa, poněvadž tuberkulosa ptačí a [illegible] ská není totožna. Nákaza vniká do těla člověka plícemi, ústy, žaludk[illegible]

střevy a otevřenou ranou. Tuberkulosní bacillus vdechuji, dostává se mi do orgánů zažívacích potravou a vniká otevřenou ranou do mízních mých cév a žlaz.

Nejčastější cesta nákazy je vdechování. Vdechuji bacillus tuberkulosní buď přímo z kašlajícího nemocného nebo z jeho usušeného chrchlu v podobě prachu. K nákaze je potřebí častého a dosti úzkého styku s tuberkulosním člověkem. Nejčastější obětí nákazy bývají členové rodiny, manželé; děti od rodičů, rodiče od dětí se nakazí; služebnictvo v rodině. Abych se nakazil ihned, jakmile vdechl jsem jeden bacill tuberkulosní, to se nestává. Obrana naše proti tuberkulose je správná životospráva a dobré zdravotnické poměry. Dejte všem lidem řádnou, potřebnou potravu, dejte jim řádný byt, postarejte se o pěstování čistoty všech lidí a všech obydlí a klesne úmrtnost i nemocnost tuberkulosou na nejnižší čísla. Nedostatek stravy a nedostatek řádného obydlí pociťuje nejvíce pracovitý, chudý člověk. Řádné, dodržované stavební řády, péče o laciné byty ve větších lidských střediskách; řádný dozor na jatkách, tržištích; řádný dozor na průmysl i řemeslo; řádné dílny, dobře větrané, v nichž postaráno je o odstraňování prachu; pečlivá osobní čistota: laciné veřejné lázně, dostatek pitné i spotřebové vody, nepožívání nesvařeného mléka; to všecko jsou ochranné prostředky proti tuberkulose čili jedním slovem řádná hygiena celého lidského života, ta pravá a rozumná, nepřemrštěná hygiena. To je ochrana zdravých.

O člověka již tuberkulosního, třeba míti jinou, zvláštní péči. Lidem takovým budiž postaráno o řádné ošetřování. Buďtež aspoň po čas prudkých záchvatů, kdy je dusí kašel a kdy velice mnoho odhleňují, úplně isolováni a budiž k tomu přihlíženo, aby chrchle své nerozsívali po okolí: podlaze, stěnách atd., nýbrž aby je ukládali do plyvátek, naplněných vodou, ne drtinami, pískem nebo »logrem«, jak se to u nás zhusta děje. V písku a drtinách rychle tuberkulosní bacillus vyschne a rozptýlí se v okolním vzduchu. Pro chudé nemocné nejlepší je isolací doprava jich do zvláštních léčeben pro prsní nemoce, jak je stavějí všude v cizině. V Rakousku máme jeden jediný ústav podobný v Allandu u Vídně. Na berlínském sjezdu pochlubili se Němci svými léčebnami pro prsní nemoce. Staví je tam zvláštní dobročinné spolky, nemocenské pokladny, pojišťovny na život, starobní pojišťovny a jednotliví dobrodinci. Všechny tyto ústavy jsou umístněny v lesnatých krajinách a mají dobrou pitnou vodu i postaráno jest o řádnou kanalisaci. Při každém ústavu jsou zvláštní místnosti, kde při pohodlném počasí spí nemocní na volném vzduchu: v létě po celé noci, v zimě aspoň po několik hodin. Způsob tento nejvíce prý se osvědčuje při léčbě souchotin. Zdravý, nezkažený, svěží vzduch. V německých ústavech mají dvacet procent vyléčených a přes čtyřicet procent polepšených tak, že mohou jíti za svým povoláním a státi se opět platnými, pracujícími členy lidské společnosti. Náklad učiněný na tyto léčebny nese velké, lichvářské úroky. V Anglii existuje od r. 1841 světoznámý léčebný ústav pro prsní choroby Browpton-Hospital v Londýně a National-Hospital for Consumption ve Ventnoru. Německo má z posledního desítiletí přes třicet těchto lidových léčeben. Město Berlín: Malchov, Blankenfelde, Gütergotz; Červený kříž: Grabowsee; Berlínský

spolek pro léčebny lidové: Belzig pro 200 nemocných a mimo to je v tomto ústavu zvláštní nadace Bleichröderova pro 30 nemocných; ústav pro pojišťování v stáří a v případu invalidity v Berlíně: Beelitz. Jako Berlín má každé větší německé město dnes aspoň jednu léčebnu pro chudé nemocné plícemi. Nemocenské pokladny, úrazovny a jiné podpůrné spolky, starají se tímto způsobem také o své nemocné. Továrna na anilin v Ludwigshofenu má sanatorium pro své nemocné dělníky s 18 postelemi v Dannenfelsu. Dělník může v tomto ústavu pobýti 6—8 měsíců a o výživu jeho rodiny stará se taktéž továrna. Mnoho ústavů podobných je ve Švýcarsku, ve Francii, v Rusku (jedno z nejstarších sanatorií v Halila, Finsko; nejnověji učinil veliké dary za účelem zřízení lidových léčeben car). Ve Švédsku daroval král před nedávnem 2,220.000 korun na zřízení léčebny pro prsní choroby. V Čechách v posledních dnech hnuto také s otázkou lidové léčebny. Na návrh Dra Vlasáka a docenta Dra Honla ujal se myšlenky spolek českých lékařů a zvolil zvláštní komissi, která věc má projednati a za spolupůsobení i jiných činitelů uskutečniti. Ke komissi té přistoupil okresní lékař pražský Dr. Preininger, který zanášel se sám vyvolati spolek, který by věc tuto vzal do práce. Nejnověji oznamuje se v Časopisu pro veřejné zdravotnictví, řízeném professorem Drem Kabrhelem, že redaktoři tohoto časopisu založí zvláštní společnost pro zvelebení zdravotních poměrů v Čechách, která bude také zakládati lidové léčebny pro nemocné prsními chorobami. Čilý zájem o dobrou věc těší nás a doufáme, že brzo otevrou se brány jedné, dvou i tří léčeben českých pro chudé trpící souchotináře Čím dříve se to stane, tím lépe pro naše nebohé. Do akce zasáhnou, jak přislíbeno bylo svrchu jmenované komissi pražská města, všecky spolky lidumilné i podpůrné a ve spolku, který tito všickni činitelové zbudují, bude místa dosti pro každého, kdo stará se o veřejné dobro, kdo zná jeden cit, na kterém stojí celý, dobrý život člověka, kdo zná lásku k bližnímu.

Tuberkulosa přestala býti toliko objektem bádání učených lékařů, byla prohlášena za lidový mor a stala se důležitým problemem, který rozluštiti ponecháno vědám sociálním. Nemáme dosud specifického léku, kterým by lékař dovedl vyléčiti souchotiny. Lékařské vědě ku pomoci musí přispěchati vědy sociální, zanášející se péčí o dobrý, účelný a zdravý život člověka . . .

Dramatická díla Richarda Wagnera.

Glosy k cyklickému jich provedení na pražském německém jevišti v čase od 7. května do 4. června 1899. J. Boleška.

Snad zarazí se čtenář nad záhlavím těchto řádků. Po běžném zvyku patří jaksi k negativním vlastnostem našeho vlastenectví německé divadlo pražské ignorovati, a publicistika česká vskutku vzpomene si na ně jen, chce-li z politických důvodů je potírati aneb z uměleckých jim argumentovati, že to v našem jediném velkém ústavě divadelním nejde vždy jak by mělo a mohlo. Veliká masa, která neví, že obě zemská diva pro foro externo upjatě od sebe oddělená, pod rukou žijí v př[illegible]

shodě, ba, jak zasvěcenci tvrdí, snad i v jakémsi vyrovnávacím kartelu, bez rozmyslu a proto neprávem spatřuje v nich podniky v konkurenci se křížující. Praktickou soutěž částečnou nelze ovšem popírati, pokud obě divadla stýkají se v jednotlivých bodech svého programu — a v tom směru, jak pochopitelno, jest naprostá výluka věcí nemožnou — ale i tato soutěž jest jen zdánlivou, poněvadž při pravidelném, kryjícím se denním pořádku pevný kmen obecenstva z jednoho nepřebíhá do druhého. Avšak v obou táborech jest hezká hrstka inteligentů, která má k spokojenému žití v požitku uměleckém podmínku rovnocennou s rozmanitými potřebami fysické existence. Ta chce soustavně rozšiřovati duševní obzor svůj a nespatřuje v tom národního prohřešení se, vyhledává-li v druhém zemském divadle, co jí divadlo mateřského jazyka z důvodů jakýchkoli neposkytuje. Tak si vysvětlíme, proč v koridorech Národního divadla při operách Smetanových německá, v německém divadle při Wagnerových dramatech česká konversace sans gêne často dost se rozprouduje.

Na omluvu českých návštěvníků německého divadla dovolil bych si poukázati ještě jen na rozdíl mezi oběma pražskými ústavy co do jich národního poslání. Národní divadlo jest předkem ústavem národním. Alespoň vždy, kdykoli nastal konflikt mezi národními a uměleckými jeho úkoly, zvítězily ony nad těmito. (Připomínám jen aféru pí. Pospíšilové). Přes všechno úsilí německých chauvinů nemá jich divadlo tohoto významu ani z daleka. Ono zůstane vždy jen lokálním ústavem, podporovaným a udržovaným z peněz a z protekce (Česká spořitelna!) německé aristokracie a plutokracie trvale zde usídlené a proto také nikdy snad nedočkáme se jeho definitivního úpadku hmotného. Ze všenárodního německého stanoviska jsouc bezvýznamno, jest i lhostejno lidu, t. j. Němcům českým v uzavíraném území; neboť tito zeměpisně jsouce od něho odtrženi a nad inkolát svůj vůbec stavíce příslušenství k říši, do níž mají mnohem blíže než do metropole království, jsou zvykli odtamtud čerpati duševní své povznesení. Krom toho dovolil bych si poukázati, že aktivní personál divadla německého nejlépe vyvrací jeho předstíranou baštovnost národní: veškero služebnictvo, celá technická družina, orchestr pak a sbor operní z převážné většiny narekrutován jest z našinců. Je tedy německé divadlo jevištěm i hledištěm — oním v majoritě, tímto v minoritě — ústavem smíšeným, ústavem, v němž umělecká stránka má a musí míti nad národní převahu. Proto, myslím, nemůže českému listu býti vykládáno ve zlé, všimne-li si od času k času lecčehos významného v něm, co — jako skvělý cyklus Wagnerův — i český svět uvede v umělecké vzrušení, třeba prozatím nebude moci reflektovati, aby druhá strana jednala dle zásad materiální reciprocity. Mnohému můžeme se tam přiučiti a naše příchylnost k Národnímu divadlu tím neutrpí ničeho. Vážíme si zajisté našeho ústavu, lneme k němu s láskou u žádného národa na světě v té míře ocnosti se neobjevující a případnou oposici proti němu vždy vztahujeme je na ducha dočasně v něm vládnoucího. Ale dost lidí jest mezi námi, kteří nevidí v tom jen planý ideál, aby v politice stále nedosažitelnější vyrovnávání dospělo jednou příznivého konce na poli umění, které přes veškeren odpor jest přece jen nejdražším majetkem internacionálním. Náš

pražský život hudební trpí od let zhoubným separatismem. Zlomíme-li jej někdy, nebude nad nás druhého města vůbec, které by v týchž relacích dovedlo zploditi větších uměleckých činů.

Na povznesení hudebního ruchu pražského nevykonal v posledních patnácti letech nikdo tolik, jako ředitel Angelo Neumann. On má dvě vlastnosti každého genialního impresaria: je výborným obchodníkem, ale zároveň nadšencem pro dobrou věc. Proto umí spekulovati s pravým uměním, vyvolávati jím sensaci a při tom z ušlechtilých zdrojů těžiti pro svou pokladnu. Ale veliký umělecký i finanční úspěch cyklu Wagnerova nepřilétl mu jen tak s nebe. Neumann umí nevyspělé obecenstvo vychovávati si k schopnosti uměleckého požitku. Jej nezalekl na př. počáteční nezdar filharmonických koncertů. Vnucoval je násilně neustále, až se vžila v posluchačstvo jich potřeba, a podobně počínal si s dramatickými pracemi Wagnerovými, jichž neúnavným heroldem byl po Německu mezi prvními představeními v Bayreuthu (1876) a svým příchodem do Prahy (1885). Zde nalezl Neumann repertoire Wagnerův neúplný, pročež jej doplnil a pak systematicky udržoval bez ohledu na úžasnou lhostejnost, před kterou jiný podnikatel byl by docela jistě kapituloval. Když konečně se stoupajícím světovým kultem Wagnera také v Praze počínala se plniti původně spoře obsazená křesla při jednotlivých večerech, sáhl r. 1893 poprvé k celému cyklu a letošním jeho opakováním (jemuž mezitím předcházela ještě dvě) vsadil korunu svojí propagační činnosti. Vyhlédl si pro cyklus měsíc květen, nejbohatší na dny sváteční, aby některá představení nejdelších her započíti mohla dle Bayreuthu v hodinách odpoledních, přizval k svému ensemblu z ciziny vynikající pěvce a dirigenty a tím zvýšil interes pro jednotlivé večery tak, že celý grandiosní čin repertoirní o třinácti večerech v době čtyř neděl překonán byl za nezmenšené účasti a neochablé vnímavosti hlediště, které obratným způsobem získáno bylo k sledu vývoje největšího genia dramatické hudby.

*

Že Wagner jest největším hudebním dramatikem všech národů a všech tří věků, od založení opery uplynuvších, a jedním z »nejsoustředěnějších myslitelů hudebních« vůbec, to popírati nemá odvahy ani nejzlolajnější frakce v táboře jeho protivníků. Avšak na samém sklonku století devatenáctého, kdy jeho umění počíná dostávati již dlouhotrvající opravněností pečeť klasicismu, kdy od něho ni nejmenšího kroku v před nebylo učiněno a vše, co vedle něho a po něm bylo, nedovedlo a nedovede vzdorovati jeho vlivu, můžeme Wagnera pokládati za největšího veleducha hudebního po Beethovenovi. Praví-li se o Beethovenovi, že jím pokročila hudba ve vývoji svém o celé století, Wagnerem zajisté o dvě. Ale musíme celou tvorbu Wagnerovu míti před očima živě vyloženu, abychom mohli také z jeho jedinečného zjevu generalisovati přesvědčení: že divadelní talenty se rodí, hudební však že se vyvíjejí. To dokazuje výmluvně první opera Wagnerova: »Víly« (»Die Fe[illegible]«).

Prvotinu svou složil Wagner jako dvacetiletý mladík r. 1833. Po marných pokusech získati pro ni některé divadlo, provedl několik a[illegible]gmentů z ní v koncertech a pak nechal ji ležeti v pultu jako operu [illegible]

titurovou a tak se stalo, že »Víly« teprve r. 1888 dostaly se na jeviště mnichovské, krom něhož pouze pražská scéna r. 1893 otevřela jim svoji bránu. Tuto zdrželivost dnešního divadla proti nim vysvětlíme si předně slabou jich hudbou. Díváme-li se na ně hlediskem let třicátých, shledáme v nich některé přednosti proti současným plodům t. zv. kapelnické hudby, mimo jiné pokročilou poměrně deklamaci. Při znalosti pozdějších jeho oper a dramat narazíme ve »Vílách« na embryonální názvuky, z nichž nejpatrnější jest v ouvertuře již exponovaná melodie celou tvrdou stupnicí diatonickou procházející, jež opakuje se s malou změnou v druhém finalu »Potulného Holland'ana«, v prvním finalu »Tannhäusera«, a i v poslední scéně »Valkýry« (loučení se Wotanovo s Brunnhildou). Ale zajímavější stránkou pro znalce pozdějšího Wagnera, než z Webera, Beethovena a Marschnera odvařená hudba, jest text »Víl«. Není ovšem možno, aby v řádcích těchto, úzkým rozměrem poutaných, textová i hudební povaha jednotlivých děl Wagnerových se stejnou podrobností byla rozbírána, ale při »Vílách« nutno pozastaviti se déle, poněvadž neviditelné nitě spřádají je se všemi téměř pozdějšími sestrami jich v jednom směru. Pokud neztotožňujeme divadelnost s dramatičností, pojem širší s pojmem užším, shledáme, že mají »Víly« sujet nedramatický ale eminentně divadelní. Ony jsou nadmíru charakteristickou ukázkou, jak Wagner v primitivním stadiu divadelnictví svého počínal si jako režisér, jak z minulosti scenické těžil a zároveň s netušeným ovšem vztahem k vlastní dramatické budoucnosti vymýšlel nové technické obraty, jež vynořují se u něho potomně ve službách vyzrálých intencí básnických.

Ada, polovíla, dcera pozemského krále, jehož žena byla vílou, žije s královským princem Arindalem v manželském svazku, uzavřeném s dvojí podmínkou: osm let nesmí se choť její ptáti po jejím původu. Analogie se základní dramatickou ideou »Lohengrina« je patrna. Jako tam Elsa, zde Arindal předčasně dá se svésti k zapovězené otázce, začež za ohromného lomozu vyvržen jest z říše víl na zem — jako Tannhäuser ze slůje Venušiny před Wartburk. Také jej nalezne sbor rytířů, jež zvěstuje mu smrt jeho otce a zpraví jej o nepřátelských vpádech krále Moralda, s námahou odrážených statečnou sestrou jeho Lorou. Ale Arindal, nemající síly k vládě, poněvadž kouzlem jakýmsi ochrnuly mu nohy, podlehne spánku, z něhož probudí se v říši Adině a přikvačivší sem za ním rytíři marně připomínají mu osiřelou otcovskou říši. Také Ada doví se o smrti svého otce a o své proklamaci za královnu v jeho říši. Oba manželé musí se rozejíti, každý za svým cílem. K šťastnému spolužití dospěti mohou jen po četných zkouškách. Arindal musí přísahati, že, ať jakoukoli pohromu utrpí v příští době od své choti, nedá se svésti k tomu, aby ji proklel. Na to odletí Ada do otcovského království v lodi oblakové, holuby tažené — v rekvisitě, která v hydronautické obměně veze Lohengrina po Šeldě (1. jednání). Sotva Arindal uvítán jest sestrou a poddanými v otcovském paláci, zjeví se Ada se dvěma vílami, aby podrobila chotě smluvené těžké zkoušce. Hodí nejprve do ohně obě dítky a postavíc se v čelo nepřátelského vojska přispěje k porážce Arindalově. To splete rozum jeho tak, že proti dané přísaze Adu prokleje. Jako Loth ze svatého písma musí Ada po sto let být nyní proměněna v kámen,

před tím však ještě — jako Lohengrin Gottfrieda — odkouzlené děti vrátí do otcovské náruče Arindalovy (2. jednání). Arindal pozbude rozumu. V šílenství střelí po lani a ze slzy v oku raněného zvířete — komu by nenapadla posvátná labuť z »Parsifala«! — poznává v něm — svou ženu. Tu zjeví se mu čaroděj Groma a odkáže jej na štít, meč a lyru. Ozbrojen těmito přístroji jako Orfeus před furiemi stane před podzemními mocnostmi — mečem (předchůdcem »Nothungu« z »Prstenu Nibelungova«) a štítem zjedná si nad nimi přesilu a vyprostí Adu z kamenného zakletí zpěvem, při němž (jako Tannhäuser před Venuší) sáhne do strun své lyry (3. jednání).

Banálně zrobený text (dle Gozziho kusu »Die Frau als Schlange«) se skreslenou figurou Arindala, tohoto slabocha, jenž je ustavičně nástrojem v cizích rukou, s malými nároky na logickou soudnost a na esthetický cit, ale pohádkovostí svou veliké činící požadavky na divadelní mašinerii a dekorační výzdobě, pak krotkost hudebního roucha jsou příčiny, proč »Víly« jen v cyklu jsou myslitelny na dnešním jevišti. Ale, jak zmíněno, přes neuměleckou hodnotu svou přece velmi daleko okazují scenickými jednotlivostmi do budoucna Wagnerova a proto z hlediska literárně historického nikterak nelze litovati opozděného jich obrození v době, kdy nemohl již z nich býti vytloukán kapitál proti hotovému, a zatím již uznanému dílu velikého reformátora.

Ve své autobiografické črtě se skvostným humorem líčí Wagner nešťastný osud druhé zpěvohry »Zápověď lásky« (»Das Liebesverbot«, dle Shakespearovy »Odvety za odvetu«) složené r. 1834, o dvě leta později provedené. Tato druhotina jeho nebyla až dosud učiněna přístupnou dnešním divadlům a schází nám tudíž jeden článek ve vývojovém řetězci autorově, jenž sám přiznává se, že kráčel ve stopách Donizettiho a Belliniho. Ale beze vší pochyby urazil hodně honů Wagner, než překonal ohromný krok, který proti minulosti jeho okazuje »Rienzi, poslední z tribunů« (1839—1841).

V »Rienzim« neshledáváme Wagnera ještě jako progona nového velikého umění, ale spíše jako nadějného stoupence starých, té doby běžných směrů. »Rienzi« uhajuje statně ještě nyní posici svou v moderním repertoiru jako poslední plápol dokonávající epochy opery historické. Do té musí řaděn býti již svou látkou, váženou ze stejnojmenného románu Bulwerova, konstrukcí libreta, rozvrženého v pět dějství, náklonností k širokému pathosu, k nádhernému lesku zevnímu. Ale přímou nespravedlivostí bylo by, kdybychom Wagnera deklarovali snad jako nohsledu Meyerbeerova, od něhož líší se již v »Rienzim« mnohem hlubším nazíráním na úkoly dramatické pravdivosti i v konservativním jinak rámci opery konvenční formy. Vidíme nejlépe na vykřičené pantomině, představující vypuzení Tarquiniovců z Říma, jak Wagner symbolisuje jí myšlenku svobody a tím připíná i surogát velikého baletu velké opery historické k základní linii celého dramatu. Ale také muzikálně — běží tu o formální stránku — navazuje Wagner spíše na Spontiniho a Aubera, než na Meyerbeera, na »Corteza« a »Němou z Portici«, ne na »Roberta« a »Hugenoty«. Myšlenkově stojí Wagner jako hudebník v »Rienzim« již na stupni mistrovství, poněvadž v niveau, k němuž co do formy dospěl, un-

uplatniti plně individualitu svého nitra a skoro bych řekl, že přebil formu nadbytkem obsahu. »Rienzi« má proto snad z celého Wagnera nejvíce akustické síly a ta dala vzniknouti nespravedlivé ovšem představě o nesnesitelné lomoznosti jeho hudby. Avšak hlučnost ta vznikla v prvním mistrovském díle jeho jako přirozený následek tísně, že forma nestačila pojmouti myšlenku, tísně, která ulevovala si v drcení formy, v revoluci formální, zbudované na vědomí nemožnosti evoluce.

Revoluci tuto připravoval Wagner cestou nenáhlé reakce a prvním ovocem vytčeného postupu jeví se již »Potulný Holanďan« (1842). Bouřlivá plavba na cestě do Londýna vnukla mu myšlenku zdramatisovati pověst o mořském Ahasveru, vykoupeném obětavou láskou ženy ze zakletí a básnické tvorbě jeho otevřela se nová, netušená perspektiva. Pověstná u něho idea vykoupení ženskou láskou pronásledovala jej od těch dob a zjevuje se též v »Tannhäuseru« a v »Prstenu Nibelungově« mutatis mutandis opakována. Ale mnohem důležitějším momentem, než ideový detail jest při »Potulném Holanďanu« fakt, že Wagner přestal býti libretistou, převodcem cizích látek v operní text, ale stal se samorostlým básníkem, jenž od toho času důsledně přidržoval se — až na jediné »Mistry pěvce Norimberské« — téhož povšechného pramenu: lidové pověsti.

Poetickým základem »Holanďana« došla ohlasu všeobecná touha lidstva po výprosti z útrap pozemského života. Přikloniv se na jedné straně k všeobecnosti, odrazil se od ní Wagner vyvedením svého díla, jeho scénickou stavbou a zhudebněním. S jemným paedagogickým výpočtem přivedl na poprvé nenásilným způsobem k platnosti úzké splývání tónu se slovem v nerozlučnou jednotu, a davy spontánně za ním sedší ani nepozorovaly, čím pokročil »Holanďan« proti vyjezděné šabloně operního libreta: nepřinesl ani solistům příležitosti k parádním číslům s efektními »odchody« obešel se bez finalních ensemblů a obmezil se na malý počet jednajících osob bez dlouhé litanie štábu episodního.

V »Holanďanu« pokračuje Wagner mnohem méně v hudební minulosti své — a ta opírala se, jak uvedeno, z většiny o cizinu — než ve způsobu předchůdce svého v operní demoničnosti Heinricha Marschnera, jenže prohloubenějším a celistvějším slohem. Pravá specialita jeho posledních dramat, výrazné přechody orchestrovými spojkami ze situace k situaci, to podkládání vstupu slova po napjaté scéně přípravnou mezihrou, jak znamenitě už je vystiženo při prvním setkání se Senty s tělesně vystupujícím přízrakem její romantické obrazotvornosti! Vůdčí idea básně charakterisována jest pevným thematem vykoupení, vedle něho pak ještě několik myšlének hudebních sdruženo jest uvědomělým plánem s určitými nervy děje, s jeho subjekty a objekty, ale vše to jest tu jen zevně naznačeno, ne ještě vnitřně, veskrze a důsledně do podrobna provedeno.

(Příště dále.)

Assanace Prahy.

Napsal MUDr. Vladimír Preininger.

I.

Jest známo, jaký zuřil boj o tři domy na Velikém náměstí Staroměstském v Praze. Dvě strany stály tu vlastně proti sobě: jedna tvrdíc, že mají ony domy cenu historickou i uměleckou i že je jich k zachování starého rázu náměstí i Prahy zapotřebí, žádala, aby domy ty bourány nebyly — kdežto druzí dokazujíce, že budovy ty nejsou ani v tom ani v onom ohledu důležité, žádali sbourání domů těch v zájmu zdravotním.

Často se sice bývá dovoláváno důvodů hygienických, aby ta ona věc odstraniti se mohla, aniž důvody ty mohou býti vážně doloženy — ale v hořeji uvedeném případu nebyla to fráse, řeklo-li se, že zmíněné budovy, zasahujíce svými křídly hluboko do pozemků, které mají býti rozumně zastaveny, a vykazujíce byty naším požadavkům nevyhovující, ruší podstatně — aspoň v jedné části — projekt, o nějž se namáhalo obecní zastupitelstvo Pražské po celá desítiletí, totiž t. zv. **assanaci**.

Slovo to má v našich poměrech jaksi zmenšený význam; značí širšímu obecenstvu asi pouze sbourání jistého počtu domů a zbudování nových na pozemku takto získaném. Ale širší význam slova toho je jiný. Utvořeno v podstatě z latinského slova »sanus« (zdravý) značí slovo to každé opatření, každý výkon, jímž mají se poměry zdravotní zlepšiti. Takovým výkonem assanačním jest na př. opatření pitné vody, odvádění lidských výkalů a špinavých vod (kanalisace) stavba zdravých bytů (oč pečují ustanovení stavebních řádů) a j.

Nejradikálnějším prostředkem pak zassanovati (mohlo by se říci: ozdravěti, zdravou učiniti) nějakou, zdravotním a jiným požadavkům nevyhovující část města jest ovšem ona assanace, jak se v Praze provádí a prováděti bude. Nejde však ani při této naší domácí assanaci jen o sbourání a stavění domů, o vyrovnání ulic a jich rozšíření, čímž ovšem bude již mnoho pro ozdravění částí těch vykonáno; nýbrž současně bude úroveň ulic zvýšena, kanalisace provedena, půda nákazou staletou prosycená odstraněna a čerstvou zemí nahražována, k čemuž na konec přistoupiti musí i přivádění dobré pitné vody, poněvač by se asi z půdy assanačního území dobré spodní vody nedobylo.

Podniků pak takových, jakého jsme svědky v Praze, provedeno bylo a provádí se mnoho v mnohých městech. I staří národové znali podobné znovustavění a překládání částí měst, ba i celých míst, a to nejen vzhledem k účelům opevňovacím a válečným, nýbrž i z důvodů zdravotních. Uvedu tu jediný příklad, jejž ve své knize »De architectura« (o stavitelství) zaznamenává Vitruvius (téměř před 2000 lety): obyvatelé města etruského Salpia opustili své budovy, postavené v nížině, kde byli stále střídavkou týráni, a vystavěli si nové město na nedalekých pahorcích.

Čím dokonalejším stávalo se poznávání příčin nemocí, čím dokonalejší stávala se zdravověda a čím hlouběji zásady zdravovědné do cyvatelstva pronikaly, tím úsilněji snaženo se, odstraňovati závady, assavati města, místa, vesnice. A statistická data zcela přesně dokazují že

tam, kde jakékoliv zlepšení zdravotních zařízení (assanace) nastalo, mělo v zápětí klesnutí i počtu nemocí, hlavně nakažlivých, i počtu úmrtí.

Uvedeme tu jen některé příklady na důkaz svých slov.

Jestě před nemnohými lety byly neštovice postrachem rodičů, kteří úzkostlivě báli se o své děti, aby nebyly zhoubnou nemocí tou zachváceny, kdežto v době přítomné patří případ pravých neštovic ku vzácnostem takovým, že mladí lékaři vůbec neviděli neštovic. V r. 1874. zemřelo v Rakousku z 10.000 obyvatelů 8·3 neštovicemi, kdežto v r. 1892. pouze 0·89! A výsledek ten nutno připočísti jen na vrub zdravotním opatřením a očkování.

Celková úmrtnost pak klesla v Čechách od r. 1888, kdy vydán zákon o instituci obvodních a obecních lékařů, ze 26·8‰ na 24‰ v r. 1897. V Londýně pak obnáší úmrtnost pouze 20·5‰, což je pochopitelno, poněvač Anglie kráčí stále v čele zdravotnického pokroku a hlavně všímá si obytných poměrů; připadát na 1 dům v městech s více jak 50.000 obyv. v zemi té 6·2 obyvatel a 1·3 rodiny (v Londýně 7·5 obyv. a 1·7 rod.), kdežto v Německu v týchž městech 22·5 osob a 5·2 rodin (v Berlíně 52·6 osob a 12·3 rodin), v Rakousku 31 osob (v Praze 42·6 osob a 9 rodin). Jak může jen jistý podnik assanační zlepšiti poměry zdravotní, ukazuje nám na př. úmrtnost tyfem v Neapoli, v kterémž městě byl r. 1885 dokončen vodovod, jenž přivádí vodu z pramenů Serinských, vzdálených 87 km. a r. 1888 počato s bouráním starých částí (viz níže). Zemřelot tyfem, jenž — jak známo — často pitím vody nečisté bývá zaviněn, v Neapoli: r. 1881:471 osob (t. j. na 1000 obyv. 0·95), 1883:316 (0·63), 1885:287 (0·57), 1887:227 (0·44), 1889:168 (0·32), 1891:105 (0·22). A poznáním důležitosti hygieny vzrůstala i touha po zlepšení poměrů, jimiž by zdraví lidské, tento náš poklad největší, chráněno bylo. Nelze se tedy diviti, ba jest to oprávněno, že podnikají se nejnákladnější opatření, jen aby nemocnost a úmrtnost hyly umenšeny. K nim ovšem patří assanace toho druhu, jak je i u nás vidíme.

Z ciziny můžeme též na některé podobné podniky poukázati, aby mohlo srovnání s našimi poměry učiněno býti. Největší jsou co do rozsahu assanace některých měst italských, jako Říma, Neapole, Palerma, Florencie a j. V Římě jde hlavně o upravení ulic starých a proražení ulic nových, jichž více jak 30 založeno bude. Též v městě tom, více než kde jinde, srazily se zájmy zdravotní se zájmy historicko-uměleckými a estetickými; o tom pramen, z něhož čerpám, praví: »Umělcům a ctitelům umění nezamlouvají se ovšem značné změny, které tím nastaly*); se zdravotnického stanoviska nutno obviňování podobná tím spíše odmítnouti, ježto v Římě zbude starožitností a koutů jestě více, než by hygiena ponechati měla.«

V Neapoli jde o projekt největší; budeť vyžadovati nákladu 132,716.000 lir (asi 65 mil. zl. r. č.), k čemuž stát přispěje celkem 70,000.000 lirami. Podnět assanace té (již Italové »sventramento« zovou)

*) Mezi změny ty patří nejen sbourání celých částí města a stavba moderních domů, nýbrž i na př. postavení nábřeží při řece Tibeře, čímž má se zavodnění nižších zabrániti.

byla epidemie cholerová r. 1884, kdy v Neapoli zemřelo 6970 osob cholerou právě v částech, které assanovány budou. Výměra celého assanačního území obnáší 980.686 m.², z čehož připadá na veřejná prostranství jen 230.000 m.² = 14%; kdežto po assanaci bude jich tu 424.000 m² = 43% celé plochy. Na pozemku tom bydlelo 87.000 osob, (z nichž 46.000 os. patří chudé třídě), kdežto po provedení celého projektu stačí nové domy jen 56.000 osobám, takže pro 31.000 osob je nutno nové domy postaviti. To se stane tím, že postupně, jak assanace pokračuje a lidé domy staré opouštěti musí, staví se na obvodu města čtvrť pro lid dělnický, chudý. Na toto opatření bylo při Pražské assanaci zcela zapomenuto. — Assanaci Neapole provádí zvláštní, bankami italskými utvořená společnost, která má býti během 10 let s pracemi hotova.*)

Podobně v Palermu jde vedle kanalisace a stavby vodovodů o znovupostavení některých částí. Tato assanace počala r. 1885, má býti hotova za 25 let a bude státi 44 milionů franků.

Menšího rozsahu jsou assanační podniky ve Florencii, kde jde o upravení střední čtvrti městské, pak v Catanii, Messině, Bologně, Janově a j. — Vytknouti dlužno, že všechny assanační práce (hlavně v Římě a Neapoli) konají se za velice vydatné podpory státní.

Značným je i projekt sbourání některých částí Londýnských, s nímž současně má se postaviti celá čtvrť dělnická. Jde tu o sbourání části se 728 domy ve 20 ulicích; zůstanou jen tři školy, dva kostely a továrna. Kdežto v starých domech bydlilo asi 6000 lidí, stačí nové domy pro 4700 osob. Ve středu celé plochy bude okrouhlé náměstí průměru 80 m., z něhož bude paprskovitě vybíhati 7 ulic šířky 15 až 18 m.

Ve městě Hale nad Salou bylo za posledních let nákladem asi 1 mil. marek několik nových ulic proraženo, promenády rozšířeny, nové čtvrtě městské založeny.

II.

Příklady uvedené dosvědčují, že assanace Prahy není žádným podnikem, který by snad neměl podkladu a příkladu. Ovšem, co jinde provádí se rychle, potřebuje u nás doby nepoměrně dlouhé. Co tu předcházelo vyšetřování a měření, co tu bylo sezení komisí různých — než byl pouhý zákon vydán. To stalo se v r. 1893, kdy t. zv. assanační zákon pro Prahu byl schválen a v č. ř. z. 22. a 23. dne 11. února publikován.

Než se poohlédneme po rozsahu zákona samého, musíme si promluviti o jednom bodu, totiž: je assanace částí, zákonem oním dotknutých, nutnou? To nám ovšem nejlépe osvětlí poměry, které ve částech těch jsou.**)

Praha má celkové rozlohy 13·79 km.², z čehož v r. 1890 bylo za-

*) V assanačním území a na nových stavbách pracuje průměrně 850 . Za 3 leta sbořeno domů na 100.000 m.², zrušeno 3.000 m². ulic, postaveno na 21.216 m.² plochy a zřízeno 131.000 m² ulic!

**) K malému assanačnímu území u sv. Vojtěcha nepřihlížím, poněvadž se pouze 18 domů na ploše (i s ulicemi) 14.672 m.².

staveno 3·16 km.², v r. 1896 již 3·39 km.². Na jeden hektar zastavené plochy (tedy nečítaje ulic a ostatních volných prostor) připadalo obyvatel: v Praze vůbec 573·2, na Hradčanech 263·2, v Holešovicích-Bubnech 427·5, na Malé straně 519·4, na Novém městě 575·9, na Vyšehradě 789·7, na Starém městě 644·1, v Josefově **1821·8**(!). Bydlí tedy v Josefově a Starém městě na jednom hektaru zastavené plochy 1235 osob, tedy 2kráte více než obnáší průměr Pražský.

A dále: kdežto v celé Praze je z veškeré půdy zastaveno 26·13%, je na Starém městě zastaveno 68·28 a v Josefově 68·10%. Dle toho též vypadá na jeden dům v celé Praze 706 m.², kdežto na Starém městě 617 a v Josefově jen 222 m.²!

Abych zalidněnost a zastavenost Pražského Josefova a Starého města lépe znázornil, uvedu toto: kdyby Praha (totiž 7 čtvrtí, bez předměstí) byla tak zastavena a zalidněna, jako jmenované dvě čtvrti, měla by asi 1,140.000 obyvatelů! A ježto má ve skutečnosti 200.000 obyv., byla by téměř 6 kráte lidnatější. Tu, myslím, každý přizná, že zalidnění I. a V. části Prahy je nepravidelné, nepřirozené, a že musí způsobovati nezdravé poměry, jak ještě níže ukážeme.

Poměry assanačního obvodu pak ilustrují též dobře poměry veřejných ulic a prostranství. — Připadá z celkové výměry procent: v Praze na zahrady 20, na ulice 13·5, v Josefově na zahrady 14·4, na ulice 17·06, v Starém městě na zahrady 8·6, na ulice 23·0. Číslice uvedené dokazují, že je ulic v Josefově dosti, ale nutno uvážiti, že ostatní plocha je značně zastavena a proto musí se přirovnati tato ku veřejným prostranstvím. Poměr ten zjistil jsem tak, že plochu zastavenou kladu = 100, a pak obdržel jsem tyto poměry: v Praze 100 : 51 (ulic), v čtvrti V. 100 : 26, v III. 100 : 30, v I. 100 : 34, v IV. 100 : 42, v II. 100 : 51, v VI. 100 : 62, v VII. 100 : 107. Příznivý poměr v VI. a VII. části podmíněn je tím, že mnoho ulic je posud jen z polo zastavených, kdežto poměr v Josefově (V. čtvrt) a Starém městě (I.) bije téměř v oči; zůstávat hluboko pod průměrem (100 : 50).

A nepoměr ulic k ploše zastavené jeví se též v nepatrné šířce ulic celého assanačního obvodu.

V Praze je střední šířka ulice 14 m., v Josefově 6·5 m., na Starém městě 12·5. Střední největší šířka ulice Pražské je 21 m., v Josefově 10 m.; nejmenší onde 7 m., tuto jen 3 m. V Josefově 5 ulic, na Starém městě 6 má místy šířku jen 2 m.! A přihlížíme-li k ustanovení stavebního řádu z 10. dubna 1886, že nejmenší šířka ulice nemá býti menší 12 m., vidíme, že v celém assanačním obvodu není ani jediné ulice, která by tomuto, zajisté ne přílišnému hygienickému požadavku v celé délce své vyhovovala.

Pro trvalou paměť pak i pro poučení čtenářů zaznamenáváme tu šířku některých ulic, a sice největší a nejmenší (jsou — jak již řečeno — klikaté, nerovné). Tedy na Starém městě ulice: Anežská 50·0*)—2·5, Bukova 7·0—2·5, Dlouhá 19·0—4·2, Dušní 26·0—4·0, Haštalská 56·0*) až 4·0, Hradební 17·6—3·5, Kaprová 12·5—3·8, Klášterská 11·0—1·8 (!),

*) Tato je šířka u kostela sv. Haštala.

Kostelní 12·0—2·6, Kozí 11·5—2·5, Mikulášská 21·0—3·5, Platnéřská 22·6—5·5, Plžová 20·0—2·5, Radnická 9·5—4·2, Rámová 13·0—3·0, Sanytrova 36·0*) —6.5, Střelná 8·5—3·2, U milosrdných 18·0—3·5, U obecního dvoru 15·0—5·0, Valentinská 14·5—4·0, Veleslavínova 21·5 až 3·0**) Vězeňská 12·0—6·2, Žatecká 4·0—2·9.

V Josefově jsou tyto ulice (z nichž některé jsou zcela, některé z části sbourané, což níže vyznačeno): Břehová 29·0—2·5, Cikánská 7·6—3·0, Červená 17·0—3·0, Fialková 4·0—2·2, Goldřichová 4·0—2·0, Hampejská 6·5—3·0, Jáchymová (sboř.) 6·5—4·0, Josefovská 15·5 až 3·0, Kostečná (sboř.) 8·0—3·0. Meiselova (sboř.) 12·5—5·0, Masařská 9·0—2·5, Nová 4·8—3·5, Pinkasova 5·0—3·5, Rabínská 9·5—3·5, Šámesová (sb.) 8·0—2·0, Šmilesova 5·5—2·5, U hřbitova 6·5—1·2 (!), U staré školy 16·5—1·5 (!), Úzká (pol. sboř.) 19·5—2·5, V kolnách 4·6—3·0.

Výslovně podotýkám, že některé ulice jsou velmi krátké, čímž jich klikatý směr tím více je nápadný, na př. Fialková 63 m., Goldřichova 43 m., Pinkasova 71 m., Šámesova 87·5, Šmilesova 55, U hřbitova 37·5 (!), V kolnách 58 m., Anežská 83 m., Kostelní 43 m. (!), Radnická 49 m., Střelná 38 m. (!), Žatecká 80 m. Některé zdánlivě veliké šířky jsou tím působeny, že dům jeden (nebo dva) ustupuje značně za čáru domů ostatních (jako na př. v Břehové, Úzké a jiných ulicích).

A všechny tyto úzké (2 až 10 m. široké) ulice jsou s obou stran obklopeny domy ne snad přízemními neb jednopatrovými, tedy nízkými, nýbrž dvou až čtyřpatrovými, takže světla a vzduchu dostane se do bytu velmi málo — tím méně, že i dvory jsou malé, ba jsou četné domy, které žádných dvorů nemají!

Pohleďme též do vnitra bytů, podívejme se, jak to tam asi vypadá. Tu pak mohl bych napsati kolik stran, než bych svá pozorování vylíčil. Na dvou místech již jsem o téže věci psal, a proto snad bude nejlépe, když budu tuto prostě výňatek z jednoho svého článku citovati.***)

»Předem projděme se ulicemi. Tak zv. Uzká je v pravdě velice úzká, měřit průměrně 3—4 m., ale přes to je po obou stranách až 4patrovými domy uzavřena; dále Fialkova (jež nemá asi jméno po známé libovonné květině) má šířku 2·2—4·0 m., Rabínská 3·5—9·5 m., Maiselová 2—12·5 m.†), Šámesová 2—8 m., Šmilesova 2·5—5·5 m. atd. Vedle této nepatrné, ač velice měnlivé šířky ulic vadí proudění vzdušnému hlavně jich křivolakost: je tu plno koutů, záhybů a vystupujících domů; ani jediná ulice nejde přímo, by v ní vzduch mohl volně prouditi. Je to sice místy velmi malebné, pitoreskní, ale je to jednou z podmínek, proč čtvrť ta je nezdravá . . .

»Další jest ovšem nedostatečnost všech domů bez výminky. Tak není snad v celé čtvrti té jediného domu, který by měl jen poněkud větší slušnější dvůr. Většinou jsou to pouhé světlíky, kamž mnohde není ani přístupu a kde se hromadí smetí z celého domu. Nejednou byl jsem svědkem, jak kdosi lil klidně z patra některého špínu do takového dv[illegible]

*) Tato šířka je u Rudolfina.
**) Je téměř celá sbouraná (byla jen 86 m. dlouhá).
***) Ze článku »Z pražského ghetta« (Zdraví I. roč., 1895, str. 126—128
†) R. 1897—98 byla celá zbořena.

»Domy jsou tu na sebe tak nalepeny, že se ani neví, kam sahá to ono stavení, a leckde stojí dům, své popisné číslo mající, obklopen jinými domy tak, že nelze k němu ani cesty najíti. O té čtvrti lze říci, že bylo místa do krajnosti využitkováno.

»Již proto, že není dvorů a že není širokých ulic, jsou po většině domy uvnitř temné, vzduch v nich je dusný a těžký. Vejděte do domu některého a nevíte, kam jíti, tma egyptská vás obklopuje a teprve po chvíli uzříte někde v koutě úzké, strmé, vyšlapané schody, jež namnoze ani jedinké okénko neosvětluje (aneb je-li, jsou tabule v něm tak špinavé, že světla nepropouštějí.) Po nich musíte v pravém smyslu slova lézti, jen abyste nesletěli a hlavy nerozbili.

»A jaká obydlí mohou v takových domech býti? To lze si již dle vylíčeného dobře pomysliti. Já jich přece několik vyobrazím; ovšem neuvádím pravá čísla popisná z důvodů pochopitelných.«

»Tak č. I. (Josefovská třída). Průjezdem velice úzkým vejde se na úzký, klikatý dvorek, obklopený dvoupatrovými domky; jsou čtyři se čtyřmi zvláštními schody. Nejhorší jsou byty v přízemí; jsou to pouze pokojíky bez kuchyňky, jako většinou v Josefově. Za jednu síňku rozměru 18m² (4×4·5) platí se tu 90 zl. Tmy a vlhkosti je tu dosti . . .

Č. II. (v téže ulici) Byt: předpokojíček, z něhož jde se do kuchyňky a do pokoje; v každé této místnosti bydlí jedna rodina mnohočlenná. Pokoj je dosti slušný, veliký, k ulici. Ale předpokoj nemá oken, je osvětlován pouze skleněnými dveřmi do kuchyně vedoucími; rozměr jeho 7·5 m² (2·5 × 3) a na prostoře té bydlí 6 osob! — Nejlepší je kuchyň. Poněvač nebylo v domě dosti záchodů, zřídil se pro onen byt zvláštní v — kuchyni! Ano: v jednom jejím koutě je zřízeno dřevěné pážení za nímž přímo je záchod. Mezi tímto a stěnou je postel, na níž spí ubozí nájemníci této kuchyně. Dovedete si asi pomysliti ony příjemnosti, které obyvatel kuchyňky té ze záchodu popsaného pociťuje.

»A činže? Za celý byt platí hlavní nájemník majiteli domu 160 zl. Poněvač sám by takový nájem platiti nemohl, musí bráti podnájemníky a obchoduje tak vlastně s bytem. Podnájemník tmavého předpokoje platí týdně 60 kr., ročně 31 zl. 20 kr.; za kuchyňku platí se 1 zl. týdně, ročně 52 zl. — což činí od podnájemníků 83 zl. 20 kr. a platí tedy hlavní nájemník za největší pokoj jen 77 zl. ročně. Ostatně je i to dosti, ale jinde děje se obchod lepší.

»V jednom domě ve Fialkové ulici zjistil jsem byt o malé kuchyňce a jednom pokojíku, v nichž bydlilo celkem 19 osob. Přímý nájemce (rodina tříčlenná) platí nájemného 154 zl. ročně; ale od podnájemníků, kteří se často střídají, vybírá takové poplatky, že týdně od nich vybére 4 až 6 zl., ročně tedy 250—260 zl. Má tedy nájemník hlavní nejen sám byt zadarmo, nýbrž ještě 100—110 zl. vydělá. — A jak ti podnájemníci bydlí. V pokojíku na př. jsou tři postele, z nichž každá representuje rodinu: na jedné spí muž, žena, dítě — na druhé dvě stařenky, žebračky, na třetí pomocník obuvnický se svou milou. Ostatní (hlavně nocleháři, kteří dnes tu, zítra onde přespí) rozloží se malebně po zemi. (Dokonč.)

Národohospodářský projekt.

Pánům redaktorům »Journalu« v Paříži.

Messieurs, — Bavíte nás často svými zprávami o nových vynálezech. Dovolte, bych také já prostřednictvím Vašeho listu sdělil s veřejností vynález učiněný ondyno mnou samým, který dle mého mínění jeví se býti nesmírně dalekosáhlým a užitečným.

Jednoho večera byl jsem ve velké společnosti, kde jsem měl příležitost viděti poprvé nové lampy pánů Quinquet & Lange, tak velice pro svůj lesk obdivované; přes to bylo však všeobecně uznáno, že olej, jejž spotřebovaly, byl co do množství ve velikém nepoměru k světelné jich schopnosti. Nelze tudíž mluviti o nějaké úspoře při nich. Nemohla nás žádná z nich úplně uspokojiti, a to tím méně, ježto jest všeobecně žádoucno, aby se náklad osvěcování našich bytů co možno umenšil, když všechny jiné rodinné potřeby v cenách tak stoupají.

Byl jsem potěšen, vida tak všeobecný zájem o hospodaření, neboť jsem sám náruživým hospodářem.

Šel jsem domů a do postele, asi ve tři nebo čtyry hodiny po půlnoci, s hlavou plnou toho předmětu. Náhodou vzbudil mě náhlý nějaký hřmot k šesté hodině ráno, a procitnuv byl jsem překvapen jasným světlem, naplňujícím můj pokoj. Na začátku domníval jsem se, že někdo tam přinesl několik těch lamp, ale protřev si oči zpozoroval jsem, že světlo to vnikalo přímo oknem. Vstal jsem a podíval se ven, abych zvěděl příčinu toho, když najednou vidím slunce, jak právě vychází na obzoru, posílajíc odtamtud přímo do mé komnaty jasné paprsky své, ježto služka moje byla zapomněla spustiti večer záclony.

Podíval jsem se na budíček, který jde velmi dobře, a přesvědčil jsem se, že je teprv šest hodin. A domnívaje se pořád ještě, že je to něco kromobyčejného, že dnes slunce tak časně vstává, podíval jsem se také do kalendáře, kde jsem našel, že je to hodina, v niž dnes slunce vycházeti musí. Díval jsem se dále a viděl, že vychází denně časněji až do konce června, a že po celý rok nevyjde později než nejdéle v osm hodin ráno. Vaši čtenáři, kteří jako já nevěděli nikdy ničeho o světle slunečním před polednem, a zřídka kdy se dívají do astronomické části kalendáře, budou se právě tak diviti, jako jsem se divil já, když uslyší, že vychází tak časně, a zejména ujistím-li je, že ihned jakmile vyjde, také svítí. Jsem o tom přesvědčen. Jsem si této věci jist. Nikdo nemůže míti o ničem jistoty větší. Viděl jsem to na vlastní oči. A opakovav toto své pozorování po tři po sobě jdoucí dni, dospěl jsem vždy k témuž výsledku.

Avšak stává se přece, když s někým mluvím o tomto svém vynálezu, že pozoruji na výrazu jeho tváře, ačkoliv se nevyjadřuje slovy, že mi zkrátka nevěří. Jeden dokonce, učený přírodní filosof, ujišťoval mě, že musím býti na omylu stran onoho světla vnikajícího do mého pokoje; neboť jelikož jest prý dobře známo, že nemůže býti v tu dobu ve [illegible] ještě světlo, následuje z toho, že také žádné z venčí vniknouti nem[illegible], a že proto okna má, která byla náhodou ponechána otevřena, nev[illegible] štěla světlo dovnitř, nýbrž vypouštěla tmu ven; a uvedl mi mnohé [illegible]

plné důvody pro tuto svou theorii, kterými dokazoval, jakým způsobem jsem se dal uvésti v omyl. Přiznával jsem, že mne tím trochu překvapil, ale neuspokojil mě; a další má pozorování utvrzovala mne jenom, jak jsem nahoře již řekl, v mém původním přesvědčení.

Tento případ vzbudil v mé hlavě různé vážné a důležité myšlenky. Rozvažoval jsem, kdybych se nebyl tak časně ráno probudil, že bych byl spal ještě šest hodin za světla slunečního, a za to pak žil příští večer šest hodin při světle svíček; a poněvadž toto jest světlem mnohem dražším než ono, přiměla mě moje láska k hospodářství k tomu, abych se jednou přesvědčil, jakým jsem špatným počtářem, a abych sestavil několik výpočtů, jichž výsledek Vám zde podávám, podotýkaje, že dle mého mínění je užitečnost nejlepším měřítkem u vynálezů, a že vynález, který nelze nikterak zužitkovati čili který není k něčemu dobrý, není dobrý k ničemu.

Za podklad ku svým výpočtům vzal jsem okolnost tu, že žije v Paříži 100.000 rodin, a že tyto rodiny spotřebují přes noc po půl libře svíček za hodinu; domnívám se, že jest to průměrně velmi nízká číslice; neboť, ačkoliv věřím, že mnohé spotřebují méně, vím s druhé strany, že mnohé potřebují nepoměrně více. Předpokládaje pak sedm hodin denně, jakožto průměrný čas mezi východem slunce a vstáváním naším, poněvadž slunce vychází po šest následujících měsíců mezi čtvrtou a šestou hodinou ráno, a následkem toho předpokládaje, že pálíme denně sedm hodin marně svíčky, dospěl jsem ve výpočtu k těmto číslicím. V šesti měsících mezi 20. březnem a 20. zářím jest nocí 183, hodin v každé noci, po které pálíme svíčky 7, úhrnný počet hodin 1281. Těchto 1281 hodin množeno 100.000, počtem to obyvatel, dá 128,100.000 t. j. sto dvacet osm milionů a jedno sto tisíc hodin, strávených v Paříži při svíčkách, které, počítaje půl libry vosku či loje za hodinu, representují váhu 64,050.000, t. j. šedesát čtyry miliony a padesát tisíc liber, které při ceně průměrné 30 ct. za libru dají obnos devadesáti šesti milionů a sedmdesáti pěti tisíc livres tournois, 96,075.000. Ohromný obnos! který by město Paříž ročně ušetřilo, kdyby užívalo ze šetrnosti místo svíček slunečního světla.

Tvrdí-li se nyní, že se lidé drží tvrdošijně starých zvyků, a že tudíž bude těžko je přiměti k tomu, aby vstávali před polednem, následkem čehož pak můj vynález by měl pranepatrnou cenu, odpovídám: Nil desperandum. Doufám, že všichni lidé mající zdravý rozum, jakmile se dozvědí z těchto listů, že je světlo hned po východu slunce, zkusí vstávati zároveň s ním; aby byli přinuceni také ostatní k tomu, navrhuji následující zařízení:

Předně: Budiž ustanovena pokuta jednoho louisu z každého okna které je opatřeno záclonami k zadržování světla.

Za druhé: Budiž zavedeno totéž policejní opatření proti přílišnému pálení svíček, jaké nás poslední zimu přimělo býti šetrnějšími při pálení (lříví, t. j. buďtež v krámech prodavačů vosku a loje postaveny stráže, l teré nedovolí kupovati nikomu více svíček, než libru na rodinu a týden.

Za třetí: Buďtež postaveny stráže také za tím účelem, aby zastavaly všechny kočáry atd., které projíždějí ulice po západu slunce, vyjma chirurgy, lékaři a porodními bábami.

Za čtvrté: Každé ráno, jakmile vychází slunce, budiž ve všech kostelích zvoněno všemi zvony, a kdyby to nepomohlo, budiž vystřeleno v každé ulici po jednom dělu, aby se všichni lenoši důkladně probudili a otevřeli oči, a aby viděli svůj vlastní prospěch.

Za dva nebo tři dni budou všechny obtíže odstraněny a náprava bude se jeviti tak přirozenou a snadnou, jako je nynější nepravidelnost, neboť ce n'est que le premier pas qui coûte. Přinuťte člověka, aby vstal ve čtyři hodiny ráno, a je více než pravděpodobno, že půjde dobrovolně a rád v osm hodin večer spát; a prospav se plných osm hodin, vstane ochotně druhý den ráno opět ve čtyři.

Ale obnos oněch devadesáti šesti milionů a sedmdesáti pěti tisíc livrů není vše, co by se ušetřilo mým hospodářským projektem. Pozorovali jste zajisté, že jsem počítal jen s polovicí roku, a mnoho by se ušetřilo též v druhé, ačkoliv jsou dnové kratší. Mimo to nesmírná zásoba vosku a loje, která by zůstala nespotřebena po celé léto, měla by patrně za následek, že by svíčky byly i v zimě lacinější a zůstaly lacinějšími tak dlouho, pokud by navržená oprava se zachovávala.

Za nesmírné dobrodiní, jehož se lidstvu dostane tímto vynálezem, jejž zde tak otevřeně sděluji a prozrazuji, nežádám žádného úřadu, ani ročního platu, ani výlučného privileje, aniž vůbec nějaké odměny. Očekávám pouze, že mi zůstane čest tohoto vynálezu. A přece vím, že existují závistivé malé duše, které mi chtěji i tu upříti a tvrdí, že můj vynález byl znám již ve starověku, a snad i přinášejí odstavce ze starých spisů, jež to mají dokázati. Nechci se hádati s těmito lidmi, zdali staří věděli, že slunce vychází v určité době — možno dost, že měli také kalendáře, jako my, a že v nich tedy mohli čísti — z toho však ještě nevychází, že by věděli, že také svítí, jakmile vyšlo. A to právě požaduji já pro sebe jako svůj vynález. I kdyby to byli staří věděli, to už dávno zapomněli, neboť zajisté neznámo bylo to moderním, alespoň Pařížanům. Abych to dokázal, uvádím jen jediný jasný a prostý doklad. Jsouť tak vzdělanými, soudnými a rozumnými lidmi, jako kdekoliv jiný lid na světě, a všichni o sobě tvrdí, jako já, že jsou bedlivými hospodáři; a hledě ku mnohým těžkým břemenům, která jim ukládají státní nutnosti, mají také zajisté naléhavou příčinu býti hospodáři. A nyní se tážu: Je to možné, aby tak rozumný národ za takových poměrů mohl žíti při čadivém, nezdravém a nesmírně nákladném světle svíček, kdyby věděl skutečně, že může míti mnohem čistší světlo sluneční zdarma?

Benjamin Franklin.
(1706—1790.)

Žena a politika.

Eliška Gnauck-Kühneová. Přeložil Hanuš Hackenschmied.

Shon po politickém právu ženského pohlaví, po právu voliti a voleno býti, leží od počátku již v ženském hnutí; dříve či později musí se tento požadavek dostati na přetřes a vybojovati si své místo. Nechť hlíženo na věc sympaticky anebo s odporem, zevrubné uvážení o politického práva ženy jeví se přece jakožto požadavek rozumu, spravnosti a práva.

Mezi odpůrci politické zralosti ženy nejlaciněji pomáhají si ti, kteří zatarasují se dogmatem o duševní inferioritě ženského pohlaví, prohlašujíce beze všeho tento spor za směšnost, protože prý žena jednou pro vždy uznána za politicky neschopnou z toho důvodu, že nedostává se jí nezbytného k tomu ostrovtipu. Takové tvrzení svědčí zajisté nejen o skutečně zarážející duchaprázdnotě a nezkušenosti, ale i o povážlivé neznalosti dějin; neboť, kdybychom měli pouze jedinou politicky zdatnou ženu, — a dějiny znají jich více než jednu — postačilo by to na důkaz, že pohlaví není absolutní překážkou politického důvtipu. A dále tvrzení, že žena jest politicky neschopna proto, že jest ženou, podmiňovalo by jiné: muž jest schopen politiky, protože jest mužem, — důvod, jehožto vratkost bije do očí, představíme-li si jen ty rozdílné vrstvy voličstva. Přece nebude někdo chtíti s opravdovostí tvrditi, že oráči na některém osamělém dvorci v Zadním Pomoransku neb ve východním Prusku prokáží více pochopení a porozumění pro svoji úlohu při volbách, nežli kterákoli vzdělaná velkoměštka, nebo že lidé písma neznalí na lecjakémsi kobylkářském panstvíčku v Meklenbursku lépe rozumějí ochrannému clu a provozování obchodu, námořnictví nebo kolonisaci nežli jejich paní, i když vzdělání její neceníme vysoko! Jelikož tedy pohlaví samo v sobě není příčinou řídkosti politické vyspělosti žen, padá provedení důkazu oněch odpůrců, kteří z ohledu pohlavní příslušnoti snaží se odpírati ženám politického práva...

Neméně kolísavým ukáže se i jiný důvod, kterým tak často podporuje se vyloučení žen z politiky. Muž volí za odměnu za to, že v obraně vlasti nasazuje svůj život. Zde dlužno však vzpomenouti, že tento muž, dříve než může svou vlast hájiti, musí být zrozen. Jinými slovy: dříve matka jeho musí svůj život vydati v šanc za vlast, aby se této dostalo obránce, takže každý muž, který jde bránit svou vlast, představuje s matematickou přesnosti ženu, která dříve nežli on, nasadila svůj život. Jediné mateřství ženy umožňuje tedy rytířství muže. K obojí této úloze příroda náležitě nadala své tvory; oba plní svoji úlohu: žena přijímajíc mateřství, muž rytířkost; dostává-li se tedy tomuto odměny za to, že plní svůj úkol, proč ona má býti odstrčena? A kdyby někdo namítl, že v tomto případě jenom bezdětné ženy vylučují se z účastenství v politice, mohlo by se zas dobře říci, že ani k tomu není zde oprávněného důvodu, poněvač zákony ustanovují se průměrně, všeobecně, tak jako také volí přece všichni, i ti, kteří vojenské služby jsou neschopni.

Jak vidno, ani odvolávání se na brannou povinnost mužovu neospravedlňuje vyloučení ženy z politiky, neboť honosí-li se onen svou mužností, hlásí se tato se svým mateřstvím.

Jak asi má se to nyní s důvody, které tasí se pro prohlášení politické způsobilosti ženy? Výkon ženy jakožto matky ospravedlňuje zajisté plnou měrou její nárok na politická práva, kdežto obvyklé a pohodlné poukazování na příklady malých mimoevropských států jen tehdy může mít pro nás ceny, můžeme-li dodati, že v těchto státech panují tytéž hospodářské, právní a číselné poměry obyvatelstva jako u nás. Neméně nedapným a kusým jeví se často opakovaný pokus žen prohlašovati dobu mateřského práva za historické odůvodnění jejich politických požadavků.

Po zevrubném seznámení se se spisy o pradějinách rodiny, zmizel by jistě tento argument z řečí a spisů žen. I kdybychom připustili, že domněnky badatelů na tomto poli spočívají na ověřených základech, sotva asi nadchlo by nás to k tomu, abychom jakožto ideal svůj vztýčili okolnosti a poměry mající za podklad nejnižší stupeň rozvoje. Matriarchat zanikl, sotvaže obě pohlaví vešla ve spořádanější vzájemné styky a zbystřeným pozorováním nabyla schopnosti chápati příčinnou souvislost mezi jevy v čase rozloženými. Zkrátka, právě tak, jako nelze vysvětliti odpírání volebního práva jednak brannou povinností, jednak domnělou inferioritou ženy, tak nelze také odůvodniti požadavek voličského práva poukázáním na drobné zámořské státečky anebo na dobu mateřského práva. Naproti tomu zdá se mi, že nárok na politické právo žen lze dovozovati — kromě mateřstvím, jež kladu na první místo, — ještě tím, že hospodářský ruch uvedl na tržiště ženu, aby nabízela svou práci a donutil ji, aby ve výdělkářské práci hledala takřka své povolání. Jest naprosto nepochopitelno, proč by neměly ženy, které stejně s muži při strojích, u psacího stolu nebo ve krámě jsou zaměstnány, zaujímajíce v kanceláři nebo ve škole stejné místo jako oni, proč neměly by také se svými soudruhy v práci a v úřadě společně hlasovati? Jedinou myslitelnou pohnutkou pro vyloučení ženy by bylo, kdyby vláda pohlížela na tyto poměry, jakož i na vzrůst průmyslnické práce ženské pouze jako na nahodilou fasi a jako pro takovouto nepřistřihovala zvláštních zákonův a paragrafů dalekosáhlého významu, anobrž k tomu spíše se snažila, by dopomohla ženě vždy více a jistěji vraceti se k její úloze v rodině, — argument, který zajisté vyvolal by odezvu: že cíle tohoto nejjistěji bude dosaženo, zúčastní-li se žena sama svým hlasem při zákonodárství, poněvadž konec konců žádný muž přece nemůže tak dobře cítiti, kde ji střevíc tlačí, jako žena sama.

Touha žen, aby měly vliv na opatření, která týkají se životních podmínek jejich pohlaví, jest de facto právě tak oprávněná jako přirozená, a měla by jejich snahy po politickém právu skrz na skrz proniknouti. Dnešní veřejný směr ženského vyučovatelství na př. neodpovídá v pravdě ani rozhojněnému požadavku vzdělání, ani pozměněným hospodářským poměrům, neuspokojuje tudíž nikoho. Žákyně sice učí se všemu možnému, ano až nad potřebu, leč to všechno souhrnem není přec ničím jiným, nežli základní průpravou k dalším studiím zámožnějších dcer, aniž to poskytuje něčeho jistějšího velkému procentu dívek odkázaných na průmyslnou práci; — a vzdělání k onomu nejvyššímu, nejvelebnějšímu a za svaté vyhlašovanému povolání, k poslání matky — ponechává se ve všech vrstvách obyvatelstva čistočisté náhodě! Dá se předpokládati, že zjednala by se rychlejší odpomoc, kdyby zralé, zkušené a dostačně vyškolené ženy pronesly svoje slovo — kdyby mluviti směly; politické právo poskytlo by jim vlivu.

Avšak tu týčí se zase nová vážná pochybnost. Obdařiti jednotlivé ženy hlasovacím právem nebylo by ani žádoucí, ani vydatné, neboť ma a nesmí se stotožňovati s několika vynikajícími jednotlivci, nesmí se po zovati podle těch žen, které ve spolek svorně pracovaly, ať hlásily se k ku kterékoli straně, neboť v davu platí také o ženském pohlaví zná

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Otokar Březina: Stavitelé chrámu. (Nákladem Moderní Revue.) — *Básník*, který jest největší pýchou mladé naší lyriky, dává z odlehlých svých samot na Moravě čtvrtou už knihou slyšeti svůj věstecky roznícený hlas. Při třetí jeho knize »Větry od pólů« vyslovil jsem na těchto místech obavy, je-li možno v těchto symfoniích abstrakcí a nejsublimějších vztahů jíti ještě dál a výš? je-li možno hráti je na bohatším ještě a oslnivějším orchestru slovném a neutonouti na konec v těchto oceánech obrazův a rhytmů, chtějících vysloviti nevyslovitelné? Ona kniha zdála se mi být Ultima Thule uměleckých i lidských sil, a po ní zdály se mi následovat pouze dvě možnosti: Buď totiž poslední ještě heroické vzepjetí a po něm íkarovský pád se sežehnutými křídly. Anebo — a to se mi zdálo jediným východiskem, pro umělecký rozvoj Březinův zdravým a nutným — znenáhlý sklon k zemi, napojení se její krví a šťávou, nové načerpání sil z hmoty a smyslovosti, reálný nějaký otřes, který by básníka probudil z magnetického spánku a učinil z hosta jiných krajů, jichž oko nevidělo a o nichž ucho neslyšelo, pěvce lidí a země. Jsem povinen nyní říci, že jsem se mýlil. V nejnovější své knize nešel Březina ani jednou ani druhou cestou, ani výš k svému mystickému slunci, ani níž k zemi. Zůstal celkem tam, kde stanul třetí knihou. Tedy stagnace? Ne, myslíte-li to slovo ve smyslu příhanném; ale ano, připustíme-li, že Březinovi jest uloženo něco jiného, než aby zajímal svými etappami a metamorfosami, vzestupnou drahou hledajícího a rozvíjejícího se umělce. Připustíte-li dokonce, že jest jedním z duchův, od nichž nepotřebujeme žádat, aby sedmimílovými kroky se vyvíjeli, ba od nichž toho ani nemůžeme žádat. Neboť vedle básníka je v Březinovi ještě cos jiného: hlasatel svých idejí, apoštol mysterií, oddaný a věrný kněz. Tento kněz v něm básníka vždy více přerůstá: k tomu poznání přicházím při této čtvrté jeho knize. A úloha knězova je docela protichůdná básníkově: ne krásu tohoto světa má zachycovat v jejich toku a změně, ne býti bytostí pohyblivou uprostřed věcí pohyblivých, ale s nezviklatelnou vytrvalostí hlásati slávu věčných pravd. Jeho jedinou uměleckou ctižádostí může být, aby ji hlásal jazykem vždy výmluvnějším, ale co hlásá jest stále jedno, dnes i zítra a až do konce života, neboť je-li pravým knězem, musí věřit, že to je jediné pravé, neměnitelné, trvající od věků do věkův. A proto se nedivme více Březinovi, že od těch dob, co v druhé své knize »Svítání na západě« se posvětil na kněze své mystické víry (z prvé mluví ještě novic, těžce se lou-

čící se svým lidstvím) nemůže se nasytit svého posvátného opojení, že neví, jaké nové barvy a obrazy by nanesl ještě do chrámu, jejž staví, že všemi jazyky lidskými i andělskými se snaží vyslovovati to jedno stále stejné a nezměnitelné — a že poesie jeho počíná kameněti v profil, jehož už asi nikdy nepozbude. Jediný jest její cíl: klanět se; jediný její tón: hymnické vytržení; její gesto: veliký majestátní posun žehnajícího pontifika, ne-li místy i dokonce křečovité sviření se mučedníka, jenž s posvátnou rozkoší vidí nebesa otevřená, zatím co žhavé kleště pozemských bolestí drtí mu kosti a vysušují krev. Těch devatenáct čísel, jež skládají přítomnou knihu, jest vesměs psáno v tomto duchu, jejž lze zváti náboženským — v nejširším a do jisté míry i v novém slova toho smyslu.

Psychologické a ideové stavivo, z něhož buduje Březina svůj »chrám«, je zde tedy totéž, jako v předešlých jeho knihách. Nanejvýš bych řekl, že v této poslední ustoupily značně do pozadí prvky bolesti, stesku a touhy, vůbec stavy záporné, aby činily místo opojnému rozkochání, ohnivým spirituelním rozkoším a triumfálním jásotům, jedním slovem: prvkům kladu. To je snad jediný pohyb evoluce, jejž tu pozoruju: básník zraje, šťávy jeho ducha jsou stále sladší a ohnivější, vstupuje do velikých hodin poledního klidu a světla. Ani co se vlastní literární stránky této knihy týče, nelze mluvit o nějaké stagnaci ve špatném slova smyslu. Na strunách téže harfy, kterou třímá už od let, podařilo se mu vylouditi několik lyrických harmonií, které jasem svého soudu a svou ucelenosti a sladěnosti znamenají skutečný umělecký pokrok od »Větrů od pólů« a která bez ostychu nazývám tím nejvyšším, co česká poesie za tato dvě leta stvořila. Jako nedostavěné kathedrály trčí v opojném vzmachu do výše rozměrné fantasie »Stavitelé chrámů«, »Se smrtí hovoří spící«, »Proroci« a »Země vítězů«, tak velkolepé nakupeniny slov a orgie rhytmů a koloritu, že všecka myšlenková architektonika je pod nimi pochována. Za to překonává básník vítězně svůj materiál v číslech kratších a úměrnějších, jichž je v knize většina. Nevím, která bych jmenoval přede všemi, zda »Vigilie«, znící svými úsečnými rythmy jako údery tajemných zvonů do hlubin svaté noci, či kouzelně melodickou, do mysterií přírody tak hluboce nahlédající »Apotheosu klasů« anebo »Jsem jako strom v květu« divukrásné to credo básníkovy duše, v níž veškerý fond jeho poesie stažen je v několik kapek silné, čarovné essence. Ovšem, ani u těch není ideová architektura nejsilnější stránkou. Chytit poetický námět za samé jeho jádro, rozložit jej úměrně a účelně, dáti mu těžiště, sráz a konečný hrot, stupňovati tón a prostředky až k závěrečnému vyvrcholení, — pro všecky tyto zřetele nemá Březina mnoho smyslu. Sotva u dvou, tří čísel celé knihy můžete mluvit o t. zv. pointě. Báseň u Březiny není samostatnou, svým vlastním životem žijící, od jiných v ostrém profilu se odlišující bytostí, ale je něčím pouze polozrozeným, dítětem, které nevyšlo ještě dokonale z mateřského lůna básníkovy duše. Je více částí jeii. než něčím samým o sobě, je jakousi improvisací, výdechem a vy: váním duše do kosmického nekonečna — jedním slovem: více modli kněze než dílem trpělivých uměleckých prstů. Chtěl by někdo na dlitbě žádati ostrý ideový profil a pointu? Kdo by chtěl žádati

zaokrouhlené tvary na obláčcích obětního dýmu, tak jak se řinou proudem, jak krouží vzhůru ve své bezforemnosti a roztékají se na konec v nekonečném étheru? Fragmentární a rhapsodický ráz poesie Březinovy je podmíněn proto jejím rázem modlitebním, žalmickým. A o tomto lze mluviti více než ve smyslu pouze přeneseném. Valná část knihy je psána tónem apostrofy, obracející se k druhé osobě, mystickému »Ty«, podobně i častý biblický tón a apokalyptický kolorit svědčí o tom, z jakých studen čerpala básníkova inspirace.

Ve formální stránce přítomné knihy vyhnal Březina svůj dar plamenného jazyka, svou sílu fantasie a spodobivosti na stupeň úžasný. Všemi věcmi nebe a země hýbe jeho mluva. Ví, kde hledat nejžárnější barvy a zná nejtajnější hlubiny slovných vztahů. Dovede sevřít celé říše pojmů a vztahů ve skvoucí mosaiku metafor na ploše jediné strany. V rukou jeho pozbývají slova své hmotné tíže, stávají se duchem a étherem a nabývají přízvuku kosmického, tak jako by, — abych užil výrazu Baudelairova, byla psána pérem z křídla andělova. Jako ohnivé vodotrysky srší jeho dlouhé kouzelně rythmované verše, aby zas klesaly v melodických spádech vracejících se rýmů. Zná tajemství kombinací rythmických a slovných, hudbu assonancí, shušťující a zduchovňující účinky plurálů a genitivů a třebas individuelní kmen jeho dikce a slovníka zůstával celkem ve všech knihách týž, takže místy hraničí až na manýru, dovede přece z něho vyháněti nové a nové kvetoucí větve. Nová kniha Březinova znamená to nejvyšší, kam až dosud čeština dosáhla po stránce veršového koloritu a slovné hudby. Výkon tak podivuhodný, že by jí ho mohla každá veliká kulturní řeč závidět.

Zde bych měl vlastně ukončit. Ale nedá mi, abych ještě nepromluvil o ideové a psychologické struktuře nejen této knihy, ale díla Březinova vůbec. Nenasytným zájmem poutá mne při každé nové knize tento jedinečný, vzácný, u nás sotva z části jen chápavý duch, který pokud vím má i za hranicemi jen jediného duševního bratra a to nikoho menšího než Maeterlincka. Tam kde přestane mluvit v něm básník, počne mne dráždit jako myslitel a člověk, jako zjev psychologicko-kulturní, jenž daleko svým významem přesahuje z mezí pouhé literatury. Ale zasluhuje také více, než aby byl považován jen za skvostnou kořist pro psychologa. Neboť není o tom pochyby, že tento bard Tajemna zahleděl se daleko hlouběji do propastí Kosmu než kdokoliv z nás, že tam viděl věci věčné a svaté a že zpívá o nich nejen, aby zpíval, ale aby nám vyslovil kus toho, čemu jsme zvykli po tolstojovsku říkat »smysl života«. Poeta, který uprostřed doby ploché a střízlivé, která z literatury učinila žonglérství a řemeslo, pojímá úkol básníka tak ještě posvátně, jak byl pojímán v dětských dobách národů: poeta, věštec, apoštol, rádce duší! Či chcete-li kněz, jak jsem z počátku řekl. A co nám přichází hlásat? Jaké jest náboženství, jež vyznává? Docenění jeho nebylo by úplným, kdybychom si nezodpověděli tyto otázky.

Březina je mystik, říkáme. Co je to ale mystik? Jistě že něco více než užívat v každém druhém verši slov »mystický« anebo »Tajemství«. Býti opravdovým mystikem, znamená býti k tomu předurčen fysiologicky i psychologicky. Goethe dává v závěrečné scéně Fausta zpívati svému prototypu asketické mystiky »pateru ecstaticovi«:

»Ewiger Wonnebrand,
Glühendes Liebeband,
Siedender Schmerz der Brust,
Schäumende Gotteslust. — —«

V těchto čtyřech verších je vysloven celý psychologický karakter mystiky, jimi je také vyjádřen veškerý citový obsah Březinovy poesie. Ale citový, opakuji, ne ideový. Jakého však druhu idejí, jakého způsobu nazírání a poznávání jsou ohlasem tyto prudké a žárné, tělo i duši spalující stavy rozkoše a bolesti? Ve verších Březinových nalezám k tomu tyto asi odpovědi: Básník vidí a cítí za konečným zjevem všude věčnost, za pozemským nadzemské. Svět mu je nerozluštěným, věčně dráždivým, slavným, drtícím, hrůzokrásným tajemstvím. »Kdo před námi kráčel a vyřezal znamení do kůry stromů pralesa tvého, jímž nerozumíme?« s touto otázkou bloudí v zanícení tímto pralesem, jenž slove život a svět. Pro křesťanské mystiky byla veškerá světová hádanka shrnuta ve slově Bůh; kolem tohoto pojmu kroužili v zanícení jako můry kolem světla. Ale mystické karaktery nesouvisejí nutně s konfessemi náboženskými; nalezáme je ve všech dobách, ve všech církvích. V Březinovi máme zajímavý případ mystika, zrozeného v době náramně nemystické a stojícího, jak se domnívám, mimo půdu positivního nějakého náboženství. Je přirozeno, že si formuluje světovou hádanku jinak. Nevysychajícím zdrojem zanícení a mystické inspirace je mu především představa o souvislosti všeho se vším. Ten »ewiger Wonnebrand« a »schäumende Gotteslust«, o nichž mluví Goethe, jsou u něho emočním ozvukem toho velkolepého názoru, že nic ve světě není malé a osamělé, nic že nehyne, ale všecko že je vespolek spjato milionovými svazky a paprsky, přítomnost s minulostí a budoucností, okamžik s věčností, duch s hmotou, živí s mrtvými a ještě nezrozenými. Názor venkoncem moderní, od Spinozy a Leibnitze až do nejnovějšího evolucionismu a monismu jedno z nejoblíbenějších themat moderního myšlení. Staří mystikové opíjeli se představou Boha, dnešnímu mystikovi stačí k tomu představa světa. Tato představa také stačí, aby nahradila dokonale náboženství, neboť ona má nedozírný dosah ethický. Z tohoto vědomí souvislosti všeho logicky plyne vědomí o ohromné závažnosti a zodpovědnosti všeho. Představa o obrovské těhotnosti každé vteřiny, o tom, že v každém našem činu jednají mrtvé generace, a že každým svým krokem určujeme život generací příštích, tato představa dovede na svědomí působit neméně silně — a jistě že mravněji! — než staré představy o věčné odplatě a trestu. Ona to je, z níž Musa Březinova čerpá své nejslavnější ekstase, ale také svá nejkajícnější zdrcení. Nikde nezachytil tuto hrůzokrásnou hloubku pozemských okamžiků mohutněji, než ve »Vigiliích«, slavně truchlivém zpěvu žijících, jimž je uloženo bdít mezi dvěma věčnostmi:

»Jak stráže tvé bdíme
na místech nebezpečenství:
před námi hranice svaté tvé noci,
za námi království spících.«

Znát souvislost všeho, znamená dále cítit se vším a milovat vše. Jako u Spinozy sousedí zde nejvyšší poznání s nejvyšší láskou. U mystiků s výslunnou pohanskou povahou, jakou byl na př. Shelley a

Nietzsche v Zarathustrovi, má tato láska přízvuk sladce opojný, u mystika s disposicemi rázu křesťansky-asketického, jakým je Březina, nabývá však rázu bolestného soucitu, truchlivě nyvých objetí se vším, co kdy trpělo a bude trpět. V této poesii, hořící láskou, podává si moderní determinism ruce s katolickým dogmatem o obcování svatých. Ona cítí — docela po křesťansku — lpět na veškeré přírodě kletbu »tajemné viny«, to jest darwinistického boje o život, ale — v tom je zase nekřesťanská a moderní — nepohrdá hmotou, nýbrž pláče v krásné jedné básni nad jejím smutkem, nad truchlivou prací země »Vestálky zádumčivé« a v jiné jsou jí klasy na poli:

»— bratří nesčíslní
ke kořenům svým schýlení a zbledlí v únavě,
a času žhavým tajemstvím, jež nad vámi se vlní
chléb síly z věků do věků nesoucí laskavě« . .

To už však není soucit lidský, to je soucit kosmický. V poesii Březinově rozplývá se člověk ve všemmíru jako kapka v moři. I země jí není ani tak jevištěm pozemských radostí a strastí, jako planetou krouží v kosmu. Všecky zájmy lidské jsou tu nadobro utopeny ve věčnosti. Ona nezná té pýchy lidského majestátu, v níž vrcholí mystika Zarathustry, té humanitní tendence, na niž nezapomněl Shelley ani v nejnadpozemštějších harmoniích »Epipsychidionu«. Pro ni neplatí věta hellénské moudrosti, že »člověku nejbližším je člověk« a nezná proto také rájů erotiky — či snad naopak: právě proto že jí jsou uzavřeny, že nemá lidského media, na něž by vylila všecku sílu své lásky, dává jí vyzařovat do všech úhlů všehomíra a tam kde chce dát potravu a cíl svému klanění a své nadpozemské touze, obrací se k velikému mystickému Ty, jakémus to neurčitému, ale grandiosnímu stínu, v němž tušíte zbytky boha. Toto Ty ovládá velikou část Březinovy poesie, ono jí dává karakter hymnický a náboženský a je asi hlavní příčinou, proč by naše katolická moderna reklamovala Březinu ráda pro sebe. Ale neprávem. Březina má pravda ve svém nervovém životě a svém druhu sensibility mnoho křesťanského (v nejširším slova smyslu), ale jeho nazírání na svět, jak alespoň vyčítám z jeho knihy, není katolicky spiritualistické a dualistické, nýbrž docela dobře moderně monistické a evolutivní. Duch náboženský, připouštím, ale v docela novém smyslu; mystik, ale moderní mystik, syn doby, jejímž bohem je dění přírodní; řekl bych: Angelus Silesius nebo Jakub Böhme, ale který četl Hegela a Spencera. Mystik, s nervy a fantasií moderního umělce, který ze starých náboženských vztahů, z pojmů boha, věčnosti, viny, nesmrtelnosti a jiných stírá šerou jejich abstraktnost, dává jim nové hodnoty ideové a ethické, přispůsobuje je pro potřeby dnešních, nekonečně differencovaných mozků a překládá je do řeči nové poesie. Duch, který ze staviva starých opuštěných katolických kathedrál buduje nové chrámy, v nichž bez mnoha výhrad může pokleknouti i každý nevěrec. Posvěcený básník, kouzelník slova, jeho barev, vůní, polostínů a přísvitů, grandiósní symfonik veršových rythmů, který by byl srdci našemu ještě bližším, kdyby byl více lidským než náboženským a kosmickým, ale který přes to zůstane drahým všem, kteří za vřavou svého bídného malého vezdejšího života dovedou slyšet

bijící hodiny věčnosti, všem srdcím, omdlévajícím láskou a věřícím v obcování duše přes hranice času a hmoty.

Má-li tato poesie své omezenosti, svá opakování a — budiž to řečeno — i své jednotvárnosti, má je jen proto, že se odvažuje vysoko až přes hranice umění, až do sfér, kde řidne vzduch, kde mizí pestrost tvarů a barev a kde není vidět než několik idejí kroužit v astronomických, gigantických obrysech stejnou stále drahou kolem jediného věčného slunce. Jest jednotvárna z těch příčin, pro něž jsou jednotvárny chóry nebešťanů a cesty hvězd. Ale považuji tuto poesii za kulturní zjev neobyčejného, u nás dávno ještě nevystiženého významu, neboť ona jest prostřed krátkozraké, les pro stromy nevidící doby jedním z nejsmělejších uměleckých vtělení, jakého se kdy dočkal názor, že všecko pomíjivé jest jen značkou a podobenstvím věčného, že v jediné monadě sbíhají se síly veškerého kosmu, či dle mystického chóru starého Goetha že »Alles Vergängliche ist nur ein Gleichniss« — nejvyšší to formule všeho života a umění. *F. V. Krejčí.*

Z mladé literatury německé. (Nové knihy Schlafovy.) Leonore und Anderes jest titul nové knihy novellistické p. Schlafovy. Jaká rozvrácená nervosní neklidnost, jaký bolestný nepokoj vane celou knihou, jak zhořklá a zrazená duše mluví z knihy! Subtilní básník, jehož poesie vzlétala vždy za nejdestilovanějšími essencemi života, básník v sebesamaztracení — ocituje se zde blízko země, uvědomuje si realitu, její ohyzdnost, její zlobu, její neřest . . . Jakoby byl ze světa bílé kontemplace vržen pojednou v nejnižší živočišný svět vášně a tělesného utrpení . . . Zmizelo všechno: veliké květy s balsamickou smrtí agonických výdechů, nejhlubší modra nebes, sensitivní chvění celého obzoru, sladké zahrady, široká bezmezná pole, všechny vlahé vůně a formy, všechna krása, radost a láska . . . Zbylo vášněmi a bolestnými křečemi jako bojiště rozdupané a rozryté nitro, zbyly horečky a agonie, z nichž jako troska utonulé lodi vztyčuje se vráskovitá, ustaraná tvář s teskným pohledem ptajícím se: proč . . . Na tyto psychické housle nejcitlivějšího přepjetí sehrál Schlaf řadu variací v cyklu Allerlei Liebe. Zde jeho intuitivní vloha nalezla půdu, kde se celá uplatnila. Jaká krutá, imperativní realistika, jaké brutalní utlačení mluví z massivních vět nadepsaných Versöhnung! Jaká podivná, blaseovaně mdlobná, bezcílně zmalatňující ironie mluví z Platonika! A zase jsou tu, posléze, skizzy, jako Die jungen Leute nebo Maiabend, jež mají naivní, třpytivou radost jemně skropených, mladých, bílých květinných plátků . . . Od těchto malý přechod je ke knize Stille Welten, jež mají podtitul »Neue Stimmungen aus Dingsda«. Tím jest již vytčena jich charakteristika. Jsou to pěcy útěku od lidí, od jich hlučného shonu na plodnou hruď země, z dusné atmosféry reality v zlatou smějící se vzdušnost snu, z nervosního životního utrpení v »božskou nečinnost bez lítosti pro ztracené mrtvé hodiny«, jak to charakterisoval Schlaf n. Básník chce býti jako strom ve volném vzduchu, ve veselém slunci, v se pomalu skolébávati v sladkou usínavost, nechce ničeho znáti, ni o cítiti mimo tento pocit, mimo pocit: že jest totožným s přírodou v tožným s jejím vzrůstem a zanikáním, s jejím hýřením světlem or h

barev a dusností omámených vůní, s jejími hmyzy a ptáky, s jejími oblaky a konturami horstev, že je sám její hlínou, jejím medem, jejími plody, jejími klasy, jejími jedlími kořínky, jak to pěl veliký pantheista Walt Whitman . . . A zase kontrast: drama Die Feindlichen. Bolestný rozpor dvou duší, jimž dal osudnou náhodou život se sejíti, úplně od sebe rozdílných, zápas jich individualit, jich oddělených světů, boje pustošivé a ničivé, až si posléze aktivní duše samčí podrobuje zápasem zpassivnělý ženský živel . . . to je nové drama p. Schlafovo . . . Není to drama pro obyčejnou scenu. Je to veliká tragedie psychických stínů, dramatická fantasmagorie, jak bych to nejraději nazval, kde básník na tmavé pozadí svého díla nanáší ještě tmavší a ještě hlubší a děsivější kontury a obrysy . . . Všechen rozpor je v duši. Na venek projevuje se úryvkovitými rozmluvami, trhanými slovy, nedopověděnými větami, mlhavými nápověďmi. V posuňcích osob, ve výrazu jich tváře, v žehu jich očí jest ukryt doprovod k bolestně neúprosné, divoce ničivé tragedii psychické . . . Kdo by chtěl čísti pouze slova a neměl by smyslu pro jich podložený význam, pro boje a procesy, jichž jsou tato pouhými a vnějšími značkami, tomu drama p. Schlafovo bylo by prostě nesrozutelným . . . A zase útěk básníkův z realnosti ke kontemplaci . . . Ale tentokrát v básnické knize Helldunkel nacházejí se pièçy, jež jsou synthesami básníkova životního poznání, básník vychází ze života, ne aby jej negoval, ale aby jej lépe mohl proniknout, aby jej mohl odděliti od všeho náhodného, vedlejšího a všedního, aby viděl jeho jádro, jeho smysl, aby mohl podati jeho essenci, jeho typ a symbol . . . To je význam této básnické knihy. Těžká, šedá, kalná mračna se rozdělují, básník vidí pod sebou zemi zbavenu její mlh, její dusností, jejího bláta a prachu — vidí věčný tok života, jeho plození a ničení, jeho oživování a zanikání — — a tu cítí, jak jeho tvář ovívá známý dech, jeho sluch vnímá »temnosladký tón otčiny«, i rozvírá do široka své rámě a objímá mlhou zahalené, štkající dálky, svou Vlast, svou Domovinu . . . Jsou tu stránky neobyčejně pronikavé skondensovanosti, ostré reliefy slovního výrazu — a vedle šedé, intimní, zamlklé hudby několika stránek zpívají tu také živé, pronícené barvy melodie jasu, krásy a triumfu . . .

Jiří Karásek.

Hudba.

Na Borodinově opeře »Kníže Igor«, již Národ. divadlo ve dnech puškinských slavností uvedlo na scénu, měli jsme příležitost poznati největší dosud pokus novoruské hudební školy v oboru velkého historicky-slavnostního operního slohu, tak jako jsme v »Májové noci« Rimského-Korsakova seznali, co nejlepšího dosud dovedla v oboru realistické opery lidové. Úsudek většiny kritiky vyzněl vůči dílu Borodinovu v ten správný závěr, že ono není vlastně operou, nýbrž řadou epicky širokých scén beze všeho dramatického srázu, cyklem historickým obrazů z ruského

*) Johannes Schlaf: Novellen I. Leonore und Anderes — Stille Welten. Neue Stimmungen aus Dingsda. — Berlin, F. Fontane & Co. — Die Feindlichen. Drama. — Helldunkl. Gedichte. — Minden, J. C. C. Bruns.

dávnověku, slavnostně klidných a rozložitých. Jedním slovem: hudební epos, ale ne hudební drama. A nedá se upříť, že v něm uvázlo cosi z ducha té prastaré národní epopeje, té ruské Iliady o výpravě Igorově, která sloužila Borodinovu — jinak téměř veskrze nešťastnému textu — za základ. O nedostatcích ve stavbě »Knížete Igora« se šířit bylo by zbytečno; jsou tak makavy, že by bylo příliš lacinou prací zkoušet na nich kritický nůž. A pak nemůže být vůči nim dosti spravedliv, kdo nezná díla v jeho úplnosti. Národní divadlo je oklestilo totiž tak nemilosrdně, že je těžko vědět, které nedostatky spadají na účet skladatele a které na vrub modré tužky. Do podobné nejistoty uvádí i hudba. Borodin zemřel asi před dvanácti lety opery této nedokončiv a za instrumentaci děkuje ona dvěma jiným předákům novoruské školy Rimskému-Korsakovu a Glazunovovi. Ale kdo má zpaměti vědět, komu z těch tří náleží hlavní zásluha o každou partii a kde přestává zodpovědnost za invenci a kde počíná zodpovědnost za harmonisaci a instrumentaci? Tím, že dílo nevyskočilo hotovo z hlavy jednoho tvůrce, ztrácí ono legitimnost svého původu, svou individuelní zcelenost, jest do jisté míry bastardem a nemá proto ani tvůrčí jednoty vnitřní, jako nemá scénické jednoty vnější. Nezajímá jako dílo jednotlivce, nýbrž jako dílo školy, nesoucí její rodové znaky. Tyto rysy jsou ovšem velice výrazné, takže i pro naprostého laika může být poslechnutí »Knížete Igora« poučnou lekcí o povaze a cílech nové ruské operní tvorby. Nejvnitřnějším a nejpronikavějším z těchto rysů je těsné přilehnutí k útvarům lidové hudby ruské a — v případě daném — i k barbarské hudbě tatarské. Složitá canonická vedení hlasů, po způsobu známých ruských sborů, cestujících po Evropě, vůbec neobyčejně veliká úloha, jež tu je přikázána rozsáhlým lidovým ensemblům, takže sólové partie vůči nim značně ustupují; rusky svérázná melodika a modulace, hrubé orientální effekty — tyto všecky rysy vynikají tím nápadněji, že na ně je štěpována moderní thematická a instrumentační technika. Celek činí pak přirozeně dojem divokého manželství dvou různých hudebních světů, evropského a asijského, z nichž každý má za sebou staletí různých a těžko smiřitelných tradic vývojových. Snad to u jiných novoruských oper tak křiklavě nebije v sluch (u »Májové noci« alespoň případu toho nebylo), ale u »Knížete Igora« lze si to vysvětlit tím, že více ještě než motivy rusky-slovanské vystupují v něm prvky tatarské, asijskému sluchu cizí, které dávají dílu Borodinu opravdu čpět Asií. Tím více, že se mu nepodařilo tyto barbarské prvky dostatečně stylisovat a zkultivovat a stavit je s vymoženostmi moderní západní opery v jednotný organický styl. Tímto vnitřním sporem svých elementů, touto naprostou vnitřní bezstylovostí opera Borodinova značně trpí a prohlašovat ji za rovnocennou s »Libuší« je neodpustitelným hříchem na díle Smetanově, jehož význam (jak z takovýchto hlasů vidět, u nás dávno ještě nedoceněný), spočívá právě v tom, že jest skvělým triumfem sevřeného, hutného, moderní s národním v nevyrovnatelnou jednotu smiřujícího stylu. Uvedení »Knížete Igora« na naši scénu může mít proto jen cenu experimen seznámiti nás s ukázkou cizího vzdáleného hudebního milieu, experime k tomu ještě dost nevděčného, vzhledem k divadelnímu jeho neúspěc Učit se však od něho naše hudba ztěžka může, neboť oč se v něm ru komponista pokusil, to máme zrealisováno doma dávno lépe.

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Svůj hlavní úkol, provésti rak.-uher. vyrovnání, má ministerstvo zatím s krku. Kompromisem dojednáno počátkem června provisorium do r. 1901 s tím ustanovením, že doba bankovního privilegia nebude trvati do r. 1910, nechť již obchodní a celní Jednota do té doby trvá či ne, nýbrž jen potud, pokud budou platiti obch. a celní úmluvy obou polovicí říše. V té věci Szell slevil, ač z prvu hrozil neústupností. Nicméně ve věci přece jen Maďaři vyhráli. Uhry mohou nejpozději r. 1907 jednotu zrušiti, ano již r. 1903, kdy j i m to bude nejvíce vhod. Vyrovnání se provede totiž nyní osvědčeným § 14. Během těchto dvou let, do r. 1901, budou vlády pracovati o nové vyrovnání, jež musí býti vyřízeno cestou parlamentární. Nedojde-li k němu cestou parlamentární, opatří vlády především nový autonomní celní tarif že za politické malomoci Rakouska přání a zájmy Uher dojdou spíše splnění a ochrany než rakouské, leží na dlani. Zatím nastane roku 1903, kterého vyprší nejdůležitější tržební naše smlouvy mezinárodní. Smlouvy ty mohou býti obnoveny jen do r. 1907. Že se zahraniční státy odškodní na rakouském průmyslu, je nepochybno. Rovněž veškery obchodní smlouvy na neurčitou dobu uzavřené budou r. 1903 vypovědány. Obchodní a celní jednota Rakouska a Uher upravuje se po tuto dobu neustále s obojí strany samostatně s předpokladem reciprocity, kterou dána diplomatickým Maďarům do rukou páka, činiti na Rakousko neustále nátlak a hroziti mu výpovědí. Při známém mistrovství Maďarů se jim dojista podaří co nejvíce z Rakouska vyždímati. Konečně r. 1907 vyprší veškery obchodní smlouvy a Uhry mají zároveň právo vystoupiti z celní jednoty s Rakouskem. Rakouský průmysl nebude míti před průmyslem jiných států nižádné výhody, bude státi vedle ohromného průmyslu německého právě tak jako průmysl francouzský a americký. Do r. 1907 trvá zároveň bankovní privilegium, udělené původně do r. 1910. Banka odhaduje škodu, způsobenou jí zkrácením privilegia, na 5 mil. a žádá, aby jí byly nahrazeny. Zatím dovedou Maďaři, majíce vedení banky fakticky v rukou, co nejvíce posíliti vlastní průmysl, aby roku 1907, kdy budou míti na všechny strany volné ruce, stáli hodně silni. Od roku 1907 jsme tudíž fakticky vydáni na milost i nemilost Maďarův jako vítěznému státu. Szellova formule padla, ale formule Maďarů přece vyhrála.

Druhý úkol vlády, provésti jazykové vyrovnání, ustoupil v době krise úplně do pozadí. Proslýchá se, že vláda na podzim pokusí se řešiti jazykovou otázku a poslanec Engel praví ve svém orgánu, že »se vzdali poslancové naši s těžkým srdcem námitek proti kompetenci říšské rady ohledně zákona jazykového, avšak dále sotva půjdou — alespoň ne všichni«. Rozumíme-li dobře, vzal čert už nejen státní právo, ale [illegible]utonomii. K čemu tu dále má býti ještě autonomistická pravice, na kterou

dr. Facák v Podvysockých Listech všecku naději ještě skládá, nepochopí nikdo. Ani na to již nestačí, aby ministerstvo bylo sestaveno výhradně z jejích členů, poněvadž zájem státu vyžaduje nedrážditi Němců.

Z polského, liberálním Němcům nakloněného křídla, známého nejvíce pode jménem frakce Rutovského, činí se pokusy o ustavení střední strany, t. j. koalice v novém vydání, jež by nenasytnosti Čechů dala uzdu a hájila zájmy říše. Polské kolo je taková sopečná půda, jež každé chvíle může nás překvapiti výbuchem, který rozkotá pyšnou budovu autonomistické pravice. Polákům stále se stýská po Němcích, s nimiž jim nikdy zle nebylo. Jsou to věru psí dni, jež česká politika právě prožívá.

Klub českých poslanců na moravském sněmě odhlasoval resoluci, že svatodušní program Němců je politickou demonstrací a je v odporu s prohlášením smiřovacího výboru na Moravě. Jakmile zjistí, že moravští Němci s programem tím souhlasí, provede z toho své důsledky. ‚Důsledky' může provést klub ihned. Ovšem namítá se (dr. Žáček), že Češi nemohou vystoupiti z výboru, aby prý na sebe neuvalili výčitku nesmířlivosti, ale to je již stanovisko tichošlápků, kterýž znak politika česká nese na čele.

Z Moravy přicházejí občas zprávy sensačnosti americánské nebo alespoň maďarské. Tak tyto dni jsme zvěděli, že v Ivančicích, kde jest kolem 100 Němců, vyhráli tito v obecních volbách I. sbor. Po desetiletí měly Ivančice české zastupitelstvo a najednou je ztrácejí. V zápase mezi staročeskou a lidovou stranou pomůže se Němcům do sedla! Ovšem veřejný život u nás je již takový, že se ho bude pomalu vzdalovati kde kdo. Jest tak ovládán zájmy osobními a stranickými, že se na konec každému hnusí. Dejte pozor ať po Ivančicích nedojde ještě na jiná města. K čemu mají ti lidé chodit s volebními lístky k volbám, když vědí, že jde o osobní zájmy několika místních klik a osob?

Proti volební opravě Luegrově vedou sociální demokraté ve Vídni houževnatý boj. Se stanoviska českého a v zájmu českých menšin jest jim k tomu přáti všeho zdaru. Luegrův návrh volební opravy pro Vídeň žádá totiž pětiletý stálý pobyt jako podmínku vykonávání volebního práva pro voliče čtvrté kurie, jíž by připadlo 20 mandátů. Tím má býti umožněno obci zachovati německý svůj ráz a nepřipustiti v této kurii český dělnický živel k volební urně. Nesnadné by to nebylo. Sociální demokraté demonstrují neděli jak neděli v nespočetných schůzích proti této opravě. Bude třeba i Praze připomenouti, že pochovanou volební opravou dra Černohorského kulturní a sociální povinnosti obce nejsou ještě odbyty.

Hlídka školská.

(Ze školství obecného.) Téměř všecky učitelské listy nepokryté pronášejí stesky, že letošní sněm pro palčivé otázky učitelské skoro ničeho neučinil; co učinil ve příčině disciplinárního řádu a úpravy platu industriálních učitelek, jsou věci u přirovnání k celkovým požadavkům učitelstva tak nepatrné, že nestojí za řeč. Ve všech rakouských zemích, vyjímajíc toliko Čechy, Přímoří, Dalmacii a Dol. Rakousy (kde bylo služné učitelstva ze všech rak. zemí největší) byly platy učitelské již upraveny loni nebo letos, jen sněm český pro zlepšení hmotných poměrů u stavu poměrně nejbídnějších ničeho neučinil.

Za éry mladočeské spíše domohli se u nás polepšení katechetové, než

stvo převážnou většinou svobodomyslné! Tomu přichystala jen Vídeň překvapení v reorganisaci ústavů učitelských, kteráž má jádro klerikální a musí považována býti jen za prodlužování neodvratného úpadku řečených ústavů. Ani zrušení IV. tř. platební na školách měšťanských nestalo se skutkem. Z roztrpčenosti učitelstva nad tím vytrysklo několik projevův učitelstva škol měšťanských, v nichž učitelstvo škol obecných vidělo porušení ústřední organisace. Drobné půtky o to vedou se v novinách i ve spolcích. Celek rozhodně tím trpí. Nebude-li míti ústřední vedení učitelstva v odstraňování sporů těch pevnou a šťastnou ruku, rozdrobí se učitelská organisace v samém začátku na školství obecné a měšťanské. Jednota učitelstva škol měšťanských alespoň má v úmyslu svolati sjezd učitelstva škol měšťanských. Nenahlížíme, proč by se toto učitelstvo mělo seperatisovati. Školy měšťanské jsou částí školství obecného a jich učitelstvo sbírá se ze škol obecných; domněnku, že by užší zájmy jeho mohly býti majorisovány, vyvrací ta okolnost, že v nynější ústřední organisaci zastoupeno jest učitelstvo škol měšťanských, požívající ostatně v jednotách učitelských plné důvěry, více než dostatečně. Zdá se, že v třenicích těchto je mnoho závistivého škorpení, které brzy pomine; neboť učitelstvo zajisté nahlédne, že se drobiti nemůže a nesmí.

Zásluhou poslanců dra Baxy a Brdlíka bylo na zemském sněmu alespoň náležitě posvíceno na činnost některých školních inspektorů, kteří nadáni svrchovanou mocí jsou pravými metlami podřízenému učitelstvu. Laikům bude s podivením, že nejhorší z nich pocházejí z řad učitelstva samého. To se vysvětluje podivným výběrem inspektorů těch vůbec. Povahy ryzí, mužové o národní školství opravdu zasloužilí nenalézají milosti před očima rozhodujících. Pokud bude dohled na školství v tak mnohém rozporu s požadavky našeho národa, bude se míst inspektorských dostávati jenom jistým lidem, kteří jsou ovšem i v novém úřadě lecčehos schopni. Proto přece nepřestane se učitelstvo domáhati toho, aby dohled na školy dostal se vůbec do jeho rukou, ale zároveň s tím požadavkem musí změniti se celý system, jakým obsazují se doposud místa inspektorská. Jsme žádostivi, jak naloží zemská školní rada s oněmi proskribovanými inspektory, o nichž ostatně »Školský obzor« již dříve přinášel roztomilé obrázky. Zůstanou-li ve svých úřadech, pak školské poměry naše jsou ještě horšími, než jsme doposud mysleli.

Na programy letošních okresních čili t. zv. vládních porad klade učitelstvo jednání o svých požadavcích. Někde se tomu inspektoři vzpírají, ale učitelstvo háj neústupně práva svého na zdělávání programů těchto schůzí. Tak oživují se vládní porady, které svojí šablonovitou sešněrovaností neměly rovných a zemské školní radě dostává se úřední cestou resolucí, přičiňovati se, by požadavkům učitelským vzhledem povznesení školství bylo vyhověno. Neříkáme, že všecky tyto resoluce nebudou putovati u zemské školní rady do bezedného koše, ale jedno je při tom rozhodně na prospěch věci: V učitelstvu roste sebevědomí!

Z naší doby.

— **Vlastivěda Moravská.** Vyšel I. dílu svazek 3. (seš. 1—5). Obsahuje: Dějiny Moravy, 1. část do r. 1306. Napsal Rudolf Dvořák. Textu jsou přiloženy: A) Rodokmen Přemyslovců, zvláště moravských; B) Posloupnost údělných knížat moravských v XI. a XII. stol.; C) Morava na konci XIII. století. Země a lid. I. část Vlastivědy bude obsahovati svazky: 1. Přírodní a zeměpisné poměry Moravy.

— 2. Doba její předhistorická. — 3. Dějiny politické. — 4. Dějiny církevní a školství. — 5. Dějiny řeči a literatury. — 6. Dějiny hudby a výtvarných umění. — 7. Dějiny a statistika živností. — 8. Poměry našeho lidu. — 9. Zřízení moravské. — 10. Statistika Moravy stará a nová. — Ukončeny jsou »Přírodní poměry Moravy«. Cena 4 zl. Předplatné (seš. 30 kr., s poštovní zásilkou 33 kr. a předplatné na 10 seš. 3 zl.) přijímá Dr. Fr. Dvorský, předseda Musejního spolku v Brně.

— **Pamětní deska MUDru Karlu Slavoji Amerlingu**, učenci a paedagogu českému, odhalena bude na rodném domě jeho v král. městě Klatovech v neděli dne 2. července 1899. Pamětní desku modeloval mladý umělec p. Prokop Nováček, absolvent pražské školy umělecké, bronzový odlitek pochází z klatovské továrny páně Schifauerovy.

— **Dělnická Akademie** přijímá původní práce a překlady ze všech oborů věd, vhodné populárním podáním k uveřejnění v »Knihovně Dělnické Akademie«. Zásilky přijímá tajemník Dělnické Akademie v Praze II., Smečky č. 27.

— **P. J. Opolský** žádá nás, abychom otiskli prohlášení, že není spoluzakladatelem nové vrstvy literární, aniž stojí za obmýšleným časopisem »Nový Máj«. Zaslal svůj příspěvek básnickému almanachu po tištěných vyzváních, aniž se o jeho osud a osud almanachu dále staral.

— **Český student**. Husův fond vydal od října do letošního června 13 tisíc zl. podpory nemajetným studentům. Podporoval 378 akademiků. Ale fond je v situaci tísnivé a snadno by mohl zaniknouti, zůstane-li k němu veřejnost tak netečna jak posud. Bída mezi studenty je někdy až hrozná. Tak vypravuje se v třebíčských Hl. ze záp. Moravy, že jeden akademik maje všeho všudy 6 zl. na 3 měs. pro všecky potřeby, vařil si třikrát denně rýži v čisté vodě. Jiný akademik, aby si mohl zaplatit byt a večeře, chodil k holiči a přivydělával si — mydlením brad

— **V Poděbradech** je 46 spolků a 47. se zakládá.

— Dne 6. července připadá 530letá památka **upálení Mistra Jana Husi** na březích Rýnu. P. Fr. Horálek na Kr. Vinohradech vydal píseň Hranice vzplála, již do Barákovy Svobody r. 1869 napsal K. Tůma.

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VIII. 15. července 1899. Číslo 20.

Čeho jsem se o Komenském v „Labyrintu světa" dočetl?

Píše Em. K. Zeiner.

Něčeho jiného, než co jsem, že obsahuje, od mladosti slýchal a z něho, dále nepřemýšleje, dosud vyčítal. Po dnešním mém mínění jest obsahem »Labyrintu« toto: Poutník prohlédna svět a jeho stavy vstupuje do stavu kněžského církve, patrně, pod obojí. (Kap. XVIII. 18.) Zapuzen s pastýřského místa svého, znova se v světě ohlédá, pokoje nikde nenalézaje. Tu Kristus uvádí jej v církev pravdivých křesťanů, (kap. XLI.) — v církev českobratrskou, — kde křesťanství v plném lesku září.

Přihledněme blíže k věci. Vyhledavše sobě kap. XVIII., v níž poutník prohlédá náboženství křesťanské, všímněme si zejména statí posledních, od 14.—18. Stať 14. pojednává o křesťanů na sekty roztrháni, stať 15., nadepsaná »Nejnádhernější mezi nimi jedna,« týká se církve katolické, do níž poutník »obzvlášť uveden a pobízín byl«, v stati 16. poutník přichází mezi ony, kteří se »obnovenými« jmenovali a vidí, jak o sjednocení se marně smlouvají.

Dospěli jsme k stati 17., již i s nadpisem zde položiti nutno se nám vidí.

Skuteční křesťané. Jichž poutník nepoznal. — Mezi tím byli tu někteří, kteří se do těch roztržitostí nic nemíti pravili; chodili mlčíc, tiše, jako v přemyšlování a vzhlédajíc tytýž k nebi a přívětivě se majíc ke všechněm a byli nepatrní, oškubaní, postem a žízní vyschlí. Z nichž jiní jen smích měli, povolávali a pohvizdovali za nimi, drbali a trhali, vidliček podávali, nohy podráželi a zlořečili jim. Oni pak všecko trpíc jako slepí, hluší, němí mezi jinými chodili. Kteréž když jsem z jakéhos v kůru zastření vycházeti a vcházeti viděl, chtěl jsem vjíti a pohleděti, co tam mají. Ale mnou tlumočník trhl. »Co prý tam dělati chceš? Či chceš také ze sebe smích udělati? Máš tam proč dychtiti.« Tak jsem nechal. Ale ach! tu jsem přehlédl od nešťastného svého Mamila zmámen byv, tu jsem středu nebe a země a cesty k sytosti vedoucí chybil a do motanin labyrintu světa zase uveden, dokudž mi Bůh můj nepomohl

a na pochybenou na tomto místě cestu zase neuvedl. Co kdy a jak se stalo, níže povím. Ale jsem já toho tehdáž nesoudil, nýbrž zevnějšího jen pokoje a pohodlí hledaje jinam zevlovati pospíchal. (Srovnej: »Na kterou věc mnoho a často když jsem pomýšlel a s rozumem svým pilně se radil, na tom mi se ustanovila mysl, abych sobě takový života způsob, v kterém by co nejméně starostí a usilování, co nejvíce pak pohodlí, pokoje a dobré mysli bylo oblíbil (I. 2). Poutník potom stavu takého, jak se alespoň domníval, skutečně našel a dává se do něho.)

Že se tu o jednotě bratrské jedná, zajisté samozřejmo jest.

Poutník však, nechav ji stranou na další cestu se dává.

Co jej na té další cestě potkalo, vypravuje následující hned na to stat 18: Příhoda jeho v tom stavu.

Nepominu mlčením, co mne ještě víc v té ulici potkalo. Namlouval mi můj Všudybud, abych se mezi duchovníky dal, jistě mi to, že já osudem do toho stavu náležím; jakož přiznám se, že mi to k mysli bylo, jakkoli jsem obyčejů jejich ne všech liboval. I dám se navésti, vezmu kápi a kuklu, vstoupím tu a tam vedle jiných na výstupek, až mi vlastní ukázán. [Srovnej: Kázaní slova. »Když jsme prošli skrze bránu, spatřím zástupy lidu veliké, mezi nimiž někteří habitem od jiných rozdílní zde onde na výstupcích stojíce, ukazovali jim obraz jakýsi, tak uměle vymalovaný . . . (XVIII. 3). — Ti pak, kteří ten obraz nosili, velebili jej náramně, nazývajíce jej synem Božím. (XVIII. 4.)] Ale hleď já po nich vidím, že mi jedni hřbet obracejí, druzí hlavami kroutí, třetí na mne okem mhourají, čtvrtí prstem hrozí, pátí vidličky ukazují. Naposled někteří se obořic seženou mne a vstaví jiného, hrozíc, že na tom dosti nebude. Já lekna se běžím pryč k svým vůdcům řka: ‚Ale bídnějšího toho světa! však se pak s jedním všecko trhá!‘ — »Bezpochyby« řekl tlumočník, »proč se nemáš na pozoru, abys sobě lidí nedrážděl? Kdo s lidmi býti chce, lidmi se spravovati musí: ne jako ty všudy z hloupa tesati.« (Srovnej: »A sic viděl jsem, že (kněží) nehrubě směli směle toho dělati. Nebo když některý trošku ostřiti chtěl, láli naň, že na osoby káže. Protož někteří ústně nesmějíc, psaně na hříchy žehrali; ale i na ty křičeli, že hanopisy roztrušují, protož se aneb od nich odvraceli, aby neposlouchali, aneb je s stupňů shazovali, mírnější sobě vystavujíce. (XVIII. 7.) — Co zde se vypraví, poutník viděl, co vyličeno v příhodě, to zkusil; k čemuž by jinak totéž v jedné kapitole dvakrát opakoval?) ‚Jíst já nevím‘ řekl jsem ‚tedyť ale všecko tak nechati‘. — »Ne tak, ne tak«, dí Všudybud, »nemusíme zoufati. Nebude-li z tebe to, bude něco jiného. Pojď jen, hleďme dál« a ujma mne za ruku vede. —

Poutníkovi, jak jsme slyšeli, nelíbilo se v žádné z církví křesťanských, ani mezi katolíky, ani mezi reformovanými, bratří pak minul dále jda. Stává-li se však přece knězem, tož proň po našem mínění již jen církev podobojí vybývá.

Poutník prošel pak stav vrchností, stav vojenský, stav ryt[illegible] odkudž mezi novináře se dostal, prohlédl hrad štěstí, způsob bo[illegible] i rozkošných a povýšených světa, slávu slovutných, i počíná so[illegible]

fati a s vůdci svými se hádá. Když ani na hradě královny světa Moudrosti, co hledá, nenachází, tu se světa chce utéci. Však k poručení božímu do svého srdce domu se vrací, Krista za hostě dostává, načež učiniv s ním námluvu společnou jako proměněným se cítí. Kristus pak do církve své jej odkazuje. — Že pak církev ta církev bratrská jest, již poutník v životě již jednou minul, vysvítá zřejmě z kap. XLI., již tu opět doslovně klademe:

Poutník do neviditelné církve odkázán. Neviditelné potud, že Bratří »mezi jinými« roztroušeně žili. (Nová uzda a bryle.) »Mezi tím pro utvrzení tebe v tom a pro skutečné vyrozumění potěšení tomu, k němuž jsem tě nyní povolal, odsílám tě mezi jiné služebníky své, kteří prvé již svět opustivše mně se oddali, aby spůsob jejich spatřil« (mluví k poutníku Kristus). — ‚I kdež bydlí, Pane můj!' řekl jsem, ‚kdež jich hledati budu?' — Odpověděl: »V světě mezi jinými roztroušeni bydlí, ale jich svět nezná. Ty pak aby je poznal a při tom, poněvadž v světě ještě, dokud tě odtud nevezmu, budeš, abys před šalbami jeho bezpečen byl, místo brylí a uzdy, v nížs prvé byl pojat, já na tebe své jho (jenž jest poslušenství mé) vzkládám, aby žádného kromě mne nenásledoval. A přidávám tato skla, skrze něž i marnosti světa, ač budeš-li na ně hleděti chtíti, lépe ještě znamenati i potěšení vyvolených mých spatřovati moci budeš.« (Těch pak skel okolek zevnější byl slovo Boží, sklo vnitřní Duch svatý.) »Jdiž již« řekl »a jdi na to místo, jehož's prvé pominul a spatříš věci takové, jakýchž by sic tehdáž bez těchto pomocí nebyl spatřil.«

Pravdiví křesťané mezi domnělými a čím se dělí. — Já vzpomena, kde se to bylo chybilo, vstanu, jdu žádostivě a s chvátáním, takže, ač hluk světa vůkol mne byl, však jsem ho již ani nepozoroval. I vejdu do chrámu, kterýž křesťanství sloul a uhlédaje v nejvnitřnější jeho straně, jenž jest kůr, oponu neb zastření, jdu tam přímo, nic na ty hádajících se po stranách sekty nehledě. Kdež jsem nejprvé a příhodně, co to za kout jest, vyrozuměl, jmenovitě že pravda křesťanství slove. Jehož obestření dvoje bylo: zevnější, které se po vrchu spatřiti mohlo, bylo tmavé barvy a sloulo pohrdnutí světem, druhé vnitřnější bylo skvělé, milování Krista; tím dvojím viděl jsem, že se to ohražuje a od jiných dělí, ale vnitřního po vrchu viděti nebylo. Za to zastření kdokoli vešel, byl hned jinakší než jiní lidé, plný blahoslavenství, radosti a pokoje. (Co dále v Lab. následuje, není než líčení blahosti, již Kristus svým věrným v jednotě připravuje; jest to chválořeč na dokonalý a šťastný život všech, již milost Boží v lůno církve této uvedla a tendence tu patrna. Naráží na ni tajemně sám K. v listu k Žerotínovi: »Za jakým úmyslem (vydána totiž byla) zřejmě nyní říci netroufám, avšak aneb při čtení Jasnost Vaše toho se domyslí svou důvtipností, aneb jindy to možno bude vysvětliti.)

Co nám vším tím, co dosud jsme slyšeli, bylo o poutníku pověno? Kněz pod obojí přešel do církve bratrské, které již před lety dnou nebyl dalek, jíž ale pro výsměch lidský nechal tak. Víme ak, že poutníkem tím zobrazuje Komenský sám sebe, jak jasně z náedujícího místa předmluvy vysvítá: Není báseň, čtenáři, což čísti budeš,

ačkoli básně podobu má; než jsou věci pravé, jimž vyrozuměje, sám poznáš, zvláště kdo by mého života a příběhu něco povědom byl, proto že jsem tu na větším díle své vlastní příhody, s nimiž jsem se v nemnohých těch letech života svého již potkal, některé pak při jiných spatřil anebo o nich sobě návěstí dané měl, vymaloval. Ač ne všech ještě svých příhod jsem se dotýkal, na díle pro stud, na díle, že jsem, k jakému by se to jiným vzdělání oznamovalo, nevěděl.

Komenský tvrdí tu, že líčí nám na větším díle své vlastní příhody, že není to báseň t. j. smyšlenka, ale nám přece vtírá se otázka, máme-li i to, co nám v příčině dřívějšího kněžství poutníkova vypráví, naň potahovati? Nabyli jsme však odjinud přesvědčení, že poutníkovo vypravování v Labyrintu i o drobnějších příhodách jeho života s příhodami života Komenského plně se srovnává,*) i tážeme se, je-li tudíž možno, by nám Komenský v tak podstatné věci, která takořka celé knihy základní myšlenku tvoří, podával pouhou smyšlenku, je-li možno, aby příznivci svému Karlu ze Žerotína, který běh jeho života zajisté dobře znal, do očí tvrdil, že býval knězem jiné víry a že jej teprvé Kristus do církve bratrské odkázal? Byl by mohl Komenský, — kdyby s pravdou nebylo — něco podobného tvrditi vrstevníkům svým, zvláště těm, jichž se dovolává, kteří by života a jeho příběhů povědomi byli? Nám nezdá se.

Všecky příhody — pravím příhody — poutníkovy i ty, jež obrazně vyjádřeny jsou, jsou příhodami života Komenského. Než možná však, že příhoda tato výminku činí? Ani tomu se nepodobá. Nebo nebyl by musil Komenský, prohlašuje v předmluvě příhody poutníkovy za své, výminku tuto — jako věc váhy nemalé, — již vzhledem k těm, kdo znali jej z dob předešlých, výslovně podotknouti? Nebo čtenář XVII. věku nemohl přehlédnouti, co přehlédli jsme my, že jedná se tu o přestoupení našeho poutníka, kněze pod obojí do církve bratrské, i musil takto příhodu tu za skutečnou událost ze života Komenského pojímati.

Mohla by se tu však činiti jiná námitka, jíž se hned dotknu. Prof. Jan V. Novák v ČČM. 1895 str. 210 za to má, že v druhé části »Labyrintu«, v »Ráji srdce« zobrazuje se jakési »ideální křesťanství, jak je asi jednota bratrská mínila uskutečniti«. Toho náhledu nejsme. Uvádějí se tu v té církvi Kristově — jak nade vši pochybnost jasno — osoby skutečné. Čteme v kap. L., 5. o knězích bratrských: Přistoupil jsem pak obzvláště k jednomu z nich promluviti chtěje, kterýž byl muž počestných šedin a z jehož tváře božského hned cosi se stkvělo. Když se mnou mluvil, řeč jeho přívětivé jakés přísnosti plna byla a všelijak patrné bylo, že boží poslanec jest, tak nic světem nepáchl. Když jsem ho obyčejem našim tituly ctíti chtěl, nedal, nazývaje to fraškami světa, jemu titule a cti dosti že jest, jestli že jej služebníkem Božím a líbí-li se mi, otcem svým nazvu. Když mi požehnání dával, nevím, jakou pochotnost a v srdci rozvnající se radost jsem cítil a porozuměl jsem v pravdě, že pravá theologie

*) Původní rukopis Koprníkova arcidíla, který K. za studií svých v He[illegible]berce si koupil a který nyní v knihovně Nostické v Praze se chová, svědčí o m, že Kom. mluvě v Lab. o astronomii ne neprávem o sobě pověděl: »Zachu[illegible] sobě to tak slavné umění, živě jsem se ho i sám také chápati počal.« A jiných o kladů hojnost.

mocnějšího a pronikavějšího cosi jest, než-li jak se toho vůbec zakouší. — I zapýřil jsem se vzpomena tu na některých našich kněží nadutost, pýchu, lakomství, společné různice, nepřízně a nenávisti, ožralství a slovem tělesnost, jejichž slova a skutkové tak daleko od sebe stojí, že jen v žertu o ctnostech a křesťanském životu zdají se mluviti.«

Tuším, že nikdo nebude, kdo by popíral, že jedná se tu o skutečnou příhodu ze života Komenského. Já dokonce v knězi — starci poznávám — a myslím ne nedůvodně — Žerotínova miláčka, biskupa Jana Lanetia, jejž tento jako otce svého ctil a jenž zemřel l. 1625 v 76. r. věku svého a v Králicích v hrobce chrámu bratrského pochován byl. Komenský znal jej již od r. 1608. (Dr. J. Goll ČČM. 1874.) I slova »našich kněží« t. j. kněží církve, z níž poutník pocházel, nejsou tu pro nás bez významu. I z dalších míst ještě patrno, že jde tu o církev skutečnou nikoli ideální, pak i to se z nich vyrozumívá, že se o návratu do ní jedná. Srovnejme citované námi již místo, kde poutník mina se s církví bratrskou žalostní: »Tu jsem středu nebe a země a cesty k sytosti potěšení vedoucí chybil a do motanin labyrintu světa zase uveden byl, dokudž mi Bůh můj nepomohl a na pochybenou na tomto místě cestu zase neuvedl«. — se závěrečnou modlitbou »Labyrintu«: »Vzdálený jsem byl od Tebe, Bože, sladkosti věčná, ale Ty smilovav se přiblížil's se ke mně, bloudil jsem, ale Tys mne upamatoval, motal jsem se, kam jíti nevěda, ale Tys mne na pravou cestu navedl; zašel jsem byl od Tebe a ztratil Tebe i sebe, ale ty vyskytna se navrátil's mne mně i sobě.«

Spojitost mezi těmito dvěma místy je patrna, ale my cítíme dobře, že nemodlí se to již poutník, kterého jsme provázeli v knize, ale že se tu modlí Komenský sám s celou horoucností srdce svého. Ukazují k tomu i následující slova předmluvy, kde Komenský mluvě o sobě samu takto se pronáší: »Milosrdenství boží budiž pochváleno, kterýž i mně mé oči otevřel, abych mnohotvárnou nádherného toho světa marnost a mizernou pod zevnějším bleskem všude se kryjící šalbu znamenati, pokoje pak a bezpečnosti mysli jinde hledati se naučil. Což místněji sobě sám před oči předestříti i jiným poukázati chtěje, zamyslil jsem sobě tuto pouť do světa, kdež jaké jsem potvorné věci buď spatřil neb se s nimi potkal, a kde naposledy a jak žádaného a v světě nadarmo hledaného potěšení se doptal, vše to v přítomném pojednání jsem jako vymaloval.«

Že se tu jedná o církev skutečnou, tomu dále jasně nasvědčují konečná slova předmluvy: »Co se prohlédání radostného způsobu Bohu oddaných srdcí dotýče, toť více v představě vypsáno jest, nežli aby se to tak plně při všechněch vyvolených nalézalo. Ne nedostává se však Pánu Bohu i takových čistých duší a každý upřímně pobožný to čta, téhož dokonalosti stupně sobě žádati bude povinen«.

Že tedy poutník náš naposledy v českobratrské jednotě — a to skutečné a ne ideální — se ocitl, to, tušíme, dosti jasně — i slovy Komenského jsme dokázali.

Komenský i v předmluvě i v závěrečné modlitbě Bohu se z toho děkuje, že jej, když od něho zašel, sobě zase navrátil a jemu, kde žádoucího pokoje dojíti lze, ukázal. Kdyby byl býval nestál Komenský nikdy mimo Jednotu, jaký by mohlo míti smysl všecko to díkuvzdávání

Bohu? Nebylo-li by jen hříšným zahráváním si s Bohem? Lze-liž něčeho podobného do Komenského se domnívati? Do Komenského, jehož poctivá mysl klamu ani nejmenšího schopna nebyla? A plynulo by tedy ze všeho toho?

Že Komenský odciziv se jednotě — snad za svých studií v Němcích — 1. vstoupil do jednoty zase teprvé v dospělejším věku a 2. že byl před tím — po nějaký krátký čas — knězem pod obojí; z počátku kaplanem, (»na výstupku vedle jiných«) později samostatným správcem duchovním.

Jak hojnou látku z »Labyrintu světa« k životopisu Komenského čerpati lze, prof. Šmaha i prof. J. V. Novák (ČČM. 1895) prácemi svými nám ukázali. — My ještě jen jednoho místa z Lab. dotknouti se chceme, a to kap. IX. odst. 1., kde čteme: Ne všecko (roz. řemeslo) jest těžké«, řekl (průvodce); »nahledněme blíž do těch některých věcí. I vodili mne skrze ně pořád, a prohlédal jsem všecko a chytal se také po místech toho i jiného pro zkušenou. — Místo této ve spojení s kap. I. odst. 4: »Ač, přiznám se, jednoho, druhého i třetího tajně chytati jsem počal, ale každé hned zase pustil« — dává nám na dosud nezodpověděnou otázku, čím se K. zabýval od r. 1605—1608, dosti určitou odpověď, že učil se některým »lehčím« řemeslům, které by se mu hodilo najíti nemoha.

Ačkoli tento z »Labyrintu světa« vyvozený úsudek náš něco jiného nám povídá, než co jsme o náboženském vyznání Komenského slýchati zvykli, přec jsme ničeho v spisech Komenského ani jinak zaručeného nenalezli, co by s míněním tímto v přímém odporu bylo. Že za pobytu svého v Němcích svého náboženského přesvědčení pozměnil, vždy je možno, připomeneme-li si jakou proměnu v mysli Karla z Žerotína dovedl vyvolati nábožný Beza.*) Že jej Žerotín po příchodu z Němec na bratrskou školu povolal, také nic nevyvrací, nebo sám Žerotín chodil za svého mládí do bratrské školy (v Ivančicích), kde rektorem byl Kalvin (Rüdiger). Snahy Komenského o sjednocení lidstva v církvi obecné, jimž se v pozdějším věku oddal a které dobře kořen svůj hluboko v jeho minulosti míti mohou, v mínění našem částečně nás utvrzují.

Pozoruhodná zdají se nám v té příčině slova jeho z r. 1660: »Ničeho pro svou církev nevyhledávám, které již není, ani pro sebe, kterýž vstupuji do hrobu, než pro tebe, společná matko, církvi obecná, již tak miluji a ctím, že bych ti přál, s kterékoli strany možná, aby trošinku měla se lépe. Mimo snahy stran zrodil jsem se, žil jsem, umírám, drže se jedině Krista zároveň s těmi, jež mi byl dal za vůdce. (ČČM. 1886, str. 462.) V Heidelberce oddal se Komenský »živě« studiu astronomie a Jednota přec před studiem tím Bratří ještě r. 1602 varovala!

Jsou ještě některé jiné věci, jež zdají se nasvědčovati mínění našemu, ale důvodem hlavním nám zůstává nepřípustnost toho, by hlavní děj knihy, jež jest dle vlastních slov Komenského autobiografií jeho a tvrdí, že obsahuje věci pravdivé, přes toto ujišťování a Boha se lávání na smyšlence založen býti měl!

*) Jungmann v Slovesnosti tvrdí do konce: »Bezou ku kalvinskému ství převeden; potom český bratr«. Jinde jsme se toho však nedočetli.

Že Komenský l. 1616 na kněžství posvěcen byl, vysvítá jasně z polemiky jeho l. 1659 s Arnoldem vedené, nebo praví v ní »čtyřicet tři leta v službě církevní dokonal jsem«.

Byl tedy Komenský posvěcen na kněžství v 24. roce věku svého. Bylo-li to kněžství bratrské, byl to, tuším, ojedinělý případ v církvi bratrské, nebo v ní cesta ku kněžství nebyla nikdy tak krátká; sám Blahoslav, který také na universitách německých se vzdělával, dospěl k jáhenství a kněžství teprve v 30. roce svého věku.

Nápadným také zůstává, že nemáme zprávy, kde byl Komenský po svém vysvěcení od r. 1616—1618. Zdá se nám, že v Labyrintu v citované námi kap. XVIII. stati 18. je k tomu odpověď. »V kukle a kápi« stál na výstupku, — však již sama kukla a kápě neukazují ku knězi bratrskému.

Dle zprávy prof. Gindely-ho (II. 497) zachoval se v rukopise lešenském zápis synody Žeravické z r. 1616. Obsahuje-li i seznam ordinovaných při ní kněží, nevíme, ale jestli jej obsahuje, jméno Komenského v něm — po našem mínění — nalezeno nebude, nebo pak ukázala by se nejvýznamnější »příhoda« poutníkova holou smyšlenkou a »Labyrint« nebyl by tím, čím jej Komenský v předmluvě své prohlásil — věrohodnou — byť allegoricky vypravenou — autobiografií!

Chéret.

Z Huysmansových »Certains« přel. V. Ertl.

Kdybych byl člověkem, který vyslovuje tak zřejmě vkus své doby, člověkem, který vyměšuje myšlenku celé společnosti, a který tím samým chová k umění nenasytné záští, kdybych byl p. Alphandem*), zakázal bych nalepování děl Chéretových po zdech.

Vždyť ruší do opravdy němý smutek našich ulic; dnes rozkopali inženýři těch několik domů, těch několik cestiček, které by byly nikdy nepozbyly svého půvabu; všechna intimní zákoutí zmizela, všechny stopy dávných věků zapadly, všechny zahrady jsou mrtvy; boulevard Saint-Germain a avenue de Messine vnucují se za typ moderní Paříže; co nejdříve neuzříme nic jiného, leč přímočaré ulice řiznuté podle šňůry a vroubené ledovými domy, obílenými stavbami, budovami plochými a zasmušilými, jejichž zevnějšek vyvolává hroznou nudu.

Nevyléčitelná blbost architektů sledovala ostatně s horlivostí kasárnický ideál inženýrů; a publikum jest konečně spokojeno, neboť žádné umělecké dílo nebude již urážet jeho oko. Jest přesvědčeno také, že Paříž ozdravěla. Dříve bývaly ulice úzké a byty prostranné, dnes jsou ulice ohromné, ale světničky mikroskopické a bezvzdušné; prostor zůstává týž, jenom jinak se dělí; a se stanoviska zdravotnického v tom musí býti nekonečné dobrodiní.

Nelze popříti, že plakáty Chéretovy křičí na tomto obecném nátěru orosní šedi, a že ruší náhlým výbuchem své radosti nehybnou mono-

*) Alphand, obmezený měšťák. Pozn. překl.

tonii ustáleného, trestaneckého okolí; tato dissonance zostuzuje celek díla realisovaného p. Alphandem.

Dříve ovšem byly barevné plakáty nalepované po zdech a po ohradách rozestavených domů tak ohyzdné, že i při křiklavosti svých barev harmonisovaly s tónem okolí. Hluchý smutek a houževnatý křik se vý-

borně snoubily a neurážely nikdy falešným akkordem. Chéret to změnil; ale možno říci, že jeho umění a celkový dojem ulice se vespolek vylučují.

Jest pochopitelno, že nelze vypočítati všechna díla Chéretova, který nakreslil na tisíce plakátů, který v tomto malířském žurnalismu osvědčil se den co den pravým spisovatelem a velmi authentickým illustrátore Mohu tedy vytknouti, probíraje některé z jeho listů, jen nejvýznačně vlastnosti, jež prozrazují.

Chéret má především smysl pro radost, kterou lze chápat, a

byla nízka, pro radost frenetickou a šelmovskou jako zledovatělá pantomima, pro radost, která přeháněním roste a blíží se skoro až k bolesti. Mnohé z jeho plakátů to dokazují. Kdo by si nevzpomněl mezi jeho četnými rytinami na ty, jež slaví Pierrota, toho Pierrota ve fraku, kterého stvořil a kterého po něm zmocnil se Willette? Kdo si nevzpomene na neudusitelnou radost jeho Augusta v pantomimě Do mi sol do? Tento

člověk v růžovém trikotu, potřásající šišatou lebkou se dvěma chumáčky vlasů nad sebou, s očima na vrch hlavě, zkrucující do podkovy svá ústa v bláznovském smíchu, lítal do vzduchu a mrskal kolem sebe rukama v deliriu orchestru, nad nímž z nenadání přejížděl, prskaje jako raketa, maloulinký vlak. August vypadal skoro ďábelsky v této kresbě, skákaje ve své červené látce na nazelenalé půdě, stříkané tuší s bílými, svítícími literami s černým okrajem.

Tuto bláznivou, skoro výbušnou radost vyjádřil také na modrožluté obálce pro knihu Duvalovu »Paříž, jež se směje«; tam byla to sarabanda*) lidí kotrmelcujících a svíjejících se v návalu šílené veselosti. Jeden nemotorný humpolák roztahoval hubu div mu čípek nevylezl, jakýsi hejsek leže nohama vzhůru, hlavu bez klobouku, nadýmal břicho a omdlévaje smíchem, bubnoval se do něho oběma pěstěma; malý posýlkář, v každé ruce škatuli, řehtal se potměšile s rozšklebenou hubou a přivřenýma očima a podomek, směje se, přeskakoval s nohy na nohu; nějaká žena, nohu do výše, prýštila jako děravý sud, zatím co vedle ní sedící děvčátko s rukama k nebesům propukalo v jásavý křik. Chéret nakreslil tu celou serii smíchů a velice jemně vypozoroval povahu ducha a jakost smíchu všech těchto lidí.

Mezi jeho nesčetnými affišemi, ve kterých kreslil smích, nepřekvapovala žádná více, než ten ohromný plakát pro Hypodrom, představující takového jakéhosi kadeta Ronssella**) na koni, v neuvěřitelném kostumu, v kalhotech s kapsovitým poklopcem, v obrácené vestě žluté jako kanárek, ve fraku, s volatou kravatou a strakatými punčochami, tento dědek s hubou od ucha k uchu vystrkoval své dásně a čenichal svým ohromným nosem mezi zarůžovělými tvářemi, kolem nichž tvořil jeho purpurový deštník ohnivou aureolu; kůň uhánějící plným cvalem i ten dobrácký a žovialní člověk nádherných plecí bujeli životem. Uveďme ještě z ostatních malý plakát, který sloužil za návěstí pro Folies-Bergères a měl nadpis: Bozzovská hudba budoucnosti. (Le Musique de l' Avenir par les Bozza.) Tento plakát byl pravý zázrak svého druhu, uváděl na scénu celou kaskadu clownů v bizarních oblecích. Dole válel se smíchem malý kuchtík, ústa dokořán a celý modrý kopal nohama do vzduchu a tloukl svými kastroly puklice; trochu výše jakýsi Yankee plandající se v ohromných pytlových kalhotách, v bílé a zeleně šachované vestě vystrkoval svůj opičí čumák a cucaje hubičku olejové lampičky, klepal na ni prsty jako na klarinet; ještě výše házel sebou zase takový pizdikuch všecek bez sebe a mlátě kleštěmi do kastrolů, zatím co jiný taškář, převlečený za babu v nabíraném čepci, s vyhrnutým nosem a ulízanými vlasy a podobný z pola pijavkářce, z pola opilému hokynáři, točil vztekle klikou kávového mlýnku, jehož hřmot doprovázel takový nepodařený kejklíř, tluka talíři jako puklicemi do ohromného sudu.

Příval radosti přeléval se do opravdy přes lehký rámec této affiše; byla v tom radost přímo ďábelská, ztřeštěný přestřelek života, pípání rozpustilých ptáků. Tyto postavy vymrštěné do vzduchu celou silou byly vrženy na papír krátkými a rychlými tahy, s úžasnou hbitostí kresby, a

*) Zarabanda, starý tanec původu španělského. Pozn překl.

**) Cadet Ronsselle jest komická figura, která z prostonárodní písně dostala se na divadlo, kde zůstala pověstnou skoro po půl století. Písnička vznikla kolem r. 1792 v armádě a zní:

Cadet Ronselle a trois cheveux
deux pour les fac's, un pour la quene
et quand il va chez sa maîtresse
il les met tous les trois en tresse.
Ah! Ah! Ah! mais vraiment
Cadet Ronsselle est bon enfant.

Pozn. př

také barva ve svých širokých plochách skýtala umělecké body, začínajíc dole tónem jemně růžovým, měníc se za šaškem s lampičkou v ohnivou červeň a přeskakujíc za kuchtíkem, tlukoucím kleštěmi, v nádhernou listovou zeleň, z níž propukal nadpis bílými literami.

To byl tón nervosní radosti, jediný v umění. Ale mimo to vytvořil Chéret ve svých sujetech méně specielních, nevztahujících se k osobám

tak určitým, jako Pierroti a clowni, jejichž typy mají býti zobrazeny na plakátu, docela zvláštní a personelní pojetí a obraz pařížskosti. Obraz ovrchní a rozkošný, božsky zfalšovaný, kreslený jakousi divadelní perspektivou při feerii, po vybraném dîner. Z této essence Paříže, kterou stiluje, nechává stranou nejen hnusný kal, nýbrž odlévá i samu trest s sžíravou a ostrou a sbírá jen šumivou pěnu, bubliny vytryskující na vrchu. Nalévá lehkou opojnost pěnivého vína, opojnost kouřící a rů-

žovou; personifikuje ji jaksi ve svých rozkošných ženách, v jejich rozpustilosti smavé a žvatlající bez vulgárního křiku, Vezme dívku z lidu s rozpustilou tváří, s neklidným nosíkem, s očima plnýma těkavosti a ohně, zjemní ji v jejích cetkách skoro až k distinguovanosti, učiní z ní, abych tak řekl, subretu z loňské saisony, elegantní koketku delikátní při vší nevázanosti; v tom ohledu lze uvésti mezi mnoha jinými zvláště plakát maskovaného bálu, na němž černý a červený Mefisto unáší v náručí tanečnici, jejíž allury i při své nekorrektnosti jsou plny půvabu. Chéret upomíná s tohoto stanoviska na kreslíře z minulého století, jest, lze-li tak říci, osmnáctým věkem devatenáctého století.

A tento zvláštní ráz umění, který tak miluje, nesou na sobě i jeho děti, kreslené s nevyrovnatelnou vervou, trochu buclaté, plné života a štěstí, neboť jsou skoro vždycky obklopeny hračkami. Nekonečná řada affiší, jež vytvořil pro modní sklady, jsou toho důkazem. Méně již líbí se mi na příklad jeho veliké plákaty pro knihkupectví, jako plakát pro »Mystères de Paris« nebo pro »Drame de Pontcharra«; na těch vyžadovaný děs sládne, hrůza nabývá půvabu; dítě, které se tak dobře smálo, pláče špatně.

Úhrnem, projdeme-li dílem toho genialního fantasisty, shledáme v jeho sujetech předem daných, často nepodajných a vyžadujících vždy zamlčení a resumování některých tónů z ohledů reprodukčních, zcela zvláštní dekorativní a humoristický výraz života, vůni pařížskosti stupňovanou k její krajní intensivnosti a rozplývající se v opojné páry, jejichž vdechování rozradostňuje a spíjí.

Zkrátka, dílo Chéretovo jest vybranou uměleckou pochoutkou.

Conrad Ferdinand Meyer.

O literaturu našich sousedů Němců počíná se u nás teprv od vystoupení Moderny jeviti zase čilý zájem. Před tím po celých několik desetiletí byl před ní našemu obecenstvu obzor zúmyslně z nedůtklivého nacionálního interessu uzavírán. A tak se stalo, že o posledních stadiích německé literatury z let, která bezprostředně předcházela objevení se Moderny, jsou u nás rozšířeny představy kusé a z velké části nespravedlivé. Ona leta byla ve vývoji německé literatury pravda hubenými, byla to léta únavy, stagnace, šosácké plochosti a řemeslnictví, ale i ona vykazují přece několik čistých, ušlechtilých uměleckých hlav. Mezi nimi na jedno z míst nejvyšších zasluhuje býti postaven Conrad Ferdinand Meyer, jenž před půlrokem, dne 1. prosince, ve svém zátiší u Curychu zemřel.

Nemluvívá se sice o něm tolik jako o Robertu Hamerlingovi nebo Paulu Heyseovi, šum velké sensace se nerozvířil nikdy kolem jeho jména, obec jcho zůstala vždy omezená — ale vybraná. Vysvětlení je na snad byl předně v době nanejvýš neumělecké příliš vážným a ryzím umělce než aby si byl získal vděk širokého obecenstva a za druhé nepatřil básnickým světlům říše, pracoval vzdálen hlavních kulturních center i

meckých, Berlína, Vídně, Mnichova — byl a zůstal až do konce básníkem švýcarským. U nás jest znám jen z několika básní, jež přeložil z něho Vrchlický do své sbírky »Z cizích Parnassů«.

Údaje, vztahující se k jeho životu a dílu jsou nečetné. Narodil se r. 1825 v Curychu a až do svého konce žil v blízké obci Kilchbergu. Vydal knihy básní: »Balladen« (1867), »Romanzen und Bilder«, »Huttens letzte Tage« a »Gedichte« (1882). Později se věnoval téměř výlučně próse; jmenuji jen román »Jürg Jenatsch« (1876), dvě knihy novell, pak »Die Versuchung des Pescara« (1889) a »Angela Borgia«.

Jako básník švýcarský bývá C. F. Meyer pospolu jmenován, ba často i zaměňován se svým spolurodákem curyšským a vrstevníkem Gottfriedem Kellerem, také básníkem a novellistou. Oba mají jistý společný rys ve své povaze: tu jistou švýcarskou rozumnost a solidnost, klid a zralost, ten smysl pro objektivitu a realism, který je odlišuje od subjektivnějších a romantičtějších povah Němců z říše.

Ale jinak je mezi oběma značný rozdíl. Gottfried Keller byl bodrý, spokojený poeta a malíř teplých náladových koutků, usměvavý humorista a miniaturista s uzavřeným nevelkým obzorem, kořenící v lidovém a národním. C. F. Meyer stojí nad ním daleko výš, jakožto umělec rozsáhlých, slavných dějinných obzorů, ryze lyrického cítění a při tom neobyčejně mohutné schopnosti spodobovací, vzácné plastiky a slavnostních, hluboce symbolických tónů. Básníkem švýcarským může být jmenován jen pro svůj původ a bydliště. Poesie jeho však jest odpoutána od rodné půdy a poletuje po nejslavnějších jevištích světové historie, nejraději z nich po tom, na němž vykvetla ona éra lidí zázračně silných a krásných, ona výslunná a žhoucí epocha, ozářená nejvyšším leskem umění a zbrocená krví nejhorších zločinů, jež se zove italskou renaissancí.

Co jej vyznačuje jako lyrika i jako epika, jest jeho zralost a jeho slavný, objektivní klid a kult čisté, sestředěné formy. Nazval bych jej německým Flaubertem. Poesie jeho nezpívá ke zvukům lyry, ani nelká jako tenké zvuky houslí, ale valí se velebně jako zvuky varhan. On jest nejmužnějším a nejklidnějším umělcem své doby v Německu. Zralost jeho se vysvětluje tím, že pozdě začal psát. Někdy teprv ve svém 40. roce uveřejnil první knihu, tedy v době, kdy většina jiných sestupuje už se svých vrcholův. Odtud to nahromadění sladkých zralých šťáv v jeho dílech, jejich natlačená plnost, jejich lesk a váha těžkého zlata, vytříbenost a kondensovanost jejich formy a rosmyslná, účelná jejich architektonika.

O lyrice jeho ustálilo se mínění, že jest příliš střízlivá a objektivní a vzpomínají při ní na studeného a hladkého Platena. Ale neprávem. Básně jeho jsou pravda tesány z mramoru, ale v tomto hrdém kameni hárá vášeň a síla. Je to vášeň, která mlčí, rty majíc zatáty, ale tím mocněji mluví němými plameny zraků.

Vzpomínám na př. na jeho básničku »Am Himmelsthor«. Básníkovi se zdálo, že u brány nebeské našel svou milou, sedící u pramene a myjící si své běloskvoucí nohy.

»Ich frug: ‚Was badest du dich hier
Mit thränennassen Wangen?'

Du sprachst: ‚Weil ich im Staub mit dir,
So tief im Staub gegangen.'«

Co všecko jest zde sevřeno ve stručnou formu tří čtyřverší! Jaká celá dramata životní, jaký hluboký stesk po výsostech čistoty z temných údolů vášně, jaké, řekl bych, téměř rosmerovské vědomí viny! A taková je všecka lyrika Meyerova. Subjektivní cit nemluví z ní bezprostředně, ale vždy jen pomocí takovýchto názorných a plastických obrazů, s hlubokými symbolickými průzory. Krásné jsou také jeho lyrické sbory jako na př. »Schnitterlied« nebo »Chor der Todten«, opojné svým pocitem životní slávy a plnosti, svou hudbou a hlubokou moudrostí, jíž upomínají na chory řeckých tragedií.

Ale vlastní těžiště jeho poesie leží v epice, v historických obrazech balladického rázu, zachycujících formou co nejsestředěnější scény co nejvzrušenější, celá dramata hrůz, bojů a zločinů. Tuto formu, z níž Victor Hugo budoval svou »Legendu věků« a již před ním pěstovali Chamisso, Platen a Lingg, přivedl C. F. Meyer ze všech německých básníků nejvýše. V ní nejskvěleji uplatnil svou vlohu, zachycovati dějinné scény v nejprudším jich dramatickém srázu, přímo v letu, s bezdechým chvatem, od něhož tím triumfálněji odráží se jistota a klid formy. Látky nejvášnivější a nejkrvavější dovede předvést s gestem přímo skulpturálním — připomínám jen klassické jeho »Nohy v krbu«, scénu z bojů hugenottských, již nalezáme přeloženu ve zmíněné sbírce Vrchlického.

Všemi jmenovanými přednostmi honosí se i prosaické práce C. F. Meyera. Mezi jeho historickými novellami nalezáme nevyrovnatelné kusy plastičnosti, stylové kondensovanosti a ostrého tesu postav. V širokém obecenstvu měl ovšem úspěch jen román »Jürg Jenatsch«; nejlepší z nich neproniknou nikdy k velkému davu, neboť předpokládají značnou zralost vkusu a bohatou kulturu vnitřní.

Stavěl bych nejvýše z nich historickou novellu »Die Versuchung des Pescara«. To je kniha pro silné duchy, dusná, parná, vonná a výslunná a při tom bouřemi těhotná jako letní den — jedním slovem nejdestillovanější poetický výraz italské renaissance. Po osudné bitvě u Pavie leží celá Italie u nohou markýze Pescary, vojevůdce Karla V. Pescara může Italii zardousit a zotročit na vždy, ale může ji také spasit, poruší-li věrnost k panovníku a postaví-li se v čelo osvobozené Italie.

Situace tedy valdštýnovská. Ale marně jej přemlouvají machiavellští diplomati italští svým ďábelským jazykem, darmo posílá k němu papež vlastní jeho ženu, slavnou a krásnou Vittorii Colonnu, aby jej svedla básnickými vidinami budoucí velikosti — Pescara je neoblomný. Neboť nosí v sobě něco, co je vyšší a mocnější, než všecky trůny země a toto jedno, co jej činí klidným a povzneseným nad tato pokušení a nade všecky pletky tohoto světa je — smrt. Nikdo totiž netuší, že rána, již si byl ztržil u Pavie je nezhojitelná, ale on ví, že jsou dny jeho sečteny — v tom je jeho klid a síla. Umírá ve chvíli, kdy svému panovníku dobyl prvého nového vítězství; ve velkolepé tragické scéně, která připomíná poslední akt Hamleta. Neobyčejného účinu dosahuje také b[illegible] v jedné předchozí scéně: Pescara shledává se totiž s vojákem, jen jej u Pavie ranil a ten, jenž měl mít tak rozhodný vliv na osudy It[illegible] je

bodrý švýcarský lancknecht, bizarní figurka, jakoby vystouplá ze starých dřevorytů anebo obrazů našeho Schwaigra a tím působivěji se odrážející ve své plemenné germánské rázovitosti od ostatní italsky-renaissanční scenerie. Kdo ten výjev četl, zůstane mu nezapomenutelným svým protikladem dvou kulturních světů a svou mystickou poesií historického osudu. Znám málo knih, které by s tak vznešenou zamlklostí dovedly promlouvat o věcech největších a znám pouze dvě, které s podobnou věrností dovedly zachytit atmosféru renaissance. Myslím totiž filosofii této epochy, jakou podal ve své nevyrovnatelné »Kultur der Renaissance in Italien« basilejský Jakub Burckhardt, přítel Nietzscheův a náhodou tedy také Švýcar a pak znamenitý cyklus historických scén, jež pod názvem »La Renaissance« napsal Francouz hrabě de Gobineau, známý ponejvíce jen jako sociolog a orientalista. V tomto posledním nalezá autor »Pokušení Pescarova« jmenovitě svého bližence, ale po stránce čistě umělecké zanechává jej ovšem daleko za sebou.

Jako člověk žil C. F. Meyer život básníka, jemuž je umění velikou svatou missí. Daleko od šumu literárních škol a mód trávil život v trpělivém, svědomitém svém úsilí, přiblížiti se k ideálům plastické názornosti a formové koncentrace. Podobizna jeho ukazuje robustně zdravou, plnou tvář s vyrovnanými, veskrze solidními rysy, vyjadřujícími sílu, přívětivý klid a patricijský blahobyt. Noblessa je jedním z nejvýraznějších tahů jeho života a díla, ta zamlklá stydlivá noblessa, která nenávidí mnohomluvnosti a trhání kuliss. Byl jedním z nejaristokratičtějším uměleckých zjevů současného Německa. Na tok myšlenek a vzrůst nových literárních hnutí měl tam ovšem vliv skrovný. Byl na to příliš málo moderně nervósní a měl příliš určité a jisté ideály svého objektivního stylu, než aby byl cítil potřebu přidružit se k duchům hledajícím a o nových formách snícím a příliš byl oslněn velikými zjevy minulosti, než aby měl zrak pro splet přítomných otázek a bolestí. Ale odešel s ním básník, který jako málo který jiný dovedl tesat mramorové haut-reliefy a křísit veliké a slavné zjevy lidí a osudů. Sáhneme-li po knihách moderní poesie, v subjektivně-lyrickém utonulé, nervósní, nemocné, v okamžikovém náladovém impressionismu rozprášené, k jeho poesii, je nám jako bychom slyšeli po jemné, lkavé, diskretně spřádané komorní hudbě slavnostní údery zvonů nebo velebné hřmění varhan. *F. V. Krejčí.*

O rostlinné assimilaci.

Podává Theodor Novák. (Dokončení.)

Assimilace za působení paprsků slunečních jest jedním z předních fysiologických výkonů rostlinných a zhusta (i ve výkladech našich středních škol) pod assimilací jen tato fotosynthese se myslí. Přehlédněme si produkty její a jich význam pro rostlinu. Vznikají tu pouze sloučeniny tří prvků, uhlíku, vodíku a kyslíku, původně ve formě škrobu neb cukru: z nich pouhým přistoupením neb odnětím vody se tvoří přerozmanité sloučené uhlohydráty, ze kterých různé cukry (hl. původní hroznový, pak c. třtinový a třtinový) jsou rozpustné látky, ve výživných šťavách rostliny

kolující, kdežto pevné uhlohydraty j. buničina s podobnými hmotami, dřevo s ní skládajícími, škrob, příbuzné mu dextriny a mn. j. jsou dílem stavivem pevných částí těla rostlinného, dílem zásobním materialem. Hlubšími proměnami z uhlohydratů vznikají tuky, ústrojné kyseliny, alkoholy, rozmanité silice, terpeny a pryskyřice. Všechny jmenované látky slouží rostlině (rovněž jako živočichu) ku udržování stálého tepla, jich spotřebou vzniká energie potřebná ku vzrůstu, překonávání překážek, po př. vykonávání pohybů, ale vlastním podkladem organického života jsou bílkoviny, shromážděné v hlavním obsahu buničném, plasmatu, a v jádře. Bílkoviny obsahují vždy mnoho dusíku, mimo to různé jejich druhy i síru a fosfor. I bude otázka, odkud těchto důležitých prvků rostlina nabývá. Síru a fosfor čerpají rostliny, jako jiné ještě nutné prvky, jak již zmíněno, jen z mineralních solí prsti; z téhož pramene jest hrazen částečně i dusík. Jsou to jednak soli kyseliny dusičné (známé »lučavky«), jednak soli ammoniaku, kterých rostliny užíti mohou; leč minerálů dusík obsahujících je velmi poskrovnu, a dusík, který přirozenými hnojivy živočišnými do půdy se dostává, jest zase jen původu rostlinného. Jinak dusíku z oběhu organického několikerým směrem ubývá: sloučeniny jeho mineralní, vodou snadno rozpustné, se odplavují pryč, spálením se rozloží sloučeniny dusíka až v pouhý dusík, ba existují i bakterie, které volný dusík vylučují. A rostliny normalně dusík z ovzduší, kde jsou ho ohromné zásoby (čtyřikrát více než kyslíku) spracovati nemohou. Odkud přichází náhrada? Jednak mohutnými elektrickými výboji při bouřích se dusík slučuje s vodíkem a s kyslíkem, a s následujícím deštěm vzniklé plyny dostávají se do prsti (odtud jest i zvláštní zápach dešťové vody po silných bouřích.) Vedle toho jsou některé mikroorganismy, které dusík vzdušný mohou spracovati. Zvláště zajímavy jsou však v té příčině rostliny motýlokvěté, k nimž celá řada pěstovaných bylin, j. hrách, čočka, vikev, vojtěška, jetel náleží. Pěstováním jejich v písku za vyloučení všech dusíkových sloučenin, když ostatní mineralní soli pro vzrůst rostlinný potřebné byly v roztoku přidány, seznáno, že se zcela dobře daří, kdežto obiliny za týchž podmínek zakrňují; dle analysy sklizně značné množství dusíku v jejich těle bylo sloučeno, který odjinud nemohl přijíti, než z ovzduší. Této podivuhodné schopnosti nabývají motýlokvěté rostliny spolupůsobením jistých drobnohledných hub, které ve zvláštních nadouřeninách kořenů jejich žijí. Jest zřejmo, že pro rationelní ekonomii tento zjev má velikou důležitost: látky, které jinak nutno podávati v přirozeném neb umělém hnojivu, vznikají tu činností rostlin kulturních samých. V jaké sloučenství dusík při assimilaci nejdříve vstupuje, není posud určito; ale zcela jistě nejsou to ihned bílkoviny, nýbrž daleko jednodušší sloučeniny, t. ř. amidy, zejména asparagin (po chřestu [asparagus], ve kterém hojně přichází jmenovaný), glutamin, tyrosin se v assimilujících organech hojně vyskytují.

V listech, po případě kořenech se shromažďují první produkty assimilace; k tomu, aby jich rostlina na místech největšího vývoje [illegible] mohla, třeba jest, aby tam byly převedeny. V rostlině jsou dráhy rozdělující v podstatě dvojího druhu: jednak cévy, velice dlouhé trubice z překážek a bez živého plasmatu: těmi prochází hlavně voda, méně [illegible]

živné roztoky, často pouze vzduch a jiné plyny. Jiné dráhy jsou živé buňky samy: jedna ode druhé oddělena jest blánou, kterou procházejí pouze roztoky, podobně jako blanami živočišnými nebo filtračním papírem, nikoli však látky klihovité, nebo sebe menší částice pevné; tento způsob pronikání roztoků sluje prolínavost čili osmosa. Při tom je patrně nutno, aby látky reservní, většinou pevné uhlohydraty a bílkoviny, se rozpustily, a to je možno jen za značných chemických proměn v cukry, kyseliny, oleje, třísloviny, zmíněné už aminy, a mnoho jiných látek, ze kterých z praktického ohledu ještě zmínky by zasluhovaly dusíkaté alkaloidy, látky většinou jedovaté, z části i důležitá léčiva, jako chinin, nikotin, thein, kokain. A na místě, kde nastává spotřeba, vznikají nové změny, zvláště regenerace bílkovin za složitých chemických processů. Při rozpouštění a přeměnách bílkovin i uhlohydratů mají velikou úlohu enzymy čili fermenty (česky bychom je nazvali nejvhodněji snad kvasidla). To jsou látky, které na rozhraní stojí mezi materialem chemika a živou přírodou: z rostlin jest možno je isolovati, a dlouho při působení udržeti, ale značné zvýšení teploty je usmrcuje, t. j. činnost jejich na vždy zastavuje, aniž by měnilo jejich chemického složení. Studium jejich je nedávné, ale již ohromná spousta jich odkryta. A neomezuje se činnost jejich na processy uvnitř rostliny, nýbrž, a to zvláště u nižších organismů, působí značné rozklady ve výživném mediu, ve kterém žijí. Zejména hospodářská industrie z toho velmi těží Enzym klíčícího zrna obilného (»sladu«) mění škrob v dextriny a cukr hroznový, enzym kvasnic, velmi jednoduchých to hub, působí kvašení líhové při výrobě piva i líhovin, enzymy různých plísní a bakterií, kysání octové, mléčné a máselné, kvašení sýra, a rozmanitá kvašení hnilobná.

Na vylučování rozmanitých enzymů zakládá se také zhoubný účinek četných parasitických hub, které většinou uvnitř rostlinných buněk bují, na povrchu jen plodnice vytvořujíce, plasma buněčné rozkládají a odumírání částí rostlinných působí. Vyšší parasitické rostliny působí většinou jen tím způsobem, že odnímají jí látky ku výživě potřebné, mimo to i mechanicky, tísníce jako kokotice přepadenou rostlinu a volnost i světlo jí odnímajíce. Uvedl jsem celou řadu rostlin parasitických, jichž hlavním vnějším znakem je nedostatek chlorofyllu a proto i nemožnost assimilace vzdušné kyseliny uhličité. Jim docela se podobají rostliny žijící z rozkládajících se látek ústrojných, ba mnohde jest pochybno, zda taková saprofytická rostlina nepočala život ničíc živého hostitele, neb zda již od počátku na odumřelém těle ústrojném žije. Pozoruhodno jest, že nepatrných, ba i drobnohledných parasitů a saprofytů z třídy hub jest veliké množství jak rozmanitostí forem, tak i číselnou hojností: jim náleží v ekonomii přírodní úkol, to co k životu je málo schopné, a odumřelé, naprosto rozrušiti, v jednoduché látky rozbiti, ne v prach a popel, ale v úrodnou prst pro nové generace organismů proměniti. Tyto nepatrné bytosti nejen že dovedou jen z organických látek žíti, nýbrž i jinak jsou omezeny na jediný neb málo směrů chemicko-fysiologické činnosti, i jsou zjevy tyto u nich zhusta daleko průhlednější, než u rostlin vyšších; sem právě spadá většina toho, co svrchu praveno o enzymech. Ale známe také jiný způsob spolužití rostlinného, který nejen hostu, nýbrž i hostiteli

prospívá; to jest vlastní soužití čili symbiosa. V takovém spojení žijí vlákna hub s kořeny lesních stromů a rostlin vřesovitých, což zve se mykorrhiza; podobné spolupůsobení, kde nižší organismus koná přípravnou práci chemickou pro vyšší, seznali jsme u kořenových nádorů motýlokvětých. Nejznamenitější případ symbiosy jsou lišejníky: řasy, které samy jsou schopny assimilace svým chlorofyllem, mizí skoro v spleti nezelených vláken houby, jež jim opět z podkladu vodu a mineralní látky přivádějí, a obě rostliny při tom bujně se daří, a tak splývají, že Schwendenerovi, který lišejníky jako dvojité bytosti rostlinné (r. 1869.) poznal, bylo mnoho bojovati, než theorie jeho u exaktních vědeckých pracovníků přijetí došla.

Zbývá ještě něco říci o rostlinách, které se živí pevnou potravou: jsou to rostliny masožravé. Jakkoli nadmíru exoticky slova ta zní, máme i u nás řadu rostlin, které hmyz lapají a jej vyssávají. Chemický pochod je týž jako u trávení: děje se to ostrými šťavami, které z částí listových se vylučují a z těla polapeného hmyzu všechny měkké části rozpouštějí, tak že konečně jen vnější, chitinová kostra zbývá, kterou rostlina pak odvrhuje. Při tom zhusta bývají i rozmanitá lapací zařízení: exotické, často i u nás pěstované rostliny Sarracenia a Nepenthes (láčkovka) mají řapíky listů duté, a rozšířené na způsob džbánu, v němž zmíněná tekutina se shromažďuje; víkem takového rostlinného džbánečku jest list, který nešťastného okřídleného hosta ve vězení uzavře. Severoamerická Dionaea (mucholapka) má listy, které chlopňovitě nad polapeným hmyzem se sevřou; naše bažiny hostí příbuznou rostlinku rosnatku (Drosera), která má okrouhlé listy pokryté množstvím stopkatých žláz, dotykem velmi dráždivých, které rychle se sklánějí nad hmyzem, jenž po čepeli listu leze, a nerozevřou se dříve, než nad jeho vyssátou mrtvolou. Rosnatku je možno »krmiti« dokonce i bílkem neb drobnými kousky syrového hovězího masa. V močálovitých tůních zvláště polabských roste ve vodě splývavá bublinatka (Utricularia); její vláskovitě dělené listy končí se malými měchýřky, v nichž můžeme zhusta pozorovati chycené drobné korýše. Podivuhodné stravování živočišné potravy jest u rostlin jistě jen vlastností nabytou; všechny masožravé rostliny mohou vegetovati i bez ní, ale pak obyčejně jsou zakrnělé a nevyvinují květů. Zajímati snad bude naše čtenáře, že studiem jejich zabýval se veliký Darwin, jenž vedle své epochalní theorie podal veledůležité práce o mořských měkkýších, korýších, tvoření korálových útesů, o pohybech rostlinných, oplozování květů hmyzem, o rostlinách hmyzožravých.

Na několika předchozích stránkách snažil jsem se naznačiti základy jednoho odvětví rostlinné fysiologie. Vědu tuto, která nyní skvělému rozvoji se těší, na široké základy postavil německý badatel Julius Sachs, předloni ve Würzburgu zemřelý, kdysi žák našeho vynikajícího fysiologa Purkyně, a jeden z přispěvatelů prvého českého listu přírodnického »Živa«. Nyní přední autoritou je spisovatel rozsáhlé rukověti rostlinné fysiologie, ovšem jen pro přesně vědecky vzdělané čtenáře, lipský professor Pfe[illegible]. Z velikého množství vynikajících pracovníků bylo by jmenovati v pří[illegible] řadě jenského Detmera, od něhož (vedle řady specielních pojednání) [illegible] šla přístupnější již rukověť a znamenitý návod ku provádění pozorová[illegible]

v Rakousku má jméno vídeňský Wiesner. I německá universita v Praze má řádnou stolici botanické fysiologie; na universitě české drahně času bude nám čekati na takové přednášky, a do té doby domácím pracovníkům bude nutno návod ku práci hledati v cizině.

Assanace Prahy.

Napsal MUDr. Vladimír Preininger. (Dokonč.)

»Dříve si jednotliví podnájemníci dělali na podlaze čáry, až kam jich právo sahá, tak že byla podlaha rozdělena na tři, čtyři díly. A tyto dle toho, jak se která rodina o čistotu stará, byly různě zbarveny: jeden dílec byl bílý, druhý šedavý, třetí černý jako »bota«. Ostatně není divu, že v domech všech panuje špína a nečistota; kde jsou takové — řekl bych — cikánsko-kočovní poměry, není nikoho, kdo by se o to staral. Nájemné platí se po většině týdně a dle toho se lidé i stěhují; jsou tu pak přečetné rodiny, které se velice rády stěhují, neboť nezaplatí a tak ještě — získají. A stěhování stojí je málo: vždyť mnohá rodina naloží na malý dvojkolový vozík celý svůj majetek. Tak v jednom bytu, skrovném to pokojíku (činže 80 zl.!), napočítal jsem tento nábytek: jednu postel, jeden stůl, dvě židle, několik hrnců a hrnečků, malou skříň a tři, čtyři »hubené« peřiny, které stačily oběma rodičům a čtyřem dětem. Je divu, že v takovém bytu — za takových poměrů zemřela matka tuberkulosou a že dvě děti trpí krtičnatostí?

»Všech domů korunou je jeden, skutečně pověstný dům v Břehové ulici, kdež 31. prosince 1898 bydlelo 268 osob (z toho 48 dětí). Samo o sobě není číslo to veliké; ale uváží-li se, že je to domek jednopatrový s malým dvorem, je to dosti. Zde ani jediná rodina nemá více než jednu místnost, ba v některých bydlí po 2—3 rodinách. A jak racionelně využitkoval majitel domu všechny místnosti: každá díra je tu zvláštním bytem, celé podkroví je proměněno v byty. Někde jsou dvě tři síňky za sebou a v každé je jiný nájemník, tak že kdo poslední síňku obývá musí jíti oběma předními. To ovšem podporuje zdraví a — mravnost . . .

»A což to nájemné v domě tom! Uvedu některé. Za přízemní pokojík, tmavý a dusný (k němuž vchod tvoří komora — skladiště smetí), rozměru asi 20 m² (4 m × 5 m.; výšky 2·6 m.) platí se 90 zl; výslovně podotýkám, že do pokoje toho po celý rok slunko nezasvitne: jeho dvě malá okénka obrácena jsou do ulice 2·5 m. široké. Za pokoj v I. patře nad ním ležící platí se 100 zl. poněvadž je trochu světlejší. Za pokojík rozměru 11·25 m² (2·5 × 4·5) platí se 70 zl.; za kuchyňku, kterou do onoho se musí jíti, výměry 9 m² (2 × 4·5), platí se 50 zl. Ovšem že k tomu není ani spížky, ani sklepu, ani půdy.

A celý ten dům je zjevně i uvnitř vzorem nečistoty — pramenem zápachů, jimiž se přímo celé okolí otravuje . . .«*)

*) Z obyvatelů domu toho umře ročně 15—20 osob a je-li epidemie, je tu 20—50 případů.

Tento, před čtyřmi roky nakreslený obrázek mohl bych dnes velice rozšířiti a doplniti, ale nečiním tak, abych svoji staf příliš nerozšířil.*) Než poněvač hořejší náčrtek týká se pouze V. čtvrti, uvedu několik dat z podrobné zprávy dra K. Ploce, v r. 1888. fysikátu podané, pokud se týkají assanačního obvodu staroměstského. Okresní lékař jmenovaný zjistil ve svém okresu: 1388 malých a přeplněných bytů; ve 34 domech byty tmavé, ve 23 domech byty vlhké; v jednom 2patrovém domku nebylo vůbec záchodu (jejž zastupovala noční stolice ve výklenku 1. patra!); v jiném domě celé II. patro je bez záchodu, v jiném je jeden záchod pro 25 osob. V přeplněných bytech některých, které dle své výměry stačí na 2—3 osoby, nalezeno lidí 8—10.

K doplnění pověděného pak citujeme ještě některé údaje ze zpráv statistické kanceláře. Předem pokud se týče přeplněných bytů, za které se pokládají takové příbytky, kde na jednu výtopnou místnost (kuchyni nebo pokoj) připadají nejméně tři osoby. V Praze je bytů takových 10% všech bytů**) a bydlí v nich 16·4% všeho obyvatelstva. V Josefově však bylo bytů těch **25·4**% a bydlelo v nich **36·7**% obyvatelů, na Starém městě 9·2% bytů se 14% obyv. V přeplněných bytech Židovského města připadá na jednu místnost 6—7 lidí . . .

Dále je zajímavý poměr bytů, kterých se současně i k bydlení i k provozování živnosti používá, což na stav zdravotní dotyčných obyvatel má rozhodně nepříznivý vliv. Užívalo se bytů k účelu tomu v celé Praze ve 10·4%, v Josefově 12%, na Starém městě pak ve 16·2%.

Též složení bytu je z ohledu zdravotního důležité, totiž kolik místností čítá. Je jisto, že každý byt má míti aspoň dvě místnosti, kuchyň a pokoj; ovšem má ho používati jediná rodina. Z 1000 bytů bylo v Praze: o 1 místn. 208, o 2 míst. 321·5; Star. městě o 1 míst. 236, o 2 míst. 256; Josefově o 1 míst. 312, o 2 míst. 342. V těchto 64·4% malých bytů Josefovských bydlí 54·8% všeho obyvatelstva, které většinou byty přeplňuje; ale nejsou to členové rodiny, která byt má přímo najatý, nýbrž podružní nájemníci. A sice ze 100 obyvatelů bylo:

	členů rodiny	noclehářů	podnájemníků	služebn.
v Praze:	71·4	9·7	9·6	8·5
Star. městě	70·9	8·3	9·4	11·8
Josefově	54·7	**23·2**	**19·2**	2·6

A tyto nepříznivé poměry obytné mají ovšem za následek, že úmrtnost i nemocnost oněch assanačních obvodů jsou značné.

R. 1896. byla úmrtnost Prahy (po vyloučení cizích osob v Pražských ústavech zemřelých) 21·24‰, t. j. z 1000 ob. zemřelo 21·24 osob. V Josefově byla úmrtnost **31·45**‰; na Starém městě ovšem jen **17·23**‰, ale v obvodu, jenž má býti assanován, jistě též více jak 25‰. — Pokud se pak nakažlivých nemocí týče, bylo již řečeno, že v obvodu tom bývá jich nejvíce. V celé Praze bylo dle fysikátní zprávy r. 1891: 13‰ a r. 1892: 17·9‰ nakažlivých nemocí (t. j. na 1000 ob. 13, resp. 17·9); v Josefově 21·8, resp. 21·4, na Starém městě 17·5, resp. 17·13‰.

*) O životě a poměrech nájemníků, podnájemníků a noclehářů v Jos psal jsem ve článku »Pražské ghetto« (Česká stráž 1897 č. 21.)

**) Ve Vídni (nynějšího rozsahu) je bytů takových jen 4·3%, tedy v Pra měr 2½kráte horší.

III.

Snad stačí hořejší, na podkladu úředních zpráv a vlastní zkušenosti založené vylíčení úplně, aby dokázalo se, že bylo nutno k účelnému přestavění oněch částí města přikročiti. Jest ovšem pravda, že by i jiné části našeho hlavního města potřebovaly jisté, důkladné úpravy a že tedy měl se assanační zákon vztahovati na více domů, než na které se vztahuje — ale na druhé straně nelze upříti, že vyhlídnutý Staroměstský a Josefovský obvod vykazuje nejvíce závad zdravotních, a proto (prozatím) byl zákon assanační pouze pro onu část městskou (a nepatrnou část ve čtvrti svatovojtěšské) vydán.

O Pražské assanaci vydány tři zákony.

1. Říšský zákon ze dne 11. února 1893 (č. 22 ř. z.). Hlavní ustanovení zákona toho jsou tato:

a) stanoví se, na které domy zákon zmíněný se vztahuje (o čemž níže promluvíme);

b) uděluje se obci Pražské právo expropriační na všechny nemovitosti v onom obvodu ležící, t. j. právo, že obec smí po provedeném řízení*) koupiti za cenu komisí stanovenou, všechny nemovitosti (domy, pozemky) do assanačního území pojaté,

c) ale s tím omezením, že než se k vyvlastnění nemovitosti přistoupiti smí, musí býti majitel vyzván, aby dům svůj uvedl v souhlas s upravovacím návrhem, k čemuž stanoví se lhůta dvou let; teprvé po lhůtě té může obec o vyvlastnění žádati.

d) Konečně je důležité ustanovení, že obec smí právo vyvlastňovací postoupiti i jiné osobě, a to buď pro celý podnik, buď pro jednotlivé jeho části.

2. Říšský zákon ze 11. února 1893 č. ř. z. 23, jímž pro nové stavby a přestavby, v obvodu assanačním ve lhůtě 10 let provedené, povoleno osvobození od daně činžovní na dobu 20 let.

3. Zemský zákon ze 11. února 1893 č. 23. z. z. a ze 11. února t. r., č. z. z. 27., povoluje pro zmíněné stavby v obvodu assanačním osvobození od přirážek zemských a obecních též na dobu 20 let.

Dle ustanovení prvního ze citovaných zákonů vztahuje se »assanace« na tři čtvrti městské a sice na kousek Nového města, asi na čtvrtinu Starého města a na celý Josefov.

Obvod assanační Novoměstský objímá plochu pouze 14.672 m², z čehož připadá na stavební parcely 9773 m² a na soukromé pozemkové parcely 4899 m². Stojí tu 18 domů, které ve 19 knihovních vložkách připsány jsou 63 knihovním vlastníkům. Hrubý výnos činže obnášel r. 1893 celkem 41.522 zl. a tedy kupní cena domů a j. asi 650.000 zl. — Podle plánu polohy připadnouti má k rozšíření ulic 3892·6 m² a naopak od ulic ke stanoveništím 924·5 m², čímž veřejná prostranství o 2968·1 m² získají.

Assanační území Josefovské a Staroměstské (které mnohde spolu k nerozeznání souvisí) je ovšem mnohem větší, a sice má výměry

*) O řízení vyvlastňovacím jedná nařízení ministra vnitra ze 25. února 1893 č. 541.

365.476 m²; z tobo připadá na V. část 92.984 m², na I. čtvrť 272.492 m². — Stavebních parcel je 238.815 m² (J.: 63.355, St. m.: 175.460), soukromých pozemkových parcel 40.457 m² (J.: 13.807, St. m. 26.650).

Domů je tu 584 (J.: 260, St. m.: 324), které jsou ve 916 knihovních vložkách připsány 1793 knihovním vlastníkům, tak že každý dům má průměrně 3 vlastníky. A sice v Josefově je na 260 domů 1186 vlastníků, či na jeden dům 4·6 majetníků, ve Starém městě na 324 d. 607 maj. (na 1 dům 1·9 maj.). — Ovšem jsou v Josefově poměry vlastnické ještě spletenější, tak že mnohý dům má až 30 majitelů; mať 128 domů 583 dílců, z kterýchž mnohý dílec několika osobám patří. Tak na př. v jednom domě v Úzké ulici tvoří dva krámy v přízemí po jednom dílci a každé patro je též dílec samostatný, zvláštní vložku mající.

Za takových poměrů lze těžko žádoucí opravy prováděti, poněvač než se mohou nařídíti, musí předcházeti dlouhé šetření, komu vlastně část, v níž se závada vyskytla, náleží. A tyto vlastnické spletené poměry z veliké části zavinily, že Josefov i v ohledu zdravotním i mravním tak špatné pověsti si získal . . .

Hrubý výnos nájemného obnášel (r. 1893) v Josefově 300.006 zl., v území Staroměstského assanačního obvodu 741.244 zl. — úhrnem 1,041.250 zl., což representuje kupní cenu domů asi 17,000.000 zl. (bez ohledu ovšem na cenu živností, pozemků a t. d.).

Podle schváleného plánu polohy (z r. 1896) připadne od ploch stavebních k ulicím 92.032 m², kdežto od ulic k plochám stavebním 20.567 m² — zvětší se tedy veřejná prostranství o 71.445 m². O tolik plochy přibude vzduchovému proudu, jenž vystavěním ulic širokých a rovných nebo jen málo lomených bude do nových částí přiváděti život, zdraví!

Jak radikální nastane tu náprava, je viděti již z jednoho příkladu: ve t. zv. XXX. bloku bude místo 33 popisních čísel pouze devět, ve XXXI. bloku ze 21 čísel vznikne 10, a t. d. Ulice pak, které posud kolísají od šířky 2 m. do šíře 12·5 m., promění se v třídy 12 až 24 m. široké, k čemuž ovšem připadne značná část posavadních stavebních ploch. Na př. hlavní, 24 m. široká třída, jež od ruského kostela k Vltavě rovným směrem povede a tak krásný průhled k řece této a stráni Letenské otevře, je vyměřena přes parcely (celé nebo z části) asi 45 čísel popisných!

A kdo pohlédne na plán assanačního obvodu po úpravě a srovná jej se stavem před ní, bude si jistě přáti, aby změna ona byla ku prospěchu celé Prahy co nejdříve provedena. Neboť nikdo nemůže popříti, že jest zapotřebí assanace, že bude nová část lépe vypadati a Praze ku větší cti a okrase, než onen komplex domů starých, nečistých a ponurých, tvořících spleteninu ulic úzkých a klikatých. Ovšem co je historicky a umělecky cenného, musí býti zachováno.

Bohužel, vlivem okolností, o kterých tuto blíže uvažovati nebylo by místné, uvázl celý podnik assanační, na škodu finanční obce i na škodu zdravotních poměrů Prahy. Více jak šest let uplynulo ode dne, kdy zákon assanační nabyl platnosti, a z domů, které sbourání jsou určeny, asi pětina je odstraněna a teprvé asi 20 nových domů postaveno anebo se staví. Z toho patrno, že prvotní lhůta 10letá, kterou zákonodárná

sbory pro provedení assanace povolily, je příliš krátká (což ostatně obcí Pražskou předvídáno bylo a delší lhůta žádána) a že — půjde-li to tempem posavadním — assanace ani za 30 let se neprovede.

Mnohé a pádné důvody jsou pro rychlejší provádění assanace; ať tedy příslušné kruhy dočílí brzké nápravy nynějších vskutku neutěšených poměrů.

IV.

Promluvil jsem obšírněji o Pražském podniku assanačním ze dvou důvodů. Předně chtěl jsem důkladněji vysvětliti pojem slova »assanace«, poněvač jest jisto, že ve širším obyvatelstvu (až na skrovné výjimky) není pojem ten dostatečně známý, ba mnohý i pochybuje, že by assanace v tom rozsahu, v jakém se provádí, byla nutna. Za poslední debaty o zmíněné tři domy na Staroměstském náměstí bylo to patrno. Navrhovala se adaptace, jakási úprava domů se zachováním jich i jejích hlubokých dvorních křídel, čímž by rozumná, hygienická úprava celého bloku XXXVI. byla stala se nemožnou. A k okolnosti té nebylo téměř ve veřejné diskusi vůbec přihlíženo; patrno, že význam assanace není všeobecně správně pojímán.

A po druhé celý assanační obvod je odstrašujícím dokladem, jak části města moderního vyhlížeti nemají. Poněvač pak mnohá naše města mají též svoje »židovské čtvrtě«, totiž části, které se v tom nebo onom Pražskému Josefovu jako vejce vejci podobají (o čemž se může každý na vlastní oči přesvědčiti), bude jim snad Pražský podnik příkladem, aby se o radikální úpravu té oné části postarala.

Hlavně jde tu o rozumné zřizování domů s menšími byty pro lid dělný, pracující, pro lid na práci rukou svých odkázaný. Neboť v domech s malými byty hromadí se nejvíce lidí, nastává přeplnění, připravuje se příznivá půda pro vznik nemocí, najmě nakažlivých a celkové poměry zdravotní valem se horší. Tím se pak ovšem případná assanace části té značně stěžuje, poněvač odstranění zdravotních závad v takové přelidněné části jest téměř nemožno. Toho příklad nad jiné jasný podává právě Josefov, který — dříve sídlo bohatých Židů — po r. 1848 (kdy padly závory, Židům co do bydlení kladené) valem stal se sídlem po většině nejen chudiny, ale nejhoršího proletariátu.

Aby nebylo potřebí pro vznik poměrů vylíčených později k důkladnější assanaci některé nové části městské přikročovati, jest nutno zákonitými předpisy jisté meze zastavování ploch položiti. Připravovaný nový řád stavební pro Prahu a větší města učiní i tu snad kýženou nápravu; bohužel však nebude lze odstraniti to, co řád posaváde platný již zavinil.*)

Jako příklad, kterak nemá býti nové město založeno a stavěno lze uvésti jedno z Pražských předměstí, totiž Žižkov. Již místo samo, údolí to dosti úzké, nebylo vhodně voleno; a mělo-li se vůbec povoliti zastavení ploch těch, mělo se to státi nejvýše domy dvoupatrovými volně

*) O tom, jakož o zdravotnictví příbytků vůbec pojednal jsem ve svém spisku v Matici lidu 1895. seš. 4. vydaném. — O bytech levných jedná můj článek v Naší době 1898.

stojícími, jaké jsou v novém stavebním řádu pro 3. pásmo stavební povoleny, resp. předepsány. Ale nastavěním domů tří až čtyřpatrových, hlavně s byty malými, vznikají tu poměry, které pomalu vyrovnají se poměrům v Josefově Pražském. Bydleloť v Žižkově na 1 hektaru zastavené plochy r. 1880 : 1285·4; r. 1890 : 1300·3 osob. V Praze se 4 předměstími byl průměr 643·3; tedy je v Žižkově jeden hektar zastaveného místa více jak dvakráte zalidněn a je v tom ohledu jmenované předměstí hned po Josefovu. — Dále v Žižkově je 25·1% přeplněných bytů, v nichž bydlí 35·1% všeho obyvatelstva. Sklepních bytů bylo 5·5%) v Praze celé 3·1%) a v nich bydlelo 5·3% obyvatelstva (v celé Praze 1·38%); malých bytů o 1, resp. 2 místnostech bylo 35·7, resp. 51·8% — čili 87·5% všech bytů. — Co do obyvatelů, bylo tu ze 100 ob. v bytech: 79·7 členů rodiny, byt nájímající, 10·1 podnájemníků, 5·5 noclehářů a 3·6 služebných.

Těmito, ne právě utěšenými poměry obytnými, které se od r. 1890 (od kdy jsou uvedená data) ještě asi zhoršily, jest zaviněno, že nemocnost i úmrtnost na Žižkově je dosti značná. Prvou nemohu doložiti určitými čísly, ježto většina nemocných nakažlivých bývá dávána do nemocnic. Proto též je úmrtnost Žižkova ve zprávách, kde se k okolnosti té nepřihlíží, poměrně příznivá, ovšem jen zdánlivě. Dle toho r. 1896. zemřelo na Žižkově 20·24‰ osob, kdežto průměr Pražské úmrtnosti (i s cizími) je 25·21. Ale odečtou-li se v Praze cizí osoby a přičtou-li se na vrub předměstí ony osoby, které před přijetím do ústavu tam bydlely,*) obdržíme čísla pravé úmrtnosti a sice: Praha 21·24, Karlín 16·3, Smíchov 21·16, Vinohrady 14·3, Žižkov 24·53 — celá Praha 26·6 promille

Nepříznivý poměr úmrtnosti vynikne ještě více, uvedeme-li čísla úmrtnosti dětí (do 5 let) jichž organismus nejspíše vlivům nehygienických poměrů podléhá. Zemřeloť (na 1000 ob.) dětí: v Praze 7·66, Karlíně 5·17, Smíchově 9·35, Vinohradech 5·51, Žižkově 13·48 — v celé Praze 8·39.

Pověděné postačí snad dokázati, že nedbání podmínek hygienických mstí se velice nejen ve starých částech měst, nýbrž i v městech nových, i že je assanování obytných poměrů jedním z nejdůležitějších úkolů veřejného zdravotnictví. Jakkoli pak uvedenými daty nemůže se činiti výtka nynějším správám té neb oné obce za okolnosti, dřívějšími správami zaviněné, přece jest povinností každého, komu na zdravém vývinu obce záleží, závady takové přímo vytknouti, aby mohly býti — možno-li — odstraněny. A proto pojednávaje o Praze, chtěl jsem ukázati na důležitost assanace vůbec.

Jen assanací všeobecnou, zlepšením zdravotních poměrů vůbec docílí se zmenčení úmrtnosti a tím záchrana tisíce životů, což pro národ malý, jakým jsme i my, není lhostejné. Uvedl jsem již některé číslice, jimiž se rozdíl úmrtnosti u nás a jinde přirovnává; tuto ještě něco dodám. R. 1897 zemřelo z 1000 obyvatel v Čechách 24·7, na Moravě 25·8‰; kdežto na př. v Belgii zemřelo 19·8‰, Švýcarsku 20·4‰, N

*) Na př. v Pražských ústavech zemřelo r. 1896. z předměstí 606 osob Žižkova 250).

zemsku 19‰, průměrem tedy asi 20‰. To značí: kdyby v Čechách a na Moravě byla úmrtnost jen taková, jako v jmenovaných třech zemích, zemřelo by v království našem (při počtu 6,100.000 ob.) asi o 24.000 osob a v markrabství (při 2,350.000 ob.) asi o 13·500 osob ročně méně. Z toho by pak na příslušníky našeho národa připadlo asi 26.000. Tolik bychom mohli duší ročně zachrániti řádným a s s a n o v á n í m nezdravých našich poměrů . . .

*

Končím. Psal jsem, abych prospěl, a proto mluvil jsem zcela otevřeně. Zakrýváním vady se nepomůže. A kdo chce míti z boje prospěch, musí znáti sílu nepřítele, i znáti prostředky, jimiž by jej porazil. Jedním z nepřátel lidského zdraví jsou špatné obytné poměry — jedním z prostředků ku jeho oslabení assanace měst, míst a osad. K vedení boje je třeba ovšem peněz; ale kdyby všude jinde mohlo se mluviti o neúčelném vyhazování jich, není nikdy ztracen náklad, jehož vyžadují podniky assanační, zdravotní. A proto nechť každý chutě a rád bojuje za principy zdravotní, neboť tím bojuje i pro sebe, ve prospěch své rodiny i svých bližních!

Dramatická díla Richarda Wagnera.

Glosy k cyklickému jich provedení na pražském německém jevišti v čase od 7. května do 4. června 1899. J. Boleška. (Pokrač.)

»T a n n h ä u s e r a z á p a s p ě v c ů n a W a r t b u r c e« (1845) rozvádí princip »Hollanďanem« napovězený v míře poněkud bohatší častějším používáním narážek hudebních. V těch místech totiž, kde vzpomíná se situace, při níž poprvé zjevila se vyložená melodická věta, citována jest tato (třeba jen úlomkovitě) za tím účelem, aby živě připamatována byla posluchači nálada prvotně mu jí vpravená. Krom tohoto povlovného vzestupu v mnohém ohledu »Tannhäuser« nepopře kompromisu starého s novým, ale za to jest první operou Wagnerovou, v níž orchestru vykázána jest úloha růzností barvy zachycovati protilehlost prostředí. Gustav Engel (»Aesthetik der Tonkunst«, Berlín, 1884) dobře podotýká, že osoby duševní lásce holdující vyslovují se v »Tannhäuseru« melodicky, smyslný svět proti tomu deklamatorně, poněvadž vnitřní jeho bytost jest prázdná a studená a proto nemelodická. A deklamační sloh právě, čině orchestr, aparát hromadný, těžiskem hudebního celku a nedávaje mu klesati jen na podružného činitele zpěvní melodie, dovede nejúspěšněji vyjadřovati mnohostí prostředkův svých barvitostní rozmanitost, toto nejsmyslnější kouzlo veškeré hudby a tedy nejnázornější, nejvtíravější její prostředek. V tom směru znamená »Tannhäuser« vskutku počátek nové epochy v operní skladbě a nebudeme se diviti, majíce na zřeteli okolí a dobu, níž povstal, že byl Wagnerovi začátkem onoho dlouhotrvajícího boje, iž skončil sice skvělým vítězstvím, ale uchystal také idealním snahám ·o řadu pokoření, nejmocnějších to ovšem vzpruh k velikým činům.

»Tannhäuser« nevylučuje uzavřených zpěvů starší opery. Má jich všech třech aktech slušnou serii. Ale jaký rozdíl mezi ním a starší

operou při zdánlivé shodnosti! Látka »Tannhäusera« (jako »Mistrů pěvců Norimberských«) klade jednotlivým osobám do úst skutečný zpěv, otáčející se buď kolem vlastní dramatické osy (píseň na Venuši, přednesy jednotlivých zápasníků na Wartburce), neb vyplývající z rozjímavé disposice duševní té či oné postavy (Wolframova apostrofa večernice, modlitba Alžbětina). Ale na všech jednotlivých tvarech hudebních vidíme zřetelně, jak jich rhytmus — i v melodiích exponovaných — vyvíjí se z rhytmu slovního, jak slovo je tu fantasii hlavní pružinou a hudba podává se veršům takřka sama, přistupujíc k nim jako výslednice úzce přiléhajícího, jelikož jimi podmíněného výrazu citového i myšlenkového. Tím také »Tannhäuser« činí jiné nároky na pěvce než na př. »Rienzi«, žádaje od nich především schopnost představovací, jež má míti ve schopnosti hlasové (přirozené i technicky vypracované) jen účinnou podporu, ne snad konečný cíl. Není proto správno, jak namnoze se činí, v »Tannhäuseru« spatřovati konec přípravného stadia Wagnerova. Vidíme v něm zjevné východisko nového umění, třeba dnes, kdy nám pozdější dramata Wagnerova již přešla v krev, neshledáváme je ještě na vrcholu harmonické ujednocenosti.

Wagnerovi nepodařilo se ještě v »Tannhäuseru« docela shladiti stopy rozdílu mezi rázem ariosním a recitativním. Oslovení lantkraběte Heřmana k shromážděným pěvcům na př. nemnoho líší se od přísně mensurovaného staršího recitativu. Toto vyrovnání dvou o existenci závodících živlů sice uzrálo mu hned po »Tannhäuseru« v záměrech pro příští tvorbu a nebýt vnějších překážek, znemožnivších mu provádění plánu vytčeného, byl by snad orlím letem duch jeho vznesl se najednou k ideálu svému, k dramatu hudebnímu, které uspořádalo nejen poměr hudby k ostatním uměnám ve všeuměleckém díle, ale zároveň uvedlo i hudbu samu na zcela nové dráhy sjednocením rozptýlených dosud jejich prostředků.

A tu, v bezprostřední blízkosti spisův reformačních, mžikem vyrostlo Wagnerovi pod rukama dílo nejpopulárnější, v němž dovršuje se přechod od staré opery pozvolným přidáváním nového, tedy vrchol evolucе: Lohengrin (1847).

Leckdo chce spatřovati již v »Tannhäuseru« zevní obraz vnitřních bojů Wagnerových, ten rozpor mezi pravdou a klamem, jímž zmítána byla jeho duše, než našla pravou cestu k cíli. Ale mnohem zřetelněji v »Lohengrinu« vyslovil Wagner tíseň svého nitra a básnil i hudebnil tu proto krví svého srdce. Snadno můžeme v »Lohengrinu« vycítiti, že není zde kořenem tragický následek ženské zvědavosti. Ta víra, již Lohengrin žádá od své choti, zapovídaje jí otázku po svém jméně a rodu, není-li symbolem víry, kterou umělec žádá od davu nepochopujícího a proto odmítajícího? Tuto víru nalezl Wagner u německého lidu, ať hned nebo později. Nebo o tom nelze pochybovati, že bez »Lohengrina« nebylo by došlo všechno další jeho tvoření zevního zdaru a především onoho epochálního triumfu, kterým umožněno bylo mu kráčeti potom zrychleně a stanouti až na práhu Bayreuthu.

Látka »Lohengrina« měla hned od počátku sugestivní moc na v liké masy. Již proto, že je tak eminentně dramatická, a pak, že přen

diváka v nadpřirozené ovzduší, podmaňující si jej do té míry, že nepřipouští ho k rozumové úvaze, pátrající po příčinách a dovozující důsledky z nich dle všeobecného logického postupu. Často čítáme otázku, kde, resp. u koho sluší hledati tragickou vinu v »Lohengrinu«? U Elsy, která bez rozvahy přistupuje na podmínku kladenou Lohengrinem pro sňatek s ní a pak ji nesplní? U Lohengrina, jenž ji klade? Zde právě vidíme konflikt přirozeného s nadpřirozeným. Lohengrin činí si podmínku, že již splnitelnost příčí se psychologii normálního ženského srdce a proto není rovnováhy v jeho manželství. Elsa pocítí tuto nerovnováhu, chce, musí chtíť ji vyrovnati. Měříc bytost Lohengrinovu bytostí svou, nepochopuje ho a aby jej pochopiti mohla, musí poznati tragický jeho osud. Jest na bíledni, že reálně nelze vyložiti si problém Lohengrina, ale co jim Wagner chce symbolisovati, domyslíme si, postupujeme-li perspektivou shora naznačenou.

»Lohengrin« nepůsobí pouze mohutně jako dramatický celek. On zanechává hluboký dojem i bez scény čistě hudební stránkou svou, nevysíchajícím zřídlem svých melodií, které patří k nejdelším a nejplastičtějším, jaké kdy byly napsány, hloubkou svých harmonií, klasickou čistotou své polyfonie a pak tím naprosto novým leskem orchestru, jenž sestavy různorodých prvků tvoří způsobem naprosto novým, před Wagnerem nebývalým a ještě »Tannhäuserovi« ne zcela vlastním. Ale vzhledem ke spojení s textem hudba »Lohengrina« vykazuje oproti »Tannhäuserovi«, s nímž co do prostředků technických udržuje se téměř ještě na stejné výši, zjevnější prohloubenost charakteristiky. Ona roztřiďuje dynamické i barvitostní odstupňování v úzké souvislosti s osobami jednajícími a situacemi a řadí myšlénky vědomou konsekucí dramatickou ve vazbu, ideově i formově slučující vše, co v »Tannhäuseru« ještě nesplynulo do sebe, ale spíše vedle sebe bylo postaveno. Každá z jednajících osob jest tu charakterisována rozsáhle vyvedenými větami hudebními, celými themata, a kruh těchto poznatků rozšířen jest i na neživé předměty a abstraktní motory děje (sv. Gral, zápověď otázky). Mnoho lyrických pasáží, časté a namnoze samostatné vystupování sboru jsou příčinou, proč »Lohengrin« jeví ještě jakousi podobu s operou starší formy, ač vzdálen jest od ní mnohem více než od vlastního dramatu hudebního. K tomu dospěl Wagner v t. zv. »poslední periodě«, která vyplňuje více než třicítiletí, celou druhou polovinu jeho života (1848 až 1883).

*

Sledujíce v cyklu Wagnerově pozdější dramata jeho po »Lohengrinu« vzniklá, přes individuální ráz každého z nich, růzností látky podmíněný, shledáváme v nich nepopíratelnou podobnost. Ne snad jen proto, že všechna vycházejí z téhož principialního stanoviska, které, uloženo jsouc v theoretických spisech Wagnerových,*) tvoří podstatu vrcholné

*) O Wagnerově theorii, v základech svých všeobecně známé, máme v české literatuře dosud jediný spis, brožurku »Richard Wagner« od O. Hostinského (z roku 1871). Vedle tohoto záslužného ocenění Wagnera nezůstaň beze zmínky polemická brožurka Pivodova »O hudbě Wagnerově« (z r. 1881), kterou z Ottova nakladatelství může si čtenář opatřiti za deset krejcarů jaro velmi humoristickou lekturu.

jeho reformy. Ale methoda hudebního jich vypracování vykazuje tolik společného, že může směle vytčena býti jako charakteristický společný koeficient.

Wagner používá tu zpěvu nikoliv k přednášení melodických tvarů na slovo vynalezených, ale jako prostředku k hudebnímu upevnění přirozeného spádu lidské řeči. Ten nelíší se od sebe — jak v životě můžeme vypozorovati — při jednotlivých individuích tak, aby propůjčoval jim ostrého rázu a mohl býti neb musil býti neklamným obrazem duševního jich života. Snaže se dosíci, pokud jen esthetickými maximy vůbec lze, přirozeného výrazu, nedává Wagner postavám svým zpívati, nýbrž deklamovati slovo, ale na rozdíl od pouhé recitace (na př. v melodramatu) hudebně upevněné, tonálně a rhytmicky. Tím vědomě zbavuje se sice prostředku, jejž měla stará opera jedině k disposici, totiž možnosti, aby charakterisovaly se osoby samy zpěvem svým, tedy možnosti charakteristiky subjektivní, která při úzkém splynutí slova s tóny jest u něho vyslovena krásnem básnickým. Za to však podává hudební charakteristiku objektivní bohatými nuancemi svého orchestru a tím vykazuje mu dominující postavení v souboru všech prostředků svých a činí jej ovšem trestí hudební stránky svého díla.

Orchestrem rozřešil Wagner v hudebním dramatu problém slohové jednoty. O té sluší uvažovati po stránce psychologické i z hlediska technického. Psychologické jednoty dosahuje Wagner tím, že v každém dramatě zjev a povahu osob a rozmanitá duševní hnutí jich, pak vše co s nimi a s dějem vůbec souvisí, osvětluje pevnými, důkladně se vracejícími myšlenkami hudebními, t. zv průvodními či příznačnými motivy. Tyto motivy jsou hudebními pojítky, které pomáhajíce formální zaokrouhlenosti, zároveň na duševní souvislost celku obracejí pozornost posluchačovu i divákovu. Vzhledem k celé stavbě hudební jsou v poměru molekul k chemické sloučenině. Klademe-li hlavní důraz na jednotu stavby hudební u posledního Wagnera, musíme přímo podceňování její spatřovati v činnosti analytiků, kteří k těmto molekulám přemrštěnou, ba potřeštěnou nomenklaturou obracejí výhradnou pozornost a oni drobí Wagnerovy partitury v notové fragmenty, diví se jednotlivým kamenům, kde mají radovati se z hotové budovy a sváději s opodstatněné psychologické stránky všechen zřetel, obracejíce jej na stránku čistě technickou.

Tato technická stránka zakládá se v tom, že orchestrální věta v dramatu hudebním vyvedena jest z jednotlivých motivů analogickým způsobem jako u symfonie, ovšem s omezením, předurčeným spojením s textem. Máme-li analogii tuto na zřeteli, snadno dospějeme číselnou rozvahou k přesvědčení, že absolutní hudební cena Wagnerových dramat nikterak neklesla, nýbrž znamenitě stoupla proti staré opeře a že nebyla to chudoba invence, která Wagnera přivedla na myšlénku přenésti na obor dramatiky práci se symfonickým orchestrem. (Příště ostatek.)

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Růžena Svobodová: Zamotaná vlákna. Román. (Nákladem F. Šimáčka.) — V kresbě ženských typů vidím největší uměleckou přednost nové práce pí. Růženy Svobodové. Nietzscheovo Mulier taceat de muliere uvádějí Zamotaná vlákna vítězně ad absurdum. Vzpomeňme si na řadu ženských prací o ženách. Třeba jen z naší literatury. Jaký to dýchavičný, obmezený, papírový svět nemožných duší a nemožných citů! Žena tu byla vždy bytostí etherickou, něžnou, nade všechno všední povznesenou, jejíž údělem v životě bylo šlapati po samých růžích a deklamovati samou lyriku se zlatou ořízkou... Nic nebylo falešnějšího, dissonančnějšího nad tuto ženu kreslenou ženami . . . Příspěvky k psychologii ženy v starších pracích naší novellistiky a našeho románu pocházejí vesměs z per mužů, žena podaná ve všech svých pósách i upřímnostech, ve své něze i drsnosti žije v některých prácech Vil. Mrštíka, F. X. Svobody, M. A. Šimáčka a j. . . . ovšem pokud per analogiam vůbec možno muži přiblížiti se duši ženské . . . Mulier taceat de muliere — málem bylo možno podepsati ten oxymoron. Paní Svobodová, první ze ženských autorů našich, líčí ženu tak, jak se jeví oku pozorujícího psychologa. Ovšem mnoho tu je, co potvrdí Nietzscheovo »Entzauberung des Weibes«. Mnoho závojů kleslo, mnoho pudru a líčidla setřeno, žena kreslena tu s přísnou opravdovostí umělce . . .

Hlavní interes čtenářův blíží se zřejmě povahokresbě Markétině. Je to žena plná vášně a hned zase plna vášnivého zemdlení, žena energická a hned zase zbabělá, plná pýchy, aby za chvíli se zlomila, plná hlubokého citu, aby hned zase nás odpudila ležérností, s jakou klouzá po povrchu všech věcí . . . Žena žijící svou krásou, shlížející se v ní, uzavřená a obmezená v ní a umírající pro ni. Ani sebe větší životní nesnáz nezabraňuje, aby neprohlédla své tváře v zrcadle s profilu, která posice je pro ni výhodnější« — a pohádavši se s mužem, vrací se zase k zrcadlu, hledí do něho z přímá, přivírá rychle oči, zkouší úsměvy, jen aby její tvář »neměla špatného výrazu«. Žena, jež zlostně a zuřivě zachází ze svými dětmi, v nejbližším okamžiku strojí laskavou tvář, aby se zalíbila milenci. Ve chvíli, kdy bolest vstupuje do její mysli nad marností života, kdy vzdychá: Kdo mne vidí, pro koho žiju, — dává vybavovati současně představě vlastní krásy, vidí svou postavu, oděnou nejmilejšími šaty ze zeleného hedvábí, s malovanými stuhami kolem pasu, které měla

doma na posledním hudebním soirée . . . Krása, pro niž její muž nemá dostatečného pochopení, je to, co ji rozvádí od muže. Má muže, který jí nevidí. Její krása má uvadnout nikým neobdivována. Od svatby ji muž neřekl slova obdivu. A ona žízní po obdivu. Nechce zhasínat vedle něho jako přebytečná svíce, jest jí líto krásy, která není pro nikoho. Klesne na pohovku, zaběduje a zaúpí . . . ale při tom dává pozor, aby se nedotekla svých vlasů; úzkostlivě jich chrání, aby jich neuvedla v nelad . . . . Jaký čistě ženský detail! Všechny Markétiny představy a obrazy jsou jako zatíženy tímto fascinujícím vlivem vlastní krásy, nemohou ani upínati se jinam než k jejímu zevnějšku. Neumí se přimknouti k nikomu ze svého okolí, zavírá se do sebe jako do osamělé kaple, by tam po celé dny klečela v extasi před zlatým obrazem svých vnad. Přítelem jest jí každý, kdo se jí obdivuje, nepřítelem každý, kdo je k ní lhostejný. A tento egoism jest její katastrofou. Tento egoism nutí ji, aby ryla do vlastního klidu, aby všechno kolem sebe ničila. Nechce se přemáhati, přizpůsobovati svému okolí, její pyšná duše škrtá ze svého slovníku slovo podrobovat se — — a zůstává posléze, po všech dobrodružstvích své touhy, po všech extasích pohlavní horečky — opuštěnou, žalující sobě samé své osamění zatíženým hlasem, smutným a šerým: Jsem zahluchlá zahrada, ve které se všechno zadusilo, všechno umořilo, protože nebylo pro koho ji pěstovat, protože nepřijde nikdo, kdo by s láskou pohlédl. Jsem sama a já nemohu být! Křičela bych, plakala, volala, ale nedovolám se, nedokřičím, nedopláču . . . Ony závěrečné stránky románu pí. Svobodové, kde Markéta po zklamání všech illusí přichází na zámek Benešových umřít, mdlá, životem zklácená jako větrem zpřehnuté stéblo, ani mladá již, ani krásná, troska bývalého já — dýchají takovým marným, úzkostným a v šeru splývajícím smutkem, jakoby zrak hleděl v beztvárnost dalekých, bezestopních závějí . . . tohoto neužitečného, zbytečného života . . . Markéta jest de facto mrtva, třeba ještě tělem žila. Zůstala pouze chorá její vnější stránka. Vnitřek shasl jako dohořelý transparent marné slavnosti . . .

Proti Markétě, proti narcissismu její duše, s jistou tendenčností kreslí pí. autorka postavu Heleny. Ta nedovede ničeho jinak nazírat než pod samými dekoračnými, růžovými obláčky, jež jí prší před samými očima, — je to taková skromná pasačka svých illusí, takového čistého, dobrého a pokojného hejna hus, které trefí všude samy, které ani nepotřebují prutu, neboť jejich cesty jsou vždy tytéž a nikdy nemohou jich omýliti . . . Taková rozumná, klidná, rozšafná bytost, v níž jest hodně dávky té dobré pedantičnosti, jíž se tolik Nietzsche posmívá u ženy . . . »Ale, ale, Gréto! Co pak to mluvíš?« káře neustále Markétu. »Kdyby to slyšel muž tvůj! Je takový laskavý! Jak by mu toho muselo být líto!« . . . Na takovém stanovisku stojí Helena vůči Markétě, vůči jejím pokusům osvoboditi se od nemilovaného muže, ona, jež je s mužem svým neustále »v názorech za jedno«, jež není vůbec odporu nějakého schopna, jež stále se vynasnažuje dovedně vyplout užícín[illegible] břehy tísnících se názorů, jejíž duše jest, jak to Markéta charakteri[illegible] stále »uklizená jako prádelník« . . . Jedná s Markétou jako se špatně [illegible] chovaným dítětem. Stále chce reformovat její manželství, smiřovat [illegible]

dívat vše, co v něm disharmonického, chce opravovat její duši jako hodiny, které se přeběhly nebo opozdily a nařizovat je podle svých, štěstí Markétino pokládá za svou těžkou povinnost, a když se jí nedaří po jejím přání, vzdychá jen: Oč lépe by se žilo zcela odloučeně, ve vlastní skořápce, kdyby nebylo naší povinností starat se o druhé a přispívat celku! Proti Markétinu ženskému egoismu staví ženský altruism. Nereklamuje pro sebe svobodu mužů jako Markéta. Ona ví, že pro ženy není určeno než poddanství. Není třeba býti velice milovanou, ale je třeba mnoho milovat, nečekat na velikou lásku, ale rozdávat ji sama, udivit jí všechny kolem sebe, jako chce člověk sám být udiven. Jen ta láska, kterou sami rozdáváme, nemůže klamati, jen ta v duši rozsvěcuje vnitřní světlo, a jiným ji ozařuje. Kdo nerozdává a čeká, od chudoby srdce umírá. Žena má být jako karyatyda u vchodu paláce, tak němě a odevzdaně, s takovou věrnou trpělivostí má nésti své jho . . . To jsou její názory, ty, jež Markéta posměšně zve »naučenými recepty na ideální zavařeniny.«

Románem mihne se ještě jeden zajímavý typ ženy, Steinicová, ale ta skizzována jest v pozadí, v samých stínech a šerech, z nichž jen tu a tam ozřejmí se některý detail záhadné její osobnosti. Dáma velikého světa, žena bohatých esthetických zažitků (bohužel v tomto vzhledě pí. autorka spokojila se jen několika narážkami, tak že není ani jasno, je-li její rozprava s Bergrem pouhým flirtem či hlubším interesem), žena, která pochopila emancipaci jako absolutní samostatnost být takovým sluncem, které hřeje a svítí samo pro sebe, o žádné lidi a ohledy se nestarajíc, které si vyjde, kdy chce a zajde také, kdy chce. Život je jí divadlem krásy. Chutnat život jako se mlsají cukrovinky, těkat s květu na květ, zde setřít trochu pelu, zde sebrat trochu vůně, — takové diletantní labužnictví znamená jí žíti. A ne myslet na zkázu všeho, pojímat život tak tragicky, procházet jím jako hospitalem plným nemocných a umírajících, — život jest jí ozářené, skvělé jeviště, kde třeba svou úlohu co nejjemněji, co nejdistingovaněji odehráti .... Žít krásně a harmonicky — to jest jediný úkol, jediná morálka její duše. Neobětovat ničeho ze své duše, oč je tato vyšší než svět, nezakřiknout ani jediné touhy jen k vůli tomu, aby člověk udržel rovnováhu mezi sebou a světem — to jest jí svrchovaným příkazem . . . Nepodrobuje se světu, ale sama si podrobuje svět. Její život je výzkumná cesta. Tak jej pojala, tak jej provádí . . . Žije život jako velikou umělou a ideální fikci, jako raffinovanou a illusionistickou hru.

Vzájemná reakce těchto tří osob na sebe tvoří jádro románu, zamotává vždy spletitěji a spletitěji jeho vlákna, k němuž ostatní osoby stojí pouze v poměru passivních statistů. Dobromyslný šosák Beneš, enthusiastický umělecký diletant Röger, romanticko-skeptické mixtum compositum, jež si říká Berger, unášející jedny ženy, aby šlapal brutálně po druhých, postavy dětí, Thea, typ ženy ponížené v prach a ještě líbající důtky svého tryznitele — — všechny tyto postavy vystupují episodicky v té veliké tragedii ženského srdce, jíž je historie Markétina, v té sporné, složité a temné hře hazardní odvahy a zlomených, zdupaných sil, jak dokreslila pí. autorka do posledních scen svůj román.

To všechno vyzdviženo z temného a nejasného dna duše, psychologií, která zná vystihovati stadia, jimiž probíhá vášeň, která zná chytati složité a rozvíjející se, alogické, zmateně se třesoucí, a pomíchané psychické stavy, která umí ukázati a zjeviti rozhovořené a živé, hluboké a plynoucí toky duší lidských... a kouzlem dikce, jak málo kdo jí vládne, která dovede najíti ozvěnu, resonanci, která pro nejsilnější vzněty, pro nejhlubší city zná najíti nejsilnější výraz a nejhlubší slovo... která dovede zkrátka přeliti autorčinu emoci v duši čtenáře, sděliti se s ní oni... Zamotaná vlákna pokládám za veliký umělecký pokrok nejen v autorově rozvoji, ale v rozvoji celého českého románu, tak chudého na práce s aspiracemi ryze uměleckými... způsob, jakým pí. autorka pojala konflikt své práce, s jakým tradovala své drama, daleko od běžných šablonovitě sexuelních námětů, s jakým přiblížila se realnému a skutečnému, k životu a k jeho evoluci, jest čistě její a svůj, třebas byl opravdově a s ryzí oddaností studován a vytříben na zřejmě obdivované poesii románů Turgeněvových.

Jiří Karásek.

Hudba.

Po letech hudební činnosti paedagogické a upravovatelské zatoužil najednou J. Malát po vavřínech operního komponisty a dal divadlu jednoaktovku »Stáňa«, skládanou na libretto K. Kádnera, k němuž byla podkladem bezvýznamná, anekdotická jedna Štolbova humoreska. Malátova činnost pohybovala se až dosud v těsném sousedství s písní lidovou. Je přirozeno proto, že i operní jeho pokus nese výlučně barvu prosto národní. Melodika i rythmika jeho opírá se stále o motivy lidové, ale s nesmělostí, která prozrazuje malomoc. Křídla jeho vlastní tvořivosti jsou příliš slabá, než aby jej povznesla poněkud výše nad tuto primitivní půdu. Nic nemůže být toho výmluvnějším svědectvím, než že uvádí na jeviště dvě všeobecně známé národní písně, beze vší zvláštní stylisace anebo nanejvýš v takové, jaké by se jim dostalo v každém kvodlibetu. O nějakém náběhu k samostatnému, dané prvky lidové s individuelním pojetím vespolek svářejícímu opernímu slohu nemůže tu být proto ani řeči. K epigonům Smetanovým smí být čítán Malát jen pro tuto jednu stránku své opery, pro tuto úmyslnou snahu po lidovosti, českosti, ale s hlediska operního slohu navazuje na útvary daleko starší a primitivnější než jsou vesnické opery Smetanovy. Nenásleduje jich v pronikavé jejich charakteričnosti, v sytých jejich liniích a plných barvách a dokonce už ne v tom, čemu se říká komický styl. Hudba »Stáni« je docela konvenční, právě tak jako jsou otřepané a duté ty vesnicky vyfintěné loutky, které tu librettista postavil na jeviště — po nějakém rozmarném anebo sukovitém profilu není v textu ani v hudbě stopy. Hlavní, smrtelnou nemocí opery Malátovy je však naprostý nedostatek jednotného hudebního nazírání na danou látku. Vesnická dívka na př., která na počátku v[illegible] své city písní abtovského střihu způsobně a přehledně dle školsl pravidel skládanou, a která na to svádí se svým chasníkem humoristicky o hubičku — docela věrně dle Smetany — vletí za okamžik na t[illegible]

do náručí s pathosem meyerbeerovské heroiny, za hluku a třesku orchestru a domem otřásajících oktávových kadencí. Celá opera až do konce je takovéto pestré potpourri, v němž lyrika a dramatika střídá se kratochvilně s hudbomalebnými čísly jako jsou: hasičský pochod, sezvánění do kostela, hra dětí na honěnou, skládaných ve slohu ne o mnoho lepším než jakým se honosí známé ty cykly hudebních obrazů, ať už se jmenují »Procházka Prahou«, »Štědrý den« atd., které jsou tak zuřivě vytleskávány obecenstvem vojenských koncertů. Všude tu zaráží nejednost zorného uhlu, bezslohovost a podivné spřežení primitivnosti s banální kalkulací. A tak na konec při všem tom chtěném primitivismu a lidovosti chybí této práci pravá naivnost, ona naivnost, která je hlavním kouzlem vesnické opery Smetanovy i při jejím složitém moderním stylu. I o »českosti« pokusu Malátova dalo by se konečně přít. Zdá se mi alespoň, že je česká jen potud, pokud přímo lpí na lidových motivech, ale kde skladatel chce mluvit vlastním jazykem, že mluví řečí světoběžnou a šablonovitou. Ale českost v umění má být přec něco více než prostá imitace lidovosti? — to je přec věc rozřešená u nás v literatuře i v hudbě. Po stránce techniky nedá se hudebníku tak vyškolenému jako je Malát upírat obratnost, ale ani zde nevyniká nad prostřednost. Orchestr jeho je jednobarevný, bez světelných změn a nuancí; doprovod jeko k textu je monotonní a neplastický, tak na př. nejdůležitější věty exposice na jevišti jsou utopeny v přehlušujícím je šumu neumlkajících smyčců. Skladatel »Stáni« snad neaspiruje sám příliš vysoko a neklade na svůj pokus velké váhy a snad by nebylo ani třeba zabývati se tolik jeho slabostmi, kdyby jeho hodnota a jeho přijetí nepodávaly tak vděčnou příležitost k paralelám s Lošťákovou »Selskou bouří«. Divadlo poskytlo tuto příležitost samo, tím, že dalo u večer premiéry »Stáni« následovati po ní Lošťákově opeře. Každý, kdo má uši k slyšení, mohl posoudit, kde je více vynalezavosti, temperamentu, plastiky, dramatické síly, jedním slovem více talentu k operní tvorbě. Po mdlé, sluchu i srdci naprosto lhostejné hudbě Malátově zněla hudba Lošťákova tím poutavěji a výrazněji, tím prudčeji vystupovaly její linie a tím svěžeji voněly její melodie. Vůči tomu ustupovaly nedostatky její vždy více do pozadí, už proto, že jste viděli, jak Malát, hudebník daleko starší a vyškolenější, je má také, až do těch reminiscencí. Ale při srovnání obou prací zůstává na straně »Selské bouře« veliké plus hudební síly a intuice, jehož nemůže neviděti jen zaujatost nebo krátkozrakost. To všecko uvádím jen proto, že tatáž kritika, která na Lošťákově opeře neviděla než vady, nevidí na Malátově opeře než přednosti. Není ovšem nesnadno rozřešiti tuto záhadu dvojího lokte. *K.*

— **Jubilejní výstava „Klubu fotografů amatérů" v Praze.** Pražský »Klub fotografů-amatérů« náleží do řady korporací, jež statečně a neústupně pracují k tomu, aby fotografii povznesly k výši umění a dosáhly pro ni toho uznání, jakého se dostává jiným reprodukčním uměním. Výsledky, jimiž se pražský klub může vykázati, jsou opravdu hodny pozoru a zasluhují tím většího uznání, ježto naši amatéři nemají — alespoň ve své většině — těch prostředků a toho složitého aparátu, který jest k disposici na př. amatérům vídeňským, z nichž mnozí mají své vlastní veliké ateliery, opatřené vším možným komfortem. Již klubovní výstava, pořádaná přede dvěma

lety, ukázala širší veřejnosti pěkné výsledky této ušlechtilé snahy našich amatérů a kratičká, bez jakékoliv reklamy pořádaná jubilejní výstava (v posledních dnech června a v prvých dvou dnech července v sále »Umělecké besedy«) poskytla nám na novo možnost, oceniti práci členů tohoto sdružení. Proti pokusům, domoci se uznání jistých prací fotografických za díla umělecká, nelze nic podstatného namítati. Jde jen o to, aby moment individualní v díle takovém přicházel vždy k náležité platnosti. Není-li toho, nejpřesněji fungující aparát, nejúmornější práce není ničím. Není to jen volba předmětů, ve které vkus, náklonnosti a temperament amatérův mohou přijíti k platnosti. Zbývá ještě řada momentů závažných a ryze osobitých. Zbývá tu ještě volba pohledu, osvětlení, nálady, uspořádání, v nichž více méně projeviti se může osobitý vkus amatérův a jeho záliby. V tom všem, čím osoba fotografa-amatéra může vykonávati vliv na práci mechanicky fungující aparátu, hlásí se element umělecký ve fotografii. Dnes ovšem, třeba že dosavadní pokusy přinesly již leckterý pěkný výsledek, jsme vlastně teprve na začátku té dlouhé dráhy, kterou musí fotografie prodělati, aby plným právem zaujmouti mohla místo, které jí v řadě reprodukčních umění náleží. Prozatím může amatérům postačiti vědomí velikých služeb, které jejich práce již dnes prokazuje umění. Služby ty jsou dozajista platné a cenné a není pochyby, že význam jich časem ještě stoupne. — Na jubilejní výstavě vedle prací, které nám chtějí imponovati jen svojí přesností, čistotou, svým bezvadným provedením, bylo i dosti pokusů, které se nesly výše a směřovaly za cíli uměleckými. Přirozeně nálady a motivy krajinné převládaly. A mezi krajinnými motivy jsou to zase zvláště lesní interieury a horské scenerie, které lákají naše amatéry, aby je svými aparáty zachycovali. Již ve volbě a provedení těchto motivů můžeme vystopovati mnoho ryze individualních momentů. Pp. Jos. Jan Frič a Emanuel Málek všechnu svoji pozornost věnují lesním zátiším, tichým tůním a potokům. Vyhledávají taková zapadlá zákoutí, kam jen zřídka noha lidská vkročí a zachycují je i s tou vůní opuštěnosti a zamlklého ticha, která nad nimi visí. Jejich práce upoutají především náladou, která z nich dýše. Naproti tomu lesní zátiší p. Ericha Mládka postihují svojí přesností spíše tajemný děs takových odlehlých koutů. A tak daly by se srovnáním zjistiti osobité momenty i na jiných, předmětně si blízkých fotografiích. Nejumělečtější čísla výstavy byly, tuším, uhlotisky pánů Ludvíka Pinky a Bohuslava Mayera a gumotisky p. Otty Šetele. Z těch prací i průměrný divák mohl se dobře poučiti, jaké cíle moderní fotografie sleduje a co nálady a jemného poetického půvabu krajinného dá se vystihnouti mrtvě a objektivně reprodukujícím aparátem. Vedle těchto prací jmenoval bych alespoň ještě rovnocenné práce p. Karla Dvořáka, který vedle rozkošných krajinných nálad podal i pěknou, v delikátním tonu drženou portretní studii. Méně zdařilé byly četné kolorované fotografie. Práce, určené pro projekci, stereoskopické fotografie, snímky přenesené na dřevo, kůži a celluloid, ukázky odborné literatury a nezbytné již pohledové lístky vhodně doplňovaly zajímavou a poučnou výstavu, která zajisté přispěje k tomu, aby vzbudila i v širších kruzích živější zájem pro cíle a snahy, které »Klub fotografů-amatérů« sleduje. —r.

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

V politických prázdninách hlásí se o slovo minulost. Vratká existence pravice, jmenovitě nejistota, zůstanou-li jí Poláci věrni, přiměly Nár. Listy, aby Polákům připomněly, že původcem a spisovatelem adresy pravice z r. 1897 nebyl žádný Čech, nýbrž Polák, a že vůbec ve vzniku i sestavení adresy zůstavili zástupcové národa českého svým kolegům z kola polského rozhodnou přednost, přijali ji za svou a schválili ji bez námitek a bez výhrady. »Nár. Listy« zvláště kladou váhu na to, že čeští poslanci při sepsání adresy pravice nechali stranou všechna zvláštní práva národa českého, dbajíce pouze, aby se našel a byl položen pevný základ politický společný všem »stranám a skupinám, nechtějícím uvrhnouti Rakousko do nenasytného a zvláště po zemích rakouských lačného žaludku všeněmeckého«. Povolnost česká nedočkala se dosud ovoce. Vzdavši se na čas zvláštního programu českého, nedožila se okamžiku, aby z polské strany alespoň pro samosprávu a jazykovou rovnoprávnost něco vážnějšího se stalo. Aliance s dnešní politickou representací polskou jest, byla a bude pro nás vždy drahá. Ale poměry jsou dnes takové, že dlouho ještě budou těžiti z politiky Poláci a útraty poneseme my. — Charakteristické jest, že když čeští poslanci českého programu se vzdali, učinili to prý, aby všeněmecký žaludek vše kolem nepozřel. To by byla politika právě tak rozumná, jako kdyby ten, u něhož hoří, běžel hájit ne svůj majetek, ale celou obec. Všeněmecký žaludek daleko ještě není tak nebezpečný, jak se z české strany předstírá, kdykoli se politika pevných zásad a určitých cílů opouští a nastupuje politika vzdání se na milost i nemilost vládě a nám cizí většině a když místo přímého vymáhání spravedlivých a rozumných požadavků lichotí se jistým kruhům přehnanými obavami a starostmi o věci týkající se nás až teprve v druhé řadě.

Osud a historie pravice nejsou vůbec slavné. Není s ní spokojen nikdo. Nejhlasitěji ozývají se nyní Slovinci, již po celé 2 roky trvání pravice nemohli vymoci splnění ani nejnaléhavějších svých požadavků národních. I prohlašují zcela otevřeně, že z pravice raději vystoupí. Nám Čechům pak bylo již několikráte různými listy polskými dáno nepokrytě na jevo, že naší rozpínavosti třeba položiti meze; patrně jsme již autonomie a národní rovnoprávnosti nabrali ve Vídni přes míru! Neučinili bychom lépe, kdybychom spolu se Slovinci dali té sterilní pravici vale? V poslední čas trousí se pověsti, že na podzim k rozporu v pravici skutečně dojde, ježto jedna skupina a to nikoliv bezvýznamná se domnívá, že je nutno Němce uspokojiti odvoláním jazykových nařízení a vydáním nového na základě § 14. oktroyovaného nebo pomoci německé representace schváleného jazykového zákona. Je docela možno, že po odklízení obtíží vyrovnacích uzříme všelijaké »obraty« ve vnitřní politice.

Podivení vzbudil článek v čís. 183. »Nár. Listův«, namířený proti ministru financí dru Kaizlovi. Připomenul mu řeč, jíž dne 11. února 1896 na sněmu českém navrhoval na pomoc zbědovaným financím zemským progressivní přirážky zemské

na přímé daně 100 zl. převyšující, což by vyneslo zemi ročně na 2½ mil. důchodů, ač by přirážkami nebylo postiženo ani celé jedno procento poplatníkův, a za druhé výpomoc z kasovních přebytků státních, jichž v posledních 6 letech přebylo 110 mil. zlatých a jež by podle poměru přímých daní rozděleny vydaly pro Čechy přes 27 milionův. »Zdaž by spravedlivá a benevolentní vláda,« píší »Nár. L.«, »nepospíšila království tak důležitému, které jest komorou celé říši, ve svrchované jeho nouzi ku pomoci tím, že by k uhražení našich dluhův a schodků zemských skytla moci § 14. ze státních přebytků právě tolik, mnoho-li jest zapotřebí a na tak dlouho, až bude zemím českým ponechán důchod všech jejich přímých daní k uhražení potřeb zemských? Vždyť vydal ministr financí z těchto přebytků pokladen státních 30 mil. na potřeby nám ani neoznámené, dále 20 mil. na stažení salinek a posléze několik mil. na různé jiné investice.« — »Hlas Nár.« podotýká ke slovům »Nár. Listů«, že provedení věci samé na základě § 14. má své obtíže. »Ministr financí musil by si zabezpečiti souhlas stran v majoritě zastoupených a tu by ovšem narazil na stejný požadavek všech ostatních království a zemí, čímž již zdánlivá jednoduchost otázky by se valně komplikovala. Ostatně vážná akce v této příčině byla by vyžadovala, aby poslanci v čas a přiměřeným způsobem byli zakročili u vlády.« V našem státním hospodářství jsou tyto kasovní přebytky jistým druhem a vlastně nutnou součástí známého již § 14. Přebytky ty rozhodující kruhy z rukou nevydají, kdyby se citovaly i nejprvnější autority finanční a státovědecké. Právě na zjevech podobných jest nejlépe viděti konstituční ráz naší říše. Proto připomenutí dané »Nár. L.« ministru dru Kaizlovi bylo sice rázu pikantního, ale obsahovalo požadavek přesahující síly i samého ministra. Ovšem jedno poučení by ze článků »Nár. Listů« si mohli vzíti všichni kandidáti poslanectví, poslanci a jmenovitě ti, jež se nezříkají předem portefeuillu ministerského (a které poslanecké srdce bylo by tak asketické?), že totiž při veřejných projevech svých měli by vždy pamatovati na »zadní kolečka«. Ale bylo by pak možno, aby politika byla věcí tak vábnou a byli by pak vůbec ještě nějací populární poslanci?

Prohra prvního sboru v obecních volbách v Ivančicích na Moravě byla vlastně prý politickým kouskem místního vůdce advokáta dra Dvořáka. Sestavilť prý volební listiny tak, že v prvním sboru Němci měli většinu. V Ivančicích je přes 3½ tisíce Čechů a 177 Němců. Případ ivančický je zvlášť drastickým dokladem toho, že politika národní řídí se mnohde politikou advokátních kanceláří. — K obecním volbám chystají se v Litovli. Tam je 4tisíce Čechů a 400 Němců. Obecní zastupitelstvo je německé.

Jazykové instruce, vydané pro Slezsko koncem minulého roku, neplatí pro soud frýdecký. Ten nechce jednati česky se starosty českých obcí a vnucuje přijetí německých přípisů okresním hejtmanstvím.

Učitel pan M. Mirvald, odsouzený vojenským soudem do žaláře na 3 měsíce pro české hlášení ve službě slovem »zde« na místě »hier«, byl po 2 měsících trestu propuštěn. Zemská škol. rada jednala o odsouzení jeho dne 4. července a — nesuspendovala ho.

Vyrovnací předlohy prošly již vesměs uherskou sněmovnou a byly přijaty beze změny. Dočkáme se tedy brzy již uzákonění jich na základě § 14. Státní dluh zvýšen pode jménem zálohy o 40 mil. zl. Požadavky militarismu ohlašují se s automatickou již pravidelností i letos. Vedle normálního zvýšení vojenského rozpočtu o 3½ mil. zlatých ohlašuje se úprava důstojnických platů, nové vyzbrojení dělostřelectva a zvýšení rozpočtu námořního. Stát, jak viděti, velice horlivě stará se o sebe. Upravil platy úřadnictvu, zvýší služné důstojnictvu i upraví platy státních sluhův. Zákon o úpravě těchto platů již se ohlašuje. Sluhové budou rozděleni ve 4 třídy s platy 400, 500, 600 a 700 zl. Starobní příspěvek za každých pět let 50 zl., nesmí však

býti vyšší 100 zlatých. Přídavek aktivní vyměřen dle místní třídy 20, 25, 30 a 50% služného. Vliv a moc byrokracie i vojska roste a šíří se. Za to práva a svobody národů jsou v hotovém rozvratu. Jen tradice drží dnes ještě konstituci. Stát nebyl nikdy tak mocný jako jest dnes a národové nikdy tak slabí.

»Podřipan« oznamuje, že vláda zamýšlí učiniti v září nový pokus o říšskou radou a předloží jí prý také návrh zákona na ochranu národních menšin, když již k vydání zákona na upravení jazykových poměrů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku neuznává se se strany české říšská rada za kompetentní. Zákon, který vláda zamýšlí vydati, vztahoval by se ke všem královstvím a zemím v říšské radě zastoupeným. K tomu praví »Plzenské Listy«:

Jak známo, přijal sněm český v posledním svém zasedání dva zákony, které valně přispěti mohou, aby boj národnostní a s ním spojené pronásledování českých menšin byly seslabeny a zmírněny, když i ne úplně odstraněny. Je to zákon o školách průmyslových a zákon o užívání obou zemských jazyků v úřadech samosprávných a jejich orgánů. — Jestli vláda má opravdový a poctivý úmysl učiniti potřebná opatření ohledně zjednání ochrany menšinám a menšinám českým zvlášť, pak by ovšem nemohla stavěti se proti oběma zákonům sněmem českým přijatým a pak by konečně musela předložiti je k nejvyšší sankci. Nemůžeme se ale ubrániti myšlence, že snad vláda právě proto, že z ohledů na Němce nechce přes slib svůj, daný mladočeské straně, oba zákony předložiti k císařskému schválení, vytasila se s myšlenkou, že předloží říšské radě návrh zákona na ochranu menšin, který by platiti měl pro celou říši. V tom případě by asi z této myšlenky vlády příliš jasně vykukovalo čertovo její kopýtko ohledů na Němce. Zákony sněmem českým přijaté by nebyly předloženy k sankci, protože chce vláda otázku ochrany menšin upevniti cestou říšského zákona a k zákonu tomu kdož ví kdy by došlo, protože je velmi pochybno, že říšská rada bude brzo povolána k činnosti své. —

Naproti tomu téhož dne oznamovalo se »Nár. L.« z »kruhů poslaneckých«, že zprávy o tom, že by zákony o jazykových poměrech u samosprávných úřadův a o školách minoritních, letošním sněmem přijaté, vláda nemínila předložiti k sankci, jsou neodůvodněné. A praví se dále, že se poslanci čeští nevzdali v jazykové otázce svého zásadního stanoviska. »Na českém sněmu i na schůzích veřejných vyslovili své názory o kompetenci sněmu a trvají při nich v určitých (!) případech (!), jež zřejmě označili. Kdyby se jednalo o zákon na ochranu všech menšin národních v celé říši, zejména na ochranu českých menšin v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Slovinců a Chorvatů ve Štýrsku, Korutanech, Istrii a Gorici, musila by ovšem taktika směřovati k tomu, aby tato ochrana slovanských národů byla co nejvydatnější. Musíme chrániti nejen sebe sama, ale také Čechy a Slovany v ostatních zemích.« Ze zpráv těch ze tří poslaneckých pramenů vyšlých, každý má dojem, že vláda skutečně zákon na ochranu národních menšin chystá a že zásadní stanovisko o kompetenci sněmu v otázce jazykové je dnes již snad překonaným stanoviskem. Ale dobrý zákon na ochranu menšin bychom uvítali, jen kdyby tu již byl. Ale sotva se takového dočkáme.

Organisace strany sociálně demokratické se zase osvědčila. Na vyzvání ve svých listech uspořádalo dělnictvo 6. července demonstrativní průvod jako odvetu na nadávky dra Luegra a jeho náměstka Strobacha, jež dělnictvo nazvali »kluky, zločemy, zlodějskou cháskou« a pod. za to, že demonstruje proti Luegrově volební spravě. Demonstrovalo 15.000 osob. Policie rozháněla demonstranty velice příkře a mnohé z nich zatkla; zatčeni byli i dr. Adler, Reumann a Bretschneider, redaktoři »Arbeiterzeitung«.

Stávka brněnského dělnictva tkalcovského byla skončena 24. června. Dělnici vymohli jen část svých požadavků. Většině dělnictva snížena byla pracovní doba z 62¾ hod. týdně na 6 ½ v letě a 60 v zimě, dělnické organisace byly uznány a přijat požadavek, aby nikdo pro stávku nebyl propuštěn z práce.

Oslavy Husovy.*) 6. červenec stává se národním svátkem. Slavností Husových přibývá rok od roku a v brzku budou trvalou rubrikou ve výkaze o činnosti mnohých spolků. Ale co se vlastně jimi oslavuje? Husovy zásady a snahy? Je mezi oslavovateli a Husem vnitřní duchová příbuznost? Na tyto otázky odpovídá »Hus«: »Husovy přední zájmy jsou dnešnímu člověku naprosto cizími, ano dnešní snahy jsou Husovým naprosto protichůdny: náš národ stůně nedostatkem vnitřního, duchovního života, zevnější věci vyplňují veškeré jeho myšlení . . . Slaví Husa, jako by zrovna s takovým nadšením slavili někoho jiného; oslavy Husovy se ujaly proto, že lid chce slavnosti Lid chce a potřebuje vzrušení, nadšení; Hus mu přijde vhod: lid chopí se příležitosti a uspořádá slavnost, slavnost pro svou potřebu a dle své chuti. Hus jest více méně záminkou, slavnost sama o sobě, jakákoli, to je hlavní věcí, a to ne její obsah, nějaké poučení, náprava, nový směr, nýbrž jakési se slavností spojené rozčilení a vzrušení citové . . . « Oslava mužů jako byl Hus, může býti jen tichá, vnitřní, duševní. Mohu jej oslaviti sám u sebe, tichým rozjímáním, vroucím a pokorným objetím jeho světlé postavy, ne však řečněním a slavnostní parádou. V Husově oslavě jest mnoho neupřímnosti a mnoho politiky!

Hlídka hospodářská.

Česká společnost národohospodářská vydala k valné své hromadě 1. července t. r. jednatelskou zprávu, jež oproti prvým dvěma jest bohatší, poutavější i slibnější. Především byl to národohospodářský a sociálně-politický kurs v Praze v době 3.—8. října 1898 a pro členy Akademie dělnické v lednu, únoru a březnu b. r., jímž Společnost rázem na sebe upjala pozornost i sympatie veřejnosti. Pro letošní rok projektuje společnost dva kursy se stejným programem, jeden v Brně v létě, druhý zimní večerní v Praze ku přání vyšlému z kruhů úřednických. V dubnu podala společnost zem. škol. radě pro král. České návrh na pojetí vhodných praktických článků poučných i nábadných z oboru činnosti obchodní i průmyslové v chystané nové vydání čítanek pro školy obecné i měšťanské. Zároveň podána petice ministerstvu kultu a vyučování o rozšíření hospodářské látky v nejbližším vydání čítanek pro ústavy učitelské, korespondující s tím rozšíření učiva národohospodářského na těchto ústavech přiměřeným způsobem, a konečně i o doplnění dnešních výhradně kreslířských kursů pokračovacích pro kandidáty učitelství na průmyslových školách pokračovacích výklady národohospodářskými. Pro dobu, než by došlo ku provedení těchto návrhů, nabídla se společnost ku pořádání národohosp. speciálních kursů v sídlech ústavů učitelských pro jich posluchače. Oběma úřadům nabídla se společnost opatřiti vhodné čítankové články naznačené tendence. Podaří-li se celý tento obsáhlý a jistě nesnadný projekt uskutečniti, bude ovoce jeho ovšem teprve snad příští pokolení sklízeti. Společnost má za to, že nutno sáhnouti až k samým základům výchovy národní, má-li takřka v žíly mladé generace vlít býti zápal pro tvořivou práci hospodářskou — jen pro trpné, ale i činné ctnosti hospodářské. — Od delší doby zabývá se výbor, [illegible] tlivě i anketárně poradami s vynikajícími našimi průmysliníky a obchodníky, [illegible]

*) V předešlém čísle Rozhl., str. 848 račiž si čtenář opraviti: Dne 6 [illegible] připadá 530letá památka narození a 484letá památka upálení Mistra Jana Hu

dlouhá léta v povolání obchodním a průmyslovém ztrávili v cizině, uvažuje s nimi o projektu vysíláním našich mladých lidí do ciziny a podpory jich po návratu ve směru nejhojnějšího zužitkování zkušeností v cizině nabytých na prospěch naší tržby a výroby a t. d. Výbor společnosti zabýval se otázkou dovršení organisace okresních záložen hospodářských a podal zemskému výboru království Českého pamětní spis, v němž navrhuje se v podstatě toto: a) aby v okresích, kde okresní záložny hospodářské již jsou zřízeny, zemědělci, kteří nejsou podílníky záložny, mohli se jimi státi složením přiměřeného podílu, který by byl trvalým příslušenstvím usedlosti; b) aby v okresích, kde záložen těch není, týmž způsobem mohly býti zřizovány; c) aby zřízena byla ústřední pokladna (banka) okresních záložen hospodářských jako samostatná právnická osoba, podléhající dozoru zemského sněmu, jejíž podílníkem se státi byla by každá hospodářská záložna povinna a její působnost vztahovala by se hlavně na přijímání přebytečných peněz okres. záložen hospodářských pod úrok, poskytování jim úvěru a provádění jich revise. Okresní záložny hospodářské nevyhovují dosud úplně svému poslání v tom směru, aby podílníkům opatřovaly levný úvěr. Jejich sazba úroková pohybuje se mezi 5 – $6^1/_2$%, tedy jest o 1 až 2% větší než míra úroková v obchodě obvyklá. Příčinu zdražení úvěru sluší hledati v tom, že směnky okresních záložen hospodářských jsouce šestiměsíční, nemohou býti eskomptovány u banky rakousko-uherské, která smí přijímati směnky toliko s 92denní skadencí. Jsou tedy odkázány na banky, spořitelny a jiné peněžní ústavy, které, si, vyjímaje jedinou zemskou banku král. Českého, dávají za eskompt platit až 2% nad úrokovou sazbu rakousko-uherské banky. — Okresní záložny hospodářské, postrádajíce vzájemných styků mezi sebou, ukládají přebytky své, kterých by jiné o. z. h. potřebovati mohly, u různých jiných ústavů, sesilujíce tím fondy jejich a seslabujíce peněžní zásobu o. z. h. Potřebujíce peněz, musí se obraceti na ony jiné ústavy a platiti jim nejvyšší úrok, kdežto z přebytků svých u nich uložených obdrží úrok obyčejně co nejnižší. Vysokou sazbu úrokovou, kterou platí, musí pak časem i od dlužníků svých požadovati. — V obou směrech nápravu zjednati povolána jest shora zmíněná banka, jež by 1. eskomptovala 6měsíční směnky o. z. h. za sazbu $^1/_8$ neb $^1/_{10}$% provise nad sazbu rak.-uh. banky (kolik jen třeba ku krytí režie, poněvadž nabývání zisku bylo by vyloučeno), podržela by je v pokladně, až by nabyly tříměsíční skadence, a pak by je dle potřeby reeskontovala u rak.-uh. banky; 2. z přebytků o. z. h. u ní uložených těmto záložnám poskytovala zálohy do obchodu, opět za úrok nepatrně vyšší nad sazbu rah.-uh. banky; 3. provádějíc dozor o. z. h., mohla by eskomptovati jich směnky — kde se přesvědčí o větším rozsahu obchodů — i nad výši vlastního jich jmění (základního a fondů reservních, což dosavad bylo z pravidla hranicí jich úvěru); směnky takové, opatřeny girem ústřední pokladny, byly by honorovány i u zemské banky král. Českého, kdežto jinak bez tohoto gira byly by zajisté odmítnuty. — Z ostatní agendy sluší uvésti, že podnět, daný společností ke zřízení českého spolku věřitelského, vytvářil se v poradách súčastněných spolků odborných v projekt české informační kanceláře na základě společenstevním. Akci tuto vede obchodnický spolek »Merkur“ v Praze. Moravští členové výboru působí při zřizování nákupních, prodejových a výrobních družstev rolnických a dali podnět k založení »svazu českých hospodářských společenstev v markrabství moravském«, ku kterémuž během čtvrtletního trvání připojilo se již 100 družstev.

Zvýšení daně cukerní nastane od 1. srpna t. r. a sice ze 13 zl. na 19 zl. za mtc. Jest to hořká pilulka, již vláda podává poplatnictvu, jak velikým zvýšením daně, tak neobyčejně drakonickými předpisy, jimiž se zdanění provede. Tak bude řečeného dne

podroben dodatečnému zdanění všechen cukr, jenž přešel již do obchodu, i do obchodu překupnického, jakož i výrobky z cukru, obsahující ho u větším množství. Jen zásoby do 20 kg. budou od zdanění dodatečného osvobozeny a zásoby v domácnosti jen do 10 kg. Každý, kdo bude míti 1. srpna v domácnosti své větší zásobu cukru než 10 kg. a v obchodu více než 20 kg., jest povinen učiniti finančním orgánům oznámení o tom, jakož i kde cukr má uložen. Kdo by tohoto ohlášení neučinil anebo kdyby ohlásil určité množství a finanč. orgánové pak vyšetřili, že má o 5% cukru více než ohlásil, bude potrestán pokutou 4 až 8násobného obnosu, o který erár při dodatečném zdanění zkrátil.

Po vzoru kočovních učitelů pro rolnictvo a ve smyslu vysloveného živnostnictvem požadavku, zřízena nařízením ze dne 30. května instituce instruktorů živnostenských společenstev. Účelem této instituce jest poučovati a pobádati živnostenská společenstva k svépomocné činnosti, novelou k živnostenskému zákonu z r. 1897 vytknuté, jakož i zjednávali nápravu, kde nápravy jest třeba.

Tržební bilance za letošních prvních 5 měsíců ukazuje oproti loňskému období tvář velmi usmívavou. Vyvezeno bylo za 357 mil. zl. a dovezeno za 336·9 mil. zl., tržební plus jest 20 zl. V loni za prvních 5 měs. dovezeno bylo za 362·4 mil. a vyvezeno za 303·6 mil. zl., minus tržební bylo 58·8 mil. zl. Vývoz zemědělských plodin stoupl letos o 16·5 mil zl., dovoz klesl o 34 mil. zl., vývoz průmyslových výrobků všeho druhu stoupl o 35 mil. zl.

Bolavá rána, regulace Labe, byla podnětem schůze rolnictva v Kolíně 2. čce. Shromáždění vyslechlo, že zem. výbor, zeměděl. rada, obchod. a průmysl. komory v Praze a Liberci podporují co nejvydatněji plán regulace Labe, ale věc vázne a nejde s místa, poněvadž v minister. kancelářích není dosti lásky k věci. O finanční otázce promluvili Dr. Lošťák a posl. Kaftan. Dr. Lošťák navrhuje opatřiti pro připravné nynější období 40.000 zl. půjčkou, jež by se zúročila přirážkou asi $^1/_5$ proc. daní a kapitál by se zaúčtoval na účet regulace. Navrhuje, aby jako již při regulacích Adyže, Dunaje, Vltavy a j. řek se stalo, přispěl stát dvěma třetinami a země jednou třetinou a považuje za nejvýhodnější finanční operaci vydati vlastní papír pro regulování Labe, na jehož zúročení by stát přispíval $^2/_3$ a země $^1/_3$. Náklad vypočítává posl. Kaftan na 17—20 mil. zl., 4proc. zúrokování obnášelo by 800.000 zl. Posl. Kaftan doporučoval pak úplné kanalisování Labe zároveň s regulací. — Úprava řek je posud ještě poslední starostí řídících státníků rakouských.

Proti americkému ovoci vymahá se na vládě zákaz dovozu. Do Rakousko-Uherska přivezeno bylo v prvních 11 měsících r. 1896 320 q a v prosinci r. 1896 1501 q. V měsíci lednu a únoru 1897 vzrostl přívoz amerického ovoce na 4906 q. V červenci 1898 vyvezlo se více jablek do Evropy než jindy na celý rok. — Proti této ochranářské akci třeba se ozvati. Ovoce prodává u nás ne rolník, ale několik velkostatkářů a překupníci většinou ovoce odtud vyváží. Ovoce není v národním rozpočtu tak vysokou položkou, aby dovozem amerického byly hospodářské zájmy naše ohroženy. Zdravá politika bude se domáhati toho, aby potraviny ce největší lácí staly se širokým a jmenovitě pracovním třídám dostupny. Ve velikých městech si jablko anebo hrušku může koupit jen zámožný člověk. Chudší koupí si spíše pomoranč než jablko. Ovocnictví je u nás ještě v plénkách, nechť Ústřední hospodářská společnost pro král. české, jež agitaci proti přívozu americ. ovoce vede, stará se raději o to, aby se ovocné stromy sázely. V tom ovšem hospod. společnost »nepracuje«, byla by to konkurence pro velkostatkářské sady právě tak nepříjemná jako je nepříjemný dovoz několika metr. centů amer. ovoce.

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VIII. 1. srpna 1899. Číslo 21.

Import příjice (syfilis) do Čech.

Napsal MUDr. J. Ev. Jirásek.

Bráníme se zhoubnému nepříteli tuberkulose a druhý snad ještě podloudnější nepřítel je do naší vlasti importován. Je to syfilis, která do našich chudých krajin horských přichází z vídeňského nalezince. Podávám veřejnosti zkušenosti své za posledního půl roku a žádám, aby také druzí kolegové sebrali material svůj zajisté nepoměrně větší a jej uveřejnili. Myslím, že je již nejvyšší čas, abychom ohradili se proti správě vídeňského nalezince, aby lid náš v době dosti krátké nebyl zcela otráven nejen v přítomnosti, ale do nehledné budoucnosti. Žádám zároveň, aby kruhy povolané odborné i politické učinily kroky co nejrozhodnější, aby systematickému otravování našeho horského, avšak zachovalého lidu byla přítrž učiněna.

Za posledního půl roku ošetřoval jsem 100 nemocných nalezenců vídeňských. Počet malý sice, neboť se nezabývám zvláště léčením těchto ubohých, všude postrkovaných — a přece také lidí — ale instruktivný. Z nalezenců těch bylo 9 evidentních luetiků (příjicí onemocnělých) ve stáří od 3 do 15 měsíců. Zemřeli 4, tedy 44·4%. Nejstarší zemřelý byl 4 měsíce, nejmladší $1^1/_2$ měsíce. Formy syfilidů přerůzné: hlavně mokvavé pláty kol genitálií a úst, papulosní syfilidy (vyrážky) po celém těle se zduřením žlaz, psoriasa plantární (olupování pokožky).

Myslím, že děti tyto vesměs již hned po porodu musily být — byly-li prohlíženy lékařsky — při nejmenším podezřelé a že neměly být vydávány.

Náš lid soudí, ač bych já nikdy nic podobného usouditi si nedovolil, že děti nakažené úmyslně jsou do Čech posílány . . . Ovšem lidu našemu je nápadna veliká úmrtnost nalezenců, zejména diví se tomu, že při odevzdávání ve Vídni zrovna ty nejslabší a nejšpatnější, často těžkými nemocemi stižené děti dávány jsou matkám českým. Mně samému přihodilo se několikráte, že bylo přineseno dítě přímo z Vídeňského nalezince — mrtvé. Matka chudičká, která si chtěla přilepšiti 6 zl. měsíčními, jež dostávají za vychovávání nalezencův, utratila za cestu a

pobyt ve Vídni přes 8 zlatých a nyní ještě má mrtvému děcku vystrojiti pohřeb. Takovým způsobem přispívají naši ubozí chudí lidé těm, kdož by se o děti své měli starati. Než útrapám našeho lidu není ještě zadost učiněno. Často čeká jej něco horšího: nákaza příjičná.

Tak v krátké době staly se případy tři, které volají do nebes.

Žena chudého neduživého tkalce z Humpolce, otce 4 dětí, přivezla si z Vídně nalezence, který v krátkém čase zemřel příjicí. Žena jeho v brzku na to byla nakažena, tak že nemoc generalisovala se po celém těle.

Byla vzata v ošetřování do nemocnice, odkud byla po několika nedělích propuštěna. Mezi tím její muž, který doma ležel stižen starým chronickým neduhem plícním, přišel k lékaři s tvrdým chankrem na genitalu a s povšechnou syfilis. Muž tento, dosti seslabený prvotním neduhem, asi po nějaké době druhému onemocnění podlehne. Z dětí dosud žádné nejeví příznaky příjičné, ačkoli jsou v bezprostředním styku s rodiči — čímž přenesení nemoci je velmi snadné.

Druhý případ je podobný. Žena, která přinesla si příjicí stiženého kojence, nakazila se, získavši nemoc nejprve na levém prsu. V brzku syfilis roznesla se po celém těle, tak že ubohá musila do nemocnice. Když však přišla z nemocnice, byl nakažen již její manžel a jedno 13timěsíční děcko, které kojila spolu s nakaženým vídeňským nalezencem. Nalezenec zemřel a zanechal památku, která v chudé rodině již dnes učinila finanční obrat takový, že ubožáci s pláčem lékaře pro boha prosí o uzdravení — zadarmo. Třetí případ týká se 26leté ženy krejčího z Ježova dříve úplně zdravé. Té zemřel před delší dobou nalezenec syfilisem a ona dnes akvirovala povšechnu příjici a dle udání kolegy jenž ji léčí, brzo zemře nádorem mozkovým syfilistickým.

Děti, které byly příčinou těchto rodinných katastrof, byly nakažené narozeny a divné je, že nemoc jejich ve Vídni, kde je prý kontrola tak znamenitá, buď nebyla poznána anebo přehlédnuta nedbalostí kruhů povolaných anebo — což snad možné ani není — byla poznána a děti matkám českým vydány. Této poslední eventualitě ovšem brání se uvěřiti celá moje přirozenost, neboť ač vím, že kolegové němečtí nejsou přátely ničeho českého, tedy přece jenom jsou to lékaři, lidé pro humanitu zřízení a ne šovénové schopní skutkův hraničících na bestiálnosti. —

Ovšem zvláštním zjevem přece jenom zůstane ona zkušenost, že z vídeňského nalezince do Čech přicházejí děti nemocné, velmi často smrtelně nemocné.

Tak jmenovitě jsou to katary žaludkové a střevní, které si vyžadují největší procento těchto ubožákův, a s těmito často velmi vážnými katary vydávány jsou děti z vídeňského nalezince. Avšak nejenom to: tyto děti jsou vydávány ne ke kojení, ale k umělému živení »na flašku«, jak se u nás říká a tímto »umělým« živením teprve dokoná se co v nalezinci počalo: dítě v krátké době zmírá.

Vedle těchto jsou vydávány ve Vídni děti rachitické (nemocí glickou, »andělskou« stižené. Je to nemoc kostí, které následkem nestatku a úbytu vápna měknou, které by zajisté dříve měly být v úst

řádně léčeny. Tito ubožáci buď zmírají katary střevními nebo plícními, anebo když vydrží ve špatném bytě a při špatných dietetických i hygienických poměrech, stávají se zhusta mrzáky: hrbáčky nebo křivonožci — jen velmi málo se jich vychová.

Konečně přicházejí děti s evidentními katary průduškovými a záněty plic lalůčkovitými, které ve velikém procentu své nemoci podlehnou, ač by mohly mnohé — správně v ústavě ošetřeny — zůstati na živu.

Z mých 100 nemocných zemřelo celkem 16, a to 9 na syfilis a 7 dílem katary střev nebo plic. Tedy 56·25% všech mrtvých bylo syfilitikův! U kolegů, kteří se zabývají praxí nalezeneckou, snad budou poměry jiné. Mně jednalo se o upozornění veřejnosti na tuto tak důležitou pro národ náš věc — zajisté důležitější nežli tak mnohé »národní« otázky, pro něž se často do vysílení rozčilujeme a které nám nic anebo málo prospějí. Hic Rhodus — zde počítejme, hajme každou svoji sílu, nedejme, aby ve kmen náš zdravý zažíral se strašný červ, který by nám do mnoha a mnoha pokolení ubíral sil, užíral tak důležité větve, jakou jest náš horský venkovský lid.

Nalezenci jsou největším břemenem pro naše kraje. Ubožáci nejen že nemají kam hlavy sklonit, ale oni podle systému nynějšího vlastně přicházejí do krajin našich na porážku. Nalezence na vychování béře sobě náš lid jen proto, aby dostal několik zlatých (z Vídně 6, z Prahy 5 — proto se jezdí do Vídně hlavně). Co může chudý člověk náš dát dítěti za 6 zlatých?

Chudá matka, která kojí své dítě, přibéře si ještě jedno z Vídně ke kojení; soudí: když už má trápení se svým, proč by aspoň nevydělala si při téže práci pár grošů na Vídeňátku. Ovšem, ubohá kojíc dává své síly za pár bídných grošův a tak předčasně ty své síly na bramborách a kyselém mléku nabyté vyčerpá. Jiná — a bývají to často i ženy staré, udřené — vezme si z Vídně dítě na flašku.

Co ta zkusí! Ve dne v noci slouží, chová, běhá, kolébá. Dítě obyčejně z nemoci nevychází, chodí s ním až 2 hodiny ob den k lékaři, lékař — není-li zrovna zachvácen lítostí k ubohému, trpícímu, nevinnému tvoru — se ženou se vadí a třebas i k jinému ji odkáže, který jí po čase, po marném léčení vydá — lístek úmrtní. A tak ubohá místo výdělku vlastně prodělá. Počítá: za 3 měsíce dostala na dítě 18 zlatých; ve Vídni utratila 8 zl., tedy na tu práci, rakev pro dítě atd. atd. jí zbylo 10 zlatých.

O její síly, které vyčerpala, nejde — ty ve měď nebo jaký kov se nepromění . . . Eh, což síly naší chudé horské ženy. Dnes porodí, dříve si všecko sama k slehnutí upravivši, a zítra, ba někde ihned po porodu si koupe své novorozeně. Za nějaký týden má již druhé: přinesla je z Vídně.

Vychová-li jedno, jede zase pro nové a tak to jde třebas několik let. K demonstraci mám zde exemplár, který kojí přes sedm let ustavičně . . .

Vydaří-li se nalezenec, pak bývá přijat od našeho lidu s láskou, srdečně jako dítě vlastní a není řídký případ, že po 6 létech, kdy má býti odveden, zůstává na žádost v rodině.

Jak vidět, stará se země o nalezence ani ne macešsky.

Země ubijí, ničí do tisíců těchto ubohých, neboť neskytá jim nic, co člověk člověku poskytnouti je povinen. Nalezenec nemá výživy, nemá vzduchu, nemá pohodlí, nemá zdraví . . . a konečně kdo stará se o jeho výchovu, o jeho duši? Věru, toť poměry hodné střední Afriky a ne zemí kulturních, které mají míti prvním heslo humanity.

A náš lid, jak jsem vylíčil, nevydělá na vychovávání nalezenců, neboť nikdo našim chudým matkám, byť by i několik nalezenců zdravých vychovaly, nenahradí jejich zdraví a jejich vyčerpané síly. Ústavy zemské platí lidu za jeho ohromné námahy almužny ani ne žebrácké.

Jak stará se veřejnost o zdraví nalezenců, o tom by se daly psát kroniky. Lékař obvodní má povinnost starati se o zdraví těchto skoro většinou chorých dětí, má mít jejich seznamy, má znamenat jejich úmrtí a obdukovat jejich mrtvoly. Za léčení má lékař taxu, o níž jest skoro stydno psáti — avšak touto taxou budiž illustrován celý humanitní systém povolaných kruhů.

Za návštěvu nemocného nalezence platí zemský výbor lékaři 7 kr., za návštěvu přes pole platí se 11 kr. za jeden ujetý kilometr, za zpáteční cestu nic. Za vytržení zubu $10^1/_2$ kr., za otevření hlízy 14 kr., za vystřikování nosu, uší neb úst 7 kr. atd. atd. Nuže a za tyto ceny žádá se na lékaři, aby léčil nalezence.

Za ceny tyto lékař jezditi a léčiti nemůže, pěstouni často nemají času, aby dítě k lékaři donesli, a tak stává se — jako mám sám při své nepatrné praxi doklady —, že pacient zemře, aniž byla poznána jeho nemoc, nebo že v posledním tažení bývá nesen k lékaři a donesen — mrtvý. Humanita a křesťanství v 19. století!

Zašel jsem dále nežli jsem myslil, ale doufám, že nebude článek můj na neprospěch a zejména doufám, že povolané kruhy ať politické či odborné probudím z lethargie. Zejména bych byl rád, kdyby také druzí kolegové, kteří více zabývají se praxí nalezineckou a jejichž statistika bude správnější, založena jsouc na větším počtu případův, snášeli svůj material a volali o pomoc těm ubohým, malým, nevinným trpitelům za viny nespáchané . . .

Kristus a Buddha.

Houston Stewart Chamberlain: Základy 19. století.

Náboženská víra více jak dvou třetin všeho lidstva na zemi připíná se na pozemský život dvou mužů, Krista a Buddhy, mužů to, jež žili před několika jen stoletími a o nichž historicky jest dokázáno, že skutečně žili a o nichž tradice, nechť již obsahuje sebe více smyšlenek, nejasností a odporů, přece jen věrně podává hlavní rysy skutečného života. I bez tohoto bezpečného výtěžku vědeckého zkoumání za našeho století nikdy by lidé zdravého a bystrého úsudku nemohli pochybovati o skutečném životě těchto dvou velikých mravních reků: byť i totiž látka o nich historicko-chronologického materiálu velmi málo a po různu, při ce

vidíme jejich mravní a duchovní individualitu tak jasně a určitě a individualita sama jest tak neobyčejná, že jest nemožno, aby byla smyšlena. Daru vynalézavosti jest člověku dáno jen v těsných mezích, tvůrčí duch může pracovati jen o tom, co jest mu dáno: Homer musí na Olympu nastoliti lidi, neboť co viděl a zažil, klade jeho tvůrčí síle nepřekročitelnou hráz; že své bohy líčí tak zcela lidsky, že nedovoluje své fantasii zabíhati za meze ohromujícího, nepředstavitelného (poněvadž nikdy nebývalého), že ji naopak spoutává, aby veškeru její sílu soustředil na představitelné, to jest jedním důkazem z tisíce jiných a nikoliv nejslabším, o jeho duševní velikosti. Člověk ani nedovede vymysliti podobu rostliny anebo zvířete, nejvýš že slepí z částí různých známých tvarů nějakou nestvůru. Ale nevyčerpatelně vynalézavá příroda ukazuje nám nové, kdykoli se jí zalíbí, a toho nového nemůže naše vědomí právě tak zapomenouti jako je před tím nemohlo vytvořiti. Žádná lidská obraznost, ani jednotlivce ani národa, nemohla stvořiti Buddhu, neřku-li Krista, také nikde nevidíme nejmenšího náběhu k tomu. Na takový fenomen nestačila fantasie ani básníkův, ani filosofův, ani prorokův. Ovšem často se mluví vzhledem na Ježíše Krista o Platonovi, o domnělém vztahu obou dvou napsány jsou celé knihy; že prý řecký tento filosof byl předchůdcem nového učení spásy. Ale mají nás učení pánové za blázny? Není-li helenský racionalism tím pustší, čím výše se nese? Měli jsme kdy tak daleko k náboženství, vůbec k možnosti ušlechtění života než v onu chvíli, kdy nejlepší duchové nejnadanějšího národa se hádali o to, jaké vlastnosti duše nutně má, kdy stavěli lidem za ideál »ideu dobra«, která prý jest totéž co »idea krásy« a podobné nekonečné třesky plesky pominulého rozumu, poněvadž žádajícího něco nemožného? Což nevidí jeden každý, že Plato největší výše dostupuje, když stojí na půdě života, ve svém Faidru, v Hostině, Phaedonu? A Sokrates teprve! Chytrý zakladatel gramatiky a logiky, bodrý hlasatel filistrovské morálky, ušlechtilý vtipálek v athenských gymnasiích, není-li venkoncem pravým opakem božského hlasatele nebeského království »chudých duchem?« Ani v Indii netušil před tím nikdo postavy Buddhovy, ani jí toužebně nevykouzlil. Všechna podobná tvrzení patří do šíré oblasti dodatečně konstruujícího, historicko-filosofického poblouzení. Kdyby Kristus a křesťanství byli bývali historickou nutností, jak praví novoscholastik Hegel, byli bychom viděli, že zrodil se ne jeden Kristus, ale tisíc Kristův; rád bych skutečně věděl, ve kterém století by nebyl býval Kristus právě tak »nutným« jako náš vezdejší chléb? Zanechme tedy takových života neschopných názorů, jež vesměs vyznamenávají se jen tím, že stírají význam toho, co jest výhradně rozhodujícím a produktivním, totiž význam živé, individuelní, nade vše vynikající osobnosti. Vždy jest nám uváděti si na paměť významná slova Göthova: Höchstes Gut der Erdenkinder ist nur die Persönlichkeit! Zajisté že k jasnému pochopení osobnosti znamenitě napomahají prostředí, ve kterém žije, znalost její podmíněnosti dobou a místem; to vědouce naučíme se odlišovati důležité od nedůležitého, charakteristické individuelní od místně konvencionelního; to jest, budeme osobnost viděti stále určitěji. Ale vysvětlovati ji a vykládati ji jako logickou nutnost jest neplodné a pošetilé počínání; každá postava, i podoba

brouka, jest »zázrakem« rozumu lidskému, lidská osobnost však jest mu mysterium magnum světa. Čím více kritika očistí velikou osobnost od přívěsků legendárních, čím lépe se jí povede vylíčiti každý skoro její krok jako něco podmíněného, povahou věci daného, tím nepochopitelnějším stává se zázrak. To také jest konečným výtěžkem kritického zkoumání o životě Kristově v tomto století. Naše století nazývají nenáboženským; ale posud ještě nikdy (od prvních století křesťanství) nezabývali se lidé s tak vášnivým zájmem osobou Ježíše Krista jako v posledních 70 letech; jakkoliv dostalo se Darwinovým spisům velikého rozšíření, přece jich nebylo rozprodáno ani desetina tolik co spisů Straussových a Renanových. Proto dnes skutečný život Ježíše Krista na zemi vystupuje v postavě stále konkretnější a proniká určitěji a určitěji poznání, že zdrojem křesťanského náboženství jest v poslední příčině bezpříkladný dojem, jímž osobnost tato na své okolí působila a jejž zůstavila. Určitější než kdy jindy a tudíž i tajemnější nežli kdy jindy stojí dnes tento zjev před námi.

Všechen směr naší doby k tomu se nese, že zájem náš se rozehřívá jen pro konkretní, živé. Na počátku století bylo tomu jinak; romantika vrhala své stíny na všechny strany a bylo tudíž i modou, všechno vykládati »mythicky«. R. 1835. David Strauss řídě se příkladem, jaký na všech stranách viděl, domníval se nalézti klíč k evangeliím v »pojmu mythu«. Dnes vidí jeden každý, že tento t. zv. klíč nebyl ničím jiným než novým mlhavým opsáním stále ještě nerozřešeného problemu a že ne nějaký »pojem« podá nám klíč ke vzniku křesťanství, nýbrž jen skutečně prožitý život, jen dojem osobnosti, jemuž není příkladu a jaké svět posud nespatřil. Čím více objevováno bylo balastu, jednak v pseudomythických (lépe řečeno pseudohistorických) legendách, jednak ve filosoficko-dogmatických spekulacích, tím více bylo třeba přiznati životní síly a vzdornosti původnímu hybnému a tvůrčímu momentu. Nejnovější přísně filologická kritika dokázala, jak netušeně vysoké stáří mají evangelia a jaká autentičnost přísluší známým nám rukopisům. Podařilo se nyní stopovati právě nejstarší dějiny křesťanství přísně historicky, skoro krok za krokem; ale to vše má z čistě lidského stanoviska mnohem méně důležitosti, nežli ta jedna okolnost, že vlivem těchto výtěžků vystoupila postava Boha-člověka do popředí a že ani nevěřící ani věřící nemohou již více neuznávati ji za ústředí i zdroj všeho křesťanství (v nejširším slova smyslu).

Postavil jsem Buddhu a Krista vedle sebe. Jádrem náboženských představ všech nadanějších ras (vyjímaje malý kmen židů na jedné straně a jejich antipody, brahmanské Indy na druhé) je v posledních tisíciletích nikoliv potřeba věděti něco o původu a určení světa, a rovněž ne mythologická symbolika přírodní, a také ne hloubavý transcendentism, nýbrž poznání velikých charakterů. Mezi námi sice straší ještě přízrak »rozumového náboženství«, nezřídka bylo také v posledních letech slyšeti o tom, aby náboženství »nahrazeno bylo něčím vyšším« a noví ctitelé Wotanovi obětovali v době slunovratu na chlumech některých krajův, avšak žádné z těchto hnutí nemělo posud nejmenší síly světotvorné. Vždyť ideje jsou nesmrtelné, a v takových postavách jako jsou Buddhova a Kristova,

spívá jedna idea, totiž určitá představa o lidském životě, tak živého vtělení, idea ta jest tak dokonale prožita, tak jasně všem lidem na oči postavena, že více nemůže již vymizeti z lidského vědomí. Nechť mnohý Ukřižovaného nikdy ani nespatřil, nechť mnohý kráčí vždy kolem tohoto zjevu zcela nevšímavě, i když tisícům mezi námi nedostává se toho, co bychom nazvali vnitřním smyslem, aby zjevu toho vůbec mohli viděti, není přes to možno, aby ten kdo jednou Ježíše spatřil, a třebas jen polozastřenýma očima, mohl ho zase zapomenouti; není v naší moci vymýtiti z našich představ to, co jsme jednou poznali. Člověk není křesťanem, protože v té neb oné církvi vyrostl, protože c h c e býti křesťanem, nýbrž je-li křesťanem, je jím proto, že jím býti musí, poněvadž žádný zmatek shonu světského, žádné delirium sobectví, žádná dresura duševní nemůže v duši jeho smazati i jedinkráte spatřenou postavu Umučeného. Kristus v předvečer svojí smrti byv tázán svými učedníky, jaký význam má jeden z jeho činů, odpověděl: »Příklad dal jsem vám.« To jest význam nejen jednoho činu, nýbrž celého jeho života a smrti. I muž tak církevního smýšlení jako jest Martin Luther píše: »Pána Ježíše příklad jest zároveň i svátost, ont jest v nás mocný a nejen učí jako příklady předků, nýbrž i uskutečňuje to, co učí, dává život, z mrtvých vstání a vykoupení od smrti.« Rovněž na tomtéž zakládá se světová moc Buddhy. Skutečným zdrojem všeho náboženství jest, znovu to opakuji, u veliké většiny všech nyní žijících lidí nikoliv nějaké učení, nýbrž sám život. Dovedeme-li svými slabými silami příkladu následovati či nedovedeme-li, je jiná otázka; ale ideál jest nám dán, jasný a nepominutelný, a mnoho století již účinkuje silou bezpříkladnou na myšlení a konání lidí, i nevěřících.

Nevím, kdo z dějin světových by více byl hoden srovnání s Kristem než Buddha. Oba svítí božskou velebou, oba snaží se všemu lidstvu hlásati cestu spásy; oba poutají neslýchanou mocí své osobnosti. A přece nemůžeme obě tyto postavy stavěti vedle sebe pro jejich podobnosti, nýbrž za účelem kontrastu. Kristus a Buddha jsou krajní protivy. V čem jsou si podobny, jest vznešenost jejich mysli; z ní vzešel život, jakému není rovno a ze života toho veliké účinky, jakých svět posud nepoznal. Ale ve všem ostatním se skoro na dobro liší a okolnost, že novobuddhism se v posledních letech ujímá v jistých společenských kruzích evropských jakožto prý pokračování křesťanství a další jeho vývoj, svědčí jen znovu o obecné povrchnosti naší. Buddhův duch a život jsou pravým opakem ducha a života Kristova, takovým opakem, jejž logik nazývá antithesou, fysik protipolem. Buddha znamená stařecký konec kultury, dospěvší konečné hranice možného svého rozvoje. Velmi vzdělaný kníže, obdařený velikou mocí, pozná nicotnost svého vědění i své moci; co všichni za nejvyšší blaho považují, již má, avšak v očích opravdového tohoto muže rozplývá se jeho vlastní moc v nic.

Indická kultura, vyšedši z klidné rozjímavosti života pastýřského, vrhla se vší silou vysokého duševního nadání na vytříbení jedné vlohy lidské, kombinujícího rozumu; při tom vztahy k okolnímu světu — prostomyslné pozorování, praktickoobchodní těžba — zakrněly, alespoň u vzdělanějších skoro zcela; všechno bylo soustavně upraveno na rozvoj myšlení; každý vzdělaný jinoch znal z paměti slovo za slovem celou literaturu tak sub-

tilního obsahu myšlenkového, že by dnes málo který Evropan byl s to obsah ten pojati; i nejabstraktnější představování konkretního světa, geometrie, bylo Indům příliš hmatelné, již libovali si v arithmetice všechno pomyšlení překonávající; kdo se tam vážně dotazoval po svém účelu životním, komu bylo od přírody dáno, aby spěl za nejvyšším cílem, tomu se na jedné straně podával náboženský systém, ve kterém symbolika vybujela do tak báječných rozměrů, že bylo třeba kolem 30 let, než se mohl člověk v ní vyznati, a na druhé straně filosofie vedoucí k tak závratným výším, že kdo chtěl vystoupiti na poslední stupně tohoto nebeského žebříku, na vždy z tohoto světa musel se utéci do němých hlubin pralesa. Tu patrně ani oko ani srdce neměly žádných práv více. Jako žhoucí vichr pouště vál duch abstrakce přese všechny vlohy bohaté přirozenosti lidské a všechny spaloval. Ovšem zbyly ještě smysly, tropicky žhavé touhy, ale na druhé straně bylo zřeknutí se všeho smyslného světa; a uprostřed nic, žádné vyrovnání, jen boj — mezi lidským poznáním a lidskou přirozeností, mezi myšlením a bytím. Proto nemohl Buddha než nenáviděti, co miloval: děti, rodiče, ženu, všechno krásné a radostné, vždyť to vesměs byly jen záclony halící poznání, léčky, jež jej poutaly k nepravému vylhanému životu Maye. A jaký význam měla pro Buddhu všecka brahmanská moudrost? Bohoslužebné obřady, jimž nikdo nerozuměl a jež sami kněži vykládali jako pouhé symboly, pro vědoucího nicotné; k tomu »vykoupení prostředkem poznání«, jež sotva jednomu ze statisíc bylo dostupno? I odvrhl Buddha od sebe nejen svoji říši a své vědění, on vytrhl vše ze svého srdce, co jej ještě jako člověka mezi lidmi poutalo, všechnu lásku, všechnu naději, zároveň v trosky obrátil víru svých otců, setřel s vesmíru dech božství a zavrhl jako prázdný přelud nejvyšší onu myšlenku indické metafysiky, myšlenku jediného boha, nevyzpytného, nepředstavitelného, trvajícího mimo čas i prostor, lidské mysli tudíž nedostupného, ale přece tušeného. Nic není — to byla Buddhova životní zkušenost a tudíž i jeho učení — nic není v životě lidském než »strast«; jediné, co jest hodno našeho snažení, jest »vykoupení od strasti«; vykoupením je smrt, zaniknutí v ničem. Každý Ind věřil však ve stěhování duší, t. j. v neustálé obrozování téhož individua a věřil v to jako v něco samozřejmého, o čem není nižádné pochybnosti. »Vykoupení« tudíž neposkytuje smrt obyčejná, nýbrž jen taková, po které není žádného obrození více; této spásonosné smrti možno si jen tím zasloužiti, když člověk již za živa dobrovolně zemře, když všeho se zbaví a vše zničí, co jej k životu víže, veškery lásky, naděje, všech přání i všeho statku, slovem, jak bychom dnes se Schopenhaurem řekli, potlačí-li v sobě vůli k životu.

Žije-li člověk podle toho, učiní-li ze sebe dříve než umře, živoucí mrtvolu, pak teprve kosa smrti přijde o svou žeň, o sílně obrození. Za živa odumírati, to jest tresť buddhismu. Život Buddhův možno nazvati sebevražedným žitím. Je sebevraždou v potenci nejvýš myslitelné, neboť Buddha žije pouze pro to, aby u m ř e l, aby trvale a bez odvolání byl mrtev, aby vešel v nirwanu, v nic.

Může-li býti většího opaku tohoto zjevu než jest Kristus, jehož smrt jest vstupem v život věčný? Kristus vidí ve všem světě božské

prozřetelnost; ani vrabec nespadne na zem, ani vlasu nelze zkřiviti na hlavě člověka, nedopustí-li toho otec nebeský. A tento pozemský život po vůli boží a na jeho očích žitý, není jím nikterak nenáviděný, naopak Kristus velebí jej jako bránu do věčnosti, jako úzkou stezku, po níž vcházíme v říši nebeskou. A jaká jest tato říše nebeská? Nirwana snad? Vysněný ráj? Budoucí odplata za skutky tu na zemi, kterou si možno zakoupiti? Odpověď na to dává Kristus slovy, jež nám byla nade vši pochybnost authenticky dochována, neboť před tím nikdy ještě vyřknuta nebyla a jak patrno, nepochopil jich žádný z jeho učedníků, tudíž jich ani nemohl sám vysloviti, slovy, jež předstihla pozvolný rozvoj lidského poznání tak mohutným rozletem, že až posud jen málokdo smysl jejich vystihl — (pravil jsem již, že naše křesťanství vězí ještě v dětských střevících); Kristus odpověděl, že království božího nepřijde vnějšími skutky a že také nebude možno říci: tu jest anebo tamo jest, nýbrž že království boží jest v nás samých, v našem nitru. To jest, jak Kristus sám praví, ono »tajemství«; nedá se slovy vyjádřiti, nedá se pojmy vystihnouti. Spasitel neustále snaží se svoje učení spásy objasnili posluchačům v podobenstvích: království nebeské jest podobno zrnu hořčičnému na poli, »nejmenšímu mezi všemi semeny«, ale je-li hospodářem pěstěno, vzroste v strom, »tak že ptáci nebeští přilétajíce bydlejí na ratolestech jeho«. Království nebeské podobno jest též kvasu, jehož i když žena málo zadělá, pronikne všechno těsto; nejvýmluvněji však mluví tento obraz: »Podobno jest království nebeské pokladu skrytému v poli«. Že pole znamená tu svět, praví Kristus výslovně (Mat. XIII, 38); na tomto světě, tudíž i v tomto pozemském životě jest poklad ukryt; v našem nitru jest království nebeské zakopáno. Takové jest »tajemství království nebeského«, jak Kristus praví, jest zároveň tajemstvím vlastního jeho života, tajemstvím jeho osobnosti. U Krista není takového odvrácení od života jako u Buddhy, ale nový směr života, smím-li tak říci; jakož také Kristus praví svým učedníkům: »V pravdě, pravím vám, neobrátíte-li se, nevejdete do království nebeského«. Později bylo, snad cizím přičiněním, toto tak jasné a pochopitelné »obrácení« vyjádřeno více mysticky: »Jen ten, kdo znovuzrozen bude, spatří království boží«. Nezáleží tu na slově, nýbrž jedině na základní představě a ta stojí před námi jasně, neboť určovala směr života Kristova. Tu nemáme jako u Buddhy učení logicky na ráz, dva, tři rozvinuté; také nenajdeme organické souvislosti s moudrostí židovskou, jak tak často povrchní učenost tvrdila: čtěme jen Ježíše Siracha, jenž nejčastěji bývá uváděn na důkaz podobnosti, a odpovězme si na otázku, je-li to duch z téhož ducha? V Sirachovi mluví židovský Marc Aurel. I jeho nejkrásnější průpovědi jako: »Hledejte pravdu až k smrti a Bůh za tě bude bojovati« anebo »Srdce blázna leží na jazyku jeho, ale jazyk moudrého přebývá v srdci jeho«, zní jako z jiného světa, položíme-li je vedle slov Kristových: »Blahoslavení tiší, neboť oni zemí vládnouti budou; blahoslavení čistého srdce, nebo oni Boha viděti budou; vezměte jho mé na sebe a učte se ode mne, neboť jsem tichý a pokorný srdcem, tak naleznete odpočinutí duším svým, jho mé zajisté jest sladké a břímě mé lehké«. — Tak do té doby nikdo nemluvil, tak také od té doby nikdo nemluvil. Ale tyto řeči

Kristovy nemají, jak viděti, rázu nějaké nauky, nýbrž jako tón hlasu doplňuje čímsi tajemně nevyslovitelným a osobitým to, co o člověku víme z jeho rysů obličeje a z jeho skutků, tak zdá se nám, že slyšíme Kristův hlas z těchto jeho výroků; co do slova pravil, nevíme, ale nezapomenutelný tón dochází nám k sluchu a proniká odtud až do srdce. A pozvednuvše zraky vidíme tuto postavu, tento život! Přes tisíceletí slyšíme jeho slova: »Následujte mne!« A rozumíme nyní, co znamená: býti jako Kristus byl, žíti jako Kristus žil, zemříti jako Kristus zemřel, to jest království nebeské, to jest život věčný.

V tomto století, ve kterém pojmy pesimismu a potlačení vůle se staly obecně známy, byly často přisuzovány Kristovi; ale přísluší jen Buddhovi a jistým zjevům křesťanských církví a jejich dogmat, Kristův život jest jejich opakem. Je-li království boží v nás, je-li nebe již v pozemském životě uloženo jako skrytý poklad, k čemu jest pesimism? Jak může býti člověk zde tvorem bídným, zrozeným k žalu, chová-li v nitru samého Boha? Jak může býti tento svět nejhorší ze všech možných jiných, obsahuje-li samo nebe? Pro Krista jest to všechno jen pobloudění; běda, volal k učeným, jež zavíráte před člověkem království boží, sami do něho nevejdete a ty, jež chtějí dovnitř, nenecháte vstoupiti, a chválil Boha, že »zjevil maličkým, co skryl před moudrými a opatrnými«. Kristus nebyl, jak pravil jeden z největších mužů tohoto století (Diderot), »mudrcem, nýbrž Bohem« a to jest veliký rozdíl; a poněvadž byl Bohem, neodvracel se Kristus od života, nýbrž k životu. O tom výmluvně svědčí dojem, jímž Kristus působil na své okolí, nazývající jej: stromem života, chlebem života, vodou života, světlem s hůry, Kristus jest skála, základ, na kterém budovati máme svuj život atd. Vše positivní, vše konstruktivní, vše kladné. O tom, zdali Kristus skutečně vzkřísil mrtvé, nechť si pochybuje, kdo chce; tím výše jest mu pak ceniti živý dojem, jenž z této postavy vyzařoval, neboť kudy Kristus kráčel, zdálo se, že mrtví vstávají a nemocní uzdraveni ze svých loží se zvedají. Všude vyhledával trpící, chudé, zarmoucené, volal k nim Neplačte! a rozdával slova života. — Ideal samotářského klášterního života (jak jej později křesťanství věrně podle egyptských vzorů napodobilo), vyšed ze střední Asie, kde jej buddhism sice nestvořil, ale skoro tím učinil, čím vůbec jest, pronikl až k samému galilejskému; kde však jest viděti, že by Kristus kázal učení samotářské, nepřátelské světu? Mnozí zakladatelé náboženství uložili sobě a svým učedníkům újmu v jídle a pití, Kristus nikoliv; dokonce výslovně pravil, že se nepostil jako Jan, nýbrž tak žil, že jej nazývali lidé hýřilem. Všechna ostatní z bible nám tak známá slova, jako: myšlení lidí jest marnost, život člověka jest marnost, jest jako stín, konání lidské jest marné, všechno jest marnost, jsou ze starého a ne z nového Zákona. Ano slova jako kazatele Šalamounova. Jedno pokolení zachází, druhé přichází, ale země trvá věčně« mají svůj původ v názoru světovém, který jest pravým opakem názoru Kristova, podle něhož nebe a země pominou, jen nitro člověka chová ve sv hloubi, co jediné trvá věčně. Kristus jest nám sice příkladem naprosté se odvrácení od všeličeho, čím jest život většiny lidstva vyplněn, ale stává se jen k vůli životu. Toto odvrácení jest oním »návrater

o kterém řečeno bylo, že vede do království nebeského a není nikterak vnější, nýbrž čistě vnitřní. Co učí Buddha, jest do jisté míry konání fysické, jest v pravém slova smyslu umrtvování tělesného i duševního člověka; kdo spasen býti chce, musí složiti ony tři sliby čistoty, chudoby a poslušnosti. U Krista podobného nic nevidíme: hoduje na svadbě, manželství prohlašuje za svaté zřízení boží i poklesky těla posuzuje tak shovívavě, že ani cizoložnici jediným slovem nezlořečí; sice o bohatství praví, že jest na překážku onomu obratu vůle, že spíše projde velbloud uchem jehly, nežli bohatý do království nebeského, jež leží v našem nitru, ale ihned dodává a to právě jest charakteristické a rozhoduje »co jest nemožného u lidí, to jest nemožné u Boha.« To jest také jedním z těch výroků, jež nemohou býti smyšleny, neboť v celém světě nic podobného nenajdeme. Výtek bylo proti bohatství již dříve dost a dost, čtěme jen starozákonné proroky, i později se opakovaly, čtěme v epišt. Jak. kap. II., ale pro Krista jest bohatství jen něco vnějšího, jež může býti na překážku, ale nemusí, neboť jemu jde pouze a výhradně v převrat vnitřní; v té právě příčině tak pěkně dí apoštol nejzávažnější: radil-li Kristus bohatému mládenci, »prodej co máš a rozdej chudým« dodává Pavel k tomu: »A kdybych vše, co mám dal chudým a lásky neměl, nic by mně neprospělo.« Kdo má jen smrt na mysli, spokojí se chudobou, čistotou a poslušností, ale kdo život vyvolil, má na mysli něco zcela jiného.

Tu jest třeba zmíniti se ještě o jednom, v čem se tak svěže a přesvědčivě ohlašuje život zjevu a příkladu Kristova: míním jeho bojovnost. Výroky Kristovy o pokoře, trpělivosti, jeho napomenutí, abychom milovali nepřátele a blahořečili těm, jež nám zlořečí; jsou skoro rovnocenné k těm, jež známe z Buddhy, ale vycházejí z podnětu zcela jiného. Podle Buddhy jest každé bezpráví, jež snášíme, umrtvováním, Kristovi však jest prostředkem, aby nový názor životní se uplatnil: »Blahoslaveni jsou, jež trpí pro spravedlnost pronásledování, neboť jejich jest království nebeské« (ono království nebeské, jež jako poklad zakopáno leží na poli života). Vejdeme-li na pole vnitřní, jde-li o jedinou základnou otázku, o směru vůle, slyšíme slova zcela jiná: Myslíte-li, že jsem přišel pokoj přinést na zemi? Pravím nikoliv, nýbrž rozbroj! Neboť od nynějška bude jich pět v jednom domě v nesváru, tři proti dvěma a dva proti třem. Neboť přišel jsem, aby povstal člověk proti otci a dcera proti matce a snacha proti tchýni; a nepřátelé člověka budou jeho lidé domácí. Nikoliv mír, nýbrž meč: právě tento tón třeba nám uslyšeti, máme-li pochopiti zjev Krista. Život Kristův jest vypověděním boje nikoliv zevním formám civilisace, kultury a náboženství, jež kolem sebe viděl — šetřil židovského náboženského zákona a učí: dávejte císaři co jest císařovo — ale vnitřnímu duchu člověka, pohnutkám jeho činu, cíli (i dočasnému), jejž si lidé staví. Zjev Ježíše Krista značí se stanoviska historie světové, zjev nového plemene lidstva. Linnaeus rozlišuje tolik druhů lidstva, kolikero jest zabarvení kůže; nové zabarvení vůle zasahuje zajisté hlouběji v organism nežli rozdíl v zabarvení pokožky! A pán tohoto nového plemene lidstva, »nový Adam«, jak jej písmo případně nazývá, nechce ani slyšeti o smlouvání; dává na vybranou sloužiti buď Bohu anebo mamoně. Kdo zvolil obrat, kdo slyšel Kristovo napomenutí: »Následujte mně!« ten

je-li třeba, opustí otce a matku, ženu a dítě; ale neopouští jich, jako učenník Buddhův, aby našel smrt, nýbrž pro život. Tu přestává všechen soucit; kdo jest ztracen, je ztracen; a s antickou tvrdostí rekovného přesvědčení neuroní pro ztracené ani slzy: »Nechte mrtvých pochovávati mrtvé své.« Není každý schopen pochopiti slova Kristova, vždyť sám praví: »Mnoho jest povolaných, ale málo vyvolených« a to Pavel zase drastickým způsobem vyjádřil: »Slovo kříže jest pošetilostí těm, jež budou zatraceni, nám však, jež dojdeme spásy, jest silou boží.« Co se vnějšku týče, spokojil se Kristus s každou existující formou, ale pokud jde o směr vůle, směřuje-li vůle na věčné či časné, snaží-li se rozvinouti nesmírnou sílu životní v nitru člověka či brání-li tomu, směřuje-li k uskutečnění onoho »království božího v nás« či naopak zakopává-li na věky onen jediný poklad těch, »kdož jsou vyvoleni« — tu není o snášenlivosti ani potuchy a nemůže jí ani býti. Právě v té příčině mnoho bylo od minulého století vykonáno, aby se vznešené tváře syna-člověka byly všechny silné rysy setřeny. Křesťanství bylo nám líčeno v klamném světle nanaprosté snášenlivosti, všeobecné dobrácké pasivnosti, jen mléko a voda; v posledních létech dokonce dožili jsme se »interkonfesionelních náboženských kongresů«, na nichž kněži celého světa si bratrsky dávali ruce a mnozí křesťané tomu žehnali jakožto zvlášť »křesťanskému«. Církevní to snad jest, snad jest to také v pořádku, ale Kristus by k takovému kongresu nebyl vyslal žádného apoštola. Snášenlivost Kristova jest snášenlivost ducha, jenž nad nebe vysoko stojí nade všemi formami, dělilícími svět; splynutí těchto forem nemělo by proň významu nejmenšího — bylo by prostě vznikem formy nové; jemu však jde o »ducha a pravdu.« A učí-li Kristus: »Udeří-li tě někdo v tvář pravou, nastav mu i levou; požádá-li někdo na tobě sukni, dej mu i plášť« — učení, jemuž příklad jeho na kříži věčný dal význam —, kdo by neviděl, že to souvisí se slovy: »Milujte nepřátele své, dobře čiňte těm, již nenávidí vás« a že tu jde o vnitřní »obrat«, ale ne passivně, nýbrž co nejdokonalejším možným způsobem skutečného jednání? Nastavím-li opovážlivému tryzniteli svoji levou tvář, nečiním to jemu k vůli; miluji-li nepřítele svého a činím-li mu dobře, neděje se to jemu k vůli; po obratu vůle nemohu ani jinak, proto tak činím. Starý zákon: oko za oko, zub za zub jest právě tak přirozeným hnutím reflexním, jako když nohy mrtvé žáby na podráždění nervů sebou trhnou. V pravdě musí to býti »nový Adam«, kdo tak opanoval »starého Adama«, že této nutnosti nepodléhal. Není to však pouhým sebeovládáním — neboť je-li Buddha jedním opakem Kristovým, jest Stoik druhým —, ale onen obrat vůle, onen vstup ve skryté království Boží, ono znovuzrození, v čem zahrnuje se příklad daný Kristem, jest beze všeho podmíněn úplným obratem citovým. To j e s t právě to nové. Až do Krista byla krevní msta svatým zákonem u všech lidí nejrozmanitějších kmenů, ale Ukřižovaný volal: »Otče odpusť jim, neboť nevědí, co činí«. Kdo považuje tento božský hlas soucitu za slabošský humanitarism, nepochopil ani jediného rysu z postavy Kristovy. Hlas, jenž to praví, ozývá se uvnitř v nás z onoho království božího; strast a smrt nemají více nad ním moci; nezasáhne znovuzrozeného, právě tak, jak ona rána na tvář a oloupení o šat; o tu

vůli láme se jako prázdná mořská pěna o žulovou skálu všechno, co lidského opičáka vede, pohání a nutí: sobectví, pověra, předsudek, nenávist, zášť; tváři v tvář smrti nevšímá si ani vlastních bolestí a úzkostí, vidí jen, že lidé to, co jest božského v nich, přibíjejí na kříž, že zašlapávají zrno království nebeského, poklad v poli zahrabávají, a ze živého soucitu volá: Nevědí co činí! Projděme dějinami světovými, najdeme-li slovo, jež by se tomuto rovnalo ušlechtilou hrdostí! Tu mluví názor, jenž vidí hlouběji než indický, zároveň mluví tu nejsilnější vůle, nejbezpečnější sebevědomí.

Právě jako nyní odkrylo naše pokolení v celém světě sílu, jež občas z prchavých mračen bleskem šlehá, sílu utajenou, neviditelnou, žádným smyslem nepojatelnou, žádnou hypotesou nevyložitelnou, ale všude přítomnou a všemocnou a jako nyní chceme touto silou od základu přetvořiti své vnější podmínky životní, tak Kristus odkázal na skrytou sílu tam v hloubi neprozkoumaného a nevyzpytného lidského nitra, sílu schopnou člověka od základů přetvořiti a z bídné utlačené bytosti učiniti bytost silnou a blaženou. Blesk byl před tím jedině živlem ničivým, ale síla, jíž nám pomohl odkrýti, slouží nyní mírumilovné práci a blahobytu; podobně i lidská vůle byla od pradávna zdrojem všeho neštěstí a zla, jež pokolení lidské zastihlo, ale nyní má lidstvo obroditi, stvořiti nové pokolení. V tom záleží nesmírný historický význam Krista. Žádná politická revoluce se mu nemůže vyrovnati.

Se stanoviska světových dějin můžeme vším právem srovnati to, co Kristus vykonal, s tím, co vykonali Hellenové. Vyložil jsem již, do které míry jsou Homer, Demokrit, Plato atd. skutečnými »tvůrci«, a pravil jsem: »Tehdy teprve zrodí se nové, pak teprve makrokosmos obsahuje mikrokosmos. Co smí se nazývati kulturou, jest dcerou takovéto tvůrčí svobody.« Co vykonalo Řecko pro intelekt, to vykonal Kristus pro život mravní: teprve jím se nám dostalo mravní kultury. Spíše bych měl říci: možnosti mravní kultury; neboť moment kulturní jest onen vnitřní tvůrčí pochod, dobrovolný, velitelský obrat vůle a právě tento moment zůstal posud až na nepatrné výjimky zcela bez povšímnutí; křesťanství stalo se výhradně historickým náboženstvím a na oltářích jeho církví došly posvěceného útočiště všechny pověry starověku a židovstva. Přes to jest zjev Kristův jediným základem vší kultury mravní a čím určitěji tento zjev proniká tím vyšší stává se mravní kultura našeho národa a naopak.

V této souvislosti právem můžeme říci, že zjev Kristův na zemi rozštěpil lidstvo ve dvě třídy. On teprve stvořil pravou šlechtu a sice pravou rodovou šlechtu, neboť jen ten může býti křesťanem, kdo jest vyvolen. Ale zároveň položil v srdce svých vyvolených símě k nové hořké strasti: odloučil je od otce a matky, osamotnil je mezi lidmi, jež jich nepochopovali, vpálil jim znamení mučednické na čelo. A kdo se stal zcela pánem? Kdo zcela překonal své pudy otrocké? Nesvár rozštěpil celou duši. Byla-li jednotlivci, jenž až posud v reji boje o život sotva si uvědomoval svoje »já«, na oči postavena vznešená představa jeho důstojnosti, jeho vnitřního významu a moci, jak často za to uvnitř klesal, pociťuje svoji slabost a svoji nehodnost? Nyní teprve stal se život

opravdu tragickým. To vykonala vlastní vůle člověka, jenž pozvednul se proti vlastní zvířecí přirozenosti. »Z dokonalého dítěte přírody stal se člověk nedokonalou mravní bytostí, ze šťastného nástroje nešťastným umělcem,« praví Schiller. Ale člověk nechce býti více nástrojem; a stvořil-li si Homer bohy podle svého vkusu, bouří se nyní člověk proti mravní tyranii přírody a stvořil si podle svého vkusu vznešenou morálku; nechce na dále býti poslušen slepých pudů a kdyby sebe lépe byly obmezovány a poutány paragrafy zákona, nýbrž chce poslouchati pouze vlastního zákona mravního. V Kristu procitá člověk k uvědomění svého mravního poslání, ale s tím zároveň k nutnému zápasu na několik tisíceletí. »Návrat k přírodě« hlásali humanitní protikřesťanští deisté minulého století: ó nikoliv! emancipace od přírody, bez které my sice ničeho nezmůžeme, již však umínili jsme si podrobiti. V umění a filosofii přichází člověk k uvědomění sebe jakožto bytosti intelektuelní, v manželství a právu, jakožto bytosti společenské, v Kristu jakožto bytosti mravní a to v samém opaku k přírodě. Jí vypovídá člověk boj. A tu nestačí pokora; kdo chce následovati Krista, má míti především odvahu, odvahu v nejčistší způsobě, onu denně rozpalovanou a kalenou odvahu vnitřní, jež osvědčuje se nejen v ohlušujícím zápase bitevním, ale v trpění a snášení, v tichém bezhlasém zápase každé hodiny s otrockými pudy ve vlastních prsou. Příklad jest dán. Neboť v podobě Kristově máme nevznešenější rekovnou odvahu. Mravní rekovnost jest tu tak vznešena, že skoro bez povšímnutí pomijíme fysické odvahy na recích tak vysoce ceněné. Zajisté mohou býti křesťany v pravém slova smyslu jen hrdinní duchové, jen »páni«. A praví-li Kristus: »jsem pokojný«, rozumíme, že jest to pokojnost hrdiny jistého svým vítězstvím; a pravil-li »jsem pokorného srdce«, víme, že to není pokora otrokova, nýbrž pokora pána, jenž z bohatství své síly se sklání k slabým.

Když byl Ježíš jednou nazván ne prostě pane anebo mistře, nýbrž »dobrý mistře«, odmítl to slovo řka: »Proč mne nazýváš dobrým? Nikdo není dobrý.« O tom bychom měli přemýšleti a měli bychom se přesvědčiti, že pochybením jest veškero obrazování Krista, ve kterém úmyslně se sesilují jako rysy jeho charakteru: nebeská laskavost, pokora a shovívavost; ty nejsou jeho základem, nýbrž jen jako vonné květy na mohutném stromě. Co položilo základy světové moci Buddhově? Nikoliv jeho učení, nýbrž jeho příklad, jeho rekovný čin; ten to byl, projev až nadlidské síly vůle, jenž miliony uchvátil a po dnes upoutává. V Kristu však projevila se ještě vyšší vůle; jemu nebylo třeba utíkati světa, nevyhýbal se krásnému a chválil užívání drahocenných věcí, jež učedníci jeho nazývali »neplechou«; neodešel na poušť, nýbrž z pouště vešel do života jako vítěz, jenž veselé hlásal poselství — nikoliv smrt, ale vykoupení! Pravil jsem, že Buddha znamená stařecký konec vyživší se a pobloudivší kultury. Kristus naproti tomu značí jitro nového dne; zjednalť starému lidstvu nové mládí a stal se tudíž také Bohem mladých, svěžích Indoevropanů a ve znamení jeho kříže pozvolna zvedala se zříceninách starého světa nová kultura, na které nám bude ještě dlou pracovati, má-li jednou v daleké budoucnosti býti hodna toho jmé že jest »křesťanskou«.

Z nových básní J. Opolského.

Potulné zprávy.

Budou to divné obavy! Kostely
se ani nezamknou a kajicně se setmí
a v stromech bezlistých hne vítr s rebely
a v jeskyních se přikrčí rod s biblemi a dětmi.

A proudy lidí, kteří svrhli skvosty,
vladařská budou čísti návěstí,
vstup branný bude k městu stráže prostý
a zvěři z palisád se utéct poštěstí.

Potulné zprávy, že se kráter chystá,
všem čteny budou v historických klášteřích
a schudnou všecka vykřičená místa;
jak v studni zalkne se v nich prostitutek smích.

Naše kuropění.

Sál šerý byl a vzpurně klenutý
s estrádou z dávných, prvohorních kostí
pro velký nával smutné reduty
a s hudbou plnou vláčných netečností.

Divokým Breughlem kryty byly stěny
a v lustrech olej nesvěcený bděl,
tu mrtvý patricij, dřív v církvi oblíbený,
s kuběnou ulic v kole procházel.

Tu Voltaire něžně líbal abatyši,
jež nalezence cizí kojila,
a básník trapně opilý zved' číši,
na čele ránu, v ústech motýla.

A kněžna zklamaná, jíž těhotenství brání
v mramoru tančit hladkou gavottu,
jde s Vrahem v kukli, jenž se těší na ni
a kolíbá ji v nutnou dřímotu.

Jde ruku v ruce missionář snědý
kol s horkokrevnou jižní subretou
tak jako na pouť mezi dálné ledy,
kde s novou vírou stromy rozkvetou.

I temný kleštěnec, jenž bez odměny hlídal
nejdražší vězně teplých harémů,
dnes v smutné redutě se dlouze rozpovídal
o zbožné lásce srdci čistému.

A Putifarky ve výklencích síně
na planá prsa tiskly novice
a mluvily při ponoukavém víně
o loučeních a postech nejvíce . . . .

. . . . Kapelník černý slábnul na rozpacích
zda těžká hudba nelká okny ven,
neb chýlilo se na hodinách hracích
k radostným značkám, kdy se křísí den.

. . . . Do sálu kdosi vnik' pak na znamení,
by olej shas a hudba nehrála
a bylo chladno v bílém kuropění
a po krajinách mlha stonala . . . .

Kankán.

V svůj bujný zámek předvésti mne dali,
kokardu blázna vetkli v smutný flór,
mým elegiím beztaktně se smáli
a krásky šeptly lehce: »Dalibor . . . «

Jak černá krev se tmělo jejich víno,
hlouběji nežli vilnost rytířů;
já poklonil se paním, jimž je líno
povznésti oči od svých vějířů,

však váhal začít. Chrti ulízaní
z siesty svojí vzhledli tázavě
i trochu opilí a kadeřaví páni
s komikou pudru ještě na hlavě,

jak krátkodeché, strojní figuriny,
jež v panoptiku kramář nalíčí . . . .
. . . S výčitkou vznikal v strunách mandoliny
ohebný, směšný kankán opičí.

Po posledním aktu.

Já dostojím své úloze,
ať pompésně, ať uboze,
já gesta svoje udám . .
Já umím svoji roli hrát,
oh, publikum se musí smát
vzdor bolestným svým nudám!

A všichni smutní autoři
v úpalu slov mých vyhoří
jak v chrámu páně svíce . .
Jsem interpretem paňáci
i dožat v bílém paláci
i naivky-kouzelnice.

Hrám královrahy, kuběny
a symbol čistý, ruměnný
jak od pramene voda
a Juany a ospalce
i patrioty ve válce
a blba Quasimoda.

Děs suggeruji harpyjí,
jsem trpitelem z pašijí
pro hysterické paní,
však nade všecku kritiku
hrám intriganta ze zvyku,
leč jeho umírání.

A rekvisitář ometá
mou denně lebku Hamleta,
by svěže rozjímala
a moje loutna třaslavá
již resonančně plakává,
než udeřím své »trala«.

A přeludné mé kostymy!
I zrzoun-zločin pod nimi
smí beztrestně se schovat . .
Než laury svoje uložím,
se musím houfům toužebným
zas a zas ukazovat . . .

. . . . Čas blíží svoje laviny
k úkrytům naší hodiny,
mé sufity se chvějí
a lebka má den ode dne
vždy kratčej na mne pohlédne,
však stále důvěrnější . .

Až jednou pozdě ulehám
v ohromném tichu sám a sám
a slyším prosbu: Pane!
. . I najdu plný tušení,
kde Smrt i Život temení
své srdce zanedbané . . .

Gerhart Hauptmann.

Napsal Fr. Servaes.*)

Hauptmann navykl tomu být srovnáván s Goethem a Shakespearem. Zde však stojí v jedné řadě s některými současníky,**) kteří ho, co se »proslulosti« týče, zdaleka nedostihují, kteří však před forem poesie naprosto jsou mu rovni. Pro Hauptmanna stalo se povážlivým asi to, že se ho přespříliš zmocnilo divadlo. Tím byl proti své vůli povýšen na jakousi literární bursovní veličinu, na jejíž hausse nebo baisse mají finanční strany palčivý zájem. Byly činěny přímo pokusy, aby byl Sudermann na oltáři Gerharta Hauptmanna zabit jako obětní zvíře: překážel spekulaci! Nejsem jistě žádným milovníkem Sudermanna, ale tak daleko jsem nepokročil v literární nepoctivosti, abych mu šmahem upřel jakékoliv nadání. Přes ty zlé hříchy, které má na svém vroubku, pozoruji dokonce poslední dobou u něho dobrou a poctivou vůli, která ovšem poněkud páchne kajicností. Kajicnost ta přichází poněkud pozdě a tak má Hauptmann každým způsobem tu slávu, že je morálnějším — rozumí se, že nemluvím zde o morálce životní, nýbrž o morálce umělecké. Sudermann se po dlouhý čas domníval, že smí užívati Musy básnické ku svým spekulačním účelům; proto padl za oběť silnějším spekulačním vlohám. Hauptmann však chtěl od počátku sloužit jako věrný panoš Muse doby; proto mu vynesla tato musajská spekulace čest a slávu. To je tak malý interieur vyrovnávací spravedlnosti a nejnovějších dějin divadelních a bursovních . . .

Na Hauptmanna však a na jeho básnickou velikost nedosahuje tato bursovní hra, rozpoutaná kolem něho a jeho konkurentů. On není také za to zodpovědným, jestliže jistá mladší, bezuzdně enthusiastická kritika jej každým způsobem chce vidět slavena jako »jediného« a každého by nejraději vypověděla do nejtemnějšího zákoutí nemodernosti,

*) Z knihy »Praeludien«, již právě vydal tento jeden z nejlepších kritiků a essayistů berlínské moderny.

**) Kniha obsahuje essaye o Anzengrubrovi, Liliencronovi, Holzovi, Schlafovi, Dehmelovi, Scheerbartovi a několika malířích.

kdo by se v prostotě svého srdce opovážil být jiného mínění. Kdo v tomto boji zájmů dovede zachovat zřetel k zájmům německé poesie, bude děkovat bohu, bude-li smět zvolat: »Ne, naším jediným není váš Gerhart Hauptmann, ale jedním z mála!« Jedním z mnoha — to by znělo ještě lépe. Ale to by bylo nepravdivé a k tomu i velice neskromné. Pomysleme, jak jsme si stáli před deseti lety a naše díkučinění budou tím vřelejší.

A tak měla »proslulost« Gerharta Hauptmanna pro účele této knihy jen ten nejbližší následek, že se její spisovatel musil snažit, básníka, jejž miluje, očistiti od jeho trabantů a žen, tlukoucích v tamtamy — vlákati jej jaksi do tichého lesního šera, kde se nepotřebuje ostýchat odhodit šat a ukázati se v přirozené své nahotě. Především jeden úspěch to byl, jenž strhl Hauptmanna v neproniknutelný téměř oblak vonného kadidla a nyjící ambry: úspěch »Potopeného zvonu«, či lépe ještě: jisté »elbické bytosti«, která svou Allzumenschlichkeit zakrývala za muky, planoucími jí rudě ve vlasech a za hádankovitýma ženskýma očima toužné rusalky. Od těch dob, co mladé naše dámy počaly blouznit o Rautendelein a co sotva jsme vstoupili do plesu, potkáme hned tucet sploštělých konterfejů této zbožňované bytosti, počalo to s Hauptmannem vypadati zle. Herečky počínaly si jak šílené, byly čistě fascinovány. Věděly zase jednou, v jakém kostýmu a s jakým úsměvem se mají dát fotografovat — už to hrozilo bezmála nabýt toho stupně jako s Barissonovými — a úpěnlivě žebronily k básníkovi: »Dej více, ó dej více! Bylo to tak poetické, tak vonné! Bylo to tak — tak — —« a usmívaly se sladcebolně a významně. Mám za to, že i básník se usmál právě tak sladcebolně a významně, jakkoliv ne ve smyslu oněch dam. A tiše a vážně šel do sebe a ptal se: Co teď? aby tato popularita ulice co nejdříve se vykouřila a aby se otevřely zase čistší nepřístupné výšiny! A tak měl své s napjetím očekávající přátele a své netrpělivé přítelkyně skvostně za blázny a místo sladce nyvé cukrující víly posadil jim hrubě bafajícího formana, ale hodného chlapíka, před krčící se jejich nosy a nosíčky. »Za blázny že je měl?« Oh ne, byli tím docela uvedeni ve vytržení! A nevěděli ani, že měli tenkráte k tomu lepší důvody.

II.

Přihlédneme-li ne k jednotlivým dílům, ale k dílu Gerharta Hauptmanna — a tomu, co stojí za ním! — vystupuje tu jeden moment s jistou nápadností: ten že zde není vniterně uzavřeného, sama ze sebe se pohybujícího vývoje. Spíše vidíme operování sem a tam, mluvení všemi jazyky, svítění a třpyt ve všech barvách. Každý se ptá: Kterou cestu teď asi trvale nastoupí? Mnoho odpovědí lze k tomu dát, jednu dává Florian Geyer: »Kdo chce plout k nově odkrytým ostrovům, užije větrů, jak vějí.« A vskutku dovedl Hauptmann vždycky obrátiti vítr do svých plachet, ale také postaviti své plachty podle větru. Ale neméně sluší mít na zřeteli, že nikdy neplul k starým přístavi nýbrž vždycky k »nově odkrytým ostrovům.« I to třeba říci, že j dosud vždy tam dorazil ne-li jako první, tedy přece mezi prvními.

Podivuhodný zjev: jiní razili cesty, ale ten, kdo na nich ponejprv s viditelným úspěchem kráčel, byl skorem vždycky Gerhart Hauptmann, a téměř všecku platnost, která přísluší veškeré práci celé generace, dovedl sjednotiti na svou hlavu. Není tedy jistě žádným průkopníkem, ale je vyssavatelem ve velkém stylu, jaký dosud jen jednou existoval, který byl větší, a který byl ovšem nevyrovnatelným příkladem naivně-vznešené dobroty: Raffael, který se také živil ze všech pramenů a přece si svůj vlastní pramen zachoval vezdy čistý. Takovíto umělečtí lidé, kteří mají pro mnohé v sobě cosi opojného, mají přece pro mnohého jiného cosi matoucího: nevíme, kde máme hledati jejich centrum, co leží u nich nejhlouběji a nejvnitřněji. Právě tak mátli herec Zacconi, který všecko dovedl a přece jak se zdálo, nepodával sama sebe. A přece existuje i pro tyto lidi centrum a myslím, že je mohu označiti jedním slovem, prostým, mnoho opotřebovaným slovem — slovo to zní: Talent! Opravdu, talent je u Hauptmanna, tak jako u Zacconiho, tak velký, že člověka jakoby pohlcoval, jako modla svou oběť. Talent je tak pánovitý, že si nepřeje nic jiného, než se osvědčovat — jak a jakým směrem, to je mu lhostejno. Talent nezná právě žádné morálky. Bere, kde co dostane, a vylévá se tam, kam může téci! To je životní zákon talentu, neznajícího ničeho jiného nad sebou.

Tak stojí talent a osobnost navzájem k sobě v protivě. Nanejvýš zřídka se spolu kryjí. Nejčastěji jsou si navzájem hranicemi. Lidé, velice osobně založení mají nejčastěji omezený anebo alespoň jednostranně založený, ale v tomto jednom směru pak snad do grandiosna vyvinutý talent, jako na příklad Raffaelův velký protipendant Michel Angelo — kdežto Lionardo může platit za jednoho z těch docela řídkých, u nichž bylo dosaženo vyrovnání. — U Hauptmanna nelze osobnosti jistě popírati. Ale ona je skrovna u porovnání s talentem. Kde vystupuje s jakousi úmyslností, jako jmenovitě v »Potopeném zvonu«, tam poškodila citelnou měrou dary talentu. Na »subjektivního« básníka je Hauptmann najisto co nejméně stvořen, jeho síla spočívá v »objektivitě«, v zrcadlení toho, co byl viděl a slyšel, do jisté míry i toho, co byl snil. Talent Hauptmannův však zní: činit živoucím! A kdo to dovede, ten je, ať si řeknou protivníci cokoliv, velký básník. Kam Hauptmann ťukne prstem, tam pučí život. V tomto směru nemá, pokud se jen docela odevzdá svému talentu, žádných hranic. I v »Potopeném zvonu« v mnohém ohledu jeho nejneživotnějším díle, srší ještě tolik života, že by deset mohlo být z toho živo. A život by odtud vyrážel daleko ještě silněji, kdyby se básník nebyl neblahým způsobem k tomu přinutil, psáti svůj kus ve verších. Tím zlomil svou nejlepší sílu, která se dovede podávati naivně a docela jen prósou, v zápase se životem vydobytou — kdežto naproti tomu verše mohly být jen dělány a cítěny dle jiných vzorů a tak svými sty názvuků musily rušiti. Že by však byl verš sám sebou nějakou »věčnější« formou nežli opravdu životná prósa, tomu nevěřím. Pro naši dobu a pro nás Němce zdá se mi dokonce prósa být něčím důležitějším, protože těžším.

Tak je také řeč Hauptmannova, kde čerpá ze života, půvabu v pravdě nevyrovnatelného: něžná jako pel motýlí a silná jako prame-

nitá voda. Nejspodnější síly jsou jí oživeny, zurčí a vyhánějí a nesou to nejlepší vzhůru. Ovšem má i v tom své předchůdce a mistry: Arno Holze a Jana Schlafa. Holz překonává ještě Hauptmanna v úzkostné věrnosti a správnosti, za to je však také zase odvislejší od svého modelu. Schlaf převyšuje Hauptmanna svou tulivou měkkostí a timbrem duše, je však méně mnohostranný a praegnantní. Ale jakkoliv zde má Hauptmann »zač děkovat«, to nejpodstatnější, zač může děkovat, jest přec: že mu byla otevřena vlastní jeho zřídla! Ta neprýští jistě ani u Holze, ani u Schlafa, nýbrž v životě slezského lidu.

III.

Ve věnování ke »Tkalcům«, které se stalo slavným, prohlašuje se Hauptmann, ne docela bez samolibé koketerie, za vnuka tkalců. Věnujme jen pohled podobizně před krásnou Schlentherovou biografií Hauptmanna, pozorujme tuto hlavu a dovedeme odkrýt v moderním básníkovi starého tkalce. Produševnění a politura daly sice tahům, rassou zděděným, poněkud ustoupiti, ale nikterak jich nesmazaly. Dáme-li s krásně klenutého, raffaelsky čistého čela a pevného pronikavého, vzdor tomu jemně zasněného oka přes ostře vystupující prelátský nos přeletnouti zraku dolů na bolestně sevřená ústa a na svévolnou, široce rozloženou bradu, je nám tak jakobychom byli putovali mnohotvárnou duševní krajinou, ale všeobecný dojem zůstává přec: uvnitř silné víryplné energie hluboká nevyléčitelná strast duše . . . A v tom právě jeví se (vedle toho, co utrpení Musy tam vepsalo) vnuk muže, jenž se sice z nouze a útisku vypracoval, jemuž však paměť utrpených bolestí, po dlouhý řetěz předků, hluboko v nejvnitřnější krvi leží. Kdo za svého života spatřil kdy Hauptmanna před sebou, zpozoroval tento rys daleko ještě bystřeji, než jej může podati obraz. Tu zdá se nám brzy, že vidíme před sebou klidně-trpkého starého vesnického mudrce, brzy zas voltaireovsky-osvíceného, diplomaticky-opatrného kardinála.

Tak tedy žije vědomí lidu v Hauptmannovi jakožto dědictví rassy, a současně zase byl on svým šťastným sociálním postavením vyzdvižen nad lid v užším slova smyslu a zajisté i z něho vyrostl. Tím, že lid v jeho nejhlubším nitru žije a že on však přece utrpení lidu v sobě překonal, stal se oním básníkem, jak jej známe, utkaným ze svobody a nutnosti. Tím nabyl síly spodobovací: znalosti těch nejmenších a nejskrytějších hnutí v duši utištěných chudých lidí, jejich koktavé řeči a plachého jich umlkání, úzkostných jejich nadějí, nesmělého jejich sténání, stísněného jásotu. Zná chvějící se jejich hlasy a shrbená záda, vidí kymácivou jejich chůzi a trpělivé dřepění a čichá dokonce i kalný výpar jejich dechu a dusivý puch jejich chatrčí. Vychází to z něho jako intensivní vzpomínka. Zevní pozorování jen jakoby ji bylo zase osvěžilo. Ale zná také ještě více. Zná také tajné útěchy pro lidstvo čekající netrpělivě ve tmách: jakou cenu má u nich náboženství a svět jejich víry a pohádek. Neboť náboženství a pohádka mají své kořeny v lidu, nejsou nikterak sportem kněžourů a literátů. A tak je v Hauptmannovi bá[illegible] pohádek srostlý co nejúže s dramatikem chudiny, tak jak se to neorganičtěji ukázalo na »Hanneles Himmelfahrt«. »Nebeská touha« ze »st[illegible]

světa« zrozená: tak označil trefně Schlenther nerv tohoto básnického díla, dle vlastních slov básníkových. Víra v zázraky je jakýmsi ventilem, jejž mají ti, jimž je uloženo strádání, aby si zajistili svůj podíl na pozemské blaženosti: jenže jmenují toto své štěstí »nadpozemským«, poněvadž ho mohou požívati jen ve fantasii.

IV.

Massa a jedinec: to je ten problém, jímž vnitřní člověk v Hauptmannovi co nejsubjektivněji trpí, nad nějž se nikdy dosti volně nebude moci povznést. Že svými nervósními instinkty a duševními potřebami stojí tak mnohonásobně nad těmi, s nimiž ve svém citovém životě zůstal téměř kongruentním, to stvořilo v něm onu trhlinu. Kdo věží uprostřed massy, anebo kdo massou pohrdá a jedná s ní toliko jako s nástrojem, ten je (alespoň v tomto směru) šťasten. Ale kdo massu miluje, kdo by ji, veden nejvlastnějším půdem svého srdce, rád zbožňoval a nyní vidí, že massa je neohebná, omezená, zbabělá, povznesení neschopna a kdo tak ze své nejvnitřnější víry a ze svého nejvřelejšího uctívání je nucen nechat udrobovati se kus po kuse, budiž mi dobře rozuměno: kdo má tu illuse a nucen je obětovati, v tom věží trhlina a ten je nešťasten. Přemnoho z této nejhlubší životní nálady věží v jeho nepřátelsky přijatém »Florianu Geyerovi«, který proto, cokoliv i jemu na čistě scénickém přistřižení chybí, vysoko stojí mezi všemi díly Hauptmannovými. Jak hluboce procítěno je slovo: »Vypadalo to, jakoby mělo jaro všude vypučet, ale zase znovu všecko shnilo ve tmách« a jak vážná a pravdivá je resignace: »Štěstí je dům, v němž každý smí být hostem jen hodinu nebo dvě!« Že tato slova nepadají v rozmluvě jen tak náhodou, nýbrž že smysl jejich táhne se celým dramatem a nalézá v něm živoucího spodobení, to jest při tom čin básníka, který jako síla tvůrčí stojí přece ještě nad svou trhlinou a nad svou životní náladou.

Ale vzdor talentu a básnické síle, tajná rána touhy zůstává, hlodavá touha po tom, stvořiti dílo, které by mohlo být pochopeno jen od nejjemnějších duchů moderní Evropy. Bylo se mu už podařilo, vylíčiti život lidu, milionů a býti také od milionů pochopen a slaven. Za to se mu však dosud nepodařilo, nalézti básnicky spodobený výraz pro sublimovaný citový život toho mála lidí, kteří tvoří duševní elitu: vylíčiti život horních tisíců, ba horních set, a život tento ještě stupňovat! Rozumí se samo sebou, že slova »horní« je zde užito ve smyslu co nejkulturnějším — neboť jinak by nemělo v této souvislosti nijakého smyslu. Vrstvy materielně a sociálně nejhořejší byly přec už dosti často vylíčeny, ale kulturně nejhořejší, nejcitlivější, nejjemnější ještě ne, anebo nanejvýš D'Annunziem. Stačí-li na to Hauptmann, nevím. Ale že k tomu pracoval, zdají se mi dokazovati jeho »Osamělí lidé«.

Toto drama je pro mne nejnadějnějším počátkem, jaký díla Hauptmannova až dosud vykazují, ale žel, že zůstalo při tomto počátku — neboť »Zvonaře Jindřicha« nemohu považovat za rovnocené pokračování. Starší drama je, čistě umělecky posuzováno, práce ještě velice vadná. Obsahuje mnohé neobratnosti, struktura jeho je zmatená a ve svém psychologickém závěru k námitkám nanejvýš dráždící. Ale duše jeho je tak

čistá a ušlechtilá a vibrující jako nikde jinde v celém díle Gerharta Hauptmanna. Na věcech leží vůně, nádech: »to je to nejlepší« — toto slovo Anny Mahrové opisuje výborně zvláštní ráz tohoto díla. Netřeba přehlížeti zde jeho nesrovnalosti, ale nikde přec by nebylo posuzování po kouscích méně na místě nežli zde. Řemeslná stránka nepadá tu právě vůči ryze básnické naprosto nijak na váhu. Jak podivuhodný je už tento motiv: že lidé, kteří se milují, se přece musí navzájem zničit, poněvadž jsou všickni o sobě »osamělí« a k sobě navzájem nemohou najíti mostu! Jaká bolest stvoření v tom spočívá! A jakého diskretního uměleckého spracování to vyžaduje! A tak postřehujeme lehoučká, jemná, kontrole unikající hnutí duše, jak přeletají a třepotají. Nevyslovitelné určuje situaci, hluboce cítěné, přece však zamlčené, a všecky ony tiché nepřiznanosti, které — polo zbaběle, polo ostychavě — mají šetřit a citlivé lidi dohánějí ve hlubší zoufalství, než by to mohly učinit vyslovené surovosti.

Jedinec, který se chce odloučit od massy: tím je také Jan Vockerat. Proto nalézá se v duševním konfliktu s rodiči, kteří představují starší generaci, proto je také oddělen hlubokou propastí od své manželky, která je ovládána temnými instinkty vytrvání. A tím se stane jedinec osamělým. Nová trhlina pak vzniká, která jest pro Hauptmanna velice charakteristická: rozpor mezi soucitem, velice živým, ale více jen v illusi existujícím, a mezi egoismem, nanejvýš reálným, úzkostně o své duševní blaho a socialní neodvislost se obávajícím. Obě tyto vlastnosti vystupují silou temných pudů, vězících z pola v nevědomém, čímž se vniterný konflikt ještě přiostřuje. Neboť takový člověk bloudí sem tam a neví, co mu chybí, tak Jan Vockerat, tak Alfred Loth, tak zvonař Jindřich. Pudy jejich se matou, oni tím nevýslovně trpí, hynou tím anebo uvádějí jiné v záhubu a snad oboje a nevědí o tom. V těchto postavách symbolisuje se dle mého soudu nebezpečí, jemuž i člověk Gerhart Hauptmann se cítí vystaven a jemuž jen tím uniká, že vědomě v sobě živí to, co jej pojí s půdou lidovou, neustálým dárcem nových sil. Zde však je bod, v němž se projevuje slabina osobnosti Gerharta Hauptmanna. Stojí mezi dvěma generacemi a dvěma světy, kolísá od jednoho ku druhému, zkouší se zde a tam, nemůže a nedovede nikde stoupnouti pevnou nohou. I jako člověk nemá klidu, mění neustále své bydliště a přátelé prohlašují jej za »nespolehlivého«. Jediné, co je u něho spolehlivé a nezblouditelné, je jeho talent. Všecko ostatní je u něho pochybno. Chybí mu pevná, přímá, cílevědomá vůle, nejvyšší a poslední železná mužnost. Mnozí domnívali se dokonce v povaze Hauptmannově nalézati cosi specielně »ženského«. Myslím však, že jsou zde příčiny, býti hodně opatrným. Vždyť něco ženského leží v každé duši básnické. A oslabená vůle je symptom všech těch, kteří se cítí být dětmi přechodné doby. Důležitějším je, jak se jmenovaný rys Hauptmannova charakteru jeví v jeho tvorbě.

Ukazuje se tu nejen v převládání onoho nerozhodného mužského typu, jehož jedním příkladem je i Florian Geyer, ale projevuje se také ve stavbě Hauptmannových dramat. Vůle ku předu ženoucí, jinde přec pravý duševní to vzduch dramatu, chybí zde téměř docela. Hauptmann podává »obrazy« na místě »scén«, lehké vlnění barev a světel na místě zápasů světel a barev. Téměř veskrze lze u něho pozorovat, že tu li

nechtějí navzájem od sebe nic jasného. Vadí jim jistá ostýchavost, aby se vyslovili. Ani sobě samým nepřiznávají, co je posledního v jejich pudech a zámyslech. Temnota, šero vznáší se nad nimi. — Ale není to zase tak jasně a vědomě viděno jako na př. u Maeterlincka, který právě z nechtění, ze snivého civění do osudu, učinil nový princip vnitřního dění. U Hauptmanna je to líněji, náhodnější. Panuje tu více přírodní nutnost nežli umělecký záměr.

Přírodní nutnost zdá se vládnouti i tam, kde je snad Hauptmannovo nejsmrtelnější místo a kde je přes to svými stoupenci nejvíce slaven: je to užívání jeho domácího slezského dialektu. Lpění na slezském nářečí není Hauptmannovou silou, nýbrž jeho slabostí. Je to úkaz nesvobody básníka vůči jeho látce. Odvolávají se sice na »intimitu«, kterou dialekt vzbuzuje, ale zapomíná se, že intimitu tuto pociťují jen ti, kdož tento dialekt až do nejjemnějších jeho jemností a nejnejasnějších libovolností ovládají. Ukázalať se přec ještě nejnověji při »Formanu Henčlovi« nutnost, uspořádati provinciální spracování, poněvadž se nenašli ani herci, kteří by původní text dovedli říkat, ani obecenstvo, které by mu rozumělo. Tím přirozeně povstala strašná míchanice a intimita, o niž Hauptmann usiloval, rozplaskla se jako bublina. Ale to jsou celkem svízele jen praktické. Vážná stránka celé věci spočívá hlouběji. Hauptmann a jeho zbrojnoši, zdá se, že netuší, že »intimita« je jedním z nejlepších technických problémů, jenž se nedá řešit tak hrubým způsobem jakým je prosté převzetí nářečí. Neboť o to jde, aby právě toho stupně intimity, jakého se dociluje u obyvatelů určitého kraje užitím jejich domácího nářečí, bylo docíleno u všech Němců uměleckým ovládáním spisovné řeči. Hauptmann není přec jen »slezským lidovým básníkem«.

Nesvobodná ta povolnost, kterou prozrazuje Hauptmann v »konsekventním« užívání svého domovského idiomu, charakterisuje ovšem celého člověka — charakterisuje i lidi, kteří v nitru jeho obraznosti žijí. Forman Henčl pronáší jednou slovo, které jest zde velice význačné: »Schlecht bin ich gewur'n, blos ich kan nischt derviere«. Toto »nemohu za to« je téměř všem Hauptmannovým lidem společno. Nevědomé, libovolné má u nich převahu. Stůňou nedostatkem sebeurčení. Zvláštní je, že výjimku činí jen některé ženské postavy: Anna Mahrová, pradlena »Wolffová«, děvečka Hanče. Hauptmann zhusta uznává v ženě pohlaví, které má převahu — tak jakoby tu ono bylo hlavně proto, aby se muži na něm ztroskotávali — rys to, s nímž se u germánských poetů shledáváme zřídka, za to tím častěji u Rusů a Francouzů. Není to také rys nikterak nepovážlivý: neboť pravá síla mužstva počíná teprv tam, kde ženou pohrdá, i třeba láskyplně pohrdá, šetrně pohrdá. Naproti tomu nemělo by se s muži, jimž se stala žena osudem, v kulturním ohledu vůbec počítat, ti se připravili o svou nejvyšší sílu: o aktivní sílu ducha. Musí se zdát povážlivým, že právě tato síla je u Hauptmanna vyvinuta jen skrovně — jeho duševní síla je téměř úplně povahy trpné. Tak jako básnící člověk oproti životu a jeho vznětům, tak zachovává se jako myslící člověk oproti idejím: receptivně. Jen stupeň spracování je různý. Všecko lidské a živoucí splývá u Hauptmanna v sebe dokonale a docela organicky. Všecko ideelní naproti tomu činí u něho dojem naštěpova-

ného, nalepeného, vyčteného. Proto je duševní fysionomie Hauptmannova celkem rozplývavá. Žádná vystouplá linie nevrývá se hlouběji v naši paměť. »Viel Gestalt, arm an Gehalt,« dalo by se tomuto básníkovi napsat do památníku. Bylo to bludné mínění, jestliže asi před desíti lety bylo hlásáno a čipernými žurnalisty do světa rozšiřováno, že básník a myslitel stojí proti sobě nepřátelsky, a že si navzájem ve svém řemesle překážejí. Nikoliv! Teprve tam, kde básník s myslitelem vespolek co nejvniterněji splývají, dosahuje poesie toho nejvyššího. Porucha nastává jen tenkrát, když jedna z obou polovic osobností bují chorobně na úkor druhé. Myslitel může básníkovi pokazit názírání, může jej oloupiti o naivnost snu, o naivnost fantasie. Nemoc tato je velice známa a dávno za typickou stanovena. Ale i s druhou se shledáváme — a ta je snad ještě obyčejnější, jenže méně povšímnuta — že básník, myslitelem opuštěn, sklesá na příhodný zjev, jenž přes svá bohatá zasažení do kvetoucího života zanechává v sobě cosi vnitřně zmateného a bez domova bloudí, brzo zde, brzo tam, hledaje hnízda a přístřeší. Že Hauptmann není této kategorie dalek — »zaškatulkovat« jej přímo se mi příčí! — dalo by se ztěžka popřít. Jeho dílu v celku chybí pevné vedení, předvídavý plán; ono se dává spíše hnáti v před, oscilluje. A jednotlivým dílům chybí veskrze hloubka pozadí, symbolicky-mnohovýznamné, sfingovité. I jeho lidé jsou vždycky jasni — mají »ovšem« své rozpory: kdož neví dnes, že lidé mají v sobě rozpory? — ale nepodávají nám žádných hádanek, jako Hamlet, Manfred, Faust, jako Raskolnikov a Zelený Jindřich, jako Solness, Borkmann, Brand, Peer Gynt. Jména tato hlásají tuším, co chci říci: Hauptmannova básnická povaha jest jen málo složitá; jest průhledná, jednosmyslná a nanejvýš přijímavá. Ale je ryzí a nenucená. Je vážná a vrozená. Je milováníhodná. A u Němců bývalo až dosud vždycky hlavní věcí, aby básníka mohli milovat!

Vrah.

Z knihy Rud. Kleina: Das Glück im Verbrechen.

Onehdy večer — teplý jarní den, kterého pukala poupata a kosi zpívali, skončil po krátkém rozpáleném západu chladným večerem, — toulal jsem se bez plánu ulicemi města v chumáči lidí, jež znepokojení hlásícím se jarem jako chrousti v šeru lomozili, muži v obleku tmavém a ženy ve světlých šatech. A z nenadání setkal jsem se s ním. Kráčel zvolna přede mnou sem a tam uprostřed ulice, ach jak to bylo charakteristické, vybíraje jižní ovoce z kapsy svého kabátu a k němu občas čichaje.

Pobývaje v cizině, neviděl jsem ho již několik let, jakmile jsem jej nyní s tím jižním ovocem spatřil, stál přede mnou zase celý člověk a myšlenka mne projela, abych napsal jeho historii. Kdo vida tohoto vkusně ošaceného pána na ulici, byl by mohl tušiti jeho tajemství? Byl prostřední postavy, jeho pleť byla žlutá jako čínská, vous řídký, černý jak uhel, rty tlusté žluté, oči vystouplé žluto-zelené; jen na zadu hlavy měl proužek černého jak hedvábí hebkého vlasu. Bystrý pozorovatel mohl v jeho zvláštním měkkém typu vystihnouti cosi neuvěřitelně brutálního,

ba krutého. Připomínal mongolské náčelníky anebo stárnoucí Indiany. Jeho tvář měla ty měkké zženštilé rysy, jež vyznačují muže krutých ras, jmenovitě Indiany. V řeči trochu zatrhoval.

Byl to člověk nadaný nad prostřednost. Povoláním úředník zabýval se ve volných chvílích studiem řečí a botanikou. Byl dobrý znatel květin a chlubíval se, že do Německa přivezl jednu z prvních orchidejí. Doma žil tiše v ústraní se sestrou, jež mu obstarávala domácnost. Co se jeho duše týče, nebylo tu naprosto nic z toho, co nazýváme »moderním člověkem«. Nebyl nikterak z těch neklidných, nervosních lidí, již chvatně okoušejí všechny požitky a nasyceni znovu lační po nových a nových. Po té stránce nebyl nikterak chorobný, nýbrž zcela zdráv, ale přece měl vypáleno nejstrašnější znamení Kainovo na čele, byl osudem znamenán, a bylo mu nésti svůj chmurný los, jenž mohl jej každého dne uvésti, kdykoliv nad ním nabyl moci, do káznice. Či byli by jej propustili jako zločince, bez dostatečných důkazů, a dali do blázince? Myslím, že sotva. Ve všem ostatním byl právě zcela normální.

Ale jako by byl již z matčina těla přejal kompas vlastního černého osudu, jenž dával směr jeho duši. Bylo to jakoby v hodinu jeho zplození byly setkaly se v semenu otce a vajíčku matky dva prvky, jež spojivše se v jedno, pronikly organism nového člověka a časem jako každý jiný orgán hlásily se o své právo. To mu v ničem nevadilo, jako krysám nevadí trichiny. Míním jeho pohlavní život, jenž byl v nejvyšší míře výminečný. Na lhostejné jinak duši dřímal chtíč, zrozený z onoho spojení bestie, jež požadovala svoji daň. Probouzí se myšlenkou, jež v jiných lidech budí touhu přitisknouti na svá prsa ženu s kypícími ňadry a pokochati se na čas slastnou rozkoší na teplém jejím mladém těle. U něho bylo však jinak. Kruté paradoxon! Obejme-li člověk v lásce ženu, nejvyšší slast rozpaluje se jeho tělem, jej však opojovalo, viděl-li ženu trpěti. Jeho pohlavní nervy žádaly si viděti strast a poslední škubání smrti. Po léta užíval ženy jen v rozpálené své fantasii a byl si také úplně vědom svého strašného tajemství a přemáhal se, aby je potlačil, t. j. ve skutečnosti opájel se obrazy své fantasie a nejen to, s rozkoší o tom se zasvěcenými hovořival.

Ty, jimž se svěřoval se svými chtíči, byly prostituované. Tak jsem také o jeho tajemství zvěděl. Žena, k níž chodil, vyznala se mi, i hleděl jsem se s ním seznámiti, předstíraje zájem o jeho květiny, jež v malém skleníku choval. Když jsem po několikerém setkání zavedl řeč na složité záhady pohlavní, na kterémž poli jej zajímaly moje odborné vědomosti, prozradil se mi pod maskou malého děvčete, vypravuje mi, že zná dítě, jež má nevysvětlitelnou náklonnost ke krutosti, jíž v ničem by nezadalo babylonské královně. Zajímá-li mne to, že mne jednou s ním seznámí. Věděl jsem ihned, že toto ubohé dítě, nacvičená, zaplacená oběť, jest dcerou oné prostituované, jež mi tajemství jeho vyprávěla.

Svolil jsem spatřiti to dítě. Bylo to jednoho chladného zimního dne. V polo zasněžených ulicích tiché čtvrti, ve které bydlil, nepotkal jsem skoro nikoho, kroky několika lidí, kolem se přesunuvších, dusil měkký povlak sněhu. Kráčel jsem na místo tajemné schůzky, jako se kdysi v šeré minulosti snad plížili mladí mniši k procesům mučených čarodějnic,

v nitru děs a hrůzu a přece zase rozkoš z té hrůzy, vždyť tajemné, temné, nám záhadné vždy nás strašně vábí. Když jsem zazvonil u domu, ve kterém bydlil, buchalo rozčilením mé srdce.

Vešel jsem do pokoje až dusně vytopeného. Vzpomenu-li si nyní na žhavé ovzduší této světnice, mám ihned zase celou scerenii na očích. Na stěně nad pohovkou veliká fotografie z Monaka, s palmami a lavičkou pod nimi. Pod tou malá fotografie dvou umělkyň na drátěném lanu, nejslavnějších té doby, s hustými světlými proudy vlasů a třpytivým šupinatým pancířem na svalnatých údech, v sesterském objetí. Byl s nimi velmi důvěrně znám. Bylo ještě všelicos v tomto pokoji, ale právě tato fotografie tak zvláště mi utkvěla v paměti. Typ těchto umělkyň byl pravým typem těch anglických žen, jaký vídáme na obrazech Khnopffových, onen typ, polo hoch polo děvče, immuní proti jedovaté nákaze všech neřestí, jenž jakoby snil o oněch čistých, bezcitných a přece bolestných luzích nostalgie, jako ženy v básních Poeových.

Dlouho visel můj pohled na tomto obraze, zdálť se mi tak srostlý s celým tím okolím. Pak jsem se poohlédl trochu po pokoji. Na jednom stole byly pootevřené pletené koše s jižním ovocem, granáty, z nichž crčela malá ohnivá jadérka; fíky žlutozelenavé, jako plněné medem; banany chladné a nahnilé, několik snítek s planoucími oranžemi a všelicos jiného. Na okně vysoká klec s papouškem, jenž se neustále drápal zobákem po prutech klece, křičel a křídly bil, až slupky semence šlehaly na zem.

Když jsem vešel, seděl on na pohovce a četl v botanických časopisech; vedle něho olupovalo si pomeranč malé světlovlasé sotva šestnáctileté dítě. To byla tedy ta oběť. Dítě si nás ani nevšímalo, klidně si hledíc svého pomeranče, zatím co on vypravoval o zvláštních krutých choutkách, jež prý dítě má, jako když se na trhu ukazuje posluchačům nějaká nestvůra. Jen s tím rozdílem, že tam kramář z paměti mechanicky odříkává naučenou frási, kdežto tu se vyprávěč, jak bylo viděti, rozčiloval. Dívka pak na jeho vyzvání do podrobna vykládala, jak ráda zabíjí zvířata a jak si při tom vede. On kladl jí v patrném vzrušení otázky a ona lhostejně vyprávěla, jak se zaprodané děti poddávají bohatým vilníkům. Mráz mne přecházel nad těmito vražednými chtíči. Uděšen, div neomdlevaje, byl bych prchl, ale vědecký zájem mne zdržoval. Konečně bylo mně už nevolno a odešel jsem.

Smrákalo se. Na schodech tichého domu potkal jsem nic netušící sestru tohoto muže. Či snad přece něco věděla? Kdož ví? Vždyť i ona patřila k tomu záhadnému pokolení »Evy«. Když jsem za sebou zavřel domovní dvéře a vykročil do večerní temnoty a nad věží kostela probleskovaly hvězdy, viděl jsem v duchu scerenii jako od Ropse, ve které satan kráčí nocí nad městem rozsévaje z kožené zástěry zlou setbu, ženské škrabošky. —

Tak žije tento strašný člověk, vrtoch přírody, otrok chmurného osudu, ukojuje prozatím své ohavné vášně na obrazech své fantasie. Kdož ví, jednou, až jeho nenasycená krev se prudce rozbouří, nevtlačí-li mu vášeň do rukou nůž na to ubohé záhy kleslé dítě a nebude-li jed[illegible] v noci jako hyena ležeti na své oběti a píti kouřící se krev z je[illegible] útrob, on svědomitý úředník, přítel a znalec exotických květin a plo[illegible]

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Jan Patrný: Písně mládí. (Nákladem vlastním.) — **Karel Mašek: Konec mládí.** Studentský výjev. (Nákladem Grossmanna a Svobody.) Mládí — mládí — — samé mládí. A přece je v obou těch knížkách tolik málo mládí, jeho vůně, essence, jeho rosy a svěžesti! Verše debutujícího p. Patrného mohl dobře psáti kterýkoliv zkostnatělý literární byrokrat. Je tam sice samá emfatická fráse: ať žije láska! ať žije mládí! budeme zpívat! budeme pít!, každá třetí sloka začíná dušováním: jsem mlád! jsem mlád! — — ale celé to mládí je schřadlá, kostlivcově bledá hallucinace, vylhaný smích a tanec asi toho druhu »mládí«, o němž horoval v jedné své epištole anno domini p. Zákrejs. Na poesii jakoby se díval p. Patrný očima veršovce počátku tohoto století: vše mu je konceptem k básni, vše chce vykořistiti k sentimentalně-banálním pointám. Samý popis a výpis, nikde nitro, duše, cit, jen studený mozek a střízlivý zrak. A k tomu ještě jaká fraseologie! Zeleň je kyprá, růže snivá, vášeň žhavá, cit tklivý, touha blouznivá, zrak nyvý — banálnost se tu válí za každým krokem jako bláto po ulicích. A o nic lepší není aktovka p. Maškova. Jak otřelé, duté, prázdné jsou všechny její scenové effekty! Pan Mašek patří k autorům, jichž knihy čtu jen když je dostanu na recensi, a nevím tedy bezpečně, po jakých oklikách sešel tak nízko, ač-li se vůbec pohyboval kdy výše, — ale tisknouti studentské výjevy à la Konec mládí, to už je trochu povážlivým symptomem málo literárních zámyslův autorových. Pan Mašek chtěl kresliti v Konci mládí snad nějaké studentské typy, mělo to patrně všechno býti buršikosní, samá verva, samá krev a samý oheň, ale poslyšte, jak jeho studenti raisonnují. »Blaze tomu, kdo dovede spojit učení se životem tak, aby nemusil zapřít mládí«, filosofuje na jednom místě Bobeš a dodává hlubokomyslně: »Proto mají jen velmi — velmi nadaní hoši býti dáváni na studie.« (!) A že na př. větu: »Pane Sklenáři, natáhněte ten špílcajk v album!« pokládá p. Mašek za vtip, rozumí se při osvědčeném spolupracovníku Švandy dudáka samo sebou. Ale škoda dalších slov o knihách mrtvě zrozených: mrtvých pro literaturu a mrtvých konečně i pro takového čtenáře, jenž hledá v knize pouhý prostředek k ukrácení dlouhé chvíle, — neboť rád bych znal čtenáře, jemuž čísti verše p. Patrného a aktovky p. Maškovy by dělalo — zábavu!

Jiří K.

Hanácké figurky. Nakreslil Otakar Bystřina. (Nakl. A. Píša v Brně. Druhé rozmnožené vydání.) — V naší novější belletristice hraje Morava neobyčejně důležitou úlohu. Rázovitostí svých lidových typův podává hojnou pastvu těm, kdož mají oko pro realistické figurky a smysl pro psychologii lidu, svými zvláštními konstellacemi národnostních a sociálních protiv poskytuje pak neobyčejně vděčnou látku ku pracem nacionálně nebo sociálně tendenčním. Všecky prvky a síly podmiňující, ženoucí nebo zase svírající náš národní život jsou tam daleko demonstrativněji, malebněji a výrazněji rozloženy než v Čechách, ryzejší je tam duše lidu, trpčí jest tam jeho odvislost, intensivněji cítíme odtamtud vanout poesii lidovosti, ale obnaženěji zejí odtamtud naše národní i sociální bolesti. Můžete také pozorovati, že autoři pracující s náměty moravskými, vedou si z pravidla opravdověji, s daleko větší vážností a hloubkou, než autoři povídek ze života lidu v Čechách. Děkují za to jmenovitě asi vlivu ruskému, jenž jest u všech důležitějších z nich patrný i u Gabriely Preissové i bratří Mrštíků, Merhauta, Herbena a Jahna (i Růžena Svobodová sem patří svou knihou »V odlehlé dědině«). Je to už celý zvláštní útvar v naší literatuře, tato moravská povídka z lidu, a realistická vlna v naší literatuře, která byla celkem dost plochá a přinesla málo úrody, zanechala po sobě málo cennějšího. Proti uvedeným může česká realistická povídka lidová uvésti sotva více jmen nežli Raise (Šlejhara nepočítaje mezi realisty). Ke škole moravských realistů přihlašuje se i autor přítomné knihy, ale méně duchem než vnější fakturou. Právě ta opravdovost a vážnost, s kterou prve jmenovaní hledí na život lidu a s kterou navazují jednotlivé jeho zjevy na nejpalčivější otázky národního bytí, tato vážnost a hlubší pojetí zde chybí. Co má s nimi p. Bystřina společného, je jeho znalost lidu moravského a dobře vypěstované oko pro vnější detaily rázovitého jeho života. Ale tuto rázovitost pojímá jen se stránky zábavnosti a směšnosti. Nechce svými figurkami nic více než rozesmát. Že jeho Hanáci jsou opravdu zábavní chlapíci a že dali p. Bystřinovi hojnost látky k napsání jedné z nejveselejších knih, jaká v posledních letech u nás vyšla, bylo by nespravedlivo neuznati. I to, že p. Bystřina správně vyzdvihl nejcharakterističtější duševní vlastnosti těchto českých Flámů: jejich vodnatý a flegmatický temperament, nakloněný k spokojenému rozumování a střízlivému realismu, jejich kmenovou, o žírnost země opírající se pýchu, tu jejich roztomilou grandezzu, s níž i poslední pastucha provádí diagnosu nad nemocným vepřem a s níž starší vojáci líčí svá italská dobrodružství. Pan Bystřina tyto figurky přímo ofotografoval, či spíše ofonografoval; zreprodukoval věrně ani ne tak jejich gesta a postoje, jako jejich řeč, až do posledních dialektických podrobností. Nejpůsobivějších účinků dosahuje tam, kde nechá své Hanáky samotny mluvit. Jenže ovšem mají pak tyto práce silný sklon od seriósní literatury ku solovému výstupu, a dokonce jedním takovým také kniha končí. *D.*

Rudolf Klein: Das Glück im Verbrechen. Novellen. (Dresden und Leipzig, E. Pierson's Verlag. 1899.)

Marně neupomíná titul této knihy na jednu novellu sbírky Barbey d'Aurevilly: Diaboliques. Das Glück im Verbrechen je z toho rodu výjimečného, raffinovaně sensitivního umění, jímž psá-

jsou Les Diaboliques. Ale kdežto Barbey d'Aurevilly jakožto poslední, skoro již anachronický zjev romantismu hýří v nejbizzarnějších allurách tohoto směru, Rudolf Klein je příliš autorem znajícím poslední objevy positivních věd, aby své fantasie jimi neobmezoval a nekrotil. Všechny jeho práce, při všech svých odbočkách do fantastiky a mystiky, mají vždy reelní podklad, mají vědecký základ, na němž jsou zbudovány . . . Ba řekl bych skoro, že je v těch pracech mnohdy více vědeckého, nežli básnického živlu — na úkor jich ceny umělecké . . . Mnoho sebezapření, mnoho dressury a kázně vyžaduje umění tohoto druhu. Autor vůči čtenáři ocituje se tu na stanovisku stratega. Těmi a těmi prostředky má vzbuditi ty a ty city, třeba tudíž co nejpřesněji vypočítati, jaké kvality a kvantity prostředky ty musí býti, aby účinek neselhal. To je umělecká mathematika, k níž třeba studené hlavy a střízlivé rozvahy. Umělec musí látku překonati, musí býti nad ní, aby jí mohl operovati. Na dva city, nejmocnější co do účinků, chce působiti. Na čtenářovu bázeň a na jeho zvědavost. Odtud ty abnormální stavy, jež líčí, to ovzduší perverse, šílenství, nemoci, vraždy, ta celá pathologická stránka jeho díla, jež naplňuje hrůzou, neboť na cizích psychických stavech nutně srovnáváme vlastní stavy duševní, kdy vidíme, jak jsme blízci jim v celé jich zběsilosti, jíž přepadávají duši člověka, jak nejsme, abych mluvil s Nietzscheovým Zarathustrou, ničím jiným než klubkem divokých hadů, rozcházejícím se od sebe, aby hledali kořisti zběsilým svým choutkám . . . A na zvědavost útočí svým dílem pan autor. Odtud ta snaha více zahaliti než odkryti, více spustiti oponu temna a noci, než osvětlovati dějiště, kde se odehrávají fabule jeho prací. Všechno u něho je zvláštní, podivné, nebývalé, všechno vybočuje z mezí pravidelného chodu věcí, všechno je abnormalností, kuriositou, výjimkou . . . V první novelle, po níž kniha pojmenována, líčí autor člověka hledajícího své štěstí v zločinu, totiž v kontrastu, jímž na něj působí ovzduší elegance, něhy, ovzduší salonů a parfumovaných dam, když se byl na čas z něho vrhl do ovzduší neřesti a zločinu nejnižších, nejbídnějších vrstev velkého města. Miluje intellektuelní požitek »hříchu«, podobně tomu citu rozkoše, s jakým se ve středověku po nejpřísnějším asketismu vrhali lidé v náruč orgiím na počest Satana. Požívá čistoty, cudnosti, lesku ušlechtilosti pak dvojnásobně, když se byl nějaký čas zdržoval v kalu a bahnu, kam jej vrhla jeho ďábelská náklonnost ke zlému. V skizze Das Gespenst líčena příprava dvou duší k šílenství, přesně vypočtenými vnějšími prostředky, jímž má způsoben býti konečný stav, cíl a květ jich světového a životního názoru, — jim zločinnost, genialnost a šílenost nebyla nikdy ničím jiným, než organickou změnou mozkovou z pout vysvobozené duše, jež v normálním stavu vědomím svého mozku stále je svírána. Zásvity zvířecích instinktů v dědičně zatížené duši odhaluje Idiot, v črtě Zloděj líčena s psychické stránky kleptomanie, následující črta sonduje v duši žárlivcově, v Herzendämmerung duše stížené ošklivostí ze svého bytí hledá úlevy v náručí nevěstky, v skizze Der Mörder líčena perversní rozkoš sadismu, v Myllitě žena zrozená k prostituci, jež se cítí jen »pohlavím« a pro niž jest muž také jen »pohlavím«, jež

tudíž nemůže náležeti jednomu muži, ale vždy jen »mužům vůbec«, zahořuje kuriosní láskou k bezpohlavnímu muži. V Genesung líčí duši příliš rozpitvanou pozorováním svého nitra snažící se opět přiblížiti se životu, v črtě Die Pfarrerstochter líčena vášnivá láska muže k ženě, kde nebyla nikdy možnost společného žití a kde přece žena vssála se pouhou svou animalností do masa a krve těla mužova tak, že nebýti od ní milovánu zdá se tomuto katastrofou. Vybírám z prací jich psychologické substraty, ne vnější fabule, jež jsou mi vedlejším ballastem. Psychologický živel totožný je tu někdy s živlem fysiologickým, ale je těžko vésti hranice mezi oběma těmi živly, oddělovati je tam, kde navzájem mnohdy splývají. Jako je těžko oddělovati mystičnost těchto prací od jich positivismu, od jich skepse, s jakou p. autor traktuje své sujety. Každou snahu přesnosti, objektivity, racionalismu bezpečného determinismu musí na konec překvapiti jediné poznání: nevědění, existence záhad, pro něž není okamžité odpovědi, tajemné, neproniknutelné Neznámo . . . Upozorňuji zvláště na črtu Mylitta. Žádná nyjící erotická sensitivnost běžného vzorku, — zde hoří krvavé plameny, nejžhavějšího sensualismu, ve svých nejsilnějších, nejvíce překypujících kontrastech, ve svých nejrozpálenějších purpurech rozkoše a bolesti, animalnosti a cynismu . . . jedovaté výdechy neřesti, podivné, otravné plody vyspělé, šťávami kypící samice, jež ze své pohlavnosti vytvořuje celý erotický kultus. To jest žena, jak o ní sní Félicien Rops — žena vládkyně nad svým pohlavím, jež má pro muže jen samé opovržení, jež vidí v něm jen nástroj k ukojení svých choutek, jež je »der freiwaltende, schaffende und zerstörende Geschlechtsmachtfaktor.« K moci ženině dle ní náleží rozhodovati nad čistotou nebo neřestí, — jediné žena je vládkyní světa, neboť ona jediná má v ruce zbraň, jíž jest možno samce — muže spoutati . . . ona Jediná je vítězným pohlavím, je Astartou, Messalinou, Marií a Nanou zároveň! Vzpomínáte při ní na jednu vignettu Munchovu představující hlavu muže zničeného, vyssálého, k němému zoufalství sníženého, na níž těžce jako dva balvany, leží dva ženské prsy . . . Hle, Žena, jíž je pekelnou rozkoší stlačiti v prach země, zdupati a pokořiti, sama jsouc při tom nad »pohlavím« . . . nad nízkými a bídnými jeho požitky, pouhá jich vykořisťovatelka . . .

Das Glück im Verbrechen jest jednou z nejpozoruhodnějších knih letošní německé novellistiky.

Jiří Karásek.

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

V Rakousku je politicky živo! Dne 7. července vyhlášeno bylo mocí 14. čl. ústavy císařské nařízení, jímž se vydává 9 zákonů náležejících do souboru vyrovnání rakousko-uherského. Zákony týkají se celního tarifu a v souvislosti s ním daní spotřebních z cukru, piva, lihu a petroleje. Jak se rozumí samo sebou, uvalují se novým zákonem značná břemena na poplatnictvo, jemuž zdražují denní potřeby i světlo. Daň z cukru zvyšuje se ze 13 zl. na 19 zl. za 1 q. Od r. 1896 je tudíž daň z cukru skoro zdvojnásobena. Prémie za vyvezení cukru zůstanou a mají i na dále obnášeti ročně nejvýše 9 mil. zl. Daň z lihu zůstane nezměněna a bude se platiti jako posud 35 zl. na 1 hl. čistého lihu kontingentovaného a 45 zl. za 1 hl. čistého lihu nekontingentovaného. Kontingent, t. j. množství lihu, jehož se za nižší cenu (35 zl.) vyrobiti smí, zůstal týž, ale rozdělil se jinak mezi obě polovice říše. Z celého kontingentu 1,878.000 hl. připadá nyní na Rakousko 1,017.000 hl. (+ 19.542) na Uhry 853.000 hl. a na Bosnu 3000 hl. Bonifikace hospodářských lihovarů zůstanou stejné jako posud: u lihovarů, jež vyrobí denně 4—7 hl, 3 zl., u lihovarů, jež vyrobí denně 2—4 hl., 4 zl. a u nejmenších lihovarů, jež vyrobí denně nejvýše 2 hl., 5 zl. za každý hl. vyrobeného lihu; pro lih nekontingentovaný jest bonifikace 1—2—3 zl. za 1 hl. Lihovarům hospodářským se povoluje pracovati po celý rok; dosud měla kampaň trvati nejvýše 8 měsíců. Prémie za líh vyvezený platí se 5 zl. za každý hl. a $1^3/_4$ zl. za hl. vyvezeného likéru; vedle toho se daň z vyvezeného lihu neplatí. Úhrnná prémie roční nemá převyšovati 1 mil. zl. Finanční ministr jest oprávněn zrušiti prémie cukerní a lihové, jakmile tak učiní i jiné státy cukr nebo lih vyvážející. Daň z piva zavádí se z každého stupně cukru v 1 hl. mladinky obsaženého 17 kr. (dosud 16·7 kr.), zvyšuje se tedy daň z 1 hl. piva o 3 kr. Pivovar, jenž vaří ročně 50.000 hl. 10stupňového piva, bude platiti 1500 zl. více než posud, za piva silnější ovšem kvotu vyšší. Menším pivovarům se sleví na dani: pivovarům, jež vaří ročně méně piva než 2000 hl., 15%, pivovarům, jež uvaří ročně do 5000 hl., 10%, a pivovarům, jež vyrobí nejvýše 15.000 hl., 5% daně. Přívozné clo ze surového petroleje zvyšuje se na $3^1/_2$ zl. Zákon o cukru nabude platnosti 1. srpna, zákon o dani z lihu a o dani z piva dne 1. září a zvýšené clo přívozné z petroleje dne 1. ledna 1900.

Proti obsahu tohoto nařízení zvedly se všechny opoziční strany v Rakousku. V přední řadě proti dani z cukru a proti vydání zákona cestou neparlamentární. Vláda a strany vládě příznivé ukazují sice na to, že osnovy těchto zákonův jsou známy již od toho dne, kdy ministerstvo Badeniho rozdalo na říšské radě předlohy obsahující osnovu rakousko-uherského vyrovnání, a že je tudíž vláda dnešní pouze

po Badenim převzala. Mimo to uvádí, že jsou v Evropě státy, kde se platí daň z cukru ještě větší: v Belgii 21 zl. 60 kr., ve Francii 28 zl. 80 kr., v Holandsku 26 zl. 96 kr., v Italii 31 zl. 27 kr. dle rakouské měny. Ale ovšem tyto a podobné důvody nedovedou čeliti hnutí, jež zcela přirozeně naráží u každého na strunu nechuti ke každému utažení berního šroubu. A nová daň nemá naděje zjednati si něco popularnosti tím, že byla vydána mocí pověstného § 14. a že výnosu jejího má býti užito především k účelům vojenským (zvýšení platů důstojníkům) a že konečně nebylo s ní ani tak na spěch, když státní pokladna honosí se tak velikými přebytky. Zdražení cukru pocítí ovšem těžce široké vrstvy pracovní v městech i na venkově, neboť nejenom dělníci ve městech mívají kávu ku snídani, k obědu a k večeři, jak pravil posl. Krapka, nýbrž i obyvatelstvo venkovské, jak se o tom každý může přesvědčiti. Z té příčiny agitace opositních stran má výhodnou půdu. V přední řadě jsou to socialní demokraté, jež pořádají schůzi na schůzi s programem: rakousko-uherské vyrovnání a zdražování potravin. Vedle nich strany radikálně-pokroková a státoprávní a z německých strany liberální, pokroková a německo-lidová vydávají protesty a prohlášení a pořádají schůze. Také zastupitelstva obcí a okresův německých posílají protesty. Bouře se zvedá prudká. Interesy stran jsou tu za jedno s interesy všeho občanstva. Mladočeské straně a žurnalistice vytýká se, že ke všemu mlčí. Socialně-demokratická »Září« ohlašuje v čele čís. 14. tučným písmem: Zvyšují spotřební daň z cukru při kg. z 13 na 19 kr., z lihu při litru z 35 a 45 kr. na 50 a 60 kr., z piva při hl. ze zl. 2·17 na zl. 3·25 a clo z petroleje ze zl 2·40 na zl. 4·10! A dávají továrníkům co rok milodarů: z cukerní daně 9 mil. zl., z lihové daně 1 1/2 mil. zl., z pivní daně 645.000 zl.! Pryč s těmito dančmi a milodary!! Opositce, která může takovými jasnými a pochopitelnými důvody bojovati, má proti vládě a jejím stranám posici nepřemožitelného odpůrce, a říšská rada bude na podzim jevištěm bouří jistě neméně prudkých než byly předešlé. Tehdy německá obstrukce bouřila pro jazyková nařízení, jichž tíhy voličstvo její jistě neznamenalo. Nyní však bude opositce míti pole mnohem výhodnější a jak se zdá, chápe se také radostně příležitosti vládou jí zvýšením daně poskytnuté. Plán obstrukce jest nyní zmařiti na říšské radě provedení voleb do delegací. Kdyby to se jí podařilo, byl by dualism teprve v pravé krisi, poněvadž by tu nedalo se více pomoci z nouze nějakým článkem 14.

Z četných schůzí a táborů rolnických zaznamenáváme souhlasné požadavky v resolucích, aby vojenská služba praesenční snížena byla vůbec ze 3 na 2 léta, u absolventů nižších hospodářských škol pak na jediný rok. Kdyby však tento požadavek nebyl ihned splnitelný, vyžaduje se důrazně, aby byl vydán zákon, jímž se zaručuje absolventům nižších zemědělských škol úleva v praesenční službě vojenské nejméně o jeden rok. Náladě protimilitaristické přispěla i nařízení na rozkaz ministerstva vojenství všemi sborovými velitelství vydaná, ve kterých uvádí se důstojníkům i poddůstojníkům na paměť, že poličkováním a zejména tlučením přes uši a do obličeje byl mnohým vojákům protržen sluchový bubínek, čímž se stali k službě nezpůsobilými. Listy kritisujíce toto nařízení, vytýkají, že nařízení ta mluví proti bití jen v zájmu způsobilosti ke službě a ne v zájmu lidskosti a že zapovídají jen bití přes uši a do obličeje a ne bití a týrání vůbec, a konečně táží se, kterak mohl ministr na interpelace v delegacích rok co rok odpovídati, že se s mužstvem je humanně, když ministerstvo vojenské nyní vydává nařízení tohoto obsahu?

Na Moravě sešel se 24. července na naléhání českých delegátů vyrovnací výbor moravský. Čeští delegáti nerozhodnuti posud, míní-li to Němci se smířiti

do opravdy či ne, žádali na nich věděti, zda přijímají svatodušní program za svůj. Že Němci odpoví na to kladně, vědělo každé dítě a věděli také delegáti čeští. I byla přirozeně zvědavost všeobecná, co čeští delegáti po odpovědi Němců učiní. A stalo se: oznámili, že ohlásí odpověď Němců klubu, aby rozhodl o tom, mají-li v konferenci setrvati nebo ne. Diplomatická opatrnost je pěkná věc, jen třeba umět v tom chodit. Počínání českých delegátů je průhledná bojácná nerozhodnost a z té jistě nejde strach.

Poměry moravské zračí se dobře v tom, co se nyní děje v Litovli. Panující německá menšina hledí protesty a stížnostmi pozdržeti provedení volby obecního výboru, snažíc se do I. sboru propašovati tři německé hlasy a tolikéž českých hlasův vyloučiti, od čeho závisí výsledek volby po stránce národní. Místodržitelství však nařídilo bezodkladné provedení voleb, tak že i když Němci podají protest, volby přece letos provedeny budou. V krátké tudíž době má se státi rozhodnutí, podrží-li Němci vládu či dostanou-li se k vládě Češi. V této napjaté a rozčilené době zasvěcovali Němci 23. července svůj »národní dům« v Litovli. Průvody městem šly při hudbě myšlichovické; deputace litovelských hasičův, jež šla naproti cizím hostům, mluvila mezi sebou česky a pod. Ale vedle toho bylo viděti hojně shromážděného lidu po ulicích, kudy průvody šly, jenž na německá provolávání »heil« odpovídal demonstrativním »na zdar!«. Četně rolníků z okolí litovelského sjelo se do města (bylo to v neděli) na pověst, že přijede do Litovle posl. Wolf. Chtěli prý mu dáti »na pamětnou«. Obrázek z národnostních zápasů z konce XIX. stol.!

Zdravotní hlídka.

Nedávno vydal prof. dr. Hueppe z pražské německé university »příruční knihu zdravovědy«. Kniha jest stručně psána a jsou v ní moderní názory, na některých místech názory autorovy, které nesou se na německého lékařského vědatora, působícího v Rakousku, až příliš volně. Na působení lékařů ve zdravotnické službě státní hledí Hueppe se správného stanoviska. Chce, aby lékař stojící ve službách státu, měl ve vykonávání svého úřadu tutéž moc jako má ku př. právník. V předmluvě ku své knize praví spisovatel doslova: »Byrokratickým národům evropského kontinentu činí organisace zdravotní služby často veliké obtíže, poněvadž vládnoucí mínění právníků, kteří vedou jednostranně celou státní správu a jejichž názory nedotčeny jsou ani sebe menší znalostí předmětu, nemůže se povznésti k žádoucí věcnosti, že je nutno, aby zdravotničtí odborníci jako lékařští úřadníci byli vyzbrojeni toutéž samostatností a tímtéž právem zakročování jako je tomu u zodpovědných právnických úřadníků.« Lékař je prostým vykonavatelem vůle právníkovy, jenž nemůže rozumět, lékařským záležitostem zrovna tak jako nemůže lékař rozuměti právnickým, tak často zamotaným paragrafům. Lékař často má nejlepší úmysly, ale právník mu vkročí do cesty. Poměry tyto se tak brzo nezmění a proto by bylo potřebno, aby zdravověda přednášela se na nižších i vyšších školách, aby lidé, a tudíž i právníci, byli přesvědčeni o důležitosti různých opatření zdravotnických, aby na požadavky zdravotnické nehledělo se všude jako na nutné zlo, zlo, které vyvolali lékaři a zdravotnické naše zákony, které mají více chyb nežli paragrafů. Lid i učení pánové dnes jsou v nitru svém i na »veřejnosti« přesvědčeni, že veřejní zdravotničtí úřadníci jsou zhola zbytečnou věcí. Byli lidé dávno před nimi a byli by i bez nich — docela dobře živi. Nač pečovati o vzduch, světlo, nač zamezovati rozšiřování se nakažlivých ne-

mocí. To nebývalo dříve a lidé byli také živi a dobře živi. V čem ta dobrota života záležela, nedá se říci. Snad v nečistotě a zápachu otevřených stok, snad ve valném umírání morem, neštovicemi a jinými krásnými hosty. Nejlépe snad a nejdříve pochopili Angličané, co znamená veřejné zdraví, co znamená zdravá síla zdravého jednotlivce pro celek. Mnohé zdravotní instituce existují tam od počátku tohoto století. Ať někdo podívá se na hygienu řemesla, továren v Anglii a dá nám za pravdu. Stať napsaná v Hueppově knize »O povolání a průmyslu« je pozoruhodna. Dokud otroctví bylo zákonem uznáváno, znali pro práci jen mužské otroky, ale nebyla lidem povědoma práce dětí a žen. Dospělý otrok na polích severní Ameriky pracoval i v čase žní jen 15 hodin denně a měl sváteční klid. Práce otrokův a práce řemeslná byla dříve omezena jen na den, poněvadž práce nepospíchala, nenutila a osvětlení bylo špatné. Ruční práce nebyla mimo to nebezpečnou a nebezpečí přenesení nakažlivých chorob bylo velice nepatrným, poněvadž nepracovalo mnoho dělníků pohromadě v jednotlivých závodech. Staro- a středověk znaly jen dva druhy těžké práce: zaměstnání v dolech a veslování na lodích. K oběma prácem byli používáni v starověku toliko otroci, kteří dopustili se nějakého nepěkného činu. V středověku byli veslaři jen zločinci, odsouzeni na galeje, horníky podnikatelé, kteří podnikali nebezpečí s praci touto spojené z naděje na rychlé zbohatnutí. V našem století přistoupila k práci mužův práce dětí a žen, k denní práci práce noční, takže lidé, činní v různých odvětvích průmyslu a řemesla, mají pro svou rodinu a na spaní v celku jenom 7—8 hodin. Při pekařství docela někdy spí učedníci toliko čtyry hodiny, podobně topiči na parolodích; v hostincích mladí lidé mají 15—18hodinnou práci a k tomu ještě v atmosféře, která obtížena je výpary tabáku a alkoholu.

Při těchto člověka nedůstojných poměrech dlužno poukázati právem židovské vyssávače na ustanovení Mojžíšova zákona, podle kterého cizím otrokům a zvířatům, nosícím břemena, byl popřán v témdni jeden den odpočinku. Ale dlužno také připomenouti křesťanům, že takové vykořisťování bližního socialní učení křesťanství převrací v antisocialní praxi. V době, kdy positivní křesťanství jako všeobecná socialní spása se odstavuje, nutno říci našim fariseům, že jest to pravá potupa lidumilných úkolů učení Kristova, platí-li tak člověka nehodné poměry jako božský a křesťanský společenský řád. Ze stanoviska státu dlužno uvážiti, že podobné nesnesitelné a hygienické zlořády celým národům hrozí zmrzačením, že při postupování po stupních společenských jest zúplna zaopatřen zájem celé společnosti jen tenkráte, když nižší společenské třídy poskytují řádný material k doplnění. Privilegia stavů, které se probojovaly k panství a vládě a které výběr boje od těchto vzdalovaly, a zanedbávání nejnižších tříd byly vždy a všude nejbezpečnějším prostředkem k záhubě toho kterého národu. Všeobecnost má proto na tom veliký zájem, aby socialní boje, které existují tak dlouho, jak dlouho existuje člověk, byly oslabeny přiměřenými opravami dříve než podle starých, dávných zkušeností dojdou k rozhodnutí v násilném vzplanutí.

Zdravověda má v těchto bojích velice důležitou úlohu. Přípravy k hojení socialních zlořádů konají se vždy různým způsobem. Jednou jsou to agitace proroků, kteří vždy pozdě dojdou porozumění a uznání, a kteří snaží se do skostnatělých forem vlíti nový život, aniž při tom z pravidla v dostatečné míře řeší praktické úkoly, hodící se pro přítomnost. Důležitějším pro okamžité úkoly je poznání příčin škod a právě v tom přidělena jest zdravověděvýznamná činnost. Opravy vždy vyžadují vedle znalosti technické stránky, též ohledů na zájmy a otázky moci. Jest-li ve středověku byly to poměry rolnického obyvatelstva, neudržitelné od 14. století,

tedy jsou to nyní v první řadě poměry dělnických tříd v průmyslových střediscích, které určují socialní úkoly. V další kapitole, pojednávající »o stáří a pracovní době«, nalezne čtenář v krátkých větách taktéž mnoho zajímavého. Při intensivní tělesné práci může se u dospělého krýti příliv energie s potravou jen za osmihodinové práce. Při delší pracovní době, jaká jest obvyklá u nás — 10 až 12 hodin, ba i 18 hodin — není práce s výživou úplně v rovnováze a to vyrovnává se menší intensitou práce. Skutečné provedení osmihodinové pracovní doby naráží však u nás následkem vývinu poměrů z pravidla prozatím na nepřemožitelné obtíže. Děti více než 13leté mohou pozvolna ku práci býti přitahovány, mohou býti učedníky, ale nemohou býti nikdy dělníky, na roveň stavenými s dospělými pracovníky. Při mladistvých dělnících třeba pamatovati na to, že děti lépe situovaných stavů v těchto letech vstupují na střední školách do činnosti velice namahavé, takže v hygienickém ohledu nejsou nijak lépe na tom, nežli stejně staré děti dělníkův. Děti pod 14 let nesmí déle pracovati nežli 6 hodin denně. Bohužel však pracují 14—16letí dělníci obyčejně 10 i více hodin denně. Tato doba musí býti bezpodmínečně snížena na 8 hodin. Dělnice více než 16leté nesmí déle pracovati nežli 11 hodin a to je ještě velice vysoká doba. Děti a ženy smí pracovati jen v denních hodinách. To nakazuje živnostenský řád v německé říši, ale dovolují se bohužel výminky. Šestinedělky nesmí dříve pracovati než po 4 nedělích od porodu a ještě je nutno, aby pracovaly několik dalších týdnů jenom se srozuměním lékaře. Při přílišném zaměstnání dětí ohroženo jest v nich celé nejbližší potomstvo. Totéž platí při nevhodném zaměstnání žen. Ty by měly býti v zájmu všeobecnosti vráceny domácnosti. Domnívám se, že vývody autorovy neunaví čtenáře, jenž jistě dovolí nám příště přinésti další ukázky z pěkné knihy.

vl. —

Z naší doby.

— **Dozvuky.** Máme novinku. Až posud, pořádal-li se výlet, národní zábava, manifestační slavnosti a podobné nezbytné a důležité podniky, odbylo se to vždy na jednou. Výlet trval půl dne nebo den, slavnosti den, dva nebo tři a pak bylo bohužel konec. Ale českému důvtipu podařilo se l. P. 1899 tomuto živě pociťovanému nedostatku odpomoci. Objeveny dozvuky. Výlety a slavnosti mohou se nyní odbývati podle libosti v několika pokračováních. Neutratilo-li se dosti o slavnosti, jde se za týden na dozvuky. Podaří-li se českému geniu uspořádati nějakou národní merendu v 52 pokračováních jako krvavý román, budeme to pak chlapíci!

— **Sanatoria pro tuberkulosní.** Dne 11. července svolána měst. radou pražskou a Spolkem českých lékařů schůze na radnici staroměstskou, jejíž účelem bylo pojednání o významu sanatorií a založení spolku pro zřízení sanatoria. Myšlenka ušlechtilá a jak viděti, rychle se u nás ujala. Ovšem bylo již u nás o ní jednáno tiskem dříve také. Tak p. MUDr. E. Vlasák na př. přimlouval se o zřízení sanatoria již loni a vybízel vinohradské zámožné kruhy k činu. Ale v širších vrstvách ujala se myšlenka sanatorií teprve po berlínském sjezdu a nálady té bylo na štěstí v čas se dovoláno kruhy lékařskými.

— **Ženské spolky moravské** zastoupené svými delegátkami usnesly se 23. července v Tovačově na společné organisaci se Slezskem, Slovenskem a s Vídní a na vydávání věstníku spolkového. Ujednáno zřizovati odbory národopisné a tělocvičné (škol. musea, písně, hry, tance lidové, hračky dětské), odbory mírové a lidumilné (alkoholism, úpadek mravní a hmotný, nalezenci), vzdělavací kursy přednáškové a na

paměť sedmdesátin K. Světlé založiti moravskou útulnu ženskou v Brně a v působišti spolků vykonati lidumilný skutek (postarati se o sirotka, obvěniti chudou nevěstu, ujati se opuštěného starce).

— **Trudy konfiskace.** Stát. zastupitelství v Inšpruku zabavilo místní list. List se odvolal, ale námitky byly zamítnuty a redakci zaslán konfiskační nález List nález otiskl, ovšem i s důvody, ale státní zastupitelstvo konfiskovalo list opět pro uveřejnění důvodů konfiskačního nálezu zemského soudu. — Čís. 58. »Samostatnosti« bylo zabaveno pro prohlášení Výk. výboru strany radikálně pokrokové. Den na to polemisoval »Hlas Národa« s prohlášením, citoval z něho jeden odstavec a nebyl zabaven.

— **Vojenskou rubriku** v londýnském žurnálu »Times« rediguje — slečna Flora Shawova.

— **»Pryč od Říma.«** Dle zprávy pastora Zimmermanna, podané v Drážďanech o náboženském přestupovém hnutí v Rakousku, přihlásilo se až posud 8000 katol. Němců k církvi evangelické, 1500 ke starokatolictví a 500 jich se prohlásilo bezkonfesionálními.

(Zasláno.)

Tiskové družstvo československé sociální demokracie zve spisovatele pro mládež, kteří se snahami dělnictva sympatisují, aby se svými příspěvky súčastnili při sestavování obrázkové čítánky pro dělnickou mládež. V knize mají býti ve formě mravoučných povídek, básniček, bájek, pohádek, hádanek atd. podány: 1. mravní názory třídy proletářské oproti morálce kapitalistické (na př. jiné názory o práci, chudobě, almužně, dobročinnosti, poměru k zaměstnavatelům atd., než na jakých jsou budovány školní čítánky); 2. emancipační idee socialistické o rovnosti, stejných právech všech, o nutnosti a možnosti, aby dnešní řády byly nahraženy lepšími; 3. základní pojmy o právech občana v ústavním státě a o politických právech lidu vůbec v protivě k byrokratismu školní výchovy; idee mezinárodnosti, pravého vlastenectví, odpor k válkám a vojančení, jiné nazírání na dějiny než dynasticko-militaristické; 4. o přírodovědu, skutečnost a rozum se opírající představy o světě a přírodě; nahražení mythologických pojmů o určení člověka a o posmrtní odplatě myšlenkami bratrství, solidarity a humanity a ideálem budoucí lepší společnosti. 5. obrazy ze skutečného života dítěte proletářského v rodině, škole a přírodě atd. — Příspěvky adresovány buďte na časopis »Září«, Praha I., Rybní ulice č. 11. nové, nejdéle do 30. srpna. Přijaté práce budou honorovány.

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VIII. 1. září 1899. Číslo 22. a 23.

Goethe.

(K 150. ročnici narozenin.)

Ze sousedního Německa zalehl k nám ruch velikých slavností. Půldruha už tomu století, co Frankfurt, město císařů svaté říše římské, dal světu císaře moderní literatury. Hlučné slavnosti nepotřebují připomínati anebo dokonce křísiti jeho význam. Žije-li kdo z velikých mrtvých v milionech srdcí a vrhá-li denně a denně nové životodárné zárodky, pak to je on přede všemi jinými. Je stále s námi a v nás, je součástí naší bytosti , máme jej stále v ústech a nosíme jej v krvi. V poledne dne 28. srpna 1749., právě úderem dvanácté — tak sám vypravuje ve »Wahrheit und Dichtung« — spatřil světlo světa, tedy když slunce stálo nejvýše — die Konstellation war glücklich, dodává — a v pravdě nemohlo být symbolicky vhodnějšího okamžiku ku zrození toho, jehož celý život proběhl ve znamení poledního, klidného, štědrého, všeobzírajícího slunce a jenž jako životodárný světelný kolos nebeský nepřestává až dodnes líti proudy klidného jasu a úrodného tepla na celé veliké obzory umění a života. To, co se za oné polední chvíle dálo v rodině pana císařského rady Jana Kašpara Goethea bylo jednou z největších okamžiků člověčenstva a přírody, ano přírody! neboť v té chvíli zrodila naše planeta jeden z nejzázračnějších exemplářů člověka, korunu svého tvorstva v nejplnějším slova smyslu, moderního genia krásy a umění, sídlícího v těle, zrozeném jako ze snů Phidiových a schopném nésti po tři a osmdesát let bez únavy, v nejkrásnějším klidu a harmonii, obří vývoj myšlenky a práce. Bylo to takové vzepjetí tvůrčí síly přírodní, taková divuplná chvíle milosti, takové přímo vymknutí se z pravidelného, ubohého, poloviČatého průběhu lidských věcí, že by byl onen okamžik zasluhoval, aby se slunce bylo údivem ve svém zenithu zastavilo nad Frankfurtem. Neboť odmysleme si Goethea ze světa, představme si jen třeba, že by neexistoval »Faust« a je nám jako bychom viděli vypadnouti něco ze soustavy řádů přírodních, jakoby zmizelo z oblohy některé souhvězdí anebo jakoby se propadla veliká pevnina!

Co všecko probouzí v nás klidný, vznešený a vlídný zvuk jeho

jména! Jaké studnice poesie, jaké ideály životosprávy, moudrého vyrovnání se s osudem, sladkého koupání se v objektivitě věcí, nejkrásnějšího prolnutí malého a všednodenního velikým a nesmrtelným! Není snad v horních deseti tisících intelligence člověka, pro něhož by nebyl jednou býval osudem a zjevením, člověka, jenž by jednou ve svém vývoji nebyl měl svou periodu goetheovskou. Čím byl on našemu mládí! Celá léta universit by nám nemohla dát to, co nám daly měsíce nad ním ztrávené. Jak chladivě kladla se jeho moudrá ruka na naše horečně rozpálené skráně, jak balsamicky hojila nemoci našeho mládí, jak zdravou dietu předpisovala našim popudlivým a netrpělivým duchům, jak nás učila snášet bolestné a nevyhnutelné a ještě z toho těžit, vychovávat se na vlastních bludech a zápasech a budovat ze svého života umělecké dílo! Jak rozhoupal jen Faust to, co je v každém z nás nejhlubšího a nejlepšího, jak často dal nám se vracet a pít znovu a znovu z tohoto oceánu poesie, v němž se obráží nebe i země, život ducha v nejvyšším titanském vzepjetí i v bolestné moudrosti resignace, to nejvznešenější i to nejnižší, nadšení i negace, rozum i srdce, celé světy kultury v typech zhuštěné a v kouzelných symbolických obrazech, které neustále opětovanými styky přešly nám v krev a zdají se nám tvořiti zvláštní svůj svět vedle světa reality. A Wilhelm Meister — kdo by mohl kdy v životě zapomenout na tuto rozkošnou, křišťálovou koupel ve světě věcí, na toto božsky naivní rozvírání udivených očí před rozhrnujícím se divadlem světa, na toto panenské oddávání se duše realitě, na tato »léta učebná«, která byla i našimi?

Ale v celé výši a rozsahu pochopí jej ovšem teprv vyspělejší věk. Goethe je vychovatelem mladíků, ale básníkem mužů. Konflikty mezi vášní a rozvahou, jak je stělesňují dvojice typů ve Wertheru, Clavigu, Egmontu a Tassovi, klassický mramor Ifigenie v Tauridě, mdlý hedvábný přepychový lesk Torquata Tassa, široká epika a na samém pomezí filistrovství tak pohodlně se rozlévající idylličnost Hermanna a Dorothy, křišťálově průhledná a tvrdá věcnost jeho lyriky a klidně tekoucí, v zátoky se rozlévající, jemně řezaná a v bohaté arabesky roztřepená jeho prósa — to vše je s to, aby vzbudilo na ponejprv nedůvěru a trochu ochlazení u enthusiasmu netrpělivého mládí, které hledá v umění především očistný průchod pro své eruptivní city a zaujato jsouc pro velký pathos a bouřící sílu, nedovede dosti oceniti toho, co je nejtěžším v umění: zralé a sladké. Ale vnikneme v tato zdánlivě studenější díla Goetheova a zamilujeme si je teprv tenkrát, když jsme se sami životem naučili tomu, co jejich tvůrce v nich činil: zmocniti se totiž svých bolestí a vášní a odděliti se od nich; teprv tenkrát, když to, co nás dříve tížilo a pálilo, sestydlo v nás v tuhé vrstvy, po nichž stoupáme k hodinám svého poledne; teprv tenkrát, když jsme poznali, že život se nepřekonává dětinským pláčem a vzteklým dupáním, ale klidem práce a sebeomezením v nevyhnutelném; teprv tenkrát, když jsme se naučili ctít vášeň, která hoří pod čelem z mramoru a k bolesti mluvící za zatatými rty. Vždyť i on, veliký Olympan, na své zářivé a na poměry pozemské existence zázračně přímo šťastné dráze trpěl tak jako my malí, ba ještě více vzhledem k intensivnější citlivosti svého geniálního organismu: prož

erotická muka Wertherova a Tassova, prošel s Faustem nejhrůznějšími výhněmi bolesti myslitelských, trpěl zvířecím šklebem sledujícího jej Mefista, znal trýzně svědomí, které sžírají osoby ve Wahlverwandschaften i trpkou chuť popele z vyhořelých vášní a co jupiterská jeho hlava koupala se v sluneční záři, špinil prach země jeho nohy a drásaly je ostny všednosti a ještě u starce čtyři a sedmdesátiletého dovedla mladá dívka vyvolati křeč nejprudší lásky, jaká bouří v Trilogie der Leidenschaft, této pozdní recidivě Werthera. Nic lidského nebylo mu vzdáleno, ani křivda, omyl, smyslnost a křehkost. Ale umělec a mudrc vynesl jej vždycky zase nad hladinu toho, v čem tonul a čím trpěl jako člověk a všechno bláto a všecek rmut prožitého dovedl zázračný tento muž proměniti upřímnou zpovědí a geniální objektivisací v těžké zlato umělecké krásy. Není kromě něho příkladu, aby celý běh života, k tomu ještě zde tak výjimečně typický a dlouhý, se byl ve všech svých klikatinách a fásích přelil v díla a kde by dílo tak bylo od života neodlučitelno a kde by tak těžko bylo říci, čím na nás více působí, zda tím, co napsal či tím, co žil. Neboť obé jest u něho totéž.

Při jméně Goethe nevzpomínáme na papírové knihy, na nakupeniny psaných slov a vět, ale vždy na člověka za nimi. Goethe, to neznamená jen jistý zjev literárního umění, ale to znamená celý jeden zvláštní, v takové čistotě jak jen jednou za dlouhé věky je možno vykvetlý, způsob brát život, rozumět životu, učinit ze života umění. Goethe, to znamená celý jeden svět zvláštní klassicko-moderní krásy, manželství romantického Fausta s řeckou Helenou, experimentální stanici všeho evropského myšlení a cítění na rozhraní dvou století v mezích jediného lidského života, uskutečnělý sen o návratu hellenské harmonie, nejvyšší v moderní době známý náběh k dokonalosti a šíři, jaké je omezený lidský organismus schopen, rozřešení problému, jak je možná velikost v malém a nesmrtelnost v pomíjivém na případu dané veliké individuality. Jeho velikost roste tím více, čím více nás čas od něho vzdaluje, jako jediný a nedostižitelný činí on nad celou svou dobu, vždy nepochopitelnějším zdá se nám, jak mu mohli současníci za rovnocenný pendant dávat patheticky idealistického a moralistního Schillera a vždy pevněji utvrzuje se u všech národů přesvědčení, že od dob obrů renaissance a Shakespeara je Goethe v oboru ducha a umění největším ze synů lidských.

F. V. Krejčí.

Duch Torquemadův.

Lauder Brunton, profesor mediciny při bartolomějské nemocnici v Londýně, vypravuje tento příběh: Studující zanevřeli na jednoho z asistentů a usnesli se jej postrašiti. I připravili v tmavé komoře špalek a sekeru, jali nenáviděného asistenta a postavili před několik černých oděných studujících jako před soudce. Asistent považoval to z prvu za žert, ale studující pravili, že to míní do opravdy, aby se připravil na smrt. I zavázali mu oči, přinutili jej kleknouti a hlavu mu položili na špalek. Na to jeden z nich chopiv sekeru, mávl jí jako při skutečné popravě

a současně druhý pustil na krk asistentův mokrý ručník. Když pak odsouzenci rozvázali oči byl asistent mrtev.

Uvedený případ mluví dosti o účinku inkvisičních zastrašovacích prostředků, nemluvě ani o skutečném mučení. Strach ochromuje člověka a brání mu v útěku a obraně. Kroniky soudů jsou plny nejhroznějších událostí a praxe soudní od pradávna užívala zastrašovací methody, aby vynutila přiznání. Pohled na mučidla a přípravy k popravě zachvěl i nejzatvrzelejším vinníkem. Inkvisiční praxe byla od pradávna až do našeho století Moderní soudnictví zavrhlo sice tělesné mučení a užívá jen morálních prostředků, ovšem i zastrašovacích, ale přes to by věznice i dnes mohly vyprávěti příběhy, jež v ničem by nezadaly středověkým. S podezřelými tuláky a cikány nejednají na policejních strážnicích v rukavičkách. Hůl a býkovec buší do nich sotva že se dveře policejní komůrky za nimi zavrou. Orgánové policejní vypořádají se s nimi hned osobně za námahu, již měli s jich zatčením a uvězněním, jmenovitě když se zatčení cestou protivili anebo jinak je na sebe popudili. Proniknou-li časem zprávy o tom na venek, nevzbudí celkem ani zájmu. Jednak týkají se vyvrhelů společnosti lidské, jednak považují se za pouhý přehmat policejní. Že by však řádný soudce vyslýchal obviněného na mučidlech, to za naší doby jest věc již nemožná. Tak ujalo se přesvědčení o moderním duchu soudní správy, že se nikdo od soudce neobává tělesného mučení. A hle, letos zvěděla veřejnost, že duch španělské inkvisice dosud žije a že mučidla nejsou jen v museích a kabinetech starožitností.

V červenci t. r. proběhla novinami zpráva o případu mocském v Uhrách. Obecní pokladna byla vyloupena a odcizeno bylo několik tisíc zlatých. Na učiněné o tom oznámení vydal se stoličný soudce s účetním dozorcem do Mocse. O lupiči není ani památky. Mladičký soudce se dlouho nerozpakuje a dá do šatlavy zavříti všechny, kdo již jednou trestáni byli, staré i mladé, muže i ženy. Všichni zapírají a přece jeden z nich asi lup spáchal! I začne vyšetřování. První podezřelý zapírá, i zbijí ho, nechají ho několik dní o hladu a žízni, a konečně nalejí na cínový talíř lih, zapálí jej a modravý mihotavý plamen drží vyšetřovanému pod nahými chodidly. »Zločinec« se svíjí a konečně se přiznává, že skutečně lup spáchal a peníze tam a tam schoval. Úřední orgánové si radostí oddychnou. Vypraví se rychle s četníky na místo, jež jim na mučení bylo udáno, dají se do kopání, ale nenacházejí ničeho. Rozhněváni, že opovážil se vyšetřovaný je míti za blázny, vrací se rychle na obecní úřad a obnovují výslech. Podezřelého ze zločinu pověsí nyní za ruce, vytáhnou do výše a hořící lih koná zase svou povinnost. Celé nohy mu jím polévají. Vida takové děsné mučení, přiznává se ze soucitu k ubohému trpiteli pravý pachatel a slibuje nahraditi veškeru škodu. Půl roku mluvilo se o této události v hostincích, na trhu a v besedách, neboť mučení nekonalo se tajně pod závazkem mlčenlivosti, nýbrž zcela veřejně. Úřadníci však úřadují klidně dále a v celém komitátě se ani ruka nehnula, až teprve když noviny se počaly bouřiti a státní návladní byl nucen sepisovati žalobu a v parlamentě chystali interpelaci, byl soudce a jeho pomocníci sesazeni. Veřejná správa v Uhrách, pokud jest státní, jest tak zcentralisována že denní agenda ministrova jest nepřehledná, ba někdy i do směšnosti za-

bíhá. Snaha utužiti moc ústřední činí ze správy hotovou nestvůru. Pokud však jest veřejná moc autonomní, jest po většině kamarádským vyřizováním úkolů samosprávy lidmi jedné třídy a dokonce i jedné kasty, jež by se za hranicemi komitátu nikdy takových úřadů nedomohli a za své postavení děkují hlavně svému rodu a příbuzenstvu, jež pod zástěrkou volby neobmezeně s úřady a hodnostmi hospodaří. Ve společenském životě a styku není žádného rozdílu mezi představeným a podřízenými úředníky, důvěrné »ty a ty«, všechno ve spolek poutá v úřadě, takže každý si snadno pomyslí, jaká jest asi disciplina za těchto okolností. Proto vrchní župan komárenský nezakročil proti podřízenému sudímu a nebýti novin a parlamentu byl by maďarský inkvisitor konal spravedlnost dále. A vlohy k poslání inkvisitorském měl pan Szabot výborné: ohněm a železem, holí a bičem mučil uvězněné, věšel a svazoval je, noži je dal píchati pod nehty, lihem je pálil na nahá chodidla a trápil je hladem a žízní.

Jiný případ ukrutenství organisovanou vládní mocí konaného a schváleného proběhl novinami rovněž v červnu ve zprávě o zasedání dolní sněmovny anglické dne 5. června. Toho dne povolil anglický parlament lordu Kitchenerovi národní dar 30.000 liber šterl. za poražení Mahdiho a zhanobení jeho mrtvoly a usnesl se na zítří armádě sudanské vysloviti své díky. Za té příležitosti bylo mluveno také o pověstných nábojích dum-dum, jež strašlivě řádily v řadách afrických domorodců. První komise mírové konference v Haagu usnesla se totiž, aby nábojů zvaných dum-dum se neužívalo. Ministr Balfour na interpelaci odpověděl parlamentu anglickému, že vláda nemůže podati nijakých zpráv o tom, jaké instrukce dala mírovým delegátům do Haagu v záležitosti nábojů dum-dum, poněvadž mírová konference prohlásila své jednání za tajné. Ale ministr vnitra, lord Hamilton, přihlásil se k slovu, tvrdě, že dřívější zbraně nechránily dosti anglické vojsko v Indii a že zkušenost svědčí proto, aby se nábojů dum-dum užívalo. Ostatek bojuje se prý těmito střelami jen proti národům divokým. Standard praví pak k tomu: »Se vší úctou a ohledem k první komisi mírové konference myslíme předce, že to bez kulek dum-dum nepůjde. Komise vyslovila 18 proti 3 hlasům své veto proti používání těchto zbraní, ale my varujeme národy africké a kalifa, aby si nedali zbytečně gratulovati. Konference není ještě kongres a v tom jest rozdíl. Proti své vůli nedáme se donutiti ani sebe silnější většinou, abychom něco podnikli, co jest na škodu našim zájmům.

Třetí případ jest událost montjuišská v Barceloně. Montjuich jest strmá skála, jež 191 metrů nad mořem vyčnívá jako ohromná velrybí hlava, a na níž stojí citadella, v jejichž sklepeních dála se strašlivá mučení anarchistů, jež úžasem naplnila Evropu a vyvolala protesty lidu na londýnském Trafalgar-square a veřejného shromáždění osob všech stavů v Barceloně, jež odhlasovalo, aby pevnost ta byla sbořena a se zemí srovnána. Historie anarchistického procesu toho jest ve stručnosti tato. Dne 6. června 1896 byla v Barceloně vržena o vzkříšení do církevního procesí puma. Výbuchem bylo 7 osob ihned zabito. Rovněž tolik jich později zemřelo a 30 osob bylo těžce nebo lehce raněno. Jakožto podezřelých z činu anebo ze součinnosti bylo zatčeno v Barceloně a okolí zvláštní policií, ustanovenou k vypátrání a zatčení anarchistů, asi 400 osob, anarchistů, socialistů a re-

publikánů, uvězněno v Montjuichu, strašně mučeno a konečně bylo z nich i 7 popraveno, 20 vyvezeno do afrických bažin a 100 vypovězeno ze země. V Barceloně bylo, jak známo, v l. 1894—1896 spácháno několik anarchistických zločinů (atentátem v Teatro Liceo bylo na př. zabito 24 osob, mužů, žen a dětí) i bylo nutno přísně zakročiti, ale nijakým způsobem nedá se omluviti inkvisiční tortura soustavně v Montjuichu prováděna a to ještě na přečetných nevinných lidech. Po 58 dní od atentátu ze dne 6. června 1896 trvalo zatýkání a prohlídky domů a pachatel nebyl ještě odkryt. V časopisech mluvili již o neschopnosti policie a úřady pokládaly za nutno ji povzbuditi a slíbili 10.000 peset za zjištění původce atentátu. Narciso Portas, poručík četnictva a 7 jeho podřízených chtěli vší mocí slíbenou odměnu dostati a všemi prostředky hleděli pachatele zjistiti. V kasematách montjuišských připravili 7 podzemních cel, dusných, vlhkých, klenutých to děr podobných spíše hrobkám než vězení. Podezřelí ze zajatých byli do těchto cel vsazeni, a Portas, jakmile se setmělo přicházel na Montjuich a po krátké poradě s velitelem pevnosti, přicházel do kasemat a řídil »operace«. K ránu odcházel zase do Barcelony. Mučení počalo 4. srpna 1896 a trvalo 40 dní. Vždy 3 z podezřelých byli spoutáni řetízky a řemeny, že se ani hnouti nemohli. Pak byli zavedeni do oněch cel a měli bez ustání běhati sem a tam. Přede dveřmi stál četník s býkovcem v ruce a kdykoliv vězeň mdlobou klesal a zůstával ležeti, bil do něho až zase vstal. Tak uplynula první noc. Když nastal den, vystřídali se katani a prohánělí své oběti ještě několik hodin sem a tam bez ustání. Tato muka trvala skoro tři noci po sobě, až konečně vězňové, jichž těla poseta byla krvavými ranami a nohy byly velice naběhlé, popadali jak mrtví na zem a zůstali bez sebe ležeti. Octnuvše se později na svobodě, vypravovali, že chodili pohříženi v hluboký spánek, pohyby jejich že byly konečně zhola automatické a že necítili ani bolesti ani únavy. Když se pak ze mdloby probrali a při výslechu opětně vinu odmítali, byli znovu zavřeni. Pokud leželi v bezvědomí, dali jim požít trochu masové polévky, aby nezemřeli, nyní jim však nedali jíst ani pít. To byla nová nevýslovná muka. Zvláště krutá byla žízeň. Když trýzní zpříma o vodu volali, ukazovali jim sklenici křišťalové osvěžující vody, řkouce: »Přiznej se a dostaneš pít«. Na to vězni raději mlčeli přese všechnu nesnesitelnou muku, dobře vědouce, že kdyby se prohlásili vinnými, byli by zastřeleni jako ti ostatní. Raději tedy dosvědčovali svoji nevinu a snášeli další muka. Krutými žaludečnými bolestmi vystupoval na jejích těle studený mazlavý pot. Jazyk, dásně a vůbec ústa byla potažena hustým bělavým šlemem. Oči byly suché a pálily jakoby by byly plny jemného písku. Zvláštní smyslové halucinace a vidění se dostavily. Zdálo se jim, že stěny jejich cel jsou nádherné mramorové paláce, jež se kolem nich sunou se závratnou rychlostí. Často jim připadalo, že ve vězení stojí mnoho přerozmanitého nábytku, lahví, koní, vojáků. Jeden z nich viděl ležeti na zemi nesčetné mrtvoly a stoupal co nejopatrněji, aby na žádnou z nich nekročil. Jednomu z mučených napadlo jednou vypíti špinavou vodu v jeho lampičce pod olejem stojící. To bylo vzácné osvěžení! Ale když to strážci zpozorovali, zbili jej býkovci, až skoro bez ducha klesl na zem. Aby jej zase přivedli k sobě, otírali jej mokrou houbou po ob-

bitém zakrváceném obličeji, a nešťastník žádostivě zachycoval jazykem kalné červené krůpěje, jež mu po lících kanuly. Trápeni strašnou žízní olizovali vězni často kolik hodin vlhké zdi svého vězení. Ale ne dosti na těchto mukách, katané vymyslili novou: zaráželi svým obětem malé dřevěné špejly za nehty nohou. Špejly zůstaly vězeti v mase tak dlouho, až samy sebou po vyhnisání vypadly, často i s nehty. Jiná muka byla taková: vězeň byl svlečen ze všech šatů; za nohy mu byl zadrhnut provaz, dva nebo tři žandarmové se zapřáhli a vláčeli vězně po nerovné půdě sem a tam, až celé jeho tělo bylo jedinou krvácející ranou. Jistý muž, jenž byl takto jednu hodinu mučen a který při zatčení svém byl silný junák a snadno na svých ramenech unesl 200 kg. těžký pytel mouky, vypadal, když soudem byv osvobozen z vězení vyšel, jako stařec vetchý a zkřivený, jehož ruce se třásly a všechno tělo pokryto bylo jizvami. Vypravoval, že několikrát v zoufalství se rozběhl hlavou proti stěně vězení, aby smrtí ušel nesnesitelným mukám. Po vláčení vykonána byla obyčejně ještě jedna strašlivá operace. Katané přinesli kotlík s uhlím, na jakých se v Barceloně chudší třídy v zimě ohřívají, a před očima obětí rozpálili železný nástroj až do žhava. Nechtěl-li se »anarchista« přiznati, jezdili mu žhavým železem po zakrváceném ranami posetém těle. Aby pronikavý nářek utlumili, dávali mučeným do úst válec 20 cm. dlouhý a 3 cm. tlustý, jejž ještě řemenem v zadu hlavy zadrhnutým upevnili. Někdy úmyslně vyňali tyto roubíky mučeným z úst a otevřeli dvéře vězení, aby ostatní uvěznění slyšeli křik a nářek mučených a byli zastrašeni. Na roubíku byla připevněna šňůra, za kterou byli vězni jako koně na uzdě voděni, a když na prvé slovo neposlechli, byli surovým škubáním donucováni. Katané vymýšleli nová a nová muka do nekonečna. Až překvapuje, co všechno v rafinované krvežíznivosti jejich chorobná fantasie dovedla zploditi. Všechna muka na Montjuichu nelze ani vypsati, již z ohledu na stud čtenářův. Ohněm, provazy, různými svěradly bylo způsobeno bezpočet zmrzačení. Za připomenutí ještě stojí zvláštní helma, již dávali svým obětem na hlavu, jež byli před tím přivázali na židli a kovovou rouru jim vsunuli do krku, aby se nezalkly. Otočením šroubu sbližovaly se všechny části helmy, svíraly lebku, jmenovitě ve spáncích, pysky odtrhávaly od dásní a pod. Každý, kdo několikrát helmou byl mučen, sešílel.

O srbských věznicích psalo se po atentátu na Milána v červenci. Bělehradské kasematy jsou temné, dusné cely, bez postelí a bez stolic, s vlhkou podlahou a mokvajícími stěnami. Jsou to koby tak veliké jako těsný záchod. V podlaze je veliká díra, do níž se pustí centová železná koule, přikovaná na nohou vězňů. Ti nemají jiné opory pro nohy leč dva uzounké břehy po obou stranách díry, tak že stále musí jen seděti mající nohy roztažené. Nemohou se položiti, nemohou pohodlně seděti, slovem nemohou změniti položení. Že bez býkovce se v Srbsku neobejdou, rozumí se pod vládou Milanovou samo sebou. V Bělehradě mimo to mají pohodlný způsob zbavovati se politických odpůrců: vyvezou je na Dunaj a utopí.

Dalo by se sebrati dokladů ještě více k této smutné, skoro neuvěřitelné kapitole z konce našeho osvíceného století, ale přestaňme na tom,

co proniklo na veřejnost v posledních 2—3 měsících. Duch Torquemadův žije! Hrůzy španělské inkvisice nejsou specifickým výplodem ani španělského, ani církevního ducha. Naše století považuje se za oprávněno na př. proti anarchistům podniknouti všechno, jako středověk proti kacířům. Předsudek, nenávist i strach, jež měli a cítili ve středověku ke kacířům a nyní cítí k anarchistům, boří všechny hráze milosrdenství a lidskosti a mechanism státní správy koná své katanské dílo bez rozpakování a soucitu. Ale nejen orgánové úřední konají nařízenou jim shora anebo veřejným míněním předepsanou povinnost a tudíž nuceni, bezděčně a bez vlastní odpovědnosti. Dravost, krvežíznivost vězí ještě hodně hluboko v povaze člověka naší doby. Hle, co se rovněž v letních měsících událo v Rusku.

Již delší dobu opakovaly se v hutích u vsi Sadonu na Tereku založených a belgickým kapitalistům patřících dělnické nepokoje, poněvadž ředitelství, jen z Belgičanů složené, dávalo dělníky bíti za přestupky zcela nepatrné a většinou samo konalo »spravedlnost« vyjma tenkrát, když sama policie zakročila. Jednoho dne ztratily se způsobem nevysvětlitelným všechny peníze z pokladny tovární, aniž jediný zámek všech 10 dveří do budovy vedoucích byl porušen a aniž kterýkoliv klíč chyběl. Podezření z krádeže padlo na 10 nezletilých, v továrně zaměstnaných dělníků, vlastně hochů ještě. Ředitelství nepovažovalo za svoji povinnost věc oznámiti policii, nýbrž samo ujalo se úkolu policie a vyšetřujícího soudce. Hoši byli zavřeni do pokoje se zamřížovanými okny a tam po 3 dni bez sousta potravy držáni, aby se přiznali. Když po tomto hladomorném úvodu nechtěli se přiznati a hájili se, že vůbec o krádeži ani nevědí, vešel první ředitel s pěti v hutích zaměstnanými mistry a s jedním Osetincem do jizby, ve které hoši byli, a inkvisice počala. Hoši byli svlečeni a holí biti. »Přiznejte se, že jste peníze ukradli, sice vás zabijeme!« křičel na ně Osetinec. Když bití nepomohlo, byli chlapci jeden po druhém mučeni. Povytáhli jim víčka a probodali jehlami, bili naříkajícími o zeď a když padli na zem, tloukli je holemi tak dlouho do prsou a břicha, až byli bez sebe. Na to je chladnými sprchami přivedli zase k vědomí a mučili znova. Když pak těla hochů byla krví zalitá a od nelidských ran všechna opuchlá, vylamovali jim zuby, a když ani to nepomohlo, cpali jim do úst kameny jak pěst veliké a dolní čelist pak přitahovali silným řemenem kolem hlavy obepjatým, tlukouce je do čela rukojetí revolverů, až hoši podlehnuvše bolestem přiznali se, že peníze ukradli. O této inkvisici dozvěděla se však policie a jala se hochy hledati. Ředitelství však stavělo se, jakoby nemělo o nich ani potuchy, neboť šlo mu o to, aby hoši zase nabyli lidského vzezření. Teprve po týdnu podařilo se policii najíti hochy v oné mučírně a z vazby je vysvoboditi. Mnozí z nich nemohli vůbec ani mluviti; jejich těla byla modročerná a oteklá a víčka oční byla pokryta krvavými strupy.

Ještě obrázek z Francie. Před 10.000 diváků byl pořádán 13. července v Roubaix zápas mezi mladým černým španělským býkem a africkým lvem, před nedávnem importovaným přes Hamburk. Do ohromné klece byl nejdříve vpuštěn lev. Zívaje procházel se po ní a klidně prohlížel si diváky i tehdy ještě, když se býk do klece vřítil. Býk lva ihned napadl. Z počátku si lev zhruba ani nevšímal ran do boku mu zasazených

a obracel se k býku zády. Diváci za to vysyčeli lva, který se hrbil jako kočka a tlačil na mříže klece. Teprve po nových útocích býka postavil se lev k obraně a oba se nyní na sebe vrhají. Býk vráží své rohy lvu do otevřené tlamy. Lev zakousne se vší svojí silou do rohů a na okamžik drží býka v šachu. Ale za chvíli podléhá strašným bolestem, pouští rohy a za strašného řvaní klesá na zem. Jásavý výkřik: Brávo, Toro! Nějaký muž přikročí ke kleci a holí bije lva, aby se zase zvedl. Lev strašně zraněn povstává a tlačí se, jakoby prosil o milost, na zábradlí, ale za krátko zase klesá na zem. I vběhne zase jiný z diváků do areny a znovu bije lva. I povstává lev ještě jednou, ale již vrhá se zase naň býk, jenž až posud byl klidně stál. Pod hroznými ranami býka klesá ubohý lev a strašné sténání ohlašuje, že za nedlouho dokoná. Pronikavé bravo odměňuje býka a 10.000 diváků valí se příjemně vzrušeni z arény. Jen jedna dáma hodila vším, co jí přišlo do ruky, po onom necitelném diváku, jenž holí lva uhodil.

Jak viděti, druh Torquemadův na severu i na jihu, na východě i na západě kulturní Evropy.

Ruská mládež.

Dr. S. Jankelevič.

Ruskou mládež karakterisuje především její hluboce revoluční povaha, pokud se týče většiny její sociálních, politických, filosofických a náboženských názorů. Pochybuji, že by bylo kdy možno pozorovati u jiného národa tutéž snadnost odpoutati se od minulosti a od přítomnosti, odvrhnouti jeho tradici, aby se přijaly, často bez nejmenšího váhání, nejodvážnější idey a nejsmělejší theorie.

Minulost nás netíží, nesvírá nás tisíci nerozlučných a nerozpletitelných pout, jako tomu jest u národů západních, a nám není nijakž obtížno vše snésti, abychom vystavěli na půdě, takto očistěné, novou budovu dle nového plánu ze zcela nového materiálu. Zdá se nám zcela přirozeným, že přítomnost a budoucnost nemají žádného styku s onou minulostí, klademe mezi minulost a budoucnost přesnou, nepřestupnou rozlučovací hranici, nám jsou to dva protikladné pojmy, vylučující se přirozeně.

A, je to bizarní, v naší domovině, kde nalezlo tak málo sociálních nebo politických theorií počátek uskutečnění, hledají se stále co nejnovější, co nejpokročilejší, co nejodvážnější theorie. Nové idey, nechť jsou jakékoliv a nechť přicházejí odkudkoli, naleznou u nás nejštědřejší pohostinství. Nejčastěji nám nedostačují theorie dnešku, je nám třeba theorií zítřku, theorií pozítřku. U ostatních národů stěží se přijmou jisté idey, přes svou obsáhlou a velkodušnou povahu, i od nejpokročilejších tříd společnosti, poněvadž velmi často odporují příliš přijatým zvykům a jsou v příliš zřejmém protikladu s tradicí. U nás nic podobného. Pokročilé třídy společnosti a pokročilá část studentstva přinášejí ideám co nejširší snášelivost vstříc: jen když je nějaká idea velkodušná, jen když slibuje

štěstí co největšímu počtu, málo sejde po tom, že obsahuje jisté části, které se mohou zdáti jiným národům, jiným příliš opatrným lidem zarážejícími. Ruský pokročilý člověk chce být především svobodný; nuže, připoutanost k minulosti jest odrudou otroctví: jeho se sprostiti je mu věcí cti; a jakž by tomu bylo jinak tam, kde tradice a předsudek jsou téměř synonyma?

Člověk by řekl, že v Rusku, kde mimo některé vnější a povrchní změny, které mohou vzbuditi pouze v cizinci domnění přeměny, žijeme pod touže vládní formou jako za Ivana Hrozného a Petra Velkého (despotická autokracie ve svých dvou nejkarakterističtějších projevech), kde postup dějin, zdá se, stanul od staletí, zmrzlý, jako naše veletoky v době zimní; člověk by řekl, že existuje v té zemi jakási bázeň, že se ztratí následkem nehybnosti úplně z dohledu proud civilisace, že posléze nastane naprosté odloučení od ostatních národů, které až dosud šířily ve světě pravdu a světlo, a že se nenajdou již místa při velké hostině národů v den konečného triumfu velkých principů. Odtud ten chvat přijati, přispůsobiti si všechny nové idey, ta touha stvořiti kolem sebe, z nedostatku dokonalejší skutečnosti, jakési ovzduší, prosycené ideami, ze strachu, aby nedostatek aktivity nepřivodil atrofii schopností duše a inteligence.

Goethe praví kdesi, že se idey snášejí ještě dobře v mozku myslitelů, ale že se srážejí prudce ve společnosti. Mozek mladého ruského myslitele je zrovna jedním z těch mozků, kde žijí nejprotikladnější idey, neprodělavše dosud zkoušky skutečnosti, vedle sebe, aniž se svářejí. Je to chaos ideí pro cizince. Ale Rus nepostřehá všech těch rozporů, bere idey po jejich společné stránce, podle toho, mnoho-li obsahují slibů do budoucnosti, záporu a výtky vzhledem k minulosti. Kdyby kdysi Evropa ztratila všecku upomínku na to, jaké vytvořila a přivedla na světlo idey a myšlenky, stačilo by jí obrátiti se k Rusům, aby našla svá intelektuelná zavazadla.

Je-li obraz, jejž jsem právě načrtl, správným, a já nemyslím, že jsem se vzdálil příliš od pravdy, shrnuje se duševní stav ruské mládeže hlavně v těchto rysech:

1. Úplná lhostejnost k tomu, co se týče minulosti;

2. Duch, otevřený všem novým ideám, neustále obrácený k budoucnosti, a jako důsledek toho poslednějšího rysu:

3. Skutečně málo obvyklá schopnost assimilace.

Všechny tyto rysy byly dosti špatně chápány a špatně rozlišovány až doposud cizincem. Byli jsme všichni pokřtěni jménem nihilistů, při čemž byl jménu tomu dán poněkud děsivý význam, ježto se nihilisté představovali jako jakási tajuplná sekta, tajná společnost, trochu podobná společnosti vrahů ve středověku. Násilné prostředky, o nichž se domnívala část ruské mládeže, že jimi může dosíci změny politické vlády, nemálo přispěly k rozšíření tohoto mínění. Nic se neshoduje méně se skutečností. Byly-li vykonány násilné činy, nebyly ani v nejmenším spáchány s veselým srdcem a z nějaké zásady, nýbrž byly vždy pokládány za neblahou nutnost, a nejčastěji měly za účel odpověděti na hrozné útisk, jimiž vystupovala vláda proti každému projevu svobodné myšlenky.

Ale neznačí-li tedy nihilista vraha ze zásady a z přesvědčení, není i

nihilista jedním z oněch individuí s divokou tváří, majících vždy kapsy plné bomb, nabylo by slovo to v mysli cizince širšího, filosofičtějšího smyslu, znamenalo by všeobecnou, soustavnou negaci? Bylo-li by tomu tak, byl by to opět omyl. Nechci tím říci, že by filosofický nihilismus neměl u nás, jako každá jiná filosofická theorie, svých přívrženců a svých adeptů. Ale v povšechném způsobu je nihilismus údělem národů, kteří mnoho žili, o mnoho se pokoušeli v životě, aniž kdy dosáhli toho stupně uspokojení, jejž si slibovali. Nuže, národ ruský neměl ani jedenkráte příležitosti, aby žil tímto obsáhlým životem, připouštějícím projev všech vyšších schopností; nikdy nic nestvořil, neviděl nikdy ani částečného uskutečnění svého snu, neřku-li svého ideálu, o štěstí a lepším životě. Vnější podmínky života se zdokonalily samou silou věcí nebo iniciativou, vyšedší z hora, ale onu potřebu spravedlnosti a souladu, vlastní národům jako jednotlivcům a tvořící základ a pohnutku všech velkých hnutí, zaznamenaných dějinami, onu potřebu měl ruský národ neustále v latentním stavu, očekávaje trpělivě den, kdy ji bude moci ukojiti. Čeká dosud, aniž proto zoufá nad budoucností. Naopak, jedině budoucnost pro něj existuje, a víra v budoucnost umožňuje mu ještě snášeti přítomnost.

Ruský nihilista tedy nedí, že nic neexistuje, v absolutném významu slova. Jedině minulost popírá, jedině minulost, neexistující pro něj. Netvrdím ovšem, že by se nebylo v jistém období zašlo trochu daleko v této negaci minulosti. Bylo to asi před padesáti nebo šedesáti roky, kdy první zásvity experimentálné vědy počaly k nám pronikati, osvětlujíce novým a nenadálým světlem naše vědomosti o původu lidstva, o vztazích lidí mezi sebou a s jinými živoucími bytostmi, o postavení člověka ve všemíru Jako obyčejně vyšla ruská mládež přímo a bez váhání vstříc onomu novému prameni světla a přijala všechny nové theorie a koncepce za sebou, které spatřily postupně světlo denní. Nastolení vědy a methody experimentálné značilo pro naši mládež počátek nové éry, slibující, že bude érou štěstí a blaha pro lidstvo. Bylo to všeobecné nadšení a uchvácení. Přísahalo se jenom na vědu a na methodu experimentálnou. Ve jménu těchto nových principů byly všeobecné kritice podrobeny všecky obyčeje, všecky zvyklosti, všecky tradice, až dosud přijaté. Ničeho nebylo ušetřeno: cit náboženský, cit estetický, mravní, otázka lásky a styku obou pohlaví, postavení ženy ve společnosti, a množství jiných podstatných otázek, vše bylo přivlečeno před nejvyšší soudnou stolici vědy, vše mělo býti zreformováno, člověk zbaven všech pout, netvořících části všeobecného řádu všehomíru, jak nám jej odkrývá věda. Co sejde nám potom, že to či ono zařízení, že ten či onen obyčej existuje již od staletí; v okamžiku, kdy ono zařízení a onen obyčej neodolá kritice vědy, zbavme se ho bez meškání.

Tento duševní stav ruské mládeže byl dosti věrně vylíčen Turgeněvem v jednom z jeho románu, způsobivším mnoho hluku v době svého vydání, v »Otcích a dětech«. V onom románě, myslím, najde se slova nihilismus poprvé použito na snahy nové generace. V osobě Pisareva, literárního kritika a publicisty, jenž měl a má dosud velmi velký vliv na ruskou mládež, našly tyto snahy svůj nejurčitější výraz a svého nejrozhodnějšího zastánce. On vnukl naší mládeži největší hrůzu před »meta-

fysikou«, a pod to jméno shrnoval vše, co nebylo vědeckým; on prohlásil první u nás neužitečnost umění, což v jeho očích úplně dostačilo, aby bylo umění definitivně odsouzeno, ježto má jedině to, co jest užitečným, právo na existenci; on také se pokusil zasaditi smrtelnou ránu poesii, uvedl v niveč celé dílo Puškinovo.

Toto nihilistické hnutí se od té doby velice zmírnilo, zbavilo se mnohých částí, činících je příliš přehnaným, ale ve svých hlavních obrysech jsou snahy ruské mládeže dosud takové, jak jsem je právě naznačil.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Bylo by nastolení někdy samo dostačilo na vyvolání duševního stavu, jejž můžeme nyní bez obavy před nedorozuměním kvalifikovati jako nihilistický a jenž pro mou osobu záleží v naprosté lhostejnosti k minulosti a tradici? Dostačí nadšení pro experimentálnou methodu na vysvětlení hluboce revolučního ducha ruské mládeže, oné intelektuelné odvahy, s níž přijímá bez váhání nejprotilehlejší idey, jsoucí v největším rozporu s existujícím řádem věcí? Zřejmě nikoli. Bylo k tomu třeba ještě zvláštní disposice, půdy, předem připravené. Existuje tato dsiposice skutečně a jaké jsou její příčiny?

Myslím, že jsem nalezl odpověď aspoň na některé z těchto otázek, když jsem cestoval před třemi roky po francouzském jihu, tom kraji, kde se před vámi vztyčuje při každém kroku minulost, plná slávy, a dějiny, plné života, v nesčíslných stopách a svědectvích; kde vše, až po nejmenší starý dům, až pro vzhled onoho hlučícího, barvitého davu, volných a nespoutaných způsobů, mluvícího nářečím, jehož některé slovo časem, zachycené v přeletu, připomíná zvučný jazyk milence Laufina; kde vše, pravím, až po vzduch, jejž dýšete, vede vás proudem minulých staletí a unáší vás nepostřehnutelnými odstíny mimo vaši vůli do jiných věků, do středu zaniklých generací, které tu žily a pracovaly, snažíce se realisovati vždy přesnější výraz ideálu, jejž nosili ve svém nitru. Ona minulost, jež mi nicméně byla docela cizí, vyjmouc trochu vědomostí, jichž jsem nabyl četbou, zplodila ve mne množství dojmů, měla na mne podivný a mocný vliv a dala mi jasně pochopiti, jak a proč možno milovati minulost, cítiti se k ní vábenu a položiti si úkolem, zachovati co možno nejvíce z její trosek před rychlým a zaplavujícím postupem moderní civilisace.

Pochopil jsem, proč západoevropští národové se jeví mnohem bojácnější než my, pokud se nových idei týče, proč mnohé z těchto idei musí překonati velké obtíže, než si vynutí přijetí, a naleznou často tvrdošíjný a žuřivý odpor ve jménu minulosti a tradice. Příčina toho je, že vám není ta minulost prázdným slovem, že se nevyvinula mimo vaši vůli a nezávisle od vás, že jste o ní spolupracovali svýma rukama, svým mozkem a svou duší po dlouhá staletí, a že představuje výsledek dlouhých a zuřivých zápasů, které vaši předkové museli podniknouti, aby si dobyli své svobody, aby zabezpečili volný rozmach aktivitě své duše a své inteligence. V zařízeních, jež stvořili, v uměleckých a literárních díle jež zanechali, vidíte právem drahocenné projevy oné duše a oné int gence, vidíte, že zkrátka není ideál, k němuž směřujete, odlišným od ono

vašich předků, že pokračujete pouze v jejich díle, že přičiňujete o stupeň více k velkému řebříku, majícímu dovésti lidstvo do ráje.

U nás nic podobného. Neměli jsme ani nezávislé šlechty, jsoucí v boji s vládou, ani kněžstva, žárlivého na svá pozemská práva a vnucujícího svou vůli světské moci, ani povstání měst za tím účelem, aby urvala ústřední nebo feudální vládě práva a výsady. Pravoslaví nezrodilo se u nás, jako katolicismus v ostatní Evropě, spontanním způsobem, a vyhovovalo na počátku málo náboženským tužbám lidu; proto neexistuje, přesně vzato, náboženské umění ruské, ježto bylo vše, náboženství i umění, k nám importováno z venčí. Neměli jsme také jedné z oněch národních literatur, oněch epopeí; bohatých činy, kypících životem, které jsou pýchou tolika jiných národů. Hned od začátku svých dějin hrál národ podřízenou, pasivní úlohu, přijímaje vše z hora, nevnucuje nikdy své vůle, jsa systematicky udržován v nevědomosti co nejúplnější. O ruských dějinách možno říci, že jsou to dějiny o monolog, kde je slyšeti pouze jediný hlas, hlas vlády, jež rozkazuje. Všechno ostatní je mlčení, jakoby se hlas ten obracel k automatům a ne k živoucím tvorům, obdařeným rozumem.

To je minulost, před níž se ruská společnost ocitla, jakmile se dostala do styku s ostatním světem, jakmile počaly jisté nové idey vnikati čínskou zdí, jíž se zdála naše země obklíčenou. Petr Velký, velká francouzská revoluce, výprava Napoleona I. na Rus, válka krymská se zrušením poddanství a jinými, více méně svobodomyslnými reformami, poskytnutými Alexandrem II. následkem této války, to jsou v souhrnu hlavní činitelé, přispěvší nejvíce k probuzení ruské společnosti.

Nelze se tedy diviti, že společnost ta, zrozená posléze k životu a chtějící jednati, nenalezla ve své minulosti nic, co by bylo hodno pozornosti a co by mohlo sloužiti za východiště k novému vývoji? Ona minulost byla jí stejně cizí, jako kdyby se bylo jednalo o jinou zemi a o jiný národ. V tom, co ji obklopovalo, neviděla nic, co by bylo pro ni předmětem pýchy a o čemž by mohla říci: nechť si je to dobré nebo špatné, já to vymyslila, já to provedla; to je mé dílo, můj výboj. Když takto prozkoumala minulost, aniž se v ní čeho našlo, vrhla ještě poslední lhostejný pohled do zadu a obrátila se odhodlaně a definitivně k budoucnosti, kladouc tam všecky naděje a všecky sny.

V téže době, téměř zároveň s počátkem tohoto století, nastalo velké hnutí sympathie a soucitu k venkovskému lidu, jenž, jsa od staletí připoután k hroudě a změněn v soumara, trpěl mlčky a snášel svůj osud s trpělivostí a odevzdaností. Chtěli zvěděti, co se s ním stalo, neztratil-li všech lidských schopností, jakým způsobem žil a není-li prostředku, jak mu pomoci a zdvihnouti jeho mravní a intelektuelnou úroveň. Byl to opět Turgeněv, jenž v díle, stavším se slavným, v »Lovcových zápiscích«, načrtal řadu uchvacujících obrazů, přímo zachycených ze života ruského venkovana, jeho života a jeho mravů, a jeho povahy za posledních let poddanství. Po jeho vzoru jala se celá generace spisovatelů studovati venkovana se všech hledisek, a nyní máme o předmětě tom svrchovaně bohatou literaturu.

Ruský venkovan, jak nám jej líčí tato literatura, je příliš silný, aby byl

poklesl pod tíhou odvěkého otroctví. Jsa dalek cizých vlivů a nemaje užitku z dobrodiní civilisace, jež by byla pro něj bývala rovněž tolika příčinami korupce, zachoval si jemný smysl pro přírodu, s níž byl ve stálém styku, a jsa obětí věčné nespravedlnosti a útisku, dovedl si uchovati neporušeny nevyčerpatelné vlastnosti dobroty a spravedlnosti, jejichž stopy je stejně dobře viděti v soustavě jeho rodiny, jako v stycích, jež má se svými sourodáky. Pán požíval sice neobmezené moci nad vnějším životem venkovanovým a mohl dle své libosti a bez odvolání nakládati jeho tělem, ale moc ta zde končila a neměl nijaké vlády nad duší svého otroka. Nuže, tato duše, jsouc chráněna před každým zasáhnutím a před každým vlivem, zachovala si dětinskou naivnost primitivních věků.

Ve většině těchto popisů byla silná dávka idealismu, ale bylo nepopíratelným faktem, že venkovan dovedl uskutečniti ve svém okruhu a podle svého způsobu jistý ideál spravedlnosti, pěstovati v sobě jisté mravní přednosti, o nichž nikdo se nenadál, že by je nalezl v takovém prostředí.

Nadešlo potom konečně osvobození venkovského lidu. Venkovan byl tedy zbaven panského poručenství, ponechán sobě samému, měl volnost jíti, kam chtěl, činiti, co mu libo. Událost ta byla sice pozdravena velkým jásotem od všech tříd společenských, ale tu vynořila též otázku, naplňující všechny bázní: jak využije ten venkovan, od včerejška osvobozený, své svobody? Netřeba-liž se strachovati, že jsa ponechán sám sobě, maje volnost, bráti prospěch ze všech produktů civilisace, bez vůdce, bez vzdělání, jsa neschopen, aby rozeznal, co je dobrého a co špatného v této civilisaci, netřeba-liž se strachovati, tázali se vzájemně, že se chopí této civilisace právě s jejích špatných stránek a že tu ztratí všechny své mravní přednosti a ušlechtilé city? Není-liž povinností nás, vzdělaných tříd, mladých lidí, měvších příležitost naučiti se něčemu a vyzískati z úspěchů vědy, abychom se přiblížili k tomu lidu, stali se jeho vůdci, rozlili nad ním trochu onoho světla a oněch vědomostí, jichž jsme až dosud požívali jako skuteční sobci? Kdyby se podařilo přeměniti onu slepou sílu, kterou je ruský lid, v sebevědomou sílu, kdyby vedle svých mravních předností měl probudilou a vyvinutou inteligenci, čeho by se nedalo od něho čekati, čeho by nebyl schopen? Nuže, této přeměny, tohoto výsledku lze dosíci jenom vzděláním, vědou.

Jakmile bylo rozřešení to nalezeno, nastalo všeobecné nadšení. Bylo věru dojemným zříti, jak vše, co bylo nejlepším v ruské mládeži, mladí muži a mladé dívky, obětují vše, zříkají se budoucnosti, aby se šli pohřbít v nějakém zapadlém kraji, daleko ode všeho pohodlí, aby žili mezi venkovany, jedli u jejich stolu, odívali jejich šat a učili maličké prvním základům čtení a psaní. A ježto šli učit venkovany ne jako prostí odborníci, ale jako opravdoví apoštolé, bylo věru mnoho obětavosti třeba, mnoho lásky k tomu lidu, aby vykročili proti všem překážkám, jež úřady kladly onomu nadšenému hnutí. Překážky ty stávaly se často nebezpečenstvími, kdyžtě dostačila prostá denunciace toho či onoho úředníka, aby mladý učitel neb mladá učitelka byli zatčeni a uvězněni, jsouce obviněni z revoluční propagandy. Mladým dívkám kladeny největší a nejnebezpečnější překážky. Stačilo, aby měla učitelka více či méně hezko

tvářičku, aby se stala okamžitě terčem všemožných pronásledování se strany úředníků, jejichž nabídky s opovržením zamítla.

Zatím co se toto dálo na venkově, bylo možno ve velkých městech, a hlavně v univerzitních střediscích, viděti neméně dojemné výjevy. Mladí muži a mladé dívky opouštěli své rodiny, odtrhli se od svých příbuzných a od své minulosti, aby se šli do toho nebo onoho střediska zasvětit do pravé vědy. A ježto byly v oné době ženy z ruských universit vyloučeny, vzdorovaly mladé dívky často zákazu, odívaly mužský šat, aby usedly v lavicích po boku svých druhů silnějšího pohlaví. Žily z ničeho, často umíraly hladem, ale nic nemohlo ochladiti nadšení: trpěly, aby si získaly vědomostí, ne pro sebe samé, ne v sobeckém úmyslu, ale aby učinily ihned lid účastným jich dobrodiní, tím, že se staly učiteli, lékaři, zdravotními dozorci atd.

Mimo přednášky shromažďovali se muži i ženy jako opravdoví soudruzi, zapomínajíce na rozdílnost pohlaví, četli společně některé dílo, nejnověji vyšlé, diskutovali nepromyšleně, pěstovali v sobě lásku k lidu a obětavost pro jejich věc.

Toto hnutí trvalo na patnáct let a možno je pokládati za jedno z nejsympatičtějších, nejdojemnějších a též nejhrdinnějších úsilí ruské mládeže. Ta měla na své straně veřejné mínění a přesvědčení, které sdělila všem ostatním třídám společenským, bylo tak silné, tak hluboké, že se vláda viděla nucena otevříti ženám brány vysokých škol.

Tolik úsilí, tolik hrdinnosti, tolik obětavosti — bylo-li to vše s dostatek odměněno? Jsme od onoho období dosti vzdáleni, abychom mohli nestranně souditi. Tož, byť to bylo sebe trapnější, nutno doznati, že docílené výsledky byly bezvýznamny.

Vzdělání lidu nebylo vždy vedeno racionelným způsobem: chtěli venkovanu příliš mnoho věcí najednou vpraviti, chtěli jej učiniti příliš učeným, chtěli přiblížiti jeho pochopení věci, přesahující jeho intelektuelnou úroveň. Zapomínali, že je vzhledem k stavu, v němž se v onom období ruský venkovan nalézal, několika generací žáků a učitelů třeba, aby se došlo k dokonalému souladu, aby se zvýšila intelektuelná úroveň prvnějších, a aby se snížila úroveň druhých.

Hnutí, z počátku zcela pokojné, nabylo brzy revolučního rázu, nespokojovali se již učiti venkovana čísti a psáti, jali se mu konati přednášky o kommunismu a socialismu, ukazovali mu, že nic není pro něj snazším, než zlepšení jeho hospodářského postavení, že má v sobě, ve svém já, všechny živly společenské obnovy. Viděli tu, doma, ve svém dosahu, počátek uskutečnění onoho ideálného řádu, k němuž směřují ostatní národové tak namáhavě, a jehož nedosáhnou před dlouhými a dlouhými roky. Kdyby bylo možno pohnouti ten venkovský lid k hromadnému povstání, aby setřásl jho politické správy, jež jej rozžírá, potlačuje, ochuzuje, udržuje na jeho útraty celou armádu úřadníků, nadržuje velkostatkáři, bývalému pánovi, aby jej utěšila nad zkázou, jež mu byla způsobena osvobozením poddaných, kdyby to vše bylo možno, došlo by se zároveň dvojího cíle: politické svobody a společenské přeměny.

Vláda měla brzy vědomost o tom všem, co se kulo v podvečer v chýších a ve škole při vyučování, a byla nemilosrdná. Pak vznikly na

různých místech vzpoury, částečná povstání, odpírání daní, a potlačovací prostředky sřítily se těžce na hlavy našich mladých apoštolů. Byli věznění, deportováni, věšeni. Od nynějška bylo třeba, chtěl-li se kdo na vsi usídliti, aby měl průkaz politické bezúhonnosti, vydaný úřady. Na tato drakonská opatření odpověděla mládež neméně hroznými odvetami, většina stala se otevřeně revoluční. Zápas stával se vždy víc a více zuřivý. Nebudeme vypravovati všech jeho episod. Podotýkáme pouze, že vláda zůstala navrchu. Mládež byla, abychom tak řekli, stata, její nejlepší představitelé zemřeli na popravišti a v dolech sibířských, jiní šli zalidnit neobydlené kraje nejzazšího severu Rusi nebo pouště Sibíře mezi polodivoké kmeny. Školy byly znova uzavřeny ženám, a vzdělání venkovanů, svěřené zprvu učitelům, jmenovaným a placeným od státu, nalézá se na přechodu do rukou popů.*) Censura je přísnější než kdykoliv jindy a brány universit se otvírají pouze dobře smýšlejícím, známým jako tací úřadům. Mládež jest obklíčena nejpřísnějším dohledem, a nejnepatrnější nádech nezávislosti se nemilosrdně potlačuje.

V přítomné chvíli necítí se mládež po tolika utrpeních a po tolika zkouškách ani dost málo zbavenou odvahy. Zápas zocelil povahy, posílil srdce a naši mladí lidé uchovávají neporušenou svou víru v budoucnost a svou obětavost pro ideál. Ale poněkud zmoudřeli, pochopili, že ve všem, co dosud vykonali a o co se dosud pokusili, bylo mnoho naivnosti a mnoho ilusí. Přes všechny neúspěchy, které zakusili při své lidové propagandě, milují neustále ten lid, jenž pro ně nemá ani vždy nadšeného přijetí, a jenž má často nedůvěru k jejich nezištným úmyslům. Říkají si, že by se toho chopili jinak, kdyby bylo nutno počíti znova, a dávají to na jevo pokaždé, kdy mohou. Ještě dnes potkáte ve většině našich vesnic, v krajinách nejméně požehnaných, mladé lidi, muže a ženy, kteří zřekše se chybných cest z dřívějšku, posvětili své síly a své vědomosti dobru lidu. Omezili pole své působnosti, kladou si skromnější cíle a působí tím účinněji. Přizpůsobují se tím lépe aktuelnému stavu, že vědí, že soustava, kterou procházíme, je pouze zatímná, a že nic nemůže zadržeti postup ideálu, zmenšiti sílu idejí. Jak dlouho může trvati to provisorium? Nikdo neví. Trvá již po dlouhá století. Ale vše přispívá k víře, že jsme blíže, než kdy jindy svému konečnému cíli. Idey nabyly nyní příliš závažné síly, aby se jim mohlo ještě dlouho vzdorovati. Ostatní Evropa prochází rovněž periodou uklidnění a dokonce ústupu. Ale neustupujeme někdy, abychom lépe skočili?

Jakou formu vezme na se budoucí společnost, určená, aby nahradila nynější společnost? Nikdo u nás dosud ničeho o tom neví. Ale ví kdo více jinde? Nyní se u nás mnoho zabýváme socialismem. Pokrok průmyslu a postupné rozmnožování počtu dělníků budí domněnku, že se věci udají na Rusi přibližně jako v ostatní Evropě . . . To je? . . .

Zatím se pracuje, studuje, snaží v míře možnosti o individuelné zdokonalení, než se podnikne zdokonalování společenské. Měli bychom ještě promluviti o tolstojismu, jenž měl a má dosud velký vliv na naši

*) Byly jim opět otevřeny přede dvěma roky ke studiu mediciny. Studenty jsou v nich podrobeny přímo kasárenské kázni.

mládež. Ale to jest otázka, o níž nelze pojednati několika slovy; ježto pak s druhé strany nechci tohoto článku nad míru prodlužovat, opomíjím této otázky prozatím, ponechávaje si ji pro pozdější dobu, kdy o ní pojednám ve zvláštním článku.

„Svatodušní program německý."

V červenci vyšel (nákladem Fr. Řivnáče v Praze) anonymní spis, nadepsaný »Svatodušní program německý z roku 1899. — Rozbor kritický.« — O spise tom psaly »Národní Listy« v úvodních článcích č. 199 a 200 ze dne 20. a 21. července pod záhlavím: »Našel se česko-rakouský punktator! . . . « a »Politik« v ranních číslech 200 a 201 ze dne 21. a 22. července. Navrhované ve spise prostředky ku zjednání národnostního smíru odsoudily »Národní Listy« ze stanoviska českého a o spise vyslovily se mezi jiným takto (v čísle 199): »Z tajností posledních konferencí náčelníkův pravice s předsedou ministerstva vylovil německo-centralistický tisk nezaručenou, ale také officiosně — nevyvrácenou pověst, že prý J. E. pan hrabě Fr. Thun, rozebrav na té konferenci pověstný svatodušní program německých obstrukčníkův, shrnul konečný úsudek svůj o něm v slova: »Undurchführbar, jedoch diskutirbar« t. j. »nedá se sice v celku provésti, avšak lze o něm pojednávati.« Odtud pak neumlkají v tisku německém zprávy, že buď se strany německých katolíkův, buď se strany Polákův dostane se německým levičákům co nevidět pozvání, aby přišli k novým smiřovacím konferencím, v nichž by se strany pravice byl onen svatodušní jich program přijat za základ jednání o žádoucí konečné upravení právních poměrů národností a jazykův v této polovině říše . . . Leč nastojte! Duše punktátorův dosud u nás straší. Našel se pohříchu mezi námi druhý Rutowski, jenž ale nemá tolik srdnatosti, aby vystoupil s otevřeným hledím, vylezl z hrobu staročeský punktátor, zahalený opatrně v bezejmenost, aby v české brožuře, nadepsané »Svatodušní program německý« (nakladatel Fr. Řivnáč v Praze) se stanoviska rakouského nás přemlouval, bychom se nezatvrzovali heslem, že svatodušní program německý nelze bráti za základ jednání a nezamítali ho a limine, nýbrž »v zájmu uzdravení Rakouska« z těžké, trvalé jeho krise, které ono již na dlouho nesnese, a »v zájmu uzdravení říšského parlamentu« nerozpakovali se »vzíti hlavní zásady svatodušního německého programu za základ jednání s německými levičáky, ovšem prý »jen tehda, když za každou vyhodu německou, čili za koncesi německému programu učiněnou stane se stejně vážná kocese stranám (!) neněmeckým . . .« a (v čísle 200): »Autor české brožury »Svatodušní program německý z r. 1899« cítil asi dobře sám, jakou věc hájí, když skryl se před světlem veřejnosti v kukli bezejmenosti. »Obáváme se,« praví na konci, »že při dosavadní bojovné náladě nebude snaha naše uznána

zcela ani na straně té, ani oné: Kdyby si byl vědom, že nabízí Němcům pouze takové ústupky, »jež srovnati lze se ctí a s prospěchem národa vlastního,« nepotřeboval by se před spravedlivým soudem národa českého, vzdor jeho »bojovné náladě« nikdy tak zbaběle skrývat; ale ústupky, jaké on by byl hotov Němcům na svatodušní program jejich z práva našeho učiniti, nedají se právě srovnat ani se ctí, ani se životním prospěchem a přirozeným právem národa našeho, a proto česko-rakouský punktátor štítí a obává se vystrčiti svou hlavičku na světlo české veřejnosti. Nicméně ho poznáváme po zpěvu i peří zdaleka. Poznáváme ho po těch poklonách hlubokých, jakými se koří ten — hrdý Slovan — Mommsenovým duchem posedlým nepřátelům našim; nikdo prý nebude popírati, že Němci, zvláště v Čechách, na Moravě a ve Slezsku zaujímají velice důležité postavení, že v oboru průmyslu a obchodu dosud daleko vynikají nad Slovany, že svou zámožností a některými vlastnostmi (prosíme: jakými?) mohli by buditi závist jiných národností a mohou jim po této stránce (?) býti vzorem« (str. 13.). Poznáváme ho však ještě určitěji po tom ochotném přisvědčování Němcům, že jazyk německý je fakticky zprostředkovacím jazykem mezi národy a veškerou státní správou říše rakouské, čili jak autor s emfasí (str. 33.) nám káže: »Skutečností nezvratnou jest, že německý kmen v královstvích a zemích na říšské radě zastoupených je alespoň relativně nejčetnější, že němčina do nepříliš dávné minulosti byla jazykem pro veřejnou správu nejvyvinutějším, a že po dnes jako jazyk nevlastní mezi ostatními národními kmeny je ze všech nejrozšířenější, tudíž k úkolu diplomatického jazyka v těchto zemích a v této době nejzpůsobilejší.« — Což vše tomu našemu milému Čecháčkovi tou měrou imponuje, že cit jeho právní, jako jeho smysl, přes všechno vědomí, jak spravedlivá jest naše věc a jak nespravedlivá věc Němců, vůčihledě umdlévá a po srázu ústupků hluboko pod úroveň cti, práva a prospěchu národa našeho upadá. V prsou jeho patrně dvě duše zápolí: Ta jedna, řekněme česká duše, dobře odpovídá Němcům k jejich svatodušnímu programu: »Vzdělanost evropská a demokratický proud nedopouští, aby jistý aristokratism nebo plutokratism činil rozdíly v národech, aby jedny ustanovil k panování a druhé pouze ke službě.« — Tato česká duše správně poráží šibalskou německou lež o zatlačování německé národnosti námi Slovany a zvláště námi Čechy, odpovídajíc (na str. 27.): »V Čechách jsou ovšem Němci v menšině, ale česká většina vede tu dosavad úporný boj s menšinou tou jen o rovné právo, které ona odpírá; a což říci teprve o Moravě, která je číselně češtější, než království České, kde však Němci otěže vlády proti veliké většině rozhodně třímají.« Výborně! Avšak hned na to počne všemu tomu na příč rozumovati ta druhá, řekněme rakouská duše, jak následuje: »Jest nejvyšší čas a nutnost pro zachránění parlamentu vídeňského, aby otevřená ta rána na státním tělese Rakouska, spory to národní, byla zhojena. Národnosti, žijící společně v jediném státním útvaru, budou musit, dokud chtějí zachovati společné ústrojí státní, z přirozené jinak politické a **jazykové** samosprávy (!) své přenechati státnímu celku tolik, kolik nutně potřebuje, aby jednotnou správu udržel... Udržení práv ná-

rodních je také otázkou moci, která jednak vyplývá z počtu, jednak ale z vlastností národů, které se vážiti nedají a tudíž imponderabiliemi slují, ač ve skutečnosti těžce do váhy padají. . . .«

»Politik« v dotčených číslech zahájila zprávu o spise slovy: »Der anonyme Autor weicht in seinen persönlichen Anschauungen vielfach von den festgelegten Grundlinien der böhmischen Politik ab, so dass er in den Kreisen der aktiven böhmischen Politiker manchen Widerspruch erfahren dürfte,« pak podala kusý výtah z kritického rozboru, uvedla navrhované autorem prostředky ku zjednání národnostního smíru a dodala: »Wir glauben, schon durch den Umstand, als es sich hier um die blossen Privatanschauungen des anonymen Autors handelt, einer Stellungnahme zu den hier mitgetheilten Propositionen enthoben su sein.«

S odsouzením navrhovaných ve spise prostředků ku sjednání národnostního smíru souhlasím na prosto; jsouť takové, že by provedení jich za nezbytný mělo následek uzákonění hegemonie Němců našich, a tu odstrašujícím příkladem jsou nám země koruny uherské, kde hegemonie Maďarů nad ostatními jest uzákoněna (prozatím). A jelikož s odsouzením návrhů těch souhlasím, neměl bych příčiny, o spise tom se šířiti. Avšak z důvodů, jež později uvedu, mám za to, že spis pro nás Čechy a všechny Slovany Rakouské jest důležitým a že důležitou částí jeho nejsou návrhy na sjednání národnostního smíru, nýbrž to, co návrhům těm tam předchází, t. j. kritika svatodušního programu německého, a sice nikoli snad proto, že kritika ta téměř ve všech svých částích jest správná, nýbrž proto, že tak správnou kritiku svatodušního programu německého obsahuje právě tento spis.

Neznámý autor končí úvodní stať (str. 6—9) spisu svého větou: »Jde-li však o manifestaci strany četné, vážné a vlivuplné, jakou bez odporu jsou spojené frakce levice, jde-li o akci soustavnou, důsledně z dřívějších programů vyvozenou a v cílech svých tak jasnou jako jest tato, pak zajisté zasluhuje, aby nebylo nakládáno s ní jako s úkazem efemérním, nýbrž aby rozebrána byla v jednotlivostech a s tou opravdovostí, kterou sebe sama podává. Takovou analysi chceme dle slabých sil svých podati ve stati následující.« Pak z programu svatodušního uvádí autor a rozebírá v I. části (str. 11—27) všeobecné národně-politické požadavky Němců našich, v II. části (str. 29—39) zvláštní požadavky pro upravení otázky jazykové a v III. části (str. 40—50) zvláštní zásady pro jednotlivé země a sice A) pro Čechy a Moravu, B) pro Slezsko a C) pro Dolní Rakousy; v doslově (str. 51—56) shrnuje autor v šesti bodech požadavky Němců našich, připojuje k bodům těm své návrhy a končí: »Chtějí« (Němci totiž) »tvořiti nové »Rakousko«, jakého dosud ve světě nebylo, i zachtělo se nám psáti ve smyslu »rakouském«, aby upravil se stát, který by spravedlivě hověl legitimním požadavkům zemí a národů, který by neznal než národů spokojených, byť i dle jazyka rozdílných, a při snaze té vedla nás stará římská zásada: Salus reipublicae suprema lex esto!« —

Aby čtenářům alespoň z části bylo zřejmé, jak asi posuzuje autor svatodušní program německý, uvedu zde ze spisu všeobecné národně-

politické požadavky programu toho (též za tím účelem, aby nezměrná drzost požadavků těch zase jednou hnula žlučí čtenářů) a dodám ku každému požadavku kritiku autorovu aneb jádro kritiky té.

1. Program dekretuje: »Soustavné zatlačování a stále vzmáhající se ohrožování německého kmene v Rakousku ukládá nám povinnost, abychom sestavili své požadavky národně-politické a zastali se jich společně.« — Autor praví: »... Stalo-li se v těch věcech částečné vrácení k předešlému stavu, neb bylo-li učiněno zadost aspoň do jisté míry národní rovnoprávnosti ústavně zaručené, nelze to právem jmenovati zatlačováním německého kmene, aniž zasluhuje názvu »ohrožování«, reklamuje-li se dále jen to, co k plnému provedení rovného práva ještě schází.«

2. Program dekretuje: »Odčiniti národní spor v Rakousku, což sobě živě přejeme, lze jen uznáním takového postavení Němců, jehož si dobyli dobou více století a jehož udržení je základním pilířem budoucnosti státu. Musí se tudíž upustiti od soustavného ukájení nároků jiných národností na útraty Němců.« — Autor praví: »Činí-li se zde odvolání ku stavu, jenž se během několik století vyvíjel, vyvolává se tím historický protidůkaz, jejž zde pomíjíme. V boji o státní právo, autonomii, práva národní, chtějí-li se strany stavěti na půdu historickou, musí program český nabyti vrchu, čemuž ze strany druhé až dosud bráněno tím, že šmahem zavrhováno, co bylo několik století staré a historické.. Proto také sotva bude uznáno na všech stranách, že Němci jsou jediným základním pilířem budoucnosti státu, ačkoli zase nikdo nepředpojatý nebude moci popříti, že existenci mocnářství v jeho nynější formě bez Němců nelze si mysliti... Buďme upřímni a řekněme si, že k zachování mocnářství našeho Němců právě tak nutně zapotřebí jest, jako Čechů, Poláků, Horvatů atd. Uznáme-li to, pak odčiníme výčitku, že by se nároky ostatních národností ukájely na útraty Němců, pouhým odkázáním k platné ústavě, jež čl. XIX. základního zákona dříve uvedeného slíbila, že národnostem bude vráceno, co jim dříve neprávem bylo vzato.«

3. Program dekretuje: »Zamítáme všechny státoprávní snahy jiných národností a stran, držíme se ústavy a jednotného státu i žádáme, aby tento stát (království a země v říšské radě zastoupené) nazván byl Rakouskem (Oesterreich).« — Autor praví: »Není tu authentického komentáře celého programu, nebude však ani pochybeno, vyslovíme-li mínění, že státoprávními snahami v první řadě míněno jest státní právo české. Že tento program české státní právo zamítá, nemůže překvapiti, jeví se v tom pouze důslednost, která má nepopíratelnou váhu, může-li se míti za to, že mluví zde zástupcové německého lidu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. A tato důslednost nepozbude praktického účinku, dokud se v kruzích těchto mínění o českém státním právu nezmění. Máme za to, že po prohlášení německého programu strana státoprávní i protistátoprávní zůstávají na stanovisku, které byly zaujaly před tím. Akcentování ústavy a jednotného státu nenajde v této době odporu snad nikde, anyť strany, které dříve ústavě vzdorovaly, na faktickou půdu její vstoupily a proti jednotnému státu (obmezí-li se jednota na míru skutečné potřeby) nikdo námitky nečiní. Zarážeti však musí odpor ležící v t[illegible].

že strany manifestně dovolávající se ústavy jedním dechem v tomže programu hledí zvrátiti základní její ustanovení, z nichž některá většině národů celé říše ústavu tu učinila přijatelnou .... Stojíce na faktické půdě zákonů musíme uznati, že stanovení jména Rakouska pro království a země v říšské radě zastoupené bylo by veledůležitou změnou ústavy, a že zachování jeho dle patentu z 1. srpna 1804 v objemu menším než tam byl míněn mohlo by se jedině státi se zachováním výhrad téhož patentu.«

4. Program dekretuje: »Zrušiti jest § 14. základního zákona státního o říšském zastupitelstvu, jehož opětně užito bylo v poslední době proti slovu a duchu; jen pro skutečné případy nutnosti má býti postaráno určitým předpisem.« — Autor praví: »Nedá se upříti, že případ »naléhavé nutnosti« (dringende Nothwendigkeit), který má býti důvodem pro vydání prozatímných zákonů, není-li říšská rada svolána, jakož i podstatnost příčiny, pro kterou se říšská rada nesvolává, jsou podrobeny kritice a pochybnosti. Předpisu § 14. základního zákona o říšském zastupitelstvu může býti zneužito na úkor práv ústavních. Zákonodárci z r. 1867 zajisté se nedomnívali, že by na př. zákony o vyrovnání s Uhry, neb zákony k upravení otázek jazykových mohly býti vydány na základě § 14. Avšak titíž zákonodárci nedomnívali se také, že nastane doba, ve které menšina parlamentu ústavní vládu učiní nemožnou, a nejméně nadáli se, že to bude přímé jich politické potomstvo, které se dopustí skutků neústavních, ba násilných.«

5. Program dekretuje: »Zatlačování Němců a boj jazykový nemůže zůstati bez vlivu na ducha, spojitost a pohotovost armády. Pokládáme za nezbytné, aby se německý jazyk armádní lépe a účelněji pěstoval.« — Autor praví: »Německý jazyk armádní« je výrazem novým, libovolně voleným a officiálně neužívaným. Až dosud rozeznává se v armádě *a*) jazyk služby a velení (Dienst- und Commandosprache), pak *b*) jazyk plukovní. Jazyk služby a velení je při uherských honvedech maďarský, při horvátské zeměbraně horvátský, při stálém vojsku a při zeměbraně této polovice říše německý. Že jednotný jazyk při službě a velení armády má výhody neocenitelné, sotva kdo by chtěl popírati, a proto je správným ze stanoviska vojenského požadavek, aby každý důstojník armády stálé i všech oddílů zeměbrany byl mocen jazyka toho slovem i písmem v míře, kterou služba žádá ... Však neméně důležitá pro důstojníka, v jistém ohledu ještě důležitější nežli znalost jazyka služebního, jest znalost jazyka plukovního ... Aneb si učiňme obraz o důstojníku, který s obtíží naučil se několik běžných frází« (praxí u pluku n e německého) »a jimi lámaně a zkomoleně hledí promluviti k mužstvu, jež jen násilím dovede zdržeti se smíchu! Je mezi mužstvem a takovými důstojníky myslitelna ona důvěra, které ovšem třeba je i v míru, ale bez níž téměř nemožno jíti do války? ... Kdo nechce užiti otázky v armádě jedině v šovinistický prospěch své vlastní národnosti, musí uznati, že v různorodém mocnářství našem musí v armádě stejná péče býti obrácena na pěstování jazyka služby a velení, jako na pěstování jazyka plukovního při důstojnících a těch, kdo jimi státi se chtějí.«

6. Program dekretuje: Pro zvláštní autonomní postavení, jakéž

zaujímá Halič co do národních záležitostí, upevňuje se a šíří přesvědčení o nutnosti, aby zásady vzájemnosti byly provedeny tak, aby Němci v Rakousku zabezpečeni byli před neodůvodněným vlivem na jich národní život.« — Autor praví: »Formulování tohoto článku je temné a smysl jeho asi ten, že Němci nechtějí se mísiti v národní záležitosti Haliče, přenechávajíce tam Polákům volnou ruku, začež však žádají, aby Poláci vzdali se všeho vlivu na upravení jazykových otázek, zvláště mezi Němci a Čechy, pak mezi Němci a Slovinci. Logičtěji snad formulují němečtí radikálové požadavek téže tendence, když žádají, aby Halič a Dalmacie vůbec byly vyloučeny z této polovice říše. Halič a Bukovina tvořily by zvláštní část mocnářství a Dalmacie by se připojila k trojjedinému království, jehož historickou částí jest. Máme za to, že ani tento radikální prostředek neměl by očekávaný pro Němce příznivý účinek, poněvadž by pak proti 8½ mil. Němců stálo pořád ještě 7 mil. Čechů, Slovinců a Horvatů; naprosté podmanění Slovanů by tedy nebylo lze docíliti, i kdyby katolická strana německá spojila se s ostatními Němci. — O tom, jak asi Poláci sami k tomuto programovému článku hledí, jen jim náleží se pronésti, pročež my se zdržujeme každého projevu.«

7. Program dekretuje: »Vztahy naše k Uhersku nevyvíjely se dle původního ducha zákonů vyrovnacích z r. 1867 a potřebují nového upravení. Toto docíliti se dá a povede ku blahu obou částí a celého mocnářství, prováděna-li bude zásada, že se stejnými právy srovnávají se stejné povinnosti, a zavede-li se stav trvalý, jenž poskytne možnost hospodářského rozvoje nerušeného a úspěšného.« — Autor praví: »O poměru k Uhersku promluvili jsme v úvodu a můžeme zde k němu prostě odkázati, dokládajíce, že s tímto článkem programovým souhlasíme. Pro blaho celé říše a jednotlivých její částí je revise zákonů upravujících vzájemné poměry obou polovin neodčinitelná; revise tato, majíc účelem spravedlivý rozvrh povinností a práv, může nám přinésti buď osobní unii aneb při nejmenším trvalejší než dosavadní smlouvy, tedy na místě desítiletých period aspoň dvacetiletou působnost pro celní a obchodní svazky, pro kvotu atd.«

8. Program dekretuje: »Nezvratně setrvati jest při spojenství s říší německou, jež mocnářství zabezpečuje mír; působiti sluší v prospěch čilejšího účastenství na obchodě světovém a domáhati se jest užšího spolčení se evropských států na pevnině, aby dosaženo bylo tím hospodářské rovnováhy a ochrany domácí výroby proti zámořské soutěži. Ruku v ruce se spojenstvím s říší německou musí nám Němcům v Rakousku zabezpečeno zůstati pěstění velké duševní souvislosti s Německem ve všech oborech kulturního a hospodářského pokroku též co do školství vysokého.« — Autor praví: »Konstrukce tohoto článku je nápadna tím, že se v něm slučují dvě záležitosti nijak nesouvisející. Z počátku a na konci mluví se o poměru říše naší vůbec a Němců v Rakousku zvláště k říši německé a uprostřed o spolčení se evropských států na pevnině naproti zámořské konkurenci. Tato druhá záležitost jest indifferentní, akademická, a proto nemůže býti proti ní vážného odporu . . . . . Okolnosti utvářivší se v mocnářství našem za posledních dvacet let chtějí tomu, že alliance jeho s říší německou shoduje se se zvláštními politickými a národními

interessy dvou mocných faktorů: Maďarů a Němců, kdežto ostatní národové ohledem na zachování míru ji přijímají. Poslanci a delegáti čeští dali opětovně mínění svému a zastoupeného jimi lidu výraz, že allianci s Německem schvalují, vidouce v ní záštitu evropského míru, neopomenuli však při tom důrazně se vysloviti, že přejí si v spojenství tom jen mezinárodní akt, neohrožující v ničem samostatnost a nezávislost mocnářství. Převážná většina národů této říše vidí v allianci nutnost přivoděnou poměry, která ustoupí jiné nutnosti« (spolku mezi Ruskem, Rakouskem a Francií, jak si přejeme my), »jakmile se poměry změní. Tak o věci pronesl se kníže Bismarck sám v známé tak zvané velké řeči v říšském sněmu dne 6. února 1888« (na zřeteli maje zřízení nového spolku mezi Německem a Ruskem). »Nemůže býti nápadno, že k allianci té přilnuli Němci srdcem, že však Slované posuzují ji rozumem a rozum ten jim praví, že byla uzavřena u větší prospěch Německa než Rakousko-Uherska teprve tehdy, když Bismarck proti domnělému nebezpečí ze západu spojenství ruského dosáhnouti nemohl. Vždyť v právě dotknuté velké řeči z r. 1888 dovozuje velký kancléř, jak značný význam ode dávna pro Prusko mělo přátelství ruské, a vyznívá z ní přesvědčení, že by rád obětoval allianci s mocnářstvím naším, kdyby ji jen zaměniti mohl za allianci ruskou. Doznání toto, učiněné před Evropou, nehnulo diplomaty vídeňskými, oni rovněž tak jako státníci ruští podlehli umění Bismarckovu, jenž dovedl rakouskému dvoru suggerovati nebezpečí ruské, jako ruskému nedůvěru proti zbrojení rakouskému, k němuž sám vybízel. On za zády Rakouska uzavřel tak zv. zajišťovací smlouvu s Ruskem proti svému rakouskému spojenci« (čímž věrnosti, Němcům prý zvláště vlastní, postavil monumentum aere perennius), »ač by snad byl zdvihl válku, kdyby za jeho zády bylo Rakousko uzavřelo nějakou zajišťovací smlouvu s Francií proti Německu. — A nejnovější pronásledování státních občanů rakouských slovanské národnosti v říši německé a zbrojení lidu německého v říši proti Polákům a Čechům, může to snad nadchnouti pro nějakou věčnou allianci? . . . .«

9. Program dekretuje: »Nestanovíme žádný celkový program pro státní správu. Tlakem okolností nuceni, pečujeme o vlastní dům. Zajištění našeho postavení je však z důvodů národních potřebno také proto, aby politické a hospodářské zájmy došly náležité podpory. Čeho se domáháme je jen nejmenší míra, poněvadž se zakládá v tom, co skutečně je a čeho je nevyhnutelně třeba k zachování naší národnosti. Avšak úzce spojen s osudem Němců v Rakousku je osud Rakouska samého, a kdo hledí na celek, musí připojiti k důvodům našim, mluvícím za požadavky naše, ještě důvodů jiných, čerpaných z nejvnitřnější podstaty tohoto státu.« — Autor praví: »Program tento výslovně nemá býti programem státní správy, nýbrž obsahuje požadavky národnosti německé v Rakousku, o nichž praví, že jsou nejmenší měrou toho, čeho Němci potřebují, aby národnost svou zachovali. Dle toho nelze souditi jinak, než že národnost německá v říši naší je ohrožena. Ano, kdyby se jednalo o stanovení programu německého pro celou říši, tedy i pro země koruny uherské, mohli bychom tvrzení takovému, pokud by se vztahovalo k zemím za Litavou, přisvědčiti, dobře vědouce, že uherská politika ná-

rodnostní záleží jedině v pomaďaření všech národností nemaďarských po dobrém či po zlém a že tohoto principu nespouštějí se maďarští státníci přes všechny sympathie k velkému Německu ani naproti německé národnosti, které každým sčítáním lidu ubývá jako sněhu na žáru slunečním. — Avšak kde v *této* polovici říše je ohrožena národnost německá, aby chrániti se musela opatřeními mimořádnými? Arcivévodství pod Enží má nepatrný počet obcí neněmeckých a dle povahy říšského hlavního města menšinu neněmeckou ve Vídni, jinak je země ryze německá; arcivévodství nad Enží, Solnohrad, Vorarlberg jsou tak německé, že otázky jazykové neznají. V Tyrolsku, kde Němci jsou v rozhodné většině, italská menšina žaluje na zkracování a chce se domoci práva svého politikou abstinenční. Němci v Štýrsku a Korutanech tvoří rozhodnou a kompaktní většinu v zemích a dovedou jí využíti proti slovinským menšinám, právě tak jako Němci ve Slezsku proti Polákům a Čechům. V Čechách jsou ovšem Němci v menšině, ale česká většina vede tu dosavad úporný boj s menšinou tou jen o rovné právo, které ona odepírá; a což říci teprve o Moravě, která je číselně češtější než království české; kde však Němci otěže vlády proti velké většině rozhodně třímají? .... A tak jako zde německá národnost může a smí každá jiná rakouská národnost sestaviti si svůj národní program, nikoli jako program státní zprávy, ale aby péči měla o vlastní domov, aby zabezpečila svou národnost a vytkla tedy nejmenší míru toho, čeho ku svému bytu nevyhnutelně má potřebí. — Moudrá státní správa musí všechny tyto programy znáti, byť i dosud nebyly tak přesně formulovány jako tento zde — a moudrost státnická v tom bude záležeti, aby z nich vyvodila, čeho každému (patrně národu) a čeho i tomu velkému celku nutně je zapotřebí dle starého známého: Suum cuique.« —

Tak a podobně mluví autor též o ostatních požadavcích svatodušního programu německého, a — co mne se týče — jen s několika málo výhody kritiky jeho nelze mi souhlasiti. Avšak jako známý, z volného pohybu plynoucí rozkošný pocit, jenž naplňuje bruslícího na čisté hladině ledové, náhle béře za své, když letící po ledě brusle nenadále vjedou na ratolest ku hladině přimrzlou, tak i radostný pocit, jejž v čtenáři budí střízlivost a zvláště logičnost kritických vývodů autorových, náhle mizí, když — přeletnuvše v doslově (str. 53) větu: »Proto je dohodnutí« (mezi Čechy a Němci) »nutné, ono je však možné jen tenkráte, když při uznání rovného práva a stejné cennosti obou národních živlů pro zachránění mocnářství přihlížeti se bude nejen ke skutečnosti praktických potřeb, nýbrž také k těm zvláštním momentům historickým a kulturním, na něž obě stranny vším právem odvolávati se smí« — rychlé oči čtenářovy nenadále zarazí slova: »A z toho stanoviska vycházejíce máme za to, že hlavní zásady svatodušního programu německého lze vzíti za základ jednání, ovšem, že jen tehda, když za každou výhodu německou, čili za koncessi německému programu učiněnou, stane se stejně vážná koncesse stranám německým.« Které hlavní zásady? vyjeven táže se čtenář autora; vždyť hlavní zásady programu týkající se vzájemného poměru mezi Čechy a Němci, dosud tak správu jsi potíral a potřel! — A autor mlčí. —

Zřejmá jest, že nelogičnosti tak ohromné autor, jenž dosud logicky tak správně si vedl, nedopustil se nevědomky, a když ne nevědomky, tedy vědomě, t. j. úmyslně, a sice za tím účelem, aby v svatodušním programu německém — jehožto pitomost správně byl dokázal — mohl říci, že hlavní zásady jeho lze vzíti za základ jednání. A jelikož účele tohoto nemůže míti, jak věci se mají, nikdo jiný než vláda, jest na snadě úsudek, že autorem spisu je Čech, jenž naprostým jest stoupencem nynější vlády.

Poněvadž takovýmto Čechem je ministr financí dr. Josef Kaizl, jal jsem se čísti spis s pozorností obrácenou ku stránce jeho jazykové a sice za tím účelem, abych se přesvědčil, zdaž by na základě pravopisných, mluvnických a slohových zvláštností autorových bylo lze dokázati, že autorem jest dr. Kaizl. Abych autorství toto za možné pokládal, v tom nevadila mně okolnost, že navrhované ve spise prostředky ku sjednání národnostního smíru nesouhlasí s názory, jež dr. Kaizl dosud propagoval; neboť známo jest, že názorům tak zvaným svobodomyslným a názorům oposičním nedařívá se valně v kabátcích ministerských, okolnost to, kteréž se diviti ze soudných lidí nemůže nikdo, neboť ministrům nejedná se v první řadě nikdy o zásady, nýbrž v první řadě vždy přede vším o to, aby ústrojí státní pracovalo dále. Nad tímto faktem, udavším se v dějinách států již bezpočtukráte, s údivem se pozastavovati nebudeme, vždyť my Čechové nemáme privilej na to, aby u nás vyvíjely se věci jinak než jinde. Avšak důmněnka má, že autorem spisu mohl by býti ministr finanční, za čtení spisu záhy vzala za své proto, že spis se hemží germanismy a mluvnickými chybami. (Při prvním — abych tak řekl: letmém — čtení spisu, na jehož obsah jsme žádostivi, nečteme písmena a slova, nýbrž jen celé skupiny slov a nestaráme se o formu, nýbrž jen o smysl a pozorujeme jen velké chyby, jimž pak jakožto ojedinělým nepřipisujeme žádné váhy.) Z té příčiny a pak proto, že při druhém čtení spisu setkal jsem se i s archaismy (na př. na str. 31: Doleních a Hořeních Rakous«), soudil jsem, že autorem spisu jest někdo z naší staré generace, jenž, vzdělán byv jen na ústavech německých, v povolání svém málo měl příležitosti, aby řádného nabyl cviku ve své mateřštině. (Avšak vzhledem k tomu, že množství germanismu a mluvnických chyb ve spise jest tak veliké, nebylo mně možné souhlasiti s názorem »Nár. Listů«, že autorem jest »vylezlý z hrobu« staročeský punktáror.) Přes to, že za takových okolností marným jevil se býti pokus zjistiti osobu autorovu, četl jsem spis dále, abych jej pozorně přečetl celý.

A tu na str. 32. ve větě: »Udržení práv národních je, jak jsme z počátku uvedli, také otázkou moci, která jednak vyplývá z počtu, jednak ale z vlastností národů, které se vážiti nedají a tudíž impoderabiliemi slují, ač ve skutečnosti těžce do váhy padají« zarazila mne poslední fráse: »těžce do váhy« padají, fráse to, jež svou ryzí německostí (schwer in's Gewicht fallen) přímo bodá. Slovy »schwer in's Gewicht fallen« chce Němec říci, že ta která věc mnoho váží, že má velkou váhu, že jde do váhy, (tak asi jako my pravíme: to neb ono jde do peněz, stojí mnoho peněz, na př. vdávání dcery), a nechce tím říci, že ta která věc někam, na něco, padá. Při tvoření běžného již u nás ger-

manismu »padá na váhu« — (viz Sterzingrův Slovník I. str. 879, odst. 6.: »in's Gewicht fallen — padati na váhu« a Bačkovského »Oprávce«, čtvrté vydání z r. 1894, str. 186.: »hlas jejich těžce na váhu nepadá« správně: »není důležit, hlas jejich hrubě (mnoho, nic) neváží«) — bylo dle úsudku mého slovo »fallen« vzato v prvotním (geometrickém) smyslu slova toho, k čemuž svedla asi okolnost ta, že slovo »Gewicht« vyjadřujeme v češtině slovem »váha«, jímž vyjadřujeme též slovo »Wage«, přístroj k vážení, vážky, váhu, a pak bylo užito tohoto druhého (ku slovu »padati« hodícího se) smyslu slova »váha«; a tak utvořen — za správného pak použití předložky na — germanismus »padati na váhu«. Vzhledem k velkému rozdílu mezi předložkami »na« a »do« užitými u slovesa »padati« — na př. sníh padá na zem (a leží pak na ní) a padá do propasti (a leží pak v ní) — a vzhledem k tomu, že lze říci: těžce (někam) padnouti, dopadávati, dopadati, avšak nikoli: těžce padati, mám za to: 1. že ani takový Čech, jenž vzdělání svého nabyl pouze na školách německých a pak v povolání svém neměl příležitosti, aby řádného nabyl cviku v mateřském jazyku, není s to napsati »padají **do** váhy«, když říci chce to, co tanoucí mu na mysli německou frasi »ins Gewicht fallen« se vyjadřuje, a 2. že i takový Čech je s to napsati (jak autor na str. 32. píše): »těžce **do** váhy padají«, jen tehdy, když německou frási »schwer in's Gewicht fallen« před sebou vidí napsanou. To jest, mám za to, že spis »Svatodušní program německý« není českým originálem, nýbrž že je to překlad, sdělaný dle německého originálu starším již Čechem řádného cviku v češtině postrádajícím, aneb — vzhledem k tomu, že ve spise i jiných předložek nesprávně jest, užito — Němcem češtiny poměrně dosti znalým, aneb oběma.

Správnosti názoru tohoto nasvědčuje dotčené již nápadné množství germanismů a mluvnických a slohových chyb všech odrud, z nichž některé makavé zde uvedu na ukázku: Str. 11.: Udá-li se za našich dnů, že některá smíšená obec zjeví nenadále většinu obyvatelstva českou — str. 12.: Činí-li se zde odvolání ku stavu, jenž se během několik století vyvíjel — str. 14.: Že tento program české státní právo zamítá, nemůže překvapiti — str. 19.: Že jednotný jazyk při službě a velení armády má výhody — str. 20. aneb učiňme si obraz o důstojníku — str. 21.: jako pěstování jazyka plukovního při důstojnících — str. 23.: Pro blaho celé říše a jednotlivých její částí je revise zákonů upravujících vzájemné poměry obou polovin neodčinitelná — str. 25.: že byla (alliance) uzavřena u větší prospěch Německa než Rakouska — str. 25.: Vždyť v právě dotknuté velké řeči — str. 30.: jak často slýchali jsme od vydání jazykového nařízení Stremayrova z r. 1888 pronésti se předáky německého lidu v Čechách, že — str. 32.: že ... z 25 millionů obyvatel je 8½ mil. Němců a 5½ mill. Cechů — str. 33.: že němčina do nepříliš dávné minulosti byla jazykem pro veřejnou správu nejvyvinutějším — str. 35.: mezi těmito dvěma minimy zůstává široké pole pro upravení jazykových otázek — str. 35.: nemohla by menšině chráněné zákonem říšským ublížiti, která vedle toho nadíti se smí zabráněni

zřejmé křivdy neschválením zákona zemského mocí panovnickou — str. 37.: A proto pokládáme to za interes vlastní, aby u změny dosavadní soustavy prohlášen byl jazyk německý na školách středních za předmět povinný a za předmět zkoušky maturitní — str. 37.: němčinou vládl a snadno doplniti mohl, co u vědomosti té mu schází — str. 39.: ve skutečně smíšených místech by pouze německá duchovní správa zajisté nestačila, i bude nutno také pro druhou národnost náležitě se postarati a to nejen českými duchovními, ale i — str. 39.: kdyby šlo o to, libovůli u pojmenování (patrně: poněmčování) osadních jmen vylíčiti do podrobna — str. 42.: Pro obě země jde svatodušní program na tomto poli dále a vyžaduje — str. 42.: Požadavek . . . (jest) . . . jednoduchým a u provedení možným — str. 43.: Program trpěti chce v krajinách a odborech německých jedině úřadníky německé národnosti — str. 44.: ukázala, že podobné zařízení ve prospěch úřadnictva českého aspoň nebylo — str. 45.: že by nynější řád volení — str. 45.: Zásadní ustanovení jeho nejsou v srovnalosti s povšechnými názory 19. věku — str. 46.: proč mají poslanci velkých statků a poslanci obchodních komor býti vymíněni z volení dle národnosti? — str. 52: předpisy, kterými zásada ta v rozmanitosti poměrů, jaké v našem mocnářství byly a jsou, provésti má — str. 52.: hledíme-li na kvas, který ve všech téměř státech v posledním desíletí se jeví, pozorujeme-li horečnou činnost zřejmých nepřátel říše naší uvnitř hranic i mimo ně — str. 53 : Proto je dohodnutí nutné, ono je však možné jen tenkráte, když při uznání rovného práva a cennosti obou národních živlů pro zachování mocnářství přihlížeti se bude . . . —

Jisté jest, že co do stránky jazykové český tento spis psán jest tak německy, že by překlad jeho v jazyk německý pro každého Čecha němčiny znalého byl přímo hračkou.

Správnosti názoru, že spis jest překladem německého pravopisu nevadí okolnost ta, že na str. 38. ve větě: »Ba máme za to, že zavedení obligátní němčiny i bez obligátní češtiny na středních školách, kdybychom v té věci citlivost národní dovedli poněkud ukrotiti, národnosti naší ku škodě býti nemohlo« mají slova »národnosti naší« význam: národnosti české. Dle úsudku mého jest slova toho zde užito pouze jako škrabošky a jest tu nad to významným: 1. to, že ve spise — pak-li jsem něčeho nepřehlédnul — zájmena osobního »my« (a ostatních jeho pádů) ve smyslu »Čechové« není užito nikde a zájmena přisvojovacího »náš« (aneb ostatních rodů a pádů jeho) pouze jednou (v citované právě větě), což jest okolností alespoň velmi nápadnou, uvážíme-li, že jedná se tu o politický spis český o 53 stránkách textových, a 2. to, že právě na onom místě, kde autor Čechem se býti praví, autor — národnostním požadavkům svatodušního programu německého největší čině ústupek — oroduje za to, aby panství jazyka německého nad ostatními bylo uzákoněno. (Mám za to, že autor německého prvopisu, když psal citovanou větu, takto sobě hovořil: zde pravím něco in merito tak ukrutně německého, že nikdo nebude s to věřiti, že to psal Čech, pak-li že neřeknu to zde výslovně.)

Dejme tomu, že správným jest názor můj, že »Svatodušní program německý« jest překladem německého prvopisu. Pak jest zřejmé, že tu v jazyk český přeložen text, v němž odůvodněna měla býti správnost názoru, že svatodušní program německý jest »undurchführbar, jedoch discutirbar«; dále jest pak zřejmé, že zájmu na tom, aby takovýto text německý přeložen byl v jazyk český a vydán v podobě spisu původu českého, v němž správnost názoru toho Čechům vykládá Čech, míti může jen hrabě František Thun. Na snadě jest pak důmněnka, že náčrt přeloženého tu textu německého byl psán rukou hraběte Thuna a že to byl náčrt ten, jejž hrabě Thun měl sebou v konferenci, ve které náčelníkům pravice vykládal názory o svatodušním programu německém, t. j. že spis podává do podrobna názory hraběte Thuna o všech požadavcích svatodušního programu německého, což by, trvám, žádný z účastníků konference nemohl popříti, a že překlad vypracovaného pak náčrtu toho sdělal některý z důvěrníků hraběte Thuna, obstarší patrně pán, na př. baron Stummer, jazyka českého poměrně dosti znalý, třebas i za pomoci staršího Čecha.

S názorem mým dosti dobře harmonuje, co čteme ve spise na str. 28: »Moudrá státní správa musí všechny tyto programy znáti .... a moudrost státnická v tom bude záležeti, aby z nich vyvodila, čeho každému« (patrně: národu) »a čeho i tomu velkému celku nutně je zapotřebí dle starého známého: Suum cuique« a na str. 55: »Toho pak hleděli jsme dbáti na obě strany, ač obáváme se, že při dosavadní bojovné náladě nebude snaha naše uznána zcela ani na straně té ani oné.« — a konečně pak výklad autorův o užití § 14., a konečně, co čteme na str. 4: »požadavek osobní unie« (při vyjednávání o poslední vyrovnání s Uhry) kladen byl s naší strany kategoricky a se vší váhou opravdovosti —« a na str. 56: »... i zachtělo se nám psáti ve smyslu »rakouském«, aby upravil se stát, který by spravedlivě hověl legitimním požadavkům zemí a národů, který by neznal než národů spokojených, byť i dle jazyka rozdílných, a při snaze té vedla nás stará římská zásada: Salus reipublicae suprema lex esto!«

Pravdě podobno jest též, že hrabě Thun dříve, než odebral se do konference náčelníků pravice, obsah dotčeného náčrtu svého sdělil císaři a že v konferenci vykládal o svatodušním programu německém a prostředcích ku sjednání národnostního smíru názory císařem approbované. Z toho by pak šlo, že tehdy, kdy konference se konala, císař nezamýšlel učiniti za účelem sjednání smíru nějaký krok vedoucí k federalisaci Rakouska; avšak není pravdě nepodobno, že krok ten vybojují svou tak nezměrně pitomou zběsilostí němečtí radikálové a přizvukující jim v bezpříkladné zbabělosti své ostatní obstrukčníci a mommsenovci, ač nezakročí-li tu ještě včas státnická moudrost našich radikálů. —

Vzhledem ke všemu tomu mám za to, že by mělo smyslu pokusiti se o to, aby šikovným nějakým způsobem bylo zjištěno, zdali názor můj, že »Svatodušní program německý« je překladem manuskriptu německého, správným jest čili pouhou fantasií a všechny dotčené sho y pouhou náhodou. (Kdybychom měli takových žurnalistů, jimž v Ame rice říkají »most clever and smart boys« — ostří hoši, byli bychom o věděli již čtrnáct dní po vyjití spisu.)

Dále mám za to, že by bylo vhodné, aby obsah kritické části spisu v časopisech slovanských byl otisknut a sice s dodatkem, že názory ty vesměs jsou snad názory hraběte Thuna. Publikace ta byla by i pěkným praeludiem k nadcházející kampani politické.

V Praze, dne 24. srpna 1899. *Alexander Neklan.*

Obilní ceny a cla.

Napsal Dr. Gustav Lippert, c. k finanční tajemník v Terstu.

V druhé polovici dubna a v první polovici května roku 1898 vyšvihly se ceny obilní na evropských trzích zcela náhle na neobyčejnou výši. *)

Kdežto v květnu předešlého roku platil metrický cent jarní pšenice 7 zl. 82 kr. až 7 zl. 84 kr., stoupla jeho cena dne 26. dubna 1898 na 15 zl. 20 kr., 5. května 1898 na 15 zl. 75 kr. a 10. května 1898 dokonce na 16 zl. 80 kr. Mouku, jejíž kilogram stál předešlého roku 14 kr., bylo nutno zaplatiti dne 5. května 1898 26 kr., ač nebyla ani takové jakosti jako dříve.

V Budapešti stoupaly ceny stejným způsobem. Dne 23. dubna 1898 bylo zaplaceno za metr. cent 15 zl. 40 kr. Dne 9. května 1898 znamenala jarní pšenice 16 zl., jarní žito 10 zl. 5 kr., pšeniční mouka č. 0, 25 zl. 50 kr.

V Londýně zaplaceno bylo počátkem r. 1898 asi 19 šilinků za jeden quarter**) (což odpovídá přibližně 5 zl. 30 kr. za m. c.), koncem dubna t. r. naproti tomu 46—47 šil. tedy kolem 12 zl. 80 kr. až 13 zl. za metr. cent.

Na pařížské burse stoupl pšeniční kurs, který dne 1. července 1897 znamenal 23 franky 75 cent. za 100 kg., 1. dubnem 1898 na 28 franků 90 cent., 7. květnem 1898 na 30 franků 25 cent.

V Berlíně znamenána byla červencová pšenice dne 10. května 1898 268 marky za jednu tunu (10 metr. cen.), kdežto n. p. v prosinci 1897 kolísala mezi 188·50 marky až 192·50 marky.

Příčiny tohoto neobyčejného a neočekávaného zjevu byly veřejným míněním, v denním tisku vysloveným, uváděny v souvislost s vypuknutím španělsko-americké války.

Podnět ke stoupání obilních a moučných cen v Evropě ležel skutečně za atlantickým oceánem, ačkoliv — jak později bude vyloženo — jest třeba hledati pravé příčiny ještě hlouběji. Také tam, ve Spojených státech, na směrodatných trzích New-Yorských a Chicagských, bylo nápadné, kromobyčejné vyšvihnutí se obilních cen! Kdežto dne 1. července 1997 stál bushel (= 28 kg.) pšenice toliko 75⅛ cent. (6 zl. 64 kr.***) za metr. cent), znamenána byla květnová pšenice na New-Yorské burse:

*) Nejvyšší cena v naší říši za pšenici během posledních 30 let obnášela 18 zl. 60 kr. v roce 1873. V tomto roce byla celá Evropa stížena špatnými žněmi.

**) Jeden imperialquarter (obilní míra) = 290·781 litrů. Imperialquater pšenice váží průměrně 480 angl. liber = 217·728 kg.

***) 1 Cent přibližně = 2½ kr.

dne 1. dubna 1898 101⅛ cent. (8 zl. 91 kr. za m. c.), dne 30. dubna 1898 118½ cent. (10 zl. 45 kr. za m. c.), 7. května 1898 160 cent. (14 zl. 28 kr. za m. c.), 9. května 1898 188 cent. (16 zl. 57 kr. za m. c.). To znamená, že cena stoupla v poměrně krátké době téměř o 87%. Vrcholu dosáhla americká spekulace dne 10. května 1898 se 193½ cent. za 1 bushel pšenice v místě (17 zl. 6 kr. za m. c.).

Ceny obilní, jindy důležité ve svém kolísání toliko bezprostředně zúčastněným, obrátily na se svou výší všeobecnou pozornost. V zastupitelských sborech i v kruzích mimoparlamentních uvažovány a přetřásány prostředky, jimiž by se odpomohlo obilnímu zdražení. Mezi návrhy nalezl všude nejvíce přímluvy ten, aby se clo, na obilí uložené, dočasně zrušilo. Ale ne všechny vlády vyhověly tomuto požadavku.

V Italii bylo zrušeno clo na pšenici a pšeničnou mouku až do 30. června r. 1898 královským výnosem ze dne 5. května 1898. (Již dne 23. dubna 1898 vydala král. vláda italská nařízení, jež vešlo v moc 25. lednem 1898 a jímž nařízeno bylo snížení cla pšeničného se 7½ na 5 lir za 100 kg. a to do 30. dubna 1898. Zákonem ze dne 11. února 1898 byla pak snížena také ostatní cla obilní. Na trzích stoupla tenkráte cena chleba až na 50 centesimů za 1 kg.) Toto opatření ztrácí však se stanoviska národohospodářského značně na významu, uváží-li se, že bylo ustanoveno v době, kdy v celé řadě měst téže země vypukly nepokoje. Zatímné odstranění cel, uložených na zboží, nutné ku přípravě nejdůležitějších potravin, nebylo patrně nařízeno se stanoviska národohospodářské politiky, jako spíše k upokojení rozčilených myslí. Až děsivě jasně se ukázalo, že zdražení chleba bylo jen posledním vnějším popudem k propuknutí těžkých, již déle se připravujících nepokojů v Italii, ba že otázka žaludková byla toliko záminkou, jíž použila revoluční propaganda k tomu, aby popíchla masy k odboji. Bylať zabavena rozsáhlá korespondence mezi vůdci socialistických agitací, v níž bylo agitováno proti stávajícímu řádu a proti monarchistické instituci, čímž snadno byl podán důkaz, že propuknutí politování hodných vzbouření lidu nepřivodil jen hlad a nouze o práci, nýbrž i agitace. Výlohy, jimiž nepokoje byly potlačeny, obnášely prý 10 milionů lir.

Španělsko, kdež byla cla zmírněna již výnosem ze dne 3. března 1898, nalézalo se v podobném stavu, otřeseno jsouc prvními nezdary války se Spojenými státy. Také tam kvasilo to v několika městech. Vzhledem k vysokému ažiu, jež způsobilo značný vývoz obilí, zdražení chleba a velikou rozmrzelost obyvatelstva, usnesla se vláda dne 5. května 1898 předložiti návrh na zrušení přívozného cla obilného a na vydání zákazu o vývozu obilí. Dne 7. května 1898 nabylo zrušení cla obilního moci — byl dovolen svobodný dovoz pšenice, kukuřice, ovsa, ječmene, rýže a mouky — a tu i zde jeví se hlavně jako prostředek a pokus upokojiti mysli. General Weyler ostatně prý se vyjádřil, že se mu zdá, jakoby nouze a chléb ve Španělsku byla přehnaně líčena a že nepokoje »chlebové« mají podle jeho náhledu původ svůj spíše v nepřátelství ku vládě než v nouzi o chléb.

Současně se Španělskem bylo zrušení obilních cel nařízeno také v Portugalsku.

Poněkud překvapovalo zrušení obilních cel ve Francii, výnosem ze dne 4. května r. 1898; mimo to snížila dne 7. května 1898 francouzská vláda clo na mouku ze 16 franků na dva.

Méline, francouzský ministerský předseda, byl vůdcem přívrženců ochranného cla a agrárních stran; veřejné mínění francouzské přálo si však odstranění obilních cel, zvláště poněvadž agitace mysli značně rozčilily a volby byly bezprostředně přede dveřmi. Tedy také zde nutno pochybovati o upřímném sledování a čistě věcném šetření národohospodářských zájmů. K posouzení otázky, zda zrušení sedmifrankového cla za 1 metr. cent konsumentům prospělo či neprospělo, budiž nejprve uvážena okolnost, že cena mouky dvanáctimarkové, která dosáhla dne 28. dubna 1898 ceny 68 franků 50 cent., znamenána byla dne 5. května 1898 65 franky 25 cent. Domnívali bychom se tedy, že dočasné zrušení cla snížilo v několika dnech cenu mouky o 3 franky 25 cent. Přehlédneme-li však záznamy cen za mouku za celou první polovici května 1898: 2. května 67 fr., 3. května 66 fr., 4. května 62 fr. 50 cent., 5. května 65 fr. 25 cent., 6. května 65 fr., 7. května 64 fr. 75 cent., 8. května neděle, 9. května 65 fr. 60 cent., 10. května 67. fr. 40 cent., 11. května rovněž, 12. května 66 fr. 90 cent., 13. května 66 fr., 14. května 65 fr. 60 cent. atd. — jeví se nám, že kolísání cen patrně má původ svůj toliko ve spekulaci, o čemž svědčí zejména nejnižší záznam 62 franků 50 cent. den bezprostředně před zrušením cla a ihned tomu následující zdražení na 65 fr. 25 cent.

Podobně se pšenicí. Květnová pšenice dosáhla nejvyšší ceny 33 franků dne 29. dubna. 4. května 1898, v den zrušení cla, klesla cena na 29 fr. 60 cent. (o 3 fr. 40 cent.), následujícího dne na to stoupla však opět na 30 fr. 40 cent., stoupala pak po nějaký čas a dosáhla 10. května 1898 výše 31 fr. 75 cent. atd.

Výsledkem francouzské politiky celní bylo tedy, že obilní clo pohlceno bylo z části spekulací; Méline odhadl na konci dubna 1898 pro Francii spotřebu pšenice, kterou by bylo třeba až do příští žně dovážeti, na 3 mil. metr. centů. Shoduje-li se to — a jest zajisté tomu tak, poněvadž dle výkazů o dopravě pšenice z amerických přístavů do Francie bylo od počátku května do konce června 1898 zaplaceno dopravné za 2·7 mil. m. c. pšenice — pak znamená zrušení cla oběť se strany státu v obnosu téměř 21 milionů franků. (Dle zprávy našeho konsulátu v Bordeaux dovezeno bylo do Francie za období 1897—98 celkem 29,813.708 hektolitrů pšenice.)

Německá vláda prohlásila dne 5. května 1898 v říšské radě na návrh sociálních demokratů, týkající se zrušení obilního cla, ústy sekretáře říšského pokladu Thielmanna, že říšský kancléř nemá v úmyslu dáti společným vládám podnět ke snížení nebo zrušení obilních cel. Na jaře r. 1891 byly by prý podobné okolnosti vedly k stejným důsledkům. Že předešlé zimy byl návrh Richtrův na snížení a pozdější úplné odstranění cla ze žita velikou většinou odmítnut. Pohyb obilních cen prý od té doby ukázal, že zamítavá většina říšské rady vystihla věc správně; neboť již rok na to dokázalo náhlé klesání cen, že stoupavý pohyb z r. 1891 třeba jest přičísti toliko náhodné shodě celé řady okolností a nikoliv nějaké

trvalé změně v podmínkách obilnictví. Že tím větším právem nutno přičísti nynější vysoké ceny shodě pomíjejících okolností, neboť jest prý nesmírný rozdíl mezi dneškem a rokem 1891.; tenkráte bylo se obávati následkem nepříznivých žní nedostatku obilí pro světovou spotřebu, kdežto nynější obavy týkají se hlavně jen možnosti včasné dopravy obilí v Americe pohotově jsoucího. Pšenice stoupla v ceně více než žito, jež vysoké ceny z r. 1891 daleko nedosáhlo. Obavy stran válečného uzavření amerických přístavů jsou prý přehnány, neboť kdyby i byly — což však dle posledních událostí není pravděpodobno, atlantické přístavy Spojených států válečným loďstvem obklíčeny, zůstala by volnou cesta přes Kanadu a řeku sv. Vavřince, kudy možno nerušeně dopraviti obilí do Evropy. V Prusku trpí sice některé krajiny nouzí, kdežto jiné okresy dle předložených zpráv mají ještě bohaté zásoby. Nic že k tomu nepoukazuje, že by se tam blížila tak veliká drahota a hlad, jako r. 1891. Jest ostatně ještě v čerstvé paměti, jak neuvěřitelně rychle byla udolána i ona veliká drahota r. 1891. S trvalým upevněním cen obilních na nynější výši lze právě tak málo počítati, jako tomu bylo r. 1891. Zaváděti však snížení nebo dokonce zrušení cla k vůli pomíjejícímu zvýšení cen, to bylo by v přímém odporu ku snahám vlád i velikých stran v říšské radě, jež směřují ku povznesení hospodářského stavu rolnického obyvatelstva. Přechodná změna celní sazby chleba by značně nezlevnila, zajisté by však těžce poškodila rolnictvo vzhledem k dozrávající žni. Získali by při tom jen obchodníci, a při opětném zvýšení cla, jež se dá očekávati při klesnutí cen po nové sklizni, otevřely by se nejnezdravější spekulaci dvéře dokořán. Kdyby chtěly vlády odejmouti rolnictvu celní ochranu při každém vyšvihnutí se cen, tu nebylo by lze odmítnouti požadavek rolnictva v opačném, bohužel již vyskytnuvším se případě, totiž při nastoupení neobyčejně nízkých cen, a sice ten požadavek, aby pak vláda byla nucena pojistiti rolníkům také nejmenší cenu. Nízkými cenami posledních let trpělo zemědělství a bylo by kruto a nespravedlivo, kdyby se za to nemělo také těšiti cenám vyšším, jež s těží se udrží na nynější výši. Zejména že cena žita není takovou, že by se části německého lidu, jenž jest odkázán na práci vlastních rukou a jehož mzdy od r. 1891 v pravdě neklesly, znemožňovala obživa. Zachování obilního cla nikoho v říši vážně nepoškodí, ale snížení jeho nebo zrušení mělo by pro rolnictvo následky, jichž zodpovědnost na se vzíti není říšský kancléř ochoten. Tajemník říšského pokladu Thielmann ukončil svou řeč poznámkou, že se toto prohlášení vztahuje samozřejmě toliko na poměry, jež lze té doby přehlédnouti. Nastaly-li by podstatné změny, pak by vlády otázku znovu zkoumaly.

Jako zajímavý doplněk k této řeči budiž citován vyňatek telegramu z čísla 12105. »Neue freie Presse« ze dne 6. května 1898.: »Berlín, 5. května. Pšenice starého období stoupla v očekávání dnešního jednání říšské rady o 8 marek, a stoupla na to o další 2—3 marky, když vešla v známost odpověď vlády, že zrušení cla prozatím není nutno. Žito rovněž pevné, cena stoupla o 3 marky.«

Z tohoto telegramu jest zřejmo více než s dostatek, jakým působem byly ceny vyháněny do výše.

Německá vláda zastupovala tudíž v hlavní věci tytéž názory, jak se nám jeví v řečech říšského kancléře knížete Bismarka, nesených duchem agrárním a jichž budiž dovoleno co nejstručněji se dotknouti.

V řeči pronesené dne 21. května 1879. v německé říšské radě při příležitosti zavádění nových obilních cel, vyvracel kancléř nejdříve náhled předřečníkův (Dr. Delbrücka), jenž tvrdil, že zavedením nových cel obilí se zdraží a cena jeho nutně musí vystoupiti. Tu bylo by nutno především předložiti otázku: jsou nízké ceny obilní v hospodářském ohledu samy o sobě štěstím? Kancléř to popřel. Pak byly by země na východě, jež mají nejlevnější ceny obilní, země na dolejším Dunaji, na Tise, Halič a jižní část evropského Ruska v hospodářském ohledu nejšťastnějšími, nejzámožnějšími, nejmocněji vyvinutými zeměmi Evropy. Ve skutečnosti však vyskytují se nejvyšší ceny obilní trvale v oněch zemích Evropy, v nichž veškera odvětví průmyslové činnosti nejvíce jsou vyvinuta, totiž v západním Německu, v Nizozemí, Belgii, Francii a v Anglii. Kdyby bylo laciné obilí cílem dosažení hodným, pak bylo by bývalo především a odedávna nutno odstraniti pozemkovou daň, neboť ta tísní živnost rolnickou v tuzemsku.

Kancléř vyslovil dále domněnku, že ceny obilní nestoupnou zavedením cel v Německu, alespoň ne podstatně, poněvadž obilní ceny v Německu nejsou závisly na clu, jež se ukládá, nýbrž na sklizni, především ve velikých obilních zemích východoevropských a amerických, částečně také na sklizni v Německu, ale přece daleko ne v té míře jako na velikých sklizních v Rusku, Uhersku a Americe. Vůbec že v celém světě možno mnohem více obilí vypěstiti než možno ztráviti, nabídka že jest mnohem větší než spotřeba. Dobývání plodin že jest ještě v úrodných zemích východoevropských a západoamerických úplně neobmezeno a že možno je libovolně zvýšiti. I když se clo zvýší na jednu marku, poskytnou ony okresy právě tolik obilí jako dosud, neboť až přes jednu marku jest úplně volno původnímu producentovi na ceně utrhnouti. Tento to konečně odnese; o tolik dostane méně; v Německu však není třeba o něho se starati. To že jest náhled ruských a německých obilních obchodníků. Němečtí prý říkají, že o tolik méně dávají petrohradskému překupníku a že ani tento ničeho netratí, neboť o tolik méně platí ruskému sedlákovi a výrobci, jenž mu prodává, chtěje rychleji peníze dostati, obilí většinou na stojatě. — Spolčené vlády nedomáhají se předlohou vlastního ochranného cla, nýbrž toliko cla finančního, což znamená distributivní spravedlnost, rozdělení jedné části břemen tuzemského rolnictva na cizinu podle pravidla reformního plánu o celkových daních. Že on (kancléř) spatřuje ve clech obilních jaksi »clo pořádkové«, jež by zavedlo v dovoz nějaký pořádek a jež by značně zmenšilo »lehkomyslný« dovoz obilí.

Téměř o 6 let později v řeči proslovené dne 10. února 1885. při projednávání opětného zvýšení obilního cla (na pšenici v obnosu 3 marek, na žito 2 mar., atd.) kladl Bismark důraz na to, že již r. 1879. bylo odpůrci zvýšení cla vzato v úvahu, že by obilní ceny musily dosáhnouti netušené výše a že by omezily dělníka v jeho výdělku a obživě; že se tím upravuje půda pro sociální nebezpečí, jež právě třeba potírati. Všechna proroctví že jsou bludná. Tehdejší zákonodárství celní že působilo všude

blahodárně. Jen v jednom směru nemělo účinku, jenž tenkráte od něho byl očekáván: nezpůsobilo zlepšení cen pro zemědělské výrobky. Naopak, obilí stalo se lacinějším. Také při opětném zvýšení cel že není jisto, docílily by hospodářské výrobky vyšší ceny. Nastoupilo-li by toto zvýšení cel, získal by rolník zvýšením cen; v opáčném případě zaplatí clo cizozemí. — Jest nesprávnou domněnka, že slevou cel v případě drahoty něco se změní. Žádná sleva cla nemůže ze země vyvolati žito nebo pšenici, jež v roce nevzešla. Příčinu že právě nijak nelze předělati. — Veškera tvrzení tiskem i řečmi vyslovená, jež vycházejí z toho stanoviska, jako by celé celní zákonodárství, pokud se týče obilí, bylo prostředkem, jímž se má ulehčiti velkostatku na útraty malého muže, že jsou lživým překrucováním pravdy, v druhé řadě pak nespravedlivým štvaním nemajetných tříd, že jsou tvrzení ta mnohem větší měrou sociálně nebezpečná a nemravná než vše jiné. Kancléř končil protestem proti nepravdě, jako by předloha zákona směřovala k něčemu jinému než k ochraně národní práce, k ochraně národního majetku celkového — chuďasova stejně jako boháčova.

Agrárně politické názory kancléřovy sdílela také většina říšské rady a dne 16. února 1885 bylo zvýšeno clo na pšenici na 3 marky, podobně (na návrh poslance von Schorlemer-Alst) clo na žito ze 2 na 3 marky.

Z následujících čísel patrný jest účinek této německé politiky celní:

Po zrušení nepatrných cel obilních, jež trvaly až do r. 1866, načež obilí po 13 roků bylo ode cla osvobozeno, zaváděno bylo clo v létech

	1879	1885	1887
na pšenici v obnosu . . .	1·— m.	3·— m.	5·— m.
» žito » . . .	1·— »	2·— »	5·— »
» ječmen » . . .	0·50 »	1·50 »	2·25 »
» oves » . . .	1·— »	2·— »	4·— »

Průměrná cena za metrický cent byla v létech

	1872—1877	1878—1883	1886	IX. 1887
pšenice . .	23·03 m.	20·5 m.	15·7 m.	15·4 m.
žita	17·9 »	16·5 »	13·4 »	11·5 »
ječmene . .	17·3 »	15.65 »	13·5 »	12·5 »
ovsa	16·78 »	14·45 »	13·3 »	10·6 »

Tedy při větších clech nižší ceny. Z toho lze vyvoditi, že kníže Bismark právem řekl, že na cenu pšenice (podobně i na cenu ostatních odrud obilních) působí clo velmi málo nebo vůbec nijak. Cizozemská sklizeň, světový trh, rozhodovala o cenách v německé říši; společná, lépe řečeno nižší nabídka ciziny ulehčila značné snížení dovozného. V době od r. 1881—1886 bylo sníženo dovozné za 1 tunu z New-Yorku do Amsterodamu o 18 marek, z Kalkutty do Londýna o 30 m., k tomu přistupují ještě důležité železniční stavby v Indii a Americe, otevírající přístup k velikým územím.

Úmysl německé vlády, aby se clem udržely ceny v tuzemsku na určité výši, byl tedy po třikráte úplně zmařen; v nejlepším případě byly ceny toliko před tím uchráněny, aby neklesly ještě hlouběji.

Ale beze vší pochyby jest clo 5 marek, jež obnáší třetinu n bo

i jen čtvrtinu ceny zboží jím obtíženého, velmi vysoké. To bylo obzvlášť krutě pociťováno r. 1891, když nastoupily následkem špatné sklizně na pevnině a následkem zákazu vývozu z Ruska neobyčejně vysoké ceny obilí. Průměrná cena za rok 1891 byla podle berlínských záznamů: za 1 metrický cent pšenice 22 marky 42 pfen., za 1 metr. cent. žita 21 mk. 12 pfen. Všeobecně, také se strany agrárníků, bylo navrhováno dočasné zmírnění celní sazby. Německá vláda nepřistoupila sice na návrh ten, usnesla se však použíti při nastávajícím jednání o uzavření nových obchodních smluv snížení obchodních cel vůči státům ve smlouvu vstupujícím jako důležitého prostředku ku dosažení výhod v jiných oborech. Tak byla v obchodní smlouvě s Rakousko-Uherskem, Italií, Švýcarskem a Belgií obilní cla značně snížena, za pšenici a žito z 5 marek ze 100 kg. na 3 m. 50 pf. atd.

Přirozeně počaly nyní této nízké sazby celní užívati také všechny ony státy, zejména mimoevropské, které uzavřely s Německem, ne sice smlouvy celní, ale obchodní smlouvy s klausulí největších výhod. Beze všech obětí dosáhly tedy těchto důležitých výhod zejména anglické kolonie, Spojené státy severoamerické a vzkvétající rolnické státy jihoamerické.

Rakouské celní politice nevedlo se o mnoho lépe než německé. Před r. 1882. nebylo na žito a pšenici žádného cla. Zákonem z 25. května 1882. bylo uloženo cla na 100 kg. pšenice 50 kor., na 100 kg. žita 25 kor. ve zlatě. Průměrná cena pšenice a žita na vídeňské plodinové burse byla: r. 1883 pšenice zl. 11·— a žita zl. 8·30, r. 1884 zl. 9·80 a zl. 8·70, r. 1885 zl. 9·— a zl. 7·70, r. 1886 zl. 9·30 a zl. 7·20. Zákonem z 21. května 1887 bylo zvýšeno clo za 100 kg. pšenice a žita bez rozdílu na 1 zl. 50 kr. ve zlatě. Průměrné ceny byly pak r. 1887 pšenice zl. 9·10, žita zl. 6·90, r. 1888 zl. 8·20 a zl. 6·40, r. 1889 zl. 8·61 a zl. 7·19, r. 1890 zl. 8·91 a zl. 8·12, r. 1891 zl. 10·72 a zl. 9·41 (špatné žně), r. 1892 zl. 9·70 a zl. 8·67, r. 1893 zl. 8·56 a zl. 7·—, r. 1894 zl. 7·66 a zl. 5·99, r. 1895 zl. 7.46 a zl. 6·47½ (oba poslední roky dobré žně), r. 1896 zl. 7·82 a zl. 7·01, r. 1897 zl. 10·80 a zl. 8·05 (špatné žně). I tyto číslice praví, že cenu neurčuje clo, nýbrž především žně.

Na veliké stoupání cen na jaře r. 1898 ozvalo se v celé říši ihned volání po odpomoci. V rak. říš. radě bylo podáno na základě čl. VII. celního zákona z 25. května 1882 několik pilných návrhů na zrušení obilních cel. Na ty odpověděl ministr obchodu Dr. Bärnreither dne 6. května 1898, že vláda věc její delší čas studuje a zamýšlela vyjednávati s Uhry. Odpověď uher. vlády byla jak známo zamítava. — Na tuto odpověď ministrovu připjala se delší debata řečníků různých stran a většina jich byla shodného názoru, aby se obilní cla nerušila, ježto by takové opatření nemělo žádoucího účinku.

Byl také učiněn návrh, jak brániti zdražování obilí, a sice posl. Taniaczkiewiczem a soudr., aby státem zřízeny byly obilní skladiště. Proti návrhu tomu lze namítati vše, co lze namítati proti provozování obchodních operací státem. Jsou-li přiměřeny značné kapitály základní a každoroční značné výdaje možným prospěchům občasné, bohudík ne časté státní pomoci? Zakročení státu jest mnohem účelnější ve způsobě po-

mocných půjček, opatření a zadání veřejných prací a p. V Anglii snažili se podobně jako Taniaczkiewicz a soudr. věci přijíti na kloub. Tam radil se parlamentní výbor o založení národních pšeničních komor a výsledek svých úvah dal ve zvláštní zprávě na veřejnost. Že jest Anglie na cizině závisla v záležitosti dovozu svých potravin, jest věc zasluhující veliké obezřetnosti. Anglie potřebuje týdně cizozemské pšenice 500.000 quarterů. I jeví se zakládání národních obilních komor nezbytným pro ochranu země. Ty by nebyly na újmu ani zájmům rolnictva, ani obilního obchodu. Zvláštní komise ze zástupců zemědělství, obchodu obilního, armády a námořnictva měla by co nejdříve se uraditi o provedení plánu. — Z jiné strany (Yerbourgh a soudr.) vyšel návrh, aby stát zakoupil 8 mil. quarterů pšenice a po částech v jistých obdobích je opatrně prodával, v celku každý rok asi do třetiny svých zásob, aby tržní ceny nebyly tím dotčeny. Tento system by měl, jedním slovem, především tu nevýhodu, že by se draho kupovalo a lacino prodávalo.

S anglickým návrhem souhlasily ruské Novosti. Jest prý třeba učiniti Evropu v záležitosti opatřování obilí nezávislou na Americe a tudíž jest zakládati státní obilní zásobárny. Nebylo by ani třeba takých obětí, kdyby si evropské vlády zemědělství více všímaly a se na dovoz americký nespoléhaly. Bylo by bývalo prospěšno opatřiti obilní zásoby a prodávati je za nouze za mírnou cenu a položiti spekulaci určité hráze. Vlády připadnou za nedlouho samy na tyto myšlenky, aby své země ochránily od krisí, hladu a povstání, jež jsou ve vzdělané Evropě strašnou anomalií.

Jedná se však ještě o to, povede-li se dobře Evropě, když ji bude Rusko diktovati ceny. Neboť velké žně ruské by pak přirozeně ovládaly evropský trh; přebytky žní amerických daly by se vždy zadržovati vysokými cly. Kdyby však nemělo býti užito toho umělého uzavření hranic, vždycky bude americká soutěž za obyčejných poměrů značně stlačovati evropské ceny obilní. Z toho viděti nespolehlivost těchto opatření.

Zkušenost nás učí, že ceny obilní určuje především poměr zásob ke spotřebě na trhu světovém a že cla nemají takového vlivu na ceny, jaký se jim připisuje. Při zavedení obilních cel může jíti o věc trojí, buďto o clo finanční, anebo o clo ochranné anebo o regulaci cen. Cla finanční, jichž účelem jest opatřiti státu příjem a v míře malé se vybírají, nejsou celkem citelná. Čím vyšší jest clo, tím spíše se celkem projeví v domácí ceně. Jen výminečně převezme cizina celé clo anebo část jeho, pravidlem nese clo samo tuzemsko. To platí zejména o zemích, jež vlastním zemědělstvím nemohou svoji spotřebu obilní kryti a na dovoz obilí jsou odkázány; za to ve státech obilí vyvážejících nemají vlastní dovozná cla žádného nebo jen malého vlivu na vlastní obilní ceny. Nejméně cítiti jest clo při bohaté žni domácí a rovněž za přebytku v cizině, neboť pak jsou za hranicemi ceny ještě více stlačeny než doma. Naproti tomu při citelné potřebě zahraničného přívozu a malého přebytku doma bude účinek cla velmi citelný, anebo jinými slovy: clo nejvíce účinkuje přirozeně v dobách vysokých cen, nejméně v dobách nízkých cen. Jsou-li ceny vysoké, bývá méně hrazeno cizinou než při cenách nízkých. Při nízkých cenách přejímá celní poplatek zahraničná sou-

jež hledí co nejvíce obilí odbýti, aby množstvím prodaného zboží došla zisku.

Vysoká ochranná cla budou míti ten účinek, že ceny doma stoupnou. Samy o sobě jsou břemenem, jež ukládá se jedné části obyvatelstva ve prospěch druhé. Ospravedlniti se dají jen tehdy, když zahraničný dovoz tak stlačuje domácí ceny, že domácí zemědělství nemůže již obstáti.

O celní politice, mající regulovati ceny (vliv na ceny má i finanční i ochranné clo), učí zkušenost Anglie a Francie (sliding scale 1828 a échelle mobile 1832), že nižádné clo nemůže trvale regulovati ceny a že všeobecná konjunktura byla vždy mocnější a rozhodnější a že ještě méně se podařilo zadržovati kolísání cen a hlavně že spekulaci nebyly kladeny nižádné překážky změnou cla, nýbrž naopak jen nová příležitost byla poskytována. (Dokončení.)

HERMANN HÄFKER:

„PŘIPOZDÍVÁ SE....“

Přestal jsem odpovídati.

Dáma přede mnou — silná, vysoká — pravila přimhuřujíc oko: »Připozdívá se již. Jděte ještě k tanci.« Měla hedvábné šaty barvy mdle malinové, a mohutný, třpytivě zlatový účes. Její obličej, plný vrásek, její šíje, její ramena i také vzedmutá klenba jejích prsou — vše zdálo se silně napudrováno.

Poklonil jsem se polou bezděčně, a nemotorně hrnul jsem se za skupinu zcela mladých pánův. Cítil jsem, že dívá se kradmo za mnou. Motal jsem se dále k jednomu rohu pokoje a odtud do otevřených dveří malého kabinetu, který stmíval se v šeru.

V koutě na pravo narovnalo se cosi na divanu, když jsem vstoupil a zahuhňalo nesrozumitelně: »Nejmilostivější . . . « Byla tam bílá náprsenka a šerý, nejasný obličej. Když zpozoroval, že vešel to jen host, stišil se opět.

Kráčel jsem rychlými, přímými kroky k oknu, kde stál damský psací stolek. Prsa má pracovala s bouřlivou horečností . . .

Pomalu z počátku, pak s náhlou prudkostí padalo na mne jakési parno, které mne rázem proniklo od hlavy až po špičky prstův. Svalstvo moje se napjalo, dech zastavil se na okamžik . . . Po té zvlnilo mne tiché zachvění, a příjemná, blahá svěžest rozlila se po mém těle . . .

Přiblížil jsem se opět ke dveřím; na prahu stanul jsem váhavě. Do ozářeného pokoje, v němž hemžila se, hlučela a smála se sobecká společnost, zvučely takty valčíku z protějšího salonu . . .

Rychle jsem přešel pokoj. Cosi mnou projelo; ne myšlenka, ne tušení, — cosi jako jistota přesvědčení. Jako myšlenka někoho jiného, který mne potkal . . .

Tančil jsem. Má dáma byla dosti malá, skoro hubená, ale tahy jejího obličeje byly nevyrovnatelné krásy. Hleděl jsem bez ustání na lahodně jemnou, růžovou barvu její šíje a prsou, jejíž lehce nadechnuté

stíny ztrácely se za lesknavým šatem ohnivé barvy . . . Vlas její byl černý a protknut zlatým šípem. Na šípu viselo zlaté srdce s jemnou kresbou z temně purpurových rubínův.

Tiskl jsem ji na sebe a poddávala se.

Z čista jasna jakoby proud konejšivé něžnosti polil můj oheň, ovanula mne rozmarná touha po zahrávání a lísání, a dodala mi veselé lehkosti. Jako motýli rozletěly se moje myšlenky za kvítím vzpomínek . . .

Byla letní noc, kdy větřík zpíval sladké bzučící písně a vzduch svými polibky zasypával všecko živoucí. V tom zaslechl jsem hlas povídající a zvonící jako stříbrný tón, a spatřil jsem opět obličej s jemně nadechnutou linií kolem usměvavých úst . . . a kolem kladla noc své rozmařilé stíny . . .

Odstoupil jsem. A znáhla jala mne tak úchvatná, neodolatelná touha po tom hlase a této linii, že zahořely mi oči.

V okamžiku nalezl jsem ji opět, mou starou lásku. Spatřil jsem ji v jedné z těch paní, které seděly samotny. Ovívala se. V jejích očích spočíval výraz šťastného svědomí. A dojaly mne ty oči její, ve kterých třpytil se matný lesk.

Jakmile jsem se poklonil, šla ihned se mnou. Jal jsem ji opatrně jako bereme dítě do ruky, a hleděl jsem na ni se zamyšleným úsměvem. Tu jsem cítil, že náhle sebou trhla; po té zarděl se zvolna její obličej a opět přijal výraz šťastného ženského úsměvu.

Stará láska! . . . Držím ji ve své paži . . . A letní noc houpala se na tempech valčíku . . .

Viděl jsem jen ten tah kolem jejích úst — modlu svého zbožňování. A pak cítil jsem její těžké tělo ve svých pažích . . .

Tu pravila — co prsa její se mocně vlnila — líbě znějícím, tlumeným hlasem: »Připozdívá se; půjdu domů. Doprovoďte mne, není-li Vám to přílišnou obětí . . . «

V šatně zastihl ji muž. Slyšel jsem jeho hlas z pokoje pánů, když jsem byl skloněn nad přezůvkami: »Ty jdeš již? — Není možno! — Co pak — migréna? — Horko přílišné? — Co se ti zdá! Ženský rozmar. Nemožno. Já zůstanu . . . « Pak šel kolem otevřených dveří zpět do salonu, nepostřehnuv ani, jak posměšně jsem se za ním pitvořil. Stoupl jsem na prah a díval se za ním. Měl lysou lebku až na dva chundelaté chumáče vlasův u uší. Jako osel . . . jako osel. —

Šli jsme. Venku první jarní větřík províval tichou noc . . .

Ona byla velká a statné postavy. Tvary její v plném rozkvětu blížily se osudnému přechodu, kdy spony krásy se trhají a tvary plynou, měknou, břednou a nadýmají se, — kdy dohromady neskytají již souměrného obrazu útlé, bující postavy, jíž *jedna* duše vládne, nýbrž nevlídný obraz staré budovy, na které stavělo přemnoho vášní.

Když jsme stanuli před jejím domem, zvala mne na kořílk čaje, poněvadž jsem kašlal. Hlas její nesl se čistě a mírně jako zvon, pln jsa nevědomé, nevinné něžnosti . . . Obrátil jsem k ní svoje oči a ironicky se usmál. Leč nenadále vzplanul můj pohled . .

Snesla jej. S šelmovským smíchem okázala mi své bílé zuby. Koler

jejích úst opět utkvěla na chvíli stopa té lahodné, něžné linie, při jejímž spatření zajásala ve mně stará vzpomínka . . . Nabídl jsem jí rámě.

Čekal jsem v jejím budoaru. Přinesli náčiní k čaji. Kutíc ve vedlejší síni vyzvala mne, abych si zapálil cigarettu. Po té podán čaj, a lehké, sladce páchnoucí obláčky stoupaly z něho do vzduchu.

A hned po té cosi jako truchlivost, jako hořká úzkost, nepochopitelná, přece však obtížná — — — — — — — — — — — — —

Přišla ještě oblečena, ve plášti, který pak svrhnula s ramen na pohovku . . . V pokoji svítila její šíje. Pak podala mi svou ruku, dosud krásnou, abych ji políbil.

Učinil jsem to. Vypil jsem koflík čaje, zapálil druhou cigarettu, odložil ji a — zvedl jsem se. Stál jsem před ní. Do plynného toku lásky, jenž šuměl v mých prsou a hlavě, mísilo se cosi jako bolest.

A s úsměvem jsem jí vypravoval, jak jest krásná, a zalil jsem ji proudem nekonečných něžností a lichocení, jako ta, která rozlila nádobu plnou drahého oleje nardového nad hlavou toho, jejž milovala; vyjmenoval jsem všechny vnady, které zdobívaly její mládí, maloval jsem ji tak krásnou, jak jenom sníti mohla o sobě . . . posel jsem ruce její nesčíslnými políbeními a odcházel jsem.

Tu vyskočila a prosila mne, jakoby hedvábná pouta měla ve svých slovech, abych zůstal ještě — proč *opět již ven, do té noci?*

Já však jsem vzal do ruky svůj klobouk, pozvedl její ruku ještě jednou k svým rtům, co oči moje již již se zavíraly, a děl jsem potlačuje mocí zívnutí: »Připozdívá se, milostivá paní . . . «

Venku ovanula mne jarní noc.

Tápal jsem chvíli jako ve snu, omámen resonancemi večerních melodií. Skličovalo mne dusno — tak teplý byl vzduch. Slyšel jsem ten čistý, stříbrný hlas z tehdejší doby, a po boku cítil jsem opět tu malou ohnivou, se kterou jsem tančil . . .

Rázem klam pominul. Strhl jsem svrchník, stáhl rukavice a probudil se jako ze sna. Rozhlížel jsem se . . . Na nebi třpytilo se plno bledých, zlatých teček, hvězd, které mžikaly skrze neviditelné téměř proudění nočních par. A před sebou viděl jsem cupající dívku, která se náhle sehnula, aby si vytáhla punčochu.

Vrhl jsem se na ni a líbal ji s divou zuřivostí, tak že jala se křičeti. Jasný, stříbrný zvuk.

Po té zalehlo ticho v ulici dřímajících zahrad v předměstí. Tu, kde ústila do nezastavěných polí, ulice končila a přecházela v prastarý hluboký úvoz, po jehož kraji stály olše a břízy jako na stráži. A v pravo a v levo uhýbaly se menší úzké stezky do polí a tratily se v krajině . . .

Tady to bylo . . . zde mluvili jsme o naší lásce.

Pomalu vyplul měsíc — bledý, útlý srpek.

Připozdilo se velmi . . bylo již velmi pozdě . . .

Přel. Hanuš Hackenschmied.

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Karel Dostál-Lutinov: Království Boží na zemi. (Nový život, 1899.) — Nebudu rozebírati do detailů nové knihy p. Dostálovy. Bylo by mi trapno zmiňovati se specielně o nechutnostech, jimiž kniha se hemží, a jež dosáhly vrcholu, zdá se mi, v pièçách Poslední slovo a Bonapart Nepokojný, — promluvím raději povšechně o celém směru t. zv. Katolické moderny, o problému, jejž přinesla do naší literatury, a jenž ve formě, jak se nyní jeví, neznamená renaissanci, ale ochuzení našeho písemnictví, snížení jeho úrovně místo slibovaného zvýšení . . . Panu Dostálovi a jeho soudruhům umění nezdá se býti ničím jiným než důležitým faktorem kastovní teleologie. Umění nemá jim sloužiti k ničemu jinému, než k určitým, obmezeným, cechovním cílům, místo náboženské poesie, o jejímž obrození k nám mluvili, utvořili poesii agitátorskou, nízkou, poesii klerikální, strannickou a pustou. To mne disgustovalo svého času již při páně Bouškově Pietě, ale tam přece bylo několik čísel znamenajících odškodnění, básně destillované, oddané, ryzí duchovní krásy — — Knihou však úplně ponořenou do vod agitace a cechovnictví jest páně Dostálovo Království Boží na zemi. Nezaměňuji tu, jak by se mi mohlo namítnouti, soud teleologického odporu, se soudem esthetického odporu. Nikoliv: řeknu-li na příklad (a s tím se bude zajisté všestranně souhlasiti), že básně ve Vlasti otištěné jsou břídilské rýmovačky, musil bych stejně o nich tak souditi, i kdybych byl nejhorlivějším katolíkem. Rýmovačka zůstane rýmovačkou, i kdyby mluvila nejnebeštější pravdy. Nuže: sujet na př. Posledního slova nečpěl by takovou banalitou, kdyby nebyl podán za banálním účelem a banální formou. A o to se jedná. Banální účel, banální forma, to je smrtelná choroba knihy páně Dostálovy. Jeho poesie béře nadarmo jméno mystické, náboženské poesie, jméno takové svaté Terezie, takového svatého Jana z Kříže, jimž poesie byl útěk z této země do výšin extase, jimž básniti bylo stříásti okovy pozemskosti a tonouti v Nejvyšší Lásce, v Nejvyšším Slitování, jimž poesie bylo nejexpansivnější rozlití, nejexpansivnější rozšíření . . . vždy dál a dále, vždy výš a výše . . . Poesie páně Dostálova má oči upoutány neustále pozemsk[illegible]. Rozeznává dobře na povrchu země církevní kasty a ovčince, obléká se

do určitého taláru, do určité uniformy, aby se odlišila od jiných . . . K té hromadě, k tomu shluku patří, k žádnému jinému . . . A zájmy toho a ne jiného cechu jsou zájmy jejími, za ty zájmy se bije a za ty zájmy bojuje . . . Snižuje se tím k ukojení nejvulgárnějších choutek strannických, přestává býti tím, co právě vyznačuje mystickou poesii, co jest její nejvnitřnější podstatou, výrazem nejvyšších potřeb člověka . . . Zde není rozdílu mezi směrem Vlasti a mezi směrem Nového Života. Ti, kdož se domnívali (a byl jsem mezi mimi z počátku také já), že Nový Život jest reakční vlnou proti směru ve Vlasti pěstovanému, jemuž tendence jest vším a umění ničím, dožívají nyní sklamání. Jen jména jsou rozdílna, jen osoby jsou rozdílny, ale věc je tatáž. To třeba říci bez restrikcí, to třeba konstatovati zcela nahlas. Také zde najato jest umění za podružnou službu církevní kasty. Také zde je totéž spoutání a obmezení, jaké bylo tam. Ta bezpodmínečná glorifikace nějakých určitých morálních předpisů, jaká se tu vymáhá, — není-li to morální fetišství nejhoršího druhu: ty a ty bohy, ten a ten kus určitého dřeva budeš ctíti — více nic. Ale zda-li nemají naše aspirace morální jíti nad všechny předpisy morální? Zda-li nemáme toužiti býti ještě lepšími, ještě dokonalejšími, než jsou všechny vzorky a všechny příklady, jichž snůškou jest kniha páně Dostálova? Taková křesťanská zbožnost, o jaké sní p. Dostál ve své knize, abych mluvil s Gabrielem Tardem (La Logique sociale), křesťanská zbožnost, jež směřuje prostě k tomu, aby uvarovala pekla, páchne průmyslem. Živlem esthetickým jest mystická vroucnost mířící k nebi, k nevyslovitelnému nazírání Boha, to všechno, co knize p. Dostálově naprosto schází . . . a co je vlastní všem křesťanským mystikům, jichž jest básník Království Božího na zemi co nejvíce vzdálen. On nedovedl najíti té magie umění a života, o jejímž sloučení sní Guyau, jemuž život a umění jest identické, on nedovedl umění žíti, v prudkých, intensivních plamenech bolesti a rozkoše, bázně i pýchy, — on chce umění využitkovati, z umění týti ve prospěch své sekty . . . Jak lehce, snadně, povrchně dotýká se těch obtížných, nesnadných, křehkých a sporných stránek každého člověka, jež se jmenují náboženským citem, s jakým egoismem a s jakou frivolní výbojností chce sestupovati do té teskné a zamlklé hloubi, do té temné a záhadné vrstvy psychické, kde žije ten vzácný cit — — ale marně, neboť čím více tam chce vniknouti, tím více je vzdálen pravé náboženskosti a tím více je blízek pustému sektářství. Náboženský cit se musí žít, náboženský cit se nedá nasuggerovat, to poví p. Dostálovi každý křesťanský mystik. Ale kde místo citu vládu nastupuje rozumovost, kde místo duše funguje střízlivý mozek, kde místo individuelnosti (a každý mystik jest hlubokým a opravdovým individualistou, vyžívaje celý život sám pro sebe a sám za sebe) dominuje šablonovitá povšechnost a mělký altruism, — tam místo poesie dostavuje se suchá, vypráhlá prósa, místo inspirace míjivý nápad, místo citu ošumělý vtip, místo formy amorfnost, místo rytmu a stylu šablona . . . A na tomto bezcestí ocitla se literární skupina Nového života v přítomné fázi. *Jiří Karásek.*

Jan z Wojkowicz: Mysteria amorosa. Sbírka pros. (Symposion VI. Nakladatel: Hugo Kosterka, Vinohrady.) Vím, budou někteří krčiti ramenoma nad naivitou celkových koncepcí těchto novel . . . Disgustuje jejich vkus, nedozralost autorových myšlének, z nichž mnohé ještě páchnou dětskou jizbou, kde se to tak beztarostně žvatlá. Svedl je k omylu, hledati v knize sexuelní problémy, již titul knihy, citat z Novalise (ostatně: citat zcela nepřilehá ke knize, Novalisova hymna jest apotheosou duchovní rozkoše a ne materielního požitku, jímž opojena a prodchnuta jest celá kniha p. autorova), svede je ještě více předmluva: kde autor vymezuje svůj úkol umělce v tom směru, chytati se svého subjektivního stanoviska zvláštní tajemství lásky, poměr mužů k ženám a žen k mužům, analysovati stejně goethovské »das ewig weibliche«, jako stejně oprávněné »das ewig männliche«. Že tomuto úkolu p. autor nestačil, nepokládám zrovna za neštěstí. Nezajímaly mne také jeho pokusy v tomto směru, — mne zajímalo na knize stejně, jako při prvotině jeho Mizení . . ., něco jiného: autorova expresse, způsob, jakým i při nejnepatrnějších detailech dovede illusi evokační vyhnati v ten účinek, že čtenář vžívá a zažívá vznícenou rozkoš neobvyklé svěžesti a novosti, takovou, s jakou pozorujete byť sebe známější předměty, ale v zcela jiném, ostrém a pronikavém osvětlení. Do této schopnosti p. autorovy: viděti, kladu všechny své naděje v jeho talent, v tu přesnost postřehu, v ten zvláštní a útlý relief, s jakým chytá i nejprchavější a nejnáhodnější podrobnosti, s jakým dociluje, že čtenář zrovna přilíná k předmětům, přissává se k jich plochám a hranám. Autor není (jak rád by, soudě dle některých allur a bizzarností, vzbudil illusi) analysujícím psychologem, je sensitivistou nejjemnějšího cítění, nejdiskretnější rozchvělosti, jenž chytá plynulé a lehké sny, méně je v realitu táhlých, vonně nadechnutých, sněžně vychladlých linií — — jeho umění, to je takový epikureism reality, epikureism tvarů, barev, světel, linií, ploch, epikureism zcela hmotný, jenž utíká před obstrukcí stejně, jako před destruktivností, již předpokládá analysa. Všimněte si jen, jak p. autor pojímá ženu: ta je pro něho ne bytost hlubokých, vnitřních krisí, bytost sexuelních záhad, v jejíž nitru jako příšerným fosforem zaplane to chvílemi divokou smyslností, žena — samice, ne: to je děvčátko s nožkami až k pláči útlými a slabými, s kolénky ohebně milounkými, se světle svítivými nebo černými punčoškami, se šaty lehounkými a zářícími hned z tylu, hned z gázu, — to je takové šťastné klubko měkkého masa, vonného dechu a slabě růžových nebo jemně fialových šatečků . . . Tak docela aestheticky, povrchově pojímá autor ženu, v tak mělké sny, v takovou subtilitu osláblé, opiové fraseologie odívá ji vždy, kdyko-li chce vystihovati kouzlo její bytosti. Nebudu analysovati po stránce obsahové knihy p. z Wojkowicze. Četl jsem ji a bral stejně fysicky a povrchově, jak ji psal p. autor. Byla to pro mne zase jednou kniha, kde místo voskových, schřadlých květin voněly a kvetly skutečné květiny, kde pučely stromy, zelenaly se trávníky, voněl vzduch, zpívali ptáci, a smálo se nebe se zemí, v sladkém zmatku a vítězné čistotě obrysů, — — mne zajímalo na knize její šťastné mládí, její vroucí a beztarostná naivita, a té jsem prominul všechny ty nešťastné pironetty

a všechny allury, pro něž jiní snad Mysteria amorosa stejně zavrhnou, jako zavrhli již Mizení. *Jiří Karásek.*

Em. šl. z Lešehradu: Atlantis. Básně. (Chrysantem I. Nákladem vlastním.) Obsáhlejší kniha p. z Lešehradu dává poznati lépe, než to dovedly jeho knihy předešlé, příliš titěrné, příliš kolibří, jeho poetickou raçu. Není z rodu tvůrců, jeho poesie má ráz čistě epigonní, není silnou, temperamentní individualitou, je passivním snílkem, jehož duševní disposice vede vždy k potlačení a ke zdolání všeho, co se v duši mohutnějšího vzedme, k potlačení revoltujících affektů, všech revoltujících pudů . . . Takové básně, jako jest na př. Mdloba, Evokace, Pochod smuteční a celá řada těch dalších, dokazují nad jiné jasně můj odhad. Za bouřlivé noci, kdy klikaté blesky sjíždějí do řeky, — kdy básník vzpomíná hořkosti svého života, kdy jiné nitro by bylo bodnuto k odporu a vybíjelo by blesky své beznaděje, básník pouze »pláče tichou touhou a steskem svých nadějí.« Po trýzni života, jenž jej »sevřel jak železné ráměˌ« kdy »nenašel v žití ničeho« a kdy jej »schvacuje hořkost«, nenachází jiné odvety než refrain: »Nechte mne, drazí, nechte mne spáti!« To je charakteristické. Básník se přímo s okázalou nervositou vyhýbá každému otřesu svého organismu, každému útoku na strukturu své duše, svých nervů, svého mozku. Jakoby se bál o symmetrii své duše, o jistotu její pósy — — jeho duše sní o noblesse královských gest, o liniích labutí, o klidu lilií, o komnatách plných mrtvého, ustálého pižma . . . Sní o kouzle statické krásy, jeho poesie miluje nehybnost umělého parku více než bouřící chaos prudkých pralesů, vláčnou, zdlouhavou poněmlost marné touhy více než mladě trysklý výkřik náhle vzbuzené rozkoše . . . Více stylisační, více koncipující, více dekorující ráz jeho poesie, než hledající, než tvůrčí, než prožívající jest z pověděného patrný. Básník spokojuje se dokonce často být jen pouhým echem toho, co vytvořili jiní. Ale noblessa jeho cítění, pružné a přiléhavé kadence jeho veršů činí mi symphatickou jeho knihu, a některé piécy mají přejemnělé kouzlo těch chorobně raffinovaných komposicí francouzské literatury, pro něž všichni máme tolik obdivu . . . *Jiří Karásek.*

B. Viková-Kunětická, Silhouetty mužů. Dohra. Po všem. (Nakl. F. Šimáček 1899.) Dva muži z téhož rodu, duševní bratři, či jen jeden, který se po šesti letech znova objevuje. Negace mužství, znamená-li rozvahu a energii, pustá plochost, kde jsme uvykli vídati vzrušující plastiku, dvě suché ratolesti téhož keře uložené v herbáři oloupené o lahodu barevného kontrastu listů a květů, násilně vtlačené do roviny, silhouetty mužů. Světáci, jak je představují ti dva svobodní úředníci, lhostejní k předmětům mrzuté práce kancelářské, za níž se odškodňují ve veselých pitkách přátelských kroužků a koupené přízni děvčat s bolením hlavy a probuzeným studem druhého dne. Vzpomínka na nechutný oběd vyvolává u nich hrůzu, a přiznávají se, že dobře jíst a pít, klidně spát a tloustnout »vystihuje to nejlidštější stanovisko«. A ty pořádné lidi, které život zmrzel, protože jeho běhu nedovedli určiti pevnou dráhu, přepadne touha oženiti se. Bouček, muž se skrovným obzorem, počítá s výhodami dobré ženitby

a nachází hledané zdraví a věno ženské ve slečně Záchrastné. Marnivec, který ve chvíli osamocení se svou nevěstou si vzpomíná, nevypadá-li mdle a churavě v tom osvětlení prosincového slunce, v němž objevují se vždy tak neuspěšně všecky nedostatky. Mezi snoubenci není duševního pouta: Bouček ví, že by měl své milé říci něco příjemného neb aspoň přívětivého, ale k jeho největší zlosti mu nic nenapadá. Oznámení sňatku zmátlo tu malichernou duši nadobro. Ztratil sám sebe, slečna Marie byla mu docela lhostejnou, všechno ostatní zdálo se mu důležitějším. Vír, v němž se octnul, se utišil, a blaho míru a klidu pocítil až při prvním procitnutí po svatbě. A Král v druhé práci za šest let neujasnil si svůj poměr k ženě; neměl kdy: úřad, oběd, úřad, večeře, uspávání dětí a spaní je jeho denní program. Bylo mu příjemno, že pani Alexandra brzy po svatbě pozbývala pro něho určitých tvarů, splývala se svým okolím, nebudila v něm nadšení a přibližovala se mu. Snažil se vžíti do ženiných devítiměsíčních radostí v prvním roce manželství, ale nedařilo se mu. Prodělal tuto fási otcovství a dočkal se, že nejmladší, Jenda, již chodí a dovede se sám zaměstnávati. Za celou tu dobu plnou starostlivého opatrování dětí nebylo kdy ani stav svůj si uvědomiti: nese trpělivě jho manželství, jehož velikost nedovedl si prve představiti, ví, že je nespokojen, třeba by si nepřál nikdy žíti jinak než žije.

Oba ti muži duševně slabí a líní jsou podstavcem, na němž autorka teše postavu ženy. Její žena nehledí k oblakům, stačí jí uzounký okruh, jemuž se věnuje, zkoumajíc ho v podrobnostech nejmenších. Vdává se za muže, který je z naskytnuvších se partií nejlepší, aby nabyla pod jeho zaštitou společenské volnosti, zařídila si domácnost po svém a hlavně, aby měla děti. Po nich se ptá pětileté děvčátko: budu mít také děti, tatínku, až budu veliká?, slečna Záchrastná vzpomíná se svou přítelkyní, jak již v desíti letech přály si míti děti. Děti zabírají všechnu činnost matčinu, v nich vidí své štěstí. Paní Králová nadchází potřebě jakéhosi milostného jítření svého muže, jeho stesku po něčem slunném, rozčiluje ho toaletními přípravami k plesu, že by opěval jemné bílé sukně ženské, zachvívá se v jeho objetí, churaví slabostí a mdlobou, až stává se po čtvrté matkou. To nejhorší, co se mohlo státi, vzdychá ustaraný otec. O poměru muže k rodině se v manželství mnoho nepřemýšlí. Ten se vždycky určuje dle příjmů. Má-li muž větší příjmy než jsou výdaje a dovede-li se v čas obětovati, je v rodině na místě; kdyby neměl příjmů, byl by docela zbytečný.

Vypravuji slovy autorčinými, aby thema knihy ostře vystoupilo. Spisovatelčin názor na ženu zaslouží pozornosti; je v naší literatuře ojedinělý a v jeho výkladu je osten útočný. Emancipaci žen vidí ve studiích, ve veřejném životě, jenž ovšem uzavírá ony výhody, kterých poskytuje domácnost. Neodporuje tedy běžnému názoru buržoastickému, jenž přiznává oběma pohlavím zásadně stejná práva, ale v praxi odměřuje každému jinak, a využitkovává ho. Volí pro své ženy manželství, v něž nevstupují s láskou, ať je to jen pohlavní vášeň či také příbuznost duší. Nehledá ani lásky ani u mužů, kteří jako trubci je oplodní a chrání v zásobě m úle. Manželství není svazek ethisující. Mezi manžely není jiného po ka duševního než radost z příštího dítěte, a od jeho narození zajímá m ku

jen toto. Je to patrná smyslnost, to tělesné odchování dětí, nad něž se paní Alexandra nepovznesla. Výchova duševní je jí oborem cizím, a když jedno dítě plenkám odrůstá, touží po druhém. Muž opatřuje peníze, prokazuje budoucí matce všemožnou péči a ulehčuje jí v starostech s drobnými potomky. Žena je středem života rodinného a má v něm povolání: roditi a chovati.

Svou myšlénku vypracovává pí. Kunětická jako zkušený umělec. Nad celou knihou leží dusno drobných starostí, jimiž jsou snoubenci i rodiče stále zavaleni, druhá část ne bez ironie líčí únavný shon a vysilující úzkost mužovu, s nimiž pečujeme o nemocné, aby utišil dětský pláč a opatřil sesláblou ženu. Charakteristické scény spjaty jsou v jednotu, jíž nevadí, že i některá episoda vybíhá z pole základního thematu. To rozvíjí dle patrného plánu, sbírá fakta, řadí je s pevnou důsledností, až z nich jasně vysvitne ideál ženy: tělesné mateřství. —*er.*

Ludwig Jacobowski: Leuchtende Tage. Neue Gedichte 1896—1898. (Minden i W. J. C. C. Bruns 1899.) — Světlo nad zemí — to jest, co jsem chtěl! — tím mottem z Jacobsena opatřil p. Jacobowski novou svou veršovou knihu. Poznáváme s těží v její roztroušených listech toho tuhého a těžce své figury leptajícího, sukovitě poctivého vypravěče osudu Lokiho, — tolik jasu, slunce, tolik hřejivého optimismu rozlil p. Jacobowski do stránek své knihy, tolika vzrušenými nápověďmi štěstí, tolika tuchami blízkého blaha přeplnil její sloky: neželet ničeho, že minulo, smáti se, že to bylo, jíti jako v tanci mezi životem a umíráním, — to jsou devise jeho poesie. Neříkám, že je tento názor světový zrovna nejhlubší, nejindividuelnější, nejjímavější. Vím jeho hlavní vadu: pojímá život jako dilettantní labužnictví, rozsekává si jej a rozrývá v drobné požitky, kombinuje jeho sladkosti a šťávy jako delikátní dorty a crêmy, sestavuje si jej do umělých episod, pouští na něj effektní osvětlení illusí nebo rozkládá si jej v prismata pikantní barevnosti . . . Je to více hra se životem, než přísný a krutý život sám, pojetí jeho osudnosti, jeho hluboké a teskné závažnosti. Ale nemůžete upříti oprávněnosti k existenci také tomuto životnímu názoru. Jsou už duše tak šťastně zrozené, jež těží krvavě vlhké růže, i když rostou z hrobů, jichž život nepřivádí do citových krisí, ale jimž vše, co žijí, jest passivním reflexem neskonalých pokladů krás, z nichž mohou po malých dávkách a doušcích užívat a ssát . . . Všechno, všechno slouží jich požívavosti: všechen jásot, všechno blaho, všechnu tíseň, všechny boly, všechnu lásku a všechnu nenávist — celou essenci tohoto světa přeje si básník zkondensovati, všechno přeje si stlačiti a slíti do jedné sklenice, a až by se nápoj ten vzpěnil jako víno v sudě, vypiti jej až do poslední kapky . . . (Don Juan.) Že pojímá ženu p. Jacobowski zcela povrchně, jako zdroj tělesných požitků, že láska je mu opojení tělem, pletí, vlasy, vůní, akcentem, sklonem a spádem ženské bytosti, vší její nervosní rozmarností a plachou citovostí, je přirozeným důsledkem jeho životního názoru. Jmenuji zvláště krásné a výrazné v tom vzhledě číslo In der Nacht, kde básník líčí příchod milenky v noci k svému loži a splynutí své smyslnosti se šumotem battistu jejího roucha, se sladkostí jejího oddechu, s tíhou její vlasů, s vůní její polibků . . .

kde i umírání, kdyby v tento okamžik přišlo, našlo by jej bezbranným a blaženým . . . To je motiv, jenž jako základní zlatá barva starých zámeckých tapet láme vždy opět a opět nanešené cizí barvy vítězným svým odstínem. Některá čísla knihy zpívají drobnou notou detailního realismu, kreslí s dávkou humoru prchavé a rozmarné profily dívek v podkroví upjatých v laciné šněrovačky, vojáků maltretujících se v žáru slunečním na cvičištích, rozvážných pastorů čmárajících rozšafné dopisy, drastické scény z berlínského pouličního života, roztržitou lekturu novin, roztržité pozorování nějaké excellence v nádherném kočáře nebo pikantní dámy na kole, sceny z noční kavárny stejně jako ze studentské mensury . . . Tyto dva živly hymnického optimismu a hned střízlivě detailního, hned bizarně zkrucujícího a karikujícího popisu, svědčí o dvou fazích vývoje básníkova, z nichž druhá není ještě definitivně ukončena, naopak, zdá se, že je teprve v počátečném kvasu. Z obdivovatele, pasivního hymnika života stal se znenáhla jeho karikaturista, — a tím už také jeho kritik. Na další vývoj mladého interessantního německého lyrika možno se jen těšiti v tomto směru, kdy život není mu už sám v sobě »unum necessarium«, strnulou essencí všeho bytí, nevývratným kodexem vší pravdy a zdrojem všeho obdivu, — ale jen měnivou maskou, měnivou formou, pohybem, posunem a gestem, rozstříklou pěnou rozprchlou barvou a rozskočenou a odtřesenou linií, již vládne náhoda, jejž si možno zkrátka podrobiti jako prostředek a jako nástroj ke svým vlastním cílům. Zde najde bezpečně p. Jacobowski výraz a relief svému umění, zde se stane jeho mistrem a pánem, najde konečnou suggesci a konečné kouzlo svému slovu, o němž sní . . .

Jiří Karásek.

Kralický kostel, dnes filiální ku katol. faře v Jenešově, původně ovšem bratrský, se opravuje. Při otloukání stěn objevily se nápisy, citáty biblické. Přišlo se i na hrobku. Našla se cínová rakev a najde se jich možná i více. Volný ve své topografii uvádí, že na podlaze a stěnách králického kostela z částky zachovány jsou náhrobní nápisy Víta z Kralic, Doroty z Martinic, Markety z Tvorkova, její dvou synů a dcery, Ludmily, dcery Jana Jindřicha Kralického z Tulešic, Jindřicha Kralického, téhož ženy Apoleny, dvou kralických pastorů Martina Daduna a Samuele Sylvesti a j. — Dnes jest kostel kralický (sv. Martina) částečně reparován, protože r. 1856 blesk značně porouchal věž. V něm má postranní oltář také protichůdce Husův — Nepomuk. — Aby staré památky zachovány byly, na to stát ustanovil konservatory, na to vzniklo hnutí označené spiskem Mrštikovým: »Bestia triumphans.« Aby veřejný tisk se o zachování drahocenných památek bral, o to tentýž tisk byl a jest i nyní požádán.

Hus č. 8.

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Politických prázdnin jest již na mále a česká politika s těžkým srdcem chystá se na cestu do Vídně. Ví, že ji tam nic dobrého nečeká a že jí Vídeň jen znesnadní choulostivé postavení doma. Choulostivé ze dvou příčin: jednak že nemá stále ještě té odvahy, vyložiti svému voličstvu, na základě kterých zkušeností uznala za nutno změniti své názory, cíle a cesty, neustále k němu hovořic hesly a pojmy své překonané minulosti, jimž však odporují dnešní její činy, vyzývajíce ke kritice a odsouzení, a zmnožujíce tak již hrozný zmatek, nastavší zvikláním tolika základních a do nedávna v české politice ještě platných pojmů a názorů, jednak že váha samé delegace česká několika jinými pro řiditele tohoto státu na ten čas nejdůležitějšími událostmi a zjevy sama sebou ztrácí, nehledě ani k neoblíbenosti požadavků našich a mocným nepřátelům je potírajícím a překážky jim kladoucím. Bude tedy svolání říšské rady, jež se předpovídá na počátek října, jen dalším stupňováním naší vnitřní krise, zvláště jsou-li pravdivy zprávy, že vláda chystá nový jazykový zákon, jímž by uchlácholila Němce. Že se jí to nepodaří v tuto dobu jinak, leč by skutečně povolila hlavnímu jich požadavku, uznání a provedení uzavřeného území v Čechách a zabezpečení »državy« jejich na Moravě a ve Slezsku, o tom nikdo snad již nepochybuje, i jest tím důvodnější napjetí, se kterým se čeká na projevy vládní.

Německé nacionální hnutí vystupuje stále bojovněji a nakvašeněji. Wolf může si radostí mnouti ruce, jak snadno a s jak málo rozumem jest mu dáno poroučeti německému lidu. Ale před takovými výbuchy národní vášnivosti, jež udály se 9. a 10. srpna v Celji a 17.—20. srpna v Aši, Chebu, Kraslicích, kapituluje zcela přirozeně všechen rozum jako před pohromami elementárními. Čteme-li, že v Kraslicích dne 19. srpna na 500 lidí vytlouklo okna budovy okres. hejtmanství, na četnictvo útočilo cihlami, sudy a kamením a dalo četníky do sebe střílet, anebo že v Teplicích přepadli nacionálové v noci dne 12. srpna Národní dům, vytloukli okna a dobývali se dovnitř, anebo že ve Vídni v Hernalsu tropí výtržnosti před spolkovými českými domy, rozbíjejíce kamením okna a dvéře a pronásledujíce mimojdoucí jen z té příčiny, že mezi sebou česky hovoří, anebo konečně čteme-li, jak čeští studenti svým příjezdem do Celje vyvolali pravé povstání, obléhání Nár. Domu až do pozdních hodin nočních a demolování domů slovinských předáků, nemůžeme se klamati o tom, že německou politiku řídí dnes silné instinkty a vášně davu, před nimž nejednou již kapituloval rozum státníkův, zvláště když několik desítiletí byly neustále živeny a podporovány. Nám přirozeně nastává povinnost uvažovati, co konati za těchto poměrů. Jde neustále jen o kůži naši. Než starosti o to, co konati, viděti málo. Zmatek vzájemně se potírajících názorů má jen jedno společné, odsuzování mladočeské politiky. Sami předáci mladočeští zmalomyslněli a stojí bez rady. Praví posl. dr. Engel

v Hlasech od Blaníka: »Poslanci postavili se upřímně do služby pravé rakouské myšlenky a to se sebezapřením, jdoucím až do krajnosti, neboť přinášejí v oběť všechnu svou popularitu, své dobré jméno, své politické postavení — bohužel, zdá se, že nadarmo.« Bohužel. Vsadili mnoho na kartu vlády. A vsadili jako dobří političtí synové českého národa. Vždyť slyšíme kolem sebe to volání »vláda, vláda!« neustále i v českých oposičních žurnálech a stranách. Víru ve všemohoucnost vlády máme již v krvi. Víra ta však pohřbila Staročechy a pohřbívá i Mladočechy. Koho pohřbí po nich?

Ministerstvo vyučování odepřelo škole Komenského ve Vídni právo veřejnosti. Věc ta byla u nás přijata celkem dosti lhostejně přes úsilí některých listů, dodati jí váhy. A přece mluví-li co jasně o povaze dnešní vlády, jest to právě toto rozhodnutí. Proti cukernímu zákonu pořádají se demonstrace a konají schůze. Ale odmítnutí samozřejmého, v zákl. zákonech státních zdůvodněného požadavku kulturního, jenž státu ani občanstvu neukládá celkem obětí nijakých a jehož splnění nemůže býti ohrožením německého rázu Vídně, zůstalo bez povšímnutí. A přece politika Mladočechů jest politikou jazykovou, vymaháním trochy jazykové rovnoprávnosti a několika pro Čechy nezbytných škol, jež jsme měli dostati již dávno! Jaký div, že si pak Ústečtí a Březničtí troufají vypověděti přes $1^1/_2$ sta českých rodin z bytů proto, že nechtěly přistoupiti na podmínky německých domácích, aby posílaly po prázdninách děti své do německých škol! A konečně, jaký div, že to byl sociálně-demokratický poslanec, Němec Schrammel, jenž na velké protestní schůzi dne 12. srpna nejrázněji se zastal práv českých rodičů a nejen »řízně« promluvil, i skutek přičinil: usadil se v Ústí n. L., aby vedl akci ve prospěch pronásledovaných Čechů. Kde jsou čeští poslanci, čeští hodnostáři a předáci? Kde jsou ti, jež neustále deklamují o mučednictví Čechů v pohraničních okresích? Proč z nich nikomu nenapadlo to, co napadlo posl. Schramlovi? Ano, kdybychom v politice neviděli nic jiného než řečnění a jen řečnění!

Přece však něco se stalo pro české menšiny! Dne 6. srpna uspořádán byna výstavišti v Praze sokolský den. Sjelo se asi 1400 Sokolů, šlo průvodem na výstaviště a turnikety prošlo 40.000 osob pobavit se za nedělního odpoledne. Návštěvníci platili po 10 kr. vstupného, vybralo se tedy na podporu sokol. jednot v uzavřeném území 4000 zl. Vezměte však tužku do ruky a počítejte: 1400 Sokolů, dráha a pobyt v Praze průměrně po 2 zl. 50 kr. = 3500 zl., 40.000 navštěvníků, útrata průměrně 1 zl. za odpoledne = 40.000 zl., dohromady 43.500 zl. se probavilo k vůli problematické podpoře 3—4000 zl. Namítne se mi, že to jinak nejde, že by se nevybralo nic. Nuže raději nic! Kdo však vidí, rozumí, že šlo především o manifestační parády. A parádný vnějšek, tak na oko, to je všechen veřejný náš život. Může-li co potěšiti a nadějí do budoucnosti napliti, jsou to zjevy takové jako mohutná organisace učitelstva soustřeďující veškeru snahu na sebevzdělání, jsou pokusy obou dělnických táborů, přednáškovými kursy a knihovnami šířiti osvětu a vzdělání, jsou snahy rolnictva, domoci se vysokých škol zemědělských, jest to, ač slabé posud úsilí, popularisovati vědění a zakládati knihovny po venkově. V tom všem je práce pro lepší budoucnost.

V klerikálních táborech v Čechách i na Moravě osamostatňuje se strana nižího duchovenstva a staví se proti straně hierarchické. V Čechách ustavila se do 14. srpna zvláštní strana křesťanských sociálů. Čtyři členové dosavadního osmičlenného výkonného výboru strany křesťansko-sociální svolali delegáty několika spolk a utvořili nový samostatný výkonný výbor. Na schůzi bylo všech osob přítomno

90 mužů, z nichž bylo 10 kněží. Nová frakce, vedená P. Dlouhým-Pokorným, postavila se prudce proti oficielnímu klerikalismu a proti »Katolickým Listům«; stejně ostře bylo také útočeno na dra. Horského a »Dělnické Noviny«. O katolické straně národní bylo tvrzeno, že přišla v život způsobem pašeráckým, objevivši se najednou z ničeho nic v Čechách. »Katolické Listy« byly nazvány žurnálem farisejským, lakýrnickým a každé vyslovení »Katol. Listy« bylo provázeno výsměchem; bylo útočeno na »Vlast«, o níž se pravilo, že agitovala šerednými cestami a že dávala stovky na zaniklý klerikální časopis »Čech«. P. Dlouhý veřejně konstatoval, že loni při zemském sjezdu s přemáháním přijal nabízenou mu ruku dra. Horského ku smíru, poněvadž prý prohlédl ten theatrální švindl. Vysmíváno se katol. nár. straně, že prohlásila za program svůj Ježíše Krista, totiž velké pány a nazývá jednání »Katolických Listů« jednáním dle Kalvínova hesla: »Pomlouvat, pomlouvat, však ono přece na nich něco ostane!« — P. Dlouhý, otázán byv jedním delegátem, aby učinil prohlášení o svém stanovisku vůči katolické církvi, pravil: »Stojíme pevně a nezvratně na stanovisku hierarchie církevní, na stanovisku dogmatickém i morálním, jak učí církev katolická, ale pravím, jen ve věcech víry a mravů, ve věcech politických chci slyšeti hlas svých představených duchovních jako hlas poradní«. Orgány této nové frakce jsou »Lidový list« a »Křesťanský demokrat!« Na konci schůze byl zvolen výkonný výbor. Sekretářem strany jmenován obč. Myslivec. Na návrhu P. Dlouhého bude o vánocích svolána sociální kurs do V í d n ě. — Na Moravě konal směr Nového Života obvyklou výroční schůzi, letos na Velehradě. I tam padlo mnohé slovo, osvětlující poměr nižšího duchovenstva k vyššímu, celkem však mnoho nadějí se v hnutí toto neskládá. Redakční praxe a vedení Nového Života naučilo nevěřiti osobám stojícím v čele hnutí. I list směru Nového Života tak přátelský, jako olomoucký Pozor, píše o Katolické Moderně v čís 92: »Myslím, že věnuje se na Moravě a právě časopisy lidovými, protiklerikálními, příliš mnoho pozornosti a shovívavé blahovůle hnutí »Katolické Moderny«, schovávající se za Dostálův »Nový Život.« Myslím, že právě proto, že hnutí toto jest více nepolitické, za to však literární a vysoce třímá štít umění, je pokrokové věci na Moravě velice škodlivé a nic nového, silného, lidového mravního nepřináší. Seriosního pozorovatele neomámí nějaká polemika s »Katol. Listy« nebo s »Vlastí« neoklame, za to tím oprávněnější budou jeho obavy, když je přesvědčován, jak toto hnutí přesmýká se na půdu sociální, s níž úskokem může se ocitnout na půdě politické. Poslední sjezd »Katolické Moderny« obíral se otázkami církevně-politickými a patrně je řešil tak, že starý katolicism, representovaný na Moravě P. Šillingrem, v Praze P. Kopalem a v hlavním štábu biskupem Brynychem, nedoznal žádné újmy ani kritiky tak důkladné, aby mu z toho bylo zle. Aspoň nemáme toho důkazy. — Pokroková žurnalistika moravská nechť i v tomto hnutí vidí starého dobrého známého, který nastavuje ruce, aby bral, špoulí ústa ku krásným úsměvům, má slušná slova moderní façony — ale duše a mozek zůsaly stejny. Tam je jen jediná myšlenka: ‚Návrat společnosti ne k Bohu, ale k církvi!'«

Slováci se trochu hýbají. Po dávných letech konali zase jednou politické schůze a mládež vnáší nový kvas do slováckého života. Za vlády Szellovy se jim potud ulevilo, že alespoň smějí se sejíti a vésti nezávadné řeči. — O letošní slavnosti »Živeny« v Turč. Sv. Martině bylo prý vypracováno memorandum, v němž se žádá federalistické rozdělení Uher dle jazykových území. Maďarština má býti pouze diplomatickou řečí. Jazyková území mají užívati kromě maďarského státního praporu také vlastního národního. U Slováků byl by to prapor bíle-červeně-modrý. První župan má býti té národnosti, jíž jest 80 pct. Ve všech školách budiž vyučovacím

jazykem řeč, kterou mluví v župě 80 pct. obyvatelstva. Na ostatní jazyk se při vyučování musí rovněž vzíti zřetel. Maďarský jazyk jest povinný ve všech třídách, kromě I. a II. tř. obecné školy Každá národnost bude míti svého ministra při ústřední vládě. V ministerstvu vyučování musí býti zřízeno zvláštní oddělení pro každou národnost. — Mládež slovácká, jež prožila v Praze předchozí léta kvasu a sporů starých proudů s novými, přisedši domů, snaží se pracovati po vzoru někdejšího směru pokrokového na poli sociálním a kulturním a založila měsíčník Hlas, jež vychází druhý již rok v Uh. Skalici. Hlas sám nese pečeť ducha prof. Masaryka. Po zkušenostech prvého roku píše Hlas: »Není druhého příkladu v slovenské literatuře, že by slovenský časopis byl musil zápasit s tolika nepřízní, hněvem, předpojatostí, podezříváním, nevědomostí a klevetou, jako náš »Hlas« od prvopočátku až po dnes. Privilegovaní držitelé moudrosti, dobra, cti, blaha a slavné budoucnosti slovenského národa vyzkoušeli i na nás všechny svoje zbraně, kterými vedou boj proti největším nepřátelům našeho národa, proti cizím a nepřátelským elementům, proti židům, odrodilcům a šovinistům maďarským . . . Ale kde panuje zášť, egoism a slepý fanatism, kde vášeň a pud zasedá na místo rozumu, tam je marné dovolávat se spravedlnosti; kde otupívá svědomí, tam se ujímá vlády slepá a všemohoucí autorita, ta autorita, která neustále žízní po pomstě, po násilí: nemoha vyvrátit naše obžaloby úvodníkář Národ. Novin nejednou vyzýval slovenské obecenstvo, aby užilo proti slovenské mládeži — hrubého násilí, bitky.« — U nás v Čechách jest jeden soud o netečnosti a nepracovitosti svatomartinských politických vůdců. Samy Nár. Noviny svědčí o té lhostejnosti k slovenskému lidu; zvíš z nich všelicos, co děje se ve světě a dočteš se o každém ruském generálu, ale o Slovensku nedočteš se ničeho. Mladí přišli domů s úmyslem hnouti tou nečinností, nečekati všeliké spásy od zahraničné pomoci, ale spoléhati ve vlastní práci a vlastní přičinění a konečně nevěřiti, že vše, co je slovenské, již tím je také dobré, krásné a mravné. A hle, Slovensko se rozestupuje ve dva nepřátelské tábory, jež se chystají potírat se na nůž! Starší zazlívají mladým ostrou kritiku a snaží se je podezříváním umlčeti. Pokus umožnit alespoň součinnost pro vydávání laciných spisů pro lid byl znemožněn výpadem z tábora starších na mládež z Hlasu při poradě v Turč. sv. Martině dne 9. srpna. Na Slovensku je mnoho práce, dobře, že se začíná o ní alespoň mluvit a uvažovat.

Hlídka školská.

Školství obecné. Hned na počátku prázdnin ve dnech 8. a 9. srpna t. r. sjeli se zástupcové českého učitelstva do Prahy, aby tu jednali téměř o všech záležitostech stavu svého, a to ve valné hromadě literárního sdružení »Dědictví Komenského«, ve valné hromadě »Spolku učitelstva škol měšťanských« a v důvěrné schůzi a ve valné hromadě delegátů »Ústředního spolku jednot učitelských v Čechách«. Veškeré schůze tyto byly velice četně navštíveny. Bylo jednáno stručně, věcně a pilně, tak že výsledky porad jsou při všech uspokojivé.

Ze zpráv učiněných ve valné hromadě »Dědictví Komenského« vyjímáme: Sdružení má 1377 členů (1194 učitelů, 81 učitelek a 102 korporace). V uplnulém roce přijalo 6234 zl., vydalo 2474 zl., celé jmění jeho činí 10.609 zl. Celkový obrat peněz za knihy členy odebrané činí 64.830 zl. V minulém roce dokončeno vydání díla G. Compayré »Rozumový a mravnostní rozvoj dítěte«, vy-

vány »Paedagogické Rozhledy« a pro mládež vydán spisek »O Františku Palackém«. V dalších publikacích svých bude míti »D. K.« dvojí směr na zřeteli: 1. filosoficko-paedagogický, 2. didakticko-methodický. Prvním nese se právě vydaný spis J. Úlehly »Listy paedagogické«, druhým P. Papáčkův »Jak hotoviti mapy plastické«. Pro příští dobu chystají se k vydání ze skupiny první: B. Kidda »Vývoj sociální«, A. Baina »Vychovatelství jako věda«, J. Černého »O práci«, Herbarta »Nástin přednášek paedagogických«, Höffdinga »Etika«, Drapera »Dějiny civilisace« a j.; ze skupiny druhé »Methodika slohu«, společná práce redakcí J. Tůmy, »O čtení jako výkonu« od J. Mrazíka, »Almanach pro mládež« redakcí J. Petra a j. — Stěžováno bylo do liknavosti členstva v placení a vymýšleny cesty donucovací. Vzhledem na hromadící se nesnáze administratiční došlo se ku přesvědčení, že spolku třeba bude zříditi vlastní učitelské knihkupectví, antikvariát, po případě i knihtiskárnu.

Ve schůzi učitelstva škol měšťanských byl objasněn a vymezen poměr tohoto spolku k ústřední organisaci i byla obnovena úplná solidarita, pokud se zdálo, že by v době minulého sněmování byla bývala porušena. Na to rokováno o povznesení škol měšťanských, čehož se chce spolek samostatně domáhati.

V důvěrné schůzi delegátů Ú. S. byl navržen a zevrubně probrán plán dalšího postupu a utužení učitelské organisace. Byly tu vytčeny cíle i prostředky, jakož i taktika. Jednáno bylo živě, místem i dost vášnivě, ale v celku přece jednomyslně. Usnesení této schůze mají přítomní delegáti tlumočiti opět důvěrně ve všech jednotách a nad to postarati se, aby skutkem se stalo, co tu zásadně bylo přijato. Pro následující valnou hromadu delegátů sdělána a přijata byla ku konci tato resoluce:

Valná hromada delegátů 9. srpna 1899 zavazuje všech 8325 členů české organisace učitelské v království k následujícímu: 1. Všechno organ. učitelstvo ukládá si jednomyslně za povinnost zvýšenou kulturní prací národní získati přízeň lidu, aby všechen český lid pomáhal svému učitelstvu k uskutečnění hlavních jeho požadavků, jež jsou: I. plná práva občanská a spravedlivý discipl. řád; II. akademické vzdělání; III. jednotné služné dle tří nejnižších tříd st. úředníkův. 2. Upustíme ode všech snah vedlejších a pro splnění hlavních svých požadavkův obrátíme veškerou svou píli ku pracovnímu programu a společnému svému postupu, na němž jsme se důvěrně usnesli a o jehož provedení dbáti budou předsednictva 119 učitel. jednot v 21 krajích t. j. volebních skupin, členové výboru Ú. S. a jich náhradníci. — 3. Výbor Ú. S. všechnu jinou práci pokládati musí za mimořádnou a především pozornost věnuje tomu, aby společný postup učitelstva účinně řídil a v spol. zájmech jednotně postupoval se zem. učit. spolkem německým v království a s ústř. spolky slovanskými i německými v říši. — 4. Stavovskou organisaci svou takto sesilujeme: a) Za správné útvary ve své organisaci všeho národního učitelstva pokládáme všestranně činné, pokud možno samostatné odbory při Ú. S. (na př. odb. učitelů škol měšť., odb. učitelek) a nikoli samostatné spolky vedle Ú. S. — Pokud »Jednota uč. šk. měšť.« věcně půjde s námi jednotným postupem, netrváme pro tuto dobu na formální její změně. Plodnou činností svou nechť nahrazuje odbor učit. škol měšť. při Ú. S. — Proti »Jednotě českosl. učitelek« prohlašujeme, že vším úsilím domáhati se budeme volné konkurence, dle které uprázdněné místo kterékoli kategorie musí dostati službou nejstarší žadatel nebo žadatelka z kteréhokoli okresu v království: při rovné době služební nechť rozhoduje způsobilost veřejnou kvalifikací prokázaná a při rovnosti obou těchto podmínek buď brán zřetel k rodinným poměrům žadatelův a žadatelek. Organisované učitelstvo odsuzuje co nejpříkřeji osobní obcházení

a písemné doprošování u členů místních a okr. šk. rad žadateli neb jejich příbuznými. b) Projevy jednotlivců, učit. sborův, okrsků neb jednot pokud se nesrovnávají s usnesením valné hromady delegátů, nesmějí býti uveřejňovány, nýbrž výboru Ú. S. zaslány, aby o nich bylo jednáno. Je-li nutno učiniti projev o tom, co nebylo dosud předmětem usnesení, budiž požádán výbor Ú. S. o schválení. Při tom kritika jednání není omezována. c) Nikdo z učitelstva nemůže býti členem dvou učit. spolkův okresních. Ve svém spolku nechť koná své povinnosti jako člen, jednání druhého spolku může se súčastniti jako host. Je-li člen učitelstva vyloučen z některé jednoty, pokládá se za vyloučena ze všech jednot. d) Všichni členové učit. spolků musí odváděti organisační příspěvek; jinak musili by býti vylučováni jako ti, kteří svých povinností platebních nekonají. Ú. S. poskytne všemu org. učitelstvu právní ochrany ve věcech služebních. e) Kdo není členem některé učitel. jednoty a přímo Ú. S. odvádí org. příspěvek, nepokládá se za člena učit. organisace a peníze jím zasílané nebudou přijímány. f) Sbírky mezi učitelstvem zvláště při schůzích se zastavují. Stihne-li člena učitel. organisace neštěstí, ať požádá prostřednictvím předsednictva své jednoty o podporu z podpůrného spolku při Ú. S. g) Organisační list »Český Učitel« buď rozšířen v týdenník. Každá učitel. jednota je povinna odebírati nejméně 2 výtisky (pro jednatele a zpravodaje) a stará se o to, aby v každém sboru učit. »Čes. Uč.« byl odbírán a vším organisovaným učitelstvem čten.

Resoluce tato byla den na to v a l n o u h r o m a d o u d e l e g á t ů beze změny přijata. Dále byly tu schváleny až na nepatrné výjimky volby do ústřed. výboru a přijaty některé podřízené změny volebních skupin. Při volbě starosty Ú. S. ukázalo se, že dosavadní starosta p. A. Frumar, jakož i jednatel p. V. Beneš volby přijati nehodlají. V poslední době bylo na oba příliš útočeno odpůrci učitelské organisace. Doufají odstoupením svým prospěti celku. Pan A. Frumar odůvodňoval svou resignaci takto: »Vysoce si vážím vašeho projevu (jednomyslné volby za starostu Ú. S.). Avšak nic mne nemůže zviklati. Nepřijmu volbu z důvodů politických. Byl jsem dlouhá léta vřelým přívržencem strany mladočeské. Mnoho jsem v zájmu této strany vykonal. Dokud stáli v popředí mužové jako Tilšr, Jul. Grégr, Kučera, zdálo se, že program učitelstva zahrnut je v programu strany mladočeské. Sotva však tito mužové začali ustupovat, ukázalo se, že tomu tak není. Mně otevřela oči fakta, že strana svobodomyslná chtěla mluviti pro návrh Ebenhochův, že mladočeští poslanci podepsali interpelaci pro omezení svobody učit. tisku, rozhodlo faktum, že hlasovali pro výsady katechetů, že řada poslanců odešla ze sněmovny. — To vedlo mne k tomu, že jsem vystoupil z této strany. Taková politická změna má své důsledky. Mnoho práce věnoval jsem povznesení strany mladočeské v domnění, že to činím ve prospěch učitelstva. Já se zmýlil, veřejně to přiznávám a činím z toho důsledky. Vypukne-li mezi známými nepřátelství, je nejkrutější. Teď berou si z mé osoby důvod a říkají deputacím: »J d ě t e k F r u m a r o v i!« Odejměme jim to. Za velikou pozornost vaši děkuji, volby nepřijímám. Neuctívejte osob, nýbrž práci; té se nevyhýbám!« — Při řeči činěny byly shromážděnými delegáty hromadné projevy souhlasu, z nichž patrno, že mezi stranou mladočeskou a učitelstvem zvolna rozvírá se propast hluboká. Novým starostou Ú. S. zvolen potom opět jednomyslně p. Viktor Rašín z Brandýsa n. L. Později v ustavující schůzi výboru jednatelem p. V. Čihák z Kr. Vinohradů.

Při rokování o v ý s l e d k u p o s l e d n í h o s n ě m o v n í h o z a s e d á n í bylo konstatováno, že výsledek není vlastně žádný. Ukládá-li se zem. výboru, aby ne z nutnosti, ale d l e m o ž n o s t i, vypracoval návrh na úpravu platů učitel., je to

vlastně holé nic. Zlou krev způsobil předložený referát »Katol. listů« jednající o schůzi katechetů, v němž se čte: »Slavný sněm opětně se zabýval zákonem katechetským a v blízké době reformu jeho provésti jest ochoten. Za vzácnou ochotu jeho, s jakou všichni pp. poslanci bez rozdílu stran oprávněnost tuto uznali, vzdává spolek upřímné a hluboké díky.« Na konec přijata tato resoluce: Vzhledem ku poslednímu zasedání sněmu kr. Českého prohlašuje valná hromada delegátů Ú. S. jak následuje: 1. Vyslovuje se proti jakékoli částečné úpravě platů učit., trvá na požadavcích a zásadách prohlášených na valné hromadě delegátů dne 1. listopadu 1898 a prohlašuje, že by jakákoli úprava, která by neodpovídala zásadám tam vytknutým, učitelstvo neuspokojila a žádoucí uklidnění nepřivodila. 2. Úprava platů industr. učitelek, jak bylo na sněmu usneseno, jest nedostatečná, týkat se toliko 15 proc. všech učitelek. Učitelstvo trvá i ve příčině industr. učitelek na svém usnesení ze dne 1. listop. 1898. 3. Dosud platný discipl. řád nevyhovuje v celém rozsahu, poněvadž pro svou zastaralost, pak valnou změnu poměrů, požadavkům doby neodpovídá; nelze tudíž nápravu jeho zjednati nepatrnou změnou některých jeho ustanovení, obzvláště když taková změna dopouští trestati učitele pokutami i do 100 zl. čítajícími a nadále ponechává libovůli dozorčích orgánů tajnou kvalifikací a překládáním z poměrů služebních trestati i takové učitele, kteří ničím se neprovinili. Takováto změna dopouští stále libovolně stěžovati zoufalý již stav mnohých rodin učitelských 4. Bylo by nespravedlivo, aby členové duchovenstva, jimž zabezpečeno jest daleko výhodnější postavení v duchovní správě, nebo jako katechetům na střed. školách nežli učitelstvu obecných a měšťan. škol, toto ještě zkracovali v postupu a odnímali učitelstvu a jeho rodinám sousto chleba, jež jim po mnoholeté namáhavé službě školní právem náleží. Bylo by na váženou, aby katechetům byla svěřována správa školní a musilo by to považováno býti za rozhodný krok ku škole klerikální. Služné katechetův upraveno budiž v té výši, jako služné učitelů téže školy. Rozdíly ve služném učitele náboženství a učitele literního nejsou ničím odůvodněny a kalily by jen přátelský poměr obou kategorií. Učiteli liternímu nebudiž ukládáno vyučovati náboženství, ježto literní vyučování a oprava úloh bez toho všecku energii učitelovu vyčerpávají. 5 Polodenní vyučování, kdekoli zavedené, osvědčilo se vždy jako úplně nedostatečné, bylo by tudíž zavedení jeho z pravidla nesmírnou újmou vzdělání dětskému, kteréž jest základem kulturního pokroku lidstva a znamenalo by tudíž i hmotnou pohromu národa našeho, protože hospodářská stránka podmíněna jest výsledkem vzdělání školního.

V dalším rokování o vzdělání učitelstva a reformě učitelských ústavů bylo na jisto postaveno, že učitel musí býti celým inteligentem, že vzdělání, jehož se mu na učit. ústavech dostává, je polovičaté a v základních vědách paedagogiky nedostatečné, že se tu předčasně pěstuje učitelská kasta, že vzdělání na soukromých ústavech klerikálních je ještě bídnější a že oprávněno je heslo »Nechoďte do ústavův učitelských, nýbrž raději na školu střední!« Pak přijata následující resoluce:

Valná hromada delegátů Ú. S. přihlížejíc k usnesení sjezdu kutnohorského z r. 1897, dále k usnesením všech manifestačních schůzí učit., během minulého šk. roku hojně pořádaných, jakož i k veřejným hlasům jednotlivých učitelů tiskem pronesenými, uznává a prohlašuje, že jest nezbytnou nutností, má-li škola a učitelstvo náležitě plniti své důležité mravně kulturní poslání, zvýšiti úroveň vzdělání pro kandidáty úřadu učitelského, a to tou měrou, aby každý povinen byl vybyti celou střední školu a dvouletý paedagogický běh na školách vysokých. Jelikož však naše rozdělené školy střední — gymnasia i reálky — o sobě jsou jednostranné, jest žádoucí

sloučiti je ve školu jednotnou v tom smyslu, aby vzdělání formální šlo souběžně se vzděláním realným a s výcvikem v dovednostech, při čemž nutno bude vymýtiti všechen zbytečný balast a přihlížeti v osnovách nejen k naukám pro život potřebným, ale i k výběru učiva ku praktickému ho užití tak, aby absolvent střední školy způsobilejším vyšel pro život praktický než bývalo. — Potřebného odborného vzdělání paedagogického, jakož i vzdělání v naukách, jež jsou podkladem paedagogiky, nabývej kandidát učit. úřadu na fakultě filosofické a budiž běh tento tak urovnán, aby kandidát po případném doplnění potřebného mohl se státi učitelem i na školách středních a vysokých. — Zřízení zvláštních ústavů učit., na nichž budoucí učitel mi obdržeti všecko svoje vzdělání, zamítáme jakožto nepaedagogické, kastovnické a jinak neprospěšné. Prohlašujeme také, že chystaná reforma učit. ústavů, pokud zprávy o ní dostaly se na veřejnost, spíše je krokem zpět nežli do předu. Konečně české učitelstvo s bolnými pocity poznává, kterak česká veřejnost a všecko česko časopisectvo lhostejně se chová k důležité otázce vzdělání učitelského, ježto nevšímá si ani projektované reformy učit. ústavů, ani hlasu českého učitelstva, žádajícího vyšší akademické vzdělání, zajisté jenom na prospěch národní.

Letošní schůze učitelské nasvědčují, že učitelstvo české má určitý a jistý program a že organisace jeho se tuží a roste. (Škoda, že učitelky z organisace té vypadly. Vidíme v tom větší ztrátu pro národ, než jsou výhody, jichž hledí na vlastní cestě dosíci.) S organisací učitelskou poroste zajisté také široký zájem o naše školství vůbec a sympatie k stavu učitelskému zvlaště.

Z Moravy. — Poslední čísla Zákonníku zem. (55.) a Věstníku Vládního (XV.) přinesla dne 5. července 1899 sankciované tři zemské zákony týkající se 1.) služného učitelů, 2) právních poměrů uč., 3.) úhrady příjmů uč. Zákony tyto platny budou od 1. ledna 1900.

Dle zákonů těchto učitelstvo rozděleno jest ve 3 kategorie: I. řiditelé a učitelé měšťanských škol se služným 850, 900, 1000 zl., II. nadučitelé a učitelé obecných škol se služným 600, 700, 800 zl., III. definitivní podučitelé se služným 500 zl. V I. a II. kategorii rozdělí se učitelstvo dle doby služební (při stejné době služ. rozhoduje způsobilost a na posledním místě teprve stáří fysické) ve tři stupně v poměru 40 : 30 : 30. Prozatímné ustanovení (ve status nezařadění) podučitelé s vysvědčením dospělosti obdrží 450 zl., s vysvědčením způsobilosti 500 zl. remunerace. Učitelé všech 3 kategorií (tedy i defin. podučitelé) mají po pětiletém přiměřeném působení nárok na příplatky, kvinkvenálky (celkem 6) v I. kategorii 1.—4. po 100 zl., 5. a 6. po 150 zl., ve II. a III. kategorii 1.—4. po 80 zl., 5. a 6. po 100 zl. Těm však, kteří dosud příplatku neobdrželi a působí více než 5 let, počítá se doba ta pouze za 5 let, obdrží tedy i po více než desítitetém def. ustanovení jen jeden příplatek a vždy po 5 letech následující. Dále změněn zákon o pensi tak, že po 10 letech defin. ustanovení (v případě nezaviněné nezpůsobilosti po 5 letech) obdrží uč. 40% svého služného a každým rokem o 2% více, zároveň se však pensijní poplatek zvýšil, tak že z každého příplatku zaplatí se 20% najednou a pak každoročně po 3%. Tím se stane, že někteří učitelé celé služné svoje za leden a únor (1900) dají do pensijní pokladny.

Jak vidno, zůstala úprava daleko za oprávněnými požadavky učitelstva, aby totiž shodna byla se třemi posledními dietními třídami státních úředníků. Poměrně nejlépe pochodilo učitelstvo starší, jimž základní služné od r. 1894 zvýšeno o 300 zl. a jimž kvinkvenálky doplněny budou z 50 nebo 60 zl. na 80 zl. a poslední dvě a 100 zl. Definitivním podučitelům 5 let nepůsobícím zvýšeno služné o 50 zl., více

5 let působícím o 80 zl. Spravedlivému požadavku, aby podučitel po určité řadě let jmenován byl učitelem, nebylo vyhověno, čímž nadále potrvá křiklavá anomalie, že někdo po jednoročnín definitivním podučitelování státi se může učitelem i nadučitelem, co zatím mnohem starší a často i způsobilejší kolega jeho těšiti se bude 14 i více let méně než nádennickým platem a titulem »pod« učitel. Zrušení názvu podučitel velmi houževnatě bylo bráněno, ač v jiných zemích dávno již je zrušen. Podobně nevyhověno skrovnému požadavku, aby všechna (i provisorně při učitelství strávená léta (obyč 2) počítána byla do pense. Disciplinárním řádem inkvisičním ani nehnuto.

Je tedy dosti příčin k nespokojenosti. Zvláště mladší jsou po úpravě nespokojenější nežli před ní, a že stále na jednu hromadu se sype, z toho viní chabou akci Ústředního spolku. —

Už od několika let stará se velmi účinně o zřízení ochranoven pro mládež mravně zanedbanou zemský inspektor p. Jos. Lošťák, jehož působením dostalo se projednávání tohoto thema také na lonskou zemskou konferenci učitelskou (odděl. české), kdež po referátu řed. p. K Kamenáře přijata resoluce: »Zemská konference učitelská vyslovuje přesvědčení, že jediným prostředkem proti mravnímu klesání mládeže zanedbané a opuštěné jest nucené vychování. a proto doporučuje pro takovou mládež zřizování ochranných ústavů v počtu poměrům odpovídajícím. Všecky tyto ústavy nechť tvoří jediný organický celek, třeba různě byly zařízeny, ale počet chovanců v žádném z nich nepřesahuj 100. Náklady se zařízením a vydržováním ústavů spojené nesou zákonem k tomu povolaní činitelé (stát, země, okresy, obce, rodiny), ale obzvláště poukazuje se ku přebytkům sirotčích pokladen jako pramenu, jehož by se k účelu jmenovanému mohlo právem použiti«. Na základě toho vydala zemská školní rada výnos, aby uč. zaznamenávalo a pozorovalo bedlivě mládež mravně zanedbanou a podrobné tyto záznamy a zprávy okr. škol. radě podávalo. Když ale akce této ku zřizování ochranoven povolaní činitelé (ani k oslavě cís. jubilea, jak navrhováno) se nechopili, tu s velkou agilností vystupuje p. zemský inspektor a zakládá »Jubilejní jednotu lidumilů na Moravě«, jejíž stanovy c. k. místodržitelství dne 5. května 1899 schválilo. Účelem jednoty této jest (§ 2.): zřizovati, vydržovati nebo podporovati ústavy vychovávací, zaměstnávací a opatřovací jak pro mládež tak pro dospělé, zvlášť takové ústavy, které nákladem veřejným vůbec se nezřizují, aneb jejichž nedostatek se jeví, zejména pak ústavy pro mládež opuštěnou neb mravně zanedbanou; působiti slovem; písmem a zákonných prostředků používati k tomu, aby mladež všude řádně se vychovávala, aby mládež i dospělí ke slušnému a mravnému chování byli naváděni a přidržováni, aby příklady a příležitosti k nemravnosti vůbec se zamezovaly; opatřovati práci osobám mravně pokleslým, trestancům propuštěným a jiným ze společnosti vyvrženým; přispěti jim, aby mravnému životu přivyknouti a do řádné společnosti navrátiti se mohli; zakročovati, kde toho třeba, aby se s lidmi jednalo a zacházelo dle důstojnosti lidské; podnikati vůbec, co filantropie káže a vyžaduje. Členové jsou jako v jiných spolcích; nejmenší roční příspěvek členský jest 1 K.

Jednota tato má již několik set členů, velkou většinou ovšem zase jen učitelů. —

Z naší doby.

— **Alexander Petöfi.** Dne 31. července připadá 50tiletí smrti Petöfiho, zmizelť toho dne r. 1849 v bitvě u Schässburgu, ve které uherský generál Bem poražen byl ruskými kozáky Lüderovými. Petöfi měl v povstání a v přípravách k němu r. 1848 a 1849 právě tak veliké účastenství, jako ostatní tehdejší političtí vůdcové maďarští. V noci ze 14. na 15. března složil v sedničce, jíž společně s Jókaiem obýval, maďarskou marseillaisu »Talpra magyar«. Ve válce měl hodnost majora honvedů a byl důvěrným přítelem generála Bema. Od večera dne 31. července 1849, kdy kozáci rozprášili vojsko Bemovo, není po Petöfim stopy. Vypravuje se, že důstojník Domonkos Zeyk vzal básníka za všeobecného útěku k sobě do sedla a převezl na kukuřicové pole, odkud Petöfi běžel až k mostu, kde byl probodnut kozáckou pikou a spadl do řeky. Z řeky se přes to dostal a namahavě dolezl až k cihelně, kdež zůstal do rána ležeti. Odtud jej jakýs Juon Csonta dovezl prý 1. srpna na voziku do Hejjasfalu, kdež byl společně s 23 jinými honvedy vržen do jámy. Petöfi prý ještě žil a zvolal z hrobu: »Nezakopávejte mne, vždyť vidíte, že jsem živ. Uzdravím se ještě. Jsem Petöfi! Pomoc!«, ale kozák prý ještě Petöfiho kopl: »Zcepeň, pse Košutův.« Na to bylo do jámy nasypáno nehašeného vápna. O skonu Petöfiho bylo již mnoho pověstí, mezi něž patří také asi zpráva, již uvádíme. — Petöfi byl rodem Srb a rodné jeho jméno jest Petrovič. Narodil se v městečku Kis-Kőrös, asi na půl cestě na dráze Pešť-Maria-Theresiopol, ale zapíral své slovanské rodiště i změnil své slovanské jméno. Ve vlastní autobiografické skizze německé píše, že narodil se uprostřed velké roviny pod Matrou mezi Tisou a Dunajem! Několik měst přelo se o slávu Petöfiho rodiště, až teprve církevními dokumenty pravda vyšla na jevo. Maďaři nezapírají slovanského původu svého nejnárodnějšího básníka, jenž vystihl genialně ducha maďarského a vytvořil jazyk vzácné síly i jemnosti. Ale zpříma užívají ho za argument pro svoji odnárodňovací politiku. Tak pravil Bella Tallian, místopředseda poslanecké sněmovny, před pomníkem Petöfiho, že byl on jako Chorvat Zrinský, Slovan Frankopan, a Srb Dugovics cizího sice původu, ale dokázal, že možno býti věrným synem vlasti. Užívaje všech výhod, jež země a zákony občanům poskytují, nechť každý prý, ať jakéhokoli původu a národnosti, nejvyšší svoji pýchu skládá v to, býti věrným synem uherské vlasti, věrným poddaným konstitučního království!

— Rodný domek **V. Hálka** v Dolínku byl ze soukromého majetku odkoupen čtenářs. zábav. spolkem »Hálek« a českému národu 20. srpna odevzdán.

— **Hranická občanská záložna** zastavila platy. Deficit 180 tisíc zl. Ředitel záložny Dvořák byl jejím neobmezeným pánem.

— **Hospodář. škol českých** jest v Čechách 20 zimních hospodář. škol, 10 čes. rolnic. škol, 2 čes. střední hospod. školy, 2 ovocnické a 3 hospodyňské školy. Na Moravě jest 16 čes. škol hosp. zimních, 4 rolnické, 1 střední a 1 hospodyňská. Pro zřízení vysokého učení zeměděl. konána manifestační schůze čes. rolnictva v Chrudimi dne 20. srpna. Dle slov. prof. Dra Stoklasy pomýšlí vláda na zřízení pátého oddělení zemědělského při technice české a vyjednává se zem. výborem, aby hradil polovici nákladu.

— **Na stavbách** železnic, silnic a mostů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku jest stále zaměstnáno 5000 Vlachů. Při denní mzdě 70 kr. = 200.000 zl. týdně, o něž přichází lid český.

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VIII. 15. září 1899. Číslo 24.

Dramatická díla Richarda Wagnera.

Glosy k cyklickému jich provedení na pražském německém jevišti v čase od 7. května do 4. června 1899 J. Boleška. (Dokonč.)

Ve staré formální symfonii pracuje skladatel v krajních větách se třemi, po případě se čtyřmi myšlénkami, dle toho, rozhodne-li se ve finalu pro formu sonatovou neb rondovou. Pomalá věta buduje se ze dvou, scherzo (s triem) ze tří myšlének. Hledíme-li k ciferníku, trvá symfonie, spracovaná z dvanácti themat, as tak tři čtvrtě hodiny, což odpovídá co do času jednomu průměrnému aktu opernímu. Jak bohatý číselně jest myšlénkový základ posledních dramat Wagnerových, vysvítá nejlíp z okolnosti, že v některých z nich napočítávají analytikové až na devadesát motivických prvků, že tedy průměrem připadá téměř trojnásobná hodnota na stejnou časovou míru staré symfonie, pro svůj bohatý melodický obsah tak nesmírně vynášené.

Jak symfonický ráz posledního slohu Wagnerova, který vyrovnává rozdíly mezi podstatnějším a méně podstatným obsahem jednotlivých partií dramatické hudby, zvýšuje absolutně-hudebně cenu jeho proti staré opeře, přesvědčíme se snadno, odvrátíme-li se od scény a sledujeme jen sluchem vedle sebe na př. jeden akt Mozartova »Dona Juana« a jeden akt »Mistrů pěvců Norimberských«. Tam prázdnota secco-recitativů bude unavovati až k nesnesitelnosti, zde prostý poslech všude stejně závažného proudu hudebního připraví nám stejný požitek, jaký odnášíme si z koncertní síně z provedení jednolité symfonie. Nezřídka shledáváme se ostatně na koncertním podiu s úryvky posledních dramat Wagnerových, při nichž orchestrální partie hrána bývá sama bez slova zpívaného a děje se tak beze škody jich hudebního významu, ač nelze smlčeti proti experimentům těm námitku, že instrumentator Wagnerovy citlivosti zcela jinak by upravil samostatnou orchestrální větu, než činí dávaje se v dynamice voditi ohledem na lidský hlas a na žádoucí srozumitelnost textu.

Velikou důležitost přikládá Wagner svým mezihrám. Ony nejsou pouhými výplňky k docílení formální zaokrouhlenosti, nýbrž obrazem všeho toho, co na scéně se děje mimo dialogy a monology. Jim přidě-

lena jest úloha, aby provázely a sesilovaly mimickou část, představitelům zcela přesným návodem předepsanou a byly především duševní modulací obracejících se proměnlivých nálad, plynoucích z různých k sobě přiřaďovaných výstupů.

Výhody těchto hudebních vlastností Wagnerovy reformy jsou dnes všeobecně uznávány. Není skladatele moderního, ať provenience té neb oné, jenž by v principu nebyl je přijal za své, a to je nejlepší jich apologií proti tvrzením nikterak neodůvodněným, že komposiční princip Wagnerův jest rázu výlučně německého a že nemůže býti aplikován na slovo jinojazyčné. Jako filosofická stránka jeho reformy jest především čistě lidská, jest jí též a to vzhledem k internacionální povaze ve zvýšené míře stránka hudební. Na to správně poukázal již Hostinský, že by Wagnerovo dílo mohlo se stejnou platností býti výsledkem spekulace francouzského ducha, kdyby původce jeho byl rodilým Francouzem.

Přecházejíce ab generalibus ad specialia, shledáme především po historické stránce zajímavou okolnost, že Wagner šest dramat po »Lohengrinu« složených nevypracoval za sebou, ale vedle sebe. Tetralogie »Prsten Nibelungův« zaměstnávala jej po celé třicetiletí, a nejpodivuhodnějším úkazem při ní jest, že Wagner vžil se do zvláštního slohu jejího a udržel se v něm přes to, že dvakráte odvedla jej nutnost od práce k jiným dílům. Než totiž účinil poslední tah pérem na partituře, munificencí bavorského krále Ludvíka povolán byl do Mnichova a provedl zde vyhotovená mezi její skladbou dvě dramata, která proti ní jako celku mají přednost co do časové posloupnosti.

»Tristan a Isolda« (1859) jest bez odporu nejgenialnějším dílem Wagnerovým. Stojí tak isolováno ve své originálnosti, ve svém záporu celé hudební minulosti jako nedostupný a nedobytný ostrov odloučený nepřemožitelným mořem od celého všedního světa. Pro lůzu zůstane »Tristan« na věčné časy nestravitelným kaviárem. Není to drama velikých koncentrací zevnějších, ale velikého spádu a rozpínání duševního při nejjednodušší fabuli.

Nelze představiti si nic úchvatnějšího než první akt »Tristana«, odehrávající se na palubě lodí mezi plavbou z Irska do Kornwallu. Kdo nikdy nezřel moře, z tohoto ovzduší stvořiti si musí neklamnou o něm představu. Jak od tohoto klidu odráží se vášnivě rozvlněné nitro Isoldy, ženy, která k Tristanu, svému hanobci, strojenou nenávistí za to, že zabil jí milence a nyní veze ji jako nevěstu obstárlému králi Markovi, marně potlačuje svou náruživou k němu lásku! Slovy popsati nelze, jak Wagner stupňuje elementarně propukávající lásku obou, když tváří v tvář proti sobě stojíce, očekávají účinky domnělého nápoje smrti, co zatím požili podstrčený jim nápoj lásky — jenž sice nerozžehl, ale jen rozdmýchal plamen oboustranně cítěné ale rekovně tajené náklonnosti — jak dále mistrně vystihuje ztrnulou jich ochablost, když loď doráží ku břehu a za jich lhostejnosti všechno radostivě jásá nad dosaženým cílem!

Prvním aktem je vlastně drama v »Tristanu« již v koncích. Co následuje v druhém, je spíše zdržováno pathologickou lícní než poháněno dramatickou žilou. Dikce Wagnerova je nejasna, zamžena, jakoby zrovna zakrývati chtěla chod myšlének, ne prostředkovati jich srozumitelnost.

Na celé čáře znešťastnělá postava krále Marka, v níž sotva chtěl Wagner úmyslně vykresliti přihlouplého slabocha, který nejen ani nemá tolik síly, aby tasil meč jako mstitel uražené své důstojnosti, ale dokonce ještě s pokorou provinilce přichází se smiřovat, jest velikou poskvrnou na básnické reputaci velikého dramatika hudebního. Ale co slabosti básně v »Tristanu« znamenají proti jeho hudbě, která nedá se nijak vysvětliti z předešlého umění, jsouc právě uměním novým, přinášejícím tudíž také pro sebe nové měřítko. Drama, které ilustruje hudebně halucinace, pohybuje se ustavičně mezi nejvypjatějšími extrémy skutečného a suggerovaného cítění, musí pokládáno býti navždy za jedinečný, pro opakování nebezpečný experiment.

Tato výstřednost »Tristana« prolomila všechnu harmonickou tradici v hudbě.

Je to ta nejplápolavější oběť, která byla zapálena na oltáři hudební chromatiky a není divu, že po ní Wagner chtěl poodpočinout a vrátil se k plánu již v mladších letech osnovanému, aby k »Tannhäuseru« vytvořil pendant rázu více humoristického. Po horečném a nadlidském, čím vehnal v »Tristanu« krev v naše hlavy a rozpaloval nemilosrdně naši obrazotvornost, uvádí nás v »Mistrech pěvcích Norimberských« (»Die Meistersinger von Nürnberg« 1868) na klidnou, historicky památnou půdu skutečného života maloměstského, jenž svou dobou vévodil kultuře a zachránil ji před naprostým zanedbáním. Ale v životě tom symbolisován je opět jen kus vlastní zkušenosti tvůrcovy, onen věčně se opětující boj starého umění s mladým, zpátečnictví s pokrokářstvím a to činí nám jej tak sympathickým, že poddáváme se mu, jako bychom sami jej prodělávali, že necítíme ani differenci několika století, o kterou od nás jest vzdálen. V »Mistrech pěvcích Norimberských« ztělesněn jest všelidský ideál spravedlnosti, srovnávající moudře na pravou míru ono plus a minus, o něž lidstvo, snažící se dospěti svého cíle, přestřeluje neb nedostřeluje, pokud čas, ten nespravedlivější rozhodčí, nechopí se pevně a nevede jeho ruky. Hluboké motivy ethické, na nichž stavěn jest text »Mistrů pěvců Norimberských«, činí toto drama v celém světě nejoblíbenějším, novější dobou i nad »Lohengrina« populárnějším. A přece žádnému textu Wagnerovu není propůjčeno tolik rázu výlučně německého jako »Mistrům pěvcům«, které hrdě Němci nazývají »neněmečtější operou«. Německou jest Sachsova bodrost, Davidova naivnost a ulpělost na všedních věcech tohoto světa, Beckmesserova pedanterie polointeligentních stavů, německým jest celé prostředí, zde tak výborně vystižené. Ale »Mistři pěvci« jsou internacionalně obdivovaným dramatem pro své esthetické kvality, pro krásnou formu, pro duchaplnou řeč, oplývající v jemné ironii nametanými narážkami a s druhé strany zase opravdovým vzletem básnickým, pro znamenitý scenář, což vše propůjčuje jim sílu a cenu dramatu k recitaci určenému. Jak se ovšem hudbou Wagnerovou scénický účinek tohoto vůbec nejlepšího textu zpěvoherního zdvihá, patří zase na účet pokroku, od »Lohengrina« k »Tristanu«« učiněného, ale v »Mistrech pěvcích« srovnale k textu tomu se jinak projevivšího.

»Mistři pěvci« jsou triumfem diatonické polyfonie. Archaisující její ráz ne neprávem odkazuje se na společný kořen s Bachem. Neodvisle

od celého slohu sem vtrousené zpěvy lyrické ve své nevyčerpatelné melodičnosti budou velkému davu zde sice nejvítanější potravou, avšak význam »Mistrů pěvců« tkví v onom lehkém tonu konversačním, který vržen jest do prostřed nejkomplikovanějších orchestrových vět. Největší protivníci poslední periody Wagnerovy zastaviti se musí s respektem při »Mistrech pěvcích«, v nichž Německo ctí slavnostní zpěvohru povahy Smetanovy »Libuše«, v nichž ale též ostatní svět počíná uznávati »hudební drama hudebních dramat«, jako v »Donu Juanu« Mozartově vidí »operu oper« . . .

Tetralogie »Prsten Nibelungův« jako celek dokončený má chronologicky v cyklu dramatických děl Wagnerových místo za »Mistry pěvci Norimberskými«, ale jednotlivé díly její mnohem dříve již byly dokončeny. R. 1848 napsal Wagner kratší stať »Der Nibelungen-Mythus. Entwurf zu einem Drama« (Sebrané spisy, díl II.) a hned potom text »Siegfried's Tod«, jenž co do stavby odpovídá poslednímu dílu tetralogie, podrobenému proti původní versi citelným změnám. Pověst o Siegfriedovi vábila Wagnera, že k této odchýlil se od pramene původního, od »Písně Nibelungské«, pak ještě do předu k pověsti o Wälsungech a tak vlastně »Prsten Nibelungův« začínal od konce a přivedl Wagnera posléze až k studiu Eddy. Tento materiál, sebraný z nejrůznějších pramenů germanského mythu a národní pověsti, srovnal a zcelil na podkladě Schopenhauerovy pesimistické filosofie a esthetiky. Již v poslední scéně »Tristana«, jenž vznikl v době, kdy dle pramenů věrohodných Wagner neznal ještě děl frankfurtského filosofa, jest jakési ideové společenství se Schopenhauerovým »Welt als Wille und Vorstellung«, což nasvědčuje tomu, že pesimism Wagnerův byl spíše instinktivně než uvědoměle konformní se Schopenhauerovým. V původním textu Siegfried byl vyvolen, aby smyl vinu, jež lpěla na bozích. Byl člověkem, jemuž dána byla od bohů svobodná vůle, a který veškeru vinu na sebe přenesl a odpykal smrtí a dosáhl nesmrtelnosti ve Walhalle. Ale v celé tetralogii učiněn byl Wotan hrdinou jejejím, který sám rozhodl se pro svou neexistenci a svým pádem smiřuje odvěkou vinu lpící na božstvu.

Temná symbolika dikce, jakási kostrbatost její, spletitost děje a neobyčejně bezohledná svoboda v disposicích jsou příčiny, proč dokonalé proniknutí tetralogie jest úlohou na značný čas života. Tisíce diváků, hrnoucích se na její provádění, nepřichází jí na kloub ovšem hlavně proto, že vešlo v obyčej ne z původních pramenů, z textů a klavírních výtahů ji studovati, ale z »návodů«, kterých dnes ještě každého roku vynáší na světlo králíčí plodnost subjektivních interpretantů a které více ještě temnoty zanášejí do věci, tak dost spletité a k porozumění nejasné.

Vždycky musí nám imponovati idealism Wagnerův, který toto velikolepé dílo dokončil, neohlížeje se — jako Goethe ve »Faustu« — na praktickou jeho neprovednost a započal je vůbec bez naděje na jeho sživotnění. Ale nelze nepovšimnoti si, že čistým a jednotným dojmem esthetickým nepůsobí »Prsten«, který, byť byl i nejhlavnějším dílem vota svého tvůrce, dílem, za nějž svět děkuje vzniku Bayreuthu, po v některých partiích povznáší se na úroveň skutečné krásy, v jiných v okazuje stopy zřejmého poblouzení. Příčiny tohoto shledáme v okol

že mezi vznikem textu a hudby uplynula velmi dlouhá doba. Ta vyplněna byla krom jiného theoretickými spisy Wagnerovými. Kdyby byl Wagner současně se sepsáním textů pracoval na jich zhudebnění, leckterá délka a šířka, které není ušetřeno žádné drama, vážící děj z látky epické, byla by padla za oběť červené tužce na prospěch větší úsečnosti. Ale to bylo by znamenalo ústupek od precisované theorie, a proto Wagner s houževnatostí obdivuhodnou vytrval při práci. Avšak na mnohé stránce partitury pozorujeme, jak mu byla spíše útrapou než potěšením . . .

Předvečer »Rynské zlato« (»Das Rheingold«) je ne hudebně, ale dramaticky nejnezáživnější částí tetralogie. Je to ne snad exposice, ale předhistorie dramatu, která nás jen uvádí do onoho podivného světa bohů, polobohů a jiných předliských bytostí, neznajících jiného citu krom nejcyničtějšího egoismu. Hudebně nejkrásnějšími jsou oba střední díly, Valkýra (»Die Walküre)«, v níž především první akt jednoduchými prostředky dociluje v pravdě antické vznešenosti a Siegfried, plný intimních půvabů v lyrických místech svých, zvláště v líčení šumotu lesa a ve zpěvu ptáčete. Poslední část »Soumrak bohů« (Götterdämmerung) nadlidskými nároky na scénu i na vnímavost posluchačstva není s to, aby krom Bayreuthu vyvolávala zamýšlené autorem velikolepé účinky. Ale Wagner má moc, že ochablou poněkud vnímavost dráždivými klamnými závěry pojednou dovede energičtějším zasáhnutím v pravý čas udržeti na skřipci. A tak ze závěrečné scény odcházíme s pocitem, že dohrála se tu tragedie překonaného pohanství, a že soumrak bohů má býti předzvěstí jitřenky křesťanství, jemuž Wagner postavil pomník v posledním dramatu Vykoupení — v »Parsifalu« (1882).

*

Poněvadž »Parsifal« není dosud stálým divadlům přístupný, zdejší německé divadlo tradicionálně končí Wagnerův cyklus úryvky z něho ve velkém koncertě, na jehož programu nalézá se vždy též »Devátá« Beethovenova, embryon to Wagnerovy reformy. Letos však vřadilo na předposlední místo premieru opery »Muž s medvědí kožíš« (»Der Bärenhäuter«) od mladého Siegfrieda Wagnera, která se v tomto okolí vyjímala poněkud podivně. Siegfried zdědil po Richardu Wagnerovi instinkt pro jeviště, dovedl napsati si libreto se šikovně vypracovaným, působivým scenářem. V něm obrozuje se opět poněkud podivně motivovaná idea vykoupení láskou ženinou, ale účinnost divadelní zakládá se tu v kontrastu mezi báchorkovitostí a skutečností. Siegfried vstupuje mezi operní skladatele v šlépějích Humperdinckových a karieru jeho ulehčuje ovšem nejvíce jeho původ z velikého otce. Ale jeho talent hudební je tak slaboučký, že by bylo zázrakem, kdyby od prvotiny operní učinil k dalšímu dílu hudebně-dramatickému alespoň z malé části taký krok, jaký u jeho otce shledáváme od »Víl« k »Rienzimu«.

Provedení cyklu Wagnerova v německém divadle uskutečněno bylo bez rušivých nepříjemností a prokázalo schopnostem ústavu a jeho vedení největší čest. Domácí ensemble, třeba materialem nejlepší jakosti právě nevládl, vzornou disciplinou je vypracován k vzácné umělecké vyspělosti. Ze solistů Wilhelm Elsner jako Rienzi, Tannhäuser, Tristan a Siegfried (v »Soumraku bohů«), pak pí. Mathilda Clausová-

Fränkelová jako Ada, Senta, Alžběta, Ortruda, Isolda a Brünnhilda, (zvláštěve čtyřech posléze jmenovaných partiích znamenitá) stáli v popředí. Z cizích hostů světových zmínky zasluhuje Fritz Friedrichs jako nedostižný Beckmesser a mohutný Alberich, Heinrich Vogl jako nevyrovnatelný Loge, Erik Schmedes roztomilý mladý Siegfried a Carl Scheidemantel jako Wolfram a trefný Kurwenal. Sl. Lola Beethová a pí. Rosa Sucherová jako Elsa a Sieglinda pohříchu musily počítati jen s troskami svého hlasu, sl. Edith Walkerova (Adriano) a Ernst Kraus (Walter Stolzing) jsou sice výbornými silami, ale spíše k italské neb francouzské opeře než k Wagnerově nadanými. Z dirigentů mladý Leo Blech s neobyčejnou elastičností vévodil obtížím »Tristana«. »Mistrů pěvců« a mistr u divadelního kapelnictví Felix Mottl v »Siegfriedu« a »Soumraku bohů« ukázal, co výtečný návod z pražského materiálu dovede vytěžiti. Za to sklamal na celé čáře Gustav Mahler jako dirigent »Deváté symfonie«. Statně držel se orchestr, sbory. Mašinerie i osvětlení, řízené osvědčeným technikem divadelním strojmistrem Parcivalem de Vry, s matematickou jistotou účinkovaly a dokonale pomáhaly zvýšovati scénickou ilusi.

Veliké ovace, které za artistickou správu velikolepého podniku zaslouženě přijímal Angelo Neumann, i přítomné české obecenstvo se účastnilo. Děkovalo zajisté znamenitému řediteli za to, že nepřímo dal podnět k Smetanovu cyklu, chystanému na konec září v Národním divadle a že dal následováníhodný příklad, jak se festivaly podobné mají pořádat . . . .

Obilní ceny a cla.

Napsal Dr. Gustav Lippert, c. k finanční tajemník v Terstu.

(Dokončení.)

Ostatek ukázalo se v Anglii a to jest jiná stránka zákonodárství celnoobilního, že cla i přes občasnou svoji výši nedovedla vyvolati takové zmnožení zemědělské produkce, aby vyrovnala se přírůstku obyvatelstva. Marná byla snaha, tímto způsobem uměle opatřiti doma uhrazení spotřeby potravin. A zrušení obilních cel na to neuvedlo angl. zemědělství ve zkázu, jež vzdor stlačení cen právě velmi zmohutnělého, ježto pak teprve přirozeným podmínkám hovíc jalo se zemědělství zabývati hlavně dobytkářstvím.

Závěr výkladu jest ten, že jest třeba uvažovati o otázce zrušení obilního cla z různých stanovisek, ne toliko z toho, že se jím sejme s konsumentů břímě. Při utváření se cen působí z pravidla celá řada jiných činitelů mnohem účinněji než clo a jen za příhodné chvíle může jeden činitel působiti obzvlášť mocným vlivem. Je-li vůbec možno odstiňovati tyto síly a jich vliv, jeví se především směrodatným utváření cen výsledek sklizně, a to v zemích, jež jsou s to kryti vlastní spotřebu a obilí nad to vyvážejí, vlastní sklizeň, v jiných pak zemích jich »obilnice«. Pak přijdou na řadu zásoby světového trhu. Další vliv působený politikou

tarifovou, jest nutno přiznati dovoznému, tedy sazbám železničním i sazbám plavby pomořské a říční.

Připisovati však clům nějaký nápadný vliv v době klidné a za obvyklých poměrů není nutno. Za platnosti anglického sliding scale měly ustavičně zamýšlený nebo z pravidla nezamýšlený vliv na obilní ceny. V oněch státech na pevnině, ve kterých jsou sazby obilního cla pevně stanoveny autonomními tarify nebo obchodními smlouvami na delší dobu, nezpůsobí cla, jakmile přešel první účinek bezprostředně po jich zavedení, žádných změn ve stavu cen, jsouce samy nezměnitelným činitelem. Změny ty jsou daleko více podmíněny proměnlivou sklizní a dovoznými sazbami, jež následkem stálé soutěže se zlevňují. Panství cla jeví se nejsilnějším v okamžiku, kdy vstupuje do života, ale i pak může býti zlomeno ohromnou nabídkou obilí na světovém trhu, kdežto špatným výsledkem sklizně účinek cla není obmezen.

Clo není bezpečným prostředkem k udržení klesajících cen obilních na určité výši, aniž jeho odstranění zaručuje snížení neobyčejně vysokých cen.

Při úplném zrušování obilních cen bylo by každým způsobem nutno vésti si s velikou opatrností; neboť náhlé odstranění ochrany po dlouhá léta stávající, jak si přejí radikální strany, způsobilo by neskonale větší škody než další ponechání cel. Jest nutno zabrániti především spekulaci, jež z náhlých změn těží ke škodě výrobcově nebo konsumentově, neboť kolísáním cen trpí zejména rolnictvo.

Ohniskem poslední spekulace pšeniční bylo Chicago. V mohutném boji stáli proti sobě jako odpůrci Lewi Josef Leiter, syn mnohonásobného chicagského milionáře Lewiho Z. Leitera, a na 40 milionů dolarů oceněný majitel jatek P. D. Armour. Onen spekuloval na hausse, tento na baisse; kolem obou seskupily se ostatní »malé veličiny«.

Pšenice urodila se r. 1897 ve většině zemí špatně. Na okolnosti pak, že Amerika následkem své obrovské sklizně (148 milionů metr. centů, tedy asi čtvrtina světové sklizně, jež obnášela 609·2 milionů metr. centů pšenice) v prvé řadě k tomu byla určena, aby kryla schodek ostatních kulturních států, stavěl Leiter jun. svůj záměr. Již v červenci 1897 skoupil na obilních bursách v New-Yorku, Chicagu, St. Louisu, St. Franciscu, New. Orleanu atd. pšenici, v prosinci dodatelnou, a pokračoval ve svých operacích tak dlouho, až mu bylo možno vyčísti z úředních statistik o sklizni, že celý svět potřebuje americké pšenice a že na veškeren přebytek pšenice ve Spojených státech budou v cizozemí kupci za zvýšené ceny. Největší část těchto dodávek převzal Armour.

Při súčtování v prosinci 1897 bylo viděti, že haussista Leiter byl vůči baissistovi Armourovi v rozhodné výhodě. Armour měl dodati neméně než 6 milionů bushelů (1,680.000 metr. centů) pšenice. Jak úžasně se on i jeho »spolutrpitelé« musili namáhati, aby dostáli svým závazkům — v Chicagu nebylo pohotově ani tolik pšenice, kolik obnášelo smlouvou ustanovené množství — s jak obrovským nákladem peněžních prostředků snažili si dopraviti do Chicaga po železnici i po lodích co největší množství pšenice, to patrno z těchto sdělení new-yorského obchodního listu (Journal

of Commerce) ze dne 25 prosince 1897: »ačkoliv jest plavba na velikých vnitrozemských jezerech severozápadních úředně již zastavena, došly přece obrovské náklady pšenice z Duluthu i jiných severních přístavů z části již do Chicaga, z části jsou na cestě. Ba i pšenice, jež byla z Chicaga do New Yorku poslána a již v Buffalu se nalézala, byla zpět do Chicaga dopravena. Aby nemohly veliké průplavy Sault St. Marie a Mackinaw Narrows zamrznouti, byly najaty drtiče ledu a tam dopraveny.« (Jak zbytečné plýtvání prací i penězi!) — Skutečně se Armourovi pomocí rozmanitých vztahů dodávka podařila. Ale byl nucen povoliti každou žádanou cenu a zaplatiti vysoké dovozné. Jeho ztráty obnášely prý asi 3 mil. dolarů. Dle údajů bursovních listů měl prý tenkráte, tedy v prosinci 1897, Leiter uloženo v Chicagských sýpkách 10 milionů bushelů (2,800.000 metr. centů) pšenice. Úhrnné množství pšenice, skoupené jím až do polovice ledna r. 1898 bylo odhadnuto na 12 milionů bushelů 3,360.000 metr. centů.) Velikou část dopravil ihned do atlantických přístavů k další dopravě do Evropy. Nesmírný rozsah této nákladné, pro konsumenty nákladné, spekulace vysvítá již z té jediné okolnosti, že Leiter musil denně zaplatiti přes 3000 dollarů na poplatcích skladních, obnosech pojistných atd. Viditelný jeho zisk — o neviditelném nemůže být řeči, poněvadž ho i vyškolený obchodnický úsudek jen s těží může vypočísti — byl tenkráte odhadnut na 5 milionů dolarů, okrouhle 12 milionů zlatých.

S takovými obrovskými spoustami pšenice mohl Leiter ovšem ovládati veškeren světový obchod a diktovati ceny, což také vydatně činil, jak stoupání kursu jasně a zřejmě ukazuje. Část prodavačů pšenice, spekulujících na baissi, hleděli se zachrániti a nahraditi si rozdílové ztráty tím, že posunuli listopadové a prosincové dodávky z r. 1897 na duben a květen r. 1898. Tím však byli skupině Leitrově vydáni takořka na milost a nemilost, a skutečně zadrhnul jim Leiter počátkem dubna 1898 důkladně hrdlo.

Snad by Leiter nebyl měl tak ohromné štěstí, kdyby v pravý pro něho čas nebylo přišlo vypovědění války, což jeho spekulaci bylo novou podporou. Dne 10. května r. 1898 dostoupila hvězda Leitrova svého zenithu.

Dne 14. června 1898 oznamovaly listy zkázu amerických haussistů. Neue Freie Presse přinesla zprávy o divokém rozruchu, jenž způsoben byl na amerických trzích obilních skroucením Leitrova kartelu. To počalo tím, že kursy effektivního i terminového zboží pozvolna klesaly se své výše. Ukázalo se, že zásoby světové byly přece mnohem větší než z počátku se myslilo; vyhlídky na sklizeň den ode dne se lepšily a zejména americká sklizeň byla uznána za nejskvělejší tohoto století. Těmto přirozeným činitelům nemohla odolati uměle do výše vyhnaná cena. Družstvo haussistů stále řidlo a tak konečně i Leiter byl nucen opustiti svou posici a dáti veškeré své obrovské zásoby (8—10 milionů bushelů) na trh, čehož následkem byla zmíněná panika a prudké klesnutí cen. — V [illegible] dýnském telegramu téhož listu čteme, že Leitrův otec složil již v du[illegible] 17 milionů dolarů jako jistotu poskytnutých půjček a že sám naléha[illegible] likvidaci. Byla pak vyslovena domněnka, že Leitrovy ztráty kryjí se s [illegible]

savadním ziskem. — O tři dny později sděloval londýnský telegram téhož listu, že pšenici proti hotovému převzal Leitrův sok Armour, že Leitr sen., přejav veškeré závazky svého syna, dosadil asi 4 miliony dolarů, a konečně, že Leiter i Armour zachovávají hluboké mlčení, Armour však že předpovídá rychlé zotavení cen.

Oba si tedy nijak nedali nahlédnouti do karet. Není však dosud rozhodnuto, nebylo-li to vyrovnání pouze na oko a nespojili-li se snad nyní Leiter a Armour ke společné spekulaci na hausse. —

Není pražádné pochyby, že ceny vyhnány byly na nepřirozené výše toliko spekulací. Když na počátku března 1898. stály na té výši jako v polovici června 1898., tedy po obakráte v dobu, kdy nová žeň ještě bezpečně nebyla sklizena, nemohla patrně v době od konce března do polovice června 1898. nastati žádná podstatná změna v poměru mezi spotřebou a zásobou. Bylo-li půl měsíce přede žněmi ještě s dostatek obilí, bylo tomu přirozeně právě tak měsíc, půldruhého i dva měsíce před tím. A skutečně v době, kdy spekulace byla v nejbujnějším rozkvětu, bylo na světě pro spotřebu Evropy, zvláště pak Rakousko-Uherska, pohotově s dostatek pšenice i obilí vůbec. Situace byla taková, že následkem neúrody předešlého roku bylo by musilo nastati toliko poměrně zcela nepatrné zvýšení cen.

Převážně nepříznivá sklizeň roku 1897. — Rakousko-Uhersko, Francie, Italie a státy balkánské měly špatnou žeň, Rusko dosti dobrou, Amerika velmi dobrou, Německo, Anglie a Španělsko asi takovou jako r. 1896. — způsobila již na podzim 1897. a na počátku r. 1898. znatelné stoupnutí cen pšeničních, jež se vůbec poznenáhlu a téměř nepřetržitě zvyšovaly na trhu světovém již od prvé polovice roku 1894., kdy následkem několika stále špatnějších a špatnějších sklizní světových stály ceny nejhlouběji. K tomuto stálému stoupání cen obilních, jež nastalo pod vlivem nepříznivých sklizní, nesmíme však přihlížeti, chceme-li správně uvážiti ony živly, jež způsobily ještě nad to zcela mimořádné stoupání cen na jaře roku 1898.

Tvrdilo se, že obilní zásoby klesly na minimum; že válka Spojených států se Španělskem o ostrov Kubu tísní americký dovoz: proti posledním dvěma letům že jest nutno odhadnouti koncem dubna 1898. »viditelné« zásoby evropské a americké o 4 miliony anglických quarterů (asi 8,700.000 metr. centů) níže; že proti všemu očekávání argentinská sklizeň špatně dopadla a že i indická méně uspokojuje než jak bylo odhadnuto.

Že by zásoby koncem dubna 1898. byly bývaly tak příliš nepatrny, nechám zatím bez povšimnutí. Argentinská a indická sklizeň nepůsobí vůbec nijak na ceny. Argentinie a britská Indie přicházejí méně v počet netoliko pro vyšší dovozné, nýbrž také proto, že nelze počítati na stálost sklizní pro hospodářské a klimatické poměry v těchto zemích panující. Mnohé sklizně jsou přebohaté, jako přede dvěma a třemi roky (1894. a 1895.). V tom případě ovšem přeplaví se do Anglie veliké množství, jež přirozeně ceny stlačuje. Argentinská sklizeň z r. 1897. byla ostatně velmi dobrá, aniž však nějak patrným vlivem působila. V Indii se r. 1897. neurodilo i bylo nutno obilí dovážeti. Poněvadž Anglie nepustila zásobování z rukou, přispěla zvýšená poptávka roku 1898. také ke zvýšení cen.

Strach před válkou přispívá zajisté také ke zvýšení cen pšeničních. Bylo však nutno věřiti přehnaným pověstem, dle nichž lapací lodě španělské veškeré americké náklady obilní si přivlastňují jako kořist a obchod Spojených států ničí? Vždyť jest přece dosti německých, anglických a francouzských lodí, jež přes oceán obilí dopravují. A skutečně také doprava pšenice z atlantických přístavů Spojených států do Evropy nijak nevázla, naprosto pak neutrpěla žádného přerušení. Od polovice března do konce června 1898. bylo přeplaveno do Anglie 2,921.000 quarterů (= 6,368.000 metr. centů), do Francie 3,355.000 metr. centů, do ostatních pak přístavů na pevnině 1,615.000 m. c.

Jedním z bezprostředních účinků válečných byl ten, že dovozné z obilí stouplo: obnášelť ku př. z New-Yorku do Liverpoolu dne 1. dubna 1898. 3⅛ cent., 26. dubna 1898. 4 cent., od 30. dubna do 6. května 1898. 5 cent., 9., 10., 11 května 5¼ cent., 17. a 18. května 5 cent., 19. května 4⅛ cent. atd.; koncem června 1898. obnášelo toliko 2 cent. To odpovídá obnosům 31 kr., 35 kr., 44⅛ kr., 46⅛ kr., 40 kr. a 17½ kr. za 1 metr. cent.

Čím však jest stoupnutí dovozného v obnosu 1⅛ nebo 1¼ cent. za bushel (přibližně 13 nebo 15½ kr. za metr. cent) proti kursovním změnám na New-Yorské burse, jež vystoupily ode dne 14. března 1898. (106⅞ cent.) do 10. května 1898. (193⅛ cent.) a více než 87 cent. a do 20. června 1898. (82 cent.) opět o 111⅛ cent. klesly? (Přepočítáme na metr. centy, obnáší tento rozdíl 7 zl. 77 kr. a 9 zl. 91 kr.)

Pojišťovací premie v čas války hrála také malou úlohu; při velikém množství zboží ucítí se ostatně i nepatrné zvýšení výdajů patrně.

Ale ani válka, ani spotřeba a nepatrná zásoba nevyhnaly ceny obilní do tak úžasné výše, nýbrž jediné spekulace úspěchem spitých a vědomím vítězství naplněných haussistů na obou hlavních amerických tržištích Chicagu a New-Yorku. Že hlavní úlohu hrála spekulace, bylo již patrno — nehledě ke množství viditelných i na moři se nalézajících zásob — z nápadně velikého, konečně až 100% obnášejícího rozdílu mezi cenou nejbližší a nejvzdálenější lhůty dodací. Na New-Yorské burse platila ku př. dne 22. dubna 1898. pšenice v místě 114¼, na září 1898. 87⅞ cent.

2.	května	1898.	platila	pšenice	v místě	123,	září jová 88¼
6.	»	»	»	»	»	145,	» 90⅝
9.	»	»	»	»	»	188,	» 102
10.	»	»	»	»	»	193⅛,	» 96½

(100% rozdíl, vrchol spekulace.)

Rozličnými manévry bursovními byly i pověsti o zákazu vývozu z Ruska, dále zprávy o zvýšení argentinského vývozního cla. Jednání v mnohých parlamentech evropských vedená o otázce zrušení či ponechání cla, vyvolala rovněž značné kolísání cen. Konečně zprávy o příznivém stavu osení přivedly haussisty zase k vědomí.

Škodlivým následkem spekulace jest také po každé značné nahromadění zásob, jak ku př. z těchto dat patrno: Dne 1. dubna 1898. bylo ve vídeňském skladišti 17.400 metr. centů pšenice, dne 21. května 1898. 42.000 metr. centů; uložené množství žita stouplo v stejné dob

ze 14.500 metr. centů na 84.300 metr. centů; jindy v tuto dobu roční obilí ve skladišti ubývalo: bezpečné znamení neobyčejného nakupení obilí a uměle vyvolaného váznutí v obilním obchodě.

Že pravý stav věcí byl překrucován neustálým předstíráním panujícího nedostatku, o tom pádně svědčí okolnost, že bezprostředně po zprávách o shroucení amerického kartelu pšeničného nabyl effektivní trh ku př. ve Vídni velice mdlé tvářnosti.

*

Chceme-li se jasně přesvědčiti o tom, panoval-li vůbec v naší říši spekulací předstíraný veliký nedostatek obilí, musíme probrati otázku tu z těchto stanovisek: kolik obnášela pšeniční a žitná sklizeň r. 1897., kolik snad zbylo ještě ze sklizně předešlého roku 1896., kolik bylo dovezeno i vyvezeno v době od sklizně 1897. do sklizně 1898., jakého množství vyžádala si setba, jaké zásoby byly pohotově, když spekulace počala řáditi, nebo až k době, kdy mohlo býti opět počítáno s novou sklizní, jaká jest roční spotřeba obyvatelstva a pokud byla tato spotřeba obyvatelstva ukojena?

Vezmeme-li zřetel ku dovozu i vývozu a odečteme-li množství zpracované na mouku i upotřebené k setbě, bylo v celé říši v době od 1. července 1896. do 30. června 1897. ku spotřebě pohotově pšenice 49·2 mil. metr. centů, žita 28·2 mil. metr. centů, úhrnem 77·4 mil. metr. centů; v době od 1. července 1897 do 30. června 1898. naproti tomu pšenice 30·4 mil. metr. centů, žita 24·5, úhrnem 54·9 mil. metr. centů. K tomu ještě z mlynářského obchodu 1·5 mil. m. c., úhrnem 56·4 mil. m. c. Připadá tedy průměrně na jednu duši obyvatelstva 41 milionů čítajícího v označených dobách od 1. července 1896. do 30. června 1897. kg. 188·7, naproti tomu od 1. července 1897. do 30. června 1898. toliko 137·5 kg. Je-li však správnou ona číslice, kterou — jak uvedl ve sněmovní řeči dr. Verkauf — vypočítala dolnorakouská průmyslová jednota, že totiž v Rakousku spotřebuje každý obyvatel ve skutečnosti ročně toliko 149 kg. obilí místo potřebných 183 kg., pak by 41 milionů lidí potřebovalo dohromady ročně toliko 61 mil. metr. centů.

Z toho vychází dále, že ze zásoby 77·4 mil. metr. centů obilí z periody od 1. července 1896. do 30. června 1897. nebylo zajisté spotřebováno 16·4 mil. metr. centů, a že toto množství možno připočísti ku zásobám období následujícího (od 1. července 1897. do 30. června 1898.), takže v této době lze pohotovou pšenici a žito odhadnouti na $56{\cdot}4 + 16{\cdot}4 = 72{\cdot}8$ mil. metr. centů; tím jeví se potřeba úplně krytou. Budiž ostatně při té příležitosti podotčeno, že v Rakousku a zejména v Uhrách množství sklizeného obilí ve skutečnosti mnohem jest větší, než úředně bývá vykazováno. (Juraschek, Übersichten der Weltwirtschaft. Ročník 1885—1889, str. 53.)

Uvážíme-li nyní okolnost, že v měsících květnu a červnu 1898. bylo úhrnem dovezeno pouze 1·3 mil. metr. centů pšenice a žita, kdežto dvouměsíční potřeba obnášela okrouhle 10 mil. metr. centů, leží na bíledni, že v dubnu 1898., tedy ještě před vyháněním cen, jež počalo v posledních dnech dubna 1898., dosáhlo vrcholu 10. a 11. května 1898.

a přešlo opět již počátkem druhé polovice května 1898., pohotová zásoba obilí zajisté úplně kryla potřebu až do června 1898. (včetně). Jest patrno dále, že bázeň před nedostatkem, uměle živená v tisku i na burse, postrádala právě tak odůvodnění, jako pokusy, aby jí byly ospravedlněny nepřirozeně vysoké ceny obilní. Nahromadí-li spekulace obrovské zásoby, objeví se ovšem tu a tam dočasný nedostatek. Poněvadž se však obilní obchodníci svého zboží konečně přece zbaviti chtějí, jsou posléze nuceni předati i nakupené spousty volnému obchodu.

V čas nouze bylo by však beze vší pochyby možno, aby se obilí z cizozemí docela klidně přiváželo beze všeho rozčilování publika a bez spekulačního prudkého zvyšování cen. Tím nemá snad býti řečeno, že by cizozemské obilí, jež obtíženo jest clem, povozným atd., nemohlo nebo nesmělo býti dražším než tuzemské při dobré sklizni.

Vzhledem ku předeslanému výpočtu tuzemské spotřeby obilí uvedu ještě jeden. Ve zmíněných již přehledech světového obchodu, jež započal Neumann-Spallart a dále vedl Juraschek, v roč. 1885—1889, str. 68 f., udána jest tuzemská spotřeba v těchto číslicích, jež značí průměr let 1882—1888: pšenice 55·10, žita 44·65, ječmene 30·12, kukuřice 43·99 mil. hektolitrů. Odpočítá-li se od toho na setbu přibližně pšenice 7·40, žita 5·00, ječmene 5·94, kukuřice 2·25 mil. hektol., připadá na jednu hlavu obyvatelstva, jež za toho období čítalo okrouhle 39·6 mil. lidí, pšenice 120 litrů (92 kg.), žita 100 l. (71 kg.), ječmene 61 l. (39 kg.), kukuřice 105 l. (76·7 kg.), dohromady 386 l. (278·5 kg.). Průměrná spotřeba za uvedenou dobu obnáší tedy u 39·6 mil. lidí pšenice 36·43, žita 28·12, ječmene 15·44, kukuřice 30·35, dohromady 110·34 mil. metr. centů, anebo při 41 mil. lidí pšenice 37·72, žita 29·11, ječmene 15·99, kukuřice 31·45, dohromady 114·27 mil. metr. centů.

Výše vypočítané zásoby v době od 1. července 1896. do 30. června 1898. obnášely: pšenice 49·2, žita 28·2, ječmene 18·2, kukuřice 41·3, dohromady 136·9 mil. metr. centů, po případě ve stejné době 1897 až 1898, nepočítame-li v to 1·5 mil. metr. centů pšenice a žita, jež připadly mlynářství, pšenice 30·4, žita 24·5, ječmene 15·3, kukuřice 37·8, dohromady 108·00 mil. metr. centů, anebo ve dvouletém průměru pšenice 39·8, žita 26·35, ječmene 16·75, kukuřice 39·55, dohromady 122·45 mil. metr. centů. Z toho jest patrno, že potřeba za obě období, 1896—1897 a 1897—1898, byla kryta téměř týmž množstvím, jako uvedená průměrná potřeba za leta 1882—1888.

Veškerý dovoz obilí do naší říše r. 1897. až do konce června 1898. byl ovšem velmi značný (15·77 mil. metr. centů); uvážíme-li však, že v květnu a červnu 1898. bylo dovezeno toliko 3·6 mil. metr. centů, pak jeví se zrušení cla počátkem května 1898. přetřásané opatřením se stanoviska národohospodářského opozděným a nevalně účinným.

*

Zejména jest třeba uvažovati o otázce, zda drahé obilí musí nevyhnutelně zdražiti i chléb?

Když se r. 1879 v německé říšské radě rokovalo o zvýšení obilních cen, popřel říšský kancléř co nejrozhodněji, že by obilní ceny a c

chleba byly v nějaké dokázatelné souvislosti, a tvrdil, že by nadbytkem a lácí obilí nenastalo žádné znatelné klesání cen obilních, leda působila-li by drahota z neúrody. Kancléř uvedl dále, že r. 1879 jsou při nízkých cenách obilních ceny chleba (t. j. váha chleba) tytéž, jako byly v létech padesátých a šedesátých, kdy obilí bylo jednou tak drahé. Důkazem pro toto tvrzení byla sbírka chlebů, jež tenkráte ve sněmovně byla vystavena. Třípfenigový chléb z r. 1847 vážil, při ceně 18 marků za korec, 56 gr., týž z roku 1875 46 gr. při ceně 8 m. za korec, z roku 1876 při ceně 9 m. za korec, 53 gr. atd. Z těchto čísel jest patrno, že při vysokých cenách obilních byl vyráběn větší chléb než při laciných, že tedy každým způsobem působily na váhu chlebovou, t. j. tedy nepřímo na cenu jeho, zcela jiní činitelé, než jsou ceny obilní.

Především jest třeba všimnouti si toho, že jest pekařství živností, jež může pracovati téměř výhradně jen pro místní potřebu, ježto chléb jen krátkou dobu udrží se čerstvým. Rozhodují tedy již z tohoto důvodu určitá monopolistická hlediska.

Cena chleba vytvořuje se z několika položek a to z ceny obilní, z výloh za semletí, spečení i s výdělkem mlynářovým a pekařovým, z výdajů za dodání pečiva a za jeho prodej atd. Zkoumáme-li tyto jednotlivé položky, dospějeme zajisté překvapujícího závěru, že při ceně chleba má cena obilní zcela podřízený význam, obnášejíc jí asi čtvrtinu, třetinu nebo polovinu, a že nejvíce záleží na rozličných výlohách, jež spojeny jsou s přeměňováním pšenice a žita na chléb. Poněvadž jsou tyto náklady při laciném i drahém chlebě úplně stejné, nemůže přirozeně klesání nebo stoupání cen obilních ani v nepatrné míře působiti na cenu chleba.

Následující výpočty, sdělané na základě průměrných číslic, znázorní snad s dostatek jednotlivé stupnice přeměny obilí ve chléb: 100 kg. pšenice stojí na př. 10 zl., pak stojí 143 kg. pšenice, jichž jest třeba ku výrobě 100 kg. mouky 14 zl. 30 kr. 100 kg. mouky stojí 15 zl. (v čemž jest obsaženo 70 kr. za semletí). Ze 100 kg. mouky napeče se 130 kg. housek po 50 gr.: to jest 2600 kusů po 2 kr. = tržbě 52 zl. Hrubý výtěžek po odečtení ceny za mouku obnáší tedy 52 — 15 = 37 zl. Výrobní výdaje za 1 metr. cent mouky vypočteny na 12 zl. Čistý výtěžek při 1 metr. centu mouky 25 zl. Stoupne-li pak cena pšenice a tím i mouky, tu ubere se zajisté přiměřeně na váze, neboť pekař nesleví jistě ze svého zisku a houska bude jako dříve po dvou kr. Ku př. stojí-li 100 kg. pšenice 11 zl., 143 kg. 15 zl. 73 (+ 1·43), stojí 100 kg. mouky 15 + 1·43 = 16 zl. 43 kr.; napekou-li se nyní 2.653 housky po 49 gr., bude tržba = 53 zl. 06 kr., hrubý výtěžek 53·06 — 16·43 = 36 zl. 63 kr., výrobní výdaje jako dříve 12 zl., zbude čistý výtěžek 24 zl. 63 kr. Zdraží-li se 100 kg. pšenice na 12 zl., stojí 143 kg. 17 zl. 16 kr. (+ 2·86); 100 kg. mouky v ceně 17 zl. 86 kr. dá 2.708 kusů housek po 48 gr. Tržba = 54 zl. 16 kr., hrubý výtěžek 54·16 — 17·86 = 36 zl. 30 kr., výrobní výdaje 12 zl., čistý výtěžek 24 zl. 30 kr. Napeče-li pekař v posledním případě 2.766 housek po 47 gr., bude tržba = 55 zl, 32 kr., hrubý výtěžek 55·32 — 17·86 = 37 zl. 46 kr., výr. výdaje = 12 zl., čistý zisk 25 zl. 46 kr. atd.

Tyto pouze schematické číslice opravňují nás k výroku, že při každém zlatém, o nějž cena pšeniční stoupne — takováto zdražování jsou však neobyčejná — ztrácí houska na váze asi 1 gramm, což jest ostatně zmenšením naprosto nepatrným. Z toho jde, že pekař jest s to vyrovnati okamžitě jakoukoliv škodu způsobem, jejž sotva mu lze dokázati, neboť ztrátu 1 grammu na váze jediné housky s těží jen lze pozorovati.

Při žitném chlebě děje se proměna průměrně takto: 100 kg žita = 7 zl. 30 kr.; 154 kg., jichž jest potřeba ku výrobě 100 kg. žitné mouky, = 11 zl. 24 kr., 100 kg. žitné mouky = 12 zl. 14 kr. (90 kr. za semletí). Ze 100 kg. žitné mouky upeče se asi 140 kg. obyčejného chleba. Stojí-li 1 kg, 16 kr., obnáší zaň tržba 22 zl. 40 kr. Hrubý výtěžek po odečtení ceny za mouku 22·40—12·14 = 10 zl. 26 kr. Výrobní výlohy při 1 metr. centu mouky činí 3 zl. Čistý výdělek 7 zl. 26 kr.

Stoupne-li cena žita o 1 zl. (8·30), pak stojí 154 kg. žita 12 zl. 78 kr., 100 kg. žitné mouky 13 zl. 68 kr. Rozdíl lze vyrovnati buď zvýšením ceny chleba ze 16 kr. na 17 kr. za 1 kg. anebo zmenšením váhy. Prostředku tohoto užívá se častěji než onoho.

Naším zákonodárstvím poskytnuta jest možnost do té věci zasáhnouti. § 51. živnostenského řádu ze dne 15. března 1883 nařizuje, že pro malý prodej předmětů, jež náležejí k nejnutnějším potřebám denní obživy, stanoviti lze maximální sazby. Takovéto sazby bývají se zřetelem ke stávajícím poměrům stanoveny politickým úřadem zemským na návrh obecního zastupitelstva a po vyslechnutí obchodní a živnostenské komory, majíce platnost jen pro území příslušné obce a do odvolání.

Aby se pak toto nařízení nemařilo zanecháváním živnosti, stanoví § 53. živnostenského řádu, že pekařům není volno přerušiti provozování živnosti, kdy se jim zlíbí, nýbrž že musí zamyšlené zanechání živnosti ohlásiti živnostenskému úřadu o 4 neděle dříve.

Také koaliční zákon ze dne 7. dubna 1870. zde budiž citován, jehož § 4. prohlašuje veškeré úmluvy živnostníků za účelem zvýšení ceny nějakého zboží ke škodě obecenstva učiněné za neplatné a trestem je stíhá.

Vyskytuje se otázka, dosáhne-li se žádoucího účinku pevným ohraničením cen? Dle nabytých zkušeností možno o tom pochybovat, neboť často bylo shledáno, že cena oklikou byla »regulována« tím, že užito horší, ne-li dokonce padělané mouky.

Co se týče ustanovení koaličního zákona, nelze asi úmluvu, jež tvoří známku přestupku, vždy snadno dokázati.

Prakticky účinným prostředkem ke snížení obilních a tudíž chlebových cen, nebo aspoň proti jich stoupání, jest snad zmírnění železničních sazeb; tak usnesla se italská ministerská rada dne 30. dubna 1898., aby byly železniční a lodní sazby pro dopravu potravin na polovici sníženy. — V polovici května 1898. poskytl uherský ministr obchodu na žádost hlavního a residenčního města Budapešti dočasně, totiž do konce července 1898, pro dopravu chleba celou řadu výhod a to: 1. zásyk v nákladech 10.000 kg. platily 0·8 kr. za kilometr; mimo to 2 zl.

vagon na poplatcích manipulačních a na dopravní dani. 2. Zásylky libovolného množství platily za 100 kg. a 1 kilometr 0·12 kr., dále 4 kr. za 100 kg. na poplatcích manipulačních a 5% daň dopravní.

*

Zcela neobyčejné stoupání ceny pšeničné za předešlého jara jest vhodným dokladem vášnivých slov jednoho z nejznamenitějších řečníků Spojených států, senatora Calla z Floridy, slov, pronesených při nedávném projednávání »Anti-Option-Billu«, jenž měl úplně potlačiti lhůtový obchod s hospodářskými výrobky, ale neuskutečňuje se. »Žijeme«, pravil Call, »v době vykořisťování každé plodné práce sdruženími, mocnějšími všech vlád a všech středověkých baronů. Vášeň monopolisační uchvacuje vše a při tom se objevující bezcitná hltavost nabývá strašných objemů. Tvrdí-li se, že při nynější methodě obchodní rozdělí se celé ohromné massy hospodářských výrobků na konsumenty s větší rychlostí a menšími výlohami než dříve jich čtvrtina, nutno také dodati, že dnešní obchodníci strčí do kapsy tolik, že rolníkům z výtěžku jich práce nezbude vlastně nic.«

Americká spekulace může se opakovati a bude se opakovati. Evropa však nemá důvodu podrobiti se zpupnosti amerických haussistů.

Proti machinacím obchodníků a spekulantů, t. j., aby jich řádění na bursách učiněna byla přítrž a aby potlačeno bylo poškozování širších kruhů, třeba jest poskytnouti veřejnosti pokud možno jasný a podrobný obraz o pravém stavu věcí, k čemuž hlavně přispívá oznamování úředně vyšetřených výsledků sklizně, jakož i příslušné číslice o cizozemském obchodu. Číslice udávající pšeničné sklizně v nejdůležitějších výrobních územích světových za posledního půldruha desetiletí, se celkem valně nerozcházejí. Obnášelyt dle amerických odhadů v roce

1884 . . .	2.290,069.000 bushelů	1891 . . .	2.308,362.000 bushelů
1885 . . .	2.104,034.000 »	1892 . . .	2.340,630.000 »
1886 . . .	2.198,997.000 »	1893 . . .	2.354,000.000 »
1887 . . .	2.227,415.000 »	1894 . . .	2.541,080.000 »
1888 . . .	2.150,505.000 »	1895 . . .	2.442,544.000 »
1889 . . .	2.067,394.000 »	1896 . . .	2.359,644.000 »
1890 . . .	2.226,123.000 »	1897 . . .	2.139,400.000 »

Uvážíme-li klidně, že celková světová výroba obilí každého roku téměř stejnoměrna jest, tím, že se neúrody jedné části země vyrovnávají dobrými výtěžky jiných území; uvážíme-li dále, že díky velkolepému vývoji našich moderních prostředků dopravních možno největší množství obilí dopraviti ve všech směrech co nejrychleji a nejlevněji; dále především, že umělé stoupání cen zadržováním zboží na dlouho není možné, naopak, že leží ve vlastním zájmu obilních obchodníkův, aby zboží prodali, a, že se konečně rádi spokojí s menším ziskem, nemohli-li dosáhnouti většího; uvážíme-li to vše, uznáme, že nejsprávnější cestou při dočasném a místním váznutí obilí, čili dle slov Roscherových při uměle vyvolaném zdražení, jest klidné vyčkávání průběhu jeho. Ceny pak vyrovná světový obchod sám. *Z »Zeitschrift für Volkswirtschaft, Socialpolitik und Verwaltung«.*

Z naší doby.

— † **Karolina Světlá** zemřela dne 7. t. m. v Praze ve věku 69 let. S ní odešla jedna z našich největších a nejpopulárnějších literárních postav, jedna z toho mála, o jejichž díle lze říci, že vykonalo ještě za života svého autora plně svou úlohu a rozlilo široko a hluboko do lidu proudy svých účinků. Od památného onoho vystoupení v almanachu »Máji« r. 1858, kdež pod vlivem Hálkovým uveřejnila svou prvou povídku »Dvojí probuzení« až do r. 1890, kdy Květy přinesly poslední její větší práci »U sedmi javorů«, rozvinula Světlá bohatou a plodnou činnost literární, přerývanou jen pausami, jež způsobila nemoc a utrpení. Na 100 prací, mezi nimi i několik dosti rozsáhlých románů čítá její dílo; jisté to svědectví tvůrčí síly, jakou se může vykázati málo mužů, v Čechách píšících. A práce tyto nebyly vyráběny průmyslnicky a na zakázku; jsou organicky ztráveny a spracovány plné dojmy života, skutečné postavy z lidu i nevyhraditelné vzpomínky z mládí. Z tohoto dvojího druhu látek žil talent Karoliny Světlé: z rázovitého lidového prostředí u paty Ještěda a z reminiscencí a tradic na šerý, stísnělý život starých rodin pražských na přechodu z doby úpadku do dob národního probuzení. Z obou dovedla vážit postavy a zjevy typického významu, jmenovitě ty zvláštní, hluboce do sebe zahroužené, morálně citlivé duše české, v jejichž svědomí oživila krev starých našich náboženských reformátorů anebo zas tvrdé naše palice selské, srážející se konfliktech svých citů a vášní. I na své vlastní mládí dovedla vrhnout jistou románovou zář: na to zvláštní mládí inteligentní a k velkým věcem povolané dívky, která v šeru a těsnotě starých domů pražských zápasí se stejně šerým, stuchlým a těsným prostředím za volnost svého ducha, srdce a péra. Její dílo má vedle »Babičky« — také díla ženy! — ze vší české prósy až do nejnovějších dob největší dosah typický, národní i sociální. Její běh životní je všeobecně znám: narodila se ze staré obchodnické rodiny Rottovy, jakožto sestra Žofie Podlipské, provdala se za professora Petra Mužáka, jenž r. 1892 zemřel a poslední léta svého života ztrávila v prvním poschodí domu na rohu Karlova a Ječné ulice. Sebrané spisy její počala loni vydávat nakladatelská firma Ottova. V české literatuře nikdy nezhyne památka této ženy tak silného a neobyčejně tvůrčího ducha.

— † **J. Schick**, člen redakce Politiky a správního výboru Družstva Národního Divadla, jeden z nejstarších žijících čes. žurnalistů (žurnalistou od r. 1864) zemř dne 1. září u věku 58 let.

E. Lavisse

Přehled politických dějin Evropy.

Přeložil

V. ČERNÝ.

V PRAZE 1899.
Nákladem Rozhledů Jos. Pelcla na Kr. Vinohradech.

Úvod.

Podati obecenstvu povšechný přehled politických dějin Evropy jest uvaliti na sebe výtku, že jsme podnikli příliš mnoho. Dnes jest vůbec známo, jaké práce a píle jest třeba, aby se zjistila pravda i jen jednoho fakta: kterak chtíti tedy usuzovati o onom valném množství fakt, ze kterých se skládají politické dějiny Evropy.

Dějepisci, kteří se osmělují přece pojednávati o takovýchto předmětech, mohou pověděti na svou obranu, že, byť i podrobnosti byly často pochybné, veliká fakta pochybná nejsou. Neznáme s plnou jistotou vniterných pružin vzpoury Lutherovy a jsou nejasnosti v dějinách bitvy u Waterloo, ale jisto jest, že Luther se vzepřel, jisto, že Napoleon prohrál bitvu u Waterloo. Avšak tato dvě fakta měla důsledky velmi jasné a velmi závažné.

Rozhodující události, ty, které lze nazvati všeobecnými dějinami, jsou řídké. Není nemožno ani je rozlišiti, ani je poznati, ani viděti jejich následky. Proto, jakkoli paradoxním mohlo by se zdáti toto mínění, obecné v dějinách jest jistější než zvláštní jednotlivé. Snadnější jest nemýliti se o celé zemi, než o jediné osobnosti. Pohled, který se tratí v houští, obsahá celky: nejširší obzory bývají nejčistší.

Přece však pokus, jako jest ten, jenž se stal tuto, aby se shrnuly na několika stránkách tak dlouhé dějiny, není bez jakéhosi nebezpečenství. Některá mínění a úsudky stručně vyslovené uvedou v podiv, snad i urazí čtenáře. Nechať mi dovolí poprositi ho, aby se postavil na správné hledisko v tomto prostoru tří tisíců let.

Jsme náchylni zveličovati některá fakta, protože nás více zajímají z důvodů osobních. Známe starověk a staletí Renaissance, Ludvíka XIV. a Voltaireovo lépe než střední věk a naši dobu: jest to jeden z účinků našeho vzdělání. Avšak středověk byl dobou prvního vývoje národů, který se dokonal průběhem našeho století. Tyto dvě doby jsou tedy nejdůležitější v dějinách Evropy, t. j. v dějinách politických ve vlastním slova smyslu.

Tato práce podává posloupnost velikých jevů historických a pokouší se o výklad, kterak se co stalo. Bylo by žádoucí přidati i proč, ale smělost byla by příliš veliká.

Příroda napsala na mapu Evropy osudy jejích oblastí. Ona určuje přirozené schopnosti a následovně i osudy národů. I sama hra dějin tvoří neodolatelné nutnosti: to a to se stane, protože to a to jiného se stalo. —

S druhé strany nechala příroda na mapě naší pevniny volné pole nejistotě rozličných možností. Dějiny jsou plny nahodilých jevů, jejichž nutnost nikterak nelze dokázati. Konečně existuje svoboda jednání, kterou osvědčovali jednotlivci i národové.

Náhoda a svoboda odporují nutnosti přirozené i oné nutnosti následků, která se rodí z dějin. Jakou měrou se to děje? Věděti toto, věděli bychom vše, ale toto „vše“ jest bezpochyby nedostižno lidskému duchu. —

Bylo by zajímavé nalézti alespoň částečnou odpověď k této záhadě. K tomu zve se čtenář těmito úvahami.

Přehled politických dějin Evropy.

Starý věk.

Povšechný ráz. Má-li národ míti dějiny, není dosti na tom, aby jen existoval; jeho život musí býti činný a plodný.

Historický národ jest ten, který nalezne pravidla řádu politického a sociálního, a který zavede jistý pořádek do zřízení státního, jistou spravedlnost v soužití společenské. Vyznává náboženství a morálku. Provozuje dovedně práci ruční i duševní: má průmysl, umění, literaturu. Působí na jiné národy, aby využil své síly, aby se obohatil a aby ukojil svou pýchu; zabývá se obchodem nebo výboji nebo obojím zároveň.

Dnes mnozí národové zasluhují sobě jména bytostí historických; snahy jednoho každého z nich a jejich vzájemné vztahy tvoří historii. Ale čím více se vzdalujeme časů nynějších, tím řidčeji se vyskytují tyto bytosti: nejprve byla v Evropě jen jediná, Řekové; jediná po Řecích zaujala jeviště, které se rozšířilo: totiž národ římský.

Dějiny Řeků a Římanů tvoří první periodu, která se končí asi ve čtvrtém století křesťanského letopočtu, v době, kdy noví hercové, Germáni a Slované, se objevují a zaplétají historii, až dotud velmi jednoduchou.

*

Řecko. Bylo přirozeno, že dějiny Evropy počaly se na jihovýchodě, u samé kolébky prvních vzdělaností.

Řecko sklidilo dobrodiní zkušenosti, jížto nabyli národové přebývající v údolích Eufrátu a Tigridu, na úbočí Libanonu a na březích Nilu; ale vzdělanost řecká lišila se od vzdělanostĺ, které ji předcházely, vlastností, kterou lze nazvati evropskou: svobodnou aktivitou.

I to bylo přirozeno, že Řecko vystihlo ihned povahu evropské vzdělanosti. Tato země, která přijímá moře do zátok a chobotů svého pobřeží a posunuje do moře svá předhoří, tento poloostrov obklopený ostrovy a rozeklaný v údolí, nad nimiž strmí horské planiny, jest jako zmenšeným obrazem naší poloostrovní pevniny s velerozvitým pomořím, s určitou členitostí.

Řecko jest Evropa obražená a zhuštěná v zrcadle. Jeho dějiny jsou předobrazením dějin Evropy. Řecko jest rozděleno ve příbuzné, ale od sebe rozdílné kmeny. Jeho obce jsou malé nezávislé státy, které používají ve svých vzájemných stycích všech kombinací chytrosti politické. Dvě neb tři z nich provozovaly hegemonii, která však nebyla nikdy ani rozsáhlá, ani trvanlivá.

V posvátném okrsku svých měst dovedlo zorganisovati vládu a společnost. Vynikalo ve všech oborech lidské práce: v básnictví, filosofii, vědě, umění, průmyslu a obchodu; nabylo takto sil, které rozšířilo na venek. Založilo po všech březích Středozemního moře, od Euxinu až k sloupům Herakleovým, obce, dcery obcí svých, ale jako nikdy se neskupilo v jednotný státní celek, taktéž nesjednotilo své zámořské osady v jedinou říši. Když bylo vyčerpalo svou schopnost k činnosti a když upadlo pod nadvládu národu vojenského, Macedoňanů, byly řecké státy sice založeny, ale nejdůležitější byly v Asii a v Egyptě.

Řecko bude míti alespoň dlouhý přežitek v Evropě, kde hellenism vykonávati bude v rozmanitých podobách dalekosáhlý vliv. Přetvoří mravy a idee republikánského Říma. Po založení Konstantinopole vytvoří náboženskou a politickou vzdělanost, byzantinismus. Zpřetrhá jednotu říše římské v posledních dobách císařství. Ve středním věku bude v odporu s ideami a systémy, o něž bude se pokoušeti Západ, a rozruší církevní jednotu světa křesťanského. Později, rozšířiv se všude, v době renaissanční obrodí duchy a přispěje svým dílem k vytvoření rozumové vzdělanosti časů moderních.

*

Panství římské. Italský poloostrov není podoben poloostrovu hellenskému: jest ztuhlejší; není kolem něho takové hojnosti ostrovů, jeho brány nejsou otevřeny, jako brány Řecka k východu. Avšak Italie leží uprostřed Středozemního moře, a Sicilie prodlužuje ji až k samé Africe. Mnohem více než Řecko jest kontinentální, pevnozemská, jak říkají námořníci. Její domácí kmenové bývali navštěvováni na pobřežích cizozemskými plavci, ale pod svými zákony sjednotila je obec zemědělců.

Řím použil prvních svých století k tomu, aby zvětšil své území, tak jako rolník rozšiřuje svůj statek. Jako všichni dobyvatelé pokračoval ve výbojích proto, že začal. Jeho první války měly za následek jiné války; jeho první úspěchy učinily jiné nutnými a snadnými zároveň. Posléze uvěřil, že má poslání podmaňovati národy. Výboj stal se mu povoláním: Tu regere imperio populos, Romane, memento. Rozšířil značně pole dějin, na něž uvedl Hispanii, Gallii, Britannii, zemi mezi Alpami a Dunajem a část Germanie. Aby mohl těžiti z podmaněných území, vynalezl provincii. Jeho státní správa vyhladila bývalé národy a slila stará rozdělení historická a přirozená v jednotu t. zv. orbis romanus. Nazýval takto krásný kraj středomořský, v jehož středu se vypínala »neochvějná skála Kapitolu.« Hellénské obce rozsévaly osady, každá na svůj vrub; Řecko se rozptýlilo: Řím soustředil okršlek zemský; fiebat orbis urbs, pravil Varro.

Byl řecký svět, ale nebylo říše řecké: byl i svět římský i říše římská.

Působnost Říma byla úsilná a hluboká: přetvořil národy, uvedl řád na místo anarchie, vštípil přemoženým svůj jazyk, své mravy, své náboženství. Povznesl se až k ponětí genus humanum (člověčenstva) a vepsal lidský rozum ve své zákony. Možno jen se diviti mohutnosti tak neobyčejné, ale jest pochybno, zdali všecky její účinky byly blahodárné.

Každé stejnotvárné vychování jest nebezpečné, neboť rozmanitos

jednotlivců jest potřebná ku pokroku činnosti lidské. Čím více jest spoluzávodících jednotlivců, tím plodnější jest všeobecná práce. Řím zničil, pokud to mohl provésti, osobitého ducha národů, které, jak se zdá, učinil neschopnými k životu národnímu. Když pak státní život říše vzal za své, Italie, Gallie, Hispanie nedovedou státi se národy: veliká dějinná existence začne pro ně teprve po příchodu barbarův a po několika stoletích tápání v pohromách a násilnostech.

Země, které Řím civilisoval, nejsou mu nikterak povinny jedině vděčností. Rádi stavíme naproti obrazu Gallie gallské obraz Gallie římské. Vesnice jsou přetvořeny v města, chatrče v paláce, stezky v dlážděné silnice, neumělí řečníci ve výmluvné rhetory, suroví válečníci ve vojevůdce nebo v imperatory. Podivujeme se tomuto zázraku a blaženému životu, jejž vedli obyvatelé ve městech galloromanských.

Ale čím to jest, že země, kterých Řím nedobyl a nad nimiž dlouho nepanoval, zaujímají dnes tak důležité postavení ve světě, že mají tak silnou původnost a onu plnou důvěru v budoucnost? Jest to jenom tím, že méně žily a že proto mají právo na delší budoucnost? Čili Řím zanechal po sobě duševní návyky, rozumové a mravní způsoby, které jsou na závadu činnosti a omezují ji? Otázky nerozřešitelné, jako všecky ony, jichž rozřešení bylo by důležito znáti.

Neunáhlujme se tedy aspoň tak se svým úsudkem: není jisto, že by bylo pro nás štěstím, že Caesar zvítězil nad Vercingetorixem.

*

Dvě říše. Při vší své sebe mocnější organisaci tajilo v sobě toto rozsáhlé panství mnohé odpory, které neudolalo.

Nejčastěji naskytuje se protiva a tudíž i stálý boj mezi duchem Severu a Jihu. Ale za časů římských byl Sever jen zevnějším nepřítelem, kterého drželi v mezích; kontrast byl mezi Západem a Východem: Západem, jejž si Řím podrobil a sobě přizpůsobil, protože jej zcivilisoval, Východem, který si uchoval svou vzdělanost hellénskou.

Do západní Evropy vnesl Řím svého ducha a svůj jazyk; ale na hellénismu dobyl stěží jižní Italie a Sicilie: jazyk a vzdělanost řecká udržely se od Adriatického moře až k Tauru. Zde jméno římské nastoupilo místo jména řeckého, ale jen vnějšek je římský. V den, kdy Konstantin založil druhý Řím, počala se říše, kterou byzantská kancelář jmenovati bude říší římskou, která však pro dějiny jest císařstvím řeckým.

Rozdělení Západu a Východu bylo neodvratné; dokonalo se, když počali panovati roku 395 dva synové Theodosiovi, jeden v Ravenně, druhý v Konstantinopoli. Od té doby trvaly současně dva státy, z nichž každý měl svůj úkol a své zvláštní nepřátele, nepřátele četné a mocné, jejichž shluk pokouší se zjednati si místo na jevišti.

*

Příčiny pádu. Rozdělením ve dvě říše nevzalo za své panství římské, ani silou nepřátel vnějších. Republikánský Řím zanikl v monarchii úpadkem svých zřízení a mravů, samým účinkem svých vítězství a výbojů, nutností dáti tomuto nesmírnému panství jednoho pána; ale když začal pod-

stupovati skutečnost monarchickou, podržel kult forem republikánských. Císařství bylo dlouho pokrytectvím; neodvážilo se dáti si přední podmínku stálosti, zákon o posloupnosti. Po každém úmrtí následovaly zmatky, a volba pána světa bývala často ponechána náhodě. Přece však bylo nutností organisovati monarchii, ale pak byla bez odporu, bez kontroly, absolutní. Vytkla si za cíl vykořisťování světa, které v praxi prováděno bylo do krajnosti. Ona vyčerpala orbis romanus.

Uveďme ještě mezi příčinami pádu i samo dlouhé trvání a opotřebení. Svět cítil, že stárne. Hledal a očekával něco nového. Toho nemohl dosíci ani od politické revoluce, neboť nikdo neměl ponětí o jiné formě vládní než bylo imperium, ani od revoluce sociální, neboť duch byl uvyklý zřízení kastovnímu, které se znenáhla ustálilo. Udála se revoluce náboženská, ale proti císařství. Říci: »Mé království není z tohoto světa«, bylo metati božské opovržení na svět pohanský, který chtěl stačiti sobě samému a neznal nadsmyslného. Říci: »Dávejtež, co jest císařovo, císaři, a co Božího, Bohu«, bylo rozlišovati Boha od císaře, v němž se mísilo lidské a božské. Jakmile rozdíl byl učiněn, kterak povinnost naproti Bohu by nebyla větší než závazek oproti císaři? Říci: »Nebe a země pominou«, bylo popírati pravdu předpovědi o věčnosti říše: Imperium sine fine dedi. Bylo to otřásati neochvějnou skalou.

Od starého věku k věku střednímu.

Povšechný ráz. Od východu, oblasti počátků, postupuje k západu v bouřlivém shluku procesí národů: Germáni a Slované, Hunové a Avaři, Arabové. Jsou velmi rozdílni jedni od druhých: člověčenstvo s kontrasty svých přirozených nebo povlovně nabytých růzností pouští se v zápas s římským dílem assimilace lidstva silou a duchem.

Arabové mají mohutnou originálnost; budou zastupovati oproti velikému plemeni arijskému veliké plémě semitské; založí náboženství a říši. S císařskou minulostí budou v nesmířitelném rozporu; v dějinách budou míti svůj domov zvláštní a cele svůj.

Hunové a Avaři, plemene uralo-čudského, méně nadaní než Semité, bez předchozího vzdělání, zůstavší v prvotním stavu kočovné hordy a opozdilí ve fetišismu, přinesou s sebou jen surovost. Jsou ničitelé, neschopní stavěti, i budou zničeni.

Germáni a Slované jsou téhož plemene jako Řekové a Římané. Postaveni jsouce na hranicích orbis romani, v němž přebývaly pořádek, rozkoš a bohatství, zdálo se, že čekají na chvíli, kdy nastane jim dělení o dědictví. Jsou mladšími větvemi čeledi arijské, které nastoupí po větvích starších, vysílených a vyprahlých.

Všickni tito národové, rozmanitých původů, mravů a náboženstev, budou ve stycích s říší římskou. Na východě říše bude otřesena, ale ne vyvrácena; na západě Germáni, když ji byli nechtíce ztroskotali, ji zase obnoví. Roku 800. kdy Karel Veliký ve svatopetrské basilice bude korunován, bude se zdáti, že jest Evropa znovu spořádána jako za časů Theodosiových, se svými dvěma hlavními městy, Římem a Cařihradem.

Bude to jenom zdání; ale zdání jsou fakty a iluse mocmi, jež způsobují skutečné a důležité činy.

Rok 800 bude tedy znamenati konec druhé periody. Doveďme nyní až k tomuto datu dějiny Evropy.

*

Říše Východořímská. Hlavní úsilí barbarů směřovalo k západu. Několik let po Theodosiově smrti vyklidily legie římské Britannii. Frankové, Visigoti, Burgundové osadili se v Gallii a Hispanii. Skoro všickni barbaři navštívili Italii a plenili ji. Na poloostrově italském ubytovaly se zástupy najatých žoldnéřův, ale žádný národ neusadil se tu mocí právoplatného držení, jakož se usadili v Gallii ti, kdo právě byli jmenováni. Italie budila úctu. Byla chráněna, jakkoli byla bezbranná, velikostí vzpomínek na svou slávu, tak jako Sulla byl kdysi chráněn stráží, kterou konaly kol něho stíny jeho proskribovaných. Žádnému králi nepřišlo na mysl, panovati nad Římem. Císař následoval stále po císaři, ten statečný, onen zbabělý, ten důmyslný, onen slaboduchý, ale vesměs bezmocní.

Avšak roku 476 náčelník žoldnéřských vojsk italských, jménem Odoakar, usoudil přece, že není již potřebí, aby západ měl svého vlastního císaře. Odeslal do Cařihradu říšské klenoty po zvláštním poselstvu, které mělo představiti císaři Zenonovi, že svět má dost na jediném pánu.

Od té doby zdá se býti jednota obnovena jako za Caesarův a Antoniův. Cařihrad domýšlí se napříště, že sám jediný řídí běh událostí. Holdovací poselstva králů západoevropských zavítávají sem pokloniti se císaři. Až na pomezí orbis romani posílá tento rozkazy a milosti. Vyznamenává prokonsulskými insigniemi Chlodviga, krále franckého. Vysílá do Italie proti Odoakarovi Ostrogothy pod vůdcovstvím Theodoricha, který chtěj nechtěj zůstává jeho místodržícím. Na okamžik mohlo se i mysliti, že se skutečně uváže znovu ve vládu nad celým světem: Justinian zmocnil se Italie, Afriky, části Hispanie, ostrovů a břehů západního Středomoří.

Tento výbojný návrat bývalé moci trval jen krátce. Longobardové, vpadnuvše v šestém století válečně do Italie, ponechávají tu říši římské jen ostrůvky území, o něž narážejí a na nichž hlodají vlny jejich invase. Arabové svými výboji v Asii, v Africe a v Hispanii rýsují ohromný polokruh, který obkličuje a svírá na jihu někdejší orbis romanus.

Odkázána jsouc na východ, říše, která se vydává stále za světovládnou, začíná bráti na sebe určitý ráz státu orientálního. Opětovná přistěhování barbarů zaplétají ethnografii poloostrova balkánského. Slované osazují se na severu a na severozápadu: tehdy vzniká Srbsko a Charvátsko. Istrie a Dalmacie jsou venkoncem prosyceny Slovany: Slované vnikají dále prosakováním i do Makedonie a do Řecka. Čudský, záhy však poslovaněný národ, Bulhaři, překročí Dunaj a zarazí svá sídla za Haemem. Takto se hromadí prvky budoucí otázky východní.

Od té doby jest veta po vší naději na obnovení světové, universální říše. Říši byzantské zbývá jen skromný úkol: musí se snažiti, aby se udržela při životě. Jest div, že se udržela při něm tak dlouho.

*

Barbaři západoevropští a církev. Zatím co východ udržoval takto formy minulosti, dály se na západě podivné pokusy o novoty.

Tyto novoty nebyly nikterak revoluční. Když Germáni přišli ponejprv do styků s Římem, objevili se jako ozbrojení žebráci, prosící o pozemky a nabízející za to branné své služby. Marius zničil tuto první výzvu nájezdníků, ale po ní přišly jiné, opakujíce stále tytéž prosby. Porýnské a podunajské hranice, dlouho bráněné, povolily. Houfy jednotlivců, zástupy čím dále tím značnější, posléze celí národové usazovali se na území římském.

Během pátého století Visigoti, Burgundové a Frankové rozdělí se o Gallii; Ostrogothové zaberou Italii. Ani tito, ani oni nejsou ničiteli. Každý z těchto národův, rozložený po širých provinciích, v menšině uprostřed obyvatelstva zcela římského, hledí navázati přátelskou shodu a soužití s ním. Vynakládá na to něco rozumu a mnoho dobré vůle, ale nemůže se zhostiti svých bývalých mravů.

Vláda barbarských králů jest divná monarchie, zpola římská, zpola germánská, v zásadě absolutní, ale zmírňovaná vzpourami, úkladnými vraždami a zvláště nemožností pochopiti ducha vlády císařské. Stálá úcta před imperiem znepokojuje Ostrogothy, usazené v zemi po výtce římské, i Burgundy, kterým jejich kancelář vkládá do úst, když jest to princeps, k němuž se obracejí, mluvu nejponíženějších služebníkův. Avšak tento cit, jejž západní národové projevují k imperiu, jest pověrou. Nové moci příslušelo uděliti barbarům občanské právo v dějinách.

Církev křesťanská, když byla dlouho žila ukryta v říši římské, vzdorovala jejím zákonům a snášela její pronásledování, obdržela od ní důstojenství, privileje, bohatství a vzor zřízení. Císařská hierarchie byla vskutku obnovena ve městech biskupy, v provinciích metropolity. Římský biskup, nástupce svatého Petra, jediný patriarcha západu, pozdravovaný již čestným názvem všeobecného biskupa, byl v duchovním řádu tím, čím byl ve světském řádu nástupce Augustův.

Církev tedy obnovila či spíše udržela přes věky universálnost. Podává vzdělanému člověčenstvu ve chvíli, kdy římská vlast, jsouc rozervána v cáry, ustoupí malým a mnohonásobným zemím, velikou vlast církevní a křesťanskou. Připravuje mírný přechod z minulosti do budoucnosti. Či není skutečně římská? Její hlava sídlí v Římě; jejím jazykem jest jazyk Říma; její bohoslužba stala se oficielní bohoslužbou Říma. Slova křesťanský a římský z počátku si navzájem odporovala. Mučedlníci, vzpírajíce se páliti kadidlo soše císařově, odůvodňovali svou neposlušnost slovy: »Jsem křesťan, Sum christianus«; ale ve čtvrtém století slova se sbližují a směšují: christianus stává se synonymem slova romanus.

Jako dávný Řím, tak i církev dobyla a asimilovala duchy. Rozumová síla starověku vydávala ze sebe již jen mizerné kvítky bez barvy a bez vůně. Církev podává rozumům literaturu, historii, dialektiku, filosofii svého dogmatu a svá slova života věčného.

Poněvadž barbaři nemají v úmyslu zničiti Řím, poněvadž přišli do říše jako hosté, poněvadž nejsou ostatně ani dosti četní ani dosti silní, aby vyhubili dřívější obyvatelstvo nebo aby je přinutili k poslušenství,

nebylo jim lze prováděti jinou politiku než pracovati k tomu, aby s ním splynuli; avšak nezbytná a přední podmínka toho byla, aby je přijala církev. Tu pak Visigoti, Burgundové, Vandalové, Ostrogoti chtěli býti křesťany, ale svým způsobem. Nepřijali všecku katolickou věrouku. Proto také přešli toliko po jevišti. Církev a obyvatelstvo římské jich nezahnali: neměli k tomu síly, ale připustili, aby Justinian se zmocnil Italie; pomohli Frankům dobýti Gallie, potom celého západu.

*

Frankové. Frankové znali Řím ode dávna a sloužili mu, ale nebyli pořímanělí jako Visigoti a Burgundové. Nebyli již docela, ale byli ještě barbary. Usadivše se na severních hranicích, obývali dílem říšské, dílem germanské země. Sídlíce po obou březích řeky Rýnu, který odděloval svět klassický od světa barbarského, měli býti prostředníky mezi minulostí, kterou vyplňovali Římané, a budoucností, kterou strojili se zaujmouti národové germanští.

Podobně jako církev byli tedy Frankové schopni připravovati přechod; proto také shoda církevní moci s franckou silou jest jednou z největších událostí světových dějin. Bujarost Franků byla by stačila sama o sobě na to, aby zvítězila nad Visigothy a Burgundy, zemdlelými a změkčilými, ale pokřestění Chlodvigovo a jeho politika oproti církvi dovršily jejich štěstí. Svatý Remigius udělil jim občanské právo mezi obyvatelstvem římským, uprostřed něhož ostatní barbaři zůstávali cizinci, protože byli kacíři.

Ihned otevřela církev jejich ctižádosti nesmírnou perspektivu. Hledala nový bohem vyvolený národ, na nějž by mohla vložiti dílo boží. Nazejtří po křtu Chlodvigově kážou církevní hlasy novému Davidovi jeho povinnosti: neběží o nic menšího než o to, aby sjednotil pod týmž zákonem a v téže víře všecky národy země. Za někdejšími hranicemi říše římské dobyli Frankové Alemannie a Durynska; uvedli v závislost Bavory; křesťanství počíná se hlásati v těchto nových končinách. Ale plemeni Franků nepodařilo se na první ráz provésti těžký svůj úkol. Dynastie Meroveovců vládla špatně, ba nedospěla ani nikdy k tomu, aby pochopila, co jest vládnouti. Schátrala v hýření, v nesvárech a v tuposti. Říše její se rozpadla: Neustrie, Akvitanie, Burgundsko, Austrasie, Alemannie, Bavory zorganisovaly se každá zvlášť pro sebe. V každé z těchto provincií, které byly takořka královstvími, malé skupiny velmožův a poddaných jaly se žíti životem místním.

Mezi těmito velmoži byli biskupové. Stavše se velkostatkáři a vysoce postavenými členy státu zaplétali a ztráceli se ve světské hierarchii. Zdálo se, že svět spěje k rozdělení a že snad se bude drobiti do nekonečna; ale myšlenka jednoty žila dále silou velikých vzpomínek pohanských, nezničitelnou mocí obrazivosti, věrou biskupa, nástupce apoštola, kterému Kristus svěřil péči pásti světové stádo věřících. Na konci šestého století papežství stává se dobývačným. Za Gallii, na samý konec někdejší říše římské vysílá misionáře, kteří obracejí na víru Anglosasy, usadivší se nedávno v Britanii. Zřizuje tu církevní provincii, tak podřízenou biskupovi římskému, jako bývalá provincie politická podřízena byla řím-

skému císaři. Z Anglie vycházejí věrozvěsti, kteří budou hlásati v Germanii víru křesťanskou a mezi dogmaty poslušnost k stolici římské.

Takto Řím svatého Petra počíná své výboje tam, kde Augustův Řím skončil své, Britannií a Germanií. Britannie a Germanie jsou prvními provinciemi církevní říše; prostředkem církve vcházejí do dějin. Papežství tudíž nejdříve rozšířilo Evropu.

*

Obnovení císařství římského. Zatím o Italii zápasili mezi sebou od šestého století Longobardi a Řekové. Řím ohrožovaný oněmi náležel stále císaři. Biskup věčného města byl tedy poddaným panovníka byzantského. Z Cařihradu přicházely mu téměř jen urážky, ponižování, ba i nebezpečenství pro víru. Od Longobardů neočekával nic dobrého. Mezi těmito dvěma nepřáteli stěží se udržuje. Tajně chce Řím míti pro sebe a znenáhla se ho zmocňuje, a to i službami, které mu prokazuje, stavěje znova jeho zdi a živě jeho obyvatelstvo. Ba sní i o panství nad Italií; ale jest sláb mezi násilníky. Všímaje si pozorně běhu událostí, stopuje pokroky nové vzmáhající se moci franské; neboť i on jako gallskořímští biskupové pátého století pídí se po národě, který by se učinil dělníkem Páně.

Tou dobou v zemi austraské rod, který později měl míti jméno Karlovci, nabyl rozsáhlých statků mezi Mosellou a Rýnem. Státní hodnosti byly v tomto rodě dědičné. Jeho náčelníci byli ve službách království merovejského jakožto majordomové t. j. správci královských palácův a statkův, ale ve skutečnosti byli vévody austraskými, tak jako Agilolfingové byli vévody bavorskými. Jejich země byla bohata bojovníky a měla vhodnou polohu, aby účinkovala zároveň jednak na vévodství germanská, jednak na Neustrii a Burgundsko.

Tato porýnská země byla rozhodně vynikajícím místem historickým. Tam, na rozhraní starého a nového světa, dlužno bylo sídliti tomu, kdo chtěl býti hybným činitelem budoucnosti. Merovejští Frankové vzdálili se odtud příliš rychle. Jejich oblíbená hlavní města byla Paříž a Orléans. Zapadli v gallskořímském obyvatelstvu a energie jejich před časem se udusila pod popelem minulosti. Frankové austrasští, porýnští Ripuarové, uchovali si původní sílu, zvyk vytáhnouti každého jara do pole, bojovnost a zálibu ve válce.

Při prvních krocích, které merovejští Frankové učinili na jevišti, byl jim v čele biskup Remešský. Před austraskými Franky šel biskup Římský. Vznešenější osobnosť než svatý Remigius, všeobecný biskup měl vytýkati i vyšší úkol: žádal po Francích s modlitbami a slzami, aby se stali ochránci apoštolské stolice sv. Petra.

Frankové hned neporozuměli a dlouho váhali. Karel Martell, jsa cele zaujat svým dílem válečným, nestaral se o to, aby postavil své zbraně do služeb kněze; ale kněz neustával žádati. Pipin a Karloman, synové Karlovi, jsou již mužové církve: tento zemře ve mnišském rouchu; onen předsedá při koncilech a ujímá se horlivě opravy křesťanských církví gallské a germanské. Když jest od Franků zvolen za krále, přichází papež do Gallie dáti mu pomazání, jaké Samuel dal Davidovi. Spojenství mezi

však definitivní. Karel Veliký, syn Pipinův, nesrozumí se z počátku s papežem; shodne se na okamžik s Longobardy a pojme ženu z »tohoto mrzkého pronárodu malomocných«, jak děl svatý Otec.

Ale kouzlo působí stále; stává se neodolatelným. Karel Veliký, kdyby byl býval obmezen na sebe sama, byl by měl jen sílu a některé idee prvotního krále, t. j. velitele vojenské hotovosti a nejvyššího vykonavatele spravedlnosti. Církev ho odkojí svou vědou: naučí ho věrouce, historii, literatuře, grammatice a astronomii. Jeho politické a vojenské činnosti vytkne ideál, jeho moci obor působení: »hájiti uvnitř víru proti kacířům a šířiti ji vně v zemích pohanských.«

Křesťanstvo jevilo se tehdy myslivým duchům jako společnost vojínův a kněží, ovládaná vojínem a knězem. Kdyby bylo mohlo zapomenouti na profanní starověk, bylo by o sobě myslilo, že se vrátilo do biblických dob, kdy vojsko bojovalo na rovině a Mojžíš modlil se na hoře. Samému Karlu Velikému připadl jednou na mysl tento obraz. Ale vzpomínky na profanní starověk vtírají se biskupu římskému i Karlovi, kteří se srozuměli o tom, že obnoví nikoli vládu vyvoleného národa, nýbrž císařství římské. Roku 800 v basilice svatopetrské Mojžíš korunuje Josuu, kterého římský lid pozdravuje titulem Augusta.

*

Historický svět roku 800. Papežovým úmyslem bylo ustanoviti císaře jediného a universalního. Od té chvíle, co Odoakar odeslal říšské klenoty do Cařihradu, byl byzantský panovník »jediným pánem, na němž svět měl dosti«; ale roku 800 dávný Řím ujal opět své právo ustanovovati císaře. Karel Veliký byl tedy v theorii pánem světa; avšak Cařihrad hájil naproti theorii své skutečné držení, jehož legitimitu uznával sám Karel Veliký.

Obě císařství byla by obsáhla veškeré křesťanstvo, kdyby na ostrově britanském národ anglosaský, křesťanský a samostatný, nebyl se již chystal hráti svou zvláštní úlohu. Západní říše římská, východní říše římská, Anglie, ty jsou na počátku devátého století tři bytosti politické: to jest Evropa.

Mimo ně jsou nevěřící a pohané. Území islamu, rozštěpené rovněž v říši západní, kalifát kordovský, a v říši východní, kalifát bagdadský, rozkládá se stále jako obrovitý půlměsíc na jihu od obou říší, jichž jest společným nepřítelem. Pohanský jest celý sever a celý východ: Skandinavie, hluboká a nesmírná vlast Slovanů, Avarsko.

Karel Veliký vyvrátil podunajské království avarské. Přemohl Skandinavce a Slovany Polabské; nepodmanil-li si jich, zřídil na jejich hranicích vojenská hrabství, marky, které jsou předvoji křesťanstva. Ukázal takto cestu svým nástupcům, kterým zanechal v odkaz povinnost války proti pohanům a nevěřícím.

*

Historické účinky obnovení císařství západořímského. Říše Karla Velikého obsahovala někdejší křesťanské země, které byly poddány Římu: Gallii, severní Hispanii od Pyrenejí až po Ebro, odňatou Arabům, Italii

až po Garigliano, odňatou Longobardům, z níž Pipin předem vyňal, darovav je papeži, dědictví sv. Petra; mimo orbis romanus obsahovala Germanii. Před Karlovci Gallie, Italie a Germanie žily každá svým zvláštním životem. Karlovci slili všecky tyto země v jednotu obnoveného císařství.

Toto obnovení jest velikou událostí této doby, která se liší od předešlé i od následujících dob tím zvláštním jevem, že dvě ideální moci, vzpomínka na pohanský Řím a auktorita křesťanského Říma, samy jediné řídí sílu hmotnou.

Před starým Římem, který dobývá, aby panoval a vykořisťoval, dává dějepisec přednost Římu novému, který podmaňuje duše, dříve je osvítiv. Dobytí Britanie několika římskými misionáři, ozbrojenými pouze křížem, svymi zpěvy a modlitbami, jest dojista krásnější, slavnější a lidštější než podmanění její Juliem Agricolou.

Rádo se poukazuje i na hold, jejž vzdal Frank, Karel Veliký, moci minulosti. Tento German jest potomkem starých nepřátel Říma; shrnuje a zosobňuje v sobě tak říkajíc invasi barbarů, která zničila říši římskou; a aby korunoval svá vítězství, obnoví říši. Ale dějepisec nesmí se ničemu diviti bez výhrady, leč by věřil z jakéhosi fatalistického optimismu, že na tomto krásném světě bylo vždy všecko co nejlépe zařízeno.

Říká se: říše Karlovců měla ten blahodějný účinek, že připravovala budoucím národům společnou civilisaci, křesťanskou, vojenskou a politickou. Od ní pocházejí typ křesťanského rytíře a poesie boje věřících všech zemí s nevěřícími. Chtěli byste vymýtiti z dějin citův a idejí rytířství, výpravy křížové a zpěvy hrdinské?

Nechtěli. Ale národové evropští při odchodu ze společné kolébky stanou se nepřátelskými bratry. Až síla Karlovců bude vyčerpána, západ se rozpadne na novo. Aby zbořil dílo, vynaloží tolikéž běd a krve, co jich bylo třeba, aby je zbudoval. Tato světská i tato duchovní hegemonie, kterou papež a Karel Veliký přinýtovali jednu ke druhé, budou nepřítelkyněmi jedna druhé. Každá z nich svým časem bude tyranií. S druhé strany, kladete takovou váhu na to, abyste podrželi v dějinách spor papežství a císařství, útisk Italie Německem, dlouhotrvalý nátlak provozovaný na svobodu svědomí? Ze seznamu křižáckých výprav nevymazali byste rádi válku proti Albigenským? Když papež pomazal Pipina, když Karel Veliký a papež obnovili císařství římské, odkázali budoucím věkům koalici trůnu a oltáře: nevidíte-li následky, veškeré následky?

Není jisto, že, nebýti spojenství Karlovcův a papežství, nebyli by Austrasané, Akvitanci, Longobardi, Bavoři a Sasové našli přiměřený sobě způsob života, že by si nebyli také vštípili ducha křesťanského, přizpůsobíce náboženství, jakož jim bylo učiniti později, svým osobitým povahám národním?

Kdo ví? To jest slovo, které je třeba často opakovati. Jedna věc zdá se býti jista: je-li minulost blahodárna, protože zasvěcuje nové generace do zkušeností generací mrtvých, že zneužívá této své moci. Má pro žijící lidi zloby strašidla. Jednou z těchto zlob bylo znovuzřízení císařství římského roku 800 knězem a válečníkem, kteří nevěděli vlastně jeden ani druhý, čím bylo někdejší císařství, ani čím by mělo býti nové.

*

Střední věk.

Povšechný ráz. Kde najíti zastávku ve stoletích následujících?

Říše Východořímská žije jako větrem zmítaný plamen, s velikými záblesky, zatměními a novými plápoly. Déle šesti set let bude se brániti noci, která ji na konec pokryje.

Západ počne tím, že ztroskotá dílo Karlovců; rozbije císařství v jednotlivá království a království v jednotlivá panství. Zmatená a velmi prudká vegetace udusí všeobecné ideje. Císařská moc, pozbývajíc cti při každém přenesení a jsouc předmětem sporů mezi malými knížaty italskými, bude uvedena v niveč; moc papežská, o niž prou se strany římské, hluboce poklesne. Potom v polovici desatého století papež vrátí pojednou císařství jeho lesk a sílu, korunovav za císaře Otu, krále německého.

Tyto dvě moci stanou se pak na západě hlavními hybnými silami politiky. Pod záštitou císařství papežství se obrodí, očistí a zmocní se opět církve, která se ztrácela ještě jednou v starostech a povinnostech hmotných. Stanouc se hlavou nesmírného vojska duchovního, přinutí moc světskou nejprve k tomu, aby šetřila jeho nezávislosti, a brzo i k tomu, aby uznala jeho přednost v důstojenství.

Kdyby se byly tyto dvě moci dorozuměly, byly by se zmocnily vlády nad západem, kde by byly na dlouho zadržely vývoj národů. Papežství skutečně nechce nikterak slyšeti o záležitostech národních. Jediná válka jest v jeho očích oprávněna a ustavičně povinna, válka proti nevěřícím, s mezihrou války proti kacířům a vyobcovaným z církve. Aby křesťanstvo mohlo dostáti povinnosti boží války, pokouší se papež uložiti mu »boží mír« (treuga dei). Každý, kdo jej poruší, ať jest to nepatrný baron nebo anglický Jindřich, francouzský Filip či císař Fridrich, jest buřičem.

Křížové války budou tedy hlavním jevem politických dějin dvanáctého a třináctého století, avšak velmi brzy obrátí se ve zlé a posléze skončí se žalostným nezdarem. Králové se odvrátí od tohoto zhoubného díla. Objeví se jiné zájmy a práce bližší a zištnější. Počnou vystupovati obrysy území národních a národové počnou vnímati počitek hranice. Světovládné moci samy se zahubí. Papežství zničí moc císařskou ve třináctém století, ale ihned narazí na odpor králů, jižto se stali hlavami národův, a upadne v pohoršlivosti velkého rozkolu.

Z trosek světových mocí vynoří se tu národové. Jako po říši římské následovalo křesťanstvo, tak po křesťanstvu následuje Evropa; ale jak ještě zmatená a chaotická! Proto také třeba jest hledati dále ohraničovací datum v politických dějinách Evropy. Ve čtrnáctém století vlastní středověk jest ukončen, ale pořád ještě trvá říše Východořímská, ba zdá se i jako by znovu ožívala; pořád jest svatá říše římsko-německá, ba zhostí se i, jak nejlépe umí, ve zmatcích velkého rozkolu svého úřadu jakožto ochránce církve, trvá pořád iluse křížových válek, ano i hrdinských dobrodružství křižáků. Ještě v patnáctém století zaujímají církevní roztržka a Musulmané mysl Johany d'Arc a znepokojují ji. Rytířové západoevropští mezi dvěma bitvami přísahají při bažantu záhubu nevěřícím.

Zatím však nevěřící dobudou Cařihradu. Evropa, která je byla vyhledávala a potírala v jejich domově, dovolí Turkům proměniti v mešitu patriarchální chrám Boží Moudrosti. Ponechá malým balkánským národům péči, zadržovati Asiaty na cestě vedoucí do středu pevniny. Nejkřesťanštější král francouzský a katolický král španělský i sám papež budou jako politikové vážiti hodnotu aliance otomanské a pojmou ji jakožto činitele do svých výpočtů: neklamná známka, že jedna perioda evropských dějin jest ukončena.

Až ke konci patnáctého století bude tedy třeba vésti dějiny rozličných zemí západních a východních.

*

Východní říše římská. Průběhem této dlouhé periody zmáhá se víc a více kontrast mezi Západem a Východem. Západní císařství jest moc skoro ideální, bez určitého území, ano i beze jména, neboť není jménem ona perifráse, která je označuje jako »svatou říši římskou německého národa.« Východní císařství je skutečné panství, vykonávané nad určitou krajinou a mající i národní jméno, Romania. Západní císařství jest rozděleno ve dvě moci: duchovní a světskou. Na východě nesneslo vedle sebe monarchie kněžské, nezávislé na moci občanské. Basileus byl jakýmsi papežem-králem. Ve chvíli, kdy papežství stalo se všemohoucím a jalo se panovati králům západoevropským, odtrhne se Cařihrad od Říma schismatem.

Říše byzantská byla tedy spojitější a silnější než její soupeřka, měla však trojího nepřítele. Nejprve nepřítele domácího: národnostní skupiny, usazené na území Romanie, které si nespodobila, pak dva nepřátele vnější, katolický západ a musulmanský východ.

Trojí otázka namítala se v příčině osudu říše: zůstanou-li národové usazení na jejím území jeho pány a bude-li balkánský poloostrov hned od středního věku rozdělen v malé samostatné státečky? Zmocní-li se západ opět Cařihradu a poloostrova? Či Cařihrad a poloostrov stanou se kořistí Asie?

Národové balkánští měli své chvíle: v devátém století stává se Bulharsko strašným státem a vznikají knížectví slovanská; v čtrnáctém století Srbsko jest carstvím.

Západ domníval se na okamžik býti pánem východu. Papežská a rytířská Evropa podnikla křížové výpravy, aby vyrvala nevěřícím svatá místa, kterých tito dobyli na Byzantincích. Vyslala do Asie na tisíce a tisíce mužů. Císař, vynikající v politice vysoko nad tyto barbary, je obehrál. Pod záštitou prvních křížových válek zmocnil se opět ztracených částí Malé Asie. Ale Benátští kupci byli též politiky: okolnosti propůjčily jim vedení čtvrté křížové výpravy, a křesťanští baronové, právě tak panstvíchtiví jako lagunová republika, rozdělili se o říši na začátku třináctého století. Tehdy panuje v Cařihradě císař flanderský, v Soluni k[rá]l italský, v Achaji, na Naxu a v Athenách drobní dynastové, kdežto B[e]nátčané se usadí na Krétě a v Peloponnésu.

Co se tkne Asiatů, třetího z možných nástupců, hnali na Byzantin[ce] nepřetržitým útokem. Když říše arabská, která zaujímala Asii, Afri[ku]

Španělsko a Sicilii, vzala za své, stal se strašným sousedem emir otomanský, usídlený v Malé Asii.

Proti všem těmto nepřátelům bránil se »basileus« s vytrvalostí a obratností, které nutí k obdivu. Taková byla životní síla tehdejšího »nemocného muže«, že se vzpamatoval i z podivné nehody čtvrté výpravy křížové. Koncem třináctého věku opanoval zase Cařihrad; obnovené císařství začíná znova dobývati poloostrova; zmocní se opět svých tří moří a rozšíří své panství až na Peloponnés. Zdá se, že nabude vrchu i nad Slovany i nad Bulhary i nad knížectvími epirským, achajským a athénským, i nad Benátkami, ale moc turecká hromadí se v Asii čím dále tím hustěji.

Jest tam veliká záloha mužův a vojáků, vedených dynastií absolutních náčelníků, kteří chtějí všickni jedno a totéž. Veliký zápas naplňuje čtrnácté a patnácté století. Posléze stane se Cařihrad hlavním městem otomanského státu, který obsáhne celý poloostrov od Sávy až po mys Matapan, vyjímajíc několik míst, která zůstanou benátskými, a hrdinskou Černou Horu.

Asie oplatila Evropě války médské, výboje Alexandra a Římanů, Byzantincův a křižáků. Co nevidět rozšíří svou říši na moře Středozemní dobytím ostrovův a Afriky, do střední Evropy postupem Turků po Dunaji. Tak jest východní otázka na dlouhé časy vyřízena: Slované, Bulhaři, Albanci, Rumuni, Hellenové usínají pod panstvím hřbitova a půlměsíce, ale jest to právě jen spánek.

*

Západní říše římská. Po smrti Karla Velikého strana církevní a císařská marně se pokoušela udržeti jednotu říše. Síla věcí, působící stále pod měnlivými úkazy politiky a náhody, rozdělila Německo, Francii a Italii; avšak rozdělení, započaté smlouvou Verdunskou roku 843, nebylo úplné. Tři tyto země nejsou státy: stát jest organisovaná politická bytost, i budou státy ve vlastním slova smyslu (aspoň veliké státy) teprve na konci středního věku. Nejsou národy: národ jest mravní osoba, vědomá a zodpovědná; před naší dobou nebude v Evropě pravých národů.

V devátém století Francie a Německo neměly ještě svého jména. Karel Lysý jest králem franckým, Ludvík Němec jest králem franckým. Rozeznávali se od sebe podle světových stran: Karel panoval nad »západními Franky« a Ludvík nad »východními Franky«. Znenáhla, velmi zdlouhavě každá z obou zemí vytvoří si svůj vlastní osud.

Co se tkne Německa a Italie, byly spojeny vespolek obnovou císařství v devátém století. Jedna a táž osobnost byla od té doby králem německým, králem italským a císařem. Německo a Italie byly domovem papežství a císařství, dalekosáhlá a veledůležitá čest pro budoucnost obou.

*

Císařství a papežství. Následky pro Německo. Císař a král byl ve středním věku člověk na světě nejvíce zaměstnaný a nejzvláštnější osobnost politická. Nedomohl se toho, aby byl uznán za světového mocnáře, aniž stal se mocnářem jednotlivého národa. Nevěda ani, jaké jméno

si dáti, jmenoval se zkrátka imperatorem. Jeho zákonité sídelní město byl Řím, ale nesídlil tam. Neměl sídelního města v Německu. Neměl stálého sídla nikde.

V době úpadku Karlovců ujal se jakožto pravidlo zvyk voliti krále. Aby se kdo stal králem německým, musil tedy býti zvolen. Na druhé straně, aby se stal císařem, bylo zvolenému jíti dát se korunovati od papeže v Římě. Kdyby byl král německý býval obyčejným králem, byl by se mohl nepochybně zbaviti volby, jako se jí zbavili francouzští Kapetovci od pátého kolena; on však byl zároveň císařem, a papež nikdy nepřipustil, aby císařské důstojenství bylo dědičným, ani aby korunovace byla pokládána za planou formalitu. Shodl se s německými knížaty o ustálení obyčeje volebního, jenž vydával zvoleného na milost a nemilost voličů, jako zase korunovace nutila jej počítati s papežem. Nebylo tedy v Německu onoho jednotného a nepřetržitého postupu v činnosti monarchické, který z jiných zemí utvořil státy, z nichž potom stali se národové.

Nejjasnější povinností císařovou bylo, býti ochráncem církve; měl se ujímati osudů papežství, povznášeti je z ponížení, ve které upadlo v desátém století, potom, když mu dal sílu k zápasu s císařstvím, sám vésti s ním zápas. Jakožto ochránce církve a jako král italský byl zapleten ve všecky záležitosti poloostrova, kde nacházel spojence, ale i protivníky.

Samo Německo bylo jedním z jevišť zápasu mezi císařem a papežem. Nejen církevní, ale i světští knížata, majíce prospěch z nepořádku, při němž se vzmáhala jejich neodvislost, přidržovali se papeže proti císaři.

Od polovice třináctého století jest Německo již jen anarchickou federací knížectví a republik. Není hromadného života, není armády, není financí, není spravedlnosti. Válka je všude a není již jiného práva, než pěstní (Faustrecht). Knížata a města zakládají na svou ochranu spolky pro zachování obecného míru: i tyto spolky jsou bojovné, neboť vedou válku za válkou.

Tomuto nepořádku předsedá panovník: nazývá se stále císařem, ale na sklonku třináctého století jest pod okrasou tohoto titulu již jen malým německým knížetem, vykořisťujícím své důstojenství na obohacení svého rodu. Lucemburkové, zemánkové kraje Ardennského, a Habsburkové, nepatrní šlechticové kraje Aargavského, skládají si dědičné panství. »Každý pro sebe«: takové jest heslo Německa za onoho času. Tato země, která se zdála v desátém století ze všech zemí Karlovských nejbližší jednotě, ustavuje se v anarchii.

*

Následky pro Italii. Právě tak jako Německo ani Italie nebyla předurčena k rozdělení. Dlouhý návyk, viděti tyto dvě země rozdrobené, svádí k domněnce, jako by byly šly za přirozeným povoláním, ale ničím není dokázáno, že by bylo bývalo nesnadnější zavésti jednotu v Německu a v Italii než v jiných krajinách.

Dojista, povaha země strojí tu překážky jednotě, ale není-li tomu tak i ve Španělsku, ano i ve Francii?

Veliký rozdíl mezi osudy Francie a Německa, Španělska a Italie byl tudíž způsoben dějinami.

Ve Francii germanský národ, Frankové, usazený na půdě galsko-římské, smísivší svou krev, svého ducha a své zákony s krví, duchem a zákony staršího obyvatelstva, byl tvůrcem národnosti. V Italii byli by mohli totéž dílo vykonati nejprve Ostrogoti, potom Longobardové. Papežství považovalo je za cizince a za nepřátele. Ve chvíli, kdy Longobardové chystali se obsaditi Řím, povolal papež Franky. Na místo krále, jehož přemohl, nastoupil v severní Italii Karel Veliký, na jihu však ponechal vévodství longobardská a državu císařství byzantského. Pipin a on založili stát papežský. Tato jižní vévodství, tento stát svatého Petra, toto severní království jsou počátkem italské polyarchie.

Úpadkem rodu Karlovců, zdálo se, že císařství vzalo za své. Staly se pokusy o monarchii italskou. Papež udělal jim krátký konec, obnoviv důstojenství císařské, i postavil poloostrov pode jho německé, které mu bylo tak nenáviděné a které se udrželo v různých způsobech až na naše časy.

Papežství zahájilo strašnou hru postavivši barbary proti barbarům. Aby zapudil německé Staufovce z království obou Sicilií, povolal tam papež ve druhé polovici třináctého století francouzské Anjouovce.

Bylo by nerozumem vytýkati středověkému papežství zločin proti národnosti italské, které nebylo. Papež nemohl býti ani člověkem jednoho města, ani člověkem jedné země, neměl-li klesnouti s výše svého důstojenství, které bylo nejvyšší pod sluncem. Výměrem i z povinností svého úřadu provozoval politiku světovou a hleděl touto politikou zajistiti samostatnost i moc apoštolské stolice. Koncem středního věku stane se knížetem italským a bude provozovati politiku italskou, ale pak uvede v nevážnost papežství, ano i církev.

Nicméně Macchiavelli, postaviv se na stanovisko italské, právem připisuje rozklad Italie papežství. Přispělo k němu vydatnou měrou.

Jako v Německu, tvořila se nejprve od desátého do třináctého století feudální knížectví a republiky; potom od polovice třináctého století do konce středního věku většina republik přetvořila se v knížectví. V patnáctém stotetí Milán, Florencie, církevní stát, oligarchická republika Benátská a království Neapolské jsou pentarchií, jejíž každý člen má své zájmy a žádný z nich nezná citu italského vlastenectví.

*

Expanse Italie. Anarchie v Německu, polyarchie v Italii neznamená nečinnost Německa ani Italie. Nemajíce společného pána, ani společného života, ani hromadného vlastenectví, budou tyto země strádati svízeli ustavičné občanské války; nad to pak stanou se v nové době bojišti evropské politiky. Ale to není zlo bez náhrady, nemíti vládu, která užívá všech sil k určitým účelům. Italie jest roztříštěna ve zlomky, ty však žijí životem tím intensivnějším, čím více se život ten shoduje s přirozenými způsobilostmi každého z nich. Kdyby měla v Římě jako ve hlavním městě sídlo své italská monarchie, ztratil by Řím svou nevyrovnatelnou svéráznost papežského a světového města; dějiny by neznaly ani florencské, ani benátské energie.

Již se počala renaissance. Jest přirozeným výplodem klasické půdy

italské, ale polyarchie podporovala její vzrůst a dovolila svobodnou rozmanitost. Zatím co italský duch šíří se po Evropě, veliká města italská panují nad mořem Středozemním. Jsou rychle zbohatlými prostředníky mezi Východem a Západem. Vynalézají a zdokonalují obchodní instituce: konsuláty, obchod směnečný, banku. Bankéři ve Francii zvali se Lombardy, a italské peníze byly v oběhu po celé západní Evropě, v níž se počítalo na dukáty, které byly mincí Janova a Benátek, dvou měst dožecích, a na florény, které měly v rázu květ Florencie.

Byla jako středomořská říše italská: Janov měl v držení Korsiku a Sardinii; Benátky velikou část pobřeží moře Adriatického a ostrovy Archipelagu. Byly před příchodem Turků pánem tří čtvrtin říše řecké.

*

Expanse Německa na sever a na východ. Tři pásma. Velmi energická a plodná byla ve středním věku anarchie německá. Karlovské Německo bylo stěsnáno asi tak v mezích řek Rýnu a Labe, ale mohlo se rozšiřovati trojím směrem: na jihu je zvaly přírodní cesty po svahu hor do Italie; na západě, mezi ním a Francií, mezi Rýnem a Mosou, Rhônou a Alpami otevírala se oblast nejistého osudu politického soutěži obou národů; na severu a na východě nabízela se kolonisaci německé nesmírná lada.

V Italii zakročilo Německo vládní, Německo císařské, ale konalo tam kromě řídkých chvil jen daremnou práci. Na západě byla činnosti německé záhy na překážku a potom ji zastavila Francie. Po třetí oblasti rozšířilo se Německo široce.

Za Karlovců byla hranice Německa na této straně hranicí křesťanstva. Posouvati tuto hranici, posouvati ji dál a dále, až by poslední pohan podrobený a pokřestěný, stal se věrným poddaným Jeho Svatosti papeže a spolu věrným poddaným Jeho Milosti císařské, bylo vnějším úkolem nutnou politikou císařství, obnoveného ponejprv roku 800, podruhé roku 962.

Za Karla Velikého bydlelo podél hranic křesťanstva postupně množství pohanských a barbarských národův a prostíralo se daleko do neznámých končin »dalekého východu« evropského a do severního poloostrova. Byli to při ústí Labe Skandinavci; podél Labe a Sály, od břehů Baltického moře k českým horám, slovanští kmenové Polabanů; v Čechách slovanští kmenové Čechů; nad Dunajem uraločudské hordy Avarů, místo nichž nastoupí později Maďaři; na jihovýchodě až po Adriatické moře zase kmenové slovanští. Za tímto prvním pásmem národů, s jejichž většinou Karel Veliký byl ve styku, obsahovalo druhé pásmo, venkoncem slovanské, od severu k jihu Pomořansko, Polsko a Slezsko. Ještě dále, na východním břehu moře Baltického žili kmenové finští a litevští; na veliké planině Rusové.

Úkol, uvésti tyto národy v křesťanskou vzdělanost, byl by měl býti rozdělen mezi obojí císařství, západní a východní; ale východní říše římská neměla ani tolik sil, aby ubránila svou vlastní existenci, a druhá sjednotila jen na kratičkou dobu síly Německa pod svým nadvládou tak že křesťanské a vzdělavací dílo bylo provedeno skoro úplně pod jednotlivými.

*

Postup v prvním pásmu. Na Skandinavcích nedobylo Německo ničeho. V desátém století utvořila se tři království, Dánsko, Švédsko a Norsko: přijímají křesťanství. Avšak státi se křesťanem bylo tolik co nabýti práva na život. Pokaždé, když některý národ vstupoval do církve, obohatila se Evropa novým přírůstkem. Dánsko, soused císařství, jest s ním ve stycích, a jeho král jest chvílemi jakýmsi vasalem Německa; ale obyčejným jeho stavem jest samostatnost. Skandinavští králové jsou záhy s to, aby se pustili s Němci v zápas o Baltické moře, toto chmurné Středozemní moře, na němž bylo svedeno tolik temných a krutých bitev mezi spoluzávodícími národy.

Naproti tomu šířilo se Německo velmi rychle a tak, aby tam zůstalo pánem navždy, do oblasti Slovanů Polabských. Na konci dvanáctého století jsou Slované v krajích mezi Sálou a Labem poněmčeni a pokřesťěni: to bylo dílo markrabat lužických a míšeňských. Slované v krajích mezi Labem a Odrou jsou z velké části vyhubeni: to bylo dílo vévodů saských a »markrabat severních«, kteří přijali ve dvanáctém století jméno, jemuž bylo určeno státi se proslulým, markrabat braniborských.

Slované Baltští dostávají houfy osadníků; jejich knížata se poněmčí; jejich země, Meklenbursko, stane se zálabským pokračováním dolního Německa. Tak celá severní část prvního pásma jest získána Německu.

Čechové v Čechách lépe se bránili; jejich vévodové stali se králi a křesťany, a to je zachránilo. Pravda, že stali se vasaly říše, a koruna česká, která byla volebná, utkví konečně na hlavě knížat německých, Habsburků; avšak osud Čechů byl zcela jiný než osud severních Slovanů. Zachovali své plémě, svůj jazyk, svého osobitého ducha. Proto dnes existuje pro Rakousko otázka česká. Otázky polabské není, protože Polabští Slované jsou vyhlazeni.

*

Postup ve druhém pásmu. Ne tak znamenité byly přirozeně pokroky Německa v pásmu oderském. Pomořany, Polsko, Slezsko dostaly houfy německých osadníků, rolníků, kupců, řemeslníků a vojínů. Ale vévodství Pomořanské má až do sedmnáctého století domácí dynastii, a Němci setkávají se v této zemi se soutěží Skandinávců. Slezsko, které se rozdrobí ve vévodství a v knížectví, nenáleží nikomu. Polsko připravuje od středního věku pohromy své budoucnosti. Nechá si ujíti Pomořany, které by mu byly daly moře, a Slezsko, které by je bylo opřelo o hory. Zůstane rovinovým královstvím, vydaným na pospas všem větrům. Nepodaří se mu usaditi se, ani se zorganisovati. Jeho feudální jezdectvo provádí úprkem výboje, kterých neudrží. Neumí zploditi královské plémě a nabízí svou volební korunu uchazečům cizích rodů panovnických. Proto přece jest Polsko královstvím slovanským, křesťanským, nezávislejším než Čechy. Germanie, která se setkala na severu se Skandinavií, naráží na východě na Slavii. Budoucí Evropa tím více se komplikuje, čím více se šíří.

*

Postup ve třetím pásmu. Až do třetího pásma pronikло Německo. Tu plémě Finů zalidňovalo Finsko a prostíralo se dále po březích Livonska a Estonska; indoevropští národové, Litvané, Lotyšové, Prušané následovali po sobě od vnitrozemí Livonska až po ústí Visly. Jsouce nepřátelští mezi sebou, pohané, setrvávajíce v malomoci prvotního barbarství, tito východobaltští národové, očekávajíce ještě vzdálené probuzení Ruska, stali se kořistí národů západních: Švédsko zmocnilo se Finska a Karélie, Dánsko Estonska. Ale veliké výboje učinili tu Němci. Hansa, spolek německých kupců (kupců, kteří byli svým způsobem vojíny a křižáky), pokryla baltické přímoří svými spolkovými skladišti. V samé Rize založen byl rytířský řád německý, řád bratří mečových. Jiný řád německých rytířů, zrozený v Palestýně, kde prožil skvělou kariéru, byv vypuzen ze svaté země, usadil se v Prusku; jsa dobývačný a správy znalý, založil stát, který jest jednou z dějinných zvláštností. Oba řády, spojené ve druhé polovici třináctého století pod jedním a týmž velmistrem, vládly rozsáhlou a bohatou zemí, jejíž dvě hlavní provincie, Livonsko a Prusko, byly jako zevnějším Německem, germánskou přední stráží na »dalekém východě« evropském. Na severu sáhalo toto panství až po Narvu; na jihu řada držav, nabytých na újmu Pomořanska a Polska, spojovala německé rytíře s německými markrabaty braniborskými.

*

Postup v údolí dunajském. Na jihovýchodě Německa v údolí Dunaje nebyla dráha expanse tak široká jako na severu, ani tak pohodlná. Údolí veletoku zúžuje se mezi výběžky hor českých a Alp. Bavory ostatně nemohly poskytnouti tak značné množství vystěhovalců jako severní Německo se svou rozsáhlou rovinou a svým nesmírným pobřežím.

Konečně tam, kde dunajská cesta se šíří, rozložili se definitivně táborem Maďaři. Jako Dánové, Čechové a Poláci, tak i oni vstoupili do dějin evropských v den, kdy přijali křesťanství. Byli ve spojení s říší, ale snášeli její svrchovanost jenom dočasně. Jejich volební koruna utkví jako česká na hlavě Habsburků; ale více ještě, nežli Čechové zůstali Čechy, Maďaři zůstanou Maďary. Proto také jest dnes otázka maďarská jako otázka česká a obě nerozřešené.

*

Přehled německé expanse. Německo rozlilo tedy na venek přebytek sil, které v něm byly. Všecky vrstvy jeho obyvatelstva přispívaly k výboji, kolonisaci a hospodářskému těžení z nesmírného území. Pomezní knížata dobyli pohraničných krajin; rytířové doplňovali oba řády, německých rytířův i bratří mečových, a pomáhali jim v jejich bojích s domorodým obyvatelstvem ustavičně obnovovanými křížovými válkami. Řeholní i světské duchovenstvo vysílalo misionáře, mnichy, kněze, biskupy. Kupci stavěli nová města a ve města proměnili nepatrné osady na pobřeží baltickém a při řekách. Nástroj dělníka a rádlo rolníka německého přinesly bohatství tam, kde živořilo barbarství. Vnada dobrodružství, duch náboženského proselytismu, naděje na zisk nebo na mučennictví,

láska k neodvislosti, vyhledávání svobody a majetku pudily všecky tyto kategorie vystěhovalců do této Ameriky. A Německo, které přestávalo za Karlovců u Labe, dosahovalo po Němen. Bylo zničilo nebo si podrobilo množství nepřátel světa křesťanského, i těch, které Karel Veliký znal a s nimi bojoval, i jiných, které neznal ani dle jména.

V patnáctém století ovšem germánské štěstí pobledlo. Dva strašní nepřátelé v touž chvíli se ohlašují: Turci dobudou co nevidět skoro celých Uher a budou hroziti podunajskému Německu; Polsko, sloučíc se s Litvou, úhlavní nepřemoženou nepřítelkyní německých rytířů, přejde k útoku na Němce. Roztrhá stát německých rytířů, odejme jim ústí Visly, učiní z Gdanska královské město polské a přeruší takto spojení mezi Německem a řádem, mezi hlavním sborem válečným a předním vojem, jenž jest tím uveden u veliké nebezpečí. Ale moc turecká měla zůstati barbarskou a asijskou, a Polsko bylo neschopno nabýti trvanlivosti spořádaného státu. Následující staletí uvidí odvetu Německa nad Slovany i nad Turky.

*

Účinky této expanse na dějiny Německa, Rakousko a Prusko. Tento rozvoj germánské síly jest netoliko znamenitou událostí v dějinách Evropy; měl i pro Německo nejzávažnější následky. Na této sporné hranici, v pásmu neustálého boje vznikají a vzrůstají dva státy, které jeden po druhém budou ovládati Německo, totiž Rakousko a Prusko. Oba se zrodily k nepřátelství.

Kolébkou Rakouska jest východní marka, zřízená Karlem Velikým nad Dunajem, před Bavorskem, u samé brány, kterou prošlo tolik nájezdníků přišlých z východu. Byla to pravá bitevní stráž plemene germánského mezi slovanskými Čechy a Korutany, naproti Avarům, potom Maďarům. Od konce třináctého století měli ji v držení Habsburkové. Postupné nabytí bývalé marky Korutanské, hrabství Tyrolského a Terstu utvořilo spolu s rakouskou markou skupinu provincií, zpola germánskou a zpola slovanskou, mající výhled na Adriatické moře a Italii, v nevyhnutelných stycích se dvěma královstvími východního pásma, Čechy a Uhry. Již v patnáctém století rakouský Habsburkovec jest králem obou zemí: jest to znamením a předzvěstí pro budoucnost. Dvě stě let před tím nosil Habsburkovec korunu císařskou; od patnáctého století tato koruna, která zůstává v zásadě volebnou, jest ve skutečnosti dědičnou v panovničím rodě rakouském. Jest to zase jeden z prvků budoucího štěstí Habsburků. Koncem středního věku nejsou to chudá knížata: jsou na cestě, státi se prvními knížaty světa.

Kolébkou Pruska jest marka braniborská, mezi Labem a Odrou, v oblasti vyhubených Slovanů, chudá země, rovinatá a zametaná větry, které nanášejí její písek v holé pahorky. Marka vydobyla si ustavičným úsilím právo na život. Byla již přečkala drahně katastrof, když se stala na počátku patnáctého století vlastnictvím rodu Hohenzollernského. Braniborsko mělo na vybranou buď se rozšiřovati (neboť vlast neutvoří se kusem planiny) nebo zajíti: vzrostlo směrem k moři na újmu Meklenburska a Pomořan; směrem k horám přes Lužici a Slezsko. Bylo ve-

likým německým zápasníkem na severovýchodě, spolupracovníkem německých rytířů, s nimiž chtělo se jednou — na konci čtrnáctého století — rozděliti o Polsko.

Tato shoda markrabat a rytířův a tato podobnost povolání byly znamením pro budoucnost. Nastane čas, kdy Prusko německých rytířů bude spojeno s markou braniborskou nerozlučným svazkem. Tehdy stát braniborsko-pruský ohlásí se jako dědic oněch rytířů, kněží, kupců a rolníků, kteří byli za Labem zákopníky německví.

*

Oblast mezi Německem a Francií. S ohromným tímto postupem Německa na straně východní jest v odporu jako naprostý kontrast ústup na západě.

Dějiny oblasti mezi Německem a Francií jsou velice zvláštní. Když tři synové Ludvíka Pobožného rozdělili se v devátém století o říši, zdálo se jim zcela přirozeným (neboť tehdejší lidé neměli smyslu pro skutečnost věcí a šli slepě za představami, které ovládaly jejich ducha) dáti císaři Lotharovi Řím a Cáchy, dvě hlavní města říšská. Lothar dostal tedy Italii a dlouhý pruh území mezi Skaldou, Mósou a Rhonou s jedné, Rýnem a Alpami s druhé strany. Tak bylo mezi budoucí Francii a budoucí Německo vstaveno kolbiště, které již vidělo a bezpochyby ještě uvidí velmi mnoho bitev.

Tento úzký a dlouhý pruh země záhy byl rozdělen ve dvě oblasti: Burgundsko mezi Alpami, Saônou, Rhonou a mořem Středozemním, Lotrinsko na sever od Burgundska. Jelikož Německo bylo zprvu mnohem silnější než Francie, opanovalo obojí. Lotrinsko i Burgundsko staly se zeměmi říšskými. Ale moc císařská oslábla v té chvíli, kdy království francouzské sesílilo. Mimo to bylo Německo na západní hranici špatně ozbrojeno. Tu nemělo nic činiti, jako na východě s pohany. Hranice nebyla určitě vytčena rozdílem jazyka, plemene a vzdělanosti. Proto také tu nebylo německých států organisovaných k válce. Zatím co markrabata střehou tok Labe, stal se Rýn »ulicí kněžskou.« V těchto arcibiskupských, biskupských a opatských knížectvích zmalátněla německá síla, na východě tak energická. Koncem patnáctého století pozbyla říše římskoněmecká skoro celého svého západního příslušenství, kdež činí pokroky Francie.

*

Vznik Francie. Když se Francie v devátém století odloučila od císařství západořímského, byla ze tří říšských oblastí tou, která zdála se míti nejdále k tomu, aby utvořila národ. Nebylo žádné jednoty v zemi na západ od Skaldy, Mósy a Rhony. Tvořilo se tu několik knížectví, vévodství a hrabství, ale každé z nich rozpadávalo se ve světská léna a v území církevní. Nad těmito lény a územími vykonávala se právomoc vévody neb hraběte, která byla pokládána za představitelku moci královské, jenom s tou podmínkou, čerpal-li pán ze svého osobního r jetku dostatečnou sílu.

Král, beze statků, umíraje hlady, dotazoval se v úředních akte

kterak opatřiti, aby mohl býti živ jen poněkud slušně. Časem mával nad tímto chaosem theorií své právomoci. Byl hubený slavnostní fantóm, zbloudilý mezi živoucími lidmi velmi hrubými a velmi energickými. Fantóm čím dále, tím více se tenčil, ale království nezaniklo. Byli zvyklí na ně a tehdejší lidé neměli dosti myšlenek, aby si byli smyslili revoluci. Zvolením Hugona Kapeta roku 987 stalo se království opět skutečností, protože král, který byl vévodou franckým, měl statky, peníze a brannou družinu.

Nesmíme si představovati, že by byli měli Kapetovci plán, jímž by se byli spravovali, a promyšlenou politiku: užívali kde jakých prostředků zároveň. Déle tří set let měli mužské potomky: první zásluhou dynastie bylo, že dlouho trvala. Jakož z pravidla tomu tak bývá, ze skutečného držení zrodilo se právo, a tato šťastná náhoda zplodila dědičnou legitimitu, která byla velikou silou. Král měl ostatně celou zbrojnici práv: stará práva království karlovského, v nichžto trvala paměť moci císařské, kterou mělo studium římského práva za nedlouho tou měrou oživiti, že se promění tato strašidla minulosti ve hrozné vrstevníky; stará práva udělovaná pomazáním, nevymezitelná a tudíž nepopíratelná; práva lenní svrchovanosti, novější a věcnější, která měla býti určitě vyměřena a uzákoněna tou měrou, jak feudální zřízení bude se organisovati: jsouce spojena s ostatními činila krále vlastníkem Francie. Takový byl vklad královské moci kapetovské do hry okolností. Všecko bylo jí na prospěch: trudný stav církve, která jsouc bezbranná uprostřed násilnické společnosti dovolávala se od jednoho konce království po druhý ochrany královské; úsilí třetího stavu, aby byl připuštěn se spořádanými právy do feudální společnosri: král, hlava této společnosti, byl přirozeným ochráncem nových příchozích, měšťanů francouzských. Jeho právomoc uplatňovala se takto za hranicemi jeho vlastního panství po celém království. Učinil něco lepšího: přivtělil znenáhla Francii ke svému panství. Nabyl malých knížectví jako hrabství Amienského, Vermandoiského, Valoiského. Ujal v držení mocí práva a síly Normandii, krajiny Anjou, Maine, Touraine a Poitou: tento výboj, jejž usnadnila nešťastná neschopnost Jana anglického, zajistil úspěch královské moci kapetovské. Od té doby se všech stran stéká se voda do veliké řeky. Když církev a severní rytířstvo vyvrátí ve válce proti Albigenským feudální dynastii a zvláštní vzdělanost, nabude království Languedocu. Když Filip Sličný nabyl sňatkem Champagne, sahá panství francouzského krále jak po samé hranice říšské tak i k samému moři Středozemnímu a k okeánu.

*

Expanse Francie. V jedenáctém a dvanáctém století, ana moc královská byla ještě velmi slabá a království v anarchii, rozšířila Francie, tak jako Italie a Německo, na venek své živé síly. Na neštěstí neměla v bezprostředním sousedstvu jako Německo širých končin, obývaných barbary a pohany, t. j, nemajících jaksi žádného pána a pokládaných za vhodnou kořist pro křesťanského uchvatitele. Francie vrhla se tak říkajíc na křížové výpravy; podjala se bojů za svatou věc proti nevěřícím. Dala krále Jerusalemu a Kypru, vévody Athenám a císaře Cařihradu. Stavěla

na posvátném předludu Křesťanstva, ne bez zisku pro svou slávu, pro onu slávu, kterou záhy milovala jako své dědictví.

Francouzští rytíři založili křesťanské království v Portugalsku, na území tehdy musulmanském; jiní dobyli na Saracénech a Řecích jižní Italie, avšak ani království portugalské ani království obou Sicilií nestane se věcí francouzskou.

Expanse Francie v Evropě ve středním věku byla především intelektuelní. Duch francouzský dal výraz veškeré tehdejší vzdělanosti náboženské, feudální i rytířské. Psal básně hrdinské, budoval zámky a kathedrály, vykládal texty Aristotelovy a Písma svatého. Ve svých písních, stavbách a scholastice dospíval k dokonalosti. Jsa již svoboden, pohybliv a vesel, vymanil se z pout tradice a autority. Nalezl vzlet a půvab umění gotickéko. Parodoval sám své hrdinské zpěvy a vytesal karikatury na zdech svých posvátných budov. Dal »svatému panu Ludvíkovi«, který žil v nebesích, za společníka sira de Joinville, který miloval zemi, obzvláště svou zemi a svůj krásný champagneský hrad, jehož pohledu se vyhýbal, když se ubíral do křižové války, aby uchránil slz své oči, které nerady plakaly. Duch náš vytvořil prosu, francouzskou prosu, právě tak jako tvořil verše. Mezi theology vzbudil skoro filosofy.

Křesťanská Evropa napodobila naše kathedrály, recitovala naše hrdinské a komické písně. Naučila se takto našemu jazyku. Cizinci psali francouzsky, »protože francouzská řeč je nejlíbeznější a všem lidem společná.« Mezi mistry svobodných umění v celém křesťanstvu nejučenější byli ti, kteří hájili, potírali svou thesi na universitě pařížské. Skoro všecky vysoké školy evropské byly roje ulétlé z vrchu sv. Jenovéfy. Pořekadlo pravilo, že tři mocnosti spravují svět: papežství, císařství, věda; první že má sídlo v Římě, druhá v Německu, třetí v Paříži.

Politické dějiny nesmějí opomíjeti těchto faktů vzdělanosti rozumové. V jiných zemích jiní duchové měli svou působnost a krásu. Žádný nezářil jako francouzský. Toto světlo rozšířivši se po křesťanstvu přispělo k utvoření Evropy, poněvadž učinilo sobě podobnými národy velmi od sebe se různící. Byl to ve středním věku náš způsob práce pro jiné.

*

Královská politika. Francouzská vlast. Záhy skončila se pro Francii doba dobrodružstev, a francouzských sil užívá královská politika. Jakmile královská moc jala se uvazovati v držení království, již měla politiku. Rodinné zájmy zapletly ji do záležitostí italských a nepřímo do aragonských; ale to byly úkazy toliko nahodilé. Naproti tomu byla nucena věnovati bedlivou a nepřetržitou pozornost Anglii.

Roku 1066 vasal krále francouzského, Vilém, vévoda normandský, dobyl Anglie; stal se mocnějším než jeho lenní pán. Jeho nástupcové šťastnými úmluvami značně rozšířili své francouzské panství: jeden čas náleží jim celé okeánské pobřeží Francie. Odtud potřeba války.

Byla to zprvu válka feudální, mezi vasalem a lenním pánem, krajany, kteří mluvili týmž jazykem. Když na začátku čtrnáctého století přímá linie Kapetovců vymřela, vznikl spor o právo na korunu francouzskou mezi dvěma knížaty francouzskými, z nichž jeden byl anglický

král Eduard a druhý Filip z rodu Valois. Válku, když se strhne, nevede národ s národem, duše lidová s duší lidovou; ale trvá léta, jest dlouhá a krutá. Rok od roku vzmáhá se záští k Angličanům. Při styku s cizinou počíná se Francie poznávati jako já při styku s ne-já. Jsouc přemožena cítí hanbu své porážky. Projevy municipalního a místního vlastenectví předcházejí a zvěstují vlastenectví francouzské, které rozkvete konečně v Johanně d'Arc a posvětí se vůní zázraku. Pryč s Angličany z Francie! Tito z Francie odešli, a Francie byla.

Byla zprvu v králi a králem, jenž ztělesňoval svým živoucím tělem a privilegovanou krví příliš ještě abstraktní představu vlasti. Sama válka se svým komonstvem běd a ssutin učinila jej všemohoucím. Pokosila šlechtu, přivedla na mizinu obecný lid, oslabila všecky síly odporu. Dovolila knížeti, obránci království, vyhlásiti obecně platná opatření, vydávati zákony, opatřiti si královské vojsko, královské finance, královskou zeměsprávu. Dovršila, slovem, francouzskou monarchii, která jest na konci patnáctého století jednou z evropských velmocí, největší.

*

Postup Francie v prostřední oblasti. Vraťme se nyní k prostřední oblasti mezi Německem a Francií. Zatím co Německo jest obráceno čelem k východu a Francie čelem k západu, oblasti burgundská a lotrinská, nemajíce v sobě dostatečného důvodu k životu a nevědouce co s sebou počíti, upadly v nepořádek, z něhož nebylo východu.

Burgundsko začalo se rozpadávati právě v čas, kdy císařové němečtí nosili korunu arelatskou. Ve třináctém století není již krále arelatského; žádný titulární král nezastupuje před cizinou království burgundské. Touž dobou křížová válka proti Albigenským otevřela jih zbraním a politice Kapetovců. Jedním z následků této události bylo, že kapetovský kníže nabyl markyzátu Provencského. Ve čtrnáctém století století stávají se částí královského panství Lyon a Dauphiné; v patnáctém stává se Provence přímou državou koruny. Tak Lyon, velké město římské, které bývalo svatyní kultu Augustova a stalo se pak sídlem primátu gallského; Arles, rovněž římské město, potom hlavní město království burgundského; Marseille nejstarší městská obec gallská, jsou na konci středního věku městy francouzskými.

Náhoda, dobytí Anglie od Normanů, zadržela na západě úsilí královské moci Kapetovců; jiná náhoda, křižácká výprava proti Albigenským, přivábila ji, daleko od sféry jejího působení, na jih od oblasti burgundské. Dála se tu zmatená práce, podivné pokusy: švýcarský spolek a Savojsko začínaly klíčiti. Spolek švýcarský vznikl na jihozápadním konci Německa, ve Švábích. Nalezl ve Švábích, potom v Italii své první přírůstky, ale ku konci patnáctého století začínal se šířiti v horním údolí Rhônském. Ztrácel svůj germánský ráz aby se stal něčím velmi zvláštním, spolkem sedlákův a měst skupených v kantony, který znenáhla se šířil přese všecky překážky přírodní a rozdíly plemenné.

Stát savojský vznikl na hranici Burgundska a Italie. Z počátku zdálo se, že mu jest určeno rozmáhati se na území burgundském. Hrabata Mauriennští, kteří staly se hrabaty a potom vévody savojskými, byli

na této straně hor důležitými osobnostmi; ale pokroky Francie a švýcarského spolku záhy je zadržely a zatlačily zpět směrem k Italii. První vévoda savojský byl také knížetem Piemontským; vzniknutí státu předalpského a spolu zaalpského bylo předzvěstí budoucnosti.

*

Rod Burgundský. Nejistý jest i osud oblasti lotrinské. Tam vyráží zmatená vegetace: země, které nemají žádného pána, jako Alsasy; državy, jako vévodství, které zachovalo a přes věky udrželo jméno Lotrinska, a jako vévodství a hrabství Nizozemská; církevní panství, jako biskupství Lutyšské. Mezi touto feudalitou, nemající nad sebou skutečné vrchnosti, města obklopená šlechtici, kteří se živí válkou, jsou ohnisky průmyslu a největšími obchodními středisky Evropy.

Knížata z panovnického rodu francouzského, vévodové burgundští, pokusili se sjednotiti pod týmž panstvím oblasti burgundskou a lotrinskou.

Vévodství burgundské bylo docela mimo meze někdejšího království burgundského. Bylo to francouzské léno, které nemělo nikdy nic společného s říší římsko-německou. Jeden z prvních Kapetovců dal je svému bratrovi v jedenáctém století a jeden z prvních panovníků z rodu Valois svému synovi ve století čtrnáctém. Sňatky, dědictví a výboje vytvořily brzo značné panství, které obsahovalo vévodství burgundské, hrabství Flanderské, Artoiské, Rethelské, Neverské, léna francouzská; svobodné hrabství burgundské, hrabství Namurské, Brabantsko, Hennegavsko, Zeeland, Holland, Lucembursko atd., krajiny říšské. Ohrožuje Alsasko, vévodství Lotrinské a spříseženec švýcarské, byl tento stát dosti věrným obrazem někdejší Lotharingie, aby se byl Karel Smělý pokusil obnoviti tu království.

Ludvíku XI. podařilo se zlomiti tuto moc, která zapovídala Francii každý pokrok na straně východní, ba odnímala jí i nabyté posice, jelikož hranice burgundského státu severně od Francie dosahovala jeden čas až po Sommu. Francie nastoupila ve svůj majetek, zmocniv se zase vévodství burgundského a měst nad Sommou.

Na konci středního věku, osvobozena jsouc od Angličanů, zbavena bývalé feudality, sjednocena a silna, zdá se, že Francie dojista se obrátí na sever a na východ. Ctižádost, která toliko dřímala, na okamžik se probouzí: domoci se pro království zase hranic Gallie. Ale králové francouzští jati jsou šílenstvím, na vždy politování hodným pro Francii a Italii, válek italských, které se stanou za krátko evropskými. Nechají si ujíti příhodnou dobu. Švýcarský spolek a Savojsko se upevní. Nizozemí přinese dcera Karla Smělého věnem císařskému rodu rakouskému, aby potom připadlo Španělsku. Každé zasáhnutí Francie do těchto končin způsobí světové války. Celá tato země bez pána mezi Německem a Francií byla místem nesouvislosti, proměnlivosti a náhod, hodícím se k zvláštním útvarům, které nemají sobě rovných v ostatní Evropě, jako na př. spolek švýcarský, a ke skupinám, jako jsou země panství burgundského, které nebyly nikterak nutné, ale svým trváním způsobily změny v dějinách.

*

Vznik Španělska. Současně s Francií dva nové státy se organisovaly: Španělsko a Anglie.

Od té chvíle, co se ho zmocnili Saracénové, bylo Španělsko od Evropy odděleno. Abychom pochopili lhostejnost, kterou národové evropští osvědčovali k poloostrovu pyrenejskému, zatím co vysílali tolik tisíc mužů do svaté země, musíme si uvésti na paměť, že nikdo tenkrát neměl vědomí evropské pospolitosti. Střední věk, který byl s to, aby vymyslil určitá pravidla pro denní život a zřídil tisíce drobných vlád kolem svých hradních věží, zvonic a hlídek, nechával se vésti city a ideami, nemajícími žádného zření k životu skutečnému. Tehdejší člověk díval se pozorně, kam šlápne, ale když pozdvihl hlavu, ztrácel se jeho zrak v širém nebi. Jsme puzeni říci, že papež i králové byli by učinili lépe, kdyby byli útočili na islamism v Evropě, než aby ho vyhledávali v Asii: papežům a králům nepřipadlo to ani na mysl. Byli poslušní onoho citu, že není místa, jehož osvobození by bylo potřebnější a záslužnější, než místo, kde Spasitel žil a kde tři dni ležel v hrobě. Posílali za Pyreneje jen ojedinělé rytíře a ponechali Španělsku na péči, aby se osvobodilo samo. Boj trval déle sedmi set let. Nevedl ho národ s národem, náčelník s náčelníkem: několik křesťanských království, po sobě vzniklých, bojovalo s několika malými státy arabskými. V patnáctém století vzhled poloostrova se zjednodušil. Jest tu již jenom jeden stát arabský, totiž Granadský, a čtvero křesťanských království: Navara, Portugalsko, Aragonie a Kastilie. Navara, která byla nejmocnější, jest již jen malým státečkem pyrenejským. Portugalsko, obrácené k atlantickému oceánu, hledá si štěstí na něm. Aragonie, obrácená k moři Středozemnímu, rozšířila svou panstvíchtivost na ostrovy a na poloostrov italský. Kastilie, srdce Španělska, jest bojovník poslední hodiny s musulmanem; dobude Granady. V brzce spojením Kastilie, Aragonie, Navary a Granady povstane mocnářství Španělské, středomořské a oceánské zároveň.

*

Království Anglické. Jako veliký jihozápadní poloostrov, tak i severozápadní ostrovy zůstaly dlouho osamocené od Evropy. Pevnina posílá jim ozbrojené osadníky, kteří se kladou na sebe vrstvami více méně hustými na keltském podkladě obyvatelstva: Římany, jejichž jest Veliká Britannie posledním a nejméně trvanlivým výbojem; Anglosasy a Skandinávce, přišlé u velikém počtu několikerým přistěhováním; konečně Normany, t. j. armádu přitáhší z francouzské Normandie, která se proměve stálou kolonii a splynula časem s ostatním obyvatelstvem.

Obrácení anglosaských králů na víru křesťanskou připoutalo jejich ostrov ku křesťanské Evropě. Zrodila se tehdy anglická církev, dcera římské církve, která se jevila zprvu uctivou a poslušnou. Dobytí Anglie vévodou normandským, vasalem krále francouzského, uvedlo ostrovní království do dějin francouzských a nepřímo do záležitostí evropské pevniny. Ale tyto vnější dějiny mají pro Angli toliko podružnou důležitost.

Feudální války králů s jejich lenním pánem, králem francouzským, i sama stoletá válka se svými dramatickými převraty ve štěstí, mají v obecných dějinách země význam jen svými účinky, jež měly na ústavní vývoj království.

Jest malá zemička tehdejší Anglie. Neobsahuje všecky ostrovy britské: Wales, dobytý normanskými králi, zůstal Walesem; Irsko, rovněž dobyté, zůstalo Irskem; Skotsko zůstalo zvláštním královstvím. Ve středním věku vlastní Anglie má rozsah velkého francouzského léna. Jest spravována prvními normanskými králi jako žádná jiná země ve středním věku. Normané zvykli si kázni a pořádku při námořském lupičství, v době, kdy poslouchali »králů moře« a dělili se mezi sebou o kořist. Podržely tyto zvyky i v Normandii, která byla, díky jim, jedinou francouzskou zemí, kde panovala silná spravedlnost a vnitřní mír. Přinesli je s sebou i do Anglie. Rozdělili se o zemi, jako se kdysi jejich předkové dělívali o zlato, stříbro, svršky, dobytek a zajatce. Odhadli zevrubně hodnotu kořisti, přikročivše k soustavnému sčítání lidí a rozměření pozemků. Anglonormanští králové věděli takto velmi zevrubně, co mají a co mohou, věci to, kterých naprosto neznal císař německý a které nevěděl dobře král francouzský. Drželi v kázni všecky své poddané, šlechtu i lid; ponechali sobě a svým úředníkům nejvyšší moc soudní a přímé poddanství všech svobodníků. Měli velmi bohaté vasaly, kteří však nevládli souvislými knížectvími, kteří byli velkostatkáři, nikoli velmoži. Skrovný rozsah země a ostrovní odloučenost, byly příznivy udržování dobrého královského pořádku. Na tomto kousku ostrova mezi mořem a územími, obyvanými nepřátelským plemenem, jako jsou Wales a Skotsko, Angličan jest Angličanem a jenom Angličanem. Tu není nejisté hranice ani neohraničeného pásma; není velmože, jehož manská věrnost by kolísala mezi dvěma pány vespolek nepřátelskými a jenž by se mohl vydávati podle okolností za Francouze nebo za Němce, jako hrabě Flanderský, za Francouze nebo za Aragoňana, jako ten či onen pán jihofrancouzský, za vasala krále francouzského nebo císaře německého, jako hrabě Toulouský neb markýz Provencský.

Tento řád spořádané monarchie a moc panovnická zplodily neočekávaný výsledek: občanskou svobodu. Právě proto, že král měl každého napořád po ruce, že práva a povinnosti všech byly určitě vymezeny, že každý byl snadno ve styku se všemi, že druh druha viděli, znali a lokty se dotýkali, odpor proti příliš silné moci snadno se organisoval a na první ráz dosahoval cíle. Dva články charty Jana Bezzemka, jeden, který ustanovuje, že žádný svobodník nebude jakýmkoli způsobem zatčen, »leda mocí zákonitého soudního nálezu sobě rovných«, druhý, že žádná berně nebude vybírána, »leda se svolením společné rady království«, daly Anglii dvě veliká rukojmí svobody: porotu a parlament.

Anglická společnost nerozpadla se v kasty, oddělené od sebe zvyky a předsudky. Měla své stupně, ale ne přehrady. Konečně splynuli Sasové s Normany a vytvořili společně národní jazyk. Od té doby Anglie patnáctého století jest více než státem; jest skoro národem. Moře, nad kterým má později panovati, neprokazuje jí dosud jiné služby, nežli že ji osamocuje, dovoluje jí původnost a vnuká jí úzký, ale vysoký a hrdý cit národní. Nemá ani velkého loďstva ani rozsáhlého obchodu. Její města jsou dosud malá. Živí se (velmi tučně) orbou a pastvou dobytka; netká ani vlnu svých ovec; prodává ji do Flander, které jsou její dílnou. Proto také jest v těsném spojení s touto zemí, které již brání proti francouzským králům.

Její vnější povolání není jí ještě zjeveno; má však v záloze síly: sílu sakvinického, bujarého, prudkého temperamentu a onu sílu, které dodávají svoboda a duch neodvislosti. Bude jimi plýtvati zprvu ve svých občanských a náboženských válkách; na konec použije jich k založení nejrozsáhlejší a nejvíce kvetoucí říše, jakou kdy dějiny znaly.

*

Povšechné úvahy o dějinách středního věku a závěr. Na počátku devátého století rozdělena jest Evropa na dvě velmi určitě odlišené dějinné oblasti: jedna jest balkánský poloostrov, kde trvá staré císařství; druhá jest složitá: jest to Porýní, kde se projevila síla Karlovcův, a Řím, kde papežství zachovalo, přetvořivši ji, tradici světovlády. Gallie, Germanie a Italie jsou tehdy jen příslušenstvím porýnské říše Francké, v němž vládne ve světském řádu císař, v duchovním papež. Anglie pod svými saskými a dánskými králi a Španělsko z velké části musulmanské nemají žádného nebo skoro žádného významu v křesťanstvu.

Tři veliké osobnosti řídí běh událostí: papež, císař východořímský a císař západořímský. Svět má tři hlavní města: Řím, Cáchy a Cařihrad.

V patnáctém století východní říše zmizela. Město Konstantinovo a město Perikleovo jsou turecká; balkánský poloostrov jest příslušenstvím Asie. Císař západořímský jest již jen nepatrným knížetem, zaměstnaným záležitostmi svého rodu, malomocným i v Německu i ve svých dědičných zemích. Tento dominus mundi jest všem za posměch. Papež vyšel z krise velikého rozkolu zmenšený, sesláblý, ohrožený. Náměstek Kristův poklesl na stupeň italského knížete; jest mu pečovati o zaopatření rodiny a jako císaři starati se o své záležitosti, které jsou malicherné. Proti jeho duchovní vládě promluvili Wiklef a Jan Hus, jejichžto slova nepřijdou na zmar. Církevní a císařská minulost hroutí se v ssutiny na země, které ji nosily. Porýní se rozpadlo; Cáchy jsou jenom již vzpomínkou Německo a Italie, které obnovily císařství v desátém století a jimiž císařství žilo, jsou již téměř jen zeměpisnými výrazy.

Za to na západě i na východě vznikly veliké novoty. Na západě Francie, Anglie a Španělsko, tři vyspělé bytosti, jsou hotovy k životu modernímu; na východě, za hranicemi někdejšího císařství, v končinách neznámých starým a považovaných za strašné, objevilo se Dánsko, Švédsko, Polsko, Čechy, Uhry, řád německých rytířů a bratří mečových. Na této straně bylo vzděláno a zužitkováno nesmírné území, které až dosud leželo ladem. Nese hrady, paláce, kathedrály, radnice. Má svaté, krále, panstvo, biskupy, měšťany, řemeslníky, kupce. Má doktory. V Čechách, v Uhrách, v Polsku mluví se krásnou slavnostní latinou. Praha má svou universitu podle vzoru učení pařížského.

Po celé pevnině i na ostrově anglickém panuje zmatená, ale ku podivu bohatá činnost. Jest více dělníků, umělců, politiků, vojínů, myslitelů, nežli jich znal kdy starý svět. Duch, ačkoliv nenašel pravé methody práce, pracuje více než kdykoliv před tím. Jest radost pro toho, kdo miluje život, viděti, an život tak kypí.

Z bouřlivé dílny středního věku vyjde konečně osobnost historická, širší a mohutnější než Řecko a Řím, vzrostlé v naší obrazivosti předsudkem výchovy. Touto osobností jest Evropa.

Nový věk.

Povšechný ráz. Vznik rozdílných od sebe států, z nichž každý měl svůj zvláštní ráz, své vášně a své zájmy, musil zploditi, jakožto nevyhnutelný důsledek, konflikt mezi vášněmi a zájmy. Současné trvání individuí, z nichž každé jest svým pánem a pokládá za svrchované dobro naprosté ovládání sebe sama, toto přiřadění bez podřaděnosti, tyto ctižádosti bez mírnitele, tyto nároky bez společného soudce, to vše jest právě tolika příčinami válek.

Bylo jisto, že Francie bude usilovati šířiti se na sever a na východ, nyní, kdy se opírala na druhých dvou stranách o své přirozené hranice; jisto, že sjednocené Francie a Španělsko budou míti v Pyrenejích sousedské spory; jisto, že na východě bude trvati dále boj mezi Němci a Turky, mezi Němci a Slovany; jisto že soutěž mezi námořskými národy neobejde se beze střelby z děl na všech mořích, na moři Severním, Baltickém, Středozemním i okeánech. Ale k těmto příčinám přidružily se jiné, aby učinily válku skoro normálním stavem novodobé Evropy.

Objevení Nového Světa a zavedení živých styků s východní Asií mohlo býti odvodivým lékem evropskému zlu války; státům naskytala se příležitost zaměstnávati své síly. Avšak vlády pokládaly zámořské osady s počátku jedině za země, jež dlužno vykořisťovati. Aby si vyhradily důchody z vykořisťování, zřídily monopoly, které odevzdaly ozbrojeným společnostem. Ježto pak s druhé strany účinkem politické centralisace obchod a průmysl, které náležely kdysi cechům, přeměnily se ve věci státní, povstávaly odtud národohospodářské zájmy, které se stávaly původy válek. Evropané, Portugalci, Holanďané, Španělové, Angličané, Francouzi nejen že bojovali mezi sebou v obou Indiích, aby si odňali navzájem území nebo práva; nejen že přenášeli do Evropy konflikty vzniklé v zámořských osadách: stalo se, že vyhledávali válku na pevnině, aby ji mohli přenésti do osad.

Reformace nezůstala na dlouho aktem víry: jelikož stát i církev byly spolu těsně spojeny, reformovati církev bylo by záležitostí státní. Tam, kde se ujala, sesílila moc panovníka, kterému dala zlomek jediné a všeobecné moci svaté stolice. Král protestantské země jest nejvyšším biskupem této země, lokalisovaným papežem. První politický účinek reformace (bude později opraven) tudíž byl, že obohatila monarchie o novou sílu a že rozlišila určitěji od sebe mocnosti evropské. I kdyby se byla ujala všude, byla by podnítila soupeřství mezi státy právě tím, že dávala každý z nich v ruce jeho vladaře a přetínala jediné pouto, které je ještě pojilo k sobě. Ale zvítězila nad katolictvím jen částečně.

Nejprve vytvořila ve všech zemích dvě strany, Tam, kde byly skoro stejně silné, měřily se v občanské válce. Mimo to vznikla strana protestantská a strana katolická, obě mezinárodní: katoličtí Španělové bojovali ve Francii po boku katolických Francouzů proti protestantským Francouzům, Němcům a Angličanům. Život Francie, Anglie a ještě více Německa byl takto hluboce rozrušován pohraničnými objížďkami náboženského záští. Arciže politika nešla slepě za náboženstvím. Státní důvody umlčovaly rozpaky konfesionelní. Nejkřesťanštější král francouzský, který

se nerozpakoval spolčovati, jak se říkalo, lilie s půlměsícem, používal protestantů proti Rakousku; tři katolické mocnosti, Španělsko, Francie a Rakousko, jednaly navzájem skoro vždycky jako nesmířitelné nepřítelkyně. Nicméně jest pravda, že jak reformace, tak i katolická reakce byly příležitostmi k válkám a že rozjitřily ty, které nevyvolaly.

Právě tak jako reformace nebyla pouhým jevem náboženským, ani renaissance nebyla pouhým jevem intelektuelním. I renaissance posilnila moc panovnickou tím, že obnovila kult starověkého státu, jenž stačil sám sobě a jehož lex suprema byl státní interes. Rozšířila po Evropě politické mravy italské. V Italii hlavní státy se pozorovaly, špehovaly a dávaly si šach, aby udržely v rovnováze své síly. Jelikož poloostrov byl otevřen cizím národům, šířilo se pozorování na venek. Italie jest rodná země vyslanců, těchto falešných jednatelů svornosti a míru. Evropa byla by zajisté i bez učitele připadla na politické pletichářství, ale těžila z daných ponaučení. Rozjímala horlivě evangelium podle sepsání Macchiavelliho.

Objevení Nového Světa, reformace a renaissance daly si tudíž zaplatiti od novověkého světa řád na přivítanou.

Vizme příčinu válek určitější a přímější. Moc zeměpanská nebyla úřadem: byla vlastnictvím. Nabývalo se jí sňatkem nebo dědictvím. Stávalo se tedy, že knížata nabyli zemí ano i celých států mimo své rodiště. Rod rakouský zřídil zvláštní říši, ve kterou pojal vedle svých německých panství země burgundské, slovanské a uherské, Španělsko a velkou část Italie. Králové francouzští hlásili se k dědictví vévodství milánského a království neapolského. Později Ludvík XIV. přivedl k platnosti svá práva na dědickou posloupnost španělskou a vybral si napřed zálohu na dědictví, prve než sáhl na ně samo. Nejrůznější přirozené skupiny byly takto zahrnuty v umělé monarchie. Ježto zbývala z minulosti vzpomínka na světovou monarchii, jejíž přízrak strašil mysli knížat a politiků, byli Karel V., Filip II. a Ludvík XIV. obviňováni, že usilují o »evropskou monarchii.«

Královské sňatky rozhodovaly o budoucnosti pevniny. Byla-li kdy která svatba krvavá, byly to svatby rakouského Maximiliana s Marií burgundskou a jejich syna Filipa s Johannou španělskou; svatba Ludvíka XIV. s rakouskou Marií Terezií. Za svatebním průvodem následují miliony stínů vojáků, padlých na stech a stech bojišť, a nešťastníků, zhynulých bědami válečnými.

Válka skoro ustavičná dovršila v rozličných zemích politické ústředění. Králové byli nuceni opatřiti si znamenité důchody; hledali je v lépe spořádané správě státní. Politika a válka staly se nutně hlavním jejich zaměstnáním. Každý panovník vydržuje si množství politických agentů, jedny u sebe, druhé rozložené po evropských dvorech. Dobře vésti intriku a válku jest panovnická hra, ve které výhrou jest »sláva«. V diplomacii jsou četní námezdní agenti cizí; četní jsou cizinští námezdníci i v armádách. Po celé Evropě panuje diplomatický a vojenský »condottierism«. Někteří z občanských condottierů vyšvihují se na nejvyšší úřady státní: Mazarin a Alberoni. Vojenští condottieři stávají se hrdiny monarchie, která platí jejich služby: princ Eugen Savojský a maršál Saský. Jest tedy politické a vojenské řemeslo; politikové a vojáci vedou

svět a znepokojují jej. Neprovozují politiku a nesvádějí boje jenom proto, aby si zajistili život a bezpečnost: panovníci osnují intriky, protože mají diplomacii, a vedou války, protože mají vojáky. V těchto sporech králů nedávají národové své živé síly v základ: účastní se jich jen tím, že snášejí svízele války, platí, co válka stojí, a jsou pyšni na panovníkovu slávu, byl-li panovník vítězem.

Filosofové a učenci pokoušeli se stanoviti nad těmito konflikty, aby je předešli a zmírnili jejich prudkost, zásady a pravidla spravedlnosti. Sestavili mezinárodní právo, čímž se rozumí právo národův. Odsuzovali každou válku, jejíž pohnutkou nebyla náprava příkoří učiněného právu; omezili moc vítězovu nad přemoženým; učili, že smlouvy mezi státy jsou nezrušitelné jako úmluvy mezi soukromníky. Ale tomuto zákonníku nedostávalo se pokuty za zločiny spáchané na právu mezinárodním, soudce a vykonavatele. Všecky tyto krásné maximy nevyjímajíc ani jediné, byly porušovány, a to očitě, vládami nevyjímajíc ani jediné. Války byly vedeny bez právního důvodu; s přemoženými bylo nakládáno krutě; smlouvy byly rušeny bez rozpaků.

Jediná obecná maxima řídila politiku. Diplomaté byli za jedno v tom, že jest v zájmu všech, by žádný stát nenabyl takové moci, aby mohl jiné státy utlačovati. Jest to zásada evropské rovnováhy: jest výborná, ale její provádění bylo podivné. Rozšíří-li se některý stát a poruší-li takto rovnováhu, nežádají jeho sousedé, aby se vzdal nově nabytého statku: domáhají se kompensace. Polska byla obětí principu kompensace. Byla rozdělena, a její kusy vloženy na váhu. Marie Terezie odsuzovala skutek sám v sobě, ale litovala, že Prusko a Rusko si vzaly nejkrásnější podíl.

Všecky tyto příčiny, které mají za společný následek stav ustavičné války, nemají tedy protiváhy. Zřídka průběhem těchto tří set let mine několik roků, aby nebylo války: čtyři nebo pět let míru uvádí v podiv jako anomalie. Králové se tím honosí jako obětí, kterou přinášejí »odpočinku svých národů.«

Zbývá ještě, abychom viděli, jaké byly výsledky všech těch zápasů? Kdo se povýšil, kdo byl ponížen?

*

Italie a Německo. Bylo v logice věcí, že nová doba byla krušná Německu a Italii. Ve středním věku ani italská polyarchie ani německá anarchie nebyla nevčasná a nepřípustná; ale po zavedení centralisovaných států staly se anomaliemi a zakusily, že nebývá vždy dobré nepodobati se jiným.

Dali světu renaissanci a reformaci, nabyvše tak slávy, že mají na Evropu velmi mocný intelektuelní, mravní a náboženský vliv a že mají velký význam v obecných dějinách vzdělanosti. Za tuto slávu mají děkovati jednak svému duchu národnímu, jednak samým příčinám svých politických běd. Renaissance měla větší energii a rozmanitost, protože Itá[lie] byla živá a různotvárná. Reformace rozšířila se po Německu, protože n[ení] bylo v této rozháranosti autority dosti silné, aby ji zadržela, jako [ve] Francii, nebo aby ji potlačila, jako ve Španělsku; pak také proto,

Německo bylo ze všech křesťanských zemí tou, kde se církev dopouštěla s nejmenší prozřetelností nejnesnesitelnějších zlořádů. Tak přinesla veliká zla oběma zemím skvělé náhrady, tyto však zase zhoršily zla. Renaissance učinila nezhojitelnými vady státního systému italského: byla skoro všude služkou tyranií, jichž sobectví posilovala. Reformace vrhla do německé anarchie různice náboženské.

Úpadek Německa a Italie byl hluboký. Německá rozpínavost se zastavila. Evropský severovýchod jest kolonisován: není již vnady pro vyhledavatele štěstí a dobrodružstev. Jsou zlé časy pro řád německých rytířů a pro Hansu, které byly v předešlém věku dvěma velikými vystěhovaleckými agenturami. Rytířské řády byly zasaženy v samých základech seslábnutím křesťanské ideje, neboť byly projevem této ideje. Rytíři německého řádu, jižto přečkali křížové války, byli osamoceni v době, která jich již nechápala. Nosili stále kříž, ale: »Co pak jsou křižáci, kteří nevedou křížových válek?« pravil jednou Luther. Na tuto otázku nebylo odpovědi. Avšak jest nebezpečno, nesloužiti již ničemu. Němečtí rytíři, stavše se zbytečnými, zanikli: Hohenzollern, jejich poslední velmistr, sekularisoval řád a prohlásil se za vévodu pruského. — Hansa, společnost mezinárodní, byla postižena těžce utvořením severních států, z nichž každý měl své loďstvo, a objevení Nového Světa jí dodalo. Baltické moře není už ničím proti velikým světovým mořím: ticho se rozhostí po ulicích Lubeku a Brém. Ostatně má Polska nový rozmach sil v šestnáctém století; v sedmnáctém stane se Švédsko mocným vojenským státem a Rusko vystoupí na jeviště. Německo jme se opět postupovati v před v osmnáctém století; tu však jest Prusko výbojné na svůj vlastní vrub a jest mu počítati se spoludílníkem ruským. Také italská expanse se zastavila. Turci, Kristof Kolumbus a Vasco de Gama zabili Benátky. Moře Adriatické upadlo ještě více než Baltické.

Italie a Německo, byvše omezeny na sebe samy, nebyly s to, aby se ubránily cizincům. Jejich slabost byla nebezpečím netoliko pro ně, nýbrž i pro Evropu. Při tom při všem a přese všecky tyto války byl jakýsi kontinentální organism. Bylo na škodu celému světu, že se v něm vyskytovaly chorobné části, kde žil a prospíval zárodek války. Stará oblast papežství a císařství poskytovala podnikům novověkých politiků zisky příliš snadné. Italie ani Německo neměly ni hlavy, ni srdce, které by bylo cítilo křivdy: i zakoušely křivdy se všech stran. Hledaly své povolání v tom, že budou bojišti Evropy.

*

Italské bojiště. Král sardinský. Italia fara da se, říkají dnešní vlastenci italští. Co budeme dělati v Italii? říkali mocnářové novověké Evropy. Španělsko, Francie a Rakousko hrály tam v šachy po tři sta minulých let.

V patnáctém a šestnáctém století domahají se francouzští králové dědictví milánských Viscontiův a neapolských Anjouovcův; ale v Neapoli byli kdysi Aragoňané a na Milán má práva říše německá: Španělsko a Rakousko hrají proti Francii a vyhrávají. V sedmnáctém století hledají se všude španělští a rakouští Habsburkové a francouzští Bourboni, aby

se spolu potýkali: setkávají se na půdě a na mořích italských. Potom nastávají přípravné kombinace války o dědictví španělské a válka o dědictví sama. Čí bude Milán? Čí Neapol? Štěstí válečné, dlouhé a kruté války, rozhodne r. 1715. ve prospěch Rakouska. Po celou ostatní část osmnáctého století jest Italie Evropě k volnému použití. Jest místem pro zaopatřování knížat, kteří se ocitli na čas bez místa, v příkaznosti. Alžběta Farnese, manželka Bourbona Filipa V. španělského, opatří tam své syny královstvím a vévodstvím. Po válce o posloupnost v Polsku Stanislav Leszczyński, tchán Ludvíka XV., jest bez přístřeší: Francie jej opatří vévodstvím lotrinským, a vévoda lotrinský František, zeť císařův, odebéře se panovat do Toskánska. Zdvořilost prokázaná tchánu Ludvíka XV. jest odvedena zeti Karla VI. Membra mortua tohoto capitis mortui jsou rozdílena každému, kdokoliv přijde: ve dvacetijednom roce vystřídá Sicilie čtyřikrát pána; Parma třikrát v sedmnácti létech.

Tato bída a nehodnost zdají se býti definitivním údělem poloostrova. Přece však vzniknula na severozápadním konci italského poloostrova novota, které následující doba měla dodati veliké důležitosti. Ve stálém konfliktu mezi Habsburky a Bourbony stát vévodů savojských, položený na dvou svazích Alp, hrál dvojitou roli, kterou mu ukládala jeho poloha zeměpisná: nebylo knížete, na něhož bylo lze méně spoléhati, nežli na vévodu »vrátného Alp«. Několikrát pozbyl Savojska, kterého se zmocnila Francie, a byl nucen postoupiti Jindřichu IV. Bresse, Bugey, Valromey a krajinu Gexskou. Na druhé straně uhájila Ženeva proti němu svou samostatnost a švýcarský spolek se upevnil. Rod savojský hledal svého štěstí v Italii.

K Piemontu připojí Monteferrato a část Milánska. Při každé veliké evropské konvenci vévoda něco získá, dávaje si platit svá spojenství, která umí výtečně přenášeti s tábora na tábor. Zatím co pojídá první lístky »italského artyčoku«, ukazuje obzvláštní laskominy na knížete tak prostředního: domahá se svého podílu z dědictví španělského a rakouského. Válka o dědictví španělské vynese mu Sicilii; vymění ji v krátce za Sardinii ale zachoval si z tohoto krátkého držení Sicilie titul královský. Teď tedy vstoupil do bratrstva mocnářův; jest králem sardinským, ano i králem jerusalemským. Nosí roucho příliš dlouhé a volné na svůj vzrůst, ale doroste do něho. Sdílí v Italii čest královského titulu jen s králem neapolským, ale pravá Italie jest na severu. Tam jest bojiště mezi Francií a Rakouskem; tam lze natrhati vavřínů, dobýti provincií; tam jest i Monza, svatyně, kde železná koruna očekává svou hlavu královskou.

*

Německé bojiště. Prusko a Rakousko. V Německu svádějí se největší boje mezi Bourbony a Habsburky. Francouzská politika má snadnou práci v desorganisovaném tělese říše. Podplácí kurfirsty a dělá si časem i naději na koupi koruny císařské. Podplácí protestanská knížata přirozené nepřátele katolického Rakouska. Podplácí katolická knížata, jižto jsou jakožto knížata nepřáteli moci císařské. Ve Francii vědí i vlas, zač lze koupiti knížete té a té hodnosti, zač ministra, radu nebo maitressu: Versailles má tarif německých svědomí.

V sedmnáctém století pořádají si evropské armády závody m

Rýnem a Vislou, Alpami a severními moři. Za třicetileté války francouzské přicházejí sem armády skoncovat dávný spor mezi oběma rody a ničiti nároky Habsburků na evropskou monarchii. Španělské armády podporují tu štěstí katolické pravověrnosti. Dánské a švédské armády hájí tu věci reformace, ale spolu pokračují v boji o Baltické moře, počatém ve středním věku; neboť všecky tyto zbožné ruce katolíkův i protestantův byly chtivé a hrabivé ruce. Konečně Německo, rozdělené mezi dvě strany, přidružilo ke hrůzám války zahraničné válku domácí a občanskou. Pohromy, které tato země utrpěla, nelze vypsati: po třicet let tu válka živila válku. Přátelé i nepřátelé žili na útraty půdy a obyvatelstva, hýříce po dnech nedostatku, vynahrazujíce si zdrženlivost prostopášností, hlad orgiemi, páchajíce zlo na zlo, ze zvyku i proto, že člověk ve velikých krisích vrací se velmi rychle ke svým prvotním pudům, které jsou pudy zlého zvířete. Německo pokrylo se zříceninami vesnic a měst. V nejedné krajině, v níž až i stromy byly porubány, objevilo se zase křováctví, červená zvěř a lidožroutství.

Když evropští diplomaté po pětiletých ceremoniích přivedli na svět vestfalský mír, ukázalo se, že Německo jest oficielně otevřeno cizině. Král švédský vstoupil jakožto německý kníže do říšského sněmu, ve kterém zasedal již král dánský. Francouzský král stal se členem rýnského spolku, jejž byl sám zřídil. Zeměpanská svrchovanost říšských knížat a měst byla uznána a císařská moc uvedena v niveč. »Vysoké mocnosti ve smlouvu vcházející« dostaly právo udržovati tuto anarchii, ježto byli rukojmími vestfalského míru. Proto také Německo nezotavilo se dlouho po této strašlivé válce. Bourboni a Habsburkové setkávají se tu v sedmnáctém a osmnáctém století pokaždé, kdykoli v Evropě strhne se nějaký konflikt. Anglie přichází sem dobývati Ameriky a Indie.

Odkud přijde pomoc? Neboť zde tak jako v Italii jest příliš veliká bída, nehodnost příliš veliká. Dva státy na východní hranici byly schopny ujmouti se hegemonie; proto také přely se o ni, a jejich soupeřství zhoršovalo rozervanost Německa. Ostatně v osmnáctém století Prusko i Rakousko jsou mnohem spíše mocnostmi evropskými než německými.

Shledáme se s nimi hned zase. Ve středním věku obrátili jsme, vyšedše z Německa, zraky své na východ a přešli jsme potom na západ a tam jsme se zastavili, protože západ, kde vznikaly Francie, Španělsko a Anglie, byl hlavním jevištěm evropských dějin. V novém věku nejzávažnější události odehrávají se na východě. Sluší se tudíž, abychom se přidrželi jiného pořádku a začali západem.

*

Oblast mezi Německem a Francií. V prostřední oblasti šířila své panství Francie dále se zdarem. Na jihu zvětšila se za panování Jindřicha IV. o malé zemičky dobyté na vévodovi Savojském. Ve středu a na severu vybrala si napřed odměnu za svá vítězství nad oběma větvemi Habsburků.

Zde bylo jí bojovati v šestnáctém století s Karlem V. v jeho dvojí hodnosti, jednak jako s dědicem burgundských vévodů, jednak jako s císařem. Jakožto císař hájil práva říše v Alsasku a Lotrinsku; jakožto

dědic Burgunďanů byl vlastníkem Nizozemí a svobodného hrabství burgundského a činil nároky na Burgundsko, uchvácené Ludvíkem XI.

Nepodařilo se mu domoci se opět Burgundska přese vši umíněnost, s kterou se o to zasazoval, neboť byl právě tak zarytý Burgunďan jako byl jeho sok František I. svéhlavý Visconti: tito první heroové novověké politiky měli ducha zaujatého ideami a zvyky předcházejícího věku.

Když Karel V. zřekl se vlády, připadly burgundské provincie Nizozemí a svobodné hrabství španělskému králi Filipu II., kdežto Ferdinand, Karlův bratr, vedl dále na císařském trůně řadu císařů habsburských. Dějiny vzrostu francouzského panství v prostřední oblasti splývají tehdy s dějinami dlouhého zápasu se španělskou a německou větví rodu habsburského.

Na Španělsku dobyl Ludvík XIV. svobodného hrabství burgundského, ale od Nizozemí mohl odtrhnouti jenom Artois a některá města flanderská. Z říšských zemí získala Francie nejprve tři biskupství, Mety, Toul a Verdun, potom se zmocnila Alsaska bez Strassburku, potom Strassburku. Nenabyla těchto zemí pouhým násilím: k vydání Met, Toulu a Verdunu svolili knížata němečtí, které Jindřich II. podporoval v jejich vzpourách proti Karlu V.; Alsas zmocnil se Richelieu s armádou, která tak říkajíc se uvázala v jejich vlastnictví. Bylo by nepoctivé ospravedlňovati veškeré jednání francouzské politiky, ale spravedlivě lze říci to, že Francouzové sedmnáctého století, zabravše Alsasko, nevyrvali lidi jich vlasti. Tehdáž nebylo francouzské vlasti v tom smyslu, který tomuto slovu dáváme dnes; ještě méně byla vlast německá. Francouzská politika ani zbraně nezařízly do živého masa.

Ujetí trojího biskupství a Alsaska učinilo nevyhnutelným zabrání Lotrinska. Tato francouzská země byla za válek mezi Bourbony a Habsburky velmi často obsazena francouzskými zbraněmi, prve než stala se francouzskou provincií.

*

Provincie zůstavší pod panstvím Habsburků. Svobodné hrabství burgundské, Alsasko, Lotrinsko, Artois, francouzské Flandry, takový byl v novém věku podíl Francie v prostřední oblasti: ostatek jí unikl. Ale Španělsko neudrželo ve své moci Nizozemí a toto nezůstalo spojené. Přese vši zeměpisnou souvislost byly veliké rozdíly mezi těmito sedmnácti provinciemi, z nichž jedny byly přímořské a druhé vnitrozemské, jedny bohaté a druhé chudé, jedny měšťanské a druhé feudální, jedny germánské a druhé wallonské. V každé z nich a v každém úlomku, z nichžto se skládaly, v lénech, obcích, cechách, byl život příliš intensivní, aby všecky tyto jednotlivé duše se byly vpravily na dlouho ve státní soustavu španělské monarchie.

Snášely ji pokud byl živ císař Karel V. Čím rozsáhlejší a čím více různorodá byla monarchie, tím méně bylo se obávati útlaku neobmezené vůle. Karel V. měl ostatně velikou zásluhu, že obrážel v sobě mnohotvárnost své říše. Mluvil všemi jazyky a dovedl býti podle okolností císařem, králem, hrabětem, šlechticem i měšťanem. Ale když odtrhl Nizozemí od říše německé, aby je odevzdal svému synovi, králi španělskému, objevily

zhoubné následky politiky sňatků. Spojení rakouského Maximiliana s dcerou Burgunďana Karla Smělého bylo pochopitelné: burgundští státové hraničili s říší a byli z velké části i zeměmi říšskými. Karel V., majetník Nizozemí právem dědickým, byl též jeho svrchovaným pánem jakožto císař. Ale když na základě samojediného práva vlastnického bylo Nizozemí uděleno králi španělskému a italskému, stalo se násilí věcem, které se bránily.

*

Odtržení Nizozemska. Politický odpor kladený Nizozemany despotismu Filipa II., který rušil jejich starodávné svobody a práva, utužil se vášněmi náboženskými. Severní provincie přilnuly vášnivě a s jakousi chmurnou zaníceností k reformaci: jejich zeměpán byl zanícený a chmurný bojovník katolicismu. Sblížily se vespolek během zápasu. Pokusily se zprvu přizpůsobiti se evropským tradicím zvolivše si knížete; potom se odhodlaly býti jen »Jejich Výsostmi, velmožnými pány stavy Spojených Provincií.« Jižní provincie po mnoha vzpourách zůstaly poddány králi španělskému. Na konci šestnáctého století bylo odtržení dokonáno.

Od té doby budoucí Hollandsko i budoucí Belgie braly se každé zvlášť za svými různými osudy: tato, byvši rozdrobena na jihu Francií, byla odtržena od monarchie španělské a přivtělena k Rakousku smlouvami, které upravily dědictví španělské. Přešla tedy se starší větve rodu habsburského na větev mladší, která ji měla v držení, ještě když vypukla francouzská revoluce.

*

Spojené Provincie. Spojené Provincie staly se evropskou velmocí. Měly zámořské osady, znamenité loďstvo, rozsáhlý obchod, zkvétající průmysl a následkem toho peníze, to jest — slovo to je pravdivé zvláště v sedmnáctém století — nerv politiky a války. Jejich politika řízena byla muži, kteří se cvičili ve všech chytrostech diplomacie v obtížné správě federace provincií, z nichž každá měla své privileje a byla sama jen skupenstvím privilegovaných bytostí. Nebezpečenství, kterému byl vydán malý bohatý a republikánský stát mezi pyšnými a hladovými monarchiemi udržovalo tu stále v bdělosti ducha politického. Pro válku měly vojenskou aristokracii, které rod Oranžský dodával náčelníky. Princové Oranžští spříznění s panovnickými rodinami evropskými, mohli ve chvílích nebezpečí, když bylo třeba vznítiti a spojiti národní síly, proměniti republiku v monarchii ve způsobě »stathouderatu.« Z těchto všech příčin a proto, že byly mladé, že měly životní sílu mnohonásobných bytostí, které v nich volně žily, že jejich energie byla udržována vášněmi provinciálními, feudálními, municipálními a cechovními, vášněmi politickými a náboženskými, vynutily Spojené Provincie na španělském králi uznání své samostatnosti. Ubránily ji proti Ludvíku XIV., zosnovaly proti Francii hroznou koalici, pomohly svému »stathouderovi« Vilému III. Oranžskému dosednouti na trůn anglický a na konec pokořily velikého krále. Byla to jejich hrdinská doba: ale takové napjetí sil nemohlo trvati dlouho. Zaujme-li mimořádným sběhem okolností některý stát ve světě místo nepoměrné ke svým skutečným silám, bývá přiveden opět

v meze, které byl překročil: Hollandsko, mohutná řadová válečná loď v sedmnáctém století, jest v osmnáctém století již jenom »šalupou ve vleku Anglie.«

*

Švýcarský spolek. Jiný republikánský stát vyvinul se v téže době v prostřední oblasti: spolek kantonů švýcarských; ale toto zvláštní těleso nemohlo míti evropskou politiku jako Spojené Provincie. Nemělo ani moře, ani velkého obchodu, ani velkého průmyslu, ani peněz. Zatím než Švýcarsko, vzniklé z úlomků národův, stalo se neutrálním mezi národy, prodávalo vojáky tomu, kdo je platil. Francouzský král obdržel konečně přednost. Švýcaři byli posledními obránci liliového praporu v srpnu roku 1792 a v červenci roku 1830.

Spojené Provincie i švýcarský spolek dosáhly uznání své samostatnosti r. 1648: ony zvláštní smlouvou učiněnou se Španělskem, tento samým aktem vestfalského míru. Měly tedy veliký užitek z vítězství Francie nad Habsburky. Francie pomáhala ostatně Spojeným Provinciím v jejich odboji proti Španělsku. Zajisté nebyla to nezištná politika. Když francouzští králové stávali se obránci malých a slabých, nedávali se vésti citem rytířským. Přece však jest nám ke cti, že nepřímým následkem našich vítězství dány byly politickému světu dva nové a svobodné státy.

*

Francie. Francie brala se v novém věku dále svahem, kterým se daly její osudy již ve středním věku. Králové francouzští docelili národní území, nabyvše Bretonska sňatkem, Roussillonu výbojem, Béarnu a Navary při nastoupení na trůn Jindřicha IV. Viděli jsme jejich pokroky v prostřední oblasti. Získání Korsiky, které se stalo současně s nabytím Lotrinska, doplnilo Francii, jak byla před rokem 1789.

V lůně této monarchie znenáhla se stíraly provinciální rozdíly, aniž kdy zanikly nadobro. Krajinské privileje tam, kde nebyly zrušeny, staly se mrtvými literami; rovněž tak výsady feudální a obecní. Ale tyto prázdné formy, provincie, městské obce, panství, zatarasovaly Francii a vadily životu. Moc, která učinila z nich zříceniny, nechtěla neb neuměla je odkliditi: odtud povážlivý nepořádek ve státním ústrojí. Na odpor minulosti narazili velicí ministrové, i z dob plné slávy i z poslední hodiny, Colbert a Turgot. Stará monarchie skvěla se v Evropě živým leskem. V celkový úhrn velikosti Francie uvedla majestát Ludvíka XIV., který byl skutečným majestátem. Ale nenašla vládní a správní systém, který by se hodil sjednocené zemi. Neopatřila se dobrými financemi ani dobrým systémem vojenským; nedala zemi ani dobrou spravedlnost ani dobrou soustavu hospodářskou. Abychom řekli holou pravdu, dovedla si zjednati poslušnost, ale nedovedla vládnouti.

Ve své zahraničné politice mělo francouzské království veliké úspěchy a dopustilo se velikých chyb. Zápas s rakouským rodem byl mu uložen. Úsilí rozbíti kruh, který je uzavíral, bylo oprávněno: František I., Jindřich II., Jindřich IV., Richelieu, Mazarin provozovali dobrou poli u

a vedli dobrou válku a měli štěstí, že pracujíce o velikosti Francie zachránili neodvislost Evropy. Ale monarchie, zvítězivší v polovici sedmnáctého století, zneužila ihned svého vítězství. Požadování dědictví španělského, které zdá se nám dnes přeludem, bylo v duchu staré politiky, ale přikazovalo opatrnost a umírněnost, které nebyly zachovávány. Jeden po druhém nebo všichni zároveň cizinci jsou popuzováni k nenávisti proti Francii. Evropa jsouc takto spolčena námi samými proti nám, bdí nad každým krokem a nad každým záměrem francouzských králů. Povlovný a nepřetržitý pokrok, jejž činili od století na severních a východních hranicích, se zastavil. Francie přestává býti vůdčí mocností, která kupí kolem sebe nejrozmanitější síly, řídí události a vyvolává je, kde toho třeba. Sedmnácté století náleží Bourbonům bojujícím s Habsburky, století osmnácté náleží novým mocnostem.

Jest na vždy politování hodno, že se tato politika uzavřela tou měrou v záležitosti pevniny, že pustila se zřetele ostatní svět, neboť svět vstoupil do evropských dějin. Francie, velmoc okeánská a středomořská, byla povolána zaujmouti veliké místo v Africe, v Asii a v Americe. Vedla křižácké války; měla záhy odvážné objevovatele; měla Marseille, Bordeaux, Nantes, Havre, výborný lid námořnický, Normany, Bretonce, Basky, Provençaly. Jest pomluvou, vytýká-li se jí, že jest neschopna kolonisovati: koloniální dějiny Francie jsou slavné. Měli jsme překrásné počátky zámořské říše francouzské. František I., Jindřich IV., Richelieu, Colbert viděli, co jsme mohli a měli činiti; ale kontinentální politika pohlcovala všecky síly a zabírala všecky myšlenky.

Pokořiti rakouský rod bylo z počátku nutností; potom stalo se heslem mechanicky opakovaným. Veliké úspěchy francouzských diplomatův a generálův šestnáctého a sedmnáctého století budily řevnivost jejich nástupcův, i když už Rakousko nebylo nepřítelem. Stalo se zvykem válčiti v Nizozemí, v Německu, v Italii. Zdálo se, že nelze dojíti slávy na jiných bojištích: chtěli si jí dobýti na tomto klasickém jevišti války, odkudž tryskem uhánějící kurýr přinášíval do Versailles zprávu o vítězství. Mimo to třetí stav neměl skoro žádné platnosti v státě; kupci nemohli se ozvati tak, jako v Anglii.

Francouzská šlechta přestala býti zřízením feudálním a stala se skvělou společností vojenskou; ale ze svého feudálního původu zachovala si ráz pozemní. Její náčelníci sloužili jenom ve vojště. »Admirál,« byl-li jaký, byl nejčastěji dvorním námořníkem. Versailles konečně, kde monarchie usnula, nebyl ani svlažován řekou. Bylo potřebí nadlidských prací, aby tam byla přivedena pitná voda.

*

Španělsko. Na počátku nového věku dokonává se vznik Španělska: jediná a neobmezená monarchie vstupuje na místo monarchií feudálních. Potom pojednou tato země vystoupivši z kolbiště, na němž tak dlouho bojovala s nevěřícími, dobývá nejkrásnějších částí Nového Světa; zároveň stržena jest rodinným svazkem, uzavřeným mezi Kastilií a Rakouskem, do všech záležitostí evropské pevniny.

Na to zorganisovalo a zalidnilo své zámořské osady, aby provádělo

politiku, která je zaplétala do evropských konfliktův, aby si zachovalo své vedlejší země, italskou, hornoburgundskou a flanderskou, nebyly by stačily všecky síly Španělska, i kdyby byly bývaly udržovány a rozmnožovány. Jeho vláda je zničila prováděním chmurného, slavnostního a ztrnulého despotismu a svéhlavostí náboženského fanatismu, který obětoval Bohu v auto-da-fé nejen na tisíce lidí, nýbrž i obchod i průmysl i činnost Španělska.

Orientálové vytvořili v této zemi ve středním věku zázraky práce: novověké Španělsko zachváceno jest orientální malátností, která vybíhá v lethargii. Francie, jejíž bylo v šestnáctém a na počátku sedmnáctého století statečným protivníkem, dává si od něho platiti všecky své válečné útraty a podporuje proti němu všecky povstalce. R. 1700, když španělská větev Habsburků odumřela, dává Ludvík XIV. Španělsku odnož své dynastie. Aby jej zakořenil v půdě, bylo potřebí dvanáctileté války, která dovršila zkázu.

Evropa, když spořádala záležitost španělského dědictví, prokázala Španělsku službu tím, že je zbavila belgických a italských zemí. Politika sebrání a oprav mohla obroditi tuto zemi, bohatě nadanou dary přírodními, ale nový král, přišlý z Versailles, byl jakýsi líný mnich, zmítaný sny erotismu a ctižádosti. A potom v Eskurialu si navykli plésti se do evropské politiky. I tu vtírá se tradice duchům a zavádí je. Španělsko nemělo kdy, aby se obrodilo. Nejprve dobrodruzi, potom národní ministři pokoušeli se je oživiti. Chtěli zmenšiti počet dvorních jedlíků, kteří vyjídali to, co zbývalo z národního jmění, vyhnati ze zeměsprávy lupiče, upraviti daně, platiti soudce, ošatiti, ozbrojiti a vyživovati vojáky, stavěti zbrojnice, postaviti lodi do přístavů, děla na hradby, dělníky do továren, rolníky na pole. Nejodvážnější podjali se práce vymaniti z moci církve rozum španělský. Měli úspěchy, ale skrovné a pomíjející; galvanisovali mrtvolu, která zase upadla.

Anglie podvrátí koloniální říši španělskou, zvláštní říši, kterou mateřská země nekolonisuje, kterou chce jen vykořisťovati a kterou neumí vykořisťovati. Promítá do ní všecky vady svého politického, společenského a náboženského života, svůj despotismus, který zabraňuje každému vzkvětu obchodu a průmyslu, své zahalčivé a pyšné šlechtice, své nevědomé úředníky, své mnichy, svou lethargii.

*

Anglie. Dějiny Anglie jsou v úplném odporu s dějinami Španělska. Anglie utvrzuje svou ústavu svobodné země. Prožívá krise nanejvýš prudké: válku Dvou Růží, náboženské revoluce šestnáctného století, náboženské a politické revoluce století sedmnáctého. Bují tu sekty a strany. Na pevnině zemička zmítaná tolika bouřemi byla by odpykala tyto zuřivé zmatky ztrátou samostatnosti a života. Moře vykonalo svou povinnost a zachránilo ostrov, který měl nad ním panovati.

Tré vášní oživovalo Anglii: oddanost k panovnické rodině, nenávist k papeženství a přilnutí k několika zásadám občanské svobody. První dvě byly nejživější; daly směr dějinám země, jejichžto protivy vysvětlují. Oddanost ke královské rodině způsobila, že Angličané po

kolikrát strpěli despotism, kterého monarchická Francie nikdy nepoznala; chránila dlouho Karla I.; povolala z vyhnanství Karla II.; dovolila tomuto knížeti a jeho bratrovi největší chyby; vzdorovala Vilému III. a viklala bezpečností rodu Hannoverského. Nenávist k papeženství vzbudila Cromwella, připravila o život Karla I., vypudila Jakuba II.

Z konfliktu těchto dvou hlavních vášní vzešla na konec anglická svoboda. Národ i tehdy, když nebránil svým knížatům v jejich počínání, zachovával chartě Jana Bezzemka věrnou vzpomínku. Bylo vždy nebezpečno králům, vyjímajíc v palčivých chvílích krisí, odnímati Angličanu jeho zákonité soudce, ještě pak nebezpečnější vybírati berni, ku které nedal svolení parlament. Když spor mezi oddaností k panovnické rodině a protipapeženstvím byl uklizen a cizinci, Hollanďan a Hannoverané, stali se králi anglickými, panující vášní stala se láska ke svobodě.

Tu Anglie začíná vládnouti sama nad sebou. Parlament dodává králi ministerstvo, které může skoro vše bez krále, ale nic nesmí bez parlamentu. Proti své vlastní vládě brání se země svými právy a svobodami. Svobody soukromé: osoba Angličana, jeho příbytek, jeho měšec jsou nedotknutelné všeliké nezákonosti. Svobody veřejné: Angličan má právo stížnosti a petiční, právo spolčovací, právo shromažďovací, právo mluviti, právo psáti. Tato nádhera skrývá bídy a ohyzdnosti: nerozumný řád volební, pohoršlivé uplácení voličů kandidáty, poslanců ministerstvy; trvání náboženské nesnášenlivosti a podivných pozůstatků minulosti. Nic neškodí! Anglie jest svobodna: jest v osmnáctém století jediným svobodným národem na světě.

Od Alžběty smrti Skotsko a Anglie mají téhož krále: Irsko bylo uvedeno ve stav neustále hnisající rány: z anglických ohyzdností jest nejohyzdnější. Avšak osobní unie se Skotskem, která připravuje splynutí obou zemí, zbavuje Anglii sousedství možného nepřítele a zabezpečuje volnost jejího jednání za hranicemi.

Její politika byla v šestnáctém a sedmnáctém století přerušována a znepokojována revolucemi. Vedly ji rozličné pohnutky, pyšná vzpomínka, zachovaná na královském znaku, na dobu, kdy anglický král panoval nad Francií, ctižádost paradovati na pevnině. — »Koho bráním, je pánem,« říkal Jindřich VIII.; vášeň proti katolicismu zosobněnému ve Filipovi II.; zájmy obchodní. Stuartové zaprodávají Ludvíkovi XIV. politiku koruny, aby užili kupní ceny proti občanským svobodám a náboženskému svědomí svých poddaných. Jakmile však Anglie náleží sobě, dá výhost všem předsudkům, všem fantasiím a slabostem. Provozuje bez rozpaků praktickou politiku. Míchá se do záležitostí pevniny, kde hraje důležitou úlohu, bez velkodušnosti, poněvadž jest bez nebezpečenství a nedává při tom své živé síly v základ. Pracuje o udržení rovnováhy, vždy proti Francii, které zamezuje rozšiřovati se v Nizozemí a které chce zabrániti, aby si nepodřídila Španělsko. A vždycky vyvolává nebo chápe se vhodné příležitosti, aby rozšířila svou říši koloniální.

Její povolání bylo jí skutečně zjeveno: moře svedlo konečně Anglii. Z koloniálních mocností byla poslední, která se uvedla v pohyb. Měla to štěstí, že druhé mocnosti obsadily země zlata a koření. Její první osadníci usadili se na pobřeží Severní Ameriky, na půdě namáhavé práce. Neměla

příčiny, aby jim odnímala plody jejich práce a nechala je pracovati podle jejich libosti. Mezi těmito osadníky mnozí vyhledávali za mořem nikoli zisku, ani dobrodružství, nýbrž svobodu vzývati Boha dle svého svědomí. Znenáhla sbíraly se tu prvky národa. Pravda, že tento národ na konec jal se domáhati svého práva na nezávislost; ale to není malá čest, vytvořiti uměle národ jako Spojené Státy. Anglie ostatně zvelebila ohromně svůj obchod s anglosaskými zeměmi, když se domohly svobody, a to jí mohlo býti útěchou.

Potom jí zůstala Kanada, dobytá na Francii. Zmocnila se ostrovův a opatřila si stanice na vhodných místech ve všech mořích. Odňala Francii říši Indickou. Zkrátka na prahu francouzské revoluce se svým válečným a obchodním loďstvem, svým nesmírným obchodem a průmyslnou činností, která se v ní probouzí, jest velikým námořským národem. Jelikož ji její osamocenost, trvanlivost její ústavy i její mravy chrání před otřesy pevniny, bude nejhroznější nepřítelkyní Francie.

*

Východ. — Prusko. Obraťme se nyní na sever a na východ Evropy. Tam se odehrály nejzávažnější události. Z bývalých mocností jedny upadly; druhé, jako Rakousko a Prusko, se povznesly. Nová, velmi znamenitá mocnost, Rusko, vystoupila na jeviště.

Hohenzollernové dobudovali Prusko. Jakožto kurfirstové braniborští zdědili v prvních létech sedmnáctého století vévodství porýnská a Prusko, řádovou zemi německých rytířů, proměněnou ve vévodství. Jeden a týž kníže panoval od té doby nad Vislou, Labem a Rýnem. Nic nebylo méně nutné ni méně přirozené, neboť tyto tři země sotva se znaly; neměly žádné společné vzpomínky; nebyly si podobny. Ale všecky tři zdupala válka v sedmnáctém století. Porýnská vévodství byla válečným polem Francie a Holandska proti Rakousku a Španělsku; Braniborsko bylo bojištěm Švédska proti Rakousku; v Prusku sráželi se Poláci, Švédové, Rakušané a Rusové. Nutnost, aby byli pohotově ke všem zápasům, poněvadž měli jistotu, že budou do nich zapleteni, ukládala Hohenzollernům ustavičné úsilí zápasu o život.

Slíti v jeden stát tyto provincie, jejichž dějiny a mravy byly tak rozdílné, užíti jejich sil ke společným cílům, spojiti vespolek články tohoto zpřetrhaného řetězu: tento plán, který se vnucoval, byl i prováděn. Magdeburk, Halberstadt a Minden, nabyté roku 1648, naznačovaly etapy na cestě z Berlína k Rýnu. Pomořany, nabyté na dvakrát, daly Braniborsku přímoří. Po dobytí Slezska mělo oporu o hory. Po uloupení Polska byly Braniborsko a Prusko, tyto dvě hlavní části státu, stmeleny v jeden celek.

I po přivtělení těchto zemí zůstával Hohenzollernský stát zvláštní stavbou, skládající se z hlavní budovy a dvou křídel, v nichž jedno sahalo, jsouc roztrháno na jednotlivé kusy, až po Rýn a druhé až po Němen; ale vláda sbírala v jedno tuto rozptýlenou sílu. Knížata, jejichž území byla bojišti, nemohli nebýti vojenskými autokraty, požadujíc po svých poddaných slepou poslušnost. Nicht raisonniren, zde neodmlouvá: takové bylo jejich heslo. Museli býti spořiví a zužitková

všecky produktivní síly. A v tomto Německu, kde nejnepatrnější potentátkové hledali svou čest v tom, aby zohyzďovali lesk a parodovali nectnosti Versailleského dvora, pohlíželi vlastenci s pýchou na knížata stále se lopotící a honosící se, že jsou prvními sluhy svého státu.

Mimo to vyznamenávali se Hohenzollernové mezi německými knížaty vyšším důstojenstvím. Řád německých rytířů po své porážce v patnáctém století musel uznati nad sebou lenní svrchovanost krále polského. Vévoda pruský, nástupce řádu, holdoval tedy tomuto cizinci; ale braniborští kurfirstové, jakmile zdědili vévodství pruské, chtěli se osvoboditi od této ponižující povinnosti. Když vypukla válka mezi švédským a polským králem nazejtří po vestfalském míru, přidržel se kurfirst-vévoda brzy té brzy oné válčící strany, t. j. zrazoval jednu po druhé, aby dosáhl od obou uznání své suverénity. Po válce byl skutečně suverénem. Byl koutek země, kde Hohenzollernové neměli nad sebou nikoho, kromě Boha.

V tehdejším Německu nemohlo býti krále, poněvadž císař byl v theorii jediným suverénem, ale německý kníže mohl býti králem zahraničné země. Kurfist saský byl králem polským; kurfirst braniborský bažil po cti, aby byl králem pruským; vstavil si korunu s císařským svolením r. 1700. Několik let po tom kurfirst hannoverský zdědil trůn anglický. Prusko bylo maličkostí naproti Anglii, ano i Polsku: králové těchto dvou zemí pokládali se za vznešené mocnáře vedle svého pruského bratra, avšak ani ten ani onen nebyl pánem ve svém království a u obou jejich vlastnost jakožto zahraničného krále stírala skoro jejich hodnost jakožto říšského knížete. Prusko, jakkoliv bylo považováno za zemi cizí, bylo německé; moc královská byla tu neomezená; království, právě proto, že bylo malé a skromné, nepohltilo Hohenzollerny. Tito stali se knížaty evropskými, ale zůstali knížaty německými, a důstojenství královské dodávalo jim v říši větší vážnosti. Z těchto důvodův učinili štěstí méně skvělé, za to však lepší než kurfirstové hanoverský a saský.

Braniborsko bylo ode dávna předznačeným protivníkem Rakouska, ve kterém budilo nepokoj hned od šestnáctého století. Nepoměr mezi nimi byl veliký, ale Braniborsko představovalo odpor severního Německa proti Německu jižnímu a protestantismu proti katolicismu. Když byl kurfirst povýšen na krále, stal se konflikt obou rodů nevyhnutelným. Prusko ostatně vyrovnávalo svou slabost převahou své vlády. Druhý král pruský, Fridrich Vilém I., jest ještě maličký a velmi pokorný naproti císaři, ale tento mocnář nad 2,500.000 poddaných měl armádu rovnající se skoro na počet armádě Rakouska a lepší, finance v nejlepším pořádku, žádné dluhy a úspory nahromaděné ve státní poklad.

K tomu Fridrich II. měl genia. Fridrich II., král pruský, jest rozum a vůle, které řídí sílu. Osvědčoval nejširší pohrdání zvyky, tradicemi a právy; porazil císaře častěji a úplněji, nežli se slušelo na člena říše; zvítězil, on nováček, nad starobylými monarchiemi. Nejen že rozšířil své území o Slezsko a o polské provincie: stvořil i novověké Prusko a vynutil si přístup do kollegia velmocí. Jeho dílo má ráz, rychlost a důležitost revoluce. Tento stát, jejž přivedl na první místo, nepodobá se žádnému jinému. Jest německým a není. Jest povýšencem a přece má dlouhé vzpomínky. Hohenzollernové jsou staří jako říše; Braniborsko jest kur-

firstvím od třináctého století; Prusy jsou hrdinskou doménou německých rytířů středního věku. Tento stát jest starý a mladý zároveň. Má na vybranou mezi dvojím osudem, jakož jest způsobilý i k dílům reakce i k dílům revoluce. Jest to dvojsečná zbraň, která poraní obojím ostřím podle času a místa, zbraň strašná.

*

Rakousko. Ve chvíli, kdy jsme opustili Rakousko, skládalo se rodové panství z Rakous, Štýrska, Tyrol, Korutan a Terstu. Jsouc dílem německé, dílem slovanské, dílem italské, tvořilo patra budoucí babylonské věže, u jejíž paty mělo vypuknouti za našich dnů zmatení jazyků.

Čtyři příčiny určily novověký osud Habsburků: sňatky, které učinily Karla V. dědicem rodu burgundského a korun španělských; věrnost Rakouska náboženství katolickému; zvyk, který se ujal v Německu, podávati korunu císařskou vždycky členovi panovnického rodu rakouského; konečně nabytí Čech a Uher v šestnáctém a části Polska v osmnáctém století.

Spojení dědictví rakouského, burgundského a španělského znepřátelilo Habsburky a Bourbony. Protože Rakousko bylo bojovníkem katoticismu, nacházela Francie spojence v Německu a mohla, vnesši tam válku pomáhati knížatům, aby se stali malými suverény. Důstojenství císařské dodávalo jakési soudružnosti nesrovnalému celku monarchie. Konečně nabytí Čech, Uher a části Polska učinilo Rakousko přechodním státem mezi západní a východní Evropou.

*

Podstatný rozdíl mezi Rakouskem a Pruskem. Tím, že nabyl království uherského, království slovanského a kusu jiné země slovanské, zdálo se, že vladař habsburského rodu vykonává úkol staré rakouské marky, zřízené kdysi na obranu hranic křesťanstva před podunajskými Slovany a Avary. Dosáhl skvělejšího štěstí nežli král pruský, nástupce markrabat severních, ustanovených kdysi proti polabským Slovanům; ale toto štěstí bylo též méně trvanlivé.

Král pruský panuje nad několika zeměmi, které nebyly původně německé: Braniborsko, Lužice, Slezsko, Pomořany, Prusko a Polsko; ale vyjma tuto poslední všecky se poněmčily. Staří Prusové vymřeli všickni do jednoho: z jejich jazyka zbývá několik slov, předmět zvědavosti pro filology. Vymřeli Slované braniborští a pomořanští. Slované žijí ještě v Lužicích a ve Slezsku, ale utonuli v německém obyvatelstvu, předmět zvědavosti pro ethnografy. Král pruský, kurfirst braniborský zvolil si za svůj kurfirstský titul jméno Braniboru, města slovanského, a za svůj královský titul jméno Pruska, země litevské; ale tato cizí jména jsou jako vojevůdcovské trofeje, které nosí německý král na památku vítězství svého plemene nad plemeny nepřátelskými.

Naproti tomu v rakouském mocnářství jsou Čechy, obydlené národem českým, Uhry, obydlené Maďary, Sedmihrady, obydlené Rumuny. Slované žijí v celé Illyrii; Italové žijí ve vedlejších zemích italských; žijí Poláci v Polsku. Až národní duch při svém probuzení se vzbouří proti

úmluvám, které uzavřely do jednoho a téhož tělesa tolik rozdílných duší, vzejde z toho Rakousku obzvláštní nebezpečí. Ale v době, ve které jsme, toto nebezpečí nebylo znamenati: Habsburkové panují pokojně v osmnáctém století. Monarchie trpěla jistou zdlouhavostí; byla těžkopádná a neohebná, ale poslouchala.

Všímněme si aspoň dvou faktů. Rakousko dalo si uchvátiti pruským králem Fridrichem II. Slezsko, a tento zosnoval proti němu koalici německých knížat, když chtělo získati Bavorsko; zapověděl mu každé vzrůstání v Německu. Na druhé straně vladař rakouského rodu, stav se králem uherským, měl poslání odrážeti nevěřící a odníti jim území uherské, jehož Turci z veliké části byli pány. Odňal jim je skutečně, a monarchie habsburská stala se tehdy velmocí podunajskou. To jsou předzvěsti: cesta zatarasená na sever a na západ, otevřená na východ.

*

Rusko. Návrat do středního věku. Zatím co dva východní germánské státy postupovaly takto v zemi slovanskou, dokonával se vznik nového státu východního: slovanská velmoc se organisovala.

Až dosud mohli jsme zanedbávati Rusko: neměloť skoro nic společného s Evropou, která přestávala na hranicích Německa a jeho vedlejších zemí. Po celý střední věk ztrácejí se jeho dějiny ve zmatených dějinách evropského východu. V devátém století odděleno jest Rusko od Baltického moře obyvatelstvy plemene finského a litevského. Mezi ním a karlovským Německem rozkládají se Slované polabští, pooderští, čeští, moravští, lužičtí a polští. Spojení s Černým mořem a Dunajem zamezují mu asijští kmenové, kteří následují po sobě v těchto končinách.

Tak vztyčují se hradby národů mezi Rusy a Labem i Dunajem, které jsou tehdáž hranicemi dějin, mezi Rusy a Baltickým i Černým mořem, těmito dvěma zálivy dvou velikých dějinných moří. Bylo třeba proraziti tyto massy, prve než se dostali do Evropy.

Nejprve postoupila Evropa k Rusku. Dobrodruzi přišlí ze Švédska koncem devátého století uvázali se v panství nad Novgorodskými Slovany. Zapomněli záhy na skandinávský svůj původ. První ruská země, jejíž hlavními městy byl Novgorod a potom Kyjev, ukázala se na mapě na šíré severovýchodní rovině.

Po pevné zemi postoupilo k ní Německo: braniborští markrabata podmanili si národy mezi Labem a Odrou. Západní kultura a křesťanství vnikly do Čech, do Polska a do Uher. Avšak Rusko přijalo svou náboženskou organisaci od schismatických Řeků. Cařihrad obrátil na křesťanství velkého knížete Vladimíra ke konci desátého století. Od té doby bylo rozhodnuto, že Rusko nevstoupí jako Polsko a Čechy do soustavy západní církve. Na druhé straně, ježto bylo odděleno od Cařihradu barbarskými massami, nepostavilo se vedle balkánských Slovanů pod klientelu řeckého císařství. Ohlašovalo se takto jako věc nová a původní. To však byl jen první a nejistý zásvit. Rusko se rozpadlo na knížectví a republiky. V třináctém století upadlo skoro celé pod panství Mongolův. Asie šířic se po Evropě vzala jí Rusko.

Evropa neustává postupovati: Skandinávci, Němci, Poláci vyvrátí

přehradu, kterou tvořili nárůdkové baltští. Švédové zmocní se Finska, Němci Livonska a Pruska. Teď jsou Rusové ve přímém styku se Západem. Jednu chvíli celé pobřeží Baltického moře od Finského zálivu až po Pomořany náleží řádu německých rytířů, jehož velmistr jest podřízen papeži a císaři. Ale v patnáctém století vstoupí mezi Německo a Rusko Polska sloučená s Litvou. Odejme Rusku rozsáhlá území. Tehdáž zdá se, jako by jí samé měla připadnouti čest, aby representovala v Evropě slovanské plémě velikým samostatným státem.

Zatím vybavovalo se Rusko z pod jařma Mongolů. V čtrnáctém století vznikl nový stát kolem Moskvy, která se domohla opět samostatnosti. Zároveň co si podroboval knížectví ruská, podvracel evropské Mongolsko, jehož trosky měly ještě dlouho žíti na sever od Černého moře. Posléze, když zaniklo císařství řecké, stal se cář dědicem řeckého schismatu a spolu representantem východního křesťanstva vůči nevěřícím, touto dvojí vlastností pak nástupcem byzantských císařů. Nesmírná budoucnost se před ním otvírala.

*

Novověké Rusko. V šestnáctém a sedmnáctém století stále trvá zápas mezi Němci, Skandinávci a Poláky na březích Baltického moře. Rusové zasáhnou několikrát do něho s energií, ve které projevuje se jejich vůle udělati si místo, ale Švédsko jest v plné své síle. Učiní z Baltického moře švédské jezero. Rusko, nalezši na této straně cestu zatarasenu, jme se dobývati na Litvě a Polsku části území, které ztratilo; ale největší pokroky činí na východě a na jihu Dobytí chanátu Kazaňského a Astrachaňského rozšíří jeho hranici až k moři Chvalinskému. Chánové Krymští zamezují sice vždy ještě spojení s mořem Černým, ale panství carovo šíří se na Donské Kozáky a podmanění Sibiře jest zahájeno.

V osmnáctém století vzrůstá ruský kolos na zříceninách Švédska, Polska a Turecka. Prvnímu odejme Livony, Estony, Ingrii a část Karelie a Finska; druhému někdejší provincie ruskolitevské a velkou část území polského; třetímu Krym a zemi mezi Buhem a Dněstrem. Současně podvrátí Persii, nabude Gruzie, pak Kirgizska. Rusko má od nynějška přístup k Baltickému a Černému moři; přiblížilo se k srdci Asie. Jest jedinou zemí evropské pevniny, která může do nekonečna vzrůstati v barbarských končinách. Jeho mimoevropská říše souvisí s Evropou a tvoří se postupným, snadným, takořka neodvratným nahromaďováním národův a území.

*

Ruská původnost. Na konci středověkého období počítali jsme státy, o které Evropa vzrostla. V Novém věku dva nové státy se objevují: Spojené Provincie, jejichž moc byla krátká, a Rusko, země nesmírné budoucnosti; ale náleží-li Rusko k Evropě?

V devátém století, v době, kdy západní Evropa, spravovaná učenými Karlovci, rokuje na koncilech a shromážděních o vysokých otázkách, Slované ruské roviny ve svých bídných vesnicích jsou barbary, skoro divochy.

V třináctém století, když Francie v plnosti středověké vzdělan byla ovládána světcem, jehož politika měla heslem, že se nesmí »nike

bráti jeho právo«, poslouchá Rusko Zlaté hordy, jejíž hlavním městem jest dřevěné město na břehu Volhy. Na konci patnáctého století, v době renaissance, Ivan Hrozný dává stínati nebo stíná vlastní rukou hlavy tisícův obětí, které potom poroučí modlitbám církve. Ještě v sedmnáctém století Rusové, tito mužové dlouhých a splývavých šatův a vousův a tyto ženy zastřené závoji v uzavřených nosítkách, jsou-liž vrstevníky Ludvíka XIV.? Car Petr potlačil vousy a závoje, ale nezměnil duše; nechtěl je změniti. Zavedl ve své říši nástroje administrativního vykořisťování a válečné prostředky užívané v Evropě, ale zůstává carem, neomezeným pánem, otcem, kterému tykají jako Bohu a kterého poslouchají jako Boha. Proti jeho moci není žádné jiné; není měšťanstva, které by zvonilo na poplach a zatahovalo řetězy rohy ulic; není soudcovstva, které by, jsouc pověřeno vykonáváním práva, bránilo zákonu proti libovůli; není šlechty, které by krevní pýcha stoupla někdy k hlavě a která by dávala přednost válce před nehodností otrocké poslušnosti. Rus jest buď nevolníkem nebo šlechticem, ale jest šlechticem, jenom když slouží a poměrně k tomu, jak slouží. A v nesmírné zemi nevědomé duchovenstvo pěje bohoslužby, jejichž smyslu nerozumí, a rozžehá svíce před ikonami, kterým se dav klaní s čelem skloněným až k zemi.

Rusko vstoupilo do osudův Evropy, ale není Evropou. Jest něčím jiným: jest Ruskem.

*

Závěry o dějinách nového věku. Tři oblasti. Na počátku nového věku jest Anglie na svém ostrově; Francie a Španělsko počínají se šířiti na venek; Holandsko vzniká a zaujímá místo mezi vynikajícími státy; Německo a Italie jsou rozhárány; skandinávské státy strženy jsou do všeobecných dějin bojem o Baltické moře a reformací; Polsko jest mocné; Čechy a Uhry jsou dosud v držení své samostatnosti; Turecko jest v plné síle rozmachu. Rusko není zařaděno.

Všecky tyto země uvedeny byly v novém věku ve styky mezi sebou politikou a válkou. Od nynějška jest Evropa, jejíž individua se znají, vědí navzájem o svých záměrech, spolčují se, když jejich zájmy jsou společné, a bojují spolu, když si odporují.

Přece však jest tato Evropa rozdělena na tři velmi odlišné politické oblasti: Anglii, Evropu západní, Evropu východní.

*

Západní Evropa. Dějiny západní Evropy byly ovládány následky politiky sňatků. Tato oblast byla zmítána dvě stě let bouřemi, protože Maxmilian, arcivévoda rakouský, pojav za ženu dceru Karla Smělého, vévody burgundského, oženil svého syna s Johannou Šílenou, dědičkou Španělska. Španělsko a Francie vyčerpaly své síly bojem, ono, aby uhájilo výhody těchto rodinných svazků, tato, aby zažehnala nebezpečí, která mu z nich vzcházela, a aby rozbila překážky, které kladly jejímu vzrůstání. Všecky tyto snahy, války a jednání, v nichžto se proslavili velicí panovníci, velicí ministři a velicí generálové, skončily se hez mála opětným uvedením do statu quo ante bellum. Španělsko a Rakousko staly se zase rozdílnými mocnostmi; Španělsko bylo uzavřeno ve své

domácí meze; Francie zůstala tím, čím byla, krom několika přídavků území; Nizozemí, jako dříve, nenáleželo žádnému z obou soupeřů. Zajisté chatrný výsledek! Proto také netřeba se podivovati tolik tomu, co se nazývá v dějepisných výkladech »velkou moderní politikou.«

Tato politika rozvíjela se v době, která jest blízká našemu věku. Jest ozářena plným světlem dějin. Známe důvěrně její účastníky ze zpráv, které nám podali sami o sobě nebo které nám o nich napsali jiní. Skoro všecky tyto osobnosti mají půvab a některé z nich jsou veliké. Dokumenty nejen že snadno jest čísti: mnohé jsou cennými památkami naší literatury. Proto zveličujeme důležitost episod tohoto dějinného období. Až mine několik staletí a utvoří se perspektiva na tyto krásné války a rysy, nevykáže dějepisec veliké místo v obecných dějinách světových těmto stoletím, kterých západní Evropa tak špatně použila.

Ukázalo pak se, že když urovnala své spory, dějinný zájem byl jinde: na nejzazším západě, kde Anglie stávala se koloniální velmoci, a na východě, kde rostly mocnosti staré i nové.

*

Východní Evropa. Organisace východu jest vůbec nejdůležitější událostí nového věku. Předešlý věk byl tu činný nepravidelným úsilím a skvělými improvisacemi. Ovšem že vznikly říše v této oblasti: Uhry, Čechy, Polsko, které spolu se skandinávskými státy, zapletenými Baltickým mořem nevyhnutelně do východních věcí, utvořily řadu nových bytostí. Ale kolonisace pobřeží dála se nepořádně: rozdělili se o ni Skandinávci a Němci; tito založili dva rytířské státy, které trvaly, zmenšené a vrátké, ještě v patnáctém století. Na jihovýchodě doplňovalo Turecko nesouvislý a malebný vzhled východu na konci středního věku.

Na konci nového věku jsou všecky tyto státy v úpadku anebo jich již není. Polsko zhynulo svou politickou anarchií, udržovanou cynicky od jeho sousedů. Čechy a Uhry jsou zeměmi mocnářství rakouského. Švédsko bylo v sedmnáctém století, před Pruskem, státem zařízeným k tomu, aby produkoval armádu; ale králové přetížili zemi a vyplýtvali její síly v podnicích příliš velikých. Pruská ctižádost tíhla vždy za určitým, omezeným, přímo hmatatelným účelem; jakmile nějaký prospěch byl uskutečnitelný, uskutečňovala jej. Ve švédské ctižádosti bylo vždy něco chimerického a dobrodružného po způsobu normanském. Švédsko pokoušelo se opanovati Německo, zastaviti Rusko, učiniti z Baltického moře švédské jezero; jeho král chtěl se státi králem polským: to bylo příliš mnoho. Karel XII. ztratil svou armádu na ruských stepích. Tu, dle předpovědi učiněné ve Vídni na začátku třicetileté války, sněhový král se rozplynul.

Turecko zaplavilo Evropu v šestnáctém století v první horlivosti svého štěstí. Potom se bránilo a udržovalo se šťastnými útočnými návraty, díky barbarskému, ale velmi mohutnému vojenskému zřízení. Toto zřízení znenáhla se kalilo. Když se janičáři jali ženiti a stali se otci rodin, přestali býti strašnou milicí, a Turecko zchoulostivělo.

Na tomto základě úpadků a zřícenin vyrostlo Prusko, Rusko a Rakousko. Tyto tři vojenské mocnosti dělí se o východ; uvedly svým způsobem pořádek v chaos. Tím samým jsou jejich osudy jistou mě

sdruženy. Změnily pospolu politické dějiny Evropy, zničivše převahu Francie vyvrácením a zmenšením států, které francouzská politika vodila na provázku: Švédska, Polska a Turecka.

Jest tudíž východní Evropa, která tvoří celek proti Evropě západní, jest však rozdělena sama proti sobě. Ctižádosti východních dvorů jsou protichůdné. Po odstranění prostředních zemí Prusko a Rakousko hraničí s Ruskem; Rakousko a Rusko blíží se k sobě na Dunaji. Čí budou ostatky Turecka? Komu připadne čest probuditi národy spící pod jařmem ottomanským? Který ze tří spoludílníků Polsky nabude vrchu nad dvěma ostatními? Králové pruští, nástupcové markrabat severních, a císařové habsburští, nástupcové markrabat východních uzavřeli obchod se slovanským nepřítelem; pošinuli hranici německou, ale přiblížili hranici ruskou. Kdo při tom nejlépe pochodil, Prusko, Rakousko či Rusko? Tři mocnařové, kteří se dopustili tohoto hrozného nadužití síly, byli právě zaměstnáni dělením, když se začala ve světě éra francouzské revoluce.

*

Nové mravy a idee. Politické dějiny nového věku jsou tedy plny války. Mají dojista překrásné stránky. Dojímají nás, když jsou oživeny náboženskými vášněmi a když v davu padlých vyskytují se mučenníci. Zajímají nás, když nám ukazují buď vývoj národa, jako Francie a Anglie, neb utvoření umělého státu, jako Prusko. Jsou využitím přirozených darů rozličných zemí a uvedením v činnost genia, kázně a mužnosti. Jsou však bez zásad, bez uzdy počestnosti a cti, bez šlechetnosti a bez milosrdenství. Národové žijí mezi sebou jako lidé ve stavu přírodním. Poslední veliký politický čin v Evropě před Revolucí jest úkladná vražda, klidně promyšlená, chladně provedená.

Rozumový a mravní život nového věku razil si dráhu jinému pojímání politiky. Od patnáctého století mravy se zjemnily a uhladily. Lidé a hrady svlekly se sebe válečný výstroj: rytíř stal se kavalírem a turnaj karuselem. Někdejší samotáři hradních věží a obcí zalíbili si ve »společnosti« a ve »zdořilosti«. Umění, které bylo kdysi dílem cechovním, filosofie, literatura a vědy, které byly věcmi církevními a školskými, vystoupily z privilegovaných prostředí, aby se šířily svobodně ve společnosti.

Renaissance zpytovala člověka a přírodu, které vydobyla na víře a na umíněnosti nepozorovati. Ve společné úsilí za pravdou každá země vtiskla svou známku, ale všude koluje společný duch, mezinárodní výměrem, humanism.

Výrazem středověkého ducha byla scholastika, t. j. výklad textů; výrazem humanismu byl rozum, t. j. tvrzení pravdy, zřejmé neb dokázané. Rozum nemohl nebýti revoluční, poněvadž popíral tradici a stavěl na »tabula rasa«. Zdál se býti z počátku nepředpojatý, vysoký a jasný, ale snížil se záhy k pozorování života, mravův a politiky; uznávaje je nerozumnými, jal se vésti boj s nerozumem a stal se filosofií osmnáctého století.

Tato nová mocnost jest nebezpečna. Jakkoliv stala se praktickou, zůstala absolutní; jest nevědomá, neznajíc dějinné zákonnitosti stavu věcí; nechápe již kathedrál a zahrnuje počátky, t. j. příčiny v lehkovážné po-

hrdání »gotickým barbarstvím«. Nevidí národův a chce vnutiti člověčenstvu, jako skutečné bytosti,, stejnotvárnost svých principův a všednost zdravého smyslu. Odpyká krutě své bludy, ale nezapomínejme blahodárných účinků »filosofie«.

Duch osmnáctého století, zároveň co působil v každé z evropských zemí, připravoval různými cestami pronikavé změny ve stycích mezinárodních. Theorie národohospodářských myslitelův o účinnosti, hodnotě a svobodě práce, jejich »Laissez faire, laissez passer« byly naprostou protivou dřívější obchodní politiky. Názor všude projevovaný, který se vnutil i králům, že moc zeměpanská není vlastnictvím, z něhož se čerpají požitky, nýbrž úřadem, který ukládá povinnosti, odkazoval panovníka na druhé místo, uváděl zemi do popředí a měl dříve nebo později na místo politiky panovnické postaviti politiku národů. Filosofie, hlásajíc snášenlivost a zamítajíc náboženství, sekularisovala politiku. Posléze připravovala zmateně budoucnost novot všeobecnými a ušlechtilými ideami humanity a spravedlnosti ; utopiemi, jako abbého de Saint Pierre, ba i předsudky proti minulosti; nerozvážnou nenávistí všech starých zvykův a spolčením sarkasmů proti »stopám barbarství«; tvrzením, že »věci nomohou trvati tak, jak jsou«, a že příští generace uvidí »pěkné věci« ; toužebným Advenıat regnum tuum svědčícím »světlu«.

Na konci osmnáctého století nevede již Francie světovou politiku. Poslední dvě veliké války, válka o rakouské dědictví a válka sedmiletá, byly jí osudné: druhá ublížila cti monarchie. Na zemi i na moři jest Francie zmenšena; odveta, kterou vezme nad Anglií válkou za samostatnost Spojených států severoamerických, nenahradí dřívější pohromy. Ale tato válka jest něco jiného než odvetný podnik. Jest to dílo nového ducha, vysoce šlechetný skutek vykonaný s upřímným enthusiasmem. Francie upadla ve starém světě politickém, ale ona jest tou, která nejdůrazněji se proti němu prohlašuje a jeho se zříká. Třímá polnici a dá ní znamení k soudu.

Naše doba.

Rozboření Evropy. Nikdy nepůsobila žádná země na Evropu tak jako Francie mezi léty 1789 a 1815. Ženouce se za dvěma sny, za snem o válce proti králům ve prospěch národův a snem o založení říše po způsobu caesarském neb karolinském, zbrázdila francouzská vojska pevninu, povalujíce na pochodu množství vysokých bylin, které od té doby již nepovstaly.

Poddůstojníci povýšení za generály, vévody a krále, důstojník stavší se císařem byly novoty vůči generálům lordům, arcivévodům a knížatům. Vycházeli ozbrojení ne ze dvora, nýbrž ze samých útrob národa. Generálové a císař útočí na starožitnosti. Onino vmetají do Rýnu mitry arcibiskupů-kurfirstův a pokrývají republikami Italii, klasickou zemi tyranií. Císař zničí v bitvě u Slavkova svatou říši římskou německého národa. Několik let potom »vzhledem k tomu«, že papež zneužívá světské moci, kterou mu udělil Karel Veliký, jeho »slavný předchůdce«, Napoleon mu ji dekretem odejme.

Císař pokrývá revoluci archaeologickým pláštěm. Často tanou mu na mysli vzpomínky na Řím a ještě více na Karla Velikého, jehož jméno často vyslovoval. Až k němu se prodlužují, aby se smísily do jeho slávy a zaváděly jeho ducha, poslední záblesky minulosti; ale revoluce jest v něm. Jí slouží, když rozplétá německý chaos, když činí ze severní Italie království, když uvězňuje papeže, dav se od něho v Notre-Dame pomazati za císaře, když pomýšlí neurčitě na to, aby vyrval Polsku orlům o ni se rozdělivším. Jí slouží chtěj nechtěj a proti své vůli i tehdy, když utlačuje pro ukojení své choutky Evropu, probouzí duši národa španělského a německého. Jest tou měrou revolucí a bořitelem starého regimu, že jeho pád jest provázen výbojným návratem staré Evropy. Veliký despota jest pozdravován ve svém zajetí na ostrově sv. Heleny a ctěn po své smrti jako osvoboditel, protože se před ním třásli papež, císař a car.

*

Restaurace Evropy. Staré monarchie, zvítězivší roku 1815, spravily podle možnosti Evropu, kterou Francie byla rozbila. Východ byl uveden bezmála zase ve stav, v němž jej bylo zanechalo osmnácté století. Velkovévodství Varšavské, pokus o znovuzřízení Polska, zmizelo. Rusko a Rakousko zůstaly předními strážemi Evropy před Tureckem, stále ustupujícím. Italie byla rozdělena znovu mezi knížata, pod vrchním panstvím Rakouska, které zdálo se, že nabylo opět starých práv císařských nad poloostrovem. Španělsko nalezlo zase svou ubohou dynastii. Anglie, která byla stála v čele ustavičné koalice proti Francii, byla více než kdy jindy nepopíranou panovnicí nad moři. Dílo revoluce zdálo se býti zničeno.

Avšak restaurace nebyla úplná. Rakousku nebyla vrácena Belgie: tato země byla připojena k Holandsku, aby království Nizozemské spočívalo těžce na hranici Francie. Německo nemohlo býti vráceno svým třem stům knížat; největší část těch, které revoluce a císařství rozdrtilo, zůstala pod zříceninami. Nebylo před revolucí ani státem monarchi

ckým, ani feudálním, ani federativním: stalo se spolkem třiceti deviti členů. Tento spolek měl v sobě zárodky smrti: sami knížata k nim náleželi. Prusko zvětšené a pověřené býti stráží Rýnu proti Francii, bylo více než kdy jindy sokem Rakouska, kterému jeho stará práva slávy a přednosti zjednala předsednictví ve spolkovém sněmě zasedajícím ve Frankfurtě. Ale, jakkoli špatné bylo jeho zřízení, Německo bylo zjednodušeno. Cítilo se bližším velikému cíli tužeb svých vlastenců: státi se národem.

Tak tedy starý régime politický nemohl se již uvázati v bývalé držení celé Evropy. Smlouvy z roku 1815 přijaly dokonané události. Ať bylo však jejich dílo jakékoli, knížata uznali, že jest dobré, viderunt, quod esset bonum. Jako Stvořitel, chtěli si odpočinouti, když byli zřídili strážkyni znovuzřízené Evropy, svatou allianci. Ale po světě rozšířeny byly idee, které zplodily nové revoluce.

*

Revoluční patriotism. Vyjmeme-li Anglii, zemi nepřetržitých a povlovných přeměn, kde přítomnost není oddělena od minulosti viditelnými hranicemi, Evropa se od revoluce změnila. Před r. 1789 neměla pravých národů. Dnes jest jich plna.

Ve Francii oddanost šlechty k panovnické rodině, cit velmi šlechetný, láska lidu ke králi, cit velmi dojemný, zastupovaly patriotism. Když Francie vinou králů odpadla od království, bylo to proto. aby se povznesla jedním rázem k idei humanity, ztracené od časů Platonových, Senekových a Marka Aurelia aneb aspoň nahrazené ve středním věku církevní ideou křesťanstva, později politickou ideou Evropy. Revoluce stvořila vlast, jak jí dnes rozumíme. Revolucionáři darmo byli žáky filosofů, darmo se řídili všeobecnými principy a stanovili zákony čistého rozumu: byli francouzskými patrioty. Místo francouzského království postavili francouzský národ, t. j. místo politického výrazu mravní osoby.

Prohlásili za posvátnou a nedělitelnou půdu národní, nakládali s emigrací jako se zločinem, s nepřátelským vpádem jako se svatokrádeží, provolali s tragickým zanícením a s poplašnou výmluvností povinnost všech naproti vlasti v hodinách nebezpečí.

*

Princip národnostní. Avšak národ francouzský, nabyv sebevědomí, nemohl se ubrániti účinkům své výchovy filosofické. V onom svodu principů, jímž jest Prohlášení práv člověckých, nebyl zákonodárcem jen sobě samému. »Všecka moc státní vychází z národu«, praví Prohlášení. Z toho jde, že národové, bytosti hromadné, skládající se z lidí, kteří chtějí žíti pod týmiž zákony, nesmějí býti ani ovládány cizinci, ani přivtěleni celkem neb částečně k cizím státům: jsou samostatní a nedělitelní. Dále jsou svobodní. »Zákon jest výrazem obecné vůle. Všickni občané mají právo spolupůsobiti osobně nebo svými zástu k jeho utváření.«

Národ takto vymezený jest naprostou protivou k někdejším stát které seskupovaly, ale nespojovaly národy neb zlomky různých nár ze kterých žádný sám sobě nedával zákony.

Tyto dvě maximy Prohlášení vedly částečně dějiny našeho věku.

V šestnáctém, ještě i v sedmnáctém století byly mezinárodní strany náboženské; v tomto století politické strany a politické vášně přesahují přes hranice. Svatá alliance panovníků byla »mezinárodní«. Vytkla si za úkol chrániti a udržovati dílo reakce urobené ve Vídni proti principu uznané národnosti a proti principu svobody politické. V každé evropské zemi měla své chráněnce, ale i protivníky, »nacionály« a »liberály«.

Zápas mezi oběma tábory zřízen byl Francií.

Francie žila od revoluce v politické nejistotě. Její nepřátelé a my sami vytýkáme jí množství jejich ústav a její občasné revoluce. Avšak konečně není se proč diviti, že vynakládá více než století na to, aby se zakotvila pevně v novém régimu: anglická revoluce, dobře-li ji chápeme, trvala déle. Ale i při všem tomto kolísání měla Francie utkvělé idee. Zpronevěřivši se jednou věci politické svobody, jejímž mravům nelze se naučiti za padesát let, jest v nepřetržitém postupu demokratickém. Na druhé straně hájila naproti všem, ba i proti svým vlastním zájmům princip národnostní. Proto byla po největší část tohoto století hybnou silou. Její liberálové udávali tón evropským liberálům; její revoluce pobuřovaly celou pevninu. Rok 1830 a 1848 dodaly odvahy liberálům a nacionálům všech zemí; rok 1851 nezastrašil tyto druhé. Po roce 1870 představu Francie více než kdy jindy principy svobody a národnosti.

*

Noví národové. Pozorujme nyní, kolik překážek bylo překonávati roku 1815 principu národnostnímu. Belgie byla proti své vůli sloučena s Holandskem. Přidělení Holštýnska králi dánskému stavělo Němce pod vládu Dána. Německo a Italie byly rozděleny na samostatné státy, které byly protivníky všeliké ústavy národní. Italie k tomu měla jednu z nejkrásnějších částí svého území pod jařmem rakouským. Polska byla rozdělena mezi tři státy. Čechy a Uhry zůstávaly přivtěleny beze všech práv k rakouské monarchii; nad Dunajem a na polostrově balkánském různé národnosti byly ovládány sultánem. Proti novému principu byly tedy spolčeny nejhroznější mocnosti.

Přece však nabyl vrchu na mnohých místech. Evropa z roku 1890 nepodobá se již Evropě z roku 1815. Nejdříve domohlo se opět Řecko života národního, a Belgie se odtrhla od Holandska. Německé země byly odňaty dánskému králi. Uhry zajistily si v rakouské monarchii zvláštní svou ústavu. Německo a Italie, tyto oběti papežství a císařství, staly se národy, a osudným obratem věcí tato uvěznila papeže ve Vatikáně, ono vyloučilo ze svého lůna nástupce císařů. V mocnářství rakouském učiněny byly některé ústupky národnímu citů zemí slovanských. Konečně z rozdrobeného Turecka vyvstaly, aby žily jakožto národové, Rumunsko, Srbsko, Černá Hora. Bulharsko a Rumelie uznávají již jenom poplatkem sultánovu svrchovanost; odsluhují si dnes zkušební dobu své neodvislosti.

Jsou překrásné stránky v dějinách těchto revolucí. K hellénské revoluci přispěly city poetické: obdiv pro hrdiny války za neodvislost

a vděčnost lidstva k zemi, která tolik cti získala člověčenstvu. Belgická revoluce jest dvojnásobným použitím principu národnostního: Belgičané odtrhli se nejprve od státu, pod jehož zákony nechtěly žíti; potom přese vše plemenné a jazykové příbuzenství, které je přitahovalo k Francii, zřídili si svůj samostatný život národní.

Slovanské národnosti našly zase svou duši, dříve než se domohly svého práva na život. Zpěvy jejich starých básníků, vypravování jejich dějepisců, báje jejich dávné minulosti objevily je sobě samým, takže jejich vlastenečtí spisovatelé, gramatikové a dějepisci, mohou býti pokládáni, nebývalá věc na tomto světě, za zakladatele států.

To jest tedy veliká původnost naší doby. Princip, — ne již panovnické pohodlí, sňatek, poslední vůle, ctižádost vítěziti a dobývati, — způsobil několik válek, které neměly za následek nabytí území nebo rozboření národů, nýbrž znovuzřízení národů starých nebo povstání národů nových. Národnostní princip slavil tedy vítězství, ale nejkrutější boje zbývá mu ještě sváděti. Rozmanité příčiny budou na závadu jeho úplnému a rozhodnému úspěchu.

*

Nedokonalost díla. — Nejistota výměru. Především jest věc zatemněna nejistotou výměru. Pro nás Francouze jest národnost dílem dějin, schváleným vůlí lidskou; prvky, z nichžto se skládá, mohou býti co do původu velmi rozdílné: na východišti málo záleží; pouze cíl, k němuž se dospělo, jest podstatnou věcí.

Švýcarská národnost jest ze všech nejdokonalejší: pojímá v sobě tři národní čeledi, z nichž každá mluví svým jazykem. Jelikož švýcarské území se mimo to rozkládá na třech zeměpisných oblastech, vymezených vysokými horami, jest Švýcarsko, které překonalo přírodní nutnost po dvojí stránce ethnografické i geografické, zjevem jediným a podivuhodným. Ale jest konfederací a zemí ode dávna neutrální. Jeho ústava nebyla vydána krušné zkoušce železem a ohněm.

Francie z různých plemen, keltského, germánského, románského a baskického vytvořila politickou bytost, která jest nejpodobnější morální osobě. Bretonci a Alsasané, kteří nerozumějí všichni jazyku své vlády, nebyli v dobách zkoušky nejméně oddanými z jejích synů. Mezi velikými národy Francie jest po výtce národem.

Jinde se směšuje nebo hledí se smísiti národnost s rasou, věcí to přirozenou a tudíž bezvýznamnou.

Všecky země, které nedovedly z ras utvořiti národ, jsou ve svém bytu více méně rozrušeny. Prusko nedovedlo znárodniti (jest nutno užívati tohoto slova) své Poláky: má, ať se zmíníme v tomto okamžení pouze o této otázku polskou. Anglie má otázku irskou. Turecko a Rakousko mají na vybranou otázek. Národové Rakouského mocnářství žádají po císaři, aby byl Němcem, Maďarem, Čechem, Chorvatem, ano i Italem. Nebouří se proti němu: naopak, každý z nich mu nabízí korunu. ale ty časy minuly, kdy jediná hlava mohla nositi několik korun: dn každá koruna jest těžká.

Tyto požadavky ras jsou netoliko příčinou vnitřních zmatků; ro ruchy, které způsobují, mohou přivoditi i veliké války. Nikdo nikdy

nepostaví bezpochyby mezi Anglii a Irsko; jakmile však se jedná o spory Němcův a Slovanův, zasahují v to dvě nepřátelsky proti sobě stojící síly, pangermanism a panslavism, strašné výplody a konečné důsledky ethnografického patriotismu.

Pangermanism a panslavism nejsou oficielní síly, přiznané a organisované. Německý císař i car mohou se vědomě ohrazovati, onen proti tomu, že by byl pangermanistou, a tento panslavistou. Rakouští Němci a Slované, balkánští Slované mohou se své strany chtíti zůstati Rakušany nebo samostatnými, jako jsou dnes. Proto přece jest pravda, že jest v Evropě starý spor mezi dvěma velkými plemeny, že každé z nich jest representováno mohutnou říší a že tyto říše nebudou moci vždy nebrati účastenství na sporech obou plemen.

*

Následky použití národnostního principu v Italii. Hlavní aplikací národnostního principu bylo utvoření národu italského a německého. Že ve středu pevniny byly dvě země vydané v plen každé panstvíchtivosti, bylo v posledních staletích ustavičnou příčinou války. Jest však ustavení dvou znamenitých států místo německé anarchie a italské polyarchie zárukou míru pro budoucnost?

Rozlišujme mezi Německem a Italií. Národní revoluce udála se v obou zemích způsobem velmi rozdílným.

Sjednocení Italie jest skoro dokonáno, protože počet Italů zůstavších vně jest nepatrný. Na druhé straně jsou v novém království jen Italové. Sjednocení stalo se ve prospěch panovníka, krále piemontského, který měl dojista nárok na tuto čest; mimo to nebyl dosti mocný, aby sjednocení se podobalo dobytí poloostrova od Piemontanů. Když obyvatelé různých knížectví dali na jevo, že si přejí sjednotiti se, zmizelo Piemontsko v národě: Viktor Emanuel přestal býti králem jednotlivé země a stal se králem italským. Konečně zaujala národnost italská místo ve světě, aniž národnostní princip byl porušen. Francie obdržela náhradou za oběti, které přinesla, Savojsko a hrabství Nizzské, ale panovník těchto zemí, který nám je postoupil, nebyl námi přemožen: byl vítězem spolu s námi a díky nám. Konečně obyvatelé Savojska a Nizzského hrabství svolili výslovně k tomu, státi se Francouzi. Nového práva bylo tu tedy užito v celém jeho obsahu; ale uvažujme následky.

Italie stavši se velmocí chtěla si opatřiti velmocenské vojsko a loďstvo a velmocenskou politiku. Opatrnost kázala snad tomuto mladému národu, aby po radosti, že se cítí zrozeným, okoušel klidně radost z toho, že cítí, jak roste. Ale on nebyl v úplném držení sebe sama. Nebyl úplně doma tak jako jiní národové. Mezi Alpami a hroty Sicilie všecka půda není italská. Uprostřed jest palác obklopený zahradou: jest to panství svatého Petra. Sem zapovídá se vstoupiti králi italskému.

Apoštol Petr jest obětí národnostního principu, kterého neuznává, neboť národové jsou mu jen církevními provinciemi. On tedy požaduje zpět své zboží, které má od krále Pipina a které mu potvrdil Karel Veliký, složiv na jeho hrob »listinu darovací«. Jedenáct set let minulo od té doby, ale jedenáct set let není ničím v nezměnitelnosti církve. Během

věků často bylo útočeno na Petrovo panství, nikdy však aby toho útočník neměl proč litovati. Konetabl Bourbonský byl zabit před hradbami roku 1527. Nikdo nepadl r. 1870 při útoku na Porta-Pia, ale pokuta netrestává vždy »zločin« v zápětí. Král longobardský v osmém století a Napoleon I. v devatenáctém čekali na ni několik let.

Papež, zavřený ve Vatikáně, zachoval si široký rozhled po světě; ba obzor jeho od středního věku jestě se rozšířil. Po celém okrsku zemském jsou katolíci; v některých evropských zemích jsou stranou, s kterou vlády, ať sebe mocnější, jsou nuceny počítati. Německý císař jest velmi mocný, ale bylo nad jeho síly odepříti svůj hold papeži, když byl navštíviti italského krále.

Zatím apoštol nepřestává žalovati a bědovati. Nářek nesmrtelného starce zní jako nepřetržitý umíráček nad hlavním městem Římem. Znepokojuje a dráždí krále a ministry. Co platno, že jsou v Římě, má-li ještě býti římská otázka? Ob čas se bojí nebo předstírají, jako by se báli, že Frankové jsou s to, aby sestoupili ještě jednou s hor a zahnali Longobardy.

Italie hledala tedy tam, kde myslila, že ji najde, záruku proti každému zakročení ve prospěch svaté stolice. Měla právo opatřiti se záštitou proti tomuto nebezpečí, ale každá alliance jest drahá: ty, které smluvila Italie, jsou velmi drahé. Potom se podobá, že davši se vésti péčí o svou obranu, byla zavedena sny. Jest velmi nesnadno nesníti trochu s výše Kapitolu. Vítězové, kteří se tam v triumfu ubírali, nazývali Středozemní, moře mare nostrum Mezi válečnými kořistmi, které obětovali Jupiterovi, vyskytla se jednou i kořist Karthaga.

K otázce římské Italie tedy připojila otázku středomořskou. Až dosud bylo málo takovýchto otázek, které by se byly rozřešily mírumilovně.

*

Následky použití principu v Německu. Sjednocení Německa liší se naprosto od sjednocení Italie. Není dokonáno: několik milionů Němců bylo vyloučeno z Německa mírem pražským, který vyhostil Rakousko z nového státu. Nové Německo neobsahuje jenom Němce: Prus pojalo roku 1866 svou část Polska a zemi dánskou; roku 1870 pro francouzské. Sjednocení ponechalo parodii konfederace. Bylo prov německým knížetem, který měl největší nárok na tuto čest; ale král pruský nabyl od půldruhého století hodnosti a moci knížete evropského. Byl nástupcem politikův a dobyvatelův, kteří všichni připojili k rodo vému panství jistý počet čtverečných mil. Sjednocení Německa dostalo tedy ráz dobytí Německa Pruskem. A vskutku Šlesvik a Holštýn, Hannoversko, Frankfurt a Hessen-Kasselsko připojeny byly k Prusku mo válečného práva officielně provolaného. Ústava z roku 1866 byla redigována vítězem pro přemožené; r. 1870 byla doplněna, ale král pruský, byv prohlášen ve Versailles za císaře, zůstal králem pruským. Toto zvětšené Prusko leží celou svou váhou těžce na Německu, vnucujíc Rei veškerého svého ducha vojenského státu.

Konečně vítězné Německo zadalo Francii nezapomenutelnou r.

*

Otázka alsaská. Na konci dějin třiceti století, když jsme se byli vynasnažili rozeznati nejdůležitější události těchto dějin, není lze upadnouti v pokušení, abychom zveličovali neb špatně vykládali nějakou událost proto, že nám šla k srdci. Známe dojista škody, které způsobila Německu francouzská politika. Francouzský dějepisec povinen jest uznati, že tato země měla absolutně právo dáti si zřízení nejzpůsobilejší k tomu, aby ji chránila naproti Francii. Ale sjednocení a pomsta vykonány pospolu takovým způsobem, že světový mír na dlouho jest ohrožen.

Jest nesnadno objasniti cizincům, proč Francie nemůže se smířiti se ztrátou svých provincií. »Jest to válečné právo«, říkají Němci. Tato řeč nebyla by překvapovala nikoho v minulém století; ještě dnes zdá se býti přirozena politikům starého régimu. Ale Francie v tomto století představuje jinakou politiku. Mezi všemi národy světa jest racionalistická a citlivá. Hlásá, že není dovoleno nakládati s obyvatelstvem lidí jako se stádem dobytka Věří ve jsoucnost národních duší. Cítila soustrast s utrpením obětí síly. Plakala nad Athénami, Varšavou a Benátkami a nedávala »utištěným« jenom své slzy. Jestliže jsme v sedmnáctém století pomáhali Spojeným Provinciím, aby se osvobodily, bylo to šťastným účinkem politiky našich králův; ale jest úmyslným účinkem našich nových citů, že jsme osvobodili, obětovavše na to svou krev, Spojené Státy, Řecko, Belgie a Italii.

Frankfurtský mír nezanechal nám po sobě jenom pokoření válečné porážky. Nejen že otevřel naši hranici a uvedl naši zemi ve stav nesnesitelné nejistoty. Odňav nám duše, které byly a chtěly zůstati našimi, ranil nás vítěz v naší víře. Nedovolával se ani ethnografického patriotismu. Nemohl požadovati Alsasko jakožto německé, poněvadž zabral Mety a zadržuje Šlesvik a země polské. Užil jednoduše starého práva síly. To jest, co vyznačuje ráz otázky alsaské. Staví proti sobě dva stavy civilisace, a my máme v porážce zvláštní čest: odčinění bezpráví, které se nám stalo, bylo by dostiučiněním daným rozumu a nejšlechetnějším citům naší doby.

*

Války výbojné. Nastoupení národnostního principu nemělo tedy za účinek vyhlazení dřívějších mravů politických. Ještě v našem století byly vedeny výbojné války a usilováno o rozšíření území.

Jako Prusko, tak i Rakousko a Rusko jsou výbojné. Rakousko postupuje po Dunaji a směřuje ke Drinopoli. Jest to směr, který mu byl ukázán před více než tisícem let zakladatelem »východní marky.« Rod Habsburský zapomněl na toto původní poslání, když jej zavedla politika sňatků do všech záležitostí západní Evropy. Italie a Německo mu je připomněly, ona tím, že je zatlačila zpět za Alpy, toto tím, že mu odňalo povahu německého státu. Rakousko jest dnes státem po výtce podunajským. Obsadilo Bosnu a Hercegovinu. Snaží se rozšířiti svou politickou autoritu, svůj vliv, jak se říká, na státečky balkánské. Ale setkává se z le s velikým protivníkem.

Rusko pokračovalo v tomto století ve svých pokrocích na újmu ř .e turecké. Užívá proti tomuto státu síly a citu zároveň. Z Cařihradu

přijalo kdysi křesťanství: přísluší mu tedy dobýti znovu na Islamu kupole Božské Moudrosti. Jest veliký slovanský bratr a jest povinno svou podporou malým bratrům, poddaným sultánovým. Náboženství a ethnografický patriotism vměšují se takto v politiku a dávají Rusku mohutnost činnosti, která nemá na světě rovné. Ale tato mohutnost jest zadržována soupeřkami: cesta z Petrohradu na jih křižuje se s cestou z Vídně na východ. Konečně dardanelská otázka jest evropská, ba i světová. Týká se rovnováhy sil dvou největších panství celého světa, Anglie a Ruska.

*

Expanse Evropy. Evropa v naší době stále se šířila po světě. Dnes dokonává jeho obsazení. Nemá již, co by zabrala v Americe, ale vrhla se na temnou pevninu a na Asii. V Africe hledají nové velmoci, Německo a Italie, ono místo mimo Evropu, které se zdá býti přirozeným doplňkem každé v počet branné velmoci. Není velkého státu, nemohou-li ministři a žurnály říci »naše koloniální říše«. Staré velmoci, Anglie a Francie, šíří se nejrychleji: tato na severu a na západě, ona na jihu a na východě. V Asii vybrala si Francie svůj díl předem, ale dnes jest Asie čínská, anglická a ruská. Zde se dál a dále posouvá ledovec ruský.

Od roku 1815 vzdálená moře ani pevniny neslyšely střelbu z děl mezi Evropany. V této chvíli zdá se, že uvázání se ve vládu nad světem se dokonává v míru. Diplomatické komise přikročují po dobrém ku stanovení hranic. Rýsují veliké čáry na poddajném papíru. Ano něco nového, mezinárodní stav byl vytvořen. Křesťané srozumívají se společnou úmluvou proti obchodníkům s otroky tak jako někdy proti nevěřícím. Všecko v míru; vše pro civilisaci. Ale před několika léty byl by svět málem viděl souboj »velryby a bílého medvěda«, protože pokroky Ruska směrem k indické hranici znepokojovaly Anglii. Pro obsazení bezvýznamných ostrůvků byly by se málem utkaly Německo a Španělsko. Ještě nedávno strhl se konflikt mezi Anglií a Portugalskem pro zátoku ve východní Africe. Co se stane, až všecka území jsoucí dosud k volnému použití budou obsazena a evropské státy se setkají spolu jako sousedé v různých dílech světa, není nesnadno uhodnouti, víme-li, jak praktikují na své pevnině svoje sousedské styky.

I tu jako všude nalézáme reservu válek.

Bylo tedy lží, co naše doba zdála se slibovati? Které bylo vlastně její politické dílo u přirovnání k dílu století předcházejících? Které úkoly odkazuje budoucnosti? Pokusíme se odpověděti na tyto otázky na způsob závěru.

*

Politika dřívější a dnešní. Mnohé význačné rysy někdejší politiky v přítomné době se setřely nebo se zmírnily. Panovnické rodiny dosud se spolčují sňatky, ale politické jejich účinky jsou skrovné. Dánsko a Německo umějí výtečně zaopatřovati své princezny, ale nic nebylo platno Dánsku roku 1864, že dědicové Anglie a Ruska byli zeti jeho krále. Řecko nestane se vasalem říše německé proto, že dědičný princ pojal za ženu sestru Viléma II.

Někteří národové povolali cizince, aby jim panovali; ale tito knížata, pocházející z plodného Německa, musejí býti Belgičanem v Brusellu, Rumunem v Bukurešti, Bulharem ve Srědci.

Důležitost panovnických rodin a osob se tedy zmenšila; do popředí postoupili národové.

Náboženská příbuzenství a nechuti dosud určují proudy v politice. Jest mezinárodní otázka papežství. Východní otázka splétá se s náboženskými vášněmi, které jsou živé. Nicméně náboženství ztratilo postavení, které zaujímalo v šestnáctém a sedmnáctém století ve stycích mezinárodních.

Dychtivost po zvětšení území jest mírněna jistým studem. Žádný panovník neosmělil by se dnes přikročiti k annexi za takovými záminkami, jaké si vzali Ludvík XIV., prve než napadl Španělsko roku 1667, a Fridrich II. roku 1740, když se byl zmocnil Slezska. Kdyby Polsko bylo prodloužilo o několik desítiletí svou existenci, byť i dost bídnou, bylo by snad bývalo nemožno připraviti je o život.

Válka není již jako v předcházející době normálním stavem Evropy; léta míru již nejsou výjimkou. K tomu, aby se lidé bili, třeba jest pohnutek velice vážných. Boje našeho století stály za to, aby byly bojovány.

To není ještě důvodem, abychom se domnívali, že se blíží čas, kdy každý národ, požívaje stínu svého fíkovníku, bude moci v něm odpočívati bez starostí a beze zbraní.

*

Příčiny míru. Položme na jednu z váhových mísek příčiny míru.

Jest to nejprve duch francouzské revoluce. Zničiv vlastnické právo panovníka na zemi a lid, zplodiv theorii politické svrchovanosti národní, prohlásiv důstojnost člověka, učinil nemožnými nebo nesnadnými některé druhy válek.

Jest to dále všeobecný pokrok práce; horlivost průmyslná a horečka obchodní podnikavosti; světový oběh osob, myšlenek a zájmův; obecná solidarita v úsilí po nabývání bohatství; shoda ve vůli pokojně požívati. Jest to stav ducha protivící se válce, ve kterém se setkávají jistý nový ideál inženýrův a vynálezcův, bázeň před nepohodlnostmi a nebezpečími života vojenského, zbytky vznešených myšlenek starých, křesťanských a filosofických, city humanitní.

*

Příčiny války. Položme na druhou mísku příčiny války.

Jest to zase duch revoluce. Aby národnostnímu principu bylo vyhověno, musel by zvítěziti nad Anglií, Německem a Ruskem a zničiti Rakousko a Turecko. Nedosáhne toho, aby mu ve všem tom bylo vyhověno, ale některých kusů bude se domáhati. Dejme tomu, že by zhroutil Rakousko a Turecko: jaká by to byla bojiště, co ssutin!

Jest to dále všeobecný pokrok práce a soutěž v honbě za bohatstvím. Není pravda, že rozvoj hmotných zájmů slibuje mír. Obchod, posel míru, jest osoba báječná. Byl na počátku lupičstvím: ve starém,

středním i novém věku plodil jen války. Lidé se bili na Baltickém moři pro sledě, na všech mořích pro koření. Za našich dnů vytvořuje vzrůst průmyslu otázku tržišť, v níž zájmy států si odporují. Obchodní soupeřství a nevraživost sesiluje národnostní záští.

Mírumilovné idee a city jsou nejisté a křehké. Inženýři a vynálezci neodpírají svých služeb válce: dávají jí nový ráz, vědecký a hrozný. Panuje opovržení a hrůza před militarismem a před kasárnami, ale válka uchovala si své věrné a veřejné mínění snaží se povznésti na první místo mezi povinnostmi onu, která v sobě zahrnuje nebezpečenství smrti. —

Konečně staré spojovací rysy mezi národy den ode dne se stírají.

*

Národní individualism. Nesmírný rozvoj pohybu tržebního, zesteronásobení cest a prostředků dopravních, pospolnost finančních zájmů na bursách pařížské, londýnské a berlínské jest jedním z jevů naší doby, ale národní individualism jest druhým, zcela opačným. Čím více vzrůstaly mezinárodní zájmy hmotné, tím více odlišovaly se od sebe duše národů.

Duch křesťanský pokoušel se kdysi udržovati lidstvo v kázni citem bratrství v Bohu: v dnešní politice není cítiti ani dechu křesťanského ducha. Filosofové minulého století uvedli do mody cit bratrství v humanitě: dnes nejrozšířenější filosofie, ta, která pronikla vědy, učí nutnosti boje o život a zákonitosti výběru, který se provádí dílem smrti.

Jindy byly v Evropě panující literatury; francouzská byla skoro universální. Ještě dnes jest snad nejrozšířenější. Zásobujeme dramaty a komediemi divadla hlavních měst, ale jakkoliv naše umění dramatické má sílu, jemnost a půvab, není tak neosobité jako dříve: jest rozmanitější, francouzštější a pařížštější. Ve světě jest veliký oběh románův, ale román zříká se všeobecných thesí, aby pozoroval bezprostřední a skutečné. Libujeme si, že shledáváme u anglických, ruských a německých spisovatelů zvláštní ráz, rozdílný od našeho umění. Vždy a všude objevují se rozdíly.

Jindy byla ve všech zemích hlavním prostředkem vzdělavacím literatura klasická. Humanitní studia byla přirozeně mezinárodní: všickni lidé, kteří v politice a ve společnosti něco platili, byli žáky týchž učitelů. Dnes upíráme humanitním studiím nejen výhradné právo, nýbrž vůbec každé právo na výchovu. I tu přikročuje duch naší doby k bourání všeobecného a universálního: jest separatistický.

Dlouhý vývoj, začatý na rozvalinách říše římské, zdržovaný a chvílemi zastavovaný city, ideami a zvyky, za našich dnů se dokonává: národní individualism jest dokonanou událostí.

V minulých stoletích rozložen byl nátěr na povrchu Evropy, společné způsoby vládní a dvorní, zdání podobnosti. Revoluce způsobily, že nátěr popraskal; vstoupení národů na místo vlád rozptýlilo illusi podobnosti. Evropa objevuje se tak, jak jest, se svými nesrovnatelnými kontrasty národními, ethnografickými a chronologickými. Vidíme to s

velmi patrně: z Paříže, kde sídlí vláda francouzské republiky, do Berlína, kde panuje dědičný vrchní velitel armády pruské; z Berlína do Kremlu, kde jest korunován otec svaté Rusi, jest vzdálenost označena nejen kilometry, veličinou vypustitelnou, nýbrž i stoletími.

Tam, kde jest individualism podstaty ethnografické, má naivnost nesmířitelnosti. Uhry se rozzuřily, že jakýsi prapor vyvěšen byl tam, kde neměl práva býti umístěn. Čechové nechtějí nikde slyšeti jazyk německý, ani ve škole, ani v kostele, ani v úřadě. Uzavírati se myslí sám v sebe, pozorovati se, milovati se, a je-li kdo pyšný na svůj původ, podivovati se sám sobě: to jest psychologický stav moderního národa.

*

Úhrn. Tak i novoty naší doby, duch revoluce a pokrok lidské práce, položily svou váhu na tu i na onu mísku. A z minulosti trvá dosud stará příčina války, politika rozpínavosti a výbojů. Tato jest velmi jasná a precisní: působí na určitých a viditelných místech. Balkán a hrot strassburské věže ovládají dnes evropskou politiku.

Proto jest očekávání války jedním z hlavních jevů soudobé civilisace. Projevuje se v systému ozbrojeného míru. Jindy mír nosil zbroj jen poloviční: dnes jest ozbrojen od hlavy až po paty. Bez námahy, stisknutím telegrafu, po několikerém hvizdnutí lokomotiv jest z míru válka, a jaká válka! Jako politika minulých století jeví se býti věcí skoro malichernou, srovnáváme-li ji s politikou dnešní, tak i armády Turenneova a Condéova naproti naším zdají se hračkami. Podotkli jsme svrchu, že války stávají se řidšími, za to využívají lépe svého času. Kdysi bili se lidé po léta, aby si odňali několik měst. Francie potřebovala šesti, Prusko tří neděl, aby urychlily italskou a německou revoluci. Francie se honosí, že odolávala šest měsíců, aby zachránila svou čest. Cítíme, že několik východů slunce snad postačí, aby osvětlily zoufalý zápas, a záhuba některé vlasti bude tížiti Evropu. Jsou země, kde nelidský výkřik Vae victis čeká na svou minutu v hrudích.

Ovšem není docela nemožno, že obava před válkou opozdí vypuknutí války. Nikdo nemá jistoty, že zvítězí, a všichni vědí, že porážka může býti smrtelná. To jest pohnutkou, aby váhala ruka, která má moc stisknouti stroj telegrafní. Možno, že ozbrojený mír, protáhna se, objeví se přes příliš těžkým a spolu nesmyslným, a že rozum a lidskost užijí svého práva. Snad také bude potřebí vyslyšeti stížnosti »vyděděných« a uskrovniti vojenské rozpočty, aby flanderští, vestfalští a slezští horníci mohli pobýti trochu déle u stolu a spáti o dvě hodiny déle. Ale to jsou naděje velice mlhavé.

Jest ostatně otázka, zdali světový mír jest žádoucí, zdali by neoslabil původní energii národních duchů, zdali by se posloužilo člověčenstvu nejlépe tím, že by se stvořila lidská všednost, zdali by vznikly nové ctnosti, které by nahradily ctnosti válečné. Jiná otázka jest, není-li světový a věčný mír z kořene, přirozeně nemožný. Otázky velmi vy[illegible]oké, rozřešitelné pouze pro toho, kdo by znal princip a konec věcí, a t[illegible]idíž nerozřešitelné. Zanechejme tedy této metafysiky, buďsi sebe palči[illegible]ější; ale pak jest nutno vzíti odhodlaně v úvahu možnosti budoucnosti.

Na konci minulého století rozlišili jsme v Evropě tři oblasti: střed a západ, Anglii a Rusko, abychom ukázali, že stálé války mezi státy první oblasti byly štěstím oblasti druhé a třetí. Anglie za naší doby rozšířila značně své koloniální panství; přimnožuje je na každý den a mluví této chvíle o tom, že je zorganisuje v císařství. Rusko se zároveň zvětšuje a sílí. Každý rok vidí tu nový pokrok, obilné pole množí zrní a vinice hrozny; plodnost člověka vyrovnává se úrodnosti země; průmysl zdomácňuje a prospívá, státní úvěr se upevňuje, a to vše pravidelně, nehlučně, s klidem, s nímž provádějí svá díla tiché síly přírodní. I není na pevnině nesváru, který by neprospíval Anglii a Rusku: konflikt francouzsko-německý a nedorozumění mezi Francií a Italií zajišťují Anglii bezpečnost jejího panství. Alsaská otázka má pro Rusko touž cenu jako zdvojnásobení jeho armády. Středoevropské mocnosti pracují tedy o rozvoji dvou křídel Evropy. Tento ustavičný pokrok jeho východních sousedů měl by býti alespoň podnětem ku přemýšlení pro Německo. Má-li ještě filosofy v politice, mají tito krásnou látku ke studování v ruské »budoucnosti«. Zjev tak velikého národa, v němž bohatství a moderní síly se vzmáhají, kdežto duševní stav zůstává stavem západních zemí za křížových válek, zasluhuje jejich rozmýšlení.

Pozorujme nyní postavení Evropy ve všemmíru. Před stoletím byla jedinou historickou osobností: dnes jest vedle ní druhá. Nejvážnější důsledky objevů patnáctého století začínají se ukazovati. Amerika není již vedlejší zemí staré pevniny: řada revolucí přetvořila kolonie v národy. Jako Evropa Amerika jest plna národů. My říkáme »Evropa«, abychom tím označili jakési politické společenství; Američané s týmž úmyslem říkají »Amerika«. Amerika jest si vědoma svého kontrastu s politickou a vojenskou Evropou; jest pyšná na něj. Ano tento kontrast jí dodává jakési jednoty. Dovoluje dobrodružným duchům mluviti o panamerikanismu.

Mezi starým a novým světem nejsou poměry nezbytně mírumilovné. Až dosud nemá tento vnější politiku, ale Monroeova zásada »Amerika Američanům« jest politikou. Bude-li kdy obrácena na americké ostrovy (předběžné známky nechybějí), dá podnět ke srážce dvou světů.

Americká civilisace jest mírumilovná: všickni tito noví národové rostou a množí se v míru. Mír tedy zdá se býti jejich povoláním; ale jako by se příčil věčnému řádu věcí, Spojené Státy začínají vynakládati přebytky svých příjmů na stavbu válečných lodí. Zbrojení přivádí Evropu na mizinu a americké bohatství plodí zbrojení.

Nejde nám o to, abychom končíce vyhledávali snadné původnosti paradoxu. Když jsme postupovali až do konce s během času, jest přirozeno, že jej chceme předejíti pohledem do budoucnosti. Když jsme se rozběhli tak daleko do minulosti, jest nemožno zastaviti se rázem na prahu časů budoucích. Když jsme viděli tolik změn, státy se roditi a umírati, říše se hroutiti, které si slibovaly věčnost, jest třeba předvídati nové převraty, smrti a narození.

Každá síla se vyčerpává; schopnost vésti dějiny není vlastní věčnou. Evropa, která ji před třemi tisíci léty zdědila po Asii, neučinila si ji zajisté na vždy.

OBSAH:

Uvod . . . . . 1—2.

Starý věk.

Povšechný ráz. — Řecko. — Pánství římské. — Dvě říše. — Příčiny pádu . . 3—6.

Od starého věku k věku střednímu.

Povšechný ráz. — Říše východořímská. — Barbaři západoevropští a církev. — Frankové. — Obnovení císařství římského. — Historický svět roku 800. — Historické účinky obnovení císařství západořímského . . . . . 6—12.

Střední věk.

Povšechný ráz. — Východní říše římská. — Západní říše římská. — Císařství a papežství. Následky pro Německo. — Následky pro Italii. — Expanse Italie. — Expanse Německa na sever a na východ. Tři pásma. — Postup v prvním pásmu. — Postup ve druhém pásmu. — Postup ve třetím pásmu. — Postup v údolí dunajském. — Přehled německé expanse. — Účinky této expanse na dějiny Německa, Rakouska a Pruska. — Oblast mezi Německem a Francií. — Vznik Francie. — Expanse Francie. — Královská politika. Francouzská vlast. — Postup Francie v prostřední oblasti. — Rod Burgundský. — Vznik Španělska. — Království Anglické. — Povšechné úvahy o dějinách středního věku a závěr . . . . . 13—29.

Nový věk.

Povšechný ráz. — Italie a Německo. — Italské bojiště. — Král sardinský. Německé bojiště. Prusko a Rakousko. — Oblast mezi Německem a Francií. — Provincie zůstavší pod panstvím Habsburků. — Odtržení Nizozemska. — Spojené Provincie. — Švýcarský spolek. — Francie. — Španělsko. — Anglie. — Východ. Prusko. — Rakousko. — Podstatný rozdíl mezi Rakouskem a Německem. — Rusko. Návrat do středního věku. — Novověké Rusko. — Ruská původnost. — Závěry o dějinách nového věku. Tři oblasti. — Západní Evropa. — Východní Evropa. — Nové mravy a idee . . . . . 30—50.

Naše doba.

Rozbořené Evropy. — Restaurace Evropy. — Revoluční patriotism. — Princip národnostní. — Noví národové — Nedokonalost díla. Nejistota výměru. — Následky použití národnostního principu v Italii. — Následky použití principu v Německu. — Otázka alsaská. — Války výbojné. — Expanse Evropy. — Politika dřívější a dnešní. — Příčiny míru. — Příčiny války. — Národní individualism. — Úhrn . . . 51—62.

Opravy:

Strana	20.	řádek	17. shora za »Prusko« přidej »plné německých osadníků«.
»	26.	»	1. zdola za »nebyly« přidej »S počátku.«
»	30.	»	3. shora za »mezi« přidej »rázy«.
»	35.	»	2. shora polož »přicházejí sem francouzské armády«.
»	39.	»	1. zdola za »Na to«, přidej »aby«.
»	43.	»	9. zdola »připojil« m »měl«.
»	44.	»	20. shora »soudržnosti« m. »soudružnosti«,
»	47.	»	3. zdola »bezmála« m. »bez mála«.
»	48.	»	5. zdola »kazilo« m. »kalilo«.
»	49.	»	26. shora vypusť »si«.
»	49.	»	30. »zdvořilosti« m. »zdořilosti«.
»	52.	»	3. za »náleželi« přidej »Byli si v moci velmi nerovni«.
»	52	»	18. zdola »osobu« m. »osoby«.
»	53	»	8. shora »řízen« m. »zřízen«.

Ostatní nedopatření opravíž si čtenář laskavě sám.

Tomáš Huxley

Uvedení do biologie

a jiné essaye.

Česky upravil

MUDr. E. VLASÁK.

V PRAZE 1899.
Nákladem Rozhledů Jos. Pelcla na Kr. Vinohradech.

T. Huxley: Uvedení do biologie.

Dnešním mým úkolem jest promluviti o studiu biologie. Ačkoliv mohu předpokládati, že mnozí z mých posluchačů jsou docela dobře obeznámeni se studiem tímto, přece nebudu dle svých dlouholetých zkušeností z veřejných přednášek předpokládati docela ničeho, neboť by opak byl velice špatnou politikou z mé strany. Jest třeba, abych měl to mínění, že velice četní z posluchačstva mého chtějí věděti, co to biologie jest, jiní opět vědí již o věci tolik, aby mohli zodpověděti tuto otázku, ale přece vždy budou rádi slyšeti, proč stojí za námahu biologii studovati, a zase jiní rádi by zvěděli, jak nejlépe tuto vědu studovati sluší, a konečně jsou zde jistě někteří, kteří chtějí si poslechnouti, kdy biologie nejlépe se studuje.

Pokusím se dáti odpověď na tyto čtyři otázky: co jest biologie, proč ji studujeme, jak ji studovati máme a kdy ji studovati máme. Co se týče otázky, co biologie jest, vím, že je mnoho lidí, kteří si našeptávají, že slovo »biologie« je jenom nově vynalezeným označením, novým jménem pro to, co se druhdy nazývalo »přírodopisem«; já však pokusím se dokázati, že slovo to vzniklo již před dvěma stoletími.

Při znovuvzkříšení svém rozdělila se věda ve dvě skupiny, ve vědu o přírodě a ve vědu o člověku; neboť tehdy byl rozšířen názor (s kterým se na mnoze ještě dnes shledáváme), že mezi přírodou a člověkem je skutečný rozdíl. Však bylo zásluhou našich vynikajících filosofů 17. století, kteří hlásali, že jest jenom jedna methoda vědeckého nazírání jak na člověka, tak na přírodu; ale přece nalézáme jak ve spisech Baconových, tak Hobbesových z Malmesbury, že je pronikavý rozdíl mezi člověkem a přírodou. Přinesl jsem s sebou výtečný, ale nyní tak málo známý spis, který by zasloužil, aby byl stále studován — »Leviathan« — abych vám ukázal v řeči obdivuhodně hladké a jasné, co o věci soudí Tomáš Hobbes. Ten praví: »Soubor vědění o jevech nazýváme dějepisem. Ten dělí se ve dva druhy: přírodopis, který je dějepisem takových jevů nebo působností přírody, které nezávisí na vůli člověka; to jsou jevy kovů, rostlin, zvířat, krajin atd. Druhý díl je světový dějepis, podávající jevy libovolného, úmyslného jednání lidí na všeobecnosti.«

V době, kdy Hobbes napsal svou knihu, která byla uveřejněna r. 1651, byla založena Royal Society; tato společnost nazývala se tehdá

»společnost pro podporování vědomostí o přírodě«, což znamenalo tehdá asi »společnost pro podporování přírodopisu«. Když časem různé obory lidského vědění určitěji se vyvinuly a od sebe odlišovaly, vidělo se, že některé jsou přístupnější mathematickým výpočtům nežli druhé. Uveřejnění Newtonova spisu »Principie«, který snad více prospěl a povzbudil přírodní vědy, nežli kterýkoliv spis před tím a kterýkoliv v budoucnu, ukázalo, že přísně mathematických method dá se použiti jen u takové vědy jako jest astronomie a takové, kterou zveme fysikou, tedy pro velkou část oborů, pod kterými rozuměli staří spisovatelé přírodopis. Dílem deduktivní, dílem experimentalní způsoby bádání, kterým Newton a jiní tyto větve lidského vědění podřídili, ukázaly, že jevy v přírodě sem patřící jsou přístupny vysvětlení a proto že patří do oblasti toho, co zve se »filosofií« a proto také byly nazvány oddíly vědy, které nenáleží do astronomie, »filosofií přírodní«, význam, kterého používal Bacco v daleko širším smyslu. Čas spěchal dále a vyvinula se ještě jiná odvětví vědecká. Chemie vzala na sebe určitější podobu a poněvadž všecky tyto vědy, jako astronomie, přírodní filosofie a chemie, buď mathematickým neb experimentálním methodám nebo obojím zároveň byly přístupny, byl vybudován všeobecný rozdíl mezi experimentálními odvětvími dřívějšího přírodopisu a těmi odvětvími, při nichž pokus byl pochybné ceny (nebo se tím býti zdál) a kde se nedalo použíti tehdá mathematických method. Za těch okolností zůstalo jméno »přírodopis« zbytku, těm zjevům, které tehdejším methodám mathematickým neb experimentálním nebyly přístupny, t. j. těm přírodním zjevům, pod kterými si dnes představujeme fysickou geografii (zeměpis), geologii (zemězpyt), mineralogii (nerostopis), rostlinopis a živočichopis. V tomto smyslu rozuměli tomuto výrazu velicí spisovatelé předešlého století, Buffon a Linné; Buffon ve svém velikém díle »Histoire Naturelle Générale« a Linné ve svém skvělém »Systema naturae«. Předměty, o kterých pojednávali, označeny jsou jako »přírodopis« a oni sami nazývali se a byli nazýváni »přírodopisci« (naturalisté). Však vy poznamenáte, že to, co jsem řekl, neznamená původní smysl těchto výrazů, které v tomto čase nabyly významu, od původního docela odchýlného.

Smysl »přírodopisu«, jak byl pojímán v tom čase, o kterém mluvím, udržel se v určitém způsobu až na naše dny. Existují ještě dnes na některých severních universitách anglických stolice pro »Světový dějepis a přírodopis«, kde znamená »přírodopis« totéž, co znamenal Hobbesovi a Baconovi.

Nešťastný profesor pro »přírodopis« má nebo měl by pojednávati ve svých přednáškách o celém oboru geologie, nerostopisu, živočichopisu a snad i rostlinopisu.

Když však věda na konci minulého a na počátku tohoto století učinila podivuhodný pokrok, počali myslící mužové rozeznávati, že pod titulem »přírodopisu« sloučeny jsou různorodé součásti, že ku př. geologie a nerostopis se ve mnohých směrech docela a úplně liší od rostlinopisu a živočichopisu; že je možno míti obsáhlé vědomosti o stavbě úkonech rostlin i zvířat, aniž jest nutno zabývati se studiem geologie (zemězpytu) a nerostopisu a opačně. A dále přibýváním vědomostí st

se patrným, že jest velice úzké spojení mezi oněmi oběma vědami, které zabývají se živoucími bytostmi, mezi rostlinopisem a živočichopisem a jsou obě tyto vědy docela rozdílny od jiných. Sluší uvésti, že Buffon jasně byl si vědom této důležité skutečnosti. Praví: »Ces deux genres d'êtres organisés (les animaux et les végétaux) ont beaucoup plus de proprietés communes que de différences réelles.« (Tyto dva druhy bytostí mají daleko více společných vlastností nežli skutečných rozdílů.)

Není tedy divu, že na počátku tohoto století ve dvou různých zemích a, pokud já vím, beze všeho spojení, dva výteční mužové přišli k jasnému přesvědčení, že dlužno vědy, které se zabývají živoucími organismy, spojiti v jedno a je považovati za jeden odbor učební. Ba mohu říci, že to byli vlastně tři mužové, kterým myšlenka tato současně napadla, ačkoliv ji jenom dva rozvedli a jen jeden úplně propracoval. Muži, o kterých mluvím, jsou: vynikající fysiolog Bichat a velký přírodozpytec Lamarck ve Francii a znamenitý Němec Treviranus. Bichat (viz rozdíl mezi »sciences physiques« a »sciences physiologiques« v Bichatově »Anatomie générale«, 1801.) rozeznával zvláštní skupinu »fysiologických« věd. Lamarck použil v jednom svém díle (Lamarck »Hydrogéologie«, au X.) r. 1801 vydaném, ponejprv jména »Biologie«, podle dvou řeckých slov utvořeného, které znamenají »řeč o životě a živoucích bytostech«. V tomtéž čase přišel Treviranus na myšlenku, že všecky vědy, obírající se živoucími organismy, jsou skutečně a v podstatě jen vědou jednou a že je nutno pojímati je jako jeden celek, a uveřejnil r. 1802 první díl své, taktéž jím nazvané »Biologie«. Treviranova velká zásluha spočívá v tom, že svou myšlenku propracoval a že právě napsal vzpomenutou pozoruhodnou knihu. Ta skládá se ze šesti dílů a pracoval o ní spisovatel 20 let (1802—1822).

Takový jest původ slova »biologie«, a tím se stalo, že všickni praví myslitelé a přátelé důsledného označování na místo starého, zmateného slova »přírodopis«, které mělo tak četných významů, zavedli a užívali výrazu »biologie«, která značí soubor vědění, jednajícího o živoucích organismech, ať jsou to již zvířata nebo rostliny. Před nedávnem psal mi znatel klasických jazyků Dr. Fried z Norwichu, že z filologického hlediska ani Treviranus ani Lamarck neměli práva utvořiti slovo »biologie« pro své účely a nová učení; neboť řecké slovo »bios« vztahuje se jenom na lidský život a záležitosti člověka a Řekové by byli jistě používali jiného slova, kdyby byli bývali chtěli mluviti o životě zvířat a rostlin. Podle Dra Frieda jsme všickni v neprávu, kdož užíváme slova »biologie«, a bylo by třeba jiného jím navrženého slova užívati; on není si jenom docela jist, zda slovo jeho je případné. To jeho slovo je trochu tvrdé: »Zootokologie«. Mrzí mě to velice, že jsme v neprávu, ale myslím, že přese vše to zůstaneme při starém označení. Zde musí platiti jakýsi zákon promlčení. Je-li nějakého slova již půl století užíváno a autority ho používají a jeho smyslu se všeobecně rozumí, budeme ho užívati přes všecky obavy a pochybnosti filologů.

Promluviv̌še o původu slova »biologie«, máme za další povinnost zodpověděti otázku: »Co jest oborem (oblastí) této vědy?« Dle svého technického smyslu objímá biologie všecky zjevy, které pozorujeme na

živoucích bytostech oproti neživoucím. To jest všecko velmi hezké, dokud se obmezujeme na nižší zvířata a na rostliny; dostaneme se do značných rozpaků a obtíží, přicházíme-li k vyšším živoucím organismům. Můžeme o přírodě člověka míti názory jakékoliv, ale je zcela určito, že je člověk živoucí bytostí. Má-li naše označení dojíti úplné platnosti, je nutno, abychom i člověka se vším jeho jednáním a činěním zařadili do biologie, — potom připadnou této vědě i psychologie, politika a národohospodářství; ba i dějepis světový přináležel by přírodopisu. Při přísné logice nelze těmto názorům ničeho vytýkati; neboť nikdo nemůže pochybovati, že původní vlohy a základy našeho duševního života dají se stopovati až dolů ke zvířatům. Ta mají svůj jedinečný i státní život a patří-li do okruhu biologie, což všeobecně se uznává, státní zřízení včel a společenský celek vlků, potom bude těžko hájiti, proč neměli bychom sem zařaditi i všecky záležitosti lidské, které v mnohých okolnostech rovnají se záležitostem včel s jich věčným sháněním a pachtěním a nejsou bez určitých vztahů a nepodobny jednání a životu vlků. Věc je skutečně takovou, že my biologové jsme sebeobětovní lidé. Poněvadž, mírně počítáno, staráme se asi o čtvrt milionu různých druhů zvířat a rostlin, pociťujeme, že naše pole je už dosti veliké a rozsáhlé. Utvořil se jakýsi způsob praktického srozumění, dle kterého to, co by Bacon a Hobbes nazvali světovými dějinami, přenecháváme jinému vědeckému odboru. Tato větev vědy ustavila se pode jménem sociologie. Abych mluvil dle fraseologie, všeobecně užívané, řeknu, že jsme této provincii biologie přiznali samosprávu (autonomii); ale prosím pěkně, abyste pevně trvali na tom, že se jedná o oběť a že je netřeba vám se diviti, vidíte-li někdy biologa ubírati se na pole filosofie a státních věd nebo obírati se lidským vychováním, neboť tyto předměty zůstávají přece na konec součástí říše, kteroužto součást on dobrovolně opustil.

Když jsem byl vyložil význam slova biologie a objasnil všeobecné cíle vědy biologické, obracím se ku své druhé otázce: proč máme biologii studovati? Možná dost, že mnohým se bude zdáti otázka podivnou a že na konec za jiného nazírání na nejvlastnější předměty lidského bádání bude nejasno, proč bychom my jako živoucí bytosti měli míti zájem o to, věděti, čím vlastně náš život jest. Dle zkušeností, které učinil jsem jako učitel a vychovatel, mohlo by se zdáti, že je biologie předmětem, na kterém nám docela ničeho nezáleží. Zamýšlím předvésti vám některé úvahy, se kterými jistě mnozí z vás již se obeznámili, které však dostačí, aby ukázaly — ovšem ne zúplna, neboť dokázati to, co chci, k tomu by bylo třeba mnoho přednášek — že jsou velice dobré a věcné důvody, dokazující nutnost a potřebu, aby každý o tomto oboru něco věděl. Já sám souhlasím s jinou myšlenkou filosofa z Malmesbury (Hobbesa), že »účelem vší spekulace (bádání) je uskutečnění nějakého činu« a nemám příliš úcty a zájmů pro prosté jen vědění. Posuzuji cenu lidského snažení dle jeho důležitosti pro lidské zájmy, jinými slovy, podle jeho užitečnosti; ale chci, abychom se jasně o tom vyslovili, co myslím slovem »užitečnost«. V ústech Angličana znamená to všeobecně, co nám dopomáhá k puddingu nebo ku slávě nebo k obojímu. Dojista je to jeden význam slova užitečnosti, ale tento nezavírá

v sobě přece všecko, co já vyrozumívám užitečností. Domnívám se, že vědění jakéhokoliv způsobu je užitečným v té míře, aby získalo člověku správné představy, které jsou skutečně podkladem dobrého jednání a aby odstranila nesprávné představy, které jsou podkladem a úrodnou půdou bludu a chyb v jednání. Poněvadž tento svět, ať říkají praktikové co chtí, je docela ovládán představami a často dosti divokými a velice hypothetickými představami, jest jistě velké důležitosti, aby naše theorie o věcech a právě o věcech, které zdají se běžeti daleko mimo náš denní život, pokud možno byly správnými i pravdivými a aby byly, pokud možno, všech bludů prosty. Nejen dle hrubého praktického významu slova »užitečnost«, nýbrž dle tohoto vyššího a všeobecnějšího měřím cenu biologie dle její užitečnosti a pokusím se vám ukázati, že pocítíte potřebu některých vědomostí o biologii z mnohých pohnutek v tomto 19. stol. Mnozí z nás ku př. kladou velkou váhu na názory, které máme o postavení člověka ve vesmíru a které starají se o vztahy jeho k ostatní přírodě. Nám snad všem bylo řečeno a většina nás přidržuje se toho podání, že člověk má v přírodě ojedinělé a docela zvláštní postavení; ačkoliv jest na světě, není přece ze světa (nenáleží tomuto světu); jeho vztahy k okolí jsou prý vzdáleného způsobu; jeho původ datuje se z nové doby, jeho trvání jest prý co do času nedlouhé a on tvoří velkou »sprostředkující postavu«, kolem které se všecko ostatní na tomto světě točí. Ale biologové učí nás docela něčemu jinému. Pro dnešek prosím však, abyste mi dovolili, odbočiti od těchto věcí, poněvadž není to pro přítomné mé výklady účelným, abych názory biologů zde tlumočil. Nedomnívejte se, že za to vás prosím, abych ušel zodpovědnosti za tyto názory; jindy a na jiném místě dovolím si skutečně o těchto záležitostech rozptýliti všechny pochybnosti. Ale žádám si vám osvětliti, že pro mé výklady mohli by býti všickni biologové v neprávu a že mé výklady při tom přece by obstály. Biologové nám praví, že všecko to je úplný blud. Oni se obracejí ku fysické organisaci člověka. Oni zkoumají celé jeho složení, jeho kostru a všecko, co tuto obklopuje. Biologové »rozpouštějí« ho na nejmenší částice, do kterých jej rozložiti dovoluje drobnohled. Posuzují provádění jeho různých výkonů a činností a pozorují způsob, jak vystupuje na povrchu zemském. Potom obracejí se k jiným zvířatům; vezmou třeba některé domácí zvíře, řekněme psa — a tvrdí, že mohou dokázati, že analysa psa dovede je v celku k témže zkušenostem, jako rozbor člověka; nalézají skoro identické kosti, ve stejných vztazích; označují svaly psa jmény svalů člověka a nervy psa jmény nervů člověka a ústroje i smysly, které nalézají u člověka, nacházejí prý u psa také. Analysují mozek a míchu a nalézají, že označení vhodné pro jeden druh hodí se i pro druhý. Provádějí mikroskopické vyšetřování psa tak daleko, jak vůbec mohou a shledávají, že jeho tělo dá se rozložiti na tytéž prvky jako tělo lidské. Sledují dále vývin psa a člověka a shledávají, že v určitém období obě bytosti nelze od sebe odlišiti. Nalézají, že pes a jeho rod má určité rozšíření na povrchu zemském, které dá se ve svém způsobu srovnati s rozšiřováním se pokolení lidského. Co platí o psu, praví biologové, platí i o všech vyšších zvířatech a ubezpečují, že mohou stanoviti společný plán pro všecky tyto tvory a pokládají člověka a psa,

koně a hovězí dobytek za podřaděné modifikace jedné velké základní jednotky. Dále dokázalo — říkají biologové — bádání posledních 3 čtvrtí století, že podobné výzkumy vztahující se na všecky různé v přírodě se objevující druhy zvířat, dovedou nás ne sice v přímé čáře, ale po mnohých cestách, krok za krokem, postupně, od člověka na vrcholu až k oživené huspenovité hroudičce, stojící na konci celé té řady. Podle toho objevuje se prý správnou myšlenka Leibnitzova a Bonnetova, podle které tvoří zvířata velikou stupnici, v níž nalézá se řada přechodů od nejsložitějšího až ku nejnižšímu a nejjednoduššímu tvaru; podle toho jeví se prý tato myšlenka správnou ve svém celém obsahu a dosahu, byť i ne v té způsobě, jak ji tito filosofové byli proslovili. Však ještě více: rozšíří-li biologové svá bádání i na svět rostlin, shledá prý se, že se dá i zde sledovati v tomtéž způsobu stavba rostliny od největších a nejsložitějších stromů v těchže řadách přechodů až k malé huspenovité hroudičce, která se nelíší od podobného útvaru, nalezeného ve světě zvířat. Biologové dospěli tedy k tomu poznání, že základní jednotvárnost složení proniká svět zvířecí i rostlinný a že zvířata a rostliny se mezi sebou liší jen jako modifikace téhož všeobecného základního plánu.

Totéž vypravují nám o studiu výkonů (funkcí). Připouštějí velkou a důležitou mezeru, která dělí v přítomnosti pozorované, nám známé projevování se duševních schopností vyšších tvarů lidského pokroku od oněch tvarů nejnižších; ale zároveň prohlašují nám, že prý se nalézají u zvířat základy (zárodky) nebo vlohy všech téměř schopností člověka; jeví prý se jednotnost v duševních schopnostech zrovna tak jako v tělesném složení a je prý zde jen rozdíl ve stupni, ale nikoliv ve způsobu. Pravím úmyslně »skoro všechny«. Mezi mnohými rozdíly, které byly vytčeny mezi nižšími tvory a námi lidmi, nalézá se jeden (na který dle mého vědomí ponejprv upozornil profesor Allman) a na který neklade se všeobecně patřičná váha. Kdežto můžeme u různých druhů zvířat nalézti stopy všech jiných schopností, hlavně schopnost nápodobení, nenalezneme přece nikde onen zvláštní způsob napodobení, který projevuje se v napodobení formy (podoby) modelováním nebo kreslením. Pokud já vím, neexistuje plastický obraz a jistě také žádná malba a žádný výkres zvířecího původu. Zmiňuji se o této skutečnosti, aby měli z ní umělci tolik útěchy, kolik chtějí sami.

Jsou-li údaje biologů pravdivy, je nutno, abychom odložili své bludné názory o člověku a o jeho postavení v přírodě a postavili na jejich místo názory správné. Ale jest nemožno učiniti si o tom úsudek, mají-li biologové pravdu nebo nikoli, nejsme-li s to odhadnouti povahu důvodů, jimi uváděných. Mohl by se každý domnívati, že tato tvrzení rozumí se samo sebou! Věděl bych věru rád, co by řekl filolog člověku, jenž by se odvážil kritisovati některé těžké místo v řecké truchlohře, neznaje zcela určitě ani základů řecké mluvnice. A předce jsou lidé, kteří vyslovují se positivně o oněch nejvyšších otázkách biologických a nepokládají to za nutné, aby se seznámili s mluvnicí předmětu, ba i neznají abecedy jeho. Posudky podobných lidí, nemají docela žád ceny. Dříve jsem si jich všímal, dnes jako starý člověk jich nečtu.

Přikročuji k jiné důležitosti biologických vědomostí, více praktic

v obyčejném slova toho smyslu. Pohleďme na theorii o infekčních nemocech. Jistě máme na této všichni zájem. Theorie o nákažlivých chorobách vznikla jen ze studií biologických. Jsou příklady ničivých nemocí u zvířat, které se šíří jako naše nákazy a epidemie a které jsou určitě působeny živoucími organismy. Podle toho jest úplně možno, že jest »theorie o zárodcích«, jednající o příčinách nákažlivých chorob, docela odůvodněna a je-li nauka správnou, povede to nutně k tomu, že budou nalezeny i velice duležité pro nás každého a velice »praktické« způsoby léčení a zabraňování oněch strašlivých nemocí.

Jest vždy dobré a užitečné, aby široké publikum i odborníci měli dostatečné vědomosti o biologických pravdách. Dovolte, abych uvedl další praktický doklad pro cenu biologických studií. Za posledních 40 let udál se veliký obrat v theorii vzdělávání půdy. Výzkumy Liebigovy a našich krajanů Lawesa a Gilberta měly na tento obor lidského působení vliv, jehož význam nelze dosti doceniti; všecky tyto nové názory vyplynuly z lepšího výkladu některých pochodů, které v rostlinstvu se přiházejí a tvoří přirozeně součást úkolů vědy biologické.

Mohl bych ještě mnoho příkladův uvésti, ale, poněvadž čas ubíhá, přecházím ku třetí z uvedených nahoře otázek: Má-li studium biologie cenu, jak lze nejlépe ji studovati?

Poněvadž biologie je přírodní vědou, je nutno, aby methoda jejího studia byla anologní oné, kterou sledujeme při studiu jiných přírodních věd. Je dlouho již všeobecně uznáno, že tomu, kdo chce býti chemikem, nedostačí četba chemických knih a poslouchání chemických přednášek, nýbrž že jest nevyhnutelno, aby v chemické laboratoři sám prováděl základní pokusy chemické a zevrubně se naučil tomu, co mu řekla slova, která nalezl ve svých knihách a v přednáškách svých učitelův. Nečiní-li toho, může čísti knihy do bílého rána, přece se ničemu kloudnému z chemie nenaučí. To vám řekne každý chemik, a totéž učiní fysik pro svůj obor. Veliké změny a zdokonalení fysikálního a chemického vědeckého vzdělání a vychování, která udála se v nejnovější době, jsou vesměs výsledkem spojení praktického vyučování s četbou knih a poslouchaním přednášek.

Totéž platí o biologii. Nikdo nebude o biologii ničeho věděti nežli několik diletantických a pafilosofických poznatkův, spokojí-li se čtením knih o rostlinopisu, živočichopisu i podobných. Důvod pro toto tvrzení je jednoduchý a srozumitelný. Totiž, že řeč jest jen symbolem pro ony věci, o kterých jedná; čím složitější věci jsou, tím nedokonalejším jest symbol a tím více potřebuje slovný popis doplnění poučením, kterého můžeme dosíci jenom zaměstnáním, obhlížením a ohmatáním onoho symbolisovaného předmětu. Má-li se někdo státi obchodníkem čajem, nedávají mu čísti knihy o Číně a o čaji, nýbrž dají jej do obchodu s čajem, kde se naučí zacházeti s čajem, jej čichati a jej chutnati. Bez tohoto způsobu vědomostí, kterých lze získati jedině touto praktickou cestou, skončily by jeho skutky jako obchodníka čajem, brzo úpadkem. »Papíroví« filosofové žijí v poblouzení, že lze si osvojiti přírodní vědy as takovým působem jako literární zručnost; ale bohužel to není pravda. Někdo může přečísti sebe více knih a na konec je zrovna takovým nevědomcem

jako před tím, nedovede-li proměniti slova v určité obrazy, kteroužto schopnost možno nabýti jenom cvičením pozorovacího nadání na jevech přírodních.

Možná dost, že někdo řekne: »To jest všecko tuze hezké, ale jak jste nám právě sám řekl, je téměř čtvrt milionu různých žijících a vymřelých zvířat a rostlin a jeden život lidský by jistě nevystačil na to, jen pátý díl z nich vyšetřiti.« To jest docela správno; ale dlužno uvésti, že existuje velké pohodlí ve způsobu, jak věci jsou seřaděny, totiž tak, že vzdor tomuto ukrutnému počtu rozmanitých živoucích bytostí jsou všechny na konec ustrojeny podle velmi málo plánů. Je jistě přes jedenkrát sto tisíc druhů hmyzu a přece může každý, kdo jen jeden hmyzí zná, zvolí-li případný druh, míti řádnou představu o složení všech hmyzů. Nechci říci, že zná potom složení důkladně neb jen tak zevrubně, jak by si bylo přáti; ale bude míti dostatečné reelní vědomosti, aby rozuměl tomu, co čte, aby měl jasný obraz o oněch poměrech složení, které tak rozmanitě u všech druhů hmyzu, které dosud nezná, modifikovaně se objevují. Jest skutečně u zvířat i rostlin něco jako typy a my k tomu, abychom si osvojili určité vědomosti o tom, na čem hlavní modifikace zvířecího a rostlinného života spočívají, potřebujeme studia poměrně malého počtu zvířat a rostlin. Chci vám vypravovati, co v biologické laboratoři děláme. Tam přednáším já půl páta měsíce denně před jednotlivou třídou studujících a moje třída má přirozeně své učebnice, ale hlavní díl vyučování, onen díl, který pokládám za nejdůležitější, je laboratoř pro praktické práce, t. j. pokoj se všemi možnými zařízeními pro obyčejnou pitvu. Máme tu stoly vhodně ku světlu obrácené, drobnohledy a pitevní nástroje a zkoumáme ústrojí určitého počtu zvířat a rostlin. Vezmeme ku př. z rostlinstva kvasinku, z druhu Protococcus, obyčejnou plíseň, z druhu Chara, kapraď a jevnosnubnou květinu; ze zvířat prohlížíme amoebu, vorticellu a sladkovodního polypa. Rozpitváme hvězdýše, žížalu, hlemýždě atd. Zkoumáme hummra, říčního raka a potápníka.

Přecházíme potom k rejnoku, žábě, želvě, holubu a králíku a toto bádání zabere nám všechen čas, který vůbec máme. Účelem tohoto kursu není vychovati vyškolené anatomy, nýbrž podati každému studujícímu pomocí smyslových dojmů jasnou a určitou představu o charakteristické stavbě těla každé hlavní modifikace zvířectva a to je úplně možno, aniž je třeba prozkoumati větší počet druhů než svrchu vypočítané.

Kdo zná ústrojí zmíněných zvířat, má být i omezený, přec lce jasný a správný názor o hlavních tazích organisace všech oněch velkých tříd zvířectva a rostlinstva, ku kterým rozličné vyjmenované druhy patří.

Potom je mu možno s užitkem čísti; neboť pokaždé, kdykoliv přijde na jméno některého útvaru, má v hlavě určitý obraz o tom, co jméno značí u zvířete, o kterém čte a jeho četba není následkem toho pouhou četbou.

Není to pouhé opakování slov, nýbrž každý upotřebený výraz v popisu, řekněme koně nebo slona vyvolá v něm obraz věci, kterou u králíka viděl a tím je mu možno učiniti si o tom, čeho neviděl, zřetelnou představu jako modifikaci dříve viděného ústrojí. Shledal jsem, že tento system poskytuje výtečné výsledky a neváhám prohlásiti, že každý, kdo

podobný kurs pozorně prodělal, může si učiniti lepší představu o velkých pravdách biologie, zvláště morfologie, se kterou se hlavně zabýváme, nežli kdyby všecky příslušné knihy toliko pročetl.

Spojitost této přednášky s výstavou a sbírkou vědeckých přístrojů spočívá na tom, že zde vystaveny jsou některé pomůcky pro naše laboratorium. Ti, kdo navštíví tuto velice zajímavou výstavu, uvidí celou řadu vyobrazení a praeparatů k vysvětlení stavby ústrojí žáby. Takové výkresy a praeparaty byly zhotoveny k potřebě studujících v biologické pracovně. Takovým způsobem dostane studující nejdříve výkres poměrů, které viděti má, za druhé učiněný praeparat a když pomůckami těmi a potřebnými vysvětlivkami a praktickými pokyny, které mu demonstrator je s to podati, nemůže se naučiti skutečným dějům, je lépe, vyvolí-li si jiný obor lidského bádání nežli biologii. Chtěl bych ještě něco říci o užitečnosti sbírek při studiu biologie, ale vyměřený čas mi toho nedovoluje a mám ještě na mysli zodpovídati jiné otázky. Beze vší pochyby není lepší pomůcky pro studium biologie nebo lépe řečeno pro studium některého jejího odvětví nežli přírodovědecké sbírky. Však, aby každé podobné museum mělo pro biologii tuto důležitost, to může ukázati teprvé museum budoucnosti, neboť dnešní musea nemohou dostiučiniti těmto úkolům. Nepustím se do podrobností; mohu ale říci, že mnozí z vás, abyste si získali nějakého poučení nebo z pěkného úmyslu použíti s prospěchem některého svátku, navštívíte některé velké přírodovědecké museum. Prošli jste kilometr cesty mezi vycpanými zvířaty, s jich dlouhými dole upevněnými jmény a nezískáte obyčejně nic jiného nežli všeobecnou představu, že zvířena je »veliké bludiště bez plánu«. Dle mých názorů neskytá museum podobné všecko, co bychom s rozumem mohli očekávati od podobného ústavu. Přírodovědecká sbírka má býti přístupna a prospěšnou učiněna jednak obecenstvu vůbec a jednak vědeckým pracovníkům. Těmto požadavkům nevyhoví se tím způsobem, zřídíme-li celou spoustu skleněných příhrádek se snahou vystavovati všecko a za tím ve skutečnosti položíme všem těm, kdož skutečně něco viděti si přejí, všemožné překážky do cesty.

Lid potřebuje volného, nerušeného přístupu ku sbírkám, kterým může rozuměti a které může oceniti; učenci potřebují přístupu k vědeckému materialu. Proto je nutno, aby velké množství přírodovědeckých předmětů bylo rozděleno ve dvě části: pro obecenstvo a pro učence, jimž by byly sbírky dostupny každého dne. První oddělení mělo by obsahovati příklady všech důležitých a zajímavějších organismů. Na předměty ty bylo by nutno upevniti vysvětlovací tabulky a zároveň bylo by nezbytným sestaviti katalog, ve kterém by nalezaly se populárně psané úvahy o všeobecné důležitosti vystavených předmětů. Druhé oddělení obsahovalo by jen předměty, které by byly zajímavy pro učence a v oddělení tom bylo by nutno zaopatřiti místnosti všemi pomocnými vědeckými přístroji. Dejme tomu, že jsem ornithologem. Chci prozkoumati sbírku ptáků. Jest věru škodlivo, jsou-li ptáci tu vycpáni. Je to nejen zbytečné mrhání penězi, ale já musím nutně počítati s myšlenkami vycpávače, kdežto mám-li před sebou kůži ptáka, s níž nikdo neprováděl vycpávací experimenty, mohu si utvořiti svůj vlastní úsudek o tom, jak

pták vypadal. Pro ornithologické účely nejsou nutnými velké skleněné skříně, přeplněné vycpanými ptáky na různých větvičkách, nýbrž pohodlné přihrady, ve kterých uloženy jsou ptačí kůže. Tyto nezaberou mnoho místa a nevyžadují mnoho výloh. Pro vzdělání obecenstva, které přeje si býti poučenu a nejde za zevrubnějšími odbornými vědomostmi, dlužno věc uspořádati docela jinak. Jednotlivec z velkého publika, který jde do sbírky ptáků, nepřeje si viděti všecky opeřence, které jenom možno sesbírati. Ten netouží po tom, aby mohl sto druhů, náležejících do třídy vrabců, vedle sebe stojících porovnávati, nýbrž rád by věděl, co pták je, a jaké velké modifikace ve stavbě ústrojí ptačího nalezáme a chce tyto vědomosti lehkým způsobem si osvojiti. Jeho přání odpovídá nejlépe malý počet pečlivě vybraných a umělecky i správně vystavených ptáků s jich různým opeřením v různém věku, s hnízdy, mláďaty, vejci a kostrou a vedle toho chce míti v museum lehce přehledné tabulky, na kterých by vyznačeno bylo, co který předmět znamená. Pro poučení a zábavu obecenstva byla by taková výstava typů daleko cennější nežli každé, sebe obsáhlejší nápodobení archy Noëmovy.

Na konec zbývá otázka, kdy dlužno nejlépe věnovati se studiu biologie. Nenalézám žádného důvodu, proč by tato věda neměla v určitém, omezeném rozsahu tvořiti část obyčejného vyučovacího systemu a plánu. Tento názor zastupuji již dlouhá leta a jsem přesvědčen, že se věc dá velice lehko provésti a že přinesla by značný užitek žactvu. Ovšem bylo by nevyhnutelno upraviti vyučování tomuto předmětu dle chápací schopnosti a dle potřeb žactva. Za mého mládí učitelé měli obdivuhodný způsob učiti klasickým jazykům. První úkol žáku daný byl, aby se naučil na paměť pravidlům latinské gramatiky v latinské řeči, tedy v řeči, které se teprvé učiti měl! Myslil jsem si tehda, že tato methoda učiti řečem je velice »pohodlna«, ale neodvážil jsem se postaviti se proti názorům svých představených. Dnes nejsem již tak skromným jako tenkráte a dovoluji si mysliti sobě, že to byla methoda nesmyslná. Právě tak nesmyslným bylo by chtíti začíti vyučování biologii tím, že bychom podali hochům celou řadu definicí tříd a řádů živočišstva a učili je těmto na paměť. To je velice oblíbenou vyučovací methodou, tak že si někdy myslívám, že duch starých klasických systemů vstoupil do nových, moderních vědeckých systemů a že by bylo skoro výhodnějším, kdybychom úplně upustili od všeho vědeckého vyučování. Na čem skutečně a nejvíce záleží, je to, abychom mladým duším podali názor o tom, jak život rostliny a zvířete vypadá. Při tom dlužno nám hleděti k praktickým okolnostem jako činíme u jiných věcí. Tak u mnohých hochů nalezneme, že se štítí některých zvířat, jako hlemýžďů, žab, červů, a tu dlužno vyvarovati se těchto živočichů. Po ruce je vždycky velice vhodné zvíře, které je každému přístupno a tím je člověk sám a vedle toho je velice snadno vždycky opatřiti si obyčejné květiny. Tím dají se lehce vylíčiti nejdůležitější věci z anatomie a fysiologie malým žáčkům ve velice realistickém způsobu popsáním důležitých poměrů lidského těla. Vnitřnosti, které nemůžeme na sobě samých pozorovati a ohledati jako srdce, plíce a játra, ty opatříme si z nejbližší porážky. Při poučování v biologii rostlinstva poslouží nám každá obyčejná květinka, která nečiní ani

vzbuzuje odpor. Takovým způsobem dle mého mínění možno dětem poskytovati nejdůležitější poznatky z lidské fysiologie a botanické základy. Dále jíti neodporučuji. Se studujícími 15 neb 16letými probíral bych již něco více z anatomie a podal bych jim aspoň čtyry nebo pět hlavních modifikací zvířecích forem a něco z vyšší anatomie rostlin. Všem těm, kdo chtějí studovati biologickou vědu ku své zábavě nebo s úmyslem státi se zoology aneb botaniky, všem těm, kdo věnovati se chtějí fysiologii a hlavně těm, kdož své životní práce věnovati míní praktickému lékařství, všem těm, pravím, není vhodnějšího učení a prospěšnějšího nežli vzdělání v praktické biologické vědě, takové, jak jsem vám byl vylíčil. Vedle jmenovaných lidí dlužno vzpomenouti ještě jedněch, kterým by studium biologie velice prospělo. Jeden z největších odpůrců Darwinových, jenž je autorem několika velice ostrých spisů proti tomuto badateli, psal mi kdys, abych mu poradil, jak by si mohl opatřiti nejdůležitější důkazy pro theorii vývinu. Odporučil jsem mu vzíti si kurs v srovnávací anatomii a fysiologii a potom v embryologii. Byl s mou radou nespokojen, jak se obyčejně stává nejlepším radám. Nehledě k tomuto odstrašujícímu příkladu, radím na rozloučenou všem více méně ostrovtipným »papírovým filosofům« mezi laiky i klerem, jež se odvažují na pole biologických půtek: »Opatřte si trochu zdravého, základního, praktického poučení o biologii!«

Přítomný stav organické (ústrojné) přírody.

Promluvím o Darvinově knize »O původu druhů«, knize, která byla tolik od mnohých velebena, a která od mnohých tolik byla haněna a tupena. Chci postaviti knihu tu do jasného a pravdivého světla. Nepochybuji, že mnozí z vás znají knihu onu, neboť známa je mi vaše touha po vědění. A všichni zajisté slyšeli jste o ní mluviti, jeden z té, druhý z oné stránky; pozornost a zvědavost vaše jistě byla tímto dílem více méně vzbuzena. Vše, co učiniti mohu a co učiniti budu se snažiti, jest, že předložím vám soud muže, který se ovšem mýliti může, ale v každém případu muže, jehož zaměstnáním a povoláním jest vytvořiti si úsudek o otázkách tohoto způsobu.

Jako všude, kde jedná se o obsáhlý předmět, je nutno i zde, abych věnoval většinu svého přednáškového kursu (smí-li se tak malý počet přednášek pojmenovati) přípravným rozborům, nebo spíše výkladu o oněch skutcích a základech, jimiž se spis obírá, a které nám více nebo méně přímo staví před oči. Nemohu předpokládati, že vy všichni nebo některá část z vás jste přírodozpytci; a i kdybyste jimi byli, přece by falešné pojmy a nedorozumění, jež, pokud se týče těchto věcí i mezi přírodozpytci panují, toho vyžadovaly, abych nastoupil cestu, kterou jsem si vyměřil; totiž, abych počal od začátku, abych pokusil se ukázati, jaký jest stav organické přírody v přítomnosti, abych naznačil minulý její stav, abych dále vymezil dopodrobna úkol, jejž vytkl si Darwin; abych se vynasnažil ukázati vám, jaké jsou jednotlivé methody, kterými se onen úkol řešiti může a v jakém způsobu činí spisovatel jmenovaného díla

těmto podmínkám zadost a v jaké míře jim nedostačuje; na konec pokud vůbec vám některý člověk dostačiti může a do jaké míry to učiniti jest v jeho moci.

Dnes chci se pokusiti podati vám všeobecnou představu o našich vědomostech o stavu živoucích bytostí. Jsou různé způsoby v počínání tomto. Mohl bych k tomu zvoliti za prostředek líčení a popis. Po příkladu Humboldtově v jeho »Pohledech do přírody«, mohl bych zkusiti vylíčiti nekonečnou rozmanitost organického života v každé způsobě jeho bytí, v jeho vztahu k různosti ponebí a podobně; takovéto počínání poskytlo by nám vrchovatou náplň zajímavosti; ale vzhledem k předmětu, který leží před námi, nezdá se mi tato cesta býti nejvhodnější. Naše vyšetřování musí jíti dále a hlouběji do předmětu; nám jest nutno zkusiti, živoucí přírodě, abych tak řekl, vniknouti do vnitra a odkrýti vůdčí pravidla, která jsou základem některých její nejtajnějších jevů. Zamýšlím tudíž, nejdříve vyvoliti si nějaké vám dobře známé zvíře a příklady lehce srozumitelnými a očividnými, z něho vzatými, znázorniti vám druhy (záhad) problemů, které vám vůbec živoucí tvor poskytuje; a potom chci ukázati, že tytéž problemy jeví se u všech druhů živoucích bytostí. Však dříve dovolte mi vyložiti, v jakém smyslu jsem použil slova »organická příroda«. Při řeči o příčinách, které nás vedou k nynějším vědomostem o »organické« přírodě, používal jsem tohoto výrazu téměř jako za souznačný s výrazem »živoucí« a to z následujícího důvodu. Téměř ve všech živoucích bytostech můžete seznati různé části, které jsou k tomu určeny, aby vykonávaly na určitý způsob určitou práci. My nazýváme tyto části »orgány« (»ústroje«), a mluvíme-li o celku, říkáme »organický« (»ústrojný«). A poněvadž to je charakteristickým pro všechny podobné tvory, bylo slova »organický« (»ústrojný«) velice vhodně použito, abychom naznačili tím celek živoucí přírody, celé rostlinstvo a celé živočišstvo.

Není snad mnoho zvířat, která by vám byla lépe známa, nežli obyčejný kůň. Předpokládejme, že bychom všemu přáli si rozuměti, co týče se koně. Bude nutno, aby nejprvnější úlohou naší bylo studovati stavbu zvířete. Celé jeho tělo jest obemknuto kůží, pokrytou chlupy. Stáhneme-li kůži, nalezneme pod ní veliké množství masa, nebo to, co vědecky nazýváme »svaly«, totiž hmotu, která, majíc schopnost stahovati se, způsobuje, že zvíře se pohybuje. Tyto svaly pohybují tvrdými součástěmi naproti sobě a vyluzují tak onu sílu a moc pohybu, který činí koně tak užitečným pro nás skytáním služeb, k nimž ho používáme. Odstraníme-li celou kůži a všecko maso, přijdete na celou řadu kostí, tvrdé útvary, které jsou mezi sebou spojeny vazy a tvoří kostru. Na kostře dají se rozeznati různé části. Dlouhá řada kostí, která počíná lebkou a vybíhá v ocas, nazývá se pateř, na kterou se upínají v přední polovině těla žebra. Dále jsou zde dva páry končetin, jedny přední, druhé zadní; my nazýváme je přední a zadní nohy. Pokračujeme-li ve svých výzkumech o nitru zvířete, nalézáme v kostře velikou dutinu, či spíše dvě velké dutiny. Jedna počíná lebkou, běží pateří a končí v ocase; obsahuje mozek a míchu, velice důležité ústroje. Druhá velká dutina, počínající tlamou, obsahuje požerák, žaludek, dlouhá střeva a všechen ostatní vnitřní aparat, který nutným jest pro zažívání. Dále uloženo v téže velké dutině srdce

se svými všemi velkými cévami, které od něho vycházejí; mimo to dýchací ústroje, plíce; dále ledviny a pohlavní ústroje atd. Zkusme nyní, tuto představu o koni, kterou nyní máme, převésti na jednoduchý výraz, který může ihned bez obtíží a zbavení všech nepatrných jednotlivostí, utkvíti v představě. Učiním-li průřez, to jest, rozříznu-li zdechlého koně napříč, dostanu, nehledím-li k jednotlivostem a učiním-li řez v krajině předních běhů, následující obraz: Nahoře bude ona dlouhá velká kostěná roura, kterou jsme nazvali pateří, něco hlouběji nalezneme zažívací rouru a ještě níže srdce. Celé tělo tvoří jaksi dvojitou rouru, úplně obklopenou a potaženou kůží; mícha nalezá se v hoření rouře a v dolení jsou umístěny zažívací roura a srdce a docela dole budeme míti na obraze přední nohy rozříznuty. To by byl, abychom mluvili s matematikem, kůň uvedený na nejjednodušší výraz. Pamatujte si obraz laskavě jako zjednodušenou představu o stavbě koně. Úvahy, které nyní učiníme, náleží k tomu, co nazýváme umělým výrazem »anatomie« koně. Spracujme různé ty součásti zvířete, maso, chlupy, kůži a kosti; rozložme svými pytevními nožíky různé ty ústroje, prohlédněme je pomocí svých zvětšujících skel, a hleďme, čemu se při tom můžeme naučiti. Shledáme, že maso sestává ze svazečků silných vláken. Ukáže se, že mozek a nervy taktéž složeny jsou z vláken, jakož i z oněch zvláštně vypadajících zjevů, které nazýváme »gangliemi.« Prohlédneme-li jemný řez kosti, shledáme, že, ovšem s některou růzností v drobnostech, podobá se tento řez velice řezu kostí ptáka pštrosa; a vezměme jakoukoli malou částečku některého ústroje, shledáme vždy, že tato částečka má jemnou stavbu, kterou můžeme pozorovati toliko pod mikroskopem. Všecky tyto částečky jsou předměty mikroskopické anatomie čili »histologie«. Tyto součástky mění se neustále, rostou, hynou a bývají za života zvířete neustále nahražovány. Tkaň nahražuje se neustále novým materiálem; a pohlédnete-li na mladé tkanivo, ať je to sval, ať je to kůže nebo ať je to některý z jmenovaných ústrojů, naleznete vždycky u všech tytéž poměry. Každé toto mikroskopické vlákenko nebo nitka (mluvím nyní jen o všeobecném charakteru (povaze) celého průběhu), každá tato částečka jest modifikací původní tkáně, která dá se lehce rozložiti v malé části masité hmoty, oné hmoty, která je složena z chemických prvků: uhlíku, vodíku, kyslíku a dusíku. Tyto součástky, ve které se všecky prvotní tkaně rozpadávají, nazýváme »buňkami«. Učiním-li průřez kouskem kůže své ruky, shledám, že tato sestává z podobných buněk. Prozkoumám-li vlákna, která tvoří různé ústroje všech živoucích zvířat, naleznu, že všecka byla v určitém času vytvořena z hmoty, sestávající z podobných elementů (prvků). Jako jsme celé tělo uvedli na nejjednodušší výraz, tak můžeme i mikroskopické prvky skladby zvířecí uvésti na velice jednoduchý tvar. Zrovna tak jako mohu plán celého těla velice jednoduše si znázorniti, dá se i prvotní skladba každé tkáně znázorniti jako veliké množství buněk.

Když jsem byl tímto způsobem jaksi Vám předvedl architekturu - [vědecky mluvě morfologii (tvarosloví)] - těla koně, přecházím k jiné úvaze. Kůň není mrtvá stavba: je činný, živý, pracující stroj. Doposud měli jsme jaksi parní stroj před očima, v němž uhasl oheň a jehož kotel byl prázdným. Ale tělo živoucího zvířete je pěkně upravený, činný stroj

a každá část vykonává zvláštní práci v úhrnné té práci celého stroje a právě v tom pozůstává život. Koně vidíte po denní práci pásti se na trávě, nebo ve stáji žráti oves. Co tím vykonává? Jeho čelisti pracují jako mlýn (a velice složitý mlýn!), rozmělňujíce zrno a trávu rozmačkávajíce na kaši. Když byla tato operace provedena, jde potrava do žaludku a smíchá se tam s chemickou tekutinou, nazývanou žaludeční šťávou, hmotou, která má tu zvláštní vlastnost, že výživné součásti trávy činí rozpustnými a je rozpouští a nestravitelné nechává netknuty. Tu máte napřed mlýn a potom určitý způsob chemické retorty (křivule). Potom dopravuje se z části zažitá potrava stahováním se svalů střevních do zadních částí těla, když byla rozpustné části krev přijala do sebe. Krev nalezá se ve veliké soustavě rour, které se rozprostírají po celém těle a jsou ve spojení s pumpou, srdcem, které svou polohou a stahováním svých klapek (chlopní) dává krvi neustále v určitém směru cirkulovati (kolovati) a nikdy nedovoluje, aby krev v živém těle se zastavila ve svém oběhu. Pomocí tohoto oběhu krve, která má v sobě výrobky z potravy dobyté, vybírají si z ní kůže, maso, chlup a všecky ostatní součásti těla to, co potřebují a každý z těchto ústrojů odvádí z krve ony látky, které jsou mu nutny k vykonávání jeho práce.

Činnost všech těchto ústrojů, vyplnění každé z těchto nejrůznějších povinností, způsobuje neustálou spotřebu látek, nutných k jich udržení. Látky ty berou ústroje krvi. Dále vyvolává ona činnost neustálé vytvořování se neužitečných výrobků, které vracejí se do krve a touto přivádí se plicím a ledvinám. Úkol plic a ledvin spočívá v tom, tyto neužitečné výtvory (produkty) z krve vytáhnouti, rozložiti a odstraniti. Takovým způsobem udržuje se pravidelně všeobecná výživa, práce a správa (oprava) celého stroje. Ale tento stroj nepožívá toliko a nepřivlastňuje si dále ku svému zachování nutnou potravu, nýbrž je také strojem, jenž má za účel stálý pohyb. Kůň chce se pohybovati z jednoho místa na druhé a aby tak učiniti mohl, k tomu má ony silné, stahující se svazečky svalové, které se upínají na kosti jeho běhů. Svaly jeho pobízí k pohybu určitý druh telegrafického aparatu, který tvořen jest mozkem a míchou, probíhající pateří; s míchou jest ve spojení veliké množství vláken, jež nazýváme nervy a které vybíhají do všech částí celého těla. Pomocí nich posýlají oči, uši, nos, jazyk a kůže — ústroje vjemů — dojmy a pocity k mozku, který v úkolu ústřední telegrafické stanice, přijímaje zevšad dojmy, rozesílá do všech částí těla zprávy a uvádí do pohybu ony svaly, které nutny jsou ku vykonání žádaného pohybu. Zde máte stroj, nanejvýš složitý a krásně vybudovaný, jehož všecky díly harmonicky pracují za jedním cílem — k udržování zvířecího života.

Pozorujte dále následující. Kůň nahrazuje to, co ztrácí na síle, žraním a jeho žrádlem je tráva a oves nebo snad jinné rostlinné výrobky; proto leží na konec původ celého onoho umělého stroje v říši rostlinné. Odkud ale bere tráva nebo oves nebo některá jiná rostlina onu výživnou, obrok tvořící látku? Napřed je malým zrnkem, které rychle počíná z půdy a okolního vzduchu potahovati látky, které samy v sobě nemají žádných životních vlastností. Béře v sebe vodu, neústrojné těleso, dál kyselinu uhličitou, neústrojné (neorganické) těleso, a čpavek taktéž n

ústrojné (neorganické) těleso, nalezající se ve vzduchu; potom, podivuhodným lučebným pochodem, jehož jednotlivostem lučebníci dosud nerozumějí, ačkoliv již jsou blízko cíle, spojuje semínko tyto látky ve hmotu, která má jméno »proteïn«, jsouc sloučeninou dusíku, vodíku, kyslíku a uhlíku a majíc vlastnost projevovati živoucí sílu a udržovati stále zvířecí život.*) Je tedy patrno, že neužitečné výrobky zvířecího hospodářství (oekonomie), odumřelé hmoty, které ve způsobě organických látek napořád jsou vylučovány ode všech živoucích bytostí, neustále nahražovány bývají hmotami nutnými pro opravu a znovu vybudování, a sice z rostlin, které, abych tak řekl, je tvoří tajuplným sloučením těchže neorganických hmot.

Sledujme nyní přírodopis koně v jiném směru. Za určitou dobu dříve nebo později zmírá, ať už následkem nemoci nebo následkem nehody, úrazu, nebo následkem stáří. Rozmanité činnosti krásného ústrojí se zastavují, kůň ztrácí svou sílu, a po celé pamětihodné řadě změn za svého vývinu a udržování se hyne a zakončuje svůj život, vraceje se do onoho neorganického světa, od něhož vše až na malou část své hmoty, kterou těžko lze vypočísti, byl vzal. Jeho kosti nestanou se ničím jiným, nežli uhličitanem nebo fosforečňanem vápenatým, hmota jeho masa a jeho jiných součástí promění se svým časem v kyselinu uhličitou, vodu a čpavek. Nyní snad porozumíte obzvláštnímu poměru mezi zvířetem a rostlinou, mezi ústrojným a neústrojným světem, který bychom mohli si docela dobře graficky znázorniti.

Rostlina sbírá neústrojné látky a proměňuje je ve svou vlastní hmotu. Zvíře požírá rostlinu a přizpůsobuje si její výživné součásti ku svému zachování a udržení, vylučujíc a odvrhujíc od sebe neužitečné hmoty; konečně umírá zvíře a celé jeho tělo rozkládá se a vrací se zpátky do neústrojného světa. Vytváří se stálý oběh od jednoho k druhému, neustálé tvoření se ústrojného života z neústrojných látek a neustálý návrat látek živoucích těles do neústrojného světa, takže látky, ze kterých složena jsou naše těla, pravdě podobně jsou v celku látky, které tvořily podstatu dávno již zašlých tvorů, které v určitém mezidobí byly součástí neústrojného světa. Tím přijdeme k závěru, na první pohled podivnému, že hmota tvořící živoucí svět je toutéž hmotou, která tvoří neústrojný svět. A pravdou jest také to, že, ačkoliv podivuhodné jsou schopnosti živoucích bytostí čili síly, přece všecky tyto síly buď jsou totožnými se silami, existujícími v neústrojném světě, anebo mohou býti v ně přeměněny; a sice v tomtéž smyslu, jako ukázaly výzkumy fysiků, že může se teplo přeměniti v elektřinu, elektřina v magnetismus, magnetismus v mechanickou nebo chemickou sílu a jednokaždé ve druhé, poněvadž se každá z těchto sil dá měřiti druhou — zrovna tak, pravím, dá se použiti tohoto velkého zákona na živoucí svět.**) Proč je kostra koně schopna nositi spousty masa a různé ústroje tvořící živé tělo? Nepůsobí zde táž

*) Proteinové a bílkovinné látky jsou nutny k udržení života, ale názor, že by život byl vlastností těchto těles, není nijak odůvodněn. Mrtvá bílkovina lučebníkova nevyrovná se živoucí bílkovině, protoplasmu biologově. Podaří-li se bílkovinu umělou cestou vydobýti, jest ještě otázkou, bude-li tato bílkovina živou.

**) Theorie Huxleyova, kterou lze těžko dokázati.

síla přilnavosti (cohaese), která drží pohromadě částky hmoty, ze které sestává ku př. kousek křídy? Co jest u zvířecího svalu schopnost stahovati se jiného nežli síla, která dá se vyjádřiti silou tíhy, jím přemoženou a mohoucí se opět v tuto přeměniti? Nebo, chcete-li uvažovati o skrytějších jevech, čím liší se pochod zažívání od oněch pochodů, které dějou se v lučební pracovně? Ba vezmeme-li ty nejtajemnější a nejspletitější výkony zvířecího žjvota, výkony soustavy nervové, bylo dokázáno v posledních letech, že jsou s elektrickými pochody, neříkám totožnými, ale přece v určitém spojení; tak totiž, že každý stupeň nervové činnosti provázen bývá určitým stupněm elektrické poruchy v součástkách nervových, v nichž kotví ona činnost. Nervová činnost jest příbuzna elektřině v tomtéž způsobu, jako je teplo příbuzno elektřině. A týž způsob dokazování, které potvrzuje příbuznost mezi oběma posledními silami, ukazuje také, že nervové síly jsou příbuzny s elektřinou; neboť pokusy Dubois-Reymondovy a jiných prokázaly, že kdykoliv nerv nalézá se ve stavu podráždění, nesa buď svalům nějaké poselství nebo mozku nějaký dojem, utrpí elektrický stav tohoto nervu vždy poruchu, se kterou se za jiných příležitostí nesetkával. Máme ještě velký počet jiných skutků a zjevů podobného rázu, takže docházíme k povšechnému závěru, že jest blízká příbuznost mezi ústrojným a neústrojným světem nejen pokud se týče živé hmoty, nýbrž i pokud se týče sil hmotou projevovaných, poněvadž různost mezi oběma stávající, jak daleko my to pozorovati můžeme, pochází od různého sestavení a rozpoložení (kombinace a disposice) totožných sil a ne od prvotní rozdílnosti.

Pravil jsem, že kůň konečně zmírá a přeměňuje se v tytéž neústrojné látky, z nichž pocházela celá jeho hmota až na malý, těžko vypočísti se dající díl, takže skutečné putování hmoty jest tak pamětihodné jako ono smýšlené putování duší v indické báji. Však dříve než nastala smrt, tedy za života zvířete, uvolnily se dosti často u obou pohlaví určité výrobky nebo-li součásti organismu; určité tyto součásti organismu obou pohlaví přišly spolu ve styk, a z tohoto spojení, ze splynutí, které se potom událo, povstává nový tvor. V určitých obdobích odděluje se u kobyly od zvláštního ústroje — vaječníku — v nitru jejího těla malá částka hmoty, kterou možno srovnati s tím, co jsme nahoře nazvali buňkou. Tato buňka má ve svém středu jádro, obklopené světlým prostorem a klikatou, vláčnou hmotou z proteïnu, a ačkoliv se liší svým vzhledem od všeobecně známých ptačích vajec, přece jest ve skutečnosti vejcem, vajíčkem. Za krátký čas prodělá tato malá část hmoty, vážící jen nepatrný zlomek granu, celou řadu změn, změn podivuhodných a složitých. Vytvoří se na jejím povrchu malá vyvýšeninka, která se později rozdělí a vyznačí v malou rýhu. Prostranní hranice rýhy roztáhnou se nahoru a dolů a tvoří na konec dvojitou rouru. V hoření a menší roufe vytvoří se mícha a mozek; v dolení zažívací roura a srdce; a na konec objeví se na obou stranách tělíska dva páry pupenců, které jsou zárodkem končetin (běhů). V pravdě podobá se správný obraz průřezu embryi v tomto stavu ve všech téměř směrech onomu obrazu, který nakreslili jsme si dříve za tím účelem, abychom představu koně mohli si uvés na nejjednodušší (matematický) výraz.

Tyto změny povstávají pomalu a postupně. Celé tělo dá se rozložiti na buňky, které na jednom místě promění se ve svaly, na jiném v chrustavku a kost, na jiném ve vláknitou tkaň, na jiném ve vlas (chlup), při čemž každá část poznenáhlu a pomalu nabývá určitého tvaru, jakoby pracovala ruka velikého umělce na každém tom složitém útvaru, o němž jsme se byli zmínili. Embryo přechází potom v jiné útvary. Mohl bych Vám říci, že v určitém období nedají se rozeznati mezi sebou embrya psa, koně, morčete, opice nebo člověka; v určitém období jsou tato embrya podobna všecka embryu psa. Ale s pokračujícím vývinem dostávají všecky součásti embrya své zvláštnosti, až uvidíme embryo přeměněno v tu podobu, která je podobou matky, ze které ono pochází. Živé toto zvíře, tento kůň počíná své bytí, svou existenci jako malý díl dusíkaté hmoty; tento malý díl, který bere svou potravu, jak jsem nahoře ukázal, z neústrojného světa, roste vždy podle zvláštního tvaru a stavby svých rodičů, způsobuje stálé odcházení nepotřebných součástí a tento odbyt nahražuje se potravou, potahovanou z neústrojného světa; co na takový způsob odchází, vrací se bezprostředně do neústrojného světa zpět. Na konec umírá zvíře a pochodem rozkladu podrobeno jest celé jeho tělo opět podmínkám neústrojné hmoty, ze které jeho podstata (substance) vzešla.

Toto vše lze v pravdě říci o každém živém tvoru, o nejnižší rostlince až k nejvyššímu zvířeti — o samém člověku. Můžete život každého tvora dopodrobna v těchže výrazech popsati, kterých jsem byl právě používal, neboť rozdíl mezi nejvyšším a nejnižším tvorem pozůstává pouze v mnohonásobnosti změn ve vývinu, v rozličnost i útvarů složení a ve rozmanitosti fysiologických výkonů, které jeden každý projevuje.

Vezmu-li dub za příklad z říše rostlinstva, shledám, že má svůj původ v žaludu, který počal opět projevovati svůj život jako jednoduchá buňka; žalud přijde do půdy a počne velice brzo pohlcovati zmíněné neústrojné látky; mladá rostlina mohutní a my můžeme pozorovati, jak rok od roku rozpíná se směrem nahoru i dolů, neústrojné látky přitahuje do sebe, upravuje si je pro sebe a konečně stává se dospělou a plodí své vlastní žaludy, které procházejí tímtéž životem. Není snad třeba, abych příklady rozmnožoval, od nejnižšího k nejvyššímu jsou pochody života tytéž, jak jsem je ve dvou případech popsal. Dostačí to, co jsem řekl o zvláštních pochodech ústrojného světa, které pochopiti můžete, pokud omezíte se na jeden tvar živoucího tvora a jen tento studujete.

Ale koně nejsou, jak víte, jediné živoucí bytosti na světě, a proto dále jsou koně omezeny na určitý prostor povrchu zemského, na kterém my žijeme a poněvadž toto je to jednodušší, budeme napřed o tom mluviti. Ve svém divokém stavu a před objevením Ameriky, jímž přirozený stav věci porušen byl od Španělů, nalezal se kůň jen v těch částech země, které nazývá zeměpis starým světem, t. j. kůň žil v Evropě, Asii a Africe, ale nežil v Australii ani v Americe od Labradoru až po Cap Horn. To jest věta zkušenosti, dokázaná v tom rozsahu, jak jsem to učinil já a věta ta vymezuje »geografické rozšíření« koně.

Proč nebylo z prvopočátku v Americe koní, kdežto tito v Evropě, Asii a Africe se nalezali, není jasným; vysvětlení, že životní podmínky

v Americe jich životu byly nepříznivy, a že tyto tam proto nebyly vytvořeny, je očividně nedostatečným; neboť když vítězní Španělové nebo angličtí rolníci přivedli do těchto krajin ku své potřebě koně, shledalo se, že těmto dobře se daří a že se silně rozmnožují; a mnoho koňů pobíhá ještě nyní v divokém a v úplně přirozeném stavu v oněch krajinách z místa na místo. Dejme nyní tomu, že bychom s každým zvířetem chtěli učiniti totéž, co jsme učinili s koněm t. j. určili pro každé zvláštní okres nebo kraj, kterému toto náleží, a všecky tyto poznatky poznamenali do zvláštních tabulek, vzniklo by »zeměpisné rozšíření zvířat«, kdežto podobné studium u rostlin dalo by vznik ku »zeměpisnému rozšíření rostlin«. Pokračuji dále. Chtěl jsem vám jenom vysvětliti, co rozumím pod výrazem »zeměpisné rozšíření«. Jak jsem byl řekl, jest ještě jiný a daleko důležitější předmět pozorování, totiž poměr rozličných zvířat k sobě navzájem. Kůň je úplně určený, prakticky známý druh zvířat a my všickni jsme dosti dobře obeznámeni s jeho stavbou. Beze vší pochyby bylo vám nápadno, že se zvláštně nepodobá žádnému jinému členu zvířectva vyjma zebře nebo oslu. Ale pohlédněte laskavě na některé obrázky, které naleznete v kterémkoliv školním atlasu zvířeny. Zde jest ku př. kostra koně a zde kostra psa. Pozorujete, že u koně máme lebku, páteř a žebra, lopatky a kost dolovatou; na kostře předních končetin rozeznáváme kost ramenní, dvě kosti předloketní, kosti zápěstní (spatně nazývané kolenem) a kosti záprstní, které vybíhají ve tři kosti prstní, z nichž poslední vězí v rohovitém kopytu přední končetiny jako v nějaké pochvě; na kostře zadní končetiny shledáváme kost stehenní, dvě kosti holenní, kotníky a zánartní kosti, které vybíhají ve tři kosti jednoho prstu, z nichž poslední obklíčena je kopytem zadní končetiny. Pohleďte nyní na kostru psa. Nalézáme zde docela tytéž kosti, jen u větším počtu, poněvadž u každé končetiny je více prstů a tudíž i více kostí prstních. Nuže, není to zvláštní? Ve skutečnosti pozorujeme, že pes i kůň ohledáme-li je bez zevnější překážky, kůže, téměř na tentýž způsob jsou stavěny. A kdybych učinil příčný řez psem, nalezl bych tytéž ústroje, které jsem vám právě byl ukázal jako součásti koně. Ale mám zde ještě jinou kostru. Kostru druhu muny. Vy vidíte, že toto zvíře má tytéž kosti, a příčný průřez ukazuje opět totéž. Představte si nyní tuto kostru jinak postavenou a sice tak, aby páteř přišla do šikmé na horu a ku předu obrácené polohy, do takové, v jaké se nalezají tři následující kostry orangutana, šimpanze a gorilly a vy bez námahy seznáte, že kosti jsou tytéž. A obraťte se na konec ku zakončení celé řady, k obrazu, znázorňujícímu kostru člověka a vy neshledáte ani zde velkých rozdílů ve stavbě kostí. Jsou zde tytéž kosti v téže poloze. Postupujme od koně stupňovitě vzhůru, až dostaneme se k nejvyšším známým formám. Vezměte naproti tomu druhou řadu obrazů a jděte od koně směrem dolů po stupnici až k rybě, i naleznete, že hlavní podstata organismu zůstává toutéž, třeba by změny byly větší. Zde máte ku př. delfína: zde je silná pateř s dutinou jí probíhající, která obsahuje míchu; zde jsou žebra, zde lopatka; zde je m lá a krátká kost ramenní; zde obě kosti předloketní, záprstní a prstní ko i. Což není to podivuhodným, že delfín ve své ploutvi, jak ústroj te to jmenujeme, má tytéž základní součásti jako přední končetina koně ne o

psa nebo opice nebo člověka? A pozorujete zde něco povšímnutíhodného, zadní končetiny scházejí. Odbočme poněkud a pozorujme tresku: zde, v široké hrudní ploutvi rozeznáte přední končetinu, hledíte-li na ni duševním okem, vycházejíce od pozorování ploutve delfínovy. A zde naleznete zadní končetiny v podobě břišních ploutví. Na průřezu tytéž ústroje. Podle toho dospěli jsme k podivuhodnému závěru, jakožto výsledku svých pozorování, že kůň, prohlédneme-li ho a srovnáme-li ho s jinými zvířaty, nestojí osamocen v přírodě, nýbrž že jest nesčíslný počet jiných stvoření, které mají páteř, žebra a končetiny i jiné součásti, které všeobecně týmž způsobem jsou uspořádány a v celém složení mají tytéž hlavní základní zvláštnosti. Jsem přesvědčen, že jste sami v tomto ukrutně »základním« výkladu zvířecích poměrů stavby mě nesledovali bez seznání, že jsem po celý čas se snažil vám ukázati, že přírodozpytci krok za krokem dospívají k myšlence jednotlivého plánu nebo souhlasnosti ve stavbě zvířat, i těch, které na první pohled se zdají býti úplně od sebe rozdílnými. Zde máte patrný důkaz podobné jednotnosti plánu mezi všemi zvířaty, která mají páteř složenu z obratlů, a která my nazýváme obratlovci. Však jest celé množství jiných zvířat jako kraby, pavouci a mořští raci atd., které nazýváme členovci. U těch bych vám nemohl ukázati součásti, které odpovídají součástem koně, ku př. páteř, poněvadž jsou stavěna dle docela rozdílného základního pravidla, které jim taktéž je společným; t. j. mořský rak, pavouk a stonožka mají společný plán, který možno stopovati celým jich zařízením, a jsou si zrovna tak jako kůň, pes a morče navzájem podobni. Ještě jiná zvířata jako sepie, ustřice, hlemýžď a celá třída (měkkýši) jsou si podobna v tomtéž způsobu, ale různí se jak od obratlovců tak členovců a totéž platí o zvířatech, která nazýváme polypy a prvoky. Přírodozpytci přišli k přesvědčení, že jest v přírodě dle jedněch pět, dle druhých sedm základních plánů a že lze několik set tisíc druhů stvoření na celé zeměkouli uvésti na těchto pět nebo sedm plánů stavby.

Ale nemůžeme jíti ještě dále? Když jsme byli tak daleko dospěli, pokouší nás to, učiniti ještě jeden krok dále a vyhledávati, zda nedal by se celek uvésti na jednu jedinou prvopočáteční jednotku. Anatom jako takový nemůže to učiniti, ale vezme-li ku pomoci studium vývinu, může to učiniti. Neboť my nalezneme, že ačkoliv uvedené plány jsou rozdílny, přece, ať se jedná třeba o delfína nebo člověka nebo o mořského raka nebo o jiný uvedený druh, vše počíná své bytí s jedním a tímže pratvarem, vajíčkem, které, jak jsme viděli, sestává z dusíkaté hmoty a má ve svém středu malou částečku, nazvanou jádro. Dále jsou původní změny každého druhu v podstatě tytéž. V tom leží ona pravá »jednota ústrojí skladby (organisace)« zvířectva, která byla ode dávna tušena a hádána, ale teprvé v přítomné době pozorným studiem vývinu dokázána. Jest možno učiniti ještě krok dále a ukázati, že v tomtéž způsobu dá se celá ústrojná příroda uvésti na jediný p r a t v a r? Nalézá se i u rostlin tentýž původní způsob organisace a je tento totožným s oním u zvířat? I na tuto otázku není odpověď nejistá a pochybná. Jest nyní dokázáno, že každá rostlina počíná tímtéž způsobem svůj život, totiž z buňky, dusíkaté částice, která ukazuje v podstatě tytéž poměry jako

zvíře. Uvedete-li tedy dub na původní jeho zárodek, nebo učiníte-li totéž u člověka, koně, mořského raka, ústřice nebo u jakéhokoliv jiného zvířete, naleznete, že všickni bez výjimky svůj život počínají tvary mezi sebou podobnými; a dále, že první pochody vzrůstu a mnohé následující změny téměř u všech v zásadě jsou totožny. Na konec dovolte, abych v několika slovech shrnul věty, které jsem byl vytýčil. A nemyslete, že jsem vám přednášel pouhé theorie; mluvil jsem k vám o věcech, které se dají zrovna tak dokázati, jako nejprostší věty Euklidovy, o věcech, které musí tvořiti základ všeho bádání a vší víry ve vědu života.

Stupňovitě podali jsme zprávu o všech ústrojných tvarech, nebo jinými slovy, my jsme rozebrali přítomný stav živé přírody, až jsme se dopátrali, že každý druh počal ve způsobě, která je podobnou té, v níž všecky ostatní druhy svůj život započínají. My jsme ukázali, že celé nesmírné množství živoucích tvarů, jimiž jsme obklopeni, neustále roste, množí se, slábne a mizí; že zvíře látky rostlinné, které pohlcováním a přeměnou neústrojné hmoty obdrží, neustále k sobě přitahuje, přeměňuje a používá ku své výživě. Pohlcování, odměšování i znovutvoření dějou se stále a všeobecně, takže můžeme s úplnou jistotou tvrditi, že v žádném z našich těl v přítomném okamžiku nezůstal ani miliontý díl hmoty, ze které původně vytvořena byla. My jsme dále viděli, že živoucí hmota nejen je odvoděna z neústrojného světa, nýbrž že síly této látky všecky stojí s oněmi neústrojné přírody ve vzájemném vztahu, poměru a v tyto dají se přeměniti. To jest pro naše nynější účely nejlepší názor o přítomném stavu ústrojné přírody, který vám jen předložiti mohu: tento názor podává vám ve velikých obrysech ohromný obraz, který musíte si svým vlastním studiem doplniti. V příští přednášce pokusíme se vejíti týmtéž způsobem do minulosti, abych vám podal v hrubých rysech dějiny života v dobách, které předcházely našim časům.

Bývalý stav ústrojné přírody.

Všeobecný výsledek našich pátrání v předešlé přednášce byl ten, že jsme nalezli, že rozmanitost zvířecích živoucích tvarů, ať je sebe větší, přece dá se srovnávací cestou uvésti na několik málo pratvarů čili typů stavby; a konečně ukázali jsme, že nekonečná různost zvířecího a i rostlinného života dá se uvésti na prvopočáteční tvar jedné jediné buňky. My jsme shledali, že náš rozbor ústrojného světa, ať zvířat ať rostlin, ukázal, že obě říše rozebrati se dají na tytéž součásti a že skutečně z těchže součástí sestávají. My jsme viděli, že rostlina získává látky její hmotu tvořící zvláštní kombinací těchto a že tyto všechny náležejí neústrojnému světu, že dále zvíře dusíkatých částí rostliny neustále používá ku své výživě a že je dává zpět neústrojné říši způsobem, který nazvali jsme jeho úbytem; a konečně že když bylo zvíře zemřelo, jeho součásti těla se rozrušují a vracejí do neústrojného světa, z něhož původně byly vzaty. Na ten způsob spatřujeme ve stéblu trávy a v koni tytéž prvky, různě složené a uspořádané. Odkryli jsme stálý koloběh, rostlina přibírá do sebe prvky neústrojné přírody a připravuje je jako potravu pro zví-

řata, kdežto zvíře odebírá od rostlinstva látky ku svému zachování a odměšuje za svého života produkty (výrobky), které bezprostředně se vracejí do neústrojné říše; a konečně součásti veškeré stavby zvířete i rostliny vráceny bývají prvopočátečnímu jich pramenu, stálý to přechod z jednoho způsobu života do druhého, jakož i stálý návrat k prvopočátečnému. Na konec naší úvahy, když jsme se byli pokusili učiniti si pojem o povaze sil, vytvářených živoucími bytostmi, dozvěděli jsme se, že tyto síly (třeba jsme nemohli je podrobiti podrobnému rozboru jako součásti oněch tvarů) stojí ve vzájemném poměru se silami neústrojného světa a že jsou s nimi rovnomocnými; že se, abych použil nyní obvyklého výrazu, dají přeměniti v síly neústrojné přírody. To byl všeobecný náš výsledek. Opouštím přítomnost a vynasnažím se vám předložiti tímtéž způsobem zjevy a skutky, které možno odkrýti v dějinách minulého živoucího světa, v minulých, zašlých stavech ústrojné přírody. Budeme se s těmito dějinami minulosti dnešního večera zabývati, s dějinami, které náleží dobám, o nichž naše čistě lidská svědectví klesají k úplné bezvýznamnosti, s dějinami událostí, jejichž rozmanitost a fysická velikost z dějin lidského života a lidských zjevů nijak nedá se ani tušiti, dějinami, které mají velice rozmanitý a složitý ráz. Jest nutno, abychom nakládali s těmito dějinami docela tak, jako s ostatními dějinami. Kdo studuje dějepis, ví, že první jeho úkol záleží v tom, zkoumati platnost jeho svědectví a povahu jeho důkazů, v nichž jeho svědectví obsaženo jest, aby si mohl učiniti přiměřený názor o správnosti svých závěrů, které spočívají na tomto svědectví. Proto je třeba, abychom zde počali s pozorováním předmětu, který by se mohl zdáti cizím otázce, o které jednáme. Je nutno zabývati se s povahou důkazů a s věrohodností svědectví, v oněch obsažených; nám je nezbytným zkoumati úplnost nebo neúplnost těchto důkazů, dříve nežli se obrátíme k tomu, co obsahují a co tlumočí. Otázka o věrohodnosti našich dějin nebude na štěstí vyžadovati dlouhého uvažování, neboť v těchto dějinách, které nejsou podobny dějinám o původu člověka, nemůže se jednati o slovíčkářství, o různosti mínění, hledě ku skutečnosti a pravdě událostí, z nichž sestávají; události vytváří se samy a leží jasny před našimi zraky. Ale ačkoliv největší obtíže pro badatele v dějinách odstraněny jsou z naší stezky, přece máme co činiti s jinými, totiž s obtížemi ve správném vysvětlení událostí, jak leží před námi; a tyto obtíže mohou se dobře měřiti s největšími obtížemi, objevujícími se v kterémkoliv jiném způsobu dějepisného studia. Jaké jsou důkazy o dějinách minulosti zeměkoule, a jaké otázky obsahuje vyšetřování úplnosti nebo neúplnosti těchto důkazů? Zeměkoule jest složena z náplavu a otázka, která nás bude dnes večer zajímati, záleží v tom, jak vytvořil se tento náplav.

Vy si možná myslíte, že je to velký krok, snad od vznešeného ku směšnému, od úvahy dějepisné zašlých věků země k dějepisné úvaze o tvoření se náplavu. Ale v přírodě není ničeho sprostého a nehodného pozornosti; v žádném její díle není ničeho směšného nebo opovržlivého; a toto bádání, jak hned uvidíte, uvede nás na sám kořen, na základy našeho předmětu. Tážeme se tedy: jak tvoří se náplav? Vždy (až na nepatrnou výminku, které si zde všímati nemusím), jeví se náplav,

jako výsledek účinku vody, která povrch zemský a skály, s nimiž přichází do styku, opotřebuje a dělí, tříští a rozemílá a částice z místa odnáší tam, kde přestává mechanický účinek je ničiti a kde mohou se usazovati a požívati klidu. Neboť větrem rozčeřený ocean omývá, jak říkáme, dlouhý břeh, a každá vlna při svém vniknutí na břeh obtíží se částicemi písku a štěrku i přispívá k tomuto rušivému pochodu. Tím rozemílány bývají ty nejtvrdší skály poznenáhla na práškovitou hmotu; a tento takto vytvořený podle okolností hrubší nebo jemnější náplav odvádějí vlny nebo proudy, až dosáhne hlubších částí oceanu, kde klesá ke dnu, t. j. hlubiny kolem 14 nebo 15 uzlů hluboké, hlubiny, kde je voda téměř bez pohybu, takže jemné součásti této drtě neboli náplavu, jak my to nazýváme, klesnou ke dnu. Pozorujete-li nyní řeku, která řine se z horských pramenů přes kameny a skály i uchvacuje štěrk a lehčí hmoty ze svého břehu a odnáší ve svém toku, seznáte, že půdu a skaliny zrovna tak drtí a rozemílá jako se to děje vlnami moře. Látky, tvořící usazeninu, odnímány bývají horám a jsou odplaveny do údolí ve veliké prudkosti, méně prudce do rovin a odtud do ústí řeky a konečně do moře. Hrubší a těžší úlomky nejdříve se usadí, t. j. jakmile proud počne ztráceti svou sílu, když se byl s tišími hlubinami moře byl smísil. Jemnější a lehčí části odplavují se dále a konečně se usazují ještě ve větších a tišších částech moře. Z toho všeho plyne zřejmě, že poskytuje nám náplav určitý letopočet; svou činností moře, které činí ze skal usazeninu náplavu, dává možnost tomuto náplavu usaditi se na jeho dně a tam utvořiti vrstvu; když tato vrstva ztuhne, usadí se na ní jiná, z téhož původu pocházející a tvoří druhou vrstvu na dně mořském a takovým způsobem tvoří se vrstva za vrstvou a podává nám důkaz o určitém, proběhlém období. Je to nutným požadavkem tíže, že nejhořejší vrstva je nejmladší a nejdolejší nejstarší a že různé vrstvy od povrchu počítaje jsou vždy starší a starší. Kdybychom vrstvy tyto vyňaly z moře a měli je před sebou, jednu z pískovce, druhou z vápence, můžeme s jistotou předpokládati, že základní vrstva usadila se nejdříve a hoření vrstvy byly utvořeny později. Zde, jak vidíte, je první krok dějin, tyto vrstvy naplaveniny poskytují nám pojem o času. Celý zemský povrch, mluvím všeobecně a ponechávám menší zvláštnosti stranou, sestává z podobných vrstev náplavu, většina jich je tvrdou a my je nazýváme skalami, ať již sestávají z vápence nebo pískovce nebo jiného druhu kamene. Poněvadž každý díl zemské slupky je vytvořen takovýmto způsobem, můžete předpokládati, že letopočet nebo určení času, kterého bylo potřeba k utvoření zemské kůry, je nepoměrně velikou věcí. Vezměte si průřez, vypočítejte, jak silně náplav na dnu mořském nebo v ústí řeky se usazuje; předpokládejte, že obnáší tato usazenina ročně jeden, dva nebo tři nebo kolik chcete palců z hruba vzato; vezměte potom celou výšku všech vrstev hornin, které páčí geologové na 12 nebo 13 anglických mil, dělte jednoduše a to, co vám vyjde, udá vám přirozeně počet let, které potřebovala zemská kůra ku svému vytvoření. To zdá se lehkým počtem. Byl by jím, kdyby nebylo při tom některých obtíží, z nichž první záleží v určení rychlosti, s jakou se nápla usazuje. Největší obtíží však, která činí každý určitý výpočet nemožným, est to, že mořské dno, na kterém se náplav tvoří, neustále se měn

Kdežto totiž povrch země dle obyčejného názoru je tak pevným a stálým, že jeho pevnosť stala se příslovím, pohybuje se tento neustále jako povrh moře, jenom vlny jeho jsou nekonečně pomalejší a daleko vyšší a hlubší. Co jest potom následek tohoto kolísání? Proberte případ, který jsem právě byl uvedl. Jemnější nebo hrubší usazenina, kterou odnáší proud řeky, dostane se jenom do určité vzdálenosti. Dospějí-li tyto usazeniny pokojnějšího oddílu moře, ssázejí se, jak jsme byli viděli, ke dnu. Dejme tomu, že bychom si nakreslili dvě vrstvy usazeniny, jednu z částí pevnějších, těžších a druhou z lehčích. Nyní pojednou půda, dno moře se sníží, což se často stává. Způsob náplavu se změní docela a docela se změní také povrch mořský. Nemohou tedy vrstvy náplavu tak, jak je právě vyšetřujeme, podati nám dobrý výpočet uplynulých let, bude se nám vždycky doba utvořeného náplavu jeviti kratší nežli skutečně jest. Ale nyní na druhé straně může se státi, že povrch zemský někde se vyvýší, řekněme o jeden nebo dva palce za století, co bude následek toho? Náplav, který se byl utvořil, bude blíže povrchu zemského a znova bude vysazen proudům mořským, které jej znova budou omývati, odnášeti do větší nebo menší vzdálenosti, kde se bude náplav ten znova usazovati. Poněvadž každé místo povrchu zemského se mnohokrát podobným způsobem zvedne nebo sníží, následuje z toho, že z vrstev náplavu, jak právě býti je shledáme na některém místě zemské kůry, nemůže nám poskytnouti ta neb ona vrstva spolehlivá udání o trvání světa. V uvážení tedy, že naše prameny pro určení času spočívají jen na uvedených uloženinách náplavu, v uvážení, že každé jednotlivé místo, na kterém se byla naplavenina utvořila, se neustále pohybuje směrem dolů a nahoru, takže toto místo jednou nalezá se mimo vlastní náplav a jindy opět jeho vrstvy byly proraženy a odneseny jinam, musíme dojíti ku konečnému závěru, že naše prameny a důkazy jsou velice nedostatečnými; a nám nezůstane ve velice četných případech ani památky po tloušťce usazenin a ani podrobný názor o prostoru, který zaujímaly. A pozorujte ještě následující! Kdyby celý povrch zemský geologii byl přístupen, kdyby do každé části tohoto povrchu mohlo se vstoupiti a zevšad učiniti průřezy a je vedle sebe všechny postaviti, předce by naše důkazy, prameny našeho bádání byly neúplnými a nedostatečnými. Ale kam, ku kolika oddílům zemského povrchu má člověk ve skutečnosti přístup? Pohlédnete-li na tuto mapu zde, seznáte, že představuje poměr moře k zemi; obarvená část je suchá země a druhá, nezbarvená, je voda. Račte si zároveň zapamatovati, že voda pokrývá tři pětiny celého povrchu zemského a v takovém poměru pokrývala, pokud člověk svá pozorování poznamenával, emluvě o docela krátkém období, ve kterém počal svá geologická pozorování. Takovým způsobem jsou tři pětiny zemského povrchu zakryty našim zrakům, poněvadž jsou pod mořem. Pozorujme tedy ostatní dvě pětiny zemského povrchu a pohleďme, které jsou to země, v nichž něco, jako geologické pozorování prováděno bylo. Veliká část Francie, Německa, Velké Britanie a Irska, kousky Španěl, Italie a Ruska byly prozkoumány, ale o celé velké Africe, vyjma některou část jižního jejího hrotu, nevíme téměř docela ničeho; vyšetřovány byly malé části Indie, ale nic z větší části asiatské pevniny; kousky severoamerických států a Kanady, ale ohromný díl severoamerické pevniny a ještě větší část jižní Ameriky, ne-

byly docela nic prozkoumány! Za těch poměrů je očividno, že sotva desetitisící díl přístupných krajů zemských byl prozkoumán. Z toho všeho je patrno, což dosvědčují i nejznamenitější naši geologové, že naše, nám tak potřebné prameny mají velice úryvkovitý a nedostatečný ráz. Nešťastnou náhodou zapomínalo se stále na tento stav věcí. Muži vědy, podobně jako mladá hříbata na čerstvé, bujné pastvě, jsou nakloněni, obveselovati se na novém poli bádání a je v krátkém kluse proběhnouti, aniž se v nejmenším starají o houštiny a příkopy; jsou nakloněni, ztráceti se svých zraků skutečné hranice svých bádání a zapomínati úžasné neúplnosti toho, co je skutečně známo. Geologové si namlouvali, že nám mohou říci, co na některém bodu povrchu zemského v určitém čase se událo; dlouho mluvili o součástcích této a oné uloženiny, až konečně z našich malých dějepisů, ze změn, udavších se na omezených prostorech povrchu zemského sestavili povšechný dějepis celé zeměkoule plné bájí a divů, jakými se nehonosí ani dějiny starověku. Co však předpokládá pokus zbudovati povšechné dějiny celé země? Nepředpokládá jenom podrobnou znalost dějů, které udály se na některém bodu naší zeměkoule, nýbrž i že dovedeme říci, které události na kterém místě se v tomtéž čase zběhly, když probíhaly jiné na jiném místě. Dovolte, abych vám ukázal jak daleko to lze dle přirozenosti věci provésti. Dejme tomu, že zde máme průřez jezera Killarney-ského (v Irsku) a zde průřez jiného jezera, ku př. Loch Lomondského ve Škotsku. Řeky, které se vlévají do těchto jezer, přinášejí jim neustále usazeniny náplavu a neustále tvoří se na dně jezer vrstvy, jedna na druhé. Není žádné ani nejmenší pochybnosti, že v těchto obou jezerech dolní vrstvy jsou vůbec starší nežli horní; ale čeho se dozvíme tím o stáří některé naplavené vrstvy v Loch Lomondu u porovnání s některou určitou vrstvou v jezeru Killarney-ském? Jest skutečně jasno, že jsou-li někde dvě usazeniny oddělené a nenalezající se v souvislosti, povaha jich nedává vám žádného prostředku, abyste mohli určiti, zda jedna z nich je starší než-li druhá; ale vy můžete s mnohými jinými věřiti, že je to docela něco jiného, souvisí-li vrstvy, které prohledáváme, spolu. Stáří jednotlivých vrstev můžeme vždy spíše uhodnouti, jsou-li uloženiny kolmo na sobě ležící, tu vždy můžeme říci, že spodnější vrstva je starší vrchní, ale na jinak položené vrstvy nedá se věta tato s plnou určitostí applikovati. Následkem toho mají naše výpočty jen tehdá bezpodmínečnou platnost, obmezíme-li se jedině na kolmé vrstvy naplavenin. Tím ovšem se nepraví, že by nebylo možno i při velikých plochách prohlásiti určité stejně utvářené na sobě položené vrstvy jedny za starší a druhé za mladší a podobně i jednotlivá jich místa, ale nemůžeme to vždycky tvrditi s naprostou jistotou a zvláště ne tehdy, je-li souvislost vrstev někde přerušena nebo je-li vzdálenost mezi dvěma srovnávanými místy příliš veliká. Přikročme nyní k obsahu našich pramenů, od knihy k písmu a jednotlivým písmenám. Toto písmo a tyto písmenky sestávají ze zbytků zvířat a rostlin, které v největší většině případů žily a odumřely v témže místě, kde jsme je nyní nalezli. Slyšeli jste, že na dně mořském žije nesčetné množství tvorstva. Tito tvorové zmírají časem, jako jiné tvorstvo, a jich skořápky a jiné tvrdé součásti zůstanou ležeti na zemi; na to přijde jemný náplav, který z řek

i z moře stále se ke dnu mořskému přivádí, pokryje ony součásti a uchová od dalších změn; a poněvadž náplav ztuhne časem, zachovají se skořepiny (obaly) těchto zvířat ve vápenci nebo pískovci, který se vytvoří. Můžete viděti v galeriích našeho musea kusy vápence, jenž obsahuje zkamenělé zbytky dosud žijících zvířat. Mezi vystavenými věcmi nalezají se kousky, v nichž vejce želví jsou uzavřena ve vápeném písku; nežli slunce svými paprsky vylíhlo mladé želvy, pokryl vejce ty vápenný náplav a tím je zachoval v původním stavu a způsobil jich zkamenění. Toto uložení a zkamenění nepřihází se toliko u mořských a jiných vodních zvířat a rostin, nýbrž zasahuje i ony pozemní zvířata a rostiny, které byly odplaveny do moře nebo pohřbeny byly v bažinách a močálech; podobně jako i zvířata, která vkročila do proudu u břehu a byla náplavem stržena do hlubin moře. V některých případech byla těla těchto zvířat buď před nebo po zetlení tak rozedrána nebo znetvořena náplavem, že jen části jich organismu nám byla zachována. Jest skutečně pozoruhodno, že jen ve velice řídkých případech nalézáme celou kostru pozemních zvířat, která byla buď zabita od jiných zvířat nebo pošla sama na místech, kde jich zdechliny nebyly »zachráněny« náplavem. Jiná zvířata žijou v moři a jich skořápky tvoří ohromné uloženiny. Je vám snad známo, že dala naše vláda dříve, nežli položena byla lana transatlantického telegrafu, mnoha loděmi prozkoumati pečlivě mořské dno; toto zkoumání podalo vědě několik pozoruhodných objevů. Atlantický ocean byl zvláštními nořidly propátrán křížem křážem, na některých místech v hloubce několika anglických mil a povaha půdy mořského dna byla pečlivě prozkoumána. To stalo se v délce téměř 1000 anglických mil od východu k západu a nevím, kolik mil ve směru od severu k jihu, ale jistě 600—700 angl. mil., a nalezlo se, že na této celé veliké ploše neustále usazuje se velice jemný vápenatý náplav, který pochází výhradně ze zvířat, jichž pevné pozůstatky v této části oceánu se usazují a bezpochyby po určitém čase tvoří pevnou hmotu a mění se ve vápenec. Vidíte, že na tento způsob mohou se uchovati důkazy o životě zvířat a rostlin. Vrtáním na dně mořském můžeme vždycky dověděti se o obsahu uloženin starších i mladších a tak naučiti se znáti druhy zvířat, která tehdá, když náplav se tvořil, žila. Pro úplnost našich pramenů je důležitou otázka, pokud jsou zbytky, obsažené v podobném vápenci, schopny podati nám zevrubnou a dokonalou zprávu o zvířatech, která žila v době tvoření se vápence. O tomto bodu můžeme si učiniti velice jasný úsudek, který vylučuje každou možnost omylu. Jsou přirozeně mnohá zvířata — ku př. slimýši, medusy atd. — bez tvrdých součástí, a po těch nemůžeme se jak se samo sebou rozumí dopátrati žádných stop: z nich se nedá ničeho zachovati. Jistě jste sami již pozorovali, že tato zvířata vyschnou brzo, byla-li z vody vyňata, téměř docela; jest očividno, že nemohou zůstaviti na látkách, jako je vápenec nebo náplav, žádných patrných stop svého bytí. Dále pozorujte pozemská zvířata. Jak jsem byl již dříve podotknul, jest velice řídkým nález celého těla pozemského zvířete. Tato zvířata bývají od hmyzu a masožravých zvířat rozedrána, dále nastane hniloba jich zbylých součástí a tak přihází se, že ze statisíců jich, která každoročně zajdou, jen velice zřídka jednotlivá naleznou se uložena v tom způsobu, že

se jich zbytky na delší čas zachovati dají. A i když zvířecí součástky byly skutečně uloženy do naplaveniny nebo usazeniny, mohou vždycky býti přirozenými vlivy rozrušeny a odstraněny. Téměř všecky tvrdé části zvířecí, ku př. kosti sestávají hlavně z fosforečňanu a uhličitanu vápenatého. Před několika lety zkoumal jsem povahu některých pamětihodných zkamenělin, které mi byly zaslány ze severního Škotska. Zkameněliny jsou obyčejně tvrdá, pevná tělesa, která dle udaného způsobu byla uložena a poznenáhlu nabyla povahy a pevnosti skály, se kterou přišla ve styk. Ale v uvedeném případě měl jsem před sebou řadu dutin v některých částech skály a ničeho více. Tyto dutiny měly však všechny určitou podobu a když jsem dal dovedným dělníkem vnitřek těchto dutin odlíti, shledal jsem, že nebyly ničím jiným, nežli otisky obratlů pateře a krunýře velkého plazu, který byl více nežli 12 stop dlouhý. Ono zvíře pošlo a bylo pohřbeno v písku; písek ztvrdnul poznenáhla nad kostmi, ale zůstal porosní, propustný. Pory prosakovala voda a poněvadž pravděpodobně obsahovala mnoho kyseliny uhličité, rozpustila fosforečňan a uhličitan vápenatý, takže kosti zvířete zpráchnivěly a úplně zmizely; ale poněvadž mezi tím utvořil se pevný pískovec, zachovala se zřetelně a úplně podoba kostí. Kdyby byl pískovec něco déle zůstal měkkým, nebyli bychom nikdy zvěděli ničeho o onom plazu. Ještě jinými úvahami možno nám ukázati, jak veliký, nesmírný je počet zvířat, která v určitém období žila na zemi a úplně zašla i nezanechala ani nejmenší stopy své podoby. V mnohých krajinách světa nalézáme veliké rozlohy pískovce, v němž doposud nebylo shledáno nic jiného, nežli otisky tlap, stopy zvířat. Že jsou to zvířecí stopy, o tom není pochybnosti. Celé údolí v Connecticutě (nejjižnějším státu Nové Anglie v severní Americe) je pokryto těmito stopami a dosud nebyl nalezen ani nejmenší úlomek ze zbytků zvířat, která tyto stopy zůstavila. Dovolte, abych na tomto místě učinil zmínku ještě o podivuhodnějším případu. U Oxfordu v jedné obci, která se nazývá Stonesfield, jest zvláštní útvar vápence, který poskytl nám zbytky některých velice zajímavých obratlovců; až dosud, nemýlím-li se, bylo nalezeno sedm exemplářů dolní čelisti a více nic, ani kosti končetin, ani lebka, aniž co jiného. Bylo by přirozeně nesmyslem, kdybychom předpokládali, že zvířata ona neměla nic více než dolní čelist. Podle Dr. Bucklanda, který zkoumal osudy psích zdechlin v Temži, jest pravděpodobno, že dolní čelist, poněvadž není nijakými zvláště pevnými vazy spojena s kostmi hlavy a velice je těžká, mohla býti lehce proudem vody oddělena od zetlívajícího ostatního těla nebo že odpadla od něho sama. Čelist zůstala na místě, kde počalo zetlívati ostatní tělo, které však bylo odneseno dále, dosáhlo moře a na konec bylo zničeno. Čelist byla pokryta říčním náplavem a zachována tím a tak vysvětluje se nález její v břidle stonesfieldeské. Ukázal jsem vám v předcházejícím nedostatky našich vědomostí. Nyní předložím vám skutky, ze kterých ještě určitěji budete moci posouditi, jak daleko jde neúplnost našich poznatků. Bádání posledních tří čtvrtí století objevila nám skutečně podivuhodné bohatství organických života v horninách. Ne méně nežli čtyřicet tisíc různých druhů zkamenělin bylo odkryto. Nemáte žádného důvodu k pochybnosti, že tito tvorové skutečně žili a zašli na těchto místech nebo blízko nich, kde byli nalezeni,

jako to pozorujete v nynější době u mušle na břehu mořském. Pravděpodobnost v obou těchto případech jest stejná. Nejbližším naším úkolem jest prozkoumati všeobecný ráz těchto fossilních (zkamenělých) zbytků, což je předmětem vyžadujícím velké obezřetnosti a péče. Především je nutno zkoumati, do jaké míry se liší zašlá zvířena a rostlinstvo v celku, t. j. bez ohledu na jednotlivé jich součásti, od dnešní zvířeny a dnešního rostlinstva, a sice jak se obojí liší v tom, co o nich víme. Jiné úvahy zbudované na tom, co o nich nevíme, ponecháme stranou. Kdyby zkaměněliny zvířat neměly zvláštního vzhledu, prošel by beze vší pochyby mnohý z vás museem, ve kterém vedle zkamenělých zbytků nalézá se i současné tvorstvo, a jeho nezkušené oko neodkrylo by nikde většího nebo nápadnějšího rozdílu mezi oběma. Pohlédnete-li však zevrubněji a pozorněji na vystavené věci, naleznete velice mnoho předmětů, které jsou podobny zvířatům vám známým. Vy poznáte ale také rozdíly v podobě a v rozměrech, v celku však velkou podobnost. Co si představuji pod slovem řády, vysvětlil jsem nedávno, když jsem popisoval celou zvířenu, rozdělenou na podřízené říše, třídy a řády. Rozdělíte-li celou říši živočišnou na řády, shledáte jich 120. Počet tento může býti větší nebo menší, ale zdá se mi to velice slušným počtem. Jest to součet řádů všech zvířat, která nyní známe a o nichž víme, že kdys žila a zanechala po sobě zbytky. Kolik z toho počtu již úplně zašlo, t. j. kolik z těchto řádů zvířat žilo v dřívějším období dějin světových, aniž mají dnes ještě některé představitele? Rozumím pod výrazem »zajíti«, že některá zvířata žila v určitém čase na zemi a že žádné zvíře toho řádu dnes nežije. Odhadnutí počtu zašlých zvířat podává tedy prostředek srovnávati čeleď zašlého tvorstva s celkem přítomného tvorstva. Mezi obratlovci a ptáky nezašla žádná zvířata, ale s plazy je to zvláštní; z osmi řádů, které můžeme přibližně mezi nimi napočísti, zašlo jich polovice. Obrazy plesiosaura, ichtyosaura a pterodaktyla, které vám tuto předkládám, podávají vám představu o některých zašlých plazech a mohu vám ukázati také otisky pterodaktyla a kosti ichthyosaura a plesiosaura, právě v tak čerstvém stavu, jakoby byly právě vykopány na některém hřbitově. Obrátíme-li se k obojživelníkům, nalezneme vyhynulý řád labyrinthodontes, pletozubci, zastoupený tímto obrazem, představujícím velké zvíře, podobné salamandru. Z ryb neznáme žádný zašlý řád. Každá ryba, kterou nalezneme ve vrstvách svrchu popsaných, dá se zařaditi do řádů dnes stávajících ryb. Z hmyzu neznáme dosud ani jeden řád, který by byl vymizel. Mezi korýši vyhynuly, pokud víme, toliko dva druhy. Z cizopásníků a jiných červů neznáme žádného vymizelého řádu; však z třídy sumejšů vyhynuly docela dva až tři celé řády. Ze všech řádů lačkovců a prvoků vyhynul jenom jeden řád vráskovatých korálů. Ze všech řádů celého zvířectva vyhynulo 10—12 řádů, takže zbytky, které dnes v horninách nalezáme, nemohou býti zařaděny mezi současně žijící zvířata. Rozdíl jeví se jako 10% všeho zvířectva a poměr vyhynulých řádů rostlinných je ještě menší. Tento zjev zdá se mi býti velice pozoruhodným, uvážíme-li nesmírně dlouhou dobu, které potřebovala země k nynějšímu svému útvaru; počet vyhynulých řádů je podivuhodně malý. Je nutno však, abychom i z jiného hlediska pozorovali nyní již zašlé tvorstvo. Představme si, že bychom

vyhrabali jámu u našich nohou jdoucí kolmo celou zeměkoulí ve směru do Nového Zelandu. Ve všech vrstvách, kterými bych procházel, nalezl bych zbytky zvířat, které přicházejí jenom v této a v žádné jiné vrstvě. Nejdříve bych přišel na vrstvy štěrku nebo sypkého písku, které obsahují kosti velkých zvířat jako slonů, nosorožce a jeskynního tygra, jistě zvláštní to setkání zde, uprostřed Londýna. Kopal-li bych hlouběji, přišel bych na vrstvu, kterou nazýváme my Londýňané hlínou, a zde nalezají se zbytky zvláštních, podivných tvorů, želv, palem a velkých tropických plodů vedle koryšů, jak je dnes jenom v horkých krajinách nalezáme. Budu-li ještě hlouběji kopati, narazím na vápenec a naleznu tam docela něco jiného, totiž zbytky ichthyosaurů, pterodaktylů, ammonitů atd. Co by přišlo potom, nevím věru, snad skály ještě s větším množstvím ammonitů, ichthyosaurů a plesiosaurů vedle velikého množství jiných věcí; a ještě hlouběji naskytly by se nám ještě starší horniny s nesčetnými podivuhodnými škleblemi a rybami. Čím bych dále vnikal, tím různější bych nalezal útvary zvířecího a rostlinného života. Nebo jinými slovy, vycházejíce od jasné zásady, že v řadě přirozeně uložených vrstev naplaveninových, nejspodnější vrstvy jsou nestaršími, došli bychom k poznání, že čím dále zpět kráčíme do minulosti, tím větší objeví se nám různost mezi životem zvířat a rostlin tehdejších a přítomných dob. To je závěr, ku kterému jsem vás chtěl touto přednáškou dovésti.

O návodu (methodě), jak mohou býti odkryty příčiny současných poměrů ústrojné přírody. O vzniku živoucích bytostí.

Ve dvou předcházejících přednáškách vynasnažil jsem se ukázati vám rozsah předmětu našeho pozorování; a poněvadž nyní máte pojem o minulých i přítomných zjevech ústrojné přírody, obracím se k tomu, co tvoří velký úkol, který jsme si byli vytkli, obracím se totiž k otázce, jakou znalost máme v příčinách těchto zjevů ústrojné přírody a jak znalosti podobné dodělati se můžeme. Hned na počátku svého bádání setkáváme se s jednou námitkou. Mužové velice úctyhodní a dobromyslní, jichž úsudek a mínění zasluhují pro svou upřímnost naší nejvyšší pozornosti, domnívají se, že životní jevy a zvláště všecky otázky o původu těchto životních jevů vymykají se obyčejnému bádání a leží svou vlastní povahou mimo okruh našeho poznání. Tito mužové říkají, že všecky tyto jevy mají zázračný původ nebo že jsou úplně rozličny od obyčejného běhu přírody; a prohlašují každý pokus pátrati po tomto jich původu za podnikání bezcenné, neřku-li domýšlivé, osobivé a vypínavé.

Těmto upřímným a vážným mužům odpověděl bych jednoduše, že otázka tohoto řádu nemůže býti pouze věcí theorie a uvažování. Vzpomínáte na anekdotu o sofistovi, jenž Diogenovi dokázal co nejpřísněji a nejpádněji, že nemůže choditi, poněvadž každý pohyb je nemožnost; a jak Diogenes jej velice lehce vyvrátil: jednoduše vstal a obešel svůj

sud. S takovými námitkami jedná muž vědy týmž způsobem, vstane jednoduše a jde ku předu i ukáže, co věda již učinila a co ještě učiní; poukáže dále na veliké množství jevů, které věda nazvaná morfologií (nauka o tvaru), co učení o vývoji, o rozmnožování a rozšiřování atd. dokázala a soustavně uspořádala. Muž vědy vidí nesčetnou řadu zjevů a zákonů, vztahujících se na ústrojnou přírodu, zákony, které spočívají právě tak na dobrých a zdravých základech, jako kterýkoliv jiný přírodní zákon. S touto spoustou zjevů a zákonů před sebou a v uvážení, že ústrojné hmoty, pokud vůbec podrobeny byly studiu, vždy byly úrodným polem pro vědecké bádání, můžeme míti za dokázáno, že řád a zákon zde zrovna tak dobře vládnou jako v ostatní přírodě. Protivníkům toho druhu neodpoví muž vědy ničeho, ale předpokládá předem, že ku poznání původu ústrojné přírody můžeme a máme toutéž cestou kráčeti, kterou dospěli jsme ku poznání zákonů a vůdčích pravidel neústrojného světa. Ale jsou také protivníci, kteří mluví podobně z nevědomosti a zlomyslnosti. Těm bych odpověděl, že podobná námitka špatně jim sluší a že leží skutečná neomalenost, ať nedím hřích v pokusu, obmezovati zkoumání příčin zjevů a chtíti zamezovati cestu onomu duchu bádání, který jest pramenem všeho lidského zdaru a kterému děkuje člověk za všechno požehnání a všechen pokrok. My zajisté můžeme málo vykonati; omezený dosah našich schopností staví nám všude hranice, pole naší mohutnosti pozorovací je již tak dost malé, a ten, jenž kruh našeho bádání ještě zúžuje, jde jen tou cestou, která jeho bližním musí přinésti největších škod. Doufajíce tedy všickni, že tyto jevy jsou přístupny bádání a chtějíce se zabývati zkoumáním příčin jevů v ústrojné přírodě, aneb aspoň dopátrati se, co všecko doposud víme o této zamotané látce, dojdeme nejdříve k otázce, jaký má býti směr našeho vyšetřování a kterou methodu máme si zvoliti za vůdkyni. Tvrdím, že naše methoda musí býti totožná s tou, které se drží každé jiné vědecké bádání, poněvadž methoda vědeckého pátrání je u všech způsobů dějů a zjevů touže. Je třeba, abych se u tohoto bodu déle zdržel, neboť chci, abyste opouštěli tuto síň s jasným přesvědčením, že vědecké bádání není, jak se někteří lidé věřiti zdají, žádným novomodním způsobem »černého umění«. Podobného dojmu mohli byste lehce tím způsobem nabýti, podle kterého mnozí o vědeckém pátrání mluví, hovoříce o »induktivní a deduktivní filosofii« nebo o »základech Baconovy filosofie«. Prohlašuji tímto, že dle mého názoru není z hatlanin celého světa opovržení hodnější, nežli tento pavědecký tlach o »Baconově filosofii«. Slyšíme-li tyto lidi mluviti o velikém kancléři, a byl on velikým, největším mužem dozajista, mohli bychom se domýšleti, že Bacon vynalezl vědu a že před panováním královny Alžběty nebylo ničeho, co zoveme zdravým úsudkem. Vy odpovíte mi přirozeně, že to nemůže býti pravdou, že stačí okamžik ku přesvědčení se o nesmyslném klamu podobné myšlenky. A přece jest tento dojem, nemohu to nazvati ani myšlenkou ani pojmem, tak pevně zakořeněn v mysli velikého množství, že jsem mohl o tom po dlouhá leta rozjímati. Jsou mnozí, kdož, ačkoliv projednávanému předmětu docela nic nerozumějí, přece by rádi škodili autorovi pro jeho názor, se kterým se jim nelíbí býti srozuměnu. A další jejich práce nezáleží v tom, aby

přistoupili a něčemu se o věci přiučili, což by přece pro počestného muže bylo nejlepší cestou, nýbrž strhají původce v pochybnost braného náhledu všeobecným způsobem a končí obyčejně slovy: »Na konec jsou zásady a způsob bádání tohoto autora v odporu s ustanoveními, s pravidly filosofie Baconovy.« Tomu tleská celý svět na souhlas a připouští, že to ani jinak býti nemůže. Ale přerušíte-li jej uprostřed jeho pochvalného potlesku, naleznete pravděpodobně, že ani mluvčí ani tleskající nedovedou vám říci, jak a proč to tak býti má, poněvadž všickni dohromady a každý zvlášť nemají ani nejmenšího ponětí o tom, co vyrozumívají pod »Baconovou filosofií«. Vy snad nahlédnete, že nemám ani v nejmenším chuti vysloviti souhlas s křikem proti mravnosti, rozumu nebo velkému geniu lordkancléře Bacona. Můžeme o něm říci, co chceme, byl skutečně velikým mužem; však nehledě k tomu, co všecko pro filosofii vykonal, bylo by úplně pochybeným, předpokládati, že methody dnešního vědeckého bádání od něho nebo od jeho doby pocházejí; methody ty pocházejí od prvního člověka, ať to byl kdokoliv, trvají dlouho před ním, neboť mnohé ze skutečných výkonů usuzování provádějí se vyššími druhy zvířat zrovna tak úplně a účinně jako od nás samých. Methoda vědeckého bádání není nic jiného nežli projev způsobu a obyčeje, dle nichž má lidský rozum pracovati. Ona není ničím jiným nežli počínáním, kterým posuzují se a dokonale se určují všechny zjevy. Mezi duševními výkony muže vědy a těmitéž výkony obyčejného člověka není žádného velkého rozdílu, nýbrž tentýž rozdíl, jako mezi výkony a methodami pekaře a řezníka, který své zboží odvažuje obyčejnou váhou, a výkony chemika, který pomocí jemné váhy a nejjemnějších závaží provádí těžký a složitý rozbor. Oboje váhy nerůzní se od sebe v zásadě svého sestrojení nebo pro svůj způsob účinku; v pravdě však váhadlo (rameno váhy) spočívá u jedné z vah na nekonečně jemnější ose nežli u druhé a snižuje se následkem toho při přidání daleko menšího závaží. Bude vám celá věc snad srozumitelnější na příkladu, vzatém ze života. Často jste beze vší pochyby slyšeli, že mužové vědy pomocí indukce a dedukce pracují a že těmito výkony na přírodě jaksi vybojují to, co nazýváme přírodními příčinami a zákony, a že pomocí vlastní dovednosti budují domněnky a nauky. Mnozí si namlouvají, že výkony obyčejného lidského rozumu nedají se s oním způsobem jednání ani srovnati, nýbrž že tento poslední může býti nacvičen jen za určitou dobu, strávenou v podobném konání. Slyšíte-li všecka ona zvučná slova, mohli byste se domnívati, že je rozum muže vědy a rozum obyčejného člověka rozdílný od narození; ale nedejte se, prosím, odstrašiti jmény a shledáte, že všech těchto hroznych strojů můžete sami každodenně a každou hodinu používati. V jedné Molièrově veselohře jest velice známý výjev, ve kterém hrdina kusu nesmírně se raduje, když mu řekli, že po celý život nemluvil nic nežli »prosu«. Zrovna tak, jak doufám, potěšíte se vy a budete sebou samými spokojeni při objevu, že jste jednali po celý svůj život podle výkonů »induktivní a deduktivní filosofie«. Není nikoho v tomto shromáždění, kdo by byl během dnešního dne neučinil složitou řadu závěrů tohotéž druhu, ať již přirozeně rozdílné důležitosti, kterou má ona ve srovnání závěrů, které učinil vědec, hledající příčiny přírodních jevů. Zde nemůže

velice prostý případ toho. Dejme tomu, že jdete do krámu s ovocem koupit jablko. Vezmete jedno a při nakousnutí seznáte, že je kyselé. Prohlédnete je a vidíte, že je tvrdé a zelené. Vezmete jiné a i to je tvrdé, zelené a kyselé. Kupec nabídne vám třetí jablko; ale dříve nežli je nakousnete, zkoušíte je a shledáte, že je tvrdé a zelené; i řeknete hned, že ho nechcete, poněvadž bude kyselé zrovna tak jako ta jablka, která jste okusili. Nemůže býti nic jednoduššího, pomyslíte si; ale dáte-li si práci rozebrati to, co váš rozum při tom byl vykonal, a sledujete-li jej do jeho logických prvků, velice se podivíte. Předně spáchali jste výkon indukční. Dvěma pozorováními shledali jste, že tvrdé a zelené vzezření spojeno jest u jablek s kyselostí. To bylo stvrzeno prvním i druhým případem. Je to sice úzký základ, ale přece dostačí, abychom na něm vybudovali indukci: vy sevšeobecníte skutky, zjevy a připravíte se na kyselost u jablek, u kterých shledáte tvrdost a zelenou barvu. Na tom založíte všeobecný zákon, že všecka tvrdá a zelená jablka jsou kyselá, a to je, prosím, úplná indukce. Když jste byli takovým způsobem získali »svůj přirozený zákon«, řeknete, nabídne-li vám někdo jablko, které jest tvrdé a zelené: »Všecka tvrdá a zelená jablka jsou kyselá; toto jablko je tvrdé a zelené, je tedy i kyselé.«

Tento způsob uzavírání jest to, co nazývá logika úsudkem, syllogismem, má všecky jeho členy: návěst horní, návěst dolejší a svůj důsledek výsudek. A pomocí dalšího uzavírání, což by dalo, kdybychom to provésti chtěli, ještě dva nebo tři jiné úsudky, přijdete ku konečnému svému rozhodnutí: »Nechci toho jablka.« Vy jste tedy nejprvé, jak vidíte, vytýčili zákon pomocí indukce a z něho jste čerpali dedukci (důsledek) a použili jste specielního závěru na zvláštní případ. Nyní dejme tomu, že za nějaký čas, když jste byli si vydobyli »svůj zákon«, setkáte se s přítelem a budete mluviti o vlastnostech jablek i řeknete mu: »Je to zvláštní, ale vždy poznávám, že všecka tvrdá a zelená jablka jsou kyselá.« Přítel odvětí vám: »Ale jak to víte?« Hned odpovíte mu: »Poněvadž jsem to několikrát zkusil a vždy tak shledal.« Tedy dobře, kdybychom mluvili řečí vědy na místě řečí obyčejného, prostého lidského rozumu, řekli bychom, že jsme nalezli důkaz z přezvědu (ze zkušenosti). Činí-li vám přítel námitky, jdete dále a řeknete: »Slyšel jsem od lidí v Somersetshiru a Devonshiru, kde se pěstuje mnoho jablek, že pozorovali totéž. Podobný úkaz pozorujeme také v Normandii a Severní Americe. Krátce, já tvrdím, že je to všeobecnou zkušeností všech lidí, kdekoliv tito upoutali svou pozornost na tento předmět«. Na to prohlásí váš přítel, není-li docela nerozumným člověkem, že s vámi úplně souhlasí a že je přesvědčen, že máte úplně pravdu, činíte-li oním způsobem svůj závěr. Předpokládá, ačkoliv si z toho třeba žádného účtu neklade, že, čím rozsáhlejší jsou potvrzení, čím častější jsou vykonané pokusy a dosaženy výsledky téhož způsobu a čím více byly poměněny podmínky, za kterých bylo dosaženo těchže výsledků, že tím jistější bude důsledek, a nepopírá více tuto otázku. Vidí, že pokus za všech okolností hledě k času, místu a národu proveden byl a vždy s tímtéž výsledkem; a řekne proto s vámi, že zákon, který jste vytýčili, je správným a že on to musí uznati. Ve vědě konáme totéž: přírodozpytec používá docela těchže duševních schopností, jenže způsobem

daleko jemnějším. Při vědeckém bádání jest povinností, domnělý zákon podrobiti všemožnému způsobu dovození a při tom starati se, aby se tak stalo zúmyslně a nebylo to ponecháno náhodě, jako v případě s jablkem. Ve vědě, jako v obyčejném životě stojí důvěra v zákon v přesném poměru k nepřítomnosti odchylek ve výsledcích našich důkazů z přezvědu. Pustíte-li ku př. předmět, který držíte v ruce, padne okamžitě k zemi. To je velice obyčejný důkaz pro jeden z nejjistějších přírodních zákonů, pro zákon tíže. Methoda, kterou mužové vědy tento zákon dokázali, je tatáž jako ona, kterou dotvrdili jsme my všedním způsobem kyselost tvrdých a zelených jablek. My věříme tomuto zákonu v míře nejrozsáhlejší, nejpronikavější a bez váhání, poněvadž všeobecná zkušenost lidstva to potvrdila a my sami to každý čas potvrditi můžeme; a to je ten nejpevnější podklad, na kterém přírodní zákon spočívati může. Tolik, aby bylo prokázáno, že methoda stanoviti zákony je tatáž ve vědě jako v obyčejném životě. Obraťme se nyní k živému předmětu, ačkoliv v podstatě jedná se jen o jinou stránku tétéž otázky, totiž k methodě, kterou dokazujeme podle vztahů určitých zjevů, že některé z nich ke druhým stojí v poměru příčiny jich. Přeji si případ předvésti vám jasně před oči a proto chci vám to, co myslím, ukázati na jiném příkladu z obyčejného života. Dejme tomu, že někdo z vás nalezne hned, jak byl ráno vkročil do obytné místnosti, že konvička na čaj a několik lžic, které byly ponechány večer před tím v pokoji, zmizely; okno je otevřeno a vy zpozorujete stopu umazané ruky na okenním rámu a k tomu třeba ještě otisk obuvi cvočky okované venku v písku. Všecky tyto zjevy napadnou vám okamžitě a než uplynou dvě sekundy, řeknete: »Ah, někdo rozbil okno, vstoupil do světnice a ukradl konvičku na čaj a lžičky!« Tato slova vyslovíte v okamžiku a možná že dodáte: »To je docela jisté, nemůže to ani jinak býti.« Chcete tím říci zevrubně, co víte; ale vyjadřujete tím v pravdě jen to, co je ve všech skutečných jednotlivostech domněnkou, hypothesou. Vy to nevíte docela; není to nic jiného nežli hypothesa, rychle ve vašich myšlenkách vytvořená, která spočívá na dlouhé řadě indukcí a dedukcí. Jaké jsou to indukce a dedukce a jak dospěly k této hypothese? Zpozorovali jste předně, že je okno otevřeno, ale dlouhou řadou závěrů s rozmanitými indukcemi i dedukcemi dospěli jste bez pochyby dlouho před tím ku všeobecnému zákonu a jistě k velice správnému, že okno se samo sebou neotvírá; a vy uzavíráte z toho, že někdo okno otevřel. Druhým všeobecným zákonem, ku kterému jste tímtéž způsobem došli, je, že čajová konvička a lžíce samy od sebe s okna nevyletěly a vy jste přesvědčeni, že byly, poněvadž více nejsou na místě, kde jste je byly zanechali, odstraněny, odcizeny. Za třetí pozorujete stopy na okenním rámu a stopy po obuvi venku i řeknete, že, podle vší předcházející zkušenosti, znamení prvního druhu nemůže býti způsobeno ničím jiným nežli rukou lidské bytosti; a tatáž zkušenost ukazuje vám, že žádná jiná bytost nežli člověk nenosí v přítomnosti okované obuvi, od které by mohly pocházeti stopy v písku. Nevím, zda bychom nemohli odkr i ještě některé »scházející články«, o kterých by se dalo říci, že by ná mohly pomoci k nějakému úsudku. V každém případu dostačí zákon, který stanoví naše dosavadní zkušenost, pro náš přítomný účel. Vy p-

cházíte k úsudku, že záhadné stopy učiněny byly člověkem, poněvadž podobná znamení nezanechává po sobě žádný jiný tvor nežli člověk a není možno jiným způsobem je vyvolati nežli rukou a obuví lidskou. Dále znáte všeobecný, na pozorování a zkušenosti spočívající zákon a i ten je, činí mi to bolest, že to musím říci, velice universální a nepopíratelný, že mnozí lidé jsou zloději; a ihned domníváte se podle všech horních návěstí, že (a to tvoří naši doměnku, hypothesu) člověk, který zanechal venku a na okenním rámu stopy, otevřel okno, vešel do světnice a ukradl vaše lžíce s konvicí na čaj. Vy jste u causa vera, dospěli jste k pravé příčině; je to příčina, která je vskutku s to způsobiti všechny pozorované zjevy. Vsecky tyto zjevy můžete vysvětliti jen domněnkou o zloději. Však to je všecko podmínečný závěr, o jehož správnosti nemáte žádného naprostého důkazu; závěr ten stává se pravděpodobným jen na základě řady indukcí a dedukcí. Předpokládaje, že jste muži s obyčejným lidským rozumem, kteří jsou o správnosti své domněnky dostatečně přesvědčeni, bude vaší první prací, jak myslím, dojíti na policii, již budete chtíti přivésti na stopu zloděje v úmyslu, abyste přišli ku svému majetku. Ale v okamžiku, když budete spěchati ven, přijde někdo a zvěděv co chcete činiti, řekne k vám: »Můj milý příteli, vy jste až tuze přenáhlený. Jak víte, že ten člověk, který udělal ony stopy, vzal také lžíci? Všecky pohřešované věci mohla vzíti také opice a člověk teprvé později mohl nahlédnouti do světnice a učiniti záhadné stopy.« Vy odpovíte bezpochyby na to: »To je všecko velice pěkné, ale proti vší zkušenosti a způsobu, jak čajové konvičky a lžíce obyčejně bývají ukradeny, vaše domněnka je méně pravdě podobná nežli moje.« Když tak promlouváte o příhodě, přijde jiný přítel a řekne: »Milý pane, vy se unáhlujete velice; jste ukvapený ve svém domnění. Vy předpokládáte, že všecky tyto události se staly, když jste ležel v tvrdém spánku pohroužen, tedy v době, kdy jste nemohl býti uvědomen o tom, co se bylo událo. Jak víte, že přírodní zákony nepozbyly v noci platnosti? Je možno, že v tomto případě stal se jistý způsob nadpřirozeného vměšování se.« Tím vysvětluje vám, že vaše hypotesa je jednou z těch, jichž pravdivost nedá se nijak potvrditi, a že nejste nijak jist, zda přírodní zákony jsou tytéž, když spíte i když bdíte. Na takový způsob usuzování nemáte v prvním okamžiku odpovědi. Cítíte, že váš důstojný přítel má v něčem přednost před vámi. Předce však jste přesvědčeni úplně o správnosti svého názoru a řeknete k němu: »Brachu, dám se vésti toliko přirozenou pravdě podobností případu a buďte tak hodný, ustupte laskavě stranou, ponechte mě jíti svou cestou a já zavolám policii.« Dobrá, dejme tomu, že máte štěstí a naleznete strážníka policejního; takže zloděj konečně je postižen s vaším majetkem a stopy shodují se s jeho rukou i obuví. Bezpochyby uzná porota ony události za správný důkaz ze zkušenosti (z přezvědu) vaší domněnky, která dotýká se příčiny mimořádných zjevů ve vaší světnici a dle toho zařídí své rozhodnutí. V tomtu uvedeném případu použil jsem zjevů docela obyčejného způsobu, abych vám ukázal jaké rozdílné kroky v průběhu svého obyčejného uzavírání můžete rozeznávati, chcete-li si dáti tolik práce, abyste je pozorně a pečlivě rozebrali. Vy vidíte, že všecky popsané výkony v rozumu každého rozumného člověka jsou obsaženy a jej přivádějí k zá-

věru, co činiti abyste dostali zpět ukradený majetek a potrestali zloděje. Tvrdím, že v tomto případě sledujete úsudek na téže cestě uvažování, jako muž vědy, jenž hledá původ a zákony nejtajnějších zjevů. Jednání musí býti vždy totéž; zrovna tatáž methoda, které použito bylo při pokusech odkrýti a stanoviti příčiny pohybu nebeských těles, sloužiti bude vám hledajícím svým jednoduchým lidským rozumem polapení zloděje. Rozdíl jest jednoduše v tom, že zde, kde povaha vyšetřování (bádání) je zamotanější, každý krok co nejpečlivěji musí býti uvážen, aby hypothesa nemohla trpěti nějakou chybou. Při mnohých domněnkách denního života nemá podobná chyba (omyl) velkého, anebo má jen nepatrného vlivu na všeobecnou správnost závěrů, ku kterým docházíme; ale při vědeckém vyšetřování jest omyl (chyba), velký nebo malý, vždy velice důležitý a bude míti vždy hledě k délce trvání špatné, ne-li ničivé následky. Nedejte se obyčejným míněním mýliti, že domněnka nezasluhuje žádné důvěry, poněvadž je domněnkou. Často slyšíme vzhledem ku vědeckému uzavírání klásti na to důraz, že toto předce jenom je hypothesou. Ale, prosím, co shledáváme v devíti desetinách nejdůležitějších záležitostí denního života jiného, nežli domněnky, hypothesy a často velice špatně odůvodněné hypothesy, kterými se dáváme vésti? Proto můžeme a smíme ve vědě, kde hypothesa stojí pod nejpřísnějším dozorem, plným právem jíti touže cestou. Jsou hypothesy různého druhu. Může někdo říci ku př., že měsíc je ze zeleného sýra; to je hypothesa. Ale jiný muž, který mnoho času obětoval a mnoho pozornosti tomuto předmětu věnoval i používal nejsilnějších teleskopů a výsledků pozorování jiných, prohlašuje, že měsíc dle jeho názorů sestává bezpochyby z látek, které jsou podobny tom, z nichž pozůstává naše země: a i toto tvrzení je také hypothesou. Netřeba mi však říci, že obě tyto hypothesy jsou nesmírně rozdílné ceny. Ona, která spočívá na zcela vědeckých vědomostech, bude míti i odpovídající cenu; kdežto ta, která není ničím jiným nežli tlacháním do větru, bude míti snad málo ceny. Každý veliký krok v pokračujícím odkrývání příčin byl učiněn docela týmže způsobem, jak jsem vám právě doličil. Muž, pozorující různé děje a zjevy, táže se přirozeně, který pochod, který úkon ze známých v přírodě se vyskytujících, v daném případu použit odhalí a vysvětlí tajemství. Z toho povstane vědecká domněnka, hypothesa a její cena bude dle péče a úplnosti vynaložené na její podklad a odůvodnění. S těmito věcmi má se to tak jako s nejobyčejnějšími záležitostmi praktického života: dohad, domněnka blázna, pošetilce, bude bláznovství a pošetilost, kdežto dohad moudrého může býti jenom moudrost. Ve všech případech závisí, jak vidíte, cena výsledku od trpělivosti a svědomitosti, se kterou badatel upotřebuje každého jen možného způsobu odůvodnění pro svou hypothesu.

Nyní obrátím se po všem tom vysvětlování k něčemu, co snad budete pokládati za zajímavější nebo alespoň za jasnější. Ovšem jest vskutku jenom málo věcí, jichž porozumění by bylo důležitější pro vás, nežli porozumění duševních pochodů a prostředků, kterými spějeme k vědeckým závěrům a domněnkám. Když jsme byli uznali, že naše bádání lze provésti a když jsme určili povahu methody, kterou musíme se říditi a která jediná může býti spojena s výsledkem, je nutno, abych p

kročil k úvaze o našich vědomostech a povaze pochodů, které udály se v současném stavu ústrojné přírody. Dovolte mi ihned prohlásiti, aby bylo vyvarováno možnému nedorozumění, že mohu podati jen velice skrovnou zprávu. Otázka, jak povstal současný stav ústrojné přírody, rozděluje se vlastně na otázky dvě: první jest, jak ústrojná neboli živoucí hmota počala svůj byt? a druhá jak se zachovala? O druhé povím vám později více. Co však jsem povinen říci nyní o první, bude z větší části záporného rázu. Uvažujeme-li, jaký způsob důkazu máme o tomto předmětu, shledáme, že jsou to způsoby dva. My máme dějepisný důkaz a důkaz založený na pokusech. Dá se ku př. pochopiti, že bychom, pokud utvrdlý náplav tvořící valnou část zemské kůry, obsahuje spolehlivé prameny o tehdejších tvarech života a pokud tyto, čím hlouběji sestupujeme, více a více od nynějších, našich tvarů se liší, mohli přijíti na zvláštní vrstvu, která by obsahovala zbytky oněch tvorů, se kterými ústrojný, organický život na zemi započal. A kdybychom toho se dopátrali a kdyby se byly podobné tvary ústrojného života mohly uchovati, měli bychom to, co bych nazval dějinným důkazem toho způsobu, jak organický život na naší planetě vzal svůj počátek. Mnozí řeknou vám a vy naleznete v mnohých dílech geologických udáno, že se to skutečně stalo a že my máme skutečně podobné prameny; jsou lidé, kteří si představují, že dávné tvary života, o nichž dnes důkazy máme, jsou skutečně tvary, s nimiž zvířecí život na zeměkouli započal. Důvody, o které opírají toto tvrzení, jsou: vnikáme-li nesmírnou tloušťkou kory zemské ku starším horninám, přestávají se objevovati zbytky vyšších obratlovců, čtvernožců, ptáků a ryb; dole pod těmito vrstvami, kde se ještě s těmito zbytky setkáváme, nalezneme toliko zvířata bezobratlá; a v nejnižších, nejdolejších horninách stávají se i tyto zbytky stále a stále řidčími (ne však v sestupující stupnici), až konečně omezují se tam, co zveme nejstarší horninou, vyskytující se zvířecí zbytky téměř vždy jen na čtyři tvary, které jsou: oldhamia, neznámo zda jsou to zvířata nebo rostliny; lingula, tvar hlemýžďovitých; trilobiti, korýši, kterážto zvířata mají celkem, ač se v jednotlivostech liší, totéž složení jako mořský rak nebo rak potoční; konečně hymenocaris, taktéž z třídy korýšů. Celá zvířena tohoto období omezuje se tedy na čtyry tvary: jeden druh zvířat nebo rostlin, o němž ničeho nevíme, a tři nepochybná zvířata, dva korýše a jeden měkkýš nebo hlemýžď. Pozoruji-li ústrojí těchto posledních zvířat a jich velice složitou podstatu, zdá se mi, že jest skutečně potřebí velice značné obrazotvornosti k pochopení, že to jsou první stvořené živoucí tvary. Nesmíme zapomenouti při tom té skutečnosti, že nemáme pro to ani nejmenšího důkazu, že to, co zveme nejstarší vrstvou, také skutečně jí jest. Shledáte-li na některých místech, že objevují se v horninových uloženinách ukrutné tloušťky, jen nepatrné nebo docela žádné stopy po životě a že na jiných místech hornina téhož složení hemží se důkazy živoucích tvarů, považuji to za nemožné domýšleti se, že život původně počal s těmito tvary a nevěnuji této doměnce žádné víry. Nemám zde tolik času, abych vyložil odborné a technické důvody, které mě vedou k tomuto závěru, nedá se to také v šesti přednáškách řádně provésti, takže je nutno, abych se omezil na tvrzení, že nemohu ony tvary života po-

kládati za nejstarší. Vizme nyní, jakého důkazu můžeme dobýti si pokusy. Abychom mohli říci, že víme něco na základě pokusů o ústrojí a životě, bylo by nutno, aby badatel mohl vzíti neústrojné látky, jako kyselinu uhličitou, čpavek, vodu a soli v některé podobě neústrojného sestavení a vytvořiti z nich protein (bílkovinu); a potom by bylo potřebí, aby tento protein v některé ústrojné způsobě počal žíti. Toho doposud neučinil nikdo a bude to, trvám dlouho ještě trvati, než to někdo učiní. Ale není to nijak tak nemožným, jak se na první pohled zdá; neboť zkoumání dnešní lučby poskytlo nám, nechci říci cestu k tomu, ale předce, smím-li tak říci, vytvořilo nám ukazovatele, který ukazuje na cestu, jež by k tomu vésti mohla. Před nemnohými lety, a vám je potřebí uvážiti, že ústrojná lučba je vědou mladou, takže od ní nemůžete příliš mnoho očekávati, tedy před nemnohými lety se tvrdilo, že není vůbec možno, nějakou ústrojnou smíšeninu, t. j. nenerostnou, nalezající se v ústrojné bytosti, uměle vydobýti. To bylo po dlouhou dobu všeobecným míněním; a předce před mnoha lety podařilo se výtečnému německému lučebníku připraviti močovinu, látku velice složitých vlastností, která tvoří jeden z výmětů zvířecího těla; od několika let přibylo k této látce několik směsí jako ku př. kyselina máselná a j. Nepotřebuji vám připomínati, že je lučba od naznačeného cíle ještě ukrutně daleko; chtěl jsem vám jen ukázati, že nemůžeme nijak s určitostí tvrditi, že tento cíl někdy nebude moci býti dosažen. Ať je nám dnes nemožno vytvořiti nutné okolnosti ke vzniku života, předce je nám dlužno mluviti se skromností o věci a uvážiti, že věda právě vložila svou nohu na nejdolejší příčel žebříku. Jistě by byl smělým ten muž, který by se odvážil doličovati, kde bude věda od dneška za padesát let.

Jest ještě jiné tvrzení, které se vztahuje nepřímo k této otázce a o němž jest nutno říci mi několik slov. Vy všickni slyšeli jste o zjevu, který nazývá se samoplození, čili generatio aequivoca. Naši předkové až snad do 17. století představovali si všickni v úplně a všeobecně uznávané víře, že některé rostliny a zvířata vyvolávají v průběhu svého zetlívání některé hmyzy. Položil-li někdo ku př. kousek masa na slunce a ponechal je hnilobě, věřilo se, že červy, které se v něm brzo objevily, jsou výsledkem síly samoplodivé, která leží v mase; a mohl každý obdržeti předpis na praeparaty rozličných zvířat a rostlin, které »plodily« zvláštní druhy zvířat. Redi, znamenitý italský přírodopisec, vyslovil se proti celé otázce v době, kdy všickni v ni věřili, mezi jinými také náš veliký Harvey, objevitel oběhu krevního. A přece budete čísti jméno Harveyovo mezi odpůrci učení o samoplození. Dáte-li si však práci a prohlédnete jeho spisy, naleznete, že slavný náš anglický krajan na ně tak důkladně věřil jako snad nikdo za jeho časů; ale on pronesl velice pozoruhodné tvrzení, že každá živoucí bytost pochází z vajíčka. On nerozuměl tomuto slovu tak, jak mi ho nyní užíváme, nýbrž chtěl tím říci, že každá živoucí bytost bere svůj původ v malé, kulaté částici ústrojné hmoty. Přišel Redi a porazil celé učení jednoduchým způsobem. Pokryl kousek masa velice jemným závojem a vystavil je témže vlivům jako jeho vrstevníci. Výsledkem bylo, že nevyskytly se žádné červy nebo hmyzy; dokázal, že červy pocházejí od hmyzů, které přicházely a uklá-

daly svá vajíčka do masa, kterážto vajíčka byla »vysezena« teplem slunečním. Svými pokusy zvrátil učení o samoplození úplně, aspoň pro svou dobu. Potom objeven byl mikroskop a počalo se ho užívati při vědeckém vyšetřování. Drobnohled ukázal přírodozpytcům, že jest vedle ústrojí, která znali jako živoucí bytosti a rostliny, ještě nekonečná řada docela malých stvoření, kterých můžeme zdánlivě libovolně získati ze tlících rostlin a zvířat. Vezmete-li ku př. obyčejný černý pepř nebo kousek sena a ponoříte-li tyto předměty do vody, budete pozorovati za několik málo dní, že voda je naplněna nesčíslným množstvím zvířátek, která se ve všech směrech jen jen hemží. Zjevy tohoto způsobu přivedeni byli přírodozpytci k tomu, aby obnovili domněnku o samoplození. Na jich čele stál anglický přírodozpytec Needham a později ve Francii učený Buffon. Tvrdili, že tato zvířátka vytvořena bývají vodou, kterou polity byly zetlívající hmoty. Nezáleží na tom, vezmeme-li zvířecí nebo rostlinnou látku, je potřeba jen ji ponořiti do vody a vysaditi účinku slunce a v krátkosti budeme míti množství zvířátek. Zbudovali na tom velice krásnou domněnku, hypothesu. Hmota zvířecí nebo vyšších rostlin, řekli, zdá se býti mrtvou, ale ve skutečnosti obsahuje v sobě určitý způsob dřímajícího čili utajeného života, který postaven do vhodných okolností, projevuje se ve způsobě oněch zvířátek a tato prodělávají svůj život v témže způsobu, jako zvíře nebo rostlina, jejíž byla někdy součástí. O otázce bylo nyní velice prudce hádáno. Spallanzani, italský přírodozpytec, vytvořil názor, který byl protichodným onomu Needhamovu a Buffonovu, a ukázal pomocí pokusu, že je možno zameziti pochod, svaříme-li vodu a uzavřeme-li nádobu, ve které voda jest. »A víte-li také« řekli jeho protivníci »co snad činíte, zahříváte-li vzduch nad vodou? Vy zničíte možná určitou vlastnost vzduchu, která je potřebna pro samoplození zvířátek.« Názor Spallanzaniho byl uznán správným a názory druhých upadly do nedůvěry, ačkoliv Spallanzani svůj názor nedokázal. Předmět dostal se čas od času na pořádek jednání a rozmanité osoby konaly různé pokusy; nedopadly však tyto pokusy docela příznivě. Bylo nalezeno, že v nálevu, ve kterém při přístupu vzduchu tvoří se zvířátka, nevyvine se žádné z nich, jestli že nálev tento svaříme a otvor nádoby zapečetíme, takže do ní neměl žádný vzduch přístup leda onen na 100° ohřátý; vystavíme-li ale tekutinu účinku vzduchu, třeba byla svařena, objeví se zvířátka určitě. Dále shledalo se, že prochází-li vzduch rozžhavenou rourou spojenou s nádobou, neobjeví se také žádná zvířátka v tekutině. Máme-li dvě stejné nádoby s tekutinou a jednu z nich vysadíme přístupu vzduchu, kdežto hrdlo druhé ucpeme vatou, takže jenom filtrovaný vzduch může vnikati do této nádoby, shledáme, že v první nádobě je zvířátek za krátký čas s dostatek, kdežto v druhé s filtrovaným vzduchem žádná. Všecky tyto pokusy dokazují, že nálevníci vyvinují se ze spor a z vajíček, která nalézají se neustále v atmosféře a ztrácejí svou plodivost, byla-li vystavena horku. Schwann učinil jiný pokus, který přivedl jej do rozpaků. Vzal část svařené tekutiny a podrobil ji rtuťové lázni, jak se to v chemických pracovnách děje. Vzduch neměl žádného přístupu k tekutině. Po té vydobyl Schwann čistý kyslík a uhlík a přiváděl tyto prvky tekutině vrstvou rtuti. Do tekutiny vnikaly úplně

čisté plyny a účinek zevního vzduchu byl úplně vyloučen. A co se objevilo? V tekutině vyskytly se miliardy nálevníků. Naplníme-li nádobu svařeným mlékem a ucpeme její hrdlo vatou, takže vniká do tekutiny toliko filtrovaný vzduch, objeví se také nálevníci. Dva pokusy vedly k jednomu a druhé tři pokusy k odchylnému výsledku, pro vědecké bádání velice málo potěšitelný to zjev. Za několik let rozvinul se o té otázce ve Francii zuřivý boj. Pan Pouchet, professor v Rouenu, byl velice učený pán, ale jistě nepříliš přísný a opatrný při svých pokusech. Tento vědec vykonal několik pokusů, z nichž některé byly velice duchaplné a chtěl dokázati, že jdeme-li správnou cestou, dokážeme domněnku o samoplození. Bylo to jednou z nejšťastnějších událostí na světě, že Pouchet uchopil se znovu této otázky, poněvadž jeho práce daly podnět výtečnému francouzskému chemikovi, velkému Pasteurovi, probírati otázku z jiné stránky. Pasteur zkoumal všecky pokusy, které jsem vám byl uvedl, a poněvadž nalezl veliké odchylky při rtuťové lázni a mléku, umínil si věc vysvětliti. U mléka shledal, že zde hlavní úlohu hraje teplota. Čerstvé mléko je něco alkalickým a nepatrný stupeň jeho alkaličnosti působí, že zárodky padající ze vzduchu do mléka při 100° varu chráněny jsou před rozrušením. Zvýšíme-li však teplotu o 10°, chová se mléko jako druhé při pokusech svařené tekutiny. Necháme-li k takovému mléku přicházeti vzduch rozžhavenou rourou, neobjeví se v něm ani stopy po nálevnících. Při rtuti shledal Pasteur, že je vždycky pokryta jemnou vrstvou prachu, ve kterém se zárodky nalézají a že sama rtuť, vystavena přístupu vzduchu, obsahuje nesčetné množství rozmanitých nálevníků a jich zárodků. Dokázal tím, že při pokusu Schwannově nebyla rtuť překážkou, aby ze vzduchu do tekutiny nevnikaly zárodky, nýbrž že sama byla pro tekutinu velkou zásobárnou všemožných zárodků. Ale velký badatel francouzský neuspokojil se, šel dále a hledal ony zárodky ve vzduchu, které celý líčený zjev způsobovaly. Sestrojil duchaplný stroj, kterým zachycoval ve vzduchu se nalézající »zárodkový prach«. Na okně upevnil skleněnou rouru, v jejímž středu upevnil chomáček střelné bavlny. Střelná bavlna jest, jak víte, obyčejná vata ponořená do velice silné kyseliny a tím přeměněna ve velice výbušnou látku, která se v líhu a eteru rozpouští. Na druhém konci roury umístil stroj, kterým ssál pomocí roury venkovský vzduch do pokoje. Vzduch procházel, jak se samo sebou rozumí, střelnou bavlnou. Pokus tento konal se 24 hodin. Po té vzal Pasteur střelnou bavlnu a ponořil ji do líhu a eteru. Bavlna se rozpustila a na dně nádoby objevil se za několik hodin jemný prach. Pod drobnohledem objevila se tato usazenina jako ukrutné množství škrobových zrníček. Vám je známo, že naše potraviny a větší díl rostlin sestává ze škrobu; my používáme tohoto neustále na rozličný způsob a proto je ho vždy dostatek ve vzduchu. Tato zrníčka škrobová vidíte ku př., vniká-li do tmavého pokoje světlý paprsek sluneční. Blýskavé vody v jeho proudu nejsou nic jiného nežli škrobová tělíska. Mimo tyto nalezl Pasteur ještě velik. množství jiných ústrojných látek jako k. př. spory hřibů, které ve vzduchu kroužily a strojem byly zachyceny. Nyní vzal náš badatel tekutinu, která půl druhého roku po svém svaření chráněna byla před vnikáním vzduch a neukazovala v sobě žádných nálevníků. Do této tekutiny zvláštní

pochodem vpravil bez dotyku se zevním vzduchem chomáček své střelné bavlny a shledal po 24 hodinách v tekutině oné to, co nazývali jeho předchůdci samoplozením. Podařilo se mu tudíž zachytiti »zárodkový prach« a vzbuditi vznik organismů. Potom napadlo ho, že by pravda jeho závěrů dala se dokázati i bez jeho jím sestrojeného přístroje. Moč je látka, která velice rychle se rozkládá, může tedy představovati to, co dalším badatelům představovaly hnijící, zetlívající částky zvířecí neb rostlinné hmoty. Moč dal do zvláštní láhve s dlouhým hrdlem. Zahřál jej na bod varu a po té hrdlo nádoby různě zohybal, takže neměl zevní vzduch přímého přístupu k tekutině. Nechal-li takto nádobu státi, nejevil se v tekutině žádný život. Zárodky ze vzduchu usadily se v záhybech hrdla a nevnikaly do tekutiny. Potom urazil Pasteur zohybané hrdlo nádobě a okolní vzduch vnikal přímo k tekutině. As za 48 hodin objevilo se v ní četné množství organismů. Tím dokázal Pasteur, že všecko dávné samoplození je špatnou domněnkou a že organismy v tekutině pocházejí z ústrojných zárodků, které neustále vznášejí se ve vzduchu. Proti tomuto závěru namítalo se, že by vzduch musil obsahovati nesmírné množství zárodků, takže by z toho vyplývala neustálá mlha. Francouzský učenec dokázal však, že není takové nesmírné množství těchto zárodků ve vzduchu a že tvrzení o jich nesčetnosti je přehnaným; dovodil, že objevení se živočišného a rostlinného života v tekutině záleží od okolností, jak tyto jsou vysazeny účinku vzduchu. Má-li k nádobě s tekutinou přístup vzduch naší obyčejné atmosféry, dokážeme velice brzo organismy; přijde-li však tekutina ve styk se vzduchem ve vysokých polohách nebo v tichých sklepech, nenalezneme často ani stopy po životě v tekutině. Takovým způsobem přišel Pasteur k jasnému a určitému výsledku, že všecky ty zjevy, jako červy v zetlívajícím mase, nálevníci v tekutině atd. jsou působeny zárodky, nalezajícími se neustále ve vzduchu a v tomto kroužícími. Pasteur konečně vyvrátil docela učení o samoplození. Ale při všem tom pochopujete, že to všecko nijak nevylučuje možnost sestrojiti ústrojnou hmotu přímou, svrchu uvedenou methodou, třeba by tato možnost ležela ještě v nedozírné dáli.

Rozmnožování živoucích bytostí, dědičné přenášení vlastností a odchylky od těchto (odrudy).

Náš rozhovor o stavu našich známostí o příčinách zjevů v ústrojné přírodě, minulých i přítomných dob, rozděloval se na dvě otázky: Předně víme něco, ať z dějepisu, ať cestou pokusnou o způsobu původu živoucích bytostí? Za druhé, nehledě k původu, víme něco o plemenění a změnách tvaru ústrojných bytostí? Odpověď, kterou jsem dal na první otázku, byla úplně zápornou a hlavním výsledkem poslední mé přednášky bylo, že nevíme ničeho ani z dějepisu, ani na cestě pokusné o původu živoucích tvarů. My jsme viděli, že na cestě dějepisné těžko něco o tom zvěděti můžeme, třeba bychom cestou pokusů snad něčemu o věci se mohli na-

učiti; my jsme se přesvědčili, že v přítomnosti jsme od vytčeného cíle ještě nesmírně daleko. Přikročuji k druhé otázce: Co víme o znovuzrození, obrození, plemenění a změnách tvaru živoucích bytostí (živoků), předpokládaje, že ponecháme otázku o jich původu stranou, poněvadž se domníváme, že v přítomnosti příčiny jeho nám jsou neznámy? V této otázce jsou naše vědomosti docela různé. Naše vědění je veliké, a ať jest naše zkušenost neúplnou, přece jest značnou. Bylo by nemožným, zúplna vám naše vědomosti předložiti; co mohu dnes učiniti nebo co je mi třeba učiniti, jest, probrati hlavní body a vám je předvésti před duševní váš zrak v té míře, v jaké to posloužiti může účelům přítomného pátrání.

Plemenění, rozmnožování ústrojných tvarů děje se dvojím způsobem: bezpohlavně a pohlavně. V prvním případu uskutečňuje se plemenění výslovnou činností toliko jednoho jedince, u kterého nelze určiti, že náleží nějakému pohlaví. V druhém případu děje se plemenění následkem vzájemné činnosti některých součástí organismu, obyčejně dvou rozdílných jedinců, jedince mužského a ženského. Případy bezpohlavního plemenění jsou daleko řidčí nežli pohlavního a nepřicházejí tak často ve zvířeně jako v rostlinstvu. Vy snad všickni znáte ze zkušenosti, že můžeme rozmnožovati rostliny pomocí tak zv. sazenic. Vezmeme-li ku př. sazenici od čápího nůsku a opatříme ji vzduchem, světlem i potravou ze země, roste tato a bere na sebe podobu své mateřské rostliny, při čemž staví na odiv všecky její vlastnosti a zvláštnosti. Někdy děje se pochod, který zahradník uměle vyvolává, ve volné přírodě, t. j. malá hlíva nebo část rostliny se oddělí, odpadne a má schopnost růsti jako samostatný jedinec. To děje se u hlíznatých rostlin, které podobně podružně odvrhují hlívy, které se usadí v půdě a vyvinou v rostliny. To je pochod bezpohlavní, který má za následek opakování čili obrození tvaru původního jedince, vzešlého z hlívy. Mezi zvířaty shledáváme se také s podobným úkazem. Nálevníci, o nichž jsme již mluvili, odvrhují od sebe některé části nebo se dělí v rozmanitých směrech, na šíř nebo dél anebo vypučí v pupeny, které se oddělují a vyvinují na nového jedince. Podobně se rozmnožuje ku př. nezmar zelený. Jako může zahradník zvláštnosti a vlastnosti některých květin sazenicemi rozmnožovati a obrozovati, tak může i fysiolog totéž činiti s mnohými nižšími zvířaty, jak to již před mnoha lety konal Trembley. Tento badatel ukázal, že můžeme polypa rozděliti ve dva, tři, čtyři i více kusů, jej ve všech možných směrech zkomoliti a že tyto části předce dále rostou a úplně nabývají opět původní podoby zvířete. Vše to jsou případy rozmnožování, ale přiházejí se i jiné, daleko ještě řidčí příklady, při nichž se tento pochod odehrává více v skrytu. Vy všickni znáte zelený hmyz, mšice. Tato malá zvířata rozmnožují se během drahné části svého života pomocí určitého způsobu vnitřních pupenů, které se vyvinují v bezpohlavní zvířata, která nejsou ani mužského, ani ženského rodu; promění se v mladé mšice, u kterých se pochod opakuje a u jejich následovníků taktéž atd. To můžeme pozorovati při devíti nebo desíti anebo dvaceti i více generacích a nedá se určiti, jak dlouho by to mohlo pokračovati, kdyby bylo postaráno o potřebné podmínky tepla a potravy. (Příklad tento není zrovna případným,

autor mohl uvésti na sta jiných. Jeť dnes známo, že mšice rozmnožují se vajíčky, které nepotřebují oplození. Je to způsob rozmnožování pohlavního, t. zv. parthenogenesis.) Pohlavní rozmnožování je docela něčím jiným. Ve všech případech je zde nutno, aby oddělily se dvě součásti od rodicích jedinců, součásti, které nazýváme vajíčko a chámová tělíska. U rostlin je to vajíčko a pyl pro květoucí rostliny nebo vajíčko a »autherozoid« pro nekvetoucí tajnosnubné rostliny. U všech zvířat pocházejí chámová tělíska od mužského pohlaví a vajíčka od ženského. Pro pochod rozmnožovací je to pamětihodno, že ani vajíčko ani chámové tělísko samo o sobě nemůže vzíti na sebe podobu rodičů. (Nyní uznává se také svrchu dotčená parthenogenesis za pohlavní rozmnožování) Přijdou-li vajíčko a chámová tělíska do styku, zdá se, že promísení ústrojných látek, pocházejících z obou pramenů, dává výtvoru oné směsi docela novou sílu a mohutnost. Pochod tento, jak je všeobecně známo, vyvolává se pohlavním spojením obou pohlaví a nazývá se oplození. Výsledek této činnosti z mužské i ženské strany je vytvoření nového jedince ve vajíčku; vajíčko počne se ihned děliti a utvářeti v rozmanité tvary; na konec vyvine se v podobu svých rodičů, jak jsem byl v první přednášce vyložil. To jsou pochody, kterým jest určeno rozmnožování ústrojných bytostí. Proč tento obojí způsob postupování udati se musí, proč je potřebí pro ženský prvek onoho posílení, nevíme. Oběma rozdílným pochodům rozmnožovacím společná vlastnost zakládá se v tom, že v obou případech potomek má snahu, ať obrození nebo rozmnožování nebo proměny ústrojné bytosti bylo docíleno na bezpohlavní nebo pohlavní cestě, vzíti na sebe všeobecný ráz rodičů. Vezmete-li, jak jsem z předu poznamenal, sazenici z rostliny a pěstujete-li ji s náležitou péčí, vyroste vám a vyvine se v rostlinu, od které pochází; tato snaha je velmi veliká, a jak zahradníci dobře vědí, je u mnohých odrud rozmnožování pomocí sazenic jediným spolehlivým plemeněním; zvláštnosti původního kmene dají se, jak se zdá, lépe uchovati, rozmnožujete-li ho na pohlavní cestě. Při pokusech s nižšími zvířaty, ku př. s polypy, jak byla již o tom učiněna zmínka, je na nejvýše pamětihodno, že ačkoliv je v různé kousky rozřezáme, předce každý kousek zvlášť přijímá na sebe podobu původního tvaru; oddělená hlava vytvoří znova tělo a ohon; uřízneme-li ohon, vytvoří tento tělo a ostatní údy i neuchýlí se ani v nejmenším od rysů ústrojí, kterému odňaty byly ony části. To jde tak daleko, že mnozí přírodozpytci, kteří bádali o nižších třídách zvířat, ku př. Abbé Spallanzani, jenž provedl mnoho pokusů s plži a salamandry, shledali, že můžeme tato zvířata až neuvěřitelně zkomoliti, odřezávajíce čelist nebo větší díl hlavy, nebo ohon, a opakujíce tento pokus několikráte po sobě, třeba na tomtéž údu a přece každý kousek vytvoří se dle původního typu: příroda se nemýlí a nenasadí nikdy jiného způsobu končetinu, hlavu nebo ohon, nýbrž opakuje stále původní typ, ku kterému se vždy vrací. Při plemenění pohlavním jest to úplně podobné; jest všeobecná zkušenost, že potomek vždy snaží se, celkově vzato, opakovati podobu rodičů. Přísloví praví, že na bodláku nerostou hrozny; také mezi lidmi nalezneme vždycky více méně zřetelně podobnost mezi dětmi a rodiči, jak každý může se přesvědčiti. Totéž vidíme u domácích zvířat, ku př. psů.

Snahu potomka bráti na sebe zvláštnosti rodičího těla jmenujeme atavismus, který značí snahu vraceti se k typu předků a pochází od latinského slova atavus, předek. Atavismus jest nejnápadnější náchylnost ústrojné bytosti; ale vedle této snahy po dědičnosti můžeme pozorovati taktéž určitou a pozoruhodnou snahu po odchylkách, odrudách. Pud, původní tvar znovu vytvořiti, má jakousi hranici, vedle něho stojí pud v určitých směrech se odchýliti, jakoby působily na ústrojné stvoření dvě protichůdné síly, z nichž jedna se snaží toto dále vésti v rovné čáře a druhá vzdalovati je od této čáry napřed na jednu, potom na druhou stranu. Vy vidíte tedy, že oba pudy nepotřebují se konečně přímo sobě protivovati, poněvadž výsledek nepotřebuje vždy býti příliš vzdálen od cíle, který by byl dosažen, kdyby čára bývala byla úplně rovnou.

Pud po odchylování se objevuje se méně u rozmnožování na bezpohlavní cestě. U tohoto rozmnožování bývají i ty nejnepatrnější známky zvířecí i rostlinné stavby co nejúplněji zachovány. Někdy však se přihází, že zahradník shledá, když byl zasadil odnož od zamilované květiny, naproti všemu svému očekávání, že sazenice liší se poněkud od původního tvaru, tak že vytvořují se květiny rozdílné barvy nebo podoby, nebo že se ukáže nějaká jiná úchylka. To nazýváme u rostlin, »odrudami«. U zvířat jsou zjevy bezpohlavního rozmnožování tak temny, že nemůžeme o něm dosud mnoho říci; obrátíme-li se však k pohlavnímu rozmnožování, shledáme odchylování se až k určitému bodu jako úplně stálý zjev; dle mého názoru je skutečně odchylování se od původního tvaru, až do určitého stupně nutný následek průběhu při pohlavním rozmnožování. Neboť bytost, vzniklá rozmnožováním od dvou ústrojí různého pohlaví, různé podoby i různé povahy (temperamentu), poněvadž je nutno, aby potomek náležel buď jednomu nebo druhému pohlaví, neměla by potom pohlaví žádného; tento potomek nemůže býti tvarem, stojícím mezi oběma rodiči, jest nevyhnutelně potřebno, aby se odchýlil buď k jedné nebo druhé straně, nemoha býti jakousi úplnou diagonálou (uhlopříčnou) obou rodičů. Mužský potomek nesleduje dopodrobna ráz otce, a ženský potomek nedědí vždy vlastnosti matčiny; v mužském nalézá se vždy nějaký díl ženských a v ženském vždy nějaký díl mužských vlastností. To je jasno všem vám, kdo pozorovali jste jen se sebe menší pozorností své děti nebo děti sousedovy; vy jste jistě již často vypozorovali, že syn má zhusta typ (ráz) matky a dcera honosí se vlastnostmi otcovy rodiny. V tomto ohledu dopátráme se všech způsobů pomísení a středních stavů mezi oběma rodiči tím, že barva obličeje, krása nebo padesát jiných zvlášností jednoho nebo druhého manžela v některém členu tétéž rodiny se vyvine. Při různých způsobech odchylek zpozorujeme někdy zcela určitě, že úchylka, přísně vzato, nepřísluší nikomu z obou bezprostředních rodičů; vy naleznete v rodině dítě, které se nepodobá ani svému otci ani své matce; ale některá stará osoba, která znala jeho děda nebo bábu, nebo snad nějakého strýce nebo docela vzdáleného příbuzného, rozpozná velikou podobnost mezi některým oním členem rodiny a dítětem. To se stává neustále, že vlastnosti dřívějšího člena rodiny způsobem nejméně očekávaným přijdou opět ke platnosti, objeví se v rodině znova. Však, nehledě k tomuto předmětu všeobecné zkušenosti, nalézáme určité případy, kte

staví ono zvláštní pomísení do velice jasného světla. Vy víte, že potomek osla a koně, či lépe řečeno osla a kobyly nazývá se mezek a že mezek, pošlý z hřebce a oslice má docela odchylné vlastnosti od prvního druhu mezka. Je tu pozoruhodno, že, ačkoliv v obou případech máme činiti s těmitéž živly, s těmitéž jednotkami, přece potomek má docela různý ráz dle toho, účinkuje-li mužský vliv osla nebo koně. Kde je osel otcem, nalezneme u mezka hlavu podobnou oslí, dlouhé uši, ocas s chomáčkovitým zakončením, malé končetiny a oslí hlas; ve všech těchto vlastnostech je onen mezek podobný oslu; ale na druhé straně je jeho tělo a krk podobnějším kobylímu krku i tělu. Je-li otcem hřebec, převládá u mezka ráz koně: hlava je podobná koňské, uši jsou kratší, končetiny hrubší a celý ráz pozměněný na rozdíl od prvního mezka, hlas podobá se koňskému řičení. Zde narazily jsme na důležitou věc: tytéž prvky, osel a kůň, ale různým způsobem pohlavně spojeny, dávají rozdílný výsledek. Vždy ovšem jedná se v tomto případě o zjev, který není všeobecným, dostavuje se sice obyčejně rozdílná převaha, ale vždy na téže straně. Máme zde patrnou, snad nutnou příčinu odchylky, totiž okolnost, že zúčastňují se dvě pohlaví na zplození potomka a že podíl, který každé pohlaví na tom bere, je rozdílným a proměnlivým nejen pro každou kombinaci, nýbrž i pro různé členy téže rodiny. Za druhé máme odchylku, která bývá přivoděna beze vší pochyby až do určitého stupně (od mnohých byl tento vliv velice přehnán) tím, co zveme zevními okolnostmi a podmínkami, jako je teplo, potrava a vlhkost. Na konec závisí každá úchylka v určitém smyslu od zevních podmínek, poněvadž každá věc má svou příčinu; ale já používám zde výrazu v obyčejném smyslu. Je jisto, že zevní okolnosti mají určitý vliv. My můžeme květinu s jednoduchými květy změnou půdy, potravy atd. proměniti v květinu s plnými květy a z trnů dáti vypučeti ratolestem; my můžeme tímže způsobem vyvolati tučnější plody jakož i změny v podobě. I u zvířat můžeme na podobný způsob dáti vznik různým proměnám ku př. osoby, které delší dobu žijí v horkých krajinách, dostávají bronzovou barvu, kterou zřídka kdy ztrácejí. Též vychováním podporuje se značně vývin svalů: každý ví, že cvičení zde má veliký vliv; rámě kovářovo představujeme si vždy tuhým, žilnatým a svalnatým. Výchova mění beze vší pochyby, jsouc jednou způsobou zevních podmínek (okolností), to, co původně bylo cvikem a poučením, ve zvyk, nebo jinými slovy až do určité míry v organisaci. Ale, jak bylo již řečeno, nesmíme tuto příčinu úchylky v nižádném směru přeceňovati. Třetí příčinu jmenujeme z nedostatku lepšího názvu »dobrovolnou úchylkou« nebo »samovolnou obměnou«. Nevíme-li totiž ničeho o příčině některého zjevu, nazýváme jej spontaním, samovolným, bezděčným. V řetěze příčin a účinků na tomto světě je velice málo věcí, které můžeme nazvati v pravdě spontanními; bezpečně není ničeho podobného v našich fysických věcech, vše závisí od předcházejících podmínek. Podobně i zde mluvíme o bezděčnosti, kde nemůžeme nalézti příčinu zjevu. Ať jsou tyto úchylky sebe četnější, přece víme o nich jen velice málo s úplnou podrobností. Chci vám zde připamatovati dva nebo tři případy z nich, poněvadž jsou samy o sobě pozoruhodny a potom také proto, poněvadž jich budu později potřebovati ku svým výkladům. Réaumur,

výtečný francouzský přírodozpytec, měl před mnohými lety příležitost v pojednání »o umění vylíhnouti kuřata«, zmíniti se o úchylkách a zrůdách. Pozoroval pěkný případ úchylky v podobě lidského údu, u jednoho muže z ostrova Malty jménem Gratio Kelleia, který narodil se se šesti prsty u rukou i nohou; to byl případ samovolné úchylky, neboť nikomu nebylo známo, proč tento muž přišel na svět s oním počtem prstů. Přidávám ještě jeden pozoruhodný případ, který svého času byl bedlivě vyšetřován a pozorován. Odchylky přiházejí se dojista velice často, ale lidé, kteří je pozorují, nepřičiní se z pravidla o to, aby zvláštní okolnosti poznamenali, takže těchto bývá zapomenuto, dojde-li k vyšetřování. Ač jsou samovolné úchylky velice četny, přece je nevýslovně těžko je zevrubně určiti. O druhém případu čteme se všemi jeho jednotlivostmi v časopise »Philosophical Transactions« z r. 1813., ve článku, daném presidentovi královské společnosti plukovníkem Humprey-em. Pojednání pod titulem »o nové odrudě při chovu ovcí« obsahuje zprávu o zvláštním druhu ovcí, které byly druhdy známy v severních státech Amerických pode jménem Ankonské ovce. V r. 1791. žil v Massachussets statkář jménem Seth Wright, který měl stádo sestávající z berana a 12 nebo 13 ovcí. Jedna ovce vrhla v obyčejnou dobu podivně vytvořené jehně, mající velice dlouhé tělo a velice krátké, křivé, ohnuté končetiny.

Budu vám ihned vypravovati, jak se to stalo, že tato zvláštní odruda v chovu ovcí stala se známou a že došla vyznamenání, kterého nyní požívá. Pro tento okamžik zmiňuji se jen o uvedených dvou případech, ale rozšíření, jakého odruda tato v chovu dobytka dostala, jest zřejmým všem těm, kdo studovali přírodopis aspoň s nepatrnou pozorností, jakož i každému, kdo srovnává zvířata mezi sebou. Je skutečně pravdou, že není dvou jedinců, kteří by si byli úplně podobni; mohou si býti sebe podobnější, vždy budou se různiti v určitých jednotlivostech. Vraťme se nyní zpátky k atavismu, oné dědičné snaze, o které jsme z předu mluvili. Co stane se s odchylkou, odrudou v následujících pokoleních, přistoupí-li atavismus a s odchylkou tak říkaje se skřižuje? Oba uvedené případy dávají nejlepší vysvětlení o tom, co se stává. Gratio Kelleia, Maltezan oženil se čítaje 22 let a poněvadž předpokládám, že nejsou dámy z ostrova Malty šestiprsté, vzal si obyčejnou pětiprstou ženu. Z tohoto manželství pošly čtyry dítky; první, pokřtěné na jméno Salvator mělo šest prstů u rukou i nohou jako jeho otec; druhé nazývalo se Jiří a mělo pět prstů u svých končetin, ale jeden prst u rukou i nohou byl zrůdným a ukazoval náklonnost k úchylce; třetímu dali jméno Ondřej; a toto dítě mělo pět dobře vyvinutých prstů u nohou i rukou; čtvrté dítě bylo děvčetem, jménem Marie a toto mělo po pěti prstech, ale palce byly znetvořeny a ukazovaly náchylnost k vytvoření se šestého prstu. Tyto děti vyrostly a vstoupily, když přišel jejich čas, všechny v manželství, rozumí se, že s osobami, které měly po pěti prstech. A nyní vizme, jak vypadaly děti z těchto manželství. Salvator měl čtyry, dva hochy, jedno děvče a později opět hocha; oba první synové a dcera měli po šesti prstech jako jejich děd, poslední syn měl po pěti prstech. Jiří měl 4 děti; dvě děvčata měla po šesti prstech, jedno děvče mělo šest prstů u pravé ruky a pět prstů u pravé nohy, na levé straně mělo po pěti prstech u ruky i u nohy.

takže sestávalo vlastně z dvou nestejných polovic; poslední dítě, hoch, měl po pěti prstech. Třetí syn Ondřej neměl, jak se pamatujete, na svém těle žádných odchylek a zplodil mnoho dětí, jichž ruce i nohy byly pravidelně vytvořeny. Marie, nejmladší dítě, která přirozeně provdala se za pětiprstého muže, měla 4 děti, z nichž první, hoch, přišel na svět se šesti prsty u nohou; tři ostatní děti byly pravidelně vyvinuty.

Pozorujte nyní, prosím, jak nápadné zjevy se nám tu naskytují. Jedná se zde o nahodilou úchylku, kterou můžeme nazvati nestvůrností (monstrositou); tato nestvůrnost je předně oslabena smíšením s ženou pravidelného tvaru a tu bychom přirozeně očekávali, že nestvůrnost, bude-li se opakovati ve výsledcích tohoto spojení, bude státi s pravidelným typem v stejném poměru, t. j. že polovina dětí bude ukazovati vlastnosti otcovy a druhá polovina čistý, pravidelný typ matčin. Jak však vidíte, převládá nepravidelný typ značně. Byl smísen podruhé s čistým typem a byl znovu vytvořen v silném poměru, ačkoliv účinkovalo na něj podruhé oslabení. Co by se bylo asi stalo, kdyby tyto nepravidelné typy vstoupily ve sňatek mezi sebou, ku př. kdyby si byli usmyslili oba hoši Salvatorovi, že si vezmou své sestřenice, obě první dcery svého strýce Jiřího? Vy se pamatujete, že všichni pocházejí z nepravidelného typu dědova. Výsledek by býval pravděpodobně takový, že by jejich potomci v každém případě ukazovali další vývin onoho nepravidelného typu. Uvažte také, že teprvé se čtvrtým dítětem, Marií, ona náchylnost, která zde v druhém pokolení jen slabě se objevila, v třetí generaci mizí, kdežto potomstvo Ondřejovo, který již předem zůstal ušetřen, vytvářilo se docela pravidelně. Máme zde velice dobrý příklad o snaze přírody udržovati odchylku od pravidla. Byla to jistě úchylka, která nepřinášela sebou žádné přednosti, a vy vidíte, že ona snaha byla tak velkou, že naproti značnému přimísení zdravé krve pokračovala odchylka až do třetího kolena, které jí ve vysokém stupni bylo znetvořeno. Jak jsem byl právě řekl, nebylo to v tomto případu možným, aby se druhé pokolení oženilo s jinými leč pětiprstými osobami a naskytuje se přirozeně otázka, jaký by byl býval výsledek v opáčném případě. Réaumur vypravuje o případu jen do třetího kolena. Jistě by bylo velice zajímavým bývalo, kdybychom byli mohli pozorovati věc i dále. Kdyby se byli strýcové a tety vzali, byla by bývala snad vznikla šestiprstá odruda lidí. Aby se ukázalo, že tato domněnka není nijak nerozumnou, dovolte, abych vám vypravoval, co se stalo s ovcemi pana Seth Wrighta. Přihodilo se, že pro něho bylo důležito, míti ovce oné nahodilé odrudy, kterou jsem vám byl popsal a hned vám řeknu proč. V oné části kraje massachusetts-ského, kde Seth Wright bydlil, byla pole oddělena mezi sebou ploty a ovce, které byly velice živé a silné, rády se potulovaly a bez velkých obtíží přeskakovaly přes ony ploty na pole jiných majitelů. Samo sebou se rozumí, že tato příliš velká živost ovcí dávala neustále podnět k sporům, hádkám a soudům s okolními rolníky a takovým způsobem zrodila se v Seth Wrightovi, jenž byl jakož i jeho potomci chytrou hlavou, myšlenka, že by ovce, kdyby je mohl vypěstovati s křivýma, chromýma nohama, nemohly tak lehce skákati přes ploty a tuto myšlenku také provedl. Zabil svého starého berana a když dozrál mladý, plemenil ovce jen

z tohoto. Výsledek byl ještě nápadnějším nežli při zmíněné lidské rodině. Plukovník Humphrey dosvědčuje, že potomci byli buď čisté anconské ovce nebo docela obyčejné, ale nikdy směs obyčejné a anconské ovce.

Za několik let dodělal se Seth Wright velikého stáda ovcí této odrudy a veliké množství jich rozšířilo se po celém Massachusetsku. Nešťastnou náhodou však, snad že byly ovce tyto tak rozšířenými a obyčejnými, nepřišel nikdo na myšlenku uchovati kostru z nich, ačkoliv plukovník Humphrey udává, že poslal se svou zprávou presidentovi královské společnosti i kostru. Obávám se, že celá tato odruda vymřela; neboť brzo potom, když se tyto ovce v onom okrsku země rozmnožily, byly zavedeny ovce merinos a poněvadž vlna jejich byla daleko cennější a ovce samy byly z pokojného plemene, které neokazovalo náklonnosti skákati přes ploty, nechali rolníci poznenáhla anconské ovoce vymříti. Z toho je patrno, že nám tyto zjevy ukazují, co je možno, dáme-li si práci s pěstěním zvířat, která jsou si mezi sebou podobná. Vypěstujeme-li odrudu a rozmnožujeme ji křížením s původním tvarem a postaráme se o to, aby odruda byla oddělena od původního tvaru, můžeme téměř s jistotou vypěstovati plemeno, jehož snaha odchylku dále udrženi je velice mohutnou. To jest, co zveme »výběrem« čili naukou o pohlavním výběru (selekční theorií); právě takovým pochodem, jehož pomocí Seth Wright vypěstoval své anconské ovce, získáváme různý chov svého dobytka, svých psů a drůbeže. Výjimky jsou možny, ale všeobecně můžeme tvrditi, že tímto způsobem povstala všecka rozmanitá naše plemena domácích zvířat; a vám je dlužno uvážiti, že mohou zvířata různiti se netoliko v jedné zvláštnosti nebo v jednom odchylném znamení. Není jediné zvláštnosti nebo jediného odchylného znamení toho způsobu, kterým by se nemohl potomek odlišovati až do určitého stupně od rodičů a jiných zvířat. U člověka je to dobře známo. Nejjednodušší zvláštnost tělesná může býti rozmnožována. Znám paní, která má jeden ušní lalůček tenčí. Obyčejný pozorovatel sotva to pozná, a předce každé její dítě ukazuje přiblížení se k této zvláštnosti. Na druhé straně je vám zřejmo, že nejtěžší nemoce jako dna, krtice, souchotiny zrovna tak se dále mohou dědití jako křivé, chromé končetiny anconských ovcí. Nejlépe ovšem tyto zjevy dají se dokázati u zvířat a hlavně psi ukazují nám, jak daleko úchylky mohou jíti. Jsou psi, kteří jsou daleko menší nežli druzí; odchylka od pravidla může jíti tak daleko, že nejmenší pes je menší nežli hlava největšího psa; veliké úchylky objevují se nejenom ve stavbě kostry, nýbrž i v utvoření lebky, v poměrech obličeje a v postavení zubů. Křepelák, ohař, vlkodlav (bulldogg), jezevčík různí se značně a předce máme k tomu závažné důvody domnívati se, že všecka tato plemena jsou z téhož původu, že všecka tato četná plemena povstala pohlavním výběrem z nahodilé odrudy. Ještě nápadnější příklad, který tím je lepším, že vyloučena je možnost třeba i částečného omylu, příklad studovaný se zvláštní pečlivostí Darwinem, jsou ochočené holuby. Jsem přesvědčen, že mnohý z vás je milovníkem těchto ptáků a prosím vás, račte dáti pozor, že budu při projednávání tohoto předmětu chovati se se vší možnou skromností, poněvadž bohužel nepatřím mezi milovníky holubů. Vím, že chov holubů

je velkým, tajuplným uměním, záležitost, o které by se lehkomyslně nemělo mluviti; ale já se vynasnažím v mezích svého rozumu podati vám přehled o uveřejněné i ještě neuveřejněné vědě, kterou děkuji Darwinovi. Mezi ohromným množstvím holubích odrud (je jich, trvám, na 150), jsou čtyry, které bychom mohli vyvoliti za představitele největší různosti. Jsou to: poštovní holub, voláč, pávek a purclík (mužíček). Prvním je poštovní holub. Má veliký výrustek na velmi dlouhém zobáku, malou poměrně hlavu, okolo očí obnažený kruh, dlouhý krk, silné kosti, velké nohy, dlouhá křídla atd. Druhým je voláč (holub volatý), veliký pták s velmi dlouhým zobákem. Nazývá se voláč poněvadž nafukuje své vole do značné velikosti. Všichni holubi jsou náchylni v určitý čas totéž dělati, ale voláč provádí to ve velikém stupni. Zdá se, že je pyšným na své nadmuté vole a je to opravdu šprýmovné divadlo, sedí-li několik voláčů vedle sebe a předstihují se v nafukování svého volete. Třetím je pávek. Malý pták s neobyčejně malýma nohama a velice malým zobáčkem. Vyznamenává se velikostí a rozpjetím svého ocasu, který může míti místo dvanácti per jich daleko více, třicet a tuším až dvaačtyřicet. Tento pták má ve zvyku rozepjatá péra svého ocasu tak stavěti ku předu, aby se dotýkala jeho hlavy; umí-li to, platí to, trvám, za velikou přednost a krásu. Poslední velikou odrudou je purclík (mužíček) a sice je nejhledanější a nejvzácnější druh purclík krátkozobý. Jeho zobák je téměř zredukován na nulu; můžete jej srovnati jen ku př. se zobákem poštovního holuba. Znalci vyjadřují poměr mezi hlavou a zobákem plnokrevného purclíka tím, že říkají, že zobák je jako zrno ovsa, zastrčené do třešně. Nohy a končetiny jsou velice malé. Vedle velkého poštovního holuba vypadá purclík jako trpaslík. To je dostatek růzností vzhledem k zevnějšku, ale tyto nejsou ty jediné nebo snad jen nejdůležitější, které mezi těmito ptáky nalezáme. Není jediného bodu v stavbě jejich těla, který by nebyl více nebo méně pozměněn. Abyste si mohli učiniti pojem o rozsahu těchto změn, stavím před vás velice dobré kostry všech těchto zvířat; seznáte ihned při bližším pozorování nesmírné různosti ve stavbě kostí. O různostech těch dočtete se ve spisech Darwinových. Záhlaví je velice rozdílné, podobně i vývin obličejových kostí, jakož i zobák; podoba dolní čelisti je rozmanitá; jazyk je velice rozdílný nejen v poměru k délce a tloušce zobáku, nýbrž zdá se, že ukazuje způsob neodvislé, jemu vlastní úchylky. Objem obnažené kůže kol očí a na spodině zobáku může se velice odlišovati, podobně i délka víček očních, tvar nosních otvorů a délka krku. Jsou veliké různosti také ve velikosti samičky a samečka, ve tvaru těla, v počtu a šířce vyběžku žeber, ve vývoji žeber, ve velikosti, podobě a vývoji kobylky (hrudní kosti). Počet obratlů kosti křížové také se různí, což připomínám, poněvadž bylo to jedním učencem popíráno, počet jich obnáší jedenáct až čtrnáct a sice beze změny počtu obratlů hřbetních nebo ocasových. Počet i uspořádání per v ocase může se velice odchylovati a podobně i počet per letacích (letek) prvního a druhého řádu. Délka nohou a zobáku, ačkoliv nejsou k sobě v žádném nutném poměru, jde stejným krokem t. j. kde jsou dlouhé nohy, tam je i dlouhý zobák. Jsou i rozdíly v době, kdy pták dostává své úplné péří, ve velikosti a podobě vajec, ve způsobě lítání a

v létací mohutnosti. Poštovní holubi mají obdivuhodnou mohutnost létací, kdežto naproti tomu malý purclík má jméno své od toho, že se ve vzduchu převrací, dělaje kotrmelce místo aby sledoval určitý směr. Konečně mohou býti vlohy a hlas holubů docela různé. Příklad těchto ptáků ukazuje nám, že není bodu, ať je v instinktu nebo ve zvycích nebo ve stavbě kostí nebo v peří, nebo ve vnitřním ústrojí nebo v zevnější podobě, ve kterém by nemohla nastati úchylka nebo změna, která může pokračovati pomocí pohlavního výběru a vésti ku vzniku nového plemene. Zapamatujete-li si čtyry uvedené odrudy holubů, poznáte nejlépe, do jakého stupně sesilována může býti odchylka od původního tvaru čili pratypu.

Životní podmínky a jich vliv na rozmnožování se živoucích bytostí.

V poslední přednášce hleděl jsem, dokázati vám, že snaží se ústrojné bytosti znovuvytvořiti svůj druh, a že zároveň jeví neustále se obnovující náklonnost více nebo méně uchylovati se od pratypu. Podobná úchylka, řekl jsem vám, může pocházeti z příčin, kterým nerozumíme a proto jmenujeme je spontannímí, bezděčnými, může povstati již hotově vytvářena beze známky přechodného tvaru mezi ní a předcházejícím tvarem. Dále jsem vám ukázal, že odruda jednou vzniklá může se rozmnožovati až do určitého stupně a sice může se značně rozmnožovati, aniž je potřebí přímého vměšování se nebo účinkování onoho jednání, které zveme pohlavním výběrem. Na konec dovodil jsem vám, že podobným pohlavním výběrem, konáme-li jej uměle a staráme-li se o to, chovati jen ty tvary, které ukazují podobné vlastnosti téže tím způsobem vzniklé odrudy, mohli bychom varietu až do nekonečna rozmnožovati. Nejbližší a pro nás veledůležitou otázkou je: je nějaká hranice pro stupeň úchylky od pratvaru, která může býti způsobena pohlavním výběrem? Při uvažování o této otázce bude prospěšno hleděti na vlastnosti, ve které se ústrojné bytosti uchylují, ze dvou různých hledisek, a sice vlastnosti stavby anatomické a vlastnosti rázu fysiologického. Pokud se týče prvních vlastností, snažil jsem se, na skutečných zjevech vám ukázati, že různým chovem holubů jako poštovních holubů, voláčů a purclíků, mohou v každé jich vnitřní a důležité anatomické vlastnosti nastati odchylky; že se mohou nejenom poměry lebky a vlastnosti nohou a zobáku atd. změniti, nýbrž i sám počet hřbetních obratlů, jako je tomu u obratlů kosti křížové voláče; úchylka v těchto a podobných vlastnostech jde tak daleko, že, jak jsem vám byl ukázal, tyto krajní odrudy mohou býti ve své stavbě různější nežli to, co nazývají přírodozpytci zvláštními druhy holubů; takže ku př. ve stavbě je větší rozdíl mezi voláčem a purclíkem nežli mezi druhy divoce žijícími, jako je skalní holub a doupňák; ony rozdíly jsou vskutku značnější a důležitější nežli tyto, neboť různost stavby mezi našimi domácími holuby je toho rázu, že by přírodozpytec, ničeho nevědoucí o jejím původu, mohl ji považovati za dostatečnou, aby vznikly různé tyto druhy.

Použil jsem slova druh a budu ho bezpochyby ještě často užívati,

i bude dobře, vysvětlím-li několika slovy, co tím vyrozumívám. Zvířata a rostliny dělíme ve skupiny, které jsou stále menší a menší. Rozdělení toto počne s říší, která se rozpadá v podružné říše; potom přijdou menší oddělení, provincie (kraje) nazývané. A tak to jde dále od provincie k třídě, od třídy k řádu, od řádu k čeledi a od těchto k rodům (genera), až přijdeme konečně k nejmenším skupinám zvířat, které nemůžeme odlišiti od sebe stálými, nepohlavními vlastnostmi; a to právě nazývají přírodozpytci v praxi druhy (species), jež můžeme přijati i v theorii. Nalezneme-li v přírodě dvě skupiny živoků, které se od sebe líší určitými, neustále se vracejícími vlastnostmi, ať jsou tyto sebe nepatrnější, předpokládaje toliko, že jsou určité, stálé i nezávislé od pohlavní různosti, shodují se všickni přírodozpytci v tom, že ony dvě skupiny jsou dvěma druhy. Pro praktického přírodozpytce je to tedy jen otázkou rozdílu ve stavbě. Viděli jsme tedy, a já to opakuji znova, poněvadž mi velice záleží na správném pochopení, že různé chovy, o nichž víme, že odvozeny byly výběrem od společného kmene, mohou se ve své stavbě od pratvaru tak různiti jako různé druhy od sebe.

Platí to snad i o fysiologických vlastnostech zvířat? Dostupují zde rozdíly stupně, který pozorovali přírodozpytci mezi různými druhy? To je velice důležitá věc pro naše uvažování. Jest nepochybno, že většina fysiologických vlastností může býti pohlavním výběrem vyvolána, sesílena a změněna. Není žádné pochybnosti, že můžeme vypěstovati různé chovy, které se mezi sebou svými fysiologickými vlastnostmi tak odlišují jako druhy. V krátkosti jsem poukázal na rozmanité zvyky různých chovů holubích, které všecky jsou závisly od fysiologických jejich vlastností; sem patří zvláštní zvyk přehazovati se ve vzduchu u purclíků, zvláštnosti letu u poštovských holubů, obzvláštní zvyk rozevírati ocas a zvláštním způsobem choditi u pávků, konečně u voláčů charakteristický zvyk nafukovati vole. Vše to pochází od fysiologických přizpůsobení (modifikací) a ve všech těchto směrech rozlišují se tato zvířata od sebe jako dva obyčejné druhy. Podobně se to má i se zvyky a pudy psů. Fysiologická vlastnost nutí chrta, honiti po stopě, činí schopným honícího psa po čichu vypátrati zvěř, donucuje jezevčíka chytati krysy a vede ohaře ku zvyku stavěti zvěř. Tyto zvyky a pudy jsou následky fysiologických rozdílů a zvláštností, které se vyvinuly od společného tvaru, aspoň máme všecky důvody, to předpokládati. Ale je velice zvláštní jedna okolnost, že, projdeme-li celou řadou fysiologických pochodů, nenarazíme třeba při vedení důkazu na žádnou překážku, ale konečně dospějeme k jednomu bodu, u něhož setkáme se s překážkou, totiž při rozmnožování. Při přirozených druzích nalézáme totiž, ne-li u všech, tedy jistě u velice četných a pro účele vedení našeho důkazu dostačil by jediný případ, okolnost velice důležitou, že ať jsou si pouhá plemena nebo chovy sebe podobnější, předce ukazují při rozmnožování docela určitou zvláštnost. Plemeníme-li samce a samičku téhož plemena, obdržíme přirozeně mláďata téhož druhu; spáříme-li potomky mezi sebou, máme týž výsledek a tak to jde dále; nikdy se nestane, aby mláďata nebyla podobna starým. Vezmeme-li však členy dvou různých druhů, sebe podobnějších, a skřížíme-li je, narazíme na překážku, ovšem že s některými výminkami,

o nichž ihned promluvím. Při prvním zkřížení dostaneme snad ještě potomky, ale chceme-li plemeniti tyto jedince, nazvané míšenci (bastardy), zkřižujeme-li totiž ženského míšence s mužským, neobdržíme v 99 případech ze sta žádných mláďat. Příčina toho jest v mnohých případech zjevnou; míšenci mužského pohlaví, ačkoliv mají vzhled a zevní vlastnosti dokonalých zvířat, jsou předce fysiologicky nedokonalými a postrádají potřebných prvků vzhledem ku plemenění. S tím shledáváme se u mezků mužského pohlaví, kteří vzešli ze křížení osla a klisny; přihází se tedy, že neobdržíme žádných potomků, zkřižujeme-li samce a samici mezka, ačkoliv skřížení koně a osla v přírodě velice často se děje: v našem uvedeném případě neudá se žádné rozmnožování. To nazýváme neplodností míšenců dvou různých druhů. To je podivuhodná okolnost a nám není známo, proč to tak býti musí. Obyčejné, teleologické (účeloslovné) vysvětlení je, že se to stává proto, aby se bránilo obávanému znečistění krve zkřížením dvou různých druhů. Tomu se však ve skutečnosti nezabrání. Skutečnost, že míšenci se nemohou mezi sebou rozplemeňovati, neobsahuje ani nejmenšího důvodu pro podobnou domněnku. Nic nebrání oslu pohlavně se spojovati s klisnou, nic nebrání hřebci totéž činiti s oslicí. Takovým způsobem stroskotává se vysvětlení, jako tak četná jiná vysvětlení podobného rázu, která zbudována jsou na pouhých domněnkách. Vidíte tedy, že je veliký rozdíl mezi míšenci, kteří vzešli ze skřížení různých plemen, a bastardy, vzešlými z různých druhů. Míšenci jsou, jak víme, někdy plodnými. Ale u mnohých druhů nepodaří se v četných případech ani první křížení; jest jisto, že bastardi jsou často zcela neplodny. Zde máme jeden rys, kterým ať je velký nebo malý, vyznamenávají se přirozené druhy zvířat. Nalézáme něco podobného u různých plemen, o kterých víme, že přirozenou volbou povstaly ze společného kmene, tvaru? Doposud je nutno, abychom tuto otázku zodpověděli záporně. Pokud dnes víme, není v tomto případu podobného omezení. Při zkřížení potomků pávka a voláče, poštovního holuba a purclíka, nebo kterékoliv jiné odrůdy, nepotkáme se, pokud víme, ani s nejmenší obtíží. Vezmeme-li ku př. poštovského holuba a pávka, dostaneme jako výsledek spáření míšence pávka a poštovského holuba; dejme tomu, že obdrželi jsme samici a samičku; a tyto oba, zkřížíme-li je, budou, pokud víme, zrovna tak plodnými jako účastnici prvního zkřížení a jako poštovský holub spářený s poštovským holubem. Zde vidíte fysiologickou protivu mezi povstalými plemeny následkem pohlavního výběru a přirozenými druhy. Prozkoumám ihned cenu této skutečnosti, jakož i určité modifikované okolnosti při tom; pro okamžik obmezuji se jen na to, předložiti vám fakt. Jest však také nutno, abych při úvahách o hranicích, oddělujících mezi sebou druhy, něco řekl o tom, co nazýváme zvrhnutí (v původní druh), totiž snahou plemen, získaných pohlavním výběrem odrud vrátiti se ku pratvaru. Mnozí myslí, že toto snažení obmezuje rozšíření se přirozené volby a všech jiných odrud. Řeknete: »Co zde povídáš o vyvození různých plemen, jest hezké; ale ty velice dobře víš, že všickni ptáci, voláči, poštovští holubi atd., vrátí se k původnímu tvaru, necháme-li je zdivočiti.« To se obyčejně béře za skutečnost a za rozhodný protidůvod; ale při sebe povrchnějším zkou-

mání ukáže se vám neveliká cena jeho. První otázkou je přirozeně: vrací se zvířata tímto způsobem skutečně k původnímu tvaru? A ačkoliv věc všeobecně se předpokládá, je to přece nesmírně obtížno jen poněkud dostatečně ji dokázati Tak tvrdí se neustále, že vrací se ochočené koně, necháme-li je zdivočiti, jak se to v některých krajinách Malé Asie a Jižní Ameriky stává, k původnímu tvaru. Jako odpověď na to, musíme se především ptáti: kdo může říci, jaký byl pratvar? A druhá odpověď jest, že v tomto případě bylo nutno, aby divoké koně v Malé Asií úplně se shodovaly s divokými koňmi v Jižní Americe. Jsou-li si rovna oboje zvířata v téže věci, musí si býti zjevně i mezi sebou rovna. Nyní však praví nám nejlepší autority, že tomu tak není. Divoký kůň asijský má prý plavohnědou barvu, velikou hlavu a ještě jiné značné zvláštnosti. Kdežto nejlepší autority o divokých koních jihoamerických praví nám, že mezi těmito a asijskými není žádné podobnosti; ráz hlavy je velice odchylný a americké divoké koně jsou kaštanově hnědé. Je tedy jasno, že názor, že plemena vracejí se k původnímu tvaru, uvedenými fakty není ani dost málo odůvodněn a opřen, poněvadž následkem uvedených zjevů musili by býti dva různé pratvary; vidíme, že aspoň vzhledem k tomuto důkazu onen názor padá. Předpokládejme na okamžik, že je tomu tak, že ochočená plemena, zdivočí-li, navracejí se k nějakému společnému stavu, tvaru: nenahlížím, že by se tím něco jiného dokázalo, nežli že podobné podmínky bezpochyby způsobí podobné výsledky a že, vrátíme-li ochočené zvíře do tak zv. přirozených okolností, činíme totéž, jako kdyby se bylo nestalo všecko to, co jsme dříve byli učinili za tím účelem, aby zvíře ze svého divokého stavu bylo uvedeno do stavu ochočeného. Nevidím ničeho nápadného v té okolnosti, že totéž zvíře, které jsme s velkou námahou odvykli divokosti, vrací se do téhož původního stavu, jakmile zastavíme okolnosti, které působí jeho odchylku ku ochočenému tvaru. Je však jedna velice důležitá okolnost, kterou jsme pozorovali u chovu holubů a na kterou Darwin klade veliký důraz; ať jsou totiž různé chovy sebe rozličnější, můžeme býti ubezpečeni, je-li mezi všemi těmito odrudami modrý holub, že má napříč přes křídla ony černé pruhy, které jsou vyznačeny pro divoký, původní tvar skalního holuba. To je skutečně zvláštní okolnost, ale nenahlížím, co by mohl zvláštního dokazovati pro jeden neb druhý názor. Věřím vskutku, že tento důvod pro návrat k pratvarům velice mnoho dokazuje těm, kdo ho stále uvádějí. Darwin dokázal, že plavohnědé koně mají obyčejně dlouhý černý pruh na hřbetě a velice často pruhy na plecích a končetinách. Měl jsem sám příležitost dotvrditi pozorování na své cestě na ostrovy do západní vysočiny, kde je velice mnoho plavohnědých koní. A před nedávnem viděl jsem nedaleko Rothesay v hrabství Bute podobného koníka, pony, který měl dlouhý pruh na hřbetě, na plecích a na končetinách, jak pozorujeme u osla, kvaggy a zebry. Obrátíme-li nyní theorii o zvrhnutí na tento případ, mohli bychom říci, že jednalo se o případ, kde odruda ukazovala vlastnosti zvířete, které zabralo jaksi místo mezi koněm, oslem, kvaggou a zebrou, z něhož se tyto vyvinuly. Podobně u člověka. Každý anatom vám řekne, že není nic obyčejnějšího, než že nalezneme při pytvě lidského těla tak zv. svalové odchylky. Rozpytváme-li totiž pozorně dvě

mrtvoly, nalezneme hned, že způsob upínání se svalů u obou mrtvol není souhlasný, poněvadž je tu možno veliké kolísání a je velice obdivuhodno, že při pytvě mnohých lidských mrtvol přicházíme na takové uspořádání svalů, jaké přichází se v odpovídajících částech opic. Závěr v tomto případu zní nyní tak, že je to totéž jako s oněmi černými pruhy u holuba a že je to zvrhnutí k původnímu tvaru, z něhož zvířata se bezpochyby vyvinula. V pravdě, trvám, odpůrci učení o modifikaci a odchylkách měli by raději důvod o zvrhnutí nechati stranou, aby jim nepřerostl přes hlavu. Sestavme nyní krátce to, co jsme byli řekli: Doposud nám známé případy odporují obmezování úchylek, pokud se týkají stavby a vyslovují se pro fysiologické obmezení. Pohlavním výběrem můžeme vyvolati rozdíly ve stavbě, které jsou tak veliky jako rozdíly druhů, ale nemůžeme způsobiti velikých rozdílů fysiologických. Tu opouštím prozatím tuto otázku.

Nejbližší záhada, která leží před námi a je velice důležita, jest: »Přihází se podobný pohlavní výběr v přírodě? Neboť nemáme-li proto žádných důkazů, nemůže všecko, co jsem vám doposud řekl, ani v nejmenším vysvětliti vznik druhů. Mohou tedy přirozené příčiny při rozmnožování odrud (variet) hráti úlohu pohlavního výběru? Zde je nám dlužno bojovati s nesmírnými obtížemi. V poslední přednášce poukázal jsem na velikou obtíž, dopátrati se příčin oněch odchylek, o nichž víme, že se vyskytují u ochočených zvířat. Řekl jsem, že se vznik těchto odrud téměř vždycky přehlíží, takže jsem mohl uvésti jenom dva případy: Gratio Kelleia a ankonskou ovci. Na takové případy se zapomíná nebo se nezaznamenají, leda stanou-li se příliš nápadnými; a platí-li to o umělých tvarech, které před našimi zraky a u zvířat námi chovaných vznikají, jak daleko obtížnější jest asi získati platné důkazy o odrudách v přírodě a dostati je z první ruky! Nevím vskutku, zda je možno přímo dokázati vznik odrudy v přírodě nebo případ přirozeného výběru pohlavního; pak můžeme dokázati, což jest totéž, že v přírodě se vyskytují odrudy uvnitř hranic druhů, a co praví daleko více, že vždy, kdekoliv a kdykoliv v přírodě vznikne nějaká odruda, jedná se o přirozené příčiny a podmínky, které jsou úplně schopny zastati úkol pěstitele chovu a není-li to zrovna důkaz, jaký bychom měli míti, je-li to důkaz nepřímý, je přece velice dobrým a svého druhu pádným důkazem. Co se týká prvního bodu, odrud, vyskytujících se mezi přirozenými druhy, mohu se dovolati všeobecné zkušenosti všech přírodozpytců a každého, kdo jen poněkud obíral se s vlastnostmi rostlin a zvířat v přirozeném stavu; ale mohu také uvésti několik určitých případů a proto chci počíti s člověkem. Patřím mezi ty, kdož věří, že nemáme dosud žádného důkazu pro to, že plémě lidské povstalo z více nežli jednoho páru lidského; je nutno, abych řekl, že nenalezám žádného případného důvodu nebo nějakého zvlášť pevného dokladu ku víře, že je více nežli jeden druh lidí. Ovšem jsou, jak víte, u lidí právě tak jako u zvířat velice pozoruhodné odrudy. Nemluvím zde toliko o oněch hrubých a zřejmých rozdílnostech, které nám na první pohled napadnou. Každý zná přirozeně rozdíl mezi černochem a bělochem a dovede rozeznati Číňana od Angličana. Tito všickni mají zvláštnosti v barvě a ve vzezření, fysiognomii; ale uvažte, že rozdíly těchto plemen leží daleko hlouběji, rozprostírajíce se na stavbu

kostí a na vlastnosti nejdůležitějšího všech ústrojů, mozku a sice tak, že mezi lidmi, kteří přináleží k různým plemenům anebo i u lidí téhož plemena má jeden člověk mozek o třetinu, o polovinu, ba i o 70% větší nežli druhý a prohlížíme-li celek lidských mozků, nalezneme v některých případech zvětšení o 100 procent. Mimo tyto rozdíly ve velikosti mozku různí se i vlastnosti lebky. Kdybych zde nakreslil podobu hlavy mongola a černocha, obnášela by u posledního šířka 7/10 a u prvního 9/10 celé délky lebeční. To jest dostatečný důkaz odchylek lidí v jich přirozeném stavu. A u zvířat pozorujeme docela totéž. Liška ku př., která je rozšířena v celé Evropě, v jednotlivých oddílech Asie a na americké pevnině, různí se značně. Na severu jsou lišky většinou veliké, na jihu malé. V Německu rozeznávají lesníci osm druhů lišek. U tygra počítá každý jenom jeden druh; jeho rozšíření rozprostírá se od nejteplejších částí Bengalska až k suchým, studeným a drsným stepím Sibiře, až ku 50° severní šířky, takže i sob mu může býti kořistí. Tito tygrové mají velice rozdílné vlastnosti, ale vyznačují se svými všeobecnými rysy, takže nikdo o tom nepochybuje, že jsou tygry. Sibiřský tygr má hustou srst, krátkou hřívu a podélný pruh na hřbetě, kdežto bengálský tygr na Javě a Sumatře různí se od onoho v mnohých a důležitých bodech. Podobně různí se i lvi; rovněž tak ptáci; a jdete-li po stupnici zvířat směrem dolů, shledáte, že i ryby se od sebe liší. V rozličných řekách nebo potocích, třeba v téže krajině naleznete docela od sebe rozdílné pstruhy, které lehce rozeznávají ti, kdo v těchto krajinách rybaří. U pijavek možno nalézti také rozdíly; sběrači těchto zvířat ukážou vám rozdíly a zvláštnosti různých odrud; podobně se to má se sladkovodními mušlemi, jakož i u jiných zvířat, která byste mi jmenovati mohli. U rostlin nalézáme podobné odchylky. Vezměme jeden případ, ku př. obyčejný ostružinník. Mezi rostlinopisci vede se již o tom dlouho tuhý spor; jedni chtějí dokázati, že jedná se o mnoho druhů jeho, kdežto druzí tvrdí, že jsou to jen odrudy téhož druhu a nemohou se dodnes sjednotiti, co jest druhem a co odrudou. Není ani nejmenší pochybnosti, že každá rostlina a každé zvíře může míti odrudy, že podobné odrudy dle udaného způsobu jako samovolné, bezpečné, spontanní odrudy mohou povstati a že se rozmnožují; o vzniku a rozmnožování přirozených odrud není žádné pochybnosti. Nyní však naskytá se otázka: Je v přírodě pohlavní výběr? Jest něco v přírodě, podobně působící jako člověk chov pěstující? Chcete poznamenati, že ničeho nemluvím o druzích; omezuji se na pozorování vzniku oněch přirozených plemen, jichž bytí každý připouští. Otázka je, zda jsou v přírodě příčiny, které mohou dáti vznik plemenům, tak jako člověk může způsobiti podobná plemena zvířecí pohlavním výběrem, jak jsme se o tom již byli zmínili. Kde vznikla odruda, jsou životní podmínky takové, že vykonávají vliv, který se dá srovnati s umělým pohlavním výběrem. Mezi podmínkami životními rozeznávám dvojí; jsou podmínky životní, náležející fysikálnímu, neústrojnému světu a druhé, náležející světu ústrojnému. Především je zde podnebí; rozumím tím toliko teplotu a různý stupeň vlhkosti na rozmanitých místech. Potom přijde to, co nazýváme umělým výrazem stanoviště nebo nálezistě, t. j. zvláštní druh místa, kde žije některé zvíře nebo roste

některá rostlina bez ohledu na podnebí; tak je ku př. stanoviště ryby voda, ryby sladkovodní sladká vodá; stanoviště mořské ryby je moře a mořské zvíře může míti vyšší nebo nižší stanoviště. Podobně i u pozemních zvířat: různost jich stanovišť je různost rozmanité půdy a rozmanitého sousedství, podle toho, že jedny hodí se do vápenité, druhé do písečnaté půdy. Třetí životní podmínka je potrava, rozumím tím potravu v nejširším slova smyslu, totiž obstarání látek potřebných pro bytí ústrojného stvoření: při rostlině neústrojných látek, jako kyseliny uhličité, vody, čpavku a solí zemských, u zvířete neústrojných i ústrojných, jichž toto potřebuje, jak jsme byli viděli. Všechny tyto podmínky, nebo při nejmenším obě první můžeme nazývati neústrojnými nebo fysikálními životními podmínkami. Potrava zaujímá střední místo a po té přicházejí ústrojné podmínky, jimiž vyrozumívám ony, jimiž obklopeno jest zvíře. Ty dají se rozděliti ve dvě třídy: jsou ústrojné bytosti, které působí jako pomocníci určitého ústrojného stvoření a jsou odpůrci, kteří jsou zase dvojího způsobu: nepřímí, které můžeme nazývati také soky, a přímí soupeři, kteří snaží se bytost rozrušiti a ty nazýváme nepřátely. Mezi soupeři rozumím, jak je samozřejmo, u rostlin ty, jež potřebují pro své udržení se téhož druhu půdy a téhož stanoviště: u zvířat ty, jež potřebují totéž stanoviště, potravu a podnebí, to jsou nepřímí soupeři. Přímí jsou přirozeně ti, kteří ze zvířete nebo z některé rostliny žijí. Pomocníci mohou býti taktéž přímí a nepřímí. Při masožravém zvířeti může ku př. určitá zelina svým rozmnožováním se býti nepřímým pomocníkem, poskytujíc bejložravcům, kteří jsou kořistí masožravců, více potravy a skytajíc tak masožravcům lepší výživu. Co je přímý pomocník, dá se nejlépe vysvětliti na příkladu cizopásníka, jakým je tasemnice. Tasemnice žije v lidských střevech; čím méně bude lidí, tím méně bude tasemnic, zůstane-li vše ostatní při starém. Je to snad ponižující, myšlenka, že můžeme býti nazváni přímými pomocníky tasemnice, ale faktem je to; každý lehce pochopí, že kdyby nebylo lidí, nebylo by ani tasemnic. Jest nesmírně těžko důležitost a účinek životních podmínek náležitým způsobem odhadnouti. Domnívám se, že nikdo z nás neměl o podobném odhadu ani nejmenšího ponětí před objevením se Darwinovy knihy, která o tom podala podivuhodnou a jadrnou představu; mně je nutno pokusiti se svým vlastním způsobem, pokud mohu, podati vám představu o účinku životních podmínek. Nejlehčím bude vzíti jednoduchý případ a sice takový, který pokud možno nevykazuje žádné spletitosti, žádné komplikace. Předpokládám tudíž, že celá část obydlené země, pevnina, která tvoří as 51,000.000 anglických čtverečných mil, má stejné podnebí a pozůstává ze stejných hornin a stejné půdy, takže může býti všude totéž stanoviště; na ten způsob vypustíme zvláštní vliv různých podnebí a stanovišť ze svých úvah. Potom předpokládám, že je na světě toliko jedno ústrojné stvoření a tím je rostlina; tím způsobem můžeme jasně nahlédnouti do poměrů. Potrava rostliny musí sestávati z kyseliny uhličité, vody, čpavku a ze solných součástí půdy, které dle našeho předpokladu jsou všude stejny. Máme před sebou jedinou rostlinu se žádným pomocníkem ani žádným soupeřem. A nyní prosím, abyste si dále představili, že naše rostlina vydá každoročně nových asi padesát semen, což je velice mírně vzato,

a že se tato semena účinkem větrných proudů stejnoměrně a stupňovitě rozšíří po celém povrchu zemském. Pomyslete si, co se stane, a poznáte, že vás právě tak málo klamu, jako to činí matematik, když vysvětluje svůj problém, svou záhadu. Dokážeme-li, že podmínky problemu jsou takovými, že mohou skutečně v přírodě se vyskytnouti, a neporušíme-li, probírajíce svoji záhadu žádného ze známých přírodních zákonů, dospějeme k tak určitému závěru, jako matematik, luštící svůj problem. Ve vedě je jediným prostředkem, chceme-li se zbaviti u předmětů podobného rázu obklopujících ho komplikací, pokračovati podle dedukční methody. Co bude tedy výsledkem, resultatem? Předpokládám, že každá rostlina potřebuje čtvereční stopu půdy, aby mohla žíti; důsledkem bude, že zaujme rostlina po detíti letech každé potřebné místo na celé zeměkouli! Zde jsou číslice, které to dokazují.

	Rostliny
1 × 50 v 1. roce =	50
50 × 50 v 2. » =	2.500
2.500 × 50 v 3. » =	125.000
125.000 × 50 v 4. » =	6,250.000
6,250.000 × 50 v 5. » =	312,500.000
312,500.000 × 50 v 6. » =	15.623,000.000
15.625,000.000 × 50 v 7. » =	781.250,000.000
781.250,000.000 × 50 v 8. » =	39,,062.500,000.000
39,,062.500,000.000 × 50 v 9. » =	1.953,,125.000,000.000

51,000.000 □ mil (pevnina) × 27,878.000 (počet □ stop ve □ míli) = 1.421,,798.400,000.000, tedy shledali jsme o 531,,326.600,000.000 stop čtverečních méně, nežli by bylo potřebí na konci devátého roku. Z toho můžete seznati, že na konci prvního roku jednotlivá rostlina dala vznik 50 jednotlivým rostlinám svého druhu; na konci druhého roku bylo rostlin 2500 a tak by to šlo dále, až byste měli více než triliony a nevím ani, jak bychom správně aritmeticky vyjádřili úhrnnou sumu rostlin. Ovšem že rozumíte smyslu těch všech nul. Z konečného počtu, kde jsem odečetl sumu čtverečních stop na zeměkouli od sumy všech rostlin, vidíte, že obdržel jsem nesmírný počet rostlin, více, než čtverečních stop půdy pro rostlinstvo potřebné. To dostačí, aby bylo prokázáno, že mezi osmým a devátým rokem naše rostlina zaujme celou vhodnou plochu zeměkoule. To lze těžko pochopiti a přece jest tomu tak. Je to vskutku jenom zákon Malthusův převedený na jednotlivý příklad. Malthus byl knězem, jenž před mnohými lety bádal o tomto předmětu s velkou důkladností a svědomitostí. Dokázal velice srozumitelně, a ačkoliv byl svými vrstevníky pro své závěry velice okřikován, přece nebyly vyvráceny a nebudou nikdy; on tedy dokázal, že následkem rozmnožování se ústrojných bytostí v geometrické řadě, kdežto existenční prostředky nemohou se rozmnožovati v tomtéž poměru, musí nastati doba, kdy množství ústrojných bytostí převyšovati bude výživnou mohutnost země a že tudíž rozmnožování oněch bytostí musí býti obmezeno. Viděli jsme, že na konci devátého roku nemohla by obdržeti každá rostlina svou celou čtvereční stopu půdy a že na konci následujícího roku bylo by nutno, aby tento prostor sdílela s 50 jinými vzešlými z jejího semena. Co se tedy stává? Každá rostlina

roste, kvete, zabírá čtverečnou stopu půdy a plodí 50 semen. Ale pozor, jen z jednoho může něco býti; má tedy jedna rostlina naproti 49 naději, že vyroste; záleží to od nahodilých okolností, vyroste-li a vykvete-li z těchto 50 semen nějaká rostlina aneb zajde-li. To jest, nač upozornil Darwin a co nazval »zápasem o bytí« a já vyvolil zúmyslně jednoduchý příklad, rostlinu, poněvadž si mnozí lidé představují, že tento výraz představuje skutečný zápas, skutečný boj. Ukázal jsem vám na rostlině, co je výsledkem jejího rozmnožování a že pro každý druh přijde jistě čas, kdy tolik členů musí býti zničeno, kolik se jich zrodí, vyjímaje pochopitelně ony členy, které jako náhrada za staré odumřelé členy nastoupiti musí; to je nevyhnutelný poslední následek poměrů rozmnožovacích.

Co jest následkem toho všeho? Řekl jsem, že 49 rostlin bojuje proti jedné a z toho následuje, že sebe nepatrnější nadskok poskytnutý některému semenu, dává mu přednost, která způsobuje, že všecka ostatní předhoní; nějaká okolnost, která u jednoho z těchto semen způsobí, že může šest hodin před ostatními vyklíčiti, dá mu i moc, jsou-li všecky ostatní podmínky totožny, potlačiti všecka ostatní semena. Ukázal jsem vám, že není ani jediné vlastnosti, ve které by se rostliny mezi sebou nemohly různiti; je lehko možno, že jedna z našich myšlených květin odchyluje se od ostatních tloušťkou semenního obalu; mohlo by se státi, že jedna z květin zplodí semena s tenčím obalem a to učiní semena této rostliny způsobilými, že vyklíčí něco rychleji nežli semena ostatních rostlin a tato semena udolají nevyhnutelně 49krát tolik semen, která s nimi bojují. Vylíčil jsem vám to jenom jednoduchým způsobem, ale vidíte, že praktický výsledek je tentýž, jakoby někdo pěstoval jediné semeno a ostatní zničil. Nezáleží na tom, jak úchylka byla přivedena k místu, nýbrž na tom, zda povstati může. Povstala-li šťastně jedna, snaží se býti dědičnou a rozmnožovati se; semena budou se tímtéž způsobem rozšiřovati a bráti podílu na zápasu s 49 sty nebo 49 tisíci, kterými jsou obklopena. Pak musí ponenáhlu tato odruda se sebe menší ústrojnou změnou rozšířiti se po celé ploše obydlené zeměkoule a druhé druhy vymýtiti nebo nahraditi. To jest to, co nazýváme přirozeným pohlavním výběrem; to jest důkaz, kterým můžeme dobře vysvětliti, že podmínky životní u přirozených odrud hrají tutéž roli, jako člověk u umělých vypěstovaných odrud. Nikdo nepochybuje, že zvláštní okolnosti mohou býti pro jednu rostlinu příznivější a pro druhou méně příznivé, a jakmile to připustíte, připouštíte také přirozený výběr pohlavní. Ačkoliv jsem vybral podmínečný případ, není nutno, abyste věřili, že jsem došel jenom k podmínečnému závěru. Jest množství přímých pokusů, které tak zvanou selekční theorii podporují; velice dobrý doklad pro naše tvrzení je: vezmete-li směs různých pšeničných zrn a zasejete-li je a vzniklá, sklizená semena zasejete opět, shledáte na konec, že ze všech vašich odrud zůstaly jen dvě nebo tři na živu a možná dost, že jen jediná. Byla mezi nimi jediná nebo dvě odrudy, které byly nejlépe způsobilými k vývinu a tyto potlačily ostatní právě tak, jako kdybyste si byli dali práci a byli je odstranili. Jak jsem právě byl podotknul, počínání si přírody je právě takové jako umělé počínání si člověka. Ale je-li to pravdou o onom jednoduchém, vám předneseném případu, kde soupeřství jen jediného členu namířeno jest proti druhým členům jednoho druhu,

jaký účinek podmínek přirozené volby musí býti, uvážíte-li, že na každý druh zvířete nebo rostliny skutečně můžeme počítati 50 nebo 100 druhů, které všecky více nebo méně mohly by míti totéž podnebí, tutéž potravu a totéž stanoviště; že každá rostlina má množství zvířat, která z ní jsou živa a tak její přímí protivníci jsou, a že tato mají zase jiná zvířata, jichž jsou kořistí; že každá rostlina má nepřímé pomocníky ve ptácích, kteří ji opatřují svým trusem; máme-li, pravím, všecky tyto věci na mysli, zdá se býti nemožným, aby odchylka, která při přirozeném druhu vystupuje, nemohla býti na jeden nebo druhý způsob něco lepší nebo něco horší, nežli předchozí kmen, tvar; je-li poněkud lepší, bude míti v onom zápasu přednost nad ostatními a bude je hleděti vytlačiti, a je-li poněkud horší, bude sama vytlačena. Neznám ničeho, co by to lépe vyjadřovalo nežli výraz »zápas o býti«, neboť ten staví nám živě nejjednodušší s tím související okolnosti na oči. Je-li zápas ohnivější, budou někteří, od druhých sraženi k zemi, rozmačkáni a přemoženi, jakož i jiní, kdož se pomocí třeba nepatrné náhody probijou. Pamatuji se, že jsem četl zprávu o památném ústupu francouzských vojsk od Moskvy. Zemdlení a skleslí přišli francouzští vojáci k velké řece, přes kterou vedl jen jeden most, po kterém nesmírná tato armáda měla uskutečniti přechod. Poněvadž přestal všechen pořádek a celé vojsko bylo demoralisováno, byl zápas jistě strašný. Každý staral se jen o sebe sama, tlačil se a šlapal po svých kamarádech. Pisatel oné zprávy, jeden z těch, kdož byli dosti šťastni, že vyvázli a nesdíleli osud tisíců, kteří zůstali zpět nebo byli zahnáni do řeky, připisoval své zachránění té okolnosti, že spatřil v tlačenici velkého silného chlapíka, francouzského kyrysníka s širokým modrým pláštěm, jehož se chopil a pevně držel. Vypravuje sám: »Chopil jsem jeho pláště a ačkoliv on mi velice lál a znovu a znovu mě bil a konečně, když seznal, že mě nemůže setřásti, prosil mě úpěnlivě, abych se ho pustil, poněvadž prý mu bráním, aby se mohl zachrániti, aniž může on zachrániti mě, držel jsem předce pevně a nepustil se ho, dokud mě zástupem neprovlékl«. Zde byl případ, jak vidíte, volby záchrany, smím-li tak říci, jejíž zdar závisel od pevnosti látky kyrysníkova pláště. V přírodě je to právě tak; každý druh má svůj most přes Berezinu; musí se snažiti se probiti a s druhy bojovati, a když již již podléhá, může sebe nepatrnější okolnost, snad jeho barva, nachýliti váhu na jednu nebo druhou stranu. Dejme tomu, že příroda vytvořila bělocha jako odrudu černého plemene, víte, že černoši věří tomu a že pokládají Kaina za prvního bělocha, jehož potomky jsme my, dejme tomu, že je tomu tak a že první bydliště tohoto člověka bylo západní pobřeží africké. Mezi bělochem a černochem není velkého rozdílu ve stavbě těla a předce v ústrojí obou je podstatný rozdíl, takže střídavka tohoto pobřeží, která černochu neškodí ani v nejmenším, bělocha předadá a zabijí. Stal se zde rozhodně výběr; kdyby byl touto cestou povstal běloch, byl by býval vyvolen k zániku a byl by býval malarií vyhuben. Pamětihodná přirozená volba děje se skutečně u vepřů a k tomu ještě přirozená volba barvy. V lesích Floridských žije mnoho vepřů, kteří jsou docela černí. Profesor Wyman byl tam před několika lety a poněvadž viděl jenom černá prasata, ptal se někoho, proč není tam bílých. Dostal za odpověď,

anebo na druhé straně ji převrátiti a zamítnouti, zkoušejíce ji na troji způsob. Předně máme býti připraveni na důkaz, že domnělé příčiny zjevů v přírodě skutečně jsou, že jsou tím, co zve logik verae causae (pravé příčiny); po druhé musíme býti připraveni ukázati, že domnělé a přijaté příčiny zjevů jsou schopny, způsobiti zjevy, jimi vysvětlované; a na konec musíme dovésti ukázati, že žádné jiné známé příčiny nejsou s to zjevy ony vyvolati. Podaří-li se nám vyplniti tyto tři podmínky, dokázali jsme svou hypothesu aspoň tak daleko, pokud sáhá naše hodnověrnost a správnost; neboť na konec není mezi našimi nejurčitějšími a nejjistějšími přesvědčeními ani jednoho, které by nemohlo býti dalším vzrůstem poznatků, hozeno přes palubu nebo aspoň býti změněno. Poněvadž bylo těmito podmínkami učiněno zadost, uznali jsme onu hypothesu o zmizení čajové konvice a lžíček, jak jsem to v jedné z minulých svých přednášek uvedl; nalezli jsme, že naše hypothesa o onom předmětu dá se udržeti a je platnou, poněvadž domnělá příčina byla v přírodě, poněvadž byla s to vysvětliti zjevy a poněvadž žádná jiná příčina tyto vysvětliti nemohla; na podobných základech je ve vědě zbudována a za správnou uznána každá hypothesa.

Jaká je tedy Darwinova theorie? Jestliže ji pochopuji, (neboť byl jsem to já, který upravil ji do všeobecné formy pro obecné účele, když jsem ji byl v jeho knize nalezl), zní tak, že všecky zjevy ústrojné přírody, minulé i přítomné, vznikají střídavým účinkem oněch vlastností ústrojné hmoty, které nazýváme atavismus a variabilita (proměnlivost, schopnost uchylovati se), jakož i životními podmínkami; nebo jinými slovy: Existence ústrojné hmoty, její náklonnost, své vlastnosti rozmnožovati a její náchylnost příležitostně se uchylovati, konečně životní podmínky, jimiž je ústrojná hmota obklopena, vše to dohromady vzato jsou příčiny přítomného i minulého stavu ústrojné přírody. Tak já rozumím Darwinově theorii. Nyní vizte, jak ona dostojí oněm různým zkouškám, které jsem vám byl právě vyložil. Předně, jsou tyto přijaté příčiny zjevů skutečně v přírodě? Je to skutečností, že v přírodě tyto vlastnosti ústrojné hmoty, atavism a variabilita, jakož i ony zjevy, které nazvali jsme životními podmínkami, jsou a existují? Přirozeně, jestliže jich není, musí všecko, co jsem vám v posledních třech nebo čtyřech přednáškách řekl, býti nesprávno, falešno, neboť jsem se snažil dokázati, že vše uvedené tu jest. Mohu konečně připustiti, že důkaz pro jich bytí je dostatečným. Při této zkoušce tedy se hypotesa nezhroutí. Potom přijde druhá, daleko obtížnější zkouška: Mohou udávané příčiny skutečně skytnouti vznik zjevům v ústrojné přírodě? Myslím, že není o tom až do jisté míry žádné pochybnosti. Dá se dokázati, jak jsem vám ukázati se snažil, že jsou úplně s to všecky ony zjevy vyvolati, které objevují se u přirozených plemen. Dále věřím, že mohou zúplna vysvětliti všecko to, co můžeme naznačiti jako pouhé vlastnosti stavby, které vznikají u přirozených druhů. O tomto bodu pojednal jsem poněkud obšírněji. Konečně jsem toho názoru, že uvedené příčiny mohou vysvětliti téměř všecky fysiologické vlastnosti druhů, ba, já věřím, že vysvětlují ještě mnohé jiné věci, které by jinak byly zůstaly úplně nevysvětlitelnými a nepochopitelnými. Hledě k úplnému rozboru důvodů, na čemž toto přesvědčení spočívá, je nutno poukázati vás na Darwinovo dílo; vše, co v tomto okamžiku vykonati mohu, jest, že vy-

světlím řečené dvěma nebo třemi vyňatými případy. V jedné z dřívějších přednášek uvedl jsem vaši pozornost na skutečnosti, které jsou podkladem našich roztříďovacích soustav, systémů, které jsou výsledkem zkoumání a srovnávání rozmanitých členů zvířectva. Zmínil jsem se, že celá říše živočišná dělí se v pět podříší, že každá z těchto říší dělí se v provincie, každá provincie v třídy a každá třída ve stále menší skupiny, řády, čeledě, rody a druhy. V každé této skupině je podobnost ve stavbě ústrojí mezi jednotlivými členy skupiny tím větší, čím jest menší skupina. Tak jsou člověk a červ členové říše živočišné následkem určitých, zdánlivě nedůležitých, ale ve skutečnosti podstatných podobností Ale člověk a ryba jsou členy téže podříše obratlovců, poněvadž oba jsou si mezi sebou daleko podobnější nežli každý z nich červu, hlemýždi nebo kterémukoliv jinému členu druhých podříší. Z podobných důvodů zařadili člověka a koně do téže třídy mezi ssavce, a člověka i opice do téhož řádu, nazvaného primates; a kdyby byla zvířata, která by byla člověku podobnější nežli opice a se nicméně lišila od člověka v důležitých a trvalých jednotlivostech svého ústrojí, považovali bychom je za členy téže čeledi nebo téhož rodu, ale za zvlaštní druh.

Že je možno všecka rozmanitá zvířata seřaditi do skupin, která se mezi sebou zvláštním způsobem podřaďují, je velice důležitou okolností; však, jak Darwin poznamenává, je to výsledek, který čekati je nutno, jsou-li správnými zásady jim určené. Vezměte případ s plemeny, která, jak známo povstávají vlivem atavismu a přeměnlivostí a životními podmínkami, které je na úzdě drží a mění. Vezměte případ s holuby, který jsem vám předložil: bylo ukázáno, že se všecky dají uvésti na pět hlavních oddělení a že uvnitř těchto mohou býti vytvářeny jiné, podřadné skupiny. Členové těchto skupin jsou mezi sebou v míře docela podobné příbuzní jako rody jednotlivých čeledí a skupiny sami jako čeledě řádu nebo řády jedné třídy, majíce pokud se stavby týče tytéž poměry k divokému skalnímu holubu, jako členové, kterékoliv veliké přirozené skupiny k skutečnému nebo domnělému rázovitému tvaru. Dále víme, že všecky odrudy holubů kteréhokoliv druhu povstaly pochodem přirozené volby ze společného kmene, skalního holuba. Z toho poznáváte, že, pocházejí-li všecky druhy zvířat z jednoho společného kmene, tvaru, všeobecný ráz jejich poměrů, skladby, jakož i roztříďovacích soustav, které jsou výrazem těchto poměrů, musí býti zrovna takovým, jakým jsme jej nalezli; jinými slovy: podmínečná příčina jest potud s to vyvolati účinky, které jsou podobny skutečným příčinám. Vezměme dále jinou řadu velice důležitých skutečností, existenci tak zvaných zakrnělých ústrojů, ústrojů, pro něž ve zvláštním zvířecím hospodářství nemůžeme odkrýti žádných nápadných užitků a které nicméně zde se nalézají. Takového způsobu jsou úlomkovité kosti v noze koně, které odpovídají kostem určitých prstů u rukou a nohou člověka. U koně jsou úplně zakrnělé a nejsou nositeli prstů, takže kůň má jeden jediný »prst« i na přední i na zadní noze. Nyní však je nápadno, že zvířata, příbuzná koňům, mají více prstů; tak má ku př. nosorožec prsty dobře vyvinuté, kdežto anatomické skutečnosti docela jasně ukazují, že je nosorožec skutečně velice příbuzný koni. Můžeme proto říci, že zvířata, která anatomicky koni jsou velice

příbuzná, mají úplně vyvinuty ony části, které jsou u něho zakrnělé. Dále nemají ovce a kráva žádných řezáků, nýbrž jenom tvrdý hrbol v horní čelisti. To jsou obyčejné vlastnosti přežvýkavců. Ale tele má ve své horní čelisti zakrnělé zuby, které se nikdy nevyvinou a nikdy nehrají úlohu zubů. Jděte však v čase nazpátek a naleznete některá ze starších, nyní již vyhynulých příbuzných zvířat našim přežvýkavcům, která mají ve své horní čelisti úplně vyvinuté zuby; a v přítomné době má prase, které stavbou svou je velice příbuzno přežvýkavcům, ve své horní čelisti docela dobře vyvinuté zuby; takže máme zde druhý příklad úplně a dobře vyvinutých i velice užitečných ústrojů u jednoho zvířete, které u druhého, velice blízko příbuzného zvířete jsou representovány zakrnělými ústroji, pro něž nemůžeme žádného účele odkrýti. Gronská velryba má rohovité kosticové pláty ve své tlamě, ale žádné zuby; za to mladý velrybí plod má v čelistích zuby, kterých však nebývá nikdy upotřebováno a z nichž není nic. Ostatní členové skupiny, do které náleží velryba, mají naproti tomu dobře vyvinuté zuby v obou čelistích. Držíme-li se domněnky zvláštního stvoření, zdají se nám fakta tohoto druhu úplně nevysvětlitelnými, avšak přestávají takovými býti, přijmeme-li domněnku Darwinovu a věříme, že gronská velryba a velryba se zuby v tlamě, obě pocházejí od jedné velryby, která měla zuby, a že zuby u plodu velrybího jsou jednoduše zbytky, upomínky, smím-li tak říci, po vyhynulé velrybě. Tentýž případ shledáváme u koně a nosorožce: předpokládáme-li, že oba povstali pozměněním, modifikací, z nějakého dřívějšího tvaru, který měl normální počet prstů, dají se úplně vysvětliti u koně pozůstatky zakrnělých kostí, které nejsou více nositely prstů. V řeči, kterou my v Anglii mluvíme a v řeči starých Řeků shledáváme totožné kořeny přídavných jmen slovesných, prvky, které přecházejí ve tvoření slov Tato skutečnost zůstává nepochopitelnou, dokud předpokládáme, že angličina a řečtina jsou řeči od sebe úplně neodvisle vytvořené; ale poukážeme-li na to, že obě řeči vznikly z původní řeči, prařeči, sanskritu, podáme tím vysvětlení této podobnosti. Na tentýž způsob jsou totožné kořeny skladby, smím-li tak říci, které se ve složení docela různých zvířat nacházejí, pádným důkazem toho, že tato zvířata mají svůj původ od společného pratvaru. Obraťme se k příkladům jiného druhu. Pozorujeme-li celou řadu vrstevnatých hornin, s jich nesmírnou tloušťkou 60 až 70.000 stop, o nichž jsem se dříve byl mínil, a které jsou jediným pramenem dějinným, který máme o podivuhodně dlouhém časovém období a kdežto přece tento čas dle vší pravděpodobnosti je jen zlomkem oněch dob, o nichž nemáme žádných dokladů; pozorujete-li v těchto po sobě jdoucích vrstvách horninových po sobě jdoucí skupiny zvířat, které činí na vás na cestě ze skupiny jedné vrstvy do druhé tentýž dojem, jakobyste cestovali z jedné krajiny do druhé, naleznete tyto stále po sobě jdoucí tvary, jich smazané stopy pro každého pochopitelné, jen ne pro muže vědy; pozorujeme-li tyto obdivuhodné dějiny a tážeme se na jich význam, je to jenom slovní podvod, dostaneme-li odpověď: »Byly tak stvořeny!« Pozorujeme-li naproti tomu všecky tvary ústrojných bytostí jako následek pozvolných obměn jednoho původního tvaru, pratypu, získají skutečnosti ty smyslu a my shledáme, že ony starší poměry byly nutnými předchůdci nynějších

V tomto světle pozorovány, mají objevy palaeontologie (nauky o zkamenělinách) smysl, při každé jiné hypotese nelze ani v nejmenším pochopiti, jakých vědomostí bychom z vědy oné získati mohli, a jakou důležitost by toto bádání mělo.

Pozorujte dále, směřujíce k témuž cíli, podivnou podobnost mezi zvířenou a květenou po sobě jdoucí, jejichž pozůstatky nám horniny zachovaly: nikde nenaleznete příliš velkého rozdílu mezi tvary bezprostředně po sobě jdoucí zvířeny a květeny; musili bychom potom míti důvod k domněnce, ze také velké období časové nebo veliká změna v životních podmínkách byla nastala. Zvířata nejnovějšího třetihorního útvaru ku př. jsou na celé zemi bez výminky velice příbuzna s těmi, která ještě dnes žijí v těchže dílech světa. Ku příkladu v Evropě, Asii a Africe jsou dnes velicí ssavci nosorožci, hrochové, sloni, lvi, tygři, býci, koně atd. a zkoumáme-li v nejnovějších třetihorních uloženinách, které obsahují zvířata a rostliny, jež předcházela nynější v tétéž krajině žijící, nenalezneme žádných obrovských exemplářů mravenčích medvědů a klokanů, nýbrž nosorožce, slony, lvy, tygry atd. různého způsobu nežli jsou nyní žijící, ale předce jich blízké příbuzné. Obrátíte-li se do jižní Ameriky, kde naleznete nyní velké lenochody a pasovce i tvary podobného druhu, co shledáte tam v nejnovějších třetihorních vrstvách? Veliké, lenochodu podobné zvíře (Megatherium) a velikého pasovce (Glyptodon) a podobné. A jděte do Australie i shledáte potvrzení téhož zákonu, že totiž stav ústrojné přírody, který předcházel stav nynější, ukazuje snad různosti druhů a rodů, ale že velké typy ústrojné skladby jsou tytéž jako dnešních, současných zvířat. Jaký smysl má tato skutečnost pro potvrzení jiné domněnky, nežli té, která mluví o postupných změnách? Je-li však obyvatelstvo světa v některém období výsledkem postupných změn oněch tvarů, které zalidňovaly svět v předcházející věcích, je případ dostatečně jasným; neboť smíme očekávati, že tvor, který je následek obměny ssavce podobného slonu, bude míti něco slonu podobného a totéž platí o pasovci. Při tomo názoru, pravím, jsou děje pochopitelnými, při každé jiné domněnce však nikoli Potud dají se objevy paläontologické téměř s každým pojímáním učení o postupných změnách spojiti; a mohly by se spojiti s odvážnými domněnkami Mailletovými nebo s méně popíratelnou hypotesou Lamarckovou. Ale názory Darwinovy mají zvláštní zásluhu: dají se úplně spojiti s velikou řadou dějů, které se s každou jinou domněnkou o postupné modifikaci vůbec sloučiti nedají. Pozoruhodnou zvláštností Darwinovy hypotesy jest, že nepředpokládá žádného nutného pokroku nebo neustálého obměňování a že se dá úplně spojiti s tím, že předpokládaný pratvar po nějakou určitou dobu trvá zároveň se svými obměnami. Vrátíme-li se ku př. k případu chovu ochočených holubů, vidíme, že obyčejný domácí holub, který je skalnímu holubu velice podoben, ze kterého všecky naše odrudy vzešly, existuje současně s ostatními. A vyvinují-li se na tentýž způsob druhy v přírodě, může pratvar a jeho obměny v daném případu nalézti všecky nutné podmínky ku svému životu; a kdyby i dostaly se do určitého stupně spolu do konfliktu, sporu, není třeba, aby dovozený druh nutně vyhubil původní nebo naopak. Ukazuje nám tedy nauka o zkamenělinách mnohé skutečnosti,

které stojí v úplném souhlasu s pozorovanými účinky pochodu, kterým domnívá se Darwin, že druhy povstaly a o kterých se mi zdá, že s žádnou jinou hypotesou docela nedají se sloučiti. Ve světě zkamenělin jsou skupiny zvířat a rostliny, které, jak se říká, náleží ku »stálým« tvarům, poněvadž trvaly s malými změnami po velice dlouhý čas, kdežto všecko kolem nich značně se změnilo. Jsou čeledě ryb, jichž skladba zůstala trvale stejnou po celou dobu útvaru uhelného až ku křídovému a jiné, které téměř po celou dobu druhohorního útvaru, a od černé (spodní) Jury až k staršímu třetihornímu útvaru trvaly. Jest podivno věřiti, že jeden druh trval bez podstatných změn po celou tuto ohromnou řadu věků, kdežto téměř vše ostatní se změnilo. Nepochybuji, že učení Darwinovo bude pokládáno za vhodné ku vysvětlení většiny úkazů, přicházejících u přirozených druhů; ale již v jedné z dřívějších přednášek vyslovil jsem se o něm s opatrností, že všecky fysiologické zvláštnosti nevysvětlí. Jest skutečně řada zvláštností a vlastností, které theorie změn následkem pohlavního výběru v jeho dnešním stanovisku úplně vysvětliti nemůže; jsou to zjevy, o kterých jsem se vám zmínil pode jménem hybridismus (smíšenství) a o nichž jsem řekl, že záležejí v neplodnosti potomků určitých mezi sebou zkřížovaných druhů. Nezáleží na tom, je-li tato neplodnost všeobecnou, nebo objevuje-li se toliko u jednotlivých případů. Každá hypotesa je povinna vysvětliti všecky děje, o nichž chce vydati počet, aneb alespoň nesmí býti takovou, aby se s nimi nedala spojiti; můžeme-li jen o jediném z těchto dějů dokázati, že se nedá hypotesou vysvětliti, nýbrž že jí dokonce odporuje, padá hypotesa a nemá žádné ceny. Jediný takový děj má tutéž váhu, hypotesu vyvrátiti jako třeba tisíc takových dějů. Mám-li pravdu v takovémto stanovení povinností hypotesy, bylo by nutno, aby Darwin, má-li své názory zachrániti před každým možným nájezdem, mohl dokázati, že je možno, vypěstovati pohlavním výběrem z určitého tvaru dvě plemena, která by byla buď neschopna mezi sebou se křižovati aneb jejich potomstvo křížením mezi sebou vzniklé by bylo neplodné. Neboť pokud se to nestalo, nejsou podmínky problemu všecky z plna vyplněny; není prokázáno, že předpokládanou příčinou můžeme vyvolati všecky zjevy, přicházející v přírodě. Zde vtírají se vám zjevy smíšenství (hybridismu) i nedají se odbýti a vy nemůžete říci: »Dovedu pohlavním výběrem vyvolati tytéž výsledky«.

Každý přiznává, že, pokud zdařily se dosud pokusy, neukázal se možným způsobiti pohlavním výběrem tento dokonalý fysiologický rozdíl. Vyložil jsem vám to dříve docela jasně a odkazuji vás na tento bod svých výkladů; neboť kdybychom mohli dokázati, nejen že se to nestává, nýbrž i, že se to nemůže státi, že je nemožno vytvořiti pohlavním výběrem z některého tvaru stvoření, které se nerozmnožuje s jiným od téhož společného kmene pocházejícím; a kdyby bylo dokázáno, že je tento zjev nutným a neodvratným následkem všech těchto pokusů: potom, trvám, rozkotala by se úplně Darwinova hypotesa. Ale, prosím, stalo se to, nebo jaký jest ve skutečnosti stav celé záležitosti? Jednoduše ten, že, jak daleko dosti jsme v pěstění a chování zvířat, nemůžeme obdržeti od společného kmene dva chovy, které by spolu nebyly více nebo méně neplodny. Neznám ani jediného případu, který by nás oprávňoval ku

tvrzení, že někdy byl pozorován nějaký stupeň neplodnosti mezi některými chovy, o nichž bezpečně víme, že pohlavním výběrem vznikly od společného kmene. Na druhé straně neznám ani jediného případu, který by oprávňoval ku tvrzení, že podobná neplodnost nemůže býti vhodnými pokusy vyvolána. Pokud mě se týká, jsem toho názoru, že máme všechny důvody k tomu věřiti, že může a že je tato neplodnost vyvolávána. Neboť, jak Darwin velice správně dokázal, jsou zjevy neplodnosti velice rozmarné; nevíme, od čeho neplodnost závisí. Jsou zvířata, která se v zajetí nerozmnožují; zda to souvisí s jednoduchou okolností jich uzavření a s nedostatkem svobody nebo nikoli, toho nevíme; ale to je určité, že se nerozmnožují. Jak podivuhodno je to, že jeden z nejdůležitějších úkonů pouhým zajetím se ničí. Potom známe případy zvířat, která byla pokládána od přírodozpytců za nepochybné druhy a přece zplodila docela plodné míšence, kdežto jiné druhy, mající úplně vzhled pouhých odrud, jsou mezi sebou více méně neplodné. Jsou ještě jiné skutečně mimořádné případy; jeden ku př. týká se dvou druhů chaluh (mořských řas) a byl velice pozorně probádán. U těchto řas jeden mužský jedinec druhu A oplodní ženského jedince druhu B, kdežto mužský jedinec druhu B neoplodní ženského jedince druhu A; první pokus zdá se dokazovati, že se jedná o odrudy, a druhý, že se jedná o druhy. Vidíme-li, jak rozmarnou a nejistou jest tato neplodnost, jak neznámy jsou podmínky, od kterých závisí, potom nemáme práva tvrditi, že těmto podmínkám nebude snad brzo lépe porozuměno; a my nemáme žádného důvodu domnívati se, že nebudeme s to činiti tak pokusy, aby docílen byl svrchu dotčený výsledek křížení. Ačkoliv tedy Darwinova hypotesa nám nyní ještě úplně nepomůže ode všech obtíží, nemáme přece nejmenšího práva říci, že to někdy v budoucnosti neučiní. Je veliký rozdíl mezi tím, co nemůžeme vysvětliti a tím, co všecky naše představy zvrhuje. Není na světě ani jediné hypotesy, která by nesouvisela s nějakým dosud nevysvětleným dějem. Ale to je velice rozdílno od děje, který odporuje hypotese; v prvním případě můžete s útěchou říci, že vaše hypotesa stojí s mnohými jinými na tomtéž stupni. Pokud se třetí zkoušky dotýče, totiž, že žádné jiné příčiny nemohou vysvětliti záhadné zjevy, ukázal jsem vám právě, že by bylo nutno, abychom mohli o některé hypotese říci, že není žádných jiných známých příčin nežli ony, hypotesou předpokládané, které by byly s to vyvolati ony zjevy. Zde je, trvám, hypotesa Darwinova nepopíratelnou. Jsem skutečně toho mínění, že zde není druhé možnosti, buď Darwinismus nebo nic; neboť neznám ani jediného rozumného názoru nebo domněnky o ústrojném všehomíru, které by mohly vedle Darwinovy theorie brány býti vážně. Neznám mezi poučkami, majícími za účel vysvětlovati zjevy ústrojné přírody, ani jediné, která by měla pro sebe jen tisící díl svědectví, která můžeme uvésti na prospěch názorů Darwinových. Ať jsou jakékoliv námitky naproti jeho názorům, jistě vyloučeny jsou úplně všecky ostatní theorie. Vezměte ku př. Lamarckovu hypotesu. Lamarck byl velikým přírodozpytcem a až do jisté míry nalezal se na správné cestě. On uzavíral z příčiny, beze vší pochybnosti pravdivé, na určité zjevy v ústrojné přírodě. On řekl: Je věcí zkušenosti, že se může zvíře následkem svých pudů a z toho pochodících jednání

více nebo méně změniti. Učí-li se ku př. člověk kovářem, sesílí jeho paže a stanou se svalnatými; tato změna ústrojů jest výsledek jeho zvláštní činnosti a cviku. Nyní domníval se Lamarck, že může vysvětliti velice jednoduchou, na této pravdě spočívající domněnkou vznik různých druhů zvířat; řekl ku př., že krátkonozí ptáci, kteří živily se rybami, proměněny byly v dlouhonohé chodáky tím, že hleděly uloviti rybu bez potřísnění svého peří a tak že se jejich nohy po generacích (pokoleních) více a více prodlužovaly. Kdyby byl Lamarck mohl ukázati pokusy, že i plemena jen od těchto zvířat takovým způsobem mohou býti vyvolána, byla by bývala jeho domněnka měla svůj podklad. Však on nemohl ničeho podobného dokázati a jeho domněnka zapadla podle zásluhy v zapomenutí. Pravil jsem vám v jedné z dřívějších přednášek, že jsou různé domněnky a řeknouli vám někteří lidé, že Darwinova pevně odůvodněna hypotesa není ničím jiným, nežli obměnou, modifikací Lamarckovy, budete ihned věděti, jak máte ceniti jejich soudnost. Jest-li že jsem řekl, že dle mého náhledu musíme buď zvoliti si Darwinovu hypotesu nebo nic, že buď přijmeme jeho názory nebo musíme pokládati celou ústrojnou přírodu za hádanku, jejíž smysl nám je docela utajen, je dlužno tomu tak rozuměti, že já prozatím jí dávám za pravdu zrovna v témže smyslu jako každé jiné hypotese. Mužové vědy nezavazují se k žádnému vyznání víry, nejsouce vázáni žádnými články víry a pro ně není ani jediné víry, kterou by nebyli povinni s radostí opustiti, jakmile se jim skutečně dokáže, že jejich víra odporuje velké nebo malé skutečnosti. Kdyby k tomu došlo i v našem případu, nebudu se ani já rozmýšleti a objevím se před vámi, abych s vámi sdělil svůj změněný názor a nečervenal bych se při tom docela nic! My používáme tohoto názoru a budeme používati tak dlouho, dokud nám vypomůže a cítíme se povinnými ho tak dlouho se držeti, pokud slouží našim velkým účelům, zlepšení postavení lidstva a rozšíření našich vědomostí. V okamžiku, kdy tento nebo každý jiný názor těmto účelům sloužiti přestane, pryč s ním! Co bude z něho, do toho nám není docela nic! Ze všech námitek proti knize Darwinově zdá se mi ona o svrchu dotčené neplodnosti nejdůležitější a proto jsem se u ní déle zdržel. Ostatní námitky jsou nedorozumění rozmanitého druhu, která pocházejí buď z předsudků nebo z nedostatků vědomostí nebo ještě spíše z nedostatku trpělivosti a péče při pročítání celého díla. Vždyť je vám třeba uvážiti, že to není lehká kniha, jak by se z jejího pěkného, vábivého slohu zdálo! Čtete-li jí ponejprv, ubývá vám rychle stránka za stránkou jako u nějakého románu a zdá se vám, že všemu rozumíte; při druhém čtení se vám zdá, že již méně leccemus rozumíte; a při třetím pročítání užasnete, jak málo jste ve skutečnosti pochopili její nesmírný dosah. Mohu vás co nejurčitěji ujistiti, že kdykoliv Darwinovu knihu vezmu do ruky, vždy naleznu v ní někde nějaký nový názor, nové světlo nebo nový pokyn, který mi doposud byl ušel. To je nejlepším znamením hluboce promyšlené knihy a já se domnívám, že právě tato vlastnost díla »O původu druhů« vysvětluje, proč se nalezlo tolik osob, které uveřejnily o ní posudky a kritiky, nestojící ani za ten papír, kterého bylo k nim použito.

Než-li ukončím tuto přednášku, je třeba povšímnouti si ještě toho,

že Darwin ve své knize neřekl ničeho o člověku, a že se rozšíření jeho theorie i na člověka týká hlavně mě, neboť já jsem při rozmanitých příležitostech se vyjádřil, že Darwinovy názory, jsou-li správnými, platí právě tak o člověku jako o nižších ssavcích, poděvadž se docela dobře dá dokázati, že různosti ve skladbě ústrojí, které dělí člověka od opic, nejsou většími než-li ty, které odlišují určité opice od druhých. Nemůže býti ani nejmenší pochybnosti o tom, že důvod, který hodí se na zdokonalení koně od dřívějšího některého původu anebo některé opice od některé jiné, musí se hoditi i na zušlechtění člověka od jednoduššího a hlouběji ležícího kmene, než-li je sám člověk. Není ani jediné schopnosti, ať týká se to úkonů nebo skladby, ať je to schopnost mravní nebo schopnost rozumu nebo pudu se dotýkající, není žádné mohutnosti kteréhokoliv způsobu, která by nebyla schopna zdokonalení; není žádné síly, která by nezávisela od skladby a která by, poněvadž skladba ústrojová žene se za úchylkami, nedala se zdokonaliti. Snažil jsem se v různých dobách a při rozmanitých příležitostech to vše dokázati a vyvrátiti námitky těch, kteří tvrdili, že různosti ve skladbě člověka a nižších zvířat jsou tak veliké a rozsáhlé, že nemožno jest přikloniti se k názorům Darwinovým, třeba byly správnými, a věřiti, že v tomto zvláštním případu jedná se také o modifikaci. Lze skutečně lehko dovoditi, že se člověk, pokud jeho skladby ústrojové se dotýče, neliší více od zvířat bezprostředně pod ním stojících, než-li tato zvířata od druhých téhož řádu. Na druhé straně není nikoho, kdo by cenil důstojnost lidské přirozenosti více, než-li já a kdo by si byl více vědom ukrutné propasti, která leží v mravním i rozumovém ohledu mezi člověkem a celou ostatní nižší přírodou. Ale já shledávám, že tohoto důvodu od jednotlivých odpůrců s velikou prudkostí je používáno. »Vy říkáte«, hlásají odpůrci moji »že člověk vzešel z obměny nižšího zvířete. Vy se snažíte dokázati, že rozdíly ve skladbě, které mají býti v lidském mozku, docela tam neexistují a vy učíte, že všecky úkony rozumové, mravní i jiné, na konec jsou výrazem nebo výsledkem formovaných, utvářených částí a molekularních sil, těmito projevovaných.« To ovšem a docela já tvrdím. »Dobře«; odvětilo se mi triumfalně »vy pravíte jedním dechem dále, že mezi člověkem a nižšími zvířaty je veliká moralní i rozumová propast. Jak můžete prohlašovati, že mravní i rozumové vlastnosti závisejí od skladby ústrojí a předce tvrdíte, že není žádné takové propasti mezi stavbou ústrojí člověka a nižších zvířat.« Tvrdím, že tato námitka spočívá na nedorozumění, týkajícím se skutečných poměrů, které nalézají se mezi skladbou a úkonem, mezi zařízením a konáním. Úkon, funkce je výraz molekularních sil a zařízení, ale, ptám se, následuje z toho, že změna ve výkonu závisí od změny ve skladbě, že první s poslední vždy stojí v přesném poměru? Není-li žádného takového vztahu mezi oběma, může-li změna výkonu, která následuje na změnu ve skladbě, býti nekonečně větší, než-li změna ve skladbě, potom klesá, jak vidíte, každá námitka v prach. Vezměte dvoje hodinky od téhož hodináře a pokud možno úplně podobně zhotovené; položte je na stůl a výkon obou, který záleží v rychlosti chodu, bude takový, že nemůžete rozeznati žádného rozdílu mezi oběma; vezmu-li nyní jemné kleštičky a stlačím docela málo, je-li k tomu moje ruka dosti pevná,

nosníky balansující vlny anebo skroutím na chodovém kolečku jedněch hodinek zuby do úhlu sotva pozorovaného, bude okamžitým výsledkem, že hodinky, s nimiž takto naložíte, od toho mžiknutí přestanou jíti. A nyní se vás tážu, jaký je zde poměr mezi změnou ve skladbě a jejím následkem, pokud se týká výkonu? Není docela jasno, že změna je docela nepatrná a že, byť by byla sebe nepatrnější, předce ve výkonech obou strojů vyvolala nesmírný rozdíl. A nyní račte to obrátiti na přítomnou otázku Co činí člověka tím, čím je? Co jiného, než-li jeho řeč, propůjčující mu prostředky, aby pevně držel své zkušenosti, což činí každou generaci o něco moudřejší, než-li byla předcházející a onu uvádí v lepší soulad se stávajícím pořádkem všehomíru. Co jest to jiného, než-li mohutnost řeči, schopnost rozpomenouti se na své zkušenosti, což činí lidi, aby mohli lidmi býti, aby mohli se rozhlížeti před sebe i za sebe a aby alespoň poněkud rozuměli působnosti divuplného všehomíra, a co rozlišuje člověka od veškeré živočišné říše? Tvrdím, že tento rozdíl ve výkonech je ve svých následcích nesmírný, bezedný a skutečně nekonečný; a já tvrdím zároveň, že může záviseti od změn ve stavbě ústrojů, kteroužto nemůžeme svými nynějšími prostředky zkoumání naprosto odhadnouti. Co je řeč, o které zde mluvíme? V tomto okamžiku mluvím já k vám. Kdyby však někdo z vás jen poněkud pozměnil poměr nervových sil, které jsou činny v tomto okamžiku ve svalech obou mých hlasivek, oněměl bych náhle. Hlas vzniká jen tak dlouho, dokud hlasivky, jichž chvění vyvolává zvuk, jsou rovnoběžny; a tyto jsou tak dlouho rovnoběžny, dokud je určité svaly s naprostou stejnoměrností stahují; a to závisí opět od stejnoměrné činnosti oněch obou nervů, o nichž jsem se byl právě zmínil. Tedy může sebe nepatrnější změna ve skladbě jednoho z těchto nervů nebo změna ve skladbě oné části, ze které bere svůj původ anebo ve způsobu, jak ona část je zaopatřena krví, nebo změna ve svalu, který obstarává dotyčný nerv, nás všechny učiniti němými. Plemeno němých lidí, které by bylo odděleno od oněch, kteří mluviti dovedou, lišilo by se skutečně velmi nepatrně od zvířat. A rozdíl ve mravech i rozumu mezi oněmi lidmi a námi byl by pro praktický život nesmírný, ačkoliv by přírodozpytec nebyl s to nalézti ani stínu zvláštní nějaké změny ve skladbě ústrojové.

Dovolte mi nyní opustiti tuto otázku a říci vám na konec, že mým zralým přesvědčením, které bych rád vám dal sebou domů, je: Darwinovo dílo je největším příspěvkem biologické vědy od uveřejnění Cuvierova spisu »Règne animal« (Říše živočišná) a spisu Baerova »Entwickelungsgeschichte« (Dějiny rozvoje, zárodkosloví). Zbavíme-li onu knihu její součásti theoretické, zůstane vždy jednou z největších encyklopedií vědy biologické, která kdy od jediného člověka byla sepsána. Dle mého mínění je tento spis určen, pokládáme-li ho za ztělesnění hypotesy, k tomu, aby vedl nejbližší tři nebo čtyři pokolení lidská na cestě biologického a fysiologického bádání.

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

0450011

DM 70.–